ARCHITECTURA.

BIBLIOTHEEK
DER
TECHNISCHE HOGESCHOOL
DELFT

ORGAAN

VAN HET GENOOTSCHAP

„ARCHITECTURA ET AMICITIA".

13e JAARGANG.
1905.

D04 0492

MAASSLUIS.
J. VAN DER ENDT & ZOON.

TECHN
HOOGESCHOOL
DELFT

INHOUD.

A

Blz.

„Architectura et Amicitia".
1185ste gewone vergadering op 11 Januari 15
1186ste buitengew. „ „ 18 „ 26
1187ste gewone „ „ 25 „ 34
1188ste „ „ „ 7 Februari 48
1189ste „ „ „ 22 „ 66
1190ste „ „ „ 8 Maart 79
1191ste „ „ „ 22 „ 96
1192ste „ „ „ 5 April 112
1193ste „ „ „ 19 „ 127
1194ste „ „ „ 5 Juli 220
1195ste „ „ „ 6 September 301
1196ste „ „ „ 13 „ 350
Feestvergadering „ 16 „ Gedenkb. 1
1198ste gewone „ „ 27 „ 350
1199ste „ „ „ 11 October 373
1200ste „ „ „ 25 „ 387
1201ste „ „ „ 8 November 405
1202de „ „ „ 29 „ 437
1203de „ „ „ 6 December 448
1204de „ „ „ 20 „ 467
Architectura et Amicitia. Verslag over 't jaar 1904 . 13
Architectura. Jaarverslag Genootschapsorgaan . . 14
„Architect". (De) Jaarverslag v. h. plaatwerk . . 15
Amsterdam. Het nieuwe uitbreidingsplan van . . 19
Advertentie. (Een) 35
Adres aan 't bestuur der Carnegie-stichting . . . 39
Adres aan H. M. de Koningin 47
Allebé. (Prof. A.) door L. L. 47
Adres aan H. M. de Koningin 47
Architect. (De) 87
Architect. (De opleiding van den) door Jan Stuyt 88 97, 105
Architectura et Amicia. (Het gouden jubileum van) 103
Ambachtskunst in vroeger eeuwen. (Een) door Wormser 113
Amersfoort. (Het Kapelhuis te) 129
Arbeidstijd in het bouwbedrijf 130
Adres aan H. M. de Koningin (Aesthetica en kunstgeschiedenis) 143
Architectura et Amicitia Xe lustrum. — Tentoonstelling 177
Adres van de Vereen. v. Ned. B. O. en T. . . 205
Architectura et Amicitia Xe lustrum 219
Adres aan H. M. de Koningin (Aesthetica) door de Mij. t. Bev. der B. 221
Architectuur. (Over de waarschijnlijke ontwikkeling der) door H. P. Berlage Nz. 239, 247, 259, 266, 273, 303, 371, 379
Architectura et Amicitia. (Feestelijke herdenking van het 50-jarig bestaan van het Genootschap) 240
Ankersmit. (Jacob) † 283
Architectuur kan alleen dan ware kunst zijn. Gedenkboek blz. 6
Architectuur. (Over) A. J. H. de Groot. — Gedenkboek blz. 9
Anrooy. (H. A.) Iets over danskunst 374
Adres v. d. Bond van Technici 381

Blz.

Architecten. (7e Internat. congres van) — te houden te Londen van 16—21 Juli 1906 415
Architect. (De) Inhoudsopgave, afl. 4—6 435
Aanpassingsvermogen 439
Aesthetica in den tuin 459

B

Berichten, 6, 19, 27, 35, 42, 51, 58, 67, 74, 90, 99, 115, 120, 130, 136, 147, 156, 165, 173, 180, 188, 196, 206, 215, 221, 234, 242, 250, 270, 277, 286, 298, 305, 347, 355, 364, 382, 391, 398, 406, 425, 430, 459
Berichten omtrent den wedstrijd voor den Vredestempel. (De jongste) 1
Baalen. (A. van) De inhoud van het orgaan. (Ingezonden.) 4
Bibliotheek. Jaarverslag over de — 15
Bismarck-gedenksteenen 34
Beteekenis van den tempel in het godsdienstig leven van de Grieken, door K. Kuiper 55, 63, 71
Boomen aan de Heerengracht 83
Beroep. (De hoogheid van het het) door van Hylckama 97
Betrekkingen. (Vacante) 99, 107, 117, 121, 131, 136, 147, 156, 160, 173, 181, 188, 196, 206, 215, 222, 234, 243, 250, 270, 277, 298, 305, 365, 375, 382, 391, 398, 407, 416
Baanders. (Hermanus Hendrikus) † 112
Baalen. (A. van). Een oud „Privaet-gedicht" . . . 120
Bouwverordening voor Amsterdam 136
Bouwkunstkritiek in den Amsterdamschen Raad, door Walenkamp 145
Beursplein. (Een hôtel op het voormalig) 154
Bouwverordening. (De nieuwe), door H. G. Jansen. 163, 187
Bouwverordening. (De nieuwe) 205, 214
Baalen. (A. van). Beschrijving der Excursie . . . 230
Berlage Nz. (H. P.). Over de waarschijnlijke ontwikkeling der architectuur 239, 247, 259, 266, 273, 303, 371, 379
Betrekkingen. (Vacante), door Moppus 248
Belangstelling voor tuinsteden 248
B. (A. v.). Beste Kunst 260
Bilderbeek. (van). Xe Lustrum-Waterfeest . . . 285
Baalen. (A. van). 't Fluweelen jasje 351
B. (A. v.). Toute forme qui n'est pas indiquée etc. 406
Betrekking. ('n Prachtige) 450
Baksteenbouw. (Over), door Jos. Cuypers . . . 455
Begrooting 1906 465

Boeken en Tijdschriften.

Ridderhof. (W. C. A.). Kunst door gezond verstand op de vingers gekeken 35
Moderne Bauformen, Monatshefte für Architektur . 73
Schoonheidsbeginsel in het onderwijs 74
Hooglied van Salomo 241
Documents classés de l'art dans les Pays-Bas du Xme au XIX siècle 242
Ongevallenwet, door L. Zwiers 242

C

Cuypers. (Jos). De bouwvallige toren van Oirschot. 2
Correspondentie . . . 6, 251, 260, 287, 299, 356, 430

Blz.

Carnegie-stichting. (Adres aan 't bestuur der) . . 39
Congress of Architects. Seventh international . . 50
Circulaire. Vereen. van Ned. Bouwk. en Opz. en teekenaars 90
Congres. (Oudheidkundig) 119
Cuypers. (Jos. Th. J.) De toren der kerk van de H. Petrusbanden te Leende, Noord-Brabant, 143, 153, 161
Cuypers. (Jos. Th. J.) Bijdrage over de verhouding van Architect en Sierkunstenaar 194
Congressen 286
Conclusies Feestvergadering. Gedenkboek blz. 1
Cuypers. (P. J. H.) Architectuur kan dan alleen waardige kunst zijn, enz. Gedenkboek blz. 6
Cuypers. (Jos.) Aan de redactie van het Feestnummer. Gedenkboek blz. 14
Congres van Architecten, te houden te Londen 1906 415
Congres voor openbare kunst 449, 458
Cuypers. (Jos.) Over baksteenbouw 455

D

Diploma van bouwkundig opzichter 19
Damrak-terrein. (Plan voor het) 95
Damrak-terrein. (Het) 121
Druiven en citroenen. Gedenkboek blz. 12
DerKinderen. (A. J.) Kunst- en Ambachtsonderwijs 463, 471

E

Excursie, 8 Juli 1905 . . . . . 185, 201
Excursie. (Beschrijving van de), door A. van Baalen 230
Exploitatie van gronden benoorden het IJ . . . 396
Feestrede uitgespr. door Jhr. Mr. V. de Stuers. Gedenkboek blz. 2

F

Feestrede uitgespr. door H. P. Berlage Nz. Gedenkboek blz. 4
Feest van „A. et A." (Het gouden) 342
Feestvergadering 342
Federatie van Architecten-vereenigingen in België . 356
Forme qui n' est pas indiquée. (Toute), door A. v. B. 406

G

Gebouw der Algemeene. (Het) Een indruk door v. H. V. 49
Gezondheids-congres 119
Gugel. (Eugen) † 170
Gugel. (Herinnering aan Prof. E.), door Jan Gratama 177
Gebouwen der Alg. Mij. v. Levensverz. en Lijfrente aan het Damrak te Amsterdam, d. H. P. Berlage 260
Gils. (Jac. v.) Niet om geld of naam, maar om 't bestaan 284
Groot. (J. H. de) Over Architectuur. — Gedenkboek blz. 9
Gedenkboek 342

H

Hylckama. (Van) De hoogheid van het beroep . . 97
Haarlem. Museum en school voor kunstnijverheid te 128
Hôtel op het voormalig beursplein 154
Hamers. (Ph. J.) Ingezonden 155, 416
Hoogeschool. (De Technische), door v. H. V. . . 229
Herdenking van 't 50-jarig bestaan van het Genootschap 240
Hooglied van Salomo 241
Hylckama. (Van) Organisatie en toekomst. Gedenkboek blz. 9
Huizen (Glazen), door K. 395

I

Inhoud van het orgaan. (A. van Baalen) 4
Ivoorsnijwerk. (Het oudste) 35
Ingezonden. (J. H. A. Mialaret) 90

Blz.

Informatie-bureau, 137, 147, 157, 165, 173, 181, 188, 196, 207, 215, 222, 243, 356, 375, 382, 392, 399, 408, 416, 431, 441, 450, 473
Ingenohl. (Js.) Het jubileum van W. Springer . . 151
Ingezonden. (Ph. J. Hamers.) 155, 416
Ingenohl. (Js.) Ideeën over kunst en samenleving. 193, 201, 211
Ingezonden. (H. G. Jansen.) 204
Ingezonden. (H. E.) 249
Ingezonden. — Bevende huizen. — door Ph. J. Hamers 249
Ingezonden. (A. W. Weissman.) 275
Ingezonden. Prijsvragen van „A. et A." 276
Ingezonden. (Van Bilderbeek.) Waterfeest Xe Lustrum 285
Ingezonden. (Theo Rueter.) 297
Ingezonden. (A. W. Weissman.) 304
Ingezonden. (H. A. v. Anrooy.) Iets over danskunst . 374
Ingezonden. (C. J. de Haas.) 382
Ingezonden. (A. Serné.) 406, 441
Inhoudsopgave van „de Architect", afl. 4—6 . . 435
Ingezonden. (K. van Leeuwen.) Artistiek eigendom . 440
Ingezonden. (Prijsvraag Vredespaleis.) 450

J

Jury-rapporten. (Zie Prijsvragen.)
Jaarverslag van den Penningmeester 3
Jaarverslag van den 1sten Secretaris 13
Jaarverslag Genootschapsorgaan „Architectura" . . 14
Jaarverslag van den Secretaris v. h. plaatwerk „de Architect" 15
Jaarverslag over de bibliotheeek 15
Jubileum. (Het gouden) van Architectura et Amicitia . 103
J. (P. J. de) Van de leestafel 146
Jansen. (H. G.) De nieuwe bouwverordening . 163, 178
Jaarverslagen 169
J. (P. J. de) Het Vredespaleis op Zorgvliet . . . 203
Jansen. (H. G.) Ingezonden 204
J. (P. J. de) De nieuwe bouwverordening . . . 214
Jongh. (Paul J. de) Het Vredespaleis in komende tijden 227
Jubilaris. (Den geachten), door H. Walenkamp . 257, 267
Jongh. (Paul J. de) Reiskrabbels. Gedenkboek blz. 11
Jasje. ('t Fluweelen), door A. van Baalen . . . 351
J. (P. J. de J.) Stedenbouw en verkeerswegen . . . 428
Jaarfeestr. van den Ned. Aannemersbond 440

K

Kuiper. (K.) Over de beteekenis van den tempel in het godsdienstig leven van de Grieken 55, 63, 71
Kunst en Samenleving, door J. Ingenohl 106
Kunst bij de opvoeding van het kind 128
Kapelhuis te Amersfoort 129
Kunstnijverheid-teekenschool „Quellinus" te Amsterdam 135
Kunst en Samenleving. (Ideeën over), door J. Ingenohl, 193, 201, 211
Kunst. (Beste), door A. v. B. 260
Kromhout Cz. (W.) Aanteekeningen op 't Programma v. d. Prijsvraag voor het Vredespaleis 274
Kerk van San Marco te Venetië 286
Kromhout Cz. (W.) Druiven en citroenen. — Gedenkboek blz. 12
Kronyk, geschiedenis van het Genootschap „A. et A." van 1855—1905. — Gedenkboek blz. 14
Klooster St. Catharina-dal te Oosterhout 352
Kunstnaaldwerk 391
K. — Glazen huizen 395
Kromhout Cz. (W.) Stedenbouw . . . 425, 437, 447
Kunst." (IIIe Internat. Congres voor „de openbare) 449, 458

Blz.

Kunst- en Ambachtsonderwijs, door A. J. DerKinderen 463, 471
Kunstnijverheid (Nederlandsche) op buitenlandsche tentoonstellingen 472

L

Leende. (De toren der kerk van H. Petrus-banden te) 143, 153, 161
Leestafel (Van de), door P. J. de J. 146
Lustrum (Xe). Genootschap „Architectura et Amicitia" 211, 219
Leerstoel voor Aesthetica en Kunstnijverheid . . 221
Lustrum. (Xe) — Tentoonstelling . . 239, 247, 265
Lokaas 241
Lustrum. (Xe) Feestviering 255, 283, 291
Lustrum. (Xe). Waterfeest 266, 285
Lustrum. (Xe). Lunch en Feestmaaltijd . . 273, 291
Lustrum-Vraagstukken 283, 292
Leescirkel 379
Leeuwen. (K. van) Artistiek eigendom 440

M

Mededeelingen betreffende het Genootschap, 1, 13, 23, 31, 39, 47, 55, 63, 71, 79, 87, 95, 103, 111, 119, 135, 143, 151, 161, 177, 185, 193, 201, 211, 219, 239, 247, 255, 265, 273, 283, 291, 301, 341, 349, 359, 371, 379, 395, 403, 415, 425, 435, 445, 455, 463, 471
Museum van kunstnijverheid te Haarlem . . 58, 128
Mialaret. (J. H. A.) Ingezonden 90
Maatschappij tot Bevord. der Bouwkunst. Zie Prijsvragen.
Meunier. (Constantin) † 146
Menzel-museum 117
Monument-Schaepman 118, 165
Monumenten. (Nederlandsche) 196
Moppus. Verwante betrekkingen 248
Moppus. (Aan), door Kloppus 248
Mededeeling Waterfeest. Gedenkboek blz. 5
Museum van Kunstnijverheid te Haarlem 450
Maatschappij of bond 464

N

Nestor der Gem.-architecten. (De), door Blombert . 99
Nijverheids-tentoonstelling in 1906 . . . . 119, 135
Nu of nooit! Het Dam-vraagstuk opgelost, door H. W. 241
Navolging? door H. Walenkamp 396

O

Oirschot. (De bouwvallige toren van), door Jos. Cuypers 2
Oirschot. (De toren van), door Th. 19
Overdenking. (Ter) 65
Opleiding van den Architect, door Jan Stuyt, 88, 97, 105, 114
Onderwijs. (Technisch) 121
Olie Jbz. (Jacob) † 135
Ontwikkeling der Architectuur. (Over de waarschijnlijke) d. H. P. Berlage Nzn. 239, 247, 259, 266, 273, 303, 371, 379
Organisatie en toekomst, door Van Hylckama, Gedenkboek blz. 9
Opmerking naar aanleiding van de meubelen op „A. et A.'s" tentoonstelling, door H. Walenkamp 418

P

Prijsvraag van de Alg. Vereen. voor Bloembollencultuur 5
Prijsvragen uitgeschreven in 1904, door „Bouwkunst en Vriendschap", te Rotterdam. — Jury-rapport 16

Blz.

Prijsvraag voor het sociëteitsgebouw „Simpong" te Soerabaja 23
Programma prijsvraag-affiche voor de „A. et A." kunsttentoonstelling 1905, 24, 47
P. (M.) Het huisje genaamd „de oude Man" . . . 47
Puntdichten van Jaap 80
Prijsvragen der directie van het Binnenhuis voor 2 ameublementen, uit te voeren ten behoeve der Lustrum-tentoonstelling „A. et A." 82
Plan voor het Damrak-terrein 95
Prijsvragen voor 1905, uitgeschreven door de Mij. t. bev. d. Bouwkunst 98
Praxieles. Een ?, door Walenkamp 104
Privaet-gedicht. (Een oud), door A. van Baalen . . 120
Prijsvragen. (Open) . . 120, 129, 136, 146, 166, 172, 188
Prijsberekening van smeedwerk 129
Prijsvraag, uitgeschreven door het hoofdbestuur der Groninger Mij. van Landbouw en Nijverheid 130
Prijsvraag voor een volksbadhuis in een kleine gemeente 156
Prijskamp voor een monument ter eere van Dr. H. J. A. M. Schaepman. — Jury-rapport 172
Prijsvraag voor een winkelhuis 188
Prijsvragen 1905, uitgeschr. door „Bouwkunst en Vriendschap", te Rotterdam 205, 243
Prijsvraag voor een reclame-biljet voor de te houden tentoonstelling van „A. et A." — Jurry-rapport 201
Prijsvraag voor een slaapkamer-ameublement — salonameublement. — Jury-rapport 220
Prijsvraag, Reclame-plaat Alg. Ned. Verbond . . 242
Prijsvraag voor het Vredespaleis, door H. W. . . . 257
Prijsvragen, uitgeschreven door „A. et A." in 1904. — Jury-rapport 268
Prijsvragen van „A. et A.". (Ingezonden) 276
Programma der Prijsvraag uitg. door het bestuur der Carnegie-stichting, enz. 276
Papier voor Lichtdrukken 286
Prijsvraag voor het Vredespaleis . . 296, 429, 436, 454
Prijsvraag Vredes-paleis en de houding der M. tot B. der B. 349, 359 445
Prijsvraag, (Eere-) Gouvernementsgebouw voor Noord-Holland, te Haarlem. — Jury-rapport 352, 360
Prijsvraag diploma Vereen. Grafische Nijverheid . 365
Prijsvraag VI. (Schriftel. verhandeling over gewelfstelsels.) — Jury-rapport 374
Prijsvraag, „Het Westen", te Rotterdam . . 398, 407
Praat voor de vaak, door H. Walenkamp 403
Prijsvragen. — Bouwkunst en Vriendschap 407
Prijsvraag. — Gemeente-raadhuis voor Java . . . 497
Prijsvraag. Winkelhuis en Magazijn v. d. fa. Zijlstra en Rupp, te Arnhem. — Jury-rapport 429
Prijsvraag voor een reclame-biljet 415
Prijsvraag winkelhuis en magazijn te Arnhem . 415, 440
Prijsvraag—Kosmos, Amsterdam 440

R

Rectificatie 4, 260
Reis door de eeuwen door Walenkamp . . . 31, 39
Ruskin. (John) 43
Rembrandt-hulde 221
Rueter. (Theo) — Ingezonden 297
Reiskrabbels—Luik, door P. J. de Jongh. Gedenkboek blz. 11
Rembrandt's huis 381
Rapport van het bouwtoezicht 389
Raad van arbitrage. Concept 397
Rijks-museum 429
Rembrandt-monument 465
Raad van Arbitrage 466

Blz.

S

Schaepman-monument 27
Stuyt. (Jan). De opleiding van den architect 88, 97, 105, 114
Stad. (Een nieuwe) en het Vredespaleis . . . 113
Smeedwerk. (Prijsberekening van) 129
Springer. (Het jubileum van W.), door Jon. Ingenohl 151
Stedenschoon 222
Stroucken. (Th.) Klooster St. Catherina-dal te Oosterhout 352
Simpang-Société te Soerabaja 396
Stedenbouw, door W. Krombout Cz. . 425, 437, 447
Spoorwegplannen en verkeerswegen, door P. J. de J. 428
Serné. (A.) Ingezonden. 442

T

Tentoonstelling in wording. (Gildekunst) 33
Tentoonstelling (Electro-technische) 119
Tentoonstelling in verband met de kunst bij de opvoeding van het kind, te Haarlem . . . 128, 180
Toren der Kerk van H. Petrusbanden te Leende. 143, 152, 161
Telegraafkantoor op het Damrak 206
Tuinsteden. (Belangstelling voor) 248
Teekenschool voor Kunstambachten 450
Tentoonstelling St. Petersburg 1907 472
Tentoonstelling „Kind en Kunst" 472

U

Uitbreidingsplan-Berlage 5, 24
Uitgaven. (Nieuwe) 58, 67, 91, 99, 115, 120, 130, 136, 147, 156, 270, 346

V

Vredestempel. (De jongste berichten omtrent den wedstrijd voor den) 1
Vredespaleis. (Het) 23, 27, 58, 67, 115, 120, 147, 169, 355, 429
Vereeniging tot veredeling van het ambacht . . 27
V. (v. H.). Het gebouw der Algemeene . . . 49
Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst . 50
Voorgangers! (Eert uwe), door Wormser . . . 57
Vakteekenschool Patrimonium 91
Vermist! 143
Volksbadhuis, zie Prijsvraag.
Verhouding van architect en sierkunstenaar, d. Jos. Th. J. Cuypers 193, 214
Vredespaleis op Zorgvliet, door P. J. de J. . . 203
Vereen. van Ned. B. O. en T. — Adres om vacantie 205
Vredespaleis in komende tijden. (Het) door Paul J. de Jongh. 227
V. (v. H.). De Technische Hoogeschool . . . 229
Verbetering 235, 266, 296, 341, 349
Vredespaleis. (De prijsvraag voor het) — Aanteekeningen op het programma, door W. Kromhout Cz. . 274
Vredespaleis. (De prijsvraag van het) . . 296, 437
Veer. (J. A. van der Sluys). Kronyk van 't Genootschap van 1855—1905. — Gedenkboek blz. 14
Vredespaleis. (De prijsvraag) — en de houding der M. t. B. d. B. 349, 359, 445

Verslagen van Vergaderingen.

Friesche Bouwkring, Leeuwarden, 29 December '04. 18
Bouwkunst en Vriendschap, Rotterdam, 17 Januari '05. 42
Friesche Bouwkring, Leeuwarden, 16 Februari '05 . 74
Bouwkunst en Vriendschap, Rotterdam, 21 Februari. 82
Vereen. van Ned. Bouwk. Opz. en Teek., afd. Amsterdam, 23 Maart 106
Mij. tot Bevord. der Bouwkunst, 91e Alg. Verg. . 180
Bouwkunst en Vriendschap, Rotterdam, 17 October. 390
Bouwkunst en Vriendschap, Rotterdam, 14 November. 439
Bouwkunst en Vriendschap, te Rotterdam, 12 December. 466

Vergaderingen van „Architectura et Amicitia".

1185ste op 11 Januari 1905 15
1186 „ „ 18 „ 26
1187 „ „ 25 „ 34
1188 „ „ 7 Februari 48
1189 „ „ 22 „ 66
1190 „ „ 8 Maart 89
1191 „ „ 22 „ 96
1192 „ „ 5 April 112
1193 „ „ 19 „ 127
1194 „ „ 5 Juli 220
1195 „ „ 6 September 301
1196 „ „ 13 „ 350
Feestvergadering op 16 September — Gedenkboek blz. 1
1198 „ „ 27 „ 350
1199 „ „ 11 October 373
1200 „ „ 25 „ 387
1201 „ „ 8 November 405
1202de „ 29 „ 437
1202 „ „ 6 December 448
1204 „ „ 20 „ 466

W

Wormser. Uitbreidingsplan-Berlage 24
Walenkamp. Reis door de eeuwen 31, 39
Wormser. Eert uwe voorgangers! 578
Woningen. (Goedkoope) 80
Walenkamp. Een Praxiteles? 104
Wormser. Een ambachtskunst in vroeger eeuwen . 113
Walenkamp. Bouwkunstkritiek in den Amsterdamschen Raad 145
Walenkamp Cz. (H.). Vóór-historische wijsheid. . . 185
W. (H.) Nu of nooit! Het Dam-vraagstuk opgelost 241
W. (H.). De prijsvraag voor het Vredespaleis . . 257
Walenkamp. (H.). Den geachten jubilaris . 257, 267
Weissman. (A. W.) Ingezonden. 275, 304
Walenkamp. (H.) Navolging? 396
Walenkamp. (H.) Praat voor de vaak 403
Walenkamp. (H.) 'n Simpele opmerking naar aanleiding van de meubelen op A. et A.'s tentoonstelling 418
W. (H.) Zinrijkheid 457

Z

Zinrijkheid, door H. W. 457

PLATEN.

No.

I. Gevel en systeemteekening van het huisje, „de oude Man", te Amsterdam, door M. Plate VI
II. Dr. Eykman's Stichting voor Internationalisme XXVIII
III. Kantoorgebouw der Algemeene met Beurspassage XXXI
IV. Klooster St. Catharinadal Oosterhout, d. Th. Stroucken. (Hoofdingang — Kraagsteen — Geboorte Topgevel — Deklijst — Cordon — Zuid-westzijde.) XXXIX
V. Spoorwegverbinding om Amsterdam . XLVII

TECHNISCH GEDEELTE

Nummer.

A

Antwoorden. (Vragen en) . . 1, 5, 11, 32, 38, 45, 47, 51
Aerogeegas 8, 9, 10, 11
Ampére, Ohm, Volt en Watt. 9
Arbeidsongevallen, tengevolge van vermoeidheid. . . 10
Aardverven. (Het mengen van) 14, 15
Architectuur-onderricht. (Over noodzakelijke wijzigingen van het) aan de vakscholen voor bouwkundigen . . 18
Acumulatoren-nijverheid. (De stand der Duitsche) . 26
Automobiel. (De uitvinder van den) 26
Arbeiderswoningen. (Bouw van) 29
Amerikaansch (Een) schoolgebouw. 30
Accoustiek. (Het onderzoek van de) van een zaal . . 30
Aanleggen (Het) van droge kelders 40
Aanleggen (Over het) van vuilniskokers in huizen, welke per verdieping verhuurd worden 43
Architectuur. (De IJzer-) 46
Architectuur. (Over het gebruik maken van de fotografie bij de) 47
Afbraak. (Over het gebruik maken van) 49
Architectuur. (Heliotropische) 51
Aschbeton. 52

B

Bouwen. (Coöperatief) 1, 2, 3, 4, 5, 7
Bedrijfskosten. (Over) van verschillende krachtwerktuigen 3, 4
Boekbespreking . . . 3, 5, 6, 9, 13, 25, 27, 28, 42, 50, 51

Boeken:

Vos. M. de. Leerboek der Lagere Geodesie . . . 3
Walter Karl. De Hervorming van het Teekenonderwijs . 5
Gulik. Dr. D. van. Het inrichten van bliksemafleiders 6, 9 (Beveiliging tegen bliksemschade)
De locomotief 6
Schelten. G. A. Het lijnteekenen 13
Dewald. R. H. Ampère, Ohm, Volt en Watt . . 6, 9
Heijdeman. W. I. Beginselen der Beschrijvende Meetkunde 25
Van der Wal. R. Handboek voor Smeden . . . 25
Tiemersma Hzn., G. Rekenboek voor Ambachtslieden . 27
Zillich. K. Statica 28
Schulz, Ernst. De gebreken aan electrische Machines . 42
Scholten. G. A. Het projectie-teekenen 50
Voetberg. Johs. De trappenbouwer 51

Bouwkundig Opzichter. (Examen) 4
Bronnen. (Centrale stadsverwarming door warme) . . 16
Beton-ijzer. (Spoorb. dwarsliggers van) 17
„Bouwmeester". (Prijsvraag voor een titelvignet voor de) 19, 24, 25, 27
Bouwen. (De bezwaren van coöperatief) 19, 21, 22, 23, 24, 25
Bouwstoffen. (Natuurlijke) 21
Bouwwerken. (Ouderdom van) 22
Bouwwezen. (De Ingenieur in het) 23
Behanger. (De techniek van den) 23
Brandschaden, veroorzaakt door Electrische inrichtingen 24
Boerenkunst. (Een boek over Duitsche) 25
Badinrichting. (Een Engelsche) 27
Bartholdi. (Frederik, August) 27

Nummer.

Broeikassen. (Serres en) 28
Bouw van arbeiderswoningen. 29
Bouwvak. (De kurksteen in het) 31, 33
Bouwcoöperatie, in plaats van bouwspeculatie 34, 35, 36, 38, 39
Bouwen zonder hout 34
Bouwkunst. (De woonhuis-) in Engeland. 35, 36
Betonijzer. (Omheiningen van) 39
Bederven (Over het) van staal, over kostbare en ook goedkoopere geneesmiddelen 40
Bouwverordening (Over het verband tusschen) en het bebouwingsplan 41, 42
Bestratingen. (Papier voor gebouwen en) 41
Bentheimer zandsteen-productie 41
Buitenpostinrichtingen voor den dienst binnenshuis van banken, kantoren, enz. 44
Brandscherm (Een nieuw) voor schouwburgen . . . 46
Betonbedding voor de bestrating van wegen . . . 48
Blokhuis. (Een monster-) 49
Bouwverordening. (Een Duitsche) 49
Balken. (Zout water, conserveert) 51
Balkijzer. (Prijsverhooging van) 52

C

Coöperatief bouwen 1, 2, 3, 4, 5, 7
Coöperatie (Benuttiging der) op Technisch gebied 8, 9, 10, 11, 12
Conserveeren (Over het) van hout in het algemeen . . 13
Conserveeren van hout in speciale gevallen 15
Centrale stadsverwarming door warme bronnen . . 16
Cement. (Hoogoverslakken en Portland-) 17
Coöperatief bouwen. (De bezwaren van) 19, 21, 22, 23, 24, 25
Cementnijverheid. (De stand der zaken der Duitsche) . 25
Cement. (Practische mededeelingen voor het gebruik van) 31
Chineesche timmerlieden 40
Constructie van trappen. (Nieuws, wat betreft de) . 48
Civiel-rechtelijke (De) verantwoordelijkheid der Technici 50

D

Dwarsliggers (Spoorbaan-) van beton-ijzer 17
Daken van papierstof, met inlegsel van juteweefsel . . 25
Dakspanen, die onbrandbaar en tegen het weer bestand zijn 28
Draineerbuizen (Over het gebruik van) bij draineering en bij watervoorziening in steden en dorpen 34

E

Examen, Bouwkundig Opzichter 4
Electrotechniek, industrie en verkeerswegen . . . 5, 6
Electrische inrichtingen. (Brandschaden, veroorzaakt door) 24
Eucalypti (De) Harde soorten timmerhout van Tasmania 49
En hij kreeg opslag 51

F

Fundeeren. (Wetsontwerp, regelende het werken in caissons bij pneumatisch) 9
Fonteinen. (Mooie) 18

Nummer.

G

Gomindustrie in Brazilië 15
Gedenkteekenen. (De vijfde bijeenkomst, gewijd aan de verzorging van) 26
Gebouwen. (Een en ander over ventilatie-inrichtingen in) 33, 34
Gipsspecie en gipsbepleistering 40
Gecementeerde masten met houten kern 41
Gebouwen (Papier voor) en bestratingen 41
Gebouw (Het opvoeren van water, in een) door middel van een motor 45

H

Hydraulische metaalpers 6
Hout. (Een en ander over) 12
Hout. (Over het conserveeren van) in het algemeen . . 13
Hout (Over het conserveeren van) in speciale gevallen 15
Hout (Over het onbrandbaar maken van) 15
Hoogovenslakken en portland-cement 17
Huiszwam en hare vernietiging. 18, 19
Hout. (Het nut van droog) 20
Hardingsmethode. (Een nieuwe) 27
Hout. (Kleurmiddelen voor) 29
Hout. (Bouwen zonder) 34
Houtcementdak. (Over het) 39
Hout plastisch maken 42
Hoogovenslakken (Metselsteenen uit) 44
Hardhout voor vloeren. (Tallowood en Moa, als) . . 45
Huizen. (Glazen) 45
Hout. (Onbrandbaar) 46
Handelshaven (De nieuwe) te Weenen 46
Haast, (Hoe meer) hoe minder spoed. 49
Heliotropische Architectuur 51
Halteverklikkers voor tramwegen 52
Hout. (Eene nieuwe werkwijze voor het verduurzamen van) 52

I

Ideaalvensters. De) 52
Industrie. (Nieuwe). 2
Injecteur. (De) 2, 4
Ingenieur (De) in het bouwwezen 23
Industrie (Electrotechniek) en Verkeerswegen . . 5, 6
Internationale. (Een) prijsvraag 27
Inwerking (Proefneming met de) van portland-cement op ijzer 46

K

Krachtwerktuigen. (Over bedrijfskosten van verschillende) 3, 4
Kanalen (Het nut van) in China. 3
Kaoetsjoek-bewerking in Brazilië 17
Kerk (De) van Borgund 21
Kabelspoor (Het) van Bourboule 25
Kleurmiddelen voor hout 29
Kunststeen. (Traptreden van) 30
Kurksteen (De) in het bouwvak 31, 33
Kelders. (Het aanleggen van droge) 40
Kalksteen. (Over) 40
Komedie. (Een) in de rotsen uitgehouwen 50
Klokken. (Stalen) 52
Kunst op straat. 52

L

Luchten. (Over het) 1
Locomotieven. (De Amerikaansche) op de Parijzer tentoonstelling 4
Lucht. (Vloeibare) 7
Lccaalspoorweg van Stads-kanaal naar Haren aan de Eems 15

Nummer.

Lift. (Een tooneel op een) 29
Luchtverversching in gesloten ruimten 45, 46
Luchtkrabber (Is een) voldoende stevig 48
Lijm. (Iets over) 49

M

Metaalpers. (Hydraulische) 6
Moderne (Het) snelverkeer 7
Moderne verlichtings-systemen . . 8, 9, 10, 11
Machinedeelen (Het schetsen van) in perspectief . 13, 14
Mengen (Het) van aardverven 14, 15
Middelen tegen stof op verkeerswegen. (Olie, teer en Westrumiet) 15
Mooie fonteinen 18
Masten (Gecemente) met houten kern 41
Metselsteenen uit hoogovenslakken 44
Moa (Tallowood en) als hardhout voor vloeren . . . 45
Motor. (Het opvoeren van water in een gebouw, door middel van een) 45
Masera. (De rekenschuif) 48
Mozaïek-werk 49
Muur. (Nieuwe, massieve, vrijdragende) 51
Maanlicht-spelonk. (Een) 52
Middel (Een) tegen droog rot 52

N

Nijverheid. (Waterreiniging voor de) 17
Nortonwater. (Onijzering van) 20
Nut (Het) van droog hout 20
Natuurlijke bouwstoffen 21
Nieuwe ontdekkingen te Rome 24
Nijverheid. (De stand der Duitsche accumulatoren-) . 26
Nederland. (Een uitstapje in) 47
Nieuws, wat betreft de constructie van trappen . . 48
Nieuwe, massieve, vrijdragende muur 51

O

Ontwerpen (Het) en uitslaan van schepen . . . 1, 6
Opzichter (Examen, Bouwkundig-) 4
Ohm (Ampére) Volt en Watt 9
Olie, teer en Westrumiet 15
Onbrandbaar (Over het) maken van hout 15
Ontwerp (Het) Ziekteverzekering 16
Onijzering van Norton-water 20
Ouderdom van bouwwerken 22
Ontdekkingen (Nieuwe) te Rome 24
Omheiningen van betonijzer 39
Opvoeren (Het) van water in een gebouw door middel van een motor 45
Onbrandbaar hout 46
Opslag. (En hij kreeg) 51
Op zijn schreden terug en toch vooruitgegaan . . . 52

P

Perspectief. (Het schetsen van machinedeelen in) . 13, 14
Portland-cement. (Hoogovenslakken en) 17
Prijsvraag voor een titelvignet voor de „Bouwmeester" 19, 23, 25, 27
Papierstof (Daken van) met inlegsel van juteweefsel . 25
Panamaspoorweg. (Het schoonhouden van den) . . 25
Prijsvraag. (Een Internationale) 27
Pier (De) te Weston-super-mare 28
Poort (De) van Nederland. 29
Practische mededeelingen voor het gebruik van cement 31
Pakharden (Het) kleuren en uitgloeien van ijzeren en stalen voorwerpen 32, 33
Pneumatisch verftoestel van Stephan 40
Papier voor gebouwen en bestratingen 41
Portland-cement. (Over het binden en verharden van) . 45
Prijzen (Over de) van het ijzer 45

Nummer.

Proefneming met de inwerking van portland-cement op ijzer 46
Photographie (over het gebruik maken van de) bij de architectuur 47
Prijsverhooging van balkijzer 52

R

Rectificatie 7
Ruberoide, zijne eigenschappen en de aanwending in de techniek 27
Rotting (Om) te voorkomen 30, 32
Reinigen (Over het) van voorgevels 35
Ramisch-zoldering. (De) 41
Recht (Het) van het schoone. 47
Rekenschuif (De) Masera 48
Roest. (Tegen) 49
Record-jaar (Het) 1905. 50
Rot. (Een middel tegen droog) 52
Schepen. (Het ontwerpen en uitslaan van) . 1, 6, 19
Snelverkeer. (Het moderne) 7
Segmentbogen. (Nog iets over het bepalen van) . . 7
Schutkolken met minimum waterverlies 12
Sluishoofd (Verzakking van het rechter-boven-) van de Meppener sluis van het Dortmund-Eemskanaal . . 13
Stadsverwarming (Centrale) door warme bronnen . . 16
Spoorbaan-dwarsliggers van beton-ijzer 17
Sluiting voor schuifdeuren 19
Stadspleinen 22
Schoonhouden (Het) van den Panamaspoorweg . . 25
Serres en broeikassen 28
Schoolgebouw. (Een Amerikaansch) 30
Staal. (Over het bederven van), over kostbare en ook goedkoopere geneesmiddelen 40
Spoorwegverbindingen om Amsterdam . . 42, 43, 44, 46
Schoone. (Het recht van het) 47
Stof (Tegen) op wegen en in straten 48
Stedenbouw. (Het typische bij den) 51, 52
Stalen klokken 52
Spoorweg (Een) door de zee 52

T

Technische (De) Hoogeschool 5
Technisch gebied. (Benuttiging der coöperatie, op) 8, 9, 10, 11, 12
Toepassing van art. 33 der Woningwet 11
Teer (Olie) en Westrumiet 15
Techiek (De) van den behanger 23
Turbinestoomers voor het Trans-Atlantische verkeer . 24
Teoncel (Een) op een lift 29
Traptreden van kunststeen 30
Timmerlieden. (Chineesche) 40
Technische Hoogescholen (Het bezoek der Duitsche) in het winter-halfjaar 1904—1905 44
Tallowood en moa, als hardhout voor vloeren . . 45
Trappen (Nieuws, wat betreft de constructie van) . 48
Timmerhout (Harde soorten) van Tasmania. (De Eucalypti) 49
Technici. De civielrechtelijke verantwoordelijkheid der 50
Typische (Het) bij den stedenbouw 51, 52
Tramwegen. (Halteverklikkers voor) 52

U

Uitslaan (Het ontwerpen en) van schepen . 1, 6, 19
Uitvinder (De) van den automobiel 26
Uitleggingen van groote steden 31 32
Uraliet 40
Uitstapje (Een) in Nederland 48
Uitgehouwen (Een komedie,) in de rotsen 50

Nummer.

V

Vuurtoren. (De uitvoering van den nieuwen Beachy-Head-) bij Eastborne 1
Vragen en antwoorden . . 1, 2, 5, 32, 38, 45, 47, 51
Vensters. (De Ideaal-) 2
Vuurtoren (Een) in volle zee 3
Verkeerswegen. (Electrotechniek, Industrie en) . . 5, 6
Vaartuigen. (Het ontwerpen en uitslaan van) . . . 6, 19
Verlichtingssystemen. (Moderne) 8, 9, 10, 11
Verzakking van het rechter-bovensluishoofd van de Meppener sluis van het Dortmund-Eemskanaal . . . 13
Vakscholen voor bouwkundigen. (Over noodzakelijke wijzigingen van het Architectuur-onderricht, aan de) . 18
Verbouwingen. (Over) 30
Ventilatie-inrichtingen in gebouwen. (Een en ander over) 33, 34
Voorgevels. (Over het reinigen van) 35
Verftoestel (Pneumatisch) van Stephan 40
Verband (Over het) tusschen bouwverordening en het bebouwingsplan 41, 42
Vuilniskokers (Over het aanleggen van) in huizen, welke per verdieping verhuurd worden 43
Verharden (Over het binden en) van portland-cement 45
Vloeren. (Tallowood en moa, als hardhout voor) . . 45
Veranderingen in de laatste 25 jaren 50
Veiligheidsinrichtingen voor „Warenhuizen" . . . 46
Verduurzamen van hout. (Een nieuwe werkwijze voor het) 52

W

Werktuigen. (Over bedrijfskosten van verschillende kracht-) 3, 4
Woningonderzoek 6
Wachwitzmetaal. (Het) 8
Wetsontwerp regelende het werken in caissons bij pneumatisch fundeeren 9
Watt, (Ampére, Ohm,) Volt en 9
Woningwet. (Toepassing van art. 33 der) 11
Westrumiet 11
Westrumiet. (Olie, teer en) Middelen tegen stof op verkeerswegen. 15
Wegen. (Zuivering der) 16
Waterreiniging voor de nijverheid 17
Waterpasinstrument (Een doelmatig en goedkoop) . 22
Watervoorziening (Over het gebruik van draineerbuizen bij draineering en bij) in steden en dorpen . . . 34
Woonhuisbouwkunst in Engeland 35
„Warenhuizen". (Veiligheidsinrichtingen voor) . . . 45
Woningwet 6, 11, 47
Wegen. (Betonbedding, voor de bestrating van) . . . 48
Wegen (Tegen stof op) en in straten 48
Windverband 49

IJ

IJzeren en stalen voorwerpen. (Het pakharden, kleuren en uitgloeien van) 32
IJzer. (Over de prijzen van het) 45
IJzer. (Proefneming met de inwerking van portland-cement op) 46
IJzer-Architectuur. (De) 46

Z

Zuivering der wegen 16
Zaagsel 21
Zoldering. (De Ramisch) 41
Zandsteenproductie. (Bentheimer) 41
Zout water conserveert balken 51

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

REDACTEUR: H. WALENKAMP, BUIKSLOTERLAAN 8, TE AMSTERDAM.
BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., VOORZITTER, Jobs. B. LAMBEEK Jz., H. WALENKAMP, JAC. P. WOLMSER EN L. H. E. VAN HIJLCKAMA VLIEG, SECR.
VASTE MEDEWERKERS:
K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN EN C. W. NIJHOFF

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12.—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10.—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7.50.

STUKKEN VOOR HET WEEKBLAD TE RICHTEN AAN DEN REDACTEUR, BUIKSLOTERLAAN 8 TE AMSTERDAM, ID. VOOR HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Jobs. B. LAMBEEK Jz., KINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTR. V. H. GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1E SECR. V. H. BESTUUR, RUISCHSTRAAT 115 TE AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen. — De jongste berichten omtrent den wedstrijd voor den Vrede-tempel. — De bouwvallige toren van Oirschot. — Jaarverslag van den Penningmeester. — Prijsvraag. — Rectificatie. — Ingezonden. — Het uitbreidingsplan Berlage. — Correspondentie. — Berichten. Cooperatief bouwen. — Het ontwerpen en uitslaan van raamtuigen. — De uitvoering van den nieuwen Beachy-Head-vuurtoren. — Oeer tochten. — Kleedingstoffen. — Vragen en Antwoorden.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

De heer Jos. Cuypers heeft zijne benoeming tot lid der Redactie voor het Genootschapsorgaan en voor „de Architect" aangenomen.

De 1187e gewone vergadering zal gehouden worden op Woensdag 11 Januari e. k., 's avonds 8 ure, in het Genootschapslokaal, Parkzicht.

AGENDA:

A. Notulen en ingekomen stukken.
B. Ballotage van den heer Z. Gulden, op de vorige vergadering als gewoon lid voorgesteld.
C. Lezing van den heer Dr. W. Vogelsang; onderwerp: Albrecht Dürer; met kunstbeschouwing.
D. Behandeling der begrooting voor 1905.
E. Bespreking der voorgestelde Wetswijziging.

De 1e Secretaris, VAN HYLCKAMA.

DE JONGSTE BERICHTEN OMTRENT DEN WEDSTRIJD VOOR DEN VREDE-TEMPEL.

Zouden degenen, die het bekende, onduidelijke Reuter-telegram uit Washington van zijn somberste zijde meenden te moeten begrijpen, gelijk hebben?

Het „Bouwkundig Weekblad" der vorige week bevatte het volgende artikel:

DE PRIJSVRAAG VOOR HET VREDESPALEIS.

Aanvankelijk werd door ons weinig geloof gehecht aan de over Amerika tot ons gekomen berichten, dat door onze Regeering stappen zouden worden gedaan om door elke mogendheid die de Haagsche Conventie onderteekend heeft, twee architecten te doen aanwijzen, die zouden uitgenoodigd worden om mede te werken aan de prijsvraag voor het Vredespaleis. Wij hebben dan ook niet terstond van die berichten melding gemaakt.

Dat de bedoelde stappen door de Regeering zouden worden gedaan, kwam ons niet waarschijnlijk voor, daar in de laatste dagen van Juni 1904 de „Carnegie-stichting" tot stand kwam, met het doel: »het oprichten ter onderhouden van een gebouw en van eene bibliotheek ten dienste aan het Permanente Hof van Arbitrage." Tegelijkertijd werden de vijf bestuurders der stichting benoemd, en wel vier door H. M. de Koningin en een door den Raad van Beheer van het Hof van Arbitrage.

De voorloopige bemoeiingen der Regeering ter voorbereiding van het doel der stichting hebben toen een einde genomen, en de Commissie, die was ingesteld om in deze zaak den Minister van Buitenlandsche Zaken van advies te dienen, werd kort daarop ontbonden.

Na een door ons ingesteld onderzoek is het ons thans gebleken, dat het bedoelde bericht in zooverre juist is, dat het de bedoeling is eene internationale prijsvraag uit te schrijven voor het Vredespaleis, en dat van verschillende landen, wier regeeringen de Haagsche Conventie mede-ondersteekenden, bepaalde architecten zullen uitgenoodigd worden om aan dien wedstrijd deel te nemen.

Hieruit zou dus kunnen blijken, dat zal worden overgegaan tot het uitschrijven van een besloten prijsvraag.

Het bestuur der Carnegie-stichting stelt er prijs op ook — of wel in elk geval — de medewerking te verkrijgen van de meest bekwame en op den voorgrond tredende architecten in elk land, en het heeft ook andere redenen, niet van bouwkundigen aard, waaronder zeer overwegende die het acht te zijn in het belang der stichting, om de prijsvraag in te richten zooals het voornemen is. Daaruit zou dan gevolg kunnen voortvloeien, dat de stroom van ontwerpen welke aan de te benoemen internationale Jury zou moeten voorgelegd worden, indien werd overgegaan tot het uitschrijven van een algemeene prijsvraag.

Er wordt hier dus niets meer of minder gezegd, dan dat de verschillende regeeringen zullen worden uitgenoodigd, architecten voor medewerking aan den wedstrijd aantewijzen.

Er is natuurlijk geen enkele aanleiding, aan de juistheid dezer inlichtingen in het „Bouwkundig Weekblad" te twijfelen. De omstandigheid, dat eenige der voornaamste leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst in de (sedert ontbonden) voorbereidings-commissie voor de stichting van een gebouw voor het permanent Hof van Arbitrage zitting hadden, sluit ten overvloede iedere gedachte aan ondoordachte mededeelingen van de zijde van het officiëel orgaan der Mij. v. Bouwkunst uit.

Wat moet van deze mededeelingen worden gedacht? Wordt erdoor de bodem ingeslagen aan de verwachtingen der kunstenaars over de geheele wereld? Wil dit bericht zeggen, dat aan dezen wedstrijd het algemeen karakter zal ontnomen worden?

Verschillenden zullen het als zoodanig meenen te moeten opvatten. Toch zal het goed zijn, met conclusies te wachten, totdat de Regeering zelf zal gesproken hebben. Want de kern, waarom zich hier alles beweegt, is deze: op hoedanige wijze zullen door de verschillende regeeringen deze architecten worden aangewezen?

Er zijn namelijk twee mogelijkheden.

1. Dat elke regeering gewoonweg architecten aanwijst zonder meer.

Of — dat door elk land vóór-wedstrijden worden

georganiseerd, waarin voor elk ontwerpen zullen gekozen worden ter mededinging aan den definitieven wedstrijd.

Dat de eerste dezer beide wegen zal gevolgd worden is o. i. ondenkbaar. Niet alleen dat dit, — gelijk we onlangs schreven — de perken van het eenvoudigst rechtsbegrip zou te buiten gaan (hetgeen we geenszins het recht hebben te veronderstellen); doch de uitvoering van een dergelijke werkwijze zou bovendien een onmogelijkheid blijken. Want wie zouden de regeeringen daarvoor kunnen aanwijzen?

Hun regeerings-ambtenaren: de rijks-architecten? — Of, eminente, niet aan de regeering verbonden kunstenaars?

Hoe zou in de groote rijken uit de vele rijks-architecten een juiste keuze van enkelen kunnen gedaan worden? (Welke bezwaren zich hierbij verder zouden voordoen, zette in een der vorige nummers van dit blad de heer JOZEPH Cuypers uiteen.)

Zal men dan bekende, niet aan de regeering verbonden architecten uitnoodigen? Hoe zou men uit de vele eminente krachten in de verschillende landen deze keuze naar billijkheid kunnen doen?

Doch in deze mogelijkheden willen we ons niet verdiepen. Het zij voldoende te constateeren, dat, waar men op deze wijze een te groote inzending zou voorkomen, men eerst recht ondervinden zou, voor welke moeilijkheden men hier geplaatst was; deze wedstrijd voor den „Vrede-tempel", zou verloopen in een algemeenen strijd, een algemeene verontwaardiging der kunstenaars over de geheele wereld.

Dat dit laatste geen fictie is, blijkt uit het, door den heer Stuijt op de jongste vergadering van „Architectura" gelezen adres der „Société centrale des architectes français". We laten dit adres hier volgen, om te doen zien, wat er op 't oogenblik onder de bouwkunstenaars reeds omgaat:

SOCIÉTÉ CENTRALE DES
ARCHITECTES FRANÇAIS.
LE PALAIS DE LA PAIX, A LA HAYE.

M. le président de la Société centrale a adressé à M. Carnegie la lettre suivante:

A. M. Andrew Carnegie.

Paris, le 12 décembre 1904.

Monsieur,

Une pensée généreuse de Sa Majesté le Tsar a donné lieu à la conférence internationale d'où est sortie l'institution de la cour d'arbitrage de la Haye.

Cette cour, appelée à juger souverainement les litiges qui peuvent s'élever entre les nations de l'univers entier, a droit à un palais en rapport avec l'importance de ses attributions et celle de ses justiciables.

Vous avez bien voulu mettre à la disposition de la cour d'arbitrage le capital nécessaire pour construire ce palais; mais rien n'a été décidé en ce qui concerne son exécution.

La Société centrale des architectes français a pensé qu'un monument de cette nature, qui sera la plus haute expression de la justice en même temps que celle de la commune volonté des nations, doit donner lieu à un concours international entre tous les architectes de l'univers, et qu'il conviendrait, en conséquence, de nommer une commission internationale chargée d'établir le programme des besoins auxquels le futur palais devra répondre, de régler les conditions du concours et de désigner les membres du jury appelés à le juger définitivement.

Il convient, avant tout, Monsieur, de vous demander si vous partagez cette opinion, et de donner corps à la pensée de la Société centrale des architectes français.

J'ai la confiance que, dans l'intérêt de l'art, vous voudrez bien peser les motifs qui militent en faveur de notre proposition.

Veuillez agréer, Monsieur, l'expression de mes sentiments de haute considération.

Le président de la Société centrale des architectes français,
membre de l'Institut,

H.-P. NÉNOT.

* * *

Dit adres is voorbarig te noemen, daar officiëele mededeelingen tot heden niet openbaar werden gemaakt. Het toont echter, wat te wachten is, wanneer, onverhoopt, mocht waar blijken, wat eenigen uit de gepubliceerde mededeeling meenden te moeten lezen.

Neen, de eenige mogelijkheid van welslagen is gelegen in de tweede veronderstelling, namelijk: dat in elk land vóór-wedstrijden gehouden worden. Mocht dit de intentie onzer Regeering blijken, dan zal het mogelijk worden, dat deze wedstrijd een werk zal voortbrengen, hetwelk een waardig symbool zal zijn der verheven gedachte, het doel van den opzet waardig.

Zooals het nu staat, moeten echter vóór alles de officiëele mededeelingen der Regeering worden afgewacht. — Waartoe toeft Zij zoo lang? Te betreuren is het, dat Zij de kunstwereld na de bekende halve en verwarring-stichtende berichten in spanning laat.

DE BOUWVALLIGE TOREN
VAN OIRSCHOT.

Men leest het volgende in de „Provinciale Noord-brabantsche en 's Hertogenbossche Courant" van 4 Januari; tweede blad:

DE KAP VAN DEN TOREN TE OIRSCHOT.

De reus laat zich zoo maar niet zijn mutsje afnemen, waarvoor men nota-bene lang was, dat het af zou waaien. Verleden week was een kabel met een breukbelasting van 4000 kilo en een van 9500 kilo (totaal 13,500 kilo) in krachten te kort geschoten. Beide kabels knapten.

Thans was met levensgevaar een kabel aangebracht, die een breukbelasting had van 22.000 kilo en zou men met deze en de twee eerstgenoemde (totaal 35.500 kilo) zijn muts afrukken, al zou er ook een groot gedeelte van den traptoren medekomen en aan de kerk groote schade toebrengen.

Maandag tegen half drie begon het vernielingswerk. Na lang tobben was eindelijk het oogenblik gekomen: waarop de kabel strak kwam, en toen op eens — knak, — een daverend hoera gaat op uit de menigte, eeresaluut aan den reus, bespotting van zijn belagers.

Zal men nog voortgaan den toren te vernielen? Zal men nu nog zoeken te bewerkstelligen het neerploffen van een kap van 100 M³. van een hoogte van 60 Meter? 't Is onverantwoordelijk! Laten zij, die door het rijk aangesteld zijn om ongelukken te voorkomen, de inspecteurs van den arbeid, toe, dat te Oirschot roekelooze onnoodige gevaren getrotseerd worden?

Waartoe de kap verwijderen? Komt men na de opgedane ondervinding nog niet tot de conclusie, dat het dwaazenwerk is, te willen omverhalen, wat blijk geeft van zoodanige hechtheid en kracht? Is de drijfveer vernielzucht of hardnekkig vasthouden aan uitgesproken opinie?

De schrijver van »Klok en kap«.

W. BOUMAN, Architect.

Tilburg, 2 Januari 1905.

Eenige vragen mogen hierbij gesteld worden.

Welk advies wordt hier gevolgd?

Ter plaatse werd medegedeeld, dat verschillende bouwmeesters den toren beklommen hadden om zich te vergewissen van den toestand der bovenste verdieping en van de dakbedekking, welke op de drie overgebleven hoekpenanten bleef rusten.

Worden de hiervoor omschreven werkzaamheden uitgevoerd ingevolge een plan, waarbij het behoud van den toren op den voorgrond staat?

Het komt mij hoogst onwaarschijnlijk voor, dat zulke gewelddadige maatregelen, die hoogstens bij het optreden van de brandweer in sommige gevallen verdedigbaar zijn, door een bouwmeester, die eenig belang stelt in het behoud van den toren, zouden zijn aanbevolen.

Kan de lage bedekking niet ter plaatse blijven om het metselwerk voor inwatering te beschutten, totdat men met alle voorbereidende maatregelen gereed zal zijn, om de herstelling ter hand te nemen?

Was niet de neerslag van water steeds de meest te vreezen vijand van dezen toren, die juist bij de gedeeltelijke vernietiging bewezen heeft, uit goed metselwerk te zijn samengesteld?

Is die bekapping werkelijk gevaarlijk voor de voorbijgangers?

Is met eene kleine afsluiting van terrein de noodige veiligheid niet te verkrijgen?

Is er niet een groot onderscheid tusschen het vak van

den slooper en dat van den hersteller, in 't bijzonder, waar dit geldt het behoud van een oud bouwwerk met geschiedkundige en artistieke waarde?

Hebben de gemeente-autoriteiten hunne verantwoordelijkheid aan een zaakkundig persoon overgedragen?

De architect Jac. van Gils heeft herhaalde malen getoond veel belang te stellen in dezen en andere torens, maar door hem werd zeker geen advies gegeven tot zulk schrikbarend krachtvertoon!

Welke bouwmeester past zulke middelen toe bij een bouwwerk, waarvan drievierden van het kwadraatvormige grondplan nog tot de volle hoogte aanwezig is!

JOSEPH CUYPERS.

Amsterdam, 4 Januari 1905.

JAARVERSLAG VAN DEN PENNINGMEESTER VAN HET GENOOTSCHAP.

Mijne Heeren,

Opnieuw voldoe ik aan mijne verplichting, door U verslag uit te brengen over den financieelen toestand van ons Genootschap en ben zoo gelukkig denzelve gunstig te kunnen noemen, wat ge allen, na inzage genomen te hebben van de in ons blad opgenomen, goedgekeurde »rekening en balans 1904", zeker zult moeten erkennen, al sluit deze rekening ook met een nadeelig saldo van f 25,79[5] tegenover die van het vorige jaar, welke een batig saldo van f 369,17 aanwees. Voor een groot deel is hiervan oorzaak de aanschaffing van het lichtbeeldentoestel (Projectie-lantaarn) met alle toebehooren, waarmede evenwel onze bezittingen zijn vermeerderd en wij reeds tweemaal eene uitgave van f 15,— of tezamen f 30,— bespaarden, dank zij de goede hulp ons daarbij verleend door de heeren zaal-commissarissen Kok en Nijman, bijgestaan door on en bode Van Walen. Eveneens waren daarop van invloed de lezingen of voordrachten, welke gehouden zijn en die gehonoreerd moesten worden; evenwel zal niemand onzer zich deze uitgave beklagen, al zal het dan ook voor het volgende jaar noodig zijn, dat alle pogingen in het werk worden gesteld, goede voordrachten op onze vergader-avonden te verkrijgen, welke geene of weinig onkosten vereischen en vraag ik daarvoor den steun van al onze leden.

In mijn voorgaand verslag gevoelde ik mij verplicht U allen voor te bereiden op een mogelijk financieel verlies, door den loop der zaken van den Uitgever van ons plaatwerk »de Architect", thans moet ik verklaren, dat dit geheel overbodig is gebleken en de firma Kleinmann & Co. geheel aan hare verplichtingen heeft voldaan en na hare nieuwe samenstelling met den heer Kleinman als directeur aan het hoofd, heeft getoond in het belang van zichzelve, maar ook van het Genootschap werkzaam te willen zijn. We zijn echter nog eenige afleveringen ten achter, wat weer te wijten is aan onze leden zelf, daar de toevloed van goede platen enz. enz., niet zoo groot is als vereischt wordt, om aan die verplichting te kunnen voldoen; ook daarvoor vraag ik den steun van U allen en voornamelijk van hen, die ons hunne platen kunnen schenken, want financieelen steun op die wijze zullen wij niet versmaden, met het oog op de groote gebeurtenis, het 50-jarig bestaan van ons Genootschap, in het volgende jaar te vieren, wat zonder middelen moeielijk zoo waardig zal kunnen geschieden als gewenscht en voor den goeden naam van het Genootschap zelf noodzakelijk kan genoemd worden.

Ons Genootschap telde op 1 December jl.:

114 Gewone leden.
180 Buitenleden.
3 Aspirant-leden.
5 Vereenigingsleden.
19 Kunstlievende leden.
4 Donateurs.

Tezamen 325 betalende leden.

Voorts hebben wij 3 Buitengewone Eere-leden en 8 Eere-leden.

Toegetreden zijn dit jaar 22 leden en bedankten 19 leden.

Wij ruilden ons orgaan of plaatwerk met 22 vereenigingen en bladen.

De ontvangsten bedroegen f 3863,30[5] tegen eene uitgave van f 3889,10, terwijl er nog f 816,70 te innen en f 685,15 te betalen was.

Zooals alle jaren, moest ik dit jaar weder in de maanden Januari en Juli den steun verzoeken van enkele leden, tot tijdelijke stijving der kas, welke mij ook nu weder bereidwillig verleend werd en gevoel ik mij verplicht, deze ongenoemde helpers in den nood hier ter plaatse mijnen welgemeenden dank en dien namens het Genootschap, aan te bieden, hopende steeds op hunne gewaardeerde hulp aanspraak te mogen maken.

Ook aan de leden, welke bereidwillig hunne platen, foto's enz. kosteloos voor ons plaatwerk afstonden en hen, die door het houden van eene vrijwillige lezing of voordracht en het geven van kunstbeschouwingen medewerkten tot ons aller nut en genoegen, bied ik hierbij mijn dank en dien namens het Genootschap aan, hopende, dat hunne harten even warm voor »Architectura et Amicitia« blijven kloppen en nog vele schoone bouw- en andere werken door hen uitgevoerd mogen worden, waarvan dan later de afbeeldingen verschijnen in ons plaatwerk, of waarover eene voordracht gehouden wordt ten behoeve onzer leden.

U allen, hier tegenwoordig, verzoek ik met mij in te stemmen, door een hartelijk applaus, hun ten dank, te doen klinken door deze zaal.

Voor het jaar 1905, dus de toekomst, staan de zaken minder gunstig, zooals U nader blijken zal, wanneer ik U de door mij daarvoor opgemaakte begrooting van inkomsten en uitgaven zal hebben voorgelezen en ter goedkeuring aangeboden; waarbij U tevens zult zien, dat alle pogingen door mij zijn aangewend om het nadeelig saldo zoo klein mogelijk te doen zijn. Evenwel is het niet noodig zich daarover ernstig ongerust te maken, daar wij over die moeilijkheid wel weder heen zullen komen en het jaar gunstiger zullen kunnen sluiten, dan de verwachting in mijn begrooting uitgedrukt; maar dan is het ook noodzakelijk, dat alle leden samenspannen en aan mijn hiervoor gedaan vriendelijk maar dringend verzoek in ruime mate voldoen; namelijk: het gratis afstaan van platen voor het plaatwerk en het houden van vrijwillige bijdragen.

Tot mijn leedwezen moet ik bekennen, dat het mij onmogelijk was, eene bijdrage ten behoeve van ons 50-jarig jubilé, anders dan met de letters P. M. er achter in de begrooting uit te trekken; maar ik ben dan ook tevens vervuld van de gedachte, dat de Commissie voor de feestviering ruimschoots in haar pogen zal worden gesteund en er genoeg liefde voor het Genootschap in onze leden aanwezig is, zoodat het geheel overbodig zal blijken, aan het eind van het jaar daartoe steun uit de kas van het Genootschap te vragen en daardoor tevens bewezen zal worden dat »Architectura et Amicitia« niet alleen een leus voor de leden van ons Genootschap is, maar dat zij ook in werkelijkheid bereid bevonden worden dit met der daad te toonen. Zoo zij het.

H. J. WALLE Jr.,
Penningmeester.

PRIJSVRAAG.

De Algemeene Vereeniging voor Bloembollencultuur te Haarlem schrijft uit eene prijsvraag voor het ontwerpen van een diploma, ten dienste van genoemde Vereeniging, om te worden uitgereikt aan bekroonden op hare tentoonstellingen en wedstrijden.

Het diploma moet het volgende opschrift dragen:

Algemeene Vereeniging voor Bloembollencultuur,
onder bescherming van
H. M. de Koningin en H. M. de Koningin-Moeder,

en de compositie, voor zoover mogelijk, betrekking hebben op het bloembollenvak.

Het diploma moet verder beantwoorden aan de navolgende eischen:

a. het formaat der teekening moet 48 cM. bij 36 cM. bedragen.
b. het diploma moet binnen den rand een open ruimte hebben voor invulling van drukletters en letterschrift van ongeveer 14 cM. bij 18 cM.
c. bij de compositie mag gebruik gemaakt worden van drie vlakke kleuren, buiten de grondkleur van het papier en het geheel moet geschikt zijn om in foto-lithografie te worden weergegeven.

Het diploma mag de wapens bevatten van de stad Haarlem en van de provinciën Noord- en Zuid-Holland.

De prijs aan het door de Jury als het best geoordeelde ontwerp toe te kennen, zal bestaan uit Honderd Gulden, terwijl aan het daaropvolgend ontwerp eene premie van f 25.— zal worden toegekend.

De ontwerpen moeten worden ingeleverd vóór of op 1 Maart 1905 aan het adres van den Heer Joha. de Breuk, Algemeene Secretaris-Penningmeester, Janstraat 55 te Haarlem.

De ingezonden ontwerpen zullen worden tentoongesteld op de tentoonstelling vanwege de Algemeene Vereeniging voor Bloembollencultuur te Haarlem, te houden in Maart 1905. Het ontwerp dat door de Jury den eersten prijs zal worden waardig gekeurd, zal als diploma der Vereeniging worden aangenomen, en blijft, evenals dat met de premie bekroond, het eigendom der Vereeniging; de overige ontwerpen zullen vrachtvrij aan het na te noemen correspondentie-adres worden teruggezonden.

De ontwerpen zullen moeten geteekend zijn met een motto, spreuk of ander kenteeken. Bovendien zullen bij elk ontwerp moeten worden overgelegd twee verzegelde enveloppen, de ééne tot opschrift dragende: „Correspondentie-adres", de andere „Naambrief", en beide zijn voorzien van hetzelfde motto of kenteeken, of van dezelfde spreuk als het ontwerp zelf. Eerstbedoelde enveloppe moet bevatten eene opgave van het adres waarmede gecorrespondeerd kan worden, terwijl in de andere enveloppe den naam moet worden opgegeven van den ontwerper.

Op de ontwerpen mogen geene namen voorkomen.

Het is den mededingers geoorloofd de ontwerpen te doen vergezeld gaan van eene toelichting of verklaring van het ontwerp, mits geschreven met eene andere hand dan die van den ontwerper.

De ingezonden ontwerpen worden in handen gesteld van eene Jury bestaande uit de Heeren:

M. Bauer, Kunstschilder te Bloemendaal.
A. L. Koster, Kunstschilder te Haarlem.
J. A. G. van der Steur, Bouwkundig Ingenieur te Haarlem.
J. H. Wentholt, Voorzitter der Alg. Ver. voor Bloembollencultuur te Haarlem.

De Algemeene Vereeniging voor Bloembollencultuur behoudt zich het recht voor de ontwerpen behalve op de gemeende tentoonstelling, ook nog op andere plaatsen ten toon te stellen 't zij binnen of buiten Haarlem.

Het Hoofdbestuur der Algemeene Vereeniging voor Bloembollencultuur,

J. H. WENTHOLT, Voorzitter.
JOH. DE BREUK, Alg. Secr.-Penningm.

RECTIFICATIE.

De redacteur van »Architectura« publiceerde sinds eenigen tijd in dit Orgaan zoo nu en dan beschouwingen onder pseudoniem. Hij deed dit, omdat hij het zeer onaangenaam vond, in het blad zoo dikwijls zijn eigen naam te moeten lezen. Zoo schreef hij ook eenige beschouwingen onder den naam »J. Bodeur.« Zijn laatste beschouwing in het voorgaand nummer, onder den titel »Bewondering« noodzaakt hem echter zijn anonymiteit in deze op te heffen.

Een der mede-redacteurs heeft zich namelijk in zijn gevoelens gekrenkt gevoeld door eenige uitdrukkingen in dit artikel, als bijv. in het gebruik van den naam van God en in de aanhalingen uit het Hooglied van Salomo. Gaarne verklaart de schrijver hier, dat het geenszins zijn bedoeling geweest is, wien ook in zijn gevoelens te kwetsen; bij gerucht zich echter genoodzaakt te verklaren, dat een dergelijke bedoeling s. i. geenszins in bovengenoemd artikel te lezen is. Het spijt den redacteur, dat hij bovengenoemd stuk onder pseudoniem schreef, daar zijn verbinding met het Genootschap hem vermocht te schrijven, wat hij meent te moeten schrijven; dit echter onder zijn eigen naam, en niet onder pseudoniem natuurlijk. Tot dit laatste had hij geen recht. Zooals gezegd, hij erkent dit gaarne.

WALENKAMP.

INGEZONDEN.

DE INHOUD VAN HET ORGAAN.

Bij bespreking van wat het orgaan moet zijn, zal er onder de verschillende leden van het Genootschap slechts één algemeene opvatting bestaan, en wel deze: dat de inhoud ervan moet zijn: de vertegenwoordiging van de gedachten, het uiten der leden.

Maar dan komt vanzelf de moeielijkheid ter sprake, hoe het orgaan geredigeerd moet worden.

En dáár komt toch per slot van de rekening op aan, of het orgaan al dan niet werkelijk een beknopte samenvatting is van de langs dezen weg zich uitende gedachten der leden.

Om nu, ook en voornamelijk in verband met de hangende wetsherziening, deze quaestie duidelijk te onderscheiden, kwam het mij gewenscht voor, eene vergelijking te maken van de uiting van het Genootschap als vereeniging, als samengesteld lichaam en die harer leden individueel.

* * *

Van een vereeniging als lichaam gaan natuurlijk daden uit. Deze worden bepaald door de leden zelve. Om dit laatste steeds mogelijk te houden, is het reeds een vanzelf-sprekend verschijnsel, dat het bestuur, hoe ook in onderdeelen of voorbereidende werkzaamheden zelfstandig kunnende handelen, bij het in daadwerkelijkheid brengen van een plan steeds de goedkeuring der leden noodig heeft. Indien dan, in welken vorm dan ook, die dus van het Genootschap uitgaat, is dan ook het gevolg van het bij meerderheid van stemmen goedkeuren van die daad. Maar ieder lid heeft vooraf het recht, zijne persoonlijke meening omtrent de hangende quaestie te uiten. Hierbij zal dan blijken bij ieder geval zich voordoen, dat een gedeelte der leden tegen de voorstellen is, een gedeelte er vóór (terwijl het ook kan voorkomen, dat een gedeelte niet weet, aan welke zijde zich te scharen). Bij de besprekingen niet min dan ook gewoonlijk drie van twee verschijnselen zich voordoen. Of: de tegenpartijen worden door de besprekingen het zoetjes aan meer met elkaar eens (de een laat wat vallen en de andere neemt wat aan); of: de meeningen komen hoe langer hoe scherper tegen elkaar te staan en men krijgt: aan de éene zijde vóór, aan de andere tegen.

Nu is het een bekende waarheid, dat, al lijkt het soms dat de besprekingen langer worden gerekt dan noodig is, al dreigt mee soms in een cirkeltje rond, deze bezwaren niet opwegen tegen een groot voordeel, en wel dit: dat juist bij het beoorden der meeningen van verschillende zijden, niet het minst die van den voorsteller van eenig plan zelven, dikwijls de zaken zich in een geheel ander licht voordoen. Ik weet, dat 'k hier „waarheden als koeien" vertel; dat het waarheden zijn, waar niemand aan twijfelt. Maar ik heb noodig ze onder de aandacht te brengen voor het verband, dat ik wil aantoonen tusschen de massale en de individueele uiting.

We zien zoo, dat, naar latere overdenking, de daden, of zoo men wil, de uitingen van een genootschap inderdaad zijn: de massale uiting, want: de massa heeft het zoo gewild. Hierbij komt echter een algemeen, in elke maatschappij zich voordoend, verschijnsel voor den dag, en wel dit: dat de voorstelstrevende, de meest ingrijpende geest slechts van zeldzaam uitgaat, terwijl het meerendeel er tegen is, of: onverschillig. Het zal dus voor een groot deel afhangen van een duidelijk betoog van den voorsteller zelven ten opzichte van zijn voorstel, of ook wel van het vuur, waarvan hij in zijn verdediging blijk geeft, (en zeker werkt dit laatste dikwijls in gunstigen zin op het tot dusver koele gedeelte der aanhoorders), of zijn voorstel door de meesten wordt aangenomen, of wel verworpen. En waar de menschelijke geest, over het algemeen, terug in voorlijgang is, is het duidelijk, van hoe enorm groot belang het is, dat vóór er gestemd wordt over het al of niet in toepassing brengen van een voorstel, eerst rijpelijk wordt aangehoord en overwogen élke persoonlijke meening ten opzichte ervan.

Of met andere woorden: vóór men overgaat tot massale uiting, eerst geheel te doen uitkomen de individueele uiting, opdat deze (d.i., hoe meer ingrijpend, hoe meer dikwijls alleen staand) niet begraven worde onder de eerste.

Aan het slot van deze beschouwing over de naar buiten tredende daden van 't Genootschap een kleine samenvatting van het bedoelde.

Elke vereeniging van den aard van ons Genootschap is er, uit den aard der zaak, om verbeteringen aan te brengen. De verbeteringen, uitgaand van zulk eene vereeniging, zijn het gevolg van het massale willen. Maar dit heeft tot grondslag: den individueelen wil. Het is dus van het grootste belang, dat deze zich kan uiten op de meest onbeperkte wijze.

En: het moet gezegd, onze vereeniging is er in hare vergaderingen een bewijs van, dat men dit algemeen voelt.

* * *

In het Orgaan. De inhoud hiervan kan, uit den aard der zaak niet in hoofdzaak zijn eene massale uiting. Het zal, zuiver aan zijn doel beantwoordend, zijn: de samenvoeging der individueele uitingen. Het zal, om het eenigszins verbeeld uit te drukken, dienen te zijn: de geestelijke weghaner. Niet waar? de daden der menschen zijn de gevolgen hunner gedachten. Waar nu de meest-gewaardeerde gedachten, die ook dikwijls het meest ingrijpend zull n zijn bij hunne toepassing (daar zij altijd stroken tegen de gangbare meening, of althans schijnen, daar gebrek tegenover te staan,) meerendeels uitgaan van enkelen, zullen die van zelf meer blijven op het individueel terrein, dan wel de uiting zijn der massa. Het kan niet anders. De massa is traag. De denkers sleepen haar altijd met zich mee, maar: zij komt achteraan, altijd achteraan.

En waar de massale uiting tot grondslag heeft de individueele uiting, is het dus van het grootste belang, dat deze laatste ontwonden zich kan uiten, zich vrij kan uitzetten als de knop die zwelt tot schoone bloem!

Er behoeft hier weinig meer bezocgd te worden, om duidelijk te maken, wat ook weer reeds ieder duidelijk is, dat: waar bij de daden der vereeniging hare vereeniging, de individueele wil moet buigen voor den massalen wil, het van des te meer belang is, dat in het Orgaan de individueele wil (n.l. de uiting hiervan) op den voorgrond treedt ten baiz van den daarna komenden massalen wil.

Met andere woorden, dat van het allergrootste belang is, dat het orgaan zij in de volle beteekenis van het woord: de uiting der individuën, de uiting dus van alle leden, die zich uiten willen, of den drang daartoe gevoelen. Tot zover zijn wij het ook allen eens, geloof ik.

* * *

Nu een vergelijking der toepassing van deze beide, n.l. de massale en de individueele uiting.

We hebben reeds aangetaan, dat bij de uiting van den massalen wil — het bepalen van te verrichten daden —: 1e. elke oppermacht van eenig bestuur is uitgesloten, 2e. de individueele wil, of de persoonlijke meening het volstrekte recht heeft, zich vooraf te uiten, en dit ook doet.

Zien we nu betzelfde ten opzichte van ons orgaan?

Wat de heerschende meening, de zedelijke wet, die men zichzelf voorschrijft, en die van geen geschreven wet afhankelijk is, betreft: ja. Wat de oprichting in principe van elke redactie betreft, kunnen we evenzeer zeggen: ja.

Maar nu de toepassing. Zoo lang er in de geschreven wet staat, dat de redactie de bevoegdheid heeft, de ingekomen stukken of verhandelingen te wijzigen of te weigeren, wanneer zij hare goedkeuring niet kan wegdragen, heeft men aan van grove misrustingen in de toepassing derzelve.

De vereeniging als lichaam vertrouwt haar bestuur, zeker, maar: het bestuur mag niet ingrijpen zonder goedkeuring der vereeniging. Dit is zuiver.

De vereeniging als lichaam vertrouwt de redactie van haar blad. Dit is evenzeer zeker. Maar: deze redactie heeft het volste recht (volgens de geschreven wet) om als alleenbeoordeelaars op te treden. Dit is niet zuiver.

Ik weet wel, 't orgaan is geen vergadering en 't vergadering geen orgaan. Maar juist, omdat de individueele uiting de allereerste is, die haar recht van uiting slechts kan en slechts moet, mag deze individueele uiting niet afhangen van de beoordeeling naar hare strekking door een klein aantal mannen, die elk hun persoonlijke meening hebben, en die, het zij er met nadruk bijgevoegd, slechts gekozen zijn door de meerderheid der leden, niet door allen (dit laatste is eenvoudig onbegrijpelijk).

Men zal mij zeggen: ook de redactie stemt. Dit juist is mijne insteek: groote fout (althans voor zoover 't betreft de strekking der stukken).

Een massa kan, ja moet stemmen over individueele voorstellen, vóór zij overgaat tot massale uiting. Maar een (groote of kleine) massa mag niet stemmen over een individueele uiting, zonder zelfs de verdediging van het individu vooraf. Dat is de grootste knoei, dien men het persoonlijk initiatief kan toebrengen, ook: al werd er zelfs één meer ter goeder trouw misbruik van gemaakt!

Toch is eene redactie noodig. Hoe deze dan wèl zal mogen optreden... Laten wij bewijzen belang in deze zeer dringende vraag te stellen, door zoo volledig mogelijk op te komen op de a.s. vergadering, waar de wetswijziging zal besproken worden, en, ik ben er van overtuigd, als elk hierover ernstig doordenkt, om de zaak op te lossen ten baie van allen, dan zullen omtrent deze quaestie voorstellen inkomen en gestemd worden, welke op den voorgrond 'n bescherming nemen: de meest mogelijke vrijheid voor de persoonlijke uiting.

A. VAN BAALEN.

HET UITBREIDINGSPLAN-BERLAGE.

In eene vergadering door de vereeniging „'t Koggeschip" gisteravond in „Odéon" belegd, leidde de heer W. Kromhout Czn. de besprekingen in over het plan-Berlage tot uitbreiding der gemeente Amsterdam aan de Zuidzijde.

De vergadering werd o. a. bijgewoond door de heeren Berlage, Van Hasselt, directeur van Publieke Werken; Tellegen, directeur van het bouw- en woningtoezicht en eenige leden van den Gemeenteraad.

Na een kort inleidend woord van den voorzitter van „'t Koggeschip", den heer Fiedeldy Dop, ving de heer Kromhout zijn rede aan met een woord van waardeering tot de mannen, die het initatief hadden genomen voor het tot stand brengen der Woningwet, omdat door deze wet feitelijk een uitbreidingsplan als het onderhavige den Raad kan worden voorgelegd.

Wat nu het plan-Berlage betreft, spr. die anders in alles nagenoeg aan de zijde des heeren Berlage staat, moet zich hier bezlist vierkant tegenover hem stellen. In het plan mist spr. grootheid, klaarheid van lijnen, duidelijkheid, wat men wel vond in de uitbreidingsplannen der 17e eeuw. Men heeft in dit plan te véél gewild, te veel aandacht gewijd aan allerlei kleinigheden; er is te veel gekeken naar het oude schoon, zonder er den modernen geest in te leggen. Het concentrische stelsel moet, naar spr.'s meening, voortgezet worden, ook al kan men niet alle hoeken en bochten der oude grachten in alle bijzonderheden volhouden. Doch die concentrische lijn dient klaar gezet en dan kan men van daaruit volgens de moderne eischen verder werken. De heer Berlage heeft ook wel een lijn aangenomen, den grooten wandelweg, doch deze is niet in haar geheel volgehouden; op een gegeven oogenblik gaat zij afwijken en vervolgt zich zonder een bepaald doel. Dat gemis in groote, flinke lijnen, heeft spr. tot zijn verbazing gemist bij Berlage; diens breedheid in architectuur in zijn andere werken, mist men juist in dit plan.

Op den plattegrond van Amsterdam toonde spr. aan, dat men in de 18e eeuw te kwader ure is afgeweken van het typische en juist-geziene radiale stelsel der 17e eeuw. Reeds in de Jordaan is men eenvoudig den bouw langs de bestaande slooten gaan volgen en daardoor onwillekeurig bedorven het kwartier dat in onze dagen daar achter aan gene zijde der Nassaukade verrees en in de buur Y Y is feitelijk met dien bouw langs de slooten voortgegaan. De fout in het oude radiale stelsel was, dat men vele straten, b.v. Leidsche-, Vijzel- en Utrechtsche-straten te nauw nam; niets kon doen vermoeden dat in den loop der tijden de stad zich zóó zeer zou uitbreiden.

De heer Kromhout is van meening, dat de heer Berlage den oorsprong van de 17e eeuwsche schoonheid niet heeft begrepen; was dit het geval geweest, dan had de heer Berlage moeten maken, of hadden zijn lastgevers hem moeten opdragen te maken een legger van de geheele stad. Immers Amsterdam breidt zich naar alle richtingen uit, had men dus een completen legger gemaakt, dan had men het uitbreidingsplan naar het Zuiden beter kunnen détailleeren en ook allicht gelegenheid gevonden fouten in hetgeen reeds bestaat, zoo noodig door onteigening, te verbeteren.

Waar de afstand van de in Berlage's plan aangegeven speeltuinen tot den Dam bedraagt 4 K.M., een afstand nagenoeg zoo groot als van den Dam tot de nieuwe Oosterbegraafplaats, en die van den Dam tot het einde der Kinkerstraat 2 K.M.; waar het bijkans niet kan uitblijven of spoedig zal ook de uitbreiding komen in Sloten aan gene zijde der Kostverloren Vaart, daar springt het gemis aan een juist volledig uitbreidingsplan in het oog.

Daar is gemis aan eenheid in onzen geheelen uitleg; er mogen plannen in portefeuille zijn, spr. heeft daar niet veel vertrouwen in, waar Amsterdam niet aan het hoofd van Publieke Werken heeft een man van voldoende artistiek en architectonisch gezag. Sedert het heengaan des heeren Weissman, is de post van gemeente-architect, waarom begrijpt spr. niet, onvervuld gebleven. Men meent nu beter te doen bij groote plannen de voorlichting te vragen van een buiten het Gemeentebestuur staand architect en nam daarvoor den heer Berlage. Doch daarmede is het gevaar ontstaan dat men ten Stadhuize, bij gemis van een eigen bevoegd architect, onwillekeurig te veel gaat werken in „Berlagiaanschen geest", een geest, die zich b.v. reeds eenigermate uit bij de uitbreiding van het telephoon-gebouw. Spr. acht dit kweeken van allerlei Berlage-tjes gevaarlijk, zelfs de heer Berlage zal dit toestemmen.

Dat men van een bepaalde richting kán uitgaan bij het maken van een plan voor de uitbreiding in het Zuiden, toont spr. op de kaart aan. Er is een as-lijn die van de Stadhouderskade onder het Rijksmuseum doorloopt; er is een andere as-lijn, uitgaande van het park aan den Koninginneweg — had men deze laatste niet kunnen verlengen om haar concentrisch te doen ombuigen tot den Amstel toe en dan verder van die concentrische lijn uit kunnen gaan?

Spr. concludeerde met aan te bevelen de geheele uitbreiding van Amsterdam onder het oog te zien, alvorens speciaal het uitbreidingsplan naar het Zuiden in alle bijzonderheden te bekijken.

Van de gelegenheid tot debat maakte allereerst de heer Berlage gebruik. Hij zeide dat men bij zijn plan niet te veel moest hechten aan de détails, die van later zorg zijn. Dat de groote lijnen zouden ontbreken, wordt door spr. bestreden, al geeft hij toe dat die, was hij geheel vrij geweest, anders geweest zouden zijn. Den wandelweg heeft hij beslist als ceintuurbaan gedacht; de beide hoofdassen, door den heer Kromhout aangegeven, kruisen zich, zeide spr., in zijn plan wel degelijk in zijn sport- en tentoonstellingspark. De geheele aanleiding van het plan was Amsterdam te bezorgen een eenigszins vrije bouwwijze met het natuurschoon dat de stad tot heden ontbrak. Op dit oogenblik meende spr. niet anders te kunnen ontwerpen, ook al is hij te zijner tijd natuurlijk tot het aanbrengen van détails bereid.

De heer Leliman Jr. herhaalt wat hij vroeger reeds zeide in Bouwkunst, later schreef in „De Amsterdammer", dat dit plan het denkbeeld geeft van een middeleeuwsch stadsdeel; het is in menig opzicht gezocht, doch feitelijk een gewrongen chaos van verschillende stelsels. Spr. vreest, dat het geheele plan in de toekomst eveneens een teleurstelling zal blijken als het stadsgedeelte bekend als buurt 'Y Y. Ongemotiveerd is, meent spr., geheel afgeweken van het 17de eeuwsch Amsterdam; zonder dat stelsel in alle bijzonderheden door te drijven, meent spr. dat het onjuist gezien is daarmede op eens te breken.

Wat het financieele gedeelte betreft, anderen moeten, zegt spr., uitmaken of zij deze speculatie mogen aanvaarden. Zooals het plan er ligt, zal men den bouw van billijke woningen onmogelijk maken; daarvoor is een veel economischer plan noodig, althans voor den eersten tijd, want verruimen is dan mogelijk. Dit plan is te hoog gegrepen, doch men bedenke, dat bij die te hoog wil reiken, zich allicht verrekt. Vandaar dat spr. meent dat men de hoofdlijnen beslist dient te verbeteren, vóór men gaat beslissen.

Mr. Th. Stuart legt er den nadruk op dat de Woningwet gebiedt dat de Raad zal aanwijzen de gronden, die in de naaste toekomst voor stads-uitbreiding noodig zijn. Wat men thans wil doen is een uitbreidingsplan vast stellen, dat uitgevoerd zal worden binnen 60 jaar. Men maakt een grootsch plan van parken, zooals wij die niet kenden en

verwaarloost hetgeen de wet wil, plannen voor grachten, pleinen, straten. Dit doende gaat men te ver. Men spreekt van een plan-Berlage, doch een plan-Amsterdam is aan de orde. De stad heeft den heer Berlage eenvoudig opgedragen een plan te maken en hij heeft het gegeven, maar de gedachten, de arrière-pensées, die in de teekening liggen, verneemt men niet. Het is zonderling dat men de burgerij wil wijsmaken, dat dit plan van bosschen ooit uitgevoerd zal worden. Werd het eens uitgevoerd, de forensen, de boeren zouden er van genieten. Met den spoorweg-aanleg is geen rekening gehouden; veel te grootsch heeft men een plan opgezet, dat men nooit zal kunnen uitvoeren. Wat heeft men aan een groote villa, die men nooit zal kunnen bewonen? Aan voldoende fabrieks-terreinen heeft men niet gedacht; men heeft er slechts weinig terrein voor gereserveerd met de bewering, dat de fabrieken over het IJ moeten komen. Doch het IJ-rapport van 1903 rust, en ondertusschen gaat de firma v. d. Elst & Matthes een groote chemicaliën-fabriek bouwen te Weespercarspel, en de heer Jaarsma de zijne te Hilversum. De waterverversching om de stad is reeds slecht, met de ontworpen bochtige grachten zal zij nog slechter worden. Het plan mist ook de mogelijkheid van practische gasverlichting en practische politie-bediening, omdat deze onmogelijk goed kan zijn bij een bebouwing die geheel open zal zijn. Het plan is zeer duur en onpractisch. Wie zal zulke dure terreinen ooit in erfpacht willen nemen? Men heeft hier een voorloopig plan, een bosch dat een fictie is en men dient een uitbreiding te maken volgens de Woningwet en geen bosschen, die er nooit komen.

Bovendien meent spr., moet men het plan maken in dien geest, dat meer verkocht zal worden dan in erfpacht gegeven, en meer faciliteiten voor den bouw aan de grens der stad gemaakt moeten worden. Men heeft het altijd kwalijk genomen, dat men den tuin-architect Zocher opdroeg het bouwen eener Beurs, laat men thans den Beurs-bouwer Berlage niet opdragen het maken van een plan als dit; de Gemeenteraad zal verstandig doen eerlang te verlangen een kleiner plan in den geest der Woningwet.

De heer Walekamp brengt gaarne hulde aan het initiatief van het Gemeentebestuur en aan het werk des heeren Berlage, toch is hij het eens met den heer Kromhout, die verlangde een algemeen plan van uitleg. Men tuurt nu naar het zuiden, omdat de gemeente daar toevallig gronden heeft, doch de Woningwet opent de mogelijkheid in aangrenzende gemeenten in het algemeen belang plannen te ontwerpen. Overigens betwijfelt spr. het dat men de uitbreiding het liefst naar het zuiden zal zoeken, op zóó verren afstand der stad; zal men die niet eerder zoeken aan de overzijde der Kostverloren Vaart, waar thans reeds de electrische tram rijdt. Waarom niet eerst de uitbreiding over het IJ uitgevoerd? Villa's behoeven wij te Amsterdam niet; degenen, die villa's willen bewonen gaan naar het Gooi of elders; doch de woning-toestanden dienen verbeterd. Ten slotte verdedigt spr. den radialen aanleg met de noodige afwisseling, omdat deze de eenige mogelijkheid opent om de stad natuurlijk uit te breiden.

De heer v. d. Tas meent dat alle critiek in deze voor een groot deel de oorzaak vindt in het feit dat Publieke Werken geen klaren wijn schenkt. Is het doel alle mogelijke gronden bij de stad, die nog te krijgen zijn, in handen te krijgen, dat men het zegge. Men vergete ook niet, dat de nieuwe bouwverordening bij dit plan van groote beteekenis is.

De heer Tellegen, directeur van het bouw- en woningtoezicht, betwist de meening des heeren Stuart, dat de Raad in zijn uitbreidingsplan geen park zou mogen opnemen. Al komt het woord park niet in de wet voor, de minister Borgesius, de wet verdedigende, heeft nadrukkelijk doen uitkomen, dat men parken wel degelijk in de plannen zou mogen opnemen en de Tweede Kamer heeft zich daar niet tegen verzet. En de Raad van Amsterdam zou naar spr.'s meening onverstandig handelen in zulk een groot plan geen park op te nemen. Voor het Oosterpark heeft de gemeente alles en alles ook wel één ton of vijf betaald.

Het groote lichtpunt voor spr. in deze geheele zaak is, dat men een groot, ruim plan heeft kunnen maken met met een sportterrein drie maal zoo groot als de Maliebaan in Den Haag, en toch den grond zal kunnen leveren voor niet meer dan f 30 de vierkante meter. Wanneer men het plan iets minder ruim uitvoert, dan zal men nog kunnen komen tot lageren terrein-prijs. En is dat waar, dan blijkt dat men te Amsterdam te duur met den grond is geweest en de grond-politiek niet juist was. De grond-exploitatie zal nu kunnen komen in handen der gemeente, en ook dit zal de volkshuisvesting ten goede komen. Dat de bouwverordening het bouwen op de terreinen veel duurder zou maken, is onjuist, want deze verordening zal de goede bouwers niet deren, doch alleen de revolutie-bouwers, en die zullen geen cent meer of minder voor den grond geven. Uitvoerig stelde spr. in het licht, dat de terreinen van groote beteekenis zullen zijn voor de verbetering onzer woningtoestanden, die in ons klimaat alleszins op den voorgrond moeten staan. Spreker's conclusie is dat men een begin moet maken en hij twijfelt niet of de heer Berlage zal bereid bevonden worden zijn plannen eenigermate te beperken.

De heer Van Hasselt, directeur van Publieke Werken, zeide dat de Woningwet met deze zaak niets van doen heeft. Reeds vóór van die wet sprake was, had de gemeente den heer Berlage met het ontwerpen van een uitbreidingsplan belast, en was juist de Woningwet oorzaak geweest, dat het plan zoo lang geheim bleef. Nevengedachten hebben bij deze zaak nooit bestaan; het spoorwegplan bestond niet en is eerst van later datum. Overigens betreurde spr. hetgeen de heer Kromhout zeide over de artistieke leiding aan P. W., de architecten der gemeente doen geheel hun best.

Onjuist is dat de waterverversching door dit plan beinvloed zou worden.

Mr. Stuart wenscht even te constateeren, dat de twee hoofd-ambtenaren der gemeente het niet met elkander eens waren; terwijl de heer Tellegen de behandeling der Woningwet in de Kamer er bij haalde, zeide de heer Van Hasselt, dat de plannen reeds vóór de Woningwet in wording waren. Blijkbaar is het de gemeente te doen om veel grond in handen te krijgen, doch de Woningwet is juist gebaseerd allereerst op verbetering der volksgezondheid en volkstoestanden.

De heer Kromhout repliceerde op het zeer late uur en bij een verloopende vergadering kortelijk. Hij zeide tot den heer Van Hasselt niets persoonlijks bedoeld te hebben, doch hij meende dat Amsterdam een architect noodig had. Overigens meende hij dat men, beter dan maar te beginnen, liever de plannen nog eens degelijk onder de oogen moest nemen.
(H.bl.)

CORRESPONDENTIE.

Wegens plaatsgebrek moeten we tot onzen spijt het Juryrapport der Prijsvragen over 1904 van het Gen. „Bouwkunst en Vriendschap" tot de volgende week laten liggen. Evenens eenige mededeelingen over een prijsvraag, onlangs uitgeschreven in Ned. Indië.

BERICHTEN.

WEEKBLADEN.

In »Eigen Haard« vinden wij bij een stukje van J. C. A. Fetter over den toren van Oirschot behalve een paar photo's van den gevallen toren, ook een schets van den toren vóór den val, naar een krijtstudie van Jer. van Looy.

»De Prins« brengt o. a. reproducties naar stukken van Sadée en onder de portretten ook een van den schilder. Verder onder meer kijkjes op een boekhandelstentoonstelling te Middelburg en een tentoonstelling van kunstnijverheid, enz. te Tiel.

De »Wereldkroniek« laat ons Henri Teixeira de Mattos zien in zijn atelier en een aantal werken van dezen beeldhouwer.

PRIJSVRAAG.

De directie van het te Leeuwarden uitgegeven wordend »Geïllustreerd Schildersblad« heeft een prijsvraag uitgeschreven voor een zolderversiering op ⅕ der ware grootte.

Aangenomen wordt, dat de breedte tusschen de balken 80 cM., de onderkant van den balk 15 cM. en de lengte 45 cM. bedraagt. De ontwerper is geheel vrij in de versiering. Als prijzen zijn uitgeloofd geldsommen en diploma's.

Inzending vóór 1 Mei 1905.

— De Fransche minister van schoone kunsten heeft Rodin's „Penseur", door een comité aan den Staat aangeboden, aanvaard. De plaats waar het ontwerp reeds zulk een mooi effect maakte, vóór het Pantheón, blijft er voor aangewezen. Het beeld zal nu zoo spoedig mogelijk in brons worden afgegoten.

HERCULANUM.

In Italië is het publiek al even weinig gesticht over het plan Herculanum te ontgraven met Amerikaansch geld, als de regeering. Men tracht nu zelfs onder het publiek al geld te vinden om dit werk door Italië te laten doen. Maar dat zal in Italië, waar zelfs voor opgravingen in Pompeji steeds geld te kort komt, niet gemakkelijk bijeen te krijgen zijn. Men meent anders, dat een ontgraving van Herculanum nog veel belangrijker resultaten zou opleveren, dan Pompeji. In Italië is men vooral bang voor het meenemen van belangrijke antiquiteiten.

TENTOONSTELLING TE VENETIE.

Op de kunsttentoonstelling te Venetië, die op 22 April a.s. geopend wordt, zullen afzonderlijke zalen worden ingericht voor Engelsche, Duitsche, Fransche, Hongaarsche en Zweedsche inzendingen; in die landen zijn commissies gevormd, die voor de inrichting dier zalen zullen zorgen. Verder is er een internationale commissie, bestaande uit Gari Melchers, Constantin Meunier, Zilcken en Zuloaga. In zeven afzonderlijke afdeelingen zullen de uit zeven streken van Italië afkomstige kunstwerken worden geplaatst.

TENTOONSTELLING MILAAN 1906.

Deze tentoonstelling zal geopend zijn van April tot October van dat jaar. Er zal o. a. zijn eene afdeeling decoratieve kunsten, eene afdeeling kunstnijverheid en eene afdeeling schoone kunsten (alleen nationaal).

TECHNISCH GEDEELTE.

Alle stukken de redactie betreffende, dus ook vragen te adresseeren

Aan de Redactie van »ARCHITECTURA" TECHNISCH GEDEELTE.
Valeriusstraat 64,
AMSTERDAM.

COöPERATIEF-BOUWEN, DOOR M. P. DE CLERCQ.

Zoo als wel te verwachten was, moet het in ruime mate toepassen van coöperatie te Haarlem en 's Gravenhage op het bouwen van huizen, ook elders lust tot navolging vinden.

Want er is geen enkele oorzaak of reden, waarom zulks slechts tot die twee steden beperkt zoude blijven.

Het ligt echter voor de hand, dat degenen die de bevordering dezer voorname sociale aangelegenheid meer van nabij willen leeren kennen, zich tot de technisch ontwikkelden vervoegen, ten einde er de bijzonderheden van te vernemen.

Daarom acht ik het een noodig en nuttig werk in dit blad er een en ander van te vermelden, ten eerste overtuigd hoe dit den meeste lezers welkom zal wezen, aangezien door de juiste beantwoording van dergelijke vragen een band ontstaan of versterkt worden kan, die goede vruchten afwerpt.

Levensvatbaarheid heeft coöperatief-bouwen in alle welvarende plaatsen van ons land, doch daar waar bepaald geen flinke welvaart heerscht, doet men veel beter er niet mede te beginnen. Er zijn n.l. vele gemeenten in ons land, waar de bevolking steeds vrij wel dezelfde blijft, doordat de meerdere geboorten dan sterfgevallen een tegenwicht geven voor de steeds meer van daar vertrekkenden dan zich vestigenden. In die plaatsen is voor coöperatief-bouwen het zelfde bezwaar als voor bouwen ter verhuring, n.l. dat de koop- en huurprijzen er altijd laag blijven en door meer aanbod dan vraag nog groot gevaar voor prijsvermindering opleveren.

Wordt men derhalve in zoodanige gemeente geraadpleegd aangaande coöperatief-bouwen, ontrade men het beslist en willen koppige lui, die overal meer dan genoeg aanwezig zijn, toch hun plan doorzetten, bemoei er u dan absoluut in geen enkel opzicht mede. Aldaar is de kans van schade, last, onaangenaamheden, teleurstelling en nadeel veel grooter dan het uitzicht op degelijke bevordering van belangen, waardoor iedereen verstandig doet noch met raad, noch met arbeid, noch met leverantiën, noch met wat ook er mede te doen te hebben, opdat hij er zich later niet over behoeft te beklagen en voor verlies gevrijwaard blijven kan.

Gelukkig telt ons land echter tal van welvarende plaatsen, waarheen ook zij gaan die de vele kwijnende gemeenten verlaten, zoodra hunne financiëele positie verbeterd is. Dit is wel treurig voor die hier bedoelde kwijnende gemeenten en erg jammer voor de lui die daar moeten blijven wonen, maar daar hebben wij in dit opzicht ons waarlijk niet over te bekommeren. Het feit is er, begrijpelijk is het ook en bovendien er is niets aan te veranderen, want wij leven in een vrij land. Derhalve doen wij alleen verstandig met die bestaande toestanden rekening te houden, opdat wij anderen en ons zelf voor de onaangename gevolgen daarvan vrijwaren.

Welnu, in gezegde welvarende plaatsen kan coöperatief-bouwen groeien en bloeien en nog veel meer gezonde en degelijke toepassingen vinden, dan nu in genoemde twee steden met haar zeer groot aantal coöperatieve woningen het geval is.

Het komt mij het beste voor, hier de vele vragen te beantwoorden, die mij sedert mijne 13-jarige theoretische en practische ervaringen op dit gebied gedaan werden, waardoor derhalve mijne onderstelling als juist aangemerkt kan worden, dat soortgelijke vragen ook tot lezers van dit weekblad zullen komen.

Een der eerste vragen is doorgaans, hoe het wel mogelijk is, door de goed geordende samenwerking, welke onder coöperatie verstaan wordt, zulke veelzijdige resultaten te krijgen als: gezond, aangenaam en billijk wonen, met daarenboven geleidelijken eigendom?

Dit schijnt ook ongelooflijk, daarom is het noodig dit zakelijk en uitvoerig toe te lichten.

Iemand, die b.v. 40 woonhuizen laat zetten om die te verhuren, hetzij groot of klein, neemt veel risico op zich. Al is de vraag naar het soort dat hij laat bouwen nog zoo groot, toch blijft ten eerste het risico bestaan van onverhuurd zijn, dat weet iedereen best die er meer van nabij bekend mede is. Het tweede risico is teleurstelling in de betalingen, een euvel, dat menig huizenverhuurder veel meer kent dan hem of haar lief is.

Het derde risico is door onachtzaamheid en helaas ook vaak door moedwil, het bederven van verf, behangsel, stukadoorswerk enz., vooral ook door de kinderen. Och och, wat kunnen huurhuizen er jammerlijk uitzien, als zulke huurders er uit zijn en wat moet er diep in de beurs getast worden, alleen om te repareeren wat anders waarlijk nog jaren zoo zou kunnen blijven zitten.

Onderstellen wij dat er verzekering-maatschappijen waren, waar deze drie risico's gedekt konden worden, zou dan menig huiseigenaar dit niet gaarne doen, zelfs al moest hij daarvoor één à anderhalf procent der waarde van zijne perceelen betalen!

Nu komt er echter nog een kardinaal punt bij, namelijk de last en moeite aan het verhuren van huizen verbonden. Is het riool verstopt, waait er een pan van het dak, loopt de goot steen niet, enz. enz. dan moet er oogenblikkelijk in voorzien worden en zoodra de huiseigenaar daarvan bericht krijgt, moet hij eigenlijk dadelijk van herstel werk maken, anders heeft hij geen rust meer in zijn leven, want zijne vrouw zou hem zelfs van een begrafenismaal moeten halen, om vrede te houden met de huurders, die, de een zoowel als de ander, in zulke urgente gevallen veel te zenuwachtig zijn.

Enfin, dit zijn nu nog gemotiveerde lastposten, want het belang van den eigenaar brengt ook meest wel degelijk mede, dat zulke mankementen hoe eerder hoe liever hersteld worden. Maar er zijn zoo dikwijls onredelijke of overdrevene eischen, door de huurders aan de verhuurders gedaan wordende. Of de eigenaar krijgt een bezoek, of hij wordt te pakken genomen bij het innen der huurpenningen, of wel hij ontvangt een briefje om eens aan te komen en dan is hij meestal voor zijn plezier uit, als zoo iets afgeëaveerd moet worden. En zoo zijn er nog meer akefietjes, waarmede wel een boekdeel vol geschreven kan worden.

Het is dus billijk, dat tegenover die risico's en al die last en moeite ook winst moet staan, anders ware het toch gekkenwerk om huizen te verhuren. Voor rente, belasting assurantie, onderhoud, de risico's en de moeite mag een eigenaar inderdaad wel acht procent van zijn kapitaal hebben, dat is volstrekt niet te veel en die minder maakt, kan dit alleen verantwoorden door er toe genoodzaakt te wezen door verschillende omstandigheden.

Welnu, de coöperatief-bouwenden berekenen 7 à 7½ procent, dus kunnen voor dezelfde soort als huurhuizen, coöperatief nog iets billijker wonen. Risico van leegstaan hebben zij niet, want zij bouwen slechts zooveel huizen als hunne vereeniging leden telt, terwijl ieder lid zich verbindt in de notarieele akte, met zijn gezin een huis der vereeniging te bewonen. Risico van slechte of wanbetaling is er niet, want alleen solide personen die bekend zijn als prompte betalers, worden als lid aangenomen. Het risico van bederven door onachtzaamheid of moedwil is ondervangen met de bepaling, dat alleen gewoon maniem inwendig onderhoud door de gemeenschap gedragen wordt en al wat daarvan afwijkt voor eigene rekening van het betrokken lid komt.

Haast hebbende herstellingen kunnen, met goedvinden van een daartoe aangewezen bestuurslid, direct aan vooraf opgegeven personen worden opgedragen en alles wat buiten het gewone zoo even genoemde unaniem inwendig onderhoud (dat is b.v. bij allen behangen of schilderen als het aantal jaren na vroegere dergelijke werkzaamheden dit in den regel noodig maakt) valt, kan wel met goedvinden van het bestuur geschieden, doch voor rekening van het betrokken lid.

De 7½ procent, als huur door de leden eener coöp. bouwvereeniging te betalen, kan derhalve voor het volgende dienen:

4 à 4½ procent rente van het kapitaal;
1 procent voor aflossing van het kapitaal;
1 procent voor belasting, assurantie en verdere lasten;
1½ à 1½ procent voor onderhoud.

Men ziet hierin dus zeer duidelijk aangetoond, hoe geheel juist en zuiver de grondslag is, waarop dit stelsel berust.

Een volgende vraag die dan ook waarlijk volkomen reden van bestaan heeft, is: hoe komt men aan het noodige geld om coöperatief te bouwen?

Ook dit lijkt oppervlakkig een schier onoverkomelijk struikelblok en toch is het zoo erg niet. Stel eene vereeniging telt 100 leden en de kostende prijzen der huizen met bijbehoorenden grond zijn f 1500.—, dan moet er f 150.000.— wezen om het plan ten uitvoer te brengen, want hoewel de leden moeten beginnen om tijdens de voorloopige oprichting en werkzaamheden b.v. 10 cents per week bij den penningmeester te storten, dat beteekent nog maar een schijntje tegen die anderhalve ton, te meer daar er ook kosten voor vergaderingen, drukwerk, enz. van te betalen zijn.

Dat kapitaal moet verkregen worden, tot de reeds genoemde rente van 4 à 4½ procent per jaar en minstens 1 procent jaarl. aflossing. Let vooral op het woord „minstens", want alleen het eerste jaar is de aflossing maar één procent. Het volgende jaar wordt die al verhoogd met de rente daarvan, het derde jaar met de rente der gedane aflossingen en zoo steeds klimmende, waardoor reeds in 43 jaar de geheele schuld is gedelgd.

(Wordt vervolgd.)

HET ONTWERPEN EN UITSLAAN VAN SCHEPEN,

door L. A. VAN SCHIE.

XXII.

Het behandelde maakt het duidelijk, dat hoe scherper de vorm van een schip is aan den voor- en den achtersteven, des te minder hoog zal het water opzetten bij den voorsteven, als het schip zich in voorwaartsche richting beweegt. Men kan zich hiervan overtuigen als men gewone lichterschepen ziet slepen door een stoomboot; bij de gesleept wordende voertuigen zet het water hooger op tegen den voorboeg dan bij de stoomboot. Toch moet men, bij de beoordeeling hiervan, rekening houden met de omstandigheid, dat bij het bezigen van een korte sleeptros, de schroef der sleepboot het water tegen den boeg van het gesleept wordende schip werpt. Alleen bij het bezigen van een lange sleeptros kan bedoeld verschijnsel juist worden beoordeeld.

We hebben nu alleen gadegeslagen den invloed der waterlijnen of horizontalen op de snelheid van het schip, we hebben dus alleen in beschouwing genomen den vorm van het schip in waterpas (horizontale) richting, derhalve moeten we nog beoordeelen den invloed van den scheepsvorm in loodrechte (vertikale) richting, want ook deze is van aanbelang.

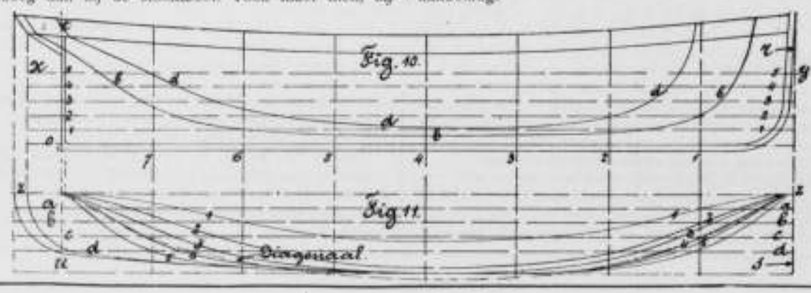

Denkt men zich een schip, overeenkomend in vorm met dien volgens fig. 10 en 11, zich bewegend door het water in voortwaartsche richting. De waterdeeltjes worden het eerst getroffen door den voorsteven, die begint met het water zijdelings weg te drukken. De voorboeg, die van af den voorsteven gaandeweg breeder toeloopt, zet het werk voort en dringt het water al meer en meer zijdelings weg, zooals op bladz. 225 bij fig. 18 duidelijk is uiteengezet.

Nu geschiedt dit zijdelings uitwijken van het water betrekkelijk gemakkelijk boven aan de oppervlakte van den stroom, zoolang het schip de ruimte heeft op de zijden. In de schutkolk eener sluis of in een nauw kanaal met loodrecht staande wanden kan dat niet en wordt dus het water aan de zijden van het schip opgestuwd, waardoor de tegenstand, dien het schip ondervindt, belangrijk grooter wordt. Men kan zich gemakkelijk hiervan overtuigen bij het schutten van schepen door een nauwe sluis of in den doorgang van een nauwe brug.

Minder gemakkelijk wijkt het water in de diepte, omdat die waterdeeltjes den druk ondervinden van de daarboven liggende watermassa. Bij diepgaande schepen in het bijzonder streeft men er dan ook naar, om het water onder bij den bodem gelegenheid te geven, om in opwaartsche richting uit te wijken en met het oog hierop geeft men aan den bodem een oploopenden vorm in dwarsscheepsche richting, volgens fig. 13.

Is de bodem vlak en zijn de kimmen niet, of althans weinig, afgerond, dan kan het water niet gemakkelijk zijdelings uitwijken om langs de zijde van het schip op te kunnen stijgen en een gevolg hiervan is, dat het schip meer weerstand ondervindt op zijn tocht door het water.

Het is duidelijk, dat deze omstandigheid alleen bij snelloopende schepen van aanbelang is. Wenscht men dus een schip een vorm te geven, die geschikt is om bij de kleinst mogelijke krachts-aanwending een behoorlijke snelheid te verzekeren, dan moeten niet alleen het voor- en achterschip scherp zijn, maar ook de dwarsdoorsneden moeten daarmede in overeenstemming wezen.

Kiel en kimkielen.

Door de kiel van een schip wordt verstaan de opstaande rand of rug, die onder aan het schip, in de lengte-richting, is aangebracht.

In fig. 13 is de kiel zichtbaar bij A. De kiel heeft een drieledig doel, want het schip wordt er door versterkt tegen doorbuiging en ook verhinderd te veel dwars weg te drijven, als de wind dwars inkomt, terwijl op de derde plaats de kiel een middel is om het schip minder snel te doen over

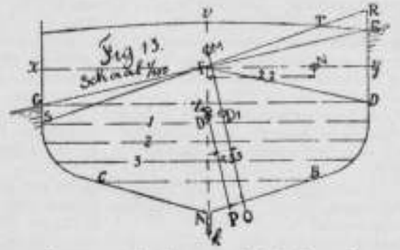

en weer slingeren of rollen, zooals dat heet. Een nadeel er van is, dat de diepgang en ook de wrijving er door vermeerdert.

Soms wordt beweerd, dat de kiel wordt aangebracht om het schip te behoeden tegen omslaan of omvallen, dus met andere woorden, de kiel zou een middel zijn om het schip meer stabiliteit te geven, maar dit is een dwaling, want alleen het aanbrengen van een groot gewicht onder aan of in het schip, zou de vastheid van stand kunnen verhoogen. Men zou dus de kiel zeer zwaar moeten maken om aan gezegd doel te kunnen beantwoorden.

Kimkielen worden aangebracht buiten het schip in de ronding der kimmen, van daar de naam. Zij hebben dezelfde bestemming als die welke de kiel heeft en worden aangewend in die gevallen, dat, ter beperking van den diepgang, de kiel is weggelaten, of wel, als er reden bestaat om aan te nemen, dat de middenkiel niet hoog genoeg is.

Hieruit volgt, dat men schepen zal aantreffen, die voorzien zijn van middenkiel en kimkielen, of wel alleen van kimkielen, of alleen van een middenkiel. Zeker is, dat ook kimkielen geschikt zijn, om de samenstelling van een schip te versterken, maar overigens hebben ook zij het gebrek, dat zij den tegenstand vergrooten.

Snelheids-berekening.

Men zal inzien, dat men zal kunnen berekenen, de snelheid welke een schip vermoedelijk zal bereiken, bij een bepaalde krachts-aanwending, wanneer bekend is de tegenstand dien het schip bij de verlangde snelheid zal ondervinden.

Gesteld, bij voorbeeld, dat men een plankje neemt, ter oppervlakte van 5 dM². en dit aan één kant verzwaart met een strook lood, zoodanig, dat het op zijn kant staat, als het in het water wordt geplaatst. Is er in het zwaartepunt van het plankje een oogje bevestigd en daaraan een touw of koord, dan zal het in den loodrechten stand kunnen bewegen door het water, als er aan het touw wordt getrokken. Beter is 't 3 oogjes in het plankje te brengen, zoodat er 3 touwen zijn, welke in één punt bij elkander zijn gebonden.

(Wordt vervolgd.)

DE UITVOERING VAN DEN NIEUWEN BEACHY-HEAD VUURTOREN BIJ EASTBORNE (ENGELAND).

Ontleend aan de „Deutsche Bauzeitung».

In het voorjaar is in de nabijheid van de badplaats Eastborne op de klippenrijke kust bij Beachy-Head een vuurtoren volvooid en aan zijne bestemming overgegeven, die door de wijze van zijn bouw meer algemeene belangstelling verdient. Hij is in de plaats getreden van een vuurtoren, die in het jaar 1834 is opgericht op een kalkrots, die zich 130 M. boven den waterspiegel verheft. Zijne vervanging was eensdeels noodig met het oog op den slechten toestand, waarin de toren zich bevond, anderdeels scheen zij noodzakelijk, wijl door de dikke nevels het vuur in de hooge luchtlagen dikwijls werd verduisterd. Wijl dit in de lager gelegen luchtlagen minder het geval is, zoo werd de nieuwe vuurtoren op de bij de droog vallende klippen ongeveer 200 M. van de kust gebouwd.

De uitvoering werd opgedragen aan de „Trinity House Corporation" te Londen, welke Maatschappij moet zorgen voor het vuurbaakwezen.

De toren werd als massieve graniettoren gebouwd volgens de plannen van den chef-ingenieur van deze maatschappij, Thomas Matthews, terwijl de leiding van den bouw aan den Ingenieur Havelock Case was toevertrouwd.

De toren is onmiddellijk op het rotsachtige, vlakke strand gegrondvest, nadat de spleten en scheuren zorgvuldig door eene cement-inpersing waren gedicht. Het onderste ongeveer 15 M. hooge gedeelte bestaat uit een massief muurblok van graniet uit de De Lank-Steengroeve te Cornwallis. De middellijn ter hoogte van den sokkel bedraagt ongeveer 15 M. De geheel uit muurwerk bestaande 38 M. hooge toren verdunt zich naar boven tot een middellijn van 4.3 M. Het bovendeel van den toren bevat 8 verdiepingen, die

door een wenteltrap met elkander verbonden zijn. De graniethlokken, van welke 3700 ton met portland-cementmortel werden vermetseld, zijn, om iedere verschuiving te verhinderen, zoowel in de stoot- als langsvoegen zwaluwstraatvormig met elkander verbonden.

De massieve toren wordt door eene lantaarn bekroond, die het licht-apparaat opneemt, dat 31 M. boven Hoogwater ligt en door de firma Chance Brothers is geleverd.

De lichtbron is petroleum-gloeilicht volgens het Kitoonsysteem. De petroleum gaat over in gas, wordt door een Bunsen-brander gevoerd, en brengt dan een Welsbach-weefsel tot gloeien. Terwijl de lichtkracht van het vroegere vuur slechts 22.000 kaarsen bedroeg, is die van den nieuwen vuurtoren tot 240.000 kaarsen opgevoerd. Om den toren ook bij dag ver zichtbaar te maken, wordt de lichte kleur van het graniet op het middenste derde gedeelte door een' breeden band met zwarte kleur onderbroken.

Bijzondere belangstelling verdient de uitvoering. Zooals reeds is opgemerkt, valt de bouwplaats bij Laagwater droog, bij Hoogwater daarentegen is zij geheel door diep water omgeven. Het vervoer der materialen en der werklieden was alzoo moeilijk. Men besloot daarom, de werkplaats naar de hoogte van de steile kust te verleggen en deze met de

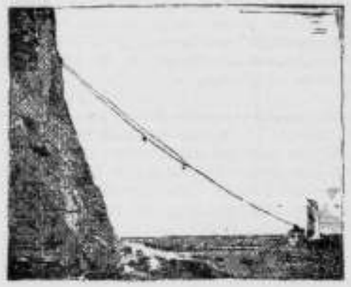

bouwplaats door middel van eene draadkabel-baan te verbinden, die dienen zou voor materiaal- en werklieden-vervoer. Om bij den arbeid zelfs dan niet altijd van het water afhankelijk te zijn, werd de geheele bouwplaats door een' massieven dam omgeven. De bedrijfs-inrichtingen, bestaande uit kabels, benevens de bijbehoorende verankeringen, katrollen, remmen enz. werden door de firma Bullivan & Co. te Londen, geleverd.

De bijgegevene schets verduidelijkt de wijze van werken. Zij stelt de verbinding van de hooggelegene werkplaats met de bouwplaats voor. Links van den toren bevindt zich het ijzeren steigerwerk, dat de voor den dag noodige materialen en de kranen op te nemen heeft en welks plateau daarom op de noodige hoogte boven Hoogwater is gelegen.

Het was voorzien met eene kraan van 5 ton draagvermogen voor het verplaatsen der werksteenen, die soms een gewicht hadden van 4 ton. Een tweede kraan van eveneens 5 ton draagvermogen, werd op den toren zelf geplaatst voor het ophijschen en verplaatsen der steenen, toen de kraan op het ijzeren steigerwerk niet meer tot voldoende hoogte kon reiken.

De draadkabelbaan bestaat uit twee parallelle kabels, de een met 50 mM., de ander met 45 mM. middellijn. De kabels loopen boven over een in de rots verankerd houten raamwerk, dat op eenigen afstand van den niet geheel zekeren kant van de rots is opgesteld, en zijn daarachter verankerd. Beneden zijn de kabels op een tweede houten raamwerk gelegen, dat op het reeds vermelde arbeids-plateau werd bevestigd en van span-inrichtingen voor de kabels is voorzien. De uiteinden zijn eveneens verankerd en wel in den rotsachtigen zeebodem. Zij werden zorgvuldig in beton gelegd om ze tegen losscheuren te verzekeren.

Voor de zwaarste lasten van 4 ton gewicht werd slechts de sterkste kabel gebruikt. Voor minder zware lasten werden beide kabels zonder onderscheid gebruikt, waarbij dan de remmen bij het aflaten van de last in volle werking moesten komen. Het naar boven trekken van lasten geschiedde door eene stoommachine, die naast het steigerwerk boven was opgesteld.

Ieder der beide kabels was met eene vierwielige trolley voorzien, bij welke de paarwijze verbinding der wielen en de ophanging der last 200 getroffen waren, dat eene gelijkmatige belasting der assen verzekerd was. De trolley van den sterksten kabel was met ophang-inrichtingen voor de werkstukken voorzien, die van den anderen voor gewoonlijk met eene kast, die in het benedendeel tot 2 ton ballast opnemen kon, terwijl het bovendeel ook tot transport van materiaal of gelijktijdig 12 werklieden was ingericht.

De beweging der trolley's werden door bijzondere, aan hunne boven- of benedeneinden aangrijpende kabels bewerkt.

Stads-Kanaal, 2 Nov. 1904.

H. OOSTINJER.
Civ.-Ingenieur.

OVER HET LUCHTEN,

door F. J. H.

Wanneer we een lokaal steeds van versche lucht willen voorzien, is het van belang te weten, hoe groot de aan te voeren hoeveelheid versche lucht zijn moet.

Om deze hoeveelheid te bepalen moet eerst onderzocht worden door welke oorzaken de aanwezige lucht wordt bedorven en in welken graad dit bederf plaats vindt.

Men kan aannemen, dat gemiddeld een mensch per uur door ademhaling en transpiratie 0.03 Kub. meter koolzuur afgeeft. Verder komt de verlichting in aanmerking, omdat onder zekere omstandigheden de lucht door de verbrandingsproducten belangrijk verontreinigd en daardoor voor de ademhaling ongeschikt gemaakt wordt.

Een aantal genomen proeven hebben de volgende getallen, die als gemiddeld moeten opgevat worden, opgeleverd:

een kaars geeft per uur 0.011 Kub. meter koolzuur.

„ olielamp	0.03	„	„	„
„ petroleumlamp	0.06	„	„	„
„ gasvlam	0.1	„	„	„

Het gehalte aan koolzuur van bruikbare lucht voor de inademing mag niet hooger zijn dan 1/10 procent, omdat anders de lucht schadelijk werkt op het menschelijk organisme.

Volgens proeven door Regnault, Pelouze en Morin te Parijs genomen, is de behoefte aan lucht voor verschillende lokaliteiten ook verschillend en kwamen zij tot de volgende getallen:

Lokaliteiten.	Hoeveelh. lucht per hoofd in Kub. meters, per uur.
in vergaderzalen	30 tot 40
„ scholen	15 „ 20
„ ziekenzalen	60 „ 120
„ woonkamers	35 „ 40
„ gevangenissen	30 „ 40

Verder is voor een gewonen gasbrander 4 tot 8 kub. meter lucht per uur noodig.

Wordt in een lokaal slechts zooveel lucht toegevoerd als er lucht bedorven wordt, dan treedt ten slotte een evenwichtstoestand in, waarin de ruimte voor de helft met bedorven en voor de helft met frissche lucht gevuld is.

Men ziet hieruit, dat het voor een geregeld onderhouden van den zuiveren toestand van de lucht in een lokaal niet voldoende is, als slechts zooveel lucht wordt aangevoerd, als daarin door de verschillende verbrandingsprocessen (ingesloten het ademingsproces) en op andere wijze onbruikbaar gemaakt wordt.

Het is noodig, meer versche lucht, dan het quantum bedorven lucht bedraagt, aan te voeren, opdat zich in het lokaal nooit meer dan 5 tot 10 procent bedorven lucht kan verzamelen. Wordt dat quantum aanmerkelijk grooter, dan wordt ook spoedig het verblijf in het lokaal onaangenaam en ten slotte schadelijk voor de gezondheid.

Om een evenwichts-toestand te krijgen, waarbij de lucht slechts 10 tot 5 procent onreine bestanddeelen, d. i. in plaats van met zuurstof met koolzuur vermengde lucht bevat, is het noodig, dat per uur 10 tot 20 maal meer versche lucht wordt aangevoerd, dan er per uur in het lokaal bedorven wordt.

Morin is bij zijn berekeningen betreffende de luchting gekomen tot deze formule:

$$L = \frac{k - m\,(p - g)}{p - g}$$

Hierin is L de noodige hoeveelheid lucht voor een toereikende luchting voor een zekeren tijd (n uren) per hoofd in Kub. meters; k is de luchtverslechtering gedurende dezen tijd per hoofd; m is de aanwezige ruimte per hoofd; p is de grenswaarde der luchtverslechtering per meter, waarbij p niet meer dan 0.001 bedragen mag; g is het koolzuurgehalte der buitenlucht, gewoonlijk 0.0005.

Wanneer in het lokaal lampen branden, dan rekent men voor een olielamp 1 persoon, voor een petroleumlamp 2 personen en voor een gasvlam 3 personen.

Met de formule van Morin kunnen we de vereischte hoeveelheid lucht per hoofd en per uur in Kub. meters voor de verschillende graden der luchtverslechtering berekenen en daarbij komen we tot de volgende tabel:

Grenswaarde der verslechtering per mille in n uren.

m	n = 1				
Kub. M.	0.6	0.7	0.8	0.9	1
10	290	140	90	65	50
20	280	130	80	55	40
30	270	120	70	45	30
40	260	110	60	35	20
50	250	100	50	25	10
60	240	90	40	15	0

m.	n = 2				
Kub. M.	0.6	0.7	0.8	0.9	1
10	295	145	95	70	55
20	290	140	90	65	50
30	285	135	85	60	45
40	280	130	80	55	40
50	275	125	75	50	35
60	270	120	70	45	30

m	n = 4				n = 10	
kub. M.	0.6	0.7	0.8	0.9	1	1
10	297	147	97.5	72.5	57.5	59
20	295	145	95	70	55	58
30	292	142	92.5	67.5	52.5	57
40	290	140	90	65	50	56
50	287	137	87.5	62.5	47.5	55
60	285	135	85	60	45	54

KLEEDINGSTOFFEN, door H.

Evenals het huis dat we bewonen, dient ons ook de kleeding tot bescherming tegen de onaangenaamheden van het klimaat.

De oppervlakte van ons lichaam is in den regel warmer dan de omgeving; ze zal dus door uitstraling en geleiding warmte aan de omgeving afgeven.

In de weinig voorkomende gevallen, dat de omgeving warmer is, dan de lichaamsoppervlakte, heeft toch ook voor het lichaam een warmteverlies plaats en wel op den weg van warmtebinding door waterverdamping.

Ons lichaam verliest dus warmte door geleiding, uitstraling en verdamping.

Het doel van onze kleeding bestaat dus daarin, dat zij de afkoeling van het lichaam door uitstraling en geleiding zooveel mogelijk moet tegengaan. Dat doel zal te gemakkelijker bereikt worden, hoe dikker de kleeding is en hoe minder warmte zij doorlaat, hierbij komt nog, dat zich tusschen de kleeding en het lichaam een luchtlaag bevindt, welke spoedig de warmtegraad van het lichaam aanneemt.

De nieuwste hygiënische onderzoekingen hebben aangetoond, dat onze kleeding voor het grootste deel bestaat uit de lucht, welke in zekere stoffen, d. z. beschuttingen van weefseldraden, is ingesloten.

Zulk een weefsel bestaat uit elkander kruisende lagen van draden, waardoor mazen ontstaan, welke bij zeer eenvoudige weefsels door twee kettingdraden en twee inslagdraden begrensd worden en waarbij de grootte afhangt van de dichtheid van het weefsel.

Gewoonlijk worden voor deze weefsels stoffen gebruikt, welke uit plantaardige vezels, of haren van dieren of uit zijden draden geweven zijn. Ze zijn poreus, d. w. z. tusschen de afzonderlijke vezels bevinden zich tusschenruimten. Deze afzonderlijke vezels kunnen slechts met het microscoop onderscheiden worden.

Men neemt dan waar, dat de linnen- of vlasvezel een rolronden vorm heeft met een kanaal van denzelfden vorm. De hennepvezel heeft een wijder kanaal, dikkere wanden en gevorkte uiteinden. De jutevezel is houtig, stijf en bandvormig met dwarse kanalen. De katoen heeft bandvormige, holle, soms huisvormige vezels, die op sommige punten weer cylindervormig of kurkentrekkervormig zijn. De uiteinden der katoenvezels schijnen onregelmatig afgescheurd.

De dunste van alle vezels is die van de zijde. Deze is volkomen rond en glad en heeft geen waarneembare holte.

Geheel verschillend van de plantenvezels is de wolvezel, als haarbedekking der zoogdieren. De wolvezel heeft den vorm van een cylinder, die uit kleine cellen is opgebouwd. De aan de buitenzijde liggende cellen zijn afgeplat en omgeven het haar als schubben. Het uiterlijk van de wol laat zich daardoor vergelijken met het uiterlijk van een dennekegel.

Het wolhaar is van verschillende dikte; de fijnste soort is de electoraal-wol. De Alpaka-wol komt van een lama-soort.

Van zeer veel gewicht voor de beoordeeling van de hygiënische waarde van een kleedingstof zijn de eigenschappen van het weefsel.

Omdat, zooals we gezien hebben, de wijze van weven bij de verschillende stoffen zeer ongelijk is, zullen daardoor ook zeer ongelijke mengsels van lucht en stof ontstaan.

Hemdenlinnen en gladde zijde b.v. bestaan uit 50 procent lucht en 50 procent vaste stof, terwijl daarentegen alle tricotweefsels ruim 75 tot 80 procent lucht, het losgeweven flanel 90 procent en de haarbedekking van een pels 90 procent lucht bevatten.

De verschillende weefsels liggen met zeer ongelijke oppervlakten op de huid. Slechts enkele zeer gladde stoffen bedekken de huid geheel. Hoe dichter een stof de huid aanligt, hoe kouder zij voelt bij het kleeden.

De tricotweefsels van katoen, zijde en wol isoleeren zich tamelijk goed van de huid door hun vezels en nog meer doen dit de flanellen.

Op het gebied van kleeding heerschen nog maar al te veel verkeerde begrippen en gebruiken. Het meest komt voor de fout van te warme kleeding, welke het nadeel heeft, dat de huid er door verweekelijkt wordt en niet meer bestand is tegen eenige koude.

Daarbij komt nog het gebrek aan goede ventilatie, wat veroorzaakt wordt door het gebruik van gladde, dichte weefsels, hetzij als onderkleeding of in den vorm van voering bij de bovenkleeding. Door gebrekkige ventilatie wordt de huid doornat van vloeibaar zweet en kan dit niet in den vorm van waterdamp ontwijken.

Een doelmatige hygiënische kleeding verhindert nooit de verdamping van het zweetvocht, en dat mag ook niet, want we zijn daarvoor buitengewoon gevoelig. Wanneer de kleedinglucht met water verzadigd is, kan men dit meestal reeds goed waarnemen. We ontwaren een onaangenaam gevoel, we voelen ons afgemat en we hebben gebrek aan werklust.

De keus van een goed geventileerde kleeding heeft een niet te onderschatten invloed of den geheelen toestand van den mensch. De kleeding mag de luchtbeweging niet geheel van de huid afsluiten. Zij moet zoo voor de lucht doordringbaar zijn, dat ook bij matige beweging van den mensch het koolzuurgehalte der kleederlucht daalt en dat men in de vrije lucht op koele dagen een gevoel van verfrissching waarneemt.

Wanneer men doelmatige kleeding kiest, wordt de huid daardoor tegen invloeden van buiten gehard. Niet het koele waterbad of de koude afwrijving zijn de natuurlijkste en beste middelen daarvoor. Veel doelmatiger is een voortdurende luchting.

Het wolsysteem vormt daarom een voortreffelijke kleeding, omdat het haar der wolweefsels bij de bewerking altijd eenigen tegenstand biedt. Daardoor worden de wolweefsels in het algemeen zeer luchthoudend en de uitstaande haren isoleeren de stof. Zij ligt op de huid als een traliewerk, terwijl zijden, linnen en katoenen weefsels in doornatten toestand met de huid als het ware een geheel gaan vormen.

Op deze eigenschappen der wollen stoffen berust de reformkleeding van dr. Jaeger en andere wolsystemen. Het eigenaardige der nieuwste wolreform bestaat daarin, dat voor de onderkleeding veel dikkere en daardoor warmer houdende weefsels worden gebruikt, dan bij andere kleedingswijzen. Het gebruik van woltricot wordt in dit systeem zoo geregeld, dat de eerste, de huid bekleedende laag, niet te dun genomen wordt, opdat een voldoende hoeveelheid zweet kan worden opgenomen. In dit opzicht hebben alle tricotweefsels veel voor op gladgeweven stoffen. Ze blijven ook bij een hoogen graad van vochtigheid rijk aan lucht, omdat 60 procent van het geheele weefsel vrij blijft voor de luchting. Deze weefsels drogen daarom ook van de huid uit het eerst, waardoor spoedig nadat ze nat geweest zijn, het gewone behaaglijke gevoel weer terugkeert.

Men hoort tegenwoordig ook weer eens spreken van een ideaal kleeding, die des zomers tegen de warmte en des winters tegen de koude dienst kan doen. Zulk een kleeding bestaat nog wel niet, maar zij is opgenomen op de lijst der dingen, die nog ontdekt moeten worden.

We vreezen echter, of het streven in deze richting met succes bekroond zal worden. Een en dezelfde kleeding kan ook slechts voor bepaalde omstandigheden dienst doen en we zullen ons dus steeds moeten regelen naar de veranderlijkheid van ons klimaat.

De wolreform is daarom ook geen voor alle gevallen passend systeem. Wanneer men de hoofdfactoren eener hygiënische kleeding in het oog houdt, n.l. geen overwarme kleeding, goede doorluchting, gelijkmatig samengestelde stoffen, de eerste dekkende laag niet te dun, dan zal men zich ook met andere stoffen rationeel kunnen kleeden.

VRAGEN EN ANTWOORDEN.

Op de vraag van A. te N. in het No van 24 December kwam het volgende antwoord in.

Het hangt er van af hoe diep het zink is doorgedrongen in het ijzer, of de zinklaag al dan niet spoedig zal zijn verteerd.

Opgemerkt dient, dat het zeer kostbaar en lastig is groote bakken te galvaniseeren naar den eisch, als zij voor goed zijn in elkander gezet.

Zal het werk met een minimum van kosten slagen, dan worden de platen gegalvaniseerd vóór zij door klinknagels onderling worden verbonden.

Overigens zal iedere beschermende laag slechts een beperkten levensduur bezitten.

Koolteer, mits zuurvrij gemaakt, is tamelijk lang bestand tegen de inwerking van water. Of de teer oplosbaar is in zeepwater is mij niet bekend, maar de proef is licht te nemen door een stuk plaatijzer, goed roestvrij zijnde, met zuurvrije koolteer te behandelen en na tweemaal 24 uren te zijn gedroogd, van de inwerking van zeepwater bloot te stellen gedurende één maand, bv. Men zal er dan een oordeel over kunnen uitspreken.

Portland-cement, vermengd met tweemaal deszelfs hoeveelheid scherp zand en daarna met water aangemaakt tot een dunne pap en met een soort borstel op de roestvrije plaat uitgestreken, als een dunne bepleistering, is een goede bedekking tegen roest bij waterkisten. Of het proefhoudend zal blijken te zijn tegen zeepwater, is mij niet bekend, maar ook dit is gemakkelijk uit te maken.

Het is gewenscht de cementbepleistering op de zijwanden zeer dun te nemen, maar een of tweemaal te herhalen met een tusschenpoos van minstens 12 uur. De eerste laag is nimmer vrij van uiterst fijne scheurtjes; die scheurtjes ontstaan gedurende het hard worden. De tweede en derde laag dienen om de scheurtjes te vullen.

De laag op den bodem kan tamelijk dik zijn, desverkiezend 2 à 3 cM. en dikker. Die op de zijwanden 5 mM. plus minus.

In betrekking tot Uw laatste vraag merk ik op, dat, naar ik vernomen heb, er te Terborg en te Ulft (Gelderland) een ijzergieterij bestaat, die ook emailleert. Het kost weinig moeite U hiervan te overtuigen.

Opmerking. Koolteer wordt zuurvrij gemaakt door langzaam te koken gedurende minstens één uur. Het is goed de koolteer, na koking en na te zijn afgekoeld tot op 70 à 80 graden Fahrenheit te vermengen met 10 à 12 % van derzelver volume met petroleum.

Rotterdam, 27 Decemb. 1904. v. S.

De K. te K. Bestaat er eene serie **platen of modellen** ten dienste van het ambachts-teekenonderwijs, speciaal voor **wagen- en rijtuigmakers**? Zoo ja, waar zijn deze te bekomen?

Antwoorden hierop worden gaarne ingewacht door de Redactie.

J. L. te G. Het **programma** van eischen voor het examen tot het verkrijgen van het **Diploma van Bouwkundig Opzichter**, door U bedoeld, is verkrijgbaar bij den Secretaris der Mij. tot Bev. der Bouwk., Marnixstraat 402, Amsterdam. Het examen wordt afgenomen in Februari 1905. (Red.)

DERTIENDE JAARGANG, No. 2. ZATERDAG 14 JANUARI 1905

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

REDACTEUR: H. WALENKAMP, BUIKSLOTERLAAN 8, TE AMSTERDAM.
BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorzitter, Johs. B. LAMBEEK Jr., H. WALENKAMP, JAC. P. WORMSER en L. H. E. VAN HIJLCKAMA VLIEG, Secr.
VASTE MEDEWERKERS:
K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN en C. W. NIJHOFF

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS.
HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN VOOR HET WEEKBLAD TE RICHTEN AAN DEN REDACTEUR, BUIKSLOTERLAAN 8 TE AMSTERDAM. ID. VOOR HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Johs. B. LAMBEEK Jr., RINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTR. V. H. GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e Secr. V. H. BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: Jaarverslag van den 1sten Secretaris. — Jaarverslag over het Genootschapsorgaan. — Jaarverslag over het plaatwerk de »Architect«. — Jaarverslag over de Bibliotheek. — Verslag 1185e vergadering. — Jury-rapport Prijsvraag »Bouwkunst en Vriendschap«. — Friesche Bouwkring. — Nieuwe uitgaven. — Berichten. — Coöperatief bouwen. — De Ideaal-vensters. — Nieuwe Industrie. — Ingezonden. — Vragen en antwoorden.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Als buitenlid van het Genootschap zijn toegetreden: de heer A. R. Wittop Koning, Architect, Bussum, en de heeren A. Th. Werner en C. J. Blaauw, Bouwkundigen, Bussum.

Op de 1185e vergadering is de heer Z. Gulden tot gewoon lid aangenomen.

De 1186e (buitengewone) vergadering zal gehouden worden op Woensdag 18 Januari, 's avonds 8 ure, in „Parkzicht".
AGENDA:
Behandeling der voorgestelde Wetswijziging.
De 1e Secretaris, VAN HYLCKAMA.

„ARCHITECTURA ET AMICITIA".
VERSLAG OVER HET JAAR 1904.

Voor de 49e maal komt aan 't eind van een jaar de vraag tot het Genootschap:
Wat deedt ge! Wat wilt ge doen!
Een jaarverslag nu, behoeft alleen op 't eerste deel te antwoorden, Maar al is straks dat jaar dood — de Menschheid leeft! In dat leven heeft „A. et A." een roeping. En de wijze, waarop die in 1903 vervuld wordt, zal antwoord geven op het tweede deel.

Stellen we ons nu even duidelijk voor, dat ons Genootschap is: een lichaam, een corporatie, gevormd door de leden. Voorts, dat dit lichaam er niet is om zichzelf, maar ter wille van de »Algemeene belangen der Bouwkunst", en eindelijk, dat het aan eene levenswet moet voldoen, die ligt uitgedrukt in de Statuten!

En dan moet al aanstonds geconstateerd, dat niet alle leden zich organisch aan 't lichaam gebonden wisten. Telkens vielen er af, wier substantie van een andere samenstelling bleek als die, waaruit de kern van onze corporatie gevormd werd. De levenssappen, noodig voor den groei van alle deelen, drongen wel door, maar er was niet altijd de voor opname en verwerking geschikte en noodige arbeidslust. Van deze leden, die wel nemen, maar niet geven konden, waren er in 1904 een 20-tal.

Dan, aan den anderen kant, voelden zich velen genoopt een eenzaam leven te beëindigen, door zich vast te klemmen aan 't organisme, dat nu, na een 49-jarig bestaan, nog immer frisch bloed in zich voelt, 't idealisme in zijn waandel schrijft, en daarmee het Genootschap der jongeren blijft. Van dezulken waren er eveneens een 20-tal. En als zij voor eenigen arbeid niet terugdeinzen, mag van hen en vóór hen vermeerdering van kracht gehoopt worden.

Zijn we dus in aantal niet vooruitgegaan, omtrent de sterkte meen ik te mogen zeggen, dat er geen reden tot klagen is.

En dit is misschien wel mede gevolg daarvan, dat »A et A« in 1904 zoo gebeel en al getracht heeft de **algemeene belangen der Bouwkunst** voor te staan.

Er is stellig verschil van meening als uitgemaakt moet worden wat zulk »**algemeen belang**« is. Maar dit weten wel allen, dat die belangen 't best gediend, met 't meeste succes voorgestaan worden als er in eendrachtig samenwerken van wie aan die kunst zich geven. In ons lieve vaderland nu, waar de zucht tot 't vormen van clubs en clubjes misschien meer dan elders op alle gebied spreekt, is 't ook in 1904 een onmogelijkheid gebleken op 't gebied der Bouwkunst verbetering te brengen. De **algemeene** belangen gingen de verschillende vereenigingen te weinig samen met de bijzondere belangen en 't is hoofdzakelijk daardoor dat de pogingen, door **personen**-leden der Mij. van **Bouwkunst** en **personen**-leden van »A. et A.« aangewend om tot samenwerking te komen mislukt zijn. Dit op den voorgrond stellen van de personen is noodig omdat van dezen de actie uitging en omdat elders de indruk gevestigd schijnt, dat het »**Genootschap**« ten dezen 't initiatief heeft genomen. Maar al is het juist, dat in den loop der onderhandelingen »A. et A.« de meest ideale positie heeft ingenomen en alle bijzondere belangen breed ter zijde gezet om te komen tot 't groote doel, toch moet uitdrukkelijk geconstateerd dat èn in de Mij. van B. èn in »A et A« er een drang was **uit de leden** om te komen tot een meer doeltreffende, een meer rationeele aanwending der thans versnipperde krachten. — Toen later bleek, dat ook de Vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap« zelfs geen onderhandelingen wilde alvorens was uitgemaakt dat aan het belang der »Maatschappij v. Bouwkunst« à priori was voldaan is meer dan voldoende gebleken, dat onder een ideale, hooge opvatting van »**belangen der Bouwkunst**« niet overal in den lande 't zelfde wordt verstaan, en dat ons Genootschap een eigen roeping te vervullen heeft, waaraan mede te arbeiden zeker tot den bloei der Bouwkunst bevorderlijk moet zijn.

* * *

Als tweede punt dat naar de inzichten van het Genootschap van algemeen belang mag heeten, werd in 1904 beschouwd, de vraag óf en zoo ja, op welke wijze, het mogelijk zou zijn het paleis op den Dam weer aan zijn oorspronkelijke bestemming te doen beantwoorden. Er is daaromtrent contact bewaard met de voorstellers Blankenberg en Jos. Jitta en Wormser, uit den Gemeenteraad, en gezocht met personen, die in Regeeringskringen eventueel onze pogingen zouden kunnen steunen. Daarbij is echter telkens de groote moeilijkheid aan 't licht getreden, die de oplossing dezer kwestie met zich brengt, en is evenzeer gebleken, dat er alleen langs den geleidelijken weg van ernstig vasthouden aan 't ideaal, eindelijk kans van slagen zal zijn.

In de derde plaats zijn door 't Genootschap verschillende adressen aan Land, Provincie en andere Besturen gericht. Daaronder kunnen genoemd worden: 1e. dat aan H. M. de Koningin inzake 't auteursrecht op werken van beeldende kunst. 2e, aan den kerkeraad der Hervormde Gemeente te Roermond en aan de Posterijen en Telegraaf voor zooveel haar aanging, voor behoud der Minderbroederkerk te Roermond, 3e, aan het Gasthuis te Haarlem, voor behoud der eigenaardige architectuur op 't Groot Heiligland, 4e, aan den Raad van Maastricht tegen slooping van 'n eigenaardig deel v. d. vestingmuur om de stad, en zoo meer. Welke adressen in 't algemeen gunstig gevolg hebben gehad.

In verschillende Commissiën, het Belang der Bouwkunst beoogende,

was »A. 't A.« wederom vertegenwoordigd en wel, in die voor beoordeeling van ontwerpen gebouwen op Gemeente-erfpachtsterrein door de heeren De Groot en Walenkamp. In die ter voorbereiding van een raad voor permanente arbitrage in geschillen tusschen aannemers en Directies, door de heeren Berlage, Ingenohl en van Vliet. En in een commissie ter bespreking en beoordeeling van 't ontwerp nieuwe bouwverordening, door de heeren Ingenohl, W. G. Jansen en W. N. van Vliet.

* * *

Thans komende tot de vraag op welke wijze het Genootschap beantwoordde aan zijn, in de statuten uitgedrukte levenswet, kunnen wij na 't boven reeds genoemde, betrekkelijk kort zijn.

Op de vergaderingen waren, behalve zaken van meer huishoudelijken aard, de Technisch-Archeologisch-aesthetische deelen der Bouwkunst voortdurend even zoovele onderwerpen voor bijdragen of besprekingen. De Technische zijde werd o. m. behandeld in de voordrachten van de heeren L. A. Sanders over Cementijzer, Prof. Ritsema Bos over Insecten in hout. Voor de Archeologische kennis waren de bijdragen, gegeven door de heeren W. Vollgraff over de opgravingen te Argos, Prof. Six over het Mausoleum te Halikarnassos, Joseph Cuypers over de Eusebiuskerk te Arnhem en C. L. van Balen, over den Geldersch-Duitschen Bouwstijl, van zeer groot belang. En tot 't aesthetisch deel is door de kunstbeschouwingen der heeren Stuijt, uit de School van Beuron, W. Kromhout over Oostersche, Jac. Wormser van Italiaansche kunst, Berlage van eigen en Duitsch werk en G. W. Nijhoff over Moderne Studies niet weinig bijgedragen. Laatstgenoemde alsmede een bijdrage van den heer K. van Leeuwen over teekenvoorbeelden bij het onderwijs, raakten ook het gebied van 't onderwijs in ruimeren zin, en vooral voor bijdragen als die des heeren Nijhoff, is 't te betreuren, dat zoo betrekkelijk weinig leden van 't Genootschap deze vergaderingen bezoeken. Het is helaas een zeldzaamheid, dat onze tegenwoordige vergaderzaal te klein bleek. Ware dit meerdere malen het geval, het zou een nieuwe aansporing zijn, met verhuizen voortgang te maken.

En dit brengt mij nu vanzelf tot de meer bijzondere belangen van 't Genootschap, als daar zijn: het voor zijne leden uitschrijven van prijsvragen, het beschikbaar stellen van sociëteitslokalen, het houden van excursies en dergelijke.

Wat dan het eerste punt betreft, kan geconstateerd worden, dat dit jaar de medewerking iets gunstiger te noemen is dan 't vorige jaar. Op de prijsvraag voor een Protest. kerk, kwamen in 8 antwoorden. Voor een brug in een park 2 antwoorden, voor de opmeting van een oud gebouw 4 en voor een brievenbus op straat één antwoord. Voor de 1e prijsvraag: »Gebouw voor het Internationale Hof van Arbitrage" en voor de 6e, een schriftelijke verhandeling, kwamen geen antwoorden in.

* * *

De lokalen, waarin ons Genootschap de laatste jaren woont, zijn in vele opzichten onvoldoende. In aesthetisch opzicht echter onhoudbaar. Het is den leden bekend, wat moeite er gedaan is tot stichting van een eigen bescheiden gebouw te komen en hoe tot heden die pogingen niet geslaagd zijn. Ook weten zij, dat een commissie tot heden vruchteloos poogt een bestaand gebouw te vinden, dat in 't hart van de stad gelegen, door zijn uit- en inwendigen vorm aan de behoeften van »A. et A." voldoet. Steeds wachten en zoeken — en de vraag is hier wellicht geoorloofd, of, in afwachting van eenig resultaat, het inmiddels niet meer dan tijd wordt, al is 't dan als overgangsmaatregel, andere lokalen te huren?!

De excursie naar IJmuiden en Haarlem mag ook dit jaar geslaagd heeten. Zoowel de interessante beton-ijzerwerken, onder leiding van den heer L. A. Sanders, als de bouw van de nieuwe kathedrale kerk te Haarlem, onder leiding van den bouwmeester Jos. Cuypers, bleken een bezoek overwaard en dat ook hier zoo weinigen van de zeldzame gelegenheid gebruik maakten, het is zeker velen met mij onverklaarbaar.

Ten slotte eenige mededeelingen omtrent de mutaties, die in Bestuur en Commissies plaats hadden.

De heer K. van Leeuwen bedankte als Bestuurslid en werd opgevolgd door ondergeteekende, die ook het 1e Secretariaat van hem overnam. De overige functionarissen bleven aan, zoodat het Bestuur thans samengesteld is uit de heeren J. H. Leliman Eerevoorzitter, H. P. Berlage Nz. Voorzitter, J. Ingenohl Vice-Voorzitter, L. H. E. van Hylckama Vlieg 1e Secretaris, H. J. M. Walenkamp 2e Secretaris, H. J. Walle Jr. Penningmeester en W. N. van Vliet, Bibliothecaris-Archivaris.

In de Commissie van Redactie werd wegens bedanken van den heer v. Leeuwen de ondergeteekende en wegens vertrek naar Dusseldorf van den hr. Lauweriks, de heer Jac. Ph. Wormser gekozen, zoodat die commissie thans bestaat uit de heeren: H. P. Berlage, voorzitter, H. J. M. Walenkamp, Joh. B. Lambeek, Jac. Ph. Wormser en L. H. E. van Hylckama Vlieg, secretaris. De heer Walenkamp werd in plaats van den vertrokken Redacteur Lauweriks, tot einde December als diens opvolger benoemd, welke benoeming door eerstgenoemde is aanvaard.

In de Commissie voor Wetswijziging werden benoemd de heeren Berlage, Van Vliet, Van Leeuwen, De Groot, Van Jaarsveld, Lauweriks en Van Hylckama. Bij 't vertrek van vóórlaatstgenoemde werd de heer Nijhoff gekozen. Het Secretariaat wordt door den heer Van Vliet waargenomen en het resultaat harer bemoeiingen zal straks aan U'w oordeel onderworpen worden.

En eindelijk is voor de heuglijke viering van het 10e Lustrum een Commissie benoemd bestaande uit de heeren: Ingenohl, Johling, Stuyt, v. d. Sluys Veer en Van Hylckama, die blijkens achtereenvolgende mededeelingen en oproepingen in 't orgaan hare functie niet als eene sinecure beschouwt maar ijverig werkzaam is ter voorbereiding van een het Genootschap waardig feest. Dat daarbij van sympathie en steun uit de leden zoowel in- als buiten de stad melding gemaakt kan worden, geeft reden tot goede hoop op goed succes, maar dat lang niet geschiedde wat van die leden verwacht kòn worden, mag ook niet verzwegen. Er moet inderdaad nog wat meer geijverd, nog wat meer geofferd worden ook — wil het feest in alle opzichten slagen! Sla daarom ieder onzer de handen aan den ploeg. De grond is vruchtbaar en we gaan een »Voorjaar« tegemoet!

Als ik thans nog vermeld, dat de maalcommissie gevormd wordt door de heeren H. C. Jorissen, H. Kok en H. W. Nijman, dan is hiermede mijn jaarverslag ten einde.

Tot vreugd en tot vrees is er reden. Tot vreugd over 't steeds groeien en jong blijven van 't Genootschap, over de blijvende energie, die het ontwikkelt, over de hoogte waarop het zich ten opzichte van kleine of persoonlijke belangen weet te stellen, over den algemeenen groei der denkbeelden, die aan het leven der kunst in 't algemeene menschenleven hoe langs zoo meer de plaats gaan gunnen die het toekomt, niet 't minst ook over den betrekkelijk gezonden groei der moderne kunst hier te lande. Maar vrees is er voor 't stooten op de klip der voldaanheid — der genoegzaamheid, voor het veldwinnen van de gedachte, dat we er reeds zijn aan den eenen kant, of dat we er slechts zullen komen langs één weg aan de andere zijde. De kunst behoort niet alleen alle tijden, maar ook alle volken en alle geestesstroomingen in die volken. Dat daarom allen medewerken om dat groote gemeenschappelijke goed te winnen, dat ieder voor zich, allen in ons Genootschap, en het geheel voor de maatschappij waarin we moeten leven, mede-arbeiden, dat is de wensch waarmede ik dit verslag moge besluiten.

December 1904.

De 1e Secretaris,
VAN HYLCKAMA

JAARVERSLAG GENOOTSCHAPS-ORGAAN »ARCHITECTURA«.

Het verslag van het »orgaan« kan te korter zijn naarmate het uit den aard der zaak meer aan alle leden van 't Genootschap in zijn groei en bloei bekend is. Allen weten, dat de uitgave geschiedt door de firma Van der Endt te Maassluis en dat er als vorige jaren slechts 4 pagina's te onzer beschikking zijn. Dit geval, deze beperkte ruimte doet zich evenals ook wel vorige jaren dikwijls voelen en het Genootschap zal dus op middelen bedacht moeten zijn om een grooter plaatsruimte voor wat het te zeggen heeft, te verwerven. Immers bij het nagaan van den inhoud van het blad mogen we al meenen dat wel eens aan polemiek, meer of minder vruchtbaar, plaats is afgestaan die met meer algemeen belangwekkende stof had gevuld kunnen worden, toch moet niet vergeten worden, dat debat in een of ander tijdschrift, mits op gezonde basis gevoerd, een der aantrekkelijkheden kan zijn. Bedenken we voorts, dat voor aankondigingen van belangrijke uitgaven, voor vacante betrekkingen, voor gedachtenwisseling, over belangrijke actueele vraagstukken, met de bladen der zusterorganisaties, veel meer ruimte zou noodig zijn, dan voelt men dat de toestand zoo niet blijven kan.

Onmiddellijk daarmee samen gaat de vraag hoe het blad geredigeerd werd en moet worden. En hierop kan gezegd, dat vorm en inhoud zich vrij regelmatig aansloten aan die van vorige jaren. De aanstelling van een redacteur, wiens taak zou zijn te zorgen voor voldoende en voldoend belangrijke stof heeft niet in alle opzichten tot 't verwachte resultaat geleid. Het was daarom, dat Bestuur en Redactie en Commissie voor Wetswijziging gezamenlijk van oordeel waren, dat de toestand, waarbij niet een persoon, maar een Commissie voor den inhoud en de stof verantwoordelijk zou zijn, in velerlei opzicht de voorkeur verdient, echter met dien verstande dat, volgens de bepaling der Statuten de stof op verlangen van de schrijvers gehonoreerd worde.

Evenals vorige jaren werd 't orgaan met diverse tijdschriften geruild en werd het steeds aan de voornaamste dagbladen gezonden, die echter nu juist niet van al te groote belangstelling blijk gaven. Het kwam althans zeldzaam voor dat uit den inhoud iets in die bladen werd overgenomen.

Ook werd het blad nog verstrekt aan een 40-tal lezers, die geen lid van »A. et A.«, maar abonné bij den Uitgever zijn. Door een contractswijziging is indertijd bepaald, dat voortaan geen abonné's meer mogen aangenomen worden, maar het orgaan alleen den leden van 't Genootschap worden verstrekt.

De Redactie-Commissie bestond uit de heeren Berlage, Walenkamp, Lambeek, Wormser en Van Hylckama, welke laatste den heer Van Leeuwen is opgevolgd, terwijl de heer Wormser inplaats van den heer Lauweriks werd gekozen.

Deze, de heer Lauweriks, wiens arbeid aan ons orgaan op hoogen prijs gesteld werd, moest ons, zooals bekend, verlaten en het Bestuur meende

goed te doen den heer Walenkamp voor den nog loopenden jaargang in zijne plaats aan te stellen.

De Redactie-Commissie heeft een dankbare taak, als . . . van uit de leden van »A. et A.« steeds meer de lust komt om mede te werken aan den inhoud. Moge in 1905 blijken, dat er leven is, dat dit leven zich uit, niet alleen in 't bezoeken der vergaderingen en 't meedoen aan prijsvragen, maar dat 't ook dat andere middel niet versmade: het uiten van denkbeelden, vragen en meeningen in schrift- en teekening voor »Architectura«.

Dec. 1904.

De Secr. der Red.
VAN HYLCKAMA.

JAARVERSLAG VAN DEN SECRETARIS VOOR HET PLAATWERK »DE ARCHITECT.«

Getrouw aan de traditie is het mij vergund U dit jaar weder verslag uit te kunnen brengen omtrent de Genootschapsuitgave waarvan ik de onderscheiding geniet, het Secretariaat te mogen voeren. Nadat de U bekende verwikkelingen met den uitgever tot een bevredigende oplossing gekomen waren, werd afl. 5 en 6 van den XIVen jaargang uitgegeven en met den XVen jaargang een begin gemaakt. Hiervan verschenen tot nu toe vier afleveringen, elk bevattende zes platen. Twee en twintig daarvan werden uitgevoerd in phototypie en twee in fraaie kleurendruk nl. een afbeelding gebatikten wandkalender en een gevel detail Rijksmuseum. In hoofdzaak werden tot heden onderwerpen op architectonisch gebied voor den loopenden jaargang gekozen, de nu onderhanden zijnde afleveringen zullen in hoofdzaak afbeeldingen van kunstnijverheid bevatten, waaronder een fraaie bronzen lamp, gebatikt kamerschut, meubelen en een blad boekbanden.

Verschillende leden zegden hunne medewerking toe, niet echter werd daaraan altijd gevolg gegeven, de uitgave ondervond daardoor vertraging, zoodat ik hierbij het vriendelijk verzoek tot de leden mag richten ons plaatwerk niet te vergeten. Dit laatste bedoel ik tweeledig nl. ook zóó, dat nog lang niet alle leden op ons plaatwerk zijn ingeteekend, een onbegrijpelijk geval omdat de geringe prijs van f 5.— per jaargang voor de meesten uwer geen beletsel kan zijn. Gaarne stel ik mij beschikbaar uwe opgave als abonné aan den uitgever over te brengen.

Bijzonder wensch ik in deze ook dank te brengen aan den Heer W. v. Boven, die meende dat hij het ontwerp voor een vorstelijk paleis ook eene vorstelijke opvatting omtrent honorarium behoorde. Belangeloos stond hij zijne vijf platen aan het Genootschap af, daarmede voor altijd in de pas komende bij onzen Penningmeester, die meer van zulke royale medewerkers wenscht. Even vrijgevig betoonden zich voor den vorigen jaargang de heeren H. P. Berlage Nz., Jos. Th. J. Cuypers en J. L. M. Lauweriks. Ook door den uitgever werden een viertal platen aan ons plaatwerk afgestaan. Een woord van dank ook voor de uitvoering is hier zeker niet misplaatst. Ik twijfel niet of de afrekening zal U, wanneer afl. 6 verschenen is, niet tegenvallen en voorzie ik een batig saldo voor onze kas.

Na U nogmaals »De Architect« aanbevolen en U verzocht te hebben, alvorens het oor te leenen aan hen, die U buitenlandsche tijdschriften trachten aan te praten, als nieuwe abonné uw adres aan mij op te geven, eindig ik dit overzicht met de hoop het volgende jaar U nog betere resultaten te kunnen mededeelen.

JOH. B. LAMBEEK JR.

JAARVERSLAG OVER DE BIBLIOTHEEK.

Geachte Vergadering.

Even als het vorig jaar valt over de bibliotheek weinig bijzonders te zeggen.

De verwachtingen, het vorig jaar uitgesproken, dat de leden meer gebruik van de bibliotheek zouden maken, zijn niet vervuld. Het aantal uitgegeven boeken bleef vrijwel stationnair; het bedraagt ongeveer 50 stuks. Opmerkelijk is het, dat door de buitenleden zoo weinig gebruik wordt gemaakt van hun recht om ook boeken uit de bibliotheek ter lezing te ontvangen, mits zij de vrachtkosten voor hunne rekening nemen. Zou hier de oorzaak liggen in de mindere bekendheid van deze bepaling?

Groote uitbreiding onderging de bibliotheek dit jaar niet.

Door aankoop kwamen we in het bezit van het werk »Das Deutsche Haus" van Rudolf Henning.

Door schenkingen van de werken:

European and Japanese Gardens.

De Beurs te Amsterdam 1835—1903, door A. W. Weissman.

Begrippen uit de Ongevallenwet 1901, door mr. J. van Dronge.

De Rechtspositie van den Architect, door J. P. Bruinzeel.

De verdwijnende soort, door Jos. Cuypers en Jan Kalf,

en het werk van onzen Voorzitter: Stijl in Bouw- en Meubelkunst, door H. P. Berlage Nzn.

In de tijdschriften der portefeuille van den leescirkel kwamen dit jaar geen veranderingen.

Enkel werd voor den leescirkel aangeschaft het maandelijks verschijnend werk van Camillo Sitte, »Der Staedte-bau".

De portefeuilles werden geregeld verzonden en bij de twee halfjaarlijksche contrôles bleek, dat beschadigen of zoek raken gelukkig weinig voorkwam.

Het aantal deelnemers neemt steeds toe en bewijst, dat de leescirkel door de leden zeer gewild is. Gepoogd zal worden in het volgende jaar verouderde tijdschriften door nieuwe te doen vervangen.

Aan boetegelden voor het niet afteekenen der portefeuilles werd dit jaar vijf gulden en tien cents geïnd.

Voor de hulp, die ik dit jaar van de heeren Kok en Van Jaarsveld mocht ontvangen, richt ik hier aan genoemde heeren een woord van dank.

Een opwekking aan de leden om den Zaterdagschen sociëteitsavond wat beter te bezoeken, is hier niet misplaatst.

Juist op zulke avonden leert men elkaar beter kennen en sluit men nauwere banden, die zeker de Amicitia van ons Genootschap zullen bevorderen.

Amsterdam, 28 Dec. 1904.

De Bibliothecaris,
W. N. VAN VLIET.

VERSLAG DER 1185ste GEWONE VERGADERING, GEHOUDEN IN HET GENOOTSCHAPS-LOKAAL CAFE »PARKZICHT", ALHIER, OP WOENSDAG 11 JAN. 1905.

De Voorzitter, de heer H. P. Berlage Nzn., opent de vergadering. De notulen van de 1183e en 1184e vergadering worden door den 2en Secretaris, bij ontstentenis van den 1en secretaris, voorgelezen en door de vergadering goedgekeurd.

Ingekomen is een schrijven van den Bond van Technici aan Z.Ex. den Minister van Binnenlandsche Zaken, welk schrijven echter eerst in het Bestuur behandeld moet worden en dus niet ter tafel wordt gebracht.

De heer Z. Gulden wordt daarna als gewoon lid van het Genootschap aangenomen.

Aan de orde komt vervolgens de aangekondigde lezing van den heer Dr. W. Vogelsang, over „Albrecht Dürer".

De heer Vogelsang zegt, dat de titel van de lezing niet geheel juist is. Ze zou eigenlijk moeten zijn „Albrecht Dürer en Lucas van Leiden". De bedoeling van spreker toch is, een en ander over beide meesters mede te deelen, ze vergelijkenderwijs te behandelen.

De heer Vogelsang doet dit op twee wijzen. Ten eerste door iets te bespreken uit het leven van beide meesters en ten tweede door een toelichting te geven bij een aantal lichtbeelden.

Lucas van Leiden werd op het laatst van de 15e eeuw als de zoon van een gegoed Leidsch burger geboren. Reeds in zijn vroegste jeugd muntte hij uit in de teekenkunst en van zijn negende jaar bestaan koperprenten, die zeer aardig zijn. Zijn vader was een goed schilder en Lucas werd zijn leerling. Zijn speeltuig was teeken- en graveergereedschap. Hij teekende bij dag en bij nacht en beeldde alles naar het leven uit.

Lucas van Leiden trouwde een meisje uit de familie Boschhuijsen, maar hij besteedde meer zorg aan zijn prenten dan aan zijn vrouw. Voor de eerste was hij nauwlettend en zorgvuldig en zij brachten hem ook goed geld op, sommige wel een goudgulden. Misdrukken werden verbrand.

Nooit was Lucas buitenslands geweest, maar op zijn drie-en-dertigste jaar ondernam hij een reis per schip, eerst naar Middelburg, waar hij het werk van Mabuse zag, en daarna naar Gent, Antwerpen en Mechelen.

De laatste zes jaren van zijn leven was Lucas lijdende, hij dacht soms, dat men hem op zijn Vlaamsche reis vergif zou hebben toegediend. In 1532 overleed hij.

Lucas van Leiden was eene vroegrijp genie. Daarbij een werkezel. Van karakter was hij prikkelbaar en achterdochtig. Hij was nauwkeurig en kwalijknemend. Voor de kleinheid van zijn karakter spreekt het feit, dat hij boos werd, toen men hem op het laatst van zijn leven mededeelde, dat zijn natuurlijke dochter van een zoon was bevallen, die ook Lucas zou heeten, zoodat de naam van Lucas van Leiden

niet met hem behoefde heen te gaan.

Deze, en tal van andere, bijzonderheden werden door den heer Vogelsang voorgelezen uit het schilderboek van van Mander.

Albrecht Dürer heeft een dag- en een gedenkboek nagelaten, zoodat we van diens leven zeer nauwkeurig zijn onderricht.

De familie Dürer was afkomstig uit Hongarije en telde vele goudsmeden. Ook Albrecht, de derde van achttien kinderen, werd oorspronkelijk voor goudsmid opgeleid.

In zijn gedenkboek schrijft Dürer hartelijk en waardeerend over zijn vader, een man, die een moeielijk leven had gehad, een godvruchtig, geduldig en werkzaam mensch, die zijn kinderen een goede opvoeding gaf.

Hij zelf wilde graag schilder worden, maar zijn vader had daar weinig ooren naar en liet hem drie jaren als goudsmidsleerling dienen. Later gaf de vader aan de neigingen van den zoon toe.

Albrecht Dürer, van wiens taal een groote bekoring uitgaat, had iets mystieks in zijn levensbeschouwing. Hij beschrijft uitvoerig den dood van zijn vader, ook die van zijn moeder en ook een droom teekent hij dadelijk den volgenden morgen op.

Was Lucas van Leiden een klein, eenigszins teringachtig persoon, Dürer was een welgebouwd man, met fijne, sprekende trekken. Was Lucas van Leiden eenigzins nonchalant op zijn persoon, Dürer was niet vrij van ijdelheid en beeldde zich gaarne in stemming en rijk uitgedost uit. In de opvatting van de werken van beide meesters treffen deze trekken ons nader.

Met een serie lichtbeelden, Bijbelsche voorstellingen, portretten en genre-voorstellingen, gaat de heer Vogelsang verder op beide groote meesters in en trekt een parallel tusschen hen, elk gevende wat hem toekomt.

Vooraf verschijnen de beeltenissen van de kunstenaars zelve op het doek, Lucas van Leiden met het breede, eenigzins boersche gezicht en den vulgairen mond, maar de prachtig sprekende en dweepende oogen, terwijl het kleed slechts door een paar vegen is aangeduid en Albrecht Dürer met zijn regelmatig gelaat, zijn lange, zorgvuldig geschikte, haren en zijn zwierige kleedij.

In een onderhoudende causerie, terwijl de beelden komen en gaan, doet spreker ons Lucas van Leiden kennen als de artist bij Gods genade, de minder wetenschappelijke, dan wel uiterst fijngevoelige teekenaar en schilder, de groote kenner van licht en schaduw, in zoo vroeg een tijd. Daartegenover zien we Albrecht Dürer als de bouwer van composities van architectonische waarde, de haast wetenschappelijke teekenaar, die volgens vaste verhoudingen zijn beelden neerschrijft, zonder echter het picturaal effect van zijn tijdgenoot te benaderen.

Los van het papier schuiven bij Lucas van Leiden de figuren, de boomen en de gebouwen weg, terwijl Dürer's beelden merkwaardig vast op hun plaats staan, zonder zich van den voorgrond te kunnen losmaken.

Zeker was het hartelijk applaus van de vergadering wèl verdiend voor de even leerzame als onderhoudende, even doorwrochte als aangenaam voorgedragen les in de kunstgeschiedenis, die de heer Vogelsang ten beste had gegeven en niet minder de zeer waardeerende woorden, waarmee de Voorzitter den spreker en kunstgever den dank der aanwezigen overbracht.

Aan de orde was thans de begrooting voor 1905.

De Voorzitter vraagt of een der aanwezigen opmerkingen over genoemde begrooting heeft.

De heer P. de Jongh vraagt, of er nog iets terecht zou komen van de nog niet geïnde contributiën over 1903 en 1904. Ook of het niet wenschelijk zou zijn, voor de memorieposten een sommetje uit te trekken.

Na eenige inlichtingen van den Penningmeester blijkt, dat van de contributiën nog wel iets terecht zal komen en dat het wenschelijk is geen gelden voor de memorieposten uit te trekken.

De heer Lambeek merkt op, dat de uitgaven voor het Weekblad zoo hoog zijn. Spreker meent, dat het orgaan duur wordt uitgegeven.

De heer Walenkamp ziet uit deze begrooting, dat de inkomsten van het Genootschap te gering zijn en dat het tijd wordt, naar middelen om te zien om deze te vermeerderen.

De heer P. de Jongh meent, dat er wel op zeer bescheiden voet feest gevierd zal mogen worden.

De heer Lambeek zegt, dat er zooveel platen voor „de Architect" gefotografeerd moeten worden en dat het zooveel beter en ook goedkooper zou zijn, als meerdere teekeningen verstrekt werden.

De Voorzitter deelt mede, dat het Bestuur ernstig bezuinigingen overweegt en deze bij de behandeling van de Wetswijziging ter sprake zal brengen.

De discussie over de begrooting voortzettende, merken de heeren P. de Jongh en H. G. Jansen op, dat het „Weekblad" meer actueel zou kunnen zijn. Tal van eenvoudige zaken, die ieder belangstellende moet weten, verschijnen niet of te laat in ons Orgaan. Men is daarom verplicht er een ander vakblad op na te houden, om op de hoogte te blijven.

De heer Walenkamp antwoordt hierop, dat dit zeker zou kunnen, wanneer de leden van „Architectura" tot dat doel maar geliefden mede te werken, maar dat doen ze niet. Toch behoorden ze dit te doen, alleen reeds omdat zij leden van het Genootschap zijn. De functie van spreker is feitelijk ten einde, maar uit welwillendheid heeft hij zich bereid verklaard, zijn werkzaamheden als redacteur nog een korten tijd te verrichten.

Met een zeer zwak applaus wordt daarna de begrooting voor 1905 goedgekeurd.

Op voorstel van den Voorzitter wordt de behandeling van de Wetswijziging uitgesteld en zal een afzonderlijke vergadering aan dit onderwerp worden gewijd.

De heer Ingenohl deelt ten slotte mede, dat de Gemeenteraad van Amsterdam zooeven een zeer belangrijk besluit heeft genomen, dat van grooten invloed zal zijn op de bouwkunst van de hoofdstad in de volgende jaren, n.l. de goedkeuring van het Uitbreidingsplan van den architect Berlage. Spreker legt er nadruk op, dat hier een strijd is gestreden met open vizier en wenscht den Voorzitter van het Genootschap geluk met den zoo eervollen uitslag.

Ook de vergadering geeft door applaus haar goedkeuring in deze te kennen, terwijl enkele leden den heer Berlage persoonlijk de hand drukken.

Niets meer aan de orde zijnde wordt de bijeenkomst daarna gesloten.

C. W. N.

PRIJSVRAGEN.

Aan
het Bestuur der Vereeniging «Bouwkunst en Vriendschap» te Rotterdam.

Mijne Heeren,

De Jury door Uwe Vereeniging benoemd, om de door U in 1904 uitgeschreven Prijsvragen te beoordeelen, heeft hiermede de eer U in het volgende Rapport de door haar gemaakte bemerkingen mede te deelen.

EERSTE PRIJSVRAAG.

Een Schilderswoning met Ateliers.

Hiervoor zijn ingekomen 22 ontwerpen. Bij allen waren de in het programma gevraagde teekeningen aanwezig, behalve bij het ontwerp ingezonden onder motto «Pictura B», welke geen détail en ook slechts ééne doorsnede heeft.

Vele mededingers hebben zelfs meer dan het gevraagde geleverd, daar zij bovendien ter verduidelijking van hun ontwerp nog gevels, doorsneden, plannen of perspectiefteekeningen daarbij hebben gevoegd.

De algemeene indruk van het geleverde werk is goed, aan verscheidene ontwerpen is veel zorg besteed en deze prijsvraag kan dan ook als goed geslaagd worden aangemerkt.

De Jury heeft de ontwerpen beoordeeld zonder aan een stijlkarakter eenige voorkeur boven een ander te geven. Elk ontwerp werd beschouwd in zijne type voor zoover dat type in overeenstemming is te brengen met het d o e l en w e z e n van de gevraagde bouwwerken.

Toch werd met voldoening geconstateerd, dat de weeke, sierlijk slingerende lijnen van sommige moderne «nieuwe stijl»-bouwwerken, in g e e n dezer ontwerpen meer zijn waar te nemen.

Alhoewel bij de eerste beschouwing volgens het oordeel der Jury een tiental ontwerpen als minst geslaagd werden afgezonderd, zoo heeft de Jury toch gemeend in dit Rapport voor elk ontwerp afzonderlijk in het kort hare bemerkingen te geven en hiermede met de minder goede ontwerpen aan te vangen, zoodat zoodoende ongeveer een rangschikking is te bepalen.

M o t t o «S y l v e t t e». De plannen van dit ontwerp zijn zeer zwak. Woonkamer en salon grenzen niet aan elkander. De hal vormt een koker, zij ontvangt gebrekkig bovenlicht en is geheel van de 1e verdieping afgezonderd, zoodat aldaar de gang zwak verlicht is. De ateliers sluiten goed aan elkander aan, maar de verlichting van een der ateliers is zeer slecht. De gevels zijn beter dan de plannen. De voorsprong der kroonlijst is veel te groot. De doorsneden zijn zeer zwak behandeld.

M o t t o «I r i s». Eveneens een zwak ontwerp, zoowel als plan, architectuur, constructie en teekening. De detail-teekening schijnt door een andere hand vervaardigd.

M o t t o «R u b e n s». Het salon heeft geen directen uitgang. Op den beg. grond hebben W. C. en office geen verlichting. Keuken en office hadden verbinding moeten hebben. Een der slaapkamers heeft geen licht. De architectuur is niet gelukkig en het détail laat veel te wenschen over.

M o t t o «H e n d r i k d e K e y s e r». Dit ontwerp is niet geslaagd. Hoewel de ateliers goed aan elkander aansluiten, zijn de muurvlakken er te groot. Deze hadden meer doorbroken moeten zijn. De office heeft geen verbinding met de keuken. De architectuur is zeer zwak.

M o t t o «P i c t u r a B». Bij dit ontwerp ontbreekt een doorsnede en détail. In verhouding tot het plan is de ruimte door hal en vestibule te groot. Badkamer en aangrenzende slaapkamer zullen te hoog van verdieping zijn, daar de hieronder gelegen vertrekken op den beg. grond lager blijven liggen. De pijlers der ateliers zijn te breed. De hoektoren sluit niet goed aan het dak aan. De architectuur is zwak.

M o t t o «P i c t u r a A». Ook hier is de hal te groot, hetgeen nog meer op de 1e verdieping uitkomt. De ateliers sluiten niet goed aan de overige gevels aan. Dezelfde opmerking voor de architectuur als bij het voorgaande ontwerp. Onder anderen zijn minder goed de loggia, het steenen dakvenster, en de bekroning van het buitenatelier. De detailteekening is goed behandeld.

De perspectief geeft niet de verhouding der gevels weder.

G e t e e k e n d k e n t e e k e n. De groote loggia is minder goed gelegen bij de badkamer en het toilet. De ateliers zijn te veel van elkander afgezonderd. Hun vestibule en modelkamer zijn te groot. De architectuur heeft een landelijk karakter, maar het buitenatelier sluit niet genoeg bij het overige aan. De kapconstructie had beter op de muur kunnen rusten.

M o t t o «A r s l o n g a V i t a b r e v i s». De woonkamer komt op de diensgang uit. De keuken is te ver van de vestibule gelegen. De diensgang evenals die tusschen de beide ateliers zijn niet verlicht. Ook laat de verlichting der hoek-slaapkamer te wenschen over. De architectuur heeft een vroolijk aanzien. De groote ingangsboog verbreekt te veel den onderbouw. Détail en teekenwerk zijn met zorg gedaan.

M o t t o «H o o g d e n a r b e i d». De hal is te belangrijk, vooral op de 1e verd. De ateliers hebben te weinig verbinding met elkander. De hoofdingang komt niet genoeg in den gevel uit. Het atelier No. 2 is niet voldoende met de overige architectuur verbonden, terwijl de pylonen meer als op zich zelf staande motieven zijn behandeld. Het detail is flink geteekend.

M o t t o «R o z e n h o f». Woonkamer en salon zijn door de hal gescheiden, welke tevens te groot is; vooral op de 1e verdieping. De doorgang naar het 1e atelier is niet voldoende verlicht. De verbinding der ateliers zou met een kleine wijziging goed zijn te maken. De architectuur is eenvoudig en heeft een Engelsch karakter. De ramen van den beg. grond zijn te laag in verhouding der verdiepingshoogte. Détail en teekening zijn goed.

M o t t o «T i m e i s F l e d». De office is in het geheel niet goed gelegen. Zij moet in verbinding met woonkamer en keuken zijn, in plaats daarvan ligt zij aan den ingang. Dienstgang en portaal ontvangen niet genoeg licht. De ateliers zijn goed verbonden, maar zijn te veel op dezelfde wijze behandeld. De schilddaken zouden geen mooie doorsnede geven. De architectuur is eenvoudig. Een grooter détail ware gewenscht. Teekenwerk en perspectief zijn goed.

M o t t o «M a u v e». Van dit ontwerp is het plan van den begr. grond beter dan dat der 1e verd. Hoewel de verbinding der ateliers goed is, laat de verlichting veel te wenschen over. De architectuur is zwak.

M o t t o «R u s t R o e s t». Dit ontwerp heeft goede en regelmatige plannen, hoewel de hal te groot is in verhouding der overige vertrekken. De ateliers zijn niet genoeg verbonden. Voor de verlichting der ateliers ware het beter geweest, de middenpijlers weg te laten. Ook is daarvoor de vooruitspringende bovenbouw met kroonlijst niet goed begrepen. De architectuur heeft een rustig karakter. Détail en teekenwerk zijn goed behandeld.

M o t t o «N u m q u a m C o n t e n t u s». De diagonaal van de vierkante hal vormt de as van dit ontwerp. De begane grond toont een goed plan. Evenwel is de vestibule, waarop salon en spreekkamer uitkomen, te klein, tevens zijn bijkeuken, eetkamer en provisie niet gevraagd. De verbinding der ateliers is goed, maar de pijlers van het buitenatelier verbreken te veel de lichtoppervlakte. Bijna alle vertrekken op de 1e verdieping hebben uitspringende dakvlakken, de werkelijk beschikbare ruimte wordt hierdoor beperkt. De architectuur heeft een landelijk karakter. De verschillende gevels sluiten goed aan elkander aan, maar de 1e verd. is te laag. Teekenwerk, perspectief en détail zijn vlot behandeld.

M o t t o «A c a d e m i e». De plannen zijn goed, evenwel zijn hal en hoofdtrap te klein in verhouding tot het overige. De verbinding der ateliers had beter kunnen zijn. De architectuur is frisch en landelijk. De hoog overdekte terrassen boven een der ateliers en boven het dienstgedeelte zijn geheel onnoodig. Zij ontnemen licht en de dakvlakken worden te belangrijk. De architectuur van het woonhuis en die van de ateliers hadden meer bij elkander aan moeten sluiten. Het teekenwerk zoo ook van het détail en de perspectief zijn met veel zorg en met smaak behandeld.

M o t t o «P o r t A r t h u r». Bij dit plan is de voorvestibule te belangrijk en voor zulk een entree is de hoofdtrap te klein. Deze komt ook niet goed op de 1e verdieping aan. De deuren zijn in de hal te veel in de hoeken geplaatst, hetgeen in de doorsnede en op de 1e verd. nog meer uitkomt. De ateliers zijn goed verlicht. Hun verbinding had ruimer kunnen zijn. De architectuur toont een haastige studie aan, waarvan het geheele ontwerp blijk geeft.

M o t t o «W a p e n m e t d r i e s c h i l d e n». De verbinding van entrée met hal had grooter kunnen zijn. De office is niet goed gelegen, daar deze noch aan woonkamer, noch aan keuken grenst. De verbinding der ateliers is niet voldoende. De architectuur is eenvoudig, die van de ateliers sluit goed bij het overige aan. De verlichting van het binnenatelier had lager doorgetrokken kunnen worden. De omlijsting der entrée is niet geslaagd, de hoekpijler schijnt te zwak. De boven de entrée gelegen ramen zijn te hoog geplaatst. In het détail is het drielicht onder het dak niet in harmonie met het overige raamwerk. Het teekenwerk is flink uitgevoerd.

M o t t o «R i e n s a n s p e i n e». De pijlers in de hal belemmeren de toegang tot de verschillende vertrekken. De loggia boven den hoofdingang gelegen en is slechts door het toilet te bereiken. De w[illegible] heeft geen directe verbinding met de woning. De ateliers sluiten goed aan elkander aan, hoewel de tusschenmuur meer doorbroken had kunnen zijn. De ateliers hadden beter licht kunnen krijgen, wanneer de pijlers niet zoo zwaar en de bekroning niet zoo groot waren genomen. De kleine ramen in het salon en de daarboven gelegen slaapkamer zijn overbodig. Het uitzicht van het salon is niet voldoende. De architectuur is degelijk. De hoofdingang is zwaar van behandeling en het toegepaste metselwerk niet in overeenstemming. Het teekenwerk is flink behandeld.

M o t t o «H o l l a n d». Een goed ontwerp. De verschillende vertrekken zijn goed gelegen en goed van vorm. De badkamer had beter kunnen zijn. De ateliers zijn goed verlicht, maar hadden meer direct met elkander verbonden kunnen zijn. De architectuur is goed. De gevels zouden evenwel gewonnen hebben, wanneer de muurvlakken minder groot in verhouding tot de raamopeningen waren genomen. Zij hebben daardoor iets massiefs, wat door de hooge bekroning der 1e verd. nog vermeerderd wordt. Het ware gewenscht geweest den gevel aan de zijde der ateliers te geven. Het teekenwerk, zoo ook het détail en de perspectief zijn met veel zorg en smaak gedaan.

M o t t o «G e t e e k e n d K l a v e r b l a d». De verschillende vertrekken sluiten goed aan elkander aan. De hal is op de eerste verdieping door een corridor vervangen, waardoor dit plan bekrompter wordt. De ateliers, hoewel goed verlicht, hadden beter direct verbonden kunnen worden, door den dienst niet zoo omvangrijk te maken. De architectuur heeft een bescheiden landelijk aanzien. Het dakvlak boven de veranda had doorbroken kunnen zijn. Teekenwerk, détail en perspectief zijn flink en met zorg behandeld.

M o t t o «W o o d s i d e». Een goed ontwerp, hoewel de hal op de 1e verd. te belangrijk is. De ateliers sluiten direct aan elkander aan. Het ware gewenscht geweest de deuren van het buitenatelier meer te beglazen, en ook de ateliers van bovenlicht te voorzien. De architectuur is vriendelijk en landelijk. De gevels zijn goed doorbroken. Het détail en het overige teekenwerk zijn met groote zorg en zeer goed uitgevoerd.

M o t t o «H o r i s S u b s i c i v i s». Eveneens een ontwerp, waarbij de zelfde bemerkingen gelden welke op het voorgaande ontwerp zijn gemaakt, wat plannen, architectuur en teekeningen betreft. De toegang tot het atelier, de ligging der badkamer naast het voornaamste slaapvertrek en dergelijke kleine wijzigingen, deden evenwel aan dit ontwerp de voorkeur boven het voorgaande geven.

De Jury is van oordeel U voor te stellen, de hierboven gegeven beschouwingen in aanmerking genomen; om de uitgeloofde prijzen in de volgende orde toe te kennen.

1e prijs	Motto	Subsicivis.
2e »	»	Woodside.
3e »	»	Geteekend Klaverblad.

TWEEDE PRIJSVRAAG.

Het Ontwerp van een Wachthuisje.

Ingekomen 12 antwoorden.

Dezelfde rangschikking als bij de 1e prijsvraag is ook bij de behandeling dezer ontwerpen in acht genomen.

M o t t o «N e m o». De Silhouette van het gebouwtje zou gewonnen hebben, door het torentje een hooger dak te geven. De luifels hebben geen

voldoend overstek, en voor de ingangen geplaatst beantwoorden zij niet aan het doel. Houten consolen in plaats van ijzeren waren beter in harmonie met de overige architectuur geweest. De steenconstructie is niet goed toegepast bij het soubassement en boven een der luifels.

Motto »Jacob van Campen«. Als architectuur een zwak ontwerp. De luifels zijn beter begrepen dan bij het voorgaande.

Motto »Rust Roest.« Het uitzicht is in dit ontwerp goed begrepen, maar minder aanbevelenswaardig is de plaatsing der banken voor de loketten. De architectuur had beter kunnen zijn, vooral de bekroning boven het bureau. De ontwerper kent geen perspectief.

Motto »Iron Building«. Een eenvoudig ontwerp, meer constructief dan architectonisch behandeld. Het kapspant zal aan de zijde van den ingang niet goed vallen.

Motto »O«. Een eenvoudig goed geteekend ontwerp, wat massief van aanzien. De zware schoorsteenen en het dakvenster zijn minder goed. De kapbeloording komt te ver in de goot. Het houten plafond had tusschen de binten aangebracht kunnen worden in plaats van daar aan te hangen.

Motto »Sienna«. Een ontwerp met goede eigenschappen, maar wat haastig behandeld. De luifelkap had iets hooger kunnen zijn. De klok is te klein, hetgeen in de perspectief nog meer uitkomt. De overdekte passage zal niet genoeg als beschutting dienen.

Motto »Oude Tijd«. Aan dit ontwerp is veel werk besteed. De teekeningen zien er goed uit, maar profileering en détails zijn niet beoordeeld. Door de vele te kleine motieven toont het ontwerp grooter dan het werkelijk is. Het is niet op schaal.

Motto »Rohr«. De silhouette is te vierkant van vorm. De kroonlijst is te klein. De luifels, welke te hoog zijn aangebracht, worden door de lantvormen niet genoeg ondersteund. Het lokaal had meer uitzicht kunnen hebben. In de perspectiefteekening is de verhouding van het gebouwtje beter, daar de luifels lager zijn geplaatst. Het teekenwerk is met zorg gedaan.

Motto »Ad Gustum«. Een goed geteekend ontwerp, vroolijk van aanzien en ruim van uitzicht. De doorsnede correspondeert evenwel niet met de kapconstructie. Het in het dak uitspringende gedeelte van bureau en buffet is niet opgelost. De kroonlijst heeft te weinig overstek om als luifel te dienen.

Motto »Pour passer le Temps«. Dit ontwerp is goed van silhouette en van verhouding. De gevel aan de waterzijde is evenwel niet gegeven en de kapconstructie zal aldaar minder hoed opgelost kunnen worden. De teekeningen zijn goed uitgevoerd.

Motto »B. en V«. Dit ontwerp zou gewonnen hebben door de beestwering niet zoo hoog te maken. Op de banken gezeten, heeft men nu geen uitzicht. Inwendig is het gebouwtje te hoog en het ware beter geweest een plafond aan te brengen. De raamopeningen hadden breeder kunnen zijn ten opzichte der muurvlakken. Uitwendig moet men het loket zoeken. Het teekenwerk is met zorg behandeld.

Motto »Uitzicht«. Een goed ontwerp, vriendelijk van aanzien, met zorg en smaak geteekend. Met kleine uitzonderingen voldoet het aan de gestelde eischen. De luifel is goed aangebracht, maar de schoren hadden zwaarder kunnen zijn. De wachtkamer is laag. Het plafond kon hooger liggen. De passage naar het buffet is niet breed genoeg. De opgaande stijl is aldaar overbodig.

Volgens het oordeel der Jury is deze tweede prijsvraag in zoovere minder geslaagd dan de eerste, dat zij gemeend heeft geen tweede prijs te moeten toekennen. Zij heeft de eer U voor te stellen, met den eersten prijs te bekronen het ontwerp ingezonden onder Motto »Uitzicht«, en tevens, wegens de goede hoedanigheden, een derden prijs aan ieder der volgende ontwerpen toe te kennen, n.l.: aan »B. en V.«; »Pour passer le temps« en „Ad Gustum«.

DERDE PRIJSVRAAG.

Een bovenlicht van glas in lood.

Hiervoor zijn ingekomen 14 teekeningen, waarvan die ingezonden onder de Motto's »G« en »Twee« ieder 2 ontwerpen bevatten. Ook bij deze prijsvraag is voor de beantwoording dezelfde rangschikking als bij de beide vorige in acht genomen.

Motto »SS.« Te eentonig van kleur, terwijl in de drie vakken dezelfde kleine motieven zijn aangebracht.

Motto »Licht.« De dolfijnkoppen zijn te groot van schaal. Het motief drukt ook niet het karakter van het gevraagde venster uit.

Motto »Scheepvaart.« Dit ontwerp is somber van kleur. De ankers van de buitenvakken zijn niet in verhouding der andere motieven.

Motto »G.« Het bovenontwerp heeft geen karakter en wordt ook niet afgesloten. Het benedenontwerp bevat wel toepasselijke motieven, maar het middenvak is door het daarin geplaatste motief niet genoeg gevuld.

Motto »Elly. De drie motieven sluiten niet aan elkander aan, en voor de bestemming van glas in lood zijn de stukken niet goed van afmeting.

Motto »B. en V.« De compositie is niet geslaagd. De vakken zijn tevens te veel verdeeld door te kleine stukjes glas.

Motto »Décor.« Dit ontwerp beantwoordt niet aan het doel van het programma om voor een cargadoorskantoor bestemd te zijn.

Motto »Twee.« De ontwerper heeft onder dit motto twee teekeningen ingezonden. De raamvakken van de boventeekening worden niet goed verdeeld door den breeden band, welke met willekeurige afgesloten plantenornament is versierd. De vakken van het benedenontwerp zijn beter aangesloten, maar de beekrullingen zijn te willekeurig van compositie en niet in verband met het middenmotief.

Motto »Theo«. Dit ontwerp is frisch van kleur, de glasstukken zijn evenwel wat groot.

Motto »Anker«. Dit ontwerp is somber van toon. De vakken zijn goed gevuld door de daarin geplaatste motieven, maar de onderdeelen, waaruit die motieven zijn samengesteld, zijn onderling niet in verhouding.

Geteekend kenteeken. Dit ontwerp voldoet niet aan de gestelde maten.

Motto »Ardjoeno.« Te eentonig van kleur. De compositie is door den horizon in twee gelijke deelen verdeeld, en heeft ook geen omlijsting.

Motto „Transparent.« Dit is frisch van kleur. De vakken zijn hier goed gevuld. De horizon is beter geplaatst dan in het voorgaande ontwerp. Evenwel is ook hier geen omlijsting en de motieven der buitenvakken sluiten die vakken niet af.

Motto »Recht door zee«. Een zeer goed ontwerp wat compositie en behandeling van materiaal betreft. De drie vakken vormen een geheel, waarvan het middenvak het voornaamste gedeelte vormt, terwijl de omlijsting en de daarvoor gebruikte motieven goed gekozen zijn.

De Jury heeft de eer U voor te stellen de uitgeloofde prijzen toe te kennen en wel de eerste prijs aan het ontwerp ingezonden onder Motto »Recht door zee« en de tweede prijs aan dat ingezonden onder Motto »Transparent«.

De leden der Jury,
Jn VAN DEN BAN Pres.
JOS. Th. J. CUYPERS.
K. SLUYTERMAN.
J. J. VAN NIEUKERKEN.
J. C VAN DORSSER Azn.,
Rapporteur.

VERGADERING VAN DEN FRIESCHEN BOUWKRING, GEHOUDEN 29 DECEMBER 1904.

Deze vergadering was hoofdzakelijk gewijd aan de bespreking van: 1o de wenschelijkheid, 2o de mogelijkheid, 3o de wijze van uitvoering en 4o de rentabiliteit van het oprichten van monsterkamers van bouwmaterialen.

Deze bespreking werd voorbereid door eene commissie bestaande uit de heeren W. C. de Groot, K. L. Faber en H. Feddema Azn., welke bij monde van den eerste trachtte aan te toonen, dat de wenschelijkheid boven allen twijfel verheven was en dat het ook zeer goed mogelijk was een gebouw als zoodanig interichten, eerst vooral eenvoudig en zoo dat het lokaal nooit een concurrent van de leveranciers mag worden.

Wat de derde vraag betrof, de commissie stelde zich voor om een geheel huis te huren en in te richten met grond- wand- en zolderruimten, welke voor verschillende prijzen aan heeren fabrikanten de gelegenheid zullen geven, hunne producten tentoontestellen. Een concierge zal aan het gebouw verbonden moeten zijn.

Het moeilijkste punt was het vierde. De commissie had berekeningen gemaakt voor 3 huizen van verschillende grootten en huurprijzen, waaruit bleek, dat als alles beantwoordde aan de verwachtingen van de commissie, ook de geldelijke bezwaren niet overwegend kunnen zijn om niet tot oprichting over te gaan.

De inleiding vond niet algemeenen bijval; waar heeren leveranciers niet direct de wenschelijkheid inzagen, meenden anderen weer, dat de zaak nooit zou kunnen bestaan, doch eindelijk was het meerendeel overtuigd van de wenschelijkheid. Men zal trachten van heeren fabrikanten te vernemen in hoeverre op hunnen steun gerekend kan worden. Een lange strijd volgde over het voorstel van den Voorzitter, om voor dit doel eene nieuwe vereeniging op te richten, waarvan echter slechts leden van den Frieschen Bouwkring lid mogen worden. Enkelen wilden de onderneming als een onderdeel van den Bouwkring beschouwen, doch moesten het voor de meerderheid alleggen, zoodat besloten werd om al de leden van den Bouwkring te vragen wie genegen is om als lid van een nieuwe vereeniging toe te treden met directe teekening voor een som van f 5,— in een waarborgfonds. De vereeniging zal geheel onafhankelijk zijn van den bouwkring.

F.

NIEUWE UITGAVEN.

Meesterwerken der Schilderkunst. Afl. XIX.
Jan van Eyk, Velasquez en Jacob van Ruisdael.
Oskar Munsterberg.
Japanische Kunstgeschichte I.
Braunschweig G. Westermann, met vele afbeeldingen.
Max Osborn.
Albrecht Dürer's Schriftliches Vermächtniss.
Berlin. L. Simion.
Bloemlezing: een korte levensschets en een zelfportret gaan aan Dürer's geschriften vooraf.

BERICHTEN.

HET NIEUWE UITBREIDINGS-PLAN VAN AMSTERDAM.

In de jongste zitting van den Gemeenteraad van Amsterdam werd het ontwerp v. het plan „Amstel—Schinkel" met 31 vóór, 8 stemmen tegen, aangenomen. In ons volgend nummer zullen wij een artikel aan dit onderwerp wijden.

DIPLOMA VAN BOUWKUNDIG OPZICHTER.

Op Maandag 20 Februari 1905 en volgende dagen zal in het gebouw van de »Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst«, Marnixstraat 402 te Amsterdam, het examen worden afgenomen tot het verkrijgen van het Diploma van Bouwkundig Opzichter, ingesteld door genoemde Maatschappij volgens besluit van de Algemeene Vergadering, gehouden op 28 Mei 1891.

Zij, die dit examen wenschen af te leggen, worden uitgenoodigd zich schriftelijk aan te melden vóór 29 Januari 1905 bij den Secretaris der Maatschappij, Marnixstraat 402 te Amsterdam; na hunne aanmelding zullen zij tijdig alle vereischte inlichtingen ontvangen.

— Door de Ver. »Haagsche Kunstkring« wordt eene tentoonstelling georganiseerd van Nederlandsche architectuur. Het voornemen bestaat, deze in de maand Februari te doen houden.

De aanvankelijke deelneming is reeds zeer groot.

— Wij vernemen, dat in de Eerste Kamer der Staten-Generaal het protest in »A. et A.« uitgesproken tegen de wijze van verkiezing der tot de prijsvraag voor het Vredespaleis toe te laten bouwmeesters, volgens de algemeen verspreide berichten, dit aanleiding zal geven om nadere verklaring dienaangaande te vragen aan de Regeering.

DE TOREN VAN OIRSCHOT.

Maandag l.l. heeft Dr. Cuypers op last van den Minister van Binnenl. Zaken een bezoek gebracht aan den toren van Oirschot, en met het Gemeente-Bestuur den stand van zaken besproken, nadat men den toestand der kap ook had onderzocht.

Het ligt voor de hand, dat nadere instructies daarvan het gevolg zullen zijn.

Het blijkt, dat geen bouwmeester met de leiding der zaken belast was, maar het Gemeente-Bestuur zijn inzichten door den Aannemer onmiddellijk deed uitvoeren.

Aan de verrassende soliditeit van de eikenhouten bekapping, wier hoofdbalken voor een deel nog in het solide muurwerk ingemetseld zijn, is het te danken, dat die onverantwoordelijke werkwijze geen grooter kwade gevolgen heeft gehad.

Met grond mag worden verwacht, dat binnenkort de zorg voor het monument en het toezicht over de opruimingswerken aan een bevoegd architect zal zijn opgedragen: daarmede zal zeker worden voldaan aan de oprechte wenschen van Oirschots burgerij, die met hart en ziel aan het eeuwenoud symbool van haar godsdienstzin en geestkracht is gehecht. Th.

TECHNISCH GEDEELTE.

Alle stukken de redactie betreffende, dus ook vragen te adresseeren
Aan de Redactie van »ARCHITECTURA" TECHNISCH GEDEELTE.
Valeriusstraat 64,
AMSTERDAM.

COöPERATIEF BOUWEN.
DOOR M. P. DE CLERCQ.

(Vervolg.)

Als zekerheid voor dat te leenen kapitaal, wordt eerste hypotheek gegeven op al het onroerend goed der coöp. bouwvereeniging. Dus ongeveer 100 procent, of zeg maar volle waarde, eerste hypotheek, want het geld wat de leden vooraf bijgebracht hebben is slechts een droppeltje in den brouwketel bij zulk eene kapitale som.

In gewone gevallen kost het dikwijls reeds heel wat moeite om 80 procent eerste hypotheek te krijgen, maar eene goed en behoorlijk in elkaar gezette coöp. bouwvereeniging biedt waarlijk ook voldoende garantie voor die 100 procent aan.

Alle huizen zijn en blijven bewoond, voor solide goede betalers is gezorgd, de opgegevene waarde is geen taxatie van schatters die somtijds door een verguldén bril kijken, voor degelijk werk wordt gezorgd, want coöp. wonenden hebben aan revolutiebouw een broertje dood, omdat ze er later leelijk den klei mede zouden moeten rijden en bovendien de Nederl. wet op de coöp. vereenigingen stelt ieder lid aansprakelijk voor het geheel, zoodat als er een van de hier bedoelde 100 lui onmachtig was om zijne verplichting na te komen, de anderen ieder een negen-en-negentigste deel daarin moeten dragen. Als zoo iets eens voorkomt, is het dan ook waarlijk zoo heel erg nog niet, want het spreekwoord zegt niet ten onrechte: vele handen maken het werk gemakkelijk!

Er zijn genoeg personen, die met 4 à 4½ procent jaarrente van hun geld best tevreden zijn, mits het kapitaal vooral solide belegd wordt en uit het bovengemelde blijkt zonneklaar, hoe eene coöperatieve bouwvereeniging veel meer en veel deugdelijker garantie geeft, dan een particulier doen kan.

Mocht iemand nog twijfelen aan de juistheid van dit mijn beweren, zoo kan hij of zij zich persoonlijk hier in Haarlem daarvan overtuigen en erg gemakkelijk ook. Onze 36 coöp. bouwvereenigingen, met meer dan 1600 huizen, hebben geen anderhalve ton, doch millioenen guldens kapitaal aldus verkregen en door geen van die vele geldgevers is nog ooit een halven cent schade geleden, gedurende de circa twintig jaar dat hier de coöperatie voor de woningverbetering benuttigd wordt. Het onderzoek hiervan is erg gemakkelijk want Art. 16 der genoemde Nederl. wet op de coöperatieve vereenigingen luidt als volgt:

„Het bestuur doet op eene algemeene vergadering binnen de eerste zes maanden na afloop van het dienstjaar rekening en verantwoording, onder overlegging van de noodige bescheiden. Na verloop van dien tijd kan ieder lid de aflegging der rekening en verantwoording onder overlegging van de noodige bescheiden van het bestuur in rechten vorderen.

De rekening en verantwoording wordt door het bestuur binnen ééne maand na hare goedkeuring nedergelegd ter griffie van het kantongerecht, in welks gebied de zetel der vereeniging is gevestigd.

Ieder kan daarvan kosteloos inzage en ten zijnen koste afschrift bekomen.

Ontheffing van de bij dit artikel aan het bestuur opgelegde verplichting is niet geoorloofd.

De rekening en verantwoording, voorzien van het bewijs der goedkeuring, is vrij van zegel en registratie-recht."

Iedereen die wil, kan dus naar de Griffie van het Kantongerecht in de Jansstraat te Haarlem gaan, zich aldaar kosteloos inzage der jaarlijksche rekeningen en verantwoordingen verschaffen, van alle daar zijnde coöperatieve-bouwvereenigingen, van wie de vele tonnen gouds tot volle waarde onder hypothecair verband zijn verkregen, met de gunstige resultaten sedert tal van jaren daarvan.

Gelukkig zijn er nog genoeg personen en stichtingen of vereenigingen, die kapitaal rentegevend te maken hebben en dit tot behoorlijke rente en met waarborg van soliditeit het liefste doen, indien zij daaraan ook bevordering van sociale belangen verbinden kunnen.

Welaan dit kan door kapitaal aan coöp. bouwvereenigingen te verschaffen, want de woningverbetering is een der voornaamste onderdeelen van het algemeene vraagstuk en nu er bewijzen voorhanden zijn van de soliditeit dezer geld-

belegging en dit te informeeren is bij die geldgevers, wier namen men kan nazien, nu kan een kind toch wel begrijpen, dat thans het verkrijgen van dat kapitaal vrij wat gemakkelijker is, dan toen men in ons land begon met ook in dit opzicht het goede voorbeeld na te volgen, reeds in andere landen gegeven.

Daarom mag ik dit punt voldoende toegelicht achten om over te gaan tot de vraag betreffende het overdoen van het lidmaatschap bij vertrek naar elders.

Dit punt is van zeer groot belang. Coöp. wonen toch is in de eerste en voornaamste plaats aanbevelenswaard voor ambtenaren, in den ruimsten zin des woords bedoeld. Zij genieten een vast traktement en bij getrouwe plichtsbetrachting blijft dat doorgaan, waardoor er zekerheid is voor het prompt kunnen betalen der bijdragen bij wijze van huurpenningen. Ofschoon daarom anderen volstrekt niet uitgesloten zijn, integendeel ook gaarne in de hier bedoelde vereenigingen als lid worden aangenomen, zoo blijft het onbetwistbaar hoe zij niet het heft even stevig in handen hebben als de ambtenaren, omdat er helaas te veel voorbeelden van zijn, hoe iemand absoluut buiten eigen toedoen eene particuliere betrekking, onverwacht en ongedacht, kan verliezen.

Maar juist de ambtenaren zien zoo dikwijls aan verbetering hunner positie verplaatsing naar eene andere gemeente gepaard gaan. Het is daarom dus begrijpelijk, hoe aan dit onderdeel van coöperatief wonen veel zorg is besteed.

Vertrek uit de gemeente door geldige redenen geeft een lid recht tot uittreding, doch dikwijls ook nog de bevoegdheid, met goedkeuring van het bestuur, het door hem bewoonde huis te verhuren en zelf lid van de vereeniging te blijven.

Ook wordt bij vele vereenigingen het vertrekkend lid de faculteit gegeven, om zijn lidmaatschap aan iemand anders te verkoopen, tot zoodanigen prijs als verkooper en kooper overeen zullen komen, onder voorbehoud van aanname van den kooper als lid der vereeniging, door het bestuur of ook wel door de algemeene vergadering.

Er zijn ook vereenigingen met de bepaling, dat bij uittreding van een lid, uit welken hoofde ook, de vereeniging de beschikking over dat lidmaatschap krijgt en alleen aan het uittredend lid een gedeelte (3/4, ook wel 2/3) terugbetaalt van het geld, waarvoor hij als aflossing in de boeken staat gecrediteerd. De vereeniging kan dan het lidmaatschap naar haar goedvinden verkoopen en eventueele winst daarop komt natuurlijk den overblijvenden leden ten goede.

De lezer bemerkt hieruit, hoe wel degelijk dit punt bij de bestaande vereenigingen de noodige aandacht heeft, zoo zelfs, dat de bepalingen dienaangaande reeds tot verschillende uitkomsten geleid hebben.

Er valt evenwel iets bij op te merken, dat ik hier dien te vermelden, om tot eene juiste beoordeeling te geraken, hoe hieromtrent de statuten vast zijn te stellen.

De bedoeling van coöperatief-wonen is, dat men door de goed geordende samenwerking niet meer huur zal hebben te betalen dan in een soortgelijk huurhuis, daarbij meer op gezondheids- en geriefelijkheids-eischen gelet zal worden dan meestal bij huurhuizen het geval is, zekerheid heeft om tot den eenmaal vastgestelden prijs altijd te kunnen blijven in zijne woning, nimmer behoeft te verhuizen, indien men dit niet wenscht, en vooral zonder eenige extrakosten geleidelijk het huis in eigendom zal krijgen, waarin men zoovele jaren met zijn gezin heeft gewoond. De mogelijkheid daarvan heb ik hiervoren reeds aangetoond, maar op deze bijzonderheden moet ik nu uitdrukkelijk de aandacht vestigen, als verband houdende met de hier behandeld worden overdracht van het lidmaatschap.

(Wordt vervolgd.)

DE IDEAAL-VENSTERS,

van Felix Schaetzke te Bochum.

Hoewel er bij den bouw onzer woningen tegenwoordig ontegenzeggelijk steeds meer naar gestreefd wordt om onze

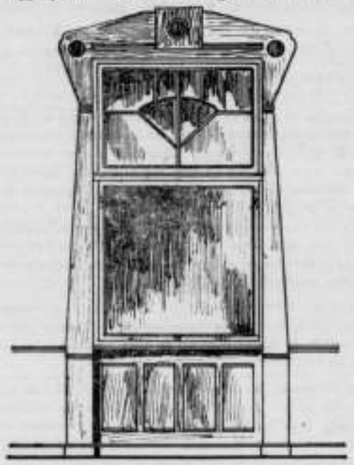

Fig. 1.

huizen zoo geriefelijk mogelijk te maken, is het tevens niet te ontkennen, dat onze vensters nog niet aan alle eischen

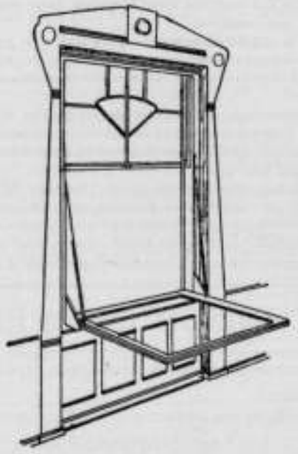

Fig. 2.

voldoen, welke men, zoowel van een practisch, aesthetisch en hygiënisch standpunt beschouwd, voor dit belangrijk onderdeel onzer woningen stellen mag en moet. Vooral wat betreft het afsluiten tegen tocht, zoowel als het bewerken eener goede luchtververscbing en het bieden eener geschikte gelegenheid om de glazen gemakkelijk te kunnen reinigen, zijn tot nog toe onze ramen verre van volmaakt te noemen. Bij de vele reeds genomen proeven, om in dit gebrek te voorzien, behoort ook de nieuwe wijze van

inrichting van Felix Schaetzke te Bochum, door den uitvinding »Ideaal-vensters« genoemd.

Dit raam, dat door de figuren 1, 2 en 3 weergegeven wordt, is zoowel tuimel- en schuifraam, en bestaat eigenlijk uit 2

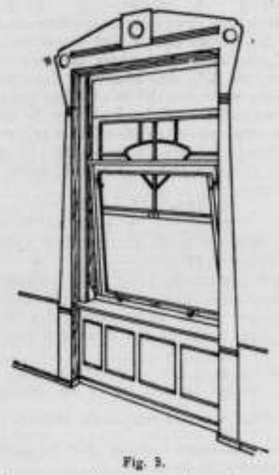

Fig. 3.

deelen, die, in tegenstelling met oude soorten, tegen dezelfde sluiting aangedrukt worden, zoodat een volkomen sluiting van de buitenlucht en van water verkregen wordt. Ook de sluitranden van boven, beneden en aan de beide zijden beveiligen volkomen tegen tocht.

Aan de kanten, waar zich bij gewone schuiframen in de staande gedeelten van de omraming de spanningen bevinden, is bij deze ideaal-vensters zooveel speelruimte gelaten, dat de houten ramen bij vochtig weer kunnen uitzetten, en ook weer krimpen; zonder dat zij moeilijk te bewegen zijn of vastklemmen

Zeer gemakkelijk en doelmatig kan bij deze inrichting de luchtverversching plaats hebben; men kan namelijk zoowel aan de onderste als aan de bovenste helft van het raam zeer verschillende standen geven, om daardoor het raam meer of minder wijd open te zetten. Om bijv. tusschen de beide ramen slechts een smalle open gleuf te houden, zooals figuur 3 aangeeft, behoeft men slechts een op gemakkelijk bereikbare hoogte aangebrachte drukker een achtste slag te draaien, waardoor het benedenraam zich in den verlangden stand zet.

Wil men uit het raam zien, dan schuift met dit aan een handvat zonder eenige moeite naar boven. Bij het sluiten schuift men het raam over twee aan de zijde geplaatste driehoekige grepen, die beneden zijn aangebracht, naar voren op de vensterbank, en klept het dan toe.

Moet er sterker gelucht worden, dan trekt men het bovenstuk gedeeltelijk of geheel en al naar beneden, zie figuur 3. Hier te lande kunnen wij natuurlijk dikwijls ook nog met de ophaalgordijnen werken en de ventilatie in dit geval nog beter regelen [1])

De sterkste ventilatie wordt echter verkregen door het gedeeltelijk naar boven schuiven van het benedenraam en naar beneden getrokken bovenraam, fig. 3; dan trekt de bedorven lucht van boven uit het vertrek naar buiten, terwijl beneden versche lucht naar binnenstroomt.

De ramen zijn, hangend aan dunne kabeltjes, goed gebalanceerd aangebracht, en blijven op iedere hoogte staan.

Het geheel of gedeeltelijk geopende benedenraam kan op iedere hoogte, door middel van een excentriek, door zachtjes met den vinger te drukken vastgesteld of losgemaakt worden. Als vanonder een gleuf aangebracht is, kan men ze beide hierin schuiven. Een groot gemak van de ideaalvensters is ook, dat hierbij het glazen reinigen van af den vloer van het vertrek plaats hebben kan, dit is niet alleen gemakkelijk, doch voorkomt ook ongelukken.

Beneden aan de vensters komt, zooals reeds is vermeld, rechts en links een driehoek voor, die met de daaraan bevestigde smalle strooken der bekleeding om scharnieren gedraaid kunnen worden, en voor gewone huizen van grendels ter bevestiging voorzien, voor openbare gebouwen echter met sloten en pennen uitgerust zijn, om de ramen beter te kunnen sluiten. Nadat de beide ramen op de aangegeven wijze naar beneden gelaten, en aan den binnenkant schoon zijn gemaakt, opent men de beide driehoeken, dan de vensterslu'tingen, en klept het benedenraam om, zoodat de ruit als een tafelblad vlak ligt, (zie figuur 1). Ook dit gaat zeer gemakkelijk, want de benedenkant haakt zich in de vensterbank en de kabeltjes zijn zoo aan het raam bevestigd, dat zij het geheele gewicht opnemen. Voor het opengeklepte venster is geen verdere ondersteuning noodig. Na het reinigen wordt het benedenraam weer naar boven gedraaid, door de driehoeken op zijn plaats gehouden, en dan geheel en al in de hoogte geschoven, waarna het bovenraam naar beneden gehaald, en op dezelfde wijze behandeld wordt.

Waar, niettegenstaande het goed sluiten van deze ramen toch nog dubbele ramen, — die in Duitschland veel meer gebruikt worden dan bij ons, — moeten worden aangebracht, kan men dit gemakkelijk doen, door dat men de lijst, die de kabeltjes met het bandijzer overdekt ook over het bovenraam doortrekt, in den aldus gevormden inham een niet te zwaar tweede raam aanbrengt, dat dan zijdelings van scharnieren voorzien en daardoor gesloten kan worden.

NIEUWE INDUSTRIE.

Naar men vernoemt, zal te Assen een cementfabriek worden opgericht, ten doel hebbende cementdakpannen, steenen en tegels te fabriceeren. Het daarvoor bestemde terrein is gelegen aan het Noord-Willemskanaal. De benoodigde bouwstoffen worden reeds aangevoerd en met het grondwerk is reeds een begin gemaakt, zoodat men hoopt in het a.s. voorjaar de fabriek in werking te kunnen brengen.

Een dergelijke fabriek staat te Ter Apel (prov. Groningen). De aldaar gefabriceerde pannen, geven eene nauwsluitende bedekking en schijnen zeer goed te voldoen.

A. W.

INGEZONDEN.

DE INJECTEUR.

In Uw geacht blad las ik eene beschrijving der werking van den Injecteur.

Mijn inziens is de wijze der werking van den Injecteur uitgedrukt door:

»het mededeelen van snelheid van een lichte stof aan »een zware massa«

te onzeker en komt derhalve beter tot haar recht door te zeggen: »De werking van den Injecteur berust op het kleiner worden van het volume van een massa, die een zekere hoeveelheid levendige kracht bezit.«

Neemt men 1 M³. stoom van 10 atmosfeer absolute spanning, dezelve heeft een gewicht van 5,1073 Kg. en verricht een arbeid, door uitstrooming uit den ketel in het luchtledig, van 1.100000 = 100000 M. K.G.

Deze arbeid hoopt zich in den stoom op, zoodat de-

zelve, na uitstrooming uit den ketel, een levendige kracht van 100000 M. K.G. bezit en wanneer geen verlies aan arbeid ontstaat, kan deze levendige kracht bedoelden stoom in den ketel terugvoeren.

In den injecteur condenseert de stoom en gaat over tot water, waardoor het volume van bedoelde 1 M³. stoom teruggebracht wordt tot 5,1073 Liters, gelijk zijnde aan 0.0051073 M³., dus ongeveer $^1/_{200}$ gedeelte van het volume van den stoom.

Wanneer men nu het verlies aan arbeid, dat de werking van den injecteur geeft, buiten rekening laat, dan bezit deze 0,0051073 M³. water dezelfde levendige kracht als 1 M³. stoom van 10 Am. As en wel 10000 M. K.G., dus ongeveer 200 maal meer levendige kracht, dan genoemee hoeveelheid water noodig heeft, om den arbeid van den ketel te overwinnen, ten einde daarin te komen en wanneer de geheele levendige kracht daartoe werd verbruikt, dan zou de druk van den ketel mogen bedragen p.

$$\frac{p.\ 0{,}0051073}{10000} = 100000. \qquad p = \pm\ 2000\ \text{Am.}$$

Dit enorm overschot aan levendige kracht, dat door de werking van den Injecteur tot een veel lager cijfer wordt teruggebracht, deelt aan het water, dat de stoom in den Injecteur condenseert, zooveel levendige kracht mede, dat het de drukking of liever den tegenarbeid van den ketel kan overwinnen en eveneens daarin stroomt.

Ten einde te bepalen hoeveel levendige kracht verloren gaat bij het condenseeren van den stoom en het daardoor mededeelen van levendige kracht aan het condensatie-water, kan men op volgende wijze te werk gaan, daarbij aannemende, dat men het voedingswater met een warmtegraad van ± 70° C. in den ketel wenscht gebracht te zien.

De snelheid, waarmede de stoom van 10 Am. As. uit den ketel in het luchtledige stroomt, bedraagt v per seconde.

$$\frac{v^2}{2g}.\ 5{,}1073 = 100000\ \text{M. K.G.} \qquad v = \pm\ 620\ \text{M}^1.$$

Om 1 K.G. stoom van 10 Am. As. tot water van ± 70° C. te brengen is noodig ± 7 K.G. water.

Daar in den injecteur de gecondenseerde stoom met het condensatie-water vereenigd, zich naar den ketel bewegen met een en dezelfde snelheid, is het navolgende van toepassing.

Twee on-elastische voorwerpen van de massa's M en m, die zich met de snelheden V en v in een en dezelfde richting bewegen, zullen na den stoot een gemeenschappelijke snelheid hebben van U.

$$U = \frac{M.\ V + m.\ v}{M + m}$$

Dit geeft voor den gecondenseerden stoom en het condensatie-water een snelheid, waarmede dezelve naar het luchtledige stroomen, van C.

$$C = \frac{620}{1 + 7} = \pm\ 78\ \text{M}^1.$$ en de levendige kracht, welke daardoor verloren gaat, bedraagt A.

$$A = 100000 - \frac{78^2}{2.9{,}81}.\ 40{,}86 = \pm\ 87331\ \text{M. K.G.}$$

Door de condensatie en het mededeelen van levendige kracht gaat dus ruim 87% der levendige kracht verloren; daardoor wordt ook tot klaarheid gebracht, dat hoe hooger de temperatuur van het water in den Injecteur wordt, des te voordeeliger hij werkt, aangezien hoe kleiner de massa is, welke door een andere massa in beweging wordt gebracht, des te kleiner wordt het verlies aan levendige kracht.

Het naar den ketel stroomende water heeft, zooals hierboven berekend is, een snelheid van ± 78 M¹. terwijl het uit den ketel stroomende naar het luchtledige een snelheid heeft van V_1.

$$V_1 = \sqrt{\frac{1000\ .\ 0.80\ .\ 19{,}62}{8}} = \pm\ 44\ \text{M}^1.$$

Indien de Injecteur door de uitstrooming van den stoom, wrijving van den stoom en van het water enz., geen verlies meer gaf, dan moest het water met een snelheid van 78 — 44 = 34 M¹. den nauwsten doorgang van het straalstuk passeeren, maar dat is niet het geval.

Volgens empirische formules bedraagt de snelheid van het water in den nauwsten doorlaat van het straalstuk van den Injecteur tusschen 25 en 30 M¹ en wanneer de werkingsgraad van den Injecteur met E wordt aangeduid, dan krijgt men

$$E.\ 78 - 44 = \text{M}^1.$$
$$E = {}^{44}/_{78} = \pm\ 88\%.$$

Bij 25 M¹. snelheid is dit nuttig effect ± 88% en het totaal nuttig effect ± 11%.

Uit het hierbovenstaande volgt ook, dat hoe hooger het water in temperatuur naar den Injecteur wordt gevoerd of door denzelve wordt aangezogen, des te kleiner de snelheid van het water in het straalstuk van den Injecteur wordt.

In de pijpleiding mag geen grootere snelheid heerschen dan 2,5 M¹., zoodat dezelve, bij 25 M¹. snelheid in den nauwsten doorlaat van het straalstuk, minstens $\frac{25}{2{,}5} = 10$ maal meer doorlaat moet hebben, dan de nauwste doorlaat van het straalstuk heeft.

Wat hierin is beschreven voor 1 M². stoom van 10 Am. As. geldt ook voor elk onderdeel daarvan.

Het toestel, door een Amerikaanschen professor uitgedacht, geeft geen aanschouwelijk bewijs van de werking van den Injecteur, aangezien daarin de snelheid van de lucht der hagelkorrels eene zekere levendige kracht geeft, om den arbeid, ten einde weder in de ruimte K te komen, te overwinnen, de lucht, die die levendige kracht aan de hagelkorrels mededeelde, wordt niet als bij den Injecteur gelijk de stoom, in welke hoedanigheid dan ook, in de ruimte K teruggevoerd, maar ontsnapt aan het uiteinde van het toestel.

Op dit toestel is van toepassing: Hoe langer een kracht op een massa blijft werken, des te meer arbeid zal die massa kunnen overwinnen.

Velp, 4 Januari 1905.

JOHAN TERWINDT.

VRAGEN EN ANTWOORDEN.

Op de vraag van A. te N., in t No. van 24 Dec. ontvingen wij nog het volgende antwoord:

Gegalvaiseerde (verzinkte?) wel- of vloeijzeren bakken. Een olie- of emaille verf, om genoemde bakken gedurende eenige jaren, of zelfs korter, tegen roesten te beveiligen, is mij niet bekend. Aan verzinkerijen voor groote platen worden sedert 3 à 4 jaren of langer, gegoten stalen bakken gebezigd, die beter stand houden dan plaat- of gietijzeren. De oorzaak is tot heden, bij mijn weten, nog niet definitief vastgesteld. Emailleeren, mits geen schilfers afbladderen of afgestooten worden, is zeker een afdoend middel, maar de vraag is, of de te maken uitgaven tegen de te verwachten voordeelen opwegen.

Mochten in ons vaderland geen emailleer-fabrieken voor groote voorwerpen bestaan, dan zoudt gij U kunnen wenden tot de beide volgende adressen:

1. Emaille Syndicaat, Berlin.
2. Wilhelmshütte Eulau bei Sprattau in Schlesien.

J. L. T.

DERTIENDE JAARGANG. No. 3. ZATERDAG 21 JANJARI 1905

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTEUR: H. WALENKAMP, BUIKSLOTERLAAN 8, TE AMSTERDAM.
BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., VOORZITTER, Jobs. B. LAMBEEK Jz., H. WALENKAMP, JAC. P. WORMSER EN JOZEF TH. J. CUYPERS.
VASTE MEDEWERKERS:
K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN EN C. W. MIJHOFF

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN VOOR HET WEEKBLAD TE RICHTEN AAN DEN REDACTEUR, BUIKSLOTERLAAN 8 TE AMSTERDAM, ID. VOOR HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Jobs. B. LAMBEEK Jz., KINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTR. V. H. GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. P. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1E SECR. V. H. BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen. — Het vredepaleis. — De prijsvraag voor het societeits-gebouw »Simpang« te Soerabaya. — Programma prijsvraag affiche voor de A. et A. kunsttentoonstelling 1905. — Uitbreidingsplan Berlage. — Verslag 1186e vergadering. — Berichten. — Coöperatief bouwen. — Over bedrijfskosten van verschillende krachtwerktuigen. — Het nut van kanalen in China. — Een vuurtoren in volle zee. — Boekbespreking.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

De 1187e gewone vergadering zal gehouden worden Woensdag 25 Januari e.k., 8 ure, in „Parkzicht".

AGENDA.

A. Notulen en ingekomen stukken.
B. Installatie van den heer Z. Gulden.
C. Voortzetting der bespreking van de Concept-Statuten.
D. Verdere huishoudelijke besprekingen.

(De spreker voor dezen avond, de heer J. H. W. Leliman, heeft bericht wegens ongesteldheid de vergadering niet te kunnen bijwonen. De lezing is dus tot nader uitgesteld.)

Door een misverstand is een verzuim ontstaan bij de onderteekening der voorgestelde concept statuten. De naam van het zevende Commissie-lid, de heer J. van Jaarsveld, komt daarbij ten onrechte niet voor.

De 1e Secretaris, VAN HYLCKAMA.

HET VREDEPALEIS.

Ten einde de geheimzinnigheid op te heffen, waartoe de geruchten omtrent de prijsvraag voor het Vredespaleis moesten leiden, hebben twee afgevaardigden uit het bestuur van het Genootschap, de heeren Ingenohl en Walenkamp, 13. Dinsdag een bezoek gebracht aan den Voorzitter van het bestuur der Carnegie-stichting, Jhr. van Karnebeek. Door dezen werd medegedeeld, dat een besloten prijsvraag zal worden uitgeschreven, tot deelneming waaraan twee architecten in elken Staat, die het Vredes-verdrag onderteekende, zullen worden uitgenoodigd. De uitnoodigingen daartoe zullen rechtstreeks door het bestuur der Carnegie-Stichting aan de bouwmeesters worden gericht.

Tot het uitschrijven van een prijsvraag onder de Nederlandsche architecten, waardoor de beide concurrenten voor Nederland zouden worden aangewezen, is het bestuur van de Stichting niet te bewegen. Wel werd door den heer van Karnebeek beloofd, dat overwogen zal worden in hoever, op andere wijze, de Nederlandsche bouwkundigen, die niet rechtstreeks zullen worden uitgenoodigd, in de gelegenheid gesteld kunnen worden, van hunne capaciteiten blijk te geven. Omtrent de wijze, waarop dit zou kunnen geschieden, wenschte de Voorzitter zich vooralsnog niet uit te laten.

Ook de Secretaris van het bestuur der Carnegie-Stichting, Jhr van Citters, was bij dit onderhoud tegenwoordig.

I.

DE PRIJSVRAAG VOOR HET SOCIETEITS-GEBOUW „SIMPANG" TE SOERABAJA.

Deze prijsvraag heeft 46 inzenders verlokt ontwerpen in te zenden, en daar we mogen veronderstellen, dat een groot deel der ontwerpen oorsprong gevonden heeft in het Moederland, meenen we die inzenders een dienst te bewijzen met het geven van eenige bijzonderheden die prijsvraag betreffende.

Omtrent den uitslag ontleenen we aan het „Soerabaiasch Handelsblad", dat de inzendingen in handen zijn gesteld van een jury, bestaande uit drie leden, zijnde twee ervan waterbouwkundig- en één civiel-ingenieur. Na wekenlange studie werd als eindoordeel uitgesproken, dat van de 46 ontwerpen geen enkel eene bekroning kon worden waardig gekeurd. „Deze uitkomst," zoo vervolgt het „Soer. Handelsbl.", „had zeker niemand verwacht, te minder waar de ontwerpen voor het grootste deel afkomstig zijn van architecten buiten Indië; het is wel opmerkelijk, dat geen dezer bouwmeesters onze drie „vernuftelingen" — het woord is van Hooft — heeft kunnen bevredigen, en men gaat zich afvragen of de laatsten eigenlijk wel de mannen zijn, die voor de hun opgedragen taak uitverkoren zijn. Wij voor ons aarzelen niet deze vraag ontkennend te beantwoorden. Wij zijn n.l. van oordeel, dat de meerderheid der jury had moeten gevormd zijn door de speciale vakmannen, die gewoonlijk architect worden genoemd. En het is ons een raadsel, waarom deze geheel uitgesloten zijn. — tenzij wij gissingen willen maken, wortelend in een sociaal-aristocratischen bodem."

Tot zoover het „Soer. Handelsbl.". Geslaagd dus mag deze prijsvraag niet worden genoemd. De bemerking omtrent samenstelling der jury is zeker juist, doch komt wat laat. Wij hebben het programma der prijsvraag er nog eens op nagezien en vinden omtrent de beoordeeling een artikel luidende: „De ingezonden ontwerpen zullen worden beoordeeld door een jury, bestaande uit drie technici". Nu be-

hooren ingenieurs onbetwistbaar tot de techniek, hoewel niet van die kracht, welke we als jury-leden gaarne zien fungeeren bij dergelijke architectonische prijsvragen. Dat de namen der juryleden niet vooraf zijn bekend gemaakt in het programma, is een fout, waaraan uitschrijvers van prijsvragen zich meermalen bezondigd hebben.

Acht dagen na voornoemd artikel gaf het „Soer. Handelsbl." nog het volgende:

DE QUAESTIE VAN HET NIEUWE SOCIÉTEITSGEBOUW. Aangaande de beslissing van de jury, die de ingekomen ontwerpen voor een nieuw societeitsgebouw op Simpang heeft beoordeeld, vernemen wij nader, dat zij weliswaar geen der projekten den eersten prijs heeft waardig gekeurd, maar toch de bouwcommissie heeft voorgesteld drie der ontwerpen, die haar het geschiktst zijn voorgekomen, van de inzenders te koopen en wel tegen 350 gulden per stuk (het bedrag van den tweeden prijs). Niet onwaarschijnlijk zal ten slotte deze weg gekozen worden, dat de bewuste drie ontwerpen tegen 400 gulden per stuk (het gezamenlijk bedrag der uitgeloofde prijzen is 1200 gulden) zullen worden overgenomen en één der ontwerpers zal worden gevraagd uit deze drie projecten de geschiedenheden over te nemen en die samen te smelten tot een nieuw ontwerp.

Wij hopen te gelegener tijd eenige der projekten met het verslag der jury in het »Weekblad voor Indië« te publiceeren.

Hiermede wordt de zaak niet beter; de goede bedoeling, welke bij het bestuur der Société voorzit om tenminste aan de drie beste ontwerpen een geldelijke tegemoetkoming te geven, raakt in de knel door het zonderling besluit om één der ontwerpers aan 't opsmelten te zetten, tencinde daardoor een goed (?) project uit de verkregen mélange der drie ontwerpen te gieten.

Wij mogen natuurlijk bij het Societeits-bestuur geen kwaad opzet veronderstellen; dat het i. c. in meer dan één opzicht faalde, zal wel uitsluitend zijn toe te schrijven aan onbekendheid met de gangbare gebruiken aan het uitschrijven van prijsvragen verbonden. Dat er echter luchtig met de belangen der inzenders is omgesprongen, blijkt ook uit het feit, dat de ontwerpen niet zijn tentoongesteld geworden en de niet-beloonde ontwerpen zijn teruggezonden,' zonder dat een rapport der jury verschenen is. Dit toch is lijnrecht in strijd met de goede manieren, welke de prijsvraaguitschrijvers aan de inzenders verschuldigd zijn.

Hoe 't ook zij, deze prijsvraag alweer is eene nieuwe bijdrage tot de verzameling van mislukkingen. De vraag rijst of, in het belang van het overigens vruchtbaar prijsvragenstelsel, het niet gewenscht is, dat in algemeene trekken eenige hoofdbepalingen voor elke prijsvraag toepasselijk, worden vastgesteld en wel voornamelijk ten aanzien van de samenstelling der jury, de wijze van beoordeeling, van het toekennen of verdeelen der prijzen, van uitvoering en van eigendom der ontwerpen. Deze bestaan reeds weliswaar, doch wanneer het mogelijk zou zijn, dat door de bouwkundige corporaties gezamenlijk een algemeen programma ten opzichte van die belangrijke punten zou worden b i n d e n d verklaard, dan zouden de serieuse prijsvraag-uitschrijvers geen bezwaar kunnen hebben, die in hunne programma's op te nemen, waardoor de mogelijkheid voor mislukking, ten aanzien van die punten tenminste, aanmerkelijk geringer worden kan.

PROGRAMMA PRIJSVRAAG AFFICHE VOOR DE „A. ET A." KUNSTTENTOONSTELLING 1905.

Het affiche moet dienen ter aankondiging der aanst. Tentoonstelling van „A. et A." ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan.

De grootte der teekening, buiten den rand, moet zijn 1.00 × 0.75 M.; het formaat staande te nemen. Gebruik mag gemaakt worden van 2 vlakke kleuren buiten de kleur van het papier. Het affiche moet bevatten het volgend opschrift:

„Architectura et Amicitia
1880—1905.
Tentoonstelling
van Bouw-, Beeldhouw- en Schilderkunst
in het Stedelijk Museum te Amsterdam.
geopend van . . . . . tot . . . . . .
Entrée 25 cent."

De namen der jury-leden voor deze prijsvraag zullen de volgende week worden bekend gemaakt.

Voor deze prijsvraag worden uitgeloofd een prijs van f 50 en een premie van f 25. De mededinging staat open voor alle leden van het Genootschap.

Tijd van inlevering vóór of op 1 Juni a.s., vóór 's middags 12 uur, aan het adres van den 1sten Secretaris van het Genootschap, Parkzicht, Amsterdam.

Op deze prijsvraag zijn verder van toepassing de bepalingen, vastgesteld bij de Genootschapswet.

UITBREIDINGSPLAN BERLAGE.

In de Gemeenteraadszitting van 11 Januari is eene voor ons Architecten, zeer belangrijke beslissing genomen. Zóó belangrijk, dat een verslag dezer vergadering, nà alles wat in ons blad over bovengenoemd onderwerp geschreven is, niet mag gemist worden.

Wij geven dit verslag, beknopt, aan de hand van het »Handelsblad.«

De motie van het raadslid Hendrix om de behandeling van deze voordracht aan te houden, totdat omtrent de nieuwe Verordening op het Bouwen door den Gemeenteraad zal zijn beslist», acht de Wethouder Berlage niet aanneemlijk. Verder deelt de Wethouder mede, dat wat betreft eventueelen spoorweg-aanleg de desbetreffende commissie nog doende is en alleen kan gezegd worden, dat vermoedelijk het zuidelijk deel van het plan wijziging zal moeten ondergaan. Evenwel, neemt men nu het plan aan, dan zullen B. en W. zich juist daarop kunnen beroepen. Wat aangaat de industrie-terreinen, B. en W. zullen binnen niet langen tijd voorstellen doen omtrent grootere industrie-terreinen over het IJ, op het aanhangige plan zijn slechts terreinen voor klein-industrie geprojecteerd. Dan zet spr. de geschiedenis van het plan uiteen. Het plan is natuurlijk niet in het geheel dadelijk voor uitvoering vatbaar, doch wordt het aangenomen, dan kunnen de noodige maatregelen voor onteigening worden genomen en de verschillende achtereenvolgens in exploitatie te brengen gedeelten nader beschouwd en zoo noodig gewijzigd worden. Daarom acht spr. het onnoodig eene beslissing te verdagen tot na het aannemen der nieuwe bouwverordening, te meer omdat niet 's aan te nemen dat die verordening een beduidenden invloed op de grondprijzen zal verleenen. Ook is spr. van oordeel, dat de statistieke gegevens niet duiden op een vermindering van bevolking en op die gronden het aannemen van het plan zou moeten worden ontraden. Dat de gemeente het plan veel te ruim opvat, wordt evenmin door spr. bestreden: financieel is het zeer wel uitvoerbaar.

De heer Reys wijst op de vele ledig staande huizen, die reeds wijzen op een niet snellen aanwas der bevolking. Hoewel den oprel van het plan in menig opzicht bewonderende, gelooft hij, dat men de uitvoering niet dadelijk op eigen schouders mag nemen. Het plan neme men aan omdat de woningwet dit feitelijk wil, doch de uitvoering is daarom van gemeentewege niet dadelijk aan te raden.

De heer Sutorius gelooft, dat men dit grootsche plan moet beschouwen van het standpunt van burgers ener groote stad. De aankoop van groote terreinen door groote steden is in Duitschland reeds jaren aan de orde, wat spr. uit de bestaande literatuur diensaangaande tracht aan te toonen. Een twintigtal groote Duitsche steden heeft groote stukken grond in bezit, variëerende tusschen 55 en 324 vk. M. per persoon, terwijl Amsterdam slechts heeft 18 vk. M. per persoon. Berlijn met 2 millioen inwoners heeft 76 vk. M. per persoon . . . . .

Men kocht in Duitschland veel grond om tegemoet te komen aan den woningnood, en die woningnood is te Amsterdam al heel ernstig, want vele bewoners moeten zich met bekrompen woningen behelpen. Het is hier te doen om te voldoen aan de bepalingen der woningwet, aan de volkshuisvesting, en waar is in dit plan met die volkshuisvesting rekening gehouden? Spr. vindt in het prachtige plan een sanatorium voor longlijders feitelijk, een sportterrein, doch geen denkbeeld om de over-bevolkte buurten te ontlasten. Dat heeft spr. tegen het plan, dat hem overigens geheel en al sympathiek is.

Een ander bezwaar is ontegenzeggelijk de spoorweg. In de Provinciale Staten is destijds gezegd, dat een spoorweg-aansluiting in die buurt te voorzien is en is dat inderdaad het geval, dan verandert het plan ontegenzeggelijk, want een terrein in de onmiddellijke nabijheid van een spoorweg is voor villa-terrein zeker onbruikbaar. Men zal dus, komt er een spoorweg, een geheel andere berekening dienen op te zetten. En dan de financiën, wat toch de clou van de geheele zaak is. Indien er kans is, dat deze onderneming de begrooting van Amsterdam gaat bezwaren, kan spr. met dit plan niet medegaan.

De heer Van den Bergh verdedigt het plan. Hij gelooft, dat de bezwaren der leden oorsprong vinden in een verkeerd uitgangspunt. Men moet, dat men hier staat voor een financieele ondernemng en dit uitgangspunt acht spr. van huis uit verkeerd. Immers deze uitbreiding is er eene waar de gemeente licht bij betrokken is: betrokken om den waterstands-toestand, want de gemeente zal zich uitbreiden naar het zuiden of men wil of niet; betrokken, omdat men dient te zorgen voor parken en wandelwegen, voor een sportterrein, voor marktplein. Laat men dit aan particulieren over, dan zal de gemeente millioenen hebben te betalen. Wanneer men let op de bouwtoestanden in deze stad, dan zal men toegeven, dat de gemeente de terreinen in handen behoort te hebben. Gaat de gemeente ondernemen deze groote uitbreiding, dan doet zij dit omdat zij er groote belangen bij heeft. Men meent, dat de toestanden van dien aard zijn, dat de gemeente beter doet er af te blijven, maar zijn die toestanden nu inderdaad zóó ernstig? De bevolking is in elk geval nog steeds vooruitgaande; de handelstoestanden zijn krachtens de gegevens der Kamer van Koophandel steeds beterende, de huvengelden stijgen, de Beursbelasting vermindert niet, de telephonische aansluitingen vermeerderen, in de industrie neemt het aantal stoomketels gereguld toe, e. d. Men beweert dat door het vertrek het vermogen afnemende is en toch toonen de cijfers van 1894 tot 1902 steeds stijging.

Men vreest voor de financieele uitkomsten van dit plan, doch spr. vindt dit plan financieel gezond. Men komt hier tot een grondprijs van f 39, een prijs, die zeker voor Amsterdam zeer billijk is. De directeur heeft berekend, dat jaarlijks gebouwd worden 777 perceelen, waarvan 217 tusschen Amstel en Schinkel, dock de laatste jaren is dit gewoest 860, waarvan ½ tusschen Amstel en Schinkel.

De heer Van Nierop merkt op, dat deze perceelen dan ook leeg staan.

De heer Van den Bergh vervolgt: »Men vergete niet, dat veel gebouwd is door menschen, die maar bouwen, omdat zij moeten. Juist als de gemeente de terreinen heeft, kan het den ongenotiveerd.n boow tegengaan". Overigens meent spr., dat men op het plan natuurlijk nog bezuinigen kan en dat men hier heeft een fraai plan, ruim en hygiënisch opgevat, zonder dat men zich na precies aan al de lijnen van het plan heeft te houden.

Aan arbeiderswoningen is wel degelijk gedacht en al ware dit niet het geval, wat zou beletten ze ergens te ontwerpen? Wat betreft de spoorwegplannen, ontegenzeggelijk kunnen deze wijzigingen noodzakelijk maken, doch aan het plan als zoodanig zullen zij niets veranderen. Over de details moet men thans niet spreken. Evenwel onnoodig acht spr. de reeds gracht bovzn het sportterrein, te meer waar die ligt in gemeenteterrein. Men heeft ook ontworpen een soort meertje, een »pierenbak", zooals de heer Gosschalk het noemde, dit zou veel schilderachtiger liggen aan den Amstel. Dat de bouwverordening den bouw zou drukken, gelijk de heer Hendrix beweerd heeft, zeker, in beginsel kan de bouwverordening invloed hebben op den grondprijs, maar de aantrekkelijke bouw der woningen zal dan ook het verharen gemakkelijker maken. De betere materialen zullen medebrengen, dat de woningen veel beter worden en minder onderhoudskosten zullen vergen. Een grondprijs van f 30 acht spr. zeer goed mogelijk bij een goede bebouwing.

Door dit plan aan te nemen zal men ook vaststellen de gemeentelijke woning-politiek, want door het bezit van veel grond heeft men de woningpolitiek in handen. Dit plan aannemende, zal men er veel eer toe komen de arbeiderswoningen te verbeteren. Bovendien zal men, door dit plan te scheppen, de aantrekkelijkheid van de stad zeer verhoogen.

De Heer Josephus Jitta acht het onjuist dit plan vast te koppelen aan eene bouwverordening, die de gemeente krachtens de wet heeft vast te stellen. Hij gelooft bovendien, dat men den invloed der bouwverordening op dit plan niet zoo ernstig behoeft te vreezen.

De heer Smit brengt gaarne hulde aan den heer Berlage, doch hij heeft niettemin bezwaar er zijn steun aan te geven, omdat het veel te weinig ruimte biedt voor arbeiderswoningen. Er is nu reeds groot gebrek aan goede arbeiderswoningen. Evenmin is voldoende gerekend met de belangen der industrie.

De heer Fabius merkt op, dat men in Amsterdam dikwerf niet durfde tijdig zijn maatregelen te nemen. Men dient tijdig te zorgen zijn terreinen in handen te hebben, zonder dat dit zeggen wil, dat men ze alle zelf behoeft te exploiteeren. Daarom is noodig tijdig de terreinen in handen te hebben. Men heeft hier te doen met een plan, welks ontwerper begrepen heeft, dat men hier noodig heeft water en boomen, tegenover tegenen, die jaren lang het middadig doen huldigen om maar uit de terreinen alles te slaan en geen pleinen over te houden. Het is onjuist, dat men hier een te groote uitgestrektheid heeft gereserveerd voor pleinen en water. Het plaatsen van een spoorweg-station zou het terrein aan den eenen kant zeer ten goede komen en dat het daar eens komen zou is volstrekt niet uit het oog verloren gelijk uit de Memorie van Toelichting blijkt. De vraag of men ter plaatse een kwartier voor meer duurderen bouw zal krijgen, is natuurlijk een open vraag, doch men houde toch in het oog dat de toestanden veranderen. De toestanden op Heeren- en Keizersgrachten zijn sedert 40 jaren aanmerkelijk veranderd; men moge dat aan den eenen kant betreuren, aan den anderen kant geeft het reden tot blijdschap, omdat er uit blijkt dat de city zich uitbreidt. Het betere tramverkeer brengt mede, dat men niet in het midden der stad behoeft te wonen. De geringe toename der bevolking zegt niets omtrent den financieelen toestand der stad; immers wanneer een kleine armoedige bevolking inkomt, is dat voor de stad geen nadeel. De financieele toestand heeft meer betoekenis, en al is die niet rooskleurig, bij is afhankelijk van omstandigheden die veranderen kunnen. Het leven is hier duur en de belastingen zijn hoog; de onzekerheid op belastinggebied stooten velen af. Welnu de Raad kan daar veel aan doen door zuinig te zijn en te bezuinigen.

De heer van Nierop acht het plan grootsch, maar het is zoo arm toegelicht. Het is te grootsch voor onze behoefte en te grootsch voor onze middelen. De goede burgerwoningen nemen toe, niet de rijke woningen. Niet dat spr. dit betreurt, doch hij doordringt zich van het feit, Amsterdam mage een welvarende stad zijn, zeer juist, doch een luxe-stad wordt het niet en is het niet, en daarom vergelijke men het niet met Berlijn en andere steden.

Niemand kan over de toekomst oordeelen, doch als men menschelijkerwijze rekening houdt met hetgeen men weet, dan ziet spr. volstrekt geen verbetering voor Amsterdam. De bevolking moge in het vorige jaar eenigszins toegenomen zijn, doch dat geschiedde door geboorte, niet door vestiging. Men heeft berekend, dat velen zich op de terreinen zullen vestigen, omdat ze elders geen plaats vinden, doch zij zullen zich evengoed in de buiten-gemeenten vestigen.

Rekening dient men te houden met onze middelen en het is geraden den financieelen toestand eerst te verbeteren, zoodat men dergelijke groote plannen zonder huivering zal kunnen aanvaarden. Onze groote schuld gaan we feitelijk weer vermeerderen, en al zegt men nu »wij schuiven het op onz nageslacht«, spr. kan zich daar niet bij neerleggen. Spr. is dus voor een uitbreidingsplan, doch niet voor het ter tafel liggende, het dient ernstig te worden herzien.

De heer Hendrix meent ook, dat het geheele idee van het plan vervallen zal, bijaldien men alles wat ontworpen is als plantsoen, graacht, enz. gaat verkleinen en veranderen. Indien men nu een zoo groot terrein wil reserveeren voor open bebouwing, bestaat er dan inderdaad kans dat men die binnen afzienbaren tijd kwijt zal raken? Men wil natuurlijk de gegoeden naar het ontworpen villa-park lokken, maar gesteld men moet daar verwonen f 1200, verbeeldt men zich dan inderdaad dat men daar zóóveel menschen zal krijgen, die dat verwonen kunnen?

Tegen de door hem ingediende motie heeft spr. niet veel bezwaren gehoord; de heer Jitta heeft wel beweerd dat men met die motie de zaak omkeert, doch spr. ziet dit bezwaar niet in; hij gelooft, dat men alvoorens in den grond te gaan speculeeren, wel degelijk de bouwverordening dient te kennen. De kosten van den bouw moeten door het aannemen der nieuwe verordening belangrijk stijgen, en de grondprijs zal dan nog aanmerkelijk lager moeten worden, naar spr. berekend heeft ongeveer f 15; als dit zoo is dan vraagt hij hoe op die wijze de terreinen rentegevend zullen kunnen worden. Met de financieele gevolgen dient men dan ook uiterst voorzichtig te zijn; wil men de gewone begrooting jaarlijks bezwaren met f 400,000 dan acht spr. de zaak uitvoerbaar, doch hij gelooft niet dat de Raad daarvoor te vinden zal zijn.

De heer Tak merkt op, dat men eerst moet weten wat men wil, want een uitbreidingsplan is een financieele ondernemng, dat beoogt verbetering van de woningen, Zoolang geen voldoende woning-statistiek bestaat, kan men geen juiste grond-politiek betrachten. Evenwel met dit plan, dat in alle opzichten te wijzigen is, is dit te doen: dat men er een onteigening mede kan uitlokken, en dat is voor spr. thans alles. Men kan op deze wijze dan de grondrente beheerschen, en dat is het begin van de oplossing van het woningvraagstuk. Het plan aannemen zonder onteigening, zooals de heer Ruijs wil, is onuitvoerbaar. Groodbezit is voor de gemeente dus noodig, en men mag hopen, dat de verbeterde gemeente-toestanden het toenemen der bevolking langzamerhand zullen bevorderen.

Als de stad blijft grond-speculant, dan zal men nooit komen tot een goede woning-politiek en een goede regeling van het woning-vraagstuk. Daarom dient de gemeente een groote hoeveelheid grond in handen te hebben om de grondspeculatie tegen te kunnen gaan. Er is een nieuwe begrooting noodig, die een aantal uitgaven miesen zal, welke thans ten onrechte tot het plan worden gebracht; is die begrooting dan zuiver, dan zal men den grond slechts een gulden of acht minder berekenen. Het verband tusschen dit plan en de bouwverordening ziet spr. niet in; men kan over dit plan gerust oordeelen, de nieuwe begrooting kan later worden gemaakt. De meeste groote Duitsche steden hebben te recht haar grondgebied uitgebreid, om de grondspeculatie te kunnen tegengaan, niet om dadelijk te bouwen.

De bedoeling der Woningwet is zeker om de verbetering in de groote steden te kunnen doen plaats hebb.n over langen termijn. Indien men thans niet toestaat zal men de grondspeculatie in de hand werken en den bouw der arbeiderswoningen steeds tegenhouden.

De Voorzitter kan koet zijn, omdat de heer Van den Bergh reeds veel van de bezwaren refstreerde. Wat betreft de bezwaren, deze spraken blijkbaar grootendeels voort uit financieele overwegingen, gebaseerd op cijfers, gepubliceerd in de stukken. Gebruikt men die als basis, dan acht spr. dit begrijpelijk, doch zoo mag men de zaak niet beschouwen. De

kosten zullen ongeveer bedragen f 11.000.000, waarvan 3½ millioen reeds zit in gekochten grond.

De eenige vraag is dus, of men durft te voteeren 7½ millioen. De schuld van Amsterdam is hoog en de heer v. Nierop beweert, dat men die gaat verhoogen, maar men gaat de ongedekte schuld juist niet verhoogen. Neemt men het plan niet aan en gaan de speculanten zelf bouwen, dan zal men hun ter wille heel wat uitgaven hebben, die den schuldenlast zullen verhoogen.

Het tegenwoordig uitbreidingsplan is volstrekt niet zoo luxieus dat het niet past bij Amsterdam, en bleek ten slotte dat men te luxieus was in verbreeding tot de omstandigheden van het oogenblik, dan kan men immers nog wijzigen. Daarmede doet men inderdaad tot het plan niets af, want in werkelijkheid zijn in allerlei plannen herhaaldelijk wijzigingen gebracht, die met de omstandigheden rekening hielden. Thans over alle mogelijke details te gaan spreken zou dus dwaasheid zijn; de industrieterreinen zullen natuurlijk behooren aan de overzijde van het IJ.

Dat eenige industrieën moeten verdwijnen is juist een bewijs van toenemende welvaart, van verbetering der toestanden in die buurten. De angst voor de spoorwegtoestanden is overdreven; op het rapport der Staatscommissie kan men niet wachten; in elk geval kan men aannemen dat de spoorweg tot de noordelijke terreinen niets zal afdoen. De motie-Hendrix acht spr. beslist onaannemelijk.

Na eenige besprekingen gaat men over tot stemming.

De motie-Hendrix wordt met 31 tegen 8 stemmen verworpen.

Het voorstel: om aan te nemen het plan van bebreiding wordt aangenomen met 31 tegen 8 stemmen.

Eveneens wordt aangenomen met 29 tegen 10 stemmen als Ged. Staten de uitbreiding goedkeuren, voorstellen te doen tot onteigening.

Ten slotte wordt de geheele voordracht aangenomen met 29 tegen 10 stemmen.

Wij kunnen ons verheugen, dat de Gemeenteraad onzer hoofdstad met zulk eene flinke meerderheid dit besluit genomen heeft en wenschen den heer Berlage geluk.

Wij leggen er echter den nadruk op, dat het plan slechts in hoofdzaak is aangenomen, en dat er nog zeer groote veranderingen moeten plaats hebben, zal het plan aan alle eischen voldoen. Waar wij echter eveneens hebben gezien, dat de heer Berlage wenscht rekening te houden met de bezwaren, die tegen zijn plan zijn geopperd, kunnen wij zeker zijn, dat hij opnieuw zijne krachten zal geven om zijn plan alzoo om te werken, dat ook de tegenstanders hunne hoofdeischen zien bevredigd. Wanneer de heer Berlage er dan in mocht slagen den Centraalbouw onzer oude stad meer in het nieuwe plan tot zijn recht te doen komen, bij het uitwerken der onderdeelen zijne pleinen meer eenvoudige geometrische hootdvormen te geven, en in het geheel meer de monumentaliteit te leggen, zoo eigen aan zijne gebouwen, zal hij kunnen rekenen op den dank van tijdgenoot en nageslacht.

WORMSER.

VERSLAG VAN DE 1186e (BUITENGEWONE) VERGADERING, GEHOUDEN IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL, CAFÉ „PARKZICHT", ALHIER, OP WOENSDAG 18 JANUARI.

Bij afwezigheid van den Voorzitter, opent de Vice-Voorzitter, de heer Jos. Ingenohl, de vergadering. De notulen van de 1185e vergadering worden door den 2en Secretaris voorgelezen en door de vergadering goedgekeurd.

De heer Ingenohl doet verslag van het bezoek door hem en den heer Walenkamp gebracht aan het Bestuur der Carnegie-Stichting.

Dit verslag zal afzonderlijk in ons blad verschijnen.

De heer Paul J. de Jongh wenscht, dat „A. et A." het initiatief zal nemen om in Nederland eene protest-beweging op touw te zetten tegen de wijze waarop de prijsvraag voor het Vredespaleis zal worden uitgeschreven.

De heer Wormser spreekt in gelijken geest.

De Voorzitter zegt, dat het z. i. beter is voorloopig niets te doen en te wachten, totdat de prijsvraag officieel uitgeschreven zal worden.

De heer van Baalen spreekt van een soort werkstaking, waartoe alle architecten-vereenigingen in het binnen- en buitenland zich zouden kunnen verbinden, als een groot protest tegen deze wijze van handelen.

Hierover volgt eene levendige discussie, waarin de heer Hylckama Vlieg wijst op het recht van het Bestuur der Stichting en van den Minister van Buitenlandsche Zaken, om de prijsvraag uit te schrijven, zooals het hun het beste lijkt.

De heer van Baalen wijst er op, dat Den Haag beschouwd kan worden als neutraal gebied, dat eene internationale prijsvraag voor deze internationale zaak gewenscht is, dat het Bestuur der Stichting wel het recht bezit om eene besloten prijsvraag uit te schrijven, maar dat het daarom nog niet billijk is.

De Voorzitter stelt voor de besprekingen over dit onderwerp te sluiten.

Nu komt aan de orde de Statuten-wijziging.

Ingekomen is een schrijven van den heer H. van Jaarsveld, lid der Commissie van Verificatie, over contractherziening van de uitgave van het plaatwerk „de Architect".

Dit zal eerst in het Bestuur behandeld worden.

Verder een schrijven van den heer Van Jaarsveld, als een protest tegen het indienen van de concept-wet door zes, in plaats van de zeven gekozen commissie-leden.

Dit protest wordt voor kennisgeving aangenomen. De heer Van Jaarsveld is niet ter vergadering aanwezig.

Overgaande tot het bespreken der Statuten-wijziging ontspint zich eene discussie, waaraan ongeveer alle ter vergadering gekomen leden deelnemen, en waarbij ten duidelijkste blijkt, dat het zeer wel mogelijk is, om een der onderwerp gezellig te behandelen. Wij hebben weinig vergaderingen bijgewoond, waar de „Amicitia" zoo in eere was.

Dreigt een oogenblik de vriendschappelijke stemming verstoord te worden, mede door de voortreffelijke leiding van den Voorzitter gaat het verder als van een leien dakje.

Op voorstel van den heer Penaat wordt de „Wet" van het Genootschap herdoopt in de „Statuten".

Besloten wordt de artikelen één voor één te lezen.

Art. 1 was reeds aangenomen op de laatste vergadering.

Art. 2.

Het Genootschap tracht dit doel te bereiken door: wordt tusschengevoegd „onder meer".

De vragenbus valt als slachtoffer, hetgeen niet wegneemt, dat elk lid nog zóóveel vragen mag, als hij wil.

Bij no. 7 Art. 2 concept-wet, wordt gevoegd „of doen uitgeven".

Bij Art. 4, oude wet, wordt gevoegd bij „buitengewone eereleden", „of zich jegens het Genootschap bijzonder verdienstelijk hebben gemaakt".

Art. 8 § 1.

De Kunstlievende leden worden niet meer „benoemd" door het Bestuur maar eenvoudig „aangenomen".

Art. 11 § 1. Concept-wet.

Inplaats van een „Adjunct-Bibliothecaris" krijgen we een „plaatsvervangend lid" in het Bestuur.

Hierover wordt vrij uitvoerig gesproken door den heer Walle, die den Bibliothecaris een hulp wil geven uit de zaal-commissarissen, zonder dat deze hulp bestuurslid is; door den heer de Groot, die den Adjunct in het Bestuur wenscht; de heeren Walenkamp, Penaat, Lambeek, de Jongh e. a., die de mocielijkheid bespreken, dat een Adjunct, als ondergeschikt aan den Bibliothecaris, gelijke rechten heeft als Bestuurslid.

De heer Lambeek redt ons uit deze mocielijkheid door den titel „plaatsvervangend lid" voor te stellen.

Aldus wordt besloten.

Art. 11 § 6. De heer Wormser wijst er op, dat het voor een Voorzitter niet mogelijk is om alle commissievergaderingen te leiden.

De heer de Jongh wenscht vóór „commissie-vergaderingen" het woord „permanente" te voegen.

De heer Penaat stelt voor alléén te lezen: „De Voorzitter leidt de gewone en bestuursvergaderingen".

Met het oog op de afwezigheid van den Voorzitter, den heer Berlage, wordt deze zaak, als te ingrijpend voor directe beslissing, aangehouden.

Verder wordt gelezen:

Alle contracten en officieele stukken moeten onderteekend worden door den Voorzitter en den 1en Secretaris „of hunne plaatsvervangers".

Met het oog op het late uur, stelt de Voorzitter voor, de besprekingen te staken.

De heer Van Jaarsveld, inmiddels ter vergadering gekomen, vraagt inlichtingen over zijn schrijven.

Na voldoende ingelicht te zijn door het Bestuur, kan hij zich met het genomen besluit vereenigen.

Hierna sluit de Voorzitter de vergadering.

Jac. W.

BERICHTEN.

VREDESPALEIS.

Bij een weldra in te dienen wetsontwerp zal de toestemming der Staten-Generaal gevraagd worden om de Carnegie-stichting te bouwen in de Maliebaan, als zijnde domeingrond. Het Haagsche Bosch zou onaangetast blijven. Hbl.

SCHAEPMAN-MONUMENT.

De jury voor het monument van wijlen mgr. dr. Schaepman maakt bekend, dat de deelnemers aan den prijskamp hunne teekeningen vrachtvrij moeten inzenden vóór 1 Mei a.s. aan het gebouw der Vereeniging »Voor de Kunst«, Nobelstraat, te Utrecht.

In antwoord op vele tot haar gerichte vragen deelt zij tevens mede, dat met de, in het program der prijsvraag voorkomende uitdrukking »Nederlandsche kunstenaars« zijn bedoeld: kunstenaars in Nederland gevestigd, welke hun landaard ook zij, en Nederlandsche kunstenaars, werkzaam in den vreemde. Hbl.

VEREDELING VAN HET AMBACHT.

De Vereeniging tot veredeling van het Ambacht heeft in December weer gelegenheid gegeven tot een proefaflegging ter verkrijging van den graad van meester of gezel in verschillende vakken. Dit examen werd voor het practisch gedeelte afgenomen te Arnhem, Groningen en Den Haag, terwijl voor het theoretisch gedeelte alle candidaten waren opgeroepen te Arnhem. In Arnhem hadden zich aangemeld 30 candidaten, te Groningen 27, te Den Haag 58, niet opgeroepen voor het theoretisch gedeelte wegens onvoldoend cijfer in de practische bekwaamheid werden 29 candidaten, terwijl een tiftal niet was opgekomen en enkelen zich gedurende het examen teruggetrokken. Hbl.

VEREENIGING TOT VEREDELING VAN HET AMBACHT.

Uitslag der proeven van bekwaamheid.

De uitslag van de proefafnemingen voor den graad van Meester en Gezel, in deze en in de vorige maand door de Vereeniging ter Veredeling van het Ambacht te Arnhem, Groningen en 's Hage gehouden, is als volgt:

Er hadden zich aangemeld te:

voor het:		Arnhem	Groningen	Den Haag	Te zamen	Daarvan zijn geaf. als: Mr.	Gez.
Timmeren	(Mr.	6	7	12	25	7	3
	(Gez.	7	7	11	25	—	12
Schilderen	(Mr.	8	1	13	22	2	8
	(Gez.	2	7	10	19	—	8
Smeden	(Mr.	2	3	2	7	2	—
	(Gez.	1	2	3	6	—	3
Meubelmaken	(Mr.	1	0	1	2	1	—
	(Gez.	0	0	3	3	—	2
Metselen	(Mr.	1	0	2	3	1	—
	(Gez.	2	0	2	4	—	2
		30 +	27 +	58 =	115 cand.	13	38
							51 cand.
Niet opgekomen zijn						11	»
Tijdens de proefaflegging trokken zich terug						17	»
Onvoldoende cijfers behaalden						36	»
						Samen	115 cand.

De namen der geslaagde candidaten zijn:

Voor het timmeren: als meester: P. de Bruijn, te Vlaardingen; P. Guilonard, te Brielle; P. Kost, te Groningen; A. H. Schmitz, te Odiliënberg; L. van der Veen, te Leeuwarden; H. C. M. Varst, te Leiden; A. Wouterse, te Vlissingen.

Als Gezel: J. W. van Arkel en W. van Dop, beiden te 's-Hage; N. W. van Grunsven, te Deuren; N. van Haaren, te Strijp; B. C. Jeursen, te Zwolle; H. van de Laar, te Boxtel; J. E. Meerdink Azn., te Doorn; A. van Plaxten, Ph. Schwartz, beiden te Groningen, D. Thomassen, te Hengelo, (O.); B. Tuin, te Oosterwold; S. P. Veenstra, te Warga; A. J. Vonk, te Groningen; J. Weeda, te 's-Hage; J. M. Withagen, te Deventer.

Voor het schilderen: als Meester: A. H. Evers, te Tilburg, J. H. de Jager, te Amsterdam.

Als Gezel: G. Tj. Bleeker, Jan de Grooth, J. K. Meijnes en A. Suiding, allen te Groningen; G. J. J. Bosdewijns, te Tiel; G. Bonts, te Blerik; F. Duk, te Leiden; G. J. Jansen, te Vuip; A. Jonker en P. de Leur Az., beiden te 's-Hage; C. H. Kersenboom, te Rotterdam; B. Koers en D. Schouten Jr. te Arnhem; Z. Naber, te Hoogeveen; H. J. Olieslagers, te Roermond, en C. Troost, te Monster.

Voor het smeden: als Meester: A. E. Blok, te Amersfoort; H. J. Kramer, te Groningen.

Als gezel: D. W. Gesink, te Asperen; W. C. Lafeber, te Den Helder; N. H. van der Veen, te Groningen.

Voor het meubelmaken: als Meester: G. Persijn, te 's-Hage.

Als Gezel: J. G. van Dijk, te 's-Gravenhage; en J. A. Grontegoed, te Amsterdam.

Voor het metselen: als Meester: P. Haitsma, te Oosterbeek.

Als Gezel: J. Broeren, te Oeffelt; H. Kleinlooig, te Genderen.

HET VREDESPALEIS.

B. en W. van 's-Gravenhage hebben den Raad medegedeeling gedaan van een door hen ontvangen »geheim« schrijven van den Minister van Waterstaat, betreffende de beschikbaarstelling van een deel van het Malieveld ten behoeve voor de oprichting van het Rechtsgebouw voor het Hof van Arbitrage.

Zij hebben een ontwerp-besluit ingediend waarbij, overwegende dat het Malieveld, waaraan historische herinneringen verbonden zijn en dat zich door zijn gunstige ligging en door zijne ruime toegangen aan alle zijden bij uitstek leent voor samenkomsten der burgerij, op Nationale feestdagen en voor andere doeleinden, aan zijne tegenwoordige bestemming niet mag worden onttrokken, voornoemden Minister wordt te kennen gegeven, dat de Raad bezwaar moet maken zijne medewerking te verleenen tot den afstand van een deel van het Malieveld voor het beoogde doel, doch dat hij, terugkomende op zijn besluit van 19 September 1934 onder voorbehoud van al zijne rechten, welke hij aan de bekende »Akte van redemptie« kan ontleenen, alsnog zijne medewerking verleent tot oprichting van het rechtsgebouw in het deel van den Kockamp, waarop de aangenaamde boschwachterswoning c.a. staat met den ten oosten daarvan gelegen grond tot aan den weg die van de Boschlaan naar het Bezuidenhout voert, gelijk dit deel is omschreven in 's Ministers brief van Augustus 1904. »Standaard«.

TECHNISCH GEDEELTE.

Alle stukken de redactie betreffende, dus ook vragen te adresseeren:

Aan de Redactie van »Architectura" Technisch Gedeelte.
Valeriusstraat 64,
AMSTERDAM.

COöPERATIEF-BOUWEN,
DOOR M. P. DE CLERCQ.

Toen de eerste coöp. bouwvereenigingen werden opgericht, werden die lichtzijden zooveer op prijs gesteld door degenen, die aldus de woningverbetering met de daaraan verbonden bevordering van eigene belangen wilden aangrijpen, dat aan geen misbruik maken gedacht werd. Van daar is het zeer begrijpelijk, hoe men ieder lid vrij wilde laten in het overdoen van zijn lidmaatschap, want moest zulk een uittredend lid, uit welken hoofde ook, een ander in zijne plaats stellen, welnu dan mocht hij er van profiteeren zooveel als mogelijk was; werd hij door een even solied lid vervangen, dan leed de gemeenschap geen schade.

Van dit standpunt uitgaande, zijn de bepalingen der verandering van lidmaatschap in de oudste coöp. bouwvereenigingen erg vrijgevig gesteld en voegde men er nog de clausule bij, dat ieder lid ten allen tijde zijne schuld aan de vereeniging kon afdoen, om daardoor het door hem

bewoonde perceel geheel vrij op naam te krijgen. Als iemand toch door erfenis of andere gunstige oorzaak in het bezit van geld komt, zoo redeneerde men, laat hem alsdan ook het beoogde doel eerder bereiken, want waartoe kan dat geld dan beter dienen!

De ondervinding leerde echter daarna, dat ook hier hetgeen in theorie zeer aannemelijk is, ons in de praktijk leelijke parten kan spelen. Het heeft tot zeer betreurenswaardige praktijken aanleiding gegeven, niet alleen in ons land, maar ook in Mülhausen in Duitschland, waar eveneens het coöperatief-wonen flink werd toegepast.

Iemand kwam bij een coöp.-wonende en vroeg hem of hij op slag f 100.— wilde verdienen, waarbij die aanbieder eerst wel zich op de hoogte had gesteld, welk lid het gemakkelijkst zoodoende te vangen was. Ja daar had zoo'n lid wel ooren naar, want een extratje van f 100.—, soms ook nog meer, is nog wel der moeite waard. Goed, dan moest het lid met het geld dat de aanbieder hem zoude geven, naar het bestuur gaan, daarmede zijne schuld en overdrachtskosten betalen en overschrijving vrij op zijnen naam vorderen, volgens de statuten. Daarna moest het perceel op naam van den aanbieder komen, het lid kreeg oogenblikkelijk na die overschrijving de overeengekomene belooning in handen en mocht in zijn huis blijven wonen tot dezelfde huur als hij nu aan de vereeniging betaalde.

Menigeen is er zoo ingeloopen en dit is zeer bedroevend. De flinke lui moesten niets van dergelijke aanbiedingen hebben, wetende dat een groot deel ja eene voorname zaak van het beoogde doel, de eigendomsverkrijging, daardoor te loor ging en zij bovendien geen zekerheid van te kunnen blijven wonen behielden, maar de zwakke broeders (en die heeft men overal) lieten zich verleiden en hapten toe.

Het ellendige gevolg hiervan kan iemand met eenige menschenkennis gemakkelijk nagaan. Het buitenkansje gaf aanleiding tot pret en pleizier, geregeld werk werd verzuimd, de duiten waren op in betrekkelijk korten tijd, dan sukkelen om weêr vast aan het werk te komen, eerst schraalhans keukenmeester en later gebrek, het eene stuk voor het andere naar den lombard, achterstand met huishuur, gedwongen verhuizen daardoor, in een naar krot gekrompen en moreel als financieel gezonken door .... ja het is hard het te moeten neêrschrijven ..... eigenlijk door coöperatief-bouwen!

Tusschen twee haakjes moet ik echter even te berde brengen, dat door enkele slechte toepassingen eene zaak toch waarlijk niet veroordeeld worden mag. Wie zal b.v. brandassurantie afkeuren, omdat daardoor zoo menigmaal moedwillig brand is gesticht of bevorderd, zelfs met gevaar van menschenlevens?

Immers geen enkel verstandig mensch.

Ten einde dit euvel tegen te gaan, zijn later strengere bepalingen voor overdoen van het lidmaatschap in het leven geroepen, die ook terugwerken op degenen die ter verbetering van positie naar elders moeten gaan. Dit was ook wel noodig, want er begon speculatiegeest in het spel te komen, die zich eerst stil houdt doch voor den dag komt indien er later gelegenheid voor is. Daarom zijn al te vrijgevige bepalingen dikwijls niet wenschelijk, want de vroeger genoemde verbeteringen van gemeenschappelijk en eigen welzijn, moeten het doel zijn en blijven en door de overdracht te bemoeilijken, houdt men de verkeerde en ongewenschte elementen uit de gemeenschap.

Toch raad ik degenen aan die coöperatief willen bouwen, zoo min mogelijk beperkingen te maken betreffende overdracht van lidmaatschap en door absoluut vereischt worddende goedkeuring van het bestuur of de algemeene vergadering, de teugels in handen te blijven houden voor die lui, die misbruik beoogen. Statuaire bepalingen kunnen geheel ongedacht en onverwacht zoo geheel tegenovergesteld werken, als oorspronkelijk de bedoeling was. Dit bleek mij nog onlangs door toevallige omstandigheden, die ik niet nader omschrijven kan, daar ik dan persoonlijk worden zou en dit vooral dien te vermijden.

Gedeeltelijk verband met dit nu van alle kanten bekeken punt, houdt de volgende vraag, welke der twee bestaande stelsels de voorkeur verdient, n.l. gemeenschappelijk- of persoonlijk eigendom.

Hierbij kan ik aanvangen met de mededeeling, dat gemeenschappelijk eigendom een bepaald vereischte is bij perceelen, welke in gedeelten bewoond worden, zoo als in de groote steden met dure grondprijzen meer en meer het geval zal moeten zijn. Immers niemand kan eigenaar van b.v. een étage van een huis zijn.

Bij gemeenschappelijk bezit, blijft de vereeniging altijd bezitster van het geheele complex, zelfs nadat het, door geheele schulddelging, vrij eigendom is geworden. Een lid kan dan in geen geval iets anders verkrijgen dan het lidmaatschap, dat wil zeggen het recht ter bewoning van een gedeelte met zijn gezin, tot de voorwaarden als door de algemeene vergadering, in overeenkomst met de statuten, is vastgesteld.

Dat lidmaatschap krijgt eene voortdurend aangroeiende waarde, naarmate een grooter deel van de schuld zal zijn gedelgd en ook indien, door verdere uitbreiding van het bebouwde gedeelte der gemeente, de huizen der vereeniging minder afgelegen zijn geworden, waardoor er natuurlijk meer liefhebberij voor ontstaat, wat de eventueele verkoopprijzen doet stijgen.

Is eenmaal de geheele schuld afbetaald en blijft alsdan het gemeenschappelijk bezit gehandhaafd, dan zouden de leden-bewoners slechts hun aandeel hebben te betalen in de kosten van assurantie en onderhoud, alsmede belastingen en lasten, waardoor slechts een zeer lage huur verschuldigd wordt en bijgevolg het voorrecht om zoo goedkoop te wonen, met alle voordeelen meergenoemd aan coöperatief-handelen verbonden, eene goede storting bij wijze van inkoopsom absoluut rechtvaardigen moet.

Maar is gemeenschappelijk bezit al noodzakelijk voor perceelen die in gedeelten bewoond worden, zoo is bij geheel vrije huizen zoowel dit als persoonlijken eigendom vast te stellen.

Zooals ik straks mededeelde, heeft gemeenschappelijk blijvend bezit zijnen oorsprong gevonden in het voorgekomen misbruik van verkoop en speculatie. Daardoor werden de leden gedwongen tot het goede doel te blijven medewerken, bijgevolg ook daarvan te profiteeren, zelfs nadat de hypotheek afgelost was.

Het heeft al menigmaal aanleiding gegeven tot zeer uitvoerige besprekingen, in hoeverre of gemeenschappelijken- dan wel persoonlijken eigendom de voorkeur verdient. Opdat iedereen daaruit zelf een keuze kan doen, is eenigszins uitvoerige beschrijving daarvan het beste, waarbij ik er nogmaals de aandacht op vestig, hoe er alleen bij geheel vrije huizen van keuze tusschen deze twee stelsels sprake kan zijn.

(Wordt vervolgd.)

OVER BEDRIJFSKOSTEN VAN VERSCHILLENDE KRACHTWERKTUIGEN, door A. de Gr

Het spreekt wel van zelf, dat de exploitatiekosten van een krachtwerktuig voor ieder geval in het bijzonder moeten worden berekend, omdat plaatselijke omstandigheden en de aard van het bedrijf van zeer grooten invloed zijn. Echter heeft men toch zeer dikwijls vergelijkende berekeningen van die bedrijfskosten opgesteld, die zeer zeker nuttig kunnen zijn, indien men maar de grondslagen, waarop zij zijn opgebouwd, in het oog houdt.

Men kan deze bedrijfskosten in 6 posten verdeelen:

1°. interest en afschrijving van het kapitaal voor aanschaffing van de machine, onder welken post ook kan gebracht worden de kosten voor vernieuwing en verbetering van enkele onderdeelen, omdat deze den levensduur der machine verlengen.

2°. Dan eischt het aanschaffen van de machine bouwkosten, waarvan interest, afschrijving en bouwonderhoud een 2den post vormen.

3°. De stoffen tot het voortbrengen van het arbeidsvermogen, dat men door het krachtwerktuig in mechanische energie wil omzetten of dit arbeidsvermogen zelf, dus kolen, water, gas, olie, electrische stroom, enz.

4°. Een vierde post levert nog het voedingswater of koelwater.

5°. De vijfde post is voor bediening der machine in den vorm van arbeidsloon.

6°. Eindelijk nog kosten voor benoodigdheden voor de machinekamer als smeermiddelen, kosten voor verlichting, enz. die te zamen als bijkomende onkosten in aanmerking komen.

Al die onderdeelen van de totaalkosten hebben een verschillende invloed bij dezelfde soort krachtwerktuig al naar gelang van meer of minder behoefte aan kracht en langeren of korteren duur van dagelijkschen arbeidstijd. Er volgen nu hier eenige voorbeelden van berekening der exploitatiekosten van 2 P.K., 8 P.K. en 20 P.K. bij 300 werkdagen van 10 resp. 5 werkuren daags; de kosten hebben betrekking op één werkdag.

I. Stoommachine Twee paardenkracht.

Geheel voor het bedrijf gereed en gemonteerd kan eene stoommachine met ketel f 1200 kosten; men berekent 12 % voor onderhoud, afschrijving en rente. De bouwkosten begrooten wij op f 300.—, waarvan men 6 % neemt. De machine zal per P.K. en per uur ± 30 K.G. stoom verbruiken, dus ongeveer 5 K.G. goede steenkolen, waarbij nog komt 15 % toeslag bij het aanmaken. Stel de kosten dier steenkolen op f 15 per ton en het voedingswater aan een stedelijke waterleiding ontnomen tegen 6 cents per M³. De bediening schatten wij op 1/3 werkdag en het dagloon op f 2.10, terwijl men voor bijkomende kosten nog f 0.25 in rekening brengt.

Men heeft dus:

1°. Voor het kapitaal van aanschaffing der machine 0.12 × f 1200 : 300	f 0.48
2°. Voor het gebouwtje: 0.06 × 300 : 300	„ 0.06
3°. Kolen: 1.15 × 5 × 2 × 10 × 0.015	„ 1.72
4°. Voedingswater: 0.030 × 2 × 10 0.06	„ 0.04
5°. Loon: f 2.10 : 3	„ 0.70
Bijkomende onkosten	„ 0.25
Dagelijksche bedrijfskosten	f 3.25

Zijn de kolen goedkoop en kosten zij b.v. f 7.50 per ton, dan vermindert de derde post met f 0.80 en worden alzoo de dagelijksche bedrijfskosten dan f 2.40.

Bij een bedrijf met tusschenpoozen van 5 uur is het kolenverbruik voor het aanmaken even veel als zooeven werd aangenomen, maar wegens het warm houden is nog een toeslag te nemen en aldus niet met 0.65, maar met 0.70 in plaats van met 1.15 te vermenigvuldigen. Post 5 en 6 zal men niet met 1/2 maar met 3/4 moeten vermenigvuldigen. De berekening wordt dan:

1°. Evenals hierboven	f 0.48
2°. „ „	„ 0.06
3°. 0.7 × 5 × 2 × 10 × 0.015	„ 1.05
4°. 0.5 × 0.04	„ 0.02
5°. 0.75 × f 0.70	„ 0.52
6°. 0.75 × f 0.25	„ 0.18
Kosten per dag	f 2.31

Bij gebruik van goedkoope kolen wordt dit: f 1.80.

II. Eene heete lucht machine kost ongeveer f 1800, waarvan wij 10 % aannemen, terwijl de bouwkosten dezelfde zijn als bij I. Verbruik per P.K. en per uur 8 K.G. bruinkolen tegen den prijs van f 6.— per ton, waarbij nog 15 % toeslag voor 't aanmaken. Het verbruik aan koelwater is gering bij circulatie-afkoeling en ten hoogste gelijk aan het voedingswater bij de stoommachine; de bediening is gemakkelijk en de bijkomende kosten zijn niet hooger. De exploitatiekosten per dag worden dan:

1°. Kapitaalrekening der machine 0.10 × 1800 : 300	f 0.60
2°. Idem van het gebouw	„ 0.06
3°. Kolen: 1.15 × 8 × 10 × 0.006	„ 1.10
4°. Koelwater	„ 0.04
5°. Loon	„ 0.50
6°. Bijkomende kosten	„ 0.25
Dagelijksche bedrijfskosten	f 2.55

Voor een bedrijf van 5 uren verwijs ik naar de berekening onder I en dan vindt men per dag . . . . . f 2.06.

III. Een gasmotor kost f 1300 waarvoor men 15 % in rekening brengt; de bouwkosten kan men iets minder schatten, b.v. f 150. Het gasverbruik zij 750 L. per P.K. en per uur tegen een gasprijs van 9 cts. per M³, en voor koelwater rekene men 50 Liter. Kosten voor bediening zijn half zoo hoog als die bij de stoommachine en de bijkomende kosten iets hooger, zoodat men heeft:

1°. Kapitaalrekening voor den motor: 0.15 × 1300 : 300	f 0.65
2°. Voor het gebouwtje	„ 0.03
3°. Voor gas: 0.75 × × 10 × 0.09	„ 1.35
4°. Voor koelwater: 0.050 × 2 × 10 × 0.06	„ 0.06
5°. Loon f 2.10 : 6	„ 0.35
6°. Bijkomende kosten	„ 0.35
Bedrijfskosten per dag	f 2.79

Wanneer het gas tegen 6 cts. geleverd wordt, dan vermindert genoemd bedrag met f 0.45 en worden de kosten per dag f 2.34.

Bij een bedrijf gedurende 5 uren komen gas en water voor 1/2 in rekening en loon en bijkomende kosten voor 3/4 gedeelte, zoodat dit wordt:

voor het dure gas	f 1.93,
voor het goedkoope gas	„ 1.71.

IV. Een benzine-motor kost f 1500, waarbij f 300 aan bouwkosten; het verbruik zij 500 G. per P.K. en per uur tegen den prijs van f 15 per 100 K.G. Overigens is de berekening als bij den gasmotor. Dus heeft men:

1°. Kapitaalrekening voor de machine: 0.13 × 1500 : 300	f 0.75
2°. Voor het gebouw	„ 0.06
3°. Voor benzine: 0.5 × 2 × 10 × 0.15	„ 1.50
4°. Koelwater	„ 0.06
5°. Bediening	„ 0.35
6°. Bijkomende onkosten	„ 0.35
Exploitatiekosten per dag	f 3.07

Bij een bedrijf gedurende 5 uren wordt dit f 2.12.

V. Een petroleum-motor kost evenveel als een gasmotor, maar slijt sterker af, zoodat wij in plaats van 15 % nu 20 % in rekening brengen. De bouwkosten zijn hetzelfde als in het vorige geval en het koelwater is dubbel te rekenen. Bediening en bijkomende kosten zijn hooger. Het olieverbruik zij 600 Gr. tegen f 12 de 100 K.G., dus:

1°. Kapitaalrekening van de machine:

0.20 × f 1300 : 300	f 0.87
2°. Voor het gebouw	„ 0.06
3°. Voor petroleum: 0.6 × 2 × 10 × 0.12	„ 1.44
4°. Voor koelwater	„ 0.12
5°. Voor bediening	„ 0.55
6°. Bijkomende kosten	„ 0.40
Exploitatiekosten per dag	f 3.44

Bij een bedrijf gedurende 5 uur wordt dit f 2.45.

VI. Een spiritus-motor kost even duur als een gasmotor en is ook evenzoo t eberekenen; verbruikt 600 Gr. tegen f 14.50 de 100 K.G. Dus men heeft:

1°. Voor den motor: 0.15 × 1300 : 300	f 0.65
2°. Voor het gebouw	„ 0.03
3°. Voor benzolspiritus: 0.6 × 2 × 10 × 0.145	„ 1.74
4°. Voor koelwater	„ 0.06
5°. Voor bediening	„ 0.35
6°. Bijkomende onkosten	„ 0.35
Kosten per dag	f 3.18

Bij een bedrijf gedurende 5 uur worden die kosten f 2.10.

VII. Een electromotor kost f 600 gemonteerd; men zal hier echter veel moeten afschrijven: stel 20 %. Voor bouwkosten zal men f 60 kunnen volstaan. De electr. stroom kost meestal maar 1.2 cent per Watt-uur en het verbruik zal ongeveer 1900 Watt bedragen. Loon en bijkomende onkosten zijn gering. Berekening:

1°. Voor den motor: 0.20 × 600 : 300	f 0.40
2°. Gebouw: 0.06 × 60 : 300	„ 0.01
3°. Electrische stroom: 19 × 1.2 × 10	„ 2.28
4°. Bediening	„ 0.20
5°. Bijkomende onkosten	„ 0.20
Exploitatiekosten per dag	f 3.10

Bij een bedrijf gedurende 5 uur vallen de kosten voor den electr. stroom voor ½ deel weg en de beide laatste posten voor ½ deel en men krijgt dan als exploitatiekosten f 1.86 per dag. (Slot volgt.)

HET NUT VAN KANALEN IN CHINA.

Uit een rapport van den Amerik. consul te Hangchau, gepubliceerd in een der Engelsche bladen, blijkt de practische zin (?) der Chineezen, wat de exploitatie der kanalen, die het aloude Hemelsche Rijk doorsnijden betreft. Onze opvatting, dat kanalen voor de scheepvaart dienen, c eelen de langstaarten blijkbaar niet; neen kanalen hebben zij gegraven om visch te vangen in de eerste plaats en in de tweede plaats om de modder van den bodem te kunnen baggeren, die als meststof gebruikt wordt, terwijl daarenboven groote hoeveelheden kleine schelpdieren eene aardige bijverdienste opleveren. Dit is echter nog niet alles. Als bewijs van de zich zeer ontwikkelde scheepvaart diene nog, dat enorme hoeveelheden waterplanten, aan de oppervlakte groeien, die de bevolking zich voor de industrie ten nutte maakt. Daarenboven groeien langs de boorden van het kanaal groote hoeveelheden riet, die door de Chineezen eveneens voor industrieele doeleinden gebruikt worden.

Uit dit alles blijkt dus, dat de bewoners van het Hemelsche Rijk een goed en practisch denkbeeld hebben over de exploitatie van kanalen. fg.

EEN VUURTOREN IN VOLLE ZEE.

Een kranig staaltje van ingenieurswerk is het bouwen van een vuurtoren in volle zee, 32 K.M. van het vaste land, voor kaap Matteras aan de Atlantische kust van Noord-Amerika. Daar bevindt zich tot een hoogte van 32 K.M. een ondiepte, en noch de toren op de kaap, noch een meer naar buiten liggend lichtschip kunnen de schepen voor deze gevaarlijke plaats voldoende behoeden. De toren wordt geheel van staal vervaardigd en bevat ruimte voor woningen ten behoeve van twee wachtersgezinnen, voor levensmiddelen, de verlichtingsmachinerieën en voor het in werking stellen van een bijzonder krachtige sirene. Bovendien wordt de toren voorzien van vonken toestellen en telephonisch met het land verbonden. De bouwkosten zullen ongeveer 3 millioen mark (1.800.000 guiden) bedragen. Tg.

BOEKBESPREKING

Leerboek der Lagere Geodesie, door M. de Vos. Groningen. J. B. Wolters.

Van dit werk, compleet in 5 afleveringen ad f 1.25, verscheen in 't midden van 1902 de eerste en is thans de laatste aflevering verschenen. Het lijvige boek, van 494 bladzijden, — bevattende 196 figuren in den tekst — is door den schrijver, waar hij mededeelt in zijn voorbericht, samengesteld op uitnoodiging van den Uitgever: „omdat tot nog toe voor de studie der Landmeetkunde hier te lande geen dergelijk werk bestaat en daarover verschillende buitenlandsche leerboeken moeten worden geraadpleegd, welke dikwijls de gewenschte beknopheid missen."

Verder deelt de schrijver mede, dat door de uitvaardiging van voorschriften voor de uitvoering van de technische werkzaamheden bij kadastrale hermetingen, de sedert hier te lande gevolgde meer wetenschappelijke methoden van opneming en van vereffening der waarnemingsfouten in hoofdzaak van regeeringswege zijn gesanctionneerd. In het werk is er naar getracht, die methoden op eenvoudige wijze te verklaren en zooveel mogelijk door voorbeelden toe te lichten.

Hieruit blijkt al dadelijk, dat het boek niet voor bouw- of waterbouwkundigen is geschreven, doch in hoofdzaak is bestemd voor Landmeters van het kadaster.

Het komt ons voor, dat het hiervoor bijzonder geschikt is. Inderdaad bestond voor hen geen Hollandsch werk over Lagere Geodesie van deze uitgebreidheid. Toch is ook voor ónze vakgenooten het werk niet zonder waarde.

De hoofdstukken: „Het waterpas-instrument" en „Het waterpassen" hadden wij met het oog hierop in een werk als het onderhavige, gaarne uitgebreider behandeld gezien.

In slechts 26 bladzijden worden deze o. i. zeer belangrijke onderwerpen behandeld. Hierbij treft het, dat in de figuren uitsluitend buitenslands vervaardigde instrumenten worden afgebeeld en herhaaldelijk in den tekst de namen der fabrikanten van deze worden genoemd, zonder dat er eenige aandacht wordt gewijd aan Nederlandsche fabrikaten, die toch in goede kwaliteiten verkrijgbaar zijn.

Bij de figuren valt voorts op te merken, dat niet alle zuiver zijn getrokken en de groote en ingewikkelde instrumenten in 't algemeen op te kleine schaal zijn voorgesteld, terwijl in vele figuren bij de onderdeelen geen letters zijn geplaatst, waardoor het moeilijk is uit de min of meer vage beschrijvingen een goed denkbeeld van de samenstelling van het instrument te verkrijgen. Men vergete toch niet, dat velen die het boek voor zelfstudie wenschen te gebruiken, niet in het bezit zullen zijn van de afgebeelde instrumenten.

Intusschen — al hebben wij enkele bemerkingen gemaakt — wij moeten den schrijver dankbaar zijn, dat hij zoo een bevattelijk geschreven en uitgebreid werk ter beschikking heeft gesteld van de beoefenaars der Geodesie, voornamelijk voor hen, die zich bedienen van de kennis der lagere geometrie.

Wij voorspellen het werk een goed succes, en hopen, dat de uitgave ook in onze overzeesche gewesten deze, zijne uitgave, bekend zal maken, omdat o. i. het werk dáár nog meer als hier, nut kan stichten.

DERTIENDE JAARGANG, No. 24. ZATERDAG 28 JANUARI 1905

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTEUR: H. WALENKAMP, BUIKSLOTERLAAN 8, TE AMSTERDAM.
BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorzitter, Jobs. B. LAMBEEK Jr., H. WALENKAMP, JAC. P. WORMSER en JOZEF Th. J. CUYPERS.
VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN en C. W. NIJHOFF

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS, HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN VOOR HET WEEKBLAD TE RICHTEN AAN DEN REDACTEUR, BUIKSLOTERLAAN 8 TE AMSTERDAM, ID. VOOR HET PLAATWERK „DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Jobs. B. LAMBEEK Jr., RINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTR. V. H. GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e Secr. v. h. BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen, — Inleiding tot de reis door de eeuwen, — Van een tentoonstelling te worden. — Verslag 1187e vergadering, — Een advertentie, — Boekbeoordeeling, — Berichten, — Coöperatief bouwen, — De Amerikaansche locomotieven op de Parijser wereld-tentoonstelling, — Over kosten van verschillende krachtwerktuigen, — Examen bouwkundig opzichter, — Ingezonden, — Erratum.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Als buitenlid is toegetreden de heer H. W. Stikkelorum, bouwkundige, 's Gravenhage, tevens als abonné voor „de Architect".

Als aspirantlid is toegetreden de heer J. A. Bakhuizen, bouwkundig teekenaar, alhier.

De 1188e vergadering zal, bij uitzondering, gehouden worden niet Woensdag 8, maar DINSDAG 7 FEBRUARI e.k.

De 1e Secretaris, VAN HYLCKAMA.

Op de e.k. vergadering zal, na afloop der lezing, verkooping plaats hebben der gebruikte tijdschriften, welke niet voor de bibliotheek in aanmerking komen als:

Opmerker 1901 en 1902 (ontbr. 3 nommers).
De Aannemer 1901 en 1902 (ontbr. 2 nos.).
Technisch Weekblad 1901. Electra 1901 en '02. Kronsek 1901 (ontbr. 2 nos.) en 1902 (ontbr. 3 nos.).
Wiener Bau-industriezeitung 1900—1902. Fliegende Blätter 1901/2.
Deutsche Bauhütte 1901 (43 nos.).
Indisch Bouwkundig Tijdschrift 1900, '01 en '02 (ontbr. eenige nos.).
Petits édifices historiques 1893—96, 1901 en '02.
Matériaux et documents 1900, '01 en '02 (ontbr. enkele nos.).
La Construction Moderne 1902 (ontbr. 1 afl.).
l'Architecture dans le Nord, 1891—1902.

De Bibliothecaris-Archivaris, W. N. VAN VLIET.

Den leden wordt bericht, dat vanaf 28 Januari de „Deutsche Bauzeitung" weder op de leestafel aanwezig is.

Ontvangen boeken:

Van den heer H. P. Berlage Nz. ontving ons Genootschap ten geschenke het werkje „Beschouwingen over stijl", door hemself geschreven, en van den heer J. R. de Kruijff „De Praatjes van A. W. Weissman over de Beurs te Amsterdam", ook door den schenker geschreven.

Aan beide heeren ook namens het Genootschap mijn besten dank.

De Bibliothecaris, W. N. VAN VLIET.

INLEIDING TOT DE „REIS DOOR DE EEUWEN".

Handelend over het streven naar het nieuwe en de studie van het oude.

Toen den filosoof Mosopotaurus gevraagd werd, waarin, zijn bedunkens, de grootste tegenstelling op deze wondervolle wereld gezocht moest worden, antwoordde hij, zonder zich ook maar 'n oogenblik te bedenken: „Niet in het verschil van dag en nacht, maar in de tegenstelling van het innerlijk en uiterlijk des menschen."

„Men moet wel zéér naief zijn — voegde hij eraan toe — te gelooven, dat heden ten dage het uiterlijk van den mensch nog de nimmer-beslagen spiegel van zijn innerlijke gesteldheid zou zijn! — Wie dit gelooven, zijn zestigduizend jaar minstens te laat geboren."

Zoo sprak Mosopotaurus. Hij hield van overdrijven. En toch ken ik menschen, die de waarheid zijner woorden aan hun eigen pukkel maar al te sterk gevoeld hebben. Zoo bijvoorbeeld zijn daar, op 't gebied der kunst, lieden — naar het uiterlijk behoorend tot de niet-voor-'n kleintje-vervaard-zijnde kaste der moderne kunstbeoefenaars (van wien gezegd wordt, dat zij met 'n zwaai, 'n handomdraai, 'n blaas van hunnen mond, de heele menschelijke ontwikkelingsperiode, van het begin der wereld af tot op onze dagen, van de vlakte zouden willen schuiven) — die daarentegen naar hun eigen diepste overtuiging gelooven, dat zij duizend jaar op z'n minst te laat geboren zijn, en daarom dienovereenkomstig zouden wenschen, dat het rad van hun bestaan voor de lengte van dien tijd werd teruggedraaid.

Hierin vinden we dus: een wel bewonderenswaardige contradictie.

Billijkerwijs dient echter gezegd, dat deze menschen niet steeds zoo denken, en dat zij evenmin onverstandig genoeg zijn, de onbeschrijfelijke grootheid, de diepe beteekenis der tegenwoordige tijden te miskennen. Maar al te wel is het hun bekend, hoe — juist uit dien schijnbaren Chaos dezes tijds — zal geboren worden een kunst, als nooit in de geschiedenis gekend, een kunst, nooit gedroomd door droomers in hun schoonste droomen, een kunst, welke wat tot heden werd voortgebracht, vèr, oneindig ver overtreffen zal. Zij weten hoe die kunst, reeds in het tegenwoordige bezig is te ontluiken. Maar .... óók is het hun bekend, hoe „de kunst lang, het leven kort is", en hoe nog véél zal staan te geschieden, vóóraleer het zoo ver zal gekomen zijn .... Zij weten, dat het

huidig oogenblik nog niet rijp is tot het direct verwerkelijken hunner hoogste gedachten op 't gebied der monumentale kunst. En het is hierdoor, dat deze lieden, in oogenblikken van mismoedigheid, wel eens even zouden willen draaien aan dat rad van hun bestaan, en sommigen hunner zelfs in die moede oogenblikken zich 'n duizend jaar terug zouden wenschen in den tijd, daar voor het direct verwezenlijken hunner kunstideeën de omstandigheden toen gunstiger schenen.

Ook worden daar anderen weer gevonden, die zich voor de lengte van eenzelfde tijdperk in de toekomst zouden wenschen verplaatst te zien. Wat niet het zelfde is .... al deze onderscheiden gevoelens komen echter voort uit een zelfde bron, namelijk: uit onvoldaanheid met het heden. Het is de rustelooze geest, die verder wil.

En toch is dit heden niets dan de som, de uitkomst van het verleden, gelijk uit dit heden weer de toekomst groeit.

Waarachtige beoefenaars van kunst zijn zij alleen, die dit begrijpen en die hunne handelingen richten op dit uitsluitend doel. Zij zijn het, die, tezamen, het verhevenst kunstwerk stichten: het mystiek, onstoffelijk kunstwerk van geestelijke ontluiking.

En, zoo dan kon het geschieden, dat zij, die uiterlijk werken voor een tijdelijk bestaan, innerlijk rondloopen met gansch andere dingen, dan die aan het oppervlak hunner, slechts het oogenblik weerkaatsende, spiegels staan geschreven, bezig zijn met de verwezenlijking van wat innerlijk wordt gehoopt, gedacht, gedaan in dien waai, dien laai van eeuwen, waarin de menschheid door de heelallen vliegt, rijzend en duikend, duikend en rijzend, als 'n schicht, door orkanen bewogen. Zoo geschiedt het, dat kunstenaars het Verleden bestudeeren met het uitsluitend doel: door deze studie geleid, met de vonk van het goddelijk genie dat zij-zelf ontvingen, in het Heden, de Toekomst te doen worden.

Zoo kon het geschieden, dat zij, die naar het uiterlijk hunner werken gelijken: ontkenners van het verleden, innerlijk zijn: duikers, visschers in de diepten der tijden, visschers — naar het Onvergankelijke in het voorbijgaande en den schijn.

„De wereld rolt voort." —

* * *

Onder den titel „Reis door de Eeuwen", vangen we heden aan met de publicatie eener serie beschouwingen over de wondergedachten en werken der wereld. Deze beschouwingen zullen zooveel mogelijk ontleend worden aan de bronnen uit den tijd van hun ontstaan zelf. Zij zullen geen historische opeenvolging geven, doch slecht enkele afgronderlijke feiten der wereldgebeurtenis.

Bovenstaande inleiding bevat een korte uiteenzetting van het doel, dat met deze beschouwingen beoogd wordt.

I.

Over den Bouw van de „Aya Sophia" te Constantinopel (eertijds Byzantium). (*)

Gebouwd in 532 onder Keizer Justiniaan door Anthonius van Tralles en Isodorus van Milet.

Paulus Silentiarius, geheimschrijver des Keizers, heeft in een merkwaardig werk in Hexameters de Justiniaansche kerk uitvoerig beschreven. Zijne woorden zijn vol geestdrift en hoog poëtisch; mocht hij ook meer hoofsch Enkomiast dan zakelijk techniker zijn, zoo schrijft hij toch met zulk een nauwkeurigheid, dat wij een volkomen indruk van de prachtvolle verschijning van dit wonderwerk erlangen. Wij voelen ons verplaatst in het verhaal van den bijbel van Salomo's tempelbouw. (Regn. 7): Honderd werkvoerders hadden die leiding. Onder elk van hen arbeidden honderd metselaars; alzoo vijfduizend arbeiders ter rechter zijde en even zoovelen ter linker.

Wanden en gewelven werden uit baksteen opgetrokken, de pijlers gedeeltelijk uit een bijzonder soort van kalksteen, de mortel werd met gerstewater aangelengd; deze baksteenmassa's werden uit- en inwendig met ijzeren ankers versterkt en de binnenzijde door middel van kalk en olie met een rijke bekleeding van veelkleurig marmer overdekt. De edelste marmersoorten, granieten en porfieren, werden verwerkt; alle provincie's des Rijks ontvingen bevel, de kostbaarste bouwstoffen welke te vinden waren aan te voeren. Daar was phrygisch wit marmer met roze aderen, die het bloed van den schoonen Atys toonden, groen marmer uit Lakonië, blauw uit Lybië, zwart-witgerand Celtisch, bosporisch wit met zwarte vlakken, thessaalsch — prokonesisch van het Marmereiland — Egyptisch, gesterd; verder graniet en Saïtisch porfier. Overal vandaan, uit oudere bouwwerken werd antieke bouwstof bij elkaar gesleept en toegepast. Vooral onderscheidden zich door pracht en grootheid: de acht zuilen uit donkerrood Thebaïtisch porfier van hoogste pracht, welke Aurelianus eertijds den Helios-tempel van Baalbeck ontnomen en in het heiligdom van den Zonnegod op de helling van het Quirinaal gebracht had, en die nu wederom naar Byzantium overgebracht werden. Acht donkergroene marmerzuilen, „Verde antico", waren afkomstig van den grooten Dianatempel van Ephesus; andere uit Troas, Cyzikus, Athene en de Cykladen. Alle tempels der oude godsdiensten hadden de bouwstoffen geleverd: de bouw van de Sophia-kerk rustte op de zuilen van den Isis- en Osiris-dienst, op de zuilen der Zon- en Maantempels van Heliopolis en Ephesus, op die van Pallas van Athene, van Phobus van Delos en de oude Cybele — de godenmoeder — van Cyzikus. En toch; daar was geen verbrokkeling, geen disharmonie — niets dan de heerlijkste samenhang en eenheid .....

Mozaïek en goud allerwege in het inwendige. Aan de wanden glansden in mozaïek van gekleurd en vergulde glas op goudgrond de beeltenissen des Heeren, der H. Maagd en der Evangelisten en in het Kruis de woorden ..... In den voorhal de krijger: de aartsengel Michaël hield hier met getrokken zwaard de wacht.

Voor den bouw der koepelgewelven, die door haar lichtheid en kracht alle oogen tot zich trokken, werden, wegens den geweldigen omvang, rhodische krijtwitte tegels gebruikt, zóó licht, dat twaalf ervan overeenkomen met het gewicht van een gewonen tegel. Deze bies-achtige tegels droegen in hun stempel de woorden des psalms .... Na iedere laag van 12 tegels werden reliquieën ingemetseld onderwijl de priesters Hymnen en bidgezangen voor den bouw en de duurzaamheid der kerk aanhieven.

Wat ons door tijdgenooten van de ongekende pracht van het inwendige bericht wordt, overtreft al het denkbare der koenste fantasie. Justiniaan, als bedwelmd door macht en rijkdom, heeft met vast overdreven, verspillenden overvloed den tempel opgericht, zóó, dat de oogen verblind moesten worden door zulk een weelde; en toch moet het bewonderd worden, hoe kunstvol alles geordend, en hoe overzadiging van het zuiver gevoel vermeden werd .... Voor het altaar was enkel goud niet kostbaar genoeg. Daarom werden goud, zilver, gestampte paarlen en edelsteenen tezamen gesmolten; de verdiepte vlakken werden daarenboven met Kameeën, Gemmen en emails ingelegd. Daarboven verhiet zich een torenvormig Tabernakel: het „Ciborium". Op zuilen van goud, zilver, paarlen en diamanten, rustte het gouden dak, omboord met gouden leliën, daartusschen de bol en het kruis uit massief goud, vijfenzeventig pond zwaar, met pronksteenen gesierd; onder dit dak zweefde de duif des Heiligen Geestes in wier lijf de hostiën werden gesloten en bewaard. Om het altaar op de rugzijde, in het groote halfrond der verdiepte Apsis, waren de zeven treden der zitplaatsen voor de opperste geestelijkheid en de Patriarchen: het koorgestoelte van verguld zilver. Naar Grieksche gewoonte werd het altaar door een wand aan het oog van het volk onttrokken, deze wand was met heiligenbeelden en reliefs versierd; zij stond op 12 gouden zuilen; drie door sluiers gesloten deuren voerden tot het Allerheiligste. De bovenmatig talrijke lagere klerus vulde het vóórgedeelte van het Godshuis tot onder den koepel; ja de priesterschap schijnt het gansche ruim tot aan den hoofdkoepel mee-ingenomen te hebben; ongewoon talrijk breidde zich de Solea uit. Een tweede, eenvoudiger afscheiding scheidde, tusschen de westelijke koepelruimten de kerken af. Daar, in 't midden der kerk, waar het Presbyterium ophield, was de verhoogde kruisvormige, door hekken omsloten Ambon; haar dekte een, op 8 uitgelezen marmerzuilen rustende, baldakijn uit edele metalen; een gouden kruis, honderd pond zwaar, dat met karbonkels en ronde paarlen bezaaid was, fonkelde erboven; marmeren trappen voerden naar de estrade, de trapwangen en het dak van dit heilig oord glansden in een zee van licht dat goud en marmer omzweefde. Hier verzamelde zich het Chor bij haar feestelijk ambt, hier was de tribune voor den Keizer ten tijde der hoffeesten. Een menigte patenen, schalen, kannen, kelken en vaten uit het zuiverst goud; met parels en edelsteenen doorwerkte kelkdoeken; de evangeliebocken wogen voor het goudbeslag elk twee centenaars; cultusgeraad en pronkstukken voor het hofceremonieel bij keizerskroningen en andere feesten; zeven gouden kruisen, elk een centenaar in gewicht. Zesduizend druivenvormige kandelaren uit zuiver goud voor Bema, Ambon, Gynaikonitis en Narthex. Daarbij fijn-geciseleerde draagluchters van goud, honderd-elf pond zwaar; de welving der koepels van kroonluchters omstraald, aan bronzen ketenen zilveren lampen, in de zijhallen zweefden zilveren schepen, met lichtstof gevuld, aan alle binten en gewelfribben trokken rijën van schemerende lichten daarheen. — „Een Phöbus des nachts verlicht den tempel", roept de dichter begeesterd uit.

Schipvormig aanschouwt gij zilveren lampenwerk hangend
Licht in de lichte lucht, een lichtmeer, waarin zij zwemmen.
Niet met waren, doch rijk bevracht met licht en stralen.
Gelijk met liefde en vlijt een, tooiend zijn Koninklijk meisje,
Kiest uit kostbare steenen een halssnoer, zoo, dat het strale
Hoog met den vlammenglans der zonnelamp; niet minder
Heeft mijn Keizer in alle gewelven omgestrooid
Kringen van lampen. O vurig lichtweb, stralende luchters,
Vonken van het hemelsche teeken des Kruises, als donker [de nacht gaapt.
Gelijk bij heldere lucht wandelaars nadenkend beschouwen
Klaar-lichtende sterren: de een schouwt naar de zoete
Avondfakkel, de blik des anderen zweeft naar des Stieren
Sterrenbeeld, in Boötes vermeit zich deze, doch gene
In Orion en in des Wagen droogen baan —
Want met veel sterren getooid lacht vriendlijk van den Hemel
Nacht omlaag; alzoo door vonken en stralen der lichtzee
Worden in deze ruimten verheugd de gemoederen der ge- [lelovigen,
Vreugd ontwaart hun blik, des geestes nevelen trekken op,
Allen licht het heilig licht. Aldus bouwde mijn Keizer
Fier een vaste pracht.

De stralen des lichts braken zich in honderden kwistig aangebrachte edelgesteenten. De deuren van ivoor, barnsteen, cederhout, de hoofdpoort zilver en verguld — zelfs den vloerbodem wilde Justiniaan aanvankelijk met goudplaten bedekken, bij kwam echter van dat plan terug en bepaalde veelkleurig marmer, waarvan de golvende lijnen stroomende vloeden verbeeldden, zoodat tot de vier hoeken des tempels deze spiegelende marmervloed, gelijk de vier Paradijsstroomen, uit de voorhallen stroomde. In den Voorhof een Phiale van Jaspis, waterspuwende leeuwen, daarboven sierlijke overdekking: niet met onreine voeten zou het Huis Gods worden betreden. Voor de reiniging der priesters vingen in het inwendige des tempels aan de zijde der vrouwengalerij (Leontarium heet dat oord) twaalf schelpen het regenwater van den hemel op, en — van ieder twaalf — leeuwen, panters en damherten, spuwden het in een bekken. — Een marmerschaal, welke eens in de Sophiakerk stond, en waarin de binnentredenden handen en gelaat waschten, droeg het inschrift: ..... Alle inkomsten des ganschen Rijks werden voor den bouw verbruikt, doch zij waren niet voldoende. Het terrein reeds, in het voornaamste kwartier der stad gelegen, verslond sommen. Toen de muren zich twee ellen boven den grond verhieven, waren reeds vierhonderd-tweeen-vijftig centenaars goud uitgegeven; de Ambon en de Solea alleen kostten een geheel jaar de inkomsten van Egypte. Zwaar drukten de schier ondelgbare kosten van den bouw op de volkeren; nieuwe willekeurig ingevoerde belastingen van drukkende zwaarte werden bevolen, den beambten de bezoldigingen gekort en ingehouden ....

De geheele ongehoorde prachtbouw was in 6 jaren ter inwijding gereed.

Het was op Kerstavond 537, dat de Keizer met zijn viergespan uit het paleis over het Augusteum ter kerk voer; — begeleid door den patriarch Eutychius ging hij erheen; ijlde met hoog-kloppend hart tot aan den bidbank naar voren, daar hief hij de handen omhoog en riep: „Geloofd zij God, die mij verwaardigd heeft zulk een werk te volvoeren. Ik heb U overtroffen, Salomon!" —

Koorn en goud werd onderwijl buiten uitgedeeld. Den volgenden morgen, op den hoogen feestdag, werden de poorten voor de eerste maal voor den godsdienst geopend; met allen luister waren de Enkänien, en na de inwijding vierde men een veertiendaagsch feest tot aan Epiphanie.

De Groot-tempel des Nieuwen Verbonds heette te zijn opgericht .....

H. WALENKAMP.

(*) Naar K. Barth's „Constantinopel" deel No. 11 der „Berühmte Kunststätten".

VAN EEN TENTOONSTELLING IN WORDING.

Door het Bestuur der Maatschappij „Arti et Amicitiae" is het plan gevormd van een Tentoonstelling, die even fraai als leerzaam worden kan en die den naam zal dragen van:

„TENTOONSTELLING VAN GILDEKUNST", in verband met Publicatie-middelen.

Ook de aanleiding tot deze Tentoonstelling zal voor meer deren niet zonder belang zijn.

De Maatschappij heeft namelijk als zoo menige Vereeniging (en hoevele telt er onze moderne samenleving!) voor haar verkeer met leden en belangstellenden behoefte aan verschillende publicatie-middelen. Dit maakt in de eerste plaats een beroep op de Boekdrukkunst noodig.

Voor een twintigtal jaren zou men dit nog een hoogst gewone zaak geheeten hebben. Maar wie weet met hoeveel ijver sedert dien in den vreemde en daarna ook bij ons gezocht is naar werkelijk goed, dat is schoon, duidelijk en degelijk drukwerk, die begrijpt dat een Kunstenaarsmaatschappij daartegenover niet onverschillig kon blijven.

En zoo besloot men dus, ten dienste van de van „Arti" uit te geven publicaties, ter eigen studie en voorlichting een Tentoonstelling te maken van oude publicatie-middelen en van oud fraai drukwerk.

Het is duidelijk, dat de uitnemende gedachte om aldus in de oude kunst een les te zoeken voor wat wij heden ten dage doen moeten niet alleen ten dienste der Arti-leden, behoeft te wezen. Het is genoegzaam bekend, dat de zalen van „Arti" tegen niet te hoog entrée ook voor het publiek toegankelijk zijn en de vele Vereenigingen van verschillende strekking en doel die echter, wat het rapport met hunne leden aangaat, dezelfde nooden kennen als „Arti" zullen dus eveneens van de zoo gemakkelijk geboden gelegenheid tot studie gebruik kunnen maken.

En het is van harte te hopen, dat dit geschieden zal, opdat een zoo bij uitstek algemeene Kunst — de Drukkunst — het voedsel vinde waaraan, na langen tijd van verslapping, zoo zeer behoefde is. Temeer is dit te hopen, waar „Arti" haar werk niet half doen zal. Men heeft namelijk, en zeer zeker terecht, bedacht dat een Vereenigingspublicatiemiddel een stempel, een onderscheidingsteeken, een distinctief behoeft.

Ook dit is weer een behoefte die in alle Vereenigingen bestaat en wie wel eens let op de stempels en merken, die de drukwerken heeten te versieren, maar ook voorkomen op Vaandels, Insignes, opschriften en wat er meer van dien aard in het Vereenigingsleven moge voorkomen, die zal weten, dat de moderne vondsten in deze niet altijd schitterend zijn.

Ook hiervoor mag wel eens naar de producten onzer voorvaderen gekeken worden. En de voorbeelden zijn waarlijk ontelbaar. Zij bevinden zich op de gedrukte stukken en op de soms zoo statig geschilderde Gildeborden, op Vaandels en Drinkbekers, op uithangborden en geborduurde kussens — kortom op al die voorwerpen, die ook van ouds in het Vereenigingsleven een eerbare plaats hadden.

Welnu, ook een afdeeling ter bestudeering van dit deel der publicatie-middelen, van distincticven en onderscheidingsmerken, zal in de Tentoonstelling begrepen zijn.

De Maatschappij verheelt zich niet, dat een en ander veel moeite en zorg zal kosten, doch vooral veler medewerking noodzakelijk zal maken. De saam te brengen voorwerpen immers zijn door het geheele land verspreid en in velerhande bezit. Zij vertrouwt echter, dat om der wille van de practische, actueele en voor het geheele Vereenigingsleven nuttige strekking der Tentoonstelling, waarin slechts aan schoon en kunstrijk werk zal worden plaats gegeven, deze medewerking haar evenmin onthouden zal worden als toen zij de „Zilver-Tentoonstelling" samenbracht, die indertijd zoo uitnemend geslaagd is en nog leeft in de herinnering van hen, die daarvan toen mochten genieten.

Het nieuwe plan moge niet zóó kostbaar zijn, het zoekt, bij niet minder belofte van schoonheid, nauwer aansluiting aan bij uitstek moderne behoefte.

VERSLAG DER 1187ste GEWONE VERGADERING, GEHOUDEN IN HET GENOOTSCHAPS-LOKAAL CAFÉ »PARKZICHT", ALHIER, OP WOENSDAG 25 JAN. 1905.

De Voorzitter, de heer H. P. Berlage, opent de vergadering en verzoekt lezing der notulen, welke na kleine wijziging worden goedgekeurd.

Vervolgens wordt overgegaan tot de verdere behandeling der Genootschaps-statuten; wij stippen het volgende daarvan aan.

Allereerst wordt besloten, ter ontlasting der vele werkzaamheden van den Voorzitter, aan het artikel over de „commissie-vergaderingen" toe te voegen het woord „permanent".

Wat betreft de Commissie van Redactie wordt besloten deze met 2 leden uit te breiden en aldus het getal der leden te brengen van 5 op 7.

Uit hoofdstuk 5 vervalt de „Vraagbus".

Aan het artikel, handelende over „introductie op de vergaderingen van het Genootschap", wordt goedgevonden, het Bestuur machtiging te verleenen, in bijzondere gevallen toe te staan, dat één persoon meer dan twee malen in één jaar kan worden geïntroduceerd.

Uit het artikel „Prijsvragen" wordt geschrapt het aantal 7. Elk jaar zal het aantal der prijsvragen op voorstel van het Bestuur worden bepaald.

Verder wordt in het artikel over de „stemmingen" voor de duidelijkheid opgenomen, dat de blanco stemmen niet medetellen.

Hierna worden de statuten in hun geheel goedgekeurd.

Besloten wordt, wegens het vergevorderd uur, de behandeling van het Huishoudelijk Reglement uit te stellen tot een volgende vergadering.

Na afhandeling dezer punten wordt van gedachten gewisseld naar aanleiding van de ontvangen inlichtingen over den wedstrijd voor het „Vredespaleis".

De heer Paul de Jongh vestigt de aandacht op het adres, te dezer zake door de „Mij. tot Bevordering van Bouwkunst" aan de Commissie voor de Carnegie-stichting verzonden. Hij brengt der Mij. hulde voor deze bemoeiingen en vraagt of het niet wenschelijk zou zijn, dat „A. et A." zich eveneens tot deze Commissie wendde met een adres, behelzend de wenschen, uitgesproken in het Genootschap.

De heer Ingenohl geeft nogmaals inlichtingen over het jongste bezoek aan Den Haag.

Na uitvoerige gedachtenwisseling wordt met algemeene stemmen besloten: zich tot de Commissie voor bedoelde stichting te wenden met een adres, waarin nogmaals zal worden aangedrongen op het uitschrijven van een algemeenen, internationalen wedstrijd. Van dit besluit zal worden kennis gegeven aan alle bekende buitenlandsche bouwkunst-genootschappen; hun zal daarbij in overweging gegeven worden, zich met adressen van gelijke strekking tot bedoelde Commissie te richten.

Niets meer aan de orde zijnde, sluit de Voorzitter de vergadering.

H. W.

EEN ADVERTENTIE.

'n Mensch moet tegenwoordig heel wat doen voor z'n broodje! Wie zich verbeeldt, dat het werk bij hem in huis zal worden gegooid, vergist zich! Het is wel eigenaardig, nategaan, op welke manier zooal beproefd wordt, bekendheid te erlangen of relaties aan te knoopen. De een doet zijn zaakjes in 't groot; de ander scharrelt in 't klein. De een is groothandelaar, de ander peuteraar of wormenzoeker. Dit geschiedt natuurlijk al naar gelang van ieders persoonlijke natuur of geaardheid; maar alles komt op slot van rekening op 't zelfde neer; verschil in wezen is er niet; slechts is het een kwestie van meer of minder degelijkheid, inzicht of — gewiekstheid.

Ja! de strijd om 't bestaan is moeilijk voor hen die zonder hemd op de wereld zijn gekomen; dat doet ons wederkeerig veel vergeven! We kennen elkaar; al zeggen we niets!

Ziehier een advertentie, uitgaande van een dier velen, die volgens „den steeds meer gebruikelijken weg": „Pluk mij!" roepen.

„DAMES en HEEREN.

Een ARCHITECT, w. in relatie te tr., m. ACTIVE DAMES en HEEREN uit deftigen stand, om tegen genot van hooge provisie, v. hem op te tr. als AGENT (ES), bij den bouw, koop en verkoop, huur en verhuur, v. grootere of kl. Villa's, Heerenhuizen enz.

t. het a.s. seizoen. Stellet heeft beschikking over Terreinen en Perceelen in alle oorden des lands. Geheimh. verzocht en stellig verzekerd.

Br. fr. No. 1160 Bureel Alg. Handelsblad."

H. W.

BOEKBEOORDEELING.

Kunst door gezond verstand op de vingers gekeken, voordracht gehouden door W. C. A. Ridderhof, leeraar M. O. te Leiden, prijs f 0.35. A. W. Segboer, Den Haag.

De heer Ridderhof heeft het plan opgevat eene serie voordrachten over kunst te houden en uit te geven. Een loffijk voornemen voorwaar! Hoe hij dit voornemen tracht te verwezenlijken meldt zijn voorrede: »Belanghebbende vereenigingen zullen mij steeds bereid vinden over één dezer onderwerpen eene voordracht voor hunne leden te houden.«

We hopen, dat hij veel in de gelegenheid worde gesteld om de kunst te dienen, maar zouden hem wel willen verzoeken zijn werkjen wat meer lezenswaard te maken. Wat minder oppervlakkigheid en deger studie ware gewenscht.

In dit boekje van 36 bladsijden, ruim gedrukt, leeren we heel wat.

We worden geweerd op eene firma in Behangselpapieren (naam en adres behoorlijk vermeld), tot wie we ons wenden kunnen, verlangen we waarlijk iets moois, waars en goeds. We mogen vazen en voorwerpen van gebogen of hoekigen vorm niet zóó versieren, dat de figuren als één samenhangend geheel het voorwerp omringen. (De Grieksche vazen dan bv.!) Dan worden veroordeeld stoelen waarvan de leuningen in hoog relief zijn behandeld.

Twee typen van Florentijnsche stoelen in Ital. Renaissance worden bekeken en afgekeurd. (Kunst op de vingers gekeken!)

Een stoel, eigendom van den schrijver, strekt tot voorbeeld van »hoe het wezen moet.«

(De photo van dit eigendom van den schrijver komt nog eens op den omslag voor, als versiering. Als toelichting tot het geschrevene is de photo in den tekst op zijne plaats, als versiering op den omslag echter in strijd met schrijver's eigene opvatting van versieren).

Op een paar bladzijden achterin wordt raad gegeven, hoe men zijn Architect moet behandelen. Aldus:

»Heeft men zelf geen kennis van of smaak in bouwkunst, men ga met een architect d. w. z. een artist te rade en vrage van dezen liefst het geheele bouwplan of een geveltekening met eenige details van den verderen bouw.

Als men 30 tot 100 duizend gulden voor den bouw van zijn huis over heeft is 't toch wel de moeite waard er eenige duizenden van te wijden aan »Kunst«. (!)

Dan volgt eene opsomming van wat men niet moet hebben o. a. »geen toren of kasteellijsten als ge geen burchtheer zijt«; »geen bemeltrotschend dak, als gij geen groote zolders meer noodig hebt.« (Een hoog dak uit aesthetisch oogpunt op eene woning geplaatst, dus ook reeds uit den boze).

De eigenaar moet echter zorgen voor: »goede verhoudingen der vlakken en openingen, voor juist aangebrachte, streng gerekende lijsten en profielen,« en schrijft bij verder: »laat de kroonlijst met krachtig en streng profiel uw huis werkelijk bekronen en zet er dan niet nog wat boven op.«

Dan nog eene waarschuwing tegen de rijke fantasie van den bouwmeester in den villa-bouw, en den raad om den toegang tot den tuin te maken door »tot den grond toe, (!) openslaande deuren.« Het gebeurt wel eens dat men van iemand zegt, »Hij meent het goed, maar hij zegt het verkeerd.«

Wij zouden willen zeggen: »Wanneer de heer Ridderhof het evengoed" zal zeggen als hij het meent, zullen we hem dankbaar zijn voor zijne studie.

Nu echter meenen we, dat de beoefenaars der kunst zeer veel moeite zullen krijgen van op deze wijze opgevoede hoorders en lezers van des schrijvers voordrachten.

Wanneer aldus het kaf van het koren gescheiden is, zal de heer Ridderhof met recht een nuttig werk gedaan hebben.

WORMSER.

BERICHTEN.

BISMARCK-GEDENKSTEENEN.

194 Standbeelden, busten, obelisken enz.

Of Bismarck in Duitschland ook vereerd wordt! Niettegenstaande de Bismarck-cultus van hongerhand, maar men weet, wrinig aangemoedigd wordt, zijn er nu reeds 194 gedenkteekenen voor den grooten staatsman. Op de jongste vergadering van den Bismarck-bond werden cijfers gegeven. In heel Duitschland aan standbeelden, busten, obelisken, boomen enz. 194 stuks — in de maak zijn er 48. In 1874 was er 1, in 1883 waren er 6 en in 1898, vóór Bismarck's dood, 73. Dat jaar bwamen er 18 bij en sedert elk jaar 12 tot 18. In het »eoude« Saksen alleen zijn er 42.

Verder werden er 106 Bismarck-torens en -zuilen geteld, terwijl er 90 ontworpen zijn. Ook hier is Saksen nummer één.

In de Afrikaansche kolonien, in den Bismarck-Archipel en in Bohemen zijn er ook eenige. Behalve de eerste helde van het Duitsche volk voorden stichter van het Rijk, blijkt uit dit statistiekje de Duitsche welvaart.

De zaken gaan in Duitschland flink en dus heeft men gaarne iets voor standbeelden en dergelijken over. Wat zeer te billijken is, mits het niet in »Denkmalwut« ontaarde.

HET OUDSTE IVOORSNIJWERK.

Prof. Flinders Petrie, de bekende Egyptoloog, heeft te Londen een voordracht gehouden, waarbij hij photo's heeft getoond van door hem opgegraven voorwerpen, waaruit bleek, dat de oude Egyptenaren 7000 jaren geleden stoffen van allerlei materiaal zeer goed wisten te bewerken. Vooral merkwaardig is een ongeveer 5000 jaar voor Christus gesneden ivoren portret van een der eerste koningen, dat 30 voet onder de aardoppervlakte werd gevonden. Dit stuk ivoor was door tijd en vocht zoo zacht geworden, dat men het veil er voordichtig met een zacht borsteltje moest afnemen. Langs chemischen weg heeft men het nu weer verhard, zoodat het nog lang goed kan blijven. Het portret is vol uitdrukking en vertoont de trekken van een scherpzinnig, sluw man, terwijl lacere Egyptische portretten vastige, regelmatige trekken vertoonen. Hbl.

— Op vermakelijke wijze drijft de »Spectator« den spot met het Haagsche gemartel over het Vredespaleis.

De vredesengel komt bij Dingenes. Nóg niet onder dak! vraagt de wijsgeer.

Helaas! antwoordt de vredesengel, u bent nog beter af wet uw één ton, dan ik met mijn zeven-en-dertig! »Stand.«

TECHNISCH GEDEELTE.

Alle stukken de redactie betreffende, dus ook vragen te adresseeren:

Aan de Redactie van »ARCHITECTURA" TECHNISCH GEDEELTE.
Valeriusstraat 64,
AMSTERDAM.

COöPERATIEF BOUWEN.
DOOR M. P. DE CLERCQ.
(Vervolg.)

Bij gemeenschappelijk bezit woont ieder lid in een deel van het onverdeelbaar geheel en wordt nooit eigenaar van een aandeel in het volle complex, in verhouding der waarde. Gaat dus een lid uit de gemeenschap, zoo kan hij alleen maar zijn part in het bezit der vereeniging verkoopen, met alle lusten en lasten daaraan verbonden. De lichtzijde hiervan is, dat misbruik tegengegaan wordt, wat van groot nut is voor de leden; we weten allen toch best, hoe we nu en dan in ons leven „zwakke momenten" hebben en hoe gelukkig het dan later blijkt te zijn, indien wij niet konden doen zooals we toen wilden.

De schaduwzijde hiervan is, de mindere waarde van een deel in een complex, dan een geheel splitsbaar part daarvan. Dit weet iedereen, dat 1/20 in 20 huizen nooit zooveel opbrengt dan een van die 20 huizen afzonderlijk, onverschillig of daarop al- of geen hypotheek staat. Bovendien is er nog het bezwaar aan verbonden, dat men dit servituut alleen maar vast kan houden, zoolang de perceelen van de vereeniging hypothecair verbonden zijn, want is de hypotheek verleend met de voorwaarde, dat zij op het gemeenschappelijk bezit gevestigd moet blijven, dan kunnen alleen geldgevers de vereeniging van dat servituut ontslaan. Mochten dus de leden al eens later besluiten, de statuten zoodanig te wijzigen, dat het hier bedoelde servituut vervalt, dan hebben zij nog de sanctie daartoe noodig van de hypotheekhouders en die is niet zoo gemakkelijk te verkrijgen.

Zoodra echter de eigendommen vrij zijn, kan niemand den leden beletten de statuten hunner vereeniging zoodanig te wijzigen, dat de perceelen persoonlijken eigendom worden, waardoor het goede voornemen van altijddurende verbetering door woning-coöperatie toch vervalt.

Bij persoonlijke eigendomsverkrijging wordt ieder lid langzamerhand eigenaar van het door hem bewoonde huis en zoodra de geheele schuld afbetaald zal zijn, wordt de ver-

eeniging ontbonden en is ieder lid gewoon huiseigenaar geworden. Dit principe is buiten de coöperatieve lijn, die vooral blijvende verbetering en verheffing van levensvoorwaarden beoogt, doch de coöperatie heeft dan wel gediend om de stoffelijke welvaart te verhoogen, want als die cooperator al dien tijd in een huurhuis gewoond had, kwam er hem nog geen steen van toe.

Hoe persoonlijke eigendomsverkrijging aanleiding tot misbruik kan geven, heb ik zooeven reeds uitvoerig aangetoond en kan dus nu van dit onderwerp afstappen.

Een vraag die ook erg dikwijls voorkomt, is, of het bepaald noodig dient te wezen, alle huizen van coöperatieve bouwvereenigingen precies aan elkander gelijk te doen zijn?

Gemakkelijk is dit wel, vooral voor de administratie, doch noodig is het volstrekt niet. Zoodra eene coöp. bouwvereeniging verschillende soorten van huizen heeft, wordt de waarde daarvan voor ieder dier soorten afzonderlijk berekend, de plaatselijke of lokale omstandigheden daarbij als maatstaf nemende.

Het kan zelfs zeer goed voorkomen, dat de vereeniging een erg geschikt bouwterrein kan krijgen, waarvan een deel geëigend is tot den bouw van grootere, zegge duurdere, huizen dan het overige terrein. Doch juist door het geheele bouwterrein te koopen, krijgt de vereeniging alles te zamen goedkooper dan wanneer het beste of minder mooie terrein afzonderlijk genomen wordt. Dit komt dikwijls voor. Eigenaren van bouwterreinen hebben grond liggen, die alleen toekomstmuziek is, dus verkoop is hun uittermate welkom en hoe meer iemand er van neemt, des te goedkooper kan hij, in evenredigheid der prijzen voor een stuk er van, terecht. Het mooiste er van is hij meest het eerste kwijt, dus neemt men er tegelijk het mindere bij, dan is reductie van prijs voor het geheel vrij regelmatig te bedingen.

In een dusdanig geval is het dus alweder een gunstig gevolg der coöperatie of degelijke samenwerking, dat partijen zoodoende er van profiteeren. Stel b.v. een bouwterrein gelegen tusschen eenen hoofd- en achterweg of tusschen eene hoofd- en achterstraat, juist genoeg voor 20 huizen van f 450.— huurwaarde en 30 van f 140.— idem, waarvoor gevraagd wordt f 12.— en f 4.— per vierk. meter. Alles bij elkaar genomen wil de eigenaar echter f 5000.— van den totalen prijs laten vallen.

Kan de vereeniging dus dat geheele terrein koopen, zoo bespaart zij f 5000.— en maakt hare berekening als volgt:

a/d. hoofdweg 20 × 7½ × 30 Meter, is 4500 Vierk. M. à f 12.— maakt	f 54.000.—
a/d. achterweg 30 × 5 × 20 M. is 3000 Vierk. M. à f 4.— maakt	f 12.000.—
Totaal	f 66.000.—,

Zoo wordt de reductie over deze f 66000.— berekend en gaat er van ieder terrein ruim 7½ procent af, wat altijd door al weder eenige vermindering van rente en aflossing ten gevolge heeft, dus wel degelijk der moeite waard is.

(Wordt vervolgd.)

DE AMERIKAANSCHE LOCOMOTIEVEN OP DE PARIJZER WERELDTENTOONSTELLING IN 1900.

Door Rolf Sanzin, Ingenieur.

Vertaald uit het »Zeitschrift des Oesterreichischen Ingenieur- und Architekten-Vereines« door H. Oostinjer, Civiel-Ingenieur te Stads-Kanaal.

Zooals uit de technische tijdschriften blijkt, zijn de Amerikaansche locomotieven op de Parijzer wereldtentoonstelling door Europeesche vakmannen zeer verschillend beoordeeld geworden. In het algemeen laat zich vaststellen, dat de grondbeginselen, volgens welke in Europa, in het bijzonder in Frankrijk, Duitschland en Oostenrijk, ocomotieven gebouwd worden, veel wetenschappelijker zijn dan die, welke in Amerika worden toegepast. Geheel in het bijzonder geldt dit voor de afmetingen van stoomcylinders, drijfwerken en tegenwichten. Daarmede is niet gezegd, dat zij ondoelmatig of zelfs onverstandig gekozen schijnen, maar dat men aan deze veel minder opmerkzaamheid schenkt en kleine, zorgvuldig overwogene onderscheiden in de afmetingen, zooals men die aan de hier te lande gebouwde locomotieven gewoon is, aan de Amerikaansche mist. In de eerste plaats legt men er zich op toe de locomotieven zoo snel en zoo goedkoop mogelijk te vervaardigen en de deelen even snel en goedkoop te verwisselen. Daarom zijn ook alle vormen eenvoudig en symmetrisch gekozen en zijn, als het mogelijk is, de machinedeelen onder elkander verwisselbaar.

Cylinder-gietstukken en machine deelen zijn dikwijls voor verschillende locomotiefsoorten gelijk gevormd en zijn voorradig in de locomotieven-fabrieken. Bij het ontwerpen van nieuwe locomotief-soorten worden de reeds voorhanden gereede deelen zoo mogelijk gebruikt, zoodat buiten den ketel slechts weinig nieuwe deelen worden vervaardigd. Daaruit verklaart zich de snelle bouw der locomotieven, die tot nu toe alleen in Amerika mogelijk is en reeds menigmaal de oorzaak was van groote bestellingen voor Europeesche banen. Natuurlijk was de bouwwijze aan de Amerikanen overgelaten. Locomotieven volgens Europeesche ontwerpen had men zeker niet gebouwd in het drievoudige van den tijd. Dat de ketel aan Amerikaansche locomotieven nog het meest verdient nagevolgd te worden, werd reeds in het artikel »Algemeene beschouwingen over de in Parijs tentoongestelde locomotieven« (Zeitschrift des Oesterr. Ingenieur- und Architekten-Vereines 1900, blz. 741) vastgesteld, waar ook de meest kenmerkende eigenaardigheden der Amerikaansche locomotieven en hunne vervaardiging besproken werd.

OVER BEDRIJFSKOSTEN VAN VERSCHILLENDE KRACHTWERKTUIGEN, door A. de Gr

Uit deze berekeningen blijkt, dat benzine, petroleum en spiritus wel wat duur zijn. Wanneer men stoom, gas of electriciteit zal kiezen, moet voor ieder geval in 't bijzonder beslist worden. Volgt nu een tabel voor de grondslagen voor de berekening van werktuigen van 8 P.K. en een tweede tabel met de resultaten, waarbij de kolen tegen f 7.50 en tegen f 15 per ton zijn gerekend, waarbij nog een toeslag van 15 % voor het aanmaken is gevoegd. Het lichtgas kost 6 en 9 cents per M³.; benzine 15 cents, [1]petroleum 12 cts. en benzolspiritus 14.5 cts. per K.G.

Gaan wij nu over tot de

Berekening voor Werktuigen van 8 P.K.

GRONDSLAGEN VOOR DE BEREKENINGEN.

	Kosten van aanschaffing in guldens.	Kapitaalrekening pct.	Bouwkosten met 6 % te verrekenen, Gld.	Per P.K. en per uur zijn noodig:
Stoom	2400	12	900	3 K.G. kolen, 21 K.G. stoom,
Gas	3400	12	300	650 L. gas, 50 L. koelwater.
Benzine	2700	12	600	450 Gr. benzine. 50 L. koelwater.
Petroleum	2400	15	600	550 G. petroleum. 75 L. koelwater.
Spiritus	2400	12	300	500 Gr. benzolspiritus, 50 L. koelwater
Electriciteit	900	20	120	900 Watt-uur.

Voor een bedrijf gedurende 5 uren.

	Stoommachine, dure, goedkoop kolen.	Gasmotor, duur, goedkoop gas.	Benzinemotor,	Petroleummotor,	Spiritusmotor,	Electromotor,
1. Kapitaalrekening	0,88	0,88	0,99	1,12	0,88	0,57
2. Bouwkosten.	0,18	0,06	0,12	0,12	0,06	0,02[2]
3. Brandstof of Stroom	3,07	1,99	4,08	3,12	5,40	5,28	5,76	8,64
4. Voedingen koelwater	0,10	0,10	0,24	0,24	0,24	0,36	0,24	—
5. Bediening	1,20	1,20	0,60	0,60	0,60	0,90	0,60	0,40
6. Bijkomende onkosten	0,36	0,36	0,48	0,48	0,48	0,60	0,48	0,34
Totaal Gld.	6,77	4,80	7,00	5,46	7,92	8,45	8,10	9,80

Voor een bedrijf gedurende 10 uren.

	Stoommachine, dure	goedkoope kolen.	Gasmotor, duur	goedkoop gas.	Benzinemotor,	Petroleummotor,	Spiritusmotor,	Dieselmotor.
1. Kapitaalrekening	0,96	0,70	0,96	0,96	1,08	1,20	0,96	0,60
2. Bouwkosten.	0,18	0,18	0,06	0,06	0,12	0,12	0,06	0,02[3]
3. Brandstof of Stroom	3,07	1,99	4,08	3,12	5,40	5,28	5,76	8,64
4. Voedingen koelwater,	0,10	0,10	0,24	0,24	0,24	0,36	0,24	—
5. Bediening.	1,20	1,20	0,60	0,60	0,60	0,90	0,60	0,40
6. Bijkomende onkosten	0,36	0,36	0,48	0,48	0,48	0,60	0,48	0,34
Totaal Gld.	6,77	4,80	7,00	5,46	7,92	8,45	8,10	9,80

Voor een bedrijf gedurende 5 uren.

	Stoommachine, dure	goedkoope kolen.	Gasmotor, duur	goedkoop gas.	Benzinemotor,	Petroleummotor,	Spiritusmotor,	Dieselmotor.
1. Kapitaalrekening	0,88	0,88	0,88	0,88	0,99	1,12	0,88	0,57
2. Bouwkosten.	0,18	0,18	0,06	0,06	0,12	0,12	0,06	0,02[3]
3. Brandstof of Stroom.	2,23	1,12	2,84	1,86	2,70	2,65	2,88	4,32
4. Voedingen koelwater,	0,05	0,05	0,12	0,12	0,12	0,18	0,18	—
5. Bediening.	0,90	0,90	0,45	0,46	0,45	0,68	0,45	0,23
6. Bijkomende onkosten	0,27	0,27	0,36	0,36	0,36	0,45	0,36	0,18
Totaal Gld.	4,52	3,40	4,20	3,93	4,75	5,20	4,75	5,32

Volgt nu een dergelijke tabel voor 20 P.K.

Berekening voor Werktuigen van 20 P.K.

GRONDSLAGEN VOOR DE BEREKENING.

	Aanschaffingskosten, Gld.	Kapitaalrekening, pct.	Bouwkosten met 6 % te verrekenen,	Per P.K. en per uur zijn noodig:
Stoom	5000	12	1200	2 K.G. kolen. 14 K.G. stoom,
Gas	4300	12	600	600 L. gas. 50 L. koelwater.
Bowsoogas	7000	12	1800	0,75 K.G. anthraciet. 50 L. koelwater,
Petroleum	4500	15	900	0,50 K.G. petr. 75 L. koelwater.
Spiritus	4600	12	600	450 G. benzolspiritus, 50 L. koelwater
Dieselmotor	6500	15	900	0,25 K.G. petr. 25 L. koelwater.

Dagelijksche exploitatiekosten voor een bedrijf gedurende 10 uren.

	Stoommachine dure	goedkoope kolen.	Gasmotor duur	goedkoop gas en water.	Benzinemotor,	Petroleummotor,	Spiritusmotor,	Dieselmotor,
1. kapitaalrekg.	2,00	1,80	3,00	1,80	1,80	2,25	1,80	3,25
2. Bouwkosten	0,25	0,25	0,25	0,12	0,12	0,18	0,12	0,18
3. Brandstof,	6,65	3,35	10,75	7,25	12,00	13,00	6,50	6,00
4. Water	0,17	0,17	0,60	0,12	0,18	0,18	0,30	0,06
5. Bediening	2,40	2,40	1,20	1,20	1,80	1,35	0,90	1,80
6. Bijk. onkosten	0,60	0,60	0,60	0,60	0,90	0,75	0,45	0,90
Totaal Gld.	12,07	8,77	15,10	11,10	17,80	17,91	10,07	12,19

Dagelijksche exploitatiekosten voor een bedrijf gedurende 5 uren.

	Stoommachine dure, goedkoope kolen.	Gasmotor duur, goedkoop gas en water.	Benzinemotor,	Petroleummotor,	Spiritusmotor,	Dieselmotor,
1. Kapitaalrekg.	1,67	1,65	1,65	2,10	1,65	3,10
2. Bouwkosten,	0,25	0,25	0,12	0,12	0,12	0,18
3. Brandstof,	3,75	1,67	3,50	3,60	6,50	3,00
4. Water,	0,08	0,08	0,30	0,06	0,30	0,03
5. Bediening	1,80	1,80	0,60	0,90	0,60	1,80
6. Bijkomende onkosten,	0,45	0,45	0,45	0,45	0,45	0,45
Totaal Gld.	8,20	6,32	6,80	6,80	9,62	7,68

Natuurlijk kan men dergelijke tabellen uitbreiden en ook voor grootere krachtwerktuigen vervaardigen. Voor vergelijkende beschouwingen kunnen dì etabellen zeer nuttig zijn, maar voor ieder speciaal geval zal men toch nauwkeuriger berekeningen moeten instellen, omdat die berekeningen dikwijls zoo afhankelijk zijn van plaatselijke omstandigheden, en van den aard van het bedrijf.

EXAMEN BOUWKUNDIG OPZICHTER.

De Commissie voor het op Maandag 20 Februari a. s. en 3 volgende dagen af te nemen examen tot het verkrijgen van het Diploma van Bouwkundig Opzichter is samengesteld uit de heeren: A. Salm G.Bz., Voorzitter; H. van Dam; C. W. Nijhoff; B. J. Ouëndag, L. J. Rijnink; L. Zwiers, allen te Amsterdam; J. D. Gantvoort te Deventer; W. de Jong, te Utrecht; M. de Jongh, te Hilversum, en C. T. J. Louis Rieber, Secretaris. (Bk. Wb.)

INGEZONDEN.

DE INJECTEUR.

Geachte Heer Redacteur.

In het nummer van 14 Januari van dit blad geeft de heer Johan Terwindt naar aanleiding van mijne verklaring van de werking van den injecteur, in 't No. van 3 Dec., een beschouwing ten beste, waarop ik gaarne met een enkel woord wensch te antwoorden.

Ik ben het n.l. volkomen oneens met de bewering van den geachten inzender, dat de aanduiding van het werkbeginsel van den injecteur als: „het mededeelen van snelheid van een lichte stof aan een zware massa" te onzeker is en derhalve (?) beter tot haar recht komt door te zeggen: „De werking van den injecteur berust op het kleiner worden van het volume van een massa, die een zekere hoeveelheid levende kracht bezit".

Alvorens uiteen te zetten, waarom ik mij met de beschouwing van den heer T. niet vereenigen kan, zij het mij vergund een enkel woord te zeggen over het doel van mijn populaire verhandeling over den injecteur.

De bedoeling van mijn artikel was eens duidelijk en eenvoudig, zonder eenige formulen-geleerdheid, dus zóó dat ieder „ambachtsman", iedere machinist of stoker, het begrijpen kon, uit een te zetten het grondbeginsel, waardoor verklaard wordt het onbegrijpelijk schijnende feit, dat de injecteur, werkende met stoom van een zekere drukking, in staat is water op te persen tegen deze zelfde of tegen een nog hoogere drukking in.

De ondervinding toch heeft geleerd, dat deze schijnbare tegenstrijdigheid het algemeene struikelblok is bij de verklaring van den injecteur, voor het uit den weg ruimen waarvan men niet zelden door stokers de zonderlingste theorieën hoort verkondigen; de heeren belast met het examineeren van locomotief-machinisten bijvoorbeeld weten ervan te getuigen.

Nu geloof ik, dat de verklaring, zooals die in gen. No. van dit blad gegeven wordt, de bedoelde moeilijkheid op de meest eenvoudige en begrijpelijke wijze oplost.

Deze verklaring stelt n.l., met achterafhouding van alle in den injecteur optredende nevenwerkingen, het éène hoofdbeginsel op den voorgrond, hetwelk op zichzelf voldoende is, om het schijnbaar tegenstrijdige in de werking van den injecteur op te helderen. En om opheldering was het mij te doen, niet om theorieën te verkondigen!

Dit grondbeginsel is, zooals ik in genoemd No. toelichtte, „het mededeelen van snelheid van een lichte stof aan een zware massa".

De heer Terwindt vindt dit onzeker en wenscht hiervoor in de plaats gesteld te zien: het kleiner worden van een massa, die een zekere hoeveelheid levende kracht bezit.

Voor ieder nu, die niet louter aan de woorden blijft hangen, maar meer let op de beteekenis, op het idee, dat zij weergeven, moet het duidelijk zijn, dat de zegswijze van den heer T. slechts een gewijzigde uitdrukking van de mijne is, alleen met verschillend gelegden nadruk.

Immers wanneer het volume van een zekere stof kleiner wordt, terwijl de massa, dus ook het gewicht, hetzelfde blijft, dan beteekent dit, dat de stof, waaruit het volume bestaat, zich verdicht, m. a. w. van een lichte stof verandert in een zware.

De snelheid dus, die eerst de lichte stof bezat, is nu overgegaan op de zware stof, de zware massa, waarin de lichte stof veranderd is.

Opzettelijk sprak ik van het mededeelen van snelheid van de lichte stof aan de zware en niet van den overgang van de eene in de andere, omdat het overgaan van den beweging-gevenden stoom zelf in een zware stof het condenseeren m. i. een bijzaak is. Ten onrechte dunkt mij, stelt de heer T. dit feit in zijn beschouwing voor als het hoofd-, ja eigenlijk als het eenige beginsel waarop de injecteur-werking berust.

Geheel ten onrechte. Immers het probleem, dat Giffard met zijn injecteur zoo vernuftig heeft opgelost, was niet: „hoe krijg ik den stoom dien ik op een zeker punt uit den ketel kan laten stroomen, er weder zonder mechanische hulpmiddelen in terug", maar het was:

„hoe krijg ik het voedingswater, dat voor de stoom-vorming noodig is, in den ketel, zonder mechanisch hulpmiddel, enkel door de kracht van den stoom zelf."

In de directe aanraking van den uitstroomenden stoom met het voedingswater en het daarmede gepaard gaande condenseeren van den stoom, vond Giffard het middel, waardoor het hem gelukte, de snelheid, welke de stoom bij het uitstroomen uit den ketel verkrijgt, mede te deelen aan het voedingswater. Dat tengevolge der directe aanraking de stoom, die het voedingswater in beweging brengt en verwarmt, er tevens zelve als water mede in den ketel terugkeert, is een gunstige bijomstandigheid, die het warmteverlies tot een minimum reduceert, maar de hoofdzaak is het niet.

Hoofdzaak is en blijft het in beweging zetten en daardoor tot weerstand-overwinnen in staat stellen van het zware water door den lichten stoom.

Daarom ook is het toestelletje van professor Sloane, (zie 't No. v. 3 Dec.), waarbij de beweging gevende lichte stof zelf zich niet verdicht, niet zwaarder wordt en daardoor ook niet instaat is in het toestel terug te komen, toch een zeer goede voorstelling van het hoofdbeginsel van den injecteur.

Mijns inziens is het, wanneer men een toestel werkelijk verklaren wil en niet maar alleen er eenige theorieën en formules over ten beste wil geven, niet de vraag, welke natuurwetten zijn er al zoo op van toepassing, maar van welk grond-idee, van welk denk-beeld is dit toestel de verstoffelijking.

Zeer zeker is op het toestelletje van professor Sloane, zooals de heer T. opmerkt, van toepassing dat: „Hoe langer een kracht op een massa blijft werken, des te meer arbeid zal die massa kunnen overwinnen" en een half dozijn andere natuurwetten zijn er nog bovendien op van toepassing, maar het dient ter demonstratie van het grondbeginsel, dat een lichte stof (hier lucht) haar snelheid meedeelende aan een zware stof (in dit geval hagelkorrels) deze zware stof het vermogen verleent, de kracht der beweging-gevende lichte stof te overwinnen.

De professor, die het uitdacht, om de injecteur-werking toe te lichten, was dus niet zulk een domkop, als de heer T. schijnt te meenen.

Dit door den injecteur vertegenwoordigde idee is overigens een zoo universeel beginsel, dat men zijn werking zelfs in de menschen-maatschappij kan naspeuren. Dáár verschaffen de denkers de kracht, brengen de lichte gedachtenstof in snelle beweging en beïnvloeden daarmede de massa, maar is eenmaal de traagheid overwonnen en de massa in beweging gebracht, dan is geen denker als zoodanig in staat haar loop te stuiten.

M. W. MOOK.

ERRATUM.

In de laatste kolom van het vorige nummer — 3e regel van onderen — is een zin-storende drukfout geslopen. Er staat uitgave. Dat moet zijn uitgever.

In de 18e regel van boven staat waar, dit moet natuurlijk zijn: naar.

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTEUR: H. WALENKAMP, BUIKSLOTERLAAN 8, TE AMSTERDAM.
BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorzitter, Joh. B. LAMBEEK Jr., H. WALENKAMP, JAC. P. WORMSER en JOZEF Th. J. CUYPERS.
VASTE MEDEWERKERS:
K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN en C. W. NIJHOFF

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP. DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN VOOR HET WEEKBLAD TE RICHTEN AAN DEN REDACTEUR, BUIKSLOTERLAAN 8 TE AMSTERDAM, ID. VOOR HET PLAATWERK „DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Joh. B. LAMBEEK Jr., RINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTR. V. H. GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. van HYLCKAMA VLIEG, 1e Secr. v. h. BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen. — Aan het bestuur der Carnegie-Stichting te 's Gravenhage. — Reis door de eeuwen. — Bouwkunst en Vriendschap. — Berichten. — John Ruskin. — Coöperatief bouwen. — Electrotechniek, industrie en verkeerswegen. — De technische hoogeschool — Boekbespreking. — Vragen en antwoorden.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

De 1188e gewone vergadering zal gehouden worden **DINSDAG 7 FEBRUARI** e.k. 's avonds 8 ure in de **Beneden**-zaal van „PARKZICHT".

AGENDA:

A. Notulen en Ingekomen stukken.
B. Installatie van het aspirant-lid G. A. Bakhuizen.
C. Lezing van den heer Prof. K. Kuiper te Amsterdam, over: De beteekenis van den Tempel in het godsdienstig leven der oude Grieken.

(De leden worden herinnerd aan hoofdstuk V § 4 der Statuten.)

D. Verkooping der in 't vorig nummer genoemde tijdschriften.

De prijsvraag-antwoorden der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, kunnen deze of volgende week ter expositie in ons lokaal verwacht worden.

Door het Bestuur van het Genootschap is het volgende adres **verzonden**:

AAN HET BESTUUR DER CARNEGIE-STICHTING TE 's GRAVENHAGE.

Amsterdam, 31 Januari 1905.

Het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam, goedgekeurd bij Kon. besluit van 4 Februari 1881 No. 12, 2 December 1882 No. 34 en 1 Augustus 1899 No. 37, heeft met verwondering en met leedwezen kennis genomen van Uw besluit: „tot mededinging aan den prijskamp voor een gebouw ten behoeve van het internationale Hof van Arbitrage te 's Gravenhage, slechts 2 architecten van elk, bij de Haagsche Conventie aangesloten land, uit te noodigen.

Het is toch overtuigd dat, indien de medewerking van velen der bekwaamste architecten in alle landen, wordt buitengesloten, niet het gewenschte resultaat zal worden bereikt.

Het Genootschap meent daarom er bij Uw Bestuur met den meesten ernst op te moeten aandringen, alsnog wijziging in dat besluit te willen brengen en een Algemeene Prijsvraag voor het beoogde doel uit te schrijven.

Met de meeste hoogachting,
Het Bestuur:
(was get.) H. P. BERLAGE Nz.,
Voorzitter.
(was get.) L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG,
Secretaris.

Afschrift van dit adres is gezonden aan:
The American Institute of Architects. Washington.
The Royal Institute of British Architects. London.
La Société Centrale des Architects Français. Paris.
La Société Centrale d'Architecture. Bruxelles.
Der Verein Deutscher Architecten und Ingenieure. Berlin.
Der Oesterreichische Ingen. und Architecten Verein. Wien.
De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam.
De Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap". Rotterdam.

REIS DOOR DE EEUWEN.

II.

Over den bouw van de Aya Sophia te Constantinopel.
(Slot.)

Aangrijpende en wonderbare geschiedenissen staan geschreven in de monumenten — de Groot-tempels der menschheid, haar levende geschiedboeken. — Luister en pracht, gelijk schijnbaar verval en tijdelijke vernedering aanschouwen zij met onbewogen oogen.

Heeft ter wereld één monument zijn geschiedenis, dan voorzeker de Aya Sophia. — Van Groot-tempel van het Oostersch Christendom werd zij tot Groot-tempel van den Islam. Eertijds Cathedraal — nu Moskee. Straalden eertijds de oogen der heiligen van haar wanden — nu ziet men niet meer afbeeldingen van eenig levend wezen; de Moslims hingen hun schilden en zwaarden in de gouden welven.

Geen streng verwijt echter treffe hen hiervoor; want zij misdeden minder dan hun voorgangers, die dit kunstwerk oprichtten ten koste der wonderwerken veler voorafgaande geslachten. Ja, met uitzondering der Mozaïeken, welke levende wezens voorstellen, en die zij met linnen voorzichtig bedekten, hebben de Muzelmannen de Aya Sophia inwendig geheel in haar oorspronkelijken toestand gelaten en over den bouw steeds met den grootsten eerbied gewaakt.

Wat ten voorbeeld strekken kan aan vele (zelfs aan vele restaureerende) wandalen, wien vaak het meest eerbiedwaardige niet heilig is. — De Aya Sophia bleef wonderwel bewaard, ook sinds de Moslims op de plaats van het Kruis hun Sikkel plantten ....

Keeren we terug tot het boek van Barth om te hooren, hoe het dit kunstwerk gedurende de vele eeuwen van zijn bestaan verging.

. . . . . .

Zoo schouwt, sinds dien, deze wondertempel op het gedrang van het heden, ziet terug in groote verledens, in

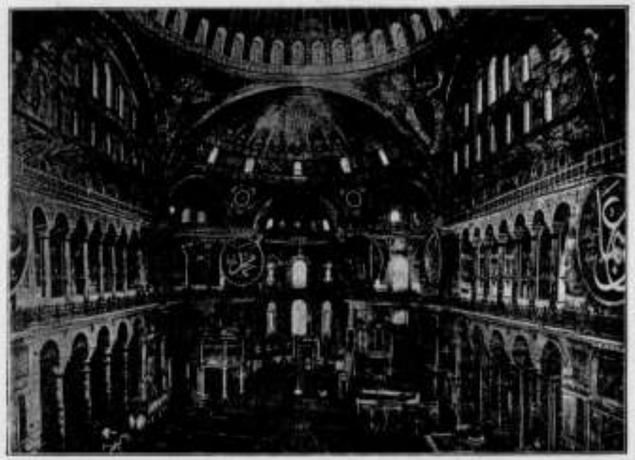

»AYA SOPHIA «, (TEGENWOORDIGE TOESTAND).

steeds nieuwe toekomst vooruit, hoog op tot den Eenen, die toch steeds weder, hoe ook onder andere namen en wijzen, gediend wordt. Wat hebben deze heilige ruimten sedert dien niet doorleefd !— De grootste en gewichtigste handelingen van Staat werden hier gevierd, wanneer de Keizers in feestelijk gewaad, van hunnen hofstoet omgeven, met allen hoofschen pomp, opgingen tot St. Sophia's muren om de kroon aan hun hoofd of de Gemalin aan hun leven te binden, om voor de zegepraal over hunne vijanden dankoffers te brengen, of voor een nieuw moeilijk te beginnen werk den hemelschen bijstand af te smeeken. Hoe vaak verzamelde hier de Patriarch verlichte scharen om zijn troon, en doorgolfden feestelijk-ernstige woorden deze gewelven. Hier hadden de kerkelijke conciliën plaats en werden de Mysteriën der Gods-erkenning besproken. Woorden van zegening klonken door de ruimten: toch ook woorden van vervlocking braken zich hard tegen de stom-luisterende zuilen toen in de heete dagen van den strijd dier mannen, die ernstig in de hoogste dingen trachten door te dringen, het Anathema klonk — tot aan den tijd dier laatste groote beweging, als de Kalabar Barlaam den Hesychastiek Omphalopsychismus, die het eeuwig-Ongeschapene en toch mededeelbare goddelijk Thaborlicht waande te aanschouwen, met de wapens van geleerde scherpzinnigheid bekampte en dezen in de Synode van St. Sophia 1341, in het eerste regeeringsjaar van Johannus den Paleoloog, met Palamas, den bisschop van Thessalonika aan de spits, verdoemde.

Hoe zouden de, in den Wijsheidstempel verzamelde Oudvaders den Ziener ontvangen hebben, die zich zou hebben verstout te voorspellen, dat dit wonderwerk honderd jaar later slechts een Sophia-moskee zou zijn en hier een gelijksoortig Controvers in den Islam uitgevochten zou worden toen tegen de leerstelling der Sophisten: „niets is werkelijk, alles is verschijning", de groote Kadichan predikte.

Niet zonder aanvechting heeft dit grijze bouwwerk de stormen der tijden doorstaan, het Lot heeft zijn sporen erin achtergelaten. Branden, aardbevingen, belegeringen, oproeren, burgerkrijg, fanatieke verdelgingswoede, hebben hunne macht tegen deze muren gebroken.

In de negende eeuw was een der draagbogen van den grooten koepel gevaarlijk geworden; Basilius I Macedo liet hem vernieuwen en gaf hem de mozaiekbeelden van de H. Maagd, den H. Petrus en Paulus. In 987 werd de opnieuw ingestorte koepel door Basilius II Bulgaroktonos weder hersteld. Ongelukken en ook de kunstvolle inrichting van den bouw zelf, veroorzaakten dus vele veranderingen en voltooiingen; en voornamelijk de koepel, gelijk zij nog heden de heilige ruimte dekt, is afkomstig van vele opeenvolgende geslachten. Op de plundering der Latijnen volgde een tijd van zorgelooze verwaarloozing. Eerst in de veertiende eeuw werd wederom veel voor het Godshuis gedaan: zoo gaf bijv. Andronikus Paläologus de oude, door geweldige piramidaal opstijgende stutbeeren, aan de Oostelijke hoeken een vaster stand.

De grootste verandering echter onderging het heiligdom bij de inrichting ervan tot tempel voor den Islamitischen godsdienst. De ongelooflijk kostbare inrichting voor den

Byzantijnschen Hofgodsdienst werd veranderd ten gunste der sobere Mohammedaansche Dschami.

Van hare beschutters en kinderen verlaten, werd de duizendjarige Christin met geweld tot den Islam bekeerd. De goudstralende gewelfbekleedingen, de kostbare mozaieken moesten voor eentonige kalktinten wijken, welke de gansche sier der wanden en gewelven met een troostloos kleed overtrokken; want al het figuurlijke wat levende wezens voorstelt, verbiedt door zijne grondstellingen de Islam, de beroofde sier werd stelselmatig door reuzengroote Koranspreuken vervangen. Voor het overige bleef het innerlijke uit architectonisch oogpunt onveranderd. Uiterlijk daarentegen heeft het Heiligdom zijn oorspronkelijken vorm geheel verloren. De bijgebouwen, welke zich in rijke verscheidenheid om den kern van het gebouw groepeerden, werden verbouwd of afgebroken. Het Skenophylakion, een afgezonderd vertrek aan de Noordzijde der kerk, waar de heilige vaten en de pronkbaren voor de begrafenisfeesten bewaard werden, dient nu als voorraadskamer der armenkeuken daarnaast. Het oude Baptisterium tegenover de Zuidzijde van den Narthex, met de kerk door een nu dichtgemetselde deur verbonden — een van bulten vierzijdig, inwendig achthoekig koepelkapelletje — diende als oliemagazijn, totdat het bij den plotselingen dood van Mustafas I tot diens grafkapel ingericht werd, daar geen graf voor hem nog aanwezig was. En deze doode nam het oord, waarin eens de vromen werden bekeerd tot het rijk van Jezus, in bezit.

Voor de geroofde aanbouwen gaf Mohammed de Veroveraar der kerk, de beide, gelijk men meende: noodzakelijke, onevenredig plompe stutbeeren in de plaats. In deze zware pijlermassa's is de oorspronkelijke vorm gedeeltelijk ingesloten, zoodat de bouw zich nu, als door machtige krukken gesteund, verheft. Daarbij kwam een Minaret; Selim II gaf de tweede kleinere daarneven; een opvolger, Murad III, de twee op de tegenovergestelden zijden. Deze gebedtorens, ofschoon het eenheidskarakter met den oorspronkelijken bouw eraan ontbreekt, zijn het eenig oorspronkelijke, dat de Mohammedanen aan het gebouw hebben weten toe te voegen. Deze vier slanke witte lansen, in de aarde gestoken tot teeken dat hier Mohammed gebiedt.

Op de spitsen der minaretten glanzen zwaar vergulde halve-manen. Op het hoogste punt van den, breed en zacht zich neêr buigenden majestueuzen koepel staat eveneens de bronzen halve-maan, 50 'el in doorsnede, voor welker vergulding alleen Murad II 50.000 dukaten moet uitgegeven hebben. Honderd kilometer ver, vanaf de zee tot aan den top van den bithynischen Olympos, tonkelt zij in de stralen der zon.

Allerlei bijgebouwen werden rondom opgericht, zooals grafkapellen, scholen en weldadigheids-inrichtingen. In het zuidelijk voorhof bouwde Murad III zich een grafkapel. Naast hem staan de zerken zijner 17 zonen, die hun oudere broeder en troonopvolger Mohammed III, op den dag zijner troonsbestijging, terechtstellen en bij hunnen vader in deze kapel bijzetten liet; hij zelf, die negen jaar later den dood onderging, ligt aan de zijde van Selim II. Hier zijn verder nog begraven Prins Mahmud en zijne moeder, die hij uit ouderedelijke verdenking worgde. Gruwzame familiegeschiedenissen bergt deze plaats; een knekelhuis van het Despotisme met den moedermoordenaar. Alle pracht van paarlmoer zoent hier niet de gruweldaden waarvan dit lijkenhuis getuigd.

Toen in 't midden der vorige eeuw het bouwvallige der Aya Sophia vrees begon in te boezemen, beval Abdulmedschid een grondig onderzoek en daarna een veel omvattende restauratie. Hij ontbood hiervoor den flinken en beraden Italiaan Fossati. Deze liet allereerst alle overbodige steunbeeren verwijderen en trachtte verder het uitwendige zooveel mogelijk te herstellen; daarna werd de Moskee van buiten lichtgeel met kraprooden banden, naar de wijze der oud-moorsche baksteen gebouwen, bestreken. Doch, gelijk het kleed van een bootsling ziet het er uit; als het slavenjuk van de eens hoogmoedige heerschers gelijkt dit dwangbuis. Maar toen ook verscheen het inwendige weer — en wel na 400 jaar — opnieuw in zijn oude kleurenpracht. De kostelijke marmerbekleeding, de mozaiek-ornamenten op goudgrond werden wederom blootgelegd; vanaf de gewelfvelden zagen de beeltenissen van de Madonna en der Heiligen wederom in het godshuis neer. Voorzeker ontbrak er veel, veel was geheel verdwenen of geschonden; bijna overal vertoonde zich zulk een verwoesting, dat het hart ineenkromp. Van een groot aantal beeltenissen was echter nog de volle kleurenpracht herkenbaar. De Moskee bleef van nu af — althans voor zoover het met de Mohammedaansche leer vereenigbaar was — glanzen in zijn wedergevonden pracht, alleen de voorstellingen der levende wezens, welke de Profeet niet dulde, werden wederom, doch met de grootste voorzichtigheid bedekt, hetgeen geschiedde door ze met linnen te bekleeden en daarna hierop een dunne kleurenlaag aantebrengen; voor 't minst alle hoofden werden aldus aan het oog onttrokken. Hier en daar echter schemeren ze er nog doorheen. Fossati zoowel als Salzenberg, welken laatsten Frederik Willem IV bij een gunstige gelegenheid afvaardigde, hebben zeer volledige en nauwkeurige opnamen van al deze details, vóór zij wederom voor 't oog verborgen werden, gemaakt. Fossati vond ook de geheimzinnige poort terug, door welke de priester bij 't bloedbad van 29 Mei 1453 met kelk en hosti zou verdwenen zijn, dit is een, door metselwerk verborgen deur. Zij werd geopend en, nadat men bevonden had dat zij naar een kleine, met koepelgewelf overdekte, ruimte leidde, wederom gesloten.

Zoo wijdde de Sultan op den 13den Juli 1849 het Heiligdom wederom voor den Islam in.

Weliswaar verwekt de totaalindruk der Moskee uitwendig in zijn groote massa's van verre een onbeschrijfelijk schilderachtigen indruk, doch de oorspronkelijke gestalte is bijna geheel onherkenbaar geworden, de eigenlijke vorm is er moeilijk uit te ontleden. Het uitwendige is met het inwendige niet te vergelijken. Onaanzienlijk was het uiterlijk reeds van den beginne af, omdat men daaraan toen geen waarde hechtte. Denken we ons alle, tegen den oorspronkelijken bouw aangebouwde deelen, welke de vele eeuwen eraan gebracht hebben, weg, dan verschijnt ons dat uiterlijk, met zijn zacht gebogen halfkoepeldaken en den daartusschen, breed en massaal met een krans van eenvoudige rondboogvensters opstijgende koepelruimte en de zijschepen met vlakke geplaveide daken, als de eenvoudige en nauwkeurige omkleeding der innerlijke ruimte. De inwendige gesteldheid is rustig gehuld in een sober uiterlijk gewaad. Fijne, kunstige geledingen en verlevendigingen ontbraken van den beginne af; het groote koepeldak bezat een metalen overdekking, daarboven stond het kruis, het muurvlak vertoonde de natuurlijke kleur der bouwstoffen. De sierkunst, had zich uitsluitend, doch daardoor des te volkomener, op het innerlijke gericht.

De Aya Sophia staat gekeerd naar het Zuid-Oosten, naar Jerusalem, de stad der verlossing.

* * *

Zoo zouden we kunnen voortgaan met het vertalen der schoone studie van Barth. Doch genoeg! — Nog slechts 'n enkel slotwoord moge hier volgen, alvorens we van dezen tempel afscheid nemen.

Zooals gezegd: hoe schoon de Aya Sophia ook zij — het stemt droevig te moeten ontwaren, ten koste van hoeveel antieke pracht zij werd gesticht. Gaan we dit na, en gelooven we in de wet der vergelding, welke is in alle dingen, dan dienen we te erkennen, dat het Lot ten opzichte van

dit juweel van schoonheid zeer zacht, zeer mild en vergevensgezind gehandeld heeft. Ja, daar schuilde vaak veel onvolmaaks in de wijze, waarop in oude tijden trotsche werken werden tot stand gebracht. En als er één ding is, dat ons voor de tegenwoordige tijden gunstig stemmen kan, dan is het dit: dat de Kunst — al is het dan ook nu nog zéér ver van het volmaakte — hoe langer zoo meer in staat wordt, zich te uiten zonder opoffering of onderdrukking van andere beginselen. Steeds diende de kunst in vroeger tijden een aparte belijdenis, een bepaalde kaste of godsdienstig begrip, en het was goed dat dit zoo was, want daardoor kwamen vele verheven werken tot stand — doch oneindig schooner zal de kunst bloeien, zoodra zij instaat zal zijn, zich te uiten, vrij van alle banden, alleen door den enkelen aandrang van haar goddelijk beginsel.

En toch — zoo vergankelijk is alle menschenwerk — zelfs het meest sublieme, het meest verheven, schijnbaar onverdelgbare en trotsche. Ook de geschiedenis van de Aya Sophia wijst op 't tijdelijke, 't wisselvallige, 't broze, 't zinkende, 't verdwijnende van alle pracht. Doch — geldt dit al voor kunstwerken — zeker niet van de kunst-zelf mag dit worden gezegd. Niet voor de kunst-zelf geldt dit axioma van vergankelijkheid! Zij blijft — haar innigst wezen is onvergankelijk, blijvend voortdurend het beste der menschelijke natuur doortrekken, hoe ook de uitvloeisels, de emanaties, de verschijningen dier innerlijke schoonheid als ruïnen de wereld overdekken: puinhoopen reeds zijn deze, nauwelijks nog opgericht. —

Daar is een schoonheid die nooit vervaagt, nooit verdwijnt, steeds opbloeit en ontluikt — geesten van leven, geesten van oneindig streven! —

Dit is de beteekenis der geheimzinnige woorden:
De tijd vernielt alles, zelfs de graven;
De dood doodt allen, zelfs de dooden.

H. W.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

Vrijdag 27 januari hield de Vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap" hare jaarlijksche algemeene vergadering, waarin aan de bekroonden in de prijsvragen van het afgeloopen jaar de behaalde onderscheidingen werden uitgereikt en het jaarverslag door het bestuur werd uitgebracht. Hieruit bleek, dat de vereeniging in zeer bevredigenden toestand verkeerde. Het aantal leden, dat tot de vereeniging toetrad, was gelijk aan dat, wat de vereeniging verloor, hierbij waren echter dit jaar bijzondere factoren, als overlijden en het zich metterwoon in andere plaatsen vestigen, krachtiger dan anders werkzaam geweest, zoodat het gebrek aan accrès van het ledental niet als een minder gunstig verschijnsel was aan te merken. Het bezoek op de vergaderingen was, in vergelijking met vorige jaren, wel een weinig vooruitgegaan en voldoende te noemen, de arbeid der vaste commissiën voor de societeit en de opname van oude bouwfragmenten, was dit jaar wederom met succes bekroond, en de financiën der vereeniging verkeerden in gunstigen staat.

Het jaarverslag herinnert verder aan het optreden van de vereeniging in zake het concept bouw- en woonreverordening, dat bij den gemeenteraad aanhangig is, en de jubilea van den heer Directeur der gemeentewerken en den heer Hoofd-inspecteur over het bouwen, die respectievelijk tot eere-lid en lid van verdienste der vereeniging werden benoemd. In het bestuur werden in de plaats van de aftredende leden, de heeren J. E. Voogt M.Wzn. en W. F. Overeijnder, benoemd de heeren Alb. Otten en A. W. Mulier. Door het bestuur werd medegedeeld, dat er plannen in bewerking waren om dit jaar het twintig-jarig bestaan der vereeniging met een tentoonstelling van het werk der leden en met eenige feestelijkheden te vieren, waarvoor een bedrag op de begrooting was uitgetrokken en vrijwillige bijdragen den leden zouden worden verzocht. Verder werd besloten, het raadhuis-vraagstuk voor Rotterdam zoo mogelijk in een openbare vergadering aan de orde te stellen, ten einde te trachten voor goed te voorkomen, dat voor dien bouw van het aangekochte emplacement tusschen Hoogstraat, Oostplein en Achterklooster gebruik worde gemaakt.

BERICHTEN.

H. LEGUYT.

Onze gemeente-architect de heer H. Leguyt verlaat den dienst der gemeente met pensioen, 31 jaar lang heeft de heer Leguyt Amsterdam als architect gediend en in dien tijd heel wat openbare werken ontworpen en uitgevoerd. De omvangrijke scholenbouw in de laatste 20 jaar heeft onder zijn leiding gestaan.

Op de meest eervolle wijze hebben B. en W. den heer L. ontslag verleend, en heden-middag te 2 uur werd den scheidenden hoofdambtenaar door de afdeeling Publieke Werken ten Stadhuize een souvenir aangeboden.

— Wij vernemen dat tot Adjunct-Architect der Gemeente Amsterdam is benoemd de heer Kno Springer.

— Te Berlijn is overleden de 59-jarige hoogleeraar aan de technische hoogeschool, Guido Hauck, professor in de projectieleer en de graphische statistiek. In zijn geschriften behandelde hij voornamelijk den invloed van mathematische wetten op de kunst.

TENTOONSTELLINGSNIEUWS.
»KUNSTLIEFDE«.

Men meldt uit Utrecht aan de »N. R. C.«:

De tentoonstellings- en teekenzalen van het schilder- en teekenkundig genootschap »Kunstliefde«, alhier, waren zooals bekend tot dusverre in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen. Door een verandering van localiteit in deze richting moet het genootschap naar een ander gebouw omzien. Wij zijn thans in staat mede te deelen, waar het museum »Kunstliefde" zal komen. Tegen het begin van het volgend jaar hoopt »Kunstliefde« het gebouw te betrekken aan de Oudegracht bij de Jacobibrug, thans bewoond door ds. Quast en eigendom van het Boellaardfonds. Dit groote huis met een prachtige vestibule, welke ingevolge testamentaire beschikking niet veranderd mag worden, zal inwendig de noodige verbouwing ondergaan, om ingericht te worden voor tentoonstellings- en teekenlokalen.

KUNSTNAALDWERK.

Naar aanleiding der belangstelling, die de tentoonstelling van kunstnaaldwerk heeft gewekt, heeft de commissie van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem besloten, in het voorjaar van 1906 weder eene dergelijke tentoonstelling in het museum te houden, alsdan zullen evenwel daartoe grootere en beter verlichte lokalen beschikbaar worden gesteld, terwijl in de voornaamste plaatsen van ons land comité-leden zullen worden benoemd, ten einde in verschillende centra aan belangstellenden de gewenschte inlichtingen te geven en de inzendingen ten behoeve der tentoonstelling voor te bereiden.

Bovendien zullen door de commissie pogingen worden gedaan, ten einde voor deze tentoonstelling zilveren en bronzen medailles met de diploma's voor de bekroningen beschikbaar te kunnen stellen.

Op deze wijze hoopt men, dat de tentoonstellingen voor kunstnaaldwerk, die periodiek zullen worden herhaald, nog groote belangstelling zullen wekken in de kringen waar deze kunstuiting gekweekt en de groote beteekenis daarvan wordt ingezien.

PERSONALIA.
JOZEF ISRAËLS

Josef Israëls vierde Zaterdag zijn 81en verjaardag, gelukkig in de beste gezondheid en opgewekt als altijd.

Een mooie leeftijd, 81, zeide een van de velen, die hem kwamen gelukwenschen. — De meester vond 18 mooier.

Als de 81 jaren zoo gedragen worden, is dat nog de vraag. (»Vad.")

— Het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem werd gedurende de maand Januari door 634 belangstellenden bezocht.

Uit de aan het Museum verbonden boekerij werden gedurende de afgeloopen maand 256 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land verzonden.

NIEUWE UITGAVEN.
KUNST AAN HET VOLK.

Midden Februari verschijnen, namens de afdeeling voor Beeldende Kunst, twee geïllustreerde brochures: »Over Engelsche journalistieke Prentkunst« (lezing) van Corn. Veth, en drie opstellen over Steinlen, uit het Fransch vertaald. De prijs voor elk is voor de leden f 0.15. Reeds thans kan men tegen toezending van dit bedrag aan H. E. Greve, Spiegelgracht 19, de brochures aanvragen, die terstond na het verschijnen franco zullen worden toegezonden.

MEDAILLES IN BELGIE.

Op initiatief van het ministerie heeft men in België prijsvragen gehouden tot het verkrijgen van medailles voor de Luiksche tentoonstelling, en wel eene voor de algemeene tentoonstelling en eene voor dekunsttentoonstelling.

De ontwerpen, waarmede eerste en tweede prijzen in deze wedstrijden zijn behaald, zijn afgebeeld in het orgaan der tentoonstelling »Liegeexposition«.

Voor de kunst werd de eerste prijs behaald door den beeldhouwer Devreese, de tweede door P. du Bois, voor de algemeene tentoonstelling de eerste door P. du Bois, terwijl de tweede verdeeld werd tusschen Louis Dupuis en Devreese.

De regeering heeft nog een prijsvraag uitgeschreven onder een 20-tal beeldhouwers en wel voor een medaille ter herinnering aan het 75-jarig bestaan van België. Prijzen van 7000, 1500, 1000 en 500 francs zijn daarvoor uitgeloofd. In de jury zit o. a. Meunier.

JOHN RUSKIN.

Heden verscheen van de „Pocket-edition" van „The Works of John Ruskin",

„Lectures on Architectuur and Painting", George Allen, Londen 3/6 net. (Geïllustreerd, Holl. prijs f 2.50).

Van dezen schrijver verscheen in dezelfde serie:

Sesame and Lilies. Tree Lectures and long Preface.
The Crown of Wild Olive. Essays on Worti, Traffic, and war.
The Two Paths. On Decoration and Manufacture.
Time and Tide. On Laws of Work.
Lectures on Art. Delivered at Oxford in 1870.
A Joy For Ever. On the Policital Economy of Art.
The Queen of the Air. A Study of Greek Myths.
The Ethics of the Dust. On the Element of Crystallisation.
The Eagle's Nest. On the relation of Natural Science of Art.
Frondes Apestes. Readings in „Modern Painters".
Morning in Florence.
S. Mark's Rest. The History of Venice.
The Stones of Venice Vol I. Selections for Travellers.
The Stones of Venice Vol II. Selections for Travellers.
The Seven Lamps of Architecture (14 Illustraties.).
Modern Painters I — VI.

Deze boekjes zijn het bestudeeren overwaard.

TECHNISCH GEDEELTE.

COöPERATIEF-BOUWEN.

DOOR M. P. DE CLERCQ. (Vervolg.)

Zelfs als men het geschikter mocht achten, later de twee onderdeelen ieder zelfstandig te laten voortwerken, door verschil in opvatting of uit welken hoofde dan ook, dan is het toch waarlijk in aller belang wenschelijk, dat daar waar dergelijke bouwterreinen te koop zijn, twee of meer coöp. bouwvereenigingen zich eerst combineeren, ten einde het voordeel te genieten door iedereen van die combinatie, aan deze samenwerking van coöperatie in den regel verbonden.

De bouw van gelijksoortige huizen kan men ook nog best splitsen in één vereeniging. Stel, dat er eenigen met kleine gezinnen zijn, die huizen met twee verdiepingen, doch ook anderen, die door grootere familie of het hebben van jongelui en pension, meer ruimte behoeven, zoodat zij hetzelfde type doch den halven zolder tot twee nette slaapkamers met plat dak wenschen, dan kan dit best. De aanbesteding wordt in zulk een geval gesplitst voor de huizen van het eene type en voor die van het andere, dus in twee deelen en voorts ook in blok. Werd nu b.v. ingeschreven voor onderdeel A f 40.000.— en B f 60.000,— doch in blok f 95.000,—, alles natuurlijk hier bedoeld laagste cijfers door solide aannemers, dan kan heel goed het aanbod van f 95.000.— in blok worden gegund, omdat onderdeel A daarin dan 2/5 en onderdeel B 3/5 betaalt, berekend volgens de laagste afzonderlijke inschrijvingen, ter verduidelijking hierboven genoemd.

Als het eene lid wat mooier schoorsteenmantels, de ander wat fijner behang, weêr een ander een badkamertje, enz. wil hebben, daar is ook raad voor. Het type der huizen wordt bij meerderheid van stemmen vastgesteld en daarop de aanbesteding gebaseerd, doch bijwerk kan elk lid gedaan krijgen onder goedkeuring van den architect en nadat de kosten daarvan voor eigene rekening door het betrokken lid aan den aannemer betaald zijn. Dikwijls worden de eenheidsprijzen voor verlangd wordende bijwerken, wel in het bestek opgenomen en dus vooruit bepaald.

Dit is zeer aanbevelenswaard, want niet alleen wordt de administratie dan eenvoudig, omdat ieder lid voor het gerechte aandeel van zijn huis in alle kosten door de vereeniging betaald, gelijk wordt gedebiteerd, maar het bepalen van het voldoen der kosten aan den aannemer, alvorens met zulk extrawerk of duurder materiaal wordt begonnen, bleek menigmaal een juiste rem te zijn voor personen, die hooger wilden vliegen dan hunne beurzen juist wel toelaten.

Vooral van kleine plaatsen komt dikwijls de vraag, of het wel mogelijk zal zijn, dat verschillende personen lid van een en dezelfde coöp. bouwvereeniging worden, indien zij in politieke, godsdienstige of andere opvattingen lijnrecht tegenover elkander staan, iets wat juist in die kleinere plaatsen, zoo gauw aanleiding tot ongewenschte botsingen en alles vernielende tweedracht aanleiding kan geven?

Och, in groote steden is ook verschil van opinie, alleen bestaat aldaar meer mogelijkheid om een consortium bij elkaar te krijgen van niet al te scherp, te geprononceerd, tegenover elkaar staande partijen!

Het ligt evenwel geheel aan ieder mensch of hij of zij al dan niet geschikt is voor samenwerking, bijgevolg ook voor bouw-coöperatie. Het is zeer goed mogelijk samen coöperatief te gaan wonen, met uiterst strijdige opvattingen in wat dan ook, mits men het slechts onderling eens is, dat al dat geredeer en gedebatteer over sociale kwestiën zoo vaak warme hoofden, arme beurzen en koude harten maakt en de handen aan den ploeg geslagen dienen te worden.

Hierbij vinden evenwel een paar opmerkingen toch nog wel eene juiste plaats.

Als in alle zaken, het gemeenschapsleven betreffende, moet men ook bij coöperatief-bouwen die lui buiten het consortium laten, die nu eenmaal niet tot samenwerken geschikt zijn. Dwarskoppen, die altijd eenen anderen weg uitwillen, stijfhoofdigen, die hunne meening tot in het dwaze volhouden en zich niet willen laten overtuigen, driftige en opvliegende menschen, die bij de minste onaangenaamheid kwaad worden en dergelijken hebben door hun optreden reeds zooveel goede dingen in de geboorte gesmoord of later bedorven, dat men dezulken moet vermijden vooral in kringen die jaren samen moeten blijven werken, zooals bij coöperatief-wonen het geval is.

En wat vooral de kleine plaatsen betreft, daar vindt men zoo vaak van die zoogenaamde factotums, van die lui die de wijsheid in pacht hebben en die in allerlei vergaderingen en bijeenkomsten het hoogste woord voeren. Aldaar heerscht nog zoo vaak de traditioneele gewoonte, als er iets nieuws wordt aanbevolen, zelf niet eens behoorlijk na te gaan of het levensvatbaarheid heeft, zijn eigen gezond verstand eerst te raadplegen, neen, die moeite doet men niet, dadelijk er met zulk een factotum over gesproken en zegt hij dat het niks is, dan is en blijft het ook niks!

Men vergete toch niet, hoe later reeds maar al te dikwijls gebleken is, dat iets wat inderdaad goed, nuttig en noodig was, niet tot stand is gekomen, omdat die toonaangever in eene kleine plaats er tegen was, zonder opgaaf van de redenen waarom, dikwijls wel degelijk uit eigenbelang.

In den tegenwoordigen tijd vindt men haast niemand meer die geen onderwijs genoten heeft, derhalve lezen en schrijven kan en voldoende is ontwikkeld, om hetgeen gelezen wordt ook te kunnen vatten en begrijpen. Iedereen kan dus zelf nu heel best eene eigene meening hebben betreffende iets wat nieuw is, of door meer onderzoek, des noodig in eigen persoon, zelf die beoordeeling naar behooren uitspreken.

Daar waar vooral in Nederland het zeldzame feit te constateeren valt, dat coöperatie nog het meeste te baat genomen wordt door degenen, die men onder de algemeene benaming van „boeren" verstaat, terwijl juist vroeger die menschen niet wilden afwijken van de manier waarop de ouders en de grootouders het deden, is er toch inderdaad meer dan genoeg reden, om het nut en voordeel van cooperatie in het algemeen te erkennen en een grondig onderzoek in hoeverre ons wonen ook daardoor verbeterd kan worden, in alle gevallen noodig, ja noodzakelijk te achten.

Zal de oprichting eener coöperatieve-bouwvereeniging niet veel tijd kosten? is een vraag die ook zeer dikwijls tot mij komt.

Daarop moet ik bevestigend antwoorden, want iets van zulk een ingrijpend belang als het woning-verbeteren is niet in een schemeruurtje in elkaar te zetten. Herinnert u maar eens hoe veel moeite en tijd daaraan besteed is, door de commissie die het ontwerp onzer Nederl. woning- en gezondheidswetten op moest maken, ter behandeling in de Tweede Kamer, alsook de langdurige besprekingen en behandelingen daarvan in die Kamerzittingen. En nu de toepassing dier wetten uitgevaardigd is, hebben de gemeentebesturen waarlijk ook nog handen vol werk om doeltreffende maatregelen daartoe te vinden.

Indien dus het geheel ontzaglijk veel tijd in aanspraak neemt van tal van personen, waaronder meest deskundigen, zoo volgt daaruit van zelf, hoe een voornaam onderdeel daarvan als door coöperatief-bouwen beoogd, ook veel tijd en moeite in beslag moet nemen. Ten minste wanneer men naar behooren die aangelegenheid tot stand wil brengen en is meestal de raad uitstekend: „doe het goed of anders liever niet", bij coöperatief-bouwen is deze raadgeving een bepaald vereischte, want, als meermalen gezegd, het geldt hier eene samenwerking van langen duur, waarvan men juist ook nog op den ouden dag de gezegende vruchten moet plukken en als het zaakje niet góed in elkaar zit, wordt het een bron van kwelling, verdriet en schade, die in plaats van onzen nooit te vermijden levensavond tevervroolijken aannemende, dat wij onzen levenstaak ten einde toe mogen en te verlichten, ons (altijd natuurlijk het normale geval volbrengen) tot oude knorrepotten zou maken, wat iedereen liefst vermijdt.

Doch wie zal beweren, dat wij den tijd aan zulk eene belangrijke sociale kwestie ten beste gegeven, onnut of onwaardig zouden hebben besteed?

Immers niemand.

Laten we voorts toch inzien, hoeveel van onzen vrijen tijd er verbeuzeld en verknoeid wordt aan nutteloóze zaken, ja ook wel aan dingen die onze gezondheid, ons morreele leven en onze finantiën absoluut benadeelen. Is het dus niet verstandig een deel van dien vrijen tijd, uit eigene beweging en daarom met des te meer liefhebberij, dienstbaar te maken ten bate van ons zelf en van ons gezin. Ook hierop moet toch ook waarlijk ieder weldenkend mensch bevestigend antwoorden.

Daarbij komt nog de ondervinding door ons, reeds cooperatief wonenden, opgedaan, hoe alle moeite daaraan besteed in de vele uren daaraan ten beste gegeven, volstrekt niet minder aangenaam beboeven te zijn, dan andere ontspanningen van den dagelijkschen arbeid, dikwijls wel eens eentonig en vervelend. Als de aangeslotenen slechts blijven zorgen voor eenen prettigen geest in de vele vergaderingen, die onvermijdelijk zijn om den gewenschten goeden gang van zaken te bevorderen, dan worden die talrijke bijeenkomsten langzamerhand aantrekkelijk. De voorzitter kan daar zooveel aan doen, want het karakter van dat samenzijn moet het ernstig voorwaarts streven nimmer verliezen, zonder afmattend, saai of onaangenaam te worden. Een kwinkslag, eene aardigheid dient er nu en dan bij te wezen, want men werkt uit liefhebberij en alle werk dat met opgewektheid gebeurt, waarbij we nog eens hartelijk lachen kunnen, doen we gaarne.

(Slot volgt.)

ELECTROTECHNIEK, INDUSTRIE EN VERKEERSWEZEN.

(Ontleend aan: „Das 19 Jahrhundert in Wort und Bild".)

Wij, kinderen van onzen tijd, verkeeren in de benijdenswaardig gelukkige omstandigheid, de rijpe vruchten te kunnen plukken, waarvoor onze ouders en grootouders de zaden in de aarde hebben gelegd. Wij hebben op bijna elk gebied van de techniek datgene bereikt, waarnaar onze voorvaderen gestreefd hebben en wat zij als een ver, zeer in 't verschiet liggend ideaal voor oogen hadden. Vooral echter is het laatste derde deel der 19de eeuw voor de cultuur van zoodanige beteekenis geweest als geen andere overeenkomstige tijdruimte van een andere eeuw. Want op haast voorbeeldeloóze wijze heeft in dit tijdperk de menschheid hare heerschappij over de natuur en hare krachten weten uit te breiden. Men behoeft zich slechts te herinneren, wat de wereld een menschenleeftijd geleden niet had en wat men toen niet kon, en men moet den indruk krijgen, dat een diepe kloof de tegenwoordige cultuur van de barbaarsche toestanden van voor 50 jaren scheidt. Om de glansrijke periode der technische ontwikkeling in het laatste derde deel met een enkel begrip te omschrijven is een geheele rij van uitdrukkingen gangbaar geworden, waarvan ieder afzonderlijk woord reeds een karakteristieke technische verschijning is.

Van alle drukt echter geen zoo scherp als de aanduiding „Tijdperk der electriciteit" het wezen der technische ontwikkeling van onzen tijd uit.

Op overeenkomstige wijze, zij het ook overigens niet zoo bepaald revolutionnair als indertijd de stoom deed, toen hij zijn groote rol begon te spelen, grijpt thans de electriciteit op elk gebied van het menschelijk leven in en werkt hervormend op bijna elke technische tak van bestaan. Nu eens doet zij zelf wonderen, dan weer wekt zij de meest verscheiden industrieën tot nieuw leven. Het tooverwoord was de formuleering van de dynamo-electrische idee door Werner Siemens. Maar er ligt een lange weg tusschen de ontdekking van dit grondbegrip en de tegenwoordige scheppingen der electrotechniek. De hoofdwetten der electriciteit waren wel is waar reeds in de eerste beide derde deelen van de 19de eeuw gevonden, maar elke ervaring der werking van sterke electrische stroomen, zooals men nu door dynamo-electrische machines voortbrengt, ontbrak.

In het begin leverde het verkrijgen zelf nog moeilijkheden, daar men dergelijke stroomen op huishoudelijk rationeele wijze, d.i. met een minimum verlies voortbrengen wilde en elk oogenblik geheel en al heer en meester van den „vastgelegden bliksem" wilde zijn.

De eerste schrede in deze richting, die rijk aan gevolgen was, was de uitvinding van de zoogenaamde dubbele T-ankers door Werner Siemens, die nog veel worden gebruikt. Het dubbele T-anker bestaat uit een cylindervormig stuk ijzer met twee diepe gleuven in de lengte, waardoor de dwarsdoorsnede van het stuk ijzer den vorm van een dubbele T verkrijgt. In de gleuven wikkelde Siemens geïsoleerd koperdraad en verkreeg zoo een machinedeel, — overeenkomende met de inductiespoelen van oudere electrische machines —, door welks ronddraaiing tusschen de polen van sterke magneten electrische stroomen van wisselende richting werden voortgebracht.

Met behulp van een stroomkeerder werden deze stroomen van wisselende richting in zoodanige van gelijke richting omgezet. Maar de zoo verkregen stroomen onderscheidden zich in hun wezen toch nog zeer van den gelijkstroom, zooals de galvanische batterij die b.v. voortbrengt. De uitkomst der omzetting was n.l. niet een duurzame stroom,

ze bestond meer uit afzonderlijke stroomingen van zeer tijdelijken aard.

In dezen neteligen stand van zaken kwam het ringanker, dat door Dr. Pacinotti en Gramme ieder zelfstandig werd uitgevonden, de jonge electro-techniek te hulp.

Het eerst uitgevonden werd het door den Italiaan Pacinotti, door Gramme werd het echter het eerst bij de electrotechniek ingevoerd, die in den tijd der uitvinding modelschrijnwerker bij de „Compagnie l'Alliance" was.

De ring van Gramme in zijn tegenwoordigen vorm bestaat uit een ringvormigen bundel ijzerdraden of blikschijven, die door een gesloten draad spiraalvormig omwonden is.

Laat men dezen ring in een door twee magneetpolen gevormd magnetisch veld draaien, dan vloeien in de gesloten draadspiraal electrische stroomen, die een zoodanig verloop hebben, dat de beide helften der spiraal in zekeren zin elkaar tegengesteld zijn.

Leidt men op de beide plaatsen, waar de onderling in tegengestelde richting loopende stroomen elkander ontmoeten, — de zoogenaamde neutrale punten —, die juist tusschen de magneetpolen liggen, de stroomen af, dan is het verloop in de buitengeleiding een doorgaande, steeds gelijk gerichte stroom.

De verwisseling van het magnetisme van het ankerijzer heeft juist op de neutrale punten plaats, zoodat hiervoor slechts een geringe arbeid behoeft te worden verricht, anderdeels echter verhindert de onderbreking het ontstaan van Foucaultsche (wervel-) stroomen, zoodat ook hierdoor het ontstaan van schadelijke verwarming wordt verhinderd.

Door de toepassing van het Gramme-anker was de dynamomachine eerst een werkelijk bruikbaar technisch werktuig geworden. Als pendant van het ringanker kwam later uit de inrichtingen van Siemens en Halske het van Hesner-Alteneckssche trommelanker, dat in 't algemeen overeenkomt met het ringanker, doch voor sommige doeleinden zelfs meer geschikt is.

Zij het ook niet van even groote groote beteekenis als de constructie van het anker, toch is ook de gesteldheid en de wijze van gebruik van het ijzer voor de electro-magneten van groot belang. Men was in het begin met de werking der verschillende magneetvormen en der verschillende ijzersoorten niet voldoende op de hoogte en eerst langzamerhand kwam men tot de overtuiging, dat het doelmatigst dynamo's zoo werden gebouwd, dat betrekkelijk weinig koperdraad en betrekkelijk veel ijzer werd gebruikt. Daardoor komt het, dat de tegenwoordig gebouwde dynamo's reeds in uiterlijken bouw wezenlijk verschillen van die, welke omstreeks 1870 werden gemaakt; destijds hadden ze lange en slanke, magneten, nu zijn ze kort en gedrongen.

In de kindsheid der dynamo-electrische machines begon men met die, welke uitsluitend voor handkracht waren ingericht.

De tegenwoordige dynamo's daarentegen, zooals in de moderne centralen der groote steden in gebruik zijn, vereischen geweldige stoommachines van 1000, 2000, 5000 en meer paardekrachten en de voortgebrachte electrische stroomen zijn zoo sterk, dat armdikke koperstaven noodig zijn, om in de centraal-stations de opgewekte stroomen zonder gevaar voort te kunnen geleiden.

Wij zagen, dat de gelijkstroommachine ontstaan is uit een machine, waarin de verkregen electriciteit oorspronkelijk afwisselende richting had en eerst in een buitensten stroomkring werd veranderd.

De eerste dynamo-electrische gelijkstroom-machines dienden voornamelijk tot het verkrijgen van electrisch booglicht. Daarbij deed zich weldra een onoverkomelijk bezwaar voor. Het gelukte namelijk niet, verschillende booglampen uit dezelfde electriciteitsbron te voeden, zonder dat de werking der eene booglamp door die der andere werd gestoord. Natuurlijk ging het niet aan, voor iedere booglamp een eigen dynamo-machine te plaatsen, en men trachtte door verschillende middelen de afzonderlijke booglampen in hunne werking van elkander onafhankelijk te maken.

De geniaalste uitvinding van dien aard was de electrische kaars van Jablochkoff in 1877, die uit twee parallelle koolstaven met daartusschen gelegen moeilijk smeltbare kaolienmassa bestond. De electrische lichtboog, die van kool tot kool overging, bracht de kaolienmassa aan het smelten, zoodat de lichtboog tusschen vrije kooleinden was. Daar echter de positieve kool spoediger afbrandde dan de negatieve, kon de Jablochkoffsche kaars rationeel slechts met den wisselstroom in gebruik wezen; bij dezen wisselen immers de polen voortdurend en zoo bewerkt hij een gelijkmatig afbranden der kolen. Nadat dus de gelijkstroommachine noemenswaarde technische verbeteringen had ondergaan, moest men dadelijk weer tot den bouw van wisselstroom-machines terugkeeren. Men behield deze wisselstroom-machines, die tegenwoordig door de uitvinding van den meer-phasenstroom van meerdere beteekenis zijn geworden, nadat het v. Hesner-Alteneck in 1878 was gelukt, een electrische booglamp te construeeren, de zoogenaamde differentiaallamp, die veel beter dan de Jablochkoffsche in staat was, om aan de voorwaarden voor het gelijktijdig werken van andere lampen te voldoen.

De verbetering der gelijkstroom-machine werd echter niet uit het oog verloren en wel om een reden, die met de vragen der electrische verlichting niets te maken heeft.

(Wordt vervolgd.)

DE TECHNISCHE HOOGESCHOOL.

Door de Sociaal-Technische Vereeniging van democratische Ingenieurs en architecten is aan de Tweede Kamer een adres gezonden, waarin de onderteekenaars zeggen:

»dat zij met belangstelling hebben kennis genomen van de wederindiening van het wetsontwerp tot wijziging der wet op het Hooger Onderwijs;

»dat zij de daarbij voorgestelde regeling van het Technisch Hooger Onderwijs van harte toejuichen, doch dat 't huns inziens wenschelijk is alsnog de volgende wijzigingen in dat ontwerp aan te brengen;

»1e de opsomming der vakken, waarin volgens art. 32d onderwijs zal worden gegeven, aan te vullen als volgt:

het sub n genoemde te lezen: »de sociale en technische hygiëne«;

het sub z genoemde te lezen: »de staathuishoudkunde en de statistiek«;

aan de opsomming in genoemd artikel toe te voegen: »de sociale wetgeving en de kennis der arbeidstoestanden«;

»de stedenbouw«;

»2e. aan de diploma's, welke volgens art. 82a aan de Technische Hoogeschool verleend worden, toe te voegen, dat van sociaal-technisch ingenieur;

»3e. in verband met het sub 2 genoemde aan de afdeelingen der Technische Hoogeschool, in art. 32b genoemd, toe te voegen die der sociaal-technische wetenschappen.«

BOEKBESPREKING.

De Hervorming van het Teekenonderwijs. Positieve voorstellen door Karl Walter, Ulm. Vertaald door F. J. Besseling. Uitgegeven bij F. van Rossum, Amsterdam.

Onder bovenstaanden titel ontvingen we eene brochure in 8° met 65 bladzijden.

Wanneer er in het algemeen van hervorming sprake is, dan trekt dit terstond de aandacht, en terecht, want er

wordt iets nieuws verwacht: een ommekeer of eenvoudig afschaffing van oude of verouderde toestanden, die plaats moeten maken voor nieuwere vindingen of denkbeelden. Bij iedere hervorming, hoe gering ook, zal van den hervormer verwacht mogen worden, de fouten van het oude te weerleggen, en de deugden van het nieuwe aan te toonen, hetgeen van zelf een grondige behandeling eischt van het onderwerp werp in kwestie.

Dit in het algemeen vooropgesteld, baart het eenige verwondering, dat het wel wat weidsch klinkend „De hervorming van het teekenonderwijs" de titel is van eene brochure. Als gevolg van beknoptheid valt het bij het doorlezen dan ook aanstonds op, dat er vele dingen in worden gezegd, die als belangrijk onderwerp wel enkele vellen druks zouden eischen en niet zoo maar in een paar zinnetjes zijn uit te maken. Het komt mij voor, dat de aard van 't gekozen onderwerp te uitgebreid is om goede resultaten van Schrijver's bedoelingen te mogen verwachten.

Wat den inhoud aangaat, zoo blijkt hieruit, dat we in menig opzicht in Holland de hier voorgestelde hervormingen wel kunnen missen; enkele aanhalingen zullen deze meening kunnen staven. Zoo lezen we op bl. 25, waar Schrijver spreekt over het schoolornament als voorbeeld:

»Aan welke vereischten zouden zulke ornamenten voor de jeugd moeten voldoen?

»Voor alles moet het schoolornament niet gemeten worden met een maatstaf van den kunstenaar en handwerksman, wier producten gewoonlijk voor een bepaalde toepassing gedacht zijn. Het schoolornament heeft in de eerste plaats ten doel de teekenvaardigheid der kinderen te verhoogen, den zin voor vormen en schikking te ontwikkelen en de technick van uitvoering in kleur te leeren. Eerst in de 2e plaats mag het, waar 't kan, opgevat worden als een voor een bepaalden vorm toepasselijke versiering.«

»Maar men vatte hier dan geen technische toepassingen van kunstnijverheid in 't oog, maar de behoeften van de huiselijke kunst.

»Zeer beslist af te wijzen is daarbij de eisch, dat bij elke zoodanige »leerlingenteeken'ng de techniek, waarin een ornament praktisch kan »worden uitgevoerd, worde in acht genomen, ja duidelijk worde weergegeven. Men zou in dat geval bij elk motief juist moeten aangeven, of het gedacht is voor brandschilderwerk of houtmozaiek, voor steelstuk, »applikatie of borduurwerk. Teekeningen voor leerlingen moeten in deze »zin nooit motieven zijn; ze zijn enkel zelfdoel en kunnen gevoegelijk in »plaats ornamenten (de naam is ongelukkig wat te azaamtigend) ook »louter »samenstellingen« genoemd worden.«

Afgescheiden van het onderscheid gemaakt tusschen de termen „kunstnijverheid" en „huiselijke kunst" en het wat verouderd gebruik der beteekenis van 't woord motief in het hier aangehaalde, kunnen we de daarin uitgesproken meening omtrent de keuze van schoolornament niet deelen. Het tegenwoordig streven namelijk om zoo mogelijk in alles wat het onderwijs aangaat practisch te zijn, daarbij biedt zeker het teekenonderwijs eene goede gelegenheid dit streven te steunen en aan te passen aan de maatschappelijke eischen. Een goed middel om in deze richting werkzaam te zijn is gelegen in de keuze der voorbeelden, en hetgeen naar aanleiding der voorbeelden door den onderwijzer in 't midden kan worden gebracht. Onze meening is, dat juist voorbeelden zoo veel mogelijk afbeeldingen moeten zijn van bestaande dingen en tevens als voorbeeld moeten voldoen aan den hier geldenden eisch om de moeilijkheden van het teekenen te leeren overwinnen, hetgeen daarbij evengoed, zoo niet beter, al kunnen samengaan dan bij louter „samenstellingen" zonder meer.

Op bladz. 39 behandelt Schrijver „het teekenen naar het voorwerp", en stapt hier zoo eenigszins in zevenmijlslaarzen heen over ijzerdraadmodellen, blokmodellen enz.; verdedigt verder even in een noot het teekenen naar vlakke reliefmodellen en is in dit hoofdstuk van anderhalve bladzijde nog al gekant tegen speciale teekenmodellen en zou „liever de kinderen de levensvormen laten teekenen dan onbegrepen modellen, waarvan ze het doel niet beseffen."

In hoofdzaak zijn we dit met Schr. eens, in een ander opzicht weer niet. Van vlakke relief-modellen zien we het nut niet in en verwachten hiervan niet veel heil, en verder vinden we blokmodellen als de eenvoudige grondvormen voor alle voorwerpen nog steeds zeer geschikt, daarmede volstrekt niet verdedigende het teekenen van twaalf- of twintigvlak en alle mogelijke afgeknotte en verminkte pyramiden. Schrijver is echter zoo beknopt, zonder een enkel onderdeel van het onderhavige onderwerp te behandelen, dat weerlegging der voornaamste punten meer plaats zou eischen dan hetgeen Schrijver er zelf van zegt. Toch meen ik, dat er ons uit blijkt, dat we hierin verder zijn dan Duitschland, waar deze dingen nu nog hervormend klinken. Schrijver is tegen openbare tentoonstellingen, en ontwikkelt hieruit het voorstel op bladz. 44.

»Wij wenschen daarom voor dit ook liever van de openbare tentoon»stellingen, liever een meer grondig ingrijpende wijze van toezicht dat »echter niet alleen een beoordeelend, maar vooral ook een raadgevend, »helpend karakter dragen moet.«

Gaarne onderschrijven we dit voorstel als een noodzakelijkheid, die zich voornamelijk doet gelden bij een zoo speciaal vak als het teekenen, en voor inspecteurs van onderwijs een speciaal ontwikkeling eischt, en daarom moeilijk anders is uit te oefenen dan door middel van een afzonderlijk toezicht op het teekenonderwijs.

Op bldz. 46 uit het hoofdstuk, gewijd aan den onderwijzer, zegt schrijver met het oog op zijne hervormingen, dat »het onderwijs in de teekenkunst aan den leeraar belangrijk hoogere eischen »stellen zal, dan dit tot dusver het geval was en iets verder: De teekenleeraar zij in de eerste plaats een deugdelijk pedagoog, en wel in den »meest modernen zin.«

Ook hier is Schrijver weer met reuzenschreden gesneld over allerlei belangrijke kwestie's, die noodig zouden zijn om een dergelijke uitspraak te motiveeren, doch onaangeroerd zijn gebleven. Toch zullen zeker velen met mij de andere meening deelen, wanneer men hiervoor een uitspraak noodig acht, voor alles moet de teekenonderwijzer goed teekenaar zijn. Het zou zeker zijn nut kunnen hebben deze meening, die tegenwoordig kans loopt (verpaedagoogd) te worden nader te ontwikkelen en met voorbeelden aan te toonen.

Wat overigens hervormingen aangaat in verband met het teekenonderwijs, zoo zou alleen over de keuze van het woord nog wel iets te zeggen zijn. Gaarne geven we echter toe, dat ook hier te lande nog wel iets gedaan kon worden voor het teekenonderwijs, vooral op de lagere en middelbare scholen. Moeilijk is het echter te beoordeelen in hoeverre eene voor Würtenberg geldende wenschelijkheid bij ons reden van bestaan heeft, dit zou een speciaal onderzoek eischen. In 't algemeen kan dan ook worden gezegd, dat het bijzondere der plaatselijke omstandigheden, waarvan dit boekje het kenmerk draagt, zijn moeilijkheden meebrengt en het vertalen van dergelijk werk wel in den weg staat.

K. v. L.

VRAGEN EN ANTWOORDEN.

A. S. — In de bankwerkerij van een Ambachtsschool moet drijfwerk worden aangebracht. Boven deze werkplaats is de schilderswerkplaats. De balklaag is geconstrueerd met moer- en kinderbalken van dennenhout; Moerbalken 15 × 45 c.M., kinderbalken 8 × 16 c.M., spanning van de moerbalken 8 M. Drijfkracht (electromotor) van omstreeks 10 P.K. Te drijven werktuigen: 2 draaibanken, 2 boormachines, 1 ventilator voor 10 vuren, slijpsteen enz.

Welke riemschijven zijn voor dit drijfwerk het meest geschikt om, met 't oog op de schilderswerkplaats zooveel mogelijk trillingen te voorkomen, houten, geslagen ijzeren of gegoten ijzeren?

Wij bevelen onzen lezers deze vraag gaarne ter beantwoording aan. (Red.)

Huisje aan het Keizersgracht hoek Reguliersgracht te Amsterdam, genaamd „DE OUDE MAN"

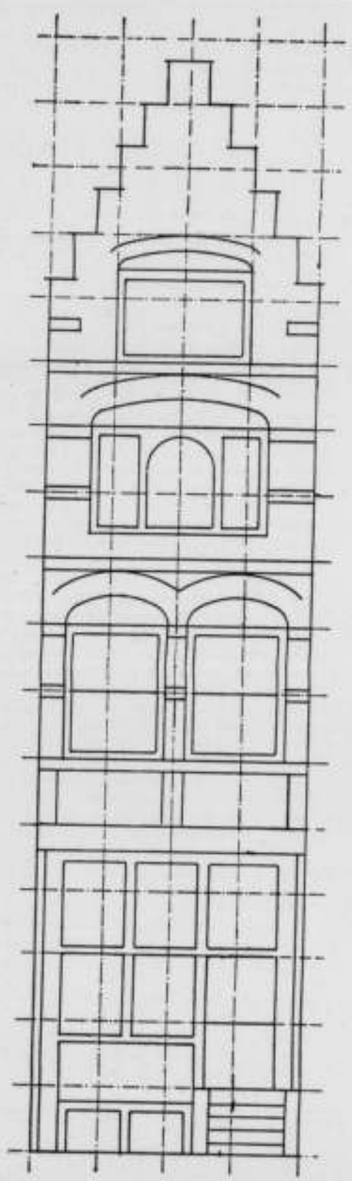

Opgemeten en getekend door Maurits Pluta. Amsterdam, Januari 1905.

GEVEL EN SYSTEEMTEEKENING VAN HET HUISJE GENAAMD „DE OUDE MAN" TE AMSTERDAM.

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

REDACTEUR: H. WALENKAMP, BUIKSLOTERLAAN 8, TE AMSTERDAM.
BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorzitter, Joh. B. LAMBEEK Jr., H. WALENKAMP, JAC. P. WORMSER en JOZEF TH. J. CUYPERS.
VASTE MEDEWERKERS:
K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN en C. W. NIJHOFF

UITGEVERS: I. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12.—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10.—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN VOOR HET WEEKBLAD TE RICHTEN AAN DEN REDACTEUR, BUIKSLOTERLAAN 8 TE AMSTERDAM, ID. VOOR HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Joh. B. LAMBEEK Jr., KINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTR. V. H. GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e Secr. v. h. BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

Door het Bestuur van het Genootschap is het volgende adres verzonden:

AAN HARE MAJESTEIT
DE KONINGIN.

Amsterdam, 31 Januari 1905.

geeft met den meesten eerbied te kennen, het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam, goedgekeurd bij Koninklijk besluit van 4 Februari 1881 No. 12, van 2 December 1882 No. 34 en van 1 Augustus 1899 No. 37, dat het met leedwezen heeft gevolgd de onderhandelingen omtrent de terreinen waarop eventueel een gebouw voor het Internationale Hof van Arbitrage zal verrijzen. Waar tot heden de aandrang, zoowel van het Bestuur der Carnegie-stichting als die van verschillende Genootschappen om het Malieveld ter beschikking te stellen, blijkens besluiten van den Haagschen Gemeenteraad zonder gevolg is gebleven, meent het Genootschap voornoemd Uwe Majesteit eerbiedig te mogen verzoeken, te willen bevorderen dat dit, naar zijn oordeel het eenig waardige terrein, voor den bouw van deze grootsche stichting worde bestemd.

Hetwelk doende van Uwe Majesteit de meest gehoorzame onderdanen.

(was get.) H. P. BERLAGE Nz., Voorzitter.
(was get.) L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, Secretaris.

PRIJSVRAAG AFFICHE LUSTRUM-TENTOONSTELLING.

Als jury voor deze prijsvraag zijn benoemd de heeren: H. P. Berlage Nzn., Jon. Ingenohl en Jan Toorop; welke heeren deze benoeming hebben aanvaard.

In het, voor eenige weken gepubliceerde, programma stond abusievelijk „25-jarig bestaan" en „1880". De leden zullen begrepen hebben, dat dit moet zijn „50-jarig" en „1855".

HET HUISJE GENAAMD „DE OUDE MAN."

Bijgaande plaat toont u eene opmeting en eene systeem-teekening van het huisje, dat kort geleden door afbraak van de huizen: hoek Heerengracht en Koningsplein te Amsterdam zichtbaar is geweest. Dit huisje, dateerend uit het begin van de 17e eeuw, is zoowel van boven als van onder zeer verminkt, doch dank zij het systeem, waarop naar ik meen het huisje gebouwd is, is het mij gelukt, in verband met hetgeen van den top nog aanwezig is, den topgevel met voldoende zekerheid te reconstrueeren; doch tevens houd ik mij aanbevolen voor eene wellicht betere oplossing. De gegevens voor de hier geteekende onderpui, die nu ook geheel verminkt is, doch eenige maanden geleden nog intact was, zijn mij verschaft op het bureau van de heeren Jacot en Oldewelt, de architecten van de nieuwe hoekhuizen.

Voorts was de heer D. C. Meyer Jr., Voorzitter der vereeniging „Amstelodamum", zoo welwillend mij inzage te geven van het eerstdaags verschijnend Jaarboekje, dat door bovengenoemde Vereeniging wordt uitgegeven. Hieraan ontleen ik het volgende:

Het huisje dateert volgens den gevelsteen van het jaar 1638, is van gebakken steen in Vlaamsch verband gemetseld met banden en sluitsteenen van zandsteen en prijkt met eene mooi gesneden puilijst, twee jaarsteentjes en een gevelsteen, voorstellende een oudachtig man met spitsen hoed, waaronder de letters O. M., 't welk volgens de grondpapieren beteekende „de oude Man". Dit huisje werd gebouwd toen het Koningsplein nog een grachtje, de Heiligewegsburgwal, was. Bij vernieuwing van de Heiligewegspoort werd in het zelfde jaar dit huisje gebouwd; toen echter een 25 jaar later de genoemde poort werd gesloopt, de Burgwal gedempt en de Heerengracht werd doorgetrokken, kreeg de stad vier erven beschikbaar aan de N.W. zijde van het nieuwe plein. Twee jaar later werden deze terreinen verkocht en bebouwd, waardoor het huisje „de oude Man" geheel achteraf kwam te staan, en zijn toegang waarschijnlijk bleef behouden over een smal erf (tot vóór de sloopingKoningsplein 16) van af het nieuwe plein. Later, in het begin van de 18e eeuw, werd het huisje nog meer aan het oog onttrokken toen óók dit smalle erf bebouwd werd. In 1779 werd dit huisje en ook „de oude Man" verkocht aan den rijken bouwheer van het hoekhuis op de Heerengracht, den heer Constantius van Son.

M. P.

PROFESSOR A. ALLEBÉ.

Er zijn menschen, die bij den eersten indruk zich als weinig beduidend voordoen, die niet op hun teenen gaan staan, (in geestelijken zin gesproken). Zijn dezulken waarlijk groot, dan staat men later verbaasd tegen hun op te zien als tegen een kolos.

Zulk een man is August Allebé, die met 1 Januari j.l.

als directeur der Rijks-Academie voor Beeldende Kunsten, een jubileum vierde.

Een eerste indruk zal wel de reden geweest zijn, dat een onzer bekende tijdgenooten eens tot mij zeide, dat hij Prof. Allebé had ontmoet en „dat die man hem was tegengevallen". Ik kon niet nalaten even daarbij te meesmuilen. Mijn geheele ervaring en piëteit kwam in opstand bij die geringschatting. Ik lachte aanvankelijk om iemand, die dien man niet beter doorschouwde. Ik begreep echter tegelijkertijd, dat toch een persoonlijkheid als Prof. Allebé er wellicht aanleiding toe geeft. Dien man kan men eerst waardeeren mettertijd. Ik had gelegenheid hem te leeren kennen als mensch, als leeraar en als kunstenaar. Telkens rees mijn schatting.

Als mensch fijn en helder voor wien zijn diepzinnige soms ironische opmerkingen wil overdenken; scherpzinnig voor wien hem weet waar te nemen; onbeholpen schijnbaar bij een eersten indruk, welke evenwel er toe bijdraagt om ons onthutst te doen staan bij een juist rakende, maar toch nooit krenkend bedoelden zet van zijn kant.

Als leeraar trouw, helpend, sterk, sterkend en vast, correct in zijn correcties, liefde inboezemend voor het vak, meedoogenloos om ons onze nulligheid te doen voelen, ijverig zonder zich op te dringen, stipt en nauwkeurig in zulke kleinigheden, die inderdaad met het groote samengaan. Wij hebben veel van dien man kunnen leeren.

Als kunstenaar mede een der allerbesten van zijn tijd. Als teekenaar raker moestal dan zijn genooten; steeds zoekend, begrijpend het gemis aan zuiver-kunnen-zeggen bij de teekenaars. Bij het uitvoerige in zijn werk is het toch altijd groot en op het machtige wijzend. Als kolorist altijd Hollander in echten zin; maar daarbij soms schitterend, sappig en rijk van toon, zooals een aquarel met studeerende apen op de keuze-tentoonstelling ten vorigen jare in het Museum Suasso ons nog eens bewees.

Aan een zijde hebben wij het te betreuren, dat hij als kunstenaar zich niet verder uitte om het ras van enkele befaamde tijdgenooten met zijn groote kracht nog te versterken; doch daartegenover staat, dat hij als leermeester een taak op zich nam, waarvoor wij hem dankbaar zijn.

Die man is in al zijn qualiteiten nog up-to-date.

L. D.

VERSLAG DER 1188ste GEWONE VERGADERING, GEHOUDEN IN HET GENOOTSCHAPS-LOKAAL CAFE »PARKZICHT", ALHIER, OP DINSDAG 7 FEBRUARI 1905.

Na het openen van de vergadering door den Voorzitter, den heer H. P. Berlage Nz., het voorlezen van de notulen door den 1en Secretaris en het installeeren van den heer G. A. Bakhuizen als aspirant-lid, werd het woord gegeven aan den spreker van den avond, den heer K. Kuiper, hoogleeraar in de Grieksche taal en letterkunde aan de Amsterdamsche Universiteit.

Professor Kuiper vangt zijn lezing aan met eenige korte opmerkingen over kunst, naar aanleiding van de definitie van Aristoteles: „Kunst is scheppen".

Spreker zegt, dat er in de bouwkunst twee meeningen gelden: de eene, die tracht naar frissche oorspronkelijkheid, en de andere, die de navolging beoogt van den schoonen vorm van voorheen.

De strijdvraag, door deze twee, tegenover elkaar staande, meeningen opgeworpen zal, volgens den heer Kuiper, nooit in het uitsluitend voordeel van één der beide richtingen zijn te beslissen. Ook de meest moderne bouwmeester zal de noodzakelijkheid van de studie der historische monumenten inzien.

De heer Kuiper stelt zich ten doel te spreken over den Griekschen tempel, niet omdat hij meent den bouw van dien tempel beter te kennen dan zijn gehoor, of zelfs even goed, maar omdat hij zich bewust is, iets van het wezen der oudheid te hebben verstaan. Na te gaan welke beteekenis de tempel in het godsdienstig leven van de Grieken heeft gehad, is het doel van de bijdrage.

Eerst wordt gewezen op het groot verschil tusschen den Griekschen tempel en de Christelijke kerk.

De oude Grieken waren overgodsdienstig. Ze zagen de natuur vol goden. Overal, waar natuurkrachten zich deden gelden, bij het ruischen van de zee, het murmelen van de beek, het suizen van het woud, het wuiven van de korenhalmen, bij het wonderbare kleurenspel van den zonsondergang, het ratelen van den donder, het rommelen van de aarde, voelden ze hunne aanwezigheid. Toch waren ze geen fétischisten, want hun goden waren niet gebonden aan één boom, één beek of één rots. Maar wél meenden de oude Grieken, dat bepaalde plekken hun toch bij voorkeur lief waren; de toppen der bergen, de stille wouden, de geheimzinnige grotten.

En waar nu de goden beschikten over het wél-en-wee der menschen, daar was het geen wonder, dat men hen trachtte te binden aan den huiselijken haard door het oprichten van een altaar, een offerplaats, waarop men neerlegde wat men te geven had. Eerst primitief, misschien opgestapeld van enkele steenen, zal dit altaar later met zorg zijn samengesteld, nog later kunstig versierd zijn geworden.

Toen dit altaar zich uitbreidde, omheind werd of overdekt, was de tempel geboren.

Als voorbeeld van een altaar in zijn meest volmaakten en grootschen vorm brengt spreker het Zeus-altaar van Pergamum in herinnering, dat, het Parthenon te Athene in afmeting overtreffende, thans te Berlijn is opgesteld.

De dichters van de Homerische zangen leefden in een tijd, dat er reeds tempels waren. Zij spreken van het welgevallige huis en in hun wijze van zeggen straalt nog de herinnering door aan een zeer eenvoudig gebouw, een soort van loofhut, waarin de god, eerst onzichtbaar, later als gesneden beeld aanwezig, werd vereerd.

De latere tempel verraadt nog de verwantschap met dien loofhut. *)

Zoo ontstond de tempel uit de woning met het altaar en wel in het bijzonder uit de vorstenwoning (naos = woning).

Die gelijkheid werd echter spoedig opgeheven door de offervaardigheid en den kunstzin, die het godshuis samenstelden van rijker materialen en een versiering aanbrachten, eerst als beschildering, later als beeldhouwwerk, waarin de beteekenis van den tempel in het godsdienstig en staatsleven nader werd aangeduid. Want een scheiding tusschen kerk en staat was in Oud-Hellas ondenkbaar. „Eerst worden de goden gehuisvest en dan de menschen" zegt Homerus bij de beschrijving van het stichten van een stad. Ook Plato wijst op het inrichten van de woonplaats der goden als 's menschen eerste plicht. Aan de goden dankt de staat zijn bestaan. Eere dus den goden. Strafbaar is de mensch, die medewerkt om den eeredienst te niet te doen gaan. Strafbaar was dus ook Socrates, volgens de meening van den tijd, waar hij de bestaande godsdienstige begrippen aanviel.

Volgens de opvatting van de oude Grieken woont de god

*) Deze meermalen geuite veronderstelling is uit de monumenten niet te bewijzen. Zeer oude tempels, zooals de Poseidon-tempel te Paestum, verraden geen spoor van verwantschap meer met den oorspronkelijken houtbouw.

Verslaggever.

in den tempel. Deze is dus niet het godshuis in zinnebeeldigen zin. Zelfs in den historischen tijd bestaat het geloof, dat de goden rondwandelen op de aarde. Toen de tiran Pisistratus zich in het bezit wilde stellen van Athene, liet hij een schoone vrouw op een zegewagen voor zich uitrijden en der bevolking mededeelen, dat dit Pallas Athene was, die zijn heerschappij wenschte en de Atheners geloofden het. De tempel is dus de woning, zij het ook de tijdelijke, der goden.

Die hoofdzaken, die het karakter van den tempel bepalen, gaan onder den invloed van deze opvatting: de plaats, de afmeting en de architectuur.

Bij de Grieken wordt de plaats van den tempel bepaald door de vraag: waar zal den god, wien een woning gesticht moet worden, deze woning het meest welgevallig zijn. Daarom neemt de tempel niet die plaats in, welke uit een architectonisch oogpunt de aangewezene is, maar die, welke de historische traditie aanwijst. De oude Athene-tempel op den Acropolis was één met de vorstenwoning van den mythischen koning Erechtheius. Het Parthenon, dat dezen tempel later verving, moest zich dus naar deze plaats voegen, die niet de schoonste plek van den stadsburcht is.

De afmeting van den tempel houdt rekening met de strekking van het gebouw, waar dit de verblijfplaats is van den god, niet of slechts tijdelijk van den mensch. Die mensch is den god welkom, als gast, bij bijzondere gelegenheden en op gepasten afstand, maar de plechtige ceremoniën hebben niet plaats in den tempel, maar daarvoor, op het tempelplein.

Het volk ziet dan het godsbeeld door de geopende deur, slechts de priester nadert het. Wie zich dus bij de beschouwing van een Griekschen tempel de afmetingen van de Christen-kathedralen voor den geest roept, zal teleurstelling ondervinden.

Daar het tempelbezoek bij de Grieken zeer belangrijk was en de ceremonie van groote beteekenis, had dus elke tempel zijn heilig erf (Peribolos), waar alles opgesteld was, wat zijn zin had bij de gewijde gebruiken. Zoo was de geheele Acropolis het heilig erf van het Parthenon.

De architectuur van den tempel regelt zich naar de ongeschreven wetten der heilige traditie. Reeds de richting van de lengteas had een godsdienstigen grondslag. De voorgevel staat op de morgenzon, zoodat het eerste licht van den dag op het godsbeeld schijnt. Slechts de tempels, aan goden van dood of nacht gewijd, beantwoorden niet aan dezen regel.

In de woning van de Myceensche vorsten vinden we den oorspronkelijken tempel-aanleg terug. Als enkele anten-tempel, met de langwerpige cella, de voorhal, het dak en de treden, geeft hij een beeld van de woning van den god, in zijn reeds monumentalen, maar meest eenvoudigen vorm. De zucht, om ook de Westzijde te verlevendigen, zal tot den dubbelen anten-tempel hebben geleid; het genoegen en het effect van wél-beschaduwde hallen tot de prostylos en amphiprostylos. De peripteros gaf daarna aan het gebouw, dat te smal voor zijn lengte werd, zijn evenwicht terug. Zoo was het type geschapen, dat den indruk maakt zóó te zijn als het juist is.

Dat het tempelgebouw zoo lang werd, was voor een goed deel het gevolg van het toevoegen van een schatkamer, waartoe de beteekenis als staatsgebouw als van zelf leidde. De practische behoefte was ook hier weder de moeder der architectonische schoonheid. Marmeren inscriptie-tafels, in verscheidene tempels gevonden, bewijzen het in bewaring geven van groote schatten aan het gebouw, dat, vóór alle andere, als een veilige plaats werd beschouwd.

Waar de heer Kuiper verder meende te moeten zwijgen over de architectonische waarde van den Griekschen tempel, denkende dat deze overbekend mag worden verondersteld in een kring van bouwkunstenaren, wilde hij toch nog met een enkel woord wijzen op den hypaethraal-bouw, waarvan de Poseidon-tempel te Paestum ons een voorbeeld geeft. **)

Spreker opperde de moening, of de reden van het onbedekt laten van het middengedeelte van de cella niet zoo kunnen worden toegeschreven aan de bedoeling, om den god ook dan, wanneer de deur gesloten was, op gemakkelijke wijze den vrijen toegang tot zijn woning te verzekeren.

Op de beteekenis van den tempel als staatsgebouw bij uitnemendheid wijst de heer Kuiper door te herinneren aan de ideaal-schoone fries, die de cella van het Parthenon omringt. In dezen wondervollen stoet zijn allen aanwezig, die een plaats innemen in den staat van Athene. In rythmische rijen gaan zij op tot de beschermgodinne der stad, om hunne hulde te brengen aan de machtige burchtvrouwe, aan wier woning de kunst het beste gaf wat ze te geven had, het hoogste wat bereikbaar was voor vele eeuwen.

De spreker eindigde zijne bijdrage met de waarschuwing, een oordeel over den Griekschen tempel niet afhankelijk te stellen van de meerdere of mindere waardeering, welke men voor latere navolgingen kan hebben. Een gedachtenlooze imitatie heeft veel verkeerde begrippen in deze gevormd; een gedachtenlooze minachting zou even verkeerd zijn. Ook de religieuse aandoeningen, die sommige Christenkerken bij ons vermogen op te wekken, mogen geen hinderpaal zijn voor een juiste waardeering van den ouden Griekschen tempelbouw. Maar altijd blijft het een waar woord, dat van Mad. de Staehl: „Il faut juger les écrits d'après leurs dates". Ook bouwwerken willen beoordeeld worden in verband met de omstandigheden, welke tot hun ontstaan hebben geleid.

Nadat de Voorzitter aan Professor Kuiper hartelijk dank had gezegd voor zijn belangwekkende bijdrage en de vergadering door krachtig applaus hare instemming hiermede had betuigd, werd de bijeenkomst, ná bespreking van enkele huishoudelijke zaken, gesloten.

C. W. N.

**) De stelling, dat de Poseidon-tempel te Paestum een hypaethraal-bouw zou zijn geweest, is zeker gewaagd, daar de ruïne geen enkel bewijs hiervoor aan de hand doet. Door bekende restauraties is deze vraag dan ook verschillend opgelost geworden. K. Boetticher denkt zich een hypaethraal-bouw met bovengalerij, A. Thomas een hypaethraalbouw zonder galerij, C. M. Delargadette een gesloten tempel met galerij, H. Labrouste een gesloten tempel zonder galerij. Latere onderzoekers als Doerpeld, Durm, Perrot en Chipiez e. a. verwerpen het denkbeeld van hypaethraal-bouw.

Verslaggever.

*** HET GEBOUW DER „ALGEMEENE". EEN INDRUK.

't Is als een herinnering aan lang vervlogen dagen, . . . aan het blij ontroerend opwaken van 't bewustzijn, . . . aan een eerste Liefde, . . . aan een omhelzing van Moeder na jaren van afzijn, . . . maar immer als een herinnering.

Want al is er niet de weemoed in zoo groote mate, van de vreugde is er dubbel. En toch ook de weemoed. Want de herinnering zegt ons wat was. En 't inleven in dat heerlijk verleden breagt veelal een droef ontwaken. Zoo ook nu. Het zien van Berlage's jongst voltooide werk aan 't Damrak geeft een heerlijke vreugde, omdat uit organisch gebouwde deelen een éénheid werd, 'n geheel. En was 't niet dít, dat ook in de grootsche werken van voorheen ons immer zoo boeide?

Maar dán, als we de détails beschouwen, en daarin het ornament, dan komt de tegenstelling. Toen een rijkdom

van lage spanning verder te leiden zonder aanzienlijk verlies, moet men zeer sterke leidingen gebruiken, die door den hoogen prijs van het leidingsmateriaal het zeer bedenkelijk maken, of het rendeeren der krachtleidingen mogelijk is.

Voor den wisselstroom geldt dit bezwaar niet. De geheele bouw der wisselstroommachine leent zich er toe, dat met behulp ervan stroomen van hooge spanning worden voortgebracht, zonder dat men behoeft te vreezen, dat bij het optreden van aanmerkelijke spanningverschillen de isolatie der machine-draden zal worden verbroken. Anderdeels echter bezit de wisselstroom een eigenschap, die de gelijkstroom mist, n.l. de transformeerbaarheid op gewenschte spanning of stroomsterkte. Leidt men namelijk een wisselstroom door de windingen van een zekere draadspiraal, die door een tweede spiraal is omgeven, dan wordt in deze tweede spiraal, bij elke wisseling van den stroom in de eerste spiraal, een stroom geïnduceerd, welks spanning rechtstreeks afhangt van de verhouding tusschen 't getal windingen van beide spiralen. Men heeft het zoo in de macht, door vermeerdering van het getal windingen der secundaire spiraal, de spanning van den geïnduceerden stroom, — wel is waar ten koste van de stroomsterkte —, tot een willekeurige hoogte op te voeren.

Bij het aanwenden van stroomen van hooge spanning gebruikt men echter slechts zwakke, dus ook goedkoope leidingen. Hierdoor wordt het mogelijk, om stroomen van vele duizenden Watt op practisch onbegrensde afstanden voort te geleiden en ze op de verwijderde plaats arbeid te laten verrichten. Het gebruik van wisselstroomen leverde een groote moeilijkheid op, die eerst nu is opgeheven. De wisselstroommachine is namelijk in tegenstelling met de gelijkstroommachine niet omkeerbaar; zij kan dus niet rechtstreeks als motor dienen.

Het is indertijd gelukt, de gewone wisselstroom-motor tot een zeer bruikbare en vertrouwde machine te maken, echter staat de oplossing van het vraagstuk der krachtoverbrenging door wisselstroomen niet in verband met den gewonen wisselstroom-motor, maar met den meerphasenstroom-motor, in 't bijzonder den draaistroom-motor.

In de geschiedenis der electrotechniek speelt de beste soort van draaistroom, de driephasen-stroom, bijna een overeenkomstige rol als de gloeilamp in die der verlichting.

Met behulp van den driephasenstroom zijn de eerste gelukte proefnemingen gedaan, om langs electrischen weg een aanzienlijke energie op grooten afstand voort te geleiden.

Het zijn de beroemde proefnemingen bij het overbrengen van kracht tusschen Lauffen a. N. en Frankfort a. M. voor de Frankforter electriciteits-tentoonstelling in 1891. Bij deze proefnemingen zijn 300 P. S. op 175 K.M. afstand met goed gevolg overgebracht, waardoor de practische mogelijkheid van electrische krachtsoverbrenging volslagen was bewezen. De in Lauffen door de turbines in beweging gebrachte draaistroom-machine verwekte stroomen van 55 volt spanning, die door middel van transformatoren tot 8500 volt werden opgevoerd, in Frankfort a. M. echter weer tot 65 volt werden teruggebracht, zoodat op de plaats van gebruik stroomen zonder gevaarlijke spanning konden worden aangewend.

Het gelukken der krachtoverbrenging is een keerpunt in de geschiedenis der electro-techniek. Vóór het gelukken daarvan werd zij vooral voor de electrische verlichting, daarna werd ze in de eerste plaats voor industrieel gebruik dienstbaar gemaakt. Tal van kleine projecten werden uitgevoerd, maar de meest grootsche ondernemingen op het gebied van de practische toepassing der electro-techniek zijn de inrichtingen voor krachtoverbrenging bij de Niagara-watervallen en bij de stroomversnellingen in den Rijn bij Rheinfelden.

In grootschheid overtreffen de electrische installaties der Niagara die te Rheinfelden, maar de doorvoering van het plan der krachtoverbrenging eischte te Rheinfelden de overwinning van meer technische moeilijkheden. De totale valhoogte, die bij de Niagara voor technische doeleinden gebruikt kan worden, bedraagt 67 meter. Natuurlijk kan slechts een klein deel van de ter beschikking staande waterhoeveelheid, waarvan het arbeidsvermogen op vele millioenen paardenkrachten wordt geschat, voor technische doeleinden worden in gebruik gesteld, „damit der grossartigen Naturschönheit kein Eintrag geschieht".

Ongeveer 150.000 paardekrachten worden er aan onttrokken en door twee maatschappijen verbruikt. De inrichtingen van de Niagara Falls Power Co., die na de voltooiing ongeveer 100.000 paardekrachten kunnen leveren, liggen ongeveer 1½ K.M. boven den waterval. Aan elke zijde van een bijzonder daarvoor aangelegd kanaal ligt een werkplaats, waarvan de eene voor 40.000 paardekrachten is ingericht. Tijdens den aanleg is een ongeveer 100 M. lange, 6 M. breede en 54 M. diepe turbinenschacht door het laten springen van rotsen verkregen. In die schacht zijn 10 stalen buizen ter wijdte van 243 centimeters opgenomen. Deze buizen leveren de turbines, die zich aan het benedeneinde bevinden, en die ieder 5000 paardekrachten ontwikkelen, drukwater van 42.5 M. valhoogte.

Acht van deze geweldige turbines, door Fäsch en Piccard te Genève samengesteld, zijn reeds in werking. Nog voor 20 jaar zou ter nauwernood iemand aan zulke geweldige turbines denken; tegenwoordig worden zulke wonderwerken der techniek niet alleen met groote gemakkelijkheid uitgevoerd, maar men kan dergelijke reuzenwerktuigen ook zoo nauwkeurig construeeren, dat het getal omwentelingen, — dat voor den gelijkmatigen loop der dynamo-machine, die door de turbinegolf in beweging wordt gebracht noodzakelijk is —, nog niet één procent wordt overschreden.

De groote beteekenis van de electrische krachtsoverbrenging ligt niet enkel in het practisch dienstbaar maken der natuurkrachten, maar zij maakt het mogelijk groote primaire arbeidsvermogens in zeer kleine te splitsen.

De kleine electrische motor is ook om de geringe plaats, die zij inneemt, de machine der toekomst.

Arnhem. E. J. REINDERS.

HET ONTWERPEN EN UITSLAAN VAN VAARTUIGEN
door L. A. VAN SCHIE.

XXIII.

De drie touwtjes loopen op een afstand van 40 à 70 cM. uit op één lijn. Wordt het plankje door het water getrokken, dan zal het een bepaalden druk ondervinden van het water; die druk hangt af van de snelheid, waarmede het plankje door het water wordt getrokken, met dien verstande, dat de druk afwisselt als de tweede macht der snelheid. Zoo zal de druk bij eene snelheid van 2 meters per seconde 4 malen zoo groot zijn als die bij één meter per seconde.

Noemen we den druk in K.G. per cM². D, de snelheid in meters per seconde V, dan is $D = 1/200\ V^2$ of: $D = 0{,}005\ V^2$.

Gesteld dat de snelheid bedraagt 9 M. per seconde; dan is $D = 0{,}005$; $V^2 = 0{,}005 \times 9 \times 9 = 0{,}005 \times 81 = 0{,}405$ K.G. per cM². of $10000 \times 0{,}405$ K.G. = 4050 K.G. per M².

Het is duidelijk, dat er ook kracht wordt vereischt om het touw zelf door het water te slepen, doch we laten dit buiten beschouwing.

Denken we ons het geval, dat een pont of bak met een snelheid van 2 meters per seconde door het water moet bewegen en dat de voorboeg van den bak een plat vlak vormt, dat loodrecht staat, een breedte heeft van 4 meter en één meter diep steekt. Dan is de oppervlakte van den platten voorboeg, onder water, $= 4 \times 1 = 4$ M².

De druk D per vierk. centimeter vinden we door den vorm (formule) $D = 0{,}005 \times 2 \times 2 = 0{,}005 \times 4 = 0{,}02$ K.G. per M². en de geheele druk is dan 200 K.G. $\times 4 = 800$ K.G.

Hierbij komt dan de wrijving van het water langs bodem en zijden en die wrijving zal dan afwisselen met de uitgestrektheid van bedoeld oppervlak; zij zal b.v. twee malen zoo groot zijn bij een bak van 20 M. lengte als die bij een bak van 10 M. lengte, altijd aangenomen, dat de breedte en diepgang gelijk zijn voor beide bakken.

De druk van het water tegen bodem en zijden en ook de kleving van het water aan die oppervlakken, veroorzaken de wrijving. Kon men de oppervlakken zoodanig maken, dat zij volkomen glad en effen waren en bestonden zij dan uit een stof, die geen kleving (*) (adhaesie) uitoefende op het water, dan zou die wrijving uiterst gering zijn. Kon men de wanden van een vaartuig bedekt houden met een laag potlood (grafiet), vet of zeep, dan zou die wrijving al zeer weinig beteekenen, maar we missen daartoe de middelen.

Smeren we de huid, voor zoover die onder water zit, in met een der bedoelde stoffen, dan is die laag niet van blijvenden aard, zij slijt af of wel zij wordt opgelost in het water; vooral zeep doet dit.

Dat de visschen zich zoo verbazend snel door het water kunnen bewegen, is voor een goed deel te danken aan de omstandigheid, dat hun huid is bedekt door een slijmerige massa, die denzelfden dienst doet als de zoo even genoemde stoffen doen en die slijmerige massa wordt geregeld vernieuwd of aangevuld, naar de behoefte.

Metalen zijn gladder van oppervlakte dan hout en ondervinden ook veel minder kleving dan hout; vooral lood munt daarin uit.

Men kan hieruit opmaken, dat het gunstig werkt op de snelheid van een schip, als het onder water is bekleed met koper, zink of lood. Zink verteert (oxydeert) snel in het water en een bekleeding van lood weegt te zwaar, want het soortelijk gewicht van lood is tamelijk hoog.

IJzeren en stalen schepen ondervinden dus minder kleving, dus minder wrijving dan onbekleede houten schepen, maar ijzer en staal roesten betrekkelijk snel in 't water, de roest maakt de huid oneffen en veroorzaakt grooten tegenstand, groote wrijving.

Die tegenstand wordt nog grooter in het zeewater, omdat daarin tal van weekdieren leven, die zich aan alles trachten vast te hechten, dus ook aan de huid van een schip en zich dan sterk voortplanten, sterven en als een vaste korst aan het schip kleven. Ontstonden er niet zulke putten in het ijzer door het roesten, dan zou de huid gladder blijven en die diertjes zouden zich niet zoo kunnen vasthechten, maar het is een bekend feit, dat ijzer sterk onderhevig is aan ongelijke intering door het roesten, zoodat deszelfs oppervlakte zeer oneffen wordt en daardoor hebben genoemde weekdiertjes een goede houvast op de ijzeren huid.

(*) De kleving of aankleving (adhaesie) is wat men noemt de aantrekking, die men waarneemt bij de lichamen. Werpt men twee planken te water, zoodanig dat ze dicht bij elkander liggen, dan kleven zij aan elkander. Steekt men een vinger in 't water dan blijft er een weinig water aankleven, als de vinger uit 't water is getrokken. Dompelt men den vinger in de olie, ook dan bespeurt men aankleving, maar nu in sterker mate dan bij het water. Er is dus verschil in de kracht van aankleving bij verschillende lichamen.

Ook aan koper hechten zij zich, maar kunnen zich niet zoo sterk hechten, dat ze niet worden afgesleurd door het zeewater als het schip een tamelijke snelheid bereikt.

Laten we den toestand van de huid van het schip buiten beschouwing, dan komt bij het berekenen der snelheid, die een schip van een bepaalden vorm, vermoedelijk zal bereiken, alleen in aanmerking: a. De uitgestrektheid van het nat oppervlak. b. De vorm van het schip onder water, Die vorm toch bepaalt den druk tegen den boeg van 't schip, als het in beweging is.

Tot het verkrijgen dier gegevens dienen de dwarsdoorsneden van fig. 10 en 11, die genomen zijn op de deelpunten 1, 2, 3, 4, 5, 6 en 7, maar ook de zijden der stevens, voor zoo ver zij ingedompeld zijn; die dwarsdoorsneden zijn aangegeven in fig. no. 1, no. 2, tot en met no. 7 en op deze hebben we den diepgang af te merken en den omtrek van iedere doorsnede op te meten van af onderkant kiel tot aan het diepgangsmerk.

Bedoelde omtrekken of halve omtrekken, even als de lengte der stevens, worden opgemeten in meters, de aldus verkregen getallen onder elkander geplaatst, het eerste en laatste vermenigvuldigd met ½, de even genummerden vermenigvuldigd met 2, de oneven genummerden met 1, de producten bij elkander geteld en de uitkomst vermenigvuldigd met 2/3 van den afstand tusschen de doorsneden onderling. De uitkomst geeft aan de oppervlakte of wel de halve oppervlakte (nat oppervlak) der huid in vierkante meters, al naar dat de geheele of wel de halve omtrekken der doorsneden zijn genomen.

(Wordt vervolgd.)

HYDRAULISCHE METAALPERS.
van Fried. Krupp, A. G. Grusonwerk, Magdeburg-Buckau.

Het is ons aangenaam, dat wij in de gelegenheid gesteld worden een beschrijving te geven van een nieuwe hydraulische metaalpers van Friedr. Krupp A. G. Grusonwerk te Maagdenburg-Buckau.

Bedoelde pers, in de gravure afgebeeld, dient tot de vervaardiging van ronde staven en ook van ieder willekeurig profiel uit geel koper, aluminium en andere metalen en metaallegeeringen.

De voordeelen van deze pers zijn de volgende: De eenvoudige sluiting, waardoor het snelle inbrengen van gloeiende metaalblokken en in werking brengen van de pers mogelijk is. De metaalblokken kunnen dan niet noemenswaardig afkoelen, en de bewerking loopt goed van stapel.

De pers is ingericht als volgt: zij bestaat uit een dubbelwerkenden, hydraulischen cylinder, vier trekstangen met moeren, een dwarsstuk met daarin gevat, in dwarsrichting bewegelijk, sluitblok voor de gemakkelijk er uit te nemen matrijs, een met verwarmingsmantel uitgerusten perscylinder, waarin de roodwarme metaalblokken komen, en een aan het deksel van den hydraulischen hoofdcylinder aangegoten dubbelwerkenden hulpcylinder. Laatstgenoemde drukt door middel van een dwarsbalk en van twee verbindingsstangen den op de trekstangen een weinig verschuifbaren perscylinder gedurende het persen tegen de matrijs. Alle deelen zijn op een doorloopende stelplaat aangebracht. Er is dus slechts een eenvoudige fundeering noodig.

De pers is van uitstekende grondstoffen en zeer krachtig gebouwd. De perscylinder is gesmeed van kroezenstaal van Krupp, waarmede men zeer strenge proeven heeft genomen, en dat bestand is tegen voorkomende hooge temperatuur. De hydraulische hoofdcylinder is inwendig van een koperen voering voorzien.

De pers werkt op de volgende wijze: Men vult den perscylinder met een voldoend verwarmd metaalblok, brengt

de matrijs aan en grendelt haar vast door middel van het sluitblok. Na opening van een klep drukt het water door een gemeenschappelijke buisleiding gelijktijdig achter de beide hydraulische zuigers. De bewegelijke perscylinder legt zich nu, als gevolg daarvan, sluitend tegen de matrijs, terwijl het kneedbare metaal door de matrijsopening als een gladde staaf te voorschijn komt. Nadat het persen afgeloopen is worden de beide zuigers in omgekeerde richting bewogen, waardoor zich dan tevens de persstempel en ook de perscylinder een weinig achteruit bewegen. De matrijs is nu geheel en al ontlast, zoodat het sluitblok door middel van een handvat gemakkelijk op zij kan worden getrokken. Wordt daarna het water aan de andere zijde der zuigers van de watercylinders toegelaten, dan perst de vooruitgaande persstempel het overschot van het metaal met de matrijs geheel en al uit den cylinder. Nadat de persstempel dan weer achteruit is gegaan, kan men de pers opnieuw met metaal vullen.

In betrekking tot het werken met een dergelijk toestel dient opgemerkt, dat in vele gevallen het persen beslist voordeeliger is dan die met pletrollen, omdat door het persen het metaal een grooter vastheid verkrijgt. Ook kunnen door persen profielen worden gemaakt die met behulp van pletrollen niet vervaardigd kunnen worden. Ook kan men vele metalen en metaallegeeringen, die het walsen niet verdragen, wel met de pers verwerken.

Tot het drijven der persen zijn er pompinrichtingen van een groot vermogen noodig. De Kruppsche fabriek levert ook dergelijke pomptoestellen, die door stoom, riemen of direct door een electrischen motor gedreven kunnen worden.

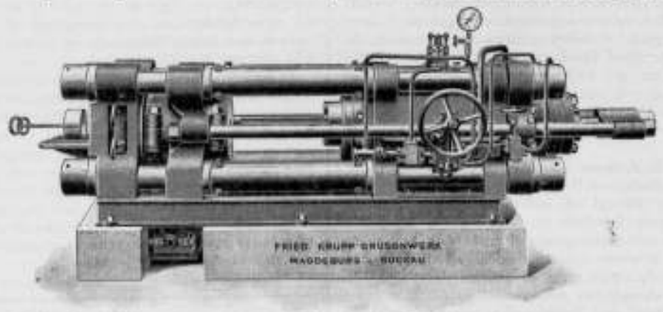

Hydraulische Metaalpers van Fried. Krupp, A. G., Magdeburg-Buckau.

WONINGONDERZOEK.

Het woningonderzoek wordt door tal van Gezondheidscommissiën met kracht voortgezet, vooral nu meer en meer blijkt, dat de colleges van Gedeputeerde Staten de meening toegedaan zijn, dat de daarvoor noodige hulpkrachten uit de gelden der Commissiën kunnen worden bezoldigd.

Bijzondere waardeering verdient de maatregel in meerdere gemeenten o. a. in Zuid-Holland toegepast, waar daarnevens speciaal daarvoor aangewezen ambtenaren van de Gemeentelijke bouwpolitie geheel ter beschikking der Gezondheidscommissiën worden gesteld.

De verslagen van de verschillende Gezondheids-commissiën over 1903 toonen trouwens aan, dat reeds een betrekkelijk groot aantal slechte woningen in dat jaar onbewoonbaar is verklaard en ontruimd werd.

In de Gemeentebesturen vinden de Gezondheids-commissiën somtijds krachtigen steun, zoo o. a. te 's Gravenhage, waar niettegenstaande door Burgemeester en Wethouders aan den Raad werd voorgesteld niet in te gaan op een voorstel van de Gezondheids-commissie tot onbewoonbaar-verklaring van eenige perceelen in de Breedstraat, door den Gemeenteraad toch, overeenkomstig het advies der Gezondheids-commissie, de onbewoonbaar-verklaring werd uitgesproken.

Te Gouda geschiedde echter juist het tegendeel. Daar toch weigerde de Gemeenteraad met het voorstel der Gezondheids-commissie en van Burgemeester en Wethouders voor onbewoonbaar-verklaring mede te gaan en dergelijke beslissing staat, helaas! niet op zich zelf.

Sc. Hg.

BOEKBEOORDEELING.

Het inrichten van bliksem-afleiders. Van de hand van Dr. D. van Gulik is verschenen bij den boekhandelaar P. Noordhoff te Groningen een werkje getiteld: »Beveiliging tegen bliksemschade.

Het komt ons voor, dat bedoeld werkje voorziet in een bestaande leemte op het gebied van bliksem-afleiders, want het behandelt op duidelijke en beknopte wijze de samenstelling, inrichting en het plaatsen van bliksem-afleiders. De inhoud is verduidelijkt door een 60-tal degelijke figuren, die een ieder, zelfs den minst ontwikkelde, in staat stellen zich een helder beeld van het geschrevene te vormen.

De locomotief. Aflevering no. 12 van het werk »De locomotief« verscheen eenigen tijd geleden, uitgaaf van Stemler's boekhandel te Amsterdam.

Deze aflevering, in 't bijzonder gewijd aan de beschrijving van remtoestellen bij spoor- en tramwagens, past volkomen bij de vorige afleveringen. De inhoud en de zorgvuldig uitgevoerde teekeningen lokken uit tot aanbeveling.

Iets over electriciteit. Bij den heer P. Noordhoff te Groningen is verschenen een handig boekje, bestemd om oningewijden een goed begrip te geven van de verschillende benamingen in de leer der electriciteit en in de praktijk der electro-techniek in gebruik.

De inhoud bestaat hoofdzakelijk uit een opsomming van een groot aantal proeven, alle betrekking hebbend op de werking van den electrischen stroom, de samenstelling en eigenschappen van galvanische elementen, meettoestellen enz.

Het boekje, groot 108 bladzijden, draagt den titel: »Ampère, Ohm, Volt en Watt«, laat zich zeer goed lezen en begrijpen. Het doet den schrijver R. H. Dewald alle eer aan.

Van Gendt's Bouwkalender. De bouwkalender van van Gendt, voor 1905, is een handig zakboekje, met niet minder zorg bewerkt dan die der voorgaande jaren. Het is uiterst handig en gemakkelijk, voor Technici van zeer veel waarde.

DERTIENDE JAARGANG, No. 7. ZATERDAG 18 FEBRUARI 1905

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTEUR: H. WALENKAMP, BUIKSLOTERLAAN 8, TE AMSTERDAM.
BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorzitter, Johs. B. LAMBEEK Jr., H. WALENKAMP, JAC. P. WORMSER EN JOZEF TH. J. CUYPERS.
VASTE MEDEWERKERS
K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDAN EN C. W. NIJHOFF

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12.—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10.—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANT-LEDEN f 7,50.

STUKKEN VOOR HET WEEKBLAD TE RICHTEN AAN DEN REDACTEUR, BUIKSLOTERLAAN 8 TE AMSTERDAM, ID. VOOR HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Johs. B. LAMBEEK Jr., RINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTR. v. h. GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e Secr. v. h. BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen. — Over de beteekenis van den tempel in het godsdienstig leven van de Grieken. — Eert uwe voorgangers. — Nieuwe uitgaven. — Berichten. — Coöperatief bouwen. — Het moderne snelverkeer. — Vloeibare lucht. — Nog iets over het bepalen van segmentbogen. — Rectificatie.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Als gewoon lid wordt voorgesteld de heer H. Th. Wijdeveld, bouwk.-teekenaar; door de heeren Th. Philippi en Jan Stuyt.

Als buitenlid, tevens abonné van „de Architect", is toegetreden de heer Joh. D. Looyer, architect, Secr. v/d. Haagschen Kunstkring.

Van „The American Institute of Architects" is ten geschenke ontvangen het tweede deel van het prachtwerk: „The History of the United States Capitol".

Een der medewerkers aan de prijsvragen 1904 verzoekt uitstel van den termijn van oplevering, tot 1 of 15 April. Bezwaren tegen dit verzoek worden ingewacht vóór of op Donderdag a.s.

De 1189e vergadering zal gehouden worden op Woensdag 22 Februari e.k., 's avonds 8 ure, in het Genootschapslokaal „Parkzicht".

AGENDA:

A. Notulen en ingekomen stukken.
B. Ballotage van den heer H. Th. Wijdeveld, voorgesteld door de heeren Th. Philippi en Jan Stuyt.
C. Voordracht van den heer Ant. Molkenboer, over de Scènische uitbeelding der figuren uit Wagner's „Ring des Nibelungen", met Kunstbeschouwing.
D. Bespreking der event. vertegenwoordiging van 't Genootschap op het 7e Internationaal Congres van Architecten te houden in Londen. (Zie meded. „Architectura" no. 6).
E. Verkoop van eenige tijdschriften (genoemd in no. 4. d.d. 28 Jan. j.l.).

OVER DE BETEEKENIS VAN DEN TEMPEL IN HET GODSDIENSTIG LEVEN VAN DE GRIEKEN. . . .

Voordracht gehouden voor het Genootschap „Architectura et Amicitia", op 7 Februari 1905. . . . . .

I.

Kunst is vorm." Ziedaar onder de vele formules, in welke de mensch heeft getracht zijn wenschen en verwachtingen omtrent de kunst te belichamen, zeker wel de kortste — doch niet de beperkste. Het is de definitie van Aristoteles, en in het Grieksch klinkt hare korte formuleering nog diepzinniger, omdat het Grieksche woord voor kunst (techné) duidelijker zijne afkomst verraadt: techné is scheppen. En zoo wilde de veelzijdige denker, wiens eigen scheppende geesteskracht doorwerkt tot op onzen tijd toe, feitelijk dit zeggen met zijne bepaling: Onze scheppende kunst is het in vorm belichamen van de idee der schoonheid, wier rijk, maar op zich zelve onveranderlijk wezen zich in de ziel van elk onzer op persoonlijke wijze openbaart.

Het ligt niet in mijne bedoeling, met U de vraag onder de oogen te zien, in hoeverre de definitie van Aristoteles juist weergeeft, wat gij of ik onder kunst verstaan. Belangrijk echter is ze reeds hierom, dat zij rekening houdt met de vraag uit welker strijdvaardige bespreking zooveel schoonheid en zooveel teleurstelling geboren wordt: Wat moet het meest gelden in de scheppende kunst, de frissche oorspronkelijkheid of de smaakvolle navolging? In ieder geval snijdt Aristoteles' bepaling den pas af aan dien verlammenden twijfel, die aarzelend vraagt: Is er wel zoo iets als oorspronkelijkheid? Blijft den mensch nog wel iets anders over dan op zijne wijze te herhalen wat lang vóór hem, schooner en beter dan hij het vermag, is gewrocht?

Kunst — zoo bedoelt immers Aristoteles — is eeuwig, zonals het ideaal dat zij nabeeldt eeuwig is. Maar in ieder geslacht openbaart dat ideaal naast de bekende trekken nieuwe lijnen van haar nooit ten volle gekend beeld.

Waartoe al deze philosophie? zoo zult gij vragen. Mijne Hoorders, ik heb eene dergelijke inleiding noodig om U duidelijk te maken wat mij, leek in een kring van ingewijden, vrijmoedigheid geeft tot U, die kunstenaars zijt, te spreken over een onderwerp uwe kunst betreffend. Niet omdat ik meen zooveel van kunst te weten, maar omdat ik iets van de oudheid meen te verstaan, besloot ik tot U over den Griekschen tempel te spreken. Immers — indien

ik mij niet bedrieg — is op geen gebied zoo duidelijk als op dat der architectoniek aan het licht getreden, dat de zooeven aangeroerde strijdvraag aangaande den voorrang van oorspronkelijkheid of navolging onmogelijk door de uitsluitende bevoorrechting van één dier beide richtingen zou kunnen worden beslecht. Inderdaad zou een bouwkunstenaar, die volstrekt oorspronkelijk zou willen zijn, niet anders dan den volslagen terugkeer tot het barbarisme prediken.

De overtuiging, dat alzoo ook naar Uwe meening historische kennis een van de meest onmisbare eigenschappen van den hedendaagschen — zelfs van den meest „modernen" bouwkunstenaar is, geeft mij aanleiding heden het een en ander over den Griekschen tempel mee te deelen: natuurlijk niet als architect, maar uitsluitend als litterator. Ik ga U niet verhalen hoe de Grieksche tempel gebouwd was — dat weet Gij beter dan ik! — Maar ik wel trachten de beteekenis in het licht te stellen, welke de tempel in het godsdienstig leven der Grieken heeft gehad. Mijne bedoeling hiermede is, zoor een deel althans, daarbij ook — zonder herhaaldelijk daarop te wijzen, duidelijk te doen uitkomen, hoe groot en hoe essentieel het verschil is van het karakter der oude tempels aan de eene, en der christelijke — Katholieke zoowel als bijzonderlijk Protestante — kerken aan de andere zijde. Want al heeft somtijds de christelijke bouwkunst, in een oogenblik van klassicistische afdwaling, getracht in het uiterlijk eener kerk — als in de Parijsche Madeleine — de stille majesteit der Corinthische zuilen-orde dienstbaar te maken aan de verheerlijking van nieuwere religie, en al is een enkele maal — zooals met het Pantheon te Rome is geschied — een oude tempel bijna onveranderd voor den Katholieken eerodienst aanvaard, toch is de christenkerk zelfs in haren oorsprong van de oude tempels gescheiden: niet uit den tempel, maar uit de basilica is de christenkerk geboren.

De meer dan half ironisch bedoelde lofspraak, waarmee Paulus in zijne Areopagus-rede de Atheners begroet als „overgodsdienstig", is zonder ironie in waarheid op de oudste Grieken toepasselijk. Voor den ouden, geloovigen Griek, is de natuur vol Goden. In alles, waar niet zijn oog of oor de vraag van het waarheen of vanwaar van zelf en op volkomen begrijpelijke wijze, als het ware in tastbare taal, beantwoordt, ziet hij de hand der Goden. Gaat hij langs het strand: in het donderend gedruisch der nooit rustende zee hoort hij den dreigenden toon van den machtigen God, gelijk in het klaterend kabbelen van de beek de murmelende stem der nymfen hem lachend toezingt. Hij zaait zijn zaad en zie — uit de donkere geurende aarde komt de golvende graanzee te voorschijn: Wie doet ze groeien, die halmen, zoo het niet de stille aardgoden zijn, wien glimlach hij ziet wuiven over het geelblonde veld? In het wonderbare kleurenspel van den zonsondergang onthult zich voor zijn oog de pracht van der Goden geheimzinnig rondgaan, en het kille duister van iedere grot fluistert hem toe, dat dáár hun mysterie zich verschuilt.

Maar ofschoon hij alzoo — reeds lang ontkomen aan de boeien van het fetischisme, den stoet zijner Goden, wier aantal in waarheid ontelbaar is, niet meer gekluisterd denkt aan één bepaalden boom, één rots, één grot, toch groeit in hem de overtuiging, dat elk der Goden, die zijne vroomheid (of ook wel zijn vrees) vereert, bepaalde plekken heeft hem boven anderen dierbaar. Voor zoover in hun wezen zich voor hem de geheimzinnige krachten der natuur belichamen, zijn die lievelingsplekken stille plaatsen in 't woud, rotspunten aan de zee, bergtoppen, eenzaam zich verheffend in de klare lucht, dikwijls zeer dikwijls ook grotten, zooals ons die vooral op Creta nog bekend zijn. En waar daarentegen niet de natuurkrachten, maar de geest der afgestorvene Voorvaderen in zijn geloovige voorstelling goddelijke gedaante heeft aangenomen: hoe zou daar elders dan aan den huislijken haard die lievelingsplek zijn te zoeken?

Op die plaatsen verwacht hij het meest de begeerde hulp van zijnen God te verwerven: aan die plaats zoekt hij zijnen God te binden door getrouwelijk aangeboden gaven. Uit steenen, geraapt langs den weg, stapelt hij zijn ruw altaar op en wat hij den God heeft aan te bieden hangt hij op aan dat altaar of legt het op de treden. Straks heeft zijne kunst geleerd dit outer te vormen: van behouwen steen richt hij een kubus op — of hij geeft zijn altaar den vorm van een boomtronk, een korte zuil. In verloop van tijd zal zijn onhandige beitel op de wanden een voorstelling griffelen, straks komt de kunst het versieren met fraai gehouwen klimop of acanthus of omringt het met beeldwerk. En eens zal er een tijd komen, dat uit het oude brandoffer-altaar een gebouw blijkt geboren, zelf aan een tempel gelijk. Het groote Zeus-altaar van Pergamum, door de onwaardeerbare toewijding der Duitschers in zijn geheel te Berlijn weer opgebouwd, is nog zeven meter breeder dan het Atheensche Parthenon, en in zijne lengtezijde bijna half zoo diep.

Ik vestig op dit feit, waarmee ik schijnbaar een verwarrenden chronologischen zijsprong doe, opzettelijk de aandacht, omdat hierdoor duidelijk uitkomt, dat altaar en tempel volstrekt niet noodwendig bij elkaar behooren. De Homerische dichters, die in hunne zangen met uit der aard niet altijd nauwkeurige kennis den toestand eener twee à drie eeuwen vóór hen bloeiende beschavings-periode beschrijven, leefden zelf in eenen tijd, dat allerwege in Griekenland tempels bestonden. En wel is waar spreken zij er van, hoe de door hen bezongen helden hier en daar den Goden „welgevallige woningen" hadden gebouwd; maar — wie met het glas der archaeologie gewapend vraagt, hoe die woningen er dan wel zullen hebben uitgezien, die kan niet anders dan tot het besluit komen, dat deze Godenhuizen nog zeer elementair waren. Nog schemert in die liederen de herinnering aan de eenvoudige loofhut, die de eerste tempelvorm is geweest: een plaggen hut op palen: bescheiden woning, eerst voor den onzichtbaar tegenwoordigen God, straks voor het ruw gesneden beeld dat zijn persoon vertegenwoordigt.

Het ligt buiten het bestek der taak, die ik mij voor hedenavond heb gesteld, in bijzonderheden de wijze te schetsen, op welke zich uit die allerprimitiefste godenhut de heerlijkheid van den tempel heeft ontwikkeld; al zal de gang onzer bespreking ons straks herhaaldelijk brengen tot den langen weg, die ligt tusschen den gevel van het eenvoudigste Godshuis (met zijne ruwe palen tot schraging van de daklijst) en die wonderbare harmonie van het zuilensysteem, dat den tempel van Paestum omkranst. Voor het oogenblik wijs ik er alleen op, hoe met den oorsprong dier loofhut de tempel ook in zijne afwijkende vormen de verwantschap verraadt. Terwijl in den regel de oudste Grieken de woning voor hun God bouwden naar het voorbeeld van hunne eigene huizen, bewaren sommige, en niet juist altijd de oudste tempelvormen een herinnering aan uitheemsche modellen. Bijenkorf-vormige hutten, draagbaar soms, waren in enkele streken die godenkapellen geweest. Het was dus niet eens bouwmeesters willekeur, die b.v. aan de Sibylle-tempel te Tivoli zijn ronden vorm gaf, of aan dien schilderachtigen rondtempel, waarin thans op het pleintje voor Ste. Maria in Cosmedin aan den oever des Tibers, Ste. Maria de Sole eene bescheidene huisvesting vindt.[1]) — Deze uitzonderingsvorm is daar om den regel te bevestigen: de ontwikkelings-geschiedenis van den Grieksche tempel in zijn begin is de geschiedenis van de oude Vorstenwoning. De tempel is, zooals trouwens de Grieksche naam aanduidt

(naos = woning, een huis), in den eersten tijd althans, zóó zeer aan het uiterst eenvoudige Vorstenhuis gelijk, dat bij de opgravingen op den Hissarlik-heuvel, waar eens Troje stond, het grondvlak van een gebouw niet zelden de vraag volkomen onbeslist laat, of men met een tempel of met een woonhuis heeft te doen.

De vrome offervaardigheid, heeft intusschen die gelijkheid spoedig opgeheven. Het platte dak, practisch slechts in landen met geringen regenval en uit het Oosten mee naar Griekenland gebracht, is waarschijnlijk ook in menige bijzondere woning betrekkelijk spoedig door een nokdak vervangen; maar bij den tempel maken weldra ter wille van de kostbaarheid de gebakken tegelpannen plaats voor gekleurden steen en straks marmer. Het gevelveld, in den voorwand ontstaan door de heffing van het dak uit zijn horizontalen stand, is zonder twijfel ook bij de menschenwoningen niet altijd onversierd gebleven; dit leeren ons reeds de oude steenen aschkisten in huisenvorm, die in de Etrurische graven zijn gevonden. Maar terwijl zeker in de versiering van den huisgevel de smaak eenvoudig bleef, en men zich met een enkel geometrisch motief, een schild op den vijand buitgemaakt, een dierenfiguur — wellicht een adelaar met uitgeslagen wieken de ruimte vullend — tevreden stelde, heeft ongetwijfeld in den tempelbouw zich vooral op dit punt kunstzin en offervaardigheid spoedig doen gelden. Eerst door de beschildering van het tympanum, straks door reliefs, nog later door die geheel vrijstaande beeldgroepeeringen, welker ontwikkeling uit de oude archaische stijfheid tot de vindingrijke schikking van den grooten tijd zulk een boeiend onderwerp van studie geeft aan ieder, die den strijd tusschen traditie en originaliteit in de antieke kunst nagaat. Onze taak kan dat op dit oogenblik niet zijn. Maar wel ligt het op onzen weg er op te wijzen, dat de betrekkelijk snelle ontwikkeling van den Grieksche tempel uit zoo hoogen eenvoud tot de kostbaarheid waarvan zelfs zeer oude vondsten getuigen, hare verklaring vindt in den samenhang van den tempel met het staatsleven.

(Wordt vervolgd.)

---

1) **Naar aanleiding van eene aanteekening des verslaggevers van mijne lezing in No. 6 van dit blad wijs ik er op, dat in het bovenstaande slechts van den uit de oudste loofsutten verklaarbaren, afwijkenden vorm, der rondtempels wordt gesproken, met van eenige «verwantschap met den oorspronkelijken houtbouw» bij Grieksche tempels als die van Paestum. Natuurlijk berust ook de door mij aangenomen verwantschap van den rondtempel met de oude loofhut op veronderstelling, maar deze veronderstelling is vrij wat minder ongerijmd dan die, welke de verslaggever mij in den mond legt, en zij wordt o. a. gesteund door het feit, ons uit Pausanias (X 5,9) bekend, dat het oudste heiligdom van Apollo te Delphi, loofhutvorm had, terwijl ook in den overouden eeredienst van Vesta de Romeinsche traditie den ronden vorm trouw bewaarde.**

EERT UWE VOORGANGERS!

De gansche kring der Architecten, zoowel in het Buitenland als hier, vierde feest op den 70sten geboortedag van onzen Hollandschen Meester, Dr. P. J. H. Cuypers.

„Architectura" gaf een feestnummer. Ieder der leden beijverde zich om zóó groot een kunstenaar te prijzen.

In het hoofdartikel in ons feestnummer van 16 Mei 1892 konden wij o. a. het volgende lezen:

«Bij het optreden van Cuypers, heerschte het pleister en de wakwast almachtig over wanden en zolderingen, over verschillende materialen, zonder onderscheid van hun aard.

Reeds aan de Antwerpsche Academie streed hij voor de natuurkleur van den baksteen, — waarneven de natuursteen dan ook vervloos moet blijven, terwijl van het hout de nerven door den transparanten bijts zichtbaar moesten zijn.

Deze opvatting vond zeer langzaam ingang bij het publiek.»

En verder:

«Cuypers heeft door zijne vestiging te Amsterdam en den daaropvolgenden aanleg der Vondelstraat dit stadsgedeelte gered voor smakeloose uitbreidingsmanie.

De kerk van het H. Hart in de Vondelstraat — gewoonlijk Vondelkerk genoemd, mag hier een plaats hebben als herinnering aan dat vriendelijk stadskwartier. — waarmede men voor Amsterdam begon, met beter huizen te stichten die bij den eenvoud der bouwwijze toch van goeden smaak getuigen.»

En verder nog dit:

«De veelzijdigheid waartoe de bouwmeester geroepen is, wordt door deze enkele platen reeds voldoende in het licht gesteld, bouwwerken zijn daar om te bewijzen hoe een Cuypers die taak heeft volbracht.»

De schrijver zal onder het schrijven van dezen laatsten zin, zekerlijk óók gedacht hebben aan het vroeger „Café Vondel".

Dit bouwwerk bewees hoe een Cuypers die taak heeft volbracht!

Helaas! het bewijst het niet meer.

Verminkt staat het heden.

Was het niet genoeg voor den grooten grijzen Meester, dat een zijner schoonste werken in vlammen opging?

De schoone Vondelkerk, zoo wonder heerlijk van conceptie, we hebben haar zien branden! Groot was zij nog in haar val. De groote toren, plots gezet in een zee van vuur, door fellen wind aangewakkerd, zijn leien afschuddend gelijk een boom zijne bladeren.

Daarna, gelijk een vurige oven, vol heerlijk schoonen vlammengloed.

Waarlijk, het was een verheven schouwspel!

Maar er was smart in menig hart over het verlies van zulk een schepping!

Onze Minister voelde dit.

Dadelijk zond hij een rondschrijven aan de gemeentebesturen om te waken voor de oude gebouwen, en de loodgieters het gebruik van open vuurmanden te verbieden.

We weten het wel, dit bouwwerk zal worden herbouwd, en geheel in den ouden vorm.

De Meester zelf zal het doen.

Maar leef nog eens over wat eens doorleefd is! Het is immers niet mogelijk! Evenzoo is het toch ook met onzen arbeid waar wij geheel onze ziel in hebben gelegd.

En vooral met een arbeid van Dr. Cuypers moet dit het geval zijn geweest.

Was het niet genoeg voor den Meester, dat aan zijne grootste schepping, het Rijksmuseum, zal worden verbouwd?

Dat een aanbouwsel zal worden gemaakt aan den schoonen achtergevel?

Nog begrijpen wij niet, waarom het niet mogelijk was in den achterwand der Rembrandtzaal ramen te maken, de zaal zelve anders in te richten, en de „Nachtwacht" te plaatsen waar nu de „Schuttersmaaltijd" hangt.

Maar wederom: De Meester zelf zal het doen! En hij zal het doen op eene wijze, den Meester waardig!

Hier staan wij voor het onherroepelijke!

Geheel anders is het echter, waar aán een zijner werken de hand geslagen wordt, zóó, als nu geschied is, bij het vroegere „Café Vondel".

Gaat het gebouw zien!

Het perceel werd gekocht door eene vereeniging, die er trots op gaat, dat zijne stichters waren de beste bouwmeesters der wereld. De symbolische kleuren der Vereeniging zijn, naar ons verteld werd, wit en blauw. Is het daarom echter noodzakelijk, dat al het houtwerk van de gevel in deze kleuren geschilderd wordt? Oók wanneer het in strijd is met het karakter van het gebouw?

We weten, dat Dr. Cuypers zeer veel waarde hecht aan kleur, en direct bij het ontwerpen de kleuren vaststelt. De profileering van het hout staat hiermede in het nauwste verband. Nu is het toch niet geoorloofd dit over het hoofd te zien.

Was het niet voldoende deze kleuren alléén toe te passen aan het nieuwgebouwde perceel hiernaast?

Het gebouw moest ingericht worden naar de behoefte dezer Vereeniging. Dit was een practische eisch. Een bordes moest voor het gebouw worden geplaatst. Nemen we aan, dat ook dit noodzakelijk was.

Maar was het ook soms noodzakelijk om dit bordes geheel te portlanden, en ramen, in het sousterrein geplaatst, te maken van een vorm, strijdend met het gebouw zelve? Een verbinding moest gemaakt tusschen het oude en het nieuwe gebouw, waardoor de aardige zijbouw werd ontsierd.

Maar, waar het nieuwe gebouw op zich zelf zonder deze verbinding één symmetrisch geheel vormt, was het dan niet mogelijk geweest dezen tusschenbouw te ontwerpen, passende bij het oude?

Waarlijk, we kunnen in dit alles niet anders zien, dan een roekelooze negeering van het oude schoon, dan een minachting van het werk des grooten Meesters!

Nóg kan de fout gedeeltelijk hersteld!

En betrekkelijk met geringe kosten.

1e. Door het geportlande bordes te vervangen door een bordes opgetrokken van den gevelsteen van het oude gebouw.

2e. Door het houtwerk van den gevel te brengen in de kleur, die het vroeger had (desnoods, wanneer de gevel wederom beschildering behoeft).

3e. Door hetgeen op het bordes geplaatst zal worden (misschien een hek?) te maken in den stijl van het oude.

Laten we bedenken dat, waar éénmaal een dergelijke daad verricht is, geen der werken onzer meesters veilig meer zijn.

Wat nu geschied is, wellicht door een architect geschied is, kan gevolgen na zich slepen, die wij eerlang zouden betreuren.

Eeren wij daarom onze voorgangers en waar al reeds zoo veel verdeeldheid heerscht onder de architecten, laten ze dan toch in dit opzicht aan één gesloten blijven tot behoud hunner scheppingen

9 Febr. 1905. WORMSER.

NIEUWE UITGAVEN.

Van de »Geschriften van de Nederlandsche Vereeniging ter bevordering van het Schoonheidsbeginsel in het Onderwijs« ontvingen wij No. 1 »Het Doel« door J. D. Ros. (Rotterdam, W. L. en J. Brusse, f 0.25.)

In een volgend nummer hopen wij dit werkje te recenseeren.

— Dr. D. van Gulik: Beveiliging tegen Bliksemschade, P. Noordhoff, Groningen.

BERICHTEN.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID TE HAARLEM.

Door den Directeur van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem worden pogingen in het werk gesteld om in den loop van dit jaar in genoemd Museum eene tentoonstelling te organiseeren, betrekking hebbende op de aesthetische ontwikkeling van het kind.

Zij verzoekt allen, die daartoe in staat zijn en roeping gevoelen, aan deze tentoonstelling hunne medewerking te verleenen door goede werken te geven en bijdragen te leveren, zich met hem in verbinding te stellen.

Er zal worden onderzocht hetgeen op genoemd gebied in het buitenland werd verricht, terwijl het voornemen bestaat den catalogus, die van deze tentoonstelling zal uitgaan, zóó in te richten, dat hij voor belangstellenden als leidraad zal kunnen dienen.

Nadere bijzonderheden omtrent organisatie, alsmede het juiste tijdperk, waarin deze tentoonstelling zal worden gehouden, zullen later worden bekend gemaakt.

VREDESPALEIS.

Men meldt uit Den Haag aan het Handelsblad:

De minister van buitenlandsche zaken heeft het corps diplomatique, dat hem Woensdag op zijn wekelijkschen receptiedag inlichtingen vroeg omtrent den stand der quaestie van de plaatsing van het Vredespaleis, geantwoord niets anders te kunnen mededeelen dan dat de regeering de zaak in ernstige overweging houdt. Hij hoopte intusschen weldra eene mededeeling omtrent de zaak te kunnen doen.

Afgescheiden hiervan vernamen wij, dat de gemachtigde van de eigenaresse van het terrein aan den Benoordenhoutschen Weg bereid blijft mede te werken tot plaatsing van het Paleis op dit terrein.

— **Het hoofdbestuur van de Mij. tot Bev. der Bouwkunst ontving, in antwoord op zijn schrijven van 14 Januari j.l. aan het bestuur der Carnegie-stichting, van dit bestuur de mededeeling, dd. 9 Febr. 1905, dat het besloten heeft: neevens eenige speciaal uitgenoodigde architecten, tot mededinging in den wedstrijd voor het gebouw voor het Intern. Hof van Arbitrage, toe te laten alle bouwkundigen, onverschillig van welke nationaliteit.**

Uit het schrijven blijkt tevens, dat het bestuur der Stichting, bij ontvangst van het schrijven van het hoofdbestuur, reeds in overweging had genomen in hoeverre het de mededinging in zake de internationale prijsvraag meer algemeen kon openstellen.

— **In de »Wereldkroniek" vinden wij reproducties van eenige schilderijen van W. A. Wasseraar, den door Toorop ontdekten Katwijkschen schilder, en van een paar beeldjes van Chr. v. Wijk.**

ST. LUCAS.

In het gebouw der Veren. St. Lucas is 12 dezer eene tentoonstelling geopend van werken, vervaardigd door de heeren Ferwerda en Mendes.

UIT DEN STEENTIJD.

Met een belangrijke verzameling voorwerpen van hoogen ouderdom is thans het ethnographisch museum in het Trocadero-paleis te Parijs verrijkt. Zij zijn opgedolven door de expeditie van Foureau in de Sahara bezuiden Algerië over een oppervlakte van 15 graden van noord naar zuid en van 8 graden van west naar oost, tusschen Ouargla en Aouderas. Daar werden, op meer dan 200 plekken, een groot aantal (ruim 6000) voorwerpen uit den steentijd gevonden, waarvan de meeste nu, wel geordend, in het museum ter bezichtiging zijn gesteld.

TECHNISCH GEDEELTE.

Alle stukken de redactie betreffende, dus ook vragen te adresseeren

Aan de Redactie van »ARCHITECTURA" TECHNISCH GEDEELTE
Valeriusstraat 64,
AMSTERDAM.

COöPERATIEF-BOUWEN

(Slot) DOOR M. P. DE CLERCQ.

Het gevaar daarbij: is persoonlijk worden en afdwalen in bijzaken, die de aandacht voor het hoofddoel in gevaar brengen. Juist daar moet de voorzitter voor waken en daarom zij men voorzichtig in de keuze van dien voorzitter, hij moet tact hebben om het ernstige met het vroolijke te verbinden, zonder dat de vroolijkheid aan de degelijkheid te kort ga doen.

De laatste vraag, die ik thans nog zal behandelen, is: op welke wijze de oprichting van coöperatieve bouwvereenigingen het beste ter hand wordt genomen?

Vooral niet te veel personen moeten opgenomen worden in het consortium dat coöperatief wil gaan bouwen, want dan krijgt men eindeloos lange vergaderingen, zonder tot resultaten te komen. Een vijftal b.v. is erg aan te raden. Die stellen zich eerst op de hoogte van eenige bijzonderheden, hetzij door schriftelijk of wel door persoonlijk in te winnen inlichtingen bij reeds bestaande dergelijke vereenigingen, hetzij op zoodanige wijze als daartoe het meest geschikt zal worden geacht.

Ook is het wel goed, wanneer zulk een beperkt aantal personen eens informeer wat voor geschikt bouwterrein er al zoo te krijg is, met de prijzen die daarvoor gevraagd worden en als er een onder hen is die met het bouwvak bekend is, kan hij een voorloopig schetsje maken van de huizen of woningen, zoo als voorloopig het plan is die eventueel te bouwen.

In het kort, alvorens de kennissen te vragen ook mede te doen, is het zeer wenschelijk een kern te hebben, die er al zooveel van weet, dat zij menige vraag dadelijk goed kan beantwoorden en daarbij blijk geeft van degelijk onderzoek. Zoo doende wordt veel onnoodig gepraat vermeden en worden aanstonds spijkers met koppen geslagen. Als men iets gaat behandelen, waarvan iedereen nog maar een bitter klein beetje weet, spreekt het immers van zelf, dat allerlei bezwaren en moeilijkheden te berde komen, die niet afdoende toegelicht en weêrsproken kunnen worden. Ook al kan dit zelfs, dan heeft dit toch nog geen gewenscht gevolg, omdat men bij zich zelf denkt „och, die weet er niets meer van dan ik".

Blijkt evenwel, dat door enkelen de zaken reeds ter dege onderzocht zijn, dan verandert het geval. Een paar degelijke antwoorden, die van dat onderzoek blijk geven, op de in den regel bij iets nieuws te berde gebracht wordende bezwaren en vaak waanwijze opmerkingen, maken daaraan dadelijk een einde, omdat ieder der niet zoo geheel op de hoogte zijnden dan aanstonds voelt, hoe de anderen reeds eene majoriteit bezitten, bij behandeling van iets nieuws van zooveel groote waarde.

Het gaat hiermede als bij het raadplegen van erkende specialiteiten, want die eenmaal maar gecenseerd wordt het te weten, kan heel wat invloed uitoefenen. Ook bij coöperatief-bouwen is het raadzaam, dien goeden invloed er van te benuttigen niet alleen, ter voorkoming van noodeloos gerekte vergaderingen, doch ook om het welslagen van het doel meer te bevorderen.

Drie bestuursleden zijn in den aanvang voldoende, n.l. een voorzitter, secretaris en penningmeester; bij voorkeur zijn deze uit de evengenoemde kern te kiezen, maar een bepaald vereischte is zulks niet. Voor alles moeten dat personen zijn, goed berekend voor de aan die functiën verbonden werkzaamheden en is er b.v. onder de kennissen een die niet mede kan doen, omdat hij reeds vrij woont door zijne maatschappelijke betrekking, maar als voorzitter, secretaris of penningmeester veel beter geschikt is dan een der aangeslotenen, dan handelen de leden verstandig, toch dien persoon te vragen of hij die functie wil waarnemen, niettegenstaande het lidmaatschap der vereeniging voor hem geen reden van bestaan heeft. Men kan deze moeite van een niet-lid later altijd wel door eene gratificatie of een geschenk erkennen en beloonen.

Ook de contributie is nog een voornaam onderdeel van deze laatste vraag. Dat die dadelijk bij meerderheid van stemmen vastgesteld en zeer prompt betaald moet worden, begrijpt iedereen. Zij moet niet te hoog en niet te laag wezen; is zij te hoog, dan wordt zij op den duur voor menigeen wellicht te bezwarend, want alvorens de huizen gereed zijn, is zij eene extra-uitgaaf zonder dadelijk voordeel. Te laag mag zij vooral ook niet wezen, omdat er later veel gemakkelijker geld te krijgen is, indien blijkt dat de coöperators reeds een behoorlijk bedrag, in evenredigheid hunner financiëele krachten, in de kas der vereeniging hebben gestort.

Bovendien is er nog, op grond der ervaring, een feit te constateeren, dat inderdaad een allesbehalve aangenaam verschijnsel genoemd mag worden. Het gebeurt namelijk zoo dikwijls, dat de keuze moet vallen op een eenigszins afgelegen bouwterrein, omdat de prijs daarvan en de medewerking van den eigenaar zoozeer aanbeveling verdienen. De leden der vereeniging hebben begrepen, dat het zoo alleen kan en hoewel menigeen daarvan liever wat dichter bij zijn werk zou wonen, over dat bezwaar zijn zij ten slotte heengestapt, wetende hoe daar de genoemde vele voorbeelden van coöperatief-wonen tegenover staan.

Niet alzoo echter dikwijls de huisgenooten en familieleden. De eersten zijn nog maar zoowat van die voordeelen doordrongen en de laatsten hebben er hoegenaamd geen belang bij, zoodat zij het lastig vinden bij bezoeken enz., zooveel langer te zullen moeten loopen. Menig lid werd daardoor zoo bewerkt en moest er zooveel over hooren, dat hij ten slotte uit het consortium trad, alvorens nog met den bouw begonnen was en dit later zeer betreurde.

Tegen dit euvel wordt het beste gewaakt met de bepaling, dat van betaalde contributiën, alvorens de huizen coöperatief bewoond zijn, niets wordt terugbetaald, dan alleen een gedeelte bij vertrek uit de gemeente en geheel, na aftrek van het evenredig aandeel in reeds gemaakte kosten, bij overlijden, aan de erfgenamen.

Iedereen begrijpt, hoe het verlies van de reeds gedane contributiën dan menigeen weêrhoudt van deze handeling, in strijd zoowel met de belangen van zich zelf als met die van de gemeenschap.

HET MODERNE SNELVERKEER,

door H.

Met bijna zenuwachtige overspanning, rusteloos als het rollende rad van den tijd, werkt de menschelijke energie aan de volmaking der moderne verkeersmiddelen, om het groote doel, de hoogst mogelijke snelheid, zooveel mogelijk te naderen.

Techniek en wetenschap houden zich beide daarmede ijverig bezig, de eerste door het gebruik van het beste materiaal, de constructie van nieuwe, beter werkende machines en het benuttigen van alle denkbare voordeelen, de laatste door de wetenschappelijke oplossing van moderne problemen, het maken van zoo nauwkeurig mogelijke berekeningen.

De gemoedelijke reiswagen van de vorige eeuw moest wijken voor den spoorwagen, het van de luimen van den wind afhankelijke zeilschip, voor de stoomboot, en het verdringen van een massa rij- en voertuigen door automobielen is nog slechts een kwestie van tijd.

Het snelverkeer is het karakteristieke der twintigste eeuw en derhalve spreekt het van zelf, dat bij de waardebepaling onzer tegenwoordige verkeermiddelen de snelheid als de voornaamste factor geldt.

Bij de in den herfst van 1901 in Duitschland gehouden militaire oefeningen op een baan van 23 kilometer bedroeg de grootste bereikte snelheid 160 kilometer per uur, met electrische drijfkracht.

En toch is deze snelheid nog lang niet de grootste.

Amerika en Engeland wedijveren sedert geruimen tijd in de snelheid van hun expresstreinen en ze naderen daarbij de grenzen van het bereikbare.

Bijna aan krankzinnigheid grenzende ritten zijn daarbij geen zeldzaamheid. De rit van New-York naar San Francisco duurt 5 tot 6 dagen en de afstand bedraagt 5000 kilometer. Men wil dezen afstand echter in de helft van den tijd in onafgebroken vaart afleggen.

Proeftochten met 160 kilometer zijn in Amerika al zeer bekend en een gemiddelde snelheid van 90 kilometer is op sommige lijnen, b.v. tusschen New-York en Chicago de gewone.

De Engelsche sporen blijven hierin niet achter. Op de lijn Londen—Exeter loopt een trein met een gemiddelde snelheid van 90 kilometer. De snelheid bedraagt 150 kilometer in maximum tot 30 kilometer in minimum bij gemiddeld 200 ton wagengewicht.

De snelste trein in Duitschland loopt tusschen Berlijn en Hamburg met een gemiddelde snelheid van 90 kilometer per uur.

In Frankrijk loopt een trein van Parijs naar Bayonne den afstand van 783 kilometer in 9 uur.

De grootst bereikbare snelheid met de locomotief wordt op 180 kilometer berekend. Daarbij moet de weg volkomen recht zijn en de wagentrein moet minder gewicht hebben dan de locomotief. Ook zouden daarvoor reuzenmachines noodig zijn, zooals tot heden nog niet werden gebouwd. Onze tegenwoordige sneltreinlocomotieven wegen 80 tot 100 ton (ton = 20 cent.). De bedoelde reuzenlocomotieven zouden het 7- of 8-voudige gewicht moeten hebben en de spoorwegen natuurlijk een veel zwaarderen bovenbouw, zoo zelfs, dat ze aanmerkelijk van de tegenwoordige zouden moeten verschillen. Het zou echter nog de vraag zijn, of de waarde van de meerdere snelheid dan kon opwegen tegen de aanmerkelijk hoogere kosten. We zullen ons dus voorloopig met een gemiddelde snelheid van 130 kilometer per uur tevreden moeten stellen.

Met het oog op de electrische spoor, het vervoermiddel der toekomst, mogen we echter op een veel grootere snelheid rekenen en we zullen spoedig met een snelheid van 200 tot 250 kilometer per uur door ons werelddeel vliegen.

Dit is niet een phantastisch droombeeld, maar reeds in zooverre werkelijkheid, dat men zich in Duitschland bezig houdt met plannen voor het aanleggen van zulk een lijn.

De behoefte aan electrische sneltreinen tusschen de groote steden bestaat en wordt steeds sterker gevoeld. We zijn echter nog ver van het doel verwijderd, alle groote steden op die wijze verbonden te zien.

Het is voorloopig ook nog niet te verwachten, dat de electrische drijfkracht de stoom spoedig verdringen zal. De electriciteit heeft bij het vervoeren van zware lasten en bij zeer groote afstanden altijd nog te veel nadeelen, terwijl de stoomlocomotief zich, wat snelheid en trekkracht betreft, in den laatsten tijd zeer sterk heeft ontwikkeld.

Wel is waar, is de grens der ontwikkeling bijna bereikt, terwijl de electrische drijfkracht pas begint zich te ontwikkelen en te verbeteren. Dat zien we het best bij de automobiel of motorwagen, het rijtuig der toekomst.

De electriciteit staat met benzine, spiritus en ook met de stoom in levendige concurrentie en volgens de meeningen van bekwame technici zijn slechts de electrische motorwagens geschikt, alle wenschen en verwachtingen te vervullen, en zullen zij aan de gruwzame beleedigingen van gehoor- en reukorganen van het publiek een einde maken.

Eer het echter zoover is, moeten nog een aantal technische problemen opgelost worden.

Voorloopig zullen de wagens met benzine- en spiritusmotor en de motorrijwielen de leiding wel houden, vooral omdat zulke voertuigen van de nieuwste constructie een snelheid hebben, grooter dan een locomotief. Motorwagens met een snelheid van slechts 50 kilometers per uur gelden bij de sportlui reeds niet meer als modern. Men gebruikt ze voor het vervoer van personen en goederen en ze zijn uitstekend geschikt om lokaalspoortjes te vervangen, omdat geen aanleg van een weg noodig, en het onderhoud minder kostbaar is.

Niet alleen op het vasteland, maar ook op het water tracht men de grootst mogelijke snelheid te bereiken. Tegenwoordig is het reizen op zee met de moderne reuzenstoomschepen een waar genoegen. Ze voldoen aan alle eischen, welke men zou kunnen stellen met betrekking tot een aangenaam verblijf, en ook de snelheid laat weinig meer te wenschen over.

Het Duitsche stoomschip „Kaiser Wilhelm der Grosse" legt per uur 22 zeemijlen af (1 zeemijl = 1855 meter) en het wordt slechts overtroffen door de „Deutschland", die 23 zeemijlen vaart.

Het eerstgenoemde schip heeft een machinekracht van 28000, het laatste van 33000 paardekrachten. De „Deutschland" is het snelste passagiersschip der wereld en het heeft slechts een concurrent in de „Kronprinz Wilhelm", die op zijn eerste reis naar New-York niettegenstaande het slechte weer den weg van 3045 zeemijlen aflei in 6 dagen, 10 uren en 15 minuten, d. i. met een gemiddelde snelheid van 19.74 zeemijlen per uur. De terugreis werd afgelegd in 5 dagen 9 uren en 48 minuten of 23.01 zeemijlen per uur.

Ook in andere landen heeft men stoomschepen met een snelheid van 19½ zeemijlen, doch deze blijven slechts dicht bij huis.

In Duitschland beproeft men nog steeds de snelheid te verhoogen, doch elders wordt berekend, dat een snelheid boven de 21 zeemijlen zich niet meer betaald maakt. In Engelsche en Amerikaansche vaktijdschriften is over deze zaak een levendige pennestrijd gevoerd, waarbij vooral de aandacht gevestigd werd op de omstandigheid, dat op booten met de grootste snelheid de 1ste klasse altijd het best bezet is.

Voor het reizend publiek is in den regel de snelheid van het verkeermiddel de hoofdfactor en de rest komt in de tweede plaats in aanmerking. Op de tegenwoordige booten wordt echter aan alles gedacht en men is er zoo goed gehuisvest als in het beste hotel.

Niemand zal dan ook, vooral met het oog op de groote voordeelen van het moderne snelverkeer voor handel en nijverheid den goeden ouden tijd terugwenschen, toen een reis naar Amerika eenige weken in beslag nam en een reis van Keulen naar Berlijn met de postkoets 14 dagen duurde.

Wanneer echter eenmaal de electriciteit als krachtbron de plaats van stoom heeft ingenomen, dan zullen we nog geheel andere dingen beleven, dingen waarvan onze wijsheid zich nu de rechte voorstelling nog niet weet te maken.

VLOEIBARE LUCHT,

door Fr.

Tot de zeer interessante uitvindingen en ontdekkingen van de laatste jaren behoort ongetwijfeld de vervaardiging van vloeibare lucht. Wanneer men leest, welke eigenaardige, ja wonderlijke eigenschappen deze stof blijkt te bezitten, dan is men geneigd, aan eenigen twijfel ruimte te geven, maar niettemin heeft men met onomstootelijke waarheid te doen.

Reeds voor een eeuw geleden beproefde een Engelsch scheikundige verschillende gassen als koolzuur, ammoniak, chloor onder aanwending van een buitengewonen druk in dropvormigen toestand te brengen, wat ook gelukte. Andere gassen als waterstof, zuurstof en stikstof boden zelfs weerstand aan een drukking van 3000 atmospheeren.

Een halve eeuw later ontdekte de scheikundige Andrews, dat voor elke stof een bepaalde temperatuur bestaat, waarboven het slechts in gasvorm bestaan kan, zoodat men met den hoogsten druk niet in staat is, het gas vloeibaar te maken.

Deze bepaalde temperatuur is bij alle gassen verschillend. Bij die bepaalde temperatuur behoort dan de inwerking van een bepaalde drukking. De drukking is weer afhankelijk van de temperatuur.

Het koolzuur b.v. kan bij + 31 gr. C. en eenvoudige drukking vloeibaar gemaakt worden. De dampkringslucht heeft echter een zeer lage temperatuur van — 140 gr. C.

en een drukking van 39 atm. noodig, om tot vloeistof verdicht te worden.

Om zulk een lage temperatuur te verkrijgen moeten andere vloeibare gassen als koolzuur, zwavelig zuur, enz. verdampt worden. In 1877 verkreeg Pictet langs dezen weg vloeibare zuurstof. In 1883 had men een machine gereed, waarmee men groote hoeveelheden vloeibare zuurstof kon maken. Maar daarmede was men nog steeds niet zoover, dat men de gewone lucht, welke wij inademen, vloeibaar had gemaakt.

In Mei 1895 vertoonde professor Linde te München in een vergadering van schei- en natuurkundigen een machine, door welke het vraagstuk opgelost was. Zonder groote kosten kon hij daarmede in een uur tijd een hoeveelheid lucht vloeibaar maken. De werking van de machine van Linde berust op de afkoelende werking, welke sterk samengeperste gassen bij het uitstroomen uitoefenen.

De vloeibare lucht heeft het uiterlijk en de kleur van melk. De verschijnselen, welke waargenomen worden bij aanraking met andere voorwerpen, zijn zeer merkwaardig.

Dompelt men een bloem in deze vloeistof, dan wordt zij zoo hard, dat men haar tot poeder malen kan. Een stuk gewoon natuurijs wordt in vloeibare lucht zoo broos, alsof het uit zaagsel bestaat. Daarbij sist het als een gloeiend stuk ijzer in het water, ofschoon de vloeistof een temperatuur van — 312 graden heeft.

Wanneer men de hand eenige seconden in de vloeistof hield, zou zij ongetwijfeld tot op het been afbranden. Het zeer snel onderdompelen en terugtrekken hindert niet, omdat de verdamping van het vocht, dat zich in de huid bevindt, dan het beschadigen verhindert; maar het is verstandiger, de proef niet te nemen.

De vloeibare lucht vloeit af als kwik. Wanneer men kwik in de vloeistof brengt, wordt dit metaal zoo hard als ijzer, zoodat men er spijkers mee in den wand kan slaan.

De rook van een sigaar bevriest door de vloeibare lucht tot sneeuw. Een brandend stuk hout begint levendiger te branden als het in de vloeistof gedompeld wordt.

Wanneer men een droppel vloeibare lucht op een wond brengt heeft men hetzelfde gevoel als van vuur of zwavelzuur; door een droppel op de huid ontstaat een brandblaar als door aanraking met vuur.

Laat men de vloeibare lucht in een dunne straal op den grond vallen, dan gaat zij onder sissen in damp over, die echter niet heet, maar ijskoud is, en niet opstijgt, maar op den grond blijft liggen.

Men bewaart de vloeistof in open flesschen met dubbele luchtledige wanden, doch dit bewaren is slechts tot eenige uren beperkt. Behalve de interessante proeven, die men er mee nemen kan heeft de stof ook belangrijk praktisch nut. Professor Linde heeft machines gebouwd, om groote hoeveelheden vloeibare lucht te vervaardigen en die machines ontleenen arbeidsstof en kracht uitsluitend en onmiddellijk aan de lucht.

Bij de proefnemingen heeft prof. Linde tevens een nieuwe ontplofbare stof ontdekt, welke op de tot nu toe bekende stoffen van die soort zekere voordeelen heeft, welke het mogelijk maken de springstof in den vestrak bij zich te hebben.

Zooals bekend is, bestaat de dampkringslucht in hoofdzaak uit 79 procent stikstof en 21 procent zuurstof. Wanneer de lucht vloeibaar gemaakt wordt, verdampt de stikstof spoediger dan de zuurstof. De bij de verdamping verkregen vloeibare lucht is dus zuurstofrijker, dan de oorspronkelijke lucht, en na eenige bewerkingen wordt lucht verkregen van 90 procent zuurstof en 10 procent stikstof.

Deze lucht wordt nogmaals aan verdamping onderworpen, waardoor het zuurstofgehalte nog grooter wordt, en dan met koolstof vermengd, waardoor een ontplofbare stof wordt verkregen, die in werking veel overeenkomst heeft met dynamiet.

Tot de vervaardiging van de patronen wordt een hoeveelheid koolstof met 1/3 van het gewicht met water vermengd en dit lichaam met vloeibare lucht gedrenkt en in een papieren huls gesloten. Zulk een patroon behoudt zijn grootste springkracht ongeveer 5 tot 10 minuten; vervolgens wordt deze minder en na een half uur is de kracht geheel verdwenen.

Met deze nieuwe springstof zijn in verschillende bergwerken proeven genomen met veel succes. Het voordeel is, dat de ontplofbare massa op de plaats, waar ze gebruikt moet worden, kan vervaardigd worden. Omdat de tijd, welke de stof de gevreesde eigenschap behoudt, zoo kort is, wordt het gevaar bij het gebruik in het algemeen minder groot en kunnen vergeten of verloren patronen slechts zelden veel onheil stichten. Ook de verzending behoeft geen gevaar meer op te leveren. Diefstal en misbruik met misdadige bedoeling is nagenoeg geheel uitgesloten. Het is dus wel te voorzien, dat deze nieuwe vinding een groote toekomst voor zich heeft, vooral wanneer er nog eenige volmaking bij komt en deze is zeer waarschijnlijk.

In den gewonen vorm is de vloeibare lucht in het geheel niet gevaarlijk en men kan er met een brandende sigaar of lucifer bijkomen, zonder dat er iets anders geschiedt, dan dat het brandende voorwerp wat sterker en met meer licht begint te branden. Vermengt men de lucht echter met alkohol of terpentijn, dan openbaart zich de ontplofbaarheid.

Op grond van een en ander verwacht men een omwenteling in de wijze van oorlogvoeren ter zee. Men zal in de toekomst met vloeibare lucht schieten. Maar er zijn meer belangrijke dingen te wachten.

Wanneer, en er valt bijna niet aan te twijfelen, het gebruik van vloeibare lucht tot het drijven van machines toeneemt, dan zullen de hoogste kracht en snelheid ontwikkeld kunnen worden bij geheele afwezigheid van warmte en dat zou mede een belangrijk voordeel zijn vooral voor de arbeiders, die aan de machines zijn verbonden.

NOG IETS OVER HET BEPALEN VAN SEGMENTBOGEN.

Eenigen tijd geleden is reeds door den heer E. J. Reinders besproken, hoe men den straal van een segmentboog kan bepalen, als de koorde en de pijl gegeven zijn. Daar zijn 5 handelwijzen aangegeven, waardoor men den straal kan bepalen en één methode om den boog te bepalen, zonder den straal te berekenen of te construeeren.

Of deze laatste wijze, zooals zij daar is gesteld, practische waarde heeft, betwijfel ik zeer. Desniettegenstaande heeft de grondgedachte, die tot deze constructie geleid heeft, voor de practijk groote waarde. En het is juist daarom dat ik den tijd nam tot uitlegging daarvan.

De stelling: Een omtrekshoek is gelijk aan de helft van den boog waarop hij staat", mag zeker wel als bekend geacht worden. Door de volgende figuren en toelichting vindt men deze stelling bewezen.

Fig. 1.

Het middelpunt M van den cirkel kan zoowel in een der beenen, als binnen of buiten den hoek liggen. Ligt (fig. 1) M in een der beenen dan heeft men, na M met A vereenigd te hebben: ∟ AMC = boog AC, want een middelpuntshoek is gelijk aan den boog, waarop hij staat; en ook ∟ AMC = ∟ A + ∟ B = 2 ∟ B, want het supplement van een der hoeken van een driehoek

is gelijk aan de som der beide andere hoeken.; derhalve 2 ∟ B = boog AC of ∟ B = ½ boog AC.

Fig. 2.

Ligt M binnen ∟ ABC (fig. 2) en trekt men uit B de middellijn BD, dan is, volgens het voorgaande:

∟ ABD = ½ boog AO
∟ DBC = ½ boog DC
∟ ABC = ½ boog AC — opgeteld.

Fig. 3.

Ligt M buiten ∟ ABC (fig. 3) en trekt men uit B weer de middellijn BD, dan is

∟ ABD = ½ boog AD
∟ DBC = ½ boog DC
∟ ABC = ½ boog AC — afgetrokken.

De gevolgen van genoemde stelling zijn: 1e. alle omtrekshoeken, welke in eenzelfde cirkel segment staan, zijn gelijk.

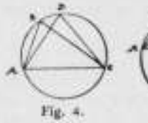
Fig. 4.

Fig. 5.

In fig. 4 en 5 is:
∟ B = ½ boog AC en
∟ D = ½ boog AC derhalve
∟ B = ∟ D.

2e. Alle omtrekshoeken, die in een halven cirkel staan, zijn recht.

Fig. 6.

Zoo is in fig. 6: ∟ B = ½ boog AC en ∟ D = ½ boog AC, dus ∟ B = ∟ D = ½ van 180° = 90°.

De practische toepassing van deze stelling is als volgt

Plaats in elk geboortepunt A en B van den boog een draadnagel. Doe dit ook in punt C, hetwelk men verkregen heeft door uit het midden van AB de lengte van den pijl haaks uit te zetten. Neem twee dunne en niet te smalle latten, die iets langer zijn dan den afstand AB, en strijk die, zoo dit noodig is, aan een der smalle kanten recht. Leg die latten in de richtingen AC en BC tegen de draadnagels aan en op elkander en bevestig ze stevig op elkaar, zoodat de hoek ACB die zij maken, niet veranderen kan. Trek dan den draadnagel, die in C staat, uit en houdt in dat punt een potlood. Door nu den hoek, door de latten gevormd, naar A en B te verschuiven, terwijl het potlood in het hoekpunt op het hout rust, bekomt men meetkundig zuiver den gevraagden segmentboog.

Het nut van deze toepassing is mij vele malen gebleken, vooral waar het betrof het maken van schinkels of formeelen voor flauwe bogen, waarvan het middelpunt dan ver verwijderd is, en waar de werkruimte beperkt of ongelegen was.

Het middelpunt van zulk een boog, dat men in de meeste gevallen toch dient te weten tot het bevestigen van den porringdraad voor den metselaar, kan men dan bepalen volgens een der 5 methoden door den heer Reinders vermeld, maar ook door de toepassing op de stelling: »Als twee koorden elkaar binnen of buiten den cirkel snijden, is het product van de stukken der eene koorde gelijk aan het product van de stukken der andere koorde"

Fig. 8.

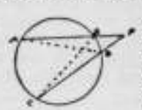
Fig. 9.

In de figuren 8 en 9 heeft men het gestelde: PA × PB = PC × PD. Bewijs: Vereenigt men in beide figuren A met D en B met C dan is ∟ A = ∟ C = ½ boog BD en ∟ APD = ∟ CPD. Derhalve is Δ PAD ∾ Δ PCB, zoodat men heeft PA : PC = PD : PB of PA × PB = PC × PD.

Noemen wij in fig. 7 het punt, waar het verlengde van den pijl den cirkelomtrek zal snijden E, dan heeft men volgens voorgaande: DA × DB = DC × DE, waaruit $DE = \frac{DA \times DB}{DC}$. DE zal, doordat de koorden elkaar rechthoekig snijden en zij het verlengde is van den pijl, door het middelpunt des cirkels gaan en alzoo met den pijl de middellijn vormen. Hieruit volgt: de straal = $\left(\frac{DA \times DB}{DC} + DC\right) : 2$.

Of, in woorden uitgedrukt: de straal = »de halve koorde vermenigvuldigd met de halve koorde, dit product gedeeld door den pijl, bij dit quotiënt de pijl opgeteld en deze som door 2 gedeeld.

Voorts kan men tot het berekenen van den straal van een segmentboog nog gebruik maken van de stelling: »De som der quadraten van de deelen der koorden, die elkander binnen den cirkel rechthoekig snijden, is gelijk aan het quadraat op de middellijn«. Doch aangezien men in de practijk niet onnoodig eene worteltrekking gaat uitvoeren, meen ik het ook onnoodig hierover uit te weiden.

Wie bij deze verhandeling het artikel van den heer Reinders opslaat zal goed doen de algebraïsche oplossing in het 4e gedeelte te wijzigen. Daar staat:

$60^2 + x^2 = (x + 24)^2$
$3600 + x^2 = x^2 + 48\,x + 576$
$576 + x^2 = x + 576$

$3024 = 48\,x$ (enz.)

Hoe $576 + x^2$ gelijk kan zijn aan $x + 576$ zal de lezer zeker vreemd vinden; eveneens hoe deze vergelijking kan strooken met de voorgaande. De uitkomst daarentegen is correct. Men leze daar:

$60^2 + x^2 = (x + 24)^2$ of
$3600 + x^2 = x^2 + 48\,x + 576$ of
$3600 - 576 = x^2 - x^2 + 48\,x$ of
$3024 = 48\,x$.
x is dus 3024 : 48 = 63.

W. ALB. v. D. M.

Fig. 7.

RECTIFICATIE.

In het vorig nummer zijn door een misstelling boekbeoordeelingen opgenomen, welke bestemd waren voor een der overige Technische bladen, welke bij den Uitgever worden gedrukt.

Wij behouden ons het recht voor over de daarin genoemde werkjes alsnog zelfstandig ons oordeel kenbaar te maken en in dit blad op te nemen.

RED.

DERTIENDE JAARGANG, No. 8. ZATERDAG 25 FEBRUARI 1905

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

REDACTEUR: H. WALENKAMP, BUIKSLOTERLAAN 8, TE AMSTERDAM.
BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE NBR., VOORZITTER, Johs. B. LAMBEEK JR., H. WALENKAMP, JAC. P. WORMSER EN JOZEF TH. J. CUYPERS.
VASTE MEDEWERKERS:
K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN EN C. W. NIJHOFF

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN VOOR HET WEEKBLAD TE RICHTEN AAN DEN REDACTEUR, BUIKSLOTERLAAN 8 TE AMSTERDAM, ID. VOOR HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Johs. B. LAMBEEK JR., RINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTR. V. H. GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e SECR. V. H. BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen. — Over de beteekenis van den tempel in het godsdienstig leven van de Grieken. — Ter overdenking. — Verslag 1189ste vergadering. — Nieuwe uitgaven. — Berichten. — Moderne verlichting. Aetogeengas. — — Het Wachwitzmetaal. — Benattiging van coöperatie op technisch gebied.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Als gewoon lid wordt voorgesteld de heer J. Alders, Bouwkundige, door de heeren H. J. Walle Jz. en Corns. Visser.

Op de 1189e vergadering is tot gewoon lid aangenomen de heer H. Th. Wijdeveld, Bouwkundig teekenaar alhier.

Op het adres inzake den prijskamp voor 'n Vrede-tempel door 't Genootschap aan 't Bestuur der Carnegie-stichting gezonden, zijn adhaesie-betuigingen ingekomen van den „Verband Deutscher Architecten und Ingenieur-Vereine" te Berlijn, en van de „Société Centrale d' Architecture de Belgique" te Brussel.

Der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam kwam het naar aanleiding van verschillende overwegingen 't meest geschikt voor een afwachtende houding aan te nemen.

Ingekomen is een bezwaar tegen het uitstellen van den opleveringstermijn voor de Prijsvragen 1904. De datum van inlevering blijft dus vastgesteld op 15 Maart e.k., des avonds vóór 9 ure.

Nog deze week blijven tentoongesteld de prijsvraagantwoorden der Vereeniging „B. en V." te Rotterdam.

De 1e Secretaris, VAN HYLCKAMA.

OVER DE BETEEKENIS VAN DEN TEMPEL IN HET GODSDIENSTIG LEVEN VAN DE GRIEKEN. . . .

Voordracht gehouden voor het Genootschap „Architectura et Amicitia", op 7 Februari 1905. . . . . .

II.

Van samenhang tusschen tempel en staat ontbreken voorzeker ook in den nieuweren tijd de voorbeelden niet. Tal van onze schoonste — vooral Katholieke — kerken zijn op staatskosten gebouwd, niet vele op grond van zoo welsprekende offervaardigheid als de Florentijnsche dom, aangaande welken het decreet van 1294 aldus besloot: „Naardemaal de hooge wijsheid eener burgerij van edele afkomst eischt, dat men in alles wat zij onderneemt haren adel erkenne, gelasten wij aan Arnolfo ons voor de herstelling der kerk van St. Maria Renovata zoodanige plannen voor te leggen, dat die herstelling moge geschieden met de hoogst denkbare pracht, opdat de wereld geen grooter wonder kenne, dan deze kerk." — Maar wat uitzondering moet heeten in den nieuweren tijd, is regel in de oude wereld. De moderne strijdleus „scheiding tusschen kerk en staat" is in oud-Hellas ondenkbaar. Als Homerus verhaalt van een Vorst, die uit zijn land verdreven met zijn stam elders eene woonstede zoekt, dan heet het van het bouwen der nieuwe stad, „hij trok muren op, maakte tempels voor de Goden en verdeelde de landerijen". Gij ziet het: zonder tempels geen stadsbeeld: eerst worden de Goden gehuisvest, en dan de menschen. En juist zoo eischt het Plato. Plato zelf was door zijne wijsgeerige opvattingen tot een Godsgeloof gekomen, dat van het gangbare polytheisme zeer ver was verwijderd. Maar toch, wanneer hij in zijn boek over den Staat het politieke ideaal van een wel bestuurde stad teekent, dan eischt hij uitdrukkelijk, dat bij den bouw van die stad, vóór en alleer eenige verdeeling van het maatschappelijke gebied plaats hebbe, aan den beschermgod de heilige grond worde aangewezen, die zijne woning zal zijn en tevens het middenpunt van het maatschappelijk en godsdienstig leven des volks.

Aan de Goden dankt de Staat zijn bestaan en de regeering hare macht: wie zich vergrijpt jegens de een, zondigt tegen de ander: de eeredienst is onaantastbaar. Vandaar dat de zelfde Atheensche Staat, die in zijn comedievertooningen, nog wel ter eere van de Goden gegeven, eene persiflage van de eigen Goden gedoogde, neen zelfs toejuichte, welke in onze oogen de hevigste godslastering nabij komt, onverbiddelijk was voor hetgeen officieel als heiligschennis was gestempeld. Strafbaar is de man, die medewerkt om een eeredienst te doen uitsterven. Strafbaar naar Atheensch recht was Socrates — niet omdat hij „niet in de Goden geloofde", maar omdat hij — volgens zijne aanklagers althans — „het Atheensche volk door zijne prediking afkeerig maakte van den openbaren eeredienst". — Strafbaar ook zou de Staat zijn, die een eertijds ingesteldn cultus liet versterven, een ouden tempel liet instorten. Van daar in de Grieksche steden die menigte van tempels aan Goden van den zelfden naam gewijd. Toen in den tijd van den mythischen Heerscher Theseus de vlekken van

Attika zich vereenigden tot één stad Athene, bracht ieder zijn eigen Goden mee. En naast de gemeenschappelijke Goden — boven allen de maagdelijke Pallas, die woont in het Parthenon — blijven de districten onder zorgende bescherming van den Staat hun eigen Goden eeren en bewaren. Zoo is dus de cultus staatsplicht: de gezamenlijke taak der burgerij, eene taak, die merkwaardiger wijze zoo goed als onafhankelijk is van de dogmatische geloofsovertuigingen der afzonderlijke burgers, omdat zij berust op traditie en bestaat in een ritueel, waarin de groote gehechtheid der Hellenen aan hun historisch verleden den ouden vorm zorgvuldig bewaart.

Ik hoop straks in het licht te stellen, welken invloed deze opvatting van den godsdienst als plicht van den Staat op den tempelbouw als zoodanig heeft gehad. Maar tot recht verstand hiervan moet eerst op eene andere voor het karakter des tempels gewichtige bijzonderheid worden gewezen. In navolging van de ouden noemen wij niet zelden onze kerk een Godshuis. Toch wil, wie dat onder ons doet, zeker niet worden geacht te vergeten, dat „de Allerhoogste niet woont in tempelen met handen gemaakt". Maar wat voor ons beeldspraak of ontleening is, dat is voor den gelooviger Griek heilige ernst. Al zijn zijne Goden machtiger en hooger dan hij zelf — het behaagt hun te wandelen op aarde. Eens is er een tijd geweest, dat zij aanzaten aan de tafel van sterfelijke vorsten en ondooden naast hunne beschermelingen. Spreekt niet Athene in de Odyssee tot Ulyxes bijna als tot haren gelijke? Kende niet iedere Atheensche knaap de plek aan den oever van den Ilissus, waar Boreas de Noordewindgod uit Thracie, Orithyia, Erechtheus' dochter, had geroofd onder 't bloemen plukken?

Maar dit is mythologie! — Ook de historische tijd vindt nog den God wandelend op de aarde, en hoe zeer zelfs de verlichte Atheners in de zesde eeuw dat oude geloof deelden, dit toonde de tyran Pisistratus wel te weten. Toen deze zich wilde meester maken van de stad Athene, plaatste hij eene schoone, groote vrouw op een triumfwagen, hulde die vrouw in pantser, helm, speer en schild en reed met haar de stad in, terwijl herauten voor hem uitriepen: „Gij burgers van Athene, ontvangt nu met welwillende gezindheid dezen uwen Pisistratus, daar Pallas zelve hem tot u brengt!" En de Atheners geloofden, dat het Pallas was, en ontvingen Pisistratus.

Geen wonder dus, dat de Griek den tempel beschouwde als de woning, zij het ook de tijdelijke woning, van zijnen God. Beschouwen wij met het oog op ons onderwerp den tempel in dat zelfde licht, dus als een slechts bij uitzondering door particulieren, doch in den regel door den Staat gewijde woning Gods, dus als een heiligdom beschermd door de traditie, dus als een godshuis gebouwd onder officieele opdracht, dan zijn er drie punten, waarin bovenal de invloed der antieke opvatting op den bouw zich doet gevoelen: de plaats, de afmetingen en de architectonisch.

a. De plaats. Indien wij voor het oogenblik de louter uiterlijke, praktische aanleidingen ter zijde laten, die in onzen modernen stedenbouw beslissen bij de keuze der plaats waar een kerk zal worden gebouwd, en wij dus niet spreken over quaesties van ruimte, terreinkosten enz., dan mogen wij wel zeggen, dat in onzen tijd in hoofdzaak de vraag architectonisch is. „Waar — zoo zal de bouwmeester vragen — „wáár zal in de stad, die wij gaan bouwen of uitbreiden — een kerk goed staan", en natuurlijk scheidt hij die vraag niet van deze andere: „Op welk punt is een gebouw voor godsdienstige samenkomsten zóó geplaatst, dat het haren bezoekers van wezenlijken dienst kan zijn. Zelfs waar het commemoratieve kerkgebouwen betreft, verlaten wij dien weg niet altijd. De Chapelle expiatoire ter gedachtenis aan Lodewijk XVI en Marie Antoinette, is wel gebouwd op de plek van het oude Madeleine-Kerkhof, waar hunne lijken hadden gerust tot ze naar St. Denis werden overgebracht, en de basilick-kerk van St. Denis zelve staat op de plaats, waar eens de heilige Dionysius, die naar luid der legende in 270 op den „Mons Martyrum" den marteldood stierf, begraven lag. Maar noch de Kaiser Wilhelm-Gedächteniss Kirche, noch de kerk aan de nagedachtenis van Keizer Friedrich gewijd, is door de plaats waar ze is gesticht in eenige relatie gebracht tot den persoon, wiens herinnering zij heiligt. Wat daarentegen in den modernen kerkbouw regel is, dat is uitzondering bij de antieke tempels. In de nieuwere stedenstichting der ouden — in die steden bedoel ik, welke door de opvolgers van Alexander den Groote met vorstelijken rijkdom en als 't ware uit één stuk zijn opgebouwd — moet wel menigmaal architectonische overweging bijna uitsluitend de terreinkeuze hebben geleid: op de terrassen van Pergamon b.v. zijn blijkbaar de tempels van Dionysos en Athene, en het wereldberoemde Zeusaltaar zoo geplaatst, als voor het aspect van het geheel het wenschelijkst was; maar als algemeene regel in den ouderen tijd geldt, dat men niet vroeg: „waár staat de tempel het schoonst?", nog veel minder „welke plek is het gemakkelijkst voor de Geloovingen?", maar: „Waar zal den God, wien ik een woning stichten ga, die woning het meest welgevallig zijn?" — Wij zagen het reeds: bepaalde plekken zijn heilig, omdat de traditie den naam eener Godheid daaraan verbindt: de toppen der bergen, omdat zij dichter de woonplaats naderen van hem, die troont in de wolken, de grotten, omdat zij toegang geven tot het rijk van den Vorst der duisternis; menig Asklepios-heiligdom bewaart de herinnering aan een daar ter plaatse eenmaal vloeiende, sinds lang verdroogde, wonderbron; — daarentegen staat op menigen lageren heuvelkruin alleen dáárom een tempel, omdat eens die heuveltop werd gekroond door een vorstelijk kasteel en in die sterke vesting de Landvorsten aan de Godheid, die bepaaldelijk hun geslacht beschermde, een heiligdom hadden gewijd. Zoo is de oude Athene-tempel, die op de Atheensche Acropolis aan het Parthenon voorafging, feitelijk één met de vorstenwoning van Koning Erechtheus. Dáár aan den noordkant van den burg was de strijd beslecht tusschen Athena Polias en Poseidon, dáár toonde nog na eeuwen de priester den vromen bezoekers de zilte bron door den drietand van den Zeegod uit de rots te voorschijn geroepen. Daar stond ook de heilige Olijf van Athene. Toen de Perzen bij hunne overrompeling de oude burggebouwen in brand gestoken hadden, was ook de olijfboom verbrand; maar reeds den volgenden morgen droeg de verbrande tronk een nieuwe frissche loot: een symbool van de onverzwakte kracht der beschermgodin zelve, want van die plek uit heeft Pallas de geheele burcht veroverd. Het Parthenon, haar heerlijkste tempel, kroont niet juist daarom den burgheuvel der stad, omdat architectonisch daar het schoonste punt is om een tempel te bouwen, maar omdat de historische traditie die plek boven alles aanbeval.

Ik wil daarmee niet zeggen, dat niet dikwijls ook algemeenere beweegredenen drongen juist op bergtoppen aan Goden (die althans niet tot de Chthonische behoorden) tempels te wijden.

„Op uitblinkende punten" — zegt Xenophon — „zij uw „tempel gebouwd, liefst op een plek, niet al te zeer door „menschenvoeten betreden." En dat dit voorschrift niet in strijd was met de werkelijkheid, bewijst ons menige tempel-ruine. Langzaam en zwaar is de weg geweest voor hen, die opgingen om het orakel van Delphi te raadplegen, en wie uwer ooit in het Britsch Museum den schoonen Amazonenfries van den Apollo-tempel te Bassae heeft bewonderd, zal zich over die zorgvuldige kunst te meer hebben verbaasd, indien hij bedacht heeft, dat de tempel, aan welken die schat ontnomen is, ligt in de ongestoorde eenzaamheid van het woeste Arkadische bergland, op een hoogte van 1140 Meter boven de zee. — Niet de architectonische of de praktische eischen bepalen dus de plaats.

b. In de tweede plaats heeft de Grieksche opvatting, dat de tempel het „huis Gods" is, beteekenis voor de afmetingen van het heilig gebouw. Voor God is de tempel opgericht, zijn heilig beeld staat in de cella, zijn schatten liggen in den opisthodoom, zijn voorportaal is de pronaos. Zeker, niet onwelkom is hem als gast de mensch in die woning: tenzij in bepaalde uitzonderings-gevallen, staat ook de cella voor dien gast open en is het hem geoorloofd op het reukoffer-altaar, dat zich daar vóór het beeld van de Godheid bevindt, zijn gave te ontsteken. Maar de plechtige godsdienst-oefening zelve, waartoe de gelooviigen bijeen zijn gekomen, de slachting en verbranding der dieren-offers — de hymnen te zijner eer gezongen, de zeidans, die ook zijn godenhart verheugt: dat alles heeft niet plaats in den tempel, doch op het plein daarvóór, en al heeft ieder reine het recht om tot het uitspreken van zijn gebed het beeld van de Godheid te naderen — voor zoover althans de tempel geopend is —, wanneer namens de vergaderde menigte de priester openlijk het gebed uitspreekt, dan nadert hij wel den God, maar de menigte volgt hem niet in het heiligdom: door de open deur ziet zij het beeld van de aangeroepen Godheid.

Het ligt in den aard der zaak, dat derhalve de Grieksche tempels kleiner zijn dan onze bedehuizen. Ongetwijfeld zal menig bezoeker van de landen der antieke beschaving, gewend als hij is aan de reusachtige afmetingen van sommige onzer monumentale kerkgebouwen, een klein gevoel van teleurstelling in zich hebben voelen opkomen, toen hij voor het eerst stond tegenover een antieken tempel. Want inderdaad — als men zwijgt van enkele gebouwen, in heel de oudheid om hun buitengewonen omvang beroemd — is het verschil in afmetingen vrij aanzienlijk. Duidelijker dan algemeene vergelijkingen spreken waarschijnlijk tot U juiste opgaven van maat. Herinneren wij ons, dat de lengte van de St. Pieterskerk te Rome, van binnen en zonder de voorhal gemeten 187.5 Meter is (met de voorhal 211), dat de lengte van het transept 137 Meter en die van Maderna's façade 112.5 M. bedraagt, dan noemen wij afmetingen, die bijna uitzondering moeten heeten, maar hebben te meer reden om daar tegenover te plaatsen den colossalen tempel van Diana te Ephesus, die om zijnen omvang in de geheele oudheid beroemd was en toch slechts een breedte van 73 Meter tegen eene lengte van 127 had, gemeten n.l. met de trappen, want zonder deze was hare breedte slechts 50 en de lengte 105. Zooals ik zeide: deze Artemis-tempel is geheel eene uitzondering, evenals de Heratempel te Argos (125 × 56) en het Olympieum te Athene (107 × 52). Letten wij liever op meer normale gebouwen. De dom te Milaan is 148 M. lang met eene façade van 67.5 en een dwarsschip van 88. De Keulsche dom meet 135.5 bij 61, met een transept van 86.25. Maar de Straatsburger munster is 110 × 41, de Notre Dame 137 × 48 en eindelijk de Madeleine, die om haren vorm hier wel bijzonder onze aandacht verdient, 108 × 43. Doch het Parthenon is slechts 69.51 × 30.86, de groote tempel van Paestum is slechts 60 × 24.25, de tempel van Bassae 38 × 14.30 en eindelijk der zoogen. Theseion te Athene 31.80 × 13.85.

De beperkte ruimte van het eigenlijke tempelgebouw zou ons, bij de groote beteekenis die het tempelbezoek heeft voor het godsdienstig en maatschappelijk samenleven der oude Grieken, verbazen, indien niet zoovele onder de meer belangrijke tempels voorzien waren van eene ruime area — een heilig erf. Wat dit wilde zeggen zal men verstaan, wanneer men zich de indrukwekkende Piazza di san Pietro te Rome voor den geest roept, met de schoone vierschepige collonaden door welker bouw, zooals de spiritueele Burckhardt zeide, Bernini heeft goedgemaakt wat hij op zoovele punten aan het pauslijk Rome heeft bedorven. Gelijk het Petersplein bestemd is om de heilige kerk te scheiden van de profane wereld, zoo scheidt het temenos de oude tempels van hun omgeving. In Athene is voor de stadsgoden eigenlijk de geheele Acropolis zulk een temenos, afgesloten van de stad door de kostbare propylaeën, in den zelfden trant als de ontzaggelijke, hooge Pylonen, de Aegyptische heiligdommen afsloten; even zoo is te Olympia de Altis, door een muur van de buitenwereld afgesloten, één groot temenos voor al de aldaar vereerde Goden tezamen. Maar 't zij kleiner 't zij grooter — iedere tempel heeft zijn peribolos, zijn heilig erf. Daar staan niet zelden de woningen voor de priesters, daar zijn de stallen voor het vee, daar toeven de wisselaars, de tolken, de bloemverkoopsters, daar zijn de zuilenhallen, waar zij, die van verre komen, rust vinden, of ook, zooals dit b.v. bij den tempel van Aesculapius te Epidaurus het geval was, bevinden zich daar de gebouwen waar de zieken kunnen worden neergelegd, of waar zij, die ziekte vreezen, in den droom de raadgeving van hun God hopen te vernemen. Bekkens met wijwater staan aan den ingang van dat tempelplein, want slechts wie rein van handen is, mag den tempel naderen. — Bedenken wij nu, dat een niet gering deel der godsdienstige plechtigheden, met name de brandoffers buiten den tempel in dezen peribolos plaats hebben, dan zien wij hoe markant in religieus opzicht de Grieksche tempel van onze kerk is te onderscheiden.

(Slot volgt.)

TER OVERDENKING.

De Haagsche correspondent van het Handelsblad geeft den indruk, ontvangen bij zijn bezoek aan de »Tentoonstelling van bouwkundige teekeningen, modellen, schetsen, enz., in de laatste tien jaar vervaardigd door Nederlandsche bouwmeesters. Bijeengebracht door de afdeeling Bouwkunst van den Haagschen Kunstkring", aldus weer:

Het ten toon gestelde moet dus een beeld geven van alhans het voornaamste uit de laatste tien jaren van de Nederlandsche bouwkunst. Nu, dat doet het niet. Om maar enkele voorbeelden te grijpen: Aan officieele bouwerij ontbreekt alles, b.v. ook het Amsterdamsche postkantoor: van curieus ontbreekt het Witte Huis van Rotterdam en van schoonheidszin ontbreken zoowel Berlage's gebouw aan 't Sophia-plein en dat aan de Groenmarkt als zijn Nieuwe Beurs.

Er ontbreekt dus nogal wat, dat er zou moeten wezen om het beeld compleet te maken. Toch kan men niet zeggen dat het geheel, als schets genomen, gebrekkig is, dat er veel wezenlijke trekken aan ontbreken. Van Berlage's werk kan men zich zeker geen behoorlijke voorstelling maken zonder de genoemde gebouwen, maar overigens is het werk van de hier vertegenwoordigde architecten wel overzichtelijk gemaakt.

Welnu, als men dit zoo mag stellen dan maakt deze schets van tien jaren nationale bouwkunst een vrij poveren indruk.

O, er is natuurlijk wel méér geproduceerd in die tien jaren. Maar méér mooi? Neen, zeker niet veel meer.

En dan is dit toch wel zeer weinig.

De binnen van een ongst van tien jaren! Is er dan in die tien jaren zóó weinig gebouwd in ons land! We weten wel beter; we weten, dat in onze steden elk jaar, schier elke maand, reeksen nieuwe straten uit den grond oprijzen. Er is juist vermoedelijk geen tijdperk voorheen geweest, waarin zoo ontzaglijk veel werd gebouwd.

Maar van al die bouwerij is slechts zeer weinig gekomen binnen 't gebied van de schoonheid. Als de menschen, die daar kranoten van leelijkheid slingeren om onze oude steden — of eigenlijk de menschen, vóór wie die kranoten worden gelegd — meer schoonheidszin hadden en meer geld, dan... zou deze tentoonstelling er heel anders hebben uitgezien. Meer geld, om beter gebouwde en juister en mooier gedachte huizen te kunnen betalen, maar vooral meer schoonheidszin om naar zulke betere huizen te vragen en de leelijke te weigeren. Want er zouden

dan — het een gaat altijd saam met 't ander — ook genoeg bouwmeesters van 't schoone zijn.

Vervolgens citeert hij een gedeelte van het stuk des heeren Berlage uit »De Beweging", waar deze de oorzaken tracht op te sporen van het »gebrek aan stijl".

Dan vervolgt hij:

En het is wel opmerkelijk, dat het meest gerijpt-mooie in de bouwkunst gemaakt is op dat het gebied waarop de stormen en stortvloeden het minst hebben gewoed en dat bij voorbaat zich tegen eenig zoeken had afgesloten: op een stuk van het religieuse gebied, al, op het terrein van de Katholieke kerk. Denk aan de vele waarlijk geïnspireerde en dan ook bevrediging schenkende Katholieke kerken en kerkjes die Dr. P. J. H. Cuypers heeft gebouwd (zijn werk is op deze tentoonstelling niet vertegenwoordigd maar het leeft voor ieders oog in gedachten dadelijk op, en zie hoe op deze tentoonstelling de meest bevredigende, de meest vol) dragen, de rijkste ontwerpen en modellen ook weer zijn: Katholieke kerken. Een zoo compleet en groot werk als de nieuwe St. Bavo buiten Haarlem blijkens het hier ten toon gestelde model belooft te worden, — men moge den bouw wat langgerekt vinden — wordt onder schier geen der projecten van wereldschen aard gevonden. En het blijft niet bij die eene kerk, die door Jos. Cuypers is ontworpen. Van denzelfden bouwmeester zijn nog tal van ontwerpen hier te zien, opgemaakt in samenwerking met Jan Stuyt. Zie nu wat een goed geïnspireerde kerkjes daaronder zijn en zie daarentegen hoe onbevredigend de buitenhuizen van dezelfde bouwmeesters er uitzien. Wel levendig en eigenaardig deze laatste, maar meer gezocht dan gevonden, half in, half uit den tijd.

Het woonhuis, dat komt trouwens het slechtst er af. Is dat niet ook juist teekenend dat tusschen kapitaal en arbeid eenerzijds en de Katholieke kerk anderzijds, tusschen Berlage's bank- en beursgebouwen en zijn vakvereenigingsgebouw voor de diamantbewerkers aan den eenen kant en de Sint Dit-en-Dats van de Cuypersen en Stuyten aan den anderen kant, het woonhuis van den gewonen sterveling zich geen voldoende plaats heeft weten te verschaffen! Tusschen Kerk en Beurs en Vakvereeniging zit onze individualeit nog steeds bekneld; op dat gebied heeft het zoeken naar nieuwe schoonheid in de bouwkunst het nog 't minst ver gebracht.

Dan somt hij op de namen der architecten die hier hebben tentoongesteld. Maar, zegt hij:

maar behalve Limburg, die vooral in de vroeger reeds meermalen door mij genoemde villa »Iep en Duin« iets zeer voornaams bereikte, heeft niemand op 't stuk van stads- of plattelands-woonhuizen hier iets ten toon gesteld dat in een eigen karakter heeft in eenvoudig-mooi is. Deze exposeert een »landhuis«, dat er uitziet als een in de wei verdwaald museum, gene schijnt would-be-eenvoud te reproduceeren in buitenhuizen, die half boerderij half gevangenis zijn en pasklaar lijken voor de in te voeren gezinsverpleging voor krankzinnigen, nog een ander, viert zijn opgeschroefden geest den teugel in zonderlinge bokkesprongen van gevellijnen en erkertjes — maar wat heeft dit alles met bezielde schoonheid te doen? Ja, wij willen den ernst niet miskennen in het werk van een De Bazel en een Houtzagers, willen ook niet betwisten, dat ook anderen wel eens een gelukkigen gooi hebben gedaan, maar van stage bezieling door weten en willen en kunnen blijkt weinig.

Hoe kan het anders? Men kan het wezen vatten van een Beurs en daarvoor een gebouw ontwerpen dat althans door de grootsche verhoudingen van zijn vlakken spreekt, al zwijgt daarin de lijn, zoodat bij 't minste gebrek aan zoo 't profiel vervloeit. Men kan het werken en de inrichting en de kracht van een bankinstelling of een levensverzekeringmaatschappij of van een vakvereeniging begrijpen en daarvoor een werkhuis doen verrijzen, dat die kracht en arbeid uitroept heinde en ver. En de Katholieke kerk, de onveranderlijke, heeft geen nieuwe vormen noodig en haar zonen onder de bouwmeesters putten met onverflauwde geestdrift uit de oude stijlen, combineeren en verwerken allerlei oud schoon tot nieuw.

Maar wie vindt en vat en snapt den modernen mensch in den warwar van stroomingen waarin hij heen en weer glijdt? Waar komt de geest van den enkeling tot rust en tot besef van wat hij weet en wil en kan?

Voor wie eigenlijk is heden een woonhuis te bouwen?

Laat mij alleen zeggen, dat op deze tentoonstelling nog maar iets is dat er slechter afkomt dan de gewone sterveling. Voor dezen worden er ten minste enkele mooie huizen ontworpen en, als hij zich daarbuiten weet ophouden, een enkel knap hotel zooals dat van Kromhout op 't Leidsche Plein. Maar de monarchie — schijnt volstrekt niet meer te inspireeren. Wat hier op 't stuk van Paleis-ontwerpen is te zien, is weinig, misschien »uit een goed hart« maar niet zeer hartverheffend. Het Koninklijk paleis te Amsterdam, waarvoor de heer W. van Boven een groot model met vele teekeningen exposeert, is een ontzaglijke massa, maar ook niet meer. Het ware wellicht bruikbaar als ziekenhuis.

Bovenstaande geven wij niet, omdat we het eens zijn met dezen correspondent

Neen, in vele opzichten is dit niet het geval.

Maar voor architecten is het, onzes inziens, wel belangrijk om te weten, hoe door vele ontwikkelden, doch niet-deskundigen, over hun werk wordt gedacht.

Het is in alle geval eene overdenking waard.

VERSLAG DER 1189ste GEWONE VERGADERING, GEHOUDEN IN HET GENOOTSCHAPS-LOKAAL CAFE »PARKZICHT", ALHIER, OP WOENSDAG 22 FEBRUARI 1905.

Na opening der vergadering door den Voorzitter, den heer H. P. Berlage Nzn., en het voorlezen van de notulen der vorige vergadering door den len Secretaris, wordt het woord gegeven aan den heer Ant. Molkenboer, die in verband met 'n groot aantal schetsen en studies, in de zaal tentoongesteld, zijne aangekondigde lezing houdt over de Scênische uitbeelding der figuren uit Wagner's „Ring des Nibelungen".

Eene uitvoerige beschrijving van de levensopvatting der Germanen, hunne vergoding der natuurkrachten, waaraan Wagner volgens spreker al de grondmotieven voor zijne schepping heeft ontleend. Daar deze beschrijving in z'n geheel in ons blad zal worden afgedrukt, kan dit verslag volstaan met het noemen van een punt van belang, dat aan 't eind van spreker's voordracht uitkwam.

Hij herinnerde eraan, dat, waar Wagner uit den aard der zaak niet (technisch)- decoratief ontwikkeld was, hij toch z'n tijd in de geheele samenstelling zijner compositie zóó veel vooruit was, dat hij zich moest behelpen met (vak-) menschen, die hem niet begrepen, en op 'n decoratief-ontwikkelings-standpunt stonden, ver beneden 't tegenwoordige.

In Bayreuth wordt nog altijd dit oude systeem van decoratief gevolgd, een systeem, gansch niet geschikt, om de diepe gronden zinnebeeldig weer te geven. Maar de nieuwere opvattingen in de decoratieve kunsten zijn volgens spreker zoo veel geschikter, om deze zinnebeeldige decoratief uit te beelden; waarom het tijd werd, om dit werk dat Wagner's meesterwerk moet in z'n zuiverste daglicht stellen, ernstig te bestudeeren en zoo toe te passen als voor Wagner's werk gewenscht is.

De Voorzitter zegt dank en wijst op 't laatste gezegde van spreker. Is overtuigd, dat ook op 't tooneel deze aldus opgevatte decoratief zeer goed tot z'n recht zal komen, en noemt 't één geluk, dat Amsterdam een kracht bezit, welke met zooveel ernst en studie deze zaak ter hand heeft genomen.

Op verzoek van den Voorzitter zal de spreker zijne voordracht voor „Architectura" afstaan, en zal hij den leden nogmaals in de gelegenheid stellen, om met deze lezing de voornaamste studies en schetsen te vergelijken, door deze tijdelijk in een der genootschapslokalen ten toon te stellen.

Na de pauze heeft de ballotage plaats van den heer Wijdeveld, die als lid wordt aangenomen. Als nieuw lid wordt voorgesteld de heer Alders, bouwkundige.

De Voorzitter doet mededeeling van de volgende ingekomen stukken:

Van „Amstels Bouwkring" is ingekomen eene uitnoodiging tot het bijwonen eener lezing over „Grondboringen", door den heer de Waal Malefijt, op Donderdag 2 Maart.

Van „Arti et Amicitia" kennisgeving van een verzonden adres aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, om het Rijks-Museum des zomers ook op Maandag open te stellen. Wordt besloten dat „Architectura" eene adhaesie-betuiging zal sturen.

Aanvrage om geldelijken steun voor de Rembrandt-hulde te Leiden. Zal door 't bestuur behandeld worden.

Als gevolg der verzonden aanschrijvingen van „Architectura" aan verschillende Bouwkundige Vereenigingen, in zake Prijsvraag Vrede-tempel, ingekomen:

Van den „Frieschen Bouwkring" een schrijven, dat de behandeling van het schrijven van „Architectura" door deze vereeniging kan achterwege blijven, om de bekende meldingen van het bestuur der Carnegie-stichting aan de „Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst".

Van de „Verband Deutscher Architecten- und Ingenieur-Vereine" eene sympathie-betuiging ten opzichte van ons adres, en de mededeeling van een door hen verzonden adres van gelijke strekking aan den Voorzitter der Carnegie-stichting.

Van de „Société Centrale d'Architecture de Belgique" insgelijks eene sympathie-betuiging aan ons adres en een afschrift van een door hen verzonden adres aan het bestuur der Carnegie-stichting en aan Carnegie zelven, waarin zij genoemd bestuur het volgende voorstel doen:

„De prijsvraag uit te schrijven in twee wedstrijden. De eerste, voor een schetsmatig plan en eene ensemble-studie, zal worden opengesteld voor alle architecten zonder uitzondering.

De tweede wedstrijd zou worden uitgeschreven onder een zeker aantal der mededingers, minstens tien, wien eene premie zou worden toegekend, om de kosten van dezen tweeden wedstrijd te dekken.

De Jury zal worden gevormd voor 't grootste gedeelte door vakmannen, namelijk architecten van wie een zeker aantal zou kunnen gekozen worden door de mededingers."

Na voorlezing dezer stukken door den Voorzitter, wijst de heer Van Hylckama Vlieg erop, dat ons Genootschap met voldoening kan terugzien op zijn streven ten opzichte van deze zaak. Van verschillende zijden en vereenigingen toch zijn sympathie- en adhaesie-betuigingen ingekomen.

De verkoop van eenige tijdschriften had nog plaats, waarna ten slotte de heer Ingenohl erop wees, hoe van verschillende zijden de wensch was te kennen gegeven, om de lustrumfeesten 14 dagen later te doen plaats vinden. In verband met eenige te nemen besluiten dienaangaande is, met goedkeuring der vergadering, alsnu de officieele datum van den feestdag vastgesteld op Zaterdag 16 September 1905.

Niets meer aan de orde zijnde, wordt de vergadering gesloten.

v. B.

NIEUWE UITGAVEN.

Van de »Geschriften van de Nederlandsche Vereeniging ter bevordering van het schoonheidsbeginsel in het Onderwijs« ontvingen wij no. 2, »Het Doel«, door J. D. Ros, (Rotterdam, W. L. en J. Brusse f 0.25.)

In een volgend nummer hopen wij dit werkje te recenseeren.

Dr. D. van Gulik: »Beveiliging tegen Bliksemschade«, P. Noordhoff, Groningen.

BERICHTEN.

HET VREDESPALEIS.

Omtrent de beraadslagingen door het Bestuur der Carnegie-stichting gevoerd over de verschillende voorstellen betreffende de plaatsing van het Vredespaleis, schrijft Het Vad.: »Zijn wij wel ingelicht, dan zou de meeste kans bestaan, dat het paleis op Zorgvliet komt. Dat reeds niet eerder daartoe besloten is, moet toe te schrijven zijn aan den wensch, voornamelijk van het corps diplomatique, om het Paleis een plaats te geven niet te ver van de groote hotels en de meeste ambassade-gebouwen. Vandaar dat steeds een plaats is gezocht in de omgeving van het Voorhout en telkens een voorstel opdaagde om een gedeelte van Bosch of Malieban er voor af te staan.«

TECHNISCH GEDEELTE.

Alle stukken de redactie betreffende, dus ook vragen te adresseeren
Aan de Redactie van »Architectura" Technisch Gedeelte
Valeriusstraat 64,
AMSTERDAM.

Mededeeling naar aanleiding van de voordracht van den heer v. d. Zee, gehouden in de vergadering van de afd. Den Haag v. d. B. v. T.

MODERNE VERLICHTINGS-SYSTEMEN.
AEROGEENGAS.

Nog nooit hebben de uitvindingen en verbeteringen op het gebied van verlichting zich in die mate vermeerderd als in de laatste jaren.

Gas en petroleum hebben bijna gelijktijdig de kaarsen en moderateurlampen onzer grootouders verdrongen, maar de gasverlichting is jaren lang op het zelfde standpunt blijven staan. Het electrische licht was nog in zijn eerste kindsheid. De petroleum is evenwel een ernstiger concurrent geworden, dan de gasfabrikanten zich wellicht aanvankelijk hadden voorgesteld.

Het is wel merkwaardig, dat juist het land, waar men wil dat de gasverlichting is uitgevonden, het kolenrijke België, ook het vaderland van de over de geheele wereld bekende „Lampe Belge" moest zijn, die de oude gasverlichting in de schaduw stelde. De lage stand der petroleumprijzen werkte de invoering in de hand en de cijfers in de boeken der gasfabrieken toonden duidelijk aan, dat de tijd gekomen was, om verbeteringen aan te brengen. Toen zijn de gloeikousjes gekomen, die de voordeelen van helder licht en gering gasverbruik in zich vereenigden.

Daarmede heeft de gasfabrikatie weder een belangrijken voorsprong gekregen op het petroleumlicht, althans in de grootere plaatsen, en wat nog meer beteekent, zij heeft hierdoor tot heden het hoofd kunnen bieden aan de concurrentie van het electrisch licht, dat zich aan het hoofd van alle systemen een weg door de wereld heeft gebaand en daar waar de kosten bijzaak waren steeds de overwinning heeft behaald.

In den regel zijn evenwel de kosten bij levensbehoeften, als waartoe het kunstlicht zeker behoort, in geenen deele bijzaak en heeft elke verbetering in de kwaliteit, indien zij met een besparing van kosten gepaard gaat onmiddellijk kans op succes.

Vandaar, dat de wedstrijd aanhoudt en ons telkens nieuwigheden op verlichtingsgebied worden aangeboden, die hier en daar practisch worden beproefd.

Veelal blijkt dan, dat de nieuwe uitvindingen of voor practische toepassing nog niet rijp zijn of wel komen gebreken aan het licht, die men over het hoofd gezien had.

Zoo verdwijnen dan weder verschillende constructies, ja geheele systemen van het tooneel, om plaats te maken voor andere, totdat men er in slaagt na veel tegenspoed te hebben ondervonden, veel studie te hebben gemaakt en veel leergeld te hebben geofferd, een oplossing te vinden, die ook in de werkelijke practijk blijkt te kunnen voldoen aan zekere eischen.

In alle groote steden zijn die eischen vrijwel dezelfde. Daar moet men centrale inrichtingen hebben zoowel voor gas als voor electriciteit, waarvan het grootste deel der bevolking gebruik zal maken.

Wie zuinigheidshalve zich daar nog met petroleum behelpt past in den waren zin des woords de „économie des bouts de chandelle" toe, hij is feitelijk tevreden met minder licht, dat hem meer geld kost.

Wie voorts op groote zuinigheid met kunstlicht bedacht moet zijn, denkt er niet aan proeven te gaan nemen met of zich een installatie aan te schaffen voor acetyleen- of ander gas.

In kleine steden en dorpen is de toestand echter een geheel andere. Wordt daar gewoon gas gefabriceerd op kleine schaal, dan komt dit, zoo men goed licht wil hebben, zoowel de gemeente als particulieren naar verhouding veel duurder te staan, zelfs in die mate, dat daar het branden van de lampe belge niettegenstaande haar groot petroleumverbruik toch nog het voordeeligst uitkomt. Men heeft voor eenige jaren gemeend in het electrisch licht ook voor kleine plaatsen de oplossing te hebben gevonden, maar hetgeen daarmede hier en daar is bereikt lokt niet tot navolging uit en heeft in het algemeen op verre na niet beantwoord aan de groote verwachtingen, die men er aanvankelijk van koesterde.

De oorzaak ligt voor de hand, wanneer men eens vergelijkt, wat met verschillende systemen bereikt kan worden, indien men daarbij met de beschikbare middelen rekening houdt, die meestal binnen nogal enge grenzen beperkt zijn.

De cijfers in het hier volgend staatje spreken duidelijk genoeg, zij betreffen acht verschillende verlichtings-systemen, bij name althans vrij algemeen bekend, behalve wellicht het Aerogeengas. Over de bekende systemen voegen wij dus slechts enkele korte aanteekeningen aan het staatje toe.

Over het Aerogeengas werd in October van dit jaar door den heer v. d. Zee een voorlezing gehouden te 's Gravenvenhage en waren wij daarbij tevens gesteld in de gelegenheid met genoemden heer, Directeur voor Nederland en België van de Maatschappij, die zich ten doel stelt dit gas te produceeren, een der toepassingen op grootere schaal in werking te zien, namelijk de verlichting der gemeente Wassenaar, die een zeer gunstigen indruk maakt.

Wat wij zagen komt ons belangrijk genoeg voor, om hier aan de hand van de bijgevoegde afbeeldingen een beschrijving te geven van de fabricatie van dit gas en daaraan toe te voegen enkele aanteekeningen over de reeds tot stand gebrachte en in aanleg zijnde installaties.

Vergelijking van kosten van verschillende soorten van verlichting.

Soort der verlichting.	Kosten aan Materiaal.		Kosten p. nu v. een lichte kracht van 0 kaarsen
Electriciteit.	1 Kilowatt	à 37.5 cts	7.85 cts.
Alcoholgloeilicht.	1 Liter Alcohol	» 70 »	7 »
Acetyleengas.	1 Kg Calcium Carbid	» 37.5 »	4.2 »
Petroleum.	1 L. Petroleum	» 10 »	2.2 »
Luchtgas.	1 KG. Gasoline	» 25 »	1.62 »
Petroleumgloeilicht.	1 L. Petroleum	» 20 »	1 »
Gasgloeilicht	1 M³. Steenkolengas	» 7.5 »	0.9 »
Aerogeengas.	1 KG. Gasoline	» 25 »	1.20 »

Petroleum. Geen verlichting is zoo algemeen bekend als het gewone petroleumlicht. De thans gebruikelijke lampen hebben in den regel een lichtgevend vermogen van ongeveer 30 kaarsen en verbruiken gemiddeld 0.11 Liter olie per uur.

Niet altijd wordt er op gelet, dat het lichteffect van een petroleumlamp in hooge mate afhangt van de meer of minder zorgvuldige behandeling, inzonderheid van de pit. Wordt daar geen genoegzame zorg aan besteed dan brandt de lamp minder helder en verbruikt toch evenveel. Voor het overige zijn de ongemakken aan petroleumlampen eigen, zoo algemeen bekend, dat wij er hier niet verder over behoeven uit te weiden. (Wordt vervolgd.)

HET WACHWITZMETAAL.

(en het gebruik, dat men daarvan kan maken in het bouwvak en in het huishouden.)

De door de »Deutschen »Wachwitzmetall-Aktiengesellschaft te Hersbruck op de »Deutschen Städte-Ausstellung« te Dresden uitgestalde fabrikaten zijn zonder twijfel de aandacht van alle bouwkundigen ten volle waard. Zij bestaan voornamelijk uit verkoperde platen van vloeistaal, in het bijzonder gemaakt voor dakbedekking, doch ook voor andere doeleinden, en verder uit met aluminium overtrokken koperen platen en uit hieruit vervaardigde artikelen voor dagelijksch gebruik in de huishouding.

Het eenige metaal, dat tot nog toe voor dakbedekking volkomen vertrouwbaar was, was koper. Een beletsel was echter de hooge prijs van dit metaal en dit leidde tot een gebruik maken van plaatsvervangers. Men beproefde zink, langs galvanischen weg te verkoperen, dun plaatijzer te verzinken, de reeds aangebrachte dakbedekking met koperoxyde te beschilderen. Doch al deze bleken in de praktijk niet te voldoen, omdat bijv. de galvanische overtrekkingen geen homogene bekleeding vormen, zoodat zij niet zeer duurzaam waren en slechts gedurende enkele jaren in den vereischten staat bleven. Beschilderen is al een zeer onpraktisch hulpmiddel te noemen, tenminste wanneer men niet alle twee of drie jaren weer nieuwe verflagen wil aanbrengen. Daarenboven had men er ook nog rekening mede te houden, dat in streken waar zwavelhoudende kolen als brandstof worden gebruikt, zink en verzinkt dun plaatijzer in betrekkelijk korten tijd, door de zich vormende zwavelzuren, worden vernield.

Dit laatste was er dan ook de reden van, dat de hier bovengenoemde maatschappij hare nieuwe dakbedekking, de met koper overtrokken platen van dun vloeistaal, in den handel zoekt te brengen. Deze worden door wellen, volgens de werkwijze van Wachwitz, vervaardigd. De aangebrachte koperlaag is dan homogeen, niet poreus, vrij van blaasjes en daarbij voldoende sterk en dik om tegen zoowel machanische als atmosferische, inwerkingen bestand te zijn. De stalen kern is tegen roesten beschut en geeft aan de platen een voldoende breukvastheid om, bij even groote duurzaamheid, van dunnere nummers gebruik te maken, dan anders voor metalen dakbedekking vereischt zouden worden. De betrekkelijk kleine uitzettingscoëfficient, doet het verder mogelijk worden het metaal in ieder jaargetijde aan te brengen. Naden, gooten enz., kunnen met hard of zacht soldeer gelegd worden. Ook worden de met koper overtrokken stalen platen als week metaal, nl. uitgegloeid, geleverd, zoodat zij even gemakkelijk als koperen platen bewerkt kunnen worden.

De voor het bouwvak meest geschikte plaatdikte bedraagt 0.6 mM. De formaten, welke steeds in voorraad zijn, tot met een dikte van 0.6 mM., hebben de afmetingen, 1 × 2 M. met dikten van 0.6 tot 0.5 mM., van 0.6 × 2 M. en met dikten van 0.5 tot 0.3 mM., van 0.4 × 1.5 M. De zwaarte per platen bedraagt per plaat van 1 × 2 M. = 2 vierkm. oppervlak, bij 0.6 mM. dikte 9.75 KG., bij 0.65 mM. dikte 10.55 KG., bij 0.7 mM. dikte 11.35 KG., bij 0.75 mM. dikte 12.15 KG., bij 0.8 mM dikte 12.95 KG., bij 0.9 mM. dikte 14.6 KG., en bij 1 mM. dikte 16.2 KG.

Tabel van koper-aluminiumplaten.

Een koper-aluminiumplaat van een vierk. meter oppervlak en 1 mM. dikte weegt bij een gehalte van:

10	deelen koper en	90	deelen aluminium	3.33	KG.
20	» »	80	» »	3.96	»
30	» »	70	» »	4.59	»
40	» »	60	» »	5.22	»
50	» »	50	» »	5.85	»
60	» »	40	» »	6.48	»
70	» »	30	» »	7.11	»
80	» »	20	» »	7.74	»
90	» »	10	» »	8.37	»

Hier zij ook even aangestipt, dat de platen ook zeer geschikt zijn om als gegolfd plaatijzeren dakbedekking dienst te doen en dat zij in dit geval zelfs boven het gewoon verzinkt plaatijzer te verkiezen zijn.

Behalve de met koper overtrokken platen vloeistaal werd in Dresden door de reeds genoemde firma ook allerlei keukengerei uitgestald, dat van plaatkoper, met aluminium overtrokken, vervaardigd was. De voor de vervaardiging van deze platen toegepaste werkwijze werd door de fabrikanten geoctrooieerd. Volgens de octrooiomschrijving wordt het oppervlak van het koper eerst met een daarvoor geschikt metaal gelegeerd om later de vorming van een aluminium-koper-legeering te voorkomen. Het op deze manier behandelde plaatkoper en ook de andere metalen platen, die overtrokken mocten worden, overtrekt men eerst met een dun laagje aluminium om daardoor een vertrouwbare verbinding met de aan te brengen dikkere laag aluminium te verkrijgen.

Zooals men weet zijn juist platina en aluminium een uitstekend materiaal voor keukenpannen enz., vooral uit een hygiënisch oogpunt beschouwd, omdat dit metaal zich bij het koken neutraal houdt, d. w. z. het metaal oefent niet den minsten invloed uit op den smaak van de spijzen, die in pannen van aluminium worden gekookt. Alleen bij het schoonmaken moet men eenigzins anders dan gewoonlijk te werk gaan, want de voor dit doel gebruikelijke soda is voor aluminiumpannen niet geschikt, omdat deze pannen daardoor haar fraaie uiterlijk zouden verliezen. Om aluminiumpannen schoon te maken is het best, de pannen in schoon warm water af te wasschen en met fijn, wit zand te schuren. Voor het poetsen van de buitenkant is Weener kalk en harde zeep (die geen soda bevat) aan tebevelen.

Het is te begrijpen, dat men voor deze werkwijze, het gehalte aan aluminium naar goedvinden kan wijzigen. Dit zullen wij wel niet nader hebben toe te lichten.

Wat het gewicht van dergelijke platen betreft, verwijzen wij onze lezers naar de hierboven opgenomen tabel.

BENUTTIGING DER COöPERATIE OP TECHNISCH GEBIED.

DOOR M. P. DE CLERCQ.

Aangezien meermalen de wensch geuit is, eens wat uitvoerig kennis te maken met de wijze, waarop de goed geordende samenwerking, die onder coöperatie verstaan wordt, op technisch gebied te benuttigen is, vermeen ik daaraan niet beter te kunnen voldoen, dan er een bepaald plan voor te ontwerpen, waardoor het vroeger gemelde coöpereeren in zake fabrikanten, aanschouwelijk wordt voorgesteld.

Bij zulk een ontwerp dienen cijfers te zijn, want daardoor moet het resultaat blijken. Die zullen derhalve hier niet ontbreken, doch natuurlijk slechts met die evengenoemde bedoeling en zonder werkelijke waarde, want te veel bijomstandigheden zijn daarop van invloed, dan dat daarmede vooraf voldoende rekening gehouden kan worden.

Ondersteld wordt derhalve, dat zes verschillende fabrikanten, ieder flink berekend voor hun werk, doch zonder financiëele krachten van beteekenis, op technisch gebied willen coöpereeren.

Voorts nemen wij aan, dat de groep bestaat uit:

een machine-fabrikant,
een koek- en beschuit-fabrikant,
een kunstboter-fabrikant,
een rijtuig-fabrikant,
een stoomhoutzager en
een stoombierbrouwer,

aangezien het, in plaats van concurrenten, juist degenen moeten zijn, die elkaar ook onderling den bal kunnen toegooien. Het hindert dus niets, of het andere fabrikanten zijn, mits dit grondbeginsel slechts gehandhaafd blijft en bij voorkeur aansluiting wordt gezocht met technische lui, die tevens voor elkander kunnen werken.

Het aantal van 6 is eveneens geheel uit de lucht gegrepen, als normaal getal. Het moet eerder overschreden, dan minder worden, aangezien vele gemeenschappelijke kosten per fabriek minder worden, door grootere deelname in het consortium.

Als gemeld, dient er echter bij een ontwerp een vast uitgangspunt te wezen, van daar de onderstelling, dat genoemde 6 heeren samenwerken, ter bereiking van het hier beoogde doel.

Er moet eerst een zeer groot terrein gezocht worden, aan een vaarwater gelegen en liefst niet te ver van een station eener spoorlijn. Aangezien het vervoer te water het goedkoopst en veelal 't gemakkelijkst is, kunnen alleen daartoe geschikte terreinen in aanmerking komen.

Groot en goedkoop moet dit wezen. Van dicht bij welvarende steden, zal dus wel geen sprake zijn, doch is het niet te ver afgelegen verkrijgbaar, dan kan de gezelligheid, door het bereikbare van flinke plaatsen, hetzij stad of dorp, wel iets hoogere prijzen wettigen.

Het goedkoope begrijpt iedereen dadelijk als een hoofdvereischte, bij gevolg vordert alleen de noodzakelijkheid van „groot" nadere toelichting. Dit is allereerst noodig voor het brandgevaar, want de vrije afstand onderling der gebouwen en aanhoorigheden, moet zooveel meters bedragen, dat brand in een der fabrieken geen gevaar voor anderen doet ontstaan, al is de wind daartoe ook nog zoo medewerkende. Zorgt men hiervoor niet bij de keuze van het terrein, dan zou de brandassurantie-premie later leelijk kunnen tegenvallen, weshalve die mogelijkheid reeds in het begin vermeden dient te worden.

In de tweede plaats is een zeer uitgebreid terrein wenschelijk, opdat er ruimte verblijve tot het bouwen van de woningen voor werkvolk van de fabrieken. Strikt noodig dat zulks op hetzelfde terrein kan geschieden, is het juist niet, want dichtbij gelegen gronden kunnen daartoe ook uitstekend dienen, hetzij aan den overkant van bestaande wegen, ja zelfs op eenige minuten afstands van het fabrieksterrein voor het hier bedoelde complex.

De bedoeling is enkel, bij de keure van genoemd terrein er bedacht op te wezen, dat het slechts dan in aanmerking kan komen, indien het ook strekken kan tot den bouw van arbeiders-woningen, of wel, dat er op niet te verren afstand tevens grond daartoe te krijg is, indien het te bouwen complex zoover van de bewoonde wereld is gelegen, dat het wonen in bestaande huisjes te veel tijd zou vorderen, door dat ze ver afgelegen zijn.

Of die arbeiderswoningen al- dan niet coöperatief te stichten zijn, is van later zorg, want het komt er in den aanvang maar op aan, dat er later gelegenheid zal bestaan, de arbeiders in de nabijheid onder dak te helpen.

Ten minste voor een gedeelte, want nu verre afstanden zoo gemakkelijk per fiets zijn af te leggen, zullen de gezinnen met jonge kinderen ook wel in of bij een stad of dorp willen wonen, met het oog op het schoolgaan der jeugd en trapt vader dan liever naar zijn werk.

Bij de keuze van het algemeene fabrieksterrein, hebben onze technische coöperators zich te houden aan de nabijheid van een goed vaarwater, als zoo even gemeld en daarna te letten op het bereikbare van stations der hoofd-

lijnen, voor de gevallen van vorst, te laag water en dergelijke stremmingen. De wegen zijn vaak zeer slecht, maar dat mag geen afdoend bezwaar wezen, want verbetering is daarin altijd nog wel mogelijk, waartoe provincie of gemeente ook dikwijls willen medewerken.

Wij nemen dus maar aan, dat ons consortium een terrein gevonden heeft, bij zulk een bedoeld vaarwater, met zandweg, op een uur afstands verbonden aan een station van eenen spoorweg. Zandgrond, waarop nog hei, dus erg goedkoop, stelle b.v. f 200.— per hectare, daar is b.v. zulke waardelooze grond op de Veluwe, dicht bij het Apeldoorsche kanaal nog best voor te krijg. En al mocht dat daar of elders ook wat duurder worden, zulks hindert niet veel, omdat deze uitgaaf klein is in evenredigheid met de andere betalingen.

Wil men daarom den prijs op f 200.— stellen, dan is het volstrekt geen bezwaar om 5 hectaren te koopen en heeft alsdan ook een flink terrein, waarvan men begint met een deel af te bakenen voor den bouw van 6 fabrieken, daarbij als uitgangspunt aannemende, dat het stoommachine-gebouw in het midden moet staan, omringd door de 6 fabrieken, aldus:

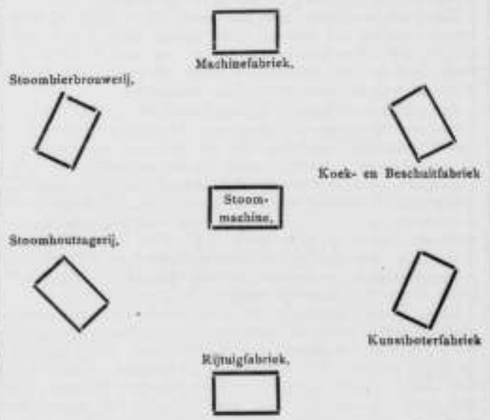

Ten einde het terrein behoorlijk af te bakenen, met aanwijzing der juiste plaatsen, waar deze zeven gebouwen moeten staan, dient men eerst de kortste, vrije onderlinge afstanden te kennen, welke door assuradeuren te Amsterdam en Rotterdam zullen worden voorgeschreven, om ieder gebouw als een geheel afzonderlijk risico aan te nemen.

Het consortium moet daarom dit punt eerst behandelen met het assurantiekantoor of die kantoren, waaraan het plan bestaat de brandverzekering op te dragen, opdat deze vaststelling der minste vrije afstanden van te voren geregeld worde, in overleg met de experts of deskundigen, die hieromtrent steeds door assuradeuren geraadpleegd worden.

Mocht b.v. de gevaarlijkste der 6 hier bedoelde fabrieken, de stoomhoutzagerij, op verderen afstand van buren gewenscht worden, dan de anderen, dan kan die bouw zoovel meters verder van het machinehuis in het centrum gebracht worden, als dit noodig wordt geoordeeld, om daardoor de brandassurantie-premie voor die andere gebouwen niet verhoogd te zien.

De drijfkracht, uitgaande voor alle 6 fabrieken van de stoommachine in het midden, kan op groote afstanden getransporteerd worden, dus van te voren dient er goed sekuur voor gezorgd te zijn, dat de telken jare wederkeerende brandassurantie-premie niet worde verhoogd door omstandigheden, dan onmogelijk meer te veranderen, als zijnde te kostbaar, doch die in het begin wel degelijk goed ingepikt konden zijn.

De eigenaar wil het terrein voor f 1500.— verkoopen, waarvoor de aanstaande technische coöperators het dus eenigen tijd in handen dienen te hebben, opdat zij met hunne plannen kunnen voortgaan. Vijf hectaren is, als bekend, 50.000 vierkante meter, ergo er is dan heel wat ruimte ook nog voor woonhuizen, of andere aanhoorigheden enz., waarvoor men later die meerdere ruimte mocht wenschen.

Mocht bij den koop te bedingen zijn, dat gedurende een zeker aantal jaren, telkens nog naastliggende hectaren grond tot denzelfden prijs bijgekocht kunnen worden, tot een te noemen maximum van hectaren, dan is dit altijd raadzaam voor het consortium, zelfs al wil de grondeigenaar daarvoor jaarlijks eene kleine vergoeding hebben, aangezien hij door zulk een servituut toch altijd gebonden is

Beschikking te hebben over naastliggend terrein, tot eenen vooraf vastgestelden prijs, kan immers van groote waarde wezen!

Zoodra de aangelegenheid van het terrein behoorlijk gereed is, komen de bouw en inrichting van een en ander aan de orde. Eerst de grootte der stoommachine, waaraan de inrichting voor electrisch licht te verbinden is. Hiertoe dient iedere fabrikant te berekenen, hoeveel paardenkrachten en hoeveel electr. licht, zijne fabriek noodig zal hebben.

Wanneer de cijfers opgesteld zijn, die de zes belanghebbenden opgegeven hebben, heeft men het juiste uitgangspunt waardoor deskundige technikers bepalen kunnen, van hoeveel kracht de stoommachine tot gemeenschappelijk gebruik moet wezen.

Daarna moeten bouw en inrichting der verschillende fabrieken, na de noodige verkregene inlichtingen, zoo nauwkeurig mogelijk worden berekend. Aanbeveling verdient het hierbij, zoowel den bouw van alles aan een aannemer te gunnen, als de machines allen door een fabriek te laten leveren, indien daartoe gelegenheid bestaat. Immers hoe grooter zaak in eene hand gesteld kan worden, des te voordeeliger prijzen en voorwaarden zijn te bedingen en hiervan dienen de aanstaande coöperators natuurlijk te profiteeren.

Geen techniker zijnde, moet ik met uit de lucht gegrepene sommen werken, doch die bedragen doen hier niets ter zake. De bedoeling is alleen de uitvoerbaarheid nader te omschrijven en al riep ik daartoe dan ook de hulp in van bekwame deskundigen, dan zouden zij toch de op merking moeten maken, dat dit, bij zulke vage gegevens, ondoenlijk is.

Met geheel willekeurige cijfers, stel ik derhalve de volgende calculatie op:

terrein, 5 hectare à f 300.— =	f 1500.—
centraalgebouw, met stoommachine en electrisch licht-ontwikkeling	„ 20.000.—
machinefabriek, bouw en machines	„ 15.000.—
koek en beschuitfabriek, bouw en machine	„ 21.000.—
kunstboterfabriek, bouw en machine	„ 17.000.—
rijtuigfabriek, bouw en machine	„ 21.000.—
stoomhoutzagerij, bouw en machine	„ 19.000.—
stoombierbrouwerij, bouw en machine	„ 20.000.—
bedrijfskapitaal, voor elk f 10.000.—,	„ 60.000.—
overdracht, notar. akten, architect, enz.	„ 5.500.—
Totale calculatie	f 200.000.—

(Wordt vervolgd.)

DERTIENDE JAARGANG, No. 9. ZATERDAG 4 MAART 1905

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

REDACTEUR: H. WALENKAMP, BUIKSLOTERLAAN 8, TE AMSTERDAM.
BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorzitter, Johs. B. LAMBEEK Jr., H. WALENKAMP, Jac. P. WORMSER en Jozef Th. J. CUYPERS.
VASTE MEDEWERKERS:
K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDENON en C. W. NIJHOFF

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS.
HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN VOOR HET WEEKBLAD TE RICHTEN AAN DEN REDACTEUR, BUIKSLOTERLAAN 8 TE AMSTERDAM, ID. VOOR HET PLAATWERK „DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Johs. B. LAMBEEK Jr., RINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTR. V. H. GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e Secr. v. h. BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen. — Over de beteekenis van den tempel in het godsdienstig leven van de Grieken. — Moderne Baufor men. — Friesche Bouwkring. — Boekaankondiging. — Berichten. — Moderne verlichting, Aerogeengas. — Benuttiging van coöperatie. — Wetsontwerp regelende het werken in caissons. — Boekbeoordeeling.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Als Buitenleden van het Genootschap zijn toegetreden de heeren: W. P. Nederkoorn, Architect te Doetinchem, en H. J. Hoekstra, Architect te Akkrum.

De 1190e Vergadering van het Genootschap zal gehouden worden Woensdag 8 Maart e.k., 's avonds 8 ure, in 't Lokaal „Parkzicht" (benedenzaal).

AGENDA:

A. Notulen en ingekomen stukken.
B. Ballotage van den heer J. Alders, voorgesteld door de heeren Corns. Visser en H. J. Walle Jz.
C. Lezing van den heer Jan Stuyt, Architect, over: De opleiding van den Architect in Engeland, in verband met de Examen-kwestie ten onzent en de Bouwkunst aan de Academie.
D. Bespreking Huishoudel. Reglementen.
E. Verkiezing van een 6e en een 7e Redactielid.

Aan alle leden is verzonden de Genootschaps-kalender. Ieder die er geen ontving wordt verzocht daarvan onverwijld kennis te geven aan het Secretariaat, Oosterpark 1a.

Het adres van den Secretaris voor het plaatwerk „de Architect", aangegeven Ringkade 20, moet zijn Ring-kade 3.

Medegedeeld wordt, dat de Penningmeester dezer dagen zal beginnen met 't doen innen der contributie 1e halfjaar 1905.

De 1e Secretaris, VAN HYLCKAMA.

OVER DE BETEEKENIS VAN DEN TEMPEL IN HET GODSDIENSTIG LEVEN VAN DE GRIEKEN. . . .

Voordracht gehouden voor het Genootschap „Architectura et Amicitia", op 7 Februari 1905. . . . . .

III.

Uit bouwkunstig oogpunt verdient nog meer dan de quaestie van de ruimte het derde punt waarover ik spreken wilde, de aandacht, t. w. de invloed dien het karakter van den tempel als door den Staat gewijd Godshuis op de tempel-architectoniek heeft gehad.

Voor zoover de Helleensche geest — in zijne godsdienstige opvattingen veel vrijer dan de streng rituecle Romeinen — zich door cultus-voorschriften liet binden, is inderdaad voor eerst voor de architectoniek des tempels, en daarnevens in mindere mate voor zijn plastiek, de heilige traditie van grooten invloed.

In mindere mate voor de plastiek, omdat de Grieksche beeldhouwers, toen eens de allerstrengste hieratische eischen waren gevallen, met eene allermerkwaardigste onbevangenheid te werk gingen in de keuze hunner onderwerpen. Maar voor den bouwmeester zijn er ongeschreven wetten geweest, van welke hij niet af kon wijken, dan op straffe van zelf niet meer te gelooven aan de Gode welgevallige heiligheid van zijn werk; en er bestond inderdaad een traditioneel grond-idee van den heiligen tempel, dat niemand zou hebben gewaagd te verscheuren, en dat slechts zeer geleidelijk is gewijzigd.

Zoo is de richting van den tempel aangewezen door eene vaste oriënteeringswet zonder eenigen twijfel berustend op een religieuzen grondslag. De tempel-as moet naar het Oosten wijzen, opdat de morgenzon lichte op den voorgevel en door de open deur haar stralen groetend doe spelen over het beeld van den God. Ziedaar een wet, die — natuurlijk niet geldende voor Goden van Dood en Nacht, wier blik westwaarts wil dwalen — hare kracht doet gevoelen bij den tempelbouw voor alle zuiver-Grieksche Goden, en die zwaarder weegt dan alle aesthetische of practische eischen. De Acropolis van Athene kan alleen maar van de westzijde af worden bestegen; toch lag de façade van het Parthenon oostwaarts (vóór n.l. de Christenen het oude gebouw tot kerk van de H. Theotokos wijdende den ingang in den westelijken gevel brachten) en de geloovige Griek, die den burg bestijgt om zijne gave te offeren, ziet het eerst de achterzijde van den tempel. Deze oriënteerings-wet kent bijna geene uitzondering — al wijkt natuurlijk de bepaling van het juiste Oosten hier en daar wat af — en zoo vaak de archaeologie op ontwijfelbare uitzonderingen stuit, staat zij voor een moeilijk raadsel. — Als proeve van architectonische vindingrijkheid verdient één van die raadselen hier vermelding. Reeds meermalen noemde ik den hoog in Arcadië gelegen Apollo-tempel van Bassae of Phigalia. Hier ligt het tempelfront niet oostwaarts, maar vlak noord. Maar wat blijkt nu uit het archaeologisch onderzoek? De oostelijke zijwand van de cella toont sporen van een deur, en nauwkeurige inspectie van den stand der pilaren in dat zelfde achtergedeelte bewijst, dat dat deel oor-

sprenkelijk heeft behoord aan eene oudere cella, die met de genoemde deur als voordeur zich richtte naar het Oosten. Nu wordt alles duidelijk. In de dagen van Pericles, toen niet slechts te Athene maar door geheel Griekenland heen een krachtig kunstleven bloeide, bekroop ook den Phigaliers het gevoel, dat hun kleine tempel noch Apollo Epikurios, waardig was noch hen zelven, en zij riepen Iktinos, den beroemden bouwmeester van het Parthenon naar Arcadië, om hun God een kostbaar heiligdom te bouwen. Maar de berg, die den Apollo-tempel droeg, liet alleen aan de noordzij uitbreiding van het tempelterras toe, en de Phigaliërs wilden van verplaatsing der heilige cella niet weten. Gij begrijpt reeds, wat uw Atheensche kunstbroeder toen heeft gedaan. Den zuidelijken zijwand der oude cella maakte hij tot achterwand van zijn nieuwen naos, den noordwand brak hij weg, west- en oostwand liet hij bestaan en bouwde die noordwaarts uit, en terwijl hij zijn schoone frontzijde plaatste op het noorden, liet hij in den oostelijken cella-muur den ouden heiligen ingang bestaan. Zijn resultaat schijnt gelukkig te zijn geweest. Toch verheugen wij ons dat de methode eene uitzondering is gebleven! Want onwillekeurig roept ons Iktinos' inventie de bouwkundige wandaad van den Italiaanschen architect Vanvitelli in de gedachte, die op dergelijke wijze een werk van niemand minder dan Michel Angelo onder handen nam. Vol bewondering voor de Romeinsche kunst der koepelgewelven had Michel Angelo de antieke koepelzaal der Thermen van Diocletianus herschapen in het schip der kerk van Sta. Maria degli Angeli. Maar twee eeuwen later doorsnijdt Vanvitelli dat werk en maakt Michel Angelo's langschip tot transept. Sinds is de kerk bedorven!

Maar niet over Rome's kerken heb ik hier te spreken, doch over de tradities aan welke de Grieksche tempelbouwers gehoorzaamden. Die gehoorzaamheid zelve maakt, dat ik kort kan zijn. In hoofdzaak vinden wij in het grondplan van het Godshuis de Vorstenwoning der Myceensche periode terug. Een langwerpig vierkant vertrek dus, zooals ik straks reeds zeide, welks beide zijwanden vóór den voorwand vooruitspringen tot het vormen eener zeer ondiepe voorhal, terwijl het hierover eveneens voortgezette dak met gevelveld geschraagd wordt, behalve door de in wand-pilasters eindigende zijmuren (anten of parastades) door twee eerst houten, straks steenen zuilen: ziedaar de oudste anten-tempel die alleen hierdoor zich van een gewone vorstenwoning onderscheidt, dat de tempel — zonder twijfel reeds in eene zeer vroege periode — zich verheft op een onderbouw, welke bekleed kan worden door een ter wille van het voorteeken oneven aantal treden. Hoog is iedere trede van die tempeltrap. Wie ooit een Grieksch tempel heeft betreden herinnert zich dat: de afmetingen zijn berekend voor den God; voor de menschen wordt gewoonlijk in het midden vóór den ingang door tusschentreden de toegang gemakkelijker gemaakt. Uiterst gering is het aantal der variaties uit dezen antentempel ontstaan — al heeft ook de levendige geest der Grieken aan ieder nieuw exemplaar van dezelfde soort door kleine nuancesering een individueel karakter weten te geven. Hoe geleidelijk zien wij dien tempel groeien! Zou het niet de behoefte om ook de Westzijde te ornceren zijn geweest, die den bouwmeesters de gedachte ingaf ook aan het achterfront de zijmuren door te trekken en het versieringsmotief der oostelijke façade aldaar te herhalen? Zeker heeft, toen aldus de dubbele anten-tempel was ontstaan, zoowel de behoefte aan dieper hallen (welkom in het Zuiden overal, maar vooral in den pronaos van een geëerden tempel) hen er spoedig toe gebracht om vóór de bestaande zuilenrij nog eene nieuwe te plaatsen, en, toen niet slechts van den aldus ontstanen prostylos, doch vooral van den amphi-prostylos (die vóór en achter een vrije zuilenrij heeft) de vorm te zeer langwerpig werd, ook de zijden van zuilen te voorzien. Zoo was — zonder zoeken, zou men bijna zeggen — de heerlijke peripteros geboren, waarvan de majestueuze eenvoud telkens opnieuw den beschouwer vervult met dat eigenaardige gevoel, dat ons doet verklaren: het gebouw, dat ik hier voor me zie, moest zoo zijn, had onmogelijk anders kunnen wezen, dan het is. Geene overtuiging toch is zóó diep geworteld in de ziel van den Griekschen tempelbouwer als deze, dat bovenal de harmonie van hetgeen hij bouwt èn zijnen God èn den menschen zal behagen.

Dat geldt m. i. ook van den peripteraal-tempel. In zijn eerste ontstaan is hij niet geboren uit de behoefte van den architect om al maar meer mooie zuilen om zijn cella heen te kunnen zetten. Neen, de verbreeding door de zijwanden werd geëischt door de verlenging der cella — en die verlenging was niet enkel het gevolg van den voorbouw der zuilen van den prostylos, doch tevens alweer van de beteekenis des tempels als Staatsgebouw. Zoo was ook hier eene practische behoefte de moeder van architectonische schoonheid.

De tempel als woning Gods namelijk was meer dan eenig gebouw, dat men zich denken kan v.b.ilig: tempelroof (al komt die in tijden van oorlogsverwildering voor) is een van de meest verafschuwde misdaden in het oude Griekeland. Zoo bracht men den God in zijne woning niet alleen kostbare geschenken, maar in het volle vertrouwen, dat bij hem alles veilig was maakte èn de Staat èn de bijzondere burger den tempel tot zijn Safe-deposit en den priester tot zijn bankier. Van de verscheidenheid en den aard dezer depositó's geven ons de in groot aantal bij tempel-ruines gevonden inscripties een zeer levendige voorstelling, maar geen enkel getuigenis spreekt zoo duidelijk als de op marmeren tafels gegrifte inventaris van den schat der Parthenos. Welnu, als men de waarde berekent van al die baren goud en zilver, die lampen, vazen, statuen, armbanden, die aan de Goden werden toevertrouwd, dan beseft men twee feiten zeer duidelijk. Vooreerst, dat, indien ook bij deze oude Grieken aldaar „het hart was waar hun schat was", zeer sterke banden den geloovige bonden aan het huis van dien God, die zooveel kostbaars zoo trouw bewaarde, en ten tweede, dat ondanks de heiligheid der plaats de eigenlijke naos voor zooveel kostbaars toch nauwelijks veilig genoeg was. En zoo ontstond de opisthodomos, het ontoegankelijke achtervertrek, soms het adyton, d. i. het heilige der heiligen, wederom naar het voorbeeld van de Anakten-woning, want ook daar was uit de oorspronkelijk hoogstens door een gordijn van het overig megaron gescheiden achterruimte de door een tusschenwand afgesloten slaapkamer ontstaan.

Ik zou hiermede van de architectonïek des tempels kunnen afstappen — want de bespreking der verschillende stijlen ligt niet binnen mijn bestek, als niet één merkwaardige afwijking van den gewonen bouw nog onze aandacht vroeg, juist om het feit, dat zij zich niet uitsluitend uit bouwkundige eischen liet verklaren. Ik bedoel den hypaethraaltempel, van welken ons een zeldzaam schoon voorbeeld, betrekkelijk ongeschonden, is bewaard gebleven in den Poseidon-tempel van Paestum. [1]) Wanneer wij die ruïne binnentreden, dan treft ons naast de heerlijk rossig gele tint, die de niet altijd wreede „tand des tijds" aan den poros-steen der zware dorische kolommen heeft gegeven, een zeer bijzondere architectuur. Binnen in de cella staat een dubbele rij van telkens zeven zuilen, die dus het tempelgebouw in drie schepen verdeelen. Niet dit is vreemd — wij zien dat meer. Maar op de lijst, die deze zuilen schragen, staat een tweede rij, korter en slanker. Deze dragen het dak; en zoo werd dus vooreerst aan weerszijden van het middenschip eene étage, een gaanderij gevormd, van beneden af toegankelijk, zooals uit de in den Paestischen tempel nog aanwezige trappen blijkt — maar die bovendien òf de geheele cella, òf althans een zeer belangrijk deel daarvan onbedekt liet. De opgravingen te Tirijns en Mycenae verricht geven recht tot het vermoeden, dat ook deze vorm, waardoor dus aan het tempelgebouw eene verdieping werd gegeven, in de oude vorstenwoning haar voorbeeld vond. Maar waartoe diende deze vorm? Tot betere verlichting door vensters in den bovenwand? Dit blijkt uit niets. Of zou het zijn, dat in dit open dak de gedachte hare uiting vond, dat ook indien de deur gesloten was, de hemelbewoner vrij en ongehinderd uit zijne hemelsche verblijfplaats toegang zou mogen vinden tot zijne aardsche woning?

Deze vraag is niet de eenige, waarop ik met betrekking tot ons onderwerp het antwoord moet schuldig blijven. Ook is dat onderwerp op lange na door hetgeen ik tot nu toe in het midden bracht, niet uitgeput. Over de plastische versiering van den tempel, over den rijkdom van mythologische kunst in tal van friezen en metopen tot op onzen tijd bewaard, heb ik opzettelijk gezwegen, omdat ik op hetgeen uit bouwkundig standpunt beschouwd het karakter van den Griekschen tempel als middenpunt van het godsdienstig leven bepaalt, alle licht wenschte te doen vallen. En toch — als men ten slotte zou willen trachten die beteekenis in één beeld samen te vatten, is er geen antwoord zoo welsprekend als een dat ons juist de plastiek geeft: ik denk aan den fries van het Parthenon. Wat ontbreekt er in dien stoet vol waardigheid, levensblijheid en gratie? Wie gaat er niet mede op van alles wat de stad aan mannenkracht en vrouwenschoonheid bezit, om der Godin van den burg hulde te brengen vóór haren tempel? Immers allen zijn aanwezig! Want de Godenfeesten zijn in de oudheid Staatsfeesten en de Staat is in de oudheid één geheel. Oneindig veel grooter was de vereenigende kracht der gemeenschappelijke religie in het oude Hellas, dan zij het in onze tijden is, oneindig veel sterker vooral de band der vaderlandsliefde. Van die beiden te zamen is de tempel het symbool. En gelijk aan niets zooveer als aan de versiering van dien tempel alle kunst — ook in die uitingen, die wij zouden aarzelen godsdienstig te noemen — het hoogste en het beste gaf wat zij te geven had, zoo klopte de hartader van het dichterlijk leven der beste van Griekenlands zonen op die zelfde plaats.

En juist daarin ligt, hoe vreemd het schijne, ook tevens de reden, waardoor de aanschouwing van een Grieksche Tempel wel door zijne ernstige harmonie en door de bekorting zijner zuilenhallen ons kunstgevoel, doch zoo zelden onze religieuze aandoening bevredigt. Het is alsof wij staan voor de woning van hen, die zijn neergedaald tot hun volk — en wij blijven met hen op aarde: geen sursum corda ruischt ons tegen als uit de hooge welving van St. Pieters koepel, geen stille devotie wenkt ons als in de rijzige torenspits onzer Hollandsche dorpskerken.

Ik zeg dat niet, om daardoor onze waardeering voor den antieken tempel te verminderen, maar om die te verhelderen. Op ieder gebied van de oude kunst — de plastische zoowel als de litteraire — is een soort van bewondering langen tijd in zwang geweest, die verderfelijk was voor de schatting dier kunst zelve: de imitatie. Wij zijn de tijden te boven, waarin wij uit oudheidsliefde de propylaeen gingen nabouwen in onze steden. Maar indien wij het gevaar willen ontkomen, dat nu dreigt: indien wij niet uit die gedachteloose nabootsing willen vervallen in even gedachteloze minachting van die antieke schoonheid, dan is het zaak zorg te dragen, dat wij aangaande de bouwwerken doen wat Mad. de Staël ons aanraadt aangaande de boekwerken niet te vergeten: juger les écrits d'après leur date: d. i. ieder werk ook in de bouwkunst te waardeeren door juiste kennis van de omstandigheden, waaronder het is ontstaan.

K. KUIPER.

---

1) Van den tempel te Paestum laat zich, daar het bovenste gedeelte geheel verdwenen is, natuurlijk slechts met waarschijnlijkheid, nooit met volkomene zekerheid het hypaethraal karakter bewijzen. Voor mijn betoog is echter die mindere zekerheid van geen belang. De tempel van Paestum hier slechts als voorbeeld genoemd, omdat hij onder de oudere tempels een der meest bekende is, kon naar mijne meening het best dienen om eene voorstelling van een hypaethraal-tempel te geven. Immers, dat de oude Grieken hypaethraal-tempels hebben gekend, zal ook de verslaggever in no. 6 van dit blad (p. 49) toch wel niet hebben bedoeld te ontkennen. Dieraangaande zegt Vitruvius (die het weten kon) zoo duidelijk mogelijk, »de hypaethros heeft op de gewone rij kolommen nog een tweede,... en het midden van dezen tempel, van welken te Rome geen voorbeeld is maar te Athene wel, nl. het Olympieum, is onbedekt en ligt dus vrij onder den blooten hemel.«

MODERNE BAUFORMEN, Monatshefte für Architectur Band 3). Jaarg. 1904 compleet, verschenen bij Julius Hoffmann, Stuttgart.

Toen ik voor 'n tiental jaren terug (Oh, ciel de mon ame! wat word ik oud!) te Brussel bij Horta werkte, en daar de verschillende geniale bokkesprongen zag, die door »mijn meester« uit het louter niet werden te voorschijn geroepen, werd ik dikmaals, zoo in m'n eentje, jaloersch en dacht ik: »mijn Hollandsche kop is te stijf, om veel origineels te voorschijn te roepen». Ik kon dan, over m'n teekentafel gebogen, zitten soesen en aan me-zelf twijfelen, tot de tranen over het kleed van m'n ziel liepen.

Niet, dat ik datgene, wat daar werd voortgebracht nu juist zoo bewonderde — au contraire! ik zag maar al te goed, welk innerlijk gebrek en welk een schijn onder dat uiterlijk vernuft verborgen lagen. — Ik waardeerde dat werk maar heel matig, had er zelfs tot zekere hoogte een hartgrondige verachting voor. Maar — ik vond er iets in, wat hier in m'n geboorteland nagenoeg totaal wordt gemist: vernuft. Vernuft, uitdenkingsvermogen, toch zoo noodzakelijk in kunst; originaliteit.

Hebt ge wel eens iets origineels gezien van een Hollander tegenwoordig? Iets dat mooi is, nieuw is, en goed tevens? — Zeker, zeker! er is hier wel iets nieuws; we zijn niet blind natuurlijk. En toch — hoe zal ik 't zeggen. — Bij Mozes! ik weet het niet.

Wanneer men de voortbrengselen bestudeert van nieuw Hollandsch streven, dan ontwaart men daar wel een zeer waardeerbare degelijkheid in; deze dingen excelleeren door ongezochtheid. Dit is het dan ook, wat Hollandsche kunst een, niet te gek, figuur doet slaan naast de buitenlandsche zusteren. Maar, wat men noemt: geest — is hier over 't algemeen ver te zoeken. Zoo is het steeds; het is, altijd en overal, half werk, onvolmaaktheid. Hier vindt men dit; daar dat. Bij ons eenige degelijkheid en ongezochtheid (d. w. z. bij de besten); bij anderen vernuft en — de — hoe zal ik 't nu weer zeggen.

Ik zou hier niet over spreken, als ik me niet verplicht achtte, mijn collega's uitvinders van geestelijke onvertoondheden op deze omstandigheden te wijzen. De mijnen der geestige juweelen zijn in de diepten van Holland nog schaars ontgonnen. — En toch, geloof ik — dat deze der moeite van het ontginnen waard zijn. . . . .

* * *

Hier ligt voor me het boven deze regelen vermelde werk van moderne, hoofdzakelijk Duitsche kunst. Ik vraag me af, wat het hier vertoonde beteekent, en kom dan tot de slotsom, dat het zoowat tusschen Hollandsche degelijkheid en Belgisch en Fransch vernuft in staat. Het heeft van beide iets, zonder dat het nu juist het beste van deze beide geestesrichtingen vertegenwoordigt. Er bestaat kans — (wanneer het niet nu reeds zoo is) dat we door de Duitschers, en vooral ook door de Oostenrijkers, zullen overvleugeld worden.

Na de in Duitschland geboren wijsbegeerte ontstaat de Duitsche kunst; dit denkbeeld ontleent zich niet uitsluitend aan de hier genoemde werken; ik zag er nog betere.

Er schijnt in dit land hard gewerkt te worden.

WALENKAMP.

FRIESCHE BOUWKRING.

In de vergadering van »de Friesche Bouwkring», te Leeuwarden, gehouden den 16en Februari jl., werd behandeld een schrijven van het Genootschap »Architectura et Amicitia" over de »Carnegie-Stichting«. Aangezien echter volgens de couranten het Bestuur van de »Maatschappij t. bev. d. Bouwkunst« een schrijven van het Bestuur der Stichting ontvangen had, dat, nevens eenige speciaal uitgenoodigde architecten, tot mededeeling toegelaten zouden worden alle Bouwkundigen, onverschillig van welke nationaliteit, meende men, dat hiermede voldoende antwoord was gegeven op het verzoek van »Architectura et Amicitia".

Van den Bond van Technici was een verzoek ontvangen om een adres te steunen aan Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken, betreffende de oprichting van eene Technische School.

Na voorlezing van dit adres, las de Voorzitter een stuk uit de Rotterdammer, waarin het voorloopig verslag over deze school behandeld wordt. Hieruit blijkt, dat, hoewel de meesten vol lof over het ontwerp waren, er velen tegen en weinigen voor waren. Niettegenstaande dit teleurstellende bericht, o.e.hde men toch gehoor te moeten geven aan het verzoek van den Bond van Technici, daar men de behoefte aan 'n dergelijke school gevoelde. Een adres in den geest als gevraagd werd, zal namens »de Friesche Bouwkring« door het Bestuur aan den Minister gezonden worden.

F.

Voor eenigen tijd werd door de Vereeniging »De Friesche Bouwkring« te Leeuwarden besloten pogingen aan te wenden tot oprichting van eene Permanente tentoonstelling van Bouwartikalen, waartoe onder de leden eene inschrijving gehouden werd om deel te nemen in een waarborgfonds tot dekking van de voorloopige onkosten. Hiervoor teekenden 37 personen voor een gezamenlijk bedrag van f 325,—. In eene vergadering gehouden op Donderdag 16 Februari werden uit deze deelnemers als voorloopige Commissie tot regeling van de verdere zaken gekozen de Heeren: W. C. de Groot, architect, H. Scholtens, opz. Rijks-Waterstaat, B. Schimmelpenning, opz. fortificatiën, Joh. Hammes, schilder, allen te Leeuwarden en J. van Hulst, fabrikant te Harlingen.

F.

BOEKAANKONDIGING.

SCHOONHEIDSBEGINSEL IN HET ONDERWIJS.

In het eerste nummer van de geschriften van de Nederlandsche Vereeniging ter bevordering van het Schoonheidsbeginsel in het Onderwijs, bespreekt de Voorzitter dezer Vereeniging, de heer J. D. Kos, »Het Doel«. De vereeniging, gevestigd in Den Haag, stelt zich ten doel, het aesthetisch element in het onderwijs aan te brengen en te ontwikkelen.

Zij tracht dit doel te bereiken door:

a. in alle onderwijs die vakken te bevorderen die het schoonheidsaspect in den mensch ontwikkelen;

b. het bestudeeren van verschillende inrichtingen van onderwijs, zoowel in binnen- als buitenland;

c. het verzamelen, uitgeven en verspreiden van geschriften;

d. het houden van tentoonstellingen en voordrachten;

e. het oprichten van informatie-bureaux.

De vereeniging zet haar taak dus breed op.

Dit streven verdient den steun van allen.

De jaarlijksche contributie, die voor leden minstens f 1.—, voor ledenbegunstigers minstens f 2.50 bedraagt, kan geen bezwaar zijn om toe te treden.

Laten velen zich dus opgeven als lid bij den Secretaris, den heer S. A. Cramer, Prinses Mariestr. 26, 's Gravenhage. Ieder kan lid worden op voorstel van twee leden der Vereeniging. Vereenigingen worden in dit opzicht gelijk gesteld met personen.

Wie nader met het streven dezer vereeniging wil kennis maken leze het boekje.

Het kost slechts f 0.25.

Een exemplaar ligt op onze leestafel.

WORMSER.

BERICHTEN.

— Het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem werd gedurende de maand Februari bezocht door 400 belangstellenden, terwijl uit de aan het Museum verbonden boekerij 182 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land werden verzonden.

De cursus 1905 der School voor Kunstnijverheid, die eveneens aan genoemd Museum verbonden is, begon met 128 Studeerende en wel 51 vrouwelijke en 77 mannelijke leerlingen.

— De voorgenomen tentoonstelling betreffende de aesthetische ontwikkeling van het kind, die vermoedelijk in de maanden Juni en Augustus in het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem zal gehouden worden, heeft zeer veel belangstelling gewekt, zoowel in het buitenland als in Nederland. Deze tentoonstelling belooft dan ook zeer belangrijk te worden, daar verschillende autoriteiten hunne medewerking hebben toegezegd.

De plannen voor de organisatie zijn in overweging.

Zoodra het speciale comité voor deze tentoonstelling zal zijn samengesteld, zal een programma worden samengesteld en bekend gemaakt. Intusschen zenden zij, die aan deze tentoonstelling wenschen mede te werken of goede wenken wenschen ten beste te geven, daarvan aan den Directeur van het Museum kennis geven.

TECHNISCH GEDEELTE.

Alle stukken de redactie betreffende, dus ook vragen te adresseeren.

Aan de Redactie van »ARCHITECTURA" TECHNISCH GEDEELTE
Valeriusstraat 64,
AMSTERDAM.

Mededeeling naar aanleiding van de voordracht van den heer v. d. Zee, gehouden in de vergadering van de afd. Den Haag v. d. B. v. T.

MODERNE VERLICHTINGS-SYSTEMEN.
AEROGEENGAS.
(Vervolg.)

Petroleumgloeilicht. Het olieverbruik bij deze met zoo algemeen verspreide verlichtingswijze is belangrijk geringer en de kosten komen aan die van gasgloeilicht zeer nabij. Daartegenover staat, dat de behandeling der lampen nog veel moeilijker is, dan die van de gewone, hetgeen vooral een groot bezwaar is, waar men groote lokalen met vele lampen moet verlichten. Telkens wanneer men de lamp ontsteekt moet het glas en het gloeilichaam afgenomen en de pit in orde gebracht worden. Men steekt de lamp vervolgens aan en de vlam, die eerst een roodachtig schijnsel heeft wordt na eenige minuten blauw; wanneer men dan de pit op de juiste hoogte draait zal het gloeilichaam een mooi licht geven, maar is zij iets te hoog, dan walmt de vlam, de gloeikous slaat zwart aan en de lichtkracht vermindert. Is de pit iets te laag dan is het effect hetzelfde en laat de lamp een onaangenaam brommend geluid hooren.

De lampen zijn duur en hebben bovendien andere onaangename eigenschappen met de gewone lampen gemeen. Het is dus begrijpelijk, dat men van het petroleumgloeilicht geen groote verwachtingen voor de toekomst heeft.

Alcoholgloeilicht. Ook dit, voor enkele jaren ten toonele verschenen verlichtingssysteem, heeft weinig ingang gevonden en men had dit ook wel vooruit kunnen zien, omdat de alcoholvlam veel te weinig warmte (6000 calorieën) produceert en daarbij te duur is, om met succes voor verlichting te worden gebezigd. De petroleum, die tien à elfduizend warmte-eenheden voortbrengt verkeert te dezen opzichte in veel gunstiger conditie en de alcohollampen missen weinig van de onaangename eigenschappen der petroleumlampen, die, mits goed geconstrueerd, althans reukloos branden, hetgeen van de alkohollampen niet gezegd kan worden.

Electriciteit. De voordeelen, die het electrisch licht aanbiedt, wat betreft gemak en lichtkracht behoeven hier niet te worden uiteengezet.

De lichtkracht laat zich, om zoo te zeggen, tot elke gewenschte hoogte opvoeren, maar men moet niet vragen naar de kosten van aanleg zoowel als van exploitatie, die, bij betrekkelijk kleine installaties, naar verhouding nog van meer invloed zijn dan bij groote.

In vele opzichten is het electrisch licht heden ten dage nog luxe licht. Waar men zich die luxe niet kan veroorloven doet men vooralsnog beter van electrische verlichting af te zien. Kleine gemeenten, die geen groote kosten voor licht kunnen maken, kunnen met electrisch licht slechts onvoldoende resultaten verkrijgen.

Acetyleengas. Het groote voordeel van dit gas is, dat men er zonder gloeilichaam een schitterend effect mede kan verkrijgen; de inrichting voor het fabriceeren is daarbij hoogst eenvoudig en gemakkelijk in het gebruik.

Maar nog steeds is het ontploffingsgevaar een factor, die menigeen van de toepassing afschrikt. Dit gevaar is, wanneer men ook maar de helft der berichten van ontploffingen als waar aanneemt, inderdaad nog steeds groot en waar, volkomen gevaarlooze systemen bestaan zal de acetyleenverlichting nog groote verbeteringen moeten ondergaan, eer van een meer algemeene toepassing sprake kan zijn. Bovendien is de prijs van het calcium carbid nog te hoog en kleven dit gas nog andere onaangename eigenschappen aan, b.v. de onverdragelijke reuk en de verstopping, die in de buisleidingen ontstaat en die het noodig maakt de buizen wijder te nemen, dan voor andere gassoorten vereischt wordt.

Luchtgas. Dit gas is z.g. gecarbureerde lucht, dat wil zeggen, lucht vermengd met het verdampingsproduct van een vloeibare koolwaterstofverbinding, in den regel gasoline.

De gasoline is een distillatie-product van petroleum en aan benzine verwant, doch heeft een dichtheid van 0.640 tot 0.655.

De toestellen voor de fabricatie van luchtgas zijn eenvoudig en goedkoop ook in de behandeling, niet alle zijn zij echter even solide geconstrueerd.

Men bezigt voor het luchtgas dezelfde leidingen, branders, enz. als voor gewoon steenkolengas; met gloeilicht wordt ook hier het beste effect bereikt.

Hoe eenvoudig, en als het ware automatisch de behandeling der toestellen moge zijn, het luchtgas heeft een hinderlijke eigenschap, namelijk, dat het door winterkoude condenseert in de buizen en dus niet meer brandt.

Alle buisleidingen moeten dus zorgvuldig tegen afkoeling beschermd zijn en dit moge voor een enkele huisinstallatie reeds moeilijk zijn, bij leidingen voor straatverlichting is het ondoenlijk te noemen en ook al ware dit niet zoo, dan zouden de aanlegkosten hierdoor belangrijk stijgen.

Aerogeengas. Omtrent dit gas deed de heer v. d. Zee eenige mededeelingen, waarvan wij het volgende aan de beschrijving der toestellen willen laten voorafgaan.

AEROGEENGASFABRIEK VOOR EEN KLEINE GEMEENTE.

Daar in de practijk gebleken is, dat een verlichting met steenkolengas alleen in grootere plaatsen rendabel is, heeft men reeds lang gezocht naar een middel om ook dorpen en kleine steden, een voldoende gasverlichting te verschaffen. Men meende dit gevonden te hebben in het in 1836 door Davy ontdekte acetyleengas uit calcium-carbid.

Aller oogen waren op dit „gas der toekomst" gevestigd. De eenvoudige bereidingswijze en de groote lichtsterkte lokte overal tot proefnemingen uit. Doordien het gas zich gemakkelijk laat verdichten heeft men eerst getracht het in vloeibaren toestand te vervoeren naar de verbruiksplaatsen, maar een aantal hevige ontploffingen maakten hieraan spoedig een einde. Later ging men het gas op de plaats zelve bereiden. Toch komen, hetzij door slordige constructie van de toestellen, hetzij door onhandige behandeling daarvan of nalatigheid van de verzorgers, ongelukken nog herhaaldelijk voor.

Ook het watergas, dat men inmiddels in 't groot wist te bereiden door waterdamp over gloeiende kool te leiden, heeft hier en daar offers geëischt, daar het door zijn reuke-

Fig. 1.
Doorsnede a.b.
(Zie Plattegrond.)

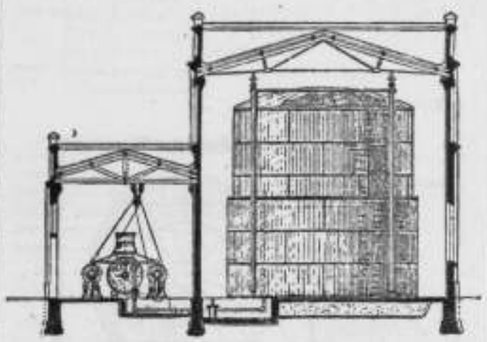

loosheid zijn aanwezigheid niet verraadt, en zooals bekend, zeer vergiftig is. Door toevoeging van een chemisch odeur kan aan dit euvel worden tegemoetgekomen.

Eindelijk slaagde men er in aan de bereiding van het reeds 30 jaar geleden uitgevonden luchtgas, een zoodanige verbetering aan te brengen, dat het voor centrale verlichting van gemeenten geschikt wordt. Dit gas wordt verkregen

Fig. 2.
Opstand.

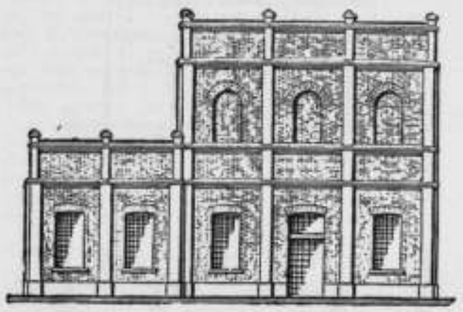

door atmosferische lucht door een vluchtige koolwaterstof te laten strijken.

Zoo gemakkelijk evenwel de bereiding van het luchtgas is, zoo moeilijk was het om het gas gelijkmatig te bereiden. De moeilijkheden zijn voornamelijk gelegen in de eigenschappen der grondstoffen, die voor de bereiding kunnen dienen, en waarvan gasoline de meest geschikte is. Deze worden uit de aardolie of ruwe petroleum door gefractionneerde distillatie bereid, waarbij de bestanddeelen, die zich van elkander onderscheiden door een verschillend

kookpunt en soortelijk gewicht, in afzonderlijke koelbakken geleid worden. Zoodoende verkrijgt men een reeks van koolwaterstoffen, die meer of minder voor het doel geschikt zijn, en op zichzelf weer uit een mengsel van meer en minder vluchtige vloeistoffen bestaan.

Laat men nu lucht door een dezer koolwaterstoffen stroomen, dan zal zij zich daarmede vermengen, en wel eerst met de meest vluchtige en daarna met de minder vluchtige. Men noemt dit carbureeren, d. w. z. men verzadigt de lucht met koolwaterstof. Langzamerhand neemt nu de carburatie

Fig 3.
Plattegrond.

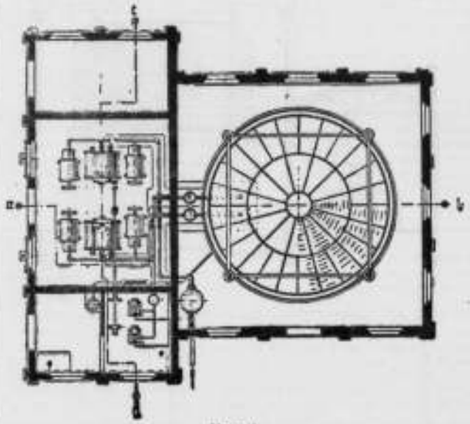

Fig. 4.
Doorsnede cd.
(Zie Plattegrond.)

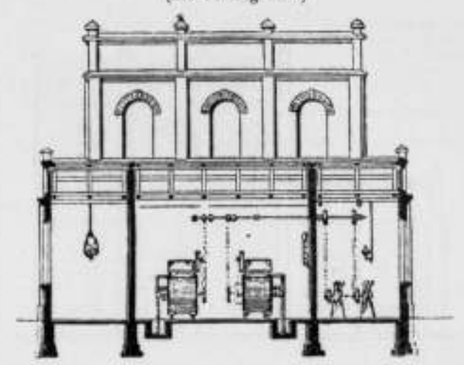

af, daar de zwaardere bestanddeelen minder gretig door de lucht worden opgenomen.

Ook de temperatuur speelt bij de luchtcarburatie een groote rol. Bij warm weder verdampen de koolwaterstoffen meer dan bij lage temperatuur. In het eerste geval wordt het mengsel te „rijk" en bestaat het gevaar, dat het een gedeelte van zijn koolwaterstof op de koude wanden van buisleidingen afscheidt. Dat deze condensatie een der grootste fouten is van een verlichtingsinstallatie behoeft zeker wel geen betoog.

Bovendien heeft men rekening te houden met de drukking van damp en lucht gedurende het carbureeren. Lucht vereenigt zich n.l. onder normalen druk minder gemakkelijk met de gasoline-dampen, dan wanneer men de carburatie gelijktijdig met een toenemenden druk laat geschieden. Alle tot nu toe in den handel gebrachte luchtgastoestellen bestaan uit twee hoofddeelen: een compresseur voor de samenpersing en een carburateur voor de gasvorming, en zijn daardoor oorzaak van de bovengenoemde ongelijkmatige samenstelling.

Fig. 4a.
Voorgevel.

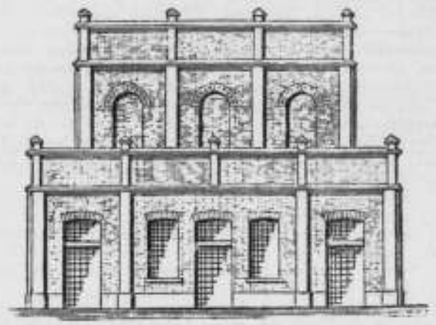

In het toestel, waarmede de gemeente Boskoop verlicht wordt, wordt nu de compressie en de carburatie gelijktijdig verricht.

Alleen hieraan is het toe te schrijven, dat hetzelfde gas, bereid uit dezelfde grondstof, andere en meer practische eigenschappen bezit.

De uitvinder heeft aan het gas, dat op deze wijze bereid wordt, ter onderscheiding den naam van Aerogeen (door lucht gevormd) gegeven.

Uitvoering behandelde spreker nu, toegelicht door een schetsfiguur, het Aerogeengastoestel, dat in de zaal was opgesteld en gas leverde aan een vijftig gloeilichtbranders met een lichtsterkte van 45 tot 100 N.K.

Opvallend was het aangename helderwitte licht en het rustig branden, ook wanneer een gedeelte der pitten wordt uitgedraaid. Op zeer vernuftige wijze wordt n.l. de gasproductie geregeld naar het gasverbruik, hetgeen niet alleen economisch is, maar bovendien alle gevaar voor het toestel uitsluit, daar het gas nooit onder te hoogen druk komt.

Aangezien steeds dezelfde hoeveelheden gasolinedamp met constante volumina lucht, tezamen onder denzelfden druk worden gebracht, en wel door een geheel automatische werking (waarvan we straks eene nadere beschrijving geven), is er van „te arm" of „te rijk" gas geen sprake.

Door de zuiver witte kleur, kan men de fijnste nuancen zeer gemakkelijk onderscheiden.

In tegenstelling met steenkoolgas is het zwaarder dan de lucht en kan dus bij een lek in de leiding gemakkelijk door kieren en ramen ontwijken. Het verraadt zijn aanwezigheid door een zoetachtige benzinelucht.

Onder normalen druk vermengt het Aerogeen zich bijna niet met de lucht, waardoor minder gevaar voor ontploffing bestaat.

Het is niet vergiftig en eveneens onschadelijk voor kamerplanten.

De geheele installatie is zeer compact en kan door iederen leek bediend worden.

De prijs van het gas bedraagt per M³., daar de toestellen uit 1 K.G. gasoline van ± f 0.24 per K.G. gas maken, ± f 0.06, gelijkstaande met de laagste steenkoolgasprijzen. Daar evenwel het gasverbruik per uur en per pit staat tot dat bij steenkoolgas als 9 : 16, wordt deze prijs per uur en per pit aanmerkelijk lager en bedraagt voor 40 à 50 kaarsen per uur 0.6 cent, tegen acetyleen ± 2 cent en electr. licht ± 4 cent.

Ook voor kookgas, verwarming en drijven van motoren is het Aerogeen zeer bruikbaar. (Wordt vervolgd)

BENUTTIGING DER COöPERATIE OP TECHNISCH GEBIED. (Vervolg)
DOOR M. P. DE CLERCQ.

Van den grond kan ieder 1/6 gedeelte krijgen, met de bepaling echter, dat het terrein als de minste vrije afstanden door de assurantie bepaald, tusschen de 7 gebouwen, steeds 200 moet blijven, weshalve geen eigenaar dat gedeelte mag bezigen tot opslag, bouw of iets anders, waardoor die volmaakt vrije afstanden niet gehandhaafd zouden worden.

Bij de onderhavige aanname van heidegrond, is het 't meest wenschelijk te bepalen, dat de hier bedoelde kortste afstanden in den oorspronkelijken toestand moeten blijven, of nog beter, in onbebouwde zandgronden moeten veranderd worden. Door vaarten of slooten mogen zulke terreinen natuurlijk doorsneden worden, want het aanwezig zijn van water, is voor brandverzekeraars steeds eene gewenschte zaak.

Van evengenoemde sommen zijn dan de kosten van grond en koopkosten daarvan in 6 gelijke deelen te verdeelen, waarin ieder 1/6 draagt.

Stelle hiervoor f 1560.—, is voor elk f 260.—.

De andere gemeenschappelijke kosten zijn de f 20000.— sub 2 en de f 5500.— af f 60.—, is f 5440.— laatst genoemd, maakt tezamen f 25.440.—. Hierin draagt iedereen in verhouding tot de werkelijke kosten van zijne fabriek, plus het bedrijfskapitaal; aangezien die werkelijke kosten eerst vast te stellen zijn na de gedane betalingen van alles, moeten wij ons nu tot de ramingen bepalen, wat, als meer gemeld, voor dit doel voldoende is.

Met inbegrip van den grond, 8.333 vierk. meter voor elk en f 10.000.— bedrijfskapitaal, dragen dus de 6 coöperators in de algemeene onkosten van f 25.440.—:

Machinefabriek	f 15.000		
	- 10.000	f 25.260	
	- 260		
Koek- en Beschuitfabriek	f 21.000		
	- 10.000	f 31.260	
	- 260		
Kunstboterfabriek	f 17.000		
	- 10.000	f 27.260	
	- 260		
Rijtuigfabriek	f 21.000		
	- 10.000	f 31.260	
	- 260		
Stoomhoutzagerij	f 19.000		
	- 10.000	f 29.260	
	- 26.000		
Stoombierbrouwerij	f 20.000		
	f 10.000	f 30.260	
	- 260		
		f 174.560	
		f 200 000	

f 25.440.— algemeene onkosten zijn door de zes belanghebbenden te dragen, evenredig hunne persoonlijke kosten, samen f 174.560.—, wat door deeling van het laatste bedrag tot uitkomst geeft: bijna 14.574 procent.

Door de verhooging met bijna 14.574 procent, wordt het aandeel der verschillende fabrikanten, in het geheele gemeenschappelijke bedrag van Twee Honderd Duizend Gulden, als volgt:

Machinefabriek	f 28.940.—
Koek- en beschuitfabriek	„ 35.820.—
Kunstboterfabriek	„ 31.230.—
Rijtuigfabriek	„ 35.820.—
Stoomhoutzagerij	„ 33.520.—
Stoombierbrouwerij	„ 34.670.—
Samen	f 200.000.—.

Aangezien later het geval echter waarschijnlijk is, dat ieder niet precies zooveel stoomkracht en electrische verlichting zal gebruiken als vooraf gecalculeerd was, waartoe allerlei omstandigheden (in de eerste plaats meer of minder werk) kunnen bijdragen, wordt de prijs daarvan eerst met onderling goedvinden vastgesteld en van dit verbruik nauwkeurig aantcekening gehouden.

Zoodra elk dienstjaar afgesloten wordt, waarvan de rekening en verantwoording (balans), binnen zes maanden daarna, gedeponeerd moet worden ter griffie van het kantongerecht, in welks gebied de zetel der vereeniging is gevestigd, volgens Artikel 16 der Wet tot regeling der Ned. Coöperatieve Vereenigingen, slaat men de aanteekeningen op van de, in dat dienstjaar verbruikte stoomkracht en electriciteit, door ieder.

Het kleinste cijfer van een der 6 fabrieken, wordt voorts van al de 6 sommen afgetrokken, zoodat die niets betaalt, wien dat kleinste cijfer betreft en de anderen het verschil in de algemeene kas storten, verkregen door vermenigvuldiging van de meerder verbruikte hoeveelheden dan die van den kleinsten verbruiker, met de zoo even genoemde, met onderling goedvinden vastgestelde, sommen daarvoor.

Maar nu is het consortium al flink aan het werk geweest en is ook wel goed opgeschoten, echter een hoofdfactor dient er te wezen, n.l. de beschikking over twee ton, ten einde de plannen nog op papier, in werkelijkheid over te doen gaan. Dit is niet zoo gemakkelijk, omdat de 6 heeren wel ter degc, ieder voor zijn werk, berekend zijn, doch slechts een zeer klein gedeelte van dit inderdaad aanzienlijke bedrag kunnen fourneeren.

Niet alleen in dit gedachte geval, doch immer zal aan te nemen zijn, dat de technische leiders geen lui van geld genoemd kunnen worden, aangezien de coöperatie juist ten doel heeft, financieel zwakken te versterken, door de kracht die van goed en degelijk geordende samenwerking uit kan gaan, en wat wij, sedert 1845, hebben leeren kennen, als wel een langzaam- doch beslist zeker middel.

Die er nog aan twijfelt, behoeft slechts naar Engeland en Schotland te gaan, om zich daar met eigen oogen te overtuigen, wat de coöperatie vermag. En niet het minst op technisch gebied, zijn daar die resultaten te aanschouwen!

Doch, ter zake. De dubbeltjeskwestie is nu bepaald aan de orde.

Het is natuurlijk noodig, dat de zes fabrikanten iets bijbrengen in het kapitaal, opdat anderen daaruit zien, hoe zij met hunne kleine krachten, toch het hunne doen. Daarvoor een bepaald cijfer te noemen, gaat niet; laat ons daarom maar aannemen, dat zulks f 15000.— is, waarin ieder der 6 naar zijn vermogen deelnam, onverschillig of de een ook al wat hooger kon springen dan de ander.

Er blijft derhalve nog over eene vaste toezegging van f 185.000.— te krijgen, onder verband van eerste Hypotheek op alle onroerende goederen, die deze waarde nog volstrekt

niet zullen vertegenwoordigen. Bij Banken of Crediet-instellingen, behoeft men in zulke gevallen volstrekt niet aan te kloppen, want, door hare statuten, mogen zij zelfs geen gedeelte in zulk een evenredig te hoog bedrag geven.

(Wordt vervolgd.)

WETSONTWERP REGELENDE HET WERKEN IN CAISSONS BIJ PNEUMATISCH FUNDEEREN.

Door den Minister van Binnenlandsche Zaken is bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal een wetsontwerp ingediend, strekkende tot het beveiligen van personen, die werken, zullen werken of gewerkt hebben bij de uitvoering van bouwwerken, onder grooteren dan den atmosferischen luchtdruk.

Het ontwerp machtigt de Regeering voorschriften te geven ten opzichte van de werkkamers, de werktuigen, de luchtverversching van de werkkamers en de schutsluizen, de verlichting daarvan, de grootte en die der schachten, de inrichting van een recompressie-sluis, de geneeskundige hulp den tijd voor het in- en uitschutten, het kostcloos verschaffen van enkele, het verbod van andere dranken, den arbeidstijd en den rusttijd.

De bestuurder van het werk is verantwoordelijk; de inspecteur van den arbeid heeft het toezicht.

Overtredingen kunnen ten hoogste worden gestraft met hechtenis van een maand of geldboete van f 100.

In de Memorie van Toelichting wordt o. a. gezegd, dat de hier bedoelde arbeid wordt verricht in caissons, die op den bodem van het water afdalen of diep in den grond gaan. De daarin arbeidenden moeten leven van lucht, die door een schacht en z.g. lucht-schutsluizen wordt geperst. De luchtdruk is daardoor veel sterker dan de gewone atmosferische en vaak is gebleken, dat de arbeiders daardoor aan gevaren blootstaan, die wel eens tot blijvende invaliditeit, ja zelfs tot den dood hebben geleid.

Daarentegen heeft de ervaring ook geleerd, dat de arbeid zonder nadeel kan plaats hebben, wanneer maar de noodige veiligheidsmaatregelen worden in acht genomen.

BOEKBESPREKING.

Beveiliging tegen Bliksemschade,
door Dr. G. van Gulik.

Bij P. Noordhoff te Groningen verscheen dit hoogst belangrijk boekje, samengesteld en uitgegeven in opdracht van de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen te Haarlem.

De schrijver werd in 1902 door genoemde Maatschappij uitgenoodigd een grondige studie te maken van de mogelijkheid, wenig kostbare bliksemafleiders aan te leggen, welke een bevredigende mate van beveiliging waarborgen, in verband met de ervaringen over het inslaan van den bliksem en met de nieuwere opvattingen omtrent de electrische ontladingsverschijnselen.

Met tal van figuren wordt het doel en het aanleggen van bliksemafleiders in uitgebreiden zin behandeld, zoodanig, dat het verhandelde voor den architect van directe waarde is.

Het lijdt ons o. i. geen twijfel of het werkje zal spoedig in handen van tal van bouwmeesters zijn. Het mag in geen enkel bureau van uitwonende architecten ontbreken.

AMPÈRE, OHM, VOLT EN WALT,
door R. H. DEWALD, Uitgave van
P. Noordhoff, Groningen.

Toen ik van de redactie »De Ambachtsman« bovenstaand werk ter recensie ontving, meende ik aanvankelijk, op haar verzoek niet te moeten ingaan. Door het volgende voldoe ik nochtans aan haren wensch.

Nu onze eeuw wellicht eveneer die van de electriciteit wordt evenals de 19de eeuw die van de stoom was, nu de electriciteit uitgebreide toepassing vindt in de industrie en het verkeerswezen en als middel ter verlichting en verwarming in woonvertrekken, winkels en werkplaatsen haa intrede doet, nu laat de behoefte aan meerdere kennis vah electro-techniek zich gevoelen.

De schrijver zegt in een voorbericht: Dit werkje behandelt op eenvoudige wijze de begrippen stroomsterkte, weerstand en spanning, benevens eenige meetmethoden, voornamelijk bestemd voor hen, die in hun werk met ampères enz., te rekenen hebben, kan het tevens aan andere belangstellenden een verklaring geven van benamingen, die in den tegenwoordigen tijd ieder hoort gebruiken.«

Wie het boek leest, zal moeten erkennen, dat niet alleen op eenvoudige wijze, maar ook duidelijk wordt verklaard, wat in het voorbericht wordt aangekondigd. Acht en zestig proeven worden beschreven, terwijl in een aanhangsel wenken worden gegeven aan dengene, die de proeven zelf wenscht te nemen.

Terwijl de schrijver in de inleiding als »uitwerkselen« van den stroom de verwarming van geleiders, den invloed op de magneet, het magneriseeren van week ijzer, de electrolyse, den invloed van een stroomgeleider op een zijdarigen gesloten geleider, het overspringen van een electrische vonk in een verbroken geleider en den invloed van een electrischen stroom op het menschelijk lichaam ter sprake brengt, herinnert de lezer terloops door woord en afbeelding weer de kennismaking met de eigenaren van Bunsen en Grenet, Met behulp van calori-meter, magneer, krachtmeter, galvano-meter, volta-meter wordt in 13 proefbeschrijvingen het begrip stroomsterkte behandeld. In de tien daarop volgende proeven worden middelen aangegeven om de stroomsterkte te wijzigen. Men leert de inrichting en het gebruik van den magnetischen ampère-meter en de tangentenbussole. Van de laatste wordt de graadverdeeling — ook wiskundig — verklaard,

Nu de stroomsterkte en de ampère of eenheid van stroomsterkte komt de weerstand en de eenheid van weerstand of Ohm, benevens de wet van Ohm, aan de orde. De rheostaat of weerstandsbank wordt middelerwijl beschreven; de serie-, parallel- en gemengde schakeling met hun voor- en nadeelen worden door proefneming en berekening aangetoond.

Het veertiende hoofdstuk, handelende over den electrischen toestand, helpt — naar de schrijver meent — een verkeerd begrip door een beter vervangen. Ik geloof, dat het goed gezien is. Vervolgens gaat het over electromotorische kracht en het verschil tusschen de sterkte van den electrischen toestand der polen van een element en hun spannings- of potentiaal-verschil en het ontstaan van stroom wordt nagegaan,

In het vijftiende hoofdstuk wordt men bij het zantoonen van den electrischen toestand en bij het bepalen van spanningsverschillen met den quadrant-electrometer vertrouwd gemaakt, terwijl men het verschil in grootte en standvastigheid van de electromotorische krachten der elementen van Bunsen, Grenet en Latimer Clark en de gevolgen van parallel-, serie- en gemengde schakeling met het oog op potentiale verschillen leert kennen. Bij de betreffende proefnemingen moet rekening gehouden worden met stroomverbrukers als volta-meting, die, — gelijk de schrijver opmerkt, — zelve elementen worden, wat voor hem aanleiding is, om het begrip accumulator aan te brengen,

In het twaalfde hoofdstuk kwam bij den weerstand de eene helft der wet van Ohm in behandeling, nl, dat de stroomsterkte omgekeerd evenredig is met den weerstand, in het zeventiende volgt nu de tweede helft, De stroomsterkte is evenredig met de som der spanningen,

Op deze wijze wordt een goed inzicht in de wet van Ohm gegeven. Nu ook leert men de volt kennen als eenheid van spanningsverschil en de onderlinge betrekking tusschen Ampère, Ohm en Volt, Besproken worden het verkrijgen van hooge en lage spanning en het verschil tusschen hooggespannen stroomen en sterke stroomen in verband met hun uitwerking op het menschelijk lichaam, Terwijl als gebruikelijke spanning voor electrisch licht 110 volts wordt genoemd, wordt verder uitgelegd, hoe het voltage o. a. bij gloeilampen, inductie-toestellen van tiazine-motoren en electromotoren in overeenstemming moet wezen met het aantal Ohms weerstand om het gewenschte effect te verkrijgen. Als daarna hoofdverzekering en kortsluiting zijn afgehandeld, dan wordt men ingelicht over de stroomsterkte in verband met den weerstand van vloeistoffen bij galvanoplastiek en het vullen van accumulatoren,

De overeenkomst en het verschil tusschen een volt-meter en een ampèremeter wordt — door het doen van proeven weer — duidelijk gemaakt,

Nadat is aangetoond, hoe ook in een gedeelte van een galvanischen keten de stroomsterkte gelijk is aan de spanning gedeeld door den weerstand, wordt de formule voor het vinden van den weerstand in parallel geschakelde draden verklaard en een middel aan de hand gedaan om de schaalverdeeling van een volt-meter te bepalen en een om te bepalen, tot welk bedrag de spanning van een element dalen zal bij het aanbrengen van een standraad met bekenden weerstand, Daarna wordt de beteekenis van spanningverlies door voorbeelden toegelicht. Het twintigste hoofdstuk geeft nog een betoog voor de beste wijze van schakeling met het oog op stroomlevering door stroomgevers met grooten en kleinen inwendigen weerstand, Vervolgens worden bij het laatst op het aanbrengen van electrisch glaslicht, beschouwingen gegeven over ampère-uren, de waarde van het voltage, over volt-ampères, watt, watt-uren, kilowatt-uren, om in het laatste hoofdstuk met een aanwijzing van de plaats der eenheden-ampère, ohm en volt naast dyne en erg in het centimeter-gram secondestelsel (C. G. S. stelsel) der natuurkunde te besluiten.

Naar het mij voorkomt zal menig belangstellende in de electro-techniek het werk aanschaffen en zal het o, a, geplaatst worden in de bibliotheken van ambachtsscholen en dergelijke inrichtingen,

Arnhem, E. J. REINDERS.

DERTIENDE JAARGANG, No. 10, ZATERDAG 11 MAART 1905

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

REDACTEUR: H. WALENKAMP, BUIKSLOTERLAAN 8, TE AMSTERDAM.
BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., VOORZITTER, Johs. B. LAMBEEK Jr., H. WALENKAMP, JAC. P. WORMSER EN JOZEF TH. J. CUYPERS.
VASTE MEDEWERKERS:
K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN EN C. W. NIJHOFF

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS, HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN VOOR HET WEEKBLAD TE RICHTEN AAN DEN REDACTEUR, BUIKSLOTERLAAN 8 TE AMSTERDAM. ID, VOOR HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Johs. B. LAMBEEK Jr., RINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTR, V. H. GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e SECR. V. H. BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen. — Verslag 1190e vergadering. — Puntdichten van Jaap — Goedkoope woningen. — Prijsvraag der directie van het Binnenhuis. — Bouwkunst en Vriendschap. — Berichten — Moderne verlichting, Aerogeengas. — Bezuttiging van cooperatie. — Arbeidsongevallen tengevolge van vermoeidheid.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Op de 1190ste vergadering is de heer J. Ahlers als gewoon lid aangenomen.

Als gewoon lid wordt voorgesteld de heer Joh. H. J. Berben, door de heeren N. H. W. Scholte en Th. Philippi.

In den Genootschaps-kalender staat als Redacteur Techn. gedeelte genoemd B. L. Zwiers, Valeriusstraat 65. Dit moet zijn: L. Zwiers, Valeriusstraat 64.

Het program van de in 't vorig nommer bedoelde prijsvraag is in dit nommer medegedeeld. Tot deelname worden toegelaten alle leden van „A. et A." en van de Nederl. Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst.

De Commissie voor Wetswijziging verzoekt aan 't adres van haren Secretaris, den heer W. N. van Vliet, mededeeling te doen van de voor te stellen wijziging in de Huish. Reglementen. Over deze voorstellen zal in de volgende vergadering beslist worden.

De 1e Secretaris, VAN HYLCKAMA.

VERSLAG VAN DE 1190ste GEWONE GENOOTSCHAPS-VERGADERING, GEHOUDEN OP 8 MAART 1905, IN CAFE »PARKZICHT".

De Voorzitter, de heer H. P. Berlage Nzn., opent de vergadering. Na het voorlezen van de notulen wordt de heer J. Alders als gewoon lid geïnstalleerd.

Daarop verkrijgt de heer Jan Stuyt, architect te Amsterdam, het woord voor zijne bijdrage: „De opleiding van den architect in Engeland, in verband met de examenkwestie ten onzent en de Bouwkunst aan de Academie."

Spreker zegt, dat tekortkomingen van de architecten, door onkunde of kwade trouw, het geheele gilde benadeelen, evenals buitengewone eigenschappen van enkelen aan allen ten goede komen. Daarom is het van belang, dat zij, die architecten heeten, ook den naam van den architecten-stand hoog kunnen houden.

In de tegenwoordige omstandigheden kan een ieder zich architect noemen en het is voor het publiek bijna niet mogelijk de ware bouwmeesters van de beunhazen te onderscheiden. Ware er een staats-examen, dat alle architecten kon omvatten, de toestand zou geheel anders zijn. Nu dit echter ontbreekt (de heer Stuyt meent, dat de Polytechnische School te Delft in dit gebrek niet geheel kan voorzien) zou het wenschelijk zijn, wanneer particuliere Vereenigingen (spreker noemt als zoodanig „de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst" en „Architectura et Amicitia") zich interesseerden voor de examen-kwestie voor architecten, maar daarnaast voor een wél-geordend architectonisch onderwijssysteem.

De heer Stuyt doet uitkomen, dat het beroep van bouwmeester het hoogst staat in Engeland. Het machtig „Royal Institute of British Architects" houdt den architecten-stand in Engeland hoog door de examens af te nemen, een voorbereidend, een overgangs- en een eindexamen, die aan leerling, student en architect gesteld worden. Daarnaast heeft de „Architectural Associaton" o. a. tot taak de studie voor deze examens te vergemakkelijken, door het in stand houden van een completen cursus ter opleiding, bestaande uit twee afdeelingen elk van twee jaren.

Spreker gaat thans tot in onderdeelen na, welke eischen aan de drie verschillende examens (voor leerling, student en architect) door het „R. I. B. A." worden gesteld en deelt tevens mede, hoe de opleiding tot deze examens geregeld is. Daar deze mededeelingen, overgenomen uit den laatsten kalender van het Instituut, geheel in dit blad zullen worden opgenomen, kan volstaan worden met erop te wijzen, dat de heer Stuyt zou wenschen, dat ook een „Nederlandsch Instituut van Architecten" gevormd werd, dat, naast de bestaande Bouwkundige Vereenigingen, tot taak zou hebben die examens te leiden en af te nemen, welke in ons land recht zouden geven op den naam van Architect.

Als examen-commissie stelt de heer Stuyt voor een drietal algemeen erkende Nederlandsche bouwmeesters, dat zich door eigen keuze tot een vijftiental zou kunnen uitbreiden; als studieplaats de Rijks-Academie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam voor 's avonds en daarnaast het atelier van den architect voor over dag; als leermeesters de genoemde algemeen erkende bouwmeesters met vaste assistenten.

Ten slotte spreekt de heer Stuyt den wensch uit, dat het Bestuur van het Genootschap het initiatief zal willen nemen tot eene actie in genoemden zin.

De Voorzitter, den spreker dankende voor zijne bijdrage.

verklaart zich, namens het Bestuur, gaarne bereid het verzoek in overweging te nemen.

Eene discussie, door verschillende leden over het gesprokene gevoerd, toont aan, dat men algemeen overtuigd is van de wenschelijkheid, om paal en perk te stellen aan de vrije uitoefening van het bouwmeesters-bedrijf.

Punt C van de agenda: „Bespreking van het Huishoudelijk Reglement" gaat niet door. Aan de „Commissie voor de Wetsherziening" zal worden opgedragen het „Huishoudelijk Reglement" in overeenstemming met de „Statuten" te brengen.

Ook van punt E wordt tot de volgende bijeenkomst afgezien, als zijnde de verkiezing van twee nieuwe redactieleden niet genoegzaam voorbereid.

Niets meer aan de orde zijnde wordt de vergadering daarop gesloten.

C. W. N.

Naar aanleiding van de eerste aanteekening van Prof. K. Kuiper, bij zijne, in ons blad opgenomen, lezing „Over de beteekenis van den tempel in het godsdienstig leven van de Grieken", maakt de verslaggever gaarne zijne verontschuldiging voor het feit, dat hij den geachten spreker een verkeerden zin in den mond heeft gelegd en, als gevolg daarvan, een ongerijmde gevolgtrekking heeft gemaakt.

C. W. N

PUNTDICHTEN VAN JAAP.

I.

In schoone kunsten,
Mooie boeken
Moet men niet
Naar vlooien zoeken.

Om dat te ontgaan
Hebben de Grieken
Hun beelden
Naakt laten staan,

In regen en wind,
In storm en regen,
En toch: van een kracht
Als 't eeuwige leven!

GOEDKOOPE WONINGEN.

The Country Gentleman Sporting Gazette and Agricultural Journal" [1] heeft eenige dagen geleden een lijvig extra-nummer gewijd aan het onderzoek naar de mogelijkheid van goedkoope woningen ten plattelande.

Het komt ons voor, dat het nuttig wezen kan op deze uitgave de bijzondere aandacht te vestigen onzer deskundigen. Want het vraagstuk is ook voor ons land van belang en al heeft men, in bovengenoemd geschrift, zich beperkt tot den woningnood ten plattelande, de uitkomsten van dit zeer grondig onderzoek kunnen ook, en misschien nog wel gemakkelijker, in steden toepassing vinden. Bovendien is woningnood ten plattelande ook ten onzent alles behalve onbekend.

Dat de toestanden in Engeland en hier nogal zullen verschillen, lijkt ons geen bezwaar. Wat daar werd bevonden, kan, naar omstandigheden gewijzigd, ook hier wel toepassing vinden, wanneer men zich aan de hoofdzaken houdt. En ook in Engeland zelf is er zóóveel verschil, dat wat een geschikte oplossing wezen zou voor het eene graafschap, in een ander niet zou kunnen worden toegepast. Men heeft zich dan ook beijverd om voor verschillende gevallen eene oplossing te vinden.

De hoofdaanleiding tot dit onderzoek was een verschijnsel dat in alle landen wordt waargenomen, doch in Engeland, met zijn eigenaardige landbouwtoestanden, groote bezorgdheid wekt. Het is de toenemende trek van het platteland naar de steden. Die trek heeft altijd bestaan, heeft in zekere mate volkomen natuurlijke oorzaken en, in die mate, voor de steden hetzelfde nut als een gezonde bloedsomloop. Verzwakte elementen worden aldus geregeld door frisscher, krachtiger gesteund, of ook wel vervangen.

Het kan echter ook zijn — en in onzen tijd schijnt dit het geval te wezen — dat deze verhuizing der plattelandsbevolking naar de steden in te sterke mate toeneemt, en veroorzaakt wordt door omstandigheden die buitengewoon en in zekeren zin onnatuurlijk kunnen worden genoemd. En het behoeft geen betoog, dat zulk eene toenemende onevenredige vermindering der plattelandsbevolking, derhalve vermindering van arbeidskrachten, reeds alleen om dit laatste bedenkelijk en zelfs gevaarlijk kan zijn. Gevaarlijk voor den landbouw niet alleen, maar voor de geheele natie. Want geen enkel volk kan wezenlijk gezond zijn, wanneer de landbouw kwijnt.

De eerste vraag is dus: zijn er buitengewone en in zekeren zin onnatuurlijke omstandigheden, die den trek naar de steden onevenredig sterk aanwakkeren en dus op den duur een noodlottigen invloed moeten oefenen?

In Engeland meent men van wel en door den inleider van bovenbedoelde opstellen worden ze kortelijk behandeld. Hij (I. St. Loe Strachey) ziet niet over het hoofd, wat doorgaans ter verklaring van het verschijnsel wordt aangevoerd, maar gelooft toch, dat de groote oorzaak ligt in de eenvoudige omstandigheid, dat het ten plattenlande steeds moeilijker, en in zeer vele gevallen zelfs onmogelijk is, geschikte en door den arbeider of werkman betaalbare woningen te vinden. De bestaande vervallen en nieuwe kunnen onder de tegenwoordige omstandigheden niet voor een redelijken prijs worden bijgebouwd.

Deze vrij troosteloose uitspraak (waarover straks nadere bijzonderheden) in het nummer van October, gaf aanleiding tot het bovenbedoelde onderzoek en de reeks opstellen, thans in het extra-nummer verzameld.

Alvorens wij echter daarover verder spreken, dient te worden opgemerkt, dat bij dit onderzoek niet is gedacht aan verblijven, die slechts bij wijze van spreken woningen kunnen worden genoemd. Niet b.v. aan één-kamerwoningen of aan hutten, half in den grond, al zullen die in Engeland ook wel voorkomen. Het type, dat den onderzoeker voor den geest staat, is een huisje van op zijn minst: een keuken, tevens dagverblijf [2], drie slaapkamers (één voor vader en moeder, één voor de jongens, één voor de meisjes), een waschkamer en een bergplaats, m. a. w. een verblijf, zooals

[1] Het blad verschijnt te Londen bij T. Whiffin, County Gentleman Limited, 3 Wellingtonstreet, Strand W. C. Het extra-nummer verscheen 4 Febr. 1905, onder den titel van: „In search of a £ 150 cottage." Afzonderlijk verkrijgbaar tegen sixpence. Het bevat 33 bladz. groot folio, eng gezet en goed geïllustreerd en is de overdruk van eene reeks artikelen in de jongste drie maanden in het blad verschenen. De campagne voor het vinden van goedkoope woningen begon met een opstel in het nummer van 1 Oct. 1904.

[2] Velen zouden als dagverblijf nog wel een kleine zitkamer, buiten de keuken, wenschen. Daartegen wordt aangevoerd, dat die in den regel toch maar bij zeldzame gelegenheden gebruikt wordt en dat de keuken, mits goed ingericht, zeer goed als dagverblijf kan dienen. Bovendien, dat dan stellig de kosten te hoog komen.

een flink arbeidersgezin, zonder aanspraak op weelde, zou behoeven, en dit, naar het ons voorkomt, niet alleen in Engeland [3].

Van zelf spreekt, dat dit type naar omstandigheden voor wijziging vatbaar is. Het eene gezin zal meer, het andere minder ruimte behoeven voor nachtverblijf. Daarin kan gemakkelijk worden voorzien, vooral in blokwoningen, en men rekent dan de kosten door elkaar. Maar het bedoelde type is de grondslag der berekening.

Bij vergelijking met toestanden hier te lande houde men nog één zaak in het oog. Het is best mogelijk, dat de omstandigheden hier gunstiger zijn dan in Engeland. Gelijk wij zullen zien, zijn zij dat stellig in één opzicht. Maar het is ook best mogelijk, dat ze hier maar gunstiger lijken. Men zou ongelijksoortige grootheden in het debat brengen, wanneer bijvoorbeeld bleek, dat de arbeider hier, door den nood gedrongen, of omdat hij nu eenmaal niet beter kent, het voor lief neemt met veel minder dan in de Country Gentleman als het minste gerekend wordt, dat een gezin behoeft. In dat geval zou dit voortdurend behelpen al even sterke aandrang zijn tot emigratie naar een stad, als in Engeland de moeilijkheid om eene geschikte woning te vinden. Met andere woorden: die naar middelen zoekt, om de plattelandsbevolking zooveel als wenschelijk moet worden geacht, buiten te houden, dient, waar woningnood aandrang is tot den trek, te helpen zorgen voor verblijven, waarin de menschen tevreden kunnen leven. Want of ze een woning hebben, waarin ze — als ze maar konden — geen dag langer zouden willen zijn, of in het geheel geen woning, maakt ten slotte, wat betreft den verhuizingsdrang, weinig verschil. Bij vergelijking moet dus altijd gedacht worden aan woningen, die wezenlijk geschikt kunnen worden genoemd.

Wat nu Engeland betreft, staan de zaken op het oogenblik wezenlijk zóó (stonden althans zóó, toen het eerste opstel verscheen), dat de arbeider ten plattenlande voor het allereenvoudigste type van huisje niet de billijke huur kan betalen, zoodra het den bouwer meer kost dan £ 150 (f 1800) en dat onder de tegenwoordige omstandigheden — niet het minst ook ten gevolge der bestaande bouwverordeningen — voor die som dit eenvoudigste type niet kan worden gezet.

De berekening is deze: De gewone arbeider verdient als het gemiddelde van een jaar loon 's weekelijks tusschen de 14 sh. en 16 sh. (f 8.40 à f 9.60). Daarvan kan hij niet meer afzonderen voor huur dan 3 sh. (f 1.80) 's weeks. Het is gemakkelijk in te zien, dat dus geen woning kan worden gehuurd, die den bouwer meer zou kosten dan £ 150. En onder de bouwverordeningen, die thans in de meeste graafschappen gelden, kunnen de eenvoudigste typen nauwelijks voor £ 250 worden geleverd en dan nog alleen als blokwoningen.

Tegen deze bouwverordeningen is thans, — mede door den invloed van de Country Gentleman — in Engeland een groote beweging gaande.

Het schijnt, dat deze verordeningen als bouwmateriaal alleen baksteen en natuursteen kennen en voorschrijven, en ook voor het overige nogal malle bepalingen bevatten. In het tweede opstel van het extra-nummer kan men dienaangaande zonderlinge dingen vinden. Wij behoeven ons er verder niet mede in te laten, omdat, wat dit betreft, de omstandigheden ten onzent zeker veel gunstiger zijn. Mochten er hier belemmerende bepalingen bestaan, niet op de hoogte van den tijd, dan kunnen die gemakkelijk en spoedig door redelijker voorschriften worden vervangen. In Engeland heeft dit veel voeten in de aarde, omdat zelfs in zulke geheel plaatselijke aangelegenheden bijna altijd het Parlement is gemoeid.

Terwijl die strijd tegen de reglementen werd aangebonden, heeft een practisch, ijverig en degelijk man zich aan het werk gezet, om de vraag te beantwoorden: hoe bouwt men met even goede waarborgen tegen brandgevaar en even goede inachtneming van het belang der algemeene gezondheid, voor £ 150 de woning, die wenschelijk wordt geacht? Hij heeft de beste autoriteiten op dit gebied weten te vinden en te raadplegen en hunne mededeelingen beknopt, volkomen duidelijk en met de noodige critiek weten weder te geven in een reeks van opstellen, die achtereenvolgens verschenen in „The Country Gentleman" en thans zijn bijeengevoegd in het extra-nummer, dat bijna geheel door zijne opstellen wordt gevuld.

Bescheidenlijk teekent hij zich „Home counties", maar dat onder dien naam iemand schuilt, die in plattelandszaken als een man van gezag wordt beschouwd, kan reeds blijken uit de gevolgen, die zijne opstellen over woningbouw reeds hebben gehad en uit een met dit pseudoniem geteekend opstel in de jongste „Quarterly Review" (Jan. 1905), welk kieskeurig tijdschrift, naar men weet, slechts opstellen plaatst van personen, die de redactie beschouwt als de meest bevoegde autoriteit over eenig onderwerp.

Trouwens deze opstellen spreken voor zichzelf en wij zouden er gaarne een overzicht van geven, indien dit mogelijk ware in ons beknopt bestek en zonder de vele plantecoeningen.

Wij wenschen ook slechts de aandacht er op te vestigen van allen die ten onzent in de zaak belangstellen, in het vertrouwen, dat deskundigen naar aanleiding daarvan, of ook geheel onafhankelijk, ons hunne meening zullen willen mededeelen over een vraagstuk, dat ook hier zeker wel eens onder de oogen mag worden gezien en dan ook natuurlijk zal moeten worden beschouwd, vooral ook in verband met onze toestanden.

De uitkomst der beschouwingen van „Home counties" is zeker merkwaardig genoeg.

Toen voor drie maanden het eerste opstel verscheen, werd het verkrijgen van het ideaal, zelfs door den inleider (Strachey) nog onmogelijk geacht. De openbare meening evenzeer achtte het eene onbereikbare utopie. Thans is er algemeene belangstelling en de overtuiging, dat het zeer goed zou kunnen. En in districten, waar de bouwverordeningen niet zóó beperkend zijn, als nog in de meeste, is reeds volgens deze wenken gebouwd.

Er zal zelfs dit jaar (15 Juli tot 30 September) op initiatief van de Country Gentleman een tentoonstelling van goedkoope woningen worden gehouden, waaromtrent men op pag. XXXV van het extra-nummer nadere bijzonderheden kan vinden. Men verwacht ook deelneming uit het buitenland, waarmede dan vermoedelijk inzending van plannen en opstanden wordt bedoeld. De redactie van het Engelsche blad zal wel bereid zijn nadere inlichting te geven.

Bij de lezing der opstellen van „Home counties" trof ons, dat voor vele districten de oplossing van het vraagstuk schijnt te liggen in het gebruik van gewapend beton. Natuurlijk daar, waar natuursteen of ander materiaal niet maar voor het grijpen ligt. Wat gewapend beton betreft, schijnt het bezwaar in Engeland te zijn, dat dit materiaal groote zorg eischt en de kennis der goede behandeling er nog

[3] Er wordt bij deze huisjes altijd op een kleinen moestuin gerekend en het komt ons voor, dat de prijs van den grond niet in aanmerking wordt genomen. Dit kan zijn, omdat, waar men zulke huisjes bouwen wil, de grond weinig waarde heeft en ook omdat men, wat dat betreft, rekent op den landheer. Immers zijn belang brengt mede, dat zijn arbeiders kunnen wonen tegen een redelijke huur, en daartoe dus grond beschikbaar worde gesteld.

lang niet algemeen is. Hoofdstuk XII en XIII van „Home counties" schijnen, wat dit betreft, voor deskundigen ons zeer belangrijk toe. Wij, die het niet zijn, bewonderen slechts het talent van den schrijver, die zulk een weerbarstige stof ook voor leeken duidelijk heeft weten te maken. V. D.

(Telegraaf.)

PRIJSVRAGEN DER DIRECTIE VAN HET BINNENHUIS VOOR TWEE AMEUBLEMENTEN, UIT TE VOEREN TEN BEHOEVE DER LUSTRUM-TENTOONSTELLING VAN DE VER. „A. ET A."

a. Een Salonameublement ter verkoopwaarde van ongeveer f 1500.

Dit ameublement moet bestaan uit: Een salonkast, canapé of hoekbank, twee leunstoelen (of crapauds), twee bankjes, drie stoelen, tafel, klein bijzet-tafeltje, theetafel en schoorsteenspiegel.

b. Eenvoudig slaapkamer-ameublement:

Verkoopwaarde ongeveer f 400, te bestaan uit: een dubbel bed (lit-jumeaux), linnen- of spiegelkast, twee nachtkastjes, twee-persoons waschtafel met marmerblad en spiegeloprel, een tafeltje en drie stoelen.

De prijs voor het eerste ontwerp uitgeloofd bedraagt f 150.—, die voor het tweede f 75.—.

Voorwaarden:

De ontwerpen moeten, geteekend op schaal van 1/10, vóór 15 Mei a.s. franco worden ingezonden aan het adres van „A. et A.", Parkzicht, Hobbemastraat. Zij moeten geteekend zijn met een motto, welk motto eveneens moet voorkomen op een gesloten enveloppe, waarin naam en adres van den ontwerper en opgave van correspondentie-adres.

De ontwerpen zullen beoordeeld worden door een Jury bestaande uit de heeren: K. de Bazel te Bussum, H. P. Berlage Nz. en Jos. Th. J. Cuypers te Amsterdam.

De Directie van het Binnenhuis behoudt zich het recht voor, het door de jury bekroonde ontwerp niet uit te voeren, in geval daartegen bij haar overwegende bezwaren mochten bestaan. Neemt zij het bekroonde ontwerp ter uitvoering aan, dan verplicht de ontwerper zich, de noodige detail-teekeningen, alsook alle mogelijke inlichtingen te verstrekken.

De bekroonde ontwerpen, met de daarbij behoorende detail-teekeningen blijven in elk geval het eigendom van de Directie van 't Binnenhuis. Bij herhaalde uitvoering van het ontwerp keert zij echter den ontwerper telkenmale het gebruikelijke honorarium voor medewerkers uit: te weten voor de kastmeubels 10 %, canapé's en leunstoelen 7½ %, stoelmeubels 5 % en van het geheele slaapkamer-ameublement telkens 5 %, alles gerekend naar den bruto-kostprijs.

De ontwerper verplicht zich daarbij echter eventueele wijzigingen aan te brengen overeenkomstig de behoeften der bestellers.

De mededinging is opengesteld voor alle leden van „A. et A." en der Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP. *)

Dinsdag 21 Februari hield in de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap de heer W. G. Simonis alhier een voordracht over: de wording, de ontginning en de mechanische bewerking van de hardsteen, in verband met sommige door bouwkundigen gestelde eischen.

Veel van hetgeen ik zal mededeelen, zal de meesten uwer niet onbekend zijn, doch vermoedelijk zal, wat ik omtrent den aard en de vorming van de hardsteen, in verband met haar gebruik bij het bouwen, zal mededeelen, aan mijne hoorders de overtuiging schenken, dat de eischen die in 't algemeen bij de keuring aan dat materiaal gesteld worden, aan eene herziening onderworpen dienen te worden, allereerst opdat werkelijk aan juiste eischen zal kunnen worden voldaan en vervolgens om een juiste grens te trekken tusschen wat als gebrek, en wat als eene natuurlijke eigenschap van het materiaal dient te worden gekenmerkt, in 't belang zoowel der bouwwerken, waaraan het materiaal wordt gebezigd.

Daartoe is noodig in 't kort de wordingswijze van de hardsteen na te gaan, door alle geologische perioden heen, volgens de jongste navorschingen van de »Société belge de géologie" is de hardsteen of blauwe Belgische kalksteen in 't algemeen een vorming van een der oudste geologische tijdvakken, namelijk het primaire, en van de zoogenaamde subcarbonische periode daarvan. Aan deze periode gingen de Cambrische en Silurische formaties, die de oudste in België bekende sedimenten, n.l. het kwartsiet, de leemlei, en de zandsteen (grès) opleveren, vooraf. Gedurende de vorming dezer bezinksels, strekte zich de z.g.n. Silurische Zee uit over B abant, de Condroz en de Ardennen, welke laatste later een vasteland vormden. De fauna van deze zee bestond uit koraal- en verschillende weekdieren, en voornl eene soort schaaldieren, Fubolieten, gevormd, die de grondstoffen voor de bezinksels leverden.

Door onderzeesche vulcanische uitbarstingen en het zamenkrimpen van de aardkorst en dergelijke werkingen, werden echter de bezinksels uit hun oorspronkelijke horizontale liggiog gerukt en in allerlei golvingen en soms in verticalen stand geplaatst, waardoor een boven den zeespiegel uitstekend vasteland ontstond van bergachtigen aard. Atmospherische invloeden veroorzaakten verweringen, afbrokkeling van deze massen en eene algemeene inzinking gaf wederom het aanzijn aan eene nieuwe zee, die het Devonische tijdperk inluidt. De Devonische zee knaagt haar oevers af, voert het slib mee, dat elders bezinkt, en aan het eind van deze periode verheft zich weder de zoogenaamde Crête de Condroz, waardoor de stroomgebieden van Namen en Doornik gevormd worden. Eene overvloedige fauna van koraal-, schelp- en schaaldieren doen weder een bezinksel ontstaan, dat ons het roode, zwarte en grijze marmer zal schenken, en zandbezinksel en vergruizing der vroegere rotsen vormen het materiaal waaruit we onze grissteen zullen hakken. Immer neemt de Crête de Condroz door voortdurende stijging in omvang toe en doet de stroomgebieden van de Maas en de Sambre ontstaan, waarmede de z.g. subcarbonische formatie aanvangt. In de zee van dit tijdperk ontwikkelt zich de zoogenaamde zeelie, die met andere schaaldieren de vormers zijn van het kalksteenbezinksel, dat ons de hardsteen zal leveren. Op het steeds rijzende vasteland ontstaat een uitgebreide plantengroei, die, later weder bedolven door grind, zand en leemlagen, ons de steenkool zal leveren. Deze latere vormingen zijn echter voor ons onderwerp van geen belang en kunnen dus buiten beschouwing blijven.

De totale massa kalkgesteente, die op deze wijze gevormd is geworden, bestaat uit lagen van verschillende gezamendheid, die zich echter niet overal in complete opvolging vertoonen. Te Florennes is dit wel het geval, doch elders ontbreken in de totale reeks sommige schakels, waarbij echter de volgorde van onder naar boven steeds dezelfde blijft.

De massa te Ecaussines en te Soignies, die een dikte van 125 a 150 M. heeft, bevat in haar midden het zoogenaamde Petit granit der eigenlijke hardsteen. Zij is eene andere vorming dan die van Namen en Doornik en heeft een andere gezamendheid. Dit verschil in gezamendheid moet toegeschreven worden aan de overheersching van de eene of andere diersoort die het bezinksel vormde, aan scheikundige werkingen, drukking van hooger gelegen lagen, infiltratie van bindmiddelen en dergelijke oorzaken, terwijl metaal-oxyden, bitumen en de koolstof der organische stoffen van veel invloed op de kleur van het materiaal waren. De kalksteen wordt dientengevolge in drie hoofdgroepen verdeeld, namelijk in 1e die met dichte structuur, 2e, die met lei achtige structuur, en 3e, die met grofkorrelige kristallijne structuur. De eerste soort, algemeen aangeduid als Doornikasche steen, laat zich minder goed bewerken, is donker van kleur en van eenigszins schilferiger structuur, en dienavolgens weerbarstig, behalve eenige banken van z.g. pierre grise die van betere kwaliteit zijn. De steen levert bij branding de zoogenaamde hydraulische of Doornikasche kalk op, wegens het hooge percentage (12 à 15) klei en kiezelaarde die zij bevat, in tegenstelling met het petit granit dat uit zuivere koolzure kalk bestaande, bij branding de z.g. vette kalk oplevert. De Namensche steen komt veel met de Doornikasche overeen, en wordt veel verwerkt tot tegels, als Namensche tegels in den handel bekend.

Het petit granit is de mooiste steen die België levert, het weerstandsvermogen ervan tegen verbrijzeling, gemiddeld op 750 K.G. p. c.M.² te stellen, komt dat van graniet nabij, daarbij is het elastisch en bestand tegen atmospherische invloeden, en als zoodanig een bouwmateriaal van den eersten rang.

Na deze mededeelingen over het voorkomen en den aard van het materiaal gaat spreker over tot het behandelen der wijze waarop het materiaal uit de groeve wordt gehaald, en van de bewerking die het ondergaat voordat het in den handel wordt gebracht. In verband met de verschillende helling der lagen is ook de exploitatie verschillend.

De groeven in Henegouwen, waar de steenlagen onder flauwe helling worden aangetroffen, hebben altijd het aanzien van groote open putten, terwijl in de provincien Luik en Namen de lagen ook veel tegen de berghellingen aanliggen, en de groeven dan een ander aspect hebben. Na wegruiming der opperlagen van grond en losse gesteenten, die steeds

*) Wegens plaatsgebrek moest dit verslag de vorige week blijven liggen. Wij plaatsen het echter na nog om de belangrijkheid van het erin behandelde onderwerp.

moet plaats hebben, komt de eigenlijke steenbank, het z.g.n. buffet, aan den dag. De geheele massa bestaat uit verschillende lagen, die onderling gescheiden zijn door uiterst dunne, donker gekleurde lagen, die wijzen op eene gewichtige bezinking tijdens de vorming, en die het groefleger van de steen genoemd wordt. De blokken worden steeds volgens dit groefleger gespleten, waartoe op korte afstanden, zoowel in zulk een groefleger als voor de splijting in de richtingen, loodrecht daarop in voorvallig bestaande scheuren in de laag een aantal gaten worden gehakt, waarin stalen wiggen door hamerslagen worden ingedreven zoolang totdat het blok van zijn omgeving loslaat. Is het eenmaal los, dan wordt het door het boomen en windassen uit zijn leger gehaald, en 't zij door hijschwerktuigen, of door wagens op een hellend vlak naar boven gebracht ter verdere bewerking. Meermalen is getracht het losmaken der blokken machinaal te doen geschieden, doch tot nu toe met weinig succes. In den allerlaatsten tijd schijnt echter eene machine van Amerikaansche vinding, met luchtdruk werkende, eenig resultaat te leveren. Aan het uiteinde van een baak gekomen, zoodat men voor en achter de steen vrij heeft, wordt ook wel gebruik gemaakt van het zoogenaamde fil helicoïdal, een zeer langen draad, die met behulp van zand en water de steen in tweeën zaagt. Na aankomst der blokken op de werf worden zij in de zagerijen in platen en zullen van in den handel meestgewilde afmetingen gezaagd, waarbij steeds wordt aangenomen, dat het legervlak evenwijdig komt aan de grootste zijvlakken der stukken. Het zagen geschiedt daar in een raamwerk op bepaalde afstanden, naar de gewenschte dikte der platen geplaatste zaagbladen zonder tanden, die heen en weer bewogen en voortdurend met zand en water bevochtigd worden, of ook wel met het genoemde fil helicoïdal, dat als lintzaag werkende, vervoerlooft om volgens gebogen lijnen te zagen, wat soms voordeelig kan zijn. Door de homogeniteit van de steen is het mogelijk, om zonder berwaar blokken van 5 × 3 M. in platen van 1 à 2 cM. dikte te zagen. Dat het bewegen der zagen machinaal geschiedt, behoeft geen betoog.

Komende tot de eischen, die bij het bouwen aan de hardsteen worden gesteld, zegt spreker dat deze, zooals reeds bij den aanvang zijner voordracht is opgemerkt, niet altijd oordeelkundig worden gesteld. Het eischen van steen zonder groefleger bij een gesteente dat langsgewijze gevormd is, veroordeelt zichzelf. Mits de dikte der stukken het vervoerlooft zoo de eisch van een niet voor het bloote oog duidelijk zichtbaar groefleger vol te houden zijn, doch zonder groefleger bestaat geen hardsteen. Al is op 't oogenblik van de aanwending der stukken de langsgewijze vorming van de steen niet zichtbaar, dan zal toch na verloop van tijd onder atmospherische invloeden die vorming zich uitteekenen. Verder is ook de plaatsing der stukken op het groefleger niet noodzakelijk en bij stukken, waarin het leger niet zichtbaar is, ook niet na te gaan. Spreker releveert hier de geschiedenis der hardsteenlevering aan een groot gebouw hier ter stede, waarbij absoluut geen groefleger in den gebruikten steen werd geduld en herhaalde malen wagenladingen steen werden afgekeurd, totdat de eigenaar der groeven, die de steen leverde, zijn toevlucht nam tot het outginnen van de z.g.n. cliquantes in een verlaten groef. Deze cliquantes zijn de in elke groeve voorkomende laag steen, onder de gewone hardsteen liggende, van zoo vaste structuur, dat het groefleger niet te zien is, doch die overigens zoo rijk aan slechte eigenschappen is, dat ze nimmer geëxploiteerd wordt. De steen verweert spoedig, wordt zwart en heeft weinig weerstand tegen breuk, daarbij zit zij vol haarscheurtjes, loodrecht op het groeflegervlak. Deze steen werd voor het bewuste Rotterdamsche bouwwerk goedgekeurd en gebruikt, met het gevolg dat verscheidene stukken nu de gebreken van het materiaal in hooge mate vertoonen.

Spreker waarschuwt om bij keuring van hardsteen niet alles over één kam te scheren en bij groote en kleine stukken verschillende eischen te stellen omtrent het groefleger en bovendien den aard der bouwdeelen in aanmerking te nemen. Uit het door spreker medegedeelde omtrent de vorming en de exploitatie van de steen, blijkt duidelijk dat het groefleger steeds evenwijdig aan de grootste zijvlakken der stukken loopt, zoodat vanzelf bijna altijd in den bouw de stukken op hun groefleger komen te liggen. Waar dit echter niet het geval kan zijn, zooals bij dunne bekledingsstukken van muren, moet de eisch omtrent eene soortgelijke plaatsing vanzelf vervallen. Hij zou het voorschrift te dezen opzichte dus willen laten luiden: »de stukken hardsteen moeten zoodanig worden genomen, dat het groefleger evenwijdig loopt met het dragvlak van den steen, tenzij de afstand van het dragvlak tot het bovenvlak de andere afmetingen der stukken overtreft.

Met een groot aantal fraaie lichtbeelden belichtte spreker het medegedeelde op, terwijl eene collectie fossielen in de hardsteenlagen gevonden, mede was geëxposeerd.

DE BOOMEN AAN DE HEERENGRACHT.

Met weemoed zien vele Amsterdammers, dat op het fraaiste gedeelte der Heerengracht tusschen de Nieuwe Spiegelstraat en de Vijzelstraat de eene boom na den andere valt onder den bijl van den houthakker. En er zijn er die bedroefd het hoofd schudden en mopperend over gemeentelijk vandalisme vragen: of dat nu wel noodig was.

Helaas 't was noodig, maar ons door de deskundigen, die de gemeente over haar beplantingen heeft, verzekerd werd. Reeds geruimen tijd was het noodig de boomen langs die zijde van de Heerengracht tusschen Leidsche-straat en Vijzelstraat goed in observatie te houden. Zij begonnen bedenkelijke teekenen van verval te toonen. Zelfs een boom is sterfelijk en deze boomen, die voor een groot deel dus onderdom van misschien een paar eeuwen reeds hadden bereikt, gingen het aflaggen. In de toppen sterven zij grootendeels af: inwendig werden zij door champignons doorgevreten en vermolmd. Toch had men nog eenige hoop dat het wel gaan zou. Maar in 't laatst van December kregen twee dier boomen zulke bedenkelijke scheuren, dat zij voor het verkeer gevaar gingen opleveren. Toen werd het geval bedenkelijk; nog sloeg men den bijl niet aan de wortels; nog werd nauwkeurig nagegaan of er wat te redden zou zijn, doch ten slotte waren deskundigen het er over eens dat men het gevaar van omvallen niet langer mocht tarten en afdoende maatregelen dienden genomen. Met bloedend hart en tranen in de oogen teekenden degenen, die over het onderhoud der beplantingen zijn gesteld, het doodvonnis en sedert valt de eene Heerengracht-reus na den andere tusschen het gebouw der Handelmaatschappij en de Vijzelstraat tegen de straatsteenen.

Men zal de ledige plaatsen spoedig weder aanvullen door andere lepen van een veel dikker soort dan die welke men anders in nieuwe plantsoenen plant, 't Kan niet anders en daarbij moeten wij Amsterdammers ons neerleggen, hoe droef het geval ook wezen moge. (Hand.)

TECHNISCH GEDEELTE.

Alle stukken de redactie betreffende, dus ook vragen te adresseeren

Aan de Redactie van »ARCHITECTURA" TECHNISCH GEDEELTE,
Valeriusstraat 64,
AMSTERDAM.

Mededeeling naar aanleiding van de voordracht van den heer v. d. Zee, gehouden in de vergadering van de afd. Den Haag v. d. B. v. T.

MODERNE VERLICHTINGS-SYSTEMEN; AEROGEENGAS.

(Vervolg.)

Overgaande tot de beschrijving der apparaten, komt allereerst in aanmerking de gasbereider of carburateur in Fig. 5 in doorsnede voorgesteld. Hij bestaat uit een aan alle zijden

Fig. 5.
Doorsnede van den Gasbereider.

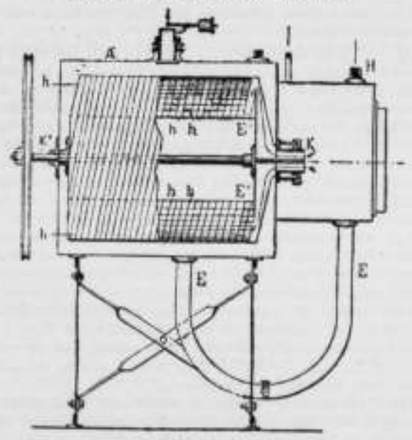

gesloten cilindervormig vat A, de zuigruimte vormend, waartegen een tweede kleinere cilinder K aansluit, die de drukruimte vormt. Beide zijn door een U-vormige buis E E met elkander verbonden.

In de zuigruimte ligt, in draaibare bussen, een vier-vou-

dige schroefpomp of archimedische spiraal, waarvan de buis een rechthoekige doorsnede heeft. Men kan deze inrichting niet beter vergelijken, dan met een tonmolen, die algemeen bekend is, die echter in schuinen stand wordt gebruikt, terwijl deze „tonmolen" horizontaal ligt. De schroefbuizen zijn aan den eenen kant open, terwijl de andere uiteinden uitmonden in de uitgeholde spil, aan de zijde van de drukruimte.

Die holle as reikt tot in de drukruimte.

Bovendien mondt in den cilinder een buis uit, die met den gasolineverdeeler in verbinding staat. Op de as van de schroefpomp zijn buitenaan vaste en losse schijven aangebracht voor het in werking stellen van de spiraalpomp.

De gasbereider of carburateur wordt voor 2/5 van den inhoud met water gevuld, dat bij het in werking stellen van het toestel van de zuigruimte in de drukruimte gevoerd wordt, vanwaar het weer door de U-vormige buis terugvloeit. Hierdoor wordt een luchtstroom verkregen, die afhankelijk is van de lengte en doorsnede van de schroefpomp-compartimenten. De U-vormige buis dient als regulateur, daar ze de sterke drukverhooging tegengaat, wanneer de luchtstroom niet weggevoerd wordt. Bij afsluiting van de drukruimte komt n.l. de lucht als zoodanig door de buis weer terug, wanneer door een plotselinge verstopping in de afvoerbuis deze drukking al te hoog zou stijgen.

Wordt nu in de gasbereider gasoline gedruppeld, dan verspreidt zich deze over het water, de verdamping neemt terstond een aanvang en een mengsel van water, lucht en gasolinedamp begeeft zich door de spiraalpomp naar de drukruimte, waar nu, begunstigd door de hoogere drukking, de volledige carburatie plaats vindt.

Voor luchttoevoer is boven op den gasbereider een zelfwerkende luchtklep aangebracht.

Het gas gaat nu eerst door den gasmeter, die niet alleen de verbruikte hoeveelheid gas aangeeft, maar tevens dient als middel om telkens afgepaste hoeveelheden grondstof naar den carburateur te krijgen. De as van den gasmeter is n.l. verbonden met dien van den gasolineverderler. Dit is een toestel dat een viertal schepemmertjes bevat, die uit het gasolinereservoir telkens een kleine hoeveelheid scheppen en hun inhoud ledigen in een buis, die haar voert den carburateur voert.

Op deze wijze wordt de gas-fabricage volkomen automatisch geregeld door het gasverbruik. Is het gasverbruik groot, dan draait het gasmeterspil snel, er wordt er veel gasoline geschept. Wordt weinig gas verbruikt, dan krijgt de carburatie weinig grondstof. Is er heelemaal geen gasverbruik, dan staat de gasmeter stil, de gasolineverdeeler staat stil en er wordt geen gas meer gevormd.

Het behoeft geen betoog, dat door deze inrichting het Aerogeen niet alleen zeer gelijkmatig van samenstelling wordt, maar het proces bovendien bijzonder economisch is.

Van den gasmeter komt het gas bij apparaten zonder gashouder, direct in den drukregulateur; bij de nieuwste apparaten in den gashouder, die tevens als drukregulateur dient, en bij gemeentelijke installaties in den grooten gashouder, terwijl de regulateur op de gewone wijze tusschen gashouder en buizennet is ingeschakeld. (Zie Fig. 3).

Het spreekt vanzelf dat voor de beweging van de schroefpomp drijfkracht noodig is. Deze wordt op zeer eenvoudige wijze door het gas zelf geleverd.

Voor de kleinere toestellen wordt een heeteluchtmotor gebezigd, die door een kleine Aerogeenvlam binnen enkele minuten in beweging kan worden gesteld.

Voor de grootere een gewone gasmotor.

Behalve deze motoren is echter ook een nieuw Aerogeengewichts-apparaat in den handel gebracht, doch daarover later.

Om het toestel in werking te stellen, draait men eenige malen aan het drijfrad van den gasbereider. Direct ontwikkelt zich gas en zoodra de motor voldoende verwarmd is, blijft hij vanzelf in beweging.

Fig. 6.

Kleine Aerogeengasinstallatie.

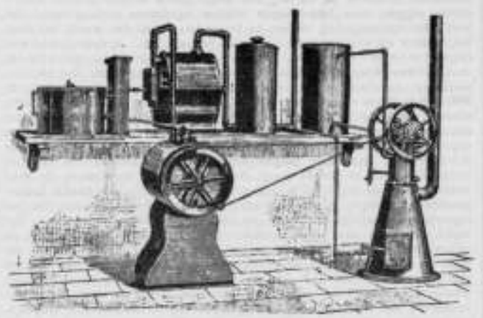

In Fig. 6 is een kleine installatie geschikt voor de verlichting van een woonhuis of villa voorgesteld.

Op den voorgrond staat de carburateur met bijbehoorenden heeteluchtmotor.

De toestellen daarachter, die gemakkelijk op een tafel van gewone afmetingen plaats kunnen vinden, zijn, van links naar rechts, het gasoline-reservoir, de verdeeler, de gasmeter, de druk-regulateur en het koudwater-reservoir voor den motor.

In den allerlaatsten tijd is het apparaat voor kleine installaties nog belangrijk verbeterd en heeft het den vorm gekregen, in Fig. 7 voorgesteld. De gasolineverdeeler is hier met het gasolinereservoir gecombineerd en het scheprad bevindt zich in de half ronde kap, op dit reservoir aangebracht.

Van meer belang is echter het aanbrengen van een gashouder.

Fig. 7.

Kleine Aerogeengasinstallatie met de nieuwste verbeteringen.

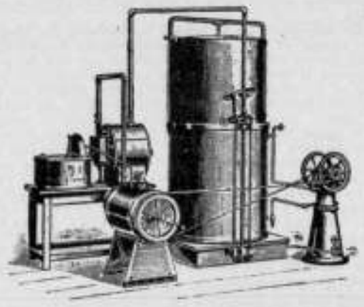

In de verbinding tusschen gashouder en gasmeter bevindt zich namelijk een kraan tot regeling en automatisch buiten werking stellen van de gas-productie.

Daardoor wordt tevens het voor den motor benoodigde gas toegevoerd. De kraan wordt geopend, wanneer haar gewichtshefboom op den stang rust, die met de gashouderklok omhoog gaat, zoodra deze tot op een bepaalde hoogte gevuld is. De kraan is gesloten, zoodra de gewichtshefboom loodrecht hangt.

Wordt de kraan geopend, dan kan men de motorvlam aansteken en zoodoende de gasinstallatie in werking zetten. Dan vult zich allengs de gashouderklok, neemt den gewichtshefboom mede en plaatst zich ten slotte op de juiste hoogte, naar verhouding van het gasverbruik. Wordt veel gas verbruikt, dan stijgt zij. Houdt het gasverbruik geheel op, dan valt de gewichtshefboom van den stang en sluit de kraan. Daardoor gaat de vlam van den motor uit, en staat de geheele installatie stil. Men kan dus plotseling de geheele installatie buiten werking stellen door b.v. de laatste gasvlam in een van de installatie ver verwijderd vertrek uit te draaien. Door aanbrenging van een schroef kan men dezen regulateur ook zoodanig stellen, dat men op een gegeven oogenblik de installatie buiten werking stelt, ook wanneer nog een, twee of meerdere vlammen branden. Deze vlammen worden dan uit den in den gashouder bewaarden voorraad gevoed.

Wat betreft de juiste samenstelling van het Aerogeen, daaromtrent heeft de heer J. Pfeifer, Privaat-docent te Budapest, het eerst eenige betrouwbare gegevens verstrekt. Zonder op de bijzonderheden van zijn proefnemingen in te gaan, kan medegedeeld worden, dat hij vond, dat 1 M³. lucht van 0 gr. in staat is bij dezelfde temperatuur op te nemen:

2020	gram koolwaterstof	van 35	gr. C.	kookpunt
1426	„ „	„ 40	gr. C.	„
1069	„ „	„ 45	gr. C.	„
295	„ „	„ 75	gr. C.	„
217	„ „	„ 80	gr. C.	„

Eindelijk heeft hij als zuinigste combinatie gevonden een gas, dat per M³. ongeveer 250 gram koolwaterstof van een maximum kookpunt van 80 gr. C. bevat.

Het hieruit bereide Aerogeengas is zóó innig samengesteld, dat het op iederen afstand kan weggevoerd worden, zonder in zijn deelen uiteen te vallen. Proeven hebben aangetoond, dat een apparaat, dat een capaciteit van 8 M³. per uur heeft, zonder eenig bezwaar constant gas kan leveren aan een straatlantaarn, die met het toestel door een 8 K.M. lange buisleiding verbonden is.

(Slot volgt.)

BENUTTIGING DER COöPERATIE OP TECHNISCH GEBIED.

(Vervolg)

DOOR M. P. DE CLERCQ.

Het consortium maakt daarom een prospectus op van het plan, met juiste omschrijving der noodige bijzonderheden en calculatie van de resultaten. Voorts vraagt zij deelname in eene hypothecaire geldleening in aandeelen van f 1000.—, rentende 4 procent 's jaars, met aflossing à pari, door uitloting, naar gelang der verkregene winsten, waarvan 15 aandeelen door de belanghebbenden zijn genomen.

Er zijn dus nog 185 aandeelen te plaatsen, waarvan ondertcekende toezeggingen aanwezig moeten zijn, alvorens een stap verder gegaan kan worden.

Al moge het niet gemakkelijk wezen, zulk een belangrijk bedrag aan aandeelen te plaatsen, onmogelijk is het gelukkig ook niet. Wel zal het moeite kosten, doch op zijn slofjes aan, krijgt men tegenwoordig slechts een bitter beetje gedaan, in de wereld!

Het begin moet zijn, er met de respectieve familieleden en goede vrienden en kennissen over te spreken, opdat zij, naar hun vermogen, een of meer dezer aandeelen van f 1000.— nemen.

Daarbij dient vooral nader toegelicht te worden, dat de coöperatie hier voordeelen aan geldgevers biedt, die op andere wijze niet te krijgen zijn. Immers de zes technikers zullen samen eene coöperatieve vereeniging oprichten, zoodra toezegging van het benoodigde kapitaal verkregen zal zijn en volgens meergenoemde Wet op de Nederlandsche Coöperatieve Vereenigingen, is ieder der 6 aangeslotenen alsdan aansprakelijk voor het geheel.

Mocht dus een der 6 genoemde fabrieken een ongunstig resultaat opleveren, dan kan door het consortium toch nog voldaan worden aan de aangegane verplichtingen, doordat de andere 5 tezamen daarin moeten voorzien.

Deze waarborg der coöperatie is van zeer groot belang voor de geldgevers en wettigt volkomen het grootere vertrouwen dat zij vragen, die coöperatief zijn aaneengesloten, boven particulieren. Getuigen hiervan kan het bedrag van 20 ovclen tonnen gouds, sedert twintig jaren aldus door 129 coöperatieve bouwvereenigingen in Nederland verkregen, waarbij gelukkig door geldgevers dan ook nog nimmer schade werd geleden.

Want de coöperators zorgen, door deze wettelijke bepaling, alleen solide en bekwame vaklui in hun degelijk samenwerken op te nemen, wetende hoe afwijking hiervan slechts last en nadeel kan te weeg brengen. Juist dit is de beste waarborg voor de geldgevers, waarop uitdrukkelijk de aandacht gevestigd moet worden.

Bovendien is de bepaling van verplichte aflossing telken jare, reden tot vrij spoedige vermindering der schuld, want renten van gedane afbetalingen worden steeds ook tot meerdere schulddelging benuttigd. Het buitengewoon hooge bedrag, eerst onder verband van te hypotheek verkregen, wordt weldra gewoon, om daarna eene laag percentage genoemd te mogen worden.

Hierbij mag nog op het gelukkige feit gewezen worden, hoezeer zulk een aantal fabrikanten elkaar den bal kunnen toewerpen en dit ook zeer zeker zullen doen, aangezien zij bij elkanders welvaart belang hebben, door het ieder hoofdelijk aansprakelijk zijn voor de verbintenissen, die hunne coöperatieve vereeniging op zich heeft genomen.

In het hier bedoelde consortium kan b.v. de stoomhoutzagerij van de andere vijf heel wat werk krijgen, aangezien kisten ter verzending door ieder benoodigd zijn. Bovendien kan de rijtuigfabriek nog een extra goede klant worden.

De machinefabriek kan later nieuwe machines leveren voor dezulken, waaraan de tand des tijds te veel geknaagd zal hebben, om nog te kunnen dienen. Ook is vernieuwing van machine-deelen iets, wat gevoegelijk tot het bedrijf der hier bedoelde fabriek kan behooren.

Regelmatige afnemers van het geproduceerde, kunnen de koek- en beschuit-, kunstboter- en bier-fabriceerenden vinden, in de andere fabrikanten en het personeel van alle coöperators, met, casu quo, hunne gezinnen.

Evenwel de kracht, het nut en voordeel, uitgaande dezer samenwerking, moeten niet tot eigene kringen beperkt worden. Onderling moeten de relatiën of connectiën aan elkander medegedeeld worden, opdat ieder in zijn vak die aldus tracht uit te breiden, gesteund door de andere coöperators, zegge de medeleden dezer technische coöperatieve vereeniging. Juist dit voordeel moet vooral niet geringschat worden; iedere fabrikant toch weet, hoezeer het geenszins dikwijls de grootste moeite is, om veel en goed voort te brengen, doch wel om dat voortgebrachte in klinkende munt of bankpapier om te zetten.

Aangezien het samenwerken hier het bevorderen der gemeenschappelijke belangen betreft, zal ieder der aangeslotenen natuurlijk gaarne krachtdadig alle moeite aanwenden, om zoowel eigene connectiën als vrienden en bekenden ook tot afnemers te maken, van hetgeen door de andere leden van het consortium wordt geproduceerd. Dit raakt immers

de eigene belangen en het is algemeen bekend, hoezeer deze prikkel van groote waarde is.

Deze buitengewoon gunstige omstandigheden doen dan ook waarlijk wel aanspraak maken op deelname in de genoemde leening, waarbij het bedrag der aandeelen wel op Duizend gulden werd gesteld, doch zulks geheel naar eigen goedvinden te bepalen is.

Bij belegging van gelden, wordt toch in de eerste plaats naar de soliditeit en levensvatbaarheid gevraagd en daarom moest de voorgaande omschrijving daarvan wat uitvoerig wezen. Eene technische coöperatie vordert in ieder geval een belangrijk kapitaal, zoodat het wel te voorzien is, dat men ook zal moeten aankloppen bij degenen buiten eigen kring, die kapitaal rentegevend hebben te maken en dit bij voorkeur doen, indien zij daarmede tevens sociale belangen kunnen bevorderen, mits zij overtuigd zijn van de degelijkheid dezer geldbelegging.

Bij het hier bedoelde consortium is alles zeer matig gesteld en toch is er reeds f 200.000.— noodig, ten einde het behoorlijk voorbereidde plan ten uitvoer te kunnen brengen. Aangenomen is, dat de 6 fabrikanten f 15.000.— kunnen storten, maar dan blijven er nog f 185.000.— te plaatsen en die 185 aandeelen van f 1000.— zijn niet zoo grif genomen. Er zal door alle zes heeren moeite voor te doen wezen en heel wat moeite ook, doch van zelf komt er dan ook slechts bitter weinig tot stand!

Dat het echter wel degelijk mogelijk is, hebben onze Nederlandsche coöperatieve bouwvereenigingen bewezen. Hypotheek wordt immers op huizen hoogstens tot 75 procent der waarde gegeven en toch kregen wij, coöperatief wonenden, de geheele kosten van grond en bouw. En zulks niet voor een paar ton, neen, onze 129 bouwvereenigingen hebben verschillende millioenen guldens, onder hypothecair verband, tot de volle waarde gekregen.

Voor twintig jaar, toen de eerste dusdanige vereeniging opgericht zoude worden, glimlachte menigeen bij het hooren van zulk een voornemen en die glimlach beteekende zooveel als „och, dat zal u nooit gelukken". De baanbrekers hebben zich daardoor niet laten afschrikken, doch zijn met volle energie doorgegaan op het ingeslagen pad, als alle paden, niet immer met rozen bezaaid, doch zeer vaak vol leelijke en akelige distels en doornen.

Spiegelt U hieraan, technische coöperators in spe!

Als gij Uw voornemen bloot legt, zullen velen ook glimlachen, die te beleefd zijn om hunne afkeuring aan U kenbaar te maken, terwijl gij ook van anderen zult hooren, hoe Uw plan onuitvoerbaar moet genoemd worden, ja er zullen zelfs enkelen wezen, die het met luchtkasteelen betitelen, of wel het nonsens heeten.

Stoort U daaraan toch niet!

De woning-coöperators deden het immers evenmin en hebben bovendien het beweren van honderden gelogenstraft, als zou dit te veel risico voor geldgevers zijn. De uitkomst heeft nu, in zulk een lang tijdsverloop, bewezen, hoe de aangegane verplichtingen trouw werden nagekomen, uitgezonderd in enkele gevallen, waarbij vooruit zeer duidelijk te bespeuren was, hoe dit kaf onder het koren genoemd moest worden, terwijl in die verkeerde toepassingen de geldgevers veelal nog beter af waren, dan van te voren door deskundigen verwacht werd.

Ook in andere goede samenwerking, onder coöperatie verstaan wordende, is klaar en duidelijk gebleken, hoezeer daaraan een groot vertrouwen geschonken kan worden. De ondervinding toch leert maar al te zeer, hoe degenen, die als zeer vermogend bekend waren, het hun geschonken crediet ten eenenmale onwaardig bleken te zijn, terwijl dit veilig mocht worden geschonken aan financiëel zwakken, met juiste opvatting van eerlijkheid en goede trouw.

Gerust mag dan ook aangenomen worden, dat het hier als voorbeeld genoemde zestal technische coöperators, de volle toezegging, met onderteekende bewijzen, der gecalculeerde f 200.000.— verkregen heeft. Alleen behoort hierbij nog de opmerking, dat eene gedeeltelijke splitsing in onderaandeelen, zelfs van f 100.— en f 50.—, ook wel degelijk gewenscht kan zijn, opdat ondergeschikten, die in de bedoelde fabrieken werkzaam zullen wezen, ook, naar hunne bescheiden kapitaaltjes, bij het welslagen der onderneming geïnteresseerd worden.

Zoodra dus de geldaangelegenheid in orde is, kan verder met lust aan den arbeid getogen worden, tot uitvoering van een en ander wat, zooals men dat noemt, alleen nog maar op het papier stond.

In de eerste plaats, de aankoop van den grond, ten einde de aanbesteding der verschillende gebouwen zoodra mogelijk uit te schrijven. De bestelling van de benoodigde machinerieën kan inmiddels geschieden, opdat met de vervaardiging daarvan begonnen kan worden, in zoover die niet voorradig zijn.

Het behoeft geen betoog, hoe dezelfde lust tot mededinging, die bij eene aanbesteding waarborg geeft van billijke prijzen, ook bij de levering der verschillende machinerieën een drijfveer moet zijn, om die zoo goed en goedkoop mogelijk aan te schaffen.

Aan het terrein is natuurlijk ook nog het een en ander te doen, wat na den aankoop daarvan dadelijk onder handen genomen kan worden, want nu de toezegging van den hoofdfaktor, de dubbeltjes, in orde is, moet het plan van stapel loopen, trots eventueele moeielijkheden.

Ja, moeielijkheden. Laat ons nu vooral niet te optimistisch gestemd wezen, want juist bij iets nieuws zijn die bepaald te verwachten.

Zoo nemen we dan bij ons plan aan, dat de aanbesteding der gebouwen tegenvalt en het laagste solide aanbod der machinerieën, de daarvoor gecalculeerde prijzen overschrijdt.

Wat nu te doen?

(Wordt vervolgd.)

ARBEIDS-ONGEVALLEN TENGEVOLGE VAN VERMOEIDHEID.

Een professor van de geneeskundige faculteit te Montpellier (Frankrijk), de heer Imbert, en een inspecteur van den arbeid in het departement Hérault, de heer Mestre, hebben een onderzoek ingesteld naar de omstandigheden, waaronder tijdens den arbeid de ongevallen voorkwamen en hebben zeer belangrijke gegevens hieromtrent verzameld.

Deze heeren n.l. hebben het volgende geconstateerd: 1°. het aantal ongevallen klimt naarmate het eerste deel van den dag verstrijkt; 2°. na de vrij lange rust, welke elken middag genomen wordt, is gedurende de eerste uren het aantal ongelukken aanmerkelijk minder dan gedurende het laatste morgenuur; 3°. in den loop van het tweede deel van den dag wordt met elk uur het aantal ongevallen weer grooter; 4°. het maximum aantal ongevallen is gedurende den namiddag hooger dan gedurende den morgen.

De invloed, welk ende vermoeidheid der arbeiders heeft op het aantal ongelukken, valt bij deze gegevens sterk in het oog en het valt trouwens niet moeilijk, dit te verklaren, als men aanneemt, dat de onoplettendheid van den werkman vermindert en langzamerhand verstompt, naarmate hij vermoeider wordt.

De conclusie, welke de beide genoemde heeren hieruit trekken, is, dat het niet moeilijk zou vallen, het aantal ongelukken vrij wat te beperken. Men zou reeds een goed resultaat zien, als op de helft van den morgen en den namiddag een rustpoos gehouden werd, minder lang dan de middag-rust, maar welke nauwkeurig vastgesteld zou moeten worden.

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

REDACTEUR: H. WALENKAMP, BUIKSLOTERLAAN 8, TE AMSTERDAM.
BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorzitter, Joh. B. LAMBEEK Jr., H. WALENKAMP, JAC. P. WORMSER en JOZEF Th. J. CUYPERS.
VASTE MEDEWERKERS:
K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN en C. W. NIJHOFF

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN VOOR HET WEEKBLAD TE RICHTEN AAN DEN REDACTEUR, BUIKSLOTERLAAN 8 TE AMSTERDAM, ID. VOOR HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Joh. B. LAMBEEK Jr., RINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTR. V. H. GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e Secr. v. h. BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen. — Inhoud van het plaatwerk »De Architect«. — De Architect. — De opleiding van den Architect. — Vereeniging van bouwkundige opzichters en teekenaars. — Ingezonden. — Nieuwe uitgaven. — Berichten. — Benuttiging der coöperatie op technisch gebied. — Toepassing van art. der woningwet. — Moderne verlichting. Aerogeengas. — Westramiet. — Vragen en antwoorden.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Op de prijsvragen 1904 zijn ingekomen:

No. I. Vereenigingsgebouw, één antwoord onder het motto: »Illusie«.

No. II. Burgerwoonhuis, 8 antwoorden onder de motto's: »Willie«, »Pax«, »Op 't kantje af«, »Type«, »Ster in cirkel«, »Sweet Home«, »Eigen haard is goud waard« en »Driehoek in vierkant«.

No. III. Houten hek met inrijpoorten voor een landhuis, 2 antwoorden, onder de motto's: »Miek«, en »Veluwe.«

No. V. Tapijt, geen antwoorden.

No. VI. Verhandeling over gewelfstelsels, een antwoord onder 't motto »Ernestine.«

De 1191 gewone vergadering zal gehouden worden op Woensdag 22 Maart e. k., avonds 8 uur in »Parkzicht«.

Agenda.

A. Notulen en ingekomen stukken.

B. Installatie van de heeren J. Alders en H. Th. Wijdeveld, op de vorige vergaderingen als gewoon lid aangenomen.

C. Ballotage van den heer Joh. H. J. Berben, voorgesteld door de heeren Scholte en Philippi.

D. Lezing van den heer H. P. Berlage Nzn. Onderwerp: »Over den waarschijnlijken groei der Architectuur".

E. Verkiezing van 2 leden der Redactie, overeenkomstig de herziene statuten. Candidaten van het Bestuur zijn de heeren P. de Jongh en A. van Baalen.

F. Mededeelingen omtrent de viering van het 10e Lustrum.

De 1e Secretaris, VAN HYLCKAMA

Heden verschenen aflevering 5 en 6, XVe Jaargang van het Plaatwerk „de Architect".

De inhoud is als volgt samengesteld:

Plaat 529. Kamerschut; batikwerk op perkament uitgevoerd, door Chris Lebeau te Haarlem.

Plaat 530 en 531. Dubbele plaat in kleurendruk. Detail van het op plaat 529 afgebeelde kamerschut.

Plaat 532. Detail van den achterkant van idem. Uitgevoerd in kleurendruk.

Plaat 533 en 534. Salonlamp, uitgevoerd in brons en tombachmetaal. Ontworpen en geteekend door J. L. M. Lauweriks, M. Hack, modelleur, en F. Zwollo, ciseleur.

Plaat 535. Landhuis, door J. C. van Epen.

Plaat 536. Drukkerij Immig te Rotterdam, door C. N. van Goor.

Plaat 537. Meubelen voor een Eetkamer, door K. v. Leeuwen.

Plaat 538. Assyrische beeldhouwkunst. Leeuwenjachten van Assur Bani-Pal, 668—627 v. Chr. Britsch Museum, Londen.

Plaat 539. Zilveren kandelaars, door J. Blinxsma, en zilveren bonbonbakje, ontwerp „oud-Amstelhoek".

Plaat 540. Boekbanden, door Jac. Ph. Wormser. Uitgevoerd in kleurendruk.

Den leden, welke nog niet op onze Genootschaps-uitgave zijn ingeteekend, wordt bij deze nogmaals aan den geringen prijs van f 5.— per jaargang herinnerd.

Zij kunnen hunne opgave als abonné doen aan den Secretaris der Redactie van het plaatwerk b.g.:

JOHs. B. LAMBEEK Jr.
Ringkade 3. Amsterdam.

„DE ARCHITECT."

Alzoo zijn nu toch de twee laatste afleveringen van den 10den jaargang (1904) verschenen!

Ze lieten, door allerlei omstandigheden in het vorige jaar, wel lang op zich wachten.

Maar nu ze gekomen zijn stellen zij onze verwachting geenszins te leur. De uitvoering is keurig.

Met recht mag „A. et A." trots gaan op een dergelijke uitgave.

De heer Lambeek ziet den velen tijd en de groote zorg, door hem aan dit plaatwerk besteed, met succes bekroond.

Moge „A. et A." nog vele jaren den heer L. aan zijn uitgave verbonden zien.

WORMSER

DE OPLEIDING VAN DEN ARCHITECT.

M. H.

Het is moeilijk aan te nemen, dat wij niet allen zonder uitzondering gaarne onze medewerking zouden verleenen waar het gold de verheffing van den Architecten-stand, het booghouden van ons beroep als maatschappelijk verschijnsel. Nu kan het niet ontkend worden, dat er in deze lijn in ons Vaderland nog wel iets te doen is overgebleven. Voor het groote publiek toch is een ieder, die zich architect gelieft te noemen, ook werkelijk bouwmeester en komen alle tekortkomingen van technischen of van welken aard ook, waaraan het individu schuldig blijkt, ten slotte neer op den stand in zijn geheel genomen. Elke architect of die er zich voor uitgeeft, vertegenwoordigt tegenover zijn omgeving het vak — en elke fout, elk gemis, hoezeer ook individueel somtijds, slaat terug op heel de breede rij der vakgenooten en laat niet na ze als zoodanig in discrediet te brengen, terwijl van den anderen kant elke nauwgezet en met toewijding volbrachte opdracht ten goede komt aan de maatschappelijke waardeering van ons schoon en verheven beroep. Het is dus van het allergrootste belang, dat zij, die den naam van Architect voeren, ook werkelijk in staat zijn dien hoog te houden. Nu moge de meening als zou door een examen in deze alles te bereiken zijn, zeker al te optimistisch geacht worden, van den anderen kant is het waar, dat door een examen ten minste aan velerlei tekortkomingen een eind kon worden gemaakt en waar nu een goed georganiseerd staats-examen ontbreekt, ligt het voor de hand, dat de bouwkundige vereenigingen zelve hier de zaak ter hand nemen. Het examen toch van de Polytechnische School kan nimmer geheel den architecten-stand beheerschen, en een reorganisatie in dier voege dat het dit wel zou doen is moeielijk te verwachten. Het ligt dus voor de hand, dat door de Architecten zelve in deze leemte wordt voorzien, en geen andere is mijn bedoeling, dan door de zaak hier nogmaals ter sprake te brengen naast de lofwaardige pogingen van vroeger dagen te trachten op dezen weg tot een begin van uitvoering te komen.

En wanneer men dan meenen mocht, dat voor zulk veelomvattend streven, niet zoozeer ons Genootschap dan wel importanter bouwkundige vereenigingen in aanmerking zouden komen, dan wensch ik hier allereerst vast te stellen, dat heel die examen-quaestie ten slotte neerkomt op de opleiding van den Architect en meen ik, dat het ons Genootschap als de vereeniging der jongeren wel degelijk in deze toekomt het woord te voeren. Immers het examen, of de proeven van bekwaamheid, hebben alleen dan zin of reden van bestaan, wanneer zij beantwoorden aan, of zoo men wil de conclusie zijn van een wel geordend, goed doordacht en flink geregeld onderwijs-systeem.

De vragen, die ik mij heb gesteld zijn dus geweest:
1°. hoe moeten de examens zijn ingericht om vrucht te dragen voor de bouwkundige praktijk en
2°. hoedanig moet de voorbereiding zijn geregeld.

Het zal niet vermetel schijnen te beweren, dat er geen land ter wereld is, waar dooreen genomen het beroep van den architect zoo hoog staat als in Engeland en daar men aan de vruchten den boom zal kennen, heb ik gemeend, dat het zijn nut hebben kon eens na te gaan, hoe daar te lande de opleiding van den Architect geregeld is!

Er bestaat in Engeland een machtige organisatie, het Koninklijk Instituut van Britsche Architecten — the Royal Institute of British Architects — een vereeniging, die der architectonische professie daar te lande onschatbare diensten bewijst, en dank welker uitstekende werking het beroep van den architect daar op zulk een hoog peil gehouden wordt.

Telken jare opent het Instituut zijn kalender met een afdruk van de acte uit het jaar 1837 van Willem de Vierde bij de genade Gods Koning van het Vereenigd Koningrijk van Groot-Brittannië en Ierland, waarbij deze van zijn right trusty and right well beloved cousin Thomas Philip Earl de Grey doet weten, goed te keuren en te bevestigen zijn in vereeniging met verscheiden andere onderdanen aangeboden petitie tot oprichting van een Instituut voor de bevordering der bouwkunst en de kennis der verscheiden kunsten en wetenschappen hiermee verbonden.

In de daarop volgende Charter van Koningin Victoria van vijftig jaar later wordt o.a. officieel geconstateerd:

het patronaat der Koningin en de instelling der Royal Gold Medal, terwijl de verschillende klassen en hoedanigheden der leden etc. worden vastgesteld.

Hieruit blijkt ons, dat er zijn drie klassen van bijdragende leden, namelijk Fellows, Associates en Hon. Associates en twee klassen van niet bijdragende leden, namelijk Honorary Fellows en Honorary Corresponding Membres.

Fellows kunnen worden architecten, die den ouderdom van dertig jaren hebben bereikt en die ten minste zeven jaar als patroon in de praktijk der bouwkunst zijn werkzaam geweest en de examens of het examen hebben afgelegd door het Instituut daarvoor ingesteld.

Associates kunnen worden personen werkzaam in de studie of praktijk der bouwkunst en die de leeftijd van een en twintig jaar hebben bereikt en de examens of het examen hebben afgelegd door het Instituut daarvoor ingesteld.

Honorary Associates kunnen worden personen, niet in de praktijk als architect werkzaam, die door hun positie of door uitmuntendheid in kunstwetenschap of litteratuur naar de meening van het bestuur diensten bewijzen aan het doel door het Instituut nagestreefd.

Honorary Fellows zijn leden van het Koninklijk Huis, die een hooge positie in het Gouvernement van het Koninkrijk of van Indië innemen.

Honorary Corresponding Membres zijn buitenlanders, die of als eminente architecten of als archaeologen of door hun artistiek litteraire of wetenschappelijke talenten diensten bewijzen aan het doel door het Instituut nagestreefd.

Het is den Fellows toegestaan achter hun naam toe te voegen de letters F. R. I. B .A. en de Associates A. R. I. B. A.

Dan volgen de bepalingen omtrent President, Vice-President en Bestuur en daarna die omtrent de examens en de daaraan verbonden certificaten of diploma's.

De verdere statuten kunnen ons voor het hier gevolgde doel minder interesseeren en wenschen wij, alvorens na te gaan hoedanig de bovengenoemde examens zijn ingericht, eenige oogenblikken onze aandacht te wijden aan eene vereeniging, die naast de R. I. B. A. bestaat en zooals wij zullen zien er in zekeren zin min of meer mee is gelieerd, namelijk de Architectural Association. Het doel dezer vereeniging is faciliteiten te verschaffen voor de studie der architectuur, en te dienen als een middel van vriendschappelijke communicatie tusschen de leden en anderen, geïnteresseerd in de studie en den vooruitgang der bouwkunst.

De president van de A. A. wordt jaarlijks benoemd tot lid van het Bestuur der R. I. B. A., tenminste wanneer hij Fellow of Associate is van het Instituut.

Een complete cursus van instructie wordt aan studenten

gegeven door middel van lezingen, klassen en een atelier, elk onder beheer van een betaald instructeur of docent.

Het curriculum sluit ook in een school voor teekenen en handwerk onder directie van bezoekende leeraren. De duur van den leergang is verdeeld over vier jaren. De eerste afdeeling, loopende over twee jaar, bereidt probationers, die lid zijn van de Association, voor tot het intermediate-examen van het Instituut. De tweede afdeeling, eveneens over twee jaar verdeeld, prepareert voor The Final Examination, wat de candidaten tot Associate R. I. B. A. maakt. Hoewel de cursus in vier jaren kan worden doorgemaakt, wordt den leden aangeraden een langere periode te wijden aan de aangewezen studies. De avondlezingen en klassen worden gehouden tusschen 6.30 en 8.30. Verschillende prijzen en reisbeurzen worden toegekend aan winners van prijsvragen en studenten, die met bijzonder succes werken.

Een dagschool (open ook voor niet-leden van de A. A.) is nu opgericht, teneinde de student in staat te stellen tegen bescheiden onkosten de rudimenten van zijn werk machtig te worden, voordat hij in een architecten-bureau de practische détails van zijn beroep leert kennen.

Een avond-herhalingsschool is ook geopend voor studenten die de dagschool hebben doorgemaakt.

Voor de Dagschool luidt het programma aldus:

I. De werkplaats of het atelier.
Het gebruik der instrumenten.
Handteekenen.
Elementaire perspectief.
De orden.
Elementen van verscheiden architectuur-perioden.
Elementaire constructie.
Schetsen en opmeten van détails en gedeelten van bestaande gebouwen.

II. Lezingen of voordrachten worden gehouden over Geschiedenis der bouwkunst (geïllustreerd door bezoeken aan gebouwen en musea) en over Elementaire constructie en materiaalkennis (ondersteund door bezoeken aan werkplaatsen en in uitvoering zijnde gebouwen).

Het werk op het atelier duurt van 9.45 tot 5 uur en wordt afgewisseld door bezoeken aan gebouwen, musea en in uitvoering zijnde bouwwerken.

Het atelier wordt bezocht door den Meester, wiens assistenten gedurende de werkuren van de school constant aanwezig zijn.

De lezingen worden gehouden door den Meester op twee achtermiddagen in de week.

Voor de avondschool is het volgend rooster opgemaakt — duur van den cursus vier jaar:

1e Afdeeling.

Lezingen en Klassen.

Lezingen worden gehouden over:
De orden der Gricksche en Romeinsche bouwkunst, hun oorsprong, ontwikkeling, toepassing en versiering.
De elementaire beginselen van constructie.
Engelsche architectuur tot 1500 en de opeenvolgende ontwikkeling der stijlen. De karakteristieke profielen en ornamenten van elke periode.
De groote lijnen van Middeneeuwsche en Renaissance-architectuur in Europa.
Elementaire physica toepasselijk op het bouwen (mechanica) en de formulen voor de berekening van krachten.
Vlakke meetkunde en die der lichamen.

Het Atelier.

Geometraal teekenen van oude voorbeelden. Eén voorbeeld tenminste naar actueele opmeting.
Handteekenen, ornament en profielen.
Elementaire perspectief. Geometrie en constructieve détails.

IIe Afdeeling.

Lezingen. — Klassen.

Materialen, hun natuur en toepassing.
Constructie.
Hygiëne. (Draineering en watervoorziening.)
Hygiëne. (Materialen en constructie, ventilatie, verlichting en verwarming.)
De praktijk — begrootingen.
Opmeting, landmeten en waterpassen.

Het Atelier.

Teekeningen en détails van moderne gebouwen.
Profielen, geometrie, handteekenen en ornament.
Perspectief constructieve détails schetsen.
Daarenboven nog lezingen en klassen over de volgende extra onderwerpen.
De Elementen van het begrooten.
Modelleeren.
Aquarel-klas.
Schetsen en opmeten.
Perspectief.

Debat- of discussie-afdeeling.

Woensdags om de veertien dagen is er een bijeenkomst, waarin gelegenheid bestaat over de in de praktijk zich voordoende moeilijkheden te discussieeren. Mannen van speciale ondervinding op het te bespreken terrein verschijnen op de bijeenkomsten om de discussies meer vrucht te doen dragen.

Dit is de zeer eigenaardige inrichting waar verschillende architecten van naam hun tijd en kennis leenen ten dienste der studeerende jeugd.

Ten slotte is er een Teekenschool. Elementair en voortgezet onderwijs.

Ongeveer om de veertien dagen wordt een ganschen dag aan de hieronder te noemen onderwerpen gewijd. Een architect bezoekt dien dag de school, terwijl in verband met deze klassen de praktische eigenschappen der materialen worden gedemonstreerd.

Elementair.

Gesmeed ijzeren haak voor uithangbord.
Détails hiervan.
Houten ingangspoort.
Steenen dito.
Open trap in steen.
Dito in hout.
Klein stalgebouw met koetshuis, vertrekken voor de bedienden enz.
Détails hiervan.

Voortgezet onderwijs.

Een school voor 50 internen en 200 dagjongens in overeenstemming met de wettelijke voorschriften op den scholenbouw.
Détails hiervan.
Nieuwe koorinrichting voor een bestaande kerk met altaar en orgels.
De verschillende détails.
Muziekzaal in een Raadhuis — mag met polychromie worden uitgevoerd.
Hiervan eveneens de détails te geven.
Een huis in Londen (met inachtneming der bouwverordening).
Détails hiervan.
Van al de onderwerpen moet de schets op de eerste bijeenkomst worden ingeleverd, de uitwerking geschiedt dan op de tweede bijeenkomst.
Verder zijn nog ingesteld prijzen en medailles, waaronder

ook geldprijzen, die tot het maken van een reis verplichten en tot het opmeten en in teekening brengen van een of ander bestaand gebouw.

(Wordt vervolgd.) JAN STUYT.

Wij ontvingen onderstaande circulaire en verleenen haar gaarne plaats.

VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE BOUWKUNDIGE OPZICHTERS EN TEEKENAARS.
Afd. Amsterdam.

Aan Heeren Architecten alhier.

Mijne Heeren,

Hoewel in de meeste vakken het avondwerk is afgeschaft, of dáár, waar het uit den aard van het bedrijf niet afgeschaft kan worden, tot een minimum beperkt is, schijnt bij vele architecten het avondwerk nog een „vaste gewoonte" te zijn.

Wij begrijpen dat bij ophooping van werk, overwerk noodzakelijk is, maar betreuren het, dat op deze wijze gepoogd wordt den arbeidsdag van den teekenaar en opzichter zoo lang mogelijk te maken, daar veelal het avondwerk niet betaald wordt.

Vooral uit een verstandelijk oogpunt is avondwerk voor de teekenaars en opzichters af te keuren, omdat hun elke gelegenheid om zich te ontwikkelen, ontnomen wordt.

Waar er toch voor U veel aangelegen ligt om personeel in dienst te hebben, dat verstandelijk den toets kan doorstaan, zal het ook in Uw belang zijn dat het avondwerk zooveel mogelijk wordt afgeschaft.

Resumeerende verzoeken wij U:

a. Waar het mogelijk is het avondwerk geheel af te schaffen.

b. Waar het niet mogelijk is, het avondwerk te vergoeden hooger dan het dagloon.

Wij vertrouwen dat de Architecten dit billijk verzoek zullen ondersteunen, en waar het mogelijk is, het inwilligen.

Bovendien verzoeken wij U het salaris op den laatsten van elke maand uit te betalen.

Namens de Afd. Amsterdam,
De Voorzitter,
Z. GULDEN.

INGEZONDEN.

Mijnheer de Redacteur!

Met genoegen maar niet zonder verwondering nam ik uit het verslag der 1190ste vergadering van „A. et A.", kennis van de voordracht van den heer Jan Stuyt.

Met genoegen over zijn betoog en zijn streven ter verheffing van het architecten-peil, want terecht staat de vaderlandsche architecten-bent niet hoog aangeschreven. Jan en alleman maken er deel van uit. Zouden 75 % der zich noemende „architecten" aan de meest bescheiden eischen kunnen voldoen, die men voor het voeren van dien naam zou mogen stellen? Ik geloof het niet.

Eene reiniging is gewenscht en zoo verdient het streven van den heer Stuyt de ondersteuning van allen, die het met de belangen der Bouwkunst wèl meenen.

Maar mijne verwondering werd opgewekt door de omstandigheid, dat indien ik in plaats van „Stuyt" had gelezen N. of X. en het nummer van het weekblad niet den datum had gevoerd van „11 Maart 1905" ik zou gemeend hebben, „dat is een oud nummer van 1893 met de rede toenmaals uitgesproken door den heer W. Kromhout Czn.".

Die had het waarlijk zeer na tot uitvoering gebracht. Van ernstige zijde was de instemming algemeen. Er werden speciale vergaderingen belegd in Café Mille Colonnes, waarop slechts ingenomenheid met het denkbeeld werd vernomen. Toen beging men een misstap. Er werd eene commissie benoemd om de uitvoering voor te bereiden, en (de uitkomst heeft dit aangetoond) daartoe niet geschikte personen werden tot leden der commissie uitverkoren. Men heeft er n.l. nimmer meer iets van gehoord!

In 't begin werd er niet naar gevraagd, daar men moest aannemen, dat de Commissie diligent was; zoo verliepen weken, maanden en .... jaren. Geen twijfel of het kindje was bij de geboorte gesmoord.

Door wien? Daaromtrent zouden enkele personen, en in de eerste plaats de heer Kromhout, wellicht inlichtingen kunnen verschaffen.

Was het misschien te wijten aan pres-ie uitgeoefend van de zijde der „Mij. tot bevordering der Bouwkunst", die in de Commissie gekend was? Ik acht zulks geenszins onmogelijk.

De glans der nieuwe instelling, niet van de Mij. afhankelijk, kon toch niet nalaten aan het reeds niet schitterend licht, dat van dat lichaam uitstraalde, afbreuk te doen. En om zelf de uitvoering ter hand te nemen (wat voor de Bouwkunst toch niet gewenscht geweest ware), hoe overigens het Bestuur ook bereid moge geweest zijn om „een rol" te vervullen, dat ware hier niet zonder bezwaren gegaan, ja zelfs met gevaar voor de Mij. zelve, waar van alles lid is, en waar zij dus door den nieuwen maatregel ten deele in eigen boezem bedreigd werd. Afwezigheid van sympathie van hare zijde ware dus geenszins onnatuurlijk geweest.

Maar, wat er ook geschiedde, de Commissie uitte taal noch teeken — voorwaar een laakbare handeling van de personen aan wier handen de uitvoering van een maatregel ter bevordering der Bouwkunst was toevertrouwd.

Het is vreemd, dat niemand ter 1190ste vergadering zich het voorgevallene schijnt te hebben herinnerd. Geschiedenis wordt dan ook weinig meer beoefend; die staat de originaliteit in den weg! Maar wie zich de moeite wil geven de weekbladen uit die dagen na te lezen (wat toch wel eenig nut kan hebben) zal zich kunnen overtuigen hoe het denkbeeld in die dagen op 't punt gestaan heeft werkelijkheid te worden.

Mijn doel is den heer Stuyt door dit stukje geschiedenis te waarschuwen. Zal hij zich niet bepalen tot vuurwerkgeknetter en resultaten verlangen, dat hij er dan wèl op lette aan wie het eitje ter uitbroeding zal worden toevertrouwd.

U dankzeggende voor de plaatsruimte,

J. H. A. MIALARET.

's Gravenhage, 13 Maart 1905.

NIEUWE UITGAVEN.

Verschenen:

H. P. Berlage. Gedanken über Stil in der Baukunst, Leipzig, Julius Zeitler, 1 M. 50.

BERICHTEN.

VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE BOUWKUNDIGE OPZICHTERS EN TEEKENAARS, AFD. AMSTERDAM.

De lezing van den heer J. Ingenohl over „Kunst en samenleving" en „Organisatie" voor de „Vereeniging van Ned. Bouwkundige Opzichters en Teekenaars", Afd. Amsterdam, op Donderdag 16 Maart, is uitgesteld tot den volgenden Donderdag (23 Maart), 's avonds 8 uur, in de bovenzaal van het Café „De Kroon", Rembrandtplein.

VAKTEEKENSCHOOL PATRIMONIUM.

In het gebouw der Vereeniging „Patrimonium", Nieuwe Heerengracht 95, is deze week gelegenheid tot het bezichtigen der werkstukken, door de leerlingen harer teekenschool in den afgeloopen cursus vervaardigd.

De wintercursus 1904/05 werd door ruim 160 leerlingen bezocht, welke in afd. A. (decoratieve vakken) of in afd. B. (technische vakken) werden ingedeeld. Onder deze leerlingen bevonden zich timmerlieden, schilders, smeden, bankwerkers, lood- en zinkwerkers, meubelmakers, decorateurs, photo-, litho- en liniografen, behangers en stoffeerders e.a. Voor het eerst werd dit jaar eene klasse voor het werktuigkundig teekenen aan de school toegevoegd, waarvan door een twintigtal leerlingen gebruik gemaakt werd.

De vakken waarin de jongelieden onderwijs ontvangen zijn: het bouwkundig teekenen, het werktuigkundig teekenen, het ornament-teekenen, het decoratief schilderen, het hout- en marmerschilderen, het rekenen, de meetkunde, kennis der bouwmaterialen.

Het einddiploma voor den volledigen theoretischen en practischen cursus kon dit jaar worden toegekend aan: F. Cornelissen, decoratief schilderen; C. van de Wal, hout- en marmerschilderen; W. Schenk, F. H. Mellink, G. A. Bakers en J. Kluysma, bouwkundig teekenen. Voorts werden de gebruikelijke getuigschriften toegekend aan de jongelieden, die voor bevordering tot eene hoogere klasse in aanmerking konden komen.

Behalve door jongelieden uit deze gemeente, werd de school ook door een aantal uit omliggende plaatsen bezocht.

Door de omstandigheid, dat den volgenden cursus een grooter aantal leerlingen zal worden toegelaten, verzochten de bij het einde van deren cursus aanwezige leerlingen, voor den wintercursus 1905/06 reeds te kunnen worden ingeschreven.

Behalve de 10 ruime van leermiddelen en materialen wel voorziene lokalen, welke dezen winter in gebruik waren, beschikt de school nog over een viertal dergelijke, welke, naar men hoopt, den volgenden winter eveneens in gebruik kunnen worden genomen.

TECHNISCH GEDEELTE.

Alle stukken de redactie betreffende, dus ook vragen te adresseeren

Aan de Redactie van »ARCHITECTURA" TECHNISCH GEDEELTE.
Valeriusstraat 64,
AMSTERDAM.

BENUTTIGING DER COöPERATIE OP TECHNISCH GEBIED. (Vervolg)
DOOR M. P. DE CLERCQ.

Het kan gevonden worden, door de bedrijfskapitalen, voor iedere fabriek op f 10.000.— gesteld, te verminderen. Doch die bedragen zijn al zuinig berekend, want wat gekocht is, moet op tijd betaald worden en wat geleverd is kan onmogelijk steeds voldaan zijn, alvorens betalingen aan leveranciers moeten plaats vinden. Bovendien zijn groote orders erg gewenscht en aan onder handen zijnd werk, is veel geld vastgelegd.

Bij die f 10.000.— voor iederen fabrikant heeft toch ook al de gedachte voorgezeten, dat de een die wat ruim bij kas is, den ander, in het tegenovergestelde geval, wat kan helpen. Dit is ook alweder een voordeel dezer technische coöperatie, van groote waarde, aangezien de een op dit tijdstip wat krap zit en de ander op dat. Gaat men derhalve dit cijfer besnoeien, dan is men wel dadelijk geholpen, doch later kan men er last, moeite en nadeel door ondervinden. Deze uitweg is dus alleen in eene onvermijdelijke noodzakelijkheid in te slaan.

Wat dan?

Op den bouw is nog wel hier of daar wat uit te zuinigen, eerder dan op de machinerieën. Een bouwkundige maakt namelijk nog al werk van het uitwendige, wat zeer prijzenswaard is, want het oog wil ook iets hebben en een bouwkundige wil graag eer met zijn werk inleggen. Voor hem is het uitwendige nog veel meer waard dan het inwendige, aangezien het eerste door velen aanschouwd wordt en het laatste slechts door enkelen.

Wat het zwaarste is, moet echter ook het zwaarste wegen, zoodat die fabrieksgebouwen van buiten dan maar netjes, evenwel zonder eenige versiering, moeten worden opgetrokken, waardoor allicht de bouwkosten iets lager kunnen vallen. De soliditeit en degelijkheid van het materiaal, mogen door mindere aanbestedingskosten vooral niet lijden, want dan zou de zuinigheid op den duur de wijsheid gaan bedriegen.

Laat ons aannemen, dat het alsdan toch nog te hoog zou worden, zelfs op de eenvoudigste wijze, aangezien het model modelijk gemaakt dient te worden.

Alles op het allerzuinigst berekend, valt de bouw en inrichting met de noodzakelijke kosten aan dit zestal f 15.000.— tegen, willen de genoemde bedrijfskapitalen op 6 × f 10.000.— gehandhaafd blijven.

Dan toch maar den bouw gunnen en door laten gaan met de vervaardiging der noodige machinerieën en inmiddels getracht ook nog de toezegging dezer ontbrekende vijftien duizend gulden te krijgen.

In de eerste plaats bij de deelnemers in het kapitaal, die zoozeer met aardsche goederen gezegend zijn, dat zij nog wel wat kunnen doen en waarschijnlijk die toezegging nog wel iets verhoogen willen, nu zij, door juiste opgraven, overtuigd worden, hoezeer zulks noodig is.

Voorts bij anderen, die tijdens vroegere besprekingen geneigd waren om mede te doen, doch niet beslissen konden, zoo als dit vaak het geval is. Spreekt men dezulken er later nog eens over, nu toegerust met juiste cijfers, och, dan zijn er zoo dikwijls lui onder, die de industrie wel willen bevorderen, als de zaak zulke vaste vormen begint te krijgen.

Ons zestal zijn ijverige, flinke en doortastende mannen, anders waren zij nooit zoover gekomen, als reeds het geval is, daarom is het vermoeden wel gerechtvaardigd, dat zij met deze f 15.000.— ook slagen, althans grootendeels.

In het ergste geval, de absolute onmogelijkheid daartoe, zou het bedrijfskapitaal voor ieder met 1/6 van f 15.000.—, maakt f 2500.—, verminderen en bij gevolg op f 7500.— gereduceerd worden. Beter een half ei, dan een leeg dopje, daarom is de metselaar, de timmerman, enz. al ijverig aan het werk en zijn de machines al ten deele klaar, want nu het eenmaal zoover is, moet het doorgaan, zelfs als het niet anders kan, met 3/4 van het geraamde bedrijfskapitaal. Blijkt dit later te klein te wezen, dan zijn er nog andere wegen open, om in dit euvel te voorzien, zij het ook al op duurdere wijze, doch dit is van nadere zorg.

Het stellen der machines geschiedt in overleg met den aannemer van den bouw, opdat alles een zoo regelmatig verloop kan hebben, als mogelijk is. Met bekwamen spoed dient in alle opzichten gewerkt te worden, opdat de rente, der opgenomen gelden, welke tot de inrichting van een en ander dienen, zoo laag mogelijk blijve; deze rente behoort bij de oprichtingskosten, als zijnde onvermijdelijk daarbij,

mus dient zulks in aanmerking te worden genomen, bij het opmaken van de kostende prijzen, ter zijner tijd, van het geheele complex.

Terwijl de zes fabrieken en de stoommachine, die alles moet drijven, reeds hunne voltooiing naderen, heeft ons zestal al een en ander te doen met de voorloopige kennisgeving van hunne plannen, opdat er orders mogen zijn, zoodra gewerkt kan worden. Daarom en ook om steeds het werk te kunnen gadeslaan, is het wenschelijk, dat zij dan al op hunne kantoren of bureaux dier nieuwe fabrieken een behoorlijk onderkomen hebben en aldaar ook steeds te vinden zijn, gedurende den gewonen werktijd.

Ook nu springt het voordeel der coöperatie weder zeer duidelijk naar voren, want de gezelligheid wordt uitermate verhoogd, door de aanwezigheid van zes, in zekeren zin, vakgenooten, als zijnde immers allen technikers. Als iemand zulk een plan alleen uit ging voeren in een afgelegen oord, zou hij het gevoel van verlatenheid en eenzaamheid niet van zich kunnen afschuiven, doch met ons zestal is dit een geheel ander geval. Door de voorloopige werkzaamheden, is hun band reeds hechter geworden en niets heeft beteren invloed op de verlevendiging van zulk eenen band, dan het dienen der gemeenschappelijke belangen.

Het wonen zal later wellicht ook bij de fabrieken geschieden, maar voorloopig zijn de luitjes maar in het dichst bijzijnde dorpje gehuisvest. De gehuwden vergenoegden zich met wat zij daar huren konden en de vrijgezellen namen hunnen intrek bij gezinnen, waar daartoe de gelegenheid bestond.

Als vroeger gemeld, moet de fiets, zoowel dit zestal als later hunne arbeiders, zooveel mogelijk den misschien wel wat verren afstand helpen bekorten en vergemakkelijken, want het plan blijft, bij het complex, ook coöperatief te bouwen, doch Keulen en Aken zijn op een dag niet gebouwd, daarom mag eerst niet tegen wat gescharrel met de huisvesting worden opgezien.

Ons zestal technische coöperators heeft gelukkig vroeger, in de ondergeschikte betrekkingen, voor Rijkspostspaarbankboekjes gezorgd, waardoor de noodige kosten van levensonderhoud gedekt worden, gedurende dit overgangstijdperk, waarin natuurlijk nog niets kan verdiend worden.

Met vreugde wordt dan ook waarlijk het tijdstip begroet, waarop gefabriceerd kan worden. Zooveel doenlijk, worden arbeiders uit de omgeving aangenomen, maar voor de werkzaamheden waarbij eenige technische kennis vereischt wordt, dient die, des noodig, gevonden te worden, door het aanwerven der werkkrachten van elders.

Gelukkig is het aanbod van die technische arbeidskrachten overal steeds grooter dan de vraag er naar, zoodat het krijgen van bekwame arbeiders van elders, geen overwegend bezwaar zal wezen. Ja het is zelfs meer dan waarschijnlijk, dat deze fabrikanten reeds duadanige aanbiedingen van hier en daar krijgen, alvorens zij die nog benuttigen kunnen.

Het gereedkomen tot fabriceeren kan voor alle zes febrieken niet op denzelfden dag plaats vinden, want een aannemer werkt liefst zoo veel mogelijk met zijne ploegen aan hetzelfde gebouw. Dit wordt daarom naar omstandigheden geregeld, mits voor het allereerst gereedzijn van het machinegebouw en de stoommachine daarin, slechts gezorgd worde, aangezien de noodige beweegkracht tot vervaardiging van het bedoelde, hiervan moet uitgaan.

Na een niet al te lang tijdsverloop ziet men dan ook zes fabrieken in werking, terwijl de hooge schoorsteen der stoommachine op verren afstand, door hoog verheven zwarte rookwolken, den volke verkondigt, hoezeer in eene vroegere geheel landelijke omgeving, thans de nijverheid haren zetel heeft gegrondvest!

De onderwijzer, tevens koster, van het naburige dorp, ziet niet meer op zijn horloge of het middaguur van twaalf al aangebroken is, waarop hij, door het luiden der torenklok, die blijde mare verspreidt — neen, hij luistert slechts naar den klank van de stoomfluit, die zelfs op geruimen afstand den aanvang van dien schofttijd kenbaar maakt. Meester sprak er zelfs al van, hoe dat klokkenluiden om 12 uur nu best opbouden kon, want de stoomfluit van „de coöperatie" werd veel beter en veel verder gehoord, maar burgemeester zei, dat men het luiden der torenklok te veel gewend was geraakt, dan dat dit afgeschaft kon worden.

Bijgevolg blijven èn stoomfluit fluiten èn torenklok luiden!

Het eerste jaar is nooit voordeelig bij nieuwe zaken. Alsdan moet er veel geld uitgegeven worden voor bekend worden, of, zooals men het tegenwoordig betitelt „reclame", terwijl het vinden van solide afnemers toch niet met stoom gaat, al werkt men met stoom, ja met stoom en electriciteit.

Zoo verstandig zijn dan ook onze 6 technische coöperators, dat zij zuinig aan beginnen met alles en in de eerste plaats met zich zelf. In het dorpje of zelfs in eene stad, waar zij een onderdak vonden, blijven ze erg goedkoop in hunne huiselijke uitgaven. Voor zoover vrijgezel zijnde, is dit erg gemakkelijk, doch gehuwd, moet de vrouw er toe mede willen werken, daarom dient er haar op gewezen te worden, hoeveel aangenamer het is, heel kalm aan te beginnen om het later wat ruimer te hebben, dan royaal aan te vangen en zich weldra daarna te moeten bekrimpen.

Want de rente en aflossing moeten op den daartoe bepaalden datum betaald worden, vooral uit de zuivere winsten van alle bedrijven tezamen. Zoo dit onmogelijk mocht wezen, moet het ontbrekende wel van het bedrijfskapitaal afgenomen worden, aangezien het geld er op tijd dient te zijn en hiervoor anders geen uitweg tot het verkrijgen er van bestaat, maar de coöperators mogen geen moeite ontzien, om rente en aflossing steeds door de bedrijfswinsten te dekken.

Niet enkel, omdat zulks de gezonde toestand is, doch ook ter vermijding van eenige vermindering van het, waarlijk zoo noodige, voldoende bedrijfskapitaal.

Zoodra de raderen in alle zes de fabrieken snorren, komt de goed geordende samenwerking, die onder het uitheemsche woord coöperatie verstaan wordt, ook weder in een ander opzicht tot haar recht.

Het geld is gegeven, bij wijze van hypothecair voorschot, aan de zes fabrikanten te zamen, onder zakelijk verband van alle onroerende goederen en moreel verband van al de roerende goederen. Overal moet daarom met de meeste ambitie getracht worden, die gemeenschap waardig te wezen en dit sluit de verplichting in zich voor de zes aaneengeslotenen, zooveel mogelijk elkander met raad en daad bij te staan, daar waar dit de belangen van het geheel kan bevorderen. (Wordt vervolgd.)

TOEPASSING VAN ART. 33 DER WONINGWET.

Het Gemeentebestuur van Edam heett ingevolge art 33 der Woningwet, een voorschot van f 15 883.61 en eene bijdrage uit 's Rijks kas gevraagd ten behoeve van den bouw van tien woningen te Volendam, ter voorziening in de aldaar bestaande behoefte van kleine woningen.

Wijl uit ingewonen ambtsberichten is gebleken, dat te Volendam in de laatste jaren de aanbouw van woningen geen gelijken tred heeft gehouden met de toeneming der bevolking, en voorts, dat de onbewoonbaarverklaring en ontruiming van niet meer ter bewoning geschikte en niet voor verbetering vatbare woningen aldaar verhinderd wordt door het gemis van huisvesting voor de uit afgekeurde woningen verdreven gezinnen; — terwijl voorziening in de behoefte, hetzij door de particuliere nijverheid,

hetzij door vereenigingen als bedoelt in art. 30 der Woningwet, niet is te verwachten — heeft de Regeering gemeend dat er termen zijn om aan het verzoek om bovengenoemd voorschot te voldoen en de aflossing te verdeelen over vijftig jaren.

In een Kon. Besluit van 2 Maart jl. — met de daarbij behoorende toelichtingen en berekeningen, opgenomen in de »St.-Ct.« No. 60 — is thans goedgevonden:

1o. aan de gemeente Edam, ten behoeve van den aankoop en het in orde maken van het terrein voor en den aanbouw van 10 woningen te Volendam, een voorschot uit 's Rijks kast te verleenen, groot f 15,900, met bepaling, dat voor rente en aflossing van dit voorschot gedurende vijftig jaren eene annuiteit moet worden voldaan, groot f 647.61;

2o. aan de gemeente Edam voor den tijd van vijftig jaren — behoudens intrekking of vermindering in de gevallen, omschreven het Kon. besluit tot uitvoering van de Woningwet — toe te kennen een bijdrage, ter tegemoetkoming in de betaling van de sub 1o. genoemde annuiteit, groot f 100.

Mededeeling naar aanleiding van de voordracht van den heer v. d. Zee, gehouden in de vergadering van de afd. Den Haag v. d. B. v. T.

MODERNE VERLICHTINGS-SYSTEMEN.

AEROGEENGAS. (Slot.)

Ten slotte nog eenige eigenschappen van het Aerogeen.

In een baby-brander ontwikkelt zich bij 100 Liter gasverbruik per uur een lichtkracht van 45 tot 50 N.K. Deze brander is voldoende voor een gewone huishouding.

De volgende brander geeft bij 150 L. gasverbruik een lichtsterkte van 70 à 75 kaarsen, terwijl brander no. 2. 200 L. verbruikt bij een lichtsterkte van 120 kaarsen.

Zoo kan het lichteffect door verwijding der openingen opgevoerd worden tot 550 N.K., wat bij steenkoolgas alleen bij aanzienlijke persing mogelijk wordt.

Het Aerogeen bezit de eigenschap dat het zich moeilijk met lucht vermengt.

Men kan dit aantoonen door:

1°. Een cylinderglas te nemen en daarin een gasslang te brengen, die tot den bodem reikt. Laat men Aerogeen hierin stroomen, dan verdringt het zwaardere gas de lichtere lucht, zonder zich er mee te vermengen. Men kan het verkregen gas aansteken; het brandt rustig op, de vlam binnen den cylinder gekomen dooft zelfs uit door gebrek aan luchttoevoer.

Om het gas geheel te verbranden brengt men de opening naar beneden.

2°. Nu laat men het gas van boven instroomen; het vermengt zich niet met de lucht, maar verdringt ze. Ook nu weer is het mengsel niet explosief.

Hierdoor wordt dus het bewijs geleverd, dat het gas zich zeer moeilijk met lucht vermengt.

3°. Om nu tòch een mengsel van lucht en gas te verkrijgen, vult men den cylinder voor een deel met water en de rest met gas, keert den cylinder om en laat een gedeelte water uitloopen, dat vervangen wordt door lucht. Door schudden vermengt men nu lucht en gas.

Ook dit mengsel is niet explosief.

Men kan alleen een ontplofbaar mengsel verkrijgen bij een bepaalde verhouding van Aerogeen en lucht.

Het zou ons te ver voeren, om hier een en ander over deze z.g. explosie-grenzen mee te deelen. De ontploffingen zijn zeer zwak en zonder geruisch. Het is dan ook zeer moeilijk een behoorlijk knallende explosie te verkrijgen. Deze proeven zijn nog een uitgebreid veld voor de fabrikanten van Aerogeengas-motoren, die door practische proeven zoeken naar het maximum van explosie kracht om het grootst mogelijke N. E. te bereiken.

Eigenaardig zijn de vlamkleuren van die verschillende mengsels. Bevat het mengsel véél gas dan is de explosievlam roodachtig, bevat het weinig gas, dan is ze groenblauw.

Zooals boven gebleken is, heeft het Aerogeen-gas een grootere lichtsterkte dan steenkoolgas, d. w. z. bij gebruik van gloeikousjes. Gebruikt men geen kousjes dan is de temperatuur van de vlam bijzonder hoog, zoodat het dan nog beter dan steenkoolgas geschikt is om in kooktoestellen en verwarmingsinrichtingen toegepast te worden.

Een aantal grootere en kleinere Aerogeengas-fabrieken zijn sedert eenige jaren in werking. In Augustus 1900 opende de Aerogeengas-Mij. te Hannover een fabriekje.

In den winter van 1900 trad een tijdperk van strenge koude in, waarbij de thermometer tot 30 gr. Celsius onder nul daalde. Toch heeft het fabriekje zonder eenige stoornis zijn functie verricht. Het Aerogeen-gas heeft daardoor volkomen bewezen voor publieke verlichting geschikt te zijn.

Iets later werd te Telgte bij Münster een grootere fabriek geplaatst, met circa 150 particuliere aansluitingen. De verlichting der woningen laat daar volgens het oordeel der bewoners, niets te wenschen over.

Ook hier te lande zijn, behalve verscheidene particuliere installaties, o. a. de gemeenten Wassenaar, waar wij een bezoek brachten, voorts Breukelen, Aardenburg, Sluis, Domburg en Balk met Aerogeen-gas verlicht, terwijl in Boskoop een installatie in aanleg is.

Waar de verbruikers over het algemeen met de verkregen resultaten zeer tevreden zijn, waar bevoegde autoriteiten als o. a. Prof. Wedding te Berlijn gunstige attesten gaven, bevoegde technici de afwerking der apparaten roemen, verzekeringsmaatschappijen geen verhooging van premie eischen daar waar installaties zijn aangebracht, daar is zeker de veronderstelling niet gewaagd, dat dit systeem van verlichting een toekomst heeft en leiden kan tot de oplossing van het verlichtingsvraagstuk in vele gevallen, waarin tot heden geen practische uitweg te vinden was.

Ten slotte geve onderstaand staatje den belangstellenden lezer een overzicht van de capaciteit der bovenvermelde gemeentelijke installaties.

PLAATS.	Aantal Apparaten.	Vermogen van elk in M³. Gasproductie per uur.	Aantal Gasmotoren.	Vermogen van elk in P.K.	Inhoud Gashouder M³.	Lengte Buizennet M.	Aantal Straatlantaarns.
Breukelen	2	30	—	—	80	6000	72
Domburg.	2	30	—	—	100	3000	20
Aardenburg . . .	2	40	—	—	100	4500	45
Sluis	2	40	—	—	100	6000	58
Wassenaar	2	30	2	3/4	120	5500	56
Boskoop . . . . . (in aanleg.)	3	30	2	1 1/2	120	10500*	150

* Met een grooten zinker door de Gouwe.

En nu nog iets over het Aerogeen-gewichts-apparaat.

Het Aerogeen Gewichts-Apparaat, in Fig. 8 schematisch af-

gebeeld, geeft steeds constant licht; ook bij vermeerdering of vermindering van het aantal vlammen tijdens de werking.

Het bestaat uit een schuinliggende slangenpomp, die van de pomp van een gewoon Aerogeengas-apparaat hierin verschilt, dat de drukruimte onmiddelijk aan de slang aansluit en met deze ronddraait. Daardoor is een stopbus over-

Fig. 8. Aerogeengas-apparaat met gewichtswerking.

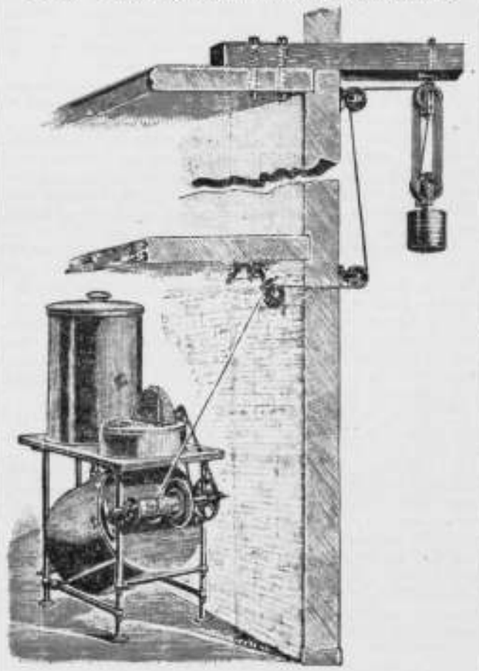

bodig en wordt het gas alleen door water afgesloten. De gasuitlaat reikt tot in deze drukruimte. Op de zuigruimte is een buis loodrecht bevestigd, die als toevoerbuis dient voor de gashouderklok. Het bovenste eind van deze buis is voorzien van eene klep, die zich sluit zoodra de gashouderklok tot zekere hoogte gevuld is. De gasoline-toevoer geschiedt volkomen op dezelfde wijze als bij het gewone Aerogeengas-toestel (zie afbeelding) door middel van een kabeltrommel en een tandraderwerk. Op den trommel is een kabel gewonden, waaraan de gewichten hangen. De trommelas brengt door middel van ketting en kettingrad, het scheprad in gang. Het Gewichts-apparaat komt in werking, zoodra er gas verbruikt wordt. Door het ronddraaien van de slangenpomp, wordt het Aerogeengas gefabriceerd op volkomen gelijke wijze en van volkomen gelijke samenstelling, als het gas bij het gewone apparaat. Vermindert het gasverbruik, dan stijgt onmiddellijk de gashouderklok; houdt het gasverbruik geheel op, dan sluit de gashouderklok den luchttoevoer af, en wordt het gewichtswerk daardoor automatisch buiten werking gesteld. De verdamping der carbureer-vloeistof geschiedt in het luchtledig, zoodat verwarming van den carburateur onnoodig is.

Productie-vermogen per uur, aantal vlammen, grootte aansluitingsbuizen, benoodigde ruimte tot plaatsing, gewicht van ieder apparaat en prijs.

Volgnummer	Productievermogen per uur in: Cub. M.	Vlammen van 45 Hoffner kaarsen	Diameter buisaansluiting:	Benoodigde ruimte tot plaatsing apparaat. Lengte mM.	Breedte mM.	Hoogte mM.	Gewicht van ieder apparaat	PRIJS IN GULDENS.	OPMERKINGEN
1	1-2	20	3/4"	1000	750	1250	100	475 00	In de prijzen zijn niet begrepen eventueel te verrichten timmer- of metselwerk.
2	2-3	30	3/4"	1100	850	1400	115	550 00	
3	3-5	50	1"	1250	1000	1600	140	650 00	
4	6-9	90	1 1/4"	1500	1200	2250	175	750 00	
5	9-12	120	1 1/2"	1700	1500	2500	210	1050 00	

WESTRUMIET.

De centrale gezondheidsraad heeft besloten te Utrecht een onderzoek in te stellen naar de verschillende methoden, om door Westrumiet wegen, open speelplaatsen en sportterreinen stofvrij te maken, en daarbij ook zija aandacht te vestigen op het stofvrijmaken van besloten plaatsen: school- en gymnastieklokalen door Westrumiet.

VRAGEN EN ANTWOORDEN.

d. R. Tot welke breedte komen tegenwoordig binnen- en buitenlands gezaagde grenen planken voor zonder spint?

De bepaling »zonder spint« is zeer bezwaarlijk. Practisch wordt zonder spint nooit geleverd, daar de prijs hiervan niet te berekenen zou zijn. Is het echter bepaald noodig geen spint te hebben, dan doet men het beste breede delen te nemen en zelf het spint er af te zagen.

Grenen planken worden hier te lande betrekkelijk weinig geimporteerd. De meest courante maten zijn: 1 1/2 × 11 dm. (4 × 28 cM.) en 1 1/2 × 8 dm. 4 × 20 cM.)

In binnenlands gezaagd hout komen grenen planken voor tot ongeveer 33 cM. — Droog inlands gezaagd is weinig voorhanden.

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

REDACTEUR: H. WALENKAMP, BUIKSLOTERLAAN 8, TE AMSTERDAM.
BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorzitter, Johs. B. LAMBEEK Jz., H. WALENKAMP, JAC. P. WORMSER en JOZEF Th. J. CUYPERS.
VASTE MEDEWERKERS:
K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN en C. W. NIJHOFF

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS.
HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN VOOR HET WEEKBLAD TE RICHTEN AAN DEN REDACTEUR, BUIKSLOTERLAAN 8 TE AMSTERDAM, ID. VOOR HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Johs. B. LAMBEEK Jz., RINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTR. v. h. GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e Secr. v. h. BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen. — Stadsnieuws, een plan voor het Damrak-terrein. — Verslag 1191e vergadering. — De hoogheid van het beroep. — De opleiding van den architect. — Prijsvragen. — Berichten. — Nieuwe uitgaven. — Vacante betrekkingen. — Benuttiging van coöperatie. — Schutkolken met minimum waterverlies. — Een en ander over hout.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Op de 1191e vergadering is de heer Joh. H. J. Berben als gewoon lid aangenomen.

Tot de en 7e lid der Redactie-commissie zijn benoemd de heeren Paul J. de Jongh en A. van Baalen, welke beide hun benoeming hebben aangenomen.

De 1e Secretaris, VAN HYLCKAMA.

STADSNIEUWS.
EEN PLAN VOOR HET DAMRAK-TERREIN.

Het „Handelsblad" van Vrijdag 17 Maart j.l. bevatte een bericht, waarvan het navolgende een verkort uittreksel is.

„Door de bankiersfirma Oppenheim & v. Till te 's Gravenhage is al aan B. en W. een bod gedaan voor het 2653 v. M. groote terrein aan het Damrak bedragende f 600.000, om daarop te doen bouwen een „Grand Hôtel d' Amsterdam", een hotel dat bovendien aan de Damrakzijde een groot aantal winkels zal bevatten.

De plannen voor dit gebouw werden ontworpen door den heer George de Feure, een Hollandsch architect, die reeds jaren te Parijs werkzaam is. Zijn vader had o.a. een groot aandeel in den aanbouw van het „Bible-Hôtel", toen dit nog aan het niet-gedempte Damrak stond: hij zelf bouwde o.a. op de Parijsche tentoonstelling van 1900 het Paviljoen Bing.

Wij waren in de gelegenheid de plannen te zien. Het te bouwen hotel is op grootsche schaal ontworpen. Het zal aan de Damrak-zijde krijgen een lengte van 109 M., aan de Damzijde eene van 30 M.

Het hotel dat men zou willen optrekken in z.n. Fransche grès-steen en platte Fransche geglanste witte steenen, moet ingericht worden voor 160 logeerkamers met 200 bedden. Het zal behalve de hoektorens aan de Dam-zijde en aan den kant der Oude-brugsteeg, krijgen een grooten middentoren, die in kunstig smeedwerk de Amsterdamsche Keizerskroon zal dragen. De torens zullen achtkantig van vorm zijn en de middentoren zal 's avonds inwendig geheel electrisch verlicht worden, welk licht door de ruiten naar buiten uit zal stralen. De voorgevel aan het Damrak zal gesierd worden met een aantal ceramiek-platen, waarop de landen van Europa symbolisch zullen worden voorgesteld. De bouw zal zoodanig worden ingericht, dat alle kamers van het hotel, die minstens 6 bij 5 M. groot zullen worden, aan de straatzijden komen, zoodat zij allen ruim licht en lucht hebben. De geheele bouw van kamers, zalen, badkamers enz. zal geschieden om vier groote binnenplaatsen, die allen het licht zullen krijgen door reusachtige lantaarns in het dak. Enz. Enz. ....

Het hotel is hiermede natuurlijk slechts in grove trekken beschreven. Het spreekt vanzelf, dat men in het gebouw zal vinden zeer ruime gangen en portalen; overal lifts; afzonderlijke keukens voor het restaurant; bijkeukens; magazijnen; wasch- en gemakkamers, kortom alles wat tot een zoo grootsche inrichting behoort. De bagage der reizigers zal aan de Damrakzijde bij de Beursstraat dadelijk in een afzonderlijke lift naar de verschillende verdiepingen kunnen worden gebracht.

In het sous-terrein, onder de straat dus, zal aan de zijde van het Beursplein komen een groote bier-„keller", ter oppervlakte van 60 bij 24 M. In dien bier-keller is men voornemens dagelijks door allerlei attracties, als concerten, enz. het publiek te trekken. Bovendien zal in dit sous-terrein gelegenheid bestaan tot opslag van vele vaten bier; zullen de wijnkelders worden ingericht voor 60.000 flesschen; zullen verder worden gesteld de machinerieën voor de centrale verwarming, e. d.

Aangeteekend zij nog, dat ook toegangen tot het hotel zullen komen aan de Damrak-zijde en aan de zijde van het Beursplein en dat op den hoek Damrak en Beursplein een zeer groot winkelmagazijn zal worden ingericht.

Wanneer deze plannen inderdaad verwezenlijkt zouden worden is het de bedoeling van den architect De Feure, die ook het meubilair ontwerpen zal, dat het materiaal voor den bouw en wat voor de inrichting noodig is door de Hollandsche industrie zal worden geleverd, gelijk ook Hollandsch kapitaal voor de onderneming gevonden is. Natuurlijk dat Amsterdamsche werklieden voor den bouw zullen worden gebruikt.

Met belangstelling zal zeker ieder Amsterdammer de beslissing te gemoet zien.

Bij de beoordeeling er van zullen B. en W. en de Raad

er zeker ook op hebben te letten, dat het uiterlijk juist bij de omgeving, waarin het zal komen te staan."

Tot zoover het bericht.

Men kan niet ontkennen, dat er een verdacht luchtje aan is. 't Ruikt héél even naar humbug. Trouwens, intusschen is door andere bladen de juistheid dezer mededeelingen weer ontkend.

Gezien het groot belang dezer kwestie zullen we trachten evenals de berichtgever van het „H.bl.", wat van de plannen te zien te krijgen en komen dan nader op een en ander terug.

W.

VERSLAG VAN DE 1191ste GEWONE GENOOTSCHAPS-VERGADERING, GEHOUDEN OP 22 MAART 1905, IN CAFE »PARKZICHT". - - - - - - - - - -

Na opening der vergadering door den Voorzitter, den heer H. P. Berlage Nz., voorlezing en goedkeuring der notulen, werden de nieuwgekozen leden, de heeren Alders en Bijleveld, geïnstalleerd.

Ingekomen was een schrijven van de Vereeniging van Nederlandsche Bouwkundige Opzichters en Teekenaars (zie „Architectura" van 16 Maart l.l.). De heer Gulden licht dit schrijven toe. Hij wenscht, dat „A. et A." als neutraal genootschap de eerste schrede zal doen om tot het daarin uitgedrukte, de regeling van den avondarbeid van opzichters en teekenaars, te geraken. De Voorzitter zegt behandeling in het bestuur toe.

Hierna volgt de ballotage van den heer Berder. Met 22 stemmen vóór en één blanco wordt deze tot lid aangenomen.

Thans neemt de Voorzitter het woord tot het houden zijner lezing „Over den waarschijnlijken groei der Architectuur".

Daar deze in zijn geheel in het blad verschijnt, kunnen we met een uittreksel daarvan volstaan.

Spreker koos tot motto zijner lezing een citaat van Van Deyssel: „Ik geef de voorkeur aan elegant dwalen boven burgerlijk gelijk hebben". Hij herinnert zijne hoorders aan zijn artikel in „De Beweging", getiteld: „Beschouwingen over stijl". Daarin heeft hij getracht aan te toonen, hoe het ontbreken van een stijl in den tegenwoordigen tijd te verklaren is uit het ontbreken van een gemeenschappelijk geestelijk ideaal. De ontwikkeling van den stijl is niet anders mogelijk dan op geestelijke basis, zij is de stoffelijke vorm eener wereld-idee en waar nu dat gemeenschappelijk ideaal ontbreekt, zal er voorshands van eene stijlontwikkeling geen sprake kunnen zijn.

Overgaande tot het bespreken van den kunstvorm van de komende tijden, legt spreker er den nadruk op, dat slechts bij benadering deze kan worden bepaald. Veel zijn de nieuwere uitingen op het gebied van Architectuur en Kunstnijverheid besproken. Langen tijd heeft een „versierd" voorwerp met welke banale motieven dan soms ook, het gewonnen van een 't welk enkel door lijn, vorm en verhouding sprak. Dit is nu anders geworden. Men gaat schoonheid zien daár waar ze nimmer was gezocht en mooi vinden wat tot nu toe niet mooi werd gevonden, 't welk wijst naar eene vervorming van ons kunstoordeel. Als bij de wijsbegeerte, waarin uit verschillende geestelijke verschijnselen gevolgtrekkingen worden gemaakt, is ook op het gebied der kunst een dergelijke weg te volgen. Echter maakt spreker niet zonder aarzeling zijne gevolgtrekkingen, omdat deze nu nog tegen zijn gevoel ingaan, waar bij de schoonheden der tijden, welke achter ons liggen bewondert.

Niettemin mag men daarom niet bij het oude blijven staan en blind zijn voor dat wat onvermijdelijk komende is. Wanneer de oude beginselen niet meer aanpassen, moeten nieuwe worden gevonden. De architectonische kunst der komende tijden zal waarschijnlijk eene zonder versiering, eene ornamentlooze, zijn. De natuurlijke schoonheid van het materiaal zal men meer gaan zien en deze zijn ook op zich zelf mooi genoeg.

Ook uit de uiting der kunstzin in de kleeding van vrouwen en mannen laat zich eene kunst zonder versiering voorspellen.

Een bouwmeester is niet meer of niet minder dan een kind van zijn tijd.

Nieuwe materialen komen aan de markt en moeten onderzocht, beproefd en artistiek toegepast. Kunst van bouwen bestaat voor een deel ook uit het juist toepassen der materialen, zoodanig dat hunne gebreken ondervangen worden. Ook dringen zich de eischen der hygiëne en die tot vermindering van brandgevaar in den laatsten tijd sterk op den voorgrond. De voorschriften van overheidswege daaromtrent worden steeds scherper.

Om gezondheidsredenen wordt naar naadlooze wanden gestreefd. Zelfs zijn reeds naadlooze deuren in den handel! Naar nieuwe schoonheidsvormen moet worden getracht, welke zich daaraan aanpassen.

Tegen brandgevaar scheen ijzer het aangewezen materiaal, maar heeft als zoodanig niet aan de verwachtingen beantwoord. Zelfs zoo, dat de overheid thans het ijzer wil omgeven zien met brandvrij materiaal en worden in schouwburgen en pakhuizen niet zelden de ijzerconstructies van vroeger niet meer nagevolgd maar thans weer in hout daargesteld.

Van een ijzerstijl kan daarom geen sprake zijn.

Combinaties van ijzer en steen, zooals men die aan winkelhuizen en vooral ook aan grootere bruggen aantreft, konden slechts leeren, dat een stijl waarin zij de hoofdmaterialen zouden zijn, onbestaanbaar is, waar de rankheid van het eerste materiaal zich moeielijk voegt naar de massa van het tweede.

Het gewapend beton nu vereenigt in zich de eigenschappen, welke hygiëne en brandgevaar aan een materiaal stellen. De naadlooze wand is met dit materiaal uitvoerbaar, terwijl het absoluut brandvrij is. Wij hebben, zegt Spr., nog niet veel ervaring van dit materiaal en 't kan zijn, dat het overschat wordt, maar waarschijnlijk is dat niet. Ook beantwoordt het aan ornamentlooze architectuur der toekomst.

Het gewapend beton dreigt het materiaal der toekomst te worden, zegt Spr., en doelt, bij het bezigen van het woord „dreigt" daarop, dat de toekomst-architectuur dan zal ingaan tegen wat tot heden als schoon werd aangemerkt. De vlakken zullen door het ontbreken der voegen het aantrekkelijke der mozaïek missen. Met huivering ziet Spr. die architectuur komen. Men kan haar niettemin niet ontgaan omdat gebouwd moet worden met het materiaal, dat wordt geboden.

Zal zich de schoonheidszin in dier voege wijzigen? Tengevolge van het gewapend beton staan wij waarschijnlijk voor een geheel nieuw tijdperk der architectuur.

Niettemin zal bij eene algemeene toepassing van het gewapend beton eene grootere harmonie bestaan dan nu. Het aspect der gebouwen zal bevrediging kunnen schenken, al gaat hun schoon in tegen het begrip „schoon" dat wij gewend waren.

Hoewel de architecten zelf gedwongen worden eene bepaalde richting in te slaan, kunnen zij die ook gedeeltelijk aangeven. Het gewapend beton kan worden toegepast, omdat het verband houdt met de natuur. Want is eene constructie van gewapend beton niet te vergelijken met een levend organisme, waarin ijzer en beenderen en cement en vleesch ongeveer gelijksoortig zijn? Geven niet de leidingen en draden in een huis haast de zenuwen aan van het levend lichaam?

In het van beton gebouwde huis zal het venster vrijwel de eenige versiering zijn met enkele motieven, welke nu nog niet te bepalen zijn. Relief-voorstellingen en decoratie zullen veel moeten doen.

Allicht ook zal zich, bij het steeds drukker worden der straten, de architectuur zich meer naar de achterzijden richten, welke dan weer de hoofdgevels zullen zijn, omdat alle dienstvertrekken aan de voorzijden zullen worden aangebracht.

Vat men alles samen, zegt Spr., dan treft ons eene groote overeenkomst met de architectuur der oude Grieken en Romeinen.

Met het Griekach zal de toekomst-architectuur de zuiverheid van stijl, met het Romeinsch de grootsche opvatting gemeen hebben.

Enkelen der aanwezigen traden met den spreker in debat. Dit echter bleek, mede met het oog op het late uur, niet te kunnen worden voortgezet, waarop de Voorzitter voorstelde, om, nadat de lezing in zijn geheel in het blad zal zijn verschenen, een debat-avond daarover te houden. Dus werd besloten.

De heer Ingenohl dankte daarna den heer Berlage voor zijne lezing.

Tot leden der redactie-commissie werden gekozen de heeren A. v. Baalen en P. de Jongh. De heer Van Baalen neemt deze benoeming aan, de heer De Jongh vraagt 't in bedenking te mogen houden.

Niets meer aan de orde zijnde sluit de Voorzitter de vergadering.

C. V.

*** DE HOOGHEID VAN HET BEROEP.

Bij het interessant debat op Woensdagavond, naar aanleiding van Berlage's lezing gevoerd, is weer ter sprake gekomen een quaestie, die van 't meeste gewicht is voor het architectengilde.

De heer Berlage had n.l., als een der factoren, die mede voor de toekomst het karakter der architectuur zullen bepalen, aanvaard het feit, dat van overheidswege zoo op hygiënisch als veiligheidsgebied heden ten dage voorschriften tot stand komen, tot welker opvolging wij gehouden zijn.

De heer Van der Pek, en op dit punt wil ik voor thans alleen de aandacht vestigen, vroeg met begrijpelijke verontwaardiging, of 't inderdaad dien weg op moet, of zóó het beroep van den architect niet verlaagd staat te worden tot 't opvolgen van een reeks voorschriften, — of niet veel meer de architect staat, en moet staan boven wat van overheidswege uit vakkundig oogpunt wordt verordend.

Voor eigenbouwers, revolutiebazen althans, mogen, door de onbeperkte vrijheid van uitoefening van ons vak, sommige voorschriften noodig zijn, de architect weet, en behoort te weten hoe bij zoowel in gezondheids- als in veiligheidsbelang moet bouwen.

Het is gelukkig, dat wat leeft in de bouwkundige kringen, hier van zóó bevoegde zijde werd uitgesproken, en dat de lezing van den heer Berlage als vanzelf daartoe drong.

Immers, zoo hier als elders wordt gewerkt aan bouwverordeningen, die vrijwel dreigen te zijn wat de heer Van der Pek bedoelde, n.l., een boekje inhoudende bepalingen waarnaar een architect te bouwen heeft. Te Rotterdam b.v. is reeds een verordening in werking, waarbij schijnbaar Jan Rap evengoed bouwmeester zal zijn als de man van studie en ervaring. Dient hij een „ontwerp" in, dat nergens naar lijkt, dan is het bouwtoezicht daar om te verbeteren wat niet deugt en voor te schrijven, welke materialen en in hoedanige afmeting deze gebruikt mogen worden. En van Amsterdam verluidde reeds, dat we een verordening zullen krijgen van 'n 400-tal artikelen, waaruit de eerste de beste administrateur maar de noodige, voor zeker werk toepaselijke nummers heeft over te schrijven om in bezit te komen van een „bestek". — Wel is waar kan zulk een persoon dan nog niet bouwen — maar dit is geen bezwaar, immers daar zijn de bouwopzichters der Gemeente, die zullen waken, dat de verordening, die den weg wees voor 't bestek, nu ook wordt nageleefd!

* * *

Waar gaan we zóó heen?

Wat zou de medische stand, 't schoenmakersbedrijf, wat zouden rijtuigfabrikanten, machine-ingenieurs, kleedermakers zeggen, indien bij verordening hun werd voorgeschreven, welke materialen zij mogen gebruiken en hoe! Indien de hoogte van een schoen, de kub. inhoud van een rijtuig, de zwaarte van een krukas bij verordening werden vastgesteld! Zouden zij niet om strijd zich oprichten en verzetten tegen maatregelen, die onder den schijn van 't algemeen welzijn te dienen moordend zijn voor de vrije bedrijfsoefening en tegenhoudend alle actie tot opbloei van een nieuw kunsttijdperk!

En staat nu niet 't beroep van den bouwmeester bovenaan op de lijst dergenen, die in de maatschappij zich een werkkring als levensdoel kozen?

Waar blijven dan de stenunen der architecten die dezen naam met eere dragen. Waar zijn de daden der Genootschappen, die deze dingen zien komen, en, (getuige adviseerende commissies bij 't totstandkomen ervan) eer bevorderen dan tegenhouden dit paard-spannen-achter-den-wagen!?

Dat toch de oogen open gaan! Vele architecten vinden ondanks alle moeite geen voldoende practijk, sommigen komen er eerst langzaam en slechts enkelen, door vele relatiën gesteund, doen veel. Maar als nu, door de komende Gemeente-bestekken en Gemeente-opzichters gesteund, straks nog meer dan tot nu, ieder zich architect noemen kan die daartoe de noodige brutaliteit bezit, als dus in de hand gewerkt wordt door eene overheid, zij 't ook tot heden ter goeder trouw, een algeheele desorganisatie van ons heerlijk beroep — dan — men bedenke wel, zal er te meer de lauwheid betreurd worden naarmate men eerder en met meer kans op succes een ramp had kunnen voorkomen.

23-3-'05. VAN HYLCKAMA.

DE OPLEIDING VAN DEN ARCHITECT.
(Vervolg).

Onder de verdere gelegenheden om Architectuur te studeeren in Londen, neemt de Royal Academy of Arts de eerste plaats in. Een ieder die wel eens een blik geslagen heeft in de Lectures van Professor Aitchison weet op welk hoog peil daar het onderwijs wordt gehouden. De alombekende Phênê Spiers is er Meester van de Afdeeling Bouwkunst.

Het onderwijs is er gratis. Voor toelating moet men een examen passeeren in teekenen, perspectief en geschiedenis der bouwkunst. Er is een eerste cursus voor den duur van drie jaar, en na afgelegd examen een vervolg-cursus van nog twee jaar. De studenten in den vervolgcursus kunnen ook naar het levend model teekenen.

Er is een klasse in het modelleeren en een klasse in architectonisch ornament. Professor Aitchison geeft de lezingen. Er zijn verschillende prijzen — een gouden medalje — een prijs van 2400 gulden voor reizen buitenslands en een van 720 gulden voor reizen in Engeland enz. enz.

De overige gelegenheden voor Architectuur-studie zullen wij enkel bij name noemen:

University College — het is een drie- en een tweejarigen

cursus te doorloopen vóór men op een architecten-bureau werkzaam komt.

Kings College. Prepareert in twee jaar voor het tusschen- en in drie jaar voor het eindexamen van de R. I. B. A.

County Council Central School of Arts and Crafts. Is een avond-kunstnijverheidsschool.

Dit is alles tezamen, wat door de Royal Institute of B. A. wordt aangegeven als de weg en de middelen om de door het Instituut afgenomen examens te kunnen passeeren. Het zwaartepunt ligt hier voor onze beschouwing wel in het atelier of de school, waar de schetsplannen worden gemaakt en uitgewerkt en die door architecten van naam worden bezocht ter critiseering en bespreking der ontwerpen met de ontwerpers zelve. Mannen als Ernest George Fellomes, Pryssen, Leonard Stokes en Basyl Chapneys, om van de anderen nog te zwijgen, komen op de lijst voor. Het is juist in de jaren van twintig tot dertig, dat de aankomende Architect alle leiding mist en wanneer hij niet het voorrecht heeft op een atelier te werken, waar wezenlijk iets voor hem te leeren valt, wordt het al zeer bezwaarlijk voor hem zich tot zelfstandig bouwmeester te ontwikkelen. Want het meewerken aan prijsvragen kan hem hier niet alles geven wat hij behoeft — zij zijn uitteraard te weinig voeling houdende met de praktijk. Zooals U uit het zooeven voorgelezene is gebleken, wordt dit euvel in Engeland bij het onderwijs-systeem grootendeels ondervangen. Ook uit de vragen in de examens gesteld, zal U zoo aanstonds blijken, hoe voor een aanpassen aan de praktijk met de meest scrupuleuse zorg is gewaakt geworden.

Bezien wij den toestand aan de overzijde van het Kanaal in verband met die ten onzent, dan blijken wij hier te lande in omstandigheden te verkeeren zoo grootelijks verschillend van de Engelsche, dat een vergelijking te willen maken een vermetel pogen heeten moet. Toch zijn er ook ten onzent nog zooveel overeenkomstige elementen, dat de beschouwing der Britsche toestanden ons nader brengen kan tot het in den aanvang dezer geschetste doel. En in die lijn gezien zou het dan op den weg van A. et A. kunnen liggen gelijk de A. A. te Londen een systeem van onderwijs en bouwkundige opvoeding te bevorderen, wat beantwoorden zou aan de mettertijd af te nemen examens.

Het kan niet van mij verwacht worden, hier op dit oogenblik in détails uitgewerkt, dat onderwijsstelsel U voor oogen te stellen, doch in groote lijnen gezien, zou ik meenen, dat dan het streven zou moeten zijn naar een avondcursus met lezingen over het aesthetisch element in de bouwkunst en atelier met bezoekende architecten. Al het overige hebben wij in de talrijke reeds bestaande dag- en avondscholen, het zou alleen noodig blijken over al deze inrichtingen een lijn te trekken, aangevend den weg waarlangs ook die instellingen reeds feitelijk medewerken in de gewenschte richting.

De groote vraag is en blijft echter: door wien zullen de examens moeten worden afgenomen. Al wederom moet ik mij bepalen tot de omtrekken van het denkbeeld, wat mij in deze voor oogen staat:

Wanneer men door middel van een plebisciet door de leden van de M. t. b. d. B. en van A. et A. doet aanwijzen de drie Architecten van Nederland daarvoor het meest in aanmerking komend, dan kan men met vrij groote zekerheid aannemen, dat de aangewezenen werkelijk ook de verdienstelijke mannen zijn. Aan deze drie heeren zij het verder overgelaten zich nader te assumeeren die Bouwmeesters, welke naar hun meening in de eerste examencommissie zitting dienen te hebben, echter tot een niet hooger aantal dan vijftien. Deze vijftien Architecten nu (men zou als voorwaarde ook kunnen opnemen een minstens tienjarige praktijk als Architect) vormen dan de kern van het Nederlandsch Instituut van Architecten. Zij maken de Statuten, kiezen zich een Bestuur enz. enz. en treden ook in overleg met de M. t. b. d. B. en met ons Genootschap omtrent de af te nemen examens en den daaraan beantwoordenden leergang. Evenals bij de R. I. hebben zij het recht leden aan te nemen zonder examen-verplichting en zal hiervan in den eersten tijd althans uit den aard der zaak nogal gebruik gemaakt dienen te worden.

Daar de bestaande bouwkundige vereenigingen geacht kunnen worden genoegzaam aan het hun gestelde doel te beantwoorden, zou dit Nederlandsch Instituut van Architecten enkel en alleen bestaan óm de examens en den daaraan beantwoordenden studiegang — zonder te treden in het arbeidsveld der andere vereenigingen. De reden van bestaan dier andere vereenigingen zou er in geen enkel opzicht door aangetast behoeven te worden.

* * *

Gaan wij thans over tot de beschouwing der Examens.

Het Koninklijk Instituut van Britsche Architecten wenscht voor allen, die het vak gaan beoefenen, te verkrijgen een stelselmatige opleiding, beproefd door progressieve examens — aan het slagen waarin de toelating tot het lidmaatschap verbonden is.

De examens zijn drieledig:

I. het preliminary- of voorbereidend-,

II. het intermediate- of overgangs-,

III. het final- of eind-examen, recht gevende respectievelijk op den titel van:

I. Leerling,

II. Student, en

III. Associate.

Zij zijn ingericht op de geleidelijke ontwikkeling der artistieke en wetenschappelijke krachten — zij verzekeren een stelselmatige oefening in de kunst en wetenschap der Architectuur vanaf de komst op een architecten-bureau tot het begin van de werkelijke praktijk. Zij verschaffen leiding bij de vakstudies, en gelegenheid om op gezette tijden zich rekenschap te geven van den gemaakten vooruitgang. Een minimum-standaard van kennis wordt daardoor verkregen voor allen, die het beroep gaan uitoefenen, dienende als basis voor de verdere studie, noodig tot volle ontwikkeling der architectonische bekwaamheden.

I. Het voorbereidend examen omvat:

1°. Een kort Engelsch opstel;

2°. Een hoofdstuk schrijven naar een dictaat;

3°. Rekenkunde, algebra en de beginselen der vlakke meetkunde;

4°. Aardrijkskunde en Geschiedenis;

5°. Latijn, Fransch of Duitsch (een van deze drie talen naar verkiezing);

6°. Geometraal teekenen of de beginselen van perspectief;

7°. Beginselen der mechanica en natuurkunde;

8°. Handteekenen naar afgietsels.

(Wordt vervolgd.) JAN STUYT.

PRIJSVRAGEN, UITGESCHREVEN IN HET JAAR 1905 DOOR DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST . . .

PRIJSVRAAG I.

Ontwerp voor een vaste brug over eene vaart in een modern aangelegd gedeelte eener Nederlandsche stad.

De onderbouw der brug wordt verondersteld te worden uitgevoerd in berg- en baksteen; de keuze der materialen voor den bovenbouw wordt vrijgelaten.

De breedte der vaart, gemeten op de lijn van den middelbaren waterstand, is 30 M.

De hoogte der landhoofden boven den gemiddelden waterstand is 3 M en gelijk met de hoogte der kaden. Het rijvlak der brug mag hoogstens 50 c.M. naar het midden van de brug oploopen.

De brug moet drie doorvaartopeningen hebben, waarvan de middelste 12 M. breed moet zijn.

De breedte van het rijvlak der brug moet 15 M. zijn, met inbegrip van twee trottoirs, elk 2,50 M. breed.

De brug moet voorzien zijn van gesmeed ijzeren leuningen, met of zonder steenen hoofdbalusters, en van lantaarns ten behoeve der verlichting.

Gevraagd worden de teekeningen, boven de waterlijn, van:

1. een volledig aanzicht van de brug, op de schaal van 1 à 50;

2. een detail van een pijler, op de schaal van 1 à 20.

Voor de beste en ter bekroning waardig gekeurde ontwerpen worden uitgeloofd:

als eerste prijs, de zilveren medaille der Maatschappij, benevens f 100;

als tweede prijs, de bronzen medaille der Maatschappij, benevens f 50.

De beoordeeling der ingekomen ontwerpen zal plaats hebben door een Jury, bestaande uit de heeren:

A. Salm G.Izn., Architect te Amsterdam.
Ed. Cuypers, " " "
W. Kromhout Czn., " " "

Ter mededinging worden alle Nederlanders uitgenoodigd.

PRIJSVRAAG II.

Photographieën.
Rubriek A, naar schilderachtige stadsgezichten;
Rubriek B, naar interieurs.

Deze wedstrijd is opengesteld voor alle amateur-photografen in Nederland. De leden der na te melden Jury van beoordeeling blijven buiten mededinging.

De photo's moeten een afmeting van minstens 9 bij 12 cM. hebben, en moeten afgedrukt zijn op mat papier. De inzenders verbinden zich echter desverlangd een afdruk op glad papier aan het Hoofdbestuur der Maatschappij te leveren.

Ieder mededinger mag voor elke rubriek hoogstens acht photographieën inzenden.

Vergrootingen naar originëele opnamen worden toegelaten.

Elke photo moet op carton geplakt, en voorzien zijn van een onderschrift, aangevende het afgebeelde onderwerp.

Voor de beste en ter bekroning waardig gekeurde photographieën worden de volgende prijzen uitgeloofd:

voor rubriek A, een eerste prijs van f 40,
" " " " tweede " " 25,
" " B, " eerste " " 40,
" " " " tweede " " 25;

benevens zes prijzen van f 10 elk, toe te kennen aan inzendingen die daarvoor in aanmerking komen.

Door de firma Ivens en Co., Nederlandsch Fototechnisch Bureau, te Amsterdam, is als prijs welwillend ter beschikking gesteld, een Eastman Bullet no. 4 Kodak (10 × 12½) toe te kennen aan de beste collectie interieurs.

De beoordeeling der inzendingen zal plaats hebben door eene Jury, bestaande uit de heeren:

Ign. Bispinck, Voors. Amateur Fot. Vereeniging te Amsterdam;
A. Le Comte, Kunstschilder, Hoofdleeraar a. d. Academie van B. K. en T. W. te Rotterdam;
J. Verheul Dzn., Architect, te Rotterdam.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

Art. 1. Alle stukken ter beantwoording van deze prijsvragen worden vóór of op 22 Mei 1905, des namiddags te 4 uur, vrachtvrij ingewacht aan het bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402 te Amsterdam.

Art. 2. De in te zenden stukken moeten gemerkt zijn met een motto, en met een herkenningsteeken aan de achterzijde; zij moeten vergezeld zijn van: 1°. een gesloten naambrief, waarop aan de buitenzijde dat motto is herhaald, en van binnen bevattende de vermelding van naam en woonplaats van den afzender, 2°. van een open brief, waarin een adres, om zoo noodig met den inzender te kunnen correspondeeren zonder den naambrief te openen.

Art. 3. Het schrift op de inzendingen moet van eene andere hand dan die des vervaardigers zijn.

Vóór de uitspraak der Jury mag op geen der inzendingen de naam van den inzender vermeld zijn.

Worden de beide laatste bepalingen niet behoorlijk door een inzender nagekomen, dan blijft diens inzending buiten mededinging.

Art. 4. De Jury heeft het recht, wanneer eenige inzending niet ter bekroning kan worden voorgedragen, aan het Hoofdbestuur voor te stellen eene andere onderscheiding daaraan toe te kennen.

Art 5. De bekroonde inzendingen blijven het eigendom der Maatschappij, die het recht heeft reproducties daarvan te doen vervaardigen en uitgeven.

Art. 6. De uitslag der beoordeeling zal terstond na de uitspraak der Jury worden bekend gemaakt, en de inzendingen zullen worden tentoongesteld tijdens de Algemeene Vergadering in Mei 1905, waarin de bekroningen zullen worden uitgereikt.

Art 7. Alle inzendingen worden tentoongesteld in die steden waar Afdeelingen der Maatschappij zijn gevestigd. De niet bekroonde kunnen daarna in April 1906, worden afgehaald aan het bureau der Maatschappij, te Amsterdam op vertoon van het in art. 2 vermelde herkenningsteeken. De stukken der inzenders buiten Amsterdam woonachtig, worden na genoemd tijdsbestek, en tegen overlegging van het herkenningsteeken, aan een op te geven adres teruggezonden.

In bijzondere gevallen, ter beoordeeling van het Hoofdbestuur der Maatschappij, kunnen op uitdrukkelijk verlangen niet bekroonde inzendingen binnen dit tijdsbestek worden teruggegeven.

Het Hoofdbestuur der Maatschappij.
A. SALM G.Izn., Voorzitter.
C. T. J. LOUIS RIEBER, Secretaris.

BERICHTEN.

DE NESTOR DER GEM.-ARCHITECTEN.

Den 1en April zal het 40 jaar geleden zijn, dat de heer A. M. A. Galden den dag zal herdenken, waarop hij als Gem.-Architect van Zaltbommel werd benoemd.

Hij is dus in dienstjaren de oudste Gem.-Architect van ons land.

Reeds op twintig-jarigen leeftijd, in 1860, werd hij als Gem.-Architect benoemd te Doesburg en in 1865 als zoodanig te Zaltbommel, waar hij nog altijd met dezelfde ijver en toewijding zijn plicht als architect en leeraar aan de Burgeravondschool met de meeste nauwgezetheid vervult.

In deze jaren heeft hij zich doen kennen als een bekwaam architect, zoowel door zijn ontwerpen en uitvoeren van vele gebouwen van alderlei aard, als door het geven van practische advieven.

Van provincie en regeering heeft hij daarom dikwijls blijken van waardeering ondervonden, getuige de vele benoemingen in verschillende commissies, o. m. de commissie tot herziening van de opbrengst van bebouwde eigendommen.

Allen, die hem kennen als leeraar, oudleeraar, architect, of het voorrecht genoten onder zijn leiding te werken, zullen dezen dag niet laten voorbijgaan zonder hem de waarachtig verdiende zauweren aan te bieden.

Wij zijn er van overtuigd, dat op dezen feestdag voor hem de belangstelling van de regeering en van het publiek niet zal ontbreken.

Moge hem de kracht gegeven worden zijn ambt als Gem.-Architect nog lange jaren te vervullen. BLOMHERT.

NIEUWE UITGAVEN.

De Beurs te Amsterdam en de Heer J. R. de Kruyff, door A. W. Weissman.

T. Okey. The Story of Venice, Illustr. by Nelly Erichsen. London. J. M. Deut.

Nederlandsch Indische Kunstkring te Batavia. jaarverslag over het derde vereenigingsjaar 1 Sept. 1903 — 31 Aug. 1904. Batavia. G. Kolff en Co.

VACANTE BETREKKINGEN.

DIRECTEUR AMBACHTSSCHOOL Appingedam. Salaris f 1600, plus genot van vrije Woning. Infunctie-treding Juli a.s. Acte M² kan tot aanbeveling strekken. Stukken inzenden voor 15 April a.s. bij den Secretaris van het Bestuur der school H. Tinkelenberg, Appingedam.

OPZICHTER-TEEKENAAR, vooloopig voor 4 m. Salaris f 65 per maand, Br. fr. onder No. 2104 Boekh. Gebr. Wolff, Hilversum.

TEEKENAAR voor spoedige eventueele oomiddellijke indienststreding. Zij die als zoodanig werkzaam geweest zijn in het Technisch Bureau eener IJzergieterij genieten de voorkeur. Schriftel. aanb. met opgaaf van leeftijd, verlangd salaris en afschrift van getuigschriften aan IJzergieterij en Emailleerfabriek »Vulcaanoord« v. h. Von Raesfeld de Both & Co., Terborg.

BEKWAAM TEEKENAAR, zelfstandig kunnende werken, vertrouwd met Waterpassen en Opmetingen, ten beheove van te maken tramplannen. Fr. br. met afschriften van getuigschriften en verlangd salaris, letter B, W. P. Alg. Adv. Bur. Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam.

OPZICHTER GEMEENTEREINIGING te Zaaten. Jaarwedde f 1500. Inzending van stukken voor 1 April a.s. aan den Burgemeester. Alleen zij komen in aanmerking die bij een Gem.-reiniging werkz. zijn of sedert de laatste 2 jaren werkzaam geweest zijn. Persoonlijke bezoeken worden niet afgewacht, tenzij daartoe door het Gem.-bestuur uitgenoodigd.

BOUWK. OPZICHTER, R. K. bekwaam Opzichter-uitvoerder en zelfstandig werkzaam te zijn bij straatenaanleg en woningbouw. Tevens in staat tot het maken van correcte werkteekeningen. Tegen 15 April a.s. Salaris f 90 p. m. Br. met opgaaf van leeft. vroegeren werkring enz. leit. H. W. A. A.g. Adv. Bur. Nijgh & Van Ditmar, Amsterdam.

B. C. K.

TECHNISCH GEDEELTE.

BENUTTIGING DER COöPERATIE OP TECHNISCH GEBIED. (Slot)

DOOR M. P. DE CLERCQ.

Stel b.v. het bier valt niet in den smaak van het publiek. Na de eerste klacht daarover, deelt de coöp. bierbrouwer dit aan de vijf anderen mede, opdat ook zij gelegenheid hebben eens te onderzoeken, in welk opzicht daarin verandering wordt gewenscht, waardoor de bierbrouwer hiervan nog beter op de hoogte kan komen, dan alleen door zijne eigene informatie mogelijk zoude zijn.

Wel is waar, is het geen prettige boodschap voor een vakman, met zoo iets bij geen deskundigen in het vak aan te moeten komen, maar als lid van een samenwerkend geheel, is het gebiedend noodzakelijk en mag noch valsche schaamte, noch te groot gevoel van eigenwaarde, die verdachte openhartigheid weêrhouden.

En mocht dit onverhoopt al eens in dit of dat opzicht het geval wezen, dan is ieder der coöperators zeer beslist gehouden tot onderlinge bespreking van iedere klacht of aanmerking, hem ter oore komende van medeleden der gemeenschap, opdat de juistheid er van door allen grondig onderzocht kan worden en, des noodig, verbetering plaats zal vinden.

Bij de stoomhoutzagerij was gerekend op het huren van een gedeelte van het vaarwater, tot opslag van drijvende balken en uit voorloopige besprekingen met degenen, die daartoe toestemming moeten geven, bleek, hoezeer dit wel gelukken zou, tegen vergoeding van matige huurpenningen. Bewijs hiervan, zwart op wit, was niet gevraagd, wat niet te verwonderen is; bij zooveel voorbereidend werk krijgt een onderdeel wel eens niet zooveel aandacht, als eigenlijk voor alle onderdeelen vereischt wordt.

Op grond dier voorloopige besprekingen komt onze stoomhoutzager met een flink aantal balken en wil die nu op de bedoelde plaats in het vaarwater laten drijven, tegen de vergoeding vroeger zoo ter loops genoemd. Mis, hoor! Onder allerlei beperkende en lastige voorschriften, wordt daarvoor nu een som gevorderd, die bepaald bespottelijk hoog is. Het is hier klaarblijkelijk misbruik van de omstandigheden maken.

De stoomhoutzager deelt dit geval aan de vijf vrienden mede, want hij zit nu erg leelijk met de handen in het haar. Terwijl de coöperators over dit geval aan het praten zijn, komt er, ten overvloede van ramp, een schrijven in, waarbij aanneming der voorwaarden voor houtopslag in het vaarwater, binen drie dagen, gedurende tien jaren, geëischt wordt, anders worden conditiën en huur nog bezwarender gemaakt.

Een weergaasch lastig geval. Wacht, de rijtuigfabrikant weet raad. Een paar minuten van het complex, loopt een beekje in het vaarwater, dat moet dan maar uitgegraven worden met een kom, waarin de balken naar hartelust kunnen drijven, belet voor wegdrijven door een klein rasterwerk.

Ja, dat kon best. Ieder der zes coöperators kan nu en dan wel een mannetje missen, geschikt voor dat doodeenvoudige werkje op eigen terrrein, dan kwam die kom in het beekje er wel gauw, want diep behoefde die neit te wezen. Bij laag water kon men een dam van zand in het beekje maken, zoo zou des zomers het hout behoorlijk water behouden. De hooggestelde eischen werden van de hand gewezen, de bewuste kom werd gegraven in uren, die stil waren en de stoomzager was prachtig uit de nesten geholpen!

Zoo zijn er tal van gevallen denkbaar en voorbeelden te noemen, van het overwinnen der onvermijdelijke bezwaren in allerlei zaken, indien de kracht slechts benuttigd wordt, die van coöperatie uit kan gaan, waarbij het waarlijk geen betoog behoeft, dat daartoe des te meer prikkel is, naarmate het gemeenschappelijk belang ingrijpender zal wezen.

Het mag, vooral in het eerste jaar, niet te veel tegenloopen, wil op tijd voldoende winst gemaakt zijn, ter betaling van rente en aflossing. Daarom moet alsdan voornamelijk met vereende kracht gehandeld worden, indien er onweêrswolken aan de lucht komen, die in eenen slagregen dreigen te zullen overgaan, indien niet in tijds de noodige voorzorgen genomen worden, om het nadeel daarvan af te wenden.

Later is dit steeds nog zeer nuttig en gewenscht, doch dan vermindert het gevaar, voor het niet kunnen betalen op tijd der rente en aflossing, in dubbele mate. Ten eerste wordt de kas telken jare grooter, door de bespaarde rente van reeds gedane aflossingen en ten tweede worden de orders voor de fabrieken gemakkelijker verkregen, indien hun bestaan eenigen tijd bekend is en vroegere orders naar genoegen uitgevoerd zijn.

Bij het hier gemelde zestal technische coöperators nemen we daarom als normaal aan, dat de eerste drie jaren zeer moeielijk waren, aangezien zulks in deze toepassing der cooperatie ook inderdaad steeds is te verwachten.

De fabrikanten waren daarom zoo verstandig, hunne eigene verdiensten ieder zoo laag mogelijk te stellen. Niettegenstaande zij gelijken tijd en moeite aan hunnen arbeid wijdden, stelden zij hunne maandelijksche salarissen vast, volgens de noodigste levensbehoeften. De vrijgezellen wilden de kleinste bedragen hebben en de gehuwden zoo zuinigjes aan, als dit in overeenstemming te brengen was, met de grootte hunner gezinnen. Van uitgaven voor weelde, genot of iets buitengewoons, was in die drie eerste jaren geen sprake.

Toen de magere jaren voorbij waren, kon er dan ook van flinken vooruitgang in zaken getuigd worden, want behalve de meerdere aflossing, ten gevolge van bespaarde rente der twee eerste schulddelgingen, kon van de gemaakte winst extra afbetaald worden.

Zulks is geen luchtkasteel in Spanje, doch inderdaad een gewoon geval, bij nieuwe zaken op het gebied van handel en nijverheid.

Aangezien de arbeider zijn loon waard is, komen de zes fabrikanten na die eerste magere jaren voor een salaris in aanmerking, dat voldoende genoemd moet kunnen worden. Nu zal het echter voor ieder evenveel bedragen, want ieder stelt zijnen tijd en zijn arbeidsvermogen ten dienste der fabriek door hem bestuurd, zoodat meerdere of mindere bekwaamheid van den leider eener fabriek evenmin invloed mag uitoefenen op zijn salaris, als het hoogere of lagere aandeel van dit onderdeel in de gezamenlijke winst, dan dat van een ander.

Ook komen dan het meer noodig hebben voor eigen levensonderhoud en dat van zijn gezin, niet meer in aanmerking. Met onderling goedvinden wordt alsdan vastgesteld, het gelijke bedrag dat ieder der zes technische coöperators als salaris zal genieten en dan moet de coöperator, die zich de weelde van een groot gezin veroorlooft, van zelf wat kalmer aan, dan de ongehuwde die het gezellig tehuis moet derven.

Toch blijft het altijd raadzaam, de salarissen zoo matig mogelijk te stellen, opdat de aangegane schuld binnen een niet te lang tijdsverloop, geheel zal zijn gedelgd.

Immers het streven moet voortdurend zijn en blijven, door de coöperatie iets te verkrijgen, dat door eigene krachten niet te bereiken is. Al ware ook eerst, aan den levensavond der aaneengeslotenen, het onbezwaarde bezit van zulk een mooi complex een feit te noemen, dan is het toch waarlijk een gevolg der coöperatie, dat zeer zeker geen dringende aanbeveling behoeft, om zich in de volle aandacht te mogen verheugen, van allen die zich op technisch gebied bewegen.

Kennismaking met sociale verbeteringen, heeft wel gebaat, doch nimmer geschaad!

SCHUTKOLKEN MET MINIMUM WATERVERLIES.

(Overgenomen uit het „Zentralblatt der Bauverwaltung" van 10 Jan. '03.)

De hier te bespreken uitvinding biedt eene eigenaardige oplossing van de vraag, op welke wijze het waterverlies bij schutsluizen tot een minimum is te beperken.

Zooals uit bijgaande figuren blijkt, is bij deze uitvinding, toegepast op een sluis met 2 schutkolken, tusschen de beide kolken b en c (fig. 2) een middenkolk a aangebracht, welke met afsluitbare riolen f door de wanden d en e heen met de beide buitenkolken verbonden is.

Fig. 1. Lengte doorsnede I—I.

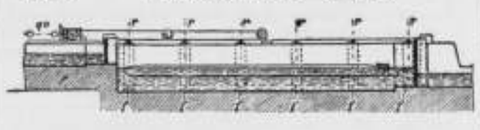

In de middenkolk bevindt zich een bijna cylindervormig hol lichaam 't welk aan alle zijden gesloten is. Dit lichaam „Verdränger" geheeten, g (fig. 2—5) rust wentelbaar op den bodem der kolk, terwijl het cirkelvormig ondervlak, om eene gemakkelijke draaiing te verkrijgen, van een rand met tanden is voorzien (fig. 7), welke tanden i (fig. 6 en 7) in eene getande stang grijpen, welke op den kolkbodem is bevestigd.

Fig. 2 Plattegrond.

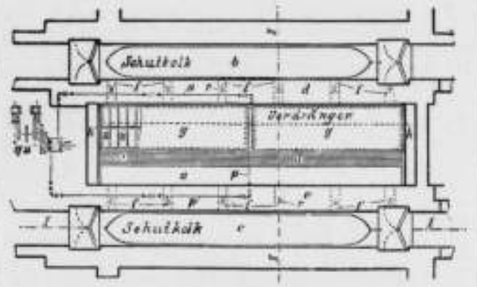

Slechts 2 tegenover elkaar gelegen vierde deelen van den wand van dezen „Verdränger" zijn kwart-cylinder-vormig, terwijl de beide overblijvende vierde deelen der vlakken zich uitstrekken volgens de raaklijn aan de gebogen deelen (fig. 3, 4 en 5). Deze platte vlakken sluiten in de eindstanden van genoemd lichaam geheel tegen den bodem en teget, één der zijwanden van de middenkolk.

Om den „Verdränger" in zijn eindstanden voldoende standvastigheid te verleenen is de inwendige ruimte door 2 gebogen scheidingswanden m en n in drie afdeelingen, I, II en III (fig. 3, 4 en 5) verdeeld, van welke de middelste en bovenste voor de helft met water zijn gevuld.

De waterdichte afsluiting aan de uiteinden wordt verkregen door een afsluiting h (fig. 2, 6 en 7).

Doorsneden II—II.

Fig. 3.

Fig. 4.

Fig. 5.

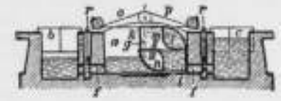

Moet een schip door kolk b of c worden geschut, dan wordt het lichaam g door middel van staaldraden o en p (fig. 3, 4 en 5), die over rollen worden geleid en door windwerken worden bewerkt, uit z'n middenstand gebracht (fig. 3) tot het den stand heeft aangenomen volgens figuren 4 en 5.

Fig. 6. Fig. 7.

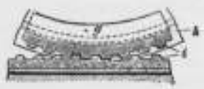

Hierdoor wordt dan het water uit de middenkolk voor de helft naar de te vullen schutkolk geperst, ten gevolge waarvan de waterstand daarin rijst.

Figuur 8 geeft eene toepassing van deze uitvinding zonder gebruik van tusschenwanden, waartegen de „Verdränger op zij dus geene aansluiting kan krijgen.

A. G. W.

Fig. 8.

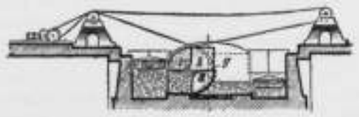

EEN EN ANDER OVER HOUT, door H.

Het hoofdbestanddeel van het hout is de cellulose of celstof. Deze stof is een koolhydraat van dezelfde samenstelling als zetmeel, welk laatste wordt uitgedrukt door de formule $C_6 H_{10} O_5$.

De cellulose is een kleurlooze zelfstandigheid van weinig in het oogvallende eigenschappen. De stof heeft geen reuk

of smaak en is in koud en heet water onoplosbaar.

In tegenstelling met zetmeel vertoont de celstof met jodium niet dadelijk een blauwe kleur. Dit geschiedt wel na behandeling met geconcentreerd zwavelzuur, waardoor een verandering in zetmeel volgt. Na langere inwerking van het geconcentreerde zuur gaat de cellulose over in dextrine (zetmeelgom) en suiker.

In den boomstam onderscheiden we drie voorname deelen:

1. het hart of de mergzuil, welke uit een los weefsel bestaat, dat verdroogt en zich vult met lucht;
2. om de mergzuil een kring van vaatbundels;
3. de uit cellen en vezels bestaande schors.

Tusschen het hout en de bast ligt een uit teeder, bijna halfvloeibaar weefsel bestaande laag, het cambium genoemd. Hierop volgt, naar buiten gaande, een laag van bastvezels en sapvaten, het schorsparenchym, de kurklaag en de opperhuid.

Van het merg naar de schors loopen de mergstralen. Dat zijn houtige weefselplaten, die tusschen de vaatbundels zijn gelegen en het merg met de schors verbinden.

In de cambiumlaag vormt zich elk jaar een bastlaag naar buiten en een houtring naar binnen. Dit jonge hout heet splint en het is lichter van kleur en zachter dan het oudere, meer naar binnen liggende kernhout.

In de houtcellen zet zich de cellulose af, waardoor zich de wanden verdikken. Dit gaat echter ongelijkmatig; in het voorjaar vrij snel, in den zomer en den herfst veel langzamer tot het in den winter ophoudt. De herfstlagen zijn harder en dichter en daardoor donkerder gekleurd, waardoor de jaarringen ontstaan.

Het hout ligt naar binnen en bestaat uit hard geworden lange, dunne, met de einden vergroeide vezelcellen en spiraalvaten, alles vermengd en verbonden door gewoon celweefsel. De spiraalvaten liggen in bundels bij elkaar en zijn overal door langwerpige cellen omgeven. De sapvaten en spiraalgangen der planten vullen zich langzamerhand en trekken zich samen, waardoor het zich daar tusschen bevindende celweefsel ook sterk wordt samengedrukt en het hout ontstaat. Het is aanvankelijk zacht, doch wordt met de jaren steeds harder.

Het jonge, nog niet verharde hout heet splint. Bij vele planten bevindt zich midden in het hout een cylinder van een los celweefsel, het merg. Is de mergkoker nauw, dan verdwijnt hij op den duur, doordat de omliggende houtlagen zich samentrekken en verdichten. Waar de mergkoker wijd is, blijft hij dikwijls ook in den ouden stam bestaan.

Het hout van verschillende boomen wijkt soms heel wat van elkander af in dichtheid, zwaarte en buigzaamheid. Dit geldt ook van de kleur. We vinden wit, geelrood, rood, violet en zwart in verschillende schakeeringen. De kleur van het hout komt het best voor den dag, wanneer het geschaafd en gepolijoerd wordt.

Wanneer de lagen der houtvezels elkander in verschillende richtingen doorkruisen, wat meestal het geval is in knoestige deelen, dan ontstaat daardoor het zoogenaamde wortelhout en mazelhout, waarvan o. a. pijpekoppen gemaakt worden.

De geur van de verschillende houtsoorten loopt ook sterk uit elkaar, van aangenaam door minder aangenaam tot stinkend.

De smaak wordt doorgaans bepaald door de aetherische deelen, door hars en extractiefstoffen. Het hars komt in het hout in meer of minder vloeibaren toestand voor en is soms met aetherische olie verbonden.

Het hout van vele boomen bevat caoutchouc in het melksap. Andere boomen geven, wanneer ze geboord worden, vooral in het voorjaar, suikerhoudende sappen, zooals de berk en de ahorn.

Tusschen de schors en het hout ligt een laag van dunne strooken, welke uit lange en korte saprijke cellen bestaan. Ze kunnen gemakkelijk losgemaakt worden, zijn buigzaam en taai en daardoor geschikt tot binden. Deze laag is de bastlaag en bevat geen spiraalvaten. De gewone cellen liggen naar buiten, de vezelvormige naar binnen. Er komen holten in voor, welke allerlei stoffen bevatten, o. a. gom en looistof, maar geen lucht. Bij plaatsen met een gesloten houtring vormt ook de bast een gesloten koker. Echte bast hebben slechts de houtplanten en de lagen vermeerderen zich evenals de houtringen, zoodat zich een laag naar buiten en een naar binnen vormt.

In den tijd, waarin de sapstrooming het sterkst is, neemt men onder de bast een bruinachtig sap waar, waarvan men meent, dat zich daaruit het jonge hout vormt. Men noemt het daarom zeltweefsel (cambium). Het is zeer rijk aan vloeistof, waaruit jonge cellen en spiraalvaten ontstaan, welke naar buiten in bast en naar binnen in hout veranderen.

De schors bestaat uit drie deelen: de buitenste laag of de opperhuid, de middelste of de groene huid en het binnenste, dikste gedeelte. Deze drie deelen bestaan alle uit cellen met intercellulaire kanalen. Spiraalvaten ontbreken, doch men vindt er openingen in, welke aetherische olie, hars of een dergelijke stof bevatten.

De opperhuid bestaat uit een enkele laag van cellen, welke alleen lucht schijnen te bevatten. Bij jonge planten kan men de opperhuid doorgaans gemakkelijk aftrekken. Soms is de opperhuid nog met een dun huidje overtrokken, dat afgeweekt kan worden en dat slechts een laagje verharde slijm schijnt te zijn.

De eigenlijke schors bestaat uit een aantal lagen van lange, vezelachtige tamelijk onregelmatige cellen, welke meerendeels verdroogd zijn. Daarom laat zij gemakkelijk los, vooral in het voorjaar, in den tijd van de sapstrooming.

Een duidelijk waarneembare schors hebben slechts de houtachtige planten; bij de kruiden is zij zelden te onderscheiden. Bij de eenzaadlobbige planten gaat de schors onmiddellijk in het daaronder liggende celweefsel over, doch zij heeft een duidelijke opperhuid. Mossen, wieren en zwammen hebben geen schors of opperhuid, maar bestaan geheel uit een gelijkvormig celweefsel.

Het werkelijk droge hout is bij toetreding der lucht lang tegen bederf bestand. Onder water gebracht rot het niet en wordt dikwijls nog harder, soms zelfs steenhard. Wordt het hout onder toetreding der lucht dikwijls vochtig, dan vallen de houtvezels uit elkaar.

De vochtigheid of het watergehalte der houtsoorten is zeer verschillend en afhankelijk van den tijd, waarin het geveld wordt en van het verblijf in de open lucht, waardoor het altijd aan vochtgehalte verliest.

Wordt het hout verwarmd, dan ontwijkt eerst het water en bij grootere hitte verschillende andere producten. Bij droge destillatie in besloten ruimte levert het hout kool. Hoe dichter het hout is, des te grooter is de hoeveelheid kool.

De verdere producten van droge destillatie zijn: koolzuur, koolwaterstofgas, kooloxydgas, brandbaar azijnzuur, brandbare olie, hars, paraffine, e. a. Door het verbranden van hout verkrijgt men asch, welke verschillende zouten bevat: koolzure, zwavelzure, phosphorzure en verder chloornatrium, chloorkalium, kiezelzuur, kalk, magnesia, e. a. Uit houtasch wordt ook de potasch gewonnen, welke in den handel voorkomt als Russische, Illyrische en Amerikaansche potasch, naar de landen van herkomst. In den laatsten tijd wordt potasch getrokken uit chloorkalium-zouten en uit beetwortelmelasse, waardoor de potasch uit houtasch meer op den achtergrond is geraakt.

DERTIENDE JAARGANG. No. 13. ZATERDAG 1 APRIL 1905

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

REDACTEUR: H. WALENKAMP, BUIKSLOTERLAAN 8, TE AMSTERDAM.
BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz. Johs. B. LAMBEEK Jz., H. WALENKAMP, JAC. P. WORMSER, JOS. TH. J. CUYPERS, A. VAN BAALEN en PAUL J. DE JONGH.
VASTE MEDEWERKERS:
K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN en C. W. NIJHOFF.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS, HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN VOOR HET WEEKBLAD TE RICHTEN AAN DEN REDACTEUR, BUIKSLOTERLAAN 8 TE AMSTERDAM, ID, VOOR HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Johs. B. LAMBEEK Jz., RINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTR. V. H. GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e Secr. V. H. BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen. — Het gouden jubileum van A. et A. — Een Praxiteles? — De opleiding van den architect. — Verslag van de lezing van den heer Ingenohl. — Vacante betrekkingen. — Over het conserveeren van hout in het algemeen. — Verzakking van het rechterbovensluishoofd van de Meppener sluis. — Het schetsen van machinedeelen in perspectief. — Boekbeoordeeling.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

De 1192e vergadering zal gehouden worden Woensdag 5 April e.k., 's avonds 8 uur, in „Parkzicht".

AGENDA:

A. Notulen en ingekomen stukken.
B. Installatie van den heer Joh. H. J. Berden, op de vorige vergadering als gewoon lid aangenomen.
C. Lezing van den heer Theo Moikenboer, over: „De verhouding van architect en decorateur."

De 1e Secretaris, VAN HYLCKAMA

HET GOUDEN JUBILEUM VAN „ARCHITECTURA ET AMICITIA."

Maandagavond had ten Stadhuize in de Raadzaal, de gecombineerde vergadering plaats van het eere-comité, het bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia", en de feestcommissie onder voorzitterschap van den Burgemeester van Amsterdam, voorzitter van het eere-comité, ter bespreking van de plannen voor de feestelijke herdenking van het Xe lustrum.

Er heeft zich voor dit halve eeuwfeest een eere-comité gevormd, waarin de volgende heeren zitting hebben:

J. H. Leliman, architect, eere-voorzitter van het Gen. „Architectura et Amicitia"; dr. P. J. H. Cuypers, architect der Rijks-Museumgebouwen; Aug. van Delden, directeur der Haagsche Academie van Beeldende Kunsten; B. C. van Dorsser, hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten te Rotterdam; I. Gosschalk, eerelid van het Genootschap „Architectura et Amicitia"; J. van Hasselt, directeur van Publieke Werken; H. Molemans, architect, eerelid van het Gen. „Architectura et Amicitia"; J. G. van Niftrik, ingenieur; A. Salm G.B.zn., voorzitter der „Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst"; L. Serrurier, wethouder van Publieke Werken; prof. dr. jhr. Six, voorzitter v. h. Oudheidkundig Genootschap; W. Springer, architect, eerelid v. h. Genootschap „Architectura et Amicitia"; jhr. mr. V. de Stuers, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Zaterdag 16 September a.s. zal op een nader aan te wijzen plaats des morgens te 10 uur een feestvergadering gehouden worden, waarin o.m. een zeer beknopt verslag van het Genootschappelijk bestaan gedurende de afgeloopen vijftig jaren zal worden uitgebracht en een feestrede zal worden gehouden door een nader uit te noodigen feestredenaar.

Te 12 uur zal de gemeenschappelijke lunch plaats hebben.

Te 2.30 uur feestelijke opening der tentoonstelling door den Commissaris der Koningin in Noord-Holland, buitengewoon eerelid van het Genootschap, na een feestrede van den voorzitter van het Genootschap.

De tentoonstelling, te houden in het Gemeente-Museum, hiervoor welwillend ter beschikking van het Genootschap gesteld, zal bevatten:

Ie. Rubriek Bouwkunst. a. Antwoorden op de uit geschreven eereprijsvraag en de jaarlijksche prijsvragen. b. Bekroonde prijsvraagantwoorden gedurende de 50 jaren van het bestaan van het Genootschap. c. Architectonische teekeningen van leden van het Genootschap.

IIe. Rubriek Oud Amsterdam. Pleinen, markten, bruggen, poorten, grachten enz.

Het is de bedoeling een zoo volledig mogelijk beeld te geven van de vervorming die Amsterdam in de laatste halve eeuw heeft ondergaan.

IIIe. Rubriek Schilderkunst. Schilderijen, aquarellen en teekeningen waarop gebouwen voorkomen.

IVe. Rubriek Portretten. Portretten van onze groote Nederlandsche bouwmeesters uit vroeger eeuwen.

Ve. Rubriek Kunstnijverheid. Decoratief schilderwerk, beeldhouwwerk, gebrand glas, meubelen. Te 4.30 volgt een beperkte ontvangst door het Gemeentebestuur ten Stadhuize, te 6.30 een gezelschappelijk banket in het Amstel-Hôtel en het feest wordt besloten met een waterfeest op den Amstel met vuurwerk te 9 u. 30. (Voorloopig is de medewerking verzekerd van het bestuur der Amsterdamsche Roei- en Zeilvereeniging „De Hoop".)

Het ligt verder in de bedoeling een feestnummer uit te geven van het orgaan, behelzende eene min of meer uitgewerkte kroniek der afgeloopen halve eeuw, terwijl de mogelijkheid van het slaan eener herinneringsmedaille wordt overwogen.

Het mocht der commissie gelukken zich de medewerking te verzekeren van de heeren 't Hooft, directeur van het Museum Fodor; Moes, directeur van het Rijks-Prentencabi-

net, en Veder, gemeente-archivaris, voor rubriek II, van den heer Breitner voor rubriek III, en van den heer Jan Toorop voor rubriek IV der tentoonstelling, terwijl voor het waterfeest de heer Blussé, voorzitter van de Roei- en Zeilvereeniging „De Hoop" de commissie zal assisteeren.

DE FEESTCOMMISSIE.

EEN PRAXITELES?

In de National Arts Clubs te New-York is een Aphrodite-beeld te zien, waarvan de eigenaar, Linton, beweert dat het een werk is van Praxiteles zelf. Hij beweert dat hij het beeld uit Sicilië heeft. Om geen moeilijkheden te bezorgen aan wien het uitvoerde zonder verlof, zegt hij niet precies van waar. In 1893 zou het beeld over Parijs, waar kunstkenners het voor echt erkenden (!) in Amerika zijn gekomen waar het op de tentoonstelling te Chicago bij ongeluk terecht kwam in de Japansche afdeeling (!) en niet opgemerkt werd (!). Het bleef ruim tien jaar (!) in een pakhuis te New-York en komt nu te voorschijn.

Sommige kunstkenners in Amerika houden het echter wel degelijk voor een werk van Praxiteles; een Italiaansch kunstkooper meent, reeds 20 of 25 jaar geleden deze, of een veel erop gelijkende Aphrodite gezien te hebben, dien aan een armen edelman had behoord en duur aan een Engelschman, Linton genaamd, verkocht werd. Misschien is het beeld uit het begin van de 19de eeuw."

Bovenstaand bericht, hetwelk voor eenigen tijd in de wereldpers de rondte deed, heeft begrijpelijker wijs heel wat pennen in beweging gebracht. Alle bekende archeologen en kunstkenners der wereld hebben sedert dien hun meening over de al-of-niet echtheid van het beeld verkondigd.

Dat hunne meeningen zeer uiteenloopen behoeft geen betoog. Uit al deze veronderstellingen wint echter die van den Amerikaan Youp, welke geleerde verklaart, dat het kunstwerk aan een eind-achttien-eeuwsch onbekend meester moet toegeschreven worden, het meeste veld.

Van alle andere verkondigde veronderstellingen dient, als zeer merkwaardig, gememoreerd te worden, die van den Franschman Baragas. Baragas namelijk beweert, dat het er niet zeer op aan komt, w i e juist het beeld vervaardigde of uit welken tijd het stamt, maar dat alleen de waarde van het werk-zelf van beteekenis is.

Deze laatste meening, oppervlakkig beschouwd zeer juist, blijkt op slot van rekening — gelijk Losalles terecht aantoonde — slechts een schijnbewering te zijn.

Deze geleerde toonde namelijk aan: dat het gehalte der kunstwerken — zelfs van die der grootste meesters — zeer uiteenloopt. Geheel ad rem merkte hij op, dat dus bij kunstwerken wel degelijk, meer naar den n a a m van den maker, dan naar het werk-zelf dient geoordeeld te worden.

„Buitendien — zoo vraagt hij: — is niet de kunstwaarde van eenig werk geheel een kwestie van smaak? En zijn de smaken niet totaal verschillend? Daarom — het eenige wat van een kunstwerk onveranderlijk is, het is de naam van den maker. De n a a m, en niets dan dit."

Aldus is klaar en duidelijk door Losalles bewezen, dat de naam van den maker de grootste waarde geeft aan een kunstwerk. — „Een Praxiteles blijft een Praxiteles; een Rembrandt een Rembrandt; een Israëls een Israëls; enz. dat staat voor alle tijden, hoe ook de smaken mogen wisselen, vast. Laat de ezels over de waarde van ongeteekende kunstwerken twisten."

't Zal geen betoog behoeven, dat tegen deze bewering niet veel is in te brengen.

Een ding dient hier echter niet uit 't oog verloren: Men weet namelijk, dat letterlijk in alles knoeierijen plaats vinden Zoo ook met de onderteekening van kunstwerken. Hoevele kunstwerken, welke nooit of nimmer onder zijn handen geweest zijn, dragen den naam van deze of gene grootheid op kunstgebied! Rillen we niet wanneer we daaraan denken?

Doch — ook hiervoor is gelukkig een afdoende oplossing gevonden! Op het laatste congres van de Intern. vereeniging ter bevordering der bescherming van het „geestelijk eigendom", werd voorgesteld en is met algemeene stemmen aangenomen: bij de hooge Regeeringen erop aan te dringen, dat kunstwerken voortaan onder de wettig-deponeerbare voorwerpen zullen worden opgenomen. Krijgt dit voorstel — waartoe groote kans bestaat — kracht van wet, dan zullen we binnen niet te langen tijd — evenals we nu W. ged. fietsen, locomotieven, schoensmeer, lucifers, bakers, boter en kaas kunnen erlangen — ons leven kunnen smukken met W. ged. werken van groote en kleine kunstenaars (W. ged. natuurboter en margarine). Ziehier waar het heen moet. En aldus is ook deze laatste hinderpaal dan uit de wereld geruimd.

Maarrr ..... met dat al — de vraag waarom het hier gaat, is daarmee niet opgelost: — Is het een Praxiteles, of is het géén Praxiteles? Dat blijft de kwestie.

* * *

Gelukkig echter leven we in een modernen tijd; 'n tijd — mijneheeren! — die voor alles raad weet. Zoo ook hier. Wat toch geschiedde? —

Door het vele geschrijf daartoe aangespoord, weldadig genoeg om in deze met zijn veelomvattende kennis de wijfelende wereld te willen belichten, is een der meest moderne psychische genootschappen zich met de kwestie gaan bemoeien. Het spiritistische genootschap „De Blauwe Vlam", kwam op het gezonde denkbeeld, Praxiteles-zelf over de authentisiteit van het werk te raadplegen. Men redeneerde: „Zoo iemand weet of het werk echt is, dan moet dat Praxiteles zelf zijn."

En zoo dan kwam het te geschieden, dat deze vereeniging besloot, de geest van P. op te roepen.

Op een schoonen avond in de vorige maand (het was op den 13den; laat mij dat even ter wille van de historie mogen zeggen) waren in het lokaal „Melposine" verschillende leden en introducé's van bovengenoemde vereeniging bijeen.

Door de welwillendheid van den Voorzitter, mij persoonlijk bekend, ontving ik voor deze bijeenkomst een uitnooding, waarvan ik dankbaar gebruik maakte; welke uitnooding mij in staat stelt, van het zeer bijzondere, wat in deze vergadering geschiedde, verslag te doen. In het hier volgende wil ik trachten, een zoo getrouw mogelijk, zij het ook vaag beeld van het gebeurde te geven.

De grootmeester der „loge" nam de functiën waar. Zooals ik daar zooeven zeide, waren verscheidene personen bijeen; personen van zeer uiteenloopenden leeftijd, sexe, maatschappelijke positie en — uiterlijk. Hoewel 't merkwaardig genoeg zou zijn, het gezelschap in al zijn nuancen uitvoering te beschrijven, wil ik dat niet doen, omdat dit te ver zou voeren; genoeg zij het, te zeggen, dat voornamelijk oudere dames aanwezig waren, dames wier trekken spraken van genoeglijke rust en bijzondere intelligentie. Ook enkele heeren — geschorene en ongeschorene — waren aanwezig; verder enkele jonge dames, waarvan er een, gewapend met prachtige dweepoogen, dicht aan mijne zijde zat.

Toen het gezelschap was gezeten en de gaspitten langzaam een na een waren uitgedraaid, trad de grootmeester der vereeniging naar voren en sprak enkele woorden, waarin

hij het doel der bijeenkomst en het groote maatschappelijke gewicht ervan uiteenzette.

Gevoelvolle woorden — tragische woorden, zou ik bijna zeggen, vloeiden van zijn lippen in de duisternis de zaal in; helaas! mijn pen is niet gevoelig genoeg om dit te beschrijven.

Zeer sensitief van natuur zijnde, voelde ik, hoe in de duisternis onder die woorden kleine rillingen kropen van af de staartbeentjes tot aan de nekkrulletjes of de kortgeknipte haren der aanwezigen, op en neer, neer en op; het gaf me een gevoel als van een ontredderd matroos op een zee in barensnood. — De jonge dame naast mij drong zich steeds dichter op mij aan. Terwijl ik dit bemerkte, kwam, niettegenstaande het tragische van het oogenblik, de gedachte in mij op, dat mijn hart nog jong was, hetgeen me grootelijks verwonderde, en — hoewel dit bevinden verre van onaangenaam was — deed ik toch pogingen om de jonge dame op mijn trouwringen te wijzen: hetgeen me echter — hetzij vanwege de duisternis of door den angst welke haar gevangen hield, niet gelukte.

Doch, om kort te gaan: Het was een aangrijpend oogenblik, toen de Voorzitter — aan het slot zijner rede gekomen — met luider stemme riep: „P r a x i t e l e s! w a a r b l i j f t g ij?"

Een schok ging door de zaal, want, hij verscheen.

Groot — dramatisch groot — geheel licht — gehoornd als Moses, geleek hij een oude god in zijn klassieke drapperijen.

Hij was er, en hij was er niet; dit is het merkwaardige. Men zag hem, en men zag hem niet; dit is het bijzondere. Hij was nergens in de zaal en overal. geest als hij is, verscheen hij doorschijnend. Zijn voeten toonden zich, van onze plaats gezien, juist door het gelaat eener korpulente oude dame heen, op wier boezem hij met den linker grooten teen scheen te rusten.

(De jonge dame naast mij vleide zich steeds dichter tegen mij aan.)

Ik vertel van de voeten; maar de gestalte dan en het hoofd! wat zou ik daarvan moeten zeggen! .... Ik kan het niet, ik kàn het niet! en hoe ongelukkig ware dit niet, wiste ik niet, dat hij onder dit geschrijf reeds lang verschenen is voor Uw oogen! — Wij gaan dus verder.

Daar ten laatste verheft zich de stem van den inleider ... Trillend, als 't ware: wankelend, begint hij van den Grooten Aanwezige te spreken — van zijne deugden ... van zijn grootsche werken — van zijn wonderwerken — werken, welke nu, na zóóveel eeuwen (hier vergiste hij zich, want 't zijn er nog geen twee dozijn) tot het menschdom spreken in onverminderde kracht." „Ja! met nog méérder kracht dan vroeger doen zij dit heden!" roept de spreker.

(„Dat komt, omdat de tegenstellingen nu grooter zijn," telefoneert Praxiteles naar m'n oor. — „Zeg Rodin van me gedag en Meunier, als ge ze mocht ontmoeten.")

. . . . . .

Eindelijk — na dit aandoenlijk praeludium — belandt de inleider bij de aanduiding van het doel dezer bijeenkomst. Hij zal kort zijn en vraagt Praxiteles, of hij het wil vergeven, gestoord te zijn in zijn rust. Hij hadde dit hier gewaagd, stond hier zoovéél niet op het spel. — „Het heil der gansche menschheid hangt ervan af!" roept hij uit: „P r a x i t e l e s z ĳ t g ij d e s c h e p p e r v a n d a t w e r k?" —

Aller oogen richten zich op den meester; men v o e l t de spanning; zij „treki" — doet de ademen verstijven .... Maar in plaats te antwoorden, maakt Praxiteles rechtsomkeer, mompelend in zich zelf: „Ben ik het, of zijn zij het? Is het mijn werk, of zijn het hun oogen? Wie is hier de stommeling?"

WALENKAMP.

(Vervolg.)

DE OPLEIDING VAN DEN ARCHITECT.

Bieden de vragen in dit examen gesteld geen stof tot nadere overweging, anders is het gesteld met de beide hoogere examens, daar deze een denkbeeld kunnen geven van het peil, waarop de ontwikkeling van den Engelschen Architect wordt gehouden. Het zij mij daarom vergund, U met deze uitvoeriger in kennis te brengen.

Het overgangs-examen omvat:

A. D e v e r s c h i l l e n d e v a r i a t i e s v a n 't k l a s s i e k e o r n a m e n t.

1°. Geef een lijnen-schets van het Corinthisch kapiteel, met een half plan, de diameter van den kolom zijnde 2½ inch.;

2°. Teeken zorgvuldig, ongeveer 3 inches lang, den opstand en het plan (van onderen af gezien) van de consoles op den hoek van een Corinthisch hoofdgestel;

3°. Verklaar en illustreer met schetsmatige voorbeelden de volgende benamingen: Kariatyde, Stèle, Tries, Tympan, Podium;

4°. Maak een zorgvuldige schets van de Jonische Orde, aantoonende de gebruikelijke versieringen, de kleinste diameter zijnde 2 inches.

B. D e k a r a k t e r i s t i e k e p r o f i e l e n e n o r n a m e n t e n v a n e l k e p e r i o d e d e r E n g e l s c h e A r c h i t e c t u u r t u s s c h e n 1000 e n 1500 m e t h u n t o e p a s s i n g.

De voegen moeten in elke teekening duidelijk worden aangegeven.

1°. Toon door middel van détail-schetsen en ten minste een doorsnede op ware grootte uwe kennis van profielen en ornamenten, toepasselijk aan een klein 13e-eeuwsch ingangspoortje (niet breeder dan 2 voet en 6 inch.);

2°. Idem van een zoodanig poortje uit de XVe eeuw;

3°. Een 12e-eeuwsche boog ontspringt op een geprofileerden kraagsteen, uit den muur. Teeken dit op ½ ware grootte in plan, opstand en doorsnede;

4°. Teeken op ware grootte, den top en de basis van een ronde schacht, 4 inch. in diameter, uit eenig tijdperk tusschen 1000 en 1500 en geef ten naastenbij den tijd aan, waarin gij het werk plaatst;

5°. Teeken, op ware grootte, de doorsnede van een zijwang en het kopprofiel van een steenen schoorsteen uit de XVIe eeuw, tevens aangevend door een ruwe schets, de algemeene toepassing dezer profielen aan den schoorsteen met of zonder ornamenten;

6°. Illustreer, door schetsen, de toepassing van profielen met of zonder ornament, aan een vlak of bijna vlak houten plafond met ten minste één doorsnede ware grootte en aangevende het approximatieve tijdperk van de constructie.

C. D e o r d e n d e r G r i e k s c h e e n R o m e i n s c h e B o u w k u n s t, h u n o o r s p r o n g, o n t w i k k e l i n g e n t o e p a s s i n g.

1°. Teeken op ½ inch-schaal den opstand van een kleinen Romeinschen triomfboog volgens bijgaand schema — Corintische orde;

2°. Teeken op 1 inch-schaal een doorsnede van het hoofdgestel van bovengenoemd bouwwerk;

3°. Noem vier voorbeelden van Grieksch Jonische Orde, en geef schetsen en bijzonderheden van dat waarmee ge het best vertrouwd zijt;

4°. Beschrijf het contrast der Grieksch-Dorische en Romeinsch-Dorische Orde met den vorm der Orde door de Renaissance-architecten ontwikkeld.

D. A l g e m e e n e t r e k k e n d e r M i d d e n e e u w s c h e e n R e n a i s s a n c e A r c h i t e c t u u r i n E u r o p a.

1°. Geef schetsplannen en opstand van de Oostelijke gedeelten van het koor van drie parochie-kerken uit de 13e

14e en 15e eeuw en beschrijf de verschillende behandeling in drie drie eeuwen;

2°. Beschrijf architectonisch en geef schetsplan en doorsnede van één van de volgende gebouwen: Westminster Abdij, de St. Marcus in Venetië, de St. Paul in London;

3°. Beschrijf de voornaamste karakteristiek van Engelschen burgerbouw van de Elisabeth-periode;

4°. Wat zijn de onderscheidene kenmerken van François Premier? Illustreer uw antwoord door schetsen;

5°. Schets en beschrijf de voornaamste vormen van houten kappen in Engeland, gedurende de Midden-Eeuwen in gebruik, aangevende met betrekking tot elk type in welk district het bijzonder op den voorgrond trad;

6°. Verhaal in 't kort in welke landen van Europa het Byzantijnsch, de Gothiek en de Renaissance eerst opgroeiden, over welke landen zij zich verspreidden en de perioden gedurende welke zij op den voorgrond traden in de landen van hun oorsprong of aanneming.

E. Theoretische constructie en de weerstand der materialen.

1°. Een vertrek van 20 bij 40 voet heeft een plafond met houten balken parallel met de lange wanden. De houten balken worden om de 10 voet ondersteund door getrokken ijzeren balken, met hun einden rustend in de muren. Hoe zwaar moeten deze ijzeren balken zijn? (Het gewicht van den vloer is 50 K.G. per vierkante voet);

2°. Schets de doorsnede van bovengenoemde ijzeren balken en geef het gewicht per strekkende voet;

3°. Hoe hoog kan een muur van gewonen baksteen, steen en gewone cement-specie van gelijke dikte gemaakt worden, zoodat de drukking aan den voet nog van blijvende veiligheid kan worden geacht;

4°. Het diagram stelt een hefboom voor, dragende de zitplaatsen in een theater. De verdeelde last over A is vier ton en in B zes ton. Welken druk oefenen deze lasten uit op de kolom en op den muur respectievelijk?;

5°. Het diagram vertoont de positie van den ondersten vloer van een gebouw, dat op een hellend terrein moet worden opgericht. Er is ongeveer vier voet teelaarde op het terrein, dan een dunne laag grind en dan harde klei. Door de grindlaag sijpelt water. Schets de fundeering en toon aan hoe ge het gebouw droog zoudt houden;

6°. Teeken het spannings-diagram van de op bijgaande schema voorkomende trailelijnen, de last is in tons aangegeven. Geef de spanning in elk onderdeel aan;

7°. Wat is het breukgewicht van een vurenhouten dwarsbalk van 11 × 2½ inch. bij 14 voet spanning, aan beide einden ondersteund en gelijkmatig belast van eind tot eind. Gebruik alleen de empirische formule.

F. Beschrijvende Meetkunde, de projectie van lichamen.

1°. Wat is een ellips? Teeken op ½ inch-schaal een elliptischen steenen boog van 20 voet spanning en 6 voet hoogte, aangevende de voegen;

2°. Twee half cylindervormige gewelven van respectievelijk 6 en 4 voet straal ontspringen op hetzelfde grondvlak en snijden elkander onder rechte hoeken. Teeken het plan op ½ inch-schaal en toon aan hoe de krommingen der doorsneden worden vastgesteld;

3°. Een gebouw, 27 voet breed, heeft twee zijmuren met rechten hoek tegen den gevel aansluitend, respectievelijk lang 56 en 48 voet. Het heeft een dak onder een helling van 60 graden, doch voor en achter afgemeten onder 45 graden. Teeken op 1/8 in de schaal het plan en sla de hoekkepers uit.

G. Elementaire toegepaste constructie. De aard en het gebruik van gewone bouwmaterialen.

1°. Hoe zoudt ge baksteen keuren? Wat zijn de eigenaardigheden en in welke omstandigheden zoudt gij de verschillende soorten baksteen toepassen?

2°. Teeken op een ½ inch.-schaal de helft van een mansarde kap voor 30 voet spanning. Geef er de houtmaten bij op;

3°. Beschrijf en schets zoo noodig de verschillende soorten vloer-bedekking die ge zoudt gebruiken in de volgende posities: voor een stal — voor een balzaal — een serre — een koetshuis — een raadzaal in een stadhuis — een operatie-kamer in een hospitaal — een gang in een badinrichting.

Zij, die dit examen met goed gevolg hebben afgelegd, hebben recht den titel Student R. I. B. A. te voeren.

(Wordt vervolgd.) JAN STUYT.

KORT VERSLAG VAN DE LEZING OVER »KUNST EN SAMENLEVING« VAN DEN HEER ARCHITECT J. INGENOHL VOOR DE AFD. A'DAM VAN DE VEREENIGING VAN NED. BOUWK. OPZ. EN TEEK. OP 23 MAART 1905 IN DE BOVENZAAL VAN HET CAFÉ »DE KROON« TE AMSTERDAM.

De heer Ingenohl verklaart, dat 't geen hij gaat zeggen minder de vrucht is van eene vergelijkende studie dan wel zijn persoonlijke gedachte over het te behandelen onderwerp. Evenmin wil hij twisten over het begrip kunst, waarover reeds zooveel uitleggingen zijn gegeven, dat eene nadere beschouwing daarvan niet alleen overbodig is, maar ook eenigszins buiten het bestek van het te behandelen onderwerp ligt.

Zal er werkelijk van »Kunst en Samenleving« sprake kunnen zijn, dan moet de kunst ook in vele lagen van de Maatschappij doordringen. In het jonge kind moet reeds het daarin sluimerende kunstgevoel worden aangekweekt. Hoe vroeger men daarmede begint hoe dankbaarder leerling het kind zal zijn. De kunst moet aan het volk gebracht. Niet dat alle gevoel voor kunst aan het volk ontbreekt. In elke woning, hoe gering ook is toch nog wel eenige opschik te vinden. Men vindt het waarje op den schoorsteen, de prent aan den muur, het draaiorgel op de straat representeerende vorm, kleur- en toonkunst. Hoewel deze vorm van kunst voor 't oogenblik meer kwaad dan goed doet toont zij het aanwezig zijn van kunstgenot. Het gehalte voor elk dezer representanten te verbeteren, acht Spr. onbegonnen werk.

Verbetering is slechts te wachten, wanneer de mensch zelve verbeterd is, waarvoor bij het kind moet worden begonnen. Spr. constateert, dat op de openbare scholen zekerlijk reeds in die richting wordt gewerkt.

Kunst is geen regeeringszaak, heeft minister Thorbecke gezegd. Spr. meent, dat Thorbecke dat bedoeld heeft in den zin als zoude van het ingrijpen van overheidswege op dit terrein niet veel moeten worden verwacht. Kunstscholen en volksconcerten bereiken bijv. óf het volk niet óf worden door hen niet begrepen. Met allen lof voor het pogen, zegt Spr., brengen zij ons geen stap nader tot het doel.

In het kind moet de kunstzin worden gekweekt; het gemoed moet van jongsaf zacht worden gestemd en voor de kunstindrukken worden vatbaar gemaakt.

In den bloeitijd der Hollandsche kunst bemoeide zich de regeering daarmede ook volstrekt niet.

Kunst kan alleen dán mooi en goed zijn, wanneer zij haar ontstaan dankt aan behoefte. Persoonlijke smaak moet zich daarnaar richten. Kunst moet in elk geval den stempel van originaliteit dragen. Waren niet, zegt Spr., Rembrandt en Vondel in de eerste plaats Hollanders? Weerspiegelen niet de huizen uit de XVIIe en XVIIIe eeuw geheel den geest van dien tijd? En de stadsindeeling met hare grachten, welke elk huis en pakhuis gemakkelijk bereikbaar maken, zijn zij niet in volkomen harmonie met het toenmalige leven?

Spr. betreurt, dat juist nu de stad Amsterdam moet worden uitgebreid. Juist nu, nu de verwarring op het gebied van de architectuur zoo groot is, dat ook niet een begin van een dageraad kan worden bespeurd.

Is het rijkdom, die de eenheid der XVIIe en XVIIIe eeuw heeft daar gesteld? Immers neen. Toonen ons niet ook de wijken der minder gegoede klassen uit dien tijd dezelfde harmonie?

Ook de boerderijen bewijzen hoe schoonheid en geld onafhankelijk kunnen zijn van elkaar. De boerderij is gegroeid, logisch voortgekomen uit hare omgeving en in volkomen harmonie daarmede.

Nadat de stadspoorten verdwenen zijn, zegt Spr., is de kunst achteruitgegaan. Zoodra de kunstvormen van andere landen werden overgenomen en dus het oorspronkelijke daarvan verdwijnt, gaat de kunst in waarde verminderen.

De tegenwoordige tijd kent, door het verkeerswezen, geen geïsoleerde landen meer. Geen kunst dus meer van een bepaald land, aan dat land behoorende. De Europeesche kleederdracht is in de plaats gekomen van de schilderachtige kleedij van vroeger. De boer in heerenkleeding is in disharmonie met zijn omgeving. Ook de gevels toonen ons dezelfde aanstellerij. Want wat geeft het of hierin al naar verceuvouding wordt

gestreefd, wanneer de bewoners van de huizen daar achter niet veranderen en er dus geen harmonie tusschen het huis en zijn bewoners is!

Echter werken ook de architecten niet mée, om tot verbetering te geraken. Spr. vergelijkt eene straat, waarvan de huizen door verschillende architecten zijn gebouwd, met een aantal schilderijen, welke, hoewel zij op zichzelf kunststukken kunnen zijn, zonder hunne lijsten naast elkaar zijn geplaatst. Op zich zelf kunnen zij kunst zijn, maar hun ensemble geeft de gewaarwording van een chaos.

Een dergelijke beoefening van de bouwkunst draagt slechts bij om de verwarring nog te vergrooten en brengt het volk geen voordeel.

De tegenwoordige schilders zijn er beter achter, vaak kiezen zij voor hunne onderwerpen eenvoudige voorbeelden, maar streven er naar die zuiver weer te geven.

Evenwel is de bouwmeester niet zoo vrij als de schilder, waar bij met de steeds hoogere nuttigheids-eischen heeft rekening te houden en deze dan natuurlijk zijn kunst steeds belemmeren.

Voor een werkelijk herleven der kunst acht Spr. allereerst een verbetering van den algemeenen economischen toestand van den werkmansstand noodig. Hij constateert met voldoening, dat deze verbetering thans algemeen urgent wordt geacht.

Dan eerst, wanneer hij weer tevredenheid zal kennen, zal het kunnen bestaan, dat, als weleer, de werkman gevoel voor kunst zal kunnen hebben. Waarschijnlijk gaan we desalniettemin eene kunst te gemoet, geheel afwijkende van die der bloeitijdperken van de Hollandsche kunst. Maar zij zal behooren niet aan enkelen, maar aan allen, wat bij het tegenwoordige machinale bestaan onmogelijk is.

C. V.

VACANTE BETREKKINGEN.

DIRECTEUR der op te richten Ambachtsschool te Brielle. Salaris f 1800 's jaars. Schriftelijke aanmelding vóór 10 April e. k. bij het Bestuur aldaar. M. L. Veenenbos, Voorz., W. Postema, Secretaris.

BOUWK. OPZ.-TEEKENAAR, Stad Almelo, als Ambtenaar voor het Bouw- en Woningtoezicht, en ter assistentie van den Gem.-Architect. Jaarwedde f 600, (zes honderd gulden!!) Inzending van gezegeld adres en verdere stukken aan den Burgemeester vóór 8 April 1905. Inlichtingen verstrekt de Gem.-Architect P. Kolpa.

OPZICHTER DER FITTERIJ aan de Gem.-Gasfabriek te Arnhem. Aanvangssalaris f 800. Brieven met levensbeschrijving franco aan het adres van den Directeur voor 6 April 1905.

DIRECTEUR AMBACHTSSCHOOL, Appingedam. Stukken inzenden voor 15 April a. s. (Zie »Architectura« No. 12.)

DIRECTEUR ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN, te 's-Gravenhage. (Zie advertentie in »Architectura« no. 12.)

TECHNISCH GEDEELTE.

OVER HET CONSERVEEREN VAN HOUT IN HET ALGEMEEN, door H.

De cellen en vaten van het hout bevatten eiwitachtige stoffen, welke overgaan in gistende stoffen en waardoor een meer of minder sterke ontbinding wordt veroorzaakt. Deze ontbinding en verandering wordt buitengewoon bevorderd door lucht en vochtigheid, door insectensteken en door de ontwikkeling van sommige zwammen.

Wanneer men nu hout conserveeren wil, zijn de beste middelen daarvoor die, welke onveranderlijke verbindingen aangaan met de proteïne uit de houtcellen, omdat deze stof meestal het ferment voor de ontbinding der cellulose uitmaakt.

Tot deze middelen behooren verscheidene metaalzouten als: ijzervitriool, kopervitriool, houtazijnzuur-ijzer, kreosoot, looistof en nog andere; verder chloorzink, teerolie en carbolzuur. Al deze stoffen werken bederfwerend.

Het hout moet met een oplossing van een of meer dezer stoffen gedrenkt worden. Dit kan op verschillende wijzen geschieden, o. a. volgens de methode van Boucherî, waarbij een sterken druk wordt uitgeoefend op de vloeistoffen, waarin het hout is ondergedompeld.

Boucherî heeft echter aangetoond, dat het doortrekken van het hout in al zijn deelen veel volledíger geschiedt, wanneer men de conserveerende vloeistof door de levende werkzaamheid van den stam zelf zich door het hout laat verspreiden. Dit geschiedt op de volgende wijze:

De te behandelen stam wordt in den zomer van al zijn takken ontdaan en men laat alleen aan den top een pluim staan. Nu wordt dicht bij den grond een gat in den stam geboord en daar vandaan naar rechts en links gezaagd, waarbij aan beide zijden slechts een klein gedeelte ondoorgezaagd blijft. De zaagsnede omgeeft men, met uitzondering van het gat, met een geteerd zeildoek en het gat wordt verbonden met het vat, waarin zich de conserveerende vloeistof bevindt.

Wanneer deze vloeistof een zuivere oplossing is, wordt zij snel geabsorbeerd, stijgt spoedig in den stam op en verdrijft te gelijker tijd de in het hout aanwezige sappen. Na een dag of tien is de geheele stam van de conserveerende vloeistof doortrokken.

Een andere methode van conserveeren is die van Payne, het zoogenaamde metaliseeren van het hout. Hierbij wordt in de poriën van het hout door middel van luchtdruk een oplossing van ijzervitriool of een ander zout, benevens een vloeistof, welke op de eerste ontledend werkt, ingeperst. De indrijving der oplossing in de poriën wordt daardoor bewerkt, dat men de lucht door middel van stoom en de luchtpomp uitdrijft en daarna de oplossing door een drukking van 110 tot 140 pond per duim inperst.

Op deze wijze kan men ook andere physische eigenschappen, b.v. de kleur, geheel willekeurig veranderen.

Volgens Hatzfeld wordt een tannine-oplossing, b.v. kastanje-extract, hereid, en in de sapvaten van het hout gebracht. Daarna wordt het hout behandeld met een oplossing van een ijzeroxyduulzout of houtazijnzuur-ijzer; nu ontstaat oplosbaar looizuur ijzeroxyduul, dat begeerig de zuurstof uit de lucht opneemt en overgaat in oxydzout. De doorweeking geschiedt in gesloten cylinders onder zeer sterken luchtdruk.

De doortrekking met zinkzouten berust op de geschiktheid, onoplosbare verbindingen met de proteïne-stoffen te kunnen aangaan en deze hebben een belangrijke beteekenis. Van de zinkzouten komt alleen het chloorzink of zink-chloride in aanmerking voor het conserveeren van hout. Men heeft wel met het zwavelzuur zinkoxyd verscheidene proeven genomen, omdat ook deze stof belangrijke conserveerende eigenschappen bezit, maar de prijs is te hoog en het hout krijgt er minder aangename eigenschappen door, zoodat het gebruik niet onder alle omstandigheden is aan te raden.

Het zink-chloride heeft voortreffelijke bederfwerende eigenschappen, waarom het ook dikwijls wordt aangewend bij het bewaren van anatomische praeparaten. Het conserveeren van hout door middel van deze stof heeft echter nog niet het gewenschte succes gehad, zoo min bij het gebruik van koude als van warme oplossingen.

Men heeft ook nog op andere wijze beproefd, het hout te conserveeren. Het hout wordt daarbij in een koude zink-oplossing gedompeld en deze door het invoeren van stoom tot kookhitte gebracht. Een uur of langer wordt deze hitte onderhouden en het gestremde sap als schuim afgeschept. Nadat de vloeistof tot 50 graden Celsius afgekoeld is, laat men die afloopen en het hout drogen. De opneming van zink-chloride is bij deze behandeling echter zeer onbeduidend, zoodat zij geen bijzondere aanbeveling verdient.

Meer succes heeft men gehad met de methode van Burnett. Daarbij worden zinkchloride-oplossingen onder hooge drukking aangewend. Deze methode wordt dan ook meer dan de vorige in toepassing gebracht.

Het beginsel van het pneumatische systeem werd gevonden door den Franschman Briant en door Pagen werd het practisch uitgevoerd. In een metalen cylinder wordt het hout gebracht en dan door middel van een luchtpomp alle lucht

zooveel mogelijk uit den cylinder verwijderd. Vervolgens laat men onder hooge drukking de conserveerende vloeistof toestroomen, waardoor een tamelijk volkomen doorweeking plaats vindt. De conserveerende vloeistof is samengesteld als volgt: men maakt een 25 procents oplossing van zinkchloride en neemt dan op 59 deelen water 1 deel van deze oplossing. Geconcentreerde oplossingen dringen niet zoo goed in het hout en het hout lijdt er eenigszins onder.

Het doorweekings-apparaat volgens het systeem van Burnett is een liggende cylinder van 1 centimeter dikte, 10 meter lang en ongeveer 2 meter middellijn. De halfkogelvormige voorwand kan afgenomen worden. In den ijzeren cylinder zijn rails, waarop een wagen loopt, welke er nauwkeurig in past. De cylinder is door buizen met een stoomketel, een luchtpomp en perspomp en met de vaten verbonden, waarin zich de conserveerende vloeistof bevindt.

Het hout wordt op den wagen geladen, in den cylinder gebracht en deze gesloten. Nu wordt het eerst gedurende 3 uren gestoomd. Vervolgens begint de luchtpomp te werken. Het hout kan niet plotseling van lucht en stoom bevrijd worden, omdat de tusschenwanden der houtweefsels moeielijk doordringbaar zijn. Er moet dus geruimen tijd gepompt worden.

Heeft de luchtpomp een uur gewerkt, dan wordt de kraan geopend, waardoor de conserveerende vloeistof toestroomt. De luchtpomp werkt daarbij steeds door. Het hout wordt nu 2 tot 5 uur aan den invloed van de vloeistof blootgesteld. De tijd hangt geheel van de kwaliteit van het hout af.

Nadat het proces is afgeloopen laat men de vloeistof wegloopen, en het hout drogen. Het zinkzout is dan tot in het binnenste van het hout doorgedrongen. De praktische resultaten van deze methode worden over het algemeen geprezen. De prijs der behandeling komt op 2 tot 3 gld. per Kub. meter.

Behalve zinkzouten heeft men ook kopervitriool voor de conserveering gebruikt, omdat de koperzouten met proteinestoffen gemakkelijk onoplosbare verbindingen aangaan. Het was de Franschman Boucheri, die daarvan reeds in 1841 gebruik van maakte. Hij vond een geschikte methode, om de koperzouten tot in het hart van het hout te brengen.

Volgens deze methode wordt het hout in verschen toestand aan de doorweeking onderworpen, en er wordt gebruik gemaakt van de hydrostatische drukking der conserveerende vloeistof om de houtsappen uit te drijven en genoemde vloeistof daarvoor in de plaats te brengen.

Men gaat daarbij op de volgende wijze te werk. De te behandelen stam wordt aan de beide einden recht afgezaagd, de schors er om gelaten en dan een weinig schuin gelegd. Het hoogliggende einde wordt voorzien van een luchtdichte kap, waarin de buis uitmondt, die in verband staat met het vat, waarin zich de conserveerende vloeistof bevindt. Dat vat staat op een stelling, ongeveer 10 tot 12 meter boven de te behandelen boomstammen, zoodat een drukking van minstens 1 atm. kan uitgeoefend worden.

Door deze drukking begint spoedig het afvloeien van het celsap en men laat de drukking zoolang werken, tot aan het lagere einde de blauw gekleurde conserveerende vloeistof begint af te droppelen, want dat is het teeken, dat de doortrekking geheel voltooid is.

Men gebruikt bij deze behandeling een 1 procents kopervitriool-oplossing, welke men verkrijgt door het kopervitriool in een mand in het water te hangen. Het best voor de doorweeking geschikt is het hout, dat in den winter geveld is. Dit bevat minder slijmige stoffen, dan het zomerhout en de conserveerende vloeistof ontmoet daardoor bij het doorweeken minder tegenstand.

Door de inwerking der lucht wordt het weefsel aan de afgesnaagde uiteinden der stammen meestal veranderd, zoodat het noodig is, versche eindvlakken te maken, wanneer men met de behandeling begint. Bij de practische uitvoering worden de tegelijk te behandelen stammen in een rij gelegd en de hooge einden van kappen voorzien. Aan het lage einde wordt de afvloeiende conserveerende stof opgevangen, om die later weer te kunnen gebruiken.

De methode van Boucheri is ook al weer niet volmaakt. Het grootste gebrek is, dat het celweefsel van het hout niet volkomen wordt doortrokken, omdat de vloeistof slechts dringt in de gangen, waarin het houtsap zich beweegt. Bij de toepassing van de methode van Burnett worden ook de overige deelen van het hout beter doortrokken.

De methode van Boucheri wordt zeer geschikt geacht voor telegraafpalen en spoordwarsliggers.

Het sapverlies van het hout tot op het oogenblik der volkomen verzadiging met de conserveerende vloeistof is nogal van beteekenis, doch bij de houtsoorten zeer verschillend. Bij beukenhout kan men aannemen, dat het drievoudig volume van het hout van een vloeistof, welke uit houtsap en conserveerende vloeistof bestaat, uitvloeit, maar ook dat een nog grootere hoeveelheid invloeit.

De gewichtstoeneming per kub. meter bedraagt:

voor	zilverspar	24 kilogram,
„	eik	25 „
„	gewone den	37 „
„	beuk	95 „

Ten slotte noemen we nog in het kort een paar andere methoden om hout te conserveeren. De behandeling met kwikzilverzouten, kwikzilversublimaat, is een van de beste, om de bederfwerende werking der kwikzilverzouten. De kosten zijn echter hooger, dan die bij andere methoden en om de giftige werking der kwikzilverzouten op de gezondheid is deze behandeling minder aan te bevelen, hoewel met de noodige voorzichtigheid de gevaren wel vermeden kunnen worden.

Arsenigzuur of arsenicum is een goedkoop en zeer goed conservbermiddel voor hout, maar om het gevaar beslist af te keuren.

VERZAKKING VAN HET RECHTERBOVENSLUISHOOFD VAN DE MEPPENER SLUIS VAN HET DORTMUND—EEMSKANAAL.

(Ontleend aan het „Zentralblatt der Bauverwaltung".)

Den 10den September 1904 is, zooals de dagbladen ons hebben vermeld, het rechter-bovensluishoofd van de Meppener sluis van het Dortmund-Eemskanaal gebroken. Zonder dat een aanduiding van voorhanden gevaar vooraf was bemerkt geworden, zonk plotseling het rechter-bovensluishoofd met een ongeveer 12 M. lang stuk van den aansluitenden kaaimuur in zuidelijke richting weg, daarbij eene geringe draaiing naar buiten makend. Bij de muurbreuk met ongeveer 3 cM. beginnend, bedraagt de zakking aan den voorkant van het hoofd rond 1 Meter. Hoofd en muur zijn,

als vormende een geheel, gezonken. De hoofdscheur vormde zich daar waar de kolkmuur aansluit aan het sluishoofd.

Het intreden van de verzakking is door een beambte, die bezig was in de sluis te peilen met een boot en door een op den sluismuur staanden helper waargenomen. Volgens deze ooggetuigen zonk eerst de grond achter hoofd en muur weg, waarna zich de hoofdscheur vormde, daarna spoot het water achter den bovendrempel in de schutkolk met geweld omhoog, waardoor het duidelijk werd, dat het bovenwater zich een uitweg baande en den grond achter het sluishoofd meevoerde. De kracht van den stroom bleek na drooglegging van de kolk. Steenen van 200 K.G. gewicht waren onder den drempel doorgezogen. De toestand van het hoofd na eene daling van het bovenwater van 1 M. wordt door de schets duidelijk weergegeven. Daaruit blijkt, dat eene groote grondmassa is meegenomen.

Het ongeval zou eene volledige stremming van het kanaal tengevolge hebben gehad, als niet de van vroeger aanwezig zijnde oude uitgangssluis van het Hanekenkanaal naar de Hase aan de kleine schepen van 26.5 M. lengte, 5.4 M. breedte bij 1.6 M. diepgang den doortocht had verleend. Om aan deze vaartuigen eene vrije ruimte van 3.30 M. te verschaffen, moest eene brug worden gelicht, en een andere met een afneembaar middendeel worden ingericht.

De eerste maatregelen van de bouwdirectie hadden tot doel de drooglegging der sluis. Zeven honderd meter boven de sluis, op eene plaats waar grond voorhanden was, en dicht beneden de sluis werden dammen gemaakt en daarna de sluis ledig gepompt.

Deze voorbereidingen namen 14 dagen in beslag. Om de sluis weder zoo snel mogelijk bruikbaar te maken, besloot men, een noodhoofd in te bouwen, zoodat nog eene bruikbare lengte schutkolk van 100 M. voor het gelijktijdige doorschutten van eene groote praam en eene sleepboot over bleef. De overige 65 Meter van de schutkolk maakten nu deel uit van het bovenpand. Voor deur maakte men gebruik van de houten klepdeur van de doksluis te Munster. Deze behoefde slechts geringe veranderingen te ondergaan. De deur ligt in een houten raamwerk, welks afmetingen groot genoeg zijn, om de op de deur werkende krachten te kunnen doorstaan. Dit raamwerk is ingesloten in een betonlichaam, dat de verkorte schutkolk waterdicht tegen het bovenwater afsluit en het raamwerk tegen verschuiven verzekert.

De betonvloer van de schutkolk is in den toestand gebleven zooals hij was.

De timmerwerkzaamheden voor het deur-raamwerk, alsook alle voorbereidende werkzaamheden voor het betonmuurwerk werden zoo bespoedigd, dat onmiddellijk na het drooglegggen van de sluis met den inbouw begonnen kon worden.

Eerst na verwijdering van de ingestroomde groote grondmassa's en van het laatste water was de omvang van de schade te overzien. Ongeveer door het midden van den bovendrempel ging een scheur, die uitliep op de scheur in den rechter-schutkolkmuur. Het geheele stuk voor de scheur was gezonken. Op de plaats waar het water met geweld naar boven spoot, vertoonde zich een trechter van 1 M. middellijn, gaande door de geheele dikte van de betonlaag. Het uit den trechter komende zand voerde veel zand mede, zoodat het noodig was het grondwater op te stuwen, wat door middel van een 1 M. hooger afsluitmuur gelukte.

Het geheele overige gedeelte van de sluis, toonde zich na zorgvuldig onderzoek, onbeschadigd. Het was alzoo mogelijk het linkerhoofd met de voorziening tot bescherming en het linkerriool voor de schutkolkvulling verder te gebruiken. Tot grootere bescherming van het linkerhoofd, dat in het geheel 20 mM. daalde, werd 5 M. voor het bovenhoofd een tot 6 M. onder den kanaalbodem reikenden dampalenwand nieuw geslagen, die naar links aan den behouden gebleven sponningpaal van den ouden dampalenwand door een langswand werd aangesloten, en naar rechts 5 M. voorbij het hoofd werd voortgezet. De ruimte tusschen beide dampalenwanden werd uitgebaggerd en in plaats van het verwijderde zand werd eene vulling van leem tot onder de betonlaag aangebracht. De geheele schutkolkvloer van den ouden tot den nieuwen drempel is met zand en daarover leem afgedekt. Het leem is door puinlagen tegen uitspoelen verzekerd. De wateropvoerende trechter is door leem en betonzakken zooveel als mogelijk was gesloten en verder door eene dikke leemlaag en puinvulling afgedekt. Verder was het noodig, het rechter riool door middel van een sterk muurblok tegen den druk van het bovenwater af te sluiten. Evenzoo werden de boven den nieuwen drempel gelegen uitmondingen der riolen gesloten. De tusschen hoofd en muur ongeveer 1 cM. breede open voeg in het linkerriool werd door kalfatering en ingedreven houten wiggen gedicht.

Toen de nieuwe drempel als voldoend dicht was aan te zien en de werkzaamheden aan de overige onder bovenwater liggende deelen geëindigd waren, werd de benedenafsluitdam verwijderd en beneden water binnengelaten. De werkzaamheden voor het gangbaar maken van de klepdeur vorderden toen nog eenige dagen, die ten goede kwamen aan het verharden van het versche gestampte beton. Den 17 October werd met de vulling van het tot het bovenpand behoorende gedeelten begonnen. Den morgen van den 19 October werd de bovendam doorgestoken, waarop tegelijk de eerste schepen konden worden doorgeschut.

De sluis is tengevolge van het ongeval 38 dagen gestremd geweest; 14 dagen duurde de drooglegging, 24 dagen vorderden de werkzaamheden voor het herstellen, daarbij dag en nacht doorwerkende. Dit heeft men alleen kunnen tot stand brengen met buitengewone inspanning van alle krachten. De onkosten zullen met inbegrip van de materialen f 45.000 niet overschrijden.

Over de oorzaken van het ongeval kan men nog geen beslissend oordeel uitspreken. Zonder twijfel hebben uitspoelingen van, den uit zeer fijn zand bestaanden, bodem onder het boven rechtersluishoofd plaats gehad. Waardoor zij zijn tevoorschijn geroepen en hoe zij zulk eene noodlottige uitgebreidheid en werking hebben kunnen bereiken, moet nog blijken uit een nader onderzoek, dat daardoor moeielijk is geworden, dat met het oog op het behouden van de ongedeerd gebleven deelen van het bouwwerk en op de dringend noodige voorloopige ingebruikneming, de opruiming en het grondig onderzoek der beneden het grondwater liggende gebroken sluisdeelen tot nu toe niet uitvoerbaar is geweest.

Stads-Kanaal, 14 Februari 1905.

H. OOSTINJER,
Civiel-Ingenieur.

HET SCHETSEN VAN MACHINEDEELEN IN PERSPECTIEF.

(Vervolg.)

Doorsnedefiguren.

Zooals een blik op de schetsen 40—46 laat zien, zijn voor vele doeleinden perspectief-figuren in doorsnede veel leerzamer, dan teekeningen in aanzicht. Men kan daarbij (n.m. bij de doorsneden in perspectief) een vierde gedeelte, de helft of drie vierde van het te behandelen machinedeel wegsnijden en aldus het overblijvende deel beschouwen.

Met het teekenen hiervan doet men het beste, door van het doorgesneden vlak uit te gaan. Zoo moet men in schets 40 met de doorsnede beginnen, dan de boring of het gat erbij voegen, vervolgens den stoel, de voetplaat, enz. In schets 41 is een vierde gedeelte van een klepkast voorgesteld. Daarbij wordt eerst de verticale middellijn getrokken,

vervolgens de boring en de flenscirkel van de bovenflens aangenomen en hiermede overeenkomend dieper de cirkel voor de klepopening.

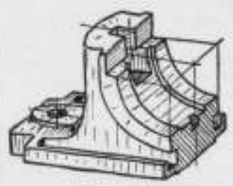

Schets 40.

Schets 41.

Nu komt de doorsnede (dwars) aan de beurt, vervolgens de langsdoorsnede. De buitenste omlijning van de kast en de versnijdingen zijn op het gevoel geteekend. Daarbij is vooruit aangenomen, dat de zitting door tusschenkomst van een kegeldoorsnede zich aan het kraanhuislichaam aansluit.

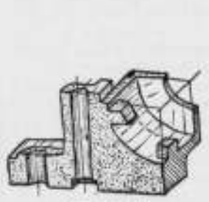

Schets 42.

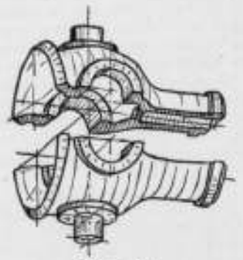

Schets 43.

Schets 42 stelt voor den stoel voor een ringsmeerkussenblok en in schets 43 wordt een kruishoofd in het midden doorgesneden en beide helften een weinig van elkander verwijderd voorgesteld.

Schetsen in doorsnede moet men ook steeds aanwenden,

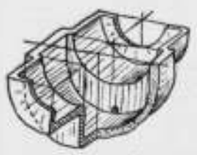

Schets 44.

Schets 45.

wanneer ingewikkelde machinedeelen te ontwerpen zijn. Men teekene dan geen zoogenaamde dispositie, maar men verdeele het bewuste machinedeel in enkele, eenvoudige doorsneden.

Moet b.v. voor een draaistroom-motor een kap met ingebouwd ringsmeerkussenblok ontworpen worden, dan teekent men eerst den oliebak met den olievanger. (Schets 44.) Voor het dragen der onderste asbedding kunnen dan zijwaartsche lijsten of nokken en steunen dienen, zooals schets 42 laat zien, of een soort van brug naar schets 45. Voor zware stoelen kan deze brug door ruggen versterkt worden.

Schets 46.

De aansluiting van het stoellichaam aan den wand van den kap kan dan van ter zijde en van onderen door krachtige draagruggen geschieden, ongeveer als in schets 46 voorgesteld.

(Wordt vervolgd.)

BOEKBESPREKING.

Het lijnteekenen als voorbereiding voor het vakteekenen. Handleiding voor voortgezet Teekenonderwijs en voor zelfoefening door G. A. SCHOLTEN. 2e Deel. Prijs f 4.—. Uitgever D. MIJS te Tiel.

»Als vervolg op het eerste deel van dit werkje, waarin enkel is behandeld, wat als de noodzakelijke grondslag is te beschouwen voor een voortgezette beoefening van het Lijnteekenen, bevat dit Tweede Deel de leerstof voor die voortgezette oefeningen.

De hier behandelde stof is bestemd tot oefening voor hen, die zich in het technisch teekenen moeten bekwamen, voor aanstaande bouw- en werktuigkundigen, opzichters bij de burgerlijke bouwkunde, de Waterstaat, Spoorwegen, leeraren aan Ambachts- Dag- en Avondscholen enz.

Zóó zegt de schrijver in zijn voorbericht.

Het 1e deel, dat van geringer omvang is en dan ook slechts f 0.75 kost, verscheen ruim 2 jaren geleden. We hebben dus wel wat lang op het 2e moeten wachten, doch nu het er eenmaal is, moeten wij den schrijver hulde brengen voor de o. i. gelukkige wijze, waarop hij zijn taak heeft volbracht.

Het werk, dat hier wordt aangeboden, voorziet ongetwijfeld in een lang gevoelde behoefte. 't Zijn voornamelijk de jongelui, die door eigen studie zich moeten bekwamen, die in dit werk een vraagbaak vinden.

Vooral belangrijk zijn de hoofdstukken voor het bewerken van teekeningen; de behandeling van de licht- en schaduwverdeeling; het maken van vakteekeningen en van teekeningen van gebouwen.

Tal van platen en figuren tusschen den tekst verduidelijken de bedoeling des schrijvers.

Bij de schaduwbepaling vindt eene uitvoerige beschrijving van de toepassing van isofoten eene plaats — O. i. is deze schijnbaar ingewikkelde methode helder uiteengezet en zal men na grondige bestudeering wel geen moeilijkheden dien aangaande ondervinden.

Indien wij iets op het werk hebben aan te merken is het dit, dat wij het jammer vinden, dat de »moderne« wijze van teekenen en opwerken ontbreekt.

Hierom zal echter de fraai uitgevoerde uitgave zeker zijn weg wel vinden.

DERTIENDE JAARGANG, No. 14. ZATERDAG 8 APRIL 1905

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz. PAUL J. DE JONGH, Secr., Johs. B. LAMBEEK Jr., H. WALENKAMP, JAC. P. WORMSER, JOS. TH. J. CUYPERS, A. VAN BAALEN, Leden.

VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN en C. W. NIJHOFF.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP. DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 17.—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10.—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE VOOR HET WEEKBLAD TE RICHTEN AAN DEN SECRETARIS DER REDACTIE PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 20 TE AMSTERDAM. IDEM VOOR HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Johs. B. LAMBEEK Jr., KINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e SECRETARIS VAN HET BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

Mededeelingen. — Hermanus Hendrikus Baanders. — Verslag 1102e vergadering. — Eene ambachtskunst in vroeger eeuwen. — De opleiding van den architect. — Nieuwe uitgaven. — Berichten. — Vacante betrekkingen. — Het mengen van aardverven. — Het schetsen van machinedeelen in perspectief.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

AAN DEN RAAD DER GEMEENTE AMSTERDAM

is het volgende adres gericht:

geeft met den meesten eerbied te kennen het Bestuur v/h. Genootschap „Architectura et Amicitia", opgericht Augustus 1855, goedgekeurd bij K. B. enz.,

dat het in herinnering brengt hoe bij adres Mei 1902 aan Uwen Raad werd verzocht voor de oplossing van het Dam-vraagstuk een prijsvraag uit te schrijven, op welk adres bij antwoord d.d. 9 Januari 1903, afwijzend is beschikt;

dat in het prae-advies van B. en W., op grond waarvan die beschikking werd genomen bezwaren zijn geopperd, die naar adressant's meening te ondervangen zouden zijn;

dat 't eenige argument, op grond waarvan B. en W. in overweging gaven afwijzend op ons verzoek te beschikken, gelegen is in de voorlaatste alinea van genoemd praeadvies, waarbij n.l. een bevredigende oplossing bereikbaar geacht werd, wanneer „de tot dus verre gevolgde weg ..... gevolgd worde, dat n.l. de dienst der Publieke Werken bij ontwerpen van plannen waarbij de Aesthetiek op den voorgrond treedt, advies inwinne van een architect van naam op dit gebied";

dat reeds in Januari 1903 belanghebbenden werden uitgenoodigd tot het indienen van aanbiedingen voor koop of erfpacht van het hier bedoelde terrein, bij de beoordeeling waarvan, blijkens missive van B. en W. d.d. 5 Mei 1903 aan „A. et A." zou worden rekening gehouden met de eischen der Aesthetica;

dat echter tot heden, twee jaren daarna, van geen enkel serieus bod is gehoord;

dat sedert dien tijd deze kostbare terreinen renteloos liggen, hetgeen misschien mede oorzaak heeft in het feit, dat geen positief beeld van wat de omgeving eventueel worden zal is vastgesteld;

dat bij 'n gunstig resultaat eener prijsvraag, de kosten daarvan door waarschijnlijk vroegeren verkoop dier terreinen zouden zijn gedekt;

dat afgezien van dit mogelijk financieel belang, sedert dien tijd, in het centrum onzer stad, door het braak liggen van dit groote terrein, een toestand geboren is, die uit een oogpunt van welstand, zeer zeker zoo spoedig mogelijk afdoende oplossing behoeft;

dat mitsdien ons Genootschap, met verwijzing naar de hierbij gevoegde toelichting, er alsnog bij Uwen Raad op aandringt, het daarheen te willen leiden, dat er tot verbetering van den Dam een prijsvraag worde uitgeschreven, een maatregel, die elders reeds meermalen gebleken is, tot gunstige resultaten te kunnen leiden.

(w. g.) H. P. BERLAGE Nz., Voorzitter.
„ L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e Secretaris.

TOELICHTING.

Nu de wijze, waarop B. en W. hebben getracht tot eene goede oplossing van 't Damvraagstuk te komen, n.l.: door gegadigden uit te noodigen tot het indienen van plannen voor koop of erfpacht van het beschikbare terrein, tot heden niet tot eenig gunstig resultaat heeft geleid, is er alleszins reden na te gaan of het praeadvies door B. en W. 29 Aug. '02 uitgebracht op het door »A. et A.« ingediend adres, niet voor andere overweging in aanmerking komt.

B. en W. zetten voorop, dat bij het Damvraagstuk vele moeilijkheden zijn op te lossen, doch verwachten van een prijsvraag geen afdoend resultaat.

Eerstens wordt het bezwaar genoemd, dat men zich niet kon stellen op het standpunt dat de Dam veranderd moet worden, onverschillig hoe hoog de kosten zouden zijn.

Hiertegen kon aangevoerd worden, dat de economische vraag, een der eersten is, die op elk practisch prijsvraag-program voorkomt, zoodat den mededingers eene kostenberekening gevraagd moet worden en bij gelijke aesthetische qualiteiten, het minst kostbare de voorkeur heeft.

De onderstelling in verband met dit bezwaar geopperd, dat van de inkomende verdienstelijke plannen er »wegens de hooge kosten of anderszins«, geen enkel voor uitvoerig vatbaar zal zijn, is niet duidelijk gemotiveerd, immers, dat, zooals B. en W. zeggen, bij een monumentale oplossing zoowel het (voormalig) stadhuis als de Nieuwe Kerk geheel tot hun recht moeten komen, spreekt o. i. van zelf, zoodat dit toch wel moeilijk als bezwaar tegen het verkrijgen van 'n goede oplossing kan gelden.

Een andere vraag is het, of de, bij de ideale oplossing gedachte en gevraagde wijzigingen om — en bij — die gebouwen, juist alle binnen enkele jaren moeten tot stand komen, en of men niet veeleer de elders gevolgde en tot gunstige resultaten leidende methode kan toepassen, waarbij na verloop van tijd, door het stellen van de noodige voorwaarden bij eventueelen verbouw of verkoop geleidelijk de gewenschte wijzigingen kunnen worden verkregen.

Het 2de bezwaar door B. en W., genoemd, als zouden n.l. door de openbaarheid van een prijsvraag, de eventueel bij uitvoering belanghebbende eigenaars van perceelen tot speculatie overgaan, schijnt evenzeer denkbeeldig. Immers er is alle kans dat buitensporige eischen met behulp van onteigeningswet en dergelijke kunnen worden van de hand gewezen, en bovendien zou dit argument slechts dan gelden, als men

voor eens en voor immer besloten was niets te doen, — geen enkel plan te maken om tot 't goede oplossing te komen. En dit laatste mocnen wij toch niet te mogen veronderstellen.

En eindelijk zeggen B. en W., dat medewerking zou worden verloren juist van hen die in de eerste plaats geroepen zijn een goede oplossing aan de hand te doen.

Hierop zou gevraagd kunnen worden of de enkele personen, die door B. en W. als Juryleden zouden worden aangewezen, de eenigen zouden zijn, in staat, een degelijk plan tot oplossing te brengen. Ware dit inderdaad zoo, dan zou het uitschrijven van elke prijsvraag in ons land een bezwaar zijn. Wij zijn van het tegendeel overtuigd en bovendien van meening, dat juist het uitschrijven van prijsvragen dit algemeene voordeel geeft, dat onbekende krachten te voorschijn komen, zoodat ten slotte ook het tot dusver gevolgde beginsel van B. en W. n.l. advies in te winnen van een architect van naam voor elk te maken plan, waarbij de Aesthetica op den voorgrond treedt, voor het vervolg van wijdere toepassing zou kunnen worden, hetgeen zeker aan de Bouwkunst in 't algemeen, en hare beoefenaren in het bijzonder ten goede zou komen.

HERMANUS HENDRIKUS BAANDERS.

In den loop dezer week gewerd ons de droeve tijding van het plotseling overlijden van der Heer H. H. Baanders, architect, lid van ons Genootschap.

De Heer Baanders was in de Amsterdamsche bouwkundige wereld een wel bekende persoonlijkheid. Aan veel energie paarde de overledene een aangenaam karakter, hetgeen hem bemind heeft gemaakt bij velen die hem kenden. De Heer Baanders bereikte den leeftijd van 56 jaar.

Wij kunnen niet nalaten der familie onze hartelijke deelneming te betuigen met het verlies dat haar heeft getroffen.

HET GENOOTSCHAP
ARCHITECTURA ET AMICITIA.

VERSLAG VAN DE 1192ste GEWONE GENOOTSCHAPS-VERGADERING, GEHOUDEN OP 5 APRIL 1905, IN CAFE »PARKZICHT". - - - - - - - - - -

Overzicht.

Bij uitstedigheid van den Voorzitter schoof de Vice-Voorzitter één zetel naar rechts en nam het presidium waar op de bekende vlotte wijze. Nadat de heer Joh. Berben met gebruikelijke plechtigheid als lid van „A. et A." was geïnstalleerd, werd aangenomen een voorstel van het Bestuur om instemming te betuigen met de circulaire van de Ver. van Ned. Bouwk. Opzichters en Teekenaars betreffende afschaffing, subsidiair hooger salarieering van avondwerk en om te steunen het veelzeggend verzoek om uitbetaling van salaris op den laatsten van elke maand.

Medegedeeld werd, dat Jhr. de Stuers zich heeft bereid verklaard bij gelegenheid der herdenking van het 50-jarig bestaan van „A. et A." de feestrede uit te spreken.

In behandeling kwam vervolgens een schrijven van Jhr. de Stuers, waarin het Genootschap in overweging wordt gegeven in vereeniging met „Bouwkunst" en „Arti" een adres te richten aan H. M. de Koningin, waarin verzocht wordt uitvoering te geven aan art. 43 der wet van 1870, bepalende dat aan minstens één universiteit onderwijs gegeven zal worden in de aesthetiek en kunstgeschiedenis. Waar in casu niet meer gevraagd wordt dan de uitvoering van een wetsartikel, kwamen geen bezwaren uit de vergadering opdagen en werd het voorstel bij voetgetrap aangenomen, doch niet zonder dat uit de vergadering de wensch was geopperd, dat den te benoemen docent, wil de uitvoering van het wetsartikel doel treffen, eene zoo breed mogelijke opvatting daarvan zou worden toegestaan.

Ingekomen was eene mededeeling van overlijden van het Genootschapslid den heer H. H. Baanders; nadat de Voorzitter eenige toepasselijke woorden had gesproken, werd besloten een schrijven van rouwbeklag aan de familie te richten.

Den heer Th. Molkenboer werd nu verzocht zijne aangekondigde bijdrage over de verhouding van architect en décorateur te houden. Het was niet de eerste maal, dat Spr. deze stof bewerkte; „Van onzen tijd" in 1902 en „de Tijd" in 1904 gaven daarover uitgebreide beschouwingen van zijn hand. Uit eerstgenoemd tijdschrift wenschte Spr. diverse aanhalingen voor te lezen in de verwachting dat uit de te volgen discussie wellicht eenige overeenstemming komen zou. Spr. was vooral getroffen geworden door een bezoek aan de nieuwe Kathedraal te Londen, die als 't ware geheel provisorisch gebouwd, later de gelegenheid geven zal aan schilder en beeldhouwer om dat bouwwerk door hunne kunst te voltooien; (wat m. i. een goed voorbeeld kan genoemd worden, maar waarbij niet wegvalt de omstandigheid, dat de bouwmeester dier kathedraal vóóraf en in verband met ruimte, lijnen en licht zich de toekomstige décoratie heeft moeten denken. d. J.). Toch komt de heer M. er tegen op, dat de bouwmeester den décorateur de wetten voorschrijft, dezen als onmondig beschouwt en de verhouding niet is zooals die wezen moet, eene verhouding die alweer haar ontstaan dankt aan verkeerde verhoudingen in onze maatschappij, waardoor de normale ontwikkeling der décoratieve kunst wordt belemmerd. Als tegenstelling met het beginsel dat bij den bouw van genoemde kathedraal voorzat, noemt Spr. verschillende kerken in baksteen uitgevoerd, die den indruk geven zichzelf voldoende te zijn, omdat het constructief materiaal de versiering tevens is en daardoor den décorateur geen gelegenheid geboden wordt zich te uiten. Immers, zegt Spr., sierkunst moet architectuur aanvullen, moet door architectuur niet worden beheerscht, doch daarmee gelijk zijn; juiste begrenzing i. c. achtte Spr. zeer moeilijk, doch afgescheiden hiervan moet worden gestreefd naar samenwerking, geen ondergeschiktheid dus, tusschen architect en décorateur. Spr. heeft geen vertrouwen in de echtheid der spreuk welke beweert, dat de bouwkunst is de moeder der kunsten; hij voor zich acht het nog best mogelijk, dat de primitieve volkeren, vóór ze tot den bouw hunner woning overgingen, eerst aan 't versieren trokken van wapens en kleedij.

Spr. ontkent dat één der kunsten hooger staat; aansluiting van schilderwerk aan architectuur beteekent niet altijd, dat het schilderwerk in denzelfden stijl moet worden uitgevoerd, als het op zich maar mooi is, is 't voldoende, al wat mooi is past bij elkaar; (het komt mij voor dat de heer M. de consequentie van deze stelling niet zal aandurven; men zou toch kunnen twijfelen aan de schoonheid eener combinatie van b.v. vormen uit klassieke en gothische tijdperken, hoe schoon ook elk afzonderlijk. d. J.). Wanneer dus de décorateur gedwongen wordt zich aan den architect te onderwerpen, dan verdwijnt in hem het artistiek individu. Spr. stelt zich voor dat juist de grootsche werken der middeleeuwen door innige samenwerking der kunsten zijn ontstaan, dat bij den bouw der kathedralen geen hoofdleider was, geen architect die met den duimstok in de hand het werk beheerschte, maar dat veeleer mogelijk is dat gewerkt werd naar een algemeen plan dat niet door één persoon gemaakt was.

Dit is spreker's ideaal voor de toekomst, ter bereiking waarvan in de eerste plaats samenwerking der drie kunsten noodig is, zonder echter dat één dier kunsten de suprématie over de andere hebben zal.

Het op deze causerie gevolgde debat was zeer geanimeerd; men was het roerend eens, doch bleven ten slotte nog talrijke strijdpunten onbeslecht; men vond het onderzoek naar het moederschap der kunsten niet direct noodzakelijk, achtte het meer gewenscht naar samenwerking te streven en had alle verwachting van komende tijden, die door éénheid van geest ons weer een cultuur (oh! die cultuur!) brengen zal.

Toch bleef b.v. de heer Walenkamp wenschen, dat de architect leider blijft; bij het maken van zijn ontwerp toch denkt hij aan de te bereiken éénheid in zijn werk en wijst daardoor vooraf de plaats der décoratie aan; Spr. prefereert kerken van baksteen boven z.g. gedécoreerde kerken, en vreest dat de eenheid uit een bouwwerk gaan moet, wanneer de versiering tot stand komt buiten medewerking van den architect om.

De heer Molkenboer begrijpt, dat de architect zooveel mogelijk de kerk zonder medewerking van den décorateur bouwt, doch noemt dit een egoïstisch standpunt.

De heer De Groot vindt, dat we stukkenwerk maken, daarmede schijnbaar bedoelende dat de werkers teveel leider voor zich werken, te veel geïsoleerd zijn van het tot stand te brengen geheel; met vuur en vuist bestrijdt Spr. ook de meening, dat we in décoratie economisch werken moeten; wij moeten versieren om het mooi te maken, niet uit economie.

De heer Wormser voelt zich geroepen om, waar de heer Molkenboer zich uitsluitend op katholiek standpunt plaatst, ook de bouwwerken te noemen, die buiten het katholiek geloof ontstaan zijn en noemt o. m. de calvinistische, die alle figuratieve versiering uit de kerken bant, waar décoratieve voorstellingen niet geduld worden om tot Godsverecring op te wekken.

De heer Molkenboer zegt, dat de katholieke voorstellingen niet uitsluitend dienen tot versiering maar ook tot leering en dat daaraan tot zekere hoogte de plaats door den Godsdienst is aangewezen; verder gaat Spr. op de philosofisch-theologische beschouwingen niet in, laat zijn kathedraal voor een oogenblik los en noemt als voorbeeld een station of raadhuis, om aan te toonen, dat de aard van een bouwwerk door de décoratie meer zal worden geprononceerd.

De heer Ingenohl vindt ongewenscht een debat over de vraag òf versierd moet worden, hij voor zich gelooft, dat onze tijd geen kunstenaar zal voortbrengen, die als Michel Angelo sterk genoeg is zelf een bouwwerk geheel af te maken. Toch beschouwt Spr. dit als ideaal voor de uitvoering van een bouwwerk, waardoor in elk geval de éénheid daarin gewaarborgd is; Spr. noemt als ander voorbeeld Wagner, die met zijne compositie ook den tekst schreef en de gegevens voor costumes en décoraties ter uitbeelding zijner werken verstrekte.

De heer Molkenboer acht dit voor den architect niet noodig, maar oordeelt het als 't mooist, wanneer hij medewerkers tracht te vinden, die met dezelfde idealen bezield zijn; wèl zal dit moeilijk wezen, maar een proef is te nemen.

De heer Penaat vindt het ook niet noodig, dat de bouwmeester leider van het werk is; Spr. stelt zich komende tijden voor, waarin ook de kleine kunsten begrip krijgen van architectuur en omgekeerd, en dat dan de bouw geleid zal kunnen worden door een kunstenaar onverschillig welke; volgens Spr. belooft de toekomst veel in die richting: een gemeenschapskunst voortgebracht door gelijkgestemde krachten. De gelegenheid dat de kleine kunsten zich uiten kunnen, moet er zijn; wordt tot nu tegengehouden door, zooals Spr. zich minder vleiend uitdrukte, de egoïstische drijfveeren van den architect, die tegenover zijn principaal zijne waardigheid niet wil prijsgeven; „en om de lijrekeningen" mompelde iemand.

De heer Walenkamp acht éénheid van geest het éénc noodige en noemt de gothiek als eerste periode, die zich losmaakte van despotisme en vrijheid van uiting bracht in alle vakken.

De heer Wormser ontkent, dat die vrijheid eerst met de gothiek gekomen is, herinnert aan den tempelbouw, aan welks totstandkoming en versiering, volgens boek Samuel, door heel het volk van Israël werd gewerkt.

Nadat nog de inleider in 't kort had gerepliceerd, werd de discussie en daarmee tevens de vergadering gesloten.

Naschrift.

De gevoerde discussie doet de vraag rijzen of we niet te veel willen doen voor onze opvolgers van 't jaar 2000; verzuimen we daardoor niet onze denk- en werkkracht ten nutte te maken aan het heden-ten-dage? Want toch het zou kunnen zijn, dat die zoozeer gewenschte éénheid van geest in komende tijden een utopie bleek te zijn. Wij halen zoo gaarne als voorbeeld aan wat door die éénheid van geest en gevoel in de middeleeuwen bereikt werd; maar toen kon worden voortgebouwd op het gezond beginsel van een onmiddellijk voorafgaande periode en het is juist dàt voorrecht, wat we in onzen tijd missen moeten. En waar, in tegenstelling met hetgeen de inleider daaromtrent zegt, er alle reden is aan te nemen, dat de grootsche werken der middeleeuwen tot stand kwamen door één leidende hand (*), zouden wij dan ook voor onzen tijd, ondanks het heerschende verschil in denkbeelden niet reeds veel bereiken indien we het daarover eens werden, dat de versiering moet blijven ondergeschikt aan het ontworpen geheel, dat het dus niet voldoende is te maken, dat een décoratief onderdeel op zich zelf mooi is, maar ook dat het zich harmonisch aansluite aan dat geheel; wat nog niet behoeft met zich te brengen het prijsgeven van de persoonlijkheid der medewerkende kunstenaars, maar alleen is de onderwerping aan die wet van het schoone die voorschrijft de onderwerping van de versiering aan de structuur.

P. J. de J.

(*) Au moyen âge, tous les arts étaient solidaires de l'architecture. L'architecte traçait les épures sur le chantier et conduisait les travaux de construction; il dirigeait les tailleurs de pierre, les maçons en même temps que les tailleurs d'images, les sculpteurs ainsi que les enlumineurs, les verriers en les peintres, en imprimant à tous le mouvement d'exécution de l'oeuvre tout entière dont il était le créateur.

(Ed. Corroyer; l'Architecture gothique.)

EENE AMBACHTSKUNST IN VROEGER EEUWEN.

Naar aanleiding van de besprekingen op de vergadering van Woensdagavond lijkt het mij eene aangename taak den leden onzer vereeniging eens te wijzen op de volkskunst in oude tijden, waarvan wij de beschrijving vinden in het Oude Testament.

In Gen. 4 : 21 en 22 lezen wij reeds, dat Jubal (d. i. aangename klank) ± 3000 j. voor Chr. „de vader was van allen, die harpen en orgelen handelen" en Tubal-Kain „een leermeester was van allen werker in koper en ijzer".

In Ex. 31 : 4 zien wij, dat Bezaleël, van den stam van Juda, „vervuld is met den Geest Gods, met wijsheid, en met verstand en met wetenschap, namelijk in alle handwerk: om te bedenken vernuftigen arbeid; te werken in goud, en in zilver, en in koper, en in kunstige steensnijding, om in te zetten, en in kunstige houtsnijding, om te werken in alle handwerk" (1490 j. vóór Chr.).

Uit Ex. 35 leeren wij, dat allen, die wijs van hart zijn, komen en maken alles wat noodig is voor den tabernakel,

De vrouwen hielpen mede; „alle vrouwen, die wijs van hart waren, sponnen met hare handen, en zij brachten het gesponnene, de hemelsblauwe zijde en het purper, het scharlaken en het fijn linnen". (v. 25).

„En alle vrouwen, welker hart haar bewoog in wijsheid, die sponnen het geitenhaar."

Bezáleël (d. i. in de schaduw Gods) was de leider van het werk.

Deze Meester had óók in zijn hart anderen te onderwijzen (vers 34).

Er was in die dagen dus reeds een school voor Nijverheidskunst.

Hij en Ahóliab: „waren vervuld met wijsheid des harten, om te maken alle werk eens werkmeesters, en des allervernuftigsten handwerkers, en den borduurders in hemelsblauw, en in purper, in scharlaken en in fijn linnen, en des wevers; makende alle werk, en bedenkende vernuftigen arbeid."

Zij waren dus èn ontwerpers èn uitvoerders!

Leest deze hoofdstukken eens, al is het slechts als kunstgeschiedenis!

Bij het bouwen van den tempel van Salomo (1011—1004 vóór Chr.) is Huram Abi, de zoon eener vrouw uit de dochteren van Dan, wiens vader een man geweest is van Tyrus, de kunstenaar, aan wien mét de wijzen van David de leiding van den bouw opgedragen was. (2 Kron. 2 : 14).

En ten slotte in het laatste hoofdstuk der Spreuken van Salomo wordt geschetst eene deugdelijke huisvrouw, zoo als ieder kunstenaar zich er eene zou wenschen!

Al hare deugden worden opgesomd, en eenige dezer deugden zijn:

v. 13. „Zij zoekt wol en vlas, en werkt met lust harer handen."

v. 19. „Zij steekt hare handen uit naar de spil, en hare handpalmen vatten den spinrok."

v. 21. „Zij vreest voor haar huis niet van wege de sneeuw: want haar gansche huis is met dubbele (eigengemaakte) kleederen gekleed."

v. 22. „Zij maakt voor zich tapijtsieraad; hare kleeding is fijn linnen en purper."

v. 23. „Zij maakt fijn lijnwaad en verkoopt het; en zij levert den koopman gordelen."

Uit het bovenaangehaalde zien wij, dat er ten alle tijde een ambachtskunst bestaan heeft, zoowel in dienst der Religie als in dienst van het gewone gemeenschapsleven der menschen.

Ge ziet, eenige aanhalingen slaan op den arbeid verricht voor tabernakel en tempel, arbeid dus in dienst van den eeredienst.

Daarnaast stond echter, immer de z.g.n. „vrije kunst", de kunst voor het dagelijksche leven, de toegepaste kunst, de Ambachts- en Nijverheidskunst.

WORMSER.

DE OPLEIDING VAN DEN ARCHITECT. (Slot.)

Laat ons nu ten slotte de eischen van het eindexamen nagaan, wat nog wel niet het recht verleent tot het lidmaatschap, doch wat toch voor het eenmaal verkrijgen van dat lidmaatschap onontbeerlijk is.

EIND-EXAMEN.

A. Ontwerpen.

Onderwerp een boothuis aan de rivier, bevattende:

beneden: een overdekt schuitenhuis, een kleine werkplaats, een keuken, bijkeuken en dienkamer, een kolenbergplaats en W. C.;

boven: een groot vertrek met veranda, te gebruiken als eetkamer zoowel als zitkamer, drie slaapkamers, badkamer en W. C.

Verlangd worden:

twee plannen;

twee gevels;

een doorsnede, benevens een perspectief.

B. De voornaamste bouwstijlen, hun karakteristieke profielen en ornamenten.

Klassiek en Renaissance.

1°. Teeken op ½ van de ware grootte de basis toepasselijk bij een kolom, waarvan de onderste diameter 2 voet is. Noem de deelen en druk de hoogte ervan uit in onderdeelen van den diameter. Geef aan voor welke orden zulk een basis toepasselijk is.

2°. Geef een schets ongeveer 6 inch lang voor het grondplan van de St. Pauls Kathedraal.

3°. Verklaar met schetsen de namen: Stoa, Plint, Stylobate.

4°. Schets op een ½ inch-schaal een schoorsteen, typisch voor de eerste helft van de XVIIe eeuw. Geef plan, doorsnede en opstand; noem de materialen en schets de profielen op groote schaal.

5°. Geef een schets van eenig gedeelte van de St. Pieter.

6°. Teeken het plan ongeveer 3 inches lang van een Hexastyle Pseudo-dipteraal tempel met de cella en de pronaos. Gebruik de Dorische orde.

B. Midden-eeuwen.

1°. Beschrijf en schets het volgende Hogel Fiaal — Piscina.

2°. Teeken op een inch-schaal een steenen pinakel van den zijbeuk van een of andere kerk of kathedraal — geef eenige détails ware grootte en teeken de voegen.

3°. Schets een of ander Engelsch of Fransch roosvenster uit de Midden-eeuwen.

4°. Teeken op een ½ inch-schaal de luchtboog van een of andere kathedraal, teeken de verbinding met den schipmuur en den zijbeuk. — Geef het middenschips-gewelf aan en het middenpunt, waaruit de luchtboog is getrokken. De voegen moeten compleet en nauwkeurig zijn aangegeven.

5°. Teeken op een inch-schaal het gewelf van een kathedraal of abdij-kerk en teeken gedeeltelijk op ware grootte het ineen loopen der ribben op het kapiteel.

6°. Teeken op een inch-schaal een houten afsluithek, hetzij voor een kerk of voor een hall.

C. De aard en eigenschappen der bouwmaterialen.

1°. Verschillende gebouwen hebben geleden door het werken van het beton in vuurvaste vloer-constructies. Waar is dit aan toe te schrijven en hoe kan dat vermeden worden? Welke zijn de regels voor de verhoudingen en de wijze van mengen van het beton voor gewapende betonconstructies? Wat is de vorm en afmeting van het aangebrachte ijzerwerk en hoe wordt het toegepast?

2°. Geef een lijst van de materialen en den vorm waarin ze gebruikt worden in vuurvaste scheidingswanden.

3°. Geef een lijst van de verschillende vormen van open haarden en verklaar de beginselen, waarop elk is geconstrueerd en de voor- en nadeelen aan elk stelsel verbonden.

4°. Beschrijf met schetsen het lage druk en hooge druk heetwater-verwarmingssysteem. Geef een lijst van de gebruikte materialen en de methoden om de kracht van verhitting te berekenen.

5°. Geef een lijst van drie nieuwe materialen in den laatsten tijd aan de markt gekomen, beschrijf de samenstelling van elk en het doel waarvoor elk materiaal het meest geschikt is.

D. Hygiëne, ventilatie, verlichting, verwarming enz.

1°. Gevraagd wordt van een gegeven ontwerp het geheele systeem van waterleiding en faecaliën-afvoer, te teekenen met memorie van toelichting en détails.

2°. Te ontwerpen een sanitair annex aan een barak voor besmettelijke zieken van een bestaand hospitaal — geheel uit te werken met détails en memorie van toelichting.

E. Bestek en Begrooting.

Daar in Engeland de verhouding van architect en aannemer eenigszins anders is als ten onzent, zal ik hier niet de gestelde vragen letterlijk overnemen, doch constateeren, dat uit het gevraagde blijken moet, dat men met het maken van een bestek en begrooting voldoende is vertrouwd.

F. Constructie.

1°. Gevraagd wordt de teekening van de fundeering van een winkel-magazijn van 6 verdiepingen hoog, met een kelderverdieping. De grond bestaat uit een grindlaag met op onregelmatige afstanden sponsachtige klei. Ook loopt er een oud riool dwars door het terrein. De belasting is aangegeven.

2°. Teeken een cricket-club paviljoen geheel van hout op baksteenen basement, met détails op een inch-schaal.

3°. Teeken de doorsnede duidelijk, aangevende de constructie van een vuurvasten en geluidwerenden vloer voor een hospitaal van 22 voet wijd, buiten het gewicht van den vloer te rekenen 50 K.G. per vierkanten voet.

4°. Teeken met détails op ware grootte een eiken ingangsdeur, 9 voet wijd en 12 voet hoog (porte cochère).

5°. Bereken de afmeting van een ijzeren balk of balken over een opening van 20 voet, dragende op de middenste 10 voet een muur 24 voet hoog en 18 inch dik. In het midden rechthoekig hierop komt een andere muur, gedragen door een ijzeren balk, beengende aldaar een last van 5 ton. Teeken den balk en geef het gewicht ervan per voet aan.

6°. Het gewicht gedragen door twee balken als de hierboven berekende, wordt opgevangen door een ijzeren kolom van 18 voet lengte — wat neemt ge als veilige drukbelasting per vierkante inch — teeken de kolom en de verbinding ervan met de balken

(a) wanneer zij op den kop van de zuil rusten;

(b) wanneer zij op zijde er tegenaan worden gebracht.

7°. Welke algemeene regelen neemt ge in acht om het knikken te voorkomen.

8°. Een balcon van 5 voet voorsprong op een 22 inch-muur moet worden ondersteund door ijzeren consoles op 10 voet afstand van elkander. De belasting is 50 K.G. per vierkanten voet. Teeken de ijzeren consoles.

9°. Verklaar en illustreer met schetsen het volgende: breuknoment, spanning, last, schoor.

Behalve het met goed gevolg passeeren dezer examens moet degene, die als lid (fellow) van het instituut wenscht te worden aangenomen, minstens zeven achtereenvolgende jaren als bouwmeester praktijk hebben uitgeoefend en den leeftijd van dertig jaar hebben bereikt.

Het zal U dus niet moeielijk vallen in te zien, dat het een zekere onderscheiding is als lid van het Instituut te worden aangenomen en dat het voeren van dien titel een zeker poids tegenover de buitenwereld met zich brengt. Door deze instelling wordt tevens in niet geringe mate de kern der architecten van geheel een land gezuiverd van onwaardige en twijfelachtige elementen, terwijl door ons verheven en edel beroep weer die plaats in het maatschappelijk samenzijn wordt ingenomen, waarop het krachtens zijn innerlijke waarde recht heeft.

Om deze voordeelen ook voor ons Holland eenmaal te bereiken, heb ik deze zaak hier ter sprake gebracht en zou ik wenschen, dat door ons Genootschap in samenwerking met andere bouwkundige vereenigingen, het initiatief werd genomen: 1°. tot de instelling van een examen-commissie; 2°. tot het ontwerpen van een studie-cursus.

Heb ik de wijze om tot het eerste doel te komen reeds aangegeven, omtrent het tweede rest mij ten slotte nog een nadere uiteenzetting.

In overleg met de betrekkelijke Directies der bestaande dag- en avondscholen waar bouwkundig onderwijs gegeven wordt, zou kunnen worden overwogen in hoeverre dit onderwijs zich zou kunnen richten naar de eischen in de eenmaal af te nemen examens te stellen, en zou hiermede dan direct worden voorzien in de behoefte voor het preliminary of de voorbereidende examens en gedeeltelijk ook voor het tusschen-examen, gedeeltelijk, want voor zoover mij bekend, wordt op geen enkelen avondcursus hier ter stede bouwkunstgeschiedenis gedoceerd.

Om hierin te voorzien, zou m. i. een avondcursus aan de Rijks-Academie voor Beeldende Kunsten de aangewezen weg zijn. Aan deze instelling zou dan tevens kunnen worden verbonden de avondschool, met bezoekende architecten, waar door de jongelui onder de leiding dier Bouwmeesters ontwerpen werden gemaakt en uitgewerkt. Het lijkt mij niet geschikt, dien cursus overdag te doen plaats hebben, omdat, wil de vorming van den architect eenmaal praktisch nut afwerpen, geheel het opleidings-systeem moet zijn gebaseerd op de praktijk, en dat is in dit geval voor den aankomenden Bouwmeester het architecten-bureau en de uitvoering op het werk. In geen geval mag hem de gelegenheid hiertoe worden ontnomen, doch tevens moet hem leiding geschonken worden bij de studie van het verleden en bij het opsporen der wetten, die de compositie of het ontwerpen beheerschen. En waar zou hem die leiding beter, universeeler kunnen worden gegeven dan aan het hoogste instituut voor kunstonderwijs, dat wij hier kennen, dan aan de Rijks-Academie voor Beeldende Kunsten, bij de oprichting waarvan, indien ik mij niet vergis, ook het onderwijs in de Bouwkunst als een deel van het leerprogram heeft gegolden. Door er dit onderwijs ten slotte te brengen, zou men dus niet anders doen dan medewerken in de richting door de stichters indertijd voorgesteld.

Moge het weinige, dat ik hier dezen avond over dit zoo hoogstbelangrijk vraagstuk heb te berde mogen brengen, aanleiding kunnen zijn tot een daadwerkelijk optreden onzer Bouwkundige Vereenigingen, moge eenmaal een welgeregeld opleidingsstelsel in verband met verstandelijk georganiseerde examens voor den architecten-stand in Nederland een zegenrijke instelling blijken te zijn.

JAN STUYT.

NIEUWE UITGAVEN

Het ontwerpen van ornament op systeem en naar natuurvormen, door W. Bogtman, leeraar A. B. S. en S. T. S. te Steenwijk.

H. Kleinmann en Co., Haarlem, f 7.50.

60 platen (200 versierings-motieven en 20 verschillende planten).

BERICHTEN.

RESIDENTIEZAKEN.

EEN NIEUWE STAD EN HET VREDESPALEIS.

De hoefijzercorrespondent van het »Handelsbl.« schrijft dato 3 April het volgende:

»Nu komt het Vredespaleis er dan toch!

Waar?

Op de Vlakte van Waalsdorp!

Lezer, gelieve bij het lezen van hetgeen volgt te letten op den datum van deze correspondentie, welke datum niet 1 April is. Opzettelijk hebben wij een paar dagen gewacht om wat uit de buurt van dien dag des jokkens te blijven, daar niemand anders het onderstaande zou willen gelooven.

Twee heeren zijn naar Amerika vertrokken met het voornemen, om aan Carnegie het plan voor te leggen tot het bouwen van.... een Vredespaleis...!

...Kinderspel. Een boon in een brouwketel, zoo'n Vredespaleis,

Neen, tot het bouwen van een splinternieuwe, compleet uitgeruste, naar de eischen des tijds ingerichte en van alle gemakken voorziene... stad! Op de Vlakte van Waalsdorp!

En daar nu, schoon het niet meer 1 April is, misschien deze of gene toch nog zou meenen, dat wij er in geloopen zijn, willen wij man en paard noemen. De beide ondernemende Nederlanders, die Carnegie's steun zijn gaan inroepen voor hun grootsch plan, zijn twee Hagenaars, dr. Eykman en de heer Horrix, waarvan vooral de eerste lang niet »de eerste de beste« is.

Daar zij reeds veertien dagen geleden zijn vertrokken, hebben wij nog geen nadere inlichtingen kunnen krijgen over het plan, maar het volgende weten wij er toch reeds van. De nieuwe stad zou in de eerste plaats aan strenge eischen van hygiëne en van aesthetica moeten voldoen. Het Vredespaleis zou er natuurlijk het middenpunt van vormen. De geheele onderneming zou een kapitaal van f 42,000,000 vorderen (rendabel er in te steken door Carnegie). En de Waalsdorpsche Weg, die natuurlijk de hoofdverkeersweg tusschen Den Haag en de Carnegie-stad zou zijn, zou worden verbreed tot 100 meter (excusez du peu; de Champs Elysées zijn 70 M. breed!) en den naam ontvangen, niet van boulevard, want dat is oneigenlijk voor een weg, die nooit bolwerk is geweest, maar van parade.

Het is al zoo vaak voorgekomen, dat Hollanders hun geld gestoken hebben in Amerikaansche ondernemingen, dat het voor de variatie wel een aardig idee is om een Amerikaan nu eens zijn geld te laten steken in een Hollandsche steden-boom.

Het plan is ongetwijfeld aantrekkelijk door grootschheid van opvatting. Misschien echter is het voor ons landje wel wat Amerikaansch.

In afwachting van die stad, die met Amerikaansch geld en met Amerikaansche voortvarendheid uit den grond zal worden gestampt; zoekt het bestuur van de Carnegie-stichting met Hollandsche secuurheid en Hollandsche degelijkheid naar de plaats, waar het Vredespaleis den meest vasten bodem onder zijn fondamenten hebben zal. Schoon het vermoeden gewettigd mag heeten, dat de stad op de Waalsdorpsche Vlakte er al lang zal wezen vóór de prijsvraag voor het Vredespaleis is uitgeschreven, mag misschien toch de mogelijkheid van een plotselinge versnelling in den bloedsomloop van deze quaestie niet geheel uitgesloten worden geacht en mag men dus wellicht het denkbeeld even bekijken van een plaatsing van het Vredespaleis op Zorgvliet.

Immers, over een plaatsing in een deel van den tuin die weleer aan onzen bedachtzamen Vader Cats behoorde, wordt in den laatsten tijd onderhandeld. Zelfs zou men het reeds over den koopprijs eens geworden zijn.

En die koopprijs is dan waarlijk niet zoo gering.

De »N. Crt.« heeft gesproken van f 600,000 voor een terrein van 5½ H. A. Dat is dus bijna f 10,— de C. A. Daargelaten nu of dit goedkoop is — de grond achter Zorgvliet doet reeds f 15, maar daar staat tegenover dat de rest van Zorgvliet in waarde rijst als het Vredespaleis met een parkje er omheen gereserveerd blijft — zouden wij toch ook in deze eens willen vragen: Waar gaan wij heen?

Eerst zou, van freule Van Bylandt, een terrein van 6 H. A. worden aangekocht voor f 420,000. Dus à f 7 de C. A.

Nu zouden we gaan koopen tegen bijna f 10 en een totaal bedrag van zes ton uitgegeven.

Wordt het nu toch niet eens tijd — we hebben ons toch al zoo onsterfelijk belachelijk gemaakt, dat een paar jaar meer of minder napeinzens er niet meer op aankomen — om te gaan denken aan den Nederlandschen belastingbetaler uit wiens zakken die zes ton zullen moeten worden gehaald?

Heeft de Nederlandsche belastingschuldige niet het recht om den Staat te vragen: Ik heb wel een offer voor het Vredespaleis mits... het noodig is en is dat noodig?

Ligt daar niet nog altijd gereed als 't ware voor het Vredespaleis, het terrein dat door het Amsterdamsche »Architectura« zoo terecht het éénige waarlijk goede terrein voor het doel is genoemd: het Malieveld?

Uit eerbiedige deferentie voor de neepjesmuts van onze Haagsche hofjesmaagd heeft de Regeering (of heeft het Stichtingsbestuur) afgezien van dat terrein.

Maar dat kost den Nederlandschen belastingschuldige noodeloos geld.

Waarom meer deferentie voor de grillen van de Haagsche oude jeffrouw dan voor de reëele benadeeling van den belastingbetaler?

Komt de heele zaak ten slotte niet neer — afgescheiden nog van aesthetische nadeelen — op een overbodig cadeau, door het Nederlandsche volk te doen hetzij aan freule Van Bylandt hetzij aan Mr. Goedkoop?

L'eau coule toujours à la rivière, maar....... moet er hier niet een dam worden gelegd?

Als het Stichtingsbestuur het nog eens met het Gemeentebestuur ging probeeren met het Malieveld. Het heeft nu, als de Regeering er zich voor spant, zoo'n aardig duimschroefje achter de hand.

Er is namelijk nog steeds geen oplossing gevonden voor de vraag, hoe de tram Bezuidenhout-Statenplein, als die in electrisch bedrijf zal worden geëxploiteerd en dan niet meer over 't Binnenhof zal mogen loopen, zal te verleggen zijn.

Nu hebben enkele Haagsche bladen dezer dagen bericht dat Minister Oyens handzamer was geworden en het Gemeentebestuur zou vergunnen, de electrische tram toch over het Binnenhof te leggen mits onder waarborg dat het slechts tijdelijk zou zijn, nl. totdat een andere weg zou zijn gevonden. Andere bladen hebben dat bericht tegengesproken en gezegd dat althans de tram-directie er nog niets van weet, maar wij kunnen de mededeeling stellig bevestigen. De Regeering rekent er echter op dat binnen niet te langen tijd een verbinding zal worden gemaakt tusschen Hofspui en Buitenhof door het wegbreken van het departement van buitenlandsche zaken en verbreeding van den Hofsingel.

Wij betreuren de toeschietelijkheid van minister Oyens. Wat »tijdelijk« wordt gemaakt krijgt zoo licht — men weet het uit ervaring — een blijvend karakter en al bedingt de minister nu nog zulke dure eeden van onze vroede vaderen, wat hij niet schwarz auf weiss besitzt en dus ook niet getrost nach Hause dragen kan, dat is de geheel onbekende gezindheid van toekomstige ministers van waterstaat voor 't geval dat die eens komen te staan voor het geval van opruiming van een »tijdelijk« gespannen draadennet. »Tijdelijk« bovendien wordt het Binnenhof dan toch ontsierd. En daarbij komt dat wij niet kunnen inzien dat er zoo'n haast moet worden gemaakt. De lijn Bezuidenhout-Stationsplein immers kan toch niet worden geëxploiteerd met electrische beweegkracht vóór de gemeentelijke centrale gereed is. En dat is toch nog in geen jaar het geval.

Doch als de minister nu eenmaal, helaas, zoo toeschietelijk gaat worden jegens het Haagsche Gemeentebestuur, zou hij dan niet eens »Realpolitik« willen maken volgens de bekende formule do ut des? Zou hij niet kunnen zeggen tot den Haagschen Raad: Ik geef u een tijdelijke vergunning voor het Binnenhof... maar schenk mij dan de Maliebaan

Dan is iedereen gebaat: de Haagsche Gemeenteraad, Carnegie, de aesthetica en.. de Nederlandsche belastingbetaler.«

CONSTANTIN MEUNIER †

Uit het »Handelsblad« nemen wij het volgende over:

In Constantin Meunier, den Belgischen beeldhouwer is een groot kunstenaar heengegaan. Wij hebben in ons land weinig gelegenheid gehad zijn werken te zien; het meest bijeen zagen wij jaren geleden op een kleine tentoonstelling van »Voor de Kunst« te Utrecht. Daar waren eenige dier kleine figuren van werkers, landbouwers, mijnwerkers, dokwerkers, waarin Meunier misschien het beste heeft gegeven wat hij had.

Meunier is niet altijd beeldhouwer geweest. Hij is te Brussel, op de Kunst-Academie, wel voor beeldhouwer opgeleid — onder Fraikin — maar begon al gauw te schilderen onder leiding van Ch. de Groux, een kunstenaar in wien meer vrijheid, meer eigen willen was dan in de beeldhouwers van dien tijd. De Groux bracht hem tot het volk der werkers, dat hij zelf met groote liefde heeft afgebeeld, en Meunier volgde hem. Hij teekende en schilderde tooneelen uit het werkmansleven. Doch daartusschendoor ontstonden ook religieuze schilderingen, waartoe Meunier misschien is gekomen door een bezoek aan een Trappistenklooster. Het museum te Gent heeft van hem een Martelie van den Heiligen Stefanus en te Kortrijk is een schilderij: Een Trappistenbegrafenis. Hij copieerde ook schilderijen in Spanje.

Maar zijn latere richting sloeg Meunier eerst in toen Lemonnier hem meenam om in het land der mijnwerkers teekeningen te maken voor een geïllustreerd werk over België. Bij Charleroi en Mons vond hij de zwoegers, die hem pakten in de ziel. Hij heeft het »zwarte land« geteekend, in groote trekken, als een vervloekt land: zonder te detailleeren gaf hij indrukken van de fabriekssteden, van het land van schoorsteenen en hoogovens en hij gaf den werkman weer, terugkeerende van zijn zwaren arbeid, afgetobd, versuft, verdierlijkt.

Dien heeft hij toen ook in volledig beeld willen geven — en zoo is de schilder, toen hij al niet ver meer van de vijftig was, weer beeldhouwer geworden. Hij vormde zijn mijnwerkers en -werksters, zijn zakkendragers, zijn smeden en puddlers, ook wel landbouwers en gaf ze niet alleen in rust, maar ook in beweging, aan het werk. En er zat kracht in zijn werk en de beweging was groot, het gebaar groot en nobel, zoodat zijn beelden ook nooit onrustig zijn.

De beeldhouwer heeft op die wijze nog meerdan 25 jaar kunnen scheppen — hij is bijna 74 geworden. Onder zijn laatste werken zijn zijn ontwerpen voor het monument »De verheerlijking van den Arbeid«, dat in het nieuwe museum te Brussel moest komen te staan in een afzonderlijke Meunier-zaal. De kunstenaar werkte daaraan nog steeds. Het belangrijkste daarvan zijn vier groote reliefs — ontwerpen voor twee daarvan waren te Parijs in 1900 — »De Oogst«, »De Mijn«, »De Nijverheid«, »De haven«.

Eigenaardig zeker is het dat deze Belgische beeldhouwer van den arbeid was uitgekozen om het gedenkteeken te boetseeren van dien beschrijver van den arbeid, van Zola, dat hij met Charpentier zou ontwerpen.

MENZEL-MUSEUM.

Er schijnt wel quaestie van te zijn, dat aan de National Galerie te Berlijn een afzonderlijk Menzel-museum aangebouwd wordt.

De erfgenamen hebben de nagelaten werken van den meester laten taxeeren en het heet dat de plm. 6000 teekeningen in kleur en in krijt met de schetsboeken er bij wel een millioen waard zijn. De erfgenamen willen ze onder gunstige voorwaarden aan de National Galerie afstaan, maar het is onzeker of deze er op zal reflecteeren; zij bezit reeds 1700 teekeningen van Menzel, die voor een groot deel nog in kasten liggen.

MONUMENT-SCHAEPMAN.

In antwoord op vele tot haar gerichte aanvragen deelt de jury in den prijskamp voor het monument ter nagedachtenis van wijlen mgr. dr. Schaepman nogmaals mede, dat de ontwerpen vóór of op 1 Mei a. s. vrachtvrij moeten worden ingezonden aan het gebouw der vereeniging »Voor de Kunst«, Nobelstraat te Utrecht. Tevens brengt zij in herinnering, dat uitsluitend teekeningen der ontwerpen zijn gevraagd. Gipsmodellen enz. kunnen dus niet in ontvangst worden genomen.

BINNENHUIS.

Het »Binnenhuis« stelt ten toon batiks van Chris Lebeau en houtsnijwerk van Tjepke Visser.

VACANTE BETREKKINGEN.

VIER BOUWK. OPZICHTERS, Aanbiedingen met omschrijving van genoten opleiding en opgave van uitgevoerde werken en leeftijd onder lett. A. Boekhandel H. L. Smit, Hengelo.

BOUWK. OPZICHTER bij de Gemeentewerken te Leeuwarden, tegen 1 Mei a.s. voor zes maanden. Salaris f 90,— 's maands. Aanmelding onder overlegging van de noodige stukken vóór of op 11 April bij den Burgemeester. Teekeningen te adresseeren aan den Directeur der Gemeentewerken.

JONGMENSCH op een Technisch Bureau, direct gevraagd. Eenigszins bekend met teekenen en de Duitsche taal. Bekendheid met de schrijfmachine strekt tot aanbeveling. Br. fr. lett. F. A. 22 N. v. d. D.

BOUWK. OPZICHTER om onmiddellijk in dienst te treden, goed met timmerwerk op de hoogte. Br. fr. lett. G. B. 23. N. v. d. D.

WERKTUIGKUNDIG en/of ELECTRO-INGENIEUR. Prachtige positie voor jong, energiek gediplom. persoon. Direct in functie kunnende treden. Br. of in persoon: Derde Helmersstr. 16 huis Amsterdam.

Bekwaam OPZ. TEEKENAAR, R. K. terstond gevraagd. Br. fr. met opgaaf van ouderdom en referentiën onder letter K. aan P. E. van Piere—Bijsterveld, Boekhandel Eindhoven.

TECHNISCH GEDEELTE.

HET MENGEN VAN AARDVERVEN.

Meermalen is men gedwongen, de kleur van aardverven niet door calcineering, maar door vermenging van tweeerlei verfstoffen te wijzigen, om een verlangde derde tint te doen ontstaan. Als de verven goed droog en fijn genoeg zijn, dan kan men een zeer gelijkmatige menging verkrijgen, door ze — na voorafgaande proeven in de wrijfschaal, omtrent de verhouding der te bezigen massa's — eenige uren in kogel-rolvaten te laten loopen. Mochten de te mengen verven vooraf nog niet geslibd zijn en deze bewerking toch noodig is, dan slibt men ze in de gevorderde verhoudingen in een bak of vat en droogt ze, nadat zij goed doorgeroerd werden.

Steenverven, die slechts een geringe verfkracht bezitten en in hoofdzaak uit witte, ijzervrije klei bestaan, worden op die wijze gewonnen, dat men eerst de klei of pijpaarde in water weekt en dan de eveneens in water verdeelde verf met het kleideeg mengt. De aldus verkregen brij wordt, tot afscheiding van 't water, op houten planken gedroogd en dan fijn gemaakt. Op die wijze wordt steenrood door vermenging met Engelsch rood of roode bolus, steengroen door vermenging met geweekte groene aarde bereid. Men kiest deze manier, omdat niet overal andere geschikte inrichtingen voorhanden zijn, om op den kortsten weg b.v. door verwerking van de droge ruwstof in de rolvaten — dus zonder slibben en drogen — hetzelfde doel te bereiken.

Droge, roode aardverven, die in rolvaten afzonderlijk en zonder voorafgaand slibben verpoederd, een goede verf leveren, verpoedert men gezamenlijk, om een nieuwe tint te krijgen. Het verpoederen geschiedt het beste in rolvaten, omdat zij een droog, voor verpakking geschikt product opleveren. De door slibben tot een nieuwe kleur vermengde verven, moeten na droging eveneens in rolvaten, of op een andere wijze fijn verpoederd worden.

Grauwe aardverven zijn uit vele steenachtige ruwstoffen te vormen, en wel door eenvoudig malen en verpoederen, eveneens ook uit zekere leiachtige leemsoorten. Daar echter de hierbij gewonnen verf alleen voor ordinair werk bruikbaar, daarenboven hiertoe nog te duur is, een overeenkomstige grauwe aardverf ook op andere wijze gemakkelijker en goedkooper bereid kan worden, ziet men van de bovenbesproken manier van winning af en maakt ze in den regel door menging van wit en zwart aan.

(Slot volgt.)

HET SCHETSEN VAN MACHINE-DEELEN IN PERSPECTIEF.

(Slot.)

Oplossing van constructie-opgaven.

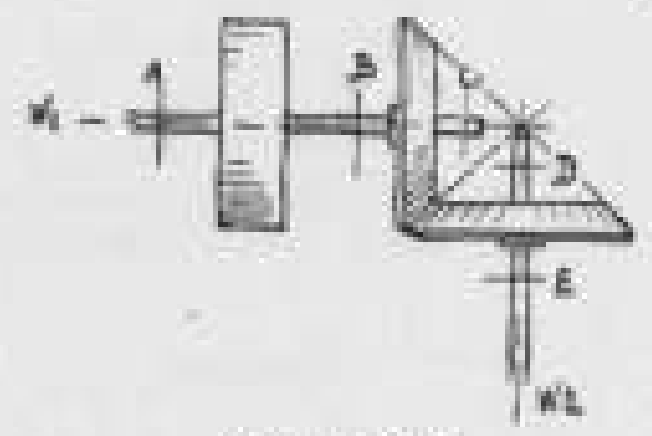

Schets 47.

Voor het in schets 47 aangegevene drijfwerk door middel van conische wielen moet een steunstoel ontworpen worden. De as W_1 moet in A en C gesteund worden, de as W_2 in D. Voor het dragen van de stoel dienen 2 — I-vormige liggers.

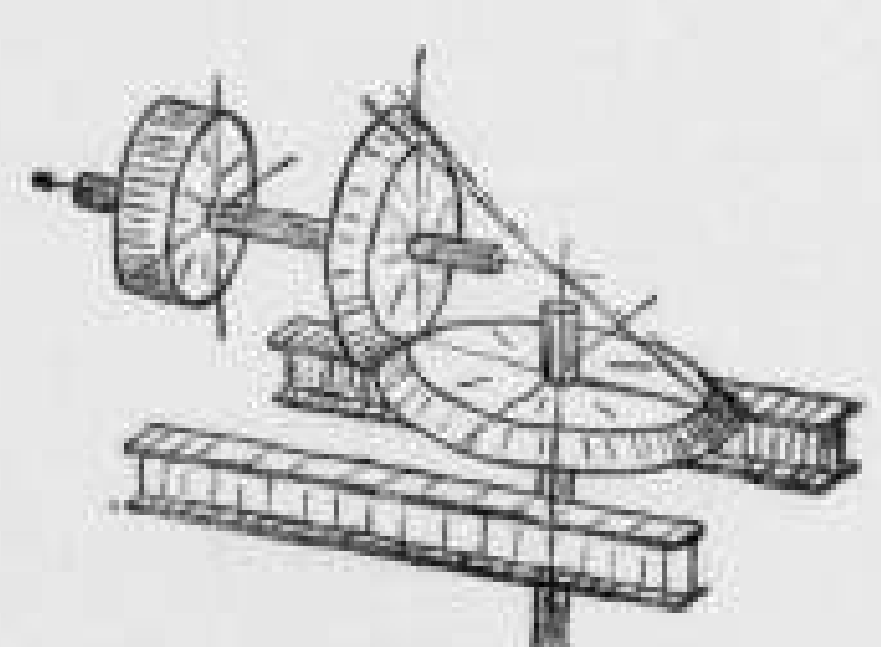

Schets 48.

Brengt men schets 47 over in perspectief, dan verkrijgt men schets 48. Reeds deze schets zal het ontwerpen van dezen stoel, voorzoover het een voorwerp in de ruimte is, werkelijk vereenvoudigen. Men behoeft niet voortdurend het

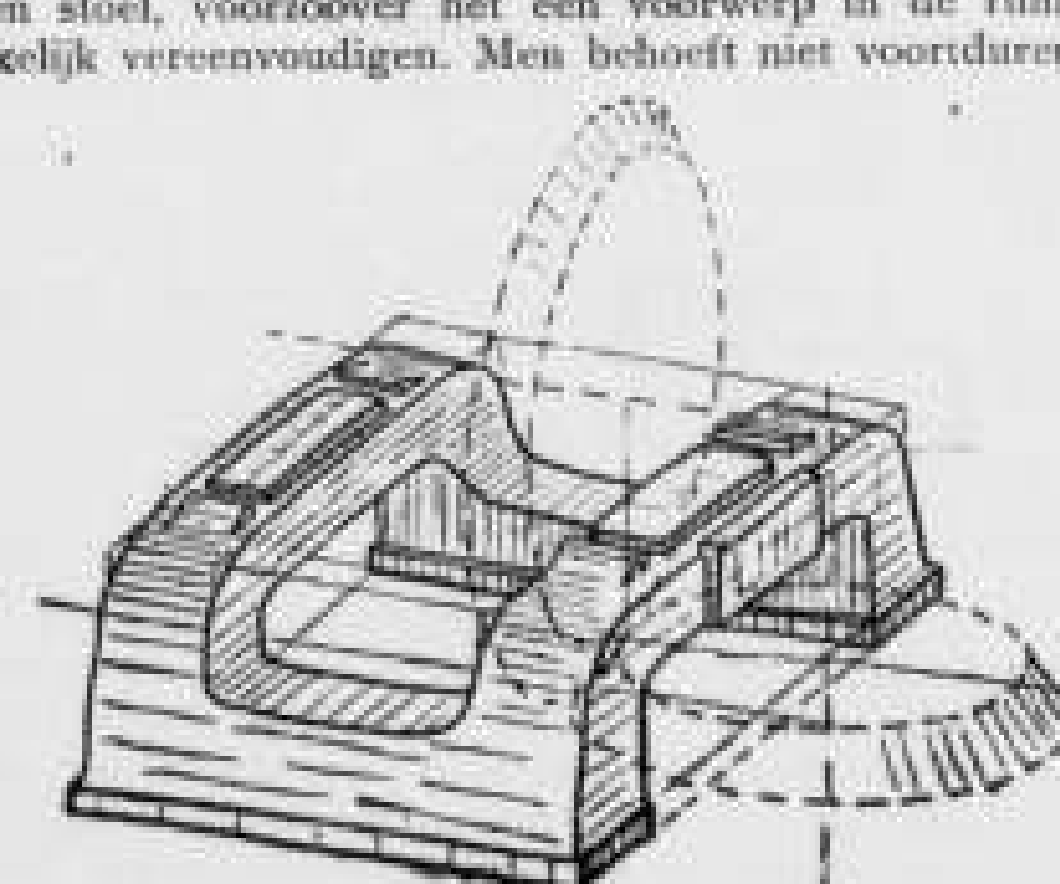

Schets 49.

lichamelijke beeld van het gansche drijfwerk zich in den geest voor oogen te houden, de gedachte hieraan is als 't ware afgedankt. Ook het eerste ontwerp kan met voordeel nog in perspectief uitgevoerd worden. Zoowel onder A als onder C, figuur 48, moet men brugvormige steenbogen aanbrengen en aan den voorsten boog teekene men de pasvlakken voor den stoel D. Verbindt men beide bogen door tusschenstukken, voegt men randjes, boutnokken enz. hierbij, dan verkrijgt men schets 49.

Niet alleen de beginner, maar ook de geoefendeconstructeur zal zich door dezen kleinen voorafgaanden arbeid het eigenlijke ontwerpen werkelijk verlichten. Daarenboven is de tijdduur hiervoor zeer gering: schets 48 en 49 laten zich in 5—6 minuten in volstrekt bruikbare gedaante uitvoeren.

Uit een perspectivische schets ziet men echter niet alleen de ruimte-verhoudingen, men bemerkt ook direct of de herstelling van een model of de bewerking van een werkstuk (vergelijk schets 37, 38 en 39) gemakkelijk en eenvoudig dus goed en goedkoop zal zijn of niet; men vindt zeer spoedig, welke veranderingen gunstig zouden zijn, waar zich gevaarlijke overgangen, sterk belaste doorsneden of stof-

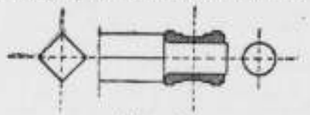

Schets 50.

ophoopingen bevinden, welke maten bijzonder belangrijk zijn, enz. (Hierbij verdient vermeld te worden, dat machinedeelen, welke reeds bij het ontwerpen der schets in perspectief zwarigheden vertoonen, zich ook meestal moeilijk laten herstellen.) Zulk een schets behoedt ook voor oppervlakkige fouten, zooals de schetsen 50, 51 en 52 laten zien.

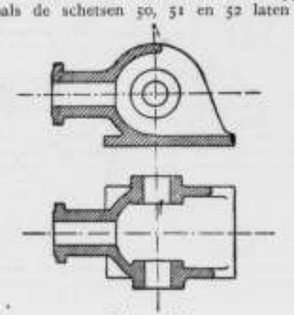

Schets 51.

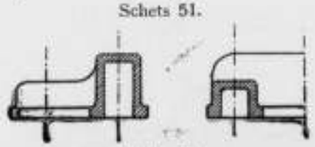

Schets 52.

Perspectief-schetsen maken verder (spoediger dan een ontwerp in rechtstandige projectie) het mogelijk, de overeenkomst te zien van verschillende oplossingen derzelfde opgaaf. Zoo stelt schets 53 een draagstoel voor, voor het reeds vroeger opgegevene drijfwerk met conische wielen. Daarbij wordt as W1, bij A en C en as W2 bij E gesteund. Is er geen voldoende hoogte over onder C, dan moet men de beide conische wielen „zwevend" laten bevestigen en den ganschen stoel vormen ongeveer als schets 54 aangeeft.

Door het tot dusver verklaarde zal de vraag: „Hoe zijn perspectivische schetsen te ontwerpen"? wel tamelijk opgelost zijn. Ook wanneer zij te teekenen zijn is duidelijk: voor het eigenlijk construeeren of gedurende hiervan. Voorwerpen in perspectief, welke ten vervolge, dus na de vervaardiging der werkteekeningen, geteekend worden, zijn voor den constructeur waardeloos, maar kunnen in elk geval nog hun nut hebben.

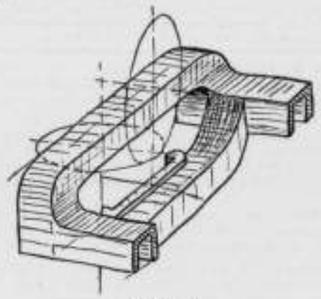

Schets 53.

Meestal ontwerpt men de perspectivische schets tegelijk op de teekening, hetzij aan den rand of in eenen vrijen hoek. Zoodra zij hunne roeping vervuld hebben, verdwijnen zij weer, want het is slechts in enkele fabrieken gebruikelijk, ze op de uitslagteekening te laten staan.

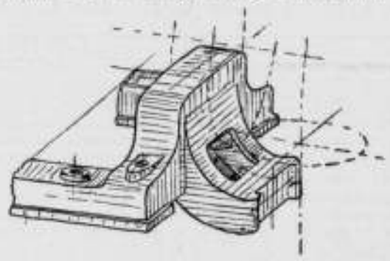

Schets 54.

En toch kunnen hiervoor vele redenen zijn! Want naar de overtuiging van vele vakgenooten, is de schets in perspectief het beste middel, om den beginnende aan de ruimtevoorstelling en aan het lichamelijke gevoel voor vormen te gewennen en dit zou dan in een goede daad omgezet worden, wanneer het overal (en in de eerste plaats aan de technische scholen) gebruikelijk was, aan de detailteekeningen zulk eene schets bij te voegen. De ingenieurs, belast met het toezicht, zouden wellicht spoediger dan uit de eigenlijke constructie kunnen zien, of hunne jonge hulpkrachten de opgegeven vraag goed begrepen hadden, en menig misverstand, dat dikwijls tusschen bureau en werkplaats ontstaat, zou door een dergelijke schets voorkomen kunnen worden.

Van een „tijdverlies", dat door de vervaardiging van perspectivische schetsen, ontstaat, kan dus geen sprake zijn, wel echter van een „winnen van tijd".

Hiermede ben ik aan het einde mijner mededeelingen over het schetsen in perspectief. Mijne wensch, dat de vakgenooten en inzonderheid die van onzen bond er iets uit gepat kunnen hebben, moge vervuld worden.

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz. PAUL J. DE JONGH, Secr., Joh. B. LAMBEEK Jz., H. WALENKAMP, JAC. P. WORMSER, Jos. Th. J. CUYPERS, A. VAN BAALEN, Leden.

VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN en C. W. NIJHOFF.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS, HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD BETREFFEND TE ZENDEN AAN DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120 TE AMSTERDAM, :: :: :: :: :: :: :: :: :: :: IDEM VOOR HET PLAATWERK „DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Joh. B. LAMBEEK Jz., RINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e SECRETARIS VAN HET BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen. — Bericht. — Tentoonstellingen — Congressen. — Een oud »privaat-gedicht. — Open prijsvragen. — Nieuwe uitgaven. — Berichten. — Vacante betrekkingen. — Het mengen van aardverven. — Middelen tegen stof op verkeerswegen. — Conserveeren van hout in speciale gevallen. — Over het onbrandbaar maken van hout. — Lokaalspoorweg van Stads-kanaal naar Haren aan de Eems. — Gom-industrie.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

De 1193e gewone vergadering zal gehouden worden Woensdag 19 April a.s., 's avonds 8 ure, in het Genootschapslokaal „Parkzicht".

AGENDA:

A. Notulen en ingekomen stukken.
B. Lezing van den heer Jon. Ingenohl over het onderwerp „Kunst en Samenleving".

De 1e Secretaris, VAN HYLCKAMA.

N.B. Leden, die het orgaan niet op tijd, d. i. uiterlijk Zaterdagavond ontvangen, gelieven hiervan kennis te geven aan den 1n Secretaris.

BERICHT.

Alle stukken en correspondentie, de redactie betreffende, moeten uitsluitend worden gericht aan den Secretaris der Redactie, den heer Paul J. de Jongh, Reguliersgracht 120. Wanneer opname in het eerstvolgend nummer gewenscht wordt, kunnen die stukken uiterlijk Donderdagmiddag 3 uur aan genoemd adres worden ingewacht.

DE REDACTIE.

TENTOONSTELLINGEN.

ELECTRO-TECHNISCHE TENTOONSTELLING.

Voor de uitvoering van het plan tot het houden eener tentoonstelling van nationale electro-technische industrie in het gebouw voor toegepaste Natuurkunde en Electro-techniek te Delft, heeft zich een regelings-commissie gevormd, waarvan professor J. A. Snijders wel het eere-voorzitterschap heeft willen aanvaarden.

In afwijking van het oorspronkelijke plan is besloten de tentoonstelling te doen plaats hebben bij gelegenheid van eene vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs in het laatst van September a.s.

Met uitzondering van onbeduidende onderdeelen zal uitsluitend Nederlandsch fabrikaat worden toegelaten.

Electrische stroomen met spanningen tot 220 volt zullen, voor zoover de bestaande inrichtingen het toelaten, gratis verkrijgbaar zijn.

De commissie hoopt, dat deze tentoonstelling de volle sympathie van H.H. fabrikanten mag verwerven en dezen door hunne inzendingen zooveel mogelijk zullen bijdragen tot het bevorderen van de belangen der nationale industrie en het electro-technisch onderwijs.

De regelings-commissie bestaat uit de heeren: L. H. N. Dufour te Utrecht, voorzitter; G. J. van Swaay te Delft, C. L. van der Bilt te Den Haag en J. M. G. Scheffer, secretaris, te Hof van Delft. H b l.

NIJVERHEID-TENTOONSTELLING IN 1906.

Naar de „l.w. Crt." verneemt, bestaat er veel kans, dat in het volgende jaar te Leeuwarden wederom eene tentoonstelling zal worden gehouden op vrij uitgebreide schaal, en wel naar aanleiding van het vijfjarig bestaan der vereeniging „Nijverheid" met medewerking der Vereeniging tot bevordering van Nijverheid, Landbouw, Veeteelt en Tuinbouw (het vroegere uitvoerend comité der tentoonstelling van 1896) en van de Vereeniging tot Bevordering van Vreemdelingenverkeer.

Door de besturen der vereenigingen worden onderhandelingen gevoerd om tot samenwerking te geraken en indien dit gelukt, zal met vereenigde krachten iets goeds tot stand kunnen komen. Stand.

CONGRESSEN.

OUDHEIDKUNDIG CONGRES.

Het Oudheidkundig Congres te Athene is geopend met een plechtigheid in het Parthenon, waarbij de koninklijke familie tegenwoordig was en de kroonprins de openingsrede hield; hij werd gevolgd door vele andere sprekers, die den roem van het Hellenisme verkondigden.

's Avonds was de Akropolis verlicht.

Vertegenwoordigers voor de Koninklijke Akademie van Wetenschappen zijn de hoogleeraren Kuiper en Boissevain.

GEZONDHEIDSCONGRES.

Het laatste nummer van het Tijdschrift voor Sociale Hygiëne geeft nadere inlichtingen omtrent het congres dat op 8 en 9 September a.s. in Den Haag zal gehouden worden. Als prae-adviseurs over de vraag: op welke wijze kan op het standpunt der Woningwet de bouw van arbeiderswoningen worden bevorderd? zijn uitgenoodigd de heeren

mr. M. J. Pijnappel te Amsterdam, J. H. Faber, woninginspecteur te Zwolle en mr. A. van Gijn, secretaris van het College van Bijstand voor de Woningwet, te 's Gravenhage.

Voor het uitbrengen van praeadvies over het medisch toezicht op de scholen zijn uitgenoodigd de heeren dr. J. Th. Mouton, wethouder van onderwijs te 's Gravenhage en de arts G. Oosterbaan, inspecteur van de Volksgezondheid te Zwolle.

De noodzakelijkheid van de totstandkoming van een codex alimentarius zal door prof. Wijsman te Leiden worden behandeld. H b'.

EEN OUD »PRIVAET-GEDICHT«, OP NIEUW OP TE . . DRAGEN AAN DEN INGENIEUR-ARCHITECT . . . . . J. E. VAN DER PEK. . . . . .

Naar luid van sommige berichten moet bij het afbreken van een oud deftig heerenhuis uit den Renaissance-tijd in een der van »licht en locht« rijk voorziene privaten van onder een dikke laag pleister een zware zandsteenen muurplaat voor den dag zijn gekomen, bebeiteld met het volgende opschrift:

'T WAER ALDER MENSCHEN WENSCH
DAT ELCK EEN MENSCH
WAER IN 'T BEZIT
VAN EEN PRIVAET ZOO RUIM ALS DIT,
WAER FRISSCHE LOCHT
KOMT VRIJLIJCK IN
EN LICHT.

AL KNECHT ONS NOCH EEN OVERHEIT
DIE VOOR DEN BOUW ZELFS WETTEN SMEID
EN STEETS VERBETERINGH BELOOFT
OOCK..... IN PRIVAETEN,
ZIJ KOMT DAER NIET, ZIJ KOMT DAER NOOIT:
VOOR ALLEN.

WANT D'OVERHEIT UIT D'AERT DER ZAECK
IS SLECHTS AEN ENCKLEN TOT VERMAECK
AEN HEN, DIE BROKKEN, SCHROKKEN, GHOKKEN
MET PRIVAET-BEZIT
EN GELD.

VOOR 'T BREIDE VOLK DAT ZIT DAERONDER
IS GEEN REGEERINGH MEER EEN WONDER
VAN VOORZIENIGHHEID
VOOR ELCK.

HEEL 'T MENSCHDOM IS NIET EER GEBAET,
VOOR ELCK NIET EER EEN GOET PRIVAET
ALS BIJ 'T VERGAEN DER OVERHEIT,
PRIVAET-BEZIT NIET EN GELDIJT
NOCH GELD.

Men veronderstelt, dat de steen daar is geplaatst door den bouwmeester zonder medeweten van den oorspronkelijken bouwheer, en dat deze laatste bij 't ondekken ervan direct bevel heeft gegeven, dezelve te overpleisteren. De pleister toch, chemisch onderzocht, moet dateeren van dienzelfden tijd. Waarschijnlijk moet de bouwheer (een rijk koopman) bevreesd geweest zijn voor den »kwaeden« geest, welke het gedicht op zijne onderhoorigen zou kunnen uitwerken.

Thans moet zich eene (voorloopig geheime) commissie gevormd hebben, die den steen heeft aangekocht en hem wil vermaken aan den heer Van der Pek, die onlangs terecht openlijk zijne verontwaardiging te kennen gaf over het voorschrijven van bouwverordeningen tot in de kleinste bijzonderheden.

Of het toén ook reeds zoo was als nu? Waarschijnlijker is dat het gedicht afkomstig is van een profetisch aangelegd man.

A. VAN BAALEN.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Monument voor Dr. H. J. A. M. Schaepman. Inlevering 1 Mei 1905. Programma in No. 51, 1904, en aanvulling in No. 8, 1905.

Vaste brug over eene vaart; uitgeschreven door de Maatschj. t, b, d, Bouwkunst. Inlevering 22 Mei 1905. Programma in No. 12, 1905.

Ameublementen voor »Het Binnenhuis«. Inlevering 15 Mei 1905. Programma in No. 10, 1905.

Gouvernementsgebouw, Eereprijsvraag »A, et A.« Inlevering 1 Juni 1905. Programma en toelichting in Nos. 47, 49 en 50 1904.

Affiche Kunsttentoonstelling »A, et A.« Inlevering 1 Juni 1905. Programma en aanvulling in Nos. 3 en 6, 1905.

Boerderij-ontwerpen voor de Geon, Maatschij, van Landbouw en Nijverheid, Inlevering 1 Maart 1906. Programma in het volgend nummer.

NIEUWE UITGAVEN.

Willem Noorlander. Betimmeringen. Afl. 1.

Wed. J. Ahrend en Zn. 6 afl. per afl. f 4.—.

Verslagen omtrent 's rijks verzamelingen van geschiedenis en kunst.

Mart. Nijhoff, Den Haag. — f 1.50.

M. J. Koenen en A. J. M. Brogtrop. Aanschouwelijke meetkunde.

D. Mijs, Tiel — f 1.25.

Museum Mesdag. Catalogus der schilderijen, teekeningen, etsen en kunstvoorwerpen.

Mouton & Co., Den Haag. — f 0.60.

Brochures „Kunst voor het Volk". 2.

Steinlen. Vier opstellen naar het Fransch van Anatole France.

Joh. Müller, Amsterdam. — f 0.40.

Teekeningen van oude meesters der Vlaamsche School der 14e, 15e en 16e eeuw. 1e Serie, afl. 1.

H. Kleinmann & Co., Haarlem. Per afl. f 2.50.

Dr. J. Lorié. Beschrijving van eenige nieuwe grondboringen. — f 1.00.

BERICHTEN.

RIJKSVERZEKERINGSBANK.

De rijksbouwmeester, de heer Van Lockhorst, en de secretaris-generaal der rijksverz.-bank, de heer P. J. Kraaymaker, begaven zich in opdracht van de regeering op reis naar verschillende steden in Duitschland, België, Frankrijk en Engeland, tot het bezoeken van aldaargebouwen en andere inrichtingen met uitgebreid ambtenaarspersoneel en groote archieven, een en ander in verband met de aanstaande stichting van een gebouw voor de rijksverzekeringsbank. (Tel.)

HET VREDESPALEIS.

Wij lezen in »Het Vaderland«:

Het is thans zeker, dat de Vredesbrecht een plaats zal krijgen op Zorgvliet.

De laatste hindernis is genomen. »Duinoord« heeft het servituut, dat zij op Zorgvliet had, ingetrokken, zoodat nu niets meer den aankoop van het terrein en den bouw in den weg staat.

Er is nog ernstig over gedacht het Paleis op het Alexanderveld te plaatsen. Reeds was onderhandeld met den eigenaar van het groote huis in de Javastraat te 's-Gravenhage, tegenover de Alexanderstraat, met het resultaat, dat de Carnegiestichting de voorkeur van koop had gekregen voor f 300,000.

Maar nu de Mij. »Duinoord" voor een schikking gevonden is, vervallen alle andere plannen — zelfs die van Waalsdorp — en zal de Vredesbrecht verrijzen op het oude landgoed van wijlen de Grootheertogin van Saksen-Weimar.

Stellig een zeer gelukkige oplossing van de al te langdradige quaestie. (Hbl.)

HET DAMRAK-TERREIN.

Naar aanleiding van het bericht voorkomende in het »Handelsblad« van 17 Maart, waarin werd medegedeeld, dat de heer Leliman, toen hij eenigen tijd geleden voor een combinatie een plan ontwierp om op het voormalige Beursterrein een groot hotel te bouwen, niet heeft kunnen bevroeden dat reeds enkele maanden te voren voorloopige plannen in dien geest bij B. en W. waren ingekomen en wel van de firma Oppenheim en Van Till te 's Gravenhage, deelt de heer A. van Goethem, firma Van Goethem en Neuteboom, ons mede, dat door hem het eerste denkbeeld is geopperd op het voormalige Beursterrein een hotel-restaurant met winkelhuizen aan Damrak-zijde te bouwen.

Door tusschenkomst van den makelaar Z. Deenik is nl. aan B. en W. een voorloopig bod gedaan, onder zekere voorwaarden voor de terreinen van het oude Beursgebouw van f 600,000, met bedoeling, dat op de vrijkomende terreinen een hotel-café-restaurant met winkelhuizen aan Damrakzijde zou gebouwd worden, volgens daarbij aangegeven plannen van den architect Berlage. Op het voorloopig bod werd door B. en W. nog geen antwoord aan den makelaar Deenik gegeven.

TECHNISCH ONDERWIJS.

De staatscommissie voor de reorganisatie van het onderwijs, benoemde tot leden eener sub-commissie die haar van advies moet dienen omtrent eene wettelijke organisatie van het technisch onderwijs, de heeren: J. Dony, directeur der Koninklijke School voor nuttige en beeldende kunsten te 's-Hertogenbosch, P. Doorn, directeur der Ambachtsschool te Haarlem, dr. J. H. H. Hülsmann, directeur der openbare Handelsschool te Amsterdam, J. de Koning, civiel-ingenieur te Hilversum, A. D. T. W. Lichtenbelt, hoofd van den machinisten-cursus van de Academie van beeldende kunsten en technische wetenschappen te Rotterdam, C. W. Nijhof, directeur der kunstnijverheid-teekenschool Quellinus te Amsterdam en mevrouw Van Reenen, geboren Völter, mede-oprichtster der industrie- en huishoudschool te Alkmaar. (Tel.)

— B. en W. van Zeist hebben bij den Raad een voorstel ingediend tot het bouwen van een nieuw gemeentehuis aan de te Dorpsstraat, hoek Donkere laan. Tevens is aan den raad een crediet gevraagd van f 1000 tot het uitschrijven van een prijsvraag voor de meest doelmatige plannen. Tel.

VACANTE BETREKKINGEN.

WATERBOUWKUNDIG OPZICHTER, practisch bekend met het maken van kunstwerken, salaris f 80 à f 125 per maand naar bekwaamheid. Schriftelijke aanmelding voor 19 April bij den Voorzitter van het Polderbestuur van Walcheren te Middelburg.

WATERBOUWKUNDIG- OF BOUWKUNDIG OPZICHTER, tevens flink teekenaar aan de Staatsmijnen in Limburg. Bekend met uitbakening en karteering strekt tot aanbeveling. Schriftelijke aanbiedingen aan de Staatsmijnen in Limburg te Heerlen, met opgaaf leeftijd, afschriften van getuigschriften, verlangd salaris en uitvoerige beschrijving van levensloop.

GEMEENTE-ARCHITECT te Harderwijk tegen 1 Jan. 1906, aanvangsalaris f 1400,— met vier 3 jaarl. opklimmingen à f 100,— en verplichting tot het sluiten eener Verzekering voor Pensioen. Geen particulier werk verrichten. Stukken voor 1 Juli bij het Gemeentebestuur.

Zij, met wie persoonlijke kennismaking wordt verlangd, zullen nader worden opgeroepen.

ALGEMEEN OPZICHTER EN WATERBOUWKUNDIGE van het Waterschap van de Linge Uitwatering.

Gezegeld adres met stukken aan den Dijkgraaf te Deil vóór 1 Mei a.s. Salaris f 1200 's jaars.

Zij met wie persoonlijke kennismaking wordt gewenscht ontvangen hiervan bericht.

TECHNISCH GEDEELTE.

HET MENGEN VAN AARDVERVEN. (Slot)

Gele en bruine aardverven bereidt men op de volgende wijze. Het ijzeroxydhydraat vertoont steeds een hoog gele of geelbruine kleur. Hoe meer men 't met een zuiver witte stof bedekt, des te meer gaat het in Nanking-geel en geel over. Hiervan komen vele soorten voor ontstaande, als men oplossingen van zouten van het ijzeroxyde door een sterkere basis, kali, natron, ammoniak of hare koolzure verbindingen neerslaat, waarbij in 't algemeen eerst een zeer waterhoudende, bruingele neerslag optreedt, welke bij krachtiger verwarming steeds meer aan watergehalte verliest. Bij voortgezet koken van dezen neerslag van ijzeroxydhydraat in water, blijft eindelijk steeds van de drie bovengenoemde verbindingen die terug, welke het armste aan water is. De andere meer waterhoudende hydraten zijn ook moeilijk zonder waterverlies te drogen en leveren den donkerbruine lichamen op, met een schilferige breuk. Daar intusschen ook op andere plaatsen in de natuur bruingele verven voorkomen, die alle voor de uitvoering van verfwerk bruikbaar zijn, wordt ook de vrij omslachtige wijze van het winnen van ijzeroxydhydraat voor dit doel zeldzaam aangewend. Overigens wordt 't nog bij de oxydatie van ijzer gevormd, en als men uit ijzeroxydulzouten het oxydule als hydraat met alkali neerslaat, dan zet het zich, bij 't drogen aan de lucht, door het opnemen van zuurstof eveneens in ijzeroxyd-hydraat om.

IJzeroxyd-hydraat is het hoofdbestanddeel van alle gele tot bruingele nuancen van de okers, als goudoker, bronsoker enz., waaraan zij de gele kleur te danken hebben. Overigens bevatten zij echter ook een geringe hoeveelheid mangaan-oxydhydraat, dat meestal als begeleider van het ijzeroxyd-hydraat optreedt en dan de bruine tint verwekt.

Als deze okers, zooals dikwijls het geval is, in kalkachtig gebergte neergeslagen zijn, dan bevatten zij tevens koolzure kalk bijgemengd, en bezitten nu, tot olieverven verwerkt, minder dekkracht dan die okers, waarvan de drager van het kleurende ijzeroxyd-hydraat uit leem bestaat. De kalkachtige okers „lasseeren" eenigermate als olieverf — worden meestal doorschijnend — maar hebben echter als waterverven en kalk ook voor het drukken van behangselpapier, dezelfde waarde als de kleiboudende okers.

Het ijzeroxyd-hydraat verliest bij het gloeien al zijn water en gaat daardoor in een rood poeder over, dat hoemeer 't gegloeid wordt, des te donkerder optreedt, dit is: in het bruin en violet-bruin overgaat. Een gelijke omzetting ondergaan ook de bruine en geelbruine okers. Als zij een bewerking in den calcineer-oven hebben ondergaan, noemt men ze gebrande okers. Zij bezitten dan alle een roodbruine kleur van verschillende tinten, die natuurlijk deels uit de samenstelling der oker, deels ook uit het branden voortspruit. De kleur van de mangaanhoudende oker wordt door de omzetting van het mangaan-oxydhydraat bij het gloeien gewijzigd; zij kan hierbij zoowel water, als ook een deel van haar zuurstof verliezen. Voorts dienen deze gebrande okers ook bij de papiervervaardiging tot het kleuren van de papierstof. De grootste toepassing vinden zij echter bij de vervaardiging van behangselpapier.

De bruine okers zijn de donkerekleur of aan een grooter gehalte aan ijzeroxyd-hydraat, of ook aan een gehalte aan magaan-oxydhydraat verschuldigd, dat uit zich zelf reeds een donkerbruine kleur bezit. Van welke der beide oxyden de kleur afkomstig is, wordt men gemakkelijk gewaar, als men over het poeder in een glas sterk zoutzuur giet, waarbij dan een mangaan-oxydhoudende verf spoedig een doordringende reuk naar chloor ontwikkelt.

Ook de bruinokers worden soms gebrand en leveren dan nog donkerder verven op, bij een hooger mangaangehalte met een meer glanzend bruinrood. Als in de verf ijzeroxyd-hyraad de overhand heeft, gaat zij een weinig meer in het violetbruinrood over.

De zoogenaamde Engelsche ombers bezitten gewoonlijk nog donkerder nuancen dan de bruinokers, in 't algemeen vertoonen zij alle een tint in het zwart, vandaar de naam „omber" of „umbra" (schaduw). Naast de als kleurdrager aan te maken kalk- of leemsoorten zijn de kleurende hoofdbestanddeelen der umbra-soorten hoofdzakelijk ijzeroxyd-hydraat als zij geelachtig, mangaan-hydraat als zij zeer donker zijn en eindelijk de hydraten van het mangaanhyperoxyde, waarvan de kleur zwartbruin is. De in Duitschland voorkomende umbra-soorten zijn op die wijze

saamgesteld en ontwikkelen daarom alle meer of minder chloor, als men ze met zoutzuur begiet. Het branden der umbra's heeft in vlamovens plaats en deze worden op die wijze zoowel poedervormig, als ook geslibd en gedroogd tot bepaalde nuancen gegloeid.

Overigens hebben de umbra's door handelaars en fabrikanten, overeenkomstig de verschillende tinten ervan nog de namen: „zeebruin", „Italiaansche umbra" enz. enz. verkregen.

Vitrioololer of mijnoker verkrijgt men op de volgende wijze: Allereerst ontstaat bij de bereiding van het ijzervitriool uit zwavelkiesen, dikwijls in de loogbakken of in de gradeer-toestellen tot verdichting van zwakkere loogen, een helgeel zout of neerslag. Voorts worden uit het mijnwater, dat zich in de zwavelkiesgroeven en in oude mijnputten verzamelt, grootere hoeveelheden van deze neerslagen afgescheiden, die op geeloker gelijken. Op zich zelve zijn deze okers natuurlijk niet tot verven te verwerken, omdat zij geen dekkracht bezitten. Haar werkelijk kenmerk is voorts de omstandigheid, dat zij niet alleen uit ijzeroxydhydraat bestaan, maar behalve circa 15 % water, nog 16 % zwavelzuur bevatten. Door deze eigenaardigheid verliezen zij, bij het calcineeringsproces, nagenoeg 1/3 deel van haar gewicht. Als deze okers langen tijd op de formatie-plaatsen blijven liggen, worden ze bijna bruinzwart als Terra de Sienna (Italiaansche aarde). Daar deze veel een gelijke samenstelling als mijnoker aanwijst, zoo schijnt het vermoeden gerechtvaardigd, dat de Terra de Sienna (terrasiene) slechts een dichtere soort mijnoker is, die door het besproken langer plaatselijk verblijf is ontstaan.

J. L. TERNEDEN.

MIDDELEN TEGEN STOF OP VERKEERSWEGEN. (OLIE, TEER EN WESTRUMIET.)

Stof van straat- en landwegen is een van de lastigste plagen voor de stad- en landbevolking. Warmte, koude en regen voor voetgangers is lang niet zoo hinderlijk als de begeleidende stofwolken. Hierdoor ontstaat, vooral in steden, nog het gevaar van ziekte-aandoeningen door het opwervelend stof, dat het oog blind maakt en mond en neus binnendringt. Pasteur en anderen hebben op de gevaren van het inademen van dit stof gewezen. Door het meer en meer optreden van automobielen is de zaak veel verergerd, zijn de nadeelen zeer gestegen. Hout- en steenplaveisel kunnen alleen groote steden aanleggen, dorps- en landwegen moeten zich hoogstens met wat macadam behelpen. Algemeen geldt als tegenmiddel, in steden, het besproeien met water. Voor enkele uren wordt 't stof vastgelegd, de straten dan met slijk bedekt, dat na droging opnieuw besprenkeld moet worden.

Voor eenige jaren werd in Californië een middel in toepassing gebracht, dat het stuiven volkomen ophief. In plaats van water, werd daartoe ruwe aardolie gebezigd. Over deze olielaag werd, ter hoogte van een halve centimeter, een zandbed uitgestrooid en met straatwalsen vastgedrukt, waardoor de straten, blijkens de ervaring gedurende een rij van jaren, tegen vluchtig stof werden gevrijwaard. Deze methode zou dus ook voor Europa aanbevelenswaardig zijn, als de aankoopsprijs van de ruwe aardolie niet zoo hoog was. In Californië kost de ton aardolie ongeveer f 9.—, hier kost zij tienmaal meer en voor één kilometer straat zijn 20 tot 30 tonnen noodig.

Hierdoor kwam de te Monte Carlo gevestigde Zwitsersche arts Dr. Guglielminetti op het idee, in plaats van aardolie, gewone steenkolenteer te bezigen. Met groote toewijding stelde hij allereerst proeven in, op verschillende wegen van de Riviera, dus daar, waar het lastige automobielverkeer het sterkste is. Het stratenstof werd door deze, met bliksemsnelheid voortsuisende equipages als ondoorzichtige wolken opgewerveld en veroorzaakte, onbekommerd, allerlei onheilen. Automobielen, rijtuigen, voetgangers werden elkander eerst gewaar, als aan uitwijken niet meer te denken viel. Tuinen, bloembedden en wandelaars werden door deze stoflawinen in een eentonig grauw gehuld en de bewoners der huizen aan deze paradijs-achtige wegen moesten deuren en vensters hermetisch gesloten houden.

In dit zelfde faveur deelden ook de wegen tusschen Parijs en Fontainebleau, zoodat de huurprijzen van villa's en woningen in de laatste jaren aanzienlijk daalden.

Door de onderzoekingen van Dr. Guglielminetti was dus een middel gevonden, dat het volkomen opheffen van dezen ondragelijken toestand mogelijk maakte. De in enkele straten van Monte Carlo uitgevoerde teer-bedekking had gedurende 10 maanden, zonder verdere hernieuwing aan het doel beantwoord. Terwijl in aangrenzende straten, bij droog weer zich stofwolken vertoonden, bleven de geteerde wegen stofvrij. Dit gunstig resultaat gaf aanleiding, dat het Stedelijk Bestuur van Nizza de beroemde „Promenade des Anglais" en eenige andere verkeerswegen liet teren. De daar ter stede opgetreden „Stofliga" heeft, tot dit doel reeds 20.000 francs uit vrijwillige bijdragen bijeengebracht.

De Fransche Regeering liet dit middel, in den loop van den verschenen zomer, op de verkeerrijke straten, langs de geheele Riviera tusschen Cannes en Mentone eveneens toepassen en heeft, bij wijze van onderzoek, in één Departement alleen 20 K.M. straten op die manier behandeld. In Fontainebleau en Melun, waar op de straten dagelijks tijks gemiddeld 200 auto's verkeeren, is door het teeren 't stuiven opgeheven; de kosten waren zoo gering, dat zij, door besparing aan besproeien, reinigen en slijtage, reeds binnen 6 maanden waren gedekt.

Ook ten onzent zal men zich dus wel met deze zaak bezighouden. De handelwijze is zeer eenvoudig en eischt slechts goed aangelegde straatwegen, met zoo hard mogelijke bedding en een glad oppervlak. Als 't eenige dagen niet heeft geregend, zoodat de straatbodem tot eenige centimeters diepte geen vocht bevat, wordt het straatvlak door besproeien, afkrassen en vegen van stof en vuil gereinigd en moet weer een of twee dagen drogen. Dan wordt tot c.a. 60° C. verhitte steenkolenteer met schrapijzers tot 1 à 2 millimeter dikte opgedragen. Eenige uren later wordt de geteerde straat met een laagje droog zand bestrooid, en dit zoo mogelijk licht ingewalst. Bij droog, zonnig weer kan de straat reeds des avonds van denzelfden dag voor het verkeer opengesteld worden, in het andere geval moet zij nog een tweeden dag blijven drogen.

Al naar de grootte van het verkeer weerstaat de teerlaag een tijdsduur van 6 tot 12 maanden. Per vierk. Meter straatweg is 1 K.G. teer toereikend, de kosten van het teeren voor een 5 M. breede landstraat komen met inbegrip van arbeidsloon op f 180 tot f 210 per K.M. te staan. Eindelijk heeft deze methode ook weer een schaduwzijde. Allereerst zijn daartoe slechts horizontale straten geschikt; bij eenige stijging wordt het geteerde oppervlak te glad voor de paarden. Voor het aanbrengen eener goede deklaag wordt dan een week en nog 1 of 2 dagen droog weer gevorderd; al te lang blijft dus de weg voor het verkeer afgesperd.

Daarom stelde Dr. Guglielminetti, in opdracht van de Fransche Regeering, onderzoekingen in met een andere vloeistof, die door den Hollandschen ingenieur Westrum voor de eerste maal voor straatbesproeiing werd aangewend en naar hem Westrumiet wordt genoemd. (*) Het gelukte n.l. teer of minerale olie met ammoniak en andere toezettingen in water oplosbaar te maken. Westrum verdunde deze oplossing met 90 % water en begoot daarmee

de straten, zonder eenige voorbereiding, op dezelfde wijze als bij de gewone waterbesproeiing. Het gevolg was zoo uitermate gunstig, dat de bestuurders van verschillende groote auto-wedrennen in Engeland Westrumiet aanwenden, voor het stofvrijmaken der wegen. Sedert dien hebben ook de proefnemingen van Dr. Guglielminetti op de wegen tusschen Nizza en Monaco even bevredigende uitkomsten opgeleverd, zoodat Westrumiet wel den voorrang boven teer bezit.

De behandeling is als volgt: Het water wordt in de gebruikelijke sproeiwagens met 10 % Westrumiet vermengd; het vertoont dan een chocolade-kleur, is reukloos en droogt bij het besprenkelen spoedig op. Met deze vloeistof is de straat, bij welk weer ook en zonder het verkeer te onderbreken, tweemaal binnen acht dagen rijkelijk te begieten, dan is het straatstof voor meerdere weken vastgelegd. Later is het voldoende de straat, al naar het weer en het verkeer, eens of tweemaal per maand met een 2 tot 5 % houdende oplossing te besproeien. De kosten zouden bij een 5 M. breede straat en over één K.M. lengte f 300 à f 350 per jaar vorderen.

De tijd, sedert de eerste onderzoekingen met dit middel ingesteld, is nog te kort, om afdoende besluiten te kunnen trekken, aan welk der beide middelen, teer of Westrumiet, uit verschillende oogpunten de voorkeur te verleenen is.

Mülheim a.d. Ruhr, Febr. 1905.

J. L. TERNEDEN.

(*) In enkele Duitsche geschriften wordt de Duitsche scheikundige Boleg de uitvinder genoemd. Nu, dat weten wij: Coster te Haarlem is een sage, de Leidsche flesch heet: Kleistsche Flasche, enz.

CONSERVEEREN VAN HOUT IN SPECIALE GEVALLEN, door H.

Voor waterdichte buizen.

Deze buizen onderscheiden zich van alle andere buizen daardoor, dat de wand niet uit één stuk bestaat, maar als bij een ton uit verschillende deelen is samengesteld, welke door omwikkeling met ijzerdraad worden vastgehouden.

Ter bescherming tegen bederf worden de staven of delen, waaruit de buis bestaat, aan verschillende doorweekingen onderworpen.

In de eerste plaats wordt door middel van sterke drukking een hoeveelheid kiezelzuur in het hout gedreven. Vervolgens wordt het verzadigd met een zwakke oplossing van chloorcalcium en daarna laat men het drogen.

Het onoplosbaar geworden kiezelzuur blijft in het hout achter en verhindert elke ontwikkeling van voor het hout schadelijk vegetatie.

Eer echter met de behandeling een begin gemaakt wordt, wordt het hout gestoomd en daardoor krijgen de poriën meerdere geschiktheid tot het opnemen van de genoemde conserveerende stoffen.

Vervolgens wordt de buis in elkander gezet en van binnen bestreken met een laagje colophonium, waarin een weinig lijnolie en vernis is gemengd.

De buitenzijde van de buis met de ijzerdraad-omhulling wordt bedekt met een laag hete asphalt of een dergelijke stof, welke aan hetzelfde doel beantwoordt en bestrooid met heet, zuiver gewasschen zand.

Een zeer waterdichte massa voor de buitenbedekking krijgt men ook nog door een mengsel van colophonium, steenkolen-asphalt en fijn gezeefde houtasch.

Verder kan men door elkander smelten:

10 deelen colophonium, Amerikaansch,
2 deelen bruine schellak,
1 deel lijnolievernis,
3 deelen vogellijm.

Dit mengsel moet goed door elkaar geroerd worden en daarna bestrijkt men de buis er zorgvuldig mee. De massa droogt spoedig en is zeer duurzaam.

Tegen invloed van lucht en vocht.

Het conserveeren van hout tegen den verwoestenden invloed van het weer is een zaak van het hoogste belang. Men kan zijn doel op de volgende wijze bereiken:

Nadat het hout van alle schors en bast is ontdaan, wordt het bestreken met een kokendheete oplossing van 12 lood verweerde soda op 1 liter gedestilleerd of regenwater en

Vervolgens neemt men een kokendheete oplossing van 5 minuten later wordt deze behandeling nog eens herhaald. 8 lood dubbel chroomzure kali (zeer fijn poeder), 17 lood gebrande aluin (zeer fijn poeder) op 1 liter gedestilleerd of regenwater, en bestrijkt hiermede het hout eveneens tweemaal met een tusschenpoos van 7 minuten.

Ten slotte bestrijkt men het hout met een kokendheete oplossing van 1/10 liter natronwaterglas op 1 liter regenwater ook tweemaal met een tusschenpoos van 3 à 4 minuten.

Wanneer het hout daarna gedroogd is, is het voor nadeelige inwerking vrij goed beschermd.

Het doel van de bovenbeschreven behandeling is het volgende:

De aangewende soda-oplossing werkt op de stoffen, welke zich in het hout bevinden, als looistof, hars, enz. oplossend, en tevens verwarmend, waardoor de poriën van het hout zich verwijden en de volgende oplossingen beter in het binnenste van het hout kunnen doordringen.

De dubbel chroomzure kali is voor insecten en zwammen, welke zich zouden willen vestigen, vergiftig en houdt ze dus terug.

Dubbel chroomzure kali en kali-aluin vormen een neerslag van chroomzure aluin-aarde of klei-aarde, waardoor de poriën van het hout verdicht worden.

Natronwaterglas werkt evenzoo samentrekkend op de poriën van het hout en vormt met de andere zouten een silicaat, waardoor de poriën van het hout nog meer verdicht worden.

De dubbel chroomzure kali en het waterglas werken versteenend op de houtvezels.

Deze behandeling is in hoofdzaak geschikt voor spoordwarsliggers, telegraafpalen, hout voor hekwerk en kappen.

Ook vroeger werd reeds met succes gebruik gemaakt van natronwaterglas voor houten wanden, deklatten, enz. De eerste behandeling diende alleen om de hout-poriën wat zachter te maken en bij de tweede behandeling werden allerlei kleurstoffen bijgemengd.

Wordt het goed en bij droog weer uitgevoerd, dan is het hout tegen vocht en ook tegen vuur voldoende gedekt.

Verder verdienen nog aanbeveling eenige vernissen, welke uit harsolie worden gemaakt en die voor de conserveering van het hout uitstekende diensten bewijzen. Bij de eerste behandeling gebruikt men dan vernis zonder verfstof, om niet te veel daarvan te moeten gebruiken.

Een gewoon vernis voor hout krijgt men op de volgende wijze. Men smelt op een zacht vuur in een gegoten ijzeren ketel of pan:

100 deelen licht Amerikaansch hars,

en voegt bij de koud geworden, maar nog half vloeibare massa

200 deelen terpentijnolie of pinoline

en filtreert daarna het gekleurde vernis door een doek. Dit vernis geeft een fraaien glans en droogt zeer snel.

Een fijner vernis voor hout krijgt men, door in een gegoten ijzeren ketel of pot te smelten:

20 deelen licht Amerikaansch colophonium,
2 deelen sandaraca,
2 deelen copal,
2 deelen dikke terpentijn,

en lost dit op in

20 deelen pinoline en

20 deelen alkohol (40 procent)
en filtreert daarna door een doek of katoenpluis.

Dit vernis wordt zeer hard en heeft een fraaien glans.

Goed vernis tegen het rotten van hout.

Men smelt in een gegoten ijzeren ketel of pot 30 deelen licht Amerikaansch colophonium, en voegt daarbij 2 deelen kalkhydraat en 1 deel gemalen curcuma-wortel. Daarna giet men de massa uit op een steenen plaat en na afkoeling maakt men het tot poeder.

Vervolgens lost men dit poeder op in
10 deelen pinoline,
5 deelen levertraan,
5 deelen terpentijnolie,
5 deelen kaoetsjoek-oplossing,
en voegt er dan nog bij
10 deelen bijtende natronloog.

Men mengt dit goed dooreen en filtreert het door een metaalzeef. Voor het gebruik moet men de massa goed schudden.

De loog maakt het binnendringen van het vernis in de poriën van het hout gemakkelijk; de kalk zet zich in de poriën vast en maakt het hout dichter.

Ten slotte moeten we nog noemen de bedekking met ruwe kreosoot-olie en ingedampte steenkoolteer. Men gaat daarbij op de volgende wijze te werk:

Eerst wordt de ruwe kreosoot-olie, een weinig verwarmd, op het droge hout gebracht. Is het hout weer droog, dan bestrijkt men het met een warm vernis, bestaande uit
5 deelen gesmolten Amerikaansche colophonium en
10 deelen ruwe kreosoot-olie.

Het bestrijken met ingedampte koolteer geschiedt ook eerst warm, om het hout te doorweeken. Is dit afgeloopen, dan brengt men tweemaal een laag vernis op het hout, bestaande uit:
10 deelen Amerikaansche colophonium,
20 deelen afgedampte steenkoolteer en
10 deelen pinoline.

OVER HET ONBRANDBAAR MAKEN VAN HOUT, door H.

Een der meest gevaarlijke eigenschappen van het hout is die brandbaarheid. We zien, hooren of lezen daarvan dagelijks de treurige gevolgen, en het kan dus geen verwondering baren, dat tal van proeven genomen zijn, om het bouwhout deze gevaarlijke eigenschap te ontnemen of tenminste tot zekere grenzen terug te brengen.

Deze proeven staan in nauw verband met de verschillende methoden van conserveering tegen andere schadelijke en verderfelijke invloeden.

Het is vrij natuurlijk, dat men beproefd heeft, twee vliegen in één klap te slaan en dat men dus door een zekere behandeling van het hout heeft trachten te bereiken een grooter weerstandsvermogen tegen de invloeden van vocht en parasieten en tegelijk tegen die van het vuur.

Vooral heeft men getracht op het voetspoor van Payne door metaliseeren van het hout, het dubbele doel te bereiken. Jammer maar, dat de schoone theorie slechts theorie is gebleven en dat men niet kan wijzen op praktische resultaten van ingrijpend belang.

Het principe dezer methode bestond daarin, dat men na elkander twee minerale stoffen in het hout bracht, die in het hout een onoplosbaren neerslag vormden, waardoor het dus versteenen moest. We hebben echter in een vorig artikel over conserveeren van het hout reeds opgemerkt, dat men geen succes met deze behandeling heeft gehad.

Er zijn echter nog andere proeven genomen, welke het onbrandbaar maken van het hout ten doel hadden. Deze bestaan daarin, dat men het hout bedekt met een laag van een zekere stof, waardoor het vuurvatten verhinderd moet worden.

Hiervoor wordt b.v. aanbevolen een bedekking met waterglas, waardoor het hout een steenachtige oppervlakte krijgt en de ontbrandbaarheid wordt verminderd. Wordt de verhitting van het met waterglas behandelde hout zoo ver gedreven, dat de brandbare gassen der droge destillatie de opgebrachte laag doorbreken, dan is het natuurlijk met de verdere beschutting afgeloopen.

Men heeft nog andere dekstoffen aanbevolen, welke chloorcalcium bevatten. Eén daarvan bestaat uit chloorcalcium en kalkbrij. De werking van het chloorcalcium komt voor een groot deel hierop neer, dat dit zout door zijn hygroscopische geaardheid het hout vochtig houdt, (zonder echter rotting te bevorderen) en dat daardoor weer de ontbrandbaarheid wordt verminderd.

De werking van het chloorcalcium gaat echter nog verder, wat men het best kan waarnemen bij het aan vuur blootstellen van met dit zout geconserveerd papier. Het zout smelt reeds bij een tamelijk lage temperatuur en het omhult de sterk verhitte organische deelen zoo goed, dat de brandbare gassen geruimen tijd niet door kunnen dringen.

De bescherming, welke zulk een bedekking dus verleent, is werkelijk van veel belang, maar de grens is spoedig bereikt. De ontbrandbaarheid wordt er voor eenigen tijd door verminderd, maar de brandbaarheid van het hout wordt er in geen geval geheel door opgeheven, en dat is het juist wat men zoo gaarne wil bereiken, doch wat tot heden toe nog niet is mogen gelukken.

Ook door de behandeling met een borax-oplossing wordt de ontbrandbaarheid van het hout sterk verminderd. De werking berust ook hierbij op omhulling.

LOKAALSPOORWEG VAN STADS-KANAAL NAAR HAREN AAN DE EEMS.

Sedert geruimen tijd is men even over de grenzen bezig een spoorweg tot stand te brengen van Haren aan de Eems naar Ter-Apel.

Eene circulaire, in de Duitsche taal verspreid met het doel kapitaal voor deze onderneming te verkrijgen, bevat omtrent deze spoorwegverbinding het volgende:

»Een spoorweg van het station Haren aan de Eems naar Ter-Apel in Nederland, reeds sedert jaren op touw gezet, is echter tot nu toe nog niet uitgevoerd geworden. Lang rekende men er op, dat de kreits Meppen den bouw ter hand zou nemen, zoodra de baan naar Haselünne gereed zou zijn. Onlangs echter heeft de kreitsdag een betrekkelijk verzoek afgewezen, hoezeer hij ook eene welwillende houding tegenover het project aannam en den belanghebbenden aangeraden zelf de handen aan den ploeg te slaan.

»Daarom heeft de gemeenteraad van Haren een comité gekozen, om de zaak der spoorverbinding te bevorderen; ook in Rütenbrock en Ter-Apel hebben zich dergelijke comité's gevormd. Deze hebben na gemeenschappelijk overleg erkend, dat de onderneming wel rendabel zou zijn, en besloten daarom tot de vorming van eene maatschappij voor den bouw van den spoorweg.

»Deze is gedacht als een spoorweg met normale spoorwijdte (1.435) en secundair bedrijf. Hij zal loopen van het station Haren aan de Eems over Emmeln, Haren, Altharen Dankern, Altenberg, Lindloh, Rütenbrock naar Ter-Apel, daar zal hij aan den paardentramweg naar Stads-Kanaal; die dan het bedrijf met stoom zal invoeren, alsook aan twee nieuwe lijnen, welker bouw reeds is vastgesteld, worden aangesloten.

»De kosten van deze baan werden door den spoorweg-ingenieur Stemmler in 1897 begroot op f 12.000 à f 12.600 per K.M., alzoo bij eene leagte van 21 K.M. op rond

f 265.000. Doch hebben wij het raadzaam geacht, omdat intusschen de prijzen overal zijn gestegen, ons te houden aan een noodwendig aandeelen-kapitaal van f 300.000.

»De exploitatiekosten zijn door denzelfden ingenieur begroot op f 690 per KM. Om dezelfde redenen hebben wij ook de exploitatie-kosten hooger geraamd, namelijk op f 900 en daarbij telkens f 300 gevoegd voor een vernieuwings- en reservefonds; dientengevolge zouden die kosten 21 × f 1200 = f 25.200 beloopen.

»Het is ons streven geweest, de inkomsten der baan niet te hoog te ramen, om te voorkomen, dat wij en anderen later bedrogen uitkomen, en hebben die geschat op f 36.000. Daarbij kan men er op rekenen, dat die van jaar tot jaar zullen stijgen. Wat het personenverkeer betreft, zoo zijn in het jaar 1903—'04 op het station Haren aan de Eems 31693 spoorkaartjes uitgegeven; dit aantal is sedert 12 jaar ongeveer ieder jaar met 1000 toegenomen; eene verdere stijging is te verwachten als onze buren gemakkelijker op de Staatsbaan kunnen komen. Voor het goederenverkeer komt hoofdzakelijk het verbruik aan kunstmest in beschouwing, dat in Rütenbroek en omstreken gaandeweg grooter wordt. Nog meer kunstmest wordt in Ter-Apel en omstreken gebruikt; daar wordt hij tot nu toe steeds over Ihrhove—Nieuwe Schans betrokken, alzoo langs eenen beduidenden omweg. Daarbij moet men in aanmerking nemen, dat bij Ter-Apel nog vele gronden liggen, die ontgonnen zullen worden en dan bemesting met kunstmest zullen vragen.

»De inkomsten kunnen alzoo geschat worden op	f 36000
»De exploitatiekosten met reserven kunnen gesteld worden op	- 25200
»Blijft alzoo voor rente van een aanlegkapitaal van f 300.000 over d. i. 3½ %	f 10800

»Dienovereenkomstig gelooven wij met een gerust geweten onzen medeburgers de deelname aan deze onderneming te durven aanbevelen.«

In de circulaire wordt opgemerkt, dat de weg over Ihrhove-Nieuweschans een groote omweg is voor den kunstmest, die in Ter Apel wordt gebruikt. Inderdaad is dit nog het geval met den kunstmest, die te Stads-Kanaal en aangrenzende monden uit Duitschland wordt betrokken. Dit kan blijken uit het volgende:

De afstand van Kellerberg (Haren) tot Ihrhove is 45 K.M., van Ihrhove tot Nieuwe-Schans 18.4 K.M., van Nieuwe-Schans tot Winschoten 12 K.M., en van Winschoten tot Stadskanaal met den stoomtram Oldambt-Pekela 17 K.M., dus samen 92.4 K.M.

Was de spoorwegverbinding Haren-Ter-Apel gereed en de Noord-Ooster-Lokaalspoorweg doorgetrokken tot Ter-Apel en daar aangesloten aan de eerstgenoemde verbinding, dan zou die weg worden teruggebracht tot 38 K.M., dus een verschil van 54.4 K.M.

Het geheele traject van Stads-Kanaal naar Stassfurt, van welke plaats de kali-zouten worden betrokken, bestaat uit de volgende deelen:

Stads-Kanaal over Winschten en Ihrhove naar Haren (Kellerberg)	92.4 K.M.
Haren (Kellerberg)—Rheine	81.6 »
Rheine—Löhne	94.5 »
Löhne—Grauhof	140.1 »
Grauhof—Aschersleben	86.3 »
Aschersleben—Güsten	11.9 »
Güsten—Stassfurt	6.5 »
	522.3 K.M.

Op het geheele traject van 522.3 K.M. lengte kan eene verkorting worden verkregen van 54.4 K.M. dus ruim 10 % en dat is zeer belangrijk

Het lag dus voor de hand, dat de landbouwvereenigingen in de Groninger en Drentsche veenkoloniën, toen men over de grenzen zich beijverde voor de totstandkoming van een lokaalspoorweg van Kellerberg naar Ter-Apel, hun oog al spoedig hadden gevestigd op de gelegenheid, die zich aanbood, om Stads-Kanaal langs een meer directen weg met Kellerberg te verbinden. Daarom moest de Noord-Ooster Lokaalspoorweg worden doorgetrokken tot Ter-Apel en daar in verbinding worden gebracht met de lijn Ter-Apel-Kellerberg.

Er kan niet genoeg op worden gewezen, dat het van het grootste belang is, dat de spoorweg, die Kellerberg met Ter-Apel zal verbinden, dezelfde zoogenaamde normale spoorwijdte heeft als het Duitsche spoorwegnet, en dit van de overige landen van Europa, behalve Rusland, want alleen dan kunnen de waggons beladen met kunstmest doorloopen van de plaats van herkomst naar Stads-Kanaal. Het overladen der kunstmeststoffen van uit die waggons in waggons van een spoorweg met geringer spoorwijdte kost veel tijd en geld.

Ook voor den aanvoer van steenkolen uit het Rhurdistrict naar de vele fabrieken in de veenkoloniën was het gewenscht, dat er een directe spoorverbinding met normale spoorwijdte bestond van af het station Stads-Kanaal van den Noord-Oosterspoorweg, via Ter-Apel naar Kellerberg.

In de laatste jaren worden er veel eetaardappelen uitgevoerd naar Duitschland. Ook voor den uitvoer was die spoorweg van belang.

Dit alles te zamen genomen deed de landbouwvereenigingen besluiten pogingen in het werk te stellen te stellen bij de Duitsche spoorwegautoriteiten en regeeringspersonen voor het verkrijgen van een lokaalspoorweg van Kellerberg naar Ter-Apel.

Een dergelijke lokaalspoorweg zal echter veel kosten, niet omdat de grond er duurder is dan in de veenkoloniën, maar wegens den bouw van eene nieuwe brug over de Eems, eene brug waaraan zeker de hoogste eischen zullen worden gesteld, als gelegen over het Dortmund-Eemskanaal, dienende voor den afvoer van kolen uit het Ruhr-district naar Emden.

Daarbij zal men wel niet kunnen ontgaan eene brug over het Süd-Nordkanaal en eene over het kanaal van Ter-Apel naar Haren.

Te hopen is het echter voor de Groninger en Drentsche Veenkoloniën, dat deze hinderpalen de tot standkoming van den lokaalspoorweg Stads-kanaal-Haren niet in den weg zullen staan.

De richting van dezen spoorweg zou als volgt kunnen worden genomen.

Uitgaande van het station Stads-Kanaal van den Noord-Ooster Lokaalspoorweg, wordt de baan gelegd evenwijdig aan het Stads-kanaal, doch op grooteren afstand dan de baan van den Noord-Ooster Lokaalspoorweg zoover zij reeds ligt of zooals zij is geprojecteerd, omdat men algemeen van gevoelen is, dat deze afstand te kort is.

Zij loopt zoo door ten zuid-westen van het Stads-kanaal tot aan dit kanaal tusschen den Eersten en Tweeden Afdraai. Na dezen waterweg door middel van eene vaste brug te zijn overgegaan, loopt de baan verder ten noord-oosten van het Stads-kanaal en hiermede evenwijdig tot aan het zoogenaamde Meestersverlaat.

Vervolgens loopt zij ten oosten van het kanaal en hiermede evenwijdig tot aan Ter-Apel.

Beweegbare bruggen zullen worden gelegd over de Drouwener- en Buinermonden en als die kanalen dan reeds zijn gegraven, ook over de Buiten-Aa- en Mussel-Aa-kanalen.

Halten zullen worden gevestigd te Drouwenermond,

Buinermond, tusschen den Eersten en Tweeden Afdraai, 1e Exloërmond, 2e Exloërmond, Valthermond, aan den Schaalbergerweg bij het Meesterverlaat en bij den Nulweg, terwijl er een station komt te Ter-Apel.

Van af Ter-Apel zou de baan in bijna zuiver zuid-oostelijke richting kunnen gelegd worden en de grens kunnen passeeren bij grenspaal 171.

1.5 KM. voorbij deze grens buigt zij zich om naar het zuiden en gaat onder een rechten hoek over het kanaal van Ter-Apel naar Haren. Ten zuiden van het dorp Rütenbrock buigt de baan zich in zuid-zuid-oostelijke richting om en na nog eene ombuiging in oost zuid-oostelijke richting gaat zij onder een rechten hoek over het Süd-Nord kanaal.

Verder gaat zij in algemeen oost-zuid-oostelijke richting ten zuiden van de dorpen Altenberg, Dankeren en Altharen over de Ems naar het station Kellerberg van de Duitsche lijn Emden—Soest.

De lijn is gekozen ten zuiden van deze dorpen, omdat deze door wegen in verbinding staan met den weg, die loopt ten zuiden van het kanaal van Ter-Apel naar Haren. Liep de lijn ten noorden van deze dorpen dan zouden deze wegen alle moeten worden gesneden.

Halten zullen worden gebouwd te Rütenbrock, te Altenberg en een voor Dankeren en Alt-Haren, terwijl er een station komt voor Haren.

De aldus aangegeven lijn bestaat uit de volgende deelen:

Stads-Kanaal	— Ter Apel	17 K. M.
Ter Apel	— Kellerberg	19 » »
	dus totaal	36 K. M.

In de boven aangehaalde circulaire staat vermeld, dat de lijn Ter-Apel-Kellerberg lang is 21 K. M., dus langer.

Dit vindt waarschijnlijk zijn oorzaak daarin, dat de lijn zooals die door den ingenieur Stemmler is geprojecteerd een omweg maakt, omdat ook het dorp Lindloh wordt genoemd, dat zuidelijker is gelegen.

De richting van de lijn schijnt zeer gunstig, als men in aanmerking neemt, dat de rechtlijnige afstand van begin- en eindpunt 32 5 K.M. en de geheele lengte 36 K.M. is, terwijl de afstand van het verst verwijderd punt van de lijn tot de rechte lijn die de eindpunten vereenigt, slechts 45 K.M. is. Het verlengde van de as van het kanaal van Wildervank naar den Eersten Afdraai loopt ongeveer over Kellerberg.

Tot nu toe werden de verlenging van den Noord-Oosterlokaalspoorweg tot Ter Apel en de Lokaalspoorweg van Haren naar Ter-Apel steeds afzonderlijk beschouwd. De wenschelijkheid om deze deelen als een geheel te beschouwen was de aanleiding tot bovenstaand schrijven.

GOMINDUSTRIE IN BRAZILIË.

Gom is in de laatste jaren een handelsproduct van beteekenis geworden, sinds het voor meerdere technische doeleinden wordt gebruikt.

Volgens August Kühler — (Zie Peterm. Mitt. Band 49, waaraan een en ander is ontleend) — bedraagt de jaarlijksche gomoogst 57 millioen K.G., waarvan 22 millioen K.G. door Afrika en 31 millioen K.G. door Zuid-Amerika wordt geleverd.

De gomboom (Siphonia elastica) tiert het best in de lage streken, die gedurende den regentijd onder water staan, met name in het vruchtbare woudrijke laagland van het stroomgebied der Amazonen-rivier.

Hij komt voor in het Noorden van Brazilië, in het Zuiden van Columbia, in het Oosten van Peru en in het Noorden van Bolivia.

De siphonia elastica levert de fijne gom, die als p a r a f i n a in den handel komt. In Brazilië heet ze b o r r a c h a of s e r i n g a, terwijl de man, die zich met den oogst bezig houdt, s e r i n g u e i r o wordt genoemd.

De rechte, zilverkleurige stam van den gomboom ter hoogte van 60—80 voet, draagt een lichte kroon met glanzig donkergroen loof.

Wanneer in het woud een voldoend aantal gomboomen (siphonia's) is ontdekt, dan wordt een pad aangelegd, dat van den eenen naar den anderen boom leidt.

Een aantal van 70—80 boomen heet een e s t r a d e. Ieder seringueiro bezit twee zulke estrada's, die beurtelings den eenen en den anderen dag worden behandeld, zoodat de boomen om den anderen dag met rust worden gelaten.

In den drogen tijd van Mei tot October wordt de gom vergaard. De seringueiro begeeft zich reeds vóór zonsopgang — tusschen 4 en 5 uur — van zijn hut op weg naar de estrada. Een bijltje van 3—4 cM. breedte gebruikt hij om eenige gaten door den bast tot in den stam te slaan. Het aantal varieert, naarmate de boom dikker en rijker aan gom is. Kleine blikken bekertjes, waarvan de scherpe rand lichtjes in den bast drukt, worden onder de gaten opgehangen, om het uitvlociende sap op te vangen. Dit zoetachtige vocht heet melk en gelijkt door vloeibaarheid en witte kleur op koemelk. De geslagen wonden zijn na een paar uur geheeld, zoodat de verzamelaar zich den tijd kan geven, om — kalm van den eenen naar den anderen boom gaande — de bekers te ledigen. Tegen één uur des middags is hij in zijn hut terug.

Na het verzamelen begint de bewerking. Steenharde vruchten van een palmsoort worden met wat houtspaanders aan het gloeien gebracht onder trechtervormige bakken van blik of klei ter hoogte van ongeveer 70 cM.

Als de opstijgende, dikke rook witgekleurd en heet genoeg is, dan plaatst de seringueiro een groote, blikken schaal met melk ongeveer 80 cM. hoog naast den trechter. Met een napje giet hij vervolgens over een lengte van ongeveer 20 cM. de melk op een stok, dien hij daarna aanhoudend ronddraait in den rook. De melk wordt dan in enkele seconden geel en vast, zoodat bij voldoende herhaling talrooze lagen over elkander te zamen een kegelvormige verdikking vormen, die op het laatst moeilijk te hanteeren is. Daarom is ter hoogte van een meter aan den eenen kant van den trechter een balk geplaatst, waarop het eene eind van den draaienden stok met gomkegel kan rusten, terwijl het andere eind in een van het dak der hut afhangend strikvormig koord een steunpunt vindt. Met de 200 even genoemde bevloeiing en ronddraaiing voortgaande, verkrijgt men een afgeronde gommassa van ongeveer 45 cM. doorsnede en met een gewicht van plus minus 50 K.G.

Een andere wijze van berooken is die, waarbij de vlocistof in kleine houten schoppen wordt gehouden. Er ontstaan dan schijfvormige stukken van een paar K.G. Deze bewerking vereischt meer tijd, doch de verkregen gom is droger en dichter en wordt beter betaald; de meer kegelvormige stukken bevatten te veel holten en verliezen tijdens de verzending aan gewicht.

Bij voorkeur volgt men de eerste methode van bereiding, omdat ze gauwer resultaat geeft dan die waarbij „prancha's" of bladen ontstaan.

Het residu der melk, dat in de vaten zitten blijvende tijdens het berooken, toch in vormlooze klompen in den handel wordt gebracht, is van minder allooi. Deze gom heeft slechts 35 % der waarde van de eerste, betere soort.

De gomoogst hangt af van het weer, van het aantal, de dikte en den rijkdom der boomen en natuurlijk van de vlijt van den verzamelaar, den seringueiro.

Bij aanhoudenden regen kan men de gom minder goed bewerken; bij te groote droogte vloeit het vocht minder rijkelijk. Gemiddeld is de oogst van een seringueiro 400—500 K.G. in het half jaar.

Een kilogram gom kost in Europa ongeveer f 4.5 en daar de vraag steeds meer de productie overtreft, terwijl het nog niet mogelijk is, kunstmatig gom te bereiden, blijft het inzamelen en kweeken van gom een loonende industrie.

De boomen moeten om de 4 of 5 jaar een jaar met rust worden gelaten, om zich van de bekomen wonden te herstellen, alvorens ze opnieuw de gezochte melk kunnen leveren. Aangeplante gomboomen leveren 22 jaar na het zetten der stekken duurzaam melk, maar de deugdelijkheid en de hoeveelheid is minder dan die der boomen uit het oerwoud.

Arnhem. E. J. REINDERS.

DERTIENDE JAARGANG, No. 16. ZATERDAG 22 APRIL 1905

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz., PAUL J. DE JONGH, Secr., Joh. B. LAMBEEK Jr., H. WALENKAMP, JAC. P. WORMSER, Jos. Th. J. CUYPERS, A. VAN BAALEN, Leden.

VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN en C. W. NIJHOFF.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD BETREFFEND TE ZENDEN AAN DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120 TE AMSTERDAM, IDEM VOOR HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Joh. B. LAMBEEK Jr., RINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e SECRETARIS VAN HET BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: De 1193e vergadering. — Museum en school voor kunstnijverheid te Haarlem. — Tentoonstell. in verband opvoeding kind. — Het Kapelhuis te Amersfoort. — Prijsberekening van smeedwerk. — Open prijsvragen. — Prijsvraag uitgeschreven door het hoofdbestuur der Groninger Maatschappij van landbouw en nijverheid. — Nieuwe uitgaven. — Berichten. — Vacante betrekkingen. — Het »Ontwerp-ziekteverzekeringswet 1905«. — Stroomend water als arbeidskracht. — Zuivering van wegen. — Centrale stadsverwarming door warme brunnen.

DE 1193e VERGADERING.

Deze laatste vergadering in het seizoen was wel bijzonder belangrijk. Zoowel om de lezing door den heer Ingenohl gehouden, als om de beschouwing van de prachtige reproductie van 't beroemde B r e v a r i u m G r i m a n i, waartoe de leden door welwillendheid van 'n vroeger kunstlievend lid, den heer St. alhier, werden in staat gesteld. Dit werk, dat zich reeds sedert eeuwen te Venetië bevindt, wordt het rijkste en een der schoonste Vlaamsche handschriften genoemd. Voor het eerst vindt men er melding van gemaakt in het testament van Kardinaal D o m i n i c o G r i m a n i, van 1520 en 1523, die het gekocht had van Antonio Siciliano, een soort makelaar, van wien het zeker is, dat hij in betrekking stond tot Vlaamsche kunstenaars. Door W e a l e is betoogd, dat 't brevarium geschreven is voor een kanunnik der orde van St. Franciscus, anderen gissen dat het begonnen is voor Keizer Maximiliaan, doch door diens dood in 1519 niet afgeleverd, — hoe dit zij, zekerheid schijnt daaromtrent niet te bestaan. 't Voornaamste is m. i., althans voor degenen die zich niet bijzonder op historisch gebied willen begeven, dat de firma Sijthoff te Leiden de grootsche taak ondernam het werk uit te geven. Prof. Dr. de Vries had daarbij de leiding en aan de firma F r i s c h te Berlijn komt de eer toe, dat we de reproductie kunnen genieten alsof wij het origineel zagen.

Deze kleine uitweiding, waartoe een kostelijk artikel van Dr. G. J. Boekenoogen, in „Onze Eeuw" van October j.l. mij in staat stelde, moge verklaard worden door de omstandigheid dat, naar ik vernam, ook voor het prentenkabinet alhier een ex. is gekocht. Moge onze wensch vervuld worden, dat het wonderbaarlijk mooie werk daar spoedig voor ieder bezoeker te zien zal zijn.

Na de genieting van dit schoone kwamen de beschouwingen en de theorieën over „K u n s t e n S a m e n l e v i n g". Zonder over het begrip kunst te willen uitwijden, meende de heer Ingenohl wel te mogen zeggen, dat een volk als kunstvolk alleen dan hoog staat als een rijk gemoedsleven in alle kringen is doorgedrongen. Daarnaar moet dan ook het streven zijn. 't Kind worde reeds vroeg in een goede omgeving geplaatst, huis, school en straat moeten medewerken om de jeugdige hersenen der kinderen indrukken te doen ontvangen van wat goed en schoon is en welluidend. Van de overheid verwachte men niet te veel, evenmin van musea en volksconcerten. Want zonder behoefte aan kunst bestaat ze niet. Deze moet dus gewekt en gekweekt worden. En dan moet er gelijkstrevendheid zijn, 'n gezamenlijk willen van 'n gezamenlijk erkend ideaal. En dat juist ontbreekt thans, of als er een is dan toch geen ander dan de zucht naar stoffelijken vooruitgang, geld en goed.

Voorts is om die ontwikkeling van 't gemoedsleven te bevorderen, noodig verbetering der maatschappelijke verhoudingen, zoodat tevredenheid meer algemeen mogelijk is. Want n u is nergens tevredenheid, alles streeft en werkt om 't anders en beter te hebben. En deze tevredenheid brengt ons de wetenschap niet. En de kunstbeoefening ook niet, omdat de energie van 't meerendeel der menschen in beslag genomen wordt door strijd om 't bestaan. Dezen dus te temperen, het groote standsverschil tusschen menschen en menschen te doen verdwijnen en naar een gezondere samenleving te streven moet ons doel zijn. En dit is slechts bereikbaar als 't gemoedsleven zijne rechten herneemt, en het égo van den individu op den achtergrond gedrongen wordt. Dit moet van binnenuit geschieden en hij die meent, dat de overheid wel van buitenaf een beteren toestand kan opleggen, is zieude blind.

Aldus de inleider, die tot 't einde met de grootste aandacht werd gevolgd.

Dit bleek ook bij 't debat. De heer Maykels, een der kunstlievende leden, vond al dadelijk dat wel de treurige toestanden waren blootgelegd, doch geen remedie tegen de kwaal gegeven. De heer Joling daarentegen was juist ten opzichte van de (z. i.) wèl gegeven remedie sceptisch gestemd en meende dat de werkman in 't algemeen vroeger in ongunstiger conditie leefde dan tegenwoordig. De heer Nijhoff stelde de vraag, wáár dat gemeenschappelijk gewenscht ideaal gelegen zou zijn. — ook hij geeft toe, dat 't noodig is. Voorts meende hij in tegenstelling met den inleider, die betoogd had dat de hooge muziek toch door de massa niet begrepen wordt, dat echte kunst tot ieder spreekt, ook al is k e n n i s er van totaal afwezig.

De heer Ingenohl zegt niet bewezen te hebben, dat bij

verbetering van maatsch. toestanden ook de kunst weer zal bloeien, doch het feit is toch, dat de tevredenheid weg is en dus de liefde tot 't schoon niet gekweekt kan worden. Doch dit betwist de heer Jolingh. Het is een algemeenheid te beweren, dat het volk ontevreden is. Ook constateert hij, dat duizenden wèltevredenen niets voor kunst gevoelen. Juist, zegt de heer Penaat, en daarom moet er een andere verklaring gezocht. De verhouding tusschen kunst en arbeid, kunst- en productie-wijze moet bestudeerd, en dan blijkt dat dit heden ten dage zoo gansch anders is dan vroeger. Vroeger overeenstemming van beide, thans conflict. En daarom moet weer gezocht naar de harmonische samenstelling tusschen de nieuwere materialen en de voorwaarden waaronder, de wijze waarop die bewerkt moeten worden.

De heer Walenkamp ten slotte zegt, dat 'n kunstwerk ontstaat als aandacht bij het werk geconcentreerd wordt, en een ding gemaakt met liefde. Dat de werken van primitieve volken zoo hoog staan komt dan ook dáár van daan. En daarom moet gestreefd naar een toestand waarbij die aandacht weer gegeven kan worden.

Nadat de heer Ingenohl de verschillende sprekers heeft beantwoord en ook nog anderen hun meening in 't midden hebben gebracht, wordt het debat gesloten.

De vice-voorzitter sprak daarna nog een kort woord van afscheid tot de aanwezigen en uitte den wensch, dat we ons in Aug. en Sept. a.s. bij de te houden feesten zullen terug zien. Dat die met applaus begroet werd, behoeft geen betoog en evenmin zal noodig zijn te melden, dat de spreker van dezen avond door een der andere bestuursleden hartelijk dank gezegd werd voor zijn schoone bijdrage.

v. H. V.

MUSEUM EN SCHOOL VOOR KUNSTNIJVERHEID TE HAARLEM.

Bij ontvingen het verslag over het jaar 1904 van het museum en de school hierboven genoemd en ontleenen daaraan het volgende:

Van de verschillende afdeelingen, die het Museum omvat werd ook dit jaar een veelvuldig gebruik gemaakt.

De belangstelling was toenemend, zoodat de algemeene werkkring weder uitbreiding heeft ondergaan en de invloed van het Museum op de ontwikkeling der decoratieve kunst en der kunstambachten vruchtbaar mag worden genoemd.

Bij gelegenheid van de tentoonstelling van kunstnaaldwerk en verwante vakken viel aan het Museum weder de hooge onderscheiding te beurt door H. M. de Koningin-Moeder te worden bezocht.

Hoewel verschillende subsidies het Museum steunen, is de Commissie toch genoodzaakt op het particulier initiatief te blijven vertrouwen.

Voor den aankoop van geschikte voorwerpen ten behoeve der verzamelingen van het Museum is veel geld noodig, de boekerij moet voortdurend worden aangevuld, terwijl het houden van tentoonstellingen zeer kostbaar is. Zij hoopt derhalve, dat velen zich zullen geroepen gevoelen het Museum met geldelijke bijdragen of met voorwerpen ter uitbreiding der verzamelingen te steunen.

De verzameling van het Museum werd met verschillende voorwerpen uitgebreid ten behoeve van de Oud-Hollandsche keuken, de afdeeling lakwerken, keramiek, textiel-kunst, lederwerken, metaalwerken, enz.

Het gebruik van de boekerij is toegenomen; in 1904 bedroeg het aantal uitgeleende boek- en plaatwerken 2311. Verschenen zijn twee catalogi Ie en IIe deel; het eerste bevat Kunstgeschiedenis, Bouwkunst en hare versiering, Tuinarchitectuur; het tweede o. m. Schoonheidsleer, Schilderen Beeldhouwkunst.

De periodieke tentoonstellingen werden ook dit jaar met gunstig gevolg bekroond en waren door hunne voortdurende afwisseling en het instructieve karakter, dat steeds op den voorgrond werd gesteld, oorzaak, dat de algemeene belangstelling levendig werd gehouden en dat de invloed, die van het Museum uitging eene gunstige uitwerking op het belangstellend publiek heeft gehad.

Het bezoek van het Museum is dit jaar weder toegenomen; over 1903 werd het Museum door 8010 belangstellenden bezocht, terwijl dit cijfer over 1904 tot 9710 steeg.

In het afgeloopen jaar werd aan 4584 personen vrije toegang verleend, waaronder voornamelijk voorkomen leerlingen van inrichtingen van onderwijs.

Aan 13 studeerenden werden in het afgeloopen jaar studiekaarten afgegeven, teneinde kosteloos in het Museum te kunnen studeeren en teekenen.

De leerlingen der aan het Museum verbonden school voor Kunstnijverheid hebben, veelal onder leiding van H. H. Leeraren, een ruim gebruik van het Museum gemaakt.

Door bemiddeling van het Museum werden o. m. de volgende werken uitgegeven: „Oude en Nieuwe Kantwerken", een werk dat ook in het buitenland verspreid is; vervolgens de tweede afl. van „Oorspronkelijke ontwerpen, uitgevoerd door de leerlingen der School voor Kunstnijverheid te Haarlem".

Omtrent de aan het Museum verbonden School voor Kunstnijverheid kan worden medegedeeld, dat de lessen geregeld gegeven en trouw werden bezocht. Zij werden bijgewoond door 176 leerlingen.

Met waardeering wordt melding gemaakt van de werkzaamheden van de heeren K. van Leeuwen en J. L. M. Lauweriks, leeraren aan de school, welken heeren op hun verzoek eervol ontslag verleend werd.

De Commissie heeft ter herdenking van het 25-jarig bestaan der School voor Kunstnijverheid eene uitnoodiging gezonden aan de Directies van de voornaamste inrichtingen in ons land, alwaar een dagcursus gevestigd is, die zich in het bijzonder aan het onderwijs voor de decoratieve kunst en het kunstambacht wijden, teneinde gedurende de maanden Juli en Augustus gezamenlijk eene tentoonstelling van het werk der leerlingen in de lokalen der School te organiseeren.

Reeds in het jaar 1886 werd eene dergelijke gecombineerde tentoonstelling gehouden, die veel succes had en zeer de aandacht trok.

De weinige medewerking die de Commissie evenwel op hare uitnoodiging van genoemde inrichtingen mocht ondervinden, noodzaakte haar van dit plan af te zien en zij hoopt thans de jaarlijksche tentoonstelling van het werk der leerlingen met eene tentoonstelling van werken van oud-leerlingen uit te breiden en vleit zich zoodoende toch op waardige wijze de stichting der School te herdenken.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID, HAARLEM 1905.

TENTOONSTELLING IN VERBAND MET DE KUNST BIJ DE OPVOEDING VAN HET KIND. VAN 15 JULI TOT 15 SEPTEMBER.

De zorg voor de opvoeding van het kind behoort zeker tot den edelsten werkkring, dien wij ons kunnen denken, eenen werkkring, die de schoonste en beste vruchten voor de toekomst zal afwerpen. Gelijk de kunst in de beschavingsgeschiedenis der volkeren eene voorname plaats inneemt, dient zij evenzeer zoo spoedig mogelijk bij de opvoeding op den voorgrond te treden.

Zij toch oefent eenen machtigen invloed op de vorming van het karakter en de richting der gemoedsuiting. Zij doet gedachten en gewaarwordingen ontstaan, die er toe zullen bijdragen, onze kinderen tot edeldenkende, den arbeid liefhebbende menschen te vormen.

Door haren invloed zullen de bij het kind sluimerende gaven worden opgewekt en de psychische en physieke krachten harmonisch worden ontwikkeld.

De kunst toch zal bij de werkzaamheden van den meest verschillenden aard, bij den arbeid, zoowel als bij het spel, de liefde tot de natuur en het schoonheidsgevoel ontwikkelen, den drang om bezig te zijn bevorderen en de opgewektheid levendig houden, eigenschappen, welke het leven verzachten en menigen jongen gelukkig maken.

De voorgenomen tentoonstelling zal in 2 afdeelingen worden ingedeeld. De eene afdeeling, »de Retrospectieve Afdeeling«, zal nationaal zijn en al hetgeen omvatten, dat in vroegere dagen bij de opvoeding van het kind eene rol speelde.

De vertrekken met hunne oorspronkelijke inrichting uit verschillende tijdperken, die in het Museum aanwezig zijn, zullen met de talrijke voorwerpen van Kunstnijverheid, die tot deze rubriek behooren, een harmonisch geheel vormen.

De volgende afdeeling »de Moderne Afdeeling« zal internationaal zijn en er worden pogingen in het werk gesteld, om, naast hetgeen in Nederland in den tegenwoordigen tijd wordt gedaan, ten einde den invloed der kunst bij de opvoeding van het kind tot zijn recht te doen komen, evenzeer bijeen te brengen hetgeen in het buitenland op dit gebied wordt verricht. Het valt niet te ontkennen, dat in verschillende landen, alwaar men sedert meerdere jaren werkzaam is, door de in het werk gestelde pogingen reeds zeer gunstige resultaten werden verkregen, zoodat ook deze afdeeling der tentoonstelling hoogst belangrijk en leerzaam kan worden.

Het in den kinderboezem smeulende vuur moet evenwel voorzichtig worden aangewakkerd en niet door te streng paedagogisch materiaal worden uitgedoofd. De voorgangers zullen hier de taak van leiders op zich moeten nemen en het kind zijn volkomen vrijheid laten; dan alleen zullen hunne pogingen slagen. In dien geest zal de gevenswijs, die deze afdeeling der Tentoonstelling afsluit, worden getrokken.

In het vertrouwen, dat velen zich geroepen zullen voelen deze tentoonstelling te steunen en door hunne inzendingen mede te werken om ook in ons land eene beweging te bevorderen, welke als uiting zoner nieuwe cultuur naast de ontwikkeling van het denken eene ruimere plaats wil inruimen aan de ontwikkeling der gemoedsuiting en der handvaardigheid, als tot nog toe heeft plaats gehad, wordt zij in de welwillende sympathie van hen, die in de opvoeding onzer kinderen belangstellen, ten zeerste aanbevolen.

De Commissie van het Museum van Kunstnijverheid:
F. M. baron VAN LIJNDEN, Voorzitter,
E. A. VON SAHER, Secretaris,
Directeur van het Museum.

Nadere inlichtingen zullen gaarne door den Directeur van het Museum worden verstrekt.

BEPALINGEN VOOR HET DEELNEMEN AAN DE TENTOONSTELLING.

De inzenders, die aan de tentoonstelling wenschen deel te nemen, zullen zich tot den Directeur van het Museum moeten wenden.

Voor de retrospectieve afdeeling met opgave van den naam der voorwerpen, hunne waarde en van alle geschiedkundige gegevens, die in het bezit van den eigenaar zijn.

De inzenders, die aan de moderne afdeeling wenschen deel te nemen, zullen evenzeer alle gegevens verstrekken, die voor het opstellen van den catalogus wenschelijk zijn, alsmede opgave der waarde en der plaatsruimte, waarover ze wenschen te beschikken.

De Directeur beeft het recht de voorwerpen, die hem voor de tentoonstelling niet geschikt voorkomen, af te wijzen.

Voor het tentoonstellen hebben de exposanten geen onkosten te dragen en de voorwerpen zullen met de meeste zorg worden behandeld.

De inzendingen moeten franco uiterlijk 1 Juli aan het adres van den Directeur van het Museum van Kunstnijverheid, Paviljoen Haarlem, verzonden zijn, met duidelijk adres van den afzender.

De inzendingen worden tegen brandschade verzekerd.

Het uitpakken, tentoonstellen, weder inpakken en franco teruggezenden der voorwerpen geschiedt door de zorgen der Directie van het Museum, Haarlem, 15 April 1905.

HET KAPELHUIS TE AMERSFOORT

Aan de „N. R. Ct." wordt aangaande het zoogenaamde Kapelhuis uit Amersfoort geschreven:

Voor eenigen tijd werd vernomen dat het fraaie huisje op den hoek van Krankeledenstraat en O. L. Vr. Kerkhof in andere handen was overgegaan en zou verbouwd worden.

De nieuwe eigenaar wilde het hooger optrekken om bergruimte te winnen, zoodat de gevel zou moeten vallen.

De rijkscommissie voor de beschrijving der monumenten van geschiedenis en kunst, die dezen gevel beschouwde als een der meest opmerkelijke voorbeelden van kunstvolle burgerlijke architectuur, welke Amersfoort nog bezit, stelde zich in verbinding met den eigenaar, om te trachten een zoo belangrijk monument voor ondergang te behoeden. Door een der architecten van het dep. van binnenlandsche zaken liet zij een herstellingsplan ontwerpen en zij slaagde er in den eigenaar voorloopig te doen afzien van zijn voornemen tot verbouwing.

Het behoud van den gevel was hiermee echter nog niet verzekerd, want van den eigenaar, die reeds een offer zou brengen door af te zien van de vergrooting van het perceel, kon niet worden gevergd, dat hij de restauratiekosten (voor den gevel alleen op f 800 begroot) voor zijn rekening zou nemen, te meer daar de noodzakelijke herstelling van het overige deel reeds een groot bedrag zou vorderen.

Ten slotte wist de rijkscommissie te verkrijgen, dat de eigenaar zich bereid verklaarde den gevel in den oorspronkelijken stijl te doen herstellen en een verbintenis aan te gaan voor zich en voor zijn rechtverkrijgenden, den gevel nimmer te sloopen of te wijzigen, indien door belangstellenden f 500 in de restauratiekosten worden bijgedragen.

Thans heeft zich een commissie gevormd, welke zal trachten genoemd bedrag bijeen te brengen, ten einde aldus een belangrijk kunsthistorisch monument voor ondergang te sparen.

Van regeeringswege is ondersteuning in uitzicht gesteld.

PRIJSBEREKENING VAN SMEEDWERK.

Door de Nederlandsche Smeden-vereeniging, afd. Amsterdam, is aan H.H. Ingenieurs en Architecten eene circulaire verzonden van den volgenden inhoud:

Naar aanleiding van de u, namens de Nederlandsche Smedenvereeniging, afdeeling Amsterdam van den Bond van Smedenpatroons in Nederland, toegezonden circulaire in November van het vorige jaar, bedoelende eene regeling te treffen voor de prijsberekening van zoogenaamd grofsmeedwerk of ankerwerk, en de daarop plaats gehad hebbende conferentie met H.H. aannemers over deze zaak, deelen wij u beleefd mede, dat wij in de voorgestelde bepalingen eene wijziging wenschen aan te brengen, en zouden thans gaarne zien, dat in de bestekken het volgende wordt opgenomen:

1. dat tegen den overeengekomen prijs geen lichter ankerwerk zal geaccepteerd worden, dan hetgeen van ijzer zwaar 1½ × 3,8, 5/8 vierkant en 5/8 rondgemaakt is en minstens 1 kilo weegt; dat voor lichtere maten en gewicht als voornoemd 20 pCt. meerder gewicht zal worden berekend;

2. dat voor ankers met schroefdraad en ankers met geboorde gaten evenzeer 20 pCt. meerder gewicht zal worden berekend;

3. dat ijzerwerk als doken, en ijzerwerk waarin schroefgaten geboord moeten worden, als aezuijzers, winkelhaken, volgplaten en dergelijken, niet als gewoon ankerwerk zal worden beschouwd, maar daarvoor een prijs per stuk zal worden gevraagd; voor deze werken zoo dan een bedrag in geld kunnen worden uitgetrokken, ter nadere verrekening, evenals dit tegenwoordig meermalen geschiedt voor kunstsmeedwerk.

4. dat onder ankerwerk alleen verstaan zal worden werkstukken van ruwen vorm, die geheel in het vuur worden gesmeed en niet aan eenigen verfijnden vorm gebonden zijn;

5. dat bijgevolg alle deelen van constructiewerk of gedeelten daarvan, zoomede bewerkt profieliizer, niet als ankerwerk zal worden aangemerkt.

Indien UEd. bereid zijt aan deze bepalingen uwe goedkeuring te hechten zullen ook de onde-ondertcekenende Aannemers-Vereenigingen gaarne aan de regeling, door ons voorgesteld, gevolg willen geven.

Wij zullen de vrijheid nemen, indien wij voor 1 Mei a.s. geene bezwaren van uwe zijde tegen voornoemde regeling vernemen, uw stilzwijgen als instemming te beschouwen, in het vertrouwen, dat alsdan de gewijzigde bepalingen in uwe bestekken worden opgenomen.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Monument voor Dr. H. J. A. M. Schaepman. Inlevering 1 Mei 1905. Programma in No. 51, 1904, en aanvulling in No. 3, 1905.

Vaste brug over eene vaart; uitgeschreven door de Maatschij. t. b. d. Bouwkunst, Inlevering 22 Mei 1905, Programma in No. 12, 1905.

Ameublementen voor »Het Binnenhuis«, Inlevering 15 Mei 1905. Programma in No. 10, 1905.

Gouvernementsgebouw, Eereprijsvraag »A. et A.« Inlevering 1 Juni 1905. Programma en toelichting in Nos. 47, 49 en 50 1904.

Affiche Kunsttentoonstelling »A. et A.« Inlevering 1 Juni 1905. Programma en aanvulling in Nos. 3 en 6, 1905.

Boerderij-ontwerpen voor de Gron. Maatschij. van Landbouw en Nijverheid, Inlevering 1 Maart 1906. Programma in dit nummer.

PRIJSVRAAG, UITGESCHREVEN DOOR HET HOOFDBESTUUR DER GRONINGER MAATSCHAPPIJ VAN LANDBOUW EN NIJVERHEID . . . . . .

Programma.

De prijsvraag omvat twee plans: a. eene boerderij op klei- en zavelgrond, hoofdzakelijk ingericht voor het gebruik van bouwland; b. eene boerderij, hoofdzakelijk ingericht voor het gebruik van weideland.

De boerderij wordt gerekend te zijn gelegen aan een verharden weg in een opstrekkende beerd land ongeveer tot gelijke grootte aan beide zijden van dien weg. De afstand van den voorgevel tot den weg moet ongeveer 25 Meter bedragen. De geheele oppervlakte van het bouwterrein, met inbegrip van de noodige ruimte voor open plaats, lanen, moestuin, boomgaard, mestvaalt enz., mag niet meer dan 0.75 H.A. bedragen. Het terrein rondom de gebouwen ligt 0.30 M. boven de as van den weg en 1.00 M. boven den hoogsten waterstand.

Het geheel moet bevatten:

a. Woning voor den eigenaar-landbouwer, waarin 2 woonvertrekken, 1 kantoor, 2 slaap- of logeerkamers, keuken, wasch- of karnhuis, keider, zolder, gangen, meidenslaapplaats met alcoof, bergplaats voor brandstoffen, regenbak, 2 privaten en verdere gemakkelijkheden, waarbij o. m. te letten is op voldoende verlichting en verwarming van het dienstbodenvertrek.

b. Stallen voor een voldoend aantal paarden, rundvee, schapen, varkens, kalveren, pluimvee enz. Door alle stallen drinkwaterleiding, in gemeenschap met put of regenbak, en riolecring voor ieder naar de mestvaalt, bergplaats voor fourage en gereedschappen, tuigen enz. In de onmiddellijke nabijheid dezer stallen een slaapplaats voor knechten met alcoof.

c. Een Schuur van voldoende grootte, dienende tot bergplaats voor ongedorschte granen, zaden, peulvruchten, stroo en hooi. Desverkiezende kan hier bij de vaste schuur een loods worden onworpen om genoemde producten tijdelijk onder dak te brengen. Verder een dorschvloer met voldoende ventilatie, een tijdelijke bergplaats en een vaste bergzolder voor gedorschte granen enz.

d. Een wagenhuis met bergplaats voor rijtuigen, wagens, karren enz. en voor alle benoodigde landbouwwerktuigen.

Voorts alle bij eene boerderij strikt noodige ruimten, benevens buitenprivaat, mestvaalt (niet gemeenzeld of overdekt); gelegenheid tot het verkrijgen van het noodige spoel- en drinkwater buiten.

Het wordt den ontwerper vrij gelaten alle vereischte ruimten zooveel mogelijk onder één dak te brengen of over verschillende gebouwen te verdeelen.

Eene houten, geheide of andere fundeering is niet noodig. Alle ruimten moeten zooveel mogelijk gelijk met den beganen grond worden ontworpen, alleen slaapplaatsen en slaap- of logeerkamers mogen op de verdieping worden geplaatst.

De gebouwen moeten solide doch licht, eenvoudig, zonder luxe, doch vooral practisch in 't gebruik en zoo weinig mogelijk brandgevaarlijk worden geconstrueerd. Het geheel moet een landelijk karakter dragen, waartoe de omgeving kan meewerken: de ruimte tusschen de gebouwen en den weg kan als ruin voor genot worden aangelegd.

Gevraagd worden voor bedoelde 2 plans teikens: een plattegrond met in de ruimte ingeschreven bestemming; opstanden van verschillende gevels op een schaal van 1 à 100. Een situatie van 't geheel op een schaal van 1 à 250.

Van één der twee plans, een plattegrond met ingeschreven bestemming en hoofdafmetingen der vertrekken en ruimten, een lengte- en een dwars doorsnede van ieder gebouw op een schaal van 1 à 50. Een detail van stallinrichting c.a., waaruit de samenstelling enz. voldoende blijkt, op een schaal van 1 à 20.

Alle teekeningen moeten in zwarte inktlijnen worden uitgevoerd, zonder dat daarop schaduwen door lijnen of waterverf zijn aangebracht, kleuren mogen op de teekeningen niet voorkomen. De ontwerpen moeten vergezeld gaan van een duidelijke omschrijving en deze voornamelijk aangeven het te gebruiken materiaal en de daarvoor bedoelde afmetingen. Een gedetailleerde begrooting van kosten, welke voor ieder plan eene som van f 13.000 niet te boven mag gaan.

Voor de beknoende ontwerpen worden uitgeloofd:

Een 1e prijs f 150 met vergulde zilveren Medaille der Maatschappij,

Een 2e prijs f 50 met zilveren medaille der Maatschappij.

Algemeene bepalingen.

Art. 1. De ontwerpen moeten vóór of op den 1sten Maart 1906 franco worden ingezonden bij den secretaris der maatschapij, den heer H. D. Ebbens te Nieuw-Beerta.

Art. 2. De stukken moeten gemerkt zijn met een motto of herkenningsteeken en vergezeld gaan:

1o. van een goed gezegeld couvert, bevattende naam en woonplaats van den vervaardiger, waarop een motto of herkenningsteeken, overeenkomende met dat, op de teekening aangebracht, 2o. van een open brief, waarin een correspondentie-adres.

Art. 3. Het schrift op de teekeningen en van andere stukken moet van een andere hand zijn als die van den inzender.

Art. 4. De ontwerper mag zijn naam niet bekend maken voor dat de jury uitspraak heeft gedaan.

Art. 5. Ontwerpen, waarbij de bepalingen van artt. 3 en 4 niet behoorlijk zijn nageleefd, blijven buiten mededinging.

Art. 6. De ingezonden ontwerpen worden beoordeeld door eene jury, bestaande uit vier personen, waarvan twee bouwkundigen. Bij staking van stemmen is de jury bevoegd zich een vijfde lid te assumeeren.

Art. 7. Op voordracht van de jury kan het hoofdbestuur de gespecificeerde prijzen op andere wijze verdeelen.

Art. 8. De bekroonde ontwerpen blijven het eigendom der maatschappij. Het hoofdbestuur behoudt zich het recht voor, na de uitspraak der jury alle ontwerpen tentoon te stellen op een door het hoofdbestuur te bepalen tijd en plaats.

Art. 9. De uitslag der beoordeeling zal terstond na de uitspraak der jury worden bekend gemaakt.

Art. 10. De niet bekroonde ontwerpen kunnen worden afgehaald bij den secretaris der Maatschappij, op vertoon van het in art. 2 genoemde herkenningsteeken, of worden desverlangd franco teruggezonden.

Art. 11. Alleen deswaardige ontwerpen komen voor bekroning in aanmerking.

Het hoofdbestuur der Groninger Maatschappij van Landbouw en Nijverheid:

K. P. DOJES, Voorzitter,
H. D. EBBENS, Secretaris.

Wij kunnen niet nalaten bij dit programma erop te wijzen dat, zooals bij prijsvragen meer voorkomt, de namen der jury-leden niet worden genoemd en ook niet in 't uitzicht wordt gesteld, dat die vóór den datum van inzending der ontwerpen zullen worden bekend gemaakt; inzenders toch hebben eenig recht te weten door wie hunne ontwerpen zullen worden beoordeeld. Voor 't overige kon het programma uitvoeriger; zoo zou b.v. rubriek b. nader moeten aangeven wat ongeveer verstaan moet worden onder „een voldoend aantal paarden, rundvee, enz.". Van de zinsnede onder d.: „eene houten, geheide of andere fundeering is niet noodig" is de bedoeling niet duidelijk, er zal toch wel op eene of andere wijze op eene fundeering gerekend moeten worden, nu het programma o. m. ook een gedétailleerde begrooting vraagt?

NIEUWE UITGAVEN.

Fotografische bibliotheek 3. Raadgever voor hen, die de fotografie beoefenen. 5e Druk. Uitgave van Hansma, Apeldoorn. f 1.50.

BERICHTEN.

— Het ontwerp-bouwverordening voor Amsterdam, bevattende niet minder dan 343 artikelen, is door B. en W. ingediend.

Met onverdeelde belangstelling zal de behandeling daarvan in den gemeenteraad door de bouwwereld worden tegemoet gezien.

— De heer Job. Ingenohl, architect, is candidaat gesteld voor den gemeenteraad van Amsterdam. Met het oog op de ingediende bouwverordening vooral is het niet ongewenscht, dat het technisch element in den raad versterkt wordt, temeer nu er geruchten gaan, dat de heer Van Arkel zal aftreden.

— Door den raad der gemeente Haarlem is met één stem meerderheid aangenomen het voorstel van B. en W. om voor een door de afd. Haarlem der Maatschappij van Bouwkunst uit te schrijven gevelwedstrijd daar ter stede, twee medailles beschikbaar te stellen.

— Tot architect der gemeente Parmerend, tevens leeraar aan de H. B. S., is benoemd de heer W. Postema te Brielle.

DE ARBEIDSTIJD IN HET BOUWBEDRIJF.

De vorige week werd in het lokaal »Plancius« eene goedbezochte vergadering van bouwvakarbeiders gehouden, uitgeschreven door de Stedelijke Bouwvak-Federatie, ter bespreking van de verkorting van den arbeidstijd in het geheele bouwbedrijf.

Als sprekers traden op De Groot (opperlieden) en Drewes (metselaars). De volgende motie werd aan het slot bij acclamatie aangenomen:

»De vergadering, gezien het feit, dat de verkorting van den arbeidsduur met de tegenwoordige, al meer inspanning-vorderende productie wijze, geen gelijken tred heeft gehouden, en daardoor de billijke levenseischen van de arbeiders bij minder tot hun recht komen; van oordeel, dat verkorting van den arbeidstijd een gebiedende noodzakelijkheid is tot behoud en tot materieele en zedelijke verheffing der arbeidersklasse; constateerende, dat nog nimmer door het patronaat in den uitgebreidsten zin, op eenigerlei wijze en uit eigen beweging, iets tot voorziening in deze dringende behoefte gedaan is; overtuigd van het onbetwistbaar en onaantastbaar menschelijk recht om als vrije arbeiders zelf den duur van den arbeid te bepalen, zooals die meer in overeenstemming met de eischen van het leven behoort te zijn; besluit tot verkorting van den arbeidsduur in het bouwbedrijf, en draagt het bestuur der Stedelijke Bouwvakfederatie op, ten spoedigste en met alle kracht de maatregelen te treffen tot doorvoering daarvan.« Hbl.

BOUWPLANNEN TE 's-GRAVENHAGE.

Naar »Het Vad.« vernomen, heeft de Parijsche architect De Feure (Willy Sluyter), die te Amsterdam verblijft in verband met de bebouwing daar van het terrein der oude Beurs, ook Den Haag bezocht. Dit bezoek zou voornamelijk ten doel hebben gehad het voeren van besprekingen over den aanleg van een breeden boulevard van het Buitenhof af met wegbraak van de Hangpoort, een gedeelte van de Gedempte Gracht, Bezemstraat, Bierstraat, Kikkerstraat naar het Hollandsche Spoorstation. Zoo zou althans de hoofdinrichting worden. Het plan zou uitgaan van een particulier consortium.

— De Sterkenburg. Men schrijft uit Wamel aan de N. Ct.:

Een van Gelderlands oude kasteelen zal weldra onder den hamer van den slooper vallen, n.l. Sterkenburg te Wamel. Dit gebouw schijnt door zijn kelders, zware muren, overblijfsels van een versterkten toren, schietgaten, enz. zeer oud te zijn en is met zijn tuin besloten binnen grachten. Het besloeg met de bijbehoorende gronden voor een halve eeuw een oppervlakte van 52,68 H.A. Toen behoorde het in eigendom aan den bewoner, wijlen den heer N. de Ridder, burgemeester van Wamel. Deze had het gekocht van baron van Grotenhuis van den Sterkenburg en Onstein, gehuwd met een freule van Harinxma, aan wier familie dit kasteel sedert onheuglijke tijden schijnt te hebben toebehoord.

De geschiedvorscher Anspach houdt het voor zeker, dat het kasteel een van Sterkenburg tot stichter gehad heeft. Een Johan van Sterkenburg was in 1562 burgemeester van Tiel, Rutger van Sterkenburg staat in 1579 vermeld als schepen en Jan Van Sterkenburg in 1590 eveneens. Ook in Tiel vindt men een huis van dezen naam, Gasthuisstraat D, 120.

Dat te Wamel werd in 1741 in den »Tegenwoordigen staat van Gelderland« beschreven als een »Heerenhuis in het kooreland, niet zeer oud, noch aanzienlijke«, hetgeen in beiderlei opzicht mag betwijfeld worden.

In de laatste 16 jaar, na het overlijden van den toenmaligen eigenaar den heer Post, was het onbewoond. (Stand.)

ARCHAEOLOGIE.

Van de besluiten van het Archaeologisch congres te Athene mogen nog vermeld worden, dat om door een commissie uit de Byzantijnsche sectie een iconographisch album van de keizers van Byzantium te laten bewerken en uitgeven, en een tot het beginnen eener gezamenlijke actie van museum-directeuren tegen vervalschers van oudheden.

— Wegens plaatsgebrek moesten de vorige week enkele berichten blijven liggen.

VACANTE BETREKKINGEN.

OPZICHTER-TEEKENAAR bij een architect te Haarlem, kan direct geplaatst worden. Salaris f 90 à f 100 per maand. Brieven met uitvoerige inlichtingen betreffende opleiding en werkkring, leeftijd enz. onder No. 71, Boekhandel De Haan & Zoon, Haarlem.

MEUBELTEEKENAAR, goed ontwerper en detailleerder, direct gevraagd. Br. fr. lett. M. H., Schultema & Holkema's Adv.-Bureau Rokin, 74—76, Amsterdam.

BEKWAAM TEEKENAAR om binnenkort in dienst te treden op een architecten-bureau te 's-Gravenhage. Salaris naar bekwaamheid volgens mondelinge overeenkomst. Oppasdig te solliciteeren wanneer geen goede proeven van bekwaamheid overlegd kunnen worden. Br. fr. lett. L. T. 832, S. v. d. D.

ONDERWIJZER IN MACHINE-BANKWERKEN EN METAALDRAAIEN, LIJN- VAK- EN WERKTUIGKUNDIG TEEKENEN, aan de Ambachtsschool te Apeldoorn. Practische kennis van het stoomwerktuig is een vereischte. Technische opleiding strekt tot aanbeveling.

Benoeming met 15 Aug. a. s., voorloopig voor een jaar, op een jaarwedde van f 1000. Sollicitatie-stukken voor 1 Mei bij het Bestuur.

GEMEENTE-ARCHITECT te Harderwijk tegen 1 Jan. '06. Stukken voor 1 Juli bij het Gemeente-Bestuur. Zie Arch. No. 15.

ALGEMEEN OPZ. EN WATERBOUWKUNDIGE van het Waterschap van de Linge Uitwatering. Stukken voor 1 Mei aan den Dijkgraaf te Deil. Zie Arch. No. 15.

TECHNISCH GEDEELTE.

HET „ONTWERP-ZIEKTE-VERZEKERINGSWET 1905" DOOR L. ZWIERS.

Eene ziekteverzekeringswet — blijkens de beraadslagingen in de beide Kamers der Staten-Generaal over de Ongevallenwet 1901 door alle partijen noodzakelijk geacht — is thans, bij Kon. boodschap van 15 November 1904, aan de Tweede Kamer ingediend.

Het ontwerp is genoemd „Ziekteverzekeringswet 1905" en regelt de wettelijke verplichting van vaste werklieden om zich en tot hun gezin behoorende personen te verzekeren tegen geldelijke gevolgen van ziekte, kraam en overlijden.

. . . . . .

Behoudens enkele uitzonderingen is elk persoon, die binnen het Rijk zijne woonplaats heeft, den leeftijd van 16 jaren heeft bereikt en vast werkman is, verplicht zich tegen de geldelijke gevolgen van ziekte en overlijden te verzekeren.

Onder ziekte verstaat deze wet eene storing van den gezondheidstoestand van lichaam of geest, welke geneeskundige behandeling noodig maakt.

Onder vast werkman verstaat deze wet ieder, hetzij man of vrouw, die tegen geldelijk loon in of ten behoeve van eene binnen het Rijk gevestigde onderneming of inrichting werkzaam of binnen het Rijk in eene dienstbetrekking is, voor zoover de duur der arbeidsovereenkomst ten minste zes dagen is.

Onder werkgever wordt door deze wet verstaan, ieder, natuurlijk of rechtspersoon, in of ten behoeve van wiens onderneming of inrichting een vast werkman werkzaam is of tot wien een vast werkman in dienstbetrekking staat.

. . . . . .

In de algemeene beschouwingen, welke in de Memorie van Toelichting op het ontwerp voorafgaan, wordt gezegd, dat bij, wiens financieele omstandigheden niet van dien aard zijn, dat bij, ingeval bij zelf of een lid van zijn gezin ziek wordt, zonder bezwaar zich de vereischte deskundige hulp kan verschaffen en desnoods gedurende eenigen tijd zijn arbeidsinkomsten kan missen, behoort zooveel mogelijk door verzekering de geldelijke gevolgen van ziekte te ondervangen.

Volgens een onderzoek door den Minister van Binnenlandsche zaken bij alle bekende ziekenfondsen en bij onderscheidene werkgevers in den lande ingesteld, is aan te nemen, dat slechts ongeveer een half millioen personen bij eenig ziekenfonds zijn verzekerd.

Het aantal personen, dat bij ziekte of kraam op eene voldoende geldelijke uitkeering aanspraak heeft, is betrekkelijk gering. Volgens bedoeld onderzoek zouden slechts 200.000 personen voor geldelijke schadeloosstelling zijn verzekerd en zou ten aanzien van het meerendeel van deze de bedongen schadeloosstelling onvoldoende zijn.

. . . . . .

Hoewel in beginsel de verplichte verzekering zich zou behooren uit te strekken tot alle personen, beneden zekeren financieelen standaard, strekt in het ontwerp, om practische redenen, deze plicht zich alleen uit tot de zoogenaamde vaste werklieden.

Blijkens de Memorie van toelichting is de reden van deze beperking de navolgende:

De verplichting tot verzekering komt in hoofdzaak neer op de verplichting om de voor de verzekering vereischte premie te betalen. Die premie moet desnoods tegen den wil van den verzekerde kunnen worden ingevorderd. De invordering van den verzekerde zelven zou in de praktijk ongetwijfeld op onoverkomelijke bezwaren stuiten. De inning van de premie behoort dus op andere wijze te geschieden. Bij degenen, die in vasten loondienst zijn, kan zij zonder bezwaar geschieden door tusschenkomst van den werkgever,

die het voor den werkman betaalde bedrag van het loon kan inhouden. Deze wijze van invordering is dus als aangewezen, te meer omdat er alleszins termen zijn om den werkgever zelven een deel van de premie te doen dragen en deze bij voldoening zijner bijdrage tevens de bijdrage van den werkman kan storten.

Wat de z.g.n. losse werklieden betreft, schijnt eene invordering van de premie door tusschenkomst van den werkgever onduelijk, omdat de persoon van deezen te veel wisselt en het in loondienst zijn van den losse werkman te ongeregeld is.

Om deze redenen zijn de losse werklieden buiten de verzekering gelaten, doch het is wenschelijk voorgekomen hun de gelegenheid te verschaffen zich naar behooren tegen geldelijke gevolgen van ziekte te verzekeren. Het zelfde geldt voor de kleine ondernemers.

Van den verzekeringsplicht zijn verder uitgezonderd: zij, die als militair in werkelijken dienst zijn; zij, die in dienst zijn van een publiekrechtelijk lichaam en ingevolge eene verordening van dat lichaam met hun gezin aanspraak hebben op gelijke schadeloosstellingen, als waarop zij volgens deze wet aanspraak zouden hebben; zij, die behooren tot de bemanning van een zeeschip, zoomede degenen, die van vischvangst buiten de tonnen in zee hun gewoon beroep maken; ten slotte: de vrouwelijke dienstboden, die uitsluitend huiselijke diensten verrichten.

Voorts vallen niet onder de verzekering:

a. degene, die zelf of wiens echtgenoot, krachtens de wet tot heffing eener belasting op bedrijfs- of ander inkomsten over het loopende dienstjaar is aangeslagen naar een inkomen van f 1200 of meer;

b. degene, die zelf of wiens echtgenoot, in de vermogensbelasting is aangeslagen.

. . . . . .

In het ontwerp wordt den verzekeringsplichtige zooveel mogelijk vrijheid gelaten in de keuze der ziekenkas, waarbij hij zich wil verzekeren. Hij kan gaan naar eene verzekeringsmaatschappij of naar eene vereeniging, welker doel ziekteverzekering is en welke door de overheid is erkend; hij kan zich aansluiten bij een erkende verzekerings-vereeniging van beroepsgenooten. Behoudens de in het ontwerp vermelde uitzonderingen is de erkende ziekenkas niet bevoegd de verzekering te weigeren. Vindt de verzekerde geen particuliere ziekenkas, waarbij hij zich wil verzekeren, dan staat in elk geval een Rijksziekenkas voor hem open, waarbij hij aan zijn verzekeringsplicht kan voldoen; deze ziekenkas is de districts-ziekenkas.

Ten aanzien van de vrijheid in de keuze der ziekenkas zijn intusschen enkele beperkingen gesteld. In de eerste plaats is rekening gehouden met de omstandigheid, dat reeds aan verscheidene groote ondernemingen ziekenkassen zijn verbonden, waarbij de werklieden der onderneming zijn verzekerd.

Het schijnt wenschelijk, dat die over het algemeen zeer goed werkende kassen blijven voortbestaan. Dit nu zal alleen mogelijk zijn, indien de werklieden derbedoelde ondernemingen verplicht zijn zich bij de aan de onderneming verbonden kas te verzekeren.

Een tweede beperking van de vrijheid in de keuze der ziekenkas is deze, dat de verzekeringsplichtige, die eene keuze heeft gedaan en zich bij eene ziekenkas heeft verzekerd in het algemeen verplicht is bij die ziekenkas te blijven. Omgekeerd kan de ziekenkas zich in het algemeen niet van hem ontdoen.

Het ontwerp onderscheidt dus:

a. erkende ziekenkassen,

b. ondernemers-ziekenkassen

en c. districts-ziekenkassen.

Volgens art. 51 van het ontwerp kan eene Naamlooze Vennootschap of rechtspersoonlijk bezittende vereeniging, daaronder begrepen eene wederkeerige verzekerings-maatschappij en een coöperatieve vereeniging, op haar verzoek door H. M. de Koningin worden erkend als eene ziekenkas.

De statuten dier vennootschappen of vereenigingen moeten aan bij deze wet gestelde eischen voldoen.

Ook de ondernemer die voor de vaste werklieden zijner onderneming eene ziekenkas heeft opgericht, kan de ziekenkas op zijn verzoek door de Kroon doen erkennen, indien het aantal dier werklieden ten minste 50 bedraagt.

De statuten en het tarief moeten aan bepaalde voorwaarden voldoen.

De particuliere ziekenkassen stellen bij de Rijksverzekering zekerheid tot waarborg voor de richtige nakoming hunner verplichtingen.

Voor de uitvoering dezer wet wordt het Rijk bij algemeenen maatregel van bestuur verdeeld in verzekeringsdistricten. De verdeeling geschiedt zoodanig, dat:

a. geene gemeente tot meer dan een district behoort;

b. geen district minder dan 5000 inwoners telt.

In elk verzekerings-district is eene Rijksinstelling, (districts-ziekenkas) waar de verzekeringsplichtigen, die in het district hunne woonplaats hebben, de verzekering kunnen sluiten, voor zooveel zij niet gehouden zijn, zich bij eene andere ziekenkas te verzekeren.

De districs-ziekenkas wordt bestuurd door een directeur, door de Kroon benoemd, hij stelt vóór het aanvaarden zijner betrekking, zekerheid.

Over het beheer der districts-ziekenkas wordt toezicht uitgeoefend door een raad van toezicht, bestaande uit 5 leden.

De financieele controle wordt uitgeoefend door de Rijksverzekeringsbank.

De voorzitter wordt door de Koningin benoemd voor den tijd van 6 jaren.

De overige leden worden eveneens voor 6 jaren benoemd, door Gedeputeerde Staten op het Gemeentebestuur.

Zij moeten wonen binnen het verzekeringsgebied der ziekenkas en den leeftijd van 30 jaren hebben bereikt. Van hen moet zoo mogelijk één lid arts zijn, één apotheker, één bij de ziekenkas verzekerd en één werkgever.

. . . . . .

Eene verzekering geeft aanspraak op eene schadeloosstelling bestaande:

A. ingeval van ziekte, in het verschaffen van:

1°. geneeskundige hulp;

2°. genees- en heelmiddelen, zoomede kunstmiddelen, mits deze laatste voorkomen op eene lijst door den Minister vast te stellen;

B. indien de verzekerde eene gehuwde vrouw is of eene vrouw, die in de laatste 300 dagen, te rekenen van den dag der bevalling, is gehuwd geweest, in geval van kraam, in het verschaffen of uitkeeren van:

1°. verloskundige hulp;

2°. kunstmiddelen;

3°. indien de verzekerde van een levenloos kind mocht bevallen en de zwangerschap vermoedelijk ten minste 190 dagen geduurd heeft, een begrafenisgeld ten bedrage van drie gulden;

C. ingeval van overlijden, indien de verzekerde den leeftijd van 5 jaren had bereikt, in het uitkeeren aan dengene, die de begrafenis heeft bekostigd, van een begrafenisgeld ten bedrage van:

a. 30 maal het dagloon van den verzekerde, doch ten minste f 50, indien de verzekerde verzekeringsplichtig was;

b. 20 maal het dagloon van den verzekeringsplichtige van wiens verzekering die van den overledene een gevolg

was, doch ten minste f 25, indien de verzekerde niet-verzekeringsplichtig was en hij den leeftijd van 12 jaren had bereikt;

c. 15 maal het dagloon van den sub b bedoelden verzekeringsplichtige, doch ten minste f 20, indien de verzekerde den leeftijd van 7 jaren maar nog niet dien van 12 jaren had bereikt;

d. 10 maal het dagloon van den sub b bedoelden verzekeringsplichtige, doch ten minste 10 gulden, indien de verzekerde nog niet den leeftijd van 7 jaren had bereikt.

Het begrafenisgeld wordt, indien de verzekerde is overleden tengevolge van een ongeval dat de Rijksverzekeringsbank verplicht tot eene schadeloosstelling voor begrafeniskosten, verminderd met het bedrag van die door de bank uitgekeerde of verschuldigde schadeloostellingen.

De verzekering geeft bovendien recht op eene uitkeering van ziekengeld, indien de ziekte eene ongeschiktheid tot werken tengevolge heeft en deze reeds ten minste twee dagen heeft geduurd.

De uitkeering geschiedt over den tijd, gedurende welken de verzekerde geheel of gedeeltelijk ongeschikt tot werken is, maar over ten hoogste 180 dagen, te rekenen van den aanvang der ongeschiktheid, en in geen geval over eenig tijdvak na den 365en dag na den aanvang der schadeloosstelling.

Het ziekengeld bedraagt per dag 70 % van des verzekerden dagloon ten tijde van den aanvang dier schadeloosstelling, behoudens dat over de dagen, waarop hij tegen vergoeding heeft gewerkt, slechts 35 percent van zijn dagloon wordt uitgekeerd.

Over Zondagen en algemeen erkende Christelijke feestdagen wordt geen ziekengeld uitgekeerd.

. . . . . .

Blijkens de definitie in de wet van het woord ziekte gegeven, vallen ook ongevallen onder deze wet.

Teneinde te voorkomen, dat aan een verzekerde gelijktijdig eene uitkeering wordt verleend door deze wet en de Ongevallenwet 1901, is in art. 168 het volgende bepaald:

Wanneer eene schadeloosstelling wordt verleend wegens een ziekte, veroorzaakt door een ongeval, dat de Rijksverzekeringsbank tot schadeloosstelling zou kunnen verplichten, indien de getroffene op den 92sten dag na het ongeval nog niet hersteld of ten gevolge van het ongeval nog geheel of gedeeltelijk ongeschikt was tot werken, kan de bank ten allen tijde die schadeloosstelling vanwege de ziekenkas doen eindigen en den getroffene mededeelen, dat de schadeloosstelling over de volgende dagen, door haar zal worden verleend.

Maakt de bank van deze bevoegdheid gebruik, dan wordt de schadeloosstelling deswege door haar te verleenen, geacht eene schadeloosstelling te zijn ingevolge de Ongevallenwet 1901.

. . . . . .

De premie, welke voor de verzekering van een verzekeringsplichtige moet betaald worden, behoort, — naar de Memorie van toelichting — in verband te staan met het loon, dat hij verdient, aangezien het bedrag van het ziekengeld van het kraamgeld en van de uitkeering in geval van overlijden van dat loon afhankelijk is. In het ontwerp worden zoowel de geldelijke schadeloosstelling, waarop een verzekerde aanspraak heeft als de premie, welke voor zijne verzekering moet worden betaald, niet naar zijn individueel dagloon bepaald maar naar het loon, dat zijne beroepsgenooten gemiddeld per werkdag ontvangen. Het vaststellen van dit loon geschiedt als volgt: Bij de dagloonen der verzekerden worden 10 klassen onderscheiden en in elke loonklasse worden de dagloonen der verzekerden, die tot die klasse behooren, geacht te bedragen de in het ontwerp aangegeven som. Nu worden bij de verzekerden verschillende categorieën onderscheiden, waarbij ten aanzien van elke categorie de loonklasse wordt vastgesteld, waartoe gewoonlijk de dagloonen van de tot die categorie behoorende verzekerden behooren.

De toepassing der gestelde regeling is — volgens de Memorie van Toelichting op het ontwerp — hoogst eenvoudig. Om het dagloon van een verzekerde te bepalen, behoeft slechts te worden uitgemaakt tot welke categorie van verzekerden hij behoort en, indien voor de gevonden categorie verschillende loonklassen voor de volslagen en voor de niet-volslagen werklieden zijn vastgesteld, of hij een volslagen of een niet-volslagen werkman is.

De verzekeringspremie behoort in de tweede plaats afhankelijk te zijn van het ziektegevaar, dat aan het beroep van den verzekeringsplichtige is verbonden. De statistiek toch wijst aan, dat de gevaren voor ziekte, welke de verschillende beroepen, veroorzaken, zeer verschillen. Volgens het ontwerp worden nu de verschillende categorieën van verzekerden bij algemeenen maatregel van bestuur ingedeeld in gevarenklassen naar de kosten, welke de tot die categorieën behoorende verzekerden gemiddeld persoonlijk voor de verzekering opleveren.

Het dagloon van den verzekerde en de gevarenklasse waartoe hij behoort, zijn in het ontwerp de eenige factoren, welke de verzekeringspremie bepalen. Voor haar bedrag is, talrijkheid van zijn gezin onverschillig.

. . . . . .

Voor het toezicht op de naleving der wet wordt het Rijk verdeeld in verzekerings-inspecties. In elke inspectie wordt het toezicht uitgeoefend door een verzekeringscontroleur. Reeds hiervoren is er op gewezen, dat het toezicht op het beheer der districts-ziekenkas in het algemeen wordt uitgeoefend door den Raad van toezicht, en dat het Bestuur der Rijksverzekeringsbank is belast met de financieele controle op de districts-ziekenkassen.

De verzekerings-controleurs worden door de Kroon benoemd; zij zijn verantwoordelijk aan den minister.

Het toezicht op hen wordt uitgeoefend door het Bestuur der R.V.bank. Dit Bestuur kan hem evenwel geen voorschriften geven; meent het, dat een controleur zijn ambt niet naar behooren uitoefent, dan brengt het zijne bevindingen daaromtrent ter kennis van den Minister. De betrekking van den verzekerings-controleur is betrekkelijk zelfstandig; hij heeft toch ten aanzien van verschillende quaesties, bijv. betreffend verzekeringsplichtigheid, loonklasse en gevarenklasse zelfstandig te beslissen.

. . . . . .

Al zijn in het ontwerp enkele categorieen van werklieden en ook de kleine ondernemers niet onder de verplichte verzekering gebracht, deze personen zullen toch, als zij het wenschen, van de districts-ziekenkassen kunnen gebruik maken om zich of toe hun gezin behoorende personen te verzekeren.

Degenen, die niet onder de verplichte verzekering vallen, zijn natuurlijk bevoegd zich bij eene erkende ziekenkas of eene andere ziekenkas, die daartoe bereid is, te verzekeren. Met zulke verzekeringen bemoeit het ontwerp zich intusschen niet.

. . . . . .

Ten aanzien van de vermoedelijke kosten der verplichte verzekering, wordt in de Memorie van Toelichting op het ontwerp het volgende gezegd:

Gelijk is medegedeeld worden de verschillende categorieën van verzekerden in een klein aantal gevarenklassen ingedeeld. Voor de berekening van de vermoedelijke kosten der verzekering zijn de bedoelde categorieën ingedeeld in 4 gevarenklassen. Het verkregen tarief is het volgende:

LOONKLASSEN.	GEVARENKLASSEN. I			II	III	IV
	Dagpremie in centen.			Dag-premie in centen.	Dag-premie in centen.	Dag-premie in centen.
	Voor de verzek. v/d verzek.pl. persoon.	Voor de geïnsveer-sekering.	Totaal.			
1	1.2	1.2	2.4	2.8	3.2	3.5
2	1.4	1.2	2.6	3.2	3.6	4.1
3	1.7	1.3	3.	3.5	4.	4.6
4	1.9	1.3	3.2	3.8	4.4	5.
5	2.1	1.3	3.4	4.1	4.8	5.5
6	2.7	1.4	4.1	4.9	5.7	6.5
7	3.3	1.4	4.7	5.8	6.7	7.7
8	4.	1.5	5.5	6.7	7.8	9.
9	4.7	1.5	6.2	7.6	8.9	10.2
10	5.5	1.6	7.1	8.6	10.2	11.7

Het vorenstaand tarief is dat, hetwelk verschuldigd is voor bij de districts-ziekenkas gesloten verzekeringen.

In de navolgende staten is bij de daarachter genoemde wet reeds eene verplichte verzekering tegen ziekte ingesteld.

Duitschland (wet van 15 Juni 1883).
Oostenrijk (wet van 30 Maart 1888).
Hongarije (wet van 1891).
en Luxemburg (wet van 31 Juli 1901).

In andere staten bestaat nog geen verplichte ziekte-verzekering.

STROOMEND WATER ALS ARBEIDSKRACHT.

Een eigenaardig voorbeeld van het gebruik van het arbeidsvermogen van een waterval wordt gegeven in het „Tijdschrift v/h. Koninklijk Instituut van Ingenieurs en v/d. Vereeniging van Delftsche Ingenieurs", jaargang 19, 6 Febr. 1904, No. 6 (zie T. N. A. G.).

Op ongeveer 120° W. L. v. Gr. en 50° N. B. vindt men de Snoqualmie Falls, die den watertoevoer ontvangt van even boven den waterval samenkomende riviertjes. Op korten afstand boven den waterval is in den rotsbodem een loodrecht kanaal uitgehakt, waarin een van metalen platen gemaakten liftkoker van 8 bij 10 voet en een waterbuis van 7½ voet in diameter zijn aangebracht. In het gemetselde kanaal, waardoor het water van de rivier naar de toevoerbuis wordt geleid, zijn twee zeven voor het onderscheppen van in het water drijvende voorwerpen en bovendien is er een verticale schuif in van 12 bij 8 voet voor het regelen van den watertoevoer. De toevoerbuis is beneden verticaal omgebogen, zoodat het water in horizontale richting in de machinekamer komt.

24 ijzeren waterraderen, in ijzeren kasten besloten, ontvangen door een afzonderlijke buis hun water van de horizontale hoofdbuis zoodanig, dat elk rad ongeveer in de richting van de raaklijn door twee waterstralen, die een rechten hoek vormen, wordt getroffen.

Het vallende water oefent een druk van ongeveer negen atmosferen.

De waterraderen, zóó groepsgewijze geplaatst, dat zes een gemeenschappelijke as hebben, brengen vier dynamo's voor het opwekken der electriciteit in werking. De opgewekte electriciteit wordt door aluminiumdraden naar een gebouw met transformatoren en vandaar naar de drie steden Everett, Scattle en Tacoma geleid, om practisch te worden aangewend.

Overigens wordt vermeld, dat afzonderlijk geplaatste kleinere raderen in de machinegebouwen dynamo's van geringere capaciteit drijven, om beweegkracht te hebben voor de lift en voor schuiven ter regeling van den watertoevoer.

Het verwerkte water komt aan den voet van den waterval in de rivier terug langs het ondergrondsche afvoerkanaal, dat van de grootere onderaardsche ruimte voor de machinegebouwen komt.

Arnhem. E. J. REINDERS.

ZUIVERING DER WEGEN.

De heeren Christiani en De Michèlis hebben onderzoekingen gedaan naar het meest afdoend middel tot dooden van microben, door invloed van besproeiing, teren en het met petroleum behandelen der wegen in de omstreken van Genève en hebben de hygiënische waarde van het teren en vooral van de besproeiing met petroleum aangetoond. Zij hebben meer dan too proeven genomen. Het gemiddelde aantal levende kiemen per liter lucht gevonden was:

Macadamwegen, gewone	14
„ geteerde	6.8
„ met petroleum behandelde	5.7

De resultaten waren na eenigen tijd droogte nog veel gunstiger.

Gewone	23
Geteerde	9.3
Met petroleum behandelde	5.—

De invloed van licht was:	In de zon.	In de schaduw.
Gewone	7	83
Geteerde	5	6
Met petroleum behandelde	3.5	5

Men komt dus tot het besluit, dat petroleum het meest luchtzuiverend werkt, daar de levende kiemen die in de lucht zweven, hierdoor veel minder zijn dan met teer het geval is.

CENTRALE STADSVERWARMING DOOR WARME BRONNEN.

Dit is natuurlijk een Amerikaansch denkbeeld. Men moet naar Boise City, een der westelijke steden van Idaho gaan, dat weer een der westelijke staten van Noord-Amerika is, om uit de waterleiding water met een temperatuur van 60 à 70° Celsius te kunnen tappen. En Boise City is 's winters een koud stadje, nog aan den Oostkant van de Rocky Mountains heeft het al de bittere koude van een winter, waar de zee het klimaat niet verzachten kan. De thermometer wijst er dikwijls een vorst van 30° en 35° Celsius aan. De heer Henry C. Demming — kolonel Demming moeten wij eigenlijk schrijven, in Amerika zijn heel veel kolonels — constateerde echter dat diep in de aarde warme bronnen waren en tot een diepte van 375 M. borende, kreeg hij water met een temperatuur van 62°.5 Celsius en op een diepte van 450 M. water van 70° Celsius, ja hij slaagde er zelfs in kokend water aan de oppervlakte te krijgen.

Eene waterleiding werd aangelegd en Boise City, een stadje van ongeveer 15.000 inwoners, is nu de eerste stad waar de dienstmeisjes in het hartje van den winter de straat kunnen spoelen en „de gang doen" met warm water. Ja zelfs de planten in den tuin worden met warm water besproeid, ook des zomers.

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz. PAUL J. DE JONGH, Secr., Joh. B. LAMBEEK Jr., H. WALENKAMP, JAC. P. WORMSER, Jos. Th. J. CUYPERS, A. VAN BAALEN, Leden.

VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN en C. W. NIJHOFF.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12.—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10.—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7.50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD BETREFFEND TE ZENDEN AAN DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120 TE AMSTERDAM. IDEM VOOR HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Joh. B. LAMBEEK Jr., RINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e SECRETARIS VAN HET BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen. — Jacob Olie J.Bzn. † — Kunstnijverheid-Teekenschool »Quellinus" te Amsterdam. — Een nijverheid-tentoonstelling te Amsterdam. — Bouwverordening voor Amsterdam. — Open Prijsvragen. — Nieuwe uitgaven. — Berichten. — Vacante betrekkingen. — Informatie-bureau. — Knoetsjoek-bewerking in Brazilië. — Spoorbaandwarsliggers van beton-ijzer. — Hongovensslakken en Portlandcement. — Stille kracht. — Waterreiniging voor de nijverheid. —

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Als buitenleden zijn toegetreden de heeren J. J. Semmelink, Opzichter bij Gemeentewerken te Zwolle, en Th. E. Viervant Tukker te Leiderdorp.

Het Genootschap ontving van den auteur een afdruk der Lithohraphie van den heer Lauweriks. Den heer George Ruether is daarvoor de dank van 't Genootschap betuigd.

De 1e Secretaris, VAN HYLCKAMA.

JACOB OLIE J.Bzn. †

Op den 23sten April j.l. overleed te Amsterdam in den ouderdom van 71 jaar de heer Jacob Olie J.Bzn, Oud-Directeur van Nederland's eerste Ambachtsschool en van ons Genootschap een der oudste leden, die de ontwikkelingsgeschiedenis meeleefde en steeds zijne krachten beschikbaar stelde daar waar die werden gevraagd om «A. et A.» tot bloei te brengen.

Het vorig jaar bij gelegenheid van zijn 70sten verjaardag werd de heer Olie gehuldigd en wel in het bijzonder om hetgeen door hem was tot stand gebracht voor het ambachts-onderwijs, dat zeer veel te danken heeft aan Olie's activiteit en toewijding waarmee hij voor dat onderwijs was bezield.

In tegenwoordigheid van zeer vele vrienden en belangstellenden werd Donderdagmorgen op de nieuwe Oosterbegraafplaats het stoffelijk overschot ter aarde besteld. De talrijke kransen aan de groeve neergelegd getuigen van liefde en dankbaarheid en bewondering voor hem, die zijn leven stelde in dienst van alles wat goed was en edel en schoon.

Hij ruste in vrede!

KUNSTNIJVERHEID-TEEKENSCHOOL „QUELLINUS" TE AMSTERDAM . . .

Door het Bestuur van bovenvermelde school is aan de Oud-leerlingen dier inrichting eene circulaire verspreid van den volgenden inhoud:

Hierbij heb ik de eer U mede te deelen, dat het Bestuur van de Kunstnijverheid-Teekenschool »Quellinus" zich voorstelt, in het belang van het Onderwijs zijner Inrichting, een overzicht samen te stellen van het wedervaren der Oud-leerlingen.

Met dit overzicht beoogt het Bestuur een drieledig doel a: te beoordeelen, in welke mate de Oud-leerlingen in het leven zijn geslaagd, b: een zoo juist en oupartijdig mogelijk inzicht te krijgen in het nut van het verstrekte onderricht en c: zijn voordeel ermede te doen met betrekking tot het onderwijs, in de na volgende jaren te geven.

Het spreekt van zelf, dat vele omstandigheden in het leven van invloed zullen zijn geweest op de verdere ontwikkeling en het slagen der Oud-leerlingen. Mededeelingen, hierop betrekking hebbende, zullen zeer gewaardeerd worden.

In de hoop en de verwachting dat U, het nut van een overzicht als hoorengenoemd erkennende, bereid zijt tot het samenstellen daarvan mede te werken, door achterstaande vragen zoo volledig mogelijk in te vullen en aan de School op te zenden, teekenen wij, met dank voor de veroorzaakte moeite,

Namens het Bestuur der Quellinusschool,
Met achting, de Directeur:
C. W. NIJHOFF.

Het Bestuur verzoekt ons deze circulaire in »Architectura" te publiceeren met het oog op het feit, dat de adressen van vele Oud-leerlingen niet bekend zijn.

Voor belangstellenden zijn exemplaren van de circulaire met bijbehoorend vragenformulier te bekomen aan de Quellinusschool, Frans Halsstraat 14.

EEN NIJVERHEIDS TENTOONSTELLING TE AMSTERDAM.

Het hoofdbestuur der Maatschappij van Nijverheid heeft een plan voor een tentoonstelling van ambachtswerktuigen ontworpen, in 1906 te Amsterdam te houden.

Als aanleiding voor het organiseeren van een dergelijke tentoonstelling wordt in de bij dit plan behoorende toelichting genoemd de groote ommekeer in het klein-bedrijf gekomen, voornamelijk ten gevolge van de groote verbetering van het kleine krachtwerktuig (gas-, petroleum- en electrische motor).

Nu elke werkplaats, hoe bescheiden ook van omvang, over krachtwerktuigen kan beschikken, is de toepassing mogelijk geworden van allerlei hulpwerktuigen, waardoor de werkstukken met minder moeite, vlugger en beter kunnen worden afgewerkt.

De kleine nijveraar kan er nu weer aan gaan denken een aantal voorwerpen te maken, die bij voorgoed aan de groot-industrie moeende te

moeten overlaten. Aan binnen- en buitenlandsche mededinging zal hij op velerlei gebied weder het hoofd kunnen bieden.

Men wenscht den industrieelen middenstand de oogen te openen voor hetgeen hem ontbreekt, door hem het gereedschap en de werktuigen, welke zijn vak kunnen verbeteren, te laten zien; door deze voor hem te laten werken en door ze hem uit te leggen.

Men stelt zich voor het batig saldo dezer tentoonstelling te bestemmen voor het stichten van een of meer blijvende instellingen.

In dit verband worden genoemd: I, een museum van ambachtswerktuigen; II, cursussen voor de kleine patroons; III, wandelleerzalen voor de kleine nijverheid; IV, beroepsvereenigingen en V crediet-instellingen voor den industrieelen middenstand.

BOUWVERORDENING VOOR AMSTERDAM.

Zooals de vorige week werd bericht, is het ontwerp-bouwverordening door B. en W. ingediend. In 't bijzonder verdient de aandacht art. 6, waarbij het grondgebied der gemeente gesplitst wordt in 5 afdeelingen: 1 kern der oude stad; 2 overig gedeelte der oude stad; 3 nieuwe stad; 4 polderstad; 5 landelijk gedeelte. Door deze splitsing wordt rekening gehouden met bestaande toestanden, omdat niet voor alle stadsgedeelten gelijke eischen mogen worden gesteld.

Pleiten hiervoor in het algemeen redenen van billijkheid, nog meer gewicht legt in de schaal de omstandigheid, dat bij het stellen van gelijke eischen de resultaten niet evenredig zouden zijn aan de gebrachte offers. Ook al stelde men de eischen zeer hoog, men zou in meer dan een gedeelte der oude stad toch geen goede woningtoestanden verkrijgen. Een gerechtvaardigd vermoeden voor de juistheid van deze bewering levert het verschijnsel op, dat het aantal woonhuizen en het aantal inwoners in de oude stad, en speciaal in bedoelde gedeelten geregeld afneemt.

Deze ontvolking dient in de hand gewerkt te worden, doch voor de verschillende gedeelten der oude stad niet op dezelfde wijze. Men moet onderscheid maken tusschen de kern der oude stad en het overige gedeelte. Onder dit laatste gedeelte moet bovendien niet begrepen worden, wat op de voormalige bolwerken is gebouwd. Dit is als nieuwe stad te beschouwen. De oude stad eindigt dan bij de Lijnbaansgracht.

Ten opzichte van de kern der oude stad dient het standpunt te worden ingenomen, dat dit gedeelte bestemd is meer en meer uitsluitend te worden een handels- en bedrijfscentrum, waartoe de woningen en speciaal de kleine woningen moeten verdwijnen. Vervanging van woningen door winkels, magazijnen en pakhuizen worde gemakkelijk gemaakt, daarentegen het maken van nieuwe woningen tegengegaan.

Ten opzichte van het overige gedeelte der oude stad staat de zaak anders. Wel heeft in dit gedeelte ook reeds eene ontvolking plaats en dient deze niet tegengegaan te worden, wijl de bevolkingsdichtheid op tal van punten te groot is, doch van een streven, om van dit gedeelte ook uitsluitend een handels- en bedrijfscentrum te maken, kan geen sprake zijn. Als woonplaats, ook voor de arbeidende klasse, zal het buiten de kern gelegen gedeelte der oude stad tot in de verre toekomst van groote beteekenis blijven.

Met het oog daarop moet dan ook in dit gedeelte niet uitsluitend gestreefd worden naar vervanging van woningen door winkels, magazijnen enz., doch evenzeer naar verbetering van woningen en bouw van nieuwe woningen, in de plaats van bestaande, welke niet aan de eischen voldoen. Dit laatste zal op sommige punten tot omvangrijke verbeteringswerken kunnen leiden.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Monument voor Dr. H. J. A. M. Schaepman. Inlevering 1 Mei 1905. Programma in No. 51, 1904, en aanvulling in No. 3, 1905.

Vaste brug over eene vaart; uitgeschreven door de Maatschij. t. b. d. Bouwkunst. Inlevering 22 Mei 1905. Programma in No. 12, 1905.

Ameublementen voor »Het Binnenhuis«. Inlevering 15 Mei 1905. Programma in No. 10, 1905.

Gouvernementsgebouw. Eerepenningvraag »A. et A.« Inlevering 1 Juni 1905. Programma en toelichting in Nos. 47, 49 en 50 1904.

Affiche Kunsttentoonstelling »A. et A.« Inlevering 1 Juni 1905. Programma en aanvulling in Nos. 3 en 6, 1905.

Boerderij-ontwerpen voor de Gron. Maatschij. van Landbouw en Nijverheid. Inlevering 1 Maart 1906. Programma in no. 16 1905.

NIEUWE UITGAVEN.

Het Lente-nummer 1905 van »The Studio« is gewijd aan »The old water-colour Society« ter herdenking van haar honderdjarig bestaan. Het nummer bevat een veertigtal reproducties naar werken der leden uit het tijdvak 1804—1904, waarbij o. m. van Barret, Cattermole, Haag, Burne-Jones, Powell, Moore, Marshall, Hughes, Stanhope-Forbes, enz.

— H. P. Berlage Sr. Over de waarschijnlijke ontwikkeling der Architectuur. Delft, J. Waltman Jr., f 0,50.

Deze lezing door den heer Berlage ook in »A. et A.« gehouden, is nu in brochure-vorm verschenen.

BERICHTEN.

BEZOEK AAN MUSEA.

De »St.-Ct.« nr. 83 bevat onderstaande opgave van het aantal bezoekers der musea en monumenten gedurende het eerste kwartaal 1905.

Het Rijks-Museum te Amsterdam 30,093, het Koninklijk Kabinet van Schilderijen te 's-Gravenhage 4274, het Museum Mesmanno Westreenianum te 's-Gravenhage 47, het Koninklijk Penningkabinet te 's-Gravenhage 83, het Museum-Mesdag te 's-Gravenhage 817, het Rijks-Museum van Oudheden te Leiden 822, het Rijks-Ethnographisch Museum te Leiden 207, het Rijks-Museum van Natuurlijke Historie te Leiden 482, het Rijks-Kabinet van Prenten te Leiden 61, de Gevangenpoort te 's-Gravenhage 1745, de historische zaal van het Prinsenhof te Delft 697, het Maiderslot 94, de Ruïne van Brederode 426, het Monument te Heiligerlee 103 bezoekers.

— De Vereeniging tot bevordering van Beeldende Kunsten heeft dit jaar als premie aan hare leden reproducties gegeven van zes der meest bekende etsen van Rembrandt.

Het zijn: »Het sterfbed van Maria«, »De triomf van Mordechai«, het landschap met »De drie boomen«, de »Honderguldenspreut«, »Faustus«, »De drie kruisen«. Hbl.

VACANTE BETREKKINGEN.

ONDERWIJZER IN 'T TEEKENEN aan de Rijks-Normaallessen te Nieuwenhoorn, om 4 uur per week les te geven à f 50,— per lessur 's jaars. In functie treden zoo spoedig mogelijk.

Sollicitatiën met de noodige stukken vóór 9 Mei a. s. aan den heer Districts-Schoolopziener te Dordrecht.

BEKWAAM TEEKENAAR, CHROMO-LITHOGRAAF, in staat eenvoudige ontwerpen te maken. Schriftelijke aanbiedingen met opgaaf van verlangd salaris aan de Steendrukkerij Senefelder, Looiersgracht, 47, Amsterdam

BOUWKUNDIG OPZICHTER, bekend met het leggen van Cement-Graniet- en Houtcementvloeren.

Br. fr. lett. M. N. 225, N. v. d. D.

MACHINE-TEEKENAAR op een Machinefabriek te Amsterdam. Practisch en theoretisch ontwikkeld Werktuigkundige.

Sollicitaties met opgaaf van leeftijd en verlangd salaris onder letter I 4084, aan Albert de Lange's Ann.-Bur., Damrak, Amsterdam.

ADMINISTRATIEF PERSOON op een aannemerswerk. Ongehuwd en niet ouder dan 40 jaar, in staat om zelfstandig accuraat en net te werken en controle te houden op magazijn beheer. Het in dergelijke betrekking geweest zijn, alsmede kennis van vreemde talen dient tot aanbeveling. Uitstekende getuigschriften omtrent kennis en gedrag is vereischte.

Br. fr. lett. P. O. 182, N. v. d. D.

GEMEENTE-ARCHITECT te Harderwijk. Zie Arch. No. 15.

ADJUNCT-DIRECTEUR Gasfabriek Stad-Almelo. Salaris f 600 met 6-jaarlijksche verhoogingen van f 50. Alleen zij komen in aanmerking, die aan een gasfabriek werkzaam zijn. Stukken op zegel voor 10 Mei a. d. Burgemeester. Pers. bez. alleen op uitnoodiging.

ZEER BEKWAAM ARTISTIEK ONTWIKKELD TEEKENAAR, zelfstandig kunnende werken, en als Chef de Bureau optreden. Prima referentiën gevraagd met opgaaf v. veri. sal. lett. X aan de uitgevers van dit blad.

VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE BOUWKUNDIGE OPZICHTERS EN TEEKENAARS. (Goedgekeurd bij Kon. besluit van 28 Maart 1904, no. 39) . . . .

INFORMATIE-BUREAU. Secretariaat: Roelof Hartstraat 141 II . . . . .

Ingeschreven Sollicitanten.

1 Gemeente-Opzichter, 26 jaar, f 70 's maands.
1 Bouwkundig » 25 » » 80 »
3 Bouwk.-Teekenaars 22 tot 30 jaar, f 80 tot f 125 's maands.
1 Bouwkundig Teekenaar, 22 jaar, f 70 's maands.

Daar ons bureau zijne bemiddeling aanbiedt bij het zoeken naar werkkrachten en werkgevers zoowel in als buiten Amsterdam, hopen wij, dat zoowel architecten en ingenieurs als opzichters en teekenaars gaarne gebruik zullen maken van ons aanbod, als zoodanig op te willen treden en verzekeren tevens de belangen van beide partijen naarwgezet en met discretie te zullen behartigen.

Wij stellen ons daarom voor wekelijks eene opgave te doen van de sollicitanten, die bij ons bureau zijn ingeschreven, waarvoor de redactie wel zoo welwillend was eenige plaatsruimte te reserveeren. Voorts dienen wij er met nadruk op te wijzen, dat ons bureau zoowel voor leden als niet-leden onzer Vereeniging openstaat en dat allen over denzelfden kam geschoren worden, met stipte onpartijdigheid, doch dat als regel geldt, wie het eerste komt, die het eerste maalt".

Aanvraag formulieren (voor sollicitanten) en alle inlichtingen zijn steeds te verkrijgen aan het secretariaat.

TECHNISCH GEDEELTE.

Alle stukken de redactie betreffende, dus ook vragen te adresseeren

Aan de Redactie van »ARCHITECTURA" TECHNISCH GEDEELTE.
Valeriusstraat 64,
AMSTERDAM..

KAOETSJOEK-BEWERKING IN BRAZILIE.

Het kaoetsjoek is een soort van gom, die aan de Amazonenrivier met den naam „caucho" wordt aangeduid. De werkman of de patroon van eenige werklieden, die er werk van maken het kaoetsjoek te winnen, heet daar „cauchero".

Kaoetsjoek — de naam geldt voor den boom en voor het product, dat hij levert — komt over het zelfde gebied voor als de gomboom, maar in grooter aantal en op hooger gelegen terrein, dat in den regentijd niet overstroomt. Bladeren en stam van den kaoetsjoek komen in kleur en vorm met die van den „siphonia" overeen, doch de eerste zijn bij den kaoetsjoek grooter en de laatste stoelt reeds onder den grond drie of vier zijtakken uit, welke een paar meter daarboven evenals de hoofdstam zuilvormig en kaarsrecht naar boven gaan. Het dik vloeibare sap van den kaoetsjoek is grauwachtig wit en bitter van smaak.

De kaoetsjoek krijgt soms verbazende afmetingen en is aanmerkelijk grooter dan de „siphonia". Het hout is vrij week en de schors wel een cM. dik. Een bijzonderheid aan den kaoetsjoek zijn de lange wortels, die bij groote exemplaren zelfs 60—80 M. lengte hebben en zich voor de helft onder den grond bevinden. Om een in het woud ontdekten kaoetsjoekboom wordt het lage hout weggehakt.

Nu begint men de „sangria" (Spaansch woord voor „aderlating") en maakt twee schuine — bijna loodrechte — insnijdingen met een boschmes in de zijvertakkingen, zoodanig, dat ze nabij den bodem bij elkaar komen. In een schotel wordt het uitvloeiende vocht opgevangen. Een primitieve stellage wordt opgericht om vervolgens den stam boven de uitwassen met een bijl te kappen. Bij voorkeur velt men den boom zóó, dat hij — dank zij het oneffene terrein — enkele handbreedten van den grond blijft. Op afstanden van 80—90 cM. worden dan één cM. diepe ringen in den stam gesneden. Onder de insnijdingen worden pannen geplaatst, die het sterk uitvloeiende vocht opvangen. Vooraf is een gat in den bodem gemaakt, waarin het vocht van 6—8 boomen wordt verzameld, of ook wordt het in uitgeholde houtblokken vergaard. Het fijn gestampte groen van een veel voorkomende plant „Betilla negra" wordt door zeepwater gemengd en het mengsel door de melk geroerd, waardoor deze spoedig vast wordt. Na een paar dagen is op die wijze een laag kaoetsjoek ontstaan, die uit het gat wordt gelicht. Het zoo gewonnen kaoetsjoek heet „caucho" en „planchas", d. w. z. kaoetsjoek in schijven. Er zit veel vocht in.

Eerst na 4—6 maanden is dit verdwenen, maar dan is ook het gewicht van het kaoetsjoek tot de helft geslonken. De laatste resten melk, die in verharden toestand na een dag of acht volgend op den eersten oogst nog worden verzameld uit de insnijdingen, noemt men „sernamby de Caucho".

Vele caucheros of kaoetsjoek-werkers leveren slechts sernamby de caucho. Inplaats van de melk te vermengen met zeepwater en Betilla gieten zij ze op groote bladeren uit en laten ze in de zon opdrogen of laten ze eenvoudig over den wat schoon gemaakten grond afvloeien, waar ze in een dag of acht vast wordt. Begint het plotseling hard te regenen, dan is de geheele voorraad verloren. De bewerking tot schijven is zekerder en wordt daarom vooral in den regentijd toegepast. Overigens is het onvermengde kaoetsjoek, het „sernanby de caucho", vaster en daarom meer waard dan het vermengde, zoodat in den drogen tijd meer van die soort wordt gewonnen.

Een werkman kan in één dag 1—3 boomen vellen en deze leveren van 20—30 K.G. kaoetsjoek, aan de Europeesche markt een waarde hebbende van 70—100 gulden. Dikwijls is de opbrengst echter niet grooter dan 5—10 K.G. per dag, nochtans levert een goed werkman in een oogsttijd van 8 maanden ± 900 K.G. sernamby of 1200—1400 K.G. in schijven.

Is de werkman in het vinden der kaoetsjoekboomen niet gelukkig of is hij minder vlijtig, dan is zijn oogst niet meer dan 500—600 K.G. „Sernamby".

Veel van den werktijd wordt in beslag genomen door het zoeken der boomen, het reinigen der omgeving, het oprichten van kleine hutten, het aanvoeren van proviand, het zoeken van Betilla en andere dingen. Sterke en aanhoudende regens noodzaken soms, het werk een tijdlang op te schorten. Daarbij komen ziekten en verwondingen als oorzaken van onderbreking der inzameling. August Kähler, wiens mededeelingen in den jaargang 1903 van de „Mitteilungen" wij hier teruggeven en die 5 jaar getuige was van het oogsten en bewerken van gom en kaoetsjoek in Brazilië, meent, dat voor het inzamelen van het laatste het vellen der boomen

noodzakelijk is, zoodat de kaoetsjoek-voorraad steeds geringer zal worden.

Het verwerken van kaoetsjoek gebeurt meestal door Peruanen, die, door de oerwouden van Brazilië met bijl en karabijn rondgaande, nu eens hier dan daar hun hut hebben opgeslagen, zich vele ontberingen moeten getroosten en dikwijls aanvallen van Indianen of andere gevaren hebben af te wenden. De seringueiro in tegenstelling met de cauchero heeft een kalm leven aan den rivierkant, — dus aan den verkeersweg — en richt zich in zijn gevestigde woning eenigszins huiselijk in.

Arnhem. E. J. REINDERS.

SPOORBAAN-DWARSLIGGERS VAN BETON-IJZER.

Het bestuur der spoorlijn Noiron-St. Béron in de Fransche Departementen Isère & Savoie heeft voor hare 1 M. wijde spoorbaan, bij wijze van proef, dwarsliggers toegepast van gewapend beton.

De dwarsligger is 1,80 M. lang, 0.18 M. breed en 0.14 M. dik en ingericht voor directe bevestiging en oplegging der rails. De bewapening van de betonliggers bestaat uit drie liggertjes, elk uit één stuk rondijzer gebogen, en waarvan de bovenstaaf aan de onderstaaf door

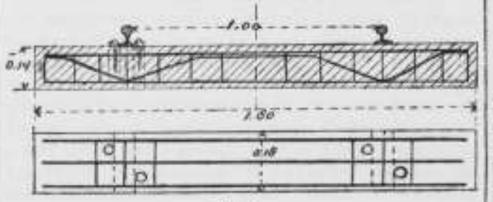

Fig. 1.

vertikale ijzeren beugeltjes is bevestigd. Bovendien zijn de 3 liggertjes dicht bij de oplegging der rails door drie horizontale beugeltjes aan elkander verbonden. (Zie schets fig. 1 en 2.)

Bij het maken der dwarsliggers worden de drie ijzeren liggertjes zoodanig geplaatst, dat er minstens nog 15 m.M. dikte beton kan komen boven de bovenstaaf.

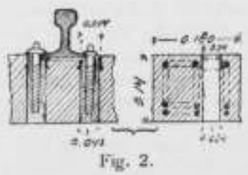

Fig. 2.

De wijze van oplegging der rails is te zien in de doorsnede (fig. 2). De tire-fonds, waarmede de rails worden bevestigd, worden gedraaid in wiggen van een harde houtsoort, welke geslagen worden in, in het beton gespaarde ronde gaten, welke van boven van een ring zijn voorzien. Om de wanden dezer gaten nog te versterken, zijn tijdens het vormen van den dwarsligger, spiraalvormig gebogen ijzerdraden aangebracht. De bevestigingsschroeven of tirefonds rusten onmiddellijk op den ijzeren ring van het gat, waardoor men in staat is ze zoo vast mogelijk te draaien.

Tusschen railvoet en dwarsligger is een dun plaatje van hout of geperst vilt aangebracht om de trillingen te verminderen.

Een dwarsligger op deze wijze geconstrueerd bevat 8.4 K.G. ijzer en weegt totaal 105 K.G. De kosten van vervaardigen beliepen ongeveer f 2.25.

Bij een proef, genomen met een in het midden op een scherpen kant opgelegden dwarsligger, welke aan beide einden niet was ondersteund, is gebleken, dat deze ligger aan eene asdruk van 4800 K.G. weerstand kan bieden.

Bovengenoemde Maatschappij had in Maart 1903, deels in vakken met uitsluitend deze dwarsliggers, deels in vakken met afwisselend gebruik van houten liggers, 60 zulke dwarsliggers aangebracht, welke tot heden zich in volkomen ongeschonden toestand bevinden.

Door dit aanvankelijk verkregen gunstig resultaat is de proefneming thans uitgebreid en zijn opnieuw een 250-tal betonijzeren dwarsliggers van dezelfde constructie aangebracht.

Men neemt aan, dat, onder de ongunstigste omstandigheden de onderhoudskosten van deze dwarsliggers en die van eikenhouten dwarsliggers tot elkaar staan als 5 tot 3, terwijl de levensduur van eerstgenoemde op het viertot vijfvoudige van de laatste geschat wordt. L. Z.

HOOGOVENSLAKKEN EN PORTLAND-CEMENT.

door A. de Gr.

Wellicht zal 't menigen lezer interesseeren iets naders te vernemen omtrent deze beide stoffen, zooals zij hierboven reeds uitgedrukt. Vooraf wil ik echter met eenige algemeene beschouwingen beginnen. Bij het verwerken van ruwe grondstoffen tot een of ander fabrikaat in 't algemeen, ontstaan altijd bijproducten, waarvan de vorm en het soort afhankelijk zijn van de methode van werken en ook van de samenstelling der grondstoffen. In vroegere tijden werd dergelijk afval meest al voor waardeloos gehouden en beschouwde men het gewoonlijk als een lastig bijproduct, omdat het opruimen daarvan nog hooge kosten met zich bracht. Echter mag men 't wel voor een grooten vooruitgang van de laatste 50 jaren beschouwen, dat door een gelukkig en doeltreffend samengaan van theorie en practijk dergelijke bijproducten tot zeer nuttige handelsartikelen vervormd konden worden, hetgeen soms weer tot nieuwe industrieën aanleiding gaf. Vooral is dit van toepassing op de kolen- en ijzerindustrie; zoo b.v. teer, zwavelzure ammoniak enz. als bijproducten bij het fabriceeren van cokes uit steenkolen en zoo ook de z.g. Thomasslakken als bijproduct van het Thomasproces bij de ijzerindustrie, welke door hun groot gehalte aan phosphorzuur voor den landbouw van groote beteekenis zijn. Een dergelijk bijproduct nu vormen ook de hoogovenslakken. Zooals bekend, dienen de ijzerertsen als ruwe grondstoffen tot 't winnen van ijzer; dit zijn steenmassa's rijk aan ijzer, die behalve ijzer nog andere bestanddeelen bevatten, zooals kalk, kiezel- en leemaarde. Het verwerken van deze ertsen in den hoogoven te zamen met cokes heeft tot doel: 1°. het metaal ijzer uit deze ertsen te verwijderen en 2°. de bestanddeelen, die geen ijzer bevatten van het ijzer af te scheiden en in vloeibaren toestand uit den hoogoven te verwijderen. Voor dit laatste is een bepaalde verhouding in de ertsen noodig van kalkaarde tot kiezel- en leemaarde en daarvoor moet gedurende het verwerken der ruwe grondstoffen gezorgd worden. In de meeste gevallen is het gehalte aan kalkaarde in de ijzerertsen niet hoog genoeg en daarvoor is een toeslag van kalksteen noodig om in het vuur van den hoogoven eene vloeibare verbinding te bewerkstelligen. Wegens hun verschillend soortelijk gewicht scheiden zich het vloeibare ijzer en genoemde vloeibare verbinding in den hoogoven en vloeien daaruit op verschillende hoogten afzonderlijk als ijzer en als slakken en zoo ontstaat de hoogoven-slak. Door de rol, welke zij speelt bij het hoogoven-proces blijkt ons dus, dat de samenstelling van de hoogovenslak altijd dezelfde moet zijn. Natuurlijk is die samenstelling toch wel afhankelijk van de grondstof, het ijzererts, maar bij één zelfden hoogoven is die samenstelling der hoogovenslakken altijd dezelfde. Scheikundig gesproken onderscheidt men basische slakken en zure slakken. Wanneer men de slakken, zooals zij uit den hoogoven vloeien, langzaam laat afkoelen, dan blijven de zure slakken hun volumen behouden en zij blijven hard; de basische slakken blijven daarentegen alleen hard, wanneer hun kalkgehalte slechts een bepaalde grens bereikt. Bevatten die slakken meer kalk, dan vallen zij uiteen in een witachtig meel, hetwelk slakkenmeel genoemd wordt. Laat men de slak, terwijl zij in witgloiend vloeibaren toestand verkeert, in een stroom koud water vloeien, dan vervormen de zure slakken zich tot een glasachtig zwaar zand, terwijl de basische slakken een helder, scherp en licht zand geven. Deze bewerking noemt men granuleeren en de gegranuleerde slak levert het z.g. slakkenzand.

Bij het produceeren van ruw ijzer ontstaan zooals van zelf spreekt, geweldige massa's van genoemde slakken en 't was natuurlijk, dat men voor dit bijproduct, dat voortdurend en telkens opnieuw wordt voortgebracht, een of andere toepassing zocht. Die toepassing vonden de hoogovenslakken ook, voor zoover zij hard waren en tegen het weder bestand als verhardingsmateriaal voor wegen en voor het hallastbed van spoorwegen, terwijl de gegranuleerde slak als metselzand voor mortelbereiding gebruikt wordt. Deze toepassingen moesten zich bepalen tot de naaste omgeving der hoogovens, omdat ze anders te duur werden door transportkosten, zoodat nog groote massa's hoogovenslakken waardeloos bleven liggen. Toen ontdekte men in 1862 ongeveer nog een nieuwe eigenschap van de gegranuleerde hoogovenslak, n.m. dat zij met een geringen toeslag aan kalk een buitengewoon sterken mortel levert en dus door deze eigenschap tusschen zras en cement in staat. Deze toepassing breidde zich uit tot het vervaardigen van kunstmetselsteenen, die uit een mengsel van gegranuleerde hoogovenslakken met 10 % kalk geperst worden tot metselsteenen, die aan de lucht blootgesteld en in stapels opgezet in zes tot acht weken verharden. Door hooge transportkosten van dit zware materiaal bleef ook dit afzetgebied tot de naaste omgeving der hoogovens beperkt. Men trachtte dus nog op andere wijzen nut te trekken van genoemde eigenschap, waartoe vele proeven werden genomen en zoo zien wij ongeveer in het jaar 1880 een nieuw product uit slakken bereid op de markt gebracht: het z.g. slakkencement. Door de eigenschap van de gegranuleerde hoogovenslak om met kalk onder water te verharden, wordt zij gerangschikt onder de z.g. hydraulische toeslagen, zooals ook het Portland-cement daartoe behoort. Wat verstaat men nu onder Portland-cement? De vereeniging van Duitsche cement-fabrikanten heeft zooals bekend de volgende omschrijving daarvoor aangegeven: Dat het is een innig mengsel van kalk- en leemhoudende stoffen onder hoogen temperatuur tot sintereus toe gebrand en daarna gemalen tot een fijnheid van meel. Het aldus gewonnen product tot een mortel aangemaakt, verhardt en bereikt eene groote mate van vastheid. Zoowel de hoogovenslak nu als het Portland-cement bevatten als hoofdbestanddeelen kalk en leem en in beiden zijn deze deelen innig met elkaar verbonden. Het kalkgehalte in het Portl.-cement is hooger dan in de hoogovenslak, zoodat deze laatste als een kalkarme Portland-cement is te beschouwen. Men kan nu op verschillende wijzen dat kalkgehalte van de hoogovenslak trachten te vermeerderen, b.v. direct in den hoogoven door toeslag van kalk. Dit is echter bij het winnen van ijzer in den hoogoven niet uitvoerbaar, omdat hier de temperatuur niet hoog genoeg is om slakken met zulk een hoog kalkgehalte te smelten. En 't is er juist om te doen gemakkelijk smeltbare slakken te verkrijgen, die door afvloeien uit den hoogoven verwijderd worden, want anders is het winnen van ijzer onmogelijk.

Een andere werkwijze is de hoogovenslak als grondstof te zamen met kalk voor het produceeren van Portl.-cement te gebruiken. Deze werkwijze werd ook tamelijk veel toegepast, maar hoewel het verkregen product aan alle eischen voldeed trachtte men het toch verdacht te maken, zoodat verschillende hoogovenwerken er niet toe durfden overgaan cementfabrieken te bouwen. Langen tijd bleef dan ook die industrie zeer beperkt, tot men begon de slak niet alleen als grondstof, maar in gegranuleerden toestand ook als toeslag tot het Portland-cement dienstbaar te maken. Uit verschillende proefnemingen had Dr. Michaelis vastgesteld, dat Portland-cement kon verbeterd worden door bijzondere kiezelzuur bevattende toeslagen. Zelfs bouwde Dr. Michaelis hierop een theorie over het verharden van cement. Echter werd zijn zienswijze heftig betreden door de Vereeniging van Duitsche cement-fabrikanten, maar Dr. Michaelis staafde zijne beweringen niet alleen door zijn eigene proefnemingen maar ook door proeven van professor Tetmajer en waaruit bleek, dat Portland-cement wel degelijk kon verbeterd worden door hoogovenslakken en andere kunstmatige en natuurlijke silicaten. Uit de practische toepassing van deze theorie bleek de groote waarde van de hoogovenslak voor de Portland-cement-fabricatie en de firma Albrecht Stein & Co. te Wetzlar wendde deze wijze van werken met succes in het groot aan en vond langzamerhand grooter afzetgebied. Meerdere dergelijke fabrieken ontstonden en het fabrikaat werd als ijzer-Portland-cement in den handel gebracht. Uit het oogpunt van concurrentie bleef de Vereeniging van Duitsche Cementfabrikanten dit fabrikaat hevig bestrijden, hoewel het in zijne eigenschappen volkomen overeenkomt met het Portland-cement. Ik wil deze beschouwingen eindigen met een korte beschrijving van de wijze van bereiden van het ijzer-Portland-cement. De beide grondstoffen: gegranuleerde hoogovenslakken en grove stukken kalksteen, worden op de fabriek aangevoerd. Door een steenbreker wordt de kalksteen gebroken en dan fijn gemalen. De gegranuleerde slak, die 20 % à 30 % water bevat, wordt in droogtrommels tot roodgloeihitte gedroogd en dan weer afgekoeld op de temperatuur van de lucht. Nadat langs electrischen weg het mogelijk bijmengde metallieke ijzer onttrokken is, wordt de slak door verschillende maaltoestellen tot een fijnheid van stof verkleind. De fijngemalen slak en de afzonderlijk fijngemalen kalksteen worden nu te zamen gebracht en door middel van groote mengmachines in een volkomen gelijkmatig samengesteld meel veranderd. Dit droge mengsel, hetwelk eene innige verbinding van kalksteen- en slakkendeeltjes bevat, wordt nu bevochtigd en door middel van zware persen tot z.g. ruwe steenen verwerkt. Deze steenen worden in een oven gebrand tot sinterens toe en daarna tot een fijnheid van meel gemalen. Aan dit product wordt nu nog toegevoegd 30 % van de reeds gedroogde, gegloeide en fijngemalen gegranuleerde slakken en daarmee ten innigste gemengd door middel van groote mengmachines. Na deze bewerking is het ijzer-Portland-cement gereed en wordt door mechanische transportmiddelen naar groote opslagplaatsen gebracht om van daaruit vervoerd te worden.

„STILLE KRACHT."

Volgens de algemeene wet der aantrekking, door Newton gevonden, trekken de lichamen elkander aan met een kracht, die recht evenredig is met de massa en omgekeerd evenredig met de vierkanten van de afstanden. Of — wanneer twee voorwerpen, een van 4 K.G. en een ander van 5 K.G. op een afstand respectievelijk van 2 K.M. en 3 K.M. van een derde voorwerp zijn geplaatst, dan verhouden hunne aantrekkingskrachten zich als 4 × 1/4 staat tot 5 × 1/9 of als 1 : 5/9 of als 9 : 5. Speelt die wet bij de verklaring der verschijnselen in het heelal een groote rol, ook in onze naaste omgeving wijst zij ons telkens weer op „een stille kracht", waarmee rekening moet worden gehouden. Doordat de aarde meer dan eenig hemellichaam in onze onmiddellijke nabijheid is, oefent zij de grootste aantrekking op de voorwerpen aan of nabij hare oppervlakte. Stellen we de aarde voor door een bol van een meter middellijn, dan mag een zandkorrel daarop nog niet de vertegenwoordigster zijn van den hoogsten berg, wanneer de afmetingen in de juiste verhouding zullen zijn. Door de aantrekking van de aarde beweegt een lichaam, dat nabij de oppervlakte is, zich naar omlaag; het valt, tenzij er een kracht is, die het in tegengestelde richting beweegt of het vallen belemmert.

Als de zetel der aantrekkingskracht, dus de plaats waarnaar de beweging is gericht, moet het zwaartepunt of het middelpunt der aarde worden beschouwd. De lijn, welke die richting voorstelt, staat loodrecht op het raakvlak, zoodat de beweging altijd verticaal of loodrecht is gericht of als een vrijhangend schietlood.

Het aangrijpingspunt van het voorwerp, dat door de aantrekkingskracht der aarde zal worden bewogen, is het zwaartepunt. Zoolang het zwaartepunt loodrecht boven het steunpunt of boven het steunvlak ligt, zoolang kan er geen beweging ontstaan, de kracht van weerstand in tegengestelde richting heft de aantrekking op. De aantrekkingskracht werkt nochtans, zoodat het ondersteunende voorwerp gedrukt wordt. Het meten van dien druk noemen we wegen. De verhouding tusschen het gewicht van een kubieken decimeter eener stof en dat van een liter zuiver water van 4° C., noemen we het soortelijk gewicht.

Het soortelijk gewicht en de stand van een voorwerp zijn twee zaken, waarmee in het bouwvak telkens valt te rekenen, o. a. bij het maken van fondeeringen en overkappingen van gebouwen, bij het leggen van bruggen en het bouwen van sluizen, bij het aanleggen van dijken en waterwegen.

Hierbij komt de meerdere of mindere vast**heid**, de cohaesie of kracht van samenhang van de grondstof der lichamen, d. w. z. de meerdere of minder gemakkelijke wijze om daarvan volume, vorm of massa te wijzigen of m. a. w. den aggregatie-toestand te veranderen.

Onderstaande lijst geeft een overzicht van enkele soortelijke gewichten; de bijgevoegde hardheidsschaal dient ter vergelijking van de vastheid van sommige stoffen.

Soortelijke gewichten van:

Platina	21—23	Glycerine	1.26
Goud	19.3	Eikenhout	0.62—1.20
Kwik	13.6	Mahoniehout	1.06
Lood	11.4	Zeewater	1.03
Zilver	10.5	Melk	1.03
Koper	8.8	Lijnolie	0.95
Smeedijzer	7.8	IJs	0.92
Gietijzer	7.2	Terpentijnolie	0.87
Tin	7.29—7.48	Esschenhout	0.85
Zink	7.21—7.68	Beukenhout	0.85
Diamant	3.5	Petroleum	0.84
Marmer	2.8	Iepenhout	0.81
Aluminium	2.7	Alcohol	0.79
Spiegelglas	2.4	Grenenhout	0.66
Potlood	2.25	Vurenhout	0.44
Zwavel	2.1	Populierenhout	0.39
Zwavelzuur	1.84—1.89	Kurk	0.24
Pokhout	1.63	Dampkringslucht	0.001
Steenkool	1.33	Waterstof	0.00007
Ebbenhout	1.21—1.33		

Hardheidsschaal van Breithaupt:

Talk.	Hoornblende.
Gips of Steenzout.	Veldspaat.
Glimmer.	Kwarts.
Kalkspaat.	Topaas
Vloeisplaat.	Korund.
Apatiet	Diamant.

Hardheidsschaal van Mohs.

Talk	Veldspaat.
Gips	Kwarts.
Kalkspaat	Topaas.
Vloeispaat.	Korund.
Apatiet.	Diamant.

Elk volgende in de rij krast op een voorafgaande.

Laat ons nu verder nagaan, wat er gebeurt bij een aan beide einden voldoende ondersteunden balk, die belast wordt: wij zien dan de zwaartekracht aan het werk. De druk of de trekking naar omlaag kan zoo groot zijn, dat er doorbuiging van den balk het gevolg van is. De moleculen aan den bovenkant worden dan uit den normalen stand gebracht, evenals die aan den benedenkant; de eerste worden samengedrukt, de laatste worden uit elkaar gedrongen, terwijl die in het midden, op de zoogenaamde neutrale as gelegen, hun plaats behouden. Wordt de balk ontlast, dan herneemt hij den oorspronkelijken stand, als de grens der veerkracht niet is overschreden.

Bij te groote belasting ontstaat scheuring of zelfs breking, doordat de zwaartekracht de cohaesie of kracht van samenhang van het hout of het ijzer overtreft. Werkt de belasting juist midden tusschen de steunpunten, dan wordt de druk gelijkelijk over deze verdeeld. Werkt de belasting op een afstand gelijk aan 2/5 der tusschenruimte van het steunpunt A en op een van 3/5 dier ruimte van het steunpunt B, dan is de drukverdeeling zoodanig, dat in A 3/5 en in B 2/5 van het gewicht wordt verplaatst. Bij het aanbrengen van trekstangen of van schoren heeft men indachtig te zijn, dat de twee krachten, die een ander kunnen vervangen, naar grootte en richting kunnen worden voorgesteld door de twee niet evenwijdige zijden van een parallelogram, waarvan de diagonaal de oorspronkelijke kracht vertegenwoordigt.

Vindt een balk één steunpunt op een muur en wordt hij aan het einde belast, dan moet aan het andere einde een tegenwicht worden aangebracht of een daarmee overeenkomende kracht worden aangewend overeenkomstig den regel, dat bij een hefboom evenwicht is als de statische momenten gelijk zijn of — wat het zelfde is — de lengte van het eind balk aan den eenen kant van den muur vermenigvuldigd met de kracht, die daaraan werkt, moet een product geven gelijk aan de uitkomst der vermenigvuldiging der lengte van het andere eind met de daaraan werkende kracht. De druk op den muur is dan gelijk aan het gewicht van den balk vermeerderd met den druk daarop aan de einden. Beide voorbeelden vindt men bij de bascule of brugbalans toegepast. Nevenstaande schetsmatige doorsnede diene tot verduidelijking. De druk van een b.v. 50 K.G. zwaren last wordt verdeeld over de steupunten D en H.

De druk in D werkt aan den hefboomsarm B S, die

10 maal zoo kort is als A S. De druk in H werkt bij I op de brug N Z en wordt verdeeld over de steunpunten N en Z. De afstand N I is 4/5, de afstand I Z 1/5 van

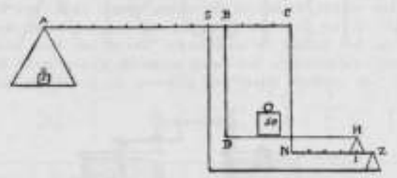

de lengte N Z, zoodat van de in I opgevangen druk 1/5 in N wordt gevoeld. Door dat 1/5 te laten werken aan een hefboomsarm S C, gelijk 5 maal B S, is het alsof de schaal met gewichten aan een 10 maal zoo langen arm werkt als de last en maakt 5 K.G. evenwicht met 50 K.G.

Arnhem. E. J. REINDERS.

WATERREINIGING VOOR DE NIJVERHEID.

Voor bijna alle takken van nijverheid, en in de eerste plaats wel voor het voeden van stoomketels, is het van het grootste belang de beschikking over zuiver water te hebben. Door de bijzondere eigenschap toch van water om verbindingen aan te gaan met vreemde bestanddeelen, levert de natuur bijna nooit zuiver water; het moet dus eerst bereid, d. w. z. in dit geval gereinigd worden.

Water van verschillende herkomst, hoewel analytisch geen verschillen toonende, verschilt toch bij het gebruik zoo zeer, dat dezelfde reinigings-methode, die bij het eene soort water met vrucht gevolgd wordt, bij een ander soort weer in het geheel niet voldoet.

Bij het aanleggen en aanschaffen van inrichtingen van waterreiniging is het dus zaak niet alleen met analytische gegevens rekening te houden, doch ook practische proeven te nemen. Eerst dan zullen wij zekerheid kunnen hebben.

Het kan dus nuttig zijn te vermelden, dat de naamlooze vennootschap de „Allgemeine Städte-reinigungs-Gesellschaft m. b. H" te Wiesbaden, in verband met het groote nut van vooraf genomen proeven, aan haar scheikundig laboratorium een proefstation verbonden heeft.

Nadat het te beoordeelen water door bovengenoemde firma onderzocht is, gewoonlijk kosteloos, wordt men naar de uitkomsten van het onderzoek, de beste en goedkoopste wijze van reiniging aanbevolen en wel:

1°. Filteratie alleen, voor water uit een vijver, beek of rivier. Het water wordt dan alleen gefiltreerd, dat wil zeggen, werktuiglijk van de er in zwevende of bezonken stoffen gereinigd. Schadelijke oplossingen mogen dan niet in het water voorkomen.

2°. Ventilatie en filteratie, voor ijzerhoudend grondwater, dat wanneer het bewaard wordt, troebel wordt, en een roodachtige kleur aanneemt, eenigszins naar inkt smaakt en roestvlekken doet ontstaan.

3°. Werktuiglijke-scheikundige reiniging, wanneer de verontreinigingen meer door latere inwerkingen zijn ontstaan, of dat de oorzaak van het troebel zijn voornamelijk aan het voorkomen van zeer fijne stoffen toe te schrijven is. Alsdan worden in de bezinkbakken kleine hoeveelheden van een of ander reinigingsmiddel gedaan, waar door zich kleverige vlekken vormen, die, bij het neerslaan, de in het water opgenomen fijne verontreinigingen omhullen en naar den bodem trekken.

4°. Scheikundige reiniging, wanneer tot afscheiding van organische oplossingen, ijzer en kleurstoffen, voor ontoleiing van condens-water, vooral echter voor het zacht maken van zeer kalkhoudend — dus hard — water toevoegingen noodig zijn om met de in het water voorkomende oplossingen vaste stoffen te vormen, die men kan doen neerslaan en welke dus in den slibvang van den reinwaterbak verzameld kunnen worden, en, wat de nog achtergebleven verontreinigingen betreft, in ingelijks aangebrachte geoctrooieerde Kröhnde-filters achtergehouden worden.

In de praktijk worden meestal de reinigings-methodes 3 en 4 vereenigd, dus door een geschikte toevoeging zoowel een werktuiglijke als scheikundige werking verkregen. Dit doel bereikt men door de hieronder beschreven „Geoctrooieerde Waterreinigings- en Filtereer-toestel, systeem „E".

De waterreiniger „E" werd aldus gedoopt, wegens de daarbij gebruikte, voor het klaren dienende bakken van eikenhout, waarvan de eigenaardige op een v gelijkende vorm reeds een goeden naam heeft, dewijl hij ook voorkomt aan en reeds gunstig bekende inrichtingen voor het reinigen van afvalwater van de „Allgemeine Städte-reinigung-Gesellschaft".

Het te reinigen water vloeit van boven over een klaarbak naar de menggoot, waarboven zich de bakken met de bij het water te voegen stof bevinden. De toe te voegen stof moet zich gelijkelijk door het water verdeelen, om goed tot haar recht te kunnen komen, en daarom bevindt zich in de menggoot een roeras, die gedreven wordt door een kleine turbine in de toevoerbuis. Een bestaand drijfwerk of electrische motor kan natuurlijk deze turbine vervangen. De geheel gesloten reservoirs voor de bij het water te voegen stof houden door middel van boven aangebrachte standpijpen de vloeistofkolom steeds op gelijke hoogte, zoodat het water onder standvastigen druk wegvloeit.

Aan het uiteinde der standpijpen vindt men luchtkleppen, die, door een zich regelende inrichting met klink, afwisselend geopend en gesloten worden.

Geopend, laten deze luchtkleppen door den invloed der naar binnendringende lucht telkens een juist afgemeten hoeveelheid der toe te voegen stof uit de zich van onderen bevindende tuit in de menggoot toe. Voor melkachtige toevoegingen worden ook de reservoirs daarvan met een roertoestel voorzien.

Uit de menggoot vloeit het water dan naar den door een tusschenschot in tweeën verdeelden E-vormigen bak, het daalt daarin met toenemende snelheid, zoodat de in het water zwevende slib- of kalkdeeltjes hetzij tegen de schuine vlakken van den buitenwand weldra tot rust komen, of door den sneller wordenden stroom naar beneden gesleurd, en daarin den slibbak afgescheiden worden. In het gedeelte van den waterbak, waarin het water weer stijgt, scheidt zich het resteerende van de stoffen, die neerslaan moeten, door het verminderen der snelheid nu eveneens af, of deze worden door het boven in den klaarbak aangebrachte geoctrooieerde Kröneke-omtrek-filter achtergehouden.

Bij dit omtrek-filter ligt de filtreerende laag tusschen twee zeeftrommels en het van alle kanten toestroomende water moet door deze laag vloeien, om dóór de holle middeltrommel gereinigd te kunnen wegvloeien.

Gedurende het bedrijf is het filter in rust, doch wordt van tijd tot tijd, om zich te reinigen, door een beneden aangebracht hand-drijfwerk voor korten tijd, bij terugloop van het water, (waardoor het filter wordt uitgespoeld) in beweging gebracht. Hierbij wentelt zich dan de filtereerende stof tusschen de trommels, voortdurend om, zoodat iedere korrel er van langzamerhand aan het oppervlak komt, terwijl de korrels zich dan steeds afwisselen, zoodat alle vuil en aanzetsel zeker sterk gewreven en weggeslingerd wordt.

De geheele reiniging kan binnen het half uur plaats hebben, en is daarenboven volkomen, zonder dat de filtreerende stof met de hand wordt aangeraakt, en zonder dat deze uit het filter verwijderd behoeft te worden.

De waterreiniger „E" is in 8 verschillende grootten verkrijgbaar, voor 15 tot 50.000 liter per uur, en werkt met water van iedere temperatuur.

Zooals reeds aangestipt, zijn waterreinigers van het grootste nut bij het werken met stoom. De waterreiniging moet

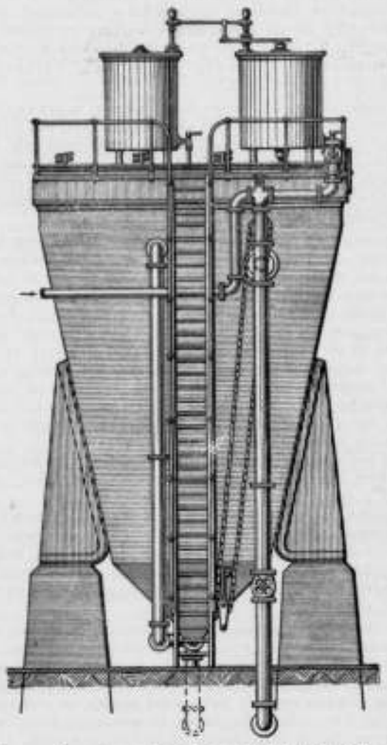

Fig. 1. Geoctrooieerde waterreiniger en filtertoestel, systeem „E".

dan afgeloopen zijn vóór het water in den ketel komt; zuivering in den ketel is daarvoor niet aan te bevelen.

Een slecht voedingswater bederft de koperen kranen, verstopt de buisleidingen met slib, en vergroot het gevaar van springen.

De zich vormende afzettingen van slib en ketelsteen verminderen echter ook de stoomvorming in den ketel, en dit in zoo sterke mate, dat soms wel de helft der brandstof verloren gaat.

Een afdoende waterreiniging is daarom een bepaald vereischte voor een bedrijf. Reeds alleen door kolenbesparing worden de uitgaven voor het toestel al heel spoedig weer goed gemaakt.

Om ook hen, die voor hun stoomketel slechts betrekkelijk weinig voedingswater noodig hebben, in staat te stellen van de voordeelen van den waterreiniger „E" te genieten, levert genoemde fabriek ook kleinere toestellen naar hetzelfde principe, dan echter met ronde klaarbakken, en met tegen het toestel aangebrachte gesloten Krönke-filters.

Voor voedings-waterreinigers, waarbij meestal kalk afgescheiden wordt, is het in de eerste plaats zaak, het filter dikwijls en ter dege te reinigen, om ongewenschte storingen van het bedrijf te voorkomen. De in het fiter achterblijvende kalkdeeltjes behouden namelijk hydraulische bindkracht, en vormen daardoor, wanneer zij geruimen tijd in

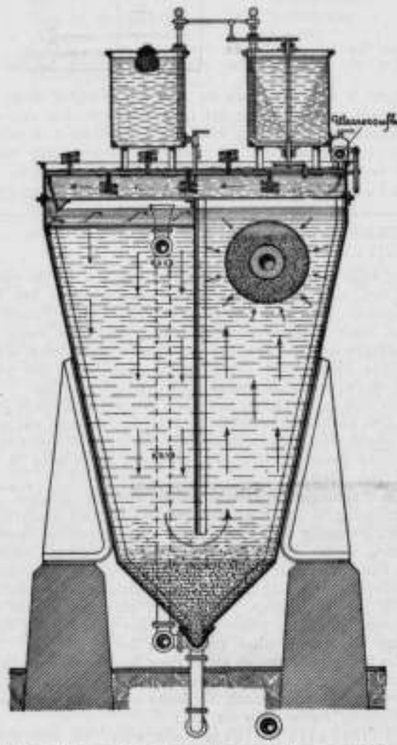

Fig. 2. Geoctrooieerde waterreiniger en filtertoestel, systeem „E".

de filterstof blijven, daarmede vaste klompen, waardoor het filterreerend vermogen verloren gaat.

Geoctrooieerde waterreiniger en filtertoestel, systeem „E", bestemd voor stoomketels.

Bij deze filters geschiedt het uitwasschen en reinigen hoogst eenvoudig; zonder eenige voorbereiding neemt het slechts enkele minuten in beslag en kan als gevolg daarvan telkens gemakkelijk herhaald worden, waardoor storingen in het bedrijf kunnen worden vermeden.

De voedingswaterreiniging is even geschikt voor koud als voor warm water, doch als men afgewerkten stoom tot verwarming van het te filtereeren water te zijner beschikking heeft, is het, rekening houdende met het doel waarvoor het water bestemd is, natuurlijk aan te bevelen van warm water gebruik te maken.

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz., PAUL J. DE JONGH, Secr., Jhs. B. LAMBEEK Jz., H. WALENKAMP, Jac. P. WOLMSER, Jos. Th. J. CUYPERS, A. VAN BAALEN, Leden.

VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN en C. W. NIJHOFF.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD BETREFFEND TE ZENDEN AAN DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120 TE AMSTERDAM, IDEM VOOR HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Jhs. B. LAMBEEK Jz., KINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e SECRETARIS VAN HET BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen. — Vermist. — De toren van de H. Petrus-banden te Leende. — Bouwkritiek in den Amsterdamschen raad. — Van de leestafel. — Open prijsvragen. — Nieuwe uitgaven. — Berichten. — Vacante betrekkingen. — Informatie-bureau. — Mooie fonteinen. — Over noodzakelijke wijzigingen van het architectuur-onderricht aan vakscholen. — Ingezonden.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Het volgende adres is verzonden:

AAN HARE MAJESTEIT DE KONINGIN.

Geeft met den meesten eerbied te kennen het Genootschap »Architectura et Amicitia«, goedgekeurd bij Kon. Besluit enz. enz.

dat tot heden aan geene der Universiteiten hier te lande het onderwijs in de Aesthetica en de Kunstgeschiedenis onder de leervakken is opgenomen,

dat nochtans bij de Wet van 28 April 1876, St.bl. No. 102, zooals die is gewijzigd den 7 Mei 1878, St.bl. No. 33, in art. 43 sub 5°, letteren en wijsbegeerten letter F, bepaald is, dat aan minstens één der Hoogescholen onderwijs in genoemde vakken gegeven moet worden,

dat niet naleving van dit wetsartikel eerstens geacht moet worden van ongunstigen invloed te zijn op den eerbied voor de Staatswetten in 't algemeen,

dat er voorts wel geen argumenten zijn bij te brengen waarmede 't niet nakomen van deze bepaling zou zijn te verdedigen,

dat integendeel uit de zeer onvoldoende kunstkennis en kunstzin onder ons Volk, de behoefte aan deugdelijk onderwijs in de genoemde vakken spreekt, en dat daaraan althans eenigermate zal worden voldaan wanneer aan 's Lands Hoogescholen dat onderwijs wordt gegeven.

Redenen waarom voornoemd Genootschap Uwe Majesteit eerbiedig verzoekt het daarheen te willen leiden, dat aan genoemd wetsartikel zoo spoedig mogelijk uitvoering worde gegeven.

Hetwelk doende,

van Hare Majesteit de meeste getrouwe onderdanen

(get.) JON. INGENOHL, Voorzitter, Ad Int.

(get.) L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e Secretaris.

VERMIST!

De heer W. N. van Vliet, bibliothecaris van het Genootschap, verzoekt ons in het Orgaan bekend te maken, dat van het „Spring-number 1905 of the Studio", dat op de leestafel was neergelegd, door een onbeschaamden liefhebber van mooie kleur-reproducties, een zestal platen (*) zijn uitgescheurd, waardoor dat werk op ergerlijke wijze is geschonden; het is te hopen, dat het in te stellen onderzoek aan het licht brenge, dat onder de leden van „A. et A." zulke wandalen niet behoeven gezocht te worden.

Misschien evenwel worden op een stillen dag de platen wel weer ter leestafel gedeponeerd op even geheimzinnige wijze als ze daarvan verdwenen!

(*) Pl. XXXIV. The silver mirror, by Walter West.
» XXXV. The magic chrystal, by Anning Bell.
» XXXVI. A canal in Venice, by Barrath.
» XXXVII. The Windfall, by Rackham.
» XXXVIII. The cunning skill to break a heart, by Fortescue-Brickdale.
» XXXIX. The cloisters Montevilliers, by Cameron.

DE TOREN DER KERK VAN DE H. PETRUS BANDEN TE LEENDE, NOORD-BRABANT.

De ramp aan den toren te Oirschot in 't einde van 1904 voorgevallen, heeft de algemeene aandacht gericht op den toestand van vele dier middeleeuwsche reuzen. Onder de belangrijkste dier bouwwerken, welke het platteland van onze zuidelijke provinciën sieren, behoort de toren van Leende.

Leende is een dorp gelegen aan den Rijksweg van Eindhoven over Geldrop naar Weert; het wereldverkeer heeft daar nog geen sneltreinverbinding, zelfs geen stoomtram heen gevoerd. Over de heuvels der heide, die zich naar Oost en West uitstrekt aren ver, boven de dennen- en beukenbosschen, die vooral noordelijk onder Heeze het Kasteel verscholen houden, teekent de slanke spits, met hare kleine peer op de punt, rijzende uit een massieven romp, — van verre de plaats van het rustige Leende.

Het is alsof de vijftiend'eeuwsche bouwmeesters, die geroepen werden tot den bouw der kerken in Noordbrabant, telkens als zij nabij eene of andere groote heide hun monumenten hadden op te richten, zich bewust zijn geweest van de gunstige ligging voor hooge torens, die langs den zoom van zulke vlakten van heinde en ver worden gezien.

De Peel wordt in Limburg en Noordbrabant door een krans van belangrijke torens omgrensd. De Besterheide kan ook roemen op belangrijke grenspalen; een der schoonste, de toren van Oirschot, heeft voor eenige maanden heel Nederland doen ontzetten bij het onverwacht instorten van een deel van zijn opstand.

De toren van Geldrop is voor ongeveer 20 jaar, tengevolge van een storm, gedeeltelijks langs bestaande scheuren zich deelend neergestort; het overblijvende werd onder leiding der genie gesmoverd.

Eene vergelijking van beide torens wat betreft hunne bouwkundige waarde zal hier niet worden opgezet.

Stellen wij de oorzaken in het verloop van den minder gunstigen toestand der beide oude reuzen hier naast elkander, dan is de tegenstelling groot.

Te Oirschot eene goede fundeering, solied metselwerk, enkele vertikale doorgaande scheuren sedert langen tijd aanwezig; plotselinge ineenstorting van een hoekpenant.

Te Leende eene slechte fundeering, week metselwerk, verscheiden scheuren, vele plaatselijke verbrijzelingen. De aanmerkelijke afwijking van den traptoren maakte voor eenige jaren het vangen van den gemetselden wand van dezen traptoren onmiddellijk noodig. Het kerkbestuur bleef verder zijn aandacht hieraan schenken, en mocht er aldus in slagen eene groote ramp te voorkomen; want zonder de genomen voorzorgen zoude de toren van Leende bepaald bij de sterke stormen van dezen winter niet voor een gedeelte, maar van de vier penanten het overgroote gedeelte zijn ingestort, wellicht nog een deel der kerk medesleepende in den val.

En toch werd sedert Mei 1904 tot in begin April 1905 op verschillende punten van de hoogte aan de vier vlakken van dezen toren, al naar de omstandigheden dan hier, dan weer daar zetting, uitwijking, of verbrijzeling waargenomen.

De omstandigheden, waaronder de strijd voor het behoud werd ondernomen, nog steeds met goed gevolg, en de voornaamste verschijnselen, die zich daarbij hebben voorgedaan, in verband met de aangewende herstellingswerken, zullen hier in 't kort worden opgesomd.

Aan den toren van Leende zijn de eerste zorgwekkende verschijnselen waarschijnlijk reeds waargenomen lang voor onzen tijd. Niet alleen vindt men aangeteekend, dat in het jaar 1696 belangrijke uitgaven moesten worden gedaan door het kerkbestuur, maar bij de uitvoering der thans onderhanden zijnde verbeteringswerken is het gebleken, dat de metselwerken in de onderste verdieping niet regelmatig volgens het oorspronkelijk plan zijn uitgevoerd, doch later werden verzwaard.

De oorsprong van het kwaad was gelegen in de slechte fundeering. Inplaats van den aanleg voor zulk een zwaar belast bouwwerk te brengen onmiddellijk op de oorspronkelijke zandlaag, en met de beste materialen uit te voeren, werd een laag puin van 0.30 tot 0.75 M. hoogte, gestort onder de vier hoofdpijlers, die het geheel moeten dragen. Wellicht was deze brikpuin afkomstig van een toren of kerk, die aan deze is voorafgegaan. De steenstukken waren week, en de ruimte met zand aangevuld.

In den loop der tijden hebben deze baksteenstukken niet alleen aan verbrijzeling blootgestaan, maar door de onmiddellijke nabijheid van graven en van een later aangelegden put voor den bliksemafleider, ontstond meer en meer gelegenheid tot uitwijking voor die onsamenhangende massa. Zoolang het metselwerk van den opbouw voldoende samenhang bezat, zal er minder werking hebben plaats gehad, omdat de drukking over zulk een groot oppervlak verdeeld was. Maar de omstandigheid, dat de zuid-westelijke pijler, 't meest aan den regen blootgesteld, zeer is verzwakt door de uitsparingen en doorgangen van den traptoren, heeft

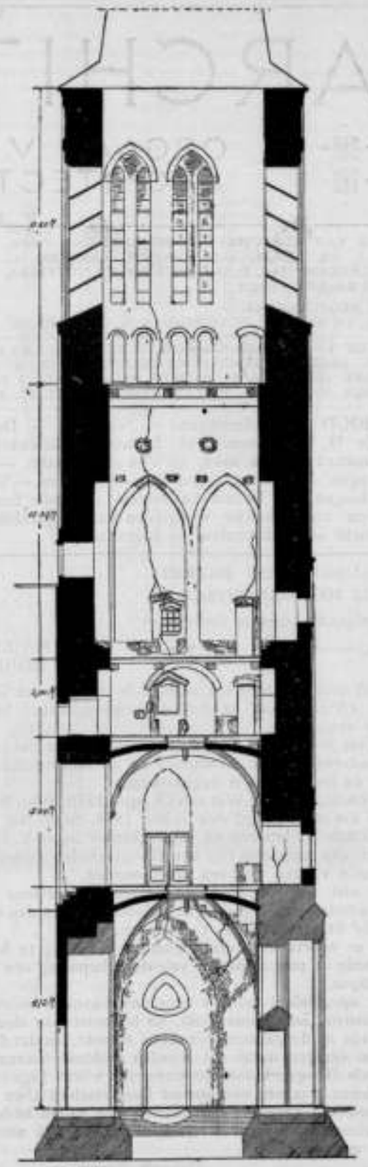

Doorsnede A. B. Zuid-Binnenaanzicht.

TOREN R. K. KERK TE LEENDE.

aanleiding gegeven tot verzakking, dus bij de opvolgende ongelijke drukkingen, zullen de scheuren in het metselwerk voortdurend zijn toegenomen. De traptoren scheurde los over aanmerkelijke hoogte, de zwakke zuid-westelijke pijler werd op verscheiden plaatsen in de beide onderste verdiepingen, bij den aanzet der bogen voornamelijk verbrijzeld.

Een aandachtige beschouwing van den toestand in den zomer van 1904 „zooals die in hoofdzaak ook in de figuur is afgebeeld, vestigt de overtuiging, dat de verschillende verschijnselen wel overeenstemmen met den theoretischen op-

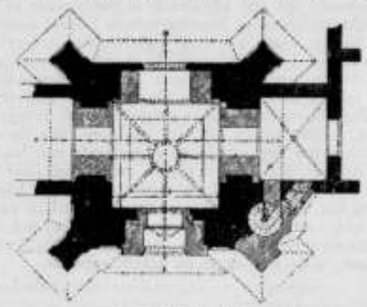

BEGANE GROND.

zet omtrent de krachten en spanningen, die in dit bouwwerk aanwezig zijn.

Den 24sten Mei 1904 werd de toren door mij voor het eerst bezocht op verzoek van het kerkbestuur, dat niet meer gerust was omtrent den toestand van den traptoren, die sedert jaren reeds scheuren vertoonde, welke eene onderstutting met dennenmasten aan de buitenzijde noodzakelijk had gemaakt. Over eene hoogte van 12 M. was de samenhang van wand, treden en spil, alles uit weeken metselsteen samengesteld, — tot den hoofdbouw zoo herhaald

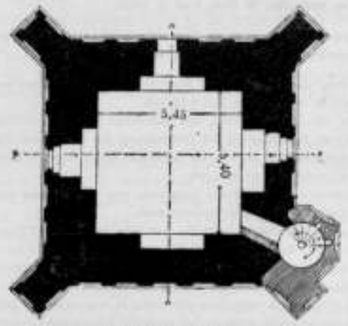

1ste VERDIEPING.

geheel verbroken, dat het mij noodzakelijk voorkwam het beklimmen van den toren tot aan de tribune voor het orgel en zangers, volstrekt te verbieden. De scheuren, die zich vertoonden aan de hoofdbogen van de begane grondverdieping, over de westelijke en zuidelijke ingangen, toonden duidelijk aan, dat het muurwerk over de buitenzijde der bogen verbrijzeld werd: de zuid-westelijke penant, verzwakt door de holte van den traptoren kon zijn last dus niet meer torschen. Dezelfde verbrijzeling was waar te nemen over een groot gedeelte van het westelijk front van af den grond tot meer dan 6 Meter hoogte, en binnen even-

eens over het oppervlak der muren, die in den zuid-westhoek aansluiten tot 10 M. boven peil. De noordelijke doorgang wees dezelfde verschijnselen van vermorseling over den boog en verbrijzeling van den boog zelve in veel minder mate aan.

Onmiddellijk werden maatregelen genomen:

1°. tot het leggen van gips- of cement-specie-verbanden op alle plaatsen, ook hooger op (zie de teekening), die scheuren of verbrijzeling vertoonden; na eenige dagen werd alleen langs den traptoren werking waargenomen;

2°. het verbod tot het luiden van klokken, evenzoo tot het gebruik der orgel-tribune in den toren, zoolang geen voorzieningen waren getroffen; ook werd verboden naar 't kerkhof te gaan langs den toren met een lijkstoet;

3°. onderstempeling van de meest dreigende bogen met solide formeelen en staandbout, totdat eene stelselmatige verbetering kon worden onderhanden genomen.

Aan het Ministerie van Binnenlandsche Zaken werd het verzoek gericht dezen toren te laten opnemen en in teekening te brengen; dit geschiedde spoedig daarna.

(Slot volgt.)

BOUWKUNST-KRITIEK IN DEN AMSTERDAMSCHEN RAAD.

Is het stuk uit — de knechts spelen met de coulissen.

Er is al eens meer op gewezen, dat, wanneer iets tot het uiterste is verslapt of ontaard, dan als van zelf reactie intreedt. Dat ligt in de natuur. — Hoe treurig zou 't zijn, als dat niet zoo ware!

De natuur cureert zich zelf. De ontwikkeling cureert zich zelf. Zij is als 'n geniale signeur — of signora — die berouw, hartgrondig berouw heeft na eene uitspatting. Ze belooft beterschap, — om morgen .... Doch laat ons voorloopig slechts aan de beloften van beterschap van vandaag gelooven!

Een lager standpunt dan in dezen tijd heeft de bouwkunst nog nooit ingenomen. Hoe gemeen ze kan zijn, hoe liederlijk ze zich kan aanstellen heeft ze getoond, overal getoond; het was, als schiep ze er vermaak in zich zoo gemeen mogelijk aan te stellen. Dit kwam niet duidelijker aan 't licht, dan in den bouw van moderne magazijnen. We weten het: dat was de bouwkunst op zijn kop. Omgekeerd menheer!, totaal onderste-boven. De zwaarte boven; beneden niets dan spiegelruit. Je reine lichtkasteel, menheer!; wat wil je!

Afganibish! — niet dat we zouden willen beweren, dat een winkelhuis — ook al is het geheel glas — niet goed zou kunnen zijn — dat het geen bouwkunst zou kunnen zijn. No! voor elken redelijken eisch is er een redelijke oplossing. — We willen slechts zeggen, dat de heeren, dewelke geroepen waren, die bekende moderne producten te produceeren, niet wisten, hoe een redelijk vraagstuk fatsoenlijk op te lossen. Dit alleen: ze waren van alles, deze „bouwmeesters": commis-voyageurs, assuradeurs, geldaanbrengers, agenten van hypotheek-banken — vooral van crediet-banken — ze waren alles menheer, uitgezonderd .... afganibish!

Maar — de natuur cureert zich zelf. — Er begint eenige keentering te komen — ook al brengt 'n wit raafje nog geen lente! —

Een gezond teeken is het bijvoorbeeld, dat, in een illuster college als ons Gemeentebestuur, rondweg woorden gesproken worden als die van den Wethouder van Onderwijs.

Bravo, wethouder! — Alleen weten we niet of Uw woorden — voorloopig — veel zullen uitwerken. —

Helaas!

In het verslag der laatste Raadsvergadering lezen we het volgende:

»De wethouder Van Hall zegt, zich met deze voordracht te vereenigen, omdat men dergelijken bouw tegen moet gaan. Men heeft nu reeds op den hoek der fraaie Heerengracht twee monsters van gebouwen gekregen; tegen soortgelijke plannen van menschen, die zich bouwmeesters noemen, wenscht spr. met alle kracht te protesteeren, en zulke bouwwerken, waartegen men helaas! machteloos staat, zal spr. steeds krachtig tegenwerken.«

Dit is goed en degelijk gezegd. Moge het ertoe medewerken, om de oogen van verschillende magazijn doenbouwers iets te openen. Voorloopig denken we echter aan: „En reken de uitkomst niet, maar slechts het doel alleen."

En toch schijnt dit woord van den Wethouder reeds spoedig iets geholpen te hebben; in de krant, waaraan ik bovenstaand uitknipsel uit het Raadsverslag ontleen, lees ik namelijk het volgende: (Men wordt verzocht hierbij 't oog te houden op wat Bouwkunst-kritiek in onze bladen tot nog toe te beteekenen heeft; hoe ze bijv. over de kunst van de „nieuw geopende" magazijnen pleegt te spreken: „Zie advertentie op de laatste bladzij".)

HET KONINGSPLEIN.

Thans is ook op den anderen Hoek der Heerengracht het Koningsplein van een nieuw magazijn voorzien. De firma P. M. Broekmans heeft in een zeer korten tijd het mooie huis daar ter plaatse doen sloopen en een nieuw opetrekken. Uit een bouwkundig oogpunt zal men die verandering niet toejuichen, doch de concurrentie heeft hier ongetwijfeld een woordje meegesproken. Wekt des avonds, als men van het Leidscheplein komt, het Koningsplein den indruk alsof er een feestverlichting is aangebracht, dat zal nu nog in sterker mate het geval zijn. Zoo langzamerhand wordt het een buurt van glas en ijzer. (H.bl.)

WALENKAMP.

VAN DE LEESTAFEL.

In het weekblad „De Amsterdammer" geeft de heer J. H. W. Leliman, naar aanleiding van de geruchten aangaande den verkoop van het beursterrein, eenige beschouwingen over het Damvraagstuk, en wenscht vóór alles dien verkoop niet los te maken van de quaestie der verbetering van den Dam. Na eene opsomming van de ontwerpen tot vervorming van het plein, welke sedert 1901 ter wereld kwamen, trekt de heer L. het practisch nut daarvan in twijfel zoolang de gemeente geen leiddraad geeft door het publiceeren van hare eischen en verlangens en eene belofte in hoeverre zij tot de verwezenlijking wil of kan medewerken.

Het komt ons voor, dat juist het uitschrijven van een ideeën-prijsvraag, waarop door „A. et A." andermaal bij den Raad is aangedrongen, eene gunstige oplossing van het belangrijk vraagstuk geven kan. Gewenscht in elk geval is 't, dat zóólang de goedkeuring van plannen voor bebouwing van het beursterrein rusten blijve.

* * *

La Construction Moderne der laatste drie weken geeft platen met omschrijving van de onlangs voltooide kerk St. Jean te Montmartre, uitgevoerd in z.g. gewapend beton. Voorzoover de platen het werk laten zien, kan dit, als uiting der meest moderne constructie-wijze, weinig gelaagd heeten. Het gronddenkbeeld toch van ruimte-overspanning komt in dit werk allerminst uit en geeft het intérieur vooral traditioneele constructie-vormen te zien, die als 't ware met de moderne speciz zijn omwerkt. Op het congres te Madrid werd gezegd, dat men er nog niet toe gekomen was den artistieken vorm te vinden voor deze constructie-methode; de architect der St. Jean heeft het op den weg naar het maadloos ideaal geen stap verder gebracht. Frankrijk's kathedralen staan nog in 't volle licht!

* * *

Het in de dagbladen verschenen verslag der zitting van den Amsterdamschen Raad geeft woorden van kritiek uit officieelen mond gesproken. Bij de behandeling n.l. van het afwijzend praeadvies op een adres van de architecten van het te bouwen „Hôtel Palais Royal", zeide de wethouder Van Hall zich met de voordracht van B. en W. te vereenigen „omdat men dergelijken bouw moet tegen„gaan; men heeft nu reeds op den hoek der fraaie Heeren„gracht twee monsters van gebouwen gekregen; tegen soort„gelijke plannen van menschen die zich bouwmeesters noe„men, wenscht spr. met alle kracht te protesteeren en zullen „dergelijke bouwwerken, waartegen men, helaas! machteloos „staat, bij spr. steeds krachtige tegenwerking ondervinden."

Hoewel dus blijkbaar tegen de poenige ontsiering van de gracht- en straathoeken onzer stad van overheidswege weinig valt te doen, doet 't goed en stemt 't al zeer geruststellend bovenaangehaalde uiting onzer stede-regeerders te lezen, omdat daarin zit een waarborg, dat die stadsgedeelten welke nog staan onder de hoede van het dagelijksch bestuur, vrij kunnen blijven van bederf door bouwwerken als boven bedoeld, en onze stad b.v. de kans niet loopt op het voormalig beurs-terrein een hôtel te zien verrijzen naar een project waarvan de beschrijving alléén, zooals die de vorige week in het „Bouwk. Weekblad" gegeven werd, ons reeds met angst en schrik vervulde.

P. J. de J.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Vaste brug over eene vaart, uitgeschreven door de Maatschij. t. b. d. Bouwkunst. Inlevering 22 Mei 1905. Programma in No. 12, 1905.

Ameublementen voor »Het Binnenhuis«. Inlevering 15 Mei 1905. Programma in No. 10, 1905.

Gouvernementsgebouw. Eereprijsvraag »A. et A.« Inlevering 1 Juni 1905. Programma en toelichting in Nos. 47, 49 en 50 1904.

Affiche Kunsttentoonstelling »A. et A.« Inlevering 1 Juni 1905. Programma en aanvulling in Nos. 3 en 6, 1905.

Boerderij-ontwerpen voor de Groe. Maatschij. van Landbouw en Nijverheid. Inlevering 1 Maart 1906. Programma in no. 16 1905.

Het Bestuur der »Maatschij. tot Bevordering der Bouwkunst« vestigt ons de aandacht te vestigen op het volgende:

Vóór of op 22 Mei 1905, des namiddags te 4 uur, worden aan het Bureau van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam, de ontwerpen ingewacht op de volgende door de Maatschappij uitgeschreven prijsvragen:

I. Ontwerp voor eene vaste brug over een vaart in een modern aangelegd gedeelte eener Nederlandsche stad.

Eerste prijs: de zilveren medaille der Mij., benevens f 100.—.

Tweede prijs: de bronzen medaille der Mij., benevens f 50.—.

II. Photographieën, Rubriek A, naar schilderachtige stadsgezichten; rubriek B, naar interieurs.

In het programma voor deze prijsvraag is een wijziging gebracht wat betreft de uit te loven prijzen; het gedeelte hierop betrekking hebbende moet gelezen worden als volgt:

»Voor de beste, en ter bekroning waardig gekeurde photographieën »worden de volgende prijzen uitgeloofd:

»Voor elk der rubrieken A en B, een eerste prijs van f 40.—, of een »photographisch voorwerp van gelijke waarde, en een tweede prijs van »f 25.— of een photographisch voorwerp van gelijke waarde, benevens »een prijzen elk van f 10.— of een photographisch voorwerp van gelijke »waarde, toe te kennen aan inzendingen die daarvoor in aanmerking komen.«

»De Amateur-Fotografen-Vereeniging te Amsterdam heeft de Groote »Plaque der Vereeniging welwillend ter beschikking gesteld, om te worden »toegekend aan het technisch volmaakt, goed uitgevoerde, meest typische »Nederlandsch stadsgezicht, formaat boven 9 × 12 cM., methode van be»werking geheel vrijgelaten. Van de Firma Ivens & Co., Nederlandsch »Fototechnisch Bureau te Amsterdam, is als prijs welwillend ter beschik»king gesteld een Eastman-Bullet No. 4 Kodak (10 × 12), toe te kennen »aan de beste collectie interieurs.«

NIEUWE UITGAVEN.

Ventilatie door Dr. B. Swaab, Arts te Amsterdam. Uitgave F. van Rossen. — f 0.30.

Deze voordracht, nu in druk verschenen, werd door Dr. S. het vorig jaar gehouden voor verschillende afdeelingen van het Ned. Onderwijzers-Genootschap. Na de theorie der luchtverversching te hebben behandeld, geeft schr. een overzicht van de verschillende ventilatie-systemen om te eindigen met de voorspelling, dat er een tijd komen zal, waarop men terug zal keeren tot de eenvoudige ventilatie, waarbij schr. blijkbaar bedoelt die welke door middel van de ramen verzorgd en door schr. wellicht ons beste ventilatie-middel geacht wordt.

BERICHTEN.

Het Comité voor Nederland bij het VIIe internationaal congres voor architecten het volgend jaar te Londen te houden, is als volgt:

Eere-vice-voorzitters Baron Gericke van Herwijnen, H. Ms. Gezant te Londen en J. A. Royer, Referendaris, Chef der Afd. Kunsten en Wetenschappen van het Ministerie van Binn. Zaken te 's-Gravenhage.

Leden zijn: Dr. P. J. H. Cuypers, Jacob F. Klinkhamer, A. Salm G.B.zn., H. P. Berlage Nzn., P. A. Wecidenburg en C. T. J. Louis Rieber.

VREDESPALEIS. Een tweetal wetsontwerpen is ingediend:

1o. tot het verleenen van eene Rijksbijdrage aan de Carnegiestichting in de kosten der vestiging van een gebouw ten behoeve van het Hof van Arbitrage te 's Gravenhage, en

2o. tot aanvulling en verhooging van het IXe hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1905.

Zij strekken tot het verleenen van eene Rijksbijdrage voor bovengenoemd doel van f 700,000, ten behoeve van den aankoop van de maatschappij »Het Park Zorgvliet«, van den voor dat gebouw, met toebehooren, benoodigden grond.

Uit de memorie van toelichting blijkt, dat de struikelblokken, die aan het bouwen op de grooden van de maatschappij »Zorgvliet« in den weg stonden, zijn weggenomen en voorts, dat het in de bedoeling van den heer Carnegie lag, dat in het benoodigde terrein door de Ned. regeering zou worden voorzien. Het onderzoek van het wetsontwerp in de afdeelingen heeft 5 dezer reeds plaats gehad.

JAPANSCHE KUNST. Liefhebbers van Japansche kunst hebben thans te Amsterdam in de zalen van Sint-Lucas gedurende eenigen tijd een gelegenheid te meer om te zoeken naar Japansche bronzen, porcelein, netzké's, degenstootplaten, prenten, teekeningen, kakemono's, die van hun gading zijn; de firma wed. C. G. Kleykamp uit Rotterdam organiseerde deze tentoonstelling. Hbl.

— Bij gelegenheid van het vijf-en-twintig-jarig bestaan der School voor Kunstnijverheid zal op 15 Juli 1905 in de schoollokalen eene tentoonstelling geopend worden van het werk der leerlingen, waaraan eene afdeeling voor de inzendingen van oud-leerlingen zal worden toegevoegd.

De oud-leerlingen, die aan deze tentoonstelling wenschen deel te nemen, moeten zich daartoe vóór 1 Juni bij den Directeur aanmelden met opgave van het werk, dat zij wenschen in te zenden en de afmeting der plaatsruimte, waarover zij wenschen te beschikken.

De inzendingen moeten uiterlijk 1 Juli franco aan de school worden afgegeven.

De toelatings-commissie, die zal hebben te beoordeelen, welke inzendingen van oud-leerlingen op de tentoonstelling zullen worden toegelaten, bestaat uit drie Heeren Leeraren en den Directeur.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen bij den Directeur der School voor Kunstnijverheid.

— Het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem moet wegens inwendige herstelling van het gebouw nog eenigen tijd gesloten blijven.

De Directie hoopt, dat het tegen 15 Mei weder te bezichtigen zal zijn.

Uit de aan het Museum verbonden boekerij werden gedurende de maand April 145 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land verzonden.

— Niet alleen kost het moeite geld bijeen te brengen voor een Beethoven-monument te Parijs, maar ook de plaats waar het zal staan schijnt bezwaren op te leveren. Het verzoek om dit beeld te plaatsen op het Trocadéro-plein werd door den Gemeenteraad afgewezen. Nu is gevraagd het te mogen plaatsen op het Ranelagh-plein tegenover het standbeeld van La Fontaine.

Het ontwerp is gereed: Beethoven wordt voorgesteld op een voetstuk dat onder een dom is geplaatst, die gesteund wordt door vier gevleugelde beelden. Ieder beeld stelt een allegorische figuur voor, nl. de »Eroica-Symphonie«, de »Sonate-Pathétique«, de »Negende« en de Cis-mol-Sonate (quasi una fantasia). (Hbl.)

VACANTE BETREKKINGEN.

BOUWKUNDIG OPZICHTER terstond gevraagd, voor het bouwen van een Fabriksgebouw bij Amsterdam. Br. met opgave verlangd salaris en ref. lett. L., Boekhandel Art. Verheijen, Cammelisstraat 60, Amsterdam.

JONGSTE BEDIENDE op een Meubel-Teekenbureau. Br. fr. lett. G. O. 358, N. v. d. D.

BEKWAAM MEUBELTEEKENAAR. Br. fr. lett. O. T. 296, N. v. d. D.

ADJUNCT-DIRECTEUR Gasfabriek Stad Almelo. Stukken voor 10 Mei. Zie Arch. No. 17.

GEMEENTE-ARCHITECT te Harderwijk. Stukken voor 1 Juli. Zie Arch. No. 15.

VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE BOUWKUNDIGE OPZICHTERS EN TEEKENAARS. (Goedgekeurd bij Kon. besluit van 28 Maart 1904, no. 39) . . . .

INFORMATIE-BUREAU Secretariaat: Roelof Hartstraat 141 . . . . .

Ingeschreven Sollicitanten.

1 Gemeente-Opzichter, 26 jaar, f 70 's maands.
1 Bouwkundig » 25 » » 80 »
4 Bouwk.-Opz.-Teeks. 22 tot 30 jaar, f 75 tot f 125 's maands.
1 Bouwkundig Teekenaar, 22 jaar, f 70 's maands.

Ons bureau staat open voor leden en niet-leden onzer Vereeniging.

Aanvraag formulieren (voor sollicitanten) en alle inlichtingen zijn steeds aan het secretariaat te verkrijgen. Zie overigens »Architectura« van 29 April l.l.

TECHNISCH GEDEELTE.

Alle stukken de redactie betreffende, dus ook vragen te adresseeren

Aan de Redactie van »Architectura" Technisch Gedeelte,
Valeriusstraat 64,
AMSTERDAM.

MOOIE FONTEINEN.

Geen plein lijkt ons eenzaam en verlaten, zoo er slechts een fonteintje klettert. Een geheel landschap wordt opgevroolijkt door het kabbelen van een beekje, dat als het ware met ons keuvelt, en ons een lange wandeling kort doet schijnen. Ook in de stad is water een levend element. Gretig heeft dan ook de kunstenaar-architect van dit motief gebruik gemaakt. Fonteinen waren dan ook bijna

de eenige architectonische gedenkteekenen, die de steden vroeger hadden. Dat hebben de oude stedenbouwers goed begrepen! Fonteinen, die men in alle steden of wijken ontwaart, zijn een lafenis, niet alleen voor den mond, doch ook voor de oogen. De rhythmische eentonigheid van het stroomende water doet ons het onharmonische geruisch in de straten vergeten. Het weeft een gelijkmatig net van tonen door het geraas in de steden, door de Franschen zoo juist „le brouhaha de la rue" genoemd. Het dempt alle wanklanken, zoodat ze ons minder hinderen of ergeren. En daalt de stille nacht over het woelige plein van de stad, dan klinkt de fontein als zachte muziek, als een wiegelied onzer kindschheid. Aan de stilte ontneemt zij het angstige, het benauwde, het doodsche. Liederen uit de oerwereld stijgen uit de springbron op, een gezang, dat sedert het begin van de wereld steeds hetzelfde bleef. De dagen van Homerus schijnen ons nog niet voor goed vervlogen te zijn. Wij komen in een stemming om een schilderstuk van Alma Tadema te zien, al ontwaren wij niets dan typisch burgerlijks om ons heen. De stem van de zee, de groote moeder, leeft ook in den kleinsten waterstraal, weerklinkt hier als uit een verre echo. Van de zee, die volgens Thales van Milete, den grondlegger onzer philosophie, de oorsprong van het al was. De mensch, zie daarin zijn eigen symbool. Beiden zijn, doch oorsprong en toekomst zijn in nevelen gehuld. Men kent niet de verborgen wonderen van het alom vloeiende water, geen blik peilt de diepte hunner ziel, zoo zorgvuldig en diep bewaren ze hun e geheimen. Een afgrond zijn ze, dikwijls een afschrikwekkenden afgrond. Iedere fontein of bron bevat een dergelijk symbool. En uit de diepte van het ruischende water stijgen de raadselachtige, wonderbaarlijkste gestalten op, waarmede de steeds wonderen scheppende phantasie het water heeft bevolkt, en in versteenden vorm rusten ze op den rand der fontein. Edele beeldende kunst! En evenals er gras tusschen de steenen trappen ontsproot, kwam ook daar onbemerkt en onbewust het volkslied tot bloei: „Am Brunnen vor dem Tore ....."; daar was eertijds, het gezelligst plekje waar men bijeen kwam, en onder het ruischen van het water werd een praatje gemaakt, en de kinderen der dienstbaarheid kwamen met kannen en kruiken, en met het geklater der fontein mengde zich het geschater van den lach. Doch als het stil werd een eenzaam, sloop er een Gretchen langs de straat, afgetobt naar het lichaam, bedroefd naar de ziel, en klaagde bij de springbron „Wie konnt ich sonnst so tapfer schmälen .....". En menig klaaglied wordt ook thans nog overstemd door het gekletter der wateren, en menige traan druppelt in het bekken, één druppel onder millioenen andere, slechts een weinig zilter dan zijn broederen, en stijgt ten hemel als een fijn wolkje en stort in den schoot van de zee, waaruit hij met ontelbare druppels als een klaaglied zonder einde oprijst, bloode en toch wild, alsof alle tranen der menschheid daar verzameld waren, — een toevlucht van menschelijk wee! O mensch! Zij wellen uit alle bronnen op, en ver uit de diepte klinken soms klokketoonen tot ons door. Buigt men zich over den rand om de gloeiende lippen te bevochtigen, dan ziet men zijn eigen beeld. In alle dingen herkennen wij gaarne onze trekken. Daaraan herkent men den mensch. Daarin wortelt alle kunst. Verpersoonlijken wil zij de niet-menschelijke natuur, dat is haar streven. Dit blijkt het best bij de springfontein. Voor een element der natuur werd zij ontworpen, en welk een kunstgewrocht is er ontstaan.

Loopt men door de een of andere oude stad of een oude stadswijk, dan staat men herhaaldelijk stil, geboeid door zulk een edele uiting der kunst. In de nieuwe stadswijken missen wij dezen tooi. Dat ware onzen stadsvaderen eens op het hart te drukken, al het schoone op dit gebied heeft recht van bestaan en ontstaan. Heeft men hier met louter versiering te doen? Zoo ja, dan waren er misschien wel bedenkingen in te brengen. Doch feitelijk spreekt ook de hygiëne een woordje mede, hoewel wij dit onderwerp, waarover wij allen het wel eens zullen zijn, daarom wel kunnen laten rusten.

Wij hebben dus het geluk ons bij deze kwestie slechts op het standpunt van den kunstenaar te mogen plaatsen. Staat de artist voor de taak een fontein te ontwerpen, dan staan er duizende verlokkende wegen voor hem open. Tal van groote geesten hebben hem voorgelicht, ook die der beschaving van de oudheid. Welke afwisselende vormen kan men aan de stroomende, spuitende en stilstaande wateren geven! De phantasie van alle volken en alle tijden heeft hier den beitel van den kunstenaar reeds gedreven, en ons een pracht uit de tooverwereld ontsloten, die een naar het schoone zoekenden geest doet trillen van kunstgenot. Doch alle wegen, die naar de schatkamer der overleveringen voeren, zijn reeds betreden. Vele dezer paden zijn reeds ontelbare malen gevolgd, en toch slaat men ze opnieuw in. Bijna overal werd de hand, die den beitel bezielde, geïnspireerd door het lied, en gaf aan het denkbeeld des dichters een vorm van steen.

De naar een motief zoekende kunstenaar mag zijn krachten op den tocht der Argonauten beproeven, hij mag de Grieksche zee doorkruisen, en alle mythische bewoners der wateren tot de verste bronnennymph in het herdersrijk Arkadie opwekken, en zich haar legenden laten vertellen. Hij mag zich uit de vroolijke Grieksche godenwereld naar die der Germanen begeven, om in het Nibelungenlied zijn heil te zoeken, of, wanneer het hem lust, een ritje doen door het oude land der romantiek, het Duitsche tooverwoud doorvorschen, en bij de undinen en andere kinderen van onze wateren zijn geluk beproeven, maar hij geloove niet, dat hij de eerste is. Ook al vindt hij het zeldzaamste en best geschikte motief, — in de een of andere stad staat zeker een fontein, waarbij daarvan reeds gebruik gemaakt werd. Doch, is dat een bezwaar? De zelfstandig werkende kunstenaar zal ieder onderwerp oorspronkelijk en interessant behandelen, want bij de beeldende kunst is toch het scheppen van den vorm de hoofdzaak. Bestaat toch niet de mogelijkheid, dat er onder de beoefenaars dezer kunst een kunstenaar opstaat, die met natuurgevoel begaafd als Böcklin of Segantini in ons prozaisch, dagelijksch leven een kunstgewrocht weet te scheppen, dat ons naar de dagen van Homerus terugvoert, en dat zonder de eenmaal aangenomen grenzen te overschrijden toch nieuw en oorspronkelijk is? Iedere stad zou een fontein kunnen hebben, waarvan de motieven aan het Nibelungenlied ontleend waren, en deze zou in iedere stad èn fraai èn aantrekkelijk kunnen zijn. In alle deze gevallen echter zou het er vooral op aankomen, dat het water zelve bij het geven van den vorm geheel naar eisch behandeld werd, een eisch, die door de kunstenaars uit den tijd van Lodewijk XIV nooit over het hoofd gezien werd, getuige de thans nog bestaande historische tuinen. Want bij fonteinen en ook bij artistieke bronnen is het water toch de hoofdzaak, en de architectuur die er bij te pas komt, en de edele beeldende kunst, die het cachet aan het werk geeft, om daardoor aan het geheel een bepaalden dichterlijken, symbolischen zin te geven, zijn toch eigenlijk van ondergeschikt belang; de aard van het water moet bij het ontwerpen den doorslag geven. Fonteinen, waaruit het water door turbines geperst, opgezweept en mishandeld wordt, zoodat men bij het te voorschijn komen niet zoozeer zijn edele natuur bewondert, dan wel onwillekeurig het aantal paardekrachten dezer machines gaat schatten, zijn niet het werk van den waren kunstenaar, hoe fraai hierbij het werk van hem op het gebied van beeldende

kunst geleverd, ook moge zijn. Hier toch wil de werktuigkundige den kunstenaar in de schaduw stellen, de eenheid van het geheel gaat daarbij verloren.

In een volkspark, waarin vele verliefde paartjes wandelen, voor geluk en ongeluk bestemd, staat een bekoorlijke fontein in het midden van den vijver, waarin zich hoog uit het riet een antiek verliefd paartje verheft, een triton en een nymph. De verliefden, die hier voorbij wandelen, kunnen zich, wanneer zij er op letten, met hun satyrisch weergegeven liefde verlustigen. De vurige blikken van den triton in de schelp verslinden de gerooide nymph, en in een wijden boog een waterstraal spuwende, schijnt hij zijn angstige geliefde nog met een grijnslach te bespotten. Wat vooral merkwaardig is aan de fontein, dat is de waterspuwer. Er is niets tegenstrijdigs of walgelijks daarin, dat de waterstraal uit den mond schiet, want het water is het element van den triton. Daarentegen doet het ons wel onaangenaam aan, wanneer de een of andere menschelijke figuur, die niet evenals de triton tot de legendarische amphibiën behoort, als waterspuwer wordt gebruikt, een abnormaliteit, die aan de fonteinen der nieuwere tijden geen zeldzaamheid is. De oudere kunstenaars begingen zulke fouten niet. De Gothische kunst maakte ook gebruik van waterspuwers, doch ook zij schiep dan slechts wezens, die in het water te huis behooren, of zij gaf het aanzijn aan de meest wonderbaarlijke schepselen, fantastische wezens uit het rijk der fabelen. Er moet hier steeds een innig verband bestaan, en geen werk is kunstwerk, wanneer het niet bezield is door het genie van den kunstenaar. O, ik kan het mij voorstellen, dat een kunstenaar alle schatten der overlevering voorbij kan gaan, zonder ook maar een enkelen keer het tooverwoord te spreken: „Sesam open u!", dat hij liever in het wezen der dingen doordringt om daaruit zijn vorm te halen.

Tot de meesters der kunst behooren ook thans nog slechts zij, die het kringetje der overleveringen verbreken, en aan de natuur nieuwe kunstvormen weten te ontleenen. Het mag reeds als een belangwekkende poging om zelfstandig nieuwe vormen te scheppen worden beschouwd, wanneer de beoefenaar der beeldende kunst, bij het ontwerpen van een bron of fontein, ook rekening houdt met de voedsters onzer bronnen, met de wolken, waaruit zich het verkwikkende vocht ontlast. Op de steenen voetstukken staan streng architectonische gestalten en schijnen één met den steen te zijn, zoo hard en streng zijn de lijnen gehouden; zij heffen het aangezicht naar het uitspansel op, om als half versmacht het hemelwater aan de goden af te smeeken; de holle hand strekken zij voor zich uit, om de weldaad der godheid, den vallenden regen, op te vangen. Alle symbolen zijn in de natuur te vinden. En alle hoogstaande kunst is symbolisch. Hoog staat een werk aan mystiek en schoonheid gewijd: „de springbron der minne". In Weenen is het model te zien. Hij, die de reinheid en kuischheid, die uit dit kunstwerk straalt, gevoelde, zal dien indruk nooit vergeten, het zal een openbaring voor hem zijn. Architectuur en beeldende kunst zijn tot één geheel versmolten, de eene kunst vult de andere slechts aan. De architectuur dient hier slechts het doelmatige, slechts voor de trappen en den wand der fontein, waarop knielende jongelingen, allen met dezelfde houding en dezelfde gestalte, zich verheffen, die handen om de eigen schouders gelegd, met rustige blikken hun oogen op het kalme watervlak vestigende, waarin hun eigen beeld weerkaatsten moet. Zij zijn het symbool van het rustige water zelve, dat de schoonheid der schepping in zijn spiegel opvangt; zij zijn tevens een voorstelling van de zoo lieflijke en diep treurige oud-Grieksche legende van Narcissus, hoewel door de scherp omlijnde, strenge taal van den Gotischen geest tot ons overgebracht.

Schoone fonteinen — daaraan bestaat behoefte in iedere zich snel uitbreidende stad. Dat onze vroede vaderen dit nimmer vergeten! De Romeinen gaven aan het volk niet alleen brood, doch ook spelen. Maar wij stichten toch gedenkteekenen. Op geld komt het niet aan. Wij volvoeren reeds de taak, waarvoor misschien grootere kunstenaars noodig zijn. Mooie fonteinen, dat is een opdracht die de kunstenaar ter harte gaat, en waarin de stedeling genoegen schept, en die hem ten nutte kunnen zijn. Dat hier het nuttige met het schoone gepaard gaat, mag niet uit het oog verloren worden.

(J. A. Lux. Der Städtebau. Vertaald door Pakoc.)

OVER NOODZAKELIJKE WIJZIGINGEN VAN HET ARCHITECTUURONDERRICHT AAN DE VAKSCHOLEN VOOR BOUWKUNDIGEN.

Prof. C. Hocheder te Munchen doet in de „Deutschen Bauzeitung" belangrijke voorstellen. De vakscholen voor bouwkundigen moesten er in de eerste plaats aan medewerken, om mettertijd weer aan een ieder duidelijk te maken, dat „het schoone" van een gebouw feitelijk in het geheel niet bestaat in versieringen, maar in een verstandige, natuurlijke optrekking van het gebouw zelve, dat steeds moet passen in reeds bestaande omgeving. Want dat, waarvan de objectieve beschouwer den eersten indruk ontvangt, zijn niet de details, doch wel het huis als geheel. De het eerst in het oog vallende deelen zijn: de opgaande muren, bekroond door een hier passend dak, dáár de vormen der openingen, en hare ligging ten opzichte van elkaar in het gebouw zelve, dan de uitbouwen, als balcons, erkers, gevels enz. Eerst het laatst wordt de aaneenvoeging en het profiel gezien. De eerstgenoemde zwaardere deelen zijn de elementen, waarmede men bij het ontwerpen begint te werken, zonder dat daar nu juist een bijzondere kunstvorm voor noodig is. Hocheder stelde daarom voor de „Bauformenlehre" (kennis van bouwvormen) als zelfstandig leervak te doen vervallen. Dat wat noodzakelijk hierover geleerd moet worden, zou men voor verreweg het grootste gedeelte bij de leer der bouwconstructie kunnen behandelen; het overige zou dan een eenvoudigen naam, bijv. dien van „Anleitung zum Entwurf" kunnen voeren.

INGEZONDEN.

Onder het opschrift „Huiszwam en hare vernietiging" vonden wij in het Algem. Ned. Advertentieblad van 15 April, onder „Mededeelingen" een opstel van den heer J. L. Terneden, en overgenomen uit „Architectura", waarop wij het stilzwijgen niet kunnen bewaren, te meer daar personen en zaken zeer dikwijls veel minder worden benadeeld, door eene positieve onwaarheid, dan door zoo'n halve waarheid, als hier is voorgedragen.

De heer Terneden toch, vertelt, hoe de huiszwam is weg te krijgen en zegt dan dat middel No. 1 minder stinkt dan middel No. 2, en dat middel No. 3 niet zoo erg vergiftig is als middel No. 4, maar al terstond wordt het vonnis geveld over dat vreeslijke Sublimaat, en dit om zijne sterke giftigheid en vluchtigheid direct heel voorzichtig en met afgekeerd gelaat, in eene hoek geborgen, opdat toch niemand het zou opsnuiven, en er van dood vallen. Gaan wij nu even al die aangegevene middelen tegen huiszwam na, dan blijkt het, dat dat vreeslijke Sublimaat zeker onbruikbaar is, maar toch eigen-

lijk al het andere ook, want: het eene stinkt erg en het andere wat minder; het eene is wat minder vergiftig en het andere wat meer, maar eigenlijk zijn het hoogstens middelen tegen buitenzwam, en dus: men is nog niets wijzer, want .... voor binnenvloeren is alles tegen de huiszwam feitelijk onbruikbaar.

Dat Sublimaat sterk vergiftig is, zal niemand tegenspreken, maar stel u de vluchtigheid maar niet al te erg voor, want daar steller dezes, ter voorkoming van ongelukken, altijd, in zijne kyaniseer-inrichting te Rotterdam, de opene kist Sublimaat in de kantoorkast had staan, zou hij daardoor, zoo al niet bezweken, toch zeker in die 7 jaren wel eenig nadeelig gevolg hebben gehad, doch noch hij zelf, noch iemand van het personeel, dat altijd met de Sublimaat en de oplossing omging, heeft er ooit eenig letsel van ondervonden, en die oplossing is toch 1 op 150.

Daar echter de heer Terneden volstrekt niet onbekend is met het kyaniseeren van het hout, althans als bestaande, verwondert het ons ten zeerste, dat door Z.E. alleen eenige, per saldo toch niet toe te passen middelen zijn aangegeven, tegen de huiszwam, en het kyaniseeren kalm weg, als niet bestaand is verzwegen, en alleen wordt gesproken over die middelen, die kunnen worden opgesmeerd, en zelfs al waren die middelen niet stinkend of vergiftig, dan nog zouden zij in de meeste gevallen toch niet zijn toe te passen. Is toch bijv. eene vloer door Champignon aangetast, zoodat men er hinder van krijgt, dan is toch het verband of de vastheid van het hout al zoo zeer verminderd, dat, al zou men er de stank of het gevaar van vergiftiging voor over hebben, het toch zoo goed als nuteloos zou zijn geworden, en zou men bovendien zulk eene verzwakte vloer eerst moeten uitbreken, en dan weder leggen. Het hout voor het leggen in te smeren is met de door den heer Terneden opgegeven middelen ook niet raadzaam, want middel No. 1 werkt schijnbaar goed, of met andere woorden „het loogt uit of verdampt" No. 2 stinkt te veel, No. 3 is vergiftig, enz.

Wij zijn dus zoo vrij, den heer Terneden in de herinnering terug te brengen, dat steller dezer regelen eene Kyaniseer-inrichting te Rotterdam heeft gehad van 1885 tot 1892, en de heer H. Lensink te Arnhem die nog heeft van af 1888, en dat wij niet hebben één enkel bewijs, maar bewijzen met totallen, dat: mits deskundig en met zorg behandeld:

1°. het kyaniseeren van het hout is: eene afdoende maatregel tegen verrotten en zwam;

2°. dat gekyaniseerd hout zeer positief volkomen onschadelijk is voor planten, want dat bloemen, vruchten en groenten jarenlang achtereen werden gekweekt in bakken en kasten van gekyaniseerd hout;

3°. dat dit hout volkomen onschadelijk is voor dieren, daar dit met het beste gevolg is toegepast in stallen, en ook zonder eenige schade werd opgevreten door varkens, die, zooals bekend is, gaarne ergens aan knagen;

4°. dat het ook eveneens volkomen onschadelijk is voor menschen, daar wij bewijzen hebben, dat het in woon- en slaapkamers jarenlang heeft gelegen ter vervanging van vloeren, die in 1 à 2 jaren door de huiszwam waren vernietigd, en men later met die gekyaniseerde vloeren veel gezonder was, dan vroeger met die muffe zwamlucht. Bovendien is noch bij steller, noch bij den heer Lensink, ooit iemand er door ziek geworden, en daar ging, en gaat men nota bene nog wel om, niet alleen met het gekyaniseerde hout, maar met die vreeslijke oplossing in natura.

En waarom is nu het gekyaniseerde hout volkomen onschadelijk, terwijl toch in werkelijkheid de daarbij behandelde Sublimaat zoo zwaar vergiftig is?

Dit komt alleen, doordat bij het kyaniseeren de Sublimaat zich scheikundig verbindt met de eiwitstoffen in het hout, tot metaalharde korreltjes, die niet anders zijn op te lossen, dan langs scheikundigen weg, of door verbranden, en is de Suhlimaat het eenige, dat met die eiwitstof eene zoo innige verbinding aangaat, zoodat daardoor het kyaniseeren feitelijk de eenige afdoende maatregel is tegen verrotten en zwam. De oplossing mag niet in het hout worden ingeperst, omdat dan meer Sublimaat in de cellen zou komen, dan zich met de eiwitstof chemisch kan binden, maar het hout neemt aan den buitenkant altijd genoeg sublimaat op (natuurlijk vet en hard hout minder dan los en droog hout) om eene korst te vormen, die de inwendige eiwitstof afhoudt van de lucht, en daar de inwerking van de zuurstof in de lucht op de eiwitstof, de oorzaak is van het verrotten van het hout, wordt dat verrotten door het kyaniseeren voorkomen.

Dat die inwerking van de zuurstof uit de lucht op de eiwitstof, de oorzaak is van het verrotten, laat zich ook daardoor begrijpen, dat hout dat onder water blijft, niet jaren, maar eeuwen lang goed blijft, daar dan de zuurstof uit de lucht ook van de eiwitstof is afgesloten.

Ja, maar de prijs, dat is een groot bezwaar! zeggen sommigen.

Zeker, het kyaniseeren kost geld, doch hoogstens per kub. M. f 12.— zeg met extra vracht enz. er bij, zooals dat in sommige gevallen kan voorkomen, f 15.—, dan is dat op een zoogen. 5/4dms. vloer, die per vierk. M. gemiddeld f 1.— kost, eene extra uitgave van f 0.37 à f 0.46, en op een 1½dms. vloer van gemiddeld f 1.30, nog f 0.48 à f 0.60 extra, dus gemiddeld 37 à 47 % aan meerdere kosten. Daar tegenover staat, dat als zoo eene vloer bijv. maar 10 malen zoo lang duurt, en dat haalt dit hout zeer gemakkelijk, dan zijn daarmede al 1000 % verkregen, zoodat die verhouding toch wezenlijk geen reden tot bezwaar is, en bovendien drukken die onkosten op werk met veel meer arbeidsloon, als bakken, ramen, serres, enz., natuurlijk nog veel minder.

Wij hopen hiermede de geinteresseerden bij het niet verrotten en verzwammen van het hout, eenigszins afdoende op de hoogte van de beste, ja eenige beveiligings-methode te hebben gebracht, en teekenen

Hoogachtend,

TECHNISCH BUREAU.
JAN VAN DER POT & Co.

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP
ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BEKLAGE Nzn., Voorz. PAUL J. DE JONGH, Secr., Jobs. B. LAMBEEK Jr., H. WALENKAMP, JAC. P. WORMSER, JOS. TH. J. CUYPERS, A. VAN BAALEN, Leden.

VASTE MEDEWERKERS:
K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN en C. W. NIJHOFF.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—. VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD BETREFFEND TE ZENDEN AAN DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120 TE AMSTERDAM, IDEM VOOR HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Jobs. B. LAMBEEK Jr., RINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e SECRETARIS VAN HET BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen. — Het jubileum van W. Springer. — De toren van de H. Petrus-banden te Leende. — Een hôtel op het voormalig Beursplein. — Ingezonden. — Prijsvraag voor een volkshuis. — Open prijsvragen. — Nieuwe uitgaven. — Berichten — Vacante betrekkingen. — Informatie-bureau. — Prijsvraag voor een titelvignet voor »De Bouwmeester«. — Sluiting voor schuifdeuren. — Het ontwerpen en uitslaan van raaistijgen. — De bezwaren van coöperatief bouwen. — Huiszwam en hare vernietiging.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Amsterdam, 8 Mei 1905.

WelEdel Gestr. Heer W. SPRINGER, te Amsterdam.

Hooggeachte Heer en Kunstbroeder!

Als heden uit allerlei kring een Jubel en een Bede voor U opgaat dan is er feest, ook voor het Genootschap „Architectura et Amicitia", dat het voorrecht heeft U onder zijne Eereleden te tellen.

Het Bestuur van dit Genootschap, waarvan de tegenwoordige leden U meerendeels niet in Uw frissche en werkzame kracht hebben gekend, moge echter bij de viering van Uw negentigsten geboortedag het getuigen, dat Uw arbeid, Uw energie, die in zoo menig trotsch bouwwerk tot ons spreken, tot in verre toekomst daarvan symbool zullen zijn voor allen, die op het moeilijk pad der Architectuur hun schreden zetten. En als straks de avondklok roept, en een Nieuw Leven aanvangt, dan moge U daarbij de herinnering medenemen van de Achting en de Vriendschap die deze jongeren U van harte toedragen.

Moge het U gegeven zijn nog langen tijd op Uw werkzaam leven terug te zien, en geve God U gezondheid en een opgewekten levensavond, dat wenscht

Het bestuur van »A. et A.« voornoemd,
JOH. INGENOHL, Voorzitter a. i.
VAN HYLCKAMA, 1e Secretaris.

Namens het Genootschap is bovenstaand schrijven vergezeld van bloemen ons Eerelid W. Springer op diens 90sten verjaardag toegezonden.

Van den Secretaris der Commissie voor Reglementsherziening, is ingekomen het volgend bij hem ontvangen voorstel:

Op bladz. 28 (Redactie) artikel 5 te doen vervallen en hiervoor in de plaats te stellen:

»De Redactie heeft de bevoegdheid:

»te weigeren stukken, welke met algemeene stemmen »gerekend worden een aanval op personen te zijn;

»te doen voorgaan stukken van dringend belang;

»den schrijver van een stuk of verhandeling met welker »geest de Redactie het niet eens is, te verplichten zijn »schrijven ten volle te onderteekenen«.

Dit voorstel is ingezonden door het lid A. van Baalen.

Het bestaande artikel 5 luidt:

»Alle ingekomen teekeningen, proefstukken, verhandelingen moeten aan het oordeel der Redactie onderworpen »worden. Zij heeft de bevoegdheid die te wijzigen of te »verwerpen, wanneer zij hare goedkeuring niet kunnen »wegdragen.«

De genoemde Commissie stelde een amendement voor, bedoelende de bevoegdheid tot wijziging waarvan hier sprake is, te binden aan de goedkeuring der inzenders.

Op een der komende vergaderingen zal hierover beslist kunnen worden.

Van den Directeur van het Bouw- en Woningtoezicht is ontvangen een ex. van het Ontwerp Bouwverordening voor de Gemeente Amsterdam, 't welk ter leestafel is neergelegd.

Voorts zijn ontvangen en op de leestafel ter inzage, de Verslagen van Regeerings- en Gedelegeerd Commissaris der Nederlandsche afdeeling van schoone kunsten op de gebouden Wereldtentoonstelling te St. Louis.

De 1e Secretaris, VAN HYLCKAMA.

HET JUBILEUM VAN W. SPRINGER.

Wanneer ik, bij gelegenheid van zijn negentig-jarig feest, een enkel woord wijd aan den voor mij hoogstaanden bouwmeester, dan doe ik dit met piëteit voor mijn oud-leermeester, met eerbied voor mijn geweest chef en met toewijding voor mijn ouden vriend. Voor hen, die hem in zijn werk slechts oppervlakkig kenden, was hij enkel de bekwame architect met zijn buitengewone werkkracht, de correcte, veel eischende ambtenaar met het strenge, bijna norsche gelaat — maar voor hen, die dagelijks met hem waren en gelegenheid hadden zijn karakter te bestudeeren, bestond er nog een tweede, geheel andere Springer: iemand met een gevoelig hart, dat, in zijn deernis met anderer leed, soms zoo week kon zijn als dat van een kind.

Zeker, streng was hij en, als zijn plicht het hem voorschreef, onverbiddelijk, ook soms opvliegend en zelfs onbillijk in driftige oogenblikken, doch au fond een hartelijk mensch. Treffend was het dan te zien hoe hij, ook tegen-

over den minste van zijn personeel, op zijn beurt de minste wilde zijn en de hand vooruitstak met een „ik heb het zoo niet gemeend". Streng en veeleischend voor de velen, die direct of indirect onder hem stonden, was hij niet minder streng voor zichzelf, wanneer hij maar een oogenblik kon denken iemand te hebben gekwetst. Dit teekent den mensch voldoende.

Wat zijn arbeid betreft, ik zal niet trachten een opsomming te geven van de vele door hem uitgevoerde werken, de lijst zou te lang worden en onvolledig blijven, het is voldoende aan te stippen, dat Springer, nu twaalf jaar geleden, als assistent-architect der Gemeente is afgetreden en dat hij tot op het laatste oogenblik de ziel is gebleven van bijna alles wat door Publieke Werken, afdeeling Gebouwen, tot stand werd gebracht. Ik had het voorrecht daarbij een zijner adjudanten te zijn en dankbaar herinner ik mij onze langdurige samenwerking, waardoor ik in de gelegenheid was zijn bekwaamheid, scherpen blik en onvermoeide werkkracht te bewonderen. Veel, zéér veel, heb ik van hem geleerd.

De gebouwen door Willem Springer ontworpen, dragen allen den stempel van grooten eenvoud en hoewel hij zich nooit uitgaf voor artist, is hij naar mijne meening een kunstenaar in den besten zin van het woord, wellicht onbewust, maar daarom des te degelijker. Dat hij trouwens de klassieke bouwwerken ernstig en met liefde heeft bestudeerd, kunnen de velen getuigen, die hij als zijn leerlingen heeft gevormd. Constructeur in zijn hart was hij in zijne werken vrij van alle mooidoening, van elk gezocht effect. Dat zijne gebouwen niet dadelijk opvallen, maar rustig tusschen de anderen staan zonder eenige pretentie, is zijne niet geringe verdienste als aestheticus. Een school, een onderwijzerswoning, een gebouwtje voor de politie of een brandweerpost, alles is rustig van vooen en in volkomen harmonie met de omgeving: hij wist zich te beheerschen, hoewel hij, meer dan anderen, uit ruime beurs kon bouwen. Deze uitmuntende eigenschap moet wel van grooten invloed zijn geweest op de aesthetische vorming van zijn oudsten zoon, onzen eersten renaissancist. „Bon sang ne ment pas."

Van harte zij den waardigen jubilaris en zijn gezin geluk gewenscht met het zeldzame feest. „A. et A." brengt hem zijne eerbiedige hulde en hoopt Willem Springer nog lang onder zijne eereleden te mogen tellen.

Js. INGENOHL.

DE TOREN DER KERK VAN DE H. PETRUS BANDEN TE LEENDE, NOORD-BRABANT.

(Vervolg.)

In een rapport van Augustus 1904 uitgebracht, lezen wij de volgende omschrijving:

De toren te Leende gebouwd in het begin der vijftiende eeuw is een der merkwaardigste gedenkteekenen voor de geschiedenis en kunst in Noord-Brabant.

De massieve bouw ter hoogte van 38.30 Meter metselwerk met de spits gezamenlijk eene lengte hebbende van p.m. 70 Meter, is van uit de omliggende gemeenten reeds te aanschouwen.

De nissen, boogverdeelingen, zandsteenen haakwerken en tracceringen in de muurwerken en konterforten aangebracht deden dit grootsche bouwwerk in fijnheid en fraaiheid toenemen.

De torens te Oirschot, Loon op Zand, Hilvarenbeek, Sprang, Stevensweert, enz. hebben veel overeenkomst met de architectonische vormen van dezen bouw.

Het plan is quadraatvormig en buitenwerks gemeten 9.70 bij 9.70 M.

De muren hebben eene dikte van 2.10 M. door versnijdingen versmallende tot bovenkant metselwerk van 1.50 Meter.

De toren wordt door vier pijlers gedragen, ontstaan door de drie spitsboogvormige openingen, welke de toegangen aan kerk en zijbeuken verschaffen.

Aan de zuidzijde is een sierlijke halfachtkantige traptoren aangebouwd, welke gedeeltelijk in het zuid-westelijk konterfort en muurwerk is uitgespaard, waardoor deze hoek het zwakste steunpunt van den toren is geworden.

De toren is verdeeld in vijf verdiepingen, waarvan de bovenste, met twee zeventiende-eeuwsche klokken is voorzien.

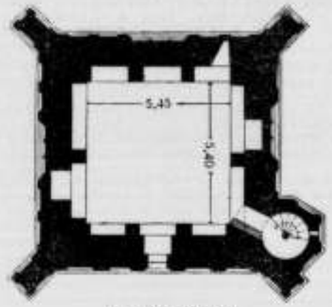

3de VERDIEPING.

Een achtkantige eikenhouten spits met peervormige bekroning, waarop het kruis is verheven, is op de muurwerken geplaatst.

Aan den toren is verschuiving, scheuren en verzakking te bemerken.

Aan de zuidzijde waar de traptoren is gebouwd, verkeert dit gedeelte, thans in gevaar, het beloopen der traptoren moet worden vermeden.

De aangebrachte buitenwaartsche stuttingswerken houden

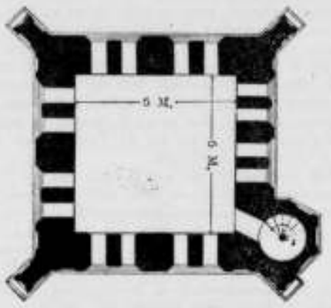

4de VERDIEPING.

dezen traptoren nog eenigszins in den vorm. Een spoedige herstelling aan genoemd gedeelte is daarom gewenscht.

Het kerkbestuur wordt in overweging gegeven de boogopeningen op de verdieping gelijkvloers van de noord- en zuidzijde met metselwerk te vullen.

De zuidwestelijke hoek bestaande uit den traptoren en konterfort van uit de fundeering op een breede voeting bij korte lage gedeelten tot aan de nog in goeden staat zijnde muurwerken te vernieuwen.

Genoemde hoek voldoende te stutten en te ondervangen, om het verder uitschuiven en verzakken te voorkomen.

De diep gegraven put op eenige meters afstand van den toren weder vast met zand aan te vullen.

Over de geheele lengte aan den westgevel de voeting van den toren gedeeltelijk te ondervangen en te verbreeden.

Op elke verdieping van den toren, van den oostelijken naar den westelijken gevel en van den noordelijken naar

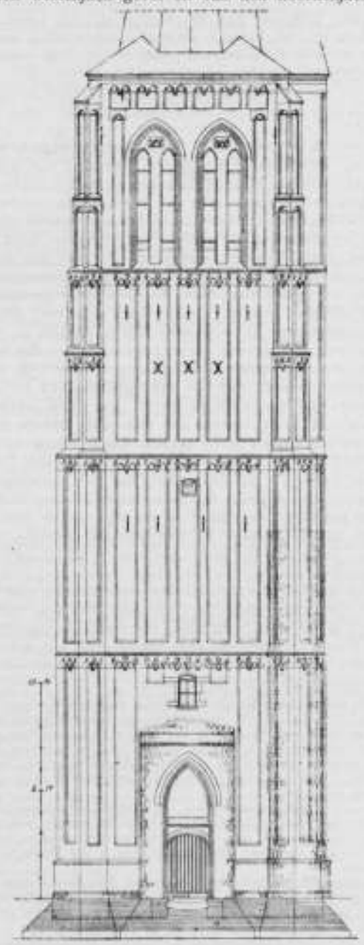

Westgevel Hoofdingang. te maken metselwerk.

TOREN R. K. KERK TE LEENDE.

den zuidelijken gevel, een voldoend aantal krukankers door de muren heen te brengen en te verbinden.

In 1884 onderging deze toren onder leiding van den Architect Weber van Roermond eene belangrijke uitwendige restauratie, welke 8500 gulden heeft gekost.

In 1902 was eene herstelling aan de noordzijde noodig en werd uitgevoerd door W. Booms van Eindhoven.

Het vertrouwen, dat het zoude mogen gelukken dit bouwwerk te redden, was gegrond op het plan om zoodra mogelijk de meest bedreigde steunpunten met solied metselwerk te versterken, waarbij de breede doorgangen versmald moesten worden. Want al vertoonde de eerste en tweede verdieping uitwendig eenige scheuren tengevolge van afwijking der muren, uitzetting van den romp dus, en al waren de ontlastingsbogen in zuid- en westmuur ook boven op enkele plaatsen verbrijzeld; dit laatste was minder dringend gevaarlijk, omdat de toren in zijne opvolgende hoogere verdiepingen (zie plattegronden) meer dragend oppervlak heeft dan juist op den beganen grond met zijn vier doorgangsbogen. Waren dus de begane grond-pijlers maar eerst gered, dan kon verdere werking worden voorkomen door alle verdiepingen degelijk te verankeren. IJzeren ankers werden in onze baksteenen torens door mij nog niet anders ontmoet dan als schieters aan de houten balklegering; tengevolge van het inscheuren der nagels in 't hout, voorkomen zulke zwakke verbindingen nooit de groote scheuren, die meestal te vinden zijn, als voorziening der groote vensteropeningen of spaarnissen, daar vertikaal doorgaand van boven tot onder. Dat de goede samenhang onder zulke omstandigheden uitsluitend aan de metselspecie moet worden toegeschreven is duidelijk.

Het kerkbestuur heeft zich gericht tot de Regeering met verzoek om eene rijkssubsidie te mogen ontvangen, ten einde in staat te worden gesteld de herstellingswerken, die in teekening waren gebracht te kunnen uitvoeren.

Herstellingen, welke onder zulke bezwarende omstandigheden worden ondernomen zullen in hoofdzaak slechts uit de teekeningen kunnen worden gelezen. De beginselen van het werkplan moeten aan hem, die voortdurend als leider van het werk optreedt, steeds duidelijk voor den geest staan.

Vanaf de eerste dagen van Augustus kon de moeielijke arbeid, in eigen beheer, regelmatig worden ter hand genomen. De ondervinding heeft sedert dien bewezen dat, in de persoon van den uitvoerder juist de gewenschte eigenschappen aanwezig waren, die ter plaatse werden vereischt. Sedert vijf en twintig jaren in de practijk werkzaam, en hoewel zonder eenige belangrijke theoretische opleiding, werden alle waarnemingen van den steeds veranderenden evenwichtstoestand in dit samenstel van zware massa's en dringende krachten door den uitvoerder J. Klappers van Roermond — helder ontleed en tot hunne beteekenis teruggebracht. De ondervinding had hier geleerd wat in theorie onzen jongen bouwmeesters op abstracte wijze moet worden voorgehouden. Aan eenvoudige dorpsmetselaars en timmerlieden, gewend om slechts dunne muurtjes op te knappen aan de boerderijen der omgeving, moest nu geleerd worden diepe en breede voegen in weerbarstige portlandspecie vlug te slaan, zelfs voor hen onbegrijpelijke contrabogen ter ontlasting zonder formeel te maken.

Toen door de ontgraving langs binnen- en buitenzijde der muren gebleken was, hoe onredelijk de fundeering was aangelegd met weeke puin in zand gestort, werden onze metselers al spoedig bedreven in de uitvoering van onderaardsch werk. Dit laatste eischt groote behoedzaamheid. Wij zijn ons bewust, dat telkens als we over een oppervlak van eenige palmen dat zwakke puin wegnemen, de toren in steun verliest; toch moest dat geschieden. Aanvankelijk in stukjes tot op 0.50 M. onder den muur werd het nieuwe fundeeringsmetselwerk van klinkers in portlandspecie dan hier dan daar, telkens op en over elkander gelegen punten er onder geschoven. Eindelijk mocht het aldus gelukken, terwijl allerhande middelen van stempeling en ondervanging met houten paaltjes en rijen balken waren toegepast, om onder gansch den toren eene nieuwe naar buiten verbreede fundeering aan te leggen!

De toren bleef ook getrouw aan de theorie steeds in de scheuren daar het meeste werking aanduiden, waar de ondermetseling het meest had ondergraven. Zetting is in zulk geval onvermijdelijk, daar het nieuwe werk na de versteening eerst door 't dalen van het oude werk onder zulke spanning kan komen, als het gewicht van den bovenbouw aangeeft.

Gedurende dit werk deden de ankers, zwaar 0.04 M. rond, reeds goede diensten. Ongeveer na vier weken, telkens wanneer een pijler geheel ondermetseld was tot in het vaste zand, hield de werking in de tweede verdieping van den toren op, zooals aan de verbandjes steeds kon worden waargenomen.

Dit werk werd met tien tot zestien arbeiders gedurende gansch den winter voortgezet. Noch de koude van den noordenwind buiten langs de muren, noch de schokken van de stormen, die herhaalde malen, niet alleen puin en gruis van de bovenverdiepingen rond de benedenstaande arbeiders deed neerstorten, maar hen door het kraken van kap en muurwerk nog veel meer deed verschrikken, als zelfs de lampen plotseling waren uitgedoofd, — kon den moed aan 't wankelen brengen van de kern der arbeiders. Sommigen trokken ertusschen uit, anderen kwamen weêr terug. Eindelijk in de maand April mocht worden geconstateerd, dat de ondermetseling voltooid — de zettingen ten einde zijn, en de zorg voor het behoud niet ijdel zal zijn als binnenkort de verdere herstelling van den bovenbouw, het verband verdient en het binnendringen van het regenwater ook geheel zal kunnen weeren. Eene volgende campagne moge met steun van Regeering en Provincie dit werk verder zien voltooien.

EEN HôTEL OP HET VOORMALIG BEURSPLEIN.

Vermoedelijk naar aanleiding van de beschrijving onlangs gegeven in het „Bouwk. Weekblad" betreffende het ontwerp van een hôtel te bouwen op het voormalig beursterrein, komt van den décorateur-architect (of architect-décorateur?) de Feure te Parijs in het „Handelsblad" van 6 Mei j.l. een ingezonden stuk voor, waarin 1°. de wordingsgeschiedenis van het project verhaald wordt, 2°. schr. de geleverde critiek op gemeld ontwerp tracht te ontwapenen.

Schr. begint aldus:

Toen ik eenigen tijd geleden er over was gaan denken op welke wijze het terrein der gewezen beurs bebouwd zou kunnen worden, had ik de moeilijkheden, aan een dergelijke onderneming verbonden, volstrekt niet licht geschat. Alleen omdat ik er werkelijk een artistiek belang aan verbonden achtte, kreeg ik moed om de hinderpalen te overwinnen. In mijn ijver had ik echter te weinig rekening gehouden met de tegenwerking van verschillende zijden, die haar uiterste best doen me tot den terugtocht te noodzaken.

Schr. verhaalt verder de merkwaardige bijzonderheid, hoe hij op zekeren dag bij een vrind, die op het Damrak woont en in zijn vrije uren veel „aan kunst doet", een sigaar rookende zijn oog (schrijver's oog) liet vallen midden op het terrein waar eens de beurs stond; het oog van den vrind (die aan kunst doet) viel ook die richting uit en diens mond sprak de woorden: „Op dat stuk grond zou ik graag een werk van jou zien. Het gaat niet aan dat Holland het eenige land is, waar, in het openbaar, geen werk van jou te zien is." Schr. voerde tegen die opmerking aan, dat zulks waarschijnlijk het geval was ten einde aan het spreekwoord: „Niemand is profeet in zijn eigen land", recht te doen wedervaren. De vrind echter maakte zich juist sterk het in dezen tot logen te maken en moedigde me aan tot het maken van een voorloopig plan.

Kleine oorzaken, ernstige gevolgen! Het ontwerp was op dat moment zoo goed als geboren. Veel studie en veel gepeins volgde nu, d. w. z. niet op het Damrak, maar verder in de wijde wereld.

Allereerst: het geld! Aangezien nu de Fransche bankiershuizen blijkbaar niet zoo heel sterk zich voelden aangetrokken tot de Feure's plannen, gunde deze een Hollandsch bankier dat voorrecht onder de volgende vriendelijke overwegingen:

1°. Me op die wijs van Hollandsch kapitaal bedienende, zou ik aan de eigenliefde der Hollanders voldoening kunnen geven;

2°. Zou ik terstond een begin kunnen maken met de uitvoering en derhalve elk ander plan den pas afsnijden.

De verschillende financiëele zaken geregeld zijnde, kwam de zwaarwichtige vraag: wat zal ik nu op dat terrein gaan bouwen? Woonhuizen, handelsinrichtingen, schouwburg, warenhuis, overdekte markt passeerden de revue, doch mochten geen genade vinden; ten slotte viel het oog weêr en wel op een groot reizigershôtel met een maximum van 150 kamers, een getal dat door de cliëntèle ingenomen zou kunnen worden, zonder, zooals schr. zich heel naïef uitdrukt, zonder aan de bestaande hôtels schade te doen.

Volgt eene berekening, waaruit blijken moet dat het bod van zes ton voor terrein-aankoop lang niet voor de poes is.

Na aldus de zaak van die zijde geëxposeerd te hebben, trekt schr. van leer tegen de critiek van zijne „welwillende collega's". Hij valt erover, dat men zelfs *zóóver* ging de kleur der materialen af te keuren, hoewel deze toch door Gelderland's steenfabrieken zouden worden geleverd. Waar de bedoelde collega's het betreuren, dat het ontwerp torens en koepels te zien geeft, die geen enkele reden van bestaan hebben, heft schr. den sluier op en zegt, dat de gesteldheid van het terrein oorzaak is, dat hij aan de zijde van het Damrak een zeer te onpas gebroken lijn in een muurindieping heeft.

„Dank aan door mij bedachte vooruitspringende deelen heb ik die misvorming der lijn voor het oog doen verdwijnen door een bedrieglijk perspectief", waaruit blijkt schr.'s groote tevredenheid over het uiterlijk van zijn geesteskind; niet minder voldaan ook is papa over zich-zelf; het slot toch van zijn stuk luidt aldus:

Wat de artistieke hoedanigheid van mijn werk betreft, voegt het mijn Hollandschen collega's wel die met zekere kwaadwilligheid te beoordeelen en zou het mogelijk zijn, dat ik door mijn tienjarigen arbeid in Frankrijk, in Duitschland, in Engeland, in Amerika en elders, onder de moderne artisten den rang heb verworven, dien men me wel heeft willen toekennen...., om met zoo groote lichtvaardigheid in mijn eigen land behandeld te worden?

Men moet de bekwaamheden van een artist niet beoordeelen, eenvoudig naar eenzijdige voorstellingen als de bedoelde, wanneer men feiten en bewijzen heeft, waarop men zich kan baseeren, wanneer er werken bestaan, zichtbaar voor een ieder, in nagenoeg in alle Musea van Europa en Amerika.

Het gebrek aan bescheidenheid, dat er uit deze laatste regels te halen is, zal wellicht aan »Vrouw critiek« nieuwe wapenen in handen geven, maar ik heb dit niet kunnen vermijden..., ten einde het gebrek aan grootheid in mijn tegenstanders in het juiste licht te stellen.

Wel wat ontnuchterend moet daarom hebben gewerkt het bericht, dat de dusgenaamde schoonheids-commissie met treffende eenparigheid van stemmen het hôtel-ontwerp de Feure heeft veroordeeld.

* * *

Op het stuk, waarvan getracht is de strekking hierboven weer te geven en dat, helaas, te uitgebreid was om in zijn geheel op te nemen, verscheen van de hand des heeren Walenkamp een antwoord met meerdere niet licht te tellen collegiale wenken aan den heer de F., die ongetwijfeld niet nalaten zal ze met collegiale dankbaarheid ter harte te nemen. Wij laten het antwoord van den heer Walenkamp hier volgen:

HET OUDE-BEURSTERREIN EN DE MAN VAN HET GEBOUW MET DE ZESTIG-DUIZEND FLESSCHEN . . .

Aan de Redactie.

De heer George Feure komt in een ingezonden stuk in het Handelsblad van 6 Mei j.l. zich beklagen over den weinigen steun, welken hij van de zijde van critiseerende Hollandsche collega's bij het verwezenlijken van zijn plan voor het »Grand-hôtel d'Amsterdam" mag ondervinden.

Helaas! mijnheer *De Feure*, zoo gaat het; zoo zal het steeds gaan, waar ondernemende, met ruimen blik begaafde persoonlijkheden iets grootsch trachten te ondernemen: Weinig steun van de zijde van het publiek; afgunst, kleinzielige afgunst van collega's — ziedaar hun deel. Geen wonder, dat uwe Hollandsche collega's (hoe royaal van u, dat ge ze nog zóó wilt noemen) brieschen van nijd, omdat u — bijna — gelukt is, waarvoor zij allen zich reeds zoo geruimen tijd het vuur van onder de schoenen hebben geloopen. Hoe gaarne hadden zij — elk voor zich — een aanbod als het uwe het Gemeentebestuur voorgelegd! Gij hebt ze in één woord »overdonderd« met de indiening van uw project voor het »Grand-hôtel d'Amsterdam«; laat ze dus blazen, waarde collega, — laat ze brullen! Hoe gelukkig, dat gij op dien gedenkwaardigen middag voor 'n maand of zes geleden »bij een vrind, die op het Damrak woont, na den eten een sigaar rookende (uw oog liet vallen) op het terrein, waar eens de beurs stond!« — Hoe dubbel gelukkig, dat uw »gastheer, die na afloop van zijn kantooraren veel aan kunst doet«, toen de onvergetelijke woorden tot u sprak: »Op dat stuk grond zou ik graag een stuk werk van jou zien. Het gaat niet aan, dat Holland het eenige land is, waar, in het openbaar, geen werk van jou te zien is.«

Maar hoe kondet gij, op dergelijk een gezegde, laten volgen: »Niemand is profeet in zijn eigen land«. Ziehier de bescheidenheid te ver gedreven. Neen! laat me het u mogen zeggen: ver over de grenzen van modern Frankrijk straalt de glans van uw genie; tot zelfs in uw geboorteland zijn enkele sprankjes ervan doorgedrongen.

Wat inspireerde u tot dergelijke bescheidenheid?

Of twijfeldet gij soms er t o e n reeds aan, of in dit dorre land wel ooit uw grootsche plannen zouden verwezenlijkt worden!..., Maar, dat mag ik niet veronderstellen. Gij ziet: niettegenstaande mijn ingenomenheid met uwe plannen, speelt de bekende Hollandsche achterdocht zelfs mij hier parten.

Maar laat mij van uw werk spreken; uw werk spreekt van een anderen geest dan dat uwer Hollandsche collega's. Ik ken het, en mag getuigen, dat — ondanks het universeel karakter van uw genie — uw werk den Hollandschen aard nooit verloochende. Met echt-Hollandsche natuurlijkheid en getrouwheid hebt ge het wufte, het verval, en onnatuurlijke, het klatergoud van het verrakt deel des modernen Franschen levens in uw onvolprezen paneelen vereeuwigd; met een kracht, gelijk aan die van Privat de Livemont en Mucha (doch dan beter — dat dient erkend) hebt ge bloem-kransen en aureolen getrokken om de hoofden van ... vrouwenbeeldsels; aldus — hetgeen de taak is van alle waarachtige kunst — wat laag is tot het edele verheffend.

Ja, ik weet dat het de waarheid is, wanneer ge zegt: dat »door (uw) tienjarigen arbeid in Frankrijk, in Duitschland, in Engeland, in Amerika en elders, (gij u) onder de moderne artisten den rang hebt verworven, dien men (u) wel heeft willen toekennen....« Ik weet, dat gij, — niet als vele anderen — uw talent misbruikt met in quasi-mystieke of poëtische beelden gevloekte levens in geur van reinheid te verbeelden. Uw decoratieve kunst riekt in 't minst niet naar »Absinth«...

Terecht vraagt ge dus, of het uwen Hollandschen collega's wel betaamt, uw werk met zekere kwaadwilligheid te beoordeelen? en zegt ge: »Men moet de bekwaamheden van een artist niet beoordeelen, eenvoudig naar eenzijdige voorstellingen als de bedoelde, wanneer men feiten en bewijzen heeft waarop men zich kan baseeren, wanneer er werken bestaan, zichtbaar voor een ieder, in nagenoeg alle Musea van Europa en Amerika.« En nogmaals gelijk hebt ge, waar, aan het slot van uw schrijven gekomen, gij zegt:

»Het gebrek aan bescheidenheid, dat er uit deze laatste regels te halen is, zal wellicht aan »Vrouw critiek« nieuwe wapens in de handen geven: maar ik heb dit niet kunnen vermijden..., ten einde het gebrek aan grootheid in mijn tegenstanders in het juiste licht te stellen«.

Ja, ontwijfelbaar zullen uwe jaloersche collega's uit deze woorden wapens tegen u smeden (ik ken ze!) en het is dáárom, dat ik mij verplicht gevoelde, uw genie tegen hunne aanvallen te verdedigen..., Laat hen blazen, collega; laat hen brullen, en ga ondertusschen uwen weg...

Maar, ellieve, vertel mij eens even, in welke Hollandsche bladen of tijdschriften hebben die critieken op uw plannen dan toch gestaan? Ik heb moeite gedaan dit te weten te komen, maar ben daarin tot heden niet geslaagd. Het eenige wat ik vond, is een stukje in het »Bouwkundig Weekblad«, waarin wel is waar, met niet te grooten lof over uw plannen werd gesproken; — maar dit enkele onbeduidende stukje kan u toch niet dermate hebben ontstemd. — Vertel mij daarom: in welke bladen stonden die critieken? Want, dat dit enkele stukje u van de wijs zou hebben gebracht, mag ik niet veronderstellen; daarvoor zijt ge te flink, te krachtig: zoo spoedig is een man als gij niet uit 't veld geslagen.

En wanneer ge deze vraag in dit blad zult beantwoorden, meld dan s. v. p. tevens waar het Hollandsche publiek uw werken op bouwkundig gebied kan vinden, opdat het ze naar waarde leere schatten. Dat ge een bekend peintre-decorateur zijt; wist ik, doch dat ge u ook bewogen hebt op 't gebied der monumentale bouwkunst, was zelfs mij niet bekend. Ja »Maison Bing« en eenige interieurs en andere werken in dit karakter hebt ge uitgevoerd, maar waar zijn uw werken op 't gebied der monumentale bouwkunst, waarop ge in uw artikel zinspeelt?

Mocht ge er toe willen overgaan de bovenstaande vragen te beantwoorden, dan zult ge uwe zaak zeker niet schaden; en mocht ge daarenboven besluiten: Uw project voor het »Grand Hôtel d' Amsterdam« publiek ten toon te stellen, zoodat een ieder er kennis van zal kunnen nemen, dan zult ge wellicht in staat zijn de bezorgdheid en den angst, die velen nu voor de toekomst van het schoonste deel van A m s t e r d a m ' s h a r t gevoelen, te doen verdwijnen.

INGEZONDEN.

(Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.)

Scheveningen, 8 Mei 1905.

Mijnheer de Redacteur,

Mag ik een weinig plaats in ons orgaan voor een paar critiekjes? Bij voorbaat mijn dank,

Het is niet aangenaam te critiseeren, ik zou veel liever genieten, maar och, liever, liever, als UEd. alles wist wat ik liever deed!

Zie nu toch eens mijn Genootschaps-zakkalendertje, het bestaat thans uit 2 stukken en is het wonder, dagelijks bij me, dikwijls ingezien en beneoteerd (en waar is het anders voor!)

Waarom zoo'n ding nu niet gevat in een bescheiden linnen bandje, waarop eventueele versiering toch heel goed zou uitkomen, dat het in staat was werkelijk 1 jaar zijn plicht te doen en dus aan de bedoeling te beantwoorden. Dienden wij in dergelijke voorwerpen niet te geven een voorbeeld voor anderen, zoowel in versiering als in maaksel! Geloof mij, waarde heer Redacteur, ik ben er niet nonchalant mee, maar waarlijk, hoewel thans pas Mei, is rug en omslag van elkander en het inwendige over, het idee dus weg en haast niet meer fatsoenlijk toonbaar. UEd. moet weten, dat ik het steeds ook op het werk in den zak draag en vaak open en noteer, thans is het een vod.

Mag ik nu nog een critiekje?

Heeft UEd. gezien die vulkachels op 't Koningsplein en Leidschestraat? Zulke dingen moesten nu ter gelegenheid van ons a.s. lustrum, bij wijze van afbrekend-opbouwende critiek, aangestoken worden als vreugdevuren, wat zouden dan de zichplekken vruchtbaar terrein leveren voor knappe mannen om eens wat anders te zaaien, iets wat meer levensvatbaarheid heeft, maar och, zouden voor zooveel kale velden mannen te vinden zijn, in staat ze goed te verwerken? En waar zouden dan moeten blijven die vele bezuhaaren, die reeds tippelen over de asch, wanneer ze nog heet is? En ons Genootschap telt vele zulke knaagdieren, met onder de voeten nog »blaren" van die begeerde asch en ook ik, waarde heer Redacteur, heb nog »blaren", waarschijnlijk, ja, wel zeker, nog zeer velen toonden zich op hun »tandvleesch" aan ons, waar we dachten en hoopten ze goed »geschoeid" te ontmoeten en te herkennen aan den leest waarop ze »geschoeid" waren.

Ook op het Damrak te Amsterdam hebben reeds velen »blaren" opgeloopen en »blaren" achtergelaten, mag ik er een paar doorprikken? mijn naald is schoon!

Daar heeft men, komende van het C. Station, eerst de »Victoriablaar", loop maar door al doet het pijn, dan weer eene »nieuwe blaar" uit Utrecht, wat pijnlijk zwaar snijdt die vreeselijk zwaar overstekende lijst plm. over het midden, het bovendeel af van het dankbaarder voetstuk, waarom toch! waarom dat eeuwige afsnijden en breken, het ziet er toch niet naar uit, dat men hier op het »tandvleesch" heeft geloopen, dus aan »blaren" ken 't 'em hier toch niet liggen en dan hooger, weer snijden, vooruit maar, nog niet eens rijp, geknikt, het lichaam onthoofd en het kopstuk naar achter gezet op den platten rug en het ontzielde lijk naar voren, hoe is het mogelijk en dat op een gezond onderlijf.

En wat wipt daar zoo angstig ver weg in de afschuwelijk lompe omlijsting van den vermoorden nek!! Wacht, het zijn apen... Jongens, jongens, wat hebben die beesten een »blaren", wat een klodders! Daarom zijn die vier apen zeker zoo onmeedoogend ver weg geduwd van hun onderliggende broeders. Wat doen die 4 bovenste apen daar eigenlijk? Darwinistisch gesproken is het een schande je voorouders zoo te mishandelen. Dat geheele bovenstuk vanaf de eerste zware lijst is een afschuwelijk lomp brok, waarom die punten afgeknikt en waarom ze niet geheel weggelaten en het dak vanaf de gootlijst ineens opgevoerd, desnoods waar noodig door vensterruimte gebroken? En dan die ziekelijke »puntblaar" op den hoek, wat een gevoel!! wat een verhouding; wat doet eigenlijk dat heele bovenstuk op zoo'n veel gezonder onderlijf?

Toen, mijnheer de Redacteur, het was jl. Zondagochtend, liep ik verder, langs de »Algemeene«, een weinig achteruit, ja daar was toch één geheel, zonder aanstellerij; en dat in die zon van Zondag, heerlijk, goed, nog even de beurs, het geheel, goed zaad, toen langzaam verder naar het Willemspark, bij één der vijvers een dubbel woonhuis met opgaande stoepen, en bebeeldhouwde ingangen, wat een streven, wat een

werk, en toch «maar» een «woonhuis» en van binnen, goed, bekeken begrepen, geen «blaren» en toen weer naar buiten, ook geen „blaren», dankbare rust, heerlijk. De eerste vruchten?

Hoogachtend, nogmaals dankend voor de plaatsruimte,
Uw dw.
PH. J. HAMERS.

PRIJSVRAAG VOOR EEN VOLKSBADHUIS IN EEN KLEINE GEMEENTE.

Uitgeschreven door de Afd. 's Gravenhage der Mij. tot Bev. der Bouwkunst en de Ned. Ver. voor Volks- en Schoolbaden.

De uitgeloofde prijs was f 100.— en een premie van f 25.—.
Ingekomen waren 10 ontwerpen.

Bij het vaststellen der conclusie oordeelde de Jury, dat geen der ontwerpen voor een volle bekroning in aanmerking kon komen; zij overwoog echter, dat het ontwerp „Concentrisch" het meest voldoet aan de bepalingen van het programma, en met enkele wijzigingen voor het doel geschikt is te maken, terwijl het ontwerp „Water" den wensch van de Nederl. Ver. voor Volks- en Schoolbaden naar een meest oeconomische en eenvoudige inrichting het dichtst nabij komt en stelde daarom voor aan het ontwerp „Concentrisch" een prijs van f 50.— toe te kennen en aan het ontwerp „Water" de premie van f 25.—, welk besluit met algemeene stemmen werd aangenomen.

Met deze conclusie heeft het Bestuur van de afd. 's Gravenhage zich vereenigd.

De prijs van f 50.— voor het ontwerp „Concentrisch" bleek te zijn van den heer Joh. van Asperen te Watergraafsmeer, en de premie van f 25.— voor het ontwerp „Water" van den heer J. H. W. Leliman en de firma Robert Kafft & Co. te Amsterdam.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Vaste brug over eene vaart, uitgeschreven door de Maatschij. t. b. d. Bouwkunst. Inlevering 22 Mei 1905, Programma in No. 12, 1905.

Ameublementen voor «Het Bouwenhuis». Inlevering 15 Mei 1905, Programma in No. 10, 1905.

Gouvernementsgebouw, Eerepijsvraag «A. et A.» Inlevering 1 Juni 1905. Programma en toelichting in Nos. 47, 49 en 50 1904.

Affiche Kunstentoonstelling «A. et A.» Inlevering 1 Juni 1905, Programma en aanvulling in Nos. 3 en 6, 1905.

Boerderij-ontwerpen voor de Gron. Maatschij. van Landbouw en Nijverheid, Inlevering 1 Maart 1906, Programma in no. 16 1905.

NIEUWE UITGAVEN.

Burgerlijke Bouwkunde. Houtconstructies. Handboek voor Ambachtslieden, Onderbazen, Opzichters en a.s. Architecten, door L. Zwiers, Architect en Waterbouwkundige. Uitgave van Mantgem en De Does, Amsterdam. Het werk is verkrijgbaar in 40 of 20 afleveringen of 6 deelen en zal compleet f 12.— kosten. De schrijver heeft in de reeds verschenen 3 deelen zijn onderwerp in den meest uitgebreiden zin bewerkt en bespreekt daarbij ook die materialen, welke in de practijk onmiddellijk met de houtconstructies in aanraking komen. De vele in dit werk voorkomende duidelijk voorgestelde en, behoudens eenige uitzonderingen, goed gekozen voorbeelden maken het geheel tot een cursus, welke zonder twijfel vruchtbaar werken zal bij de vorming van degenen voor wie dit werk in hoofdzaak bestemd is.

BERICHTEN.

Als laatste van dit seizoen hield «de Friesche bouwkring» den 5den dezer eene vergadering, waarin als spreker optrad de heer J. W. C. Tellegen, directeur van het gemeentelijk bouw- en woningtoezicht te Amsterdam.

Het onderwerp, door den heer Tellegen ingeleid, was het Ontwerp bouw- en woningverordening voor Leeuwarden.

In een bespreking van ongeveer twee en een half uur, gaf de inleider zijn oordeel ten beste over de voornaamste onderdeelen van het ontwerp. Een eigenlijke critiek was het niet — natuurlijk kon daarvan geen sprake zijn, omdat het ontwerp pas een week geleden gereed kwam en bovendien de inleider met de locale omstandigheden hier niet voldoende op de hoogte was. De spreker bepaalde zich dus tot het maken van «kantteekeningen» en vergoldt daaraan toe een schat van opmerkingen, die blijk gaven van de rijke ervaring, welke hij op het door hem betreden gebied heeft verworven.

Op 14 Mei wordt in de lokalen van «Voor de Kunst» te Utrecht de tentoonstelling geopend van ontwerpen voor een gedenksteeken voor mgr. dr. Schaepman. De tentoonstelling blijft tot 31 Mei open.

EEN VILLA VERPLAATST.

In de Zeitschrift fur Transportwesen und Strassenbau wordt meegedeeld, hoe onlangs te Ulm een geheele villa van 2½ verdieping met een totaal gewicht van 542000 kgr. (met inbegrip van wrijving rekende men op 800000 kgr.) tachtig meter ver vooruitgeschoven is en daarbij tegelijkertijd zoodanig moest worden omgedraaid, dat de westzijde naar het zuiden kwam te liggen. Dat werk is in den tijd van vijf weken volbracht door den aannemer E. Ruckgauer uit Stuttgart, die in Duitschland met het verplaatsen van gehcele huizen begonnen is, en in een tijdsverloop van 16 maanden reeds meer dan 58 verplaatsingen van dergelijken aard heeft bewerkstelligd.

VALSCHE OUDHEDEN.

De Engelsche oudheidkundige Seton Karr schrijft aan de «Tribuna» dat de beroemde verzameling van het museum Kircherianum te Rome grootendeels valsch is. Hij neemt aan te bewijzen dat het bestuur zich zoo heeft laten voor den gek houden als nog nooit een museumbestuur; zelfs de tiara-geschiedenis zou niet zoo erg zijn. (Hbl.)

VACANTE BETREKKINGEN.

1o. MEUBELTEEKENAAR, zeer bekwaam, aan een der grootste Meubelfabrieken in Nederland, tegen hoog salaris. Aanb. met uitvoerige inlichtingen lett. G. N. 864, N. v. d. D.

INGENIEUR-REDACTEUR. Voor een Technisch Weekblad een Ingenieur gevraagd, die de geheele Redactie op zich wil nemen. Br. fr. met volledige inlichtingen, lett. O. V. 871, N. v. d. D.

LEERAAR a. d. H. B. S. te Brielle, voor Hand- en Lijnteekenen, tevens Directeur der Avondteekenschool aldaar. Jaarwedden resp. f 800 en f 500. Inzending van stukken aan den Burgemeester voor 20 Mei a. s.

BOUWKUNDIG-TEEKENAAR, P. G., op de hoogte met het ontwerpen van Villa's, Brieven met opgave van verlangd salaris onder lett. Z. K. 972, N. v. d. D.

BEKWAAM OPZICHTER voor het houden van toezicht bij de constructie en den bouw van een gashouder. Br. fr. onder vermelding van leeftijd, opleiding, uitgevoerde werken, verdiend loon en verdere inlichtingen lett. V. 1554, bureau Vraag en Aanbod, Deventer.

BEKWAAM UITVOERDER voor een Bouwwerk. Br. fr. lett. V. R., 647, N. v. d. D.

SCHEEPSTEEKENAAR gevraagd. Br. fr. lett. V. 1547, bureau Vraag en Aanbod, Deventer.

OPZICHTER bij den dienst van openbare werken in een Gemeente in het Zuiden des lands, om zoo spoedig mogelijk in dienst te treden. Belast met het toezicht op de Gemeente-arbeiders. Salaris f 60 per maand met uitzicht op verhooging. Kennis van Grond- en Straatwerken is een eerste vereischte. Br. onder No. 26352, aan het Bureau van Ten Hagen's Alg. Ned. Adv. blad, Den Haag.

BOUWKUNDIG-OPZICHTER voor de gemeente Apeldoorn. Adressen met opgave van leeftijd, gehuwd of ongehuwd, en tegenw. werkkring voor 18 Mei aan den Burgemeester. De werkzaamheden bestaan hoofdzakelijk in het uitbrengen van schriftelijk advies over de door het Gem. Bestuur te nemen beslissingen, tot uitvoering der bouwverordening krachtens de Woningwet, en toezicht op de naleving dier verordening. Jaarwedde f 700 met 2½% korting voor pensioenbijdrage.

LEERAAR IN HET LIJNTEEKENEN aan de Ambachtsschool te Rotterdam tegen 15 Juni. Salaris f 800 's jaars voor de morgenlessen van 8—12 uur. Voor inlichtingen zich persoonlijk te vervoegen bij den Directeur vóór of op 15to. Mei a. s. Het Bestuur.

TEEKENAAR bij een Architect. Zie advertentie in No. 18.

GEMEENTE-ARCHITECT te Harderwijk. Stukken voor 1 Juli. Zie Arch. No. 15.

VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE BOUWKUNDIGE OPZICHTERS EN TEEKENAARS. (Goedgekeurd bij Kon. besluit van 28 Maart 1904, no. 39) . . . .

INFORMATIE-BUREAU. Secretariaat: Roelof Hartstraat 141 . . . . .

Ingeschreven Sollicitanten.

1 Gemeente-Opzichter, 26 jaar, f 70 's maands,
1 Bouwkundig » 25 » » 80 »
5 Bouwk.-Opz.-Teeks, 19 tot 30 jaar, f 60 tot f 125 's maands.
1 Bouwkundig Teekenaar, 22 jaar, f 70 's maands.

Ons bureau staat open voor leden en niet-leden onzer Vereeniging.

Aanvraag formulieren (voor sollicitanten) en alle inlichtingen zijn steeds aan het secretariaat te verkrijgen. Zie overigens «Architectura» van 29 April l.l.

TECHNISCH GEDEELTE.

Alle stukken de redactie betreffende, dus ook vragen te adresseeren:

Aan de Redactie van «DE AMBACHTSMAN",
Valeriusstraat 64,
AMSTERDAM.

PRIJSVRAAG VOOR EEN TITELVIGNET VOOR „DE BOUWMEESTER".

De Uitgevers van het blad «De Ambachtsman» wenschen met ingang van 1 Juli 1905 den titel van dit blad te veranderen in dien van «De Bouwmeester» en schrijven voor het verkrijgen van een titelvignet eene prijsvraag uit, onder de volgende voorwaarden en bepalingen:

1. De mededinging is voor iedereen opengesteld.

2. Het opschrift van het vignet moet alleen bestaan uit de woorden «De Bouwmeester».

3. Het formaat van het blad is 24 + 33½ c.M., terwijl het bedrukte gedeelte 19½ × 26 c.M groot is (Zie schets.)

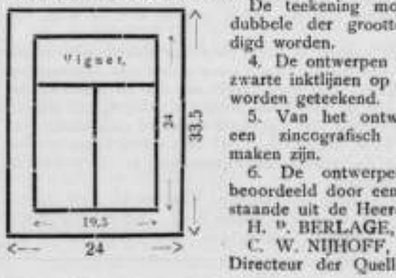

De teekening moet op het dubbele der grootte vervaardigd worden.

4. De ontwerpen moeten in zwarte inktlijnen op wit karton worden geteekend.

5. Van het ontwerp moet een zincografisch cliché te maken zijn.

6. De ontwerpen worden beoordeeld door een Jury, bestaande uit de Heeren:

H. P. BERLAGE, Architect,
C. W. NIJHOFF, Architect,
Directeur der Quellinusschool
en L. ZWIERS, Architect; allen te Amsterdam.

7. De ontwerpen moeten vrachtvrij zijn ingeleverd vóór den 10den Juni 1905 aan het adres van de Redactie van «De Ambachtsman,» Valeriusstraat 64, Amsterdam.

Zij moeten gemerkt worden met een motto en vergezeld gaan van een gezegelde enveloppe waarin opgaaf van naam en woonplaats van den ontwerper.

Op deze enveloppe moet het motto worden herhaald en tevens een correspondentie-adres worden vermeld.

8. Er wordt een prijs van f 25 en een premie van f 10 uitgeloofd.

Mocht geen der ontwerpen voor uitvoering geschikt worden bevonden, dan heeft de jury het recht de uitgeloofde sommen onder de ontwerpers der best gekeurde inzendingen te verdeelen.

9. De uitgevers hebben het recht de bekroonde ontwerpen zonder verdere tegemoetkoming te reproduceeren, in het blad op te nemen en voor het doel te gebruiken.

De niet bekroonde ontwerpen blijven het eigendom van de vervaardigers.

10. De uitgevers behouden zich het recht voor alle ontwerpen, gedurende 14 dagen ten toon te stellen en ook van de niet bekroonde ontwerpen afbeeldingen te publiceeren, tenzij de ontwerper bij de inzending hiertegen bezwaar heeft gemaakt.

11. De niet bekroonde ontwerpen worden uiterlijk twee maanden na de uitspraak der Jury, aan de correspondentie-adressen teruggezonden.

De Uitgevers,

J. VAN DER ENDT & ZOON.

SLUITING VOOR SCHUIFDEUREN.

Om rollende of schuivende deuren sluitend te maken, wordt gewoonlijk het harpoenslot toegepast. Voor zware deuren is echter dit type van slot minder geschikt, ten eerste wegens het spoedig defect raken en ook om het bezwaar, dat de sloten niet breed genoeg gemaakt worden om het sleutelgat nog van de zijde der muuropening te kunnen bereiken, wanneer n.l. een breede overslag der deur over deze opening gewenscht is.

Bij de tegenwoordig veel toegepaste branddeuren volgens het Engelsche type (houten roldeuren met plaatijzer of blik overtrokken), is natuurlijk een flinke overslag van groot gewicht voor het doel, waarmede deze deuren in groote gebouwen worden aangebracht. Minimum afmetingen voor den overslag zijn dan ook voorgeschreven door de assurantie-maatschappijen, die lagere premiën bij toepassing van bedoelde deuren toestaan.

Moeten de deuren nu echter van sloten worden voorzien en wenscht men van beide zijden de deur te kunnen sluiten en openen, dan stuit men op moeielijkheden. Mij althans mocht het niet gelukken, toen ik het vorige jaar een aantal branddeuren sluitend had te maken, om een slot in den handel te vinden, dat daarvoor dienen kon.

Ik heb toen een toestel doen vervaardigen, dat hierbij — op een vierde der ware grootte — is afgebeeld; het is bedoeld voor deuren van 5 c.M. dikte en met ongeveer 10 c.M. overslag. Men zal uit de afbeelding zien, dat de overslag naar verkiezing grooter of kleiner kan genomen worden.

In hoofdzaak bestaat het toestel uit een bus, waarin een stift kan heen en weer bewegen — beide van koper

— en een gewoon kamer- of kastdeurslot met enkelen nachtschotel. Men zal bemerken, dat het beweegbare gedeelte weinig of niets te lijden heeft, daar het geheele sluitings-mechaniek op de deur bevestigd is; men loopt dus geen gevaar dat wegens geringe afwijkingen, tengevolge van scheluw trekken der deur of slijtage van het rolwerk, de uitspringende schotel niet juist vóór het huisje zal vallen, gelijk bij harpoen- en andere sloten dikwijls plaats vindt.

Ter nadere toelichting diene nog het volgende:

Er wordt in de deur, ter hoogte waar gewoonlijk het slot wordt geplaatst, een gat gemaakt van rechthoekigen vorm en daarin vastgezet de metalen bus *a*. In deze bus is de stift *b* gemakkelijk beweegbaar. Vervolgens wordt op de van den muur afgekeerde zijde van de deur een gewoon opleggend deurslot (*c*) met enkelen nachtschotel bevestigd, met het daarbij behoorend huisje (*d*). In dit laatste moet vooraf een gat worden gemaakt voor het doorlaten van de stift *b*. Deze stift wordt van twee gaten voorzien, waarin de schotel van het slot juist past; de plaats van deze gaten wordt bepaald, wanneer de stift beurtelings geheel uitgeduwd en teruggehaald wordt.

Verticale doorsnede. *Aanzicht binnenzijde.*

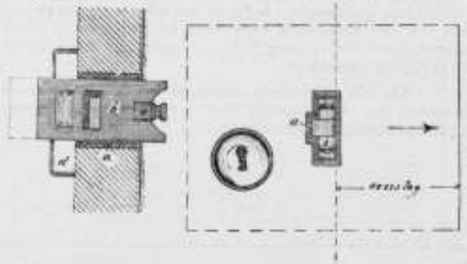

Horizontale doorsnede.

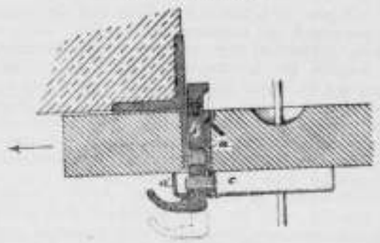

Het sluiten en ontsluiten der deur geschiedt nu eenvoudig door het uitduwen of terugtrekken van de stift *b*, en, door het met den deursleutel uitdraaien van den schotel in het eerste of in het tweede gat van de stift, wordt deze laatste voor den gesloten of voor den beweegbaren stand der deur vastgezet.

De afmetingen der stift kunnen naar verkiezing gewijzigd worden, wanneer men slechts zorgt, genoeg metaal rond de beide schotelgaten te houden. Ook de vorm der greep kan natuurlijk gevarieerd worden.

Voor het sluiten van at de binnenzijde (dagzijde der deuropening) moet de stift van die zijde uitgetrokken worden. Om dit met de vingers te kunnen doen, is de stift aan de kop van een uitholling voorzien en in het midden van die uitdieping een knopvormig stukje (ijzer) ingelaten en dit met een schroefboutje vastgezet. Aan dezen knop bevindt zich nog een nokje, passende in een plaatselijke verwijding van de bus, hetgeen dient om te voorkomen dat bij het teruggaan van de stift, deze te ver of geheel uit de bus wordt getrokken.

Bij het aanbrengen van het sluitings mechaniek moet eerst de bus vanaf de dagzijde der opening in de deur worden ingelaten en vastgemaakt, vervolgens het slot met bijbehoorend huisje aan de andere zijde der deur bevestigd, daarna van die zijde de stift (zonder het losse gedeelte) worden ingestoken en eindelijk dit laatste van de andere zijde op de stift vastgeschroefd. Men kan dan aan de dagz de nog een sluitplaat aanbrengen, die de opening van de bus en tegelijk het sleutelgat omvat.

Na bijna een jaar in gebruik te zijn geweest, kon geconstateerd worden dat het hier beschreven type van sluiting goed had voldaan.

H. G. JANSEN,
Amsterdam, Mei 1905. Archt.

HET ONTWERPEN EN UITSLAAN VAN VAARTUIGEN
door L. A. VAN SCHIE.

(Slot.)

XXIV.

Is het nat oppervlak berekend, dan kan men bepalen de hoeveelheid arbeid, die wordt besteed tot het overwinnen der wrijving, die het water veroorzaakt bij het schuren langs de huid van het schip, als het in beweging is, altijd door gebruik te maken van de uitkomsten der proeven, welke genomen zijn, om den tegenstand dier wrijving vast te stellen.

Die proeven hebben geleid tot de slotsom, dat als de huid van het schip glad en effen is, een nat oppervlak van 2000 M². een arbeid vraagt, welke overeenkomt met de waarde van één paardekracht, als de snelheid één Eng. zeemijl, dat is é é n k n o o p, (1 knoop = 1,852 K.M.) per uur bedraagt en dat die tegenstand toeneemt als de derde macht der snelheid.

Voor een nat oppervlak van 2000 M². bedraagt de arbeid:

Bij 1 knoop snelheid	per uur	1		=	1 P.K.
» 2 knoopen	»	»	2 × 2 × 2	=	8 »
» 3	»	»	3 × 3 × 3	=	27 »
» 4	»	»	4 × 4 × 4	=	64 »

Nu komt nog de hoeveelheid arbeid, benoodigd om het water zijdelings weg te drukken, dat is dus om de traagheid of't volhardingsvermogen van het water te overwinnen. Om deze voor ieder schip te berekenen, zou een tijdroovende bezigheid wezen, maar men heeft het ons gemakkelijk gemaakt, door ook op dit punt zekerheid te verkrijgen door proeven te nemen met schepen, waarvan de afmetingen en vorm bekend waren, zoomede de diepgang. Door bedoelde proeven is men er toe gekomen, het berekende nat oppervlak te vermenigvuldigen met een coëfficient, die wordt bepaald door de hoeken, welke de waterlijnen van het schip maken met de aslijn van het schip.

Bedoelde hoeken verkrijgt men door raaklijnen te trekken aan de bogen die gevormd worden door de horizontalen of waterlijnen, met dien verstande, dat dit geschiedt ter plaatse waar de bocht het sterkst is. Bij fig. 11 zal die bocht het sterkst zijn, ongeveer tusschen doorsnede 1 en 2. Hier dient opgemerkt, dat een zekere mate van bedrevenheid en groote nauwkeurigheid in de bewerking vereischt worden.

Zijn de hoeken opgenomen, dan zoekt men in een sinus-tafel de sinus van elken hoek. Sinus-tafels zijn in iederen boekhandel verkrijgbaar, waar leerboeken te bekomen zijn, die betrekking hebben op de meetkunde en de trigonometrie of vlakke driehoeksmeting.

Zijn van die hoeken de sinussen gevonden, dan berekent men de tweede macht en daarna ook de vierde macht van die sinussen telt de eerste en daarna ook de tweede bij elkander en zoekt de gemiddelde er van.

Deze gemiddelde wordt verkregen, door beide sommen te deelen door het aantal sinussen, vermeerderd met één.

Dat er één meer moet worden genomen dan het aantal sinutsen bedraagt, is te wijten aan de omstandigheid, dat ook over de kiel van het schip een horizontale doorsnede moet worden genomen voor deze berekening; aangezien evenwel de kiel evenwijdig loopt aan de aslijn van het schip en dus met die lijn geen hoek vormt, is de sinus daarvan gelijk nul.

Gesteld dan dat men de diepte van het schip, gerekend vanaf onderkant kiel tot aan de lastlijst, heeft verdeeld in een zeker aantal gelijke deelen, b.v. in 6, (maar niet minder, 7 of 8 deelen heeft de voorkeur en bij groote schepen met aanzienlijken diepgang, van b.v. 9 à 10 M., neemt minstens 18 à 20 deelen) dan deelt men de som der tweede machten en die der vierde machten door één meer dan het aantal deelen, dus in dit geval door 7.

De gevonden gemiddelden telt men te saam en voegt er bij de eenheid of 1. Gesteld dat de som der gemiddelde 0,54 is, dan komt er 1 bij, en men heeft dan 1,54. Dit getal is dan de bedoelde coëfficient en deze draagt den naam van c o ë f f i c i e n t v a n c o r r e c t i e en kan men gevoeglijk noemen »d e v e r m e n i g v u l d i g e r v a n v e r m e e r d e r i n g«, omdat men daarmede berekent het vermeerderde nat oppervlak, dat dient om het vereischte vermogen te bepalen, dat noodig is om het schip de verlangde snelheid te geven.

Hier dient gezegd, dat deze regel alleen opgaat voor zoogenaamde s c h e r p e vaartuigen; indien iemand op de gedachte zou komen om in een tjalk, of in een dergelijk vaartuig, een stoommachine of petroleummotor te plaatsen, dan zou deze regel niet van toepassing zijn, men zou dan, met behulp van de gegeven wenken, den tegenstand moeten berekenen, maar we kunnen zulk een geval buiten bespreking laten, omdat het aangevoerde in het vooraf behandelde duidelijk aantoont, dat dergelijke vaartuigen zeer ondoeltreffend zijn tot het aanwenden van voortstuwing door middel van werktuigen.

Nemen we aan, dat de coëfficient van correctie 1,54 bedraagt, dan zou bij een nat oppervlak van 2000 M². het gecorrigeerde nat oppervlak bedragen 2000 × 1,54 = 3080 M². en de berekening van het benoodigde vermogen zou dan neerkomen op het vermenigvuldigen van de verkregen getallen, bij de vorige bewerking, met 1,54.

We zouden dan verkrijgen tot vermogen:

Bij 1 knoop snelheid	per uur,	1	× 1,54		P.K.
» 2 knoopen	»	»	8	× 1,54	»
» 3	»	»	27	× 1,54	»
» 4	»	»	64	× 1,54	»

Uit de berekeningen blijkt duidelijk, hoe snel het bedrag aan arbeid toeneemt bij vermeerdering der snelheid.

Laat b.v. een schip met 500 P.K. een snelheid bereiken van 9 knoopen per uur, dan zou het heel wat meer vermogen vergen om deszelfs snelheid te brengen op 10 knoopen. De derde macht van 9 is 9 × 9 × 9 = 729 en die van 10 is 10 × 10 × 10 = 1000 Dan zou een vermogen van $500 \times \frac{1000}{729} = \frac{500000}{729} = 700$ P.K. ruim vereischt worden. Natuurlijk houdt het brandstofverbruik gelijken tred met het benoodigd vermogen, waartegenover staat, dat de reis spoediger is volbracht. Zou b.v. bij een snelheid van 9 knoopen de reis 10 dagen duren, dan bij 10 knoopen 9 dagen.

Laat ons aannemen, dat bij een vermogen van 500 P.K. en een snelheid van 9 knoopen het kolenverbruik per uur 450 K.G. bedraagt, dat is dan 50 K.G. per knoop. Duurt de reis dan 4 etmalen, dus 4 × 24 = 96 uren, dan wordt er gedurende de reis verstookt 96 × 450 K.G. = 43200 K.G. kolen.

Loopt het schip 10 mijl, dan komt het kolenverbruik op $450 \times \frac{1000}{729} = 620$ K.G. per uur, ongeveer. Maar de reis duurt nu korter en wel 9/10 × 96 uren = 86 uren ruim, zoodat per reis wordt verstookt een hoeveelheid van 86 × 620 K.G. = 53300 K.G. of bijna 1/4 meer dan bij 9 knoopen snelheid.

Men kan zich voorstellen welk een ontzettend verbruik aan kolen wordt geëischt voor snelheden van 20 knoopen en dan voor zulke groote schepen als in de vaart zijn tusschen Europa en Noord-Amerika. Denkt men een dezer schepen met een vermogen van 40.000 P.K., dat den overtocht maakt in 140 uren en op die reis verstookt 30 ton kolen per uur of 4200 ton per reis Zou zulk een schip niet meer snelheid behoeven dan 13 knoopen, in plaats van 20, dan zou het vermogen niet grooter behoeven te zijn dan 15000 P.K.; hierbij is dan rekening gehouden met de omstandigheid, dat machines, ketels en kolenvoorraad zooveel minder zijn, dus het schip zooveel kleiner kan wezen. Het kolenverbruik per reis zou dan dalen van 4200 ton tot 1750 ton.

Hiermede zullen we dit onderwerp besluiten. Er zou over den scheepsbouw nog veel te zeggen zijn, maar het wordt tijd dat er voor andere vakken plaats in dit blad wordt ingeruimd; een ieder zal de bijlijkheid hiervan inzien.

Rotterdam, 2 Mei 1905. L. A. VAN SCHIE.

DE BEZWAREN VAN COöPERATIEF-BOUWEN, DOOR M. P. DE CLERCQ.

Het is onverstandig, om blind te willen wezen voor de bezwaren aan iets verbonden, want daardoor wordt juist, hetgeen men beoogt, eer tegengewerkt dan bevorderd.

Bovendien is het feit immers niet te loochenen, hoezeer elke medaille ook een keerzijde heeft, alhoewel deze daadzaak toch niet zoozeer als een onoverkomelijke hinderpaal gelden mag, dat men er in berusten blijft.

Die keerzijde moet steeds kleiner en onbelangrijker worden, dit zij onze leuze!

Daarom is het nuttig en noodig, ook de bezwaren van coöperatief-bouwen eens ter degr onder handen te nemen, opdat ze meer algemeen bekend raken, want om iets te verbeteren, dient men het verkeerde eerst door en door te kennen.

Maar het begin hiervan dient te zijn, die bezwaren te splitsen, opdat de bedoeling iederen lezer duidelijk zij. Er zijn namelijk twee soorten van bezwaren. De gretig gezochten en de werkelijken.

Tot de gretig gezochten behooren natuurlijk die der tegenstanders uit eigenbelang en daar is nu eenmaal geen vechten tegen. Geen sociale verbeteringen, ja zelfs evenmin bijzondere veranderingen, zijn er denkbaar, waardoor niet de belangen van dezen of genen in gevaar gebracht worden. De voorstanders zouden dwaas doen dit kwalijk te nemen, maar eveneens dienen die tegenstanders te erkennen, hoezeer het den Moriaan geschuurd zou zijn, dergelijke bezwaren bijzondere aandacht te schenken, in aanmerking nemende, hoe gemakkelijk het is een stok te vinden, wanneer men een hond wil slaan.

Neen, de werkelijk bestaande bezwaren worden hier bedoeld, in zoover die in ons land bekendheid verkregen,

gedurende de 20 jaren, waarin de 129 Nederlandsche Coöperatieve-bouwvereenigingen opgericht zijn, op 1 Januari 1904 vermeld in het Jaarboek van den Ned. Coöp. Bond.

Want vooral ieder ambachtsman dient die te kennen, omdat zonder de medewerking van tal van ambachtslui, onmogelijk coöperatief gebouwd kan worden, waardoor zij in de eerste plaats de aangewezen personen zijn, ter bespreking van geopperde bezwaren met degenen, die coöperatief willen wonen.

In de meeste besprekingen over dit onderwerp, komt spoedig de mogelijkheid te berde, van het vooruit zich verbinden tot langdurige bewoning van een coöp. gebouwd huis of gedeelte daarvan. Te meer, omdat personen met vaste betrekkingen zoo gaarne in die gemeenschap opgenomen worden en juist zij zoo vaak naar elders moeten vertrekken, ter verbetering hunner positie.

Ongetwijfeld is het verhuizen gemakkelijker, wanneer men in een huurhuis woont, dan bij coöperatief-wonen, te meer door de meestal in de huurcedul gemaakte bepaling, dat een huurder spoedig van alle verplichtingen ontslagen zal zijn, indien hij naar elders verplaatst mocht worden. Met eene eenvoudige kennisgeving aan zijnen huisheer, der verplaatsing naar elders, is hij van allen last af.

Maar dan trekt hij ook uit zijne woning, met in den vollen zin des woords „waarde genoten", dat wil zeggen, hij heeft met zijn gezin voor de steeds betaalde huurpenningen gewoond en verder ook niets van die betalingen geprofiteerd, al had zulks zelfs tal van jaren geregeld plaats gevonden.

Coöperatief wonende, behoeft hij echter ook niet meer te doen, dan eenvoudig zijne verplaatsing naar elders mede te deelen. De statuten bepalen, dat hij in dergelijke gevallen nog een deel terugkrijgt van de gelden, die op zijn hoofd geboekt zijn, als tot aflossing der schuld dienende.

Ergo, wil iemand niets geen moeite doen, dan is het werk gelijk, want of men aan zijnen huisheer, dan wel aan het bestuur zijner coöp. bouwvereeniging schrijft, is toch waarlijk hetzelfde. Alleen krijgt hij in het eerste geval geen cent terug en in het laatste geval altijd wat, zij het dan ook weinig, indien de verplaatsing spoedig na het coöperatief-wonen geschiedt.

Bij gevolg is dit immers geen bezwaar, want de huur is coöperatief lager- of gelijk met in huurhuizen, als in de vroegere desbetreffende mededeelingen, duidelijk door mij is uiteengezet.

(Wordt vervolgd.)

HUISZWAM EN HARE VERNIETIGING.

Naar aanleiding van het Ingezonden Stuk in no. 45, d.d. 5 Mei 1905.

In De Ambachtsman no. 15/16 van 8/15 Octr. 1904 werden 13 middelen door verschillende makers of verkoopers aangeprezen, besproken en eenige daarmede opgedane ervaringen medegedeeld.

In bovengenoemd tijdschrift, 10e regel van het begin staat: de heer Terneden vertelt, dat no. 1 minder stinkt dan no. 2. (uit een nadruk?)

In mijn origineel staat echter woordelijk:

No. 1 Sublimaat kan tengevolge van zijn sterke giftigheid en vluchtigheid bij woningen en stallingen niet worden gebruikt, wel hier en daar in de vrije lucht, maar komt, wegens de hooge kosten, slechts in beperkte mate in beschouwing.

No. 2 Kopervitriool. Ook in dezen volzin komt het woord »stank« of een zinspeling daarop evenmin voor.

Wat dus andere bladen (een advertentieblad?) van het origineel, geheel of ten deele, nagedrukt, vermeerderd of verbeterd hebben, is mij onbekend. 't Is misschien vereerend genoeg, dat een andere Uitgever, zonder rénumération of vergunning nadrukt. Als de schrijver dan nog mocht meenen, dat de beleefdheid zoover strekt, hem franco en gratis een exemplaar te zenden, vergist hij zich geweldig, dient hij op hersensverweeking zich te laten onderzoeken!

Een kunstig ontwerp van een Bouwmeester, de uitvinding van een Edison zijn: »algemeen eigendom«. La recherche de la paternité est interdite. Napoleon I.

In het door mij in Jan. 1872 uitgegeven werkje »Houtconservatie« (J. van Baalen en Zonen te Rotterdam) zijn de beide systemen van Kyan en Boucherie, onder No. 1 en 2, ook andere systemen, breeder behandeld en de bereidingskosten besproken, waarnaar ik dus verwijs.

(Wellicht is het aan den onderteekenaar: »Het Technisch Bureau« onbekend, dat 't werkje door vele Rijks-Ingenieurs, Architecten, Wetenschappelijke Vereenigingen, Professoren, zeggen wij »gunstig« — »hoogst gunstig« verbiedt de bescheidenheid — werd gerecenseerd).

Maar, wie bewaart oude boeken, libellen of almanakken? Vergun mij dus, geëerde Heer v. Companie, iets uit »De Bouwwereld«, no. 10 van 8 Maart 1905, blz. 81, te citeeren: »Otschoon aldaar (te Baden) en ook elders (omstreeks 1865) met deze bereidingswijze (volgens no. 1) zeer gunstige uitkomsten waren verkregen, werden de Kyaniseer-inrichtingen voor de arbeiders echte giftfabrieken genoemd«. (juist zooals tegenwoordig de oude phosphorlucifer-, de loodwittabrieken, enz.)

»Verder werd 't raadzaam geacht (fabrieks-inspecteurs bestonden toen nog niet) gekyaniseerd hout niet aan te wenden bij constructies, waar menschen of dieren, zonder argwaan met vochtige oppervlakten (maar niet wegens stank) in aanraking kunnen komen. Koeien, die aan beregende afrasteringen van gekyaniseerd hout lekten, stierven aan sublimaat-vergiftiging.

Voorts was het streng verboden, spanen en afval van dergelijk hout in de keuken te verbranden. Door het gebruik van brood van een bakker, die met gesublimeerde spanen zijn oven had gestookt, werden een (of meer) menschenlevens vernietigd en andere in levensgevaar gebracht.

»Waarom dus nog een methode toepassen, die niet alleen het leven van de huiszwam, maar ook van den huisheer bedreigt, waarom, zooals men hier zegt: »met 't badwater ook 't kind uitgooien,« terwijl andere, zeer werkdadige, niet-giftige werkwijzen bestaan?

Ook wijlen de heer Mirandolle te Fijenoord, was een voorstander van Kyan, ofschoon hij mijne bezwaren, in 1870 hem mondeling en schriftelijk medegedeeld — de tegenwoordige bereidingsprijs, die de giftigheid toch niets vermindert, blijft buiten spel — noch geheel, noch ten deele, heeft kunnen weerleggen.

Dagelijks leest men, dat een huisvrouw — die wellicht haar kooktijd verbabbelde — om een vuurtje wat sterker te doen branden, petroleum op de gloeiende kolen wierp, waardoor zij zelve of de omstanders slachtoffers harer lichtzinnigheid werden, ofschoon de gevolgen haar genoegzaam bekend waren.

Wil men dus kyaniseeren (sublimaat) fiat, ik wasch mijne handen in onschuld. De verdere repliek is te breedsporig en niet in een toon geschreven, waarop ik verder inga.

J. L. TERNEDEN.

Mülheim a. d. Ruhr, 8 Mei 1905.

DERTIENDE JAARGANG, No. 20. ZATERDAG 20 MEI 1905

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz., PAUL J. DE JONGH, Secr., Johs. B. LAMBEEK Jr., H. WALENKAMP, JAC. P. WORMSER, Jos. Th. J. CUYPERS, A. VAN BAALEN, Leden.

VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN en C. W. NIJHOFF

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP. DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD BETREFFEND TE ZENDEN AAN DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120 TE AMSTERDAM, IDEM VOOR HET PLAATWERK »DE ARCHITECT« AAN DEN HEER Johs. B. LAMBEEK Jr., RINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e SECRETARIS VAN HET BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen, — De toren van de H. Petrus banden te Leende. — De nieuwe bouwverordening. — Monument Mgr. Dr. Schaepman. — Open prijsvragen. — Berichten. — Vacante betrekkingen. — Informatiebureau. — Ontijzering van Norton-water. — Het nut van droog hout.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Aan de Leden!

Onzen dank voor de toegezegde bijdragen voor de aanstaande Feestviering. Toch missen wij nog vele namen. Het programma is bekend en de feestcommissie zou niets liever willen dan dit in alle opzichten goed uit te voeren. Nogmaals doet de Commissie daarom een beroep op die leden, die tot heden verzuimden aan hun voornemen gevolg te geven.

De Penningmeester, J. A. VAN DER SLUYS VEER.
Utrechtsche straat 30.

Op de door »Het Binnenhuis" in verbinding met het Genootschap uitgeschreven prijsvraag voor 'n slaapkamerameublement zijn ingekomen 8 antwoorden onder de volgende motto's:

1. Motto □. 3 toekeningen.
2. » A en V, gekruisd, 3 teekeningen.
3. » Δ, 4 teekeningen.
4. » »Rust", 1 »
5. » »B.", 2 »
6. » »O.", 1 »
7. » »R.", 1 » met tcelichting.
8. » »Profiel", 2 »

De 1e Secretaris, VAN HYLCKAMA.

DE TOREN DER KERK VAN DE H. PETRUS BANDEN TE LEENDE, NOORD-BRABANT.

Vervolg en slot van blz. 154.

De afbeeldingen van den toren welke hier volgen, mogen een meer aanschouwelijk beeld van den toestand geven, nadat de geometrische afbeeldingen in plan en doorsnede een duidelijker inzicht hebben kunnen vormen van de constructie.

Eenige algemeene beschouwingen in verband met het voorgaand overzicht, volgen hier.

Als zeker wordt gemeld, dat deze kerkbouw in 1474 is voltooid; de toren vertoont gothische vormen uit de allerlaatste periode, kan daarom geacht worden in dienzelfden tijd te zijn opgericht. Reeds in 1285 bezaten de adellijke nonnen van Keyserbosch het patronaat der kerk en moesten het onderhoud bekostigen uit de aan deze kerk verbonden tienden. In 1648 werden de kerkelijke goederen aangeslagen, maar de tienden bleven behouden voor de nonnen en daarmede ook den plicht tot onderhoud van kerk en toren. In 1796 werden de tienden verkocht, welke eindelijk in 1854 aan de Kerkelijke Gemeente overgingen.

De baksteen van zeer verschillende hardheid, die hier is verwerkt, zou volgens overlevering gebakken zijn langs de oevers der Tongreep, op ongeveer een half uur afstand van den bouw, en door de inwoners, geschaard in lange rijen

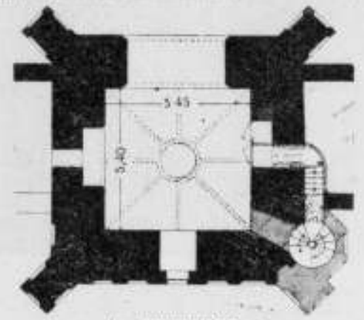

1ste VERDIEPING (*)

van hand tot hand zijn overgegaan tot op het bouwterrein.

Thans hebben de bewoners van Leende hunne belangstelling op eene meer radicale wijze getoond door het vervoer van 250 duizend baksteenen, van af het station Valkenswaard tot aan den voet van 't gebouw met kar en paard kosteloos te verrichten.

Bij het openbreken van het metselwerk aan de binnenzijde van den voorgevel langs den verbrijzelden ingangsboog, kwam een oude dagzijde van den ingangsboog aan het licht, die veel breeder dan de thans aanwezige, reeds kort na den aanleg van den toren moet zijn weggemetseld, want de

(*) Waar bij een der voorstaande teksfiguren staat 1 ste, moet dit zijn 2de verdieping.

steensoort der aangebrachte verzwaring is geheel van denzelfden aard. De oorspronkelijke westelijke ingang scheen aangelegd met eenen zeer hoog opgaanden boog, die evenals te Oirschot de deur en daarboven een groot venster omsloot; op den drempel zou eene galerij geweest zijn, waartoe een doorgang uit den Zuid-westelijken pijler heenvoerde. Ook deze verzwakking van die zijde kan reeds in de XVe Eeuw aanleiding gegeven hebben tot zetting, waarop dan deze versterking zou zijn gevolgd. Eene dergelijke versterking, zwaar een steen, werd aan de kerkzijde aangebracht.

In Februari 1905 kwam de Zuidwest pijler, door nieuwe fundeering ondervangen, geheel tot rust.

In Maart waren de zettingen, behalve in den Zuid-oostelijken pijler, geheel tot rust gekomen; aan de fundeering van dezen laatste werd toen nog gewerkt. Nu deze eenigen

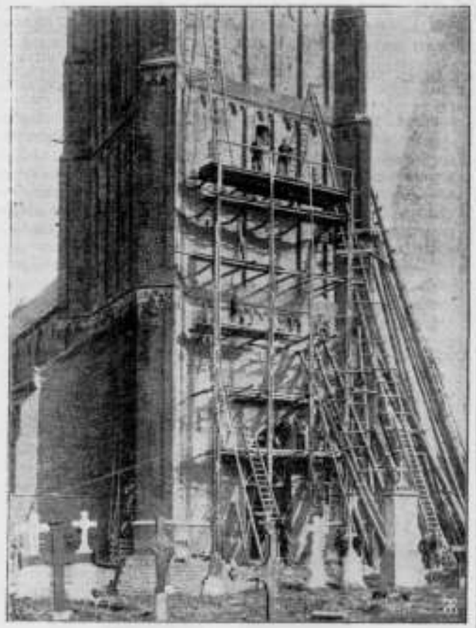

tijd voltooid is, wordt geen beweging meer bespeurd. De laatste allernoodzakelijkste werkzaamheden hebben bestaan in het opruimen der bouwvallen van den traptoren, van af den grond tot zoo hoog als de stutten in staat zijn het **verder ter plaatse te houden. Dit onderste gedeelte had zich door verder zakken van zelve gelost. Daartoe zijn vier getrokken I-ijzeren balken, hoog 0.28 M., aangebracht ter hoogte der** tweede verdieping, inwendig in 't massieve metselwerk steunende op ijzeren platen, en tegen domp beveiligd door eenen tijdelijken ingemetselden dwarsbalk. Spiltreden en buitenwand van 't bovenste gedeelte traptoren rusten daarop en worden tevens gewaarborgd tegen verschuiving naar buiten, door staaldraad-verankeringen, welke met de blijvende kruislings ingebrachte ankers zijn verbonden. De wanden van den toren zijn nu door 26 ankers van 3 cM. rondijzer met wartels voorzien aan elkander gekoppeld, evenwijdig aan de zijden van het vierkant, terwijl nog drie ankers in diagonaal-richting den zwakken Zuid-westelijken pijler aan den Noord-oostelijken verbinden.

De toestand van den toren laat nu toe de werkzaamheden voorloopig te staken, nadat met den meesten spoed, die onder de bezwaarlijke omstandigheden mogelijk was, werd gearbeid in de ongunstigste maanden van het jaar. Steeds moesten lange werkdagen worden gemaakt. In de fundeering en aan de binnenzijde der muren werd steeds met kunstlicht gearbeid. De ondervanging der fundeering geschiedde in hoofdzaak geheel door een en denzelfden metselaar.

Ter beoordeeling der gemaakte kosten moge dienen, dat bij een loonstandaard van 15 en 16 cts. voor metselaars en 11 centen per uur voor opperlieden het metselwerk hier aangebracht met inbegrip van het uitbreken der slechte gedeelten tusschen f 33 en f 35 per M³. heeft gekost.

De werkzaamheden, die nog verder noodig zullen zijn, om den toren over het geheel in goeden staat te brengen, zijn de navolgende:

1°. Ondervangingen van de Oostelijke penanten aan de kerkzijde, en aan de torenzijde, door verzwaring van den ingangsboog met contraboog.

2°. Opmetselen van den toegang aan de Zuidzijde van den traptoren.

3°. Opmetseling van den buitenwand van dezen traptoren over ± 15 M. hoogte, met de treden daarmede in verband, en de spil, aansluitend aan den Zuidwestelijken steurbeer.

4°. Voltooien van de vullingen in het venster boven den Westelijken hoofdingang.

5°. Herstelling van het Zuidelijk portaal, met de ontzette gewelfkappen.

6°. Herstelling van de Noordelijke kapel in aansluiting met den toren.

7°. Verdere kleine herstellingswerken van gescheurde of verbrijzelde metselwerken in de hooger gelegen torenverdiepingen, die noodig zijn, en op de teekening zijn aangegeven.

8°. Herstellingen aan het leiendak der spits.

Hoewel de hier genoemde herstellingen zich uitstrekken over de gansche hoogte van den kolossus, zullen deze in een korter tijdsbestek kunnen worden voltooid, wanneer de middelen aanwezig zullen zijn om met kracht die zaak weer aan te vatten en aldus de toren van Leende voor langen tijd, als een sieraad van het Peelland te kunnen verzekeren.

Dat de toren van Leende thans niet voor 't eerst aan een groot onheil heeft blootgestaan, maar dat ook te boven is gekomen, leert ons het volgende versje, dat te vinden is op de grootste der twee nog aanwezige klokken en met den slotzin, waarmee wij ten volle kunnen instemmen:

DEN - TOORN - STOND - IN - BRANT
WY - MOSTEN - 'T - HAEST - BESUEREN
WY - SYN - WEEROM - IN - STANDT
DEN - TOORN - BLYFT - IN - TRUEREN
HERSTELT - HEM - GODES - HANT
WY - SLAEN - VEEL - BLYDER - VEREN

JOSEPH Th. J. CUYPERS,
Arch. Civ.-Ingen.

DE NIEUWE BOUWVERORDENING.

Reeds heel wat jaren is de Bouwpolitie en haar bedrijf een onderwerp dat op gezette tijden de technische pers aan stof tot beschouwingen helpt.

Meestal is het een of ander ongeluk in de bouwpraktijk, dat de aandacht op dezen tak van dienst vestigt, enkele malen werden ook voorgestelde aanvullingen of wijzigingen der bestaande Verordening op het bouwen besproken. Men voelde echter wel dat een goede bouwwetgeving niet bij stukken en brokken tot stand kan komen en ook, dat het ontwerpen van zoodanig werkboek niet ieders werk is.

Een goede Bouwverordening toch moet technisch zoowel als juridisch op de hoogte van haren tijd zijn, niet te veel en niet te weinig reglementeeren, natuurlijk geen bepalingen bevatten die niet overeen te brengen zijn met bestaande wetten en ook nog rekening houden met plaatselijke toestanden.

Iedere gemeente maakt haar eigen Verordening, en tot heden vrijwel naar eigen goedvinden. Hoe uiteenloopend de opvatting van dezen plicht, hetzij in wetgevende of in uitvoerende beteekenis bij verschillende gemeentebesturen wel is, zal ieder bij ervaring weten, die wel eens in verschillende gemeenten heeft moeten bouwen.

Voor ruim een tiental jaren heeft er eens eene Commissie bestaan — misschien bestaat ze nog, bij mijn weten is ze nooit ontbonden — die in opdracht had een ontwerp op te stellen voor een uniforme Bouwverordening voor het geheele land. Behalve eenige bouwkundigen uit verschillende vereenigingen, waren daarvan ook lid de heeren Mrs. M. W. F. Treub en E. J. C. Gosseling. Denkelijk hebben de heeren juristen spoedig het onmogelijke van deze opgaaf ingezien en is de Commissie den weg van zoovele harer zusteren gegaan.

In de laatste jaren heeft men betrekkelijk weinig van bouwverordeningen vernomen. In de hoofdstad heette er een nieuwe in de maak reeds lang vóór het indienen der Woningwet.

Het is deze rijkswet, vóór ongeveer twee jaren bekrachtigd, die den stoot heeft gegeven tot meerdere activiteit in deze richting. Zij legt toch den gemeentebesturen de plicht op nieuwe bouwverordeningen te ontwerpen of de bestaande in overeenstemming te brengen met den inhoud der Woningwet en geeft hen tevens, meer dan vroeger, bevoegdheid tot het maken van voorschriften. Zoo is b.v. verplichtend gesteld het vragen aan Burgemeester en Wethouders om vergunning tot bouwen of verbouwen, een voorschrift waarvan de wettigheid vroeger steeds door juristen betrede(n werd.

Te Amsterdam is thans een geheel nieuwe Bouwverordening — ten minste in voordracht aan den Gemeenteraad — verschenen. Onze lezers zullen reeds vernomen hebben, dat het een buitengewoon lijvig stuk is. In niet minder toch dan 343 artikelen, toegelicht door vele tabellen en teekeningen, worden het bouwende publiek zijne plichten voorgehouden en de straffen vermeld, die op elke overtreding gesteld zijn.

In het hier volgende stel ik mij voor een beknopt overzicht van den inhoud te geven, waarbij wij enkele nieuwigheden of bijzonder opvallende bepalingen misschien wat nader kunnen bekijken.

De Artt. 1—14 behelzen algemeene bepalingen omtrent de beteekenis van sommige termen en begrippen, die herhaaldelijk in de B.V. voorkomen.

Art. 6 verdient echter bijzondere aandacht, omdat daar de gemeente, voor de toepassing der verordening, wordt gesplitst in vijf onderdeelen, te weten: Kern der oude stad; overig gedeelte der oude stad; nieuwe stad; polderstad en landelijk gedeelte. Deze verdeeling is, blijkens de Memorie van Toelichting die bij het concept behoort, ingevoerd 1°. om rekening te houden met bestaande toestanden en 2°. wijl het centrum van groote steden allengs meer voor handel en bedrijf en dus minder voor bewoning in aanmerking komt, waardoor een minder streng doorvoeren der eischen voor goede woningtoestanden aldaar gemotiveerd is. Dit geldt alleen voor de kern der oude stad, begrensd door Singel, Kloveniersburgwal, Geldersche Kade en Prins Hendrikkade.

In het overige gedeelte der oude stad — globaal begrensd door de buitensingels en het IJ, uitgenomen de Plantagebuurt, die men bij de nieuwe stad heeft ingedeeld — is een mindere dichtheid der bevolking om bovengenoemde reden niet te verwachten. De eischen voor nieuwe bebouwing, vooral wat gelegenheid tot toetreding van licht en lucht betreft, zijn hier dus hooger gesteld dan in de kern, ten einde gaandeweg tot betere toestanden te geraken.

Wat de nieuwe stad betreft is vooral overwogen de mogelijkheid om fabrieken naar bepaalde wijken te verwijzen en ook om zoodanige eischen te stellen, dat de dichtheid der bebouwing, van het centrum naar den omtrek geleidelijk afneemt.

Ten opzichte van het eerste punt kon in de Verordening geen bepaalde aanwijzing worden opgenomen; bij aanneming echter der voorstellen van de IJ-commissie — waarbij aan de overzijde van het IJ fabrieksterreinen beschikbaar gesteld worden — is hierin voorzien en kan de B.V. aan het weren van fabrieken uit woonkwartieren meewerken, door streng vast te houden aan de opgenomen bepalingen die ten doel hebben het volbouwen van erven tegen te gaan.

En omtrent de gewenschte mindere dichtheid van bebouwing aan de buitenzoomen der nieuwe stad geeft de M. v. T. uitvoerige beschouwingen, waaruit blijkt, dat voor Amsterdam met zijn slappen en lagen bodem, de terreinkosten steeds te hoog zullen worden om op ruime schaal aan open bebouwing, tuinwijken, enz. te kunnen denken.

„Waar echter wel naar gestreefd kan en moet worden" — lezen wij verder in de Memorie — „is, dat het aantal „woningen boven elkander kleiner wordt dan het thans is, „terwijl in elk geval belet moet worden, dat het getal groo„ter worde. Voorts, dat verkregen worden bouwblokken met „voldoende ruimte tusschen de achtergevels, alsmede wo-

„ningen waarvan alle vertrekken en de trappen en por„talen direct en in voldoende mate licht en lucht van bui„ten ontvangen." En later, over den prijs van den bouwgrond: „Doch vooral is het noodig, dat de gemeente de „grondexploitatie beheersche, om den grondprijs zoo wei„nig mogelijk boven den kostenden prijs te doen stijgen „en daardoor zooveel mogelijk geld voor verbetering van „den woningbouw beschikbaar te krijgen."

De Artt. 15—19 behelzen omschrijvingen van hetgeen onder bouwen enz. verstaan wordt.

De Artt. 20—33 handelen over het aanvragen, het verleenen en het intrekken der Bouwvergunning.

Dat er zooveel artikelen aan een oogenschijnlijk eenvoudig onderwerp zijn gewijd, vindt zijn oorzaak in bestaande misstoestanden, die de nieuwe B.V. moet tegengaan.

Men leest in de M. v. T. over handel in bouwvergunningen en bouwaanvragen op speculatie en het wordt dan duidelijk, dat de praktijken van lieden, die het bouwbedrijf liefst als negotie-object exploiteeren, een reeks voorschriften kunnen noodig maken, die den bona fide bouwmeester veel omslag en dikwijls ook tijdverlies zullen berokkenen.

De Artt. 34—52, van het beroep en van de Commissie van advies, omschrijven de gevallen (hoofdzakelijk bouwvergunningen betreffende) waarin een beroep op den Raad wordt toegelaten en van de samenstelling eener Raadscommissie tot onderzoek van zoodanige beroepen.

Ook wordt hier een beroep op Burgemeester en Wethouders opengesteld van elk afkeurend oordeel van het Bouwtoezicht en in art. 52 een zeer belangrijke bepaling opgenomen ter beslechting van eventueele geschillen. Dit Art. luidt:

»Ten einde, desgevorderd, technische voorlichting te geven, bij de uitvoering dezer verordening, wordt ingesteld een commissie van advies. De regeling van de inrichting en den werkkring der commissie, benevens de benoeming harer leden, geschieden door Burgemeester en Wethouders,« enz.

De Artt. 53—61: van het Toezicht, regelen de wijze van werken van de Bouwpolitie. Deze voorschriften zullen zeker heel wat beslommering en administratieven omslag veroorzaken; het bij de artt. 20—33 opgemerkte geldt echter ook hier: de goeden zullen met de kwaden moeten lijden, tenzij met verschillende maten gemeten wordt, wat ook weer zijn bezwaren meebrengt.

Wij citeeren hier bijv. uit art. 55: »De houder der bouwvergunning moet ten behoeve van het Bouw- en Woningtoezicht:

I. Schriftelijk kennis geven:

1o. Van den aanvang der werkzaamheden, tenminste tweemaal vier-en-twintig uren van te voren;

2o. Van het staan der proefpalen, tenminste vier-en-twintig uren van te voren;

3o. Van het aanvangen met het leggen der fundamenten;

4o. Van het aanvangen met het aanbrengen van het trasraam;

6o. Van de voltooiing van die onderdeelen van het bouwwerk, voor welke eene dergelijke kennisgeving, krachtens het bepaalde in deze verordening in de vergunning is voorgeschreven:

6o. Van de voltooiing van het bouwwerk.

II. Schriftelijk aanvragen:

1o. de door het Bouwtoezicht te verrichten onderzoekingen ten behoeve van de uitvoering van den bouw, welke, krachtens het bepaalde in deze verordening, in de vergunning zijn voorgeschreven;

2e. de door het Bouwtoezicht te geven aanwijzingen ten behoeve van de uitvoering van den bouw, welke, krachtens het bepaalde in deze Verordening, in de vergunning zijn voorgeschreven.

De kennisgeving, bedoeld onder I, 5°, kan op een gedeelte van een onderdeel, die, bedoeld onder I, 6°, op een gedeelte van het bouwwerk betrekking hebben,« enz.

Art. 56 handelt over de schriftelijke ontvangstbewijzen die de bouwer op deze aanvragen ontvangt en Art. 57 over een formulier dat de aanvrager op het werk beschikbaar moet houden voor den toezichthoudenden ambtenaar, ten einde daarop aantekening te houden.

Art. 58 bepaalt dat een onderdeel van het bouwwerk, van welks ontmanteling kennisgeving verplichtend is, op geenerlei wijze aan het oog onttrokken mag worden, alvorens daartoe schriftelijk verlof is verleend, of 36 uren zijn verstreken, na het uur, vermeld in het bewijs van ontvangst der kennisgeving, welke termijn nog met 24 uren verlengd kan worden, ingeval de ambtenaar bezwaar maakt het verlof te geven.

Van de wijze van bouwen geven de Artt. 62—68 eenige algemeene bepalingen, er wordt in verwezen naar bij de B. V. behoorende tabellen met weerstandscijfers voor de meest gebruikelijke bouwstoffen en naar standaardmonsters.

De Artt. 69—95 handelen over: Plaatsing van de gebouwen, aanleg van bouwblokken en uitwendige afmetingen der gebouwen. Opmerking verdient hetgeen hier bepaald wordt om het aanleggen van voortuinen en stoepen in nieuwe wijken aan te moedigen. In de M. v. T. leest men: »Dat de straten in nieuwe stadsgedeelten een zoo weinig aantrekkelijk aanzien hebben, moet o.a. worden toegeschreven aan het ontbreken van stoepen. De gevels der huizen komen daardoor niet tot haar recht en staan aan voortdurende beschadiging en bevuiling bloot.... Bij aanwezigheid van eene stoep behoeft men bij het bepalen van de afmetingen der buiten de gesellijn te leggen treden minder zuinig te werk te gaan, en zich van het maken van vóór- en terugsprongen niet te laten weerhouden, omdat de daardoor ontstaande, inspringende hoeken steenplantsoen van vuil worden. Op afwisseling in de eentonige, rechte reeslijn bestaat dus meer kans. Eene door een hek afgesloten stoep beschermt de gebruikers van gelijkstraats gelegen voorkamers ook tegen onbescheidenheid en baldadigheid van voorbijgangers.«

Over de diepte waarop bouwterreinen bebouwd mogen worden, vindt men in deze artt. uitvoerige voorschriften in verband met allerlei toestanden die zich kunnen voordoen. De bepaling in de oude B.V., dat slechts 3/4 van de terreindiepte bebouwd mocht worden is verlaten, daar deze regeling geheel onvoldoende gebleken was.

Voor erkers en andere uitbouwen is een voorsprong van 1/20 der straatbreedte tot hoogstens 1 Meter vastgesteld; de horizontale doorsnede dezer werken mag in oppervlak niet grooter zijn dan de maat, verkregen door een derde van de gevelbreedte te vermenigvuldigen met den toegelaten voorsprong. De werken moeten besloten zijn tusschen de twee verticale vlakken, welke met het gevelvlak een hoek van 45° maken en gebracht zijn door lijnen, gelegen op 0.50 M. uit de erfscheiding.

Ook de hoogten der te bouwen huizen worden in deze artt. gelimiteerd. Van invloed op de maxima zijn de breedten der wegen, het stadsgedeelte waar gebouwd wordt en soms ook bestaande toestanden. De maximum bouwhoogte aan een weg bedraagt nergens meer dan 21 Meter, waarbij nogi 4 M. meerdere hoogte wordt toegestaan voor een onder 45° terugvallende bekapping.

De Artt. 96—100, Grondslag der gebouwen, handelen over ophooging van terreinen en aanvullingen onder gebouwen.

In de Artt. 101—108. Funderingen, worden vooral de paalfundeeringen tot in de minste bizonderheden voorgeschreven.

Artt. 109—113, Metselwerken, bevatten staten voor de muurswaarden in verschillende gevallen en voor de melange van metselspecieën, terwijl ook de bakstroensoorten worden vermeld die voor de diverse onderdeelen van gebouwen verwerkt moeten worden.

De Artt. 114—129 geven voorschriften voor het trasraam en voor de eveneens voor alle woonhuizen verplichtend gestelde steenen bodemafwerking.

Artt. 120—134 handelen over balklagen, vloeren, zolderingen, bekappingen, de daarvoor noodige verankeringen, enz.

De Artt. 135—141 over toegankelijkheid en grootte van woningen: Iedere woning moet, na aftrek van muren, gangen, trapruimten en zolders een minimum afmeting van 25 M². hebben. Niet meer dan negen woningen mogen door één straatdeur toegankelijk zijn en niet meer dan zes over dezelfde trap.

Artt. 142—151 over afmetingen van ruimten, verlichting en luchtverversching. De hoogte van een vertrek mag niet minder dan 2.70 M. zijn. Het plafond van een vertrek mag niet lager dan 2 M. boven de weghoogte gelegen zijn. (waaruit volgt, dat de vloeren in onderverdiepingen of souterrains niet lager dan 0.70 M. beneden de weghoogte mogen aangelegd worden).

Zoodanige vertrekken mogen echter alleen gemaakt worden in woningen die behalve deze onderverdieping nog twee verdiepingen daarboven bevatten; voor winkelhuizen wordt een uitzondering gemaakt, daar mogen lagere vertrekken achter den winkel worden aangelegd, mits de woning daarboven nog één verdieping bevat.

In deze artikelen wordt ook de alkoven-quaestie behandeld (het woord alkoof echter niet genoemd). In de zeer uitvoerige toelichting — waar het woord wel gebezigd wordt — wordt uiteengezet, waarom men — zij het ook noode — deze vertrekken ook in het vervolg zal tolereeren, als zijnde te veel ingeburgerd om opeens een algeheel verbod te kunnen doorvoeren; dit laatste dient echter wel als einddoel gesteld te worden.

In de voorgestelde Verordening nu worden alkoven alleen toegelaten in woningen die bovendien nog een keuken en minstens drie vertrekken bevatten, welke alle direct licht krijgen. De alkoven moeten tusschen twee zulke vertrekken gelegen zijn en met deuren van bepaalde grootte daarin uitkomen, en bovendien voorzien zijn van luchtkokers van minstens 0.09 M². doorsnede, welke kokers tot 1 Meter buitendaks moeten opgaan.

Van gewone vertrekken wordt in deze artt. de grootte van het raamoppervlak, van het beweegbare gedeelte der ramen, de maximum diepte van af den raamwand en nog veel meer vastgesteld en ook nog bepaald dat in vertrekken met staande ramen een gelegenheid tot afvoer van bedorven lucht nabij de zoldering moet gemaakt worden.

De Artt. 152 en 153 handelen over vaste slaapplaatsen.

Artt. 153—164 over toegangspoortalen, gangen en trappen.

Gangen, toegang gevende tot meer dan drie woningen, mogen niet smaller zijn dan 1,10 M., de maximum helling voor trappen wordt bepaald op 50° en 45° met den horizon, resp. voor rechte steek- en voor wenteltrappen (ook wordt bepaald, dat de treden van een wenteltrap, naar den eisch van het werk, ter beoordeeling van B. en W. moeten verdreven worden!). Bovendien wordt voorgeschreven, dat het daglicht op trappen voldoende kan toetreden en dat op gemeenschappelijke portalen beweegbare ramen moeten zijn, die aan de buitenlucht uitkomen.

Artt. 165—173 bevatten voorschriften voor privaten en voor ruimten van verschillenden aard. Behalve voldoende verlicht, moet ieder privaat dat niet met een beweegbaar raam aan de buitenlucht grenst, een luchtkoker bekomen van tenminste 0,02 M², oppervlak voor waterclosets, en van 0,09 M², voor privaten zonder waterdoorspoeling.

Artt. 174—206, Voorkoming van brandgevaar en binder. De hoogste vloer in een gebouw mag niet hooger gelegen zijn dan 18 M. boven de hoogte van den weg. Art. 184 bepaalt, dat de horizontale afscheidingen tusschen verschillende woningen, zoo zij niet uit metselwerk, beton of cementijzer zijn samengesteld, moeten bestaan uit een plafond van pleisterwerk en een plafond van brandvrij materiaal; een van de twee plafonds tusschen de balken, het andere tegen den onderkant der balken aan te brengen. Voor afscheidingen tusschen twee vertrekken tot dezelfde woning behoorende, is één plafond van pleisterwerk voldoende.

Ook tegen de onderkanten van houten, gemeenschappelijke trappen moeten plafonds van pleisterwerk worden aangebracht.

Verder bevatten deze artt. uitvoerige aanwijzingen omtrent de constructie van wanden, kokers enz., den bouw van schoorsteenen en de afdekking van bekappingen, terwijl nog andere zaken worden in uitzicht gesteld voor andere gebouwen dan woonhuizen.

De Artt. 207—245 behandelen inrichtingen tot afvoer van hemel-, grond-, huis- en bedrijfswater en van drekstoffen. De Artt. 246—249 beschikbaarheid van drinkwater.

Hiermede is de eigenlijke Verordening op het bouwen ten einde.

Hoofdstuk II (Artt. 250—282) handelt over bestaande bouwwerken en erven, en bevat hoofdzakelijk bepalingen, die B. en W. bevoegdheid geven, verbeteringen te gelasten in gebieden onvoldoende toestanden.

Hoofdstuk III (Artt. 284—288) Van het sloopen.

Hoofdstuk IV (Artt. 289—304) Van de veiligheids-voorschriften bij de uitvoering van werkzaamheden in acht te nemen: geeft o. a. uitvoerige voorschriften voor de samenstelling van schuttingen, bouwsteigers en ladders; het zooveel mogelijk gelijkmatig optrekken van muren, voorzorgen te nemen bij het leggen of verleggen van balklagen, enz. enz.

In hoofdstuk V (artt. 305—334) Van het gebruiken van bouwwerken en erven, zijn o.a. overgangsbepalingen opgenomen voor bestaande woningen in de oude stad, die niet aan de B. V. beantwoorden.

Hoofdstuk VI. Uitvoering van wetten, zal technici minder interesseeren, evenmin hoofdstuk VII. Overgangs- en slotbepalingen.

Als bijlagen behooren bij de Bouwverordening de reeds genoemde tabellen voor weerstandscijfers en soortelijk gewicht van de meest gebruikte bouwstoffen, een tabel voor de belasting van heipalen, een aantal tekeningen waarop de Artt. die betrekking hebben op de regeling van de hoogte en diepte der bebouwing in verschillende gevallen, grafisch zijn toegelicht en eenige typen van woonhuisindeelingen.

Bovendien vindt men in de bijgevoegde Memorie van Toelichting zeer uitvoerige en lezenswaardige bijzonderheden omtrent het tot stand komen der verschillende bepalingen.

Is in het bovenstaande slechts een vluchtig overzicht gegeven van hetgeen de nieuwe Amsterdamsche Bouwverordening belooft, uit den omvang die deze beschouwing toch nog gekregen heeft, zal het duidelijk worden, dat belanghebbenden, die zich eens op de hoogte willen stellen van de nieuwe wet, niet zoo in een omneezietje daarmede gereed zullen zijn.

In verschillende bringen heeft de ontwerp-verordening reeds een onderwerp van discussie uitgemaakt. De bovengenoemde Commissie van advies uit de bouwkundige vereenigingen bracht een rapport uit, wat echter nog niet gepubliceerd is, een omstandigheid, die het voor ondergeteekende — als lid dezer Commissie — eenigszins moeielijk maakte over het onderwerp te schrijven. Wellicht echter geeft deze vrij kleurlooze beschouwing aan meerdere onzer leden aanleiding, hunne gedachten over de zaak te uiten; het onderwerp is — zoo niet aantrekkelijk — toch zeker belangrijk genoeg en de Redactie zal voor ruime gedachtenwisseling de gelegenheid zeker gaarne openstellen.

H. G. JANSEN.

Het bovenstaande was reeds geschreven, toen in het „Handelsblad" van 17 Mei, Avondblad, een critische beschouwing over de ontwerp-Bouwverordening verscheen, van de hand des heeren C. B. Posthumes Meyes, lid der Commissie van advies, in welk stuk ik gedeelten aantrof, overgenomen uit een nog niet vastgesteld en verzonden rapport dezer Commissie. Nu mijn medeleden — niet allen — een andere opvatting van het overeengekomene omtrent publiciteit blijken te hebben, spijt het mij zulks niet wat vroeger geweten te hebben, mijne beschouwingen waren dan minder objectief geweest.

Het bedoelde Commissie-rapport (het gaat eigenlijk uit van de twaalf commissieleden) zal binnen eenige dagen aan den Raad verzonden worden en dan waarschijnlijk tegelijk gepubliceerd. Blijkens het laatste raadsverslag komt de ontwerp-verordening nu ook spoedig aan de orde.

H. G. J.

In het volgend nummer zal het rapport der Commissie, dat eerst bij het verschijnen van dit nummer officieel zal bekend zijn, worden opgenomen. Intusschen onzen dank aan den heer Jansen voor zijn, ten behoeve van het Orgaan, gegeven overzicht; wij vertrouwen dat de leden van „A. et A.", voor wie de voordracht dezer verordening een gebeurtenis is welke van grooten invloed zijn zal op de te komen bouw-periode, zich niet onbetuigd zullen laten, gevolg te geven aan de verwachting uitgesproken aan het slot van bovenstaand artikel.

DE REDACTIE.

MONUMENT Mgr. Dr. SCHAEPMAN.

De jury ter beoordeeling der ontwerpen, ingezonden in den prijskamp voor een monument ter eere van Mgr. Dr. H. J. A. H. Schaepman, waarvoor 27 ontwerpen waren ingekomen, deed deze week uitspraak.

Zij kwam eenparig tot de beslissing, dat geen der ontwerpen voor uitvoering kon in aanmerking komen.

Zij meende intusschen, ter erkenning van de moeite, door de mededingers aan dezen arbeid besteed, de uitgeloofde prijzen wel te moeten uitkeeren en kende, eveneens eenstemmig, den eersten prijs toe aan het ontwerp onder motto: »Een Wapen«, den tweeden prijs aan dat onder motto: »Defunctus adhuc loquitur«, en den derden

aan dat onder motto: »Een driehoek in twee cirkels«.

Bij opening der briefjes bleek, dat No. 1 was ingezonden door den heer Wolter te Riele Gzn., architect te Deventer, No. 2 door den heer F. H. Bach, leeraar aan de Teeken-academie »Minerva«, te Groningen, No. 3 door den heer Henri Minderop, architect te Rotterdam.

Wegens plaatsgebrek moet de opname van het door ons ontvangen jury-rapport tot een volgend nummer worden uitgesteld.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Vaste brug over eene vaart, uitgeschreven door de Maatschij. t. b. d. Bouwkunst, Inlevering 22 Mei 1905. Programma in No. 12. 1905.

Gouvernementsgebouw. Ereprijsvraag »A. et A.« Inlevering 1 Juni 1905. Programma en toelichting in Nos. 47. 49 en 50 1904.

Affiche Kunstexpositie-tentoonstelling »A. et A.« Inlevering 1 Juni 1905. Programma en aanvulling in Nos. 3 en 6. 1905.

Boerderij-ontwerpen voor de Groe. Maatschij. van Landbouw en Nijverheid, Inlevering 1 Maart 1906, Programma in no. 16 1905.

Titel-vignet voor »de Bouwmeester", uitgave J. van der Endt & Zn. Inlevering 10 Juni 1905. Programma in No. 19 Technisch Gedeelte.

BERICHTEN.

— In »Architectura« van 8 April jl. komt eene uit het Hbl. overgenomen correspondentie voor over de stichting van een wereldhoofdstad, met als centrum het Vredespaleis op de vlakte van Waalsdorp, 's Gravenhage. Deze week deed in de dagbladen het bericht de ronde dat Dr. Eykman er in geslaagd zou zijn Carnegie voor zijn plan te winnen, waardoor de kans op verwezenlijking der ideaal-plannen groot zou zijn. Een schets-situatie der wereldhoofdstad, ontwerp van den architect De Bazel, is opgenomen in »de Telegraaf« van Donderdag j.l.

HET DAMRAK-TERREIN.

Naar wij vernemen is bij B. en W. weder een plan voor de bebouwing van het oude Beursterrein ingekomen. Er bestaat hier ter stede een combinatie, die voor het terrein een bod gedaan heeft van f 700,000 met het doel daarop een hotel-restaurant te bouwen zonder winkels. Het kapitaal er voor is bijeen. Dit plan zou bij degenen, die daarover te oordeelen hebben de voorkeur verdienen boven dat van den heer G. de Feure.

De ontwerper der plannen is onze stadgenoot, de architect G. van Arkel, wien eventueel de bouw van dit hôtel zou worden opgedragen.

Hbl.

VACANTE BETREKKINGEN.

LEERAAR IN HET LIJNTEEKENEN aan de Ambachtsschool te Rotterdam, Aanmelding vóór 16 of 23 Mei a.s. Zie Arch. no. 19.

AANKOMEND OPZICHTER-TEEKENAAR, bij een Architect ten platten lande, kan direct geplaatst worden. Br. met opgave verlangd salaris, onderdom, etc. fr. onder letter B, C, 274, N, v. d. D.

BEKWAAM MEUBELTEEKENAAR, geheel zelfstandig kunnende werken, zoowel in oude als moderne stijlen, Br. fr. lett. N. j. 170, N, v, d, D.

BEKWAAM OPZICHTER bij den bouw van een gashouder, Zie Arch, no. 19.

ONDERWIJZER IN HET MACHINE-BANKWERKEN op een salaris van 850.— aan de Ambachtsschool te Groningen. (Afd. Machinisten). Stukken inzenden voor 22 Mei a.s. bij den Directeur.

GEMEENTE-ARCHITECT te Harderwijk. Stukken vóór 1 Juli. Zie Arch. no. 15.

VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE BOUWKUNDIGE OPZICHTERS EN TEEKENAARS. (Goedgekeurd bij Kon. besluit van 28 Maart 1904, no. 39) . . . . .

INFORMATIE-BUREAU. Secretariaat: Roelof Hartstraat 14 II . . . . . .

Ingeschreven Sollicitanten.

1 Gemeente-Opzichter, 26 jaar, f 70 's maands.
1 Bouwkundig » 25 » » 80 »
5 Bouwk.-Opz.-Teeks. 19 tot 30 jaar, f 50 tot f 125 's maands.
1 Bouwkundig Teekenaar, 23 jaar, f 70 's maands.

Ons bureau staat open voor leden en niet-leden onzer Vereeniging.

Aanvraag formulieren (voor sollicitanten) en alle inlichtingen zijn steeds aan het secretariaat te verkrijgen. Zie overigens »Architectura« van 29 April jl.

TECHNISCH GEDEELTE.

Alle stukken de redactie betreffende, dus ook vragen te adresseeren:

Aan de Redactie van »ARCHITECTURA" TECHNISCH GEDEELTE,
Valeriusstraat 64,
AMSTERDAM.

ONTIJZERING VAN NORTON-WATER door L. Z.

Hoewel reeds verschillende apparaten tot het ontijzeren van norton-water zijn uitgedacht, zijn nog maar weinig zulke inrichtingen bekend, welke vooral op het platte land een voldoende en geregelde ontijzering van het welwater kunnen bewerkstellingen en bovendien door handkracht kunnen worden gedreven. Het is mij daarom

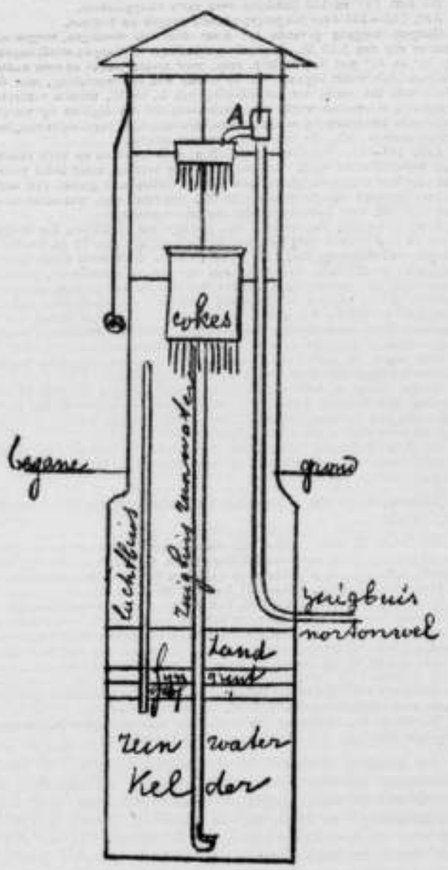

aangenaam hiermede eene beschrijving te kunnen geven van de door de firma A. J. Stoel Jr. te Haarlem in den handel gebrachte handpomp-toestellen met ontijzerings-inrichting, welke blijkens ervaring gedurende een tijdvak van ruim tien jaren geheel aan de daaraan te stellen eischen hebben voldaan.

Door de pomp A (zie de schetsen), geplaatst boven in het pomptoestel wordt het Norton-water direct opgezogen uit de pijpwel en uitgestort in een ijzeren bak met spatrand

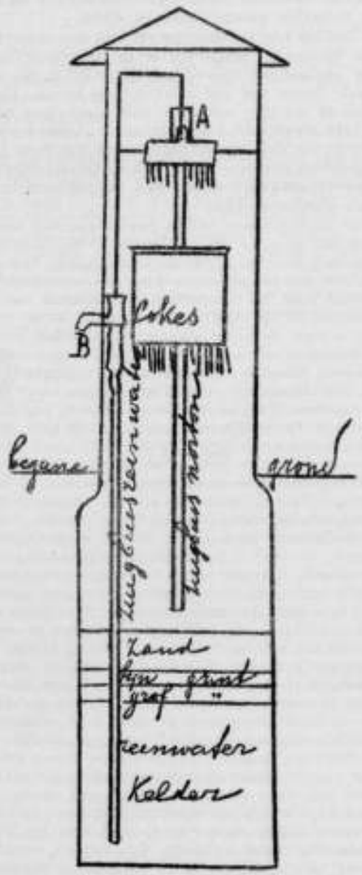

en geperforeerden bodem, hieruit regent het water en valt op een tweeden in dat pomptoestel lager geplaatsten bak, welke gedeeltelijk met cokes is gevuld. Deze cokes dient niet alleen om het water nog meer met lucht in aanraking te brengen, doch tevens om de daarin aanwezige metalen zooveel mogelijk vast te houden. Uit dezen cokesbak met geperforeerden bodem regent het water eveneens en verzamelt zich in het bovengedeelte van een zuiver waterdichten cementijzeren bak boven het filter, de vorming van het opgeloste ijzeroxydule in onoplosbare ijzeroxyde heeft alsdan plaats gehad, het water wordt thans langzaam gefiltreerd door een in den cementijzeren bak aangebracht filter en verzamelt zich als bruikbaar drinkwater in het daaronder gelegen reservoir. Van uit dit reinwater-reservoir wordt het water door pomp B opgehaald en is voor het gebruik gereed gemaakt. Door een zeer eenvoudige aankoppeling van beide pompen A en B op een gemeenschappelijke as met slinger, worden beide pompen gelijktijdig in werking gebracht.

De slingerinrichting is zoodanig, dat de kracht, noodig voor het in beweging brengen van beide pompen, niet grooter is dan benoodigd voor één pomp. De grootte van het reservoir is zoodanig gekozen, dat achtereenvolgens in een zeer korten tijd ruim 1000 Liter gezuiverd water kan worden weggehaald, terwijl zich in denzelfden tijd weer 1000 Liter water boven het filter verzamelt. Het voortdurend gebruik van het pomptoestel is daardoor vrijwel verzekerd.

De inwendige pompinrichting is geheel door een ijzeren ommanteling afgesloten en voor verontreiniging van buiten behoed, luchttoetreding heeft in voldoende mate plaats, terwijl voor eventueelen schoonmaak alle deelen zeer gemakkelijk kunnen worden verwijderd. Tegen vorst zijn zooveel mogelijk maatregelen genomen.

In vele plattelandsgemeenten zijn reeds toestellen geplaatst en is men over de werking zeer tevreden, terwijl de kwaliteit van het gezuiverde water niets te wenschen overlaat.

HET NUT VAN DROOG HOUT.

Hoewel het nu nog niet algemeen erkend wordt, dat hout, dat voor bouwen boven den grond moet worden gebruikt, eerst goed gedroogd moet worden, zoo zal het toch wel gemakkelijker vallen aan te toonen, dat deze behandeling doelmatiger, dan dat zij doelloos of schadelijk is. Al hadden wij aangenomen, dat het volkomen nutteloos is, het hout eerst gedurende zekeren tijd te drogen, zooals de tegenstanders van deze behandeling beweren en trachten te bewijzen, zoo voelen wij ons toch volkomen gerechtvaardigd, zoo wij niettegenstaande deze bewering, het verloop van zeker te verwachten verschijnselen eens zouden onderzoeken, die zeker niet zouden uitblijven, indien het hout, dat voor bouwwerken boven den grond gebruikt werd, niet eerst gedurende zekeren tijd was gedroogd. De onderzoeking van deze eventueel optredende verschijnselen zou dan op die gevallen betrekking moeten hebben dat er, nadat het dak op het huis gezet is, in het geheel geen, enkele of vele atmosferische neerslagen hebben plaats gehad.

In het eerste geval zou het onderzoek dan slechts eenig belang kunnen hebben, wanneer het huis, met welks bouw in het voorjaar of in het najaar een begin was gemaakt, zonder noemenswaardige stilstand van den bouw, in het volgende najaar, of in het begin van het daarop volgende voorjaar, voltooid mocht worden. Doch zelfs bij deze ongunstige veronderstellingen, zouden uit het eerste geval slechts waardeloose gevolgtrekkingen afgeleid kunnen worden, zoodat het dan ook geen doel heeft hierop verder in te gaan.

Voor een beoordeeling van het tweede geval zouden dezelfde redeneeringen kunnen gelden.

Het derde geval is om te worden onderzocht dáárom geschikt, omdat de gevolgen daarvan aan geen bepaald jaargetijde gebonden zijn, en hiermede moet steeds rekening worden gehouden.

Hebben er, nadat het dak op het nieuwe gebouw is aangebracht, vele atmosferische neerslagen plaats, dan mogen het metselwerk en verschillende houten onderdeelen in hunne

structuur zoolang water op, tot dat zij volkomen daarmede verzadigd zijn, terwijl het overvloedige water naar beneden sijpelt.

Dit geval verder nagaande, zullen wij kunnen opmerken, dat dit op tweeërlei wijzen kan plaats hebben, en dat wel het onaangenaamste verschijnsel zich voordoet, wanneer ook, nadat het dak reeds op het huis staat, het weer nog ongunstig is, waarvan dan de schadelijke inwerking zelfs door de hartstochtelijkste tegenstanders van het doen drogen van het hout niet zal worden ontkend. Het zou daarbij volkomen doelloos zijn het hier bedoelde verschijnsel in al de verschillende wijzen, waarop het zich voor kan doen, te onderzoeken, omdat de gevolgen, onverschillig of het hout kort of lang gedroogd heeft, toch steeds zeer onaangenaam zijn. De tweede minder ongunstige afwijking van het derde geval komt voor wanneer, nadat het huis onder dak is, het weêr en de temperatuur gunstig zijn; en dan zijn voor de verdere afwerking 2 manieren mogelijk, en wel dat men daarbij het hout n i e t en w e l laat drogen. Daar de bespreking van de eerste manier geheel doelloos is, zullen wij slechts de tweede manier hier behandelen.

De zichtbare vlakken van het met water verzadigde metsel- en houtwerk worden verwarmd door den invloed van de hen omgevende, lang niet geheel en al met waterdamp verzadigde en hen overal vrij bestrijkende lucht, waardoor het aan de oppervlakken van metsel- en houtwerk verzamelde water vervluchtigt, dat dan door de hen omgevende, bewogen warme lucht, totdat deze verzadigd is, geabsorbeerd wordt. Al naar mate er meer of minder van het zich aan de in de oppervlakken van metsel- of houtwerk bevindende water verdampt, vloeit er ook meer of minder van het zich achter deze vlakken bevindende vocht successievelijk naar beneden, zoodat dan ook de invloed van gunstiger weêr en temperatuur niet terstond kan worden waargenomen. Eerst wanneer de oppervlakken van het metselwerk en het houtwerk zoo lang door warme, niet zeer vochtige lucht omspoeld zijn, dat tusschen hunne binnen- en buitenlagen geen actief temperatuursverschil en daardoor veroorzaakt verschil van geleidingsvermogen voor vocht bestaat, houdt ook het van binnen naar buiten sijpelen van vocht op; bijgevolg is daar ook de droogperiode schijnbaar geëindigd.

Voor dat wij nu verder gaan onderzoeken of dit proces feitelijk of slechts schijnbaar geëindigd is, zal het, naar onze meening, wel wenschelijk zijn de verschijnselen, die zich bij dit proces nu reeds bij de muren en het houtwerk hebben voorgedaan, eens na te gaan.

De zichtbare vlakken der dunste tusschenmuren vertoonen aanvankelijk meestal in het midden sporadisch verdeelde licht gekleurde vlekken, die zich langzamerhand vergrooten, zich vereenigen, en dan een groot, onregelmatig, aaneengesloten figuur vormen, terwijl dan de donker gekleurde plaatsen van onderlinge aansluiting van de dikkere muren opvallend afsteken, en waar het zooveel grootere watergehalte evenredig met de verdamping der aansluitende dunnere en daardoor beter zwetende muren, in laatstgenoemden overstroomt, met het gevolg, dat deze vochtig blijven.

Op de oppervlakken van donkere muren doen zich dezelfde verschijnselen voor, slechts met dit verschil, dat dunnere muren door inwerking van warme, niet zeer vochtige bewegende lucht, droog blijven, ook wanneer de temperatuur en het weêr tijdelijk niet meêwerken, terwijl bij schijnbaar droge, dikkere muren dezelfde verschijnselen opnieuw optreden, evenals bij het begin van het droogproces. Deze herhaling is voor in dikke muren ingemetselde houten balken in zooverre van belang, dat hieruit volgt, dat dikkere muren zeer lang moeten drogen, als men zekerheid wil hebben, dat er tenminste geen vochtige plaatsen op zullen ontstaan, of dat het vocht uit het binnenste der muren niet meer nadeelig zal werken op de in de hierin gemetselde uiteinden der balken. De oorzaak van dit opvallend verschijnsel is daaraan toe te schrijven, dat dikkere muren minder snel verwarmd worden dan dunnere, of dat de binnenlagen van eerstgenoemde, zelfs onder de gunstigste omstandigheden zeer veel tijd noodig hebben om door en door droog te worden. Gedeeltelijk is hiervan de oorzaak de slechte warmtegeleiding van den muur, hoofdzakelijk is de reden echter, het met het toenemen der dikte ook grooter worden van den weerstand tegen het doorstroomen van zich bewegende, waterarme lucht. Deze weerstand is bij dunnere muren natuurlijk geringer dan bij dikke.

Het verloop van het droogproces van een muur is daarom zoo belangrijk, omdat het er in gemetselde houtwerk zoolang ongunstigen invloed zal ondervinden, als de aangrenzende deelen van den muur vochtig blijven. Het overstroomen of opzuigen van vocht toch wordt door een sterk van elkaar afwijkende structuur van de beide bouwstoffen bevorderd. Op deze eigenschappen van het hout berusten de volgende verschijnselen, die zich voordoen, (wanneer het hout vooraf gedroogd werd), bijv. bij vrijliggende balken tusschen plafond en vloer.

In het midden dezer balken begint aan den bovenkant en later aan de beide zijkanten water te vervluchtigen, terwijl de naar beneden gekeerde kant vochtig blijft, omdat het zich in het binnenste van het hout bevindende water, begunstigd door het voorkomen van plekken van minder vaste samenstelling, vooral naar beneden, en in geringere mate ook naar de beide zijkanten sijpelt. Aan het hierbij plaats hebbende ook aan het verschijnsel toegeschreven worden, dat de bovenste drie kanten van vrijliggende houten balken zelfs tot dicht bij hunne opleggingen water vervluchtigen, eventueel van buiten droog schijnen, terwijl de benedenkant in het midden nog steeds vochtig blijft. Bij voortdurend gunstige temperatuur en dito weêr begint het ondervlak van den balk ook droog te worden, en wel, van het midden beginnende, naar de opleggingen toe. Dicht bij de opleggingen blijven blijven de sporen van vochtigheid op alle balkenvlakken zeer lang zichtbaar, omdat door gunstiger temperatuur en weêr, en slechte warmteleiding door de muren, in deze de verwarming ongelijkmatig zal zijn, en als gevolg daarvan zullen de daar voorkomende hoeveelheden water een verschillenden grand van warmte verkrijgen, in verband daarmede van binnen naar buiten trekken, waardoor het zich zelf van vocht bevrijden of uitdrogen der muren, als ook het voortdurend vochtig blijven van het ingemetselde houtwerk zal worden veroorzaakt. Hoelang er dan vochtige plekken zullen voorkomen is van de temperatuur en het weêr, voornamelijk echter van de dikte der muren en de manier waarop de soort en hoedanigheid der bouwstoffen waarvan zij gebouwd zijn, afhankelijk. Betrekkelijk dikke, met kalkspecie opgetrokken muren zullen zelfs bij zeer gunstige temperatuur en goed weêr langen tijd voor het zich zelf van water bevrijden of uitdrogen noodig hebben, dan onder verder dezelfde omstandigheden met cementspecie opgetrokken muren, welker bindmiddel voor het binden of de verharding water vereischt, dat aan de onmiddellijke omgeving onttrokken wordt en chemisch gebonden blijft. Hierdoor wordt de tijdsduur van het droogproces beduidend verminderd, omdat de tamelijk belangrijke, chemisch gebonden hoeveelheid water dan niet vervluchtigd behoeft te worden.

Rekening houdende met het hierboven aangegevene, zal het nu wel niet moeilijk vallen, om zich een denkbeeld te vormen van de gevolgen, die niet zullen uitblijven, wanneer, het derde geval aannemende, een nieuw gebouw geheel wordt afgewerkt met hout, dat niet voldoende gedroogd is.

Pakoe.

DERTIENDE JAARGANG. No. 21. ZATERDAG 27 MEI 1905

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz. PAUL J. DE JONGH, Secr., Johs. B. LAMBEEK Jr., H. WALENKAMP, JAC. P. WORMSER, Jos. Th. J. CUYPERS, A. VAN BAALEN, Leden.

VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN en C. W. NIJHOFF

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD BETREFFEND TE ZENDEN AAN DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120 TE AMSTERDAM, IDEM VOOR HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Johs. B. LAMBEEK Jr., KINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e SECRETARIS VAN HET BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: Vredespaleis, — Jaarverslagen, — Berichten, — Eugen Gugel, †, — Bericht, — De nieuwe bouwverordening, — Jury-rapport monument Dr. Schaepman, — Open prijsvragen, — Vacante betrekkingen, — Informatie-bureau, — De bezwaren van coöperatief bouwen, — Zaagsel, — Natuurlijke bouwstoffen. — De kerk van Borsumd.

VREDESPALEIS.

In het verslag der Genootschapsvergadering van 22 Feb. j.l. wordt melding gemaakt van een bij het bestuur van „A. et A." ingekomen schrijven van de „Société Centrale d'Architecture de Belgique", waarbij instemming betuigd wordt met het bekende adres van „A. et A." aan het bestuur der Carnegie-Stichting gezonden. Tevens werd bij bedoeld schrijven een afschrift gegeven van een adres door het bestuur der „Société Centrale" aan dat der Carnegie-Stichting, waarbij verzocht werd dat slechts twee architecten van elk land aangesloten bij de Haagsche Conventie in besloten prijsvraag zouden worden uitgenoodigd.

Het antwoord dat het bestuur der S.-C. van de Carnegie-Stichting ontving is nu opgenomen in het laatst verschenen nummer van „l'Emulation" en luidt als volgt:

„En réponse à votre lettre du 15 février dernier,
„j'ai l'honneur de vous faire observer que vous avez
„évidemment été mal informés, vu qu'il n'est pas dans
„les intentions du Comité des Directeurs de la Fonda-
„tion Carnegie de limiter le concours pour le Palais de
„la Paix à des invitations spéciales. Veuillez agréer,
„Messieurs, l'assurance de ma considération distinguée."

VAN KARNEBEEK.

Waar we ons herinneren de inlichtingen (zie „Architectura" van 21 Jan. l.l.) door het bestuur der Carnegie-Stichting aan de op onderzoek uitgegane afgevaardigden uit het bestuur van „A. et A." gegeven, zal dit antwoord niet zonder verwondering gelezen worden; alle verwondering evenwel wegvagend, is de officieële verklaring, dat het niet ligt in de bedoeling van het bestuur der Carnegie-Stichting om de mededinging aan de prijsvraag tot speciale uitnoodigingen te beperken, eene geruststelling en een verheugenis tevens.

JAARVERSLAGEN.

Ons werd toegezonden het 2e jaarverslag der Rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van een inventaris en eene beschrijving van de Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst. Wij stellen ons voor in een volgend nummer eenige belangrijke mededeelingen daaruit over te nemen omtrent de werkzaamheden der Rijkscommissie tot, enz. (de naam is te lang om telkenmale te herhalen) waar het betrof het afweren van gevaren waarmee onze nationale bouwwerken in verschillende plaatsen van ons land bedreigd werden.

— Verschenen is het jaarverslag der Ambachtsscholen van de Maatschappij voor den werkenden stand, waarin mededeelingen betreffende bestuur, personeel, leerlingen, enz. dier scholen, benevens programma's en roosters der lessen.

— Het jaarverslag der Ambachtsschool te Haarlem is tevens feestuitgave bij de herdenking van het 12½-jarig bestaan der school. Het boekje bevat behalve een geschiedkundig overzicht van die periode en nadere mededeelingen aangaande personeel, leerlingen en de resultaten van het onderwijs na het verlaten der school, een serie goed geslaagde kiekjes in de verschillende werkplaatsen, benevens afbeeldingen van teekeningen en werkstukken door de leerlingen vervaardigd.

BERICHTEN.

ASSUR EN BABYLON.

Uit de mededeelingen van de Duitsche Oosterscha vereniging (-Heft- 20 van de -Mitteilungen- der -Deutsche Orientgesellschaft-) blijkt, dat bij de opgravingen te Babylon steeds meer aan den dag komt welke reuzenwerken de oude vorsten in hun rijk lieten ondernemen. Zoo moet Nebukadnezar, om het paleis van zijn vader Nabopolassar op gelijk niveau te brengen met het zijne, den bodem met een massieve steenmassa van 1.: 0 meter opgehoogd hebben. Deze verhooging is geconstateerd op een oppervlakte van 2300 vierk. M., maar moet zich veel verder hebben uitgestrekt.

Thans is men ijverig doende om die oude bouwwerken weer aan den dag te brengen: 8100 vierk. M. heeft men, van Juni tot Dec. in het vorig jaar, ontdaan van een puinlaag ter diepte van vier meter en meer. Vele bouwoorkonden zijn ontdekt, die, naar men hoopt, zullen leiden tot de oplossing van moeilijke vraagstukken.

De andere groote ruinenstad, die de Oosterscha Gesellschaft opgraaft, Assur, levert ook veel belangrijks op. Men heeft een kolenmuur uit de 14e eeuw vóór Christus opgraven over een lengte van bijna van twaven kilometer; de vele opschriften met namen van koningen en data op deze telkens vernieuwde muren gaven veel licht in allerlei vraagstukken.

Verder zijn vele voorwerpen gevonden, beschreven leemen tabletjes, een ornamentale wandversiering van gegleazurden steen, vele scherven van potten en pannen enz. De kunnis van de Oud-Assyrische plastiek strekt zich nu uit tot 1100 vóór Christus' geboorte. (BL.)

De 91ste Algemeene Vergadering der Maatschij. tot bevordering der Bouwkunst zal gehouden worden op Dinsdag 30 Mei 1905, des morgens te half elf uur in het Maatschappelijk Gebouw, Marnixstraat 402, te Amsterdam.

EUGEN GUGEL. †

Op Zondag den 21sten Mei j.l. is te 's Gravenhage overleden de oud-hoogleeraar aan de Polytechnische School te Delft, Eugen Gugel, Eerelid van ons Genootschap.

Eugen Gugel werd 26 Maart 1832 te Bergzabern in de Rijnpfalz geboren. Van 1850—56 studeerde hij aan de Academie te München; niet lang bleef hij in zijn geboorteland, want na acht jaar werkzaamheid daar aan officieele werken werd Gugel, op 32-jarigen leeftijd dus, door minister Thorbecke tot hoogleeraar aan de Polytechnische School te Delft benoemd.

Tot zijn zeventigste jaar heeft Gugel daar, zooals bekend is, zijne roeping vervuld met onverzwakten ijver en groote toewijding en ondanks de studie en de tijd welke daarvoor van hem werden gevraagd, vond Gugel nog gelegenheid zijne krachten te wijden aan de uitvoering van belangrijke bouwwerken in den lande; als zoodanig dienen genoemd het Gebouw voor K. en W. te 's Gravenhage, de Studentensociëteit te Leiden en het Universiteitsgebouw te Utrecht.

Geheel liggende in de lijn van zijn onderwijs werd voorts door Gugel o.m. geschreven het bekende werk »De Geschiedenis der Bouwstijlen«.

Op zeventigjarigen leeftijd ging, zooals gezegd, Gugel afscheid nemen van het openbare leven, en als ooit iemand, na een werkperiode van veertig jaar, afscheid nam van eene omgeving die hem lief geworden was en gaan mocht met de geruststelling in het hart, dat hij niet voor niets zijne krachten daaraan gewijd had, dan was dat zeker Prof. Gugel. Helaas! lang heeft hij van zijn rust niet mogen genieten!

En dezelfde vrienden en vereerders die hij om zich zag op den gedenkwaardigen dag van zijn uittreden uit de Polytechnische School, zij weer waren Woensdag op Nieuw Eik en Duin vereenigd en geschaard om het versch gedolven graf, waarin het stoffelijk overschot van den grooten meester werd neergelaten.

En waar op dien schoonen lentedag alles in de natuur nieuw leven ademde, daar spraken hier de aan de groeve neergelegde bloemen van rouw niet alléén, maar ook van eerbied en dankbaarheid aan de nagedachtenis van hem die was heengegaan.

Hij ruste in vrede!

BERICHT.

De familie van wijlen Prof. Gugel, met waardeering herdenkende de betuiging van hulde, hem gebracht bij de gelegenheid van zijne vroegere jubilea, wenscht ook allen, die daardoor hunne sympathie toonden, een kennisgeving van Prof. Gugel's overlijden te doen toekomen.

Uit den aard der zaak achter is het haar onmogelijk gewoest in de wenschte dagen de adres en van allen te verzamelen.

Zij zouden het daarom ten zeerste waardeeren wanneer allen, die tot haar echtgenoot geen kennisgeving mochten hebben ontvangen, deze mededeeling als aan hen persoonlijk gericht zouden willen beschouwen. Red.

DE NIEUWE BOUWVERORDENING.

Wij laten hier volgen het adres met memorie van toelichting in zake de ontwerp-bouwverordening, aan den Amsterdamschen gemeenteraad gericht door de twaalf leden der commissie van advies.

Tot goed begrip zij nog vermeld, dat deze commissie bij de samenstelling van het ontwerp reeds van advies gediend heeft, zoodat haar taak als geëindigd kon worden beschouwd. Bij het publiek worden der ontwerp-verordening bleek haar evenwel, dat, ofschoon aan sommige harer wenschen was tegemoet gekomen, in vele gevallen de punten, waartegen door haar gemotiveerde bezwaren waren ingebracht, onveranderd waren gebleven, zoodat 1e om den schijn te ontgaan, dat de ingediende verordening haar algeheele goedkeuring wegdroeg en 2e ten einde alsnog te trachten hare meeningen ingang te doen vinden bij het college, dat de verordening heeft vast te stellen, door hare leden besloten werd zich gezamenlijk tot den Raad te wenden met een uiteenzetting van die meeningen.

Het stuk luidt als volgt:

Aan den Gemeenteraad van Amsterdam,

Geven met verschuldigden eerbied te kennen

ondergeteekenden, C. B. Posthumus Meijjes, J. H. W. Leliman, E. M. Rood, J. Ingenohl, H. G. Jansen, W. N. van Vliet, A. Lubbers, W. de Vlugt, H. E. J. Terlingen, P. van Ester, G. de Winter en F. J. Perquin, domicilie kiezende ten huize van den tweeden ondergeteekende, Keizersgracht 559, uitgemaakt hebbende namens de Vereenigingen: Afdeeling Amsterdam der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, genootschap Architectura et Amicitia, Amstels Bouwkring en Amstels Bouwvereeniging, de commissie die door Burgemeester en Wethouders in staat werd gesteld bij de voorbereiding van het ontwerp der Bouwverordening van advies te dienen,

dat zij met de meeste belangstelling hebben kennis genomen van het bij voordracht van de Commissie voor de Strafverordeningen No. 387 dd. 3 April 1905 ingediend ontwerp eener Bouwverordening voor de gemeente Amsterdam,

dat bij hen, in verband met de, in eene bij dit adres behoorende Memorie van Toelichting nader ontwikkelde redenen, ernstige bezwaren bestaan tegen verschillende der voorgestelde bepalingen,

dat zij met name vreezen, dat de vaststelling in onveranderden vorm van het ingediende ontwerp de werkzaamheid in het bouwbedrijf zal belemmeren en de werkeloosheid dientengevolge zal doen toenemen, alsmede de verbetering der woningtoestanden, zonder aanmerkelijken steun van overheidswege in den weg staan,

dat uit de voorgestelde regeling ook voor een solieden, door ontwerp zoowel als door uitvoering alle waarborgen gevenden bouw groote verliezen aan tijd, arbeid en geld kunnen voortvloeien,

dat deze regeling een toestand van onzekerheid en vrees in het leven zal roepen,

dat eene hoogst gewenschte zekerheid ontbreekt, dat de onderscheiden bringen der techniek bij de toepassing, een gepasten invloed kunnen uitoefenen, maar in tegendeel een overmatig gezag aan het Bouwtoezicht is toegekend,

redenen waarom ondergeteekenden Uwen Raad eerbiediglijk verzoeken de navolgende wijzigingen in het ontwerp der Bouwverordening te willen aanbrengen, zonder dat zij te kennen geven, dat door het aanbrengen van bedoelde wijzigingen hun algemeen bezwaar tegen den geest der verordening zou zijn opgeheven:

Art. 11 te lezen:

Wanneer bij toepassing van het eerste lid van art. 9 onder 3° of van art. 10, niet is gebleken, dat de bepalingen dezer verordening werden overtreden, of dat het bouwwerk of het erf in overtreding komt voor toepassing van eene der in het eerste lid van het vorige artikel bedoelde bepalingen, worden, op aanvrage van den belanghebbende, de kosten der verrichte werkzaamheden en van die, welke tengevolge van het verrichten dier werkzaamheden, als nog verricht moeten vergoed uit daartoe door een Raad beschikbaar gestelde gelden.

Art. 28 voorlaatste lid te doen luiden:

De houder der bouwvergunning en ieder, die naar het oordeel van Burgemeester en Wethouders daarbij belang heeft zijn steeds bevoegd kosteloos inzage van de vergunning en de daaraan gehechte teekeningen en bescheiden te nemen en te verlangen, dat hem, tegen betaling der kosten, afschrift en copie worde verstrekt.

Art. 34 te lezen:

Behalve in de gevallen, bij de Woningwet voorzien, is mede beroep op den Raad toegelaten van elk besluit tot weigering of intrekking van eene bouwvergunning en van de beschikking door Burgemeester en Wethouders krachtens art. 11 dezer verordening genomen, alsmede van elke weigering door Burgemeester en Wethouders eener vrijstelling van de bepalingen dezer verordening.

Art. 46 tweede lid te lezen:

Zij stelt binnen een maand na indiening van het klaagschrift een schriftelijk advies aan den Raad vast, vergezeld van een met redenen omkleed ontwerp voor eene door den raad te nemen beschikking, tenzij het geval, bedoeld in het laatste lid van art. 40, aanwezig is.

Art. 51 te lezen:

Van elke beschikking door het Bouwtoezicht ter uitvoering dezer verordening gegeven, kan de houder der bouwvergunning, binnen acht dagen na de dagteekening der kennisgeving schriftelijk in beroep komen bij Burgemeester en Wethouders.

Art. 52 1e en 2e lid te doen luiden:

Ten einde bij het vaststellen der overeenkomstig deze verordening te stellen nadere eischen, bij de beschikkingen op verzoeken om vrijstelling van bepalingen dezer verordening, bij de behandeling van alle bij Burgemeester en Wethouders of bij den Raad ingekomen klaagschriften volgens art. 34 en 51, en voorts in alle gevallen waar de Raad, Burgemeester en Wethouders of het Bouwtoezicht zulks wenschen, technische voorlichting te geven bij de uitvoering dezer verordening, wordt ingesteld eene Commissie van Advies.

De regeling van de samenstelling, de inrichting en de werking dezer Commissie, geschiedt door Burgemeester en Wethouders. In deze Commissie kunnen Gemeente-ambtenaren uitsluitend als adviseerende leden benoemd worden.

Art. 58 te doen vervallen.

Art. 78 3e en 6e lid te lezen:

Buitentrappen en bijbehoorende bordessen, alsmede terrassen en soortgelijke werken mogen niet hooger gemaakt worden dan 2,50 M., gemeten boven de gemiddelde weghoogte voor het gebouw.

Art. 88, 2e lid te lezen:

Bij hoekhuizen mag, in de voorgevel-coulisse, aan den minst breeden weg, over de lengte van 19 M. van den hoek af, even hoog gebouwd worden als aan den meest breeden weg.

Art. 92 1e lid sub 2 te lezen:

Het aanbrengen van dakvensters, mits niet breeder dan 2 M. uitwendig gemeten, en geplaatst op geen kleineren afstand dan 1 M. uit de erfscheiding en 1 M. van elkaar.

Art. 112 achter sub VII toe te voegen:

Bij de telling der vloeren wordt bij platte daken de vloer die de dakbedekking draagt, niet medegerekend.

Art. 155 te lezen:

Gangen toegang gevende tot meer dan één woning en de daarbij behoorende gemeenschappelijke ruimten mogen niet smaller zijn dan 0,80 M.

Gangen toegang gevende tot meer dan drie woningen en de daarbij behoorende gemeenschappelijke ruimten mogen niet smaller zijn dan 1 M.

De hoogte mag niet minder dan 2,50 M. bedragen.

Art. 156.

De maximum helling van trappen wordt bepaald op 50°. Hiervan zijn uitgezonderd zolder- en keldertrappen.

Art. 157 te lezen:

Trappen in één richting doorgaand door twee of meer verdiepingen, moeten bij iedere verdieping onderbroken worden door een bordes lang ten minste 0,70 M.

Art. 158.

De genoemde breedte tusschen de boomen 0,80 en 1 M. te lezen van buitenkant tot buitenkant boom.

Hiervan zijn uitgezonderd zolder- en keldertrappen.

Art. 163 te doen vervallen.

Art. 191 1e lid te lezen:

Onder brandvrij materiaal wordt in deze verordening verstaan metselwerk, beton, cementsteen, brandvrije platen en voorts andere door Burgemeester en Wethouders, blijkens aankondiging in het gemeente-blad als zoodanig aangewezen materialen.

Art. 221 1e lid te lezen:

Eene valpijp voor afvoer van drekstoffen of eene valpijp, waarop een gootsteen of badkuip wordt aangesloten, moet zonder vermindering van doorsnede, ten minste een halven meter boven de dakbedekking worden opgetrokken en aan het bovenëinde van een metalen luchtzuiger worden voorzien.

't welk doende enz.

MEMORIE VAN TOELICHTING.

Ondergeteekenden, deel uitgemaakt hebbende, namens de Vereenigingen Afdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst genootschap Architectura et Amicitia, Amstels Bouwkring en Amstels Bouwvereeniging, van de commissie die door Burgemeesters en Wethouders werd in staat gesteld bij de voorbereiding van het Ontwerp-Bouwverordening van advies te dienen, veroorlooven zich hunne, in de volgende memorie nader toegelichte bezwaren tegen het bij voordracht van de commissie voor de Strafverordeningen Nr. 387 d.d. 3 April 1905 ingediende ontwerp eener Bouwverordening voor de gemeente Amsterdam kenbaar te maken.

De bezwaren geven hun aanleiding tot hun aan den Raad gericht adres waarin zij de h. i. wenschelijke wijzigingen ter overweging aanbieden. De nadere motiveering alsmede hun algemeen bezwaar tegen den geest der verordening in haar geheel beschouwd, zijn in deze memorie kortelijks samengevat.

Art. 11. Ondergeteekenden zijn van oordeel, dat in absoluten vorm dient te worden voorgeschreven dat de kosten der in dit artikel bedoelde werkzaamheden door de gemeente worden gedragen. Zij meenen dat het niet aangaat den bouwer, die blijkt volkomen voldaan te hebben aan de geldende voorschriften, nog bloot te stellen aan de kans voor zijne rekening de in art. 9 bedoelde werkzaamheden te moeten verrichten, welke het bouwtoezicht ter controle gelast. Wordt hier nu niet in bindenden vorm de schadevergoeding ten laste der gemeente gebracht, dan zal art. 9 een bron van groote onbilijkheid kunnen worden en is lichtvaardige toepassing van het recht van opbreken enz. geenszins buitengesloten.

Art. 28, Ernstig bezwaar bestaat bij ondergeteekenden tegen het bepaalde in de voorlaatste alinea van art. 28. Het is te vreezen dat de onbeperkte bevoegdheid aan ieder belanghebbende gegeven om zich tegen betaling der kosten afschriften en copieën van teekeningen en bescheiden te doen verstrekken, zal aanleiding geven tot misbruik. Waar zou dan blijven de geheimhouding blijven bij den bouw van kantoren, banken, en dergelijke werken, wier eigenaars er begrijpelijkerwijze prijs op stellen dat de plattegronden hunner perceelen niet bij anderen bekend worden? De voorgestelde bepaling zal bovendien naar wij vreezen de schending van den intellectueelen eigendom der ontwerpers in de hand werken, tfet bezwaar zoude ten deele te ondervangen zijn door alhaast de belanghebbendheid te onderwerpen aan het oordeel van B. en W.

Art. 34. Bij de gevallen waarin beroep op den Raad is toegelaten zijn volgens ondergeteekenden alsnog op te nemen zijn de weigering van vrijstellingen van bepalingen dezer verordening door B. en W., al ware het slechts omdat de, met het al dan niet verleenen eener vrijstelling verband houdende vraagstukken, van minstens even ingrijpend belang zijn als die, welke door het strijden van nadere eischen kunnen ontstaan. Het komt ondergeteekenden mitsdien billijk voor dat ten dezen aanzien de meest ruime gelegenheid voor beroep wordt opengesteld, 'tgeen door de Woningwet geenszins is verboden. Voor de wijze waarop deze verordening zal worden toegepast is zulks o. i. van het grootste belang te achten.

Art. 46. De op het apel staande belangen maken het volgens ondergeteekenden wenschelijk, dat de permanente raadscommissie alhaast gehouden worde aan een, voor gemotiveerde verlenging vatbare termijn, waarin haar onderzoek dient te zijn beëindigd. Er dient o. i. eenige zekerheid te worden gegeven, voor het afdoen der beroepen binnen een redelijken termijn, als bijv. in art. 25 vastgesteld met betrekking tot de bouwaanvrage. Laten de beslissingen lang op zich wachten, dan zal tot nadeel van recht en billijkheid en van het prestige dezer verordening in menig geval een wellicht volkomen gerechtvaardigd beroep achterwege blijven uit vrees voor eene, door tijdsverlies ontstane groote schade.

Art. 51. Waar aan het Bouwtoezicht krachtens dezer verordening zoo groote bevoegdheden worden toegekend, is het volgens ondergeteekenden, in hooge mate gewenscht om van al zijne beschikkingen, vastgevingen, enz. beroep bij B. en W. toe te laten. Aldus zal worden voorkomen dat de bouwer aan handen en voeten gebonden is overgeleverd aan het inzicht van een ambtenaar en wordt voorkomen dat een buiten de praktijk staand ambtenaar op bureaucratische wijze de verordening zal uitvoeren. Wanneer aan het bij art. 52 gedane verzoek van ondergeteekenden wordt voldaan, dan wordt aan de andere zijde het instellen van een lichtvaardig beroep van de zijde der bouwers tegen gegaan.

Art. 52. Hetgeen dit artikel bepaalt ten aanzien van den werkkring nouwel als van de samenstelling der Commissie van Advies, geeft, naar het oordeel van ondergeteekenden, niet de noodige waarborgen dat deze commissie van deskundigen inderdaad eene h. i. geposten invloed zal kunnen uitoefenen. De toevoeging dat zij hare technische voorlichting alleen »den gevorderde« zal geven, maakt het raadplegen der Commissie geheel en al facultatief en ontneemt aan het beginsel dezer Commissie het grootste deel zijner beteekenis.

Ondergeteekenden geven mitsdien in overweging om in art. 52 alhaast te vermelden in welke gevallen de Commissie van Advies stellig zal worden geraadpleegd. — ondergeteekenden denken zich bijv. met betrekking tot de overeenkomstig de verordening te stellen nadere eischen, de weigering van vrijstellingen, de bij den Raad of B. en W. ingekomen klaagschriften overeenkomstig art. 34 en 51.

Ten aanzien van de samensmelting der Commissie van Advies werd door ondergeteekenden eene nadere omschrijving in overweging gegeven opdat meerdere zekerheid worde verkregen voor de vertegenwoordiging der belanghebbende technische kringen. Eene regeling in den geest van die der bestaande Commissie van Advies bij de bebouwing van gemeentelijke terreinen, zou volgens het oordeel van ondergeteekenden de meeste waarborgen geven dat de Commissie aan haar doel beantwoordt. Zonder tot in bij-

zonderheden de h. i. beste samenstelling der Commissie van Advies te omschrijven, wenschen ondergeteekenden echter in allen gevalle in de verordening zelve opgenomen te zien, dat gemeente-ambtenaren alleen adviseerend lid mogen worden. De onafhankelijkheid der Commissie zal aan zijn invloed ten goede komen.

(Slot volgt.)

PRIJSKAMP VOOR EEN MONUMENT TER EERE VAN MGR. DR. H. J. A. M. SCHAEPMAN.

RAPPORT DER JURY.

Aan Zijne Doorluchtige Hoogwaardigheid den Aartsbisschop van Utrecht,

Monseigneur!

Zich kwijtend van de hun door U. D. H. verstrekte opdracht, zijn de ondergeteekenden op Vrijdag 12 Mei jl. bijeengekomen in het gebouw der Vereeniging »Voor de Kunst" te Utrecht, teneinde kennis te nemen van de ontwerpen, voor bovenvermelden prijskamp ingezonden.

Het bleek, dat waren ontvangen 27 ontwerpen, waarvan een, onderteekend Carl Wirtz, op verzoek van den inzender als buiten mededinging te beschouwen.

De algemeene indruk, door de inzendingen gewekt, was zeer teleurstellend. Al dadelijk viel in het oog, dat velen der ontwerpers niet voldoende rekening hadden gehouden met de eischen, in het program van den prijskamp gesteld. Sommigen hadden, in stede van het gevraagde stel teekeningen, slechts eene foto of een enkel aanzicht gezonden; door velen was afgeweken van het voorschrift ten opzichte der te bezigen materialen; de meesten hadden niet voldoende gelet op den — in het program toch duidelijk omschreven — geestelijken inhoud, waaraan het monument uitdrukking behoorde te geven.

Van eene oorspronkelijke gedachte bij het bepalen van den hoofdvorm voor dit gedenkteeken viel slechts bij weinige inzendingen iets te bespeuren: de meeste ontwerpers hadden zich beperkt tot variaties op de vormen standbeeld, obelisk of grafmonument.

Ook als teekenwerk bleef de grootste helft der inzendingen beneden het middelmatige en, behalve de straks nader te bespreken ontwerpen, verdient in dit opzicht alleen het project onder motto MEMENTO eene loffelijke vermelding. De hiervoor ingezonden teekeningen geven inderdaad een geheel volledig beeld van het ontwerp en zijn voortreffelijk uitgevoerd. Om al de hier genoemde redenen viel het der Jury gemakkelijker, dan haar lief was, reeds dadelijk de overgroote meerderheid der inzendingen als stellig ongeschikt voor uitvoering en niet-voldoende aan zeer elementaire eischen van doelmatigheid en schoonheid ter zijde te stellen.

Slechts met moeite gelukte het haar een zestal ontwerpen over te houden, die aandachtiger beschouwing verdienden.

Het ontwerp onder motto DRIE INEENGETROKKEN CIRKELS, trekt de aandacht wegens de zorgvuldigheid, waarmede het is geteekend. Ook valt er in te waardeeren, dat de motieven voor de stichting van het monument door verschillende emblemen en inscripties nauwgezet er in zijn aangegeven.

Men mist echter noode oorspronkelijkheid, zoowel in het denkbeeld-zelf, als in de samenstelling van deze naald, die al te zeer herinnert aan tal van obelisken, in de vorige eeuw ontworpen of uitgevoerd.

Het ontwerp ARBEID ADELT verdient eenige opmerkzaamheid, wijl het althans getuigt van het streven eens iets anders te geven dan steeds herhaalde monumentvormen. De forsche rondbouw biedt daarenboven ruimschoots gelegenheid in reliefs de verdiensten van den gehuldigde te doen uitkomen. Het is echter een groote fout, dat de hoofdfiguur, de statue van Dr. Schaepman, niet in den rondbouw is geplaatst, doch, zonder eenigen samenhang, ervóór, zoodat de engel op den top zijnen krans reikt boven een dak, waaronder de gelauwerde-zelf niet wordt gevonden.

Het ontwerp, motto EGO SUM ALPHA ET OMEGA, bezit voor den eersten aanblik de aantrekkelijkheid eener monumentale conceptie. Hetgeen de hoofdzaak van een gedenkteeken behoort te zijn, de aanwijzing van den persoon, te wiens eere het werd opgericht, is echter bij dit project geheel uit het oog verloren: het kleine reliefportretje zinkt in het niet tegenover de enorme steenmassa van den bouw. De detailleering toont ook zeer weinig plastisch kunnen en fantaisie. Maar dit daargelaten, schijnt het denkbeeld van een monument in den vorm eener bank absoluut verwerpelijk, daar het alle aandacht vraagt voor het landschap, waarop de bank uitzicht geeft, en ieder aanschouwer, uitnoodigt ... den rug toe te wenden aan de beeltenis en de versieringen, die spreken van dengene, te wiens aandenken de bank bestaat.

Het ontwerp DRIEHOEK TUSSCHEN TWEE CIRKELS, onmiskenbaar met de hand van een ervaren decorateur vlot op het papier gebracht, heeft de verdienste krachtig tot den toeschouwer te spreken. De zin voor weidsche praal, die onze oostelijke en zuidelijke naburen kenmerkt, spreekt uit dit ontwerp, welks kloek nedergezette en met goeden smaak tot zijne bekroning gebrachte middenbouw, gecantonneerd als hij is door de vier urnendragende hoekstukken, van een goed oog op verhoudingen getuigt. De vier zijden geven ook eene geschikte plaats, om in reliefs de meest bijzondere talenten van den gehuldigde te memoreeren. Tegenover deze deugden staat echter de ernstige bedenking, dat het bijna ongerijmd schijnt een zoo echt en oprecht Nederlander, als Schaepman was, te willen eeren door een monument, welks pompeuse conceptie allerminst strookt met het Nederlandsche volkskarakter.

Maar ook de uitwerking der gedachte laat toch veel te wenschen over. In den kring van christelijke voorstellingen past niet een zoo mondaine engel, als de quasi-elegante, treurende jonkvrouw, die men noode gedwongen ziet te eeuwigen dage aan deze steenmassa vastgeklonken te blijven. De zeer zwakke vormen der ornamentale deelen, al te zeer aan de motieven van tooneeldecoraties herinnerend; de reeds zoo vaak misbruikte urnen, welker bestaan in de werkelijkheid toch nimmer door brandoffers zal worden gemotiveerd — al zulke gebreken doen aan de waarde van dit ontwerp grootelijks afbreuk.

Met meer sympathie beschouwde de Jury het ontwerp DEFUNCTUS ADHUC LOQUITUR. Blijkbaar heeft de maker hiervan zich ernstig afgevraagd wat het monument moest zeggen. Hij is erin geslaagd dit op een oorspronkelijke wijze, in christelijken geest, uit te spreken. Ook had hij het goede denkbeeld, de statue van den vereerde te plaatsen tegen eenen monumentalen bouw als fond, waaraan hij door sierlijke voorstellingen, symbolen en opschriften een eigen reden-van-bestaan wist te verzekeren, terwijl deze ook gelegenheid bood, door eene overhuiving, aan het beeld de noodige beschutting te geven.

De Jury betreurt het zeer, dat de vormen van dit ontwerp niet even fraai zijn als de gedachte. Dat de statue geheel los staat van den fond, is reeds een ernstige fout. Maar de opeenstapeling van steenblokken, zonder goed ontwikkelde overgangen; de geheel ongemotiveerde zwaarte van het baldakijn en van de afdekking — waarvan de hinderlijkheid vooral op de perspectiefteekening dadelijk in het oog valt; — de doellooze omvang der hoekstukken, die slechts dienen om een ijzeren hekje te houden, geven aan dit project een plomp en zwaarmoedig aanzien, terwijl de slechte vorm der letters en de zonderlinge detailleering van het smeedwerk verder bewijzen, dat dit ontwerp te zeer beschaving mist, om voor uitvoering geschikt te zijn.

Het plan, voorzien van EEN WAPEN als motto, scheen der Jury het eenige, dat tegelijk wel-overwogen en s i e r l i j k mag heeten. De gedachte: de »zuil der waarheid", die het kruis hoog opheft, tot hoofdmotief te maken van het monument ter eere van eenen priester, heel wiens leven aan de glorie der Katholieke Kerk gewijd was — is uitnemend gevonden.

Tegen deze »columna veritatis« geplaatst, krijgt de statue een edele beteekenis, die wegneemt al wat er moeilijk vereenigbaar schijnt in de ideeën-associatie van een priester met een standbeeld. De uitwerking van deze goede gedachte bezit ook vele verdiensten. De rijzige zuil staat mooi en stevig op den grond, is in aangename verhoudingen onderverdeeld en op zeer gelukkige wijze tot haar einde gevoerd.

De details zijn goed van vorm en geven blijk van veel beschaving en van eene ernstige studie der oude kunst, waarop de ontwerper zich inspireerde. Dat een monument voor Dr. Schaepman — die een zoo vurig bewonderaar was der middeleeuwsche kunst — in gothischen geest wierd opgetrokken, zou zeker des te eer worden goedgekeurd, ook door hen voor wie de Gothiek n i e t meer het eenig ideaal is, nu het kon geschieden in eenen vorm, die van een zoo innig begrip der Gothiek getuigt, als met dit ontwerp het geval is.

Maar hoezeer de Jury de deugden van het project waardeert, vindt zij toch geene vrijheid het ter oprichting aan te bevelen. Nog daargelaten, dat de materialen, die de ontwerper zich voorstelde, gedeeltelijk niet bestand zijn tegen de invloeden van het vaderlandsche klimaat, meent zij, dat het uitnemend geëigend zou zijn voor uitvoering op kleine schaal — als een pronkstuk van orfèvrerie, b.v., dat binnenskamers wordt gezien — maar niet geschikt is om in groote afmetingen te verrijzen. De slankheid zou dan schraal en mager blijken en de versieringen, veel te klein en te fijn, zouden op zóó groote hoogte komen, dat zij vanaf den grond niet meer zichtbaar waren. Hier komt bij, dat het monument, op betrekkelijk korten afstand, terzijde van eenen straatweg moet worden opgericht, waar men niet voldoende recul heeft om den noodigen indruk ervan te ontvangen. Eindelijk is ook bij dit ontwerp geen organisch verband gevonden tusschen de beide deelen: het beeld staat los van de zuil en de ontwerper heeft, onbegrijpelijkerwijze, geen profijt getrokken van de uitnemende gelegenheid, door den fraaien nodus als aangeboden, om aan de statue — maar dan met de zuil uit hetzelfde blok gehouwen — eene passende overhuiving te geven. Terwijl dit bezwaar te verhelpen zoude zijn, blijft de Jury vreezen, dat deze slanke flèche, hoe goed ook gevormd, in de vrije ruimte geen imposanten, doch eer den indruk van een spichtigen mast zou maken.

Met eenparigheid van stemmen kwam de Jury tot de slotsom:

1. geen der ontwerpen aan te bevelen voor uitvoering;

2. den eersten prijs toe te kennen aan het ontwerp met EEN WAPEN als motto, den tweeden prijs aan dat met de kenspreuk DEFUNCTUS ADHUC LOQUITUR en den derden aan het project, gemerkt met eenen DRIEHOEK TUSSCHEN TWEE CIRKELS.

Bij opening der naambriefjes bleken de namen der bekroonden te luiden:

1. WOLTER TE RIELE GEZ., architect te Deventer;
2. F. H. BACH, leeraar a. d. teekenacademie »Minerva« te Groningen;
3. HENRI MINDEROP, architect te Rotterdam.

De Jury in den prijskamp voornoemd:
DR. P. J. H. CUYPERS, Voorzitter,
MGR. G. W. VAN HEUKELOM,
PROF. DR. A. RESEMANS,
L. C. HEZENMANS,
JAN KALF, Secretaris.

Utrecht, 12 Mei 1905.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Gouvernementsgebouw, Eereprijsvraag »A. et A.« Inlevering 1 Juni 1905. Programma en toelichting in Nos. 47, 49 en 50 1904.

Affiche Kunsttentoonstelling »A. et A.« Inlevering 1 Juni 1905. Programma en aanvulling in Nos. 3 en 6, 1905.

Boerderij-ontwerpen voor de Gron. Maatschij. van Landbouw en Nijverheid. Inlevering 1 Maart 1906. Programma in no. 16 1905.

Titel-vignet voor »de Bouwmeester", uitgave J. van der Endt & Zn. Inlevering 10 Juni 1905. Programma in No. 19 Technisch Gedeelte.

BERICHTEN.

OP DEN WARTBURG.

Keizer Wilhelm heeft eenigen tijd geleden den schilder prof. Oetken de opdracht gegeven de Elisabeth-Kemenate, op den Wartburg met wandschilderingen te versieren. Thans zijn deze schilderingen gereed. Zij stellen evenals de bekende schilderingen van Von Schwind in de voorhal tooneelen uit het leven der Heilige Elisabeth voor en de zeer romantische schilderingen worden zeer geslaagd genoemd. Na een bezoek van Keizer Wilhelm, dat dezer dagen plaats vindt, wordt de Kemenate weer voor het publiek geopend. (Hbl.)

VACANTE BETREKKINGEN.

ZEER BEKWAAM BOUWKUNDIG-OPZICHTER, met veel ervaring, in staat om zelfstandig de dagelijksche leiding van een Bouwwerk op zich te nemen, alleen prima referentiën. Br. onder No. 8241, Bur. H e t V a d e r l a n d, Den Haag.

ZEER BEKWAAM CONSTRUCTEUR op een Machinefabriek, voor het maken en uitwerken van plannen van moderne stoomwerktuigen. Br. fr. lett. L. J. 743. »N. v. d. D.«

LEERAAR IN HET LIJNTEEKENEN aan de Ambachtsschool te Rotterdam. Inlichtingen vóór of op ulto. Mei a. s. Zie Arch. No 19.

ERVAREN ELECTRO-TECHNIEKER voor Oost-Indië, in staat om zelfstandig eene Centrale met Kracht- en Lichtinstallatie te drijven. Br. fr lett. P. K. Algem. Adv.-Bur. D. Y. Alta, Warmoesstraat 76–78 A'dam.

GEMEENTE-ARCHITECT te Harderwijk. Stukken vóór 1 Juli. Zie Arch. No. 16.

BOUWKUNDIGE, volkomen op de hoogte met 't uitvoeren van plannen, bestekken en begrootingen. Bij gebleken geschiktheid vaste positie. Br. fr. met opgaaf van leeftijd, opleiding, uitgevoerde werken, verlangd salaris en waar informatiën te bekomen onder lett. K. G., Boekh. L. Smit, Hengelo (O).

VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE BOUWKUNDIGE OPZICHTERS EN TEEKENAARS. (Goedgekeurd bij Kon. besluit van 28 Maart 1904, no. 39) . . . .

INFORMATIE-BUREAU. Secretariaat: - - - - - - *) Stadhouderskade 116b.

Ingeschreven Sollicitanten.

1 Gemeente-Opzichter, 26 jaar, f 70 's maands.
5 Bouwk.-Opz.-Teeks, 19 tot 30 jaar, f 50 tot f 125 's maands.

Ons bureau staat open voor l e d e n en n i e t - l e d e n onzer Vereeniging.

Aanvraag formulieren (voor sollicitanten) en alle inlichtingen zijn steeds aan het secretariaat te verkrijgen. Zie overigens »Architectura« van 29 April l.l.

*) De woonplaats van den secretaris is veranderd, doch de persoon, die deze functie bekleedt, is dezelfde gebleven.

TECHNISCH GEDEELTE.

Alle stukken de redactie betreffende, dus ook vragen te adresseeren:
Aan de Redactie van »ARCHITECTURA" TECHNISCH GEDEELTE,
Valeriusstraat 64,
AMSTERDAM.

(Vervolg) DE BEZWAREN VAN COÖPERATIEF BOUWEN, DOOR M. P. DE CLERCQ

Men kan dus bepaald verklaren, dat in zulk een geval van verplaatsing, het lidmaatschap eener coöp. bouwvereeniging altijd nog voordeel geeft, terwijl willekeurige verhuizing naar elders iets is, wat men in zijn macht heeft.

Door eenige moeite en wat extra last, kan een verplaatst lid eener c. b.v. echter meer voor zijn lidmaatschap krijgen, dan bij overgaaf van het lidmaatschap in handen van het bestuur. Als hij iemand vinden kan, die voor hetzelve meer betalen wil, dan het bedrag dat het bestuur hem teruggeeft, volgens de statuten, bij gezegde eenvoudige kennisgeving, draagt het uittredend lid dien candidaat aan het bestuur voor en wordt die indeplaats-treding goedgekeurd, dan heeft de uittredende er immers voordeel door.

Het ligt daarom voor de hand, dat leden eener c. b. v., bij verplaatsing alle moeite doen, om hun lidmaatschap zoo voordeelig mogelijk over te dragen, wat aan anderen de bemerking ontlokt heeft, dit doorgaans een bezwaar te noemen.

Best, wil men dien kant uit, laat het dan gerust zoo geheeten worden. Alleen wensch ik u, waarde lezer, even als mijzelf, op onzen levensweg nog tal van dergelijke bezwaren in alle mogelijke opzichten toe, waarin ons de gelegenheid geboden wordt, zonder extra moeite nog iets te profiteeren en met meer moeite, zorg of last, een buitenkansje te snappen, dat anders niet voor ons zoude zijn weggelegd!

Neen, wat het langdurig wonen in hetzelfde huis onder dezelfde omgeving betreft, daarvan is wel degelijk een addertje in het gras op te merken. Is iemand zoo onvoorzichtig, om met zijne buren in het begin te vriendschappelijk om te gaan, dan volgt daaruit zoo licht later eene onaangename verhouding.

Voorbeelden daarvan vindt men zooveel, dat die hier veilig achterwege kunnen blijven. Men kan het compleet dikwijls zien aankomen. Als buren eerst zoo erg koek en ei zijn, loopt het spaak en dan is de vijandschap later meest even hevig, als vroeger de intimiteit overdreven was.

Welnu, woont men in huurhuizen, dan verhuist een der buren en het zaakje bloedt wel weder dood, doch als leden eener coöp. b.v., zijn zulke twisten telkens wederkeerende fataliteiten, zoowel voor de betrokkenen als voor de andere leden.

Menigeen heeft zich in dergelijke gevallen reeds bitter beklaagd, lid eener coöp. b.v. te wezen.

Toch is hier de ondervinding als de beste leermeesteres te beschouwen. Is het altijd onverstandig, te groot met andere gezinnen en vooral met buren te zijn, lui die eenmaal men dat overdrevene zijn behept en niet in- doch **buiten eigen gezin zoo graag afleiding zoeken,** doen waarlijk het beste nooit coöperatief te gaan wonen.

Bij gevolg, dit bezwaar is te ondervangen, door er vooraf vooral de aandacht op te vestigen.

Eenigszins in dezelfde lijn, is het feit hier ter mededeeling zeer geschikt, dat voor eenigen tijd een reeds vrij ver gevorderd plan, tot coöperatief-wonen, is afgesprongen, omdat alle aangeslotenen gelijke maatschappelijke betrekkin-

gen bekleedden, waardoor de vrees ontstond, dat de bestaande aangename verhouding tusschen de betrekkelijke gezinnen, in eene minder gewenschte, hier of daar, zou kunnen ontaarden.

Waarlijk, dit getuigt toch van wel wat al te groote bezorgdheid!

Niemand dwingt ons immers, tot meerderen onderlingen omgang van onze gezinsleden dan vroeger, door de veranderde omstandigheid om bij elkaar te gaan wonen.

En mocht die angst zoo diep geworteld geraken, dat men hier absoluut het „bezint eer gij begint" wenscht toe te passen, dan ware deze hinderpaal in de toekomst toch nog best uit den weg te ruimen, door, in het bestaande consortium, nog een aantal leden op te nemen, wier maatschappelijke betrekkingen geheel verschillende waren, met de werkzaamheden der reeds aangesloteuen. In het onderhavige geval, had dit juist zoo gemakkelijk kunnen geschieden, omdat het genoemde plaats heeft gehad in een der grootste steden van Nederland, waar het coöperatief-wonen nog volstrekt niet hetzelfde burgerrecht verkregen heeft, zooals dit in 's Gravenhage en Haarlem reeds het geval is.

Een ander bezwaar, dat nu aan de orde komt, is bepaald eigenaardig te noemen.

Het gaat uit van coöperatoren, daarom zou men geneigd zijn er bijzonder groote waarde aan te hechten, ware er de eigenaardigheid niet aan verbonden, dat de meesten dier degelijke coöperatie-mannen, die er zoo mede schermen, niet coöperatief wonen, hoewel zij juist in de termen daartoe vallen.

Oppervlakkig zou men wellicht meenen, dat het bezwaar zoo ingrijpend is, dat het die coöperatoren belet, de hun bekende degelijke samenwerking ook op het wonen toe te passen, maar dit is volstrekt het geval niet.

Van ons, coöp.-wonenden, zijn de meesten zeer beslist voor persoonlijke eigendomsverkrijging, op het tijdstip, dat de schuld geheel zal zijn gedelgd, doch een klein deel der reeds coöp. wonenden willen alle huizen eener c. b. v. ten allen tijde gemeenschappelijk bezit doen blijven.

Juist dat laatste, het voortdurend gemeenschappelijk bezit, wordt door de bedoelde niet-coöp. wonende coöperators zoo warm verdedigd en den persoonlijken eigendom daarentegen ten strengste door hen afgekeurd.

Laat mij toch vooral nog eens herhalen, hoe ik onder die afkeurenden tal van personen kan aanwijzen, die absoluut in het kader der coöp. wonenden zouden passen, doch niet anders doen dan in huurhuizen kalm te blijven en waar het te pas komt, alleen gemeenschappelijk bezit aanbevelen.

Als onvoorwaardelijk voorstander van de persoonlijke eigendomsverkrijging, kan toch inderdaad niemand het me euvel duiden, hoe dit van mijne tegenpartij bij mij doet denken aan het bekende spreekwoord, van de beste stuurlui die aan wal staan!

Doch laat ik eerst hunne argumenten hier noemen en daarna de onzen, beide zonder aan- of opmerkingen, opdat de lezer zelf kan beoordeelen, welke dier twee stelsels een bezwaar is en hij dus eventueel het systeem kieze, waarin hij die moeielijkheid niet vindt.

Gemeenschappelijk bezit.

Dit is het meest in de coöperatieve lijn, want coöperatie beoogt iets blijvends. De bedoeling dergenen, die in 1845 te Rockdale het eerst die goed geordende samenwerking in het leven hebben geroepen, was, volgens de geschiedenis, volstrekt geen tijdelijke bevordering van stoffelijke belangen door de kracht der gemeenschap, maar beoogde met een klein begin, die kracht en macht zoo te ontwikkelen, dat er zulke veelomvattende resultaten door verkregen werden, als wij nu in Engeland vooral kunnen aanschouwen.

Het woningvraagstuk wordt alleen daardoor op den duur bevorderd, want het verhindert de gelegenheid om de coöperatief-gebouwde woningen weder in handen van huisjesmelkers te doen vallen. In Mühlhausen (Duitschland) is voor tal van jaren degelijk coöp. gebouwd, maar door geen gemeenschappelijk bezit in de statuten vast te stellen, heeft die vereeniging volstrekt niet aan het doel beantwoord. Het **is een speculatie der leden geworden, hoe, doet hier minder** ter zake, doch onloochenbaar is het, dat de bepaling van **gemeenschappelijk bezit daar zeer verkeerde dingen belet** zou hebben.

Het groote voordeel voor leden eener coöperatieve bouwvereeniging, dat de huizen zonder goedvinden van de algemeene vergadering niet van bestemming kunnen veranderen, wordt natuurlijk alleen bestendigd, indien het onderlinge **verband blijft voortduren. Daarvoor is de persoonlijke eigendomsverkrijging hier beslist een nadeel, want zoodra** iemand een huis vrij op naam heeft, kan hij daaraan eene andere bestemming geven. (Wordt vervolgd.)

ZAAGSEL door H.

Of er met zaagsel nog iets aangevangen kan worden? We zouden haast vragen: waarom niet? Want er is tegenwoordig weinig, waarvan men zeggen kan, dat het waardeloos is.

Van het zaagsel wordt zelfs een veel grooter gebruik gemaakt, dan men zoo oppervlakkig denken zou. De fabrikant tracht er steeds naar, zijn bij-producten en afvalstoffen in geld om te zetten. Het is dan ook een eerste voorwaarde voor een moderne onderneming, van het materiaal het grootst mogelijke voordeel te trekken.

Door middel van persen worden van het zaagsel briquetten gevormd. Vooraf wordt daartoe in een droogoven het vocht uit het zaagsel verwijderd. De houtbriquetten beginnen hier en daar reeds met de bruinkoolbriquetten te concurreeren.

In steenbakkerijen wordt het zaagsel gebruikt bij de vervaardiging van bijzonder lichte metselsteenen. De klei wordt met een zeker procent zaagsel vermengd. In de oven verbrandt het laatste en de verbrandingsgassen bewerken, dat een zeer poreuse, dus een zeer lichte steen ontstaat.

Men gebruikt deze steenen, wanneer men het benedengedeelte van een bouwwerk niet al te zwaar wil belasten, ook gebruikt men ze voor balkons, enz.

Sedert eenige jaren komt ook een zoogenaamd steenhout in den handel, dat vervaardigd wordt uit een mengsel van zaagsel en eenige minerale stoffen. Door toevoeging van kleurstoffen geeft men er een uiterlijk aan, geheel naar verkiezing. Het wordt gegoten tot tafelbladen, traptreden en vloerbekleeding.

Deze houtsteen heeft eenige voordeelen, omdat het gedeeltelijk de eigenschappen van steen bezit en ook die van hout. Het is moeilijk brandbaar en een slechte warmtegeleider.

Vermengt men gezeefd zaagsel met lijmwater, dan krijgt men een zeer goedkoop stopmiddel om naden tusschen planken te vullen

In den laatsten tijd wordt zaagsel, met of zonder toevoeging van kleurstoffen, onder bijmenging van bindmiddelen als hars of asphalt, geperst tot hout-imitatie, waarvan men messenheften, handvatsels, borstelplaten en allerlei kleine voorwerpen maakt.

Verder vermengt men zaagsel met lijm, gips, bloed, witte kaas of een dergelijke stof, welke spoedig hard wordt. Men verkrijgt daardoor een plastische massa, waarvan zich uitstekend allerlei voorwerpen laten vervaardigen, als: portretlijsten, bordjes, schoteltjes, schalen, enz.

In den land- en tuinbouw laat men de gier door zaagsel opzuigen. De massa is dan veel gemakkelijker te transporteeren en gelijkmatiger over den akker te verdeelen. De stikstofhoudende bestanddeelen van de gier doen dan beter dienst. Maar met het zaagsel brengt men tevens zouten in den grond, welke de planten tot hun groei noodig hebben.

In de groot-industrie speelt het zaagsel een belangrijke rol. Men onderwerpt het aan droge destillatie en verkrijgt dan teer, houtazijn, azijnzuur, houtgeest en allerlei andere stoffen.

Verhit men zaagsel met een mengsel van kali- en natronloog tot 240 graden, dan ontstaat een geelgroene massa, waaruit men na behandeling met water oxaalzure natrium verkrijgt. In de ververij en drukkerij van katoen komt deze stof veelvuldig voor.

Het oxaalzuur wordt ook gebruikt tot het bleeken van stroo, tot het reinigen van glycerine en stearine, tot het verwijderen van roest-, inkt- en bloedvlekken, enz.

Zaagsel wordt verder gebruikt tot opvulling der dubbele wanden van ijskasten, van ijskelders of schuren waarin tijdelijk ijs bewaard moet worden, omdat het een slechte warmtegeleider is. Vooral op grond van deze eigenschap wordt in velerlei gevallen gebruik gemaakt van zaagsel.

Ook in de metaal-industrie doet dit afval dienst en als middel bij verpakken, en bij opvullen, hoewel op dit terrein de houtwol een concurrent geworden is.

NATUURLIJKE BOUWSTOFFEN, door H.

Dat de nood, de behoefte, vindingrijk maakt, is nooit sterker bewezen dan in de kindsche jaren van het menschelijke geslacht.

Toen de oorspronkelijke mensch, om beter tegen de onaangenaamheden van het weer beveiligd te zijn, zijn lichaam bergde in de huid van een gevangen dier, had hij daarmee de kleeding uitgevonden, en toen hij van takken, plaggen, zoden en grassen met hetzelfde doel een beschuttend dak vervaardigde, was dit de eerste aanvang van een kunstmatige woning.

De mensch stond toen in die opzichten niet boven het dier. Er zijn zelfs dieren, die wat woningbouw en kleeding betreft de eerste menschen tamelijk ver overtreffen. Doch de mensch heeft een groot aantal bekwaamheden en een schier onbegrensd kunnen, waardoor hij spoedig de eerste plaats innam.

Elke diersoort bezit hoogstens twee of drie in zeer bepaalde richting werkende vaardigheden, doch de mensch bezit er zooveel, welke weer op zooveel wijzen te varieeren zijn, dat hij een groot aan al bouwstijlen en modes heeft weten uit te denken. Dit zijn wel de hoogste trappen, waartoe de vindingrijkheid van den mensch het heeft gebracht.

De weg, welke bewandeld moest worden, om tot het bereikte te komen, was lang, want het is dezelfde weg, welke iedere uitvinding nemen moet, die zich in den loop der tijden moest aanpassen aan de meerdere behoeften, de materialen, die voorhanden waren en het ontwikkelende schoonheidsgevoel.

In streken, die een overvloed van hout opleverden, was dit natuurlijk het aangewezen materiaal. Het is waar, dat het hout aan het gevaar van vernietiging door de vochtigheid meer blootgesteld is, dan stoffen, welke uit den grond komen, maar daar staat tegenover het voordeel, dat het beter bestand is tegen de inwerking van de vorst, terwijl toch ook de overblijfselen der paalwoningen een sterk bewijs leveren voor de zeer belangrijke duurzaamheid.

Het blokhuis van den Amerikaanschen kolonist en het Zwitsersche huis geven ons een kijk op verschillende trappen der houtbouwkunst. In het Noorden heeft zich echter de houtbouwkunst het sterkst ontwikkeld, en haar hoogste trap bereikt in de Noorsche kerkgebouwen.

Het is duidelijk, dat daar, waar de grond geen steenen oplevert en ook de bosschen ontbreken, de behoefte aan woningen het vakwerk of paneelwerk te voorschijn heeft geroepen. Het bewijs hiervan kan men vinden in de Hongaarsche steden der groote vlakte, waar hout en steenen als natuurlijk bouwmateriaal ontbraken.

Het bouwen met steenen lag overal, waar men de steenen voor het grijpen heeft, evengoed voor de hand, als het bouwen met hout. De paalwoningen van West-Europa zijn daarom ongetwijfeld van denzelfden ouderdom als de steenen gebouwen van het Oosten.

De steen, zooveel harder dan het hout, liet zich natuurlijk slechts moeielijk in den vorm brengen, welke voor het gebruik voor gebouwen het meest geschikt is. De eerste steenen gebouwen zijn dan ook noodwendig heel wat lomper en plomper geweest, dan die van hout. Het ontbrak aanvankelijk aan de werktuigen, waarmee thans ook de hardste en grootste steenen worden bewerkt.

Men stapelde de steenen eenvoudig op elkander, nadat men eerst een weinig had gepast, vulde de grootste openingen met kleinere steenen en stopte dan het geheel met mos. Het duurde vrij lang, eer men het zoover had gebracht, dat men de steenen in gelijkmatige lagen wist te rangschikken, evenals de balken van het blokhuis.

Tegenwoordig is het gebruik van natuurlijke steenen bij onze gebouwen beperkt. Men gebruikt ze in fondamenten, ter bekleeding voor vloeren, enz. Bij den aanleg van wegen bewijzen ze altijd nog meer belangrijke diensten.

Hoe verkrijgt men nu de voor het doel geschikte natuurlijke steenen en hoe geeft men het harde materiaal een passenden vorm?

In veel gevallen heeft men het geschikte materiaal in den vorm van losse, afgeronde stukken of erratische blokken eenvoudig maar voor het opnemen en verwerken. Maar een groot deel zit in den grond als een gesloten massa en moet met geweld voor den dag gehaald worden, zooals dat in de steengroeven geschiedt.

Vroeger waren daarbij breekijzer en wig de voornaamste werktuigen, doch tegenwoordig doen kruit en dynamiet het zwaarste werk veel vlugger. Met een steenboormachine wordt het gesteente uitgehold en de springstof er binnenin gebracht.

Soms ook wordt met de steenbeitelmachine het af te scheiden stuk gedeeltelijk uitgesneden. De machine wordt door stoom gedreven. De stangvormige beitels dringen met een snelheid van ruim een Meter in de minuut eenige Meters diep in het gesteente door en vervolgens worden door middel van springstoffen de gedeeltelijk losgemaakte blokken van eenige kubieke Meters inhoud van de massa gescheiden.

Daarna worden de blokken aan de steensnijmachine toevertrouwd, welke er kuben, zuilen of platen van maakt, overeenkomstig het doel, waarvoor ze moeten dienen.

De zachte steensoorten worden met tandzagen bewerkt, doch voor de meeste steensoorten gebruikt men zwaardzagen, dat zijn lange ijzeren platen welke door een machine in den steen gedreven worden, terwijl ze zich door middel van een slijpstof een weg banen. In Amerika komen zwaardzagen met diamanten tanden in gebruik.

Ten slotte moeten de verkregen stukken nog vlak gemaakt worden, wat met de steenschaalmachine gebeurt. De steen wordt daarbij op een slede onder de vaststaande of draaiende beitels heen en weer bewogen, of het omgekeerde heeft plaats. De beitel heeft een gewonen vorm of het is een ronde schijf als een stompe kegel. Voor dit werk doen ook diamanten dienst.

Aan de bouwsteenen worden lijsten of dergelijke versieringen aangebracht door bijzonder gevormde beitels, en

men heeft zelfs machines om lijsten aan gebogen vlakken aan te brengen.

Om ronde stukken te krijgen handelt men meestal evenals bij hout en metaal, men geeft aan den steen een achthoekigen vorm en de steendraaibank doet dan het overige.

Na deze verschillende bewerkingen zijn de bouwsteenen dan voor het gebruik gereed. Voor sommige bijzondere gevallen moet echter nog geslepen en gepolijst worden.

In de slijpmachines bewegen zich gietijzeren schijven draaiend of heen en weer loopend en met hen het slijpmiddel (zand met water), welke tegen den steen gedrukt worden. Het polijsten geschiedt op dezelfde wijze door middel van tabakstof of tinasch. De steen beweegt zich daarbij op een slede onder de schijven heen en weer.

De natuurlijke steen wordt nog voor meer doeleinden gebruikt, dan voor gebouwen enwegen We denken slechts aan monumenten en allerlei versieringen. Doch het grootste deel van het te verrichten werk wordt door de machine gedaan. Bij het fijnere werk helpt de graveermachine waarin een naald zeer snel gedraaid wordt.

In de laatste jaren zijn voor deze werkzaamheden werktuigen met geperste lucht ingevoerd, waarbij de spanning van de lucht de drijvende kracht is. Steen- en beeldhouwers kunnen met deze werktuigen een zesvoudigen arbeid verrichten.

DE KERK VAN BORGUND.

Een telegram uit Aalsund, dat te vinden was in de »Times« deelde ons de geheele vernieling van de kerk van Borgund mede, het merkwaardigste van de enkele houten bouwwerken uit de middeleeuwen in Noorwegen, die den tand des tijds weerstaan hebben. Achteraf blijkt nu echter, dat niet deze, doch een andere kerk door de vlammen werd verteerd.

De kerk van Borgund ligt precies in het hart van Noorwegen. Ze ligt een weinig links van den grooten weg, die van Christiania over Valders naar Bergen loopt, en kan worden gezien door het heirleger van toeristen, die des zomers de landstreek tusschen Frydenlund en Loerdalsören overstroomen. Als gevolg van de belangstelling, die ze opwekt, en die haar een pleisterplaats doet worden voor tallooze trekvogels uit den vreemde, werd er dicht bij de kerk een jaar of wat geleden een goed hôtel gebouwd, en in dit logement wordt ook de sleutel van het kerkgebouw bewaard.

Gewoonlijk spreekt men van Borgund als van de oudste nog bestaande kerk van Midden-Noorwegen. Dit is echter niet precies juist, want door de meest bevoegde architecten werd onlangs uitgemaakt, dat het merkwaardige kerkje van Urnes (of Odelnes) aan de Lyster Fjörd, het oudste nog bestaande staaltje van de houten bouwkunst der Germanen is. Gedeelten van de kerk te Urnes schijnen uit het jaar 1090 te dateeren, doch betrekkelijk verkeert er van dit kerkje niet veel meer in goeden staat, en nog minder van dat van Vaage in het Gudbrandsdal. Geen dezer beide kerken heeft veel aantrekkelijks voor den gewonen toerist, omdat ze beiden feitelijk al te oud zijn om ons een werkelijk goed denkbeeld te geven van den buitengewonen stijl, waarin ze gebouwd zijn. Wat genoemd wordt den bloeitijd van de »stavbygning« duurde ongeveer een eeuw, van zoo ongeveer 1150 tot 1250, en van dit tijdperk levert ons de kerk van Borgund verreweg het best bewaarde en in den zuiversten stijl gebouwde voorbeeld. Het is echter een dwaling zoo men meent, dat men in Noorwegen geen andere overblijfselen van deze merkwaardige nationale bouwkunst zal aantreffen. De kerk van Borgund is vermaard, gedeeltelijk omdat zij van haar type de meest volmaakte is, doch gedeeltelijk ook door het toeval, dat zij aan een grooten weg ligt, waarlangs de trek der toeristen loopt. In verschillende gedeelten van het Noorsche land vindt men nog hier en daar 8 of 9 andere houten kerken met 3 schepen, uit de 12de eeuw dateerende, een te Hitterdal in Telemarken, die de grootste stav-kirke van de wereld is, en deze zou nog interessanter dan die te Borgund zijn, zoo ze niet een jaar of vijftig geleden op de meest roekelooze wijze »gerestaureerd« ware. Dezelfde treurige manie heeft feitelijk de kerken te Hopperstad en Ringebu verknoeld, en zelfs de kerk te Torpe — een gebouw bijna niet bekend aan toeristen, liggende tusschen Aal en Hal, ten volle de aandacht van oudheidkundigen waardig — zelfs de kerk van Torpe is treurig in verval. De groote en opvallende bekoring van het gebouw te Borgund, die bepaald eenig te noemen is, is daaraan toe te schrijven, dat het zoo goed geconserveerd is gebleven.

De houten kerken van Noorwegen, waarvan die te Borgund het meest uitgelezen staaltje is, dagteekenen van de bekeering van St. Olaf tot het christendom, en de laatstgenoemde is het meest oorspronkelijke architectonische type van Skandinavië te noemen. In het eerst waren zij hoogst eenvoudig, vooral voor het inwendige was voor verfraaiing weinig werk gemaakt. Tegen het einde der elfde eeuw kwam hierin verandering, en begon men kerken met zijvleugels te bouwen.

De vorm van de kerk te Borgund deed, en dat op bepaald merkwaardige wijze, ons steeds aan de oude vaartuigen der »vikings« denken, en ofschoon de invloed van den bogenstijl der Angel-Saksische en Iersche kerkelijke architectuur hier blijkbaar niet te ontkennen valt, werden hier toch dergelijke groote wijzigingen ingevoerd, tengevolge van nationale ideeën en tradities, dat zij sterk een bepaald Noorsch karakter vertoont. En juist hierdoor heeft de kerk van Borgund zulk een groote architectonische waarde. Zij is een overblijfsel, geheel onbeschadigd, dat daarenboven bijna vrij van herstellingen gebleven is, uit den fabelachtigen heldentijd van het oude Noorsche land. Hare priesters waren ooggetuigen van de heldendaden der voorouders, die door het geheimzinnige runenschrift tot ons zijn gekomen. Op den leek maakt de kerk van Borgund een bepaald wonderlijken indruk, haar buitengewoon uiterlijk doet ons eenigzins aan de gebouwen van Indo-China denken. Zij heeft geen vensters, slechts hier en daar ronde gaten, waardoor het licht naar binnen valt. Hare van buiten aangebrachte booggaanderijen, met hare wonderlijke hooge ballustrades, hare fantastische gevels en spitse ronde daken, in de hoeken versierd met opvallende drakenkoppen en gebeeldhouwde kroonlijsten, welke zware slagschaduwen werpen, breagen een effect teweeg, dat ons, kinderen der twintigste eeuw, eerder afstoot dan aantrekt Als men tegen het vallen van den avond in het Laerdal komt, langs de rivier, die in Zuid-Westelijke richting stroomt door een naakte, boomlooze vallei, dikwijls geteisterd door landverschuivingen, en men Hussum, waar de weg zich westelijk draait, nadert, geraakt de reiziger in een bijna sombere stemming, bij het ontwaren van dit kleine, zwarte kerkje met haar verwonderlijke kronkelende lijnen en hare drakenkoppen, afstekende tegen de steeds donkerder wordende lucht; thans daar eenzaam staande en onbegrepen, als een relequie uit lang vervlogen dagen, een ons geschonken nalatenschap van een half barbaarsche beschaving, die reeds lang tot het verleden behoorde, nog voor dat de graven uit het hertogelijk huis van Bourgonje over Holland den schepter zwaaiden.

PAKOE.

DERTIENDE JAARGANG. No. 22. ZATERDAG 3 JUNI 1905

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz., PAUL J. DE JONGH, Secr., Johs. B. LAMBEEK Jr., H. WALENKAMP, Jac. P. WOLMSER, Jos. Th. J. CUYPERS, A. VAN BAALEN, Leden.

VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN en C. W. NIJHOFF

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS, HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD BETREFFEND TE ZENDEN AAN DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120 TE AMSTERDAM, IDEM VOOR HET PLAATWERK »DE ARCHITECT« AAN DEN HEER Johs. B. LAMBEEK Jr., RINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e SECRETARIS VAN HET BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen. — Xe Lustrum. — Herinnering aan Prof. E. Gugel. — De nieuwe bouwverordening. — Tentoonstelling in verband met de opvoeding van het kind. — Maatschappij tot bev. van bouwkunst. — Open prijsvragen. — Berichten — Vacante betrekkingen. — Informatie-bureau. — De bezwaren van coöperatief bouwen. — Een waterpas-instrument. — Ouderdom van bouwwerken. — Stadspleinen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Als Buitenlid is toegetreden de heer G. J. Vos, Architect, Korte Singel 17. Bussum.

Op de Eere-prijsvraag 1905 zijn ingekomen elf antwoorden, namelijk:

1.	Motto	Wapen van Haarlem met	10	teekeningen.
2.	»	«Holland»,	11	»
3.	»	»Jubileum»	7	»
4.	»	«E. V. V.»	6	»
5.	»	»Vooruitgang»	9	»
6.	»	«Labor et Perseverantia»	10	»
7.	»	Driehoek in Cirkel	10	»
8.	»	»Haarlem«	9	»
9.	»	Driehoek en Cirkel in vierkant	9	»
10.	»	Pax	8	»
11.	»	V. V. V.	5	»

Op de prijsvraag voor een Affiche voor de te houden Tentoonstelling, zijn ingekomen 2 antwoorden, en wel onder de motto's »Sierplakkaat« en »R. S.«.

Wegens beoordeeling prijsvraagantwoorden zal het genootschapslokaal (Bestuurskamer) deze week gesloten zijn.

De 1e Secretaris, VAN HYLCKAMA

Xe LUSTRUM. ARCHITECTURA ET AMICITIA. TENTOONSTELLING.

In verband met de onlangs verzonden circulaire betrekking hebbende op de te houden tentoonstelling heeft de Feestcommissie gemeend die leden, welke voornemens zijn voorwerpen van Kunstnijverheid, Meubelen en Gipsafgietsels of Maquetten, in te zenden, in de gelegenheid te moeten stellen met haar overleg te plegen.

Te dien einde stelt zij zich voor Donderdag 8 Juni a.s., des avonds te 8 uur, eene vergadering te houden in „Parkzicht" en noodigt door deze alle bovenaangeduide leden uit daarbij tegenwoordig te zijn, teneinde omtrent rangschikking, plaatsruimte enz. reeds thans eene bespreking te houden.

Namens de Feestcommissie,
JAN STUYT, te Secretaris.

HERINNERING AAN PROFESSOR E. GUGEL.

Nu het doodsbericht van onzen hooggeschatten leermeester in de schoone bouwkunst ons allen heeft getroffen, kan ik niet nalaten peinzend mij af te vragen, wat toch eigenlijk Gugel voor ons geweest is. Als van zelf, nu we plotseling voor immer van hem afscheid hebben genomen, duiken langzaam velerlei herinneringen aan hem op. We zien weer de bekende collegezaal, de platen aan den wand, de studenten in de banken, het eenigszins sombere licht, dat door den zijwand binnen valt. En voor het zwarte bord zien we weer het nobele gelaat van den leermeester, het voorname gelaat met vierkanten witten baard boven de gesloten gekleede jas. We hooren weer de zachte, rustige stem met het eigenaardig Duitsch accent. En dan verspringt onze herinnering en komt de teekenzaal ons voor den geest, waar Gugel, eenigszins gebogen, de handen op den rug, langzaam van leerling tot leerling gaat, niet veel zeggend, terwijl hij met een kort gebaar de teekening verbetert of een welwillende aanmoediging zegt. En de vraag keert weer terug: wat is Gugel voor ons geweest?

We kennen zijn werk over de geschiedenis der bouwstijlen en over de projectie-leer; we hebben die herhaaldelijk gezien en bestudeerd; en we herinneren ons nog zeer goed den indruk van groote werkzaamheid, die we door die boeken van den maker kregen. Maar, hoezeer ook bewust van de waarde van deze werken en van het ontzag, dat we daardoor voor Gugel hadden; hoezeer het ook zijn belang zou hebben deze waarde in al zijn historische en intellectueele beteekenis duidelijk te maken, het is toch niet datgene, wat het meest op den voorgrond treedt, nu we „ins Blaue hinein" starend aan Gugel denken. We zien deze waarde als het ware als een rustige achtergrond, maar ervoor zien we iets, dat niet zoo direct onder

woorden te brengen is en dat de essentieele kern van onze hoogachting voor den leermeester bevat. Wat zou dit zijn, dit, dat van fijner aard is dan de algemeene groote beteekenis van zijn geschreven werk?

Als ik hieraan denk komen enkele oogenblikken van zijn college en van het teekenen me weer helder voor den geest; het zijn die oogenblikken, waarin Gugel over een bouwkundig onderwerp sprak, dat zijn hooge belangstelling had, en dat hij met enkele, soms weinig samenhangende woorden poogde duidelijk te maken. Dan was zijn voordracht zeer zeker niet schitterend, niet fraai van oratorisch talent, maar dan was er toch iets in zijn stem, en vooral in het gebaar van zijn slanke, eenigszins magere hand, dat de bouwkundigen aandeed en hen dichter bij de bron der schoonheid bracht dan de sierlijkste verhandeling misschien zou hebben gedaan. Slechts heel zelden heb ik een dergelijke aandoening gehad door woord of geschrift van een ander bouwkundige.

Wat zou dit zoo schoone, zoo zeldzame geweest zijn? Zou het niet zijn de wijding, waarmede hij de Bouwkunst diende? Want in zoo'n moment was Gugel de ware Hoogepriester, die voor de toehoorders de wondere schoonheden der Architectuur ontsloot.

Ik herinner mij, bij de behandeling der Grieksch-Dorische orde en van de Aya Sophia dien indruk van hem gekregen te hebben. Met ernstige oogen in het schoon gelaat, met een stil-zenuwachtig handgebaar en een drang van woorden stond de groote leermeester voor ons. Hoe schoon, hoe onbereikbaar schoon en verheven leek de Bouwkunst ons dan.

Ja, dit is het, wat ik me immer van Gugel zal herinneren: de voorname wijding. En reeds menigmaal is het me gebeurd, dat ik, voor een oud bouwwerk staande en den zoo bijzonderen indruk van kunst ontvangende, tegelijk aan de hooge opvatting van Gugel moest denken en bemerkte, dat beide vlak bij elkaar stonden, ja misschien wel kinderen waren van eenzelfde Moeder.

Men geeft blijk van geen diep inzicht en geen groot geluk in kunst, zoo men deze hooge opvatting te gering schat. De wijding komt voort uit groote kennis en tegelijk diepe vereering. Zijn niet de ware priesters zij, die het dichtst bij God staande, voor Hem toch de hoogste liefde koesteren?

Zoo een was Gugel voor de Bouwkunst. En zooals het vaak met priesters gaat: hun woorden zijn voor velen als ijle klanken. Er zijn misschien niet heel velen, die in Gugel dit zoo buitengemeene gezien hebben; die in Gugel alleen zagen den beschaafden mensch en als zoodanig vaak hem van alle professoren het meest hoogachtten. Zou dit misschien de reden zijn, waarom Gugel zich zoo weinig uitte, in de hoogste beteekenis genomen?

Men kan deze wijding niet te hoog schatten. Immers, daar ze berustte op kennis en vereering, heeft ze in ons leven geplant de liefde voor de Bouwkunst en de zucht tot kennis. Door haar is de Bouwkunst geworden een kern voor veler leven en de bron van veel geluk. Door haar zullen we de Architectuur hoog houden. Te licht toch loopt de bouwkundige kans door den aard van zijn betrekking een handelsman te worden, een geldspeculant, een directeur, een speculatiebouwer. Als dit dan moet, het zij zoo. Maar zij, die eenmaal de Bouwkunst in de oogen hebben gezien, weten de kunstenaars van de bijloopers en falsarissen te onderscheiden. Juist door de hooge opvatting van Gugel hebben we eens en voor altijd de verheven beteekenis der Architectuur gezien. Dit is de zeldzame waarde van zijn onderwijs geweest. Want practisch, helder en krachtig onderwijs ontwikkelt het gezond verstand; maar alleen de wijding kan de paleizen van kunst ontsluiten.

Men heeft meermalen gezegd, dat Gugel niet modern was. Hoe ver weg en onbelangrijk lijkt me dit inzicht, nu ik me zoo levendig de schoone houding van Gugel tegenover de Bouwkunst herinner. Zeker, het heeft waarde na te gaan of de moderne opvatting beter is dan de Renaissancistische; het is van belang het rationalisme van tegenwoordig te stellen tegenover de decoratief-klassieke opvatting der Renaissance; en zeer zeker is het van belang te weten, wat de tegenwoordige tijd wil. Maar op het oogenblik zie ik over alles heen Gugel. Want al heeft hij Renaissancistische gebouwen gezet, zoo als ik hem hoogacht is het geheel als aestheticus. En als zoodanig was hij misschien een van de heel weinigen in Nederland, die de Bouwkunst in haar diepste wezen gezien heeft.

Als bouwmeester is hij geweest als velen uit dien tijd en uit den tegenwoordigen tijd, die geen besliste overtuiging of smaak hebben voor één bepaalde stijl of uiting; maar die de schoonheid der verschillende stijlen kunnen en er een kiezen, die hun het beste lijkt. Gugel was niet vóór alles bouwkunstenaar, d. w. z. iemand, die bouwkundige deelen, hetzij oude of nieuwe, artistiek weet op te lossen, die dus uit zich zelf put, maar hij was een aestheticus, d. w. z. iemand, die de schoonheid der verschillende artistieke uitingen ziet en ervaart. En daarin was hij uitstekend en veelzijdig. Daarom was hij voor het onderwijs voor de bouwkundige afdeeling der Polytechnische school geheel op zijn plaats.

Immers het onderwijs wil niet, dat de leerlingen die kunstvormen zullen gebruiken, die de meester als scheppend kunstenaar aangeeft; waardoor dus een persoonlijke school of stijl gevormd zou worden; maar het onderwijs wil, dat de leerling zal leeren van het bestaande, van het oude, zal leeren hoe stijl ontstaat, zal voelen wat schoonheid is. Hij moet dus opgevoed worden in schoonheid, maar zal bij het ontwerpen uit zich zelf moeten putten als kunstenaar. Dit heeft Gugel altijd gedaan en wel veelzijdig, zonder een besliste voorkeur voor een bepaalden stijl. Er zit in dit zien van de schoonheid in alle stijlen iets universeels en iets .... moderns. Ja, moderns; niet in de beteekenis van navolging van in den tegenwoordigen tijd in smaak zijnde uitingen; maar modern, in den zin van moderne problemen in schoonheid op lossen, welke schoonheid van dezelfde waarde moet zijn als die der oude stijlen. In het erkennen dus van de schoonheid in alle stijlen, ziedaar het universeele en tegelijk het moderne in Gugel.

Zóó was hij, die voor het eerst ons jong gemoed met de eeuwige Schoonheden der Bouwkunst heeft aangedaan, hij, die met zijn vriendelijk-ernstig oog en met zijn beteekenisvol handgebaar ons voor de wondere ruimten van Kunst heeft gebracht, waarin ons schoonste leven zich is gaan bewegen.

Wij zullen hem daarvoor immer dankbaar herdenken.

JAN GRATAMA.

DE NIEUWE BOUWVERORDENING DER GEMEENTE AMSTERDAM.

(Vervolg en slot.)

Art. 58. Tegen het stelsel van kennisgevingen als zoodanig willen ondergeteekenden niet opponeeren. Art. 55 I sub 5 kan evenwel tot groote overlast leiden, omdat B. en W. krachtens hunne bevoegdheid aan het slot der onderscheiden paragraphen nader vereischt, een kennisgeving mogen eischen ten aanzien van de voltooiing van een zóó groot aantal onderdeelen van een bouw, dat belangrijke, ook finantieele, bezwaren en tijdverlies daardoor kunnen ontstaan, wanneer hangende het onderzoek door de bouwpolitie het werk eventueel moet worden stilgelegd (gelijk bijv. uit art. 58 zou volgen). Weliswaar is tegen het voorschrijven van kennisgevingen, als zijnde »nadere eischen« van B. en W. aan de vergunning verbonden, beroep op den Raad, maar de aan het beroep verbonden moeite, en vooral het daaruit spruitend tijdsverlies, zal menig bouwer dwingen zich zijns ondanks neer te leggen. Het gevaar dat uit het eischen van kennisgevingen nadeelen voorkomen, schuilt in hoofdzaak in het bepaalde in art. 58.

In verband met de in art. 9 sub 3 aan het Bouwtoezicht toegekende rechten achten ondergeteekenden art. 58 overbodig. Dit artikel kan tot belangrijk tijdsverlies en tot ondraaglijken overlast aanleiding geven. De in dit artikel genoemde termijnen zijn te lang en openen de mogelijkheid dat een bouwer de dupe wordt van een tekort aan toeziend personeel, 't geen bij strenge handhaving dezer zoo uitvoerige verordening nog al eens kan voorkomen, of wel kan hij, wanneer om de een of andere reden een bouwopzichter talmt te komen, in groote moeilijkheid geraken. Ook heeft hij tegenover een onjuist oordeel van den toezicht houdenden ambtenaar beroep noch verhaal voor de geleden schade, tengevolge van het gedwongen stil liggen van het werk. De bouwer is hier absoluut overgeleverd aan de willekeur aan een ambtenaar.

Wij wijzen er in dit verband op dat volgens het aanhangige wetsontwerp op het arbeidscontrakt den werklieden bij onvrijwillig verzuim hun loon moet worden uitbetaald.

In het geregelde toezicht dat op den bouw toch plaats vindt, alsmede in de mogelijkheid tot controle bij verdachte gevallen, kan o. i. voldoende waarborg gevonden worden voor de naleving van de voorschriften, zoodat art. 58, een der meest hinderlijke der verordening, zonder eenig bezwaar kan gemist worden.

Art. 72. Met welke reden de maximum hoogte voor terrassen en soortgelijke werken boven de gemiddelde weghoogte is gesteld op 1,50 kunnen ondergeteekenden niet inzien. Interessante architectonische oplossingen worden dientengevolge noodeloos onmogelijk gemaakt. Ondergeteekenden geven mitsdien in overweging om de hoogte evenals voor buitentrappen en bijbehoorende bordessen is geschied, te stellen op 2,50 M.

Art. 88. De in art. 88 2e alinea gegeven maat van 16 M. lengte, waarover bij een, aan den hoek van twee ongelijk breede straten gelegen huis, langs de smalle straat even hoog mag gebouwd worden als aan de breede, zouden ondergeteekenden voor zijstraten breeder dan 12 M. willen vergrooten tot 19 M. Men mag immers aannemen dat hoekhuizen op die diepte zullen worden aangelegd omdat men anders, als de breedte der perceelen 6 M. bedraagt, teneinde aan den gestelden eisch van licht-inval voor het nevengelegen perceel aan de breede straat te voldoen, dit niet de normale diepte van 13 M. zou kunnen geven. Mag men nu over slechts 16 M. tot op volle hoogte bouwen, dan zou de gevel aan de smalle straat over een lengte van slechts 3 M. moeten worden verlaagd. 't Geen zoowel onpraktisch als onschoon is.

Art. 92. Uit praktische redenen is het o. i. gewenscht om de buitenwerksche maat van een dakvenster te brengen op 2 M. en de afstanden van 1,50 M. uit de erfscheiding en 3 M. uit elkander te verminderen tot 1 M., 't geen vooral voor smalle perceelen in de oude stad van veel waarde zou zijn. Hetgeen er na aftrek van de zijplasters en kozijnen overblijft van de voorgestelde 1,75 M. is o. i. te smal voor een ruim hijschluik.

Art. 112. Ten einde eventueel misverstand te voorkomen, geven ondergeteekenden in overweging om bij de telling der »vloeren van boven gerekend« ter bepaling der muurzwaarten te spreken van »binnenvloeren.« Het kan immers niet de bedoeling zijn den dakvloer onder hoatcement-dak mede te rekenen. 't Geen er toe zou leiden dat geheel onnoodig de muren eener verdieping meer dan thans, ½-steen zwaarder moeten worden opgetrokken.

Art. 155, 156, 158. De door ons in overweging gegeven wijzigingen komen ons voor te zijn een beletsel van het noodeloos duur maken van den bouw van volkswoningen. Trappen met een maximum-helling van 50°, hebben in de praktijk bewezen zeer wel begaanbaar te zijn.

Art. 157. De maat van 0,90 M. komt aan ondergeteekenden niet gelukkig voor. Zij geven in overweging de bordesbreedte te stellen op de lengte van een pas of 0,70 M. Aan de bedoeling der bepaling is hiermede niet alleen voldaan, maar eene grootere lengte van het bordes is ongemakkelijk en zal o. i. juist eerder tot struikelen en vallen aanleiding geven.

Art. 163. De gestelde eisch: »Een gedeelte van een gebouw, waarin zich gangen, trappen, trapbordessen en trapportalen bevinden, toegang gevende tot meer dan twee woningen en de daarbij behoorende gemeenschappelijke ruimte, moeten op iedere verdieping voorzien zijn van een aan de buitenlucht uitkomend beweegbaar raam,« moet leiden tot het vervallen van de kabinetjes aan den voorgevel der woningen op de 1e en 2e verdieping bij het normale type van plattegrond. In verband met art. 147 sub 1a, zijn dan evenwel ook verboden de alkoven, omdat de woningen door het gemis van het kabinetje niet meer voldoen aan den eisch om benevens een keuken, drie vertrekken volgens art. 146 te bevatten, tenzij een relatief veel duurder uitbouw achter de keuken wordt gemaakt of wel binnenplaatsjes worden aangelegd, die evenzeer een bouw relatief aanmerkelijk duurder maken, maar bovendien o. i. zoowel praktische als hygiënische bezwaren hebben.

Deze bepaling leidt bijgevolg tot groote bezwaren. Daar bovendien op andere wijze te voorzien is in de te stellen eischen van verlichting en luchtverversching geven ondergeteekenden in overweging den zoo bezwaarlijken eisch van een »aan de buitenlucht uitkomend beweegbaar raam« op iedere verdieping in dit artikel te schrappen.

Art. 191. Ondergeteekenden geven in overweging den naam Excelsior platen, die een bepaald fabrikaat aanduidt, te vervangen door een algemeenen soortnaam als bijv. brandvrije platen.

Art. 221. Ondergeteekenden geven in overweging de omschrijving »Wolpert's luchtzuiger« te vervangen door »metalen luchtzuiger«.

Ondergeteekenden spreken de hoop uit dat de door hen in overweging gegeven wijzigingen alsnog zullen worden aangebracht. Weliswaar zou daardoor het algemeen bezwaar tegen den geest der verordening geenszins zijn ondervangen, noch de vrees voor hare ongewenschte gevolgen verdwenen, maar zou althans een onmisbare waarborg voor de richtige ten uitvoerlegging zijn verkregen. Het algemeen bezwaar is onmogelijk in den vorm van wijzigingen van artikelen te gieten, er zou dan eene geheel andere verordening moeten worden opgesteld. Ondergeteekenden zagen zich weerhouden tot het in hun adres verzoeken van de algeheele verwerping der ontworpen verordening overwegende den moeilijken toestand die dan zou ontstaan in verband met den fatalen termijn van 1 Augustus a.s. gesteld voor de invoering eener bouwverordening. Zij bepalen zich dus tot het weergeven hunner beschouwingen, in het vertrouwen dat daarmede bij de behandeling der artikelen van de verordening zooveel mogelijk rekening zal worden gehouden.

De algemeene indruk door de ontworpen regeling bij ondergeteekenden gewekt, was, dat zij een te eenzijdig-strengen geest ademt; zal leiden tot hinderlijke mate van vrijheidsbeperking en tot onnoodig verlies van tijd, arbeid en geld; aan het Bouwtoezicht een overmatig gezag toekent, waaraan de beoefenaren van het bouwvak, zoowel ontwerpers als uitvoerders, hoewel volgens de wet bij hen de verantwoordelijkheid blijft berusten, in vele opzichten absoluut zijn overgeleverd; dat zij ondanks het groote aantal bepalingen, toch nog op zoovele punten de gelegenheid tot aanvulling openlaat, dat het bezwaar van den thans bestaanden onzekeren toestand bestendigd blijft.

Tal van bepalingen dezer verordening zijn elk voor zich beschouwd te streng en veeleischend om zich voor algemeene toepassing te leenen. Vele zijn in beginsel alleszins toe te juichen, maar, bij strenge toepassing, vooral ten aanzien van bestaande bouwwerken en van bestaande toestanden, zullen zij in de praktijk tot even groote moeilijkheden als onbillijkheden leiden.

De in deze verordening gestelde eischen beteekenen op vele punten eene, en vaak zeer aanmerkelijke verzwaring vergeleken bij de thans vigeerende. Zijn andere bepalingen elk afzonderlijk beschouwd dragelijk, te samen genomen is het bezwaarlijk er aan te voldoen, vooral omdat de onderscheiden klassen van gebouwen te veel over één kam worden geschoren, zonder dat voldoende rekening wordt gehouden met de praktische mogelijkheid. De verhooging welke de bouwkosten zullen ondergaan zal inzonderheid op de goedkoope woningen, de eigenlijke volkshuisvesting, van invloed zijn.

Het streven der concept-verordening om zoowel de constructieve samenstelling der woningen te volmaken, als terzelfder tijd ten aanzien der indeeling zoovele zware eischen te stellen, zal eene o. i. te groote indrukplotseling op den woningbouw leggen.

Vele der in de verordening opgenomen minima zijn bovendien reeds de uiterste grenzen van het algemeen wenschelijke en, voor het oogenblik in verband met de omstandigheden, bereikbare. Deze uiterste grens van het algemeen wenschelijke in de verordening verplichtend te stellen, en daarbij nog de mogelijkheid open te houden om op zoovele punten »andere eischen« te stellen, lijkt ondergeteekenden bedenkelijk wanneer zij rekening houden met den moeilijken toestand, waarin zich het bouwbedrijf thans te Amsterdam bevindt.

Wel erkennen ondergeteekenden dat de woningtoestanden in Amsterdam voor verbetering vatbaar zijn, waarbij het streven ook op een beter type moet gericht wezen en dat de bouwverordening een krachtig middel daartoe kan wezen, edoch door te strenge bepalingen, als deze, plotseling in te voeren, zal de bouw van goedkoope woningen voor particulieren, vaak bezwaarlijk, zoo niet onmogelijk gemaakt worden, indien niet in andere opzichten tegemoetkoming wordt verleend. De huren immers zijn niet voor verhooging vatbaar, want het mag betwijfeld worden of voorshands de loonen nog verhoogd kunnen worden. Geschiedt dit wel, dan zal, wijl het bouwen in den laatsten tijd ook door de wettelijke bepalingen toch reeds aanmerkelijk duurder werd, het geheele bouwvak daarvan een verlammenden invloed ondervinden. De gemeente van hare zijde kan, door eigenaresse te worden der nog onbebouwde gronden en door de terreinprijzen zoo laag mogelijk te houden, eene compensatie geven voor de door haar te stellen eischen. Ondergeteekenden vreezen echter dat de, volgens het advies in zake de uitbreiding van Amsterdam in uitzicht staande terreinprijs van minstens f 30,— per M², gevoegd bij de zwaardere eischen dezer verordening betreffende den bouw, eene exploitatie van goedkoope woningen anders dan uit een philantropisch oogpunt of zonder finantieelen steun van overheidswege onmogelijk zal maken.

Ondergeteekenden voorzien dat de ontworpen verordening, althans wanneer bij hare tenuitvoerlegging niet eene zeer ruime opvatting voorzit, tot eene groote mate van noodeloozen overlast en administratieven omslag, tot aanmerkelijk geld- en tijdverlies zal leiden, waar tegenover niet steeds evenredige voordeelen staan. Bij angstvallig vasthouden aan de letter dezer verordening en de vele daarin vervatte formaliteiten, zou ook de meest soliede en door zijn wijze van toezicht en uitvoering waarborgen gevende bouw, groote bemoeilijking door het Bouwtoezicht kunnen ondervinden. Blijkt het risico daarvoor groot, dan zal zij ongetwijfeld op de bouwsom verhaald worden en een reden te meer zijn om de bedrijvigheid in het bouwvak te drukken. Mocht onze vrees bewaarheid worden, dan zou in nog meerdere gevallen dan thans reeds geconstateerd worden, van een voorgenomen bouw worden afgezien en in het bouwvak een toestand van stagnatie in het leven worden geroepen, waarvan in meerdere of mindere

mate duizenden de dupe zouden wezen, zonder dat aan den anderen kant het algemeen belang gediend was.

De bedoelingen, die aan de ontworpen regeling ten grondslag liggen willen ondergeteekenden wat haar beginsel betreft niet aantasten, maar zij moeten als hunne meening uitdrukkelijk te kennen geven, dat de gedetailleerde voorschriften, door niet rekening te houden met de omstandigheden en zich niet bij de praktijk aan te sluiten voor normale gevallen verder gaan dan noodzakelijk en wenschelijk moet worden geacht.

Vooral de te plotselinge invoering der thans voorgestelde regeling zonder een voldoenden tijd van overgang zal een toestand van onzekerheid en vrees in het leven roepen welke gedurende de eerstvolgende jaren de toch reeds zoo groote werkeloosheid in de bouwbedrijven nog moet doen toenemen.

Daar bovendien, gelijk boven reeds werd opgemerkt, juist de bouw van goedkoope woningen zeer zal worden bemoeilijkt, is te vreezen, dat juist daardoor de onbewoonbaar-verklaring der beslist slechte woningen en kloften zal worden tegengehouden, omreden den bewoners daarvan voor gelijke huren geen ander onderkomen zal zijn aan te wijzen, tenzij de overheid daarin zelf voorziet. Door de moeilijke bepalingen met betrekking tot het verbouwen zullen o. i. ook de slechte toestanden in de oude stad niet of slechts langzaam worden verbeterd,

De ontworpen verordening zal o. i. voorts de volgende min-gewenschte uitwerking hebben. Het groote publiek zal in slaap gesust worden, zich ten onrechte bij eene dergelijke verordening veiliger dan ooit wanen, zoodat zal toenemen het bouwen door feitelijk onbevoegden, die na zich op de eene of andere wijze in het bezit van een ontwerp te hebben gesteld, het bij de uitvoering daarvan maar laten aankomen op de controle door het Bouwtoezicht. Deze toestand zal in hooge mate strekken ten nadeele van het bouwvak in het algemeen.

Het doel de «knoeierij» te onderdrukken wordt aldus voorbijgestreefd. Aan den eenen kant wordt het bouwen door ondeskundigen in de hand gewerkt, aan den anderen ook de gewone, zuinige maar allezins voldoende bouwwijze verzwaard op eene wijze, welke de omstandigheden niet gedoogen en die, op theoretische gronden berustend, niet door de noodzakelijkheid gewettigd is.

Hiertegen wenschen ondergeteekenden vooral te waarschuwen voor het geval, dat niet door de uitbreiding en vergemakkelijking van het Beroep, alsmede door de instelling en werking eener Commissie van Advies op de door hen in overweging gegeven wijze een absoluten waarborg ervoor wordt gegeven, dat de toepassing der verordening in ruimen zin geschiedt en de vraagpunten waartoe zij aanleiding geeft, in verband met de praktijk worden opgelost,

Beslists zekerheid is o. i. gewenscht, dat niet een bouwer weerloos kan zijn overgeleverd aan een letterdienend ambtenaar, te meer waar in deze verordening zoo omvangrijke bevoegdheden aan het alle macht tot zich trekkende Bouwtoezicht zijn toegekend, en waar zij op zoo gewichtige punten kan worden aangevuld, 't zij door nadere eischen, 't zij door vrijstellingen.

De in de ontworpen verordening voorgestelde wijze van samenstelling en werking der «Commissie van Advies" is naar de meening van ondergeteekenden niet een absoluten waarborg te achten, dat inderdaad de onderscheiden kringen der techniek in staat zullen worden gesteld een gepasten invloed uit te oefenen.

De zekerheid, dat dit wèl en door onafhankelijke, in deskundige kringen vertrouwen genietende personen geschiedt, zal bovendien aan het prestige der verordening zoowel als van het Bouwtoezicht, zeer ten goede komen en tevens vele lichtvaardige klachten voorkomen. Dan zoude ook eene veel minder uitgebreide en gedetailleerde verordening kunnen worden aanvaard, omdat alsdan de zekerheid bestond, dat ieder opengelaten geval voor zich werd beoordeeld door in de praktijk staande deskundigen, terwijl men nu, de willekeur vreezend van een bureaucratisch ambtenaar, eene zooveel mogelijk definitieve regeling vraagt. Eene dergelijke onvolledige verordening zou veel elastischer kunnen wezen, zich ook in onvoorziene gevallen, als steeds voorkomen, zonder hardheid en onbillijkheid aanpassen aan de werkelijkheid.

De uitbreiding van de mogelijkheid tot Beroep en de vervanging der ontworpen, zuiver facultatieve regeling nopens de Commissie van Advies worden door ondergeteekenden op grond van bovenstaande overwegingen dan ook geacht te zijn de meest commisbare wijzigingen welke in het ontwerp der Bouwverordening zouden zijn aan te brengen.

Amsterdam, 20 Mei 1905.

TENTOONSTELLING IN VERBAND MET DE OPVOEDING VAN HET KIND . . . .
15 JULI — 15 SEPTEMBER . . . . . .

Retrospectieve Afdeeling.

De Commissie van het Museum van Kunstnijverheid heeft de eer U uit te noodigen door het inzenden van eenige voorwerpen uit uwe verzameling deel te willen nemen aan de retrospectieve afdeeling van bovengenoemde tentoonstelling. Deze afdeeling toch kan door Uwe medewerking de meest aantrekkelijke der tentoonstelling worden, daar het kind in vroegere dagen vanaf zijne geboorte door dagelijke en schoone voorwerpen, die voor zijne kleeding, zijne spelen, zijn onderwijs dienden, werd omringd.

De in het Museum aanwezige vertrekken, die verschillende tijdperken van ons nationaal meubilair vertegenwoordigen, zullen als waardige achtergrond deze inzendingen tot hun volle recht doen komen.

De voorwerpen zullen met de meeste zorg worden behandeld en tegen brandschade worden verzekerd, terwijl het uit- en inpakken en het franco teruggezonden voor rekening van het Museum plaats heeft.

Indien U door Uwe medewerking tot het welslagen dezer tentoonstelling wilt bijdragen, dan verzoekt de Commissie beleefd opgave daarvan, of directe toezending der voor de tentoonstelling bestemde voorwerpen te richten aan den Directeur van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem,

Namens de Commissie voornoemd:
A. E. VON SAHER,
Directeur van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem,

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

De Maatschappij hield Dinsdag 30 Mei haar 91ste algemeene vergadering. Tot leden van het Hoofdbestuur werden gekozen de heeren G. W. van Heukelom, te Breda, W. J. de Groot, te Amsterdam en P. Weeldenburg, te Rotterdam,

De heer Posthumus Meijes spreekt woorden van waardeering tot den aftredenden Voorzitter der Maatschappij, den heer A. Salm GBzn., die in alle opzichten zooveel voor de Maatschappij gedaan heeft; met Spr. zullen zeer velen het betreuren, dat de heer Salm niet herkiesbaar is. Op voorstel van den heer Posthumus Meijes werd de heer Ed. Cuijpers bij acclamatie tot Voorzitter in de plaats van den heer Salm gekozen.

De uitslag der prijsvragen was als volgt: Geen der antwoorden voor een vaste brug werd een der prijzen waardig gekeurd; voorgesteld werd de gulden onder vier van de dertien inzenders te verdeelen.

In den fotografie-wedstrijd werden de prijzen toegekend voor de afdeeling stadsgezichten, aan de heeren: Wouter Cool, Rotterdam, 1e prijs f 40; Alex. Donker, Amsterdam, 2e prijs f 25; A. J. Rühle von Lilienstern ter Meulen, Utrecht, 3e prijs f 10, benevens eervolle vermelding.

Voorts verwierven de heeren V. G. F. Hendrikx, Rotterdam; Th. van Reijn, Prinsenhage; C. J. J. Schaepman, Zwolle; H. Wagenaar, Arnhem en A. H. Hartkamp, Amsterdam, ieder een prijs van f 10.—. De groote plaque van de Amateur-fotografen-vereeniging werd toegekend aan den heer Alex. Donker, den winner van den tweeden prijs, voor een foto van de brug over de Regulierasgracht en de Keizersgracht.

Voor de foto's van interieurs werden de prijzen toegekend aan de heeren: H. J. Wagenaar, Arnhem, 1ste prijs f 40,—; I. B. Zwanenburg, Nijmegen, 2de prijs f 25,—; J. Enserinck, Kampen, 3de prijs f 10,—. Voorts werd nog een prijs van f 10 toegekend aan den heer Th. van Reijn, Prinsenhage.

Een door de firma Ivens & Co, uitgeloofde kodak werd toegekend aan den heer H. J. Wagenaar, Arnhem.

De September-vergadering zal gehouden worden in een der Zuid-Limburgsche plaatsen vanwaar de tentoonstelling te Luik zal worden bezocht.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Boerderij-ontwerpen voor de Gron. Maatschij. van Landbouw en Nijverheid, inlevering 1 Maart 1906, Programma in no. 16 1905.

Titel-vignet voor «de Bouwmeester", uitgave J. van der Endt & Zn Inlevering 10 Juni 1905. Programma in No. 19 Technisch Gedeelte.

BERICHTEN

DE INSTORTING OP DE DA COSTA-KADE.

Naar de Tel. vernomen, zijn de stukken, die opgemaakt werden van de instructie der «instorting op de Da Costa-kade», met toestemming van den Minister van Justitie, aan het gemeentebestuur ter inzage verstrekt.

Men vermoedt, dat deze zaak bij de behandeling van het ontwerp Bouwverordening in den gemeenteraad ter sprake gebracht zal worden.

EEN BELGISCH PANTHEON.

De «Etoile Belge» beweert, dat Koning Leopold het plan heeft ter gelegenheid der onafhankelijkheidsfeesten in België den eersten steen te leggen voor een Pantheon, waarin gedenkteekenen zullen worden opgericht van België's groote mannen. De Fransche architect Bonvard heeft het plan er voor ontworpen; het zou een tempel worden in den geest van het Walhalla, dat Ludwig I van Beieren bij Regensburg stichtte. Dit Pantheon zou worden gebouwd op een plein voor de Porte de Namur te Brussel. De bouwkosten worden geschat op 40 millioen francs.

DECORATIEVE KUNST.

President Loubet heeft gistermorgen te 9 uur het nieuwe Museum voor decoratieve kunst in den Louvre geopend, dat gevestigd is in het pavillon de Marsan op drie verdiepingen.

De Fransche decoratieve kunst van de Gothiek af is daar met uitmuntende specimina vertegenwoordigd, dank zij de hulp van den Staat, o. a. van den Garde-meuble, van schenkers en exposanten, maar vooral van den Centralen bond voor decoratieve kunst. Ook buitenlandsche kunst uit oude tijden is er te zien. (Hbl.)

VACANTE BETREKKINGEN.

OPZICHTER-TEEKENAAR tegen 1 Juli a. s. voor den bouw van 2 eenvoudige woonhuizen te Amsterdam,
Br. met opg. van ref. en verlangd salaris, onder lett. F. M. 922, N. v. d. D.

MEUBELTEEKENAAR, bekend met moderne en oude stijlen, op een groote Fabriek, Br. fr. lt. P. E. 93, N. v. d. D.

GEMEENTE-ARCHITECT te Harderwijk. Stukken voor 1 Juli a. s. Zie Arch. No. 15.

LEERAAR a. d. Ambachtsschool te Rotterdam in het Lijnteekenen. Stukken voor 15 Juli a. s. Zie Arch. No. 19.

VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE BOUWKUNDIGE OPZICHTERS EN TEEKENAARS. (Goedgekeurd bij Kon. besluit van 28 Maart 1904, no. 59) . . . .

INFORMATIE-BUREAU.
Secretariaat . . . . . .
Spiegelgr. 21, boven.

Ingeschreven Sollicitanten.

1 Gemeente-Opzichter, 26 jaar, f 70 's maands,
6 Bouwk.-Opz.-Teeka, 19 tot 30 jaar, f 50 tot f 125 's maands.

Ons bureau staat open voor leden en niet-leden onzer Vereeniging.
Aanvraag formulieren (voor sollicitanten) en alle inlichtingen zijn steeds aan het secretariaat te verkrijgen. Zie overigens «Architectura» van 29 April l.j.

(Door een misverstand is de adresverandering de vorige maal verkeerd opgegeven.)

TECHNISCH GEDEELTE.

Alle stukken de redactie betreffende, dus ook vragen te adresseeren
Aan de Redactie van »ARCHITECTURA" TECHNISCH GEDEELTE,
Valeriusstraat 64,
AMSTERDAM..

DE BEZWAREN VAN COÖPERATIEF-BOUWEN, DOOR M. P. DE CLERCQ.
(Vervolg.)

Men vergete hierbij echter niet, dat dit wel een voordeel voor alle leden is, doch voor ieder lid persoonlijk ook een groot nadeel kan worden. Wil b.v. eene groote solide onderneming, in een der huizen als winkel een depôt vestigen, doch dit alleen doen, indien dat perceel tevens haar eigendom is, dan kan geen lid eener c.b.v. met gemeenschappelijk bezit van dit buitenkansje (want dan wordt doorgaans een hooge verkoopsprijs bedongen) profiteeren, doch gaat er een buurman mede strijken, die niet coöperatief woont.

Dit verband tusschen eene reeks van huizen bestaat echter ook wel degelijk bij gewone huurhuizen, want op een bouwterrein wordt meermalen een servituut gelegd, dat er alleen woonhuizen van minstens zooveel huurwaarde op gebouwd mogen worden en zulks in elke koopakte, of overdracht door verkoop, als voorwaarde gehandhaafd blijft.

Ten einde een dergelijk verband in het leven te roepen, waardoor ieder der belanghebbenden over en weêr aan woonhuizen gehouden is, behoeft men dus niet eens de coöperatie ter hand te nemen.

Nu komt aan de orde:

de persoonlijke eigendomsverkrijging.

Waar dit bij coöp. bouwen in de statuten bedongen is, wordt het lid eener dusdanige vereeniging onbezwaard eigenaar van het door hem bewoonde perceel; betaalt bij gewoon telkens het vastgestelde bedrag bij wijze van huur, dan gaat er natuurlijk heel wat tijd mede heen, doch elk lid heeft ook vrijheid zijne schuld eerder te voldoen, als wanneer dan ook zooveel vroeger, het door hem bewoonde perceel op zijnen naam wordt overgeschreven.

Hierbij is men uitgegaan van het denkbeeld, de belangen der leden zooveel mogelijk te bevorderen, want een huis is gemakkelijker te verkoopen en heeft grootere waarde, door b.v. 1/20 gedeelte in 20 huizen. Is het al een denkbeeldig voordeel voor iemand, die in zijn perceel voortdurend blijft wonen, voor zijne erfgenamen is het waarlijk niet onverschillig en vooral aan vrouw en kinderen, wil iedereen toch gaarne zooveel mogelijk nalaten.

De faculteit tot afbetaling tusschentijds, hetzij van de geheele schuld, hetzij van een gedeelte, heeft men aan ieder lid gegeven, omdat het wenschelijk is, dat zij die door erfenis of andere wijze geld in handen krijgen, dit in de eerste plaats gebruiken ter afbetaling van schuld.

Nog komt er een ander voordeel aan leden ten goede, zoo de persoonlijke- en niet de gemeenschappelijke eigendomsverkrijging in de statuten bepaald is.

Het lidmaatschap krijgt er hoogere waarde door. Dit begrijpt iedereen, want waar die waarde in de toekomst hooger zal wezen, is dit ook reeds van te voren het geval.

Er komen vaak omstandigheden voor, waardoor alle menschen, dus ook leden eener c.b.v., eensklaps dringend om geld verlegen zijn. Ziekte van huisgenooten, eene groote verbetering van financiëele positie, mits een zeker aantal constanten gestort kan worden, studie van kinderen, enz. enz., te veel gevallen om op te noemen, kunnen iedereen onverwacht en ongedacht, het beschikken over eenig gereed geld zeer gewenscht doen zijn.

Als men nu geen bronnen bezit om dat te krijgen, is het toch waarlijk van groot belang, daartoe een weg gevonden te hebben, die niets kost!

(Wordt vervolgd.)

EEN DOELMATIG EN GOEDKOOP WATERPASINSTRUMENT, DOOR L. ZWIERS.

Het heeft mij dikwijls verbaasd, dat onder bouwkundigen en architecten zoo weinig bekendheid wordt aangetroffen met het behandelen van een, zij het ook zeer eenvoudig, waterpasinstrument. Tal van op burgerlijke bouwwerken uit te voeren waterpassingen worden nog heden ten dage op vertrouwelijke wijze middels timmermans- of fleschjes-waterpas tot stand gebracht.

Vermoedelijk is een der oorzaken, die het veelvuldig of algemeen gebruik van een waterpasinstrument in den weg staan, te zoeken in den tamelijk hoogen prijs, welken men voor een waterpasinstrument moet betalen, in vergelijking met het luttele bedrag, dat den koopprijs uitmaakt van een libel en rij. Men vergeet hierbij echter, dat tal van manipulaties die men met deze arbeidsmiddelen verricht veel vlugger en accurater kunnen geschieden met een eenvoudig waterpasinstumentje.

Met genoegen maakten wij dezer dagen kennis met het instrumentje, 't welk is afgebeeld op nevenstaand plaatje en dat, naar wij vernemen, Nederlandsch fabrikaat is.

Het geheele instrument is ongeveer 20 cM. lang en wordt geborgen in een doosje 20½ × 24 × 7 cM., waaruit moge blijken, dat de afmetingen zeer handig zijn.

De kijker van het instrumentje is zeer helder en bevat een Ramsden-oculair en verstelbaar kruisdraden-diaphragma. Op den kijker is het niveau door vaste armen verbonden, doch het niveau is verstelbaar door middel van 2 ter weerszijden aangebrachte correctie-schroefjes. Het in- en uitschuiven van het oculair geschiedt door middel van een geranden kop, die in de figuur rechts boven den kijker uitsteekt, welke werkt op een heugelstangetje.

Kijker en niveau worden te zamen bewogen door den

schroef S. Het bovenstuk van het instrumentje is draaibaar in de huls, waarmede het instrument op den drievoet wordt gezet.

Alvorens met dit instrument zuiver te kunnen werken, moet het voldoen aan de aan elk waterpasinstrument te stellen voorwaarden van regeling.

Deze zijn:

1°. de richtlijn van het niveau moet loodrecht staan op de verticale as;

2°. de richtlijn moet evenwijdig loopen aan de vizierlijn (van den kijker);

3°. de horizontale kruisdraad (van het diaphragma) moet loodrecht staan op de verticale as.

Aan den eersten eisch van regeling wordt voldaan op de volgende wijze:

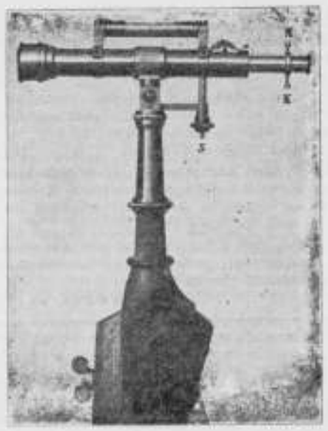

Men plaatst het instrument zoodanig, dat de verticale as op het oog zoo na mogelijk verticaal gesteld is; daarna brengt men de bel tot inspelen. Vervolgens wordt de kijker 180° omgedraaid. De bel moet nu nóg inspelen, zal aan den eisch voldaan zijn. Is dit niet het geval, dan moet het verschil worden vereffend, voor de eene helft met de schroef S, voor de andere met de correctie-schroefjes van de libel.

Om het tweede punt te onderzoeken plaatst men twee waterpasbaken op bijv. 100 M. van elkaar en stelt daartusschen, juist in het midden, het instrument op. Men leest nu bij inspelende bel op beide baken af. Het verschil in de aflezingen geeft dan het juiste hoogteverschil aan, al moge het instrument later ook blijken niet aan de voorwaarden van regeling te voldoen.

Nu plaatst men het instrument op b.v. 15 M. achter een der baken en leest bij inspelende bel, af. Is het instrument nu goed geregeld ten aanzien van de 2e voorwaarde, dan zal men het zelfde hoogteverschil krijgen. Is dit niet het geval, dan moet het verschil met de correctieschroefjes worden weggenomen.

De derde voorwaarde is minder belangrijk, doch daarom niet te verwaarloozen. Om op deze te onderzoeken richt men het instrument op een scherp begrensd punt, dat door den horizontalen draad gaat en draait den kijker zoodanig, dat het punt de geheele lengte des draads doorloopt. Heeft hierbij geen afwijking boven of onder den draad plaats, dan voldoet de draad aan den gestelden eisch. Indien wel, dan moet de correctie aangebracht worden door een geringe draaiing van het diaphragma, wat ook met twee correctie-schroefjes, als bij het onderhavige instrumentje, nog wel met eenige handigheid te doen is.

Voor het gebruik van het instrument ten behoeve van waterpassingen of hoogte-overbrengingen bij gebouwen is het van het grootste belang, dat het steeds vooraf nauwkeurig zij geregeld.

Het hier afgebeelde instrumentje kost met inbegrip van kist en statief slechts f 30 en is verkrijgbaar bij den heer G. de Koningh te Arnhem. [1])

[1]) Een dergelijk instrumentje vindt men beschreven op bladz. 44 van »Zwiers, Landmeten en Waterpassen«, Uitgave van de Wed. J. Ahrend & Zoon te Amsterdam.

OUDERDOM VAN BOUWWERKEN,

door H.

Wanneer we vergelijkingen maken tusschen de bouwwerken van onzen tijd en die van vroegere eeuwen, b.v. tusschen een werk als de Forthbrug en de oude massieve steenen bruggen der oude Indiërs en Chineezen, dan komt natuurlijk ook de vraag naar den levensduur dezer scheppingen ter tafel.

We worden er dan met recht opmerkzaam op gemaakt, dat onze moderne ijzeren bouwwerken, zonder het noodige onderhoud, het reeds na eenige menschenleeftijden moeten afleggen, terwijl de oude steenen bouwwerken zich niettegenstaande een duizendjarige verwaarloozing hebben staande gehouden.

Van tijd tot tijd, zooals b.v. bij de instorting van de duizendjarige Campanile [1]) van Venetië, blijkt echter, dat ook voor die oude bouwwerken het laatste uur slaat.

Wanneer we de oudste producten van menschelijke bouwkunst nagaan, dan denken we in de eerste plaats aan de Egyptische pyramiden, waarvan de oudste den respectabelen leeftijd van 6 tot 7 duizend jaren achter zich hebben.

Deze pyramiden stellen de eenvoudigste architectonische grondvormen voor. Het ontstaan is gemakkelijk te verklaren uit de eenvoudige steenhoopen, welke de oudste volken gewoon waren op te richten op de graven hunner afgestorvenen. De steenhoopen hadden een tweeledig doel; de grafplaats werd er blijvend door aangewezen en de lijken waren beschermd tegen schending door roofdieren.

De pyramiden werden met hetzelfde doel opgericht, alleen op grooter schaal en ze hebben volkomen aan dat doel beantwoord, wat nog heden duidelijk is waar te nemen.

De steenhoopen op graven, of op plaatsen waar een strijd werd uitgevochten, zijn wel de oudste producten van menschelijke bouwkunst. Wanneer regen en zonneschijn, vorst en hitte niet onophoudelijk aan die vernietiging van zulke steenhoopen hadden gewerkt, dan moesten er stellig gevonden worden, die misschien tienmaal ouder waren dan de oudste pyramiden.

Die is nu echter niet het geval, en, hoe tegenstrijdig het ook moge klinken, om de udste overblijfselen van bouwkunst te vinden, moeten we ons wenden tot de houtarchitectuur.

Het zijn namelijk de overblijfselen der paalwoningen, in het bijzonder in de Zwitsersche meren, welker fondamenten door den conserveerenden invloed der humuszuren tot op onzen tijd zijn bewaard gebleven. Volgens wetenschappelijke onderzoekingen moeten deze bouwwerken stammen uit een tijd, welke minstens een duizendtal eeuwen achter ons ligt. Met deze paalwoningen, tegenover welke men de pyramiden kan beschouwen als scheppingen van de moderne architectuur, heeft men dan ook de oudste overblijfsels van bouwkunst bereikt.

De oudste overblijfsels van beeldende kunst gaan echter nog verder terug. Een schilderstuk of een beeldhouwwerk schijnt ons meer vergankelijk toe, dan een bouwwerk, maar in de werkelijkheid is het tegenovergestelde het geval.

Uit den tijd, toen de mensch nog geen vaste woonplaatsen had, en dus nog geen bouwkunst bestond, zijn voorbeelden van snijwerk blijven bestaan, welke ons een verrassend getrouw beeld geven van de toenmalige dierenwereld.

Wat aanvankelijk waarschijnlijk een tijdpasseering was voor een kunstvaardig lid van den stam, werd spoedig een tak van kunst en uit de overblijfselen daarvan kunnen wij nu nog veranderingen in de dierenwereld door tal van eeuwen nagaan. Langzamerhand brak een koudere tijd aan. De onbehaarde Afrikaansche olifant der oudere tijden wijkt voor den behaarden noordschen reuzenolifant, den mammoet, en daarnaast treden in de kunst andere meer koudelievende dieren op, als de wilde paarden, e.d. Ook deze dierenwereld heeft de mensch, die toen reeds van de jacht leefde, in snijwerk en afbeeldingen vereeuwigd.

En nu breekt de ijstijd aan. Het Afrikaansche ras, dat tot dien tijd in Frankrijk leefde, werd door het gletscherijs teruggedrongen of ging te gronde. Maar nadat Europa tienduizend jaren lang onder een zware ijskorst had gelegen, begon het pantser zich op te lossen. Nieuw leven trad op en de bewoonbare plaatsen in Frankrijk, Oostenrijk en Duitschland werden ingenomen door een noordsch menschenras, dat onder mammoeten, wilde paarden en rendieren jaagde.

Wat hunne voorvaderen hadden gedaan, deden ook zij. Zij snijden en teekenen en geven ons een nauwkeurig beeld van hun omgeving. De warmte dringt nu verder door in de richting van de polen. Het rendier verdwijnt uit Frankrijk en Duitschland en evenzoo wordt de mammoet naar Siberië verdrongen. En langzamerhand wordt het klimaat van Europa zoo, als we dat in historische tijden kennen.

Het snijwerk, dat men in de holen van Frankrijk, België en Oostenrijk heeft gevonden, geeft ons over al de genoemde omstandigheden vrij nauwkeurige inlichtingen. En tegenover den ouderdom van deze vondsten schijnen ons alle overblijfsels van menschelijke bouwkunst piepjong.

Maar keeren we na deze afdwaling thans weer tot den ouderdom van bouwwerken terug. Er zijn er natuurlijk maar zeer weinig onder, welke een natuurlijken dood sterven.

In verreweg de meeste gevallen worden woonhuizen, zoodra ze verouderd zijn, afgebroken en door nieuwe vervangen, hoewel ze nog menig tiental jaren dienst hadden kunnen doen. Alleen openbare gebouwen als tempels, kerken, enz. blijven doorgaans zoolang staan als het gaat, en daarbij zijn bij goede uitvoering van het werk leeftijden van eenige duizende jaren niets buitengewoons.

De Egyptische en Indische tempels zijn zonder veel onderhoud dikwijls tot diezen ouderdom gekomen en van onze christenkerken hebben vele een leeftijd van duizend jaar bereikt, zonder sporen van ouderdomszwakte te toonen.

In ons klimaat moet natuurlijk rekening gehouden worden met een sterke verweering der steenen, zoodat de buitenkant van tijd tot tijd moet vernieuwd worden. Dit is oorzaak van het volksgeloof, dat de Keulsche Dom door de tegenwerking van den duivel nooit klaar kan komen. Men heeft dan ook sedert de dertiende eeuw bijna onafgebroken aan dit gebouw gewerkt, omdat de steenen altijd door verweeren. Liet men den Dom zonder het noodige onderhoud staan, dan zou hij binnen weinige eeuwen moeten instorten.

Wanneer we spreken over den ouderdom van gedenkstukken der menschelijke bouwkunst, dan mogen we de straten en wegen niet vergeten.

Er is moeilijk iets meer blijvends denkbaar, dan een weg. Zeer moeilijk en zelden gaat de ploeg weer over een plaats, welke eenmaal tot openbare weg gediend heeft en dikwijls zijn oude wegen de eenig overgebleven getuigen van vroegere toestanden.

De wegen der Romeinen, de Via Appia, de Via Flaminia, en andere, welke voor de Romeinsche legers werden aangelegd, leggen daarvan het beste getuigenis af.

Maar ook onder eenvoudige landwegen kan men op dat punt wonderlijke dingen beleven. Zoo loopt een landweg van Brandenburg naar het dorp Butzow, welke op een zeker punt over een lengte van eenige honderde meters het viervoudige der gewone breedte heeft, welke ongewone breedte door niets wordt gemotiveerd. Wat is nu echter het geval? Op dat breede gedeelte heeft vroeger een dorp gestaan. Het dorp is verdwenen en de vroegere dorpsstraten hebben zich nu met den landweg vereenigd. Het dorp werd echter reeds in den tijd van Waldemar door roofridders uitgemoord en afgebrand, doch de dorpsstraten zijn sedert 500 jaren blijven bestaan. Niemand schijnt er ooit aan gedacht te hebben, de vrij gekomen grond onder te ploegen en zoo is de weg blijven bestaan als eenig overgebleven getuige van den vroegeren toestand.

[1]) Campanile = een op zich zelf staande klokketoren.

STADSPLEINEN.

Tot de meest beschamende bewijzen van onze tegenwoordige onvruchtbaarheid op het gebied van kunst, behooren de nieuwe openbare pleinen onzer zoo snel aangroeiende steden. Op dit terrein trachten ook gewoonlijk eenige officiëel benoemde „kunstenaars" met beschikking over een meer of minder goed gespekte beurs, en niet geheel vrij van „snobbisme", de lakens uit te deelen. Hoe goed deze heeren het misschien ook bedoelen, hun doel bereiken schijnen ze zelden of nooit te kunnen, en hoogst zelden schijnt een waarlijk hoogere opvatting van kunst een eigenschap te zijn van hen, o pwier weg, als officiëel geroepen bevorderaars der kunst, het toch meest liggen om, niet steeds door een angstvallig toehalen der koorden van de beurs aan ieder kunstenaar te beletten de vleugels eens uit te slaan. Een kunstenaar moet ook eens in hoogere sferen zich kunnen verheffen. Zelfs vogels, die hun vleugels nooit gebruiken verleeren het vliegen. In de geschiedenis der middeleeuwen vinden wij menige bladzijde gewijd aan bouw- en beeldhouwkunst, bladzijden die even roemvol zijn voor den kunstbeschermer, 't zij vorst, 't zij de raad eener stad, als voor den kunstenaar zelf. Welk een rol spelen in den strijd om het bestaan, die de moderne kunst te voeren heeft, zij, die aan het roer staan onzer tegenwoordig zich zelven besturende gemeenten. Wat hebben zij gedaan om den strijdenden kunstenaar een hart onder den riem te steken? Hebben zij hem den rug gesteund, waar hij trachtte zijn denkbeelden een vorm van steen te geven? Men beroepe zich niet op enkele roemvolle uitzonderingen. Men leute eens op de resultaten, die in den laatsten tijd verkregen werden, als men zich een juist begrip wil vormen van den kunstzin der moderne stadsbesturen. Dan zullen, zooals wij reeds zeiden, de door de stedelijke besturen aangelegde en onderhouden pleinen, een antwoord geven waarbij verdere commentaren wel overbodig zullen zijn.

Op mooie pleinen waren reeds van oudsher de burgers eener stad trotsch. Uit ieder tijdperk der dagen van weleer, toen er nog bouwkunst en niet enkel bouwkunst in eere was, uit ieder eenvoudig overblijfsel van stedelijke architectuur, spreken zij nog tot ons de voorbeelden, die ons aangeven, hoe onze vaderen over dit onderwerp dachten. En, hoe hunne opvatting van het „schoone" ook was, het „nuttige" of practische verwaarloozen deden zij daarom toch ook niet. Want het geldt voor het openbare

plein, als voor ieder andere schepping der op het gebied van practische levensbehoeften zich bewegende kunst: het eene laat zich niet ongestraft van het andere scheiden. Wanneer iemand een practisch doel ook anders denkt te kunnen bereiken, dan langs den weg van den kunstenaar, dan is dit reeds beunhazerij. Bij een werkelijk beschaafd volk moet niet steeds het „nuttige" alleen den doorslag geven, doch worde ook vrouwe aesthetica geroepen om haar gewicht in de schaal te leggen.

Rekening houdende met hunne practische bestemming, kan men alle soorten stedelijke pleinen in twee hoofdgroepen verdeelen. Die van de eene groep zijn in meer of minder mate luxe pleinen te noemen, zij dienen niet alleen ter verfraaiing, doch ook voor gezondheid en vermaak. Het zijn openbare inrichtingen, waar naast den architect de hovenier een hoofdrol speelt. De andere hebben hun ontstaan in de eerste plaats aan de behoeften van het verkeer te danken. Dat zijn stadspleinen in eigenlijk architectonischen zin. Van deze zal hier worden gesproken. Terwijl voor de pleinen met plantsoenen een zekere rust en wat afgelegen liggen van het geraas eener groote stad een voordeel is, neemt de beteekenis der anderen juist toe door de drukte eener groote stad. Laatstbedoelde pleinen vindt men vooral als markten, als pleinen voor spoorwegstations, postkantoren, schouwburgen, raadhuizen, als kruispunten van belangrijke verkeersaderen. Schitterende voorbeelden van deze soort zijn San Marco, het hart van Venetië, waar dom, raadhuis, koophallen en landingsplaats op grootsche wijze in één punt vereenigd zijn, of de Grande-Place te Brussel, om van andere meer of minder beroemde pleinen te zwijgen. Dergelijke pleinen oefenen ook een groote aantrekking uit op reizigers of stadgenooten zonder zaken. Hier is het schouwtooneel van openbare vermakelijkheden, feestelijke betoogingen, en ook de meetkunstige plaats voor het oprichten van nationale gedenkteekenen. Want hier spreekt te midden van het woelige leven en streven de roem het best tot 't volk van de daden der groote mannen, van de werken der kunstenaars, van burgerlijke samenwerking en vorstelijke kunstliefde. In zijn practische bestemming liggen de voorwaarden voor de aesthetische werking van een openbaar plein. Eenheid van vorm en wezen is ook hier gronddoel, evenals steeds in de kunst zoowel in de hooge als in de toegepaste. Een dergelijk plein is een stuk architectuur, een verbreede straat. Daaruit reeds volgt, dat er bepaalde grenzen voor de breedte bestaan. De juiste verhouding tusschen breedte en hoogte is een belangrijke factor. Is het plein te breed, dan maakt het geen indruk van een afgesloten ruimte meer, (getuige bijv. de „Place de la Concorde te Parijs en het Koningsplein te Batavia, welk laatste plein een omtrek van ruim 50 minuten gaans heeft). De het plein begrenzende monumentale gebouwen, die er toch even goed toe behooren als de grond in het midden, verschrompelen in het niet. Opvallen doet alleen nog maar de lege vlakte. Onze voorouders schenen dat beter te gevoelen dan wij. De pleinen uit de middeleeuwen geven door de hooge gebouwen, welke ze omsloten, een indruk van kracht en energie, terwijl het tegenwoordige ploertige bluffen met vierkante meters grond menig modern plein bedorven heeft, zooals bijv. de pleinen in het Münchener „Isarathen", of het zoo vermaarde reuzenbord der Place de la Concorde. Ook komt er nog bij, dat reusachtige pleinen betrekkelijk steeds doodsch zullen zijn.

Wat voor den aanleg van het geheel geldt heeft ook betrekking op de versiering van het plein: het plein moet architectuur blijven. De meest stijlvolle bouwstof is en blijft hier de steen. Waar eventueel botanische verfraaiingen moeten komen, (wat echter voor een mooi plein geen bepaalde noodzakelijkheid is,) moet men zich bij den aanleg hiervan niet het minst wat den vorm betreft, naar het architectonische karakter van het geheel richten, niet het plein tot tuin willen maken.

Daarmede raken wij een der meest wondeplekken van het tegenwoordige systeem van versiering; de tot een ware landplaag gevonden manie om stadspleinen met allerlei grasperkjes, bloembedjes, dennenboompjes enz. op te tuigen, zoodat zij eventeer verschillen van een indrukwekkend stadsplein als een met schelpjes en horentjes versierd Scheveningsch naaikistje van een dito van fraai besneden eikenhout. Dan komt de moderne nijverheid nog met haar verfraaiingskunsten aanzetten, gietijzeren abris met renaissance-krulletjes met sodawaterkraampjes in Zwitsersche stijl en zonder stijl enz. Overal dezelfde jammer en ellende als in onze woonhuizen: Geen rust, geen eenvoud, niets echts, nooit een geheel. Een openbaar plein moet steeds een monumentaal karakter blijven bewaren, dat hier wordt voorgeschreven door de architectuur van de belendende huizen; het mag daartegen nooit vloeken. En monumentaal vereischt steeds eenvoud, iets dat zich zelve genoeg is, een gedenkteeken, of zoo mogelijk een voor algemeen gebruik bestemd monument van toegepaste kunst bijv. een monumentale fontein. Het overige moet plein blijven, een vrije, onverbrokkelde ruimte. Dan hebben wij aan het groote voorschrift der aesthetica voldaan, plein en omgeving moeten steeds een geheel vormen, architectonisch moet het plein besloten zijn. En nu onze openbare gedenkteekenen! De groote mannen te voet en te paard, de in brons vereeuwigde verveling hunner vermeende historische photografen-gelijkenis en photografen-nauwkeurigheid; de op bestelling geleverde atelierposen; de kastmakersprofielen der voetstukken, de verwisseling van monumentaal met theotraal. Een stijlvol openbaar gedenkteeken moet de hoogste opvoering van het monumentale zijner omgeving, tevens een geconcentreerd begrip van een idee, een stukje tijdgeest zijn; onze gedenkteekenen zijn nu ook werkelijk een geconcentreerd begrip van het onvermogen op het gebied van kunst van hunne scheppers en lastgevers. Langzaam heeft de moderne kunst zich weer een baan gebroken in het wezen der monumentale stijl in architectuur, schilder- en beelden van de kunst; niet in den zonneschijn van groote orders, die steeds een spoorslag zijn voor het genie om het best mogelijke te leveren, doch in de eenzame ateliers, miskend en bespot, in afmattenden strijd met hen, die hun veto over hunne kunstwerken van hun officieel voetstukje mogen uitspreken. Hoevele heerlijke ideeën zijn er in de vergaderingen van hen, die bekroningen voor een prijsvraag moesten toekennen, niet voor goed ten onder gegaan? Hoevele overwinningen over ware kunst heeft de conventieele middelmatigheid niet reeds behaald? Want nog erger werd gezondigd bij hetgeen dat gedaan, dan bij hetgeen dat nagelaten werd. Het zou heden dage reede bijna een grootere daad zijn eenige scheepsladingen voorhanden gedenkteekenen naar den bodem der oceaan te doen verhuizen, dan nieuwe op te richten. Wij hopen dat er betere tijden voor den kunstenaar zullen aanbreken; mocht men slechts inzien, dat een dergelijke opruiming wenschelijk ware; dan vindt men ook wel misschien de kracht en den moed daarvoor. Wat ten allen tijde reeds heeft plaats gehad als de politieke hartstochten opgezweept werden, of onder den drang van materieele belangen geschiedde, zou dat ook niet om asthetische redenen kunnen gebeuren? Van alles wat onze tijd het aanzijn gaf aan gedenkteekenen in erts en steen zou dan trouwens wellicht weinig verschoond kunnen blijven.

PAKOE.

DERTIENDE JAARGANG, No. 23. ZATERDAG 10 JUNI 1905

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BEKLAGE Nzn., Voorz. PAUL J. DE JONGH, Secr., Joh. B. LAMBEEK Jr., H. WALENKAMP, Jac. P. WOLMSER, Jos. Th. J. CUYPERS, A. VAN Baalen, Leden.

VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDAN en C. W. NIJHOFF

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON-MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD BETREFFEND TE ZENDEN AAN DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120 TE AMSTERDAM, IDEM VOOR HET PLAATWERK „DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Joh. B. LAMBEEK Jr., RINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e SECRETARIS VAN HET BESTUUR, OOSTERPARK 1a Th. AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen. — Vóór-historische wijsheid. — Prijsvraag voor een winkelhuis. — Open prijsvragen. — Berichten. — Vacante betrekkingen. — Informatie-bureau. — De bezwaren van coöperatief bouwen. — De Ingenieur in het bouwwezen. — De techniek van den behanger.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Van den heer W. Springer, kwam het volgende schrijven in:

Amsterdam, 24 Mei 1905.
Aan het Bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia" alhier.

Mijnheeren!

Mijn hartelijken dank voor Uwe bewijzen van belangstelling bij mijn negentigsten geboortedag ondervonden.

U hebt daardoor belangrijk bijgedragen om mij dien dag gelukkig te doen zijn, en weest overtuigd, dat mijn wensch steeds beoogt den bloei van het Genootschap „Architectura et Amicitia".

Aanvaardt tevens de verzekering van de bijzondere Hoogachting van

Uw Eerelid,
W. SPRINGER.

Op de Eereprijsvraag zijn niet 11 maar 13 antwoorden ingekomen, de beide nog niet genoemde onder de motto's: „Achtvlak" en „Bouwcoöperator".

EXCURSIE, 8 JULI 1905!

Sommigen meenden: er kwam niets van 'n excursie dit jaar. De viering van 't 10e Lustrum verderde alle beschikbare dagen en .... alle krachten. Zoo schijnt 't echter niet te zullen zijn. Er is behoefte, nu als vroeger, aan 'n dag gezamenlijk uit, een meer intiem en gezellig bijéénzijn der leden van ons Genootschap.

Nu zouden meerderen dan gewoonlijk 't geval is, aan de excursie kunnen deelnemen. Daarom zou ik een vraag willen doen, allen die vroeger van de partij waren en voldaan huiswaarts gingen, — deze namelijk: ieder van hen brenge 'n gezel of een gezellin mede. Ook zij, die vroeger na afloop betuigden spijt te hebben dat ze niet meegingen.

En van de vele anderen: — die vroeger niet kwam, hij komo nu!, informeere eens bij wie aan den tocht Rotterdam, Leiden, Haarlem deelnam!

Den Haag, met, in den namiddag Scheveningen, door 't Bestuur als doel van den tocht voorgesteld, mogen al bij velen bekend zijn, er is toch voor nog meerderen veel belangrijks te zien en, — die 't kennen, zullen zich 'n opfrissching der herinnering niet beklagen.

In Den Haag heeft „A. et A." leden, en deze, we zijn er van overtuigd, zijn volgaarne bereid ons tot gids te zijn. Leden uit Haarlem, Leiden, Rotterdam enz. mogen zich aansluiten!

Om nu spoedig 't program te kunnen vaststellen en 't bedrag, door elk voor 't uitstapje benoodigd, is het gewenscht, dat elk deelnemer zich vóór Donderdag 15 Juni aan 't Secretariaat opgeve. Hoe meer deelnemers hoe aangenamer gewoonlijk de tocht en .... hoe geringer de onkosten.

Laat Zaterdag 8 Juli 't getuigen, dat onze leden die de „Architectura" beoefenen ook voor de „Amicitia" onder collega's ruim baan wenschen. En indien één dan is zulk een dag geschikt den band die nu reeds velen bindt, nauwer aan te halen en verspreide krachten — verwante geesten, bijeen te brengen.

De 1e Secretaris, VAN HYLCKAMA

VÓÓR-HISTORISCHE WIJSHEID.
II.
Over de eindelooze wisseling in de verhoudingen der levende dingen.

Mij rest nog steeds het voornaamste, namelijk: aantoonen de betrekking van het 12-tallig stelsel tot de natuur — de schepping.

Zeker zoekend, in het vuur zijner rede voor 'n oogenblik zijn schoolbanken vergetend auteur noemde eens de twaalf maankringen van het jaar als een voorbeeld voor de werking van dit talstelsel in de natuur.

Helaas! hij sneed zich in den neus; want hij vergat: dat van deze er geen twaalf zijn, maar twaalf, plus „item soovee!". De rekening komt dus met een pannestuk uit, en het geheele voorbeeld daarmede te vervallen.

Gelijk toen terecht werd opgemerkt, is het vraagstuk niet zoo eenvoudig. Wijsgeeren aller tijden zochten tevergeefs de natuurlijke verhoudingen van de onderlinge betrekking der hemellichamen in eenvoudige getallenreeksen uit te drukken.

Bij dit zoeken kwam maar al te zeer aan 't licht, hoe

deze betrekkingen tot elkaar in niet eenvoudige of rationeele verhoudingen staan, tenminste niet in de beteekenis die wij aan deze woorden hechten.

Toch vraagt men zich af: of daaruit afgeleid zou mogen worden, dat geene harmonie tusschen de werelden bestaat. Men noemt dit niet aan, men wil dit niet aannemen, ondanks alle redeneering en beredering.

Dat in het heelal harmonie alom-tegenwoordig moet zijn, dat dit een karakter-eigenschap moet vormen van de betrekking tusschen werelden en ruimten, schijnt aan geen twijfel onderhevig. Zonder dit schijnt het onbestaanbaar; daar is geen plaats voor eenige onredelijkheid.

Doch, moge dit voor ons gevoel al vaststaan — het menschelijke verstand vraagt naar bewijzen, welke de juistheid van dit gevoelen bevestigen komen. Want (aldus is men genegd zich af te vragen) als dit werkelijk zoo is, wanneer waarlijk harmonie alom-tegenwoordig, of liever, in alles éénwezig met de schepping is, wat moet dan verstaan worden onder dis-harmonie of wan-verhouding? bestaat deze niet? Is dit slechts een denkbeeld naar menschelijke kortzichtige bevatting?

Ziehier hoe dit begrip schijnt te moeten worden opgevat:

Zoolang ieder wezen, elk ding, zich naar zijn ingeboren aard of karakter kan ontwikkelen, wordt het harmonisch of volkomen. Het ontvouwt zich, ontwikkelt zich en sterft af, naar zijn ingeschapen natuur; en in zijn bepaald karakter geschiedt dat volmaakt.

Doch de verscheidene dingen en wezens in de natuur bestrijden elkaar de ruimte, welke door hen wordt ingenomen; zij bestaan door en ten koste van elkaar; dit is, wat de strijd om het bestaan genoemd wordt. Deze, in vereeniging met den kamp tegen hunne natuur vijandige elementen, zijn oorzaak der wan-verhouding of dis-harmonie in de natuur. Wanverhouding, dis-harmonie, schijnt niets dan, in haar volmaakte ontplooiing gestoorde ontwikkeling. Het is: verstoorde of verbroken, in haar uiting, verhinderde harmonie; ongestoorde ontwikkeling daarentegen is steeds harmonisch.

Neem zout; vermorzel het tot de uiterste verbrokkeling; los dit in water op; laat het verdampen en — volmaakte kristallen zullen ontstaan. Herhaal de proef zoo dikwijls ge wilt; verbrijzel de kristallen, zoo vaak ge wilt — steeds wordt hetzelfde resultaat verkregen — gij zult niet instaat zijn, de macht tot kristalvorming het zout te ontnemen. Zoo in alles. — Delfstoffen, planten, dieren; al wat zich, ongestoord, naar zijn aard, ontwikkelen kan, wordt volkomen.

Disharmonie, dus ontstaat door den onderlingen strijd der zich ontwikkelende entiteiten, die elkaars ontplooiing belemmeren.

Maar juist deze disharmonie evenwel is weer bewerkster van hoogere ontwikkeling; daar strijd de kracht en de alzijdigheid van het type bevordert.)

Deze grondgedachten, welke hier slechts op uiterst beknopte wijze aangeroerd worden, leenen zich tot een betere en ingrijpender beschouwing; voor het doel dat met deze studie beoogd wordt, schijnt het echter voldoende, wanneer er de slotsom uit mocht getrokken worden: dat harmonie in het heelal alomtegenwoordig is. Want wel verre, dat door bovenstaande beschouwing aan dit denkbeeld afbreuk zou worden gedaan, kan eruit blijken, dat harmonie zich in het heelal der werelden in haar volheid openbaart.

Want het is de geest, de inhoud aller dingen, welke volmaakt harmonisch is; en in de mate deze inhoud zich onbelemmerd uiten kan, naar die mate is ook de uiterlijke verschijning ervan harmonisch. In den geest der dingen dus geen wan-verhouding, geen disharmonie, geen strijd in den zin waarin de schepselen die kennen. Ook in het heelal der werelden openbaart zich de strijd om het bestaan niet in die mate als bij de bevolkers hunner oppervlakten; de werelden — hoe onschatbaar ook in aantal en uitgestrektheid — vervullen nog niet dermate de Ruimte, dat zij reeds genoodzaakt zouden zijn, elkaar in hun ontwikkeling te hinderen.

De visschen der ruimtezee zwemmen nog zonder genoodzaakt te zijn, elkaar in hunne tochten te belemmeren ... wel botwisten de wieren en (zee)-vlooien elkaar de ruimte op hun bast, wel zijn sommige dezer visschen ziek en oud en sterven zij ... maar zou dit de vastheid van 't al verstoren kunnen?

„Hoe ook de werelden zijn bewogen door lijden, de som van hun kreten verdiept slechts de stilte van den nacht; en hoe schitterend ook de zonnen zijn, de nacht is gemaakt van al hun luister."

Ja! ook in het heelal zullen werelden elkaars banen misschien kruisen, zullen werelden kunnen uiteenspatten, zwermen verloren en verstrooide deelen strooiend rondom; — maar als haren, gevallen uit den baard van .... zijn deze, — wat betreft dit ten opzichte der Onverstoorbaarheid.

Maar hoe grootsch dit zij — ook hier dus geen harmonie in absoluten zin. Elke onvolkomenheid, hoe gering ook in verhouding tot het geheel, blijft onvolmaaktheid. Volmaakte harmonie, absolute harmonie bestaat in den geest alleen, in het onveranderlijke van het veranderlijke en tijdelijke.

Wat nu de kennis der harmonieën in de schepping betreft, zullen de begripsverwarringen, welke op dit punt veelal heerschen, misschien aan het beperkt menschelijk bevattings-vermogen moeten toegeschreven worden, en, met betrekking tot „verhoudingen", aan de verkeerde voorstelling die het zich soms van wat daaronder moet verstaan worden, maakt. Bij kunstenaars vooral heerschen hieromtrent vaak zonderlinge meeningen.

Het zij mij geoorloofd, in het tweede deel dezer studie eenige — zijn het ook slechts oppervlakkige beschouwingen — aan het bijzonder karakter der levende harmonieën te wijden. Het derde deel der studie ten slotte zal eene beschouwing bevatten over de betrekking van het 12-tallige stelsel tot de natuur.

* * *

Laat mij mogen beginnen met aan een algemeen erkende, eenvoudige waarheid te herinneren:

Al het waarneembare is in durende ontwikkeling of vervorming. Het is een onophoudelijk ontluiken, groeien, bloeien, vrucht dragen en vervallen; alle leven onderstaat een nooit onderbroken wisseling. Het is eene steeds-voortgaande vervorming. — Dit is een karakter-eigenschap van alle leven.

Ging nu deze vervorming in alles gelijkmatig en gelijktijdig; dan zou dit op een bepaalde en constante verhouding in deze wisselingen wijzen. Doch niet aldus geschiedt. — Integendeel! Daar is de grootste verscheidenheid, zoowel in den duur als in den gang der verschillende zich vormende wezenheden waarneembaar. Van overbekendheid is het, dat het eene zich veel sneller en langs geheel andere lijnen ontwikkelt dan het andere.

Maar niet slechts de verschillende wezenheden-onderling vervormen zich volgens geheel verschillende wegen — ook de onderscheiden deelen waaruit elk dezer wezenheden afzonderlijk zijn gebouwd, ontwikkelen zich niet gelijkmatig en gelijktijdig.

Bijvoorbeeld: Zijn planten tot op zekere hoogte gewassen, dan verschijnen de bloemknoppen. Deze bloemen nu groeien bij de meeste planten veel sneller dan hare overige deelen; bij sommige is de duur tusschen ontluiken, volgroeid zijn en verwelken enkele dagen, ja, bij eenige slechts enkele oogenblikken.

Hier dus is een groot verschil in de ontwikkeling van de bloem en de plant waarvan zij deel uitmaakt, waarneembaar

Een tweede voorbeeld:

Bij den mensch groeit het lichaam veel sterker dan het hoofd.

Zoo zou men talloze verwante voorbeelden kunnen opsommen.

Wat nu leert dit verschijnsel ten opzichte van verhouding?

Dit:

Dat er in de zich ontwikkelende wezenheden — naast het verschil in hunne verhoudingen onderling — eveneens tusschen de deelen, waaruit elke wezenheid afzonderlijk is opgebouwd, een steeds wisselende verhouding plaats vindt.

Bijvoorbeeld: Is bij het pasgeboren kind de verhouding van hoofd tot lichaam ongeveer als 1 tot 5 — bij den volwassene is deze ongev. van 1 tot 7. Van het eerste tot het 23ste jaar alzoo is er ieder moment, elk ondenkbaar gering oogenblik, een andere verhouding tusschen hoofd en lichaam.

Wat dit eenvoudig voorbeeld leert met betrekking tot de kennis van verhoudingen is van beteekenis. Het nadenken over wat we: den groei der verhoudingen in de levende dingen zouden kunnen noemen, opent een wijdsch veld van beschouwing. Het doet zien: dat deze verhoudingen steeds groeiend zijn dat zij als 't ware, gelijk deze zelve, leven.

En niet heeft dit uitsluitend betrekking op wat meestal louter als „levend" wordt beschouwd, namelijk, het zoogenaamd „organisch" leven; doch ook voor de z.g. „anorganische" natuur geldt dit.

Immers, we weten: er is geen stilstand in de natuur. In al het zijnde is er een voortdurende wisseling. Ook werelden en heelallen vervormen zich, groeien, bloeien en vervallen onophoudelijk, moge dit gebeuren over tijdperken van millioenen eeuwen. Terwijl enkele hunner vervallen en verdwijnen, richten andere zich op. Ondenkbaar kleine middelpunten, kernen, brandpunten, werken zich tot werelden op; eerst gas-vormig, verdichten zij zich in den duur der eeuwen, ja, ook in hen, gelijk in alles, is vervorming.

En gelijk het kinderhoofd wast ongelijk in verhouding tot het lichaam, wassen wellicht planeten, ongelijk in verhouding tot hun zonnen; wassen zonnen, verschillend om hunne kernen. — Zwermen van werelden, zwermen van steeds zich vervormende zonnen in steeds verscheiden banen, in steeds verscheiden duur? ...

Mocht dit zoo zijn, dan kan het geen verwondering wekken, dat enkelen — den stand der hemellichamen beschouwend uitsluitend van een tijdelijk standpunt — de levende harmonie hunner onderlinge betrekking niet vermochten te ontdekken.

* * *

Want tot nog een andere conclusie, en wel, met betrekking tot de kennis van verhoudingen, een zeer voorname, voert deze beschouwing. Keeren we daartoe nogmaals tot het voorbeeld van den groei van 't menschelijk lichaam terug.

De verhouding van hoofd tot lichaam bij den pasgeborene zijnde ongev. van 1 tot 5, bij den volwassene van 1 tot 7 — dan kan deze overgang — hoe onnoemelijk groot het aantal verhoudingen ook zij, dat zich tusschen deze benaderingen 1 : 5 en 1 : 7 ontwikkelt — zich niet voltrekken, zonder dat de enkelvoudige verhouding van 1 : 6 wordt gepasseerd. Eén moment, één oogenblik, is er hier dus sprake van eene eenvoudige verhouding.

En, niet uitsluitend deze ééne eenvoudige verhouding openbaart zich gedurende dien overgang; ook de verhoudingen 1 : 5½ en 1 : 6½ (= 2 : 11; 2 : 13) moeten gepasseerd; ook die van 1 : 5¹/₃ (= 3 : 16), 1 : 5¹/₄ (= 4 : 21), 1 : 5¹/₅ (= 5 : 26). — Enz.

Zichter wat er zich beweegt in „groeiende" verhoudingen. Een eindelooze wisseling is het; maar bakens, als 't ware, staan er op dien weg; wijzers, groote en kleine, duidelijke en minder duidelijke: mijlpalen, leiders zijn het naar menschelijk begrip of bevattingsvermogen. In wezen is het een eindelooze reeks van in elkaar versmeltende of overgaande harmonieën.

(Dit doet de gedachte voor een oogenblik ook bij de beteekenis van enkelvoudige verhoudingen in kunst verpoozen. —)

Want hoeveel méér zit hier niet aan vast, dan in deze enkele woorden wordt aangeroerd. Het gegeven opent een schitterende reeks gedachten. En den Bouwkunstenaar, die weet, hoe de waarde van zijn kunst op de eerste plaats bestaat in de juistheid der verhoudingen, in den „bouw" zijner scheppingen, hem moge de werking van de verhoudingen in de natuur ten voorbeeld strekken. Er blijkt uit: dat schoonheid van verhouding niet gelegen is uitsluitend in enkele apodictische gegevens. Wel ver, dat — gelijk sommigs beweerd werd — het werken naar wiskundige beginselen of „systemen" (het systematisch werken) den geest aan banden legt, en geen verscheidenheid zou toelaten! Er blijkt uit deze voorbeelden in de natuur, welke wegen zich voor den zoeker openen; dat álle verhouding mogelijk is, zoolang de onderlinge betrekking der verschillende deelen tot het geheel niet wordt uit 't oog verloren.

Wèl zullen natuurlijk de eenvoudige verhoudingen in de kunst steeds een groote rol spelen, daar zij de meest bevattelijke zijn, het zijn de mijlpalen, waarvan hierboven werd gesproken; toch schijnt te blijken, dat niet zij het uitsluitend zijn, welke schoonheid mogelijk maken.

Eerstens, de juiste betrekking der verschillende voorwerpen of wezens ten opzichte van elkander; ten tweede, die der verschillende deelen, waaruit elk dier voorwerpen of wezens afzonderlijk bestaan; ziehier waardoor schoonheid wordt te voorschijn geroepen. Harmonie is als: tevredenheid, bevrediging, volmaaktheid in de mogelijkheden van het soort, respect, eerbiediging, gehoorzaamheid, ondergeschiktheid aan het geheel en van de deelen tot elkander.

Het scheppen van harmonie in één woord is: het verwijderen of uit den weg ruimen van alle belemmeringen, welke volmaakte ontplooiing onmogelijk maken.

Aldus de natuur. Daarom is alles harmonisch wat in de natuur ontluikt. Zie het landschap: eindelooze wisseling; steeds is het schoon waar het ongeschonden is. De deelen waaruit het is opgebouwd zijn goed naar hun ingeboren aard, en het ligt in het karakter dezer deelen, waar mogelijk, de onderlinge betrekkingen te eerbiedigen. De onvolmaaktheden van den strijd lossen zich ten slotte in de harmonie der overwinning op.

Eindelooze wisseling! Margerieten als sterren over de dag-weiden gezaaid; sterren gezaaid als margerieten in de nacht-weide.

* * *

De eindelooze reeksen van, in getallen uitdrukbare, verhoudingen en harmonieën zijn als de aangeslagen tonen op 't instrument. De, in getallen niet uitdrukbare reeksen daarentegen zijn als de geluiden welke deze in opeenvolging aangeslagen tonen binden. Beide zijn verschillend, en toch ook weer gelijk:

want zou het verschil hier niet bestaan alleen naar menschelijk begrip?

En ook in zonnestelsels zullen er oogenblikken zijn, waarop in de onderlinge betrekking hunner verschillende deelen, zich enkelvoudige verhoudingen openbaren; doch — wij weten het — ook deze verhoudingen zijn niet blijvend.

En wat betreft de betrekking tusschen zon, aardbol en maan, zal misschien in hunnen omloopstijd nog éénmaal de enkelvoudige verhouding van 1 : 12 voorbij getrokken worden, en zou aldus de, zich in den neus gesneden hebbende auteur, wiens uitlating in den aanvang dezer studie werd gememoreerd, toch in zijn domheid voor één oogenblik nog gelijk hebben! — ten minste wanneer, wat sommige geleerden veronderstellen, de ontwikkeling dezer bollen niet een zelfde is. Vermoeden sommigen niet, dat de maan bijvoorbeeld een uitstervend lichaam is; en zou — dit zoo zijnde — deze langzame uitblussching zich niet eveneens in de snelheid van haar gang doen gelden? — Hoe dit zij; „en attendant" doen we goed, ons in de wandeling met de benaderende verhouding van 1 : 12, al is deze niet juist, te behelpen, en wel zoolang — totdat ev. een andere verhouding (die van 1 tot 11?) meer zal benaderd zijn. — Gemakshalve meet men de afstanden der wegen af naar de mijlpalen, die men tegenkomt. — Maar juist is dit niet; dat is zeker!

(Wordt vervolgd.) H. WALENKAMP C.Z.

PRIJSVRAAG VOOR EEN WINKELHUIS.

Door de firma Zijlstra & Rupp, Roggestraat, Arnhem, is een prijsvraag uitgeschreven voor het ontwerpen van een Winkelhuis en Magazijn aldaar, waarvan het programma met situatieteekening ons werd toegezonden. Het geheele werk mag, met inbegrip der étalage-kasten hoogstens f 16000 kosten. De ontwerpen worden ingewacht op 1 October 1905. Als 1e prijs wordt gesteld de uitvoering van het werk of indien deze niet wordt opgedragen, een bedrag van f 400,—, als 2e prijs een bedrag van f 200,—.

De jury bestaat uit de heeren A. le Comte, hoofdleeraar aan de Academie te Rotterdam, V. G. Adriaga Bosch, Bouwk. Ing., G. Versteeg, W. F. C. Schaap, Directeur der Gemeentewerken en N. J. Rupp, lid der firma voornoemd, allen te Arnhem.

Programma met situatie-teekening van het terrein zijn te verkrijgen bij de prijsvraag-uitschrijvende firma.

Genoemde situatie-teekening geeft alleen den hoofdvorm van het bouwterrein te zien; het kwam ons niet overbodig voor, dat daarop ook waren aangegeven de onmiddellijk aansluitende panden, terwijl tevens vermeld mocht zijn of de plaatselijke verordening algeheele volbouwing van het terrein toelaat.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Boerderij-ontwerpen voor de Geen. Maatschij. van Landbouw en Nijverheid, Inlevering 1 Maart 1906, Programma in no. 16 1905.

Titel-vignet voor »de Bouwmeester", uitgave J. van der Endt & Zn. Inlevering 10 Juni 1905. Programma in No. 19 Technisch Gedeelte.

Winkelhuis te Arnhem. Inlevering 1 October 1905; mededeelingen in dit nummer.

BERICHTEN.

Zonder hoofdelijke stemming werd den 3en dezer door de Eerste Kamer aangenomen het wetsontwerp tot verleenen van een bijdrage van f 700.000 voor aankoop van terrein ten behoeve van het Vredespaleis, zoodat nu het uitschrijven der prijsvraag binnenkort zal kunnen worden tegemoet gezien.

— Het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem, dat wegens herstellingen van het gebouw vanaf 1 April gesloten was, is thans weder opengesteld.

— De Vereeniging van Ned. bouwkundige opzichters en teekenaars hield op Hemelvaartsdag, te Utrecht hare 2e algemeene vergadering. Vertegenwoordigd waren 6 afdeelingen.

Na eene inleiding van den voorzitter, den heer J. B. L. Keurschot, van Utrecht, werd met algemeene stemmen besloten de Vereeniging met den »Bond van Technici« te doen samensmelten, onder voorwaarde, dat de »Bond van Technici« werd gereorganiseerd.

De concept-statuten werden na eenige besprekingen met algemeene stemmen goedgekeurd.

Naar aanleiding van besprekingen over mogelijke afwijzing der samensmelting door den »Bond van Technici« werd ten slotte de volgende motie aangenomen:

»De 2e algemeene vergadering enz., spreekt de wenschelijkheid uit om wanneer de »Bond van Technici« het voorstel tot herziening zijner Statuten en samensmelting met de »Vereeniging van Ned. Bouwkundige opzichters en teekenaars« verwerpt of verdaagt, in dit vereenigingsjaar geen verdere stappen in die richting meer te doen.«

KERK TE SPIJKENISSE.

De Herv. Kerk met toren te Spijkenisse — een baksteenbouw uit de 14e en 15e eeuw — zal gerestaureerd worden.

De kerk heeft den vorm van een kruis. Zij is door den heer Scheepens, werkzaam aan het ministerie van binnenlandsche zaken, opgemeten en in teekening gebracht. Van verschillende zijden is voor deze restauratie reeds financieele steun toegezegd en men hoopt op eene subsidie van het Rijk. (N. R. Ct.)

— Te Jena wordt een tentoonstelling »für kunstlerische Kultur« gehouden in Schiller's geest. Ze bevat voorwerpen op 't gebied van kunstindustrie, sierkunst, verder kinderspeelgoed, reformcostuums, woonkamers enz. Ook worden voordrachten gehouden, o.a. door Alexander Freiherr von Gleichen-Russwurm over »Schiller als aesthetische opvoeder.« (Tel.)

VACANTE BETREKKINGEN.

BOUWKUNDIGE, grondig bekend met de techniek voor grondboring, waterleiding en electriciteit, de voorbereidende werkzaamheden voor een terrein, ongev. 800 H.A. in exploitatie te brengen.

Salaris f 1500 per jaar. Overleggingen en andere stukken tot aanbeveling &, te zenden onder lett. A. Z. Boekh. Komijn te Oosterbeek.

LEERAAR in het Hand- en Rechtlijnig Teekenen aan de Hoogere Burgerschool te Dordrecht. Jaarwedde ongeveer als Rijksregeling, terwijl vroegere diensttijd als Leeraar aan een Gymnasium of inrichting voor Middelbaar Onderwijs — met uitzondering van de Burgeravondscholen — voor de berekening der jaarwedde in aanmerking komt.

Sollicitatie-stukken in te zenden aan B. en W. vóór of uiterlijk op 15 Juni a. s. Inlichtingen te bekomen bij het Hoofd der inrichting.

BEKWAAM MACHINE-TEEKENAAR voor tijdelijk. Schriftelijke aanmelding Ingenieurs-Bureau J. L. Ter Hall, Singel 322, Amsterdam.

DIRECTEUR aan de Gem. Gasfabriek te Leeuwarden, op een jaarwedde van f 2500—f 3000, vrije woning, vuur en licht. Verplichte pensioenstorting 2½ %. Gezegeld request met mededeeling wanneer de betrekking aanvaard zou kunnen worden aan den Burgemeester vóór 20 Juni e. k.

GEMEENTE-ARCHITECT te Harderwijk. Stukken vóór 1 Juli a.s. Zie Arch. no. 15.

VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE BOUWKUNDIGE OPZICHTERS EN TEEKENAARS. (Goedgekeurd bij Kon. besluit van 28 Maart 1904, no. 39)

INFORMATIE-BUREAU. Secretariaat: Spiegelgr. 21, boven.

Ingeschreven Sollicitanten.

1	Gemeente-Opzichter,	26 jaar,	f 70 's maands.
1	Bouwk. "	25 "	- 80 "
1	Bouwk.-Opzichter-Teekenaar	22 "	- 80 "
1	" " "	30 "	- 125 "
1	" " "	19 "	- 60 "
1	" " "	27 "	- 90 "
1	" " "	21 "	- 50 "
1	" " "	22 "	- 90 "
1	" Teekenaar	23 "	- 70 "
1	" Opzichter-Teekenaar	23 "	- 75 "

Ons bureau staat open voor leden en niet-leden onzer Vereeniging.

Aanvraag formulieren (voor sollicitanten) en alle inlichtingen zijn steeds aan het secretariaat te verkrijgen. Zie overigens »Architectura« van 29 April l.l.

TECHNISCH GEDEELTE.

DE BEZWAREN VAN COÖPERATIEF-BOUWEN, DOOR M. P. DE CLERCQ.

(Vervolg)

Daarom is het alsdan vooral in trouwe niet onverschillig, een lidmaatschap het zijne te moge noemen, dat gemakkelijk tot goeden prijs over te doen is, hoezeer men van zelf slechts noode daartoe overgaat, omdat daardoor het lievelingsbeeld voor eigene toekomst in duigen valt. Maar wat **het zwaarste is, moet ook het zwaarste wegen en machteloos te staan, als de beschikking over wat geld zoozeer noodig is voor het geluk van ons zelf of van de onzen** is toch waarlijk droevig en hard.

Het bezwaar, dat door persoonlijke eigendomsverkrijging **meer misbruik kan ontstaan, dan door blijvend gemeenschappelijk bezit, is onloochenbaar.** Degene die **coöperatief wil gaan wonen, weet nu echter precies hoe de vork in den** steel zit en moet nu zelf maar beslissen, in hoever hij met dit bezwaar rekening wil houden.

Ten overvloede herhaal ik hierbij, het reeds vroeger menigmaal door mij gemelde, dat perceelen die in gedeelten bewoond worden, steeds in gemeenschappelijk bezit moeten blijven, want men kan geen eigenaar worden van eene verdieping of onderhuis.

Alsnu overgaande tot een volgend bezwaar van coöperatiefbouwen, moet daaronder vooral het veraf wonen genoemd worden, meestal zelfs in die stads- of gemeente-gedeelten, die nog maar erg weinig in trek zijn en daardoor er alles behalve gezellig uitzien.

Iedereen begrijpt best, hoe dit onvermijdelijk is, doch denkt over dit punt van te voren niet voldoende na, daarom is het zoo erg nuttig, het eens goed onder de oogen te hebben.

Men weet hoezeer de bedoeling van coöperatief-wonen **is, niet duurder gehuisvest te wezen, dan in gelijksoortige** huurwoningen, terwijl de winst, anders huiseigenaren in alle billijkheid toekomende, door de goed geordende samenwerking, tot wel langzame maar toch zekere eigendomsverkrijging leiden kan. Evenwel, meer verwonen dan vroeger mag beslist niet voorkomen, wel minder en in elk geval beter.

Op den bouw mag niets uitgespaard worden, waardoor zijne soliditeit en degelijkheid in gevaar gebracht wordt, want iedereen kan wel nagaan, hoe alles wat onder revolutiewerk verstaan wordt, later veel meer extrakosten veroorzaakt, dan wanneer het werk van het begin af, geheel naar behooren in orde gemaakt is.

Het eenige waarop dus gelet kan worden, om het kapitaal niet te groot te maken, wat als grondslag dienen moet, ter berekening der tal van jaren te betalen contributie in plaats van huur, is het bouwterrein. Stel nu maar eens eene kleine of zoogenaamde arbeiderswoning, waarvoor 5 bij 20 meter zulk eene gewenschte afmeting voor het terrein is, want dan blijft er een aardig lapje over, voor bloemen en groenten. Dat maakt derhalve 100 vierk. meter en elke gulden hierop uitgespaard in aankoopsprijs, maakt al een voordeelig verschil van ruim honderd gulden (met inbegrip der overdrachtskosten) in het bedrag der kosten van huis en grond.

Daarbij moet men dus te doen hebben met de eigenaren van bouwterrein, dat nog niet erg wil. Komt men bij anderen, dan valt er niets af te dingen en zijn die eigenaren zelfs geenszins geneigd, hunne terreinen eenigen tijd in handen te geven, iets wat bij coöp.-bouwen bepaald bedongen moet kunnen worden.

De goedkoope prijs moet derhalve in het afgelegene gezocht worden, want beter, doch ongezond gelegen bouwterrein, komt volstrekt niet in aanmerking.

Het spreekt van zelf, dat daarbij toch altijd nog oordeelkundig te werk gegaan moet worden, omdat achterafliggende dwarsstraten, welke nooit veel verkeer kunnen krijgen, achterstaan bij zoogenaamde toekomstige loopstraten en eene kleinigheid verschil in vraagprijs, nu ook weder niet tot uiterste van goedkoopte moet doen overslaan, als dat onevenredig verschil maakt in het verschiet, tusschen te verwachten vooruitgang of kwijnen van stand.

Alvorens eenige plannen gemaakt worden tot coöp.-bouwen, moet dit bezwaar van onvermijdelijk veraf gaan wonen, breedvoerig tusschen de zulks voornemens zijnden besproken worden, te meer omdat daarbij later geen kwestie mag zijn van eigene persoonlijke belangen, doch het algemeene belang op den voorgrond moet blijven.

Niet alleen de aanstaande leden dienen in dit opzicht later niet terug te krabbelen, wanneer de keus op een bouwterrein mocht vallen, dat ver van hun dagelijksch werk verwijderd is, neen dat is nog volstrekt niet voldoende. Hunne huisgenooten zijn er vooral ook in te kennen, want willen de vrouw of de volwassen kinderen volstrekt niet van mogelijk verhuizen weten, naar een geheel ander en ver weg gelegen stads- of gemeente-gedeelte, dan doet de man of vader inderdaad verstandig, met alle mogelijke plannen van coöperatief-wonen, hoe eer hoe liever te laten varen, anders heeft hij later slechts gemopper, gezeur en gejammer te wachten, wat op den duur nog onaangenamer is, dan de ellendigste kiespijn.

Van familie heeft men meestal, in dergelijke gevallen, afkeuring te verwachten, even als van vrienden en bekenden, omdat het voor die luidjes bepaald lastig is, de bezoeken af te leggen naar eene erge nieuwe buurt, terwijl mogelijk bestaande tramverbindingen op de beurs aankomen. Daar kan men dus vast op rekenen, zoodra een dusdanig plan aan familie, vrienden en bekenden ter oore komt, zijn die er niet mede ingenomen en doen alle moeite het in duigen te gooien.

Is een aanstaand lid eener coöp.-bouwvereeniging echter, in eigen huiselijken kring, slechts zeker van degelijke opvatting, tot bevordering van juist de belangen der zijnen zoowel als zijne eigenen, door deze goed geordende samenwerking, waarvoor geen extra uitgaven noodig zijn, laat dan die anderen hier bedoeld maar gerust zeggen „maar dan zie je me daar niet komen, dat is me veels te ver" ..... want later komen ze toch. Ja, ik kan tal van voorbeelden noemen, hoe dit vrij boos gezegd werd en degenen, die toen zulk een drukte over dat veraf wonen hadden, nu nog veel verder weg zijn verhuisd en daar zich vrij wat prettiger en gezonder voelen, dan in het vroeger, zoozeer door hen geroemde, dichtbevolkte, stadsgedeelte.

(Wordt vervolgd.)

DE INGENIEUR IN HET BOUWWEZEN.

Evenals op elk gebied van ons menschelijk voortbrengen de geest van den nieuwen tijd zich scherp onderscheidt van den „goeden ouden tijd", zoo is dit ook boven alles in het bouwwezen het geval, dat vroeger uitsluitend in handen van den architect lag. De geweldige, zelfs phänomenale bouwgewrochten der Egyptenaren, Indiërs, Grieken en Romeinen, dragen als karakteristiek merkteeken hunne architectonische samenstelling, de aesthetische structuur. De bouwlieden waren kunstenaars, wier streven naar vormschoonheid de constructieve grondbeginselen volkomen overvleugelde. De bouwstoffen waren toen ook andere, en daaruit zijn tevens de zuiver architectonische vormen te verklaren, die wij nog heden aan de scheppingen van de oudheid en van de middeleeuwen, zelfs tot in de 19de eeuw bewonderen. De bouwwerken na dien tijd zijn niet meer overwegend kunstvoortbrengselen, zelfs die niet, welke als b.v. de kathedralen op het gevoel moeten werken, maar zij doen zich aan onzen geest voor als voortbrengselen der toegepaste wetenschap en wel van de mathematiek, van de physika en de chemie. Men kan beweren, dat in het bouwwezen inwendige wijzigingen zijn opgetreden en zich steeds verder ontwikkelen. Ongetwijfeld heeft de bouwtechniek daardoor gewonnen, maar het blijft te beantwoorden, of wellicht de architectuur er onder te lijden had. Als men de pittoreske huizen van zeer oude steden beschouwt, schijnt

het wel alsof de oude bouwkunstenaars meer individualiteit bezaten, en deze gedachte neemt vorm aan door de neiging van den huidigen tijd, de kunst van de ouden bij nieuwe bouwwerken na te boetseren en in eere te houden. In Goecke en Sittes Städtebau heeft Hermann Pfeifer Brunswijk (in 7. Heft 1904) zich breedvoeriger met de vraag bezig gehouden. Hij ziet de bouwkunst in den modernen stedebouw tot een „feilen Dirne" vernederd en daagt de tegenwoordige bouw-techniek ernstig tot wederlegging uit. Ook de uitgever van genoemd tijdschrift sluit zich in een artikel „Alte Städtebilder aus Westfalen u.d. bergischen Lande" bij de uitspraak van zijn medewerker aan.

Toegegeven dat voor den onder den invloed der stijgende volksb weging ons anc hedendaagschen technischen bouwstijl een meer artistieke behandeling mogelijker wijze, misschien wel dringend vereischt wordt, zoo moet toch vermeld worden, hoe weinig de critici in hun onderwerp zich hebben verdiept, om een dergelijk oppervlakkig oordeel wijd en zijd bekend te maken. Wij kunnen tevreden zijn, dat wij gelukkig van deze dikwerf bizarre metselwerken, die ons slechts uit traditioneele piëteit zoo kunstvol — pittoresk — toeschijnen, verlost werden; schilderachtig schoon zijn misschien de omstreken, waar die verbiedwaardige huisjes staan of stonden; schilderachtig schoon is ook de Alm met de Sennhütte, de Alpenherdershut, die op een bekend doek van wijlen den schilder Achenbach een waar kunstwerk vormt, maar in werkelijkheid toch maar een .... armzalig krot is. Maar kunst is smaak, en over den smaak valt niet te twisten!

Toch zal wel niet betwist kunnen worden, dat zelfs de overoude patricier-huizen in de enge, hoekige stegen van Augsburg, Keulen, Antwerpen, Brussel — om van Elberfeld of Leipzig maar te zwijgen — uit een constructief oogpunt povere wangedrochten van een overspanne architectenfantasie zijn en aan hygiënische eischen toch maar slecht beantwoorden. Wat verder het gros der gebouwen, namelijk de woningen der lagere volksklasse betreft, biedt de oude tijd toch volstrekt geen navolgingswaardige voorbeelden aan. De kunstzin van de oude bouwmeesters bekommerde zich al weinig bij de constructie, om de grondbeginselen van een nauwgezet hygiënisch onderzoek. Als hoofdgebreken traden op: gebrek aan licht in de woningen, een verwarde rangschikking of indeeling der vertrekken, duffe lucht-atmospheer door ontoereikend licht, het gebruik van allerlei afval en puin voor aanvullingen van bodem en plafonds en als gevolg: weelderige broeinesten van allerlei ongedierte, dat wederom als de uitsluitende oorzaken van ziekten en epidemieën zijn aan te merken.

Kan men nu onder zulke en dergelijke gezichtspunten de oude bouwkunst nog bij de nieuwere voortrekken? En zou dan de hedendaagsche architectuur werkelijk zoo arm aan vormschoonheid zijn, als door de historische school dikwijls beweerd wordt? Het kan zijn dat de magazijn- en hansahuis-bouwstijl voor de monumentale pracht van oude pronkkasteelen moet onder doen, maar toch wedijvert zij met den killen kazernestijl uit den Oligarchen tijd en den kloosterstijl uit den pruikentijd, met overwegend gevolg. Ja, zelfs eenige scheppingen van de jongste periode, zoo b.v. het Warenhuis (Warenhaus) van Wertheim te Berlijn, waarvan de hoofdfaçade uit architectonisch werkende zuilkolossen bestaat, maken bepaald een meer imposanten indruk dan het grootste deel van de veelgeprezen historische bouwwerken. Hier gaan kunst en wetenschap innig gepaard.

De inwendige bouw van het moderne huis, vooral de aanbrenging van technische hulpmiddelen is veel volmaakter dan bij de oude bouwwijzen. De hedendaagsche wijze van constructie van tusschenmuren, trappen, plafonds, enz. heeft ten doel de buitenmuren te ontlasten, nog daarvan afgezien, dat ook de aanlegkosten door het gebruik van technische middelen aanzienlijk dalen kunnen. De invoering van het cement in het bouwwezen heeft een omkeer teweeggebracht, welke de boven bedoelde, de exacte wetenschap tot uitgangspunt heeft, ofschoon op dit gebied het leekenverstand van een eenvoudigen empiricus de eerste aanleiding tot de verdere uitvindingen heeft gegeven. De Fransche tuinier Monier was inderdaad de eerste, die het tegenwoordig volmaakte en alom toegepaste systeem van den ijzer-cementbouw aanwendde. De Düsseldorfer tentoonstelling van 1902 toonde tot welken graad van volmaaktheid het Monier-stelsel geraakte en hoe veelzijdig zijn toepassing was geworden; niet minder dan 12 bekleedingen van verschillende constructie waren geëxposeerd.

Een jaar later baarde een nieuwe uitvinding in de overspannings-constructie wederom opzien. De geheim opperbouwraad Eggert, in het Min. van Openb. Werken te Berlijn vond, dat niettegenstaande de luide aanprijzingen van het toenmaals verkregene, toch nog velerlei dilettantisme zich kenbaar maakte. Bauschinger had de koenheid de kleefvastheid van het Monier-systeem met de breukgrens van ijzer op één lijn te stellen. De practijk bracht zijn theorie aan het wankelen en reeds Adams beproefde, door stroppen uit bandijzer, die aan beide einden halfcirkelvormig gesloten, maar meestal slechts aan een einde geklonken zijn, de vastheid van het materiaal te verhoogen. Feitelijk gelukte het hem, op die wijze de groepen der horizontale trekkrachten met zekerheid vast te leggen. In een massieve liggerconstructie werden nu echter de krachten als in ijzeren traliedragers de horizontale druk- en trekkrachten, door de gordingen overgebracht. De staven vormden diagonalen, die deels op druk, deels op trek werkten. In de vast op elkander geperste gording werden deelen der hier optredende drukkrachten op de vakgording overgedragen, terwijl de trekkende deelen de in de gestrekte gording verloopende trekkrachten in de vast aan elkander geperste gording overbrachten. Om dit in genoegzame mate te verkrijgen, is eene boutklinking der traliestaven aan de gordingen onvermijdelijk.

Bijna evenzoo verloopen ook de krachten in een homogenen betonbalk zonder ijzeren banden, d. i. volgens de wet der trajectoriën van de grootste druk- en trekspanningen. Het dichtste zijn zij samengedrongen in het midden van den balk en wel boven nog niet zoo dicht als onder, waar zij bijna horizontaal en in symmetrische banen zich naar de andere zijde voortplanten. De stof van den balk wordt daarom wel overal in verschillende, maar toch gelijkmatig tot de middelas op trek en druk gebezigd.

De trekvastheid van zuivere betonbalken wordt op hoogstens 15 K.G. per cM². aangegeven, daarom kan dan ook de drukvastheid, die gemakkelijk 220 K.G. per cM². bereikt, slechts met 15 K.G. per cM². in rekening worden gebracht. Dus moet de trekzône door ijzeren banden versterkt worden, om de voorhanden groote drukkrachten zooveel mogelijk volkomen te vereffenen. Door deze kunstmatige versterkingen neemt de trekvastheid van het beton omstreeks vijftienvoudig toe. Op gelijke wijze vermeerderen ook de diagonale krachten van den balk, d. i. de door het beton gemakkelijk opnemende drukkrachten zoowel als de trekkrachten, die zeer hooge eischen aan de vastheid van het materiaal stellen, omdat wegens de noodzakelijke overbrenging van de trektrajekteuren op de ijzeren staven eveneens trekspanningen ontstaan. De liggerwerking wordt echter eerst evident door een innigste verbinding der trekkrachten met de ijzeren staven; dit kon echter slechts door het beton gewaarborgd worden en zetelt in de kleefvastheid van het beton aan het ijzer.

Hennebique geloofde de diagonale trekkrachten, die zeer dikwijls sterker zijn dan het beton alleen verdragen kan, door ijzeren stroppen te vereffenen. Hierdoor ontstaat wel een andere krachtsoverbrenging als in de Monier-balken, maar omtrent het inwendige verloop bezit men toch nog geen voldoende kennis; slechts zooveel is zeker, dat de constructie daardoor versterkt wordt. De kleefvastheid van het beton aan het ijzer wordt intusschen door deze stroppen, juist op de punten waar de drukkrachten zich ontwikkelen moeten, slechts nog meer verzwakt. Deze kleefvastheid is toch geen vertrouwbaar constructiemiddel, nog minder dan de trekvastheid van het beton zelve; want ook deze kan te kort schieten. De kleefvastheid is nauwelijks grooter dan 18 K.G. per cM²., dus een zeer onzeker constructiemiddel; zij wordt ook nog benadeeld door het sterk afwijkende uitzettingsvermogen van het ijzer, dat van omstreeks 3/5 van zijn aanvankelijke trekvastheid plotseling tot het 30-voudige overspringt en nu de kleefvastheid (adhaesie) nog schielijker opheft.

Eggert's systeem verschilt in hoofdzaak van alle andere systemen daardoor, dat in de steenmassa ijzeren staven worden gelegd, zoo, dat zij in het midden van den balk horizontaal doorloopen en dicht bij de einden door opbuiging in de drukzône overgaan, waar zij met behulp van eigenaardige eindstukken of ankerplaten bevestigd worden. Voor de krachtoverbrenging behoeft de kleefvastheid van het beton met de ijzeren staven volstrekt niet meer in beschouwing te komen, aangenomen dat bij een met den bovenbeschreven staven gewapenden balk, de eindbevestiging daarvan vertrouwbaar is. De krachtsoverbrenging verloopt hierin (van de eindbevestigingen en de opbuigingen der staven) juist zoo, als bij een vakwerkligger, waarvan het lichaam, het massief alle druk-, de ijzeren staven daarentegen alle trekkrachten opnemen.

De grootte der krachten wordt met een krachtdiagram nagegaan en in alle details kan door berekening worden vastgesteld, welk materiaal te bezigen is. Voor spanwijdten en belastingen zijn de grenzen zeer wijd getrokken. Het Eggert's dek is als een hoogst belangrijke vooruitgang in de moderne bouwtechniek aan te zien. Omdat de zuivere steenmassa niet de minste trekkracht te weerstaan heeft, die alleen aan de ijzeren staven ten laste komt, zijn de enge grenzen doorbroken, welke de vorige systemen ten opzichte van het uitsluitend gebruik van beton ten nadeele was aan te rekenen. Het Eggert's dek kan ook uit poreuse steenklei worden vervaardigd en dan wordt niet zooveel spoed bij het werk gevorderd als bij zuivere beton het geval is.

Een kunstwerk is de vinding van Eggert niet te noemen, maar wel een voortbrengsel, dat de practische eischen der cultuur-menschheid ten bate komen kan en het bewijs levert hoe gunstig de invloed van de ingenieurs-wetenschap toch op de bouwkunst werkt.

Mülheim a.d. Ruhr, April 1905.

J. L. TERNEDEN.

DE TECHNIEK VAN DEN BEHANGER.

Een kamer te behangen, zal wellicht slechts door weinigen als een kunst worden aangezien. Indien het behangen alleen daarin bestond, een strook papier met stijfsel te bestrijken en haar tegen den wand te kleven, dan zouden zij gelijk hebben, die meenen dat voor dit werk al weinig overleg en bedrevenheid wordt gevorderd. Natuurlijk loopen op dit gebied, als overal vele knoeiers rond, die niet veel meer dan simpelen plakarbeid verstaan, en de werkman, die in mijn spreekkamer een gestreept behangsel zoo ondoordacht tegen den muur plakte, dat in plaats van een circa 15 centimeter breed verticaal baanvlak boven de deur, twee streepen van ruim 3 cM. breedte zichtbaar werden (naast de normale afmetingen) is zeker tot het gilde der krukkebeenen te rekenen. Toch is deze onhandigheid niet de aanleiding, om over de techniek van het behangen te spreken.

Om nu bij bovengemelde fout te blijven, is het wel te begrijpen, dat geen nadenkend behanger, zoo met zijn werk zal beginnen, dat bij juist het laatste stuk bij de overgebleven vrije ruimte boven de deur moet aanbrengen, want dat is een plaats, die in den regel niet door schilderijen of anderen tooi bedekt wordt. Steeds moeten boven deuren, vensters en borstweringen uit spaarzaamheid zooveel mogelijk overblijvende korte stukken worden gebruikt; maar deze spaarzaamheid mag niet zoover gaan, dat men eerst alle volle wanden in de geheele hoogte behangt, en dan vlot weg alle resten opgebruikt. Dikwijls is ook de teekening zoodanig, dat een volledig figuur niet meer te verkrijgen is; dan moeten een of twee rollen extra versneden worden, evenzoo zal een beeldhouwer of schilder, alleen om materiaal te sparen, zijn beeld nooit een stompe neus of slechts vier vingers aan eene hand geven.

In woonkamers met groote staanblijvende porceleinen kachels (zooals in Duitschland) kunnen geen meubelkebeden opireden, omdat het behangsel hier slechts ten deele zichtbaar blijft. In 't algemeen zal men daar naast de kachel beginnen en weder ophouden, dus niet vlotweg, willekeurig waar ook, eerst de lange banen opplakken en dan de kleinere vlakten met allerlei afval sieren.

Wij spreken dus hier slechts van het dagelijksch voorkomende werk, dat eveneens zorgvuldig en met goeden smaak kan worden uitgevoerd. Bij kostbaar werk, echt leder- en zijde-behangsel, zal men zich wel tot een ervaren meester wenden.

Het is verwonderlijk hoe ondoordacht bevallige behangsels hier veelal op de ruwe bepleistering worden geplakt, zonder eenig nadenken welken invloed de kalk op het papier en de verf kan uitoefenen. De pleister werkt bijtend op de kleuren, wel niet altijd maar meestal, steeds dient men dus voorzorgsmaatregelen te nemen. In het zeep- of lijmwater, waarmede nieuw gepleisterde muren vóór het behangen bestreken worden — ten doel hebbende de kalkkleur van den muur duurzamer te maken, om het verschieten der behangselkleuren te verhinderen — dient wat aluin- of boorzuur te worden gemengd, om de bijtende werking van de kalkbepleistering tegen te gaan. De uit roggemeel en lijmwater bereide stijfsel is volkomen geschikt voor een goede bevestiging van het behangselpapier op den kalen muur (zonder onderpapier) alleen aan de onder- en bovenranden en aan de deurkanten, onder vensterbanken, enz., laten de behangsels gemakkelijk los. Als men echter op deze plaatsen behangstrooken of latten met grof linnen, soms enkel doeketrooken tegen den muur plakt en ze ten overvloede nog met kleine draadnagels vasthecht, dan houdt het papier ook daar volkomen.

Dun behangsel wordt dikwijls onoogelijk, doordien de zandkorrels van ruw pleisterwerk in het papier drukken en 't een oneffen aanzicht geeft. Op donkere corridors en in kleine vertrekjes maakt dit soms niet veel uit, omdat, bij gebruik van een gering soort papier, ook een glad vlak minder in het oog loopt, maar in zit- en woonkamers, waartoe men beter papier bezigt, moet dan op het pleister worden gelet. Hier dient dus een fijnere bepleistering aangebracht en beter behangsel, op een onderlaag van misdruk geplakt te worden. Daarentegen is het weer niet practisch een zeer glad gipspleister aan te brengen, omdat het behangsel daarop minder duurzaam blijft kleven.

Zeer onachtzaam gaat men dikwijls bij het vernieuwen der vertrekken te werk. Dan worden wanden of gedeelten,

die vroeger met lijm- of olieverf bestreken waren, versch bepleisterd of gewit en opnieuw behangen. Als de metselaar, met zijn wrijfplank en onder gebruik van een kalkwaterkwast een oogenschijnlijk nieuwe bepleistering heeft aangebracht, dan is men tevreden, maar de behanger heeft later de last of de schade te dragen.

Het pleister dezer vertrekken bestaat uit een dikke oude pleisterlaag en een nieuwe dun opgesmeerde schaal, welke laatste uit een mengsel van versche mortel en uit deeltjes van het oude afgebonden (verstorvene) kalkpleister met bijgemengde verfdeeltjes bestaat. Deze schaal of laag gaat niet met het oude pleisterwerk een vaste verbinding aan, als de dekverf vooraf niet grondig verwijderd is geworden. Komt dan het nieuwe behangsel (dat een grooter gewicht en bij het dragen ook een grootere spankracht bezit, dan men wel vermoedt) op deze laag, dan wordt deze door het behang van den ouden grond losgetrokken, zoodat geen verbinding meer tusschen papier en muur bestaat. Ik heb wel eens gezien, dat zulk behangsel in 3 dergelijk behandelde vertrekken, binnen enkele dagen na 't behangen, los sprong, zoodat men ze weer ten tweede male moest beplakken. Toen hield het behang, omdat de dunne kalklaag aan het afgevallen papier was blijven kleven. Die ervaring zullen vaklieden wel eveneens opgedaan en daaruit voorzichtigheid geleerd hebben. Het schoonmaken der wanden van vroeger behangen en geverfde ruimten beantwoordt slechts dan aan het doel, als de oude pleisterlaag met stootijzers volkomen verwijderd, een nieuwe laag van de vereischte dikte aangebracht en genoegzaam tijd tot binden gegund werd.

Op de ruwe grondlaag, beraapt of vertind, zal het nieuwe pleisterwerk beter houden en een goed afgebonden laag van behoorlijke dikte 't behangsel evenmin doen afvallen. Ten onrechte wordt anders de behanger voor de schade verantwoordelijk gesteld; als echter aan het afgesprongen behangsel deelen van de bovenste kalklaag kleven, dan is dit een zeker bewijs, dat de pleisterlaag niet behoorlijk werd aangebracht en dat wel de metselaar, maar niet de behanger verkeerd heeft gewerkt.

Dikwijls ziet men, dat de behangsels van nieuw behangen kamers banen van verschillende kleur vertoonen, ofschoon de teekening van de gezamenlijke rollen overeenstemt. Dit ligt daaraan, dat de behangselpapieren op verschillende tijden vervaardigd werden; eenige rollen waren reeds lang in magazijn, toen de nieuwe levering van het verlangde monster volgde. Een nadenkend behanger zal dus alle rollen naast en vergelijken, voor dat hij met zijn werk begint. Afwijkende rollen moet de leverancier terugnemen en door nieuwe vervangen. Rollen, welke lang op magazijn lagen, vertoonen ook dikwijls gele, verschoten randen, die later aan de muur duidelijk zichtbaar optreden. Zulke rollen zijn dus evenmin bruikbaar.

Alle papierbehangsels, met uitzondering van de sterkste soorten, moeten zoo opgeplakt worden, dat de randen elkander wederkeerig dekken. De rollen zijn zoodanig geteekend, dat de randen het vervolg van de doorloopende teekening opleveren. Bij donker gekleurde behangsels vertoont het papier echter, vooral als het iets dikker is, duidelijk den met gekleurden zoom van den baanrand, die dadelijk in het oog loopt, als deze overlegkant naar het licht is gekeerd. Het opplakken moet dus zoo geschieden, dat de zelfkant van het venster is afgekeerd, dus niet zoo verlicht wordt.

Natuurlijk mag behangsel niet opvochtige muren worden geplakt, anders schimmelt de stijfsel en de wand vertoont witte en blauwe vlekken. Later laat het behangsel builvormig los en valt af.

Meermalen verbreiden nieuw behangen muren geruimen tijd een onaangenamen reuk, welke het oponthoud in die vertrekken bijna onmogelijk maakt. In den regel wordt dit gebrek aan het bezigen van slechte stijfsel toegeschreven. Toch kunnen nog andere oorzaken daartoe aanleiding geven, b.v. de kleuren van het behangsel. Ultramarijn wordt door zwakzure stijfsel omgezet en ontwikkelt daarbij de reuk naar zwavelwaterstofgas. De kalkmortel werkt wel neutraliseerend op het ontstane melkzuur in de kleefstof, maar als reeds oud papier er onder zit, dan kan de kalkmortel deze werking niet uitoefenen. Daartoe zou het raadzaam zijn, aan de stijfsel een weinig kalkmelk of een soda-oplossing bij te voegen, waardoor het nadeel wordt opgeheven.

Het gebruik van goedkoop behangsel — er bestaan hier soorten van 7 tot 9 cent (12—15 pf.) per rol — is in elk geval duurkoop. Dit papier is te slecht en de kosten van het behangen staan niet in verhouding tot het materiaal. Als men reeds 60 pf. (36 ct.) voor het opplakken van een rol (met inbegrip van de randen) uitgeeft, moet men minstens ook evenveel voor het papier betalen. Wanneer men in een bepaalde tijdruimte — zeggen wij b.v. 5 jaren — een kamer tweemaal met behangsels van 9 cents moet behangen, dan is dit reeds duurder dan wanneer dit eens met papier van 36 cents per rol plaats had. Wel bespaart men in het eerste geval bij tweemaal behangen nog steeds 30 pf., met inbegrip van de randen — maar men geeft het dubbele geld aan arbeidsloon uit. Beter papier is dus goedkooper; dit reken-exempel wordt echter door vele huiseigenaars over het hoofd gezien.

Zeer geoefende werklieden verdient het beplakken met fluweel of gevelouteerde behangsels, die door bestrooien van bonte, fijne boomwolstof, op de met lijnolie-vernis bedrukte behangsel vormen worden vervaardigd. Deze behangsels zijn te zwaar, om het over elkander plakken der verticale zoomen te veroorloven, de banen sluiten dus stomp tegen elkander. Zij moeten heel accuraat gesneden en nauwkeurig loodrecht aangevoegd worden; iedere onachtzaamheid valt in het oog, ofschoon aan de stootvoegen eenkleurige strooken in de grondkleur van het behangsel als onderpapier worden aangebracht. Op dezelfde wijze bezigt men ook een uit cartonachtig henneppapier geperst (gegaufreerd) nagebootst (geïmiteerd) lederbehangsel, dat echter slecht te plakken is en dan nog dikwijls loslaat. Goede imitaties moeten dus, even als de echte gesneden en geperste lederbehangsels op houten ramen gespannen worden, die het effect veel verhoogen en duurzaam vasthouden. Bij het gebruik van echte zijden- en damast-behangsels kan men een zeer rijke wand- en dekversiering verkrijgen. Deze behangsels worden intusschen niet opgeplakt. Als onderlaag dient jutestof, die op den muur genageld, soms ook opgeplakt wordt. Hierover komt het stofbehang, dat men altijd door nagels bevestigt. De nagelrijen moeten echter zoo geplaatst worden, dat bij het bedekken daarvan met profiellijsten, een bevallige baanverdeeling ontstaat. Meestal dienen daartoe geprofileerde goudlijsten, die met draadnagels aan de wanden gehecht worden.

Uit het aangevoerde blijkt dus, dat uit een zuiver technisch oogpunt het behangen van vertrekken veel vakkennis en een niet geringe handigheid vordert. Een behanger echter, die werkelijk meester in zijn vak is, weet ook aan te geven, welke behangsels voor een bepaald ameublement, voor bepaalde doeleinden te kiezen zijn, om bij een mooie kleurenharmonie, een zekere stemming in het vertrek te doen ontstaan. Zooals men een witter wel eens schilder noemt, zoo ook noemt men iemand, die de muren zonder overleg met behangsel beplakt een behanger; maar in werkelijkheid komt die benaming slechts hem toe, die vakkennis en goeden smaak bezit, welke het beroep vordert.

Mülheim a.d. Ruhr, Mei 1905.

J. L. TERNEDEN.

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voors. PAUL J. DE JONGH, Secr., Joh. B. LAMBEEK Jr., H. WALENKAMP, Jac. P. WORMSER, Jos. Th. J. CUYPERS, A. VAN BAALEN, Leden.

VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN en C. W. NIJHOFF

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD BETREFFEND TE ZENDEN AAN DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120 TE AMSTERDAM, IDEM VOOR HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Joh. B. LAMBEEK Jr., RINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e SECRETARIS VAN HET BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen. — Ideeën over kunst en samenleving. — Bijdrage over de verhouding van architect en sierkunstenaar. — Nederlandsche monumenten. — Open prijsvragen. — Berichten. — Vacante betrekkingen. — Informatie-bureau. — Prijsvraag Titelvignet. — De bezwaren van coöperatief bouwen. — Nieuwe ontdekkingen te Rome. — Turbinestoomers voor het trans-atlantische verkeer. — Brandschade veroorzaakt door electrische inrichtingen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

De uitnoodiging van 't Bestuur voor den tocht op 8 Juli is nog niet door velen beantwoord. Toch zullen velen, dunkt ons, ongaarne dien dag verzuimen. Er zal gelegenheid zijn te bezichtigen:

De gerestaureerde Grafelijke Zalen, de Nieuwe Kerk, de Groote Kerk (gebrandschilderde ramen van Crabeth, Graf der heeren van Assendelft), het Ministerie van Justitie, de nieuwe R.-C. Kerken aan den Bezuidenhout, Da Costastraat, de Prot. Regentesskerk, het Stadhuis, het Huis ten Bosch enz.

Willen we voorts van 't Haagsche Bosch, dit heerlijke woud genieten en aan Scheveningen's straad den namiddag rusten, dan wordt het een dag, dien we ons stellig niet zullen beklagen.

Maar dan moeten nog zeer velen zich opgeven. Immers zal 't noodig zijn den tocht in eenige jan-pleiziersen te doen — en willen de kosten niet te hoog loopen is dus 't grootste aantal deelnemers gewenscht.

Tot Donderdag a.s. worden nog opgaven ingewacht.

De 1e Secretaris, VAN HYLCKAMA

IDEEËN OVER KUNST EN SAMENLEVING. . .

DOOR Js. INGENOHL.

De begrippen omtrent de zuivere beteekenis van het woord „kunst" loopen zoozeer uiteen, dat ik niet zal trachten de keuze te vergrooten, door mijne meening daaromtrent op den voorgrond te stellen. Ieder die iets gevoelen kan voor het schoone in de natuur, in hare oneindige afwisselingen — en het verschil begrijpt tusschen het materieele leven en dat van het gemoed, kan de beteekenis van het woord „kunst" voor zich zelf bepalen, evenzeer als hij in zich zelf het onderscheid moet zoeken tusschen hetgeen wij goed en kwaad noemen. In zooverre kunnen het allen eens zijn, dat, zoowel de scheppingskracht van den kunstenaar, als het begrijpen van zijn werk door anderen, beiden hun ontstaan danken aan het gevoelsleven in den mensch; dat slechts gevoelsmenschen iets op het gebied van de kunst kunnen presteeren, maar dat hunne kunst ook slechts spreekt tot hen, die voor zachtere indrukken vatbaar zijn.

Uit dit laatste volgt, dat een volk d a n alleen in kunstbeschouwing hoog kan staan, wanneer het gemoedsleven tot in alle standen is doorgedrongen, wanneer verreweg het meerendeel der bevolking, hoog en laag, rijk en arm, die zachtere gevoelens kent en in zich zelf weet te cultiveeren.

In het kind kan natuurlijk reeds dadelijk het goede zaad worden gestrooid en het plantje opgekweekt, want, evengoed als men het kind in moreelen zin kan leiden en afkeerig maken voor wat wij slecht noemen, door de vroeg ontdekte fouten tegen te gaan — evengoed kan bij het kind het gevoel voor 't schoone worden versterkt, door het te wijzen op de edele vormen en kleuren in de natuur en ook op het fraaie, dat door menschenhanden is gemaakt. Op deze wijze wordt, in algemeenen zin genomen, in het kind de kunstenaar gevormd, niet juist de kunstenaar bij de gratie Gods, die buiten zijn tijd staande, door enkelen bewonderend wordt aangestaard en door de meesten niet wordt begrepen — maar wat voor de ontwikkeling van den kunstzin van meer belang is, de kunstenaar-werkman, die later, hoe bescheiden zijn werkkring ook zijn zal, op alles wat hij produceert, het cachet van ernst en liefde voor zijn werk zal weten te leggen; het gevoel voor waarheid en piëteit voor 't schoone zal weten te behouden.

Er is gezegd, dat de mensch geboren kunstenaar is en dit wordt tot op zekere hoogte gestaafd door den zin van het kind voor kleuren en muziek, die zich reeds zeer vroeg openbaart. Nog pas enkele dagen oud, grijpt het reeds dadelijk naar de schoonste veelkleurige bloem of den schitterendsten vlinder en een eenvoudig lied brengt het tot rust. Dit zijn de onmiskenbare teekenen voor de aanwezigheid van kunstzin in haren meest primitieven vorm, teekenen, die echter duidelijk de dankbare taak aanwijzen, die den opvoeder wacht. En hoe eerder men er bij is om deze verschijnselen te bestudeeren en den smaak van den jongen wereldburger te leiden, te veredelen, des te duidelijker zal, in zijn later leven, de gevoelsmensch zich doen kennen — niet meer grijpende naar bloemen en vlinders, maar met ontwikkeld kunstgevoel, met zin en vereering voor het goede, en het schoone, voor harmonie in lijn en kleur.

Immers de hersenen van het kind zijn week en licht voor indrukken vatbaar, zij worden tijdens de opvoeding

gevormd en kunnen daarbij alle veranderingen ondergaan, die op de vorming van het karakter van grooten invloed zullen zijn en het staat daarom wetenschappelijk vast, dat — heriditaire eigenschappen daargelaten, die niettemin ook voor wijziging vatbaar zijn — van het kind in zijn eerste jeugd, nog bijna alles is te maken. Maar dan moeten natuurlijk later de verkregen resultaten niet weer door andere indrukken worden bedorven. Kunst in het huisgezin, kunst in de school en kunst langs de straten, deze eischen mogen nog tot de idealen behooren, zij zijn toch, althans naar mijne meening, de voorwaarden waarop de kunst kan komen waar zij zijn moet: bij het volk. Onbereikbaar is dat ideaal echter niet, want de zin voor kunst is wel degelijk aanwezig, zij het dan dat de uiting nog bijna overal op wansmaak wijst. Geheel en al onverschillig is het volk niet. In elke woning, ook bij de behoeftigen zelfs, is nog een zekeren zin van opschik te bespeuren: de bonte bloemen voor de vensters, de schelle kleuren van het papieren behang en de prulletjes op den schoorsteen, zijn baast in elke volkswoning te vinden en maken het tehuis voor den werkman gezellig. Hij doet op zijn manier aan kunst, in de meeste verscheidenheid. Immers de bloemhekjes in de achterbuurten wijzen op gevoel voor de natuur, de schilderkunst wordt vertegenwoordigd door schel gekleurde prenten aan den wand, de beeldhouwkunst door de vaasjes en poppetjes op den schoorsteen, het straatorgel zorgt voor de muziek. Dat alles moge nu de kunst eerder nadeelig dan bevorderlijk zijn, het levert ons toch het bewijs, dat het begrip „smaak" aanwezig is, maar door verwaarloozing, door totaal gemis aan cultiveering, in averechtsche richting is terecht gekomen. Hierin verbetering te willen brengen schijnt een hopelooze poging. Al zouden op dit oogenblik alle handen aan den ploeg worden geslagen en alle machten samenwerken om den wansmaak te zuiveren en de kunst bij het volk te veredelen, er zouden nog eerst geslachten moeten gaan en komen, om resultaat te verkrijgen, want de eerste voorwaarde daartoe is, dat het kind uit het volk, in een betere omgeving het levenslicht ziet en wordt opgevoed, immers de eerste indrukken zijn de meest blijvende en tot op zekere hoogte beslissend voor het volgend leven.

Van overheidswege kan iets worden bijgebracht, maar het is een dwaling te gelooven, dat het grondprincipe van boven af moet komen. Dit is een onmogelijkheid, zoolang de kinderen niet door den Staat maar in het huisgezin worden groot gebracht. Trouwens, het aankweeken van zachtere gevoelens, die voor echten kunstzin onontbeerlijk zijn, als waarheidsliefde en humaniteit, is beter aan de moeder dan aan den Staat toevertrouwd, mits natuurlijk die moeder zelve die goede eigenschappen bezit.

De bemoeiingen van de overheid kunnen zich slechts daarbij aanpassen; ook van de openbare school zal een invloed ten goede kunnen uitgaan en werkelijk moeten wij erkennen, dat op vele scholen, waar de onderwijzers zich beijveren om de kinderen op de schoonheid in de natuur te wijzen, getracht wordt, in die richting iets tot stand te brengen, doch wanneer het kind thuis gekomen — waar het toch het liefste is — weer allerlei banale vormen en kleuren om zich heen ziet, zal het daardoor misschien nog meer van de wijs worden gebracht, dan wanneer het, geheel zelfstandig, aan zijne vrije gedachte wordt overgelaten. De bemoeiingen van overheidswege in deze, kunnen dus n.m.m. alléén dan practisch resultaat hebben, wanneer zij verband houden en zich aanpassen aan de opvoeding in het gezin zelve.

Toen Thorbecke zijn beroemd woord had gesproken „Kunst is geen regeeringszaak", was de verontwaardiging daarover in alle kunstkringen groot en nog heden ten dage, wordt die, voor een groot man, inderdaad zonderlinge uitspraak, met kracht bestreden. Hierbij wordt overwogen, dat de taak der regeering alles moet omvatten, wat voor het volk goed en nuttig is en dat het aankweeken van kunstgevoel, geen weelde, maar een noodzakelijkheid is, voor de vorming van den mensch.

Ergo, is de kunst wel regeeringszaak. Tegen deze stelling is niets in te brengen, maar ik, voor mij, heb nooit kunnen aannemen, dat een denker als Thorbecke, die zooveel voor zijn volk heeft gedaan, nu maar een dergelijk oordeel zoo vierkant zou uitspreken, zonder de kwestie au fond te overwegen. Integendeel, in alles toont hij zich de man van onderzoek en studie en zijne conclusiën werden eerst dan vastgesteld, wanneer hij in zijn binnenste overtuigd was van het hoe en waarom. En zou nu bij zoo'n belangrijke kwestie van kunst en regeering, dieselfde denker zoo los, zoo oppervlakkig oordeelen?

Ik voor mij geloof, dat wij aan zijn woord een andere beteekenis moeten geven en wel deze, dat hij, het begrip „kunst" in den ruimsten zin opvattende, heeft ingezien, dat het kunstgevoel door geen overheid bij het volk kan worden ingegoten: dat een volk is een kunstvolk of niet, en deze omstandigheid geheel onafhankelijk is van de wijze waarop het wordt geregeerd. Met andere woorden, dat een Staat, b.v. door het stichten van kunstscholen enz. enz. wel misschien artisten kan opleiden — gesteld altijd, dat zij niet eerder, juist door die academiën worden bedorven — maar dat daarmede de kunstzin van het geheele volk absoluut niet wordt verhoogd, de kunst in de samenleving — want daarop komt het aan — geen stap verder wordt gebracht.

(Wordt vervolgd.)

BIJDRAGE OVER DE VERHOUDING VAN ARCHITECT EN SIERKUNSTENAAR.

In deze dagen van levendige vakorganisatie als reactie op de vernalatiging van gemeenschappelijke vakbelangen komen de onderlinge verhoudingen van de verschillende vakken herhaald ter sprake. Dikwerf uit zich in dergelijke besprekingen een geest van wedijver evenals die wordt aangetroffen in de persoonlijke betrekkingen van vakgenooten, die de zon niet kunnen zien schijnen in een andermans tuin.

Aan de behandeling van de vakverhoudingen kan de verderfelijke geest van naijver te beter worden onthouden zoolang de zaken en toestanden werkelijk objectief worden behandeld.

De vele kwesties, die hoewel voortspruitende uit een theoretischen grond, toch practische toepassingen van de alleronaangenaamste soort kunnen krijgen, moeten wij niet verwarren, niet allen tegelijk willen bestrijden, zij zijn niet met één slag uit het veld te slaan.

Er is een direct practische kwestie, waartegen we niet met philosophische beschouwingen behoeven op te treden, — eene die wij wel best eens bij de hoorns kunnen pakken, tenminste als nog eenige menschen van onderviding en goeden wil, die het in dit opzicht met mij eens zijn, en daarbij nu een handje willen helpen. Ik meen dat hier op algemeene instemming mag gerekend worden.

Ik bedoel namelijk de financiëele verhouding tusschen bouwmeesters en sierkunstenaars, voornamelijk de beeldhouwers.

Het is wel te betreuren, dat het vakbelang der beeldhouwers hunne financiëele onafhankelijkheid nog niet meer heeft kunnen bevorderen; wellicht is dit voor een deel te wijten aan de slechte jaren die thans worden doorgemaakt, zoodat elk voor zich, vreest den strijd aan te binden tegen den „werkgevenden" architect, die zooveel ontzag inboezemt, zoodat de vakbroeders niet in staat worden geacht hulp te verleenen.

Het geldt hier namelijk de bestrijding van dit euvel:

Deze of gene architect beboft zijn steun, zijne introductie, of nog meer bepaald zijne herstellingen aan dezen of dien beeldhouwer, op voorwaarde dat de beeldhouwer aan den bouwmeester, onafhankelijk van alle andere diensten, van alle werken, welke in zulk bouwwerk door hem worden uitgevoerd, een zeker percentage, b.v. tien ten honderd zal uitbetalen.

Het verschijnsel is niet nieuw.

Er zijn altijd architecten geweest, die hunne collega's onderkruipen, door voor een onmogelijk laag honorariumpercentage, werk trachten in handen te krijgen!

In zulke gevallen moet natuurlijk het noodzakelijke inkomen, dat door 't loon niet gedekt wordt, op andere wijzen worden gezocht: de gebruikelijke methoden zijn dan: percenten van fabrikanten, leveranciers, en eindelijk, het eliendigste middel van alles, percenten afpersen van hen, die medewerkers moesten zijn, — de sierkunstenaars.

Deze toestanden zijn vrij bekend, eenerzijds door de directe klachten van sierkunstenaars zelve, die verklaarden (zonder namen te noemen) op welke wijze architecten zulke betalingen van hen hadden geëischt; anderzijds is het ook zooveer gekomen, dat het voorbeeld van menige buitenlandsche industrie (ik denk aan onze zuidelijke naburen) ook door Nederlandsche sierkunstenaars is gevolgd, die ongevraagd een percentage van 't bedrag eener uitgevoerde opdracht komen aanbieden.

Nog onlangs werd mij verzekerd, dat verscheiden beeldhouwers door hun werk meer profijt den architecten aanbrachten dan zich zelven!

Dat is voorzeker een allertreurigste toestand.

Het orgaan van „A. et A." heeft steeds gestreden voor eene hooge en edele positie van den beoefenaar der bouwkunst en aanverwante artikelen. Als wij het eens zijn, dat dergelijke misstanden veelvuldig voorkomen, dan zal de Redactie van ons blad hare kolommen zeker gaarne beschikbaar stellen voor elke zakelijke bestrijding van dat kwaad. Laten de beeldhouwers daarover ons hun gevoelen ook mededeelen. Nu van de zijde van de architecten de zaak wordt ter sprake gebracht, zullen wij hunne klachten niet beschouwen gericht te zijn tegen het vak in 't algemeen, maar enkel tegen hen die zich aan misbruiken schuldig maken.

Het kan voor den bouwmeester niet anders dan wenschelijk zijn in aanraking te komen, of samen te werken met sierkunstenaars, die zedelijk en artistiek hoog staan, terwijl ook geen financiëele knoeierijen hen mogen samenhouden. In den strijd tegen zulk een schrikbewind is het belang van den sierkunstenaar evenzeer gemoeid als de eer van de architecten-professie. Het uitoefenen van zulke praktijk moet als eerloos worden gekwalificeerd in de bouwkundige genootschappen. Het moest onmogelijk zijn onder de leden van zulke bouwkundige vereenigingen, welke inderdaad uit vakmannen worden gevormd. Men moest het publiek er op kunnen wijzen, dat onder geballoteerde leden zulke dingen niet geschieden!

Ik herinner hier enkel aan de Fransche „Société Centrale", aan het Engelsche „Institute of Brit. Architects" met zijn aangesloten vereenigingen.

Wij moesten aldus een sterken drang kunnen uitoefenen op hen, die nog buiten de vereenigingen staan en zich noch aan eene officieele honorarium-tafel, noch aan eerlijke usantiën storen!

JOSEPH Th. J. CUYPERS.

NEDERLANDSCHE MONUMENTEN.

Zooals bekend mag geacht worden, werkt hier te lande sedert ruim twee jaren de Rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van een inventaris en eene beschrijving van de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst. Het doel der Commissie is uitvoerig in haren naam omschreven en omtrent de wijze waarop zij haar taak opvat en volbrengt, valt veel belangrijks te lezen in haar 2de jaarverslag, waarvan wij het verschijnen in ons nummer van 27 Mei j.l. aankondigden.

Overeenkomstig haar werkplan heeft de Commissie een aanvang gemaakt met de inventarisatie der monumenten. Daarvoor wordt door hare leden het land bereisd en op hun verstrekte formulieren aangeteekend al hetgeen moet gerekend worden te behooren tot de monumenten van geschiedenis en kunst, vermeerderd met de wetenswaardigheden, die hun bekend zijn of worden. Op deze wijze ontstaat een uniform-bewerkte ligger der Nederlandsche monumenten, die, behalve de zuiver-statische feiten, een belangrijke verzameling van historische gegevens en aanwijzingen van bronnen voor verder onderzoek bevat. Met behulp van deze formulieren wordt een beknopte, eenvoudig-opsommende lijst (de voorloopige inventaris) der monumenten samengesteld, die — gedrukt en uitgegeven — de studie van en de belangstelling voor de oude kunst in ons vaderland reeds belangrijk kan bevorderen.

Door eigen aanschouwing op de inventarisatie-tochten en door de mededeelingen van belangstellende zijde gedaan, werd geconstateerd, dat slechts weinig gevolg werd gegeven aan het herhaaldelijk vanwege het Departement van Binn. Z. tot de Gemeentebesturen gericht verzoek om steeds kennis te geven van dreigende veranderingen of sloopingen en van voorgenomen herstellingen of besteigeringen van monumenten.

In de eene plaats meende men, dat met „monumenten" uitsluitend standbeelden waren bedoeld, elders verklaarde men een bepaald monument de moeite van zulke kennisgeving niet waard te hebben geacht, en in verschillende gemeenten betuigden de burgemeesters met het verzoek om bericht geheel onbekend te zijn.

Na een reeks van zulke ondervindingen, vestigde de Commissie de aandacht van de Regeering op dezen misstand, met het gevolg, dat aan de Commissarissen der Koningin, bij een schrijven, dat aan duidelijkheid niets scheen te wenschen te laten, werd verzocht de Gemeentebesturen nogmaals te wijzen op hunne verplichting steeds van bovenbedoelde gevallen aan het Departement van Binn. Z. kennis te geven, zonder dat bericht afhankelijk te stellen van eigen meening over de belangrijkheid van een gebouw.

Omtrent het optreden der Commissie daar, waar op verschillende plaatsen van ons land kleinere monumenten ten gevolge van verwaarloozing dreigden verloren te gaan, het eigenlijke „reddingswerk" dus, lezen wij in het verslag vele voorbeelden die erop wijzen, dat hare bemoeiingen niet tevergeefs gedaan waren.

Als zoodanig kunnen als de voornaamste gevallen worden genoemd de restauratie van het Kapelhuis te Amersfoort en de onderhandelingen welke het vorig jaar gevoerd werden tusschen Kerkvoogden der N. H. Gemeente en den Directeur der Posterijen tot verkoop, met sloopingsplicht als gevolg, der Minderbroederskerk te Roermond, in welke aangelegenheid ons Genootschap een woordje heeft meegesproken.

Verder stippen wij nog uit het vele belangrijke van het verslag het volgende aan:

Een buitengewoon goed Lodewijk-XVI-woonhuis te Amsterdam, dat werd gesloopt, kon door tusschenkomst van den heer Jos. Cuypers voor de Commissie worden opgemeten en gefotografeerd. Van een, ten gevolge dier afbraak, vrijgekomen, schilderachtig gevelstje in berg- en baksteenbouw (1638) werden op dezelfde wijze foto's verkregen.

Een ontvangen bericht betreffende de dreigende afbraak van een mooien, laat-gestijlde-eeuwschen gevel te Delft

(Choorstraat 54) werd overgebracht aan de Afdeeling K. W. Er had zich inmiddels een plaatselijk comité gevormd voor het behoud van dezen gevel, op welks verzoek de Regeering aanleiding vond eene Rijkssubsidie toe te staan. Ook de gemeente Delft stond subsidie toe, zoodat restauratie van den gevel verzekerd was.

Een dagbladbericht over de ontdekking van muurschilderingen in de Ned. Hervormde kerk te Hasselt, gaf den heer Hoefer aanleiding zich daarheen te begeven. Hij vernam van eenen stukadoor, dat deze de schildering had vernietigd, daar zij, zijns inziens, geene waarde bezat. Het bleek overigens, dat men bezig was de geheele kerk inwendig af te bikken, zonder voorafgaand onderzoek naar de aanwezigheid van muurschilderingen. Met groote moeite verkreeg hij van het kerkbestuur vergunning de nog niet afgebikte wanden te onderzoeken en toezegging dat een, dientengevolge aan het licht gekomen, vijftiende-eeuwsche schildering van den H. Christophorus gespaard zou blijven.

Bij zijn bezoek aan Kampen kwam den heer Hoefer ter oore, dat een gothisch koopmanshuis aldaar (Oude Straat) zou gesloopt worden. Na veel moeite is verkregen, dat dit huis door de gemeente Kampen (met financieelen steun van eenen belangstellende) werd aangekocht.

Toen dezelfde heer voor de inventarisatie de gemeente Voorst bezocht, bevond hij, dat men juist begonnen was de gedeeltelijk nog dertiende-eeuwsche, interessante Ned. Hervormde kerk inwendig geheel af te bikken, om er gladgepleisterd, „kant" werk van te maken! Hij mocht erin slagen het voor dit vandalisme reeds gesloten aannemingscontract te doen ontbinden en verkreeg zelfs in beginsel de medewerking van kerkvoogden en notabelen voor eene behoorlijke restauratie van het gebouw, des te noodiger, omdat de fraaie Romaansche toren reeds sporen van verzakking vertoont.

Het zou ons te ver voeren meerdere voorbeelden van het welslagen der Commissie te noemen. Uit deze weinige blijkt reeds, dat veel voor het behoud onzer nationale monumenten werd gedaan; en waar niet behouden worden kon, zooals b.v. inzake St. Elisabeth-Gasthuis te Haarlem, daar zullen die werken toch beschreven en in beeld gebracht worden en aldus voor de geschiedenis bewaard blijven.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Boerderij-ontwerpen voor de Gron. Maatschij. van Landbouw en Nijverheid, Inlevering 1 Maart 1906, Programma in no. 16 1905.

Winkelhuis te Arnhem. Inlevering 1 October 1905; mededeelingen in nummer 23.

BERICHTEN.

— In de School voor Kunstnijverheid te Haarlem zal ter herdenking van het 25-jarig bestaan dezer inrichting van af 15 Juli naast de jaarlijksche tentoonstelling van het werk der leerlingen eene tentoonstelling van werken van oud-leerlingen gehouden worden.

Daar vele oud-leerlingen zoowel in ons land als in het buitenland in verschillende kunstvakken werkzaam zijn en zich reeds een aantal deelnemers hebben aangemeld, kan deze tentoonstelling zeker de aandacht trekken en wordt zij met belangstelling tegemoet gezien.

— De gemeenteraad van Delft stond met algemeene stemmen de gevraagde subsidie van tien mille toe, om daardoor het Huis van Meerten, op den dag van de promotie der Polytechnische School tot Technische Hoogeschool schuldvrij aan het rijk over te dragen. (Tel.)

TEGEN HET IMPRESSIONISME.

Henry Thode, de bekende Heidelbergsche kunstkenner en hoogleeraar in de kunstgeschiedenis, is een college begonnen over Böcklin en Hans Thoma, aan welke twee figuren hij beschouwingen vastknoopt over de moderne kunst in het algemeen. Deze loopt volgens Thode het grootste gevaar tengevolge van de grenzelooze bewondering en vereering van de Fransche impressionistische kunst. Van Berlijn, meent de hoogleeraar, gaat in Duitschland de beweging uit, die Manet, Renoir Degas, en anderen tot genieën maakt en daarmee de groote Duitsche kunst stempelt als geen kunst, of zelfs als anti-kunst. Tegen deze tyrannie wil Thode opkomen.

Hij beschouwt Böcklin en Thoma als de voornaamste aangevallenen; het publiek heeft deze beiden langzamerhand leeren begrijpen, en nu wil men, dat het zijn gevoel voor deze kunstenaars zal overbrengen op anderen, op kunst, die onder geheel andere levensvoorwaarden dan de tegenwoordige Duitsche tusschen '60 en '70 in Frankrijk is ontstaan! Deze kunst wordt door schrijvers, die het nieuwste het beste noemen, door kunsthandelaars, door eenige Maecenaten, die een steeds meer verfijnden smaak voor de techniek hebben gekregen, geprepageerd. Daardoor is een verwarring van denkbeelden over kunst ontstaan, waardoor het publiek op tentoonstellingen tegenwoordig in de grootste onzekerheid rondloopt.

Daaraan wil Thode een eind maken en hij zoekt daartoe hulp bij Böcklin en Thoma, scheppende kunstenaars, die de productiviteit van onzen eigen geest versterken, die, vrij van al de theorieën, beginselen enz, van hun tijd, uit hun eigen innerlijken drang gewerkt hebben, die men kan vertrouwen, omdat zij niets te maken hebben met wat op de straten wordt gepredikt.

VACANTE BETREKKINGEN.

GEMEENTE-ARCHITECT te Bussum, op een jaarwedde van f 2000. Zoo mogelijk 1 Aug. a. s. indiensttreding. Stukken en aanbevelingen in te zenden aan den Burgemeester voor 25 Juni a. s.

LEERAAR IN HET BANKWERKEN voor halve dagen, aan de 2e Ambachtsschool Westerstr. 187, van de Vereeniging Mij. voor den Werkenden Stand, Afd. Ambachtsscholen Amsterdam, tegen 1 September 1905 op een jaarwedde van f 750. Bekwaam bankwerker en bekend met Vuurwerken. Voorloopig voor 1 jaar, om bij gebleken geschiktheid definitief benoemd te worden. Stukken en afschr. van getuigschriften voor 22 Juni bij den Directeur.

ONDERWIJZER VOOR HET VORMTEEKENEN, aan de Ambachtsschool te Utrecht, hoofdzakelijk aan a. s. Timmerlieden en Meubelmakers der hoogste klassen, (Aesthetisch en technisch ontwikkeld Bouwkundige, tevens bekwaam handteekenaar.) Instructies liggen ter inzage in het Schoolgebouw. Inlichtingen en inzendingen van stukken en teekeningen voor 27 Juni 1905, b. d. Directeur der School.

LEERAAR voor het Rechtlijnig- en de beginselen van het Bouwkundig teekenen aan de Vakteekenschool Patrimonium. Inlichtingen en aanmelding bij den Directeur der School H. J. van Ooijen, P. C. Hoofdstraat 113.

LEERAAR Ornament- en Handteekenen, en LEERAAR voor het Machine-teekenen aan de Winteravond-Vakteekenschool, Gebouw Ambachtsschool Weteringschans Amsterdam, Salaris f 400 per cursus, loopende van October tot half Maart d. a. v., per week 5 avonden van 7—9½ uur. Voor eerstgenoemde is acte M¹ aanbeveling. Aanmelding met gewone Sollicitatie-stukken en Teekeningen voor 28 Juni a. s. aan den Directeur, den Heer E. Jelsma.

DIRECTEUR aan de Gem. Gasfabriek te Leeuwarden, Zie Arch. no. 23.

GEMEENTE-ARCHITECT te Harderwijk. Zie Arch. no. 15.

VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE BOUWKUNDIGE OPZICHTERS EN TEEKENAARS. (Goedgekeurd bij Kon. besluit van 28 Maart 1904, no. 39) . . . .

INFORMATIE-BUREAU, Secretariaat: . . . . . Spiegelgr. 21, boven.

Ingeschreven Sollicitanten.

1	Gemeente-Opzichter,	26	jaar, f	70	's maands.
1	Bouwk. »	25	» -	80	»
1	Bouwk.-Opzichter-Teekenaar	22	» -	80	»
1	» » »	30	» -	125	»
1	» » »	19	» -	60	»
1	» » »	27	» -	90	»
1	» » »	21	» -	50	»
1	» » »	22	» -	90	»
1	» Teekenaar	23	» -	70	»
1	» Opzichter-Teekenaar	23	» -	75	»

Ons bureau staat open voor leden en niet-leden onzer Vereeniging.

Aanvraag formulieren (voor sollicitanten) en alle inlichtingen zijn steeds aan het secretariaat te verkrijgen. Zie overigens »Architectura« van 29 April l.l.

TECHNISCH GEDEELTE.

PRIJSVRAAG TITELVIGNET VOOR »DE BOUWMEESTER".

De termijn van inzending was gesloten ingaande 10 Juni 1905.

Tijdig ingekomen zijn de ontwerpen onder de volgende motto's:

1. Laboremus.
2. Vakblad.
3. Arslan.
4. Labora.
5. Vignet.
6. Fortuna.
7. V. I. M. S.
8. Hoop
9. Juliana.
10. Driehoek, waarin de letter B.
11. M.
12. Etude.
13. De Ambachtsman.
14. Jedee.
15. Nelly.
16. Ons Vak.
17. Cirkel (geteekend).
18. X.
19. Tine.
20. Lijn.
21. Oranje.
22. M. R.
23. Lijnenspel.
24. Zwart.
25. Deugd houdt jeugd.
26. Vitruvius Δ.

Eveneens zijn tijdig ingekomen de volgende ontwerpen:

27. Zonder motto postmerk Hengelo.
28. » » opschrift van het vignet »De Ambachtsman«.
29. » » Hengelo, (J. H. W. V.).
30. » » Breda (J. J. W.).
31. » » Breda (F. G. J. B.).

Op 10 Juni 1905 zijn voorts nog ontvangen 3 inzendingen, welke niet zijn geopend.

DE REDACTIE.

DE BEZWAREN VAN COöPERATIEF-BOUWEN, DOOR M. P. DE CLERCQ.

(Vervolg.)

Valt dit punt als bezwaar niet weg te cijferen, toch is aan deze schaduwzijde ook weder eene lichtzijde verbonden.

Het ver af wonen van dagelijksch werk, school, kerk, familie, vrienden en bekenden is voor de meeste menschen en kinderen zoo nuttig, omdat er eene beweging in de frissche lucht aan verbonden is, die zoo heilzaam genoemd mag worden. De geneesheeren en andere deskundigen zullen het u bevestigen, hoezeer het voor menig bewoner van een dicht bevolkt stadsgedeelte, die zijn werk in de nabijheid heeft, juist fataal op zijne gezondheid werkt, ja die benadeelt, omdat hij veel te weinig beweging in de frissche lucht heeft. Want nu en dan bij mooi weêr wat gaan wandelen, is niet voldoende; juist het geregeld iederen dag een half uurtje in weêr en wind er door te moeten, sterkt en werkt heilzaam op lichaam en geest.

Is het daarom wel raadzaam, het gemak van dicht bij het werk te wonen, te verkiezen boven het bevorderen van eene goede gezondheid, zoowel voor zich zelf als voor de andere leden van het gezin, daar ons gezond verstand ons zelfs reeds leert, hoe verkeerd dit is?

De beantwoording dezer vraag aan ieder voor zich overlatende, kan nu weder een volgend bezwaar van coöperatief-bouwen in behandeling worden genomen.

Zulks is moeielijk juister weêr te geven, dan met de bekende woorden: de vrees om zich aan koud water te branden, daarom neem ik die zegswijze hier dan ook aan.

Bij vele nieuwigheden is zulks vooral ons Nederlanders eigen en dit is altijd toch nog beter dan het tegendeel. Het steeds haken en streven naar verandering, geeft iets woeligs en onrustigs in ons doen en laten, wat de vele zenuwzieken van den tegenwoordigen tijd nog meer in aantal kon doen toenemen. Maar de gulden middenweg moet vooral nimmer vergeten worden!

Zoo ook hier niet. En toch zijn er in ons land nog honderden, die zoo iets als coöperatief-bouwen niet aandurven, omdat er erg veel aan vast is, wat nog al ingrijpend schijnt.

Dit getuigt waarlijk niet van degelijke lust tot bevordering van sociale- en daardoor ook zeer zeker eigene belangen, enkel door flink samenwerken, doch zonder verhooging van uitgaven. Vooral omdat het feit niet te loochenen valt, dat menigeen zoo angstig voor dit, uit den aard der zaak, veel omvattende werk is, dat hij zich niet eens de moeite getroosten wil, het voor en tegen nader te onderzoeken, alvorens tot al- of niet meêdoen te besluiten.

En dat is toch niet alleen wat kras, maar bovendien onverantwoordelijk, voor zoovelen, aan wie de strijd voor het bestaan zooveel moeite en zorg veroorzaakt. Want een grondig onderzoek naar iets, wat in Engeland reeds zulke prachtige resultaten te aanschouwen geeft en ook in Nederland, met name te Haarlem en Den Haag, sedert 20 jaren reeds zooveel zegen heeft verspreid, mag toch in trouwe wel aanspraak maken op een grondig en liefst persoonlijk onderzoek.

Hoe leert de praktijk echter, dat het zoo dikwijls gaat, indien de aandacht gevestigd wordt op het nut en voordeel, dat door coöp.-bouwen ontstaan kan?

Dadelijk het hebben van bezwaar voor de mogelijkheid van slagen, zonder eenig afdoend motief.

Treurig, maar waar!

Indien het iets geheel nieuws ware, ja, dan was het ook wel verkeerd; echter nu er met eigene oogen langjarige gunstige gevolgen van te zien zijn, is het bepaald onbegrijpelijk.

Eigenaardig is daarbij, hoe menigeen voelt, dat het zijn plicht is eerst te onderzoeken of coöp.-bouwen levensvatbaarheid voor hem heeft, om daarna anderen er ook opmerkzaam op te kunnen maken. Vooral indien de betrokkene, als ambtenaar of op andere wijze een vast salaris genietende, precies in de termen valt voor dusdanige verbetering van levensomstandigheden. Toch wil hij niet eens die geringe moeite doen, maar begint gretig met het totaal ongegronde bezwaar, dat het in zijne gemeente toch niet gelukken zou en bovendien niets voor hem is, want hij woont erg naar zijn genoegen.

Alsof de woning, die hij toevallig betrokken heeft, het eenige verblijf in de gansche wijde wereld is, waar hij uitsluitend naar zijn genoegen kan wonen!

Is de persoon zelf toch eigenlijk overtuigd, dat het hem niet past, zich er met een Jantje van Leiden af te maken, dan verschuilt hij zich achter zijne liefhebbende echtgenoote.

Hij zou wel graag meedoen, daar niet van, maar toen hij er met zijne vrouw over sprak, was die er zoo bitter tegen.

Minstens in de helft van dergelijke gevallen, is dit ten eenenmale onjuist. De vrouw heeft er wel bezwaar tegen, dat is waar, maar ten gevolge van de wijze, waarop de man het zaakje voorgesteld heeft.

Deed hij dit naar behooren, het zou anders geloopen zijn, want geheel ten onrechte wordt de echtvriendin als tegengekant zijnde voorgesteld.

Want komt men thuis en zegt tegen haar, dat het coöp.-wonen, ook aan zijn gezin, als nuttig en noodig is aanbevolen en dat hieruit dadelijke verbetering van woning en verlichting van zorg voor den ouden dag kan voortvloeien,

dan wordt er wel naar geluisterd. Neemt men voorts de moeite om beknopt uiteen te zetten, dat het niets geheimzinnigs of buitengewoons betreft, enkel de flinke aaneensluiting van eerlijke bewoners, om de winsten bij huurhuizen den huiseigenaren komende, in eigen voordeel aan te wenden, dan begrijpt eene flinke vrouw best, hoe dat wel degelijk kan. Spreekt voorts de man reeds dadelijk over het onoverkomelijk bezwaar van verhuizen, aan coöp.-wonen verbonden, doch voegt er bij, hoe er dan ook geen kwestie van dat vervelende en dikwijls bedstroo kostende verhuizen meer behoeft te zijn, dan ziet de vrouw ook niet zoo op tegen dat schrikwoord, omdat nu ieder oogenblik dat zwaard van Damocles boven het hoofd hangt, doch dit, coöperatief-wonende, voor goed uit zal zijn. Het Fransche spreekwoord zegt niet te vergeefs: „c'est le ton qui fait la musique" (het aanslaan van den juisten toon, is de oorzaak der welluidendendheid).

Doch komt de man thuis met het gezegde, dat je zonder een cent extra te betalen, honderde guldens verdienen kunt, mits je in de eene of andere koude komkommerbuurt trekt en dat de lui die dit zoo erg aanraden ook vast wel weten waarom ze het doen, dan is er al dadelijk iets wantrouwigs bij de wederhelft opgewekt. Wil de man er dan het volle zout op gooien, dan behoeft hij er alleen nog maar bij te voegen, dat het vervloekt ingewikkeld is; het is hem wel uitgelegd, doch hij snapt er geen bal van. Alleen zooveel heeft hij wel begrepen, dat het veel vergaderen zal wezen, zoodat vrouw en kroost hem in het vervolg niet veel meer zien zullen, als hij aan het coöperatief huisbaasje spelen meê gaat doen.

Natuurlijk zegt de vrouw dan: „blijf er buiten".

Laat ik nu echter eens een bezwaar aan de orde stellen, dat inderdaad als zoodanig geldt en dat wij, reeds coöperatief-wonenden, zoo gaarne zouden doen verdwijnen, ware dit slechts mogelijk.

Dit is de speculatiegeest, die de uitbreiding van ons stelsel reeds zooveel kwaad gedaan heeft en nog voortdurend voortwoekert. Evenmin als het den landman gelukt, alle onkruid uit zijnen grond te weren, evenmin acht ik het mogelijk, den aangeboren speculatie-geest van zoovele personen, ooit geheel er uit te krijgen.

Niet het meermalen aangetoonde gezonde voordeel, dadelijk en op den langen duur door coöp.-wonen verkrijgbaar, is bij zoovelen de aanleiding tot deelname in zulk een consortium. Vooral aan dat „in de verre toekomst" hebben zij een broertje dood. Neen, alleen meêdoen in de hoop het lidmaatschap zoo gauw mogelijk voordeelig te verkoopen en dan weêr van voren af aan hetzelfde spelletje te beginnen, ook om er een slaatje uit te halen, dat is hun doel.

En nu leert de ondervinding bovendien nog, hoe die lui met speculatiegeest bezield, de gewenschte elementen vormen, om het tot stand komen eener coöp.-bouwvereeniging mogelijk te maken. Zij zetten door. Zij kweeken vuur en ijver aan onder de vergaderden, die wel eens dreigen moedeloos te worden, als er veel tegenslag komt.

Meer van die tegenstrijdigheden ziet men in onze samenleving. Hier is het bepaald opvallend, want inderdaad die groote lust om door coöp.-bouwen zoo spoedig mogelijk een extraatje te verdienen , met totale miskenning van het doel en streven dat er door beoogd wordt, heeft reeds menige dusdanige vereeniging doen slagen, terwijl de echte coöperators bakzeil zouden gehaald hebben, zonder het onvermoeid streven en werken der speculanten.

Heel netjes wordt die winzucht achter de schermen gehouden, aangezien de lui best weten, hoe die vooral door de geldgevers verfoeid wordt, zoodat zij eerst ontpopt, zoodra een slag geslagen kan worden. Wel wordt dit doel, zoo ter loops en onder de vraag van geheimhouding, medegedeeld aan dezen en genen, die wat geanimeerd moeten worden tot het meêdoen aan coöp.-bouwen en die men graag in zulk een voorloopig consortium wenscht, doch de vlag, waaronder gezeild wordt, moet in het openbaar als bevordering van sociale belangen waaien.

Hoezeer echter ook volmondig erkend moet worden, dat velen der nu bestaande coöp. bouwvereenigingen, beslist haar ontstaan aan speculatie-geest te danken hebben, toch is en blijft die drijfveer een bezwaar, al valt het niet te loochenen, dat er nu veel meer gezinnen van profiteeren dan het aantal speculanten bedraagt, dat er op den duur toch moreel en financiëel door achteruit gaat.

Want wat met verkeerde bedoelingen tot stand komt, is toch waarlijk niet solide te noemen, terwijl duurzaamheid en levensvatbaarheid met solliditeit samen moeten gaan.

Dit bezwaar van coöp. bouwen, dus het beste te noemen met het woord „speculatie-geest", is niet tegen te gaan. Men heeft het getracht te ondervangen door de bepaling van blijvend gemeenschappelijk bezit, omdat de winst aan het overdoen van een lidmaatschap alsdan kleiner wordt, als vroeger hier nauwkeurig uiteen gezet. Doch dit helpt niet afdoende, want als er geen gelegenheid meer is om een heel ei te leggen, vergenoegt men zich immers liever met een half ei dan een leegen dop te hebben.

Allerlei bepalingen zijn al in de statuten gemaakt, met de kennelijke bedoeling om dit bezwaar te niet te doen, maar zoodra later dit euvel te voorschijn treedt, is de vindingrijkheid zoo groot, dat hier of daar al spoedig een gaatje gevonden wordt, om er zoo door te kruipen, als de leden met dadelijk winstbejag voor oogen zulks wenschen.

Ja, meer nog!

Onderstel, de statuten zijn zoo te maken, dat er onmogelijk iets anders te bereiken is met coöperatief-wonen dan de bedoeling: „de zuivere bevordering van sociale belangen", dan is zoo iets toch slechts van tijdelijken aard. De eenigen, die wijziging der statuten kunnen beletten, zijn de hypotheekgevers, want als onder bepaalde voorwaarden de hypotheek-akte is gesloten, kunnen die voorwaarden niet zonder de toestemming van die wederpartij veranderd worden. Eenmaal, hetzij vroeg of laat, komt evenwel het gunstige oogenblik, dat de geheele schuld gedelgd is en dan zijn die hypotheekhouders ook geheel afbetaald, zoodat zij geen macht hoegenaamd meer bezitten, tot het tegengaan eener statuten-wijziging, waardoor de leden het blijvende voordeel in dadelijke winstneming kunnen veranderen.

Aangezien alles echter bezwaren heeft, moet men zich dus in zake coöperatief-wonen maar in het onvermijdelijke schikken en kan nu worden overgegaan tot het omschrijven van een ander bezwaar, dat wel degelijk weggenomen kan worden.

Onder degenen, die op de eene of andere wijze met de bouwvakken in betrekking staan, zijn er zeer velen, die met het verhuren van eigendommen een deel van hun inkomen verkrijgen. Ook zijn er tal van bejaarde rentenierties, die, door het koopen van huizen wat meer rente van hun kapitaaltje maken, waardoor zij nog zooveel hebben, om er fatsoenlijk van rond te kunnen komen.

Deze huiseigenaren hebben groot bezwaar tegen de toename van coöperatief-bouwen. Zij werken zulks natuurlijk tegen, zonder te vragen naar het sociale belang er van, want waar het algemeen beter van wordt, doch wij zelf er door zullen verliezen, wehnu, wie gaat nu zoo ver, om dan dat algemeene belang te bevorderen, ten koste van onze eigene beurs?

Dat kan en mag immers niet!

Zulks is evenwel niet een bepaald bezwaar tegen het coöperatief-bouwen, doch tegen de coöperatie in het algemeen. De kruidenier ziet met leede oogen de vele winkels van „Eigen Hulp" verrijzen, de bakker heeft knap het land aan de voortdurende toename der coöperatieve-broodbakkerijen, enz. enz.

Als algemeene beschouwing behoort dit evenwel niet in dit kader, alhoewel even aangestipt dient te worden, dat de schippers van de trekschuiten de spoorwegen juist ook niet met vreugde begroet hebben, evenmin als de oliehandelaars, destijds, met vreugde in de nieuwe gasvlammetjes gestaard hebben.

Laat ons echter blijven bij het allezins begrijpelijke en volkomen gegronde bezwaar van eigenaren der huurhuizen, tegen toename van coöperatief-wonen.

Het is namelijk een dubbel bezwaar. Ten eerste bestaat er veel kans door, dat eigenaren van huurwoningen daarvoor niet genoeg liefhebbers meer zullen vinden, zoodat het leelijke spook van „leegstaan" zal vermeerderen en ten tweede gaan de prompt betalende en ordelijke bewoners het meest tot de coöp. bouwvereenigingen over, aangezien men de anderen daarbij volstrekt niet kan gebruiken.

Strikt genomen, is dit wel geen bezwaar van het coöperatief-bouwen zelf, doch eerder aan te merken als benadeeling van belangen des eenen om die des anderen te bevorderen, doch de voldoende uitbreiding moet in den eersten tijd natuurlijk onder dien tegenstand lijden. Afbreken van iets nieuws, valt nu eenmaal meer in den smaak van het groote publiek, dan opbouwen!

Doch men lette vooral op het evengenoemde „in den eersten tijd", want iets op den duur tegenhouden, wat proefondervindelijk bewijst nuttig en voordeelig te wezen, gaat toch niet. En zoodra iemand bemerkt, dat de hem of haar medegedeelde afkeuring, voortspruit uit vrees voor afbreuk der eigenbelangen der afkeurders, wordt er waarlijk zoo weinig waarde aan gehecht, al acht menigeen het ook onbeleefd, dit den mededeeler zoo onbewimpeld te zeggen.

Nu is de vraag deze: is het verstandiger te trachten, door tegenkanting den bloei van iets nog eenigen tijd tegen te houden, dan wel dadelijk te probeeren, het te verwachten nadeel er van zooveel mogelijk af te wenden?

Ieder die goed nadenkt en rondom zich niet, zal het laatste 't beste achten.

Want tegenkanting verbittert toch op den duur; ongerekend nog het nadeel, ontstaan door het gevolg van hardnekkig volhouden aan het hopen op vernietiging en dwarsboomen van andere plannen, is die verbittering op zich zelf al zoo slecht voor opgewektheid en lichamelijk welzijn.

Daarom is zij in de eerste plaats te ontraden, doch evenzeer uit het oogpunt van financiëel belang, dat inderdaad minder zwaar weegt dan de evengenoemde morcele zijde, doch meestal door ons bovenaan wordt gesteld.

Op den duur tegenhouden door bezwaren van huiseigenaren, kan men de uitbreiding van coöperatief-bouwen toch niet, dit leert de ondervinding ten opzichte der verbruiks-coöperatie, die zoo hevig bestreden is en wordt, als slechts mogelijk is, en desniettegenstaande toch voortdurend zich uitbreidt. (Wordt vervolgd.)

NIEUWE ONTDEKKINGEN TE ROME.

Onlangs hebben er in de eeuwige stad weer nieuwe uitgravingen plaats gehad, doch in een der gevallen, in dat van de »Ara Pacis« maakten de technische moeilijkheden, die men te overwinnen had, en die daaruit voortsproten, dat het werk, gedeeltelijk onder een doorrij en gedeeltelijk onder het »Palazzo« Fiano moest worden uitgevoerd, de ontgraving van het terrein zeer bezwaarlijk, en deden de kosten sterk stijgen, zoodat men dan ook niet bijzonder vorderde.

Bedoeld werk, geleid door »Signor« Cannizzaro, zal zonder twijfel ons uitsluitsel geven in belangrijke kwesties, die betrekking hebben op de ligging van het altaar en zijn omgeving en de ontdekking van nog andere overblijfselen van beeldhouwwerk. Tot nog toe echter was het niet mogelijk een zeer fraaie, reeds vroeger in verschillende tijdschriften beschreven, pancel van het fries met de figuren van »flamines« Romeinsche priesters) los te werken en naar boven te krijgen, ofschoon toch een der platen, waaruit dit fries bestaat, vertoonende een gebaard man, (een gebeeldhouwde, idealistische voorstelling van den Romeinschen Senaat) een offer brengende, te voorschijn gebracht is. Dit is vooral interessant, omdat de plaat, die er naast behoort, en die er een geheel mede vormt, reeds in 1859 werd ontdekt, en zich thans in het »Museo della Ferme« bevindt. De jongste vondsten hebben nu gelukkig ook de nog steeds hangende kwesties tot oplossing gebracht omtrent de verdeeling der verschillende beeldhouwwerken over de vier zijden van het gebouw, en de resultaten daarvan zijn te vinden in een voorloopig verslag van Prof. Pasqui, den directeur van de opgravingen, en in Prof. Peter van het Duitsche Instituut, waarvan het reeds voor den laatsten vondst verschenen verslag dus wel wat moest worden gewijzigd. Geen plaats wordt er nu gevonden voor de reliefs in de »Villa Media«, waarvan men vroeger meende, dat zij tot de »Ara Pacis« hadden behoord, doch deze villa bevat andere paneelen, zooals bijv.: dat, waarop Augustus zelf is voorgesteld. Dit, tezamen met een ander fragment, werd in de 16e eeuw gebruikt om met nieuw pleisterwerk een »pastiecio« te vormen, en het ware zeer te wenschen, dat beiden, en de andere paneelen waarmede men op dezelfde manier heeft omgesprongen, van hunne tegenwoordige plaatsen werden weggenomen, en weer aan het monument, dat later ontdekt werd, werden aangebracht.

Het beschouwen van het »Forum« toont ons duidelijk, dat de energie van Comm. Boni nog niet begint te verflauwen. Bezoekers van het Basilica van Constantijn kunnen nu gedeelten van het oorspronkelijk plaveisel in gekleurd marmer aanschouwen, gedeeltelijk bedolven onder groote blokken beton, die uit de hooge gewelven naar beneden gestort zijn. Het openen van de voor-historische graven naast de »Sacra Via« is goed vooruitgegaan en de reien der voor vogel-wichelarijen gebruikte groeven, die de grenzen van het Forum, aangelegd door Julius Caesar aangeven, zijn opgespoord aan het Oostelijk uiteinde naast en onder den tempel van dezen grooten dictator.

Doch het interessantst van alles blijft het Forum zelve. Misschien zal aan onze lezers bekend zijn, dat nu ongeveer 2 jaren geleden Comm. Boni onder het plaveisel, aangebracht in den lateren tijd van het keizerrijk, de fundeeringen van een groot monument heefi ontdekt, dat hij wegens den stand voor het beroemde ruiterstandbeeld van Dominitianus hield, dat door Statius beschreven is. Zijn meening schijnt ook tamel k wel algemeen aangenomen te worden, hoewel sceptische menschen bezwaren tegen deze meening opperen door den stand der 3 voetstukken, waarin de ondersteuningen die de pooten van het keizerlijke strijdros droegen, aangebracht waren. Het is een feit, dat hunne stand, ten opzichte van elkaar, niet overeenkomt met dien van dat van Marcus Aurelius op het Kapitool, doch Comm. Boni gelooft, dat een ons tevredenstellende restauratie allesziins mogelijk is. Intusschen steide hij een onderzoek in naar eventueele muntstukken of iets dergelijks, die gewoonlijk (en ook nu nog dikwijls doet men het) bij het oprichten van een monument onder het voetstuk werden gedeponeerd. En inderdaad men zocht wat men vond, in een speciaal daarvoor vervaardigde kamer, uitgespaard in in de betonfundeering; doch de vondst bestond uit vijf

urnen, die volkomen geleken op die, die men in de latere graven van de voor-historische »necropolis« (doodenstad) bij de »Sacra Via« gevonden heeft, en die uit het laatste gedeelte van de achtste eeuw vóór Christus dateeren. De urnen hadden geen anderen inhoud dan een klomp inlandsch goud en wat pik en schildpad. Comm. Boni leidt uit het voorkomen van het stuk goud nu af, dat een en ander daar was gedeponeerd bij de onthulling van het beeld, en haalt uit Tacitus aan, dat toen de eerste steen van de fundeering voor den nieuwen tempel van Jupiter Capitolinus door Vespasianus werd gelegd, »passum iniectae fundamentis argenti aurique stipes et metallorum primitiae nullis fornacibus victae, sed ut gignuntur. In dat geval moeten wij veronderstellen, dat er urnen gemaakt waren voor kerkelijke plechtigheden, die volkomen naboots-sin en van het vervaardigde uit de achtste eeuw voor Christus waren, en nog waarschijnlijker wordt deze veronderstelling, door het feit, dat er grof aardewerk, met dat uit de oudheid overeenkomende, ontdekt werd in het boschje van Dea Dia, waar in de tijden van het keizerrijk de godsdienstige plechtigheden van de Arval-broederschap werden verricht. Anderen echter opperden het denkbeeld, dat er een oude grafttombe was ontdekt door de werklieden bij het leggen der fundeering voor het standbeeld van Dominitianus, en dat voor hetgeen, dat in deze tombe gevonden werd, een bewaarplaats zoo dicht mogelijk bij de oorspronkelijke bergplaats werd ingericht. De schikking en de verscheidenheid der urnen maakt het althans zeer waarschijnlijk dat wij hier met graf-attributen te doen hebben.

Een nog belangwekkender vondst werd gedaan in het laatst van April van het vorige jaar.

Comm. Boni was reeds lang er op uit om de plek te vinden, waar de in de Romeinsche overleveringen zoo bekende zelfopoffering van Lacus Curtius had plaats gehad.

Het aan ons allen bekende verhaal van de kloof, die zich weer sloot nadat Curtius er in volle wapenrusting te paard in was gesprongen, dat volgens de overlevering in 360 v. Chr. had plaats gehad, werd in verband gebracht met andere dergelijke overleveringen. Sommige geschiedkundigen meenden, dat hier verband bestond met Mettius Curtius, de aanvoerder der Sabijnen in hun slag tegen Romulus; anderen, misschien rationeeler, gaven aan het verhaal een prozaischer tintje, en spraken van Caius Curtius, consul in het jaar 445 v. Chr., die, naar men zegt, een gedenkteeken heeft opgericht op een plek waar de bliksem insloeg. Het populaire verhaal is echter zonder twijfel het oudst, en schijnt ver euwigd te zijn geworden door een bas-relief, dat, naar men beweert, in 1543 in het Forum werd ontdekt, en dat daar bewaard bleef in het Palazzo dei Conservatori. De oudheid van dit bas-relief wordt wel betwijfeld, doch, naar het schijnt, op zeer losse gronden.

Zeker is het echter wel, dat tegen het einde van het republikeinsche tijdvak de »lacus« vervangen werd door een altaar, waarop men offerde aan de schim van Curtius En inderdaad, Ovidius zegt (Fast. VI, 404):

»Curtius ille lacus siccas qui sustinet aras. Nunc solida est tellus, sed lacus ante fuit«.

Comm. Boni merkte in het plaveisel uit het laatste gedeelte van het keizerrijk een blok steen op, dat klaarblijkelijk de hoeksteen is geweest van een begrensde ruimte, en die volgens de rooilijnen niet tot het keizerlijke Forum, doch tot dat uit de tijden der republiek behoorde. Het plaveisel werd opgebroken, en daaronder vond men een geplaveide besloten ruimte van onregelmatigen vorm, en op het Zuidelijk uiteinde daarvan kwam een ronde fundeering van blokken tufsteen voor. In een holte van een dezer blokken vond men de verkoolde overblijfselen van een offer — misschien van het laatste, dat geofferd werd aan de schim van Curtius, zoo de onderstelling omtrent de Lacus Curtius en zijn altaar althans op waarheid berust. De besloten ruimte schijnt nog andere monumenten behalve het altaar van Curtius te hebben bevat, en schijnt dikwijls veranderingen van vorm te hebben ondergaan, zoo niet geheele verplaatsingen. Comm. Boni denkt, dat deze veranderingen verband houden met den herbouw van de »Basilica Julia«, die van bedoelde besloten ruimte slechts door de »Sacra Via« en de gedenkteekenen uit de 4e eeuw n. Chr. gescheiden zijn, en hij stelt zich voor dit gedeelte van het »Forum« systematisch te gaan onderzoeken, waarvan hij groote resultaten verwacht. Men had ook hoop, dat in den zomer voortgang zou gemaakt worden met de uitgraving van de Basilica Aemilia, terwijl er ook gesproken werd over het maken van een begin met de lang uitgestelde onderzoekingen van den Palatijnschen heuvel, waardoor men de ligging van den tempel van Apollo en het paleis van Augustus zou kunnen bepalen.

Tot besluit zij het nog vergund even aan te stippen, dat zij, die deelnamen aan de laatste vergadering van het Duitsche Instituut op den stichtingsdag van Rome, het voorrecht hadden om de overblijfselen van een keizerlijk gedenkteeken te zien, dat ontdekt werd bij het bouwen van het nieuwe »Piazza dell Esedra«, en die door den eigenaar, Dr. Hartwig, aan het »Misseo delle Ferme« werden afgestaan. Zij zijn vooral belangrijk door het feit, dat op een van hen is afgebeeld, in relief, de tempel van Quirinus, op welks kroonlijst wij een voorstelling zien van de vogel-wichelarijen van Romulus bij de stichting van Rome. Een vlucht vogels zweeft in het midden van de kroonlijst, terwijl Romulus en Remus met de deze handeling bijwonende goden zich aan de zijden bevinden.

Het is nog niet mogelijk geweest uit te maken bij welk gedenkteeken dit beeldhouwwerk behoort.

PAKOE.

(Vertaling van een artikel van H. Stuart Jones, Directeur van de Britsche School te Rome, voorkomende in »The Times«.)

TURBINESTOOMERS VOOR HET TRANS-ATLANTISCHE VERKEER.

Een transatlantische stoomer, welke door stoomturbines gedreven wordt, en die te Belfort van stapel is geloopen, doet nu sedert eenige maanden dienst.

Bedoeld stoomschip de »Victorian« behoort aan de Allan-Lijn. Het is 164,5 M. lang, 18 M. breed, en heeft 12000 ton waterverplaatsing. De drie schroefassen worden ieder door een Parsonsturbine gedreven, waarvan de middelste met hoogen druk werkt.

BRANDSCHADEN VEROORZAAKT DOOR ELECTRISCHE INRICHTINGEN.

In het Duitsche Rijk zijn in 1903 door electrische inrichtingen 248 brandschaden ontstaan, tegen 265 geregistreerd in 1901.

In 106 gevallen was kortsluiting, in 59 gevallen vermoedelijk kortsluiting de oorzaak van den brand. Tweemaal werd bewezen, dat er aardverbinding ontstaan was, viermaal was het afvallen van stukjes kool van een booglamp en een maal het afspringen van vonken van een booglamp de oorzaak.

Verder hadden 117 gevallen betrekking op woonhuizen, 52 op winkels en magazijnen, 12 op electrische centralen, 2 op koffie- resp. bierhuizen, 7 op het landbouwbedrijf, 6 op electrische tramwegen, 5 op hotels, 3 op warenhuizen en 2 op schouwburgen.

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz. PAUL J. DE JONGH, Secr., Joh. B. LAMBEEK Jr., H. WALENKAMP, JAC. P. WORMSER, Jos. Th. J. CUYPERS, A. VAN BAALEN, Leden.

VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN en C. W. NIJHOFF

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP. DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD BETREFFEND TE ZENDEN AAN DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120 TE AMSTERDAM, IDEM VOOR HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Joh. B. LAMBEEK Jr., RINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e SECRETARIS VAN HET BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen. — Juryrapport prijsvraag reclamebiljet. — Ideeën over kunst en samenleving. — Het vredespaleis op Zorgvliet. — Ingezonden. — De nieuwe bouwverordening. — Aan heeren Architecten en Ingenieurs. — Prijsvragen Bouwkunst en Vriendschap. — Open prijsvragen. — Berichten. — Vacante betrekkingen. — Informatie-bureau. Prijsvraag titelvignet »Le Bouwmeester«. — De bezwaren van coöperatief bouwen. — Een boek over Duitsche boerenkunst. — De stand der Duitsche cementnijverheid. — Daken van papierstof. — Het schoonhouden van den Panama-spoorweg. — Boekbeoordeeling.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Als gewoon lid is voorgesteld de heer Joh. Kromhout, sierkunstenaar, door de heeren Jan Stuyt en L. H. E. van Hylckama Vlieg. Overeenkomstig art. 6 § 6 der Statuten is de heer Kr. voorloopig als lid aangenomen en zal op de eerstvolgende vergadering ballotage plaats hebben.

Voor de Bibliotheek is van den schrijver ten geschenke ontvangen:

„L. Zwiers, Beknopte handleiding voor het Landmeten „en Waterpassen. Amsterdam 1905. Wed. J. Ahrend en „Zoon."

EXCURSIE 8 JULI.

Uiterlijk tot Donderdag a.s. kunnen nog opgaven voor deelname aan de Excursie worden ingewacht. In het dàn volgend nommer van „Architectura", dus van 1 Juli, moet n.l. het programma opgenomen worden.

In verhouding tot het ledental is het cijfer van deelnemers nog zeer gering. Zoodat we nog vele opgaven verwachten. Weten de verspreide Hagenaars dat in hunne stad 34 van onze leden wonen? Dat er van Rotterdam minstens 12, van Haarlem, Leiden en Delft tezamen een 20-tal verwacht konden worden?

Mogen nog velen zich opgeven. De kosten kunnen geen bezwaar zijn — in geen geval zal 't bedrag hoog worden.

Wegens beoordeeling prijsvraag-antwoorden zal het lokaaltje Parkzicht, uitgezonderd Zaterdagavond, tot nadere aankondiging gesloten zijn.

De 1e Secretaris, VAN HYLCKAMA.

RAPPORT DER JURY OVER DE PRIJSVRAAG VOOR EEN RECLAME-BILJET VOOR DE TE HOUDEN TENTOONSTELLING VAN „A. ET A.".

Ingekomen 2 antwoorden — onder de motto's R. S. en Sierplakkaat.

Bij de beoordeeling bleek al dadelijk, dat het antwoord onder motto R. S. moest afvallen wegens gebrek aan goede eigenschappen van compositie en teekening.

De inzending onder motto Sierplakkaat daarentegen heeft die wel.

Maar toch is de Jury van oordeel, dat het blijft beneden de eischen, welke aan een reclame-biljet moeten worden gesteld, omdat zooals het nu is ontworpen, het mist de kwaliteiten van duidelijke expressie, en decoratief kleureffect.

De Jury wenscht daarom wèl de uitgeloofde prijs te zien toegekend, maar laat aan de feest-commissie over de beslissing omtrent de uitvoering.

De Jury betreurt ten zeerste, dat er voor deze gelegenheid niet meer dan 2 antwoorden zijn ingekomen, zoodat nu er één dadelijk buiten beschouwing bleef, er een verdere vergelijking ontbrak.

De Jury,
H. P. BERLAGE.
JON's INGENOHL.
JAN STUYT (door de twee andere Jury-leden aangezocht den heer J. TOOROP te vervangen.)

IDEEEN OVER KUNST EN SAMENLEVING. — DOOR Js. INGENOHL.

(Vervolg.)

Een voorbeeld:

De Rijks-academie voor Beeldende Kunsten ten onzent, heeft zeker voortreffelijke leerlingen gehad, schilders opgekweekt, die later een Europeeschen naam hebben verworven, maar wat heeft het volk daar nu bij gewonnen? De resultaten krijgt het niet niet te zien, de schilderijen of etsen van onze eerste meesters zijn in handen van de kapitalisten hier, of gaan door bemoeiingen van kunstkoopers, voor goed naar het buitenland. Een enkel stukje kan door het groote publiek in de museums worden bekeken, ook is er jaarlijks gelegenheid de meestal onrijpe vruchten van de jongere schilders tegen entrée te gaan zien. Wordt op die wijze de volkskunst ook maar iets gebaat? Immers neen. En dat is trouwens niet mogelijk, want al zouden nu al die schilderijen en andere kunstproducten, kosteloos te bezichtigen en te bestudeeren zijn en daarvan een algemeen gebruik worden gemaakt, dan zouden altijd nog maar slechts enkelen van de massa die, geheel buiten het volk staande

kunst begrijpen. Voor de meeste bezoekers, niet van jongsaf in kunstzin opgevoed, zou de impressie totaal verloren gaan. Het is goed, dat de musea kosteloos zijn te bezichtigen — er blijft natuurlijk altijd wel iets van hangen — doch men verwachte niet te veel van het resultaat en begrijpe dat niet alledaagsche zaken ook slechts door bijzondere oogen kunnen worden gewaardeerd.

Hetzelfde kan ongeveer worden gezegd ten opzichte van de z.g. volksconcerten, die natuurlijk evenzeer met de beste bedoelingen worden gearrangeerd. Ook zij k u n n e n iets bijdragen tot veredeling, doch ook alweer alleen voor hen, die die muziek verstaan. Wat echter daarbij wordt uitgevoerd is in den regel ook veel te hoogdravend, of te banaal, in elk geval veel te uitheemsch. Het volk wordt daardoor niet in zijn eigen taal aangesproken. Van eenvoudige, tot het gemoed sprekende, Hollandsche muziek of zang hooren we bijna nooit iets en toch zullen liederen, met Hollandschen tekst, gevoelvol voorgedragen, hunne uitwerking niet missen, zoo min bij kinderen als bij volwassenen. Maar alweer, wanneer niet van jongs af het gemoed voor zachtere indrukken is vatbaar gemaakt, dan zal, ook hier, de gevoelige snaar, wel een oogenblik in trilling worden gebracht, doch de indruk weer spoedig zijn uitgewischt door het banale leven, dat er weer onmiddellijk op volgt. Als niet in de geheele samenleving alles er toe medewerkt om een mensch te veredelen, zijn gemoed zacht te stemmen en kunstzin aan te kweeken, van de wieg af, dan aan al die overheidsbemoeiingen, hoe goed ook bedoeld, niet meer dan lapmiddelen, die de kwaal in 't hart niet zullen uitroeien.

Meende dus Thorbecke, dat kunst niet is regeeringszaak, omdat zij moet zijn v o l k s z a a k en slechts kan ontkiemen en groeien in en door de samenleving, dan kunnen wij voor het grootste deel met deze uitspraak accoord gaan.

En hen die het daarmede niet eens zijn, die meenen, dat de kunstzin bij het volk tot een hoog peil zal worden opgevoerd, wanneer de regeering maar de zaak flink aanpakt en door het geven van subsidiën aan kunstscholen, het voor Rijks-rekening laten studeeren van jonge artisten en alle andere bemoeiingen, de kunst van boven af er in wil brengen — aan hen herinner ik onze roemrijkste tijden op kunstgebied, aan de 17de en 18de eeuw, toen, niet alleen bij hoogere standen, maar bij het geheele volk, de kunstzin zoo bijzonder ontwikkeld was; toen elk huisje, elke woonkamer, elk bord aan den muur, elke tegel in de schouw, ook in de behoeftige woning, eene bekoring had, die in de latere tijden, in de rijkste omgeving, niet is bereikt. Wat bemoeide zich toen de regeering met kunst? Niets, hoegenaamd niets. En wanneer zij dat wèl had gedaan, wanneer zij het volk als 't ware had willen leiden in smaak voor lijn en kleur, was dan niet eerder te vreezen geweest, dat een soort officieele kunst was ontstaan, die, uiterlijk misschien pretensieuser, maar in den grond minder echt was — een kunst niet in overeenstemming met het eenvoudige, degelijke karakter van den Hollander? Ik voor mij, geloof zeker, dat het intiem stille, het rustige, dat wij in alles, tot in de eenvoudigste gebruiksvoorwerpen uit dien tijd bewonderen, nooit was bereikt geworden.

Iets kan alleen d a n mooi en goed zijn, wanneer het zijn ontstaan dankt aan- en gehoel in overeenstemming is met de behoefte. Zonder eenvoud en waarheid, zonder uit de noodzakelijkheid te zijn voortgekomen, kan, op den duur, niets voldoen, want dit zijn de beslist voorwaarden voor schoonheid. Maar die eenvoud kan niet zijn gewild, niet worden gezocht, zij moet, wil zij echt zijn en bevredigen, het resultaat zijn van de samenstelling van het strikt noodige en meer niet. Persoonlijke smaak, kan zeker aan lijn en kleur meerdere volmaaktheid geven, maar zal niet ongestraft kunnen afwijken van het grondprincipe, dat alles zijn reden moet hebben.

Alleen door innige samenleving, door eenheid in zeden, gewoonten en idealen, zóó dat het volk, als het ware één groot gezin vormt, kan een kunstvolk ontstaan. En wanneer daarbij ook gemoed en hart is te vinden, zal dat volk ook de grootste artisten voortbrengen, artisten, die, hoever zij ook boven hunne tijdgenooten mogen uitblinken, toch in hunne werken onmiskenbaar aantoonen, dat zij uit d a t volk en uit geen ander zijn voortgekomen.

Rembrandt en Vondel, hoe hoog zij ook boven allen uitstaken, in hunne schitterende kunst waren zij bovenal Hollanders. In hunne werken getuigen zij van de hoogte waarop de Hollandsche kunst in de 17de eeuw stond; zij stonden aan de spits, maar achter hen stond het geheele volk met zijn waarheid en eenvoud, met zijn gevoel van het pittoreske, dat zich zelfs in het nederigste huisje niet verloochende.

Ook de werken van overheidswege uitgevoerd, droegen hetzelfde cachet en sloten zich volkomen aan bij het volksleven: een straat, een gracht met boomen en bruggen, een pleintje met een pomp, enz., alles was in zuivere harmonie met het inwendig volksbestaan en paste geheel bij de mate van welvaart, die achter de vensters heerschte: hier wat deftiger en voornamer, daar wat meer bescheiden, maar altijd sober en echt en zonder gewild effect. De beroemde uitleg van Amsterdam, waardoor de hoofdgrachten ontstonden, wijst evenzeer op dat bijna onbewuste kunstgevoel. Ook hier werd het hoogst aesthetisch effect bereikt, juist door het niet te zoeken en niet meer te willen dan strikt noodig was. Amsterdam, gelegen aan Amstel en IJ en koopstad bij uitnemendheid, had behoefte aan koopmanshuizen aan het water gelegen, dat op de kortste wijze met beide stroomen in verbinding stond. Hierdoor ontstonden als van zelf de halfcirkelvormige grachten met de talrijke verbindingsbruggen in de radiale straten, welke bruggen, ook omdat het vervoer van goederen bijna uitsluitend te water was, eene aanzienlijke hoogte moest hebben. Al die schilderachtige lijnen en vormen ontstonden dus uit de noodzakelijkheid; die grachten m o e s t e n zus en die bruggen m o e s t e n zóó zijn en niet anders. Dat ook bij deze uitbreiding nergens op effect is gewerkt en het nut overal den arbeid voorschreef, zal wel de oorzaak zijn van het rustig-fraaie effect dat met dien aanleg is verkregen. Maar ook de huizen aan die grachten zijn in volkomen harmonie met de geheele omgeving. Overheid en particulieren begrepen elkaar en werkten als 't ware stilzwijgend samen om één schoon geheel te verkrijgen. Was hier de kunstzin van den één in strijd geweest met die van den ander, dan zou de uitleg van de stad, op zich zelf wel even goed zijn geweest, maar niet tot zijn recht zijn gekomen, omdat de gebouwen dan de rust zouden hebben verstoord. Deze merkwaardige eenheid in huizen, wallen en bruggen, maakt juist die grachten zoo mooi en pittoreskue, terwijl ook omgekeerd, de grachten het hunne er toe bijdragen, om de sobere, voorname gebouwen, die zich in het diep-zwarte water weerspiegelen, tot h u n recht te doen komen.

En omdat die samenwerking thans zoo geheel en al wordt gemist en er als 't ware nu een volslagen anarchie heerscht op 't gebied van de kunst, is het zoo verkeerd gezien van hen die in dezen tijd, bij de aanstaande nieuwe Stadsuitbreiding, de oude stad willen nabouwen. Daarmede zou niets worden bereikt. Immers, ook al zouden er nu nog redenen bestaan, om rondom Amsterdam weer grachten te gaan graven, door hooge bruggen verbonden, de speculatie-bouw, die zich beslist van de vrijkomende bouwterreinen zal meester maken, zou al spoedig een disharmonie te weeg brengen, die, als jammerlijke nabootsing van het oude, het geheel een bespottelijk aanzien zou geven. Hoe jammer dat men in dezen tijd genoodzaakt is de stad te gaan uitbreiden, in dezen tijd van zoeken en niet vinden, het nageslacht zal er ons niet dankbaar voor zijn. Wij kunnen op betere tijden hopen, mogelijk is, dat wij weer eens tot rust komen en gaan besefften, dat wij tot eenvoud in alles en tot waardeering van het werk van anderen terug moeten, maar hoeveel tijd zal daar nog meé heen gaan en hoeveel zal intusschen niet worden bedorven? De verschijnselen zijn vooreerst nog niet bemoedigend, in de moderne architectuur is de verwarring nog t e groot om ook maar een dageraad van beterschap te bespeuren.

Maar daarop kom ik straks nog even terug, nog een oogenblik vraag ik uw aandacht voor den vroegeren tijd, die van de 17de en 18de eeuw en wel voor het bouwen van toen in de volksbuurten. Omtrent de hoofdgrachten zou nog kunnen worden aangevoerd, dat daar voorname bouwmeesters aan 't werk zijn geweest, mannen als Vingboons, Stalpaert, de Keyzer, Post en anderen en dat de rijkdom van de bewoners de bouwkunst toch onwillekeurig heeft bevorderd; zeker kan worden bewerd, dat, waar het dien bouwmeesters niet aan middelen ontbrak om alles ruim op te vatten en het degelijkst materiaal toe te passen, daardoor tot verheffing van het vak, in 't algemeen, veel is bijgedragen. Deze omstandigheid is niet te loochenen, maar dat de geldkwestie hierbij de hoofdrol zou hebben gespeeld, moet worden ontkend. Daarvoor vinden wij het bewijs, dat ook in de volksbuurten, hier b.v. in de Jordaan en overal elders, in elk stadje of dorp van eenige beteekenis, alles wat gebouwd werd, den stempel droeg van rust en beschaving. Hier zijn de voorname bouwmeesters n i e t aan het werk geweest en ik voor mij, geloof zelfs, dat wanneer dat wel het geval was geweest, zij eerder aan de harmonie van de stille, rustige omgeving afbreuk hadden gedaan. De eenvoudige werkman was hier de bouwmeester, de werkman met zijne weinige eischen en behoeften, die een huisje bouwde, waarin zijn medearbeider wonen kon, waardoor dus als van zelf elke gedachte aan weelde was uitgesloten. Maar hij werd daarbij geleid door dat oorspronkelijke, zuivere kunstgevoel waarvan de hoogte waarop het toenmalige handwerk stond getuigde en hij k o n daarom niet iets maken wat niet mooi was, hij moest daardoor, zelfs met de geringste middelen en misschien juist d a a r o m, een hoog aesthetisch effect bereiken, een effect van rust en intimiteit, dat den nazaat door alle tijden heen, met bewondering zal blijven vervullen. Hierdoor is bewezen, dat de ware schoonheid in 't minst niet afhankelijk is van geld en dat, mits men zuiver blijft en niet meer verlangt dan noodig is, het eenvoudigste, meest voor de hand liggende materiaal, even rijk kan doen, als de hardsteenen gevels aan de hoofdgrachten.

(Wordt vervolgd.)

HET VREDESPALEIS OP ZORGVLIET.

Nu ook door de Eerste Kamer werd aangenomen het wetsontwerp tot verleenen van een bijdrage van f 700.000 voor aankoop van een terrein ten behoeve van het Vredespaleis, zou kunnen worden gemeend, dat daarmede de quaestie der plaats voor dat monument bestemd, is opgelost en de wording daarvan nu nog maar alleen afhankelijk is van den komenden kampstrijd der bouwmeesters van beide halfronden.

Men herinnert zich de felle discussies, de talrijke adressen en verzoeken, welke opkwamen uit vereenigingen en commissies van officieele en minder officieele personen in Den Haag en daarbuiten, toen de Koekamp genoemd werd als plaats voor het Vredespaleis en hoe roerend zich toen openbaarde den Hagenaar's schoonheidsgevoel, dat eerrijds sluimerend bleef bij de verminking van den alouden, heerlijken Scheveningschen weg. De protest-beweging had haar doel niet gemist: de Koekamp bleef gespaard. Daarna kwam aan de beurt het Malieveld, eene plaats die, in het adres door het Genootschap „A. et A." aan H. M. de Koningin gericht, het eenig waardige terrein voor den bouw van de grootsche stichting werd genoemd; doch ook die plaats werd te goed geacht voor de blanke Vrede-maagd: ook het Malieveld bleef gespaard; zonder dat zwaarwegende redenen van weigering zijn gehoord, hebben de schoonheidsgevoelige tegenstanders het pleit gewonnen.

In tegenstelling nu met de groote bewegelijkheid bij die gelegenheid aan den dag gelegd, trof de diepe kalmte, waarmee bovengenoemd weisvoorstel werd ontvangen, waarbij als nieuwe keuze het landgoed Zorgvliet genoemd werd. Zorgvliet toch heeft een wereld-reputatie van schoonheid en van rust en niemand kon zich beter plaats denken, waar de illusie van vrede en verbroedering werkelijkheid worden moest. Daar toch in eene vredige natuur-omgeving van ontroerende schoonheid zag men reeds geconcentreerd al wat edel was en goed in 's menschen gedachten; daar toch zou de tempelbouw, blank oplijnend in geheimzinnig parkduister, als 't ware door vrede zijn omgroeid en het woelig wereldgedoe daarbuiten zou niet storen kunnen hen, die uit alle werelddeelen gekomen waren met goeden wil om de grootsche Idee als een weldaad voor het menschdom te ontwikkelen.

Dan .... helaas! .... de dorre werkelijkheid is anders: Zorgvliet mag niet worden genoemd als de uitverkoren plek waar de Vredestempel gaat verrijzen. Wanneer we een blik slaan op het hierbij gevoegde schetsplan (*) zien we toch dat slechts een klein gedeelte, en nog wel het minst gunstige, is aange-

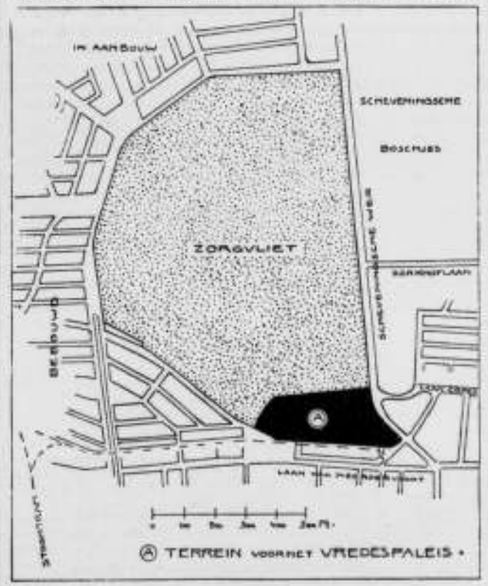

*) De grenslijn van het terrein is bij benadering aangegeven, de grootte echter is juist.

kocht. Het ligt in den scherpen uithoek bij het overdruk kruispunt van Anna Paulownastraat en het begin van den plaatselijk weinig breeden Scheveningschen weg en is aan een der lange zijden begrensd door de stoomtramlijn, voordeelen misschien van overwegenden aard voor een gebouw van handel en verkeer, maar omstandigheden die hinderlijk zijn voor een gebouw waar idealen werkelijkheid worden moeten. Het ligt voor de hand, dat een belangrijk deel van het toch niet overgroot terrein zal moeten worden prijsgegeven om ter plaatse meer ruimte voor het openbaar verkeer te verkrijgen.

Maar het ernstigste bezwaar is dit nog niet, er is een ander: het behoud toch van Zorgvliet in den toestand waarin landgenoot en vreemdeling het kent, is verzekerd voor slechts vijf jaar, daarna zal het kunnen worden overgeleverd aan bouwspeculanten die het landgoed reeds, zooals men op de schets ziet, van alle zijden onbarmhartigelijk bedreigen en Zorgvliet ook zullen doen vallen als slachtoffer der ruwe speculatieve bouwwoede, die reeds in Den Haag en in andere steden van ons land zooveel bederf op haar geweten heeft; en onze Vredestempel dan zal zijn het centrum van naargeestige wijken en onteerd door eene banale en poenige omgeving. Er is geen enkele reden om te verwachten, dat de toestand anders zijn zal; hoe diep gevoeld wordt nu vooral de omstandigheid dat indertijd Zorgvliet niet door het Rijk of de Gemeente 's Gravenhage is aangekocht geworden.

Wanneer wij nu de terreinkeuze nader overwegen, maakt het dan niet den indruk alsof het Bestuur der Carnegie-Stichting, inziende dat zijn behandeling der zaak aanleiding tot eene internationale bespotting geven kon, ten einde raad, nu maar zoo spoedig mogelijk, zonder te bedenken of misschien eene betere plaats te vinden ware, de zeven ton aan de Regeering is gaan vragen om te geraken tot eene oplossing, die .... geene oplossing mag genoemd worden. Men zat blijkbaar met de zaak in de war of was ze bou, want steekhoudende motieven, die eene uitgave van zulk een belangrijk bedrag moesten rechtvaardigen, zijn bij de indiening van het wetsvoorstel niet te berde gebracht. De toelichting was zeldzaam sober en leerde ons dat het Malieveld niet kon worden voorgesteld omdat het niet gemist kon worden als excercitie-veld (een zeer toepasselijk motief dus); dat vervolgens de Carnegie-Stichting het Zorgvliet-terrein voorstelde als zijnde zeer geschikt, zoowel in aesthetisch als historisch opzicht en, nu komt het culminante punt, omdat Cats op Zorgvliet de rust en den vrede genoten heeft, die ook de voorstanders van den vrede over de wereld willen brengen.

Dit is als argument al buitengewoon zwak en zou alleen kunnen gelden, wanneer Zorgvliet bestemd werd voor den bouw van een rustoord voor overwerkte diplomaten, want Cats zelf toch zegt van zijn verblijf op Zorgvliet:

> »Ick neme dese plaets tot afscer van de sorgen,
> Om daer bevrijt te zijn, om daer te zijn verborgen
> Voor streken van het Hof, voor steken van den haet
> En wat er in den Haeg niet selden ommegaet,
> . . . . . .
> Wat vroets de werelt raekt, dat send ick heden buyten,
> Ick wil geen aertsch gewoel in desen Hof besluyten,
> Ick wil oock nimmermeer hier nemen in bestaet,
> Wat of in Jakatra, of Bantam ommegaet,
> Noch of de Fransoo kroon ontreut de Vlaemsche kusten,
> In noring blyven wil, of liever heelt te rusten,
> . . . . . .
> Ick wou dat niet een mensch mijn tuyntjen quam genaken,
> Wanneer hij swanger is met dese tuymel-saken".

Gevoegelijk dus had men Cats in zijne Catsiaansche rust mogen laten en hem in dit geval zeker niet aanhalen als toonbeeld daar waar met reuzenkracht en jeugdig vuur voor grootsche denkbeelden moet worden gestreden, terwijl bovendien het zich laat aanzien dat, vóór het Vredespaleis in wording is, geen stukje meer van de heerlijke plaats waar Cats zijne zegenrijke rust genoot, zal zijn in den toestand waarin wij het nu kennen.

Nogmaals men was blijkbaar met de zaak verlegen en het Bestuur der Stichting niet krachtig genoeg, of te zeer ontmoedigd door vorige mislukking, om nog eens rond te zien of niet een geschikter terrein, met waarborg voor eene blijvende waardige omgeving, voor het Vredespaleis te vinden zou zijn.

* * *

De vorige week hadden wij het voorrecht van een langdurig onderhoud met de heeren Dr. P. H. Eijkman en Paul Horrix te 's Gravenhage, de grondleggers eener stichting, welke zich ten doel stelt de verwezenlijking van een groot Gemeente-, Staats- en Wereldbelang, eene Stichting voor Internationalisme, waarover inderijd meerdere verhandelingen in de pers verschenen. Wanneer men nu mocht meenen, dat die in waarheid grootsche plannen, na de aanneming van het bewuste wetsontwerp, te sterven liggen, vergist men zich zeer. Beide heeren zijn nog vol vuur voor hunne idealen en vol moed ook dat ten slotte toch nog het Vredespaleis de cereplaats, door hen in October reeds het Bestuur der Carnegie-Stichting kosteloos aangeboden, in hunne ontworpen wereldstad zal gaan innemen.

Wij stellen ons voor in een der volgende nummers van ons Orgaan dit ontwerp van idealen geest nader te behandelen, om daarmee tevens ons te stellen buiten de groep van de velen door wie bedoeld ontwerp met ijzige koelte is ontvangen geworden.

P. J. de J.

INGEZONDEN.

Waarde heer Cuypers.

Gaarne zal ik ieder plan steunen, dat bedoelt de misstanden te bestrijden, die in Uw stukje in No. 24 van ons Orgaan worden aangeduid.

Hoe dit echter geschieden moet is, dunkt mij, niet zoo gemakkelijk te zeggen. Niemand toch zal de door U bedoelde practijken durven verdedigen, ja ieder zal ze afkeuren, wanneer hem in 't publiek naar z'n opinie gevraagd wordt; en toch zou m. i. het euvel niet minder worden, ook nadat in bijeenkomsten van architecten met algemeene stemmen er tegen geprotesteerd was.

De groote moeielijkheid zit 'm in 't bewijzen der ongerechtigheden. Ik maak me sterk, dat ge niemand van degenen, die zich bij U beklaagd hebben over de bedoelde afpersingen, bereid zult vinden mede te werken voor het goede doel, door namen te noemen. Dergelijke transacties worden steeds bekonkeld zonder papier en inkt, ja de leveranciers en andere zakenmenschen die er koopmansboeken op na houden, maken het hunne op provisie beluste cliëntèle gemakkelijk en veilig, door die posten niet of onder andere hoofden in de boeken te brengen.

Wanneer er diefstal gepleegd wordt, rust op den bestolene de plicht de overheid in kennis te stellen van het feit en haar zooveel mogelijk behulpzaam te zijn bij het onderzoek; enkel jeremieeren helpt gewoonlijk niet veel.

Laten heeren beeldhouwers en andere belanghebbenden beginnen met flinkweg te weigeren aan dergelijke dingen medeplichtig te zijn en zoodanig besluit, ondertcekend door ieder hunner, die het er mee eens is, publiceeren; wij weten dan tot wie we ons in de eerste plaats te wenden hebben en zijn dan ook eenigszins verzekerd medewerking te vinden, bij eventueel te nemen maatregelen van discipline in ons corps.

Met vriendsch. groeten t. à. v.

H. G. JANSEN.

DE NIEUWE BOUWVERORDENING.

Woensdag jl. is de Amsterdamsche Raad begonnen met de behandeling der nieuwe bouwverordening, waaromtrent vroeger in ons Orgaan uitvoerig mededeelingen zijn gedaan.

De technische raadsleden, de heeren Hendrix en Schut, hadden een aantal amendementen op de verschillende voorgestelde artikelen ingediend met het doel sommige eischen, in die artikelen neergelegd, zooveel mogelijk te verzachten, het vele onaangenaams daaruit weg te nemen en te voorkomen, dat te veel macht in handen zou worden gegeven van de ambtenaren, die voor de juiste naleving der nieuwe verordening zullen hebben te waken, terwijl ten slotte nog daarbij gewezen werd op de financieele gevolgen voor de gemeente en een mogelijk komenden stilstand in de bouwvakken.

De dagbladen hebben in verslagen en overzichten uitvoerig meegedeeld het verloop der behandeling in den Raad van de voorgestelde artikelen en amendementen; het mag dus overbodig genoemd worden hierbij stil te staan. Alleen dient vermeld de bestrijding, welke ondervond het voorgestelde art. 37, ten doel hebbende de instelling eener feitelijke controle op B. en W. Tegen eene beslissing, nl. van B. en W., volgens welke eene bouwvergunning wordt geweigerd of ingetrokken, is hooger beroep bij den Raad mogelijk; de strekking van art. 37 is om eene Raads-commissie te benoemen, die over die beslissing rapport uitbrengt, onderzoekt en adviseert, in de toelichting wordt die commissie vergeleken met de afd. Geschillen van Bestuur bij den Raad van State.

De meerderheid van den Raad deelde de, vooral van de zijde van B. en W., opgeworpen bezwaren niet en nam het artikel aan. Bij de behandeling van art. 52, dat instelt eene commissie van advies, ten einde dergevorderde technische voorlichting te geven bij de uitvoering der verordening, was door de heeren Polak en Tak voorgesteld, achter »technischen« te zetten »en aesthetischen«, opdat ook tegen vandalisme in de stad gewaakt zou kunnen worden. De Raad, zooals meer gebeurt, eenigszins huiverig om zich op het gladde ijs der aesthetica te wagen, wilde van die aanvulling weinig weten en verwierp ze met 20 tegen 6 stemmen. Het geheele artikel werd nu, ondanks de krachtige bestrijding, van den heer Binnker, die ten slotte alleen stond, ongewijzigd aangenomen.

De hierna behandelde artikelen werden nagenoeg alle onveranderd goedgekeurd; alleen werd één amendement op art. 139 aangenomen; dat artikel schrijft voor, dat iedere woning moet bevatten een of twee vertrekken van te zamen terminste 40 M², inhoud; het amendement van de heeren Polak en Tak wenschte te bepalen, dat iedere woning moet bevatten één vertrek van ten minste 40 M², of twee vertrekken van te zamen 50 M². Vrijdagmiddag werd voortgezet met art. 145, dus waren toen nog ongeveer 200 artikelen te behandelen.

AAN HEEREN ARCHITECTEN EN INGENIEURS IN NEDERLAND.

Weledelgestrenge Heeren!

Ondergeteekenden J. L. B. Keurschot en Corn. Visser in hunne kwaliteit van resp. voorzitter en secretaris van de Vereeniging van Nederlandsche Bouwkundige Opzichters en Teekenaars hebben de eer U te verzoeken, het volgende te willen overwegen:

Het zal U niet onbekend zijn, dat sedert langeren of korteren tijd vrijwel alle ambtenaren en beambten in rijks- of gemeentedienst zijnde, gedurende de zomermaanden eenige dagen in het genot van verlof worden gesteld, met behoud van salaris.

Ook zal het U niet onbekend zijn, dat gedurende de laatste jaren door ambtenaren en beambten in dienst van particulieren, met gunstig gevolg aan hunne patroons om dat voorrecht is verzocht geworden, waardoor het verleenen van een zomerverlof aan ambtenaren en beambten in zeer vele vakken vrijwel vrucht is geworden. Zelfs mogen we tot ons genoegen ook reeds wijzen op enkele categorieën van werklieden b.v. de typografen, aan wien verzoek om verlof onder genoemde voorwaarden door hunne patroons is voldaan.

Zoover wij echter weten genieten de bouwkundige opzichters en teekenaars, welke niet in dienst van rijk en gemeente zijn, deze voorrechten tot op heden nog niet. En overtuigd als wij zijn, dat alle Nederlandsche architecten en ingenieurs ons zullen willen steunen, om ook dit billijke voorrecht aan hunne ondergeschikten toe te kennen, verzoeken wij U namens bovengenoemd Hoofdbestuur beleefd om:

gedurende de zomermaanden van elk jaar aan alle in uw dienst zijnde, bouwkundige opzichters en teekenaars een verlof toe te kennen van

acht achtereenvolgende dagen, met behoud van salaris,

In verband hiermede nemen wij tevens de vrijheid het beleefd verzoek tot U te richten, om aan het secretariaat onzer vereeniging (Planciusstr. 20 Amsterdam) te willen berichten, of U op ons beleefd verzoek gunstig kunt beschikken.

Vast vertrouwende, dat wij van zeer vele architecten en ingenieurs het voor ons zoo verblijdende bericht zullen mogen ontvangen, als een schoone bekroning van ons pogen ter bevordering van het steeds aangenamer worden van de verhouding tusschen ondergeschikten en patroons — hebben wij de eer van U te zijn

Met de meeste hoogachting

De dienstw. dienaren,

J. L. B. KEURSCHOT, Voorz.
CORNS. VISSER, Secr.

PRIJSVRAGEN DOOR DE VEREENIGING »BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP« TE ROTTERDAM, UITGESCHREVEN IN 1905.

18DE PRIJSVRAAG. EEN GEMEENTEHUIS.

Voor een gemeente van ongeveer 12000 inwoners, wordt een gemeentehuis gevraagd. Het terrein hiervoor bestemd is rechthoekig van vorm 10 M. × 25 M. De smalle zijde komt op een plein uit, terwijl de andere zijden door straten zijn omgeven.

Het gebouw zal bestaan uit een Beg. grond, een 1e Verd. een Zolderverdieping, terwijl onder een gedeelte van het gebouw een Kelder wordt verlangd.

De Beg. grond zal bevatten een voor-vestibule, welke door een perron kan worden voorafgegaan, maar dit perron zal binnen de aangegeven maten moeten liggen.

Verder een hoofd-vestibule en hoofdtrap. Een woning voor den portier bestaande uit loge, woonkamer, keuken, een à twee slaapkamers en W. C. De loge moet op de voor-vestibule uitkomen, terwijl voor de woning een afzonderlijke ingang wordt verlangd.

De oppervlakte dezer woning pl. m. 100 M².

Een bureau voor den burgerlijken stand, een bureau met kluis voor den ontvanger, een bureau voor bedeeling en weesverschaffing met afzonderlijken toegang van uit de straat. Deze bureaux zullen door kleine vestibuien of antichambres, als wachtplaats voor het publiek bestemd, worden voorafgegaan. De gezamenlijke oppervlakte dezer bureaux pl. m. 100 M².

Verder zal de beg. grond bevatten een kleine politiebureau met twee arrestantencellen pl. m. 25 M². Dit bureau zal zoowel van buiten als van binnen toegankelijk zijn.

Een burgplaats voor twee brandspuiten pl. m. 25 M². W. C. voor beambten en publiek. Tevens een dienstrap welke vanaf den kelder tot de zolderverdieping zal doorgaan.

1e Verdieping. Een raadzaal welke tevens als trouwzaal zal moeten dienst doen pl. m. 65 M². Van deze zaal is een klein gedeelte met alzoo lastigen toegang voor het publiek bestemd. Aan de raadzaal grenzende een kamer voor den Burgemeester pl. m. 25 M². Verder een bureau voor den Secretaris, een lokaal voor archieven, 2 lokalen voor afzonderlijke commissiën, verder W. C., kasabe's en vestiaires voor raad en publiek.

Zolderverdieping. Deze is alleen door de dienstrap te bereiken en als disponibele ruimte voor toekomstige uitbreiding te beschouwen.

Kelderverdieping. Hierin een kolenbergplaats met ruimte voor centrale verwarming, een paar berghokalen en twee kleine kelders voor den bode,

Hoogte der verdiepingen, binnenmaat inbegrepen,

Kelder 2.60 M.
Beg. grond 4.30 » Deze ligt 0.75 M. boven de straat.
1e Verdieping 5.00 M., hoogte raadzaal 6.00 M.

Gevraagd worden op 1 c.M. per M.

De plannen van beg. grond en 1e verdieping.
Den voorgevel, een zijgevel, een lengte- en een dwars-doorsnede.
Een voorgevel-travee met constructie-aangave op 5 c.M. per M.
Uitgeloofd worden:
Een eersten prijs: Zilveren Medaille met Getuigschrift der Vereeniging benevens f 70.—.
Een tweeden prijs: Bronzen Medaille met Getuigschrift der Vereeniging benevens f 30.—.
Een derden prijs: het getuigschrift der Vereeniging.

2DE PRIJSVRAAG. EEN STEENEN BRUG OVER EEN SMALLE GRACHT . . . . . .

De brug wordt gedacht te liggen over een gracht van pl.m. 12 M. breedte met kaden daarlangs van pl.m. 7. M. breedte en moet de verbinding vormen tusschen twee dwars op de richting van de gracht en in elkanders verlengde liggende straten van pl.m. 8 M. breedte.

De waterstand is pl.m. 3 M. onder den bovenkant der kasimuren, wier voorkant eene helling van 1 op 10 hebben, de onderkant van de doorvaartopening die pl.m. 8 M. wijd is ligt ongeveer 2.70 M. boven den waterspiegel. De brug moet een rijpad en twee 0.30 M. hooger liggende voetpaden hebben en geheel in steen, 't zij haksteen of natuursteen of zene vereeniging van beide zijn uitgevoerd; voor de balustrades mag echter gedeeltelijk ander materiaal gebezigd worden. Gelegenheid voor kunstverlichting behoeft niet aangebracht te worden.

Verlangd worden: een plattegrond, een aanzicht, eene langs- en eene

dwarsdoorsnede, waaruit duidelijk de constructie moet blijken, alles op een schaal van 3 cM. per M.

Uitgeloofd worden:

Een eersten prijs: Zilveren Medaljе met Getuigschrift der Vereeniging benevens f 35.—.

Een tweeden prijs: Bronzen Medaljе met Getuigschrift der Vereeniging benevens f 15.—.

Een derden prijs: het Getuigschrift der Vereeniging.

3de PRIJSVRAAG, EEN BLOEMENKRAAMPJE.

Het kraampje wordt geacht deel uit te maken van een groep dergelijke kraampjes op een voor bloemenmarkt dienend plein. Het moet een grondvlak hebben van pl.m. 6 M², doch de vorm daarvan is willekeurig. Het moet eene goede gelegenheid bieden om de bloemen en planten te etaleeren, eene behoorlijke beschutting tegen zon en regen aanbieden voor de verkoopster, en gedurende den nacht behoorlijk gesloten kunnen worden.

Bij voorkeur moet hout voor de constructie gebezigd worden, alschoon andere materialen niet uitgesloten zijn. Luchtigheid, sierlijkheid, mits kosthaarheid zijn gewenscht.

Verlangd worden: plattegrond, opstand en doorsnede op eene schaal van 10 cM. per M.

Uitgeloofd worden:

Een eersten prijs: Bronzen Medaljе met Getuigschrift der Vereeniging benevens f 20.—.

Een tweeden prijs: het Getuigschrift der Vereeniging.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

De behandeling der teekeningen is vrij, doch moet duidelijk en nauwkeurig zijn. Zij mogen op carton opgezet, doch bij voorkeur niet in houten lijsten gespannen zijn en liefst geen grootere afmetingen hebben dan 75 × 115 cM.

Alle stukken ter beantwoording dezer prijsvragen worden vóór of op 1 November 1905 vrachtvrij ingewacht aan het adres van den 1sten Secretaris, Jonkerfranssestraat 126.

Ontwerpen na dien datum ingezonden, tenzij dat aan het Bestuur afdoend kan aangetoond worden, dat dit buiten de schuld van den inzender mocht zijn geschied, blijven buiten beoordeeling.

De teekeningen moeten met een motto gemerkt zijn en verder vergezeld gaan van een gesloten brief, waarin naam, kwaliteit en woonplaats van den Ontwerper, en van een tweeden dito, waarin een correspondentie-adres vermeld is. Op beide brieven en couverts moet het motto der teekening voorkomen.

De ontwerper van eenig antwoord mag zich als zoodanig niet bekend maken vóór de uitspraak der Jury.

De Jury voor deze prijsvragen bestaat uit de heeren:

Henri Evers, Hoogleeraar aan de Pol. School te Delft.

C. H. Peters, Rijksbouwmeester te 's Gravenhage.

K. P. C. de Bazel, Architect te Amsterdam.

J. P. Stok Wz., Architect te Rotterdam en

J. C. van Dorsser, Architect-Hoofdleeraar aan de Academie van B. K. en T. W. te Rotterdam.

Wanneer geen antwoord ter volle bekroning kan worden voorgedragen heeft de Jury het recht, om het Bestuur van »Bouwkunst en Vriendschap" voor te stellen, de uitgeloofde prijzen op andere dan bovenstaande wijze te verdeelen.

De Vereeniging behoudt zich het recht voor, gedurende 3 maanden na de publicatie van het Juryrapport, alle of een gedeelte der antwoorden tot exposities af te staan aan andere Vereenigingen in ons land: gedurende dien tijd kan geen der ontwerpen gereproduceerd worden zonder toestemming van »Bouwkunst en Vriendschap".

De Vereeniging heeft echter het recht de bekroonde antwoorden ter reproductie aan te bieden aan de redactie van eenig platwerk, zonder dat zij gehouden zal zijn den bekroonde eenig honorarium daarvoor te betalen.

De ontwerpen zullen na dien tijd aan de correspondentie-adressen worden teruggezonden.

De uitspraak der Jury zal door het Bestuur door middel van de N. R. C. en de bouwkundige bladen bekend gemaakt en de antwoorden publiek tentoongesteld worden, nadat het Juryrapport zal zijn gepubliceerd in de bouwkundige bladen.

De uitreiking der bekroningen zal geschieden in de Algemeene Vergadering der Vereeniging, die in Januari 1906 zal worden gehouden.

De deelname aan de beantwoording der prijsvragen is voor ieder opengesteld.

Namens het Bestuur,
P. A. WEELDENBURG, Voorzitter.
C. N. VAN GOOR, 1ste Secretaris.

Rotterdam, 8 Juni 1905.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Boerderij-ontwerpen voor de Gron. Maatschij. van Landbouw en Nijverheid, Inlevering 1 Maart 1906, Programma in no. 16 1905.

Winkelhuis te Arnhem. Inlevering 1 October 1905; mededeelingen in nummer 23.

Gemeentehuis — Steenen Brug — Bloemenkraampje, — uitgeschreven door de Vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam. Inlevering 1 November 1905. (Zie Programma's in dit nummer.)

BERICHTEN.

EEN NIEUW TELEGRAAFKANTOOR OP HET DAMRAK-TERREIN.

Ten einde in het postkantoor voor alle diensten meer ruimte te krijgen, is men naar het zekerhaid aan het »Hbl." wordt gemeld, aan het Ministerie van Waterstaat reeds gedurende tijd bezig met plannen om te Amsterdam te bouwen een nieuw Rijkstelegraaf- en telephoonkantoor, van groote afmeting, ook al omdat men een gedeelte van den dienst Rotterdam naar hier zou kunnen overbrengen.

De Minister van Waterstaat heeft voor dit doel het oog gevestigd op het bekende terrein aan Dam en Damrak en gevraagd of het Rijk dit terrein van de Gemeente kan koopen; het Rijk zou er ongeveer acht ton voor willen geven.

Onderhandelingen zijn toen gevoerd; de zegsman, van genoemd blad die met post- en telegraafzaken vertrouwd schijnt, wist zelfs dat de zaak reeds in een gesloten (!) zitting van den Amsterdamschen Raad ter sprake is gekomen en in dat college het plan met ingenomenheid is begroet. Alle hôtel- en warenhuis-plannen zouden er mede van de baan zijn, te meer omdat de Minister er niet tegen zou wezen, dat de Amsterdamsche commissie van deskundigen over de schoonheid van den gevel zal hebben te oordeelen.

— Naar men verzekert, is een begin van uitvoering gegeven aan een reeds lang in overweging genomen plan, om aan de Koninklijke Akademie van Wetenschappen, evenals vroeger aan het Instituut het geval was, een derde afdeeling voor de Schoone Kunsten toe te voegen. Het denkbeeld zou zijn, om de opening van deze afdeeling te doen plaats hebben tijdens de groote Kembrandtfeesten in 1906. »(Stand.)«

— Aan de Amsterdamsche Universiteit is dr. W. Vogelsang opnieuw toegelaten tot privaat-docent in de Kunstgeschiedenis.

— Men schrijft aan de »N. R. Ct.«:

Indertijd zijn in dit blad uitvoerige mededeelingen gedaan over het fraaie gevelstje te Amersfoort, op den hoek van het O. L. Vrouwenkerkhof en de Krankeledenstraat (eigenares de firma Vetter en Co., te Zutphen).

Met genoegen kunnen we nu mededeelen, dat dit merkwaardig bouwmonument uit de 15de eeuw behouden blijft. Men is druk bezig, het te restaureeren.

— Door den koning van Engeland zijn aangekocht de gronden langs de rivier de Liffey bij Dublin over eene lengte van ongeveer 1,5 mijl. Het bekende Phoenix-park van Dublin strekt zich daar uit tot aan de rivier en deze streek is bekend om zijn schilderachtig aanzien. Die omgeving nu was tot dusver gesnaard gebleven van een minder passende bebouwing, enkele villa's slechts waren hier en daar opgericht. Het lijt zich echter aanzien, dat binnen niet te langen tijd Dublin's speculanten genoemde schoone plek zouden trachten productief te maken en den oever van de Liffey gaan bezetten met bouwwerken die vrij zeker de landelijke attractie niet zouden verhoogen; dit gevaar nu is geweken met den aankoop der gronden door den Koning, die daarvan domein maakt en het laten zal in den toestand waarin het is.

— Door den gemeenteraad van Luik is na eene stormachtige discussie met 22 tegen 14 stemmen besloten tot aankoop van het verbeeldwerk »Fame Mordax" van Jef Lambeaux.

VACANTE BETREKKINGEN

BEKWAAM OPZ.-TEEK. om binnenkort in dienst te treden, op een Architectenbureau te 's Gravenhage. Salaris naar bekwaamheid volgens mondelinge overeenkomst. Goede proeven van bekwaamheid vereischte. Br. fr. letts. B. T. 200, N. v. d. D.

AANKOMEND TEEKENAAR, volkomen op de hoogte met Calqueeren en Lichtdrukken. Br. met opg. verl. sal. onder lett. S. U. 808, N. v. d. D.

BEKWAAM OPZ.-TEEK. R.-K. bij den bouw eener nieuwe kerk, tegen Augustus. Fr. br. met opgaaf van ref. lett. U. J. 154, N. v. d. D.

BEKWAAM TEEKENAAR op een Machinefabriek en Scheepswerf, om aan het hoofd te staan van de afdeeling Plaat-, Kraan- en Brug-constructie. Aanvangs-salaris f 1800 per jaar.

Sollicitaties met opgaaf van vroegeren werkkring, met copie getuigschriften, onder lett. E. S. 117, N. v. d. D.

LEERAAR Ornament en Handteekenen en LEERAAR voor het Machineteekenen aan de Winteravond-Vakteekenschool Geb. Ambachtsch. Wetteringschans A'dam. Aanmelding voor 28 Juni. Zie Arch. no. 24.

GEMEENTE-ARCHITECT te Bussum. Stukken voor 25 Juni. Zie Arch. no. 24.

ONDERWIJZER voor het Vormteekenen, aan de Ambachtsschool te Utrecht, Stukken voor 27 Juni. Zie Arch. no. 24.

GEM.-ARCH. te Hasderwijk. Stukken voor 1 Juli. Zie Arch. no. 15.

ASSISTENT-OPZICHTER a. d. Gem. Telephoondienst te 's Hage, jaarwedde f 600—f 900. Bij voorkeur komen in aanmerking Bouwk.-Opz. Gezegeld adres aan B. en W. en persoonlijke aanmelding 21 en 27 Juni, voorzien van getuigschriften, bij den Directeur van bovengenoemden dienst.

VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE BOUWKUNDIGE OPZICHTERS EN TEEKENAARS. (Goedgekeurd bij Kon. besluit van 28 Maart 1904, no. 39) . . . .

INFORMATIE-BUREAU.
Secretariaat: - - - - - - -
Spiegelgr. 21, boven.

Ingeschreven Sollicitanten.

1	Gemeente-Opzichter,	26	jaar,	f	70	's maands,
1	Bouwk.-Opzichter-Teekenaar	25	»	-	80	»
1 »	»	22	»	-	80	»
1 »	» »	30	»	-	125	»
1 »	» »	19	»	-	60	»
1 »	» »	27	»	-	90	»
1 »	» »	21	»	-	50	»
1 »	» »	22	»	-	90	»
1 »	» »	23	»	-	70	»
1 »	» »	23	»	-	75	»
» »	» »	21	»	-	70	»

Ons bureau staat open voor leden en niet-leden onzer Vereeniging.

Aanvraag formulieren (voor sollicitanten) en alle inlichtingen zijn steeds aan het secretariaat te verkrijgen. Zie overigens »Architectura« van 29 April j.l.

TECHNISCH GEDEELTE.

Alle stukken de redactie betreffende, dus ook vragen te adresseeren:

Aan de Redactie van »Architectura" Technisch Gedeelte,
Valeriusstraat 64,
AMSTERDAM.

PRIJSVRAAG VOOR EEN TITEL-VIGNET VOOR „DE BOUWMEESTER".

De Jury tot beoordeeling der ingekomen antwoorden op bovengenoemde prijsvraag, bestaande uit de heeren H. P. Berlage, C. W. Nijhoff en L. Zwiers, allen te Amsterdam, heeft in hare vergadering van 19 Juni 1905 de volgende beslissing genomen:

Geen der ontwerpen kan volgens hare meening voor eene bekroning met prijs of premie in aanmerking komen. Zij heeft echter van de drie ontwerpen onder de motto's Hoop, Lijnenspel en Etude te moeten beloonen met respectievelijk een bedrag van f 15, f 10 en f 10, en geven ondervolgend hun oordeel over deze ontwerpen.

Hoop. Het geheel doet rustig aan door de goede verdeeling van zwart en wit. Het schrift is niet gemakkelijk leesbaar. De driehoek, ter weerszijden van het opschrift, is eenigszins vreemd van afmetingen.

Lijnenspel. Het schrift is goed leesbaar. Jammer, dat de begin- en eindletter van het woord „Bouwmeester" schijnen te zweven.

De versiering houdt weinig verband met het geheel.

Etude. Zeer correct geteekend. De letters zijn eenigszins onbelangrijk, hoewel met overleg geplaatst en goed geteekend. De horizontale strepen doen minder goed. Het geheel herinnert sterk aan Weener kunst.

. . . . . .

De inzenders dezer ontwerpen worden uitgenoodigd de Redactie toestemming te verleenen tot bekendmaking hunner namen.

DE BEZWAREN VAN COöPERATIEF-BOUWEN, DOOR M. P. DE CLERCQ.

(Slot.)

Het is daarom raadzaam, niet te wachten tot de toename van coöp. bouwen zoo ver gevorderd is, dat de eigenaren van huurhuizen daardoor reeds schade beginnen te lijden; integendeel die eigenaren dienen voor hunne belangen te waken, alvorens het te laat is.

En dat kan zeer goed!

Zoodra de eigenaren van huurhuizen bemerken, dat de liefhebberij voor coöp.-wonen daar ter plaatse begint toe te nemen, moeten zij trachten hunne panden aan die coöp.-bouwvereenigingen te verkoopen, wat des te meer kans van slagen heeft, indien zulk een eigenaar een aantal gelijke en gelijksoortige woonhuizen bezit. Of er al een paar van meer speciaal tot winkels ingericht zijn, hindert niets, want de coöp. b.v. hebben die ook onder hare perceelen.

Indien die panden solide gebouwd en gezond ingericht zijn, is er geen enkele reden waarom eene nieuw op te richten coöp.-b.v. die huizen niet koopen zou, tegen de werkelijke waarde, volgens taxatie, door drie onpartijdige deskundigen op te maken.

Mochten er al kleine gebreken aan die huizen zijn, dan kunnen die hersteld worden, terwijl enkele hygiënische onvolledigheden meestal ook wel te verbeteren zijn. Hiermede kan rekening worden gehouden, bij de evengenoemde schatting door deskundigen.

Hoewel het tot heden in ons land de gewoonte was, door nieuw opgerichte coöp.-b.v. steeds huizen te laten bouwen, zoo is dit volstrekt niet noodzakelijk. Integendeel, de overname van een blok goede huizen verdient wel degelijk aanbeveling, want dan hebben de coöperators een vast cijfer, waarop zij bij de aanvraag der hypotheek kunnen wijzen, terwijl dit, bij raming door den bouwkundige, voor te stichten perceelen zoo dikwijls, later bij de aanbesteding, te laag bleek te zijn.

Tot den vastgestelden prijs, moet de coöp.-b.v. de huizen eenigen tijd in handen hebben, ten einde te kunnen werken, waartegen een eigenaar geen bezwaar kan hebben, want wil hij publiek veilen, dan gaan er toch ook 4 à 6 weken heen met het bekend maken en laten zien voor de veiling.

Zijn er onder de bewoners van aldus bedoelde huizen, bijgeval aanstaande leden der op te richten coöp.-b.v., dan is er voor dezulken nog het voordeel aan verbonden, van in het geheel niet te moeten verhuizen.

Wederzijdsche belangen kunnen daardoor bijgevolg gebaat worden, weshalve de wegname van dit bezwaar, in tijds door eigenaren van huurhuizen geopperd, inderdaad wel overweging verdient.

Ten slotte wil ik nog een bezwaar van coöper.-bouwen behandelen, dat bepaald nog verdwijnen moet, wil dit sociale belang meer doordringen tot de duizenden in Nederland, die nu nog niet van haar groot nut en voordeel doordrongen zijn.

Dat is de overgroote gemakzucht, ons Nederlanders eigen, die ons maar al te vaak er tegen op doet zien, zelfs de moeite te willen nemen, van iets flink en zaakkundig te onderzoeken.

Ware het nu het geval, dat wij allen best tevreden genoemd mochten worden met de bestaande toestanden, dan kon deze gemakzucht volkomen juist geacht worden. Het

behoeft echter geen betoog, hoezeer die tevredenheid in het algemeen niet wordt aangetroffen en daarom is ons doen vaak niet in overeenstemming met ons praten.

Zoo is de verhouding tusschen huurders en verhuurders dikwijls zeer onaangenaam. De eersten wenschen tal van verbeteringen en verfraaiingen, die natuurlijk veel geld kosten en de laatsten kunnen die niet aanbrengen, omdat er dan aan het huizen verhuren niets te verdienen zou zijn, wat toch waarlijk geenszins de bedoeling is.

Gerust mag de genoemde onaangename verhouding, van de zijde der huurders, in zeer vele gevallen, onredelijk en overdreven genoemd worden. Een huiseigenaar heeft vele kwade kansen, daarom komt hem wel degelijk eenige winst toe, in den vorm van eene hooge rente der gelden, die hij in huizenbezit belegd heeft. Had hij daarvoor effecten of hypotheek genomen, dan trok hij wel minder procenten van zijn kapitaal, doch had ook vrij wat minder moeite, zorg, last en kans op nadeel.

Ten bewijze hoezeer vooral het gilde der eigenaren van kleine huurwoningen in de algemeene meening aangeschreven staat, dient b.v. de liefelijke benaming van „huisjes melkers", die hen vaak, in publieke geschriften, naar het hoofd wordt geslingerd.

Ja, onder de verhuurders van grootere huizen en de huurders, is het lang ook niet altijd koek en ei. Menig nijdig briefje, verschillende opgewonden gesprekken, kunnen daarvan getuigen.

Dit alles moest al reden zijn, om de huurders meer notitie te doen nemen van eenen nieuwen uitweg in zake het wonen, dan nu nog het geval is. Opzettelijk blijve hier het sociale en persoonlijke belang van coöp.-bouwen achterwege, want hier wordt enkel de overgroote gemakzucht bedoeld in zake eene andere beschouwing, omdat bij velen eene onaangename verstandhouding nog grooter prikkel is, dan verhooging van algemeen en persoonlijk voordeel.

Nu zou men zoo zeggen, als er eens wat voorgevallen is tusschen een huurder en een verhuurder, dan lag het voor de hand, dat eerstgenoemde ten minste de moeite zou willen nemen, om door kennismaking met coöp.-bouwen aan de weet te komen, dat men daarbij geen huisbaas meer heeft. De vereeniging, dat zijn de leden te zamen, is de eigenaresse van alle huizen en de statuten geven precies aan, wat die vereeniging, ergo de kas van alle leden te zamen, doen moet, alsmede waarvoor ieder voor eigene kosten heeft te zorgen.

Aangezien er zeer dikwijls bepaalde standjes voorvallen, tusschen huurders en huiseigenaren, laten we in het midden wie of gelijk heeft, doch dan moest de huurder toch eens rondzien of aan dien last geen einde te maken is.

Doch ook dit komt slechts hoogst zelden voor, n.l. dat een booze huurder althans de moeite doet, tot het zich ter dege op de hoogte stellen van het door coöp.-bouwen te verkrijgen rustige leven.

Waarlijk, enkel en alleen uit overdreven gemakzucht, want als huurder behoeft hij alleen maar te betalen en te mopperen, brommen of schelden, doch tot coöp.-bouwen wordt degelijke en werkzame aaneensluiting gevorderd, dat is zoo klaar als een klontje.

Begint zulk een huurder, nog onder den indruk der onaangenaamheden, al met het onderzoek naar een en ander betreffende coöperatief-bouwen, dan zal hij dit toch laten varen, zoodra die booze bui weder overgewaaid zal wezen want in den vrijen tijd zoo'n beetje rond te kissebissen of in een café de belangen van staat en gemeente te bespreken, trekt menigeen veel meer aan, dan een klein deel van dien vrijen tijd nuttig te besteden ten eigen bate, waaraan die van zijn gezin zoo nauw zijn verbonden.

Wat gemakkelijk te doen is, ja daar is wel liefhebberij voor, getuige het nemen van allerlei lootjes, waarbij het publiek vaak zoo met opene oogen bedrogen wordt, doch er toch kalmpjes op in gaat.

Groote advertenties, circulaires met verbazende cijfers, bons bij aankoop van winkelwaren, woorden waar uit de letters zooveel mogelijk woorden gemaakt moeten worden, al zulke kansberekeningen die vallen wel in den smaak, vooral omdat er weinig of geen moeite aan verbonden is, al wil men dit doorgaans niet bekennen en gooit het op den langer duur, die noodig is, eer iets, wat met kleine krachten door samenwerking tot stand gebracht moet worden, tastbare flinke vruchten begint te dragen.

Het eenige middel ter genezing dier gemakzucht, is het aanschouwen der mooie resultaten, door anderen reeds, sedert nu bijna 20 jaren, met coöperatief-bouwen verkregen. Daaraan is het dan ook toe te schrijven, dat in Haarlem en 's Gravenhage, dit stelsel in zulk eene ruime mate wordt toegepast en nog voortdurend, in die twee steden, nieuwe dergelijke vereenigingen in wording zijn.

Maar is deze gemakzucht dan ook al een geheel ongemotiveerd bezwaar tegen de flinke toename van coöperatief-bouwen in geheel Nederland, zoo is het toch een rem, die eigenaren van huurhuizen wel degelijk in waarde dienen te houden.

Eveneens voor het maatschappelijk verband, is het niet te snel veranderen der bestaande toestanden bepaald raadzaam, want een kalm en bedaard verloop, grijpt niet zoo erg in de belangen dergenen, die door bedoelde maatschappelijke veranderingen getroffen worden.

Het is dan ook geenszins mijne bedoeling, door het noemen der verschillende bezwaren van coöperatief-bouwen, die allen uit den weg geruimd te wenschen, alleen is het, juist voor den ambachtsman, zeer nuttig en noodig, ze ter dege te kennen, ten einde er rekening mede te kunnen houden, daar waar zijne eigene belangen dit, op de eene of andere wijze, eens mochten vorderen.

HET KABELSPOOR VAN BOURBOULE. (PUY DE DOME.)

Aan het door de „Compagnie Fives Lille" aangelegde kabelspoor van het midden in Auvergne gelegen stadje Bourboule, komen verschillende détails voor, die interessant genoeg zijn, om een korte bespreking van deze inrichting, aan een artikel, voorkomende in „Genie Civil", te ontleenen.

Het voor het touristenverkeer dienende kabelspoor begint op een hoogte van 877.57 M., en stijgt 252.96 M. op een horizontalen afstand van 519.2 M., waardoor een gemiddelde stijging van 49 % ontstaat. De helling is echter niet over het geheele spoor even groot: zij wordt integendeel aan de uiteinden van het spoor 59 en zelfs 62 %, terwijl zij in het midden veel geringer is. Dit verschil in helling maakte ook het nemen van verschillende maatregelen noodzakelijk. Het bergterrein, waarlangs het spoor moest worden aangelegd, was zoo geaccidenteerd, dat er een belangrijk grondverzet noodig zou zijn geweest, om een lengteprofiel te verkrijgen, waarbij men door het eigengewicht van den kabel een vertrouwbare oplegging van dezen op de geleidingsrollen zou kunnen verkrijgen (d. w. z. een parabolisch gevormd profiel). De onkosten, die door het aanleggen van een dergelijk profiel zouden zijn ontstaan, werden nu op de volgende manier ontgaan.

Het met twee, op een onderlingen afstand van 1.44 M. aangebrachte rails en met een veiligheids-heugel uitgeruste spoor is in twee gelijke baanvakken verdeeld, waarbij de as van de bovenste rail niet in de verlenging van die van de benedenste ligt, doch op een afstand van 3 M. evenwijdig met de andere verschoven is. De beide wagens van het kabelspoor zijn aan de uiteinden van een kabel bevestigd, die om een boven aan de inrichting aangebrachte draagrol loopt. Zij gaan gelijktijdig van de beide eindstations in onderling tegengestelde richting weg, en komen tegelijkertijd aan een in het midden van den weg gelegen tusschenstation aan, waar dan de passagiers moeten overstappen, waarna de wagens weer terug gaan. Iedere wagen loopt dus slechts op de helft van den weg. Deze inrichting heeft het, niettegenstaande den onregelmatigen vorm van de berghelling, bij gering grondverzet, door verandering van den hellingshoek mogelijk gemaakt, dat niet slechts de kabel zich steeds in evenwicht bevindt, doch dat er ook theoretisch evenwicht in de totale inrichting is, onverschillig hoe de stand der wagens is ten opzichte van elkaar.

Deze oplossing der kwestie gaat nu weliswaar met het bezwaar gepaard, dat de passagiers moeten overstappen, doch niemand beklaagt zich hierover, daar men aan het tusschenstation een fraai vergezicht genieten kan, en de passagiers uitsluitend toeristen zijn. Deze manier van aanleg gaat verder met het voordeel gepaard, dat de bij kabelspoorwegen anders steeds gebruikelijke uitwijkrails, waarvoor aan nog een heugel noodig is, en waardoor de kabel meer werk te verrichten heeft, hier kan vervallen.

De wagens zijn voor 40 personen ingericht en worden door waterballast bewogen, die afwisselend naar de wagens geleid wordt. Het water wordt aan bronnen in het gebergte ontleend, en door middel van buisleidingen naar twee reservoirs geleid, waarvan er zich een bij het bovenste station, en de andere bij het tusschenstation bevindt. Als rails nam men Vignola-rails van 25 KG. per strekkenden meter. De heugel is geconstrueerd volgens het systeem Abt.

De kabel heeft een middellijn van 38 mM., weegt 5.1 KG. per strekkenden meter, en bestaat uit staaldraad van groote vastheid met een kern van hennip; deze heeft een draagkracht van 80.000 KG. De draagrol heeft een middellijn van 4 M., hare as staat loodrecht op de spoorbaan. Wagen en kabel zijn niet de eenige onderdeelen der inrichting die zich bij dit kabelspoor bewegen. Hier toch komt ook nog een kleine wagen met van buiten aangebrachte rollen voor, die een bijzonderheid van deze inrichting vormt. Deze wagen loopt slechts op het bovenste gedeelte van het spoor, dat een helling van 59 % heeft, en waar hij niet van kan afspringen, daar hij door middel van klauwen, die met geringe speelruimte onder den kop der rails glijden met laatstgenoemde bevestigd is. Dit wagentje dient nu voor het volgende: 1e. moet het verhinderen, dat de kabel zich van het concave gedeelte van den weg opheft, wanneer de bovenste wagen zich daar onder bevindt. Ten tweede moet het het gewicht van den bovensten wagen, waartegen het zich aansluit, vermeerderen, om hierdoor het verkrijgen van evenwicht gedurende den rit te bevorderen. Deze vermeerdering van gewicht heeft het mogelijk gemaakt van geen sterker helling, dan een van 59 % gebruik te maken. Deze helling was het gunstigst, wat betreft het voor den aanleg benoodigde grondverzet.

De hulpwagen beweegt zich op de volgende wijze op den spoorweg: Vertrekt de bovenste wagen van het bovenste station, da nligt de hulpwagen tegen laatstgenoemden wagen aan, en volgt hem tot op de plaats waar de wagen den concaven spoorweg verlaat, en op de helling van slechts 30 % overgaat. Op dit punt zijn aan beide kanten naast het spoor stootbokken opgericht, die den hulpwagen tegenhouden, terwijl de wagen zijn loop naar beneden vervolgt. In dezen stand blijft het wagentje zoo lang staan, tot dat het door den weer naar boven gaanden wagen meegenomen wordt. Om schokken te vermijden is de wagen met veerende buffers uitgerust, die men ook aan de uiteinden van den spoorweg vindt.

Op het gedeelte van den wagen, waar zich de bestuurder bevindt, vindt men een waterstandspijp met schaalverdeeling, waardoor de bestuurder in staat gesteld wordt de waterballast naar het aantal te vervoeren personen te regelen. De last van den wagen toch moet, onverschillig of er veel of weinig passagiers zijn, steeds 2800 KG. bedragen. Iedere wagen is van 2 van elkaar geheel onafhankelijke, wrijvingsremmen voorzien (systeem Megy), die werken door ingrijping van een kamwiel in den heugel van het spoor. Om bij kabelbreuk ongelukken te voorkomen, heeft men automatisch werkende vanginrichtingen aangebracht, waarvan de vertrouwbare werking door proefnemingen werd bewezen. Zoo is ook de geheele inrichting wat betreft veiligheid bij het verkeer, op verschillende manieren beproefd. Dit spoor is sedert 1903 in geregelde exploitatie. P.

EEN BOEK OVER . . . . . DUITSCHE BOERENKUNST.

Bij de firma Martin, Gerlach und Co. te Weenen verscheen onlangs een boek van O. Schwindrazheim, een der meest energieke voorvechters voor de kennis en waardeering van de oude boerenkunst. Deze heer heeft in bedoeld werk beproefd het streven en scheppen op het gebied van kunst in het Duitsche dorp, in onderling verband en in verband met de algemeene Duitsche kunstontwikkeling af te schilderen. Al schijnt ons ook deze veel omvattende taak wel wat zwaar om in korten tijd door een man te worden volbracht, vooral omdat men niet te beschikken heeft over reeds bestaand soortgelijk werk, waaraan men het een en ander ontleenen kan, zoo zijn toch de pogingen van genoemden schrijver, die zeker zelf wel ingezien zal hebben, dat hij betrekkelijk iets onvolledigs zou moeten leveren, er een bewijs voor, dat er ook bij den Duitschen boerenstand gevoel voor kunst gevonden wordt; zoowel gravures als tekst verdienen een woord van lof, en het geschrift heeft ook waarde voor onze moderne kunst door tal van vergelijkingen en gevolgtrekkingen.

De schrijver behandelt hekken en omrasteringen om velden, den aanleg van dorpen, verder tuinen, erven, huizen, de inrichting der woning en huisraad, de dorpskerk, en ten slotte een en ander over huisindustrieën. Daarbij tracht Schwindrazheim het steeds zoo voor te stellen, alsof alle kunst oorspronkelijk op het platte land is ontstaan, en de boerenwoning er de bakermat van ware, en hij tracht te bewijzen, dat wij de vormen van huisraad, potten pannen en verder aardewerk aan den boer te danken hebben, die 's winters, wanneer er geen werk op het land was, in het hoekje van den haard gezeten, gaarne bezigheid voor de handen, iets te knutselen had. Zoo verkreeg ieder gewest zijn eigen kunstvormen, waarop natuurlijk de afstamming van het volk en de natuur van het bewoonde land grooten invloed uitoefenden, hoewel uit het voortgebrachte toch steeds veel op gemeenschappelijken oorsprong wijst. Verrassend is daarbij het steeds fijn gevoeld, technisch volmaakte en geheel in strengen stijl gehouden werk van den boer-kunstenaar, die ook bij een nieuwe taak nooit om een nieuw hulpmiddel verlegen is.

In het hier besproken boek wordt voornamelijk de kunst der Beneden-Elbelanden en Hessen behandeld, doch door deze locale begrenzing vermindert de verdienste van het werk niet, daar er in de boerenkunst vanaf de Noordzee tot de Russische grens steeds groote overeenkomst bestaat. Interessant zou het zijn in verband met het bovenstaande ook eens iets over Nederlandsche boerenkunst te kunnen mededeelen. Vooral in Friesland toch werd vroeger veel aan houtsnijkunst gedaan, een kunst waarin heden ten dage de boeren der Beijersche hooglanden, Zwitserland en Tyrol nog uitmuntend werk leveren.

DE STAND VAN ZAKEN DER DUITSCHE CEMENTNIJVERHEID.

Tot het jaar 1900 hebben de Duitsche cementfabrieken een goede rente uitgekeerd, er werd ook veel cement naar het buitenland uitgevoerd. Deze gunstige loop der zaken bracht nu echter bijna alle fabrieken er toe, om haar vermogen te vergrooten, en bijgevolg ook hare inrichtingen. Ook de groote kapitalisten werden vrijgevig voor de cementindustrieelen, en daardoor werd meer cement vervaardigd, dan verbruikt kon worden. Als gevolg daarvan kwam er na het jaar 1900 een crisis, de prijzen liepen terug, er ontstond een te scherpe concurrentie, en ongunstig gelegen cementfabrieken werkten met verlies, of moesten haar bedrijf geheel en al staken. Daarbij kwam nog, dat tengevolge van den oorlog in het oosten de uitvoer daarheen ophield, en dat de cementnijverheid in Amerika zich zoo ontwikkelde, dat ook de uitvoer naar dit werelddeel niet meer met winst gepaard ging. Daar vooral Noord-Duitsche, aan zee gelegen cementfabrieken zich op den uitvoer hadden toegelegd, brachten deze nu eveneens hare geheele productie aan de inlandsche markt, en drukten daardoor de prijzen nog meer, en de geheele, nog eenige jaren geleden zoo bloeiende cementnijverheid zag haren ondergang tegemoet; de meeste fabrieken werkten met kleine winst, of met direct verlies, en de noteering der aandeelen in cementfabrieken aan de beurs werd voortdurend lager.

Nu deed de vraag zich op, of deze strijd om het bestaan tot aan den laatsten droppel bloeds moest worden voortgezet, waardoor natuurlijk de kleinere en financieel zwakkere inrichtingen het eerst te gronde zouden gaan, of dat een vereeniging van alle fabrieken waardoor men het bepalen der prijzen in de hand zou hebben, en de orders zou kunnen verdeelen, mogelijk zou zijn?

Na dikwijls herhaalde, lastige onderhandelingen heeft de Zuid-Duitsche bond een dergelijke vereeniging voor 10 jaar tot stand gebracht, en ook de overige Duitsche cementfabrieken hebben zich groepsgewijze aaneengesloten, en ook onderling hebben deze groepen weer voeling. De geheele cementnijverheid begint weer moed te scheppen, en rekening houdende met de reeds opgedane ervaring, is aan te te nemen, dat ook de dividenden in dezen tak van nijverheid weer verbeteren zullen.

DAKEN VAN PAPIERSTOF, MET INLEGSEL VAN JUTE-WEEFSEL.

Het onderhoud resp. het schilderen van bordpapieren daken geschiedt vooral in het platte land dikwijls zoo achteloos, dat bij het gebruikelijke, uit twee lagen bestaande dak van bordpapier de tegen de inwerking van het weêr niet meer voldoend beschermde bovenste laag papierstof langzamerhand haar oorspronkelijk gehalte aan aetherische oliën zal verliezen, en daardoor dan droog en brokkelig wordt. Om nu hierin te voorzien, en de daken van bordpapier duurzamer te maken, ging Louis Lindenberg te Stettin er een jaar of wat geleden toe over om deze daken uit drie lagen te doen bestaan, terwijl hij dan tusschen de beide lagen papierstof een laag juteweefsel aanbracht. Door het inleggen van dit taaie weefsel en de dubbele overdekking van de koppen der draadnagels, wordt het geheel meer waterdicht en beter bestand tegen storm. De door het ruwe weefsel bij groote hoeveelheid opgenomen kleefstof dient als reserve om de papierstof gedurende tijd in vereischten staat te doen blijven, zoodat het bij het uit twee lagen bestaande papieren dak vereischte herhaaldelijke teeren bijna geheel kan vervallen en slechts na lange tusschenpoozen eens noodig wordt. Juist wegens zijn grootere duurzaamheid werd er in de laatste jaren dan ook dikwijls van het uit drie lagen bestaande dak van papier gebruik gemaakt; het is per vierkanten meter dan ook slechts 6 à 9 centen duurder dan het uit twee lagen bestaande dak.

HET SCHOONHOUDEN VAN DEN PANAMA-SPOORWEG.

Tegen het voortwoekeren van planten, welke op den Panama-spoorweg dikwijls lastig worden voor een geregelden dienst, heeft men volgens »Engineering« sedert eenigen tijd met succes van besproeiingen met oplossingen van arseniCum en salpeter gebruik gemaakt. Terwijl vroeger het steeds voortwoekerende struikgewas met groote kosten afgekapt moest worden, zendt men thans tweemaal 's jaars een zoogenaamde »gifttrein« (poison-train) over den spoorweg, welke uit twee met een spuitinrichting uitgeruste tankwagens bestaat, en die met een snelheid van 7 K.M. per uur loopt. Gedurende het rijden wordt het langs den weg staande onkruid zoo rijkelijk met vergift besproeid, dat het spoedig dood gaat.

BOEKBESPREKING.

Beginselen der Beschrijvende Meetkunde, door W. J. Heijdeman, Leeraar aan de Technische School te Amsterdam. Geb. Prijs f 5.60.

Dit boek in groot folio formaat met 88 bladzijden tekst en 51 platen, verscheen dezer dagen bij de firma Wed. J. Ahrend & Zoon.

Het werk onderscheidt zich voornamelijk door het langzaam en geleidelijk invoeren en grondig behandelen der eerste beginselen van de Beschrijvende Meetkunde en komt ons bijzonder geschikt voor voor zelfonderricht.

De figuren zijn duidelijk en met zorg gekozen en geteekend, terwijl het meerendeel op een groote schaal is ontworpen. — De tekst is helder en beknopt. Een groot voordeel van dit werk achten wij voorts de talrijke uitgewerkte en ter oplossing gegeven vraagstukken.

O. i. lijdt het geen twijfel of het hier aangekondigde werk zal zijnen weg wel vinden.

Wij raden onzen bouwkundigen zeer de kennismaking aan. Een grondige kennis der beschrijvende meetkunde is voor hen van groot belang.

Handboek voor Smeden, door R. van der Wal. Uitgave van Van Mantgem & de Does, Amsterdam.

Van dit handboek verschenen de afleveringen 15 en 16, waarin behandeld worden: inrijhekken; het smeden van scheefhoekige- of scheluw-winkelhaken; raamhekken; taps toeloopende banden; Bloemenstandaard; Bankwerk; Traplcuning; Hijschhaak; Dakversiering, enz.

Dit degelijke en fraai uitgevoerde werk blijft bij voortduring beantwoorden aan de verwachtingen, door de eerste afleveringen opgewekt. Wij wenschen schrijver en uitgevers een steeds stijgende belangstelling in deze nuttige uitgave.

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz., PAUL J. DE JONGH, Secr., Johs. B. LAMBEEK Jr., H. WALENKAMP, JAC. P. WORMSER, Jos. Th. J. CUYPERS, A. VAN BAALEN, Leden.

VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN en C. W. NIJHOFF

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD BETREFFEND TE ZENDEN AAN DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120 TE AMSTERDAM. IDEM VOOR HET PLAATWERK »DE ARCHITECT« AAN DEN HEER Johs. B. LAMBEEK Jr., RINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e SECRETARIS VAN HET BESTUUR, OOSTERPARK 1e TE AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen. — Xe Lustrum. — Ideeën over kunst en samenleving. — De nieuwe bouwverordening. — De verhouding van architect en sierkunstenaar. — Open prijsvragen. — Berichten. — Vacante betrekkingen. — Informatie-bureau. — Bijeenkomst gewijd aan de verzorging van gedenkteekenen. — De stand der Duitsche accumulatoren-fabriek. — De uitvinder van den automobiel.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

De 1194e Vergadering (buitengewone) zal gehouden worden op Woensdag 5 Juli a.s., 's avonds 8 uur, in het Genootschapslokaal „Parkzicht".

AGENDA.

A. Notulen en ingekomen stukken.
B. Ballotage van den heer Joh. Kromhout, sierkunstenaar, voorgesteld door de heeren Jan Stuyt en L. H. E. van Hylckama Vlieg.
C. Bespreking van het Bestuurs-voorstel tot verbetering van het Genootschapslokaal in „Parkzicht".

H.H. Leden worden met aandrang verzocht tegenwoordig te willen zijn.

Als buitenlid is toegetreden de heer H. Hissink, architect te Loenen a/d. Vecht.

Als gewoon lid is voorgesteld de heer W. C. Deenik Jr., architect, door de heeren H. Elte en W. N. van Vliet. De heer Deenik is voorloopig door het Bestuur aangenomen en zal op de eerstvolgende vergadering geballoteerd worden.

DE EXCURSIE.

De heer Joh. D. Loogen, Secretaris van den Haagschen Kunstkring, heeft welwillend op zich genomen den 8n Juli ons tot gids te zijn.

De bezichtiging der nieuwe genoemde kerken zal plaats hebben onder leiding van de heeren architecten Nic. Molenaar en J. Verheul Dz. Voorts zal er gelegenheid zijn het Museum van den heer Jhr. Mr. V. de Stuers te zien.

Het program, met opgave van de kosten, ± f 6,00, van af Amsterdam, zal den leden worden toegezonden. Voor hen, die het bedrag vóór Donderdag a.s. aan den penningmeester, den heer H. J. Walle Jr., Fred. Hendrik-plantsoen 12, doen toekomen, wordt een reisgezelschapsbiljet genomen. De overige leden hopen wij aan 't station te Haarlem of Den Haag te ontmoeten.

Door de Jury voor de beoordeeling van de antwoorden, ingekomen op de Binnenhuis-prijsvraag, en bestaande uit de heeren H. P. Berlage, Jos. Th. J. Cuypers en K. de Bazel, wordt medegedeeld, dat de uitslag der beoordeeling is als volgt:

Salon-ameublement.

Eervolle vermelding aan het ontwerp ingezonden onder motto „B".

Slaapkamer-ameublement.

Bekroond is het ontwerp ingezonden onder motto „R".

De ontwerper van motto „R" wordt uitgenoodigd zich in verbinding te stellen met de Directie van „het Binnenhuis".

Het rapport van deze prijsvraag zal in een der volgende nummers verschijnen.

De 1e Secretaris, VAN HYLCKAMA.

Xe LUSTRUM.

Ter gelegenheid van de aanstaande Lustrum-viering zal door de Feestcommissie een Feestnummer worden uitgegeven, waarvoor bij deze aan H. H. Leden verzocht wordt bijgedragen in te zenden hetzij in geschriften, hetzij in teekening. Bijdragen te zenden aan den 1sten Secretaris der Feestcommissie, den heer Jan Stuyt, Keizersgracht 296, Amsterdam, vóór den 1sten Augustus 1905.

IDEEËN OVER KUNST EN SAMENLEVING. — DOOR Js. INGENOHL.

(Slot.)

Ook op het land bespeuren wij dat. Neem een Hollandsche of een Zeeuwsche boederij, een in Friesland of in Drenthe, altijd valt het op, hoe juist zij in de landstreek past, hoezeer zij als 't ware uit het omringende erf schijnen opgegroeid. Zij kunnen niet anders zijn dan zóó en hoewel elke uit- of aanbouw zijne bedoeling heeft natuurlijk, in verband met woning, stalling of zuivelbereiding, worden in de verschillende provinciën toch ook weer verschillende eischen opgemerkt, waaraan die vormen zijn ontleend. Ook de toon is anders en altijd in harmonie met de atmosfeer van de landstreek. Een Hollandsche boerderij is niet te denken in Friesland of Drenthe en omgekeerd een Friesche niet in Holland, maar ieder op zich zelf is een meesterstuk van begrip van samenwerking met de natuurlijke omgeving en dwingt ons

tot bewondering voor dezen landelijken kunstzin van de bewoners. Ook hier zijn geen architecten aan het werk geweest, maar eenvoudige boeren, die van geslacht tot geslacht, dezelfde zeden en gewoonten hadden en geheel buiten vreemde invloeden, hunne boerderijen in hunne landstreek langzamerhand tot volmaaktheid brachten, zonder naar die volmaaktheid, althans in aesthetischen zin, te zoeken.

In elk bedrijf vinden wij dat terug; de eenigszins holle opgaande lijn van een watermolen, de ronding van een schoepje, altijd aanvallig en pittoresque, het is alsof zij door de grootste artisten zijn bestudeerd en vastgesteld, hoe bewonderen wij ook hier de juistheid van opvatting, de onbewuste kunstuiting van den werkman!

En in de dorpen en steden: het verfwerk van deuren en ramen van een diep, bijna zwart-groen, hoe intiem fraai steekt dat af bij de witte breede kozijnenstijlen en het wit van lijsten en dakvensters, hoe aardig doen daarbij de wit en rood geverfde luiken met de eenvoudige hengsels: de sterkste kleureffecten tegen elkaar en het geheel toch zoo rustig en degelijk, nooit ordinair of pretentieus. Maar overal ziet men ook bijna hetzelfde en dat wijst juist op de groote rol, die de samenleving in de volkskunst van vroeger speelde. Bijna nergens vinden wij een poging om een andere lijn te zoeken of om met een andere kleur een bijzonder effect te weeg te brengen.

Allen, die bouwden of iets maakten, bewogen zich daarbij in dezelfde richting, hunne begeerten en denken was één en niemand haalde zich in het hoofd, nu eens iets geheel anders te willen als zijn buurman. Iedereen was als het ware doordrongen van de noodzakelijkheid, om de goede voorbeelden te volgen en hunne eenvoudige kunst zoo langzamerhand meer en meer te volmaken. Deze niet genoeg te waardeeren eigenschap in een beschaafd volk, moet het tot een bloei-tijdperk in de kunst brengen. Die eenheid in smaak is echter onmiddellijk afhankelijk van en houdt direct verband met de samenleving. Het gemeenschappelijk willen is het gemeenschappelijk kunnen en zoolang een volk zich zelf kan blijven, niet geïnfluenceerd wordt door vreemde invloeden, zoolang zal het in kunstbeschaving vooruitgaan; hier ligt in waarheid de kracht in het isolement.

Ook overal elders is hiervoor het bewijs geleverd. In Duitschland, Frankrijk en Italië — en in de overige landen zal het wel hetzelfde weezen — overal zijn de oudste stadsgedeelten de meest schilderachtige, die wijzen op een eigen karakter, waarvan de uitingen tot hooge kunst opbloeiden. Eerst met het verdwijnen der poorten is de kunst in verval gekomen. En de kunstgeschiedenis van de geheele wereld, leert ons niet anders: een volk dat niet meer streeft naar één ideaal, dat niet langer samen denkt en samenwerkt, maar de cultuur en beschaving van andere volken gaat bestudeeren en overnemen — dat volk is in verval en heeft als kunstvolk opgehouden te bestaan. Ik behoef hiervan geen voorbeelden te noemen, welke staat en welke periode we ook nemen — overal en ten allen tijde is hetzelfde gezien.

En nu komen wij vanzelf op de omstandigheden, die den algemeenen kunstzin, in onzen tijd, onmogelijk maken. Volken die, afgezonderd van de buitenwereld, op hoogen trap van beschaving staan, zijn er niet meer; de grenzen bestaan alleen nog maar in politieken zin en in het verschil van taal die bij de grenzen anders wordt. De snelle middelen van verkeer, die het reizen zoo gemakkelijk maken en de verplaatsing naar andere landen zoozeer bevorderlijk zijn, hebben het hunne er toe bijgedragen om die grenzen meer en meer denkbeeldig te maken; alleen het verschil in regeeringsvorm, dat trouwens in de verre toekomst ook wel zal verdwijnen, althans in Europa, houdt de volken als 't ware nog uit elkaar en eenigszins zelfstandig.

Wel wordt hier nog Hollandsch gesproken en geen Fransch of Duitsch, maar wij zijn met de vreemde literatuur haast even goed bekend en misschien nog beter als met onze eigene. Ook verschil in kleederdracht bestaat niet meer in Europa: men spreekt van de Europeesche kleeding in vergelijking met die van Arabië of Indië, maar niet meer van een Fransche, Duitsche of Hollandsche. Daarin is sinds een halve eeuw geen verschil meer. Bij de boeren in enkele landstreken, zooals in Westphalen, Thüringen en in Zwitserland bestaan nog de karakteristieke kleederdrachten, zoo ook bij ons in Zeeland, Brabant en Friesland, doch ook deze verdwijnen al meer en meer; als die boeren Zondags uitgaan maken zij zich „mooi" en worden het heeren en dames, stadsmenschen. Dat hoet vooruitgang en beschaving, maar het is vrij wel het tegenovergestelde, de verwording. Dat onder deze omstandigheden het eigendommelijke, karakteristieke, moest verdwijnen, is natuurlijk. Van een eigen kunst is dan ook geen kwestie meer, in 't buitenland niet en hier niet. Een ideaal dat allen vereenigt, bestaat bij geen volk meer, elk mensch houdt er tegenwoordig een eigen streven op na en mocht er nog een soort algemeen ideaal bestaan, dan is dit het meest banale dat de denken is: de algemeene jacht naar stoffelijken vooruitgang, naar geld.

Ook de ijdelheid speelt een hoofdrol; dat zal tot op zekere hoogte altijd wel het geval zijn geweest, doch brutaler als in den tegenwoordigen tijd, kan het haast niet; het kapitalisme heeft haar ten sterkste bevorderd.

Nergens en bij niemand bestaat meer tevredenheid, algemeen is de zucht om boven zijn stand te leven; om meer te schijnen dan men is — dat spreekt zich uit in de ploertige gevels van de huizen die in de laatste twintig jaren zijn gebouwd, niet alleen hier, maar tamelijk overal. In Duitschland heeft de „Protzerei" het toppunt bereikt met de grossartige, breede verkeerswegen en de dorre, massale gebouwen. Hier in ons land bemerken wij al eenige reactie, er zijn hier nog gevoelsmenschen, die althans inzien, dat alles verkeerd loopt. Men wil naar den eenvoud terug en een streven naar waarheid is reeds in enkele gevels duidelijk zichtbaar. En toch, deze waarheid is eigenlijk onwaar, zoolang de menschen die achter die gevels zitten, zich zelven niet herzien. Daarachter woont de Uebermensch, met zijn afkeer voor eenvoud in levenswijze, kleeding, enz. met zijn zucht naar mode-verandering en zijn berekening op uiterlijk effect. Zoolang dit niet verandert kan er immers nooit sprake zijn van rust, kan immers nooit een lijn, een vorm of een kleur in waarheid reden van bestaan hebben? De verwarring is des te grooter, daar zij, die de leiding moesten nemen, de architecten, zelve niet weten wat zij willen, althans zich niet de minste moeite opleggen, om gezamenlijk te trachten de anarchie te stuiten. Ook hier zou eenheid onder hen veel kunnen uitrichten, hoewel de kwaal bij het publiek te diep zit om algeheele genezing daardoor te mogen verwachten.

Neem b.v. een onzer moderne straten en denk u daar naast elkaar gebouwd de beste bouwwerken, van onze bekwaamste architecten. Hoe goed elke gevel op zich zelf dan ook moge doen, het geheel zal onrust opleveren en rammelen, het oog vindt nergens bevrediging. De vrijstaande gebouwen hebben althans dit voor, dat zij als 't ware omlijst zijn door ruimte, lucht of groen, zoodat zij op zich zelf kunnen worden beschouwd, doch de huizen naast elkander opgetrokken kunnen niet straffeloos te veel van karakter verschillen, omdat daardoor de massa als een chaos inéénsmelt en de eene gevel de goede hoedanigheden van den andere vernietigt. Het is alsof men schilderijen, zeer verschillend van opvatting en zonder lijsten, vlak tegen elkaar zou willen hangen, het heeft geen betoog, dat dan geen dier doeken, hoe hoog elk hunner in kunstwaarde ook, tot zijn recht zou komen. Onze gevels kunnen wij nu niet, evenals schilderstukken met vergulde lijsten, afsluiten, maar des te meer moet de architect met de onmiddellijke omgeving van zijn werk rekening houden.

Zeker, er zijn eenige artisten die wat kunnen maken en ons eerbied voor hunne werken afdwingen, maar wat geeft dat, zoolang zij het onderling niet eens zijn en ieder van hen maar zijn eigen smaak volgt, zonder zich te storen aan het werk van andere kunstenaars en aan de voorbeelden die bewezen hebben, goede voorbeelden te zijn? Voor zichzelve moge die heeren bevredigend werkzaam zijn, voor anderen, voor het volk, doen zij niets dan de verwarring vergrooten.

Onze hedendaagsche schilders begrijpen het beter en zijn ons ver vooruit; zij volgen de groote baanbrekers van de moderne school en er is thans weer een speciaal Hollandsche richting, gebaseerd op waarheid en eenvoud. Maar zij hebben ook hun eigen land en volk bestudeerd en hunne inspiratie door de natuur zelve ontvangen. De oude stadsgeveltjes en de boerenhuisjes buiten, de lichteffecten van ons prachtig laag land met de grazende koeien en de eenden in het kroos, waren de eenvoudige tafereelen die hun aantrokken. Zij zochten niets dan rust, niets dan soberheid en zij, vooral, hebben ons geleerd, dat een enkele boom aan het water — mits met gevoel en piëteit waargenomen in pracht voor het rijkste landschap niet behoeft onder te doen. Op dit punt danken wij veel aan de moderne schilderschool, zij heeft ontegenzeggelijk den goeden weg aangewezen.

Kunnen wij dit zuivere, ongekunstelde, ook nog eens in onze bouwwerken terugkrijgen? De beantwoording van deze vraag is zoo moeilijk, omdat de bouwkunst niet, als de schilderkunst, vrij is en op zich zelf staat, maar met de eischen van het geheele volksleven rekening heeft te houden. Hetgeen door den schilder op het doek wordt voorgesteld is voor de kunst geheel bijzaak, de vraag is hoe het wordt weergegeven, of er atmosfeer, gevoel in die schilderij is, of alles, wat licht en schaduw betreft, zoo is gedaan dat het geheel warmte ademt en, als 't ware, tintelend van volheid tot u spreekt. Maar toch is het hem niet onverschillig wat hij uitbeeldt, integendeel hij kan niet iets schilderen wat hem niet sympathiek is en hem niet dringt, om op het doek over te brengen. Hij wordt geïnspireerd door hetgeen hij ziet, door wat hem opvalt en hoe schooner het onderwerp, het lichteffect, of wat ook, hem toeschijnt, met des te meer liefde zal hij naar het palet grijpen, om het te vereeuwigen. Dat absoluut vrije dat de schilderkunst met de muziek gemeen heeft is juist hare kracht, om door alle tijden heen hooge kunst te kunnen scheppen en daarin staat de bouwkunst alléén al ver bij die kunsten ten achter. Want wij zijn bijna in niets vrij en al is het tot op zekere hoogte mogelijk, dat, evenals de schilders, ook de bouwmeesters als 't ware hun ziel in het werk leggen en het doen beheerschen door liefde voor de kunst, die liefde wordt zoo vaak geweld aangedaan, door de onverbiddellijke, nuchtere eischen van het publiek, dat niet naar kunst vraagt, maar uitsluitend naar bruikbaarheid en weinig kosten. En het ergste is nog, dat die eischen bijna met den dag veranderen. De uitvindingen op 't gebied der chemie, die ons telkens weer nieuw materiaal verschaffen en tot nieuwe constructiën aanleiding geven, volgen elkaâr op; wat voor tien jaren geleden nieuw was en voor goed en practisch gold, is nu weer verouderd en vergeten; de steeds voortschrijdende wetenschap voert ons mede naar meerdere bruikbaarheid, meerdere soliditeit naar gemak en kostenbesparing, naar alles — behalve ..... naar kunst.

Zoo ziet men, dat beschaving geheel vreemd is aan den zoogenoemden vooruitgang, ik zeg zoogenoemde, omdat het doel van den vooruitgang toch moet zijn, den mensch gelukkiger te maken, wat niet te bereiken is door de starre wetenschap. Kunst kan ons wel gelukkiger maken, omdat zij ons genot schenkt en ons het leven maar van de lichtzijde doet zien, zij kan een geheel volk gelukkiger maken, omdat zij is het eigendom van allen, wier gemoederen voor zachtere uitdrukking vatbaar zijn, zonder onderscheid van rang en stand.

In dezen tijd nu kan dat niet, want de eerste voorwaarde waaronder die indrukken blijvend kunnen worden gevestigd, ontbreekt thans geheel en al. Er kan geen sprake zijn van het aankweeken van kunstzin bij het volk, zoolang de strijd om het bestaan aan die zachtere gevoelens geen plaats overlaat. In onzen tijd van overbevolking en overproductie waarin het kapitaal zich hoe langer hoe meer in hoe langer hoe minder handen ophoopt, is van een algemeen streven geen kwestie en klinkt het woord ideaal, in ethischen zin, als 'spot.

Het volksideaal is thans de verbetering der oeconomische verhoudingen, de belemmeringen, die daarbij in den weg staan moeten worden opgeruimd, het stoffelijk belang staat thans geheel en al op den voorgrond. Dit moge in geestelijken zin geen hoogstaand ideaal zijn, het is toch beslist het naastbijliggende, zonder verwezenlijking waarvan men tot alles wat een volk gelukkig kan maken, geen stap verder komt. De misstoestanden moeten weg, in het groote sociale vraagstuk ligt de studie van het hoe. Wij allen kunnen min of meer tot de oplossing medewerken en ofschoon nog veel zal moeten gebeuren eer de verwezenlijking nabij is, is aan een der voornaamste voorwaarden daar voor reeds voldaan, n.l. de bijna algemeene erkenning, dat de kwestie urgent is. Ook dit is in vele opzichten een gevoelszaak en bewijst dat het egoïsme, waartoe het kapitalistisch stelsel moest leiden, de betere gevoelens in den mensch toch niet geheel heeft kunnen verdringen. En wanneer het gevoelsleven, het betere ik in den mensch weer de overhand krijgt en wij meer en meer gaan begrijpen, dat het koortsachtig gejaag naar hooger op en stoffelijk voordeel, toch alles ijdel is en niet bevredigt — wanneer meer en meer wordt ingezien dat de grondslag voor een tevreden leven ligt in de humaniteit, in het werken en zorgen voor het algemeen belang en niet uitsluitend voor dat van ons zelf, dan is ook de oplossing van het groote vraagstuk nabij, want dan zijn wij betere menschen geworden. En daar komt het op aan.

In deze maatschappij de kunst met alle geweld te willen bevorderen, schijnt mij een hopeloos pogen toe. Zoolang het groote, geweldige vraagstuk nog op den voorgrond staat, kan geen tevredenheid bestaan, zonder welke de kunst bij het volk, toch niet kan gedijen.

Eerst wanneer het ego wordt teruggedrongen en gevoelsleven, het eenige dat tevredenheid kan schenken, weer in alle klassen zal doordringen, eerst dan, zal ook de gewilde, gezochte kunst van heden opgehouden hebben te bestaan en er weer plaats zijn voor de eenige ware kunst, die van eenvoud en soberheid: de kunst van het volk.

Men zegt dat de tijden niet veranderen, maar de menschen. Welnu, in dit geval dan ook niet gewanhoopt aan de toekomst, al is die ook nog zoo ver. De volken op zich zelven, aaneengesloten, geïsoleerd binnen hunne grenzen, zooals zij in vroegere eeuwen bestonden, zullen niet meer terug komen, dat spreekt van zelf, maar een geheel andere vorm van algemeene kunstbeschaving is daarom niet uitgesloten. Ongetwijfeld zal de samenleving hare rechten weêr doen

gelden, de mensch heeft behoefte aan warmte en zieleleven, dat thans onderdrukt is door standsverschil en klassenstrijd. Of er dan niet altijd verschil in stand is geweest, ook in de tijdperken van bloei op kunstgebied? Zeker, maar nooit zoo scherp, nooit zoo ruw als in den tegenwoordigen tijd. Toen kon een werkman, op zijn manier, kunstenaar zijn, het handwerk schonk hem de gelegenheid gevoel in zijn arbeid te leggen, zijn voldoening te vinden in het welslagen van het werk. Vergelijk nu met dezen, den tegenwoordigen arbeider met zijn machinaal, gevoelloos en hard bestaan in de mijnen en fabrieken, een mensch is het haast niet meer, doch iets als een stuk van een werktuig, ongeveer als een kam van een rad. Immers deze verwording van den arbeider, waardoor het individu geheel is te niet gegaan en de massa op den voorgrond is gekomen, is juist de oorzaak die het sociale vraagstuk in het leven heeft geroepen en dat de klassenstrijd is aangebonden. Hoe wil men in deze volks-evolutie, die elk denkend mensch aangrijpt en met deernis vervuld en dus door bijna allen wordt medegestreden, hoe wil men daarin naar volkskunst verlangen, die immers slechts kan groeien door rustigen, kalmen arbeid, met den glimlach van tevredenheid op het gelaat van den werkman? Zij die dat verlangen en meenen dat de overheid nu moest optreden om de kunst aan het volk te brengen, zijn blind en begrijpen niets van den ernst der tijden, maar ook niets van de kunsthistorie in ons eigen land. Dit kan niet, maar wat wel kan is meer meegevoel en meer hartelijkheid toonen voor hen, die ten slotte de maatschappij staande houden en ons allen doen leven. Hierin moeten wij vooruit, dat is onze naastbijliggende plicht. De kunst zal altijd blijven bestaan, maar zij moet zich kunnen uiten en dat kan nu niet. Zij zal in de samenleving weer opbloeien, wanneer allen weer samen zullen leven in werkelijken zin.

DE NIEUWE BOUWVERORDENING.

Zaterdag j.l. is in eerste lezing de nieuwe bouwverordening in den Amsterdamschen Raad afgehandeld; de stemming zal plaats hebben den 5en Juli e.k. In aansluiting op ons kort overzicht in het vorig nummer geven wij hier vooraf ter wille der volledigheid, het verder verloop der behandeling.

De meeste amendementen ingediend door de combinaties Hendrix-Schut (de éénige technici in den Raad, die gepoogd hebben mildere bepalingen te verkrijgen) en Tak-Polak (die de verordening uitsluitend uit sociaal-hygiënisch oogpunt hebben bezien) mislukten. Het in eene vorige zitting gerenvoyeerde art. 11, regelende de bevoegdheid van B. en W. om schadevergoeding te geven, wanneer ten onrechte het bouwtoezicht in een huis heeft doen breken op vermoeden van overtreding der verordening, werd aangenomen; eerstgenoemde combinatie had ingediend een amendement, waarbij die schadevergoeding niet afhing van de bevoegdheid van B. en W., doch als plicht werd voorgeschreven.

In gelijken geest had de Commissie van advies (Zie nos. 21 en 22) zich uitgesproken.

Na behandeling der sousterrain-quaestie, (het desbetreffende art. 195 werd mede onveranderd aangenomen) kwam die der alcoven. De combinatie Tak-Polak had succes met een voorstel om die alcoven in de nieuwe stad geheel te verbieden. Na de alcoven gingen de bedsteden eraan; in de oude stad alleen mogen ze blijven bestaan, doch zonder deuren. Er zal nu in de nieuwe stad op andere wijze moeten worden voorzien in de behoefte aan slaapplaatsen, daar het toch niet de bedoeling kan zijn, dat de vloer als zoodanig voor lief moet worden genomen.

Zooals gezegd, werd Zaterdag de laatste serie artikelen afgewerkt; opmerkelijk was het, dat met het klimmen van het artikel-cijfer de belangstelling der raadsleden daalde.

In deze aangelegenheid, welke onmiddellijk verband houdt met de belangen der stad en hare bewoners, had men toch meer belangstelling van den Raad mogen verwachten. Den laatsten zitting-dag moest bijna één uur worden gewacht, alvorens de opening kon geschieden en het minimum aantal van 23 leden aanwezig was. De verslaggever van het „Hbl." heeft geconstateerd, dat een groot deel der leden bij voortduring in de koffiekamer zat (zóó warm was 't niet dien dag!) om daarna meermalen, zonder dat ze iets van de besprekingen hadden gehoord, aan de stemming deel te nemen; het is o. a. gebeurd, dat een der voornaamste woordvoerders een amendement met aangename beslistheid aanviel, terwijl hij geen woord van de verdediging had gehoord.

Lusteloos dus werd de rest van niet minder dan 180 artikelen dien middag afgehandeld, en behoudens enkele geringe wijzigingen, aangenomen zooals was voorgesteld.

De practijk zal het oordeel over de werking der nieuwe verordening uitspreken. Zonder overdrijving mag nu reeds met eenigen grond worden verondersteld, dat de huurprijzen zullen stijgen en onvermijdelijk daarmee de loonen, waardoor het bouwen kostbaar worden gaat en stilstand in de bouwvakken, waarop reeds meermalen is gewezen, volgen kan; dit alles zal grootendeels op rekening moeten worden gebracht van de administratieve bepalingen, welke in de verordening zijn neergelegd ten aanzien van het toezicht door gemeente-ambtenaren en van de overdreven eischen gesteld ten opzichte van veiligheid en gezondheid.

Het zal voor een ieder die bouwt, zaak zijn zich zoo diep mogelijk in de driehonderd en zooveel artikelen in te werken en zich vertrouwd maken met de talrijke mogelijkheden, waarbij door B. en W. vrijstelling kan worden verleend.

De samensteller der verordening heeft succes gehad van zijn omvangrijk werk; minder of liever in 't geheel geen succes heeft de Commissie van advies, wier toch niet buitensporige voorstellen vrijwel met krenkend stilzwijgen zijn voorbijgegaan. Het moet voor hen, die op de eerste plaats bevoegd zijn in bouwaangelegenheden te oordeelen onaangenaam aandoen, dat die Commissie zoo weinig waardeering en medewerking bij den Raad heeft moeten vinden en treurig is het ook hierbij, evenals met de ontvangst der amendementen van de heeren Hendrix en Schut, te moeten constateeren, dat de Raad in hoofdzaak samengesteld uit juristen en kooplieden, zich in technische zaken alleszins bevoegd acht en hooghartig alle technische voorlichting meent te mogen afwijzen.

P. J. de J.

DE VERHOUDING VAN ARCHITECT EN SIERKUNSTENAAR.

In het voorgaande nummer van ons Weekblad mocht ik den brief van onzen collega H. G. Jansen publiceeren, die eenige behartigingswaardige aanteekeningen geeft betreffende bovengenoemde verhouding.

Sedert heb ik ook van de zijde van de beeldhouwers nadere vertrouwelijke mededeelingen ontvangen, die hierop neerkomen:

„Vele architecten zijn schuldig aan het uitoefenen van ongeoorloofde pressie op beeldhouwers, enz.

De sierkunstenaars zijn niet zonder schuld in deze aangelegenheid, wanneer zij als een handelsreiziger hun werk gaan aanbieden op architecten-bureaux, en daarbij bestaande samenwerking onder zuivere verhoudingen trachten te verbreken.

Daar de positie van den sierkunstenaar in den regel eenigszins afhankelijk is van den architect, die in zijn ontwerp en bij de uitvoering de algemeene regeling der werkzaamheden in handen heeft, zoo is het voor de sierkunstenaars te moeilijker den strijd aan te binden.

Dat de bestrijding van bedoelde misbruiken op algemeene persoonlijke, oprechte deelname zou mogen rekenen, zal wel als een onbereikbaar ideaal moeten worden beschouwd. Welke middelen zijn er dan aan te wenden?"

Het komt mij voor, dat het initiatief van zelfverdediging dient uit te gaan van de belanghebbenden, zooals ik in het nummer van 17 Juni l.l. reeds met eenige woorden te kennen gaf. De Beeldhouwers-vereeniging en de jonge Vereeniging van beoefenaars der Kunstnijverheid welke ieder hun eigen orgaan hebben, kunnen deze zaak zeer algemeen en principieël aan de orde stellen, en daarna de medewerking van ons Genootschap en andere Bouwk. vereenigingen verzoeken in een vorm, welken zij geschikt oordeelen.

Het komt er op aan om door openbare bespreking van het gebeurlijk ook het publiek voor de zaak te interesseeren en daardoor de ongevoelige gewetens van de schacheraars wakker te schudden; tevens zullen de zwakke broeders daardoor meer moed vatten om afpersing van zich af te wenden.

JOSEPH Th. J. CUYPERS.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Boerderij-ontwerpen voor de Gron. Maatschij. van Landbouw en Nijverheid. Inlevering 1 Maart 1906. Programma in no. 16 1905.

Winkelhuis te Arnhem. Inlevering 1 October 1905; mededeelingen in nummer 23.

Gemeentehuis — Steenen Brug — Bloemenkraampje, — uitgeschreven door de Vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, Inlevering 1 November 1905. (Programma's in nummer 25.)

BERICHTEN.

— Op initiatief van de »Vereeniging tot bevordering van het schoonheidsbeginsel in het onderwijs«, gevestigd te 's-Gravenhage, heeft zich eene commissie gevormd, die in opdracht heeft een normaal-leerplan te ontwerpen ten dienste van het Avondvakonderwijs, hier te lande (Burgeravondscholen, Avondteekenscholen, Ambachtsavondscholen of welken naam men aan die inrichtingen ook geven wil).

De Commissie is thans samengesteld als volgt:

L. v. Essen Rzn., Directeur der Ambachtsschool te Utrecht, Voorzitter;

J. D. Kos, Leeraar aan de Academie voor Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage, Secretaris;

E. Jelsma, Directeur der 1ste Ambachtsschool en Avondteekenschool te Amsterdam;

C. Zander, Directeur der 2de Ambachtsschool en Burgeravondschool te Amsterdam;

Th. J. v. Harderwijk, Directeur der Ambachtsschool en Burgeravondschool te 's-Gravenhage;

C. Boogert, Directeur der Ambachtsschool en Avondteekenschool te Zierikzee.

Zij heeft hare eerste vergadering gehouden te Utrecht, in welke conferentie eene regeling der werkzaamheden is opgemaakt. In verband met vele gebreklige toestanden hier te lande, is besloten den arbeid niet uitsluitend te richten op het leerplan dier scholen, doch ook in behandeling te nemen de inrichting en versiering der schoolgebouwen, de hygiëne, enz.

Het rapport der commissie zal worden uitgegeven en in den handel worden gebracht door het Bestuur van bovengenoemde Vereeniging.

Mbl. v. V-O.

— Het stedelijk bestuur van Helsingfors heeft een internationale prijsvraag uitgeschreven voor het verkrijgen van ontwerpen van een nieuw stadsplan. Inlevering 15 Dec. 1905; er zijn drie prijzen gesteld van 4000, 2500 en 1500 Zweedsche Kronen.

— De »Prix-Berger« (15.000 frcs.) is door de Academie van Schoone Kunsten te Parijs toegekend aan den heer Laloux voor zijn terminusstation van de Orleans-Spoorweg aan de Quai d'Orsay; de »Prix-Bailly« (1500 frcs) is toegekend aan den heer Balin, voor zijn werk betreffende de restauratie der ruine te Tingad.

VACANTE BETREKKINGEN.

AMBACHTSSCHOOL BRIELLE. Gevraagd tegen 1 September 1905:
1o. Een ONDERWIJZER in het Timmeren, bekend met vakteekenen;
2o. Een ONDERWIJZER in het Smeden, Voor- en Bankwerken, bekend met teekenen:
3o. Een ONDERWIJZER in het Verven, bekend met vakhandteekenen.
Voor elk dezer betrekkingen bedraagt het salaris f 800 per jaar. De aanstelling geschiedt voorloopig voor één jaar en gaat bij gebleken geschiktheid in een vaste over.
4o. Een CONCIERGE, op nader te bepalen salaris.
Stukken voor 8 Juli e.k. aan het Bestuur, M. L. Veenenbos, Voors., L. Rademaker, Waarn. Secr.

OPZICHTER Gasfabriek. Gevraagd voor toezicht op het maken der gebouwen en plaatsen der toestellen eener kleine Watergasfabriek, een OPZICHTER-TEEKENAAR.

Heeft bij gebleken geschiktheid later de voorkeur voor vast Opzichter of Assistent, waarbij kennis van het fitterswerk of eenig begrip van scheikunde tot aanbeveling strekt.

Br. fr. met opgave van salaris, etc., onder lett. V 206, bureau »Vraag en Aanbod«, Deventer.

BOUWKUNDIG-OPZICHTER of ONDERBAAS, met veel ervaring en goede get., biedt zich aan. Br. fr., lett. M. R. 479. »N. v. d. D.«

TEEKENAAR. Op eene Machinefabriek en Scheepswerf wordt gevraagd een bekwaam TEEKENAAR, om aan het hoofd te staan van de afdeeling Plaat-, Kraan- en Brug-constructie. Aanvangssalaris 1800 gulden per jaar.

Sollicitatiën worden ingewacht onder opgaaf van vroegeren werkkring, met copie getuigschriften, onder lett. E. S. 117, aan »Het Nieuws van den Dag.«

VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE BOUWKUNDIGE OPZICHTERS EN TEEKENAARS. (Goedgekeurd bij Kon. besluit van 28 Maart 1904, no. 39) . . . .

INFORMATIE-BUREAU
Secretariaat: . . . . . .
Spiegelgr. 21, boven.

Ingeschreven Sollicitanten.

1	Gemeente-Opzichter,	26 jaar,	f	70	's maands.
1	Bouwk.-Opzichter	25 »	-	80	»
1 »	» Teekenaar	22 »	-	80	»
1 »	» »	19 »	-	60	»
1 »	» »	27 »	-	90	»
1 »	» »	21 »	-	50	»
1 »	»	23 »	-	70	»
1 »	» »	23 »	-	75	»
1 »	» »	21 »	-	70	»
1 »	» »	22 »	-	90	»

Ons bureau staat open voor leden en niet-leden onzer Vereeniging.

Aanvraag formulieren (voor sollicitanten) en alle inlichtingen zijn steeds aan het secretariaat te verkrijgen. Zie overigens »Architectura« van 29 April l.l.

Meermalen is bij het I. B. vraag geweest naar zeer bekwame opzichters of teekenaars voor een salaris van f 100 à f 125; doch aan deze vraag kon niet worden voldaan. Zijn er dergelijken niet te vinden? Zoo ja, geef u dan toch spoedig op als sollicitant aan bovenstaand adres.

TECHNISCH GEDEELTE.

Alle stukken de redactie betreffende, dus ook vragen te adresseeren:

Aan de Redactie van »Architectura" Technisch Gedeelte,
Valeriusstraat 64,
AMSTERDAM.

DE VIJFDE BIJEENKOMST GEWIJD AAN DE VERZORGING VAN GEDENKTEEKENEN

Op den 26sten en 27sten September j.l. zoo geeft Dr. Ing. Ernst Vetterlein, te Darmstadt in »Der Städterbau«

aan, werd te Maintz onder beschermheerschap van Z. K. H. den Groothertog van Hessen, de vijfde bijeenkomst gewijd aan de verzorging van gedenkteekenen gehouden. De bijeenkomst was buitengewoon druk bezocht, onder anderen door een groot aantal vertegenwoordigers van regeeringen, gemeenten, en andere corporaties. Daardoor verkreeg dit congres een beteekenis, welke ons doet hopen, dat de belangrijke besprekingen ook praktische gevolgen zullen hebben.

Onder de onderwerpen, welke aan de orde van den dag waren, waren er eenige, welke voor den stedenbouw van niet geringe beteekenis waren. Zoo werden vooral in de verhandelingen over de stedelijke bouwverordeningen, betrekking hebbende op de verzorging van gedenkteekenen, kwesties behandeld, welke van het grootste belang zijn voor den stedenbouw, meer bepaald wat betreft de eischen, welke de kunst hier stellen mag. De verhandelingen over onderzoek en onderhoud van klein-burgerlijke woningen in uit de middeleeuwen dateerende steden, waarover de »Stadtbau-inspector« Stiehl een zakelijk verslag uitbracht, wierp dikwijls een helder licht op moderne woningkwesties.

Vooral had de verhandeling van groot actueel belang kunnen zijn wat betreft de kwesties, welke met het doen blijven bestaan van het Berlijnsche opera-gebouw in verband staan. Jammer genoeg echter moest dit punt van de agenda worden afgevoerd, daar de persoon, die dit onderwerp zou inleiden, Professor Walré, plotseling was overleden.

Des te uitvoeriger uitte men echter zijne meeningen over de beide andere, hierboven genoemde onderwerpen, die beiden door uitstekend gestelde redevoeringen werden ingeleid.

De »Stadtbau-inspector« en privaat-docent Stiehl gaf nu ongeveer het volgende aan: De moeite, die men zich getroosten wil om in het bezit van iets te blijven, is voornamelijk daarvan afhankelijk, of men al of niet veel waarde aan dit bezit hecht. Zoo trokken dan ook in de eerste plaats de groote in een rijke litteratuur uitvoerig behandelde gedenkteekenen van de kerkelijke bouwkunst, later ook de het hoogst staande werken der niet-gewijde bouwkunde de belangstelling van hen, die veel voelden voor de verzorging van oude gedenkteekenen. Minder gunstig waren de omstandigheden, waar het gold het in stand houden van de eenvoudiger gedenkteekenen, van de gewone burgerhuizen. En dit is vooral te betreuren, nu deze gedenkteekenen meerendeels reeds zoo sterk door den tand des tijds geleden hebben, dat zij spoedig onherstelbaar vernield zullen zijn. Weliswaar heeft in de laatste tijden de litteratuur zich over deze lang verwaarloosde kinderen ontfermd, doch de hierop betrekking hebbende navorschingen hebben slechts sporadisch plaats gehad, en geven ons geen helder overzicht van de geheele ontwikkeling der bouwkunst op dit gebied, vooral ook, omdat er in de beschrijvingen veel uitdrukkingen worden gebruikt, welke in verschillende gewesten slechts een plaatselijke beteekenis hebben. Hier ontbreekt nog wat men voor een school zou noemen »goede leermiddellen«, waardoor men een aanschouwelijk overzicht krijgt; zoo op dezelide manier ongeveer moet men te werk gaan als men onlangs met de boerenwoning heeft gedaan. De tot nog toe bekende details stammen bijna steeds uit de rijker ingerichte huizen van den aanzienlijken man.

Veelal meent men, dat het eenvoudige burgerhuis ontstaan is uit de Neder-Saksische boerenwoning. Het boerenhuis van Zuid-Duitschland verschilt hier echter zeer sterk van, en bijgevolg heeft het een anderen stamvader. Daartegenover staat echter, dat het eenvoudige burgerhuis in het Noorden en het Zuiden van Duitschland een merkwaardig overeenkomend type vertoonen, iets, dat op een gemeenschappelijken oorsprong wijst, welke echter dus niet de verschillend gevormde boerenwoning kan zijn. Door middel van schetsen en opnamen in vele streken van Duitschland gaf de spreker een duidelijk overzicht van dit overal zoo veelvuldig aangetroffen bouwtype. Niettegenstaande de overeenkomst wat betreft den platten grond, vertoonden de voorbeelden groote verschillen wat aangaat den vorm der voorgevels; soms traden de verticale lijnen sterk op den voorgrond, soms blijkt uit het huis, hoe hoog het ook opgetrokken moge zijn, dat de lage woning van een verdieping hier het oertype was. Een groot aandeel aan het voorname uiterlijk der oude Duitsche steden schijnt aan de doelmatige, en toch phantasie-rijke vormen van ieder huis op zichzelf te danken te zijn. In dit rustige kader komen dan de rijke huizen der patriciërs tot hun volle recht, die oorspronkelijk slechts uit den grooten deel, waar zich de haard bevindt, en een kleine kamer voor den heer des huires bestaande, ook aan een eenvoudig oertype hun ontstaan te danken hebben.

Toch echter heeft de navorscher hier nog tal van raadselen op te lossen. Vooral doet hier de vraag zich voor, waarom en wanneer de oorspronkelijk op den deel te huis behoorende haard, dit middelpunt van het familieleven, naar boven verplaatst werd? De oorzaak hiervan zou in de manier van indeeling van het bouwterrein kunnen liggen. Meestal bestonden de bouwterreinen uit een reeks vlak naast elkaar gelegen smalle strooken grond: waarvan de kortste zijde het front vormde. Op een dergelijk bekrompen terrein moest natuurlijk de steeds ruime deel met den algemeenen haard wel vervallen.

Hoewel nu een gemeenschappelijken oorsprong aannemende ontstaan er toch vele schakeeringen door tal van invloeden van buiten af, uit Holland, Frankrijk, Italië, Bohemen enz. en verder ook door de verschillende oorzaken van het ontstaan der steden, welke dikwijls, zooals bijv. de centra der mijndistricten in Saksen, als nijverheidssteden gesticht en niet uit gemeenschappelijke neerzettingen van boeren ontstaan zijn.

Dit voor navorschingen rijke onderwerp vindt echter veel te weinig liefhebbers, die zich aan dit onderzoek wijden willen; hoewel de gegevens voor het onderzoek er waarlijk niet rijker op worden en mettertijd geheel zullen verdwijnen. Dikwijls zijn de lage 2.20 tot 2.40 m. hooge verdiepingen er de schuld van, dat een dergelijk huis niet meer voor de moderne eischen bruikbaar is. Dikwijls ook zegt de niet meer in zijn eigendom wonende eigenaar aan zijn huurders de huur op, om het huis te sloopen en een nieuw gebouw, dat beter rente gevend belooft te zijn, op het vrij gekomen terrein op te trekken. Het stijgen van de waarde van den grond noopt den eigenaar van dergelijke panden, vooral in het midden van steden, dikwijls tot zulke ondernemingen. Herhaaldelijk moet er dan ook door belanghebbenden krachtig worden opgetreden, om dergelijke vandalismen te voorkomen.

Van onderhoud op den langer duur moet men niet al te veel verwachten. Men kan echter wel in tijdschriften enz. er op opmerkzaam maken, wanneer er iets van belang uit het oogpunt van kunstgeschiedenis bedreigd wordt, en daardoor een (misschien tijdelijke belangstelling in het leven roepen. Doch hierin schuilt een zeker gevaar, want de meeste oude huizen zijn door inwendige verbouwingen misvormd; worden nu dergelijke toevoegsels in verband met de inrichting van het huis in de dagen van weleer verwijderd, dan is het dikwijls in het geheel niet meer mogelijk den ouden, typischen vorm na te sporen. Bij-

gevolg moet het onderzoek met een wetenschappelijke navorsching gepaard gaan. De eenige goede manier is hier een systematisch opnemen en verzamelen van het beste van hetgeen, dat nog behouden is gebleven; wetenschappelijk moet hier te werk worden gegaan. Deze taak is natuurlijk voor de schouders van een persoon te zwaar; het moet op den weg van een vereeniging liggen om zich met een dergelijke op alles betrekking hebbende opname te belasten.

In aansluiting met deze zeer toegejuichte woorden van den rapporteur gaf de voorzitter, Geh. Justizrat Professor Dr Loersch eenige interessante aanwijzingen omtrent het ontstaan van deze kleine gebouwen. Zij zijn ontstaan door de indeeling van de terreinen, en de toegewezen stukken grond hadden, zeer merkwaardig zoowel in het noorden als in het zuiden, bijna steeds dezelide afmetingen. Deze aldus gevormde, zoogenaamde »Areae« werden in erfpacht gegeven. Aan dit even groot zijn der erven zal dan ook wel grootendeels de bijna steeds op te merken overeenkomst der platte gronden toe te schrijven zijn.

De architect Propper uit Biel (Zwitserland) heeft een groot aantal op persteekeningen gelijkende opnamen tentoongesteld, en deed vooral uitkomen, hoe belangrijk deze opnamen waren als voorbeelden van een natuurlijk, met het plaatselijk karakter rekening houdend nieuw scheppen naar ouden trant.

Met groote belangstelling werden de uiteenzettingen van den nationaal-staathuishoudkundige Prof. Fuchs-Freiburg gevolgd, die, na eenige litterarische aanwijzingen wat betreft de in dit vak vooral bekende navorscher, in het licht stelde, hoe de oude typische gebouwtjes zeer goed als punt van uitgang voor een woning-reform zouden kunnen dienen. Het is thans nog niet uit te maken, of niet het smalle eenfamilie-huis geroepen zou zijn om de woningen, die per verdieping verhuurd worden, te vervangen, vooral om de zoogenaamde huurkazernes te doen verdwijnen; hoewel technische hulpmiddelen, zooals bijv. litten in dergelijke gebonwen vele bezwaren kunnen opheffen, die onvermijdelijk met de »luchtkrabbers« gepaard gaan.

Het plan voor een systematisch ter hand nemen van deze groote taak vond van alle kanten bijval, in de eerste plaats wel van den vertegenwoordiger van Sleeswijk-Holstein, »Baurath« Mühlke, die zich aanbood om voor de bewerking van naburige landen, zooals Nederland en de Noordsche rijken de noodige troepen mobiel te maken. Zij, die in dit belangrijke werk belang stelden, hielden ten slotte een bespreking in kleinen kring, zonder dat er van te voren een besluit genomen was.

Het voor den aanleg van steden zoo belangrijke onderwerp der bouwverordeningen betrekking hebbende op de verzorging van gedenkteekenen, werd door een voordracht van Prof. Frentzen — Aken ingeleid. Hij herinnerde ten eerste aan de uiteenzettingen op de vorige voor hetzelfde doel gehouden vergaderingen, welke betrekking hadden op het bepalen van de noodige vrije ruimte om de gedenkteekenen, die echter, wat betreft de opstelling en vooral de omgeving van zeer fraaie monumenten wel kleine, verdere toelichtingen noodig hebben. Want wat aangaat de beschutting van de omgeving van een dergelijk gedenkteeken, ontbreekt het ons dikwijls aan de middelen om die tegen moedwillige beschadiging te vrijwaren. Door een sprekend voorbeeld werd aangegeven, met welke eigenaardige »beschadigingen« wij hier te doen kunnen krijgen.

Stapels van reusachtige sigarenkistjes (wij bedoelen hier moderne gebouwen) zijn niet bepaald geschikt om met het monument een harmonieerend geheel te vormen, of schelle kleuren-orgiën kunnen het oog beleedigen. Reklameborden doen het verdere om alle harmonie voor ons geheel en al te verstoren. (Heeft men er het Paleis van Volksvlijt niet mede getooid?) De fouten van een zoogenaamd niet streng volgehouden stijl berusten op geen andere oorzaak dan een niet naar eisch verdeelen der massa's, of een vlocken der kleuren. Stijl-verschillen op zichzelven zullen niet juist on-aesthetisch werken.

Hoe mild de bouwpolitie ook is met hare verbodsbepalingen, overtredingen van de wetten der aesthetica laten haar koud. Valkwerkbouw, trappen aan den buitenkant van een huis, balkons, over tal van heerlijke motieven spreekt de bouwpolitie thans dikwijls haar veto uit. Geld en goede — ook booze — woorden kunnen hier niet helpen, wanneer men ook niet met dwangmiddelen aesthetische zondaars te lijf kan gaan.

De spreker toont nu aan, hoe slecht de bestaande wetten ons kunnen dienen, waar het het verzorgen en in goeden staat houden van gedenkteekenen betreft. Het is daarom een verblijdend verschijnsel, dat in anthropologische en juristische kringen het als een noodzakelijkheid erkend wordt, dat ook bij de bescherming van gedenkteekenen de wet haar sterken arm aan vrouwe aesthetica moet leenen. Ideale en werkelijke waarde maken dit dubbel noodzakelijk.

Hier geldt het, op het ethische volksbewustzijn te werken, opdat het zich niet alleen de bescherming van menschen en dieren, doch ook die van kunstwerken aantrekke. Heeft men hier niet te doen met een erfdeel der vaderen?

Na Frentzen nam ook nog Stübben het woord. Hij wees ten eerste op grooten vooruitgang, welke ook daaruit blijkt, dat vele steden in de laatste jaren prijsvragen hebben uitgeschreven voor gevelmotieven, welke in de stad op hun plaats zijn. (Het nut van dergelijke prijsvragen werd in de laatste tijden, dit mag hier niet verheeld worden, wel eens betwijfeld, daar zij dikwijls meer een goedkoope motieven-jagerij in de hand werken, dan wel feitelijke ontwikkeling der kunst bevorderen.)

Een overzicht van de meest in de laatste tijden ontstane verordeningen geeft ons aan, dat men er trouwens reeds dikwijls op uit is, om door plaatselijke verordeningen een zekere bescherming te verleenen. Doch meer dan bescherming, de mogelijkheid om ook dwang te kunnen uitoefenen is bepaald noodig, hier wordt minder bedoeld, dat het wenschelijk zou zijn een bepaalden stijl voor te schrijven, dan wel, dat men bij nieuwe werken met het reeds bestaande rekening houdt.

In het op deze beide voordrachten volgende debat werd meer dan eens het door de architectuur in het algemeen voortgebrachte te berde gebracht. Zoo gaf »Stadtbaurath« Rehorst – Halle daarvan hoofdzakelijk de schuld aan de tot mislukking voerende opleiding, die men vooral aan de Duitsche »Baugewerkschulen« »genieten« kan. Veranderingen in het school-programma schenen volgens hem hoogst noodig te zijn. Geheel juist merkte nog Ratzel op, dat het »te veel« meest de oorzaak der dissonant was. Op eenvoud komt het hier in de eerste plaats aan. Uiterst ongepast waren ook dikwijls de naamborden der firma's en de reclame-borden te noemen. Ook een overdreven rekening houden met de eischen der hygiëne, vooral wat betreft de hoogte der verdiepingen, kan geheele straten bederven, wanneer de bouwpolitie niet in enkele gevallen weet te geven en te nemen. Een tegemoetkomend optreden in dit geval, dat door professor Fuchze aanbevolen werd, werd slechts daarom niet als de ware manier goedgekeurd, om niet door te veel kleurigheden en bijzonderheden het afdoende, krasse voorstel van Frentzen – Stübben zijn scherpe kanten te doen verliezen.

Na vele veranderingen, wat de redactie betreft, worden ten slotte de volgende voorstellen als te volgen leiddraad aangenomen:

»De vijfde vergadering voor de verzorging van gedenkteekenen beveelt aan — in verband met de verhandelingen van de vierde vergadering, aan het toezicht en aan een eventueele goedkeuring der hier bevoegde regeerings- en stedelijke autoriteiten ook te onderwerpen de nieuwe gebouwen en verbouwingen in de nabijheid van uit een historisch of artistiek oogpunt beschouwd interessante gebouwen, ook in het gebied van straten en pleinen, waarop het bovenstaande ook toepasselijk is. En dit in dien zin, dat de bouwwerken wat hun uiterlijk aangaat, in harmonie moeten zijn met de reeds aanwezige, als gedenkteekenen te beschouwen oude gebouwen, zoodat bedoelde gedenkteekenen ook in het nieuwe kader zullen passen. Hetzelfde geldt voor naamborden voor firma's, reclame-borden enz.

Daarenboven wordt er op gewezen, dat voor het verkrijgen van deze vereischte harmonie voornamelijk de hoogten en de omtreklijnen, de vorm der daken, brandmuren en van het verdere van het gebouw, zoo ook de te gebruiken bouwstoffen en de kleuren van het gebouw maatgevend zijn, terwijl, wat betreft de vormen, die men aan de details geven wil, den kunstenaar een zekere vrijheid gelaten wordt.

Zij beveelt verder aan om bij de bevordering der zich hier voordoende kwesties op het gebied van kunst en kunstgeschiedenis de hulp in te roepen van een deskundige commissie van bijstand, gevormd uit beoefenaars der bouwkunst en der kunstgeschiedenis, uit personen officieël belast met de verzorging der gedenkteekenen, en uit artistiek ontwikkelde leeken.

In geval door de Rijkswetten in een dergelijke regeling niet kan worden voorzien, zou men moeten trachten het daarheen te leiden, dat de wetgever zich ook dit onderwerp aantrok.«

Deze leiddraad moet nu verder, in verband met de over dit onderwerp gehouden verhandelingen, aan alle regeeringen enz. worden gezonden.

Mogen deze opwekkingen, uitgaande van de vijfde bijeenkomst, gewijd aan de verzorging van gedenkteekenen, in vruchtbare aarde vallen, tot heil, niet alleen van de oude monumenten, doch ook van de kunst en van de verdere ontwikkeling van een flinken volksgeest.

PAKOE.

DE STAND DER DUITSCHE ACCUMULATOREN-NIJVERHEID.

De »Verein. zur Wahring gemeinzamer Wirtschaftinteressen der deutschen Elektrotechniek«, die onlangs voor het eerst een verslag over het afgeloopen jaar uitgegeven heeft, uit zich op de volgende wijze. In de accumulatorennijverheid had in zoover in het laatste jaar een groote verandering plaats, dat door de leidende firma dezer branche verscheidene concurreerende fabrieken werden aangekocht. Daardoor werd de stand van zaken, vooral wat betreft stationnaire accumulatoren, bepaald gezonder, omdat thans het scherp concurreerende optreden, dat in den loop van het laatste jaar het karakter van een strijd op leven en dood had aangenomen, niet langer behoefde te worden vol gehouden.

De prijzen konden echter toch niet veel verbeteren; daarom moesten de fabrieken, die waren blijven bestaan, beproeven door een grooter omzet tenminste eenigszins bevredigende resultaten te verkrijgen, iets, dat haar ook tamelijk wel gelukte. De uitvoer vertoonde een normaal verloop, doordat er aan stationnaire accumulatoren 29801 dz. uitgevoerd werden, tegen 29794 dz. in het jaar 1903, en 24281 in het jaar 1902. De schommelingen, die deze cijfers vertoonen, zijn van niet veel beteekenis, daar zij dikwijls door een enkele belangrijke bestelling kunnen ontstaan. De prijzen voor grondstoffen, vooral voor lood, waren op en neergaande, doch de verschillen bedroegen nooit veel, en oefenden daarom op de eind-resultaten ook weinig invloed uit.

Over de verhouding met de werklui viel niet te klagen; voortdurend nam het aantal der werklieden toe, het vermeerderde met ongeveer 30 percent. Dit feit is grootendeels daaraan toe te schrijven, dat in de laatste jaren de vervaardiging van verboerbare accumulatoren door het opkomen van de automobiel-nijverheid, tot grooteren bloei is kunnen komen. Terwijl bij den tegenwoordigen stand der techniek de accumulator voor het snelverkeer en dat over groote afstanden de eerste plaats heeft vrij te laten voor den benzine-motor, komt hij voor het verkeer in steden, en verbindingen van steden met voorsteden meer en meer in gebruik. Ook de benzine-automobielen en vooral de motorrijwielen maken ook dikwijls voor de ontsteking van accumulatoren gebruik, hoewel het niet te ontkennen valt, dat hier den accumulator door de magnetische ontsteking groote concurrentie wordt aangedaan.

Toch vinden van dit artikel duizenden hun weg in binnen- en buitenland, terwijl zij in den vreemde met succes concurreeren, ook tegen de fabrikaten der Fransche fabrieken, hoewel deze dikwijls tot minder nette praktijken, zooals het publiceeren van overdreven berichten over het vermogen harer fabrikaten, haar toevlucht nemen. Het steeds grooter wordende succes der Duitsche fabrikaten, welke men echter, wat den uitvoer betreft, niet onder statistieke cijfers brengen kan, toont aan, dat, niettegenstaande de dikwijls hoogere prijzen, het solide Duitsche fabrikaat steeds terrein wint. De prijzen voor transportabele accumulatoren konden zich in het laatste jaar niet verbeteren, hoewel zeer belangrijke bestanddeelen, zooals hard-caoutchouc en celluloide wel duurder werden. Dit wordt vooral aan de concurrentie der zeer talrijke kleine firma's toegeschreven, die de onderdeelen geheel gereed aankoopen en dan slechts in elkaar zetten, met geringe onkosten werken en dikwijls »à tout prix« afzetten.

P.

DE UITVINDER VAN DEN AUTOMOBIEL.

»De Oesterr. Chemiker- und Techniker-Zeitung« beweert in haar laatste nummer, dat de Weener werktuigkundige Siegfried Marcus de uitvinder van den automobiel zou zijn. Hij heeft toch ongeveer een halve eeuw geleden den eersten automobiel vervaardigd, en ook op de tentoonstelling te Weenen in 1873 uitgestald. Ook hij maakte reeds van een ontploffings-motor (benzine-motor) gebruik. De politie verbood echter zijn proeftochtjes wegens het geraas, dat dit voertuig zonder veeren en zonder caoutchouc-wielbanden deed ontstaan, en daardoor werd niet verder van deze vinding gehoord, doch misschien was de reden daarvan ook wel dat Marcus een persoon was, die steeds van den hak op den tak sprong. Eerst in 1879 werd in Amerika op dit gebied een vinding geoctrooieerd.

Aan Marcus komt dus de eer toe de eerste te zijn geweest.

P.

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz., PAUL J. DE JONGH, Secr., Joh. B. LAMBEEK Jr., H. WALENKAMP, JAC. P. WORMSER, Jos. TH. J. CUYPERS, A. VAN BAALEN, Leden. — — VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN en C. W. NIJHOFF. REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE: L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD BETREFFEND TE ZENDEN AAN DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120 TE AMSTERDAM. IDEM VOOR HET PLAATWERK »DE ARCHITECT« AAN DEN HEER Joh. B. LAMBEEK Jr., RINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e SECRETARIS VAN HET BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen. — Xe Lustrum. — Verslag 1149e vergadering. — Prijsvragen. — Leerstoel voor aesthetica en kunstnijverheid. — Een Rembrandt-huis. — Berichten. — Stedenschoon. — Open prijsvragen. — Vacante betrekkingen. — Informatie-bureau. — Prijsvraag titelvignet. — Een Engelsche badinrichting — Rubriek. — Een nieuwe aardingsmethode. —. Een internationale prijsvraag. — Frederik August Bartholdi. — Bockbespreking.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Op de 1194e (buitengewone) vergadering zijn de heeren Joh. Kromhout en W. C. Deenik Jr. als gewone leden aangenomen.

Als buitenlid is toegetreden de heer Willem C. Brouwer, tabrikant van aardich vaatwerk, te Leiderdorp.

Op de Woensdag gehouden vergadering is het Bestuur met algemeene stemmen toegestaan, in overleg met den eigenaar van „Parkzicht", de zaal zoodanig te wijzigen, dat een goede vergader- tevens tentoonstel-zaal wordt verkregen. Het hiervoor benoodigde bedrag ad ± f 500.—, waaronder begrepen nieuwe lampen, gordijnen enz., werd eveneens met algemeene stemmen toegestaan, zoodat nog voor het lustrumfeest ons vergaderlokaal in een passend verenigingslokaal zal zijn herschapen. De plannen voor eigen gebouw zijn hiermee niet van de baan — doch zal er na de feesten dubbel gelegenheid zijn deze opnieuw ter hand te nemen.

De 1e Secretaris. VAN HYLCKAMA.

Xe LUSTRUM GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA.

De plannen voor deze feestviering beginnen langzamerhand vaster vorm aan te nemen. Het hoofdmoment der feestviering is wel de tentoonstelling en deze belooft hoogst belangrijk te worden. Reeds zijn van verscheidene kanten belangrijke inzendingen toegezegd. In hoofdzaak zal de expositie omvatten Architectuur. Reeds is een schoone collectie bijeen, bestaande uit de antwoorden op de uitgeschreven Eereprijsvraag voor een Gouvernementsgebouw voor de Provincie Noord-Holland te Haarlem, verder naast de teekeningen en photo's der in onze dagen uitgevoerde bouwwerken een overzicht der in de laatste halve eeuw meest markante groote bouwwerken.

Een hoogst belangrijke expositie blijkt ook te worden de afdeeling Oud-Amsterdam. Voornamelijk zal daar getracht worden de in de laatste vijftig jaren verdwenen schilderachtige punten van Amsterdam nog eens in de herinnering terug te roepen. Uit de schoonste collecties van Amsterdam zijn reeds toezeggingen gedaan, terwijl de namen van hen die voor het arrangeeren dezer groep hunne medewerking verleenen, een waarborg zijn voor het welslagen dezer afdeeling. Aansluitende hiermede zal getracht worden van onze groote Bouwmeesters uit vervlogen Eeuwen de portretten, hetzij geschilderd, hetzij in gravure bijeen te brengen.

Een unieke verzameling is verder de reeds van hooggewaardeerde zijde heuschelijk toegezegde collectie eigenhandige teekeningen van Pieter Post. Deze zeer zeldzame bijna geheel onbekende teekeningen geven een treffend beeld van de besliste zekerheid waarmede ten tijde der 17de eeuw, dank zij het bestaan van een hecht gegrondveste school, gewerkt is kunnen worden.

De groepen Kunstnijverheid en Decoratie-schilderkunst alsmede de groep schilderijen met betrekking tot Architectuur beloven mede in niet geringe mate de aandacht te zullen trekken.

Brengen wij dan nog in herinnering het avondfeest op den Amstel, waaraan men zal trachten een heel bijzonder cachet te verleenen, dan blijkt de onderstelling niet ongewettigd, dat „Architectura et Amicitia" op waardige wijze het feest van haar vijftig-jarig bestaan vieren zal.

Ook zal te dier gelegenheid een feestnummer worden uitgegeven, waarvoor bereids belangrijke bijdragen zijn toegezegd.

Vermelden wij ten slotte volledigheidshalve dat de Feestcommissie bestaat uit:

JOS. INGENOHL, Voorzitter.
JAN STUYT, 1ste Secretaris, Keizersgracht 296.
L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 2e Secretaris.
J. A. v. d. SLUYS VEER, Penningmeester.
A. J. JOLING, H. J. WALENKAMP } Leden.

VERSLAG VAN DE 1194e GENOOTSCHAPSVERGADERING (BUITENGEWONE) GEHOUDEN IN „PARKZICHT" OP 5 JULI 1905.

De Voorzitter, de heer H. P. Berlage Nz., opent de vergadering. Na het voorlezen der notulen heeft de ballotage plaats van de heeren Joh. Kromhout en W. C. Dennik Jr., beide heeren worden met algemeene stemmen als gewoon lid van het Genootschap aangenomen.

Volgt nu bespreking van punt C der agenda: Bestuurs voorstel tot verbetering van het Genootschapslokaal in „Parkzicht". Aangezien om verschillende redenen de plannen tot verkrijgen van een eigen gebouw moesten blijven rusten, heeft het Bestuur gemeend, dat moest worden tegemoet gekomen aan den wensch om het vergader-lokaal een aangenamer aspect te geven en hoopte dit te bereiken door het geven van een meer regelmatigen vorm door aftimmering verkregen, terwijl wandbekleeding en beschildering het overige moeten doen. De kosten zullen, ieder voor de helft, worden gedragen door het Genootschap en door „Parkzicht", terwijl bovendien ter voorziening in de verlichting e. d. het Genootschap nog eenige onkosten te maken heeft; een en ander zal een bedrag van ongeveer 500 gl. vragen.

Na eenige bespreking en nadat zekerheid was verkregen, dat het lokaal zou beschikbaar zijn niet alleen voor vergaderingen, maar ook voor te houden tentoonstellingen, werd het voorstel van het Bestuur zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Bij rondvraag werd, op een desbetreffend gedaan verzoek om inlichtingen, door den Voorzitter gezegd, dat het nog niet afgehandelde huishoudelijk reglement in September aan aan de orde zal worden gesteld.

Ingekomen was een schrijven van het Bestuur der Vereeniging van Bouwkundige Opzichters en Teekenaars, ter begeleiding der circulaire, opgenomen in no. 25 van „Architectura", waarin gevraagd werd het toekennen van een jaarlijksch verlof van acht dagen met behoud van salaris voor alle bouwkundige opzichters en teekenaars; in genoemd schrijven werd het Bestuur van „A. et A." om instemming verzocht.

Een warm debat dreigde te volgen nadat de heer Van Hylckama Vlieg zich, met opgaaf van motieven, tegen zulk eene instemming had verklaard. De heer Ingenohl achter vond de vergadering niet rijp genoeg voor eene principiëele behandeling der zaak en wenschte uitstel; de heer De Jongh vroeg naar de aanwijzing dier onrijpheid; de Voorzitter was het met den heer Ingenohl eens en meende dat het beter was de zaak tot den winter te laten rusten; hiermede werd de discussie en tegelijk de vergadering gesloten.

PRIJSVRAGEN.

Prijsvraag voor een slaapkamer-ameublement.
Ingekomen 4 antwoorden:
Motto »Profiel«,
» »Kust«,
» »Driehoek«,
» »K«.

De vier ingezonden antwoorden gaven aanleiding tot de navolgende opmerkingen:

De ontwerper van »Profiel« heeft willen vermijden hinderlijke en overtollige profielen te maken, maar is daarbij tot vormen gekomen, die niet genoeg beschaafd van totaal-indruk zijn, om voor een model ameublement te kunnen gelden. De driehoekige aansluitstukken in de bedden en van den spiegel der waschtafel vallen geheel uit het karakter van de zware samenstelling der overige deelen.

»Kust« heeft het karakter van uit de timmermanswerkplaats te komen, en niet door den meubelmaker tot de juiste vormen te zijn teruggebracht.

De bekroning van de spiegelkast is zeker ongewoon, maar voor een meubel, dat nu en dan verplaatst en vooral dikwerf uit elkander genomen, schoon gepoetst moet worden, allerminst aan te bevelen, nog daargelaten de onrustige indruk door die insnijdingen der verschillende stukken hout veroorzaakt.

»Driehoek.«

De teekeningen zijn niet voltooid ook is het ontwerp niet geheel doordacht b.v. eene waschtafel van 60 cM. hoogte is bepaald voor kinderen bedoeld, niet voor volwassenen, en de behandeling van nachttafeltjes op dezelfde gezellige wijze als »Lits jumeaux« is wel nieuw maar bepaald ondoelmatig, zoo niet overbodig.

»K«.

Op een enkel blad zijn hier de slaapkamer meubels tezamen gevoegd, die het best overwogen ontwerp van de inzending ons geeft. De vormen zijn sober zoowel met het oog op den gestelden prijs als voor het doel. De verhoudingen der onderdeelen maken een gunstigen indruk: alle overtollige bewerking is vermeden; door eene matige profileering is het doel bereikt van een beschaafden vorm te geven. Wij stellen voor dit ontwerp te bekronen.

Prijsvraag voor een salon-ameublement.
Ingekomen 4 antwoorden:
Motto »O«,
» »A. en V. gekruist«,
» »Vierkant«,
» »B«.

Motto »O«.

Geen der meubelen, die bij dit ontwerp worden voorgesteld, heeft eenige aantrekking op ons kunnen uitoefenen, de historische vormen, die zijn nagevolgd, werden niet verbeterd, zoo b. v. de canapé, waarbij de samenstelling te veel is uit het oog verloren. Geheel overtollig en hinderlijk is de opstaande houten rand langs de zitting der stoelen aan de zij- en achterkant.

Motto »A. en V. gekruist«.

Bij dit ontwerp wordt de nadruk gelegd op een rationeele constructie; daarbij is de verbinding der hoeken met het bovendek van de kast overtollig zwaar, terwijl in werkelijkheid de vorm bij geen enkel meubel behoorlijk in 't oog gehouden is; de voorpooten der stoelen zijn onnoodig plomp vierkant. Het toespitsen van de kastponten en de met lijnornament versierde panneelen van de kast kunnen dit euvel niet vergoeden.

Motto »Vierkant«.

Dit ontwerp, hoewel wat origineeler van opvatting, is te plomp en zwaar voor een salon-ameublement. Er is nadruk gelegd op de verbindingen, en streven naar rationeele constructie, maar daar is meer aan timmermanseischen dan aan die van den meubelmaker gevolg gegeven. De kruising der dwarshouten van de tafel is onpraktisch en onsterk: De kast is onnuttig van profiel, de hoeken van het blad vieken hinderlijk door aan beide zijden, de voorstijlen van het bovenkastje zijn onderaan onnoodig verzwaard. Dit meubel met weinig bergruimte zal moeilijk te verplaatsen zijn daar de bovenbouw niet van den onderbouw is te scheiden.

De ongewone vorm der armleuningen van de fauteuils is op geen manier te verdedigen.

Motto »B«.

Onder de ingezonden ontwerpen heeft dit de meeste verdiensten, hoewel het als geheel toch niet geslaagd kan worden genoemd.

Vooreerst is er geen volkomen rijpe, afgeronde vorm, die het type van dit ameublement maakt; verdienstelijke bewerking van sommige details zooals de stoelpooten e. d. maar deze meubels zijn niet geslaagd wat overeenstemming van vorm en samenstel betreft; zoo behooren de kast en de spiegel volstrekt niet bij elkander, daar zij een geheel verschillend karakter in de behandeling weergeven. Het gemis van een detailteekening op ware grootte doet zich gevoelen, ter beoordeeling der decoratieve details. De vorm der dwarsregels van stoelen en tafels in 't bijzonder zullen eerst op groote schaal wellicht duidelijk worden. De tafeltjes zijn alle drie te veel herhaling van denzelfden vorm.

Als hoofdeisch der beoordeeling aannemende, dat het ontwerp in een of meerdere opzichten goed geslaagd dient te zijn is de Jury van oordeel dat er hier alleen sprake kan zijn van toekenning eener eervolle vermelding, maar niet van den prijs.

H. P. BERLAGE Nz.
K. DE BAZEL.
JOS. TH. J. CUIJPERS.

LEERSTOEL VOOR AESTHETICA EN KUNSTNIJVERHEID.

Naar aanleiding van het adres door „A. et A." aan H. M. de Koningin verzonden betreffende het onderwijs in aesthetica en kunstgeschiedenis aan 's Rijks Hoogescholen, is door het Hoofdbestuur der „Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst" onderstaand adres ingediend:

Aan
Hare Majesteit de Koningin,

geeft met den meesten eerbied te kennen het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, opgericht in 1842,

dat aan geene der Rijksuniversiteiten hier te lande onderwijs wordt gegeven in de aesthetica en de kunstgeschiedenis, welk onderwijs echter van grooten invloed zou zijn op de bevordering van kunstkennis en kunstzin bij het Nederlandsche volk.

Reden waarom het Hoofdbestuur zich veroorlooft tot Uwe Majesteit het eerbiedige verzoek te richten, dat het Uwe Majesteit moge behagen het daarheen te leiden, dat aan minstens één der Rijksuniversiteiten een leerstoel worde ingesteld voor aesthetica en kunstgeschiedenis, welke uitbreiding der vakken van onderwijs gereedelijk zoude kunnen geschieden ingevolge de bepalingen der Wet van 28 April 1876, Staatsblad no. 102, tot regeling van het Hooger Onderwijs, Artikel 43 sub 5, letteren en wijsbegeerte, letter e.

Hetwelk doende,
van Uwe Majesteit de getrouwe onderdaan,
het Hoofdbestuur van de Mij. t. B. d. B.
A. SALM G. Bz., Voorzitter.
C. T. J. LOUIS RIEBER, Secretaris.

Amsterdam, 29 Juni 1905.

EEN REMBRANDT-HULDE.

Van het Centraal-Comité voor de Nationale Rembrandt-hulde ontvingen wij eene circulaire, waarin bericht en doel van die hulde uitvoerig wordt uiteengezet. Zij beoogt n.l. de meesterwerken van Rembrandt's kunst in voortreffelijke reproducties in het bezit van zeer velen der minder bedeelde medeburgers te brengen.

De Rembrandt-gave zal bestaan uit zes reproducties in kleur, (ter grootte van 18×25 cM.) opgezet op zwart karton (± 28½ bij 35 cM.) met vergulde omlijning; daarbij komt een korte tekst en beknopte levensbeschrijving van den meester; het geheel verzameld in een eenvoudigen omslag, versierd met eene reproductie naar het bekende geziste zelfportret.

De prijs van het geheele Album zal slechts één gulden bedragen, doch uitsluitend voor onze Plaatselijke Comité's.

De reproducties worden in de ateliers van de van ouds vermaarde Nederlandsche firma Johannes Enschedé & Zonen te Haarlem vervaardigd en geven de kleurenschoonheid der schilderijen voortreffelijk weder, terwijl de kunstenaars in ons Comité voortdurend de goede uitvoering zullen controleeren.

De onderwerpen der platen uit onze Rembrandt-gave zullen zijn:

1. De Staalmeesters (Rijksmuseum).
2. De Joodsche Bruid (Rijksmuseum).
3. Portret van Elisabeth Bas (Rijksmuseum).
4. Simeon in den tempel (Mauritshuis).
5. Landschap (Rijksmuseum).
6. Portret van Rembrandt als officier (Mauritshuis).

Bij onze keuze hebben wij rekening gehouden met de mogelijkheid, dat de platen ingelijst zouden worden, om als wandversiering te dienen. In dat geval zouden zij tenvolle beantwoorden aan het doel, dat wij ons voorstellen: Rembrandt dagelijks bij en om ons!

Zijne kunst, het leven des volks veredelend en het aansporend tot hooger genieten!

Om tot verwezenlijking van het doel te komen vraagt het Comité veler medewerking, wil de hulde eene nationale zijn. Zooveel mogelijk moet in elke gemeente een Plaatselijk Comité voor de Nationale Rembrandt-hulde gevormd worden, waartoe wij bij dezen allen opwekken, die met ons plan sympathiseeren, en het willen helpen uitvoeren.

Daar het hier eene volkszaak geldt en ons doel niets te maken heeft met eenige politieke richting of geloofsbelijdenis, (daarvan is de samenstelling van ons Comité reeds het beste bewijs) meenen wij, dat in deze plaatselijke Comité's zitting kunnen en moeten nemen gemeentenaren van verschillende politieke overtuiging en van verschillend geloof.

Nergens behoeft men te denken: in onze gemeente kunnen we met zoo iets niet beginnen. Dat achten wij volkomen onjuist. Al kunnen er maar 10 Albums door een Comité besteld worden — en 't hiervoor noodige bedrag van f 10.— is toch zeker heel gering — ook dán heeft 't Comité zijn taak vervuld. Wij roepen dus nogmaals allen, die met ons willen meewerken toe: Steunt het Plaatselijk Comité in Uwe Gemeente, en zoo er nog geen bestaat: richt er gezamenlijk met gelijkgezinden één op en meldt dit aan onzen Secretaris!

De oproep van het Comité eindigt aldus:

„Een volk, dat zijn groote mannen eert, is waard zelf geëerd te worden.

Toont dat gij hiervan doordrongen zijt. Geeft allen groot en klein, ieder naar de mate zijner middelen. Laat, wat wij tot stand willen brengen, werkelijk eene Nationale Rembrandt-hulde worden. Een straaltje van het licht en den gloed van Rembrandt's kunst te laten schijnen in de nederige woningen onzer minder bedeelde medeburgers, eene vriendelijke daad, vlug bedacht en met gulle breedheid uitgevoerd, dat is het landgenooten, waartoe wij U, met vast vertrouwen in welslagen, opwekken. Toont, dat wij waardig zijn, Rembrandt een der onzen te noemen. Laat zijn 300-st geboortedag niet alleen een plechtige herinneringsdag, maar laat 't ook een roemrijke dag voor U, voor geheel de natie worden."

Voorzitter van het Comité is Prof. C. L. Dake, Hoogleeraar aan de Rijks-Academie voor Beeldende Kunst; Secretaris J. W. Gerhard, onderwijzer, 's Gravesandeplein 25; Penningmeester G. P. Wijnmalen Jr., Ceintuurbaan 249, Amsterdam; terwijl als leden van het Comité de volgende heeren de circulaire mede-ondertekenden: Kolonel J. W. Boellaard, E. H. Crone, A. M. Gorter, Dr. Hk. Th. Herman, Mr. D. Hudig Jr., Prof. Mr. D. Josephus Jitta, F. G. Mellink Izn., J. Muijsken, L. Simons, P. W. Sutorius, Jan Toorop, J. A. Tours, Dr. J. Th. de Visser, Mr. W. S. J. v. Waterschoot van der Gracht, Mr. F. T. Westerwoudt, J. A. Wormser.

Het lijkt ons overbodig aan deze circulaire nog een opwekkend woord toe te voegen; een ieder toch die voelt voor het schoone denkbeeld om kunst te brengen in het dagelijksch leven, zal van harte instemmen met het sympathieke plan van het Comité voor de Rembrandt-hulde.

BERICHTEN.

— Woensdag j.l. werd door den Amsterdamschen Raad de nieuwe bouwverordening aangenomen met 28 tegen 8 stemmen.

Glansrijker nog (1 stem tegen) en onder minstens gelijke warmtegraad van belangstelling als hier te Amsterdam bij de Raadsleden kon worden waargenomen, werd in den Rotterdamschen Raad na vier zittingen de nieuwe bouwverordening aangenomen. Het ontwerp van B. en W. onderging weinig verandering; alleen werd goedgunstelijk be-

paald, dat den bouwmisdadiger in plaats van gevangenisstraf, hechtenis voor zijne overtredingen te wachten staat.

— Het 1e internationaal Congres voor de Bouwbedrijven zal dit jaar van 14 tot 20 September te Luik worden gehouden.

STEDENSCHOON.

In verband met het door B. en W. van 's-Gravenhage voorgestelde verbindingsplan van Plaats en Binnenhof schrijft de Haagsche correspondent van het Handelsblad het volgende:

Schoonheid is de aard van de natuur. Van alle menschen niet. Menschen moeten meestal zoeken en tasten en strompelen om iets te vinden dat wat haalt bij de schoonheid waarin de natuur in onophoudelijke schepping leeft. Vooral als steden niet heel mooi zijn door 't verleden óf goeddeels bedorven, dan is 't moeilijk voor een stadsbestuur om 't weinigje moois er in te houden of wat nieuwe schoonheid er in te brengen. Zoo staat het in Den Haag, dat weinig orgineele schoonheid in zich heeft en dat in zijn latere aanbouwingen (in Scheveningen bovenal) aan zijne bewoners een steeds grootere les in leelijkheid is komen geven. Is het niet vergeeflijk, dat het daaglijks meer en meer leelijks zien de menschen hier aan het leelijke gewend heeft en hun 't moeilijk zoeken naar wat schoon is, schier onmogelijk gemaakt heeft? Elders, in Amsterdam b.v., heeft men ook leelijk gebouwd, maar daar is, veel meer dan hier, oud schoon gebleven en, óók zeer veel meer dan hier, nieuw schoon daartusschen verrezen.

Het is B. en W. van 's-Gravenhage dan misschien ook niet heel kwalijk te nemen dat zij, nu ze voor den dag gekomen zijn met het verbindingsplan van Plaats en Buitenhof, blijk geven van het waarlijk mooie oude niet voldoende te eerbiedigen. Zij stellen namelijk voor — men had het gevreesd, maar het Gemeenteverslag scheen toch iets beters te mogen doen verwachten — een deel van den Vijver te dempen en het verkeer te leiden over dien dam waaraan dus de thans aan 't water staande huizen zouden komen te staan. Nu zeggen B. en W. wel dat de Vijver daardoor met »slechts« 27 meter wordt verkort en dat dit op een lengte van 271.50 meter niet veel is, maar dat is, dunkt ons, de hoofdvraag niet. Die behoort te wezen: Of men in een stad met weinig bouwschoon, iets, al ware 't nog zoo weinig, van dat weinigje weg mag nemen zonder strikte noodzakelijkheid. Nu behoort de Vijver tot het complex van bouwschoon, dat het Binnenhof in en uitwendig vertoont en dat een zeldzaamheid van schoonheid in Den Haag is. En strikte noodzakelijkheid om de oplossing van de quaestie juist zóó te zoeken, is er niet. »Bouwkunst en de Verfraaiingscommissie hebben het veel betere, inderdaad in alle opzichten uitstekende plan van amotie der huizen aan den waterkant aan de hand gedaan. Dat plan werdt door B. en W. verworpen op financiëele gronden het argument dat die huizen aan den waterkant zoo »schilderachtig« zouden zijn, vernemen we nu gelukkig niet); het plan van B. en W. zal f 60.000 kosten, dat van de beide adressanten ongeveer f 370,000. Dat scheelt veel inderdaad, maar men krijgt dan ook voor 't dure iets waarlijk goeds en moois. Want niet alleen zou men geen stuk Vijver behoeven te dempen, maar ook zouden de huizen aan den waterkant verdwijnen en men zou dus eindelijk eens verlost worden van het marsepijnen misbaksel der société »De plaats Royaal". Terwijl in het plan van B. en W. dat monster natuurlijk blijft staan evenals de weinig beduidende gevels van de andere huizen en het eenige typische daarvan, de laag gelegen tuintjes met het gedoe van kleine uitbouwtjes daarbij, verdwijnen moet. In de plaats daarvan zal men modern aangelegd »plantsoen" krijgen en »desgewenscht" een »naar het water leidende" steenen trap. Beleefde uitnoodiging voor zelfmoordenaars?

Neen, dit is weer geen gelukkige greep van B. en W. Het petieterige commercialisme zit er weer te veel in.

Het andere deel van het voorstel, de doorbraak van het Spui naar den Praktizijnshoek, lijkt ons daarentegen wel geslaagd. De omlegging van het Achterom spaart kosten, die men bij gebruikmaking van den Hofsingel zou hebben ontmoet ('t komt toch al neer op f 487,000 raming) en de woningtoestanden zullen in die buurt ongetwijfeld een wenschelijke verbetering ondergaan.

Wij hopen, dat de Raad, die f 487,000 voor 't eene deel zal hebben te geven, niet op zal zien voor f 370,000 voor 't andere.

Maar — wij vreezen.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Boerderij-ontwerpen voor de Gron. Maatschij. van Landbouw en Nijverheid. Inlevering 1 Maart 1906. Programma in no. 16 1905.

Winkelhuis te Arnhem. Inlevering 1 October 1905; mededeelingen in nummer 23.

Gemeentehuis — Steenen Brug — Bloemenkraampje, — uitgeschreven door de Vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam. Inlevering 1 November 1905. (Programma's in nummer 25.)

VACANTE BETREKKINGEN.

Burgeravondschool Zaandam. Tegen 1 October a.s. worden gevraagd

a. Een LEERAAR in LIJN-, VAK- en WERKTUIGKUNDIG TEEKENEN, bekend met Electro-techniek, om les te geven in de klassen der Smeden.

b. Een LEERAAR in LIJNTEEKENEN en MATERIALENLEER.

c. Een LEERAAR in LIJNTEEKENEN.

Stukken vóór 20 Juli a.s. adres op zegel aan Burgemeester en Wethouders, Jal. verschaft de Directeur der School.

Een bekwaam OPZICHTER-TEEKENAAR, R. K. Br. en ref. o. letter K. met opgaaf van ouderdom en verlangd salaris aan P. E. van Pierc-Bijsterveld, Eindhoven.

Aan het Etablissement Fijenoord te Rotterdam een SCHEEPSTEEKENAAR, gewend om zelfstandig te werken.

De Directie der Eerste Groninger Tramway-Maatpij te Veendam, roept sollicitanten op naar de betrekking van DIRECTEUR, salaris f 2500, met vrije woning. Br. met uitv. inl. omtrent leeftijd en tegenw. werkkring, vóór 15 Juli a.s. aan den Secr. der Maatpij. den heer E. Everts te Wildervank. Zij, die hiervoor in aanmerking wenschen te komen, worden uitgenoodigd tot pers. kennismaking.

B. en W. van Groningen roepen sollicitanten op naar de betrekk. van DIRECTEUR v.h. ELECTRISCH BEDRIJF. Jaarwedde f 3000 en ten hoogste f 4000. Adres op zegel vóór 20 Juli a.s. met uitv. inl. aangaande opleiding, vroegere werkzaamheid en referentiën aan het Bur. Algemeene Zaken der Gem. Secretarie.

VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE BOUWKUNDIGE OPZICHTERS EN TEEKENAARS. (Goedgekeurd bij Kon. besluit van 28 Maart 1904, no. 39) . . . .

INFORMATIE-BUREAU. Secretariaat: - - - - - - Spiegelgr. 21, boven.

Ingeschreven Sollicitanten.

1	Gemeente-Opzichter,		26	jaar, f 70	's maands.
1	Bouwk.-Opzichter		25	» - 80	»
1	»	» Teekenaar	22	» - 80	»
1	»	» »	19	» - 60	»
1	»	» »	27	» - 90	»
1	»	» »	21	» - 50	»
1	»	»	23	» - 70	»
1	»	» »	28	» - 75	»
1	»	» »	21	» - 70	»
1	»	» »	22	» - 100	»
2	»	» »	26	» - 100	»

Ons bureau staat open voor leden en niet-leden onzer Vereeniging.

Aanvraag formulieren (voor sollicitanten) en alle inlichtingen zijn steeds aan het secretariaat te verkrijgen. Zie overigens »Architectura« van 29 April j.l.

Das Haus zum „Oepfelbäumli" in Zürich V.

Erbaut von den Architekten *Pfleghard & Haefeli* in Zürich.

Ansicht der Südseite vom Garten aus.

Nach eigener Aufnahme des Schweiz. Bauzeitung.

Autotyp von Meisenbach, Riffarth & Co. in München.

TECHNISCH GEDEELTE.

PRIJSVRAAG TITELVIGNET „DE BOUWMEESTER".

De ingekomen antwoorden op deze prijsvraag zullen van 10—15 Juli tentoongesteld zijn in het Gebouw der „Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst", Marnixstraat 402. De Tentoonstelling is geopend dagelijks van 10—4 uur.

EEN ENGELSCHE BAD-INRICHTING.

De nieuwe, openbare bad-inrichting aan de Lister Drive, West-Derby, Liverpool, welke onlangs geopend werd, heeft 24000 pound Sterling (288000 gulden) gekost; zij beslaat een oppervlak van 6000 vierk. yards 5018 vierk M.), waarvan 1661 vierk. M. door het gebouw zelve in beslag worden genomen. De rooilijn van het gebouw bevindt zich op een afstand van 100 voet (30,48 M.) van den publieken weg.

Het is in vrijen renaissance-stijl gebouwd; de opstand maakt een aangenamen indruk. Het basement is van roodet steen en het gebouw is verder, wat het voornaamste van den opstand betreft, opgetrokken van rooden, gepersten baksteen met witten siersteen. De achterkant van hen gebouw is bekleed met draad gesneden baksteen, en heeft versieringen van natuursteen. Aan den voorkant aan de Lister Drive is ook de ingang voor het publiek. De eersteklas-inrichting bevat acht afzonderlijke badkamers, is voorzien van de noodige vilten pantoffels, badlakens, en verder vindt men daar Russische en stoombaden en ook een zwembassin van 60 × 30 voet (18,28 × 9,14 M.), terwijl er kleedkamers voor 50 tot 75 baden aanwezig zijn. Hier vindt men ook een balkon. De tweede klasse is ingericht voor het nemen van 15 afzonderlijke baden, ook daar vindt men de noodige pantoffels, badlakens, Russische en stoombaden, en eveneens een zwembassin, dat hier 75 × 35 voet (22,85 × 10,66 M.), en met gelegenheid voor verkleeden voor 75 tot 100 baders. De dames-afdeeling is voor 6 personen ingericht, en er is ruimte gereserveerd om, wanneer er behoefte aan blijkt te ontstaan, ook hier een zwembassin te kunnen aanleggen. Een groote fietsenstal is echter reeds aanwezig, en verder ook een groote kamer, waarin zwemclubs kunnen vergaderen. De niet voor het publiek toegankelijke afdeeling bevat een motorisch gedreven waschinrichting en een complete, meest moderne inrichting voor verwarming van de lokalen in het water.

Het huis van den opzichter is onder een dak met het badhuis aangebracht. Men maakt van natuurlijke ventilatie gebruik, en voor het gebouw gebruikte men slechts vuurvast materiaal. Binnen in het gebouw zijn de muren met geëmailleerde steenen, tegels en met faience bekleed; zonder dat men verkwistend te werk is gegaan, maakt toch de vestibule en het zwem-bassin voor de eerste klasse een kranigen indruk. Het water wordt aan de gemeentelijke waterleiding ontnomen en loopt eerst door buizen naar de electrische centrale, welke zich naast het het badhuis bevindt, waar het een speciaal voor dit doel geconstrueerden verwarmer passeert, die opgesteld is in een van de hoofdbuizen voor afgewerkten stoom, en waardoor dus het water verwarmd wordt Het water wordt dan, verwarmd tot een voor baden geschikte temperatuur, door buizen naar de bassins en kuipen geleid. Laatstgenoemden werden ontworpen en vervaardigd onder toezicht van den werktuigkundige en hootd-opzichter der badinrichting, den heer W. R. Court, terwijl een gemeentelijk technisch ambtenaar (de heer Thomas Shelmerdine) meer bepaald met het architectionische gedeelte van het huis belast is geweest. De heer Isaac Dilworth van Wavertree was aannemer van het gebouw, en de heeren Bradford and Co. van Manchester leverden en stelden de machine-inrichting.

RUBEROÏDE, ZIJNE EIGENSCHAPPEN EN AANWENDING IN DE TECHNIEK.

Bij het aanhoudend opduiken van nieuwe bouwstoffen, welke met allerlei vreemde namen getooid en met veel reclame aan de markt gebracht, veelal niet of slechts ten deele aan het voorgespiegelde doel beantwoorden, is terughoudendheid in het algemeen zeer goed verklaarbaar. 't Zou intusschen weer onverstandig zijn, iedere nieuwe zaak opzettelijk te verwerpen of te verzwijgen, daarom moge een beknopte mededeeling omtrent bovengenoemde stof hier een plaatsje vinden.

Onder de rubriek „twijfelachtige bouwstoffen" is het Ruberoïde niet te rangschikken, maar neemt door zijn goede hoedanigheden en de mogelijkheid veelzijdig toegepast te kunnen worden, ontegenseggelijk een aanzienlijke plaats in onder de „bruikbare bouwstoffen".

De vervaardiging is natuurlijk weer een fabrieksgeheim! Met het woord ruberoïde wil de fabrikant te kennen geven, dat het „dekvilt" (1) een met ruwe gom overeenkomstige elasticiteit en taaiheid bezit en dat 't, tegenover asphalt- en teercarton, vrij van deze stoffen en van olie is. De grondstof van de dekmassa bestaat uit goed, zuiver wolvilt, dat met de, tegen water, weer, zuren en loog, zeer weerstandbiedende ruberoïd-massa eerst geïmpregneerd en dan aan beide zijden daarmede overtrokken of gedrenkt wordt. Het dekvilt wordt dan zeer hard en is niet licht ontvlambaar.

De ruberoïd-massa draagt hare eigenschappen aan het gereed zijnde fabrikaat over, terwijl 't, door zijn elasticiteit groote belastingen bij geringe stofdikte weerstaat.

Onderzoekingen omtrent terugwerkende- en absolute vasthéid, doordringbaar zijn voor water enz. in vergelijking met asphaltvilt en giet-asphalt aan het Kon. proefstation te Charlottenburg ingesteld, leverden de volgende uitkomsten op:

Onderzoek op indrukking:

Vierkante ruberoïd-viltstukken van 150 mM. zijlengte en 2,5 mM. dikte, werden met 1125 K.G. (5 K.G. per cM².) belast, dan traden de volgende (gemiddelde) samendrukkingen der proefstrooken in percenten bij de belastingen op: in het 1e belastinggeval (5 KG. p. cM².) onder den last, dadelijk 8 %.

na 5 minuten gebleven 8 „

laatste belastgev. (200 KG. p. cM²) onder den last, dad. 23 „

na 5 minuten gebleven 23 „

Na verwijdering van den last, dadelijk . . . . 16 „

5 minuten later 15 „

Bij de eindbelasting van 200 KG. per cM². had geen uitpersing van de impregneeringsmassa plaats, wat bij asphaltvilt wel 't geval moet zijn, daar dit bij dezelfde belastingscijfers van 15 tot aan 52 % wordt ingedrukt.

Bij gietasphalt van 20 mM. dikte traden samendrukkingen van 1 tot 9 % op, wat eveneens in verhouding tot het ruberoïd-vilt van slechts 2.5 mM. dikte, zeer veel hooger is.

Deze onderzoekingen bewijzen dus, dat het ruberoïd-vilt een veel grootere elasticiteit en taaiheid bezit dan asphaltvilt en giet-asphalt en dat 't daarom voor isoleeringen, die aan grooten muurdruk blootgesteld zijn, beter geschikt is dan de beide laatste stoffen.

Voor het onderzoek op trekvastheid waren de proefstrooken van het ruberoïd-vilt en het asphalt-vilt 20 cM.,

(1) De stof wordt in 't Duitsch Pappe genoemd, maar omdat daar te lande zoovele pappen bestaan, zullen wij 't, ter onderscheiding, ruberoïd- of korter: dekvilt noemen.

van het gietasphalt 10 cM. lang, alle van dezelfde breedte van 4.5 cM. Resultaten:

Ruberoid-vilt dik 2.5 mM.

Gemiddelde belasting der proefstukken:

	Lengte-richting.	Dwarsricht.
in KG. per cM²	34.3	25

Asphalt-vilt c.a. 10 mM., werd met iets geringere belasting gebroken, intusschen zijn de gemiddelde waarden per cM². wegens de kiezellagen, onzeker en worden dus niet zoo nauwkeurig berekend.

Giet-asphalt c.a. 20 mM. dik, werd reeds bij 14.4 KG. per cM². uiteengetrokken.

Hieruit blijkt, dat het ruberoïde-vilt meer dan de dubbele vastheid van gietasphalt bezit, wat bij isoleeringen weer van belang is, omdat 't bij ongelijkmatige zetting van het metselwerk sterk wordt aangesproken.

Onderzoek op waterdoordringbaarheid. Bij ruberoid-vilt dik 2.5 mM., asphalt-vilt dik 10 mM., gietasphalt dik 20 mM. toonden de ruberoïd-proeven, dat na 63 dagen en bij de giet-asphaltproeven, dat na 56 dagen geen water water was doorgedrongen, hetgeen bij het asphalt-vilt, bij eenige proefstukken reeds na 27 dagen, bij een ander na 47 dagen wel het geval was. Ruberoïd-vilt is dus minstens even waterdicht als giet-asphalt en veel dichter dan asphalt-vilt.

Behalve deze waterdichtheid biedt het ruberoïd-vilt ook hoogen weerstand tegen scherpe loogen, zuren en alkaliën. Bewijs hiervoor is de veelvuldige toepassing voor accumulator-bakken van electrische trams, waar het na langdurig gebruik, in spijt van het aanhoudend overstorten van sterk zwavelzuur en hooge mechanische belasting uitmuntend voldeed.

Het bestand zijn tegen temperatuurswisseling is zeer aanzienlijk, omdat dit dek, volkomen vrij van asphalt, teer en vluchtige oliën zijnde, bij zonnewarmte, zelfs bij eene verhitting van 150° C. niet afdruppelt. Daarom is 't voor loodrechte isoleeringen, muur- en dakbekleedingen beter geschikt dan asphalt- en teer-carton.

Omtrent de kosten het volgende:

De dekvilt-rollen zijn c.a. 22 M. lang, 0.915 M. breed en kosten in dikte ½ (c.a. 1 mM.) voor provisorisch bouwwerk 0.60 Mk., in dikte 1 (c.a. 1.5 mM.) voor provisorisch en permanent bouwwerk 0.76 Mk., in dikte 2 (c.a. 2 mM.) voor goede dakbekleeding 1.07 Mk., in dikte 3 (c.a. 2.5 mM.) voor isoleeringen tegen grondwater 1.35 Mark per cM².

Er werden ook rollen van c.a. 22 M. lengte op muurbreedte geleverd. Het aaneenkleven der baanmaden geschiedt met ruberoid-kleefstof in kouden staat, welke ook als smeerlaag tot onderhoud van oude daken dient. Voor het kleven der naad van een geheelen rol is 1 K.G. toereikend en kost in vaten van 100 en 200 KG. geleverd, c.a. 1.28 Mk. per KG.

Voor het aanspijkeren van het dekvilt dienen 1-duimsche, verzinkte nagels, 12/15 mM. kopbreedte; hiervan wordt voor 1 rol 1½ K.G. gevorderd; 1 K.G. kost 0.68 Mk.

Behalve de vermelde toepassingen, dient 't tot het afdekken van kelders, zelfs van goten in plaats van zink. Dakbedekkingen vertoonen een net, oogelijk aanzien. Bij brand-assurantiën wordt 't op een lijn met teer- en asphaltdek gesteld. Verkoops-firma: Allut Roodt & Meyer, Hamburg 9 en Berlijn W 59.

Mülheim a. Ruhr, April. J. L. TERNEDEN.

EEN NIEUWE HARDINGSMETHODE.

Uit het Duitsch vertaald, en beproefd door K.

De groote vooruitgang, welke in de laatste jaren op het gebied der metaalbewerking plaats vond, heeft tot gevolg gehad, dat er in de eerste plaats van de gereedschappen, welke voor verschillende doeleinden gebruikt worden, als freesen, tappen, ruimers, spraalboren, schroefsnijplaten enz. meer gevergd wordt, en zij dus sterker en duurzamer moeten wezen. Zij, die in een fabriek het harden der gereedschappen voor hunne rekening hebben, zien dan ook dageljks hunne zorgen vermeerderen en om die te overwinnen, is het noodig van verouderde verhardingsmethoden af te wijken en nieuwere te gaan beproeven. Waar grootere hardheid noodig is, moet de afkoeling vlugger plaats hebben, maar deze wijze van doen vergroot natuurlijk het gevaar voor breken, scheuren en trekken. De geheele kunst om goed te harden bestaat in hoofdzaak in het juist bepalen der hardingstemperatuur, welke het gereedschapstaal moet hebben, om het zonder breken of scheuren, de grootst mogelijke hardheid te geven, welke het kan verkrijgen.

Scheuren ontstaan zeer dikwijls door ongelijke uitzetting, welke optreedt bij ongelijke verhitting, en door ongelijke krimping door het harden. Daarom is het raadzaam om fijne en kostbare gereedschappen niet in een open vuur te verhitten, omdat daarin ongelijke verhitting bezwaarlijk vermeden kan worden.

Hoe men tegenwoordig gereedschappen gelijkelijk verwarmen kan, is bekend en ook vaak in vakbladen besproken; toch heerscht er veel onwetendheid op dit punt en ik durf zeggen, ook wel onverschilligheid omtrent het bepalen van den warmtengraad bij harding; en de gewone termen, donker-kersrood, kersrood en helrood zijn zoo onzeker en geven zoo weinig betrouwbaarheid omtrent het bepalen van de goede hardingstemperatuur, dat men er dikwerf over verbaasd staat, dat er niet meer gereedchap verongelukt bij de wijze van harden als tot op heden nog vaak wordt toegepast.

De hardingstemperatuur is een zaak, welke nog zeer dikwijls door de kleur van 't staal bepaald wordt, wat in een duister lokaal voor helrood doorgaat, komt ons in een meer verlicht lokaal voor slechts kersrood te zijn en omgekeerd.

Een ieder bemerkt hieruit het weinig betrouwbare, dat er in zulk een temperatuursbepaling gelegen is, al steunt zij soms op jaren van ondervinding en aan verschillende gereedschappen kan daarom slechts bij benadering een gelijke graad van hardheid gegeven worden. De eenige goede weg is om de hardings-temperatuur te meten door middel van een Calorie- of Pyro-meter.

De Fisher calorie-meter is zeer goed, maar voor het gebruik in de werkplaats is het noodig, dat er een sterker, en een meer tegen stooten bestand zijnd instrument aanwezig is. Gemakkelijk en zonder veel kosten kan men zulk een instrument maken: men maakt daartoe een stevig bakje van ± 5 dM³. inhoud, en van binnen bekleed met bladkoper van 1 mM. dikte. Op dit bakje is een deksel aangebracht, waarvan de eene helft vastzit en de andere helft door middel van scharnieren kan geopend worden; in het vaste gedeelte van het deksel is een gat geboord, voor het opnemen van een thermometer, welke door middel van een gutta-percha ring vastgeklemd wordt, die met zijn kwikbol op ongeveer de halve hoogte van de vloeistof in het bakje reikt.

Nu neemt men een blokje smeedijzer, dat men gemakshalve 1 Kg. gewicht geeft.

Gesteld, men wil b.v. een voorwerp verwarmen in een z.g. loodfornuis, d. i. een pot met gesmolten lood, die op een fornuis geplaatst is, en de temperatuur van dat gesmolten lood weten, dan doet men als volgt:

Bovengenoemd stuk ijzer van 1 Kg. wordt in het gesmolten lood gestoken, en onder de oppervlakte van het lood gehouden, omdat het anders gedeeltelijk boven het lood uit zoude drijven. Nadat het houten bakje met 5 Liter zuiver water gevuld is, wordt de temperatuur van dat water opgenomen en opgeschreven, daarna haalt men het stuk ijzer, dat inmiddels een gelijke temperatuur als het lood verkregen heeft, uit het loodbad en dompelt het vlug in het water in het bakje. De temperatuur van het water zal hierdoor natuurlijk stijgen, hetgeen door den thermometer weder aangegeven wordt; de hoogste stand dien de kwikkolom bereikt, wordt eveneens opgeschreven. De temperatuur, welke het loodbad op het oogenblik had, toen het stukje ijzer er uitgehaald werd, is dan bepaald door de formule $t_1 = \frac{P\,(T - t)}{c \times P_1} + T$.

waarin: P het aantal Liters water in de kist,
P_1 » gewicht van het blokje ijzer,
t de temperatuur van het water vóór } de afkoeling van het blokje ijzer.
T » » » » na }
t_1 » » » » lood »
c » soortgelijke warmte van ijzer.

Als wij aannemen b.v., dat het temperatuursverschil van het water 25° C. is (15° C. vóór en 40° C na de afkoeling van het ijzer), dan verkrijgen wij voor de temperatuur van het lood (t_1).

$$t_1 = \frac{5\,(40 - 15)}{0{,}115 \times 1} + 40 = 1126^{\circ}\text{ C.}$$

Het kleine verlies van 2 tot 3 warmte-eenheden, welke de dunne koperen bekleeding der doos opslurpt, is van geen beteekenis.

Met zulk een toestel en voornamelijk een goede thermometer kan men de benoodigde hardings-temperaturen meten. Verschillende proefnemingen om de geschiktste hardings-temperatuur voor verschillende staalsoorten te verkrijgen, zijn reeds genomen.

In bijgaande tabel zijn de uitkomsten vermeld van een serie onderzoekingen, gedaan met fijn Jessop-staal. In een vierkante staaf van 15 mM. dikte waren kleine inkeepingen gemaakt op een onderlingen afstand van 60 mM. en de tusschenruimten (8 in getal) genummerd.

Het eene stuk na het andere werd in het loodfornuis verhit en gehard in een bovengenoemd hardingstoestel. Tegelijkertijd was de temperatuur van het loodbad achtereenvolgens opgenomen en die voor elk stuk staal, gedurende de verhitting berekend. Voor de afkoeling was gebruikt zuiver water van 18° C. dat na elke harding weder op die temperatuur gebracht werd door bijvoeging van koud en uitschepping van het verwarmde water. Het eerste stuk was verhit tot 924° C. en toen gehard; het vertoonde weinig onderscheid met de ongeharde staaf, dus had zeer weinig harding aangenomen. De tabel toont, dat staal, gehard bij 977°, hardheid genoeg bezit voor gewoon werk, en wanneer het afgekoeld wordt bij een temperatuur van 1078°, het zijn grootste hardheid bezit.

De veronderstelling kan dus gemaakt worden, dat de hardingstemperatuur ligt tusschen 970° en 1070° C.

Nu kan men natuurlijk, al weet men de goede hardingstemperatuur, er nog niet op rekenen, dat het scheuren en breken der gereedschappen gedurende het harden opgeheven is, alleen heeft men het nu in de hand, een stuk gereedschap een zoodanige harding te geven, als voor een bepaald werk vereischt wordt.

Om scheuren en breken te beperken (voorkomen kan men het tot nog toe niet in zijn geheel bij het harden, doet men het verstandigst gebruik te maken van de reeds eenige jaren in gebruik zijnde hardingsbak zooals afgebeeld in de figuur.

Numm. van het stuk,	Hardings-temperatuur in graden Celsius,	Aanzicht der breuk,	Hardheid,	Opmerkingen.
1	924° (donker-kersrood,)	fijn	gemakkelijk te vijlen,	brak af bij hervijlen,
2	925° id.	fijn en glad	een goede vijl kon het moeilijk bewerken,	haalde slagen,
3	977° kersrood,	id.	kon niet gevijld worden,	brak bij een krachtigen slag,
4	1001° helrood,	zeer fijn en glad,	kraste een weinig in glas,	id.
5	1078° het lood vertoonde blauwe vlammen, welke zij en dan uitbraken.	id.	kraste goed in glas,	brak bij een lichten slag.
6	1194° het lood begint te verdampen.	de buitenkant zeer fijn,	id.	zeer broos.
7	1204° id. het lood zeer hel-	iets minder fijn,	zeer hard en broos,	vertoonde kleine hardingscheuren
8	1222° rood en st, verdampend,	ruw, doch niet kristallijn, rooals bij verbrand staal	zeer broos en bij het breken korrelig.	vertoonde grooite hardingscheuren,

De groote bak is voor de helft gevuld met zout water, en de andere helft met ongekookte lijnolie, die natuurlijk boven op het water drijft. In dezen bak hangt een kleinere bak t, eveneens gevuld met zout water; deze bak hangt aan een ketting, die over de rollen r r loopt, en in evenwicht gehouden wordt door het tegengewicht w. t Is de eigenlijke afkoelingsbak Wanneer men nu het stuk gereedschap, dat gehard moet worden, in het loodbad verhit heeft, haalt men het er uit, veegt er vlug met een borstel het nog aanklevende lood af, dompelt het in bak t, en beweegt het in rondgaande richting, net zoo lang, tot dat het koken van het water, dat zich

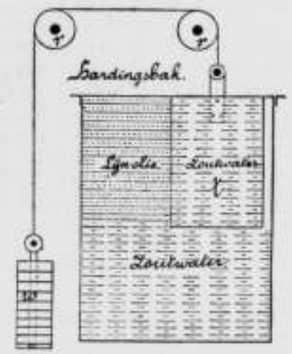

in de nabijheid van het stuk gereedschap bevindt, eenigszins begint te verminderen, hetwelk men het best kan waarnemen, door de linkerhand mede in den bak te steken en deze de beweging te laten volgen van het te harden voorwerp. Indien nu het koken vermindert, haalt men het voorwerp omhoog, zorgende niet boven de vloeistof uit te komen en laat bak t zakken tot op den bodem van den grooten bak. Het geharde stuk dat steeds op dezelfde hoogte gehouden is, komt door die beweging geleidelijk van het water in de lijnolie, die dan verder de harding voltooit. Freesen, tappen enz. op deze wijze gehard, zijn veel sterker dan die welke op de oude wijze behandeld zijn, want men kan de snij-

kanten glashard maken, terwijl het staal achter den snijkant gevéld kan worden, en daar slechts taaihard wordt.

Acht men het noodig de freeshardheid b.v. na zulk een harding nog te ontlaten, dan plaatst men een gietijzeren pot op het vuur, gevuld met talk en brengt deze op kookhitte; daarin wordt de frees gelegd en gelaten tot dat de olie de verlangde ontlatingstemperatuur verkregen heeft, wat van tijd tot tijd opgenomen moet worden.

Is een frees b.v. bestemd tot het bewerken van gietijzer, dan moet de ontlatingstemperatuur 210° Cels. (overeenkomende met een lichtgele kleur) wezen, en is hij bestemd tot het bewerken van smeedijzer of staal dan moet de ontlatingstemperatuur 225° Cels. (overeenkomende met een donkergele kleur) wezen. Is de frees in het oliebad voldoende verhit, dan haalt men hem er uit, en laat hem verder in kouden olie volkomen afkoelen.

Allen, die deze hardingswijze beproeven, zullen zich niet alleen verheugen in de grootere duurzaamheid van hun gereedschap, maar tevens baat vinden door het zeer zelden meer voorkomen van scheuren en breken van gereedschappen bij het harden.

Z.

EEN INTERNATIONALE PRIJSVRAAG

werd door de »Assoriazione degli Industriali d' Italia per prevenire gli Infortuni del Lavore« te Milaan uitgeschreven, in verband met de aldaar dit jaar te houden tentoonstelling. Er zijn de volgende prijzen uitgeloofd:

1o. Een gouden medaille en 8000 liren voor een nieuw systeem voor het voorkomen van gevaren, die door het contact der wikkelingen voor hooge spanning met die voor lage spanning in electr sche wisselstroom-transformatoren kunnen ontstaan. Ook moet een storing van den transformator in geval van inslaan van den bliksem, of overmatig groote verhooging van de spanning uitgesloten zijn.

2o. Een gouden medaille en 1000 liren voor een kraan of een handlier met nieuwe, eenvoudige en praktische inrichting, waardoor de omdraaiing van de krukas bij het neerlaten van den last verhinderd wordt.

3o. Een gouden medaille en 5000 liren voor een eenvoudige sterke en vertrouwbare veiligheids-inrichting om een op een hellend vlak rollend wagentje in geval van kabelbreuk tot stilstand te brengen. De inrichting moet ook voor reeds bestaande installaties gebruikt kunnen worden.

4o. Een gouden medaille voor een inrichting voor het opzuigen en verzamelen van het bij het sorteeren en stuksnijden van lompen ontstaande stof. De inrichting moet naar eisch werken zonder tocht te veroorzaken, die nadeelig voor de gezondheid der werklieden zou kunnen zijn.

5o. Een gouden medaille voor een inrichting voor het opzuigen en afvoeren van stof, die bij het koorden van vlas, hennip, jute enz. ontstaat. Door deze inrichting moet de werkzaal van stof bevrijd kunnen worden, zonder dat dit voor anderen lastig zal zijn.

6o. Een gouden medaille voor een inrichting om het zich verspreiden van stof in lokalen, waarin met cement of kalk gewerkt wordt, tegen te gaan.

Het verzoek om aan de oplossing van deze prijsvraag te mogen deelnemen moet aan den president van genoemde vereeniging, Foro Bonaparte 61, Milano, uiterlijk tot op den 31sten Juli 1905 toegezonden worden. Aan dit adres zijn ook de nadere voorwaarden, waarop aan deze prijsvraag deelgenomen kan worden, verkrijgbaar.

P.

FREDERIK AUGUST BARTHOLDI.

Niet algemeen bekend is het, dat Frederik August Batholdi de bekende ontwerper van het op het Bedloeseiland in de haven van New-York in de jaren 1885-1886 opgerichte beeld der vrijheid, een Duitscher was. Hij is den 4den October 1902 te Parijs gestorven in den ouderdom van 71 jaren. Hij werd nl. te Colmar geboren, waar hij ook den eersten tijd van zijn kunstenaarsleven bleef wonen en werken. Hij versierde deze stad met eenige zijner beste werken. Zoo ontwierp hij bijv. het als springfonteia ingerichte gedenkteeken met borstbeeld aldaar, zoo ook het standbeeld van den generaal Rapp; het beeld van den schilder Martin Schonzauer voor het vroegere klooster Unterlinde, en de prachtige bronzen figuur in een nis van de groote markthal, die een jongen wijngaardenier voorstelt, die uit een met beide armen hoog gehouden beker drinkt. Na den oorlog 1870—1871 trok Bartholdi, die zich in zijn hart teitelijk Franschman voelde, naar Parijs en ook uit zijn werken bleek, in deze de tweede pe iode van zijn leven, zijn sympathie voor zijn aangenomen vaderland. Het meest indrukwekkende dezer werken is het kolossaale beeld van den leeuw van Belfort (1872), verder echter ook het Straatsburger gedenkteeken te Bazel, dat door den kunstenaar in 1895 op last van den baron Gruyère werd ontworpen, en in het plantsoen van het centraalstation werd opgesteld. Van zijn later werk zij het ons nog vergund te noemen het gedenkteeken voor Lafayette te New-York (1886 en het standbeeld voor Lafayette en Washing on te Parijs (1895). Buitendien vindt men op tal van Fransche begraafplaatsen monumenten van dezen grooten kunstenaar.

BOEKBESPREKING.

Rekenboek voor Ambachtsscholen, door G. Tiemersma Hzn.
Uitgave van J. B. Wolters, Groningen.
Prijs f 0.25.

Bij bovengenoemden uitgever verschenen twee rekenboekjes voor ambachtsscholen; één voor timmerlieden en één voor smeden en bankwerkers.

De heer Tiemersma heeft met de samenstelling van deze werkjes ongetwijfeld een zeer nuttig werk gedaan. Aan verschillende ambachtsscholen zullen deze boekjes, als geheel gericht naar de practijk der ambachten, gaarne worden ingevoerd.

Wij ontvingen de stukjes Eerste Serie A I eerste leerjaar. De bedoeling is de uitgave in drie Series te doen plaats hebben en wel:

Eerste Serie: Rekenen voor 't eerste leerjaar.
Tweede Serie: Ambachtsrekenen voor het tweede leerjaar.
Derde Serie: Ambachtsrekenen voor het derde leerjaar.

Daar voor alle opgaven achter in het boekje de uitkomsten zijn opgenomen en aan elk hoofdstuk eenige theorie voorafgaat is het boekje ook geschikt voor zelfoefening en kan het o. i. ook op herhalingsscholen met vrucht worden gebruikt.

DERTIENDE JAARGANG. No. 28. ZATERDAG 15 JULI 1905

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz. PAUL J. DE JONGH, Secr., Joh. B. LAMBEEK Jr., H. WALENKAMP, JAC. P. WORMSER, JOS. TH. J. CUYPERS, A. VAN BAALEN, Leden. — — VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN en C. W. NIJHOFF REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE: L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER END'T & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD BETREFFEND TE ZENDEN AAN DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120 TE AMSTERDAM, IDEM VOOR HET PLAATWERK »DE ARCHITECT« AAN DEN HEER Joh. B. LAMBEEK Jr., KINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, te SECRETARIS VAN HET BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: Xe Lustrum. — Het vredespalcis in komende tijden. — De Technische Hoogeschool. — Verslag van de Excursie. — Berichten. — Open prijsvragen. — Vacante betrekkingen. — Informatie-bureau. — Verbetering. — Serres en broeikassen. — Dakspanen, die onbrandbaar en tegen het weer bestand zijn. — Motor-vaartuigen. — De pier te Weston-super-Mare. — Boekbespreking.

Xe LUSTRUM.
TENTOONSTELLING.

De leden worden bij deze herinnerd aan de bepaling, dat de inzendings-biljetten moeten worden ingezonden vóór of op den 1sten Augustus a.s., aan het adres van den 1sten Secretaris der Feestcommissie,

JAN STUIJT,
Keizersgracht 256

HET VREDESPALEIS IN KOMENDE TIJDEN.

Wanneer wij samenvatten nog eens wat in ons nummer van 24 Juli j.l. is gezegd aangaande de gevallen keuze van de plaats, waarop het Vredespaleis zal moeten worden gebouwd, dan aarzelen wij niet het eene mystificatie te noemen, wanneer ons als waarheid wordt voorgezet, dat het Vredespaleis nu op Zorgvliet komt. Het komt niet op Zorgvliet, het komt er naast, op een terreinhoek van hoogst ongunstige ligging met een dreigement van beknelling door speculatie-wijken in wording, die over vijf jaar hare bedreiging vervullen en daarmee den Tempel des Vredes onteeren zullen; op dezen grond moet de gekozen plaats worden genoemd ongunstig en onwaardig, hetgeen we hebben getracht aan te toonen in ons vorig artikel.

Ware er werkelijk sprake dat het Vredespaleis op Zorgvliet eene plaats zou vinden, op Zorgvliet zooals het nu nog daar ligt, heerlijk schoon en rustig, dan zou men de keuze moeten toejuichen en alleszins tevreden zijn; nu echter het in schijn op dat landgoed komt, nu valt er niet te juichen over eene keuze die gedaan is, drie jaar nadat Carnegie de eerste stap deed om den Vrede een waardigen tempel te wijden.

Maar er is een ander, minstens even ernstig bezwaar tegen het gekozen terrein: het zal n.l. al heel spoedig blijken dat het te klein is. Waar toch de wereld staat aan het feitelijke begin eener wassende beweging van internationalisme, waarvan men den al dan niet snellen gang van uitbreiding niet zal vermogen te overzien, daar kan vooruit worden gevoeld, dat, als logisch uitvloeisel dier beweging, het niet blijven zal bij de stichting van dit één wereldgebouw, het Vredespaleis, doch dat die bouw noodzakelijkerwijs zal worden gevolgd door het stichten van meerdere gebouwen. Het streven toch om internationale vraagstukken op staatkundig en wetenschappelijk gebied in gemeenschappelijk overleg te behandelen, is in onzen tijd niet meer het werk van enkelen, maar heeft een vasten, bijna officieelen vorm aangenomen, en de opdoemende verschijnselen wijzen erop, dat er door het menschdom eene gedachte gaat, om vreedzame geschillen op wetenschappelijk, en minder vreedzame op staatkundig gebied, op te heffen door een loskomen uit het isolement der naties om, zonder prijsgeven van nationaliteit, één te worden van geest, waar die geest streeft naar verbroedering en ontwikkeling.

Een hersenschim? ..... schijnbaar, ja, voorloopig althans, wanneer we bedenken hoeveel tijd er noodig was om het denkbeeld van een arbitrage-hof vasten vorm te doen aannemen; maar daarmee ook is het begin gemaakt en, zoo ooit, dan is hier bewezen de stelling, dat alle begin moeilijk is.

Eenwel de Vredestempel zal er zijn en na inwijding daarvan zullen er nieuwe behoeften, nieuwe verlangens komen, ontstaan uit de werking van een wereldwil; niemand toch zal meenen, dat het internationaal werk met het Vredespaleis begint en ook ermee eindigt. Niet genoeg te waardeeren is het daarom, dat de keuze voor de plaats van het eerste bouwwerk, dat een wereld-unicum zijn zal en blijven, gevallen is op ons land; hiermede toch, mag men aannemen, dat stilzwijgend de grondslag gelegd is voor andere stichtingen der toekomst, die verrijzen zullen door een algemeenen wensch van samenwerken.

Waar er dus teekenen zijn die erop wijzen dat die samenwerking ligt in de lijn der groote wereldbeweging, is het dan niet onjuist gezien om van het eerste gebouw een terrein aan te koopen, zóó ongunstig gelegen en van zulke betrekkelijk geringe afmetingen, dat uitbreiding als bovenbedoeld in de toekomst voor goed onmogelijk is gemaakt. Zou men niet eerder wenschen den Vredestempel te zien opgericht, buiten, geheel vrij, zonder dreigement van insluiting, als 't ware uitnoodigend dat alles wat de wereldvrede met zich brengen gaat, daar eene plaats vinde?

Nu reeds, vóór er nog een schijn van uitvoering is van

het Vredesgebouw, wordt ter sprake gebracht de stichting van een tweede bouwwerk. Drie weken geleden ongeveer verscheen in de pers een bericht, waarvan de ernst en juistheid, zooals wij op goeden grond kunnen verzekeren, niet in twijfel mag worden getrokken. Bedoeld bericht was het volgende:

Dr. William O. Mc. Dowell, buitengewoon afgevaardigde tot de nationale parlementen en wereldcongressen van de Interparlementaire Unie voor Internationale Arbitrage, een der voormannen van de arbitrage-beweging in Amerika, aan wiens onvermoeid en ineoedrijk streven reeds veel is te danken, heeft aan H. M. Koningin Wilhelmina een adres gericht, waarbij hij aan H. M. verzoekt, bij de eerste-steenlegging van het Vredespaleis, tegelijk met alle leden van het Internationale Hof van Arbitrage ook uit te noodigen de «Interparlementary Union» *).

Voorts brengt hij onder de aandacht van H. M. de wenschelijkheid van de uitbreiding van het Internationaal Hof van Arbitrage tot een Hoog Wereldhof, door daraan te verbinden een Internationaal Wetgevend Lichaam, met dergelijke jurisdictie tusschen de verschillende natiën als door het Supreme Court van de United States wordt gehouden tusschen de Staten van de Amerikaansche Unie.

Hij zou wenschen, dat H. M. tot deze uitbreiding het initiatief nam, op dezelfde wijze als de Tzaar der Russen dat deed voor de eerste, en President Roosevelt voor de 2de Vredes-conferentie.

De stichting van zulk een Wetgevend Lichaam is alweer een logisch gevolg van die van het Hof van Arbitrage en wordt het duidelijk dat het eene dringende noodzakelijkheid is, ja, eene moreele verplichting, om het Vredespaleis te plaatsen in eene ruime omgeving, die vrij blijft ten behoeve eener uitbreiding, die, zij 't op groote of wel op meer bescheiden schaal, zonder twijfel noodig worden zal. Zooals gezegd, het gekozen terrein van Zorgvliet voldoet aan die behoefte niet; een andere plaats dus; altijd toch in Den Haag, maar waar? de geschiedenis der terreinkeuze voor het Vredespaleis is daar om te bewijzen, dat zoeken uiterst moeilijk, en vinden nog moeilijker, zoo niet onmogelijk, is.

* * *

Wanneer wij dit alles overwegen, is het dan niet onverklaarbaar, dat door het Bestuur der Carnegie-Stichting niet meer aandacht is geschonken aan Dr. Eijkman's plannen, beoogende de stichting van een wereldcentrum voor internationalisme, waarop wij aan het slot van ons vorig artikel met een enkel woord doelden en waarop wij nu meer uitvoerig wenschen terug te komen.

In de toelichting van het plan lezen wij o. m.: „Het zou een meer verheven bewijs van beschavingsgeest weezen, wanneer een verbond werd gesloten tusschen de beschaafde natiën der wereld om te komen tot bevestiging van een algemeene welvaart en eene bekrachtiging der geestelijke belangen. Een geheel nieuwe dageraad in de geschiedenis zou gloren, wanneer na het Hof van Arbitrage, eene internationale instelling werd gesticht, welke zich kon bezig houden met de questies hoofdzakelijk gerezen ten aanzien van paedagogie, hygiëne en economie; een internationale academie (niet op te vatten in den zin van hoogeschool) van genoemde drie vakken zou den grondslag leggen voor eene vereeniging van de uitstekende persoonlijkheden van alle landen.

Het woord paedagogie moet niet slechts worden opgevat in zijn oorspronkelijke, Grieksche beteekenis, maar ook, behalve de opvoeding van kinderen, die van volwassenen omvatten welke, wegens minderwaardigheid, niet op eigen beenen kunnen staan; in verband hiermede zou daartoe ook een groot deel der strafrechtwetenschap kunnen worden gerekend.

Ook het woord hygiëne worde niet opgevat in zijn vroegere enge beteekenis van een der onderdeelen der geneeskunde, maar geheel in overeenstemming met de moderne begrippen omtrent hygiëne, die alles omvatten, wat der gezondheid van zieken zoowel als van gezonden bevorderlijk kan zijn. Aldus opgevat, is het gebied der hygiëne bijna onbegrensd en strekt zich voor een groo: deel uit op dat der paedagogie en economie.

Het woord economie omvat niet slechts de geldelijke, maar ook de burgerlijke en zedelijke verhoudingen in de maatschappij. Het doel van deze academie moet zijn de financiëele voordeelen welke komen uit de sociale ondernemingen, uitsluitend ten algemeene nutte, aan te wenden. De bedoeling dan ook is, dat bij de exploitatie der gronden, niet speculatief, in den gebruikelijken zin, zal mogen worden gewerkt.

In hoofdzaak zijn die instellingen theoretische. Teneinde evenwel het beoogde doel geheel te bereiken, worden er naast de theoretische, practische instellingen opgericht:

1e. naast de Internationale Academie voor Paedagogie: een instituut van paedagogische hervorming of een school;

2e. naast de Internationale Academie voor Hygiëne: een instituut van hygiënische hervorming of een geneeskundige inrichting;

3e. naast de Internationale Academie voor Economie: een instituut van economische hervorming of een wereldstad met arbeiderstuinstad."

* * *

In deze richting zou verder worden voortgewerkt om te komen tot de stichting van Instituten voor Wetenschap, Rechtspraak, Schoone Kunsten, Landbouw, enz. Al deze instituten nu behooren niet te zijn verspreid over de verschillende landen van den aardbol, doch moeten vereenigd zijn in éene groote concentratie, waardoor het begrip wereldhoofdstad ontstaat.

Zooals het plan aangeeft zullen groote verkeerswegen worden aangelegd, waarvan de voornaamste terstond zullen worden gemaakt; de hoofdwegen zijn ontworpen op 50 M. breedte; de hoofdweg naar Den Haag, in de toelichting de „Paradère" genoemd, is 100 M. breed; twee andere hoofdwegen zijn nog ontworpen, waarvan één leidt naar zee en de andere naar Wassenaar.

Ten aanzien der kosten geeft de toelichting eene uitvoerige calculatie met eene slotsom van p. m. 50 millioen gulden; een cijfer om van te rillen, maar wanneer we nu weten, dat Carnegie niet ongenegen is onder zekere voorwaarden de noodige fondsen beschikbaar te stellen, heademen we weer en vinden ons geloof aan het welslagen der grootsche plannen terug. Voegen wij hieraan toe, dat meerdere staats- en stads-autoriteiten de plannen met gunstig oog aanzien en medewerking in het uitzicht hebben gesteld, dan lijkt ons Dr. Eijkman's stichting een der zeldzame idealen, dat voor werkelijkheid wording vatbaar is.

Wanneer we nu de belijning dier idealen bezien, valt terstond een groot voordeel daarin te constateeren; hier n.l. is de gewenschte ruimte, waarover wij hierboven schreven, voor eene geleidelijke uitbreiding, aansluitende aan het Vredespaleis, verkregen; een onmiskenbaar groot voordeel, dat onmogelijk binnen het bebouwde deel eener stad te bereiken zou zijn. Eene tweede aanbeveling is de ligging: op den Musschenberg en omgeving toch, hoog verheven boven den stadsaanleg, geniet men ten volle van een heerlijk vergezicht, zee en duin en bosch, dat als eene opwekking is tot goede daden.

Er is beweerd, dat het punt te vèr gelegen is; maar hoe, een aanleg die een wereldcentrum worden gaat, te vèr? van waar?

Een ander opgeworpen bezwaar is dat het terrein te weinig begroeid, te weinig lommerrijk is; ja, wat dit betreft, lijkt ons Zorgvliet, in zijn geheel, wel te verstaan, aantrekkelijker, maar waar aanleg en beplanting tegelijk met den bouw van het Vredespaleis op den Musschenberg met kracht zouden worden aangevat, mag worden aangenomen dat binnen niet te langen tijd dat gebouw zal staan in jeugdig lommer, even jong als de stichting zelf, om met haar op te groeien in kracht en in schoonheid.

*) Met uitzondering van Rusland en Turkije, die geen parlement hebben, en Spanje, zijn alle landen hierbij aangesloten.

Ten aanzien van het ontwerp zelf kunnen we één bedenking maken, n.l. dat het ietwat te ..... Amerikaansch van opvatting is, tenminste wat betreft den centraal-aanleg. Waar in het ontwerp de hoofdgebouwen volkomen in symmetrie ten opzichte van elkaar geplaatst worden, daar zijn verrassende kijken uitgesloten, en overziet men de geheele groepeering van één centraal punt; zeer zeker kan hiermede eene monumentaliteit bereikt worden, die niet nalaten zal door groote lijnen en afmetingen te imponeeren, maar toch niet eene die bekoort en stemming geeft men denkt zich toch een Vredestempel bij voorkeur niet op het kruispunt van verschillende hoofdwegen, doch afzonderlijk liggende in een klein park door stemmige rust in harmonie met het doel waarvoor de tempel opgericht werd. Ook mag wellicht getwijfeld worden aan een aesthetisch effect van de in achthoek beschreven bouwterreinen om het centraal punt; eene indeeling misschien van practisch nut voor groote steden, maar hier, naar ons voorkomt, minder juist waar die ligt te midden eener natuurschoone omgeving; veel beter daarom sluit zich bij die omgeving aan de geheele aanleg buiten het achthoek-centrum, vooral het gedeelte achter het gebouw voor paedagogie zal zijn in volkomen harmonie met de omringende natuurwereld.

Doch dit zijn, wanneer wij vooralsnog het oog houden op de groote zaak, betrekkelijk nevenzaken; van belang op de eerste plaats is, dat wij in dit plan zien eene afgeheele bevrediging van den eisch van terrein-uitgestrektheid.

En nogmaals vragen wij: hoe toch komt het, dat aan dit plan, om de goede denkbeelden daarin neergelegd, niet meer aandacht is geschonken door hen die over de toekomst van den Vredestempel hadden te beslissen? Waaraan is het toe te schrijven, dat waar hier eene uitmuntende gelegenheid wordt geboden om op waardige wijze de grondslagen te leggen voor het eerste der internationale monumenten, dit plan met stilzwijgen werd voorbijgegaan en de keus viel op eene plaats die ons, na beschouwing van het plan op den Musschenberg, zoo armzalig, zoo bekrompen toeschijnt.

Wanneer we ons na zulk eene beschouwing de mogelijkheid indenken, dat kort na, misschien reeds vóór de voltooiing van het Vredespaleis, die plaats als 't ware geheel zal zijn ingebouwd, dan voelen we toch, dat men aan het ideaal van vrede en ontwikkeling geen recht laat wedervaren, dat de terreinkeuze niet is in overeenstemming met de hooge gedachte, die bij de stichting van den tempel voor den Vrede moet hebben voorgezeten, afgescheiden nog van de overweging of niet het tot stand komen van een wereldcentrum in ons land, volgens welke plannen ook, als een niet genoeg te waardeeren voorrecht moet worden beschouwd.

Wij eindigen met den hartgrondigen wensch, dat er geen onoverkomelijke bezwaren mogen bestaan om alsnog op de gedane terreinkeuze terug te komen; dat in elk geval die keuze worde herzien en niet in dezelfde richting hernieuwd, dan na rijpe overweging, voornamelijk van deze vraag: of in 't algemeen niet gestreefd moet worden naar het verkrijgen van een uitgestrekt terrein, dat den Vredestempel een omgeving biedt, waaruit zou kunnen opgroeien de stichtingen, welke als eene belichaming van alles wat de wijde wereld in zich heeft aan menschelijkheid en ontwikkeling, door de opkomende denkbeelden von den geest der volkeren zullen worden tot stand gebracht

PAUL J. DE JONGH.

*** DE TECHNISCHE HOOGESCHOOL maandagmiddag is te Delft de Technische Hoogeschool door H. M. de Koningin geopend.

Voor ons, beoefenaren der Bouwkunst, waren de woorden bij deze gelegenheid gesproken eenigszins teleurstellend. Immers, zoo min in de rede van den Voorzitter van 't College van Curatoren, als in die van den Rector magnificus, is aan de belangen der Bouwkunst één enkel woord gewijd ... eer kan gezegd worden dat gesproken is — alsof aan het, thans tot Hoogeschool bevorderd instituut, 't bouwkunstig onderwijs niet thuis hoorde! Alleen H. M. de Koningin heeft herinnerd dat „sedert eeuwen ons vaderland eene wereldvermaardheid dankt aan de bouwkundigen en ingenieurs, die ver buiten onze grenzen werken van allerlei aard tot stand brachten," maar dit Koninklijk woord is noch verwacht in de rede van Mr. baron Schimmelpenninck van der Oye, noch onderstreept in die van Prof. Kraus.

Ware nu niet nog betrekkelijk onlangs, het program voor opleiding tot bouwkundig ingenieur gewijzigd, en z onzer bekwaamste architecten tot hoogleeraren aangesteld, ware daarmee niet den pessimisten, onder de beoordeelaars van de Delftsche school een hart onder den riem gestoken, we zouden geen reden hebben anders te verwachten. Thans echter doet het pijn, zoowel om 't hooge belang dat onzes inziens gelegen is in 't geven van deugdelijk bouwkundig onderwijs, als om de personen Evers, Klinkhamer, Sluyterman, dat bij 'n zoo gewichtig oogenblik als Maandagmiddag zelfs met geen woord is gerept van dezen tak van 't hooger technisch onderwijs.

Prof. Kraus sprak van de innige verknochtheid der Delftsche docenten en studenten aan H. M. de Koningin en verklaarde uit hun aller naam te wenschen dat de Techn. Hoogeschool mochte voortgaan een breede schare bekwame ingenieurs af te leveren (sic) die weer op hun beurt zouden arbeiden aan den bloei en de welvaart van 't Nederlandsche volk

Laat ons hopen dat de docenten in aesthetica en kunstgeschiedenis de energie 'zullen behouden (of vinden?) om tegen den, schijnbaar nog steeds te eenzijdig technischen stroom in te roeien. Mogen ze de wegen vinden (en dan banen), waarlangs jongelui van aanleg en idealisme tot bekwame architecten worden gevormd — bekwaam niet alleen in 't juist berekenen of construeeren van bouwkundige deelen, maar tot het concipieeren van bouwwerken, die inderdaad weer kunstwerken zullen zijn.

* * *

De „plechtigheid", waarvan we ons nog al iets hadden voorgesteld, viel tegen. Nemen we den geestelijken inhoud, bestaande in 't gesproken woord weg, en bezien we den vorm dan valt allereerst te betreuren, dat 'n stad als Delft geen betere zaal kon aanwijzen dan deze in den Stads Doelen.

Waar de Koningin met Haar Echtgenoot en Haar Moeder verschijnt, waar de geleerde wereld, door professoren van de andere Hoogescholen, de kunstenaars door afgevaardigden van hun genootschappen, kortom waar geacht kan worden een gezelschap bijeen te zijn van 't beste dat onze maatschappij kan geven, daar was deze zaal, zoo wat architectuur als wat decoratief aangaat, al ontzettend arm. Wanneer zal er toch weer eens 'n gemeenschappelijk gevoel voor Grootheid — en vooral, voor Harmonie komen! —

Toen de „proffen" van de nieuwe Universiteit binnentraden hoorde men eenige muziekinstrumenten (ik dacht

aan „2 violen en een bas") het „Io Vivat" inzetten, 't geen door de studenten zoo'n boetje werd meegezongen. En bij 't binnenkomen der Koningin werd 't „Wilhelmus" gespeeld op een wijze die deed denken of aan dronken muzikanten of aan leerlingen eener muziekschool, immers èn wat den rhytmus èn wat zuiverheid van toon aangaat was die muziek slecht te noemen.

En dan, na de rede van de Koningin — (uit aesthetisch oogpunt 't mooiste moment van den middag) speelt dezelfde muziek, nota bene, de melodie van 't „Nun danket alle Gott." — Was er nu heusch niets anders te vinden geweest — iets dat meer paste bij den aard van deze plechtigheid?

En zullen we nu nog spreken van de toga's en baretten der Delftsche professoren en zoo veel meer? Laat 't niet zijn. Want dit slechts kunnen we constateeren, 't was stukwerk, stukwerk en géén geheel.

v. H. V.

BESCHRIJVING VAN DE EXCURSIE.

Een schoone zomermorgen bracht op Zaterdag 8 Juli een flink getal Amsterdamsche leden van „A. et A." aan 't station bij elkaar en: in 't bijzijn van een klein gezelschap schoone vrouwen, om gezamenlijk de reis te aanvaarden naar Den Haag, „dáár de schoone Bouwkunst te bewonderen en „last not least" te genieten van de schoone natuur!

Was het wonder, dat, bij de overdenking van al wat hem dien dag wachtte, een der bestuursleden bij het instappen in den trein z'n hart dermate warm voelde kloppen, dat hij, niet lettend op spoorweg-wetten en -gebruiken, vroolijk wipte in de vrouwen-coupé, waar 't genoemde gezelschap „Architectura"-dames reeds had plaats genomen? Plots en ruw werd deze celibataire-in-vroege morgen-hoogerstaren in de koude alledaagsche werkelijkheid teruggeslingerd, toen op 't uiterste oogenblik vóór 't vertrek een onmeedoogende hoofd-conducteurs stem hem beval, het hem zoo zoete gezelschap te verlaten, en hij zelfs moest ondervinden, dat de vrouwen, die hem eerst in haar midden lokten, hem nu onbarmhartig verstootten, en de coupé uitwipten onder ..... vroege-morgen-gejuich!

O! noodlot! noodlot, dat een man zelfs op een schoonen Juli-morgen niet toestaat, onverdeeld te genieten!

Maar, verdeeld genot sluit niet alle genot uit.

Was de dag niet reeds in de vroegte zóó schoon, dat we onder 't reizen mochten zien, hoe de heerlijke zomerwarmte danste boven het land als half-onzichtbare, verrukkende nymphen, die haar zomer-morgen-dans uitvoerden?

Trilde daar buiten niet alles van zonneklaarheid en zomerschoon, zóó schoon, dat we elkander afvroegen: wáár is de schilder, die ons deze stemming weergeeft?

Zeker, zij zijn er geweest: Rembrandt, Ruisdael, Corot. O! Corot! wat hebt ge de schoonheid van een zomermorgen gezien, gevoeld, begrepen!

Waarlijk, het was een heerlijk begin van een heerlijken dag! Gonsde daar buiten niet alles van duizelende blijheid dien morgen? En was het dan wonder dat reeds toen onder de reis de gemoederen werden aangeroerd door die onzichtbare hand der natuur, aangeroerd tot harmonisch voelen, zoodat elke dissonnant van dien dag te scherper moest treffen?

Ellieve, het is een mensch, die onder de hemelen leeft, niet gegeven, onverdeeld te genieten!

In die stemming van harmonisch voelen, kwamen we in Den Haag aan, waar buiten het station 3 groote karren, elk bespannen met 'n tweetal paarden, ons opwachtten. Maar ik noem daar eerst de karren en dan de paarden, och ja, het was ook het eerste wat zich door z'n grootte aan ons oog voordeed. Doch niet minder treffend was de hartelijke ontvangst van eenige Haagsche collega's, onder wie Joh. D. Looyen, die voor dien dag de leiding van den tocht op zich genomen had, en de voor „Architectura" 's leden lang niet onbekende oud-vice-voorzitter Van Boven. Hartelijke hoe-gaat-'t's, hartelijke kennismakingen, dat lag zoo in de orde van de stemming. We zouden immers samen gaan zien, wat de dag ons nog voor schoons zou bieden.

Daar groeide dien dag onder de bevruchting dier stemming voor Harmonie de „Amicitia". De Amicitia, in z'n edele beteekenis zoo noodig tot gezamenlijk dienen van de „Architectura".

De karren brachten ons 't eerst naar de »NIEUWE KERK".

Hier: gezien, bewonderd, gewikt, gewogen, want: de stemming voor Harmonie was daar, en dus ook dubbel moesten kleine stekels de trillende zielen steken.

Welk een rijkdom van ornament aan preekstoel, doophek en banken, gestoken uit 't hout, begrepen hóe het moest. Troffen daar in die Kerk de onderdeelen niet meer dan 't geheel? En werden ook de stekels niet gevoeld, toen we de banken zagen, die, van verf ontdaan, ons niet anders meer konden toonen dan beschadigd werk, eenmaal met liefde en beleid gestoken ornament? En het „bijgewerkte", welk een verschil!

Komaan, zoudt ge denken, dat 't een mensch gegeven is, onverdeeld te genieten?

Vandaar naar de „GRAFELIJKE ZALEN"!

Hier moest de grijze oudheid tot ons spreken, althans, voor een deel, voor een zeer klein deel, want wat is daar niet door mannen van onzen

tijd aan gewerkt, aan gerestaureerd, om het geheel voor onzen tijd bruikbaar te maken!

Edoch de groote, schoone proportie der tegenwoordige „Troonzaal", wat ademde zij nog door hare ruimte den geest der Ouden! En als we naar boven zagen, de ruimte dóór, tot in de zoo mooie kap, hoe trilden dan de gemoederen bij het zich indenken aan dien heerlijken ouden, ver-ouden tijd, toen al het werk der menschen sprak van Harmonie!

En diegenen onder ons, die in den kleinen doorgang van den oostelijken wand zich nog even omwendden en daar juist zooveel of liever zoo weinig zagen, dat zich hoofd-

N°. 28. 15 JULI 1905.

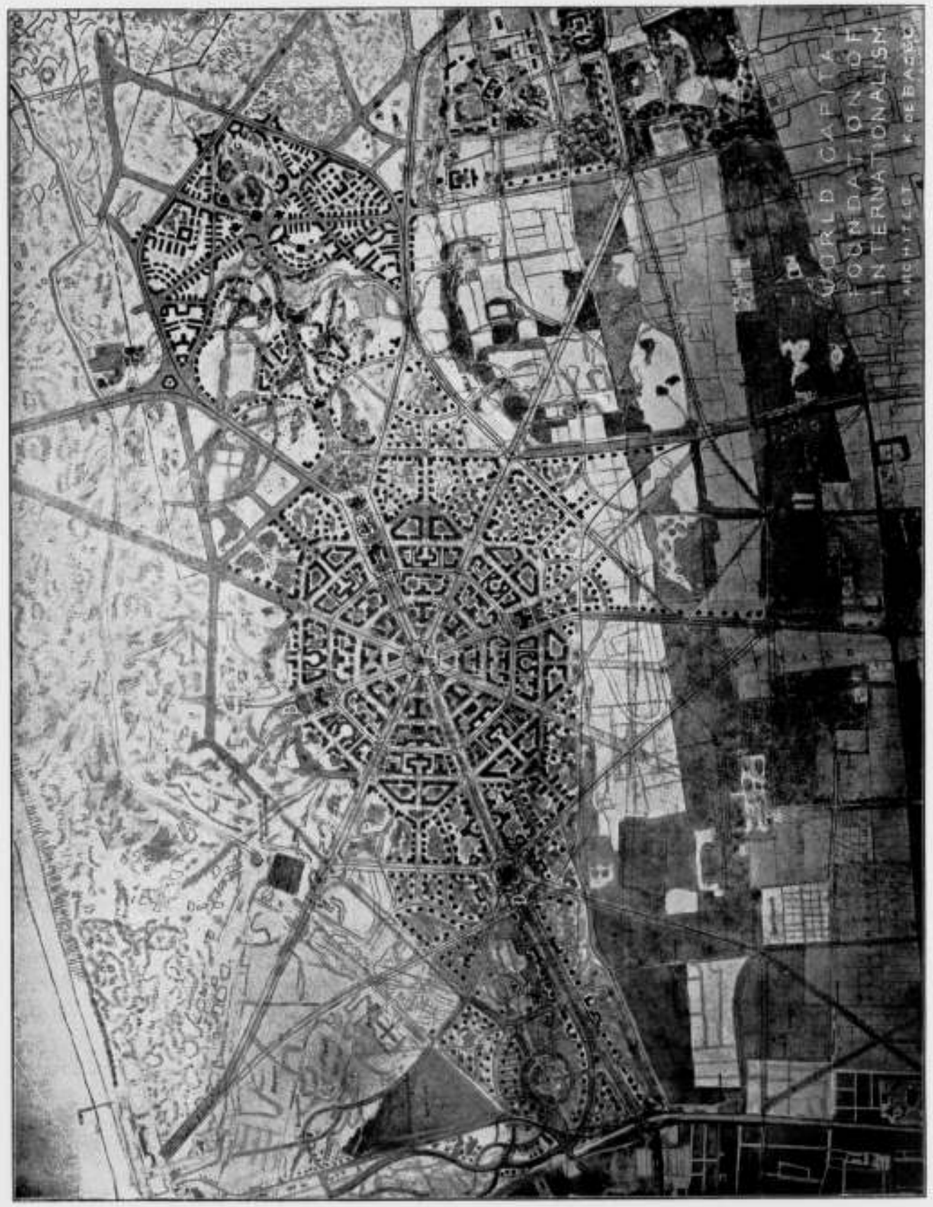

a. Paedagogie. b. Hygiëne. c. Economie. d. Vredespaleis. e. Monument der Intern. verbroederung.
Dr. Eykman's Stichting voor Internationalisme.

BIJVOEGSEL VAN ARCHITECTURA.

zakelijk aan hun oog vertoonde dat deel der zaalruimte met de kap er boven, waarin de zuidelijke wand; die wand met z'n eenvoudig glas-in-lood in de mooi geproportioneerde ramen, waardoor de zon hare gouden stralen juist uitstortte over het eikenhout der banken en betimmeringen, de mooie, groene kussens in die banken met haar goud-licht tot smaragd tooverend; de wanden tusschen die ramen behangen met tapijten in de kleuren der oude stoffen, diegenen onzer, die dàt zagen, zonder meer van de zaal te zien, hun moet, als de jubelende morgen hunne zielen heeft aangeroerd, de kreet zijn ontsnapt: o! Ouden, zóó moet gansch uw werk geteinteld hebben van grootheid en kracht, van pracht en kleur!

. . . . . .

Ellieve! zoudt ge waarlijk meenen, dat bij zoo'n trilling in harmonie met 't Schoone, uwe ziel onverdeeld genieten mocht? O! Sterveling!

Wat zou u de zomermorgen waard zijn, indien ge niet anders kendet, indien nooit uw lichaam gestriemd was door de felle winterkou?

Wat, indien nooit dikke mist zich van u meester had gemaakt, door u te omringen als de celmuren den gevangene?

. . . . . .

De gemoederen, zoo licht prikkelbaas voor dissonnanten, omdat ze kloppen voor Harmonie, zij moeten hevig zijn beroerd, hevig zijn gestoken bij het zien van zooveel anders in die zaal der Oudheid. Hier geen kleine stekels, die staken, maar groote, maar priemen, doorborend de ziel die zocht schoonheid! Weemoed, zich uitend in de jammerklacht: Wàarom, wàarom die gaanderij met moderne motieven, meedoogenloos middendoorsnijdend de groote voorgevelramen, middendoor! waarom, wàarom die troon, de troonstoelen, die zaalstoelen met al haar secondaire en tertiaire en nóg weeker kleuren en kleartjes, wàarom dat tapijt op den grond, op den troonvloer, met die tinten, die ons aan alles herinneren, behalve aan de harmonische schoonheid van der Ouden kleurpracht! Wàarom dat slappe ornament, die weeke verf op de schouw, met dat nuchter twintig-eeuwsche radiatortje eronder, wàarom in dat eens zoo schoone roosvenster glas, waarvan de kleuren door elkaar loopen?

O! Ouden! zoudt ge niet het liefst ronddolen in die onderaardsche gewulven, die, als de zon hare stralen erdoor doet spelen, u nog het meest herinneren aan uw oude, thans verdwenen pracht, om deze te bewenen?

. . . . . .

Lezer, zoudt ge denken dat 'n beschrijving eener excursie als deze, wil zij niet een droge opsomming van feiten zijn, vrij kón blijven van persoonlijkheid?

Is zoo'n dag niet 'n opeenvolging van allerlei stemmingen? Lezer, kunt ge begrijpen, dat ook de ziel van een „verslaggever" moest trillen bij de waarneming van den in duizelende blijheid gezonden zomermorgen?

Lezer, kan het dan anders, dan dat die verslaggever u z'n verwond gemoed blootlegt, u terwille van de Harmonie ook de dissonnanten laat hooren?

Welaan, uw verslaggever wil in alle onderdanigheid de rekening van het geschrevene op zijn geweten laden.

Vooruit! vooruit! de karren staan klaar, de rossen trappelen van ongeduld! want zelfs een huurrijtuig-ros uit de twintigste eeuw voelt zich beter, wanneer hij weet, menschen te rijden, die de schoonheid van oud en nieuw menschen-werk, de schoonheid der natuur gaan bewonderen!

Zeker, een twintig-eeuwsch Haagsch huurrijtuig-ros is zich zijn socialen toestand wèl-bewust. Het weet, dat het meestal rijden moet óm te rijden; luie, dikke heeren, of dames van hoelen of halven „stand", omdat „'t zoo hoort".

Maar nú rijden zij menschen die de Kunst gaan bewonderen. Ha! zulk rijden!

Gelooft ge het niet? Welnu, op het Oude Binnenhof werd het tweede rijtuig reeds door de fiere dravers voortgetrokken, bijna in draf, toen onze ijverige Penningmeester nog moest instappen, achteraan kwam loopen, omdat hij zich zelfs op dezen dag van genot gedurig moest bezig houden met tekenen, opschrijven, boekhouden, enz. Dat was dan ook te min voor de zich dezen dag bewuste, fiere Kunst-dravers!

Zoo gingen wij naar de «GROOTE KERK» met haar twee gedeelten, het oude „koor" en het latere „schip".

Hoe fier en edel gaat dat koor naar boven, wat staat het daar maagdelijk blank, sprekend van ruimte!

Ja, die Ouden moeten gewéten hebben, hoe schoon zoo'n ruimte sprak tot hen die zich verzamelden in het schip der Kerk en het gelaat naar die zijde gewend hadden! Is het wonder, dat zij altijd begónnen het koor te bouwen!

Maar nu, zie, ga midden in de kerk staan, in het schip, zie op naar de heerlijke koor-welven! Zoudt ge meenen ruimte te zien? ..... Mis, een leelijk baldakijn is in den grooten koorboog neergehangen.

Het is een Koninklijk geschenk ter herinnering aan den tekst, dien de predikant uitsprak ter gelegenheid van het huwelijk van koningin Wilhelmina met prins Hendrik. De vorstelijke wensch was, dat de geloovige schare steeds zoude zien de woorden, die de predikant dien dag tot onderwerp nam; en met groote fi n 't oog loopende letters hangt daar te lezen: „Mijn oog zal op u zijn". Onwillekeurig kwam de gedachte in ons op, dat de oude bouwmeesters gewild hadden, dat het oog der gelooviger op de gewelven van het koor zou zijn, en in de ruimte daaronder.

Zóó kan de kans voor de Bouwkunst verkeeren: de vorsten van vroeger gaven aanzienlijke geschenken om de Bouwkunst te steunen, die van tegenwoordig geven geschenken, vallend in handen van Kunst-bedervers!

Komaan, misschien had de morgen ons te vatbaar voor schoon gestemd. Zouden we nu niets meer kunnen verdragen? O! het hangt er maar vanaf, wát men „niets" noemt!

Dan maar naar 't STADHUIS, met z'n mooien oud-Hollandsch-Vlaamschen gevel, waarvan Galland ons vertelt dat in verschillende tijdperken aan dien gevel zeer veel veranderd en 't eerste plan gewijzigd is. Maar de ontboezeming moet ons toch van 't hart, dat die Ouden dan toch ook nog de harmonie wisten te eerbiedigen!

Binnen: veel mooi ouds en minder-mooi nieuws.

Daarna stapten we weer in voor 't „MUSEUM—DE STUERS", welwillend door den eigenaar voor dezen dag ter onzer bezichtiging gesteld.

Daar zouden we vinden een keur van oude en zeer oude, en ook enkele nieuwe dingen, alles ademend schoonheid of: merkwaardigheid!

Waarlijk, hier was te veel te zien, om er een denkbeeld van weer te geven. Van de eene kamer in de andere: overal rondom zich schatten van kostbaarheid en schatten van schoonheid! Het was te veel voor op één dag, zooals in elk museum. Maar ieder vond toch telkens iets, wat haar of hem bijzonder belang inboezemde. Welk een opeenstapeling van schatten! En het was zeker niet te verwonderen, dat de bouwkundige gemoederen, na al het geziene, bijzonder getroffen werden door iets, wat te midden van al die schatten uit even zoovele tijdperioden, aandeed door z'n heerlijke kalmte en rust. Dat was: een lange met glas afgedekte serre, loopende langs de beele breedte van het huis, langs verscheidene kamers, en met openslaande ramen in glazen wanden langs den tuin.

Die glazen galerij ademde eene harmonische rust.

Waardoor? Was het, omdat zij al die er op uitloopende kamers met die verschillende schatten als een gordel afsloot, en toch met die alle in directe verbinding stond? Was het eene mystiek werkende „eenheid in veelheid", of was het hare proportie en het heerlijk kalme, en toch volle licht, dat daar binnen viel?

Schoon was zij, en te midden van al die oude dingen, die van heinde en ver uit hunne omgeving waren weggenomen, sprekend van oude tijden en schoon werk, was hier een modern stuk werk te zien, zonder pretentie, zonder in 't oog vallende bijzonderheid wààrom, maar dat toch ieder aangreep als een heerlijk harmonisch geheel!

Den heer De Stuers, die zich moeite gal, om veler dingen datum en herkomst ons te vertellen, en die daartusschen die duizendtallen groote en kleine voorwerpen doorliep, even gemakkelijk alles wetend te vinden als een kind zijn speelgoed, werd na de verklaring van nog vele merkwaardigheden, een woord van warmen dank gezegd door onzen Voorzitter. En even gemakkelijk als de eigenaar van al die schatten deze uit elkaar wist te houden met al hare bijzonderheden, even gemakkelijk wist hij bij 't ons uitgeleide doen, aan iedere dame de haar behoorende mantel of parasol te doen toekomen.

Vandaar ging 't weer in vollen draf naar „HET MINISTERIE VAN JUSTITIE". Of het aan het gebouw lag oftewel aan de hongerige magen, ik weet het niet, maar de belangstelling werd minder, en, na verschillende gangen, trappenhuizen en zalen te hebben doorloopen, was ieder blij, dat het uur was aangebroken, dat men zich lichamelijk kon gaan opfrisschen en versterken.

Met bij elkaar geraapten moed ging 't dus loopende schuin het plein over, de trap op bij „VAN BEERS", en het duurde niet lang, of de katjes die gemauwd hadden, waren stevig aan het muizen: de poesjes natuurlijk niet uitgezonderd.

In dit geval ging het muizen en mauwen tegelijk; althans het wisselde elkaar af.

Dat tweede ontbijt van „van Beers" knapte vele magen en ook vele gezichten weer op. Stel u ook voor: 's morgens vroeg je bed uit, nog allerlei dingen, 't zij voor 't huishouden of wat dan ook, in orde brengen, dán in de haast 'n half ontbijt, melkboer nog niet geweest, ergo glas melk erbij ingeschoten, dán gauw met 'n trammetje per 3-cents kaartje naar 't station. Rijden in de spoor, den heelen morgen hossen in wagens, gebouwen en museums doorloopen, zien, zien, zien! wie zou daarop z'n maag niet voelen waarschuwen?

En na die versterking van den inwendigen mensch nog een zitje op 't balcon boven vóór de zaal, op 't „Plein" uitziende, toen de leider ons kwam manen, dat de wagens klaar stonden en we geen tijd meer te verliezen hadden. Het moet hier gezegd: alles was prachtig berekend en de uren op het program aangegeven werden nergens meer dan met eenige minuten overschreden.

Maar: we werden ook gereden door Kunst-dravers en deze brachten ons nu naar de „R. C. KERK" van den Architect Nic. Molenaar.

Toen we de ruimte van deze kerk binnentraden, trof ons de reine verhouding, het slanke opgaan der lijnen in dat bescheiden geheel. We gevoelden ons als vanzelf gedrongen dóór te loopen tot dichter naar 't Koor. Onder 't kruisgewelf gekomen, richtten zich aller oogen naar boven. Dàt was een schoon gewelfd kruis, sober en toch edel van lijn, met goud-gele kleuren beschilderd, warm en toch zacht, zich harmonisch aansluitend bij de blanke kleur van het zandsteen.

Dat kon ons jongeren, die zoeken naar harmonie in de tegenstellingen, meer bekoren dan de zwaardere en meer uiteenloopende kleuren van de onderste deelen in het koor: beschilderde kolommen, altaar en preekstoel, o! die preekstoel met ornament en nog eens ornament en weer eens ornament! de hoe-knap-ook-geschilderde, toch los van de architectuur staande wandschilderingen.

Het moge eigenwijs klinken, 't moet ons van 't hart: hier was de Bouwmeester degeen, die het best zijn werk begroep en het meest harmonisch één groote gedachte wist door te voeren! Dàt deed ons, jongeren, en ik spreek hier niet alleen voor mijzelf, goed aan het hart!

En juist toen we deze gevolgtrekking gemaakt hadden en we nogmaals genoten van de schoone ruimte boven en om ons, van het fijn-gelijnde, warm-gouden kruiswelf, toèn werd ons oor getroffen, zóó dat we dubbel genoten, ziend en hoorend als in één harmonisch geheel.

Daar hoorden we nà meer storm-achtige kerk-orgel-muziek, het zoo melodieuze, in al z'n zachtheid toch overweldigend, grootsche preludium „Ave Maria" van Bach.

We bedoelen hier natuurlijk geen critiek te geven; leek als we zijn, zouden we ons daar verre van houden.

We geven alleen weer wat deze orgelbespeling bij ons verwekte. Bij het spelen van dit preludium was elk spreker

stil, allen bleven op de plaats staan waar ze stonden, zóó was de uitwerking!

De organist was op verzoek van den bouwmeester zijn Kunst komen geven, en dat hij een dankbaar gehoor had, dat bleek uit de ademlooze stilte die in 't kerkruim heerschte.

De heer Molenaar gaf ten slotte nog eenige inlichtingen over de afmetingen van 't inwendige der kerk en van den toren, omtrent tijd en prijs van bouw, enz.

Met een warm woord van dank aan Bouwmeester en Organist besloot de Voorzitter dit bezoek.

Alsnu ging het in draf naar 't „HUIS TEN BOSCH".

Een beschrijving hiervan te geven is overbodig en in 'n tamelijk beperkte ruimte ook vrijwel onmogelijk. Laat ons volstaan met erop te wijzen dat er veel bewonderd en veel afgekeurd werd. De een vond de groote zaal een „prachtstuk", de ander vond het een architectonisch misbaksel. De lezer of lezeresse vergunne den verslaggever, voor de moeite die hij zich getroost aan deze beschrijving, ook zijn oordeel te mogen uitspreken: Alweer knap schilderwerk, razend knap misschien uit een oogpunt van techniek, evenwel totaal onbegrepen, hoe dit zich aan architectuur zou moeten aansluiten. Deze zaal, die, als de architectuur zich eens in één toon, wit b.v., vertoonde, door hare ruimte-omsluiting wel eenigen indruk zou maken, mist nu totaal elke architectonisch-werkende kracht.

Men gevoelt er zich als in een deftige poffertjeskraam!

Pardon! Men: wordt bedoeld: vakmannen die hun vak begrijpen!

Dat de »Amicitia" ook persoonlijk voordeel kan geven, bleek uit de omstandigheid, dat we, wat 'n enkele bezoeker nooit wordt toegestaan, gebruik konden maken van eene wandeling door den woud-tuin van het paleis.

Welk een hof!

Ja, de Amsterdamsche grachten zijn schoon en zij danken dit voor een deel aan hare boomen, die daar niet hooger moesten zijn. Maar die trotsche, die hun kronen ten hemel verheffende woud-reuzen! O! welk een schoone natuur! Wat genot voor groote-stads-menschen! Vijvers en smaragdgroene grasvelden! Slingerpaden tusschen de stammen der reuzen door! Wilgenbloeilucht en heerlijk zuivere atmosfeer!

Dit was de kroon op de morgen-stemming die zich van de gemoederen had meester gemaakt.

En de verzuchting ging ons van de lippen, waarom die schoone hof daar zoo ongebruikt en ongewaardeerd moest liggen (welk vorst doorloopt zoo'n woud tot in z'n diepste hoekjes! en hoe dikwijls komt hij er dan nog!) terwijl er duizenden van zouden kunnen genieten.

Toen de rit door 't „HAAGSCHE BOSCH". Heerlijk! Te bekend, om te beschrijven.

Daarna reden we naar de „PR. CHR. REGENTESSEKERK", van den architect J. Verheul, een eenvoudig gebouw van Grieksch kruisvorm, eenige jaren geleden gebouwd.

Dit was het laatste bouwwerk dat bezichtigd werd en de zeelucht trok reeds dermate aan, dat algemeen verlangd werd naar SCHEVENINGEN.

Hier aangekomen, hadden we nog een weinig tijd om vóór het eten uit te rusten van den vermoeienden dag. In een kring onder „Palace-Hotel" gezeten, werd wat gerust, gepraat, geschertst, gediscussieerd.

Het liep weer naar den tijd dat de magen hunne meesters in beslag zouden gaan nemen.

Na een waarschuwing tegen koud eten, met z'n allen naar „FISSLTHALER". Daar wachtte ons een aardige verrassing. Getrouw aan zijn ouwe liefde voor 't Genootschap (ouwe liefde roest niet) had een oud-Amsterdammer zijn Haagsch scheurbockje eens nagekeken en er verschillende blaadjes uitgewipt, afgesneden, op cartons geplakt, een ruimtetje over gelaten, hierop den type-writer 't menu laten drukken, en zoo lagen daar op de tafel speciaal echt-Haagsch-bouwkundige menu's, bescheiden uitnoodigend tot nadere bewondering.

De initialen V. B. verrieden ons den maker verrasser: Van Boven.

De reproducties tusschen den tekst dezer beschrijving geven den lezers eenige dier verrassings-schetsen weer.

Aan het eten, een gezellige hoeftafel, zoo geschikt voor 'n groot gezelschap, om elkaar te kunnen blijven zien, ging 't opgewekt toe. Men liet zich na de zware dagtaak den maaltijd smaken! Da's begrijpelijk!

Maar o! zelfs een smakelijk dîné mag niet altijd onverdeeld genoten worden.

Ge moet weten, daar waren ook zoo'n paar, nou ja . . . gras-eters! Die mosten natuurlijk wat anders hebben. Zou je ze niet, de suffers, het beste slaan ze af!

Maar de gérant was van oordeel dat hij deze arme drommels extra moest behandelen. En zoo kregen ze menig extra schoteltje, waar een gedeelte van de omnivoren-lachers o! zoo graag van hadden meegesmuld (ja, sommigen snoepten er ook van), en zoo ging ten laatste 't gerucht langs de tafels, dat die gras-eters er nog 't allerbeste aan toe waren! O! stekels, die zelfs scheve oogen komen verwekken!

O! noodlot! noodlot, dat zelfs omnivoren niet toestaat onverdeeld te genieten van hun welverdiend dîné.

Bij 't einde van 't eten hield de Voorzitter nogmaals een korte toespraak, een woord van welgemeenden en verdienden dank richtend tot den leider J. Looyen, tot den verrasser-menu-verluchter Van Boven, tot den penningmeester-ijveraar Walle, en de verschillende anderen die meegedragen hadden tot het slagen van dezen dag. Hij wees er op, hoeveel meer deelnemers er dit jaar waren dan 't vorige en sprak den wensch uit, dat 't volgend jaar ons allen weer bij elkaar mocht brengen in nog grooter getale, bracht ook nog in herinnering het aanstaande lustrum-feest, waarbij zeker wel niemand zal ontbreken.

Toen moest het houten Restaurant »Fissl thaler« een proef afleggen van zijn bouwkundige waarde, want er brak een donderend hoera los, met handgeklap, voetgestamp en gedreun, een gedreun dat dien avond door gansch Scheveningen gehoord werd.

En: . . . . »Fissl thaler« bleef staan, ongedeerd!

De avond bracht ons aan 't strand, er werd gewandeld, gezeten op de pier en al koutend ging de tijd voorbij. De dag had evenwel te veel de »Amicitia« bevorderd, om ook aan 't laatst aangegeven uur van 't program te voldoen: men nam een trein later.

Eenige Haagsche vrienden, waaronder ook »de oude Van Dijk«, het toonbeeld van blijvende jeugd, zoo een van die weinige heerlijke typen, waar je je zoo dadelijk bij op je gemak voelt, omdat ze zich juist zoo geven als ze zijn, omdat ze zoo natuurlijk, zoo écht mensch zijn gebleven, brachten ons naar de stoomtram. Daar werd natuurlijk afgesproken voor het tegenwoordig-zijn op het a.s lustrumfeest. Daar klonk 't: »Tot weerziens!«.

En met een hoofd vol herinneringen aan dezen langen dag werd de terugreis aanvaard. A. VAN BAALEN.

Onverdeeld te genieten!

O! Harmonie! gonzend in duizelende blijheid!
. . . . . .
O! dissonnanten, waarom zijt gij daar, om ons te treffen? Moeten we juist door uw treffen herinnerd worden aan de heerlijkheid der Harmonie?

Het kan zijn, dat we den zomerdag niet meer zouden waardeeren, als deze onverdeeld zich aan ons openbaarde!

Heilig dan de koude, strenge winternachten, heilig dan de gure mist, die ons doen uitzien naar de trillende zomerwarmte, als naar een nieuw, een ongekend genot van de hoogste waarde!

Heilig dan de dissonnanten, die ons dubbel doen verlangen, dubbel doen waardeeren de Harmonie!

Komt dan beoefenaren der Bouwkunst, dat ons werk toone, waar ons leven is! A. v. B.

BERICHTEN

— De Tentoonstelling van de studies door de leerlingen der Kunstnijverheid-Teekenschool »Quellinus« vervaardigd gedurende den afgeloopen cursus en in den wedstrijd aan het einde van dezen cursus, zal plaats hebben in de lokalen der school, Frans Halsstraat 14, op Vrijdag 21 en Zaterdag 22 Juli a.s., voorm. van 10—12 en nam. van 2—4 uur, alsmede op Zondag 23 Juli a.s., nam. van 1—4 uur.

RESTAUREEREN?

Ons werd medegedeeld, dat men den natuursteen van het Renaissance Raadhuis te Naarden met een verflaag bedekt heeft. Wij hebben nog vertrouwen, dat men noodgedrongen aldus heeft moeten handelen, anders . .

— De Tentoonstelling in verband met de Kunst bij de opvoeding van het kind in het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem, zal binnen eenige dagen geheel gereed zijn. De voornaamste inzendingen uit het buitenland werden niet bijtijds ontvangen; de inzending van de Oostenrijksche regeering is zeer omvangrijk en beslaat voor zich alleen eenige zalen. Daar in het Museum niet voldoende ruimte aanwezig is, zal voor deze afdeeling een drietal zalen in de school voor kunstnijverheid beschikbaar worden gesteld. De inzending van de Hongaarsche kunstnijverheidvereeniging in Buda-Pest, alsmede de inzendingen uit Hamburg, Neurenberg en München zullen evenems zeer belangrijk zijn. Inzendingen uit Amerika en Turkije worden nog verwacht. Ofschoon de Tentoon-stelling op bescheiden wijze werd ingericht, zullen belangstellenden toch een overzicht krijgen van de pogingen, die in verschillende landen voor de artistieke ontwikkeling bij de opvoeding van het kind in het werk werden gesteld. Een catalogus werd van de inzendingen opgemaakt en zal voor de bezoekers van het Museum verkrijgbaar worden gesteld.

OPEN PRIJSVRAGEN

Boerderij-ontwerpen voor de Gron. Maatschij. van Landbouw en Nijverheid. Inlevering 1 Maart 1906. Programma in no. 16 1905.

Winkelhuis te Arnhem. Inlevering 1 October 1905; mededeelingen in nummer 23.

Gemeentehuis — Steenen Brug — Bloemenkransje, — uitgeschreven door de Vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam. Inlevering 1 November 1905. (Programma's in nummer 25.)

Reclame-plaat voor het Alg. Ned. Verbond. Inlevering vóór 1 Jan. 1906 Progr. in het volgend nummer.

VACANTE BETREKKINGEN.

Wordt voor direct gevraagd op het Bureau v. e. Architect, een bekwaam BOUWK. TEEKENAAR, Salaris naar bekwaamheid. Goede proeven van bekwaamheid vereischte. Br. fr., lett. R. W. Bureau »Tubantia«, Enschede.

BOUWK. TEEKENAAR. Op het Bureau v. e. Architect wordt voor direct gevraagd een bekwaam vlot TEEKENAAR, bekend met decoratiewerk en geheel vertrouwd met detailleeren. Br. met volledige opg., onder N. 10731, Bureau »Het Vaderland«, Den Haag.

Bij den Prov. Waterstaat in Drenthe wordt verlangd een tijd. OPZICHTER, tegen eene belooning van f 80 per maand, met vergoeding voor reis- en verblijfkosten n. d. 4e kl. v. h. tarief en de regelen, vervat in het Koninkl. besl. v. 5 Jan. 1884 (St.-blad No. 56).

Zij, die voor deze betrekk. in aanmerking wenschen te komen, behooren zich vóór 21 Juli a. s. bij gezegeld adres en onder franco toezending der stukken, bij Ged. Staten aan te melden.

De Gedep. Staten v. Drenthe,
BOELKEN, Voorzitter.
B. W. TH. SANDBERG, Griffier.

Een bekw. OPZ.-TEEKENAAR, voor lichtinstallaties, met veld. ervaring in het maken v. kl. ontwerpen en begr. kan terstond geplaatst worden. Br. fr., lett. Y., No. 249, N. v. d. D.

Burgeravondschool Zaandam. Tegen 1 Oct. a. s. 3 LEERAREN aan b.gen. school. Inzending stukken vóór 20 Juli a. s. Zie Arch. No. 27.

DIRECTEUR v. h. ELECTRISCH BEDRIJF te Groningen, Jaarwedde f 3000 à f 4000. Inzending stukken vóór 20 Juli a. s. Zie verder Arch. No. 27.

VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE BOUWKUNDIGE OPZICHTERS EN TEEKENAARS. (Goedgekeurd bij Kon. besluit van 28 Maart 1904, no. 39) . . . .

INFORMATIE-BUREAU.
Secretariaat: . . . . . .
Spiegelgr. 21, boven.

Ingeschreven Sollicitanten.

1	Bouwk.-Opzichter-Teekenaar		22	jaar,	f 80	's maands.
1	»	»	27	»	» 90	»
1	»	»	23	»	» 70	»
1	»	»	23	»	» 75	»
1	»	»	22	»	» 100	»
1	»	»	26	»	» 100	»
1	»	»	28	»	» 100	»
1	Waterb.k.	»	28	»	» 80	»
1	Jezuïette	»	26	»	» 70	»

Ons bureau staat open voor leden en niet-leden onzer Vereeniging.

Aanvraag formulieren (voor sollicitanten) en alle inlichtingen zijn steeds aan het secretariaat te verkrijgen. Zie overigens »Architectura« van 29 April l.j.

VERBETERING.

In het vorig nummer op blz. 221, bovenaan staat: Leerstoel voor Aesthetica en Kunstnijverheid; dit laatste moet zijn: Kunstgeschiedenis.

TECHNISCH GEDEELTE.

Alle stukken de redactie betreffende, dus ook vragen te adresseeren

Aan de Redactie van »ARCHITECTURA" TECHNISCH GEDEELTE,
Valeriusstraat 64,
AMSTERDAM.

SERRES EN BROEIKASSEN.

Bijna iedere architect, die voor de practijk werkt, moet van tijd tot tijd in verband met landhuizen, villa's, hotels en ook voor bloemisten wel eens een serre ontwerpen. Daar er over dit onderwerp niet veel litteratuur bestaat, zullen onderstaande mededeelingen misschien wel de belangstelling opwekken. En dit vooral in een land als het onze, waar zooveel aan bloemen- en plantenteelt wordt gedaan.

In de groote plantentuinen worden voor iedere plantensoort afzonderlijke huizen gebouwd en natuurlijk ook zoo doelmatig mogelijk ingericht. Voor villa's gaat men gewoonlijk anders te werk, daar richt men dan slechts één gebouw op, dat dan voor allerlei doeleinden moet dienen, en dat dus zoowel voor de teelt als voor het bewaren ingericht moet zijn en dat daarenboven, rekening houdende met de omgeving, ook aan zekere architectonische eischen moet voldoen.

In de eerste plaats is de keuze van het bouwterrein van groot belang, en daarbij moet vooral vermeden worden, dat hooge voorwerpen, zooals boomen en muren, op den een of anderen tijd van den dag hun schaduw op de serre kunnen werpen. Zoo ook moeten in de onmiddellijke nabijheid geen fabrieken voorkomen met walmende schoorsteenen, waarvan de rook de lucht verduisteren, de glasruiten dof maken kan en door voegen en scheuren in de serre of kas zou kunnen dringen, om aldus voor de gezondheid der planten gevaarlijk te worden. Het bouwterrein moet verder vrij van grondwater en goed droog zijn, en daarbij zoo beschut liggen, dat er geen koude lichtstroomingen te duchten zijn. Men moet serres zoodanig plaatsen, dat er op iederen tijd van den dag zonnestralen door de ruiten kunnen vallen.

De serres, die hier te bespreken zijn, bevatten gewoonlijk een voorhuis, een warmhuis en een koudhuis. In het voorhuis bevinden zich de verwarmingsketels en eenige werkbanken voor de tuinlui. Dit huis vormt dikwijls één groot geheel met de verdere serre, soms echter is het een zelfstandig bijgebouw. Uit het voorhuis komt men in het warmhuis (caldarium). Aan de zuidzijde brengt men voor den ingang een aan het huis aangebouwd portaal aan, dat aan niet al te hooge eischen behoeft te voldoen, om daardoor te vermijden, dat de buitenlucht direct in de serre dringt; groot behoeft dit portaal niet te zijn. De temperatuur mag in dit portaal nooit onder 12° Reaumur dalen, noch boven 18° R. stijgen. Voor het verkrijgen van den voor tropische planten benoodigden vochtigheidsgraad brengt men in de serre onder de bloementafels waterbakken aan, waarin tevens ook het regenwater uit de goten, dat voor de bloemen- en plantenteelt zoo bijzonder goed geschikt is, verzameld kan worden.

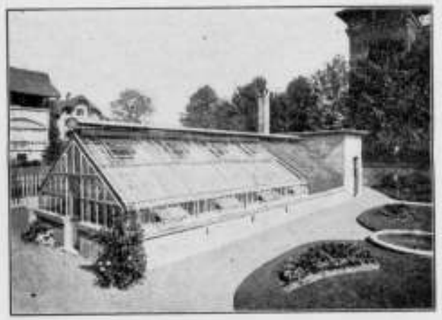

Serre van de villa Montfleuri te Bern.
(Constructie van Vohland und Bär te Bazel.)

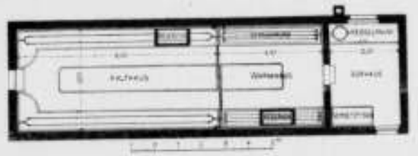

Plattegrond van de serre van de villa Montfleuri te Bern.

Een of twee schuifdeuren verleenen uit het warmhuis toegang tot het koudhuis (tepidarium); daar dit huis tevens als huis met gematigde temperatuur te dienen heeft, moet de temperatuur hier op 6 tot 10° R. gehouden worden.

Wanneer er genoeg plaatsruimte voorhanden is en er niet op geld gekeken behoeft te worden, is het wel wenschelijk met een aldus ingerichte serre ook nog een oranjerie voor het bewaren van kuipplanten gedurende het koude jaargetijde te verbinden.

Bijzonder belangrijke hulpmiddelen voor serres zijn een goede kunstmatige verwarming en schaduwgevers.

Laatstgenoemden hebben ten doel de directe inwerking der zonnestralen te matigen, mogen echter het licht niet al te sterk benemen.

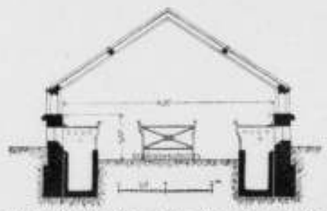

Dwarsdoorsnede van de serre van de villa Montfleuri, te Bern.

Terwijl men hier vroeger schermen van jute, dril en zeildoek, of matten voor gebruikte (bij ons te lande gebruikt men veel rietmatten), gebruikt men thans ook veel schaduwrouleaux van dunne houten latten, die, wanneer zij niet in gebruik zijn, tegen den nokbalk van de serre opgerold zijn. Deze vereischen niet veel plaats, en men kan er gemakkelijk mede manoeuvreeren. Zij worden eenvoudig met een lang touw, dat tegen den invloed van het weêr bestand gemaakt is, opgerold en neergelaten. Een bijzonder voordeel van deze schaduw-rouleaux is ook nog, dat zij tevens ook beschutting tegen den hagel kunnen verleenen, waarvoor schermen van doek of gevlochten matwerk niet goed te gebruiken zijn. Zeer komt het in een serre ook op een goede stookinrichting aan. Wanneer deze niet precies de verschillende deelen van een serre op de verlangde temperatuur kan houden, is ook de best gebouwde serre niet te gebruiken. Als ketels, die speciaal voor verwarming van serres geconstrueerd moeten zijn, gebruikt men thans ketels van geweld smeedijzer in plaats van de vroeger gebruikelijke gekloukten of zelfs gietijzeren ketels. Van groot belang is het, dat de waterruimte van den ketel in de juiste verhouding tot het verwarmend oppervlak staat.

Serres van bekende speciale fabrieken op dit gebied, n.l. van de firma Hontsch und Co. en Vohland u. Bär, firma's die zich sedert tientallen van jaren met den bouw van serres bezig houden, willen wij hieronder eens nader bespreken.

Een serre-type van eerstgenoemde firma bestaat uit een gecombineerde inrichting, en wel uit palmenhuis, met aan beide zijden zoowel een warm- als een koudhuis, in ijerconstructie, met verband van houten spruiten, volgens systeem Höntsch, welke firma de grootste speciale fabriek op het gebied van serres is. Dit huis werd op de laatste Düsseldorper tentoonstelling uitgestald. Het ongeveer 7.5 M. lange middelgebouw heeft voldoende ruimte voor groote palmen. Inwendig kan het door smaakvol grotwerk, fontinnen enz. verfraaid worden. De serre kan door een uit verschillende stukken samengestelden ketel, waarop wij later nog terugkomen, verwarmd worden. Het dak van het middengebouw, dat mooie loopende lijnen heeft, wordt door vier versierde hoekkolommen en vier versierde liggers van traliewerk gedragen.

Slaat men van uit het middengebouw rechts af, dan komt men in het 12 M. lange warmhuis. Dit huis is op dezelfde manier als het middengebouw geconstrueerd, dus van ijzer met houden spruiten (pitchpine) opgetrokken. In het midden bevindt zich een platte middentafel met verstelbare rieten tafel, terwijl ook nog draadnet- of houten bekleeding is aangebracht.

Rechts en links in het huis ontwaart men aan den eenen kant vaststaande, aan den anderen kant verplaatsbare zijtafels, waarop ootrooi genomen is, die op allerlei manieren gesteld kunnen worden en ook dichter bij het glas kunnen worden gebracht. Vooral is er hier voor gezorgd, dat er aan verschillende zijden gelucht kan worden. Om aan de planten de noodige lucht te kunnen toevoeren, werd niet alleen een centrale, zoo noodig aan beide zijden van het gebouw werkende, ventilatie door middel van verticale vensters aangebracht, doch men maakt ook van het Höntsche centrale muurklep-systeem gebruik. Deze ventilatieinrichting is in den muur aangebracht. De lucht wordt door kanalen naar de serre geleid. Om geen last van stof enz. te hebben, zijn van buiten geperforeerde platen (beter zijn echter luchtfilters) bevestigd; hierdoor trekt de versche lucht, strijkt door een Z-vormig kanaal, om daardoor min of meer verwarmd te worden, gaat dan door de luchtklep, voorbij de verwarmingsbuizen, naar de planten. Moet de ventilatieinrichting gesloten zijn, dan worden de muurluchtkleppen, waaraan een ijzerdraad bevestigd is, door middel van een kruk gesloten. Om ook de gebruikte, slechte lucht te verwijderen, is in de serres de centrale zadelventilatie aangebracht, die zich door hare doelmatigheid overal baan gebroken heeft. Door een wurmwiel wordt het zadel gelijktijdig opgeheven en neergelaten, wat door middel van een ingenieus mechanisme gemakkelijk door een ieder gedaan kan worden.

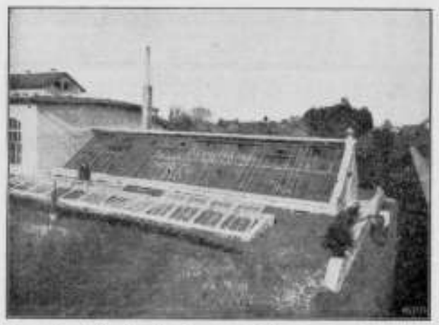

Serre der Directie der L. von Rollschen ijzerfabrieken te Gerlafingen. (Gebouwd door Vohland und Bär te Bazel.)

In hoofdzaak hangt het goed werken van een serre van de manier van verwarming af. De totale verwarming van de geheele serre geschiedt door een warm-waterinrichting. Als ketels zijn twee Höntsche Universeele combinatie-ketels voorhanden; de tuiniers roemen deze ketels zeer. Verlaat men het thans beschreven huis woér, dan leidt de weg, na het middengebouw te zijn gepasseerd, naar het koudhuis en men ontwaart in het midden daarvan de verplaatsbare trapstellingen. Tevens vindt men ook hier zijtafels aangebracht, en ook wordt hier op dezelfde manier als in het reeds beschreven huis geventileerd.

Als beschutting tegen hagel en zon gebruikt men thans schermen van pitchpine-latjes, die door staaldraad verenigd zijn.

Een aldus gecombineerde serre is nu uitstekend te gebruiken voor de teelt van allerlei gewassen. Wanneer het middelgebouw als palmenhuis, als gemakkelijk te versieren wintertuin, iederen plantenliefhebber tot zich moet lokken,

zoo zullen de beide serre vleugels een warme afdeeling voor de teelt van zaailingen en stekjes en een koudhuis, waarin allerlei vernuftige inrichtingen aangebracht worden, zeer bruikbare en ruimschoots kosten en moeiten loonende vergrootingen kunnen vormen. Hoe veel wij ook op hebben met de, aan alle moderne eischen voldoende inwendige uitrusting dezer serre, zoo zijn wij toch, ons op het standpunt van een kunstenaar-architect plaasende, in het geheel niet ingenomen met de totaal overvloedige, doellooze versieringen; zij verbreken de fraaie lijnen der constructie, zijn hier in een voor het doel eener serre bestemd gebouw niet op hare plaats, en trekken al te veel de aandacht.

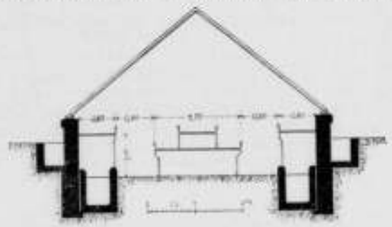

Dwarsdoorsnede (schaal 1 à 200) serre der Directie der L. von Rollsche IJzerfabrieken te Gerlafingen.

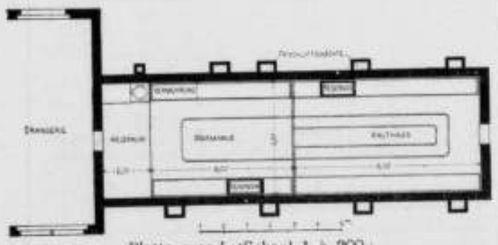

Platte grond. (Schaal 1 à 200.)

Wat dit punt betreft kan ons beter voldoen een inrichting van Hitching and Co. te New-York. Zeer eenvoudig is dit gebouw gehouden, doch tevens uiterst doelmatig en geschikt ingericht. Hoewel wij nu wel willen toegeven, dat voor serres van een rijk particulier een smaakvolle inrichting op zich zelve niet af te keuren is, mogen de versieringen zich nooit te veel opdringen, en als het ware de bloemen en planten naar de kroon steken. Technisch is bedoeld gebouw echter zeer fraai, en maakt dan ook een geheel anderen indruk dan de nuchtere serre, die men op zoovele buitenplaatsen vindt. Gebrek aan de noodige dubbeltjes brengt menigen bloemist en boomkweeker er toe om goedkoop en ..... slecht te bouwen. Dit voorbeeld moet echter een liefhebber niet volgen. In een fraai park, in de omgeving van villa's, behooren ook sierlijke serres en mooie palmen; ook zullen allerlei zeldzame planten eerst in een dergelijk gebouw volkomen tot haar recht kunnen komen.

De hier besproken opgave werd ook technisch met succes tot oplossing gebracht door een warm- en koudhuis van de villa Montfleuri te Bern, een serre, die door de bekende Zwitsersche firma Vohland und Bär te Basel opgetrokken werd. Daar de bouwheer de serre in de onmiddellijke nabijheid van zijn villa wenschte, verkreeg hier ook de architectuur het recht een woordje mee te spreken.

Om deze reden werden hier 2 ingangen aangebracht, een van uit de stookplaats voor de tuinlui, en een voor den eigenaar. Het bouwterrein kan bepaald ideaal genoemd worden, vooral omdat het glas van het trekhuis op ieder uur van den dag aan de zonnestralen blootgesteld is. In de beschrijving dezer inrichting deelt de „Schweizer Bauzeitung" over de détails het volgende mede: De serre is van gemiddelde grootte, 15 M. lang, en, beneden aan den buitenkant gemeten, 5.2 M. breed. Zij bestaat inwendig uit 3 afdeelingen: warmhuis, koudhuis en voorhuis. Als voorhuis dient een eenvoudig gebouw van hout-cement en baksteen. De schoorsteen loopt niet door het dak, doch staat op zich zelf naast de serre, en wel in meer dan gewone hoogte, het een zoowel als het andere om plaatselijke redenen. Voor het eigenlijke trekhuis heeft men van de veel gebruikelijke zadeldak-constructie en van loodrecht opgaande wanden gebruik gemaakt; daarbij is voor de ventilatie wel haast schijnbaar al te rijkelijk gezorgd. Er bevinden zich ventilators dicht bij den vloer, in de opgaande wanden en in het dak, die alle gemakkelijk te regelen zijn.

Door een glazen deur betreedt men uit het voorhuis het warmhuis, bij welks fundeering met de voor de stekkenteelt en de in het warmhuis voor de vervluchtiging noodige waterreservoirs rekening gehouden is. Laatstgenoemden staan met de beide dakgoten in verbinding.

Door een der beide schuifdeuren komen wij in het koudhuis, waardoor in het beschreven geval, tegen de algemeene gewoonte in, insgelijks dubbele verglazing werd toegepast, zoowel om aan de geheele serre hetzelfde uiterlijk te geven, als ook omdat de bediening van dubbel verglaasde serres veel gemakkelijker wordt. Het voordeel van enkele verglazing, dat in een meer direct zonlicht bestaat, heeft de constructeur daardoor trachten te verkrijgen, dat hij een gedeelte der binnenruiten in ramen aanbracht, waardoor deze ruiten beter en gemakkelijker konden worden schoongemaakt. Vooral zeer doelmatig schijnt ons de indeeling van dit koudhuis te zijn. In het midden is een breed rondom bereikbaar aardbed aangelegd, terwijl langs de wanden bloembedden en hangers zijn aangebracht, zoodat van de geheele beschikbare ruimte ook gebruik gemaakt is. De hangers werden in plaats van van hout of dun plaatijzer van dik ruw glas vervaardigd, wat veel voordeeliger is, daar deze beter te reinigen zijn, en minder schaduw geven.

Voor de buitenruiten is 3 tot 4 mM. dik groenachtig, Belgisch halfdubbel glas, voor de binnenruiten 2 tot 2 mM. dik, groenachtig, Belgisch enkel glas gebruikt. In plaats van de gebruikelijke groen geschilderde schaduw-rouleaux, zijn hier in natuurlijke kleur gelakte pitchpine-rouleaux aangebracht, die goed harmonieeren met het groen der planten. Zoo is deze serre ook in volkomen harmonie met de geheele omgeving, iets dat zeker niet van ieder trekhuis gezegd zal kunnen worden.

Bij een serre of groote broeikas, die in October 1903 in aansluiting met een groote, massieve oranjerie voor de Directie der L. von Rollsche ijzerfabrieken te Gerlafingen gebouwd werd, werd ook een uitstekend bouwterrein gekozen, aan alle kanten vrij liggende. Indeeling en grootte komen tamelijk wel met die van de zooeven beschreven serre overeen; daarentegen is de constructie geheel anders. Daar hier reeds een bepaalde oranjerie bestond, was hier de serre niet ook in te richten voor het overwinteren van groote planten. Het gebouw kon dus lager gehouden worden, waardoor de opgaande muren vervallen konden. Daarentegen moesten de dakspruiten dikker genomen worden, omdat voor afdekking van kathedraalglas gebruik werd gemaakt. Dit glas is bij een dikte van 5 tot 6 mM. ongeveer 2 mM. dikker dan het Belgische halfdubbel, en aan de eene zijde glad, terwijl het aan de andere zijde er uitziet alsof het

gehamerd is. Daardoor moeten de zonnestralen zoodanig verstrooid worden, dat schaduwgevers onnoodig zijn. Ook verzekeren de fabrikanten, dat dit glas tegen hagelslag bestand is, zoodat er dus ook geen beschutting tegen hagel meer noodig is, als men dit glas gebruikt.

Het zou interessant zijn eens te vernemen of dit kathedraalglas ook reeds op andere plaatsen voor dergelijke doeleinden gebruikt is geworden, en welke ondervinding men er mede heeft opgedaan. Bij de hier beschreven serre heeft men voorzichtigheidshalve toch nog schermen voor schaduw en hagelslag aangebracht; doch een gebruik maken daarvan bij groote uitzonderingen heeft reeds een groote vereenvouding van het bedrijf ten gevolge.

Wij hopen later nog eens de zeer ontwikkelde serretechniek van Amerika te kunnen bespreken, en vooral de buitengewoon practische inrichtingen voor het stoken en voor opstelling der planten uitvoeriger te kunnen behandelen, zoodat de architect, die belast wordt met het ontwerpen van villa-projecten en het bouwen van serres ook van het nieuwste van hetgeen men op dit gebied in Amerika aantreft, partij zal kunnen trekken.

PAKOE.

DAKSPANEN, DIE ONBRANDBAAR EN TEGEN HET WEER BESTAND ZIJN . . . . . .

Menigeen durft niet overgaan tot het aanbrengen van het mooie, warme en goedkoope dak van houten spanen, omdat hij bevreesd is, dat bij dergelijke daken al heel licht door het een of andere toeval brand zal kunnen ontstaan. Door een doelmatige behandeling van het hout kan dit gevaar echter worden opgeheven, zoodat de spanen zelfs bij hevigen brand geen vlam zullen vatten, en zoo goed als onbrandbaar te noemen zijn. Het wordt hierdoor nu dikwijls mogelijk om hout, dat anders slechts voor brandhout dienen kan, bij den bouw van zomerhuizen, tuinhuizen, abris enz. te gebruiken. Het best is gespleten hout voor dit doel geschikt. Gezaagde planken hebben wel beter opleggingen, doch zij trekken eerder krom en de houtvezel, welke met geweld door de zaag verscheurd werd zal eerder door het weer, vooral door vocht te lijden hebben. Van gespleten spanen loopt het water veel gemakkelijker af. Voor het gebruik legt men de spanen in een oplossing van waterglas in water van 30 graden Beaumé, waarin zij een etmaal moeten blijven liggen. Dan laat men ze zoo goed mogelijk winddroog worden, en men legt ze dan nog een halven dag (12 uren) in een oplossing van 3 graden Beaumé, dat even groote hoeveelheden chloorcalium, chloormagnesium en chloorammonium bevat. Daardoor wordt, wanneer de spanen volkomen droog geworden zijn, de geheele houtmassa zoo verkiezeld, dat zij niet door een tamelijk sterk vuur aangetast wordt, en in geen geval zal de brand kunnen voortwoekeren, daar de in de houtmassa gedrongen zouten het onmogelijk maken, dat de spanen ontvlammen. Door deze zouten worden de spanen ook zeer krachtig tegen de inwerking van het weer beschut, en de hierbedoelde spanen daken zijn ook duurzamer dan andere, waarvan het hout niet op de hier aangegeven manier behandeld werd.

P.

MOTOR-VAARTUIGEN.

De door de bekende prijsvraag van den heer Charley te Parijs in 't leven geroepen pogingen om ook motorbooten te construeeren, die in staat zijn zee te bouwen, heeft reeds tengevolge gehad, dat deze booten niet meer alleen voor sport, doch ook voor meer practische doeleinden meer van direct belang worden.

De heeren Dec rer and Kautmann, Hamburg, sedert het bestaan van de fabriek van Daemler hare vertegenwoordigers aldaar, ook voor den overzeeschen uitvoer, brachten in het jaar 1886 de eerste Daimlerboot op de Elbe. Sedert dat jaar hebben genoemde heeren meer dan 500 Daimler-motorbooten in alle werelddeelen geleverd, en gesteund door hunne langdurige practische ervaringen, thans voor de Duitsche Oost-Afrika-Lijn een motorschip ontworpen, dat, bij een laadvermogen van 400 ton, geschikt is om verre zeereizen te ondernemen en het verkeer tusschen havenplaatsen aan de Oest-Afrikaansche kust te bedienen

Het vaartuig, dat een lengte van 35 M. heeft, wordt op de werf van H. C. Stulken Sohn onder de klasse voor groote kustvaart gebouwd. Voor het leveren der drijfkracht dienen 2 Daimler-petroleum-motoren van ongeveer 120 paardekracht, die ieder met een eigen schroefas werken.

In Februari 1905 is het vaartuig de haven van Hamburg uitgepuft; 't woord uitgestoomd is hier natuurlijk minder op zijn plaats.

DE PIER TE WESTON-SUPER-MARE.

De eerste 400 meter van Weston-super-Mare Grand Pier and Pavilion" (aannemers de heeren Mayoh and Haley te Londen) werden onlangs geopend. Het hoofd is 50 Eng. voet breed, doch aan het uiteinde van het nu voltooide gedeelte neemt de breedte toe tot 300 Eng. voet. Op dit breede gedeelte werd een bijzonder fraai paviljoen opgericht. In het gebouw zullen, behalve een wandelplaats, 2000 zitplaatsen komen. Het balkon staat in verbinding met gaanderijen, welke om het geheele gebouw heenloopen. Onder deze gaanderijen vindt men een buffet en winkels. De inwendige versiering van het gebouw is uitgevoerd in pleisterwerk, dat een weelsel bevat en papierstuc van den heer Boekbinder van Londen. Voor de verdere uitrusting zorgden de heeren Shoolbred.

BOEKBESPREKING.

Statica door K. Zillich, uit het Duitsch vertaald door O. L. Veenstra Nzn. Tweede Deel. Leer der Vastheid.

Het tweede deeltje van dit, reeds vroeger aangekondigde, werkje is, bij de bekende uitgeversfirma Wed. J. Ahrend & Zoon te Amsterdam, thans verschenen.

Dit deeltje behandelt de „leer der vastheid" en geeft achtereenvolgens: Tabellen, in hoofdstukken over Trek- en Drukvastheid; Eenvoudige Statische berekeningen; Vastheid tegen buigen; Knikvastheid en Schuifvastheid.

De Tabellen zijn overgenomen uit „Hütte", „Des Ingenieurs Taschenbuch", waaruit afgeleid mag worden, dat zij ten volle betrouwbaar zijn.

De stof wordt voorts op elementaire wijze behandeld, waardoor het werkje bijzonder geschikt is voor leerling-bouwkundigen, opzichters en dergelijke personen, die het als leerboekje wenschen te gebruiken.

Tal van goede en duidelijke figuren maken, dat het behandelde behoorlijk wordt toegelicht.

Bij het hoofdstuk „Schuifvastheid" is ingelascht een paragraaf over „Houtverbindingen". Wij hebben met veel genoegen hier enkele zeer practische voorbeelden aangetroffen.

Dit tweede deeltje kan ten slotte zeer door ons worden aanbevolen.

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz., PAUL J. DE JONGH, Secr., Johs. B. LAMBEEK Jr., H. WALENKAMP, JAC. P. WORMSER, JOS. TH. J. CUYPERS, A. VAN BAALEN, Leden. — — VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN en C. W. NIJHOFF REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE: L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—. VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD BETREFFEND TE ZENDEN AAN DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120 TE AMSTERDAM, IDEM VOOR HET PLAATWERK „DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Johs. B. LAMBEEK Jr., KINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e SECRETARIS VAN HET BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen. — Xe Lustrum. — Bericht. — Over de waarschijnlijke ontwikkeling der architectuur. — Feestelijke herdenking van het 50-jarig bestaan. — Lokaas. — Na of nooit! — Het Hooglied van Salomo. — Tijdschriften. — Ongevallenwet. — Berichten. — Prijsvraag reclameplaat. — Open prijsvragen. — Prijsvragen Bouwkunst en Vriendschap. — Vacante betrekkingen. — Informatie-bureau. — Bouw van arbeiderswoningen. — Kleurmiddelen voor hout. — De poort van Nederland. — Een toonzeel op een lift.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Als buitenlieden zijn toegetreden de heeren:
J. Verheul Dzn., Architect, Rotterdam.
J. J. B. van Baalen, Bouwkundige, Nijmegen.

De 1e Secretaris, VAN HYLCKAMA.

Xe LUSTRUM. TENTOONSTELLING.

De leden worden bij deze herinnerd aan de bepaling, dat de inzendings-biljetten moeten worden ingezonden vóór of op den 4en Augustus a.s., aan het adres van den 1en Secretaris der Feestcommissie,

JAN STUIJT,
Keizersgracht 296.

BERICHT.

Correspondentie en stukken de redactie van het Weekblad betreffende van 24 Juli tot 10 Augustus a.s. te richten aan: de Redactie van „Architectura", Café Parkzicht, Hobbemastraat, Amsterdam.

OVER DE WAARSCHIJNLIJKE ONTWIKKELING DER ARCHITEKTUUR. (*)

Motto:

Ik geef de voorkeur aan elegant dwalen,
boven burgerlijk gelijk hebben. . . . .

VAN DEYSSEL.

Het zal u misschien bekend zijn, dat door mij in het eerste nummer van het tijdschrift „De Beweging", een artikel is geschreven, geiteld: „Beschouwingen over stijl", waarin ik heb getracht het ontbreken van een stijl in deze tijden te verklaren, omdat de ontwikkeling van een stijl niet anders mogelijk is dan op een geestelijke basis; d. w. z., dat een stijl niet anders is dan de stoffelijke vorm eener wereld-idee, gevolg van een gemeenschappelijk geestelijk ideaal; en dat dus, bij gebreke daarvan, ook vooralsnog van een dergelijke ontwikkeling geen sprake kan zijn.

Daartoe werd ook aangehaald het boekje van SCHEFFLER, getiteld: „Konventionen der Kunst", waarin o.a. staat:

„Die Gegenwart lebt so zwischen zwei Zuständen, und alle Erscheinungen der neueren Kunst, lassen sich einerseits auf das Fehlen der religiös-philosophischen Konvention zurückführen, andrerseits auf eine Sehnsucht danach."

Het is dus de tegenwoordige tijd, welke als een tusschenperiode tusschen twee kultuurtijdperken inligt, als „religiöses Interregnum!" zooals SCHEFFLER zegt, en alle uitingen der nieuw-historische stijlen kunnen daarom slechts als episode worden beschouwd; want „es giebt nichts Schlimmeres, als wenn eine Konvention, die vor Jahrhunderten unter bestimmten Voraussetzungen geschlossen worden ist, leblos durch gewandelten Zeiten geschleppt wird"; terwijl de uitingen van een zoogenaamd moderne kunst, voor zoover ze krachtens een verstandige constructie zijn gemaakt, voor de toekomst wel eenige waarde kunnen hebben, maar dat in 't algemeen de waarde van die uitingen, op grond van deze beschouwing, slechts betrekkelijk kan zijn, omdat zij, juist bij gebreke van een gemeenschappelijk geestelijk ideaal, een zuiver persoonlijk karakter dragen, — geen resultaten zijn van een gemeenschappelijk inzicht; maar, zelfs afgescheiden daarvan, ternauwernood eenige overeenkomst in de bedoeling vertoonen.

OLBRICH'S trotsche woord: „Zeige Künstler, deine Welt, welche niemals ward, noch jemals sein wird", is dan ook van dat subjectieve de volkomen afspiegeling; maar behelst ook daarom m. i. reeds het doodvonnis dierzelfde kunst; want een kunst, welke alleen met den auteur zelf zich manifesteert, met hem opbloeit, maar ook met hem te gronde gaat, kan geen ernstigen invloed op de toekomst hebben.

Zij is de meest geraffineerde uiting van het persoonlijke, en het is juist dat, wat zal moeten verdwijnen, wanneer er weer een allesbeheerschende wereldidee zal zijn.

Nu wil ik voor 't oogenblik niet ingaan op de beschouwingen over die geestelijke basis, zooals in dat artikel ontwikkeld, maar liever stilstaan bij den mogelijken kunstvorm der komende tijden.

Evenals nu die geestelijke basis van deze slechts bij be-

(*) Lezing gehouden door den heer H. P. Berlage Nzn., in het Genootschap „Architectura et Amicitia", op den 22sten Maart 1905.

nadering kan worden vastgesteld, — omdat de geschiedenis ook wel dit leert, dat alle gissingen, schijnbaar op nog zulke vaste gronden, wel eens bleken verkeerd uit te komen, en dat in ieder geval de groei eener beweging anders gaat, dan in den aanvang kan worden verwacht, — zoo kan ook van een kunstgroei slechts bij benadering worden bepaald, hoe hij zal zijn; kan slechts worden gegist, hoe een kunst zich zal ontwikkelen.

Het is nu in die richting, dat ik een poging wil wagen, daarbij afgaande op de desbetreffende gegevens; want evenals de wijsbegeerte haar gevolgtrekkingen maakt uit de geestelijke verschijnselen, zoo moet ook, op het gebied der kunst, den dienovereenkomstigen weg worden genomen.

Ik wil er echter dadelijk bijvoegen, voorloopig deze gevolgtrekkingen niet zonder aarzeling te maken; ik bedoel niet, niet den moed te hebben, deze onder de oogen te zien, maar wel voorloopig eenigszins huiverig te zijn voor de aanvaarding daarvan, omdat ze nu nog gaan tegen mijn gevoel, tegen datgene, wat ik bewonder, d.i. tegen de groote schoonheden die geweest zijn.

Is er daarom oorzaak behoudend te blijven? d.w.z. opzettelijk blind te zijn voor datgene wat onvermijdelijk komende is; zeer zeker niet. Integendeel, men moet die komende dingen aanvaarden, en trachten daaraan die schoonheden te geven, die met behoud van beginselen mogelijk zijn.

Er moeten nieuwe beginselen worden gevonden, wanneer de oude blijken te zijn veranderd.

Een bouwmeester is niet meer, maar ook niet minder, dan een kind van zijn tijd.

In datzelfde artikel in „De Beweging" staat het volgende: „Daarbij komt nog, dat de taak der architekten veel moeilijker en veel samengestelder is dan vroeger."

Behalve dat in 't algemeen de eischen van planindeeling, door ingewikkeldheid van dienst en hygiënische voorschriften, zijn verzwaard; — zoodanig, dat de architekt telkens herinnerd wordt aan het bekende verlangen naar het natuurverschijnsel van het schaap, dat met één poot meer dan gewoonlijk ter wereld moet komen; — worden er bovendien dagelijks nieuwe materialen uitgevonden, welke praktisch onderzocht, en artistiek toegepast moeten worden.

En het is naar aanleiding van dit laatste feit dat ik, in verband met het vorige, uwe aandacht vraag.

Tot een der moeilijkste dingen, welke het beroep van architekt meebrengt, is de bestudeering der vele prospectussen van bouwmaterialen. Ik spreek nu niet van de groote rubriek der nabootsende materialen, — verderfelijke uitvindingen van een louter op winst bedachte industrie, bij welker gebruik de architekt, die het ernstig met zijn werk meent, zich altijd op een hellend vlak bevindt, omdat die materialen als namaak, stijlkundig en daarom principieel in geen enkelen vorm te verdedigen zijn; — maar ik bedoel, die uitvindingen der industrie, welke inderdaad nieuw zijn, en die dus door den ernstigen bouwmeester, niet alleen niet mogen worden genegeerd, maar die hij ook niet negeeren kan; want uit die zeer zeker heterogene, maar toch belangrijke verzameling, vermag men, bij schifting, toch wel die te kiezen, die praktisch toegepast kunnen worden; en dan treedt bij de bestudeering daarvan toch wel dit duidelijk op den voorgrond, dat de uitvindingen der industrie aan te brengen, welke de nadeelen der gebruikelijke materialen moeten opheffen.

Afgescheiden nu van het belang, dat die steeds op winst bedacht zijnde industrie er bij heeft, juist naar die verbeteringen te zoeken, om daardoor de concurrentie tegen de gebruikelijke materialen te kunnen volhouden, kan men toch niet ontkennen, dat daarmede aan de techniek de grootste diensten worden bewezen.

En ofschoon nu de kunst van bouwen niet alleen praktisch, maar zelfs ook aesthetisch daarin bestaat, met de karakteristieke eigenschappen, d. i. de nadeelen der bouwmaterialen rekening te houden en dus te zorgen deze zooveel mogelijk op te heffen, — praktisch door doeltreffende maatregelen, aesthetisch door een dusdanige stijlkundige behandeling, dat, om met SEMPER te spreken, van den naad, d. i. nood, een deugd worde gemaakt, — zoo blijven er, met dat al, nadeelen bestaan, zooals, om maar enkele der allergewoonste te noemen: het trekken, krimpen of scheuren van het hout, of het in- en uitzetten van het ijzer door de warmte, waarvan we toch allen weten hoe aangenaam deze dingen zijn; dingen, welke den bouwmeester van de zijde der patroons gewoonlijk minder plezierige aanmerkingen bezorgt; zoodat hij, ofschoon waarlijk niet bij machte natuurwetten te veranderen, dan toch maar liever had, dat het hout niet trok of het ijzer niet kromp; en hij wel eens in stilte zich het oogenblik heeft gewenscht, waarop hij een materiaal zou kunnen gebruiken, dat deze onaangename eigenschappen niet vertoonde. En ten slotte komt er bij, dat sommigge van die eigenschappen, volgens de tegenwoordige eischen der hygiëne, waar deze tot het uiterste moeten worden opgevoerd, de toepassing van de desbetreffende bouwmaterialen verhinderen.

En hiermee is tevens een tweede punt aangeroerd: de veranderde maatschappelijke inzichten en dientengevolge bemoeiingen, hetgeen onze aandacht bezig houdt; n.l. dit, dat van overheidswege alle mogelijke maatregelen worden genomen, die ten doel hebben, eenerzijds de gezondheid te bevorderen, anderzijds het gevaar voor brand zooveel mogelijk tegen te gaan.

In hoeverre het nemen van deze maatregelen nu weer noodig bleek, ten einde de bewoners tegen de meest bedenkelijke voortbrengselen van winstzucht, de bouwspeculatie, zooveel mogelijk te beschermen, kan in 't midden blijven; maar dit staat toch wel vast, dat tegenover het laisser-faire is gekomen een uitgebreide beweging der regeeringen, waarvan het doel is, de gebouwen in de eerste plaats technisch en hygiënisch zoo doeltreffend mogelijk te doen zijn.

(Wordt vervolgd.)

FEESTELIJKE HERDENKING VAN HET 50-JARIG BESTAAN VAN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA". . . . . .

Zooals is bekend gemaakt zal op den avond van Zaterdag den 16 September 1905 ter gelegenheid van het Vijftig-jarig bestaan van het Genootschap „Architectura et Amicitia", op den Amstel tusschen de Hoogesluis en de nieuwe Amstelbrug een Waterfeest worden georganiseerd van verlichte vaartuigen. Voor deze feestviering is reeds de medewerking verzekerd van de Amsterdamsche Roei- en Zeilvereeniging „De Hoop".

De artistieke krachten waarover „Architectura et Amicitia" beschikt zijn bereid voor de illuminatie der oevers en bruggen de noodige hulp te verleenen, zoodat met grond kan worden verwacht, dat een schoon geheel zal worden verkregen.

Er zullen prijzen worden uitgeloofd voor de volgende rubrieken:

1e. Voor het schoonst verlichte zeilvaartuig; (behalve de A.B.C.-groep).

2e. Voor het schoonst verlichte vaartuig der A.B.C.-groep.

3e. Voor de schoonst verlichte wherry.

4e. Voor het schoonst verlichte vaartuig, niet vallende in de rubrieken I, II, III.

Voor deze verschillende rubrieken zijn medailles en artistieke prijzen uitgeloofd door ons feestvierend Genootschap. Zijne Excellentie den Commissaris der Koningin in Noord-Holland en door de Amsterdamsche Roei -en Zeilvereeniging „De Hoop".

Een Jury zal uitgenoodigd worden uit H.H. Bestuursleden van Roei- en Zeilvereenigingen, leden van het Ere-Comité en Bestuursleden van het Genootschap „Architectura et Amicitia".

De aantrekkelijkheid dezer bekroningen zal niet weinig worden verhoogd, doordat bij de medailles en artistieke prijzen gevoegd worden zal een oorkonde uitgevoerd naar het ontwerp van een der leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia". Wanneer wij daarbij herinneren, dat voor de noodige muziekkorpsen zal worden zorggedragen, dan lijkt ons de verwachting niet vermetel, dat wil het weer slechts even medewerken een werkelijk schoon en prettig feest kan worden gevierd.

LOK-AAS.

Als je visschen gaat, en je wilt vangen, dan mot je zorgen voor lekkere vette pieren. Daar happen ze naar. De rest komt vanzelf.

In Laren (N.-H.) moeten ze een leeraar hebben in bouwkundig teekenen (tevens directeur). Da's 'n bewijs van vooruitgang voor 't plaatsje, althans kàn dit zijn.

Maar om nu niet met den eersten den besten behoeven opgescheept te zitten, moet 't zóó ingepikt worden, dat de goede exemplaren minstens meedingen naar de betrekking. Daar is raad op: je plaatst eenvoudig 'n advertentie, waarin je P.S. meldt dat er in Laren en Blaricum met ruim 4000 zielen en steeds toenemende bevolking geen architect is gevestigd en verbetering van positie te verwachten is. (Zie „Architectura" no. 28.)

Nu is dat per ongeluk niet waar dat er in Laren en Blaricum geen architect gevestigd is, en bovendien wordt er door architecten uit den omtrek voor die plaatsjes gewerkt.

De vischjes, die zich zullen laten verleiden door het aas, zullen als ze aan den haak zitten, tot de ontdekking komen, dat de pier dikker leek dan ie was.

NU OF NOOIT!
HET DAMVRAAGSTUK OPGELOST.

Na de respectabele hoeveelheid adressen, het Gemeentebestuur en den Raad van Amsterdam, de laatste jaren van verschillende zijde over het Damvraagstuk geworden, zond het Genootschap „Architectura et Amicitia" den 28sten Maart 1905 een adres, waarin werd aangedrongen: alsnog eene prijsvraag uit te schrijven ter verkrijging van plannen tot verbetering van den Dam en zijne toegangswegen.

Dit adres werd den 5 April d. a. v. B. en W. in handen gesteld om praeadvies.

Gelijk de leden van het Genootschap weten, wordt nog steeds op dit praeadvies gewacht. Het is wel eenigszins begrijpelijk dat Burgemeester en Wethouders zoo lang talmen met het uitbrengen van hun oordeel over de al of niet wenschelijkheid van te voldoen aan dit verzoek. Als 'k mij niet vergis, zal wel de meening der E.Achtbaren zijn, met het publiceeren van hun oordeel te wachten tot deze warme dagen voorbij zijn. Het Dam-vraagstuk is eenigszins identiek met onze Amsterdamsche grachten: d. w. z. hoe meer men erin roert, hoemeer het ..... Inderdaad! er is over deze zaak al heel wat geredeneerd. De schutting staat nog steeds om de zandvlakte!

Nu, na drie jaar, mag men zich echter wel afvragen, of het niet goed zou geweest zijn, indien, na het eerste adres van „A. et A." dato 28 Mei 1902, door het Gemeentebestuur besloten ware, een openbare prijsvraag voor de verbetering van den Dam en alles wat daaraan vast zit uit te schrijven; allicht ware men de oplossing dan nu iets nader geweest. Maar wat tot nog toe niet geschiedde kan nog steeds plaats vinden; nog steeds hebben we hoop, dat ons Gemeentebestuur zal besluiten, het algemeen oordeel der aesthetici in dit voor Amsterdam's toekomst zoo gewichtig vraagstuk te vernemen.

Mocht het te verwachten praeadvies in dezen zin eenmaal luiden, dan zal ook het oponthoud van eenige jaren aan de degelijkheid der oplossing voorzeker geen schade doen. Men heeft nu den tijd tot overweging gehad; de verschillende opinies zijn aan elkaar getoetst; en zoo ontstond er grooter kans tot juiste oplossing dan voorheen.

Onder den suggestieven titel, prijkend boven dit stukje, verscheen van de hand der heeren Vorkink en Wormser een brochure, waarin op de eerste plaats een overzicht wordt gegeven van de geschiedenis van het Dam-vraagstuk en waarin verder eene oplossing voor de verbetering van den Dam en zijne toegangswegen wordt aan de hand gedaan.

De studie der beide heeren is zeker van belang; lezing ervan wordt allen, die belang in het vraagstuk stellen, aanbevolen; waar we echter steeds nog vertrouwen, dat het Gemeentebestuur in den zin van het adres van „A. et A." een besluit zal nemen, achten we het beter, de denkbeelden der ontwerpers hier niet aan beschouwing te onderwerpen, en meenen we, met het aankondigen der verschijning te kunnen volstaan.

H. W.

HET HOOGLIED VAN SALOMO.

Verlucht en versierd door . . . . . .
B. A. v. d. Leck en P. J. C. Klaarhamer;
uitgave W. Versluijs, Amsterdam; . . .
druk van Versluijs en Scherjon, Utrecht.

Uit den aard der zaak gebeurt het in ons kleine land maar heel zelden, dat op eenigszins onbekrompen wijze werken worden uitgegeven welke geheel door kunstenaarshanden versierd zijn; de oplage is meestal te klein om een dergelijk ondernemen hier mogelijk te maken. Na het, door Derkinderen verluchte, prachtwerk: „Vondel's Gysbrecht van Aemstel" zijn er hier maar weinig dergelijke werken verschenen. Dit is zeer te betreuren, en wel, omdat de Hollandsche verluchters, in de rij dergenen die zich tegenwoordig met de verzorging van het boek bezig houden, zeer zeker geen slecht figuur maken.

Het heeft mij steeds bevreemd, dat onze Hollanders zich niet meer toeleggen op het illustreeren van werken, geschreven in een taal meer algemeen verbreid dan de onze. Hier ligt nog een ruim veld voor hunne werkzaamheid braak. Bij den tegenwoordigen stand onzer kennis van vreemde talen is het bezwaar der taal toch zeker zeer gering.

Het, een dezer dagen verschenen werk: „Het Hooglied van Salomo", maakt als uitgave een sobere en beschaafden indruk; met weinig kostbare middelen is er naar gestreefd, iets dergelijks tot stand te brengen. In twee kleuren gedrukt (matgroen voor den tekst en rood voor de platen) op Hollandsch papier is een uitgave verkregen, welke er solide uitziet, daar zij niet meer schijnt, dan zij in waarheid is. Dit wat het boek, als boek betreft.

Het werk der ontwerpers heeft deze zelfde qualiteiten van degelijkheid. De bladen, van een goede hoofdverdeeling, goed gevuld en eenvoudig van indeeling, vormen tezamen een rustig geheel; geen oogenblik erlangt men het gevoel, „iets goedkoops" voor zich te hebben.

Hiermee is m. i. alle goeds van hun werk gezegd. Want, zou men mij vragen: Hoe acht ge het, ideëel genomen? dan moet ik antwoorden, van oordeel te zijn, dat de verluchting, ook niet in de verte, den aard van het verluchte benadert. Niets van den koninklijken rijkdom, de fantasie, niets van de pracht, de macht, de helderheid van het „Hooglied" schemert in deze prenten. Ja, het spijt me, dat woord te moeten bezigen; maar het schijnt de waarheid: het boek is droog als eene middeleeuwsche copy; er gaat geen adem door van heerlijk leven.

Zeker, het is serieus, en kalm — vèr van alle modieuse opgeschroefdheid; waardig zou men het zelfs kunnen noemen; het heeft alzoo vele qualiteiten; maar de eerste, de allereerste eigenschap, die het zou moeten bezitten, ontbreekt.

„Uw naam is eene olie, die uitgestort wordt; daarom hebben U de maagden lief, trek mij wij zullen U naloopen."

Wat aan dit werk schijnt te ontbreken is inspiratie, goddelijke hartstocht voor het onderwerp, vervoering.

Het karakter der illustraties doet sterk aan Der Kinderen's „Gysbrecht van Aemstel" denken. Ik heb dit laatste er nog eens op nageslagen. Jonge, jonge, wat zijn de prenten daarin schooner, fijner en gevocliger! In het werk van DerKinderen ware juweelen van verluchting; een heerlijkheid is 't, die verschillende prenten en vignetten op zich zelf te zien. In één opzicht is het werk der heeren v. d. Leck en Klaarhamer echter beter, namelijk: het zit beter in elkaar, het is meer geheel. Ik had het boek van DerKinderen in jaren niet gezien; als „geheel" is het mij bij 't herzien zeer tegengevallen. Op dit gebied schijnt men dus wel wat vooruit te gaan; en dit is ongetwijfeld, een niet geringe stap voorwaarts!

Wie het verheven Hooglied van Salomo in een aparte, uitgave wenscht te bezitten, schaffe zich dit serieuse werk aan; de prijs van f 10 is, in verhouding tot het geleverde, zeer matig te noemen.

H. W.

TIJDSCHRIFTEN.

Bij H. Kleinmann en Co. te Haarlem verscheen een nieuwe uitgave op architectonisch gebied, onder den titel: „Documents classés de l'art dans les Pays-bas du Xme au XIXme siècle.". Dit werk in groot formaat staat onder redactie van den architect A. W. Weissman en bedoelt een voortzetting te zijn van het heroemde werk van J. J. van Ysendyck, indertijd verschenen onder denzelfden titel Het werk verschijnt in afleveringen elk van 6 platen in lichtdruk op zwaar papier gedrukt. De eerste afl. bevat afbeeldingen van den preekstoel (1745) uit de St. Bavo te Gent, een huis (1635) Jacobstr. Leeuwarden, een brug van het Kasteel van Heemstede (renaissance), een linnenpers (idem), het Stadhuis van Franeker en een Koorhek uit de Westerkerk te Enkhuizen.

Naar deze eerste aflevering te oordeelen, belooft het een degelijke uitgave te worden. Gezien echter een deel der afgebeelde architectuur, zal het zeer de vraag zijn, of het werk wel even belangrijk zal zijn, als dat van Van Ysendyck waarvan het de voortzetting bedoelt te geven. De vraag rijst: of Ysendyck niet wat te veel den heer Weissmann het gras hier voor de voeten heeft weggemaaid?

Er is alzoo onnoemelijk veel afgebeeld, dat onze smaken eenigszins verwend zijn tegenwoordig; alleen het allerbeste achten we daarom een plaats in eene uitgave als deze waardig. Platen als 1, 2 en 4 hadden o. i. gevoeglijk achterwege kunnen gelaten. Dit echter daargelaten, wenschen we den heer Weissmann goed succes in zijn pogen; wie weet wat Z.Ed. in stille, haast onbekende plaatsen in ons land en België nog opduikt!

ONGEVALLENWET.

Verschenen is van de hand des heeren L. Zwiers, Agent der Rijksverzekeringsbank, een werkje, getiteld: »Wat belanghebbenden van de Ongevallenwet behooren te weten". Uitgave van D. Buys Dzn., Amsterdam; prijs f 1.50.

Genoemd onderwerp is uitvoerig behandeld in de volgende 8 hoofdstukken:

I. Kort begrip der »Ongevallenwet 1901".
II. Over aanvang en staking van een verzekeringsplichtig bedrijf.
III. Over de verzekeringsplichtige bedrijven.
IV. Over de classificatie.
V. Over de loonlijsten en premieberekening.
VI. Over de aangifte en het onderzoek van een ongeval.
VII. Over principieele beslissingen van het bestuur der Rijksverzekeringsbank en de Jurisprudentie.
VIII. Tekst der »Ongevallenwet 1901".

Belanghebbenden, die zich in onzen tijd in den meest uitgebreiden zin op de hoogte hebben te houden van wetten en verordeningen, zullen open vragen, betreffende de bepalingen van de Ongevallenwet, in dit boekje op klare wijze beantwoord vinden.

BERICHTEN

— De tentoonstelling in verband met de kunst bij de opvoeding van het kind zal geopend zijn van 23 Juli tot 15 September in het Museum voor Kunstnijverheid te Haarlem.

De tentoonstelling van het werk der leerlingen van de School voor Kunstnijverheid te Haarlem, wordt gehouden van 16 Juli tot 1 Augustus.

PRIJSVRAAG.

Het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen heeft de volgende prijsvraag uitgeschreven:

„Er wordt gevraagd een grondig onderzoek, vergezeld van afbeeldingen, der Noord-Nederlandsche zegels, van de oudste tijden tot het einde der 15e eeuw, met het oog op hunne beteekenis voor de kunstgeschiedenis van die tijden, ook in verband met buitenlandsche kunst."

De verhandelingen, bestemd om naar den uitgeloofden eereprijs te dingen, moeten vóór 1 December 1907 in handen van den secretaris des Genootschaps zijn.

Voor de op zichzelf voldoende en bij vergelijking best gekeurde beantwoording van deze prijsvraag wordt een prijs uitgeloofd, bestaande in een eerediploma en driehonderd gulden.

— Beeldhouwers van alle landen kunnen deelnemen aan een wedstrijd voor een standbeeld van den Philippijnschen dichter José Rizal, die in 1896 als hoogverrader door de Spanjaarden werd doodgeschoten. Het standbeeld zal te Manila worden opgericht. Prijzen van 5000 en 2000 pesos zijn uitgeloofd. De wedkamp wordt 30 November gesloten. Ontwerpen moeten worden gezonden aan Maximo M. Paterno, Calle San Sebastian 162, te Manila. Hbl.

PRIJSVRAAG RECLAME-PLAAT.

Het Alg. Ned. Verbond vraagt het ontwerp van een reclame-plaat, verzinnelijkend zijn streven en dienstbaar aan de verbreiding zijner beginselen.

Het A. N. V. beoogt de verhooging van de zedelijke en stoffelijke kracht van den Ned. Stam en handhaving en verbreiding van de Ned. taal.

Op duidelijke artistieke wijze moet de plaat het streven der vereeniging weergeven.

Grootte van het papier pl, m, 1,50 bij 0.75 M.

De teekening moet op ware grootte in kleur getekend zijn en geschikt om in 3 of 4 kleuren te worden gedrukt.

Eerste prijs f 250, tweede prijs f 100.

Algemeene bepalingen:

De mededinging staat open voor alle Nederlanders of stamverwanten, waar ter wereld zij zich ophouden, onverschillig of zij lid zijn van het A. N. V.

De ontwerpen moeten vóór 1 Jan. 1906 vrachtvrij worden ingezonden aan het Alg. Secretariaat, Wijnstraat 81, Dordrecht.

Zij moeten vergezeld zijn van een verzegelden naambrief en een adres voor briefwisseling, om zoo noodig met den ontwerper in onderhandeling te kunnen treden. Bovendien moeten zij van een teeken of motto voorzien zijn.

De raad van beoordeeling bestaat uit de heeren: A. Le Comte, hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam; prof. Henri Evers, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft; prof. Alfred van Neste, hoogleeraar aan de Academie voor Schoone Kunsten te Antwerpen.

De beoordeelingsraad kan, ingeval geen der teekeningen wordt goedgekeurd, de beschikbare gelden verdeelen tusschen de ontwerpen, die volgens zijn oordeel daarvoor in aanmerking komen.

De bekroonde antwoorden zijn het eigendom van het A. N. V.

Nadere inlichtingen verstrekt de administrateur, de heer C. van Son, te Dubbeldam.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Boerderij-ontwerpen voor de Groe, Maatschij, van Landbouw en Nijverheid, Inlevering 1 Maart 1906, Programma in no. 16 1905.

Winkelhuis te Arnhem. Inlevering 1 October 1906; mededeelingen in nummer 23.

Gemeentehuis — Steenen Brug — Bloemenkraampje, — uitgeschreven door de Vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, Inlevering 1 November 1906. (Programma's in nummer 25.)

Reclame-plaat voor het Alg. Ned. Verbond. Inlevering vóór 1 Jan. 1906. Progr. in dit nummer.

PRIJSVRAGEN BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

Ingevolge eenige opmerkingen namens een mededinger gemaakt, betrekkelijk het programma der prijsvraag voor een Gemeentehuis, deelt het bestuur mede, dat het woord: bode, voorkomende in de omschrijving der in de kelderverdieping verlangde vertrekken moet vervangen worden door portier en dat op de eerste verdieping een vertrekje voor den bode verlangd wordt.

Het Bestuur:
P. A. WEELDENBURG, Voorzitter.
C. N. VAN GOOR, 1ste Secretaris.

VACANTE BETREKKINGEN.

OPZICHTER—TEEKENAAR terstond gevraagd te Amsterdam. Br. fr. met opgaaf van salaris en referenties, onder No. 50, W. Keijser, Boekhandelaar, 1e Helmerstraat 83a, A'dam.

Een aankomend TEEKENAAR gevraagd. Br. met uitvoerige inlichtingen, onder lett. N 9, a, b. Alg. Adv.-Bureau Rouma & Co., Heerengracht 226, A'dam.

Gevraagd voor onmiddellijke indiensttreding een bekwaam OPZICHTER-TEEKENAAR, goed bekend met opmetingen en waterpassen. Adres met fr. br., onder lett. M, ten Kantoor-Boekhandel J. P. Bladergroen, Raadhuisstraat, Amsterdam.

VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE BOUWKUNDIGE OPZICHTERS EN TEEKENAARS, (Goedgekeurd bij Kon. besluit van 28 Maart 1904, no. 39) . . . .

INFORMATIE-BUREAU.
Secretariaat: . . . . . .
Spiegelgr. 21, boven.

Ingeschreven Sollicitanten.

1	Bouwk.-Opzichter-Teekenaar	22	jaar,	f	80	's maands.
1	» »	27	»	»	90	»
1	» »	23	»	»	70	»
1	»	23	»	»	75	»
1	» »	22	»	»	100	»
1	» »	26	»	»	100	»
1	» »	28	»	»	100	»
1	Waterb.k. »	28	»	»	80	»
1	Gemeente »	26	»	»	70	»

Ons bureau staat open voor leden en niet-leden onzer Vereeniging.

Aanvragen formuleeren (voor sollicitanten) en alle inlichtingen zijn steeds aan het secretariaat te verkrijgen. Zie overigens »Architectura» van 29 April 1905.

Het bovenstaand lijstje wordt steeds kleiner. Doordien de ingeschrevenen slaagden, vallen er velen af. Ieder Bouwkundige, die zonder werk is, wordt dringend aanbevolen zich bij het Secretariaat aan te melden.

TECHNISCH GEDEELTE.

BOUW VAN ARBEIDERSWONINGEN.

Wij hebben reeds vroeger aan de hand van het praeadvies, door mr. M. J. Pijnappel voor het Congres van Openbare Gezondheidsregeling uitgebracht, uiteengezet op welke juiste gronden daarin de eisch wordt bestreden dat Vereenigingen enz., die aanspraak willen hebben op voorschotten of bijdragen, haar woningen behooren te verhuren voor den prijs die te bedingen is.

Van gewicht voor de beoordeeling van dien eisch is ook nog, wat in het praeadvies wordt aangevoerd omtrent het verschil tusschen een toegelaten vereeniging en een gewoon bouwondernemer.

De laatste tracht naar zoo hoog mogelijke rente van de kapitalen, die voor den bouw zijn gebezigd, en verlangt er nog ondernemingswinst bij. De vereeniging echter, die uitsluitend werkraam is in het belang van de verbetering der volkshuisvesting en daaraan juist de aanspraak ontleent op voorschot of bijdrage, staat op een ander standpunt. Zij zal de huren zóó inrichten, dat zij daaruit bestrijden kan: de renten en aflossing van opgenomen gelden, erfpachten (zoo dit voorkomt), de lasten en het onderhoud der gebouwen, de rente over het stamkapitaal, die volgens den Alg. Maatregel van Bestuur niet boven 4 pCt. mag gaan, en eindelijk de vorming van een reservefonds. Hooge dividenden en ondernemingswinst vallen bij de vereeniging weg. Daardoor zal zij met lagere huren kunnen uitkomen dan de gewone bouwer, tenzij het verschil wordt opgewogen door solider en beteren bouw van de woningen, door de vereeniging gesticht.

Dit laatste kan het geval zijn, maar het zal nog al eens voorkomen dat de vereeniging inderdaad wegens de genoemde verschillen met den gewonen bouwer, de huurprijzen lager kan stellen. Moet zij dan toch trachten te bedingen wat bedongen kan worden, d. i. een hoogere huur dan tot dekking der uitgaven en lage rente noodig is, ten einde aldus allengs een fonds te vormen dat weder voor woningbouw kan strekken!

Dat heeft stellig een nuttige zijde, en bij de beraadslagingen over de Woningwet heeft de regeering dan ook gezegd dat zij gaarne rijke, dat is krachtige vereenigingen zou zien, wegens het goede dat zij bij machte zouden zijn te doen.

Mr. Pijnappel erkent dat ook, maar — terecht, dunkt ons — voegt hij er bij, dat dit geenszins er toe leiden mag de Vereeniging te verbieden lager te verhuren dan te bedingen is. Wat ware immers het gevolg? „Dat men begint met de menschen te laten bloeden om ze later (of liever, om anderen later) te helpen". En dan: hoelang kan het wel duren alvorens men uit de wat hoogere huren een voldoend kapitaal vormt, waarmede men iets groots kan tot stand brengen? De bedoeling van de regeering was dan ook een andere: allengs zal de Vereeniging door schulddelging in het bezit van kapitalen komen, die zij voor nieuwen woningbouw kan bezigen; maar intusschen kan zij door de huren niet boven de eigen kosten plus matig dividend op te drijven, het tegenwoordig geslacht groote diensten bewijzen.

Een eerste middel om op het standpunt der Woningwet den bouw van arbeiderswoningen te bevorderen, is derhalve hierin gelegen, dat men de Vereenigingen aan den eisch om als huur „te bedingen wat bedongen kan worden", niet bindt en dus geen noodelooze en schadelijke beperkingen maakt.

De heer Pijnappel komt daarna tot andere middelen om

den bouw van arbeiderswoningen in de hand te werken. Ofschoon er op wijzende dat veel hieromtrent van plaatselijke toestanden zal afhangen, maakt hij nog eenige opmerkingen die wel de aandacht verdienen.

De eerste is, dat men tot verkrijging van arbeiders-woningen goedkoop moet bouwen, zoo goedkoop namelijk als met goeden bouw bestaanbaar is. De toegelaten Vereenigingen behooren dus in de eerste plaats voor „kleinere burgers" te bouwen — meergegoeden kunnen zich zelf helpen of door bedrijfsbouwers geholpen worden — en zooveel mogelijk zonder bijdragen, omdat anders de last voor Staat of gemeente te zwaar zou worden.

In deze richting heeft men in Engeland, met name te Liverpool, reeds vele goede arbeiderswoningen verkregen, die zeer populair zijn en dan ook in getal allengs toenemen. Bijzonderheden daaromtrent komen voor in het Maart-nummer van het „Economic Journal", van de hand van mevr. Fisher, die echter meer heil schijnt te zien in minder goedkoope woningen, als middel om de werklieden tot grooter inspanning te prikkelen. De heer Pijnappel acht dit niet zonder bedenking: „De omgekeerde volgorde", zegt hij, „eerst meer inkomen en dan meer uitgaven, schijnt mij beter en veiliger".

Een tweede wenk geldt de terreinen waar gebouwd zal worden. Moet dit geschieden ter zelfder plaatse waar men oude ongezonde huizen afbreekt, of elders? Hier heeft men met een zaak te doen, bij welke vooral plaatselijke toestanden den doorslag moeten geven. Verplaatsing der arbeidende bevolking naar den buitenrand der steden, waar ook de gronden vaak goedkooper zijn, is op zich zelf aan te bevelen. Maar in de praktijk zal het afhangen van de bestemming welke aan de oude terreinen kan worden gegeven, van verkeersmiddelen, van sanitaire toestanden enz.

Een der belangrijkste vragen is de derde: aan wie moeten de woningen verhuurd worden? In haar juiste beantwoording ligt — dunkt ons — een der voornaamste middelen om het doel der wet te bereiken. En dit antwoord wil de heer Pijnappel geven in dezen zin: Niet aan de meest biedenden, maar aan de hulpbehoevenden. Het eerste is zeker het gemakkelijkste, maar zulke personen kunnen allicht door coöperatie zich zelven helpen of woningen van bouwondernemers betrekken. Maar wat de wetgever met het geven van voorschotten en vooral van bijdragen beoogt, is het aanmoedigen van vereenigingen om aan de minder krachtigen de hand te reiken.

„Ongezond is de hulp waar geen hulp noodig is, evenals ongezond is het commercieele beginsel toegepast op hulp" — zegt de praeadviseur pittig. De taak van het bestuur der vereeniging zal zoodoende zwaarder worden; onderzoek zal noodig zijn, maar dat is in den geest der wet en ook in dien van onzen tijd, die bij zoovele gelegenheden met draagkracht wel hebben rekening gehouden.

En niet alleen op de draagkracht behoort te worden gelet, ook op moreele eigenschappen. In Engeland worden vaak aan de huurders voorschriften van hygiëne, orde en netheid gesteld, en mevr. Fisher vertelt dat gegadigden wel eens tegen zulke voorschriften bezwaar maakten. „Maar om hen heeft men zich niet te bekommeren", zoo oordeelt mr. Pijnappel. „Dergelijke personen late men aan hun lot over. Regels die men terecht stelt, kan men niet prijs geven, en andere regels moet men niet stellen. Men kan wachten met hulp, totdat de ongedisciplineerde lieden bereid zijn van hun anti-sociale gewoonten afstand te doen. De harde nood moet hen dwingen tot het goede; niet zwakheid hulpgevenden verleiden tot het kwade. En niet alleen dit. Ook bij de beslissing over de toelating van hen die toelating vragen, heeft men op karaktereigenschappen te letten. Wie de huizen bederven zouden, of de buurt bederven, behoeft men niet toe te laten".

Dit zijn wijze lessen, in welker toepassing opvoedende kracht gelegen is en waaraan daarom door de vereenigingen onwrikbaar moet worden vastgehouden.

Ten slotte de vraag: moeten de vereenigingen de bedrijfbouwers steunen, omdat er zooveel te doen is en men er anders niet komt? Neen, luidt het antwoord van den praeadviseur. Ieder heeft hier zijn eigen taak, zijn eigen afeer van actie. Voor hen die zich zelven kunnen helpen, dienen de bedrijfbouwers, die het commercieel beginsel volgen, en de coöperatie. De roeping der vereenigingen is hulpverleening; niet de huren eerst hoog houden — wat de bedrijfbouwers zeker gaarne zouden zien — om ze later des te meer te drukken waaraan de bedrijfbouwers wel niet mede zullen willen doen!

Zoo vindt men door het geheele, krachtig argumenteerend praeadvies van onzen vijf-en-zeventigjarigen stadgenoot vastgehouden aan het beginsel in de Woningwet bij het opbouwend gedeelte op den voorgrond gesteld: dat de vereenigingen die toegelaten wenschen te worden als uitsluitend in het belang van de verbetering der volkshuisvesting werkzaam, het woningbelang moeten dienen, en niet haar eigen belang.

(„Handelsblad.")

KLEURMIDDELEN VOOR HOUT,

door H.

De gebreken der houtkleurmiddelen berusten op hun gehalte aan plantaardige bestanddeelen, waardoor een verblocken of verkleuren veroorzaakt wordt.

Dit is slechts te vermijden door het gebruik van chemische beitsen, welke door de ontleding der houtoppervlakte de koolstof blootleggen.

Als de beste middelen worden aanbevolen het zwavelzuur, het jodium en het salpeterzuur.

Bij het gebruik van zwavelzuurbeits wordt het hout eerst met water bevochtigd en daarna goed afgedroogd. Het kleurmiddel wordt dan met een kwastje op het hout gebracht. Er ontstaat een lichtere of een donkere beits, naar de concentratie-graad van het zuur. Heeft het zuur voldoende gewerkt, of is de kleur zooals men die wenscht, den heft men door het bestrijken met ammoniak de werking van het overvloedige zwavelzuur op.

Door jodiumtinctuur is ook een chemische beits van schoone bruine kleur mogelijk, doch deze is slechts dan duurzaam, wanneer men door een dikke laag politoer de lucht afsluit.

Bij gebruik van salpeterzuur verkrijgt men een lichte gele kleur; laat men daarop een jodiumbeits volgen, dan gaat de kleur over in het schoonste donker bruin.

Om hout zwart te kleuren kookt men 250 gram blauwhout in 1¼ liter water en voegt bij het afkooksel 30 tot 35 gram kopervitriool. Wanneer dit opgelost is laat men het eenigen tijd staan om te bezinken en giet dan de heldere vloeistof af in een vat van den gewenschten vorm. In dit nog heete of opnieuw verhitte bad legt men het te kleuren hout 24 uren en brengt het daarop in een tweede heet bad van salpeterzuur-ijzer. Heeft het hout dan nog niet de gewenschte kleur, dan legt men het nog eenige uren in het blauwhoutbad, waarop de diepzwarte kleur zich zeker zal vertoonen.

Om fourneerhout zwart te kleuren, kookt men de platen een half uur lang in 8 tot 10 procents bijtende natronloog en laat ze dan 24 uren daarin liggen. Daarna wascht men eerst met heet en vervolgens met lauw water de natron weg en legt het hout in een heet geconcentreerd afkooksel van blauwhout van 1 deel hout op 3 deelen water, waarin het weer 24 uren blijft liggen.

Hierop laat men het wat drogen en legt het dan 24 uren in een warme oplossing van 40 tot 45 graden C., van 1 deel ijzervitriool op 30 deelen water. Door deze behandeling worden de platen in de geheele dikte schoon zwart gekleurd. Men wascht ze nu nog eens flink af en laat ze tusschen dik bordpapier drogen, waarna men de platen met het bordpapier onder de pers brengt, omdat ze door de inwerking van de natron op het hout zoo buigzaam als leer geworden zijn.

Om eikenhout zwart te kleuren legt men de te kleuren stukken 48 uren in een warme verzadigde oplossing van aluin. Vervolgens neemt men ze er uit en bestrijkt ze eenige malen met een blauwhoutafkooksel, dat op de volgende wijze bereid wordt.

Men kookt 1 deel best blauwhout in 10 deelen water flink uit, filtreert de vloeistof en dampt die op een zacht vuur tot op de helft van het oorspronkelijk volume in. Hierbij voegt men op 1 liter vloeistof 10 tot 15 druppels verzadigde oplossing van indigokarmijn. Nadat het hout herhaaldelijk met deze vloeistof is bestreken, wrijft men het zoolang met een verzadigde gefiltreerde oplossing van kopergroen in heete, sterke azijn, dat men de gewenschte kleur heeft. De kleur kan elke vergelijking met die van ebbenhout doorstaan.

Om hout te kleuren of er een zekere geur aan mede te deelen, maakt men wel gebruik van twee ketels, welke door een buis met elkaar in verbinding staan. De eerste bevat alkohol, welke door stoom verhit wordt, de andere bevat de stukken hout, die bewerkt moeten worden.

Na het inlaten van alkoholdamp in den tweeden ketel wordt deze damp door drukking in het hout gedreven. Men stelt het hout een uur aan deze inwerking bloot, waarna de damp door water wordt gecondenseerd en in den eersten ketel teruggevoerd. De vloeistof en de lucht wordt zooveel mogelijk uit den tweeden ketel verwijderd en door etherische olie of een andere stof, welke een zekere reuk aan het hout moet meedeelen, vervangen. Nadat deze stof door drukking gedurende 12 uren op het hout heeft gewerkt, wordt dit laatste door uitzuiging van de lucht gedroogd.

Het eigenlijke kleuren van het hout wordt voorafgegaan door een bleekproces. Men legt daartoe het hout in een oplossing van 30 gram chloorkalk en 5 gram gekristaliseerde soda op 500 gram water. Het hout blijft 50 minuten in deze gefiltreerde loog en wordt daarna met warm water afgewasschen. Dat afwasschen moet met eenige zorg geschieden, opdat geen rest van het chloorzout in het hout blijft, wat nadeelig zou kunnen werken op het kleurmiddel.

Het kleuren van het hout geschiedt dan verder eenvoudig door het hout in de kleurstofoplossing te leggen. Hoe lang het daarin moet liggen is afhankelijk van de houtsoort.

Om hout een bruine kleur te geven legt men het eerst eenige uren in een 1½ procents oplossing van Marseillezeep, waarna men het met warm water afspoelt. Vervolgens komt het 2 tot 3 uur in een beits van chroomzure kali en ten slotte in een afkooksel van rood-, blauw- en geelhout, al naar de nuance, die men geven wil. Het afkooksel bestaat uit:

roodhout 5, blauwhout 3, geelhout 4 in water 20 deelen.

Het wordt een uur lang gekookt.

Om hout een hoogroode kleur te geven legt men het eerst eenige uren in de bovengenoemde 1½ procents zeepoplossing, en wascht het dan met heet water af. Vervolgens komt het 3 uren in een afkooksel van fijne gemalen cochenille 1 deel, water 25 deelen.

Daarna wordt het hout gedroogd en ten slotte bestreken met verdunde chloorzinkoplossing met 1 procent wijnsteen.

Om hout violetrood te kleuren legt men het eerst 2 uur in de meer genoemde 1½ procents zeepoplossing, waarna het wordt afgewasschen en gedroogd. Vervolgens wordt het bestreken met een oplossing van: anilinerood 1 deel, spiritus 2 deelen in heet water 60 deelen, en gedroogd. Daarna opgekookt in een oplossing van 1 deel aluin op 70 deelen water en gedroogd.

Om hout violet te kleuren legt men het eenige uren in een mengsel van 250 gram boomolie en 200 gram gecalcineerde soda in 5 liter water. Men spoelt het dan met heet water goed af, droogt het en kleurt het met aniline-violet (1 deel aniline-violet, 2 deelen spiritus en 60 deelen heet water). Ten slotte komt het in een zwakke loog van 1 deel tinzout op 100 deelen heet water en wordt daarna gedroogd.

DE POORT VAN NEDERLAND.

De „Poort van Nederland" zou zonder twijfel een zeer geschikte naam voor Rotterdam zijn, aldus schrijft Guy Wilfrid Hayler in „The British Architect", want deze stad is de meest bedrijvige zeehaven van het land, en haar handel en invloed strekt zich tot over de verste landen uit. Wanneer men de stad, van uit België komende, nadert, dan bemerkt ge dat ge hoe langer hoe meer het handelscentrum van Holland nader komt, tot ge aan het Beursstation afstapt. Langs den geheelen weg ziet ge het vlakke land doorsneden door talrijke waterwegen, en hier en daar verspreid ontwaart ge de karakteristieke boerderijen.

Dordrecht trekt onze aandacht als een echte Hollandsche stad, in geen enkel opzicht gelijkende op degene, die ge in België voorbijgespoord zijt, waar alles met een Fransch sausje overgoten is. Thans ziet ge teekenen, dat ge op Teutonischen bodem verwijlt, en inderdaad de grens bij Rozendaal, waar de Hollandsche douanen een inval in den trein doen, schijnt ook werkelijk een s c h e i d i n g s l i j n van twee nationaliteiten te zijn. De groote brug over het Hollandsch Diep, bijna 1 Eng. mijl lang, toont u Holland zooals het werkelijk is, water, vlak land, wonderlijke huizen, een schilderachtig volk en huiselijke eenvoud. Het gezicht op de eilanden in het Biesbosch is bepaald mooi, en het schuim van het water, bijna tot in de vensters der wagens spattende, schijnt u te willen doopen om u in te wijden in het eigenaardig leven van de kleine Hollandsche natie, en het voortdurend passeeren van vaarten en slooten bereidt u reeds voor op datgene, wat Rotterdam u te aanschouwen zal geven.

In de eerste plaats, natuurlijk, is „de Poort van Nederland" een rumoerige handelsstad. Steeds vooruitgaande en in bloei toenemende is de stad feitelijk één groote markt. De menschen zijn er „zakenmenschen" evenals men in andere dergelijke plaatsen vindt, en over het algemeen vallen de gebouwen, winkels en passages u niet bepaald op, ge bespeurt weinig verschillen met elders. Doch dit zijn slechts de oppervlakkige, eerste indrukken, en ge moet hier dieper doordringen. Wij meenen natuurlijk niet, dat ge hier niets buitengewoons zult ontmoeten, dat aan een vreemdeling terstond zal opvallen. Daaraan geen gebrek! Van uit de vensters van uw hôtel ziet men in een straat, die nauwer is dan de straten gewoonlijk op het vasteland zijn en die aan beide zijden begrensd wordt door een rij dunne boompjes, die een beetje k l e u r aanbrengen, doch s c h a d u w geven, daarvan valt niet veel te bemerken, hetgeen hier dan trouwens ook minder noodig is dan in het Zuiden. Het meest karakteristieke schijnt wel te zijn, dat alles hier in miniatuur is. De natie zelve is klein, en de steden, huizen, kerken, stadhuizen en trouwens verder alles houdt zich aan het kleine. Op groote schaal vindt men hier niets, waar ook, men moet zich hier tevreden stellen met het kleine, dat achter dikwijls ons even goed kan bevallen als het groote.

Waterwegen, dat is het meest typische van Rotterdam, het water valt ons hier meer op dan de straten. Ofschoon op een afstand van ongeveer 14 Eng. mijlen van de Noord-

zee gelegen, blijkt toch uit alles dat Rotterdam geen landstad is. Ze strekt zich uit langs de oevers van de Maas bij diens samenvloeiing met de Rotte, waaraan Rotterdam haar naam ontleent. In deze rivieren loopen bijna ontelbaar vele grachten uit. De stad wordt er overal door doorsneden, en ophaalbruggen en draaibruggen schijnen hier bij de „meubileering" te behooren. Aan den rechteroever van de Maas vindt men een aaneenschakeling van kaden, wier gelijke men in Europa te vergeefs zal zoeken, en uitgerust met alle mogelijke hulpmiddelen en gemakken voor laden en lossen. Naar de overzijde vindt men twee prachtige bruggen aan het uiteinde van de Boompjes, één bestemd voor het spoorwegverkeer, en de andere voor het verkeer per voet en per as. Men kan werkelijk niet beweren, dat de handelsinrichtingen van Rotterdam bij haar tijd ten achter zijn en volkomen gerechtvaardigd was dan voorzeker ook het besluit, om in het park aan den linkeroever van de Maas een gedenkteeken op te richten voor Stieltjes, aan wien als stedelijk ingenieur was toevertrouwd nieuwe havenwerken te ontwerpen en oude te verbeteren.

In iedere stad van het vasteland voeren onze schreden ons bijna als van zelven naar het stadhuis. Het is gewoonlijk een gebouw dat nog al in 't oog valt en meestal veel typischer dan deze gebouwen in Engeland zijn. Te Rotterdam is het stadhuis een groot modern gebouw met een niet onaardige Jonische portiek. Inwendig vindt men in de raadzaal een belangwaardig marmeren borstbeeld van Koning Willem III, en in de vestibule een van den burgemeester Joost van Vollenhoven (1866–1881), beiden werden gebeeldhouwd door J. Th. Stracké. Dicht bij het stadhuis vindt men de Nieuwe Markt en daar bevindt zich een mooie fontein, een gedenkteeken gewijd aan het 300-jarig bestaan der Nederlandsche onafhankelijkheid (opgericht in 1872). Men vindt in de Nederlandsche steden niet zooveel standbeelden en gedenkteekenen als in Frankrijk, maar die er zijn, zijn zeer mooi. Klein is echter hun aantal, en ook hunne afmetingen zijn gewoonlijk niet groot.

De St. Laurenskerk is de hoofdkerk van Rotterdam en van een architectonisch standpunt beschouwd heeft deze kerk niet veel te beteekenen. Dit neemt niet weg, dat zij van een historisch en oudheidkundig standpunt, zeer interessant is. Het is een gothisch gebouw van baksteen opgetrokken en deze grondstof maakt het vrijwel onmogelijk, dat wij hier met een eerwaardig en indrukwekkend bouwwerk te doen hebben. Alleen bij natuursteen kan men een dergelijken indruk verwachten. De kerk werd gewijd in 1477, en het koor dagteekent van 1487, doch in geen enkel opzicht kan ze een vergelijking doorstaan met de prachtige Kathedralen van België en Duitschland. Inwendig is de kerk geheel en al bedorven door de leelijke houten stoelen en banken, die men gewoonlijk in alle Hollandsche kerken vindt. Onder de gedenkteekenen van de kerk vindt men eenige praalgraven van Hollandsche vlootvoogden. Het geelkoperen koorhek, dat het koor van het schip der kerk scheidt, is uit de zestiende eeuw, — werk van P. van Douwe en andere kunstenaars, — en is zeer fraai uitgevoerd, terwijl het groote orgel door menigeen als het beste van Nederland wordt beschouwd. Deze kathedraal prijkt met een hoogen toren, welke het geheele gebouw verfraait en ver in den omtrek zichtbaar is. Hij is 210 voet hoog en heeft boven den voorgevel 3 verdiepingen. Vroeger stond er een houten spits op, doch in 1646 kwam hierin verandering, metselde men den toren hooger op, terwijl men een plat dak aangebracht. In 1650 werd de geheele voorkant versterkt. Het uitzicht dat men boven op den toren heeft, strekt zich uit over geheel Rotterdam, met hare grachten en haar trotsch spoorweg-viaduct, de rivier en andere wateren in het omliggende land, landhuizen, windmolens, lijnrechte lanen en vlakke groene weilanden en velden. De torens van Den Briel, Schiedam, Delft, Den Haag, Leiden, Gouda en Dordrecht zijn bij helder weer allen zichtbaar.

Een van de meest interessante punten van de stad is het gezicht op de oude Delftsche Poort. Deze is de eenige der oude stadspoorten, die nog bestaat, ze is dan trouwens ook zulk een eenig bouwwerk, dat ze volkomen verdient zoo zorgvuldig mogelijk in stand te worden gehouden. Ze heeft wel iets van de oude Temple Bar, die in de Strand te Londen stond, doch is massiever en heeft meer geproportioneerde vormen. Ze werd in 1778 gebouwd door den bouwmeester P. de Swart, en is zeer goed onderhouden. Het onderste gedeelte van het gebouw, dat ruime kamers bevat, is in Romeinsch-Dorischen stijl, en het benedengedeelte in Romeinsch-Jonischen. Het beeldhouwwerk is een flink stuk werk van welbekende Hollandsche Kunstenaars. De poort staat nu op zich zelve op een drukken verkeersweg, en doet zich van alle punten gezien even fraai voor.

De Groote Markt is grootendeels over een overwelfde gracht aangelegd en is belangwaardig, daar men hier het beste standbeeld van Rotterdam vindt. Hier werd het „licht der wereld", Erasmus, een ereplaats bereid, en het beeld, van brons, is een fraai stuk beeldhouwwerk, hoe bescheiden en eenvoudig het monument ook is. Het past daarom niet geheel en al bij de uitdrukkingen in het opschrift gebezigd, die Erasmus zoo hoog mogelijk, in bijna onzinnige bewoordingen, ophemelen. Het valt niet te betwijfelen, hij was een groot man, en de stad heeft daarom gelijk, dat zij zijn aandenken ook in eere houdt. Het beeld stelt hem in staande houding voor, gehuld in doctorstoga en kap, uit een groot boek lezende. De inwoners van Rotterdam zijn trotsch op hun standbeeld en alle vreemdelingen moeten het dan ook zien en nooit mist het, of men doet het verhaal, dat Erasmus een blad van zijn boek omslaat, wanneer hij de klok van de kerk middernacht „hoort" slaan.

Het centrum der kunst is het museum Boymans. Het is een klein museum, dat in 1847 werd opgericht uit de verzameling van den rechter Boymans, en het gebouw waarin deze gevestigd is, was vroeger een gemeentekantoor, doch dit werd voor het tegenwoordige doel bruikbaar gemaakt. In 1864 werd het gebouw grootendeels door brand vernield, en alleen aan schilderijen gingen 300 stuks verloren. Men vindt er thans een zeer fraaie verzameling van Hollandsche meesters, zoowel van de nieuwe als de oude school, en verder ook de stedelijke archieven en de stadsbibliotheek.

Verder bevat Rotterdam niet veel merkwaardigs. Er is een diergaarde en een park, en men kan de Hoogstraat met haar druk gewoel op en neer wandelen, en zich met dit kaleidoscopisch tooneel vermaken, of, zoo men er pleizier in heeft, kunt ge door de Passage, met haar wel voorziene winkels drentelen, of uw hart ophalen bij het getingeltangel van een café-chantant. Waar ge ook geweest zijt, waar heen ge ook gegaan zijt, steeds zult ge Holland in aangename herinnering houden, ge zult er met genoegen aan terug denken, wanneer het laatste woord Hollandsch in uwe ooren weerklonken heeft en ge den laatsten windmolen uit het oog hebt verloren.

(„The British Architect.") PAKOE.

EEN TOONEEL OP EEN LIFT.

Een Parijsche millionnair heeft een tooneel boven zijn eetzaal doen bouwen en dit is zoo ingericht, dat het op een lift op en neer kan gaan. Na het diner trekken de gasten zich in de rookkamer terug, en wanneer de eetzaal in een schouwburg is veranderd komen zij aldaar terug. Wanneer de voorstelling afgeloopen is, verdwijnt het tooneel weer en worden er tafeltjes voor het souper gedekt. P.

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz, PAUL J. DE JONGH, Secr., Jobs. B. LAMBEEK Jr., H. WALENKAMP, JAC. P. WORMSER, Jos. Th. J. CUYPERS, A. VAN BAALEN, Leden, — — VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN en C. W. NIJHOFF REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE: L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS, HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD BETREFFEND TE ZENDEN AAN DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120 TE AMSTERDAM, IDEM VOOR HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Jobs. B. LAMBEEK Jr., RINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e SECRETARIS VAN HET BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen. — Xe Lustrum. - Bericht, — Over de waarschijnlijke ontwikkeling der architectuur, — Verwante betrekkingen. Aan Moppus. — Belangstelling voor tuinsteden. — Aan de leden. — Bevende huizen, — Berichten. — Open prijsvragen, — Vacante betrekkingen. — Informatie-bureau. — Correspondentie. — Over verbouwingen. — Trapstreden. — Een Amerikaansch schoolgebouw. — Het onderzoeken van de accoustiek van een zaal, — Electrische automobielen, — Om rotting te voorkomen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

TENTOONSTELLING.

De inzendingsbilletten voor de tentoonstelling zijn gezonden met No. 14 van „Architectura" 8 April ll. Zij zijn niet verkrijgbaar bij het Secretariaat der Feestcommissie, doch bij de uitgevers van dit blad, J. van der Endt & Zoon te Maassluis.

De 1ste Secretaris,
JAN STUYT.

Xe LUSTRUM. TENTOONSTELLING.

De leden worden bij deze herinnerd aan de bepaling, dat de inzendings-biljetten moeten worden ingezonden vóór of op den 1en Augustus a.s., aan het adres van den 1en Secretaris der Feestcommissie,

JAN STUIJT,
Keizersgracht 296.

BERICHT BETREFFENDE DE REDACTIE.

Correspondentie en stukken de redactie van het Weekblad betreffende, tot 10 Augustus as. te richten aan: de Redactie van „Architectura". Café Parkzicht, Hobbemastraat, Amsterdam.

OVER DE WAARSCHIJNLIJKE ONTWIKKELING DER ARCHITEKTUUR.

(Vervolg.)

Deze eischen zijn in den tegenwoordigen tijd primair; zich tegen deze verzetten, daar waar ze mogelijkerwijs niet zouden strooken met aesthetische inzichten, zou bij den bouwmeester slechts gebrek aan inzicht verraden, en ten slotte tegenover de overheid gelijkstaan met een gevecht tegen de bierkade.

Die eischen zijn een deel van de sociale beweging; zij zijn samen te noemen met den groeienden zin voor sport en gymnastiek, ja zelfs met de vegetarische en geheelonthouders-beweging, van welke, men moge over deze denken zoo men wil, niet valt te loochenen, dat ze zijn verschijnselen van dezen tijd, welke, afgescheiden van ethische overwegingen, bedoelen een betere verzorging van het lichaam en daarom voorboden kunnen zijn eener komende kultuur.

Er is dus ook van dien kant in 't algemeen, een verandering van sociale inzichten waar te nemen, waaraan niemand zich op den duur kan onttrekken, en welke nu medewerken tot de bevestiging der moderne maatschappij, d. i. tot hare verburgerlijking, waarvan de Fransche revolutie reeds het eerste begin beteekende, maar welke nu zeer zeker bezig is, zich snel te bevestigen, — het sterkst zich afspiegelend in een vereenvoudiging van levenswijs, tot zelfs nolens volens van die kringen, die maatschappelijk nog geheel afzonderlijk staan.

Het was DELFENBROCK die, naar aanleiding van het schitterende kroningsfeest van den Czaar van Rusland, zich het verheiden van een steeds glansloozer wordende aarde te spreken, en in dien zin had hij gelijk; want afgescheiden van haar geestelijk karakter, heeft deze verburgerlijking, wat den uiterlijken vorm betreft, zeer zeker voorloopig nog niet de vermooiing, maar wel de verleelijking gebracht.

Er is dus een groei waar te nemen naar een kultuur, — nog wel in het allereerste begin, — maar toch reeds met sprekende verschijnselen, welke dus weer, evenals vroeger, haar afspiegeling zal hebben in de beeldende kunst.

En welke zijn nu deze verschijnselen?

Het heeft heel wat kritieken losgelaten, heel wat pennen in beweging gebracht, toen de eerste voorwerpen der moderne kunstnijverheid, van meubels en huisraad, — zoo stoel als kast, zoo pot als pan, en ook enkele gebouwen, met een zeer sterke neiging naar primitieven eenvoud niet alleen, maar voornamelijk naar een nagenoeg algeheele afwezigheid van versiering, — verschenen.

Er werd dus een streven zichtbaar, tot weglating van datgene, wat in 't algemeen werd beschouwd, als te zijn, het eigenlijke kenmerk van een kunstwerk. Want noch een voorwerp voor dagelijksch gebruik, noch een gebouw werd als kunstwerk beschouwd, waaraan het ornament ontbrak; een gladde kast kon, evenmin als een fabriek of goederenloods, het werk van een kunstenaar zijn.

Het was niet de vorm als zoodanig, maar als men wil, een zekere bijkomstige omstandigheid, welke de kunstkwaliteit bepaalde.

Men versta mij goed; niet dat de versiering, zooals zij wordt toegepast, ook evengoed weg had kunnen blijven; volstrekt niet; want principieel zijn vorm en versiering één; zij ontstaan op hetzelfde moment, zij groeien te zamen; en het is juist het slechte onderscheidingsvermogen van de menschen, die deze dingen scheidden, als fichaam en kleeding, als pudding en saus.

Maar juist omdat vorm en versiering samen groeien, is het streven in dezen tijd van principieelen aard.

Zijn nu deze aldus gevormde dingen dan geen kunstwerken? Is het inderdaad waar, dat de kunst eerst met de versiering begint?

Op een laag plan van beschouwing zou inderdaad voor dit inzicht iets te zeggen zijn, zooals dan ook in laatste kunstgezonkenheid, het meest prullige voorwerp, mits maar versierd, — zij het dan ook met de meest banale ornamenten, — het in kunstschatting pleegt te winnen van een onversierd voorwerp van nog zoo hoogen lijnenadel; en pleegt een bouwwerk van den zooveelsten rang, mits maar voorzien van enkele details en ornamentstukken volgens een nu eenmaal bestaand vormenschema, voor mooier te worden gehouden, dan een van onberispelijke verhoudingen, maar waaraan dit alles ontbreekt.

Maar op een hoog plan van kunstopvatting, dus op het eenig juiste, d. i. bij beschouwing van kunst als afspiegeling van kultuur, daar is toch de schatting van het onversierde voorwerp als kunstwerk zeer goed mogelijk; omdat immers dan, bij verandering van kultuur, ook de kunstinzichten veranderen, — afgescheiden nu van de mogelijkheid, of op den duur de mensch het zonder versiering zal kunnen stellen, d. w. z. of zijn ingeworteld drang daartoe, den mensch vanzelf niet weer tot het ornament doet terugkeeren.

Laat ik beginnen met hier aan te halen het boekje van HERMAN MUTHESIUS, »Kultur und Kunst"; hetwelk m. i. wel deze eene principieele fout bevat, geen onderscheid te maken tusschen kultuur en beschaving, zoodat steeds wordt gesproken van onze kultuur, terwijl juist algeheele afwezigheid van kultuur, en daardoor juist van kunst, is een eigenschap van deze tijden, — maar overigens van een verbluffende juisthcid van waarneming en dienovereenkomstige klaarheid van schriftrant blijk geeft.

Hij schrijft in zijn opstel: „Umbildung unserer Anschauungen", — terwijl hij laat voorafgaan, welke verandering van smaakinzicht in dezen tijd, tegenover de 18de eeuw valt waar te nemen, hetgeen vooral ook reeds de tektonische omvormingen betreft, zóó zelfs, dat ons een volledige smaakverandering schijnt te wachten: —

„Wer sich des gewaltigen Umschwunges bewusst werden will, den unsre aesthetische Anschauungen, im Verlaufe dieser Zeit auf einem bestimmten Gebiete durchgemacht haben, der betrachte die Männerkleidung des 18ten und die des 19ten Jahrhunderts.

(Wordt vervolgd.)

VERWANTE BETREKKINGEN.

„Komkommertijd."

Nu onze redactie-secretaris voor eenigen tijd op reis is, rust op mij de aangename taak, deze week het blad te ordenen. Ik zeg: „aangename taak", en met rede. De pl.m. 500 leden van het Genootschap toch, maken deze taak door hun geregelde medewerking aan het orgaan licht. En, een lichte taak, naar men weet, is steeds een aangename. Dit maakt, dat 'k mij op 't moment er niet ongerust voor behoef te maken, dat het nummer van aanstaanden Zaterdag niet degelijk gevuld zal zijn. Ik zit op 't moment op 't Rembrandtsplein voor 'n café lekkertjes van m'n vacantie te genieten. „Kellner, geef me er nog eentje! dat nummer van „Architectura" voor aanst. week zal toch wel vol komen.

„Eendracht maakt macht",
En onweerstaanbaar is de kracht
Van de eendracht van degelijke menschen.

Wat 'n geluk, dat w ij 'n orgaan bezitten, overdonderd door medewerking, en daardoor overvloeiend van verscheidenheid in gedachten! — Zoo iets vin-je toch maar alleen onder kunstenaars, onder artisten. Ja, 't plebs mag smalen op artisten; maar artisten zijn toch maar artisten; dit wil zeggen: lieden die altijd vervuld zijn van hun roeping. — Prosit, heeren; ik wensch U een aangename vacantie!

MOPPUS.

AAN MOPPUS.

Moppus! wat je daar gedronken hebt, daar op het Rembrandtsplein, ik weet 't niet, 't doet er ook niet toe. Maar ik moet toch even aan je hersen kamers aankloppen, om je één ding te herinneren. Eén ding, Moppus, waar je vacantie-houdende hersens blijkbaar niet zijn heengedoold.

Het huishoudelijk reglement van „A. et A.", Moppus, bevat onder het hoofd „REDACTIE" het volgende artikel:

„Alle ingekomen teekeningen, proefdrukken en verhandelingen moeten aan het oordeel der Redactie onderworpen worden: zij heeft de bevoegdheid die te wijzigen of te weigeren, wanneer zij hare goedkeuring niet kunnen wegdragen. (Ik spatieer, Kloppus.)

Moppus! jij bent toch te ruim van opvatting, om je hieraan niet te ergeren!

Nietwaar? elke wet geeft een klein aantal menschen de macht, over een groot aantal medemenschen te heerschen!

Ook in dit geval, Moppus.

Laat ons dan in de geledeeren der Kunstenaars de wetten zoo ruim mogelijk, zoo min mogelijk anderen-bindend doen zijn.

Ik herinner mij de wijziging van dit artikel, voorgesteld door een onzer leden. Deze wijziging zal op een der eerstvolgende (niet waar Moppus: op d e eerste?) behandeld worden.

Dán, Moppus, als die wijziging er doorgaat, dan zal er althans door geen kunstenaar, door géén die vervuld is van zijn roeping, beweerd kunnen worden, dat de R e d a c t i e hem verhindert, aan zijn roeping gevolg te geven.

Aan zijn roeping! die hem een onweerstaanbare drang is!

Moppus! ge zult denken, dat ik je opstel niet begrijp? O! ik ga volmaakt accoord, want ik weet, je opstel bedoelt een paedagogische les te zijn.

Maar zeg mij: hoeveel roepingen gaan er verloren in den „struggle for life"!

O! die struggle for life!

Zeg mij: h o e v e e l roepingen? . . . . . .

Waarachtig, Moppus, de roepingen, die het leven houden, ze zijn spaarzaam gezaaid!

Komkommers eten gaat beter!

KLOPPUS.

BELANGSTELLING VOOR TUINSTEDEN

De Franschman Georges Benoît Levy heeft een werk geschreven waarvan de »Temps" de aanstaande verschijning aankondigt. Het is een boek met vergelijkende studies over tuinsteden in Frankrijk en de Ver. Staten.

Het was in opdracht van den minister van handel en van het Social Museum in Frankrijk, dat de schrijver aan dit belangrijke onderwerp een studie ging wijden.

Nieuw is het natuurlijk niet in Frankrijk; op het gebied van practischen woningbouw ging het, mezenen wij, zelfs voor in Mühlhausen, toen dit nog Fransch was. Maar met de tuinsteden aan men er toch niet zulke uitgebreide proeven als in Engeland, en vooral als in Amerika.

Men begint dus in Frankrijk de oogen ook meer te openen voor dit zoo belangrijke onderdeel van het woningvraagstuk en men tracht ook daar blijkbaar de middelen te beramen om het verstoorde evenwicht te herstellen tusschen mensch en natuur.

Was het niet een Franschman, Michelet, die dit zoo eenvoudig, maar mooi uitsprak in zijn: »que de toutes les fleurs, la fleur humaine est celle qui a le plus besoin de soleil".

Fransche en Amerikaansche arbeidstoestanden. — Maar zijn studie over de tuinsteden van de Amerikanen heeft den schrijver Benoît Levy in aanraking gebracht met de arbeiders zelven, omdat die onder de eersten behooren, die van de weldaden eener tuinstad genieten. En zoo plaatst hij opmerkingen, waaronder die volgende is, die ons trof, om de vergelijking tusschen de zorgen, die de Fransche en Amerikaansche patroon besteedt aan zijn werkvolk,

Hij toont aan hoe de groote werkgever in Frankrijk, maatschappij en particulier, er steeds meer op uit is, om den arbeider stap voor stap te beschermen, zoodat hij hem feitelijk met zijn zorgen omhult van de wieg tot het graf.

In Amerika daarentegen strekt de patroon zijn zorgen nimmer zoo ver uit als tot den drempel van de woning van zijn arbeider. Daar dus geen pensioenen, geen steun bij ziekte, geen levensverzekering bij overlijden, geen vrije woning. Dit gaat den werkman zelf aan, redeneert men in Amerika, en dat moet hij dus zelf zien te krijgen, hetzij alleen, hetzij met de hulp van zijn kameraden, gegroepeerd tot »friendly societies", »building societies", »trade unions", »assessment societies", enz., die alle een even bloeiend bestaan hebben en op uitmuntende wijze zorgen voor de behoeften van hun leden.

Doet de Fransche werkgever dus meer voor den werkman en diens gezin, daartegenover is zijn Amerikaansche collega er steeds opnieuw op uit, de arbeidsvoorwaarden te verbeteren, en hij tracht dit niet slechts te bereiken door het uitbetalen van hooge loonen, doch vooral door van de fabriek te maken geen afschrikwekkend spookgebouw, waarin Michelet's menschelijke bloem zou verwelken, doch een prettig, zonnig, zelfs gezellig »home", waar het werken tot iets aangenaams wordt.

Een tentoonstelling van landhuizen. — De hertog van Devonshire heeft dezer dagen een redevoering gehouden in de »Hakewell Farmers Club", waar hij een warm pleidooi hield voor verbetering der algemeene levensomstandigheden van plattelandsarbeiders, of zooals uit dit spreekend citaat blijkt:

»no greater benefit could be conferred upon landlords, upon farmers, and upon the agricultural labourer himself than if we can arrive at any solution of this question of cheapening the cost of the necessary decent and sanitary accommodation for agricultural labourers".

De hertog van Devonshire is zelf grondbezitter; hij is zelfs een van de grootste groot-grondbezitters in Engeland. En zoo heeft zijn woord in landbouwkundige aangelegenheden waarde.

Deze groot-grondbezitter heeft bovendien verschillende proefnemingen ter hand genomen op dit gebied. Het nieuwste daarbij zijn de goedkoope model-landhuisjes, »cottages", zooals we ook hier te lande reeds algemeen zeggen, die heden door hem in de tuinstad te Letchworth geopend worden.

Wij lazen er reeds een beschrijving van.

Op een deel van het landgoed, dicht bij het station, is een miniatuurstad van schilderachtige arbeiders-buitenhuisjes in enige maanden te voorschijn getooverd: er staan ongeveer honderd modelhuisjes bijeen, alle als bewoog, hoe met goedkoope grondstoffen en dus weinig geld, gezonde, bewoonbare en aantrekkelijke woningen te bouwen zijn.

Een huisje van 1200 gulden. — Er bestaat in Engeland een wet, welke verbiedt, dat buiten de steden woningen worden gezet, die niet voldoen aan zekere bepalingen van materiaal en afmeting. Het gevolg daarvan is geweest, dat men veelal een vast type stichtte van wettelijk goedgekeurde huisjes, haast alle gebouwd naar een zelfde model met een zelfde bouwmateriaal. Deze uniforme landwoningen kosten 250 pd. st. of 300 pd. st.; duurder mogen ze vooral niet zijn omdat hun bewoners niet meer betalen kunnen dan drie shilling per week. Van duurdere woningen willen bouwondernemers of landeigenaars, die laten bouwen voor hun werkvolk, dan ook volstrekt niet weten.

Nu moet men de cottages zien op de tentoonstelling, die nu is geopend door den hertog van Devonshire; het is een proefneming en zoo heeft men al dadelijk gebroken met de bestaande, knellende bouwvoorordening ten plattelande.

Wat ze kosten? De duurste dezer modelwoningen kosten 150 pd. st. tot 200 pd. st., maar er zijn er verschillende bij van 100 pd. st.; dat is dus niet meer dan 1200 Hollandsche guldens! Dit is buitengewoon goedkoop, omdat de goedkoopste huisjes, tentoongesteld met hetzelfde doel te Luik, 4800 frs. kosten.

En men moet zien hoe handig de deelnemende architecten — want het geldt hier een prijsvraag met prijzen van 100 pd. st. — het dure materiaal door eren goede, maar goedkoopere grondstoffen wisten te vervangen: hout, cement, beton, metaal, asbest.

Hoe te er uitzien. — Elk huisje heeft drie ruime slaapkamers, één voor de ouders, één voor de broertjes, één voor de zusjes, dan een flinke huiskamer, een keuken en een waschbok; sommigen wisten er nog een bijkamertje aan toe te voegen, anderen een badkamer. De meeste bouwmeesters gaven den huisjes twee verdiepingen. En zoo frisch als ze er moeten uitzien met hun rood-pannen daken, hun balken fraai gekleurd tegen het wit der muren, de vensterluiken met een warm kleurtje, daarmee weer harmonieerend; en van binnen eenvoudig betimmerd, de onderkast van den kamermuur met fraai geverfd hout bezchoten, daarboven de muur effen gewit.

Dit model-stadje draagt geheel het karakter van een tentoonstelling; onder de inzenders komen voor: lord Salisbury, de Bourneville Village Trust, de Society of Artists en de Liverpool Corporation. Deze en de inzenders-architecten strijden om de prijzen.

Het is te hopen, dat alle geïllustreerde dag- en weekbladen er hun photografen heenzenden — want we zijn zeer nieuwsgierig uit eigen aanschouwing te leeren kennen het werk van de winners in dezen aardigen wedstrijd, die te gelijk van zoo groote beteekenis is voor wie behaag stellen in het vraagstuk van verbetering der levensvoorwaarden ten plattenlande.

(Hand.bl.)

INGEZONDEN.

26. 7. '03.

Aan de leden.

Nu het halve-eeuwfeest nadert, en wij met vreugd den tijd tegemoet zien van al het moois dat de Commissie van feestviering ons voorbereidt, ben ik van meening, dat wij ons niet enkel mogen bepalen tot onze vrijwillige bijdragen, doch toonen wij gaarne bereid te zijn onze krachten en tijd te willen geven tot het medewerken om dit succes te helpen verzekeren. Daarom verzoek ik beleefd aan hen, die lust gevoelen om mede te dingen naar een der prijzen, die het Genootschap uitlooft bij het Waterfeest op 16 Sept. hun naam op te geven bij den Secretaris van de Feestcommissie.

Ik stel mij voor dat bijvoorbeeld een clubje van 8 of 10 personen telkens genoeg is voor é é n versierde boot en dan kunnen de kosten voor ons ieder ook niet zoo bijzonder hoog zijn, daar wij toch rekening kunnen houden dat de Commissie ten allen tijde tot onzen dienst is, met het organiseeren, voorbereiden en versieren en wij de kosten gezamenlijk dragen.

Komt leden, er zijn er onder U, die jong zijn en vol levensmoed en sympathie voor het Genootschap, bedenkt dan dat indien ge het succes helpt verzekeren, dit den naam van het Genootschap ten goede komt.

Twijfelt niet langer, anders is de tijd reeds voorbij. Als wij willen, kunnen wij het ons zelven zeer veel aangenamer maken en veel genieten van het gouden feest. Geeft daarvoor onmiddellijk uw naam op, opdat wij spoedig buiten de Commissie om plannen kunnen beramen in verband met onze financiën om deel uit te maken en het Genootschap te vertegenwoordigen in den lichtstoet. Als wij dan gereed zijn kunnen we de Commissie in kennis er mede stellen en eventueel hare hulp inroepen.

Een lid van „A. et A."
H. E.

INGEZONDEN.

BEVENDE HUIZEN.

Naar aanleiding van een stukje, voorkomende in enkele dagbladen (»Avondpost« enz.) over bevende huizen te Scheveningen, speciaal in de omtrek van de Rotterdamsche straat, kan ik niet nalaten het volgende daaromtrent mede te deelen.

Reeds sinds een paar maanden viel het mij op, dat wanneer ik 's avonds kalm zat te schrijven, mijn bureau op eigenaardige wijze heen en weer bewoog. Natuurlijk dacht ik dat zulks maar verbeelding was en het aan mij zelve lag, maar elken avond bemerkte ik steeds weer die verdachte beweging en na het een week te hebben aangezien begon ik er meer aandacht aan te wijden. Na aldus tot beden toe er eenige weken aan te hebben besteed kwam ik steeds meer tot de vaste overtuiging, dat het geheele huis bewoog en in het bijzonder de bovenste verdieping welke ik bewoon.

Het geval doet zich zeer zuiver als volgt voor:

Wanneer men in de kamer rondziet bemerkt men dat alle hangende of licht staande voorwerpen in beweging zijn, ik vermeed alle tocht, eenige palmen staan onafgebroken te wuiven; zit ik op een stoel dan wieg ik zacht zwevend heen en weer, het water in mijn karaf is in schommelende beweging, een paar beeldjes op den schoorsteen (een steenen poppe op een schommel) zijn onafgebroken in beweging, begeef ik mij te bed, dan wieg ik zeer merkbaar heen en weer, zoo zelfs dat ik duidelijk het

ledikant zich zie verplaatsen en zoo beweegt zich alles, en waar men ook zit voelt men zeer duidelijk den grond onder zich in beweging. Ik bracht op 4 plaatsen in de kamer slingertjes aan, na ze zooveel mogelijk in rust te hebben gebracht en ik mij totaal niet beweeg en alles in het geheele huis en ook op straat zeer rustig was (het was avond) deelde zich spoedig een slingerde beweging aan de schoommetjes mede. Nu waren bij deze slingertjes 2, welke aan 2 draadjes hingen en wel zoodanig dat elk slingertje maar den kant op kon schommelen, het volgende deed zich voor. De twee slingertjes elk aan één draad, schommelden hevig en wekten van 2 tot p'm. 7 mM. uit het lood en beide in dezelfde richting, van de 2 slingertjes elk aan 2 draden, bewoog één zich in dezelfde richting als die der 2 reeds genoemde, terwijl het andere zenuwachtige schokken vertoonde. Na dit 7 avonden achtereen te hebben nagegaan kreeg ik de zelfde schommelwichting en deze was natuurlijk loodrecht op de zeer dicht bijgelegen zee, aldus in teekening gebracht het volgende:

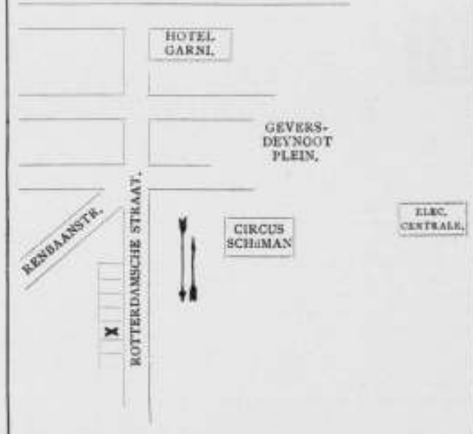

Waar het kruisje staat, woon ik en daaromheen zijn de voornaamste panten aangegeven en de richting der schommelingen door de pijltjes bij de Rotterdamsche straat. (Op het oogenblik dat ik schrijf, schommelt het weer zeer hevig en 't is een onpaaselijk van te worden.)

De schommelingen hebben het volgende beloop, eerst zeer rachtjes, (ik zeg eerst, want in rust heb ik het nog nooit gezien) dan langzaam aan heftiger tot zeer ruw en dan weer langzaam afnemend en daarna weer hetzelfde geval. Ik noodig elk belangstellende uit zich te overtuigen; het gevoel is zeer onaangenaam. 'Nu schreef bovengenoemd blad, dat men aan „Publieke Werken" alhier van meening was, dat de Electrische Centrale de schommelingen voortbracht, en wel gesteund door een veenlaag, welke zich vermoedelijk onder den daingrond (afgegraven grond) bevindt. Waarschijnlijk met het oog op onderzoek, zag ik dan ook een 17 dagen geleden eenige manneu met een grondboor pulzen, maar slechts een paar meter diep; van het resultaat heb ik echter niets vernomen.

Wanneer nu die Electrische Centrale de schommelingen voortbrengt en wel op een afstand van pl. m. 5 à 600 M, is het dan mogelijk, dat de schommelingen niet geregeld pl. m. van één kracht zijn? Een in werking zijnde dynamo geeft toch bijna geregelde stampingen met geringe uitzonderingen, waaneer b.v. meer of minder borstels in gebruik zijn. Zijn heeft men dan in Amsterdam of andere veengrondstreken in de nabijheid der Centrale g e e n last van dergelijke bewegingen?

Zelfs zijn hier enkelen, die vermoeden, dat er zich »mogelijk« een min of meer groote »waterplaats« onder den grond zou bevinden, hetwelk natuurlijk zonder de noodige zekerheid niet zoo dadelijk is aan te nemen, Maar wanneer men weet, dat de huizen hier slecht gebouwd zijn en in de fundeeringen veel gekneoid wordt (in welke speculatie-bouw wordt daarin niet gekneoid) en daarbij het schommelen of beven maar niet vergeleken moet worden met gewoon even trillen van een voorbijgaande wagen of iets dergelijks, dan moet men het geval niet te licht opnemen en is het niet te verwonderen, wanneer langzaam aan de bewoners gaan verhuizen en de huurwaarde zal dalen, terwijl op den duur ook de huizen zelf hun sporen wel zullen vertoonen of zich onverwacht openbaren, redenen waarom het mij hoog noodig voorkomt een goed onderzoek in te stellen of dit voort te zetten, (want deze revolutie-huizen (hier zijn geen fabriksgebouwen) en de uitkomsten daarvan publiek te maken ter waarschuwing of geruststelling der bewoners, (wat niet wegneemt dat ik zelf zal zien er spoedig vandaan te komen want ik kan er geen oogenblik onbeweeglijk zitten).

Scheveningen, 20 Juli '05. PIT, J. HAMERS.

BERICHTEN.

Te Londen wordt op 't oogenblik een hoogst belangwekkende tentoonstelling gehouden, welke door den bekenden oudheidkundige dr. Flinders Petrie met zijne collega's drs. Grenfell en Hunt is te zamen gebracht in een der zalen van de London University in Gowerstreet, bestaande uit de resultaten, — voorwerpen, photographieën en geschriften — van opgravingen door de genoemde heeren op verschillende plaatsen in Egypte en het land rondom de noordelijke golven van de Roode Zee verricht.

Terwijl de heeren Grenfell en Hunt zich bijzonderlijk in het Nijldal hebben opgehouden en daar voorwerpen aan het licht hebben gebracht die dateeren van af de Romeinsche en Grieksche nederzettingen in Egypteland terug tot in de prae-Pharaonische tijden toen de oudste Nijldalbewoners op de toppen der heuvels van Thebaïs, elk oogenblik bedreigd door de wateren van den toen zeer breeden Nijl, leefden van visscherij en jacht, heeft dr. Petrie zich in de Arabische woestijn begeven op den weg waarlangs voor duizenden van jaren Mozes zijn volk voerde naar het Beloofde Land.

Aan den voet van den berg Sinai heeft dr. Petrie zijn opgravingen aangevangen en daarbij bevonden niet alleen dat Niebuhr gelijk had, toen deze daar het bestaan van een tempel vermoedde, maar ook dat deze tempel waarschijnlijk is geweest — niet een Egyptische gelijk Niebuhr meende, maar — een algemeen bekende offer- en bedeplaats van de verschillende Semitische stammen. Behalve vele offersteenen alsmede overblijfselen van offers heeft dr. Petrie daar ter plaatse gevonden ruines van bidcellen en kleine steenen gedenkteekens, zooals de Joden die oprichtten ter herinnering aan gelukkige droomen. De mogelijkheid is dus daar dat de tempel bij Sinai eenmaal voor de Semieten was wat Delphi was voor de oude Grieken. Een aantal grafsteenen, waarschijnlijk van pelgrims die tijdens de bedevaarten stierven, werden in de nabijheid van den tempel gevonden.

Dr. Petrie had voor het voortzetten van zijn onderzoekingen te steunen op de fondsen — de niet zeer ruime fondsen — voor dat doeleinde door de London University bestemd. Na het aanvankelijk succes van zijn opgravingen zal het hem echter zeker niet moeilijk vallen nieuwen financieelen steun voor zijn arbeid te vinden. Daarvoor interesseert de oudste geschiedenis van het roemruchtige volk der Joden te veel aanzienlijken hier te lande en daarbuiten.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Poorderij-ontwerpen voor de Groe, Maatschij. van Landbouw en Nijverheid, Inlevering 1 Maart 1906, Programma in no. 16 1905.

Winkelhuis te Arnhem. Inlevering 1 October 1905; mededeelingen in nummer 23.

Gemeentehuis — Steenen Brug — Bloemenkraampje, — uitgeschreven door de Vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, Inlevering 1 November 1905. (Programma's in nummer 25 en 29.)

Reclame-plaat voor het Alg. Ned. Verbond, Inlevering vóór 1 Jan. 1906. Progr. in no. 29.

VACANTE BETREKKINGEN.

LEERAAR IN HET HANDTEEKENEN aan de Teekenschool te Edam, Jaarwedde f 600.—. Bezit der akte M[1] is vereischte, terwijl dat van akte O tot aanbeveling zal strekken. De cursus duurt van 1 Sept. tot 1 Mei.

Sollicitatiën op zegel voor 31 Juli a.s. aan B. en W. der gemeente Edam.

OPZICHTER-ARCHITECT in dienst van het Hoogheemraadschap van de uitwaterende Sluizen in Kennemerland en Westfriesland. Salaris f 1500,— per jaar, vrij wonen in het Gemeenlandshuis te Edam, met genot van reis- en verblijfkosten voor de, ter inspectie van wat aan zijn toezicht is onderworpen gemaakte reizen. Bekendheid met Polderzaken en bemaling is een vereischte.

Request op zegel met daarbij behoorende papieren in te zenden vóór 24 Augustus 1905 aan het adres van den Secretaris: Mr. M. E. E. J. J. van Lidth de Jeude.

TEEKENAAR, met ingang van 1 October, die tevens de practische leiding van een Machine-reparatie-werkplaats op zich kan nemen en genegen is voor den verkoop van Gietwaren en aanverwante artikelen te reizen. Salaris f 100 per maand. Sollicitatiën met opgave van leeftijd en waar reeds in betrekking geweest onder letter U D 147, N, v, d. D.

Aan de met met 1 October a.s. te openen Ambachtsschool te Appingedam worden gevraagd:

a. een ONDERWIJZER in het Timmeren;
b. een ONDERWIJZER in het Bankwerken en Smeden.

Beiden ervaren Vaklieden en bekend met het Vakteekenen.

Salaris f 800. De benoeming geschiedt tijdelijk voor één jaar, en kan bij gebleken geschiktheid, gevolgd worden door een vaste aanstelling.
Indiensttreding zoo spoedig mogelijk.
Inzending van stukken en berichten bij den Directeur vóór 3 Augustus a.s.

MACHINE-TEEKENAAR, zelfstandig kunnende werken aan de Machinefabriek van de Firma D. Goedkoop Jr. te Amsterdam.
Schriftelijke aanbieding met volledige omschrijving van vroegeren werkkring en bekwaamheid.

TEEKENAARS. Ten spoedigste gevraagd, liefst bekend met Chromo-Lithografie, Br. met opgave van verlangd salaris en ouderdom, lett. V E 148, Nieuwe v. d. Dag.

TEEKENAAR kan terstond geplaatst worden op een Electrotechnisch Bureau. Brieven met afschrift van getuigschriften onder letter L D, Algem. Adv.-Bur. A. de la Mar Am., Amsterdam.

JONG TEEKENAAR gevraagd, ook geschikt voor eenvoudige kantoorwerkzaamheden.
Br. fr. lett. F K 62, N, v, d, D.

VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE BOUWKUNDIGE OPZICHTERS EN TEEKENAARS.
(Goedgekeurd bij Kon. besluit van 28 Maart 1904, no. 39) . . . .

INFORMATIE-BUREAU.
Secretariaat: - - - - - -
Spiegelgr. 21, boven.

Ingeschreven Sollicitanten.

1	Bouwk.-Opzichter-Teekenaar	27	jaar,	f	90	's maands.
1	» » »	23	»	-	75	»
1	» » »	22	»	-	100	»
1	» » »	26	»	-	100	»
1	» » »	28	»	-	100	»
1	» » »	22	»	-	50	»
1	» » »	23	»	-	70	»
1	» Decoratief	21	»	-	50	»
1	Burger- en Waterb.k. Opz.-Tk.	28	»	-	80	»
1	Gemeente-Opzichter-Teek.	26	»	-	70	»

Ons bureau staat open voor leden en niet-leden onzer Vereeniging.
Aanvraag formulieren (voor sollicitanten) en alle inlichtingen zijn steeds aan het secretariaat te verkrijgen. Zie overigens »Architectura« van 29 April j.l.

Het bovenstaand lijstje wordt steeds kleiner. Doordien de ingeschrevenen slaagden, vallen er velen af. Ieder Bouwkundige, die zonder werk is, wordt dringend aanbevolen zich bij het Secretariaat aan te melden.

CORRESPONDENTIE.

Aan „een inzender". Uw stukje zullen wij volgende week plaatsen, indien U vóór dien tijd uw naam opgeeft aan de Redactie. Mocht hiertegen bezwaar zijn, daar een der redactieleden tevens jury-lid is, meld dan uw naam aan A. van Baalen, Korte Tolstraat 6, Amsterdam, en u kunt verzekerd zijn, dat wij ons aan onze ambtsgeheimen zullen houden. Géén der jury-leden komt dan uw naam te weten.
RED.

TECHNISCH GEDEELTE.

OVER VERBOUWINGEN.

Vooral in vooruitgaande steden komen verbouwingen van oude huizen zoo dikwijls voor, dat men in vele oude straten geen huizen meer vindt, die hunne oude vormen behouden hebben.

Veranderde economische beginselen (inzichten?: en dikwijls ook hygiënische redenen maakten het noodzakelijk, dat belangrijke onderdeelen van het huis geheel anders moesten worden ingericht. Voor het optrekken van een geheel nieuw gebouw had men geen voldoende fondsen beschikbaar en de te verwachten huurpenningen schenen de kosten van een geheel nieuw huis trouwens ook niet te rechtvaardigen. Dikwijls zijn de oude patricische huizen, ook wel wat hunne hoofdafmetingen en inrichtingen betreft, nog volkomen voor onze levensbehoeften geschikt, en de verbouwing, 't zij het optrekken van een of meer nieuwe verdiepingen, of de verandering van de begane grondverdieping in een winkel, is slechts toe te schrijven aan ons verlangen om het huis rendabeler te maken.

Het ligt nogal voor de hand, dat in de meeste van dergelijke gevallen de huisheer zoo zuinig mogelijk te werk zal wenschen te gaan, doch het valt te betreuren, dat juist hier gewoonlijk zoo erg tegen den goeden smaak gezondigd wordt, en men daarenboven bij de verbouwing niet eens verstandig te werk is gegaan, wat de beste inrichting betreft. Dit is daaraan toe te schrijven, dat de meeste huiseigenaars, die willen gaan verbouwen, den eersten den besten metselaar juist goed genoeg achten voor een dergelijk werkje. Bij latere veranderingen van het huis in een winkelhuis, is soms de teekenaar van de fabriek, die de consôles en liggers mag leveren, of zelfs die van een ijzerhandel, tevens de man, aan wien het geheele ontwerp wordt toevertrouwd. Wat er dan terecht komt van goede verlichting, goede toegankelijkheid van het geheel, en doelmatige indeeling van de winkellokalen, behoeven wij hier niet uitvoerig te bespreken; men ga maar eens hier en daar een kijkje nemen. Lang zal een dergelijk bezoek ons niet ophouden, want de walgelijke „architectonische" détails van een dergelijke verbouwing doen ons gewoonlijk al heel spoedig „rechts-omkeert" maken.

En toch zal ieder verstandig huiseigenaar wel kunnen begrijpen, dat een practische inrichting en het overal goed toegankelijk zijn van een winkel, voor de rentabiliteit evenveel gewicht in de schaal leggen als een in het oog springende, en daarbij voorname en aantrekkelijke inrichting van het geheel. Zulk een winkel doet zelfs dikwijls een winkelzaak goed gaan, ook al is de straat nu niet bepaald druk. Om een koopkrachtig publiek te lokken, is er geen beter middel dan een gedistingeerd, het oog boeiend en solide uiterlijk aan den winkel te geven, terwijl in het omgekeerde geval een „schetterende kermisarchitectuur wel veel „loopers", doch weinig „koopers" zal trekken. Wij weten trouwens, uit eigen ervaring, hoeveel spoediger wij een winkel zullen binnentreden, wanneer het uiterlijk ons reeds doet vermoeden, dat de eigenaar een open oog heeft zoowel voor het degelijke als voor het sierlijke.

Het eenvoudige, fraaie uiterlijk van een dergelijke winkelzaak maakt terstond een blijvenden indruk op ons.

Ieder, die er op gesteld is goed en prijswaardig te koopen en de soms met marktgeschreeuw aangeprezen rommelzooi van sommige bazars liefst voorbijgaat, die zal steeds tienmaal liever een zooeven bedoelde zaak binnentreden dan een, die op smakelooze wijze is ingericht en die zich dus niet door degelijkheid en voorname soliditeit van de groote massa zal onderscheiden.

Van even groot belang is ook een ingang, die ons reeds tot binnentreden aanlokt, dus een geschikte en practische inrichting der ingangen en verder ook der tochtschermen, der uitstalvensters en van het inwendige van den winkel.

Ook hierbij werkt men bij verbouwingen gewoonlijk met minderwaardige, niet voldoend geoefende krachten, en men neemt allerlei goedkoop fabriekswerk voor versiering, waardoor wij dan reeds terstond een niet veel beteekenden indruk van de geheele zaak verkrijgen, en dat publiek, 't welk hier zekere eischen stelt, en voor deze eischen trouwens ook betaalt, zal zoo goed als zeker de deur voorbijgaan.

Heden ten dage, nu men voor alles groote reclame

maakt, zal slechts een voornaam en zakelijk optreden aan te bevelen zijn; dat is de eenige manier om een zaak werkelijk vooruit te brengen en zal vooral het verstandige gedeelte van het publiek trekken.

Het is duidelijk, dat aan ongeoefende en met de eischen van een verwend publiek niet vertrouwde ambachtslieden en verdere krachten het bouwen van eene dergelijke winkelinrichting niet mag worden toevertrouwd. Zij toch kunnen geen verstand hebben van alle hier te stellen eischen, wat betreft een gemakkelijk verkeer, eene goede verlichting overdag en 's avonds en het geven van een smaakvol uiterlijk aan het geheel. Hier heeft men noodig een ervaren vakman, die met kennis van zaken optreedt en tevens kunstenaar is.

Van groot belang is hier ook het punt, den winkel van buiten steeds goed schoon te houden. Hoe dikwijls heeft de hier reeds aangehaalde „firma in ijzerwaren", de kwestie tot een voor haar zeer gewenschte oplossing weten te brengen, door aan den persoon, die de winkel liet bouwen, de geheele collectie ornamenten en ornamentjes uit haar modelboek aan te smeren.

Het stof van de straat maakt nu van dit fijne „kunstgietwerk" alles behalve kunstproducten. Wanneer dan de gelukkige bezitter alle deze versieringen slechts zoo onderhouden wil, dat zij er niet bepaald verwaarloosd en leelijk uitzien, moet hij voor het schoonhouden ongekend groote bedragen uittrekken. Doch daar komt dan nog bij, dat deze versiering toch nimmer den gewenschten indruk zal maken. Eventueel zal een winkel van een buurman, „slecht en recht" opgetrokken („slecht" natuurlijk bedoeld in zijn oude beteekenis), doch waarvoor van fraaie, solide grondstoffen gebruik werd gemaakt, en waar voor edele houtsoorten, voor facet-geslepen spiegels en eenig elegant metaalbeslag misschien veel minder uitgegeven wordt dan de andere voor zijn overladen versierings-offerte, er veel voornamer en aanlokkender en vooral solider uitzien. Vooral hier geldt het spreekwoord: „eenvoud is het kenmerk van het ware schoone", en juist door dit „ware schoone" zal juist de kooper, die goed koopen kan, zich aangetrokken gevoelen.

Een gemakkelijk te reinigen, gladde, en er steeds helder uitziende versiering is hier de eerste voorwaarde.

Op onverantwoordelijke manier wordt verder zoo dikwijls bij verbouwingen het karakter van oude huizen, ja soms van geheele straten of gedeelten daarvan, door een onbekwamen en onverstandigen bouwer of aannemer verknoeid. Men moet hier maar eens aan de straten in de centra van oude steden denken. Hier staan dikwijls van de eerste verdieping af alle, in tamelijk goeden staat, gevel aan gevel, de oude huizen, alle in verband met hunne bestemming op elkaar gelijkende en toch ieder op ziehzelve een bepaald karakter hebbende, persoonlijk en eigenaardig opgevat. Beneden daarentegen vindt men een reeks van winkels, alle armzalige, ja schunnige „kunstproducten" van onzen ouden kennis, den teekenaar van de ijzerfabriek of zijn maat, zonder dat er maar eenigszins rekening werd gehouden met het stempel, waardoor ieder huis zich onderscheidt.

Juist in dergelijke gevallen is het zeer moeilijk en vordert het veel goeden smaak en voorzichtige overweging, om ook he nieuwe niet te doen vloeken met het karakter van het oude of om het nieuwe op haar plaats te doen zijn in een vroeger ontworpen groep van gebouwen. Hoe dikwijls is het er bij het optrekken van nieuwe verdiepingen niet reeds toe gekomen, dat daar, waar vroeger een rustig, met het geheel kloppend silhouet den aanschouwer aangenaam aandeed, thans een brutaal snorkend, opvallend „kunstwerk" ontstond, omdat de persoon, die met de verbouwing werd belast, meende door een onnoodig rijk versierden gevel of anderzins het huis ook op ouderwetsche wijze te moeten opbouwen.

Het zal steeds een moeilijke taak zijn, een oud gebouw, vooral wanneer dit het zijne voor een modern stadsgezicht bijdraagt, nog van een of meer verdiepingen te voorzien. Bijna steeds zal daardoor de indruk, die het gebouw in zijne geheele omgeving op ons maakt, te lijden hebben, wanneer niet een werkelijk fijnvoelend kunstenaar, door het geven van de vereischte vormen en harmonie met het reeds bestaande, er zorg voor draagt, dat het nieuw gebouwde ook in het oude kader past, of doordat de bouwmeester aan de veranderde groep weer op een bevredigende wijze, door evenwicht aan de massa's te geven, aan het geheel een rustig uiterlijk weet te verleenen.

Dergelijke oplossingen kan men nu over het algemeen van de minderwaardige knechten, aan wie deze verbouwingen gewoonlijk toevertrouwd worden, niet verwachten. Verstandige bouwheeren voelen zich trouwens zelven wel verantwoordelijk en zullen dit niet uit het oog verliezen, wanneer zij dergelijke veranderingen moeten laten uitvoeren; met het historische karakter van huis en omgeving zullen zij steeds ekening blijven houden. Doch ongelukkig genoeg komen dergelijke bouwheeren nu niet zoo heel veel voor en slechts zeer enkelen kunner zullen ook eerbied voor het werk hunner voorgangers hebben, zelfs al ontstaan daar geen practische bezwaren bij de bewoning, of grooter onkosten door.

Het is echter een eerste plicht der gemeentelijke autoriteiten, om in de sporadisch voorkomende gevallen door verstandige raadgevingen bij het ontwerpen der plannen, of wanneer het noodig wordt, door voorschriften en wettelijke bepalingen voor het doen blijven bestaan van mooie stadsgezichten te waken, en dat in de eerste plaats zoo de verbouwingen huizen betreffen, die uit een geschiedkundig of architectonisch oogpunt beschouwd, interessant zijn.

R.

TRAPTREDEN VAN KUNSTSTEEN.

De firma Jos Neumüller und Comp. te Weenen III, Obere Viaduktgasse 2, brengt traptreden van kunststeen met inleggingen van ijzer in den handel. De autoriteiten te Weenen hebben den 29sten December 1903 een besluit genomen, waardoor het gebruik maken van deze traptreden werd toegestaan. In deze beschikking werd bepaald:

1°. De traptreden zullen voor de vervaardiging van vrijdragende trappen mogen worden gebruikt, waarbij ze niet meer dan 400 KG. toevallige belasting te dragen zullen hebben, terwijl de treden op een diepte van minstens 25 cM. goed ingemetseld moeten worden.

2°. Wanneer men zich voorstelt van deze treden gebruik te maken, zoo moet dit op de bouwplannen worden aangegeven, en het profiel van de trede waarin de ijzeren inleggingen zijn aangegeven, moet daarop voorkomen.

3°. Het beton waarvan de treden vervaardigd worden moet van best, reeds geruimen tijd opgeslagen, niet werkend Portland-cement, in mengverhoudingen van niet minder dan één volume-deel cement met drie volume-deelen zuiver gedolven zand en grind zijn vervaardigd.

De ijzeren inlegging moet minstens bestaan uit 4 staven, ieder van niet minder dan 4 cM. middellijn, die door een tweede rij staven van minstens 3 mM. dikte loodrecht moet worden gekruisd.

De beide staaflagen moeten aan de kruisingspunten door middel van ijzerdraad onderling worden verbonden.

De onderlinge afstanden der staven in de eerste laag mag niet minder dan ongeveer 80 mM., die der tweede niet meer dan ongeveer 150 mM. bedragen. De ijzeren inlegging moet aan het bovenste tredevlak, over de geheele lengte der trede, op een zoodanige wijze worden aangebracht, dat hare pleistering en hare afmetingen aan het voor inmetseling bestemde uiteinde der trede, zonder bepaalde beschadiging der treden zal kunnen worden nagegaan.

4°. Het tredeprofiel heeft van voren een inham van minstens 2 cM. en loopt minstens 5 cM. in schuine richting met een punt naar achteren, en moet verder zoo gekozen worden, dat de treden in verband met het verdere gedeelte van den trap minstens een 8-voudige zekerheid tegen breuk bezitten, waarbij de toevallige belasting der afzonderlijke treden voor woonhuizen en dergelijke gebouwen, waarin van de trappen niet meer zal worden gevergd dan van die van woonhuizen, minstens op 400 KG. moet worden aangenomen.

De grootste vrije lengte der treden wordt voorloopig op 1.5 M. aangenomen.

5°. Iedere trede moet worden voorzien van een fabrieksmerk en een stempel, waardoor ook na het aanbrengen

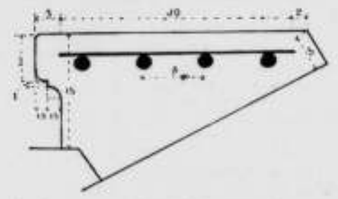

der trap in het gebouw het tijdstip van de vervaardiging gemakkelijk kan worden nagegaan.

De treden mogen niet eerder dan 2 maanden na de vervaardiging, voor het aanbrengen in een gebouw worden afgeleverd.

6°. Afgezien van de belastingsproeven blijft aan de bouwpolitie het recht voorbehouden, voor willekeurig aan te wijzen treden het bewijs te eischen dat er aan de voorschriften omtrent kwaliteit van het materiaal der treden en de ijzeren inleggingen werd voldaan, en om de gebruikte grondstoffen en de wijze van vervaardiging der treden in de fabriek zelve te controleeren.

7°. Beschadigde of gebrekkig uitgevoerde, aan deze voorschriften niet voldoende treden mogen niet op bouwwerken geleverd, of in de gebouwen aangebracht worden.

8°. Men behoudt zich het recht voor om, rekening houdende met de opgedane ondervinding, deze voorschriften te wijzigen, of er nieuwe bepalingen aan toe te voegen.

P.

EEN AMERIKAANSCH SCHOOLGEBOUW.

In het Amerikaansch tijdschrift „Carpenter and Builder" vonden wij de volgende beschrijving van een Amerikaansche model-dorpschool, waarin onze lezers waarschijnlijk wel belang zullen stellen, vooral omdat scholen van dit type in Amerika bijzonder goed schijnen te voldoen, voornamelijk wat betreft hare practische inrichting. De hier bedoelde dorpsschool heeft slechts één schoollokaal. De voornaamste punten, die hier in het kort besproken zullen worden, en die gedeeltelijk uitsluitend op scholenbouw betrekking hebben, zijn ventilatie, verwarming, verlichting, bouwstoffen, de bouw en de kosten. Laatstgenoemde zullen echter voor de Vereenigde Staten en Nederland nog al verschillen. Dit is trouwens in de Vereenigde Staten zelve reeds het geval. De hier opgegeven prijzen gelden voor de omstreken van Chicago.

De Amerikaansche architect van dit schoolgebouw, de heer G. W. Ashby, deelt ons mede, dat hij de dorpsschool met één schoollokaal reeds meer dan eens in tijdschriften beschreven heeft, omdat hij met dit type bijzonder veel succes heeft gehad.

Dergelijke gebouwen werden op vele plaatsen in de Vereenigde Staten opgetrokken, en steeds was men er over tevreden, zoowel wat betreft het ontwerp van het huis en de begroote kosten, als ook wat aangaat de volmaakte ventilatie, de verwarming en de verlichting. Volgens den ontwerper zal men kunnen opmerken, dat er hier geen enkel detail verwaarloosd is, zoodat het ontwerp van deze plattelands-school dan ook in ieder opzicht volmaakt te noemen is, terwijl ook voorlag de kosten zoo laag mogelijk te houden. Voor de ventilatie wordt de versche, koude lucht van onder den vloer juist onder het verwarmingstoestel in het schoollokaal gevoerd, terwijl de lucht dan eerst tusschen dit toestel en den mantel daarvan doorstrijkt, en aldus met de ventilatie voor de bedorven lucht, die zich beneden bij den vloer ontlast, een steeds circuleerenden stroom doet ontstaan, welke al de bedorven lucht beneden in het vertrek meesleurt, waardoor de verwarmde lucht in de gelegenheid wordt gesteld tot op den vloer te dalen. Het kanaal voor afvoer van de bedorven lucht wordt verwarmd door het afvoerkanaal voor den rook, dat zich er naast bevindt; door de verwarming van het kanaal voor de bedorven lucht ontstaat er in dit kanaal een kunstmatigen trek, waardoor de warme lucht in circulatie wordt gebracht.

Dit systeem is uitstekend geschikt voor de verwarming en ventilatie van een eerste-klasse-dorpsschool. De vensters bevinden zich links en achter in het gebouw, zoodat de hand geen schaduw op het papier of lei werpt. De bovenlichtvensters boven de zijvensters moeten van Florentijnsch glas voorzien worden, daar dit een zacht, diffuus licht verspreidt. Een gordijn moet onder den dwarsbalk van de vensters worden aangebracht, om den onderwijzer in de gelegenheid te stellen het licht eenigszins te regelen.

Dit gebouw is opgetrokken op een fundeering van één steen dikte, voor de dakbedekking nam men houten dakspanen, het werd beschoten met cypressenhout, men gebruikt er D. S. A. glas voor, de zoldering steekt een voet naar buiten uit.

Wij geven hierbij eene teekening van het aanzicht van het gebouw en van den plattegrond.

Bij een zorgvuldige berekening zou de begrooting komen op 1275 dollars (3187.5 gulden), althans, naar wij reeds aangaven, voor de omstreken van Chicago.

REFLECTOR.

HET ONDERZOEKEN VAN DE ACCOUSTIEK VAN EEN ZAAL.

In de laatste vergadering van de „Hannoverschen Architekten- und Ingenieursvereins" sprak „Baurat" Unger over de resultaten van het accousticke onderzoek van twee zalen. In het eerste geval had de spreker zijn bevinding aan te geven over het ontwerp van de vergaderzaal van het Huis van Afgevaardigden. Hij toonde daarbij aan, hoe door geschikte inrichting van de platte gronden, muren en zolderingen, door keuze der bouwstoffen en door een doelmatige manier van bouwen een gunstigen invloed was uit te oefenen op de accoustiek van een dergelijke zaal. Het gemotiveerde verslag had een verwerping van het onderhavige en de bewerking van een nieuw ontwerp tengevolge. In het tweede geval had de spreker zijn meening te kennen te geven omtrent de kwestie, hoe zekere fouten in de accoustiek van een onlangs opgetrokken gebouw, namelijk van het stadhuis te Lübeck, zouden kunnen worden opgeheven. Na den bouw verandering aanbrengen in de accoustiek van een zaal, is natuurlijk veel moeilijker dan om van de meet af voor een goede accoustiek te zorgen. Dit nam niet weg, dat de heer Unger toch tal van maatregelen kon voorstellen, die waarschijnlijk de accoustieke fouten van een zaal wel zouden kunnen verbeteren, zonder dat hare goede eigenschappen daaronder te lijden zouden hebben. De fouten bestonden in een te sterk resonneeren en terugkaatsen van het geluid in een zoowel voor muziekuitvoeringen als voor komedie-voorstellingen bestemde zaal. Zij maken zich kenbaar doordat de forto-klanken veel te luid en te hard werden, en door het moeilijk verstaanbaar zijn der op het tooneel met luider stem en vlug gesproken woorden. Van den anderen kant worden dan de zachte klanken van de muziekuitvoeringen bepaald welluidender, en zelfs de zachtste toonen werden zeer goed hoorbaar. De spreker verklaarde de oorzaken der fouten, die hij door zorgvuldige onderzoekingen en proefnemingen, wat het hooren aangaat, op het spoor komen kon, en hij gaf aan, hoe men door eenige veranderingen in de zaal aan te brengen, hierin zou kunnen voorzien. Deze werden terstond aangebracht en het zal nu weldra blijken, in hoeverre de accoustiek er door verbeterd zal zijn. In de eerstvolgende vergadering zal deze voordracht worden besproken. Als inleider zal dan optreden professor Ross, die het besproken onderwerp zal behandelen in verband met de ondervinding door hem op dit gebied opgedaan.

P.

ELECTRISCHE AUTOMOBIELEN.

Het aantal der electrische automobielen, dat door groote magazijnen te New-York wordt gebruikt, wordt door Hiram Maxim, die daarover een voordracht in de Amerikaansche Automobiel-Club hield, op ongeveer 200 geschat; andere aan magazijnen behoorende automobielen met stoom- of benzine motoren komen slechts weinig voor. Het blad »The Electrician" geeft hieromtrent eenige mededeelingen, waaraan het volgende ontleend is: De voertuigen zijn meestal voor een last van 900 K.G berekend en rijden gemiddeld 48 kilometer per dag. Zij zijn steeds met twee zelfstandig werkende motoren uitgerust, voor ieder drijfwiel één. Als accumulatoren worden die van het systeem Planté of Edison gebruikt. Die van laatstgenoemde voldoen wel aan hier te stellen eischen doch zijn zeer duur. Een voertuig, zooals hier bedoeld, voor een nuttigen last van 900 K.G., kost met Planté-accumulatoren 2500 dollar, met Edison dito 3000; daarenboven vereischt laatstgenoemde soort voor het laden 60 % meer arbeidsvermogen, wordt dus ook daardoor duurder; daarentegen is het voertuig 357 Eng. ponden lichter, dan dat met lood-accumulatoren.

De levensduur van een Planté-batterij wordt op de volgende manier berekend (over Edison's batterij kunnen nog geen opgaven worden verstrekt). Na gemiddeld 95 dagen moet de batterij worden schoongemaakt en dan 75 dagen later nog eens, waarbij de houten scheistukken vernieuwd moeten worden. Nog 60 dagen later zijn de positieve platen opgebruikt en moeten door nieuwe vervangen worden; de negatieve daarentegen zijn dan nog bruikbaar. Haar levensduur is 1⅞ maal langer dan die van de positieve.

De jaarlijksche kosten van een dergelijke batterij bedragen:

Nieuwe positieve platen	155	dollar.
» negatieve »	84	»
» houten scheistukken	26.10	»
Caoutchouc »	4.55	»
» bakken	21.70	»
Reparaties	65	»
Verdere onkosten	43.50	»
	404.50	»

Bij aanname van 388 werkdagen leggen de wagens per jaar ongeveer 13825 K.M. af.

De kosten der batterij bedragen dus 2.82 »dollar-cents" per kilometer (voor de Edison-batterij 6.8 Am. centen', d.w.z. per dag 1.4 dollar.

Als totale kosten zijn te rekenen per jaar:

Vernieuwing van de batterij	404.85	dollar.
Vernieuwing van de wielbanden	180.—	»
Laden van de batterij	122.70	»
Herstellingen	73.10	»
Verslijting	182.70	»
Rente	125.—	»
	1088.35	»

D.w.z. 6.88 Am. centen per voertuig-kilometer, of 3.78 dollar per dag.

OM ROTTING TE VOORKOMEN.

Een goedkoop en goed werkend middel om het rotten van paaltjes voor omheiningen te voorkomen wordt, naar men zegt, door de Fransche boeren toegepast. De paaltjes worden in een reservoir opgestapeld, en worden dan met ongebluschte kalk bedekt, die langzamerhand met water geblusscht wordt.

Een andere manier, op het platte land in Frankrijk in gebruik, is om de paaltjes tot op een diepte van ruim een centimeter te verkolen, en dan de ondereinden in koolteer te dompelen. Het geteerde gedeelte moet nog een eindje boven den grond uitsteken, wanneer de paaltjes aangebracht zijn. Al vrijwaart dit middel nu niet geheel en al tegen verrotting, zoo zullen de paaltjes toch wel hierdoor veel duurzamer worden.

R

DERTIENDE JAARGANG, No. 31. ZATERDAG 5 AUGUSTUS 1905

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz., PAUL J. DE JONGH, Secr., Johs. B. LAMBEEK Jr., H. WALENKAMP, Jac. P. WORMSER, Jos. Th. J. CUYPERS, A. VAN BAALEN, Leden. — — VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN en C. W. NIJHOFF REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE: L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD BETREFFEND TE ZENDEN AAN DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120 TE AMSTERDAM. [illegible] IDEN VOOR HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Johs. B. LAMBEEK Jr., RINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e SECRETARIS VAN HET BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen. — Xe Lustrum. — De prijsvraag voor het Vredespaleis. — Den geachten jubilaris. — Over de waarschijnlijke ontwikkeling der architectuur. — De gebouwen der Algemeene Maatschappij van levensverzekering. — Beste kunst. — Correspondentie. — Rectificatie. — Vacante betrekkingen. — Informatie-bureau. — De kunststeen in het bouwvak. — Uitleggingen van groote steden. — Over het beitsen van hout. — Praktische mededeelingen voor het gebruiken van cement.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Inzender van het reclamebiljet voor de Lustrum-tentoonstelling, onder motto „Sierplakkaat", is gebleken te zijn de heer K. van Leeuwen te Amsterdam.

Het ontwerp (zie het Jury-rapport in no. 25) is, na eenige wijziging, voor uitvoering aangenomen.

De 1e Secretaris,
VAN HYLCKAMA

Deze week kwamen de platen voor aflevering 1 en 2 van „De Architect" gereed. De inhoud is nu als volgt samengesteld:

Plaat	541.	B. & V. Hotel Smit te Rotterdam. C. N. van Goor, architect.
id.	542.	Gebouw der Levensverzekering-Mij. Utrecht te Utrecht. J. Verheul Dz., architect.
id.	543.	Sociëteitsgebouw te Kralingen. J. Verheul Dz. en De Roos & Overeinder, architecten.
id.	544.	Ontwerp voor een ververschingsgebouw in een park. Jan Stuyvenga, architect.
id.	545.	Wandbetimmering en Buffet. W. Penaat.
id.	546.	Buffet en boek- tevens muziekkastje. Jac. v. d. Bosch.
id.	547—548.	Groot Seminarie te Hoeven. Jos. Th. J. Cuypers, architect.
id.	551.	Zilverwerk enz. J. Blinxma en Jac. v. d. Bosch.
id.	552.	Muurschilderingen in de Nieuwe Beurs te Amsterdam. R. Roland Holst.

Bovenstaande afleveringen zullen spoedig uitgegeven worden, terwijl de platen voor afl. 3 en 4 gedeeltelijk gereed of in bewerking zijn.

De Secretaris van 't plaatwerk v.n.,
JOHs. B. LAMBEEK Jr.

Xe LUSTRUM. — FEESTVIERING.

Thans nu sinds primo Augustus de inschrijvingsbiljetten voor de Tentoonstelling zijn ingekomen en in verband met de voorbereidende maatregelen een overzicht kan gegeven worden der aanstaande Lustrumfeesten, meent de Commissie het oogenblik gekomen den leden van „A. et A." met hare bemoeiingen en de daarmee voorloopig verkregen resultaten in kennis te mogen stellen.

Zooals inderdijd reeds in ons blad werd gepubliceerd is het patronaat over de Feestviering aanvaard door een Eere-Comité, een schaar eminente mannen, die onder Voorzitterschap van den Burgemeester van Amsterdam ten Raadhuize eene vergadering hielden met het Bestuur van „A. et A." en de Feestcommissie, een vergadering, waarop de plannen voor de Feestviering werden voorgelegd, overwogen en goedgekeurd.

Zoo zal dan den 16en Augustus in den voormiddag eene Feestviering worden gehouden, waarop door Jhr. Mr. Victor de Stuers een Feestrede zal worden uitgesproken — waarop eene kronijk der verloopen vijftig jaren zal worden voorgelezen als resumé van alle voorafgegane vergaderingen — waarop dus het wel en wee van het Genootschap gedurende die vervlogen halve Eeuw in korte trekken den leden voor oogen zal worden gesteld. Ten slotte zal in die Feestelijke Vergadering — op dat moment waarop het Genootschap aller blikken op zich gericht zal vinden, wanneer zij onder hare gasten telt mannen van beteekenis om hun kunde en positie — op dat oogenblik zullen worden bekend gemaakt de Desiderata van haar leden — de wanschen die het Genootschap als zoodanig — representeerende een groot deel der bouwkundige wereld in Nederland, koestert ten opzichte der navolgende belangrijke vraagstukken:

De opleiding van den architect in verband met de bouwkunst aan de Academie.
Het prijsvragenstelsel voor alle openbare gebouwen van beteekenis.
De Paleis-Raadhuis-kwestie.
Studie der vaderlandsche monumenten.

Ten dezen einde zijn reeds sinds eenigen tijd door het Genootschap aan tal van mannen op wier oordeel men prijs moet stellen een aantal vragen voorgelegd met de bedoeling de daarop verkregen antwoorden in ons blad te publiceeren — zijn dan deze antwoorden alle verschenen dan kan de zaak genoegzaam voorbereid worden geacht ter behandeling in een vergadering, — die buitengewone vergadering zal plaats hebben in het laatst van Augustus; er wordt dan conclusie genomen ten opzichte dezer vraagpunten in het licht der

reeds te voren gegeven beschouwingen — de plechtige mededeeling dezer conclusiën geschiedt echter zooals boven is gemeld in de Feestvergadering van 16 September.

Van de gezelligheid der daaropvolgende lunch zullen wij nog maar niet reppen en ons bepalen tot de mededeeling dat omtrent de regeling hiervan te zijner tijd nadere inlichtingen in het blad zullen worden gepubliceerd.

Alsnu volgt het hoofdmoment der herdenking, de Tentoonstelling namelijk. (*) Te half drie zal deze Tentoonstelling worden geopend door Z. E. de Commissaris der Koningin in Noord-Holland, Mr. G. van Tienhoven. Tevoren zal door den Voorzitter van ons Genootschap, den heer H. P. Berlage, eën korte toespraak worden gehouden.

De Tentoonstelling welker uitgebreidheid het noodig maakte geheel den rechtervleugel van het Gemeente-Museum in beslag te nemen, belooft dezen keer een allerbelangrijkste te worden. In de allereerste plaats de teekeningen voor de Eereprijsvraag ingeleverd — voor deze ontwerpen wordt een aparte zaal ingeruimd — dan volgen de zalen waarin de zendingen der leden van het Genootschap een plaats vinden. Voor de decoratieve behandeling dezer zalen hebben zich reeds een paar leden van „A. et A." aangeboden, die meer bijzonder zich op het terrein der decoratieve schilderkunst bewegen.

De volgende zaal brengt ons een hoogst interessante expositie — niet minder toch dan een stel eigenhandige teekeningen van Pieter Post, ons van hooggewaardeerde zijde met de meeste bereidwilligheid ter beschikking gesteld. Daarnevens zullen worden geëxposeerd (indien althans de desbetreffende ministeriëele beschikking wordt verkregen) een serie teekeningen van Moucheron en anderen: interieurs, decoratieve details, tuinaanleg enz. enz., uit het Rijks Prentenkabinet te Amsterdam en portretten van onze groote zeventiende en achttiende-eeuwsche Bouwmeesters.

Nu komen wij in de groote vierkante hoekzaal, waar onder leiding van den heer Theo Molkenboer een expositie wordt ingericht van de sierende kunsten in verband met architectuur. Decoratieve schilder- en beeldhouwkunst, tegels en mozaieken, dat alles vindt hier onder de oordeelkundige leiding van den Meester een geschikte plaats.

De twee dan volgende zalen zullen worden in tweeën gedeeld en zal de eene helft ons een beeld geven van wat de kunstnijveren onder onze leden alzoo op het gebied van kunstindustrie in de laatste jaren tot stand brachten.

De andere helft dezer twee zalen wordt ingericht voor de Tentoonstelling van Oud-Amsterdam — d. w. z. in een superbe keurcollectie van teekeningen, aquarellen en prenten van Vinkeles, de Beyer, Saenredam, Visser, Zeeman enz. enz., wordt ons een beeld gegeven van alle zoo schilderachtige hoekjes die door demping, slooping en verbouwing helaas tot het verleden zijn gaan behooren.

De andere hoekzaal wordt gereserveerd voor de schilderkunst — de schilderkunst d.w.z. wat de Engelschen zouden noemen de „picturesque rendering of Architecture" bouwkundige schoonheid gezien door schildersoogen.

De dan volgende reeks cabinetten zullen ons de meubelkunsten toonen en wat daarmee in verband staande geacht kan worden — glas in lood — tapijten — enz. enz. enz.

Behoudens eenige onderdeelen die zich door omstandigheden nog kunnen wijzigen, is het tot stand komen dezer Tentoonstelling op de hierboven aangegeven wijze reeds verzekerd. Er blijft echter in de laatste veertien dagen voor de Tentoonstelling veel te doen. Voor de bouwk. teekeningen en de prenten moeten tafels en rekken gemaakt, voor de kunstnijverheid moeten afscheidingen getimmerd, voor de beeldhouwwerken voetstukken opgesteld. Niet alleen de schilderijen moeten opgehangen, doch de tapijten (die ons welwillend ter beschikking worden gesteld) en het groen dienen gearrangeerd, genoeg om te doen zien dat er in die dagen in het Gemeente-Museum voor vele handen werk zal zijn. Overtuigd nu, dat vele onzer Amsterdamsche leden niets liever zullen doen dan medehelpen tot het welslagen van ons Genootschapsfeest, doet de Feestcommissie bij deze een beroep op allen, die genegen zijn haar in die dagen de behulpzame hand te bieden. Zij mocht vernemen, dat er onder de jongere leden in Amsterdam zoo velen waren, die zich voor het Feest bijzonder interesseeren, welnu dan is er thans gelegenheid van die belangstelling blijk te geven; de heer Van der Sluys Veer, Utrechtsche straat 30, zal gaarne vóór 1 September de namen en adressen vernemen, en zal er dan te zijner tijd een bijeenkomst worden gehouden ten einde het te volgen werkplan nader te bespreken.

Heeft men op dien gedenkwaardigen 16en September de Tentoonstelling rond gewandeld, dan wordt het tijd zijn schreden te richten naar het Raadhuis, waar Burgemeester en Wethouders ons de hooge eer aandoen het Feestvierende Genootschap wel te willen recipiëeren.

De Voorzitter van de Feestcommissie zal hier tot de autoriteiten een kort woord richten. Met den Eerewijn, die ons daar zal worden aangeboden, komen we tevens in de meer feestvierende stemming, waarin dan verder de avond zal worden doorgebracht.

In een der groote Hôtels zal het feestbanket worden aangericht, waaraan naar wij vertrouwen zich velen zullen scharen. Daar zullen oude herinneringen worden opgehaald — daar zullen oude vriendschapsbanden nauwer gesloten — nieuwe gelegd worden — daar zal men verhalen van het wel en wee van het Genootschap — daar zal op de toekomst van het Genootschap worden geklonken en gedronken en daar te midden van die Feestvreugde mag niet ontbreken het aloude Bondslied. Niemand minder dan Alberdingk Thijm maakte het, niemand minder dan Brandts Buijs zette het op muziek — het Bondslied drukken wij hieronder af — doch de muziek is niet meer in ons bezit.

BONDSLIED.

Komt broeders! het heerlijk vaandel geheven,
Dat ruischend zijn banen ontplooit.
't Omwuift ons de slapen, het wekt ons ten leven,
Zijn kleuren verzaken wij nooit:
Den goudgloed der kunst, en het hemelsche blauw
Van der broedren onbreekbare trouw.

Een vonk in het oog, en een vonk in den beker,
Voor Vriendschap en Architectuur.
De toekomst is onzer, doorluchtig en zeker,
Bij dien moed, en die kracht, en dat vuur.
Wij gaan door 't heelal bij de schoonheid ten oogst;
Maar ons hart klopt voor Holland het hoogst.

Wij juichen in 't stralen der statige lijnen,
Die Pallas bezielt met haar geest;
Maar waar ons, o Holland, uw zomers beschijnen,
Daar verrukt ons uw kunstschoon het meest.
Wij smaden geen steen, dien het Zuiden ons biedt,
Maar verscheppen onze aarde in graniet.

Komt broeders! het heerlijk vaandel geheven,
Dat ruischend zijn vanen ontplooit,
't Omwuift ons de slapen, het wekt ons ten leven:
Zijn kleuren verzaken wij nooit.
O goudgloed der schoonheid, o Broederschapsblaauw
Wij blijven U eeuwig getrouw!

(*) Als ontwerper van het bekroonde aanplakbiljet heeft zich bekend gemaakt de heer K. van Leeuwen.

De muziek bezitten wij niet — wij doen bij deze een beroep op alle leden en vooral de ouderen om eens te snuffelen in oude papieren — om eens te vragen en te informeeren, in een woord om ons aan de muziek van het Bondslied te helpen.

Aan tafel zal dan worden rondgedeeld het nummer van „Architectura" dat dien avond verschijnt in den vorm van een Feestnummer of Gedenkschrift. Voor dat nummer heeft de Redactie van „A. et A." aan de Feestcommissie hare rechten voor dien avond afgestaan en de Commissie heeft gemeend allereerst elk lid van ons Genootschap in de gelegenheid te moeten stellen voor dat nummer inzendingen aan te bieden binnen een gestelden termijn, welke nu met primo Augustus is gesloten. De Commissie meent de mededeeling niet achterwege te mogen houden, dat van groote belangstelling bij de leden nu juist in dezen geen blijk werd gegeven — het gedenkschrift zal er toch wel komen en wij hopen van goed ook — architecten nu zijn over 't algemeen niet erg schrijverig.

Laten wij veronderstellen, dat van geestdrift voor het feest meer blijk wordt gegeven bij de waterfeesten van den avond, die den dag zullen bekronen. Van huis uit zijn alle Hollanders waterrotten — laten wij nu onze stadgenooten eens laten zien, dat wij artistieke rotten zijn. Het is ons gebleken, dat omtrent dit waterfeest nog niet geheel juiste denkbeelden zijn gevormd. Men heeft gemeend, dat alleen leden van de R.- en Z.-Vereeniging „De Hoop" zouden kunnen mededingen. Toch is dit nergens gepubliceerd — de R.- en Z.-V. „De Hoop" verleent in zooverre hare medewerking, dat zij een medailje uitlooft — dat zij haar gebouw dien avond voor de leden toegankelijk stelt — dat zij met hare vaartuigen deelneemt aan den wedstrijd — doch deze wedstrijd staat open voor ieder lid, die zich hiertoe bij den Secretaris der Feestcommissie aanmeldt. Aan de R.- en Z.-Vereenigingen in Nederland en eigenaars van zeilvaartuigen zijn speciale inschrijvingsbiljetten toegezonden, die ook voor leden van „A. et A." bij de Feestcommissie beschikbaar zijn.

Daar de vierde rubriek alle mogelijke vaartuigen omvat, van een gehuurd roeibootje tot een dekschuit, een vlot of een motorboot, zal het voor leden, die dien avond eens artistiek verlicht willen varen, niet moeilijk zijn eene keuze te doen.

Om ook tot meer ontwikkelde artistieke verlichting te komen, stelt de Feestcommissie eenige dekschuiten disponibel voor hen, die zich als groep van minstens 10 personen hiervoor bij den Secretaris schriftelijk aanmelden — de aanvragen zullen naar de volgorde waarin ze binnenkomen worden behandeld en zoolang de voorraad strekt zal er gevolg worden gegeven aan de aanvrage.

Van wege de Commissie zal de nieuwe Amstelbrug worden verlicht, zoodat wanneer op verschillende punten Bengaalsch vuur wordt afgestoken op dat afgesloten stuk Amstel tusschen de beide bruggen een werkelijk feeërieke geheel kan worden verkregen. Op het plateau van de R.- en Z.-V. „De Hoop" zal een muziekkorps onophoudelijk zijn toonen doen hooren, zoodat de feestelijke stemming daar niet zal ontbreken. Wij vermeldden reeds, dat door Z.E. de Commissaris der Koningin in Noord-Holland en door de R.- en Z.-V. „De Hoop" medailjes waren uitgeloofd — ook de Feestcommissie geeft een medailje en het Genootschap „A. et A.". Deze medailjes zullen vergezeld gaan van een diploma — de heer George Reuter heeft met de meeste welwillendheid zich bereid verklaard belangeloos deze diploma's te teekenen, zoodat men vooruit verzekerd is een artistiek in alle opzichten waardig document onzen prijswinners te kunnen aanbieden.

Ten slotte mogen wij hier de mededeeling niet achterwege laten, dat alhoewel de Commissie al het mogelijke doet om het feest zoo schitterend en met het oog op de beperkte geldmiddelen zoo waardig mogelijk te doen zijn, zij zich ten zeerste houdt aanbevolen voor eventueele aanwijzingen, denkbeelden, enz. enz. die H.H. leden van het Genootschap in het belang der goede zaak haar meenen onder oogen te moeten brengen.

Amst., 2 Aug. 1905. DE FEESTCOMMISSIE.

DE PRIJSVRAAG VOOR HET VREDES-PALEIS.

Blijkens een advertentie in het vorig nummer van „Architectura" is de wedstrijd voor het Vredespaleis eindelijk uitgeschreven. Gelijk men uit de advertentie heeft kunnen lezen, en men uit de laatste mededeelingen van het Bestuur der Carnegie-Stichting reeds wist, is de wedstrijd gelukkig ten slotte toch eene algemeene geworden; de architecten aller landen worden uitgenoodigd hunne denkbeelden over het schoone onderwerp kenbaar te maken.

Wij hebben bij het Comité onmiddellijk het programma van den wedstrijd aangevraagd, en zullen, zoodra we dit ontvangen, eenige mededeelingen daarover doen.

Het slagen van den wedstrijd zal van twee zaken voornamelijk afhangen: eerstens van de bepalingen van het programma, tweedens van de keuze der jury; op de allereerste plaats natuurlijk van de mededinging der beste Bouwkunstenaars waarover deze tijd te beschikken heeft. Dat deze laatsten mede zullen dingen en hun beste krachten aan het denkbeeld zullen wijden is echter aan geen twijfel onderhevig.

Als jury-leden werden door het „Bouwk. Weekblad" reeds genoemd:

De Voorzitter van het Bestuur der Carnegie-Stichting.
Th. E. Collcutt, Londen.
Dr. P. J. H. Cuypers, Roermond.
Geh. Ober-Hof-Baurat Ihne, Berlijn.
Prof. K. König, Weenen.
Nénot, Parijs.
Prof. W. R. Ware, Milton Massachusetts.

Als een bijzonder gelukkig verschijnsel trof ons nog in de advertentie der Carnegie-Stichting, dat gesproken wordt van een „Vredespaleis", en niet van een „Gebouw voor het Internationaal Hof van Arbitrage".

Hieruit blijkt, dat men de conceptie in zijn meest algemeene idee wenscht beschouwd te zien; niet uitsluitend dus als een vereenigingslokaal voor een bijzonder college.

Het zal een symbool zijn, een symbool van het universeel streven naar Vrede.

H. W.

DEN GEACHTEN JUBILARIS. 1655 — 29 Juli — 1905.

„Terwijl men aanzat, kwam het „gele vendel", bestaande uit zes compagniën schutterij, op den Dam. Nadat zij zich „in slagorde" geschaard hadden, werden „de hoofdofficieren, capiteyns en luitenants versocht boven te comen" en met „fluyten" en „schroeven" beschonken. In de fluitglazen zal wel „romeny", in de schroefbekers „rinse wijn" geweest zijn."

Had de heer Weissman ons er deze week niet aan herinnerd (*) — voorzeker weinigen zouden er aan gedacht hebben, dat het Paleis op den Dam (alias Raadhuis) den 26sten van de vorige juist 250 jaar bestond. We zijn tegenwoordig niet erg „jubileerend" uitgevallen. Helaas! mogen we wel zeggen; en dit, niet omdat het nu juist van zooveel wezenlijke beteekenis is jubilea te vieren, doch ... omdat daardoor maar al te vaak schoone gelegenheden voorbijgaan om wat kleur en afwisseling, wat bijzondere opgewektheid — „iets buitensports" zou ik willen zeggen, in 't leven te roepen.

'n Afwisseling, 'n bijzondere gezelligheid, 'n feestelijkheid kan toch zoo goed doen; 't smijt wat licht — leven, in de algemeene alledaagsche grouwheid. — Als onze moderne maatschappij aan i e t s laboreerende is, dan is dat aan universeele hypochondrie, 80 à 90 percent van de denkende menschheid lijdt daar tegenwoordig onder; 't gelijkt wel of 't een misdaad is, een goed en aangenaam humeur er op na te houden; 't schijnt soms of 't van weinig hart en inzicht getuigt, wanneer men de wereld niet gelieft lastig te vallen met den onwelriekenden atmosfeer van zelf gekweekte ellende-stemmingen.

Ja! daarom is 't jammer, dat er zoo weinig gejubileerd wordt; daarom is het jammer, dat er zoo weinig gefeest wordt; daarom is het jammer, dat zooveel gelukkige herinneringen vaak onopgemerkt voorbijgaan!

Mochten we het toch weer gaan begrijpen: We zijn niet op de wereld gekomen om zure gezichten te trekken, maar — om iets goeds te doen.

* * *

Daar heb je dan het Paleis op den Dam; is 't feitelijk geen schande, dat die twee-honderd vijftig-jarige herdenking zoo zonder iets is voorbij kunnen gaan? Hadden de Amsterdamsche vereenigingen daarover niet eens een boom kunnen opzetten? Wat ware het geen schoone gelegenheid voor eenige propaganda geweest, en wel om te maken dat er eens wat meerder leven zou komen in ons slapend kasteel! —

Maar ter zake.

Het is namelijk niet mijn doel, hier een verhandeling over jubileeren en wat daaraan vast zit te schrijven, ik wilde eenige gedachten uiten over de waarde van het Paleis als kunstwerk.

Het Paleis heeft nooit te klagen gehad over te weinig waardeering. Reeds vanaf het eerste oogenblik van zijn bestaan werd het als het achtste wereldwonder bezongen, en dit door niet minder dan C. Huygens-zelf. Hij zong:

„Doorluchte Stichteren van 's Werelts Achtste Wonder,
Van soo veel Steens omhoogh op sooveel Houts van [onder,"

enz.

En niemand minder dan Joost van den Vondel wijdde er een van zijn beroemdste gelegenheidsgedichten aan, een gedicht, prachtig van vorm, maar van een inhoud zoo conventioneel en hol als hij er in dat soort van werk het monopolie van had.

„Wie nu bouwmeester of een schildergeest wil worden
Of Fidias in konst van beeldenhouwerij,
Die zal, uit gansch Euroop, zich spoeden naar het Y
En onzen trotzen Dam, met penne, verve en koole
Om in dit nieu Stadthuis, als in de hoogste schoole
Van Pallas, uit het brein van Jupiter geteelt,
Te teeckenen al wat de leerlust hem beveelt
T' ontwerpen op papier en perckement en doecken."

(*) In een uitstekend artikel in de „Groene Amsterdammer".

Tot zoover de tijdgenooten. Ook later heeft het 't Paleis nooit aan waardeering ontbroken. Slechts een tijd lang en wel, zooals Wijssman het noemt: ten tijde van de herleving der Romantiek, was de bewondering voor het Paleis niet bijzonder groot. Men vond toen (in dit tijdperk van streven naar ultra-rationalisme) dat het teveel onnoodige elementen bevatte, bijkomstigheden, toevoegselen, als 't ware louter decoratieve elementen, die met den eisch van het werk zelf, z i j n w e z e n, niets hebben uit te staan. De indeeling der gevels bijvoorbeeld door zuilenpilasters, die met het wezen van de constructie van het bouwwerk niets gemeen hebben, werden als een àl te goedkoop middel beschouwd om een bouwkunstige werking te voorschijn te roepen. Later is deze laatste meening in meer gunstigen zin wederom gewijzigd. Dit geschiedde in de laatste jaren, waarin de opinie dat een der meest reëele elementen der Bouw k u n s t (ik zeg niet: Bouw-kunde) gelegen is in de edelheid der verhoudingen, in de volmaaktheid der proporties, in den „bouw", in het postuur.

Het Paleis is door onze „proportie-menschen" der laatste jaren wederom hemelhoog verheven.

Het is juist naar aanleiding hiervan, dat ik het onderneem 'n enkel denkbeeld over de beteekenis van dit bouwwerk, a l s k u n s t w e r k, hier te ontvouwen.

* * *

Als we iets degelijks kunnen leeren uit dat bloeitijdperk der Hollandsche kunst, dan is het wel dit: dat we ons nooit geen knollen voor citroenen moeten laten verkoopen. — Alle dingen te beschouwen naar hun wezenlijken aard, d. w. z. ze niet te laag te schatten, maar, vooral ook niet te hoog; dit wil dus zeggen: niet zonder reden dingen af te breken, maar ook: niet dingen redeloos hooger te schatten dan zij in werkelijkheid zijn, dit wil weer zeggen: geen afbreker te zijn, maar ook geen dweper; dit voorwaar is een zeer, een uiterst moeilijke kunst, die niet maar zoo tegelijk met de geboorte uit de lucht komt te vallen. — Alle dingen naar hun werkelijke waarde te kunnen schatten, die dat kan, mag gerust zeggen, dat hij 's levens wijsheid bereikt heeft.

Van deze kunst schemerde er véél in het eigenaardig karakter (welk karakter is niet eigenaardig?) der Oud-Hollanders. Hun wezen schijnt een mengsel van koele redeneering, degelijk inzicht (zuiver oordeel) weinig gevoel (althans in de uiterlijkheden) en geringe fantasie, weinig oorspronkelijk vernuft (dit laatste slaat natuurlijk niet op de gevallen waarin de heeren met „fluyten en schroeven" aan 't werk waren).

Wanneer ik zeg: weinig oorspronkelijk vernuft, weinig fantasie, dan zou ik daarmede niet gaarne willen meenen, dat dit het Hollandsche karakter ten eenenmale ontbrak (en nog ontbreekt); de werken der besten zijn daar om te bewijzen, dat dit een zeer ongegronde redeneering zou zijn — het wil eerder zeggen, dat die koele redeneering en overweging, dat dit onophoudelijk „wikken en wegen", dat de „nagedachte", de uitingen der fantasie in hun spontaanheid in het Hollandsche karakter belemmeren. Doch, daar staat dan ook weer tegenover, dat juist door dit wikken en wegen, door deze „nagedachte", de fantasie — waar zij zich uit — tot de meest verheven werken gevoerd heeft, en nog voert. De kunst der Hollanders heeft daardoor in haar hoogste uitingen een mate van degelijkheid verkregen, die haar tot de beste behooren doet.

Het bepaald „Hollandsch" karakter, als bijzondere, aparte verschijning openbaarde zich eerst nà de middeleeuwen; en men mag zeggen, dat, wat dit karakter sinds dien heeft voortgebracht, er zijn mag; men mag zeggen, dat het een degelijke plaats bekleedt in de wereld-ontwikkeling. En dit

Kantoorgebouw der Algemeene met Beurspassage.

heeft zoowel betrekking op het verleden als op het heden. In de kunst (we bepalen ons hier tot de kunst) mogen we er zijn; van Rembrandt, Ruysdael, Hobbema, Hals, tot de Marissen, Israëls, Breitner, Witsen en Bauer, van den ontwerper van de Vleeschhal te Haarlem tot dien van het Rijks-Museum en van de Nieuwe Beurs, van den maker van het Beeld van den Waanzin van het oude Pesthuis — tot Zijl en Mendes, heeft ons land geesten voortgebracht, waar de wereld 'n voorbeeld aan kan nemen van degelijkheid, ongezochtheid, rijpheid, grootschheid en fantasie tevens. De appreciable karaktertrekken van ons volk zingen in dezen in meer of mindere mate.

Het Paleis op den Dam is een kunstwerk van edele verhoudingen. Zijn waarde bestaat in zijn edele verhoudingen, zijn rustig aanzien, zijn grootsche rustige kracht en fijnheid tevens, maar — een kunstwerk van de hoogste waarde achten wij het niet; daarvoor staat het te veel in een geleend pak — het is geen gedachtekristal van de eerste waarde.

De zwevende geest, die dit werk voortbracht, voelde voor grootheid en kracht, begreep statigheid; — zijn fantasie, zijn voorstellingsvermogen, schijnen echter niet groot genoeg geweest te zijn om een „type" te ontwerpen.

De zwemmende geest, die dit werk voortbracht, voelde kunst, daar zij het onsterfelijk, het onbereikbaar ideaal der menschheid telkens in nieuwe beelden voortooveren: afschijnsels, afstralingen, van het nooit geziene — het onsterfelijke — scheppen zij.

H. WALENKAMP.

OVER DE WAARSCHIJNLIJKE ONTWIKKELING DER ARCHITEKTUUR.

(Vervolg.)

Damals war der seidene, mit kostbarer Stickerei besetzte Rock, die Puderperrücke und das Krausenhemd üblich, heute ist selbst als Staatskleid, der einfache schwarze Frackanzug, mit der schlichten weissen Krawatte, über dem schmucklosen, weiss gebügelten Hemd die Norm. Welcher Mann würde sich heute in dem Anzug des 18ten Jahrhunderts wohlfühlen?

Und betrachten wir die uns umgebenden Gebrauchsgegenstände, so finden wir dieselben Wandlungen. Ein Gang durch das Zeughaus zeigt uns die Schusswaffen des 17ten od: 18ten Jahrhunderts mit köstlicher Zierarbeit versehen. Die heutige Jagdflinte, der heutige Revolver sind ganz schmucklos, und verkörpern uns die nackte Gebrauchsfähigkeit. Am Schlagendsten tritt uns vielleicht der Gegensatz zwischen einst und jetzt an jenen alten Kanonenröhren entgegen, die über und über mit prächtig modellirtem Akanthusblattwerk versehen waren, und als Prachtstücke in unsren Museën aufbewahrt werden, während der Gedanke, unsre heutigen Kanonenröhre mit Ornamenten zu schmücken, geradezu etwas Absurdes haben würde".

En iets verder:

„Dieses Zeichen der Zeit, eine ganz ausgesprochene Bewegung auf die schmucklose Form hin, mit entschiedener Hervorhebung des rein Zweckmässigen finden wir in anderen Gebilden in fast ebenso unverkennbarer Gestalt ausgeprägt in unsren Maschinen.

Ja, die letzten erzählen am Deutlichsten von dem Zuge unsrer Zeit, denn sie ist traditionslos in ihr Entstanden, während die heutige Form der schon früher gebrauchten Dinge, etwa eines Landauers oder eines Segelboots, nur durch eine Art Häutung aus der frühern Form umgebildet worden ist.

Nun kann man aber einwenden, dass es fraglich sei, ob eine frühere Zeit Dinge wie Maschinen geschmückt haben würde; es gab ja früher die heutige Maschinenwelt nicht; aber es gab doch Werkzeuge, astronomische Instrumente, Fahrzeuge jeder Art, und alle diese Dinge trugen Schmuckformen; zum Theil traten sei in reicher Ausbildung auf; kein Schlosser bildete ein Schloss ohne einigen ornamentalen Aufwand, kein Tischler ein Tisch ohne irgend einen Tribut an die Fantaisie. Die astronomischen Instrumente zeigten reiche Gravirarbeit, das Segelschiff wenigstens ein reich verziertes Schiffsvorderteil.

Alle diese Dinge waren nach unsrer heutigen Auffassung „künstlerisch" gebildet. Nach der damaligen Auffassung dachte bei ihnen aber gewiss kein Mensch an Kunst. Man bildete ebenso wie der naive innere Trieb es diktirte."

En dan de opmerking makende, dat er juist in dezen tijd een schreeuw naar kunst wordt gehoord, zooals vroeger nooit het geval is geweest, waardoor op tektonisch gebied het meest wordt gezondigd, beweert hij, dat er een fundamenteele dwaling heerscht, door ornament met kunst te verwisselen, en komt dan tot het inzicht: „dass die Zeitentwickelung auf Ablegung des Schmuckes hindrängt," doch dat dit beginsel natuurlijk nog niet overal, en tot nu toe zelden geheel zuiver is doorgevoerd, — daarbij wijzende op de kleeding der vrouwen, tegenover die der mannen welke nog geheel het versieringsbeginsel huldigt, — maar hij laat er dan ook onmiddellijk opvolgen, dat ook daarin reeds belangrijke veranderingen zijn begonnen, nl. in Engeland, waar de vrouwenkleeding reeds ten deele geheel versieringloos is, hetgeen de zoogen. matrozenhoed, die door de vrouwen van alle standen wordt gedragen, wel het treffendst bewijst.

Niettegenstaande nu de reeds genoemde innerlijke menschelijke zucht tot versiering, — een zucht welke zich nooit verloochent en ten slotte daarom toch zal blijven doordringen, waarop ik straks nog nader terug kom, — kan de juistheid van MUTHESIUS' betoog moeilijk worden ontkend, en zijn de bewijzen voor het streven tot weglating der versiering, onmiskenbaar.

In ieder geval zijn wij, wat kunstinzicht betreft, nu ook zoover gekomen, het een grove dwaling te vinden, versiering met kunst te verwarren, een dwaling trouwens die den allernoodlottigsten invloed op de geheele architektuur heeft gehad.

Dit voor U heden avond nog eens uitvoering uiteen te zetten, U nog eens op al de tektonische jammeren te wijzen, welke deze dwaling heeft gebracht, meen ik te kunnen nalaten, als zijnde „Uilen naar Athene brengen".

In zoover dus kunst is afspiegeling van kultuur, kunnen we als gevolg van deze beschouwingen vermoeden, dat de komende kunst, waarvan nu nog nauwelijks het allereerste begin is te bespeuren, er eene zal zijn met het ornamentlooze voorwerp, d. i. principieel het onversierde materiaal.

Er heeft dus ongetwijfeld een vervorming van ons kunstoordeel plaats gegrepen; wij zijn mooi gaan vinden, datgene wat men vroeger niet mooi vond, schoonheden gaan ontdekken, dáár waar men ze vroeger niet zocht, misschien ook wel als reactie tegen de ornamenteele overlading, welke ons juist die dwaling bracht; — want elke actie brengt reactie, elke heftige actie baart ook een dienovereenkomstige heftige, en daardoor overdreven reactie; — maar men is daardoor, en dat schijnt mij de belangrijkste uitkomst van dat streven, weer de schoonheid van het natuurlijke materiaal gaan zien; die schoonheid werd weer ontdekt, waarvan men het bestaan had vergeten; en daardoor zijn we ook in die richting weer meer tot de liefde tot de natuur genaderd: zijn we weer haar oneindige schoonheden gaan begrijpen, waarvan we zoover waren afgedwaald.

Want het gezegde van GOETHE dat »der Stoff erst seinen Werth durch künstlerische Gestaltung erhält" moet niet worden misverstaan; integendeel, bevestigt deze ziens-

wijze, wanneer maar goed wordt ingezien dat onder „künstlerische Gestaltung" niet moet worden begrepen, enkel en alleen ornamenteele behandeling, welke juist het gevaar oplevert het materiaal te doen vergeten, doch integendeel een zoodanige behandeling van het materiaal zelf, dat het zich op zijn schoonst voordoet.

Wij zijn weer gaan begrijpen, dat het gepolijste marmer waarlijk geen extra versiering behoeft, om zich in al zijn pracht te toonen; dat het graniet ons waarlijk al voldoende schoonheid geeft door zijn gladde oppervlakte, en dat de eindelooze kleurschakeeringen der steensoorten, zoowel van baksteen als van bergsteen, ons juist voldoende afwisseling in het muurvlak brengen, om daarin geen overbodige architektuur te verlangen.

(Wordt vervolgd.)

DE GEBOUWEN DER ALGEMEENE MAATSCHAPPIJ VAN LEVENSVERZEKERING EN LIJFRENTE AAN HET DAMRAK TE AMSTERDAM.
H. P. BERLAGE Nz.-ARCHITECT.

De gevel aan het Damrak is geheel ontworpen in aansluiting en in het karakter van den bestaanden gevel. De onderpui is van hardsteen; het bovengedeelte van Oberkirchner zandsteen met omlijsting van ramen, drempels en afdekkingen van hardsteen.

Het beeldhouwwerk aan den gevel, ook dat van den gevel aan den Nieuwendijk, is van den beeldhouwer Zijl.

De pijlers van den hoofd-ingang der Beurspassage aan het Damrak zijn van gepolijst grijs-achtig, met zwart en wit geaderd, graniet. Boven dezen ingang is een fries van sectiel-tegels aangebracht met den naam der passage. De gevels in de Beurspassage zijn van hardsteen, met gepolijste granieten pijlers tusschen de ramen, waarboven hardsteenen segmentvormige bogen zijn geslagen, die reeds gedeeltelijk meegaan met den vorm van de tonvormige gewelven, die de Passage overdekken. De ingangen en middenbouw zijn overdekt met gewelven van crême-kleurigen verglaasden steen, versierd met blauwe en gele banden. De gedeelten, waarboven zich de lichtruimten bevinden, zijn overwelfd met glazen bouwsteen, patent-Falconnier, waarin banden zijn aangebracht in diverse kleuren.

Deze glassteenen, een Duitsch fabrikaat, zijn luchtledig en verhoogen door den eigenaardigen vorm het lichtvermogen.

Het hout van kozijnen, ramen en deuren is teakhout. Alle ramen zijn van stalen rolluiken voorzien.

De vloerbedekking bestaat uit asphalt coulé en is voorzien van een sobere versiering van hardgebakken roode en witte tegels.

Het bovenstaande is ontleend aan een artikel van den heer Van Vliet in „De Bouwwereld".

BESTE KUNST.

Beste kunst maken is: zijn in den wezens-staat, in welken men zich bewust is Eeuwig te leven, en van daar-uit beeldend te werk gaan. Dan maar beeldend te werk gaan zonder zich van den toestand rekenschap te geven, zonder het opzet: in zijn werk te doen gevoelen, dat de toestand aanwezig is. Van zelf, zonder dat gij het weet eigenlijk, moet uit het werk de toestand blijken, waarin het gemaakt is.

L. VAN DEYSSEL.

Uit „Het leven van Frank Rozelaar".
De XXe Eeuw, IXe Jaarg., 12e aflev.

Het hierboven aangehaalde is, om in den stijl van Van Deyssel te blijven: helder als diamant.

Toegepast op Dichtkunst, op Muziek, ja zelfs op Schilderkunst, kan van de beteekenis dezer woorden gezegd worden: „alles is helder als diamant".

(Al heeft de schrijver met deze laatste woorden iets van dieper w e z e n bedoeld, ze zijn, in eenvoudiger opvatting toch ook toepasselijk op het eerste.)

Maar: de Bouwkunst?

Hier ook „maar beeldend te werk gaan zonder zich van den toestand rekenschap te geven, zonder het opzet: in zijn werk te doen gevoelen, dat de toestand aanwezig is"?

En het is altijd: oplossingen zoeken! Altijd strijd tegen die practische eischen, altijd strijd tegen het u dwingend materiaal!

Altijd vechten, altijd zich rekenschap geven van alles, om toch het geheel zoo min mogelijk leelijk te doen zijn, zoo veel mogelijk te doen komen bij schoon.

Kan d i t dan genoemd worden: „beeldend te werk gaan, zonder zich van den toestand rekenschap te geven, zonder het opzet: in zijn werk te doen gevoelen, dat de toestand (van in den wezens-staat te zijn) aanwezig is?

Neen! van den „kunstenaar", die geroepen is, de profane gebouwen van onzen tijd te ontwerpen, k a n dit niet gezegd worden.

Maar vergeten wij niet: er is goed, beter, best.

Beste kunst is ideale kunst, is kunst, waaraan het Ideaal ten grondslag ligt.

Zóó zelfs kan een Bouwwerk symbolisch het hoogste uitdrukken, dat vatbaar is voor in-stoffelijk-beeld-brengen.

Een gebouw, dat verzinnebeeldt den Vrede, de Harmonie der Volken, waar 't ideaal der volken, gedeeltelijk onbewust, nû reeds op gericht is, zulk een gebouw is er een, dat zal moeten behooren te zijn: beste Kunst, o m d a t het een symbolische verstoffelijking zal wezen van een zeer hoog begrip.

Dàn, als het uitgesproken Ideaal van een ras, van een volk zulk een hoog doelwit zal aanwijzen, dàn zullen mannen opstaan uit het volk, mannen die z i j n i n d e n w e z e n s - s t a a t, in welken men zich bewust is Eeuwig te leven, en van daar-uit beeldend te werk gaan.

Erkennen we, dat de tijd daarvoor niet rijp is.

En toch, voorloopers hebben altijd de groote tijdperken voorafgegaan.

* * *

Bij zulk een ideaal plan is het duidelijk, dat niet de „practische eisch" het in-beeld-brengen van het ideaal zal of kàn beheerschen!

De practische eisch zal hier wezen: o n d e r g e s c h i k t aan 't ideaal, òndat hij de afspiegeling ervan is, èvenals het Bouwwerk zal zijn de stoffelijke verbeelding van het geestelijk Ideaal.

Dàn zal vanzelf, zonder dat gij het weet, uit het werk de toestand blijken, waarin het gemaakt is!

A. v. B.

CORRESPONDENTIE.
AAN „EEN INZENDER".

De jury-rapporten der prijsvragen 1904 worden in het volgend nommer opgenomen. De omstandigheid, dat een der juryleden in het buitenland woont, heeft het uitbrengen van het rapport eenigszins vertraagd.

RECTIFICATIE.

In het artikel van de vorige week over „Bevende huizen" stond „en deze was „natuurlijk" loodrecht op de zeer dicht bijgelegen zee" enz.; dit moet zijn: „en deze was loodrecht op de" enz.

VACANTE BETREKKINGEN.

Met ingang van 1 October a.s. kan geplaatst worden een TEEKENAAR, die tevens de practische leiding van een machine-reparatie-werkplaats op zich kan nemen en gemengd is voor den verkoop van Gietwaren en aanverwante artikelen te reizen. Salaris f 100 per maand.

Sollicitatiën met opgaaf van leeftijd en waar in betrekking, fr. onder lett. V 382, bureau Vraag en Aanbod, Deventer.

Bekwaam OPZICHTER-TEEKENAAR gevraagd, tegen 1 September a.s., voor een werk buiten de stad. Opgaaf van salaris en referenties onder letter H C 366, „N. v. d. D."

Gemeentewaterleiding Helder. Bij de uitbreiding van het Buizennet wordt voor 3 à 4 maanden gevraagd een met deze werkzaamheden bekend tijdelijk OPZICHTER. Sollicitatiën worden met opgaaf van verlangd salaris vóór 8 Augs. a.s. ingewacht bij den Directeur, A. J. Lafeber.

TEEKENAAR voor kapconstructiewerk aan de Gorkumsche Machinefabriek.

OPZICHTER bij den provincialen Waterstaat in het 1e district (standplaats Groningen).

Aan deze betrekking is verbonden een aanvangsjaarwedde van f 1400, welke zes maal, telkens na 2 jaar, met f 100 zal kunnen worden verhoogd.

Zij, met wien persoonlijke kennismaking verlangd wordt, zullen daarvan bericht ontvangen van den Hoofdingenieur J. M. W. van Elzelingen.

De stukken behooren vóór 15 Aug. e.k. bij gezegeld adres te worden ingezonden aan het adres van het College van Gedeputeerde Staten van Groningen.

De Gedeputeerde Staten voornoemd:
GEERTSEMA, Voorzitter.
SYBENGA, Griffier.

BOUWKUNDIGE (ervaren teekenaar) aan de Ambachtsschool te Dordrecht, ten behoeve van het teekenonderwijs in de afdeeling Timmeren, tegen 1 September a.s. laarwedde f 600 à f 700. Diploma Bouwk. Opzichter of acte lijnteekenen kan tot aanbeveling strekken.

Inlichtingen betreffende lessuren enz. worden verstrekt door den Heer M. J. van Dijke, Directeur der School, Krombout 79.

Het Bestuur,
M. L. C. STARING, Voorzitter,
ADR. SCHOTEL, Secretaris.

VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE BOUWKUNDIGE OPZICHTERS EN TEEKENAARS. (Goedgekeurd bij Kon. besluit van 28 Maart 1904, no. 39) . . . .

INFORMATIE-BUREAU.
Secretariaat: - - - - - -
Spiegelgr. 21, boven.

Ingeschreven Sollicitanten.

1	Bouwk.-Opzichter-Teekenaar	27	jaar,	f	90	's maands.
1	" " "	23	"	f	70	"
1	" " "	23	"	f	75	"
1	" " "	26	"	f	100	"
1	" " "	28	"	f	100	"
1	" " "	22	"	f	50	"
1	" Assistent "	18	"	f	25	"
1	" en Decorateur "	21	"	f	50	"
1	Waterbouwkundig Opz.-Tk.	28	"	f	80	"
1	Gemeente-Opzichter-Teek.	26	"	f	70	"

Ons bureau staat open voor leden en niet-leden onzer Vereeniging.

Aanvraag formulieren (voor sollicitanten) en alle inlichtingen zijn steeds aan het secretariaat te verkrijgen. Zie overigens »Architectura« van 29 April l.l.

TECHNISCH GEDEELTE.

Alle stukken de redactie betreffende, dus ook vragen te adresseeren

Aan de Redactie van »Architectura" Technisch Gedeelte,
Valeriusstraat 64,
AMSTERDAM.

DE KURKSTEEN IN HET BOUWVAK.

De steeds strenger wordende eischen, welke onze moderne beschaving aan de bouwtechniek stelt, hebben tal van nieuwe constructies en nieuwe bouwstoffen in het leven geroepen, en waren er ook de oorzaak van, dat al het reeds bestaande, voortdurend verbeterd werd. Onder deze nieuwe bouwstoffen nu, neemt kurksteen, zoowel wat betreft gedurende lange jaren genomen proeven, als voortdurend aangebrachte verbeteringen, voorzeker wel een eerste plaats in, terwijl het verder ook een groot voorrecht is, dat kurksteen voor a l l e r l e i doeleinden te gebruiken is.

Wanneer wij deze grondstof eens in dit tijdschrift willen bespreken, zijn wij verplicht in de eerste plaats een firma te noemen, die op dit gebied, zoowel wat betreft nieuwe toepassingen als verbeteringen zich zeer verdienstelijk heeft gemaakt. De hier bedoelde firma is de Actiengesellschaft für patentierte Korksteinfabrikate und Korksteinbauten vormals Kleiner und Bokmayer" te Mödling bij Weenen.

Zonder twijfel is de kurksteen thans een der meest en overal gebruikte bouwstof. Toch zijn de uitstekende eigenschappen ervan nog lang niet voldoende algemeen bekend, en door minderwaardige, ja dikwijls door bepaald slechte waren, die onder den naam kurksteen in den handel worden gebracht, werd de reputatie van dit artikel zeker niet verbeterd, zoodat een zakelijke bespreking van deze grondstof, in verband met de verschillende manieren, waarop men er gebruik van kan maken, in dit weekblad voorzeker wel eens een paar kolommen zal mogen vullen.

Reeds in het jaar 1880 verkreeg de firma Grünzweig und Hartmann te Ludwigshafen am Rhein haar eerste octrooi op de vervaardiging van kurksteen. Van af dit tijdstip heeft deze firma, en met haar hare zusterfabriek in Oostenrijk, de reeds genoemde maatschappij, voortdurend doorgewerkt, en, het mag thans geconstateerd worden, dat deze onvermoeide arbeid ook met succes werd bekroond.

Een dergelijk resultaat is echter slechts daardoor mogelijk geworden, dat bij deze nieuwe bouwstof de goede eigenschappen van de natuurlijke kurk, n.l. de sterk isoleerende werking, onveranderd is bijbehouden, en dat daarbij echter toch het „steenachtig zijn", vooral de voornaamste eigenschap daarvan, om n.l. steeds hetzelfde volume te behouden, door middel van het door de firma geoctrooieerde bindmiddel op bijna volmaakte wijze door de firma werd verkregen.

De voornaamste eigenschappen van werkelijk goeden kurksteen zijn:

1°. S o o r t e l i j k g e w i c h t. Hoe lichter deze grondstof is, des te grooter is in het algemeen hare isoleerende werking, en in zekere mate kan men dus den kurksteen naar zijn soortelijk gewicht beoordeelen. De natuurlijke kurk isoleert, zooals men weet, zeer goed, bijgevolg moet de toename van het gewicht van den kurksteen steeds zoo gering mogelijk zijn, dus moet het soortelijk gewicht dicht bij dat van kurk, 0.25, blijven.

2°. B r e u k. Het bindmiddel moet de afzonderlijke kurkdeeltjes op een dergelijke manier omhullen en verbinden, dat deze, en niet het bindmiddel breken. Een dergelijke kurksteen zal, niettegenstaande zijn gering soortelijk gewicht, een betrekkelijk groote vastheid tegen breuk en druk hebben.

3°. B e s t e n d i g h e i d v a n h e t v o l u m e. De eigenschap van natuurlijke kurk om te kunnen krimpen, moet door het bindmiddel geheel en al worden opgeheven.

4°. R e u k e l o o s h e i d. Het bindmiddel mag de kurk niet doen rieken, daar dit eetwaren zou kunnen doen bederven. Het mag geen bijtende chemische bestanddeelen bevatten, die vernielend op metalen zouden kunnen inwerken.

5°. O p s l o r p e n v a n w a t e r. Het bindmiddel van den kurksteen mag niet hygroscopisch zijn, anders neemt

de kurksteen water op, en wordt als bouwstof, en vooral als isoleermiddel minderwaardig. Vooral deze eigenschap is het, die bij het gebruik maken van kurksteen den doorslag moet geven. Goede kurksteen, voorzichtig op water gelegd, zal boven de waterlijn droog blijven. Des te slechter de kurksteen is, des te sneller zal hij zich met water volzuigen.

Goede kurksteen nu moet bovenstaande eigenschappen hebben.

Bestand zijn tegen den invloed van het weer, bestand zijn tegen warmte, een gering geleidingsvermogen voor warmte, zijn alle eigenschappen, welke gewicht in de schaal leggen bij het beoordeelen der kwaliteit van kurksteen, doch die maar niet zoo terstond beoordeeld kunnen worden; daarvoor zijn ernstige proefnemingen noodig.

Rekening houdende met de verschillende eischen, die men in de practijk stellen moet, worden er ook verschillende soorten kurksteen vervaardigd, en het zijn hoofdzakelijk 3 soorten, die door de Mödlinger fabriek in den handel worden gebracht.

Deze drie soorten zijn: emulgit, reform en thermalit.

Met emulgit wordt de gewone, reeds algemeen bekende, geoctrooieerde kurksteen aangeduid. Dit soort wordt op groote schaal gebruikt voor het isoleeren van stoomhoudende buizen en toestellen, en blijft geheel en al onveranderlijk tot bij temperaturen van 150° C.

Emulgit heeft een soortelijk gewicht van 0.25 tot 0.28, en, wordt gebruikt wat het bouwwerk betreft, voor:

1°. Isoleering, dus verschaling van daken, vooral in fabrieken voor sheds; houd-cement-daken en daken van gegolfd plaatijzer.

2°. De vervaardiging van lichte tusschenwanden.

3°. Isoleering, feitelijk bekleeding van gebouwen van latwerk en van allerlei soort ijzer-constructies.

4°. Vervaardiging van complete bouwwerken, die zoowel stationnair als verplaatsbaar kunnen zijn.

Onder reform verstaat men een grondstof, die door en door geïmpregneerd is, en die bij machines voor het opwekken van koude en koelinrichtingen toepassing vindt.

Reform wordt slechts sedert eenige jaren in den handel gebracht. Het soortelijk gewicht varieert van 0.28 tot 0.40. Deze grondstof is geheel en al tegen water en warmte bestand, en wordt voornamelijk gebruikt voor:

1°. Het isoleeren en afdekken van gewelven en zolderingen van beton.

2°. De vervaardiging van ijskelders en ijshuizen.

3°. De isoleering van allerlei soort koelkamers.

4°. Het droogmaken van vochtige lokalen.

5°. De vervaardiging van vloeren met opleggingen van linoleum, xylolith en terrazzo.

Thermalit is eigenlijk niet meer onder stoffen van kurksteen te rangschikken, want het bevat geen kurk. De kurk wordt slechts als een hulpmiddel bij de fabricage bij de massa gevoegd, en nadat de steenen gevormd en gedroogd zijn, er weer uitgebrand in een generatoroven bij een temperatuur van ongeveer 1200° C. Deze grondstof is natuurlijk vuurvast, heeft een buitengewoon gering soortelijk gewicht van 0.3, en dient voornamelijk voor het isoleeren van buisleidingen, ketels en toestellen, die hoog gespannen of oververhitten stoom moeten bevatten.

Voor dat wij tot een beschrijving der verschillende constructies zullen overgaan, zij nog aangestipt, dat de kurksteen een vuurvaste bouwstof is, en reeds dikwijls de vuurproef heeft doorstaan. Naar aanleiding van een op den 30sten Juni 1893 genomen officieele verbrandingsproef werd, met goedkeuring van de Neder-Oostenrijksche provinciale commissie, door een bekendmaking van den stadhouder van Neder-Oostenrijk, van 9 Maart 1894, de kurksteengrondstof van de firma Kleiner en Bokmayer te Mödling verklaard te zijn: een vuurvaste grondstof voor het bouwen en afdekken. De kurksteen kan wel door vlammen versintelen doch een met vlam verbranden zal niet kunnen plaats hebben. Daar buitendien ieder stukje kurksteen, door een door het bindmiddel gevormde, onbrandbare massa omhuld is, is ook een verder doorgloeien, wanneer de vlam eenmaal geblusscht is, onmogelijk.

Zelfs de door en door geïmpregneerde „reform"-kurksteen is zeer onbrandbaar, vooral wanneer hij bepleisterd is, wat in de practijk bijna steeds het geval is.

Daarom is de kurksteen ook bijzonder geschikt voor bekleeding van ijzeren kolommen, steenen en houten trappen en dergelijke onderdeelen van een gebouw, die in de eerste plaats onbrandbaar moeten worden gemaakt. Ook houten kolommen met een mantel van kurksteen en dan goed bepleisterd, bleken tegen het vuur bestand te zijn.

Zooals reeds werd aangestipt, bestaat het groote voordeel van kurksteen voor het bouwvak daarin, dat hij een zeer slechte warmtegeleider is, en dat men er overal nog gebruik van kan maken, waar andere isoleeringen niet meer aan te wenden zijn.

Voor dat de kurksteen in gebruik kwam, waren alle middelen tot vervaardiging van isoleerende lagen feitelijk slechts hulpmiddeltjes in den nood, die een twijfelachtige waarde hadden. Menigeen gelooft nog aan de goede werking van holle lagen in het metselwerk, omdat men aanneemt, dat deze ruimten de slechtst mogelijkste warmtegeleidsters zijn, door lucht, die er zich, hermetisch ingesloten, in bevindt. Nauwkeurig genomen proeven, op streng wetenschappelijken grondslag berustende, toonden echter aan, dat de goede werking der holle lagen in het metselwerk niet veel te beteekenen heeft. De lucht in dergelijke uitsparingen is meestal zeer vochtig, zoodat zich steeds een neerslag zal vormen. Buitendien vormen de, uit een constructief oogpunt beschouwd steeds vereischte, doorloopende balken directe geleiders van den eenen muur naar den anderen. De voornaamste eisch voor een goede isoleering, namelijk een absoluut rustige laag lucht, is in deze holle ruimten in het geheel niet te verkrijgen. De ingesloten lucht is, geheel afgezien van de poreusheid van het metselwerk en de zich vormende circulatie-wegen, tengevolge van schommelingen der temperatuur, voortdurend in beweging. Hierdoor heeft een voortdurende warmtewisseling aan de beide muurvlakken plaats.

Brengt men daarentegen een bekleeding van kurksteen aan, dan wordt daardoor niet alleen de isoleerende werking zeer vergroot, doch men zal zich dan ook bij het bepalen van de dikte van den muur veel dichter bij de stabiliteitsgrens kunnen houden. Daarbij komt dan nog de belangrijke, voortdurende besparing door de verminderde warmteoverbrenging.

Ook de pogingen, om door opvullingen, de isoleerende werking der luchtlagen te bevorderen, hebben slechts een betrekkelijke waarde. De opvulling met zaagsel, turfmolm, asch, verkoold riet, rijstdoppen enz. zal altijd met het nadeel gepaard gaan, dat deze stoffen spoedig nat worden, omdat zij gretig vocht opslocpen. Als gevolg daarvan worden zij goede warmtegeleiders, waardoor de isoleerende werking niet alleen sterk vermindert, doch waardoor ook de deur wordt opengezet voor het ontstaan van chemische werkingen, welke tot geheele vernieling van de stoffen, die tot opvulling werden gebruikt, leiden kunnen.

De kurksteen daarentegen blijft steeds dezelfde isoleerende werking uitoefenen, en maakt het buitendien ook mogelijk, dat de isoleerende laag daar wordt aangebracht, waar zij, naar de ervaring ons heeft geleerd, ook behoort te worden aangebracht.

Bij koelinrichtingen en ijskelders, die boven den grond liggen, en geheel en al vrij staan, zoodat een geheel gesloten isoleering mogelijk is, wordt de kurksteen-isoleering het best aan den buitenkant aangebracht, want dan zal een werkelijk goede isoleerstof ook op verreweg de beste manier de wisselingen der temperatuur onschadelijk kunnen te maken.

Vallen de stralen der zon direct op den muur, dan neemt deze een aanzienlijke hoeveelheid warmte in zich op, welke hij dan gedurende den nacht weer langzaam afgeeft, natuurlijk straalt hij ook warmte in het gebouw uit. De kurksteen als bekleeding van den buitenkant van het gebouw, zal nu slechts een uiterst klein breukdeel der warmte doorlaten, zoodat het metselwerk als koude-accumulator zal dienst doen.

In alle gevallen komt het vooral op een geheel gesloten isoleering aan, d.w.z. de geheele ijskelder of koelkamer moet door de isoleering omgeven zijn. Dit vereischt eigenaardige constructie-détails, vooral bij de gewelven der zoldering bij inwendige isoleering. Aan de onderste gedeelten en aan de voorkanten der gewelven heeft door de buitenmuren een zoo groote overbrenging van warmte plaats, dat deze in alle gevallen voorkomen moet worden.

Er worden daarom op een afstand, gelijk aan de dikte van de isoleering, evenwijdig met den lengtemuur, voor het gewelf naar boven loopende U-ijzers aangebracht, en daarnaast wordt dan de isoleering opgetrokken; zoo wordt ook aan de voorkanten tusschen muren en gewelven een tusschenruimte gelaten, zoodat de wandisoleering om de geheele inrichting heen luchtdicht kan worden verbonden.

Ook een goede isoleering van den vloer is van het grootste belang, en wil men hierbij doelmatig en vertrouwbaar te werk gaan, dan moet men hier de onvergankelijke „reform"-isoleering gebruiken.

PAKOE.

(Slot volgt.)

UITLEGGINGEN VAN GROOTE STEDEN.

De nieuwe eeuw verschilt vooral hierin van de dagen van weleer, dat men er thans niet tegen opziet om zich gelijktijdig met de oplossing van vele belangrijke economische vraagstukken bezig te houden. Bij dit streven naar vooruitgang in allerlei richtingen werd ook in het bouwwezen, en dat in tegenstelling met den toestand in het laatste gedeelte der vorige eeuw, meer dan één nieuw arbeidsveld geopend en tot een begin van ontginning gebracht. Overal ziet men nieuwe ideeën en opvattingen zich baan breken en ook veld winnen. Niet alleen, dat vrouwe Architectura, haar geslacht niet verloochenende, zich weer gaarne in een nieuw kleed wenscht te hullen, doch zij tracht ook aan dit kleed een nieuwen snit te geven, en heeft tal van nieuwe bouwtypen en vormen van huizen in het leven geroepen, en in de eerste plaats wel voor al het nieuwe op het gebied van handel en nijverheid ook iets nieuws weten te scheppen en algemeen in te voeren, om daardoor het gemak van den mensch te dienen, of zijn welzijn te bevorderen.

In de eerste plaats komt hier ter sprake het speciaal voor het doen van zaken bestemde gebouw, zoowel het kantoorgebouw als ook de winkel der toekomst, het moderne warenhuis. Ook het „Einfamiliën-haus" begint weer in geheel Europa het burgerrecht te verkrijgen, dat het in Engeland en Nederland steeds heeft weten te behouden. Bij den kerkbouw kan de gemeente zich in nieuwe en doelmatige vormen verheugen. Niet slechts de meer bepaalde voorsteden en de villa-wijken, ook de uitleggingen van de eigenlijke stad zijn een nieuw stadium ingetreden.

Nieuw is dit onderwerp niet. Reeds in menig tijdschrift werd de vooruitgang van den modernen stedenbouw besproken, zoowel wat betreft den bouw in de stad zelve en hare nieuwe wijken, als den aanleg van bepaalde voorsteden en andere buitenbuurten. Camillo Sitte gaf aan den nieuwen stedenbouw den grooten stoot, die ons vooral dreef tot een verfraaiing van het geheel, waarbij hij ons als voorbeeld de schilderachtige stad onzer vaderen voor oogen hield, om daardoor den gezichtskring van den bouwmeester te verruimen, en om hem te doen begrijpen, dat hij niet alleen huizenbouwer, doch meer dan dit, ook stedenbouwer is. Verder zijn door de nieuwe verkeersmiddelen en het zeer drukke verkeer in een wereldstad, en, ook door de eischen der moderne hygiëne bij het opeenhoopen van groote menschenmassa's op een klein terrein tegenwoordig geheel andere wegen in te slaan den vroeger. Hiermede rekening houdende bij den uitleg van steden en den stedenbouw werd het een bepaald vereischte, dat ook de ingenieur op dit gebied een woordje meespreekt.

Zoo wordt tegenwoordig, en dat volkomen terecht, ook met de oude steden rekening gehouden. Hoezeer de toestanden ook veranderd zijn, toch kunnen wij er ons voordeel mee doen, vooral als de nieuwe stad met de oude liefst een geheel moet vormen. Het bewaren der eenheid is bij bestaande steden moeilijk, en men moet zich gewoonlijk bepalen tot het doorbreken van straten en den aanleg van correspondeerende nieuwe verkeerswegen in de oude stad, om voor het groote verkeer baan te breken en de stad beter dan vroeger te ventileeren. Men is wel verplicht om zich, wat het zorgen voor de gezondheid betreft, voornamelijk tot de nieuwe buitenwijken te bepalen, die tot nog toe bij stukken en brokken om de oude stad heen verrezen, zonder dat men voldoende met de moderne eischen rekening had kunnen houden.

Onlangs deed Reg. Baumeister Ludwig Hercher te Bonn daarom het voorstel om ons bij bepalingen, betrekking hebbende op den uitleg van steden, op een zoo hoog mogelijk standpunt te plaatsen, en om naast de oude stad, zoo mogelijk op nog geheel maagdelijken bodem een geheele nieuwe stad te bouwen, als het eenige middel om het „kristalschieten" van het oude centrum te voorkomen. Men zal dan geen stukwerk te duchten hebben, en werkelijk aan moderne eischen voldoende wijken kunnen aanleggen. Wanneer toch, niet om de geheele stad heen, doch slechts op één plek de nieuwe stad wordt aangelegd, is men er ook zeker van dat deze spoedig tot ontwikkeling zal komen.

Feitelijk houden wij dit idee niet voor bepaald nieuw, want, althans in Duitschland, vindt men in vele steden reeds een bepaalde, zoogenaamde „Neustadt". Het is dan ook niet uitsluitend het uitstekende idee van dit aanleggen van een nieuwe stad, dat aanleiding gaf tot het schrijven van dit artikel, doch meer de wijze waarop de heer Hercher deze nieuwe stad wil ontwerpen en inrichten, om met alle op dit gebied voorkomende kwesties rekening te kunnen houden. De heer Hercher wil in deze nieuwe stad alle drie de typen van een stedelijk centrum, de binnenstad, de buitenstad en de voorsteden vereenigen, en hij weet dit vraagstuk op een zeer origineele wijze, n.l. door algemeene decentralisatie tot oplossing te brengen. Hij wil geen bepaalde binnenstad als middelpunt voor het doen van zaken, geen, het middelpunt omgevende, ring van woonhuizen, noch daar weer omheen gelegen voorsteden, doch hij bepleit, zooals uit de door hem gepubliceerde plannen blijkt, het aanleggen van groote verkeersstraten, die als hoofdverkeersaderen de woonwijken in de voorstadbuurten omsluiten, en waarvan de snijpunten tal van kleine stadscentra zullen vormen. De heer Hercher geeft aan deze hoofdstraten een flinke breedte en onderling gescheiden verkeerswegen voor

alle mogelijke soorten verkeersmiddelen, omzoomt ze met woonhuizen van allerlei typen, met winkels, en versiert ze met openbare gebouwen op de snij- en kruispunten. In de achter deze rijen huizen gevormde groote blokken, dus door 3 hoofdstraten omgeven, legt hij aan smalle straten bepaalde woonbuurten aan, terwijl deze huizen zich naar het midden toe langzamerhand meer en meer van elkaar verwijderen, om in parken een middelpunt te vinden, waar de versche lucht vrij toe kan treden.

Deze manier lijkt ons bij den eersten oogopslag al terstond uiterst eenvoudig te zijn.

Zóó kan men de vele kwesties, die zich bij de tegenwoordige stadsuitlegging voordoen, al op een heel gelukkige wijze tot oplossing brengen. Zóó toch wordt het mogelijk, dat de bewoners van dergelijke binnenblokken slechts op betrekkelijk korte afstanden van de hoofdaderen van het verkeer en de voor zaken bestemde straten komen te wonen, en men in deze binnenblokken toch rustig kan wonen, terwijl daarbij de kosten voor straten enz., bijv. die voor de terreinen, zooveel mogelijk gereduceerd worden. De heer Hercher toont ons op deze plannen hoe fraai dergelijke hoofdstraten wel zouden kunnen worden, om ook aan de architectonische eischen, voor een stad te stellen, te kunnen voldoen. Daarbij verkrijgt men hier ook blijkbaar een goede verdeeling der publieke gebouwen aan de verschillende kruispunten en daardoor een decentralisatie en goede verdeeling van het verkeer. Kranig is ook het idee hoe de ontwerper geheele dorpsbuurten in zijn plan opneemt, doordat hij de hoofdstraten zoo er omheen leidt, dat de nieuwe hooge huizen, de bestaande dorpen, die kunnen blijven zooals zij zijn, omsluiten.

Eenigzins doet dit plan ons denken aan de steden op Java, waar men ook tusschen Europeesche huizen en wijken verscholen, steeds inlandsche kampongs aantreft. Ieder die zoodanige steden met eigen oogen heeft aanschouwd, zal de schoonheid van zulk een stad ten volle beamen.

Het denkbeeld van Hercher heeft, zonder twijfel, wel iets verleidelijks. Dringt men echter dieper in de kwestie door, dan vallen hier wel eenige opmerkingen te maken. Verkrijgen de binnenblokken de door den heer Hercher de het plan voorgestelde groote afmetingen (men heeft hier op 45000 tot 50000 inwoners gerekend), dan kunnen ook de deze blokken omgevende huizen veel meer verdiepingen verkrijgen dan thans gewoonlijk het geval is, om daardoor de kosten der zeer breede en uit zeer ruime beurs aangelegde straten weer gedeeltelijk goed te maken. Doch dan zal waarschijnlijk aan de binnenbuurt te veel lucht en licht ontnomen worden. Wij houden het dan ook voor een bepaalde onmogelijkheid, dat er in een dergelijk blok, zooals de heer Hercher meent, een villa-kwartier zou kunnen worden aangelegd, waarvoor men toch wel mag verlangen, dat men er een fraai uitzicht, liefst een vergezicht heeft. Villa-bewoners zijn er gewoonlijk niet erg op gesteld, om aan alle kanten tegen rijen huizen te zitten „koekeloeren".

(Slot volgt.)

OVER HET BEITSEN VAN HOUT.

Hoezeer wordt er tegenwoordig log, wat betreft het kleuren van hout, door het kiezen van ongeschikte kleurstoffen gezondigd! De moderne opvattingen, wat betreft het zichtbaar zijn en het duidelijk doen uitkomen der eigenaardigheden van de grondstof, brengen het mede, dat men van het aanbrengen van een allesdekkende olieverflaag bij goed houtwerk meer en meer terugkomt. Meer heeft men thans op met beitsmiddelen, welke het mogelijk maken structuur en vezel van het hout zoo fraai te doen uitkomen en daarbij toch van mooie kleurtinten gebruik te maken. Dikwijls worden bijv. voor moderne meubelen en binnenhuisinrichtingen blauwe of violette beitstinten verlangd. De mooiste tinten verkrijgt men ook hier met de teerkleurstoffen. doch men moet er rekening mede houden, dat zij zeer gevoelig voor het licht zijn. Zoo maar aangebracht, zijn deze kleuren reeds na eenige maanden niet meer aan te zien en zijn dan dikwijls bepaald leelijk geworden. Het is dus noodig voor het verlakken eerst nog op de uitgebeten vlakken een tannine-oplossing aan te brengen. Deze verbindt zich met de aniline-kleurstoffen tot een kleur, welke voldoende tegen de inwerking van licht bestand is. Ook voor het rood en geel beitsen gebruikt men thans bijna nooit meer de oude soorten verthout, daar de teerkleurstoffen veel helderder tinten geven.

Deze kleurstoffen zullen, wanneer men zuivere kleurstoffen van goede firma's betrekt, door het licht niet verschieten en men kan door doelmatige vermenging op volmaakte wijze alle tinten tusschen geel en rood verkrijgen. Onlangs heeft men ook beproefd de omslachtige werkwijze met waterbeitsmiddelen, waarbij na het beitsen het hout weer ruw wordt, door de zoogenaamde wasbeitsmiddelen te doen vervangen. Tot nog toe is echter deze nieuwe methode niet aan te bevelen, want de aniline-kleurstoffen welke in was of terpentijn oplosbaar zijn, zijn bijna alle zeer gevoelig voor de inwerking van het licht en verschieten even spoedig als de spirituslakken en beitsmiddelen.

Het is slechts dan voordeelig de spirituslakken met teerkleurstoffen te kleuren, wanneer men het te verlakken hout van tevoren reeds met een tegen het licht bestand waterbeitsmiddel behandeld heeft, dat dan door het lak heen zichtbaar blijft, wanneer de spiritusbeitsmiddelen verschieten. Bij de keuze van kleurstoffen moet men liefst de producten van eerste klasse firma's nemen, want van kleurstoffen, en vooral van aniline-kleurstoffen, welke, zonder dat de fabriek genoemd wordt, in den handel gebracht worden, kan men vrij zeker aannemen, dat zij dan ook onbetrouwbare fabrikaten zijn, welke niet tegen het licht bestand zijn.

R.

PRACTISCHE MEDEDEELINGEN VOOR HET GEBRUIKEN VAN CEMENT . . . . . .

Dikwijls hoort men er over klagen, dat bij de vervaardiging van groote oppervlakken en blokken van beton spanningscheuren onvermijdelijk zijn. Bewapening met ijzer helpt niet altijd. Ook zoogenaamde haarbarsten komen in cementbepleistering dikwijls voor, en daartegen valt ook al niet veel te doen. Bij groote vlakken en blokken helpt men zich het best daardoor, dat men deze met kleinere deelen in elkaar zet, die dan ieder op zichzelf werken kunnen. Men stampt dus bijv. een steunmuur in verschillende lagen en uit verschillende deelen, die als steenen en muren in verband moeten liggen. Bij cementbepleistering is men er door het gladmaken, en door de geheele bewerking op uit, om op het oppervlak een dunnere laag van grootere dichtheid te verkrijgen dan in het verdere gedeelte der bepleistering. Daardoor ontstaan bij het drogen natuurlijk spanningen, waaraan de zoo lastige scheuren en barsten toe te schrijven zijn. Daarom is het bepaald voordeeliger, vooral voor muren, welke gekeerd zijn naar den kant der heerschende regens, waar dus vocht en temperatuurwisseling enhet krachtigst werken, een ruwe pleisterlaag aan te brengen, waarvan dan de geheele massa dezelfde dichtheid heeft, en waarin dus minder spoedig scheuren en barsten zullen ontstaan. Op dergelijke vlakken zullen dan ook niet zoo spoedig haarbarsten komen, terwijl zij trouwens in het ruwe oppervlak ook niet zichtbaar zijn. Ook het drogen heeft dan gelijkmatiger en vlugger plaats.

P.

DERTIENDE JAARGANG, No. 32. ZATERDAG 12 AUGUSTUS 1905.

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz. PAUL J. DE JONGH, Secr., Johs. B. LAMBEEK Jr., H. WALENKAMP, Jac. P. WORMSER, Jos. Th. J. CUYPERS, A. VAN Baalen, Leden. — — VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN en C. W. NIJHOFF REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE: L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP. DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD BETREFFEND TE ZENDEN AAN DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120 TE AMSTERDAM, IDEM VOOR HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Johs. B. LAMBEEK Jr., RINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e SECRETARIS VAN HET BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen. — Bericht betreffende de Redactie. — Xe Lustrum. — Tentoonstelling. — Xe Lustrum. — Waterfeest. — Over de waarschijnlijke ontwikkeling der architectuur. — Den geachten jubilar s. — Juryrapport. — Berichten. — Nieuwe uitgaven. — Open prijsvragen. — Vacante betrekkingen. — Informatie-bureau. Uitleggingen van groote steden. — Om rotting te voorkomen. — Het pakharden. — Vragen en antwoorden.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Als Buitenlid is toegetreden de heer J. W. van Houtum, Architect, Hilversum.

De 1e Secretaris, VAN HYLCKAMA.

BERICHT BETREFFENDE DE REDACTIE.

Vanaf heden weer alle stukken voor het blad te zenden aan het adres van den heer Paul de Jongh, Reguliersgracht 120 te Amsterdam, of aan „Parkzicht".

Xe LUSTRUM. — TENTOONSTELLING.

Daar ons gebleken is dat omtrent de voorwaarden van inzending nog allerlei verkeerde opvattingen bestaan, drukken wij hierbij nog eens de voorwaarden af voor de inzending. Ten overvloede zij hier nog eens op gewezen, dat de uniformiteit der omlijstingen zich bepaalt tot elke inzending op zich — men is natuurlijk geheel vrij welke wijze van encadreeren men kiest, doch alle stukken behoorende tot dezelfde inzending, dienen op gelijke wijze geëncadreerd te zijn.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

Xe LUSTRUM Ao Dc MCMV

TENTOONSTELLING VAN BOUW-, BEELDHOUW- EN SCHILDERKUNST TE HOUDEN IN HET GEMEENTE-MUSEUM TE AMSTERDAM VAN 16 SEPTEMBER TOT EN MET 15 OCTOBER 1905.

PROGRAMMA AFDEELING BOUWKUNST, ENZ.

Art. I.

De kunstwerken bestaan uit bouwkundige teekeningen (geometraal en perspectivisch), aquarellen, photografieën, beeldhouwwerken, (onderdeelen van gebouwen), voorwerpen van kunstnijverheid en meubelen, maquettes en gipsafgietsels.

Art. II.

De kunstwerken moeten behoorlijk verpakt vrachtvrij tot in het gebouw van het Gemeente-Museum te Amsterdam worden ingezonden van 1 tot uiterlijk 8 September 1905. De naam van den vervaardiger en de titel behooren duidelijk achter op het kunstwerk vermeld te zijn.

Art. III.

Alle teekeningen of photografieën en aquarellen moeten van lijsten zijn voorzien, zullende alle lijsten van elken inzender van hetzelfde model en dezelfde kleur moeten zijn.

Art. IV.

Geplaatste kunstwerken zullen niet voor de sluiting afgegeven worden.

Art. V.

Het inzendingsbiljet vrachtvrij in te zenden voor of op den 1en Augustus 1905 aan den 1en Secretaris der Feestcommissie Jan Stuyt, Keizersgracht 296, Amsterdam.

Art. VI.

Elk lid heeft recht tot inzending van hoogstens vijf kunstwerken. Maximum oppervlak vijf vierkante meters. Inzendingen die volgens het oordeel van de Commissie niet geschikt zijn, zullen niet geplaatst en met de meeste geheimhouding ten spoedigste aan de opgegeven adressen niet vrachtvrij worden teruggezonden.

Art. VII.

Bij elke verpakking moet een duidelijk adres voor terugzending aanwezig zijn. Waar dit adres ontbreekt of waar de verpakking onbehoorlijk is wordt de terugzending niet door de Commissie bezorgd en dienen de kunstwerken binnen 8 dagen na de sluiting der tentoonstelling te worden teruggehaald.

Art. VIII.

De kunstwerken zullen binnen het Rijk vrachtvrij worden teruggezonden — buiten het Rijk tot aan de grenzen.

Reclames later dan zes weken na de sluiting ontvangen zullen niet meer behandeld worden.

Art. IX.

De Commissie zal behoorlijk zorg dragen voor de ingezonden kunstwerken, zonder voor toevallige schade of gemis, evenmin als voor vertraging in de expeditie verantwoordelijk te zijn.

Art. X.

Beeldhouwwerken grooter dan 1 M³. kunnen niet geplaatst worden. gipsafgietsels wel.

Art. XI.

De Commissie behoudt zich het recht voor in bijzondere gevallen van dit programma af te wijken.

Art. XII.

Door het feit der inzending onderwerpt elk inzender zich aan de bepalingen van dit programma.

AMSTERDAM, Maart 1905.

Het Bestuur van A. et A.:	De Feestcommissie:
BERLAGE.	INGENOHL.
INGENOHL.	STUYT.
VAN HYLCKAMA VLIEG.	VAN HYLCKAMA VLIEG.
WALENKAMP.	VAN DER SLUIJS VEER.
WALLE.	WALENKAMP.
VAN VLIET.	JOLING.

DE FEESTCOMMISSIE.

Xe LUSTRUM. — WATERFEEST.

Ten einde misverstand te voorkomen meent de Commissie omtrent het waterfeest nog eens het volgende onder de aandacht der leden te mogen brengen:

De deelneming aan dat waterfeest staat open voor alle leden, die hetzij persoonlijk, hetzij in combinatie met anderen een vaartuig — motorboot, zeilschuit, roeiboot of dekschuit of zelfs vlot — verlichten en daarmede op den avond van den 16den September in de kom tusschen de beide Amstelbruggen wenschen rond te varen. Men vraagt aan den Secretaris van de Feestcommissie een inschrijvingsbiljet aan en zorge dit voor 1 September 1905 ingevuld terug te zenden. Alleen dan kan men verzekerd zijn toegang tot dat deel van den Amstel te verkrijgen — het is namelijk de bedoeling aan de autoriteiten vergunning te vragen om de kom tusschen de beide bruggen dien avond geheel vrij te houden van andere vaartuigen en slechts toegang te verleenen aan verlichte vaartuigen, deel uitmakende van den lichtstoet voor den wedstrijd. Behalve de leden van „A. et A.", die krachtens hun lidmaatschap recht hebben aan dit feest deel te nemen, wordt die deelname ook opengesteld voor leden der georganiseerde roei- en zeilvereenigingen in den lande en eigenaars van eigen vaartuigen.

Onze leden die zich niet op het water bevinden dien avond, hebben toegang tot het gebouw der Roei- en Zeilvereeniging „De Hoop", dien avond voor ons welwillend toegankelijk gesteld.

Ten overvloede zij hier nog eens medegedeeld, dat de Secretaris der Feestcommissie gaarne bereid is allen, die dit wenschen, nadere inlichtingen omtrent het waterfeest te verschaffen.

DE FEESTCOMMISSIE.

VERBETERING.

In het artikel betreffende het Xe Lustrum opgenomen in het vorig nommer staat 1e bladz., 2e kol., regel 13 en 14 van boven: „Zoo zal dan den 16den Augustus in den voormiddag eene Feestviering worden gehouden," dit moet zijn: „Zoo zal dan den 16den September in den voormiddag eene Feestvergadering worden gehouden".

OVER DE WAARSCHIJNLIJKE ONTWIKKELING DER ARCHITEKTUUR.

(Vervolg.)

Dat de verschillende metalen in staat zijn ons dezelfde bevrediging te geven; dat de prachtige oppervlakte van het gepolijste geel koper waarlijk op zich zelf mooi genoeg is, en dat wij ons verheugen in de spiegelgladde vlakken van een mooi stuk-gietwerk, enkel en alleen om de schoonheid van het materiaal. Dat we weer de natuurlijke aantrekkelijkheden der verschillende houtsoorten zijn gaan begrijpen, welke in hun structuur ons voldoende versiering geven, zoodat het niet noodig is daarna nog iets toe te voegen, — is het ook alweer niet daarom dat de natuur de meesteres der kunst is?

Is dus slechts de vorm goed, is dus slechts in dien zin de „künstlerische Gestaltung" voltooid, dan biedt de stof voldoende schoonheid, en behoeft zij geen extra versiering.

Er zij hier ter plaatse op gewezen, in verband met het vroeger aangehaalde, — omdat hierin ook wel ten deele het geheim der veranderde schoonheidsinzichten zal liggen, — dat we ook werkelijk zoover gekomen zijn, schoonheid te vinden aan het gladde kanon, de met de duizende lichtplekjes schitterende machine, de locomotief, de velocipede, den electrischen tramwagen, ja zelfs den automobiel, juist om de schoonheid van het materiaal als zoodanig, terwijl deze dingen toch nog geen kunstwerken zijn. Want hoe modern dat misschien ook zou zijn, en het een feit is, dat niet valt te zeggen, waar de kunst begint en waar deze ophoudt; — gegeven het feit dat het niet mogelijk is het aantrekkelijke, dat wij aan verschillende dingen vinden, naar de artistieke zijde te beoordeelen, wanneer die dingen bovendien aan alle praktische eischen, tot in de kleinste bizonderheden voldoen, en daarom in dezen tijd een belangrijken schoonheidsfactor in zich bergen; — toch weigert men voorloopig deze dingen als kunstwerken aan te zien, en zeker niet zonder oorzaak, omdat, waar het verstand geen rekenschap kan geven, het gevoel toch ook nog wel een oordeel is.

Ik zeg voorloopig; want wanneer kunst is afspiegeling van kultuur, dan weten we niet of in de toekomst dergelijke dingen niet als kunstwerken zullen worden beschouwd: — Of zou het niet zóó kunnen zijn, dat zij op dit oogenblik nog niet hun definitieven vorm hebben aangenomen, en dat ook eerst de toekomst in staat zal zijn, ze van het lagere plan van schoonheid waarop ze dan nu toch blijkens ons inzicht staan, op te heffen tot dat hoogere plan, waarop ze dan wèl thuishooren, omdat we weten, dat zelfs nu reeds, den ingenieur de fraaie vorm der verschillende machinedeelen, niet onverschillig is?

Dat we op dit oogenblik nog niet in staat zijn dergelijke dingen als kunstvoorwerpen te erkennen, ligt dus wellicht alleen daaraan, dat juist door het ontbreken in deze tijden van kultuur, die dingen ook nog niet den vorm hebben aangenomen, dien ze bij mogelijke kultuur zullen hebben; evenals bijv. de droschke, waaraan men op dit oogenblik toch ook zeker geen schoonheidsfactoren vindt, waarschijnlijk dan ook een anderen vorm zal hebben; reden waarom bijv. de fijne equipage ons al aangenamer aandoet. Zeer zeker zal dan ook de mannenkleeding, waarvan de laatste sporen van schoonheid zijn verdwenen, een verandering ten goede ondergaan; want ofschoon ze het beste bewijs is voor het streven naar versieringloosheid, en daarom ook door MUTHESIUS wordt aangehaald, — die zich nu wel niet geheel met haar tevreden stelt, maar toch betwijfelt of de pogingen tot hare verfraaiing, iets zullen veranderen; — kan men toch reeds in dezen tijd de aanduiding vinden, dat de toekomst vermoedelijk toch voor een fraaier mannenkleeding zal zorgen, evenals de vrouwen-reform, toch ook reeds een poging is in dezelfde richting; terwijl ze bovendien past in het betoog, dat ook bij deze de versiering aan overlading belangrijk heeft ingeboet.

Uit deze beschouwingen zijn nu meen ik, voldoende bewijzen te putten eener groote beweging naar een toekomstige kultuur, met een vereenvoudiging der tektonische vormen, in 't algemeen zonder versiering, maar met een bevredigende schoonheidsuiting in het materiaal zelf.

Dit nu zoo zijnde, vraagt men zich onwillekeurig af, hoe met deze tendentie, dus gezien in dit verband, de toekomst onzer architektuur zal zijn; hoe zij, als de bouwkunst van dien tijd, rekening houdend met dit streven, zich zal voordoen; hoe zij in dit noodzakelijk eenheidsverband, als leidende kunst, zich zal manifesteeren. En dan moeten we even teruggaan tot de reeds in 't begin genoemde maatregelen van overheidswege: die tot bevordering der hygiëne, en die tegen brandgevaar; omdat zij, hoe vreemd het misschien schijnt, daarop van ernstigen invloed zijn.

Ik begin met de eerste.

Ieder uitvoerend architekt weet, dat de maatregelen in die richting genomen in den laatsten tijd zeer sterk op den voorgrond zijn getreden, en dat de nieuwe bouwverordeningen, welke zijn gemaakt of worden voorbereid, vele artikelen behelzen, welke aan de wenschelijkheid van die maatregelen hun aanzijn danken. Allerlei voorschriften worden gelast, ten opzichte der hoogte en afmetingen der vertrekken, de verhouding tusschen lichttoevoer en afmeting der lokalen, en daarmee in verband, de te gebruiken bouwstoffen; kortom bemoeiingen van overheidswege, waaraan de bouwmeester moet voldoen; daarbij komt dan, dat de industrie materialen aan de hand doet, welke dan ook door de bouwmeester zelf, in 't belang der hygiëne, reeds worden toegepast. Dat deze maatregelen reeds van grooten invloed op onze architektuur moeten zijn, is vanzelf sprekend en ik wil hier weer te dezer zake MUTHESIUS aanhalen, die op het Congres te Madrid in een zeer lezenswaardig artikel „über das Moderne in der Architektur" ook op die speciaal moderne dingen het licht liet vallen, met te zeggen: „Der Anruf den sie", n.l. de gezondheidsleer, „an die Architektur richtete, gab auch Anlass zu einer grossen Summe Neubildingen, die sich am Sichtbarsten in den Begriffen Bad und Wassercloset verdichten und für die die grosse Lehrwerkstätte das moderne Krankenhaus ist."

Nu zou ik, in verband met dit betoog, in 't bijzonder de aandacht willen vestigen op de verbetering van die materialen en juist daar, waar de hygiënische voorschriften het pijnlijkst worden toegepast, n.l. in datzelfde ziekenhuis, èn voorts op de vervanging van dezulken, welke nu eenmaal krachtens hun aard, tegen de hygiëne zondigen, door andere betere; — een streven 't welk in 't algemeen, ook reeds om de reeds genoemde redenen van zuiver praktischen aard, heeft geleid tot het zoeken naar het vlak, d.i. wand, vloer en zoldering, zonder voeg of naad. Was dit ten opzichte van den eerste, n.l. van den wand, reeds ten deele bereikt door de pleistering, en bij de zoldering eveneens, nu komt de vloer er bij; want de uitvinding van materialen als het houtgraniet of het torgament, maakt nu ook dat reeds mogelijk; terwijl men vroeger in het linoleum, met zijn paar naden, reeds een voldoenden waarborg meende te hebben tegen de bovengenoemde bezwaren.

En nu gaan reeds prospectussen rond, met aanbeveling der naadlooze houten deur, waardoor dan het vraagstuk in zijn geheel zou zijn opgelost.

En het zijn die materialen, die, afgescheiden van de hygiëne, in 't algemeen de groote praktische voordeelen hebben, welke ik in den aanvang reeds noemde, van niet te trekken, te krimpen of te scheuren — een ware uitkomst dus tegen al die onaangenaamheden van de stof, welke den bouwmeester nu onwillekeurig een „eurèka" doet uitroepen.

Er is dus in 't algemeen een streven, zoo praktisch als hygiënisch, naar den naadloozen wand, een streven dat in beginsel niet anders dan toejuiching verdient.

Dit dus alweer zoo zijnde, staat men bij eventueele toepassing, dadelijk voor de vraag naar den mogelijken schoonheidsvorm, waarop ik nader terugkom. Maar in ieder geval zien we toch, dus ook bij de toepassing van het naadlooze vlak, ook in die richting, zooals reeds boven aangeduid, een streven naar het weglaten der versiering, naar de bevredigende schoonheid van het materiaal alleen.

Ik neem nu de tweede rubriek der gewenschte maatregelen van overheidswege, die tegen brand.

Mogen de hygiënische voorschriften reeds een belangrijke tak van regeeringsbemoeiing zijn, die tegen brandgevaar zijn het zeker niet minder, hetgeen aan ieder architekt alweer uit zijn praktijk bekend is.

Tegen dit gevaar scheen nu aanvankelijk één materiaal de absolute redding te brengen, n.l. het ijzer, het moderne materiaal bij de „gratie Gods". Het is nu naar aanleiding daarvan, dat door mijzelf op het congres te Madrid een stelling werd opgeworpen, waarvan de toelichtende aanhef als volgt luidde:

„Van de vele bouwmaterialen, welke de industrie dagelijks uitvindt, en daardoor er naar streeft, steeds beter resultaten op bouwkundig gebied te bereiken, was de ontdekking van het ijzer, d.w.z. de vervaardiging van den ijzeren ligger en het vakwerk, constructief en dus ook stijlkundig, zonder twijfel de belangrijkste. Want het ijzer kon nu, naast steen en hout, het derde groote bouwmateriaal worden, en daarmede een nieuwe periode in de bouwkunst beginnen. Nu, dat is in dezen tijd, kan echter wel worden vastgesteld, dat, ofschoon als zoodanig van groote beteekenis, het ijzer niet heeft kunnen volbrengen, wat het in den aanvang beloofde en dat dientengevolge van een zoogenaamden ijzerstijl, d. i. dus stijl in engere beteekenis, n.l. als materiaalstijl bedoeld, geen sprake is, en het ziet er ook niet naar uit, alsof in die richting in de toekomst iets is te verwachten.

Want praktisch heeft immers het ijzer niet aan de verwachting kunnen beantwoorden, — levert het, juist om zijn „uitzettingsvermogen, voor brand het grootste gevaar op, en het is dientengevolge dat de overheid, in plaats van de toepassing van het ijzer te bevorderen, overal voorschriften maakt, het ijzer, daar waar het wel toegepast moet worden, met een onbrandbaar materiaal te omgeven. Aan die voorschriften, hoe overdreven misschien hier en daar ook, kan men zich alweer niet onttrekken; en ofschoon, de overheid zeer zeker de portée, n.l. stijlkundig, van dergelijke voorschriften niet zal hebben begrepen; — omdat de gedachte, dat er ook nog iets als stijl bestaat, niet bij haar opkwam, zoodat bij toelichting misschien een eenigszins mildere toepassing kan worden verwacht, — daarmede blijft toch het beginsel onaangetast, en kan dit ook, zooals reeds gezegd, niet worden afgekeurd.

En het verstrekkende gevolg van dit voorschrift is dus, dat om één voorbeeld te noemen, het maken van een beurszaal, zooals de Amsterdamsche, in Duitschland vermoedelijk reeds niet mogelijk zou zijn geweest, en misschien nu bij ons ook niet meer.

(Wordt vervolgd.)

DEN GEACHTEN JUBILARIS.

(Slot.)

En toen, nadat zij hadden uitgefeest,
zijn de schutters, zingende en waggelend, naar huis getrokken, en hebben het achtste wereldwonder op den Dam laten staan.

Als iemand aan iets of iemand een ergen hekel heeft of, ook omgekeerd, groote sympathie, dan moet men het met zijne woorden niet te ernstig nemen. Want licht, dat die woorden in dat ge-

val lichtelijk overdreven zijn. Heeft iemand bijvoorbeeld een grooten hekel aan eenige persoonlijkheid, dan zal hij allicht beweren", dat deze persoon „de ellendigste kerel van de wereld" is. Heeft hij daarentegen eene groote sympathie voor zoo iemand, vermoedelijk dat hij alsdan beweert, dat het „de beste kerel van de wereld" is. Nu weet iedereen, dat het al even moeilijk is, de ellendigste kerel van de wereld, als de beste te zijn.

De vorige week sprak ik in m'n oppervlakkig stukje over het Paleis op den Dam (oppervlakkig; omdat het dáár eindigde waar het had moeten beginnen) over het uitstekend artikel over dit bouwwerk van de hand des heeren Wijssman in de „Groene Amsterdammer".

Op dit stuk van den heer Wijssman zijn bovenstaande bemerkingen geheel van toepassing. 's Schrijvers overweldigende sympathie voor het bloeitijdperk der Hollandsche Renaissance kennend, kan het ons geen verwondering baren, dat hij in eenigszins krasse woorden in dit artikel van deze voorliefde getuigenis geeft. Hij zegt namelijk in zijn stuk, sprekend over den wensch van Huygens, dat dit achtste wereldwonder in de toekomst door een negende zal gevolgd worden; „Zijn wensch heeft echter weinig kans, voor het nageslacht in vervulling te komen. Onze architectuur, die op het uiterste ligt, kan geen monumenten meer scheppen, die haar ook niet gevraagd worden."

En verderop dikt hij dit denkbeeld nog eens aan, met aan 't slot van zijn artikel te zeggen:

„dat (het Paleis) aan onze gouden eeuw herinnert, die nooit meer terug zal keeren."

Deze uitingen van innige vereering voor het Oud-Hollandsch tijdperk mogen ons echter niet doen besluiten, ons koelberedeneerd Oud-Hollandsch verstand het zwijgen op te leggen. Want dit ouderwetsch verstand komt bij dergelijke welgemeende maar overdreven uitingen onmiddellijk in opstand. Dat de heer Wijssman het oud-Hollandsch tijdperk het beste, tot nu toe, uit onze vaderlandsche ontwikkeling acht, daarin heeft hij volkomen recht; we zijn het in dit opzicht geheel met hem eens. Dat hij er echter toe kan komen, daarbij beslag op de geheele toekomst van ons land en volk te leggen door te beweren, dat de gouden eeuw nooit meer terug zal keeren, zie, dat is wel een beetje kras, dat doet ons aan bovenstaande uiting van „de beste kerel van de wereld" herinneren: m'n geachte heer, bedenk toch eens, wat voor eigenaardig profetisch beslag ge hier legt op de toekomst. Zou er in de geheele toekomst van ons ras geen enkel tijdperk kunnen komen in deze vele eeuwen, die misschien nog voor den boeg liggen (we weten het niet, we weten het inderdaad niet!) waarin kunst wordt voortgebracht waarbij — zelfs dat achtste wereldwonder van Van Campen — in 't niet verzinken zal? Bedenk eens: toen men in den klassieken tijd tot het zevende wereldwonder was genaderd, toen dacht men reeds, dat het bij dit respectable (volgens de ouden: volmaakte of volledige) getal blijven zou; d.w.z. dat de latere wonderen geen wonder meer zouden zijn — en toch is het achtste, dank zij Jacob, op de wereld gekomen. Welke reden zou er nu zijn, dat de toekomst — de Dame met de wonderbaar geheimenisrige en diepzinnige oogen, ook een 9de, een tiende, een elfde zou baren. — Dat zal immers geheel en al van de „cavalier" afhangen, de „sneidige cavalier", die de liefde van de dame (zij is immers nog niet te oud daartoe? ...) winnen zal!

Neen! nom d' un chien; we weten niet, wat de toekomst, deze echte moeder, nog brengen zal. Moge zij heden misschien kinderen met waterhoofden, monsters en kermiswonderen voortbrengen — leelijke jonge eenden; men kan niet weten, of deze leelijke jonge eenden (gelijk in het geval van de sprook van Anderssen) tot zwanen — blanke, heerlijk donzige, zwanen zullen ontluiken, zwanen! die op hun beurt weer zwanen-zangen zingen zullen! ...

Om bijzonderlijk laag bij den grond te blijven: daar hebt ge nu mij. Ik, ondergeteekende, zoon van m'n moeder, maar ook zoon der Muzen, verbeeld me, inwendig, geheel en volkomen inwendig, (zóódanig inwendig, dat het nog niet aan het oppervlak heeft kunnen komen) instaat te zijn, werk voort te brengen, dat het Paleis op den Dam vèr overtreft. — Nu, wat bij mij, op 't moment, slechts inbeelding, of ver-beelding is, waarom zou dat in de toekomst, in lieden, bij wien het niet alleen bij inbeelding blijft, waarheid kunnen worden? — Ik wil maar zeggen: niemand weet, wat de toekomst in haar schoot verborgen houdt; — dat zal die toekomst zelf moeten leeren ... Honni soit qui mal y pense! alles is vooruitgegaan — en alleen de Kunst zou in haar geboorte blijven steken! ...

Laat ons denken en werken. En gij — geachte heer Wijssman, peurder, respectable visscher in het Verleden, gelief Uw hengelstok (voorzien van deugdelijk „aantrekkelijk" aas) ook eens uit te gooien in de Toekomst. Wie weet, vischt ge iets op — niet een gouden eeuw die nooit weer zal keeren, maar een radium — een diamanten!

H. WALENKAMP.

RAPPORT DER JURY OVER DE PRIJSVRAGEN, UITGESCHREVEN DOOR A. ET A. IN 1904 . . . .

PRIJSVRAAG I.

Een monumentaal bouwwerk.

Een ontwerp voor een vereenigingsgebouw voor »A. et A.«.

Het gebouw dient in allen eenvoud een streven te toonen naar een der architectuur waardig karakter, en eene uiting te zijn van het kunstvermogen der Hollandsche bouwkundigen in dezen tijd.

Het gebouw wordt verondersteld te zijn gelegen aan een plein, en vrijstaande, Georiënteerd. Het dient te bevatten:

Beganen grond:

Een open entrée met show voor bouwmaterialen enz., vanuf de straat zichtbaar; verder een vestibule met trappenhuis, annexen en een tentoonstellingszaal voor bouwkundige ontwerpen, decoratieve teekeningen enz., ter grootte van pl. m. 300 M².

1e Verdieping:

Vergaderzaal, tevens societeits-lokaal, met afsluitbaar buffet, ter grootte van pl. m. 120 M². Verder een bibliotheek en een bestuurskamer, annexen.

2e Verdieping:

Concierge-woning en bergruimten voor boeken en materialen; voor het archief een brandvrije kluis.

Gevraagd worden de plattegronden, de gevels en minstens twee doorsneden, alles schaal 1 à 100, perspectivische schets van buiten, eveneens van de voornaamste zaal, en twee details, één van binnen en één van buiten, schaal 1 à 20.

De behandeling der teekeningen wordt vrijgelaten.

Prijs f 75, Premie f 25, met getuigschriften.

Op deze prijsvraag kwam een antwoord in onder motto »Illusie«.

Aan de eerste voorwaarde is door den ontwerper zeer matig voldaan daar het karakter van het ontwerp zonder bepaalde uitdrukking is, met een streven om de architectonische uitingen der voornaamste Hollandsche architecten uit den laatsten tijd te copieeren; en daar dit pogen zeker niet geslaagd mag heeten, is eigenlijk daardoor het ontwerp vrijwel op zijne waarde geschat. Aan de overige bepalingen heeft de ontwerper stipt voldaan. Wij betwijfelen het echter of hij wijs deed met de tentoonstellingszaal in drie deelen te deelen, terwijl alleen het middelste en kleinste gedeelte bovenlicht ontvangt, dat door zijne ongunstige ligging, tusschen twee hoogopgaande muren, die slechts 3½ meter van elkander verwijderd zijn, tamelijk zwak en droefgeestig belooft te zijn. De verlichting der tentoonstellingszalen, waarvan de grootste 125 M², oppervlakte heeft en waarbij de werkelijke belichtingsoppervlakte der twee zijvensters te samen slechts 18 M², bedraagt is toch wel zeker al te spaarzaam.

Het is niet duidelijk, waarom de voorgevel slechts 16 M. breed is, terwijl het geheele gebouw een breedte heeft van 22 M. Hierdoor zijn de beide show-ruimten kleiner geworden dan zij hadden kunnen zijn, en deze ruimte is natuurlijk daardoor ook voor de daarboven liggende

verdiepingen verloren. Dit ruimteverlies van 30 M², grondvlak had natuurlijk vergoed kunnen worden door eene krachtige bouwkundige werking van den voorbouw tegenover de rest van het gebouw, doch het is den ontwerper niet gelukt deze tot stand te brengen.

Bij de indeeling van het grondplan is gestreefd naar regelmatigheid evenals bij de compositie der gevels, dergenen blijkt echter dat een bepaald systeem is aangenomen, en zoo dit geschiedde, heeft de ontwerper daardoor geen groote resultaten bereikt. De vormbepaling van het geheel en der deelen is gunstiger doordat o. a. alle vensters hetzelfde type vertoonen, hoewel de afmetingen zeer verschillend zijn. Hetzelfde streven vindt men terug in de eindvormen der gevels en alle deelen die naar boven eindigen, waarbij overal dezelfde vormen en constructies zijn aangewend, waarbij echter wel wat al te veel details zijn aangebracht, die den algemeenen indruk schaden. Wat partijverdeeling betreft, is het beste gedeelte van het ontwerp te vinden aan het achtergedeelte van den zijgevel en den achtergevel. De voorgevel maakt door zijn raamverdeeling een overladen indruk en is ook onrustig, misschien door het onregelmatig gebruik van gebouwen steen, waardoor de geheele gevelvlakte te zeer wordt verbrokkeld. De balkon-constructies zijn wat sterk op den voorgrond tredend, evenals alle deelen, die een constructieve functie te vervullen hebben. Met voorbeelde is getracht de binnenruimten uitwendig te toonen; het is evenwel niet gelukt eenheid in de uiting te brengen.

Over het geheel genomen beantwoordt het ontwerp niet aan de vraag voor een monumentaal bouwwerk en kan het ook om bovengenoemde redenen o. i. niet in aanmerking komen voor den 1sten prijs; wij stellen echter voor, daaraan den 2den prijs toe te kennen.

PRIJSVRAAG II.

Het ontwerp voor een burgerwoonhuis.

Gegeven een rechthoekig terrein, breedte 7,5 M., lengte 25 M., Met de voorzijde grenzend aan de straat, de lange zijde ingesloten door huizen, diepte van het huis plm. 12,5 M., de achterzijde grenzend aan een tuin.

Gevraagd worden, beganen grond: Een entree, een voorportaal, gang met trap naar de verdieping, met annexen, een keuken en twee kamers en suite. Onder de keuken een kelder.

De eerste verdieping moet bevatten 3 of 4 vertrekken, evenzoo de 2de; Van deze vertrekken één badkamer, practisch gelegen. Verder boven zolder met twee kamertjes. De noodige kasten, privaten en t.appen moeten overal practisch zijn aangebracht en voldoen aan de moderne eischen aan woningen gesteld.

Het doel dezer prijsvraag is: het verkrijgen van een type, dat voldoet aan de practische, oeconomische en hygiënische eischen, die tegenwoordig aan woningen worden gesteld bij den modernen stedenbouw, en dat daarenboven voldoet aan de aesthetische eischen die voor deze onderwerpen te stellen zijn.

Gevraagd worden de plattegronden der fundeering (gerekend wordt op heifundeering) en die der verschillende verdiepingen, op schaal 1 à 100. De noodige doorsneden om over de constructie te kunnen oordeelen in den voor- en achtergevel schaal 1 à 50. Een voorraam detail schaal 1 à 20. Behandeling der teekeningen vrijgelaten. Prijs f 40, premie f 10, met getuigschriften.

Ingekomen 8 antwoorden onder de volgende motto's 1 Willy, 2 Pax, 3 Op 't kantje af, 4 Type, 5 Ster in cirkel (geteekend) 6 Sweet home, 7 Eigen haard is goud waard, 8 A.et A. (geteekend.)

1 Motto Willy. De ontwerper heeft in zijn verdeeling der ruimten het algemeen voorkomende type gevolgd en daardoor geen nieuw type ontworpen. Dit is echter te wijten aan de opgave die zich naar veel voorkomende maten gericht heeft.

De ontwerper heeft getracht naar eene regelmatige indeeling der plattegronden en opstanden en bereikte daardoor een zekere rust en regelmaat, zonder deze echter tot eene groote hoogte op te voeren. In 't algemeen is zijne architectuur leg en onbevallig. De vormen der deuren en vensters zijn eenvoudig en hebben eenzelfde karakter als gevolg der gelijke constructiewijze voor deze deelen. In den voorgevel storen de bogjes die den gevel van boven afsluiten, daar ze niet bij het overige passen.

De verdeeling van den 4evel in twee deelen als gevolg der plattegrondindeeling is wel wat te ver doorgevoerd ten koste der eenheid van den gevel, evenzeer in den achtergevel — die inplaats van met één hoofd, met twee halve topgevels voorzien werd. In het algemeen maakt het geheel een doorwerkten indruk met een sterk streven om de constructie tot uitdrukking te brengen, waardoor echter niet altijd de gulden middenweg bewandeld.

Uitgevoerd zou zulk een huis geen al te slecht figuur maken, doch ook niet veel aesthetische werking te weeg brengen, omdat het als kunstwerk slechts matig kan imponeeren.

2, Motto Pax.

De gevelbreedte is in afwijking der opgave slechts 7 M. Ondanks het kleine grond-oppervlak heeft de ontwerper door doelmatige rangschikking der vertrekken een gunstig resultaat verkregen, hoewel de vertrekken zeer klein zijn. Op de plan-indeeling is van het gewone type afgeweken, aesthetisch is geen zeer groot resultaat bereikt. Op de plan- en gevel-indeeling is wel naar eenige regelmaat gestreefd, doch veel is er niet in bereikt.

De vormen toonen begrip van origineele opvatting, doch tevens de zwakheid van den ontwerper — zooals duidelijk blijkt uit de verwaarloosde architectuur der bovenste helft van den voorgevel, die weinig verband houdt met de rest. Dezelfde deugden en gebreken vindt men terug in de binnen-architectuur. Het geheel verraadt een zwakke hand, ook in de uitvoering der teekeningen.

3, Motto Op 't kantje af.

De plan-indeeling heeft veel overeenkomst met no. 2 en vertoont veel dezelfde eigenschappen. De voorgevel is erg zwaar met overdreven constructie. Toch zou hij uitgevoerd een niet al te slecht effect maken, hoewel de aesthetische werking wel wat grooter had kunnen zijn. Ook hierbij zien wij een streven naar eenvoudige verhoudingen, naar overeenkomst der vormen en eenheid van constructie. Het teekenwerk is niet zeer verdienstelijk.

4, Motto Type.

Bij dit ontwerp is een ander type, verkregen door de doelmatige en daarbij regelmatige plaindeeling. De entree voert in een voorportaal, aan de eene zijde de trap en aan de andere zijde een voorsprong, die in het salon een uitbouw vormt voor een schoorsteen met zitbanken. Daardoor werd het portaal regelmatig en won het salon een praktischen, gezelligen uitbouw. Achter het trapportaal ligt in de as een veelhoekige hal, die zich door alle verdiepingen voortzet. Achter heeft dan de gang weder de gewone breedte met aan de eene zijde W. C. en keldertrap, aan de andere zijde een uitbouw der woonkamer. Door een en ander toont de ontwerper vaardigheid in het nuttig verdeelen der ruimte. Ook de tuin is met het geheel ontworpen. De gunstige planverdeeling is ook op de gevels overgebracht. De gevels zijn minder overladen dan bij 2 en 3 en maken een eenvoudigen indruk, waarbij het te betreuren is dat de partij boven den ingang bij den voorgevel in de verdiepingen veel afwijkt van de rest. De dakoplossing lijkt ons minder gelukkig; en het geheel, hoewel beter dan de vorige, is niet sterk individueel genoeg om van een bepaald aesthetisch type te kunnen spreken.

5, Motto Ster in Cirkel (geteekend).

Ook dit ontwerp levert o. i. nog geen type; de indeeling is de gewone zooals bij 1. De architectuur vertoont een goeden samenhang in de deelen en het geheel is daardoor tot een goed organisch geheel vereenigd. Daarentegen zijn de vormen weinig origineel en de meeste motieven zijn ontleend. Waarschijnlijk was de ontwerper nog niet in staat zijn ontwerp tot in alle deelen te beheerschen en verviel hij daardoor in vormen-copie.

6, Motto: Sweet home.

Dit ontwerp vertoont dezelfde trekken als 3, zoodat er in hoofdzaak hetzelfde van gezegd kan worden.

7, Motto: Eigen haard is goud waard.

De ruimteverdeeling is ongeveer de meest voorkomende. De ontwerper heeft zijn plan aesthetisch ingedeeld en verkreeg daardoor regelmaat tusschen de deelen, eene goede verhouding in het geheel en eene tamelijk rustige rangschikking. Toch had de werking hiervan sterker kunnen zijn indien zij met meer kennis was doorgevoerd.

Bij de buitenarchitectuur is de werking veel sterker. De gelijkmatige indeeling in zwaderen gaf hier een gunstige gevelindeeling in de breedte, waarbij handig gebruik gemaakt is van van de noodzakelijke afwijkingen, welke voortvloeiden uit de dikten der muren, tevenzo verkreeg de ontwerper eene eenvoudige verdeeling in de hoogte door de vensterpingen, terwijl de bogen en breedten der vensters en andere onderdeelen daardoor zijn geregeld en dezelfde verdeeling ook voor het geheele bewerdige voortgezet. Het ontwerp verkreeg eenige eenheid in de rangschikking der deelen naar hunne verhoudingen; dit was ook natuurlijk van invloed op de ramen, die bij alle vensters tot een gelijken grondvorm leidde, waardoor het ontwerp eenige rust verkreeg.

De constructies der vensters, wier kozijnen niet terug liggen in den gevel, doch 5 cM. voor den gevel voorspringen, lijkt ons minder practisch en in ieder geval verliest de gevel daardoor het voordeel eener krachtige licht- en schaduwwerking, dat eenigszins vergoed wordt door den voorgebouwden ingang. Ook verliest men door het voorspringen der ramen het oordeel over de dikte van den muur en over de beteekenis der wandconstructie. Bij monumentale gebouwen kan men zien, dat dit een factor is van zeer groote beteekenis.

De goede vlakkenverdeeling der gevels is versterkt door het geheel in baksteen op te trekken boven een zandsteenen plint, versterkt door zandsteenen aldekkingen, terwijl het vele houten raamwerk wit is geschilderd met groene glasemlijstingen, waardoor het gewone effect voor het groen en rood verzacht is door de sterke witte scheiding dezer kleuren. Als type beschouwd zou dit huis zeker een goed effect maken en een individueel karakter vertoonen.

8, Motto A. et A. (geteekend).

De goede eigenschappen van het vorige ontwerp zijn hierbij nog sterker uitgedrukt. In de planindeeling is ook de tuinaanleg opgenomen. De gevels zijn rustig verdeeld en de vormen harmonisch. De ingang is origineel ontworpen in den geest van het geheel.

De uitdrukking is sterker dan bij ontwerp 7. De steenmast is als grond-

maat voor het geheel gebruikt, waardoor dus de werking van het steenverband in de algemeene proportie-werking is opgenomen, eene uiterste consequentie.

Het denkbeeld om den vlakken onderbouw te doen overgaan in de eerste verdieping met pilaster-aanduiding geeft den gevel eene verhoogde werking en dit motief is dan in de 2e verdieping versterkt herhaald, terwijl liggende versieringen en een dakvenster met guotlijsten en dak het geheel naar boven gunstig afsluiten. De rustige vlakverdeeling, verhoogd door de afwisseling der materialen, bouwt het ganache samen tot een goed geheel. Als type zou deze bouw zeker een goed effect en daardoor bijdragen om de gangbare, banale, daarvoor nu gebruikelijke architectuur te verbeteren.

CONCLUSIE.

Hoewel bij no. 8, motto »A. et A.« de gevelteekeningen niet geheel in inkt gezet zijn, kan men toch voldoende over de gehcele compositie oordeelen, te meer daar hierbij een zeer goed en schoon detail van het voornaamste deel van den gevel gevoegd is. Daarbij heeft dat ontwerp ongetwijfeld de grootste verdienste uit aesthetisch en constructief oogpunt, zoodat het o. i. voor den eersten prijs in aanmerking komt.

Voor den tweeden prijs komt in aanmerking no. 7, motto »Eigen haard is goud waard«; terwijl de motto's 1. »Willie«, »3. »Ster in Cirkel« (geteekend) en 4. »Type«, een eervolle vermelding verdienen.

PRIJSVRAAG III.

outen hek met inrijpoort voor een landhuis.

Het terrein, dat door dit hek wordt afgesloten, is lang 25 M. Het scheidt een rechten landweg van het terrein eener buitenplaats. Gevraagd worden: de plattegrond en de afstand van het geheel op 1 à 50, en de teekening van de inrijpoort (geheel) met gedeelte hek op 1 à 10. Behandeling der teekeningen vrijgelaten. Prijs f 25, premie f 10, met getuigschriften.

Ingekomen 2 antwoorden, onder de motto's »Mieke« en »Veluwe«.

Motto »Mieke«.

Aan de verlangde voorwaarden is voldaan.

Het ontwerp is op eenvoudige wijze verdeeld en samengesteld, evenzoo de details. De verbindingen der loodrechte stijlen van 10 × 12 cM. met de horizontale dubbele regels boven en onder door middel van pen en gat, waarbij de afmetingen der pennen 10 cM. hoog en 2 cM. breed kan zijn, lijkt ons meer berekend voor binnenwerk dan voor buitenwerk. De beide hoofdstijlen naast de inrijpoort zijn in buiten vormen niet in overeenstemming met het overige, evenmin de profileeringen der verschillende deelen. De ijzeren lantaarns, op zichzelf niet onaardig, zijn wel wat ongunstig aangebracht aan de zijkanten der stijlen.

Motto »Veluwe«.

De ontwerper leverde de gevraagde teekeningen.

Het geheel is regelmatig verdeeld en afwisselend van vorm. De beide inrijpoorten zijn als hoofddeelen behandeld, en er is evenzeer gewicht gelegd op de posten, waartusschen deze zijn aangebracht. De middenpost met vlak en de zijposten met verlichtingsmeestel zijn goed gedacht. De constructiën zijn goed doordacht en het geheel vertoont een aangenaam karakter.

Bij vergelijking der twee ontwerpen getuigt Motto »Mieke« van finker opvatting.

Wij stellen voor het bedrag der prijzen gelijkelijk over deze beide ontwerpen te verdeelen.

De Jury:
J. H. DE GROOT,
H. J. M. WALENKAMP,
J. L. M. LAUWERIKS,
Rapporteur.

N.B. Het rapport over prijsvraag VI „Schriftelijke verhandeling over gewichtsleer" wordt over eenige weken gepubliceerd.

BERICHTEN.

DURE BOUWGROND.

De hoogste prijs, die tot heden voor bouwgrond te New-York is betaald, werd onlangs besteed voor een perceel hoek Broadway en Wallstreet. De prijs was 1,300,000 gulden, en daar het huis niets waard is en afgebroken moet worden, representeert deze som de waarde van het erf. Dit is even 100 vierkante meter groot, zoodat de vierkante meter op 13000 gulden komt. De kooper is de Tabaktrust, die er een sigarenwinkel op zal laten bouwen. Het zal een dure winkel worden, maar een Trust behoeft op geen geld te zien; het wordt toch op het publiek verhaald. Den gewezen eigenaar heeft het erf, met het huis, dat hij er op heeft doen bouwen, 70,000 dollars gekost. Geen slechte speculatie dus.
(Makelaars W.bl.)

NIEUWE UITGAVEN.

P. A. SCHROOT, Bouwkundig,
Inleiding tot de studie van IJzeren Trappen.
Dl. I. Over systemen en vormen, Delft, J. Waltman Jr.

3. Kapspanten uit hout en ijzer samengesteld.
(Gemengde kappen.) 10,70.

WILLEM NOORDLANDER, Arch. Betimmeringen,
Wed. J. Ahrend & Zoon, Amsterdam; per stl. f 4.

J. M. A. OUTMANS, Bouwontwerpen.
50 ontwerpen van gebouwen voor stad en land, per stl. ß, 1.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Boerderij-ontwerpen voor de Groe, Maatschij, van Landbouw en Nijverheid, Inlevering 1 Maart 1906, Programma in no, 16 1905.

Winkelhuis te Arnhem. Inlevering 1 October 1905; mededeelingen in nummer 23.

Gemeentehuis — Steenen Brug — Bloemenkraampje, — uitgeschreven door de Vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, Inlevering 1 November 1905. (Programma's in nummer 25 en 29.)

Reclame-plaat voor het Alg. Ned. Verbond, Inlevering vóór 1 Jan. 1906, Progr. in no. 29.

VACANTE BETREKKINGEN.

BOUWKUNDIGE bij een aannemer, direct gevraagd voor Administratie. Br, fr, lett. T 67, a. h. Alg. Adv.-Kantoor, Erven B. v. d. Kamp, Groningen.

VOLONTAIR op een Fabriek in Gelderland, om opgeleid te worden en behulpzaam te zijn op kantoor. Br, fr, lett, V 566, Bur. Vraag en Aanbod, Deventer.

Allezins BEKWAAM OPZICHTER voor het houden van toezicht bij de opstelling eenor belangrijke IJzerconstructie, Indiensttreding onmiddellijk. Br, fr, lett, V 417 Bur. Vraag en Aanbod, Deventer.

TEEKENAAR Machinefabriek met ingang 1 October, Zie Arch, no. 31,

OPZICHTER bij den Provincialen Waterstaat in het 1e district (standplaats Groningen). Stukken inzenden voor 15 Aug. Zie Arch. No, 31.

BOUWKUNDIGE (ervaren Teekenaar) aan de Ambachtsschool te Dordrecht tegen 1 Sept a. s, Zie Arch. No. 31,

OPZICHTER-ARCHITECT bij Hoogheemraadschap in N. H, Stukken voor 24 Aug. Zie Arch, No, 30,

VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE BOUWKUNDIGE OPZICHTERS EN TEEKENAARS,
(Goedgekeurd bij Kon, besluit van 28 Maart 1904, no, 39) . . . .

INFORMATIE-BUREAU.
Secretariaat: - - - - - -
Spiegelgr. 21, boven.

Ingeschreven Sollicitanten.

1	Bouwk.-Opzichter-Teekenaar	27	jaar,	f	90	's maands,
1	»	»	»	23	»	- 70	»
1	»	»	»	23	»	- 75	»
1	»	»	»	26	»	- 100	»
1	»	»	»	28	»	- 100	»
1	aankomend »		»	22	»	- 50	»
1	Bouwk. en Decoratief	»		21	»	- 50	»
1	Assistent Bouwk.		»	18	»	- 25	»
1	Waterbouwkundig	Opz.-Tk.		28	»	- 80	»
1	Gemeente-Opzichter			26	»	- 70	»

Ons bureau staat open voor leden en niet-leden onzer Vereeniging.

Aanvraag formulieren (voor sollicitanten) en alle inlichtingen zijn steeds aan het secretariaat te verkrijgen. Zie overigens »Architectura« van 29 April jl.

Spreekuur iederen Maandagavond van 7—9 uur.

TECHNISCH GEDEELTE.

Alle stukken de redactie betreffende, dus ook vragen te adresseeren

Aan de Redactie van »Architectura" Technisch Gedeelte,
Valeriusstraat 64,
AMSTERDAM.

UITLEGGINGEN VAN GROOTE STEDEN.

(Slot.)

Voor een villa-kwartier zal een belangrijk grooter terrein noodig zijn, dan hier aangenomen werd, iets waarop ook bij de meeste plannen voor nieuwe uitleggingen niet voldoende gelet wordt, ook daarbij toch vindt men gewoonlijk, jammer genoeg, overal hooge huizen om de villakwartieren heen. In een villa-kwartier, bewoond door personen van denzelfden stand, die dezelfde belangen hebben, zal steeds een gevoel van gemeenschap, doch vooral ook van vrijheid heerschen, men beschouwt daar zijn wijk gaarne „als een vrijgevochten landje", er heerscht een geest als die, welke de naties zelfstandig en groot maakt en die geheel verschilt van den geest der bewoners van huurkazernes, waar een nieuwe bewoner zich te huis voelt als een recruut in een kazerne, die daar eerst went als zijn zelfstandigheidsgevoel geheel verloren is gegaan. „My house is my castle" zegt de Engelschman, en juist deze opvatting heeft misschien veel bijgedragen om den Engelschman zelfstandig, en daardoor de natie groot en krachtig te maken.

Een andere kwestie, die ook niet zoo onmiddellijk te beoordeelen is, is of de heer Hercher het systeem van decentralisatie misschien niet wat al te ver drijft. Men mag toch niet vergeten, dat deze decentralisatie tot feitelijken aanleg van een nieuwe stad leidt, die ver van het oude middelpunt verwijderd is, dat het drukke zakenverkeer toch in de oude stad zal blijven plaats hebben, en dat bijgevolg de nog verder te behandelen gezichtspunten des te meer gewicht in de schaal zullen moeten leggen. Men voert op deze manier de decentralisatie zoo ver door als maar eenigszins mogelijk is. Ons schijnt nu juist een centralisatie van het zakenleven voor de nieuwe stad dubbel wenschelijk te zijn als nieuw en tweede centrum, dat dan een soort kolonie van de oude stad zal worden.

Zeer verschillend zijn thans nog de opvattingen, wat betreft de kwestie, of alleen door centralisatie van het zakenleven, een vlugge behandeling der zaken, zonder onnoodig tijdverlies mogelijk zal worden, en het komt ons wel voor, of men over het algemeen hoe langer hoe meer voor centralisatie begint te voelen. In hoevele takken van handel en nijverheid, die vroeger, concurrentie vreezende, elkaar uit den weg gingen, zoeken de belanghebbenden, en zij toch kunnen de kwestie het beste beoordeelen, elkaar thans op. Zij kunnen dan beter onderling zaken doen, en het publiek heeft een gemakkelijker en beter overzicht over de „markt". Ook in Oostersche steden en vooral ook in Indische vindt men een sterke vak-centralisatie, meubelmakers, goudsmeden, zadelmakers enz., ieder vak heeft veelal daar zijn eigen straat. Dat was vroeger ook in Amsterdam het geval, getuige de namen der straten. Men vindt daar bijv. nog bij elkaar Huidenstraat en Looiersgracht, verder Bloemmarkt, Appelmarkt enz., waar tal van handelaren in dezelfde artikelen, die den naam aan de wijk gaven, woonden, en soms nog wonen. Een goed overzicht over de geheele branche is bij het systeem van Hercher geheel uitgesloten. Wanneer deze heer aanneemt, dat de groote verkeersaderen aan beide zijden door prachtige winkels omzoomd zullen worden, en alle groote zaken uit het binnenblok daarheen verplaatst zullen worden, daar zij dan gemakkelijk voor alle bewoners van haar „achterland", waarvan zij de natuurlijke leveranciers zijn, te bereiken zullen zijn, komt het ons voor, dat het aantal winkels dan sterk boven de behoefte zal stijgen, en er dus ook wel bepaalde woonhuizen zullen moeten komen. Daar echter de winkelhuizen tegenwoordig de hoofdzaak zijn, die de rente op te brengen hebben voor hooge grondprijzen op gunstigen stand, moeten de huren bij huizen, die uitsluitend woonhuizen zijn, al zeer hoog opgevoerd worden, omdat bij een straatbreedte van om en nabij 40 meter, met spoor- en tramwegen op, boven en onder den grond, wegen voor automobielen, fietsen en rijtuigen, voor het verkeer voor voetgangers en ruiters, met plantsoenen en lanen, de kosten van aanleg wel buitengewoon moeten stijgen. Zelfs wanneer men met landerijen te doen heeft, die men goedkoop verkrijgen kan, en al de terreinen van het binnenblok de kosten voor de straten ook gedeeltelijk te dragen hebben, zou toch het einddoel, waar de heer Hercher op aanstuurt, n.l. den huurprijs in het algemeen te doen dalen, wel meestal nooit bereikt worden. Slechts zeer rijke steden, die aan terreinverkoop niets verdienen willen, zouden in staat zijn het zeer hoog stijgen der prijzen te ontgaan. Steden als Charlottenburg kunnen hare straten tot op het dubbele verbreeden, en ook wel pas gebouwde huizen van vier verdiepingen aankoopen en sloopen, en millioenen uitgeven voor verfraaiing der stad. Doch dat is een uitzondering.

Wanneer men decentralisatie van het verkeer voor zaken wenschelijk acht, dan zal zonder twijfel het optrekken van de openbare gebouwen aan de snijpunten der groote verkeersaderen dit zeker bevorderen. Doch aan den anderen kant lijkt ons deze manier niet rationeel toe, daar zooals men weet, dergelijke hoekpunten, voor huizen bestemd voor allerlei soort van zaken het beste geschikt zijn en daarom natuurlijk de hoogste huren opbrengen. Bij de lange rijen winkels, die in deze hoofdstraten ontstaan, wordt ook de stand vrij wel overal dezelfde, en dus ook de huur, terwijl het nog de vraag is of een en ander wel aan den huurder zal voldoen. Goedkoope winkels zullen er dus in het geheel niet beschikbaar komen, 't zij dat deze een toevlucht zoeken in de binnenblokken. Wanneer dit echter zou moeten geschieden, dan zou de vraag naar winkels aan de hoofdstraten nog meer verminderen, en de winkelhuren zouden daar dus dalen. Voor een vlugge behandeling van zaken zouden zich zonder kwestie bij het sporadisch voorkomen van winkels in straten van eenige kilometers lengte, geheel afgezien van den afstand van de oude stad, niettegenstaande viaductspoor- en snelverkeer, groote moeilijkheden voordoen.

In alle gevallen zijn de voorstellen van den heer Hercher wel iets geheel nieuws, en wel waard om eens te worden onderzocht en misschien ook om eens te worden toegepast; slechts de practijk kan uitmaken, in hoeverre deze plannen zullen voldoen. Wij kunnen daarom het bestudeeren van zijn verhandeling aan onze architecten ten sterkste aanbevelen, daar de kwestie hoe de stad uitgebreid wordt in vele gevallen in de toekomst nog van veel grooter invloed zal zijn, dan reeds thans het geval is.

REFLECTOR.

OM ROTTING TE VOORKOMEN.

(Zie 't nummer van 29 Juli j.l.)

De handelwijze staketpalen, heg- en wijngaardstaken, over een deel der lengte, tot een centimeter diepte te verkolen, is niet direct nieuw meer te noemen, omdat zij vóór 2 duizend jaren, en wellicht vroeger reeds werd toegepast. Immers Publius Virgilius (geb. 15 Oct. in 't jaar 70 vóór Chr.) zegt in zijne Georgica:

„Et suspensa focis explorat robora fumus" enz. Georgicon, lib I. vers. 175.

„De rook onderzoeke het eikenhout, dat boven den haard hangt", n.l. of er scheuren in zijn. Deze verklaring, mij als schooljongen medegedeeld, is echter moeilijk aan te nemen, want als men de paaltjes gedurende een paar dagen in den Italiaanschen zonneschijn had gelegd, zouden scheuren zich ook wel zonder vuur of rook geopenbaard hebben. Er moet dus een andere oorzaak zijn.

Evenals men Yorkshire- en Westfaalsche hammen, ook andere delicatessen van 't ruige witte en zwarte borsteldier rookt, om ze tijdelijk voor bederf te beveiligen, zoo deed men ook met dit soort hout. Toen echter enkele staketpalen, door toeval of onachtzaamheid, direct vlam hadden gevat, ontwaarde men, na blussching, dat zij in het gebruik, beter nog dan

door eenvoudig rooken aan het doel beantwoordden, dat zij dus tegen optrekkend vocht en tegen insecten duurzamer weerstand boden.

Dit middel biedt dus dien waarborg aan, waardoor het gedurende vele eeuwen heeft stand gehouden, terwijl het — niet enkel in Frankrijk — maar tot alle landen is doorgedrongen; alle wijngaardeniers pasten het toe.

Gewoonlijk wordt het: carboniseeren genoemd, minder algemeen: verkolen, waaronder men (vulgair) eveneens: iemand iets op den mouw spelden, verstaat.

Ook het gebruik van Sublimaat, voor ettelijke jaren naar den wederinvoerder Kyan, meermalen Kyaniseeren genoemd, was niet nieuw, want de Amsterdamsche geneesheer en scheikundige Johann Rudolf Glauber (geb. te Karlstadt 1604 † 1668) de beroemde uitvinder van het Sulphas Sodae, het bekende Glauberzout, heeft genoemde stof, het sublimaat voor houtbeveiliging reeds aanbevolen en toegepast. Honderd jaar later, in 1750, stelden Perraut en Duhamel voor, de injectie, door de drukking van een vloeistofkolom uit te voeren.

Sublimaat mag echter niet in „Sigarenkistjes" in een kantoorkast worden bewaard, zooals in een Weekblad van Mei j.l. te lezen was, dat is wederrechtelijk. want een heel klein beetje van deze giftstof is toereikend, om een uitgebreide vriendenkring „ad patres" te helpen.

J. L. TERNEDEN.

HET PAKHARDEN, KLEUREN EN UITGLOEIEN VAN IJZEREN EN STALEN VOORWERPEN.

Het pakharden zonder kleuren.

Pak het werk, dat men wenscht te harden, in eene gietijzeren pot of doos; deze doos moet afmetingen hebben in overeenstemming met de grootte van de werkstukken. Voor schroeven, bouten en pennen van $^1/_4$'' tot $^3/_4$'' of andere werkstukken van die afmeting, moet de doos omstreeks 10 cM. breed, 20 lang en 10 diep wezen. Men legt op den bodem der doos eerst een laagje gebrand en tot korrels gestampt been, leder, koehoef, of een ander dierlijke stof, (met gebrand been zijn tot nog toe de beste uitkomsten verkregen), en daarop legt men een laag werkstukken in de doos, zoo echter, dat de buitenste voorwerpen minstens 2,5 cM. van de wanden der doos verwijderd liggen; ook dient men te zorgen, de werkstukken elkander niet raken, want raken zij elkander, dat zou tot gevolg hebben, dat de werkstukken op die plaatsen weinig of in het geheel geen harding aannamen. Op de laag werkstukken strooit men vervolgens weder een laagje gebrand been, en zoo vervolgens tot dat de doos gevuld is tot op ± 4 cM. van hare diepte, welke ruimte men dan kan aanvullen met een minderwaardige stof, b.v. houtskoolgruis of verbrand been, dat toch als hardingsmiddel niet meer te gebruiken is. Is dit gereed, dan doet men het deksel op de doos en smeert de naden en openingen met klei goed dicht. Nu plaatst men de doos in een gas- of vlamoven en verhit dezelve gedurende 3 à 4 uur, naar gelang de grootte der werkstukken, tot op kersroode gloeihitte en dompelt de voorwerpen in zuiver koud water; bij zeer dunne en kostbare werkstukken verdient het aanbeveling, ze in olie af te koelen.

Het pakharden van zeer zwaar werk.

Voor het harden van werkstukken van 10 cM. en meer dikte wordt het werk gepakt in korrels gebrand been ter grootte van een erwt; de dikte der laag, waarin het werk gepakt is, moet overal minstens 5 cM. bedragen. Vervolgens wordt de doos weder afgesloten op de voornoemde wijze, verhit gedurende 18 uur tot op bijna witgloeihitte en daarna in koud stroomend water afgekoeld; stroomend zout water verdient de voorkeur. Heeft het werkstuk geen voldoende hardheid aangenomen na één harding, dan moet dezelfde bewerking nogmaals geschieden. Van zeer veel gewicht is het echter te zorgen, dat de temperatuur in den oven zooveel mogelijk standvastig zij.

Het harden van groote platte voorwerpen.

Voor het harden van groote platte voorwerpen, als schijven en dergelijke van een middellijn van omstreeks 61 cM. en eene dikte van 10 cM., legt men een dikke laag gebrand been op den bodem der doos, ongeveer 10 à 12,5 cM. dik; daarop wordt het werkstuk vlak neergelegd, en met eene laag gebrand been van gelijke dikte bedekt. Ook de omtrek der schijf moet door zulk een dikke laag omgeven wezen. Vervolgens doet men het deksel op de doos en worden de naden met klei dichtgesmeerd. Daarna gaat de doos in den oven en wordt gedurende 8 à 10 uur tot op helroode gloeihitte gehouden.

Deze groote platte stukken hebben neiging om bij afkoeling een weinig te trekken, maar dit kan zoo goed als geheel voorkomen worden door te zorgen, dat de temperatuur bij het verhitten der doos niet hooger komt dan helroode gloeihitte en bij het indompelen het werkstuk op zijn kant in een groote afkoelingsbak afgekoeld wordt, waarin het water op de een of andere wijze in stroomenden toestand gehouden wordt.

Bij het harden van groote platte voorwerpen moet men vier gewichtige punten in het oog houden: 1e. het werkstuk moet in eene overvloedige hoeveelheid gebrand been gepakt wezen; 2e. de verhittings temperatuur moet zooveel mogelijk standvastig helrood gehouden worden; 3e. Het werkstuk rechtstandig op zijn kant indompelen in water en afkoelen; 4e. eene overvloedige hoeveelheid stroomend water.

Het harden van groote ringvormige werkstukken.

Het is raadzaam om dergelijke voorwerpen van een goede hoedanigheid vloeijzer of vloeistaal te vervaardigen.

Ringvormige werkstukken van 12 cM. middellijn en grooter pakt men in korrels gebrand been, ter grootte van hennepzaad; de hoeveelheid moet eenigszins overvloedig wezen. Nadat de doos op de bekende wijze is afgesloten en dichtgemaakt, stelt men ze gedurende 12 uur aan eene helroode gloeihitte bloot, dan koelt men het werkstuk niet in water af, maar neemt het uit de doos, pakt het opnieuw in gebrand been, en verhit dan nog eens gedurende 9 uur op dezelfde temperatuur. Daarna wordt het voorwerp uit de doos genomen en langzaam in zout water gedompeld en afgekoeld. De gietijzeren doos moet voor dergelijke werkstukken pl m. 30 c.M. lang, 18 diep en 15 breed zijn en worden gesloten met een deksel, dat met een aangegoten rand in de binnenzijde der doos past; de naden worden bij deze harding met vuurvaste klei dicht gesmeerd. (Wordt vervolgd.)

VRAGEN EN ANTWOORDEN.

d. Z. te V. Daar uw brief niet geadresseerd was aan het adres van de Redactie van het Technisch gedeelte, kwam hij te laat in ons bezit, om daarop nog in No. 31 een antwoord te kunnen geven.

Er zijn tal van fabrieken die het door U gevraagde aanbrengen, en het zou ons te ver voeren U al deze adressen op te noemen, welke U trouwens reeds grootendeels in onze advertentie-kolommen kunt vinden.

Zeer goede inlichtingen zult U verder vermoedelijk kunnen verkrijgen van den Heer J. E. C. van Geuns, Civ.-Ingenieur te Utrecht.

Red.

DERTIENDE JAARGANG, No. 33. ZATERDAG 19 AUGUSTUS 1905

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz., PAUL J. DE JONGH, Secr., Johs. B. LAMBEEK Jr., H. WALENKAMP, Jac. P. WORMSER, Jos. Th. J. CUYPERS, A. VAN BAALEN, Leden. — VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN en C. W. NIJHOFF. REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE: L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP. DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12.—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10.—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD BETREFFEND TE ZENDEN AAN DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120 TE AMSTERDAM, IDEM VOOR HET PLAATWERK „DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Johs. B. LAMBEEK Jr., RINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e SECRETARIS VAN HET BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen. — Xe Lustrum — Over de waarschijnlijke ontwikkeling der architectuur. — De prijsvraag voor het vredespaleis. — Ingezonden. — Prijsvragen van A. et A. — Programma prijsvraag Vredespaleis. — Berichten. — Open prijsvragen. — Vacante betrekkingen. — Informatie-bureau. — De kurksteen in het bouwvak. — Het pakharden. — Over ventilatie-inrichtingen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Als gewoon lid wordt voorgesteld de heer J. H. W. Leliman, Ingenieur-Architect, door de heeren Jan van Asperen en L. H. E. van Hylckama Vlieg. De heer Leliman is voorloopig door het Bestuur aangenomen en zal op de eerstvolgende vergadering geballoteerd worden. (Art. 6 § 5 der Statuten.)

Als buitenlid is toegetreden de heer A. L. J. Goethals, architect te Middelburg.

Van den heer A. W. Weissman, architect, is voor de bibliotheek ter gelegenheid van het gouden feest ten geschenke ontvangen de nieuwe serie der „Documents classés de l'art dans les Pays-Bas", voor welk geschenk den gever de dank van 't Genootschap is betuigd.

De 1e Secretaris, VAN HYLCKAMA.

Xe LUSTRUM „A. ET A.". LUNCH EN FEESTMAALTIJD.

Zooals reeds verscheiden malen is gepubliceerd geworden zal op 16 September a.s., na afloop der Feestvergadering een lunch gehouden worden, waaraan door de leden kan worden deelgenomen tegen betaling van een gulden vijf en twintig per couvert. Men behoeft zich hiertoe niet vooruit aan te melden.

Iets anders is het met het banket dat 's middags te zes uur zal plaats hebben. Tevoren dient het aantal deelnemers bekend te zijn om de noodige maatregelen bij tijds te kunnen nemen. De deelneming aan dezen Feestmaaltijd staat open voor de leden, echter zonder introductie, mits zij zich hiertoe vóór den 1en September a.s. onder bijvoeging van drie gulden voor het couvert (zonder wijn) aanmelden bij den Penningmeester der F.-C., den heer Van der Sluys Veer, Utrechtsche straat 30, Amsterdam.

DE FEESTCOMMISSIE.

OVER DE WAARSCHIJNLIJKE ONTWIKKELING DER ARCHITEKTUUR.

(Vervolg.)

En inderdaad: ik behoef niet stil te staan bij de vele voorbeelden van de groote verwoestingen die het ijzer gedurende branden heeft aangericht, zóó zelfs, dat men bij den bouw van nieuwe schouwburgen, de kap over de tooneelruimte weer evenals vroeger, van hout ging maken, en zelfs standvinken in pakhuizen; omdat de ervaring leerde dat hout het heel lang tegen brand kan uithouden, terwijl het ijzer dadelijk uitzet, en de muren omverhaalt, die bij hout bleven staan.

Daardoor is nu, architecturaal stijlkundig, de beteekenis van het ijzer, — afgezien van spoorwegbruggen en stationshallen, — vervallen. En van een ijzerstijl hoort men niets meer, terwijl toch met veel enthousiasme het ijzer werd begroet. Want ook toen werd reeds geroepen om een stijl van de 19de eeuw; en toen nu het ijzer kwam in den enkelvoudigen vorm van bint, in den samengestelden vorm van het vakwerk, meende men reeds dat de zaak in orde was. Maar welk een teleurstelling! want afgescheiden van de veel diepere oorzaken, welke aan een algemeenen stijl ten grondslag liggen, heeft zelfs het ijzer niet als materiaal kunnen voldoen, is er dus zelfs van stijl in engeren zin geen sprake, terwijl toch toentertijd reeds de ernstige studiën daartoe werden gemaakt.

Ik herinner mij zelfs een zeer principieele studie van een Duitscher, die van het zoogen. „Gefach" wenschte uit te gaan, dus van het ijzeren vakwerk, in tegenstelling met de klassieke zuil met balk, en daarop een zeer geleerde theorie bouwde, welke op niets is uitgeloopen, want in dit geval zouden er reeds andere dingen zijn gebouwd. Trouwens, wanneer wij een materiaal tot grondslag van een stijl willen nemen, dan moeten ook wanden van dat materiaal kunnen worden gemaakt, met kans op uitgebreide toepassingen. En toch, men wilde zoo graag.

Men gebruikte de nieuwe constructie overal, waar men slechts kon, hetgeen begrijpelijk is met een materiaal hetwelk bij zoo weinig massa, zulk een groot draagvermogen bezit. Maar het liep ook op een aesthetische mislukking uit, wanneer werd getracht het ijzer in die combinatie te gebruiken, waarvoor het geëigend scheen, n.l. in verband met steen; een aesthetische mislukking, omdat het karakter van het ijzer, d.i. zijn magerheid, steeds is in disharmonie met het karakter van steen, d.i. zijn massa.

Het was of het noodlot er op rustte. En toch dacht men toen reeds geweldig modern te zijn, door boven een winkelruit een ijzeren bint te leggen, om den verderen massieven gevel te dragen, — een bouwwijze, waartoe in dezen tijd alle aanleiding bestaat, omdat boven den winkel de verdiepingen in den regel woningen bevatten, waarbij de muur dan weer van steen wordt genomen, omdat het ijzer daarvoor geen toepassing kan vinden. Maar wie ziet niet dadelijk het onharmonische, tusschen den in den regel geëischte groote opening beneden, met twee magere penanten ter weerszijden, en den massieven gevel daarboven; terwijl een ijzeren vakwerkwand, ook met groote openingen, de harmonie zou herstellen. Wie wenscht dan niet liever den steenen boog terug, in plaats van het ijzeren bint? Maar om constructieve redenen kan deze meestal niet worden toegepast en is in zulk een geval een conflict met den winkelier gewoonlijk te wachten, omdat die zooveel mogelijk licht verlangt.

In dat verband zijn dan ook de moderne „waarenhuizen" reeds veel beter, die boven ook winkelruimten hebben, zoodat een ijzerconstructie, met over de geheele hoogte groote vensteropeningen, tusschen geheel opgaande steenen pijlers kan worden gemaakt, waarvoor het magazijn de „Printemps" in Parijs van PAUL SÉDILLE, in dien zin wel het klassieke voorbeeld is, en het waarenhuis van WERTHEIM te Berlijn, met den jongsten aanbouw, misschien wel het beste in die richting vertegenwoordigt. Maar toch vraagt men zich onwillekeurig af, of het dan niet nog beter is, ook de pijlers van ijzer te nemen, nu toch de wand op een minimum moet worden teruggebracht, zoodat men vanzelf komt tot het tentoonstellingsgebouw, — hetgeen zulk een waarenhuis dan toch eigenlijk is, — en waarvoor reeds zulke mooie voorbeelden werden gemaakt. Ik noem daartoe de prachtige tentoonstellingsgebouwen te Parijs, van 1878, maar vooral van 1889 met hun buitengewoon mooie terra cotta versiering, waarvan de in 1900 verknoeide machinehal het meesterstuk was. Het Chrystal Palace te Londen ontstond in een tijd, toen men nog geheel onvoorbereid voor een dergelijk vraagstuk stond, zoodat het een reusachtige broeikast gelijkt, terwijl het Paleis voor Volksvlijt te Amsterdam, zeer zeker voor dien tijd een buitengewoon werk, weer in het andere uiterste verviel, door te veel te zijn een nabootsing van een steenen gebouw, in ijzer en glas.

Wie ziet niet, — om van de Amerikaansche bouwwijze niet te spreken, waarbij het ijzeren geraamte geheel bekleed wordt met een steenarchitektuur, stijlkundig een toepassing van de allerslechtste soort, — zelfs bij onze groote stationsgebouwen en spoorwegbruggen, datzelfde aesthetische conflict; bij de eersten de altijd slechte aansluiting der groote kap aan den eigenlijken stationsbouw.

Het wanhopig geknoei, wanneer de ijzerconstructie moet worden aangepast aan een historische architektuur! — hetgeen op zichzelf reeds als een paradox klinkt, maar toch regel is, — een geknoei zooals ik nog onlangs aan het groote station te Dresden, als zoodanig een gebouw van den 1sten rang, zag; waarbij, zonder eenige ernstige poging tot een architektonische oplossing, de ijzerconstructie tegen de steen-architektuur, in dit geval n.b. een klassieke, aansluit; zoodat men den indruk krijgt alsof architekt en ingenieur, zonder eenige samenwerking, hun projekten hebben gemaakt.

(Wordt vervolgd.)

DE PRIJSVRAAG VOOR HET VREDESPALEIS.

Aanteekeningen op het programma.

Eindelijk is ze dan uitgeschreven, de prijsvraag! We kunnen ons voorstellen, dat er héél wat zorg aan besteed is, om het programma zoo duidelijk en correct mogelijk te maken en de bepalingen zóó te stellen, dat van geenerlei voorkeur, in welke richting ook, zou kunnen blijken. Want de prijsvraag is internationaal, dus mag van geen stijl-voorkeur, evenmin als van personen-voorkeur sprake zijn.

Gelukkig leven we in een tijd, dat de bouwkunst zich vrij is gaan maken van een bepaalden stijl. Vijftien jaren geleden bestond er nog in elk land 'n soort chauvinisme op dit gebied, elk land had toen een stijl uit eigen groot verleden opgerakeld, waarin algemeen werd ontworpen. Dit ontwerpen in stijl klinkt nú gek, toch was dit zoo. Nú is ze universeeler geworden, hoewel nóg in elk land zekere vormen-voorkeur bestaat, waaruit men de nationaliteit van een bouwkunstwerk kan vaststellen. Echter is er reeds in zooverre eene neiging naar een wereld-stijl te bespeuren, dat de internationale jury tamelijk objectief de schoonheid der aangeboden projecten zal kunnen vaststellen. Stijl-voorkeur behoeft dus de mededingers niet te verontrusten. Geheel anders is het met de personen-voorkeur gesteld. In dit opzicht maakt art. I van het programma reeds een slechten indruk. Het luidt: »De mededinging wordt opengesteld voor bouwkundigen van alle landen. Het bestuur der Carnegie-stichting zal evenwel eenigen hunner speciaal tot deelneming uitnoodigen." Deze 2e alinea geeft te denken. Wie zullen daartoe uitgenoodigd worden? En waarom? Vreest het bestuur dat de gestelde prijzen tot een bedrag van f 39.000 tot geen deelneming zullen uitlokken? Zoo ergens een strikte onthouding van alles wat maar zweemt naar voorkeur, betracht moest worden, dan toch zeker bij deze prijsvraag voor een arbitrage-gebouw! Men zegge niet, die architecten moeten evengoed onder een motto inzenden, het feit dat zij tot deelneming uitgenoodigd worden, met daaraan verbonden vergoeding van onkosten naar alle waarschijnlijkheid, maakt dat er reeds van elk land eenige inzenders aan de jury of aan de onmiddellijke omgeving van de jury bekend kunnen zijn. En reeds dit bekend zijn van mededingers is onvereenigbaar met het prijsvraag-beginsel.

Artikel II deelt mede, dat binnen zeven maanden ná uitgifte (15 Augustus) de teekeningen — minstens veertien stuks — moeten ingekomen zijn. Dit artikel moeten we even in verband beschouwen met artikel XI, waarin vermeld wordt, dat de mededingers inlichtingen bekomen kunnen bij den heer Knuttel te 's-Gravenhage. Indien een architect te San Francisco of te Canada of Kaapstad den heer Knuttel om inlichtingen vraagt, zal er ruim een maand heengaan, alvorens zij in het bezit zijn van een antwoord. Iemand uit Melbourne mag wel op ruim twee maanden rekenen. De tijd mocht dus wel wat ruimer gesteld zijn. En kan de heer K. dadelijk antwoorden? Moet hij voor sommige vragen de jury niet polsen? Waarom kan men zich — ter bespoediging en gemakshalve — niet wenden tot de juryleden, waarvan er een te Londen, een te Roermond, te Berlijn, Weenen, Parijs en Massachusetts zetelt? Of is dit programma niet in overleg met de jury opgemaakt en vastgesteld? Artikel VIII geeft hieromtrent eenig licht. Dit art. zegt: door de aanvaarding van de opdracht hebben de leden der jury zich ten volle vereenigd met alle bepalingen van het programma der prijsvraag en van de mededinging geheel afgezien. Dit kan eene geruststellende verzekering zijn aan het adres der mededingers — in welk geval ze tamelijk wel overbodig is — doch kan ook van bindende strekking zijn voor de juryleden. Is dit laatste zoo, dan krijgt de rol des heeren Knuttel in de medesamenstelling van het programma een grootere beteekenis en verklaart het zich, waarom de inlichtingen bij hem te bekomen zijn en niet bij de juryleden. Is he daarom beter? We betwijfelen het.

Artikel II biedt nog een punt aan, dat even besproken dient te worden, nl. de geheele opzet van het programma, die hieruit blijkt. Voor een prijsvraag van dezen omvang ware het gewenscht de beantwoording in twee deelen te splitsen, nl. in eene vraag naar schetsen en denkbeelden, waaruit een tweede beslissende prijsvraag gedistilleerd kon worden tusschen — laat ons zeggen — de vijftig beste antwoorden. Zooals de vraag nu is gesteld, zal de jury voor een »mer à boire« staan bij de beoordeeling en menig achtenswaardig lid van dit college zal der wanhoop nabij zijn, als hij voor de ettelijke duizenden teekeningen komt te staan, om daaruit het zestal beste te kiezen. En wat een verloren arbeid voor de inzenders!

Wat de nadere formuleering betreft der gevraagde zalen en vertrekken, maakt mr. J. M. van Stipriaan Luïscius in het »Weekblad van het Recht« (zie »N. R. Courant« van 14 Aug. Ochtendblad) de belangrijke opmerking, dat er meer kleine rechtszalen moeten zijn in de plaats van de eene zeer groote, die hij »voor welke rechtspraak ook« te groot vindt en de eene kleinere, die daarnaast gevraagd wordt. In de toekomst heeft men drie bruikbare rechtszalen zeer zeker noodig, zegt hij. Nu het Haagsche Hof van Arbitrage reeds eenige jaren gewerkt heeft, was het niet zoo moeilijk een ideaal programma voor dat Hof te scheppen. Hoe komt het dan, dat in het eerste noodige reeds een fout schijnt te zijn geslopen? Hoe het zij, de inzender mag met deze opmerkingen geen rekening houden, want — zegt art. V. — „Bijaldien de vervaardiger van eenig ontwerp een der bepalingen van het Programma niet behoorlijk nakomt, blijft zijn ontwerp buiten aanmerking voor eenige onderscheiding". Uitstekend! Maar de jury zal dan ook terdege op te letten hebben, dat het programma in zijn geheel — inclusief zijne fouten — aangehouden werd.

Bij het programma zijn een drietal platen gevoegd, die van het terrein aan den Scheveningschen weg — bij den tol — een overzicht moeten geven. De twee fotografische reproducties uit verschillende punten genomen zeggen niet veel bizonders. Men ziet daarop een achtergrond van hoog geboomte met op den voorgrond een bekoorlijke juffrouw, die weldra over vijf werelddeelen den roem van Holland's vrouwelijk schoon

al bevestigen. Wellicht zien we hare gestalte, gevleugeld — als vredessymbool — op een of ander ontwerp nog terugkeeren.

De meetkunstige teekening op $^1/_{1000}$ echter is zeer onvolledig door het ontbreken van het omgevend stratennet. Voor eene richtige beoordeeling uit verschillende standpunten ware dit zeer gewenscht.

Alles bijeengenomen is het een prijsvraag, hoe uitnoodigend ook, die door haren vorm weinig vertrouwen wekt.

Toch is de vraag te mooi om er onverschillig bij te blijven. Voor den naam onzer vaderlandsche bouwkunst is het te hopen, dat ook een Nederlander onder de zes prijswinners zal komen. Zes juryleden, respectievelijk zes rijken vertegenwoordigende en zes prijzen ... Er schijnt reeds op gerekend te zijn!

W. KROMHOUT Czn.

NASCHRIFT.

Na het schrijven van b.s. aanteekeningen op het programma, las ik in de bladen het voor neutrale architecten zoo pijnlijke nieuws, dat door het bestuur der Carnegie-stichting reeds gevolg is gegeven aan zijn voornemen om eenige architecten speciaal tot deelneming uit te noodigen. De gekozenen voor Nederland zijn Jan Springer en Eduard Cuypers, beiden te Amsterdam. Voluit worden deze heeren dus nu reeds genoemd! Waar blijft nu de onpartijdigheid? Er mag hier geen sprake zijn van het gunnen of niet gunnen van eene dergelijke onderscheiding boven anderen aan genoemde heeren, slechts de billijkheid moet in het oog worden gehouden. En dan is deze daad onbehoorlijk en oneerlijk, onbehoorlijk van het neutrale prijsvraagstandpunt bezien, oneerlijk tegenover de mededingers, die er ook hunne krachten aan wijden willen en even groote capaciteiten bezitten als deze uitverkorenen, die ten overvloede door eene aanzienlijke toelage in staat worden gesteld op geene onkosten te zien, om hunne inzending tot eene bizondere te maken.

Het aanvankelijke plan bestond, om deze prijsvraag een besloten karakter te geven. Uit Nederland zouden twee architecten worden uitgenoodigd, heette het. Door aandringen van bouwkundige corporatiën is de prijsvraag eene algemeene geworden. Doch is het niet, alsof er gezegd werd: ge zult uw zin hebben, maar ... wij ook, waarop de besloten en de algemeene prijsvraag tot den hutspotvorm omgestampt werd, waardoor ze noch het eene, nóch het andere gebleven is en toch beide tegelijk?

Deze daad van het bestuur der Carnegie-stichting dus als incorrect verwerpende, blijft nog de tamelijk secundaire vraag over: hoe is men aan deze twee uitverkorenen gekomen? Zijn deze twee inderdaad de vertegenwoordigers der Hollandsche architectuur?

Het is moeilijk de invloeden na te gaan welke op deze keuze gewerkt hebben, maar zonder protest mag ook zij niet blijven. Niet zoo zeer wat Jan Springer betreft. Deze bouwmeester, die in den laatsten tijd weinig van zich deed spreken, is ons toch allen bekend als een zeer kundig man, vaardig in het teekenen, vaardig in het maken van monumentale concepties, iemand, die zelf werkt en als zoodanig de architect-artist is, zooals wij dit in ons Holland nog gaarne zien, een architect, in wiens schaduw Eduard Cuypers in geen geval kan staan, niettegenstaande de zéér overschatte meening van het publiek te zijnen opzichte.

Hoe het zij, de keuze is gedaan en daarmede is — jammer genoeg — het mooie beginsel geschonden, dat aan elke prijsvraag ten grondslag ligt. Het is alsof er een vloek ligt op elke groote prijsvraag, die bij ons te lande wordt uitgeschreven. Zeer nieuwsgierig ben ik, hoe onze architecten-vereenigingen zich tegenover dezen prijsvraag-vorm gedragen zullen en wat de buitenlandsche vereenigingen doen zullen.

W. K. Czn.

Bovenstaand artikel van den heer Kromhout verscheen dezer dagen in de »N. Rott. Ct«; de quaestie der beide uitgenoodigde architecten voor 't oogenblik eens buiten beschouwing latende, onderschrijven we zonder aarzelen de bedenkingen door den heer K. ten opzichte van het programma der prijsvraag-Vredespaleis aangevoerd. De kritiek is alleszins juist en het heeft ons bevreemd, dat het »Handelsblad« in het nummer van Donderdagavond een lofrede hield over dat programma en als zijn meening te kennen gaf »dat op de wijze waarop die prijsvraag is uitgeschreven, door onbevooroordeelden moeilijk aanmerkingen gemaakt kunnen worden."

Wij hopen binnenkort meerdere inlichtingen te hebben verkregen en komen op deze zaak terug.

DE REDACTIE

INGEZONDEN.

Den heer Walenkamp komt mijn dank toe voor de waardeerende beschouwingen, die hij aan mijn stukje over het twee-honderd-vijftig-jarig feest van het Amsterdamsch Stadhuis heeft willen wijden.

Bij dien dank dient echter een verklaring van mijne zienswijze omtrent de toekomst van ons land en van de bouwkunst in het algemeen gevoegd te worden.

Wie het tijdperk, dat men als de „gouden" eeuw van Nederland pleegt aan te duiden, bestudeert, zal al ras tot de overtuiging komen, dat het ook toen niet alles goud was, wat er blonk. Doch hoe groot de schaduwzijde geweest moge zijn, erkend dient te worden, dat ons land toen, dank zij bijzonder gunstige omstandigheden, een stoffelijke welvaart en een staatkundige macht heeft bezeten, welke die der meeste landen van Europa verre overtroffen. En daarvan is het Amsterdamsch Stadhuis het blijvend gedenkteeken.

De tijden zijn veranderd. Ons kleine volk is door zijn naburen reeds lang overvleugeld, en het schijnt mij geen gewaagde voorspelling, dat Nederland nooit meer de toestanden der 17e eeuw zal zien terugkeeren.

Ik ben van oordeel, dat de bouwkunst, niet slechts die van ons land, maar van de gansche wereld, op het oogenblik reeds begint, haar langzamen dood te sterven. Zij kan niet leven in den tegenwoordigen tijd, die slechts voor het nuttige nog gevoel heeft, doch de schoonheid, de verhevenheid als overbodig beschouwt.

Hoe gaarne zou ik niet wenschen, anders te kunnen oordeelen! Maar wanneer ik in alle groote steden van Europa de groote uit ijzer en glas gebouwde magazijnen zie staan, bij wier versiering de „kunst", tot een veile deerne geworden, zich aan de reclame heeft overgegeven, dan wanhoop ik aan de toekomst onzer architectuur.

Alberdingk Thijm kon nog zeggen:

„Schijnt naast der va'dren zon ons licht een
[vonk, die stip
Op hun azuren grond trilt nog van gloed
[en leven."

Een dichter van thans zouden zulke regelen niet meer uit de pen vloeien.

Bouwmeesters in groote steden kunnen nu veel geld verdienen, veel meer dan Jacob van Campen, die „geen gelt socht, maer een naem", en die daarom door Vondel „de nachtigael van Amersfoort" werd gedoopt. De nachtegaal toch verlangt geen betaling voor zijn zang.

Zulke nachtegalen zijn onder onze bouwmeesters schaars te vinden; de meesten doen denken aan fonografen, die hun neusgeluid niet laten hooren, eer het geld in de gleuf gedaan is. De fonograaf geldt voor een prachtige uitvinding; muzikale menschen haten haar echter uit den grond van hun hart.

De koffiehuizen der gansche wereld maken goede zaken met hun fonografen, hetgeen schijnt te bewijzen, dat de muzikale menschen maar dun gezaaid zijn.

Misschien is de tijd niet ver meer, dat in alle boschjes de fonografen het slaan van den nachtegaal zullen nabootsen.

Dan zullen de beestjes niet meer als nu, tegen de begeerigheid der vogelaars beschermd behoeven te worden, en kan men het ras gerust laten uitsterven.

Zoo zullen de menschen oordeelen, die geen fijn gehoor hebben. Doch die dat wel bezitten zullen zich ergeren aan de fonografen, en terugverlangen naar de tijden toen er nog heusche nagtegalen zongen.

De heer Walenkamp zal het mij niet kwalijk nemen, dat ik in de bouwkunst van vroeger, met Tesselschade, den nachtegaal prijs, en dat mij die van heden met zijn verschrikkelijk fonografengeluid tot de verzuchting brengt, dat de nachtegalen wel aan het uitsterven moeten zijn, als men met zulk een wanklank nog tevreden is.

A. W. WEISSMAN.

PRIJSVRAGEN VAN »A. ET A.«

De Redactie ontving beide onderstaande stukjes ter opname; van den ontwerper van Motto »Willy":

Naar aanleiding van den uitslag van het jury-rapport omtrent de uitgeschreven prijsvraag »Burgerwoonhuis«, begrijpt de ontwerper van Motto »Willy« niet, dat de jury twee uitgebouwde schoorsteenen met luchtkanalen aan den achtergevel kan beschouwen voor twee halve topgevels.

Doordat er in het geheel aan den achtergevel geen topgevels bestaan, is het dus moeilijk van deze twee halven, één geheele te maken.

Gaarne zag hij door middel van het courantje van »A. et A.« eenige inlichtingen hierover.

Er is zijns inziens tijd genoeg geweest (van Maart tot Aug.) om de teekeningen grieux te bezien.

Het tweede stukje aan de Jury gericht luidt als volgt:

Door dezen richt de ontwerper van Motto »Veluwe« zich tot U met de vraag of er ook mogelijk een vergissing of drukfout is in de beoordeeling van de twee ingekomen ontwerpen voor een houten hek met ijzerpoort voor een landhuis.

Wanneer toch de conclusie: »Bij vergelijking der twee ontwerpen getuigt Motto »Mick« van flinker opvatting« wordt weggedacht, dan maakt de beoordeeling van Motto »Veluwe« op hem een veel gunstiger indruk dan van Motto »Mick«, en zou hij hieruit opmaken dat juist Motto »Veluwe« van flinker opvatting moet zijn.

Is bovengenoemde conclusie niet in strijd met de beoordeeling? Gaarne eenig antwoord te gemoet ziende, teekent hij met hoogachting,

DE ONTWERPER VAN MOTTO »VELUWE.«

PROGRAMMA DER PRIJSVRAAG UITGESCHREVEN DOOR HET BESTUUR DER CARNEGIE-STICHTING VOOR HET ONTWERPEN VAN HET VREDESPALEIS, BESTEMD VOOR HET PERMANENTE HOF VAN ARBITRAGE MET BIBLIOTHEEK † † † † † †

Bouwsom f 1,600.000.

Artikel 1. De mededinging wordt opengesteld voor bouwkundigen van alle landen. Het Bestuur der CARNEGIE-STICHTING zal evenwel eenigen hunner speciaal tot deelneming uitnoodigen.

Artikel 2. De mededingers moeten zorgen, dat binnen zeven maanden na uitgifte van dit programma, blijkens daarop vermelde dagteekening, bij het Bestuur der CARNEGIE-STICHTING te 's-Gravenhage zijn ingekomen:

a. Het situatie-plan van het gebouw met omgeving, op schaal van 1 : 500;

b. De platte gronden van verschillende verdiepingen; op schaal van 1 : 200;

c. Teekeningen van de vier gevels, op schaal van 1 : 100;

d. Twee verticale doorsneden waarin zichtbaar zijn: het Trappenhuis, de groote Rechtzaal, de kleine Rechtzaal en het magazijn der Bibliotheek, op schaal van 1 : 100;

e. De middentravée van den hoofdgevel met doorsnede, op schaal van 1 : 50;

f. Een travée van het inwendige der groote Rechtzaal, op schaal van 1 : 50.

g. Teekening van de hoofdtrap, op schaal van 1 : 50;

h. Eene perspectief-teekening van het gebouw met zijne omgeving.

De perspectief moet worden genomen van uit het oogpunt, dat op de hierbij gevoegde terrein-teekening met O is aangeduid. Deze perspectief moet worden geteekend op een blad papier lang 0,80 Meter, hoog 0,60 Meter. Uit deze teekeningen moet de distributie van het gebouw in alle onderdeelen duidelijk zijn na te gaan.

De bestemming der vertrekken moet op de platte gronden in de Fransche taal duidelijk worden geschreven; verwijzing naar een renvooi is niet veroorloofd.

De teekening van den voorgevel en de perspectief-teekening moeten in kleuren zijn uitgevoerd; de overige teekeningen moeten alle in zwarte inktlijnen zijn geteekend.

Pleisterwerk mag bij de gevels niet worden toegepast.

Artikel 3. De plannen moeten vergezeld zijn van een korte memorie van toelichting, geschreven met goed leesbare letters in de Fransche taal en, ten einde met den inzender te kunnen correspondeeren zonder diens naam te weten, van een gesloten en verzegelden naambrief, van binnen vermeldende den naam der ontwerpers en voorzien aan de buitenzijde van een adres en een motto, welk motto tevens moet vermeld staan op de teekeningen, de memorie en de verpakking.

Artikel 4. De inzendingen, die later dan zeven maanden na de uitgifte van het Programma zijn ingekomen te 's Gravenhage, worden niet geopend en blijven ter beschikking van den afzender.

Artikel 5. Bijaldien de vervaardiger van eenig ontwerp een der bepalingen van het Programma niet behoorlijk nakomt, blijft zijn ontwerp buiten aanmerking voor eenige onderscheiding.

Artikel 6. De naambrieven van alle mededingers, aan wier ontwerpen eene onderscheiding wordt toegekend, zullen door de JURY worden geopend.

Artikel 7. De JURY bestaat uit:
de Voorzitter van het Bestuur der CARNEGIE-STICHTING
en de Heeren: TH. E. COLLCUTT, Londen,
Dr. P. J. H. CUIJPERS, Roermond,
Geh. Ober-Hof-Baurat IHNE, Berlijn,
Professor K. KÖNIG, Weenen,
NENOT, lid van het Institut de France, Parijs,
Professor W. R. WARE, Milton, Massachusetts.

Artikel 8. Door de aanvaarding van de opdracht hebben de leden der JURY zich ten volle vereenigd met alle bepalingen van het Programma der Prijsvraag en van de mededinging geheel afgezien.

Artikel 9. Door de JURY zal de voorkeur gegeven worden aan de ontwerpen, die het best aan de eischen van het Programma beantwoorden en uit het oogpunt van kunst en constructie het meest uitmunten.

De volgende prijzen worden uitgeloofd:

een prijs van	f 12,000.—
een prijs van	» 9,000.—
een prijs van	» 7,000.—
een prijs van	» 5,000.—
twee prijzen van	» 3,000.—

Artikel 10. Na bekendmaking van de uitspraak der JURY worden alle ingekomen plannen gedurende een maand te 's Gravenhage in het openbaar tentoongesteld, terwijl het rapport der JURY wordt openbaar gemaakt en tijdens de tentoonstelling der plannen daarbij ter inzage gelegd.

Artikel 11. Ter bekoming van inlichtingen zullen de mededingers zich kunnen wenden tot den Heer D. E. C. KNUTTEL, Architect te 's Gravenhage, No. 16 Fluweelen Burgwal.

Artikel 12. De bekroonde ontwerpen worden eigendom der CARNEGIE-STICHTING.

Indien aan den bekroonde de uitvoering van zijn ontwerp wordt opgedragen, zal de verworven prijs in mindering komen van zijne belooning als bouwmeester.

Artikel 13. Het gebouw zal worden gesticht zooveel mogelijk ter plaatse als op de terrein-teekening, bij dit Programma behoorende, met arceering is aangeduid.

Artikel 14. Het VREDESPALEIS zal de volgende localiteiten moeten bevatten:

A. HOF VAN ARBITRAGE.

Onderhuis.

1. Conciergewoning, 4 kamers en keuken enz., direct van het Park toegankelijk en door een dienststrap verbonden met de verdiepingen.
2. 2 reserveverstrekken, goed verlicht en in elkaar loopend.
3. Lokaal voor de centrale verwarming, met bergplaats voor brandstoffen.
4. Stenografenkamer,
Verder jassenkamers, toiletten, knechtskamers, wachtkamers en bergplaatsen, naar gelang de ruimte toelaat en de constructie medebrengt.

Bel-etage.

De vloer mag hoogstens 2,50 M. boven den grond rondom het gebouw liggen.

1.	Groote vestibule met hoofdtrap.	
2.	Trap naar het onderhuis.	
3.	Portierskamer.	
4.	Groote Rechtzaal, met of zonder antichambre . . met los podium en met een galerij, hetzij langs een zijwand hetzij aan het einde.	280 à 300 M².
5.	Kleine Rechtzaal	140 à 150 M².
6.	Bij elke Rechtzaal een Raadkamer, ieder groot . met spreekkamer en toilet en jassenkamer. (Wanneer de Raadkamers bij elkaar liggen, zal één spreekkamer met toilet en jassenkamer voor beide voldoende zijn.)	40 à 45 M².
7.	Twee kamers voor partijen in het geding, ieder groot	40 à 45 M².
8.	Grifliekamer met kluis (2 bij 2 M.) . . . . . en boekenlift naar de verdieping.	40 à 45 M².

Verder jassenkamers, toiletten en bodenkamers.

De Raadkamers moeten ieder afzonderlijk een uitgang hebben, hetzij rechtstreeks, hetzij door het onderhuis, naar het Park.

Verdieping.

1.	Zaal voor het Conseil Administratif van het PERMANENTE HOF VAN ARBITRAGE . . . . (de zaal dient tot vergaderkamer voor 30 à 35 personen rondom een tafel) met antichambre	pl.m. 90 M².
	en met kamer voor President	20 à 25 M².
2.	Kamer voor Secretaris-Generaal . . . . . met wachtkamer en toilet	40 à 45 M². 15 à 20 M².
3.	Twee kamers voor Secretarissen ieder groot . . met één wachtkamer en toilet.	25 à 40 M².
4.	Twee kamers voor bureau-personeel ieder groot .	20 à 35 M².
5.	Archiefkamer (of twee kamers) te zamen groot .	pl.m. 90 M².
6.	Vier stadeerkamers, ieder groot	20 à 25 M².
	Voorts jassenkamers, toiletten en bodenkamers.	

B. BIBLIOTHEEK.

(Zoo te bouwen dat zij een afgescheiden deel van het Vredespaleis vormt, met eigen hoofdingang van het Park en inwendigen toegang vanuit de Bel etage van het Hof van Arbitrage.)

Onderhuis.

1. Concierge-woning, 4 kamers met keuken enz, direct van het Park toegankelijk en door een dienststrap verbonden met de verdiepingen.
2. Bergplaatsen en pakkamers.
3. Binderij.
4. Lokaal voor de centrale verwarming met bergplaats voor brandstoffen.
5. Reserve-kamers.

Bel-etage.

De vloer mag hoogstens 2,50 M. boven den grond rondom het gebouw liggen.

1.	Portierskamer.	
2.	Magazijn der Bibliotheek, brandvrij . . . . . (met 10,000 M. boekenplank in 5 verdiepingen) aan minstens twee tegenovergestelde zijden verlicht door vensters.	pl.m. 500 M².
3.	Twee Leeszalen ieder groot	p.lm. 60 M².
4.	daarnevens bureau voor uitgifte van de boeken.	40 à 45 M².
5.	Twee kamers voor bibliothecaris en onder-bibliothecaris ieder groot	40 à 45 M².
6.	Wachtkamer	pl.m. 20 M².
7.	Twee kamers ambtenaren ieder groot	pl.m. 25 M².
8.	Kaartenkamer	pl.m. 60 M².
9.	Catalogiseerkamer	pl.m. 60 M².
	Jassenkamers, toiletten en bodenkamers.	

Verdieping.

1.	Bestuurskamer van de CARNEGIE-STICHTING met spreekkamer	pl.m. 40 M². pl.m. 30 M².
2.	Kantoor	pl.m. 40 M².
3.	Reserve-kamers. Jassenkamers, toiletten, bodenkamers.	

Uitgegeven te 's-Gravenhage den 15 Augustus 1905.

Het Bestuur der Carnegie Stichting,
VAN KARNEBEEK, Voorzitter,
S. VAN CITTERS, Secretaris.

Exemplaren van dit programma met bijbehoorende situatie-teekening enz. zijn op aanvraag gratis verkrijgbaar bij het Bestuur der Carnegie-Stichting, Noordeinde 33, 's-Gravenhage.

BERICHTEN.

— De tentoonstelling in verband met de kunst bij de opvoeding van het kind, die in het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem geopend is, werd bezocht door afgevaardigden uit Duitschland, Oostenrijk, Hongarije en Bohemen, aan wie door hunne respectieve regeeringen het uitbrengen van een verslag omtrent deze tentoonstelling werd opgedragen; wel een bewijs dat zij en voornamelijk de Tentoonstelling van teekeningen, die in de aangrenzende school plaats heeft, in het buitenland zeer de aandacht trekt.

Het is dan ook hoogst zeldzaam, dat men eene dergelijke uitgebreide verzameling, die den stand van het teekenonderwijs op de lagere en middelbare scholen in verschillende plaatsen in het buitenland aangeeft, te zien krijgt.

De tentoonstelling in de School moet wegens het hervatten der lessen op 1 September gesloten worden, doch het gedeelte der tentoonstelling, dat zich in het Museum bevindt, zal vermoedelijk tot 1 October geopend blijven.

— In het Moravische Museum van Kunstnijverheid te Brünn (Oostenrijk) zal eene Tentoonstelling van Artistieke reklame plaats hebben. Deze tentoonstelling zal bestaan uit Plakaten, omslagen en titelbladen van boeken, titelbanden van muziekstukken, adreskaarten, alsmede aanbevelingskaarten voor diverse produkten en zal eene afzonderlijke Nederlandsche afdeeling bevatten, zoodat firma's hier te lande, die artistiek uitgevoerde reklame-biljetten ter beschikking hebben, kosteloos aan deze tentoonstelling kunnen deelnemen, mits zij van hunne reklame-biljetten vóór 14 September een exemplaar doen toekomen aan den Directeur van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem, die voor de gezamenlijke verzending zal zorg dragen.

— De stad Helsingborg in Zweden (in een vorig desbetreffend artikel stond abusievelijk Helsingfors) schrijft een prijsvraag uit voor een nieuw stadsplein, waarvoor zijn uitgeloofd prijzen van 1000, 2500 en 1500 Zw. kronen. De ontwerpen moeten uiterlijk 15 December a.s. zijn ingeleverd. Programma's met bijbehoorende plannen zijn tegen toezending van 15 Zw. kronen aan te vragen aan het adres: K. E. Norrsell, Sekretär der Stadtverordneter von Häradshölding.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Boerderij-ontwerpen voor de Gron, Maatschij, van Landbouw en Nijverheid, Inleverdag 1 Maart 1906, Programma in no. 16 1905.

Winkelhuis te Arnhem. Inlevering 1 October 1905; mededeelingen in nummer 23.

Gemeentehuis — Steenen Brug — Bloemenkraampje, — uitgeschreven door de Vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, Inlevering 1 November 1905. (Programma's in nummer 25 en 29.)

Reclame-plaat voor het Alg. Ned. Verbond. Inlevering vóór 1 Jan. 1906, Progr. in no. 29.

Vredespaleis, Inlevering 15 Maart 1906. Programma in dit nummer.

VACANTE BETREKKINGEN.

BOUWKUNDIG TEEKENAAR op een Architectenbureau, kan direct geplaatst worden. Bekwaam om zelfstandig te werken. Salaris naar bekwaamheid. Br. onder No. 24455, Bur. N. R. C.

OPZICHTER-TEEKENAAR, ervaren, allessins bekwaam, en niet beneden 25 jaar, om zoo spoedig mogelijk in dienst te treden. Br. onder No. 24251, Bur. N. R. C.

BOUWKUNDIG TEEKENAAR op een Architectenbureau te Rotterdam. Br. met inlichtingen omtrent opleiding en tegenwoordigen werkkring, verlangd salaris en datum waarop de betrekking kan aanvaard worden onder No. 24201, Bur. N. R. C.

OPZICHTER aan de Gem. Gasfabriek te Hilversum voor pl.m. 3 maanden. Indiensttreding direct. Bekend met leggen van gegoten ijzeren buisleiding. Br. met vermelding, welke soortgelijke betrekking waargenomen en afschriften van getuigschriften fr. inzenden aan den Directeur H. M. Andriessen. Persoonlijke bezoeken worden in geen geval afgewacht.

OPZICHTER-ARCHITECT bij Hoogheemraadschap in N. H. Stukken voor 24 Aug. Zie Arch. no. 30.

VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE BOUWKUNDIGE OPZICHTERS EN TEEKENAARS, (Goedgekeurd bij Kon. besluit van 28 Maart 1904, no. 39) . . . .

INFORMATIE-BUREAU.
Secretariaat: . . . . . .
Spiegelgr. 21, boven.

Ingeschreven Solliciteanten.

1	Bouwk.-Opzichter-Teekenaar	26 jaar,	f 100	's maands.
1	Waterbouwkundig Opz.-Tk.	28 »	- 80.	»
1	aankomend bouwk. »	22 »	- 50	»
1	aank. Bouwk. en Decoratief Trek.	21 »	- 50	»
1	Assistent Bouwk. »	18 »	- 25	»
1	aankomend » »	21 »	- 50	»
1	Bouwk.-Opzichter-Teekenaar	23 »	- 70	»
1	aankomend » »	20 »	- 50	»
1	Gemeente-Opzichter	26 »	- 70	»

Ons bureau staat open voor leden en niet-leden onzer Vereeniging.

Aanvraag formulieren (voor sollicitanten) en alle inlichtingen zijn steeds aan het secretariaat te verkrijgen. Zie overigens »Architectura« van 29 April 1.1.

Spreekuur iederen Maandagavond van 7—9 uur.

TECHNISCH GEDEELTE.

DE KURKSTEEN IN HET BOUWVAK.

(Slot.)

Voor het doen drogen van vochtige muren moet in de eerste plaats worden uitgemaakt, of men hier te doen heeft met een eenvoudigen neerslag op te dunne en daardoor zeer koude muren, met vocht dat uit den grond naar boven trekt, of met vocht, dat van buiten af door het metselwerk dringt. In dat geval moet er eerst voor gezorgd worden, dat het water niet bij den muur kan komen, dan eerst kan hier van een rationeel drogen sprake zijn. Is de bepleistering door de nattigheid reeds murw geworden, dan moet zij verwijderd, en de voegen goed uitgekrabd worden. De nieuwe bepleistering, waarvoor men dan niet alleen kalkmortel, doch een vermenging van witte-kalkspecie met toevoeging van 1/5 Portland-cement neemt, moet met de lange lat gelijk gestreken worden, om een mooi glad oppervlak te verkrijgen. Dan worden er dikke kurksteenplaten van 3 cM. dikte met de zooeven genoemde vermenging van specie met cement, met den vezel naar buiten gekeerd, tegen het metselwerk gelegd, de voegen zooveel mogelijk vrij van specie gehouden, en de vezels met voegenkit onderling verbonden; daarop kan het pleisterwerk en het behang worden aangebracht. Een aldus uitgeruste muur zal, wat er ook moge plaats hebben, en ook op den langen duur droog blijven, weliswaar geldt ook hier, dat goed werk niet goedkoop is, en men zal zich hierbij grootere uitgaven te getroosten hebben, dan bij andere systemen van drogen, die, wanneer er werkelijk veel van gevergd wordt, niet te vertrouwen zijn. De kurksteen vervult echter hier, beter dan iedere andere grondstof, een dubbele taak, doordat bij ten eerste als slechte warmtegeleider de temperatuurwisselingen van den muur opheft, en verder ook het verder doordringen van vocht tegengaat.

Bij door neerslag zoogenaamde zweetende muren is het reeds voldoende 3 cM. dikke emulgit-kurksteenplaten aan te brengen. Daardoor houdt de vorming van gecondenseerd water van zelve op.

Voor het isoleeren van vloeren tegen koude en vocht is de reform-kurksteen door geen andere grondstof te vervangen. Een vloerzeil van linoleum, dat op zich zelve zeer aan te bevelen is, kon feitelijk nooit geheel tot zijn volle recht komen, omdat men niet de beschikking had over een onderlegger, die vrij van voegen was, en steeds hetzelfde volume behield.

Linoleum bestaat, naar men weet, wat zijn grondstoffen aangaat, voornamelijk uit kurk, die in fijn gepulveriseerden toestand met geoxydeerde lijnolie tot een homogene massa verwerkt wordt, en op een onderlegging van stof door pletrollen vastgeperst wordt. Deze onderlegging van stof geeft de vereischte stevigheid aan het linoleum. Gaat de onderligging breken, dan is het ook met het linoleum gedaan.

De grootste vijand van deze onderleggingen van stof is vocht. Heeft men daarmee, in eenigszins sterke mate, te doen, dan werkt het terstond op de onderleggingen, want het kan, door het linoleum heen, niet verdampen, en verzamelt zich dus daaronder voortdurend meer en meer.

Goede resultaten verkrijgt men daarom nooit wanneer de onderlegging uit een niet geheel gedroogd cement- of gipslaagje bestaat. Vooral in een ongunstigen tijd van het jaar weet men nooit bepaald hoe lang het droog worden wel zal duren; ook zijn deze estrikken poreus en zij kunnen dus optrekkend vocht niet tegenhouden.

Daarentegen is reform-kurksteen een geheel vertrouwbare beschutting tegen vocht. De aan de kanten precies loodrecht afgestoken, en van boven afgeschaafde platen kan men, zonder dat er voegen ontstaan, aanbrengen, en vormen buitendien, een het geluid dempende, gelijkmatig vlakke en veerkrachtige onderlegging, die het beste past bij den aard van het linoleum, en daardoor de goede werking bevordert.

Voor het opplakken van het linoleum mag slechts harskit, nooit de algemeen gebruikelijke roggemeelstijfsel gebruikt worden. Deze bevat te veel vocht, dat nergens ontwijken kan, zoodat de stijfsel dan begint te gisten, en zijn kleefkracht geheel en al verliest.

Rekening houdende met de bekende eigenschappen van linoleum, ligt het wel voor de hand, maar is het slechts weinig bekend, en hecht men er niet veel geloof aan, dat het verslijten van deze stof in vergelijking met andere voor dit doel gebruikte stoffen al zeer weinig te beteekenen heeft, dat linoleum dus als vloerbedekking veel duurzamer is dan andere stoffen.

Een sprekend voorbeeld van de buitengewone duurzaamheid levert ons de looper in het station van het stadsspoor „Friedrichstrasse" te Berlijn. Volgens de mededeelingen van de Koninklijke Bedrijfsinspectie I te Berlijn werd dit 10 mM. dikke linoleum in het jaar 1898 gelegd, en dagelijks door circa 22000 personen beloopen. Na twee jaar gebruikt te zijn, was er nog niets van verslijting te zien, noch door meting te constateeren. Geen andere grondstof zou daartegen bestand hebben kunnen zijn. Linoleum weerstond deze proef.

Nauwkeurige en zoo zorgvuldig mogelijk genomen proeven, genomen door het Proefstation te Charlottenburg hebben de volgende verhoudingscijfers over afslijting door wrijving gegeven:

Eikenhout 7.8, Xylolitt 7.6, Basalt 6.0, Graniet 4.5, Leemen gebakken tegels 3.7, Linoleum 1.6 tot 1.8.

Nadere toelichtingen omtrent deze voor zich zelven sprekende cijfers zullen wel overbodig zijn.

Men heeft reeds herhaaldelijk proeven genomen om lichte en tevens zooveel mogelijk het geluid dempende wanden te vervaardigen. Cementen en gipsen wanden, onverschillig van welk type, laten, ook wanneer men voor hen daarenboven nog van isoleerstoffen gebruik gemaakt heeft, het geluid nog veel te veel door. Voor dit doel is, wegens zijn uiterst gering geleidingsvermogen, de kurksteen nu juist zoo bijzonder geschikt.

Sterk geluiddempend mag, volgens de opgedane ondervinding, een wand genoemd worden, die uit twee, op een onderlingen afstand van 4 cM. geplaatste, door kurken lijsten onderling verbonden, 3 cM. dikke kurkwanden bestaat, waarvan de tusschenruimte met kleine stukjes kurk opgevuld is. Dergelijke wanden wegen per vierk. M., met inbegrip van de bepleistering aan beide zijden, circa 45 K.G., zijn dus bij een totale dikte van ongeveer 13 cM. buitengewoon licht en daarbij volkomen doelmatig.

Doch ook enkele kurken wanden dempen 't geluid beter dan iedere andere grondstof; slechts moet men er op letten, dat de wand onder den vloer een oplegging heeft, omdat anders bij een doorloopenden vloer, door dezen het geluid even goed in de andere kamer geleid wordt, zooals door wanden en zolderingen steeds in meerdere of mindere mate wordt gedaan.

Dergelijke tusschenwanden worden tot 3½ M. hoogte van kurksteen van 5 cM. dikte, voor hoogere wanden van dit materiaal van 6½ cM. dikte, eventueel ook van 8 resp. 10 cM. dikte vervaardigd. Kleinere verdeelingswanden voor retirades, eetkamers enz. kunnen met 4 cM. dikke platen uitgevoerd worden. De 5 cM. dikke wand weegt met bepleistering aan beide zijden ongeveer 50 K., die van 6.5 cM. ongeveer 55 KG. per vierk. M.

Tengevolge van dit zeer geringe gewicht kunnen wanden van kurksteen direct op iedere zolderingconstructie geplaatst worden. Men maakt dus dan een losbreken van vloeren en zolderingen onnoodig, zoodat deze wanden al zeer gemakkelijk pasklaar te maken en aan te brengen zijn.

Rekening houdende met de officieel erkende veiligheid, wat betreft brand, en de uitstekende isoleerende eigenschappen is de kurksteen bijzonder geschikt voor het maken van kamers op zolders. Allerlei soort gebouwtjes uit latwerk met inwendig een bekleeding van 3 c.m. dik „emulgit", en een 4 c.m. dik plafond zijn feitelijk aangenamer te bewonen dan massieve steenen gebouwen.

Daar de „reform"-grondstof volkomen tegen vorst en het weêr bestand is, kunnen dergelijke gebouwen van buiten met „reform" bekleed worden; dit maakt dus alle natuur- of baksteen overbodig, iets dat voor gebouwen in het gebergte en in sommige tropische landen een groot voordeel is.

Daardoor is het te begrijpen, dat men thans reeds voor gebouwen hoog in het gebergte zoo veelvuldig van deze grondstof gebruikt maakt. Feitelijk zijn in Oostenrijk, verscheidene abris in het gebergte buiten beschouwing latende, het hotel op den „Hockschneeberg", het hotel „Erzherzog Johann" aan den Semmering, het hotel Puchberg, de hotels aan de „Mendelpass" enz. op ruime schaal van kurksteen voorzien, dat overal uitstekend voldoet, omdat er zelfs bij ongunstig weêr, gemakkelijk een aangename warmte in de vertrekken kan worden verkregen.

Daarom werden ook reeds dikwijls tijdens epidemieën hospitalen van kurksteen opgetrokken, wijl 's winters, wanneer het geheele huis terdege koud geworden is, zonder eenige onaangenaamheden spoedig de benoodigde warmtegraad kan worden verkregen. Bij een steenen gebouw daarentegen zal in een dergelijk geval het vocht overal neerslaan, en het water langs de muren sijpelen.

Jachthuizen, villas, woonhuizen en arbeiderswoningen, magazijnen enz. zijn op verschillende plaatsen, in verschillende grootten, als stabile kurksteengebouwen reeds sedert tal van jaren gebouwd, en hebben algemeen schitterend voldaan. Men mag daarbij niet over het hoofd zien, dat in dergelijke gebouwen in het geheel geen ongedierte te duchten is. De ondervinding heeft geleerd, dat de kurksteen daarvoor gevrijwaard is.

Ook worden dergelijke gebouwen door de firma Lund R. Höfler te Mödling (bij Weenen) zoo geconstrueerd, dat zij gemakkelijk uit elkaar genomen en weer opgesteld kunnen worden. Ze zijn ook gemakkelijk te vervoeren.

De kurksteengebouwen zouden dus bijvoorbeeld uitstekend geschikt zijn voor plantages met wisselbouw, bijv. voor onze Indische tabaksondernemingen.

Bij deze veelzijdige bruikbaarheid, een bruikbaarheid die reeds aan de praktijk getoetst is, mag ook speciale toepassing van kurksteen voor het isoleeren van zolderingen in stallen niet vergeten worden. Wie daarmede te doen heeft gehad, zal door ondervinding weten, hoe zich daarbij voortdurend onaangenaamheden opdoen, wanneer er ten minste niet voor een goed aangebrachte en naar eisch werkende isoleering gezorgd is. Het „reform"-materiaal is ook bestand tegen de andere muren zoo sterk invretende en vernielende ammoniakdampen, en wordt dan voor voortdurend in goeden staat houden der bepleistering tweemaal met warme lijnolie bestreken. Op dergelijke zolderingen zal zich geen waterneerslag vormen, en eenmaal aangelegd, behoeft men er verder, niet meer naar om te zien.

Ook in andere industrieele inrichtingen kunnen dampen soms al heel onaangenaam optreden, en vooral wanneer er zich nevel vormt zijn dikwijls sterke neerslagen tegen de daken niet te vermijden. Bij houtconstructies zijn de onaangenaamheden nog niet zoo heel erg, doch onder daken van gewapend beton, die niet voldoende geïsoleerd zijn, onstaat er zelfs wel eens een soort „regen". Al deze onaangenaamheden kan men door een doelmatig ingerichte kurk-isoleering vermijden, zonder dat daardoor groote uitgaven ontstaan.

Uit het bovenstaande blijkt, dat de kurksteen feitelijk een universeel hulpmiddel voor den bouwkundige geworden is, en hoe veelvuldiger men er voor allerlei toepassingen gebruik van maakt, des te meer zal men zich met de uitstekende eigenschappen ervan vertrouwd maken, en hem weldra niet meer kunnen missen.

PAKOE.

HET PAKHARDEN, KLEUREN EN UITGLOEIEN VAN IJZEREN EN STALEN VOORWERPEN.

Het harden van staven of rollen waarvan de uiteinden zacht blijven,

Bij het pakharden van staven en rollen waarvan men de uiteinden zacht wil houden, doet men als volgt:

Bij het afwerken der werkstukken moet men de plaatsen welke men zacht wenscht te houden, niet bewerken, alleen die plaatsen, welke men hard wenscht, werkt men geheel af. Vervolgens worden dergelijke werkstukken ingepakt en verhit zooals is aangegeven bij de harding van schroeven en bouten, doch worden niet afgekoeld, maar ingepakt gelaten en langzaam in den oven afgekoeld; door deze bewerking is er op het afgewerkte oppervlak van het werkstuk een dun laagje fijn staal gebracht. Nadat het werkstuk geheel is afgewerkt, verhit men het nogmaals in een open smidsvuur, tot kersroode gloeihitte en dompelt het vervolgens in koud water, evenals gewoon gereedschapsstaal. Evenzoo kan men ook de einden eener as hard maken, en in het midden zacht houden, als men maar zorgt, dat de plaatsen, welke men zacht wenscht, onbewerkt blijven, en niet van hunne smeedkorst of oxydelaag ontdaan worden. Als het niet doenlijk is de werkstukken ten deele af te werken, kan men ook, alvorens zij ingepakt worden, de plaatsen welke men ongehard wenscht, met een laagje vuurvaste klei besmeren; op deze plaatsen verhoogt dus het koolstofgehalte niet.

Het harden van smeedbaar Gietijzer.

Gietijzer dat goed smeedbaar is, kan men op dezelfde wijze in het pak harden als vloeistaal en vloeijzer. Om goede uitkomsten te verkrijgen, moet men vooral zorgen voor een gelijkmat ge verhitting.

Bijzondere aanwijzingen.

Gebrand been, dat reeds eenmaal gebruikt is voor de harding, kan gevoegelijk nogmaals dienen, maar dan vermengd met ongebrand been. Voor dit doel maakt men eene vierkante bus of trommel, welke door middel van een tusschenschot in twee afdeelingen verdeeld is; in het eene doet men het ongebruikte gebrande been, dat wit van kleur is, en in het andere het gebrande been, dat zwart van kleur is. Vermengt men dus deze twee stoffen, dan verkrijgt men een mengsel dat een grijze kleur heeft. Voor zeer klein werk als schroeven, bouten en dergelijke kan men volstaan met een mengsel van een donkergrijze kleur, dat is 2 à 3 deelen gebruikt en 1 deel ongebruikt been. Voor zeer groote werkstukken is het raadzaam om enkel

ongebruikt been te bezigen. Door een weinig ondervinding zal men spoedig op de hoogte zijn, hoe de verhouding der twee soorten moet wezen met betrekking tot de grootte en de hardingseischen der te harden werkstukken. Been dat door en door verkoold is, is waardeloos voor de pakharding.

Voor het harden van gewoon klein werk van vloeijzer kan ook nog gebruik gemaakt worden van een ander mengsel n.l. een deel gebrand been en 3 deelen houtskoolgruis, goed dooreengemengd; bij het harden van voorwerpen van Bessemer-staal kan men ook van een dergelijk mengsel gebruik maken, alleen wordt hierbij de hoeveelheid gebrand been iets vermeerderd.

Het waarnemen der hittegraad.

Het bepalen der goede hardings-temperatuur hebben wij gezien is een der voornaamste zaken waarop gelet moet worden. Om zich te overtuigen of de werkstukken in het pak de vereischte hitte hebben, handelt men als volgt: Men maakt daartoe in het midden van een der wanden van de doos een gaatje, waardoor men een staafje steekt van het zelfde materiaal als de te harden werkstukken, en dat met het eene einde tot op het midden der doos reikt en met het andere einde een weinig buiten de doos uitsteekt, om het met de tang te kunnen aanvatten. Wil men nu weten, of de verhitting in het midden der doos genoegzaam is, dan trekt men met een tang het staafje uit de doos, en kan men aan het staafje zien in hoeverre de werkstukken in de doos verhit zijn.

Door middel van dit staafje kan men ook nagaan hoe dik de harde laag is, welke op de werkstukken is aangezet. Men koelt daartoe het staafje in het water af, en slaat er met een hamer een stukje af, op de breuk kan men dan een langs den omtrek loopende witte fijnkorrelige streep waarnemen, die de afscheiding der verstaalde laag is, welke zich aan het oppervlak van het werkstuk ontwikkeld heeft.

Bij grootere hardingsdoozen maakt men gebruik van een gemakkelijker inrichting; men boort daartoe in het midden der tegenoverstaande wanden een gat, waarin nauwpassend een stuk $^{3}/_{4}$″ stoombuis gestoken is. Bij verhitting kan men, door deze pijp kijkende, gemakkelijk waarnemen, of het midden der doos genoegzaam verhit is of niet. Bij de toepassing van deze methode kan men evenwel niet de dikte der aangezette harde laag nagaan.

Het kleuren van stalen en ijzeren voorwerpen.

Desgewenscht kan men naast het harden van stalen en ijzeren werkstukken, ze ook tegelijkertijd nog kleuren wat gebruikelijk is bij verschillende gereedschappen en andere voorwerpen, als: schroefsleutels, schroevendraaiers, beslagschroeven, zadelbeslag, onderdeelen voor naaimachines, enz. Om mooie heldere kleuren te verkrijgen is het noodig, dat de werkstukken netjes glad afgewerkt en gepolijst worden; ruwe oppervlakken nemen zoo goed als geen kleuren aan, hoe mooier een voorwerp gepolijst is, des te helderder komen de kleuren te voorschijn. Men pakt de te harden en te kleuren werkstukken op dezelfde wijze in als omschreven bij de harding van bouten en schroeven.

Alleen het been moet voor deze bewerking wat meer gebrand wezen, terwijl men volkomen zeker moet wezen, dat er geen vetdeelen in het been zijn achtergebleven, want als er vetten of oliën bij de voorwerpen komen gedurende hunne verhitting, kan men zeker zijn, dat het werk mislukt is; de gladde oppervlakken komen dan vol met zwart aangekorste vlekken inplaats van gekleurd te zijn.

Dit branden van been kan gemakkelijk en goedkoop geschieden door het in een goed luchtdicht sluitende plaatijzeren doos te doen en deze een nacht in een nog gloeienden oven te laten staan. De doos met werkstukken wordt, nadat de naden goed zijn dichtgesmeerd met klei, in den oven verhit en gedurende 2 tot 4 uur op kersroode gloeihitte gehouden. Om mooie heldere kleuren te verkrijgen is het ook noodig, dat de hitte zoo gelijk mogelijk gehouden wordt; oververhitte voorwerpen nemen ook geen kleur aan. Voor zeer klein werk moet de duur der verhitting een weinig verminderd en bij zeer groot werk een weinig vermeerderd worden. Na het eenige malen uitgevoerd te hebben, zal een ieder gemakkelijk de juiste verhittingsduur weten vast te stellen.

Het afkoelingsbad moet zijn ingericht als volgt: Men maakt een vierkanten bak (zie bijgaande afbeelding) van plaatijzer van 3 mM. dik, waarvan men de hoeken en bovenkanten met staven hoekijzer versterkt. De wateraan-

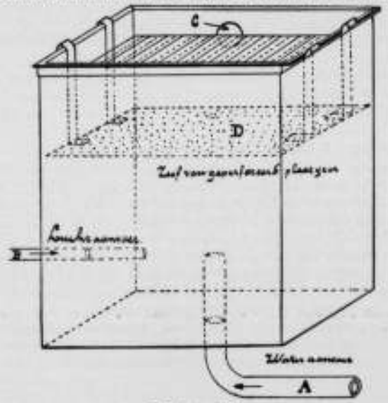

Hardingsbak.

voer geschiedt door een in den bodem opkomende pijp A, welke met haar bovenëinde ± 15 cM. van den bodem van den bak verwijderd is. Verder maakt men op dezelfde hoogte, maar in een der zijwand-n van den bak, een pijp B, waar, door middel van een ventilator, lucht in het water geperst wordt; men verkrijgt daardoor de verlangde strooming in het water. In een der wanden van den bak, op ± 10 cM. van den bovenkant af, is de overlooppijp C aangebracht, waardoor het verwarmde water kan wegvloeien. In den bak op ± $^{1}/_{3}$ der water, hoogte hangt men een stuk geperforeerd plaatijzer opwaarop het werk, nadat het afgekoeld is, komt te vallen en dat ook belet, dat er te veel vuil op den bodemvan den bak komt te vallen.

De luchttoevoer in den bak is alleen dan noodzakelijk, wanneer er groote hoeveelheden achter elkander gehard moeten worden; door de sterke strooming en vlugge circulatie kan men dan het water koud houden, en de harding onafgebroken laten doorgaan. Wanneer de doos met werkstukken voldoende verhit is haalt men deze uit den oven, houdt haar met het deksel er op, boven het water en keert ze vlug om. Het deksel zal dan van de doos loslaten, en tegelijk met het werk in den hardingsbak vallen.

Deze beweging moet met eenige handigheid geschieden, want heeft de lucht gelegenheid even langs de gloeiende voorwerpen te strijken, dan verkrijgt men leelijke zwarte en blauw zwarte kleuren op het werkstuk. Na voldoende afkoeling haalt men de zeef D aan de hangijzers uit het water, droogt de werkstukken in zaagsel, en besmeert ze met een dun laagje olie. De werkstukken mogen niet te lang in vochtigen toestand aan de lucht blootgesteld worden dewijl zij dan spoedig beslaan, en hunnen glans verliezen.

Wanneer de geheele bewerking goed wordt uitgevoerd, hebben de gekleurde voorwerpen een prachtig aanzien; zij zijn dan met van lichtgeel tot donkerblauw verloopende vlammen overdekt. Men kan ook de voorwerpen zoo kleuren, dat zij slechts éene kleur verkrijgen. Men hardt ze dan eerst op de gewone wijze, zooals is aangegeven voor het pakharden van schroeven en bouten, daarna worden zij geschud, totdat zij weder geheel blank geworden zijn, dan in een van ijzerdraad gevlochten trommel gedaan, en langzaam boven een rookvrij vuur (een rij gas vlammen verdient de voorkeur) rond gedraaid, totdat de gewenschte kleur bekomen is (van lichtgeel tot donkerblauw). Daarna koelt men de voorwerpen in water af en behandelt ze verder op dezelfde wijze als boven omschreven.

Het uitgloeien met gebrand been.

De uit te gloeien voorwerpen pakt men op dezelfde wijze in als bij de pakharding, men behoeft echter nu de voorwerpen niet afgescheiden van elkander te houden. Als opvullingstof kan gebruikt worden het voor de pakharding niet meer bruikbare verbrande been.

Nadat de doos tot kersroode gloeihitte gebracht is, haalt men deze uit den oven en overdekt ze met een dikke laag warme asch en sintels en laat alles langzaam bekoelen. Voor het ontlaten van dikke staven staal van b.v. 1,5 cM. diam. bezigt men een ijzeren pijp van ± 23 cM. als pakkingdoos en pakt het staal daarin met een mengsel voor de helft houtskoolgruis en de andere helft verbrand been, verhit daarna op helkersroode gloeihitte gedurende 24 uren en laat het geheel, overdekt met een laag asch, langzaam in den oven afkoelen. Dunnere staven kunnen op dezelide wijze uitgegloeid worden; alleen de verhittingsduur moet dan gewijzigd worden.

Het uitgloeien van gietijzeren voorwerpen.

Het uitgloeien van kleine gietijzeren voorwerpen geschiedt als volgt: Men pakt de voorwerpen in een gietijzeren pot met een mengsel, bestaande uit gelijke hoeveelheden gietijzerdraaisel en houtskoolgruis; de voorwerpen mogen elkander niet raken.

De pot wordt in den oven gezet en verhit tot kersroode gloeihitte en daarna langzaam afgekoeld. Wil men het ijzer zeer zacht hebben, dan laat men den pot gedurende 2 à 3 uur op die temperatuur en dan afkoelen. Het is volstrekt noodig, dat de voorwerpen in den pot blijven totdat zij volkomen afgekoeld zijn.

Dit proces heeft wel niets met de pakharding of gloeiing met gebrand been te maken, maar over gloeiing schrijvende, dacht ik, dat het niet ondienstig zoude wezen het onder de aandacht van de lezers van dit blad te brengen.

Z. K.

EEN EN ANDER OVER VENTILATIE-INRICHTINGEN IN GEBOUWEN.

Onder ventilatie verstaat men de luchtwisseling, die noodig is, om slechte en bedorven lucht in onze huiskamers en andere tijdelijk bewoonde vertrekken door versche en nieuwe lucht te vervangen, welke aan den onuitputtelijken voorraad der buitenlucht ontnomen wordt. Minstens moet de ventilatie in staat zijn dáárvoor te zorgen, dat onze gezondheid binnenshuis niet door voor die gezondheid nadeelige stoffen — die zich door het verblijf van menschen, door verwarming en verlichting ontwikkelen — te lijden heeft. Weliswaar verlangt men van een goede verwarmingsinrichting, dat de verontreiniging der lucht, slechts zeer weinig te beteekenen heeft, doch dit verlangen is, vooral bij ijzeren kachels, meestal onder de vrome wenschen, welke toch niet vervuld worden, te rangschikken.

Vooral wordt de lucht door koolstof bedorven. Evenzoo dragen de verschillende manieren van verlichting, bijv. door stearine, petroleum of gas het hunne bij om het verblijf in onze woningen, bij gebrek aan behoorlijke ventilatie, onaangenaam voor onze ademhalingsorganen, en dus nadeelig voor onze gezondheid te doen worden. In welk een sterke mate de lucht kan worden bedorven door de zoo even genoemde oorzaken, kan uit het volgende lijstje blijken:

De per uur gevormde hoeveelheid koolzuur en waterdamp bedraagt van:	Koolzuur. (in liters)	Waterdamp. in liters)
Volwassen personen	18—22	0,18—0,20
Kinderen	12—15	0,05—0,065
Verlichting door petroleum, groote ronde branders, voor 100 kaarsen lichtkracht	440	0,370
Idem, kleine platte branders	950	0,800
Idem door lichtgas, branders met twee gaatjes . .	1140	2,140
Idem door Argand-branders	400	0,850
Idem door Gasgloeilicht . .	113	0,200

Daar de atmosferische lucht op 1000 liters slechts 4 L. koolzuur, d.w.z. 0.4 percent bevat, neemt deze hoeveelheid door de uitademing van volwassen menschen alleen reeds tot 4.32 en zelfs tot 5.28 percent toe, dus met het 13-voudige, door de beste gasverlichting echter met 27.12 percent, dus met het 68-voudige toe. Daar echter een goede kamerlucht hoogstens 1 percent koolzuur mag bevatten, blijkt hieruit reeds de groote beteekenis, die ventilatie heeft voor onze kamers waarin wij wonen, of waar wij slechts tijdelijk ons verblijf houden. Daarenboven moet men er rekening mede houden, dat door uitwasemingen van menschen, slechte inrichting der verwarmingstoestellen, en door minder goede brandstoffen direct giftige gassen, zooals zwavelzure en salpeterzure dampen, ammoniak, koolstofoxydegas enz. in de kamerlucht gevoerd worden, en dat vooral door ambachtsbedrijven, dikwijls door de uitoefening van het bedrijf zelve in verband met de te verwerken grondstoffen de samenstelling der lucht dikwijls zoo gewijzigd zal worden, dat ze bepaald nadeelig voor de gezondheid wordt.

Een vertrouwbaar middel om na te gaan in hoeverre de lucht bedorven is, hebben wij, jammer genoeg, niet ter onzer beschikking. Het beste hulpmiddel blijft nog steeds ons reukorgaan, dat ons reeds lucht bedorven doet verklaren, wanneer er langs scheikundigen weg nog niets te constateeren valt. Daarentegen kan het voorhanden zijn van sommige gassen al heel gemakkelijk vastgesteld worden. Volgens Pettenkofer is het gehalte aan koolzuur als maatstof voor de verontreiniging der lucht, door afscheidingen en uitwasemingen der menschen, iets dat wij niet over het hoofd mogen zien. De lucht is dan ook reeds als bedorven te beschouwen, wanneer zij meer dan 1 percent koolzuur bevat, en moet daarom langs natuurlijken of kunstmatigen weg,

door toevoer van versche, zuivere lucht verversch worden. In Pruisen bijv. zijn door het Ministerie van Openbare Werken de volgende bepalingen voor de te verkrijgen luchtwisseling per uur in voor verschillende doeleinden bestemde gebouwen opgesteld:

	Per hoofd.
Voor ziekenhuizen.	80 M³.
» cellen in gevangenissen.	15—22 »
» voor gevangenissen van het niet cellulaire systeem.	10 »
» vergaderzalen, collegezalen, kantoorlokalen	20 »
» schoollokalen, al naar den leeftijd der leerlingen	10—25 »

Voor woonhuizen, vestibules, gangen enz. wordt een à tweemaal luchtverwisseling per uur verlangd. Enkele vaklui verlangen een eenigszins grootere luchtverwisseling, en behalve de per hoofd aangenomen hoeveelheden bovendien nog per gaspit, van 100 L. verbruik per uur, 4 tot 8 kub. meters versche lucht.

De snelheid, waarmede de lucht in een kamer gevoerd wordt, zal ongeveer die van één meter per seconde niet mogen overschrijden, en moet des te geringer zijn, hoe sterker verwarmd, en ook hoe sterker afgekoeld de bedorven lucht is; de afvoer van afgekoelde bedorven lucht moet met nog kleiner snelheid plaats hebben, wanneer tocht moet worden vermeden.

De natuurlijke ventilatie geschiedt door de poriën en de kleinste gaatjes en spleetjes van den vloer, en van zolderingen en muren. Zij wordt teweeggebracht door het verschil der temperatuur in buitenlucht en in de lucht binnenshuis; verder nog vooral door den, door den wind uitgeoefenden, druk. Lucht kan door al onze bouwstoffen dringen, niet 't minst door de metselspecie. Pettenkofer toonde in een zeker geval aan, dat een kamer van 75 kub. M. inhoud in één uur haar lucht verwisselde, wanneer er een verschil van 20 graden Celsius tusschen buiten- en binnentemperatuur bestond. Zelfs bij een zorgvuldig sluiten van alle merkbare scheuren en spleten bedroeg de langs natuurlijken weg plaats hebbende luchtwisseling nog 3/4 gedeelte van den oorspronkelijken inhoud.

De meeste lucht wordt door metselspecie doorgelaten, dan volgt in dit opzicht baksteen, zandsteen en gips, terwijl daarentegen de verglaasde steenen bijna ondoordringbaar voor lucht zijn. Met water doortrokken muren laten in het geheel geen lucht door, zoo ook eenige laagjes olieverf, terwijl lijmverfstoffen en behang het doortrekken van lucht sterk verminderen. Bij niet al te dikke muren wordt de natuurlijke ventilatie vooral door den winddruk bevorderd. Een tamelijk hevige wind oefent een druk van 27 K.G. per vierk. M. uit; een matig briesje toch altijd nog een van 8 K.G. per vierk. M.

In het algemeen zal men voor woonkamers kunstmatige ventilatie kunnen afraden. Het is hier voldoende deuren en vensters eens open te zetten, om voldoende versche lucht te verkrijgen.

Jammer genoeg gaat met natuurlijke ventilatie het bezwaar gepaard, dat zij slechts gedurende een gedeelte van het jaar goed werkt, terwijl er dikwijls op hare werking, wanneer n.l. de temperatuur binnen en buiten even hoog is, niet te rekenen valt. Wat dit punt betreft is een oost-westelijke richting van de as van het gebouw het gunstigst, waarbij dan voor- en achtergevel naar het zuiden en het noorden gekeerd liggen. In dit geval ontstaan door de werking der zonnestralen op voor- en achtergevel zulke temperatuurverschillen, dat hierdoor de natuurlijke ventilatie zeer bevorderd wordt.

Deze natuurlijke luchtwisseling is echter niet voldoende, zoo men n.l. met ziekenhuizen, scholen, concertgebouwen en restauraties te doen heeft, of in 't algemeen met zaeni waar groote hoeveelheden menschen geruimen tijd te verwijlen zullen hebben. Hier nu neemt men zijn toevlucht tot kunstmatige ventilatie. Bij gebouwen van een verdieping kan deze geschieden door op het daktorentje zijdelingsche jalousiekleppen en een gebalanceerde smoorklep aan te brengen.

Dergelijke torentjes of ventilatiekappen worden in stallen, gymnastiek-lokalen, rijscholen en andere zalen gebruikt. In woonkamers kan men 's zomers een zeer goed werkende kunstmatige ventilatie daardoor verkrijgen, dat men de stookdeuren der kachels (zoo men die laat staan) open zet, waardoor een luchtverplaatsing van 150 kub. M. per uur met 1 M. snelheid kan worden verkregen. Daardoor zal dus bijv. in een kamer van 75 kub. M. inhoud, tweemaal per uur de lucht verversch worden, hiermede verkrijgt men dus een zeer goed resultaat.

In restauraties ziet men dikwijls ventilatie-openingen aangebracht, die grootendeels geen ander doel hebben „dan het publiek zoet te houden", door de gasten daardoor in den waan te brengen, dat hier wel het een en ander voor de gezondheid wordt gedaan, terwijl dergelijke ventilatie-gaten in werkelijkheid nu wel geen kwaad, doch ook geen goed doen. Meestal liggen dergelijke afvoerkanalen zoo koud dat de lucht daarin veel kouder is dan in de te ventileeren lokalen. Daar nu echter het werken van deze afvoerkanalen slechts mogelijk wordt door het verschil in soortelijk gewicht tusschen warme binnen- en koude buitenlucht, blazen deze kanalen dikwijls koude lucht in het lokaal, en verhinderen daardoor het ontsnappen van de bedorven en warme lucht. Deze ongewenschte werking wordt ook door de meestal aangebrachte windwieltjes niet verminderd. Een vertrouwbare ventilatie kan men slechts dan verkrijgen, wanneer de hier ter sprake komende luchtkanalen warm zijn, dus bijv. in de onmiddellijke nabijheid van warme schoorsteenen liggen, of ook kunstmatig door een in de ventilatieopening aangebrachte kleine gasvlam (lokvlam) verwarmd worden. In dit geval is de temperatuur in het luchtkanaal belangrijk hooger dan in het lokaal, zoodat er dan een geregeld wegtrekken van de lucht plaats hebben kan. Versterkt wordt in dit geval de werking nog door ventilators, die in de instroomingsopeningen der luchtkanalen geplaatst worden. Men heeft van deze ventilators verschillende typen bijv. die door lucht, door de spankracht van een veer, of door water in beweging gebracht kunnen worden.

Bepaald volmaakt kan men dergelijke inrichtingen toch ook nog niet noemen, daar zij niet bestemd zijn om de afgevoerde lucht ook weer door nieuwe, versche, te vervangen. Dit gebrek is nu niet bepaald hinderlijk in drukke restauraties, omdat daar toch telkens door het openen der deur versche lucht binnenkomt. In andere lokalen echter moet, zonder twijfel, in de eerste plaats natuurlijk vooral in ziekenzalen, ook voor den aanleg van verschelucht-kanalen gezorgd worden. Bij verwarming door middel van kachels worden deze versche lucht-kanalen doelmatig onder den vloer aangelegd. Zij hebben hun opening, om lucht op te nemen, in den buitenmuur, en monden uit onder de kachels, terwijl de hoeveelheid lucht, die uit den uitlaat stroomt, door een smoorklep kan worden geregeld. Deze kleppen worden tevens zoo geconstrueerd, dat ze ook, wanneer ze geen versche buitenlucht hebben aan te voeren, een circulatie der kamerlucht veroorzaken.

Zoo heeft men bijv. practische, gemakkelijk te verplaatsen kachels, die tevens dienen voor het doen circuleeren der kamerlucht, en voor versche lucht-ventilatie, terwijl bijv. de „Löhnholdsche" stortvlammen-kachel (Sturzflammenofen) voor het doen circuleeren der lucht, vooral voor het gebruik in ziekenhuizen geschikt is.

(Wordt vervolgd.)

DERTIENDE JAARGANG, No. 34. ZATERDAG 26 AUGUSTUS 1905.

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz. PAUL J. DE JONGH, Secr., Johs. B. LAMBEEK Jr., H. WALENKAMP, JAC. P. WORMSER, Jos. Th. J. CUYPERS, A. VAN BAALEN, Leden. — VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN en C. W. NIJHOFF REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE: L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS, HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD BETREFFEND TE ZENDEN AAN DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120 TE AMSTERDAM, IDEM VOOR HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Johs. B. LAMBEEK Jr., RINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e SECRETARIS VAN HET BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen. — Xe Lustrum. — Jacob Ankersmit. † Xe Lustrum vraagstukken. — Ingezonden. — Berichten. — Congressen. — Open Prijsvragen. — Informatie-bureau. — Correspondentie. — Over het gebruik van draaideurbuizen. — Een en ander over ventilatie-inrichtingen in gebouwen. — Bouwcooperatie in plaats van bouwspeculatie. — Bouwen zonder hout.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Als gewone leden worden voorgesteld de heeren: D. F. Slothouwer, Bouwkundig-Ingenieur, door de heeren H. P. Berlage Nzn., en W. N. van Vliet, en B. van der Werff, Bouwkundige, door de heeren Corns. Visser en M. Plate. Beide heeren, voorloopig door het Bestuur aangenomen zullen op de eerstvolgende vergadering (6 September e.k.) worden geballoteerd.

De ontwerpers van 't met den 2en prijs bekroonde ontwerp voor prijsvraag I, motto „Illusie";

van de resp. met 2en prijs, en eervolle vermeldingen bekroonde ontwerpen voor prijsvraag II, motto's „Eigen haard is goud waard", „Willie", „Ster in cirkel" en „Type";

en van de ontwerpen waarvoor 't bedrag aan geld gelijkelijk verdeeld werd, voor prijsvraag III, n.l. de motto's „Miek", en „Veluwe";

worden allen verzocht aan 't secretariaat te willen berichten of hunne naambrieven geopend kunnen worden.

Als ontwerper van 't met den eersten prijs bekroonde plan voor 'n burgerwoonhuis, motto „A. et A." (?) geteekend) heeft zich bekend gemaakt de heer Ph. J. Hamers, Arch. Amsterdam.

* * *

De 1195e (buitengewone) vergadering zal gehouden worden op Woensdag 6 September e.k. 's avonds 8 ure in het vernieuwde Genootschapslokaal „Parkzicht" alhier.

Op de agenda, in 't volgend nummer mede te deelen, komt voor een verzoek van een 18-tal leden, tot 't beschikbaarstellen van 'n som van f 100.— uit de Genootschapskas, als bijdrage voor 't vertegenwoordigen van leden van „A. et A." bij het te houden waterfeest.

De 1e Secretaris, VAN HYLCKAMA.

BERICHT.

Aan de leden deelnemers van den Leescirkel wordt bericht, dat wegens het controleeren der portefeuilles deze vanaf Maandag 28 Augustus eenige weken niet zullen verschijnen.

Tevens wordt den leden dringend verzocht vóór het afteekenen der portefeuilles zich te overtuigen of alle tijdschriften aanwezig zijn en bij het ontbreken van platen of tijdschriften direct den Bibliothecaris daarvan in kennis te stellen.

De Bibliothecaris,
W. N. VAN VLIET.

Xe LUSTRUM.

Den leden wordt hierbij meegedeeld, dat in 't nummer van »Architectura« van 9 September a.s. een officieel Feestprogramma zal verschijnen, aangevende de juiste tijd- en plaatsverdeeling van den gedenkwaardigen 16den September a.s. Tevens wordt ten overvloede nog meegedeeld, dat ingevolge voorschrift van de Gemeente op de Tentoonstelling niets mag worden te koop gesteld.

JACOB ANKERSMIT. †

Op den 20sten Augustus j.l. is in den ouderdom van 69 jaar te Baarn overleden, de heer JACOB ANKERSMIT, Eerelid van ons Genootschap.

In de periode van zijne werkzaamheid was de heer Ankersmit langen tijd lid van den Raad en gedurende eenige jaren ook Wethouder van publieke werken der gemeente Amsterdam.

Met groote toewijding stelde hij zijne bekwaamheden beschikbaar waar die in het belang van de gemeente en ten behoeve van Instellingen van Nijverheid en Kunst werden gevraagd.

Woensdag 23 dezer werd onder veel belangstelling het stoffelijk overschot ter aarde besteld op de Nieuwe Oosterbegraafplaats, alhier.

Hij ruste in vrede!

Xe LUSTRUM-VRAAGSTUKKEN.

Uit de mededeelingen omtrent de feestviering, door de Lustrum-commissie in no 31 (5 Aug.) blijkt, dat, zooals ook reeds vroeger vermeld, aan 't slot van de te houden feestvergadering, omtrent een viertal voorname vraagstukken, de wenschen van 't Genootschap zullen worden bekend gemaakt.

Ten einde omtrent deze vragen tot een conclusie te kunnen komen, die geacht kan worden die van de meerderheid der, in hun organisatie belangstellende architecten te zijn, heeft de Lustrum-commissie in overleg met het Bestuur de volgende vragen opgesteld:

A. De kennis der Nationale Monumenten.

1. Wordt door U groote waarde gehecht aan de studie der monumenten op Vaderlandschen bodem met het oog op de ontwikkeling onzer architectuur?
2. Komt het U wenschelijk voor dat van Regeerings wege het opmeten en in teekening brengen dier monumenten wordt aangemoedigd?
3. Kan de Commissie tot inventarisseering in deze lijn medewerken, en zoo ja hoe zou volgens U dit kunnen geschieden?

B. Prijsvragen.

1. Hebt U in 't algemeen tegen het stelsel van Prijsvragen voor alle openbare gebouwen van eenige beteekenis?
2. Waaraan is volgens U het dikwijls mislukken van prijsvragen toe te schrijven?
3. Hoe is aan de bezwaren in deze te gemoet te komen?

C. Paleis op den Dam.

1. Vindt U het gewenscht te trachten het raadhuis van Van Campen weder zijn oude bestemming te hergeven?
2. Hebt U een denkbeeld dat dit te verwezenlijken zou zijn zonder al te groote uitgaven voor de Gemeente Amsterdam?
3. Waar zou volgens U de meest geschikte plaats zijn voor een vorstelijk verblijf te Amsterdam?

D. Opleiding van den Architect.

1. Vindt U het instellen van examens in den geest van die der R. I. B. A. in Engeland wenschelijk voor ons land?
2. Op welke wijze zoudt U de examencommissie wenschen samengesteld te zien?
3. Vindt U een avondcursus in meer uitgebreid architectuur-onderwijs in de hoofdstad wenschelijk?
4. Is het volgens U gewenscht aan de Academie te Amsterdam ook bouwkunst te doen doceeren?

Hieromtrent is het advies ingewonnen van de heeren: Aug. Allebé, Dir. der Rijksacademie van Beeldende Kunsten, Amsterdam; Dr. P. J. H. Cuypers, Architect der Rijksmuseumgebouwen, Amsterdam; Henri Evers, Hoogleeraar i. d. gesch. der Bouwkunst, Delft; J. Hezenmans, Architect der restauratiewerken a. d. Kerk te 's Bosch; Prof Mr. D Josephus Jitta, Hoogleeraar a. d. Universiteit, te Amsterdam; Prof J. F. Klinkhamer, Hoogleeraar in de Middeneeuwsche Bouwkunst, te Delft; J. H. Leliman, Architect, Eere-voorzitter van „A. et A."; C. H. Peters, Rijksbouwmeester, 's-Gravenhage; A. Salm G.Bzn., vroeger voorzitter der Maatsch. tot Bev. der Bouwkunst; Jan Springer, Architect v d. Stads-schouwburg enz., Amsterdam; Jhr. mr. V. de Stuers, Oud-Referendaris voor Kunsten en Wetenschappen, 's-Hage.

* * *

Het Bestuur stelt zich nu voor de antwoorden dezer heeren, waarvan reeds een gedeelte is ingekomen, in „Architectura" ter kennis van de leden te brengen, en op den 6en September e. k. een buitengewone vergadering te houden ter bespreking en voortzetting van de op 16 September te nemen conclusies.

Het antwoord van den heer Aug. Allebé, luidt als volgt:

De kennis der Nationale Monumenten.

Op de vragen 1, 2 en 3 antwoordt ondergeteekende in het algemeen bevestigend; het antwoord op de vraag gesteld in het 2de lid van 3 wenscht hij aan bouwkundigen over te laten.

Prijsvragen.

Op vraag 1 antwoordt ondergeteekende: neen; de vragen 2 en 3 zijn wellicht door de bouwkunstenaren zelven te beantwoorden.

Paleis op den Dam.

Op vraag 1 antwoordt ondergeteekende: ja, voor zoover de ruimte in het gebouw zulks toelaat bij de voortdurende uitbreiding der Gemeente.
Op vraag 2 antwoordt hij: neen.
Op vraag 3 antwoordt hij: aan den Dam zelf, en wel uithoofde der historische herinneringen; ware aan het Damplein geen waardige plaats te vinden of te maken, dan liefst in de nabijheid van het Rijks-Museum.

Opleiding van den Architect.

De vragen 1 en 2 kunnen — op degelijke wijze — alleen worden beantwoord door architecten en leeraren in de bouwkunst.
Vraag 3 beantwoordt ondergeteekende bevestigend.
Op vraag 4 is zijn antwoord dat in theorie en in 't algemeen zulk een toevoeging van een leerstoel der Schoone Bouwkunst aan de Rijks-Academie van Beeldende Kunsten hem toelacht, — maar dat de vrees geoorloofd is, of bezwaren én van wettelijken aard, én van feitelijke omstandigheden (localen enz.) de verwezenlijking van dit schoone denkbeeld niet in den weg zullen staan.

De Hoogl.-Directeur der Rijks-Academie
v. Beeldende Kunsten,
AUG. ALLEBÉ.

De heer Henri Evers schrijft het volgende:

De kennis der Nationale Monumenten.

1. Naast de grondige studie der groote architectuurtijdperken in 't algemeen is die der Nationale Architectuur noodig tot de vorming van den architect.
In verband hiermee: Openingsrede van Prof. J. F. Klinkhamer 1899; idem van Prof. Henri Evers 1902.
2. Aanmoediging van de Regeering in dezen zin is zeker wenschelijk.
3. De beantwoording dezer vraag ligt meer op den weg van bedoelde commissie.

Prijsvragen.

1. Persoonlijk ben ik sterk voorstander van het stelsel der publieke prijsvragen, omdat jonge talenten daardoor de gelegenheid verkrijgen zich te uiten en aan de ontwikkeling der architectuur bevorderlijk te zijn.
2. De redenen van mislukking in sommige gevallen kunnen verschillend zijn, als: weinige lust tot deelneming bij gevestigde architecten van naam, ten onzent.
Onvolledige voorbereiding der prijsvragen, onvoldoende waarborg voor de concurrenten en onvoldoende belooning.
3. Zorgvuldige studie van het program; voldoende bouwsom in verband met de gestelde eischen. — Zorgvuldige keus der jury-leden, zullen aan de bezwaren zeker tegemoetkomen.

Paleis op den Dam.

1, 2 en 3. Hoewel de gewijzigde bestemming van dit monument te betreuren valt, is het de vraag of het aan de tegenwoordige eischen van gemeente-administratie zoude voldoen. Een juiste plaats voor een nieuw vorstelijk verblijf is mij nu, bij gebrek aan voldoende locale gegevens, niet bekend.

Opleiding van den Architect.

1 en 2. De examens der R. I. B. A. die de Britsche architecten-wereld vertegenwoordigt, zijn evenals vele groote Wetenschappelijke en Kunstinstellingen aldaar, (colleges e.a.) op particulier initiatief ontstaan. Bij den geest van verdeeldheid die helaas ten onzent op dat gebied heerscht, acht ik een doeltreffende organisatie in dien zin zeer bezwaarlijk en ook niet noodig, daar deze van staatswege bestaat.
3. Dergelijke inrichting zoude zeker nuttig werken.
4. Zeker, mits dat onderwijs op degelijke wetenschappelijken grondslag worde geregeld.

HENRI EVERS.

Delft, 2 Aug. '05.

Bij het antwoord van Prof. Evers voegde Prof. J. F. Klinkhamer het volgende schrijven:

Weled. Heer,

Dezelfde bezwaren ingevolge uw schrijven en vragenlijst gelden ook voor mij. Al onderschrijf ik niet precies alles wat mijn collega Henri Evers U op die vragen geantwoord heeft, zoo kan ik mij er toch in hoofdzaak mede vereenigen en kan zijn beantwoording dus ook voor mij gelden.
Punt 4 onder „Opleiding v. d. Architect" vereischt mijnerzijds echter nog eenige toelichting.
Terecht zegt mijn collega, dat hij zich eerst dan met het doceeren van bouwkunst aan de Academie kan vereenigen, indien dat onderwijs op degelijken wetenschappelijken grondslag worde geregeld.
Dat is dus, niet onderdoende voor dien grondslag, welke na wetswijziging van art. 62 v. d. wet op het M. O. v. 28 Mei 1901 in Delft gelegd wordt.
Ik voeg er echter nog aan toe, dat om het onderwijs ter verkrijging van dien degelijken, wetenschappelijken grondslag hoog te houden, een aankomend architect in zijn studie-jaar veiliger is in een technische omgeving, dan te midden van schilders, beeldhouwers, graveurs, etc. Een werkelijk artiest zal zich als kunstenaar in eerstgenoemde omgeving wel een baan breken en is dan tevens ook wetenschappelijk goed onderlegd. Omgekeerd echter niet, daar de kans zeer groot blijft, dat aan de Academie te Amsterdam de wetenschappelijke opleiding in de verdrukking komt, wat een groot gevaar is voor den architect.

Hoogachtend,
JACOB F. KLINKHAMER.

(Wordt vervolgd.)

NIET OM GELD OF NAAM,
MAAR OM 'T BESTAAN. ††

Indien het waar is, (en ik geloof het gaarne) dat de blijmoedigheid afhangt van illusies en geloof in alles wat schoon en edel is, dan is het niet te verwonderen, dat, ondanks de aansporing van den Heer Walenkamp om het leven wat meer van den blijden kant te bezien, velen toch ten slotte tot de zwaarmoedigheid zullen vervallen, waartoe het stukje van den Heer Weisman in het weekblad van Zondag 20 Augs. aanleiding geeft.
De Heer Weisman beteurt het, en velen met hem, dat de nachtegalen onder de bouwmeesters schaars te vinden zijn en aan het uitsterven lijken.
Of het eerste waar is, betwijfel ik. Misschien zijn er onder de bouwmeesters zangers, die den echten nachtegaal nog meer dan Jacob v. Campen nabijkomen, want volgens bedoeld stukje was 't hem niet te doen om geld, maar naam', en ook de hoogvaardij is eene ondeugd, welke den echten nachtegaal onbekend is. Mogelijk zijn er nachtegalen, die geld en naam gaarne zouden missen, als ze slechts het leven konden behouden met rustig hun lied uit te schateren. Doch hoevelen hebben bij gebrek daarvan b.v. reeds hunne woning bij de Oostelijke buburen kortelings op moeten zoeken en kan het zoodoende waarheid worden, dat ze hier te lande aan 't uitsterven lijken.

Er is op bouwk. gebied vooruitgang waar te nemen, hoort men dikwijls zeggen. Voor zoover zulke den uiterlijken vorm betreft kan het waar zijn, doch van den anderen kant neemt het hier der roofvogels schrikbarende vormen aan zu kan men het met den Heer W. eens zijn, dat het er voor de jongere bouwmeesters in Nederland niet opwekkend uitziet.
Degene, die voor ongeveer 40 jaar, zich na gemaakte studiën als bouwmeester vestigde, hon, voor zoover mij bekend, rustig zijn lied uitgalmen, zijn naam hoog houden; menig voorbijganger deed ten minste de moeite er naar te luisteren en wist de verblijfplaats van onzen zanger op te sporen. Thans echter, als de commis-voyageurs talenten ontdekken, men de deur van den patroon niet platloopt, gratis ontwerpen, vooral zonder verplichting, niet inlevert, neven en nichten van den bouwheer niet weet te winnen, is er voor den jeugdigen nobelen zanger weinig heel te verwachten.
Dat de concurrentie scherper geworden is, heeft misschien ook zijn goede zijde. Erger echter is het, dat men zich aanhoudend geplaatst vindt tegenover onbevoegden. En hiermede zijn niet uitsluitend bedoeld zij, die vandaag nog timmermansknecht zijn en door een of ander erfenisje, zich morgen architect noemen, maar ook zij, die zich op hoogere beschaving beroepen, wel wat van de practijk afweten, doch van de geestelijke zijde der bouwkunst verre verwijderd staan, door den geheel anderen werkkring, welken zij hebben uitverkoren en beoefenen. Ook zij, die „hongeren" missen den moed en de noblesse om zich voor de 5 pCt., die hun toelacht, niet te grabbel te gooien en met de bouwbazen in koor mede te werken tot het verval van het bouwmeestersambt. Ik laat nog staan, hoe dikwijls men bij sommige collega's het hoofd stoot, als men b.v. voorstelt, geene ontwerpen gratis in te leveren, tenzij een bekwaam deskundige zich onder de beoordeelaars bevinde, enz. enz.
Ik zal niet doorgaan. Een ieder kan verschillende voorbeelden in zijn kring aanwijzen, die overtuigen, dat de Heer Weisman niet overdrijft. Toch past het niet bij de groote feesten, die op handen zijn, klaagliederen te zingen. Met het geloof en de hoop, dat naast een lekker diner en een mooi waterfeest het lustrum ook nog andere mooie zaken zal weten aan te wijzen, misschien de kap zal kunnen zetten op het gebouw, waarvoor de Heer Kromhout ongeveer 10 jaren geleden den eersten steen legde, de Heer Stuijt nog dit jaar meer materialen bijbracht, dit alles geeft reden tot blijheid en vertrouwen, dat het er voor de jongere nachtegalen nog niet zoo wanhopend uit zal zien, als het stukje van den Heer W. zou doen denken.

Rotterdam, Aug. 1905. JAC. v. GILS.

INGEZONDEN.

XE LUSTRUM. — WATERFEEST.

De feesttijd nadert snel en van de daarbij onmisbare feeststemming was al een letje te ontdekken bij de aanwezigen die Dinsdagavond jl. door eenige actieve jongere leden van »A. et A.» waren bijeengeroepen om plannen te beramen voor een gezamenlijk meedoen aan het te houden waterfeest en ons Genootschap aldaar waardig te vertegenwoordigen. Jammer, dat niet meerdere leden aan die oproeping hadden gevolg gegeven en ook het bestuur en feestcommissie verhinderd waren tegenwoordig te zijn. Dat zou den arbeid van de zoo gevormde commissie veel hebben vereenvoudigd en der feestcommissie zou 't wellicht niet onaangenaam geweest zijn, de diverse besprekingen en meeningen omtrent hun plannen te vernemen.
Uit enige mede-leelingen en brieven bleek, dat naar aanleiding van een onderhoud met enkele bestuursleden en de feestcommissie, deze heeren er prijs op stelden, het genootschap officieel op het waterfeest vertegenwoordigd werd. Uit de gevoerde besprekingen bleek, dat ook de aanwezige leden die meening waren toegedaan en men begreep, dat alleen door eendrachtelijk samenwerken iets grootsch en schoons verkregen kon worden.
Nadat men hieromtrent overeenstemming verkregen had, kwam aan de orde op welke wijze men dacht iets samen te stellen. Enkele ontwerpen ter tafel aanwezig en verschillende voorstellen werden besproken. De een hield meer van varen, een ander van stilligen, terwijl weer een derde meende, 't beter was een versiering te ontwerpen, waarop geen deelnemers behoeven plaats te nemen. Door ondergeteekende werd voorgesteld, de versiering te doen zijn een centraal punt, dat door een monumentaal, architectonisch karakter duidelijk zou doen zien wie hier de uitvoerenden en feestvierenden zijn. Deze versiering zou dan midden in den Amstel moeten liggen en b.v. zoodanig ingericht worden, dat er een 50-tal menschen op zouden kunnen plaats nemen. Door op dit lichtelandje dan de een of andere attractie te organiseeren, zou men door middel van een veerdienst, van en naar het gebouwtje van »de Hoop», ieder in de gelegenheid kunnen stellen, een bezoek aan het lichtpaleis te brengen om dit te bewonderen, enz. en van hieruit de overige verlichte vaartuigen gade te slaan, die zich om dit middenpunt uit in wijden boog zouden kunnen bewegen. Hierdoor zou tevens het niet ruime gebouwtje van »de Hoop» wat ontlast worden van misschien te druk bezoek en zal een verband ontstaan tusschen de feestvierenden te water en te land, wat hoog noodig zal blijken en de feestvreugde veel zal kunnen verhoogen. Natuurlijk een en ander behoudens nadere bespreking met de feestcommissie.

Dit plan vond algemeene instemming en zoo werd besloten in dien zin aan ons genootschap een voorstel te doen.

Door den korten tijd, die ons nog rest en het vertrouwen dat A. et A, met onze voorstellen kan meegaan werd een commissie benoemd en aan deze opgedragen plan en uitvoering voor te bereiden.

Allereerst kwam aan de orde de dubbeltjeskwestie, zeker de voornaamste factor bij al onze besprekingen. Men berekende ongeveer f 400,— noodig te hebben. Hoe hieraan te komen?

De Feestcommissie eenige malen om steun verzocht, had geen vrijheid om meer af te staan dan f 50,— en verbond daaraan de verplichting, dat op het te versieren vaartuig of anderszins duidelijk te lezen zou zijn »Architectura et Amicitia«, waaruit ons duidelijk blijkt ook de Feestcommissie er zeer op gesteld is dat A. et A. bij het waterfeest is vertegenwoordigd.

Aangenaam klonk ons de mededeeling dat de Ned. Bond van Opz. en Teek., afd. A'dam, zeer waarschijnlijk f 25,— beschikbaar stelt, als bewijs van haar sympathie voor ons feestvierend genootschap. Alle aanwezigen teekenden voor een zeker bedrag, zoodat men, het een en ander samen geteld, reeds een aardig sommetje bijeen had. We waren er echter nog niet en hoe 't ontbrekende aan te vullen? Hierover werd druk gediscussieerd totdat ten slotte Elte, de leider van dien avond, voorstelde: om

1e, de overige leden te verzoeken een bijdrage voor dit doel te willen afstaan, en

2e, dat indien het genootschap er prijs op stelt, dat zij op het waterfeest is vertegenwoordigd, zij ook verplicht is een zeker deel bij te dragen in de kosten en deze bijdrage te stellen op ten hoogste f 100,—.

Dit voorstel werd met algemeene stemmen aangenomen en was hiermede deze bijeenkomst afgeloopen, een bijeenkomst waaruit duidelijk bleek, dat ook het hart onzer jongere leden warm klopt voor 't welzijn van »A. et A.« en het slagen van haar Xe lustrumfeest.

Wij hebben vertrouwen, dat 't Bestuur ons in onze plannen wil steunen, Het zal daardoor toonen, dat het de moeiten en kosten waardeert die eenigen zich getroosten willen om »A. et A.« waardig te doen uitkomen op ons Waterfeest. En dat uitkomen is toch zeer noodzakelijk. Men dient toch als uitschrijvende vereeniging zelf een voorbeeld te geven en deel te nemen tegenover andere mededingende vereenigingen, tegenover het publiek aan den wal.

Wij rekenen op het genootschap, doch wij rekenen ook op alle overige leden. 't Gaat toch niet aan dit alleen aan te laten komen op die leden die hiertoe het initiatief namen. Wij moeten vele bijdragen krijgen opdat we ons plan waardig ten uitvoer kunnen brengen.

De feestcommissie verwierf de brug, de wallen, dat is de contour van het terrein, wij, het genootschap, maken het mi-lieu.

Bijdragen te zenden aan Corn. Visser, Planciusstraat 20. Inlichtingen geeft M. Plate, Spiegelgracht 21.

Namens de Commissie
Amsterdam, 23 Augustus 1905. VAN HILDERBEEK.

BERICHTEN.

Het kerkgebouw der Ned. Herv. gemeente te 's Heer-Arendskerke, dat volgens de overlevering uit de 12 eeuw dateert, zal geheel in den oorspronkelijken stijl worden gerestaureerd. De restauratie zal geschieden onder toezicht van den architect D. Verheul te Rotterdam. (Hbl.)

Evenals het vorig jaar met de kopertentoonstelling heeft de heer Jac. van Gils dit jaar op zich genomen de organisatie van eene tentoonstelling van antiek tin, lood en Duitsch aardewerk. De tentoonstelling zal gehouden worden op 't laatst van September in het gebouw van den Rotterd. Kunstkring, van welke Vereeniging de tentoonstelling ook uitgaat.

A. WATERHOUSE †

De bekende Engelsche architect Alfred Waterhouse is in den ouderdom van 75 jaar overleden. Tot de voornaamste door hem ontworpen bouwwerken behooren het Museum van Natuurlijke historie te Londen.

DE KERK VAN SAN MARCO TE VENETIE.

De toestand waarin dit oude gebouw, een monument uit lang vervlogen dagen, verkeert, wordt, vooral in de laatste tijden, weer hoogst bedenkelijk genoemd. Volgens een memorie van den chef-architect is de gekoesterde vrees zeker niet ongemotiveerd. Men constateerde aan verschillende onderdeelen van het gebouw groote beschadigingen, zooals een doorzakken der gewelven en koepels, een verbrokkelen van het metselwerk enz. In de jaren 1720 tot 1723, en later in 1729, hadden er aan den grooten koepel herstellingen plaats, sedert dien tijd zijn er echter opnieuw beschadigingen waargenomen, zoodat er in een verbetering der fundeering van den koepel moet worden voorzien, terwijl er ook een nieuwe kap noodig is. Ook voor den zijkoepel aan den kant van het St. Markusplein, zijn hoewel deze zich wat beter gehouden heeft, toch ook spoedig herstellingen noodig, daar hij op beschadigde gewelven rust. Alle ornamenten en mozaieken hebben door den bouwvalligen toestand der kerk te lijden gehad. Ook de vloer, waarvan de gegolfde vorm iederen bezoeker opvalt, moet weer zoo goed mogelijk vlak gemaakt worden. Op vele plaatsen heeft het metselwerk door ouderdom, of door te groote belading, zeer sterk te lijden gehad. De beschadigingen zijn toe te schrijven aan verzakkingen van de paalrooster-fundeeringen en hebben in de laatste jaren verschuivingen in de verschillende koepelgewelven veroorzaakt, die soms wel tot 0.3 M. bedroegen. De eerst aangewezende architect berekende de kosten op 150.000 liren. R.

GEVOELIG PAPIER VOOR LICHTDRUKKEN.

Dit kan men zelf zeer goed vervaardigen op een manier, die volgens het „Zentrallblatt der Bauverwaltung" bij de spoorwegdirectie te Mainz en Keulen met zeer veel succes wordt toegepast. Gewoon wit „papier sans fin" wordt met behulp van een groote spons met de volgende oplossing bestreken: 400 gram dubbelchroomzure kali, 60 gr. phosphorzuur, 2 gr. aluin. Deze hoeveelheid is voldoende voor ongeveer 30 vierk. M. papier, en kost ongeveer 9 cents. Na het drogen heeft het lichtdrukken op de gewone manier plaats. Men plaatst het toestel ongeveer 25 seconden in het zonlicht, bij bedekte lucht laat men het al naar het weer meer of minder helder is, 1 tot 5 minuten buiten staan. De lichtdrukken worden dan voor het fixeeren in een dichte houten kist opgehangen, waarin zij aan de inwerking van de dampen van de volgende oplossing blootgesteld worden: 5 gram benzine, 5 gr. anilineolie, 5 gr. stirax. De oplossing wordt op den bodem van de kist uitgespreid en blijft ongeveer 3 dagen werkende; zij kost ongeveer 4 cents. Na 20 minuten is het proces afgeloopen. De lichtdrukken worden dan gedurende eenige minuten in een waterbad afgewasschen. De kopieën zijn duurzamer dan die op gekocht lichtdrukpapier, en daarbij is deze wijze van werken eenvoudig en goedkooper dan de algemeen gebruikelijke manier. P.

CONGRESSEN.

Van 15 tot 21 September a. s. zal te Luik worden gehouden het »IIIme Congrès International de l'Art Public«.

Zooals bekend is werd het 1ste Congres gehouden te Brussel in 1898, het 2de te Parijs in 1900.

De werkzaamheden van het 3e Congres zijn verdeeld over vijf secties.

1. L'école,
2. L'académie et les écoles d'art dit industriel.
3. Le musée et les expositions,
4. Le théâtre, l'art dramatique et l'art lyrique.
5. L'aspect et l'administration du domaine public.

Aan het congres zijn verbonden verschillende feestelijkheden op de Tentoonstelling, recepties, uitstapje naar Aken, enz.

De kosten van inschrijving als lid van het Congres bedragen 10 francs. Voor inlichtingen enz. zich te wenden: Au Secretariat général du Congrès, Hôtel Ravenstein, Bruxelles.

INTERNATIONAAL ARTISTIEK CONGRES.

Het programma van het internationaal congres voor kunst, van 21 tot 28 September te Venetië te houden, is verschenen. Het vermeldt de onderwerpen die zullen behandeld worden in de vier secties, die voor tentoonstellingen en wedstrijden, voor kunst-onderwijs en opleiding, voor de kunst in het openbare leven, voor de internationale bescherming van den artistieken eigendom enz.

Op den 21sten zal de huldo aan de nagedachtenis van Ruskin plaats hebben, waarbij Robert de la Sizeranne het woord zal voeren. Verschillende feesten en uitstapjes staan op het programma, o.a. een naar de eilanden der Lagune, en een diner aangeboden door het gemeentebestuur van Venetië, naar Padua enz., een bezoek aan het bouwterrein van den Campanile enz.

Verschillende faciliteiten op spoorwegen, en hotels enz. worden den congresleden toegestaan.

Nederland wordt in het congres-comité vertegenwoordigd door den heer Ph. Zilcken.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Boerderij-ontwerpen voor de Gron. Maatschij. van Landbouw en Nijverheid, Inlevering 1 Maart 1906, Programma in no. 16 1905.

Winkelhuis te Arnhem. Inlevering 1 October 1905; mededeelingen in nummer 23.

Gemeentehuis — Steenen Brug — Bloemenkraampje, — uitgeschreven door de Vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, Inlevering 1 November 1905. (Programma's in nummer 25 en 29.)

Reclame-plaat voor het Alg. Ned. Verbond, Inlevering vóór 1 Jan. 1906, Progr. in no. 29.

Vredespaleis, Inlevering 15 Maart 1906. Programma in nummer 33.

VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE BOUWKUNDIGE OPZICHTERS EN TEEKENAARS, (Goedgekeurd bij Kon. besluit van 28 Maart 1904, no. 59) . . . .

INFORMATIE-BUREAU.
Secretariaat: - - - - - -
Spiegelgr. 21, boven.

Ingeschreven Sollicitanten.

1 Bouwk.-Opzichter-Teekenaar	26	jaar,	f 100	's maands,
1 Waterbouwkundig Ops.-Tk.	28	»	- 80	»
1 » »	28	»	- 100	»
1 aankomend bouwk. »	22	»	- 50	»
1 aank. Bouwk. en Decoratief Teek.	21	»	- 50	»
1 Assistent Bouwk. »	18	»	- 25	»
1 aankomend » »	21	»	- 50	»
1 Bouwk.-Opzichter-Teekenaar	23	»	- 70	»
1 Bouwk. en administratief Opz.-Teekenaar	20	»	- 50	»
1 Bouwk. Opz.-Teekenaar	26	»	- 70	»
1 Bouwk. Opz.-Teekenaar	34	»	- 100	»
1 Gemeente-Opzichter	26	»	- 70	»

Ons bureau staat open voor leden en niet-leden onzer Vereeniging.

Aanvraag formulieren (voor sollicitanten) en alle inlichtingen zijn steeds aan het secretariaat te verkrijgen. Zie overigens »Architectura« van 29 April j.l.

Spreekuur iederen Maandagavond van 7—9 uur.

CORRESPONDENTIE.

De lezing van den heer Berlage »Over de waarschijnlijke ontwikkeling der architectuur« wordt in het volgend nummer voorgezet.

Th. R. te B. Uw stuk wordt de volgende week opgenomen.

TECHNISCH GEDEELTE.

OVER HET GEBRUIK VAN DRAINEERBUIZEN BIJ DRAINEERING EN BIJ WATERVOORZIENING IN STEDEN EN DORPEN. . . . . .

Over dit onderwerp hield eenigen tijd geleden de „Ober-Forstrat" prof. Wang, een voordracht in de vakafdeeling der „Bodenkultur-Ingenieure" van de Oostenrijksche Architecten- en Ingenieurs-Vereeniging, waaraan wij, aan de hand van het tijdschrift van deze vereeniging, het volgende ontleenen:

Bij draineeringen en dikwijls ook bij leidingen voor watervoorziening maakt men van buizen van aardewerk gebruik. Wij kunnen dan echter in vele gevallen even goed gewone leemen of aarden buizen (draineerbuizen) gebruiken, waardoor de kosten van aanleg natuurlijk zeer verminderd zullen worden. De leemen of aarden buizen zijn, naar de ondervinding ons heeft geleerd, tegen inwerkingen van buiten af volkomen bestand, en hebben een in ieder opzicht voldoende vastheid. Wat de poreusheid der grondstof aangaat, weet men door ervaring, dat de porien, na een eenigszins langdurig gebruik, verstopt geraken en dat de buizen dan in het geheel geen vocht meer doorlaten. De poreusheid is verder ook bij nieuwe buizen niet zoo sterk als men gewoonlijk wel meent. Een doorzweten der buizen, en een afdruppelen van het water treedt bij nieuwe buizen eerst bij ongeveer een druk van 1 atmosfeer op, welke druk bij de hier voorkomende gevallen al heel zelden zal voorkomen.

Wat de ruwheid van den binnenkant betreft, wordt de binnenwand na verloop van tijd geheel glad. De ruwheid is trouwens ook bij nieuwe buizen, zooals door proefnemingen werd uitgemaakt, niet grooter dan bij ijzeren buizen. Waar besmetting van de grondstof mogelijk is, moet voorzeker niet van aarden buizen voor watervoorziening gebruik worden gemaakt.

Van het grootste belang is een volkomen onderlinge verbinding der buizen. Het volgieten der moffen met asphalt of een dichten met cementspecie is zeer omslachtig, vormt niet altijd een geheel dichte afsluiting, en is betrekkelijk kostbaar. De spreker past een nieuwe, door hem in de praktijk ingevoerde, eenvoudige en goedkoope manier van verbinding toe. Daarbij komen de buizen zonder moffen tegen elkaar te liggen, en over de stootvoeg wordt een ring van asphalt aangebracht, en wel aldus, dat een 6 c.M. breede band van een stevig weefsel (bijv. jute) bij een gelijktijdig aanbrengen van warm-vloeibaar asphalt om de stootvoegen gewonden wordt, waardoor dan een dichtingsring van voldoende dikte wordt gevormd. Bij driemaal omwinden verkrijgt men een dikte van 4 tot 5 m.M., bij een dubbele omwinding een dikte van 3 tot 4 m.M. Deze laatstgenoemde dikte is volkomen voldoende. In den beginne maakte men van houtteer gebruik, later van de volgende samenstelling: 70 % asphaltpek, 10 % gedistilleerde teer, 15 % Amerikaansche hars en 5 % épurée.

In beide gevallen was de verbinding even goed, en daar het laatst genoemde mengsel het goedkoopst is, wordt er thans ook het meest gebruik van gemaakt. Deze stof is in vasten toestand eigenlijk broos; doch door het inleggen van de weefselstrook wordt ze zelfs taai, daarbij veerkrachtig, en ze hecht zich zeer goed aan den buiswand. Persproeven tot aan 5 atmosferen bewezen de volkomen vastheid en dichtheid der verbinding.

De verbinding der buizen geschiedt niet in de voor het leggen gegraven sleuven, doch er worden lange stukken buisleiding boven den grond gedicht, en in de greppels of sleuven worden daar slechts deze stukken leiding onderling verbonden. Het aaneenzetten der buizen tot stukken leiding kan op tweeërlei wijzen plaats hebben. Voor de eene manier wordt over twee schragen een as (een smeedijzeren buis met dikken wand) van ongeveer 4 M. lengte gelegd, de buizen worden op de as geschoven, tegen elkaar passend gemaakt, en dan door twee op de as geklemde schijven door het aanhalen van een spanschroef tegen elkaar gespannen. Nu wordt er een kleine ketel met asphalt van den oven genomen, en onder de eerste te dichten voeg geplaatst; een werkman brengt nu met een kwastje de asphalt-massa op de voeg aan, terwijl een ander werkman, die tegenover hem staat, den juteband aanbrengt.

Terwijl nu een derde, daarnaast staande werkman de as langzaam draait windt de band er zich omheen. Ten slotte

moet de verbinding vast gestreken worden, zoodat er geen belletjes lucht of damp meer in de massa voorkomen. Het aldus verbonden stuk leiding wordt nu met de as opgenomen, op den grond gelegd, en nadat de eene vastgeklemde schijf is weggenomen, wordt de as uit de buizen getrokken. Voor grootere buizen moet een dikkere as gebruikt worden, om doorbuiging te voorkomen. De stukken mogen niet aan de inwerking der zonnestralen worden blootgesteld. Beschikt men niet over het hier beschreven toestel, dan kunnen de stukken buisleiding ook wel op een voor dit doel geschikte houten ladder vervaardigd worden. De gedeelten leiding moeten dan zoo op de in het midden eenigszins uitgeholde sporten worden gelegd, dat de stootvoegen tusschen twee sporten komen te leggen, en worden dan aangespannen. Voor het verbinden wordt de strook dan slechts om de voegen gewonden. Het bleek nu, dat het dichten van buizen met groote middellijnen op deze manier voordeeliger dan op de andere manier kon plaats hebben.

De stukken leiding worden nu in de greppels of sleuven gelegd; zoo noodig kunnen twee stukken ook nog boven den grond op den kant van de sleuf tot e e n stuk vereenigd, en dit dan met behulp van een groot aantal werklui in den grond neergelaten worden.

Natuurlijk is dit slechts mogelijk, wanneer de sleuf van boven open is. De bij deze handelingen voorkomende kleine doorbuigingen zijn in het geheel niet schadelijk voor de verbindingen.

Bij de in de sleuven te vervaardigen verbindingen moet men er op letten, dat de buiseinden goed schoongemaakt worden en wanneer ze nat zijn moet er langer met het asphalt gestreken worden, om de buis goed droog te doen worden, waardoor het asphalt zich beter zal kunnen vasthechten.

Het is het voordeeligst aarden buizen van ½ M. lengte te gebruiken. Bij een dubbele winding met 6 c.M. breede banden kan het asphaltverbruik op 0.2 K.G. per meter bandlengte aangenomen worden; 100 K.G. kunst-asphaltmassa kosten in Oostenrijk ongeveer 13 Kronen (f 6.63). Bij aanname van een dagloon van 3.60 Kronen (f 1.83) kunnen de kosten eener verbinding, en wel voor normale aarden buizen, op 8, 10, 14, 16 à 20 „Heller" = (4.1, 5.1, 7.1, 8.2, 10.2 cents) geraamd worden.

Buizen van aardewerk heeft de spreker slechts bij wijze van proefneming, en wel met het zelfde resultaat gedicht. Het toepassen van de hier besproken wijze van dichting is ook bij buizen van aardewerk boven moffendichting te verkiezen, in de eerste plaats wel wegens besparing aan dichtingskosten, en vooral aan grondstof.

R.

EEN EN ANDER OVER VENTILATIE-INRICHTINGEN IN GEBOUWEN.

(Slot).

Een bepaald vereischte voor een doelmatige ventilatie is het aanbrengen van kanalen voor den aanvoer van versche lucht. Deze moeten voorzien van wanden, die zoo glad mogelijk zijn, teneinde de wrijving van den luchtstroom te verminderen. Zij worden daarom meestal van zink, aardewerk of beton vervaardigd. De inlaatopening moet met een draadrooster worden afgesloten om het indringen van insecten te voorkomen. Een doelmatige vorm voor de opening in den muur is de in fig. 1 aangegeven doorsnede, welke een neerslaan van het met de lucht instroomend stof mogelijk maakt. Aan den binnenkant van den muur moet een schuif worden aangebracht, waardoor het kanaal tijdelijk kan worden afgesloten.

Natuurlijk moet er voor gezorgd worden, dat er in het kanaal openingen zijn, zoodat het van tijd tot tijd eens kan worden uitgeveegd. Ook moet de dwarsdoorsnede van het

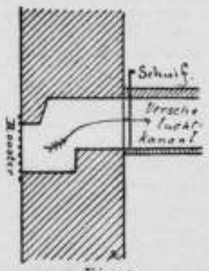

Fig. 1.

kanaal voldoende groot zijn, om de voorgeschreven luchtwisseling mogelijk te doen zijn, waaruit volgt, dat ook het uitlaatkanaal dezelfde dwarsdoorsnede moet verkrijgen. Voor de berekening van deze dwarsdoorsnede zullen de volgende voorbeelden, in verband met de hierboven reeds medegedeelde Ministerieele voorschriften, wel van dienst kunnen zijn, waarbij voor de instroomende lucht een snelheid van 1 M. per seconde werd aangenomen.

Ziekenkamers met vier bedden: Luchtwisseling per uur $4 \times 80 = 320$ Kub. M. Dwarsdoorsnede: kanaal $= \frac{320}{60 \times 60 \times 1.0} = 0.09$ vierk. M. $=$ 30×30 cM

Cel voor afzonderlijke opsluiting $= \frac{20}{60 \times 60 \times 1.0} = 0.0035$ vierk. M. $= 7.5 \times 7.5$ c.M.

Cel voor 10 gevangenen $= \frac{10 \times 10}{60 \times 60 \times 1.0} = 0.03$ vierk. M. $= 18 \times 18$ cM.

Gehoorzaal voor 100 personen $= \frac{100 \times 20}{60 \times 60 \times 1.0} = 0.55$ vierk. M. $= 75 \times 75$ cM.

Schoollokaal voor 40 oudere leerlingen $= \frac{40 \times 25}{60 \times 60 \times 1.0} = 0.28$ vierk. M. $= 54 \times 54$ cM. enz.

Voor de praktijk zou zonder twijfel de rechthoekige dwarsdoorsnede boven de vierkante te verkiezen zijn, want zoowel om constructieve als om sanitaire redenen is het aan te bevelen de versche luchtkanalen in de zolderingen aan te brengen, ze dus zoo hoog als mogelijk te maken. Dikwijls zal zich dan het geval voordoen, dat men kanalen van een groote dwarsdoorsnede liever in eenige met kleinere dwarsdoorsneden verdeelt, waarbij de beton-ijzeren bakken, met zolderingen van 2 tot 5 c.M. dikte, het best voldoen.

In ziekenzalen moeten de kanalen voor den afvoer der lucht, voor zomer- en winterventilatie ingericht worden, wat door eene opening onder de zoldering en eene boven den vloer verkregen kan worden. Bepaalde kleppen zijn in deze openingen niet noodig, omdat het wegtrekken der lucht zich zelve regelt in verband met de wet, dat de koude lucht zich boven den vloer verzamelt, en de warme lucht naar boven trekt.

De benedenste opening voor luchtafvoer zal dus in den winter, de bovenste in den zomer in werking komen. Het

is voldoende, wanneer er voor de openingen een draadrooster is aangebracht om een verkeerd gebruik van de luchtkanalen te voorkomen, en ze vrij van insecten te houden.

Fig. 2.

a. Linoleum.
b. Estrikken.
c. Slakkenbeton.
d. Luchtkanaal.
e. Zoldering van beton.
f. Bepleistering.

Bij centrale verwarming door middel van warm water loopen de luchttoevoerkanalen in de verwarmingstoestellen uit (tusschen het toestel en den mantel); terwijl zij bij stoomverwarming achter of direct boven de verwarmingstoestellen eindigen. Op deze wijze komt, evenals bij de reeds beschreven kachel-verwarming-constructies, slechts voldoend verwarmde lucht in het vertrek.

Met het oog op een gelijkmatige verdeeling van de warmte worden de verwarmingstoestellen bij warmwater- en stoomverwarming meestal in de vensternissen geplaatst, zoodat dan ook de versche-luchtkanalen aldaar eindigen. Hieruit volgt, dat laatstgenoemde nu moeten beginnen, hetzij in de kamermuren in den gang, of in de daar tegenover liggende buitenmuren. In het eerste geval moet er op gelet worden, dat het naar binnen stroomen van het bij de vloeren het sterkst voorhanden zijnde stof, in het laatste geval het naar binnen komen van stank, hetzij van binnenplaatsen, of van de straat, in de kanalen voorkomen wordt. De gunstigste plaats voor inlaten is dus geheel en al afhankelijk van de plaatselijke toestanden, zoodat wij slechts in het algemeen over het meest belangrijke dat hier gewicht in de schaal legt, iets kunnen mededeelen.

Wil men zekerheid hebben, dat de afvoerkanalen vertrouwbaar werken, dan is het aan te bevelen deze boven op het dak met naar eisch geconstrueerde zuigkappen uit te rusten, die door den wind steeds zoo gericht wordt dat hij zuigend op het afvoerkanaal werkt. Deze kappen dienen tevens ook om te verhinderen, dat er uit de naburige schoorsteenen roet in de luchtkanalen komt. Dit bezwaar toch doet zich nog al eens voor, en men schijnt nog niet algemeen in te zien, dat dit allernadeeligst voor de gezondheid is. Aan doelmatige constructies, om dit bezwaar op te heffen is echter geen gebrek. Hier te lande is vooral het systeem John nog al bekend; andere goede zuigkappen zijn die van Kori, Wolpert, het systeem Aeolus, dat van Keruchen (een onbewegelijk), en dat van Haynisch. Goedkoop in de Johnsche schoorsteenkap.

Bij centrale verwarming is het doelmatig om alle kanalen, die lucht afvoeren, in één luchtschacht te leiden, terwijl in het midden daarvan dan de ijzeren rookpijp van de centrale verwarming uitloopt, waardoor de lucht voldoende wordt verwarmd om goed te kunnen wegtrekken.

Zeer dikwijls worden in concert- en restauratie-lokalen, afvoerkanalen in de zoldering aangebracht. Succes kan men met deze kanalen slechts verwachten, wanneer men daarbij tevens van bijzondere ventilators gebruik maakt, die vlug en goed de bedorven lucht wegzuigen. Voor dit doel zijn vooral electrisch gedreven ventilators aan te bevelen, daar zij betrekkelijk goedkoop werken, omdat er in dergelijke groote lokalen toch reeds meestal electrische stroom voorhanden is. Men tracht nog steeds deze toestellen in die richting te verbeteren, dat zij in in den kortst mogelijken tijd groote hoeveelheden lucht, en dat zonder geraas te veroorzaken, verwijderen.

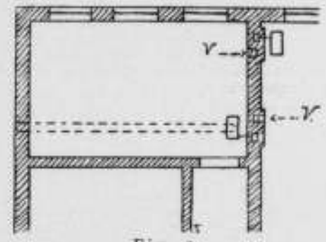

Fig. 3.

Steeds moet men er echter voor zorgen, dat voor vervanging der wegstroomende lucht ook versche lucht voorhanden is. Want hoe sterker de afvoerkanalen zuigen, des te eerder zal er in de zaal luchtverdunning ontstaan, wanneer er tenminste niet voldoende lucht kan toetreden. Wanneer dit laatste geval zich nu mocht voordoen, dan zou er lucht uit kachels, schoorsteenen enz. in het lokaal worden gezogen, en daardoor zou men niet bepaald het verlangde doel bereiken, want dan zou de lucht in het lokaal kunstmatig bedorven worden. Van groot belang is ook een juiste plaatsing van toe- en afvoerkanalen ten opzichte van elkaar, daar hierdoor een gelijkmatige warmteverdeeling in de zaal ontstaan moet. Om deze reden is het doelmatig de beide kanalen in tegenover elkaar staande muren aan te brengen en niet in een en denzelfden muur. Zoo zal het bijv. voor restauraties raadzaam zijn de ventilatie-inrichting zóó aan te brengen, (fig. 3), dat de opening zich zoo dicht mogelijk onder de zoldering bevindt. Door op deze manier te werk te gaan, zal men een zeer onaangenaam bezwaar voorkomen, en wel dat er langs den vloer een koude stroom lucht trekt, die de voeten koud doet worden, vooral wanneer de afvoerklep in den gangmuur boven den vloer zit, iets dat wel geheel verkeerd, doch toch lang geen zeldzaamheid is. Men komt dan al heel gauw in de verzoeking om de afvoerklep maar te sluiten, en dus de afvoer van lucht onmogelijk te maken.

Al moge nu ook op dit gebied nog groote behoefte aan verbetering bestaan, zal men toch, wanneer men met het bovenstaande, dat op practische ervaringen berust, rekening houdt, al heel gauw bemerken, hoe wenschelijk het is, om beter dan vroeger in nieuwe gebouwen voor goede ventilatie-inrichtingen te zorgen. Bij inrichtingen van eenige beteekenis zal men steeds goed doen, vóór dat de plannen worden goedgekeurd, de hulp van een ervaren vakman in te roepen. Vele onaangenaamheden kunnen dan voorkomen worden.

PAKOE.

BOUWCOöPERATIE IN PLAATS VAN BOUW-SPECULATIE DOOR M. P. DE CLERCQ

Tot de moeilijk op te lossen vraagstukken behoort ook wel degelijk dit, hoe het mogelijk zal wezen, de steeds voortwoekerende bouwspeculatie den kop in te drukken.

Dat wil niet zeggen, het tegengaan van solide geldbelegging in flinke en gezonde huurhuizen of huurwoningen, door degenen, die met het bouwen en knap onderhouden daarvan, ter dege bekend zijn, want de betiteling van dusdanigen met den naam van bouwspeculanten is ten eenenmale onjuist en slechts een gevolg van de veel te dikwijls

voorkomende onaangename verstandhouding tusschen huurders en verhuurders.

Neen, speculatie is aan verschillende opvattingen onderhevig, doch de bedoeling met dat woord is toch in het algemeen, het doen van zaken boven eigene krachten, zoodat men wel zelf de voordeelen zal genieten, doch mogelijk verlies op de schouders van anderen weet te schuiven.

Van daar dat ook onder bouwspeculatie verstaan wordt, het doen verrijzen van huurhuizen door onbemiddelden met wel vakkennis van eenig onderdeel van bouwen, doch eigenlijk volstrekt niet berekend voor het veelomvattende van degelijk, solide en gezond inrichten der huisvesting, iets wat veel studie, ondervinding en kennis vereischt.

Allerlei omstandigheden werken die bouwspeculatie in de hand. Iemand, stel b.v. een boer, heeft land in de nabijheid eener zich uitbreidende gemeente. Hij kocht dit voor f 2000 per hectare, wat hem weldra te duur bleek, want de vrucht van zijnen arbeid werd maar schaars beloond door de opbrengst, na aftrek van billijke rente over de koopkosten. Menigmaal heeft hij zich dan ook beklaagd er een strop aan te hebben, waarop hij zoo dikwijls ten antwoord kreeg er nog wel zijde bij te zullen spinnen, als de voortdurende uitbreiding van de naastliggende stad dien kant uitkwam, dat hij er zich waarlijk toch al gouden bergen van begon voor te stellen.

Op eenen goeden dag komt er iemand bij hem, die aardig verdiend heeft op bouwterrein in een meer gewild deel dier bedoelde stad en 'stelt hem voor, samen nu dien grond van hem in exploitatie te brengen. De boer heeft er geen zin in, want er zijn nog zooveel terreinen te koop, beter voor de uitbreiding geschikt dan zijn land, dat hij zulks liefst eerst volgebouwd zag, doch de ander vertelt hem met zooveel bijzonderheden, hoe hij er mee verdiend heeft, dat ons boertje er toch wel meer voor begint te voelen.

In alle gevallen, wil die eigenaar toch wel eens weten, hoe zijn bezoeker van plan is te handelen, al wil hij zich nog tot niets verbinden.

Zeer eenvoudig, wordt geantwoord. De bezoeker zal er f 10.000 in steken, voor ophooging met zand en aanleg van een straat en zich daarna met den verkoop belasten, terwijl de opbrengst samen gedeeld zal worden. Is die eene straat vol, dan gaan zij zoo door, dus de eigenaar behoeft niets te betalen, alleen telkens de halve verkoopsommen van verkocht terrein in ontvangst te nemen en er ook hoegenaamd geen moeite voor te doen.

Als de boer het voorstel aanneemt, dan zullen zij er een contractje van maken en met die eene straat beginnen, om zoo door te gaan, wanneer die vol is, tot het land zoo geheel in geld is omgezet, waardoor beiden genoeg over hebben, om te gaan rentenieren. Eerst moet natuurlijk goedkoop verkocht worden, maar gaandeweg krijgen ze meer en voor het mooiste gelegen gedeelte zelfs heel veel, als er slechts genoeg liefhebberij voor is en de bezoeker zal er wel voor zorgen dat die komt, want hij begint immers met zijne kostelijke tien duizend guldens weg te gooien, waarvan hij alleen wat terugziet, als er bouwterrein verkocht wordt!

Het boertje vindt het voorstel nog al schappelijk en zal er eens over prakkezeeren en met de vrouw over spreken, alleen wil hij er in geen geval schade door lijden, daarom zou hij vier procent rente moeten hebben over het land, dat hij door ophooging met zand en stratenaanleg missen moet, gerekend tot de waarde van een kwartje per vierkante meter en zoo lang aan hem te betalen, tot alles verkocht is, over het niet verkochte deel dat in exploitatie begrepen is, de straten er bij gerekend.

Daar wil de bezoeker niets van weten. Die f 10.000— zal hij er dadelijk aan spendeeren, zoodra het contractje geteekend is, echter daarmede moet het uit wezen. Als het terrein voor een deel klaar is, zal hij er van zelf wel voor zorgen, het spoedig van de hand te zetten, want van zijn goeie geld ziet hij immers geen cent terug, zoolang er niet verkocht is, maar bovendien nog rente aan den eigenaar te betalen, daar komt hij niet in. Liep het dan eens tegen met den verkoop, dan was hij er dubbel bij. Niet dat hij bang is, er meê te zullen blijven zitten, volstrekt niet, evenwel, zaken zijn zaken, zoodat je vooruit moet weten, hoeveel je des noods er aan verliezen kunt.

Juistement wilde het boertje dat ook, daarom wenschte hij sekurigheid voor de rente van het land, dat door het plan waardeloos werd, tot het voor bouwterrein gekocht zou worden.

Zoo redeneeren beiden er nog geruimen tijd over, doch zonder tot een resultaat te komen, want de boer wil die vier procent rente hebben en de bezoeker ziet liever van het plan af, dan zulks toe te geven. Bij het scheiden, is de een zoowel als de ander, opgewonden en boos!

Maar er verloopt een jaar en de boer is volstrekt niet tevreden over de opbrengst van het land, terwijl iedereen die zijn verhaal hoort, ronduit zegt dat die eisch van rentevergoeding overdreven is. Hij gaat er daarom nog eens over spreken, met den exploitant van bouwterrein, die hem het genoemde voorstel deed, met het gevolg dat het contract wordt opgemaakt en geteekend, zonder renteberekening.

Bedoelde exploitant is erg in zijn nopjes, want van zijne vroegere exploitatie had hij nog maar drie huizen in eigendom, die verhuurd waren, zoodat hij zich t'huis danig verveelde. Hij kan juist voor eene waarde van ongeveer f 10.000.— zijner effecten met winst verkoopen, dus morgen aan den dag al beginnen. Verder hoort de boer nog eenige nadere bijzonderheden van het verdiende geld op bouwterrein en, naar huis gaande, ziet die eerzame landbouwer zich in gedachten als een deftig rentenier in een mooi huis, met een brandkast vol solide effecten, of neen, een groot bedrag op het Grootboek, dat gaf wel weinig procenten, maar iedereen zei alsdat het zoo bitter sekuur was, terwijl niemand het je af kon gappen.

De exploitant liet ophoogen en kreeg goedkeuring op zijn stratenplan, zoodat die, met één te beginnen, aangelegd konden worden. Groote borden, met het bekende opschrift van „Bouwgrond te koop", werden geplaatst, doch koopers kwamen niet opdagen. Veel te ver weg en geen gewild stadsgedeelte, was de algemeene meening.

(Wordt vervolgd.)

BOUWEN ZONDER HOUT.

Twee architecten hebben een plan ontworpen voor het bouwen van een gebouw zonder hout. Het zal 6 verdiepingen hoog worden en 41.5 voet breed zijn. Het geheele gebouw wordt van gewapend beton en staal opgetrokken. Voor de ruiten neemt men draadglas. Zelfs voor deuren, ramen, decoraties en deurposten wordt slechts metaal gebruikt. De ramen der uitstalkasten zijn van staal, waarin nu echter geen draadglas, doch spiegelruiten worden aangebracht. De zijmuren, de achtermuren, de kolommen, ook die voor de voorgevels zullen van beton zijn. Op de vloeren komt een laag cement van 1.5 Eng. duim dikte. Ook brengt men trappen van beton aan, met treden van lei en smeedijzeren leuningen. De liftkoker wordt ook van beton, en zoo ook de muren van het trappenhuis en de liftvestibule. Voor kelder en deur gebruikt men cement. Men drijft den strijd tegen het hout zoover, dat zelfs de vlaggestokken boven het huis van staal zullen zijn. De ontwerpers zijn natuurlijk Yankees.

REFLECTOR.

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., VOORZ. PAUL J. DE JONGH, SECR., Johs. B. LAMBEEK Jr., H. WALENKAMP, JAC. P. WORMSER, JOS. TH. J. CUYPERS, A. VAN BAALEN, LEDEN. — VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN EN C. W. NIJHOFF REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE: L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12.—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10.—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD BETREFFEND TE ZENDEN AAN DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120 TE AMSTERDAM, 〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 IDEM VOOR HET PLAATWERK „DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Johs. B. LAMBEEK Jr., KINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e SECRETARIS VAN HET BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen. — Xe Lustrum. — Xe Lustrum-vraagstukken. — Verbetering. — De prijsvraag van het Vredespaleis. — Ingezonden. — Berichten. — Open prijsvragen. — Vacante betrekkingen. — Correspondentie. — Bouwcoöperatie in plaats van bouwspeculatie. — De woonhuisbouwkunst in Engeland. — Over het reinigen van voorgevels.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Als inzenders der bekroonde prijsvragen (zie vorige nommers) hebben zich bekend gemaakt:

Prijsvraag I. Vereenigingsgebouw.

Van motto „Illusie", de heer Adr. Moen, Amsterdam.

Prijsvraag II. Woonhuis.

Van motto „Eigen haard is goud waard", de heer J. N. Munnik, Amsterdam.

Van motto „Type", de heer H. G. Krijgsman, Rotterdam.

Van motto „Willie", de heer Alex. Serné, thans te Castricum.

Prijsvraag III. Inrijhek.

Van motto „Veluwe", de heer J. N. Munnik, alhier.

Van motto „Miek", de heer G. A. Groote Haar, Appingedam.

De 1105e (buitengewone) vergadering zal gehouden worden op Woensdag 6 September e.k., 's avonds 8 uur precies in 't Genootschapslokaal „Parkzicht".

AGENDA:

A. Notulen.
B. Mededeelingen en ingekomen stukken.
C. Installatie van de heeren: Joh. Kromhout en W. C. Deenik Jr., op de vorige vergadering als gewoon lid aangenomen.
D. Ballotage van de heeren: J. H. W. Leliman, D. F. Slothouwer en B. van der Werff, alle voorloopig door 't Bestuur aangenomen.
E. Verzoek van eenige leden (de heeren Van Bilderbeek c.s.) om een bedrag van f 100.— beschikbaar te stellen voor versiering van den Amstel op 16 Sept. e.k. (zooals men weet wordt vanwege het Genootschap de Amstelbrug versierd. Deze leden wenschen echter, dat „A. et A." ook op het water vertegenwoordigd zij, en komen daartoe met een zeer sympathiek voorstel.)
F. Bespreking der volgende onderwerpen:
1. Kennis der Nationale Monumenten.
2. Prijsvragen.
3. Paleis Raadhuis op den Dam.
4. Opleiding van den architect.

Alle, met hieromtrent ingewonnen en in 't vorig en dit nommer gepubliceerde adviezen der heeren Allebé c.s.

Het Bestuur vertrouwt dat een opwekking om deze hoogstbelangrijke vergadering bij te wonen niet noodig zal zijn.

De 1e Secretaris, VAN HYLCKAMA.

Xe LUSTRUM. BERICHT.

Met primo September is het Secretariaat van de Feestcommissie overgegaan op den 1en Secretaris van het Genootschap, den Heer Van Hylckama Vlieg. Alle stukken betreffende de Feestviering dus voortaan te zenden aan zijn adres, Oosterpark 1A, Amsterdam.

DE FEESTCOMMISSIE.

Xe LUSTRUM. — DINER.

Tengevolge van de bereidwilligheid van de Directie van het American-Hôtel kan worden meegedeeld, dat de inschrijving voor het Diner tot en met 13 September a.s. kan geschieden. Tevens zij herinnerd, dat op inschrijvingen, die niet vergezeld gaan van het bedrag ad drie gulden, geen acht kan worden geslagen.

DE FEESTCOMMISSIE.

Xe LUSTRUM. — FEESTMAAL.

Voor 't Banket in „American" kan men zich tot den 10en Sept. opgeven aan den Penningmeester der Lustrumcommissie, den heer J. A. van der Sluys Veer, Utrechtschestraat 30, hier.

Xe LUSTRUM-VRAAGSTUKKEN.

Omtrent de, bij gelegenheid van 't Xe Lustrum gestelde vragen, en de ter feestvergadering eventueel daaromtrent te nemen conclusiën, werden in 't vorig nommer reeds gegeven de adviezen der heeren: Allebé, Henri Evers en Klinkhamer.

Thans volge hieronder wat de heeren Dr. P. J. H. Cuypers, Jhr. Mr. Victor de Stuërs en J. H. Leliman ten antwoord gaven.

De heer CUYPERS schrijft omtrent de punten A, B en C:

De kennis der Nationale Monumenten.

1. Zeer zeker wordt door mij de grootste waarde gehecht aan de studie der monumenten, op vaderlandschen bodem; in de eerste plaats omdat daardoor de jonge bouwmeester niet alleen zijne kennis ontwikkelt en vermeerdert met de algemeene geschiedenis van ons land, maar vooral omdat hij daardoor leert zien, hoe onze voorvaders aan de behoefte hebben voldaan en de eischen van hunnen tijd hebben opgelost. Hij zal profijt kunnen trekken van de ondervinding door hen opgedaan, de goede hoedanigheden van hetgeen zij hebben tot stand gebracht leeren kennen, om daaruit nut te trekken en de gebreken, die zich daarbij voordoen, te vermijden.

2. Dit is zeker aan te bevelen, omdat daardoor reeds wordt tegemoet gekomen aan hetgeen in vraag 1 wordt beoogd. Geen studie zal gunstiger zijn voor de kennis der bouwkunst dan het opmeten van vaderlandsche monumenten.

3. Door aan jongelieden die goed teekenen en zóóver gevorderd zijn in de studie der Bouwkunst dat zij kunnen oordeelen over en begrijpen de constructie en beseffen de oorzaken (motieven) die den vorm in het leven hebben geroepen, tegen redelijke vergoeding, gelegenheid tot opmeten te geven.

Prijsvragen.

1—2—3. Ofschoon het stelsel van prijsvragen voor openbare gebouwen slechts zelden tot een gewenscht resultaat leidt, zoo is volstrekte afkeuring toch niet raadzaam.

Het mislukken van prijsvragen is meestal te wijten aan de onvolledigheid der programma's; daardoor zijn de concurrenten te vrij en maken zij ontwerpen, die voor het doel niet passen. Het programma van eischen moet zoo volledig mogelijk zijn, de lokalen die noodig zijn moeten zorgvuldig worden omschreven en derzelver afmetingen moeten in het programma worden aangegeven.

Ook is het noodig de som te bepalen waarover men, voor het te stichten gebouw, kan beschikken.

Paleis op den Dam.

Het lijdt geen twijfel of het Raadhuis van Van Campen behoort tot zijne oorspronkelijke bestemming te worden terug gebracht. Als Raadhuis is het een der belangrijkste, fraaiste en sierlijkste van zijn tijd en zoude ook thans voor ditzelfde doel uitmuntend geschikt zijn, terwijl het voor Paleis volkomen ongeschikt is. De verschillende diensten der Gemeente zijn thans zoo talrijk en hebben behoefte aan zóó groote ruimten, dat afzonderlijke gebouwen toch noodig zijn. Men trachte dus, in afzonderlijke gebouwen, de verschillende diensten zóó te verdeelen, dat zij voor de praktijk doelmatig en gemakkelijk zijn. Het Raadhuis moet alleen de lokalen kunnen aanwijzen voor het houden van de Raadszittingen, den zetel van het dagelijksch bestuur (B. en W.) met al de lokalen die daarmede in onmiddellijk verband staan.

Vooral is het wenschelijk, dat Amsterdam wederom over zijn Raadhuis moge beschikken voor het houden van buitengewone samenkomsten, plechtige officieele ontvangsten van autoriteiten, vereenigingen, afgevaardigden enz.

Het terrein tegenover het Rijksmuseum, in de nabijheid van het Park, is zeker de meest geschikte plaats voor een vorstelijk verblijf te Amsterdam. Deze plaats is aangewezen voor een behoorlijk Paleis met de noodige aanhoorigheden, stallen, enz.

* * *

Van den heer JOSEPH CUYPERS ontvingen we 't volgende omtrent punt D:

Opleiding van den Architect.

1. Het is mijns inziens wenschelijk te achten, dat behalve de diplomeering onzer Technische Hoogeschool voor de architecten in ons Vaderland langs een anderen meer algemeen toegankelijken weg een architecten-diploma verkrijgbaar worde. De noodzakelijkheid dat het groote publiek een tastbaar middel verkrijgt om kaf van koren te onderscheiden eischt dringend zulk eene instelling.

Door welke organisatie dan de daartoe leidende examens moeten worden afgenomen? Wel, de vakvereenigingen zouden zeer zeker aangewezen zijn om die zaak ter hand te nemen, indien zij tenminste daaraan een werkelijk breeden grondslag zouden willen geven, door op dit gebied nu eens tot duurzame samenwerking te willen komen. Dit zou dunkt mij al weer een stap kunnen zijn, die tot de stichting van een Bond van Architecten-Vereenigingen zoude kunnen voeren.

2. De samenstelling der examen-commissie uit mannen van practische ervaring en ook van theoretische ontwikkeling zou in zulk geval weinig bezwaren ontmoeten.

3. Een avond-cursus in uitgebreid architectuur-onderwijs in de hoofdstad is zeker zeer wenschelijk voor de talrijke jongelieden, die werkzaam zijn op onze bureaux en zich verder wenschen te ontwikkelen. Naast de gelegenheid tot opleiding geboden aan de Technische Hoogeschool acht ik het dringend gewenscht, dat degenen, die om welke reden dan ook, geen Hoogere Burgerschool met 5 j. cursus kunnen afloopen, maar vroeger practisch werk aanvatten, hunne studies nog verder kunnen voortzetten, dan met de lessen van de middelbare vakscholen, die wij bezitten.

Ik zou het zelfs mogelijk achten, dat een te Delft gediplomeerd Bouwkundig Ingenieur, die niet wenscht aan de T. H. School te promoveeren, Delft met zijn diploma als vroeger geschiedde, verlaat en terwijl hij b.v. in Amsterdam of omgeving practisch werkzaam zou zijn, tevens in de avonduren gelegenheid zoekt om zijn theoretische studie voort te zetten, gedurende nog enkele jaren. Wij Nederlanders hebben een dergelijke fijnere en hoogere systematische cultuur wel noodig, daar er in ons vaderland minder algemeen dan daarbuiten „school" is gevormd in de compositie.

4. Als antwoord op deze vraag heb ik slechts te verwijzen naar mijn in het Genootschap „Architectura" gehouden voordracht over de opleiding aan onze Rijks-Academie, en het daarop gevolgd adres van het Genootschap aan Z.Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Academie is de aangewezen plaats waar de onder 3 bedoelde cursus zou dienen te worden gedoceerd.

De heer DE STUERS antwoordde:

De kennis der Nationale Monumenten.

1. Evenals voor elk vak, schijnt het mij voor de ontwikkeling der Architectuur onmisbaar, dat studie worde gemaakt van hetgeen de voorgangers gedaan hebben, derhalve van de oude monumenten in het algemeen, en in het bijzonder van die op Vaderlandschen bodem; de studie van deze laatste is bijzonder loonend, omdat de technische omstandigheden,

waarin zij werden gebouwd, veelal overeenstemmen met de thans nog voorkomende.

2. Het is van het grootste belang, dat onze oude monumenten worden gephotographeerd, opgemeten, in teekening gebracht en uitgegeven. Dit behoorde tot de taak van het in 1874 opgerichte College van Rijks Adviseurs voor de monumenten van geschiedenis en kunst. Toen dit College in 1878 werd opgeheven, heb ik 25 jaren lang gezorgd, dat dit werk werd voortgezet, zoodat thans aan het Departement van Binnenlandsche Zaken een zeer belangrijke verzameling wordt bewaard. Tot het uitgeven daarvan heb ik helaas den tijd niet kunnen vinden.

Het „aanmoedigen" van Rijkswege van dit werk, waarmede denkelijk bedoeld is, het verleenen van subsidie aan Vereenigingen, komt mij niet praktisch voor. Immers, zal die arbeid goed verricht worden, dan behooren om eenheid en deugdelijk werk te verzekeren, daarvoor allerlei regelen vastgesteld te worden, waarvan de naleving bezwaarlijk te verkrijgen ware.

Wel zijn op mijn voorstel, jaren terug, verdienstelijke leerlingen der Polytechnische School gedurende de zomermaanden als tijdelijke opzichters tegen een kleine vergoeding, belast met het opmeten van monumenten, doch deze maatregel had meer ten doel hen te bekwamen en hun eenige belangstelling in onze monumenten in te boezemen, dan wel het verkrijgen van afdoende teekeningen. In de laatste jaren schijnt die nuttige maatregel niet meer genomen te zijn, ofschoon wel studenten als tijdelijke opzichters gedetacheerd worden bij Waterstaats- en Rijksbouwwerken.

3. Dit werk behoort derhalve rechtstreeks van Rijkswege te geschieden. De Rijks-Commissie voor den Inventaris onzer monumenten zal ongetwijfeld dien arbeid ter hand nemen, waarvoor alleen noodig is, dat haar de gelden worden toegestaan tot bezoldiging van het vereischte personeel.

Prijsvragen.

1. Prijsvragen zijn nuttig tot oefening van jonge architecten. Zij kunnen soms dienstig zijn om tot de ontdekking te komen van de oplossing van een moeilijk vraagstuk.

In een klein land, zooals het onze, bestaat tegen prijsvragen voor openbare gebouwen van eenige beteekenis meer dan een afdoend bezwaar. Het voornaamste is wel dit, dat wij men in de Jury de knapste architecten moet benoemen (het ware bespottelijk het oordeel te stellen in handen van minder knappen), men zich juist speent van het werk der bekwaamsten en kiezen moet uit dat der minder bekwamen. Een ander praktisch bezwaar is dat de meest bekwamen, die gewoonlijk vol op werk hebben, hun tijd niet willen geven aan de beantwoording van prijsvragen, wegens de zeer onzekere kansen.

2. Uit het bovenstaande volgen reeds eenige oorzaken van de mislukking van vele prijsvragen. Een andere oorzaak is, dat — wat het programma ook moge voorschrijven — de inzenders dikwijls, om de oogen der Juryleden aangenaam te streelen, ontwerpen inzenden, welke deugdelijk, doch om hun weelde en kosthaarheid niet uitvoerbaar zijn. Hiermede is de lijst der mislukkingsoorzaken echter niet uitgeput.

3. Indien er niet een architect is, aan wien men voetstoots een bouwwerk wil opdragen, schijnt mij de meest practische weg deze, dat aan een beperkt aantal als zeer bekwaam erkende architecten het leveren van ontwerpen worde opgedragen, uit welke dan gekozen kan worden.

Paleis op den Dam.

1. Meermalen ijverde ik om aan het Stadhuis van Van Campen zijn oorspronkelijke bestemming terug te geven. Het is èn voor het monument èn voor de eer van Amsterdam èn voor die van het Rijk jammerlijk, dat men een eeuw lang een misbruik laat voortduren, dat zoowel Koning Lodewijk, als Koning Willem I verklaarden slechts tijdelijk te willen dulden.

2. Voor de gemeente Amsterdam moeten daaruit geen uitgaven voortvloeien. Eigenlijk behoort bij teruggave van het Stadhuis aan de stad het gebouw van Rijkswege en op Rijkskosten teruggebracht te worden in den staat waarin het zich in 1807 bevond. Zoo handelt ieder fatsoenlijk gebruiker, en zoo schrijft het de wet ook voor.

Het bouwen van een ander verblijf voor de Koningin is Rijkszaak. De gemeente kan daarbij de behulpzame hand bieden, doch dit is een vrijwillige daad.

3. Ik vermoed, dat het Museum- en Vondelparkkwartier de beste gelegenheid aanbiedt voor een Vorstelijk verblijf.

Opleiding van den Architect.

1 en 2. Ik ben niet genoeg op de hoogte van de examens der R. I. B. A. om daarvoor een meening te durven uitspreken.

3 en 4. Niet slechts een avond-cursus, maar een volledige opleiding in de Architectuur is te Amsterdam noodig. Daarop heeft een stad van die beteekenis aanspraak.

Die opleiding behoorde verbonden te worden aan de Rijks Academie voor Beeldende Kunsten, èn omdat aldaar materiale hulpmiddelen en docenten zijn, welke nuttig kunnen gebruikt worden, èn omdat deze school alleen dan een Academie, een Hoogeschool voor de Kunst kan worden. Thans is zij in hoofdzaak alleen een school waar naakte en gedrapeerde menschelijke figuren in krijt, in olie en in pijp-aarde worden nagebootst. Het zotste is, dat daar wedstrijden in de architectuur moeten worden gehouden, schoon het vak zelf er totaal geïgnoreerd wordt.

* * *

Van den heer J. H. LELIMAN werd 't volgend schrijven ontvangen:

De kennis der Nationale Monumenten.

1. Door mij wordt eene zeer groote waarde gehecht aan de studie onzer oude monumenten met het oog op de ontwikkeling onzer bouwkunst. Die studie komt mij voor te zijn eene der belangrijkste factoren der bouwkundige opleiding, mits zij op breeden grondslag gesteld en in de eerste plaats van analytischen aard is. Die studie mag niet als „Selbstzweck" worden beschouwd; zij is van voorbereidenden aard. Het doel moet immers niet wezen de herleving van oude vormen in de hand te werken, maar om waar te nemen hoe in voorafgaande kunsttijdperken schoonheid en doelmatigheid van gebruik of samenstelling in de bouwwerken vereenigd werden, na te speuren in welke mate de bouwkunst uiting was van haar tijd, vast te stellen den geest, die de architectuur in hare bloeitijdperken bezielde. Zij moet dus steeds ook worden bestudeerd in verband met de beschouwingen, levenswijzen, behoeften en werkmethoden uit den tijd van haar ontstaan.

De aldus verzamelde algemeene waarnemingen kunnen tot punten van vergelijk dienen bij de ontwikkeling onzer bouwkunst in verband met de hedendaagsche omstandigheden, tot toetssteen bij onze zelfkritiek. Wij kunnen ons voordeel doen met de aan oude bouwwerken opgedane ervaring met betrekking tot de materialen en vormenkeuze, bijv. in verband met de atmosferische invloeden. Voorts is uit de geleidelijke, natuurlijke ontwikkeling van den nationalen smaak af te leiden in welke richting deze zich mo-

gelijk zal ontwikkelen, welke hare tendenzen zijn en hoe haar te leiden.

2. Op de tweede vraag antwoord ik in zoover bevestigend, dat de omvang der taak (het opmeten en in teekening brengen der nationale monumenten), wil men haar althans systematisch, nauwkeurig en met gepaste snelheid volbrengen, groote finantieele hulpmiddelen vereischt. Allereerst om de opmetingen zelf te doen geschieden en voorts om de resultaten uit te geven en daardoor vruchtdragend te doen zijn. Regeeringssubsidie zal, gezien het groote belang der zaak, zeker gerechtvaardigd wezen, wanneer anders het ondernemen zou mislukken. De aanmoediging van regeeringswege behoeft echter niet, of niet uitsluitend, van stoffelijken aard te zijn. Haar hoogen invloed en moreelen steun zijn daarentegen van het grootste belang en onmisbaar.

3. Eene inventariseering, die niet gepaard gaat met de opmeting der monumenten, komt mij voor minder dan half werk te zijn, dat alleen statistische waarde zou bezitten maar vrijwel zonder praktische beteekenis zou zijn. Het in teekening brengen moet hoofddoel zijn.

Dat de bestaande commissie tot inventariseering aangewezen is om ook de opname der monumenten te leiden, ligt m.i. reeds eenvoudigheidshalve zóó voor de hand, dat 't geene toelichting meer vraagt.

Prijsvragen.

1. Ik gevoel er weinig voor dat „voor alle openbare gebouwen van eenige beteekenis" prijsvragen zouden worden uitgeschreven. Hoezeer ik prijsvragen ook in het algemeen toejuich, bijzonderlijk als eene gelegenheid voor de jongeren zich bekend te maken en te oefenen, toch meen ik dat 't stelsel niet zoover moet worden doorgevoerd als in de vraag aangeduid. Het sop zou vaak de kool niet waard blijken.

Het prijsvraagstelsel als zoodanig immers heeft naast vele voordeelen ook nadeelen, die zelfs door de beste regeling niet geheel kunnen worden opgeheven. Er is m.i. rekening te houden met het verschijnsel, dat elke prijsvraag noodwendig vele, meer of minder gerechtvaardigde ontevredenheid, teleurstelling of moedeloosheid in zijn gevolg heeft en dat voorts, zoowel eenerzijds als anderzijds, door de deelnemers zoowel als door de uitschrijvers en beoordeelaars, een schat van kostbaren arbeid wordt geleverd, en aanmerkelijke onkosten worden gemaakt, die, althans de eerste, voor een groot deel volkomen nutteloos te loor gaat.

In zeer vele gevallen kunnen hiertegenover geene evenredige voordeelen verwacht worden en is het wenschelijker een eenvoudiger en voor alle partijen economischer weg te bewandelen en 't zij een partikulier bouwmeester, 't zij een ambtenaar met het ontwerp te belasten.

Immers gingen, 't geen vermoedelijk 't geval zou wezen, particulieren het bij „alle openbare gebouwen van eenige beteekenis" gegeven voorbeeld volgen, dan zouden weldra een groot percentage der architecten hun tijd voortdurend vermorsen.

Dat voor gebouwen van meer dan gewone beteekenis openbare prijsvragen worden uitgeschreven, acht ik daarentegen zeer wenschelijk, billijk tegenover de partikuliere bouwmeesters wien anders door de ambtenaren alle gelegenheid tot het daarstellen van monumentale bouwwerken zou worden benomen en verstandig, omdat aldus over grooter keur van denkbeelden kan worden beschikt dan bij opdracht aan een enkel bouwmeester zou mogelijk zijn.

2 en 3. Het mislukken van prijsvragen is in negen gevallen van de tien te voorzien en te wijten aan onvoldoende, met usance en billijkheid strijdende of onvolledige programma's, tengevolge waarvan het vertrouwen in prijsvragen zeer geschokt is. Het is m.i. zeer te betreuren dat, naar het voorbeeld van buitenlandsche architecten-vereenigingen ook in ons land niet reeds een stel prijsvraag-normen is opgesteld.

Vele programma's wekken ook in finantieel opzicht geen vertrouwen in de reëele bedoelingen van de prijsvraag. Zij maken den indruk als was 't doel voor een prikje uit keur van ontwerpen eene vrije keuze te kunnen doen, gepaard aan eene mooie reclame. Dergelijke pogingen tot exploitatie van kunstenaars bieden in dezen tijd van scherpe concurrentie slechts al te veel kans van slagen.

Bij vele prijsvragen zijn de beloningen, vergeleken met de gestelde eischen, te weinig in getal en te gering van waarde, zoodat velen, en daarbij uit den aard der zaak de besten, zich van deelname onthouden en het gehalte der prijsvraag daalt.

Ten einde het verlies aan arbeid en geld zoo gering mogelijk te maken, daardoor anderzijds de liefhebberij in prijsvragen aanwakkerend, verdient het m. i. aanbeveling om prijsvragen van zekeren omvang te splitsen in een vóórwedstrijd van schetsen — de deelnemers waarvan hunne relatief geringe moeite zien opgewogen door de oefening — en een, tot de bekroonden van het vóór-concours beperkten eindkamp, waarbij alle deelnemers behoorlijk gehonoreerd worden.

Het is geen gebruik om in de prijsvraag-programma's wenken te geven over den verlangden bouwstijl of het te bereiken effect. Is het in theorie ook toe te juichen dat de artistieke vrijheid van den ontwerper niet aan banden wordt gelegd, toch blijkt vaak dat de jury bepaalde denkbeelden heeft die à priori vaststaan en die dus, hadden zij deel uitgemaakt van de gestelde eischen, veel arbeidsvermorsing hadden kunnen voorkomen.

Dikwijls zijn ook de Jury-rapporten van te enge opvatting en motiveeren zij — als in een gevoel van onschendbaarheid — niet met voldoende uitvoerigheid, althans breedheid, de uitspraak. Het vertrouwen in de uitspraak der Jury zal de deelname der betere krachten aan de prijsvragen doen toenemen. Ik zou het in dit verband ook wenschelijk vinden althans een deel der Jury-leden te doen kiezen door de mededingers zelf. De onschendbaarheid der Jury-uitspraken, die in eerste en laatste instantie worden gedaan en waartegen geen beroep mogelijk is, is m.i. eer schadelijk dan bevorderlijk voor het prestige der Jury. Ik stel mij voor dat zeer wel eene regeling te ontwerpen is, waarin plaats is voor één hooger beroep en dat deze aan het eindresultaat van prijsvragen ten goede komt.

Paleis op den Dam.

1 en 2. Het eerste lid dezer vraag, of het m.i. wenschelijk zou zijn het Paleis op den Dam wederom zijne oorspronkelijke bestemming te hergeven, moet ik ontkennend beantwoorden, hoe veel verlokkends het denkbeeld op het eerste gezicht ook heeft.

Ik vrees n.l. dat het gebouw, en althans de eerste verdieping met de fraaiste zalen, vele min of meer ingrijpende veranderingen zou moeten ondergaan en — ten einde met de wisselende eischen van het gebruik in overeenstemming te blijven — zou moeten blijven ondergaan, gesteld nog dat het „überhaupt" mogelijk zou blijken het gebouw thans in te richten voor de centrale diensten der gemeentelijke administratie. Men bedenke bijv. bovendien dat in het Paleis geen ruimte is aan te wijzen die zonder verbouwing tot Raadzaal zou zijn te gebruiken.

Deze veranderingen en modernisaties zouden niet alleen storende anachronismen, ook in het meubilair, in het leven roepen, maar bovendien er toe leiden dat, ondanks de beste bedoelingen, direkt of gaandeweg de waarde van het gebouw als kunstwerk werd aangetast. De thans zoo intensieve dienst in een openbaar gebouw als het Raadhuis eener

groote stad, zou wellicht oorzaak worden, dat het juist in zijne het meest in het oog vallende gedeelten vrij snel werd „uitgewoond".

Bovendien acht ik het een bezwaar, dat bij het weder inrichten van het Paleis tot Stadhuis juist verschillende der fraaiste vertrekken en zalen door de bureaux der gemeentelijke autoriteiten zouden worden in gebruik genomen en dus aan de vrije bezichtiging onttrokken. Aldus zou tevens voor een deel de bedoeling van het herstel worden tegengewerkt, die naar mijne opvatting toch ook is het monument in den ruimsten kring te doen spreken als een „document" van de beteekenis van Oud-Amsterdam.

Waar het vraagstuk in quaestie naar alle waarschijnlijkheid toch gedurende de eerste jaren zuiver van theoretischen aard is, van fantastischen aard zelfs zoo men wil, en van alle wenschen de verwezenlijking even verre ligt, zij 't mij vergund hier terloops een los denkbeeld in te lasschen. Wat zou het Paleis zich in menig opzicht uitmuntend geëigend hebben voor een zetel van het Hof van Arbitrage! De lezer gelieve het denkbeeld voor zich zelf uit te werken.

M.i. zou de beste en goedkoopste weg om Van Campen's schepping als zoodanig wederom tot zijn recht te doen komen, nog wezen om de door Ziezenis voor Lodewijk Napoleon uitgevoerde verbouwingen ongedaan te maken (ook de militaire bureaux en de hoofdwacht moesten bij die gelegenheid uit het gebouw verdwijnen) en dan de ruimten der eerste verdieping te bestemmen voor representatieve doeleinden der gemeente, die ze tevens voor congres- of vereenigings-plechtigheden kon afstaan. De bovenverdieping zou dan wel eene praktische bestemming vinden, wanneer redenen van etiquette of van anderen aard het eens buiten sloten, dat de koninklijke vertrekken daarheen werden verlegd.

Edoch, onverschillig wat zou worden voorgesteld, ik vrees dat de kosten voor Amsterdam, bij den tegenwoordigen staat der gemeentelijke geldmiddelen steeds een bezwaar ter verwezenlijking zouden zijn. Is uitgemaakt, dat het Paleis aan de stad behoort en zij dus niet eventueel voor hare kosten een ander vorstelijk verblijf zou hebben te bouwen, wanneer zij de beschikking over haar voormalig Raadhuis opvraagt?

Van meer direkt praktisch belang is de vraag wie het onderhoud in handen heeft. Aan deze autoriteit zij meer zorg voor het monument aanbevolen dan bijv. blijkt uit de omstandigheid, dat de sinds jaar en dag verwijderde kroonlijstblokken nog steeds op hare vervanging wachten.

Een dergelijke toestand moge ergens in een vervallen stad van Italië de verdienste van schilderachtigheid hebben, hij is niet passend voor een in gebruik zijnd Koninklijk Paleis.

3. Eene geschikte plaats voor een vorstelijk verblijf in Amsterdam is moeilijk aan te wijzen, wanneer althans niet bij de aanwezigheid van een gerieflijker verblijf, het korte, gejaagde vorstelijk bezoek aan de hoofdstad van karakter zou veranderen en dus eene ligging buiten het centrum der stad minder ongemakken zou na zich sleepen.

Aan den anderen kant is bij een kort verblijf de aanwezigheid van tuin of park niet noodig en kan dus met een kleiner oppervlak worden volstaan, terwijl ook, wanneer althans voor de groote feestelijkheden gebruik kan blijven worden gemaakt van de zalen in het Paleis aan den Dam, het vorstelijk verblijf zelf zich in hoofdzaak kon bepalen tot een woonpaleis van niet te grooten omvang, omstandigheden ten gunste van de mogelijkheid eener verwezenlijking. Toch zal in de oude stad moeilijk een terrein zijn te vinden dat aan de voornaamste eischen voldoet: rustige situatie, ligging aan hoofdverkeerswegen, terwijl toch zonder het normale verkeer te stremmen groote menschenmenigten kunnen plaats vinden en dat bovendien eene voor een vorstelijk pied-à-terre passende architectonische oplossing in de hand werkt. Ik dacht daarbij wel eens, zonder de bezwaren over het hoofd te zien, aan het terrein, waarop thans aan de Weteringschans Kantongerecht en Gevangenis verrijzen, vooral wanneer dit terrein door amotie der huizen aan Leidschekade en Leidscheplein kon worden uitgebreid tot laatstgenoemd plein.

Het Rijksmuseum-kwartier, dat vroeger in dit verband wel genoemd werd, zou mij thans minder geschikt lijken, ook wijl daar m. i. het Koninklijk Paleis niet genoeg zou kunnen spreken, terwijl bebouwing van het Sportterrein te betreuren zou zijn.

In het nieuwe nog aan te leggen stadsgedeelte is natuurlijk in verband met de ligging van het nieuwe Zuider-Centraal Station een terrein voor een Koninklijk Paleis te reserveeren, waarbij men volle vrijheid heeft, het gebouw tot een in aesthetischen zin beheerschend centrum te maken. Gedurende lange jaren kan dan echter de geïsoleerde ligging mogelijk een bezwaar wezen, evenals de onzekerheid over de wijze waarop de omgeving zich zou ontwikkelen. In dit laatste kon weliswaar voorzien worden door de combinatie van meerdere openbare gebouwen in de buurt van het paleis. Eene juiste plaats is echter op dit oogenblik niet wel aan te wijzen, zoolang over de uitbreidingsplannen feitelijk nog groote onzekerheid bestaat.

Opleiding van den Architect.

1 en 2. Het komt mij voor, dat het beoogde doel in ons kleine land in aansluiting met bestaande instellingen eenvoudiger zou te bereiken zijn dan door examens in den geest van het Royal Institute of British Architects, terwijl ik ook van meening ben, dat eerst als uiterst middel, in de allergrootste noodzakelijkheid het instellen van dergelijke examens en diploma's op den weg ligt van particuliere vereenigingen. Het Royal Institute immers heeft een zekeren officiëelen tint.

3. Elke gelegenheid tot verbreiding van nuttige kennis verdient in beginsel instemming. Wanneer ik evenwel uit den term „meer uitgebreid architectuur onderwijs" terecht afleid, dat de bedoeling is eene inrichting van middelbaar technisch karakter te stichten, dan heb ik toch eenige bedenkingen. In het algemeen, maar dan in het bijzonder, acht ik het onderwijs aan een avondcursus te versnipperd en over te veel jaren verdeeld, zoodat velen, vooral menschen van rijperen leeftijd, die zich met het oog op hunne bediening moeten verplaatsen, den cursus niet ten einde toe kunnen volgen. In verhouding tot de kosten van een dergelijken cursus zou het resultaat, naar ik vrees, niet evenredig zijn maar in hoofdzaak het aantal halfbakken bouwmeesters vergrooten. Een korte maar intensieve, dag- en avondcursus zou voor meer uitgebreid architectuur-onderwijs m. i. de voorkeur verdienen, al zouden mogelijk enkelen door de zorg voor hun levensonderhoud dan haar niet kunnen bezoeken. Groot zou dit getal echter wel niet wezen, wanneer de cursus 1 à 1½ jaar duurde, een tijd waarin zij die beginselen reeds kennen, ongetwijfeld hunne wetenschap zeer konden afronden.

4. De vraag of het gewenscht is aan de Rijks-Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam ook bouwkunst te doceeren beantwoord ik bevestigend, in dien zin evenwel, dat m. i. bedoeld bouwkundig onderwijs in hoofdzaak van aesthetischen aard dient te zijn.

Eene volledige bouwkundige faculteit met al hare hulpwetenschappen zou aan de Academie niet op hare plaats wezen, daargelaten nog de enorme kosten waartoe zij zou

leiden. De bouwkundige opleiding is in onze dagen niet te scheiden van het technisch onderwijs in zijn geheel, gelijk dat aan de T. H. S. wordt gegeven; de bouwmeester, hoezeer hij ook veelzijdig artistiek ontwikkeld behoort te zijn, heeft thans toch nog meer punten van gemeenschap met de technici dan met schilders en beeldhouwers. Ik teeken hierbij aan, dat aan de P. S. op initiatief van den docent in het Handteekenen, den heer Gips, reeds een cursus over de geschiedenis van schilder- en beeldhouwkunst werd gegeven, dat er voorts les in het boetseeren wordt gegeven en dus een begin gemaakt met een veelzijdige kunstopleiding voor architecten.

Ook aan de Academie zou een beperkt en in het bijzonder voor schilders en beeldhouwers berekend bouwkundig onderwijs veel kunnen bijdragen tot herstel van het verloren verband tusschen de kunsten. De absolute scheiding in het onderwijs, waarbij aan de academie de bouwkunst volkomen genegeerd wordt, is voor een niet gering deel er aan schuld, wanneer hoe langer hoe meer de architectuur door velen blijkbaar niet gerekend wordt tot het begrip kunst. Hoe velen onzer zoogen. „kunstvrienden" zijn immers niet feitelijk juister te qualificeeren als schilderijen- of muziekmaniaken zonder eenig gevoel of belangstelling voor bouwkundige scheppingen?

Ter verbetering van deze toestanden zou veel kunnen worden bijgedragen door de inrichting van simultaan-kunstonderwijs, gelijk dat, naar ik meen, te Parijs aan de Ecole des Beaux Arts wordt gegeven en weerbij de studeerenden in een onderdeel der Beeldende Kunsten ook een beknopten leergang in de zusterkunsten moeten doormaken. Eene volledige bouwkundige afdeeling aan de Academie is daartoe evenwel niet noodig.

Van de heeren Hezenmans, Peters en Jan Springer kwamen tot ons leedwezen gééne antwoorden in.

Van den heer JOSEPHUS JITTA, ten slotte, kwam bericht dat hij, wegens arbeid aan 'n wetenschappelijk werk, waarvoor alle vrije tijd beschikbaar moest blijven, tot zijn leedwezen niet aan ons verzoek kon voldoen en ook de heer A. SALM G.Bz. schreef, door buitengewone omstandigheden geen gelegenheid te hebben gehad de gestelde vragen te beantwoorden.

* * *

De leden van ons Genootschap vinden hier nu bijéén wat deze mannen, van alom erkende bekwaamheid en autoriteit omtrent de door ons gestelde vragen als hunne overtuiging mededeelen.

Op de vergadering van Woensdag e.k. zal het Bestuur de gelegenheid openen om over een en ander van gedachten te wisselen. Het hoopt, dat elk ter vergadering aanwezig lid, zich de moeite gegeven zal hebben deze belangrijke vraagstukken in te denken en voor zich zelf zooveel mogelijk tot een conclusie te komen. Wij meenen, dat omtrent de hoofdpunten geen groot verschil van meening bij de leden zal bestaan en dat het dan ook niet moeilijk zal vallen een vorm te vinden die ten opzichte van die hoofdzaken de meening van de meerderheid der architecten juist weergeeft.

HET BESTUUR:

H. P. BERLAGE Nz. Voorz.
VAN HYLCKAMA, te Secr.

VERBETERING.

Op pag. 284, 1e kolom, 2e regel van onder staat: . . . en voortzetting van de op 16 September . . . enz.: hiervoor te lezen . . . en voorbereiding van de . . .

DE PRIJSVRAAG VAN HET VREDESPALEIS.

Met weinig waardeering over 't algemeen is in verschillende dag- en weekbladen het programma der prijsvraag voor het Vredespaleis besproken en in verband daarmede de terreinkeuze beoordeeld. Dit nu was te voorzien, zoodra men kennis kreeg van het programma en te constateeren viel de onvolledigheid van de artikelen en o. m. las de eigenaardige bepaling van art. 1 waardoor de prijsvraag het zonderling gemengd karakter kreeg eener besloten, tevens openbare mededinging, eene regeling die onvermijdelijk kwaad bloed zetten moet, temeer omdat met geen enkel woord in het programma de verzekering wordt gegeven, dat de ontwerpen der uitgenoodigde bouwmeesters op gelijken voet zullen worden beoordeeld met die der overige inzenders. Eene andere bemerking op het programma wordt uitgelokt door de omstandigheid, dat aan het hoofd wel is genoemd een bouwsom van zestien ton, doch daarvan verder in het programma met geen woord melding meer gemaakt wordt; de vraag rijst nu: wordt de genoemde bouwsom bij de beoordeeling in aanmerking genomen, zoo ja, op welke wijze zal worden uitgemaakt of bij uitvoering van eenig ontwerp de beschikbare bouwsom al dan niet zal worden overschreden? Vrij algemeen wordt vervolgens de termijn van inzending te kort gesteld geacht, temeer daar zoo buitengewoon veel teekenwerk verlangd wordt.

In no. 33 van ons Orgaan namen wij over eenige aanteekeningen van den heer Kromhout op het programma der prijsvraag en hebben wij niet geaarzeld de gemaakte bemerkingen daarop te onderschrijven.

De eerste wintervergadering op Woensdag a.s. te houden zal wellicht gelegenheid geven nader van gedachten te wisselen over eene wijze van prijsvraag-uitschrijven, welke voor de bouwkunst weinig bevorderlijk, in strijd is met de belangen harer beoefenaren en geheel valt buiten de lijn waarin het Genootschap te allen tijde actief geweest is.

* * *

Behalve het hiervoren genoemde artikel in de „N. Rott. Ct." van de hand des heeren Kromhout, verscheen in het „Weekblad voor het Recht" een stuk van Mr. van Stipriaan Luiscius, waarin o. m. de bemerking, dat de in het programma genoemde groote rechtzaal te groot is en de noodige kleinere rechtzalen ontbreken.

Het „Handelsblad", dat aanvankelijk niets dan lof had voor de regeling der prijsvraag (het eenige lofgezwaai tot dusver waargenomen) en van meening was, dat op de wijze waarop de prijsvraag was uitgeschreven door onbevooroordeelden moeilijk aanmerkingen gemaakt konden worden, kwam, nog geen week later, zelf met kritiek op het programma; volgens genoemd blad n.l.:

. . . . . heeft men geheel vergeten, dat hetgeen daar (in het Vredespaleis nl.) voorvalt de opmerkzaamheid der geheele wereld kan trekken, ja zelfs in spanning houden. Men heeft er niet aan gedacht, dat bij een belangrijk internationaal verschil van belande en ver verslaggevers zullen samenstroomen om millioenen lezers op de hoogte te houden der debatten.

Wel is er sprake van eene journalisten-tribune, maar in het geheele programma vinden wij geen werkkamer voor de verslaggevers (die der stenografen is een kamer voor beambten en niet voor journalisten) en wat ons nog meer verbaast, geene ruimte gereserveerd voor een heliotelegraafkantoor. Toch zal bij eenig nadenken men begrijpen, dat bij zaken van zelfs matig gewicht de internationale rechtzaal in telegrafisch verband met de geheele wereld gesteld moet kunnen worden. Ook op deze beide punten vraagt het program dus een noodzakelijke aanvulling.

In het weekblad „De Amsterdammer" lezen wij een artikel van den heer J. H. W. Leliman, die van oordeel is dat i. c. de ruime blik ontbroken heeft, welke voor het bereiken van grootsche effecten meer waarde heeft dan een ruime beurs.

Reeds de eigenschappen van het terrein worden door den heer L. fnuikend genoemd.

»De hoop, dat de keuze van een bouwterrein ter elfder ure nog tot een bevredigend resultaat werd gebracht doordien de regeering op haar stuk zou blijven staan en het Malieveld worden aangewezen, is niet in vervulling gegaan. Het boekje van Zorgvliet, dat ten slotte, toen ieder hen was van 't eindeloos gehaspel en coûte qui coûte een eind moest komen aan 't gezol, dat de geheele wereld over lachlust gepaard aan spot en ergernis wekte, maar aangekocht werd, is feitelijk al even weinig als het vroeger aangewezen weiland van freule Van Bylandt geschikt voor een, aan de beteekenis van een »Vredespaleis« beantwoordende ontplooiing der architectuur.

»Hierbij is niet slechts te denken aan het bouwwerk in abstracto, voor zich beschouwd. Men heeft zich te stellen op hooger standpunt en te oordeelen naar het ruimer, meer omvattend beginsel, dat zich in de laatste jaren opnieuw baan breekt, bouwwerk en omgeving in nauw verband tot elkander brengend, opdat door de innige en harmonische samenwerking dier beide factoren een stemmingsvol geheel als het verhevenste en volledigste eindresultaat kan worden bereikt.

»Op het Malieveld, waar het gebouw had kunnen worden gedacht in verband met een als definitief te beschouwen milieu van hoogst indrukwekkend, ja plechtig karakter, waar een architectonisch-monumentaal ensemble van hooger orde te stichten geweest, Het Zorgvliet-terrein, eenerzijds begrensd door een wijk van twijfelachtige kunstwaarde, over eenige jaren ook anderzijds omsloten door een villapark, zelf ongunstig van vorm en situatie, slaat den ontwerper vleugellam.«

Ten aanzien van de wijze van uitschrijven der prijsvraag zelf schrijft de heer L.:

Op een prijsvraag als die voor het Vredespaleis vooral, moet zelfs de zwakste schijn worden vermeden, dat bevoorrechting plaats vindt, de meest strikte onpartijdigheid niet wordt in acht genomen, »connecties« — te vaak het andere, fatsoenlijke woord voor reclame en intrige — het winnen van talenten.

»Een tweetal architecten, dat als bij uitstek gelden mag als de dragers der bouwkunst van hun land, is zoo maar niet aan te wijzen. De invloeden, die op een vrije keuze werken, zijn moeilijk in hun loop te volgen. Door aan de eer der uitnoodiging ook een toelage te verbinden, zijn bovendien de uitverkorenen er van ontheven om te zien op moeite en kosten bij het voorbereiden hunner inzending.

Op zulke ontwerpen zal de aandacht saamgetrokken worden, te meer omdat vermoedelijk, in overleg met de jury, zullen worden uitgenoodigd bouwmeesters van zekere vermaardheid, wier algemeene richting a priori zeker is de instemming der Jury te genieten.

Waar de manier van zulke bouwmeesters zich zo gemeenlijk onderscheidt door zekere welbekende en vaste eigenaardigheden, is de kans groot, dat een deskundig oog, onwillekeurig, maar toch met vrij groote zekerheid, bij het bezien der ontwerpen het geheim van menigen verzegelden naambrief doorgrondt.

„De Bouwwereld" uit zich in gelijken geest en acht verder het noemen van een bouwsom, zonder meer, onbegrijpelijk, vraagt in welke hoedanigheid de heer Knuttel inlichtingen geeft en noemt het wenschelijk dat, nu de gelegenheid voor inlichtingen is opengesteld, de toezegging niet had mogen ontbreken van eene openbare behandeling, in de vakbladen, van alle ingekomen vragen en antwoorden daarop, opdat deze noodzakelijk gebleken aanvullingen van het programma, ter kennis komen van alle belanghebbenden.

Het „Bouwkundig Weekblad" beweerde tot heden niets; alleen deelt het blad mede vernomen te hebben, dat de heer Carnegie een brief had geschreven, waarin vermeld stond dat een familielid (eene kortzichtige tante misschien?) hem had meegedeeld dat alles „most admirable"' was; kernachtiger bewijsvoering schijnt het „Bouwk. Weekblad" niet te behoeven om óók alles „most admirable" te vinden.

„De Opmerker" levert kritiek op het programma en op de keuze van het bouwterrein dat te klein genoemd wordt; en zegt ten slotte:

De resultaten der prijsvraag zullen wel de beste critiek op het programma geven, die denkbaar is.

Of er een practisch resultaat uit zal voortkomen, komt ons twijfelachtig voor. De oplossing is vatbaar voor te veel verschil van opvatting, om dit te mogen verwachten.

O. i. is het nog lang niet als zeker aan te nemen, dat wij nu binnenkort op dit terrein het »Vredespaleis« zullen zien verrijzen.

* * *

Dit zijn beschouwingen welke reeds binnen twee weken na het verschijnen van het programma gepubliceerd zijn. Meerderen zullen zonder twijfel volgen.

Wanneer wij de waarde dier bemerkingen overwegen, hebben wij nog goed vertrouwen dat het Bestuur der Carnegie-Stichting, ter bevordering van het welslagen dezer prijsvraag, tegemoetkoming toonen en niet zal opzien tegen het doen verschijnen van een supplement op het programma. Het is toch niet te verwachten dat genoemd Bestuur de gemaakte bedenkingen negeeren en stilzwijgen zal stellen tegenover de argumenten welke voor wijziging en uitbreiding van het programma zoo dringend en zoo duidelijk spreken.

INGEZONDEN.

Aan de Redaktie van »A. et A.«

Gaarne zou ik even iets willen zeggen naar aanleiding van het ingezonden stukje van den heer Weissman als antwoord aan den heer Walenkamp, in 't nummer van 19 Augustus.

Hoewel ik het zeer begrijpelijk vind, dat een hedendaagsch beschouwer, na veel studie van vroegere stijlen gemaakt te hebben en na groodige vergelijking met de hedendaagsche kunst, hierdoor innige bewondering en liefde voor die oude kunst gevoelt en hiervan ook getuigt, komt mij toch die sombere, pessimistische stemming van den heer Weissman voor als te zijn ongegrond; getuigend van een onbekend zijn met die groote geestelijke strooming, die wij sinds het einde der vorige eeuw zoo duidelijk zoudom ons waarnemen; die strooming, die getuigt van een weder opbloeien, weder opleven van den menschelijken geest, die zoo lang, sinds eeuwen gevangen zat in eigengemaakte kluisters van geldDorst, egoïsme, zelfzucht! getuigend ook van een totaal afwezig zijn van vertrouwen, geloof, van hoop in de evolutie der menschheid!

'tIs waar, alles wat de heer Weissman zegt van die gouden eeuw, van die »bloei der Hollandsche Staatsmacht« en van Hollandsche kunst, is waar. Maar dit is m.i. nog geen reden om »het verleden te betreuren, het heden te verachten, noch om aan het toekomstige te wanhopen.« Wij mogen het jammer vinden, dat onze tegenwoordige kunst zoo diep gezonken is, bij wat ze eens was, om hierover te weeklagen en aan een betere toekomst eener architectuur te wanhopen, is, alsof wij ons, die heden leven, beweert waren aan dit verval te hebben bijgedragen; alsof we ons schuldig voelden aan het verloopen onzer eens bloeiende kunst.

Heeft de heer Weissman zich nooit eens afgevraagd wàt toch wel de oorzaak kon wezen van dat kunstverval? Heeft hij wel eens gezocht naar een verklaring van het droevige feit, dat thans geen bloeiende, gezonde kunst bestaat, terwijl vroeger alles wat gemaakt werd door menschenhanden getuigde van een schoonheidszin, niet alleen van den maker, maar ook van den gebruiker; van de kleinste, nietigste gebruiksvoorwerpen, kandelaars, kroeten, borden af, (die nu als zeldzame curiositeiten door musea, antiquairs en kunstkenners worden opgekocht en als sieraad beschouwd, wat vroeger onder elks bereik voor 't gebruik was); tot meubels, gebouwen, ja geheele stadswijken toe.

Geeft dit feit niet te denken, dat thans de eenvoudigste beginselen van schoonheidszin, getuigend van goeden, gezonden smaak, van waren levenslust, zoo absoluut afwezig zijn in omgevoer alle menschen (heel enkele uitgezonderd) die niet »geschoolde« zijn, die geen kunstopleiding hebben gehad en dan nog zelfs zien we vaak, dat werk van zulke geschoolde lieden bij verre na nog niet halen kan bij het werk van den vroegeren meubelmaker, pottenbakker of timmerman.

Hoe komt dit? zullen we hier zooit achter komen? Zullen we zeggen dat de menschheid oud wordt, te afgeleefd om van jeugdig, frisch, nieuw leven ook heden nog te getuigen?

Maar dit ware immers dwaasheid! we weten toch allen dat de wereld niet achter- maar wel vóóruitgaat: dat in ieder nieuw leven weer de kiem zit tot krachtig opbloeien en vollen wasdom, als niet die opbloei, tijdens het leven dus, door der menschen eigen schuld, wordt tegengegaan, of geheel belet som.«

En dat dit tegenhouden en neerdrukken van den menschelijken levenswil sinds vele eeuwen, van geslacht op geslacht, steeds meer ontaardend, demoraliseerend werkt, en dus ook hiervan de sporen moet toonen, dit weten we, althans kunnen we toch weten, als we niet eenzijdig zijn en ons niet alleen bij ons eigen klein vakje bezig houden; als we niet blind zijn voor den geheelen maatschappelijken gang van zaken rondom ons.

Werkelijk, wij kunnen de bouwkunst, en de kunst in 't algemeen, niet

afstanderlijk beschouwen. Ze staat in nauw verband met, of liever ze is voortgekomen en afhankelijk van den geheelen groei der maatschappij, is er een deel van.

Het kunstverval, en in 't algemeen het gemis aan schoonheidsgevoel bij de menschheid van heden, moet dus een andere oorzaak hebben. Niet omdat de menschheid oud wordt, want hoe kunnen we spreken van »jong« of »oud« bij hetgeen geen einde kent? bij hetgeen eeuwig is? En wie, die in het eeuwige voortbestaan der wereld gelooft, kan dan spreken van een »stervende bouwkunst«, als we weten dat die bouwkunst een noodig onderdeel van ons leven uitmaakt?

De heer Berlage heeft het ons kort geleden duidelijk gezegd »het ontbreken van een gemeenschappelijk geestelijk-ideaal maakt, dat van een dergelijke ontwikkeling van stijl als vroeger, thans geen sprake kan zijn."

Velen zullen in de huidige heerschappij van het kapitaal een ideaal zien, erkend moet worden dat het geen gemeenschappelijk ideaal is en b e a l i s t g e e n geestelijk ideaal!

Immers, zucht naar kapitalisme, gelddorst, is een afdwaling van de schoone en goede menschelijke neigingen, en wocker is een bedekte, maar des te leelijker vorm van diefstal, verrijking ten koste van anderen.

Er is echter een ander ideaal groeiende, die geestelijke strooming waarvan ik in 't begin sprak, welke we toch niet kunnen tegengaan, hoe graag sommige kortzichtigen ook zouden wenschen, die strooming, welke haar boeien van kapitaaldwang en mensch-vergoding gebroken heeft, en die nu gast in de richting, waarin de menschheid moet gaan om te komen tot z o v e e l m o g e l i j k g e l u k v o o r a l l e n.

Als het persoonlijk belang van stoffelijken aard zal worden gekendals laag egoisme, den mensch onwaardig; als het bevorderen van de grootst mogelijke welvaart, zoo stoffelijk als geestelijk, v o o r a l l e n, ons gemeenschappelijk ideaal eens wordt, en de teekenen zijn duidelijk dat dit komen zal, waarom zouden we dan wanhopen aan een betere toekomst van onze architectuur, zoo min als aan een betere toekomst van onze geheele maatschappelijke inrichting?

Ik voor mij, vind die teekenen verblijdend. Wij weten, dat vroeger de kunst kon bloeien, ofschoon ze toen ook vaak met vele moeiten te kampen had. We weten ook, dat ze nu niet meer bloeien kan, dank zij den ontaardenden invloed van het kapitaal, van gelddorst en wocker, waaruit a l l e huidige jammer en ellende is ontstaan; die de menschen heeft gedemoraliseerd, za een s c h i j n - l e v e n, een l e u g e n - t o e s t a n d heeft opgelegd waaruit het moeilijk, haast onmogelijk is te ontkomen.

Maar is dit inzicht eenmaal duidelijk, staat het ons klaar, bewust voor oogen, dan kunnen we niet meer dwalen; dan wordt de hoop weer levend in eene zuivere, kameraadschappelijke samenleving; de hoop, dat er weer rust, weer orde, natuurlijke orde zal komen, geen kunstmatige, van hoogerhand bevolen orde, slechts door geweld in stand gehouden. Dan zal het vechten en zijdig grissen naar eene broodwinning, het winstschrapen, niet meer voorkomen onder ons, doordat we hebben ingezien, dat de Aarde, de Natuur meer dan voldoende ieveusonderhoud voor allen geeft, mits met onderling overleg geregeld; niet de één geen raad wetend met zijn onrechtvaardig verkregen rijkdom en de ander hierdoor verhongerend van gebrek; dan zal de »handelsoorlog« met al zijn gruwelijke gevolgen zijn afgeschaft.

Als we allen hebben ingezien, als we het voelen, het weten, dat Altruïsme hooger staat dan Egoïsme; liefde voor zijn naaste hooger dan liefde voor zich zelf; als men zich wel bewust is van zijn plicht hier op aarde, zich w a a r l i j k m e n s c h weet, en de verantwoordelijkheid hiervan voelt;

dan zullen we een betere samenleving krijgen, vrij van dwang, van tirannie, dan kan ieder zijn eigen mooi geesten-leven uitleven, en dan, ik twijfel er niet aan, dan zullen we een nieuw tijdperk van een levende, krachtige kunst zien aanbreken, waarbij vergeleken, de vroegere, die toch ook niet onder de gunstigste omstandigheden verkeerde, misschien eenmaal vir zal achterstaan.

Ik hoop hiermede de moedeloose pessimistische stemming van den heer Weissman eenigszins weerlegd te hebben. Heel oppervlakkig, dit weet ik, maar het onderwerp is te uitgebreid, om in 't kort te worden afgedaan. Hiervoor zou meer tijd noodig zijn. En 't is er belangrijk genoeg toe . . .

De heer Weissman deed den heer Walenkamp onrecht, de vergelijking met de fonograaf op hem toe te passen, welke vergelijking m.i. ook niet juist op z'n plaats was.

Hij weet toch ook wel, dat de heer Walenkamp zoogoed als hijzelf en vele anderen, de oude kunst ver boven de huidige stelt, en dat hij zich volstrekt niet tevreden stelt met het fonografen-gejank in de bouwwereld, getuige de groote ijver waarmee hij sinds jaren de bouwkunst dient en hiervan teikens in ons orgaan, overgoed als elders, het bewijs geeft. Men herinnere zich slechts de kwestie met het oude Posthuis enkele jaren terug.

Maar de heer Walenkamp heeft hoop en geloof in een betere toekomst, welk geloof de heer Weissman mist, die alleen staart op de g e v o l g e n, maar de o o r z a k e n niet ziet!

Blaricum, 21 Aug. '05.

THEO RUETER,
Architect.

BERICHTEN.

»DE AMBACHTSSCHOOL« TE UTRECHT.

Verschenen is het verslag der Vereeniging »De Ambachtsschool« te Utrecht over het jaar 1904, uitgebracht in de algemeene vergadering van 31 Mei d. j.

De toestand van de Vereeniging over het afgeloopen jaar wordt in het verslag in alle opzichten gunstig genoemd; gang en resultaten van het onderwijs, zoowel als het gedrag der leerlingen gaven over het algemeen de meest gewenschte reden tot tevredenheid. Even als vroeger vinden de vertrekkende leerlingen bij patroons gereeld plaatsing tegen een vrij goed beginnend loon. Het aantal leerlingen is nu gekomen tot het beduidend cijfer van 430.

— De tentoonstelling in verband met de kunst bij de opvoeding van het kind, die in het Museum en de School voor Kunstnijverheid te Haarlem geopend is, zal op 31 Augustus gesloten zijn. Om evenwel aan vele aanvragen tegemoet te komen, zal de afdeeling Teekenonderwijs, die in de School is ondergebracht, nog op Zondag 3 September van 10 tot vier uur te bezichtigen zijn. De retrospectieve afdeeling en die van prentenboeken, speelgoed, enz., die in het Museum zijn ondergebracht, zullen tot Zondag 1 October geopend blijven.

DE BEVENDE HUIZEN.

B. en W. van 's-Gravenhage hebben de heeren H. E. de Bruyn, hoofdingenieur-directeur van 's Rijks Waterstaat, en C. P. Hoiet Gzn., hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft, uitgenoodigd, om met den directeur der gemeentewerken, den heer Lindo, de commissie uit te maken, aan wie zal zijn opgedragen het onderzoek naar de oorzaak van de trillingen, welke zich in sommige huizen te Scheveningen voordoen en het aangeven van de middelen tot herstel.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Boerderij-ontwerpen voor de Groe, Maatschp. van Landbouw en Nijverheid, Inlevering 1 Maart 1906, Programma in no. 16 1905.

Winkelhuis te Arnhem. Inlevering 1 October 1905; medeëerlingen in nummer 23.

Gemeentehuis — Steenen Brug — Bloemenkraampje, — uitgeschreven door de Vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, Inlevering 1 November 1905. (Programma's in nummer 25 en 29.)

Reclame-plaat voor het Alg. Ned. Verbond, Inlevering vóór 1 Jan. 1906, Progr. in no. 29.

Vredespaleis. Inlevering voor 15 Maart 1906. Programma in nummer 33

VACANTE BETREKKINGEN.

BOUWK.-OPZICHTER, gehuwd, jong, P. G. voor vaste betrekking. Goed teekenen en practische ervaring vereischte. Br. lett. B. O., Adv. Bur. Alta, Amsterdam.

OPZICHTER-TEEKENAAR, direct bij den bouw eener villa. Salaris f 90,— per med. Opg. uitgev. werken, leeft. enz. Br. fr. lett. N. 173, Boekh. J. M. Stap, Haarlem.

BEKWAAM TEEKENAAR op kantoor van de Architecten Rigter en Van Bronkhorst, zoo spoedig mogelijk. Salaris f 100,— per maand. Fr. Br. No. 290, Adv.-Bur. H. J. den Boer, Baarn.

LEERAAR in Hand- en Vaktrekenen aan de Gem. Teekenschool te Bussum, jaarwedde f 450,— Akte M². aanbeveling. Cursus van 1 Oct. tot 1 April, en les geven in October en Maart van 6—8½ nm. en in de overige maanden van 5½—8½ uur. Aanmelding voor 10 Sept. aan den Burgemeester. Op 7 en 8 Sept. gelegenheid ten Raadhuize B. en W. te spreken van 10—12 vm.

LEERAAR (of LEERARES) in Teekenen aan de Duitsche Industrieen Huishoudschool voor Meisjes, met 1 Nov. (extern.) Voor inlichtingen te vervoegen bij de Directrice, Schrift. soll. uiterlijk 15 Sept. b. d. Secretaris den heer B., Kuipers Candidaat-Notaris te Dordrecht, Oranjepark.

VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE BOUWKUNDIGE OPZICHTERS EN TEEKENAARS, (Goedgekeurd bij Kon. besluit van 28 Maart 1904, no. 39) . . . .

INFORMATIE-BUREAU.
Secretariaat: - - - - - - -
Spiegelgr. 21, boven

Ingeschreven Sollicitanten.

1	Bouwk.-Opzichter-Teekenaar	26	jaar,	f 100	's maands.
1	Waterbouwkundig Opz.-Tk.	28	»	- 80	»
1	» »	23	»	- 70	»
1	Bouwk. en administratief Opz.-Teekenaar	20	»	- 50	»
1	aankomend bouwk. Opz.-Tk.	22	»	- 50	»
1	aank. Bouwk. en Decoratief Teek.	21	»	- 50	»

1	Assistent Bouwk. Teekenaar	18	jaar	f 25	's maands.
1	aankomend » »	21	»	- 50	»
1	Bouwk. Opzichter	26	»	- 70	»
1	Bouwk. Opzichter	34	»	- 100	»
1	Bouwk.-Opzichter-Teekenaar	26	»	- 90	»
1	aankomend bouwk. »	22	»	- 40	»

Ons bureau staat open voor l e d e n en n i e t - l e d e n onzer Vereeniging.

Aanvraag formulieren (voor sollicitanten) en alle mededeelingen zijn steeds aan het secretariaat te verkrijgen. Zie overigens »Architectura« van 29 April j.l.

Sp reekuur iederen Maandagavond van 7—9 uur.

CORRESPONDENTIE.

Het vervolg der lezing van den heer Berlage »O v e r d e w a a r s c h i j n l i j k e o n t w i k k e l i n g d e r a r c h i t e c t u u r« moet andermaal tot het volgend nummer worden uitgesteld.

J. v. G. te R. Tentoonstellingen e. d. staan vermeld op de agenda der plaatselijke ochtendbladen.

TECHNISCH GEDEELTE.

BOUWCOöPERATIE IN PLAATS VAN BOUW-SPECULATIE

DOOR M. P. DE CLERCQ

(V e r v o l g.)

Al het terrein was opgehoogd en de eerste straat was klaar, waarvan de kosten echter bijna f 12.000.— hadden bedragen; zoowel de boer als de exploitant keken zuinig, want ze spraken er de huizenbouwers genoeg over, doch die durfden er niet aan. Alleen kwam er nu en dan een enkel mannetje, zonder een cent kapitaal, die wel een paar kassies wilde laten bouwen om te verhuren, indien de eigenaren van den grond het volle bedrag van bouw en terrein als hypotheek wilden geven. Hierop werd evenwel niet ingegaan.

Zoo verliepen ruim drie jaren, zonder dat er nog iets van den bouwgrond verkocht was. Zelfs het meer gewilde bouwterrein, dichter bij de stad, werd haast niet van de hand gezet, omdat er nog al wat te huur bleef staan.

De beide betrokkenen in de bedoelde onderneming, zaten er nu leelijk mede in. Het renteverlies begon ellendig te knellen en dan hoegenaamd geen uitzicht op verbetering van dezen onhoudbaren toestand!

Er werd natuurlijk t'huis en buitenshuis heel wat over gekletst, zoo als het altijd gaat met algemeen bekende zaken, die tegenloopen, want daarover verkoopt ieder graag de noodige wijsheid, onverschillig of men tot de beoordeeling bevoegd is of niet. Bij gebrek aan stof tot gesprek, is zulk echt kletsen dan ook voor velen een groot genot.

„Jelui moesten beginnen met er zelf op te bouwen," was nu de algemeene raadgeving, want, voegde men er bij, als er eerst maar wat huizen op staan, komt de liefhebberij van zelf wel. De boer kon dit onmogelijk, immers hij had al moeite genoeg om de hypotheekrente te betalen en de exploitant wilde er geen cent meer in steken. Twee van de drie huizen op zijn vroeger terrein, die hij ook voor eigene rekening had laten bouwen, stonden leeg en er was ook geen liefhebber te vinden om die te koopen.

Daar komt op een goeden dag een metselaarsbaasje zonder werk bij het tweetal en zegt, in die straat wel eenvoudige beneden- en bovenhuizen te willen bouwen, zoogenaamde weekwoningen. In vertrouwen bekent hij echter, geen geld te hebben, doch wel kans te zien alle uitgaven door hypotheekname te dekken, hoe gaat niemand aan. In een ander stadsgedeelte heeft hij zoo ook 6 perceeltjes gebouwd, die goed verhuurd zijn en waarvan hij nog, van hetgeen er overblijft namelijk, met zijn gezin heel sobertjes rondkomen kan, als hij geen werk heeft, zooals nu. De grond moet echter onbezwaard op zijnen naam staan, alvorens hij dien betalen kan, waarom komt er niet op aan.

Ons tweetal had er wel bezwaar tegen, een accept op 6 maanden in plaats van geld te krijgen, maar in vrede, ze hadden er geen duiten meer in te steken, dus dat kon dan wel. Alleen het bagatel voor den notaris, dat moest ook dadelijk betaald worden, zei het eigenbouwertje en hij had dat niet.

De exploitant zou, na lang over en weer praten, die overschrijvingskosten betalen. Zoo mocht het toch niet blijven en wie weet, als er slechts eenige huizen stonden, kon het verbeteren, dat is meer voorgekomen.

Zes perceeltjes verrezen spoedig in die straat, zoowel de onder- als bovenhuizen waren dadelijk verhuurd en het accept werd op tijd door den eigenbouwer geheel afbetaald. On dezelfde wijze wilde hij er nu nog 24 zetten, want hoe meer tegelijk, des te goedkooper werd elk perceeltje.

Heel goed, zeiden de twee belanghebbenden en voldeden van het ontvangen geld weer de kosten aan den notaris. Er kwam echter een kink in den kabel, doordat de eigenbouwer het materiaal voor zooveel huisjes alleen kon krijgen, als hij solide borgen had. Het tweetal had nu ondervonden, hoe prompt alles liep en werd dus tot die borgstelling aangezocht.

Natuurlijk hadden ze er niets geen zin in, doch deden ze het niet, dan kon de eigenbouwer niet beginnen en evenmin op tijd het tweede accept betalen. Na heel wat praten, teekenden ze ten slotte de borgstelling en de bouw ving aan.

Inmiddels was de herfst ingetreden met de noodige stormen en regens, zoodat de bestaande weerswoningen allen verlaten werden. Dit feit scheen de geheimzinnige wijze, waarop de eigenbouwer reeds tweemaal alle betalingen van de eerste hypotheken gedekt had, leelijk in den weg te staan, ten minste toen het nu vrij groote, accept verviel, was het geld er nog niet en moest wel een maand uitstel worden verleend.

Na die maand waren er wel 6 van de 60 woningen verhuurd, maar de eigenbouwer verklaarde alleen 60 procent eener veel te lage taxatie, (altijd volgens hem) eerste hypotheek te kunnen krijgen en ook niet de rente van de twee loopende hypotheken te kunnen betalen, want de vroeger steeds apart gehouden gedeelten der huurpenningen daartoe, waren er nu bij ingebrokkeld, zoowel voor het huishouden als anderzins.

't Beste was het daarom, dat de eigenbouwer zich als failliet aangaf en als gewoon metselaarsknecht ergens anders weer werk zocht. Eerst was dat eigen baasje spelen hem best bevallen, doch nu, met al dat gezeur en gezanik over eeuwig betalen, had hij er toch een broertje aan dood gekregen. Als knecht, ontving je des Zaterdags je loon, wist dus waar je aan toe was en had een veel rustiger leven, dan dat eeuwige gescharrel met de centen, als baasje.

De boer en de exploitant wilden zulks echter volstrekt niet, immers zij waren borg voor de nog niet betaalde materialen, waarvan de leveranciers wel geen haast met die betaling maakten, doch dit zeer zeker zouden doen, ingeval van faillissement.

Het metselaarsbaasje was echter op eenen goeden dag met zijn gezin vertrokken, zonder achterlating van eenige aanwijzing waarheen!

Faillietverklaring volgde weldra, alle 30 huisjes werden publiek verkocht voor ruim de helft der kostende prijzen, de boer kon slechts een klein deel betalen en de exploitant moest dus wel het meeste dokken voor de samen geteekende borgstelling, waarbij ieder zich aansprakelijk voor het geheel had gesteld.

Dat er toen geen denken meer aan was, tot verkoop van verder bouwterrein tegen aannemelijken prijs, laat evenmin twijfel over, als de creurige verstandhouding tusschen den boer en den exploitant.

Met tal van andere, uit het leven gegrepen, voorbeelden, is aan te toonen, hoe zoowel het exploiteeren van bouwterrein als het bouwen van huizen, zonder goede grondslagen geschiedt en zuiver als speculatie aangemerkt moet worden.

Aangezien alles wat speculatie is, meer kwaad dan goed doet aan het gemeenschappelijk welzijn, (doordat er zooveel belangen dergenen door benadeeld worden, die daar geheel buiten staan) is het noodig naar middelen om te zien, die dit euvel den kop kunnen indrukken.

Van daar de vraag, of dit door bouw-coöperatie mogelijk is?

Hoewel het mijn streven is, duidelijk aan te toonen, dat dit wel kan, moet waarlijk toch begonnen worden met de erkenning, hoezeer die vraag nu, helaas, nog niet bevestigend beantwoord mag worden!

De zuivere bedoeling van coöperatief-wonen is inderdaad zeer degelijk en van flink sociaal belang, omdat de grondslag zoo goed is. Door uitstekend geordende samenwerking datgene te verkrijgen, wat persoonlijke krachten te boven gaat, is sedert 1845 reeds zoo levensvatbaar als toepasselijk gebleken, dat niemand de kracht en macht er van ontkennen kan, door de prachtige resultaten vooral in Engeland, doch waarlijk ook in Nederland, daarvan reeds in verschillende opzichten te aanschouwen.

En hoezeer ons wonen door die samenwerking kan verbeterd worden, is even helder als gemakkelijk aan te toonen. Die huizen verhuurt, moet winst maken en die winst kunnen de bewoners zelf genieten, indien zij zich met verstand en overleg aaneensluiten.

Geheel op dezelfde basis als bij in- en verkoop, voortbrenging, sparen, voorschieten, enz., is ook de te betalen huur, voor een deel, ten bate der uitgevers daarvan terug te doen vloeien. (Wordt vervolgd.)

DE WOONHUISBOUWKUNST IN ENGELAND.

De Engelsche architectuur wordt dikwijls „leidend" in de moderne beweging genoemd. In hoeverre zij dezen roep verdient, wil ik, zoo schrijft Max Brintzinger in „Deutsche Bauhütte", eens in het volgende opstel bespreken, daar ik sedert lang in Engeland practisch werkzaam ben.

In tegenstelling met andere volken, waarvan het ideaal in de versiering van pronkende openbare gebouwen, vooral in een sierlijken voorgevel van het stadhuis, schijnt te liggen, tracht de Engelschman zijn eigen huis op het platte land in de eerste plaats voor zijn b hoeften geschikt te doen zijn. Hier vereenigt hij alles, waarop het oog met welgevallen rust, en dat hem den harden dagelijkschen strijd, dien hij in de City te voeren heeft doet vergeten. Groote sportterreinen, schaduwrijke boomen, en een lieflijk in het landschap uitkomend, kleurig huisje, zonder opgeplakte ornamenten, zonder middeleeuwsche torens en tinnen bekoren ons door vorm en silhouette. Wat den platten grond aangaat, zoo is men daarbij, door zorgvuldig rekening te houden met de eischen van het dagelijksche leven, tot iets gekomen, dat zich in menig opzicht van onze buitenhuizen voordeelig onderscheidt; ten eerste zijn de gebouwen werkelijk landhuizen, en voor het doel geschikt en verder is ieder huis op zich zelve individueel behandeld; het zijn geen massa-artikelen, alle naar één ontwerp van een aannemer op getrokken!

De Engelschman woont liefst laag bij den grond en bebouwt dus een groot terrein, daardoor heeft hij het gemak de door hem bewoonde vertrekken naast elkaar te houden; vestibule, of voorhuis, eetkamer, salon, billardkamer, keuken, dikwijls ook de wintertuin, alles kan in directe verbinding met den tuin zijn. Hij woont hier niet tusschen de hooge fabrieksschoorsteenen der groote stad, doch in de buitenbuurten geheel tusschen boomen verscholen, en volop in de frissche lucht. Spoorweg en telephoon staan hem ten dienste voor verkeer en gedachtenwisseling, en de grootere afstand legt bij den Engelschman al zeer weinig gewicht in de schaal, in vergelijking met een mooi eigen te huis.

De Engelschman bouwt zijn huis om daarin plezierig te wonen, hij stelt er prijs op afgezonderd te zijn, en wil de voorbijgangers niet met zijn rijkdom overbluffen. Huis en tuin zijn van meet af één geheel geweest, zoodat hier de natuur langzaam in het geometrische overgaat. Daarom wordt de tuin ook door den architect ontworpen, en niet maar naar de meening van een tuinman aangelegd, die zonder rekening te houden met den bouw van het huis, zijn slingerpaadjes uitzet.

Dat het Engelsche landhuis een zoo hoog standpunt inneemt is echter voornamelijk aan het volgende toe te schrijven. Engeland en het geheele Engelsche volk heeft geen geringen dunk van zich zelve, zoodat het alles op puur Engelsche leest geschoeid, echt ver-Engelscht, heeft. Men heeft zich niet, zooals dikwijls op het vasteland, met vreemde veeren getooid, zonder geest gecopiëerd, doch men heeft met een niet misplaatst, trotsch, nationaal gevoel, zijn eigen bouwkunst hoog gehouden; men heeft Engelsche huizen gebouwd. Van dit standpunt uitgaande, kunnen wij, bewoners van het vasteland, veel van de Engelschen leeren. Steeds haakt men hier naar verbeteringen, oude gebruiken houdt men niet aan, alléén omdat ze oud zijn, doch daarentegen houdt men het goede daarvan wel degelijk in eere. Naar mijne meening heeft men niet noodig, zijn phantasie ter zake een rationeelen bouw van huizen door een nasnuffelen van geel geworden folianten der voorouders, op te wekken, doch men moet, slechts steunende op de ervaringen dezer voorouders, vooral de eischen der nieuwere tijden in het oog houden.

Is een burgerlijk woonhuis uit de gevaarlijke tijden der middeleeuwen met schietgaten in plaats van vensters, en dezen tijd, nu de heksenprocessen reeds lang tot het verleden behooren, niet een anachronisme te noemen? Of wat dunkt u van een Italiaanschen marmeren voorgevel, doch thans opgetrokken van cement met een kwastje olieverf er over heen? Laten wij ons spiegelen aan Engeland, waar men zich vrij van vreemden invloed een woonhuis-kunst weet te scheppen!

Twee door mij bezichtigde huizen zijn in de buurt van Londen door een bekend plaatselijk architect, den heer Searless-Wood, gebouwd. Aan het optreden van dezen heer heeft zoo ongeveer geheel Banstead zijn ontstaan te danken. Met echt Engelsche voorkomendheid leidde hij mij door en om zijn huizen. (Slot volgt.)

OVER HET REINIGEN VAN VOORGEVELS.

Dikwijls wordt bij oude natuursteen-en baksteengebouwen beproefd om de gevels met zuren schoon te maken. Men beschadigt daardoor echter, zooals men weet, in de eerste plaats den steen, en verder is deze behandeling, wanneer men daarbij niet zeer voorzichtig te werk gaat, ook gevaarlijk voor de werklui. Onlangs heeft men nu, opgewekt door de uitstekende resultaten, welke men er in Noord-Amerika mede verkregen heeft, ook te Dresden beproefd, om voor dit doel van een randblaastoestel gebruik te maken, en men heeft daar ook succes mede gehad. Het toestel kan door een electrischen motor, of een spiritus- of gasmotor gedreven worden, en werkt zeer vlug en vertrouwbaar.

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz., PAUL J. DE JONGH, Secr., Johs. B. LAMBEEK Jr., H. WALENKAMP, Jac. P. WORMSER, Jos. Th. J. CUYPERS, A. VAN BAALEN, Leden. — VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN en C. W. NIJHOFF REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE: L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12.—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10.—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7.50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD BETREFFEND TE ZENDEN AAN DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120 TE AMSTERDAM. IDEM VOOR HET PLAATWERK „DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Johs. B. LAMBEEK Jr., RINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e SECRETARIS VAN HET BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen. — Verslag 1195e vergadering. — Over de waarschijnlijke ontwikkeling der architectuur. — Ingezonden. — Berichten. — Open prijsvragen. — Vacante betrekkingen. — Informatie-bureau. De woonhuisbouwkunst in Engeland. — Bouwcoöperatie in plaats van bouwspeculatie.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Op de 1195e vergadering zijn tot gewoon lid aangenomen de heeren J. H. W. Leliman, en D. F. Slothouwer, beide bouwk. ingenieur, en de heer B. van der Werff, bouwkundige.

Als aspirant lid is toegetreden de heer P. Enno van Gelder, te Blaricum.

Als kunstlievend lid is door het Bestuur op voorstel van het gewoon lid H. Elte aangenomen de heer L. E. Kiek, te Amsterdam.

Door de Jury voor de Eereprijsvraag van 1905 — gebouw voor de Prov. Staten van N. H. — zijn de volgende prijzen toegekend:

aan het ontwerp motto „Haarlem" f 100.—;
aan het ontwerp motto „Haarlem" f 100.—;
aan het ontwerp motto „V. V. V." f 100.—;
en een premie à f 50.— elk aan de ontwerpen onder demotto's „Labor et perseverantia" en „Jubileum."

De 1196e gewone vergadering zal gehouden worden op Woensdag 13 September e. k. 's avonds 8 uur, in het Genootschapslokaal „Parkzicht".

Agenda:

A. Notulen.
B. Installatie van de heeren Leliman, Slothouwer en van der Werff.
C. Lezing van den heer Jos. Th. J. Cuypers. Onderwerp: Getallen.
D. Bespreking feestviering.

De 1e Secretaris VAN HYLCKAMA.

De commissie voor verlichting van 'n vaartuig in den Amstel deelt het volgende mede:

Alle leden, die eenig bedrag voor bovengenoemd heeft beloofd toegezegd, worden er aan herinnerd, dat in de volgende week over dat bedrag per postkwitantie zal worden beschikt. Men wordt beleefd verzocht daartoe de noodige maatregelen te treffen. De Penningm.

CORNS. VISSER.

Xe LUSTRUM.

Het programma voor het feest op 16 September wordt a.s. Maandag aan de leden gezonden.

VERSLAG VAN DE 1195ste GENOOTSCHAPSVERGADERING GEHOUDEN OP 6 SEPTEMBER 1905 IN „PARKZICHT" . . . . . .

De Voorzitter, de heer H. P. Berlage, opent de vergadering en roept allen, in het bijzonder den aanwezigen Eere-voorzitter, de heer J. H. Leliman, het welkom toe in het gerestaureerd en gezellig gemaakt Genootschapslokaal, en spreekt het vertrouwen uit, dat de leden voor de verdere aankleeding zullen zorgen en de vergaderingen nu ook beter dan het vorig jaar zullen worden bezocht en wenscht vervolgens dat het op handen zijnde gouden feest van „A. et A." met opgewektheid mag worden gevierd.

Hierna worden de heeren Joh. Kromhout en W. C. Deenik Jr., als gewone leden op de vorige vergadering aangenomen, als zoodanig geïnstalleerd, waarop volgde de ballotage van drie nieuwe leden, de heeren J. H. W. Leliman, D. F. Slothouwer en B. van der Werff, welke heeren met algemeene stemmen als gewone leden van het Genootschap worden aangenomen.

Het verzoek van de heeren Bilderbeek c.s. om een bedrag van f 100.— beschikbaar te stellen voor de versiering van den Amstel op 16 Sept. e.k., wordt nu in behandeling genomen en het gevraagde bedrag door de vergadering toegestaan; bij dit punt der agenda werd tevens medegedeeld, dat de verlichting van de Amstelbrug niet zal kunnen plaats hebben, doch dat nu de Feestcommissie op andere wijze eene verlichting zal tot stand brengen om den Amstel op den avond van 16 Sept. een feestelijk aanzien te geven.

Na deze verlichtings-geschiedenis wordt de uitspraak der jury inzake de eereprijsvraag bekend gemaakt; nadere bijzonderheden daaromtrent zullen onder de mededeelingen in dit blad gevonden kunnen worden.

Het bij afzonderlijke kaart aangekondigde slotnummer van den avond, de bespreking van de Vredespaleis-prijsvraag komt nu eerst in behandeling en wordt door den Voorzitter, na eene korte inleiding, het woord gegeven aan den heer W. Kromhout.

Spr. meent te mogen veronderstellen, dat zijne opinie in deze aangelegenheid genoegzaam bekend is, zooals die door hem is gepubliceerd in de „N. Rott. Ct.", welk artikel ook in „Architectura" is opgenomen. Spr. geeft een overzicht van de wordingsgeschiedenis der prijsvraag en heeft den indruk gekregen, dat men in den Haag met de zaak ietwat verlegen heeft gezeten, toen die, nu 2 à 3 jaar geleden de officieele bureaux aldaar had bereikt. Zonderling genoeg werd de behandeling der prijsvraag in handen gesteld van een man, die op het gebied van architectuur niet de dikste lauweren behaald heeft. De gevolgen van eene zonderlinge voorbereiding zijn niet uitgebleven en werd een prijsvraag uitgeschreven, waarbij het mooie beginsel van vrije mededinging en het idee van besloten prijsvraag op eigenaardige wijze door elkaar gehaspeld is.

Spr. wijst verder in zijne improvisatie er op, hoe de verschillende bouwkundige bladen als „Architectura", „Bouwwereld" en „Opmerker" de wijze waarop deze prijsvraag is uitgeschreven unaniem hebben afgekeurd, doch het „Bouwkundig Weekblad" tot heden daarover een treffend stilzwijgen bewaarde en slechts over deze zaak heel zoetsappig het fameuse berichtje plaatste van den door Carnegie geschreven brief.

De „Maatschappij t. B. d. B." heeft door haar orgaan, het „Bouwk. Wbld." nu den schijn op zich geladen, alsof zij de wijze, waarop de prijsvraag werd uitgeschreven, wenscht goed te keuren of in elk geval wil trachten in die richting een zekere plooi eraan te geven. Spr. zou wenschen, dat eens vierkant weg aan de leden der Maatschappij kon worden gevraagd of zij het met de houding van hun Bestuur eens zijn en dat op de a.s. vergadering der Maatschappij te Maastricht te houden, een paar afgevaardigden van „A. et A." zouden trachten een besliste uitspraak van die zijde los te krijgen. Spr. gelooft wel, dat dit een heele toer zal zijn, doch, zegt hij, er zijn op dat gebied wel meer tours de force vertoond.

De heer Ingenohl brengt in herinnering het bezoek door hem en den heer Walenkamp aan den heer Van Karnebeek te 's Gravenhage gebracht, en acht de dubbelslachtige wijze waarop deze prijsvraag is uitgeschreven, bij nuchter nadenken, niet zoo heel onbegrijpelijk; volgens verklaring van den heer v. K. toch was het alleen te doen zekerheid te verkrijgen, dat elk land door een paar architecten in de mededinging zou zijn vertegenwoordigd. Spr. ziet verder weinig heil in eenig optreden ter vergadering van de Maatschappij.

De heer Leliman vindt dit ook en wijst erop, dat we niet moeten vergeten dat de Maatschappij onze moeder is, welk moederschap door spr. met eenige historische optrisschers wordt aangetoond.

De heer Walenkamp, op dit gegeven even voortwerkend, constateert dat het kind dan toch den aanvalligen leeftijd van vijftig jaar bereikt heeft en dat over 't algemeen mama zich weinig van het kind heeft aangetrokken. Dit latende voor wat het is, meent Spr. dat de heer Kromhout de Maatschappij als te gewichtig beschouwt en is van oordeel dat het Genootschap zeer goed op eigen gelegenheid kan protesteeren.

De heer Kromhout zegt in deze aangelegenheid de Maatschappij te willen kennen om zuiver practische redenen; uit de geheele publicatie immers is gebleken, dat aan haar met andere voorrechten, alle mogelijke inlichtingen zijn verstrekt, terwijl het orgaan van „A. et A." achter het net heeft gevischt; dit acht Spr. in strijd met de goede gebruiken

De Voorzitter deelt mede, dat het Bestuur van „A. et A." zich de vorige maand reeds tot het Bestuur der Carnegie-Stichting heeft gewend met de volgende vragen:

1e. Is het couranten-bericht juist, dat uit de verschillende landen twee architecten tot deelname bijzonderlijk uitgenoodigd zijn? Zoo ja, mag men de namen dezer architecten vernemen?

2e. Wordt aan deze uitgenoodigden een honorarium toegekend? Zoo ja, hoe groot is het bedrag ervan?

3e. Zijn de architecten, die in de commissie van voorbereiding tot mede-samenstelling van het programma werkzaam waren, van mededinging uitgesloten of erbij toegelaten?

Op deze vragen is tot heden geen antwoord ingekomen. Het bestuur is voornemens een motie voor te stellen, welke na aanneming ook zal worden gezonden aan alle bouwkundige corporaties van binnen- en buitenland; dit komt Spr. meer geschikt voor dan het gaan naar de vergadering te Maastricht.

De heer De Jongh is tegen de motie zooals die is voorgelezen; een motie van afkeuring is het laatste woord, dat kan worden gesproken; Spr. acht het meer in het belang van hen, die nog aan de prijsvraag zullen meedoen, om 't Bestuur der Carnegie-Stichting meerdere inlichtingen te verzoeken en b.v. de volgende vragen ter beantwoording voor te leggen: 1e. worden de inzendingen der uitgenoodigde architecten naar denzelfden maatstaf beoordeeld als de overige inzendingen? 2e. is de heer Knuttel bij het geven van zijne inlichtingen verantwoordelijk tegenover de jury en zullen de verstrekte inlichtingen als bindende programma-bepalingen worden beschouwd? 3e. kan eene verlenging van den inleveringstermijn met b.v. eenige maanden worden verwacht? 4e. in hoeverre is de genoemde bouwsom, nu geen begrooting verlangd wordt, van invloed op de beoordeeling der ontwerpen? Spr. denkt, dat deze lijst voor uitbreiding vatbaar is en is van oordeel, dat op deze wijze het Genootschap zal kunnen weten, op welke wijze de regeling der prijsvraag in hoofdzaak en in onderdeelen moet worden beschouwd, dan eerst zal kunnen beoordeeld worden de wenschelijkheid van een protest-motie.

Ten aanzien der afzonderlijke uitnoodigingen acht Spr. dit geen onoverkomelijk bezwaar voor anderen om mede te dingen, doch een prikkel te meer om alle krachten in te spannen.

De Voorzitter zegt met de vorige beschouwingen te kunnen meegaan en dat in geen geval het de bedoeling van het Bestuur is, de motie dezen avond te stellen en in stemming te brengen; dit punt kan wellicht reeds op de vergadering van a.s. Woensdag nader worden besproken.

De heer De Groot kan niet nalaten, wanneer hij ziet, hoe de uitnoodigingen zijn geregeld, zijne verontwaardiging uit te spreken over het feit, dat „A. et A." in zijn Voorzitter is gepasseerd.

Na enkele replieken wordt de discussie over dit onderwerp gesloten en zal door het Bestuur het antwoord van het Carnegie-Bestuur worden afgewacht en intusschen de door den heer de Jongh gestelde vragen in overweging worden genomen.

Alsnu komt aan de orde de behandeling der vraagstukken betreffende de volgende onderwerpen:

1. Kennis der nationale monumenten.
2. Prijsvragen.
3. Paleis Raadhuis op den Dam.
4. Opleiding van den Architect.

De heer Leliman had liever meerdere antwoorden in het orgaan gelezen en hoopt, dat later in „Architectura" de belangrijke onderwerpen nog eens uitvoerig zullen worden behandeld.

Algemeen werd door de vergadering de tijd van voorbereiding voor eene vruchtbare bespreking te kort geacht nu de laatste inzendingen betreffende de vraagstukken eerst deze week in het orgaan konden worden gepubliceerd. Het Bestuur had evenwel in groote lijnen conclusies op bovengenoemde onderwerpen opgesteld; deze conclusies zijn zoodanig ingekleed, dat aanneming daarvan geen beletsel is voor eene latere behandeling. Na eenige bespreking worden de conclusies van het Bestuur aangenomen en zullen die ter feestvergadering op 16 dezer worden voorgelezen.

De heer Leliman spreekt nu een hartelijk slotwoord tot Bestuur en Feestcommissie in verband met de komende viering van het gouden feest van „A. et A."

De heer Sluys Veer wekt de leden van het Genootschap nogmaals op zich voor den feestmaaltijd, welke zeer geanimeerd belooft te worden, tijdig op te geven aan zijn adres, Utrechtschestraat 30.

Na nog eenige besprekingen van huishoudelijken aard wordt de goed bezochte vergadering door den Voorzitter gesloten.

OVER DE WAARSCHIJNLIJKE ONTWIKKELING DER ARCHITEKTUUR.

(Vervolg.)

Maar zelfs bij goed inzicht, dus bij vermijden speciaal historische stijlen, dus bij ernstige poging tot een harmonische oplossing, ontkomt men toch niet aan het aesthetisch conflict, hoe bewonderenswaardig de ijzerconstructie op zichzelf ook zij, — blijft het onharmonische in zulk een gebouw bestaan, niettegenstaande Muthesius vindt, dat wij even trotsch op onze ijzerconstructiën kunnen zijn, als de Romeinen op hun Colosseum; altijd en altijd weer, omdat èn gebouw èn kap schijnen te zijn twee verschillende bouwwerken naast elkaar geplaatst; hetgeen zijn oorzaak vindt in het verschillende karakter der gebruikte materialen: het eene in zekeren zin bewegelijk, mager, het andere, rustig massief, welke beide karakters elkaar niet schijnen te verdragen, zoodat van hen misschien kan worden gezegd, dat ze „van elkaar niet meugen en bij elkaar niet deugen."

En tot welke verregaande afdwalingen deze samenstelling kan voeren, bewees het „Grand Palais" der jongste Parijsche Tentoonstelling, waar een bijzonder massieve barock architektuur was geplaatst vóór een lichte tentoonstellingszaal van ijzer en glas, hetgeen op elken bouwmeester die het zag een allerpijnlijksten indruk moet hebben gemaakt.

Èn met onze spoorwegbruggen is hetzelfde het geval; wanneer, zooals zooveel in Duitschland gebeurt, ingangsportalen vóór de eigenlijke brug worden gezet, niet van het dienovereenkomstige materiaal, dus ijzer, maar van steen, en dan ten overvloede in den geest der oude Romeinsche triomfbogen, of wel in het plaatselijk karakter der oude Middeleeuwsche stadspoorten, zooals de bruggen over de Elbe te Hamburg, de bruggen over den Rijn, bij Bonn, Mainz en Ruhrort. Altijd krijgt men den indruk van iets tweeslachtigs, in dat geval nog verhoogd daardoor, dat feitelijk de ijzerconstructie, uit praktische overwegingen, niet vast met den steen is verbonden, de portalen niet tevens de brugliggers dragen, maar er alleen als decoratie vóór zijn geplaatst.

Neen, dan is maar beter in 't geheel geen portaal, wanneer men geen ijzeren portaal wil maken, hetgeen feitelijk het eenig juiste zou zijn, en zooals bijv. de brug over de Maas, te Rotterdam, ofschoon op zichzelf leelijk, er een bezit.

En in dezelfde categorie vallen de hangbruggen, wanneer de kabels hangen aan massieve steenen poortopeningen, met het slimste voorbeeld van dien aard, de Tower Bridge te Londen, waar feitelijk constructief juist, ijzeren vakwerkpijlers zijn gemaakt, maar welke op een allerbedenkelijkste manier zijn omsloten door 2 monumentale Middeleeuwsche burchttorens.

Toch zijn er reeds betere voorbeelden, o.a. de nieuwe bruggen over de Donau te Pesth, die daardoor gunstig afsteken bij de oude hangbrug.

Er is dus, niettegenstaande al deze toepassingen, geen ijzerstijl, omdat eenerzijds het materiaal daartoe onpraktisch bleek, anderzijds een combinatie op groote schaal tot geen bevredigend resultaat heeft geleid, aangezien, afgeschciden van het meer of minder geslaagde dezer combinatie, het ijzer en de steen materialen zijn van te verschillend karakter, om harmonisch bij elkaar te passen, al moet dadelijk worden toegegeven, dat een dienovereenkomstige samenstelling bij de meeste gebouwen bezwaarlijk een andere oplossing gedoogde.

En ten slotte: gesteld al, dat we tot een verder gebruik van het ijzer waren gekomen, ook dan zou men toch wel zijn teruggeschrikt voor de toepassing in de monumentale bouwkunst, omdat aan 't ijzer in 't algemeen ontbreekt, dat zekere iets, dat aan den steen eigen is, — die eigenschap van rust, welke alleen een zekere massa vermag te geven, en daarbij als direct natuurprodukt, ook harmonisch in de natuur past.

Maar nu komt, — terwijl men die pogingen altijd nog als een begin zou kunnen beschouwen, zoodat bij meerdere studie en ervaring, misschien een oplossing te vinden ware geweest en bovendien niet kan worden ontkend, dat reeds bij beperkte toepassing, zooals vooral bij binnenarchitektuur, het ijzer uitstekend voldoet, en ook aesthetisch, zelfs bij monumentale toepassing, waartoe Cuypers hier te lande zeker den stoot heeft gegeven, reeds met goed resultaat werd gebruikt; — nu komt ten slotte de overheid, met haar voorschriften tegen brandgevaar, die ook die toepassing van het ijzer onmogelijk maakt; want al het ijzer, zullen als binten, en straks zooals in Duitschland, ook de puibalk, moeten worden bekleed met een onbrandbaar materiaal.

Hiermede is dus voor goed het gebruik van het ijzer verboden, en daarmee dus de stijlkundige ontwikkeling in die richting gestaakt van het karakteristieke gebouw van dezen tijd, dat nog voor veel ruimteontwikkeling is voorbeschikt en misschien in de toekomst tot de meest monumentale gebouwen zal behooren, n.l. het groote winkelhuis, het groote magazijn, het gebouw waarbij reeds nu van groote monumentaliteit sprake is.

Hiermee heeft dus het ijzer ook stijlkundig afgedaan, hetgeen, gegeven de vele prijzenswaardige pogingen reeds gedaan, zeer zeker te betreuren valt, en een gevoel van groote ontstemming veroorzaakt bij den architekt, die zijn project van het stadsbestuur terugkrijgt, met verzoek al het ijzer te bekleeden.

Is er nu tegen die voorschriften niets te doen; kan men daartegen niet protesteeren? Och neen! we weten nu wel dat zóó iets niet mogelijk is, zelfs al mogen nu deze voorschriften hier en daar worden overdreven. Maar gehoorzaamheid aan de overheid is nu eenmaal geboden, en er is eer een verscherping dan een verslapping in die richting te wachten; en het werd reeds gezegd, dat in beginsel deze maatregelen niet zijn af te keuren.

Het is hier zooals met zooveel dingen: „Wir meinen zu schieben, aber wir werden geschoben."

Ik vervolgde dienovereenkomstig mijne toelichting op het congres te Madrid als volgt:

„Het kan nu wel als regel gelden, dat het ijzer in gebouwen uit het gezicht moet blijven, dus moet worden bekleed; het heeft daardoor als constructiemateriaal alléén beteekenis als kern, en is daardoor ook stijlkundig niet meer direct van beteekenis; dat is in ieder geval te betreuren, maar zich daartegen verzetten beteekent, met het hoofd tegen den muur loopen."

Nu is, in verband hiermee, die uitvinding van het grootste belang, welke aan die bezwaren tegemoet komt, omdat zij die bekleeding vergemakkelijkt, zaar bovendien voor de geheele bouwkunst, omdat zij naar haar aard, den belangrijksten invloed op haar ontwikkeling kan uitoefenen; ik bedoel die van het gewapend beton; na het ijzer, wel de

belangrijkste uitvinding op het gebied van materialen; misschien wel de belangrijkste, omdat het gewapend beton aan al die eigenschappen voldoet, welke aan het ijzer ontbreken — en omdat ten slotte dat bouwmateriaal de beide eigeneigenschappen van steen en ijzer in zich vereenigt. Want, wat is nu principieel mogelijk geworden? Niet meer of minder dan de constructie van het vlak zonder naad, de muur zonder voeg, hetgeen dus de steenen muur, zelfs na bepleistering nog niet gaf; terwijl bovendien bereikt werd: de rechtlijnige overspanning van twee steunpunten, om zoo te zeggen op willekeurigen afstand.

Het is dus mogelijk geworden, de beide voornaamste elementen der bouwkunst, den wand en de overspanning van steunpunten in elke afmeting, technisch volkomen te construeeren; waarbij dan komt de dienovereenkomstige vereeniging van vloer en zoldering, ook als één geheel, en ook in alle mogelijke afmetingen. Dit nieuwe bouwmateriaal zegeviert dus technisch over al de moeielijkheden, welke alle tot dusver gemaakte bouwmaterialen veroorzaakten; maakt dat we niet meer te doen hebben met al die natuurlijke onaangenaamheden, waarmee de bouwmeester altijd heeft rekening te houden.

Zeer zeker, er is betrekkelijk nog weinig ervaring omtrent het nieuwe materiaal; het zou mogelijk zijn, dat we evenals dat met het ijzer het geval was, het materiaal overschatten, omdat niets volmaakt is, en er natuurlijk ook nadeelen zijn, maar het laat zich voorloopig niet aanzien dat dat het geval zal zijn; integendeel, we zijn nog slechts aan het begin van zijn toepassing; zijn gebruikskracht neemt dagelijks toe, zoo zelfs, dat het waarschijnlijk wordt, dat dit het materiaal der toekomst zal zijn, d.w.z. ook voor monumentale doeleinden.

En nu zou ik zeker de eerste zijn te aarzelen, deze voorspelling te doen, wanneer het stijlkundig reeds in beginsel een fiasco beteekende. Maar past dit materiaal niet geheel in de lijn der tektonische ontwikkeling van dezen tijd? beantwoordt het niet geheel aan dat merkbare streven naar het voeg- of naadlooze vlak, en beantwoordt het niet praktisch dienovereenkomstig aan alle hygiënische eischen en eischen tegen brandgevaar; en beantwoordt het niet ten slotte aan het dienovereenkomstig streven naar den stijl der komende kultuur, d. i. die van het onversierde voorwerp, van het ornamentlooze gebouw, van de bevredigende schoonheid in het materiaal?

Nu is het maar aanleiding van deze consequentie, dat ik in het begin sprak, eenigszins huiverig te zijn voor de aanvaarding daarvan, en dat ik ook in mijn toelichting te Madrid zeide, dat het gewapend beton het bouwmateriaal der toekomst „dreigt" te worden.

Ik zeg dreigt, en daarmede doelde ik op het feit, dat in dat geval de komende architektuur ingaat tegen de groote schoonheden die geweest zijn; — Want wat beteekent, aesthetisch, het gebouw geheel in dat materiaal opgetrokken?

Het beteekent niet meer het prachtige muurvlak, zooals wij dat kennen, waarvan die ongemeene bekoring uitgaat, juist door het zichtbaar opgebouwde, door de samenvoeging d. i. door de met voegen saamgebrachte deelen, vormend een mozaïek van ongekende pracht, door de eindelooze kleurverschillen van het natuurlijke steenmateriaal, welke is het geheim van het schilderachtige, en door den tijd geworden van een ontroerende schoonheid.

Het beteekent niet meer de diepe daggen der vensters, of portalen, omdat de wand van betonijzer krachtens zijn constructief karakter, is van geringe afmeting, waardoor dus niet meer die schoone schaduwwerking ontstaat, en ook niet meer de profileering der muuropeningen kan worden gemaakt, welke is de onvergankelijke schoonheid der middeleeuwsche architektuur.

Het beteekent niet meer, de harmonisch met de natuur gegroeide bouw, waarvan het materiaal de harmonische natuurlijke kleur heeft, waarom juist weer nu de vreugde kwam in het natuurlijke muurvlak, en het gewapend beton niet in dien zin is een natuurlijk materiaal, en juist zijn oppervlak en kleur ons het minst bevredigen. Maar het beteekent wel een architektuur, welke al de schoonheden mist, die ons aan monumenten uit vroeger tijden ontroeren.

Het is daarom, dat ik vooral nog met eenige huivering die architektuur zie komen, maar dat zij komt, daarvan ben ik zoo goed als zeker, juist door de reeds genoemde groote technische voordeelen, welke door de architekten moeten worden aanvaard.

Leggen dan de aesthetische geen gewicht in de schaal? zal men vragen. Kunnen die dan niet opwegen tegen die der praktijk, en kunnen we dan nu eindelijk niet eens in naam der schoonheid, protest aanteekenen tegen datgene, wat men meent dat leelijk is?

Ik zeide daar straks reeds, dat wij worden gedwongen, in het gebruik van het materiaal, door niet te bestrijden voorschriften, — hetgeen ieder architekt uit zijn praktijk reeds weet — en dat de architekt is een kind van zijn tijd, d. i. moet zijn; en dan zou ik, zelfs afgescheiden van de mogelijkheid tot behoud van het vroeger schoon willen vragen, of het nu niet mogelijk zou zijn, dat ook te dien opzichte, een verandering in ons schoonheidsoordeel kan ontstaan? Niet dat we de vroegere schoonheden leelijk gaan vinden, maar wel dat we ook met dat nieuwe bouwmateriaal schoonheden zullen kunnen bereiken, schoonheden welke niet zijn die van de vroegere architektuur, — omdat het materiaal niet heeft de massiviteit van den steen en niet zijn natuurlijke kleurenschoonheid, — maar andere schoonheidsfactoren, welke langzamerhand zullen worden erkend?

(Wordt vervolgd.)

INGEZONDEN

Het doet mij leed, dat mijn vorig stukje tot misvattingen aanleiding heeft gegeven. Wie mij kent, weet, dat ik volstrekt geen pessimist ben, doch eerder tot de optimisten gerekend moet worden. Dit optimisme belet mij echter niet de dingen te zien, zooals zij zijn — voor zooverre dit althans voor een mensch mogelijk is.

Ook was het mijne bedoeling niet den heer Walenkamp bij een fonograaf te vergelijken. Ik wilde slechts zeggen, dat de hedendaagsche bouwwerken mij doen denken, aan wat de fonograaf ten beste geeft.

Bouwkunst kan slechts leven in een tijd, die idealen heeft. De idealen verdwijnen meer en meer, en daarom sterft thans de architectuur haar langzamen dood. De oudste der kunsten daalt ook het eerst in het graf.

En met Goethe denken wij: „Alles was besteht ist werth, dass es zu grunde geht."

Het is zeker voor ons, die in zoo nauwe betrekking tot haar, die op het uiterste ligt, staan, niet aangenaam, dat er geen hoop meer is.

Enkelen van ons meenen, dat nog een wonder gebeuren kan, dat ter eilder ure nog een „gemeenschappelijk ideaal" uit den hemel zal vallen, hetwelk de zieke zou kunnen redden.

Doch de meesten zullen wel oordeelen, dat de tijd der wonderen voorbij is. Dan dienen zij zich op het ergste voor te bereiden.

Niemand is onmisbaar. De maatschappij zal het heengaan der bouwkunst misschien even betreuren, doch dan zal zij vinden, dat de ingenieurs-kunst haar alles kan geven, wat zij behoeft. En dan gaat het leven zijn gang. Met een kleine variant op Vondel zal men zeggen:

Hier rust de bouwkunst, zonder rouw.
Zij is gestorven van de kou.

A. W. WEISSMAN.

BERICHTEN.

— De Directeur van het Museum en de School voor Kunstnijverheid te Haarlem, de heer E. A. von Saher, herdacht Woensdag den dag dat hij 25 jaar geleden als Conservator van genoemd Museum benoemd werd, en hem de organisatie en de leiding der aan het Museum verbonden School werd opgedragen.

De jubilaris ontving uit vele plaatsen van ons land talrijke blijken van sympathie en waardeering, wel een bewijs, dat men zijnen 25-jarigen werkkring ten onzent op prijs weet te stellen, waarin hij met zeer beperkte middelen, door ijver en toewijding eene inrichting heeft tot stand gebracht, die thans in grooten bloei verkeert, en tevens der bevordering van het Nederlandsche Kunst-ambacht aanzienlijke diensten bewijst.

— De boekerij, verbonden aan het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem, was gedurende de maand Augustus gesloten. Van af 4 September zullen weder boek- en plaatwerken op aanvrage in bruikleen worden toegezonden.

De Catalogus der boekerij is thans gereed en wordt in drie afzonderlijke deelen verkrijgbaar gesteld.

Het eerste deel bevat: Kunstgeschiedenis en Bouwkunst.

Het tweede deel de theoretische vakken, die in verband staan met de decoratieve kunsten, alsmede de decoratieve Beeldhouwkunst en Schilderkunst.

Het derde deel omvat de kunst, toegepast op verschillende ambachten.

Op aanvrage bij den Directeur van het Museum, den Heer E. A. von Saher, wordt het Reglement der boekerij aan belangstellenden kosteloos toegezonden.

— Bij het trapportaal van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem zijn thans tentoongesteld een twaalftal teekeningen van Toorop, die betrekking hebben op den werkkring in de Stearine-Kaarsenfabriek »Gouda« en aan den Directeur aldaar, Dr. H. IJssel de Schepper, bij zijn 25-jarig Jubileum werden aangeboden.

De Tentoonstelling in verband met de kunst bij de opvoeding van het kind, blijft tot 1 October geopend.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Boerderij-ontwerpen voor de Geer. Maatschij. van Landbouw en Nijverheid. Inlevering 1 Maart 1906. Programma in no. 16 1905.

Winkelhuis te Arnhem. Inlevering 1 October 1905; mededeelingen in nummer 23.

Gemeentehuis — Steenen Brug — Bloemenkraampje, — uitgeschreven door de Vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam. Inlevering 1 November 1905. (Programma's in nummer 25 en 29.)

Reclame-plaat voor het Alg. Ned. Verbond. Inlevering vóór 1 Jan. 1906. Progr. in no. 29.

Vredespaleis. Inlevering voor 15 Maart 1906. Programma in nummer 33

VACANTE BETREKKINGEN.

BOUWK.-OPZ. met goede referentiën kan direct gepl. worden bij de Arch. v. d. Goot en Kruisweg, Bussum.

GEMEENTE-BOUWMEESTER te Zierikzee tegen 1 Nov. Jaarwedde f 1400. Adres op zegel aan den Burgemeester vóór 17 Sept.

ARCHITECT, tevens Opzichter der Gemeente Beverwijk met 1 Jan. Jaarwedde f 1200 f 1500. Bij voorkeur bezit van eenig diploma en dergelijke betrekking bekleed hebbende. Verzoekschrift op zegel aan den Burgemeester voor 20 Sept.

Talentvol, jong BOUWKUNDIGE te Rotterdam om de leiding van een Arch.-Bureau op zich te nemen, met vooruitzicht op associatie. Br. fr met No. 25598, Bur. N. R. C.

BEKWAAM OPZ.-TEEK. bij een Arch. om als Chef de Bureau op te treden. Inl. betr opleiding, werkkring, leeft. en verl. salaris, lett. A, Boekh. Firma A. Vernout, Haarlem.

TECHNISCH REDACTEUR, tot het leveren van dagelijksche artikelen. Cond. per jaar en per dag op te geven in diverse formaten. Br. fr. aan P. Dalfsen, 100 Hooigr. Leiden.

DIRECTEUR Gem. Steenkolen-gasfabriek, te Sappemeer. Jaarwedde f 800, met vrije woning, vuur en licht. Stukken voor 27 Sept. aan B. en W.

LEERAAR (of LEERARES) in teekenen a. d. Dordtsche Industrie-school voor Meisjes. Zie Arch No. 35.

ASSISTENT-DIRECTEUR, jaarwedde f 600 f 1000, en een GASMEESTER, jaarwedde f 1000, vrije woning, gas, cokes en vrijdom v. d. 3 eerste grondslagen der pers. belasting. Stukken voor 21 Sept. aan B. en W. van Tilburg.

LEERAAR voor Bouwk.-teek. salaris f 450, en een LEERAAR voor Handteek. Salaris f 400 aan de Nutsteekenschool te Baarn. Cursus van Oct. tot Uit. Maart. Br. a. d. Nutssecretaris F. Pluim, te Baarn.

ONDERWIJZER IN HET TIMMEREN, tevens bekwaam om de beginselen v. h. vakteek. te onderwijzen, aan de Ambachtsschool te 's Gravenhage. Bezoldiging aanvankelijk naar den maatstaf van f 900 per jaar. Definitieve salarisregeling volgt bij eventueele vaste aanstelling. Inl. te bekomen en stukken en teek. inzenden vóór 16 Sept. bij den Directeur der School.

3 LEERAREN voor het Bouwk. Teek. aan de Winter-avondvakteekenschool v. d. Ver. »Mij. v. d. Werk. Stand« om Vakteekenen met bijbehoorend onderwijs te geven aan Leerlingen voor het Timmeren. Salaris f 400. Cursus van 1 Oct. tot half Maart, 3 avonden per week van 7—9½ uur. Br. met afschr. getuigschr. en eventueele bevoegdheden en teekeningen aan den Directeur E. Jelsma. Weteringschans 165, Amsterdam, voor 17 Sept.

Eenige geroutineerde CONSTRUCTEURS. Kennis van constructie van machinerie voor suikerbereiding aanbeveling. Goed sal. met geregelde verhooging. Schriftelijke aanm. met opg. ref. en getuigschr. bij Gebr. Stork & Co., Machinefabrikanten te Hengelo.

VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE BOUWKUNDIGE OPZICHTERS EN TEEKENAARS. (Goedgekeurd bij Kon. besluit van 28 Maart 1904, no. 39) . . . .

INFORMATIE-BUREAU. Secretariaat: - - - - - -
Spiegelgr. 21, boven.

Ingeschreven Sollicitanten.

1 Bouwk.-Opzichter-Teekenaar	26 jaar,	f 100	's maands.
2 » »	23 »	- 70	»
1 » »	28 »	- 100	»
1 Bouwk. Opzichter	26 »	- 70	»
1 Bouwk. Opzichter	34 »	- 100	»
1 » »	44 »	- 120	»
1 aankomend bouwk. Opz.-Tk.	22 »	- 50	»
1 aank. Bouwk. en admin. Opz.-Teekenaar	20 »	- 50	»
1 aankom. » »	21 »	- 50	»
1 aankomend bouwk. »	22 »	- 40	»
1 aank. Bouwk. en Decoratief Teek.	21 »	- 50	»
1 Assistent Bouwk. Teekenaar	18 jaar	f 25	's maands.
1 Burger en Waterb. Opz.-Tk.	28 »	- 80	»
1 Gem. Opzichter	26 »	- 70	»

Ons bureau staat open voor leden en niet-leden onzer Vereeniging.

Aanvraag formulieren (voor sollicitanten) en alle inlichtingen zijn steeds aan het secretariaat te verkrijgen. Zie overigens »Architectura« van 29 April l.l.

Spreekuur iederen Maandagavond van 7—9 uur.

TECHNISCH GEDEELTE.

DE WOONHUISBOUWKUNST IN ENGELAND.

(Slot.)

Veel waarde hecht men aan een helder verlichte vestibule, het oud-Hollandsche voorhuis. Dat men onder een trap moet doorsluipen, om in een alles behalve vriendelijken gang te komen, vindt men hier nergens. Deze vestibule kan iederen vrijen, architectonischen, bekorenden vorm hebben. Doordat ze door een beschuttend vooruitspringen van het dak den overgang van buiten naar binnen vormt, geeft ze ons een voorproefje van de huiselijkheid, die ons binnen wacht. Men komt dus eerst in deze veel besproken vestibule. Als een voorvertrek der kamers met directe verlichting, als een vertrek, dat het middelpunt van het huis kan worden genoemd, heeft ze voorzeker recht van bestaan. Ze behoeft niet eens groot te zijn en het is in dit geval reeds voldoende, wanneer zij een groot benedenportaal van de trappen vormt, dat door zijn grootte een woonvertrek wordt, een ruime doorloop van de grondverdieping naar de eerste verdieping. Bij vriendschappelijke bijeenkomsten, wanneer de dames zich in het salon teruggetrokken hebben, is ze een gezellig plekje voor de heeren, om ongestoord hun sigaar te rooken. Een vestibule door twee verdiepingen been is reeds een uitzondering, die onder weelde te rangschikken is, daarentegen vindt men in Engeland dikwijls een tweede grootere vestibule, welke van dien waarin de trap-

pen uitkomen, geheel gescheiden is, en met den tuin door een veranda in verbinding staat.

Van belang is ook de gemakkelijke inrichting der keukenvertrekken. Ze vormen steeds op zich zelven een afzonderlijk gedeelte van het huis. In zeer groote gebouwen vindt men hier nog een afzonderlijke vestibule voor de bedienden, die aldus het door de familie bewoonde gedeelte van het huis alleen voor dienst te betreden hebben, en die ook hun eigen trap naar hun slaapkamers op de bovenste verdieping hebben. Naast de keuken waar gekookt wordt, vindt men gewoonlijk nog een, zij het ook een kleine, keuken voor het vatenwasschen, en ook nog wel een tweede vertrek, voor het omwasschen en het bewaren van het fijne porcelein, het wasschen en het poetsen van het zilver enz. Dikwijls wordt dit vertrek ook als een doorloop naar de eetkamer gebruikt, met een schuifraam voor het aangeven der gerechten, terwijl hier naast dan een aanrechtbank aanwezig is.

Goede verlichting speelt een groote rol. Die weet men te verkrijgen door de lichtbron in één vlak te concentreeren, waardoor een rustig, vol licht ontstaat. Dat in het huis van den Engelschman voor groote zindelijkheid gezorgd is, fonteintjes met warm en koud water rijkelijk voorhanden zijn, is bekend. Ook de badkamer is steeds modern ingericht, gewoonlijk schitterend wit.

De hoogte der verdiepingen van de hierbedoelde huizen bedraagt 3.30 M. voor de grondverdieping, en 2.70 M. op de eerste verdieping, binnenwerks. Architect Metchell vindt een binnenmaat van 2.20 M. voldoende, mits er ventilatiekleppen zijn aangebracht, 2.70 M. acht hij meer dan voldoende.

Zonder twijfel is een laag vertrek gezelliger dan een hoog. In Engeland vindt men dikwijls zeer hooge daken, die ons wel eens onnoodig schijnen. Doch vergeten wij niet hoe aangenaam men 's avonds onder het vooruitspringende gedeelte van een dergelijk dak zit. Wanneer in het midden van den zomer de avonden koel zijn, en het begint te regenen, dan ziet men in, dat men hier met het klimaat rekening te houden had. Ook zijn gewoonlijk de kamers waarboven zich een vooruitspringend dak bevindt, daarom toch niet slecht verlicht, daar zij dan meestal ook op het Zuiden liggen, terwijl het salon ook gewoonlijk direct zonlicht heeft. Bijzonder prettig te bewonen zijn dergelijke huizen des winters, wanneer de mist hoogtij viert.

Tot besluit nog een en ander over de inrichting der kamers. Men vindt vooral onder de woningen voor de meergegoede klassen, vele huizen die van binnen geheel in harmonie zijn met het uitwendige. In alle gevallen beproeft men ook hier ons er door tal van tijdschrift-artikelen van te overtuigen, dat noch een overvloed van onechte, dikwijls nog veel te dure artikelen uit warenhuizen en bazars ons gelukkig kunnen maken en dat evenmin de kunstproducten uit de dagen van weleer tevredenheid en ware gezelligheid aanbrengen. Een t e h u i s zal slechts bij hebben wiens woning en inrichting een harmonisch geheel vormt, dat bij zijn gewoonten en bij dezen tijd past. En dat men een huis, dat uiterst smaakvol is, ook goedkoop bouwen kan, daaraan ontbreken ons de voorbeelden tegenwoordig niet. Wil men echter niet alleen een woning, doch ook een kunstgewrocht koopen, komt er meer kijken, en kost het heel wat meer nadenken en overweging om iets goedmoderns te kiezen, dan iets ouds, dat reeds door een kennershand met een keur gestempeld werd. Doch aan den anderen kant mag men zich ook weer niet in alle kwesties door de thans geldende opvattingen van hen, die gaarne critiek uitoefenen en als kunstgeleerden optreden, bij den neus laten rondleiden. Een voorwerp, dat naar de meening van den bewoner precies in het huis schijnt te passen, en ook bij zijn gewoonten, zal ons steeds een lust voor de oogen zijn, wanneer het slechts echt is, en solide bewerkt. Van de verkeerde meening, dat slechts in strengen stijl gehouden huizen en vertrekken aan de persoon, die een open oog voor het schoone heeft, kunnen voldoen, is men sedert lang terug gekomen.

* * *

Enkele bijzonderheiden van de zoo even bedoelde voorstadhuizen van den architect Searless-Wood willen wij hier nog even nader bespreken. Zij zijn, zooals reeds werd aangestipt, typisch Engelsch opgevat, doch toonen toch een geheel en al van elkaar verschillend karakter. Terwijl de eene woning een eenvoudig vierkant gebouw is met de eigenaardige Engelsche venstergroepeeringen, en slechts door de zoo in trek zijnde voorbouw iets vroolijkers krijgt, maakt het andere gebouw een veel vriendelijker indruk op ons. Een en ander is ook toe te schrijven aan verschil van de grondstoffen, die hier werden gebruikt. Het ver naar beneden doortoopende dak beschaduwt de breede veranda, en doet den gestrekten vorm van het gebouw des te meer uitkomen. Het zoo ontstaande groote dakvlak wordt door de beide boven het voordak uitstekende flinke gevels, ieder een kamerbreedte breed, gebroken, en doen ons vermoeden, dat men daar boven een aangenaam zitje zal vinden. Als bouwstof nam men voor de grondverdieping gewonen baksteen, en men bracht aan de bovenverdieping een bepleistering aan; gedeeltelijk met vakwerk; voor dakbedekking koos men pannen. De tegen de grondverdieping aan het zuidelijke front aangebrachte breede erkers loopen door het dak heen, liggen tegen de bovenverdieping aan, en eindigen onder de uitspringende gevels. Dit flink doen uitkomen der symmetrische vertikaal-assen valt nog meer op door het lange lijstwerk boven de veranda. Vooral door de gevels verkrijgt dit gebouw een sierlijk en smaakvol uiterlijk.

Voor het andere gebouw was een kleiner terrein noodig, en het bevat dan trouwens ook minder kamers. Hier komt men door den voorbouw in de middel-vestibule, waaraan zich salon en eetkamer aansluiten. Achter vindt men het daarin voor het huishoudelijk departement met een afzonderlijken zij-ingang, bestaande uit keuken, bij-keuken, provisie-kamer en aanrechtbanken. In de vestibule vindt men den betrekkelijk lagen trap naar de vier slaapkamers boven, terwijl men daar tevens nog een klein boudoir, een badkamer, een retirade en een kamer met kasten vindt. Op zolder kan men linnengoed drogen, terwijl er tevens een meidenkamer afgeschoten is. In de benedenverdieping vindt men de typische verbinding tusschen eetkamer en keuken door de aanrechtbanken, waar tevens het fijne porselein gewasschen en bewaard wordt. Het minder fijne porcelein en het aardewerk, de zoogenaamde „vaten" worden gewasschen in een lokaaltje, dat een voorvertrek van de keuken vormt. Hieraan sluit zich de provisiekamer aan. Zoowel in salon als eetkamer vindt men de bekende breede Engelsche venstergroepeeringen, en typisch Engelsch is ook de vereeniging van provisiekamer met keuken. De bovenverdieping heeft, wat betreft de vensters, dezelfde indeeling. Eenigszins vreemd is het misschien, dat tusschen de badkamer en de daarnaast gelegen slaapkamer geen directe verbinding is. In alle woon- en slaapkamers vindt men schoorsteenen, zoodat er dan ook geen centrale verwarming noodig is. Deze manier van stoken is echter ook voor het zachte Engelsche klimaat voldoende.

Een andere inrichting van den platten grond, die ons nog meer aanstaat, is de volgende: Ook hier vindt men in het midden een vestibule of voorhuis; en in het naar links gelegen gedeelte daarvan de trap. Deze voorhuisverlenging vormt de verbinding met het voor het huishoudelijk werk bestemde gedeelte van het gebouw, met retirades en kamer voor

jassen en mantels, en ook met den zij-ingang, die door een portaal afgesloten is. Aan deze vestibule sluiten zich links salon en eetzaal aan, rechts vindt men een ontbijt-kamer. Het voor het huishoudelijke werk bestemde gedeelte bestaat hier ook uit keuken, bij-keuken, provisiekamer, en retirade voor de dienstboden. Een klein portaal met een afzonderlijken ingang scheidt hier op een geschikte manier provisiekamer van retirade. De keuken wordt door een dubbele deur van vestibule en woonvertrekken gescheiden, om het doordringen van etenslucht te voorkomen.

Dat er tusschen de kamer met de aanrechtbanken en de eetkamer een verbinding (al ware het ook slechts door een doorreik-venster), ontbreekt, mag m.i. wel een gebrek genoemd worden. Misschien is ook, althans naar onze begrippen, het wel eenigszins vreemd, dat in een huis met vele en groote kamers in het geheel geen schuifdeuren of een porte-brisée worden aangetroffen. Hier is ieder vertrek voor zich zelve afgesloten en de deuren zijn zorgvuldig in de hoeken aangebracht, om lange muurvlakken voor het meubilair te verkrijgen.

Een veel gebruikt Engelsch motief zijn de symmetrisch gebouwde, breede, achthoekige, uitspringende erkers met de nooit ontbrekende zitbank. De kelderingang vindt men onder de hoofdtrap, en is van hieruit, men zou deze ruimte eer zij-vestibule kunnen noemen, toegankelijk. Voor het huishouden zou het echter toch wel doelmatiger geweest zijn, deze ruimte met de keuken, of de bij-keuken in verbinding te brengen.

De bovenverdieping bevat 4 slaap- en kleedkamers, badkamer en retirade, en ook slaapgelegenheid voor de bedienden. Laatstgenoemde gelegenheid ligt een paar treden lager dan de verdere bovenverdieping. De badkamer staat ook hier niet met de er naastgelegen slaapkamer in verbinding. De platte grond is eenvoudig en praktisch, en onderscheidt zich vooral door de vele breede vensters, die op praktisch ingerichte wijze, en ieder voor zijn bestemming geschikt, niet alleen bij den platten grond, doch ook bij het uiterlijk van het gebouw passen. Ook in dit huis hebben alle vertrekken, ook de badkamer, schoorsteenen. Dergelijke woningen zouden ook, eventueel met kleine wijzingen, bij ons zeer goed voldoen.

PAKOE.

BOUWCOöPERATIE IN PLAATS VAN BOUW-SPECULATIE

DOOR M. P. DE CLERCQ

(Vervolg.)

Nu is het, vooral in Nederland, de gewoonte bij de andere coöperatieve vereenigingen, om het profijt der verstandige en oordeelkundige aaneensluiting, na het einde van ieder jaar aan de coöperators uit te keeren. Beter is het, dat extravoordeeltje in zijn geheel te bewaren en te laten vermeerderen met de rente op rente daarvan, want de geschiedenis der coöperatie in Engeland leert ons, hoezeer daardoor kapitalen ontstaan, gevormd zonder geldelijk bezwaar der belanghebbenden, waarmede heel wat tot stand gebracht kan worden.

Maar dit te veranderen is moeielijk, zoo niet onmogelijk, aangezien men dit in ons land eenmaal zoo gewoon is en iedereen weet, hoe eene wijziging nu grooten tegenstand zou ondervinden.

Toen voor 20 jaren de eerste coöp. bouwvereenigingen opgericht werden, heeft men daarbij echter een ander stelsel ingevoerd. Beter en zelfs nog iets goedkooper wonen, met zekerheid niet opgelagen te kunnen worden en evenmin zich tot verhuizen genoodzaakt te zien, achtte men genoegzame verbetering voor het tegenwoordige, terwijl de een procent jaarlijksche winst, die bovendien het gevolg dezer samenwerking was, dan nog kon dienen tot geleidelijke aflossing der schuld, die, ten beloope van den kostenden prijs van huizen en grond, onder verband van eerste hypotheek, aangegaan moest worden.

Door die een procent dezer kostende prijzen telken jare te vermeerderen met de rente op rente van de vroegere aflossingen, is een schuld in 44 jaren gedelgd, zooals ieder narekenen kan.

Welnu, zei men destijds, laat ons aldus handelen, dan is er bovendien minder bezwaar zulk een hoog bedrag van de volle waarde als eerste hypotheek te krijgen, omdat de zekerheid voor de geldgevers, door vermindering dier hypotheek, steeds grooter wordt.

Bovendien is het eene prachtige besparing voor den ouden dag, zonder vermeerdering van de uitgaven, vooral als men jong coöperatief gaat wonen. Wanneer dan de gebreken van den ouderdom komen en het werken gaat niet best meer, och, als men maar in zijn eigen onbezwaard huis woont en dus geen huur meer behoeft te betalen, dan is het noodige levensonderhoud met lichteren arbeid nog wel te verdienen!

Des noods kon op den ouden dag het huis worden verkocht en voor de opbrengst een lijfrente genomen worden, of het lidmaatschap voordeelig over te doen zijn, als reeds het grootste deel der schuld afgelost zou wezen, welk geld eveneens tot evengenoemd doel te bezigen ware.

Ook zou er vermoedelijk nog wel een winkel of zaak te koop zijn, waarvan de waarneming met reeds slijtende levenskrachten vereenigbaar was. In ieder geval, steeds een deel der schuld aflossende, kreeg men van lieverlede eenig bezit van beteekenis, terwijl het geld, dat bij kleine bedragen extra in onze handen komt, doorgaans spoedig weder verdwijnt in allerlei oogenblikkelijke uitgaven.

Daarom was het inzicht der eerst woning-coöperators waarlijk zeer goed. Blijven wonen, hart krijgen voor het huis of huisje, dat in de toekomst eigendom zal worden, is wenschelijk uit een zedelijk en een geldelijk oogpunt.

Zedelijk, omdat het de huiselijkheid aankweekt en bevordert, waardoor de welvaart van een volk beter wordt en veel ellende niet doordringen kan.

Geldelijk, aangezien zoodoende de niets bezittenden gaandeweg meer het hunne mogen noemen, dan op eene andere wijze mogelijk is. De uitgaven van een gezin houden regelmatig gelijken tred met de inkomsten, zoowel bij kleine als groote huiden, omdat iedereen gaarne meedoen wil aan het vele wat er tegenwoordig te genieten valt en alleen, door gebrek aan geld er toe, teruggehouden wordt, al hoort men er al te vaak ook andere argumenten voor.

Iedereen moet dus toestemmen, dat coöperatief-wonen zoo ingericht was, dat het bepaald de verbetering van sociale of algemeene belangen beoogde. Helaas, reeds de eerste coöperatieve bouwvereeniging in Haarlem leerde, hoe goede bedoelingen prijs worden gegeven voor speculatie-zucht, even als dit te Mühlhausen ook het geval was.

Begonnen met goedkoop bouwterrein in meer afgelegene straten, werd dit van lieverlede al duurder, door uitbreiding der stad. Deze waardeverhooging is natuurlijk van invloed op den prijs van het lidmaatschap, omdat huis en grond er meer door gelden. Huizenverhuurders, en voornamelijk degenen daaronder, die den naam van huisjesmakers in de wereld gebracht hebben, begonnen nu hun slag te slaan, om niet te duur in het bezit der zoo gewild geraakte perceelen te komen. Niet alleen om een buitenkansje te snappen, ook wel om het coöperatief-wonen te fnuiken, wat hun reeds een doorn in het oog begon te worden.

Eene werkelijk goede bepaling in de statuten, kon misbruikt worden, tot het krijgen der huizen van leden der

coöperatieve bouwvereenigingen in handen van anderen.

Die goede bepaling is, dat een dusdanig lid, ten allen tijde, meer aflossen kan van zijn aandeel in de schuld der vereeniging, dan waartoe hij de verplichting op zich heeft genomen. Zelfs de geheele schuld, volgens de boeken der vereeniging, kan door een lid betaald worden met de kosten van overdracht van het perceel door hem bewoond, waarna dit vrij op naam wordt overgeschreven.

Bij de vaststelling dezer voorwaarde, is men inderdaad van een zuiver standpunt uitgegaan. Indien een lid door erfenis of welke oorzaak dan ook, in het bezit van geld komt, is het veel beter dat hij daarmede zijne schuld vermindert, dan dat die onveranderd blijft bestaan en hij er b.v. effecten voor koopt of het geld op de spaarbank zet.

En mocht dat bezit bijgeval voldoende wezen ter geheele afbetaling van het debet, plus de kosten van overdracht, waarom zoude hem dan niet de gelegenheid geopend worden, het mooie doel te bereiken, van onbezwaarden eigendom van het door hem bewoonde perceel?

Waarlijk de eerste woning-coöperators handelden volkomen ter goeder trouw, door tevens eene goede bestemming te geven aan geld, dat in hun bezit mocht geraken, zoowel voor kleine als groote bedragen, want iedereen weet zeer goed, hoe licht zulks anders onnut besteed wordt, ja erger nog, aanleiding geeft tot schade en schande!

Maar anderen vonden in deze bepaling al zeer spoedig den weg tot misbruik. Zij gingen naar de leden der coöp.-bouwvereenigingen, met het voorstel hun het geld te geven, ter aflossing hunner schuld, met nog een bedrag bovendien, wat dan geheel ter vrije beschikking van het uittredende lid kwam, onder de voorwaarde dat hun huis dan ten spoedigste daarna weder overgeschreven zou worden op naam van dien geldschieter. Om het voorstel nog wat aanlokkelijker te maken, knoopten zij er de vrijgevigheid aan vast, dat zulk een uitgetreden lid nog een jaar in het door hem bewoonde huis kon blijven, tot dezelfde huur als door hem aan zijne vereeniging werd betaald.

Het is overbekend, hoe het spreekwoord van liever een vogel in de hand, dan twintig in de lucht te hebben, ook voor de verkeerde uitlegging vatbaar is, dadelijk een klein voordeel aan te grijpen in plaats van den langen tijd af te willen wachten, waarna het grootere voordeel eerst te verkrijgen zal zijn. Vooral bij het hebben van plannen, waarvan men zich gouden bergen voorstelt, doch die gedwarsboomd worden door het gemis van de zoo hoogst noodige dubbeltjes daarbij, is zulk een voorstel tot het dadelijke bezit van geld, dan ook verbazend moeilijk af te slaan.

Te verwonderen is het daarom niet, dat menig coöperatief-wonende er op is ingegaan, al blijft het zeer zeker steeds te bejammeren!

Had de arend eenmaal zijn prooi, dan werd de huurder na verloop van het overeengekomen jaar opgeslagen en wilde hij daarin niet toestemmen, welnu hij was weder gewoon huurder geworden en kon er dus uitgaan, als hij niet meer dan vroeger beliefde te betalen.

Deze feiten zijn nog niet onder speculatie te rangschikken, want het bleek meer een wonde plek van coöperatief-wonen te zijn, waarop anderen speculeerden, ten nadeele van die coöperators en waarvan gelukkig toch ook zeer velen niets wilden weten en al dergelijke voorstellen onvoorwaardelijk afsloegen.

Maar bedoelde afkoopen werden bekend en onder de woning-coöperators geraakten er velen, die volstrekt niets voor degelijke samenwerking voelden en er zelfs niet aan dachten zoolang te zullen blijven wonen, tot de eigendom zoude zijn verkregen. Zij werden enkel lid, om er zoo spoedig mogelijk een buitenkansje door te krijgen, hetzij door voordeeligen verkoop van hun lidmaatschap, hetzij door volle afbetaling met geld van en voor anderen, waarbij zij alsdan ook een aardig zaakje maakten.

Dit is de speculatie, die den voortgang van het groote sociale belang, de woningverbetering door coöperatie, allerbedroevendst tegenhoudt!

Want zoowel de deelname als lid eener coöperatieve bouwvereeniging wordt er door belemmerd, als het verkrijgen van geld onder hypothecair verband er door bemoeielijkt wordt.

De degelijke woning-coöperators zijn angstig geworden tot aansluiting met anderen, waarvan zij zoo dikwijls onmogelijk kunnen nagaan, of hunne bedoeling niet speculatief- in plaats van coöperatief is. Als de huizen later bewoond zijn en de aap komt uit de mouw, kunnen zij niet meer terug en zouden het dan betreuren, onder hunne medeleden echte speculanten te moeten leeren kennen.

Wat de geldgevers betreft, zij lijden er wel geen schade door, doch het is geen zuiver spel, geen solide werk. En juist de goede trouw, het gezonde bevorderen van sociale belangen, is oorzaak van het geven der buitengewoon hooge eerste hypotheek, weshalve zij de kans niet willen hebben, verkeerde en ongezonde praktijken te doen voortwoekeren.

Maar de werkelijke woning-coöperators, dat zijn degenen die de gemeenschap benuttigen willen tot verbetering hunner stoffelijke belangen, hebben naar middelen omgezien om de speculatie te dooden en meenen het kwaad afdoende tegen te kunnen gaan, door de bepaling dat alle perceelen eener coöperatieve-bouwvereeniging, altijd het bezit der vereeniging moeten blijven en onder geen enkele voorwaarde, ooit persoonlijk eigendom voor wie ook kunnen worden. Zij hebben daarvoor de meest strenge bepalingen in de statuten gemaakt en daar geen overschrijving op naam mogelijk is, zonder medewerking der hypotheekhouders, zelfs de latere mogelijkheid van statuten-wijziging, afhankelijk gesteld van de goedkeuring dier hypotheekhouders.

Zoo zou het kaf buiten het koren blijven, meenden zij.

Doch dit is zoo niet. De hypotheekacte geeft wel een minimum jaarlijksche aflossing aan, doch kan geen maximum daarvan bevatten, omdat het recht van aflossing den schuldenaar niet mag benomen worden; enkel kan daarvoor eene kleine boete ten laste der geldnemers bedongen worden.

Het geval heeft zich daarom nu voorgedaan, dat eene coöp.-bouwvereeniging, waarbij in de statuten het blijvend gemeenschappelijk bezit was bedongen, na vermindering der schuld en stijging der waarde van de perceelen, 't nog loopende bedrag als 1e hypotheek, van anderen kon krijgen, zonder eenige bezwarende bepaling, ja zelfs met vrijheid de perceelen op naam der leden, als persoonlijk eigendom, over te schrijven. Hiervan is gebruik gemaakt, de vereeniging is ontbonden en ieder lid wordt gewoon bezitter van het door hem bewoonde perceel, bezwaard met hypotheek te zijnen name.

Het zal nu niet lang meer duren, of de meesten dezer perceelen zijn weder in handen van gewone huizenverhuurders en het schoone doel van coöp.-wonen, zal totaal mislukt wezen!

Aangezien huizen, in twee of meer gedeelten bewoond, slechts gemeenschappelijk bezit kunnen uitmaken, zal men gedwongen zijn dit stelsel daarbij toe te passen, doch heeft daarbij evenmin waarborg, dat de leden er geen speculatiewerk van zullen maken, zoodra de gelegenheid zich voor doen mocht van voordeeligen verkoop, of het verkrijgen van gewone hypotheek, door voldoende aflossing en/of stijging der waarde.

(Wordt vervolgd.)

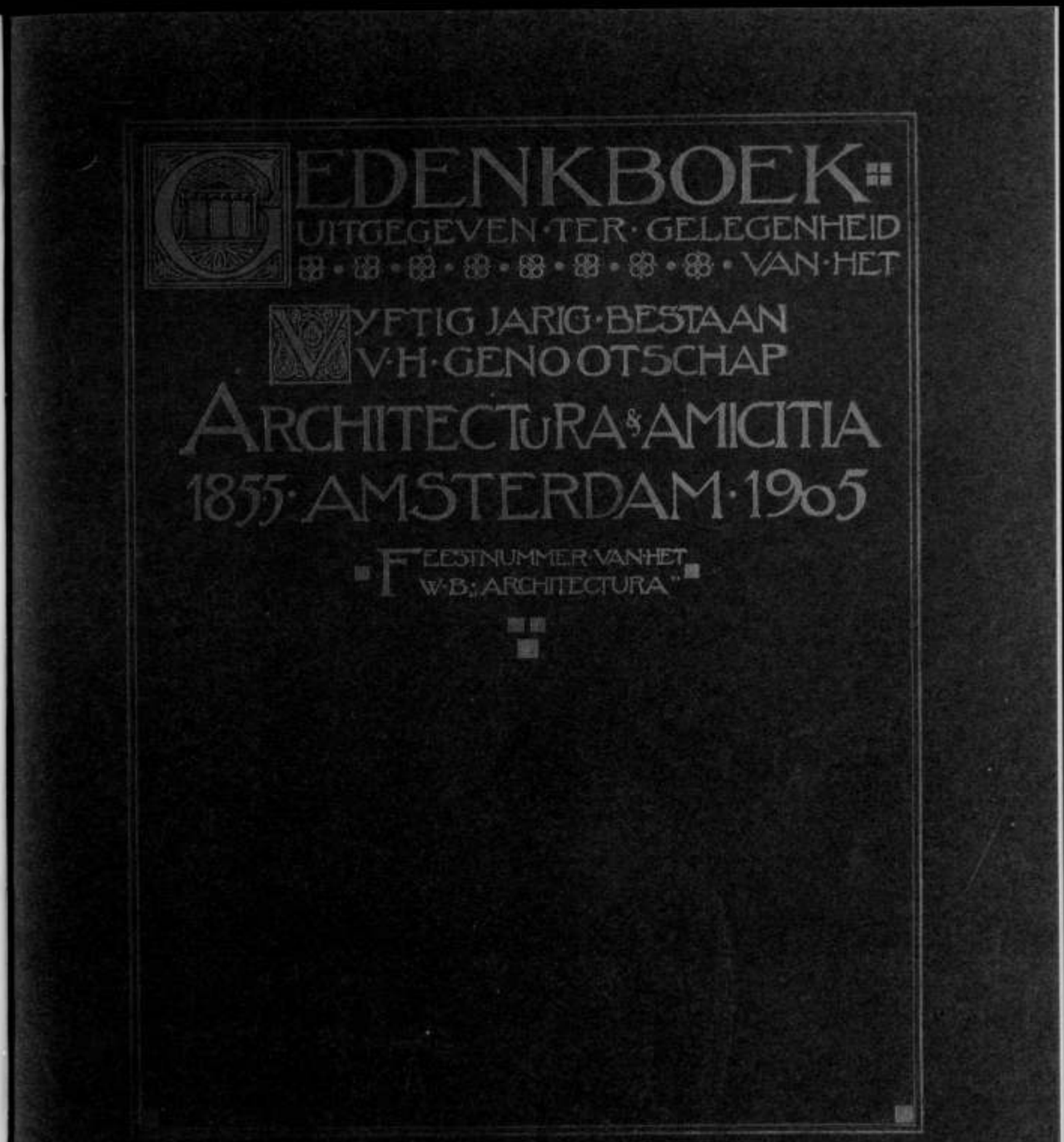

coöperatieve bouwvereenigingen in handen van anderen.

Een goede bepaling is, dat een dusdanig lid, ten allen tijde, meer aflossen kan van zijn aandeel in de schuld der vereeniging, dan waartoe hij de verplichting op zich heeft genomen. Zelfs de gehoele schuld, volgens de boeken der vereeniging, kan door een lid betaald worden met de kosten van overdracht van het perceel door hem bewoond, waarna dit vrij op naam wordt overgeschreven.

Bij de vaststelling dezer voorwaarde, is men inderdaad van een zuiver standpunt uitgegaan. Indien een lid door erfenis of welke oorzaak dan ook, in het bezit van geld komt, is het veel beter dat hij daarmede zijne schuld vermindert, dan dat die onveranderd blijft bestaan en bij er lex effecten voor koopt of het geld op de spaarbank zet.

En mocht dat bezit bijgeval voldoende wezen ter gehoele aflossing van het debet, plus de kosten van overdracht, waarom zoude hem dan niet de gelegenheid geopend worden, het meest doel te bereiken, van onbezwaarden eigendom van het door hem bewoonde perceel?

Waarlijk de eerste woning-coöperators handelden volkomen ter goeder trouw, door tevens eene goede bestemming te geven aan geld, dat in hun bezit mocht geraken, eene wet voor kleine als groote bedragen, want iedereen weet zeer goed, hoe licht zulks anders ommt bestred wordt, ja erger nog, aanleiding geeft tot schade en schande!

Maar anderen vonden in deze bepaling al zeer spoedig den weg tot misbruik. Zij gingen naar de leden der coöp. bouwvereenigingen, met het voorstel hun het geld te geven, ter aflossing hunner schuld, met nog een beding bovendien, wat dan geheel ter vrije beschikking van het uittredende lid kwam, onder de voorwaarde dat hun huis dan ten spoedigste daarna weder overgeschreven zou worden op naam van dien geldschieter. Om het voorstel nog wat aanlokkelijker te maken, knoopten zij er de vrijgevigheid aan vast, dat zulk een uitgetreden lid nog een jaar in het door hem bewoonde huis kon blijven, tot dezelfde huur als door hem aan zijne vereeniging werd betaald.

Het is overbekend, hoe het spreekwoord van liever een vogel in de hand, dan ruimig in de lucht te hebben, ook voor de verkeerde uitlegging vatbaar is, dadelijk een klein voordeel aan te grijpen in plaats van den langen tijd af te willen wachten, waarna het grootere voordeel eerst te verkrijgen zal zijn. Vooral bij het hebben van plannen, waarvan men zich gouden bergen voorzag, doch die gedwarsboomd worden door het gemis van de zoo hoogst noodige dubbeltjes daarbij, is zulk een voorstel tot het dadelijke bezit van geld, dan ook verbazend moeilijk af te slaan.

Te verwonderen is het daarom niet, dat menig coöperateur wonende er op is ingegaan, al bleft het voor zicher steeds te bejammeren?

Had de arrest eenmaal zijn proef, dan werd de huurder na verloop van het overeengekomen jaar opgelaagen en wilde hij daarin niet toestemmen, welnu hij was weder gewoon huurder geworden en kon er dus uitgaan, als hij niet meer dan vroeger bedoelde te betalen.

Deze feiten zijn nog niet onder speculatie te rangschikken, want het bleek meer een wonde plek van coöperatief wezen te zijn, waarop anderen speculeerden, ten nadeele van die coöperators en waarvan gebukking toch ook zeer zeker niets wilden weten en al dergelijke voorstellen onvoorwaardelijk afsloegen.

Maar bedoelde afkoopen werden bekend en onder de woning-coöperators gestaakten er velen, die volstrekt niets voor dergelijke samenwerking voelden en er zelfs niet aan dachten aandang te zullen blijven wonen, tot de eigendom reeds zijn verkregen. Zij werden enkel lid, om er zoo spoedig mogelijk een huiseigendom door te krijgen, door voordeeligen verkoop van hun lidmaatschap, hetzij door volle aflbetaling met geld van en voor anderen, waarbij zij alsdan ook een aardig zaakje maakten.

Dit is de speculatie, die den voortgang van het groote sociale belang, de woningverbetering door coöperatie, allerbedroevendst tegenhoudt!

Want zoowel de deelname als lid eener coöperatieve bouwvereeniging wordt er door belemmerd, als het verkrijgen van geld onder hypothecair verband er door bemoeilijkt wordt.

De degelijke woning-coöperators zijn angstig gezonden tot aansluiting met anderen, waarvan zij zoo dikwijls en mogelijk kunnen nagaan, of hunne bedoeling niet speculatief- in plaats van coöperatief is. Als de huizen later bewoond zijn en de aap komt uit de mouw, kunnen zij niet meer terug en zouden het dan betreuren, onder hunne medeleden echte speculanten te moeten leeren kennen.

Wat de geldgevers betreft, zij lijden er wel geen schade door, doch het is geen zuiver spel, geen solide werk. En juist de goede roem, het gezonde bevorderen van sociale belangen, is oorzaak van het geven der buitengewoon hooge eerste hypotheek, weshalve zij de kans niet willen hebben, verkeerde en ongezonde praktijken te doen voortwoekeren.

Maar de werkelijke woning-coöperators, dat zijn degenen die de gemeenschap benuttigen willen tot verbetering hunner stoffelijke belangen, hebben naar middelen omgezien om de speculatie te dooden en meenen het kwaad afdoende tegen te kunnen gaan, door de bepaling dat alle percelen eener coöperatieve-bouwvereeniging, altijd het bezit der vereeniging moeten blijven en onder geen enkele voorwaarde, ooit persoonlijk eigendom voor wie ook kunnen worden. Zij hebben daarvoor de meest strenge bepalingen in de statuten gemaakt en daar geen overschrijving op naam mogelijk is, zonder medewerking der hypotheekhouders, zelfs de latere mogelijkheid van statuten-wijziging, afhankelijk gesteld van de goedkeuring der hypotheekhouders.

Zoo zou het kaf buiten het koren blijven, meenden zij.

Doch dit is zoo niet. De hypotheekactie geeft wel een minimum jaarlijksche aflossing aan, doch kan geen maximum daarvan bevatten, omdat het recht van aflossing den schuldenaar niet mag benomen worden; enkel kan daarvoor eene kleine boete ten laste der geldnemers bedongen worden.

Het geval heeft zich daarom nu voorgedaan, dat eene coöp. bouwvereeniging, waarbij in de statuten het blijvend gemeenschappelijk bezit was bedongen, na vermindering der schuld en stijging der waarde van de percelen, zoveel hoogere bedrag als te hypotheek van anderen kon krijgen, onder eenigebezwarende bepaling, ja zelfs met vrijheid de percelen op naam der leden, als persoonlijk eigendom, over te schrijven. Hiervan is gebruik gemaakt, de vereeniging is ontbonden en ieder lid wordt gewoon bezitter van het door hem bewoonde perceel, bezwaard met hypotheek te zijnen name.

Het zal nu niet lang meer duren, of de meesten dezer percelen zijn weder in handen van gewone huizenverhuurders en het schoone doel van coöp.-wonen, zal totaal mislukt wezen!

Aangezien huizen, in twee of meer gedeelten bewoond, slechts gemeenschappelijk bezit kunnen uitmaken, zal men gedwongen zijn dit stelsel daarbij toe te passen, doch heeft daarbij evenmin waarborg, dat de leden er geen speculatiewerk van zullen maken, zoodra de gelegenheid zich voor doen mocht van voordeeligen verkoop, of het verkrijgen van gewone hypotheek, door voldoende aflossing en/of stijging der waarde.

(Wordt vervolgd.)

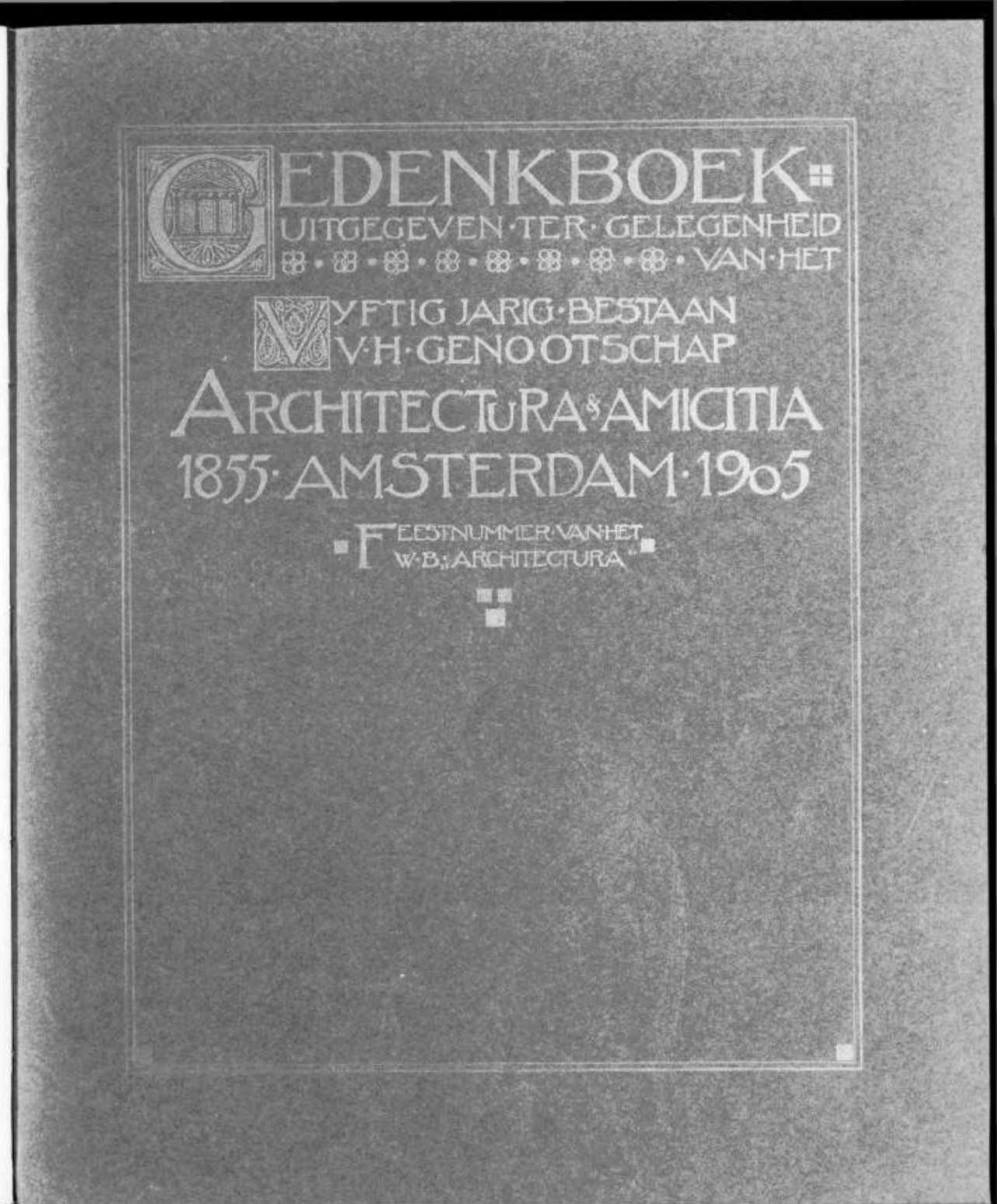

GEDENKBOEK
UITGEGEVEN TER GELEGENHEID VAN HET

VYFTIG JARIG BESTAAN V.H. GENOOTSCHAP

ARCHITECTURA & AMICITIA
1855 · AMSTERDAM · 1905

FEESTNUMMER VAN HET W.B. „ARCHITECTURA"

CONCLUSIES FEESTVERGADERING.

Het Genootschap »Architectura et Amicitia«, ter gelegenheid van zijn 50-jarig bestaan in buitengewone algemeene vergadering bijeen,

gezien de ter zake uitgebrachte adviezen van de heeren Aug. Allebé, Dr. P. J. H. Cuypers Prof. Henri Evers, J. H. Leliman, Prof. J. F. Klinkhamer en Jhr. Mr. Victor de Stuers,

gehoord de besprekingen op de 1105e vergadering van den 5n September 1905 in zake de volgende onderwerpen:

I. DE KENNIS DER NATIONALE MONUMENTEN,

besluit:

DE PROPAGANDA VOOR 'T BEHOUD EN DE STUDIE DER NATIONALE MONUMENTEN IN HUN HISTORISCHE EN ARCHITECTONISCHE BETEEKENIS. MET KRACHT VOOR TE STAAN,

acht het gewenscht:

DAT HET OPMETEN EN IN TEEKENING BRENGEN DIER MONUMENTEN VAN RIJKSWEGE WORDE GESTEUND.

II. PRIJSVRAGEN.

Het Genootschap »A. et A.« enz.

acht het gewenscht:

1. ALGEMEENE REGELEN VOOR HET UITSCHRIJVEN VAN BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN VAST TE STELLEN.

2. TE TRACHTEN DEZE REGELEN VOOR ALLE OPENBARE GEBOUWEN VAN BETEEKENIS BINDEND TE DOEN ZIJN.

3. DE BEOEFENAREN DER BOUWKUNST OP TE WEKKEN AAN GEEN PRIJSVRAAG MEDE TE WERKEN, WAARBIJ DIE REGELEN NIET OF NIET VOLDOENDE ZIJN TOEGEPAST.

III. PALEIS RAADHUIS.

Het Genootschap »A. et A.« enz.

overwegende, dat bij de behandeling van dit onderwerp uitsluitend het belang der bouwkunst in 't oog gevat is,

SPREEKT DEN WENSCH UIT, DAT TE ENIGER TIJD HET GEBOUW WEER IN ZIJN OORSPRONKELIJKEN TOESTAND WORDE TERUGGEBRACHT, EN TOT ZETEL VAN HET BESTUUR DER STAD BESTEMD.

IV. OPLEIDING VAN DEN ARCHITECT.

Het Genootschap »A et A.« enz.

concludeert:

A. 1. DE ERVARING LEERT DAT DE ARCHITECT NIET AAN EENIGE SCHOOL, BUITEN VERBAND MET DE PRACTIJK, GEVORMD KAN WORDEN.

2. ELK SCHOOLONDERWIJS IS EN BLIJFT DAAROM VAN VOORBEREIDENDEN AARD.

3. BIJ DE BEOEFENING DER BOUWKUNST IN DE PRACTIJK, IS ECHTER VOORTGEZET AESTHETISCH EN TECHNISCH ONDERWIJS NOODZAKELIJK.

4. DE BESTE GELEGENHEID VOOR PRACTISCHE STUDIE IS, DOOR DEN GROOTEREN OMVANG VAN 'T BOUWBEDRIJF, IN DE GROOTE STEDEN, ZOODAT

5. HET GENOEMDE VOORTGEZET ONDERWIJS ALLEREERST TE AMSTERDAM BEHOORT GEGEVEN TE WORDEN.

B. 1. DOOR DE ONGEBONDEN VRIJHEID TOT UITOEFENING VAN HET VAK, WORDT a. DE KUNST IN HAREN BLOEI BELEMMERD; b. WORDEN DE BELANGEN VAN DE WEZENLIJK BEKWAME ARCHITECTEN GESCHAAD; c. WORDT DE REVOLUTIE-BOUW MET AL ZIJNE GEVOLGEN GESTEUND.

2. NIEMAND BEHOORT ALS ARCHITECT ERKEND TE WORDEN TENZIJ HIJ KAN TOONEN THEORETISCH EN PRACTISCH BEKWAAM TE ZIJN.

3. DE ARCHITECTEN-VEREENIGINGEN ZIJN AANGEWEZEN OM DE NORMEN VAST TE STELLEN WAARAAN DIE BEKWAAMHEID WORDE GETOETST.

FEESTREDE UITGESPROKEN DOOR
JHR. MR. VICTOR DE STUERS . . .

Toen ik werd uitgenoodigd ter gelegenheid van het feest dat gij heden viert, een woord tot u te spreken, heb ik aanvankelijk geaarzeld, hoofdzakelijk omdat ik mij zeer wel bewust was, dat er anderen zijn, meer gerechtigd dan ik, om voor u op te treden. Doch tweeërlei bewoog mij aan te nemen; vooreerst moest ik de vereerende opdracht die mij gedaan werd, beschouwen als een bijzondere onderscheiding, vervolgens en vooral, het geldt hier aan uw genootschap een openlijk bewijs van sympathie te geven. Wanneer ik heden die sympathie uitspreek, weet ik dat ik spreek uit naam van zeer vele mannen die levendig belang stellen in alles wat onzen materieelen en intellectueelen vooruitgang raakt en in het bijzonder in de ontwikkeling van onze bouwkunst en onze kunstnijverheid, van onze nationale kunst in het algemeen.

Allen zijn wij overtuigd dat uwe vereeniging die sympathie ten volle verdient èn om haar streven, èn om de wijze waarop zij haar doel tracht te bereiken.

Het doel dat u samenbracht en samenhoudt is eensdeels door eigen kracht u te ontwikkelen en kennis en wetenschap te vergaderen en uw kunstzin te verfijnen in het moeilijk en veel omvattend vak der architectuur en de daarmede in verband staande kunsten en technieken; anderdeels onder de beoefenaren dier vakken een band van gezonde kameraadschap te scheppen en te handhaven en zoodoende de eer der architectuur, die moeder aller kunsten, hoog te houden.

Dat nu vijftig jaren geleden een aantal mannen tot het besef kwamen dat de handen in elkaar moesten geslagen worden om het straks geschetste doel te bereiken, dat zij de behoefte gevoelden om zich daartoe te vereenigen en besloten met volhardenden ijver te arbeiden, kan geen verwondering baren, als men zich in het midden der vorige eeuw terugdenkt, en zich rekenschap geeft van den staat waarin destijds in Nederland de architectuur en de opleiding van hen die de bouwkunst wilden beoefenen, verkeerden.

De opleiding, welke de gilden eeuwen lang verstrekt hadden, bestond niet meer. Zij zou overigens in den tegenwoordigen tijd ontoereikend zijn, bij de hooge eischen welke de architectuur aan hare beoefenaren stelt en de groote kostbaarheid der uitgaven voor gebouwen, personeel, en materieele hulpmiddelen, welke dit onderwijs vordert. Alleen de Staat is bij machte dit onderwijs naar den eisch van den tegenwoordigen tijd te geven, of te doen geven.

Doch wat deed de Staat voor de opleiding van den architect?

Niets.

Willem I had wel indertijd eenige gemeenten bewogen teekenscholen te openen, waar ook de constructie en de bouwkunst moesten onderwezen worden, maar verder werd er niet naar omgekeken, zelfs niet naar de 2, zegge twee teekenscholen of academieën (te Groningen en te 's-Hertogenbosch) die een schraal subsidie uit de schatkist ontvingen. De geheele belangstelling door de Hooge Regeering betoond heeft 50 jaren lang letterlijk alleen bestaan in het beschikbaar stellen van eenige medailles voor de prijsuitdeelingen. Amsterdam hield er een zieltogende academie op na, waaraan de Regeering elke ondersteuning weigerde, zelfs toen het kapitaal van een legaat moest aangesproken worden om haar leven een paar jaren te rekken.

Belangrijke bouwwerken werden opgedragen aan ingenieurs van den Waterstaat, die tegelijk met de officieren der Genie werden opgeleid en bitter weinig van architectuur leerden; een enkele maal werden architecten uit den vreemde ontboden; doch in den regel waren het feitelijk timmerlieden die onze bouwwerken in handen hadden en die hun bouwkunst trachtten te verheffen tot wat zij „schoone" bouwkunst noemden, door luk raak te putten uit Schinkel en Semper.

De denkbeelden, destijds algemeen, ook op de scholen heerschende, waren hoogst eenzijdig. De architectuur was teruggebracht tot een zaak welke men met zekere formulen als uit een receptenboek kon en moest beoefenen. Zoo had men op het punt van den stijl, een punt dat ook toen reeds een der groote preoccupaties was, een stel vermakelijke wetten, waarmede men dacht den steen der wijzen ontdekt te hebben: de Gricksche en Romeinsche stijlen waren aangewezen voor alles wat deftig was, voor alles wat uitging van het openbaar gezag: paleizen, stadhuizen, universiteiten, kazernen, poorten; de renaissance, stammende uit een eeuw van weelde, genot en vroolijkheid, was de stijl voor gebouwen van aangename, wereldsche bestemming; de gothiek werd goedgunstig toegelaten, doch uitsluitend voor Roomsche kerken. Aan een oordeelkundig onderzoek van de gegrondheid van zulke apodictische theoriën werd niet gedacht. Veel minder begreep men dat er misschien iets te leeren viel uit de monumenten die vroegere eeuwen in ons land gesticht hadden; naar die monumenten werd niet omgezien, en als men er bij ongeluk de aandacht op liet vallen, was het om te weg te breken.

Voegt daarbij dat ten gevolge van de opheffing der gilden, alle traditie bij de ambachten langzamerhand verdween, zoodat onze ambachtslieden in kennis, ondervinding en vaardigheid sterk achteruit waren gegaan.

De resultaten van dit alles zijn sprekend geweest. Aanschouwt maar de hoogere burgerscholen, de stationsgebouwen, welke in die periode zijn verrezen; aanschouwt vooral die bouwwerken, welke bij hunne stichting werden aangekondigd als bestemd om een blijvend merkteeken te leveren van de hoogte welke de nationale architectuur had bereikt: het Ministerie van Koloniën, en den Hoogen Raad. Dat zijn onze architectonische monumenten van vijftig jaren geleden!

Herinnert u verder hoe de behandeling was van onze oudere monumenten, waarvan de straks genoemde de reeks heetten voort te zetten. De vaste regel was dat zij absoluut werden verwaarloosd; doch wanneer men hun „een goede beurt" wilde geven, kwam dit hierop neder, dat men ze inwendig ledig sloopte, zooals geschied is met de St. Pieterskerk te Leiden en met de twee kerken te Delft, waaruit de heerlijk gesneden banken en choorhekken werden weggehaald om ze als brandhout te verkoopen! Of men brak er het merkwaardigste uit weg, zooals de kap van de Groote Zaal op het Binnenhof; of wel men plaatste om en over de sierlijke houten spits van den Haagschen toren, een de steenarchitectuur nabootsende gegoten ijzeren muts, in den vorm van een den hemel tergenden domper!

De Heer moge het hun vergeven! Zij wisten niet wat zij deden

Hoe ver het was gekomen kan ik zonder lange betoogen door de volgende treffende geschiedenis die mij overkwam, doen begrijpen.

Het zal nu dertig jaren ongeveer geleden zijn; ik zat 's avonds rustig te werken, toen mij een jongmensch aangekondigd werd, die mij dringend wenschte te spreken. Hij begon: „Ik heet zoo en zoo, en ik ben architect, of liever ik noem mij architect, maar ik gevoel dat ik het niet ben, en ik kom u raad vragen om te weten wat ik

moet doen om het te worden." Bij dit zonderling begin, erken ik dat ik aanvankelijk niet wist of de man wel bij het hoofd was. Maar zijn volgende verklaringen deden mij begrijpen, dat hij volkomen ernstig en gezond van verstand was; hij vertelde mij dan dat hij het heel goed had, dat hij „voor heel den rijkdom en al de grootigheid" langs de duinstreek van Den Haag tot Haarlem bouwwerken uitvoerde, dat hij op 't oogenblik van een groot heer in opdracht had een gothischen stal met dito koetsershuis te bouwen, iets waarover hij erg tobde, voorts dat hij een groote baksteenen kerk van top tot teen gerestaureerd had, hetgeen hij had uitgevoerd door van dat monument een laag ter dikte van een centimeter af te pellen; en ten slotte dat hij te Leiden aan een kunstschool docent was in de architectuur. Dat laatste nu bezwaarde hem bijzonder, want hij begreep dat hij eigenlijk van architectuur niets afwist. En daarom kwam hij mij vragen of er geen boeken bestonden, waarin hij gemakkelijk en spoedig kon vinden hoe men moet doen om in 't gricksch, het romeinsch, het romaansch, het gothisch en de renaissance te bouwen.

Deze anecdote geeft een kijk in den toenmaligen toestand en laat zien hoe een gewone timmerman belast werd met allerlei bouwwerken, met restauraties van monumenten en zelfs met architectonisch onderwijs. Want bedenkt wel, de brave jongeling die bij mij troost kwam zoeken was er een uit velen!

Wat deed de Regeering tot verbetering van zulke toestanden?

Eerst in 1863 stichtte zij de Polytechnische School, waar van Rijkswege onderwijs zou worden gegeven in de schoone bouwkunst. Daarmede moest voortaan het geheele land het doen! Dat onderwijs, alleen te Delft gegeven, moest alle behoeften bevredigen! Die illusie, welke het gebrek aan doorzicht en de onverschilligheid der Regeering moest dekken, leidde er zelfs toe om, toen in 1870 bij de wet het Hooger Onderwijs in de beeldende kunsten werd georganiseerd, door de stichting van de Rijks Academie te Amsterdam, men met een gerust geweten de architectuur meende te mogen uitsluiten; wel behooren er wedstrijden in de architectuur aan de Academie gehouden te worden, maar onderwijs in dat vak is niet noodig. Men heeft niet begrepen en men begrijpt het waarlijk nog niet, dat een hoogeschool voor de kunst zonder architectuur een onding is, want de architectuur is de kunst, waarvan alle andere uitgaan.

En wat is het onderwijs in de Bouwkunst aan de Polytechnische School geweest? Al sluit men het oog niet voor het goede dat daar gepraesteerd is geworden, moet het antwoord luiden: gebrekkig en onvolledig.

Hier behoef ik niet mijn eigen meening aan te voeren; ik kan mij beroepen op het oordeel der Polytechnische School zelve en op dat van de Regeering. Ongeveer zes jaren geleden, toen de School al bijna veertig jaren gewerkt had, is het bestuur tot de ontdekking gekomen, dat aan het onderwijs in de architectuur een kleinigheid ontbrak: de opleiding in de kennis der gothiek, der middeneeuwsche bouwkunst; daarop zijn zoo waar ook de oogen van den Minister van Binnenlandsche Zaken open gegaan, en deze heeft aan de Kamer een krediet aangevraagd ten einde door de aanstelling van een specialiteit in die leemte te voorzien. De Kamer stond het geld toe en een hoogleeraar werd benoemd, doch hoe verdienstelijk deze man ook in vele opzichten moge zijn, een gothieker is hij niet; dat erkent hij zelf, en dat wist de Regeering. En zoo wordt er gezorgd voor onze architectuur, zoo wordt gezorgd voor de bestudeering van een kunstrichting, waaraan ons land zijn voornaamste, zijn weelderigste monumenten te danken heeft, die nog dagelijks overal in den lande toepassing vindt.

Bij het bestaan van toestanden als welke ik schetste, moet men de daad van de mannen, die uw genootschap stichtten, een zeer loffelijke daad noemen. Zij besloten, waar schier iedereen stil zat, zelven te doen wat mogelijk was om kennis te vergaderen, om zich wetenschappelijk en artistiek te ontwikkelen. Men is klein begonnen, maar met den vasten wil om te arbeiden en steeds voort te arbeiden. Het genootschap heeft alle middelen aangewend welke de bereiking van het gestelde doel konden bevorderen, in de eerste plaats de ontwikkeling der leden zelven. Men heeft regelmatig verhandelingen gehouden, vaak geprovoceerd door de in een vragenbus aangegeven quaesties; men heeft kunstbeschouwingen en tentoonstellingen georganiseerd en deelgenomen aan exposities zelfs in het buitenland; men heeft prijsvragen uitgeschreven; tijdschriften zijn aangeschaft en rondgezonden; eene boekerij is aangelegd; excursies zijn gehouden; ontwerpen en opmetingen zijn uitgegeven en tweeërlei periodieke publicatie getuigt van de voortdurende inspanning van het bestuur en van de leden; daarbij heeft men zich niet beperkt tot de eigenlijke architectuur, maar men heeft wijselijk ook het gebied der aanverwante vakken en der kunstnijverheid betreden. Eindelijk heeft het genootschap ook zijn wassenden invloed aangewend om naar buiten op te treden in het belang der bouwkunst; ik herinner aan de pogingen gedaan tot redding of betere verzorging van oude monumenten, tot het verkrijgen van den leerstoel in de aesthetica en kunstgeschiedenis, 25 jaren geleden door de Wet voorgeschreven, doch door de opvolgende regeeringen verwaarloosd met die souvereine minachting, waarmede de kunst ten onzent maar al te vaak bejegend is geworden. Ik herinner nog aan de pogingen door het genootschap in het werk gesteld om speciaal te Amsterdam te verkrijgen dat bij publieke werken de aesthetica meer tot haar recht zou komen, dan dikwijls helaas het geval is geweest.

Wat het genootschap verricht en tot stand gebracht heeft is stellig nog lang niet voldoende noch afdoende; ik wil bij voorbeeld er op wijzen dat niet gerust mag worden eer te Amsterdam een behoorlijk hooger onderwijs in de architectuur ingericht zij. Maar toch mag met tevredenheid door u teruggezien worden op hetgeen gedaan en verkregen is met de beperkte middelen die u ten dienste stonden en met het volste recht moogt gij de herdenking van het vijftigjarig bestaan van uw genootschap tot een feest maken.

Dit gevoel van voldoening mag echter niet — en ik vertrouw — zal niet leiden tot indommelen. Gij zult ongetwijfeld op den ingeslagen weg blijven voortgaan, gij zult blijven arbeiden aan eigen ontwikkeling en volmaking, gij zult waakzaam blijven om waar het pas geeft stedelijke en landsregeering aan te sporen om de belangen der architectuur, der kunstnijverheid, der kunst in een woord te behartigen.

Nog bij een andere zijde van uw streven moet ik stilstaan: uw genootschap heeft in zijn vlag ook het woord Amicitia geschreven. Ook het bevorderen van een gepasten vriendschappelijken omgang onder de beoefenaren van hetzelfde vak hebt gij u ten doel gesteld. Dit is inderdaad zeer goed gezien. Juist bij het vak der bouwkunst is het aankweeken en onderhouden van kameraadschappelijke gevoelens, het hoogh ouden van den plicht der kieschheid een punt van groot belang. Hier toch, waar niet, gelijk bij andere kunstvakken uit liefhebberij gewerkt wordt of voor de open markt, maar steeds op bestelling, dreigt

licht het gevaar dat het verwerven van de gunst der bouwheeren de bron wordt van laakbaren naijver, van wangunst tusschen de beoefenaren van hetzelfde vak. Dat dit gevaar niet denkbeeldig is, heeft de geschiedenis der dertig laatste jaren meermalen geleerd; het is zelfs voorgekomen dat leden van een vereenigingsbestuur den naam en het prestige hunner vereeniging misbruikten, om tegen een collega, wien men de hem te beurtgevallen opdrachten misgunde, de Regeering, de Kamers, ja de geheele natie op te hitsen.

Zulke dingen heeft uw bestuur, heeft uw genootschap gelukkig niet op zijn geweten, en dat strekt u tot eer; het bewijst dat gij aan uw devies, dat ook Amicitia verlangt, nooit ontrouw geworden zijt.

Al deze beschouwingen wettigen het dat aan uw genootschap volle sympathie betuigd worde, dat u geluk worde gewenscht met het feest waarop gij uw vijftigjarige werkzaamheid en uw beproefden vriendschapsband herdenkt, en dat — zooals ik van harte doe — u toegewenscht worde dat Architectura et Amicitia steeds moge bloeien en groeien tot eer onzer nationale bouwkunst, tot aankweeking van welwillende gevoelens onder de broederen in het vak dat de moeder is van alle kunsten.

FEESTREDE UITGESPROKEN DOOR DEN HEER H. P. BERLAGE Nzn. . .

Gerichte aanwezigen!

De wet van het Genootschap Architectura et Amicitia schrijft voor, dat elke 5 jaar, dus met elk lustrum een tentoonstelling van architektuur moet worden gehouden, waardoor een beeld wordt verkregen van hare ontwikkeling, gemanifesteerd door de afbeeldingen der belangrijkste uitgevoerde werken in zulk een tijdsverloop, door de ontwerpen in schetsvorm ten papiere gebracht, en door de ingekomen antwoorden op de uitgeschreven eereprijsvraag.

Zulk een tentoonstelling moest dus ook dit jaar worden gehouden, maar ik behoef u niet te zeggen met welk een bizondere graagte zij ditmaal werd tegemoet gezien, met welk een ijver hare organisatie werd aanvaard en voorbereid.

Moge de taak van voorzitter van een Genootschap, zeker altijd moeielijk en daarom niet altijd aangenaam zijn, ik acht het een groot voorrecht op dit oogenblik, hier tot deze tentoonstelling, een toelichtend woord te kunnen zeggen.

Niet omdat nu het genootschap Architectura et Amicitia zijn 50 jarig bestaan, zijn 10de lustrum viert, want het dan voorzitter zijn hangt immers van een toeval af; maar wèl, om dat deze tentoonstelling er eene is, van welke ik verwacht dat zij u een juist beeld zal geven van de wisseling van kunstinzicht, de groote verandering welke de architektuur in de laatste jaren heeft ondergaan.

En nu zijn wel voor het meerendeel de leden van ons genootschap de dragers van dat nieuwe inzicht, de bewerkers van die groote veranderingen.

Het zou niet dan ongewenscht herhalen zijn, ware het ook slechts kort, U een overzicht te geven van de ontwikkeling der bouwkunst in de laatste 50 jaar, maar wel wil ik er toch even de aandacht op vestigen, voor bouwkundigen zeker gemakkelijk te zien, dat de tentoongestelde werken van nu, tegenover die van jaren geleden, voor 't meerendeel een geheel ander karakter vertoonen; en zelfs den velen bezoekers, die niet van die ontwikkeling op de hoogte zijn, ook hen zal het misschien opvallen, hoezeer dat karakter is veranderd. Maar behalve dat, is er ook een ander inzicht gekomen in den aard van zulke tentoonstellingen in 't algemeen, omdat naast die van bouwkunst, ook werken van ambachtskunst een plaats vinden.

Die plaats werd aan deze reeds ingeruimd nu 5 jaar geleden; voor werken zoowel uit vroeger tijd, als modern meubilair, 't welk toen zooveel belangstelling wekte.

Bedoelde gene tentoonstelling daardoor niet anders dan aan te toonen de schoonheden van die vroegere werken van ambachtskunst, welke schoonheden door traditie gedeeltelijk nog tot op heden zijn bewaard gebleven, in beginsel bedoelde zij daardoor opnieuw te betoogen, dat er een stijlkundig verband bestaat, tusschen zelfs het geringste voorwerp van dagelijksch gebruik en de hoogere bouwkunst.

En nu is er tegenwoordig een krachtig streven merkbaar dat verband, dat verloren ging, te herstellen, aangewend door een groot aantal kunstenaars, die zich met de beoefening van de ambachtskunst bezighouden. En het is vooral het meubel, 't welk zóó na met een bouwkunstigwerk is verwant, dat het feitelijk de verbindingsschakel vormt tusschen het hoogere bouwwerk en het voorwerp van dagelijks gebruik, 't welk men gewoon is onder een voorwerp van ambachts- of nijverheidskunst te begrijpen.

Dat streven naar herstel van dat eenheidsverband verdient in alle opzichten steun, omdat, moge de architektuur eenerzijds ook al alle kunst beheerschen, anderzijds ondervindt zij, door bloei juist van ambachtskunst, die steunkracht van onderen op, die zij voor een volledige uiting behoeft.

En het is daarom dat het meubel op deze tentoonstelling niet mocht worden gemist, al moest ook, ter wille der plaatsruimte de inzending tot enkele worden beperkt.

Maar bovendien is ook de ambachtskunst van vroeger tijden weggelaten; want, hoe leerzaam ook, er is in de laatste 5 jaar in die richting reeds zooveel gebeurd, waaruit blijkt dat de ambachtskunst niet achter blijft, dat het beter is, het te ver verwijderde ook inderdaad verwijderd te houden, en alleen dàt een plaats te gunnen, 'twelk is van dezen tijd, en daardoor ook werkelijk verband houdt met de tentoongestelde architektuur.

Maar er is meer.

Ook de schilderkunst mocht niet ontbreken.

Daar waar ze is zuiver decoratief, werd haar evenals de beeldhouwkunst vanzelf een plaats verzekerd, omdat zij zijn beide zusterkunsten der architektuur, vormend samen als de gratiën een driebond.

Maar zelfs daar, waar ze door haar karakter als schilderij, niet meer zoo nauw met de architektuur verband houdt, wilden wij haar niet missen.

In navolging van de tentoonstelling van jaren geleden, op het Dambrak gehouden, is ook nu aan de schilderij een plaats verleend, maar van schilders, die de architektuur tot onderwerp voor hun studiën hebben genomen.

En zonder twijfel zal daardoor de aantrekkelijkheid der tentoonstelling winnen, voornamelijk voor die bezoekers, die niet die groote vreugde vinden aan werken van bouwkunst of meubilair.

Zoo is dan getracht hier in deze lokalen bijeen te brengen een verzameling ontwerpen, welke een overzicht geven van wat in de laatste jaren in de bouwende kunsten is tot stand gebracht, zoo in werkelijkheid, als in ontwerp, maar met de groote bedoeling, aan te toonen, dat wij weer willen eenheid brengen in datgene wat zoo lang gescheiden is geweest, maar met de architektuur als leidende kunst, als de voornaamste.

Men noemt ons genootschap, de vereeniging der jongeren, daarbij doelende op den geest, die van het werk harer leden afstraalt, en ik geloof niet ten onrechte.

Maar die zelfde jongeren zijn toch reeds oud genoeg

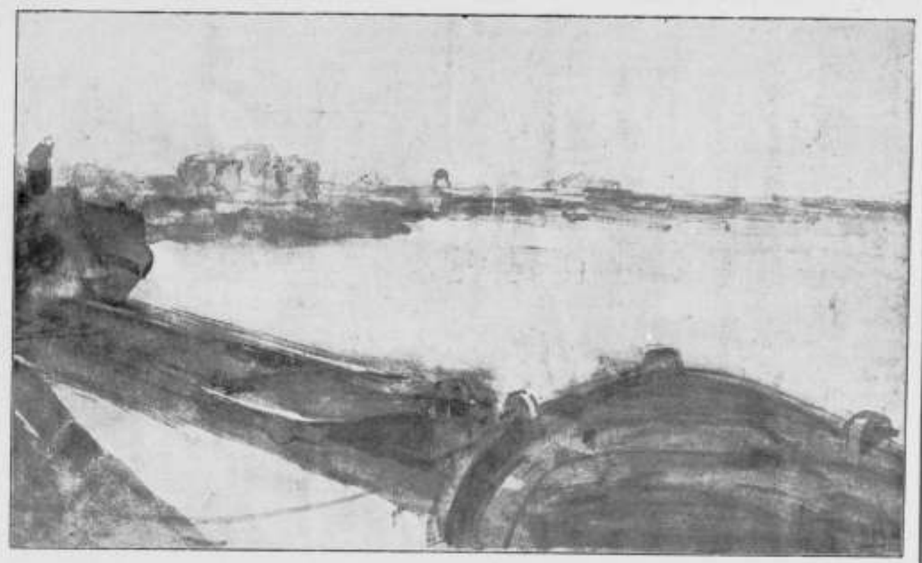

om te weten en te erkennen dat niet bezadigd overleg is de eigenschap der jeugd, maar veeleer onbezonnenheid.

Maar wij weten ook, dat wat zij daardoor eenerzijds mist, anderzijds weer wordt vergoed door een nog onbevangen frischheid van denkbeeld, en een dienovereenkomstige manier van voorstelling en uitvoering, zoodat rijpe leeftijd en jeugd zeer zeker elkaar wederzijds kunnen waardeeren.

Maar toch blijft in de meeste gevallen, en zeer zeker bij principieel gelijk inzicht, het werk der jongeren, door gemis aan complectheid, in de minderheid, en het is daarom dat wij trachten het beslf ingang te doen vinden, van eigen overtuiging in de groote onvolkomenheden in ons werk; blijven wij er nadruk op leggen, dat wij onze groote tekortkomingen kennen.

Wij weten, dat ons bescheidenheid past, maar wij voelen dat die zelfkennis een prikkel is, tot het telkens trachten naar verbeteringen, 'twelk, wij durven het vrijmoedig zeggen dan ook reeds bij velen tot zeer goed werk heeft geleid, en ten slotte tot de nog lang niet bereikte volkomenheid zal voeren.

Maar wat onszelf zeker nog het meest treft is de ontdekking, dat, niettegenstaande een zeker gemeenschappelijk streven, er in het werk onderling nog zoo weinig eenheid bestaat; en het is toch wel die groote eenheid, welke het einddoel van het gezamenlijk pogen moet zijn.

Toch geloof ik, dat ons voorloopig daaromtrent zeer zeker geen verwijt mag treffen; omdat niet, dan na langen tijd, die eenheid kan worden verwacht.

„Maar er was één ding," zegt Van Deyssel over de litteraire en pictorale beweging van '80 in een opstel over Rembrandt en het Rembrandtfeest in 1906, „waarvoor wij alles overhadden, om den wille waarvan geen enkel belang mocht worden ontzien, ter wiens verzwakking geen enkel begrip kon worden aangevoerd. Dat was ons heilig boven alles. Dat was het doel, dat voor ons alle middelen heiligde. En dit was de echtheid, de zuiverheid der kunst. Dit was het idée, dat het echte en ware schoone alléén gedicht moest worden en alléén moest triomfeeren, ten koste van al het andere in het leven."

Het is de geest van deze verklaring welke den jongeren moet blijven bezielen, zoodat ook later door een medestander der moderne architektuur-beweging dat zelfde kan worden gezegd.

Want alleen met den ernstigen wil tot een dergelijke volharding is het mogelijk dat verwijderde doel te bereiken; zal met het geloof daaraan ook het geduld er zijn om te wachten.

En hiermee zal ik den Heer v. Tienhoven verzoeken de tentoonstelling te openen.

MEDEDEELING. FEESTVIERING WATERFEEST.

De commissie had het voorrecht van den Voorzitter van het Genootschap, van de heeren Toorop en Breitner teekeningen ten geschenke te ontvangen — ter bekroning in de wedstrijd van verlichte vaartuigen.

Als documenten van waarde voor dit Feest meende de Commissie niet beter te kunnen doen dan door ze hier te reproduceeren, alle leden van het Genootschap als het ware er mede te begiftigen. Dezelfde overwegingen hebben geleid tot de reproductie van het diploma met de meeste welwillendheid door den Heer Rueter ontworpen en uitgevoerd. Wij zijn zoo gelukkig ook hiervan de leden een reproductie te kunnen aanbieden. Den auteurs zij hierbij nogmaals de bijzondere dank der Commissie betuigd.

DE FEESTCOMMISSIE.

ONZE ARCHITECTUUR KAN ALLEEN DAN WAARDIGE KUNST ZIJN, WANNEER HAAR VORM ONTWIKKELD IS IN DEN ZIN, DIEN DE BEHOEFTE AANDUIDT, DE REDE VRAAGT, EN DE EIGENSCHAPPEN DER GRONDSTOFFEN VEREISCHEN.

Wanneer ik mij de vraag stel: Hoe staan wij tegenover de diverse evoluties in de hedendaagsche bouwwereld? dan meen ik die in drie hoofdgroepen te kunnen rangschikken, als:

I. L'art nouveau — de nieuwe stijl — stelsellooze zweepslagstijl, de teugels vierende aan eene ongebreidelde fantasie, die samenstellingen tot stand brengt ontleent aan vormen ingegeven door de weelderige Rococo-stijl.

Deze richting is geheel in strijd met de grondstellige eigenschappen en hoedanigheden voor elk bouwwerk vereischt, welke zijn de bechtheid en de duurzaamheid van de samenstelling, de structuur.

Het kunstige of kunstrijke aspect van het gebouw is aan beide voormelde grondstellige eigenschappen ondergeschikt.

De vormen en versiering moeten vóór alles een uitvloeisel zijn van de structuur, de keuze van de grondstoffen en de wijze waarop ze dienen aangewend te worden, zijn afhankelijk van de eischen der constructie.

De versiering, verre van de bouwstoffen te verbergen of aan het oog te onttrekken, moet dienen om hare waarde te verhoogen en de wijze van uitvoering duidelijker te doen uitkomen en beter te doen begrijpen.

Om goed te bouwen moet men de grondstoffen aanwenden overeenkomstig hare eigenschappen en eigenaardig wezen, met dien verstande, dat men gebruik make van de eenvoudigste, degelijkste en hechtste middelen, om aan het gebouw met de noodige duurzaamheid ook het aanschijn dier duurzaamheid te geven, en wel de gepaste verhoudingen, gebonden aan zekere regels, welke het gezond verstand en de beschaafde omgeving voorschrijven.

De wijze van samenstellen verschilt onvermijdelijk naar gelang van de natuur der grondstoffen, de middelen waarover men kan beschikken, de eischen waaraan moet voldaan worden en den staat van ontwikkeling waarin men leeft.

De waarde en schoonheid van een gebouw berusten op het oordeelkundig gebruik van de grondstoffen en de middelen, die men heeft ter beschikking gehad.

Nooit kunnen verscheidenheid of voortreffelijkheid of rijkdom van aangewende bouwstoffen op zich zelf beschouwd de verdiensten van den bouwmeester verhoogen.

Uitmuntende bouwstoffen maar onoordeelkundig gebruikt zijn des te meer af te keuren, naarmate zij de kosten verhoogen en de harmonie van het bouwwerk noodzakelijk verbreken.

Het is alleen van het goede en juiste gebruik der bouwstoffen, niet van haar kwaliteit noch kwantiteit, dat de verdiensten van den bouwmeester afhankelijk zijn.

Niet zelden gebeurt het dat de natuur en de eigenschappen der bouwstoffen geheel en al uit het oog worden verloren en dusdoende hechtheid en duurzaamheid van het gebouw grootendeels worden benadeeld.

Daar de hechtheid en duurzaamheid van een gebouw vereischen, dat men de verschillende bouwstoffen overeenkomstig haren aard en eigenschappen op de meest voordeelige wijze gebruike, volgt daaruit, dat ook de vorm in overeenstemming met die eigenschappen moet worden toegepast. Hout, steen, metalen zijn in hunne aard en samenstelling zeer verschillend.

Het hout b. v., dat min of meer hard, rechtlijnig van vezel, taai en veerkrachtig is en een groot weerstandsvermogen tegen trekking, buiging en samenpersing heeft, eischt bewerking en vormen, welke volkomen aan deze eigenschappen beantwoorden.

De metalen hebben andere eigenschappen en hoedanigheden, waarmede eveneens rekening moet gehouden worden, met betrekking tot den vorm, de bewerking en het doel, waartoe een voorwerp wordt gemaakt.

Het ijzer, taai, rekbaar en zeer buigzaam in de bewerking, eischt andere vormen en andere wijze van bewerking dan het hout. Zelfs zal een voorwerp in ijzer veelal zeer moeten verschillen in vorm van een voorwerp in koper, aangezien de bewerking van beide metalen zeer verschillend is.

Het ijzer is zeer taai en heeft een groot draagvermogen, het koper is veel zachter en zijn draagvermogen is geringer. Beide metalen hebben echter een groot weerstandsvermogen tegen samendrukking en beiden leenen zich bij met oordeel geleide bewerking met hamer en punt uitmuntend tot de meeste verscheidenheid van voorwerpen van kunst en nijverheid, zonder dat de goede eigenschappen van het metaal daarbij verloren gaan.

Daar ijzer blootgesteld aan vochtige lucht en opgesloten in sterke mate onderhevig is aan roesten, moeten daartegen behoedmiddelen worden aangewend.

IJzeren voorwerpen verkregen door smelting en gieting moeten in vorm verschillen met door besmeding ontstane.

In vormen gegoten ijzer moet er geheel anders uitzien dan gesmeed ijzer, met hamer en vijl bewerkt, ook beider eigenschappen zijn geheel verschillend: gegoten ijzer biedt meer weerstand tegen samenpersing.

Steen, een stof van minerale herkomst, vast van samenstelling, niet buigzaam, onbrandbaar, ondergaat eene geheel andere bewerking dan hout en metaal. Daarom zullen voorwerpen van steen een geheel ander aanzien moeten hebben dan houten en metalen.

Steenen van groote dichtheid, die uit bizonder fijne korrels samengesteld en homogeen zijn, bieden grooten weerstand, worden noch door vuur, noch door vorst beschadigd.

Enkele steensoorten zijn van zoo groote dichtheid en homogeniteit, dat zij zelfs in vertikale richting gebruikt, dus niet volgens het „leger", toch den grootsten weerstand bieden tegen indrukking en verweeren. Een pijler, zuil of standvink van graniet of porfier kan vijfmaal meer gewicht torschen dan een van zachten zandsteen.

Het zou dus ongerijmd zijn een granieten pijler dezelfde afmetingen te geven, die zandsteen eischt, om dezelfde belasting te kunnen dragen, en de vorm der beide zuilen zal ook zeer verschillend moeten zijn wil hij evenredig zijn met het draagvermogen dat elk der beide steensoorten op zich zelf bezit.

Hetzelfde zal gelden voor het gebruik van hout tegenover ijzer voor een balk die moet dienen om vloerribben te dragen. Het profiel en de afmetingen van dezen houten balk zullen veel grooter moeten zijn, dan die van den ijzeren, die voor het zelfde doel moet dienst doen.

II. De Classieke School, scherp historisch het Romeinsche ordestelsel huldigend, overdreven waarde aan conventioncele regels, zoogenaamde symmetrie, orde en regelmaat verslaafd, door overschatting van waarde aan historische modellen deze willen blijven toepassen ondanks de veranderde toestanden; aan deze school moet men echter in zooverre waarde toekennen als zij een tegenwicht vormt tegenover de al te groote willekeurigheid van samenstelling van sommige aanhangers der Romantische School.

Ofschoon het getal der aanhangers van deze school

steeds geringer wordt, zoo ziet men echter vooral bij prijsvragen ontwerpen verschijnen die ontsproten zijn aan de leering dezer school, waarvan het gebrek is om den uiterlijken vorm in de 1e plaats te stellen bij de samenstelling of ontwerp in plaats van de doelmatigheid, de eischen waaraan door het program moet worden voldaan en de middelen die daarvoor beschikbaar zijn. De behoefte waaraan in onze moderne samenleving moet voldaan worden verlangt meer de vrijheid van groepeering dan het stijve keurslijf der akademische wetten en modellen dit toelaten. Inrichtingen en stichtingen van allerlei aard, het gebruik van materialen in den classieken tijd niet gekend, zijn weinig geschikt om de vormen te blijven toepassen die geen rekening houden met de praktijk noch met de eigenaardige hoedanigheden der bouwstoffen. De modul kan geen maatstaf zijn voor zuilen die niet als figuranten moeten dienen maar die bepaalde zware lasten te dragen hebben en daarom dien vorm moeten aannemen welke geëvenredigd is aan den dienst die ze te doen heeft in evenredigheid met de hoedanigheid van de stof waarvan ze vervaardigd is.

De vorm welke het meest beantwoordt aan de behoefte, waaraan moet voldaan worden, is de ware en eenige goede vorm. Het gezond verstand en de spaarzaamheid schrijven hier de wet voor, welke zegt, dat nimmer meer grondstof moet worden verbruikt dan de *hechtheid* en *duurzaamheid* redelijker wijze eischen.

Een zuil van gegoten ijzer zal den vorm moeten hebben die beantwoordt aan de natuurlijke eischen dezer grondstof, zij zal de uitdrukking moeten dragen van door smelting en gieting te zijn verkregen, zij mag volstrekt niet den schijn hebben uit steen of hout te zijn vervaardigd; het voetstuk, de basis, moet breed zijn, terwijl de top zal moeten zijn in evenredigheid met den last dien zij zal hebben te dragen.

Een kraagsteen of console in steen zal nimmer als model mogen dienen voor eene console in hout of in gegoten ijzer

Deze grondstoffen eischen geheel verschillende vormen, omdat zij in aard en hoedanigheden ver uiteen loopen.

Glas bij gewone temperatuur hard en broos met scherpe kanten brekend, wordt bij matige verhitting week en smelt in hooge hitte. Zijn voornaamste eigenschappen zijn doordringbaarheid voor licht en warmte, terwijl het den gloed van onze haarden keert.

Uit aardewerk worden op geheel andere wijze voorwerpen vervaardigd dan uit de dusverre beschreven stoffen. Zij hebben dan ook weder andere eigenschappen en hoedanigheden, waaraan vorm en bewerking dus weder hebben te beantwoorden.

Wanneer wij aldus behoorlijk rekening houden met de groote verscheidenheid van eigenschappen welke de verschillende ter onze beschikking staande grondstoffen aanbieden, zal daardoor vanzelf bij al wat wij samenstellen ook de grootste verscheidenheid verkregen worden.

III. De moderne school, die als uitgangspunt de rede, het gezond verstand huldigt en haar steun zoekt in de proportie-leer, de volmaaktheid (?) in de verhoudingen, maar blind is voor de waarde van eene geleidelijk historische aansluiting, kan als eene speciaal Nederlandsche evolutie worden erkend. Wel wil ze in zoover met de middeneeuwsche bouwkunst aansluiten als deze hare grondbeginselen in de geometrie gewortelt zijn, tevens wil zij Grieksche en Egyptische stelsels daarbij verbinden en zoekt ook te voldoen aan de doelmatigheid in hare samenstellingen met inachtneming der hoedanigheden welke de te bezigen bouwstoffen vereischen, maar verre van de voordeelen te erkennen die opgesloten zijn in de groote ontwikkeling die ontstaan is met de christelijke beschaving in het Oosten en die zich uitgebreid heeft naar het Westen en daar van de eerste eeuwen onzer jaartelling tot aan de XVIe eeuw een onafgebroken aaneenschakeling van volksbeschaving en ontwikkeling heeft tot stand gebracht.

Eene kultuur en vooral eene bouwkunst waarvan de nog aanwezige monumenten bewijzen hoe verre zij overtreffen alle kunstscaatten welke de Grieksche en Romeinsche beschaving kan aanwijzen, die niet enkel uit eene doode formule zijn ontsproten maar het gevolg zijn van de toepassing van beginselen gegrondvest op de wetten die de universeele orde beheerschen.

Tegenover de kleine groep beelden welke de Heidensche klassieke kunst heeft aan te wijzen, heeft de Christelijke beschaving legers van maagden, helden en heldinnen aan te wijzen. Tegenover de koude en kale tempels staan de duizenden kerken en kathedralen met hunne rijke stoffeering, tegenover de paleizen staan de honderden raadhuizen en kasteelen met hunne schatten van meubelen, sieraden en de onvergelijkelijke glasschilderingen.

Alle menschelijke scheppingen en samenstellingen zijn niet anders dan toepassing van grondbeginselen, buiten ons toedoen ontstaan, doch die wij toepassen naar aanleiding onzer waarnemingen en beschouwingen.

De meetkundige vormen maken deel uit van de universeele orde, de eigenschappen daaraan verbonden zijn van alle tijden, de cirkel, de driehoek, alle meetkundige figuren zijn door ons waargenomen, wij hebben er de eigenschappen van leeren kennen en passen ze nu toe op onze werken, nadat wij ze door studie hebben leeren doorgronden en begrijpen.

Op dezelfde wijze moeten wij handelen met de eigenschappen en hoedanigheden van de grondstoffen, welke de natuur ons aanbiedt om te voldoen aan de behoeften, welke zich voordoen. Wij kunnen tot op zekere hoogte de grondstoffen verkrachten, wij kunnen bijv. aan metalen willekeurige vormen geven, maar steen en hout moeten wel degelijk zoo gebruikt worden, als de natuur ze heeft voortgebracht; wij moeten de wetten die uit hun eigenschappen voortkomen eerbiedigen, willen wij werken voortbrengen die hecht en duurzaam zijn.

Goed en schoon werk kan alleen dan verkregen worden, wanneer de grondstof bepaald zijnde, de kunstvorm niet anders is dan het gevolg, de harmonische consequentie van eigenschappen aan de grondstof verbonden en aan de bestemming aangepast, in dien zin, dat de aangewende grondstof in overeenstemming zij met het voorwerp dat gewenscht wordt.

De verhoudingen zijn in de bouwkunst betrekkelijk, maar niet oppermachtig, niet onafhankelijk. Zij zijn niet betrekkelijk ten opzichte der getallen, maar ten opzichte van de grondstof van het voorwerp en van zijne bestemming.

Sedert de laatste jaren der voorgaande eeuw is men bezig een nieuwe stijl te zoeken; men wil breken met de *geschiedenis en de onderwinding*, veracht alle wijze redeneering, verwerpt de logica en is blind voor de beginselen welke op haar als een onwrikbaren grondslag berusten. Men wil den gewonen weg verlaten tot nogtoe door den Bouwmeester gevolgd, die zijn ontwerp in den geest doet ontstaan, gevormd uit elementen ten doele verschaft door waarneming der natuurverschijnselen, ten deele ontleend aan de wetenschap en de scheppingen van vroegere tijden. Men wil niet meer begrijpen dat de Bouwmeester als groote leermeesteres moet huldigen de natuur en hare voortbrengselen bij het gebruik derzelfde elementen of hoofdstoffen, dezelfde logische wijze van handelen volgende, dezelfde onderwerping aan zekere wetten en overgangen in acht nemende.

De man die eerst een cirkel trok heeft dezen niet uitgevonden maar hij heeft slechts een vorm waargenomen die eeuwen bestaande is, even als de eigenschappen aan dezen vorm verbonden.

Alle ontdekkingen op het gebied der meetkunde zijn slechts waarnemingen, geen uitvindingen.

Dat bij een gelijkzijdigen drichoek alle drie de hoeken gelijk zijn is geene uitvinding maar eene eigenschap verbonden aan den geometrischen vorm en opgemerkt door den mensch.

De bouwkunst door den mensch uitgevonden, is eigenlijk niets anders dan de toepassing van de eeuwige grondbeginselen die buiten ons toedoen in de natuur bestaan en waarvan wij de redelijke en gezonde toepassing ons kunnen eigen maken door juiste waarneming harer wetten.

De geometrie in hare volkomenheid en geheele volmaaktheid bestaat buiten ons in de universeele orde, wij kunnen hare wetten waarnemen en ze daarna toepassen.

In gelijke verhoudingen staan wij tot de door ons gebezigde grondstoffen uit de natuur met hare eigenschappen.

Om een nieuwen stijl tot stand te brengen is het noodig een nieuw voortbrengend grondbeginsel of element te hebben, dit zoo te gebruiken, dat dezelver eigenschappen en hoedanigheden te voorschijn komen in overeenstemming met de middelen ter bewerking.

Evenals de vorm van het lichaam het gevolg is van het gebruik der verschillende organen en dientengevolge het menschelijk lichaam duidelijk aanteont de samenstelling van het geraamte, de verbinding der spieren en pezen en den zetel der organen, zoo moet ook een gebouw zijn doel en bestemming duidelijk laten spreken.

Wanneer wij eene nieuwe grondstof zullen gevonden hebben, zooals wellicht door het gebruik van de samenstelling van cement en ijzer zal geschieden, zal daardoor misschien voor eene menigte behoeften van den mensch eene reeks bouwwerken ontstaan, die eigenaardigen, aan het toegepaste materiaal en zijne hoedanigheden geëvenredigde vormen vertoonen, welke van de tot heden bestaande afwijken en zoodoende eene nieuwe stijlvorm zich ontwikkelen.

Het gebruik van het ijzer voor groote gebouwen heeft reeds eene belangrijke omkeering teweeg gebracht in de vormen der openingen en steunpunten, tengevolge waarvan onze eeuw ongetwijfeld een merkbaren, eigenaardigen karaktertrek zal dragen en gebouwen stichten waarvan de weêrga in vroegere eeuwen niet heeft bestaan.

Door samenwerking der twee als 't ware nieuwe elementen, ijzer en cement, kunnen zeker met behulp van ernstige studie gebouwen tot stand gebracht worden met een geheel eigenaardig karakter; echter is 't mij niet duidelijk hoe 't mogelijk is, dat mannen van groote ontwikkeling en talent de meening schijnen toegedaan, dat er op het gebied van de bouwkunst eene omkeering te verwachten is, die samengaat met modern wijsgeerige wereldbeschouwingen en theosophische bespiegelingen en die wortelt in de heerschende denkbeelden van eene herleving van het Epicurisme of verfijnd materialisme, dat bij alle ernstige geleerden heeft uitgediend. Het is naief met ernst te beweren, dat algemeene drang naar beschaving en cultuur tot geheele vereenvoudiging van opvatting der levenswijs leiden zal, dat de oud-nieuwe denkbeelden van 't verre oosten *Hygieia* tot hoogste godd elijke personificatie brengen zullen, dat *Plato* met zijne leer over 't *ware, goede* en *schoone* door Epicurus als leermeester zal vervangen worden; dat geen drietal meer de harmonische samenstelling zal bevorderen maar de eenheid van het egoisme als de volmaaktheid zal uitgeroepen worden en met een algeheele voldaanheid de *eeuwige vrede* over de aarde zal komen en een paleis stichten zonder naad, waarin geen microben kunnen zetelen, geen ziekten en verdriet den mensch meer zullen plagen.

KERK TE NOORDWIJK. HPB.

Neen, deze voorspellingen, gegrond op beschouwingen welke het gevolg zijn van persoonlijke wenschen in plaats van wezenlijke toestanden, zij zullen niet verwezenlijkt worden.

De wereldgeschiedenis is daar vóór ons, om aan te toonen, dat na teruggang vooruitgang komt; wij zijn de periode van terug- en achteruitgang op het gebied der bouwkunst voorbij, het tijdvak der revolutie en anarchie is weldra doorgeworsteld en nu gaan wij veeleer eenen tijd van langzamen maar weldra zekeren vooruitgang te gemoet. Niet door het roepen en vragen om een nieuwen stijl, maar door de erkenning van die wetten, die een deel uitmaken van de eeuwige orde waardoor de Schepper de natuur regeert, die boven en buiten alle menschelijke invloeden het geheel omvat.

Door verder te zien dan door zich te beschouwen als 't middenpunt van het heelal waarom alles draait en waarvoor al het geschapene ter wille moet zijn, niet door ons blind te staren op dat eene punt, het materische zelfbehoud. Neen, ruimer moeten wij zien, de oogen en den geest openen voor het verledene, niet op één punt maar in 't wijde, breede, onmetelijke.

Laat ons daarbij vooral voorzichtig zijn in ons oordeel, dat steeds het gevoel door de rede, het gezond verstand geleid worde en men de oorzaak van het gevolg onderscheide en niet vergeten dat volmaaktheid in *eenzijdigheid* niet kan bestaan, dat harmonie ondenkbaar is zonder het *goede* met het *ware* en het *schoone* te vereenigen.

Dr. P. J. H. CUYPERS.
Architect der Rijks Museum-gebouwen.

OVER ARCHITECTUUR.

Laat ik beginnen met voorop te stellen, dat niemand bouwen moge, die niet behoorlijk met de techniek op de hoogte is.

Het omgekeerde evenwel, dat iemand wel mocht bouwen, wanneer hij met de techniek vertrouwd was, is de eigenlijke stelregel in onzen tijd.

Daarover schijnt men het eens te zijn en nu klagen wij nog, dat er door zooveel onbevoegden gebouwd wordt. Dat is zeer onbillijk, want het kenmerk van uitvoeringsrecht was technische ontwikkeling. Dan mocht natuurlijk ieder constructeur bouwen.

Toch waren er architecten, die wat meer verstonden dan het constructieve ambacht alleen. Er waren er immers, die nog wat meer deden; die een charme aan hun details wisten te verleenen door aan hun vorm de constructie en doelmatigheid te uiten; die aan goedheid het charmante van waarheid paarden. Zoo zeggen wij!

De ware vorm was door redeneering te bepalen. En werkelijk de vormen zijn zoodanig, dat men bij onze uitingen maar ellenlange redeneeringen heeft te houden om te genieten. Wie dat niet deed of niet kon, die werd niet vatbaar verklaard om *ons schoons* te genieten. Het charmante van ik-en-weet-niet-wat was uit den booze.

Maar wij krijgen er genoeg van om overal bij te blijven stilstaan en te moeten redeneeren altijd. Als wij des ondanks op den thans gevolgden weg voortgaan, dan moest het succes, dat onberedeneerde dingen hebben, ons de oogen wel openen. De dijken, die wij volgens *onze* logische wetten opwierpen tegen onzinnige stroomingen, blcken niet bestand tegen de lawine van een zoogenaamde onberedeneerde „art nouveau". Maar die lawine heeft baan gemaakt en eenigen weg aangewezen.

Zouden wij dan niet met op waarheid en goedheid te letten, dingen hebben geleverd, die boven mode staan, die altijd nog mooi zullen blijven?

Een grondig onderzoek is noodig!

Hebben wij wel zoo op waarheid gelet?

Ja, wel in het kleine; maar niet in het groote.

Als wij bijv. meubels maakten dan streefden wij naar waarheid in constructie en gebruik; maar wij vergaten een groote waarheid, die wij hadden te uiten: Die meubels moesten mobiel zijn en er mobiel uitzien. Daar schijnt verwantschap te zijn tusschen meubel en mobiel.

Als wij architectuur maken moesten, dan vergaten wij, dat het is de kunst van bouwen, en bouwen is toch óók de zwaartekracht overwinnen. Hebben wij die groote waarheid voldoende geuit? Hebben wij voldoende er op gelet, dat een gebouw moest zijn een goed samenhangend geheel:

Neen. Onze gebouwen zijn veelal „hobbezakken", die neiging vertoonen in den grond te zinken, zwaar, moede zich staande houdend, ze zijn bij scheeve, juk-dragende of ineengekrukte personen te vergelijken; het zijn hoopen los zand en vaak rammelkasten!

Het meesterschap over zwaartekracht, dat men dan toch van constructeurs verwachten zou, is er niet aan *geuit*. Rustige majesteit of het streven omhoog, weten wij er bij uitzondering slechts in te leggen!

Harmonie, monumentaliteit, soliditeit, overeenstemming, alle met beteekenissen, die éénheid ten grondslag hebben, wisten wij niet in *het geheel* te uiten.

Hebben wij dan niet naar harmonie, naar overeenstemming gestreefd? Zeker. Wij zochten overeenstemming. Hoor slechts: goedheid is voor ons overeenstemming tusschen vorm en gebruiksdoel; waarheid is overeenstemming tusschen schijn en wezen.

Maar er was nog meerdere overeenstemming noodig zooals ik reeds aanstipte, nl. tusschen de vormen *onderling* als geheel en daaraan hebben wij ons te gaan wijden naast het andere.

Vijftig jaar ongeveer geleden, werd vormharmonie veelal voorop gesteld, het ander leed er wel eens onder. Die harmonie berustte echter op traditie van onbegrepen regels.

Wij hebben dank te weten aan degenen die nà dien ons leerden den vorm vast te stellen beredeneerd naar „doel, middel, kracht en stof"; maar wij hebben ook dank te weten aan degenen, die ten onrecht destijds den vorm als vorm verzorgden. Wij hebben van beide richtingen te leeren. Van de eersten: construeeren met bewustheid naar waarheid en goedheid; bij de laatsten hebben wij nog eens school te gaan en weer te leeren z i e n. Terecht zegt Semper, dat de vorm minder afhankelijk is van de stof dan wij veelal meenen

Wij hebben het effect van den vorm, als vorm in zijn geheel, te leeren zien en dat op den weg der eersten weer te leeren doorgronden.

Vorm heeft nog een geestelijk bestanddeel, dat niet door ervaring en „praktijk" alleen is te leeren. Wij kunnen zelfs zeggen, dat praktische ervaring alléén de waardeering van het geestelijke deel in den weg staat. Praktijk heeft (met zijn „praktijken") het reine gevoel vaak afgestompt! Juist diegenen zijn gedeeltelijk daaraan ontkomen, die zich eenigen tijd hebben teruggetrokken uit praktijk en daardoor wat meer onbevangen leerden beschouwen. Daarmee is niet gezegd, dat er niet waren in praktijk, die ook rekening hielden met geestelijke eischen. Waarheid en goedheid waren toch ook van geestelijken aard; maar door onze opvatting werden die betrokken op constructie en gebruiksdoel, die alleen door ervaring gekend werden! Maar laat ik eindigen en bedenken dat dit nummer een feestnummer is, en dat bij feeststemming te zware kost niet nuttig is.

J. H. DE GROOT.

ORGANISATIE EN TOEKOMST.

Bij de viering van een feest als 't onze, vragen we als redelijke wezens ons natuurlijk af:

WAT BETEEKENT HET JUBILEUM VAN „A ET A"?

Is het een herdenking van de stichting? Een dankend overwegen van 't heuglijk feit dat in alle „komen en gaan" Architectura et Amicitia" 't zoolang uithield? Een te pronk stellen van wat de tegenwoordige leden alzoo praesteeren — zonder meer? Een „gezellige vroolijke dag en avond, die slechts vluchtige herinneringen van veel officieels en weinig reëels zal nalaten?

Het jubileum beteekent ongetwijfeld MEER! En indien NIET men had veel energie, veel moeiten kunnen sparen.

Ons feest beteekent d a a r o m zoo veel meer omdat niet, als bij gedenkdagen van personen — het alleen herinneringsfeest is, doch tevens GEBOORTEFEEST.

Elk mensch — elke inrichting die n i e t onmiddellijk tot doel heeft tot de komst van h e t R i j k v a n S c h o o n h e i d mee te arbeiden — kan feestvieren wat ze wil, — met een menschenleven, soms met eenige generaties gaat de beteekenis ervan onder. „A et A" echter staat niet bij eenig geslacht stil, zoomin bij dat van de stichters als bij dat van de tegenwoordige leden. Het Genootschap staat als een wachttoren, vanwaar immer uitgezien wordt naar den dageraad van den dag der Schoonheid, rondom welke de bouwmeesters en de leerlingbouwmeesters voortdurend arbeiden opdat hun oogen verdragen kunnen, hun handen geoefend zijn bij, en hun ganssche wezen niet vreemd sta tegenover het zonnelicht van dien komenden dag.

Staat dus „A et A" niet in 't eindige maar in de (betrekkelijk gesproken) ONEINDIGE groei van de menschheid, dan komt vanzelf de vraag op in welken vorm dit lichaam samengesteld moet zijn, wil het aan zijn dus grootsche roeping beantwoorden.

Nu is niets zoo klaar als dit, dat alle zucht tot bijeenbrenging van overeenkomstige deelen, verklaard moet, uit de omstandigheid dat verbroken ligt wat één was. Niet alleen leven vele groepen der menschheid, als: Landbouw, Handel, Kunst en Nijverheid, Industrie, Verkeer enz; zonder het juiste organisch verband naast, ja dikwijls geheel los van elkaar, maar ook elke groep voor zich bestaat uit deelen en deeltjes die meestentijds (zie maar naar de beoefenaars van ons vak) niet nauwer verbonden zijn dan korrels droog zand.

Voorts zal ieder bemerkt hebben dat dáár de groepen het meest gedesorganiseerd zijn, waar de werkkring waarin de enkelingen leven en arbeiden 't verst af staat van de natuurlijke bestemming van den mensch.

Honderdmaal is gewezen op het heerlijk organisme: „MENSCH". Zie de deelen — enkele slechts: voet, long, hart, oor, ooghaar, vinger. — Géén ervan, geen ook van de duizende samenstellende deelen doet als 't ander. Elk een eigen roeping. Geen dat gemist kan worden. Tezamen, hoe ongelijkwaardig ook, tezamen alleen, den mensch vormend.

Zie nu den landbouwer. Geen dag aan den anderen gelijk, tenzij misschien na een jaar. Ploegen, eggen, zaaien, planten, begieten, oogsten, alles even rijk aan afwisseling als de organen die in den mensch noodig zijn om dien arbeid te kunnen verrichten.

Zie dan den industrieel, den fabrieksarbeider. In ratelenden, krassenden, sissenden maatgang, draaien de assen, de steenen. Op een rij, in dezelfde houding, worden oogverblindende schitterende kleine stukjes steen tot wiskunstig schoonen vorm geslepen — àl maar een zelfde stukje steen op dezelfde rollende slijpers.

Zie de vrouw in de haar bestemde werkzaamheid.

„....."Mutter der Kinder"
„Und herrschet weise
„Im häuslichen kreise
„Und lehret die Mädchen
„Und wehret den Knaben
„Und reget ohn' Ende
„Die fleissigen Hände,
„Und mehrt den Gewinn
„Mit ordnendem Sinn."

En dan die vrouw — industrieel — fabrieksarbeidster: Elken dag voor 't zelfde weeftouw — geen afwisseling noch in maat noch in kleur noch in getal. En 't slaan der machines, het rollen der assen, het kraken en knetteren van vuur en water.

Zoo, ongeveer, de toestand: een groot deel menschen arbeidt op anorganische wijze, voldoet aan wat door den „ontwikkelings"gang der menschheid in onzen tijd noodzakelijk is geworden, en komt daardoor te staan steeds verder van het leven af — steeds dichter bij den dood. Immers dit is het leven: Voldoen aan God's wet, en dit andere de dood: Afwijken van, ingaan tegen die wet.

De mechanische strooming die misschien gezegd kan worden, in 't eenvoudige puffende waterketeltje naar oorsprong, althans de voeding van 'n voornamen tak ervan te hebben — heeft, niet te verwonderen, ook de bouwkunst, ja met uitzondering der zoogen. „vrije" schilder- en dichtkunst, alle kunsten meégesleept.

Niet de kunst als scheppende kunst. Maar wel zeer zeker goeddeels als uitvoering der gedachte. En de, bij deze laatste onmisbare hulpkrachten, eertijds organisch verbonden aan ontwerp en ontwerper, staan thans telkens meer, telkens verder als afzonderlijke, niet gelijk belanghebbende, niet naar gelijk-doel-strevende elementen tegenover den kunstenaar. Dit is het vreeselijke feit. Namelijk voor die losstaande groepen, voor 'n groot deel gevormd door den, wat men noemt „arbeidenden stand". Want de kunstenaar is dáárom, ondanks armoede, ziekte en wat ook, in zoo gunstiger omstandigheid, dat hij, voelt hij zich artist, aan 't organische leven gebonden is — ja, door den geest in hem alleen tot scheppen in staat, steeds zelf in een juiste verhouding tot de natuur blijft.

Dit alles nu zien velen zoo onder de organisch- als onder de mechanisch-levenden.

Twee stroomingen meen ik in hen te bespeuren. Eenerzijds een „machtig streven naar centralisatie" — daarnaast een zoeken tot samenbinding, van wat naar aard en wezen bijeen hoort — de zucht tot organisatie.

Ook verschillend doel is er bij die strevingen. 'n Hoog doel tot herstel van 't organisme dat we gewoon zijn maatschappij te noemen en dat daarom, betrekkelijk gesproken, eeuwig is, en een lager doel, den stoffelijken welstand ook den geestelijken welstand somtijds, van de vereenigde menschen te bevorderen, te bereiken, en dus, omdat in elke periode een ander idéaal daaromtrent bestaat, meer van tijdelijken aard.

Het opmerkelijke hierbij is dat bij strijd voor het hooger ideaal wel de secundaire belangen van werkers in 't organisme behartigd worden, terwijl men, bij streven naar 't tweedens genoemde doelwit niet tevens een meer organisch samenstel van de deelen zal bereiken.

* * *

Wat is een organisatie!

Velen meenen dat de Timmerliedenbond, de Bond van Ned. Onderwijzers en derg. goede organisaties zijn.

Dit is juist. Ook de Diamantbewerkersbond. Op één voorwaarde echter juist: nl. dat men onderscheide tusschen de vak beoefenaars en het vak.

De LEDEN zijn georganiseerd.

Het VAK is nog nergens, zoover mij bekend, tot een goed samenstel van medewerkende krachten, gekomen.

Het vak is eerst georganiseerd, indien wederom elk daarin werkzaam individu, als zoodanig tot zijn recht komt. Eerst als men het ééns is over 't doel kan met vrucht verder gearbeid worden. En waar sommigen een stuk, anderen het geheel willen zien en daaraan werken, zal er niet alleen dikwijls botsing maar ook veel verbrokkeling van krachten plaats hebben.

Waarom zijn onderwijzers zoo gemakkelijk te organiseeren? — er is voor 't vak als zoodanig niets te doen — er wordt althans niets voorgedaan. Men stelt zich in grooten getale naast elkaar, wil allen verhooging, b. v., van salaris — vermindering van werkuren. Deze wil wordt omgezet in een eisch aan werkgevers; bij niet inwilliging van de eisch hebben allen (één doel) één middel ter bereiking, zich gesteld — staken van verderen arbeid.

'n Kwestie van macht dus, dóór 't aantal. Noch kennis noch inzicht, slechts de wil om 'n vooropgezet doel te bereiken, en de wil tot toepassing der middelen daartoe.

Dit laatste nu — 't hebben van 'n zelfde doelwit — het willen bereiken ervan, en 't willen kennen en toepassen

der middelen — dit is hoofd-eisch voor 't tot stand komen van elke organisatie, ook voor die van 'n vak. En de uitvoering van dien wil is wederom alleen mogelijk door planmatig en harmonisch werken.

Begonnen moet worden (en is nu reeds 50 jaar) met 't samenbrengen der mannen die dit doelwit bij nacht en bij dag in hun banier zien staan.

Is er een voldoend aantal mannen dan is tweede eisch, dat een constitutie aanwezig zij, die geheel op bereiken van het doelwit gebaseerd is. Bij ontbreken van duidelijke omschrijving van doel zoowel als van wijze van arbeiden, is systematisch werken onmogelijk en wordt vroeg of laat 'n genootschap met lamheid geslagen. Ik weet wel dat niet ieder die vrees deelt. Velen meenen dat men zeer goed kan blijven gezellig bijeenkomen, lezingen houden en hooren, een weekblad en een plaatwerk uitgeven. Men kan daartoe zich in een genootschap vereenen, en dan houdt dit zoo nog wel onzen tijd uit, ja, wie weet, viert men zoo voortgaande wel eens een diamanten feest!

Geloove wie het kan.

Geloove ook wie wil, dat in de toekomst slechts belangenstrijd zal zijn totdat een machtige staat alle in evenwicht gebracht zal hebben, en elk deel van 't geheel door juiste wetten en reglementen op zijn plaats gezet. Al erkent men de mogelijkheid eener zoodanige regeling, dan nog zou de vraag niet ongemotiveerd zijn, hoe op deze wijze ooit de kunst gediend, de kunst tot bloei gebracht kan worden.

Waarom erkennen wij in den mensch het heerlijkste schepsel Gods? Is het niet omdat elk deeltje in en aan hem tintelt van Geest en leven? Is er niet daarom een gelijkwillendheid van hoofd en hart, van hand en voet, van oog en oor, omdat in 't organisme alles bezield is door een zelfden wil — eenzelfde drang tot voldoening aan zijn bestemming?

Welnu die INWENDIGE DRANG, deze gelijkwillendheid — dit is de hoofdvoorwaarde van bestaan voor alles wat we organisatie noemen. En zoodra nu niet van binnen uit maar van buiten af, door wet en regel de menschheid zal komen tot een bevredigenden toestand — liever — tot een toestand waarzij ze vrede heeft, dan van tweeën één: òf de menschelijke natuur verandert en wordt instee van vrijbewegend: plantaardig levend, òf alle leven zal worden gesmoord nog voor 't tot ontwikkeling kan komen; in beide gevallen: de dood voor het leven.

Is nu kunst niet anders dan: Liefdevolle vormgeving aan gedachte, in klank, beeld, woord, schrift, en is geen vorm denkbaar dan die aan de ons omringende schepping ontleend, dan geeft ook ieder toe dat deze liefde tot de schepping, bewondering ervan, studie ernaar, levensvoorwaarden zijn voor elke kunst. Hoe hooger deze liefde, hoe verder deze studie, hoe volmaakter de wedergave der gedachte, zoodat we immers ook opklimming zien van vormgeving, aan de anorganische schepping, dan aan de planten-, de dieren-, en eindelijk in hoogste uiting aan de menschenwereld ontleend.

Willen wij dat bereiken, namelijk, dat al ons doen, onze kunstuiting, liefde tot de schepping weerspiegele, dan is allereerst en meest noodzakelijk te bestrijden, het OPGAAN in 'n eten en drinken en vroolijk zijn. Dan is voorts noodig dat allen die gelooven in den opbloei der bouwkunst, in een „diamanten" eeuw, zich bij 't feest van Architectura et Amicitia, nauwer dan tot dusver aaneensluiten, dat ze trachten tot overeenstemming te komen omtrent 't eenig levensvatbare doel van ons genootschap, DE ORGANISATIE VAN HET VAK en dat alle jongeren zoowel als ouderen tot betooning van verhoogde energie zich verbinden.

Komt dan straks het diamantenfeest wie weet of dan niet èn de kunst èn de menschheid tot hooger trap van bloei, tot menschwaardiger bestaan gekomen zijn, mede door het Genootschap „Architectura et Amicitia".

Aug. '05. VAN HYLCKAMA.

REISKRABBELS.

LUIK.

De groote trek dit jaar is er heen; men wil nu eenmaal steden bezoeken waar tentoonstelling wordt gehouden; deze is hoofddoel van de reis dikwijls, waarbij men de stad krijgt op den koop toe. Voor Luik moest dit zijn juist omgekeerd; Luik als stad is schoon, door hare schilderachtige ligging aan de rivier en in het bergenland waarop ten deele zij is gebouwd.

De tentoonstelling valt tegen, staat beneden die welke te Dusseldorf in 1902 gehouden is en waarvan wij nog de beste herinnering hebben. Opvallend reeds is dat men bij den aanleg zoo weinig partij heeft weten te trekken van de zeldzaam mooie ligging aan Maas en Ourthe; met uitzondering van de mede voor het oprichten van gebouwen in gebruik genomen „Jardin d'acclimatation", bleef deze tentoonstellings-aanleg een tamelijk dorre vlakte met, uit architectonisch oogpunt, weinig aantrekkelijke bouwwerken.

Betreedt men per ongeluk de terreinen van de zijde van het station „Guillemins", dan kan men al dadelijk zich te buiten gaan aan kermisvreugd en vindt de naar ontspanning dorstende bezoeker hier zijn verlangen naar uitmiddelpuntige beweging ten volle bevredigd; voor eenige franken is hij in den kortst mogelijken tijd door het luchtruim geslingerd, met auto-snelheid door het water gehaald om als eindopknapper te golfgieren over de rutschbaan, al welke bewegingen men ter plaatse als amusementen gelieft aan te merken. Als een beklagenswaardige reus staat te midden van 't vermaak het paviljoen met toren van een „Tiefbohrgesellschaft", waar (nog in golf- en zwaaistemming) men binnengaat in de verwachting een uitstapje naar de aardekern te zullen maken, doch welk paviljoen blijkt ernstig bedoeld en zeer bezienswaard te zijn.

Dat is één terrein!

Terrein numero twee bereiken we via de nieuw-gebouwde „Pont de Fragnée", waaraan veel naaktheid en veel goud. We zien „Vieux Liège", eene allergoorste navolging van vroegere oude steden-namaak, waarvan Oud-Holland en Oud-Antwerpen nog het best geslaagd konden worden genoemd.

Oud-Luik is de vuile vlek der expositie; de architectuur is allerslechtst verzorgd, de kathedraal (met permissie) is eene gruwelijke parodie en eene beleediging voor de bouwkunst dier tijden; de inrichting der huizen, meubileering, huisraad, de kleedij der Oud-Luikenaren, over 't algemeen genomen, evenaart in mislukking de bovenvermelde architectuur; de.....

Wij vluchten met bekwamen spoed!

Terrein numero drie is de plaats waar het hoofdgebouw is opgericht; dit door verspreide afbeeldingen bekend geworden bouwwerk blijft, ondanks zijne beduidende hoogte-afmeting, zeer laag bij den grond.

Met de ook hier gevolgde wijze van indeeling der hallen is het voor den bezoeker een onbegonnen werk om in betrekkelijk korten tijd uit den chaos van uitstallingen en piramides van alles en nog wat, datgene te ontdekken en, zij 't ook vluchtig, te bezien wat in 't bijzonder voor hem belangrijk is. Het werk van den bezoeker (want werken is 't) zou minder zwaar worden wanneer alle gelijksoortige

producten in één afdeeling vereenigd waren, waardoor bovendien verkregen worden zou een juist overzicht hoe het met de mededinging der verschillende landen op elk gebied gesteld is. Nu sjokt men, aanvankelijk met belangstelling, later doezeloogend en wee door al die reusachtige hallen, waar inderdaad veel belangrijks is tentoongesteld, doch dat verdwijnt in de onrustige massa van vitrines en getimmerten, welke zonder eenig systeem geplaatst zijn. Frankrijk nagenoeg alleen maakt hierop eene uitzondering; in deze afdeeling toch is een goed en rustig geheel verkregen in décoratie en in expositie.

Terrein numero vier is de genoemde „Jardin d'acclimatation", wel het meest aangename om te vertoeven, dank zij bestaanden aanleg en beplanting maar ook door de belangrijkheid der gebouwen, waarbij o. m. Schoone en Oude Kunsten, Japan, China, Canada, „Palais de la Femme" enz. Op dit terrein vooral, waar veel aantrekkelijks is, voelt men de overdaad van eene wereldtentoonstelling die de wensch doet rijpen dat deze de laatste zijn moge en in de toekomst de organisatie daarvan zal worden gevoerd uitsluitend in de richting van internationale vak-tentoonstellingen, die beter te overzien zijn, meer volledig en dus leerzamer en nuttiger kunnen zijn.

* * *

DE AMBLÈVE.

De drukking der tentoonstellings-moeheid wordt niet meer gevoeld, nu we de stad van latten en van stuc verlaten en vrijelijk genieten kunnen van een heerlijk heerademen en van een weldoend rusten in de eenvoudig-schoone natuur van het Amblève-dal, waar ongestoord onze zwervende gedachten omwaren in de wisseling van kleur en licht der bergen; waar in de zomeravond-stilte wij luisteren naar de rivier, die, tusschen haar kalme oevers snelle stroomt en ruischt den zang der tijden.

De bergenreeks die rond om ons de wereld buitensluit, doet ons, voor een korten tijd van rust en van verlichting, vergeten hoe achter hare lijnen gewerkt en gewroet, gestreden wordt de strijd der wereld tegen kleinheid en miskenning, wansmaak en geweld, waarmee 'n ieder toch dit 's levens weg bereist, op zijnen tijd al iets uitstaande heeft. Maar dàt vergetend voor een wijle, komt over ons door zachten invloed der natuur eene stemming van tevredenheid en de wensch om goed te zijn; zien laag wij neer op het gedoe der wereld waar, om schijn van redenen, men strijd voert en verdeelt daar, waar éénheid grootsche dingen wrochten kon.

O! Zij allen die, oprecht van wil, geroepen zijn om strijdenden te scheiden en uitspraken te doen op gronden van menschelijkheid en waarheid, zij moesten die strijdenden met zich voeren naar buiten, verre van de plaatsen waar gestreden wordt, naar God's vrije natuur, om daar over hen te doen komen eene opwekking tot vrede en tot goede daden, daar waar het zoo gemakkelijk vallen moet vrede te sluiten, waar alles vredig is en mooi! Waar die natuur tot ons spreekt in wondere klanken en warme kleuren, ons opheft en het karakter, in den wereldstroom gevormd, door milde rust verzacht en stemt ten goede. Waar het zien van den doodenakker op de groene helling der bergen ons geeft eene vreemde mengeling van weemoed en bekoring, en uit het „Ici repose en Jésus-Christ" een zacht ruischen van berusting en vertrouwen op het „hierna" tot ons spreekt; waar het wreed-onverbiddelijke van den dood niet zoo pijnlijk wordt gevoeld, doch op den zonnigen zomerdag eene stemming ons overwaast, dat toch het zoo heel erg niet is te rusten daar in de aandoenlijke stilte der natuur, met hen die het zwaarste nu gedragen hebben.

De Ardennen zijn bekoorlijk en verrukken oog en hart; zij bekoren door eenvoud, rust en maagdelijk schoon, eene schoonheid die vernietigd wordt zoodra ondernemende waterdalen de natuur gaan exploiteeren den gemakzieken reizigers ten gerieve. Die invloed, in vele schoone streken van andere landen zich pijnlijk openbarend, liet, Gode dank, de natuur der Ardennen, der heerlijke valleiën van de Amblève en van de Ourthe vrijwel ongerept en bleef het daar, waar alles vredig is en helder, eene plaats van verkwikking voor hen die eens, in waarheid, rusten willen en, zij 't ook voor korten tijd, eens van zich schudden al wat door 't daaglijksch Jeven aan drukkends onafwijsbaar opgelegd hen wordt, en, door den verzachtenden invloed der omgeving opgewekt, frissche krachten te vergaren voor lichaam en voor geest.

PAUL J. DE JONGH.

Augustus 1905.

Tijd, ruimte, maat en getal zijn alle begrippen die van den mensch als *ikheid* uitgaan.

Over hoogte, diepte, breedte, over verhouding in 't algemeen, kunnen *wij* dan ook eerst met succes praten, wanneer een norm is vastgesteld. En het prijsgeven van den voetmaat is te betreuren omdat deze van den mensch, als maat, uitging.

Echter: de METER werd uitgevonden! Zou 't nu ook goed zijn verband te brengen tusschen den *voet-* en den *meter*maat?

„S . . . . s."

DRUIVEN EN CITROENEN.

Dit stukje komt vermoedelijk in architectonisch gezelschap en moet dus in overeenstemming zijn met de algemeene lijn, die door de feestcommissie voor dit nummer is getrokken. Welke is die lijn? Hoe loopt ze? Strak als die der pylonen van een Egyptische tempel of wuft als de elegant cancanceerende van een Rococo portiek? Ik weet het niet en neem maar op goed geluk de laatste. Wel weet ik dat meer en meer het feestvieren met strak gezicht in zwang is gekomen, dat het strakke gezicht met een dun lachje — zoo'n gothisch lachje — als bij een modern kunstenaarsfeest tehuis behoort en de losgelaten bacchantische jool van voorheen, even breed als de goten waarin ze ten slotte uitstierf, met het kuischelijk verminderen der gootdoorsneden aan het verdwijnen is om alleen nog plaats te laten aan afzonderlijke feeststuipjes, die even zeldzaam voorkomen als de gootlijsten van beduidenden voorsprong.

Of er verband tusschen deze twee verschijnselen bestaat? Ongetwijfeld. Te Rotterdam bijv., waar nog de bereemde kennis wordt in eere gehouden, ziet men overal breede kroonlijsten, terwijl op plaatsen waar dit jaarfeest is afgeschaft, aan dit nuttig constructiedeel bijna geen behoorlijken sprong meer wordt gegeven. Het heeft zoo moeten zijn, dat indertijd Evers te Rotterdam beroepen werd om leiding te geven aan de architectuur der jongeren, Evers die met zijn Frans Halskop als weggeloopene uit het Haarlemsche Stadhuis en te Rotterdam architecten gevormd heeft, die bijna allen breede gootlijsten construeeren. Is het nu duidelijk waarom de beurs bijna geen kroonlijst heeft? En de studenten societeit te Utrecht?

Zoo is twijfel gerechtigd aan hetgeen men ons vroeger leerde, dat de goothreedte in verhouding moet staan tot het water afvoerende dakvlak. Neen, er zijn nog andere factoren die op den meer of minderen zin voor relief van den bouwmeester invloed oefenen. Bij eenige studie in deze richting komt men spoedig tot de gevolgtrekking, dat de geestesproducten van den architect in onmiddellijk ver-

band staan met zijne levenswijze en den aard der dranken, die hem dagelijks verkwikken. Het is van algemeene bekendheid dat in architecten- en sierkunstenaarskringen het druivennat het veld heeft moeten ruimen voor dat van den citroen, evenals het gerstenvocht is moeten wijken voor het kostelijke theevocht.

Aan den wijnstok, de druif, de druivenoogst, het persen en aan den wijn danken we tal van heerlijke antieke scheppingen. Zóó dankbaar waren de Grieken het druivennat voor zijne heerlijke werking, dat zij hun dank op vazen, wanden, sarkofagen penseelden of beitelden.

Ariadne, Seilenos, Pan, Eros, Hermes met Bacchanten, Saters en Mainaden als bijpersonen, ze vormden te samen den stoet in de triomftochten van Dionysos. En heeft de citroen het tot een enkel plastisch werk van beteekenis gebracht? Welk een verschil tusschen de onbevangen Grieken, die de inspireerende kracht van den wijn aan een invloed van hoogere orde toeschreven, haar gepersonnifieerd eene plaats gaven in de rij hunner goden, en onze kunstenaars, die het gewoonweg verzuimen eenig blijk van dankbaarheid te geven over zooveel nuchterheid, dank zij het sap van den citroen! In plaats van voorstellingen van een bacchantendans met nymfen en saters konden nu toch plechtige ommegangen gemaakt worden van slanke jongelingen in Waldenskleedij en maagden in reform, dragende citroenpersen, tumlers, lepels en wat niet al? Doch neen, niets daarvan! Hoezeer men ook snakt naar een motief dat modern is, dit modernste aller motieven, die de geweldige nuchterheid van onzen tijd zoo juist karakteriseert, dit mooie motief wordt verwaarloosd!!

Alleen in het relief van Zijl boven den hoofdingang van de beurs heb ik eenige citroenen meenen te ontdekken, triomfantelijk in de hoogte gehouden door geheel ontkleede maagden. Zeker is dit echter niet en buitendien, één kraai maakt nog geen winter.

Dat de hedendaagsche kunst in het teeken van den citroen staat, is ook merkbaar aan hare ingetogenheid en gelijkmatigheid. Waar de druif tot mooie fantasiën prikkelt, tot drang naar vrijheid en vrijmaking van allen achtergrond en plastisch zich manifesteert door haut-relief, leidt de citroen tot gelijkmatig denken, zónder fantasie, tot wetenschappelijk, systematisch handelen, tot groote blanke effenheid, zich uitende door relief „en creux" zooals dat der Egyptenaren, die ongetwijfeld óók geweldige citroenverbruikers zijn geweest. We zagen het hierboven reeds aan onze gootlijsten, hoe daaraan meer en meer alle relief ontnomen wordt; maar ook de spronglooze gevel, de rechte-rooilijnige en absoluut vlakke gevel is gewoonlijk het werk van den volslagen citroenist, evenals gevels met een enkele onderbreking hier en daar de arbeid kan zijn van citroen-adepten van minder rechtzinnigheid.

Een dikke wingerd-omkranste Seilenos zal men tevergeefsch in onze architecten en sierkunstenaarskringen zoeken, doch het allervreemdste is, dat men er nooit iemand zag met citroenloof gefestoeneerd, zelfs niet bij kwastbacchanaliën en thee-orgies. Dit ondankbaar en irrationeel weglaten van alle tooisel, waar zoo gemakkelijk de citroen en zijn blad in de plaats kan treden van de wingerd en druiventros, wijst vernietigend op eene armelijkheid van fantasie en gemis aan gevoel voor ware symboliek, dat van zelf leiden moet naar het bittere einde: het onversierde voorwerp, waarvan Berlage zich alreeds een voorstander gaat toonen.

Spoedig viert het Genootschap zijn vijftigjarig feest. We zullen dan voor de vraag gesteld worden: druivennat of citroensap. En dan zou ik den raad willen geven: laat vrijelijk het citroensap vloeien op het waterfeest, daár kan het geen kwaad, want ge blijft er door in de bootjes, vast aan uwen achter- en ondergrond, gooit de uitgeperste schillen overboord, ze drijven toch naar de kanten en vormen daar een mooie goudgele versiering van Amstel's oevers. Ge blijft, zooals hierboven is uiteengezet — ingetogen en gelijkmatig, wat zeer noodig is voor architecten, die hun leven gaan wagen bij een avontuurlijk nummer van het program. Doch eenmaal den vasten wal weer onder de voeten, geeft dan de druif hare rechten, versiert uw feestzaal met guirlandes van wingerd en citroen, omkranst de verstokte citroenisten met druivenblad en tros en slaat ketens van citroenen om de halzen van al te lustige wijnstokmannen, zoo deze er nog zijn, en het geheel zal een symphonie worden van groen en goud en blauw, zooals nog nimmer door ons werd aanschouwd.

En nà het vijftigjarig feest maken we weer breede kroonlijsten en gevels met relief.

W. KROMHOUT CZN.

AAN DE REDACTIE VAN HET FEESTNUMMER. . .

Indien er in uw feestnummer nog plaats is voor een paar regels van mijne hand dan verzoek ik U daar 't onderstaande te willen opnemen.

„Architectura et Amicitia" is in deze vijftig jaren van zijn bestaan geweest eene open, vrije tribune, waar vele vraagpunten op zakelijke wijze werden behandeld; waar personen die in andere opzichten elkander bestreden, toch vriendschappelijk kwamen debatteeren in de overtuiging, dat het daar het belang van „Architectura" gold en niet dat van personen.

Aldus kon „Architectura" het orgaan zijn van den frischen, strijdenden jongen geest, die wel bokkesprongen maakte als het veulen in de weide. Maar door de vrije uitingen met eerlijke middelen te bestrijden wordt de goede ontwikkeling van ons vak het best bevorderd.

Naast de vele aesthetische onderwerpen die in latere jaren vooral met ernstige gezichten werden behandeld zou ik ook gaarne de aandacht gevestigd zien op vakbelangen van economischen aard.

A. Bevordering van betere doorvoering van het stelsel van honorarium berekening, zooals dat in overeenstemming met de heerschende beginselen in Duitschland, België, Frankrijk en Engeland, is vastgesteld in de honorarium-tabel van de „Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst". Deze tabel, die reeds herhaalde malen is herzien met geringe wijziging zoude door het Genootschap „A. et A." kunnen worden bekrachtigd.

Zulk eene regeling kan nuttig werken vooreerst ten bate van de architecten zelve, ten tweede ten opzichte hunner verhouding tot de sierkunstenaars, die zoo dikwerf worden geëxploiteerd door architecten.

Dan moeten we ons ook gaan bezighouden met onze hulpkrachten, de opzichters.

B. Bevordering tot het verkrijgen van een pensioenfonds voor bouwkundige opzichters op den grond van verplichte verzekering. Ik denk aan verplichte opcenten door den bouwheer te storten over 't bedrag van het salaris, welke som in een vrije afwisselende polis zou kunnen worden omgezet. De nood dringt in deze richting. Waar een wil is, is een weg.

JOSEPH CUYPERS.

Slechts wie zich kan denken *buiten* den tijd, kan spreken over tijd, zich verplaatsen in een tijd.

„S . . . . s"

KRONYK, GESCHIEDENIS VAN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA VAN 1855—1905 - - - -

1855—1865.

Het was in het jaar 1855, dat het gebouw der kunstbroederschap „Arti et Amicitiæ", gelegen op den hoek van Rokin en Spui eene aanmerkelijke vergrooting moest ondergaan. Daarbij was noodig eene kreet, om èn directie èn aannemers eene welkome beschutting te geven.

In die keet zaten de bouw-opzichter FRITS VAN GENDT J.Gzn., de mede-aannemer GERRIT MOELE BERGVELD, dikwijls in gezelschap van den Architect den heer J. H. LELIMAN, meermalen genoeglijk te kouten.

De verhalen van den heer Leliman, die, vele jaren in het buitenland rondgereisd hebbende, en hun vertellende, wat er daar gedaan werd op kunstterrein vooral bij jonge bouwmeesters, waren oorzaak, dat de eerstgenoemden minder aangenaam gestemd werden, omdat er in ons land nog teveel ontbrak aan de vriendschappelijke beoefening der bouwkunst bij de ouderen in jaren, terwijl de jongeren elkander ter nauwernood bij name en arbeid kenden.

Dit was oorzaak dat F. VAN GENDT J Gzn. en G. MOELE BERGVELD besloten, zich met hunne vrienden te verstaan om deze leemte, zoo het mogelijk was op te heffen.

Binnen zeer korten tijd was het plan om eene Vereeniging van jonge beoefenaren der Bouwkunst op te richten, volvoerd, en werd daaraan de naam gegeven van: „Architectura et Amicitia". Frits van Gendt J.Gzn. heeft aan die oprichting een zeer werkzaam deel gehad en laten wij hem nog eens in gedachten, enkele gedeelten, van het door hem opgemaakte 1e jaarverslag voorlezen:

Het zal onnoodig zijn U breedvoerig over de oprichting der Vereeniging te spreken, daar zij ons allen nog versch in het geheugen ligt; die oprichting toch was niets anders, dan het uitvloeisel van eenen algemeen geuiten wensch, het besef van het genoegelijke en leerrijke van samenkomsten der bouwkundigen en den lust om in het vak onzer keuze voorwaarts te gaan.

Op den 23en Augustus 1855 had de eerste bijeenkomst plaats in het lokaal „de Stad Breda" in de (Warmoesstraat en het meerendeel der bouwkundigen was hiertoe door een vijftal onzer bij circulaire uitgenoodigd.

Op dien avond kwam de Vereeniging tot stand en het voorloopige programma werd met acclamatie aangenomen; aan de algemeene verwachting werd zels bovenmate voldaan, daar de Vereeniging bij hare stichting 23 leden telde.

Het Bestuur, bij de oprichting, na verscheidene stemmingen gekozen, bestond uit de heeren: G. F. Moele Bergveld, Voorzitter; J. F. J. Margry, Bibliothecaris; J. Backer, Penningmeester, en F. W. van Gendt J Gzn., Secretaris.

In dit personeel ontstond met December 1855 eene vacature door het vertrek van den heer J. B. Backer naar 's-Hertogenbosch; in diens plaats werd de heer H. P. Vogel als penningmeester gekozen.

Aan het Bestuur werd het maken der wet opgedragen, die in de eerste gewone vergadering van 17 September 1855, behoudens eenige kleine wijzigingen werd aangenomen. *)

De jonge Vereeniging gevoelde spoedig, dat zij steun noodig had van oudere collega's en het bestuur maakte gebruik van de het toegekende bevoegdheid, ingevolge art. 5 der wet, om Architecten van naam, uit te noodigen tot het honoraire lidmaatschap.

Dientengevolge werd het tot-nmalig bestuur der „Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst" bestaande uit de heeren D. F. Büchler, C. W. M. Klijn, A. C. Pierson, J. Warnsinck, J. van Straten, G. Moele, P. J. Hamer, en A. N. Godefroy, benevens de heeren J. H. Leliman, M. G. Tetar van Elven, B. de Greef Jr., H. Hana, en H. M. Tetar van Elven M.Gzn., als zoodanig benoemd. Deze heeren namen die benoeming bereidwillig aan, terwijl er velen waren, die door eene jaarlijksche donatie, ook de finantieele belangen der Ver. in het oog hielden.

Leest men het 1e jaarverslag door, dan blijkt het dat niet het aantal, maar wel de wil der leden den doorslag gat, om de bijeenkomsten, nuttig en leerrijk te doen zijn.

In het eerste jaar werden niet minder dan 21 verhandelingen en 31 kunstbeschouwingen gehouden. De eerste vergaderingen werden gehouden in het lokaal „de Stad Breda", doch het bestuur zlaagde er spoedig in eene meer doelmatige plaats voor de bijeenkomsten te vinden en wel in het „Noord-Hollandsche Koffijhuis" op den Vijgendam.

Op eene der vergaderingen werd op voorstel van het honorair lid den heer J. H. Leliman in het vergaderlokaal eene bus geplaatst, waardoor de leden in de gelegenheid gesteld werden, vragen te doen of punten in behandeling te nemen.

Op den dag der onthulling van het monument, gewijd aan den volksgeest in de jaren 1830 en '31 werd door de Vereeniging aan den bouwmeester H. M. Tetar van Elven een bewijs van sympathie gegeven en werd hem het honorair lidmaatschap aangeboden.

De prijswinners van de eerste prijsvragen door de Vereeniging uitgeschreven, een ontwerp voor eene tuinmanswoning, waren de heeren H. P. Vogel, en J. A. Rooseboom, terwijl de jury bestond uit de heeren B. de Greef Jr., J. H. Leliman en P. J. Hamer. Het verslag van dat jaar spreekt ook reeds van een voorstel tot het formeeren van een Album der bekroonde ontwerpen van prijsvragen.

Vervuren wij nu het eerste tienjarig bestaan der Vereeniging, dan blijkt daaruit, dat dank zij eene goede keuze van bestuur er veel gewerkt werd, opdat het beginsel, dat men bij de oprichting voor oogen had, zoo goed mogelijk zoude bewaard blijven. Mocht ook het aantal leden niet zóó vermeerderen, als wel gewenscht was, het blijkt, dat hier de kwaliteit stond, boven de kwantiteit. Dat de Vereeniging het niet zocht in eigen kring alleen en ook reeds naar buiten werkte, bewijzen de artikelen, geschreven in publieke geschriften, waarin gewezen werd op de leemten, die ook toen voorkwamen bij het uitschrijven van prijsvragen. Een kort resumé van hare geschiedenis in dit tienjarig tijdvak, zij hier in herinnering gebracht.

Van den 4 November 1857 af hadden de bijeenkomsten, wekelijks des Woensdags plaats in het lokaal Diligentia in de Kalverstraat. Steeds leidde hare wakkere Voorzitter de heer G. F. Moele Bergveld deze bijeenkomsten, terwijl als bestuursleden met hem samen waren, de heeren J. A. Rooseboom, J. de Vries Jr., C. C. Æ. van Breda, P. v. Hoogstraten en H. J. Koper.

Wegens ongesteldheid van den Voorzitter, nam van Januari—October 1859 het honorair lid, de heer J. H. Leliman, deze functie waar, totdat in het jaar 1860, de voorzittershamer in drie verschillende handen moest overgaan.

De geachte president Moele Bergveld verliet toen om gezondheidsredenen de stad, de heer P. van Hoogstraten in zijn plaats benoemd, legde deze betrekking spoedig neder, omdat zijne bezigheden hem elders riepen. Daarop werd als zoodanig benoemd het honorair lid de heer J. H. Leliman, die van af de oprichting zich steeds in hooge mate voor de Vereeniging had geïnteresseerd.

Naast hem mogen als bestuursleden behalve de eerstgen. genoemd worden de heeren: H. Molemans, G. B. Salm, G. D. Martens en J. F. Staal.

Op 6 Januari 1864 trad de heer Leliman als Voorzitter af en werd vervangen door den heer G. B. Salm. Onder dezen werkten als nieuwe bestuursleden de heeren Jb. Olie en E. Molemans.

Op bovengenoemden avond werd op voorstel van het Ed D. J. Sanches aan den heer Leliman het Eere-Voorzitterschap aangeboden, tot aanneming waarvan Z.Ed. tot bijzonder genoegen der vergadering zich bereid verklaarde.

In het jaar 1857 moest de Ver. twee honorairе leden, de heeren J. Warnsink en G. Moele, door den dood verliezen, terwijl de Eere-functie werd aangevuld met de heeren

*) Art. 1. der wet luidde:
De Vereeniging stelt zich ten doel, het gezellig verkeer onder beoefenaren der Bouwkunst te bevorderen en bouwkundige onderwerpen te behandelen.
Art. 2. Dit doel zullen de leden dezer Vereeniging trachten te bereiken:
1e. door het houden van bijeenkomsten;
2e. het doen van verhandelingen of voorlezingen;
3e. het geven van kunstbeschouwingen;
4e. het uitschrijven van prijsvragen;
5e. bouwkundige tijdschriften, enz., aan de leden ter lezing te zenden;
6e. bestaande gebouwen, voor zoover zij belangrijk zijn, op te meten en in teekening te brengen.
Art. 3. De Vereeniging bestaat uit gewone leden en wordt begiftigd door donateurs.

Binnenplaats te Rome

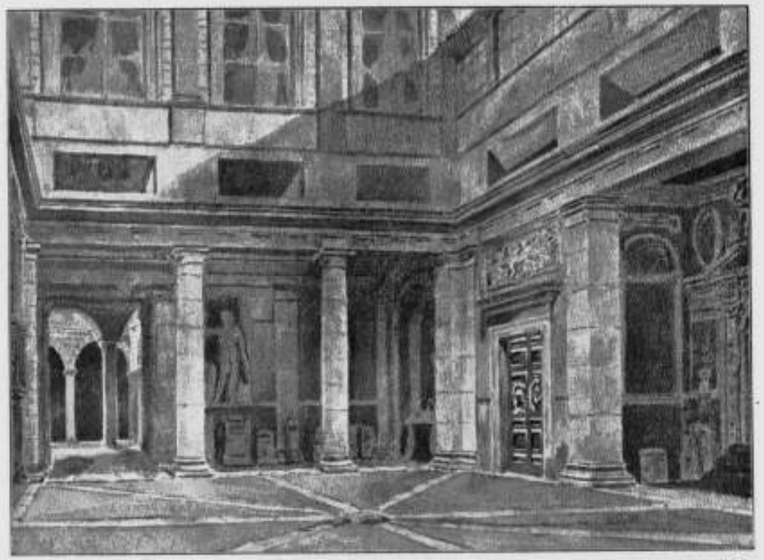

H. P. B.

L. J. Immink, W. J. Offenberg, H. Springer, P. v. d. Sterr en J. Verhey. Een der oprichters de heer J. F. J. Margry, waaraan de Ver. veel te danken had, overleed in 1858. In het jaarverslag wordt bij waardig herdacht en den wensch uitgesproken, dat zijne nagedachtenis in levend aandenken zoude blijven.

Wat de werkzaamheden betreft, elken Woensdagavond kwamen de leden bijeen. Het meerendeel, elk naar hun vermogen, bracht op het gebied der bouwkunst, hetz ter tafel, hetzij voorlezing of kunstbeschouwing; ook werd van gedachten gewisseld over de vragen, die behandeld zouden worden op de algemeene vergaderingen van de „Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst".

In 1859 besloot men eene zomervacantie van 15 Juni—15 Augustus te houden, waarop wel vriendschappelijke bijeenkomsten werden gehouden, doch geene werkzaamheden verricht.

Onder de artikelen der wet waarvoor steeds een ruime plaats werd vrijgehouden, was het uitschrijven van prijsvragen. Op de 73e vergadering werd hieraan verbonden het uitschrijven van schets-prijsvragen. Op de vergaderingen werden deze laatste door de leden bezichtigd en bediscuseerd.

De prijswinners van de eerste waren in het jaar 1857, de heer Jb. Olie voor een „ontwerp van een spoorwegstation bij een Dorp"; 1859, de heer E. Molemans voor een „ontwerp van eene tolgaarderswoning"; 1860 de heer Jb. Olie voor een „ontwerp van een enkel woonhuis"; 1862 de heeren E. Molemans en D. J. Sanches voor een „ontwerp van een weeshuis"; 1864 de heeren E. Molemans en Jb. Olie voor een „ontwerp van een dorpskerk met toren voor de Hervormde Gemeente". In 1865 en 1866 werden alleen schets-prijsvragen uitgeschreven. Voor de beoordeeling werden genoodigd de honoraire leden der Vereeniging.

Dat reeds in 1857 de Ver. naar buiten werkte, blijkt uit het verslag, luidende „naar aanleiding van een artikel, voorkomende in de „Dietsche Warande" no. 1, heeft de Vereeniging, daarmede niet sympathiseerende, den Weled. heer Bestuurder van dit Maandschrift eene missive ter hand gesteld en H. H. honoraire leden, een exemplaar dier missive doen toekomen. Een uitgeschreven prijsvraag der Stad Gorinchem, onze aandacht geboeid hebbende, heeft de Ver. door een artikel in het „Algemeen Handelsblad" no. 8008 d.d. 17 Aug. 1857 van hare andere zienswijze blijk gegeven.

Buitengewone vergaderingen hadden dat jaar plaats, deels voor wetsherziening, deels voor het behandelen van eene missive aan B. en W. der stad Amsterdam, waarin vermeende bezwaren tegen de eischen der kunst werden uiteengezet en vooral werd aangedrongen op de instandhouding onzer nationale bouwkundige overblijfselen.

In 1858 schreef de Ver. een artikel in het „Algemeen Handelsblad" no. 8217 d.d. 19 April naar aanleiding van de prijsvraag tot verbouwing van het Armen- Wees- en Nieuw Armhuis te Dordrecht.

In 1860 schreef de heer J. H. Leliman een artikel in het „Handels- en Effectenblad" van 18 Juni, betreffende eene uitgeschreven prijsvraag voor een societeitslokaal te Zutphen. De wijze, waarop de voorwaarden in die prijsvraag gesteld waren, maakte eenig protest daartegen noodig.

Onbeantwoord bleef een schrijven, waarbij inlichtingen werden gevraagd betreffende eene uitgeschreven prijsvraag voor een R. C. Oude Mannen- en -Vrouwenhuis in de Plantaadje alhier. Meer succes evenwel bij het stellen van vragen van eene prijsvraag voor een nieuw kasteel bij Amersfoort voor den heer Luden van Stoutenburg.

In het jaar 1862 ontving de Ver. eene uitnoodiging van het bestuur der „Maatschappij van den Werkenden Stand", tot 't bijwonen van de Algemeene vergadering der Maatschappij en de eerste der Ambachtsschool bij het uitreiken der prijzen. Volgende jaren werd deze uitnoodiging steeds herhaald.

De 100e vergadering werd gehouden den 25 Aug. 1857 in de Griekentuin. Op die vergadering werd melding gemaakt van eene extra donatie van f 50 voor bekroonde ontwerpen op prijsvragen. Zij werd besloten met een eenvoudig souper, waarop menige wensch tot heil van „Architectura et Amicitia" werd ontboezemd.

De 200e vergadering, gehouden in het jaar 1859, ging zonder feestelijkheden voorbij. — Van de 300e en 400e vergadering wordt in de verslagen geen melding gemaakt.

In 1857 nam de Ver. deel aan eene expositie gehouden in „Arti et Amicitiae" en prijkte daar met bekroonde ontwerp eener tuinmanswoning van den heer J. A. Rooseboom, het bekroonde ontwerp eener concert- en balzaal van den heer J. F. J. Margry en eene opmeting van oude gebouwen van de heeren Molemans.

In 1859 kwam een voorstel ter tafel om een tijdschrift der Vereeniging uit te geven. Men besloot tot de uitgave van sommige der gehouden lezingen. Als proef werd genomen eene voorlezing van den heer J. H. Leliman.

In 1860 werden pogingen in het werk gesteld, om in het bezit te geraken van afteekeningen van oude schoone zaken, door eene circulaire te richten aan de Stadsbouwopzichters. Evenwel zonder gevolg.

In dat zelfde jaar werd eene commissie uit de leden benoemd, om te onderzoeken, in hoe verre het O. Z. Heerenlogement, dat plaats moest maken voor het te bouwen Gasthuis, kunstwaarde had. De uitspraak der commissie was, geene, dan alleen de ingang-poort, die vroeger reeds door de Ver. was opgemeten en in teekening gebracht.

Onder de aantrekkelijkheden van het lidmaatschap, behoorde ook het ontvangen eener wekelijksche portefeuille waarin tijdschriften, op het vak betrekking hebbende en gekozen door de leden. Uit den aard der zaak was deze met het zog op de geldmiddelen van bescheiden inhoud, terwijl de circulatie door de leden onderling geschiedde.

Volgens de verslagen heeft de bibliothecaris toen zeer vele onaangenaamheden ondervonden, vooral daarover, dat enkele leden zeer slecht voor deze circulatie zorgden. Het gevolg was, dat in 1861 een post van f 30.— 's jaars op de begrooting werd geplaatst voor een bode, belast met het rondbrengen.

In het eerste tienjarig tijdvak was het aantal effectieve leden niet boven de 33, terwijl de omzet van den penningmeester varieerde van f 211.57 tot f 379.— met saldo's van f 11.64 tot f 85.82.

Aan aankoop van boeken werd jaarlijks besteed ongeveer f 123.—. Na afloop der circulatie werden de boeken onder de leden verkocht.

1865—1875.

Uit een overzicht van het volgend tiental jaren blijkt, dat er steeds gearbeid werd tot bevordering van den werkkring der Vereeniging die velen, menig gezelligen avond daar voor in de plaats schonk. Tot 1870 was het aantal leden niet boven de 35, op het einde van 1874 was dit geklommen tot 55.

De Vereeniging die in jonge krachten, sterke krachten vond, zag, al zij het dan ook in stillen eenvoud, haar bestaan steviger grondvesten. Reeds in dit tijdperk werden plannen ontworpen, die toen nog onder de ideale gerekend konden worden, later, zoude blijken, deze betrekkelijk spoedig met de werkelijke zouden verwisseld worden.

De Voorzitter, de heer G. B. Salm, trad als zoodanig af op 6 Januari 1869 en werd vervangen door den heer Jb. Olie; als medebestuurders fungeerden de heeren J. de Haan, H. A. Gallay, J. N. Landré en A. H. D. Rups.

Op 5 Januari 1870 werd in plaats van den heer Jb. Olie, die voor geene benoeming in aanmerking wenschte te komen, als Voorzitter benoemd de heer J. de Haan, die deze functie waarnam tot 10 Januari 1872. Als nieuwe bestuursleden worden genoemd de heeren J. L. Springer en J. H. Bronke, de eerste vanaf 5 Januari 1870.

In de plaats van den heer de Haan trad als Voorzitter op de heer J. L. Springer. Op 7 Januari 1874 aan de beurt van aftreding zijnde, wenschte de heer Springer niet voor eene herkiezing in aanmerking te komen; de heer H. G. Gallay trad toen als Voorzitter op, die deze functie vervulde tot in den loop van 1876. Door vertrek naar elders werd zijn plaats weder ingenomen door den heer J. L. Springer, vanaf 13 Januari 1875 opnieuw als bestuurslid werkzaam.

Van de honoraire leden overleed in 1867 de heer H. Springer te Amsterdam, in 1869 de heer L. J. Immink te Zaandam, in 1870 de heeren A. C. Pierson te 's-Hage en P. v. d. Sterr te Beverwijk, in 1871, de heer D. D. Büchler te Amsterdam, in 1873 de heeren J. Verhey en W. J. J. Offenberg eveneens te dezer stede.

Als nieuwe werden aangenomen op 4 April 1870, de heeren Oprichters F. van Gendt J.Gzn., te Arnhem, H. P. Vogel te 's-Hage, en G. F. Moele Bergveld te Doesburg. In 1874 werd als zoodanig benoemd de heer H. Molemans, terwijl op 3 Mei 1876 deze eer te beurt viel aan de heeren P. J. H. Cuypers, W. Springer, J. G. van Niftrik en G. B. Salm.

Van het honorair lid, den Eere-voorzitter, J. H. Leliman ondervond de Vereeniging krachtigen steun, door zijne gewaardeerde medewerking en financieelen bijstand, vooral bij het uitschrijven van groote prijsvragen. Ook de overige honoraire leden traden meerendeels als donateurs der Ver. op, terwijl zij meermalen hunne gewaardeerde medewerking verleenden, bij het beoordeelen van prijsvragen, en het houden van lezingen en kunstbeschouwingen.

De werkzaamheden bepaalden zich, tot het houden van vergaderingen, waarop verschillende onderwerpen door de leden werden behandeld, of kunstbeschouwingen waarop menig lid en oud-bestuurder, het beste uit zijn bibliotheek ter bezichtiging stelde, terwijl voortgegaan werd met het uitschrijven van schets-prijsvragen, later aangevuld, om staande de vergadering, schetsen à la minute te vervaardigen, groote prijsvragen en het laten circuleeren van een leescirkel.

Tot het begin van 1867 werden de vergaderingen wekelijks gehouden; vele leden wenschten evenwel van vergaderlokaal te veranderen, aan welken drang het toenmalig bestuur gehoor gaf. Het vond een geschikt onderkomen in het gebouw „Eensgezindheid" op het Spui.

Met het oog op de finantiën kon in het vervolg slechts één in de 14 dagen vergaderd worden, waartoe besloten werd. Zoo was de 493e op Woensdag 20 Januari 1867, de eerste, welke daar gehouden werd. Gedurende de vier zomermaanden kwam men evenals vroeger, één per maand, gezellig bijeen.

De 500e vergadering werd gehouden den 8en Mei 1867. Deze vergadering deed zich kennen door bewijzen van ware deelneming.

De Voorzitter, de heer G. B. Salm, gaf een kort doch kernachtig overzicht, van het ontstaan, de oprichting en de ontwikkeling der Vereeniging. Daarna sprak de heer Leliman en deed het voorstel, om als prijsvraag uit te schrijven een Museum voor bouwkundige teekeningen, modellen en fragmenten van gebouwen en stelde eene belangrijke som ten dienste van het bestuur om den lust tot medewerking te verhoogen.

Op 23 Februari 1869 overleefde de Ver. het tijdperk van haar 12½-jarig bestaan. *)

Het kwam eenige leden gewenscht voor, die in de vergaderingen tegen dien tijd met elkander waren, dat tijdstip eenigszins feestelijk te herdenken.

Naar aanleiding daarvan werd door het bestuur het volgend programma opgemaakt:

1e. het exposeeren van alle verkrijgbare en door de Ver. uitgeschrevene schets- en prijsontwerpen;

2e. het houden eener bijeenkomst in den vorm van een souper;

3e. het medewerken tot alles wat dienen kan, om eenen aangenamen en tevens nuttigen avond door te brengen.

In eene daarop volgende vergadering werd dit voorstel aangenomen.

Tot verwondering vond het plan, dat het bestuur vele werkzaamheden veroorzaakte, geene genoegzame deelneming en dus ook geene uitvoering. Zoo ging de koperen bruiloft der Ver. stilzwijgend voorbij en hadden de leden alleen aan den heer J. H. Leliman, die op 31 Maart 1869 dat feit met eene feestrede besprak, eene herinnering te danken.

De 6oste vergadering vond plaats op 20 Maart 1872. Wederom was het de heer J. H. Leliman, die zich op dien avond bereid had verklaard tot het leveren eener feestelijke bijdrage, waarin in korte trekken de geschiedenis der Ver. werd herdacht en vervolgens werd aangetoond hoe tusschen kennis en beschaving een nauw verband bestaat, en deze moeten leiden tot welvaart en vrede.

De vergadering kreeg ook in dit tijdvak jaarlijks eene uitnoodiging om het verslag te hooren der Ambachtsschool van de „Maatschappij voor den Werkenden Stand". Drie leden werden aangewezen om de Vereeniging te vertegenwoordigen.

Telken jare werd door die commissie, gemelde inrichting in de belangstelling en aandenken der Ver. aanbevolen.

De prijswinners der prijsvraag, uitgeschreven in 1867 „een Museum voor bouwkundige teekeningen enz." waren de heeren J. de Haan en H. G. Gallay.

Voor de schetsprijsvragen 1868—69 waren het de heeren J. N. Landré en J. L. Springer; van 1869—70, de heer J. L. Springer; van 1870—71, de heeren J. L. Springer en P. F. Laarman; van 1871—72, de heeren J. L. Springer en E. Molemans; van 1872—73, de heeren J. L. en J. B. Springer; van 1873—74, de heeren J. B. Wijnstok, J. H. Bronke en Th. G. Strengers; van 1874—75, de heeren J. N. Landré, H. J. Scheltema, J. L. en J. B. Springer; van 1875—76, de heeren W. J. Vuik, J. B. Springer en J. Ingenohl.

Naar buiten werkte de Vereeniging door in het jaar 1867 te correspondeeren met de secretarissen der gemeenten Rotterdam en Voorschoten, omtrent de door die gemeenten uitgeschreven prijsvragen voor nieuwe kerkgebouwen, ten ten doel hebbende, om iets bij te dragen tot vermindering van de verkeerde doeleinden, waarmede vele prijsvragen worden uitgeschreven.

In het jaar 1870 hield een belangrijk onderwerp de leden geruimen tijd bezig.

Een voorstel werd door het bestuur gedaan in de vergadering van 2 Februari om de bekroonde prijs- en schetsontwerpen, in het archief aanwezig, te doen uitgeven. Menigen avond was dit het onderwerp der discussiën. Eene commissie werd benoemd, om de uitvoerbaarheid van dit voorstel te onderzoeken, die op 16 Februari d.a.v. een zeer gunstig rapport uitbracht. *)

In April stelde het bestuur zich in contact met een uitgever, die met het plan zeer was ingenomen. De noodige inächtingen en voorloopige bepalingen werden verschaft, met dit gevolg dat op 25 Mei 1870, het voorstel met algemeene stemmen werd aangenomen.

Voor de leiding en regeling der werkzaamheden werd eene commissie van redaktie benoemd, bestaande uit 2 bestuurders en 2 leden. Voorzitter daarvan was de heer Jb. Olie, secretaris de heer J. L. Springer.

De commissie raakte in het bezit van 34 ontwerpen, die met welwillende medewerking van leden der Ver. verkleind werden. Het titelblad zoude zijn naar een ontwerp van den heer Jb. Olie.

Hoe goed ook opgezet, bleek het plan weinig kans van welslagen te hebben. Wij lezen immers, hoewel de volgende jaarverslagen een klein tipje van den sluier oplichten, in dat van 1875, de volgende verzuchting van den secretaris der Vereeniging:

„Wat de oorzaak is van de min spoedige wijze, waarop de uitgave van het Album geschiedde, is hier de plaats niet om na te gaan.

In het laatst van 1874 werden wij aangenaam verrast door eene mededeeling, dat de uitgave van het Album een fait accompli was, als zijnde een voordeelig contract gesloten met den uitgever Brinkman.

Doch deze verwachting bleek ijdel te zijn: de onderhandelingen met den heer Brinkman liepen op nul uit.

Op het eind van 1875 deelde de heer J. L. Springer, in zijne kwaliteit van secretaris der Album-commissie aan het bestuur mede, dat het hem gelukt was, onderhandelingen aan te knoopen met den heer Funke, die meerdere voordeelen beloofde.

Van harte hoopte hij dat de uitgave zoude mogе slagen.

Op 30 April 1873 werd met algemeene stemmen een voorstel aangenomen, reeds vroeger ingediend door de heeren J. L. Springer en J. H. Bronke, waarvan de strekking was, om gedurende enkele vergaderavonden, schetsen te vervaardigen van kleine bouwkundige ontwerpen en die eene bespreking en onderlinge vergelijking te doen ondergaan.

Een reglement werd saamgesteld en goedgekeurd en de eerste proef werd genomen op 26 November van dat jaar, welke herhaald werd op 10 December d. a. v. In de notulen dier vergaderingen wordt gezegd: dat hoewel de kritische beschouwingen nog niet zoo vlot gingen, deze proefneming toch als gelukt mocht worden beschouwd.

Een tweede voorstel van bovengenoemde heeren was: Om in de vergadering een vraagbus te doen aanwezig zijn. Na breedvoerige bespreking mocht ook dat voorstel de algemeene goedkeuring ondervinden. Op 15 October werd daarvoor een reglement aangenomen. De geachte Bibliotheca-

*) Het verslag van 1869 spreekt hier duidelijk, dit feest herdacht werd in dat jaar.

Hebben de heeren zich toen vergist; het geeft den schijn, om reden het plan het 20-jarig bestaan te herdenken in 1876, daarop is afgestuit, dat de benoemde commissie bij het doorsnuffelen der archieven tot de ontdekking kwam, dat de Ver. toen haar 21e jaar was ingetreden. (Zie verslag 1876 pag. 13).

*) Deze commissie bestond uit de heeren: Jb. Olie, E. Molemans en P. F. Laarman.

ris (de heer J. N. Landré) bracht op 29 October de bus ter tafel, welke, na eenige wijziging, het eerst dienst deed op 10 December 1873.

Steeds trachtte de Ver. door verandering en uitbreiding van werkkring, het doel te bereiken, wat zij zich had voorgesteld, een voortdurend streven van het bevorderen van de belangen der Bouwkunst.

Dit bleek ook uit de voorstellen van ingrijpenden aard, als gevolg van eene vraag, den leden voorgelegd in de vergadering van 18 Februari 1874. Deze vraag luidde aldus:

„Het onderricht en de studie der Bouwkunst wordt in deze stad ontegenzeggelijk zeer verwaarloosd.

„De slechte gevolgen, zoowel voor den toekomstigen beoefenaar der Bouwkunst, als voor de Kunst zelve, zullen dus niet uitblijven. Daar vooreerst hierin geene verbetering te verwachten is, doet steller dezes de volgende vragen:

1e. In hoeverre kan de Vereeniging voor hare jonge leden en in 't belang der Kunst hierin te gemoet komen?

2e. Is de weg, dien de Ver. thans bewandelt voor dit doel de juiste, zoo neen, wat ontbreekt daaraan?

3e. Door welke bijvoeging of uitbreiding harer wetten, kan zij tot bovengenoemd doel bevorderlijk zijn?

Wegens de belangrijkheid der vraag werd eene commissie *) benoemd om het praktisch mogelijke daarvan te onderzoeken, terwijl den leden verzocht werd, hunne gevoelens omtrent het ingrijpende voorstel kenbaar te maken.

De conclusie van het rapport der commissie, was, den leden uit te noodigen, lezingen of voordrachten ten beste te geven, over verschillende onderwerpen, de bouwkunst betreffende, terwijl van het bestuur en enkele leden voorstellen waren ingekomen, die tot vele discussiën aanleiding gaven. Na breedvoerige besprekingen werd aangenomen eene motie van den heer J. J. G. Rinkes, luidende:

„om door eene, zij het ook beknopte, doch grondige en geregelde behandeling van een der vakken die in direct of indirect verband staan tot de bouwkunst, den werkkring der Vereeniging tot nut harer leden uit te breiden."

Aan eene commissie**) werd de verdere regeling van het voorstel opgedragen, welke op 2 December d.a.v. rapport uitbracht, waarvan de conclusie was: dat naar het oordeel der commissie, het onderling vriendschappelijk en niet schoolsch behandelen van de bouwkunst en hare aanverwante vakken op de gewone vergaderingen, de weg was, welke de Ver., rekening houdende met hare krachten, dient in te slaan.

De vakken welke de commissie voorstelt en noodig oordeelt te behandelen zijn:

1e. Beschrijvende meetkunst, perspectief- en schaduwbeschrijving;

2e. Materialen- en bouwk. rechtskennis, benevens constructie-leer;

3e. Waterbouwkunde;

4e. Werktuigkunde en bouwkundig rekenen;

5e. Kennis der bouwstijlen, van het ornament en geschiedenis der bouwkunst;

6e. Schoonheids- en compositie-leer.

Verder bespreekt de commissie in 14 artikelen de wijze, waarop haars inziens het best tot de uitvoering kon overgegaan worden, en geeft in overweging om de proefneming voor een jaar vast te stellen en de contributie te verhoogen.

Dit rapport vond instemming bij de leden; het gevolg daarvan was, dat voor elk der bovengenoemde vakken, zich een lid beschikbaar stelde, om dit zoo mogelijk systematisch te behandelen *)

Op 7 April 1875 opende de heer Rinkes de reeks bijdragen, betreffende het eerstgen. vak. Alle overige werden in den loop van dat jaar behandeld en het verslag spreekt met zeer veel waardeering over hen, die, daarvoor hunne beste krachten gaven.

Veel waardeering ondervond ook voortdurend de leeszirkel, waarin, dank zij de goede zorgen der bibliothecarissen, steeds gezorgd werd, de meest actueele kleine werken op bouwkundig gebied werden opgenomen. De titularis moest evenwel rekening houden met de financiën der Ver., doch vond dikwijls steun bij de leden, die werken voor circulatie afstonden.

De 1ooste portefeuille werd in het najaar van 1874 verzonden. Het was op den 21 October van dat jaar, dat in verband met dat feest, wederom de Eere-Voorzitter, eene geestige rede ten beste gaf en eene welverdiende hulde bracht aan den bibliothecaris, voor de goede zorgen, ten allen tijde door hem aan den leeszirkel gewijd.

Op het einde van het tweede tienjarig tijdvak was de omzet van den penningm. f 588.76, steeds sluitende met kleinere of grootere saldo's. Aan boekwerken voor den leeszirkel werd besteed ongeveer f 100.—. Bij de jaarlijksche boekverkooping kwam bijna gelijk bedrag in de kas terug.

1875—1885.

Wederom zijn wij een tiental jaren verder en in het overzicht van het nu volgende zal blijken, dat de woorden vroeger uitgesproken op verschillende Algemeene vergaderingen geen ijdele klanken waren.

Het was niet te veel gezegd, in het verslag van 1869, dat de heer J. L. Springer toonde een goede voorganger te zijn onder de jongere leden.

Onder zijn bestuur was het, dat de boom, geplant in 1855 en reeds krachtig opgroeiende, voortdurend trachtte zijne vertakkingen uit te breiden en nieuwe schaduw te geven, daar waar de grondslag, al te veel geblakerd was. Dat dit niet zonder stoornis gebeurde zal nader blijken. Krachtig gesteund door zijne medebestuurders en leden der Vereeniging, bracht de heer Springer, haar op een hooger standpunt in de Maatschappij, met het ideaal, een nieuw bloeiend tijdperk aan hare geschiedenis toe te voegen.

Het aantal gewone leden bedroeg op het einde van 1875, 52, op het einde van 1885, was dit aantal geklommen tot 135 gewone leden, 199 buitenleden en 15 kunstlievende leden; verder 4 buitengewone en 18 gewone Eere-leden. Waaraan was deze groote vooruitgang te danken? Het nu volgende, zij het antwoord op deze vraag.

Vroeger werd vermeld, dat de heer J. L. Springer in 1876, op nieuw als Voorzitter der Vereeniging optrad. Onafgebroken komt nu in het volgend tiental verslagen de naam van Jan Springer als zoodanig voor; voorwaar een groot bewijs, op hoe hoogen prijs zijn persoon als hoofd der Vereeniging werd gesteld.

Als medebestuurders met hem, waren in dit tijdvak, de

*) De commissie bestond uit de heeren: J. L. Springer, Jh. Olie en P. F. Laarman.

**) Deze commissie bestond uit de heeren: J. J. G. Rinkes, P. F. Laarman, J. L. Springer, H. Leguit en Th. G. Strengers.

*) De heeren welke op zich genomen hebben, hieraan te voldoen, waren:

a. Beschrijvende meetkunst, perspectief en schaduwbeschrijving, J. J. G. Rinkes;

b. Werktuigkundig en bouwk. rekenen, J. H. Bronke;

c. Waterbouwkunde, A. H. D. Rups;

d. Constructie-leer en materialen-kennis, Th. G. Strengers en H. Gallay;

e. Geschiedenis en kennis der bouwstijlen, J. L. Springer;

f. Schoonheids- en compositie-leer, J. Gosschalk.

heeren J. J. G. Rinkes, W. J. J. Vuyk, E. T. A. Damen, W. Wilkens, C. B. Posthumus Meijes, Th. G. Strengers, Ed. Cuypers, J. H. F. Löning, F. J. Bremmer en Henri Evers.

Steeds trachtte de Ver., mannen van beteekenis, die zich jegens de Bouwkunst verdienstelijk maakten, aan zich te verbinden, door hun het Eere-lidmaatschap aan te bieden.

Zoo werd het aantal in 1881, uitgebreid door de benoeming van prof. E. Gugel te Delft, in 1882 door die van de heeren jhr. Victor de Stuers te 's-Hage en prof. J. A. Alberdingk Thym te Amsterdam, op 12 December 1883 door die van de heeren: J. Gosschalk, architect, I. W. Schuurman, directeur van Publieke werken en C. Springer, Architectuur-schilder, allen te Amsterdam. In verband met de uitbreiding werden benoemd tot buitengewone Eereleden op 14 November 1883: mr. J. Heemskerk, minister van Binnenl. Zaken, J. G. v. d. Bergh, Minister van W. H. en N. en mr. G. van Tienhoven, Burgemeester der gemeente Amsterdam; in 1884 Jac. Ankersmit, Wethouder van Publieke Werken te Amsterdam.

Door den dood verloor de Ver. in 1883 het honorair lid H. P. Vogel te 's-Hage, tevens mede-oprichter.

Wat de werkzaamheden betreft, de organisatie van den werkkring der Ver. in 1875 op touw gezet, gevolgd door een proefjaar waar verschillende sprekers, bepaalde vakken zouden behandelen, werd voortgezet door het benoemen eener commissie,*) wier taak het zoude zijn, de volgende vragen te beantwoorden:

a. Zijn de resultaten van den nieuwen werkkring in den proeftijd van dien aard, dat eene verdere voortzetting of bestendiging, daarvan wenschelijk kan geacht worden?

b. Is het wenschelijk den bestaanden proeftijd nog met een jaar te verlengen?

c. Zou een onverwaardelijke terugkeer tot den vroeger gevolgden werkkring in het belang der Ver. zijn?

d. Zoo de nieuwe regeling, gunstige resultaten heeft opgeleverd, is die dan niet in verband te brengen, met den vroeger gevolgden werkkring?

Op 12 Januari 1876 bracht deze commissie bij monde van den heer Vuyk, rapport uit, waarvan geanimeerde discussiën het gevolg waren, die aanleiding gaven tot de volgende motie:

„De vergadering acht het wenschelijk den bestaanden proeftijd te doen eindigen, de nieuwe organisatie te bestendigen en de met den vroeger gevolgden werkkring in den ruimsten zin, in verband te brengen. Bij openlijke stemming werd met 15 tegen 1 stem, deze motie aangenomen, en de commissie onder dankzegging, door den Voorzitter ontbonden.

Het verslag uitgebracht op 10 Januari 1877 constateert, dat de op de vergadering voorgestelde regeling der spreekbeurten, eene verbetering bleek te zijn; de vrees dat de Ver. in een cursus zoude overgaan werd opgeheven, toen de bijdragen over vastgestelde onderwerpen, om de maand werden afgelost door vrijwillige bijdragen en kunstbeschouwingen.

In volgende jaren werd deze werkwijze vrij geregeld volgehouden, al kostte het soms moeite, de ontstane vacaturen, niet te vermijden bij eene Vereeniging als deze, op nieuw te vervullen. Toch kwam er geene verandering vóór Januari 1881, toen door den heer Jan Springer twee voorstellen werden ingediend, betrekkelijk de behandeling der vaste spreekbeurten en de vragen in de bus gevonden.

Deze voorstellen werden op de bijeenkomst van 23 Februari 1881 behandeld en waren van den volgenden inhoud:

1e. Bij de vervulling der spreekbeurten ter behandeling van bepaalde onderwerpen (Art. 25 der wet) is ondergeteekende gebleken, dat eene meer geregelde behandeling van ieder der aangewezen vakken of onderwerpen gewenscht wordt. Eene andere wijze van uitvoering dan tot nu toe gevolgd, meer in den geest van het voorstel gedaan in de jaren 1872 en 73 kan, naar zijn bescheiden meening, daarop van goeden invloed zijn.

De onderget. stelt daarom voor, de sprekers of de leden die zich tot behandeling der verschillende vakken hebben verbonden, tot eene commissie te vereenigen en door het houden van 2 à 3 vergaderingen per jaar, den omvang en de wijze van behandeling der te bespreken onderwerpen, vooraf onderling door hen te doen bepalen.

Hetzij deze commissie afzonderlijk, of met het bestuur verbonden, werkzaam zal zijn, dient tevens een punt van nadere overweging te moeten uitmaken.

De onderget. vermeent dit voorstel het bestuur en de leden ter overweging met warmte te mogen aanbevelen."

Dit voorstel werd met algemeene stemmen aangenomen en tevens daarbij besloten, dat de commissie zal zijn saamgesteld uit leden met den Voorzitter als lid van het bestuur en dat door haar, in overeenstemming met het bestuur, eene instructie van huishoudelijken aard zal worden opgemaakt.

Het 2e voorstel luidde:

„De onderget. stelt voor, de vragen in de vraagbus gevonden, welke voor eene onmiddellijke behandeling niet geschikt zijn, ter beantwoording of inleiding tot de bespreking op te dragen aan eene commissie belast met de behandeling der onderwerpen, vastgesteld bij besluit der vergadering, d.d. 30 April 1873 genoemd in art. 25 der wet.

De bedoeling van dit voorstel was, wanneer eene vraag in de vraagbus gevonden werd, eerst een der leden tot de beantwoording uit te noodigen en indien hieraan binnen een zekeren tijd niet voldaan was, de vraag naar de commissie te zenden.

Ook dit voorstel werd met algemeene stemmen aangenomen, met de bepaling, dat de antwoorden der vragen, als bijlage in het jaarverslag zullen worden opgenomen.

Overeenkomstig de bovengenoemde voorstellen, constitueerde zich eene commissie onder den naam van: „Vak- en Vragen-commissie."

Volgens de verslagen kweet deze commissie zich in volgende jaren op waardige wijze van haar taak. Als gevolg kenmerkten de vergaderingen zich door een gezelligen band, waar voor de jongere leden zeer veel te leeren viel.

Ook verschillende andere zaken, het vak betreffende, waarbij de vragen in de bus gevonden, meermalen een hoofdrol speelden, werd van gedachten gewisseld, terwijl door onderlinge vergelijking van de ingekomen ontwerpen op prijsvragen, het houden van kunstbeschouwingen, enz. de ambitie der leden werd geprikkeld, en de grondslag der Ver., het vak op te heffen en te bevorderen en het gezellig samenzijn aan te moedigen, steeds gehuldigd bleef.

De vergaderingen werden, tot in den loop van 1880, gehouden in „Eensgezindheid", daarna in het gebouw „tot Nut van het Algemeen" op den Voorburgwal, om verder plaats te vinden in een eigen lokaal. Hierover nader.

De 700e bijeenkomst werd gehouden den 17en October 1877. Het bestuur meende dit feit niet onopgemerkt te mogen voorbijgaan en deed het voorstel dien dag feestelijk te herdenken. Met acclamatie werd dit voorstel aangenomen. De Eere-Voorzitter, was ook ditmaal weer bereid, ten blijke zijner ingenomenheid met de werken der Ver. eene feestrede uit te spreken.

Het feest werd gehouden in het lokaal „het Vosje" en bestond uit eene tentoonstelling van teekeningen, de feestrede met onderwerp: „Hoe moeten wij bouwen" en een souper. Het feest kenmerkte zich door eene geanimeerde stemming en mag als volkomen gelukt beschouwd worden.

*) Deze commissie bestond uit de heeren: Kruseman, Rinkes, Scheltema, J. B. Springer, Strengers, Vuyk en Wijnstok.

Op 23 Augustus 1880 herdacht de Vereeniging haar 25-jarig bestaan, haar Zilveren feest. In de bijeenkomst van 18 Februari 1880, deelde de Voorzitter mede, dat op bovengenoemden datum, het 25 jaar zou geleden zijn, dat de Ver. was opgericht en het voornemen bestond, deze gebeurtenis feestelijk te herdenken.

Het bestuur stelde voor, eene commissie voor de feestviering te benoemen, bestaande uit 3 leden en 2 bestuurders, ten einde de noodige voorstellen aan de vergadering te doen.

Uit de leden werden benoemd de h.h. A. W. Weissman, Th. G. Strengers en J. Ingenohl; uit het bestuur de h.h. Jan Springer en E. Damen.

Op 17 Maart d.a.v. werd een plan voor de feestviering ter tafel gebracht, hetwelk werd goedgekeurd. Tot dat plan behoorde ook, het uitschrijven van eene buitengewone prijsvraag. In eene buitengewone bijeenkomst op 18 Augustus werd het volgend programma voorgelezen:

Zondag 22 Augustus ten 9 uur 's morgens, bijeenkomst op de bovenzaal van het N. Holl. Koffiehuis „de Roode Leeuw", Vijgendam 22; Opening van het feest door den Voorzitter ten 9½ uur 's morgens; Tocht per stoomboot naar Schellingwoude, Muiderberg, Muiden, Slot te Muiden, Weesp, Abcoude en Ouderkerk. Ten 8 uur 's avonds, aankomst te Amsterdam.

Gezellig samenzijn op de bovenzaal van het Wiener café, Rokin 22.

Maandag 23 Augustus ten 1 uur 's middags, bijeenkomst op de bovenzaal van het lokaal d'Geelvinck, Singel bij de Munt 530. Opening der tentoonstelling van teekeningen en van de ingezonden antwoorden op de Feest-prijsvraag.

Ten 8 uur 's avonds. Feestvergadering op de bovenzaal van het lokaal d'Geelvinck. Daarna gelegenheid tot deelneming aan een gemeenschappelijk maal.

Geheel volgens dat programma had de feestviering plaats, die door een groot aantal leden in opgewekte stemming werd bijgewoond.

In „de Opmerker" van 28 Augustus 1880 komt een zeer juist verslag van bovengenoemde feestviering voor.

Als aandenken werd door de leden aan de Vereeniging een geschenk aangeboden, bestaande in een met zilver gemonteerden voorzittershamer.

Als tegengeschenk werd door den Voorzitter aangeboden, 't standaardwerk: „le Dictionnaire raisonné de l'Architecture" par Violet le Duc, op voorwaarde, dit boekwerk als belooning zoude dienen, voor eene buitengewone prijsvraag, uit te schrijven in 1881.

Tegelijk met bovenvermeld feest, kwam ook dat jaar tot stand, de uitgave van het Album van bekroonde prijsvraagontwerpen.

Sedert 1875 was hierover niets vernomen, tot in een vorig verslag werd medegedeeld, dat getracht was, een begin te maken met het gereedmaken der teekeningen, doch dat door de verschillende bezwaren, die werden ingebracht een voorstel door een der leden was ingediend, om de uitgave voor onbepaalden tijd uit te stellen.

Dit voorstel werd in de bijeenkomst van 18 Februari 1880 behandeld en gaf aanleiding tot levendige discussiën, waarvan het resultaat was, dat het bestuur een tegen-voordeed, om integendeel met kracht aan de uitgave te gaan arbeiden en de leiding op te dragen aan de commissie bedoeld in art. 40 der wet, welke commissie bestaat uit het bestuur en 2 leden. Dit voorstel werd aangenomen.*)

De twee leden werden benoemd en de commissie ging daarop met ijver aan het werk.

Voor eene aflevering werden de teekeningen verkleind en gephotolithografeerd, waarna onderhandelingen met een uitgever werden aangeknoopt.

De heer Joh. G. Stemler, boekhandelaar en uitgever alhier, nam voorloopig onder zekere voorwaarden aan, zich met de uitgave te belasten.

Bij gelegenheid van het 25-jarig bestaan der Vereeniging kon de commissie eene proefaflevering tentoonstellen en verkreeg een zoodanig aantal inteekenaren, dat de uitgave verzekerd was.

Nadat met den uitgever een contract was opgemaakt, goedgekeurd op de bijeenkomst van 22 September 1880, zag de 1e aflevering spoedig daarna het licht.**)

Tengevolge van het sluiten van bovengenoemd contract met den heer Stemler, was het noodig, dat de Vereeniging rechtspersoonlijkheid verkreeg.

Bij Koninklijk besluit van 4 Februari 1881 no. 12 werd deze verleend.

De prijswinners der prijsvragen, uitgeschreven tusschen de jaren 1876—1886, waren de heeren: W. J. Vuyk, J. B. Springer, A. Salm G.Bzn., A. W. Weissman, Vuyk en Van Rossem, J. v. Tetterode, Ed. Cuypers, D. Semmelink, J. Olthuis, G. van Arkel, H. J. Jesse, C. B. Posthumus Meijes, F. J. Bremmer, P. J. Houtzagers, G. W. Vixeboxe, Joseph Herman, H. G. Jansen, Jb. v. d. Ban, A. R. Freem, J. Ingenohl, G. Bakker, G. de Zeeuw, C. Verhulst, W. Kromhout Czn., P. H. Scheltema en L. Beirer.

Van verstrekkenden aard en gevolg was eene vraag, gevonden in de vraagbus op 23 Maart 1881, luidende:

„Of en op welke wijze het mogelijk zou zijn, den werkkring der Ver. naar buiten uit te breiden?"

Deze vraag werd in handen gesteld der vak- en vragencommissie, welke eene sub-commissie benoemde, bestaande uit de heeren Jan Springer, C. B. Posthumus Meijes en G. v. Arkel, met de opdracht van:

a. Een onderzoek in te stellen naar de reglementen en verslagen van buitenlandsche Vereenigingen en Maatschappijen tot bevordering van Schoone Kunsten.

b. Een rapport uit te brengen omtrent hun doel en streven en de middelen, die zij daartoe aanwenden.

c. Voorstellen te doen tot uitbreiding en reorganisatie der Vereeniging „Architectura et Amicitia".

Deze sub-commissie trad ter bereiking van het doel, genoemd onder sub a in correspondentie met ruim twee-honderd buitenlandsche Vereenigingen en zond die haatste door tusschenkomst van het bestuur, eene circulaire met vragenlijst, gesteld in de Fransche, Duitsche en Engelsche talen, met verzoek, die lijsten ingevuld, terug te zenden.

Van de meeste buitenlandsche Vereenigingen ontving de commissie blijken van sympathie en medewerking; zeer vele hadden naast hunne antwoorden, hunne statuten en verslagen ingezonden.

Alles werd door de sub-commissie onderzocht en van de antwoorden werd opgemaakt, een kort zaakrijk uittreksel.

Een uitvoerig verslag werd uitgebracht op 19 April 1882, bij monde van haren rapporteur den heer C. B. Posthumus Meyes, waarin opgenomen, het vele goede en nuttige, dat

*) Deze 2 leden, waren de heeren, A. W. Weissman en J. B. Springer.

**) De tekst van het Album was: „Verzameling van bekroonde ontwerpen" het werd uitgegeven in serieën van 6 afl.; elke afl. bestaande uit 6 platen.

zij had ontdekt in de verschillende statuten onzer zustervereenigingen en maatschappijen.

Op dienzelfden avond werd de commissie van wetsherziening benoemd. De h.h. Jan Springer, C. B. Posthumus Meijes, W. Wilkens, A. W. Weissman, A. Salm G.Bzn., H. Leguit en L. Dorland, werden hiertoe verkozen. Dit zevental leden toog aan den arbeid en benoemde uit hun midden de h.h. A. W. Weissman en C. B. Posthumus Meijes, om een concept-wet op te stellen.

Op de eerste winter-bijeenkomst, den 2en October 1882, bracht het bestuur de concept-wet ter tafel.

Deze wet werd na eenige wijzigingen van niet ingrijpenden aard, met drie stemmen tegen, aangenomen. De commissie voor de wetsherziening had gemeend, nu ingrijpende veranderingen op het punt stonden verwezenlijkt te worden, den naam Vereeniging te veranderen in die van Genootschap. *)

Daarna werd den leden medegedeeld, dat door het Bestuur onderhandelingen waren aangeknoopt met den eigenaar van een bestaand, gunstig bekend bouwkundig weekblad, om dit blad als orgaan van „Architectura et Amicitia" te doen optreden.

Na machtiging, hiervoor de noodige stappen te doen en contracten te sluiten, kwam een vergelijk tot stand, tusschen de eigenaars van „de Opmerker" onder hoofdredactie van den heer F. W. v. Gendt J.Gzn., te Arnhem, mede-oprichter van „A. et A." en het bestuur daarvan, waarvan het gevolg was, dat op 7 Januari 1883 het eerste nummer in een gewijzigd gewaad het licht zag.

Om zooveel mogelijk de bepalingen der nieuwe wet na te komen en den leden een gezellig pied à terre te verschaffen, stelde het bestuur alle pogingen in het werk, daarvoor een geschikt lokaal te vinden.

*) Van de nieuwe wet, die op 1 Januari 1883 in werking trad, luidde: art. 1.

„Het Genootschap stelt zich ten doel, het gezellig verkeer onder beoefenaren der Bouwkunst en aanverwante vakken te bevorderen en hunne algemeene belangen voor te staan. Tevens tracht het dit dienstbaar te maken aan hunne onderlinge ontwikkeling. Het is gevestigd te Amsterdam.

Art. 2. Dit doel zullen de leden van het Genootschap trachten te bereiken door:

1. Het houden van vergaderingen.
2. Het geven van bijdragen en kunstbeschouwingen.
3. Het beschikbaar stellen van eene vraagbus.
4. Het uitschrijven van Prijsvragen.
5. Het doen circuleeren van bouwk. tijdschriften en boekwerken.
6. Het uitgeven of doen uitgeven van een of meerdere Bouwk. tijdschriften.
7. Het opmeten en in teekening brengen van belangrijke bestaande gebouwen, of gedeelten daarvan.
8. Het aanknoopen van betrekkingen met binnen- en buitenl. Maatschappijen of Genootschappen.
9. Het aanstellen van correspond. leden.
10. Het openstellen van een sociëteits-lokaal.
11. Het houden van tentoonstellingen.

Art. 3. Het Genootschap bestaat uit: a. Eereleden, b. Buitengewone Eere-leden, c. Donateurs, d. Gewone leden, e. Buiten-leden, f. Kunstlievende leden.

Het toenmalig bestuur, trad bij het in werking treden der wet en bloc af, doch werd herkozen.

Het bureau van redaktie, belast met de uitgave van een weekblad, enz., genoemd in hoofdstuk IX der wet, bestond uit de heeren: Jan Springer, C. B. Posthumus Meijes en A. W. Weissman.

Dank zij den ijver van den Voorzitter werd dit gevonden in Maison Stroucken, wel niet groot, maar voldoende om te beginnen.

Op 25 November 1882 werd op eene buitengewone vergadering dit zaaltje in oogenschouw genomen. Het bestuur werd gemachtigd dit lokaal te huren en dank zij de ruime geldelijke en stoffelijke bijdragen, was het bestuur in staat dit waardig uit te dossen. De naakte wanden werden spoedig bedekt met een sepia-aquarel, van verschillende leden, welke te zamen een uitmuntend geheel vormden. *)

In dit sociëteitslokaal zoude tevens zijn een leestafel, waarop de belangrijkste nieuw verschenen technische tijdschriften gedurende 14 dagen ter lezing zouden liggen, voordat zij ter circulatie in den leescirkel werden verzonden.

Op 20 Januari 1883 werd dit lokaal feestelijk geopend. Wie uwer daarbij tegenwoordig was, geachte leden en oud-leden herinnert zich niet dat eenvoudig, doch schitterend feest, „Architectura et Amicitia" waardig.

Wie uwer ligt het niet nog versch in het geheugen, hoe onder de tonen van Mendelssohns Hochzeits-marsch, uitgevoerd door de leden, de h.h. Bremmer, Karel Muller, Mulock Houwer, Weissman en Westerbach, de geachte Oprichters en de Eere-Voorzitter van ons Genootschap, door het bestuur werden binnengeleid ter 800e vergadering, welke als inwijdingsfeest was aangekondigd; hoe na eene krachtige toespraak van den Voorzitter het woord werd gevoerd door den Eere-Voorzitter, die op de hem eigen talentvolle wijze de feestrede uitsprak, welke rede hij in drie deelen splitste en waarin hij het verleden, het heden en de toekomst van het Genootschap, schetste.

Nadat de agenda was afgehandeld werden door den Voorzitter, de leden uitgenoodigd hem te willen volgen om het sociëteits-lokaal plechtig open te stellen.

Met een flinken hamerslag en korte toespraak van den Eere-Voorzitter werd dit geopend verklaard, waarna de Voorzitter eenige woorden tot de leden richtte. Zijn ideaal, vroeger reeds door hem geuit, was nu verwezenlijkt, namelijk een eigen orgaan, een eigen lokaal en een bibliotheek.

Het feest werd met een gezellig samenzijn besloten.

Ten behoeve van de stichting eener bibliotheek werd eene rentelooze leening uitgeschreven, verdeeld in drie series, elk van f 1000.—. De 1e serie dezer leening werd uitgeschreven en ruim volteekend.

In April 1883 kwam de 1e serie van het Album compleet, door het verschijnen van de 6e aflevering. Besprekingen met den toenmaligen uitgever, waarbij deze verzocht werd, opgaaf van condities te doen voor eene gewijzigde uitgave hadden geen resultaat.

Daarna werden onderhandelingen aangeknoopt met den heer F. W. v. Gendt J.Gzn., te Arnhem, om in vereeniging met den heer P. Gouda Quint aldaar eene nieuwe uitgave te ondernemen. Het resultaat was, dat een concept-contract werd opgemaakt en ter tafel gebracht en goedgekeurd in de vergadering van 19 December 1883. Dat tijdschrift kreeg den naam van „de Bouwmeester", waarin niet alleen bekroonde prijsontwerpen, maar ook onderwerpen van uitgevoerde werken, evenals die van oude kunst en kunst-nijverheid zouden worden opgenomen.

Onder de in de wet opgenomen artikelen, behoorde ook: het houden van tentoonstellingen, het organiseeren van feestavonden en excursiën naar enkele van de vele in Nederland merkwaardige plaatsen.

De eerste tentoonstelling vond plaats in November 1883,

*) Van de hand des heeren E. v. d. Bossche, was de vrouwen-figuur, de jeugdige maagd „Architectura et Amicitia" geplaatst aan het hoofdeinde der zaal.

in een der zalen van Maison Stroucken, hoofdzakelijk voor het groot aantal ingekomen antwoorden op prijsvragen. De open ruimten werden aangevuld met schetsen, studiën en ontwerpen, die eenige leden, welwillend hadden afgestaan.

Ofschoon op kleine schaal aangelegd, mocht deze expositie zich in een druk bezoek verheugen, zoowel van officieele personen, als van de leden en het publiek. In den zomer van 1884 vond eene dergelijke tentoonstelling plaats.

Ter herinnering aan het 30-jarig bestaan van het Genootschap, werd in het jaar 1885 van 24 Augustus tot 20 September eene tentoonstelling gehouden in de Militiezaal op de Singel, daartoe welwillend door het Gemeentebestuur beschikbaar gesteld. *)

Deze tentoonstelling, waarvan de officieele titel was: „Tentoonstelling van oude en hedendaagsche kunst, schilderkunst, beeldhouwkunst en kunstnijverheid", slaagde volkomen. 104 inzenders gaven gehoor aan de uitnoodiging van de commissie.

Het programma werd breed opgevat, daar het zich uitstrekte op het gebied der Beeldende Kunsten en der Kunstindustrie in den ruimsten zin van het woord.

Deze tentoonstelling ondervond de belangstelling van verschillende hooggeplaatsie personen, van besturen op het gebied van onderwijs, van kunstenaars en geleerden, van de pers, en niet het minst van het groote publiek, zoodat op den dag der sluiting, het aantal bezoekers, geschat kon worden op minstens 4000 personen.

Met genoegen kon de commissie op hare werkzaamheden terugzien, omdat het voorgestelde doel volkomen bereikt was, n.l. dat:

1e. de tentoonstelling tot veredeling van den kunstzin heeft bijgedragen, en,

2e. zij een machtigen factor geweest is tot verheffing van het prestige van het Genootschap bij het publiek.

Op het gebied van Kunstnijverheid waren bekroningen toegezegd, bestaande uit: Eere-diploma's, Diploma's van verdienste en Eervolle vermeldingen.

In het geheel werden 7 Eere-diploma's, 11 Diploma's van verdienste en 4 Eervolle vermeldingen toegekend. **)

Het Genootschap gaf op den 19en Januari 1884 den in de wet voorgeschreven feestavond, in Maison Stroucken ***).

Het feest bestond in een officieel en in een niet officieel gedeelte; het eerste bestond in: eene soirée musicale, met medewerking van Henri F. R. Brandts Buys, componist; Eugène Baudot, solo-violist bij de Amsterdamsche Orkestvereeniging; Gerard Völlmar, solo-violoncellist, bij id.; Herman Venverloo, tenor; K. Ingerman, baryton, en P. van der Made, bas.

*) Als leden der tentoonstelling-commissie, werden aan het bestuur toegevoegd, de heeren: G. v. Arkel, Prosper Ecoin, Charles Roskam, Bart van Hove, Teixeira de Matthos, A. W. Weissman, J. A., van Voorthuizen en Henri Evers; de laatste als secretaris.

**) De jury voor de bekroningen van Kunstnijverheid, bestond uit de heeren: A. N. Godefroy, J. H. Leliman en J. Gosschalk.

***) Het bondslied toen voor het eerst ten gehoore gebracht, was van den heer prof. J. A. Alberdingk Thym, op muziek gezet door den heer Brandts Buys.

De Commissie voor de feestviering bestond met het bestuur uit de heeren: E. Breman, E. Cuypers, Prosper Delin, J. C. D. di Gazar, J. Herman, J. Ingenohl, M. de Jongh, T. Meyer, Karel Muller, Charles Roskam, H. Teixeira de Matthos, J. A. van der Sluys Veer, J. B. Springer, Piet Springer, J. A. v. Voorthuizen, A. W. Weissman, en W. H. L. Westerbach.

2. Voordracht van „de Werkstaking" naar F. Coppée.

Het niet officieele gedeelte in:

1. Introductie.
2. De villa Silbersteijn, oorspronkelijk architectonisch blijspel met zang in 3 bedrijven, met voorspel en Apotheose door Ha-zee (dr. H. C. C. Muller.) *)
3. Komisch Intermezzo.
4. Die feindlichen Nachbarn (pantomime).

Na afloop had een souper plaats. Dit feest slaagde in alle opzichten.

Op 26 September 1883 had wederom een feestavond plaats in Maison Stroucken, tot sluiting der herdenking van het 30-jarig bestaan van het Genootschap. Met behulp van de heeren Karel Muller en Charles Roskam, aan het bestuur toegevoegd, werd den leden een genotvolle avond verschaft.

In het eerste gedeelte werd het gehoor gestreeld door instrumentale en vocale voordrachten; in het tweede gedeelte werd opgevoerd, het oorspronkelijk architectonisch blijspel: „De Werkstaking of liefde is 't fundament", door Mr. Eli Zee, gevolgd door komische intermezzo's.

Het feest werd besloten met een genoeglijk samenzijn, waarop menig hartelijke dronk werd gewijd aan den bloei van: „Architectura et Amicitia".

De eerste Excursie had plaats op Zondag 31 Juli 1881, naar aanleiding van een voorstel door een der leden gedaan, om de gewone zomer-bijeenkomsten te doen vervallen en daarvoor in de plaats te stellen, eenige Excursiën naar enkele van de vele in Nederland merkwaardige plaatsen. Besloten werd, als proef, op bovengenoemden datum een uitstapje te maken naar Alkmaar en Omstreken. Deze tocht slaagde volkomen en verschafte zulke aangename herinneringen, dat het in volgende schafte zulke aangename herinneringen, dat het in volgende jaren steeds herhaald werd. Successievelijk werden door de Holland bezocht.

Van de bijzondere mededeelingen, opgenomen in de verschillende verslagen, zij hier vermeld, dat tengevolge van een voorstel aangenomen op 16 November 1881, het bestuur een officieel schrijven richtte aan de bouwcommissie der Vereeniging „Mutua Fides" te Groningen over een door haar uitgeschreven prijsvraag voor een studenten sociëteitsgebouw. In dit schrijven werd afgekeurd de wijze van samenstelling van het programma, de beoordeeling en het geringe bedrag der belooning.

De heer J. W. C. Tellegen, civieling., te Delft leverde in het Studenten-weekblad „Minerva" van 18 Januari 1882 eene uitvoerige beschouwing over deze prijsvraag en verdedigde de houding van „Architectura" en laakte den hoogmoedigen toon die de heeren van „Mutua Fides" tegen 't bestuur van ons Genootschap hadden aangeslagen.

In 1882 richtte het bestuur op voorstel van eenige leden een adres tot B. en W. van Amsterdam, om, naar aanleiding van de besprekingen, omtrent het bouwen van een nieuw beursgebouw en het daarvoor uitschrijven van eene prijsvraag, deze nationaal en niet internationaal te doen zijn.

In 1883 werd over hetzelfde onderwerp door het Genootschap een adres ingediend aan den Gemeenteraad, ten einde wijziging te krijgen in het programma der beursprijsvraag. Dit adres had een gunstig verloop.

In hetzelfde jaar werd een adres van adhaesie gezonden aan het „Koninklijk Oudheidkundig Genootschap", in zake het dempen van de N. Z. Voorburgwal. Evenwel met ongunstigen afloop.

*) Deze werd bij die gelegenheid benoemd als buitengewoon Eere-lid.

Bij gelegenheid van de opening van het Rijksmuseum alhier in 1885 werd het Genootschap door de commissie, welke zich geconstitueerd had, om de opening feestelijk te doen plaats hebben, uitgenoodigd, daaraan deel te nemen.

Om reden deze feestviering later een meer bescheiden karakter verkreeg, was, bij de officieele opening, het bestuur alleen vertegenwoordigd.

Hulde aan de leescirkel-portefeuille no. 1500, werd gebracht op 30 April 1884, door eene welsprekende rede van den Eere-Voorzitter.

Op het einde van 1885 werd aan boekwerken voor de leestafel en verder ter circulatie besteed eene som van pl.m. f 250.—. Van de geleende gelden werden successievelijk boekwerken voor de bibliotheek aangekocht.

Op het einde van het derde tienjarig tijdvak was de omzet van den penningmeester f 5861.60.

1885—1895.

Nadat de feesttonen der herdenking van het 30-jarig bestaan waren verstomd, vervolgde het Genootschap rustig den weg, dien het zich had afgebakend en kreeg ondanks de vaak ondergane wisseling van personen, meer ontwikkeling en vastheid. Het strekte tot bewijs dat het doel, hetwelk het wenschte te bereiken, de zetel was van zijn kracht en duurzaamheid.

Telken jare werd bij acclamatie de heer Jan Springer als Voorzitter herkozen. Steeds liet hij zich die keuze welgevallen, voortdurend kon men er op vertrouwen, dat hij zijne beste krachten wijdde om voor de met zooveel moeite en inspanning verkregen uitkomsten niet alleen te waken, maar deze ook zooveel mogelijk te bevestigen.

Tot 1892 bleef hij het hoofd der bestuurstafel, toen hij meende, wegens verschil van opvatting met zijne medebestuurders en het bureau van redaktie, niet langer die functie te moeten waarnemen; zijn plaats werd verwisseld met die van den heer J. Ingenohl.

In 1893 werd deze laatste opgevolgd door den heer H. G. Jansen, die in 1895 zijn plaats weer afstond aan den heer W. Kromhout Czn.

Als bestuursleden waren in dit tienjarig tijdvak werkzaam de h.h. J. A. van der Sluys Veer, A. C. Bleys, G. A. Zeeman, A. C. Boerma, R. A. Hey, L. J. Rijnink, J. C. D. di Gazar, Jan de Quack, C. W. Nijhoff, E. J. van Dijk, Karel Muller, Th. L. D. Smeele, J. L. M. Lauweriks, J. Koffieberg, A. H. Zinsmeister en Paul J. de Jongh.

Van de honoraire leden overleed in 1889 de heer Alberdingk Thym te Amsterdam, in 1890 de heer J. G. van den Bergh, te 's Hage, in 1891 de heer C. Springer, te Hilversum, terwijl het aantal werd aangevuld in 1887 met den heer A. W. v. Dam, te Rotterdam.

Op het einde van 1895 was het aantal leden, verdeeld als volgt:

4 Buitengewone Eere-leden.
15 Eere-leden.
7 Donateurs.
85 Gewone leden.
178 Buiten-leden.
34 Kunstlievende leden.
6 Vereenigingen.

Geregeld elk jaar begonnen in September de wintervergaderingen, welke, om de 14 dagen gehouden werden in onze Société its-lokaal, later bij grooter bezoek, in een der zalen van American-hotel.

Op 1 Januari 1888 werd ook onze société it daarheen overgebracht, omreden er te veel grieven waren, omtrent bedienning, consumptie, enz. tegen den beheerder van Maison Stroucken.

Bijdragen, kunstbeschouwingen en vragen van den dag volgden elkander geregeld op, totdat in 1887, door de beurskwestie, de sedert 1883 onder nieuwen vorm, ontplooide vaan, gesierd met menigen lauwer van moed, trouw en eerlijkheid, allengs dreigde minder fier en onafhankelijk van haren standaard te zullen wapperen.

Laat ons nagaan, wat het verslag over 1887 hierover vermeldt:

„Toen in 1882 bij de groote wetswijziging, die van een nieuw leven blijk gaf, nevens andere bepalingen, ook tot de uitgave van een eigen orgaan werd besloten, bleek het alras, dat hiermede een belangrijke stap was gedaan, niet alleen in het belang van het Genootschap op zich zelf, doch vooral ook tot verhooging van den invloed en het prestige naar buiten.

Het wekelijks verschijnend orgaan werd een onderdeel van het arbeidsveld, waarvan men zich de bewerking tot taak had gesteld en als middel van propaganda naar buiten, was het als vanzelf aangewezen om de geledcren te versterken door een groot aantal buiten-leden, die op deze wijze, met het Genootschap in contact kwamen.

Wat den inhoud betrof, werden nevens de belangen onzer kunst, ook, vooral bij strijdvragen, door ons orgaan, de meeningen van het Genootschap als uiting van het jongere deel der kunstwereld, met klem en kracht voorgestaan.

Het aanvankelijk succes der onderneming was, nevens den steun der leden, voornamelijk te danken aan de personen, die zich met de moeilijke en tijdroovende taak der Redaktie hadden willen belasten en waarvan de drie heeren, die het permanent bureau vormden, van de oprichting van het orgaan af, voortdurend in functie waren gebleven. *)

Tot de eerste helft van dat jaar, bleef deze samenstelling onveranderd.

Tijdens de belangrijke prijsvraag over de stichting eener nieuwe Beurs en in het verdere verloop dezer kwestie, was het vooral „de Opmerker", die de aesthetische zijde van het vraagstuk behandelde en de belangen der bouwkunst en die van hare beoefenaars, onvermoeid bepleitte.

Toen echter in den loop van 1887 door het Gemeentebestuur eene oplossing der beurskwestie werd voorgesteld, die terecht, algemeene afkeuring ondervond, gebeurde er iets, dat plotseling, aan de zoo noodige eensgezindheid een einde maakte.

Buiten voorkennis en instemming van de Redaktie en van de leden, en vóórdat het nieuwe gemeente-ontwerp publiek ter bezichtiging was gesteld verscheen in „de Opmerker" een hoofdartikel, waarin het nieuwe beursplan met de grootste ingenomenheid werd begroet. Dit artikel was geschreven door een lid van het permanent bureau van redaktie, tevens de vervaardiger van het Gemeente-ontwerp.

In de commissie van redaktie werd deze handelwijze eenstemmig afgekeurd, doch hiermede was de zaak niet ongedaan gemaakt, noch den goeden naam van het blad hersteld. Een van de eerste gevolgen van dit feit was het aftreden van den Voorzitter des Genootschaps, tevens Voorzitter der commissie van redaktie.

Op 15 Juni d.a.v. had eene buitengewone ledenvergadering plaats, ten einde te voorzien in het aftreden van den Voorzitter en van een bestuurslid, wegens vertrek naar elders.

Op deze vergadering werd breedvoerig besproken, het voorgevallene met de Redaktie en werden de beschouwingen,

*) Deze heeren waren: Jan Springer, voorzitter, A. W. Weissman en C. B. Posthumus Meijes.

opgenomen in het orgaan, betreffende de beurskwestie, in afkeurenden zin besproken.

Het gevolg was, dat met groote meerderheid een afkeurend votum over het gebeurde werd uitgebracht, hetwelk den heer Weissman tot aftreden noodzaakte.

De heer Posthumus Meyes meende toen ook zijne functie te moeten neerleggen, terwijl het Bestuur, collectief zijn ontslag indiende.

Op latere vergaderingen, werden hiervoor nieuwe gekozen; van het bestuur hadden zich twee heeren herkiesbaar gesteld. Met algemeene stemmen werd de heer Jan Springer als Voorzitter herkozen en vormde met de heeren H. G. Jansen en A. Reyding het nieuwe permanent bureau van redaktie.

De nieuwe redaktie aanvaardde haar taak, met de belofte, het programma bij den aanvang der campagne ontwikkeld, ook als haren leiddraad te zullen beschouwen.

Van dien tijd af kwamen geene storende incidenten meer voor, en werd wekelijks meer geleverd, dan waartoe zij volgens contract gebonden waren.

Op het einde van 1892 was het contract, in zake de uitgave van het orgaan „de Opmerker", gesloten met den heer F. W. v. Gendt te 's Hage, afgeloopen en werd niet weder hernieuwd.

Vanaf 1 Januari 1893 is, door het Genootschap zelf, een weekblad uitgegeven onder de titel van „Architectura".

Voor het vervolg bestond dit orgaan uit twee gedeelten: het eerste onder redactie van het Genootschap, het tweede (het technisch gedeelte) onder redaktie van den heer J. A. van der Kloes, leeraar aan de Polytechnische school te Delft. De uitgave geschiedde van af dien datum door de firma J. van der Endt & Zoon te Maassluis.

De uitgave van het plaatwerk „de Bouwmeester" werd geregeld voortgezet.

In 1887 werd, met de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, eene overeenkomst aangegaan, waarbij aan het verzoek van die Vereeniging, om onder zekere voorwaarden tot het medewerken aan het plaatwerk te worden toegelaten, is gevolg gegeven.

In 1889 werd het contract opgezegd tot uitgave van bovengenoemd plaatwerk, aangegaan met de heeren F. W. v. Gendt J.Gzn., en P. Gouda Quint.

Op 18 Juni 1890 werd door de leden goedgekeurd, dat de exploitatie daarvan voor het vervolg, door het Genootschap zoude geschieden en het plaatwerk den titel zou dragen van „de Architect", terwijl aan de samenstelling zouden medewerken: „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam en „Architectura" te 's-Gravenhage.

Ook deze uitgave had succes en een langzaam toenemend debiet.

In 1895 werd met den 5en jaargang een contract gesloten met den heer P. Gouda Quint te Arnhem, waar bij deze weder, onder vrij gunstige bepalingen voor de kas van het Genootschap als uitgever optrad. In de commissie van redaktie, waren in dit tienjarig tijdvak werkzaam, behalve het bestuur en de reeds genoemden, de h.h. A. Salm G.Bzn., W. Kromhout Czn., M. de Jongh, Paul J. de Jongh, Joseph Cuypers, J. L. M. Lauweriks, H. Ellens en W. van Boven.

Den 28en Maart 1888 werd met opgewektheid de 900e vergadering herdacht. De Eere-Voorzitter sprak eene feestrede uit, terwijl de avond door een feestelijk samenzijn in huishoudelijken kring besloten werd.

In hetzelfde jaar vonden nog plaats, twee belangrijke gebeurtenissen, die eene huldebetooging golden aan de twee mannen van ons Gen., die reeds vele jaren aan het hoofd staande, getoond hadden, dat hun ten volle de leiding was toevertrouwd en dat zij het uit verschillende elementen samengesteld Gen. tot groote vlucht hadden weten te brengen. De eerste gebeurtenis was het vieren van den 60sten verjaardag van onzen Eere-Voorzitter, de tweede, het herdenken van het 12½-jarig Voorzitterschap van den heer Jan Springer.

Den Eere-Voorzitter werd door het Genootschap zijne buste in brons aangeboden, gemodelleerd door den heer E. v. d. Bossche, naar eene fotografie van den heer Dekema.

Het tweede feit, de herdenking van het 12½-jarig Voorzitterschap van den heer Jan Springer, werd in uitgebreiden kring herdacht in eene feestelijke bijeenkomst, waarop hem een bronzen beeld en een album met teekeningen en handteekeningen der deelnemers werd aangeboden.

Van de prijswinners op prijsvragen door het Genootschap in dit tijdvak uitgeschreven, mogen genoemd worden de heeren: M. de Jongh, A. C. Boerma, W. L. Brückman, F. W. M. Poggenbeek, W. H. L. Westerbach, Louis Verbrugge, O. F. Leeuw, A. W. van Malsem, J. C. D. di Gazar, E. Boursse, J. Krijgsman, L. Smit, W. Kromhout Czn., Jos. Herman, Jan Stuyt, Paul J. de Jongh, K. M. Kuyk, C. N. van Goor, D. P. J. Harmsen, J. Schelling, W. v. Boven, K. de Bazel, J. L. M. Lauweriks, Th. Molkenboer, A. Hofman en J. B. Lambeek.

Tentoonstellingen. In Maart 1886 constitueerde zich op initiatief van het Eere-lid den heer J. Gosschalk eene commissie, met den Voorzitter van het Genootschap aan het hoofd, tot het verzamelen van werken van Nederlandsche Architecten, ter inzending op de Jubileum-tentoonstelling te Berlijn, te houden van Mei—November van dat jaar.

Aan 64 Architecten werd eene uitnoodiging gericht tot deelneming aan eene collectieve inzending. Een 37-tal, verklaarden zich bereid tot medewerking. Van hen ontving de commissie eene uitgebreide collectie hunner meest geslaagde bouwwerken, deels in photografie, deels in gravure en teekening uitgevoerd.

De teekeningen, welke alle gelijke afmetingen moesten hebben, werden ieder afzonderlijk in smalle lijsten gevat, en door de welwillendheid van het bestuur der Jubileumtentoonstelling, gunstig geplaatst tegen drie wanden, vormende een aansluitend geheel. Den 23en Mei 1886, werd de tentoonstelling, door den Duitschen Keizer, feestelijk geopend.

Hoewel het finantieele bezwaar voor het Genootschap nog al belangrijk was, woog daartegen wel op het succes dat de Nederlandsche inzending te Berlijn heeft gehad. Volgens onze Oostelijke buren, waren wij daar flink vertegenwoordigd.

Ter gelegenheid van het 35-jarig bestaan van het Genootschap, werd besloten, eene tentoonstelling te houden van bouw-, schilder- en beeldhouwkunst en kunstnijverheid. Op 23 Augustus 1890, was dit feit recht huiselijk herdacht in de nieuw gedecoreerde zaal van American-hotel, doch door omstandigheden, moesten de feestelijkheden, waarvan eene tentoonstelling, het middenpunt vormde, een half jaar, uitgesteld worden.

De opening daarvan had plaats op 1 Februari 1891 en bij een terugblik op dit jubileum, moet er volmondig erkend worden, dat dit volkomen geslaagd is, dank zij de gunstige omstandigheden, waaronder het gevierd werd en de uitmuntende wijze, waarop de commissie, met de leiding belast, haar taak had opgevat.

Naast de feestcommissie,*) met den heer Jan Springer aan het hoofd, zijn het vooral geweest, de heeren W. Kromhout Czn., H. G. Jansen en M. de Jongh, die geen tijd of moeite hebben ontzien, om in alle opzichten, het welslagen van het 7e lustrum te verzekeren.

De medewerking voor deze tentoonstelling, ook buiten het Genootschap, vooral onder de schilders was boven verwachting. Het gemeentebestuur van Amsterdam, stond, onder zeer gunstige voorwaarden, toe, het in gebruik nemen van het tijdelijk gebouw op het Damrak (de houten loods).

Nadat dit gebouw, door de commissie in bezit was genomen, werd, dank zij de uitmuntende krachten op decoratief gebied, welke zij onder hare leden telde, het onaanzienlijke interieur, gelukkig met uitmuntend bovenlicht, herschapen in eene artistieke omgeving.

Voor de expositie was, op elk gebied, het meest uitmuntende gekozen, waaronder zeker in de eerste plaats genoemd mogen worden de inzendingen van de heeren Breitner, Dyselhoff en Bastert.

Dat deze tentoonstelling, op het gebied van kunst, hoog stond aangeschreven, bewees het zeer drukke bezoek van leden, stadgenoot en vreemdeling. Voor „Architectura et Amicitia" en hare commissie was zij een waar succes.

Den 17en Februari werd deze tentoonstelling gesloten.

Als slot der feestelijkheden bij bovengenoemde herdenking werd op 11 Maart d.a.v. en op 17 April voor de tweede maal, opgevoerd door leden van het Genootschap, het oorspronkelijk Architectonisch blijspel „de Prijsvraag". Bij beide opvoeringen verleende Amstels Fanfarekorps, onder leiding van den heer David Koning, zijne gewaardeerde medewerking.

Had de tentoonstelling succes gehad, „de Prijsvraag" niet minder, voorzeker eene groote voldoening voor den auteur den heer A. Reyding, bijgestaan door de heeren Karel Muller en J. Ingenohl, terwijl de vertolking der twee hoofdrollen, door de heeren Frans Boersma en Georg C. Verenet niet weinig dat welslagen bevorderd hebben.

Succesrijk naderde het jaar, waarin de 1000e vergadering zoude gehouden worden. Ook nu ging van het bestuur het voorstel uit hieraan eene Bouwkunst-tentoonstelling te verbinden en vond hiervoor een onderkomen, dank zij de welwillende medewerking van Amsterdams Gemeentebestuur, in een houten hulpschool aan de Plantaadje Muidergracht.

De commissie **) voor de uitvoering gekozen, kweet zich uitmuntend van haar taak, doch hoe belangrijk deze tentoonstelling ook geweest is, van de zijde van het publiek ondervond zij niet de belangstelling, welke betoond was bij die op het Damrak. Zeer zeker had de gunstige ligging dezer laatste, daarop zijn invloed gehad.

Den 27 Januari 1894 werd de 1000e vergadering feestelijk herdacht, samenvallende met de opening van bovengenoemde tentoonstelling.

*) De feestcommissie bestond uit de heeren: Jan Springer, G. H. Breitner, L. W. R. Wenckebach, E. v. d. Bosche, G. Crevels, M. Hendrickx, Prosper Delin, A. Reyding, Karel Muller, J. A. v. d. Sluys Veer, E. J. v. Dijk, Paul J. de Jongh, Jac. Duncker, en de heeren Th. G. Strengers en J. Ingenohl, als secretarissen.

**) De commissie voor deze tentoonstelling bestond uit de heeren: H. G. Jansen, voorzitter, J. Th. J. Cuypers, H. Ellens, K. de Bazel, J. L. M. Lauweriks, J. Mendes da Costa, H. A. Scholtz, J. A. v. d. Sluys Veer, en C. W. Nijhoff, secretaris.

De heer W. Kromhout Czn., was de ontwerper van het front voor het gebouw.

Door den Eere-Voorzitter, den heer J. H. Leliman, werd de openingsrede gehouden, waarna de heer W. Kromhout Czn., als bijdrage ten beste gaf „Onze Tentoonstelling". Op 28 Februari 1894 had de sluiting der tentoonstelling plaats.

Bij gelegenheid van het 40-jarig bestaan van het Genootschap op 23 Augustus 1895 werd een feestnu. van ons orgaan uitgegeven, dat om de uitstekende samenstelling in beeld en schrift ten zeerste geroemd werd. Het leeuwenaandeel, bij het samenstellen daarvan, had de Voorzitter van het Genootschap den heer W. Krombout Czn.

Zeer vele uitnoodigingen mocht het Genootschap ontvangen, om van advies te dienen, zoowel bij het uitschrijven van prijsvragen, o.a. bij die van een diploma als bekroning van inzendingen voor de te houden Internationale Bakkerij-tentoonstelling in 1886, als in hetzelfde jaar, om deel uit te maken van de Commissie uitgegaan van de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering van Nijverheid te Haarlem, tot overweging van de vestiging van een proefstation voor bouwmaterialen, op het voorbeeld van het buitenland.

In 1888 kreeg het verschillende uitnoodigingen tot samenwerking met andere vereenigingen, o.a. werd naar de Vereeniging „Arti et Industriae" te 's-Hage, eene commissie uit de leden afgevaardigd ter behandeling der vraag of het wenschelijk is dat proeven van bekwaamheid worden afgelegd door werkman en patroon.

In 1889 eene uitnoodiging om een jury-lid te benoemen voor de raadhuisprijsvraag te Zutphen en voor de plannen, uit te voeren bij gelegenheid van het 50-jarig bestaan van de Maatschappij „Arti et Amicitiae".

In 1893 naar aanleiding van een schrijven van den werkman G. P. Holleeder te Amsterdam, ondersteund door meerdere werklieden, inhoudende het verzoek, om voor den werkman, populaire voordrachten over kunst te willen houden.

In het Genootschap heeft zich toen eene commissie gevormd, bestaande uit de heeren H. G. Jansen, J. Cuypers, W. Kromhout Czn. en H. Ellens, met het doel, uitvoering aan dat besluit te geven. Als gevolg van de werkzaamheden dezer commissie werden in dat jaar een vijftal vergaderingen gehouden, waarop bovengenoemde heeren met nog anderen als sprekers optraden. Ook in een volgend jaar werd dit voortgezet. In hetzelfde jaar was het Genootschap vertegenwoordigd op de Algemeene vergadering der Nederlandsche Vereeniging tot voorkoming van ongelukken.

In 1894 eene uitnoodiging van de „Nederlandsche Maatschappij tot bevordering van Nijverheid", om deel te nemen aan het te houden Nationaal Congres in 1895, omtrent het vakonderwijs en de vakopleiding van toekomstige werklieden in Nederland.

In 1895 eene uitnoodiging van de commissie voor de driejaarlijksche tentoonstelling om eene afgevaardigde te benoemen om zitting te nemen in de sub-commissie van toelating voor de afdeeling Bouwkunst.

Voor alle uitnoodigingen werden door het Bestuur of de Vergadering afgevaardigden benoemd, ter vertegenwoordiging van het Genootschap.

Gedurende dit tienjarig tijdperk maakte de leescirkel haar wandeling in goede orde.

Vóórdat deze wandeling begon, lagen de geschriften, veertien dagen op de leestafel van ons societeits-lokaal, opdat elk lid, in de gelegenheid was, van het meest actueele kennis te nemen. Niet altijd werd dit gewaardeerd; men kon er zeker van zijn, op het lokaal komende om te lezen, niet gestoord te zullen worden door het drukke gesprek van anderen.

Enkele Zaterdagavonden, maakten hierop eene gelukkige uitzondering.

Op de vergadering van 26 September 1894, werd eene gepaste hulde gebracht aan portefeuille no. 2000, waarbij de sedert 1883 met het rondbrengen belaste bode, A. v. Walen, niet vergeten werd.

Op het einde van 1895 was de omzet van den penningmeester f 4428.77.

In 1894 was de bibliotheek-leening geheel afgelost, terwijl van de leening 1886, jaarlijks vijf aandeelen ad f 20.— elk, werden uitgeloot en afbetaald.

1895—1905.

Met nu volgend tienjarig tijdperk, waarin de 19e eeuw ter ruste ging en de 20e vastberaden aan de kimme verrees, was voor ons Genootschap zeker niet het minst belangrijke.

Toch had men gehoopt, dat dit in nog hooger mate het geval zoude zijn en de banden van aansluiting, tusschen de verschillende Vereenigingen in ons vaderland, nauwer zouden zijn toegehaald, en dat alle onderlinge tweestrijd tusschen lichamen, die hetzelfde doel beoogen, zouden zijn weggevaagd, dat één bond allen onder één vaan zoude vereenigen. Het mocht evenwel niet zoo zijn en het overzicht zal ons duidelijk maken, wat er ontbrak, om dit ideaal te bereiken.

De Voorzitter, de heer W. Kromhout Czn., die het initiatief nam, tot het oprichten van een bond van Nederlandsche bouwkunstbeoefenaren, bekleedde deze functie tot 19 December 1896, toen hij vervangen werd door den heer Joseph Cuypers.

Op 10 Mei 1899, werd laatstgenoemde, die wegens drukke werkzaamheden niet langer die functie konde waarnemen, opgevolgd door den heer K. P. C. de Bazel.

Zeker had het Genootschap ook dezen Voorzitter gaarne langen tijd aan het hoofd der bestuurstafel gezien, doch spoedig moest hij wegens ziekte zijne werkzaamheden overlaten aan den Vice-Voorzitter, totdat ontslagname hierop volgde en hij op 28 November 1900 opgevolgd werd door onzen tegenwoordigen Voorzitter, den heer H. P. Berlage. Behalve dezen Voorzitter, waren aan het bestuur verbonden, de heeren: J. A. v. d. Sluys Veer, C. W. Nijhoff, J. Ingenohl, W. v. Boven, J. L. M. Lauweriks, H. J. Walle, J. G. v. Gendt A.Lzn., M. Cornelissen, C. L. v. Kesteren, Th. Sparringa, J. P. D. Lokhof, E. Verschuyl, L. H. C. van Hylckama Vlieg, J. H. de Groot, K. v. Leeuwen, W. N. v. Vliet en H. J. M. Walekamp.

De overige bestuursfunctiën werden steeds onderling verdeeld.

Van de honoraire leden overleed in Juli 1896, de heer J. A. Schuurman, oud-Directeur van Publieke Werken te Amsterdam; op 5 April 1897 de heer G. B. Salm, Architect te Amsterdam; op 16 December 1899 de heer B. de Greef, oud-Gemeente-Architect van Amsterdam; op 6 December 1900 de heer F. W. van Gendt J.Gzn., te 's Hage, mede-oprichter van het Genootschap; op 29 December 1900 de heer A. N. Godefroy, Architect te Amsterdam; op 25 Januari 1901 de heer A. W. van Dam, Architect te Rotterdam;

van de buitengewone eere-leden: October 1897 de heer J. Heemskerk Azn., te 's-Gravenhage.

Het aantal Eere-leden werd aangevuld op 10 November 1897 toen de heer J. A. v. d. Kloes, destijds leeraar aan de Polytechnische school, als zoodanig werd benoemd.

Op het einde van 1904 was het aantal leden, niet minder dan tien jaar geleden; sedert dit tijdvak was de rubriek aangevuld met aspirant-leden, welke van af 1 Januari 1897, door een door de vergadering aangenomen en toegevoegd wetsartikel waren toegelaten.

Steeds werden de winter-vergaderingen gehouden van September tot ultimo April, terwijl in den zomer de Excursiën naar eene belangrijke plaats in Noord- of Zuid-Holland geregeld plaats vonden.

Woensdags om de 14 dagen kwam men bijeen, eerst in ons lokaal in American-hotel, later, toen dit gebouw door sloping door een ander moest worden vervangen, in het gebouw „Parkzicht", in de Hobbemastraat, hoek Stadhouderskade.

Tijdelijk, zoude het zijn, maar helaas, deze tijdelijkheid duurt reeds van af 1 Mei 1900 en op ons gouden feest zijn wij nog niet daar, waar wij wenschten te zijn, in ons eigen gebouw.

Voordat eene bespreking over deze illusie plaats vinde, een resumé der door het Genootschap verrichtte werkzaamheden.

Op 6 Februari 1895 werd door den heer W. Kromhout Czn., ingeleid eene bespreking over de reorganisatie bij Publieke Werken, waarbij o.a. de functie van Gem.-Architect zou worden opgeheven.

Adhaesie werd betuigd met een rekest, door de afd. Amsterdam van de „Maatschappij t. b. d. Bouwkunst" verzonden aan den Gemeenteraad om hieraan geen gevolg te geven.

In de vergadering van 25 November 1895 hield de heer Kromhout eene bijdrage, getiteld: „De bestaande corporatiën van bouwkunst-beoefenaren en de wenschelijkheid eener concentratie tot één lichaam.

Met deze lezing, door genoemden heer, toen Voorzitter zijnde, als gewoon lid gehouden, beoogde hij eene eerste schrede te zetten op den weg tot stichting eener algemeene architectenbond, niet naast of boven de bestaande Vereenigingen, maar allen daarin opgelost, om met de noodige samenwerking, den opbloei der bouwkunst te verkrijgen.

Centralisatie, door het oprichten van een algemeen lichaam achtte hij noodig, met Afdeelingen in de voornaamste steden des lands.

Geanimeerde en zaakrijke discussiën waren het gevolg en aangezien uit den aard der zaak, welke tijd van overweging vereischte, noch van motie, noch van mandaat van het Bestuur voorerst sprake kon zijn, formuleerde de heer Joseph Cuypers uit het debat de volgende conclusie:

„Als resultaat der besprekingen, werd als het gevoelen der aanwezige leden aangemerkt, hoe het Genootschap, bij het ter hand nemen van de oplossing, alle bouwkundige Vereenigingen in één bond (waardoor de groote belangen beter dan tot hiertoe behartigd kunnen worden) het bereiken van het einddoel binnen een onbepaald tijdperk, niet afhankelijk kan achten van de onmiddellijke medewerking van andere Vereenigingen, maar dat, indien de zaak in zich gezond bevonden zal zijn, deze zeer zeker te eeniger tijd, ook bij ontstentenis dier medewerking, zal bereikt worden."

Met deze conclusie stemde de vergadering in.

In de vergadering van 4 December 1895 werd behandeld en aangenomen de door het Genootschap te nemen houding in zake de aan de Tweede Kamer verzonden adressen, betreffende de restauratie der Grafelijke Zalen op het Binnenhof te 's Hage.

Het Genootschap achtte het noodig, dat de restauratie geschiedde door Binnenlandsche Zaken, als zijnde zij bij dit departement onder toezicht der Afd. Kunsten en Wetenschappen, wat niet het geval zal zijn, als de restauratie geschiedt door het departement van Waterstaat.

Ter gelegenheid van den 70en verjaardag van ons Eere-lid dr. P. J. H. Cuypers, werd besloten hem een passend huldeblijk aan te bieden.

Hiervoor werd eene Commissie *) gekozen, die zich vereenigde met het bestuur en besloot een feestmo. uit te geven en de redaktie daarvan op te dragen aan die van Architectura.

Den 17en Mei 1897 werd den meester, in de groote hal van 's Rijks Museum, door voornoemde gecombineerde commissie bij monde van den Vice-voorzitter, den heer W. van Boven, namens het Genootschap het feestno. Architectura**) aangeboden en welwillend door hem aanvaard.

Op 1 April 1898 had eene gecomb. vergadering plaats van ons Genootschap, met de Afd. Amsterdam der „Maatschappij t. b. d. Bouwkunst".

Op die vergadering besprak de heer H. P. Berlage het nieuwe beurs-project, toegelicht met vele teekeningen en mocht zich verheugen in eene zeer groote belangstelling.

De heer C. B. Posthumus Meyes, die als Voorzitter optrad, om reden de heer Jos. Cuypers niet aanwezig kon zijn, bracht spreker namens beide lichamen in zeer waardeerende woorden hulde voor zijn arbeid. Ook de heer A. Salm G.Bzn., Voorzitter der Maatschappij sloot zich daarbij aan, sprcker dank zeggende, voor zijne medewerking tot het nauwer toehalen van den broederband tusschen het Genootschap en de Maatschappij.

Op 23 Juni van dat jaar had eene buitengewone vergadering plaats ter behandeling van een ontvangen schrijven van B. en W. van Amsterdam, naar aanleiding van een aan hen gerichte missive van de besturen van het Genootschap en de „Maatschappij t. b. d. Bouwkunst", betreffende de bebouwing der Museum-terreinen.

B. en W. hadden besloten, tot het instellen van eene commissie van advies, die buiten bezwaar der gemeentekas, desgevraagd, B. en W. adviseert, in de eerste plaats bij de beoordeeling van bouwontwerpen, ingeleverd bij aanvraag voor erfpacht of koop van terreinen achter het Rijks Museum en zoo B. en W. dit noodig oordeelen, ook bij de beoordeeling van bouwplannen, ingediend bij een aanvraag voor koop of erfpacht van andere dan bovengenoemde terreinen in de gemeente Amsterdam."

De bedoeling was, dat de commissie zoude bestaan uit 5 leden: één lid uit en door het bestuur der Maatschappij t. b. d. Bouwkunst; één lid uit en door het bestuur van het Gen. „Architectura et Amicitia"; één lid door de Afd. Amsterdam der „Maatschappij t. b. d. Bouwkunst"; één lid door het Gen. „Architectura et Amicitia"; één lid door B. en W.

Van het bestuur werd hiervoor aangewezen den heer Joseph Cuypers, van de leden, de heer H. P. Berlage.

Op 26 Juni 1898, werd onze Eere-Voorzitter, de heer J. H. Leliman, gehuldigd, ter gelegenheid van zijn 70en verjaardag.

De denkbeelden van den heer W. Kromhout Czn., in 1895 ter tafel gebracht, betreffende het oprichten van een Architectenbond en vervat in eene goedgekeurde conclusie, waarin de meening werd uitgedrukt, „dat indien de zaak in zich gezond bevonden zal zijn, dus te eeniger tijd, ook bij ontstentenis der medewerking van andere Vereenigingen zal bereikt worden" kwamen opnieuw ter sprake, bij gelegenheid der Excursie naar Haarzuilen op 25 Juni 1898.

Het verslag over dat jaar, meldt daarover het navolgende.

Op dien dag hadden zich eenige bouwkundigen vereenigd, onder leiding van den heer Joseph Cuypers en een adres opgesteld aan de „Maatschappij tot b. d. Bouwkunst" met het verzoek te willen medewerken aan het oprichten van een Bond van Bouwkundige Vereenigingen. Na veel over en weer praten richtte het bestuur der Maatschappij op 22 November 1898, een schrijven tot de onderteekenaars van genoemd adres, waarvan de hoofdstrekking was dat het der Maatschappij wenschelijker voorkwam n i e t een nieuwen bond op te richten, doch de Maatschappij als zoodanig te erkennen en daarvoor, volgens de edele bewoordingen van het schrijven der Maatschappij: „te werken onder één vaandel en onder éene leiding als een leger dat haakt naar overwinning." Na mededeeling van dit besluit, waardoor aan de zaak der adressanten, wier taak hiermede afliep, eene andere richting werd gegeven, trad de Maatschappij actief op, gesteund door de loffelijke pogingen der beide Vereenigingen, die, voorgelicht door hunne bestuurders, saamgewerkt hadden, om vooraf een geest van verbroedering te verbreiden, die zijn daadwerkelijke bekrachtiging vond in verscheidene samenkomsten, vergaderingen en beraadslagingen.

Den 8 December 1898 richtte nu de Maatschappij een schrijven tot 4 bouwkundige Vereenigingen te Amsterdam gevestigd, waaronder ook A. et A. voorkwam.

Dit schrijven steunde op het feit, dat het stoffelijk en verstandelijk zwaarte-punt der bouwkunst in Nederland gelegen was in de Maatschappij en dus alle werking als van zelf uit haar als middelpunt moest uitgaan, daarom werd in dat schrijven aangedrongen op gemeenschappelijk vergaderen in één gebouw, enz. Voor A. et A. zou een afzonderlijk societeitslokaal worden ingericht. Hierdoor zou versnippering van krachten worden tegengegaan en een begin gemaakt met de vervulling van een der wenschen, uitgedrukt in het adres van Haarzuilen.

Op 31 December 1898 richtte het Genootschap een schrijven tot de Maatschappij, waarin werd afgezien van alle samenwerking op de door de Maatschappij voorgestelde grondslagen. Dit als gevolg van een besluit der 1082e vergadering, van 28 December 1898, waarin deze zaak uitvoerig was besproken.

In de verschillende commissiën, waarin het Genootschap was vertegenwoordigd, was ook die der „Veredeling van het Ambacht". Die commissie heeft zich in dat jaar tot eene Vereeniging gevormd.

In samenwerking met het bestuur der Maatschappij werd door ons Genootschap eene Commissie tot stand gebracht, om eene goede bouwkundige inzending te verkrijgen op de tentoonstelling te Parijs in 1900.

Goedgekeurd op de 1087e vergadering van 1 Maart 1899 werd door eene commissie uit het bestuur in April d.a.v. overhandigd aan den Minister van Binnenlandsche Zaken een adres, waarin verzocht werd, alsnog op te nemen in Art. 2 der wet van 26 Mei 1870, tot regeling van het onderwijs van Rijkswege in de beeldende Kunsten (Stbl. no. 78), dat aan de Academie ook onderwijs zal gegeven worden in de Bouwkunst en aanverwante vakken.

De 1100e vergadering werd gehouden op 6 December 1899. Op verzoek van het bestuur deed de heer H. P. Berlage eenige mededeelingen, omtrent den stand der werkzaamheden aan de nieuwe Beurs, terwijl zeer vele teekeningen, ter verduidelijking in de zaal waren tentoongesteld.

*) Deze commissie bestond uit: Mej. Cato E. Gruntke, de heeren: J. B. Lambeck, K. P. C. de Bazel, J. A. van der Sluys Veer en W. Kromhout Czn.

**) Dit exemplaar in perkamenten omslag met gouden titel bedrukt, bevatte 2½ vel druks, benevens een achttal platen, naar eenige der beste werken en teekeningen van den meester.

Tekst en platen op Japansch papier.

Op de 1103e vergadering gehouden op 31 Januari 1900 werd besloten, op voorstel van den heer J. Ingenohl, om een adres te zenden aan den Gemeenteraad van Amsterdam, met verzoek het bouwtoezicht te willen verscherpen, naar aanleiding van het instorten van een drietal huizen aan de Hoedemakerskade.

Naar aanleiding eener voordracht van den heer Lion Cachet over „Handteekenenonderwijs en Bouwkunde", in de vergadering van 8 November 1899, werd bij de discussiën daarover, een voorstel gedaan, het gesprokene aan te laschen aan de adresbeweging van de wijziging der akten Middelbaar onderwijs teekenen.

Door den Voorzitter werd eene motie ingediend van den volgenden inhoud:

„De vergadering, overwegende, dat de zorg voor het onderwijs in de met bouwkunst verwante vakken der kunst-industrie van hoog belang is, waardeerende hetgeen ter verbetering is beoogd, door het adres, dat betreffende de wijziging der akte M.O. aan de regeering is aangeboden, is van meening, dat het voorstel in waarde zou stijgen, wanneer daarin meer was rekening gehouden met het algemeen verband met de bouwkunst, en spreekt de wenschelijkheid uit van het benoemen eener commissie van bouwkundigen om te overwegen, op welke wijze bovengenoemd voorstel kan worden den gewijzigd of aangevuld."

Naar aanleiding daarvan werd door het bestuur eene commissie van praeadvies *) benoemd, die d.d. 17 Februari 1900 een rapport uitbracht. Daarin erkende zij de noodzakelijkheid van eene wijziging der bestaande teekenakten, maar kon zich niet vereenigen met de wijze, waarop door eenige Directeuren van Vakscholen, d.d. 8 September 1899 een schrijven gericht was aan Z. Ex. den Minister van Binnenlandsche Zaken, behelzende een voorstel tot revisie, van het examenprogramma M.O. en in verband daarmede ook van de akte O.

Op 7 Mei 1900 had eene vergadering plaats over het voorstel tot wijziging der teekenakten, waarin èn het voorstel van bovengenoemde Directeuren, èn dat van de commissie in den breede besproken werd, zonder te komen tot eene algeheele overeenstemming. Een der leden vroeg naar het verder verloop der zaak van het rapport der commissie en oordeelde, dat dit desnoods kon worden herzien en dat het bestuur doen moest wat noodig was.

De Voorzitter meende, dat bestuur en commissie samen konden werken om de zaak te beëindigen op goede wijze.

Dienovereenkomstig werd besloten.

Op 28 Februari 1900 hield de heer M. C. Koole van Vlissingen eene belangrijke voordracht over verbeteriag van het onderwijs tot vorming van technici. Spreker kwam tot de slotsom,. dat een adres aan de Regeering, behelzende het verzoek, tot oprichting van eene Technische School, alle reden van bestaan had en verzocht alleu met aandrang, dit adres te willen steunen.

Hij, was van oordeel, dat er in den grooten keten van M. O. één schakel ontbrak, die van het technisch onderricht.

Op 25 April 1900 gaven de heeren H. G. Jansen en W. Kromhout Czn., eene verhandeling, over de a.s. verbouwing van 't American-hotel, welke verhandeling met tal van teekeningen werd toegelicht.

't Was een passend onderwerp op den laatsten avond, dat er eene gewone vergadering in het oude Genootschapslokaal werd gehouden.

*) Deze commissie bestond uit de heeren: K. de Bazel, Joseph Cuypers, W. Kromhout Czn., J. L. M. Lauweriks, K. van Leeuwen en C. W. Nijhoff.

Op Zondag 15 Juli 1900 werd door eene commissie, namens een groot aantal Nederlandsche kunst-beoefenaren, kunstminnaars, vereenigingen, corporatiën en teekenscholen aan ons Eere-lid, jhr. mr. Victor de Stuers, Referendaris aan de Afd. Kunsten en Wetenschappen een blijk van hoogwaardeering aangeboden.

Eene oorkonde naar aangifte van dr. P. J. H. Cuypers, door den heer v. d. Pavert geteekend, en een gedenkpenning in goud, zilver en brons werden als blijvende herinnering aan het vijf-en-twintig jarig ambtsfeest den jubilaris overhandigd. Velen waren opgegaan, w.o. ook een vertegenwoordiger (bestuurslid) van ons Genootschap, om door hun tegenwoordigheid van hunne groote belangstelling te doen blijken.

In de vergadering van 12 September 1900 werd door den heer J. L. M. Lauweriks behandeld, de voorgenomen sloopiug van het Buiten-Gasthuis alhier. Als voorbeeld van echt Oud-Hollandsche architectuur, zou men het moeten betreuren, wanneer het verdween. Van bouwvalligheid was geen spoor te ontdekken, alleen was het hier en daar moedwillig vernield. In 1630 is het gebouwd en na den brand van 1732 herbouwd naar 't oorspronkelijk model. Thans achtte hij het zeer goed mogelijk het gebouw te restaureeren, de sporen van vandalisme te doen verdwijnen en het eene praktische bestemming te geven, b.v. die van een museum. Hij deed een voorstel om aan den Raad der Gemeente Amsterdam te verzoeken, voorloopig op zijn besluit van amoveering terug te komen.

Met algemeene stemmen werd dit voorstel goedgekeurd, en het adres verzonden d.d. 13 September 1900. Bij besluit van den Raad genomen den 20 September d.a.v. werd afwijzend op dit adres beschikt.

Tot op h e d e n heeft de sloopiug evenwel n i e t plaats gehad.

Eene zeer belangrijke buitengewone vergadering werd gehouden op Zaterdag 6 Juli 1901, belegd door het Genootschap „Architectura et Amicitia", de „Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst" en den „Nederl. Oudheidkundigen Bond".

De besprekingen golden het Paleis op den Dam. In hoeverre het wenschelijk en mogelijk zou zijn het voormalig Raadhuis op den Dam, thans het Paleis, aan zijne oorspronkelijke bestemming te doen beantwoorden.

Het resultaat der besprekingen, ingeleid door de heeren dr. P. J. H. Cuypers en prof. mr. D. Josephus Jitta, was, dat de gecombineerde vergadering bij acclamatie eene motie aannam, waarin de wenschelijkheid werd uitgesproken, dat den bevoegden autoriteiten zou worden verzocht, stappen te doen, om het gebouw aan zijne oorspronkelijke bestemming terug te geven.

In Juli d.a.v. werd door vijf raadsleden over hetzelfde onderwerp een driedelig voorstel gedaan aan den Gemeenteraad:

1e. B. en W. uit te noodigen te onderzoeken of het Raadhuis op den Dam voldoende ruimte aanbiedt als zetel der Stedelijke Regeering;

2e. B. en W. uit te noodigen bij bevestigende beantwoording der vraag sub 1, te trachten medewerking der Regeering te verkrijgen, opdat het Raadhuis op den Dam weder ter vrije beschikking van het Gemeentebestuur van Amsterdam komt;

3e. De voordracht betreffende de voorgenomen verbouwing van het bestaande stadhuis aan te houden.

In het praedvies door B. en W. daarover uitgebracht werd, op beide eerste voorstellen beslist ontkennend geantwoord.

Toch gevoelden B. en W. veel sympathie voor het denkbeeld om het Raadhuis aan den Dam terug te erlangen, als

officieelen zetel van het Gemeentebestuur. Gaarne wilden zij een nader onderzoek instellen en waren bereid eene eventueele opdracht van den Raad uit te voeren.

Op de 1129e vergadering van 23 October 1901 kwam bovengenoemd praeadvies ter sprake en werd een voorstel van het bestuur aangenomen om van de zijde van het Genootschap de zaak daarbij niet te laten, maar een nieuw adres aan den Raad te zenden, waarin de bezwaren van B. en W. in hun praeadvies genoemd, zoo mogelijk werden weersproken.

Tevens achtte het bestuur het in het belaag der zaak wenschelijk een eigen onderzoek in te stellen, omtrent de mogelijkheid van eene inrichting van het Paleis als Raadhuis en een dergelijk onderzoek op te dragen aan eene Commissie bestaande uit de heeren dr. P. J. H. Cuypers, prof. mr. J. Jitta, en Jan Springer, welke zich bereid hadden verklaard, deze benoeming te aanvaarden.

Den 29 October d.a.v. werd deze Commissie door den Voorzitter van ons Genootschap geïnstalleerd.

Op 11 December 1901 werd de voorgenomen verbouwing van het tegenwoordig Stadhuis aangenomen en B. en W. diligent verklaard ten opzichte van het oude Raadhuis.

In April was de Commissie bovengenoemd, door omstandigheden, onafhankelijk van hun wil, nog verre verwijderd van een rapport te kunnen uitbrengen; terwijl het onderzoek, dat de Afd. Publieke Werken, in opdracht van B. en W. zou instellen, een onderzoek door het dagelijksch bestuur den Raad toegezegd, toen nog geen voortgaag had.

Op de 1163e vergadering, gehouden den 16 December 1903, vroeg de heer Jan Stuyt, nog iets over de Paleis-Raadhuiskwestie en kreeg van het bestuur ten antwoord, dat er spoedig iets moest gedaan worden.

In de vergadering van 11 September 1901 kwam een schrijven ter tafel van het lid den heer Jan Stuyt, behelzende een verzoek, een adres van wege het Genootschap te richten aan den Gemeenteraad van Amsterdam, om niet over te gaan tot het dempen der Reguliersgracht.

Aan het bestuur werd overgelaten, deze zaak verder te behandelen, op eene wijze, die tot het gewenschte resultaat zoude leiden.

Op latere vergaderingen werd medegedeeld, dat geen voorstel tot demping van wege B. en W. was gedaan, alleen was op de begrooting eene memorie-post, voor herstel van bruggen uitgetrokken.

Van het „Koninklijk Oudheidkundig Genootschap", was mede een adres aan den Raad verzonden, gesteund door „Architectura et Amicitia", om te protesteeren tegen bovengenoemd plan. Zelfs de memorie-posten werden gevaarlijk geacht, om reden het beginsel van dempen daarin lag opgesloten.

Tot heden is van deze demping niets gekomen, maar wat zal er in de toekomst gedaan worden, nu de brug over de Keizersgracht, wegens bouwvalligheid, naar men zegt, sedert voorjaar 1905, zoowel voor het verkeer te water als te land is afgesloten?

Met 9e lustrum werd, inplaats van in 1900, herdacht in 1901 met eene tentoonstelling in museum Suasso en een feestavond in Maison Stroucken. Bij de opening der tentoonstelling op 13 April 1901 werd de feestrede gehouden door dr. P. J. H. Cuypers en bijgewoond door tal van autoriteiten en genoodigden.

Op den avond van dien dag werd opgevoerd een architectonisch blijspel, getiteld „de Prix de Rome in 1950."

Deze feestavond was een waar succes; voor de diverse rollen, waren de beste tooneelkrachten uit de Vereeniging geëngageerd; de decors der verschillende bedrijven waren ontworpen door en uitgevoerd onder leiding van den heer Theo Molkenboer, terwijl Amstels Fanfarekorps, onder leiding van den heer David Koning, het geheel opluisterde. Het versieren der zaal was opgedragen aan den heer Lion Cachet.

Op de tentoonstelling werd een algemeen overzicht gegeven van den stand en de beoefening der bouwkunst hier te lande. Zij bestond uit een drietal groepen namelijk:

A eene afdeeling Oude Kunst (bouwkunst en aanverwante vakken);

B eene afdeeling Hedendaagsche kunst;

C eene afdeeling, vergelijkende proeven op het gebied van Kunstnijverheid. *)

Hoe goed ook opgezet zoo heeft deze tentoonstelling, e. a. toch eenig financieel nadeel ten gevolge gehad.

De propaganda, noodig tot het verkrijgen van een leerstoel in de „aesthetica en kunstgeschiedenis" aan een der Rijksuniversiteiten" werd steeds gaande gehouden; het laatst nog door het zenden van een adres d. d. Mei 1905 aan H. M. de Koningin, in welk adres gewezen werd op de Wet van 28 April 1876 Stbl. no. 102, gewijzigd den 7 Mei 1878 Stbl. no. 33 en wel op art. 43 sub [5], letteren en wijsbegeerte, letter E waarbij bepaald is, dat aan minstens één der Hooge Scholen, onderwijs in genoemde vakken, gegeven moet worden.

De kwestie van het benoemen van een Gemeente-Architect voor Amsterdam, kwam nog eens ter sprake door het indienen van eene motie-Mol, op de vergadering van 18 Februari 1901, nader geformuleerd door een voorstel van het bestuur op 24 April d. a. v. Als gevolg daarvan, werd gesteund een voorstel van het raadslid van Arkel, waarbij dit lid adviseerde, de reorganisatie van Publieke Werken, niet goed te keuren.

Een nader geformuleerd adres, door het Genootschap aan den Raad gezonden had weinig succes en op de vergadering van 1 October 1902 werd eene motie aangenomen van den volgenden inhoud:

„De vergadering, — kennis genomen hebbende van het besluit in den Gemeenteraad van 24 September l.l. in zake de reorganisatie van den technischen dienst der Publieke Werken — van oordeel, dat bij de behandeling daarvan, te weinig waarde is gehecht aan de bedoeling van het voorstel van Arkel en de gemotiveerde adressen van adhaesie van de bouwkundige corporatiën, spreekt haar leedwezen uit over de weinige belangstelling, die de tegenwoordige Gemeenteraad blijkt te hebben voor de aesthetische belangen der hoofdstad."

Op 7 November 1900 brak de heer J. H. Leliman een lans voor het behoud van de Oude Beurs. Op 9 April 1902 werd door den heer J. L. M. Lauweriks eene gemotiveerde toelichting op deze kwestie ter tafel gebracht, die behandeld op de vergaderingen van 23 April en 21 Mei d.a.v., tot resultaat had, dat het voorstel-Lauweriks om uit te spreken, dat de Oude Beurs voldoende kunstwaarde had om eene actie voor het behoud te rechtvaardigen, met bijna algemeene stemmen, werd verworpen.

---

*) De Centrale Lustrum-commissie bestond uit de heeren: K. P. C. de Bazel, Voorzitter van A. et A.; C. W. Nijhoff, Onder-Voorzitter van A. et A.; L. H. E. van Hylckama ze Secretaris van A. et A.; Joseph Cuypers, H. G. Jansen, E. Verschuyl, vertegenwoordigers van de leden van A. et A.; H. P. Berlage, A. J. der Kinderen, W. Hoeker, Jan Kalff. W. Kromhout, J. L. M. Lauweriks, A. Pit, G. A. Zeeman.

De financieele commissie bestond uit de heeren: A. Pit, Voorzitter; G. A. Zeeman, Secretaris; W. Hoeker, penningmeester; Jos. Th. J. Cuypers en C. W. Nijhoff.

In de vergadering van 21 Mei 1902, werd een schrijven voorgelezen van de heeren Joseph Cuypers en Jan Stuyt, waarin de vergadering werd uitgenoodigd, Burgemeester en Wethouders van Amsterdam te verzoeken, eene openbare prijsvraag uit te schrijven voor een monumentaal plan, tot verbetering van „de Dam en omgeving". Na veelerlei besprekingen, waarbij men zich wel met den inhoud van het adres, doch minder met de toelichting kon vereenigen, werd het met 4 stemmen tegen, aangenomen.

Op dit adres, werd in Augustus, d.a.v. praeadvies uitgebracht, hierop neerkomende, dat B. en W. niet zijn voor het uitschrijven van eene prijsvraag, maar dat bij de vraag van Dam-verfraaiing, de dienst der Publieke Werken, bij het ontwerpen van plannen, waarbij de aesthetiek op den voorgrond treedt, advies inwinne van een Architect van naam op dit gebied.

In October 1902 kwam het Genootschap in een nader adres op dit praeadvies terug en bleef dringend verzoeken: eene algemeene prijsvraag uit te schrijven, ter verbetering van de Dam en zijne toegangswegen.

In de vergadering van 2 Januari 1903 werd het Damvraagstuk nog eens besproken, ingeleid door den heer Jan Stuyt.

Als resultaat werd besloten, nogmaals een adres aan den Raad te zenden, het welk later gesteund werd, door het Hoofdbestuur der „Maatschappij t. b. d. Bouwkunst", het bestuur van de Afdeeling Amsterdam der „Maatschappij van Bouwkunst", en dat van den Katholieken Kunstkring „de Violier".

Op de algemeene vergadering in December 1904 kwam de heer Stuyt nogmaals hierop terug, om reden, niets over deze zaak werd publiek gemaakt; als gevolg waarvan ten derde male in April 1905 een adres aan den Gemeenteraad is verzonden.

De Nachtwachtkwestie kwam ook in ons Genootschap ter sprake, door eene inleiding van het lid J. H. W. Berden, op de vergadering van 25 Februari 1903.

In deze vergadering werd geen besluit genomen. Nadat nog eenige keeren, deze kwestie op de agenda was voorgekomen, kwam men, na warme debatten, tot eene motie, waarin uitgesproken werd, dat het Genootschap zich niet kon vereenigen met het maken van een uitbouw aan ons Rijksmuseum.

De Vredestempel kwam ter sprake, eerst door ingezonden stukken in ons orgaan, later in begin 1905, door het afvaardigen van twee bestuursleden, naar den Voorzitter der Carnegie-stichting, om te trachten de geheimzinnigheid der prijsvraag-geschiedenis op te heffen. Hun werd medegedeeld, dat tot deelneming aan die prijsvraag twee Architecten, uit elken Staat, die het Vredesverdrag onderteekende, zouden worden uitgenoodigd.

Op 25 Januari 1905 werd besloten een adres te zenden aan de Commissie voor bedoelde Stichting, waarin werd aangedrongen op het uitschrijven van eene algemeene internationale prijsvraag. Behalve aan de „Maatschappij v. Bouwkunst" en aan „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, zijn afschriften van dat adres verzonden aan den Bond van Architecten te Washington, Londen, Parijs en Brussel. Van al deze mochten adhaesie-betuigingen ontvangen worden.

Op 31 Januari 1905 werd tot H. M. de Koningin het verzoek gericht, te willen bevorderen, dat het gebouw geplaatst worde op het Malieveld te 's-Gravenhage.

In Mei jl. was in l'Emulation eene officieele verklaring opgenomen, dat het niet lag in de bedoeling van het bestuur der Carnegie-Stichting om de mededinging aan de prijsvraag te beperken tot speciale uitnoodigingen.

In Juni dezes jaars is een wetsontwerp aangenomen, tot het verleenen eener bijdrage, voor aankoop van een terrein, ten behoeve van het Vredespaleis en was de keuze gevallen op een deel van Zorgvliet op den hoek van Laan van Meerdervoort en Scheveningsche weg.

Hiermede zal nog wel niet het laatste woord over dezen voorgenomen bouw gesproken zijn.

Bij het opmaken van het concept van de nieuwe bouwverordening voor de Gemeente Amsterdam, waren afgevaardigden uit verschillende corporatiën, waartoe ook het Genootschap behoorde, als commissie van advies benoemd.

Bij de behandeling en vaststelling in den Gemeenteraad, heeft deze commissie zeer weinig waardeering en medewerking voor haren arbeid, mogen ondervinden.

Tal van lezingen en kunstbeschouwingen wisselden de vergaderingen af, zoowel door leden, als door verschillende heeren buiten ons Genootschap staande. Ook de prijsvragen hadden een voortuureud succes.

Architectura et Amicitia" trachtte steeds de algemeene belangen der Bouwkunst voor te staan. Bekend is het, dat die belangen het best gediend worden, als er édndrachtige samenwerking is. Doch door de zucht om club en clubjes te vormen is het eene onmogelijkheid gebleken, tot op heden, op het gebied der Bouwkunst daarin die verbetering te brengen, die zoo hoog noodzakelijk is. De algemeene belangen moeten dikwijls de plaats inruimen voor de bijzondere en het zal hoofdzakelijk wel daaraan te wijten zijn, dat de pogingen aangewend tusschen „Maatschappij van Bouwkunst" en „Architectura", om meerdere samenwerking tusschen beide lichamen te verkrijgen mislukt zijn. In den loop der onderhandelingen in 1904 en vroeger daarover gevoerd, heeft „A. et A." de meest ideale positie ingenomen en alle bijzondere belangen ter zijde gezet, om te komen tot 't groote doel, eene meer doeltreffende, rationeele aanwending der thans versnipperde krachten.

De overige werkzaamheden gingen alle hun gerangeiden gang.

Het plaatwerk „de Architect" beleefde in 1904 zijn 15en jaargang en mocht zich verheugen in een voortdurend succes.

Sedert 1868 geschiedt de uitgave door de firma H. Kleinmann en Zn. te Haarlem, op voor het Genootschap zeer voordeelige voorwaarden.

Ook het orgaan wordt den leden wekelijks toegezonden.

In Juni 1902 nam de heer J. A. van der Kloes te Delft zijn ontslag als redakteur van het technisch gedeelte en werd opgevolgd door den heer J. L. M. Lauweriks, die reeds van het begin van dat jaar als gesalarieerd redakteur van „Architectura" was opgetreden. Evenwel voor korten tijd, daar de heer Lauweriks door het aanvaarden eener eervolle betrekking in Dusseldorf met 1 October 1904 als zoodanig zijn ontslag nam.

Tot 1 Januari nam de heer Walekamp deze functie waar; daarna zoude het niet één persoon, doch eene commissie zijn, die verantwoordelijk was voor den inhoud en stof, met dien verstande dat de stof, op verlangen des schrijvers gehonoreerd zoude worden. Voor het technisch gedeelte werd benoemd de heer L. Zwiers te Amsterdam.

De uitgave geschiedde steeds door de firma J. van der Endt & Zoon te Maassluis.

Als commissieleden van redaktie waren naast het bestuur, in dit tienjarig tijdvak werkzaam, de heeren: Joseph Cuypers, J. B. Lambeek, J. L. M. Lauweriks, L. F. Edema v. d Tuuk, K. de Bazel, C. W. Nijhoff, L. H. E. van Hylckama Vlieg, H. P. Berlage, H. Walenkamp, K. van Leeuwen, Jac. P. Wormser en A. v. Baalen. In de laatste jaren hadden zich als vaste medewerkers verbonden, de heeren K. de Bazel te Bussum, C. W. Nijhoff en J. W. H. Berden te Amsterdam.

De lokalen, waarin het Genootschap de laatste jaren gevestigd is, zijn in vele opzichten onvoldoende en uit een aesthetisch oogpunt beschouwd, onhoudbaar. Zeer veel moeite is er reeds gedaan, tot stichting van een eigen gebouw, maar tot heden zijn die pogingen niet geslaagd.

Ook de moeite, gedaan door eene commissie, om een bestaand gebouw in 't hart der stad gelegen, daarvoor te vinden, dat uit- en inwendig aan de behoefte van „A. et A." voldoet is tot heden vruchteloos.

Voorloopig blijft dus onze zetel in Parkzicht, waar de vergaderzaal, wat vorm en uiterlijk betreft, een meer aangenamen en aesthetischen aanblik zal opleveren, wanneer opnieuw onze winter-bijeenkomsten zullen aanvangen.

Als alle vorige jaren, maakte ook nu de leescirkel zijne wandeling in goede orde. Ongeveer 2600 portefeuilles hebben tot heden hun cirkelgang volbracht.

De bibliotheek, waarvan in 1903 eene nieuwe catalogus verscheen, had meerdere belangstelling van de leden mogen ondervinden.

Op het eind van 1904 was de omzet van den penningmeester f 3101.95. Van de leening, in 1885 gesloten, werd geregeld jaarlijks f 100.— afbetaald, zoodat deze in 1906, geheel zal zijn afgelost.

Voor het a.s. 10e Lustrum, het gouden feest van A. et A. is eene commissie*) benoemd, die ijverig werkzaam is ter voorbereiding van een het Genootschap waardig feest.

Veel sympathie en veel steun, heeft de commissie reeds ondervonden en dat geeft goede hoop op succes. Dat onze tentoonstelling moge worden een aantrekkelijk punt voor stadgenoot en vreemdeling en moge bijdragen tot waardeering en hoog houden van het kunstvak, dat ons lief is.

Als slot mogen hier plaats vinden de woorden, gesproken door den 1en Secretaris van ons Genootschap op de Algemeene Vergadering van 30 December 1904:

„Tot vreugd en tot vrees is er reden. Tot vreugd over 't steeds groeien en jong blijven van 't Genootschap, over de blijvende energie, die het ontwikkelt, over de hoogte waarop het zich ten opzichte van kleine of persoonlijke belangen weet te stellen, over den algemeenen groei der denkbeelden, die aan het leven der kunst in 't algemeene menschenleven nog langs hoe meer de plaats gaan gunnen, die het toekomt, niet in 't minst ook over den betrekkelijk gezonden groei der moderne kunst hier te lande. Maar vrees is er voor 't stooten op de klip der voldaanheid, der genoegzaamheid, voor het veldwinnen van de gedachte, dat we er reeds zijn aan den eenen kant, of dat we er slechts zullen komen langs één weg aan de andere zijde.

De kunst behoort niet alleen allen tijden, maar ook alle volken en allen geestesstroomingen in die volken.

Dat daarom allen medewerken om dat groote gemeenschappelijke goed te winnen, dat ieder voor zich, allen in ons Genootschap, niet in het minst de jongere leden, aan wie de toekomst is, en het geheel voor de maatschappij waarin we moeten leven, medearbeiden, dat is de wensch waarmede ook dit overzicht worde besloten.

Sept. 1905.

J. A. VAN DER SLUYS VEER.

---

*) Deze commissie bestaat uit de heeren: J. Ingenohl, voorzitter; Jan Stuyt, secretaris; L. H. E. van Hylckama Vlieg, 2e secretaris; J. A. v. d. Sluys Veer, penningmeester; A. J. Joling en H. J. M. Walenkamp.

Het bestuur van het Genootschap bestaat uit de heeren:
I. H. LELIMAN, Eere-Voorzitter;
H. P. BERLAGE Nzn., Voorzitter;
J. INGENOHL, Vice-Voorzitter;
L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e Secretaris;
H. J. M. WALEKAMP, 2e Secretaris;
H. J. WALLE Jzn., Penningmeester;
W. N. VAN VLIET, Bibliothecaris-Archivaris.

DERTIENDE JAARGANG, No. 38. ZATERDAG 23 SEPTEMBER 1905

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP
ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., VOORZ., PAUL J. DE JONGH, SECR., Johs. B. LAMBEEK Jr., H. WALENKAMP, JAC. P. WORMSER, JOS. TH. J. CUYPERS, A. VAN BAALEN, LEDEN. — — VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN EN C. W. NIJHOFF REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE: L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP. DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 17,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD BETREFFENDE TE ZENDEN AAN DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120 TE AMSTERDAM, IDEM VOOR HET PLAATWERK „DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Johs. B. LAMBEEK Jr., RINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e SECRETARIS VAN HET BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen. — Gedenkboek. — Het gouden feest van A. et A. — Prijsvraag Vredespaleis. — Nieuwe uitgaven. — Berichten. — Open prijsvragen. — Vacante betrekkingen. — Informatie bureau. — Bouwcoöperatie in plaats van bouwspeculatie. — Vraag en antwoord.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Als gewoon lid wordt voorgesteld de heer G. J. Feith, Bouwkundige Leeraar M. O., M¹ en M², door de heeren J. van Jaarsveld en J. Roosing Jr.

Als buitenlid is toegetreden de heer C. de Groot, architect te Hilversum;

en als kunstlievend lid de N. V. Plateelbakkerij „Haga", Directie de heeren Mr. J. ten Brink en J. R. Arrias te Purmerend.

Op de 1196e vergadering is op voorstel van 10 leden tot Eerelid benoemd de heer K. P. C. de Bazel, te Bussum.

Bij opening der naambrieven bleek dat:

van Motto „Haarlem" de heeren J. C. van Tussenbroek en Jan Stuivinga, te Arnhem,

van Motto „Holland" (niet Haarlem" zooals in no. 36 verkeerd is gedrukt) de heer G. C. Bremer, Rotterdam,

van Motto „V.V.V." de heer J. M. van der Mey, Amsterdam.

van Motto „Jubileum" de heer R. J. Hoogeveen, Rotterdam,

en van Motto „Labor et Perseverantia" de heer J. H. Schmitz Jz., te Rotterdam, de ontwerpers zijn.

Alle genoemde heeren hebben de hun toegekende onderscheiding resp. van f 100, f 100, f 100, f 50 en f 50 aanvaard.

Den leden wordt medegedeeld, (óók den buitenleden) dat allen op vertoon van hun laatste contributie-kaart, tot de Tentoonstelling in Suasso-Museum persoonlijk vrijen toegang hebben. Introductie is niet gevoorloofd dan tegen een vastgestelden toegangsprijs.

Ieder wordt verzocht in zijn kring zoo veel mogelijk het bezoek aan de tentoonstelling aan te bevelen.

Van den heer Jac. Wormser is bericht ontvangen, dat hij voor het lidmaatschap der Redactie wegens vertrek naar Hilversum moet bedanken.

Daardoor zal op de eerstvolgende vergadering verkiezing van een redactie-lid moeten plaats hebben uit twee candidaten, waarvan één door 't Bestuur en één door de vergadering te stellen.

De 1198e gewone vergadering zal gehouden worden op Woensdag 27 September e.k. in 't Genootschapslokaal „Parkzicht."

AGENDA.

A. Notulen en ingekomen stukken.
B. Ballotage van den heer G. J. Feith, voorgesteld door de heeren Roosing en van Jaarsveld.
C. Lezing van den heer L. Simons.
Onderwerp „Bouwmeester en Volk".
D. Bespreking v. d. Prijsvraag voor het Vredespaleis.
Door het Bestuur wordt de volgende motie voorgesteld:
„De vergadering van „A. et A." gehouden 27 Sept. 1905,
„constateerende:
„dat tot mede-ging naar den prijsvraag voor het Vredes-
„paleis alle architecten zijn toegelaten, maar bovendien en-
„kelen een bijzondere uitnoodiging onder toekenning van
„honorarium hebben ontvangen, is van oordeel dat daar-
„door eene bevoorrechting is ontstaan, waardoor het be-
„ginsel van volstrekte gelijkheid is geschonden."
Door het lid van Hylckama Vlieg wordt de volgende redactie voorgesteld:
„De vergadering van „A. et A." enz., waardeerende dat
„naast de bijzonderlijk uitgenoodigde architecten ook an-
„deren tot den prijskamp voor 't Vredespaleis zijn toe-
„gelaten, is van oordeel dat:
„door 't aan eerstgenoemden toegezegde honorarium
„eenerzijds een belangrijke voorsprong is gegeven, en
„anderzijds tot deelname wordt verplicht, zoodat de pri-
„mordiale eisch voor elke openbare prijsvraag: vrije
„mededinging onder gelijke voorwaarden, in
„beginsel is geschonden."
en draagt het Bestuur op hiervan kennis te geven aan het Bestuur der Carnegie-stichting en aan de zuster-verecnigingen in binnen- en buitenland.
E. Verkiezing van 'n redactie-lid in plaats van den heer Jac. Ph. Wormser. Kandidaat van het Bestuur is de heer W. Kromhout Czn.

De 1e Secretaris. VAN HYLCKAMA.

ERRATUM.

In het feestnummer staat op bladzijde 3, kolom 1, regel 36 v. b., leidde er zelf toe om, toen in 1870... enz., hiervoor gelieve men te lezen: dat, toen in ..... enz.

GEDENKBOEK.

Van bevriende zijde is mij er op gewezen, dat in de „Kronijk", voorkomende in het Gedenkboek, uitgegeven ter gelegenheid van ons gouden feest, duidelijker hadden moeten vermeld zijn, de namen der vijf Oprichters, waaraan ons Genootschap zijn bestaan te danken had.

Het waren in 1855 de heeren:

G. T. MOELE BERGVELD,
F. W. VAN GENDT J.G.zn.,
J. F. MARGRIJ,
H. MOLEMANS,
H. P. VOGEL.

Deze waren het, die op 23 Augustus 1855 de eerste vergadering hadden belegd, om de stichting te bespreken van eene Vereeniging, die uitsluitend voor de jongere beoefenaren der bouwkunst zou bestemd zijn.

J. A. VAN DER SLUIJS VEER.

HET GOUDEN FEEST VAN A. ET A. . . .

Het Genootschap heeft feest gevierd en deed dit waardig en met groote opgewektheid; het uitgebreid program is op de meest correcte wijze uitgevoerd, en waar gedurende den feestdag meermalen de behoefte werd gevoeld de Feestcommissie, met haren Voorzitter, Ingenohl, in 't bijzonder, te huldigen, daar mag zeker hier in ons Orgaan nog eens worden herhaald dat het Genootschap aan de heeren, die dit feest voorbereid en op zulk eene voortreffelijke wijze hebben uitgevoerd, zeer veel te danken heeft. Behalve toch eene nauwere aansluiting tusschen de leden onderling, is door den gekozen opzet, door de regeling van dit feest vooral verkregen, dat iedereen, ook zij die buiten het Genootschap staan, van het programma, voor een deel althans, hebben kunnen profiteeren, en daardoor juist heeft het Genootschap nog meer bekendheid verkregen naar buiten, wat niet nalaten zal ten goede te komen aan de werking van „A. et A." in de jaren die komen zullen.

Een ander, zeker even gelukkig verschijnsel mocht worden geconstateerd: wij hebben op den feestdag het groote voorrecht gehad, dat zoo vele leden van ons Genootschap wier lidmaatschap terugtelt tot in tal van jaren, tot het zilveren feest en vroeger nog, en die in die jarenreeks, en nu nog, een werkzaam aandeel hadden in het voortstuwen op den weg, welke tot bloei en vruchtbaarheid noodzakelijk voeren moet, dat die leden zich ook nu niet onbetuigd lieten, van hunne oprecht gemeende goede gezindheid blijk gaven en zich gedrongen hebben gevoeld het feest mede te vieren van begin tot einde toe.

Bij zulke sprekende teekenen van sympathie door die leden gegeven en bij de groote belangstelling ook van de zijde der hooggeplaatsten in den lande ondervonden, kan het Genootschap zich sterk voelen en zich bewust zijn dat het, gaande recht door zee, met open vizier zijne belangen verdedigend, steeds aanspraak maken mag op achting, waardeering en steun in zijn eerlijk streven naar 't hooge, naar 't goede!

Onze hulde en dank dus nog eens aan Ingenohl, Berlage, Stuyt, van Hylckama Vlieg, Sluys Veer, Joling, van Vliet en Walenkamp, voor de uitmuntende wijze waarop het feest is gevierd, de tentoonstelling is ingericht en het gedenkboek is uitgegeven!

* * *

Na deze ontboezeming zal het gemakkelijker vallen, zonder over eigen interrupties van bewondering te struikelen, een overzicht van den feestdag te geven en kunnen wij beginnen met

DE FEESTVERGADERING.

Een groot aantal leden en genoodigden hadden zich op den morgen van Zaterdag, 16 September jl., vereenigd in de bovenzaal van het American Hôtel. We zagen het voltallig Bestuur, de beide mede-oprichters, tevens eere-leden, de heeren J. H. Leliman en H. Molemans; de eere-leden Mr. G. van Tienhoven, Commissaris der Koningin voor N.-Holland, Dr. P. J. H. Cuypers, J. Gosschalk, Dr. H. C. Muller, Jhr. Mr. Victor de Stuers; de nieuw-benoemde eere-leden Mr. W. F. van Leeuwen, Burgemeester van Amsterdam, Prof. Jhr. J. Six, Jan Springer, H. P. Berlage, K. de Bazel. Vervolgens de heeren Prof. H. Evers, W. B. G. Molkenboer, Bart van Hove, deputaties uit het Hoofdbestuur der „Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst", uit het Bestuur der Afd. Amsterdam, uit het Bestuur der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, welke Vereeniging bovendien het Genootschap de attentie bewees van de aanbieding van een reusachtigen lauwerkrans. Van verschillende zuster-vereenigingen en van de eere-leden, die verhinderd waren tegenwoordig te zijn, waren brieven en telegrammen van gelukwensch ingekomen.

De Voorzitter, de heer H. P. Berlage, sprak een kort openingswoord, waarin hij na alle aanwezigen welkom te hebben geheeten, wees op het gewicht van den feestdag en zei, dat het hem aangenaam was te kunnen constateeren, dat in het Genootschap nog steeds de ijver onverflauwd is gebleven om voort te gaan ter bereiking van het ideaal: de kunst waaraan doel en streven van „A. et A." gewijd is, krachtbewust te dienen.

In afwijking van de agenda volgde nu de installatie van de nieuw-benoemde Eere-leden door den Eere-voorzitter, den heer J. H. Leliman, met de volgende toespraak:

Geachte Aanwezigen, Feestgenooten en inzonderheid U, nieuwbenoemde Eere-leden van »Architectura et Amicitia«.

Ik heb U wel niet in herinnering te brengen, dat het Eere-lidmaatschap de hoogste, ostoffelijke vorm is, waarin dit, of laat mij liever zeggen — waarin ons Genootschap kan blijk geven van zijn instemming, zijn erkentelijkheid of zijn hulde.

Door het betrachten eener wijze zuinigheid bij het verleenen dier bijzondere onderscheiding wordt haar waarde hoog gehouden.

In de viering van zijn vijftigjarig feest, zag »Architectura et Amicitia« evenwel aanleiding een zevental namen aan zijn gouden lijst toe te voegen.

Vervoerd met het verzoek een woord ter installatie dier nieuwe Eere-leden te spreken, voldoe ik aan den wensch van het Bestuur volgaarne en van gansc her harte.

In de eerste plaats dan, noem ik hier onzen EDELACHTBAREN HEER BURGEMEESTER Mr. W. F. VAN LEEUWEN.

Namens het Genootschap, bied ik Z.EdelAchtbare dank voor het aanvaarden van deze uiting onzer bijzondere hulde en eerbied. Een buitengewoon Eerelid van »Architectura et Amicitia«, de waardige Burgemeester van Amsterdam aan de spits van haar Bestuur, is voor onze van ouds er onovertroffen schoone stad een kostbare waarborg, dat bij de behartiging harer belangen aan de aesthetische en de architectonische meer in 't bijzonder, de zoo noodige aandacht ook in den ongunst der tijden bij voorduring zal worden gewijd.

Niet minder hartelijk mag ons welkom klinken voor Prof. Dr. Jhr. J. SIX en J. W. IJZERMAN, onderscheidelijk Voorzitters van het Koninklijk Oudheidkundig en van het Koninklijk Aardrijkskundig Genootschap.

Wij kennen hen allen, zoo al niet persoonlijk, dan toch in hunne werken van oudheidkundigen aard. De verslagen onzer vergaderingen zijn daar om te gewagen niet enkel van hunne groote belangstelling, maar ook van hunne bijzondere kennis en studie, ik herinner hier slechts aan Jhr. Six doorwrochte bijdrage over het Mausoleum van Halicarnassos en aan des heeren J. W. IJzerman's verdiensten ten aanzien der bouwkundige monumenten van de Nederlandsche Indiën.

Naast het edel drietal Buitengewone Eereleden werd aan nog vier effectieve architecten van naam verzocht, het Eere-lidmaatschap te aanvaarden,

Een tweetal hunner wensch ik een woord meer in 't bijzonder te wijden, met het oog op de functies, die zij in ons midden hebben uitgeoefend: den Oud-Voorzitter JAN SPRINGER en den thans functioneerenden Voorzitter H. P. BERLAGE Nzn.

JAN SPRINGER: de geniale telg van een artisten-familie, onder wiens aanvoering »Architectura et Amicitia«, bereikt door zijn gloedvolle persoonlijkheid, met jeugdig enthousiasme en krachtig élan, de breede banen insloeg, langs welke het zijn tegenwoordig standpunt bereikte.

H. P. BERLAGE: waardig opvolger van sooversen, die vóór hem den Voorzittershamer hanteerden. Wij allen kennen hem door zijne bouwwerken, geschriften en voordrachten, en wij allen waardeeren in hem, ook te midden van het gewoel der meeningen, den sympathieken, degelijken persoon, den serieusen bouwkunstenaar en denker, die gedragen wordt door zijn oewustzijn van de verheven roeping der architectuur.

Had ik in deze Feestbijeenkomst de verdiensten onzer nieuwe Eere-leden in den breede te herdenken, het zou te veel tijd aan onze volgende werkzaamheden ontrekken.

Beschouw het dus geenszins als een gebrek aan waardeering wanneer ik mij in huidebetoon eenigszins bekort ten aanzien der Eere-leden C. H. PETERS en K. P. C. DE BAZEL, beide, hoezeer ook onderling in richting verschillend, behoorende tot de meest karakteristieke verschijningen in onze Rijks- en particuliere hedendaagsche Bouwkunst, Daarenboven was ook de heer DE BAZEL eenigen tijd onze Voorzitter en aanteerde hij onsen presidentiëelen hamer, evenals zijn collega's met moed, trouw en beleid.

Ik ben overmijd te spreken uit aller naam, wanneer ik U, mijne heeren, nieuwbenoemde Eere-leden welkom heet bij de aanvaarding van Uwe functie,

U de belangen van »Architectura et Amicitia« of minder nog, die der Bouwkunst aan het hart te drukken, is overbodig.

Uw verieden immers staat borg, dat die belangen bij U allen veilig zijn!

Maar toch zij het uitspreken van dezen wensch mij toegestaan, namelijk, dat door de aanvaarding Uwer onderscheiding over en weer nieuwe banden zullen worden geknoopt, of bestaande nader aangehaald ten bate allereerst van onze persoonlijke verhoudingen, vervolgens ter bevordering van den bloei van ons dierbaar Genootschap ARCHITECTURA ET AMICITIA, en eindelijk in hoogste en laatste instantie, ter gloria onzer Vaderlandsche Bouwkunst.

Nadat de storm van toejuichingen was gaan liggen, gaf de te Secretaris, de heer van Hylckama Vlieg, een kort overzicht van de stichting van het Genootschap en van zijne werking in de vijftig jaar van zijn bestaan. De heer J. A. van der Sluys Veer heeft op uitvoerige wijze in het gedenkboek de geschiedenis van „A. et A." geschreven, een zeer verdienstelijk werk, aangezien tot heden zulk een kronijk niet bestond en het veel inspanning zou hebben gekost om enkele feiten uit de Genootschaps-historie op te diepen uit de oude notulen, correspondentie en uit de eerst veel later verschenen jaarverslagen.

Het woord werd nu gegeven aan het Eere-lid Jhr. Mr. Victor de Stuers tot het uitspreken der feestrede. Aangezien deze rede in haar geheel in het gedenkboek is opgenomen, kunnen wij volstaan met daarnaar te verwijzen en te zeggen dat de woorden van den heer de Stuers, geestig, pittig voorgedragen, meermalen door applaus werden onderbroken en ten slotte daverend toegejuicht.

De Voorzitter bracht dank aan den heer de Stuers en deed vervolgens mededeeling van de conclusies op de vragen welke, zooals bekend is, op een desbetreffend verzoek van het Bestuur, beantwoord zijn door de heeren Prof. H. Allebé, Dr. P. J. H. Cuypers, Prof. H. Evers, Prof. J. Klinkhamer, J. H. Leliman, Jhr. de Stuers. Ook ten aanzien dezer conclusies kan naar het gedenkboek worden verwezen.

Apropos, met de uitgave van dat werk heeft de Feestcommissie veel succes; het is hier de plaats om in verband daarmede ook te noemen de uitgevers, de heeren J. van der Endt & Zoon te Maassluis, die het werk staken in een fraai gewaad, zooals de gejkte term luidt, en het met zorg en toewijding hebben uitgevoerd.

Met de hiervoren genoemde conclusies was het programma der feestvergadering afgewerkt en bracht de Voorzitter hartelijk dank aan allen, die in redevoering en tegenwoordigheid het hunne tot welslagen hadden bijgedragen.

DE LUNCH.

Na de vergadering bleven de meeste heeren bijeen en werden kennismakingen aangeknoopt of hernieuwd en geboomd over vroeger en nu, tot het tijd werd tot aanzitten aan de gemeenschappelijke lunch, welker uitstekende menu volgens regelen van kunst en appetijt werd opgediend en verwerkt.

Hoe spanningsvol de gemoederen ook geladen waren, bleef deze lunch een beslist huishoudelijk karakter bewaren en werden alle officiëele ontboezemingen bewaard voor den feestmaaltijd.

DE OPENING DER TENTOONSTELLING.

Tegen half drie vulden zich de zalen van het Stedelijk Museum van leden en genoodigden, die met hunne dames waren gekomen ter bijwoning der openings-plechtigheid onzer tentoonstelling. De Voorzitter, de heer H. P. Berlage, hield de feestrede, welke ook in het Gedenkboek is opgenomen en nu met zeer veel aandacht door de aanwezigen werd gevolgd. Naar aanleiding van het slotwoord waarbij Mr. G. van Tienhoven werd uitgenoodigd de tentoonstelling te openen, legde Z.Ex. de verklaring af dat door hem èn als Commissaris der Koningin, èn als buitengewoon Eere-lid van „A. et A." gaarne werd voldaan aan die uitnoodiging, welke door hem op hoogen prijs gesteld werd.

»Kunst is geen regeeringszaak«, deze woorden, zeide Spr., zijn vaak misbruikt, In dien zin waarbij bevattend, dat geen Regeering aan de kunst of de kunstenaars banen kan voorschrijven of richting kan aangeven, mag men zeker niet de beteekenis er aan geven, dat het niet de plicht der Regeering zou zijn kunst te bevorderen en te steunen al hetgeen den kunstain en daardoor de beschaving der natie kan verhoogen en dat het der Regeering tevens niet een eer moet zijn belangstelling te toonen in elk streven, dat ter bereiking van dat doel kan medewerken.

Als een eer dan ook heeft Spr. het beschouwd, toen hem, nu reeds jaren geleden, tijdens zijn Burgemeesterschap dezer stad, het buitengewone eere-lidmaatschap in Uwen kring werd aangeboden en daardoor nauw aan Uw Genootschap verbonden, acht hij het in zijne tegenwoordige betrekking als vertegenwoordiger der Hooge Regeering in dit gewest, een bijzonder voorrecht namens velen hier en elders, die buiten het Genootschap staan, maar in zijn werken en streven belang stellen, dank en hulde te brengen voor wat »A. et A.« was en is gebleven en voor wat het deed en doet.

Op waardige wijze vasthoudende aan de grondgedachte, die tot zijne stichting heeft geleid, blijft Uw Genootschap met volkomen handhaving der voor elk talent en iederen kunstenaar onmisbare vrijheid, gelegenheid bieden aan de beoefenaars Uwer nimmer kunst, om eigen opvattingen, gedachten en gevoelens te toetsen aan die van, zoo niet altijd gelijkgestemden dan toch gelijkgerechtigden. Dat daaruit als vanzelf tusschen die beoefenaars een band moest worden gevormd, welke op hoogachting berustende, jongeren aan ouderen, geslachten aan geslachten verbindt, Uwe voorgangers hebben dit begrepen en gij mooet het steeds mede ervaren. Wat Uw Genootschap op dien weg deed en tot stand brocht, de feestredenaar van dezen ochtend mocht daarvan getuigen. Men behoeft ook slechts na te gaan, welke veranderingen de bouwkunst gedurende de laatste 50 jaren heeft te aanschouwen gehad om de waarheid van dat getuigenis te erkennen. Een wandeling door onze steden, maar vooral door Amsterdam, welke stad wel eene doorloopende tentoonstelling mag genoemd worden, die op het gebied der bouwkunst van gunstige tijden, maar ook van dagen van verval getuigt, levert wel het beste bewijs, dat, hoe verschillend ook het oordeel over de bouwwerken van den laatsten tijd moge zijn, steeds meer en meer een streven merkbaar is, om op het voetspoor van een doorluchtig voorgeslacht zich te verheffen boven het alledaagsche, het banale.

Dat Uwe vereeniging steeds krachtig daartoe heeft medegewerkt, het moge, zegt Spr., haar heden tot eer en dankbare herinnering stemmen.

Dat Uw Genootschap op dezen weg wil voortgaan, getuigt voorzeker wel het best de tentoonstelling, door U georganiseerd; zie daarvoor slechts om u heenen. De leek zal door Uwen kunstzin geleid, uit de tentoongestelde bouwkundige tekeningen der oude en der nieuwe meesters, waarbij gij gelukkige greepen deedt uit het oude Amsterdam, een leidraad kunnen vinden tot meerdere kennis en waardeering der werken van verschillende bouwmeesters van nationalen oorsprong. Daaraan hebt gij eene tentoonstelling verbonden van inrichting en verzierng van het interieur, zonder welke het gebouw niet geven kan het beeld, dat de kunstenaar zich voorstelde.

De tentoonstelling der ontwerpen van de door Uw Genootschap uitgeschreven prijsvraag voor een Gouvernementsgebouw te Haarlem, en het door U daarover uitgesproken oordeel, doet duidelijk uitkomen Uw meening, dat elk gebouw, openbaar of bijzonder, natuurlijk voldoen moet aan de eischen van dienst en praktijk, maar dat, om een blijvend karakter te dragen, het een kunstwerk moet zijn, voldoende aan de hooge eischen van waarheid en van schoonheid. Dan alleen toch zal van een blijvend monument van bouwkunst sprake kunnen zijn. Eischen van dienst en praktijk mogen zich kunnen wijzigen, blijvend zijn de eischen, omschrijfbaar door de kunst gesteld. Daarin openbaarde zich zeker ook de verdienste van Uw Genootschap, dat het gebouwen uit vroeger tijd, al konden ze zelfs in geen enkel opzicht aan de tegenwoordige eischen van dienst en praktijk voldoen, of waren ze in geen enkel opzicht meer geschikt voor het doel, waarvoor ze werden gesticht, herst helpen bewaren ter wille van de kunst waarvan zij de uiting waren.

Spreker hoopt en verwacht, dat deze tentoonstelling aan de bedoeling van het Genootschap zal beantwoorden en uit tevens den wensch, dat de geest, die door verschillende lustra heen in »Architectura et Amicitia« werd bewaard en zich nu weer heeft geuit, daarin zal blijven voortleven ook in volgende tijden die tot het eeuwfeest en verre toekomst moge voeren.

In dezen gedachtengang en met dezen wensch verklaart Spr. deze tentoonstelling voor geopend.

De van waardeering, helder inzicht en goede gezindheid sprekende woorden van Mr. van Tienhoven werden met luide teekenen van instemming door de aanwezigen begroet. Volgde nu eene rondwandeling op de tentoonstelling, waarna het al spoedig tijd werd voor de leden van het Bestuur, Eere-Comité en Feestcommissie om zich op te maken voor de receptie ten raadhuize.

OFFICIEELE ONTVANGST TEN RAADHUIZE.

Ter ontvangst waren aanwezig de Burgemeester, de Wethouders Mr. Th. Heemskerk en Dr. Josephus Jitta en de Secretaris Mr. J. A. Baëza.

De burgemeester, mr. W. F. van Leeuwen, heette de heeren hartelijk welkom, en wenschte hen geluk op dezen dag, die niet voorbijgaat zonder dat oude banden nauwer worden aangehaald.

»Kunst«, zeide spr., »is voor ons geen onverschillige zaak, vooral niet de bouwkunst, want het is niet zonder belang, in welke omgeving de bevolking eener groote stad zich bevindt en het uiterlijk aanzien beheerscht in menig opzicht de vraag, hoe de kunst wordt beoefend, of zij in staat is betere gedachten op te wekken.

Wij hebben tijden beleefd, dat het met de bouwkunst ongelukkig was gesteld, doch gelukkig kwam men in latere jaren op den beteren weg. Wel kon men elk product der bouwkunst hier nog niet bewonderen, doch met vreugde mag geconstateerd, dat het groote publiek langzamerhand leert zien, wat lelijk is en hoe men iets kan maken, dat voldoet aan de aesthetica.

Als ik u zou willen aanmoedigen, voort te gaan op den weg, dien gij gingt, dan doe ik dat niet alleen in uw eigen belang, maar ook, omdat uw kunst is publiek terrein; gij timmert inderdaad aan den weg, wat gij doet, is publieke zaak.

Uw taak is, te zorgen, dat uw kunst voldoet aan aesthetische eischen en dat hetgeen niet schoon is, allengs zal verdwijnen. Uw invloed was tot heden niet zonder beteekenis, en ik hoop, dat ge u niet zult laten ontmoedigen door échec.

Ik zelf heb wel eens moeten handelen anders dan gij wenschtet, doch ge zult begrijpen, dat wij als bestuur, helaas nog met andere omstandigheden hebben te rekenen dan met de kunst.

Uw Genootschap voldoet aan hooge eischen; ik hoop, dat ge op den ingeslagen weg zult voortgaan nog vele jaren, en als ge eens uw 75-jarig jubileum viert, hoop ik, dat ge nog meer dan thans zult kunnen zeggen, niet vergeefs te hebben gewerkt.«

De voorzitter van het Genootschap, de heer H P. Berlage, antwoordde, nadat de eere-wijn was gedronken, met een kort woord.

Hij noemde het een groote voldoening, dat men hier was ontvangen, omdat dit bewees de sympathie van het Gemeentebestuur voor het Genootschap. »Wij wisten bovendien«, zeide spr., »dat Amsterdam een burgemeester heeft, die voor de kunst bijzondere belangstelling toont; die begrijpt van hoeveel waarde het is, dat de kunst wordt bevorderd en men trachten moet, de stad een aanzien te geven, dat een beeld geeft van haar kunstontwikkeling. Op hoogen prijs wordt deze ontvangst gesteld.«

Spr. besloot met een woord van dank aan het Dagelijksch Bestuur, en gaf de verzekering, dat het Genootschap alles zal doen om te zorgen, dat men bij het 75-jarig bestaan zal kunnen zeggen, dat het gegroeid is en veel goeds heeft gewrocht.

DE FEESTMAALTIJD.

Een vijftigtal gasten ongeveer zaten aan bij den feestmaaltijd in het American Hôtel gehouden; de tafel in hoefijzer-vorm was kwistig met licht en bloemen getooid en gaf het geheel een feestelijk aanzien.

Aanwezig waren Mr. van Tienhoven, Mr. van Leeuwen, de eere-leden Molemans, Leliman, Jan Springer, Gosschalk, Dr. Muller, Jhr. Six en de Bazel.

De president van de tafel, de heer Ingenohl, hield een korte openings-speech en verzocht de heeren die iets op het gemoed hadden dit in woorden te willen brengen bij dessert. De zeer smakelijke menu werd dan ook zonder stoornis en met veel animo afgewerkt, terwijl gaandeweg de stemming op de gewenschte temperatuur begon te komen. De heer Theo M. vond tusschen „consommé" en „petits paniers" gelegenheid om de menu's zijner buren met symbolische voorstellingen te verluchten, en liet de „Châteaubriand à la Chartres", welke lekkernij hem te veel aan de oudheid herinnerde, in den steek om vlotweg eenige tafeltypen te schetsen, welke circuleerden en helaas! verdwenen; de schetsen wel te verstaan.

Toen de „Caneton de Rouen" voor de aanzittenden even onzichtbaar was geworden als de geboorteplaats van het beestje zelf, stond de heer Ingenohl op en kweet zich van de aangename verplichting om dank te zeggen aan allen, wier medewerking het feest zoo uitnemend deed slagen; op de eerste plaats dankte spr. Mr. van Tienhoven en Mr. van Leeuwen voor hunne belangstelling ten opzichte van het Genootschap en voor hunne hooggewaardeerde aanwezigheid bij het feest; vervolgens memoreerde spr. allen, die zich beijverd hadden om de tentoonstelling te doen slagen en noemde met de leden der commissie, de heeren G. H. Breitner, Theo Molkenboer, Mr. W. R. Veder, gemeentearchivaris; E. W. Moes, Directeur van Rijks-Prentenkabinet; C. G. 't Hooft, Directeur van Museum Fodor.

Den heer J. J. Blussé, President van „de Hoop", mede aanwezig, kan Spr. nog niet bedanken, daarvoor zou straks gelegenheid zijn, wanneer wij allen konden zien wat door de medewerking der Roei- en Zeilvereenigingen was verkregen. Spr. bedankt vervolgens de aanwezige vertegenwoordigers van de „Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst" en van de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam voor hunne aanwezigheid op het feest van „A. et A." en hoopt, dat de verhouding tusschen de corporaties der bouwkunstenaren steeds vriendschappelijk blijven mag.

Mr. van Tienhoven stelde hierop een dronk in op den heer Ingenohl, die op zulk eene kranige wijze met zijne medeleden van Bestuur en Feestcommissie de voorbereiding en uitvoering van het feest heeft geleid; daverend applaus volgde op de hartelijke woorden van den Commissaris der Koningin.

Mr. van Leeuwen dankt voor de benoeming als eere-lid en beveelt vervolgens betrachting van het tweede deel van het Genootschaps-devies „Amicitia" ten zeerste aan; daardoor toch zal het vermeden kunnen worden, dat de bouwmeesters van dezelfde stad, door persoonlijke antipathie beïnvloed, geen rekening houdend met de omgeving waarin zij bouwen moeten, elkanders werk als 't ware vernietigen, elkaar in figuurlijken zin „doodslaan" zooals Spr. dit noemt. Spr. eindigt met woorden van waardeering voor het werk van „Architectura's" Voorzitter.

Onnoodig te vermelden, dat ook deze woorden van den Burgemeester met geestdrift werden toegejuicht.

Het eere-lid Dr. H. C. Muller, uit nu zijne gevoelens op geestige wijze in gebonden stijl:

Eerst heel feestlijk congresseeren,
Daarna hartlijk notuleeren,
Over kwesties consulteeren,
Eere-leden installeeren,
Dan gezellig déjeuneeren,
Om hierop te exposeeren,
En na eenig récipieeren
Amerikaansch te banketteeren,
Tot m' op 't water gaat laveeren
Roei- en zeilkunst gaat proboeren,
En nog 's avonds réuniseeren.
Wat een overvuld program,
In de hoofdstad Amsterdam!

Deze feestserie verwekten,
'n Clubje knappe architecten,
In hun stijlen, in hun secten
Zeer volmaakten en correkten,
Volgens velen zelf' perfecten,
En van wankunst onbevlekten
Artistieke intellecten,
Die te goeder uur ontdekten
Dat hun club Architectuur
Vijftig jaar reeds was van duur.

Men zag jonge kunstenaren,
Toen in het geheim verglaren,
Maar ook oud'ren, die sinds jaren,
In de bouwkunst knap, ervaren,
Teekeningen, plannen baren,
Plattegronden, lijnen paren,
Steen en houtwerk nimmer sparen,
Op constructie blind zich staren,
Tot verrukte Amstelaren
Niets dan schoone huize' ontwaren
Langs de kabbelende baren,
Van den Amstel en het IJ.
Bouwkunst vierde feestgetij.

Wat doe ik hier? Slechts een dichter,
Een bescheiden volksverlichter!
Ik ben in uw kunst geen richter,
Beurszenbouwer, stedenstichter,
Niet gewijd als bouwverrichter,
(Eerder wierd ik lijnomwichter),
Ik voor mij voel al 't gewicht er
Dus wat minder, dus wat lichter
Van dit clubgenootenfeest,
Dat ik meevier, blij van geest,

Immers, u en mij vereenen
Geen moderne of oude steenen,
Tempels, die aan de Hellenen,
Door de Zuiderzon beschenen
In het Oud en nieuw Athenen
Onverwelkb'ren roem verleenen!
Feestbacchanten en sirenen
Wilt dus bij dit feest rust meenen,
Dat ik bij uw club in eenen
Als gelijke ben verschenen....
Onder kunstenaars, vol eer,
Ben ik kunstvriend, en niets meer!

Ik zing slechts de kunst, die 't leven
Warmte en zonneglans kan geven;
'k Zing de kunsten, door wier streven
Wij uit 't lagere opgeheven,
Als verhoogde menschen zweven
Door de ruimten, door de dreven
Van wat schoon is en verheven;
Ook de Bouwkunst zie ik neven
Hare zusters opwaarts streven:
Leve, hoederd jaar van duur,
Vriendschap en Architectuur!

De heer de Groot stelt een dronk in op den in het buitenland verblijvenden secretaris der Feestcommissie, den heer Jan Stuijt.

De heer Weeldenburg, Voorzitter van „Bouwkunst en Vriendschap" spreekt woorden van hoogachting en vriendschap ten opzichte van het Genootschap. In gelijken geest uit zich de heer Ed. Cuypers, Voorzitter de „Maatschappij"; Spr. stelt de ontvangst op hoogen prijs en hoopt, dat beide plaatselijke vereenigingen tot nadere aansluiting zullen komen.

De heer Ingenohl beruigt in een slotwoord dank aan de verschillende sprekers en is van meening dat zulke feesten nauwere aansluiting kunnen brengen en het „esprit de corps" versterken.

De heer van Baalen, zeer voldaan over het feest, hoopt, toch bij de viering van het 75-jarig bestaan de gasten te zien verschijnen in een schilderachtig fluweelen kleederdracht, vervangend het weinig sierlijk hedendaagsch officieel gewaad. Deze ontboezeming was den heer v. B. zichtbaar eene opluchting, welke dan ook van dat moment af tot in latere uren „crescendo" weldadig op den toestand zijns gemoeds bleef werken.

Hoe jammer het ook is deze gezellige bijeenkomst te ontbinden, Spr. moet volgens program werken en verzocht dus de aanwezigen op te staan om de gezelligheid Amstelwaarts te verplaatsen.

HET WATERFEEST OP DEN AMSTEL.

Dank zij het mooie stille weer is de verlichting prachtig geslaagd; een wonder lijnenspel van kleur en van licht is gegeven en zeer velen hebben kunnen genieten van het overschoon aspect, dat de Amstel dien avond heeft geboden. Er was een goed geheel verkregen: als beginpunten, hoog en forsch aangelegd, de beide club-gebouwen van „de Hoop" en van „de Amstel", vanwaar de lichtlijnen langs de walzijden en verder langs de massale steenconstructie der nieuwe Amstelbrug het geheel omlijstte, en als hoofdpartijen in het midden de mooie tempel, de forsche piramide, de lichtende beursgevel en daaromheen en tusschendoor de talrijke in lichtsnoeren opgetooide vaartuigen, stil glijdend in schitterend feestgewaad over het kalme water; vreemd daartusschen in beweging de geometrische figuren, die nooit te voren ons zoo vriendelijk tegenlijnden.

Op het clubgebouw van „de Hoop", dat gastvrij open stond voor de leden van „A. et A." met hunne dames, was het gezellig en vol; Hoopvol! symboliekerig aangelegde naturen zagen in de combinatie „de Hoop" en „Architectura" iets veel belovends!

Licht en gratie, flonkering en muziek, champagne-parelen! wanneer die factoren samenwerken is de ware feeststemming gemaakt!

De Burgemeester was mede tegenwoordig en bleef ook dit gedeelte der feestviering ten einde toe bijwonen. In de zaal van het clubgebouw werd door den President, den heer Blussé, het Genootschap geluk gewenscht met het gouden feest; het was spr. aangenaam te kunnen verklaren dat niet alleen „de Hoop" maar ook de zuster-vereenigingen „de Amstel" en „Willem III" met groot genoegen te vinden waren geweest om alles in het werk te stellen om dit waterfeest zoo schitterend mogelijk te doen zijn.

De Voorzitter van de Feestcommissie dankte allen, die medewerkten om ook dit gedeelte van het feest te doen slagen, in 't bijzonder den Burgemeester voor zijne aanwezigheid en de besturen der roei- en zeilvereenigingen, welke vooral dank en hulde dient te worden gebracht waar zij zoo krachtig medewerkten bij het streven om te laten zien wat kunst op het water vermag. Spr. hoopte dat „A. et A." na deze eerste proef bij volgende gelegenheid weer op de zeer gewaardeerde medewerking der Vereenigingen zal mogen rekenen.

Fanfares en champagne!

Nu volgde de uitdeeling der prijzen, nadat de uitspraak der jury was bekend gemaakt; deze luidt als volgt:

Afdeeling groote vaartuigen.

1. Verguld zilveren medaille, aangeboden door den Commissaris der Koningin, mr. G. van Tienhoven, toegekend aan den Tempel, op initiatief

van den heer B. van Bilderbeek, c. s., leden van »A. et A.«, en naar teekening door den heer A. van Baalen ontworpen.

2. De medaille, uitgeloofd door »A. et A.«, toegekend aan het Chineesche vaartuig, van den heer Hultzer, president van »de Amstel«,

3. Een teekening van G. H. Breitner, toegekend aan de Zwaan, van »De Hoop«, ontwerp van den heer Jos. Ingenohl,

4. Een schets van H. P. Berlage Nzn., aan »de Nieuwe Beurs«, van »de Amstel«, ontwerp van de heeren Oudmans en Koekoek.

Afdeeling Wherries.

1. Verguld zilveren medaille aangeboden door »De Hoop«, toegekend aan »Felicite«, van »Willem III«.

2. De medaille van »A. et A.«, aan Wilhelmina van de roeivereeniging »Willem III«.

3. Een schets van J. Toorop, aan het electrisch verlichte vaartuig van »De Hoop«.

4. Een schets van H. P. Berlage Nzn., aan de vierriemsgiek van »De Hoop«.

De diploma's, uitgevoerd naar de verdienstelijke teekening van den heer George Rueter, voor welk werk de Feestcommissie den ontwerper ten zeerste dankbaar is, zijn, van de vereischte handteekeningen voorzien, den prijswinners toegezonden.

REUNIE IN PARKZICHT.

De aanblik der zaal van Parkzicht gaf onomstootbaar de overtuiging, dat de goede stemming door het waterfeest niet verwaterd was. Terwijl de paren van „de Hoop" in lichte zweving rondwalsten, was genoemde zaal reeds goed bezet en waren de onvermoeide feestgangers met hunne dames daar om in huiselijk-gezellig samenzijn het gouden feest te doen besluiten.

Ook hierbij werd gespeecht, maar het officieele tintje was eraf en werden, zeker niet minder goed gemeende woorden van vriendschap op gemoedelijken toon geuit.

Allereerst werd door den heer Berlage de medaille van den Commissaris der Koningin, toegekend aan den tempel van Bilderbeek c.s., den ontwerper, den heer van Baalen overhandigd; deze echter in aanmerking nemende, dat het tot standbrengen van den lichttempel een meer algemeen samenwerken van de leden heeft noodig gemaakt, gevoelt zich gedrongen op zijn beurt de medaille over te dragen aan het Genootschap.

Wijn en woorden vloeien, stroomen!

Nogmaals wordt de President van „de Hoop" gehuldigd. De heer Molkenboer Sr. houdt een geestige lofspraak op het verloop van den dag en eindigt met een heildronk op het Genootschap. De heer Ingenohl betoost Dr. H. C. Muller, brengt in herinnering de dagen dat Ha-Zee de „villa Silberstein" voor „A. et A." in verzen bouwde en hoopte ten slotte Dr. Muller nog dikwijls in Genootschapskring te zien. De heer Kromhout spreekt sympathieke woorden tot den heer Jan Springer en wenscht „A. et A." geluk met het feit, dat Springer op zulk eene sublieme wijze de aantrekkelijkheid onzer tentoonstelling heeft verhoogd, en met ons het gouden feest heeft meegevierd.

Wijn en woorden vloeien, stroomen!

De overvolle gemoederen zijn ontlast en de activiteit beweegt zich nu in de richting van rijm en dans en klanken van guitaar en van klavier.

Ha-Zee grijpt naar de onzichtbre lier en tokkelt op de roerende wijze van „Raamdonk's Moord", lofzanten op de aanwezige mannen van „A. et A." te beginnen met:

„Ingenohl, Jonas genoemd,
„Wordt door dit feest ineens beroemd!

Speenhoff wordt geïmiteerd en met succes; een dramatisch gedicht, verhalende de treffende geschiedenis van Willem Tell, treft den aanwezigen diepelijk. Een der dames geeft met eenig-leuke mimiek een vaderlandsch drama ten beste.

Kromhout's vraag: Druivennat of citroen, is niet aan de orde gekomen; de gele vrucht bleef ongerept in Parkzicht's diepe kelderen. Druivennat alleen en champagnesprankels, zij flonkerden in de glazen en scherpten geest en brachten jolijt in aangroeiende kracht bij de jongeren en bij hen die ouder zijn in jaren maar nooit in waarheid worden zullen o u d, zoolang zij het hart, als nu, zoo jeugdig houden.

. . . .

't Werd laat, of liever neen 't werd vroeg, want zeker is 't, dat de laatsten der feestvierenden, huiswaarts gaande, moeite hadden te ontkomen aan den zonnigen blik van den nieuwen dag.

P. J. de J.

PRIJSVRAAG VREDESPALEIS.

In het „Handelsblad" van Woensdagavond lezen wij een artikel getiteld: „D e w e r e l d w e d s t r ij d V r e d e s p a l e i s. I n g e z o n d e n staat daar onder, maar het komt ons voor dat dit stuk er ietwat anders uitziet dan de artikelen die onder de rubriek „Ingezonden Stukken" gewoonlijk ten beste worden gegeven. De schrijver noemt zich iemand, die hoewel tot bouwmeester opgeleid, reeds geruimen tijd niet behoort tot de uitvoerende bouwmeesters. Toch leest hij de „Deutsche Bauzeitung" en is blijkbaar goed op de hoogte van de beweging in de bouwwereld en van de bedoelingen van het Carnegie-Bestuur.

Het zou mogelijk de moeite waard zijn het artikel nader te bespreken, wanneer maar de schrijver zich niet schuil hield achter het pseudoniem „Rix". De strijd over deze zonderlinge prijsvraag-geschiedenis werd door allen o p e n l ij k gevoerd en daarom nu gaat het, naar onze meening, niet aan onder een gefingeerden naam, kritiek te leveren op vroeger aangevoerde bezwaren omtrent de wijze waarop deze prijsvraag werd uitgeschreven.

Mogelijk zal de schrijver zich alsnog geroepen gevoelen zijn naam te openbaren; bij eene eerlijke behandeling van zaken toch kan hiertegen dunkt ons weinig bezwaar bestaan.

Dus, tot later........ misschien?

NIEUWE UITGAVEN.

Het ontwerpen van vlakornament door J. D. Ros, leeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage, met een voorwoord van H. J. de Groot.

Uitgave van W. L. en J. Brusse te Rotterdam.

Wij stellen ons voor binnenkort op dit werk terug te komen.

BERICHTEN.

— Door eenige Larensche schilders, die vreezen dat het natuurschoon van hun dorp door de bouw-speculatie met vernietiging wordt bedreigd, is aan den gemeenteraad van Laren een adres gericht, waarin gevraagd wordt eene commissie voor de beoordeeling der bouwplannen, zonals die te Amsterdam bestaat, in het leven te roepen.

Adressanten zeggen, dat sedert eenigen tijd grond- en bouwspeculanten en ook zij, die zich architect noemen, de schoonheid van Laren op schandelijke wijze misbruikt en geëxploiteerd hebben en dat, wanneer de gemeente aan dat vandalisme geen paal of perk stelt, het weldra met Laren's schoon gedaan zal zijn.

— Door het Genootschap »M a t h e s i s S c i e n t i a r u m G e n i t r i x« te Leiden is voor de oud-leerlingen van 1901—1906 een prijsvraag uitgeschreven voor een Winkelgebouw met twee bovenwoningen, waarvoor zijn uitgeloofd twee prijzen: 1e prijs een zilveren medaille en f 200,—, 2e prijs een zilveren medaille. De antwoorden worden ingewacht 1 Maart 1906. De mededinging is alleen opengesteld voor oud-leerlingen van de school van M. S. G., die na 17 September 1900 het onderwijs hebben gevolgd. De jury bestaat uit de heeren W. Kok en L. Couvée als bestuursleden, en uit de heeren B. E. Spijker Azn., Directeur Burgeravondschool, te Gouda, A. van der Lee, Assistent T. H. te Delft, en M. de Jongh, Architect te Hilversum.

— De Nieuwe Amsterdamsche Bouwverordening, welke den 1 September j.l. in werking trad, is in zakformaat, voorzien van inhoudsopgave en register, verkrijgbaar ter Stadsdrukkerij voor den prijs van f 0.30.

De bureaux van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht zijn thans gevestigd in het nieuwe gedeelte van het Stadhuis.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Boerderij-ontwerpen voor de Gron. Maatschij. van Landbouw en Nijverheid. Inlevering 1 Maart 1906. Programma in no. 16 1905.

Winkelhuis te Arnhem. Inlevering 1 October 1905; mededeelingen in nummer 23.

Gemeentehuis — Steenen Brug — Bloemenkraampje, — uitgeschreven door de Vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam. Inlevering 1 November 1905. (Programma's in nummer 25 en 29.)

Reclame-plaat voor het Alg. Ned. Verbond. Inlevering vóór 1 Jan. 1906. Progr. in no. 29.

Vredespaleis. Inlevering voor 15 Maart 1906. Programma in nummer 33

VACANTE BETREKKINGEN.

LEERAAR voor het Handteekenen, aan de Vakteekenschool Patrimonium, Nieuwe Heerengracht 95, tevens voor het ontwerp en de versiering voor-, en bekend met de uitvoering van werkstukken ten dienste der grafische vakken (photo-, litho-, zinco- en typographie). Br. en inl. bij den Directeur H. J. v. Ooijen. P. C. Hooftstr. 113, Amsterdam.

BOUWKUNDIG OPZICHTER op een Fabriek. Gehuwd jong Bouwkundige, P. G., voor vaste betrekking. Goed teekenen en practische ervaring vereischte. Flink salaris en veel vooruitzichten. Briev. lett. D. E., Advert.-Bureau D. Y. ALTA. Amsterdam.

DIRECTEUR Gem. Steenk. gasfabriek te Sappemeer. Stukken voor 27 Sept. Zie Arch. No. 36.

LEERAAR voor Bouwk. Teek. en een LEERAAR voor Handteek. te Baarn. Zie Arch. No. 36.

BOUWKUNDIG-OPZICHTER, om direct in dienst te treden. Br. met opgaaf referenties onder No. 27414 Bur. N. R. C.

TEEKENLEERAAR aan de Gemeente-Teekenschool te Purmerend voor het Vakhandteekenen. (Akte M.O.) Jaarwedde f 400. Aantal leuren 8 per week, de eerste 4 avonden van 6—8 uur. Aangifte met inzending van stukken voor 29 Sept. a.s. bij den Burgemeester.

VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE BOUWKUNDIGE OPZICHTERS EN TEEKENAARS. (Goedgekeurd bij Kon. besluit van 28 Maart 1904, no. 39) . . . .

INFORMATIE-BUREAU. Secretariaat: - - - - - - Spiegelgr. 21, boven.

I n g e s c h r e v e n S o l l i c i t a n t e n.

1	Bouwk.-Opzichter-Teekenaar	26	jaar,	f 100	's maands.
1	» »	23	»	- 70	»
1	» »	28	»	- 100	»
1	» »	23	»	- 70	»
1	» »	24	»	- 90	»
1	» »	26	»	- 70	»
1	» »	34	»	- 100	»
1	» »	44	»	- 120	»
1	» »	28	»	- 80	»
1	aankomend bouwk. Opz.-Tk.	22	»	- 50	»
1	aank. Bouwk. Opz.-Teek	21	»	- 50	»
1	aankomend bouwk. »	22	»	- 40	»
1	aankom. » »	22	»	- 45	»
1	aank. Bouwk. en Decoratief Teek.	21	»	- 50	»
1	Assistent Bouwk. Teekenaar	18	»	- 25	»
1	Burger- en Waterb. Opz.-Tk.	28	»	- 80	»
1	Gem.-Opzichter	26	»	- 70	»

Ons bureau staat open voor l e d e n e n n i e t - l e d e n onzer Vereeniging.

Aanvraag formulieren (voor sollicitanten) en alle inlichtingen zijn steeds aan het secretariaat te verkrijgen. Zie overigens »Architectura« van 29 April j.l.

Spreekuur iederen Maandagavond van 7—9 uur.

TECHNISCH GEDEELTE.

BOUWCOÖPERATIE IN PLAATS VAN BOUW-SPECULATIE DOOR M. P. DE CLERCQ

(V e r v o l g.)

Toch kan bouw-coöperatie in de plaats treden van bouwspeculatie en daardoor de sociale waarde van het eerstgenoemde nog verhoogen.

Echter niet door dwang. Al die bepalingen dienaangaande in de statuten, schijnen wel bindend, doch blijken het later inderdaad niet te zijn, zooals ik nu voldoende aangetoond heb, met voorbeelden uit de praktijk.

Neen, de coöperators moeten zelf in gaan zien, dat een doel dat goed en verstandig is, niet mag gemist worden, door speculatiegeest die, wij zien het immers dagelijks allen, voortwoekert en inkankert tot hij zijne slachtoffers gemaakt heeft.

Zonder weêrstandsvermogen voor verlies zoodra mogelijk te winnen, kan onmogelijk op den duur stand houden; die zoo handelt, waagt immers geen eigen geld, want dat heeft hij niet, doch het geld van anderen, terwijl hij wel wil profiteeren van mogelijk voordeel.

Ook mag men niet iederen woningcoöperator onvoorwaardelijk veroordeelen, die tusschentijds uit de gelederen gaat met eene kleine winst, in plaats van steeds het vroeger beoogde doel te blijven bevorderen, waardoor zooveel zorg en kommer aan den levensavond voorkomen kan worden!

Want er kunnen onverwachts redenen ontstaan, waardoor het toekomende aan het tegenwoordige opgeofferd moet worden. Ziekte, ongeluk in zaken, verlies van betrekking, opvoeding der kinderen en tal van andere redenen, kunnen in een gezin eensklaps de beschikking over geld zoo noodig maken, dat het gemis er van noodlottig zou kunnen worden. Dan is het een zegen, als er nog een uitweg bestaat, waardoor moeielijke en donkere dagen te boven kunnen worden gekomen.

Nu zou het toch waarlijk te dwaas zijn om van te spreken, om het doel zoo vast te houden, dat in hoogst ernstige en treurige levensomstandigheden, het gezin maar te gronde moest gaan, of een zieke 't noodige onthouden moest worden, enkel door de ijzeren wet van het doel bereiken of, desnoods liever vergaan.

Alleen het groote euvel, de speculatie-geest, moet er uit, dan is coöperatief bouwen reeds voldoende tot het dooden der bouwspeculatie en zal dit ook beslist het geval wezen, indien alleen zuiver coöperatief gewoond wordt.

De kwestie is nu maar, dat zuiver coöperatief voldoende af te bakenen, zonder in uitersten te vervallen. Naar mijne meening, is die grens wel te bepalen, ten minste ik acht het volgende aanbevelenswaard.

Het is onverschillig of men bij bewoning van geheele perceelen gemeenschappelijk of persoonlijk bezit bepaalt, tot de geheele schuld zal zijn gedelgd. Hierbij herhaal ik even, voor oningewijden, dat persoonlijk bezit van een gedeelte, onder- of boven, eens perceels, onmogelijk is.

Verdere bepalingen, nadat de geheele schuld zal zijn betaald, late men gerust achterwege, want zoodra dat het geval zal wezen, is er toch geen macht die alsdan de leden weêrhouden kan, de vereeniging te ontbinden, de statuten te wijzigen, of zoo te handelen als men wil.

Maar zoolang er nog hypotheek op staat, kan die niet geroyeerd worden, zonder medewerking der hypotheek-gevers en daarin zit de krachtige beteugeling van speculatie. Er kan wel bepaald worden, dat een minimum telken jare afgelost moet worden; hoewel dat maximum niet vooruit te noemen is, zoo kan toch wel degelijk worden overeengekomen, dat een betrekkelijk klein bedrag, minstens een aantal jaren moet blijven staan.

Wordt, overeenkomstig de statuten, dit zeer duidelijk in de hypotheekacte omschreven, dan is het eene door partijen gemaakte overeenkomst, waarvan niet afgeweken mag worden, zonder uitdrukkelijk goedvinden van weêrskanten.

De hypotheekgevers hebben dan een onbetwistbaar recht gekregen, waardoor zij den speculatie-geest geheel in toom kunnen houden.

Al heeft de algemeene vergadering afbetaling door een lid en overschrijving van het betrekkelijke perceel op zijnen

naam toegestaan, al hebben commissarissen zulks goedgekeurd, dan heeft dit nog geen kracht, zoolang de hypotheekhouders weigeren zulk een lid uit het verband te ontslaan.

Bij de tegenwoordige inrichting zou een dergelijk lid hypotheekhouders in reckten kunnen dwingen, omdat eene bepaling van het aantal jaren, gedurende welke de hypotheek tot een vooraf vastgesteld bedrag minstens moet blijven loopen, ten eenenmale ontbreekt in statuten en hypotheekacte, doch als bepaald omschreven voorwaarden, kon die niet meer verbroken worden zonder goedvinden van partijen, ergo ook wel degelijk van hypotheekhouders.

Zoodoende kan dus noch uittreding van een lid plaats hebben en evenmin de geheele schuld op verlangen der schuldenaren afbetaald worden, indien de hypotheekhouders de gemaakte overeenkomst niet willen verbreken.

Echter mag de coöperatieve bouwvereeniging zich door deze bepaling ook weder niet zoo laten binden, dat zelfs een der hypotheekgevers het recht in handen houdt, eene ontbinding tegen te gaan, indien inderdaad daartoe valable redenen bestonden.

Dit zou weder aanleiding kunnen geven, tot eene ongewenschte dwarsboomerij. Van daar dat er altijd nog eene bepaling in de statuten bijgemaakt zou moeten worden, die de benoeming van scheidslieden aangeeft, ook in het hier bedoelde geval.

Al die maatregelen en alle bindende voorwaarden, dienen wel ter dege onderzocht en bekend te wezen, omdat het noodig is gaandeweg voorkomende bedoelingen buiten het bekende streven den kop te kunnen indrukken, maar het moeten dan ook alleen hulpmiddelen blijven, tegen het aanwassen van het kaf onder het koren.

Wil de bouw-coöperatie naar behooren in de plaats treden der bouw-speculatie, dan moet er veel meer lust tot geleidelijke bevordering van eigene belangen ontstaan, dan nu over het algemeen nog te constateeren valt.

Daartoe is in de eerste plaats beslist noodig, wat minder overmoevenheid bij de plannen tot oprichting van coöperatieve-bouwvereenigingen. Alsdan zijn degenen, die de goed geordende samenwerking op het wonen willen toepassen, meestal veel te sterk in hun voornemen tot het buitensluiten van de mogelijkheid tot speculatie en we weten immers allen best, hoe verkeerd een overdreven begin is!

Niet alleen vallen tal van plannen in duigen, door te grootsche en volmaakt in uitvoering te worden voorgenomen, ook die uitvoering wordt, bij doorzetten, toch nog vaak gebrekkig door te veel optimisme en streven naar volmaaktheid.

De ondervinding is de beste leermeesteres en waarlijk, die geeft in dit opzicht al zooveel voorbeelden, waaruit inderdaad wijze lessen te trekken zijn. Dit te doen, is even nuttig als noodig.

Men stelle zich daarom voor in eene vergadering te zijn, waartoe ingezetenen eener gemeente, door eenige coöperators opgeroepen zijn, aangezien aldaar het onderwerp van coöperatief-wonen behandeld worden zal. Erg vol is zulk eene bijeenkomst nooit, want vooral Nederlanders zijn niet graag haantjes de voorsten, maar eenige lui meenen toch, dat het niet kwaad is, eens wat naders aangaande verbetering van het woningvraagstuk te weten, terwijl ook door de nieuwsgierigheid nog wel deze en gene er heen wordt gedreven.

Eerst moet, in zulk een samenzijn, een en ander betreffende coöperatief-wonen wat nader worden toegelicht, zij het dan ook in breede trekken. Daartoe wordt doorgaans iemand uitgenoodigd, die zelf reeds geruimen tijd coöperatief woont en dus uit de praktijk een en ander kan toelichten, met proefondervindelijk aangeven der lasten en lasten, aan dat coöperatief-wonen verbonden.

Met onverdeelde aandacht wordt naar zulk eenen spreker geluisterd en het begrip komt er wel in, hoe het voordeel nu aan huiseigenaren, waaronder tal van bouwspeculanten, door huurders gegeven, door de degelijke samenwerking, die onder coöperatie is te verstaan, ten bate der bewoners zelf kan gebracht worden, ten minste het is geen moeilijke taak voor iemand die zich daarvan op de hoogte gesteld heeft, zulks zijnen hoorders te doen begrijpen.

Zoodra de aanwezigen echter bekend met de, waarlijk nog al eenvoudige, grondslagen zijn, waardoor zonder meer te betalen zoovele voordeelen door aaneensluiting verkrijgbaar zijn, die door ieder voor zich alleen bepaald tot het onbereikbare behooren, komt echter dadelijk de lust tot oordeelvelling.

Dit is niets bijzonders, want wel degelijk mag het voor ons allen als normaal genoemd worden, dat wij buitengewoon vlug zijn met het hebben van eene meening aangaande allerlei zaken. Ja wij vinden het menigmaal erg gekleed staan, zelfs ongevraagd reeds onze opinie daaromtrent te verkondigen!

Evenzoo gaat het in zulke bijeenkomsten, waar het plan tot coöperatief-wonen besproken wordt, natuurlijk ook. Er komen van lieverlede heel wat op- en aanmerkingen voor den dag, terwijl het werkelijk veel beter ware, de kritiek te laten rusten, tot de gemaakte kennis met het onderwerp wat minder oppervlakkig genoemd kan worden.

Maar, zes reeds aangemerkt, aan dit euvel gaan wij allen nu en dan mank, dus daarom geen gispen er van, alleen zij het hier geconstateerd. Aangezien men het coöperatief-wonen zelf niet veroordeelen kan en toch iets zoo graag wil (beoordeelen noemt men het, doch het is zoo zeker als twee maal twee vier is) veroordeelen, is er onder de aanwezigen al spoedig een, die wel eens gehoord heeft van misbruik door het grondbeginsel van persoonlijk bezit, waarbij dan ook verluid werd, hoe eeuwigdurend gemeenschappelijk eigendom, alle mogelijke speculatie buitensluiten moet.

In eene vergadering of bijeenkomst, een duit in het zakje te kunnen werpen, die effekt maakt..... och wie doet dat niet dol graag? Te meer als men de gave des woords heeft!

Onder de hoorders is er daarom steeds minstens een, die al heel gauw de gelegenheid aangrijpt, om een wonde plek te noemen van iets, waarvan uit den aard der zaak eerst slechts alles goeds gezegd is, want als iets nagevolgd wil worden, zoekt men van zelf toch steeds allereerst de lichtzijden.

En die wonde plek is het ontaarden der woning-coöperatie in betreurenswaardige bouwspeculatie, nog meer af te keuren dan de, in het begin van dit stukje, met een voorbeeld aangehaalde, wijze, waarop dikwijls nieuwe huizen verrijzen, omdat het varen onder valsche vlag is.

Dat op dit gevaar gewezen wordt, moet volkomen juist genoemd worden, want de schaduwzijde mag niet dood gezwegen blijven, alleen moet hier eene waarschuwing plaats vinden, tegen het te vroeg daarover praten door nieuwbakken woning-coöperators, met eene wijsheid alsof zij dat alleen weten.

(Wordt vervolgd.)

VRAAG EN ANTWOORD

A. te Nijmegen. De oppervlakte, welke men met de oplossing kan bestrijken, is afhankelijk van de hoeveelheid water welke men gebruikt. Deze nu is in het recept met genoemd, doch behoort proefondervindingelijk te worden bepaald, opdat het bestreken papier in voldoende mate gevoelig zij. Een en ander is natuurlijk mede afhankelijk van de te gebruiken papiersoort.

DERTIENDE JAARGANG, No. 39. ZATERDAG 30 SEPTEMBER 1905

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz., PAUL J. DE JONGH, Secr., Jobs. B. LAMBEEK Jz., H. WALENKAMP, W. KROMHOUT Czn., JOS. Th. J. CUYPERS, A. VAN BAALEN, Leden. — VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN en C. W. NIJHOFF REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE: L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12.—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10.—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD BETREFFEND TE ZENDEN AAN DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120 TE AMSTERDAM. IDEM VOOR HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Jobs. B. LAMBEEK Jz., RINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e SECRETARIS VAN HET BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen. — Verbetering. — Prijsvraag Vredespaleis. — Verslag 1196e en 1197e vergadering. — 't Fluweelen jasje. — Bij de plaat. — Rapport van beoordeeling. — Berichten. — Open prijsvragen. — Informatiebureau. — Correspondentie. — Bouwcooperatie. — Omheining van betonijzer. — Over het houtcement-dak.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Als gewoon lid wordt voorgesteld de heer K. Tholens, bouwkundig teekenaar, door de heeren A. J. Joling en Jos. Ingenohl.

Als buitenlid is toegetreden de heer P. Doorn, directeur der ambachts- en avondteekenschool te Haarlem.

Op de 1198e vergadering is tot gewoon lid aangenomen de heer G. J. Feith, bouwkundige, leeraar M. O. Teekenen.

Op dezelfde vergadering is aangenomen de volgende motie:

„De vergadering van het Genootschap „Architectura et „Amicitia" constateerende, dat tot mededinging naar de „prijsvraag voor het Vredespaleis alle architecten zijn toe„gelaten, maar bovendien enkelen een bijzondere uitnoodiging „onder toekenning van honorarium hebben ontvangen, is „van oordeel, dat daardoor eene bevoorrechting is ontstaan, „waardoor het beginsel van volstrekte gelijkheid is ge„schonden."

En is besloten van deze motie mededeeling te doen aan 't Bestuur der Carnegie-stichting en de zustervereenigingen in binnen- en buitenland.

Voorts is tot lid der Redactie in plaats van den heer Jac. Ph. Wormser, benoemd de heer W. Kromhout Cz., die deze benoeming heeft aangenomen.

Heeren Leden in 't algemeen en Buitenleden in 't bijzonder wordt herinnerd en medegedeeld, dat 't Stedelijk Museum des Dinsdags gesloten is, des Zondags om 12½ ure, en overige dagen om 10 ure v.m. geopend is.

Leden hebben op vertoon van hun bewijs van lidmaatschap toegang tot de tentoonstelling.

Op de eerstvolgende vergadering zal een lijst circuleeren, waarop door de leden onderwerpen kunnen worden opgegeven voor de dit jaar uit te schrijven prijsvragen.

Uit elk der volgende rubrieken zal een onderwerp gekozen kunnen worden:

A. Openbare bouwwerken.
B. Burgerlijke gebouwen.
C. Constructieve details.
D. Decoratieve details op bouwkundig gebied.
E. idem op kunstnijverheidsgebied.

(Overeenkomstig de gewijzigde statuten.)

Verder wordt met ingang van heden uitgeschreven een prijsvraag voor 'n kalenderomslag, waarvoor de antwoorden moeten inkomen vóór of op den 1en November e.k.

De afmeting is 7 × 14 c.M.

Op den omslag moet staan: „ARCHITECTURA ET AMICITIA", Genootschapskalender 1906.

De compositie moet uitdrukken, dat de kalender uitgaat van 'n bouwkundig genootschap.

Bij het drukken zal van slechts één kleur worden gebruik gemaakt.

De teekeningen moeten vervaardigd of bevestigd zijn op een vel papier van 0.25 × 0.35 M., staande te nemen.

Voor het beste ontwerp wordt uitgeloofd een prijs van f 15.—. De Jury wordt gevormd door de leden van het Bestuur.

De mededinging is open voor alle leden van het Genootschap.

De 1e Secretaris. VAN HYLCKAMA.

VERBETERING.

In het Feestverslag van de vorige week komt eene onjuiste zetting voor: op bladz. 345, 2e kolom, moeten de regels 7 tot en met 14 onmiddelijk volgen op regel 2 van boven.

DE PRIJSVRAAG VREDESPALEIS EN DE HOUDING DER M. T. B. D. B.

Gaven wij in het nummer van 2 Sept. jl., een overzicht van hetgeen vak- en andere bladen hebben gezegd over de uitgeschreven prijsvraag voor het Vredes-paleis, nu moeten wij ter aanvulling daarvan melding maken van een artikel in het „Bouwkundig Weekblad" van 23 dezer, waaruit de overtuiging spreekt dat met genoemde prijsvraag alles best in orde is, een standpunt ook ingenomen door zeker onbekend schrijver in het „Hbld." (zie ons vorig nummer) den obscuren strijder „Rix" die tot heden zijn afgesloten tent nog niet verlaten heeft.

Het „B. W." dan begint op te merken, dat het programma der prijsvraag heftig kritiek heeft uitgelokt en dat sommige voorwaarden aanleiding hebben gegeven tot beschouwingen, die volgens het „B. W." geen redelijken grond hebben.

Welke voorwaarden en welke beschouwingen dit zijn, het „B. W." acht het niet noodig zich hieromtrent nader te verklaren.

Eene opsomming van hetgeen sedert 1903 is vooraf gegaan aan het openbaar maken der prijsvraag moet dienen om aan te toonen, dat het Hoofdbestuur der Maatschappij geen verwijt kan treffen. Wij komen bevens te weten, dat het indertijd door de commissie van voorbereiding opgemaakt programma, nu in hoofdzaak blijkt te zijn gevolgd en verder dat het denkbeeld eener besloten prijsvraag was in strijd met het advies dier commissie. Het „B. W." beproeft vervolgens de houding van het Carnegie-Bestuur te verklaren in dezen geest:

»Het Bestuur der Carnegie-Stichting had als particulier het onbetwistbaar recht om te doen wat naar zijne meening het tot stand komen van een waardig gebouw het best verzekerde, en het koos daarvoor het uitschrijven van een besloten prijsvraag.

Om aan teleurgestelden en ontevredenen ter wille te zijn, besloot het echter later, behalve de uitgeroodigden, verder ieder tot mededinging toe te laten, en daardoor ontstond een geheel nieuwe vorm van prijsvraag, die — voor zoo verre bekend — nog nooit was toegepast, maar die het, zooals blijkt, beschouwde als een algemeene prijsvraag.

Ons is de houding der Maatschappij gansch niet duidelijk; toen toch in December van 't vorig jaar bekend werd, dat het Carnegie-Bestuur voornemens was een besloten prijsvraag uit te schrijven, dus iets ging doen waartegen rechtens niets was in te brengen, toen was de Maatschappij een der eersten die bedoeld besluit betreurde en in dien zin een adres aan het C.-B. richtte. En, nu dit bestuur van de prijsvraag een tweeslachtig ding gemaakt heeft en daarmee iets deed lijnrecht in strijd met de gangbare gebruiken aan het prijsvragen-stelsel verbonden, nu vergeet de Maatschappij haar vroeger treuren en voelt zich geroepen de houding van het C.-B. te verdedigen, en alles wat dit deed onvoorwaardelijk goed te keuren.

Het „B. W." zegt verder: „Tegen dezen nieuwen vorm is vóór het verschijnen van het programma der prijsvraag niet opgekomen." Dit is eene merkwaardige ontdekking: hoe toch acht het „B. W." het mogelijk tegen iets op te komen vóór het waarneembaar is? Niemand toch kon vermoeden dat, nu publicatie van het schrijven van het Carnegie-Bestuur aan de „Société Centrale", (zie „Architectura" van 27 Mei j.l.) zulk een misvorm van prijsvraag-uitschrijven eenige maanden later zou geboren worden. Er was dan onzerzijds wel van iets anders sprake geweest dan van geruststelling en verheugenis.

»Al moge de voorbereiding of het verloop dezer zaak tot nu toe, niet voor ieder de gewenschte zijn geweest, het Hoofdbestuur der Maatschappij mag men daarvan geen verwijt maken.

Thans na het openbaar maken van het programma weder op de zaak terug te komen, te gaan protesteeren en in het openbaar persoonlijke kwesties op te rakelen, is onvruchtbaar, en onbillijk.«

Aldus ten slotte het „Bouwkundig Weekblad".

Tot welke bedenkelijke uitersten men bij zulk eene houding geraken kan, leert ons het in de dagbladen gegeven verslag der Maatschappij-vergadering te Maastricht de vorige week gehouden. Deze vergadering toch verklaarde met op één na algemeene stemmen geen bezwaren tegen het programma der prijsvraag te hebben; sterker nog: de vice-Voorzitter der Mij. verklaarde dan vorm van de prijsvraag een bijzonder gelukkige noviteit te achten, welke verdient nagevolgd te worden.

Niet alleen dus wordt èn de wijze van uitschrijven èn de geheele inrichting van het programma met één slag goedgekeurd, maar moet zelfs deze prijsvraag dienen als navolgenswaardig voorbeeld voor komende wedstrijden, een succes dat het Carnegie-Bestuur zich zeker niet heeft durven droomen.

Edoch met betuigingen van erkentelijkheid aan het C.-B. is de van vele zijden geleverde kritiek nog niet vermiedigd en zijn de aangevoerde bezwaren tegen het programma nog niet weerlegd. Mogelijk wil het „B. W." ook daaraan eens met ernst denken.

* * *

Wat ons betreft het „laisser aller" heeft het Genootschap nooit in zijn program geschreven, steeds heeft het zich tot strijden aangezet gevoeld, waar het meende, dat de belangen der bouwkunst en die harer beoefenaren werden bedreigd; en nu moge voor het moment al weinig aan de regeling dezer prijsvraag worden veranderd, protest blijft in dergelijke gevallen èn noodzakelijk, èn billijk.

En onvruchtbaar? Waarschijnlijk niet; wij hebben eenig vertrouwen dat, nu zoo duidelijk is aangetoond op welke allerscheefste wijze prijsvragen kunnen worden uitgeschreven, de behoefte om, in den geest der conclusies van „A. et A.", zoo spoedig mogelijk over te gaan tot het vaststellen van algemeene regelen voor het uitschrijven van bouwkundige prijsvragen, zich krachtiger zal doen gevoelen.

En wanneer ten gevolge daarvan des te eerder bedoelde regeling, die toch door elke bouwkundige corporatie moet worden gewenscht, tot stand komt, en daarmee vrede en gerustheid ten aannen der onaantastbaarheid van het goede beginsel in het prijsvragen-stelsel neergelegd, intreden zal, kan dit mogelijk het eerste vredes-succes zijn, dat zal verbonden wezen aan de stichting van het Vredes-paleis.

VERSLAG VAN DE 1196ste GENOOTSCHAPS-VERGADERING, GEHOUDEN OP 13 SEPTEMBER 1905 IN CAFE »PARKZICHT«. . . . . .

Na opening door den Voorzitter, afhandeling van eenige huishoudelijke zaken en installatie der nieuwgekozen leden, de heeren Lelijman en Slothouwer, wordt het woord verleend aan den Heer Josef Th. J. Cuypers voor het houden zijner aangekondigde voordracht.

De heer Cuypers begint met zijn verontschuldiging ervoor te maken, niet in de gelegenheid te zijn geweest, zijn studie over Getallenste beëindigen: hij verzoekt daarom der vergadering gehoor voor een causerie over een juist beëindigde reis naar Straatsburg. Spreker behandelt op de eerste plaats een nieuw schoolgebouw, waarvan hem de bijzondere eigenaardigheid getroffen heeft, en geeft een uitvoerige beschrijving van het aspect en de inrichting dezer school. Vervolgens behandelt spreker den bekenden Dom en geeft bijzonderheden over dit grootsche bouwwerk, toegelicht door een uitgebreide verzameling afbeeldingen en foto's, waarbij vooral de aandacht viel op een onlangs verschenen werk, waarin de prachtig geschilderde glasramen op uitstekende wijze afgebeeld zijn.

Na het beëindigen dezer causerie, welke door het applaus der vergadering beloond werd, werd het voorstel behandeld van tien leden, den heer K. P. C. de Bazel tot eere-lid van het Genootschap te benoemen; welk voorstel met groote meerderheid van stemmen werd aangenomen.

Vervolgens kwam de kwestie »Vredespaleis-prijsvraag« ter sprake. Na uitvoerige gedachtenwisseling tusschen de leden werd het bestuur opgedragen, een waardige maar ernstige motie samen te stellen waarin uitdrukking zal worden gegeven aan de meening van het Genootschap omtrent de wijze waarop deze prijsvraag is uitgeschreven.

Niets meer aan de orde zijnde sluit de voorzitter hierna de vergadering.

N.B. Door de feestdrukte is dit verslagje eenigszins vertraagd. W.

VERSLAG VAN DE 1197ste GENOOTSCHAPS-VERGADERING, GEHOUDEN OP 27 SEPTEMBER 1905, IN CAFE »PARKZICHT". . . . . .

Bij afwezigheid van den Voorzitter opent de Vice-Voorzitter, de heer J. Ingenohl, de vergadering en brengt nog eens het welgeslaagd feest van 16 September in herinnering, waaruit ten duidelijkste is gebleken, wat samenwerking vermag. Ook de tentoonstelling belooft te zullen slagen, wel loopt het bezoek niet tot in duizenden, maar geeft toch reden tot tevredenheid, het is tamelijk druk en spr. vertrouwt, dat de tentoonstelling nog een groot succes zal worden.

Na voorlezing der notulen en van nagekomen brieven van gelukwensch, heeft de ballotage plaats van den heer G. J. Feith, met als resultaat, dat deze door de vergadering met algemeene stemmen als lid wordt aangenomen.

Hierna verkreeg de heer L. Simons het woord, tot het houden zijner aangekondigde voordracht, over »Bouwmeester en Volk«. Na eene korte inleiding, waarin spr. zeide zich tot de bouwkunst aangetrokken te voelen, ook door het feit, dat hijzelf eens droomde, bouwmeester te worden, ging spr. over tot de behandeling van het aangekondigde onderwerp. De groote massa weet zich weinig van bouwkunde af, en ziet slechte de producten, door speculatie-bouw voortgebracht, komt wel in aanraking met bouwers, maar niet met den ernstig strevenden bouwmeester; vandaar ook, dat de menigte zoo weinig voor de bouwkunst voelen kan.

Één enkel woord sprekende over de praktijk, wordt door spr. aangehaald art. 21 der nieuwe bouwverordening, bepalende dat de in te dienen teekeningen duidelijk en zaakkundig moeten zijn uitgevoerd. Hierin ziet spr. een streven om een einde te maken aan het bouwen door onbevoegden en een ruim arbeidsveld open voor architecten-vereenigingen om eene instelling in het leven te roepen, welke te beoordeelen zal hebben de bevoegdheid van hen die bouwen willen.

De bouwmeester mag niet zijn de handelaar van opgestapelde materialen, maar moet zijn een man van karakter, met plichtsbesef en voelende ten volle de verantwoordelijkheid die op hem rust; spr. denkt hierbij welke eischen op gebied van volkshygiëne te eenen tijd gesteld worden. Maar behalve dat hem de openbare gezondheid wordt toevertrouwd, heeft hij er ook voor te waken dat het stedenschoon door allerschaamlooste bouwerij niet bedorven wordt. Spr. noemt in dit opzicht als voorbeeld het Koningsplein, dat door de bebouwing der hoeken in den laatsten tijd geheel in staat van verwording kwam.

Na lezing van hetgeen bij gelegenheid der opening van de nieuwe Beurs door Spr. in »De Gids« geschreven werd, zegt hij vervolgens, dat de 20ste eeuwsche bouwmeester ook geroepen is tot de bestudeering van de huisvesting der groote massa het woningvraagstuk en het coöperatief bouwen.

Amsterdam gaat door de uitvoering van het aangenomen plan-Berlage een nieuwe toekomst in den woningbouw tegemoet; in deze uitbreiding nu zal dienen te worden gezocht naar de mogelijkheid der toepassing van het systeem van één familiewoning voor alle standen; spr. noemt dit een geschikt onderwerp voor Genootschapsprijsvragen. Uw Tentoonstelling vervolgt spr. geeft ons o. a. een beeld hoe moet »Oud-Amsterdam« was, wij moeten trachten, nu wij het oude niet meer hebben, dit terug te veroveren in telkens nieuwen vorm. Uw doel moet zijn te waken over het schoone onzer stad.

Spr. eindigt met te zeggen, dat vóór alles moet worden gezorgd, dat in wijden kring liefde voor de bouwkunst wordt aangekweekt. Er is voor het groote publiek lezing noodig; op de scholen reeds moet de eerste grond gelegd worden, tentoonstellingen, voordrachten met lichtbeelden, stadwandelingen, e. d. zullen het overige doen; en dan stelt spr. zich voor dat in de toekomst bouwmeester en volk niet langer blijven zullen twee vreemden geheel vreemde elementen.

De heer Ingenohl dankt den heer Simons voor zijne belangrijke voordracht. Eene geanimeerde bespreking volgde nu.

De heer Van Baalen o. a. vraagt in verband met de wenschelijkheid om één-familiehuizen te bouwen, hoe dit zal zijn overeen te brengen met de steeds hooger wordende grondprijzen in de steden, waardoor eerder aanleiding bestaat te komen tot het bouwen van woningen boven dan wel naast elkaar.

De heer Joling vreest, dat de nieuwe bouwverordening door de verzwaarde en overtrokken artikelen het bouwen van goedkoope, tevens goede woningen moeilijk maakt en noemt als voorbeeld het geval van den Woningraad, die zich ten doel stelt goede één-, twee- en meer-kamerwoningen te bouwen en dit na door genoemde artikelen zich onmogelijk gemaakt.

De heer Leliman Jr. herinnert er aan, dat de Commissie van advies uit de bouwkundige vereenigingen reeds bij de indiening der nieuwe bouwverordening reeds gewezen heeft, dat deze het bouwen door onbevoegden in de hand zal werken; art. 21 zal tengevolge hebben, dat iedereen zich voor een koopje een stel teekeningen in orde laat maken, waardoor alweer meerdere personen zich hier zullen gaan vestigen.

De heer Simons antwoordt in zijn repliek den heer Van Baalen, dat op de eerste plaats gelijverd moet worden voor lagere grondprijzen ten behoeve der mindere woningen, en verder meent spr., dat daaraan kan worden tegemoet gekomen door de straten minder breed te maken, wat niet bezwaarlijk kan zijn, wanneer daaraan slechts lage huizen worden gebouwd.

Den heer Joling antwoordt spr., dat hij zich wel bewust is, dat het idee van ieder zijn vrije woning te geven een grens heeft; voor hen die minder dan 150 gld. besteden kunnen, is dat ideaal absoluut onbereikbaar, Spr. is echter tegen één-kamerwoningen en is van oordeel, dat hier gemeente en armenzorg dient aan te vullen, wat den hunder ontbreekt.

Na nog eenige bespreking komt in behandeling de aangekondigde motie inzake prijsvraag Vredespaleis.

De heer Ingenohl zegt, dat het Bestuur, gevolg gevende aan de ontvangen opdracht, deze motie heeft ingediend; door het lid Van Hylckama Vlieg was mede een motie ingediend van niet geheel gelijke strekking; de voorsteller lichtte zijne motie nader toe.

Eene kort: bespreking had hierna plaats; daar bij enkelen der aanwezigen nog eenig misverstand scheen te bestaan omtrent het verloop der zaak, gaf de heer Ingenohl nog eens een overzicht daarvan: Toen de berichten omtrent het uitschrijven eener besloten prijsvraag verschenen, heeft spr. met den heer Walenkamp, als vertegenwoordigers van het Bestuur, eene conferentie gehouden met het Carnegie-Bestuur; door den heer Van Karnebeek werd toen bevestigd, dat een besloten prijsvraag werd uitgeschreven.

Op een desbetreffende vraag werd, ook naar aanleiding van een adres der M. t. B. d. B., den heeren toegezegd, dat overwogen zou worden in hoever op andere wijze Nederlandsche architecten alsnog zouden kunnen mededingen.

Later is de nu bestreden tweeslachtige prijsvraag uitgeschreven, een resultaat, dat door het Bestuur noch verwacht, noch gewenscht is, Het gaat dus met aan te zeggen, dat wat nu verkregen werd, door ons-zelf is gevraagd; neen hebben wij kunnen verlangen, dat naast of in de besloten prijsvraag ook eene openbare zou worden gehecht; het is juist de uit deze tweeslachtigheid ontstane onbillijkheid, waarop door ons in de motie wordt gewezen,

De motie van het Bestuur het eerst in stemming komende, wordt aangenomen met 25 stemmen vóór, 1 tegen en 2 blanco,

De verkiezing van een redactie-lid heeft tot resultaat dat uit de nominatie Krombout — (candidaat van het Bestuur), Leliman (candidaat der vergadering), eerstgenoemde wordt gekozen. De heer Ingenohl wijdt een woord van dank aan het aftredend redactie-lid den heer Wormser, die wegens verandering van domicille zijne functie wenschte neer te leggen,

Nadat de heer B. van der Werff met eenige hartelijke woorden als nieuw lid van het Genootschap was geïnstalleerd, en nog een tweetal nieuwe leden was voorgesteld, sloot de Vice-Voorzitter de goed besochte vergadering.

Dk J.

„'T FLUWEELEN JASJE".

Een nu is er tegenwoordig een krachtig streven merkbaar, dat verband (tusschen zelfs het geringste „voorwerp van dagelijksch gebruik en de hoogere „bouwkunst), dat verloren ging, te herstellen, aangewend door een groot aantal kunstenaars, die zich met „de beoefening van de ambachtskunst bezig houden.

. . . . . .

„En het is daarom, dat het meubel op deze tentoonstelling „niet mocht worden gemist. . . . . ."

Aldus Berlage in zijn feestrede, uitgesproken ter gelegenheid van de opening der tentoonstelling bij het 10de lustrum van „A. et A."

Ik zou willen, dat 't Berlage, pionier van durfkracht, van in zijn werk zich-niet-storen aan het monster: „publieke opinie", gegeven zal zijn, bij de opening der tentoonstelling ter gelegenheid van het 15de lustrum van „A. et A." nogmaals een feestrede te houden.

Over 25 jaar dus! We hebben den tijd. Maar dàt juist herinnert ons aan 't toekomstige. Aan ons de toekomst. Wij descpereeren niet!

Dàn zal Berlage zich bij die rede waarschijnlijk moeten bedienen van ongeveer deze woorden:

En het is daarom, en in verband met dezen toenemenden groei, dat op deze tentoonstelling zelfs niet mocht ontbreken het kleed, zooals dat door onze tegenwoordige ambachtskunstenaar wordt ontworpen en uitgevoerd.

Maar dan zal de feestredenaar, evenmin bij dat feest kunnen verschijnen in een leelijk kleed, terwijl er goede gemaakt worden, als bij nu, nu er goede meubelen gemaakt worden, voor zich of zijne omgeving zal aanschaffen meubelen uit de Fransche bazar.

't Is dus te hopen, dat de toestand algeheel in die 25 jaar zoo vooruit gegaan zal zijn, dat 't niet voor aanstellerij zal aangezien worden, als Bestuur en Feestcommissie van „A. et A." bij 't 75-jarig bestaans-feest alle gasten, waren 't ook de meest officieele, zullen ontvangen in een waar feestgewaad!

Zoo zal zelfs 't artistieke kleed 'n beteekenis hebben van niet weinig waarde.

. . . . . .

Die stulen pen, alias rok en die kachelpijp hebben meer op hun geweten dan de arme zondaars zich bewust zijn!

A. VAN BAALEN.

KLOOSTER „ST. CATHARINA-DAL" TE OOSTERHOUT (N.-Br.).

(Bij de plaat).

Een groot vierendeel uurs buiten Oosterhout, bevindt zich een klooster van Norbertijner nonnen, hetgeen in 't begin der 17de eeuw reeds eene belangrijke stichting schijnt te zijn geweest, aangezien in 't jaar 1637 bij de inname van Breda door Frederik Hendrik, Prins van Oranje werd bedongen, dat dit klooster bij Oosterhout zou blijven.

Door zijne landelijke omgeving en rustige architectuur dwingt het ons een oogenblik in zijne omgeving te vertoeven.

Eene lommerrijke laan leidt naar een eenvoudig poortgebouw. Dit poortgebouw doorgaande valt onze blik onmiddellijk op het typische silhouet, hetwelk gevormd wordt door de twee 17de-eeuwsche topgevels en het zware vierkante torentje, hetwelk waarschijnlijk vroeger ontstaan is.

Links bevinden zich de gebouwen tot de boerderij behoorende. Rechts wordt het voorplein begrensd door de in het afgeloopen jaar gebouwde kloosterkerk.

Vermeldenswaardig is wel, dat de heer Jac. van Gils, de bouwmeester dezer kerk, op de plek waar hij het grootste deel zijner kinderjaren doorbracht, ook een zijner beste architectonische werken mocht tot stand brengen.

Naderen wij het eigenlijke klooster, dan zien wij met welk eene rijke verscheidenheid en zorg de profileering van afdekkingen, cordons, enz., is behandeld, terwijl de prachtige, roode baksteen, afgewisseld door banden, afdekkingen en andere constructie-deelen van grijs-gelen zandsteen, een rijk, doch rustig, kleur-effect te weeg brengt.

De hierbij behoorende schetsen doen ons de goede verhoudingen der onderdeelen tot het geheel zien.

Jammer genoeg is de kleinste der topgevels geportland, hetgeen ik toeschrijf aan een overdreven gevoel van zoogenaamde netheid van een der vroegere kloosterbestuurders, want hoe zou deze topgevel zoo bar beschadigd kunnen zijn geweest, als toch de groote topgevel volkomen gaaf is gebleven, zonder zelfs de geringste beschadiging aan de fijn gedetailleerde lijsten.

Moge dit mooie gebouw spoedig van deze kleurlooze cementkorst ontdaan worden is de wensch van velen!

TH. STROUCKEN.

RAPPORT VAN BEOORDEELING.

Eere-prijsvraag van een Gouvernements-gebouw voor de provincie Noord-Holland te Haarlem, uitgeschreven door het Genootschap „Architectura et Amicitia", bij gelegenheid van zijn vijftig-jarig bestaan.

De Jury, uitgenoodigd door het Bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia", heeft de eer hierbij haar oordeel mede te deelen over de 12 ontwerpen, die onder de navolgende motto's werden ingezonden, op de door het Genootschap uitgeschreven prijsvraag voor een Gouvernementsgebouw, als:

No. 1. Wapen van Haarlem. (Geteekend.)
„ 2. Holland.
„ 3. Jubileum.
„ 4. Achtvlak.
„ 5. Vooruitgang.
„ 6. Labor et Perseverantia.
„ 7. Driehoek en cirkel in een vierkant. (Geteekend.)
„ 8. Haarlem.
„ 9. Driehoek en cirkel in een vierkant. (Geteekend.)
„ 10. Pax.
„ 11. 3 V's. V V V.
„ 12. Bouwcoöperatie.

Het ontwerp no. 12 Bouwcoöperatie, voorgesteld „en maquette" en met enkele gebrekkig uitgevoerde teekeningen toegelicht, is blijkbaar door een dilettant in de bouwkunst vervaardigd, moet echter door de Jury, onder dankbetuiging voor de goede bedoelingen van den vervaardiger, als niet beantwoordende aan het programma, 't welk verlangt, dat het ontwerp in de eerste plaats in teekening en op de geëischte schaal moet zijn voorgesteld, worden ter zijde gelegd.

Ten opzichte der overige ontwerpen worden de navolgende opmerkingen gemaakt, als:

Ontwerp no. 1. Wapen van Haarlem. (Geteekend.)

Waarom de ontwerper tot een onsymmetrischen plan-aanleg is overgegaan, is der jury niet geheel duidelijk gebleken; door plaatsing van den hoofdingang met traphal op den hoek van het gebouw, wordt de gewenschte eenheid en centralisatie in het plan niet bevorderd.

De plaatsing daarvan in schuine richting is bovendien oorzaak van versnippering der daaraan grenzende ruimten, waardoor lokalen van onpraktischen en niet gelukkigen vorm zijn ontstaan.

In het bijzonder moet in dat opzicht worden gewezen op de audiëntie-kamer van den Commissaris der Koningin, de kamer van de afdeeling Militie en Schutterij en de beide bergplaatsen, welke laatste daarenboven niet zijn verlicht. Ook is de ligging van een zoo voornaam vertrek, als de audiëntie-kamer, aan de binnenplaats en zoo dicht bij den hoofdingang, evenmin gelukkig te noemen, terwijl een meer directe gemeenschap van dit vertrek met de Statenzaal gewenscht is.

In het algemeen geeft dit plan den indruk, alsof de verschillende lokalen met de meeste willekeur zijn aangeregen of in het plan zijn neergelegd; een voorbeeld geeft daarvan de wijze waarop de ligging van de Statenzaal ten opzichte van den hoofdingang is ontworpen, de primitieve, schijnbaar toevallige rangschikking der vestiaire, buffetkamer, audiëntie- en Staten-kamer, evenzoo de wijze, waarop de groepeering is geschied van de kamer voor Gedeputeerden, de wachtkamer en de vergaderkamer met kamer voor den griffier, welke laatste bijna onvindbaar is. Daarbij zijn de corridors waaruit de voorname vertrekken en vergaderzalen te bereiken zijn, zoo niet duister, dan toch onvoldoende verlicht. Ook de corridors op de verdieping hebben hetzelfde gebrek.

Hoewel in enkele onderdeelen der façades geen onverdienstelijke motieven en oplossingen gevonden worden, is in het gehcele uitwendig aanzien eveneens een gebrek aan samenhang en aan harmonie der massa; het geheel geeft den indruk als uit verschillende gebouwen te zijn bijeengevoegd.

Het archiefgebouw op vrij willekeurige wijze op het terrein neergeworpen, schijnt, te oordeelen naar de afmetingen van wanden, steunpunten en vloeren, uit cementijzer te moeten worden opgetrokken.

De inrichting van het gebouw had beknopter kunnen zijn. De corridor in het midden van het gebouw is overbodig, terwijl een betere afsluiting van het trapportaal, in het belang der veiligheid bij brand, kon gewenscht worden.

Het uitwendige vàn het archiefgebouw, ook in cementijzerbouw gedacht, is ongetwijfeld slecht te noemen, daarin is niet het minst gestreefd naar overeenstemming of verband met de architectuur van het hoofdgebouw.

Het détail der Staten-zaal schenkt geene bijzondere emoties; de beide in de zaal zeer nuchter uitgebouwde, in hout geconstrueerde tribunes, zijn veel te klein van schaal in verhouding tot de belangrijke afmetingen der zaalruimte en houden met hare architectuur niet het minste verband.

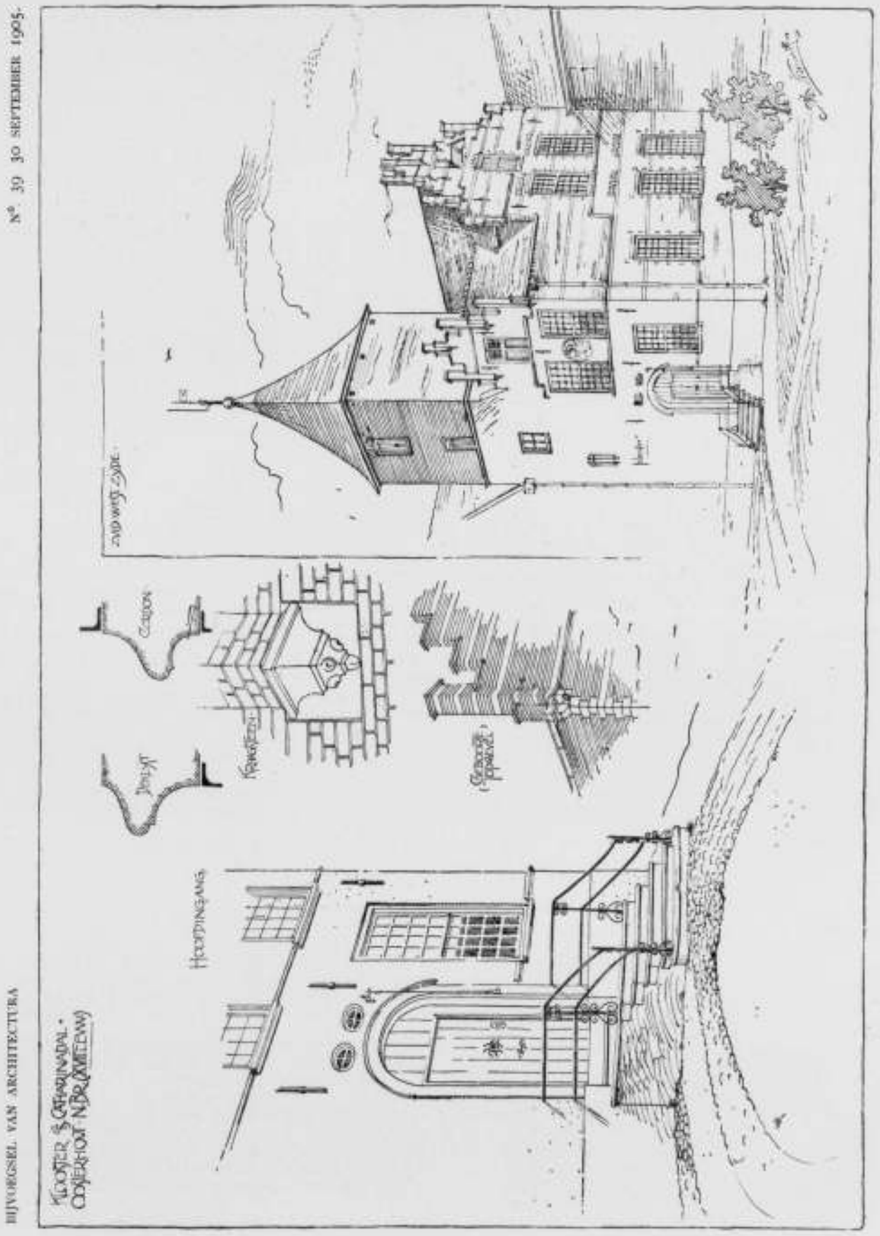

BIJVOEGSEL VAN ARCHITECTURA

De teekeningen zijn overigens correct en met zekere stijfheid uitgevoerd.

Ontwerp no. 2. Holland.

De planverdeeling is wegens den doolhof van gangen en trappen niet gelukkig te noemen en zal de circulatie in het gebouw, ten gevolge van die ingewikkelde combinatiën, zeer moeilijk zijn.

De vier binnenplaatsen, waarvan de twee aan de voorzijde zeer goed hadden kunnen worden gemist, zijn oorzaak, dat het ontwerp een te groote uitgebreidheid heeft gekregen.

Voorts wordt gewezen op de onnoodige uitbouwen in de corridors en op de muren der bovenverdieping, (zie o.a. de doorsnede over de diepte-as van het gebouw), welke niet door zichtbare constructieve elementen in het benedenplan zijn aan te wijzen.

De ligging van antichambre en vestiaires in verband met de Statenzaal en hunne ligging ten opzichte van den hoofdingang mag verdienstelijk genoemd worden.

Daarentegen zijn de audiëntie-kamer van den Commissaris en de kamer van den griffier niet centrisch genoeg gelegen en ware, ten opzichte van de waarde der vertrekken, een ligging in een der assen van het gebouw aan te bevelen of inniger in verband met de centrale ligging der Statenzaal te groepeeren geweest.

Door de ligging in den hoek van het gebouw mist de audiëntie-kamer een behoorlijke verbinding met de Statenzaal en had ook bij dit vertrek een afzonderlijk toilet, met het oog op de verwijderde ligging der overige toilet-inrichtingen, niet mogen ontbreken.

Evenmin is de ligging van de woning van den concierge aan den voorgevel gelukkig, gebrekkig is ook de samenvoeging van de verschillende diensttrappen in den rechtertoren.

Het vertrek van den archivaris behoorde in onmiddellijke gemeenschap te zijn met de depôts, terwijl in het plan der verdieping een juister aanwijzing van de bestemming van de lokaliteit in den linkertorenbouw en van de nog al belangrijke ruimte, uitgedrukt in het centrum en hoofdmotief der façade, aan de aandacht van den ontwerper schijnt te zijn ontsnapt. De plaatsing van de inrichting der centrale verwarming aan den hoek van het gebouw en aan den voorgevel is af te keuren.

Zonderling komt het der Jury voor, dat in vele lokalen, tot zelfs in de Staten-zaal, de dammen of penanten in plaats van de lichtopeningen in de assen der muren zijn geplaatst. Is dit wel, ten opzichte van plan en opstand, uit een architectonisch-aesthetisch oogpunt en vooral in gevallen waarin men geheel vrij is, te verdedigen?

De gevels bezitten een zekere waarde van monumentaliteit, zijn in hoofdaanleg rustig en eenvoudig, laten evenwel in détail te wenschen over.

Deze algemeen gunstige indruk is evenwel verkregen door den bouw van de beide niet te motiveeren torens en door den opbouw van de geheel ongebruikte dus doellooze bovenste verdieping.

De ligging van het archiefgebouw aan den hoek van het terrein is ten opzichte van het hoofdgebouw, wel wat al te nuchter gevonden; de inrichting der lokalen is goed, de combinatie van trap en corridors, in verband met het archief lokaal, had beter kunnen zijn, het uitwendig aanzien, bezit geen bijzondere kwaliteiten.

Het détail der Staten-zaal verdient, vooral wegens het teekenwerk, zeer te worden gewaardeerd; de uitvoering daarvan stemt niet altijd met die der andere teekeningen (zie de doorsneden) overeen.

Ontwerp no. 3. Jubileum.

Hoewel dit ontwerp bij oppervlakkige beschouwing een niet ongunstigen indruk maakt, zijn in de planverdeeling echter belangrijke gebreken aan te wijzen.

De op de parterre-verdieping ontworpen breede corridor, in de lengte in twee deelen gescheiden, door de arcade waarop de corridor-muren der bovenverdieping zijn opgetrokken, zal een behoorlijk overzicht op de toegangen der daarneven liggende dienstlokalen aanmerkelijk belemmeren en daarom, niettegenstaande de groote ruimte, die zij aanbiedt, voor den dienst ondoelmatig zijn; daarenboven wordt een dusdanige oplossing ten opzichte eener rationeele planconstructie bedenkelijk geacht en aan een bevredigenden aesthetischen indruk der ruimte getwijfeld.

Aan beide zijden door lokalen ingesloten is zij daarenboven onvoldoende verlicht.

In de expeditie-kamer, waarvan de communicatie met het verblijf van den portier ongewenscht is, ontbreekt mede een behoorlijke directe dagverlichting, terwijl de kamers der afdeeling financiën niet aan elkander zijn gelegen.

Hoewel de situeering van de Staten-zaal in de as der façade te prijzen is, kan de ligging van vestiaire en antichambre ten opzichte van de hoofdtrap niet gelukkig worden genoemd.

Voorts zou de buffetkamer, thans in een der hoofdmotieven der façade gelegen, een meer bescheiden plaats behooren te worden aangewezen.

De ruimte of afmeting van den corridor tusschen hoofdtrap en Staten-zaal is te bekrompen. De drie treden voor de hoofddeuren der zaal, aangelegd in de reeds te smalle ruimte, om tegemoet te komen aan het verschil van hoogte van zaal- en corridor-vloer, is toch een al te primitieve oplossing.

Deze corridor, welke tot de voornaamste vertrekken toegang geeft, en het centrum is van het verkeer op de verdieping, is evenals op het parterre onvoldoende verlicht, terwijl de daaraangrenzende garderobes, trappen naar de tribunes der Statenzaal en W. C. van een behoorlijke verlichting en gemeenschap met de buitenlucht verstoken zijn.

Het archief-gebouw is goed gelegen.

In het belang der veiligheid is het een vereischte, dat de trappen zooveel mogelijk aan de buitenzijde van het gebouw worden aangebracht en van de verschillende verdiepingen kunnen worden geïsoleerd.

De in het midden van de archief-lokalen door alle verdiepingen heengaande open trappen en liften zijn dan ook ten hoogste af te keuren.

In verband met bovenstaande bemerkingen komt het der Jury voor, dat ontwerper, evenals de meeste der inzenders, blijkbaar over het hoofd heeft gezien, dat bij het maken van een ontwerp een deugdelijke bestudeering van de planverdeeling de allereerste plaats inneemt, en deze, alvorens tot verdere uitwerking over te gaan, van alle zijden moet zijn bezien en met oordeel moet worden overwogen of het geheel aan de inrichting van den dienst en aan de constructieve en aesthetische eischen beantwoordt.

Naar aanleiding, dat de ontwerper, volgens de situatieteekening, zelf de plaats heeft aangewezen, waar hij zich de stichting van het gebouw binnen Haarlem heeft gedacht, had men voor het uitwendige van het gebouw een meer intiem architectonisch karakter, in overeenstemming met de omgeving, mogen verwachten.

Afgescheiden van deze bemerkingen levert de ontworpen façade een aangenaam en harmonieus aspect, is rustig en

bezit vele goede kwaliteiten. Het midden-motief, waarachter de Statenzaal doet evenwel een overdekking dier zaal met tongewelf niet vermoeden.

De zijgevel is in de verdeeling der lichtopeningen minder geslaagd, evenzoo de aansluiting van de eindgevels aan de hoek-pavilioenen.

De teekening van de travée der Staten-zaal, waarvan de hoogte-afmetingen overdreven worden geacht, is wat het decoratief element betreft, hoogst verdienstelijk, doch zullen de steenen arcades en de zware geordonneerde steenen balustrades aan de beide einden der zaal een plompen indruk maken. Den ontwerper wordt ten slotte gevraagd, waardoor de pijlers dier arcades, met hun zwaren bovenbouw, zullen moeten worden gesteund? In het plan der parterreverdieping zijn daarvoor geen steunpunten aan te wijzen.

Heeft de ontwerper, zelfs bij de behandeling van het belangrijke détail der Staten-zaal, zich daarvan geen rekenschap gevraagd?

De hiervoren reeds neergeschreven bemerking omtrent de grondige bestudeering van het grondplan in verband met den opbouw, zij den ontwerper nogmaals voorgehouden.

Overigens zijn de teekeningen, degelijk, met zorg en met prijzenswaardige frischheid uitgevoerd.

Ontwerp no. 4. Achtvlak.

De algemeene indruk der planverdeeling is niet ongunstig te noemen, doch bij de nadere beschouwing van het ontwerp, kan de Jury hare groote verbazing niet ontveinzen, dat de ontwerper gemeend heeft, zich de kapitale afwijking te mogen veroorloven van den in het programma ten opzichte van 't complex van Staten-zaal, antichambre en vestiaire zoo duidelijk gestelden eisch. (Zie sub. 2 van het programma.)

Geen dezer lokalen grenzen aan- of zijn in eenig verband met elkander ontworpen.

De antichambre of voorzaal der Staten-zaal is daarvan door de groote voor het publiek toegankelijke traphal en corridors geheel gescheiden, en liggen op een afstand van 15 M. van elkander, terwijl de vestiaires ter weerszijden van de traphal zijn verspreid.

In de oplossing van de ligging en combinatie dezer lokalen, in verband met den aanleg van hoofdtrap en corridors, is voor het grootste deel het zwaartepunt van het ontwerp gelegen en had ontwerper in de eerste plaats daaraan zijn bijzondere aandacht moeten wijden.

Overigens zijn de dienstvertrekken ten opzichte hunner onderlinge waarde vrij goed in het plan aangewezen, o.a. is de combinatie der vertrekken voor Gedeputeerden, Commissaris en griffier op zichzelf zeer goed gedacht, doch zijn de eischen der situeering van de kamer van den Commissaris ten opzichte der Staten-zaal en van de kamer van den griffier ten opzichte van de lokalen voor den algemeenen dienst weder geheel verwaarloosd.

De ligging van de woning voor den concierge aan den hoofdgevel met een slaapkamer in een avant-corps van den middenbouw, is wegens de ondergeschikte waarde ten opzichte der overige dienstvertrekken af te keuren. De trap met portaal en de daarneven liggende portiers-loge zijn nagenoeg niet verlicht en is het privaat der woning geheel ingebouwd.

De verlichting der corridors in het gebouw zal door de veel te enge binnenplaatsen en door de uitbouwen der dienst-trappen, in nog ongunstiger conditie gebracht, totaal onvoldoende zijn. De nuttige ruimten voor den licht-aanvoer, bedragende rondom die uitbouwen een breedte van 3.00 M. bij een diepte van 15.00 M., verdienen dus meer den naam van putten dan van binnenplaatsen.

Wat al te ruim is gebruik gemaakt van bovenverlichting, uit een praktisch oogpunt zooveel mogelijk te vermijden. De Staten-zaal aan drie zijden vrij liggende, had met succes door staande openingen kunnen worden verlicht.

De situeering van het archiefgebouw is ten opzichte van den uitbouw der Staten-zaal verre van geslaagd. Afgescheiden van den niet zeer fraaien aanblik, is de afstand van 4.00 M. tusschen de bijna 17.00 M. hooge gebouwen, voor een behoorlijke licht- en luchttoevoer en voor de veiligheid bij brand te gering.

Bij beschikking over een vrij terrein had de situeering anders kunnen zijn.

De in het archiefgebouw door alle verdiepingen gaande open diensttrappen zijn mede in het belang der veiligheid af te keuren.

Uitwendig levert het gebouw, hoewel massaal van opzet, verre van een aangenaam aesthetisch silhouet.

De architectuur is zoowel bij het uit- als inwendige zeer zwak, de détails bedenkelijk van vorm.

De gedrukte domvormige afdekking of bekroning van den middenbouw en de klokkentoren getuigen van een zwak compositie-vermogen. Het détail der Staten-zaal met hare pseudo-Egyptische zuilen geeft denzelfden indruk.

Het meetkundig verhoudingsstelsel bij de compositie der façades toegepast, heeft niet veel te beweren, vernuftig uitgedachte of spelende combinatiën worden hierin totaal gemist, van daar ook de niets pakkende doch droge indruk, dien de façades opleveren.

Ontwerp no. 5. Vooruitgang.

Dit ontwerp is een der minst geslaagde der ingezonden collectie.

De planindeeling is al zeer gebrekkig. Ontoereikende verlichte vestibules, in het duister liggende corridors, sombere lokalen en daarbij van zeer ongunstigen vorm, onverlichte diensttrappen, van licht en lucht verstoken en in het centrum van het gebouw ingebouwde privaten en lavabo's maken dit ontwerp voor den dienst en het gebruik feitelijk ongeschikt, zoodat de Jury vermeent, omtrent de platte gronden, zich van verdere beschouwingen te mogen onthouden.

Aan den in het programma gestelden eisch, dat het archiefgebouw geen deel mocht uitmaken van het hoofdgebouw en daarvan behoorlijk moest zijn gesoleerd, is mede niet voldaan.

Ten opzichte van de compositie der façades worde vermeld, dat de beide torens ter weerszijden van den hoofdingang niet worden gemotiveerd en zelfs de 28 M. hooge toren in het plan niet te vinden is.

De verdere gevelopiossingen, zoomede de inwendige opzet van het ontwerp getuigen van nog ontoereikende krachten.

De samenstelling der houten en ijzeren kappen en steenen gewelven, voor zooverre in de doorsnede-teekeningen zichtbaar, geven mede geen hoogen dunk van de constructieve kennis van den ontwerper.

De methode waarnaar de ontwerper zijn perspectivisch aanzicht heeft bewerkt, kan ook niet als de juiste worden aanbevolen.

De architectuur en het decoratief der Staten-zaal met hare rammelende vensterverdeeling missen alle artistieke waarde. De uitvoering van het détail verraadt een andere, iets meer geoefende hand, dan in die der vorige teekeningen, waarin over het algemeen vaardigheid en gevoel ontbreken.

Ontwerp no. 6. Labor et Perseverantia.

De platte grond heeft vooral ten opzichte van de lengte een zeer groote uitgebreidheid verkregen, en is daarin de voor den dienst gewenschte beknoptheid en centralisatie niet genoeg in het oog gehouden.

De geheele bovenverdieping en de massale torens, zijn daarenboven geheel doelloos, dienen blijkbaar alleen om de uitgerekte façade een rijziger aanzien te verschaffen.

Waarom de ontwerper, niettegenstaande hij overtuigd is van dit aesthetisch gebrek in den opbouw, gemeend heeft de serie van voorname administratie-vertrekken toch in een souterrain te moeten ontwerpen, is der Jury onbegrijpelijk voorgekomen.

Niet alleen, dat de ligging dezer voor den publieken dienst bestemde lokalen in een souterrain is af te keuren, zou, indien daarvoor een soubasement of parterre-verdieping ware ontworpen, tevens voor een groot deel aan dit gebrek zijn tegemoet gekomen.

De aanleg van de in beide torens gelegen hoofdtrappen, dienende tot toegang naar het souterrain, doch verder opgetrokken naar de overtollige bovenverdiepingen en de zolders, is ook in verband met ingang, groote hal en corridors zeer gebrekkig te noemen. De uitoefening eener gewenschte surveillance door den portier op de toegangen naar het souterrain is door de gebrekkige distributie niet mogelijk. De draagpijlers, welke de hal aan de beide einden moeten afsluiten zijn in het plan vergeten. De geleverde oplossing kan in één woord slordig worden genoemd.

Evenzoo ontbreekt een centrale verbinding van het voor- en achtergedeelte van het gebouw, die met het oog op de buitengewone lengte, te meer noodzakelijk kan worden geacht. Overigens is de circulatie in de overige deelen van het gebouw vrij goed en zijn de corridors goed verlicht.

Een gelukkige gedachte mag daarentegen genoemd worden de aanleg van antichambre, vestiaires en toiletten ten opzichte van de Staten-zaal, evenwel ten koste van de communicatie in het centrum van het gebouw. De trappen naar de tribunes der zaal zijn duister; de scheiding van W. C.'s en urinoirs zal niet gerieflijk zijn.

De gemeenschap van de kamer van den griffier met de onmiddellijk in zijn nabijheid gewenschte vertrekken voor den algemeenen dienst, wordt hier op niet kiesche wijze onderbroken door den toegang van de voor het personeel bestemde W. C.'s.

Ook in dit plan is een meer centrale liggung van het vertrek voor dien hoofdambtenaar te veel uit het oog verloren.

De ruimte voor de centrale verwarming is goed gelegen.

De onder de antichambre ontworpen keuringskamer met kleedkamers, zijn geheel zonder licht en is de woning van den concierge gebrekkig ingedeeld.

Ten opzichte van de platte gronden moet den ontwerper worden gewezen, dat bij een klassieken plan-aanleg, waarnaar ontwerper blijkbaar heeft gestreefd, afgescheiden van de voor den aesthetischen indruk gewenschte symmetrische indeeling van de verschillende lokalen ten opzichte van de hoofdassen, daarbij tevens als eisch moet worden gesteld, dat de hoofdmuren in het plan doorgaande zijn, de scheidsmuren der lokalen overeenkomen met het doorgevoerde pilaster- of pijlersysteem en dat de plaatsing van deur-, venster- of andere openingen met hunne assenverdeeling verband houden, waartegen in dit ontwerp op bedenkelijke wijze is gezondigd. Ook moeten uitbouwen, zooals die der diensttrappen, geheel in de proportie tot het geheel worden veroordeeld.

De gevels leveren een zeer pretentieusen indruk, missen voornaamheid. De torens zijn verre van sierlijk, evenmin de portiek voor den ingang, welke met het gebouw weinig verband houdt. De ordonnantie van de hoofdvensters is zwaar en zonderling.

Het karakter der inwendige architectuur beantwoordt niet in alle deelen aan het uitwendige, is zeer gedetailleerd en geeft een staalkaart van de meest uiteenloopende compositie- en stijlvormen, duidelijk zichtbaar in het détail der Staten-zaal. De decoratie der zaal maakt ook geen aanspraak op bijzondere distinctie.

De inrichting van het archiefgebouw is veel te groot opgevat, de bestemming daarvan is alleen de opberging van nieuwe archief-stukken, en zijn de in het ontwerp opgenomen lokalen, als: verblijf voor de archivarissen, leeszaal, commissie-kamer, sorteer-kamer, binderij, photografisch atelier, enz., in het programma niet verlangd, geheel overbodig. De helft van den omvang van het gebouw zou voldoende zijn geweest.

De doorsnede-teekeningen doen vooral bij de beschouwing van den veel te smallen aanleg der fondamenten en de samenstelling der bekappingen, twijfelen aan het constructief vermogen van den vervaardiger. In dit opzicht moet vooral worden gewezen op de hoogst gebrekkige wijze, waarop de voorsprong aan den voorgevel, door middel van den ijzeren legger wordt opgevangen.

De teekeningen zijn overigens goed uitgevoerd, de stoffage van het perspectievisch aanzicht is niet fraai, zelfs hoogst gebrekkig te noemen.

(Wordt vervolgd.)

BERICHTEN.

— **Aan den Gemeenteraad van 's-Gravenhage was in overeenstemming met de commissie voor de plaatselijke werken door B. en W. voorgesteld:**

1e, te besluiten tot de aanstelling van een Directeur van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht;

2e, aan dien titularis toe te kennen een jaarwedde van f 3000 als minimum en f 4000 als maximum;

3e, B. en W. uit te noodigen den Raad voor het doen eener benoeming eene aanbeveling aan te bieden van tenminste twee personen.

In de raadszitting van 5 dezer kwam deze zaak in behandeling, en werd het voorstel van B. en W. aangenomen, zulks vooral met 26 tegen 11 stemmen een amendement van den heer Van Lieflant was aangenomen om de jaarwedde te bepalen op f 4000 minimum en f 5000 maximum.

VREDESPALEIS.

Over de prijsvraag van het Vredespaleis schrijft de »Kölnische Zeitung« het volgende:

De met het beheer der Carnegie-stichting en de voorbereiding van den bouw van het Vredespaleis in Den Haag belaste commissie, waarin, naar wij meenen te weten, slechts één architect zitting en stem heeft, schijnt haar opdracht op eene van de gebruikelijke gewoonte afwijkende, hoogst zonderlinge wijze op te vatten.

Zooals reeds vroeger is meegedeeld, heeft deze commissie eene prijsvraag voor het op te richten gebouw uitgeschreven; zij is echter nog een stap verder gegaan, en heeft aan enkele architecten in verschillende landen speciale uitnoodigingen gezonden, om aan den wedstrijd deel te nemen, en heeft voor dit doel een afzonderlijke vergoeding toegeregd, zoodat deze uitgenoodigden een zeker niet gering te schatten voorsprong op de gewone mededingers hebben.

De commissie is weliswaar niet tegemoet gekomen aan den wensch voor publicatie der namen van de bevoorrechte architecten, onder voorwendsel dat in het belang eener geheel onpartijdige beoordeeling en met het oog op de omstandigheid, dat voor elken architect de mededinging open staat, geheimhouding noodig is, maar toch ligt het voor de hand, dat, nu men reeds de namen der beide uitgenoodigde Nederlandsche bouwmeesters kent, de sluier ook in andere landen weldra zal zijn opgelicht, zoo dit niet reeds geschied is.

Ten slotte merkt het blad op, dat voor de verslaggevers, die de zittingen van het Hof van Arbitrage moeten bijwonen, bijna in 't geheel niet of uiterst stiefmoederlijk is gezorgd, want wel schrijft het programma betreffende de inrichting van het Gebouw eene kleine verslaggevers-tribune voor, maar de vraag naar eene afzonderlijke ruimte voor het persklaarmaken der berichten, enz., heeft men daarin tevergeefs gezocht.

FEDERATIE VAN ARCHITECTEN-VEREENIGINGEN IN BELGIE.

Met de overweging, dat de algemeene belangen der architecten in het geheele land dezelfde zijn, is in België gesticht de «Fédération des Sociétés d'Architectes de Belgique" met den zetel te Brussel.

Doel der Federatie is door gemeenschappelijk werken de voorrechten der Belgische architecten te handhaven en de belangen van hunne professie voor te staan. De stichting kwam tot stand door de medewerking der volgende vijf vereenigingen:

La Société Centrale d'Architecture de Belgique;
La Société Royale des Architectes d'Anvers;
La Chambre Syndicale des Architectes de Bruxelles;
L'Association des Jeunes Architectes de Bruxelles;
L'Association des Jeunes Architectes de Liége.

Deze vereenigingen en alle anderen, die zich bij de Federatie zullen aansluiten, blijven geheel onafhankelijk en behouden volkomen hare zelfstandigheid. Elke vereeniging, welke meer dan vijf en twintig leden telt vaardigt drie leden af die zitting zullen hebben in het Comité der Federatie, waaraan het algemeen bestuur is opgedragen.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Boerderij-ontwerpen voor de Groe, Maatschij. van Landbouw en Nijverheid, Inlevering 1 Maart 1906, Programma in no. 16 1905.

Gemeentehuis — Steenen Brug — Bloemenkraampje, — uitgeschreven door de Vereeniging «Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, Inlevering 1 November 1905. (Programma's in nummer 25 en 29.)

Reclame-plaat voor het Alg. Ned. Verbond, Inlevering vóór 1 Jan. 1906, Progr. in no. 29.

Vredespaleis. Inlevering voor 15 Maart 1906, Programma in nummer 33

ALGEMEENE OPZICHTERS EN TEEKENAARS-BOND . .

INFORMATIE-BUREAU.
Secretariaat: - - - - - -
Spiegelgr. 21, boven.

Ingeschreven Sollicitanten.

No. 39,	Bouwk.-Opzichter-Teekenaar	28 jaar,	f	100	's maands.
45,	» » »	26 »	»	90	»
48,	» » »	26 »	»	90	»
49,	» » »	25 »	»	100	»
35,	» » »	34 »	»	100	»
42,	» » »	26 »	»	80	»
43,	» » »	24 »	»	90	»
28,	aankomend bouwk. Opz.-Tk.	22 »	»	50	»
32,	» » »	23 »	»	70	»
40,	» » »	23 »	»	70	»
50	» » »	26 »	»	70	»
34,	aankomend bouwk. opz.	26 »	»	70	»
29,	aank. bouwk. teek.	21 »	»	50	»
31,	» » »	21 »	»	50	»
37,	» » »	22 »	»	40	»
38,	» » »	22 »	»	45	»
30,	Assistent » »	18 »	»	25	»
5,	Gem.-Opzichter	26 »	»	70	»
33,	aank. bouwk. en administratief opz. teek.	20 »	»	50	»
26,	Burger- en Waterb. Opz.-Tk.	28 »	»	80	»
47,	Meubelteek. chef werkl.	29 »	»	90	»

De lezers van de «Architectura» zullen gemerkt hebben, dat de naam onzer vereeniging eenige wijziging heeft ondergaan. Tengevolge dezer reorganisatie, is slechts van belang voor degenen, die met het L.-B. in aanraking komen, het navolgende:

Het doel en de middelen van den nieuwen bond is geheel gelijk gebleven aan dat van den ouden, de reorganisatie bestaat slechts daarin, dat nu niet alleen bouwkundigen lid kunnen worden en gebruik maken van het L.-B., maar ook alle andere technici. Het eerste gedeelte van art. 4 van de nieuwe statuten luidt:

Leden en adspirant-leden kunnen zijn zij, die als opzichter of teekenaar in een der navolgende vakken werkzaam zijn:

a, Burgerlijke bouwkunde;
b, Waterbouwkunde;
c, Scheepsbouwkunde;
d, Metaalindustrie;
e, Werktuigkunde;
f, Electrotechniek;
g, Kunstnijverheidsvakken, als zilver-, meubel-, tapijt- en aardewerkfabricage, enz.;
h, Technologie;
i, Mijnwezen.

Overigens blijft de bepaling van kracht, dat zoowel leden als niet-leden gebruik kunnen maken van het L.-B.

Inschrijfformulieren voor sollicitanten en alle inlichtingen zijn steeds aan het Secretariaat te verkrijgen. Spreekuur iederen Maandagavond van 7—9 uur.

CORRESPONDENTIE.

Het vervolg der lezing-Berlage wordt in het nummer van a.s. week opgenomen.

TECHNISCH GEDEELTE.

BOUWCOöPERATIE IN PLAATS VAN BOUW-SPECULATIE

DOOR M. P. DE CLERCQ

(Slot.)

Geschoolde woning-coöperators door theorie en praktijk zijn geenszins voornemens dit euvel blauw blauw te laten, alleen zij wachten er mede, tot het goede tijdstip daartoe aangebroken zal zijn.

Zoodra echter de verontwaardiging opgewekt is, neemt zij stormenderhand toe en hebben degenen die het kwaad bestrijden willen, den meest mogelijken bijval. Daardoor aangemoedigd, worden die middelen hoe langer hoe heftiger in het midden gebracht en verdedigd, zoodat er meer aandacht geschonken wordt aan de wijze waarop geen misbruik maken mogelijk zal wezen, dan aan de geheele zaak zelf.

Hiertegen moet gewaarschuwd worden!

Want wat is het gevolg? Rechtschapen menschen, die volstrekt geen speculatie beoogen, maar door coöperatief-wonen wel degelijk algemeene en daardoor eigene belangen, langzaam doch zeker willen bevorderen, worden afgeschrikt in hunne goede voornemens, door al dadelijk te moeten vernemen, hoe, door ijzeren banden, daarvoor de gelegenheid ten eenenmale onmogelijk moet gemaakt worden.

Zij gaan ontstemd naar huis en voelen slechts weinig meer voor iets, wat ontaarden kan in eene speculatie, waarvan zij zich altijd ver hielden.

Dus juist de goede elementen, degenen die zulk een echt solide kern zouden uitmaken, van eene nieuw op te richten flinke coöperatieve-bouwvereeniging, zijn ontmoedigd. De veêrkracht, onvermijdelijk bij ons allen noodig, om verandering in bestaande toestanden aan te gorden en door te zetten, is verslapt en verzwakt, waardoor de verdere medewerking groote kans loopt niet gegeven te zullen worden.

En de heftige woordvoerders, de voorvechters van het denkbeeld om de gemeenschap te doen voortduren, ook nadat de schuld geheel gedelgd zal zijn, ten einde nooit speculatie te zien opdagen — och er zijn daaronder zoovelen, die onder de beste stuurlui aan wal te rekenen zijn.

Kalmte en bezadigheid, doen goede voornemens in nuttig werk overgaan. Hoevele plannen gingen niet reeds in rook op, door te groote opgewondenheid en te veel geredeneer over het verschrikkelijke van de bezwaren, alvorens er nog eenige moeite tot de uitvoering aangewend werd?

Immers: ontelbaren.

Zoo worde het ook in aanmerking genomen, door een consortium dat coöperatief wil gaan wonen, hoe een doel dat

reeds zoovele goede vruchten voortbracht, alleen bereikbaar is, indien eerst het goede en nuttige terdege gebleken is, waarin weêrstandsvermogen gelegen zal zijn, om rustig en zaakkundig te trachten, de daaraan klevende bezwaren te overwinnen.

Niemand mag ontkennen, hoezeer reglementen en wetten noodig zijn, opdat iedereen wete wat gedaan mag- en gelaten moet worden. Maar evenmin is de ontkenning mogelijk van het feit, hoe vernuft en scherpzinnigheid steeds wegen vinden, om de goede bedoelingen dier reglementen en wetten te ontzenuwen.

Hierin ligt de meest duurzame wijze vervat, hoe coöperatief-wonen aan het waarlijk degelijke en hoogst menschwaardige doel kan beantwoorden. Degenen, die zulks voor zichzelf willen toepassen, moeten er niets anders door trachten te verlangen dan beter en goedkooper wonen, zekerheid van niet opgeslagen te worden in huur en evenmin tot verhuizen gedwongen te kunnen zijn en boven dit alles nog, geleidelijke besparing van kapitaal, onverschillig onder welken vorm dan ook, want alleen die besparing krijgt eene regelmatig steeds aangroeiende waarde.

Dit zuiver streven moet het richtsnoer zijn en men neme in de aaneensluiting niemand op, van wien men niet overtuigd is, dat hij alleen daarom mede wil doen. Ook in de toekomst mogen leden slechts vervangen worden door dergelijke serieuse lieden, waarvan de beoordeeling aan de blijvenden overgelaten moet worden, aangezien zulks een uittredend lid vrijwel onverschillig zal wezen.

Dat zal moeielijk zijn!

Zeker, omdat de bedoelingen van velen nu juist niet zoo gemakkelijk doorgrond kunnen worden. Doch wat moeilijk is, is daarom waarlijk toch niet altijd onmogelijk.

In alles wat wij met anderen te samen ondernemen, wordt menschenkennis vereischt en waar wij daarbij niet genoeg op eigen wieken kunnen drijven, vinden we wegen genoeg om te informeeren met wat voor personen we precies te doen zullen hebben.

Dit kan immers even goed, bij bouwcoöperatie. Als daarbij maar begonnen wordt, met degenen er van meer af aan buiten te houden, van wien lust tot speculatie te verwachten is, zal reeds een goede schrede vooruit gedaan wezen. Niet zoo Echtvaardig meer op touw zetten, dat zal de waarde van coöperatief-wonen al dadelijk hooger houden.

Veelal begint het denkbeeld, van coöperatief te gaan wonen, wortel te schieten bij een zeker aantal vakgenooten. Dan wordt het nader behandeld onder die collega's en blijft ook wel beperkt tot hunnen kring.

Hoezeer begrijpelijk, is dit uitgangspunt toch al ongegrond. Wil bouw-coöperatie toenemen en eerlang de bouw-speculatie verdrijven of tot een vrij onschadelijk minimum terugdringen, dan moet de aanvang en het verloop niet onder maatschappelijke — doch onder zedelijke grenzen gebracht worden.

Gebleken is, dat het ter goeder naam en faam bekend zijn, alleen nog niet voldoende is, doch dat ook waarborg vereischt wordt van vasthouden aan het solide oud-Nederlandsche langzaam maar zeker, in dien goeden zin, dat hetgeen stap voor stap bepaald geleidelijk te verkrijgen zal zijn, nooit door plotselinge overhaasting in gevaar gebracht mag worden, of wel, door het te vroeg in gedeeltelijk bezit komen daarvan, met het nuttige beoogde doel te bereiken uit weren.

Als door lezing, bespreking, aanschouwen der reeds verkregen resultaten met bouwcoöperatie, of op welke wijze dan ook, de goede gedachte in iemand opkomt, om zoo iets ook eens op touw te zetten, (wat het geval meer en meer moet en zal worden, bij iedereen die nu nog in huurhuizen woont, omdat er geen geld voor gevraagd wordt, enkel mocite, onderzoek en toewijding) dan moet hij voorzichtig wezen in de keuze dergenen, met wie dat voornemen volvoerd zal worden.

Dit heeft nu nog te haastig en ondoordacht plaats. Vervuld van zulk een nieuw denkbeeld, komt iemand aan zijnen dagelijkschen arbeid en spreekt er dan dadelijk over met degenen, die toevallig tot zijne vakgenooten in hetzelfde onderdeel werkzaam zijn, er niet bij denkende, dat zij juist niet voor zulk bijzonder en langdurig samenwerken geschikt zijn, hoezeer het anders in alle opzichten hoogst respectabele en solide menschen zijn.

Neen, als dit goede voornemen ontwaakt is, moet men er niet dadelijk met anderen over spreken, hetzij vakgenooten, vrienden, familieleden of bekenden. Eerst eens bedaard rondzien naar degenen onder dezen, van wie met recht verwacht kan worden, een degelijk bedaard voortgaan op een ingeslagen pad, waarvan het eindpunt zoo mooi en opwekkend toeroept, dat er een kalme levensavond, een rustige oudendag, op den bedaarden wandelaar wacht!

Gaat een aantal personen, vast in hunne schoenen staande wat het streven betreft naar een dubbel waardig doel, n.l. dadelijke verbetering van huisvesting, met de reeds genoemde voordeelen daaraan door bouwcoöperatie verbonden en eigendomsverkrijging in de wel verre toekomst. doch met eenen vooraf nauwkeurig vast te stellen termijn, dan behoeven de reglementen en statuten volstrekt geen ijzeren banden te bevatten.

Er zal dan geen sprake komen van ondoordacht winst nemen, hoe ook de bepalingen luiden, doch er zal ook geen tegenkanting ontmoet worden, indien ernstige levensomstandigheden eenen bouwcoöperator dwingen, liever de gelederen te verlaten, dan zich zelf of zijn gezin zienderoogen te benadeelen!

Het volmaakte is nu eenmaal onbereikbaar, dat weten we allen, dus dat de bouw-coöperatie geheel in de plaats zal komen der bouw-speculatie, is ten eenenmale onaannemelijk. Doch dat het eerstgenoemde een niet genoeg te waardeeren geneesmiddel kan worden van het laatstgenoemde is nu voldoende aangetoond.

Waarlijk mag ook wel aangenomen worden, dat als de bouw-coöperatie maar eenmaal gedurende een behoorlijk aantal jaren in de goede richting gestuurd is, de nu voorgekomen misbruiken van zelf verdwijnen zullen, omdat soliditeit op den duur aantrekt, evenzeer als het tegenovergestelde toch gaandeweg afbreekt.

Doch moet het kwade altijd blijven bestaan om de waarde van het goede te verhoogen, dan kan de bouwcoöperatie groeien en bloeien door de degelijke en bedaarde personen, die anders in huurhuizen zouden moeten wonen, terwijl de bouw-speculatie dan gerust de tegenovergestelden kan krijgen.

OMHEININGEN VAN BETON-IJZER

Iets nieuws, van belang voor iederen grondbezitter en voor allen, die voor de kwestie staan hunne terreinen sierlijk en toch goedkoop te moeten omheinen, en die niet gaarne het toch reeds dure bouwterrein, door er een dikken muur omheen te bouwen, nog willen verkleinen is de omheining van **beton-ijzer, welke geen** fundeering noodig **heeft.**

Deze constructie stelt ons in de gelegenheid een omheining op te richten, die goedkoop en sierlijk is, en daarenboven practisch en tegen het weêr bestand. De nieuwe omheining van de „Gipsbohlenfabrik „Braunschweig Groenouw und Co", in het Duitsche Rijk wettelijk beschermd, en in de meeste beschaafde landen geoctrooieerd, bestaat uit, uit één stuk vervaardigde pilaren van cement-beton, met een gleuf aan beide zijden, waarin platen van cement geschoven kunnen worden. Aankervormige

rond-ijzers, die in het beton worden aangebracht, zijn voldoende tegen de verschillende optredende drukspanningen bestand, zooals door proeven, die in het bijzijn van officieele personen met deze omheiningen werden genomen, is gebleken, en maken het beton zóó bestand tegen inwerkingen van buiten af, dat er van afbrokkelen geen sprake kan zijn, ook niet van omwaaien. Volkomen terecht zegt de uitvinder daarom in zijn prospectus, de eigenschappen der omheining zijn: veilig tegen inbraak; onvernielbaarheid; bestand tegen weer en wind. De pilaren kunnen in iederen „stijl" gevormd worden, en worden dan ook door de fabriek naar een in te zenden teekening geleverd, zonder dat daardoor grootere kosten ontstaan, altijd aangenomen, dat zich daarbij geen praktische bezwaren voordoen.

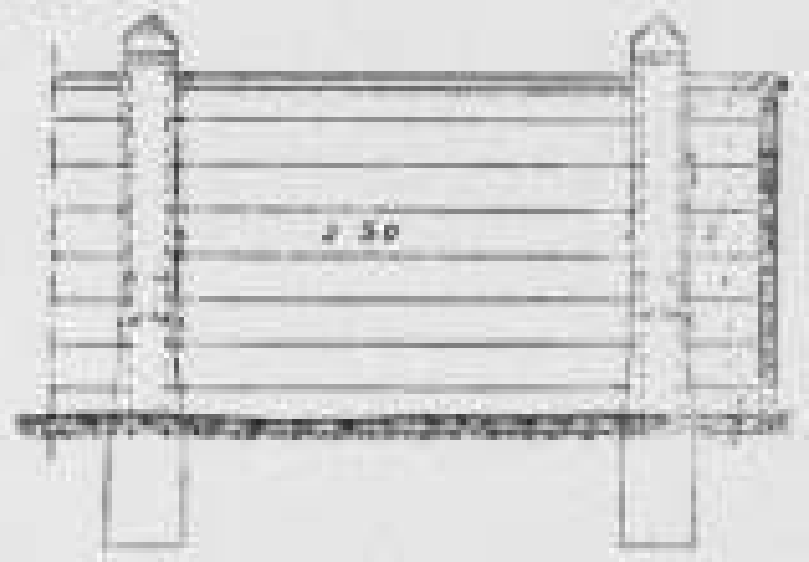

Wanneer wij de tot nog toe gebruikelijke omheiningen van terreinen met de hier besprokene vergelijken, dan zullen wij steeds meer en meer de voordeelen van de geoctrooieerde omheining erkennen, en ze als volgt formuleeren: Muren zijn verouderd, niet tegen het weer bestand en duur; houten planken rotten, moeten steeds gerepareerd en opnieuw beschilderd worden; gegolfd plaatijzer en ijzeren palen, toch voor dit doel reeds ondoelmatig en leelijk, moeten steeds opnieuw met olieverf beschilderd worden, om roesten te voorkomen enz., omheiningen van staaldraad kunnen buiten beschouwing blijven, daar ze open zijn; dus geen van de tot nog toe gebruikelijke omheiningen bezit bij denzelfden prijs de genoemde voordeelen van het beton-ijzer.

De prijs per strekkenden meter der hierbedoelde heining bedraagt minder dan die van een van goede houten planken schutting met ijzeren palen of van een even sterke, eenvoudigen, eensteens dikken muur van baksteen; afgezien van de reeds aangegeven voordeelen van de beton-ijzeren omheining, kost bijv. een heining van vurenhouten planken met eikenhouten palen, dwarshouten en met een laag carbolineum bestreken 2 M. hoog, per strekkenden meter ongeveer f 7.20, een eenvoudige eensteens dikke muur van baksteen, met pijlers van 1½ steen dikte, inclusief fundeeren, afdekken, voegen, alles zoo eenvoudig mogelijk, ongeveer f 10.80, terwijl daarentegen de geoctrooieerde beton-ijzeren omheining, kant en klaar op f 7.20 per meter zal komen te staan, dus niet duurder wordt dan een schutting van houten planken.

De „Gipsbohlenfabrik Braunschweig" biedt in haar prospectus aan:

Heining per strekkenden meter: 2.00 M. hoog voor f 6.00; 1.80 M. hoog voor f 5.70; 1.60 M. hoog voor f 5.40.

Een fundeering is voor deze heining niet bepaald noodig; het gewicht der heining is naar rato van de afmetingen der pijlervoetstukken, die zoo groot aangenomen zijn, dat een vierkanten centimeter bouwterrein slechts met 1.5 K.G. belast wordt, terwijl de Berlijnsche bouwpolitie bijv. voor goeden bouwgrond 2.5 K.G. drukweerstand aanneemt.

Het opstellen der omheining is zoo eenvoudig mogelijk. Er worden in den grond gaten gegraven, op afstanden van 2.80 M. van midden tot midden, met de noodige speelruimte, 70 c.M. diep, daar worden de palen in neergelaten, gericht, vastgestampt, en dan worden de cementen platen, welke met messing en groef op elkaar passen, daar tusschen geschoven.

Een opvullen van alle voegen met cement-specie, en eventueel beschilderen met verf, die tegen het weêr bestand is, is al het werk dat er nu nog aan te doen valt.

In het bijzonder is bedoelde heining geschikt voor het afrasteren van speelplaatsen van scholen, buiten-manèges en sportterreinen, tuinen, opslagterreinen enz., doch ook voor afscheidingen langs straten, maar bepaald ook in de buitenwijken. Aan dergelijke omheiningen kan men zeer sierlijke vormen geven.

Een aangename eigenschap van deze heining zonder fundeering is ook nog, dat zij overal op de plaats waar zij moeten worden opgesteld, met behulp van van de fabriek betrokken vormen (deze worden ook uitgeleend), kan worden vervaardigd, zoodat dan uitgaven voor vracht vermeden kunnen worden. Vooral waar men de beschikking over goede portland-cement ,en grint heeft, op het platte land en de stad (ijzer is overal verkrijgbaar), is „het atelier" gereed, en het is dus gemakkelijk te begrijpen, dat men zich niet licht op een goedkooper manier van een goede omheining zal kunnen voorzien.

Het recht om in bepaalde steden of grootere districten deze heiningen uitsluitend op te richten wordt in Duitschland tegen een geringe vergoeding, gewoonlijk 60 cents per strekkenden meter, door de fabriek gaarne verleend.

P.

OVER HET HOUTCEMENT-DAK

geeft M. Heeren in de „Deutsche Bauhütte" aan, dat dit dak reeds sedert meer dan 50 jaren in gebruik is, doch dat men er toch nog dikwijls verkeerde meeningen over hoort verkondigen. Zoo schijnt men te denken, dat het in den zomer onder dit dak zeer warm, en 's winters zeer koud is. Dit is echter juist in veel geringer mate het geval dan bij andere daken, daar ten eerste de geringe helling ten gevolge heeft, dat de zonnestralen niet zoo krachtig inwerken als bij pannendaken, onder een helling van 30 tot 45 graden naar het Zuiden, het Zuid-oosten en vooral naar het Zuid-westen gekeerd. Ook verhindert het op deze dakbedekking aangebrachte grind het doordringen der warmestralen tot het eigenlijke dak. Zorgt men er verder voor tusschen dak en zoldering een isoleerende ruimte te laten, die gewoonlijk toch reeds noodig wordt, doordat men de zoldering liefst horizontaal wil houden, terwijl het dak eenigszins hellend moet zijn, dan zal men dus ook woonkamers even goed door een houtcementdak tegen de buitentemperatuur kunnen beschutten, als door een ander dak. Goedkoop en fraai bereikt men daarbij zijn doel op de volgende manier, waarbij men op de hieronder aangegeven wijze, ongeveer 20 c.M. onder het houtcementdak, een dunne zoldering aanbrengt. Bij vertrekken van ongeveer 4 M. hoogte binnenwerks legt men lichte balken van 10 × 10 c.M. dwarsdoorsnede op onderlinge afstanden van ongeveer 1 M. boven het vertrek. De balken zijn aan de van beneden zichtbare kanten afgeschaafd en ingelaten. Ook kunnen zij naar goedvinden „gebeitst", geoliëd, of geschilderd worden. Daarover worden in dwarsrichting geploegde planken aangebracht en vastgespijkerd. Op deze zoldering komt een laag licht dakpapier, en dan, wanneer men meent dat het noodig is, nog een laag van een goed isoleerende stof, bijv. kurkmeel, turf of zaagsel, al naar omstandigheden. Wordt dan daar overheen een solied houtcementdak gelegd, dan is men zonder twijfel goed tegen warmte beschut, en daarbij voldoet de houtcementen zoldering in een woonkamer zeer goed, en brengt niet telkens kosten voor opnieuw schilderen mee, wanneer zij terstond in niet al te lichte tint „gebeitst" wordt.

R.

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP
ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz., PAUL J. DE JONGH, Secr., Joh. B. LAMBEEK Jr., H. WALENKAMP, W. KROMHOUT Czn., JOS. TH. J. CUYPERS, A. VAN BAALEN, Leden, — — VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN en C. W. NIJHOFF REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE: L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP. DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD BETREFFEND TE ZENDEN AAN DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120 TE AMSTERDAM. :: IDEM VOOR HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Joh. B. LAMBEEK Jr., RINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e SECRETARIS VAN HET BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen. — Nog eens de prijsvraag Vredes-paleis en de houding der M. T. B. D. B. — Rapport van beoordeeling. — Berichten. — Prijsvraag Diploma. — Open prijsvragen. — Vacante betrekkingen. — Chineesche timmerlieden. — Het aanleggen van droge kelders. — Proefneming met isoleermortel. — Gipsspecie en gipsbepleistering. — Over het bederven van staal. — Pneumatisch verfloestel van Stephan. — Over kalksteen. — Urabet.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Als buiten-lid is toegetreden de heer J. J. Hellendoorn, architect te Hengelo (O.).

De 1109e vergadering zal gehouden worden op Woensdag den 11en October e.k. 's avonds 8 ure in het Genootschapslokaal Parkzicht.

Agenda:

A. Notulen.
B. Installatie van den heer G. J. Feith, op de 1198e vergadering als gewoon lid aangenomen.
C. Ballotage van den heer K. Tholens, voorgesteld door de heeren Joling en Ingenohl.
D. Causerie over oude afbeeldingen van steden, door den heer H. J. M. Walenkamp.
E. Vaststelling en bespreking van de huish. reglementen overeenkomstig de nieuwe statuten. (Hierbij voorstel A. v. Baalen, tot wijziging van art. 5 van 't reglement voor de Redactie.) Zie „Achitectura" no. 19.

De 1e Secretaris. VAN HYLCKAMA.

NOG EENS DE PRIJSVRAAG VREDES-PALEIS EN DE HOUDING DER M. T. B. D. B.

In aansluiting op ons vorig artikel laten wij aan de hand van het verslag van het „Bouwkundig Weekblad" volledigheids- en curiositeitshalve hieronder volgen enkele fragmenten uit de bespreking welke voorafging aan het vaststellen der houding van de M. t. B. d. B. ten opzichte van bovengenoemde prijsvraag, gedaan ter vergadering te Maastricht, welke bespreking als zijnde niet op de agenda aangekondigd, meer het karakter van een onder-onsje heeft gehad.

De heer Verheul had zich met de inleiding belast en meende

»dat men zich dankbaar moest toonen en het programma goedkeuren, evenals dit in het buitenland is geschied; van daaruit is nog geen afkeurend of ontevreden woord vernomen, is de opzet van de prijsvraag goedgevonden en zelfs de meening verkondigd dat de deelname aan den wedstrijd groot zal zijn."

Dit laatste doelt alweer op het onbenullige berichtje van de „Deutsche Bauzeitung" reeds meermalen uitgespeeld (ook door „Rix") om aan te toonen dat het buitenland alles prachtig in orde vindt. De heer Verheul zal zeker velen verplichten met de mededeeling welke buitenlandsche bladen of grootheden den opzet van de prijsvraag hebben goedgevonden; bij gelegenheid s.v.p.

Dezelfde heer insinueert dat ons Genootschap het heeft doen voorkomen alsof het zijne (die van het Genootschap) pogingen geweest zijn, en niet die van de Maatschappij, welke de aanleiding zijn geweest tot het uitschrijven van eene algemeene prijsvraag.

Een van minstens gelijke grootheid van geest getuigende verklaring is die des heeren Knuttel waar deze constateert „dat in hoofdzaak de bemoeiingen der Maatschappij ertoe geleid hebben de prijsvraag tot eene algemeene te maken, maar dat zulks niet het geval zou geweest zijn, indien alleen „Architectura et Amicitia" ware opgetreden".

Heusch, 't staat er!

Over deze uitlating zal zich de heer Knuttel, de adviseur van het Carnegie-Bestuur, naar wij vertrouwen, nader willen verklaren.

De meest treffende rede is echter gehouden door den heer Rieber.

Spr. bracht in herinnering, dat onmiddellijk na het verschijnen van het programma der prijsvraag in de »Nieuwe Rotterdamsche Courant« een artikel over dat programma was verschenen, vol van verdachtmaking; en hij wees o. a. op een der zinsneden: zeven juryleden, zeven rijken, zeven prijzen, die bij uitstek geschikt was om achterdocht enz. bij het publiek te verwekken. Niettegenstaande velen hadden gewenscht dit artikel ook in het »Bouwk. Weekblad« te zien overgenomen, met een woord van protest, had hij geen gevolg aan zulk een wensch willen geven, omdat hij den goeden toon, die steeds in het blad door de medewerkers daaraan en door hem werd in acht genomen, niet wilde bederven. Tenzij het Hoofdbestuur der »Maatschappij« hem genoodzaakt zou hebben dergelijke stukken op te nemen — maar dit zou wel niet geschied zijn — zou hij zijn standpunt niet verlaten hebben. Van den aanvang af, dat het bekend werd welke gift van den heer Carnegie te wachten was, waren de zonderlingste veronderstellingen en verdachtmakingen (!) gehoord: het allereerst die, dat het bouwen van een Vredespaleis wel een voordeeltje zou zijn dat door de Regeering zou worden toegewezen aan een Rijksbouwmeester. Zulke en dergelijke dingen, en nu ook het artikel in de »N. Rott. Courant« tegen te spreken, zou bovendien een onbegonnen werk zijn, dat wellicht aanleiding zou hebben gegeven tot nog meer onaangenaam geschrijf.

Een klein bewijs, dat het stilzwijgen niet ongemotiveerd was is wel dit,

dat de groote tegenstand tegen het programma in anderen kring eigenlijk allengs was gekomen tot dit eene bezwaar, dat de leden der eerste commissie van advies in zake het tot stand komen van de prijsvraag, misschien zouden mededingen, (?) Voor hem was 't echter steeds buiten kijf geweest, dat die mannen zouden mededoen. Dr. Cuypers zat in de Jury en de heer Knuttel moest inlichtingen aan de medewerkers verschaffen; 't ligt dus voor de hand, dat die heeren niet mogen medewerken. De heeren Muysken, Peters en Salm, de overige bouwkundige leden der genoemde Commissie zijn mannen die zeer goed weten hoe zij handelen moeten, en toen zij benoemd werden stond het reeds bij hen vast, zich van medewerking te onthouden.

Spreker bracht daarna in herinnering wat door het Hoofdbestuur der Mij. gedaan was. Ten eerste was verzocht aan Z. Exc. den Minister van Buitenlandsche Zaken, om eene Nederlandsche Commissie in te stellen tot voorbereiding van een prijsvraag. Aan dat verzoek was voldaan. Toen het bekend was geworden, dat een besloten prijsvraag zou uitgeschreven worden, heeft het Hoofdbestuur aan het Bestuur der Carnegie-Stichting verzocht, ook alle andere architecten in de gelegenheid te stellen tot medewerken, en ook aan dat verzoek is voldaan. Die verzoeken zijn in het Weekblad gepubliceerd geworden. Wat na het verschijnen van het programma over de prijsvraag gesproken was, is mede in 't kort in het blad medegedeeld. Een oordeel daarover was door het Weekblad niet uitgesproken, (?) in de verwachting, dat dit van andere zijde — nu uit den boezem dezer vergadering — zou worden vernomen.

Spatieering en vraagteekens zijn van ons.

* * *

Naar aanleiding van bovenvermeld verslag schreef de heer Kromhout in de „N. Rott. Crt." een artikel dat ons een onmisbaar stuk is in het Vredes-dossier; wij laten het daarom in zijn geheel hieronder volgen:

M'n laatste brief, waarin ik het programma van de Vredespaleis-prijsvraag behandelde, heeft heel wat te hooren gekregen op de laatst gehouden algemeene vergadering in Maastricht van de »Maatschappij van Bouwkunst.«

Die brief schijnt de uitwerking gehad te hebben van het steentje in de kom met eenden.

Ze wiegelden dan ook zoo zalig op het water, die eenden, en met zacht gekwaak vertelden ze elkander heele leuke dingen van een mooien witten zwaan uit Amerika die een wereld-eendenkooi wilde laten bouwen, waaraan uit ieder land twee prachteenden mochten meewerken. Dit laatste was het denkbeeld geweest van een kleine eend uit dezelfde kom als zij, die toevallig bij de regeerende eenden was terechtgekomen en daar nu de lakens uitdeelde. Ze hadden dat aanvankelijk niet goed gevonden van het kleine eendje, dat denkbeeld n.l., want zeiden ze, het wordt toch een kooi voor alle eenden en toen hadden ze een paar andere eenden naar het kleine eendje gestuurd om te trachten daar nog verandering in te brengen, en nu, het kleine eendje vond dat goed, want het waren ten minste eenden uit dezelfde kom als zij die dat kwamen vragen. Als anderen met dezelfde vraag waren gekomen, waarachtig, zei het kleine eendje, en zette hierbij een borst op, ik zou er niet over gedacht hebben. Maar, had ie aangedrongen, die prachteenden van me uit ieder land, die moet ik houden, die zet ik op extra voer, maar daarnaast mogen jelui allemaal meedoen. Wat een aardig idee, nietwaar, bepaald 'n gelukkige noviteit, zeiden de meeste eenden toen ze dat hoorden. Ja, maar, zei een eendje schuchter, en het dompelde eerst zijn kop onder water voor ie verder spreken ging, ja, maar . . . is het eigenlijk wel eerlijk, dat die twee . . . Kwaak, kwaak, vielen de anderen hem toen in de rede, jou leelijke rooie eend die je bent, zouden ze dan niet mogen doen wat ze willen, als wouen ze het zelf bouwen, dat zou wat moois zijn! Eerlijk, hâte er een nâ, wie spreekt er nu van . . . Toen kwam plotseling het steentje en rutsch! daar vlogen ze allen weg, het een schandaal vindende, dat er tegenwoordig over eerlijkheid gemald wordt en dat er met steentjes werd gegooid.

Ik wil met dit eendenbeeld niet voortgaan, daar ik gevaar loop door den secretaris der »Maatschappij van Bouwkunst«, den heer Rieber, opnieuw van verdachtmaking beschuldigd te worden. Maar wèl wil ik pogen een weerlegging te geven van zijne bewering, als zou in de »N. Rott. Courant« een artikel over het programma van de vredespaleis prijsvraag verschenen zijn »vol van verdachtmaking.«

Dit nu, is van den heer Rieber, die, zooals hij zeide, den goeden toon niet wil bederven, welke steeds in het »Bouwkundig Weekblad« door hem werd in acht genomen, al een heele stoute bewering.

Ik erken, dat die toon steeds goed is, altijd tam, al minstens 20 jaren lang, en mocht al eens in spannende oogenblikken iets door hem geschreven zijn, dat moeilijk te verdedigen was, de toon — en daar komt het toch maar op aan — de toon bleef onbedorven. Van achter de schrijftafel gaat dat trouwens nog gemakkelijk, wanneer men over niet te veel temperament te beschikken heeft, maar als je zoo aan het improviseeren gaat op eene algemeene vergadering en je warm begint te loopen van verontwaardiging over de vermeende rechten van anderen, ja zie je, dan gaat die toon ook aan het veranderen en zeg je wel eens dingen die je strikt genomen niet verantwoorden kunt. Zoo zien we het malle verschijnsel dat de heer Rieber de »N. Rotterdamsche Courant« — alias mij als schrijver van dat stuk — van verdachtmaking beschuldigt, waar ik niet anders deed dan opkomen tegen eene afwijking van den rechten weg, dien ik zoo gaarne door het bestuur der Carnegie-stichting bij de vredespaleis-prijsvraag had zien bewandeld.

»Vol van verdachtmaking", zegt en herhaalt de heer Rieber in zijn verslag dier vergadering, en hij wijst o. a. (zegt het verslag) op een der zinsneden: »zeven juryleden, zeven rijken, zeven prijzen, die bij uitstek geschikt was om achterdocht ook bij het publiek te verwekken." Ik heb m'n stukje nog eens nagelezen en wat vond ik? »Alles bijeengenomen »is het een prijsvraag, hoe uitnoodigend ook, die door haren vorm weinig vertrouwen wekt. Toch is de vraag te mooi om er onverschillig bij »te blijven. Voor den naam onzer Nederlandsche bouwkunst is het te »hopen, dat ook een Nederlander onder de zes prijswinners zal komen. »Zes juryleden, respectievelijk zes rijken vertegenwoordigende en zes »prijzen . . . Er schijnt reeds op gerekend te zijn!" Ziedaar de verdachtmaking. Kon deze redacteur slechts goed lezen, hij zou begrepen hebben dat in dit slot iets hoopvols klinkt, een goede wensch.

Ik val niet over het cijfer zeven, dat hij van mijne zessen gemaakt heeft, dat gebeurt gemakkelijk wanneer men eenmaal uit den goeden toon gevallen is, maar als in deze tirade verdachtmaking schuilt, dan is het van een vroolijk gehalte, zooals die juffrouw, die ik als vredesymbool uit verre landen laat terugkomen.

Toch heet het stuk »vol verdachtmaking". En dat is geen kleinigheid waar ik in het geheele stuk op den man af personen en zaken behandeld heb en ook — let wel — personen van zaken heb weten te scheiden.

Het genootschap »Architectura et Amicitia" te Amsterdam nam genoemd stukje in zijn geheel in zijn orgaan op en onderschreef het ten volle. Op de laatste vergadering van dat genootschap, werd de volgende motie aangenomen:

»De vergadering van het genootschap »Architectura et Amicitia" constateerende, dat tot mededinging naar de prijsvraag voor het vredespaleis »alle architecten zijn toegelaten, maar bovendien enkelen een bijzondere »uitnoodiging onder toekenning van honorarium hebben ontvangen, is »van oordeel, dat daardoor eene bevoorrechting is ontstaan, waardoor »het beginsel van volstrekte gelijkheid is geschonden."

Er is besloten van deze motie mededeeling te doen aan het bestuur der Carnegie-stichting en de zustervereenigingen in binnen- en buitenland.

In het »Bouwkundig Weekblad« is het volgende schrijven opgenomen:

De ondergeteekenden, oud-leden der bij beschikking van den minister van Buitenlandsche Zaken van den 24en September 1903, Kabinet no. 3, ingestelde commissie, ten einde van advies te dienen en voorbereidende maatregelen te treffen in zake den bouw en de inrichting van een gebouw voor het Permanente Hof van Arbitrage met een bibliotheek, te 's Gravenhage, welke commissie den 1en Juli 1904 ontbonden is, naar aanleiding van het vaststellen der statuten van de Carnegie-stichting, en het benoemen door H. M. de Koningin en den Raad van Beheer van het Permanente Hof van Arbitrage, van bestuurders dier stichting, welke den bouw en de inrichting van een gebouw voor het Permanente Hof van Arbitrage hebben tot stand te brengen, verklaren: op grond van hunne vroegere verhouding tot de prijsvraag voor het »vredespaleis«, waarvoor zij voorloopige schetsplannen ontwierpen, en ook als opstellers van het in hoofdzaak gevolgde, thans publiek gemaakte programma, zich geheel te zullen onthouden van de mededinging in bovengenoemden wedstrijd.

D. E. C. KNUTTEL,
C. MUYSKEN,
C. H. PETERS,
A. SALM G. Bzn.

Dit schrijven is ons aangenaam; niet dat wij één oogenblik eraan gedacht hadden, dat een der onderteekenaars inzender op de prijsvraag worden zou, maar omdat wij met deze kennisgeving zien aangevuld een leemte in het programma, waarop vroeger is gewezen, n.l. in artikel 8, waarin alléén de leden der Jury verklaren van mededinging af te zien.

RAPPORT VAN BEOORDEELING.

Eere-prijsvraag van een Gouvernements-gebouw voor de provincie Noord-Holland te Haarlem, uitgeschreven door het Genootschap „Architectura et Amicitia", bij gelegenheid van zijn vijftig-jarig bestaan.

(Slot.)

Ontwerp no. 7. Driehoek in cirkel. (Geteekend.)

Ook dit ontwerp lijdt aan te groote uitgebreidheid. Niet alleen, dat er gewezen moet worden op de overtollige ruimten in torens en hoekpaviljoenen en op het bijna voor

2/3 deel voor bergruimte bestemde souterrain, is vooral de aanleg van de groote of centrale hal veel te ruim opgevat.

Daar deze door de beide verdiepingen is opgetrokken, wordt het gebouw in twee deelen gescheiden, zoodat een dubbele trappen-aanleg met de daaraan grenzende galerijen noodzakelijk is geworden.

Afgescheiden van de daardoor noodelooze vermeerdering van het bebouwde oppervlak, zal de inrichting voor den dienst hoogst ongeriefelijk en aan gemakkelijk verkeer voor het publiek verre van bevorderlijk zijn. Op de bel-étage wordt daarenboven de circulatie, tengevolge van de in de corridors geschoven buffetkamer en vestiaire, in dat gedeelte geheel onderbroken.

De ligging van de anti-chambre der Staten-zaal is zeer ongelukkig gekozen en in dien blinden hoek niet te vinden; de communicatie met te zaal door een gang van 1.50 M. breedte zeer gebrekkig, evenzoo de ligging van de trappen naar de tribune in de beide garderobes ten gebruike van de leden der Provinciale Staten.

De kamers voor den algemeenen dienst en die voor de afdeeling financiën, mogen volgens het programma niet gescheiden zijn.

Aan W.C.'s en toiletten is in dit ontwerp geen gebrek, doch ontbreken deze in de nabijheid van de kamer van den Commissaris.

De plaatsing der lichtopeningen in de gevels houden met de assen-verdeeling van het plan geen verband en heeft het den schijn, alsof de gevels onafhankelijk daarvan zijn ontworpen.

De venster-indeeling van den linker gevel is, voor zooverre die uit de platte gronden der verdiepingen is af te leiden, zeer slordig te noemen en getuigt al zeer sterk voor de weinige zorg en studie, welke in het algemeen aan de plan-verdeeling zijn gewijd.

De beide torens aan den voorgevel zijn niet geheel juist in het plan uitgedrukt.

Over het algemeen is het ontwerp, zoowel in opstand als in doorsnede, van een zekere droogheid niet vrij te pleiten.

In den architectonischen opzet van het gebouw ontbreekt, wegens gemis aan behoorlijk geaccentueerde voorsprongen, de noodige afwisseling.

De oplossing van het midden-gedeelte van den hoofdgevel, is zoowel wat conceptie als verhouding betreft, zeer ongelukkig en houdt de daarvoor uitgebouwde portiek, noch in plan of in opstand daarmede eenig verband.

De details zijn over het algemeen gezocht en de detailleering der kroonlijsten zeer wonderlijk.

De hoofdgevel van het gebouw met den zeer nuchteren gevel van het daarnaast liggende archiefgebouw, leveren een niet zeer harmonieus aspect.

Ofschoon in het programma omtrent de ligging van het archiefgebouw geen bepaalde eischen zijn gesteld, ware de ligging van eene eigenlijk tot pakhuis bestemde inrichting, achter het gebouw meer aan te bevelen.

De verdiepingen van het archiefgebouw zijn te hoog, tenzij de inrichting en de hoogste afmetingen zoodanig waren ontworpen, dat daarin galerijen langs de archiefkasten hadden kunnen worden aangebracht.

De ordonnantie van de Staten-zaal met hare al te overdreven hoogte-afmeting kan mede op geen bijzondere kwaliteiten aanspraak maken. De balustrade der tribune en verdere details zijn zonder eenige waarde.

De combinatie van de halfcirkelvormige overspanning der openingen in de eindmuren met de tongewelfvormige afdekking der zaalruimte en de banale paneel-verdeeling der daartusschen gelegen muurvelden, getuigen evenals de enkele aangebrachte versieringen, van weinig inventief vermogen.

De betimmering der wanden is meer geëigend voor een woonhuisvertrek, mist het karakter van degelijkheid en is geheel los van de architectuur der zaal ontworpen.

Voorts is op te merken, dat de ontwerper de achterzijde van het gebouw naar de gracht heeft gekeerd, terwijl in het programma daarvoor den hoofdgevel wordt aangewezen.

De gevel, waarin zich de ingang bevindt voor den Commissaris der provincie, de leden der Staten, de ambtenaren en het publiek, zal toch wel als hoofdgevel moeten worden aangemerkt.

Ontwerp no. 8. Haarlem.

De verdienste van dit ontwerp bestaat in de eenvoudigheid en beknoptheid, die bij de samenstelling daarvan is in acht genomen.

De ontwerper heeft de lokalen over drie verdiepingen met inbegrip van een demi-souterrain verdeeld, evenwel is daarin de ligging van de vertrekken voor de afdeeling financiën en van het complex van lokalen voor Militie en Schutterij niet aan te bevelen, evenmin is de wijze, waarop de beide trappen van uit de vestibule naar het souterrain zijn aangelegd, vooral met het oog op de zooeven genoemde lokalen in die verdieping ontworpen, gelukkig te noemen.

Voor de vertrekken van bode en portier aan de reeds niet zeer sterk verlichte vestibule gelegen, waren betere plaatsen aan te wijzen en ook in het belang der beambten daarvoor directe dagverlichting gewenscht.

De woning van den concierge, hoewel goed gelegen, had wat betreft indeeling en verlichting van portaal en bergplaatsen, beter kunnen zijn.

In den aanleg van de hoofdtrap zijn in het algemeen verdienstelijke elementen aanwezig, lag aanvankelijk ten opzichte van de gewenschte communicatie met 't achter-gedeelte van het gebouw niet gunstig; een groote verbetering in dit opzicht is, de naast de trappen later aangebrachte corridors, waardoor een centrale verbinding der beide deelen van het gebouw is verkregen.

De binnenplaatsen als lichtbron voor traphal en corridors zullen daardoor evenwel in waarde verminderen.

De diensttrappen zijn zeer goed gelegen. De toegangen tot enkele lokalen van uit blind loopende corridors, behooren in voor den openbaren dienst bestemde gebouwen te worden vermeden.

De Staten-zaal, wat al te gerekt van vorm, aangelegd in het centrum der façade, ware daarin beter dan door de beide in plan overbodige en in opstand niet sierlijke uitbouwen te accentueeren geweest.

De ligging van anti-chambre en vestiaire, waarvan de toegang in den hoek van den corridor, mag in verband met hoofdtrap en Staten-zaal alles behalve fraai en doeltreffend worden genoemd. Betere oplossingen en combinatiën zijn in dat opzicht geleverd in de ontwerpen No. 2, 6 en 11.

Ook in dit ontwerp had in de platte gronden, in het belang van den gewenschten aesthetischen indruk, een meer symmetrischen aanleg der onderdeelen in acht te nemen geweest. Het verband van scheidsmuren en pilaster-verdeelingen laat hier en daar te wenschen over. Aan de venster-verdeeling in de achter- en beide zijgevels ten opzichte der modules-verdeeling had meer zorg moeten worden besteed.

De scheeve ligging der ingebouwde middenpartijen aan de zijgevels ten opzichte van de lengte-as van het gebouw en van den centralen aanleg van binnenplaats en corridors, verdient mede te worden gelaakt.

Het archiefgebouw is goed gesitueerd. De trappen-aanleg laat te wenschen over; een afwisselende ligging der toegangen tot de lokalen is daarvan het gevolg, welke in de praktijk lastig zal blijken.

De doorgaande liftkokers in de lokalen zijn in het belang der veiligheid af te keuren.

Hoewel de glazen vloeren door een goede lichtverspreiding zeer nuttig zullen zijn, zou het wellicht in het belang van meerdere veiligheid zijn aan te bevelen, in plaats van alle verdiepingen door dergelijke vloeren te scheiden, de verdiepingen, bijv. in twee groepen in te deelen en door gewelfde of cement-ijzeren overdekkingen te isoleeren.

De façade maakt den indruk, alsof de middenbouw onafhankelijk van de beide zijvleugels daartusschen is geschoven; een meer innige en harmonieuse aansluiting dezer deelen ware wel gewenscht geweest.

Uitgezonderd de reeds genoemde, niet geslaagde uitbouwen der Staten-zaal, moet ook nog gewezen worden op de zeer op den voorgrond tredende zware balconstructies aan voor- en zijgevels.

Overigens zijn in de uit- en inwendige architectuur, hoewel wat karakter betreft, niet altijd met elkander overeenstemmende, zoowel in detail als in massa goede kwaliteiten aan te wijzen en getuigt het geheele ontwerp, ondanks de vele gebreken, van vaardigheid en talent.

Het detail der Staten-zaal is in bescheiden afmetingen en eenvoudige architectuur, en op zich zelf beschouwd, verdienstelijk en niet zonder smaak ontworpen, echter ontbreekt ook hier in de architectuur de gewenschte overeenstemming met die van het uitwendige van het gebouw en houdt zij met die der overige wanden der zaal, vooral wat betreft den voorgevel-wand, niet het minste verband.

Het uitwendige van het archief-gebouw vertoont een rustig en passend karakter, de hooge en smalle middenbouw laat in verhouding en ook wat de vensterverdeeling aangaat, te wenschen over.

Ontwerp no. 9. Driehoek in cirkel in vierkant. (Geteekend.)

De aanleg van twee hoofdtrappen met de daarlangs gaande corridors moest voor het centrale gedeelte van den bouw een overdreven uitbreiding ten gevolge hebben, o.a. worden ingang en vestibule daardoor overtollig in afmetingen en daardoor tevens zeer karig verlicht, terwijl het groote aantal van de op gelijke afstanden gestelde pijlers, een alles behalve opwekkenden indruk maken.

Bij de nadere beschouwing van dit ontwerp schijnt de ontwerper bij de samenstelling daarvan, zich zelf geen hooge eischen te hebben gesteld, ten bewijze hiervan:

De onregelmatig en gebrekkig aangebrachte uitbouwen op de binnenplaatsen, die deze niet alleen ontsieren, doch den lichttoevoer naar de corridors sterk zullen belemmeren.

De wijze, waarop de woning van den concierge is ingericht, waardoor de circulatie op de parterre-verdieping wordt onderbroken.

De nuchtere combinatie van Staten-zaal met anti-chambre en Commissaris-kamer; de niet zeer fraaie grondvorm dezer beide laatsten.

De in de anti-chambre en de aan den voorgevel minder gewenschte uitgebouwde en voor het gebruik van het publiek en den dienst ondoelmatige spiltrappen.

De in het duister liggende of blindloopende corridors.

De buffetkamer gelegen aan den voorgevel in een der beste deelen van het gebouw; de archivaris in het centrum, daarentegen de kamer van den hoofdambtenaar, de griffier der Staten, in een afgelegen hoek van het gebouw. De lokalen voor den algemeenen dienst door den corridor gescheiden.

De kamer voor Gedeputeerden met de wachtkamer, gelegen aan de eene en hunne vergaderkamer aan de andere zijde van het gebouw.

Het archiefgebouw is ten opzichte van het hoofdgebouw goed gelegen, ofschoon de afstand daarvan in het belang van meerdere veiligheid en vrije toetreding van dagverlichting grooter had kunnen zijn.

Een behoorlijk geïsoleerd trappenhuis ware gewenscht, de middengang is overbodig te achten, terwijl de door de lokalen opgaande open diensttrap voor de veiligheid is af te keuren.

Hierbij moge worden opgemerkt, dat de veiligheid van een gebouw ten opzichte van het brandgevaar, niet alleen bestaat in gebruik van brandvrij materiaal, maar mede beheerscht wordt door de inrichting van het gebouw en wel voornamelijk door een oordeelkundige isoleering van de verschillende onderdeelen.

De façades en de doorsneden, in één woord, de geheele architectuur, zoowel ten opzichte van verhoudingen als van détails, geven blijk van een nog ongeoefende hand; het perspectivisch aanzicht biedt geen sierlijk of aangenaam aspect en ontbreekt in de teekeningen de vereischte vlotheid en frischheid van uitvoering.

Met de in het programma gewenschte situeering van het gebouw, met den hoofdgevel aan de gracht, is blijkens de geleverde situatie-teekening geen rekening gehouden.

Ontwerp no. 10. Pax.

Het mag niet worden ontkend, dat de beantwoording der prijsvraag door den inzender met een zeer te waardeeren ijver is geschied, vooral blijkende uit de zeer net en minutieus uitgevoerde teekeningen en niet minder uit de geleverde situatie-teekening, waarop de verkavelingen der terreinen met de woonhuizen en villa's, allen verschillend van vorm en met afwisselenden tuinaanleg zijn aangegeven.

Het is evenwel te betreuren, dat ten opzichte van het ontwerp zelf, het oordeel der Jury niet gelijkluidend kan zijn. Beter ware het geweest, indien ontwerper dien kostbaren tijd, besteed aan onnoodigen teekenarbeid, gebruikt had voor de nadere bestudeering van zijn ontwerp en wel in de eerste plaats voor de studie zijner platte gronden.

In het algemeen moet ook bij dit ontwerp worden gewezen op de verwaarloozing van de eischen, die een monumentalen plan-aanleg vordert, o.a. een in de lengte en breedte doorgevoerde moduleer-verdeeling en eene daarmede verbandhoudende plaatsing van scheidsmuren en openingen, symmetrische aanleg der lokalen ten opzichte van de hoofdassen, doorgaande hoofdmuren en overeenstemming van pilasters of travée-afsluitingen met muren en afscheidingen der lokalen.

Verder is de situeering van vertrekken aan binnenplaatsen zooveel mogelijk te vermijden; hoewel voor den arbeid rustig gelegen, zijn dergelijke lokalen gewoonlijk somber en voor dagelijksch verblijf, zoo niet geestdoodend, dan toch verre van opwekkend.

Tengevolge van de bebouwingen aan de binnenplaatsen zijn op het parterre de voornaamste corridors onvoldoende verlicht en voor den dienst ongeschikt.

De Staten-zaal, waarvan de afmetingen wel wat al te ruim zijn opgevat, is echter goed van verhouding, de verlichting door de groote vensters is een goede gedachte. De zaal is evenwel te dicht bij den hoofdingang gelegen; waarom is de anti-chambre niet daartusschen gelegd?

De toegang tot de anti-chambre uitsluitend door de vestiaire is niet groot gedacht.

De cominatie van vestiaire, buffetkamer en toilet met W. C.'s is zeer gebrekkig en de ligging van de laatsten ten opzichte van het buffet ongevoegelijk.

Met de situeering van de kamer voor den Commissaris en die voor den griffier, in verband met de waarde der vertrekken, is in het geheel geen rekening gehouden. Het gaat toch niet aan bij het ontwerpen van dergelijke openbare gebouwen, de vertrekken van de hoogste functionnarissen op de meest willekeurige wijze in het plan neer te leggen.

Deze vertrekken evenals de Staten-zaal met de anti-chambre en de kamer voor Gedeputeerden met hunne vergaderzoowel in plan als in opstand behooren te worden uitgedrukt, zaal vormen de hoofdelementen, die duidelijk en aesthetisch en niet zooals hier is geschied aan binnenplaatsen te worden weggestopt.

De communicatie met de bovenverdieping geschiedt door de beide aan de einden van den corridor gelegen diensttrappen.

Een ruime hoofdtrap mag in een dergelijk gebouw niet ontbreken. In het programma was ook deze eisch gesteld, of heeft ontwerper gemeend, dat deze door de ligging van de voorname vertrekken op de parterre-verdieping, overbodig kon worden geacht?

Hieruit blijkt te meer, dat ontwerper de gestelde opgaaf niet genoegzaam heeft overwogen; ware dit wel het geval geweest, de verschillende dienstvertrekken van mindere waarde of daartoe door den dienst aangewezen, zouden uitsluitend op de parterre-verdieping zijn ontworpen, evenals de conciergewoning, thans op de verdieping gelegen, terwijl de Statenzaal en de verdere daarmede in verband staande lokalen op de bel-étage en de overige dienstvertrekken zoo noodig op een volgende verdieping zouden zijn aangelegd, zoodat de hoofdtrap tot een onmishaar element in den plan-aanleg zou hebben behoord.

Een dergelijke schikking zou tevens tot meerdere beknoptheid van het geheel hebben geleid, waardoor het bebouwde oppervlak een niet zoo groote uitgebreidheid zou hebben verkregen.

Het archief is goed gesitueerd; een toegang op de parterreverdieping zou hier voldoende zijn geweest; de aanleg, uitsluitend voor de communicatie op de bovenverdieping, van een 54 Meter lange en 3.5 Meter breede corridor is wat al te breed opgevat.

De trappen tot toegang naar de verdiepingen van het archief zijn door den ongemotiveerd korten afstand der gebouwen te bekrompen aangelegd. Ontwerper heeft dit bij de verdere uitwerking ook bemerkt, want de afstand in de doorsnede is grooter dan die in het plan.

De gevels spreken van een nog weinig aesthetische ontwikkeling van den vervaardiger: de noodige eenheid en de gewenschte verhoudingen der vensteropeningen en voorsprongen tot de massa worden daarin gemist.

Het groote aantal dakvensters op het gebouw, tot zelfs op de lage bebouwingen aan de binnenplaatsen herhaald, zullen aan het geheel een rammelend aanzien geven. De op torens en paviljoenen geplaatste lantaarns zijn arm van vorm en doen meer denken aan zoogenaamde patentluchtzuigers.

In het bijzonder is nog te wijzen op de zwakke architectuur van den middenbouw met de beide te smalle vierkante torens en in een gedrongen middenpartij. De torens worden buitendien uit het grondplan niet consequent opgebouwd en terwijl de rijke, ofschoon niet fraai geordonneerde middenpartij met balkon, de architectonische uitdrukking van een lokaal of vertrek van hooge bestemming zou doen veronderstellen, is aldaar en blijkbaar met de meeste vrijmoedigheid, een met twee armen opgaande zoldertrap en nog wel met het bordes langs den gevel ontworpen.

Ontwerp no. 11. V V V.

De platte gronden van dit ontwerp zijn, ondanks de vele gebreken, vlot en met zekere chique ineengezet.

Het moet den ontwerper als een groote fout worden aangemerkt, dat het archiefgebouw zoo innig in den plan-aanleg van het hoofdgebouw geschakeld is. Ware dit daarachter of onafhankelijk daarvan ontworpen, het hoofdgebouw zou daardoor, bij symmetrischen aanleg, een belangrijk mindere lengte-ontwikkeling verkregen en in beknoptheid en gemak voor den dienst en de circulatie van het publiek gewonnen hebben.

De verschillende bureaux der afdeelingen zijn over het algemeen, voor zooverre het gebrek in den algemeenen opzet van het plan daarop geen invloed heeft, vrij goed gecombineerd. De lokalen voor Militie en Schutterij en de keuringskamer met annexen, zijn echter te ver van den hoofdingang verwijderd.

De woning van den concierge aan den voorgevel, had in een bescheidener deel van het plan gelegd kunnen worden.

In de combinatie van ingang en trapzaal ligt verdienste. De verlichting van de trapzaal zal echter te wenschen overlaten; ook zijn in verband met den hoofdingang, de toegangen uit de hal naar de corridors langs den voorgevel, niet gerieflijk. De portierskamer, hoewel goed gelegen, is totaal duister.

Verdienstelijke elementen zijn aanwezig in de combinatie van Staten-zaal, antichambre, vestiaire en toiletten.

De Staten-zaal is evenwel te klein van afmeting en de verdeeling der zitplaatsen gebrekkig.

Ook wordt de gemeenschap van de beide deelen van het voorgebouw door de ligging van de antichambre onderbroken.

De combinatie en ligging van audientie-kamer, wacht- en bodekamer kunnen eveneens gelukkig worden genoemd.

De op den beganen grond gelegen trappen voor de publieke tribunes der Staten-zaal zijn door de gebrekkige verlichting voor het gebruik ongeschikt. De plaatsing der

trapmuren laat op de verdieping in verband met het benedenplan, zoomede den aanleg der schoorsteenen voor de verwarming, ook wat de isoleering betreft, te wenschen over.

Het complex vertrekken van Gedeputeerden en kamer voor den griffier, hoewel goed gelegen, wordt op niet gerieflijke wijze door toegangen naar toiletten en W.C.'s gescheiden.

De uitbouwingen van de kasten der ingenieurs-kamers en van de vergaderkamer voor Gedeputeerden in de corridors en die van penanten of draagmuren in de verschillende lokalen, zijn op vele plaatsen hinderlijk en kunnen over het algemeen voor het aspect der lokalen niet gelukkig worden genoemd.

De corridors zijn, uitgezonderd in het centrum van het gebouw, goed verlicht, terwijl diensttrappen, bij een zoo beduidende lengte-uitbreiding van het gebouw, niet hadden mogen ontbreken.

De indeeling van het archiefgebouw is ten opzichte van de in de muren geplaatste vensters zeer ondoelmatig, een groot gedeelte der ruimte is zoo goed als niet verlicht.
De nadeelen van de reeds vroeger afgekeurde ligging van het gebouw worden bij uitbreiding van het gebouw nog meer merkbaar. Het midden-gedeelte der lokalen zal als dan geheel in het duister zijn.
Een doorsnede teekening van het gebouw ontbreekt.

De architectuur der gevels is onrustig, de details zijn gezocht en laten wat sierlijkheid en distinctie aangaat te wenschen over.
In den algemeenen opzet en het aspect van het uitwendige van het gebouw is gebrek aan monumentaliteit, geheel in strijd met het karakter der platte gronden.
Het geheel geeft niet den indruk van te zijn een zetel van het Gouvernement.

Het detail der Staten-zaal levert een zeer gebrekkige architectonische oplossing van het geheel, terwijl de hangende pilasters, de tegen de pilasters aangebrachte oorvormige versieringen, de bekroningen of afsluiting der nis smakeloos mogen genoemd worden. De profileeringen der detail's laten mede aan studie en beschaving te wenschen over.

De teekeningen zijn over het algemeen vlot uitgevoerd, doch is daaraan een zekere ruwheid niet te ontzeggen.

CONCLUSIE.

De Jury gaarne hulde brengende aan den ijver door de verschillende inzenders bij de beantwoording der prijsvraag aan den dag gelegen en daarbij erkennende de moeilijkheid eener goede oplossing, betreurt evenwel, dat het succes dezer Eere-prijsvraag uitgeschreven ter opluistering van de viering van het vijftig-jarig jubileum der stichting van het Genootschap, niet geëvenredigd is aan de beteekenis van dit heugelijke feit.

Uit de geleverde beschouwingen blijkt, dat de ingezonden ontwerpen zich kenmerken door onvoldoende, sommige zelfs door gebrekkige planverdeeling en dat evenmin gewezen kan worden op gelukkige resultaten ten opzichte van de architectonische en aesthetische oplossingen van het uitwendige.

In het algemeen is ten duidelijkste gebleken, dat door de ontwerpers aan een economische en beknopte oplossing van het vraagstuk geen genoegzame aandacht is geschonken en in de geleverde ontwerpen de vereischte schaal en de noodige overeenstemming wordt gemist met het eigenaardige en intieme karakter der stad Haarlem, de plaats voor de stichting van het gebouw aangewezen.

De Jury vermeent aldus aan geen der ingezonden ontwerpen een bekroning te moeten toekennen.

In aanmerking nemende den geleverden arbeid en de te waardeeren kwaliteiten in enkele ontwerpen aanwezig, stelt de Jury voor:

1e. Aan het ontwerp no. 8, Haarlem, wegens de beknoptheid in plan-verdeeling en wegens het intieme karakter der gevels, het meest in overeenstemming met den aanleg en het karakter der stad, toe te kennen een premie van f 100,—

2e. Wegens de eigenaardige verdiensten, welke zijn aan te wijzen in den aanleg der combinatie van Staten-zaal, antichambre en vestiaires in verband met den hoofdingang en trappenaanleg, feitelijk te beschouwen als de kern van het plan, toe te kennen aan het ontwerp no. 2, Holland en aan het ontwerp no. 11, VVV, ieder een premie mede van f 100.— en aan het ontwerp no. 6 Labor et Perseverantia een premie van f 50.—.

3e. Als waardeering voor de eenvoudige en harmonische conceptie der façade, aan het ontwerp no. 3, Jubileum, toe te kennen een premie mede van f 50.—.

Amsterdam, September 1905.

De Jury:

K. DE BAZEL,
H. P. BERLAGE Nz.,
Mr. A. A. LAND,
Js. INGENOHL,
A. SALM G.Bzn.,
JAN SPRINGER,
Rapporteur.

BERICHTEN.

Door welwillende medewerking van den heer Von Saher, Directeur van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem, is de Vereeniging „Kunst aan het Volk", in staat gesteld de tentoonstelling „Kunst bij de opvoeding van het kind", die op het moment te Haarlem gehouden wordt, naar Amsterdam over te brengen. Deze Tentoonstelling, waarvan de opening in het eind van dit jaar nog nader zal worden aangekondigd, wordt door de Vereeniging „Kunst aan het Volk" zooveel mogelijk aangevuld, terwijl verschillende lezingen ter toelichting gehouden zullen worden.

Gedurende de maand October zal in het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem, eene zeer belangrijke tentoonstelling van Orientaalsche Kunst geopend worden.

Bij het opnemen der monumenten te Almelo is het lid der rijksmonumenten-commissie, de heer F. A. Hoefer, te Hattem, tot de ontdekking gekomen, dat de tegenwoordige grafkelder der graven Van Rechteren op het koor der Ned. Herv. Kerk te Almelo feitelijk de krocht der oude kerk is. Deze vondst is in zoover belangrijk, omdat, zooals bekend is, het aantal der ondergrondsche kerken in ons land gering is. Volgens hare bouwvormen dagteekent de krocht uit het einde der 13de eeuw.
De kerk zelve bestaat thans uit drie beuken; ieder van twee gewelfvakken, door gordelbogen van elkaar gescheiden, die met kruisgewelven met scherpe kanten overspannen

zijn. Het geheel wordt in het oosten gesloten door drie zijden van een achthoek. Het gedeelte dezer sluiting, waar eertijds het altaar stond, ligt in het midden en is van een tongewelf voorzien. Door twee van buiten aangebrachte lichtopeningen in de schuine zijden der sluiting komt licht in de krocht. (N. R. Ct.)

PRIJSVRAAG DIPLOMA.

De Vereeniging voor Grafische Kunstnijverheid schrijft een prijsvraag uit voor een Diploma uit te reiken aan arbeiders, werkzaam in inrichtingen van leden der Vereeniging. De deelneming is opengesteld voor ieder in Nederland woonachtig artist.

VOORWAARDEN:

1o. *de Redactie* te plaatsen als volgt:

VEREENIGING VOOR GRAFISCHE KUNSTNIJVERHEID.
Opgericht 20 *November* 1901.
Goedgekeurd bij Kon. Besluit van 7 *Oct.* 1902 *No.* 17.

DIPLOMA met ..... Medaille,
uitgereikt aan .....
werkzaam bij .....
ter erkenning van getrouwe ongebroken diensten gedurende ..... jaar.
AMSTERDAM, den ..... 190 .
Voorzitter, *Secretaris*.

Uitgereikt in de alg-meene vergadering der vereeniging
van den ..... 190 .

2o, *'t Formaat* moet zijn met inbegrip van het wit 47×63 cM. (hoogstens).
3o, *de ontwerpen* mogen in hoogstens 4 × druks lithografisch uitgevoerd kunnen worden,
4o, *Als prijs* wordt beschikbaar gesteld eene som van *f* 140.—, waarvan *f* 100.— voor den eersten en *f* 40.— voor den tweeden prijswinner, onder voorbehoud, dat een dezer ontwerpen een eerste prijs waardig gekeurd,
5o, *De beoordeeling* geschiedt door de leden der vereeniging.
6o, *De ontwerpen* van de prijswinners gaan over in eigendom der vereeniging, die den eersten prijs laat uitvoeren als diploma der vereeniging; de overige schetsen blijven het eigendom der ontwerpers, terwijl de leden der vereeniging deze ontwerpen wenschen te koopen tegen eenen maximalen prijs van *f* 25.— per stuk.
7o, *De ontwerpen*, moeten voorzien zijn van een motto, Dezelfde motto te vermelden op bijgaand envelop, welke envelop gesloten moet worden en naam en woonplaats van den inzender moet bevatten.
Ontwerp en envelop vóór 1 December franco te zenden aan den Secretaris J. H. VAN KAMPEN, firmant GEBR. BRAAKENSIEK, Planciusstraat 79, Amsterdam.
Ontwerpen, die den naam of eenige aanwijzing dragen van wien zij afkomstig zijn, worden niet tot deelname toegelaten.

Het Bestuur,
H. VAN DER MARSCH SPAKLER, *Voorzitter*.
I. H. VAN KAMPEN, *Secretaris*.
J. E. J. ZEGERS VEECKENS, *Penningmeester*.

Wij nemen dit programma op met de bemerking, dat de wijze van beoordeeling ons weinig geschikt voorkomt en het aanbeveling verdient de ontwerpen in handen te stellen van een Jury, zooals bij prijsvragen gebruikelijk is.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Boerderij-ontwerpen voor de Gron. Maatschij. van Landbouw en Nijverheid, Inlevering 1 Maart 1906, Programma in no. 16 1905.

Gemeentehuis — Steenen Brug — Bloemenkraampje, — uitgeschreven door de Vereeniging «Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, Inlevering 1 November 1905, (Programma's in nummer 25 en 29.)

Reclame-plaat voor het Alg. Ned. Verbond, Inlevering vóór 1 Jan. 1906, Progr. in no. 29,

Vredespaleis, Inlevering vuor 15 Maart 1906, Programma in nummer 33

Genootschapskalender, Inlevering 1 Nov. 1905, Programma in No. 89,

Diploma, Ver. Graf. Kunstnijverheid, Inlevering vóór 1 Dec. 1905, Programma in dit nummer,

VACANTE BETREKKINGEN.

BOUWKUNDIGE, die geheel zelfstandig werken kan uitvoeren, en geheel op de hoogte van cementwerken (gewapend beton). Bekendheid met kunst-zandsteenfabrikatie geeft voorkeur. Sal. f 110.— 's maands. Positie van langen duur. Br. fr. lett. Z., Boekh. G. Romijn, te Oosterbeek.

DIRECTEUR v. h. Gem. Bouw- en Woningtoezicht te 's Gravenhage. Jaarwedde f 4000, max. f 5000. Verzoekschrift op zegel aan B. en W. voor 1 Nov.

TEEKENAAR, degelijk ontwikkeld en ervaren, aan de Staatsmijnen in Limburg. Kennis van het Machinerak en IJzerconstructie wordt vereischt. Salaris naar bezwaamheid. Schriftelijke aanb. a. d. Staatsmijnen in Limburg, te Heerlen, met opg. v. leeft. en ref. en uitv. beschr. van levensloop.

ONDERWIJZER in het Schilderen, vakman, bekend met het vakhandteekenen, a. d. Ambachtsschool te Appingedam. Salaris f 800.—. Benoeming tijdelijk voor één jaar, waarna vaste aanstelling kan volgen. Indiensttreding zoo spoedig mogelijk. Stukken en bescheiden bij den Directeur inzenden voor 18 October a. s.

TECHNISCH GEDEELTE.

CHINEESCHE TIMMERLIEDEN.

Alle pogingen, die men tot nog toe deed, om in China modern timmermansgereedschap in te voeren, zijn vrij wel mislukt te noemen. De Chineezen, althans zij, die het Hemelsche Rijk nooit verlaten hebben, nemen niet gauw van een vreemdeling iets nieuws aan. Hun vooroordeelen houden voornamelijk verband met hun godsdienst, en geen echte Chinees zal in zijn hart ooit werkelijk eenige bewondering voor het werk van den blanke voelen.
Gaan wij b.v. eens na, hoe de timmerlui in China werken. Ze gebruiken bijna ieder stuk gereedschap op een geheel andere manier dan wij. Bij het snijden van hout, snijden zij van zich af, en niet naar zich toe, zooals wij, en dit werken in een richting tegengesteld aan die waarin wij werken, doen zij gewoonlijk met al het gereedschap van den timmerman. Een Europeesch of Amerikaansch timmerman kan ongeveer 5 maal meer per dag doen, dan een Chinees dito, en ze zullen voor dit werk nog minder arbeid hebben te verrichten, doch wat betreft het netjes uitvoeren van geduld-werkjes, dan is de Chinees de baas. De stelregel „Time is money" vindt bij bespotelijk. Een knap Chineesch timmerman ontwikkelt zich slechts in de richting van schrijnmakers- en houtsnijderswerk. Hij zal van alles zoogenaamd „kabinetwerk" maken.
Dit is voornamelijk toe te schrijven aan den drang bij den Chinees om de nationale symbolische draak overal op aan te brengen. De draak is oorspronkelijk een godsdienstig symbool, (de Chineezen op Java, dit even tusschen twee haakjes, noemen hun draak matjân (tijger)), en de Chineesche huisvader is er op gesteld om overal in zijn huis draken te zien.
Een Chineesche timmerman-houtsnijder, zal zonder een oogenblik ongeduldig te worden, dagen achtereen kunnen werken aan het een of ander foei-lelijk ontwerp, dat hem door zijn lastgever wordt opgedragen, doch de manier waarop hij daarbij zijn scherp-snijdend gereedschap hanteert, is bepaald bewonderenswaardig.
Geef hem een beitel van een Eng. duim breedte in handen, en hij zal met de scherpe kanten in alle mogelijke hoekjes en gaatjes weten te dringen; hij zal er een vleugel van een vogel of de schubben van een visch zoo krasig mede afwerken, dat een teekening van een Europeesche kunstenaar niet natuurlijker zou kunnen zijn. Een Europeaan zal de onderdeelen van zijn werk ieder afzonderlijk bewerken, en dan tot een geheel samenlijmen. Niet aldus gaat John Chinaman te werk. Hij begint zijn karrewiel met het aaneenlijmen der stukken hout, en gaat dan aan de snij. Ieder vakman zal terstond inzien, hoeveel moeilijker zijn werk

wordt, doordat hij maar per se weigert van Europeesch gereedschap gebruik te maken.

Een schaaf is onbekend gereedschap voor den timmerman in China. Wanneer hij de kant van een stuk hout glad moet maken, gaat hij aan den gang met een beitel, en als hij begint houdt hij ook gewoonlijk niet op voor het werk af is. Hij zal daar dan ongeveer twaalf maal meer arbeid voor te verrichten hebben en tijd voor noodig hebben dan een Europeaan, doch..... hij is best tevreden.

Eere echter wien eere toekomt, daarom willen wij even aanstippen, dat menig stuk nieuwerwetsch timmermansgereedschap van Chineeschen oorsprong is. Omdat veel van ons gereedschap slechts verbeteringen zijn van Chineesch gereedschap, moeten wij ook wel toegeven, dat wij veel aan den gestaarten timmerman verplicht zijn. De Chinees is prat op zijn primitief gereedschap, en ziet men minachting neer op alle „verbeteringen", die daarin door Amerikaansche of Europeesche „barbaren" werden aangebracht.

Een Europeaan is op een mooie afwerking van zijn tehuis gesteld. Hiervoor wil hij wel wat offeren. Deze meerdere uitgaven loopen gewoonlijk niet zoo erg hoog op. Wanneer hij echter zou verlangen, dat zijn huis even rijk werd versierd als de Chineesche woningen, dan zou hij meer voor het decoratieve werk dan voor het feitelijke huis te betalen hebben. Iedere kamer in de woning van een gegoed Chinees, is rijk met snij- en beeldhouwwerk gedecoreerd.

REFLECTOR.

HET AANLEGGEN VAN DROGE KELDERS.

Het komt dikwijls voor, dat bij vochtigen grond, ook bij oogenschijnlijk met de noodige voorzorg gebouwde kelders, deze toch vochtige muren en vochtige vloeren blijken te hebben. Wanneer dit niet aan slecht cement is toe te schrijven, dan is dikwijls verkeerde uitvoering van enkele gedeelten er de schuld van. Zoo wordt dikwijls bij het teren van den buitenmuur op sommige plaatsen wel eens niet voldoende op goed werk gelet, en wanneer dan op die plekken het teerlaagje niet volkomen dicht is, zal daar het water al heel gauw doorsijpelen. Bij vloeren wordt dikwijls uit zuinigheid de betonlaag te dun genomen, of de samenstelling van het beton te mager. Vooral wanneer er in de kelderverdieping gewasschen wordt, of er zich lokaliteiten bevinden, waarin menschen geruimen tijd moeten verwijlen, is het voorzeker raadzaam op den vloer van beton een stevige asphaltlaag aan te brengen, waarin dan ook eventueel nog een houten vloer kan worden gelegd. Tegen vochtige muren in kelders helpt men zich in dergelijke gevallen, hetzij door het optrekken van een wand van stampbeton of van klinkers in beton voor den muur, of ook door isoleer-vouwbordpapier, dat met cementspecie bepleisterd wordt. Gewoonlijk zijn vochtige keldermuren een teeken, dat bij den bouw van het huis het aanleggen van een goede draineering, die het water afvoert, vóór het bij de muren kan komen, hetzij geheel verzuimd werd, hetzij niet doelmatig werd aangelegd. De vijand is hier, het grondwater, of het water, dat direct door neerslag wordt gevormd. In het eerste geval moet er op gewerkt worden, dat het water door een laag van in kleine stukjes geklopten natuursteen, stukken baksteen en griat of iets dergelijks, die voor den muur aangelegd wordt, terstond tot aan de onderlaag van de fundeering naar beneden doorsijpelt, en dáárdoor een draineering van aarden buizen opgenomen en weggeleid wordt. Een tering (met bruine teer) van den buitenkant van den muur zal dan een voldoend hulpmiddel tegen vocht zijn.

In het tweede geval, waarin wij met bovengronds toevloeiend water te doen hebben, is natuurlijk het beste middel, dit water zoo spoedig mogelijk op de een of andere manier af te leiden.

REFLECTOR.

PROEFNEMING MET ISOLEERMORTEL.

Door den aannemer H. Wunner, te Saarburg in Lotharingen, wordt een door hem „Bitumen-Emulsion" genoemde vloeistof vervaardigd, en als toevoeging bij metsel-specie aanbevelen, om deze zoo ondoordringbaar voor water te maken, dat ze als volkomen vertrouwbaar isoleermiddel, wat betreft grondwater, of wat aangaat ieder ander vocht, dat in metselwerk kan voorkomen, of daar op inwerken, kan dienen. Ook wordt aan dit middel een volkomen bestand zijn tegen de inwerking van zuurhoudende vloeistoffen, vorst en groote temperatuurs-schommelingen bij warm weer, toegeschreven. Deez aardpek-emulsie, waarvan de samenstelling door den uitvinder geheim gehouden wordt, is een donker-bruine, hars- en olieachtige vloeistof, die naar lichtgas riekt, en in water en zuren volkomen onoplosbaar is, doch daarentegen in petroleum gemakkelijk oplost, en met versch kalkhydraat zich innig vermengt, en dan een geelbruine vloeistof, eventueel een bruine pap vormt, welke gedroogd en klein gemaakt, op het water als droog stof of hagel, zonder in het minst water op te nemen, drijft; de voorgeschreven vermengingsverhouding, voor cementbeton, 1 deel bitumen op 34 andere bestanddeelen, voor isoleermortel, 1 deel bitumen op 20 andere bestanddeelen geeft aan de specie een eenigszins donkere kleur, die echter toch niet zoo donker is, dat deze kleur een bezwaar zou zijn om de specie voor voeg- of pleisterwerk te gebruiken. Ook op de bindkracht en de verharding van de cementspecie schijnt de aardpek (bitumen) geen ongunstigen invloed uit te oefenen. In het jaar 1895 was ik in de gelegenheid met de mij in 1894 bekend geworden vinding proeven op groote schaal te nemen, toen mij werd opgedragen de het meest aan weer en wind blootgestelde zijden van de kazerne-gebouwen te Saarburg in Lotharingen tegen de op de hoogvlakte van Lotharingen voorkomende, met storm gepaard gaande, plasregens en diep indringende atmosferische neerslagen te beschutten, en waarvan de werking zoo sterk was, dat bij 38 cM. dikke, met goed doorbakken voormuursteenen van de firma Holzmann te Frankfort a. d. Main bekleed en met gekleurde cementspecie gevoegd metselwerk het water langs de binnenzijden van den muur neersijpelde en van de zolderingen afdruppelde. Tal van proeven werden er genomen met voor dit doel vervaardigde proefmuren, die door verschillende bekende isoleermiddelen beschut, gedurenden tijd, eventueel zoo lang tot dat het isoleermiddel vernield was, aan de inwerking van de straal van een brandspuit werden blootgesteld. Daarbij bleek toen, dat de isoleering van Wunner het beste voldeed, zoodat de intendance van het 15de legercorps er genoegen mede nam, aan H. Wunner op te dragen eenige duizenden vierkante meters met zijn isoleermassa te beschutten. Men legde in uitvoering van deze opdracht twee verschillende isoleeringen aan, de eene met den als ondoordringbaar bekenden baksteen der „Holzmannsche Tonwerke" en de andere met de het vocht wel doorlatende baksteenen van de „Speierscbe Tonwerke". In het eerste geval werden de voegen allen 3 cM. diep uitgekrabt, en onder de leiding van den uitvinder weer volkomen dicht gevoegd, waarbij vooral op totale dichtheid der plaatsen van aansluiting tusschen horizontale en vertikale voegen werd gelet. In het tweede geval werd, nadat de voegen eveneens waren uitgekrabd, het geheele oppervlak van een 1,5 cM. dikke, gladde pleisterlaag voorzien. Deze werken werden in het jaar 1895 en 1896 onder mijne leiding, en in 1897 onder die van mijn opvolger, „Garnison-Bauinspektor Paepke" te Saarburg ten uitvoer gebracht. Men had daar een dergelijk succes mede, dat ik op herhaalde in den tusschentijd door mij ingewonnen informaties, laatstelijk ook nog in den zomer van dit jaar, op alle het bericht ontving, dat op de met de isoleermassa van Wunner beschermde vlakken geen spoor van doorgeslagen vocht meer kon worden waargenomen. De te Saarburg verkregen resultaten wekten mij op, om in het jaar 1898 aan het garnizoens-hospitaal te Rathenow de geheel en al verweerde voegenspecie van den sterk vooruitspringenden met Rathenower steenen bekleeden rand van de grondverdieping, en ook de door vorst vernielde cement-afdekking van de het gebouw omgevende muren met isoleermassa van Wunner te herstellen. Ook hier heeft,volgens de later ingewonnen informaties, de specie zeer goed voldaan, en bleek daar dus ook goed tegen vorst bestand te zijn. Daartoe opgewekt door de verdere mededeelingen in de brochure van Wunner, heb ik, zoo schrijft „Baurat" V. Fisenne, Dantzig, in de „Deutsche Bauhütte" in het voorjaar en den zomer van 1904 nog met succes twee proeven met het dicht maken van keldervloeren genomen.

De eerste proef had betrekking op een kelder met estrikken van cement-beton, waar het grondwater met een geringen overdruk doordrong, en die door een 2 c.M. dikke laag van isoleermortel en een langs de muren aangelegde 3 c.M dikken, bollen rand volkomen droog werd gelegd. Hierbij werd ook bewezen, dat het cement door de bijmenging niets van zijn bindkracht en hardheid had verloren, en de estrikken volkomen bestand tegen afslijping bleven. In het tweede geval moesten er eenige ondichtheden en slechte plekjes in een onder sterken waterdruk staanden 30 tot 60 c.M. onder den grondwaterspiegel liggenden keldervloer worden gedicht, die, volgens de methode van Busscher und Hoffmann, door eenige op elkaar geplakte asphaltpapier- en papierlagen en een daar overheen aangebrachte gemetselde laag klinkers in cement van onderen en zijdelings droog gelegd was, en waarin wegens den sterken aandrang van het water het overplakken van lekke plaatsen met lagen asphaltpapier niet goed mogelijk was.

Hierna werden de verschillende plaatsen waar het lekte, over een oppervlak van ongeveer 50 c.M. in het kwadraat, open gelegd, en daarbij rekening houdende met de dikte van den estrik, met isoleer-beton overdekt, dat, totdat het gebonden was, onder druk gehouden werd. Ook in dit geval is de vloer volkomen dicht gebleven. Tot het nemen van een grootere proef ben ik, tot mijn spijt, nog niet in de gelegenheid geweest, doch uit het bovenstaande valt toch reeds op te maken, dat de isoleer-mortel van Wunner zeer geschikt schijnt te zijn voor de vervaardiging van ieder soort waterdicht metselwerk, en vooral ook tegen giet-asphalt en teer met succes concurreeren kan. In alle gevallen zal het zeer wenschelijk zijn, om bij groote bouwwerken nog zooveel mogelijk gegevens over dit onderwerp te verzamelen.

REFLECTOR.

GIPSSPECIE EN GIPSBEPLEISTERING.

Reeds voor eeuwen werd voor het bouwen met steen van gips gebruik gemaakt; gips maakt de bouwwerken zeer stevig, zooals gebleken is bij werken uit de 13de eeuw, welke sedert verwoest werden. In het algemeen echter is gips als bindmiddel te duur en daarbij komt nog het bezwaar, dat het in betrekkelijk korten tijd verhardt, zoodat men er dan niet mede kan werken. Om een bruikbare mortel van gips te vervaardigen, moet men gips gebruiken, dat een even groote korrelgrootte heeft als grof bouwzand; een dergelijke grondstof wordt uit 8 deelen gips en 5 deelen water voor dikvloeibare, en uit 8 deelen gips en 11 deelen water voor dun vloeibare specie samengesteld. Om een ongelijkmatige wateropname en vorming van luchtbelletjes te vermijden, moet het water onder een bedaard en gelijkmatig omroeren bij het gips worden gevoegd, en dat steeds bij zulke hoeveelheden, als voor de vorming van een zoo gelijkmatig mogelijk, niet te dun deeg vereischt wordt.

Wordt nu de gipsspecie met een groote hoeveelheid water aangemaakt, dan wordt de mortel, na het verharden poreuzer en minder vast, omdat ze na het vervluchtigen van het water haar volume niet verandert. Neemt men voor de specie bereiding een geringer hoeveelheid water, dan wordt weliswaar de mortel vaster, doch ze zal sneller verharden, en daardoor voor menig werk niet, of althans lastig te gebruiken zijn.

De gipsspecie moet zoo spoedig mogelijk na het aanmaken, en vóór ze vast begint te worden, gebruikt worden; het is dus aan te bevelen, ze bij kleine hoeveelheden te bereiden, zoodat ze terstond gebruikt kan worden. Zelfs nog bij een vorst van 10 graden Celsius kan men zonder bezwaar van deze specie gebruik maken.

Men gebruikt ze om te metselen overmengd, of wel vermengd met kalk, zand of fijn gemalen hoogovenslakken, en daar zij vlug bindt en droog wordt, is zij vooral geschikt voor het optrekken van gewelven. Goed voldaan heeft hiervoor een mengsel van 1 deel gips en ½ deel kalkspecie, dat met fijn zand aangemaakt was. Een meer veelvuldig gebruik maakt men echter van gipsspecie voor het bepleisteren van muren en plafonds. Voor de muren neemt men liefst een mengsel van 3 volume-deelen kalk, 1 volume-deel fijn wit zand (gipskalk), en voor plafonds een mengsel van 2 volume-deelen gips en 1 volume-deel zand (zonder kalk). Men verkrijgt gladde muurvlakken en zolderingen, wanneer men het met gips en lijmwater bepleisterde oppervlak eerst met puimsteen, daarna met fijnen zandsteen en ten slotte met linnen afwrijft, of ook wel, onder aanwending van zeepwater, afschuurt. Het polijsten geschiedt met behulp van een met olie of een waso plossing gedrenkte wollen lap.

Een glanzend oppervlak verkrijgt men door de zoogenaamde witstuck-pleistering. Nadat het oppervlak met gewone kalkspecie bepleisterd is, en deze laag volkomen droog is geworden, wordt een uit fijn gezifte kalk met een toevoeging van 10 percent fijn zand of marmerslijp met gipspap bestaande massa twee- tot driemaal, telkens in een dikte van 1 mM., door middel van een stalen wrijfplaat aangebracht, glad gestreken, en daarna met een houten spaan nog eens glad gestreken en vervolgens van het aanhechtende slib gereinigd, teneinde daarna aldus gelaten, of na goed droog geworden te worden beschilderd, of met lijmwater gedrenkt en van waspolitoer voorzien te worden.

Voor het bevestigen van de gipsspecie tegen de zolderingen gebruikt men hetzij een uit losse rietstengels, met gegloeiden koperdraad, bevestigde bekleeding, in wier holten het pleister zich gemakkelijk vastzet, of beter nog rietmatten, met draadweefsel, of 2 à 2,5 cM. dikke zwaluwstaartvormige latten, die met tusschenruimten van 2,5 cM. tegen den onderkant van de balken der zolderingen gespijkerd worden, of z.g.n. lattenweefsel.

Niet te gebruiken is gipsbepleistering op vochtige muren en zolderingen, daar ze dan nooit droog wordt, doch zich met water verzadigt en langzamerhand haar bindkracht verliest.

Komt gipsspecie met ijzer (draad, spijkers, schroeven enz.) in aanraking, dan heeft er door de inwerking van het in het gips nog voorhanden zwavelzuur oxydeering van het ijzer plaats, die tot op zekere mate wel zwaar gewenscht is, doch die, wanneer ze te sterk optreedt, tot een totale vernieling van het metaal leidt. Dit is vooral te duchten, wanneer het gips niet spoedig genoeg kan drogen.

Op een met hydraulisch gips vervaardigde bepleistering vormden zich, ofschoon ze over het geheel genomen uitstekend vast en tegen het weêr bestand was geworden, aan enkele punten, zonder dat er van vorst sprake was, kleine afschilferingen, die wel niet van zelf afvielen, doch die toch bij aanraking spoedig afsprongen. Het bleek nu, dat op de plaatsen, waar deze afschilferingen optraden, op een diepte

van 2 tot 3 mM. steeds een grove korrel te voorschijn kwam; in den regel een evenwijdig met het oppervlak gelegen plat vlakje, van 3—6½ mM. grootste middellijn, en 1—1.5 mM. uit een roodachtige, groene of zwartachtige harde massa bestaande; na onderzoek bleek het te bestaan uit stukjes koolhoudende lei, die in verschillende stadiums van verkalking verkeerden. Daar in de oorspronkelijke grondstof, een grof gemalen estrikgips, tal van stukjes van geheel en al denzelfden aard voorkwamen, kan men met zekerheid aannemen, dat wij hier met een reeds bij de vervaardiging van het gips plaats gehad hebbende verontreiniging door leiachtige bestanddeelen van de bij het branden van het gips gebruikte steenkolen te doen hebben.

De schadelijke werking van stukjes lei is dus in ieder geval een zuiver mechanische. De platte, gladde, hier niet te huis behoorende lichaampjes, verbreken den samenhang van het gips meestal in een richting, die loodrecht staat op zijn grootste vlak van uitzetting. Daar ze nu door den onder het opstrijken van de bepleistering uitgeoefenden druk volgens een bekend mechanisch principe zich des te meer evenwijdig aan het oppervlak zullen plaatsen, hoe dichter ze daarbij zijn, zoo zal bij de het diepst bij het oppervlak liggende deeltjes die richting van den geringsten weerstand loodrecht op dit oppervlak staan, wat tengevolge heeft, dat de geringste loswerking van het verband onder den invloed der — zij het dan ook onbeteekenende — samentrekking van het verharde gips, zoo ook der wisselingen in temperatuur en vochtigheidstoestand tot het ontstaan van barsten en scheuren en afschilfering leidt. De medewerking van chemische verschijnselen, een waterbindende kracht van de lei, die een vergrooting van volume ten gevolge zou kunnen hebben, kan hier buiten beschouwing blijven, daar zooals door bepaalde proefnemingen bleek, de hier in kwestie komende lei geen hydraulische eigenschappen bevat. De opnieuw uitgegloeide lei bevatte na uren lang onder neerslpelend water te hebben gelegen, en na 24 uren in vochtigen toestand te zijn bewaard, en daarna kunstmatig te zijn gedroogd, ten slotte nog slechts 0.09 percent gebonden water, door welk feit volkomen bewezen werd, dat een stukspringen van de lei door volume-vergrooting in het geheel niet te duchten is.

Om de waarde van verschillende mortels uit zuiver gips en uit gips samengevoegd met andere stoffen te bepalen, hebben Lorenz en Thiemann de volgende mortelmengsels met gips van Quedlinburg en Spremberg samengesteld:

	I	II	III	IV
Gebrande gips	92	88	87	82
Ongebrande gips	—	—	5	9
Gebluschte kalk	4	7	4	5.5
Zuiver kwartszand	3	3	3	2
Kali, aluin	1	1	—	—
Houtasch	—	—	1	8.5

Deze bestanddeelen werden met uitzondering van de kalk, welke eerst met het water er werd bijgevoegd, tot een zoo gelijkmatig mogelijke massa gemengd, en dan met water aangelengd. Bij het dan volgend omroeren moet zeer zorgvuldig te werk worden gegaan, omdat men erop moet letten, dat er geen luchtbelletjes in het gips komen, en dat er slechts de bepaald vereischte hoeveelheid water bijgevoegd wordt. De verbruikte hoeveelheid water varieerde tusschen 61 en 69 percent, waarbij rekening gehouden werd met het in de kalk voorkomende water. Evenwel verhardt het gips ook wel bij het gebruik van een veel grootere hoeveelheid water, daar dit langzamerhand vervluchtigt. Het is daarom duidelijk, dat een met een overvloedige hoeveelheid water bereide mortelmassa veel poreuzer en dus veel minder hard wordt, omdat het vervluchtigen van het water niet met vermindering van het volume gepaard gaat. Is het kristallijn-korrelige gips, dat na het branden nog de oorspronkelijke structuur vertoont, grof gemalen, zoo verhardt ten eerste het oppervlak der verschillende korrels, waarna het water langzamerhand in het binnenste van de korrel dringt, dat dan eerst ook oplost, wanneer het oppervlak reeds vast geworden is. Daar dus bij het blusschen van het binnenste gedeelte geen verandering van volume kan plaats hebben, zoo volgt daaruit, dat de mortelmassa uit grof gemalen gips dichter en vaster moet worden dan een uit fijn gemalen gips. In het laatste geval verhardt naar eisch gebrand gips met de precies benoodigde hoeveelheid water omgeroerd, bijna oogenblikkelijk, terwijl grof gemalen gips eerst na ongeveer 5 minuten zoo stijf wordt, dat het niet meer kan worden verwerkt. Toevoegingen van aluin en kalk doen het verharden minder vlug plaats hebben, terwijl door het bijmengen van baksteenpoeder het verharden bespoedigd wordt. Wordt bij het gebrande gips ongebrand gips tot een hoeveelheid van 10 percent gevoegd, zoo oefent dit geen invloed uit op den voor het verharden benoodigden tijdsduur.

* * *

Van de hierboven aangegeven vermengingen werden voor het nemen van vastheidsproeven dobbelsteenen van 5 c.M. ribbe vervaardigd, die dan werden beproefd. Het bijna gelijktijdig ontstaan van barsten en de geheele vernieling had plaats bij den volgenden druk in Kilogrammen per vierkanten centimeter.

I.	Quedlinburger gips, zonder bijmengselen			91,70
	idem	idem vermenging	I	81,53
	idem	idem	II	80,26
	idem	idem	III	121,30
	idem	idem	IV	144.50
II.	Spremberger gips, zonder bijmengselen			146,50
	idem	idem vermenging	I	49,80
	idem	idem	II	133,06
	idem	idem	III	131,90
	idem	idem	IV	132,13
Gemiddeld voor beide soorten				111,20 of 1,11
terwijl voor gewonen baksteen				0,60
voor goede baksteen				1,00
voor cementspecie				1,50
voor niet oude kalkspecie				0,40

aangegeven is.

Daardoor is dus bewezen, dat de vastheid van gips-specie niet zoo gering is als men algemeen pleegt aan te nemen. Bepaalden invloed op de vastheid en het bestand zijn tegen het weer van de gipsspecie heeft de aard der bijmengselen. Als bijmengselen zijn aan te bevelen: scherp zand, riviergrind en brokken harde natuursteen. PAKOE.

OVER HET BEDERVEN VAN STAAL, OVER KOSTBARE EN OOK GOEDKOOPERE GENEESMIDDELEN DOOR J. L. TERNEDEN.

Wel in alle leerboeken omtrent de behandeling van gereedschapstaal, die niet uitsluitend van wetenschappelijken aard zijn, komen steeds een aantal meer of minder fantasierijke recepten en aanprijzingen van geheimmiddelen voor, meer dienende om hen, die niet ten volle met de staalbewerking binnen en buiten het vuur vertrouwd zijn, de geldbeurs wat lichter te maken, dan om minderwaardig staal te verbeteren.

In de praktijk — die niet altijd een waarborg oplevert voor de kennis eener juiste behandeling van het betreffende metaal — verstaat men onder staal gewoonlijk een koolstofhoudende ijzersoort, die, na aanlaten, een voor technische doeleinden hoogere of geringere hardheid aanneemt.

Overeenkomstig deze uitspraak is dus het gewichtigste lichaam: de koolstof, welke, als zij niet door andere hardmakende stoffen, b.v. mangaan, wolfram, chroom, enz. vervangen werd, tot ongeveer 1,5 % voorhanden kan zijn, om een hooge hardheid te verkrijgen. Voor licht snijgereedschap, mindere hardheid vorderende, is reeds 0.6 % toereikend.

In het fabriekswezen is het echter verkieselijk, met zoo zuiver mogelijk koolstofstaal te werken, ofschoon, onder omstandigheden, bovengenoemde vervangingsmiddelen zeer te waardeeren zijn; intusschen beantwoordt goed behandeld koolstofstaal in de meeste gevallen aan de strengste eischen.

Een classificatie van het staal, volgens zijn koolstof-gehalte — zoo als door de Bergische staalindustrie te Remscheid en enkele andere firma's sedert eenige jaren is ingevoerd — is dus zeer aanbevelenswaardig. In gedachte houdende, dat staal met 0.6 % koolstof het zachtste, staal met 1,5 % het hardst bruikbare is, dat 't eerste no. 6 het laatste no. 15 wordt genoemd, zoo weet men dadelijk met welke tusschensoort no. 6, 8, 10, enz., men te doen heeft, zonder de willekeurige bonte en blauwe etiketten daartoe te raadplegen. *)

Maar ook met deze staalsoorten is de bovengenoemde onjuiste behandeling even goed mogelijk. Bij de afwerking van staal tot gereedschap treden n.l. twee vijanden op, twee van de vier elementen der oudheid, de lucht en het vuur, n.l. als te hooge warmtegraad. De eerste, de zuurstof van den ingeblazen wind, is in staat het koolstofgehalte te doen dalen, uit te drijven. Als men b.v. een vijlenkappersbeitel met 1,5 % koolstof, in een flink brandend vuur legt, kan men, zonder hem te verbranden, hem gemakkelijk met slechts 0.6 % er uithalen. Op die manier zetten wij gietijzer in smeedijzer om, alleen door vermindering van het koolstofgehalte met behulp van het blaasvuur. Als eerste regel geldt dus: Behoedt het staal voor luchttoevoer, gloei 't, zoo mogelijk in een vuur zonder lucht- of windstroom, dan behoudt 't zijn aanvankelijk koolstofgehalte en blijft onaangetast in zijn oorspronkelijken staat (intact).

De tweede vijand is een te hooge temperatuur. Gesmolten staal, evenals elk op het smeltpunt gebracht smeedstaal, vertoont een grove, glansrijke korrel en bezit geen taaiheid. Taaiheid verkrijgt 't eerst door mechanische bewerking, die ook de korrel verfijnt; dit is het bekende verloop van 't raffineeren. Het is dus onjuist, fourief, aan te nemen, dat staal door sterk verhitten, zijn koolstof zou verliezen, want dan zou 't, door het in smelting te brengen, bedorven kunnen worden, of bederven.

Als staal toevalligerwijze te sterk is verhit, dan kan men 't weer herstellen door eenvoudige besmeding, welke met raffineeren overeenkomt. Het weer doorgesmede, dus weer herstelde, verbeterde, regenereerde staal, vertoont dan opnieuw een fijne grauwe korrel, overeenkomstig zijn koolstofgehalte onder de gewone omstandigheden.

Vergloeien en oververhitten zijn dus twee processen of behandelingen, die in de praktijk onder één woord „verbranden" gewoonlijk worden saamgevat. Uit het bovenstaande blijkt echter, dat het woord verbranden, niet nauwkeurig of juister gezegd, foutief is.

Werd het staal slechts te warm gemaakt — oververhit — dan moet 't, zwak roodwarm zijnde, worden doorgesmeed, wat dikwijls nog bij afgewerkt gereedschap mogelijk is. Zoo noodig hakt men het voorste gedeelte af.

Als echter het staal, zelfs niet te heet, maar aan een lucht- of windstroom was blootgesteld, dan heeft het eenige koolstof verloren. Zelfs bij de meest juiste wijze van aanlaten of aanloopen blijft 't week, de snede of het snijvlak staat niet. Het koolstofgehalte moet weer terug gegeven worden, wat gemakkelijk door aanlaten in traan of een herhaald bestrooien met geel bloedloog zout kan geschieden. Onder gegeven of vereischte omstandigheden pakt men het gereedschap in lederkool, of een dergelijke stof, en gloeit 't geruimen tijd, naar behoefte.

Wanneer het staal zijn hardheid ook aan andere bijmengsels verschuldigd is, zoo b.v. aan mangaan, dan is het gevaar van vergloeien geringer. Deze staalsoort is dus gemakkelijker in het vuur te bewerken (te behandelen) dan zuiver koolstofstaal. Maar het bezit ook niet die te waardeeren, edele taaihardheid van dit laatste en tevens meer neiging tot springen. Verlangt men echter zware, zeer krachtige snijvlakken, dan is het goedkoopere mangaanstaal even goed toereikend en bruikbaar; intusschen vordert een slanke, spanenmakende snede taaiheid, en dus is het voor de praktijk in het algemeen raadzamer met zuiver koolstofstaal te werken.

Deze laatste soort is echter duurder. Als geldsparen de hoofdzaak is, dan kieze men dunnere staven en bezige beitelhouders (figuurlijk: als bij timmermanspotlooden). In de ambachtsscholen te Remscheid en te Siegen wordt hard staal met 1,3 en 1,5 % koolstof (no. 13 en no. 15) — tot oefening — op ijzer geweld en dan met deze verstaalde draaibeitels gewerkt. Niettegenstaande het slankere snijvlak beantwoordt dit gereedschap-staal ten volle aan alle eischen en voldoet even goed als zuiver staal.

* * *

Velerlei andere geneesmiddelen voor slecht behandeld staal, duiken onafgebroken in vak- en andere tijdschriften op. Eén eigenschap hebben zij met elkander gemeen, nam. niet aan het doel te beantwoorden! Nu en dan worden mij ook monsters getoond, die werkelijk verrassende uitkomsten opleverden, maar voor hoe lang? Ofschoon 't met „een dood paard goed zollen is", komen de onkosten aan vuur, arbeidsloon enz. voor proefnemingen hooger te staan dan de aankoopsprijs van het staal. Misschien is 't mogelijk dat er een „witte raaf" onder doorloopt, maar nooit heb ik er een aangetroffen. Mocht mij eenig middel bekend worden, zal niet verzuimd worden er dadelijk gewag van te maken. Voor het oogenblik komen deze geheimmiddelen met het perpetuum mobile, of de kwadratuur van den cirkel overeen.

Düsseldorf Sept. 1905.

---

*) Dergelijke etiketten in kleurendruk zijn in „De Ambachtsman" no. 1 en 3 van 1/16 Juli 1892, onder het art. „Wenken omtrent het harden van staal", weergegeven.

PNEUMATISCH VERFTOESTEL VAN STEPHAN.

De meerdere voordeelen, door het gebruik dezer toestellen verkregen, bestaan hoofdzakelijk daarin, dat het tijdrooyende, kostbare en het bedrijfstorende witten niet meer uit de hand behoeft te geschieden. Ook de grootste gelijkmatigheid is bij het witten hoofdvereischte en hier blijkt weder de oude bekende daadzaak, dat machinaal werk boven handarbeid meestal den voorrang bezit.

Zoolang in de industrie ter ontsmetting, of ter bevordering van de verlichting in groeven, gangen, machine-ruimten, kelders, enz. boven en beneden den beganen grond het witten met behulp van kwasten en stellages werd verricht, was deze bewerking even storend als omslachtig. De menschelijke hand wordt langzamerhand moede, terwijl tevens veel materiaal noodeloos verspild wordt. Ieder echter die de grootere en kleinere verf- en wittoestellen van Stephan in werking heeft gezien, zal de meerdere voordeelen dezer vinding ge-

reedelijk erkennen, zoodat binnen een beperkte tijdruimte de aanschaffingskosten zeker behoorlijk gedekt zijn.

Het werkvermogen en de rentabiliteit werden, kortelings geleden, in een verslag, in het Ministerieele „Zeitschrift für das Berg-, Hütten- und Salinenwesen im preussischen Staate" verschenen, als volgt beoordeeld:

„Verbeteringen in den bergbouw in den Pruisischen Staat. **Verfmachines. Voor** het witten van galerijen, machine ruimten, paardenstallen enz. is in het Koninklijke mijnwerk Reden, Saarrevier, de reeds in het vorige verslag vermelde verftoestel van Ad. Stephan te Scharley en Heidelberg—Sinsheim, model II in gebruik. Hij bestaat uit een gesloten stalen cylinder en een handpomp, beide te zamen op een plank bevestigd. Pomp en cylinder zijn met elkander verbonden, zoodat lucht en verfstof in dezen laatsten gepompt worden kan. Voor het gebruik wordt de cylinder voor 1/3 vol verf gepompt en dan zooveel lucht bijgeperst, tot de op den ketel geplaatste manometer omstreeks 8 Atm. aanwijst. Aan den cylinder is een inrichting gemaakt, om één of twee slangen, gewoonlijk van 5 M. lengte, te kunnen aanschroeven.

Aan elk einde van iedere slang is een 2 M. lange stalen uitlaat met sperkraan en gietermond bevestigd. Voor de bediening der machine worden, bij het gebruik van één slang, twee mannen vereischt; terwijl de eene de pijpveerder is, wordt door den andere naar behoefte verf in den cylinder gepompt.

Met dezen toestel werden in den mijn, op grootendeels ongepleisterde muurvlakken, door 2 man binnen 12 achtnursche werktijden 4710 M², dus per werkdag 392 M². gewit. Deze werkopbrengst steeg voor eenigen tijd tot 484 M². Bij eene verdienste van f 2.87 tot f 2.90 per man en per werktijd, komt het witloon op 2 Pfennige te staan, terwijl voor het witten uit de hand 10 Pfn. = 6 cent werd betaald. Daarenboven zouden voor het witten uit de hand van 4710 M². ongeveer 50 kwasten à 66 ct., noodig zijn geweest, zoodat een besparing aan materiaal van 53 Mk. en aan arbeidsloon van 376.80 Mk. (à 60 cent) ontstaat. Voorts bleek het witten met de machine, zoowel bij gepleisterd als ook ongepleisterd muurwerk veel oogelijker werk op te leveren, dan wanneer het uit de hand werd uitgevoerd.

Ook dergelijke gunstige uitkomsten zijn aan den Kon. mijn Gerhard, Saarrevier, met de verfmachine, genaamd „Herkules", van dezelfde firma verkregen. De volgende uitkomsten werden vastgesteld:

Witwerk.	Aantal werklieden.	Werkuren.	Gewitte oppervlakte in totaal M².	Gewitte oppervlakte p. man en p. uur. M².
m. de machine	2	5	114	31.4
met de hand	1	5	52	10.4

Bij het machinaal-witten zijn alle bijwerkzaamheden, als het tijdroovend doorziften van de pleistermassa en het na elk gebruik vereischte schoonmaken der machine mede in rekening gebracht. Wegens de mindere kostbaarheid van dit werk met den verftoestel, werden daarenboven meerdere vul- of landingsplaatsen van een hoofdgang, stellingen, bouwwerk enz. gewit.

Evenzoo bij de Kon. mijn Camphausen, Saarrevier, waren de ervaringen met een toestel dier firma zeer gunstig. Terwijl vroeger voor tweemaal witten van een vierkanten M. tot 25 Pfn. moest worden betaald, komt tegenwoordig het tweemaal witten van een gelijke oppervlakte op 5 Pfn. (15 : 3 cents) te staan." (Zie Jaargang 1905. Band 53. I Heft. Bldz. 139/140.)

Uit het laatste blijkt, dat het witten met de kwast vijfmaal duurder is dan machinaal werk, een afdoend bewijs voor de rentabiliteit der machine, zoodat de aankoop voor veelvuldig werk dus aanbevelenswaardig is.

De grillige benamingen als: „Hercules", „Mier", „Flink" enz., waarmede de verschillende toestellen gesierd werden, mogen een glimlach afdwingen, bruikbaar zijn zij echter.

Düsseldorf Oct. 1905. J. L. TERNEDEN.

OVER KALKSTEEN.

De kalksteen vormt voor beeldhouwwerk aan gebouwen en gedenkteekenen een der dankbaarste grondstoffen, die binnen ons bereik liggen. Niet alleen, dat goede soorten kalksteen groote vastheid tegen druk hebben, en zeer goed bestand zijn tegen de inwerking van het weer, doch zij onderscheiden zich ook door een fijne, gelijkmatige structuur en kleur, en zijn ten slotte buitengewoon licht en daarbij gemakkelijk te bewerken. Bepaalde voordeelen bezitten enkele Fransche kalksteensoorten, voornamelijk die uit het stroomgebied van de Maas, waar kalksteen op groote schaal gewonnen wordt, daar er ook voor het bouwvak in andere landen veel vraag naar is. De zoogenaamde „Savonnière" wordt zelfs voor rijk met beeldhouwwerk te versieren gebouwen zeer voorgetrokken.

Overoude gebouwen in de steden van Oostenrijk en Noordelijk Frankrijk bewijzen, hoe hoog men ook reeds vroeger dezen fijn-korreligen, wit-gelen steen, stelde, en hoe weinig hij verweert. Hij wordt voor de fijnste ornamenten, ook binnen in het gebouw, gebruikt, en de latere Gothiek, zoowel als de Renaissance hebben met dit materiaal kunstwerken van verwonderlijke fijnheid en sierlijkheid gewrocht, die zich zeer goed gehouden hebben.

Een steen met even goede eigenschappen, maar met nog veel fijnere korrel is de „Courson", die voor vele oudere en nieuwere bouwwerken voor het sierlijkste beeldhouwwerk zeer gezocht was. Onder de andere Fransche kalksteensoorten kunnen als zeer mooie en fijnkorrelige soorten nog de „Ferce" en de „Euville", genoemd worden. In Duitschland komt dergelijke fijne en gelijkmatige steen niet voor, hoewel sommige Duitsche soorten kalksteen toch zeer goede eigenschappen hebben.

Hoofdzaak is voor alle soorten kalksteen, dat zij terstond, nadat zij uit de groeven komen, bewerkt worden, want later verharden zij door de lucht, en zijn dan veel moeilijker te bewerken. Van den Duitschen kalksteen is vooral die uit de groeven aan den Irin te noemen, die weinig poreuzen steen- en marmersoorten leveren; verder is er veel vraag naar den kalksteen uit het Lahndal. Ook in Thuringen en den Hartz, en het Jurageblied wordt kalksteen, welke voor beeldhouwwerk geschikt is, gewonnen.

Ten slotte valt hier nog de mosselkalk te noemen, welke tegenwoordig wegens haar ruwe en scherpe structuur zeer in trek is, welke warme tinten heeft, en aan de gebouwen iets schilderachtigs geeft.

Deze kalksteen is echter wegens de talrijke er in voorkomende kleine mosseltjes, die zoo hard als kiezel zijn, niet zoo gemakkelijk te bewerken als zuivere kalksteen. Ook is hij voor fijn gedetailleerd werk niet geschikt, doch hij leent zich uitstekend voor grof en zwaar bouwwerk, dat door zijne zware vormen indruk moet maken, en waarbij dus knutselige ornamentjes niet op hun plaats zouden zijn.

R.

URALIET.

Een nieuwe bouwstof, samengesteld uit asbest-verel, silicaat, dubbelkoolzure soda en krijt, waardoor ze vuurvast is, werd onlangs door een Russisch officier uitgevonden. Behalve dat deze bouwstof vuurvast is, bleek ook bij verder onderzoek, dat ze ook feitelijk tegen water bestand is, zoodat ze een groote aanwinst voor de bouwwereld mag worden genoemd.

R.

DERTIENDE JAARGANG. No. 41. ZATERDAG 14 OCTOBER 1905

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz. PAUL J. DE JONGH, Secr., Johs. B. LAMBEEK Jz., H. WALENKAMP, W. KROMHOUT Czn., Jos. Th. J. CUYPERS, A. VAN BAALEN, Leden. — VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN en C. W. NIJHOFF REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE: L. ZWIERS — VALKENIERSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12.—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10.—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD BETREFFEND TE ZENDEN AAN DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120 TE AMSTERDAM. IDEM VOOR HET PLAATWERK „DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Johs. B. LAMBEEK Jz., RINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e SECRETARIS VAN HET BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen. — Over de waarschijnlijke ontwikkeling der architectuur. — Verslag 1199e vergadering. — Over dameskunst. — Jury-rapport. — Open prijsvragen. — Vacante betrekkingen. — Informatie-bureau. — Over het verband tusschen bouwverordening en het bebouwingsplan. — Gecemente masten met houten kern. — De Ramisch-soldering. — Papier voor gebouwen en bestratingen. — Bentheimer zandsteenproductie. —

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Op de 1199e vergadering is de heer K. Thalens als gewoon lid aangenomen.

Als buiten-lid is toegetreden de heer B. le Roy, te Hilversum.

De leden worden herinnerd aan de prijsvraag Kalenderomslag. Tijd van inlevering 1 November e.k.

De 1e Secretaris. VAN HYLCKAMA.

OVER DE WAARSCHIJNLIJKE ONTWIKKELING DER ARCHITEKTUUR.

(Vervolg.)

Gaan we, deze mogelijkheid inziende, over het geval nadenken, dan zal men er vermoedelijk toe komen, niet meer zoo droefgeestig over de verloren schoonheid te zijn; integendeel, want juist in verband met het vroeger aangehaalde, — het bestaande aesthetische conflict tusschen ijzer en steen, — komt men, bij dat onderzoek, tot verrassende resultaten.

We hebben immers gezien, dat bij de groote overspanningen, die in den tegenwoordigen tijd noodig zijn, — want geen andere tijd stelde zulke eischen, — er altijd een disharmonie was tusschen de ijzeren overkapping, en het eigenlijke gebouw, tusschen wand en dak; omdat de magerheid en in zekeren zin de bewegelijkheid van het ijzer zich aesthetisch niet goed laat vereenigen met de massiviteit d. i. de rust van den steen; en aangezien nu de wand van gewapend beton is van geringe afmetingen, door zijn samenstelling niet dikker noodig, meen ik, dat, wanneer die samenstelling zou worden gemaakt, er een harmonisch geheel kan worden verkregen, en dat te meer daar de wand ook ijzer bevat, waardoor dus een stijlkundige overeenkomst tusschen wand en dak ontstaat. Maar verder: zelfs wanneer we niet te doen hebben met een groote zaal, daar is in het gewone geval de moeilijkheid nog grooter; want aan een steenen overwelving is bij dergelijke spanningen in den regel niet te denken. Het zichtbare ijzer geeft daar in nog grooter mate dezelfde conflict en durfde men bij een nieuw-historische wandarchitektuur niet aan, zoodat de toevlucht werd genomen tot een ijzeren dakstoel, waaraan het plafond zoo goed en zoo kwaad als dat ging, werd opgehangen, — stijlkundig als zoodanig niet zonder eenige bedenking, maar toch te verdedigen.

Nu is het echter mogelijk geworden de grootste zalen te overwelven, een feit waarop Joseph Cuypers in een voordracht op het bouwkundig congres te Amsterdam indertijd reeds heeft gewezen.

Trouwens, men heeft sedert dien, in die richting waarlijk niet stil gezeten en het zijn begrijpelijkerwijs de ingenieurs, die begonnen zijn zich van het gewapend beton te bedienen, en dit op groote schaal toe te passen.

Het is U bekend, hoeveel bouwwerken er reeds in dat materiaal zijn uitgevoerd: werkplaatsen, loodsen en bruggen, met enorme spanningen; kaaiwerken, waartoe ik noem die van de visschershaven te IJmuiden, waarvan de rij der nog niet verzonken zuilen, aan de ruïnen van den tempel van Karnak herinneren, en o. a. de nu te maken viaducten, waaronder een van 680 Meter lengte voor de Hollandsche electrische spoor, door den ingenieur Bourdrez.

Maar ook onder leiding van architekten zijn reeds belangrijke werken in gewapend beton uitgevoerd, die dus bedoelen, een meer architektonische oplossing; behalve degene die elk architekt reeds ter uitvoering heeft gehad, zooals bijv. afdekkingen van schouwburgzalen en verdere interne constructiën.

Intusschen is er bij deze altijd alleen nog maar sprake van partieele toepassing, hetgeen daarom stijlkundig aan bedenking onderhevig is, omdat er dan eveneens een dienovereenkomstig conflict ontstaat tusschen de uitwendige en inwendige architektuur, en schijnt mij ook, naar mij werd meegedeeld, een uit te voeren constructie der graden van kruiswelven in betonijzer, met gewelfkappen van baksteen, in een te bouwen kerk nog bedenkelijker.

Het was daarom, dat mij bijzonder interesseerde, behalve de vele afbeeldingen van ook reeds geheel in gewapend beton uitgevoerde niet-utiliteits-gebouwen, het bericht in een Fransche illustratie, met afdeelding van een geheele kerk, die te Montmartre in Parijs is gebouwd, waarbij de volgende beschrijving stond:

„Er is Sept. 1904 te Montmartre ingewijd, een kerk van een origineele en eigenaardige architektuur, zeer zeker vreemd voor die oogen, die gewoon zijn de romaansche en gothische tempels als de afdoende typen van het godsdienstig monument te beschouwen. Maar de credieten

waren begrensd, en de architect BAUDOT heeft zijn toevlucht moeten nemen tot weinig kostbare materialen, en alle overbodige versiering moeten vermijden. De muren zijn van baksteen en gewapend beton; zij hebben slechts een dikte van 7 cM. Voor de versiering heeft men de cementbogen en ceramiek toegepast, hier en daar in den rooden baksteen ingelaten."

Ziehier dus reeds een allereerste poging om het gewapend beton in zijn geheel, zelfs voor een monumentaal gebouw als een kerk, toe te passen.

Er is dus reeds veel in deze richting gebeurd, en ten slotte blijkt, hetgeen wel vreemd is, omdat de ervaring gewoonlijk het tegendeel leerde, dat zulk een bouw goedkooper is, dan een in de gebruikelijke materialen uitgevoerd, — een zeer zeker niet te onderschatten voordeel.

Vat men dus het hierboven ontwikkelde samen, dan komt men tot de gevolgtrekking, dat het bewuste materiaal:

1°. Technisch de grootste voordeelen biedt, door opheffing van de vele onaangename eigenschappen der andere materialen.

2°. Stijlkundig, d. i. aesthetisch bij goede toepassing, verband houdt met het geheele streven der moderne kunstopvatting.

Men zal dus, dit zoo zijnde, moeten toegeven, dat er alle kans bestaat, dat de constructies in gewapend beton kans hebben die der toekomst te zijn, en dat wij architekten daarvoor ten slotte niet zoozeer behoeven te vreezen, omdat er principieel een grootere architektonische harmonie zal bestaan, dan in de nu gebouwde halfslachtige, en dat het uiterlijk aspect ons toch zal kunnen bevredigen, al gaat ook die schoonheid in tegen de schoonheden, die wij gewend zijn.

Mijn conclusie op het congres te Madrid luidde dan ook als volgt:

„Tengevolge der groote voordeelen, welke de constructies in gewapend beton bieden, is de waarschijnlijkheid voorhanden, dat wij dientengevolge staan voor een geheel nieuw architectonisch tijdperk, waarin dit materiaal het eigenlijk uitvoerende zal zijn, en dientengevolge een studie van den kunstvorm reeds nu gebiedend is."

Het is ten slotte deze, welken wij willen bekijken.

Het is dus de kunstvorm, waarvan wij de gegevens willen opsporen; want nu ja, worden wij architekten eenerzijds „geschoben"; zijn wij dus in dien zin slechts niet méér dan kinderen van onzen tijd, wij kunnen toch ook „schieben", dus ook niet minder dan kinderen van onzen tijd zijn, wanneer het er op aankomt door onze kunst de vormen van dien tijd te beheerschen niet alleen, maar die zelfs vooruit te loopen. Want dat ten slotte weer een bouwmeester den definitieven vorm van dat materiaal zal moeten bepalen, kan toch zeker wel vast staan.

Ik heb nu, toen mij de mogelijkheid dezer groote architekturale verandering voor oogen stond, afgevraagd of het materiaal in kwestie kon worden getoest aan het rationalisme; zóó, dat het gebruik daarvan te verdedigen valt, zelfs voor monumentale doeleinden, afgescheiden van het feit, dat principieel het gebruik van elk bouwmateriaal geoorloofd is, wanneer het maar in zijn speciaal karakter wordt toegepast, d.i. volgens zijn stijlkundige eigenschappen. Nu meen ik zelfs, dat het gewapend ijzer niet alleen praktisch, maar zelfs stijlkundig de grootste aanbeveling verdient, omdat het krachtens zijn samenstelling, verband houdt met de levende organismen der natuur, en dus ook in dien zin een toenadering tot een natuurlijken bouw wordt verkregen, ja zelfs een hoogeren bestaansvorm vertegenwoordigt.

Vergelijkt men toch daarmee het dierlijk lichaam, dan is er een groote overeenstemming tusschen beide, omdat beide hebben een kern; het ijzer bij het een, het beenderengestel bij het ander; terwijl het vleeschelijk omhulsel vergeleken zou kunnen worden met het omhulsel van beton.

Evenals nu bij het menschelijk lichaam, de uiterlijke vorm een indirecte afspiegeling is van het geraamte, — indirekt omdat het vleeschelijk omhulsel wel in hoofdzaak de kern van het geraamte volgt, maar in onderdeelen door allerlei plaatselijke verdikkingen daarvan afwijkt, — zoo zou het omhulsel van beton daarmee kunnen overeenkomen en óók plaatselijk die afwijkingen kunnen vertoonen, door aesthetische overwegingen bepaald.

Inderdaad een treffende overeenstemming, welke bovendien de consequentie bevat van het te dier zake door mij geschrevene in „De Beweging"; dat nl. de architekten voorloopig als schilder en beeldhouwer het naakte skelet moeten bestudeeren, d.i. in dit geval den zuiveren constructie-vorm, omdat deze verloren ging, om daarna weer te komen tot het volle lichaam.

Gaan we nu even op deze overeenstemming door, en hier citeer ik ook weer MUTHESIUS' voordracht op het congres te Madrid over: „Das Moderne in der Architektur":

„In den zahlreichen Röhrenleitungen des Hauses, die sich einstellten, um den vermehrten Bequemlichkeits-Bedürfnissen des heutigen Menschen zu genügen, ist eine neue ungemeine Verfeinerung seines Organismus zu erblicken. Erinneren doch diese neue Röhr- und Leitungsnetze in gewisser Weise an die Blutgefässe und Nervengänge des menschlichen Körpers."

Zoo beschouwd, zou dus een gebouw zich zelfs inniger aansuiten aan den natuurlijken vorm van het levende wezen, een vorm dus, die zeker principieel geen schoonheid van lageren rang zou behoeven te zijn; integendeel kans heeft een schoonheid van hooger orde te worden.

En, behalve in dit licht beschouwd, is er zeer zeker ook een groote harmonie waar te nemen tusschen de verschillende reeds genoemde bouwmaterialen van dezen tijd, belichaamd in het vlak zonder naad en den wand van gewapend beton, omdat deze de daartoe nog ontbrekende aanvulling is.

Staat bijv. niet ook de spiegelruit in zoo groot mogelijke afmeting, eveneens een vlak zonder naad, principieel tegen over het middeleeuwsche glas in lood en de 18de eeuwsche vierkante ruitjes, maar daardoor juist in harmonie met den dunnen wand van gewapend beton en het magere ijzer, en vloekt niet diezelfde spiegelruit opvallend tegen de massieve monumentale steenarchitektuur, ook al duidelijk te zien aan die gebouwen, waar men de oude vensters door spiegelruiten heeft vervangen; en is het tegenwoordig streven naar weder gebuik van het middeleeuwsche glas in lood en diezelfde 18de eeuwsche ruitjes, niet een bewijs, dat die tegenstelling wordt gevoeld, en dan ook niet in dien zin een teruggang van fijn stijlkundig voelen, wanneer men die in een modern bouwwerk toepast, en misschien ook praktisch, omdat zooveel mogelijk licht wordt verlangd.

Is bijv. het torgament, de houtgraniet vloer, eveneens een vlak zonder naad, niet in harmonie met dienzelfden wand, en is ook daar niet de parketvloer eveneens een teruggang, wanneer men dien in een modern bouwwerk brengt?

Ja, we zien zelfs in onze moderne straten datzelfde streven naar de naadlooze bedekking, in het asphalt, tegenover het steenen plaveisel; en dit asphalt is daardoor juist in merkwaardige overeenstemming met de groote spiegelruiten der gevels.

Ik geloof, dat nog meer voorbeelden in die richting te noemen zouden zijn, zooals, om het beeld volledig te maken, bijv. zeker gezocht zal worden naar een naadloos dakvlak;

maar ik meen ook, dat deze enkele voldoende zijn, om tot de overtuiging te komen, dat wij langzamerhand gedrongen worden naar een tektonischen vorm, van een geheel ander aanzien dan de vroegere, een vorm, waarvan het karakter is: de dunne naadlooze wand, en in verband met het hierboven ontwikkelde algemeene streven, die wand zonder versiering.

Nu meen ik echter te dien opzichte ten slotte toch een eenigszins andere overtuiging te hebben dan MUTHESIUS, niettegenstaande de treffende voorbeelden van een algemeen streven in dezen tijd, 't welk dan ten slotte zou voeren tot een „ornamentlooze kultuur."

Nu wil ik hier nog even herhalen, hetgeen reeds werd gezegd, dat kultuur en beschaving twee verschillende dingen zijn, hetgeen in de studie van MUTHESIUS niet blijkt, en daardoor eenigszins verwarring brengt, omdat beschaving den geestelijken kern niet raakt, en deze bij kultuur juist den principieelen grondslag vormt. Nu geloof ik, om bij het onderwerp te blijven, aan enkele onverwoestbare eigenschappen in den mensch, juist niettegenstaande die wisselingen van kultuur, en zoo geloof ik ook niet aan de mogelijkheid eener totaal ornamentlooze kunst; want is dat niet principieel een paradox?

Een zoodanige is, òf een bewuste reactie tegen de wanhopige zinnelooze overlading, die we hebben gehad, en dan is ze nuttig; òf wel, ze is een poging, den zuiveren grondvorm terug te vinden, die onder die versiering verloren ging, en dan is ze te prijzen; òf ze is ten slotte modern en dan altijd verwerpelijk, omdat, — en dat komt wel altijd naar voren, — niet de mode heden ten dage is de uiting van kultuur, maar dat de industrie de mode maakt, hetgeen MUTHESIUS ook voelt en daarom zegt: »Der neuerungssüchtige Mann hinten dem Ladentische ist es, der den Volksgeschmack bestimmt, nicht das Publikum".

Welnu, dat is het juist: omdat wij geen kultuur hebben, worden oorzaak en gevolg omgedraaid.

Nu geloof ik aan een komende kultuur, maar niet aan een tektonische afspiegeling daarvan, geheel onversierd; om de doodeenvoudige reden, dat juist de versiering is een natuurdrang in den mensch; zóó zelfs, dat die voorwerpen die als geheel versieringloos worden aangehaald, bij goed beschouwen toch nog versierd blijken te zijn. Zoo heeft de genoemde matrozenhoed toch altijd nog een lint en heeft de gerokte man toch altijd nog een das om en een paar knoopjes van bijzonder maaksel, aan overhemd en manchet.

En is niet juist tegenwoordig, als afzonderlijke tak der groote moderne beweging, een geheel leger van sierkunstenaars aan 't werk, zoekende naar een nieuw ornament; dat, alweer omdat ons kultuur, d. i. een geestelijk ideaal ontbreekt, voorloopig niet veel anders dan geometrisch is, met slechts spaarzame toepassing van het dierfiguur, en daarom, zooals VAN DE VELDE zegt, principieel een »gegenstandsloses Ornament", — in 't algemeen een uiting van alle beginperioden van kultuurtijdperken, — maar hetgeen toch bewijst, dat het onversierde voorwerp wel niet het einddoel der komende kultuur zal zijn.

Overziet men dus dit alles, dan komt toch wel langzamerhand een beeld der toekomstige architektuur naar voren, en zelfs met elementen, die waarborgen, dat de groote schoonheidsfactor zeer zeker niet zal behoeven te ontbreken. Integendeel, zij zal zelfs niet van een lagere orde behoeven te zijn, dan die der vroegere architektuur, omdat de elementen daartoe reeds zichtbaar zijn, afgescheiden van den ideëelen drang in den mensch; niet te rusten alvorens hij weer die schoonheid zal hebben teruggevonden, die nu in deze verwarrende tijden geheel verloren is gegaan.

Men zal zich toch, krachtens het hier ontwikkelde, die schoonheid kunnen voorstellen, belichaamd in monumenten van groote eenvoudige vlakken-strakheid, waarvan de tot nu toe bestaande uitvoeringen zeer zeker nog niet de bewijzen leveren, omdat deze, waar het werkelijk architektuur betreft, — het klinkt ongeloofiijk, — toch ook weer nabootsingen vertoonen van historische barock architektuur. Maar daardoor bewijzen ze wèl, van nog niet, of slecht te zijn bestudeerd, omdat men voor een geheel nieuw vraagstuk stond, en het dan een steeds zich herhalend verschijnsel is, dat eerst, langen tijd nog, bekende vormen in het nieuwe materiaal worden nagemaakt, alvorens men tot het inzicht komt, dat dit stijlkundig een misvatting is. Maar er zijn toch ook reeds bewijzen van het tegendeel voorhanden, van een constructie-wijze, die alle mogelijke afmetingen toelaat, en dus als aangewezen is voor den bouw van die groote hallen, die de toekomst zal eischen.

(Slot volgt.)

VERSLAG VAN DE 1199ste GENOOTSCHAPS-VERGADERING, GEHOUDEN OP 11 OCTOBER 1905 IN CAFE »PARKZICHT«.

De Voorzitter, de heer H. P. Berlage, opent de vergadering en wenscht, nadat de notulen waren gelezen en goedgekeurd, naar aanleiding van hetgeen in de vorige vergadering door den heer Ingenohl is gezegd ten aanzien der feestviering, dezen heer nog eens speciaal te bedanken voor alles wat hij als Voorzitter der Feestcommissie gedaan heeft om het gouden feest van A. et A. zoo uitnemend te doen slagen.

Vervolgens wordt medegedeeld, dat, om tegemoet te komen aan veler verlangen de tentoonstelling nog één maand langer geopend blijft en dan de entrée-prijs wordt gesteld op 10 cts., met uitzondering van Woensdag, op welken dag de gewone entrée van 25 cts. geheven wordt.

Nadat nog de Voorzitter had bekend gemaakt dat de in de vorige vergadering aangenomen motie ook den heer Carnegie in afschrift zal worden toegezonden, werd het nieuwgekozen lid, de heer G. J. Frith, in toepasselijke bewoording geïnstalleerd, waarna de ballotage plaats had van den heer K. Tholens met resultaat dat deze heer door de vergadering als gewoon lid werd aangenomen.

De heer Walenkamp hield nu de aangekondigde causerie over oude afbeeldingen van steden; spr. het woord »causerie« te weidsch vindende, bedoelt meer te geven eene toelichting bij de prenten welke in de zaal waren geëxposeerd. Het waren gewone, onderwetsche uit de hand gekleurde gravures, die vroeger den huiselijken kring aangenaam bezig hielden, wanneer zij werden bezien door de »optica", de voorlooper van den stereoscoop; de plaat werd met het beeld omgekeerd op tafel gelegd, aan de onderzijde werd een opstaande spiegel geplaatst en daartegenover een vergrootglas, hierdoor zag men het perspectief-beeld van hetgeen op de plaat was voorgesteld. De prenten, schijnbaar ruw, gaven in dat toestel gezien toch een zekeren indruk van schoonheid; spr. wijst o. m. erop wat in die afbeeldingen, van overigens weinig essentieele waarde, verkregen is ten opzichte van het begrip »ruimte". Spr. knoopt aan de uitvoering der prenten beschouwingen vast wat, in vergelijking met vroeger, in dezen tijd gedaan wordt; uit deze oude prenten spreekt een streven om »waar" te willen zijn, om niet méér te schijnen dan ze werkelijk zijn, terwijl de hedendaagsche opvatting veelal gebaseerd is op het motto: gauw klaar, goedkoop en veel effect. Op de papiersoort ook mag wel de aandacht gevestigd worden; deze prenten indertijd voor weinig geld verkrijgbaar, gesteld, toonen aan dat aan de fabricatie veel zorg is besteed; zij zijn, hoewel veel in handen geweest, nog volkomen gaaf, een voordeel wat van onze z.g. prachtwerken nog niet eens altijd gezegd kan worden. Na nog meerdere toelichtingen stelt spr. voor te pauzeeren om den aanwezigen gelegenheid te geven de prenten nader te bezien.

Na de pauze komt aan de orde de herziening van het huishoudelijk reglement; achtereenvolgens worden enkele door de Commissie voorgestelde kleine wijzigingen in de artikelen: Bestuur, Bibliotheek, Leescirkel, na eenige bespreking aangenomen. Meer uitvoerig werd besproken de wijziging van art. 5 Redactie, waarbij in behandeling kwam het voorstel van den heer Van Baalen (zie no. 19). Over het algemeen kon men zich met de strekking van dit laatste niet vereenigen; voor verplichte opname van alle in te komen onderteekende stukken, en het niet bevoegd zijn der redactie om dergelijke stukken te weigeren, werd weinig gevoeld; ten slotte werd het gewijzigd artikel, zooals door de Commissie was voorgesteld, aangenomen. Nadat nog enkele geringe veranderingen in het artikel: Prijsvragen werden behandeld, werd zonder hoofdelijke stemming het huishoudelijk reglement door de vergadering goedgekeurd.

Door den heer Van Saalen werd voorgesteld als onderwerp voor een der Genootschapsprijsvragen te nemen een clubgebouw eener Roei- en Zeilvereeniging, ook als eene herinnering aan het genoten Amstelfeest.

Niets meer aan de orde zijnde, werd hierna de vergadering door den Voorzitter gesloten.

DE J.

IETS OVER DANSKUNST.
(INGEZONDEN.)

't Is niet dan met een zekeren schroom, dat ik deze woorden schrijf, woorden welke gelezen zullen worden door hen die mijne leermeesters zijn, tot wien ik opzie in grooten eerbied. Want ziet ik ben nog jong, dom en onverstandig en toch weerhoudt dit alles mij niet tot spreken over de dingen die ik zoo innig voel. Ik wil U dan spreken van de Danskunst tot wier herleving Miss Duncan zoo ijvert.

Er is een spreuk die zegt: „Im anfang war der Rythmus". Hierin ligt voor mij de oorsprong van alle kunst. Zoo gij hiervan doordrongen zult zijn tot in de diepste diepte van uw ziel, zoo zult gij kunnen scheppen. Gij zult de wijsheid gevonden hebben en alles zal U natuurlijk voorkomen.

Ziet alle kunst is één en daarom kan men geen groot bouwmeester zijn of worden zonder de fijnheid en grootheid van alle andere kunsten nevens die der Architectuur te voelen. Het zou een dwaasheid zijn een architect te hooren beweren, dat hij alleen van Architectuur hield; dit zou 't klaarste bewijs zijn, dat hij van Architectuur niets begreep. Daarom zou het eene even groote dwaasheid zijn een kunstenaar te hooren zeggen niet van danskunst te houden; hij zou geen kunstenaar zijn indien hij dit zeide.

En toch meen ik te weten, dat er kunstenaars zijn die dit zeggen en zij zeggen dit omdat zij niet weten wat danskunst is.

Zij verwarren dit met onzen huidigen balletdans en onzen gezelschapsdans. Helaas ons huidige dansen is zoo van alle kunst ontbloot, dat men het hun niet kwalijk kan nemen. Zij is een treurig overschot of uitvloeisel van het rococotijdperk. Onze huidige dans, die geboren werd in de 17de en 18de eeuw uit de prachtige: Sarabande, gavotte, gigue, musette, bourée en ciaconna, wat is hij treurig verwaterd, hij is banaal geworden zelfs.

Maar de danskunst is in een tijdperk van verval, en evenals er in alle andere kunsten een streven naar opheffing merkbaar is, zoo is dit ook hier 't geval.

En 't schijnt Isadora Duncan gegeven te zijn de eerste te mogen zijn, die aan de herleving van deze kunst haar leven mag wijden. Voorwaar een heerlijke roeping!

De danskunst zal weer worden wat ze vroeger was, namelijk een der edelste kunsten.

Haar bewegingen zullen moeten zijn even natuurlijk als die van het wuiven der boomtoppen en 't golven der zee.

Zij zal, zooals Miss Duncan in een van haar vlugschriftjes zegt, de „dans des lichaams" dansen. Zij zal ons leeren begrijpen beter dan tot nogtoe de schoonheid van ons lichaam 't schoonste kunstwerk aller eeuwen.

Zij zal stof geven aan alle kunst en uitdrukking geven aan het hoogste wat wij kennen aan innerlijke vreugde, en innerlijke vreugde in de allerhoogste beteekenis des woords is Liefde en kunst is Liefde.

„Men noemt ons Genootschap, de vereeniging der jongeren, daarbij doelende op den geest die van het werk harer leden afstraalt". Zoo sprak uw voorzitter zich uit in de feestrede ter gelegenheid van de opening der tentoonstelling op 16 Sept. 1905.

Welnu, dat die geest getuige van een breede opvatting van alles en alles.

En zoo dit werkelijk, leden van „A. et A.", een eigenschap van U is, dan zult gij vinden in de danskunst een steun en bondgenoot, want alle kunst is één.

Tevens zult gij in Isadora Duncan een geestelijke zuster vinden, zooals gij in alle werkelijke kunstenaars geestelijke zusters en broeders zult vinden.

Hilversum. H. A. VAN ANROOY.

JURY-RAPPORT. (*)
PRIJSVRAAG VI.

Schriftelijke verhandeling over gewelfstelsels. Hierbij te geven een kort geschiedkundig overzicht van het ontstaan en de ontwikkeling der gewelven in de verschillende stijlperioden, de verschillende constructies door schetsen en den tekst toe te lichten. Prijs f 30, premie, getuigschrift.

Op deze prijsvraag is ingekomen één antwoord.

Motto »Ernestine.« Gelijk de schrijver in zijn voorrede zegt, is de ingezonden studie eene bewerking van verschillende gegevens uit andere werken; ook de illustraties zijn grootendeels ontleend. Ofschoon dus geen oorspronkelijke studie, heeft de ontwerper toch een goed werk geleverd, daar in onze taal nog geen uitgebreide verhandeling over gewelfstelsels verschenen is. De inzender heeft de gansche verhandeling in boekvorm gedacht en uitgevoerd en daardoor een aangenamen uiterlijken vorm verkregen.

De tekst omvat 127 folio bladzijden met 94 figuren, die den tekst ophelderen en met de chronologische volgorde gelijken tred houden. De schrijver is bij zijne verhandeling uitgegaan van drie opgaven: 1 De geschiedenisduur, 2. Het verloop in tijd en land, 3. De ontstaanswijze.

Achtereenvolgens behandelt hij dan Egypte, Babylon en Chaldea Assyrië, Perzië en de Hebreeuwen, daarna de Hindoe-kunst, China, Amerika en Griekenland, en komt dan tot de slotsom dat bij al deze volken van eene eigenlijke gewelfsontwikkeling geen sprake kan zijn en dat het ontstaan van het gewelf moet worden gezocht in Mesopotamië en bij de oude Indiërs, terwijl de Phoeniciers het meest bijdroegen om dit bouwkundig element te verspreiden.

Vervolgens behandelt hij de Etruskers, die het tongewelf ontwikkelden, en daarna de Romeinen, die daarbij voegden het koepelgewelf en het kruisgewelf. Aan het Pantheon wijdt de schrijver eene uitvoerige bespreking en gaat dan voort met de Oud-Christelijke bouwkunst met hare basilica's en centrale gebouwen, waardoor de koepelbouw met pendentifs tot groote ontwikkeling kwam. De schrijver is van oordeel, dat in dezen tijd de gewelf-constructie groote vorderingen maakte door het zuiver erkennen van het principe der welving. Dan komt het Byzantijnsch en het Mohammedaansch en zegt van het laatste, dat hierdoor het gewelfstelsel niet verder is ontwikkeld. De middeneeuwsche bouwkunst is ingedeeld in vroeg-Romaansch, laat-Romaansch en Gothiek. Van deze laatste kunstuiting getuigt de schrijver: »Geen enkele tijd realiseert zoo zeer het mysterie, dat in de onmetelijke ruimte setelt, dan de Gothiek.« Hij toont de verschillende gewelf-constructies van dat tijdperk en de groote vorderingen die men daarin maakte.

De verhandeling maakt over het geheel een goed doorwrochten en bestudeerden indruk. Men zou daarbij nog wenschen, dat het principieele en wetenschappelijk gedeelte eraan nog ware toegevoegd, hoewel men het den schrijver niet euvel kan duiden dat hij zich hield aan de gestelde opgave, die eene geschiedkundige verhandeling voorschreef.

Het ware noodig geweest om bij deze prijsvraag in de jury een archeoloog op te nemen, daar hierbij zooveel kwaliteiten te beoordeelen zijn, die onmogelijk allen door architecten beoordeeld kunnen worden.

In elk geval komt het werk voor de eerste bekroning in aanmerking en het zou zeker nuttig zijn als het werk met verlof van den schrijver in ons orgaan verscheen, en het zou zelfs aanbeveling verdienen om na zaakkundig onderzoek te besluiten het boek uit te geven door ons Genootschap.

De Jury:
J. H. DE GROOT,
H. J. M. WALENKAMP,
J. L. M. LAUWERIKS,
Rapporteur.

(*) Zie No. 32.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Boerderij-ontwerpen voor de Gron. Maatschij. van Landbouw en Nijverheid, Inlevering 1 Maart 1906, Programma in no. 16 1905.

Gemeentehuis — Steenen Brug — Bloemenkraampje, — uitgeschreven door de Vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, Inlevering 1 November 1905, (Programma's in nummer 25 en 29.

Reclame-plaat voor het Alg. Ned. Verbond, Inlevering vóór 1 Jan. 1906, Progr. in no. 29.

Vredespaleis, Inlevering voor 15 Maart 1906, Programma in nummer 33

Genootschapskalender, Inlevering 1 Nov. 1905, Programma in No. 39.

Diploma, Ver. Graf. Kunstnijverheid, Inlevering vóór 1 Dec. 1905. Programma in dit nummer.

VACANTE BETREKKINGEN.

TEEKENAARS, die goed kunnen Detailleeren en Aquarelleeren. Aanb. met proeven van bekwaamheid schrift. in te dienen aan 't Modelhuis, Keizersgracht 730, 732, 734, Amsterdam.

DIRECTEUR v. h. Gem. Bouw- en Woningtoezicht te 's Gravenhage. Stukken vóór 1 Nov. Zie Arch. No. 40.

ONDERWIJZER in het Schilderen a. d. Ambachtsschool te Appingedam. Stukken vóór 18 Oct. Zie Arch. No. 40.

OPZ.-UITVOERDER. Direct. Pr. en theor. ontw. uitst. werkkr., ± 25—30 jaar, P. G., ongeh. ged. 5 à 6 mnd. Br. fr. lett. W., met duidelijke opgaaf van uitgev. werken, referentiën, afschr. van get. schr. en verlangd salaris a. d. Boekh. E. Broekhuis, Hengelo.

ALGEMEENE OPZICHTERS EN TEEKENAARS-BOND . . .

INFORMATIE-BUREAU. Secretariaat: - - - - - -
Spiegelgr. 21, boven.

Ingeschreven Sollicitanten.

No. 45.	Bouwk.-Opzichter-Teekenaar	26 jaar,	f 90	's maands.
48.	» » »	26 »	- 90	»
49.	» » »	25 »	- 100	»
51.	» » »	27 »	- 80	»
56.	» » »	21 »	- 80	»
57.	» » »	26 »	90	»
42.	» » »	26 »	- 80	»
43.	Bouwk. Teekenaar	24 »	- 90	»
28.	aankomend bouwk. Opz.-Tk.	22 »	- 50	»
32.	» » »	23 »	- 70	»
40.	» » »	23 »	- 70	»
50.	» » »	26 »	- 70	»
53.	» » »	21 »	- 60	»
54.	» » »	23 »	- 70	»
34.	aankomend bouwk. opz.	26 »	- 70	»
31.	aank. bouwk. teek.	21 »	- 50	»
37.	» » »	22 »	- 40	»
38.	» » »	22 »	- 45	»
52.	» » »	20 »	- 60	»
5.	Gem.-Opzichter	26 »	- 70	»
47.	Meubelteek. chef werkplaats	29 »	» 90	»
55.	aank. bouwk. administratief ops. teek.	24 »	- 75	»

De lezers van »Architectura« zullen gemerkt hebben, dat de naam onzer vereeniging eenige wijziging heeft ondergaan. Tengevolge dezer reorganisatie, is slechts van belang voor degenen, die met het L-B. in aanraking komen, het navolgende:

Het doel en de middelen van den nieuwen bond zijn geheel gelijk gebleven aan die van den ouden, de reorganisatie bestaat slechts daarin, dat nu niet alleen bouwkundigen lid kunnen worden en gebruik maken van het L.-B., maar ook alle andere technici. Het eerste gedeelte van art. 4 van de nieuwe statuten luidt:

Leden en adspirant-leden kunnen zijn zij, die als opzichter of teekenaar in een der navolgende vakken werkzaam zijn:

a. Burgerlijke bouwkunde;
b. Waterbouwkunde;
c. Scheepsbouwkunde;
d. Metaalindustrie;
e. Werktuigkunde;
f. Electrotechniek;
g. Kunstnijverheidsvakken, als zilver-, meubel-, tapijt- en aardewerkfabricage, enz.;
h. Technologie;
i. Mijnwezen.

Overigens blijft de bepaling van kracht, dat zoowel leden als niet-leden gebruik kunnen maken van het L-B.

Inschrijfformulieren voor sollicitanten en alle inlichtingen zijn steeds aan het Secretariaat te verkrijgen. Spreekuur iederen Maandagavond van 7—9 uur.

TECHNISCH GEDEELTE.

OVER HET VERBAND TUSSCHEN BOUWVERORDENING EN HET BEBOUWINGSPLAN.

Nadat het onderling verband tusschen woonkwestie en bouwverordening, tusschen bouwverordening en stedelijk bouwplan en het uiterlijk onzer steden uitvoerig uiteengezet was, en zoowel uit een economisch als uit een maatschappelijk oogpunt beschouwd, erkend werd de feitelijke basis voor een goeden aanleg van steden te zijn, gedeeltelijk weer opnieuw erkend werd — want ook vroeger was het niet onbekend, dat hier verband tusschen bestond, en slechts thans heeft men breedere opvattingen, houdt men met meer details rekening, trekt van officieele zijden scherpere lijnen — is ook menigeen bereid de hand aan den ploeg te slaan. De bouwmeester, die zijn vleugels wel zou willen uitslaan, doch die beklemd tusschen allerlei nuchtere en nuttige inrichtingen, zijn teekenstift zoo gaarne met kunstenaarshand zou willen bestieren, zeker niet minder graag dan de met ambtelijk toezicht belaste techniker, die echter niet altijd voldoende architect is, en, moge hij dit al zijn, dan toch niet tegen de in den stedelijken raad den doorslag gevende opvattingen opgewassen is, om de kunst van steden aanleggen over de almachtige stratengeometrie te doen zegevieren; de landmeter, die meende, dat hij eigenlijk de man was, die bij den stedenbouw het recht moest hebben de lakens uit te deelen, en die in het boek van een zijner collega's „Der Landmesser im Städtebau," wat dit punt betreft, eens terecht gewezen werd; verder de bouwpolitie, die nu ook scheen in te zien, dat een te vergedreven uniformiteit der sanitaire en bouw-technische voorschriften oneconomisch en on-sociaal werkt; ten slotte de leek, die, zich benauwd voelende in de drukke groote stad, haar tracht te ontvlieden, om op eigen grond en bodem zijn woning op te trekken, of om, wanneer hij andere meeningen, wat betreft grondbezit is toegedaan, zonder de voordeelen van een groote stad te willen opgeven, in zoogenaamde tuinwijken neerstrijken wil op een gepacht terrein. Zij allen zijn de mannen, waarvan hier veel te verwachten is.

Langzamerhand is nu in deze steeds veld-winnende beweging, wier doel is, weer tot een vroegere, meer natuurlijke manier van wonen terug te komen, ook de pers als bondgenoote opgetreden, doordat zij voortdurend in ruimere mate voor de wenschen der stedelingen en de voorstellen van de mannen van het vak een plaatsje in hare kolommen beschikbaar hield. Publiciteit is een krachtig hulpmiddel, en gaarne willen wij dan ook met onze bescheiden krachten in dit weekblad medewerken, om te trachten de langs rechte lijntjes opgezette klompen steen weer door huizen, waarin wij ons „te huis" gevoelen, te doen vervangen.

De daartoe in het werk gestelde pogingen loopen dikwijls nogal uiteen; wat de een wenscht te bereiken wordt door den ander ten sterkste afgekeurd. De aanvallen tegen de huurkazernes hebben ook hare verdedigers het harnas doen aangespen, de kromme lijn wint nog geen veld op het groote schaakbord van rechte straten en dwarsstraten van onze nieuwe wijken, en dikwijls kost het groote moeite oude gebouwen, ware gedenkteekenen, te beschermen tegen de mokerslagen der mannen, die meenen, dat voor de eischen van het verkeer alles ruim baan te maken heeft. Als een zwaard van Damocles hangt steeds de vrees voor een verandering der bouwverordeningen zoo wel boven het hoofd van den grondbezitter en grondspeculant, als boven dat van den architect en aannemer. De zeer groote beteekenis van de vraag, hoe wij onze steden te bouwen hebben in het belang van gemeente en particulier, van eigenaar en huurder, van burger en arbeider, vereischt echter een samenwerking van alle factoren, om tot de beste oplossing dezer quaestie te komen.

Techniek en bestuur, hygiëne en staathuishoudkunde, bouwkunst en sociale politiek, moeten aan hetzelfde aambeeld staan te hameren; botsingen zullen daarbij niet uitblijven, zooals wij nog onlangs bij den kampstrijd tusschen de voorstanders van een aaneengesloten manier van bouwen en de tegenstanders daarvan, bij het invoeren der kringbouw-verordeningen te Stuttgart gezien hebben. In het vorige jaar werd

nu echter ook te München over deze verordeningen een fellen strijd gevoerd. Daar, waar voor het eerst weer in het Duitsche Rijk de stad weer een architectonisch karakter begint aan te nemen, worden de bouwbepalingen mondeling en publiek ten overstaan van de bouwpolitie behandeld.

Het zal dus wel niemand verwonderen, dat ook hier de publieke opinie over het nieuwe bebouwingsplan en de nieuwe bouwverordening zich lang niet onbetuigd gelaten heeft. De vraag, bevordert de kring-bouwverordening eigenlijk wel een goed bebouwingsplan, is daardoor publiek domein geworden — zij kan niet meer in „onder-onsjes" door professoren en ambtenaren tot oplossing worden gebracht. Vooral zijn het de verhandelingen van de Beijersche Architecten- en Ingenieurs-Vereeniging, die algemeen de aandacht trokken, en die tot gemeenschappelijke vergaderingen met het stedelijk bestuur geleid hebben. In het kort weergegeven had het volgende plaats:

De nieuwe groepbouwverordening onderscheidt: a een gesloten bouwwijze in 5 typen, en b een open bouwwijze met 4 typen, en neemt plaatselijke grenzen voor de verschillende bouwtypen aan. Vooral kwam men tegen de aldus ontstaande 9 typen op. Waar men het nu echter ook een bezwaar schijnt te vinden, dat bijv. de westzijde van de Ismaningerstrasse de lage open manier van bouwen met twee verdiepingen en mansarde-daken verkregen heeft, terwijl van af den oostkant de 3 en 4 verdiepingen hooge huurkazernes met minachting over de overbuurtjes heenkijken, daar kan de onbevooroordeelde beschouwer toch vragen: is dit, zoo het al een fout moge zijn, werkelijk een gevolg van het systeem, of slechts een gevolg van een minder gelukkig gekozen verloop der lijnen waardoor de groepen begrensd worden. Het kakelbonte der indeeling, waar men zoo tegen opkomt, schijnt verband te houden met de historische ontwikkeling en de plaatselijke omstandigheden, en zou principieel juist daarom reeds de voorkeur verdienen.

Op een vergadering van de Beijersche Architecten- en Ingenieurs-Vereeniging, waarop de „Bauamtmann" Bertsch, de opvolger van Theodor Fischer, een inleidende voordracht hield, meende trouwens een der sprekers, dat de nieuwe bouwverordening slechts een officieel stempel drukte op het vroegere systeem van „vrijheid blijheid", daarmede wil men dus eigenlijk zeggen, men hield veel te veel met het reeds gebouwde rekening. Daartegen werd van andere zijde aangevoerd, dat de regeling juist een jaar of tien te laat is gekomen, dus met de tegenwoordige toestanden niet terstond kan kloppen, vandaar dat zich nu nog wel bezwaren voordeden.

Het eerst rees nu de zuiver praktische kwestie, in hoeverre de gevolgen van een meer of minder in het wilde bouwen nog konden worden afgewend, en nu is het juist, met het oog op dit gewichtig punt, op prijs te stellen, dat hier een gemeenschappelijk overleg tusschen vertegenwoordigers van het stedelijk bestuur en een door de Architecten- en Ingenieurs-Vereeniging gekozen commissie heeft kunnen plaats hebben. De besprekingen had verder nog betrekking op andere punten, waarvan het meest op den voorgrond lag de door verschillende sprekers ter berde gebrachte vraag, of er om de huizen heen voor voldoende vrije ruimte was gezorgd en of niet later eventueel daar, waar thans vrijwillig met voldoende vrije ruimten werd gebouwd, het tegendeel zou kunnen plaats hebben. Een derde punt, dat genoemd dient te worden, betrof het voorschrift van het onderling in verbinding staan der erven, dat een gevolg is van den aanleg van achterhuizen en zijvleugels, welke naar achter loopen.

Bij deze besprekingen werd vooral door den architect Tittrich geëischt het aantal der groepen te verminderen, binnen in de groepen echter een vrijwillige vermindering van het bebouwde gedeelte van het erf te vergemakkelijken, om daardoor het bouwen van huizen voor één familie te bevorderen. Deze voorstellen bewegen zich echter in dezelfde richting die ik, zoo schrijft de heer Theodoor Goecke te Berlijn in „Der Städtebau", reeds dikwijls als een algemeen te volgen, meestal op een onderscheid maken voor verschillende sociale toestanden uitloopende, en nog pas gedane (Deutsche Bauzeitung 1901, Städtebaufragen mit besonderer als een doelmatig werkenden maatregel aanbevolen heb. Beziehung auf Berlin, 36, 37 en 40, Zeitschrift für Wohnwesen 1903, Bauordnung und Bebauungsplan no. 14.) Bij het opvolgen van deze voorstellen kon daardoor, dat de minimum maat wat betreft bouwhoogte, of hoogte der verdiepingen, dat de beperking van den aanleg van zijvleugels en van ombouwde erven, vooral echter ook voor op zich zelvenstaande achterhuizen door vermindering van de eischen voor de wijze van bouwen, naar rato van het aantal verdiepingen, vergoed werd, ook in de behoefte der nijverheid aan geschikte werkplaatsen (doch slechts daar waar men ze liefst hebben wil) met haren nasleep van arbeiderswoningen (in kleine huisjes of bij groote huizen alleen in de voorgebouwen) op de beste en gemakkelijkste manier worden voorzien. Daardoor ware reeds een bebouwing naar bepaalde modeltypen, die bij het vaststellen van voorschriften voor het bebouwen van het terrein en de breedte der gebouwen, steeds te duchten is, zoodat iedere groep steeds slechts uit huizen van hetzelfde model bestaat, zooveel mogelijk voorkomen.

In de door de vereeniging uitgesproken meening werd ten slotte echter, zooals de couranten ons berichten, nog niet tegen het gekozen aantal groepen opgekomen, omdat in de eerste plaats voorlag, een herhaalde bestudeering der zoogenaamde „kubieke" bouwverordening, dus van de lengte, breedte en hoogte der huizen, waarmede een terrein bebouwd mag worden. Hierop betrekking hebbende voorschriften werden indertijd te München door Rettig ter tafel gebracht.

De hierboven aangegeven voorstellen bewegen zich nu toch reeds in een dergelijke richting. Voor de toepassing van den eigenlijken kubieken regel werd indertijd door de vereeniging der Berlijnsche architecten een basis gelegd, waarbij men zooveel mogelijk met de eischen der kunst rekening hield, en waarbij men vooral den architecten een groote subjectieve vrijheid bij hun scheppingen wilde verleenen. Van de groepbouwverordening meende trouwens niemand minder dan Gabriel von Seidl reeds, dat de veelzijdigheid der groepen reeds een rijkere afwisseling aan het uiterlijk onzer steden zou kunnen geven. Door 't aannemen van den kubieken regel zou het indeelen in groepen wel gemakkelijker kunnen plaats hebben, of dit echter in die mate, als men wel hoopt, mogelijk zal zijn, zullen wij daar laten, want het is voorzeker niet wenschelijk van het hart der oude stad als eenig middelpunt uitgaande, de hoogte der gebouwen naar buiten toe geleidelijk, dus ringsgewijze, te verminderen; het moet juist integendeel ons doel en ons streven zijn om behalve een hoofdmiddelpunt in de buitenwijken der steden nog andere centra met weer stijgende hoogte der gebouwen te verkrijgen. Meetkunstige plaatsen voor dergelijke centra zullen wel de oude dorpen en buurten die allengs bij de stad ingelijfd werden, zijn.

Deze opvattingen, die reeds door Henrici en Fischer verdedigd werden, vonden in „Münchener Neuesten Nachrichten" ook nog den steun van een anonymen architect. In de eerste plaats kon nog geen bebouwingsplan, waarbij de straten, wat hare huizen betreft, trapsgewijze in hoogte enz. verminderden, tot een reductie der groepen bijdragen, terwijl men dan verder trouwens door inrichting en uiterlijk steeds het heft in handen heeft om de ontwikkeling van de stad, ook met de eischen der kunst rekening houdende, steeds langs de gewenschte lijnen te leiden. Succes zou dus daarvan

afhangen, of het bebouwingsplan, dat, zooals men weet, door Theodor Fischer met vele gelukkige aanwijzingen verbeterd werd, in zijn geheelen samenhang nog de mogelijkheid biedt een ingrijpen der bouwpolitie zooveel mogelijk te beperken. Want een gebiedend voorschrift staat onverzetbaar vast in iedere moderne bouwverordening, en wel het verbod om ook een precies bepaalde rooilijn te overschrijden — daarmede staat of valt het geheele bebouwingsplan. Op het verloop der rooilijn komt het dus steeds in de eerste plaats aan, of beter gezegd, daar het verkeer in de straten andere wetten volgt, dan men bij den bouw langs de straten genoodzaakt is te volgen, op het verloop van een dubbele rooilijn, die aan den eenen kant de verkeerswegen, aan den anderen kant de muren der huizen begrenzende, een de bouwrooilijn van de straat-rooilijn scheidend rooivlak moet vormen.

In een uit „Wege und Ziele moderner Städtekunst" nagedrukte, eveneens in de „Münchener Neuesten Nachrichten" verschenen, en later in een zeer lezenswaardige brochure (E. Mühlthalers Buch- eind Kunstdruckerei A. G., München, 1903) uitgegeven verhandeling heeft de heer Archibald Tittrich voor deze meening een vast formulier willen vinden, en hij verklaart, dat principieel: „de bouw-rooilijnen en de straatrooilijnen van elkaar moeten divergeeren". Wij zouden dit beginsel niet gaarne algemeen toepasselijk willen noemen.

Overigens werd echter, zooals uit de Münchener verhandelingen blijkt, ook daar reeds het in de buurt liggende terrein roodanig, wat de prijzen betreft, door speculanten opgejaagd, dat er zich steeds grootere bezwaren voordoen om ook voldoende ruimte voor openbare pleinen vrij te houden, en de bosschen als beschutting tegen wind en als luchtzuiveraars voor de stedelingen te doen blijven bestaan. Overal op de wereld ziet men dezelfde verschijnselen.

Volgens latere courantenberichten zal nu op aansporing van den architect Hecht, van Neurenberg, de geheele kwestie opnieuw door de Architecten- en Ingenieurs-Vereeniging worden vervolgd.

Intusschen heeft nu de groepbouwverordening kracht van wet verkregen (zie het werk van „Rechtsrat" Steinhäuser, uitgave van C. H. Beck te München). Zooals echter professor Theodour Fisacher, die na jaren langen arbeid de groepbouwverordening ontworpen heeft, in zijn voordracht over stadsuitlegging meer bepaald met betrekking op Stuttgart (Stuttgart, „Deutsche Verlagsanstalt, 1903") zelf zegt, zou het tot mislukking leiden, zoo men op dezelfde manier onder andere omstandigheden zou willen optreden; net is toen juist een ongeluk te noemen, dat de eene stad steeds van een andere hare inrichtingen „afkijkt", waardoor de moderne steden, zoo vervelend mogelijk, als druppels water, op elkaar gelijken. De kringbouwverordening heeft dus daardoor voor de steden slechts een betrekkelijke waarde. Gaan wij nu eens na onder welke voorwaarden zij recht van bestaan schijnt te hebben, vooral ook omdat de beste stadenkaart, waarmede thans de Berlijnsche voorsteden gelukkig gemaakt zijn, ons tot een nader onderzoek uitlokt.

(Slot volgt.)

GECEMENTE MASTEN
MET HOUTEN KERN
DOOR J. L. TERNEDEN.

Voor bovengrondsche leidingen tot het overbrengen van electrische kracht, tot ondersteuning van telefoon- en telegraafdraden, worden meestal houten- of ijzeren masten gebezigd. Zij beide bezitten echter zekere nadeelen, die deels in het bedrijf, deels uit een economisch oogpunt financieel zich kenbaar maken.

De ondervinding leerde, dat houten palen of masten, na verloop van enkele jaren, al waren zij nog zoo behoorlijk en volgens de voorschriften geïmpregneerd, toch vervangen moesten worden, zelfs als het bovengrondsche gedeelte nog goed geconserveerd bleek, omdat het in den bodem staande ondereinde, na eenige jaren vergaan zijnde, eene omwisseling noodig maakt. De hoogste levensduur bedraagt in de gunstigste gevallen — maar slechts bij uitzondering — 12 jaren, meestal moet het grootste aantal na 3 of 4 jaren vernieuwd worden.

Een verder nadeel van de houten palen is in het vuurvatten door den bliksemslag gelegen, waarbij niet alleen stoornis in het bedrijf, maar ook gevaar voor personen enz. ontstaat. De kosten van onderhoud, door herhaald verven, belasten de exploitatie-kosten niet onbelangrijk, terwijl bij het vervangen dan slechts enkele palen dikwijls talrijke levende krachten, ook soms een moeilijk verplaatsbaar materiaal vereischt en in beweging gezet moet worden, verder heeft men vergoeding voor beschadigd particulier eigendom te duchten, als de masten in bebouwde omstreken geplaatst zijn.

Diensvolgens ging men tot ijzeren masten over, welke òf uit smeedijzeren buizen òf uit een geklonken traliewerk bestonden. Deze soort verhoogt echter aanzienlijk de aanlegkosten der onderneming, die voor hare rentabiliteit ernstig in beschouwing komen. Het nadeel van deze masten is voorts in hun groot geleidingsvermogen gelegen en in de noodzakelijkheid, na verloop van alle 2 à 3 jaren zorgvuldig te moeten worden geverfd, hetgeen de exploitatiekosten weer doet stijgen.

Om nu een midden-voorwerp tusschen de beide mastsoorten te verkrijgen, trachtte men de palen uit cement saam te stellen; van dit idee werd echter spoedig afgeweken, omdat de masten te zwaar werden, moeilijk te monteeren zijn en daarenboven een onoogelijk aanzien hadden.

Eerst den Franschen bouwondernemer Bourgeaut gelukte het, een betere en goede oplossing van de vraag te vinden en wel door het gebruik van een houten kern, welke met cement gewapend werd.

Bij de vervaardiging van deze masten omkleedt men de houten kern met dun rond-ijzer, dat parallel aan de langsrichting van den mast, daaraan zoodanig bevestigd wordt, dat tusschen het hout en de ijzeren staven eenige ruimte overblijft. Op dit ijzeren geraamte wordt nu een mantel van draad-vlechtwerk aangebracht en de aldus omhulde houten paal in een gietkast gelegd, waarin zij met een overeenkomstig dikke, de houten kern luchtdicht afsluitende cementmortellaag wordt omgeven. Het uiterlijk van deze masten komt met de Mannesmann'sche buismasten volkomen of vrijwel overeen.

De masten worden in gebruikslengten van 6 tot 19 M., bij een diameter van 170 tot 340 mM. vervaardigd. De prijs is ongeveer 1½ hooger dan die van de houten palen en veel lager dan die voor ijzeren masten.

De voordeelen van dit zysteem zijn gelegen in de grootere duurzaamheid en in de hoogere belasting — tot een breukmoment van 15000 K.G. — waarop zij te leveren zijn, ofschoon het raadzaam is, in plaats van te zware afmetingen, meerdere masten, henzij in tweevoud of tot een driehoek opgesteld, saam te koppelen. Ook wijzen zij een grootere levensduur aan, doordien de volkomen luchtafsluiting met de cementomhulling van de houten kern, deze dus niet aan rotting of vergaan onderhevig is; maar zelfs bij eventueel verstikken bezit de cementbewapening meer dan voldoende sterkte, om aan de uitgeoefende trekkrachten behoorlijk en ruimschoots weerstand te kunnen bieden.

Het met een gecementen mast van 12 M., 315 mM. diameter aan den voet en 200 mM. aan den top, door Prof. Dr. Wyssling ingesteld onderzoek toonde, bij een in-

graving in den bodem van 1,60 M. en een afstand van het aangrijpingspunt boven den grondslag van 10 M., dat de breuk eerst bij 10890 K.G. belasting optrad.

Düsseldorf, Oct. 1905.

DE RAMISCH-ZOLDERING.

Steeds meer en meer doet zich in de laatste tijden, en dat vooral door de in verschillende groote steden van alle landen plaats gehad hebbende, vernielende groote branden, de behoefte aan een werkelijk vuurvaste zoldering-constructie, die tevens de grootst mogelijke statische vertrouwbaarheid biedt, gevoelen.

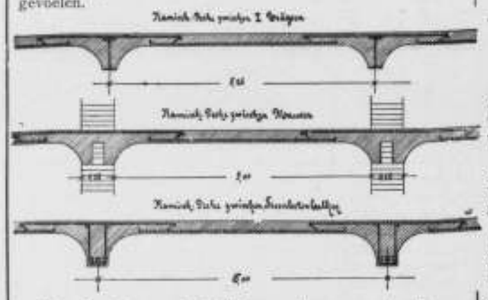

Vele der thans gebruikelijke massieve, tusschen ijzeren liggers aangebrachte zolderingen, hebben niet voldaan. Bij groote branden verliest het ijzer door de hevige hitte zijn weerstandsvermogen, en sleurt dan bij het in elkaar storten de constructie-deelen mee, welke het te dragen heeft, waarbij het dan dikwijls nog grootere schade aanricht dan de brand zelf. Onder de vuurvaste zoldering-constructies der laatste tijden, nemen de met ijzer gewapende beton-constructies de eerste plaats in; doch ook hierbij bleken vele systemen gebreken te bezitten, welke grootendeels toe te schrijven zijn aan een verkeerde bewapening der zolderingplaat, onbekendheid met de in een beton-ijzerplaat werkende krachten en hare berekening. De gevolgen daarvan zijn in de meeste gevallen hevige scheuren, die vooral in architectonisch rijkversierde zolderingen al een hoogst onaangenamen indruk maken. Een volkomen naar eisch bewapende zoldering van ijzer-beton, die de hierboven genoemde gebreken niet heeft, is de Ramisch-zoldering (systeem prof. Ramisch). Zij is zoo vertrouwbaar als maar eenigszins mogelijk is, wat betreft vuurvastheid en statische veiligheid.

De Ramisch-zoldering is een tusschen muren en liggers ingespannen beton-ijzerplaat en is tengevolge van haar goed doordachte constructie voor alle spanwijdten en belastingen geschikt. De ijzeren inleggingen zijn zoo aangebracht, dat zij al de trekspanningen opnemen, zoodat het beton op geen enkele plaats, zooals bij vele niet naar eisch gewapende platen wel het geval is, aan trekspanningen is blootgesteld.

Behalve de reeds genoemde ijzeren inleggingen boven en beneden in de plaat zijn er ook nog hellende ijzeren stangen aangebracht, die ten doel hebben, scheuren in het beton, tengevolge van invloed van de temperatuur, te verhinderen. In den door prof. Ramisch uitgegeven wetenschappelijken grondslag, waarop de constructie van de Ramisch-zoldering berust, werd aangetoond, hoe de temperatuur-krachten werken, en hoe de ijzeren inleggingen het ontstaan van aan den invloed van de temperatuur toe te schrijven scheuren kunnen voorkomen. Daar men bij de bekende nieuwere beton-ijzerconstructie niet met den temperatuurs-invloed rekening gehouden heeft, en daarom scheuren daarin niet te vermijden zijn, zoo is de Ramisch-zoldering als de eenige thans bestaande beton-ijzer zoldering te beschouwen, waarbij men geen scheuren te duchten zal hebben. Hier zij ten slotte nog aangestipt, dat de Ramisch-zoldering, wat betreft goedkoopen prijs, zeer goed tegen alle thans bestaande nieuwe constructies concurreeren kan, in vele gevallen al zeer weinig duurder dan een zoldering met houten balken zal uitkomen, doch dan daarbij een zeer groot draagvermogen heeft.

De firma H. Schacht und Co., constructeurs in Beton, te Hannover heeft zich het uitsluitend recht voor het aanleggen van bedoelde zolderingen verworven.

REFLECTOR.

PAPIER VOOR GEBOUWEN EN BESTRATINGEN.

Bij den wederopbouw van het paleis van den Koning van Korea, dat onlangs door brand verwoest werd, zal uitsluitend van „papier maché", gebruik gemaakt worden, doch nu van werkelijk gekauwd papier.

Voor de fabricatie van dit „bouwmateriaal" werden reeds 1000 Koreanen als papierkauwers gehuurd. (Bij sollicitanten wordt natuurlijk in de eerste plaats op een sterk gebit gelet.)

Te Savinoroska in Rusland is ook een papieren huis. Het werd geheel en al van blokken „papier maché" gebouwd, zelfs de fundeeringen en het dak zijn van dat materiaal gemaakt. Zoo ook de schoorsteenen, doch hiervoor werd deze grondstof eerst met een vuurvast materiaal vermengd. Het huis heeft groote afmetingen, en zal, volgens de meening van den bouwmeester, duurzamer zijn dan huizen van natuursteen- of baksteen. De kosten bedroegen ruim 100,000 gulden.

In sommige steden van Rusland werd ook de proef genomen, om papier voor plaveisel op wegen en straten te gebruiken. Ook in dit geval maakte men van zeer sterk geperste blokken gebruik, en naar men zegt, is deze bestrating uitstekend tegen het verkeer bestand. De kosten daarvan zijn echter tot nog toe te hoog, om ernstig over de invoering van een algemeene bestrating van papier te denken. Voor binnenplaatsen in heerenhuizen en voor andere doeleinden, waar goedkoop niet juist den doorslag geeft, zal, naar men verzekert, een papieren plaveisel wel spoedig in de mode komen.

R.

BENTHEIMER ZANDSTEENPRODUCTIE.

Aangezien in onze Kamer de bewerking van Bentheimer zandsteen als hoogst gevaarlijk voor de gezondheid der arbeiders werd omschreven, heeft de Duitsche Rijkskanselier den Regeerings-President te Osnabrück dienaangaande om inlichtingen verzocht, welke vraag aan de handelskamer aldaar ter beantwoording werd voorgelegd. Aan het in de vergadering, door den bankier H. de Wolde, lid van de handelskamer, uitgebracht bericht ontleenen wij het volgende:

„Naar Nederland wordt 's jaarlijks voor omstreeks 50.000 Mark aan zandsteen uit de Bentheimer omstreken uitgevoerd. De werklieden hadden, wel is waar, vroeger veel aan longtering te lijden, toch is deze ziekte in de laatste jaren sterk gedaald, zoodat zij tegenwoordig 3—4% niet meer overschrijdt. De behouwing heeft tegenwoordig meestal in de open lucht plaats, ook wordt het materiaal aanhoudend bevochtigd, om de stofontwikkeling te beperken. Wanneer het gebruik dezer steensoort in Nederland verboden wordt, zou deze industrie, waarbij meerdere honderde arbeiders hun brood verdienen een groote beperking ondergaan."

Overeenkomstig deze gegevens besloot de handelskamer den Rijkskanselier te rapporteeren.

J. L. T.

DERTIENDE JAARGANG, No. 42. ZATERDAG 21 OCTOBER 1905

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE NZN., VOORZ., PAUL J. DE JONGH, SECR., JOHS. B. LAMBEEK JR., H. WALENKAMP, W. KROMHOUT CZN., JOS. TH. J. CUYPERS, A. VAN BAALEN, LEDEN. — — VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN EN C. W. NIJHOFF REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE: L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP. DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD BETREFFEND TE ZENDEN AAN DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120 TE AMSTERDAM. IDEM VOOR HET PLAATWERK „DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Johs. B. LAMBEEK JR., KINGKADE 8 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1E SECRETARIS VAN HET BESTUUR, OOSTERPARK 1A TE AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen. — Leescirkel. — Over de waarschijnlijke ontwikkeling der architectuur. — Rembrandt,'s huis. — Adres van den Bond van Technici. — Ingezonden. — Berichten. — Open prijsvragen. — Informatie-bureau. — Over het verband tusschen bouwverordening en bebouwingsplan. — Spoorwegverbindingen om Amsterdam. — Hout plastisch maken. — Boekbespreking.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Den leden in 't algemeen en Inzenders ter tentoonstelling in 't bijzonder, wordt medegedeeld, dat Burgemeester en Wethouders van Amsterdam, welwillend toestemming verleend hebben tot verlenging der tentoonstelling tot 15 November e.k.

De Lustrum-commissie en het Bestuur meenen, dat dit bericht door allen met vreugde vernomen zal worden en wordt nu ook ieder lid nogmaals opgewekt het bezoek zooveel mogelijk te bevorderen.

Evenzeer zal het ieder goed doen te vernemen, dat de toegangsprijs op f 0,10 is gesteld, met uitzondering van den Woensdag, waarop de prijs f 0,25 gehandhaafd blijft.

Dinsdags is het museum gesloten.

Alle leden hebben vrijen toegang op vertoon van hun diploma van lidmaatschap.

Als buitenlid is toegetreden de heer J. C. van Epen, Architect, Baarn.

De 120oste vergadering van het Genootschap zal worden gehouden op Woensdag 25 October e.k. avonds 8 ure, in het Genootschapslokaal „Parkzicht".

Agenda:

a. Notulen en ingekomen stukken;
b. Installatie van den heer K. Tholens, op de vorige vergadering als gewoon lid aangenomen.
c. Debat naar aanleiding van Berlage's lezing over: „de waarschijnlijke ontwikkeling der Architectuur". In te leiden door den heer J. E. van der Pek."
d. Lezing met lichtbeelden, te houden door den heer J. André de la Porte, ingenieur te Hengelo, over: Bruggenbouw in Ned-Indië.
e. Rondvraag.

De 1e Secretaris. VAN HYLCKAMA.

LEESCIRKEL.

Aan de leden deelnemers van den Leescirkel wordt bericht, dat bij het controleeren der portefeuilles de volgende tijdschriften ontbraken:

Fliegende Blätter 3089.3082,3073 en 3061.
Kroniek 510.
Plaat 106 in de Formenschatz.
De Bouwwereld 34 en 25.
De Opmerker 30.
De Aannemer 25.
The Studio 128.

Den leden wordt verzocht te willen nazien of deze tijdschriften bij hen zijn achtergebleven.

Tevens wordt herinnerd, dat de lijst in alle portefeuilles aanwezig, moet worden afgeteekend en ieder zich moet overtuigen, dat alle tijdschriften compleet zijn.

Hij, die de lijst afteekent zonder zekerheid, dat alles daarin aanwezig is, beloopt de kans aansprakelijk gesteld te worden voor het vermiste.

De Bibliothecaris
W. N. VAN VLIET.

OVER DE WAARSCHIJNLIJKE ONTWIKKELING DER ARCHITEKTUUR.

(Vervolg en slot.)

De met mathematische juistheid bepaalde vensters zullen in die groote wanden fundamenteel de eenige versiering zijn, waardoor dan in den meest zuiveren vorm, de in laatste instantie eenige kunsteisch, welken de architektuur nastreeft, n.l. de harmonie tusschen wand en opening, zal kunnen worden bereikt.

En daarbij voege men het feit, dat wel niet alle verdere versiering gesupprimeerd, integendeel, spaarzaam, weloverwogen, in nu nog niet met zekerheid te omschrijven vorm, zal worden aangebracht, maar die, zooals de eenige sierkunstenaars van heden doen verwachten, een ideeële zal kunnen worden.

De sculptuur zal dan gelegenheid hebben, wat het eigenlijk architekturale betreft, versierend werkzaam te zijn, waar het geldt die gedeelten van den wand ornamenteel naar voren te brengen, die daarvoor door de constructie vanzelf worden aangewezen, waardoor de bekende stelling van VIOLLET-LE-DUC van nog strenger toepassing blijft; zij zal dan, zooals reeds nu enkele der moderne bouwwerken aangeven, daarmee nog inniger verbonden kunnen zijn.

En zij zal, wat het eigenlijk figurale betreft, eventueel in een edeler materiaal uitgevoerd kunnen worden en dan als relief in den wand ingelaten; waarbij feitelijk principieel hetzelfde gebeurt, als wat ten allen tijde geschiedde.

Maar het is vooral de decoratieve schilderkunst, die zeer veel zal moeten doen, want zij zal vooral versierend moeten optreden, om de toch eigenlijk onnatuurlijke en daardoor bedenkelijke kleur, — behalve de ruwe oppervlakte die in ieder geval een extra bewerking vereischt, het eenige bezwaar tegen het materiaal, — te neutraliseeren; hetzij dan in haar geheel te veranderen, hetzij door friezen of banden die krachtige tegenstelling te geven om vooral de voor buitenwanden monotone kleur te verheffen. En dat die mogelijkheid er is, bewijzen wél de goede voorbeelden der gepleisterde gevels uit de beste tijden, waartoe de gepleisterde vakwerkbouw als bijzonder schilderachtig ten voorbeeld strekt. En dat in die richting ernstig wordt gezocht, bewijst een Duitsche uitvinding om een extra betonhuid van gemalen zandsteen, dadelijk tegen het oorspronkelijk muurvlak aan te brengen, hetgeen ook aan het viaduct der Hollandsche elektrische wordt toegepast.

Dit schijnt stijlkundig aan geen bedenking onderhevig, omdat er feitelijk één betonmassa ontstaat, die juist door het voegloozc, het denkbeeld aan echten zandsteen uitsluit, en daarom ook zeker principieel beter is dan de veelvuldige toepassing van bekleeding met dunne platen van natuursteen. Bovendien schijnt deze oppervlakte het voordeel te bezitten als natuursteen bewerkt te kunnen worden, zoodat direct een sculpturale versiering mogelijk is.

Trouwens, en hierop dient vooral de nadruk gelegd, zooals het ook door mij te Madrid werd gezegd:

„Welke gevolgen, in stijlkundig opzicht, zulk een verandering zal hebben, kunnen wij nu nog niet overzien; maar dat deze een fundamenteele zal zijn, tegenover de nu in den laatsten tijd gehuldigden, staat vast, omdat in dat geval de eigenlijke bekleedingsarchitektuur weer geheel tot verwezenlijking komt, in tegenstelling tot de zuiver constructieve.":

Door het gebruik van dat materiaal, n.l. de cement, komt men er van zelf toe, die versieringen toe te passen die het materiaal als zoodanig niet geeft, in den vorm dus:

1e. Van directe beschildering, en

2e. Door toepassing van incrustatie in 't algemeen, welke versiering trouwens, zooals bekend, geen nieuwe is, maar ons zelfs terugvoert tot vroeger tijden, niet meer of minder dan tot de klassieke wereld.

Want ook dan zal misschien het aanzicht onzer straten geheel zijn veranderd, in dien zin, dat, wat we nu aan straat verlangen, weer naar de achterzijde, naar den grooten hof zal worden gebracht, en omgekeerd; omdat de woonvertrekken zoo langzamerhand niet meer aan de drukke straatzijde kunnen worden geduld; en de trappen, de dienst- en gemaksvertrekken, — welke nu aan de achterzijde liggen, op zichzelf reeds lastig, ook omdat alle afvoergeleidingen toch naar de straatzijde moeten worden gebracht, — beter aan die straatzijde plaats vinden. Eene verandering, welke dus ook in dien zin de klassieke wereld voor den geest roept, dat het hoofdmoment der architektuur niet valt aan de straat, maar binnen de omsloten heid der muren, — het oorspronkelijke Oostersche beginsel. Want architektuur is vóór alles ruimteomsluiting, geen manifestatie naar buiten; en het is juist de bekleedingsarchitektuur, die daar op haar plaats is.

En dit is het punt, waarop ik niet heb willen komen, maar waarop ik van zelf gekomen ben, door beschouwingen, die ik meen dat in den geest der tijden liggen.

Want inderdaad vat men het alles samen, zooals ik getracht heb U heden avond te ontwikkelen, dan treft mij als mogelijke vorm der komende architektuur, een merkwaardige overeenkomst met die van het oude Rome eenerzijds, en die van het oude Griekenland anderzijds.

Die van het oude Rome, door de grootheid van bedoeling en uitvoering, die van het oude Griekenland door de mogelijke zuiverheid van stijl.

Want het zijn de groote thermen-gebouwen der Romeinen, die ons voor oogen staan, en ons als vergelijk worden opgedrongen, maar dan ontdaan van het onjuist toegepaste Grieksche zuilensysteem, dat principieel de Romeinsche architektuur bederft; want dan blijft die prachtige kern over, waarin juist haar kracht schuilt, die van eenvoudige grootheid in den vorm, principieel te zien in de groote ingenieurswerken uit dien tijd, maar die ook een uitvoering toelieten in majestueuze pracht, reeds begonnen aan dezelfde thermen-gebouwen, maar waarvan het laatste Byzantium een zuiverder en vollediger beeld geeft.

En het zijn de gebouwen der Grieken, véél kleiner van afmeting, die ons voor oogen staan, welke ons die zuiverheid, dien ideëelen vorm geven, van eenvoudige constructie en harmonische verdeeling; die daarom inderdaad klassiek zijn, d.i. een schoonheid geven voor alle tijden.

Want ik geloof aan een vernieuwden glans der bouwkundige monumenten, niettegenstaande de verbuitgerlijking, d.i. de vernachtering der architektuur, omdat ik geloof aan den drang der menschen naar de veredeling van den stoffelijken vorm, die dan ook weer zal groeien, wanneer eerst het overgangstijdperk der veralgemeening, en daardoor vereenvoudiging zal zijn aangebroken.

En ook eerst dan zal van een nieuwen stijl sprake kunnen zijn, in dat geval ontwikkeld uit behoeften, geestelijk van sociale wetgeving, praktisch van daaruit voortvloeiend doeltreffend bouwmateriaal.

Die stijl zal dan weer zijn de tektonische afspiegeling van het geheele geestelijk leven, en, zooals reeds gezegd, een waarop reeds gewezen en hiermee weer verband houdt, dat het klassieke „mens sana in corpore sano" weer heden ten dage zoo algemeen bevordering gaat vinden, dat de reeds genoemde zorg voor het lichaam, in de oudheid een soort van religie, weer in de toekomst zal worden geëischt; maar dan met de kans op betere ontwikkeling, door onze grootere kennis der natuurwetenschappen.

In uiterlijken vorm zal dus die komende tijd een vernieuwing van den ouden klassieken kunnen zijn, maar ook een schoonere, door de veelzijdige kennis, die de grondslag is voor alle kunst.

Dan zullen ook niet meer ingenieur en architect twee verschillende beroepen zijn, evenmin als — niet de nu aan elkaar vijandige resultaten, — industrieel en kunstindustrieel, met de onmogelijke consequentie van bouwkunst en schoone bouwkunst en dienovereenkomstig nijverheid en kunstnijverheid, waarvan het absurde alleen al blijkt uit de praktische overweging, dat de grens tusschen beide niet valt te trekken.

Maar dan zal worden gebouwd, om 't even, wat, — zij het een huis of een hal, een fabriek of een tempel — door een wezen, dat dan een naam zal hebben, om 't even welken, maar welke naam dan geen twijfel meer zal overlaten aan de bedoelde roeping van dat soort kultuurmensch.

Maar ook geestelijk zal dan die tijd met de klassieke wereld overeenkomen.

Ik besloot mijn artikel in de „Beweging" met een beschouwing, waarvan het resultaat was: „dat de komende wereldidee niet zal hebben haar ideaal hiernamaals, dus niet in die richting godsdienstig zal zijn, maar een ideaal van deze aarde. En wonden niet de klassieke goden in aardsche tempels?"

Maar dan vatte men deze beschouwing in den meest ideëelen zin, d.i. men bouwe voor de aardsche goden die tempels, welke in stoffelijken vorm weergeven: het streven naar het geluk voor alle menschen.

En dan is er weer kultuur, omdat er dan weer overeenstemming zal zijn tusschen geestelijken kern en stoffelijken vorm. Dan zal de eerste cirkelgang der menschheid zijn voltocht, maar in spiraalvorm, zoodat het tweede begin ligt op een hooger plan.

En dan, — ik denk BELLAMY, — zal misschien ook juist het jaar 2000 zijn aangebroken.

H. P. BERLAGE Nz.

REMBRANDT'S HUIS.

Een weldadig aandoende afwisseling op de gewone rubriek: ontruiming van perceelen, gemeentefinancïen, erfpacht en bouwdispensatie levert in het Gemeenteblad het voorstel van B. en W. om over te gaan tot aankoop van het huis van Rembrandt aan de Jodenbreestraat.

Door de commissie, die zich in den aanvang van dit jaar heeft gevormd tot eene feestelijke herdenking, op 15 Juli 1906, van den 300-jarigen geboortedag van Rembrandt, is de aandacht gewijd aan de gedachte, die bij landgenooten en bij vele buitenlanders is opgekomen, om de perceelen Jodenbreestraat 4 en 6, te zamen vormende het huis, waar Rembrandt met zijn vrouw, Saskia van Uilenburg, heeft gewoond, als een karakteristiek gedenkteeken van Rembrandt, voor goed te behouden.

De commissie wenscht, in overeenstemming met die gedachte, het mogelijk te maken, dat huis met zijn bekenden ouden gevel, voortaan te bewaren, den gevel te behouden teger mogelijke bedervers of sloopers, om aldus het huis aan latere geslachten over te kunnen dragen. Zij acht het daartoor noodig, dat de gemeente eigenares van de genoemde perceelen wordt.

Bedoelde perceelen hebben hunne verkoopwaarde, die zich uitdrukt in de huur. De eigenaars, zijn bereid de perceelen te verkoopen, doch vragen boven en behalve de eigenlijke verkoopwaarde een tekere som, omdat de perceelen het huis van Rembrandt hebben uitgemaakt en daarom voor het kunstlievend publiek aantrekkingskracht hebben. Met het oog op deze omstandigheden wenschen zij de perceelen slechts voor de som van f 45.000 af te staan.

De commissie heeft nu besloten een bedrag van f 10.000 beschikbaar te stellen om dit bedrag aan de eigenaars, als vergoeding van de meerwaarde boven de marktwaarde uit te keeren en aldus de gemeente in staat te stellen de perceelen zonder financieele opoffering harerzijds aan te koopen.

Daar het de bedoeling der commissie is, het bezit van het huis van Rembrandt in veilige handen te brengen, wil zij de genoemde bijdrage alleen geven, onder voorwaarde, dat de gemeente zich in de koopacte tegenover de verkoopers verplicht, aan de perceelen geen veranderingen aan te brengen, dan de zoodanige, als kunnen strekken tot restauratie of tot terugbrenging van het huis in den vroegeren toestand, tenzij met toestemming van de Vereeniging „Rembrandt", Vereeniging tot behoud in Nederland van kunstschatten.

Tegen de aanvaarding van die voorwaarde kan, meenen B. en W., geen bezwaar bestaan, evenmin als tegen de overige verkoopvoorwaarden, die blijken uit het te dezer zake gesloten voorloopig koopcontract. Zij stellen derhalve den Raad voor, genoemde perceelen voor de verkoopwaarde van f 35.000 aan te koopen.

Het is te hopen, dat B. en W. nu verder gaan en het huis in- en uitwendig in overeenstemming doen brengen met den toestand waarin het in Rembrandt's tijd verkeerde; de voorgevel, met een gevelsteen waarin het jaartal 1606 gebeiteld, schijnt betrekkelijk weinig veranderingen te hebben ondergaan; de meest ingrijpende verandering daarin is ontstaan door de splitsing van het gebouw in twee afzonderlijke woningen, waardoor het maken van meerdere ingangen noodig werd.

Volgens de kronieken woonde Rembrandt in dit huis van 1642 tot 1660.

ADRES VAN DEN BOND VAN TECHNICI.

Het Bestuur van den Bond van Technici verzoekt ons onderstaande adres, aan den Gemeenteraad van 's-Gravenhage gericht, in ons orgaan op te nemen:

Weledelachtbare Heeren!

Het bestuur van den Bond van Technici, gevestigd te 's Gravenhage, waarvan de statuten zijn goedgekeurd bij Koninklijke Besluiten d.d. 24 Juni 1896 no. 34 en d.d. 25 Augustus 1902 no. 46;

waargenomen het, naar aanleiding van de motie Edersheim betreffende den dienst „Publieke werken", door de Commissie van Rapporteurs, uitgebracht advies, waarin tot veler teleurstelling met geen enkel woord wordt gerept over stappen tot verbetering van den zeer ongunstigen toestand van de Opzichters en Teekenaars in zoogenaamden tijdelijken dienst, doch waarin wel wordt voorgesteld dien toestand te bevestigen;

gemeepen tot het behartigen der belangen zijner leden in het bijzonder en die van de Technici in het algemeen;

uitvoering gevende aan Art. 1 der Statuten;

vermoedt zich met gepasten eerbied de vrijheid, het navolgende ter Uwer kennis te brengen:

1e. Dat, na onderzoek door het Bestuur der Afdeeling 's Gravenhage, is gebleken op 29 September jl. in zoogenaamd tijdelijken dienst van «Publieke werken", waren de navolgende Opzichters of Teekenaars:

1	met plus minus	24	dienstjaren
1	» »	16	»
1	» »	14	»
1	» »	13	»
2	» »	12	»
2	» »	10	»
5	» »	9	»
3	» »	8	»
3	» »	7	»
6	» »	6	»
2	» »	5	»

vormen te zamen een aantal Opzichters en Teekenaars met 5 en meer dienstjaren, buiten beschouwing nog latende de 27 Opzichters of Teekenaars met 5 of minder tijdelijke dienst-jaren;

2e. dat vooral de ouderen van die velen steeds verlangend hebben uitgezien en nog steeds uitzien naar het oogenblik, waarop een einde zal gemaakt aan een toestand die hun niet de minste voortuchten aanbiedt en angstvallig den ouden dag doet tegemoet zien, nu, wij zijn er van overtuigd, Uwen Raad gaarne erkennen; ter staving van vorenstaande zijn wij zoo vrij te verwijzen naar het ingezonden stuk van „Paraatis" voorkomende in ons Orgaan no. 38 en waarvan een exemplaar aan ieder Uwer leden ter kennisname is toegezonden;

3e. dat de salariecring van de Opzichters en Teekenaars in zoogenaamd tijdelijken dienst, hoegenaamd geen verband houdt met de diensten, die van hen worden gevorderd en de capaciteiten, welke door hen worden gepresteerd, dat het volstrekt geen op zich zelf staand geval is, dat een Opzichter met een maandelijksche belooning van „honderd gulden" zegge f 100.— en aanmerkelijk minder salaris, de uitvoering en verantwoordelijkheid op de schouders wordt geladen van werken, waarmede tonnen gouds zijn gemoeid; en evenmin de verhooging van salaris gelijken tred houdt met vermeerdering van dienstjaren;

4e. dat op het aanstellen van ambtenaren in vasten dienst, de in geen enkel opzicht te motiveeren voorbijgang van den ambtenaar, die daarvoor wegens trouwen dienst, ijverige plichtsbetrachting, gebleken geschiktheid, toch allereerst in aanmerking diende te komen, omstandigheden in het leven worden geroepen die in alle opzichten, en niet anders dan tot nadeel der gemeente, demoraliseerend moeten werken op den ambtenaar in tijdelijken dienst, kan evenmin als het feit, dat ook in enkele gevallen jongeren voor ouderen in dienstjaren worden getrokken, worden ontkend;

resumeerende het hiervoor aangehaalde, gevoelt het Bestuur zich dan ook gedrongen Uwen Raad beleefd te verzoeken:

1e. Wel in ernstige overweging te nemen om, door het verleenen van een vaste aanstelling bij gebleken geschiktheid aan de ambtenaren in zoogenaamd tijdelijken dienst met 5 en meer dienstjaren, een einde te maken aan den door ons geschetsten toestand van die ambtenaren;

2e. den wensch uit te spreken, dat het Burgemeester en Wethouders moge behagen binnen een niet al te lang tijdsverloop een voorstel aanhangig te maken tot reorganisatie van het onderhavige personeel in den geest als door ons is voorgesteld,

't Welk doende, enz.

P. DE RONDE, Voorzitter.
DE RIDDER, Secretaris.

's Gravenhage, 14 October 1905.

INGEZONDEN.

Het is m.i. noodzakelijk, dat door degenen die de tentoonstelling van „A. et A." bezoeken eens een vergelijking gemaakt worde tusschen „poortje van woonhuis te Alkmaar", van K. de Bazel en de teekening van den eersten prijswinner van het burgerwoonhuis. Men zal dan een staaltje van ongecorloofd brutale gapperij zien.

C. J. DE HAAS.

BERICHTEN.

Aangevraagde Rijks-subsidiën over 1906.

Subsidiën voor het onderhoud en de instandhouding van historische gedenkteekenen en van gebouwen, die oudheidkundige of kunstwaarde hebben (5).

a.	Groote kerk te Arnhem	f 5000,00
b.	Broerekerk te Bolsward	» 4000,00
c.	N. H. Kerk te Breda	» 7500,00
d.	Groote kerk te Brielle	» 1000,00
e.	Lebuinuskerk te Deventer	» 5000,00
f.	Groote kerk te Dordrecht	» 7000,00
g.	Kerk te Gouda	» 8000,00
h.	Groote of St. Bavokerk te Haarlem	» 10000,00
i.	St. Janskerk te 's Hertogenbosch	» 8000,00
j.	Raadhuis te Jisp	» 1000,00
k.	O. L. Vrouwekerk te Maastricht	» 4000,00
l.	N. H. Kerk te Medemblik	» 3000,00
m.	Stadhuis te Middelburt	» 2500,00
n.	Abdijkerk te Middelburg	» 5000,00
o.	Huis »Zoudenbalch« te Utrecht	» 2500,00
p.	N. H. Kerk te Winschoten	» 2800,00
q.	Groote kerk te Zutphen	» 4000,00
		f 82300,00

Subsidiën voor het onderhoud en instandhouding van tot dusverre nog niet ondersteunde histo-ische gedenkteekenen en gebouwen die oudheidkundige of kunstwaarde hebben: (6.)

a.	Gothisch huis te Kampen	f 4000,00
b.	Toren te Monster	» 4000,00
c.	N. H. Kerk te Koermond	» 9000,00
d.	Onvoorziene uitgaven	» 1500,00
		f 14500,00

— Op de Begrooting van Ned.-Indië voor 1906 is voor de restauratie van den Boroboedoer f 28000 (2e en laatste termijn) uitgetrokken.

PRIJSVRAAG.

Door het Comité der Simplon-Tentoonstelling in 1906 te Milaan te houden, is eene internationale prijsvraag voor ontwerpen van arbeiderswoningen uitgeschreven. Termijn van inzending 31 Maart 1906; de ontwerpen moeten beantwoorden aan de eischen in Noord-Italië gesteld en voorstellen woningen voor kleine en grootere families in de volgende groepen: 1. Huizen of huizengroepen voor groote steden; 2. ditto voor steden van middelbare grootte; 3. ditto voor arbeiders. Voor elke groep zijn prijzen van 6000 en 2000 Lire uitgeloofd; gevraagd worden, behalve de noodige teekeningen, eene begroting, een staat van hoeveelheden, de berekening per M², en per M³, en memories handelende over de technische, hygiënische en sociale inrichting en over het algemeen financieel plan.

Voor het zeker niet gering te noemen bedrag van 30 Lire is bij het Comité der Tentoonstelling het uitvoerig programma verkrijgbaar.

— In de Donderdag jl. gehouden raadszitting van 's Gravenhage is na langdurige discussie besloten het voorstel tot machtiging van B. en W. om voor te bereiden eene regeling met het Rijk tot aankoop en sloop der voormalige geschutgieterij, terwijle op het vrij te komen terrein een Gemeentemuseum te bouwen, kosten ongeveer twee ton, tot de volgende zitting te verdagen.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Boerderij-ontwerpen voor de Gren, Maatschij, van Landbouw en Nijverheid, Inlevering 1 Maart 1906, Programma in no. 16 1905.

Gemeentehuis — Steenen Brug — Bloemenkransje, — uitgeschreven door de Vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, Inlevering 1 November 1905, Programma's in nummer 25 en 29.

Reclame-plaat voor het Alg. Ned. Verbond, Inlevering vóór 1 Jan. 1906, Progr. in no. 29.

Vredespalrts, Inlevering voor 15 Maart 1906, Programma in nummer 33.

Genootschapskalender, Inlevering 1 Nov. 1905. Programma in No. 89.

Diploma, Ver. Graf. Kunstnijverheid, Inlevering vóór 1 Dec. 1905, Programma in nummer 41.

VACANTE BETREKKINGEN.

CIVIEL-INGENIEUR op een Fabriek van Cement-IJzerwerken te Amsterdam voor het berekenen en ontwerpen van plannen, Br. fr. met opgave van verlangd salaris onder lett. I. Z. 443 N. v. d. D.

TIJDELIJK DIJKOPZICHTER voor de a.s. wintermaanden, bij het College van Dijkgraaf en Hoogheemraden van den Lekdijk Benedendams en van den IJseldam, Provincie Utrecht. Goed op de hoogte van dijk- en rijswerk en voldoende technisch ontwikkeld voor het houden van toezicht op den dijk, het opmaken van bestekken en begrotingen enz. Vrije woning te Jaarsveld, Bezoldiging f 100.— per maand.

Schriftelijke aanmelding met bewijzen van bekwaamheid en ervaring vóór 1 Nov. bij den Secretaris Mr. H. H. van Notten te Soesterberg. Persoonlijke kennismaking na oproeping.

Twee LEERAREN voor Vakteekenen aan de Avond-Ambachtsschool voor Timmerlieden »Concordia Inter Nos« te Amsterdam tegen Januari a.s. Salaris per cursus van 8 maal, ruim f 400.—. Stukken en teekeningen inzenden voor 15 Nov. aan den Directeur W. J. Beendts, Frederik-Hendrikstraat 115. Inlichtingen Maandagsavonds van 7½ tot 9 uur in genoemd schoolgebouw.

DIRECTEUR v. h. Gem. Bouw- en Woningtoezicht te »'s Gravenhage« Stukken vóór 1 Nov. Zie Arch. No 40.

ALGEMEENE NEDEELANSCHE OPZICHTERS- EN TEEKENAARS-BOND . . . . . .

INFORMATIE-BUREAU
Secretariaat: - - - - - -
Spiegelgr. 21, boven.
Spreekuur lederen Maandagavond van 7—9 uur. . . .

Ingeschreven Sollicitanten.

No.							
No. 43,	Bouw.-Opzichter-Teekenaar			26 jaar,	f	60	's maands,
48,	»	»	»	25 »	-	100	»
51,	»	»	»	27 »	-	80	»
56,	»	»	»	21 »	-	80	»
57,	»	»	»	36 »	-	90	»
42,	» Opzichter			36 »	-	80	»
43,	Bouwk. Teekenaar			24 »	-	90	»
28,	aankomend bouwk. Opz.-Tk.			22 »	-	50	»
40,	»	»	»	23 »	-	70	»
50,	»	»	»	26 »	-	70	»
53,	»	»	»	21 »	-	60	»
54,	»	»	»	23 »	-	70	»
34,	aankomend bouwk. opz.			26 »	-	70	»
31,	aank. bouwk. teek.			21 »	-	50	»
37,	»	»	»	22 »	-	40	»
38,	»	»	»	23 »	-	45	»
52,	»	»	»	20 »	-	60	»
5,	Gem.-Opzichter			26 »	-	70	»
47,	Meubelteek. chef werkplaats			29 »	-	90	»
55,	aank. bouwk. en administratief opz. teek.			24 »	-	75	»
29,	aank. Bouwk. en decoratief teekenaar			21 »	-	50	»

Zij, die in een der onderstaande vakken als opzichter of teekenaar werkzaam zijn, kunnen zich laten inschrijven als sollicitant van het L-B.

a. Burgerlijke bouwkunde;
b. Waterbouwkunde;
c. Scheepsbouwkunde;
d. Metaalindustrie;
e. Werktuigkunde;
f. Electrotechniek;
g. Kunstnijverheidsvakken, als silver-, meubel-, tapijt- en aardewerkfabricage, enz.;
h. Technologie
i. Mijnwezen.

Leden en niet-leden van den Bond hebben als sollicitant dezelfde rechten en verplichtingen.

Aan het Secretariaat zijn zoowel mondeling als schriftelijk alle inlichtingen te bekomen en op aanvraag kosteloos inschrijvingsformulieren voor sollicitanten te verkrijgen. Zie overigens »Architectura« van 14 Oct. jl.

TECHNISCH GEDEELTE.

Alle stukken de redactie betreffende, dus ook vragen te adresseeren
Aan de Redactie van »Architectura" Technisch Gedeelte
Valeriusstraat 64,
AMSTERDAM.

OVER HET VERBAND TUSSCHEN BOUWVERORDENING EN HET BEBOUWINGSPLAN.

(Slot.)

Ofschoon de veelvuldige trapsgewijze indeeling naar de hoogte der gebouwen wel afwisseling in de manier van bebouwing toelaat, zoo wordt het toch meest een automatisch en tegen onze begrippen van wijsheid strijdend „maatregelen" gevonden, wanneer men o o k l a n g s b r e e d e s t r a t e n tot het bouwen van lage huizen gedwongen, en daardoor het verschil tusschen verkeerstraat en woonstraat, wat het uiterlijk der huizenrijen betreft, opgeheven wordt.

Langs de noodzakelijk breedere verkeerstraten zou men ook hooger moeten mogen bouwen, en de woonstraten met lagere huizen zouden ook smaller gehouden kunnen worden. Daarmede raken wij het zwaartepunt van de geheele kwestie, want dit te verlangen, gaat niet samen met het opvolgen der bepalingen eener kringbouwverordening, waarbij werkelijk in het algemeen een trapsgewijze vermindering van bouwhoogte voorkomt, en om deze bezwaren nu op te heffen, zijn reeds eenige steden (Halle, Maagdenburg) er toe overgegaan, de hoogere bebouwing langs de hoofdverkeerstraten ook door de kringen met lagere bebouwing door te doen loopen, dat wil zeggen niet te streng de hand te houden aan de verdeeling en kringen en zich dus te bepalen tot eenige trapsgewijze verminderingen van hoogte en terrein tusschen de hoofdaderen van het verkeer in.

Doch ook dit middel is geen heelmiddel, doch slechts een hulpmiddeltje uit den nood.

In de verhandeling „Verkehr- und Wohnstrassen" en de „Preussischen Jahrbüchern" (Berlijn 1903) had ik, zoo schrijft de heer Theodor Goecke, op aansporing van den heer Dr. Rud. Eberstadt, voor een bepaald geval een voorloopig plan voor een bebouwing met verschillende breede straten ontworpen. Het lag hierbij bij mij voor om met alle woon- en verkeerbehoeften rekening te houden. Bij dit plan verminderden bij verwisselende breedten der s t r a t e n de bouwhoogten niet kringsgewijze, doch van straat tot straat, terwijl om de leidende gedachte scherper te doen uitkomen, de vermindering tot op een hoogte van twee verdiepingen doorgevoerd werd. In werkelijkheid zal echter, althans wat betreft groote steden, het gebouw met drie verdiepingen wel de laagste grens vormen. Dit was er dan ook de reden van, dat dit ontwerp slechts als schets werd uitgevoerd. Een platte grond hiervan en ook een lengteloorsnede heeft ook in de verhandelingen van den „Deutschen Verein für öffentliche Gesundheitspflege" in het jaar 1895 te Maagdenburg een plaatsje gevonden, is echter door het aannemen van een op een naar buiten toe langzamerhand meer en meer uit elkaar bouwen gericht beginsel bereidende, op een groepsgewijze en trapsgewijze vermindering der maten, weer op den achtergrond geraakt. In deze schets ben ik van de aaneengesloten manier van bouwen, als zijnde de natuurlijke bouwwijze van steden uitgegaan, om voor het groote verkeer slechts aan den buitenkant bereikbare, op zich zelven besloten woonkwartieren te doen ontstaan. Bij de bespreking van het ontwerp voor de nieuwe bouwverordening van Weenen (Deutsche Bauzeitung 1904) heb ik verder weer aan het licht gesteld, dat men bij de kringsgewijze en groepsgewijze vermindering der maten, slechts met meerdere mallen in plaats van met de één mal, die vroeger in gebruik was, werkte. Ook bij de bespreking van de bouwverordening van München van het jaar 1895 heb ik het aanleggen van smalle woonstraten met lage bebouwing naast breede verkeerstraten met hoogere bebouwing, en dat niet alleen in daarvoor uitgezochte stadswijken, doch zoo mogelijk overal in de geheele stad, bepaald wenschelijk genoemd. Ten slotte heb ik bij de bespreking van de in het koninkrijk Saksen in het jaar 1897 uitgevaardigde nieuwe bouwbepalingen, als mijn meening verkondigd, dat een verdeeling in kringen slechts voor een aaneengesloten half open en open manier van bouwen noodig zou zijn, dat binnen in de kringen echter de bebouwing alleen door de stratenbreedte zou moeten worden geregeld. Bij gelegenheid van het openbaar maken van de bebouwingsplannen van Eisenach van het jaar 1899, voorkomende in de „Deutschen Bauzeitung", heb ik toen nog, om het ontstaan van te smalle straten te voorkomen, voorgesteld, dergelijke groote voortuinen aan te leggen, dat lucht en licht in voldoende mate tusschen de gebouwen door zou kunnen toetreden. Professor Dr. Ing. R. Henrici heeft in zijn bijdragen voor het „Zentralblatte der Bauverwaltung" (Jaargangen 1901—1903), Professor Dr. Ch. Nussbaum in zijn „Leitfaden der Hygiëne" van het jaar 1902, en Stübben in zijn verhandeling „Die Grosstad der Zukunft" in het weekblad „Die Umschau" ook dergelijke beginsels voorgestaan.

Door de toenmaals te Maagdenburg aangenomen groepbouwverordening wordt zonder twijfel aan de sanitaire eischen voldaan, in mindere mate echter aan de economische en sociale. Waar moeten blijv. de arbeiders wonen, in de aaneengesloten bebouwing, of in de open, in de hooge of in de lage huizen, of overal? Deze vraag bleef met vele anderen nog onopgelost. Daar er binnen iedere groep ook bij verder gelijk blijvende omstandigheden toch steeds weer een bepaalde bouwtype zal ontstaan, is de groepbouwverordening in de eerste plaats slechts een p l a n voor een trapsgewijze verkleining en meer uit elkaar bouwen der huizen. Het woonhuis voor den kleinen man zal zich daarbij principieel niet van het betere burgerwoonhuis onderscheiden. Voorbeelden daarvan heeft de „Städte-ausstellung" van ruim een jaar geleden ons meer dan eens gegeven. Ruime huizen kan men echter ook bij een aaneengesloten manier van bouwen maken, zooals ik bij de bespreking van het geschrift van Dr. Abele „Weiträumige Städtebau und die Wohnungsfrage" in de „Deutsche Bauzeitung" van 1900 uiteengezet heb. De niet-aaneengesloten bouwwijze is daarvoor geen bepaalde vereischte.

Wat wij dus voor onze stadsuitleggingen noodig hebben, is het bevorderen van de open (niet-aaneengesloten) bouwwijze in villa-kwartieren met aaneengesloten, doorloopende bebouwing aan de hoofdverkeerstraten als de natuurlijke straten geschikt voor het doen van zaken, en verder met groepenbouw tot bevordering van het bouwen van eigen huizen. Voor de hoogte der gebouwen zijn principieel geen grenzen noodig, tenminste wat betreft de huizen, die voor een familie bestemd zijn, en niet wat aangaat de zoogenaamde tanahuizen, die per verdieping verhuurd worden. Waarom zou er niet eens een kasteel met verschillende verdiepingen of een torenhuis opgetrokken kunnen worden, bijv. een burcht, zooals omlangs nog door professor Pützer voor de poorten van Aken werd gebouwd. De afstand van het huis van de grens van het naburige perceel zou men van de bouwhoogte afhankelijk kunnen maken — zooals prof. Nussbaum voorgesteld heeft. — Ook schijnt de eisch, dat er voortuinen moeten worden aangelegd langs straten, die tusschen

de roodlijnen toch breed genoeg zijn, om lucht en licht vrij toegang te verleenen, vrijwel overbodig. Het mag aan persoonlijke opvattingen worden overgelaten, of het huis geheel achter op het terrein, midden in den tuin, of voor aan de straat geplaatst wordt. Verder is de open manier van bouwen ook het best op haar plaats langs de slingerwegen van een park. De tuinen der verschillende huizen moeten zoo mogelijk een geheel vormen. Niets vervelender echter, dan een straat van vrijstaande huizen, die als soldaten in het gelid staan.

Verder moet echter de aaneengesloten manier van bouwen regel zijn, waarvoor, wat betreft de bouwhoogte, dan wel een maximum maat moet worden bepaald, doch waarbij dan geen trapsgewijze vermindering van de bouwhoogte noodig is, daar deze slechts naar de breedte der straat mag worden geregeld, waarbij wij dan aannemen, dat het de wensch der gemeenten is, en dat zij er ook financieel toe in staat zijn, om op het bebouwingsplan verschillende breede straten, die aan hoogere eischen, wat betreft wonen en verkeer voldoen, te doen voorkomen.

Hoe lager de bebouwing wordt, des te meer terrein zal men mogen laten bebouwen, waardoor dan natuurlijk ook het bouwen van eigen huizen en van huizen voor een familie bevorderd wordt.

Hoe men daarbij het ontstaan van kale brandmuren vermijden kan, is een andere kwestie, waarvan de moeilijkheid echter wel op te lossen zal zijn. Misschien komen wij daar later wel eens op terug.

Gebouwen bestemd voor de nijverheid zijn natuurlijk in villa-kwartieren niet op hunne plaats. Die behooren thuis langs water-, spoorwegen, enz., waar men ze door een te gemoetkomend optreden, bijv. door grootere vrijheid bij de manier van bouwen te verleenen, wel heen kan lokken, terwijl men ze uit de villakwartieren door laatige bepalingen kan weren. In de buurt van een industrie-wijk moet gelegenheid zijn voor het oprichten van arbeiderswoningen, niet meer dan drie verdiepingen hoog, en zonder achterhuizen, zoo mogelijk niet allen geheel en al aaneengesloten voor de ventilatie, en met wegen, waar langs goederen vervoerd kunworden, midden door de blokken huizen.

Bijgevolg moet dus het voornaamste reeds bij het ontwerpen van het bebouwingsplan geregeld worden, waaraan men dan later door bouwverordeningen nog het een en ander kan toevoegen. Dit is echter slechts mogelijk bij uitleggingen op voor het eerst te bebouwen terrein, waarvoor de bebouwingsplannen nog moeten worden gemaakt. Anders wordt de kwestie in oude stadswijken en bij die uitleggingen waarvan de plannen reeds naar andere beginsels bewerkt zijn. Hier zal de groep-bouwverordening niet te ontberen zijn, als een hulpmiddel om een te ver gaande dichtheid van wonen te verhinderen, en om verdere ongewenschte toestanden te voorkomen, zal er dan niets anders over blijven, dan een toepassing van een herhaalde indeeling, waarbij de bouwhoogte telkens vermindert, en waarbij zooveel mogelijk met plaatselijke omstandigheden rekening gehouden wordt. Bovendien schijnt het wel wenschelijk bij het aanvragen van een bouwvergunning voor te schrijven, dat dit mondeling moet geschieden, zooals men te München doet, omdat men dan in de gelegenheid is, aan particulieren, die een vergunning om te bouwen komen vragen, of ook aan aannemers, die voor hetzelfde doel komen, menigen goeden raad te geven, vooral in aesthetische richting. Zorgt dan ook nog de bouwpolitie er voor, dat men voldoende met de eischen der kunst rekening houdt, dan zou men ook langs dezen weg weer tot steden kunnen komen, waarover men zich niet zou hebben te schamen. Wanneer een onzer artistiek onderlegde voorouders nog eens een kijkje kwam nemen in de woonplaats der meer nuchtere naneven.

Uit „Der Städtebau." P.

SPOORWEGVERBINDINGEN OM AMSTERDAM.

Bij Koninklijk Besluit d.d. 2 Juli 1901, no. 44, werd eene Commissie ingesteld, om

„te onderzoeken, op welke wijze de spoorwegen ten zuiden en ten oosten van Amsterdam, naar aanleiding van de belemmeringen, welke het verkeer in het langs die spoorwegen gelegen stadsdeel ondervindt, behooren te worden gewijzigd, mede in verband met de mogelijkheid van een toekomstige spoorwegverbinding om Amsterdam".

Deze commissie bestond uit de heeren: J. L. Cluijsenaer, voorzitter; R. W. J. C. van den Wall Bake; J. van Hasselt; P. H. Kemper; P. C. Kool; W. J. Koster; E. H. Stieltjes en B. de Jong, secretaris.

Den 23 Juni 1905 verscheen het verslag *) dier commissie, 't welk een boekdeel vormt van 60 pagina's en met 20 kaarten is toegelicht.

Aan dit, voor de hoofdstad des lands, zoo hoogst belangrijk rapport ontleenen wij het volgende.

* * *

De opdracht der commissie verstrekt was tweeledig.

„Immers werd haar tot taak gesteld te onderzoeken op welke wijze kunnen worden opgeheven de belemmeringen, welke de spoorwegen aan het verkeer in Zuid-oostelijk Amsterdam in den weg stellen, maar wordt haar tevens opgedragen de mogelijkheid van eene spoorwegverbinding rondom Amsterdam in het oog te houden."

„De commissie erlangde na algemeene bespreking al spoedig de overtuiging, dat de verbetering der in Z.O. Amsterdam bestaande verkeerstoestanden niet als een op zichzelf staand vraagstuk kan worden beschouwd."

„Integendeel — duidelijk bleek, dat de werken, gevorderd ter tegemoetkoming aan de bedoelde bezwaren, een nauwste samenhangen met die, welke thans noodig of te eeniger tijd noodig zullen blijken ter verbetering van het verkeer rondom de hoofdstad en in hare buitenwijken."

„Overtuigd, dat de opdracht breed is op te vatten, heeft de commissie haar aandacht aanstonds gewijd aan het spoorwegnet van Amsterdam in den ruimsten zin. Zij heeft daarbij onderzocht welke werken noodig zijn, opdat — ook in de toekomst — voldaan zij aan de eischen, welke gesteld mogen worden aan het verkeer te Amsterdam, zoowel dat per spoorweg, als dat te water en langs gewone wegen, rekening houdend met de te verwachten uitbreiding der Hoofdstad."

* * *

In hoofdstuk I: Algemeen overzicht van den bestaanden toestand, wordt in herinnering gebracht, dat de eerste spoorweg in Nederland — de lijn Haarlem— Amsterdam — omstreeks 66 jaren geleden (24 September 1839) voor het publiek verkeer geopend werd. De spoorwegverbinding met Utrecht kwam 28 December 1843 tot stand. Het Centraal-station, aangelegd in het open havenfront, werd den 15 October 1889 in gebruik genomen.

„Konden aanvankelijk de werken en inrichtingen in verband met den omvang van het verkeer voldoende worden geacht, reeds spoedig bleek, dat zij niet beantwoorden aan de steeds hoogere eischen van een toenemend verkeer."

„De ontwerpers van het C. S. — waaronder hier te verstaan het emplacement met het hoofdgebouw en de overige gebouwen en inrichtingen — hebben niet kunnen vermoeden, dat een kwart eeuw nadat met de uitvoering hunner plannen werd begonnen, het verkeer een zoodanige uitbreiding zou hebben verkregen dat de door hen ruim opgevatte werken niet meer aan de behoeften zouden voldoen."

*) Dit verslag is tegen betaling van f 5.— verkrijgbaar bij de firma Gebrs. van Cleef, boekhandelaars, 's Gravenhage.

„Het C. S. is het eindpunt geworden van alle op Amsterdam gerichte personentreinen, terwijl dit station wordt doorgereden door de goederentreinen der richtingen Zaandam en Haarlem en door de konvooien van alle ten westen van het station gelegen goederen-inrichtingen, welke treinen en konvooien hun begin-, onderscheidenlijk eind-punt hebben op het goederenstation Rietlanden."

Tal van werkzaamheden moeten thans op het emplacement van het C. S. plaats vinden, waarvoor vele en omvangrijke inrichtingen noodig zijn.

„Een behoorlijke uitoefening van den dienst eischt, dat voor de inrichtingen, noodig voor alle boven aangegeven werkzaamheden, voldoende ruimte beschikbaar zij buiten de hoofdsporen van het station — namelijk die sporen, welke de sporen langs de perrons verbinden met de toeleidingsbanen — opdat de treinbeweging op die hoofdsporen niet worde gehinderd door de bovenvermelde werkzaamheden. De ruimte daarvoor bij de tegenwoordige treinbeweging reeds noodig, is echter op het emplacement op verre na niet aanwezig. Dientengevolge moet een groot gedeelte van de bedoelde hoofdsporen op het emplacement worden gebruikt, zoowel voor de beweging der komende en vertrekkende treinen en konvooien, als voor de boven bedoelde werkzaamheden, zoodat de treinbeweging en de op het stationsemplacement te verrichten werkzaamheden niet onafhankelijk van elkander kunnen plaats hebben. Elke, zelfs eene op zichzelf onbeduidende, onregelmatigheid in de treinbeweging wordt daardoor van invloed op de stations-werkzaamheden, die zich weder doet gevoelen op de beweging van de treinen, te welker behoeve deze werkzaamheden moesten geschieden."

„Moet alzoo het emplacement van het C. S. te bekrompen worden geacht voor de aldaar uit te voeren dienstverrichtingen, ook de aan weerszijden tot dit emplacement toegang gevende spoorbanen zijn onvoldoende voor het daarover te leiden verkeer."

„Tijdens den zomerdienst 1904 verkeerden op normale dagen dagelijks over de westelijke toegangsbaan 170 personentreinen en 34 goederentreinen en losse machines, bovendien verscheidene konvooien naar de verschillende goederenrichtingen. Op drukke zomerdagen wordt het aantal personentreinen dikwijls belangrijk vermeerderd."

„Volgens dezelfde zomerdienstregeling verkeerden over de oostelijke toeleidingsbaan 152 personentreinen."

„Waar beide toeleidingsbanen zoo druk bezet zijn en de treinen der verschillende richtingen niet onafhankelijk van elkander kunnen aankomen en vertrekken, komt het herhaaldelijk voor, dat een aankomende trein vóór het station moet worden opgehouden, hetzij om het vertrek van een eenigszins vertraagden trein mogelijk te maken, hetzij omdat een aankomende trein uit andere richting het baanvak nog niet heeft verlaten, hetzij omdat de rangeerbewegingen over de sporen, waarop de trein moet binnenkomen, nog in gang zijn."

„Elke vertraging is ook weder bron van storing, welke dikwerf op verscheidene volgende treinen nadeeligen invloed uitoefent. Vooral wanneer om een van deze redenen de gang van een goederentrein gestoord moet worden, heeft zulks belangrijken invloed op den regelmatigen loop der treinen, wijl het tot stilstand brengen en in beweging zetten van een goederentrein meer tijd vordert dan voor een personentrein noodig is."

„De gebreken van den bestaanden toestand, hoewel immer merkbaar, mogen somtijds minder sterk voor den dag treden, — dank zij de doel treffende veiligheidsmaatregelen en het omzichtig en beleidvol handelen van de ambtenaren met de uitoefening van den dienst belast — geloochend kan niet worden, dat reeds een geringe onregelmatigheid in den treinenloop den meest vaardigen ambtenaar voor groote bezwaren plaatst. Tot nu toe zijn door buitengewone inspanning en oplettendheid ongelukken voorkomen. *)"

De commissie gaat voorts in den breede na, welke groote belemmeringen de spoorwegen, welke Amsterdam ten N., Oosten en Z.-Oosten omgeven, en het van het Y en van de omliggende terreinen scheiden, opleveren voor het scheepvaartverkeer en het verkeer te land.

Voornamelijk zijn het de talrijke gelijkvloersche overwegen die het verkeer in het Oostelijk stadsdeel in groote mate in den weg staan.

„Het steeds toenemend spoorwegverkeer vermindert onvermijdelijk de waarde van gelijkvloersche overwegen voor het straatverkeer; door het aanleggen bij zulke overwegen van alleen voor voetgangers bruikbare overbruggingen of onder doorgangen wordt het verkeer slechts weinig gebaat; afdoende middelen waardoor het spoorwegverkeer en het straatverkeer onafhankelijk van elkander worden, zijn voorshands noodzakelijk."

Een en ander samenvattende stelt de commissie vast:

1e. dat de spoorwegen met aanhoorigheden in en rondom Amsterdam niet meer voldoende zijn voor het verkeer;

2e. dat de bezwaren, welke zoowel de scheepvaart als het verkeer te land, doch vooral dit laatste, van de spoorwegwerken ondervinden in het gedeelte der gemeente, begrepen tusschen den Amstel en het afgesloten Y, van dien aard en omvang zijn, dat de gemeenschap van de aldaar gelegen handelsinrichtingen en nieuwe stadswijken zoowel onderling als met de oude stad en de omliggende gemeenten in hooge mate beperkt, en de uitbreiding der gemeente belemmerd wordt.

* * *

Het volgende hoofdstuk behandelt de voorstellen tot verbetering.

De commissie zegt in haar verslag hierover o.a. het volgende:

„Elke verbetering van spoorwegtoestanden in of rondom Amsterdam, welke tevens ten doel heeft de bestaande belemmeringen voor het verkeer te water en te land op te heffen, moet berusten op een algemeen plan, waarbij tevens rekening is gehouden met de uitbreidingsplannen der gemeente en met de waarschijnlijkheid dat in de toekomst nieuwe gedeelten aan de gemeente zullen worden toegevoegd."

„Zulk een algemeen plan moet niet alleen omvatten de aanstonds noodige werken, maar ook rekening houden met de toekomst, met de steeds toenemende behoeften en hooger wordende eischen; moet vervolgens de verschillende met elkander verband houdende werken achtereenvolgens uit te voeren, naarmate de wenschelijkheid of de behoefte daaraan blijkt."

„Bij het ontwerpen van zulk een algemeen plan is het niet wel mogelijk te letten op de bijzondere belangen van de thans bestaande verschillende spoorwegondernemingen; slechts het algemeen belang van het Rijk en van de hoofdstad — hier nauw verbonden — en de belangen van het verkeer in den ruimsten zin opgevat, behooren daarbij in aanmerking te worden genomen. Aan de Regeering te gelegener tijd de taak om wellicht tegenstrijdige belangen van verschillende spoorwegondernemingen tot hun recht te doen komen."

„Bij de samenstelling van een algemeen ontwerp, als boven bedoeld, moeten uit den aard der zaak de eischen der exploitatie in het oog worden gehouden, doch in dien zin, dat deze mogelijk zij op verschillende wijzen, opdat onder-

*) De spatiëering is van ondergeteekende.

scheidene inzichten tot hun recht zullen kunnen komen. De ontwerper van heden kent immers niet de meening van den exploitant der toekomst, die trouwens niet in staat zou zijn thans de beginselen aan te geven, welke te zijner tijd de exploitatie van een samenstel van hoofdlijnen en zijtakken zullen beheerschen. Dit geldt zoowel voor de hoofddeelen als voor de onderdeelen van het ontwerp; daarom is bij de vaststelling daarvan slechts te zorgen, dat exploitatie van het geheel en gebruik van de onderdeelen steeds mogelijk zij, ook bij wisselende opvattingen en veranderde behoeften."

„Een onderzoek der bestaande toestanden deed reeds spoedig zien, dat zoowel afdoende verbetering van het spoorwegverkeer als opheffing van de belemmeringen, welke het gewoon verkeer ondervindt, slechts te bereiken zijn door: scheiden van personen- en goederenverkeer; bevrijden van het Centraalstation van goederenverkeer; opheffen van sommige verbindingen en inrichtingen; verhoogen van baanvakken, welke stadswijken of daarvoor bestemde terreinen doorsnijden, en — indien zulks niet mogelijk is — het doen vervallen van zoodanige spoorweggedeelten; aanleg van ruime rangeerterreinen."

„Scheiden van personen- en goederenverkeer en bevrijden van het Centraalstation van laatstgenoemd verkeer is slechts te bereiken door den aanleg van een gordelspoorweg rondom de hoofdstad tot herstel der gemeenschap voor het goederenverkeer. Uit het navolgende zal blijken, dat wordt aanbevolen de aanleg van twee zulke gordelspoorwegen, en wel één zoo dicht mogelijk bij de stad ten behoeve van het personenverkeer en één meerendeels op grooteren afstand ten behoeve van het goederenverkeer."

„De belangen der landsverdediging worden mede door den aanleg van deze gordelspoorwegen bevorderd, omdat zij gemakkelijke verplaatsing van troepen en materiaal in de hand werken."

„Een ringbaan zal bovendien in hooge mate bevorderlijk kunnen zijn aan den aanleg van nieuwe buitenwijken door het stichten van halten en stopplaatsen."

„Bij het uitwerken van dit in zoo algemeene trekken aangegeven plan vraagt het huidig middelpunt van het spoorwegverkeer — het Centraalstation — in de allereerste plaats de aandacht."

„Verplaatsing van dit station zou onderscheidene belangen zoowel van algemeenen als van bijzonderen aard schaden, zoodat aan opheffing van dit station niet kan worden gedacht."

„Daarom moet voor alles getracht worden dit station zooveel mogelijk uit te breiden en geschikt te maken voor het tegenwoordige en het in de naaste toekomst te verwachten verkeer."

Al aanstonds blijkt, dat boven alles noodzakelijk is het C.S. en de toeleidingsbanen te bevrijden van het verkeer van goederentreinen en konvooien. Deze eisch is van zeer wijde strekking, wijl bij voldoening daaraan het goederenvervoer tusschen de aan weerszijden van het station gelegen terreinen en inrichtingen zal zijn opgeheven, en het dus noodzakelijk zal zijn ter voorziening in de te verbreken gemeenschap de noodige maatregelen te nemen, waartoe in de eerste plaats is te rekenen de aanleg van een ringbaan bezuiden om Amsterdam. De eisch is echter onafwijsbaar."

„Uitbreiding van het C.S., waardoor het beter dan thans geschikt zal worden voor het personenverkeer, is mogelijk en wel door verlenging van de bestaande perrons, verbreeding van het derde perron en vermeerdering van het aantal standplaatsen voor treinen door aanleg van een behoorlijk te overkappen nieuw of vierde perron ten N. van de bestaande perrons, op de plaats, waar nu de goederentreinen verkeeren. De vergrooting van het middeneiland, gevolg van de onderhanden vernieuwing van den westelijken doorgang, zal de hiervoor noodige verbetering en wijziging van het sporenplan mogelijk maken."

„Is het eigenlijke emplacement buiten de perrons reeds thans onvoldoende, de vernieuwing van den westelijken doorgang zal de oppervlakte van het westelijk eiland verminderen, terwijl de gestadige vermeerdering van het personenverkeer ook op zich zelf uitbreiding van het emplacement en van de daarop aanwezige inrichtingen vordert. Het daartoe noodige terrein kan verkregen worden door aanplemping in het Ooster- en in het Westerdok."

De Westerdoksluis zal voor de watergemeenschap en voor de scheepvaart van vaartuigen, welke den mast strijken, behouden kunnen blijven. De vaartgemeenschap tusschen het Westerdok en het Noorderkanaal voor schepen welke den mast kunnen strijken, kan — hoewel van niet veel belang — niet worden opgeheven, zij zal kunnen plaats hebben door de Zoutkeetsgracht en het Westerkanaal."

„Met boven aangeduide werken is in volstrekten zin de grens van uitbreiding van het C.S. bereikt."

(Wordt vervolgd.)

HOUT PLASTISCH MAKEN, DOOR H.

Het hout kan door behandeling met zoutzuur in zijn eigenschappen een ingrijpende verandering ondergaan en b.v. de elasticiteit bijna geheel verliezen. Het kan dan ook tot op een klein deel van zijn oorspronkelijk volume samengeperst worden en men kan er alle willekeurige vormen aan geven.

Het op die wijze behandelde hout verandert geheel van structuur en wat vooral van belang is, het verliest de eigenschap van gemakkelijk te splijten.

In dezen toestand neemt het hout veel gemakkelijker kleurstoffen op en het is voor velerlei technische docleinden te gebruiken.

De behandeling bestaat hierin, dat men ruwe, onbehouwen stammen met het eene einde door middel van een plaat, welke tegen een elastieken ring wordt gedrukt, met een buizensysteem luchtdicht in verbinding brengt. Deze buizen staan weer in verbinding met een vat, dat de vloeistof bevat, waarmee het hout gedrenkt moet worden.

De vloeistof wordt met een drukking van 1 tot 2 atmospheren, door een perspomp in het hout gedreven. De duur van zulk een behandeling met een verdund zoutzuur bedraagt 8 tot 10 dagen, maar is verschillend naar den graad der verdunning.

Wanneer de behandeling met zoutzuur is afgeloopen, wordt het hout met water uitgewasschen. Dit geschiedt geheel op dezelfde wijze. Het uitwasschen duurt 3 tot 4 dagen.

Door deze behandeling laat het hout zich gemakkelijk snijden en wordt het vooral voor beeldhouwwerk bijzonder geschikt.

BOEKBESPREKING
DE GEBREKEN VAN ELECTRISCHE MACHINES DOOR ERNST SCHULZ.

Bij van Mantgen en de Does te Amsterdam verscheen bovengenoemd — 48 bladzijden beslaand — werkje.

Het boekje bevat een overzicht van de meest voorkomende gebreken aan:

Gelijkstroommachines; Een- en meer-phasige Generatoren; een- en meer-phasige Inductiemotoren en Een- en meervormige Transformatoren. Voorts een verhandeling over „Nuttig effect".

Voor verbruikers van electriciteit en electrotechnici is ontwijfeld dit werkje van veel nut.

DERTIENDE JAARGANG. No. 43. ZATERDAG 28 OCTOBER 1905

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz., PAUL J. DE JONGH, Secr., Johs. B. LAMBEEK Jr., H. WALENKAMP, W. KROMHOUT Czn., Jos. Th. J. CUYPERS, A. VAN BAALEN, Leden. — VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN en C. W. NIJHOFF REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE: L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12.—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10.—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD BETREFFEND TE ZENDEN AAN DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120 TE AMSTERDAM, IDEM VOOR HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Johs. B. LAMBEEK Jr., RINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e SECRETARIS VAN HET BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: Verslag 1200e vergadering. — Een rapport van het bouwtoezicht. — Bouwkunst en Vriendschap. — Berichten. — Open prijsvragen. — Vacante betrekkingen. — Informatie-bureau. — Spoorwegverbindingen om Amsterdam — Over het aanleggen van vuilniskokers in huizen, welke per verdieping verhuurd worden.

VERSLAG VAN DE 1200ste GENOOTSCHAPS-VERGADERING, GEHOUDEN OP 25 OCTOBER 1905 IN CAFE »PARKZICHT«.

De Voorzitter, de heer H. P. Berlage, opent de vergadering, installeert na lezing en goedkeuring der notulen den heer K. Tholens met eenige hartelijke woorden, en geeft kennis aan de vergadering van een ingekomen schrijven van het „Verband Deutscher Architecten- und Ingenieur Vereine", waarin instemming wordt betuigd met de door „Architectura et Amicitia" gezonden motie, inzake de Vredespaleis-prijsvraag, aangenomen.

Ook genoemd „Verband" verklaart het wenschelijk te achten, dat er volkomen gelijkheid bestaat voor alle deelnemers aan een prijsvraag.

De aangekondigde lezing van den heer André de la Porte kon niet doorgaan, doch werd de geheele avond gevuld met het eveneens aangekondigde „debat naar aanleiding van Berlage's lezing over: „De waarschijnlijke ontwikkeling der Architectuur". Inleider was de heer J. E. van der Pek, wien alsnu het woord wordt gegeven.

Spreker zegt, waar hij Berlage's brochure zal moeten bespreken, die handelt over de waarschijnlijke ontwikkeling der architectuur, van meet af aan te willen beginnen en dus eerst vast te stellen wát Architectuur zélf is. En hierbij wil spreker zich gerugsteund zien door een gansch heer van nà elkander opgebouwd hebbende filosofen, van de voorloopers van Plato af tot Kant en Hegel toe.

Spreker wil beginnen een gedicht aan te halen van dien grooten dichter, tevens filosoof, Schiller:

Der Künste heilige Magie
Dient einem weisen Weltenplane.
Still lenke sie zum Oceane
Der grossen Harmonie."

Spreker staat hier 'n oogenblik bij stil, en wijst aan hoe schoon dit gedicht weergeeft, dat de Kunst zoert naar den oceaan (den altijd veranderende en toch steeds dezelfde) der verscheidenheid in eenheid.

De kunstenaar beschouwt het Al; de rede, beschouwend, begrijpt. In den kunstenaar is de behoefte tot het weergeven van 't in aanschouwen begrepene. Zoo ontstaat 'n reflex van het Al als kunstwerk.

Ja, in Kunst is iets tooverachtigs (die Magie); Tooverkracht, door ons vereerd, ons heilig (heilige Magie). Dát drukt 't gedicht van Schiller zoo schoon uit. Maar 't zegt nog meer dan dat. Om den inhoud volledíger te begrijpen, wil spreker eerst íh herinnering brengen hoe 't begrip Kunst werd aangegeven door den grooten wijsgeer Hegel.

Hegel dan staat op het standpunt van het absolute, niet het subjectieve bewustzijn, maar de absolute, algemeene rede, de absolute geest is het algemeen beginsel der wijsbegeerte.

Deze is het hoogste, n.l. de absolute geest, niets is hier boven verheven.

En waar nu de absolute geest de Rede in zich bevat, nu de Rede is, en de zuivere rede er toe komt te zien, dat ieder begrip eenzijdig is, zijn eigen tegenstelling bevat, komt de absolute geest of Rede ertoe, de eenheid te zien in de verscheidenheid.

Dit hoogst denkbare, n.l. de absolute geest, wordt verder door Hegel onderscheiden in de verschijnselen van Kunst, Godsdienstzin en Wijsbegeerte.

Passen we deze begrippen aan aan het door spreker genoemde gedicht van Schiller, — dat gedicht dat zelf reeds zegt van de heilige tooverkracht der Kunst: „Stil voert ze naar de eindelooze vlakte der verscheidenheid in eenheid" — dan kan de beteekenis ervan aldus worden uitgedrukt:

De Kunst dient de Rede.
De Rede zoekt de Waarheid,
De Waarheid is Eenheid in Verscheidenheid.

Zoo ook met iedere wijsgeerte; elk wijsgeerig plan, schijnbaar tegen een ander indruischend, is slechts één aanzicht van de Rede, want inderdaad is er slechts één Philosofie, zooals er maar één Chemie is en één Wiskunst.

Zoo ook kan nooit één materiaal het materiaal der toekomst zijn, want dit te beweren, zou eenzijdigheid moeten vooropstellen en de Rede, die, alles om zich heen beschouwend, begrijpt, kan niet uitgaan van eenzijdigheden.

Want, wát is Bouwkunst?

Beeldhouwers en schilders stellen met hunne kunst iets voor.

En Bouwkunst? Wij denken en stellen samen. De rede voert ons tot samenstellen. We maken massale dingen, din-

gen van ruimte, dingen die evenwel niets voorstellen.

De rede brengt ons er toe, om samenstellingen te doen geworden van vlakken, van lijnen, van kleur, samenstellingen van verschillende materialen.

Wij stellen niets voor, wij stellen samen.

De materie is voor ons 't middel, om de Rede, die in ons is, duidelijk te maken aan anderen. De Rede openbaart zich dus in materialen. De hoedanigheid, de formaten der materialen worden aangegeven door de rede. Wat doen we anders, dan de rede doen werken, als we baksteenen maken? De rede doet ons begrijpen, bij 't aanschouwen, hoe de vulkaan te werk gaat, hoe hij zachte materialen tot harde verwerkt. Welnu, we passen dit toe en we verharden onze zachte klei tot baksteenen.

En zegt ons de rede niet, welke materialen hard en duurzaam zijn, en doet diezelfde rede ons niet duurzame materialen uitzoeken en plaatsen daar, waar we weten dat 't materiaal aan veel slijtage onderworpen zal zijn?

We stellen dus samen volgens 't karakter van het materiaal, volgens de rede.

Wat nu is ijzer-cement? IJzercement is een materiaal dat alle karakter mist, omdat 't geheel door theoretische berekening elken vorm kan aannemen. Door juiste berekening kan men er mee maken een beker zoo goed als 'n huis, voorwerpen in een woord van het meest verscheiden karakter.

Dan zien we bij dit materaal aan 't uiterlijke nooit 't innerlijke. Het dwingt ons dus onze rede te doen stilzwijgen, omdat bij 't aanschouwen ervan, de rede buiten spel blijft.

't Karakter van ijzer-cement is: dat 't geen karakter heeft. Want wat is ijzer-cement? Beton met ijzer.

Beton is voor trek niets waard, voor druk heel veel.

IJzer is voor druk niets waard, voor trek heel veel.

'n Mensch, genieus beest, stelt die 2 tezamen, denkend, nu is alles overwonnen.

Nu kan men, als Berlage in zijn brochure, dit tweeslachtige karakter goed praten door 'n vergelijking te maken met het menschelijk lichaam, waarin skelet èn omhulsel van skelet, volgens spreker is dit ten eenenmale onjuist, daar de beenderen steunend zijn, de spieren trekkend.

En bij het ijzer-cement is dit juist andersom. Daar is het skelet de trekkende kracht en 't omhulsel de steunende. Spreker raadt den schrijver der brochure aan, dan liever het ijzer-cement te vergelijken met een kever, die van binnen z'n zenuwen en spieren in 't lichaam draagt en daaromheen het beschuttende, sterke materiaal: de bast.

Zeker, ook spreker wil wel ijzer-cement toepassen, doch alleen dàn, als de Rede er hem toe voert; dàn wanneer het voor eene te maken constructie het materiaal is.

En dan ,wanneer de goedkoopte van het materiaal zou

En dan, wanneer de goedkoopte van het materiaal zou spreker moeten meedoen, maar ondanks zichzelf. Hij zou het dus nooit vooruit gaan aanbevelen als het materiaal.

Welke nu zijn de voordeelen? De groote druk- en trekvastheid. De mogelijkheid tot het vervaardigen van elken vorm dien men wil. Alles kan in dit materiaal zuiver worden berekend en dàn: juist zoo gemaakt.

Verder is als voordeel genoemd de naadloosheid.

Maar naden zijn naden en geen voegen. En voegen zullen we moeten behouden, zoolang we samenvoegen. En bouwen is samenvoegen. Waarom dus de voeg te willen opofferen? Alleen om de hygiëne? Moet dan terwille daarvan de rede worden geofferd?

Nadeelen van het materaal zijn:

1°. Het materiaal heeft geen karakter, (de gebruiker, de toepasser heeft 't karakter).

2°. De hardheid tegen 't gaten maken. Wil men 'n gat maken en komt men ter plaatse een staaf tegen, wat dan? moet deze worden doorgevijld, en dus 't materiaal z'n standvastigheid doen verliezen? Wel een nadeel! waar men bij een gemetselde, een „samengevoegde" muur een gat kan maken of sparen zonder eenig bezwaar, door de rest met 'n vallende tand te laten liggen.

3°. Het materiaal zou op den duur evengoed kunnen scheuren, en juist door z'n groote afmetingen zal dit een niet te overzien onheil zijn.

4°. Het materiaal brengt heel sterk de geluidstrillingen over, zoodat 't onmogelijk zou zijn, om op den duur concertgebouwen, fabrieken of welke publieke gebouwen ook, erin te vervaardigen.

Elk materiaal heeft z'n nadeelen.

Welke nadeelen heeft nu verder dit materiaal tegen algemeene toepassing?

Samenstellen eischt voegen. De Rede eischt van bouwen: samenstellen, voegen. Zonder voeg geen samenvoeging. We zijn gewend aan redeloosheid om ons heen. De rede wil de samenstelling zien. Dat is 't onzinnige van 'n plafond, zooals wij ze gewend zijn te zien, wij zien er niets van hoè 't in elkaar zit, wàt er boven is, van onze behangen wandjes, overal is de rede zoek, wordt er met de rede geen rekening gehouden. In 'n zaal van ijzer-cement, zegt spreker, tart ik den aanschouwer: de Rede te zien van den uiter. We willen zien: de vormen, waarin de architect zich uit. Het ijzer-cement heeft geen vormen, heeft slechts vlakken.

„De ontwikkeling" der Architectuur". Hierbij wil spreker herinneren aan de passage uit Dante's Hel, waarin menschen voorkomen, die achterwaarts loopen.

Bij nader toezien bemerkt Dante, dat hunne hoofden verdraaid zijn, met de aangezichten naar de rugzijde. Op zijn vraag, wat dit te beteekenen heeft, wordt hem geantwoord: dit zijn de gestraften, die de Toekomst hebben willen betreden.

Spreker wil niet in de toekomst zien, om dit lot te ontgaan. Maar een ding kan toch zeker worden vastgesteld:

De Rede zal laboreeren, zooals ze altijd gelaboreerd wordt.

De Kunst zal laboreeren, zooals ze altijd gelaboreerd wordt.

Spreker haalt verschillende voorbeelden aan: Michel-Angelo's werken, de St. Pieter, zooveel andere groote bouwwerken, waarmee altijd is heen en weer gesold in hun wording of bestaan. De strijd van Rembrandt bij z'n „Nachtwacht", òm de Rede. Van Ruisdael, die arm stierf, die rijk had kunnen zijn als hij had willen schilderen, wat mèn wou, wat opgang zou doen, maar die de Rede liet zegevieren. Dürer, Dante, en zooveel anderen. Bij allen is door de massa de Rede miskend.

De Rede zal laboreerend door de maatschappij gaan, de Rede moet laboreeren door òns. De Eenheid zal blijven in z'n verscheidenheden. Daarom zal men het bij redeneeren niet eens worden, om 't niet bevatten van allen van de REDE.

De Rede openbaart zich in ons allen op verschillende wijzen, van verschillende zijden. Elke zijde heeft zijn reden van bestaan.

Architectuur-ontwikkeling zal komen van ontwikkeling der architecten. Die ontwikkeling zal ons geven: de studie der philosophie. De Rede zal ons zuiver leeren denken. Wij zullen het leven op ons in moeten laten werken als AL, en zooveel mogelijk trachten daarin de Rede te doen werken.

Als slot wil spreker nog aanhalen de spreuk van Goethe:

Doch ihr die echte Göttersöhne
Erfreut euch der lebendig reichen Schöne.
Das Werdende, das ewig wirkt und lebt,
Umfass' euch mit der Liebe holden Schranken
Und was in Schwankender Erscheinung schrebt
Befestiget mit dauernden Gedanke.

* * *

Door den Voorzitter wordt alsnu gevraagd, wie nog wat in 't midden meent te moeten brengen naar aanleiding van 't gesprokene. Allereerst geeft de heer Theo Rueter van Blaricum zich op, om 't een en ander te zeggen naar aanaanleiding van Berlage's brochure. Spreker had dit op schrift en zal het, met het oog op den tamelijk langen inhoud aan de redactie afstaan ter opname in het blad.

De heer Walenkamp zegt, dat volgens zijne meening èn door den heer Berlage èn door den heer Van der Pek de Ideaalbeschouwing en de materiaal-beschouwing verkeerd zijn in verbinding gebracht.

De Kunst bestaat in hare essence, afgescheiden van de stof.

De heer Van der Pek antwoordt hierop, dat de Kunst moet gebonden worden aan de materialen. Architecten zijn menschen, die de Rede moeten binden aan de materie.

De heer Walenkamp zegt, dat volgens zijne meening èn der Kunst, De Rede laboreert niet zèlf. Zij laboreert in 't materiaal.

De heer v. d. P.: De rede, 't zuivere denken, zonder de stof, is ondenkbaar. Onmogelijk de Rede ùbstract zich in te denken. Descartes zei: „ik denk, dùs ben ik".

De heer Joling: De Kunst is niet vrij meer, haar eerste behoefte. Door allerlei wetteujke bepalingen, dikwijls ten onrechte, is zij gebonden. Berlage gaat in zijn brochure volgens spreker op die verkeerde wetten voortbouwen, dus: doet de toekomst rusten op tegenwoordige verkeerde wetten. Wij moeten die wetten juist tegenwerken, en trachten deze weer ongedaan te maken.

Den heer Ingenohl heeft het verwonderd, dat na zoo'n mooi begin en met zoo'n mooi einde van debater's voordracht, deze den eigenlijken inhoud van Berlage's brochure zoo weinig heeft bestreden.

Volgens spreker heeft debater er meest naast geredeneerd, niet er tègen. De enkele dingen, die een ernstige bestrijding lijken, zijn gemakkelijk te weerleggen. Zoo b.v. de onredelijkheid van een plafond. Is voor den heer v. d. P. een vloer ook niet zeer onredelijk, waar hij absoluut niet kan nagaan wat er onder zit? Spreker meent, wil de heer v. d. P. consequent zijn, dan moet hij dit erkennen.

Het aangehaalde voorbeeld van skelet en lichaam is door debater te letterlijk opgevat. Berlage heeft alleen bedoeld te wijzen op een kern en op een lichaam er omheen. Er was hierbij geen sprake van druk en trek. Spreker vindt, dat de heer v. d. P. de geheele brochure te veel heeft opgevat naar de letter. Als men deze goed leest geeft zij wèl degelijk blijk van idealisme en bepaalt ze zich volstrekt niet tot 't materiaal alleen. Maar: we hebben eenmaal rekening te houden met de tegenwoordige groote constructies. Kan men daarbij de groote glasruiten, de groote muurvlakken, de enorme spanningen wegcijferen? Het ijzer-cement met al wat er bij hoort is een eisch des tijds, waarmee we rekening hebben te houden.

De heer Van Hylckama meent, dat in de rede van debater de Rede de stof beheerscht. Dat in de brochure Berlage stof en omstandigheden de rede leiden.

De heer De Groot: 'n Dwaling van onzen tijd is: uit de stof den vorm te halen. Men moet vorm geven naar den aard der stof. Zeker, maar niet uitsluitend.

De stof moet ondergeschikt gemaakt worden aan de Idee.

Uit de stof uit de stof. Daár is conceptie.

'n Bol, 't zij van boter, van klei òf van welk materiaal dan ook, blijft een bol.

De Idee moet de stof beheerschen.

De heer Van der Pek legt er nogmaals den nadruk op, dat hij vindt dat te veel allerlei omstandigheden van dezen tijd, Berlage hebben geleid, zich bij één materiaal te houden. „'t Is een eisch van den tijd?" Wat? Eén materiaal, met uitsluiting van alle andere materialen? Maar dat is eenzijdigheid. Bovendien, dit materiaal kan nog door vele andere gevolgd worden. Gezondheid, voorschriften van brand en hygiëne? Zijn dàt dan eischen des tijds alleen?

Dan zou men komen tot wat spreker dezer dagen las van een Duitscher: „esthiek ist diethetick", „gezondheid is schoonheid". Maar dat is verschrikkelijk, wèg dus de schoonheid! Is alleen gezondheid 't schoone? Dat alles is eenzijdig en de Rede komt op tegen al 't eenzijdige.

Berlage heeft gedwaald tusschen: gezondheidsleer, brandvrijheid en bouwpolitie. Zeker, hij, spreker, heeft ook gedwaald, maar zij 't dan elegant of niet, door de eeuwigheid der Rede.

De heer Berlage zegt, dat hem de bestrijding niet zoo eenstig is voorgekomen, als de opzet wel deed denken. Zeker, de kunstenaar beschouwt het Al en dat heeft spreker geleid, om zich heen te zien en deze brochure is weer daarvan 't gevolg. Hij zelf heeft geschreven, dat hij vele dingen, al waarnemend, niet anders dan met huivering kon aanschouwen.

't Doet spreker leed, dat zoovelen eene materialistische strekking hebben gezien in deze brochure.

Spreker meent, dat als men niet te veel aan de letter hecht, maar tusschen de regelen doorleest, en met name het slot van het artikel leest, men zal moeten voelen, dat 't idealisme niet heeft ontbroken in wat hij geschreven heeft. Spreker zou hier nog veel aan kunnen toevoegen, maar wil met 't oog op 't vergevorderde uur eindigen met dit gezegde, dat: „De stof eerst dàn hare volle waarde verkrijgt, wanneer de bezielende hand van den scheppe-kunstenaar haar vormt."

De heer Van der Pek komt daarna nog op enkele zijner meeningen terug, en zegt nogmaals, dat Berlage te veel heeft gestaard op eenzijdigheden.

* * *

Bij rondvraag aan 't eind der vergadering sprak de heer Plate zijn leedwezen uit over het feit, dat in verband met de verlenging van de tentoonstelling de reclame-platen van Van Leeuwen op verscheidene plaatsen der stad zijn overplakt met breede reepen papier. Dit scheen te berusten op een misverstand der aanplakkers. Ten slotte sloot de Voorzitter de zeer opgewekte vergadering. v. B.

EEN RAPPORT VAN HET BOUWTOEZICHT.

Eenige dagen verscheen in druk het rapport van den Directeur van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht inzake de in Juni 1904 ingestorte perceelen aan de Da Costakade.

Wij achten het niet onbelangrijk een uittreksel van dat rapport hieronder te laten volgen.

De oorspronkelijke onderneemster van den bouw, de firma Van der Vorst en Co., wenschte na het bekomen der bouwvergunning, het werk niet uit te voeren, doch droeg dit over aan den bouwer J. Klein.

Deze besloot in het goedgekeurde bouwplan eenige wijzigingen te brengen. Hij wilde o. a. de tot scheiding van den hovenbouw ontworpen ijzeren kolommen vervangen door een steenconstructie (hoeken en penanten). De wijziging vond op het bureau van het Bouwtoezicht een zeer gunstig onthaal, wijl daardoor eene ijzerconstructie kwam te vervallen, waartegen wel is waar geene bedenking was aan te voeren, doch waarvan het weinigen toch in hoogere mate van de wijze van uitvoering afhangt, dan in het algemeen bij een steenconstructie.

Men heeft zich echter te veel door dit denkbeeld, dat in den regel juist is, laten beheerschen en niet voldoende nagegaan, of dit voor de ontworpen steenconstructie ook opging. Hoezeer dit te betreuren valt,« zegt de directeur verder, »ik acht het maar beter te dien opzichte ronduit voor de waarheid uit te komen. De wijzigingen in het bouwplan zijn niet onderzocht op de wijze, als sedert mijne indiensttreding als eisch is gesteld. Bij eene vergelijking van de teekeningen, die resp. behooren bij de oorspronkelijke bouwbeschikking en de beschikking van 3 Mei 1904, bij welke beschikking vergunning voor het wijzigen van het bouwplan werd verleend, blijkt dit duidelijk.

De vraag is hoeverre, bij nauwkeurig onderzoek deszijds, ouwerking van het wijzigingsontwerp geëischt zou zijn, kan thans natuurlijk niet meer

beantwoord worden, doch wel is de waarschijnlijkheid groot, dat, ware men dieper op de zaak ingegaan en had men eene berekening ingesteld en deze vergeleken met de berekening van het oorspronkelijk ontwerp, den bouwer eene andere en betere oplossing aan de hand zou zijn gedaan.»

Geconstateerd wordt voorts, dat het onderzoek heeft aangetoond, dat de gebruikte specie was een slechte kalk-zandmortel (1 kalk op 3 zand met zeer geringen cementtoeslag) en dat de draagsteenen onder de muurdragende binten niet de afmeting hadden, die in het plan stond aangegeven.

Na eene opsomming van de mogelijke oorzaken van de instorting, waarbij als de meest voor de hand liggende veronderstelling genoemd wordt, dat de bogen het eerst bezweken zijn, zegt de heer Tellegen:

»Welke van de boven ontwikkelde veronderstellingen de juiste is, had 't gerechtelijk onderzoek, ware dit voortgezet, wellicht kunnen leeren. Thans kan slechts als vaststaande worden aangenomen, dat het bouwtoezicht het gewijzigde bouwplan niet met een gunstig advies had moeten doorzenden. Ware aan dit bouwplan dezelfde maatstaf aangelegd als aan het oorspronkelijke ontwerp, vrij zeker waren de middenstempanten verzwaard en was de boogconstructie versterkt, mogelijk ook door een andere oplossing vervangen.

»Aan den anderen kant had de bouwer een ontwerp als het gewijzigde bouwplan niet ter goedkeuring mogen aanbieden, en afgezien daarvan had verwacht mogen worden, ook zonder dat hem dit speciaal was voorgeschreven, dat hij eene steenconstructie als deze van zeer harde steen in sterke, snel verhardende specie had uitgevoerd en voor eene voldoende koppeling der ijzeren binten had zorg gedragen, terwijl eene afwijking van de maten der draagsteenen in geen geval had mogen geschieden. Hoogstwaarschijnlijk is hier meer onkunde en zorgeloosheid en, wat speciaal de speciemenging betreft, meer overmaat van vertrouwen in de werklieden, dan zuinigheid in 't spel geweest.»

Ten slotte zegt de heer Tellegen:

dat hij niet de illusie mag wekken »dat eene teleurstelling als thans ondervonden is, nimmer meer ondervonden zal worden. Daarvoor staat het bouwvak, in het geheel genomen, zoowel wat ontwerpen als wat uitvoeren betreft, op een te laag peil. Mogelijk zal het in meer gevallen stellen van den eisch, dat eene statische berekening moet worden overgelegd, eenige verbetering kunnen geven, wijl het de bouwers zal noodzaken het, wat het ontwerpen betreft, niet voor het grootste gedeelte op het Bouwtoezicht te laten aankomen.

Merkwaardig in dit rapport is zeker de openhartige beschuldiging van nalatigheid door den heer Tellegen aan het adres van de afdeeling Bouwtoezicht waarvan hij directeur is; en onwillekeurig rijst de vraag of dan niet die afdeeling aansprakelijk moet worden gesteld voor het gebeurde en wat daarvan het gevolg geweest is. Hierover echter zal wel te twisten zijn en het lijkt ons zelf niet onwaarschijnlijk dat met succes te verdedigen is de stelling dat eene afdeeling als Bouw- en Woningtoezicht rechtens niet verantwoordelijk behoeft te zijn voor de uitvoering harer voorschriften, zelfs dan niet wanneer die op onvolledige of onjuiste wijze zijn gegeven.

Maar wanneer dan de overheid, i.c. vertegenwoordigd door hare ambtenaren, die verantwoording niet aanvaarden en bovendien niet in het uitzicht stellen kan dat dergelijke misslagen, ondanks de zoo scherpe bepalingen eener nieuwe verordening, zich niet zullen herhalen, dan toch wordt met des te meer kracht gevoeld de noodzakelijkheid eener wettelijke regeling welke in de toekomst beletten zal het maarraak-bouwen door onbevoegden zonder zorg voor eene behoorlijke uitvoering van den bouw en onder eene voortdurende bedreiging met dood of verminking van hen die het werk uitvoeren en van de toekomstige bewoners, die eraan gewaagd worden.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

Den 17en dezer heeft de vereeniging Bouwkunst en Vriendschap haar eerste wintervergadering in het gebouw de Vereeniging aan de Schiekade, gehouden. Nadat de voorzitter, de heer P. A. Weeldenburg, de bijeenkomst had geopend met eene korte toespraak, waarin hij o. m. de herdenking van het twintigjarig bestaan der vereeniging, die den afgeloopen zomer plaats had, memoreerde en wees op haar voortdurenden vooruitgang, duidelijk blijkende uit de ballotage van een dertigtal nieuwe leden die plaats zou hebben, gaf hij het woord aan den heer J. J. L. Boardrez, civiel- en bouwkundig ingenieur te 's-Gravenhage, tot het houden van een voordracht over Gewapend beton en architectuur. Zeker een eenigszins brutale titel, ving spreker aan, is het, die hij voor zijn lezing had gekozen, waar er nog zoo weinig van eigenlijk gezegde architectuur bij het gewapend beton sprake is, en er zelfs nog geen sporen van een richting aan te wijzen zijn, waarin zich de ontwikkeling der architectuur van dit nieuwe materiaal zal bewegen; doch een titel die noodzakelijk de aandacht vestigt op een vraagstuk, dat zijne oplossing van den architect, in samenwerking met den ingenieur moet verkrijgen. Spreker zal niet trachten op dit punt een toekomstbeeld te ontwerpen of zelfs maar een schets daarvan te geven, doch slechts zijne eigene denkbeelden te dezen opzichte ter overweging geven, in de hoop zijne hoorders daarmede aan te sporen een studie van het vraagstuk te maken en het hunne te doen om de oplossing daarvan een stap verder te brengen. Twintig jaar geleden zou deze aansporing zeker met een schouderophalen door de architecten zijn begroet, doch er zijn in den laatsten tijd teekenen te over waar te nemen, dat met ernst door de apostelen der bouwkunst dit vraagstuk onder de oogen wordt gezien.

Alvorens echter over het vraagstuk in zijn geheel te spreken wenscht hij het materiaal en zijne geschiedenis als zoodanig te behandelen, overtuigd dat daarbij veel zal zijn dat zijnen hoorders niet onbekend is.

Allereerst is het noodig den naam van het materiaal vast te stellen, en deze behoort te zijn, gewapend beton. Want hoe velerlei systemen daarvan ook op de markt om den voorrang strijden, alle zijn precies op hetzelfde beginsel gebaseerd, namelijk om het beton, door bewapening weerstand te doen bieden aan krachten, die het ongewapend niet zou kunnen weerstaan. Wil men er een naam aan verbinden, dan zou het dien van den oorspronkelijken vinder van het materiaal, den tuinman Monier, kunnen zijn, die het bij wijze van proef voor zijne plantenpotten maakte, doch, niet wetenschappelijk ontwikkeld zijnde, het materiaal niet kon exploiteeren en op bouwconstructies toepassen. Wel is dit door hem beproefd, doch het is hem niet gelukt, en, zooals bekend, leeft de vinder van het gewapend beton, het materiaal van de eerstvolgende toekomst, bij de gratie van de liefdadigheid van anderen, in schamele omstandigheden.

Na de bakken van Monier, die op de wereldtentoonstelling te Parijs in 1867 te zien waren, duurde het 20 jaar, voordat op een tentoonstelling in Brussel het materiaal weder te voorschijn trad, en zijn hoogste uiting vond in een regenbak, met wanden van eenige centimeters dik, die echter ook niet veel meer dan schouderophalen bij de technici teweeg bracht.

Eerst in 1890 treedt in Frankrijk de aannemer Hennebique op, die het materiaal voor bouwconstructies toepaste en het door reclame van allerlei aard zoodanig wist te lanceeren, dat hij reeds 10 jaar later, jaarlijks voor een bedrag van 10 à 11 millioen francs verwerkte. Het optreden van Hennebique is altijd van den reclame-makenden zakenman geweest, die zijn materiaal, als een soort geheim middel, waarvan hij alleen den sleutel had, aan de markt bracht. Hij had daarbij een patent genomen voor een nietig onderdeel van de bewapening van het beton, een eenvoudig bandijzeren beugeltje, dat dan ook in andere systemen door een ander gebogen ijzertje vervangen werd, en daardoor het aanzijn aan die nieuwe systemen gaf. Niettemin is het niet te ontkennen, dat Hennebique den stoot heeft gegeven tot de wetenschappelijke bestudeering van het materiaal, daar de groote firma's die gewoon waren betonwerken zonder wapening met ijzer uit te voeren, genoopt werden, van het nieuwe materiaal kennis te nemen, en na bestudeering ervan, het daar, waar dit met vrucht kon geschieden, ook toe te passen. Een Belgisch ingenieur Christophe is de eerste geweest, die het materiaal wetenschappelijk heeft onderzocht, die de formules voor zijne berekening heeft opgesteld en het dus voor ingewikkelde constructies, met vooraf te bepalen zekerheid bruikbaar heeft gemaakt. Daarna is een overvloed van litteratuur over dat onderwerp verschenen en komen er twee tijdschriften, geheel aan het materiaal gewijd, geregeld uit. Het eene, Beton armé, meer als een reclameblad van Hennebique te beschouwen, het andere Beton und Eisen, dat het materiaal, van onzijdig standpunt beschouwd, behandelt.

Het eerste werk, dat in gewapend beton hier in Nederland werd gemaakt, is een in 1886, in het huisarchief van de Koningin gelegde vloer. Het eerste werk van belang was een in 1899 te Zaandam opgerichte rijstpellerij, daarna een sluis te Utrecht, de kaaimuren en haven te Ymuiden en de nog in aanbouw zijnde viaduct voor den Z. H. E. spoorweg van Rotterdam naar den Haag. Het gebruik van het materiaal is letterlijk onbeperkt, zegt spreker; van de fundeeringpalen tot de glasroeden van den lantaarn van een gebouw zijn er van te maken, zooals spreker met teekeningen toelicht en zooals te zien is aan de electrische centrale te Haarlem, waar ook de 65 M. hooge schoorsteen uit dat materiaal is samengesteld. Echter is het niet voor alle doeleinden aanbevelenswaardig en spreker wijst daartoe juist op gezegden schoorsteen die ongetwijfeld zoo goed is als een schoorsteen wezen kan, doch welks constructie een tijd heeft gevorderd zooals gewoonlijk daarvoor niet besteed kan worden. De voordeelen van het materiaal zijn zijn groote sterkte bij weinig volume, zijn brandvrijheid en slechte warmtegeleiding, en het ontbreken van holletjes en gaatjes waar bacteriën en onreinheid zich kunnen nestelen.

Zijn grootste eigenschap echter, waardoor het materiaal zijn hoogen rang verkreeg, is zijn eenheid van constructie, zoodat van het onderling verbinden van losse onderdeelen geen sprake is, doch alles één aaneengesloten geheel is, dat ook in zijn geheel weerstand biedt aan de daarop werkende krachten. Zwakke plaatsen, zooals constructies in andere materialen bij de verbindingen hunner onderdeelen

vertoonen, zijn bij het gewapend beton te eenenmale uitgesloten. Ook het geringe onderhoud mag als een goede eigenschap van het materiaal aangemerkt worden en over dit punt mag vooral bij ijzerconstructies niet licht worden gedacht. Als voorbeeld noemt spreker de brug over den Moerdijk, die als alle dergelijke constructies iedere zeven jaar geheel van zijn verflaag moet worden ontdaan en opnieuw bestreken moet worden, wat eene oppervlakte van niet minder dan 6 H.A. verfwerk geeft.

Nog is het materiaal technisch en wetenschappelijk niet volkomen bestudeerd, doch ook deze studie gaat vooruit. Spreker wijst hierbij op het verschil in opvatting dat bestaat omtrent de kwesties van het scheuren van het materiaal bij doorbuiging, 't zij door mechanische kracht of door temperatuursverschil, en de verzwakking, die het daardoor ondergaan kan. Waar de een meent, dat op den duur dit scheuren den ondergang van het materiaal ten gevolge moet hebben, beweert de ander op grond van langjarige ondervinding, en de uitkomst verkregen bij het afbreken van reeds eenige jaren oud constructies, dat van eene verwoesting van het materiaal geen sprake is.

Spreker gaat op dit punt de toekomst met vertrouwen tegemoet, op grond van zijn eigen ondervinding en die van anderen. Eene zeer conscientieuse uitvoering blijft echter een eerste eisch.

Komende tot het tweede deel van den titel van zijn voordracht, vraagt spreker: Hoe komt het, dat we allerwege zooveel leelijke ijzeren bruggen en andere ijzerconstructies zien; en zijn antwoord is: doordat bij de intrede van het gewalste ijzer als constructie-materiaal het de ingenieur, de enkel met cijfers werkende ingenieur, onverschillig voor esthetiek en onartistiek van aanleg, was, die deze werken ter uitvoering kreeg, doordat geen architect daarbij mede een woord te spreken kreeg en deze laatste wederom niet wiskundig genoeg was ontwikkeld om de constructies in het nieuwe materiaal ook wiskunstig te beheerschen. Zal het met het nieuwe materiaal wederom zoo gaan? Zal de architect het lijdelijk aanzien, dat de ingenieur de groote scheppingen in gewapend beton met zijn rekenstok dirigeert, zich niet bekommerend om een artistieken vorm, die den aard van het materiaal in zijne constructie symbool zet, niet vragend naar een architectonisch beginsel in eenige constructie, doch alleen de stabiliteit, onverschillig onder welken vorm, in 't oog houdende? Spreker hoopt, dat dit niet het geval zal zijn, en hij roept den architecten toe: bestudeert het materiaal, staat er niet vijandig tegenover, maar tracht het naar uw geest en wil te leiden, zoo niet, dan zal het u overweldigen. Voor het nieuwe materiaal moeten nieuwe architectonische vormen geschapen worden in overeenstemming met zijn aard. Geen toepassing van oude stijlvormen, op het nieuwe materiaal, zooals we dat bij het gebruik van het ijzer als bouwmateriaal hebben gezien, en waardoor dat materiaal als architectonisch mislukt is te beschouwen.

Naar sprekers opvatting moet de oplossing gevonden worden in de richting van bekleeding, 't zij geheel of gedeeltelijk van het onaanzienlijk uitziende materiaal. Daarvoor kan in aanmerking komen, een huid van b.v. tot gruis geklopte zandsteen of marmer, dat met een of ander bindmiddel tegelijk met het stampen der betonmassa kan aangebracht worden. Ook tegels, als aan de Oostersche bouwwerken of metaalbekleeding kunnen toepassing vinden. Als voorbeelden wijst spreker op een grooten bouw in Homburg, die met Hollandsch tegelwerk bekleed, en op een paar gebouwen in Weenen, die van metaalbekleeding (brons) voorzien zullen worden. De economie zal echter medebrengen, dat naar minder kostbare middelen tot verfraaiing van het in zijn aard doode materiaal zal worden getracht.

Spreker twijfelt niet, dat, wanneer de architecten zich dit probleem ernstig ter oplossing kiezen, zij er ook in slagen zullen, aan het nieuwe materiaal een zijner waardige architectonische toepassing te verzekeren.

Met een aantal teekeningen werd het gesprokene toegelicht en een geanimeerd debat volgde. N. R. Ct.

BERICHTEN.

In de Woensdag j.l. gehouden zitting van den Gemeenteraad werd het voorstel van B. en W. tot aankoop van Rembrandt's huis aan de Jodenbreestraat, in ons voorig nummer vermeld, aangenomen met 32 tegen 9 stemmen.

KUNSTNAALDWERK.

Zondag 29 dezer en eenige volgende dagen zullen in het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem, worden ten toon gesteld de ontwerpen, alsmede de naar deze ontwerpen vervaardigde kunstnaaldwerken, die werden ingezonden op den wedstrijd voor de jaarlijksche premie, toegekend door het fonds, gesticht tot nagedachtenis van wijlen D. A. Thieme en ter beschikking gesteld van het Hoofdbestuur der Maatschappij van Nijverheid, om uit te reiken aan den leerling of leerlinge van een der Nederlandsche scholen van Kunstnijverheid, die een uitnemend voorwerp op het gebied van Kunstnijverheid heeft vervaardigd.

Voor het jaar 1905 was aan de beurt het vak Kunstnaaldwerk en een kussen als voor den wedstrijd bestemde voorwerp gekozen; 22 Nederlandsche inrichtingen werden uitgenoodigd aan dezen wedstrijd deel te nemen.

De leerlingen moesten zonder eenige hulp een of meer ontwerpen maken, uit deze ontwerpen heeft de Jury een keuze gedaan en vervolgens werden de leerlingen uitgenoodigd de gekozen ontwerpen geheel of gedeeltelijk uit te werken. Deze ontwerpen en de uitgevoerde kussens, ongeveer een twintigtal, zijn thans in het Museum tentoongesteld.

De Commissie van beoordeeling bestond uit:

Mej. Joh. W. A. Naber, en de heeren H. P. Berlage, J. A. G. van der Steur, J. Eisenloeffel en A. Labouchère.

OUDE KINDERPRENTEN.

In het Leidsche Volkshuis wordt deze week een tentoonstelling van oude kinderprenten gehouden. Het meerendeel dezer prenten dagteekent uit de 2de helft der 19de eeuw.

Toch leeren zij ons ook hoe onze prenten er in de 16de en 17de eeuw hebben uitgezien, want een aantal zeer oude houtblokken zijn van den eenen prentdrukker op den anderen overgegaan.

Van die oude houtsneden is een der fraaiste en opmerkelijkste de groote afbeelding van den katten- en rattenoorlog, die uit het midden der 16de eeuw dagteekent. Talrijk zijn onder de kinderprenten de afbeeldingen van ambachten en bedrijven. De bijbelsche geschiedenis wordt ook dikwijls in beeld gebracht, doch de voorstelling is soms niet in overeenstemming met de verhalen. Het voornemen bestaat in de volgende week een aantal Duitsche en Fransche prenten ten toon te stellen, om het onderscheid met onze Nederlandsche te doen zien. (Hbld.)

Bij eene lezing door Walter Crane onlangs te Manchester gehouden, maakte deze de bemerking dat over het algemeen de ijzeren hekwerken en dergelijke constructies aan den openbaren weg te donker geverfd worden en dit deed hem komen tot de meening dat de groote gashouders, die eene belangrijke plaats dikwijls innemen in het algemeen aspect der steden, heel wat minder de omgeving zouden beheerschen, wanneer zij in stil groenen toon en de omringende ijzerconstructies wit geschilderd waren. Hij vreesde niet dat zulk eene behandeling eene stijging der gasprijzen noodzakelijk maken, maar dat ze zonder twijfel wegnemen zouden den voor den onbevangen beschouwer onvermijdelijken indruk, dat die ronde lichamen vervaarlijke puddingen van geperst vleesch zouden zijn, bestemd voor den maaltijd van een of anderen hongerigen reus.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Boerderij-ontwerpen voor de Gron. Maatschij. van Landbouw en Nijverheid. Inlevering 1 Maart 1906. Programma in no. 16 1905.

Gemeentehuis — Steenen Brug — Bloemenkraampje, — uitgeschreven door de Vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam. Inlevering 1 November 1905. Programma's in nummer 23 en 29.

Reclame-plaat voor het Alg. Ned. Verbond. Inlevering vóór 1 Jan. 1906. Progr. in no. 29.

Vredespaleis. Inlevering voor 15 Maart 1906. Programma in nummer 33

Genootschapskalender. Inlevering 1 Nov. 1905. Programma in No. 39.

Diploma. Ver. Graf. Kunstnijverheid. Inlevering vóór 1 Dec. 1905 Programma in nummer 41.

VACANTE BETREKKINGEN.

LEERAAR IN HET TEEKENEN aan de Gemeentelijke Teekenschool te Bussum, op een jaarwedde van f 400 à f 450.

Het bezit van de akte van bekwaamheid, bedoeld bij Mr. van het K. B. van 24 April 1885 (Staatsblad No. 112) strekt tot aanbeveling.

De Cursus begint 1 October en eindigt 1 April, terwijl de te benoemen Leeraar les zal moeten geven — in de maanden October en Maar-

— van 's namiddags 6 tot 8½ uur, en in de overige maanden van 5½ tot 8 uur.

Sollicitaties in te zenden aan den Burgemeester vóór den eersten November a. s.

Op 25 en 26 October a. s. zal van 's morgens 10 tot 12 uur gelegenheid bestaan Burgemeester en Wethouders ten Stadhuize te spreken.

Jong, energiek PERSOON (Hollander), met het bouwvak bekend, die Duitsch spreekt en schrijft, als Controleur op eene groote Bouwplaats. Br. fr., lett. C L 872, N. v. d. D.

BEKWAAM WERKTUIGKUNDIGE, voor direct tijdelijk. Br., n otto Werktuigkundige, aan den Kantoorboekh. Bökman & Sacterius, Amsterdam.

MEUBELTEEKENAAR op een Meubelfabriek. Brieven met volledige inlichtingen over capaciteiten, vroegere en tegenwoordige betrekking, enz., onder lett. H T 923, N. v. d. D.

AANK. TEEKENAAR gevr., g. school doorl. hebbende. Eerste jaar als Volontair. Br. fr., lett. P A 907, N. v. d. D.

OPZICHTER-UITVOERDER voor den aanleg van Waterleidingwerken Alleen zij die kunnen wijzen op door hen uitgevoerde werken, worden verzocht opgave te doen van verlangd salaris, uitgevoerde werken en referentiën, onder lett. K. H. 649, N. v. d. D.

TIJDELIJK DIJKOPZICHTER te Jaarsveld, Stukken vóór 1 Nov. Zie Arch. No. 42.

Twee LEERAREN voor Vaktcekenen aan de Avond-Ambachtsschool voor Timmerlieden »Concordia Inter Nos«. Stukken vóór 15 Nov. Zie Arch. No. 42.

DIRECTEUR v. h. Gem. Bouw- en Woningtoezicht te 's Gravenhage. Stukken vóór 1 Nov. Zie Arch. No. 40.

ALGEMEENE NEDERLANSCHE OPZICHTERS- EN TEEKENAARS-BOND . . . . . .

INFORMATIE-BUREAU.
Secretariaat: - - - - - -
Spiegelgr. 21, boven.
Spreekuur iederen Maandagavond van 7—9 uur. . . . .

Ingeschreven Sollicitanten.

No. 45. Bouw.-Opzichter-Teekenaar 26 jaar, f 90 's maands.
48. » » » 26 » - 90 »
49. » » » 23 » - 100 »
51. » » » 27 » - 80 »
56. » » » 21 » - 80 »
57. » » » 26 » - 90 »
42. » Opzichter 26 » - 80 »
28. aankomend bouwk. Opz.-Tk. 22 » - 50 »
40. » » » 23 » - 70 »
50. » » » 26 » - 70 »
53. » » » 21 » - 60 »
54. » » » 23 » - 70 »
58. » » » 27 » - 60 »
60. » » » 20 » - 50 »
61. » » » 23 » - 65 »
59. aankomend bouwk. opz. 26 » - 70 »
31. aank. bouwk. teek. 21 » - 50 »
37. » » » 22 » - 40 »
38. » » » 22 » - 45 »
52. » » » 20 » - 60 »
5. Gem.-Opzichter 26 » - 70 »
47. Meubelteek. chef werkplaats 29 » - 90 »
55. aank. bouwk. en administratief opz. teek. 24 » - 75 »
29. aank. Bouwk. en decoratief teekenaar 21 » - 50 »

Zij, die in een der onderstaande vakken als opzichter of teekenaar werkzaam zijn, kunnen zich laten inschrijven als sollicitant van het I.-B.
a. Burgerlijke bouwkunde;
b. Waterbouwkunde;
c. Scheepsbouwkunde;
d. Metaalindustrie;
e. Werktuigkunde;
f. Electrotechniek;
g. Kunstnijverheidsvakken, als zilver-, meubel-, tapijt- en aardewerkfabricage, enz.;
h. Technologie
i. Mijnwezen.

Leden en niet-leden van den Bond hebben als sollicitant dezelfde rechten en verplichtingen.

Aan het Secretariaat zijn zoowel mondeling als schriftelijk alle inlichtingen te bekomen en op aanvraag kosteloos inschrijvingsformulieren voor sollicitanten te verkrijgen. Zie overigens »Architectura« van 14 Oct. l.l.

N.B. Slechts de nieuwe inschrijvingsbiljetten van den gereorganiseerden Bond zijn geldig.

TECHNISCH GEDEELTE.

SPOORWEGVERBINDINGEN OM AMSTERDAM.

(Vervolg.)

De Commissie gaat nu na, of het op deze wijze uitgebreide station „voor langen tijd voldoende mag worden geacht" en geeft daarbij in het volgende staatje een overzicht van de vermeerdering van het aantal te Amsterdam aankomende en vertrekkende treinen:

Dienstregeling.	Aantal te Amsterdam aankomende en vertr. treinen volg. dienstreg.				
	Westzijde.		Oostzijde.		Totaal.
	Pers. tr.	Goed. tr. enz.	Pers. tr.	Goed. tr. enz.	
Zomerdienst 1866	16 [1]	0 [2]	18 [2]	4 [2]	38
Winterdienst 1878 9	46	8	24	4	118
			30 [3]	6 [3]	
idem 1880/1	50	6	55	27	138
Zomerdienst 1882	63	9	61	21	154
idem 1887	81	11	89	17	198
Winterdienst 1889 90	77	11	90	16	194
Zomerdienst 1892	100	52	107	23	252
idem 1897	118	24	110	22	274
idem 1902	160	34	136	48	378
idem 1904	170	34	152	48	404

(1) Station Willemspoort.
(2) Een geregelde dagelijksche goederentreindienst bestond toen op het baanvak Amsterdam—Haarlem nog niet.
(3) Station Weesperpoort.

„Ter vergelijking met de treinbeweging op een bekend station in het buitenland, kan worden gemeld, dat bij de Zomerdienstregeling 1904 het totale aantal aank. en vertr. treinen op het Centraal-Station Frankfurt a/M. (uitsluitend pers.treinen) 386 bedroeg, terwijl dit station 18 standplaatsen heeft, en bovendien afzonderlijke perrons voor vervoer van bagage, bestelgoederen en post." (Het C.S. „Amsterdam" heeft thans 11 standplaatsen; terwijl na de voorgestelde uitbreiding slechts 15 standplaatsen verkregen kunnen worden.)

De commissie komt te dezer zake tot de conclusie: „dat het Centraal-Station, bevrijd van het goederenvervoer en zooveel uitgebreid als de plaatselijke gesteldheid veroorlooft, wel is waar zal beantwoorden aan de tegenwoordige behoeften, maar aan in een min of meer verwijderde toekomst te stellen zwaardere eischen niet zal kunnen voldoen, en nieuwe op Amsterdam gerichte spoorwegen daar niet behoorlijk plaats zullen kunnen vinden."

„De wetenschap nu, dat het C.S. te eeniger tijd — wellicht spoediger dan wordt vermoed — onvoldoende zal zijn, maakt noodzakelijk reeds thans om te zien naar een terrein aan de landzijde der stad, waar te zijner tijd een tweede personen-station kan worden opgericht, beantwoordend aan de eischen, in de toekomst bij aanzienlijk vermeerderd verkeer te stellen."

„Elk ontwerp tot opheffing van de bestaande misstanden in het Zuid-oostelijk deel der gemeente moet rekening houden met den eisch, dat de te ontwerpen verbeteringswerken als een op zich staand geheel kunnen worden uitgevoerd, en tevens dat zij, bij aanleg van een nieuw station in het Zuidelijk deel der gemeente, daarmee niet alleen in goede verbinding kunnen worden gebracht, maar bovendien een goed samenhangend geheel vormen met de voor zoodanig station noodige werken."

„Het tegenwoordige station Weesperpoort met bijbehoorende terreinen en inrichtingen belemmert de gemeenschap tusschen de ten oosten en ten westen daarvan gelegen wijken; de Verbindingsbaan belet eene behoorlijke uitbreiding der gemeente en is bovendien zeer hinderlijk voor het verkeer met de buitengemeenten."

„Opheffing der verbinding tusschen station Weesperpoort en Centraalstation is kwalijk denkbaar; bovendien het zuid-oostelijk gedeelte der hoofdstad moet een station behouden.

Plaatselijke omstandigheden verbieden om de gewone wegen onder de bestaande spoorwegen door te leiden, zoodat onvermijdelijk is de spoorwegen, voor zoover zij niet kunnen worden opgeheven, te verhoogen."

„Dit kan op twee wijzen plaats hebben."

„1. Het station Weesperpoort wordt op de tegenwoordige plaats verhoogd, eveneens de Verbindingsbaan. Bij zoodanige verhooging kunnen de op straatpeil gelegen goederenrinrichtingen aan de Mauritsstraat niet worden behouden. Het station zal keerstation blijven, zoodat inrichtingen voor den locomotiefdienst noodig zijn, welke gevestigd zullen moeten worden op dezelfde plaats, waar zij nu zijn, namelijk op het driehoekig terrein, dat wordt ingesloten door den spoorweg Nieuwersluis—Amsterdam en de noordelijke en de zuidelijke afbuiging naar de Verbindingsbaan; dit terrein moet dan geheel worden opgehoogd. Wel is waar is dit niet geheel noodig voor bedoelde inrichtingen; het overblijvende gedeelte zal echter bezwaarlijk voor iets anders kunnen worden gebruikt."

„Er is geen plaats beschikbaar voor den aanleg van een lokaal goederenstation ter vervanging van het te vervallen goederenstation aan de Mauritsstraat."

„2. Het station Weesperpoort, de goederen-inrichtingen aan de Mauritsstraat, benevens de daarheen leidende sporen tot aan de Eerste Oosterparkstraat vervallen. Als hooge spoorweg wordt aangelegd de Verbindingsbaan met een zuidwaartsche afbuiging naar den spoorweg Amsterdam—Nieuwersluis; een nieuw personenstation wordt gebouwd aan de verhoogde Verbindingsbaan ongeveer ter hoogte van den Beukenweg. Dit station, — voortaan kortheidshalve aangeduid met den naam „station Oosterpark" — is alleen bestemd voor doorrijdende treinen; inrichtingen voor den locomotiefdienst zijn dus niet noodig. Het driehoekige terrein ten zuiden van de Oosterparkstraat komt vrij en wordt ingericht voor een lokaal goederenstation op straatpeil (te noemen „station Weesperzijde") met haven in verbinding met den Amstel; op deze wijze komt voor de te vervallen goederenrinrichtingen aan de Mauritsstraat een veel betere inrichting in de plaats."

„Ter verbinding van dit lokaal goederenstation met het rangeerstation Duivendrecht wordt naast de hoofdsporen een afzonderlijke tweesporige baan vereischt, waarvoor grootendeels zal worden gebruik gemaakt van den bestaanden spoorweg."

„Het bestaande rangeerterrein voor goederentreinen, ten zuiden van den Verbindingsbaan, is na de scheiding van personen- en goederenverkeer, op die plaats niet meer noodig. In de behoefte aan rangeerterrein voor goederentreinen wordt voorzien op de wijze als hiervoren is beschreven."

„Vóór de onder 1 omschreven oplossing pleit de zeer gunstige ligging van het station Weesperpoort; dit plan heeft echter het groote nadeel, dat de goederenrinrichtingen aan de Mauritsstraat, welke zouden moeten verdwijnen, niet door andere zijn te vervangen. Volgens het onder 2°. vermelde ontwerp wordt het personenstation ongeveer 800 Meter verder van het midden der gemeente verwijderd; dit ontwerp heeft echter het belangrijke voordeel, dat de dienst naar het Centraalstation veel eenvoudiger wordt, en dat ter vervanging van de goederenrinrichtingen aan de Mauritsstraat een zeer ruim lokaal goederenstation wordt verkregen in verbinding met een voor de binnenvaart belangrijken waterweg: in alle opzichten verbetering van den bestaanden toestand. Het bezwaar, dat het personenstation eenigszins verder uit de stad is gelegen, wordt voor hen, die niet in de onmiddellijke nabijheid wonen, door goede tramverbindingen tot een minimum teruggebracht, terwijl voor de omwonenden de nieuwe plaats evenveel voordeel biedt voor den een als nadeel voor den ander. Dergelijk station zal passen in een algemeen plan van verbetering der spoorwegen rondom Amsterdam. Van een verhoogd station Weesperpoort kan dit niet gezegd worden; zulk een station zou zelfs een beletsel zijn voor den aanleg van een gordelspoorweg voor personenverkeer."

„De voor- en de nadeelen van beide ontwerpen tegenover elkaar stellend, wordt zonder aarzeling aan het doorgangsstation Oosterpark met goederenstation Weesperzijde de voorkeur gegeven boven een verhoogd keerstation Weesperpoort zonder goederenstation."

„Een tweede personen-station voor Amsterdam, gelegen aan de land- of zuidzijde der stad, kortheidshalve het „Zuiderstation" te noemen, zal zijn plaats moeten vinden zoo dicht bij de bebouwde kom der gemeente als de omstandigheden gedoogen en gelegen moeten zijn tusschen den Amstel en den Schinkel."

„Bij de keuze van de plaats waar nu een station kan komen, moet rekening gehouden worden, zoowel met de reeds bestaande toestanden, als met de plannen der Gemeente voor de verdere bebouwing en voor den aanleg van andere openbare werken."

„De wensch het station zoo dicht mogelijk nabij de stad te brengen, deed het maken van een kopstation in ernstige overweging nemen; het bleek echter, dat hiertegen overwegende bezwaren van plaatselijken aard bestaan."

„De Gemeente heeft n.l. het voornemen het terrein tusschen Amstel en Schinkel te bestemmen voor een fraai stadskwartier, het daarop betrekking hebbende uitbreidingsplan is bereids door den gemeenteraad goedgekeurd; de aanleg van een kopstation ten westen van de Boerenwetering zoo ver mogelijk in de stad gebracht, zou met zijne verbindingslijnen — die wegens de overbruggingen van den Amstel en den Schinkel hoog moeten zijn — den aanleg van zoodanig stadskwartier geheel verstoren. Waar voor dergelijk stadskwartier geen ander terrein kan worden aangewezen en het kopstation met de hooge verbindingsbanen een behoorlijke uitbreiding van Amsterdam in hooge mate zou belemmeren, kan de medewerking der Gemeente voor de uitvoering van dergelijk ontwerp niet verwacht worden; zij zou zich integendeel daartegen met kracht moeten verzetten.

Moet het station zoover buiten de tegenwoordige bebouwing blijven, dat bovenbedoelde uitbreidingsplannen niet onmogelijk werden gemaakt, dan verdient een parallelstation, wegens de gemakkelijke wijze van exploitatie en wegens de geringere lengte der ringbaan, de voorkeur."

„Waar de belangen van het spoorwegverkeer dit station zoo dicht mogelijk bij de stad vragen, wordt de plaats bepaald door de uitbreidingsplannen der Gemeente. In deze plannen nu is begrepen een watergemeenschap tusschen Amstel en Schinkel, het zoogenaamde, reeds in de voorstellen der Transito-commissie opgenomen, Amstel-Schinkel-kanaal, dat in den Amstel moet uitmonden ongeveer ter hoogte van Schollenbrug en in den Schinkel ongeveer 1400 Meter ten zuiden van de Overtoomsche Schutsluis; dit kanaal moet zoowel voor de waterverversching van Amsterdam als voor de scheepvaart dienen."

„Wanneer het Zuiderstation, dat — evenals de aansluitende spoorwegen tusschen Schinkel en Amstel — zoo hoog moet gelegen zijn, dat de gewone wegen daaronder door kunnen worden geleid, wordt aangelegd ten zuiden van het ontworpen kanaal en niet verder daarvan verwijderd dan voor flinke toegangen en een ruim voorplein noodzakelijk is, zullen de uitbreidingsplannen der gemeente tot hun recht kunnen komen, al zullen ook de reeds vastgestelde plannen eenige wijziging moeten ondergaan, terwijl de te ontwerpen doorgangen onder den spoorweg verdere uitbreiding der gemeente aan de zuidzijde van den spoorweg mogelijk maken. Intusschen is zeer gewenscht — ja dringend noodig — de plaats voor dit station zoo tijdig vast te stellen, dat de Gemeente bij het uitwerken van hare bebouwingsplannen met de spoorweg-ontwerpen rekening kan houden."

„Op bovenbedoelde plaats aangelegd, zal het Zuiderstation ongeveer 1600 M. van het Rijksmuseum verwijderd zijn, dus betrekkelijk ver uit het midden der stad. Wat echter hierboven werd opgemerkt omtrent de plaats van het stat on Oosterpark, geldt ook hier; door een goed ingerichten dienst van electrische trams wordt het bezwaar van den grooten afstand tot het tegenwoordig centrum der stad belangrijk verminderd."

* * *

„Bij het ontwerpen van een algemeen plan voor de spoorwegen om en nabij Amsterdam komt vanzelf ter sprake de verbinding van de overzijde van het IJ met het spoorwegnet. Deze aangelegenheid is reeds behandeld door de commissie, ingesteld bij besluit van den gemeenteraad van Amsterdam van 26 Juni 1901. Blijft de aanleg van een verbindingskanaal door den Buiksloter Ham en den Nieuwendammer Ham buiten beschouwing, dan moet met hare meening, dat een spoorwegverbinding alleen mogelijk zou zijn over Schellingwoude, worden ingestemd. Volgens het oordeel van genoemde commissie zou, in verband met de scheepvaart naar en van de Zuiderzee door de sluizen van Schellingwoude, een spoorwegovergang aldaar eene doorvaarthoogte van ten minste 22 M. + N. A. P. moeten verkrijgen; de toeleidingsbanen tot eenen zoo hoogen spoorwegovergang zouden moeilijk uit te voeren en kostbare werken zijn, zoodat het bedrag van f 10.000.000.— waarop door deze Commissie bedoelde spoorwegverbinding is begroot, wel als een minimum moet worden beschouwd."

„Waar nu deze commissie wegens de daaraan verbonden moeilijkheden en belangrijke kosten den aanleg van zoodanige spoorwegverbinding niet aanraadt, doch van oordeel is, dat het aan de overzijde van het IJ te verwachten nijverheidskwartier voldoende zal gebaat worden door de indienststelling van een overzetveer voor spoorwegwagens, kan een spoorwegverbinding met de overzijde van het IJ hier verder buiten bespreking blijven."

* * *

„Het algemeen plan van het stelsel van spoorwegen voor Amsterdam, dat door de Commissie, ter voldoening aan de haar verstrekte opdracht, ter uitvoering wordt aanbevolen, is voorgesteld op bijgaande plaat."

„Aan dit ontwerp liggen ten grondslag de boven ontwikkelde beginselen, n.l.: scheiding van personen- en goederenverkeer; behoud en uitbreiding van het Centraalstation, bevrijd van het goederenverkeer; opheffing van het station Weesperpoort, waarvoor het station Oosterpark in de plaats treedt; aanleg van een Zuiderstation ten zuiden van het Amstel-Schinkelkanaal, hooge banen met onderdoorgangen voor het gewone verkeer in bebouwde of te bebouwen terreinen; verbinding met de bestaande spoorwegen en gelegenheid tot het maken van nieuwe lijnen."

(Slot volgt).

OVER HET AANLEGGEN VAN VUILNISKOKERS IN HUIZEN WELKE PER VERDIEPING VERHUURD WORDEN.

Het groote gemak, de zindelijkheid en de groote sanitaire voordeelen van 'n inrichting tot directe verwijdering van afval, asch, aanveegsel en ander vuilnis, vallen terstond zoo op, dat het wel onnoodig zal zijn het nut van dergelijke inrichtingen uitvoerig te bespreken.

Het is bepaald verwonderlijk, dat er niet direct in nieuwe zuurhuizen dergelijke vuilnis-kokers worden aangebracht. De aanleg is betrekkelijk zoo goedkoop, voorkomt veel ergernis over stof en vuil op de trappen, en behoort zonder twijfel tot de „aangename" onderdeelen van een huis, die zeer dikwijls het verhuren van de woning zeer vergemakkelijken, daar iedere huisvrouw en mede ingenomen zal zijn.

Inrichting en aanleg zijn nog niet voldoende algemeen bekend, zoodat eenige wenken, betrekking hebbende op het voorkomen van een ondoelmatige inrichting, hier wel een plaatsje zullen mogen vinden.

Wordt de koker terstond aangelegd, gedurende den bouw van het huis, dan is het aan te bevelen dien in het metselwerk aan te brengen. Evenwel kunnen de buizen ook later met ijzeren beugels van voldoende dikte tegen den buitenkant der gebouwen bevestigd worden. Gewoonlijk neemt men geasphalteerde gietijzeren buizen, vooral voor kokers in den muur, daarentegen wordt voor inrichtingen aan den buitenkant van het gebouw ook dikwijls dik verzinkt plaatijzer genomen. In de keuken of beter nog in de achterkeuken of een dergelijk vertrek, om stuiven te voorkomen, kan men stof-kleppen aanbrengen. Een kort stuk zijbuis vertakt zich dan onder een zoo scherp mogelijken hoek van de hoofdbuis, en verbindt de instortklep met den koker. Men neemt gewoonlijk een ronde dwarsdoorsnede. De koker zelve moet een middellijn van minstens 25 c.M. hebben. Bij gebouwen met vele verdiepingen mag men daarvoor ook wel 30 c.M. aannemen.

Het is een maatregel van voorzichtigheid om de buis, waarin het vuil wordt geworpen, 5 c.M. kleiner te nemen dan de hoofdbuis, want men zal daardoor voorkomen, dat door het inwerpen van groote voorwerpen, vodden enz. de hoofdbuis verstopt geraakt.

De inwerpopening wordt door een goedsluitend deksel afgesloten, dat men liefst van een dichting van caoutchouc moet voorzien, en dat stevig kan worden aangeschroefd. Ook op de binnenplaats en in den kelder is het aan te bevelen zulke openingen aan te brengen. Voor ventilatie moet de leiding boven het dak uitsteken. Voor het bovenste gedeelte mag men een kleiner middellijn en ook een lichter materiaal nemen, tenminste voor die gedeelten, waar niets meer kan worden ingeworpen. Beneden mondt de leiding uit, hetzij in een plaatijzeren bak, die, om geledigd te worden, kan worden weggenomen, of boven een kuil, die dan van tijd tot tijd kan worden leeg gehaald.

In beide gevallen moet er voor worden gezorgd, dat het stof, dat ontstaat door het invallen van de asch enz., niet op de binnenplaats of in den kelder, waar de vergaarbak is geplaatst, kan komen.

Op de vergaarbak wordt daarom een luchtdicht sluitend deksel vastgeschroefd.

De bak kan dus op de binnenplaats worden opgesteld. Staat hij echter in den kelder, dan doet men het best, dat men tevens een hijschinrichting of een trap aanbrengt, zoodat men den bak op de plaats kan brengen. Het is aan te bevelen twee bakken aan te schaffen, zoodat wanneer de eene bak wordt weggehaald, er terstond een andere tegen de buis kan worden geschroefd. De geheele inrichting brengt betrekkelijk weinig kosten mee, zoodat zij eigenlijk in geen enkel stads-huis, dat per verdieping verhuurd wordt, mocht ontbreken.

REFLECTOR.

DERTIENDE JAARGANG, No. 44. ZATERDAG 4 NOVEMBER 1905

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz., PAUL J. DE JONGH, Secr., Joh. B. LAMBEEK Jr., H. WALENKAMP, W. KROMHOUT Czn., Jos. Th. J. CUYPERS, A. VAN BAALEN, Leden. — — VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN en C. W. NIJHOFF REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE: L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS, HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12.—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10.—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7.50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD BETREFFEND TE ZENDEN AAN DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120 TE AMSTERDAM, IDEM VOOR HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Joh. B. LAMBEEK Jr., KINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e SECRETARIS VAN HET BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen. — Glazen Huizen. — Navolging! — Simpang Societeit. — Exploitatie van de gronden benoorden het IJ. — Raad van Arbeitrage. — Berichten. — Prijsvragen. — Open Prijsvragen. — Vacante Betrekkingen. — Informatie-Bureau. — Spoorwegverbindingen om Amsterdam. — Buizenpost-inrichtingen voor den dienst binnenshuis van Banken, Kantoren, enz. — Metselsteenen uit hoogovenslakken. — Het vierde Algemeene Brandweer-Congres. — Het bezoek der Duitsche Technische Hoogescholen in het winterhalfjaar 1904—1905.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Van den Verband Deutscher Architecten- und Ingenieur-Vereine te Berlijn, kwam het volgend, reeds in 't verslag der vorige vergadering vermelde schrijven in:

„An die Genootschap „Architectura et Amicitia" Amsterdam.

„Indem wir für die gefällige Mittheilung vom 18. d. M. unseren verbindlichsten Dank sagen, geben wir zugleich unserer Zustimmung zu dem Antrage völliger Gleichheit unter den Theilnehmern an dem Wettbewerbe um den Friedenspalast Ausdruck."

Hochachtungsvoll, der Verbandsvorstand,

Der Vorsitzende: NEHIR. Der Geschäftsführer: Dr. G. SCHöNERMARK.

De 120ste vergadering zal gehouden worden op Woensdag 8 November e.k., 's avonds 8 uur, in het Genootschapslokaal „Parkzicht".

AGENDA:

a. Notulen en ingekomen stukken.
b. Voordracht van den heer J. W. H. Berden, Architect, Directeur der Rijksschool voor Kunstnijverheid, over het onderwerp: „de Bouwkunst".
c. Verkiezing van een lid der Commissie van Advies voor den bouw op Gemeente-terreinen, ter vervanging van den heer J. H. de Groot, die periodiek aftreedt en niet onmiddellijk herkiesbaar is. Deze verkiezing moet geschieden uit de niet-bestuursleden van 't Genootschap.
d. Voorstel van 't Bestuur tot het aangaan eener 4 % geldleening ad f 2000.— ter voorziening in 't tekort der 10e Lustrumviering.
e. Mededeelingen der heeren Berlage en Ingenohl, als afgevaardigden ter Commissie voor de oprichting van een Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland.
f. Voorstel van 't Bestuur om voor een gedeelte bij te dragen in de voorloopige kosten van oprichting van dien Raad.
g. Bespreking van propaganda-voorstellen onder de buitenleden.

Door een Commissie uit de Vereenigingen:

a. Vereeniging van Delftsche Ingenieurs te Delft;
b. Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te Amsterdam;
c. Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam;
d. Nederlandsche Aannemersbond te Amsterdam

is voorbereid de oprichting van een permanent College ter beslechting van geschillen in de Bouwbedrijven in Nederland.

Het resultaat dier voorbereidende werkzaamheden is thans in concept-statuten en een concept-bepaling ter opname in bestekken, neergelegd en 't is over deze dat op een der eerstvolgende vergaderingen gesproken en een beslissing genomen kan worden.

Genoemd concept ligt voor de leden op de teestafel ter inzage.

De 1e Secretaris. VAN HYLCKAMA.

GLAZEN HUIZEN.

Amsterdam is weer gelukkig gemaakt met eenige glazen winkelgebouwen. Een manufactuur-magazijn van Gerson 'n de Damstraat en een nieuwe Fransche bazaar 'n de Reguliers-Breestraat. Wie de auteurs zijn, doet niets ter zake, wij bejammeren slechts de treurige moed van mannen, die zoo greetig meewerken om ons mooi Amsterdam nog verder te ontsieren. Maakte niet onlangs de wethouder Van Hall zich tot den stok van tal van Amsterdammers, toen hij in eene raadszitting te velde trok tegen de manie der verzekerings-maatschappijen om de hoeken der drukke straten, dus de meest domineerende punten van ons stadsleven, te bezetten met hoogopgaande glazen kasten? Hij deed daar wel aan, doch wat heeft het gebaat? Zoolang de winkeliers er verzot op blijven om elke vierkante centimeter in glasoppervlak omtezetten, zoolang zullen wij het moeten aanzien, dat de spiegelruit het wint van de degelijke architectuur. Het is een waan, een ziekte-toestand, waarin de winkeliers verkeeren, kleine zoowel als groote, allen zijn zij door de glasbacil aangetast. De eigenaars van de Fransche bazaar hebben het al gedacht te

pakken. Daar is bijna alles glas, tot zelfs de stijlen, die binnen in twee rijen de bovenbouw dragen, werden met gefoelied spiegelglas bekleed. De bezoeker, die recht vóór een dezer stijlen gaat staan, verandert plotseling in atlant, met demi en hoed, hetgeen in de figurale sculptuur nog niet veel is voorgekomen. Hoe dergelijke gebouwen er van binnen uitzien is genoegzaam bekend. Van goede verhoudingen van steenmassa's tegen lichtopeningen is geen sprake, want alles is glas. Alleen boven de z.g. puibalk komen door deze meer en meer in zwang komende averechtsche bouworde eenige penanten, die als het ware schoorvoetend plaats nemen. Ten onrechte zijn die penanten bevreesd, dat de puibalk of geconstrueerde legger niet sterk genoeg zal zijn.

Eenmaal goedgekeurd door het bouwtoezicht, kan men er veilig op en onder staan. Dit lichaam werkt nu uitmuntend en sedert de verordening tot niet herkennens toe met een vierhonderdtal artikelen werd verrijkt, zal dit ongetwijfeld nog beter worden.

Eenigen tijd geleden zou men dergelijke gebouwen leelijk en slecht gebouwd hebben, thans zijn we zoover gevorderd, dat men reeds leelijk en goed bouwt. Eén adjectief is dus al bekeerd. Nu nog maar aan de tweede gewerkt. Wij verwachten vooral veel van genoemde 400 artikelen, meer echter nog van de medewerking der winkeliers, doch het meeste van het omslaan van den wind. K.

NAVOLGING?

In het voorlaatste nummer van „Architectura" werd in een ingezonden stukje gewezen op de gelijkenis van den ingang van een woonhuis te Alkmaar, ontworpen door De Bazel met dien van het woonhuis ingezonden door den 1sten prijswinner van de het vorig jaar uitgeschreven Genootschaps-prijsvraag.

Het mag van de juryleden dezer prijsvraag verwacht worden dat zij hierover hunne meening uitspreken.

Waar de gelijkenis werkelijk zeer frappant is, schijnt het gewenscht, dat de inzender van het gewraakte ontwerp zelf zich uitspreke. Het heeft mij verwonderd in het vorig nummer van ons blad zijn antwoord te hebben moeten missen.

Wellicht mogen we dit alsnog verwachten?

H. WALENKAMP.

SIMPANG-SOCIETEIT TE SOERABAYA.

In de „N. Soer. Ct." lezen wij het volgende bericht.

„Bij de gehouden aanbesteding voor het nieuwe „Sociëteitsgebouw kwamen 2 biljetten in. Een van „Tjia Ing Tjoe voor f 113.500 en een van den bouwkundige „Molijn voor f 116.760.

„Omtrent de gunning verkeere men niet in onzekerheid. „Die zal geschieden over drie dagen. De heer Molijn zal „zeer waarschijnlijk het werk uitvoeren.

„Dat alle anderen zich hebben onthouden van inschrijving is zeer jammer.

„Men beweert echter, dat het toch moeite te vergeefsch „zou zijn geweest."

Men zal zich herinneren, dat voor dit societeitsgebouw het vorig jaar een prijsvraag werd uitgeschreven; over het weinig bevredigend resultaat dier prijsvraag verscheen een artikel in dit blad (no. 3). Nu is ten slotte aan geen der drie gepremieerde inzenders opdracht gedaan voor het maken van een definitief plan, doch is hiermede belast geworden een bouwmeester van wien men zegt, dat hij een paar jaar geleden zijne architecturale evoluties onderbrak en het meer dankbaar vak van restaurateur uitoefende.

De plannen waarnaar nu is aanbesteed toonen aan, dat daarbij geheel afgeweken is van de destijds in het programma met deszelfs maker in diverse ingezonden stukken danig werp heeft reeds menigen aanval moeten doorstaan en is met derzelfs maker in diverse ingezonden stukken danig à faire genomen, waartoe o.m. een geprojecteerde toren op den hoek van het societeitsgebouw schijnt aanleiding gegeven te hebben.

EXPLOITATIE VAN DE GRONDEN BENOORDEN HET IJ.

In het Gemeenteblad is opgenomen de volgende voordracht van B. en W.:

Door de Commissie voor het ontwerpen van een plan tot uitbreiding van de bebouwde kom der gemeente Amsterdam benoorden het IJ werd den 27-sten April 1903 een rapport uitgebracht, waarvan de conclusies luiden als volgt:

A. Het is niet noodig en niet wenschelijk, dat de terreinen aan de overzijde van het IJ ten deele bestemd worden voor den aanleg van havens ten behoeve van den algemeenen handel.

B. Genoemde terreinen (met uitzondering van die in den Noord-IJpolder, welke de tegenwoordige bestemming kunnen behouden, als zijnde bij de ontworpen plannen niet betrokken) behooren bestemd te worden, gedeeltelijk voor de vestiging van industrieele ondernemingen, gedeeltelijk voor den aanleg van woonkwartieren; dit laatste in het bijzonder met de bedoeling, dat daar gelegenheid zal bestaan voor het bouwen van arbeiderswoningen en woningen ten dienste van de kleine burgerij.

C. Als regel moet worden aangenomen, dat — welke bestemming eenig terrein, aan de overzijde van het IJ gelegen, ook moge krijgen — de beschikking daarover niet duurzaam door de Gemeente wordt afgestaan. Het is echter wenschelijk bij het vaststellen der erfpachtsvoorwaarden zooveel mogelijk faciliteiten te verleenen en bij het bepalen van den canon zekere mildheid te betrachten, vooral in den aanvang.

D. Ter verkrijging van zekerheid omtrent de bestemming van alle verschillende onderdeelen van het beschikbare terrein, ware het wenschelijk, dat, — zoolang geen volledig uitbreidingsplan voor het noordelijk deel der Gemeente wordt vastgesteld — althans een beslissing werd genomen, of de Gemeenteraad zich in hoofdzaak kan vereenigen met het plan, gelijk het door onze commissie is opgemaakt, zoodat dit plan het Gemeentebestuur in het vervolg, bij het nemen van beslissingen, welke de overzijde direct of indirect betreffen, tot leiddraad zal strekken.

E. Ten einde de uitvoering — ook al kan daartoe nog niet dadelijk worden overgegaan — zooveel mogelijk voor te bereiden, ware het wenschelijk, dat B. en W. werden uitgenoodigd daarmede een begin te maken door:

1o. in onderhandeling te treden met de Regeering des Rijks aangaande den bouw van een brug over de oostelijke invaart van het Noord-Hollandsche kanaal nabij het sluishoofd, de demping van de westelijke invaart en den aankoop van de gronden bij en tusschen de sluizen, welke rijkseigendom zijn;

2o. in overleg te treden met die colleges en besturen, welker medewerking vereischt wordt om te komen tot zoodanige wijzigingen in den waterstaatstoestand van het betrokken gebied als noodig zullen zijn in verband met de uitvoering der ontworpen plannen;

3o. voorloopige stappen te doen om te trachten den eigendom te verkrijgen van perceelen, aan particulieren toebehoorende, waarover het noodig is, dat de Gemeente de beschikking krijgt, met het oog op de, volgens het ontworpen plan, vroeger of later uit te voeren werken;

4o. zoo spoedig mogelijk voorstellen te doen om te geraken tot aanvankelijke verbetering van de verkeersgemeenschap met de overzijde en tot afschaffing van het veergeld, hetwelk op de kettingboot geheven wordt.

5o. zoodra de omstandigheden daartoe gunstig zijn, voorstellen te doen tot aanleg van land- en waterwegen in het gedeelte ten oosten van het Noord-Hollandsche kanaal en tot ophooging van de terreinen, welke aan die wegen zullen komen te liggen;

6o. op eenigerlei wijze ter kennis van belanghebbenden te brengen, dat het in de bedoeling ligt van het Gemeentebestuur, een deel der aan de Gemeente in eigendom toebehoorende terreinen aan de overzijde van het IJ, tegen een billijken jaarlijkschen canon, voor vestiging van industrieele ondernemingen beschikbaar te stellen.

De inhoud van voormeld rapport, zoomede de daarin vervatte conclusies zijn ter sprake gebracht in de Commissie van bijstand in het beheer der Publieke Werken en in die der Handelsinrichtingen, welke beide commissiën zich met de hoofdstrekking van het rapport konden vereenigen. Ook de Kamer van Koophandel kan zich met de algemeene strekking van het rapport ten volle vereenigen en deelt tevens geheel de meening der commissie, neergelegd in hare voorenvermelde conclusie A.

Op grond van een en ander meenen wij aan uwe vergadering te mogen voorstellen zich in denzelfden zin uit te spreken en ons voorts te machtigen het plan van uitbreiding, zooals dit door de commissie is ontworpen, aan te nemen als grondslag voor nader in te dienen voorstellen omtrent de exploitatie van de gronden benoorden het IJ.

CONCEPT.
RAAD VAN ARBITRAGE.

Door de Vereenigingen:

a. Vereeniging van Delftsche Ingenieurs te Delft,

b. Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te Amsterdam,

c. Genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam,

d. Nederlandsche Aannemersbond te Amsterdam,, in de onderstaande statuten genoemd: »de Constitueerende Vereenigingen", is op heden den ingesteld een permanent college ter beslechting van geschillen in de bouwbedrijven, en zijn voor dat college vastgesteld de navolgende Statuten.

Art. 1. Het college draagt den naam van Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland.

De zetel is gevestigd te Amsterdam.

Art. 2. De Raad stelt zich ten doel: het beslechten van, tusschen aanbesteders en de namens hen met de leiding en het toezicht belaste personen (directies) ter eenre, en de aannemers ter andere zijde, gerezen geschillen betreffende in uitvoering zijnde of voltooide werken en leveringen.

Art. 3. De Raad bestaat uit een Voorzitter en 24 leden.

Ingenieurs, architecten en aannemers, die nog als zoodanig in de practijk werkzaam zijn, kunnen niet tot Voorzitter van den Raad benoemd worden.

Van de leden bestaat de helft uit ingenieurs of architecten, de andere helft uit aannemers.

Art. 4. De leden van den Raad worden gekozen in eene gecombineerde vergadering van vertegenwoordigers der constitueerende vereenigingen. Die vereenigingen zijn bevoegd voor iedere vacature in den Raad twee candidaten aan te bevelen. De vertegenwoordigers zijn echter geheel vrij in de tedoene keuze.

De Voorzitter wordt door, doch niet uit den Raad gekozen.

Art. 5. De leden van den Raad nemen zitting voor den tijd van 4 jaar.

Iedere 2 jaar treedt de helft der leden af, volgens op te maken rooster. De Voorzitter wordt eveneens voor den tijd van 4 jaar benoemd.

De aftredenden zijn herkiesbaar.

Art. 6. De Raad wordt ter zijde gestaan door een rechtsgeleerde, die met het secretariaat en de administratie is belast en den titel zal voeren van Secretaris-Penningmeester.

De Raad verleent dezen titularis eene vaste jaarlijksche bezoldiging, benevens eene toelage voor bureau-kosten.

De Secretaris-Penningmeester wordt door den Raad benoemd en ontslagen.

Art. 7. Ter vervanging van den Voorzitter bij tijdelijke ontstentenis, wordt door en uit den Raad een Onder-Voorzitter benoemd.

Art. 8. De beslechting der in art. 2 genoemde geschillen geschiedt door een scheidsgerecht, bestaande uit 3 leden, door de beide geschilhebbende partijen in gemeen overleg uit de leden van den Raad gekozen.

Indien die benoeming door partijen niet is geschied binnen 4 weken nadat de aanschrijving daartoe door den Voorzitter van den Raad tot partijen is gedaan, of indien een der partijen weigert hare medewerking tot de benoeming te verleenen, geschiedt zij door den Voorzitter van den Raad.

Mocht het overleg tusschen partijen tengevolge hebben gehad, dat binnen den in het voorgaande lid bepaalden termijn, slechts 1 of 2 leden zijn benoemd, dan zal de benoeming van het ontbrekende lid of der ontbrekende leden door den Voorzitter van den Raad geschieden.

Art. 9. Leden van den Raad, die persoonlijk bij eenig geschil zijn betrokken, of wier bloed- of aanverwanten, tot den derden graad ingesloten, bij het geschil belang hebben, kunnen niet tot lid van het scheidsgerecht worden benoemd.

Art. 10. De leden van den Raad, die tot lid van het scheidsgerecht worden benoemd, zijn verplicht die benoeming aan te nemen. Van die verplichting kunnen worden vrijgesteld zij, die binnen 8 dagen na den dag van hunne benoeming aan den Voorzitter van den Raad, met opgave der redenen, mededeeling hebben gedaan van hunne verhindering.

De beoordeeling van de geldigheid der redenen van verhindering verblijft aan den Voorzitter.

Art. 11. Indien een lid van den Raad wegens geldige redenen van verhindering van het aannemen der benoeming tot lid van het scheidsgerecht is vrijgesteld, zoomede voor het geval een lid van het scheidsgerecht komt te overlijden, of op welke wijze ook verhinderd wordt, langer zijne functie als lid te blijven waarnemen, geschiedt de benoeming van diens plaatsvervanger op de wijze en met inachtneming der termijnen als in art. 8 bepaald.

Art. 12. De Secretaris-Penningmeester wordt ambtshalve aan het scheidsgerecht als Secretaris toegevoegd. Hij heeft daarin slechts een adviseerende stem.

Art. 13. Alle geschillen moeten, hetzij door een der partijen, hetzij door beide partijen, schriftelijk en behoorlijk omschreven en toegelicht bij den Voorzitter van den Raad worden ingediend; d. w. z. bij moet tevens, ten genoegen van den Voorzitter, het bewijs worden overgelegd dat partijen zijn overeengekomen het geschil ter beslissing aan den Raad op te dragen.

Binnen 14 dagen na de indiening bericht de Voorzitter aan de aanvragende partij, of hij het geschil al dan niet voor behandeling door den Raad vatbaar acht.

Beslist de Voorzitter dat het geschil niet voor behandeling door den Raad vatbaar is, dan heeft de aanvrager van die beslissing beroep op den Raad.

Art. 14. Beslist de Voorzitter (of in hooger beroep de Raad, dat het geschil voor behandeling door den Raad vatbaar is, dan zal de Voorzitter bij de kennisgeving daarvan aan de aanvragende partij, deze tevens uitnoodigen om binnen 8 dagen ten kantore van den Secretaris-Penningmeester te storten, als waarborg voor de voldoening der kosten, op de scheidsrechterlijke beslissing vallende, een som, waarvan het bedrag voor ieder geval afzonderlijk door den Voorzitter van den Raad wordt bepaald, doch niet minder zal zijn dan f 250,—. Zoolang dit door den Voorzitter vastgestelde bedrag niet is gestort, zal aan de aanvrage tot scheidsrechterlijke beslissing geen gevolg worden gegeven.

Art. 15. De Voorzitter is bevoegd, alvorens partijen tot de benoeming der scheidsrechters aan te schrijven, te trachten partijen te verzoenen.

Maakt de Voorzitter van deze bevoegdheid geen gebruik, of slaagt hij er niet in, partijen te verzoenen, dan noodigt hij haar uit tot benoeming der scheidsrechters over te gaan op de wijze, als bij art. 8 bepaald.

Art. 16. Het geschil wordt schriftelijk uiteengezet. Elk der partijen heeft het recht eene Memorie van Toelichting bij het scheidsgerecht in te dienen. Met toestemming van het scheidsgerecht kan het indienen van een tweede Memorie worden toegestaan.

Partijen zenden aan de wederpartij een gedagteekend exemplaar der Memorie benevens van de daarbij overgelegde stukken.

Art. 17. Na de wisseling der Memoriën is het scheidsgerecht ambtshalve of op verzoek van partijen bevoegd, partijen of hare gemachtigden, zoomede getuigen te hooren en deskundigen te benoemen.

Art. 18. Het scheidsgerecht beslist als goede mannen naar billijkheid bij meerderheid van stemmen.

De beslissing van het scheidsgerecht heeft de kracht van een uiterlijk rechterlijk gewijsde. Zij wordt in drievoud opgemaakt en geteekend. Een exemplaar wordt gedeponeerd in het archief van den Raad; van de beide anderen wordt door tusschenkomst van den Voorzitter van den Raad aan elk der partijen één exemplaar aangeteekend toegezonden.

De Raad is bevoegd de beslissing openbaar te maken.

Art. 19. Bij de beslissing van het geschil wordt door het scheidsgerecht tevens vastgesteld het bedrag der kosten, op het geding vallend, alsmede door welke der partijen die kosten geheel of gedeeltelijk moeten worden gedragen.

Bij de vaststelling der kosten is het scheidsgerecht niet gebonden aan het bedrag der waarborgsom, bedoeld bij art. 14. Zoodra die kosten zijn voldaan, is de waarborgsom ter beschikking van de partij, welke haar heeft gestort.

Art. 20. Zoowel het scheidsgerecht als partijen zijn bij de behandeling van eenig geschil vrijgesteld van alle wetsvoorschriften van formeelen aard, terwijl alle aan het scheidsgerecht gerichte en van hem uitgaande stukken vrij zijn van zegel en registratie.

Art. 21. Deze statuten zullen worden aangevuld met een Huishoudelijk Reglement, waarvan de bepalingen niet met de statuten in strijd mogen zijn.

In dat Huishoudelijk Reglement zullen onder meer worden geregeld:

a. De wijze van verkiezing van den Voorzitter en van de leden van den Raad;

b. de werkkring van den Secretaris-Penningmeester.

c. de jaarlijksche algemeene vergadering van de leden van den Raad, ter afdoening van huishoudelijke aangelegenheden, zoomede de bepalingen omtrent het jaarlijks aan de constitueerende vereenigingen uit te brengen jaarverslag;

d. de middelen, waaruit de huishoudelijke uitgaven van den Raad zullen moeten worden bestreden.

Het Huishoudelijk Reglement wordt door den Raad vastgesteld.

Art. 22. De Raad is hierbij door de constitueerende Vereenigingen gemachtigd om — ter bestrijding der oprichtingskosten en der voorloopige huishoudelijke uitgaven een leening van ten hoogste drie duizend gulden (f 3000,—) aan te gaan, hetzij in eens of bij gedeelten, tegen eene rentevergoeding van ten hoogste vier ten honderd (4 %).

De constitueerende Vereenigingen stellen zich — onder de bedingen, omschreven in de twee volgende zinsneden — ten behoeve van den geldgever als borgen voor de juiste nakoming der verplichtingen van den Raad, uit bedoelde leening voortvloeiend.

Mocht de Raad in gebreke blijven aan deze verplichtingen te voldoen, dan worden zij door de constitueerende Vereenigingen gedragen en wel door ieder der drie eerstgenoemden tot een bedrag van ten hoogste vijfhonderd gulden (f 500,—), door de laatstgenoemde tot een bedrag van ten hoogste vijftienhonderd gulden (f 1500,—).

De borgstelling, in dit artikel bedoeld, is beperkt tot een termijn van uiterlijk tien jaar, gerekend van den datum der geldleening, of — wanneer de gelden bij gedeelten worden opgenomen — van den datum der eerste gedeeltelijke geldleening.

Art. 23. De Raad is bevoegd, mits met eene meerderheid van minstens ⅔ zijner leden, wijzigingen in deze statuten of het huishoudelijk reglement te brengen.

De wijzigingen in de statuten treden niet in werking, dan nadat daarop de goedkeuring der constitueerende Vereenigingen is verkregen.

Art. 24. De Raad wordt opgericht voor den tijd van 10 jaar, behoo-

dens het recht der constituëerende Vereenigingen om dien termijn na afloop te verlengen.

Bij ontbinding komen de bezittingen van den Raad na aftrek der schulden, aan eene instelling, door de constituëerende Vereenigingen aan te wijzen.

Concept-bepaling ter opneming in de bestekken.

Alle geschillen (ook die, welke slechts door eene der partijen als zoodanig worden beschouwd), welke naar aanleiding van de onderwerpelijke overeenkomst van aanbesteding en aanneming, of van die welke daarvan het uitvloeisel mochten zijn, tusschen den aanbesteder of de namens hem met de leiding en het toezicht belaste personen (Directie) en den aannemer mochten ontstaan, zullen alleen en uitsluitend worden onderworpen aan het oordeel van een scheidsgerecht, gekozen uit den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland, overeenkomstig de bepalingen der Statuten van genoemden Raad.

Aanbesteder en aannemer doen mitsdien afstand van hun recht tot het inroepen der tusschenkomst van den gewonen rechter, die bij gebreke van deze overeenkomst geroepen zoude zijn over een tusschen hen gerezen geschil uitspraak te doen.

Gedurende de voorbereidende maatregelen tot benoeming van het scheidsgerecht uit den Raad en verder gedurende de behandeling van het geschil, zullen de werkzaamheden inmiddels door den aannemer worden voortgezet, bij gebreke waarvan daarin door of vanwege den aanbesteder voor rekening van den aannemer wordt voorzien, behoudens de verrekening, welke eventueel het gevolg zal zijn van de beslissing van het scheidsgerecht.

Alle kosten ontstaan uit de arbitrage komen ten laste van de partij of van de partijen, welke daarvoor door het scheidsgerecht wordt of worden aangewezen.

Partijen verklaren zich aan de beslissing van het scheidsgerecht te onderwerpen als aan een rechterlijk gewijsde, uitdrukkelijk afstand doende van elk rechtsmiddel, hetwelk anders tegen die beslissing zoude kunnen worden aangewend.

BERICHTEN.

Uit de begrooting 1906 der Gemeente Amsterdam blijkt o.a., dat is uitgetrokken voor: kunstinstellingen f 30057, is per hoofd f 0.05; Bouw- en woningtoezicht f 61000, per hoofd f 0.11; Hygiëne f 131056, per hoofd f 0,23; Openbare werken f 857833, per hoofd f 1.53; terwijl voor rente en aflossingen een cijfer genoemd wordt van f 7,032,000, wat per hoofd f 12.60 bedraagt.

— De Tentoonstelling van Oriëntaalsche kunst, die thans in het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem wordt georganiseerd, en die welda zal worden geopend, belooft zeer belangrijk te worden. Verschillende inzendingen werden reeds ontvangen, o. a. van den Minister-Resident F. M. Knobel, die weder eene aanzienlijke verzameling uit Perzië heeft medegebracht, alsmede zeer mooie metaalwerken uit de verzameling van den kunstschilder M. Bauer, terwijl nog vele belangstellenden hunne medewerking hebben toegezegd.

De kussens, ingekomen op de prijsvraag van het Thieme-fonds, waarbij verschillende technieken van het kunstnaaldwerk vertegenwoordigd zijn, zullen tot Maandag 6 November tentoongesteld blijven.

REMBRANDT-FEESTEN.

Naar de »N. C.» vernemt, is in de vergadering van het uitvoerend Comité voor de Rembrandt-feesten, Zaterdag l.l. ten stadhuize gehouden, het programma ter viering van Rembrandts 300sten geboortedag definitief vastgesteld met de volgende hoofdpunten: officieele opening van de nieuwe Nachtwachtzaal; overdracht van het Rembrandt-huis op de Joden Breestraat; de uitgave van het boek van Jan Veth, beschrijvende het leven van den meester; de uitgave van den Bijbel van Hofstede de Groot met 200 tot 300 platen van Rembrandt; het plaatsen van een gedenksteen aan Rembrandts sterf huis aan de Rozengracht; het aanbrengen van een gedenkplaat in de Westerkerk; feestavond in den Stadsschouwburg; avondverlichting van het Rijksmuseum met zoeklichten; illuminatie van openbare gebouwen en het slaan van een gedenkpenning ter herinnering aan dit feest.

— De »'s-Hertogenbossche Kunstkring» is van voornemen zijn 12½-jarig bestaan te vieren op 3 en 4 Februari e.k. Bij die gelegenheid zullen voor de leden en genoodigden o.m. tableaux-vivants worden vertoond, weergevende de kunst en kunstenaars uit den tijd van den bouw der St.-Janskerk aldaar en op dien bouw betrekking hebbende. (N.v.d.D.)

OUDE KINDERPRENTEN.

Men meldt ons uit Leiden:

In aansluiting bij de verleden week in het Leidsche Volkshuis gehouden tentoonstelling van oude Nederlandsche kinderprenten zijn thans een aantal Duitsche en Fransche prenten tentoongesteld. Van de Duitsche, uit de 18e en begin der 19e eeuw, krijgt men hier een goed overzicht. In tegenstelling met de Nederlandsche houtsnee-prenten zijn de Duitsche kinderprenten meerendeels kopergravures, in het begin der 19e eeuw ook lithographieën.

De oude Fransche en Spaansche kinderprenten daarentegen zijn even als de onze in hout gesneden. Het middelpunt der prenten-industrie in Frankrijk is de Elzas, Lotharingen en de daaraan grenzende Vogezen. Een eigenaardigheid der Fransche prenten zijn de dikwijls zeer uitgebreide gedichten (complaintes en cantiques) die om de afbeelding heen gedrukt zijn.

Met eenige Duitsche kopergravures en steendrukken kan men vergelijken een aantal Hollandsche houtsneden, meerendeels portretten van vorsten en vorstinnen uit het huis van Oranje. Vreemd dat ook een portret van Napoleon te paard twintig jaar later, in omgeveer 1820, als portret van een Prins van Oranje (Koning Willem II, Kroonprins der Nederlanden) verschijnt. Opmerkelijk is ook nog de reeks prenten met de Trappen des Ouderdoms van de 16e eeuw tot heden toe. (H.bl.)

PRIJSVRAGEN

De jury van beoordeeling der ingekomen antwoorden op de prijsvragen uitgeschreven door het Departement Zwolle der Mij. van Nijverheid, heeft de volgende bekroningen toegekend:

Rubriek 1. Diploma. Gelijke 1e prijzen aan C. P. van Hoek, te Gorinchem en H. de Ru, te Utrecht; 2e prijs Joh. B. Schreiner, te Amsterdam.

Rubriek 2. Paneelvulling van gesmeed ijzer. 1e prijs B. J. v. Efferen te Zwolle; 2e prijs M. W. Blom, te Nijmegen.

Rubriek 3. Geschilderd paneel. 1e Prijs J. van der Vet, te Dordrecht; 2e prijs Joh. Kromhout, te Watergraafsmoer.

Rubriek 4. Brievenbusplaat in hardsteen. 1e prijs B. J. v. Efferen, te Zwolle; 2e prijs J. P. Hutpens, te 's-Gravenhage.

Rubriek 5. Geborduurd kussen. Mevr. J. A. Hána-Heintjes, te Amsterdam.

De vereeniging „het Westen" te Rotterdam heeft een prijsvraag uitgeschreven voor een monumentale fontein; de mededinging staat open voor alle in Nederland gevestigde kunstenaars. De fontein moet zijn een artistieke versiering van het kruispunt Mathenesserlaan en 's-Gravendijkwal. Als prijzen worden uitgeloofd: 1e prijs f 500; 2e prijs f 300; 3e prijs f 100. Het ligt in de bedoeling der Vereeniging „Het Westen", om bij verwezenlijking der plannen zoo mogelijk de uitvoering aan den eerst-bekroonde op te dragen. De ontwerpen zullen worden beoordeeld door een jury bestaande uit de heeren prof. H. Evers, te Delft; prof. A. W. M. Odé, Beeldhouwer, te Delft en J. Verheul Dzn., architect, te Rotterdam.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Boerderij-ontwerpen voor de Gron. Maatschij. van Landbouw en Nijverheid, Inlevering 1 Maart 1906, Programma in no. 16 1905.

Reclame-plaat voor het Alg. Ned. Verbond, Inlevering vóór 1 Jan. 1906, Progr. in no. 29.

Vredespaleis, Inlevering voor 15 Maart 1906. Programma in nummer 33.

Diploma. Ver. Graf. Kunstnijverheid. Inlevering vóór 1 Dec. 1905. Programma in nummer 41.

VACANTE BETREKKINGEN.

LEERARES voor het Teekenen aan de Industrieschool te Rotterdam, liefst zoo spoedig mogelijk. Sollicitatiën met inzending van het werk aan de Directrice, die de verdere inl. geeft.

Een **TEEKENAAR** en een **TEEKENAAR-CONSTRUCTEUR** kunnen dadelijk geplaatst worden, mits bewijzen van goed gedrag en bekwaamheid kunnende overleggen. Bekendheid met Fransch en Duitsch strekt, tot aanbeveling. Brieven, onder No. 7394, a. h. Intern. Ann. Bureau Keizersgracht 376, Amst.

Een **ONDERWIJZER** in het verven aan de Ambachtsschool te Veendam. Degelijke vakkennis is vereischte, terwijl het bezit der Acte Handteekenen tot aanbeveling kan strekken. De benoeming geschiedt aanvankelijk voor den tijd van één jaar, op een jaarwedde van f 800 voor de Ambachts- en f 200 voor de Avondschool, totaal f 1000. Stukken en teekeningen voor 18 Nov. franco te zenden aan de Ambachtsschool te Veendam.

CORRESPONDENT aan eene machinefabriek om tegen 1 April (zoo mogelijk 1 Januari) 1906 in dienst te treden, die tevens als Chef de Bureau moet optreden. Vereischt wordt een welbespraakte, algemeen ontwikkelde en degelijke werkkracht. Salaris f 1500.— en een klein tantième in de winst. Bij gebleken geschiktheid is het de bedoeling om later over te gaan tot diens benoeming van Adjunct en nog later Mededirecteur.

Brieven franco, letters O. O. B, Algemeen Advert.-Bureau NIJGH & VAN DITMAR, Rotterdam.

ALGEMEENE NEDERLANDSCHE OPZICHTERS- EN TEEKENAARS-BOND .. ..

INFORMATIE-BUREAU.
Secretariaat: - - - - - -
Spiegelgr. 21, boven.
Spreekuur iederen Maandagavond van 7—9 uur. .. ..

Ingeschreven Solliciteanten.

No. 45.	Bouwk.-Opzichter-Teekenaar	26 jaar,	f 90	's maands,
48.	» » »	26 »	- 90	»
49.	» » »	25 »	- 100	»
51.	» » »	27 »	- 80	»
56.	» » »	21 »	- 80	»
57.	» » »	26 »	- 90	»
42.	» Opzichter	26 »	- 80	»
62.	» Teekenaar	24 »	- 90	»
28.	aankomend bouwk. Opz.-Tk.	22 »	- 50	»
40.	» » »	23 »	- 70	»
50.	» » »	26 »	- 70	»
53.	» » »	21 »	- 60	»
54.	» » »	23 »	- 70	»
58.	» » »	27 »	- 60	»
60.	» » »	20 »	- 50	»
61.	» » »	23 »	- 70	»
59.	aankomend bouwk. opz.	26 »	- 70	»
31.	aank. bouwk. teek.	21 »	- 50	»
37.	» » »	22 »	- 40	»
38.	» » »	22 »	- 45	»
52.	» » »	20 »	- 60	»
47.	Meubelteek. chef werkplaats	29 »	- 90	»
55.	aank. bouwk. en administratief opz. teek.	24 »	- 75	»
29.	aank. bouwk. en decoratief teekenaar	22 »	- 50	»
63.	Opzichter bij Gem. of Mij.	25 »	- 80	»

Zij, die in een der onderstaande vakken als opzichter of teekenaar werkzaam zijn, kunnen zich laten inschrijven als solliciant van het L.B.

a. Burgerlijke bouwkunde;
b. Waterbouwkunde;
c. Scheepsbouwkunde;
d. Metaalindustrie;
e. Werktuigkunde;
f. Electrotechniek;
g. Kunstnijverheidsvakken, als zilver-, meubel-, tapijt- en aardewerkfabricage, enz.;
h. Technologie
i. Mijnwezen.

Leden en niet-leden van den Bond hebben als solliciant dezelfde rechten en verplichtingen.

Aan het Secretariaat zijn zoowel mondeling als schriftelijk alle inlichtingen te bekomen en op aanvraag kosteloos inschrijvingsformulieren voor sollicitanten te verkrijgen. Zie overigens »Architectura» van 14 Oct. l.l.

N.B. Slechts de nieuwe inschrijvingsbiljetten van den gereorganiseerden Bond zijn geldig.

TECHNISCH GEDEELTE.

SPOORWEGVERBINDINGEN OM AMSTERDAM.

(Slot.)

„Het ontwerp bestaat in hoofdzaak uit twee ringbanen, één zoo dicht mogelijk bij de stad voor het personenverkeer, aan welke baan het station Oosterpark en het Zuiderstation zullen gelegen zijn, en eene grootendeels verder van de stad verwijderd voor het goederenverkeer, aan welke laatste baan verschillende goederen- en rangeerstations zullen zijn gelegen."

„Een blik op de kaart doet zien, dat, wanneer dit geheele samenstel zal zijn aangelegd, het goederen- zoowel als het personenverkeer in elk der verschillende richtingen kan worden geleid naar elk te kiezen station; door de gordelspoorwegen toch is elk station met het geheele spoorwegnet verbonden, zoodat het geheele stelsel van deze spoorwegen op de meest verschillende wijzen zal kunnen worden geëxploiteerd; zoo kan b.v. een personentrein uit Nieuwersluis eindigen zoowel op het Centraalstation als op het Zuiderstation, dan wel doorrijden in een der richtingen Haarlem, Zaandam of Hilversum. Zoowel het tegenwoordige Centraalstation als het toekomstige Zuiderstation kan met hetzelfde gemak als middelpunt van verkeer worden aangewezen."

„Het zeer onderscheiden gebruik, dat van het ontworpen spoorwegsamenstel kan worden gemaakt is een hoofdeigenschap van het ontwerp, waarop groote prijs wordt gesteld, zooals reeds werd vermeld. Met den aanleg der werken zal zeer veel tijd gemoeid zijn; het moet dus den exploitant der toekomst mogelijk zijn het verkeer van en naar de verschillende stations te leiden zooals te gelegener tijd de omstandigheden zullen vorderen. Het komt ongewenscht voor thans uiteen te zetten, hoe de exploitatie onder verschillende omstandigheden zou kunnen worden gedacht; voldoende is te weten, dat de ontworpen werken zoowel in hun geheel als in onderdeelen op zeer verschillende wijzen kunnen gebruikt worden."

„Bij het ontwerpen van het Zuiderstation met aansluitende banen moet meer dan bij de overige voorgestelde werken rekening worden gehouden met de uitbreiding van de Hoofdstad en met de daaromtrent bestaande voorstellen en meeningen."

„De hier bedoelde spoorwegwerken zullen worden aangelegd op een terrein, bestemd tot een der fraaiste buitenwijken van Groot-Amsterdam."

„Het station is ontworpen bezuiden de plaats, welke voor de waterverbinding tusschen Amstel en Schinkel is bestemd, een werk, niet gedacht als een eenvoudig kanaal, maar als een waterpartij, welke de omgeving zal verfraaien. Zoowel ten noorden als ten zuiden van het station zijn nieuwe stadswijken ontworpen; dit noopt om aanstonds in ruime mate rekening te houden met de toekomst."

„Het nieuwe station moet zeer ruim worden ontworpen, opdat de inrichting ook nà belangrijke uitbreiding van het verkeer aan zeer hooge eischen kunne voldoen."

„Het station met aansluitende spoorwegen mag de gemeenschap tusschen de ten noorden bestaande en aan te leggen stadswijken, en de ten zuiden gelegen terreinen, welke te zijner tijd zullen bebouwd worden, niet belemmeren. Onafwijsbaar is dus de eisch, dat het station en die spoorwegen hoog worden aangelegd en dat een voldoend aantal doorgangen in die gemeenschap zullen voorzien; hun plaats moet worden bepaald in verband met de ontwerpen tot uitbreiding der gemeente."

„Bij den aanleg der spoorwegwerken is rekening te houden met de eischen van welstand, in dit nieuwe stadskwartier hooger te stellen dan elders."

„Reeds deze overweging leidt er toe om het hoog gelegen station met de aansluitende lijnen niet te ontwerpen als viaduct; dergelijk bouwwerk — over kilometers uitgestrekt — is onvermijdelijk eentonig. Stations-emplacement en aansluitende spoorwegen zijn daarom ontworpen als grondwerken met flauwe glooiingen, zoodat beplanting op en langs die glooiingen goede kans op welslagen biedt."

„Vermeend wordt, dat op dergelijke wijze aangelegde spoorwegwerken de nieuwe stadswijken niet zullen ontsieren, te minder wanneer langs deze werken beplante wegen van voldoende breedte worden aangelegd, en het Zuiderstation over een naar eisch ingericht voorplein wordt bereikt."

„Het hoofdgebouw van het Zuiderstation en de frontmuren der doorgangen zullen te zijner tijd moeten getuigen, dat de bouwmeesters zich bewust waren, dat hun ontwerpen ter uitvoering komen in een fraai kwartier van de hoofdstad des Rijks."

RAMING VAN KOSTEN.

A. Spoorwegen ten behoeve van het personenverkeer.

1. Uitbreiding van het Centraalstation met aanhoorigheden	f	3.530.000
2. Verbinding van het Oostelijk stations-eiland met den Oosterspoorweg: station Muiderpoort	„	7.530.000
3. Wijziging van den spoorweg Nieuwersluis-Amsterdam: station Oosterpark	„	5.476.000
4. Tweede viaduct tusschen het Westelijk stations-eiland en het Westerkanaal	„	3.231.000
5. Wijziging en omlegging van den spoorweg Haarlem— Amsterdam	„	1.670.000
6. Wijziging van den spoorweg Zaandam—Amsterdam	„	670.000
7. Zuiderstation; ringbaan en verbindingen van het Zuiderstation met de richtingen Haarlem, Zaandam, Nieuwersluis en Hilversum	„	33.300.000

B. Spoorwegen ten behoeve van het goederenverkeer.

1. Ringbaan, van den spoorweg Zaandam—Amsterdam tot de goedereninrichtingen in het Oostelijk havengebied, rangeerstations Overtoom en Duivendrecht	„	14.375.000
2. Verbinding van de sporen der verschillende goedereninrichtingen met de rangeerstations	„	1.025.000
3. Lokaal goederenstation Weesperzijde; verbinding met het rangeerstation Duivendrecht	„	1.392.000
4. Nieuw goederenstation, ter vervanging van het station Oostenburgergracht, met wijziging sporen station Rietlanden	„	2.000.000
Te zamen:	f	74.200.000

* * *

In hoofdstuk IV van het verslag geeft de Commissie uitvoerig aan op welke wijze en in welke volgorde haars inziens de werken moeten worden uitgevoerd.

Zij verdeelt daartoe de werken in 3 groepen, welke achtereenvolgens aan de beurt van uitvoering behooren te komen.

Tot de eerste groep behooren de volgende werken:

1. Uitbreiding van het oostelijk eiland Centraalstation met aanhoorigheden (f 1.495.000.—).
2. Gedeeltelijke aanleg (8 H.A.) van het rangeerstation Duivendrecht (f 2.386.000.—).
3. Verbinding tusschen rangeerstation Watergraafsmeer en de oostelijke gasfabriek (16.000.—).
4. Verbinding van het oostelijk stationseiland met den Oosterspoorweg; viaduct langs de Nieuwe Vaart; station Muiderpoort (f 7.530.000.—).
5. Wijziging van den spoorweg Nieuwersluis—Amsterdam met gedeeltelijken aanleg van station Oosterpark (f 5.476.000.—).
6. Aanleg van het goederenstation Weesperzijde (f 1.393.000.—).
7. Aanleg van een tijdelijk goederenstation ter vervanging van station Oostenburgergracht en wijziging van de spoorinrichting op station Rietlanden (f 600.000.—).

De uitvoering dezer werken is derhalve geraamd op f 18.896.000.—.

* * *

Tweede groep:

1. Uitbreiding van het Westelijk- en van het Middeneiland van het Centraalstation (f 2.035.000.—).
2. Aanleg van een tweede viaduct tusschen Westelijk stationseiland en Westerkanaal (f 3.231.000.—).
3. Wijziging en omlegging van den spoorweg Haarlem—Amsterdam (f 1.670.000.—).
4. Wijziging van den spoorweg Zaandam—Amsterdam (f 670.000.—).
5. Aanleg van den goederenringbaan met rangeerstation Overtoom en uitbreiding van rangeerstation Duivendrecht (f 11.989.000.—).
6. Verbinding van de goederenringbaan met de verschillende goederenrichtingen f 1.009.000.—).
7. Bouw van het goederenstation aan de Dijksgracht en verdere wijziging van station Rietlanden (f 1.400.000.—).

Met de uitvoering dezer werken zal derhalve een uitgaaf van f 22.004.000.— gemoeid zijn.

Derde groep:

1. Personenringbaan, van Westerkanaal — over Zuiderstation en station Oosterpark — tot de samenkomst der richtingen Nieuwersluis en Hilversum bij de Van Swindenstraat (f 18.082.000.—).
2. Zuiderstation met dienst-emplacement f 5.728.000.—).
3. Voltooiing van het station Oosterpark (f 2.002.000.—).
4. Verbinding van de personenringbaan met:
   a. de richting Haarlem (f 2.626.000.—).
   b. de richting Zaandam (f 1.705.000.—).
   c. de richting Nieuwersluis (f 2.145.000.—).
   d. de richting Hilversum (over station Oosterpark) (f 412.000.—).

* * *

De aanleg dezer verschillende werken zal derhalve een bedrag van f 33.300.000.— vorderen.

„De werken der Eerste en der Tweede Groep, samen begroot op f 40.900.000.— vormen één geheel, zij zullen eerst ten volle aan het doel beantwoorden, wanneer deze beide groepen voltooid zijn."

„Met de tot de Derde Groep behoorende werken zal waarschijnlijk in de naaste toekomst nog niet begonnen worden. De verdere ontwikkeling van het verkeer, maar bovenal de groei der Hoofdstad, de vlucht welke haar uitbreiding zal nemen, zullen het tijdstip bepalen, waarop met den aanleg is te beginnen."

„De volgorde, waarin de uitvoering der verschillende werken zal worden ter hand genomen, is thans kwalijk met eenige zekerheid op te geven; zij wordt bepaald door omstandigheden, welke thans niet zijn te voorzien; in elk geval kan de aanleg slechts geleidelijk geschieden; menigmaal zal de uitvoering tot het gebruik van hulpwerken noodzaken."

* * *

De Commissie zegt ten slotte:

„Het ontwerp tot verbetering van de spoorwegtoestanden rondom Amsterdam heeft groote beteekenis voor de Hoofdstad, zal noodwendig invloed hebben op de uitbreiding der Gemeente; de uitvoering raakt menig gemeentebelang. Het bovenstaande geldt in zekeren zin ook voor de aangrenzende gemeenten, inzonderheid voor Sloten en Watergraafsmeer."

„Reeds om deze redenen is het wenschelijk de hoofdlijnen van het ontwerp spoedig vast te stellen, zij het met het voorbehoud, dat de onderdeelen wijziging zullen ondergaan. Daarvoor pleit bovendien in niet geringe mate de noodzakelijkheid om zich de beschikking te verzekeren over de terreinen, gevorderd voor den aanleg der verschillende werken. Voorkomen moet worden, dat — wanneer met de uitvoering moet worden begonnen — de daarvoor noodige terreinen eene met den aanleg strijdige bestemming hebben verkregen; dit toch zou noodzaken óf tot het besteden van buitengewoon hooge prijzen, óf tot het kiezen van eene andere richting, en dan hoogst waarschijnlijk op grooteren afstand van het midden der Gemeente."

„Vermoedelijk zullen in de eerstvolgende jaren voor bebouwing in aanmerking komen: het terrein noodig voor station Oosterpark met aansluitende spoorwegtakken; de terreinen tusschen Amstel en Schinkel; de gronden nabij den Sloterweg en nabij den Rijksweg naar Haarlem; de omgeving van het toekomstige station Overtoom."

„De Staat behoort daarom zonder verwijl de op deze plaatsen voor den aanleg der verschillende werken gevorderde gronden te koopen, voor zoover door overleg met de betrokken gemeenten niet de zekerheid kan worden verkregen dat de voor den spoorweg-aanleg noodige terreinen voor dit doel zullen beschikbaar worden gehouden."

„Ongetwijfeld zal de Staat daarbij mogen rekenen op de medewerking van de besturen der betrokken gemeenten, inzonderheid op dat der Hoofdstad; hare belangen toch zijn in de eerste plaats bij de uitvoering van het ontwerp betrokken."

L. ZWIERS.

BUIZENPOST-INRICHTINGEN VOOR DEN DIENST BINNENSHUIS VAN BANKEN, KANTOREN, ENZ.

De buizenpost van het door de firma C. August Schmidt und Sohn te Hamburg-Uhlenhorst door octrooien beschermde systeem, is een inrichting voor het pneumatisch vervoer van brieven, chèques, wissels, spaarkasboekjes en dergelijke voorwerpen door middel van een door exhausters opgewekten luchtstroom, en wordt gebruikt voor den dienst binnenshuis van groote banken en kantoren enz. voor welken dienst zij door het buitengewoon snelle en veilige vervoer als een der beste en meest praktische middelen van verkeer beschouwd wordt.

Tevens dient de buizenpost voor het ventileeren der kantoorlokalen. Uit deze lokalen wordt de gebruikte lucht in de open afzuiginrichtingen gezogen; zij komt door de voor het vervoer bestemde leidingen in den exhauster, welke, het doelmatigst in den kelder, dicht bij de inrichting voor centrale verwarming opgesteld kan worden en wordt daar ook ontlast.

De buizenpost van bedoeld systeem verschilt van een soortgelijke post voor het verkeer voor groote afstanden voornamelijk daardoor, dat zij voortdurend in staat is te werken, dat wil zeggen, dat iedere brief, chèque, enz. afzonderlijk wordt vervoerd, terwijl daarentegen bij buizenpostinrichtingen voor het verkeer over groote afstanden steeds een aantal brieven, in een bus verpakt, afgezonden worden, zoodat deze inrichting slechts periodiek in werking is.

Toch kan men ook van deze manier van vervoer bij de inrichtingen van Schmidt gebruik maken, zonder dat daarvoor nog een speciale inrichting noodig is.

Zooals uit de hieronder volgende beschrijving der buizenpostinrichting-met-voortdurend bedrijf zal blijken, ligt juist daarin het voornaamste voordeel dezer inrichting voor het gebruik in groote kantoren, dat iedere brief enz. afzonderlijk wordt vervoerd, doch dat er even goed een groot aantal papieren tot een pakket vereenigd mede kan worden getransporteerd.

De inrichting bestaat uit een station van afgifte en een station van ontvangst, of uit verschillende dergelijke stations, die onderling door speciaal voor dit doel vervaardigde geelkoperen buizen verbonden worden.

De stations van verzending zijn kleine, trechtervormige verwijdingen van de buisleiding, welke op den lessenaar of op een andere plaats dicht bij de zitplaats van den verzender zijn aangebracht.

De stations van ontvangst zijn kleine, op een lessenaar of tafel geplaatste kastjes met glazen wanden, welke door een van buiten beweegbaren, door een tegenwicht op zijn plaats gehouden, en om een top naar beneden draaibaren tusschenbodem in twee luchtdicht afsluitende afdeelingen verdeeld worden. Aan de onderste afdeeling komt een deurtje.

De transportbuis, of de transportbuizen, wanneer er meer dan een station van verzending met een ontvangstation verbonden zijn, loopen in het bovenste gedeelte van de ontvangkast uit.

Aangesloten met dit bovenste gedeelte, en op de plaats van aansluiting door een fijn draadrooster tegen het meesleuren van vaste lichamen beveiligd, vindt men het kanaal waardoor de lucht wordt weggezogen, dat met een luchtzuigbuis verbonden is, die naar een exhauster leidt. Heeft men met meer dan een station van ontvangst te doen, dan worden de luchtzuigbuizen op een geschikte plaats door een gaffelvormig hulpstuk vereenigd, dat dan weer door zuigbuizen met den exhauster in verbinding staat.

De inrichting werkt nu op de volgende manier: De exhauster, die door een electrischen motor, of een andere motorische kracht, gedreven wordt, zuigt de lucht uit het bovenste gedeelte van de kast (of kasten), en uit de hiermede in vrije verbinding staande transportleidingen, waardoor natuurlijk luchtverplaatsing, ook overal daar waar deze leidingen in uitloopen, plaats heeft.

Wordt er nu een rbief, of een ander berichtje in de trechtervormige opening van het station van afgifte geworpen, dan wordt het bericht door de daar krachtig naar binnen stroomende lucht meegesleurd, en vliegt door de transportleidingen in het bovenste gedeelte van de ontvangkast. Door omkleppen van den tusschenbodem valt de brief in het benedenste gedeelte, en kan daar dan door middel van het deurtje worden uitgenomen.

De snelheid van het vervoer is afhankelijk van het vermogen van den exhaustor, en is gewoonlijk zeer groot, zoodat er, na kleine oogenblikken van rust, die steeds slechts enkele seconden behoeven te duren, en die zich regelen naar de lengte van de leiding, voortdurend losse brieven of pakketten kunnen worden vervoerd.

De tijden, waarin vervoerd kan worden, worden daardoor aan den verzender kenbaar gemaakt, dat, zoolang als er een brief of een pakket met brieven door de buis vliegt, het station van afgifte geen ander voorwerp aanneemt, d.w.z. het wordt niet weggezogen.

De transportbuizen kunnen in iedere willekeurige richting loodrecht of horizontaal, in iedere lengte en met zoovele bochten als men slechts verkiest aangelegd worden, ook kunnen de buizen, al naar het noodig is, onder den vloer, in of tegen een muur aangebracht worden.

Bediening door vaklui vereischt de inrichting niet. De inrichting wordt gedurende den geheelen kantoortijd voortdurend in bedrijf gehouden, zoodat zij dan ook steeds te gebruiken is.

PAKOE.

METSELSTEENEN UIT HOOGOVENSLAKKEN.

Evenals in elk bedrijf trachtte men, tot verhooging van de inkomsten, ook de afvalproducten van de ijzer-industrie zooveel mogelijk voor andere doeleinden dienstbaar te maken. Geleidelijk hebben b.v. de hoogovengassen een uitgebreide toepassing tot het drijven van motoren gevonden, maar de altijd vermeerderende hoogovenslakken dienden in beperkte mate slechts, tot het aanleggen van wegen, soms voor wat

bouwsteen, voor slakkenwol en later voor de bereiding van ijzer-portland-cement.

Eerst aan de Leipziger cement-industrie van Dr. Gaspary en Co., te Markranstädt bij Leipzig, gelukte 't, door het ontwerpen en de vinding van de metselsteenmachine „Pionier", deze slakken een uitgebreider afzetgebied te verschaffen. Op deze machine zijn, n.l. gegranuleerde of mechanisch klein gemaakte slakken op eenvoudige wijze, zonder verhardingstoestel of brandoven, bij handbedrijf, onder toevoeging van kalk of cement tot metselsteenen van uitmuntende (?) qualiteit te verwerken. De op de „Pionier" vervaardigde slakkensteenen bieden het voordeel, bij een grooten weerstand tegen druk en vuurvastheid een gering gewicht te bezitten, zoodat zij zeer geschikt zijn voor doelcinden, waar men anders holle of drijfsteen gebruikt.

De wijze van vervaardiging van deze steenen is zeer eenvoudig. Allereerst mengt men één ruimte-deel cement en 8 volume-deelen gegranuleerde of kleingemaakte slakken tot een vochtige mortel aan (bij gebruik van kalk mengt men 1 :6) en vult daarmede de mortelkast der machine. Deze wordt met behulp van een slingerbeweging door arbeiders aangevoerd; een nauwkeurig afgemeten, reeds verdichte mortelhoeveelheid valt door een conisch, beneden nauwer toeloopenden vorm van de kast in het vormbed, dat door 13 deelschuiven in 12 steenvormen is verdeeld; de vulling meet c.a. 30 % meer ruimte-inhoud, dan de gereed zijnde steenen aanwijzen. Binnen iets minder dan één minuut worden met het c.a. 2 M. lange slagijzer 12 vaste, scherpkantige metselsteenen geslagen.

Door een kleine handbeweging lossen de deelschuiven en de 12 gereed zijnde steenen vallen alle te gelijk op een losplank, daarop blijven zij 2 dagen om te drogen en worden verder als gebakken steen opgetast. Bij zeer droog weer is 't raadzaam de steenen, tijdens de luchtdroging meermalen met water te besproeien. De machine vordert voor de bediening slechts twee werklieden en levert dagelijks c.a. 5000 metselsteenen. (Jaarlijksche productie c.a. 1½ millioen.)

Afgezien van het handbedrijf is 't natuurlijk ook machinaal te verrichten. Voor de uitbreiding zijn slechts meer bovengenoemde vormmachines noodig. Bij den aankoop wordt van de steenfabrikanten geen octrooi (patent) rechten, hetzij per 1000 steenen of wel voor de machines gevorderd.

Tegenwoordig, nu warenhuizen en fabrieksgebouwen steeds meer uit steen en ijzer worden gebouwd, openbaart zich aanhoudend de behoefte aan lichte bouwsteenen, zoowel voor beklampingen, als om de fundeeringen zoo min mogelijk te belasten. Slakkensteenen vinden dus, in Duitschland, omdat zij zeer poreus zijn en wegens den zeer gladden vorm goeden aftrek en bieden daar, waar groote slakkenbergen opgehoopt liggen en het transport min kostbaar is, een renteafwerpend bedrijf aan.

De steenen, op de machine „Pionier" gevormd, kosten, bij het gebruik van cement en kalk c.a. Mk. 11.—, van cement alleen Mk. 13.— (f 6.60 of f 7.80) per duizend.

Ten enzent kunnen zij, wegens gebrek aan hoogovenslakken, niet vervaardigd worden, slechts voor de wijze van vervaardiging en de prijzen is wellicht dit berichtje vermeldingswaardig. Onderzoekingen omtrent den verbrijzelingsweerstand zijn door den schrijver niet ingesteld en wordt slechts wedergeven, wat hem door bouwmeesters aan groote fabrieken, bv. over of terloops werd medegedeeld.

Düsseldorf Oct. 1905. J. L. TERNEDEN.

HET VIERDE ALGEMEENE BRANDWEER-CONGRES

werd onlangs te Buda-Pest gehouden en bij die gelegenheid hield men ook een vergadering van de vereeniging van officieren van de brandweer uit alle landen. Deze vergadering werd gepresideerd door M. G. de Marie, van Luxemburg, algemeen eere-secretaris. Men besloot, dat gedurende de eerste vier jaren het domicilie der vereeniging in Luxemburg gevestigd zou blijven. De heer E. O. Sachs werd opnieuw voor vier jaren tot onder-voorzitter gekozen. Een president werd niet benoemd. In het dagelijksch bestuur werden 3 nieuwe leden benoemd., en wel de commandanten van de brandweer te Kopenhagen (kolonel Meyer), van die te Milaan (chevalier Goldoni) en M. Malkowski van Rusland. In het komende tijdperk zal men tal van technische kwesties ter oplossing te brengen hebben, wat betreft brandschaden en zal men zich toeleggen op de vervaardiging van een technisch woordenboek op brandweergebied. Dit woordenboek zal de woorden in de Fransche, Duitsche en Engelsche taal aangeven. De volgende algemeene vergadering der vereeniging zal in 1906 te Milaan gehouden worden. Het congres besloot, dat fabrieken voorzien behoorden te worden van naar visch georganiseerde brandweercorpsen, om de eerste hulp terstond te kunnen verleenen, en dat deze brigades van tijd tot tijd officieel geïnspecteerd zouden moeten worden, dat ieder brand, hoe klein ook, of ieder brandalarm terstond aan de plaatselijke autoriteiten moest worden gerapporteerd, met het doel om in het vervolg de noodige voorzorgsmaatregelen te kunnen nemen, en dat men zware boete zou beloopen, zoo men niet aan deze verplichting voldeed; dat de preventieve maatregelen tegen het uitbreken van brand in fabrieken verbeterd zouden worden, door een meer rationeel reglement, wat betreft de plichten en verantwoordelijkheid der particuliere brandwachts; dat op tooneelen coulissen enz., onbrandbaar moesten zijn, en dit geheel vertrouwbaar; en dat, wat het vaste gedeelte der tooneelen betreft, dit zoo vuurvast mogelijk zou moeten zijn; dat men zich vooral behoorde toe te leggen op het voorkomen en bestrijden van brand door middel van chemische middelen; dat de publieke autoriteiten meer dan vroeger hadden te zorgen voor het invoeren van doeltreffende systemen voor brandalarm in kleinere steden en op het platte land.

P.

HET BEZOEK DER DUITSCHE TECHNISCHE HOOGESCHOLEN IN HET WINTER-HALFJAAR 1904—1905.

blijkt, volgens de voorloopige gegevens, als volgt te kunnen worden vastgesteld:

Hoogeschool	Studenten	Toehoorders	Toehoorders voor enkele colleges	Totaal
Berlijn	2877	333	420	3630
Munchen	2274	274	226	2774
Darmstadt	1502	310	195	2007
Karlsruhe	1471	117	197	1785
Hannover	1204	239	177	1620
Stuttgart	928	247		1178
Dresden	859	144	149	1252
Aken	630	135	146	911
Brunswijk	427	107	39	593
Dantzig	191	38	343	592
Totaal	12363	1964	1912	16239

Bijna bij allen komt bij het definitieve opmaken van de cijfers voor het winterhalfjaar 1903—1904 achteruitgang voor, en soms nogal een belangrijke (Berlijn 383, Munchen 109, Darmstadt 62, enz.), die wel toe te schrijven zal zijn aan den voortdurenden ongunstigen stand van zaken in de nijverheid en ook aan het feit, dat het aanbod van technische krachten de vraag sterk overtreft.

R.

DERTIENDE JAARGANG, No. 45. ZATERDAG 11 NOVEMBER 1905

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz. PAUL J. DE JONGH, Secr., Johs. B. LAMBEEK Jz., H. WALENKAMP, W. KROMHOUT Czn., JOS. TH. J. CUYPERS, A. VAN BAALEN, Leden. — VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN en C. W. NIJHOFF REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE: L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN HET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12.—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10.—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD BETREFFEND TE ZENDEN AAN DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120 TE AMSTERDAM, IDEM VOOR HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Johs. B. LAMBEEK Jz., RINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e SECRETARIS VAN HET BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen. — Praat voor de vaak. — Verslag 1201ste vergadering. — »Toute femme qui n'est pas indiquée par la structure, doit être repoussée." — Berichten. — Ingezonden. — Prijsvragen. — Open prijsvragen. — Vacante betrekkingen. — Informatie-Bureau. — Luchtverversching in gesloten ruimten. — Over het binden en verharden van portland-cement. — Tallowood en mos als hard-hout voor vloeren. — Over de prijzen van het ijzer. — Vraag en antwoord. Het opvoeren van water in een gebouw door middel van een motor. — Veiligheidsinrichting voor »waterbuizen". — Glazen buizen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Als gewoon lid wordt voorgesteld de heer K. Huig, Bouwkundige, door de heeren B. van Bilderbeek en Corns. Visser.

Als auteur van het prijsvraag-antwoord over gewelf-stelsels, ingekomen onder motto „Ernestine", waaromtrent in no. 41 van ons orgaan het belangrijke Jury-rapport verscheen, heeft zich opgegeven de heer Corns. Visser, alhier. De Jury keurde het werk den 1en prijs toe. De auteur zal overwegen in hoeverre het in 't orgaan opgenomen kan worden, en is bereid het des Zaterdagsavonds in de bibliotheekzaal den leden ter inzage te geven.

Op de 1201e vergadering is tot lid der commissie van advies bij beoordeeling van bouwontwerpen voor Gemeenteterreinen, ter vervanging van den heer J. H. de Groot, gekozen de heer W. Kromhout Cz.

Besloten is tot het aangaan van een 4 % geldleening van ten hoogste f 2000.— in aandeelen van f 50.—, waaromtrent nadere mededeelingen hieronder volgen.

Inzake propaganda onder de buitenleden werd 't Bestuur diligent verklaard.

Besloten is nogmaals aan de Regeering te verzoeken, 1e. om openstelling van 't Rijksmuseum op Maandag, en 2e. om aanstelling van 'n hoogleeraar in de Geschiedenis der Bouwkunst en Aesthetica aan één der Rijksuniversiteiten.

Op de kalenderprijsvraag 1906 zijn ingekomen elf antwoorden, onder de motto's:

1. Vloeistaal; 2. de Stalen pen; 3. A. T. I.; 4. Driehoek, 30 October '05; 5. Vierkant, 30 Oct. '05; 6. Tijd; 7. „A. et A."; 8. Vierkant; 9. Architectuur; 10. Marie; 11. A'dam.

De Jury bekroonde het ontwerp ingezonden onder motto: „Architectuur". Het rapport zal in een der volgende nommers worden opgenomen.

Heeren leden, ook buiten-leden, die geneigen zijn in 1906 een lezing of kunstbeschouwing in 't Genootschap te geven, worden verzocht daarvan wel mededeeling te willen doen met opgaaf van ongeveer den datum en zoo mogelijk het onderwerp, aan het secretariaat.

De 1e Secretaris. VAN HYLCKAMA.

Tengevolge besluit der vergadering van 8 November l.l. tot het aangaan eener 4 pCt. geldleening van ten hoogste f 2000.—, ter voorziening in het te kort der 10e Lustrumviering, worden hiervoor schriftelijke aanbiedingen ingewacht vóór 18 November e.k. bij ondergeteekende, penningmeester der feestcommissie.

De leening wordt verdeeld in obligatiën, ieder groot f 30.—. Te beginnen met 1907 worden hiervan jaarlijks hoogstens 10 obligatiën afgelost.

De betaling der obligatiën moet geschieden vóór of op 1 December 1905, op voorloopige kwitantie.

De penningmeester der Feestcommissie,
J. A. VAN DER SLUIJS VEER.
Utrechtsche straat no. 30.

PRAAT VOOR DE VAAK.

Vriend Redacteur.

Aan uw vraag, bij enige afbeeldingen van onze tentoonstelling *) 'n bijschrift te geven, wil ik gaarne voldoen; maar laat mij eerst iets zeggen over de tentoonstelling in 't algemeen. Zij zal nml. weldra ter ruste gaan; ware geen verlof tot verlenging verleend, dan zou dit reeds geschied zijn. Ziehier de reden waarom ik dit epistel „Praat vóór de vaak" noem; praat vóór 'n länge vaak zal het zijn; vijf jaar is een heele tijd.

Ik herinner me nog zoo levendig de vorige tentoonstelling. Ik herinner me haar nog zoo goed, en toch: hoe lang schijnt dat al weer geleden! Geen wonder. Waar door velen 'n tijdperk wordt doorleefd waarin gezamenlijk aan een zelfde doel gedacht en gearbeid wordt, daar is 't resultaat van dat tijdperk gelijk aan den duur ervan vermenigvuldigd met het aantal der personen. Honderd man, vier jaar werkend voor eenzelfde doel brengen dit in die vier jaar 4 × 100 = 400 jaar vooruit. (Misschien is op deze redeneering 'n kleinigheid af te dingen!)

Men mag dan zeggen, dat deze laatste tentoonstelling van

„Architectura" succes had. De velen die haar bezochten (dat zijn er op 't moment 'n goede vijfduizend) waren over 't algemeen zeer voldaan. De bladen, van hun kant, wijdden er zonder uitzondering zeer waardeerende beschouwingen aan; „mein Liebchen was willst du noch mehr", mogen we zeggen. Om kort te gaan: we kunnen tevreden zijn, waarde redacteur, en dat zijn we dan ook.

Maar helaas! (de auteur dezer regelen is specialiteit in helaas'en) geen enkel genot, geen enkele voldoening is onvermengd, geen enkele wijn wordt puur gedronken. Waar ik daar zoo even zeg, dat álle bladen beschouwingen aan de tentoonstelling wijdden, dan zijn daarmee de algemeene, de dag- en weekbladen bedoeld, die bladen welke geroepen zijn het vereerde publiek voor te lichten. Dit geschiedde, zooals gezegd, uitstekend, zoowel door leek- als vakgenoot-critici.

Maar wat niet gebeurde, dat was de bespreking der tentoongestelde werken in de eigen organen der Bouwkunstbeoefenaren.

Wèl verschenen aankondigingen, welwillende uitnoodigingen tot bezoek, aanprijzingen, loftuitingen zelfs, en beloofden deze organen nadere beschouwingen, doch die „nadere beschouwingen" vonden we tot heden niet; zoover bekend, verscheen tot heden geen enkele meer diep gaande, eenigszins op de dingen ingaande beschouwing. 'k Vraag me af, of dit toch niet uiterst gewenscht geweest ware, of het niet z'n nut zou gehad hebben, indien onderling ernstig, naar aanleiding der tentoongestelde werken, over de wezenlijke waarde onzer huidige bouwkunst van gedachten gewisseld was. Hoe staat 't op 't moment daar mee? Ik meen niet: hoe het met onze gedachte over bouwkunst geschapen staat en welke beginselen we verkondigen, maar, in hoever het werk van deze gedachten of beginselen getuigenis draagt. — Wat beteekent het? Welke hoofdkaraktertrek vertoont het? Uit welke gevoelens ontstond het? Waar voert het heen?

't Is wel aangenaam, van welwillende dagblad-critici, complimenten te vernemen, maar ten opzichte van de werkelijke beteekenis van en 't inzicht in den stand onzer moderne bouwkunst, beteekent dit niet veel. Den laatsten tijd zijn in 't Genootschap besprekingen gevoerd over „De waarschijnlijke ontwikkeling der Architectuur", veel goeds, veel degelijke meeningen, en zeer verscheidene werdn daar vernomen; hoe nuttig zou het dus zijn, de verschillende tentoongestelde werken aan deze beginselen te toetsen.

Maar — het is makkelijker 'n wensch uit te te spreken, dan er aan te voldoen; één gek kan meer vragen dan duizend wijzen kunnen beantwoorden; het is volkomen begrijpelijk, dat critiek van beteekenis door vakgenooten nog niet geleverd werd; in betrekkelijken zin blijft 't nog maar steeds lichter, een kunstwerk (of geen kunstwerk) te scheppen, dan van zulk een werk iets degelijks te zeggen. Wie weet, welke uitstekende beschouwingen over de wezenlijke beteekenis onzer moderne bouwkunst na het ontslapen der tentoonstelling in de komende vijf jaren ons nog wachten!

* * *

Toen ik, laatst met 'n vriend de tentoonstelling bezoekend, me in boven omschreven zin uitliet, merkte deze op, dat het misschien maar goed was, dat zoo weinig over het werk in onze vakbladen gecreerd werd: dat brengt de lui maar van de wijs, sprak hij; laten we maar aan ons zelf zijn overgelaten en voortboeren, dan komt het beste, het meest eigenlijke eruit. — „Of is het niet waar — voegde hij er aan toe — dat nog nooit zooveel over kunst geredeneerd werd dan in de laatste tijden, en er tevens nooit zoo weinig kunst werd voortgebracht?"

Dit is een oppervlakkige redeneering die 't eel eens meer gehouden werd; oppervlakkig, omdat het een, het ander in geenen deele uitsluit; zie naar de Klassieken! wat hebben dezen niet geredeneerd! — Toch is 't zoo'n betamelijke kunst die zij voortbrachten! En toch voelde ik iets voor de redeneering van m'n vriend; omdat, het juiste evenwicht tusschen overweging en doen de wure kunst voortbrengend dit evenwicht tegenwoordig wel eenigszins verbroken schijnt...

* * *

Er is ook een andere, meer praktische reden voor het zwijgen der bouwkundigen in hun bladen. Er komt namelijk 'n tijd, waarop 'n mensch wijzer wordt dan hij bij zijn geboorte zelf kon vermoeden. Nu is wijsheid meest een anti-purgatief voor spontane uitingen.

Daar zijn soms oogenblikken, waarin 'n sterveling in 't vuur zijner gedachten er toe gedreven wordt, iets wat hij op het hart heeft te uiten. Hij neemt inkt en papier, zet zich neer, doopt de pen in den inktpot; maar..... zijn pen stokt in den pot. — Traag — als 'n visscher die een te zwaren steur aan den hengel heeft — haalt hij haar op, laat weer zakken; dompelt weer in, trekt weer op, doopt weer in — er komt niets. — Mismoedig legt hij zijn wapen neer.....

Wat is 't, dat den auteur aldus van streek brengt? Het is: de nagedachte, de praktische overweging. — Terwijl hij met de heiligste bedoelingen naar z'n wapen grijpt, het in 't vocht doopt, komt de gedachte bij hem op: óf 't wel goed is, dat hij schrijft. „Is 't wel juist? ik meen 't wel goed, maar alle dingen hebben twee kanten; er is iets vóór te zeggen maar ook iets tegen; zou 'k met dat schrijven de zaak werkelijk wel vooruitbrengen?" Enz., enz. — dit zijn de redeneeringen der nagedachte. Het is niet één steur, het zijn er verscheidene, die aldus aan 't end van den hengel bengelen en dezen naar de laagte na'en.

Schrijven is geen kunst; maar absoluut waar zijn met alle gevolgen daarvan voor oogen, dat is — misschien óók geen kunst, maar dan toch heel wat beter. Wie iets degelijks te beweren heeft, wachte er mee, totdat het onbedwingbaar ontspringt aan z'n gemoed. 'n Zoodanig werk zal krachtig zijn en overtuigend.

't Is met deze overweging voor oogen, dat ik u, mijn pen, niet (langer) wensch te vermoeien. Waartoe zou ik u ook druk maken, waar m'n gedachten nog zoo schommelende zijn. Wanneer ik reeds nu u iets zou willen laten zeggen over den inhoud, over de wijze waarop moderne werken van hun beginselen getuigen, dan, vermoedelijk, zou 'k niet zeer veel bereiken. 'k Zou mij en mijne vrienden misschien op de teenen stappen. — Neen, ik zou ons niet op te teenen trappen; 'k zou slechts op ekster-oogen wandelen, maar juist het wandelen op onze ekster-oogen doet zoo zeer. Wat zou 't gevolg zijn?..... Het is dáárom, dat ik u (reeds te laat wellicht) teruste leg.

Blijf af dan, pen, van datgene wat op 't moment, op dit moment, de glorie van ons oud geslacht vormt. Leg u neer, en droom liever van „de Toekomst der Architectuur", die eens (van zelf!.....) zal komen. Droom u in den toekomenden tijd, waarin in Hallen van blanke paleizen maagden reien zullen dansen, naakt; geheel naakt — maar onschuldig. O! zoo onschuldig. — Ja! Jah! daar voeren we heen!

En gij, „A. et A.", wandel van lustrum tot lustrum mee tot dien tijd, die één toch zal komen. Droom van rozen!

H. WALENKAMP.

---

*) Deze afbeeldingen verschijnen in het nummer van de volgende week. Red.

VERSLAG VAN DE 1201ste GENOOTSCHAPS-VERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 8 NOVEMBER 1905, IN CAFE »PARKZICHT".

Vice-Voorzitter Ingenohl presideert bij ontstentenis van den Voorzitter. Notulen van eerbiedwaardige uitgebreidheid brengen nog eens voor den geest het vele dat gesproken werd over de waarschijnlijke ontwikkeling der architectuur; niemand had daarop iets aan te merken, op de notulen wel te verstaan.

Na voorlezing van ingekomen stukken stelt de heer Ingenohl voor de met een vorig ministerie verdwenen aanvraag tot het openstellen van het Rijks-Museum ook op Maandag (dag van schoonmaak en vacantie voor de employé's, schoonmaak van het gebouw n.l.) bij het tegenwoordig ministerie eens te hernieuwen en vervolgens om aan H. M. de Koningin nogmaals een adres te richten inzake benoeming van een hoogleeraar in Kunstgeschiedenis en Aesthetica, die volgens de wet voorradig zijn moet. Aangenomen! —

Hierna sprak de heer J. W. H. Berden over de Bouwkunst en begon als algemeen bekend te veronderstellen dat over het begrip Bouwkunst veel wanbegrip heerschende is: een noemt ze technische, een ander beeldende, weer een ander bouwende kunst; deze laatste qualificatie ontleent spr. aan eene circulaire van den kunstkring „de Violier".

Een en ander hangt af van de waarde welke men aan de kunst toekent, wat alweer wisselt met de ontwikkeling en opvatting van het menschdom. Het vergelijken met wat vroeger gedaan is, kan een maatstaf wezen, doch is ook deze nog niet voldoende, vandaar dat spr. er toe komt hier eens na te gaan wat omtrent het begrip Bouwkunst te leeren valt van traditie, terminologie, logica en historische feiten.

Bouwkunst als de meest nuttige, daardoor vanzelf de oudste der kunsten, en waar zij in hare meest primitieve uiting voorzag in de behoefte van beschutting, van veiligheid is zij als zóódanig uitsluitend technisch. Als voorbeeld noemt spr. het Bijbelsch verhaal van Adam en Eva, die kwaad gedaan hebbende, zich een veilig onderkomen verzekerden onder eene beschutting van de uitgespreide takken eens booms. In de bouwkunst dus spreekt op de eerste plaats het nut, daarna de versiering; het woord reeds drukt dit uit in tegenstelling met het woord „kunstnijverheid", waarbij kunst het eerste genoemd wordt en daarmee de nijverheid gesteld wordt in dienst der kunst.

Na het uiterlijk geniet de mensch van de Bouwkunst onder velerlei vorm: technisch of beeldend naar omstandigheden en gelegenheid; — overeenkomstig nut en doel in de burgerlijke, monumentale, militaire en religieuze bouwwerken; — naar materiaal in de voortbrengselen van hout, steen, ijzer en meer modern, van cement-ijzer; — naar den stijl in Grieksch, Gothisch, Renaissance, om de voornaamsten te noemen.

Dit alles echter raakt niet het wezen der Bouwkunst maar meer den uiterlijken vorm, waarin zij tot uiting kwam. Evenmin wordt het wezen bepaald door de handeling, noch door de stof die noodig was om tot eenige uiting te komen, maar het wezen moet gevonden worden in sierlijkheid, beeldrijkheid en ideale vormgeving. In de Bouwkunst steunt die vormgeving op drie factoren: materieele begrenzing en constructieve doelmatigheid; — aesthetische wetten; — uitbeelding van natuur, denkbeelden, traditie; dit laatste bebben alle beeldende kunsten gemeen en vormt het criterium tusschen technische en ideale kunst.

Dat het wezen der Bouwkunst dezen factor vertoont, is na te gaan in de kunsthistorie, b.v. bij de piramide, waaruit het ideale beeld spreukt van den grafheuvel, gestyleerd, gekarakteriseerd en gemaakt tot monument. Spr. vindt daarvoor nog meerdere bewijzen bij de Babyloniërs, bij de Grieken en later weer in de kathedraal der middeleeuwen. Iedere categorie van bouwwerken vertoont een bepaald beeld, dat het karakter uitdrukt; zoo geeft het kasteel een denkbeeld van macht, de kathedraal dat van grootheid en heeft alweer ieder bouwwerk zijn traditioneel kenmerk: den toren bij de kerk en bij het stadhuis, gebouwd dikwijls zonder dat klok of uurwerk hem motiveert; van deze traditie hebben zelfs de modernen zich niet kunnen los maken.

Ten slotte stelt spr. de vraag: waarom nu dit exposé over de Bouwkunst? Om te doen uitkomen een gebrek, waaraan volgens spr. onze hedendaagsche Bouwkunst lijdende is, n.l. te weinig sierlijk, te weinig beeldende kunst te zijn. Zij is te veel technisch eenzijdig onder suggestie van nieuwe eischen, van nieuwe materialen, die aan het wezen der Bouwkunst dienen te worden aangepast, maar niet omgekeerd; de Bouwkunst heeft zich daarnaar niet te richten, het wezen verheft zich boven het materiaal dat in haar dienst gesteld is. Spr. acht genezing van deze moderne kwaal mogelijk, te door eerbiediging van het beeldend karakter der Bouwkunst en de studie der traditie, het ideaal toch ontstond door alle tijden heen uit een telkens voorafgaande periode; 2e. het onderwijs daarnaar te regelen, in de middeleeuwen toch werd aan den bouwmeester, den beeldhouwer en den schilder eene zelfde opleiding gegeven. Een voorbeeld van later is Michel Angelo die in den bouw van St. Pieter doet zien wat tot stand gebracht kan worden door de vereeniging der drie kunsten in één persoon: 3e. door het geven van eene ruimere plaats op de bouwwerken aan beeldhouwkunst en schilderkunst; spr. heeft zich geërgerd dat b.v. aan het spaarbankgebouw voor ruim één ton aan kostbaren natuursteen werd verwerkt en geen stuk den beeldhouwer ter behandeling gegeven is. — Ons streven nu moet juist zijn bij elkaar te brengen wat bij elkaar hoort, om de eenheid te herstellen, welke de kracht der zusterkunsten uitmaakt en aan alle kunsten van gelijk doel nieuwe kracht en luister geven moet; het juist begrip der Bouwkunst is niet technisch op de eerste plaats, maar aesthetisch.

Applaus en opening van debat — gebruikelijke stilte, die den storm voorafgaat — de heer Nijhoff vraagt het woord naar aanleiding van hetgeen de heer Berden aan het begin van zijne voordracht sprak over de waarde van het samengesteld woord; spr. is het niet eens, dat het eerste deel van zulk een woord steeds de kern daarvan zijn moet en zoo acht hij het niet juist wat de heer B. omtrent de beteekenis van het woord „kunstnijverheid" sprak. Dit onderwerp bleek zoo aantrekkelijk, dat meerdere heeren zich gedrongen gevoelden het taalkundig gemoed uit te storten, zoodat de discussie van het principieele der voordracht dreigde los te raken; de heer Walenkamp echter bracht ze weer in het goede vaarwater door den heer B. warme hulde te brengen voor de strekking van diens betoog, waaruit duidelijk bleek dat hij het ideëele in de kunst het hoogste achtte en niet de materiaal-vergoding zooals deze door de z.g. Rationalisten eener vroegere generatie door een verkeerd begrepen uitlegging der theorieën van Viollet-le-Duc gehuldigd werd.

De heer Kromhout stelde den heer Berden de vraag of het juist is in zake Bouwkunst als beveiligingskunst de geschiedenis van Adam en Eva te voorschijn te halen; spr. acht dit, waar het al dan niet juiste dier geschiedenis aantastbaar is, niet in de richting van een serieus betoog. Dit Bijbelsch echtpaar eveuwel onder het beveiligend loof latend, vindt de heer Kromhout in het beklag van den heer Berden dat de hedendaagsche Bouwkunst te eenig sierlijk en te veel technisch is, aanleiding voor een wel-

gemeende felicitatie, omdat in de evolutie der laatste dertig jaar men terug kwam tot de zuiver technische zijde van het vak om daardoor ook tot gezonder begrippen omtrent beeldhouw- en schilderkunst te komen. Spr. had van den heer B. betere middelen tot genezing der kwaal (volgens spr. echter geen kwaal) verwacht; het voorbeeld van Michel Angelo acht hij noch gelukkig, noch navolgenswaardig; spr. meent te mogen veronderstellen, dat Angelo, ware hij vóór alles bouwmeester geweest, bij den bouw van St. Pieter wel tot betere resultaten zou gekomen zijn; het is trouwens niet te verlangen dat door één persoon in de drie kunsten evenwaardig superieur werk geleverd worde.

De heer Berden zei in zijn repliek o. m. dat we met de scheppingen van Michel Angelo tevreden mogen zijn; voor 't overige ligt het geenszins in de bedoeling van zijn betoog te verlangen, dat de drie kunsten in één persoon zich gelijkkrachtig zullen manifesteeren, doch dat ernaar gestreefd moet worden uit te munten in één vak waaraan te verbinden eene diepgaande studie der zusterkunsten.

Nadat hierna de stemming voor een lid van de commissie der gemeentelijke schoonheid had plaats gehad en de heer Kromhout als zoodanig door 21 van de 23 stemgerechtigden was gekozen en de gekozene onder luide instemming der vergadering de benoeming had aangenomen, kwamen de groot-financiers los bij de behandeling van het voorstel om aan te gaan een 4 pCt. leening van f 2000 ter blijvende herinnering aan het 10de lustrum. Pari, agio, conversie, rentabiliteit, trust en ander beursbargoensch bezwangerde de locale atmosfeer, als gold 't het weer doen loopen van Russische sporen, het brandbaar maken van Rumeensche petroleum, het te voorschijn brengen van katoen uit Amerikaansche nevelen

Slot: aanneming van het voorstel bij acclamatie; de vergadering was in royale stemming en wilde niets weten van het voorstel des heeren Nijhoff om de a.s. aandeelhouders in lustrum filantropen om te werken en de leening renteloos te maken. Vooral de mededeeling van den heer Walenkamp, dat dit denkbeeld ook een onderwerp van bespreking uitmaakte bij de Feestcommissie, doch was verworpen uit vrees dat anders de leening minstens viermaal zou volteekend worden, maakte dat de vergadering zich van de renteloosheid hoogbartig afkeerde.

De bijzonderheden inzake de oprichting van een Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland komen in eene volgende vergadering.

Bekend gemaakt werd dat in de prijsvraag voor eene schriftelijke verhandeling over gewelfstelsels de prijs is toegekend aan den heer Corn. Visser.

Na nog eenige bespreking van meer huishoudelijken aard en nadat als gewoon lid is voorgesteld de heer K. Huig, bouwkundige hier ter stede, deed de Voorzitter de mededeeling dat den 22sten Nov. de heer Tellegen, Directeur van Bouw- en Woningtoezicht, in het Genootschap eene voordracht zal houden over het zeer actueel onderwerp „de Architect en de Woningwet".

De goed bezochte vergadering wordt hierna voor gesloten verklaard. DE J.

„TOUTE FORME QUI N'EST PAS INDIQUEE PAR LA STRUCTURE, DOIT ÊTRE REPOUSSÉE."

't Is 'n waarheid, die altijd opgaat. Altijd. 't Hangt er maar van af, wat je de „structure" noemt, s 't 'n houtverbinding . . . . pen en gat met nagel? Spant met karbeel? Of ijzeren trekstangen met wartels?

Of . . . . misschien: verbinding van trek- en drukkracht in den vorm van gewapend-beton?

„Structure", „structure", wie zijt gij? Openbaart ge u telkens in 'n ander kleed?

De mensch is veranderlijk en mèt hem: de inzichten omtrent „structure".

Daarom, o, mensch, wees wijs, en: sluit je aan bij de heerschende inzichten. Dán zul je altijd de man zijn.

Was 't gisteren: pen en gat met nagel, gezworen zult ge hebben bij pen en gat met nagel. En uwe Bouwkunst zult ge hierdoor hebben zien geleid.

Is het heden: trekstangen met wartels, weet dan, o, mensch, dat 't mystieke uwer werken zal bepaald worden door ijzeren stangen met wartels!

En is het daarna cement-ijzer die de „structure" genoemd zal worden, nogmaals: Kunst zult ge eerst bereiken in uw werk, door toepassing van dit structure-combinatie-materiaal.

Der menschen opvattingen wijzigen zich nu eenmaal, gestadig door, nimmer stilstaand. De hemel weet, waar de waarheid mag zitten!

Zoo zal men u morgen zeggen, dat dit alles niets met de Bouwkunst te maken heeft. Dat dit slechts vormen zijn, het wezen dieper ligt. Het wezen onveranderlijk is. Dat Bouwkunst, volgens Plato, Schoonheid is, en Schoonheid Liefde. Beiden in één wezen.

Pak aan! pak aan! Werk je in in je tijd. Dàt is de opvatting der Bouwkunst-»structure« voor morgen. Zorg er voor dat je vóór overmorgen met 'n wijs gezicht hetzelfde gezegd hebt, alsof 't je eigen vinding was, al zou je er niets van begrijpen!

Zóó zul je de man zijn, man van je tijd! Leve de Bouwkunst! A. v. B

INGEZONDEN

In ons blad van Zaterdag 4 November j.l. verwondert de Heer Walenkamp zich als jurylid van de in het vorige jaar uitgeschreven prijsvraag, dat de 1e prijswinner niet direct op zijne beschuldiging antwoordt.

Hoe moet het dan mij verwonderen, dat ik op mijne aanmerking in het blad van 19 Augustus j.l., omtrent den uitslag van het juryrapport tot nog toe geen antwoord heb ontvangen.

Wellicht mag ik dit alsnog verwachten?

Castricum. A. SERNÉ

Antwoord aan den inzender van bovenstaand schrijven.

Het stukje, waarop de inzender antwoord verlangt, sloot met den volgenden zin, gericht tot de leden der Jury:

»Er is zijns inziens tijd genoeg geweest om de teekeningen serieux te bezien.«

Waar nu iemand durft veronderstellen, dat een jury dit laatste zou hebben nagelaten, moet zoo iemand, dunkt me, óók zoo ver kunnen gaan, met te veronderstellen, dat een zoodanige jury op een dergelijk schrijven niet wenscht te antwoorden.

Het is daarom, dat ik den geachten inzender op den laatsten regel van zijn brief antwoord: »Zeer zeker niet«.

H. WALENKAMP.

BERICHTEN.

— In een artikel van Dr. P. H. Eijkman, voorkomende in »Vragen van den Dag« en behandelende de »Reorganisatie der Internationale Congressen«, lezen wij o.a.:

Het is niet te miskennen, dat de Staat der Nederlanden en de gemeente van Den Haag beide grootelijks belang hebben bij de vestiging van de stichting voor internationalisme binnen hun grenzen.

Het plaatsen van enkele gebouwen van internationale instelling doet de waarden der omgevende gronden aanzienlijk stijgen en de billijkheid eischt, dat de gelden dezer waardevermeerdering worden aangewend ten voordeele van het internationalisme en niet gebracht in de beurs van particuliere bouwspeculanten, zooals het geval zal zijn, wanneer het Vredespaleis zal worden gebouwd op de plaats, die tot nog toe is gekozen, met name, als hiervoor vermeld, op den kleinen, eerlang gedeelte ingesloten uithoek van de particuliere bouwspeculatie »Zorgvliet«.

Met zekerheid kan reeds worden vermeld, dat van de regeering van ons land en van het bestuur onzer stad de vooruitzichten zijn verkregen, dat zij bereid zullen zijn, aan de stichting voor Internationalisme groote uitgestrektheden gronds af te staan tegen zeer matigen prijs, om daarop haar instellingen te plaatsen en het overblijvende gedeelte der gronden op haar beurt te kunnen verkoopen aan particuliere personen, instellingen of docleenden, tegen dc, door de aanwezigheid der door haar gestichte wereldgebouwen, zoo aanzienlijk gestegen grondprijzen.

DE DEUGD GERED.

Te Neurenberg waren aan het nieuwe gebouw van den »Kunstverein« twee voorstellingen in mozaïek aangebracht: voor één daarvan had de schilder, Georg Kellner, de sage van de verjongingsbron tot onderwerp genomen; de verjongde schoonheid steeg daarop naakt uit de bron. Dat verwekte in sommige kringen protesten. Maar die verstomden weer. Maanden na de onthulling werd opeens van een verandering van de voorstelling gesproken en weenen dagen later had de jonge vrouw plotseling lang haar gekregen, dat tot over de borst hing en een toegangsjurkje om het lijf. Daarop kwamen weer protesten, van andere zijde nu, een »kenner« beweerde, dat de eerste teekening slecht was geweest en het bleek uit een protest van den schilder dat de architect de verandering had bedacht. De schilder diende een klacht in wegens het verknoeien van zijn werk . . . en nu is plotseling het heele mozaïek verdwenen en met hem zijn pendant.

RONDE HUIZEN.

De „Illustrated Scientific News" brengt het laatste snufje op het gebied van huizenbouw en bij het plaatje van een huis, dat eenigszins doet denken aan een verkort model toren, is een bijschrift geplaatst, waarin gezegd wordt, dat wat betreft goedkoopte, warmte en algemeen practisch nut, een „rond huis" verre te verkiezen valt boven een rechthoekig.

Het eerste huis van dien aard is gebouwd voor mr. Barber Starker in Knock Channok, Schotland. Het ziet er inderdaad niet zoo mal uit als men zou denken: met uitgebouwde erkertjes en balcons is er nog al wat afwisseling aangebracht, en ook is het gemis aan lijn, wat wel het hoofdkenmerk moet zijn van een rond huis, daardoor goed gemaakt. Het huis is twee verdiepingen hoog: om de midden-hal, die rond is, loopt een galerij, ook rond natuurlijk, waarop alle slaapkamers uitkomen. Het dak is kegelvormig: maar er staan een paar torentjes op, om wat teekening aan het geheel te geven.

Het is weer wat nieuws, wellicht zelfs een reactie tegen:

Den stijl, die ons van buivering verstijven,
Den stijl, die van bewoo'ring gloeien doet,
Zoodra de blik in dat gevaart' van blokken
De zegepraal der rechte lijn begroet. Hbl.

PRIJSVRAGEN.

»HET WESTEN,«

In aanvulling op de mededeeling in het vorig nummer betreffende de prijsvraag voor een monumentale ingang, dient nog vermeld, dat verlangd worden de volgende teekeningen: a. Situatie-plan 1 à 500, b. Twee aanzichten, c. plantegrond, d. doorsnede alles op 1 à 20, en e. een perspectief gezien van een aangeduid punt, en vervolgens toelichting en begrooting. Indien er aan het monument belangrijk ornamentaal of figuraal beeldhouwwerk ontworpen is, moeten daarvan schetsmodellen op kleine schaal worden ingezonden.

Het monument mag niet meer kosten dan f 16000 exclusief kosten van fundeering. De ontwerpen moeten vóór of op 1 Mei 1906 ingezonden worden. Het programma met bijbehoorende stukken ligt ter inzage in de leeszaal van A. et A., terwijl dat op franco aanvrage verkrijgbaar is bij den heer Frans L. Hartong, secretaris der Vereeniging »Het Westen«, Ochtervelststraat 42, Rotterdam.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

Op de prijsvragen door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap in 1905 uitgeschreven zijn te zamen 42 antwoorden ingekomen, n.l.:

No. 1. Voor een Raadhuis voor een kleine gemeente 27 antwoorden onder de motto's: H, Kan 't Zoo, Sphinks, 1905, B E P, Amsterdam, Drie cirkels doorsnen (geteekend), Voorsit, Vroedschap, J C (doorsn), Drie kruisjes (geteekend), Ylst, Haastige Spoed, T H (doorsn), V, Hotel de ville, Raadsid, M B, Voor de vroede vaderen, Salus publica suprema lex, R K, Chacun a son goût Nunquam satis factus, Blank om dên, De vierschaar is geplant, Maat, Cyrano,

No. 2. Voor een Bloemenkraampje 11 antwoorden onder de motto's: Diana, Bloesem, Cura, Toujours travailler, Mis, Marktflora, Bloemkraampje, Handenarbeid, En détail, Hout, Flora,

No. 3. Voor een kleine vaste Brug 4 antwoorden onder de motto's: Brug, Rust Roest, Koelboog, A.

GEMEENTERAADHUIS VOOR JAVA.

De Ned.-Indische Kunstkring schrijft een prijsvraag uit voor een gemeenteraadhuis voor een der hoofdsteden van Java. Ontwerpen moeten uiterlijk 31 Maart 1906 worden ingeleverd aan het adres van den heer J. E. van Ingen te Batavia.

De Kunstkring stelt een eersten prijs van driehonderd gulden en een tweeden prijs van honderd gulden beschikbaar voor die ontwerpen, welke de jury daarvoor in aanmerking brengt.

De jury zal bestaan uit de heeren A. P. Melchior, directeur van het departement der Burgerlijke Openbare Werken; J. G. Kerlen, chef van het wapen der genie; L. Kreischer, assistent-resident, voorzitter van den Gemeenteraad van Batavia; M. J. Halswit, architect; W. C. C. Steenaart, leeraar aan de Koningin Wilhelmina School. (Bat. Nbld.)

OPEN PRIJSVRAGEN.

Hoerderij-ontwerpen voor de Gron. Maatschij. van Landbouw en Nijverheid, Inlevering 1 Maart 1906, Programma in no. 16 1905.

Reclame-plant voor het Alg. Ned. Verbond, Inlevering vóór 1 Jan. 1906, Progr. in no. 29.

Vredespaleis. Inlevering voor 15 Maart 1906. Programma in nummer 33.

Diploma. Ver. Graf. Kunstnijverheid. Inlevering vóór 1 Dec. 1905. Programma in nummer 41.

Monumentale Fontein te Rotterdam. Inlevering 1 Mei 1906. Mededeelingen in de nummers 44 en 45.

VACANTE BETREKKINGEN.

ONDERWIJZER IN HET SMEDEN aan de Ambachtsschool te Tiel Degelijke vakkennis en bekendheid met 't teekenen is vereischte. De benoeming geschiedt voor één jaar op een jaarwedde van f 720 waarna, bij gebleken geschiktheid, eene aanstelling met deelneming in het aan de school verbonden Verzekeringsfonds kan volgen. Stukken en teekeningen vóór 15 Nov. te zenden aan Directeur J. W. Willemsen.

BOUWK. OPZICHTER voor direct. Alleen komen in aanmerking die zelfstandig bij Villabouw opzichter zijn geweest. Br. met opgaaf bij welke architecten werkzaam geweest, onder lett. V P 626, N. v. d. D.

BOUW- EN WONINGTOEZICHT.

Burgemeester en Wethouders der gemeente Utrecht roepen bij deze op Sollicitanten naar de met 1 Januari 1906 openvallende betrekking van HOOFD-INSPECTEUR VAN HET BOUW- EN WONINGTOEZICHT in de genoemde gemeente, op eene jaarwedde van f 2500,—, welke kan stijgen tot f 3000,—.

Voor deze betrekking komen in aanmerking Architecten, Bouwkundige Ingenieurs en zij die reeds bij dezen tak van gemeentedienst werkzaam zijn.

Sollicitanten worden uitgenoodigd hun op zegel gesteld rekest vóór 18 November e. k. in te zenden aan den Burgemeester der meergenoemde Gemeente,

Zij, die voor deze betrekking in aanmerking komen, zullen tot persoonlijke kennismaking worden opgeroepen.

Utrecht, 1 November 1905.

De Secretaris der gemeente Utrecht,
ENKLAAR L. S.

TRAMBEDRIJF.

Burgemeester en Wethouders der Gemeente Utrecht roepen bij deze op Sollicitanten naar de met 1 Januari 1906 te vervullen betrekking van HOOFD-INSPECTEUR, CHEF VAN DE AFDEELING »VERVOER EN CONTRÔLE« VAN HET GEMEENTELIJK TRAMBEDRIJF in de genoemde gemeente, op eene jaarwedde van f 2000 welke kan stijgen tot f 3500.

Voor deze betrekking komen in aanmerking zij, die reeds in eene dergelijke betrekking werkzaam zijn en over eene groote mate van ervaring in deze kunnen beschikken.

Sollicitanten worden uitgenoodigd hun op zegel geschreven rekest met opgave van leechtijd, vroegere en tegenwoordige betrekkingen en verdere inlichtingen vóór 18 Nov. e. k., in te zenden aan den Burgemeester der meergenoemde gemeente,

Zij, die op grond van de door hen gegeven inlichtingen en overgelegde bescheiden, voor deze betrekking in aanmerking komen, zullen tot persoonlijke kennismaking worden opgeroepen.

De Secretaris der Gemeente Utrecht,
ENKLAAR, L. S.

Utrecht, 1 November 1905.

ALGEMEENE NEDERLANDSCHE OPZICHTERS- EN TEEKENAARS-BOND .. ..

INFORMATIE-BUREAU.
Secretariaat: - - - - - -
Spiegelgr. 21, boven.
Spreekuur iederen Maandagavond van 7—9 uur. .. ..

Ingeschreven Sollicitanten.

No. 48.	Bouwk.-Opzichter-Teekenaar	26 jaar,	f	90	's maands.
51.	» » »	27 »	-	80	»
56.	» » »	21 »	-	80	»
64.	» » »	26 »	-	90	»
66.	» » »	26 »	-	90	»
42.	» Opzichter	26 »	-	80	»
62.	» Teekenaar	24 »	-	90	»
40.	aankomend bouwk. Opz.-Tk.	23 »	-	70	»
50.	» » »	26 »	-	70	»
53.	» » »	21 »	-	60	»
54.	» » »	23 »	-	70	»
58.	» » »	27 »	-	60	»
60.	» » »	20 »	-	50	»
61.	» » »	28 »	-	70	»
59.	aankomend bouwk. opz.	26 »	-	70	»
31.	aank. bouwk. teek.	21 »	-	50	»
37.	» » »	22 »	-	40	»
28.	» » »	22 »	-	45	»
52.	» » »	20 »	-	60	»
47.	Meubelteek. chef werkplaats	29 »	-	90	»
55.	aank. bouwk. en administratief opz. teek.	24 »	-	75	»
29.	aank. bouwk. en decoratief teekenaar	22 »	-	50	»
63.	Opzichter bij Gem., Rijk of Mij.	25 »	-	80	»
65.	Electro-Techniker	25 »	f	1200 à 1	1500 's jaars.

Zij, die in een der onderstaande vakken als opzichter of teekenaar werkzaam zijn, kunnen zich laten inschrijven als sollicitant van het L.B.

a, Burgerlijke bouwkunde;
b, Waterbouwkunde;
c, Scheepsbouwkunde;
d, Metaalindustrie;
e, Werktuigkunde;
f, Electrotechniek;
g, Kunstnijverheidsvakken, als zilver-, meubel-, tapijt- en aardewerkfabricage, enz.;
h, Technologie
i, Mijnwezen.

Leden en niet-leden van den Bond hebben als sollicitant dezelfde rechten en verplichtingen.

Aan het Secretariaat zijn zoowel mondeling als schriftelijk alle inlichtingen te bekomen en op aanvraag kosteloos inschrijvingsformulieren voor sollicitanten te verkrijgen. Zie overigens »Architectura« van 14 Oct. l.l.

N.B. Slechts de nieuwe inschrijvingsbiljetten van den gereorganiseerden Bond zijn geldig.

TECHNISCH GEDEELTE.

LUCHTVERVERSCHING IN GESLOTEN RUIMTEN, DOOR DIPLOM-INGENIEUR, P. OHMSTEDE.

Hieronder verstaat men het vervangen van bedorven of slechte lucht door frissche buitenlucht. Het bederf der lucht heeft verschillende oorzaken, waarvan de voornaamste zijn:

1e. De aanwezigheid van menschen en dieren, die door hunne ademhaling het zuurstofgehalte verminderen;

2e. Het ontstaan van verbrandingsproducten bij kunstmatige verlichting;

3e. Het ontsnappen van verbrandingsgassen uit stook-apparaten, die gebrekkig aangelegd of onzorgvuldig behandeld worden, en het verzengen van stofdeeltjes op verwarmingstoestellen, die te heet gestookt worden;

4e. De over-verwarming, die in vele omstandigheden door de aanwezigheid van menschen, verlichtings- en verwarmingstoestellen ontstaat;

5e. Het toetreden van bedorven lucht uit keukens, privaten, kelders, enz.

6e. De werking van omzettings-processen in muren, plafonds, tusschenwanden enz.

7e. Het ontstaan van gassen, dampen en van hoeveelheden rook en stof, zooals zulks in het bijzonder in industrieële bedrijven het geval is.

Om den graad van het bederf der lucht te bepalen houdt men rekening met het gehalte aan koolzuur (Von Pettenkofer) of met de temperatuurs-verhooging, die het gevolg is van de warmte-ontwikkeling der menschen en der lichtbronnen (Rietschel). Wanneer men voor beide factoren maximale waarden aanneemt (o. 7—1,5 % koolzuurgehalte en 15..0° C. temperatuur), kan men de hoeveelheid lucht, die in gegeven omstandigheden noodig is, berekenen.

Volgens Von Pettenkofer is de verontreiniging der lucht door uitademen en transpireeren der menschen en door de verbrandingsgassen der verlichting evenredig met de daarbij ontwikkelde hoeveelheid koolzuur; kamerlucht is goed te noemen, wanneer haar koolzuurgehalte hoogstens 0,7 % bedraagt. Dit mag in geen geval meer dan 1,5 % zijn.

Wanneer L de hoeveelheid lucht is in M³. die per uur aangevoerd moet worden:

a. het toegestane koolzuurgehalte in M³. per M³. van de ruimte die geventileerd moet worden,

b. het koolzuurgehalte van de toegevoerde lucht in M³. per M³.,

n. het aantal bronnen, die de koolzuurgassen ontwikkelen,

k. de gemiddelde hoeveelheid koolzuur door 1 bron in M³. per uur geleverd, dan is, aangenomen dat het koolzuurgas zich gelijkmatig in de ruimte verdeelt:

$$L = \frac{n\,k}{a - b}.$$

Waarin a = 0,0007 tot 0,0015 en b = 0,0004 M³. per M³. Daar verder k uit tabellen, naar onderzoekingen van Scharling, opgezocht kan worden, is L gemakkelijk te berekenen. Deze berekeningswijze moet altijd gevolgd worden, indien zich een groot aantal menschen l a n g e n tijd achter een in de te ventileeren ruimte moet ophouden, (b.v. voor scholen, gevangenissen enz.).

Wanneer echter in de te ventileeren lokalen een groot aantal menschen zich slechts voor k o r t e n tijd ophoudt (bv. in vergaderzalen, theaters, concertzalen enz.), dan wordt de hoeveelheid af te voeren lucht L (in M³. per uur) afgeleid uit de temperatuur t, die men niet overschrijden wil of mag.

Wanneer $W = W_1 + W_2 \pm W_3$ de hoeveelheid eenheden voorstelt, die per uur door ventilatie afgevoerd moet worden,

t^0 = de temperatuur der versche lucht in graden Celsius,

t = de hoogste, toegestane temperatuur der ruimte in graden Celsius (ongeveer 1,5 M. boven den vloer),

α = de uitzettingscoefficient der lucht = 0,003665 = $\frac{1}{273}$

dan hebben we:

$$L = \frac{W\,(1 + \alpha\,t)}{0{,}307\,(t - t_1)}.$$

De waarden W1 (warmte-ontwikkeling der menschen per uur). W2 (warme-ontwikkeling der verlichting per uur) en W3 (de warmte-hoeveelheid afgegeven door wanden, vensters enz.; deze is 's winters negatief en 's zomers positief) kunnen uit daarvoor bestaande tabellen opgezocht worden.

Bovenstaande formule is op de volgende wijze afgeleid:

Voor een bepaalden toestand van een gas is volgens de wet van Mariotte en Gay-Lussac:

$$p\,v = R\,T = \frac{p}{\gamma}.$$

waarin:

p = druk in K.G. per M²,

v = het volume van 1 M³. gas in K.G.,

T = de absolute temperatuur = 273 + t (t = de temperatuur van het gas) en

R = de gas-constante.

Nu is:

$$\gamma = \frac{p}{RT} = \frac{p}{R\,(273 + t}.$$

Wanneer nu de druk p' in mM. kwikzilver gegeven is, dan hebben we:

$$\gamma = 13.526\,\frac{p'}{R.\,(263 + t)}.$$

Daar R voor droge lucht = 29.27, bedraagt het gewicht G in K.G. van L cub. M. droge lucht van 1 graden Celsius temperatuur:

$$G = 0.464526\,\frac{p'\,L}{273 + t}.$$

Is hierbij p' = 760 mM. kwikzilver = 1 (oude) Atm., dan is:

$$G = \frac{1.293187}{1 + \alpha\,t}\,L.$$

De soortgelijke warmte der lucht bij constanten druk is C_p = 0.2375.

Wanneer dus G. K.G. lucht (overeenkomende met L cub. M van t graden tot t gradenC elsius verwarmd zijn dan heeft men hiervoor verbruikt:

$W = 0.2375\,G\,(t - t_1) = \frac{0.307\,L}{1 + \alpha\,t}\,(t - t_0)$ warmte-eenheden.

of:

$L = \frac{W\,(1 + \alpha\,t)}{0.307\,(t - t_1)}$ (hetgeen afgeleid moest worden).

In de verschillende landen heeft men van overheidswege zekere minimum-luchthoeveelheden vastgesteld, die in sommige gevallen per persoon en per uur verplichtend zijn gesteld. Deze minima zijn meestal het hoogst voor ziekenzalen en zijn lager gesteld voor vergader- en college-zalen, kantoor- en schoollokalen. Dikwijls houden deze minima voorts verband met den leeftijd der personen, die in de ruimten in den regel vertoeven; voor volwassenen zijn zij alsdan hooger dan voor kinderen. Wanneer de verwarming door hecte lucht plaats vindt is eene uitbreiding der minima in de meeste gevallen noodig.

De mate van luchtverversching is in zooverre begrensd, dat in geen geval last van tocht mag ontstaan. Bij normale temperatuurverhoudingen tusschen binnen- en buitenlucht zal, met het oog hierop, de hoeveelheid der toegevoerde versche lucht per uur zelden meer bedragen dan het vijfvoud van den inhoud der te ventileeren ruimte.

Doordien de wanden, deuren, vensters, enz. meestal niet geheel aansluiten, ontstaat de z.g. natuurlijke of spontane ventilatie, die doorgaans onvoldoende is; deze ventilatie wordt te voorschijn geroepen, door de drukking, die het gevolg is van temperatuursverschil tusschen binnen- en buitenlucht en van den heerschenden wind. De warme, lichtere lucht binnenshuis wordt door de koude zwaardere buitenlucht omhoog gedreven; zoodat in de nabijheid van den vloer lucht binnentreedt, terwijl zij in het bovengedeelte der ruimte wegstroomt. De natuurlijke ventilatie is afhankelijk van de poreusheid der wanden, den winddruk, de temperatuursverschillen, enz. Zij is derhalve zeer onstandvastig en niet te regelen, zoodat zij slechts voldoende kan geacht worden voor ruimten, waarin betrekkelijk weinig menschen verkeeren.

In den regel moet men voor luchtverversching zijne toevlucht nemen tot kunstmatige ventilatie, waarbij men de lucht langs bijzondere wegen of kanalen laat stroomen; als voorbeeld noemen wij vensters of ramen, die geopend kunnen worden, jaloezie-kleppen, vleugelkleppen van glas, ventilatiekleppen, wandschuiven, die eene directe verbinding met de buitenlucht geven. Voor groote gebouwen, met ingewikkelde inwendige verdeeling, is het aanbrengen van speciale aan- en afvoerkanalen noodzakelijk. Als kracht, die de lucht in beweging brengt, gebruikt men den winddruk, den opwaartschen druk en motorische kracht.

De opwaartsche drukking is de kracht, waarmede de lucht, die zich in een loodrecht of schuinliggend kanaal bevindt, wordt omhoog gedreven, wanneer het kanaal aan de onderzijde in koudere lucht uitmondt. Is de temperatuur van deze koudere lucht t_0, die in het kanaal t_h, de hoogte van het kanaal h meter en de doorsnede daarvan f M². dan is de opwaartsche drukking, uitgedrukt in kilogrammen, gelijk aan het verschil in zwaarte der luchtzuilen; zooals zulks in de volgende formule wordt aangeduid.

$$\text{Opw. druk} = f\,h\left(\frac{1{,}293}{1 + \alpha\,t_0} - \frac{1{,}293}{1 + \alpha\,t_h}\right).$$

Het gewicht van 1 M. lucht bij t_0 is n.l. $\frac{1{,}293}{1 + \alpha\,t}$

waarin α = 0,003665.

Om aan de luchtzuil in het kanaal de snelheid v te geven, moet de opwaartsche drukking den wrijvingsweerstand en andere tegenwerkende factoren overwinnen; men kan deze weerstanden gelijk stellen aan

$$f\,h\,\frac{1{,}293}{1 + \alpha\,t}\,\frac{v^2}{2\,g}\,(1 + W),$$

waarin w = de som der getallen, die de diverse weerstanden aangeven. De snelheid der lucht tengevolge der opwaarische drukking is derhalve:

$$v = \sqrt{\left(\frac{2\,g\,h\,(t_h - t_0)}{(1 + w)\,(273 + t_h)}\right)}$$

(formule van Wolpert).

Wanneer het verschil tusschen de temperatuur binnen en buiten niet groot genoeg is, om eene voldoende ventilatie in het leven te roepen, dan kan men door verwarming dit verschil kunstmatig vergrooten.

Dit geschiedt bij vele soorten ovens en op ruime schaal bij verwarming door heete lucht; in het laatste geval brengt men in de afvoerkanalen gasvlammen, stoompijpen, warmwaterbuizen, die rook afvoeren, enz. aan; of wel men leidt de verbrandingsproducten van stook- of verlichtings-installaties in deze kanalen.

De drukking van den wind wordt somtijds gebruikt, zoowel voor het toevoeren van frissche buitenlucht, als ook voor het wegzuigen der verbruikte lucht. Hiertoe dienen toestellen, die aangebracht worden op kanalen of buizen, die van de te ventileeren ruimte naar het dak loopen in eene richting, die zooveel mogelijk verticaal behoort te zijn. De meest gebruikelijke vormen van deze ventilatie-kappen dragen den naam inflectors, zuigkappen, deflectors, enz.; zij worden van gietijzer, blik of pijpaarde vervaardigd. De onderdeelen der kappen zijn óf vast verbonden óf wel beweegbaar; in het laatste geval moet de uitwerking, waarnaar gestreefd wordt, door den stand der onderdeelen worden verkregen. Beweegbare kappen verliezen dikwijls door den invloed van stof, sneeuw, ijs en roet haar effect. Bovendien is de uitwerking van alle kappen van de winddrukking afhankelijk; zoodat zij in vele gevallen onvoldoende zijn.

Kappen, waarvan de uitmonding in verband met de windrichting wordt versteld, vinden bij de ventilatie van scheepsruimen toepassing.

Voor vele doeleinden maakt men gebruik van winddruk-

apparaten, die tegelijkertijd frissche lucht toevoeren en de verbruikte wegzuigen. Veelvuldige toepassing heeft de zuigkap van Howorth gevonden. Deze is voorzien van een schoepenrad, dat door den wind gaat draaien; op de as van dit rad is eene schroef aangebracht, waardoor de lucht wordt weggevoerd.

De blaasapparaten, waarvan men voor het ventileeren veel gebruik maakt, worden door motorische kracht in beweging gebracht; meestal bedient men zich van draaitoestellen (ventilators en exhaustors) en somtijds van straalapparaten. In de eerste zijn doorgaans schroefvormige raderen aangebracht; deze voldoen beter dan de centrifugaalmachines, vooral met het oog op het verkrijgen van den kleinen luchtdruk, die voor het teweegbrengen van de gebruikelijke snelheid der lucht bij ventilatie (0,5—1,5 M.) noodig is.

De schoepenraderen, die in de genoemde apparaten toepassing vinden, zijn van vlakke of gebogen schoepen voorzien. Het drijven der raderen kan door elken willekeurigen motor plaats vinden; men maakt hiertoe dikwijls gebruik van eene eenvoudige turbine, die door water uit de leiding wordt rondgedraaid.

Voor het in beweging brengen der lucht bedient men zich in sommige gevallen van straal-blaastoestellen. Bij het bezigen van een luchtstraal heeft men gecomprimeerde lucht noodig, die zelden voor dit doel beschikbaar is. Een stoomstraal is slechts geschikt voor het wegzuigen der lucht, daar de stoom zich met de lucht vermengt. In den regel is dit ook het geval met waterstralen, daar deze de lucht zeer vochtig maken; slechts dán, wanneer vochtige lucht gewenscht is, kunnen deze voor het toevoeren van lucht worden gebruikt. Indien men bij afwisseling droge en vochtige lucht noodig heeft, bedient men zich van een apparaat, waarin twee waterstralen in hetzelfde kanaal in tegenovergestelde richting kunnen werken.

Bij het berekenen der uitwerking van straal-blaastoestellen houdt men het oog op den luchtdruk p (in K.G. per M². doorsnede of in mM. waterdruk), die door het apparaat moet worden teweeggebracht om de lucht door de kanalen of leidingen te voeren. Men heeft hier de formule

$$p = \gamma \frac{v^2}{2g} (1 + W),$$

Hierin is γ het gewicht van 1 M³ lucht in K.G., hetwelk bij eene temperatuur t, 1, 3—0,004 t bedraagt; v = de snelheid der lucht in meters, die gewoonlijk 0,5—1,5 beloopt; W = de som der weerstands-coëfficiënten der verschillende weerstanden, die de beweging der lucht door het kanaal belemmeren. De arbeid, die noodig is voor een blaastoestel, dat eene drukking p moet teweegbrengen, bedraagt, uitgedrukt in P.K.:

$$N = Lp : 75 \eta$$

Hierin is L. = de hoeveelheid lucht in M³., die per seconde moet worden verplaatst; η = de werkinggraad van het toestel, die 0,2—0,6 bedraagt. De doorsnede F van het kanaal kan men berekenen uit de grootheden L en v.

$$F = L : v.$$

Indien de ventilatie-kanalen vele vertakkingen hebben, moet de drukking, die het blaastoestel veroorzaakt, voldoende zijn om de lucht van af de bron tot aan de verstgelegen uitmonding der kanalen in beweging te brengen.

Wordt in eene ruimte versche lucht gedreven (druk-ventilatie) of daaruit de gebruikte lucht weggezogen (zuig-ventilatie), dan ontstaat op een zeker gedeelte van den aanleg evenwicht met de buitenlucht; dit gedeelte noemt men de neutrale zone. Bij het berekenen van een ventilatie-aanleg verdient het aanbeveling, de neutrale zone te bepalen; de ligging hiervan is afhankelijk van de omstandigheid, of in de te ventileeren ruimte overdruk of kleinere drukking wordt gewenscht. Heerscht daar overdruk, dan ontwijkt er lucht door vensters, enz.; bij lagere drukking heeft het omgekeerde plaats. Het gebruik, dat van de ruimten zal gemaakt worden, geeft voor deze drukverhoudingen den doorslag; indien zich daarin kwalijk riekende dampen ontwikkelen (zooals in privaten, keukens, kamers, waar lijders aan besmettelijke ziekten worden verpleegd, enz.), moet de drukking kleiner zijn dan die der buitenlucht en der aangrenzende vertrekken of ruimten.

De buitenlucht, die tot ventilatie wordt toegevoerd, moet zooveel mogelijk van plaatsen komen, waar op eene groote zuiverheid der lucht kan gerekend worden. Wanneer men in eene ruimte de lucht onmiddellijk van buiten toevoert, geschiedt zulks door een kanaal in den buitenwand, voor welks uitmonding aan de binnenzijde dikwijls een blikken scherm is aangebracht, dat den intredenden luchtstroom eene opwaartsche richting geeft. Om de versche lucht in den winter vooraf te verwarmen, laat men ze langs eene kachel of ander stook-apparaat strijken. Indien bij een centralen ventilatie-aanleg uit één gemeenschappelijke bron wordt geput, moet deze bron worden gekozen op een zoo groot mogelijken afstand van drukke verkeerswegen en op eene plaats, welke schaduwrijk en stofvrij is, of door bosch tegen stof wordt beschermd. Zij moet 0,5—2 M. boven den beganen grond liggen, tenzij zij boven het dak is gekozen; in het laatste geval dient men te letten op schadelijke invloeden, die van naburige rookende schoorsteenen als anderszins kunnen uitgaan. Plaatsen, waar sprietgbronnen zijn, worden eveneens gaarne voor het putten van frissche lucht gebruikt.

(Slot volgt.)

OVER HET BINDEN EN VERHARDEN VAN PORTLAND-CEMENT.

In „Bouwmaterialenkunde" 1904, aflevering 25, en 1905, afleveringen 1 en 2 vindt men zeer te waardeeren artikelen over proeven ,die de bekende cement-techniker Clifford Richard, wat betreft de samenstelling van het Portland-cement, genomen heeft, en over de gevolgtrekkingen die door den proefnemer uit de verkregen resultaten worden afgeleid.

Genoemde onderzoeker kwam o. a., zoo vermeldt het tijdschrift, tot de gevolgtrekking, dat de Portland-cementsteenen moeten worden beschouwd te zijn een niet-homogene vaste oplossing, d. w. z. als te bestaan uit twee vaste, van elkaar verschillende, basische oplossingen, die bij afkoeling op verschillende manieren uit de grondstoffen gekristalliseerd zijn, en wel de eene als tricalcium-aluminaat en tricalcium-silikaat, en de andere als tricalcium-aluminaat en tricalcium-silikaat, waarbij dan de eigenschappen van zijn betrekkelijk gehalte van beide stoffen en van den graad van verzadiging der aluminaat-oplossingen afhankelijk zijn.

Uitgaande van zijn theorie tracht nu Richardson ook de verschijnselen, die zich bij het binden van het Portland-cement voordoen, te verklaren, zooals wij ontleenen aan de voordracht, die hij onlangs op de jaarlijksche vergadering der vereeniging van Amerikaansche Portland-cement-fabrikanten (Association of American Portland-cement Manufactures) gehouden heeft, en waarvan wij hieronder een uittreksel geven.

Voegt men bij de samenstelling, waaruit Portlandsche cement steeds bestaat, water, dan komt er een nieuw bestandeel bij, waardoor er in den bestaanden toestand verandering komt, en de oude toestand wordt slechts weer verkregen door een afscheiding van kalk. Deze vrije kalk lost zich, op het oogenblik dat zij vrij komt, terstond weer in water op; wegens de snelheid echter, waarmede zij van het aluminaat vrijkomt, wordt het water spoedig verzadigd van kalkhydraat, zoodat dan deze stof

een netwerk van kristallen schiet, dat de niet ontbonden Portland-cementdeeltjes met elkaar verbit. Uit de eigenschappen der silikaten en aluminaten volgt nu direct, dat laatstgenoemden veel eerder aangetast worden dan de silikaten, en dat het begin van het binden aan de kristalisatie van de kalk uit de aluminaten moet worden toegeschreven. De later optredende verharding berust op het langzamer plaats hebbende vrij worden van de in de silikaten voorkomende kalk. Wanneer de kalk vlugger vrij wordt, dan ze uit het water uitkristalliseeren kan, dan volgt er uitzetting, en het cement is niet bestendig van volume.

Het binden van het Portland-cement is bijna alleen aan de ontbinding van het aliet toe te schrijven. Het onderzoek van een dun afgeslepen schijfje van verhard zuiver cement toont aan, dat het groote hoeveelheden onaangetast celiet, en ook een zekere hoeveelheid onaangetast aliet bevat. Worden de breukvlakken van een voor het nemen van proeven bestemd stuk cement door middel van een caoutchoucband tegen elkaar gehouden, en dan een poosje onder water gedompeld, dan zal men zien, dat de beide stukken saamgekit zijn, wat aan het binden van het op de breukvlakken nog voorhanden, niet aangetast cement toe te schrijven is.

De vastheid van het Portland-cement na het binden berust slechts op de onder zekere gunstige omstandigheden optredende kristallisatie van het kalkhydraat, en niet op een hydraatvorming (chemische waterbinding) van de aluminaten en silikaten, want bij deze hydraatvorming kan geen handeling plaats hebben, die een verbinding der aluminaten en silikaten ten gevolge zou kunnen hebben.

Zonder twijfel wordt er gedurende het bindproces ook in geringe mate celiet ontbonden. Hieruit kan men de gevolgtrekking maken, dat het meest vaste cement dat is, hetwelk de geringste hoeveelheid celiet bevat, welke gevolgtrekking door de ervaring gestaafd wordt. Hoe grooter het kalkgehalte van het cement is, des te grooter zal zijn vastheid zijn, wanneer het gaar gebrand is.

Daar het verharden van Portland-cement op het vrij worden van vrije kalk en een daarna plaats hebbende afscheiding van kalk uit de oververzadigde oplossing in den vorm van kristallen berust, kan men daaruit weer het gevolg trekken, dat iedere basische kalkverbinding, waaruit de kalk door water vrijgemaakt wordt, kristalijne eigenschappen bezit, en dat kiezelzuur in de aluminium-verbindingen niet de eenige zure grondstoffen zijn, waarmede de kalk verbonden moet zijn, om een dergelijk resultaat te verkrijgen. Het is welbekend, dat men Portland-cement kan vervaardigen waarin ijzer al de aluminium-verbindingen vervangt. Daar de verbindingen van ijzer met kalk door water veel langzamer ontbonden worden, dan die van klei (aluminium-verbinding) met kalk, zou men moeten aannemen, dat dit cement zeer langzaam bindt. Dergelijke cementsoorten worden dan trouwens ook in sommige fabrieken reeds vervaardigd.

Zoo kan men ook aannemen,. dat men wel in plaats van ijzer van mangaan gebruik zal kunnen maken. Dit heeft men dan ook beproefd en men verkreeg een soort cement, dat, ofschoon natuurlijk ongeschikt voor de praktijk, zeer goed bond.

Wanneer de klei door ijzer of mangaan vervangen kan worden ,dan rijst de vraag, of niet silicium door elementen van dezelfde groep, zooals titanium, tin en lood zou kunnen worden vervangen? De spreker heeft nu reeds van deze stoffen voor de vervaardiging van cementsteen gebruik gemaakt; hij vond echter in alle de gevallen, dat de gemalen steen vlug bond, ook wanneer de uit het cement vervaardigde proefsteenen niet bestendig van volume waren. Blijkbaar waren de in de voor het branden der gemengde grondstof gebruikte ovens heerschende temperaturen niet hoog genoeg om een innige verbinding der genoemde stoffen met de kalk te doen ontstaan. Verder werden er cementsoorten vervaardigd, waarin het kiezelzuur door phosphorzuur vervangen was. Wanneer men nu verschillende aluminaten in plaats van zure grondstoffen voor de vervaardiging van Portland-cement kan gebruiken, dan schijnt het ook wel mogelijk de kalk door andere alkalische aarden te vervangen.

Om nu te onderzoeken of dit al of niet mogelijk is, vervaardigde Richardson steenen met basis van strontium en barium. Deze steenen moeten bij een veel hoogere temperatuur gebrand worden, dan die, welke slechts kalk bevatten.

Gemalen, hebben deze steenen zeer sterke hydraulische eigenschappen, en blijven daarbij eenige dagen bestendig van volume. Daar echter strontium- en bariumhydraat gemakkelijker in water oplosbaar zijn dan kalkhydraat, dan wordt dit materiaal veel eerder door water aangetast, dan het uit kalk vervaardigde, want strontium-hydraat is tweemaal, en barium-hydraat achtmaal zoo oplosbaar in water als kalkhydraat.

De hierboven aangegeven resultaten zijn voor het verkrijgen van een goed begrip van de hydraulische eigenschappen van basische verbindingen in het algemeen, en ook voor het begrijpen der oorzaken van het binden van Portlandsche cement van groot wetenschappelijk belang. Van een industrieel standpunt beschouwd verdienen ze echter slechts in zooverre onze aandacht, als zij ons aantoonen, dat het mogelijk is bij betrekkelijk lage temperatuur portland-cement uit kiezelzure ijzererts en zuiveren kalksteen te vervaardigen.

(Op een dergelijke manier vervaardigde cementsoorten zijn in Duitschland reeds sedert geruimen tijd in den handel. Zij werden volgens eene door een Duitsche firma geoctrooieerde werkwijze vervaardigd.)

Aan het slot van zijn voordracht besprak Richardson nog terloops de kwestie van het raffineeren (uitslibben) van het ruw gemalen artikel, en wijst er nog eens op, dat een zeer goed geraffineerde grondstof, wat betreft de kosten, van het grootste belang bij de cementfabricatie is. Vooral bevreet hij het microscopische onderzoek van dun geslepen schijfjes van de in den handel voorkomende steenen aan, waardoor men, volgens zijn meening, in staat wordt gesteld veel te verklaren van de eigenaardige eigenschappen van het uit deze steenen vervaardigde cement.

PAKOE.

TALLOWOOD EN MOA ALS HARD-HOUT VOOR VLOEREN.

Het tegenwoordige zeer drukke verkeer in sommige lokalen, heeft, wat betreft een geschikte grondstof voor vloeren, tot allerlei proefnemingen aanleiding gegeven. In warenhuizen en scholen, postkantoren, stations, restaurantes nam men sedert jaren proeven, zonder dat de resultaten bevredigend waren. Daarbij heeft men ook de toestanden in het buitenland bestudeerd, waarbij men vooral in Australië belang stelde, waar men reeds sedert tal van jaren de beroemde Australische hardhoutbestrating toepast, en dat op ruime schaal. Men weet, dat men, ook op den langen duur, hier zeer veel succes mede heeft gehad, en dat deze bestrating beter heeft voldaan dan elke andere verharding van wegen. De Australische hard-houtsoorten zijn dan ook terecht beroemd. Er komt hout onder voor, bijv. tallowood en moa, die tot de aan vele soorten rijke eucalypten behooren, die aan verschillende takken van nijverheid zeer edele grondstof leveren.

Monsters van tallowood vertoonen een kleur, die oneenigszins aan fraai eikenhout doet denken, doch een sterk naar het bruine trekkende, licht gevlamde structuur, die in het gepolitoerde oppervlak zich gedeeltelijk mat-satijn

glanzend voordoet. Moa daarentegen is schitterend geelbruin, gelijkt op Afrikaansch mahonie, heeft een uiterst gelijkmatige structuur, doch is fijner en sierlijker.

Nadat de groote inrichtingen van de firma Staerker und Fischer in Australië gereed kwamen, en er ook in andere landen, vooral in Duitschland, groote zagerijen en droog-inrichtingen volgens de nieuwste geoctrooieerde systemen werden opgericht, werd het mogelijk het harde tallowood en moa voor vloeren, traptreden enz. te gebruiken. Op dit gebied weerde zich vooral de firma Arthur Dürichsen, stoomzagerij te Dresden.

De voortdurende klaagliederen van eigenaars van warenhuizen, en ook van belanghebbenden bij den bouw van staats- en gemeente-gebouwen, dat er heden ten dage nog geen vloeren bestaan, die zoowel warm voor de voeten zijn, als een groote vastheid hebben, en daarbij vooral zeer weinig slijtbaar zijn, was er de aanleiding van, dat men er toe overging, het sedert 12 jaren ingevoerde tallowood of tallowwood eens voor dit doel te gebruiken, dat feitelijk wil zeggen een vloer voor groote gebouwen te vervaardigen, die aan de strengste eischen, wat vastheid betreft, voldoet, en tegen de zwaarste belastingen bestand is.

Het bewijs, dat het tallo- en moa-hout in de toekomst de eenige geschikte grondstof zal leveren voor zeer stevige vloeren, werd ons reeds geleverd door het feit, dat sedert tal van jaren dit hout zoo goed voor bestratingen heeft voldaan. Proefnemingen te Leipzig hebben bijv. getoond, dat in een der eerste met dat hout vervaardigde bestratingen, die door de firma Staerker und Fischer werden aangelegd, in een tijdsduur van circa 9 jaren, slechts een afslijting van 3 tot 3.5 m.M. te constateeren viel. In deze straten was het verkeer buitengewoon druk, er komen hellingen in voor, en er ligt ook electrisch spoor. Wanneer nu een dergelijk druk verkeer per as slechts een zoo geringe afslijting van de houtbestrating te weeg heeft kunnen brengen, met hoeveel meer zekerheid zal men dan wel mogen beweren, dat er dan feitelijk ook bij het drukste verkeer in scholen, postkantoren, stationslokalen, warenhuizen enz. van verslijten eigenlijk geen sprake kan zijn.

Om hier nog eenige kleine vergelijkingen, wat betreft de vastheid van deze Australische houtsoorten te geven, zijn wij zoo vrij de lezers nog met eenige cijfers lastig te vallen, die aangeven hoe het tallowood zich verhoudt tegenover de beste soorten eikenhout. Deze cijfers zijn de volgende:

	Best eikenhout	Tallowood.
Drukvastheid in wind-drogen toestand, evenwijdig met de vezel-richting, per vierk. c.M., gemiddeld	370 K.G.	680 K.G.
Drukvastheid loodrecht op de vezel-richting, per vierk. c.M., circa	80 K.G.	135 K.G.
Elasticiteits-modulus p vierk. c. M.	110000 K.G.	213000K.G.

De vastheid tegen splijting is bij de harde houtsoorten, zoo gering, dat men praktisch feitelijk niet van „vastheid" spreken kan, terwijl deze bij tallowood circa 50 tot 60 K.G. voor den vierkanten centimeter bedraagt. Men heeft buitendien proeven genomen, wat betreft het berijden en beloopen van dit hout, en wel van een vloer, n.l. proeven die zooveel mogelijk dezelfde uitwerking hebben als een beloopen en berijden. Hiertoe liet men draaiende slijpsteenen op den vloer werken. Bij deze proefnemingen werd een eiken- en een tallowood-vloer op dezelfde manier beproefd, en het bleek toen, dat bij dezelfde snelheid en bij dezelfde belasting, bij eikenhout circa 5 kub. c.M. van het materiaal afgeslepen werden, terwijl bij tallowood slechts circa 1,5 kub. c.M. afgeslepen materiaal te noteeren viel.

Het schitterendste bewijs in deze richting, werd daardoor geleverd, dat het moahout, dat eigenlijk nog iets minder vastheid heeft dan het tallowood, een omwenteling bij den bouw van Duitsche oorlog- en koopvaardijschepen heeft te weeg gebracht. Tot nog toe werden op de bovendek-pantsers der oorlogsschepen Indische djati-houtsoorten voor den te beganen vloer gebruikt. Daar nu aan den achtersteven der oorlogsschepen van deze dekbevloering buitengewoon veel gevergd wordt, daar de zware ankerkettingen bij het laten vallen der ankers snel over het dek glijden, en daardoor in korten tijd de bevloering, ook van houtsoorten van groote vastheid, verslijten en vernielen, werden door de Keizerlijke Marine met het ingevoerde moahout proeven genomen. Deze proeven hebben nu een schitterend bewijs van de duurzaamheid en de vastheid van dat hout geleverd, en er wordt thans als gevolg van deze proefnemingen onder de ankerkettingen van deze Australische houtsoorten gebruik gemaakt. Door dit belangrijke resultaat besloot de Firma Staerker und Fischer, om ook deze Australische houtsoorten voor vloeren en trappen te gaan gebruiken.

Nu moest men echter ook door een droging de zekerheid verkrijgen, dat de in dit hout voorkomende sappen, welke het in ieder opzicht tegen rotting en zwamvorming vrijwaren, in den een of anderen vorm in het hout achterblijven. Na jarenlang proeven te hebben genomen, is het nu ook gelukt tot een systeem te komen, waarbij de sappen zoodanig veranderen, dat ze, nog volkomen conserveerend werkende, in geconcentreerden toestand in het hout blijven.

De prijzen voor dit materiaal zijn ook door de zeer groote directe betrekking en de groote eigen inrichtingen van de firma Arthur Dürichsen, te Dresden, zoo gesteld, dat ze die van de andere Duitsche hardhout-vloeren slechts in zeer geringe mate te boven gaan.

Wanneer men er nu nog rekening mede houdt, dat deze Australische hardhout-vloeren een, men zou kunnen zeggen onbegrensde duurzaamheid hebben, zoo zal, al mogen de eerste uitgaven nu ook iets hooger zijn en de kosten iets hooger worden, dan wanneer er een vloer van eikenhout of een andere vloer zonder naden werd gelegd, het na verloop van jaren zal blijken, dat de Australische vloer goedkoop en voordeelig is.

De schitterende eigenschappen van de hier bedoelde houtsoorten hebben natuurlijk ook ten gevolge gehad, dat ze sedert den korten tijd, dat ze werden ingevoerd, een buitengewoon groote belangstelling bij de mannen van het vak hebben opgewekt, terwijl deze niet schroomden er ook terstond een veelvuldig gebruik van te maken.

Wat nu de meest geschikte toepassingen van de beide nieuwe houtsoorten tallowood en moa betreft, is tallowood het meest geschikt voor groote lokalen waarin zaken gedreven worden, postkantoren, restauraties enz., waar een buitengewoon druk verkeer bestaat, en waar nog al met vuile voeten wordt geloopen.

Het tallowood heeft ongeveer de kleur van Duitsch eikenhout is echter wat zijn structeur betreft homogener en gelijkmatiger.

Het moahout vertoont een lichtere, iets geler kleur en is vooral uitstekend ingericht voor weelderig ingerichte vertrekken, waarin een prachtige, het oog boeiende vloer, moet worden aangebracht.

Van beide bouwstoffen kunnen ook opleggingen voor traptreden vervaardigd worden, zoodat men er al een zeer veelzijdig gebruik van zal kunnen maken.

Wat nu betreft de prijzen, komt tallowood vrijwel met eikenhout overeen, en de feiten, dat dit hout voor zoo menige toepassing zoo bijzonder geschikt is, en dat deze prachtige bouwstof dan in de praktijk door haar bijna onbegrensde duurzaamheid niet duur uitkomt, doen ons groote verwachtingen voor deze beide houtsoorten koesteren.

Tot besluit mogen wij hier nog even laten volgen, dat door de firma Arthur Dürichsen, (Dampfsägewerk) te Dresden steeds gaarne alle verlangde inlichtingen en monsters worden verstrekt. Begrootingen voor het betrekken van het benoodigde ruwe hout worden steeds gaarne kosteloos opgemaakt. De firma levert niet alleen het ruwe hout, doch belast zich ook met de totale uitvoering van het werk, daar er speciaal voor de bewerking van de vloeren, krachtige en juist voor dit doel geconstrueerde mes-machines verzicht worden.

REFLECTOR.

OVER DE PRIJZEN VAN HET IJZER.

Op het oogenblik verkeert de Britsche ijzerhandel in zeer critieken toestand, en het is de moeite waard eens na te gaan, of de thans geldende prijzen van ruw ijzer in Engeland wel kloppen met den tegenwoordigen stand van zaken. In een tijd, dat de zaken zeer slap zijn, is het van belang, dat de kosten van aankoop der grondstoffen ook zoo laag mogelijk zijn, doch het is en blijft de vraag, of een kunstmatige vermindering, die in vroegere periodes van slapte al spoedig werd teweeggebracht door groote speculaties niet door kunstmatige middelen is tegen gegaan door sommige producenten, die daarin tijdelijke voordeelen zagen, en het valt toch wel te betwijfelen, of deze handeling wel in het belang van den handel in het algemeen was. Menigeen meent, dat de ijzerhandel nog nooit zoo gedrukt is geweest als thans het geval is; en inderdaad, wij hebben bevoegde beoordeelaars hooren beweren, dat men in Engeland en Schotland, wat den ijzerhandel aangaat, nog nooit zulke slechte tijden heeft gehad. Even voor het herleven der zaken in 1879—80 daalde ruw-ijzer van Cleveland tot f 19.50 per ton. en ook in 1885 werd het verkocht voor f 19.20, en in het volgende jaar voor f 17,50, de laagste grens waar men ooit toe kwam.

De prijs van deze grondstof bedraagt thans ongeveer f 25,95 per ton, dus nog ongeveer 50 procent meer. Is dit feit een aanwijzing, dat wij, zoo schrijft „The Britisch Architect," zelfs onder den grootsten drang van omstandigheden, thans niet in staat zijn, den prijs van een belangrijke grondstof even sterk te verminderen als 18 jaren geleden wel mogelijk bleek? Zoo dit het geval ware, dan zou daaruit af te leiden zijn, dat wij niet zoo goed meer als 20 jaar geleden tegen de buitenlandsche markten konden concurreeren. Het is natuurlijk niet alleen bij ruw ijzer van Cleveland, dat ons vermogen om de productiekosten te verminderen — of in alle gevallen den verkoopsprijs — blijkt achteruit te zijn gegaan. In vorige periodes van slapte kon men, bijvoorbeeld, stalen rails walsen tegen f 43.20 per ton, terwijl de Britsche fabrikanten thans hun prijs f 9 en f 10.80 hooger houden, met het gevolg, dat zij groote orders voor het buitenland, en zelfs orders voor het binnenland voortdurend moesten verliezen. Een gezonde gang van zaken voor tal van jaren zal slechts weer te verwachten zijn door vermindering van productiekosten — de uitvinders zijn steeds in deze richting werkzaam — doch het schijnt, dat men zich in het ijzervak juist in de tegengestelde richting beweegt, en de fabricatie kost meer dan zij 20 jaren geleden deed. Wanneer dit feitelijk waar blijkt te zijn, ziet het er op dit gebied al zeer treurig uit, en het eischt al onze aandacht en onze werkkracht, om niet meer en meer terrein op de wereldmarkt te verliezen. Er is bijv. een reden die ons reeds verhindert de productiekosten van ruw-ijzer in Engeland te verminderen, en deze reden ligt tamelijk voor de hand.

Wij bedoelen hier de politiek om zich bij de productie te matigen alleen om de prijzen niet te doen dalen. Dit is een gemakkelijk en met succes toe te passen hulpmiddeltje om de moeilijkheden te overkomen voor een achteruitgaande markt, doch het gaat niet samen met de bevordering van de belangen van het ijzervak in het algemeen, en is ook nadeelig voor de met dit vak verwante takken van handel en nijverheid. De aandacht der fabrikanten, zoo schrijft een correspondent van de „Manchester Guardian" wordt daardoor afgeleid van datgeen, waarop zij juist gevestigd moest blijven, en wel het verbeteren van den toestand waarin de hier besproken industrie verkeert, en gevestigd op kunstmiddeltjes voor het verbeteren van afzet en prijzen. Aan deze politiek is het feit toe te schrijven, dat de ruw-ijzerproductie in Groot-Britannië op het doode punt staat, en dat reeds sedert verscheidene jaren; niet omdat er op de wereldmarkten minder leveringscontracten gesloten werden, of omdat de vraag verminderde, doch omdat het gemakkelijker is minder ijzer te maken en het voor hooger prijs te verkoopen, dan om meer ijzer voor lagere prijzen te fabriceeren. Het onvermijdelijke gevolg van deze politiek moet een steeds grooter wordende concurrentie van het buitenland zijn; want wanneer de Britsche ruw-ijzerfabrikanten volhouden om geen goedkoop ijzer te willen vervaardigen, zullen zij van de markt worden verdrongen, door niet-Britsche fabrikanten, die dit wel willen doen. De waan, dat men geen Britsch ruw-ijzer zou kunnen vervaardigen en verkoopen voor prijzen veel lager dan de thans geldende is te gek om alleen te loopen. Gedurende een gedeelte van ieder jaar van af 1877 tot 1898 werd er Cleveland-ijzer no. 3 voor minder geld verkocht dan het nu opbrengt; waarmede wij willen zeggen, dat de minimum-prijs in elk dezer jaren, gedurende een tijdperk van 21 jaren, minder bedroeg dan f 25,80 (43 shilling): ja zelfs, slechts in een geval was dit minimum hooger dan f 24.—, n.l. in het jaar 1882, toen de prijs f 25,20 per ton bedroeg; terwijl er in 11 van de 25 jaren voor minder dan f 21 werd verkocht. Het is waar, dat de tegenwoordige prijzen van ertsen en brandstof in zekere mate de reductie der kosten van de ijzerfabricatie verhinderen, en de loonen bemoeilijken dit misschien ook, doch grootere onkosten zullen nooit zoo verderfelijk voor dezen tak van nijverheid kunnen worden, als de buitenlandsche concurrentie dit is. PAXOS

VRAAG EN ANTWOORD.

HET OPVOEREN VAN WATER IN EEN GEBOUW DOOR MIDDEL VAN EEN MOTOR.

Vraag. Een mijner klanten verzocht mij op zijn eigendom een pomp op te stellen bestemd voor het vullen van een waterbak, aangebracht in de kap van het woonhuis.

De put bevindt zich op een afstand van 50 M. van het huis, het zoldertje, dat den put bedekt, ligt 20 M. dieper dan het terrein waarop het huis gebouwd is. Op het zoldertje boven den put moeten de pomp en zijn motor worden opgesteld. De helling van het terrein bedraagt 8 M. Ten slotte bedraagt de afstand van het terrein waarop het huis gebouwd is tot aan den waterbak 16 M.

Nu worden gevraagd de formules voor het berekenen van:

1. De middellijn der looden buizen om de grootste hoeveelheid water door een minumum krachtsverbruik te verkrijgen.

2. Het arbeidsvermogen voor den motor, die de pomp drijft. J. L.

Beantwoording. De aanvrager deelt ons niet mede hoe groot de hoeveelheid is, die in den bak moet worden gepompt, en ook niet binnen hoe veel tijd dit kwantum moet worden opgevoerd. Daar het reservoir in het kap-

werk van een woonhuis moet worden geplaatst, veronderstellen wij dat, de inhoud van den bak, om de muren niet al te sterk extra te belasten, niet meer dan ongeveer 1000 liters bedraagt. We zullen verder nog aannemen, dat de pomp om het reservoir te vullen hoogstens een uur te werken zal hebben.

De hoogte waarop het water moet worden opgevoerd bedraagt:

$$H = 20 + 8 + 16 = 44 \text{ M.}$$

Door wrijvingsverlieren in de buizen gaat er een hoeveelheid arbeidsvermogen verloren, welke men uitdrukt in een zekere opvoerhoogte van het water, en waarmede dus de werkelijke hoogte van den bak in het dak boven den waterspiegel in den put moet worden vergroot.

Dit verlies van arbeidsvermogen is afhankelijk van de middellijn van de buis, voor haar aankorsting, en van de snelheid van het water.

Volgens Prony bedraagt dit verlies aan arbeidsvermogen I per strekkenden meter leiding:

$$I = \frac{4}{d}(a v + b v^2)$$

d is de middellijn van de buis; a en b zijn zeer gecompliceerde coëfficienten, die men in vademecums en ingenieurskalenders, enz. vindt.

Dergelijke handboekjes bevatten gewoonlijk ook de geheel berekende resultaten, en wij raden daarom den vrager aan, er gebruik van te maken bij de berekening die hij voor zijn speciaal geval te maken zal hebben.

In de veronderstelling, van welke wij zijn uitgegaan, werden de 1000 liter in een uur opgevoerd, en de hoeveelheid water, die zich door de leiding bewoog, bedroeg $\frac{1000}{3600} =$ 0.28 L. per seconde.

De geheele buisleiding is nog al lang, 90 M. ongeveer. Het is aan te raden een tamelijk groote middellijn te nemen, om daardoor den schadelijken invloed van wrijving, aankorstingen, elbogen, enz. te verminderen. Nemen wij bijv. een middellijn van 0.05 M. aan.

De tabellen van Prony geven ons aan, dat voor een dergelijke buis, 0.28 M. per seconde leverende, het verlies aan arbeidsvermogen per meter nog geen millimeter opvoerhoogte bedraagt. Wanneer wij daarentegen een pomp aannemen, die voldoende vermogen heeft om dezelfde hoeveelheid water in een kwartier op te voeren, dan zullen dezelfde tabellen ons een verlies aan arbeidsvermogen van ongeveer een c.M. opvoerhoogte per meter, d.w.z. een tienmaal grooter verlies dan in het eerste geval aangeven.

Daar de geheele lengte van de leiding 90 M. bedraagt, zal het totale verlies bij de eerste veronderstelling 90 millimeters zijn, en in het tweede geval 90 centimeters. Men moet buitendien rekening houden met den invloed der rechte hoeken van de elbogen; met den tegenstand dien het water ondervindt bij het passeeren der afsluiters enz. Dit alles is er de oorzaak van, dat wij de werkelijke opvoerhoogte van het water met ongeveer 10 % vermeerderen, en dus op 48 M. brengen.

Wij hebben dus hier te doen met het arbeidsvermogen noodig voor het opvoeren van 1000 L. water, op 48 M. hoogte, in een uur. Bijgevolg bedraagt de te verrichten arbeid per uur 48000 meter-kilogram, en per seconde

$$\frac{48000}{3600} = 12.33 \text{ meter-kilogram.}$$

Wij hebben hier dus noodig de beschikking over een nuttigen arbeid van 13 à 14 meter-kilogram. Wij kunnen dus zoowel van handkrachtwerktuig als van een kleinen motor gebruik maken, doch in het eene geval zoowel als in het andere zal voor de overbrenging van beweging, door de kamwielen of de drijfriemen, door de wrijving van de pomp, een gedeelte van het oorspronkelijke vermogen verloren gaan. Veronderstellen wij, dat de motor met een nuttig effect van 75 % werkt, en dat de pomp feitelijk slechts 65 % van dit reeds verminderde arbeidsvermogen nuttig verbruikt, dan zal het totale nuttig effect bedragen: $0.75 \times 0.65 = 0.49$. Dus zal er ongeveer 50 % arbeidsvermogen verloren gaan. Dit nuttig effect zal men misschien klein noemen, doch voor een motor en een pomp, toevertrouwd aan de zorgen van een tuinman of een huisknecht, is het voorzichtig om maar dadelijk op een minder goed onderhoud te rekenen.

Bijgevolg zal er voor onze 13 meter-kilogram, door den fabrikant een motor van het dubbele vermogen geleverd moeten worden, bijv. een die 25 à 26 meter-kilogram (per seconde) ontwikkelt, dus van 1/3 paardekracht.

Een paard voor een rosmolen gespannen zal dit arbeidsvermogen ook gemakkelijk leveren.

Indien de vrager van een motor gebruik wenscht te maken, raden wij hem aan 'n motor van 'n weinig grooter vermogen te nemen, bijv. van $\frac{1}{2}$ of van 1 paardekracht. Dat zal niet veel meer kosten en zal den kooper in staat stellen, om, hetzij dezelfde hoeveelheid water in veel korter tijd op te voeren, of ook in denzelfden tijd meer water.

Hier viel verder nog aan te geven, dat daar de waterspiegel zich 20 M. onder de leiding aan den voet van het huis bevindt, de pomp niet aldaar kan worden opgesteld. De pomp moet zich zoo dicht mogelijk bij den waterspiegel bevinden, in geen geval hooger dan 7 à 8 M. daarboven. Dit veroorzaakt slechts eenige moeilijkheid bij de opstelling, die echter voor den fabrikant, die met de leverantie belast wordt, geen bezwaar zal zijn.

Wij gelooven ook, dat het raadzaam is, om voor de leiding tusschen pomp en huis, van gietijzeren of getrokken ijzeren buizen, en niet van looden buizen gebruik te maken. Vooral voor een betrekkelijk lange leiding, zooals de hier besprokene, legt dit verschil nog al gewicht in de schaal, wat de dubbeltjes betreft.

REFLECTOR.

VEILIGHEIDSINRICHTING VOOR „WARENHUIZEN".

In winkelstraten, waar groote „warenhuizen" met reusachtige spiegelruiten dicht bij elkaar staan, bestaat er steeds gevaar, dat bij brand de ruiten door de groote hitte zullen springen, zoodat de brand dan gemakkelijk van het eene gebouw in het andere kan overslaan. In een warenhuis in de City van Londen, heeft men daarom een soort van regentoestel opgesteld, dat door middel van een krachtige electrische pomp het water tot aan de kroonlijst opvoert en dan uit een rij openingen met flinke stralen den geheelen voorgevel bespoelt. Het is te begrijpen, dat door voortdurend toezicht de leidingen en de verdere inrichting steeds in goeden staat gehouden moeten worden, doch getroost men zich die moeite, dan zal door deze inrichting het springen der ruiten voorkomen en het gebouw veel veiliger worden.

PAKOE.

GLAZEN HUIZEN.

Een architect in Jowa heeft een nieuwe toepassing voor glas gevonden, en wel, om het voor buitenmuren te gebruiken. Het glas is tegen inwerking van vuur bestand en men heeft geen ramen noodig, doch daarentegen wordt dan de binnenkant met marmer of op een andere manier beschoten, en dit beschot strekt zich uit tot halverwege de zoldering. Men zegt, dat dergelijke buitenmuren 1/3 goedkooper zijn dan muren van baksteen.

P.

DERTIENDE JAARGANG, No. 46. ZATERDAG 18 NOVEMBER 1905

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz. PAUL J. DE JONGH, Secr., Joh. B. LAMBEEK Jr., H. WALENKAMP, W. KROMHOUT Czn., Jos. Th. J. CUYPERS, A. VAN Baalen, Leden. — — VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN en C. W. NIJHOFF REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE: L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS, HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12.—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10.—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD BETREFFEND TE ZENDEN AAN DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120 TE AMSTERDAM. IDEM VOOR HET PLAATWERK „DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Joh. B. LAMBEEK Jr., RINGKADE 3 TE AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e SECRETARIS VAN HET BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen. — 7de Internationaal congres van Architecten te Londen. — Prijsvraag voor een reclame-biljet. — Prijsvraag winkelhuis en magazijn. — Ingezonden. — Open prijsvragen. — Vacante betrekkingen. — Informatie-bureau. — Proefnemingen met de inwerking van portland-cement op ijzer. — Onbrandbaar hout. — 'n Simpele opmerking naar aanleiding van de meubelen op A. et A.'s tentoonstelling. — Luchtverversching in gesloten ruimten. — De ijzerarchitectuur. — Spoorwegverbinding om Amsterdam. — De nieuwe handelshaven te Weenen. — Een nieuw brandscherm voor schouwburgen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

De 1202e vergadering is wegens lezing van den oud-Ingenieur der P. W. over het Sporenplan voor Amsterdam, den 22en in 't Nut alhier te houden, uitgesteld tot den 29en dezer.

De tentoonstelling is nu gesloten en worden exposanten uitgenoodigd zoo spoedig mogelijk hun inzendingen te doen terughalen. Dagelijks is iemand aan het Suasso-Museum aanwezig tot afgeven der stukken aan de inzenderu tegen ontvangbewijs.

De 1e Secretaris. VAN HYLCKAMA.

7DE INTERNATIONAAL CONGRES VAN ARCHITECTEN, TE HOUDEN TE LONDEN, VAN 16—21 JULI 1906.

De daarop te behandelen punten zijn:

1e. De uitvoering van voorname Regeerings- en Stedelijke bouwwerken door bezoldigde beambten.

2e. Over het bouwkundig uitgevers en eigendomsrecht van teekeningen.

3e. Over gebouwen, uitgevoerd in staal en in ijzerbeton.
a. Algemeene toestand van dergelijke gebouwen.
b. In het bijzonder het vraagpunt aangaande de aesthetica en hygiene bij den bouw van hooge gebouwen.

4e. Over de bouwkundige opvoeding van het publiek.

5e. Over den titel en het diploma van den architect.

6e. Over den architect-handwerksman: tot op welke hoogte moet een architect de theoretische en praktische opvoeding van een handwerksman ontvangen.

7e. Over den toestand en de ontwikkeling der straten en van de onbebouwde gedeelten in de steden.

8e. Moet de architect het oppertoezicht hebben over de andere kunstenaars en over de handwerkslieden ambachtlieden tot aan de geheele voltooiing van Rijksgebouwen en particuliere werken?

9e. Over de verantwoordelijkheid van de Regeeringen tot de instandhouding der nationale monumenten.

Het uitvoerings-comité verzoekt Heeren Architecten de rapporten over deze punten te willen onderwerpen aan het Congres.

Deze rapporten kunnen gesteld worden in het Engelsch, Fransch of Duitsch.

Ieder rapport moet vergezeld zijn van een beknopt overzicht van hoogstens 1000 woorden.

De rapporten met de beknopte overzichten moeten in handen van het Uitvoerings-Comité zijn te Londen vóór den 30sten April 1906, ten einde tijd te hebben, het een en ander te kunnen afdrukken.

Alle mededeelingen te adresseeren aan: the Secretary of the Executive Committee of the International Congres of Architects, 9 Conduit Street, London W.

PRIJSVRAAG VOOR EEN RECLAME-BILJET.

Door het Comité der in 1906 te houden Internationale Bakkerij-Tentoonstelling is een prijsvraag uitgeschreven voor een Reclame-biljet; tijd van inlevering 15 December a.s.; afmetingen van het biljet 70 × 100 c.M.; prijs 100 gld.

In het programma wordt gemis een artikel, waarin de wijze van beoordeeling en de samenstelling van de jury wordt vermeld; waar in een prijsvraag-programma zulk een gewichtig artikel achterwege blijft, is mededinging zeker niet aan te bevelen.

PRIJSVRAAG WINKELHUIS EN MAGAZIJN TE ARNHEM.

Op deze prijsvraag kwamen in 27 antwoorden; als resultaat kan worden medegedeeld dat de inzenders der ontwerpen motto: 1 October 1905, Sport, en Laura I — II tot een engeren wedstrijd zullen worden uitgenoodigd. Het desbetreffend voorstel der commissie van beoordeeling luidt als volgt:

De drie besproken ontwerpen, hoewel blijkens de hier aan voorafgaande beoordeeling niet het door de commissie van beoordeeling gewenscht resultaat gevend, bevatten veel goeds. Zij meenen om vele redenen boven de overige ingezonden ontwerpen gesteld te worden.

De commissie stelt dan ook voor de uitgeloofde prijzen aan de vervaardigers van deze ontwerpen toe te kennen. Daar er echter slechts twee

prijzen uitgeloofd zijn, wordt in plaats van den 2den prijs ad f 200,—, uitgereikt een tweede prijs ad f 150,— en een derde prijs ad f 75,—.

Opdat deze prijsvraag echter het resultaat zal hebben, waar de uitschrijvende firma er zich van voorgesteld heeft, is besloten deze prijzen slechts voorwaardelijk toetekennen. Definitief zal dit geschieden, indien de 3 inzenders zich bereid verklaren opnieuw elk een ontwerp toetezenden. Bij dit tweede ontwerp moet rekening gehouden worden met de opmerkingen, die door de commissie van beoordeeling worden(de) medegedeeld zijn aan de 3 vervaardigers der projecten October, Sport I en Laura I—II.

Tenzinde dit orderhoud mogelijk te maken, werd door middel van het correspondentie-adres geïnformeerd of de vervaardigers zich aan de commissie van beoordeeling wilden bekend maken, hetgeen bestond bij geen van de drie heeren bezwaar. Het waren de heeren: HOOGEVEEN te Rotterdam, HOLSBOER te Arnhem en J. H. W. LELIMAN B. I. te Amsterdam.

De inlevering van de nieuwe ontwerpen, waarbij den vervaardigers de meest mogelijke vrijheid werd toegestaan om van hun eerste opvatting aftewijken, werd bepaald op 15 November 1905.

Het volledig Jury-rapport zal in een volgend nummer worden opgenomen.

INGEZONDEN.

Hooggeachte Heer Walckamp,

Als antwoord op het stukje van UEd. en daarvóór dat van De Haas, meed ik U, dat het mijn plan was een paar weken te wachten alvorens over het stukje van De H. mijn meening te moet-n zeggen.

Over de gelijkenis van den ingang valt niet te twisten, Deze ingang ens. is ontstaan door lang bekijken, wikken en wegen en niet zooals De H. dat uitdrukt,

Het bedoelde werk heb ik p.m. 3 maanden in kalme overweging gehad. Het maken van een ingang met zijlichten was het resultaat van een langdurig bekijken en verwerken, ik ben bereid eventueel dit te bewijzen. Dat mijn werk gelijkenis zal vertoonen met dat van den Heer De B. en misschien zal blijven vertoonen kan misschien zijn oorzaak hebben in het feit, dat ik een ond-leeiing heu van den Heer De B., p.m. 3 jaar voor en met hem heb gewerkt, d.i. dag in dag uit te zitten geheel in zijn werken en wijze en daarin op te gaan, zoodat alleen een kracht als die van den Heer De B. iemand kan doen opgaan.

Zij, die deze kracht niet kennen bij ondervinding, oordeelen niet en stellen zich tevreden met lachen of zwijgen.

Ik voor mij kan niet anders vermoeden dan dat deze bijzondere kracht mij partes speelde. Partes tusschen twee haakjes zou misschien beter op haar plaats zijn in deze.

Inwiddels met de meeste Hoogachting,

Pn. J. HAMERS.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Boerderij-ontwerpen voor de Gron. Maatschij. van Landbouw en Nijverheid, Inlevering 1 Maart 1906, Programma in no. 16 1905.

Reclame-plaat voor het Alg. Ned. Verbond, Inlevering vóór 1 Jan. 1906, Progr. in no. 29,

Vredespaleis, Inlevering voor 15 Maart 1906, Programma in nummer 33.

Diploma, Ver. Graf. Kunstnijverheid, Inlevering vóór 1 Dec. 1905. Programma in nummer 41.

Monumentale Fontein te Rotterdam, Inlevering 1 Mei 1906, Mededeelingen in de nummers 44 en 45.

Gemeenteraadhuis, Java, Inlevering 31 Maart 1906, Mededeelingen in No. 43.

VACANTE BETREKKINGEN.

MEUBELTEEKENAAR aan een der eerste Magazijnen te Amsterdam, vertrouwd met ontwerpen en détailleeren, Zonder bewijzen van bekwaamheid onnoodig zich aan te melden. Brieven lett. S 79, a/h. Alg. Adv.-Bureau Rosma & Co., Heerengracht 226.

GEMEENTE-ARCHITECT te Koermond, op een aanvangssalarisvan f 1300. Stukken franco vóór 26 November e.k. aan B. en W.

OPZICHTER TEEKENAAR in tijdelijken dienst bij de Gemeentewerken van Deventer tot meer in het bijzonder te worden belast met het toezicht op de uitvoering der Bouw- en Woningverordening, voor zooverre hem dit mocht worden opgedragen, op een salaris van f 60 per maand. Indienstreding 1 Januari 1906.

Adressen op zegel onder overlegging van de noodige stukken in te zenden aan den Burgemeester, vóór 25 November 1905.

Besoeken worden niet afgewacht, tenzij belanghebbenden vanwege het Gemeentebestuur zijn uitgenoodigd.

LEERAAR met acte M³. ten spoedigste aan de Avond-Teekenschool te Amstelveen, Wegens benoeming van den heer W. G. Lijesen als Leeraar aan de Gemeentelijke Teekenschool te Bussum,

Sollicitatiën worden franco ingewacht bij den Secretaris, H. J. van Poelgeest, te Amstelveen,

BEKWAAM BOUWKUNDIG TEEKENAAR, zoo spoedig mogelijk, op een Architecten-Bureau te 's Gravenhage. Salaris nader te bespreken. Br. fr. lett. A., Boekh. G. Vorner, Den Haag.

VOLONTAIR en een AANKOMEND TEEKENAAR op een Architectenkantoor te Amsterdam, Br. fr. Boekh. Wetzer, Blauwestraat.

6 LEERAREN VOOR HET BOUWK.-TEEKENEN.
3 " " " " MACH.- "
2 " " " " MEUBEL- "
1 " " " " ORNAMENT- "

om vakteekenen met bijbehoorend onderwijs te geven aan de op 2 Januari a.s. te openen Hulp-Teekenschool aan de Mauritskade, van de Afdeeling Ambachtsscholen vóór Mij. v. d. Werk.-stand. Salaris f 400 per cursus van 5½ maand. voor 5 avonden per week van 7—9½ uur.

Brieven met afschriften van getuigschriften enz. en teekeningen franco aan den Directeur E. Jelsma, Weteringschans 165, voor 30 Nov.

ALGEMEENE NEDERLANDSCHE OPZICHTERS- EN TEEKENAARS-BOND .. ..

INFORMATIE-BUREAU.
Secretariaat: - - - - - -
Spiegelgr. 21, boven.
Spreekuur iederen Maandagavond van 7—9 uur. .. ..

Ingeschreven Sollicitanten.

No. 48,	Bouwk.-Opzichter-Teekenaar	26 jaar,	f 90	's maands,	
57.	" " "	27 "	" 80	"	
56.	" " "	21 "	" 80	"	
64.	" " "	26 "	" 90	"	
66.	" " "	26 "	90	"	
69.	" " "	29 "	" 110	"	
72.	" " "	27 "	" 80	"	
42.	" Opzichter	26 "	" 80	"	
62.	" Teekenaar	24 "	" 90	"	
40.	aankomend bouwk. Opz.-Tk.	23 "	" 70	"	
53.	" " "	21 "	" 60	"	
54.	" " "	23 "	" 70	"	
58.	" " "	27 "	" 60	"	
60.	" " "	30 "	" 50	"	
61.	" " "	29 "	" 70	"	
67.	" " "	21 "	" 60	"	
70.	" " "	23 "	" 65	"	
59.	aankomend bouwk. opz.	26 "	" 70	"	
31.	aank. bouwk. teek.	21 "	" 50	"	
37.	" " "	22 "	" 40	"	
52.	" " "	20 "	" 60	"	
71.	Assist. bouwk. teek.	20 "	" 25	"	
55.	aank. bouwk. en administratief opz. teek.	24 "	" 75	"	
63.	Opzichter bij Gem. of Mij.	25 "	" 80	"	
65.	Electro-Techniker	25 "	" 1200 à 1500	's jaars,	
68.	Teekenaar Kunstnijverheid	23 "	" 70	's maands.	

Zij, die in een der onderstaande takken als opzichter of teekenaar werkzaam zijn, kunnen zich laten inschrijven als sollicitant van het L.B.

a. Burgerlijke bouwkunde;
b. Waterbouwkunde;
c. Scheepsbouwkunde;
d. Metaalindustrie;
e. Werktuigkunde;
f. Electrotechniek;
g. Kunstnijverheidsvakken, als zilver-, meubel-, tapijt- en aardewerkfabricage, enz.;
h. Technologie
i. Mijnwezen,

Leden en niet-leden van den Bond hebben als sollicitant dezelfde rechten en verplichtingen.

Aan het Secretariaat zijn zoowel mondeling als schriftelijk alle inlichtingen te bekomen en op aanvrag kosteloos inschrijvingsformulieren voor sollicitanten te verkrijgen. Zie overigens »Architectura« van 14 Oct. l.l.

N.B. Slechts de nieuwe inschrijvingsbiljetten van den gereorganiseerden Bond zijn geldig.

TECHNISCH GEDEELTE.

PROEFNEMINGEN MET DE INWERKING VAN PORTLAND-CEMENT OP IJZER.

Algemeen wordt als een bijzonder voordeel van beton-ijzerconstructies, boven constructies van enkel ijzer, het goed bestand zijn tegen het weer aangegeven, terwijl dan maar als bewezen wordt aangenomen, dat het in het beton aangebrachte ijzer door de bescherming van het beton tegen roesten gevrijwaard is. Deze veronderstelling, die tengevolge zou hebben, dat de levensduur van het beton-ijzer zoo goed als onbegrensd zou zijn, daar het beton met den loop der jaren steeds grootere vastheid verkrijgt, en het ijzer niet vernield worden kan, is ook in vele gevallen juist. Daar echter bij het losbreken van eenige beton-ijzerconstructies, de vrij gekomen ijzerdeelen, die door cement omgeven waren, geheel en al door roest waren vernield, en bij andere het vernielingsproces zeer ver gevorderd was, deden zich vele stemmen hooren, die de eigenschap van cement, het ijzer tegen roest te kunnen vrijwaren, zeer in twijfel trokken.

De vraag, of de beide grondstoffen, cement en ijzer, een scheikundige verbinding aangaan, kan thans nog niet met zekerheid beantwoord worden, daar het bindproces van het cement nog niet precies geheel en al bekend is, en daar bovendien de proeven, die men op dit gebied genomen heeft, nog niet veel te beteekenen hebben. Op grond van zijn proefnemingen beweert de Fransche ingenieur Breuillé, dat er door de verbinding van het cement met het ijzer, een ijzersilicaat ontstaat, en dat de tusschen beide grondstoffen voorhanden hechtvastheid juist aan de vorming van dit ijzersilicaat toe te schrijven is, en dus langs chemischen, en niet langs mechanischen weg ontstaat. Verdere proefnemingen, waarvan de resultaten in het tijdschrift „Engineering News", (1902), werden gepubliceerd, werden door prof. Norton genomen, en daar wij ze niet zonder belang achten, zullen we ze hieronder in het kort vermelden.

Eenige der bij de vernieling van het ijzer optredende factoren zijn ons bekend, andere kennen wij nog niet, slechts over eenige jaren zal dit het geval kunnen zijn.

Het staat zoo vast als een paal boven water, dat vocht en koolzuur de hoofdoorzaken van het roesten van het ijzer zijn; in welke mate deze beide stoffen aan het roestproces deelnemen, is echter nog onbekend, zoo ook de mate waarin zij zich vernieuwen moeten om het proces aan den gang te houden. Men heeft aangenomen, dat de vorming van een dun laagje roest op het oppervlak van het ijzer het begin van een voortdurende verroesting is, waarbij dan de roest (of het ijzerhydroxyde) voortdurend zuurstof op het daaronder liggende ijzer overbrengt.

Voor dit proces schijnt slechts het voorhanden zijn van steeds vocht en koolzuur bevattende lucht noodig te zijn, om te kunnen gaan optreden. Hoe diep de roest indringt kan met met zekerheid gezegd worden. Het is zeker zeer waarschijnlijk, dat op betrekkelijk droge plaatsen het proces zeer langzaam plaats heeft.

Door verschillende ingenieurs wordt aangenomen, dat reeds de alkalische aard van het Portland-cement geheel en al voldoende is, om het ijzer tegen verroesting te kunnen vrijwaren; hiervoor worden trouwens belangrijke scheikundige redenen aangevoerd; de zeer bekende werkwijze, om de vorming van ketelsteen te voorkomen, die daarin bestaat, dat men alkalische oplossingen bij het ketelwater voegt, berust op dezelfde beginsel. De kwestie zou hierdoor reeds zijn opgelost, wanneer zich nu niet het feit voordeed, dat soms door beton omgeven ijzer zeer snel roestte, terwijl ander ijzer in het van hetzelfde cement vervaardigde beton, na 10 jaren, en langer, geheel vrij van roest is gebleven.

Door een daar naar in te stellen onderzoek zou niet de vraag tot oplossing worden gebracht, of ijzer door beton beschermd wordt, daar op deze vraag slechts een antwoord in positieven zin mogelijk is, doch men zou daardoor kunnen nagaan, wat in enkele gevallen dan de oorzaak van het roesten was, en men zou eventueel middelen daartegen kunnen vinden.

Men nam proeven met verschillende stukken, die de afmeting 7.5 × 7,5 × 30 c.M. hadden, en van de volgende samenstellingen:

a. zuiver cement;
b. 1 deel cement en 3 deelen zand;
c. 1 deel cement en 5 deelen grind;
d. 1 deel cement en 7 deelen asch.

Later werden er nog proeflichamen van 1 deel cement, 2 deelen zand en 5 deelen asch, vervaardigd.

Door deze verschillende vermengingen trachtte men verschillende eigenschappen, wat betreft poreusheid en de manier van aanraking met het ijzer te verkrijgen. De te beproeven stoffen werden schoon gewasschen, het ijzer door middel van verdund zwavelzuur van roest bevrijd, dan afgeschuurd, zoodat het volkomen schoon en glanzend in de proeflichamen kon worden aangebracht. De gebruikte stukken ijzer bestonden uit een staaf van 15 c.M. lengte en 6 m.M middellijn van week ijzer, een stuk plaatijzer van 15 c.M. lengte, 2,5 c.M. breedte en 8 m.M. dikte, en uit een strip van 15 c.M. lengte en 2.5 c.M. breedte. Deze drie stukken werden in ieder beproeflichaam aangebracht.

Daar men niet voldoenden tijd had, om deze proefstukken aan langdurige inwerkingen, even als in de praktijk, bloot te stellen, werden ze in groote, dicht sluitende tinnen kisten gesloten; dan werd een vierde gedeelte aan de inwerking van een atmosfeer van stoom, lucht en koolzuur blootgesteld, een ander vierde gedeelte aan de inwerking van lucht en stoom, en een derde vierde gedeelte aan de inwerking van lucht en koolzuur, terwijl het laatste vierde gedeelte gewoonweg, zonder eenige voorzorgsmaatregelen op tafel gelegd werd. Ongeveer de helft der proeflichamen werd, voor ze in de kistjes werden gesloten, 24 uren onder water gelegd, de andere helft bleef 7 dagen onder water.

Drie weken later werden de kistjes open gesneden en het er in gesloten ijzer met dergelijke stukken ijzer, die zonder beton in de zinken kisten waren gelegd, vergeleken.

De proefstukken, die door zuiver cement omgeven geweest waren, behoeven wij hier niet te bespreken, zij waren volkomen beschut geweest, het ijzer was nog even glanzend als toen het in het cement werd aangebracht. De stukken ijzer daarentegen, die zonder beschutting in de kisten waren gelegd, waren grootendeels tot roest overgegaan.

Om de verschillende stukken ijzer uit elkaar te kunnen houden, had men ze om stukken uraliet gewonden; de ingebeitelde nummers waren door de roest haast niet meer te ontcijferen. Alle andere proefstukken waren sterk ingevreten. De geroeste plekken vond men zonder uitzondering bij een holte in het beton, of bij een stuk asch, dat niet volkomen verbrand was.

In de poreuze stukken was het ijzer geheel en al met afwisselend glanzende, en verroeste, scherp van elkaar begrensde plekken bevlekt. Zoowel in het vaste als in het poreuze stukkenbeton werden vele roestige plekken gevonden; slechts in de gevallen, waarin men zeer nat beton gebruikt had, was het ijzer voldoende beschut geworden, door dat het zeer dun-vloeibare cement het bijna geheel en al met een dun laagje had overtrokken. Eenige proefstukken, die later uit fijngemalen asch en cement in verschillende mengverhoudingen vervaardigd waren geworden, werden aan de inwerking

van vocht en koolzuur blootgesteld, en het bleek toen, dat de hoeveelheid van het voorhanden cement, ook bij een zeer poreuze massa, reeds in een verhouding, als van een deel cement op tien deelen asch, geheel en al voldoende was, om roesten te voorkomen, wanneer er maar geen barsten of duidelijk waarneembare holle ruimten in het beton voorkwamen.

Rekening houdende met deze proefnemingen, die op eenige honderden proefstukken betrekking hadden, komen wij tot de volgende gevolgtrekkingen:

1e. Zuiver cement levert zelfs in zuur dunne laagjes een volkomen beschutting tegen roest.

2e. Wanneer beton een vertrouwbare beschutting tegen roest moet leveren, moet het dicht, en zonder holten of barsten zijn. Het moet zeer nat aangemaakt worden, daar waar het met het metaal in verbinding moet worden gebracht.

3e. De oorzaak van het roesten in aschbeton is hoofdzakelijk aan het in asch voorkomende ijzeroxyde en niet aan de zwavel toe te schrijven.

4e. Asch-slakken-beton verleent, wanneer het maar vrij van holle ruimten is, en, nog nat zijnde, goed aangestampt wordt, aan het ijzer eveneens beschutting tegen roest, evenals het grindbeton.

5e. Van het allergrootste belang is het, dat het ijzer schoon is, wanneer het in het beton wordt aangebracht. Zoo noodig moet men het ijzer eerst afschuren, in verdund zwavelzuur afwasschen, en in kalkmelk dompelen, of met een zandstraal-maastoestel reinigen.

Het resultaat dezer proefnemingen is nu, dat men in de praktijk de ijzeren deelen, die in beton of cementspecie moeten worden gelegd, ten minste wanneer het omhullende materiaal het ijzer niet volkomen afsluit, voor dat ze worden aangebracht in het beton of de cementspecie, steeds met cementmelk moet bestrijken, en dat men er bij het aanbrengen op moet letten, dat dit tegen roest beschuttende cement-melklaagje onbeschadigd blijft. Slechts wanneer men die voorzorgsmaatregelen toepast, heeft men ook de zekerheid, dat in cementspecie gelegd ijzer ook op den langen duur vrij van roest zal blijven.

REFLECTOR.

ONBRANDBAAR HOUT.

Joseph L. Ferrel, een scheikundige te Philadelphia, heeft chemicaliën, waardoor het onbrandbaar wordt. Het hout wordt chemicaliën, waardoor het onbrandbaar wordt. Het hout wordt daarbij door middel van hydraulische kracht door en door gedrenkt met aluminiumsulphaat, waardoor het onbrandbaar wordt. Wanneer deze werkwijze werkelijk goed voldoet, zal ze misschien een omwenteling op bouwkundig gebied te weeg brengen, want de behoefte aan, en de vraag naar onbrandbaar hout is overal zeer groot! R.

VERVOLG VAN HET TECHNISCH GEDEELTE OP BLZ. 421.

'N SIMPELE OPMERKING 'NAAR AANLEIDING VAN DE MEUBELEN OP „A. ETA.'s" TENTOONSTELLING.

Afgescheiden van alle andere redeneering, is men het er algemeen over eens, dat een gebruiksvoorwerp aan zijn bestemming dient te beantwoorden; ieder ding dient te voldoen aan het doel waartoe het in 't leven geroepen is.

Uit deze nuchtere redeneering volgt, dat de bestemming van een voorwerp voorop staat. De eerste vraag dus is: aan welke bestemming dient het te voldoen; de tweede: welk materiaal leent zich het best ertoe het te vervaardigen.

Om dit tweede punt nu draait meestal de mislukking. Het geval doet zich namelijk maar al te dikwijls voor, dat er geen materiaal bestaat, hetwelk volkomen aan een bepaalde bestemming beantwoordt; ja zelfs de voor eenig voorwerp als aangewezen materialen hebben op sommige punten zeer groote gebreken. — Het is hiermede, dat men altijd en altijd weer, zelfs reeds voor duizenden jaren her, gesukkeld heeft.

Nu moet men niet gelooven, dat dit laatste betreurenswaardig zou zijn! Au contraire! Juist deze onvolmaaktheid, deze weerbarstigheid der materialen, wel vèr van doodend op de uitingen gewerkt te hebben, heeft juist het meest er toe bijgedragen, den mensch in 't algemeen en de ambachten en kunstvakken in 't bijzonder, tot de hoogte te ontwikkelen welke zij in de geschiedenis tegenwoordig bereikt hebben. Want deze weerbarstigheid, deze gedeeltelijke „ondoelmatigheid" van de stof, heeft nimmer nagelaten den menschelijken geest te prikkelen; het heeft, wat men noemt, 's menschen »Vernuft", zijn vindingrijkheid ontwikkeld.

'n Voorbeeld!

Voor den scheepsbouw was vanaf oer-tijden het hout, door zijn eigenschappen van veerkracht en lichtheid vooral, een der beste en meest gezochte materialen. Hout echter is rechtdradig; een schip nu eischt absoluut gebogen vormen. Reeds in den aanvang van het gebruik van hout voor 't vervaardigen van schepen zat deze eigenschap van „rechtdradigheid" den vervaardigers in den weg. — Wat te doen? Het hout verwerpen? Geen schepen bouwen? Of, verkeerde schepen maken? — Neen! — zoo redeneerden (onbewust) reeds de wilden — het doel staat voorop; het hout hebben we noodig, want géén materiaal voldoet zoo goed aan de bestemming. Daarom, zoo goed en kwaad het gaat, het materiaal aan zijn bestemming »dienstbaar" gemaakt!

Van dien tijd af dagteekenen de pogingen, het hout voor den scheepsbouw zoodanige wijzigingen te doen ondergaan, dat de minder gewenschte eigenschappen successievelijk verdwijnen en de gewenschte overblijven.

En hoe heeft het vernuft hier niet gewerkt! In de oer-tijden de meest primitieve pogingen het vaartuig zoo goed mogelijk aan zijn bestemming te laten voldoen. Dat gaat zoo dóór, duizenden jaren! steeds beter, steeds beter; zoo voort, tot men op heden de prachtige snelvaarders aanschouwt waaraan alle uitvindingen der moderne wetenschappen zijn toegepast en een nieuw materiaal (het ijzer) als mededinger naast het hout is opgetreden!...

Wat bedacht men al niet, welke heerlijke denkbeelden ontplooiden zich niet in dit lange tijdperk van ontwikkeling! Wat deed men?

De rechtdradigheid van het hout was steeds het grootste bezwaar. Maar men ontwaarde hoe boomen en takken in gewone omstandigheden wel recht groeien doch dat bij de aanzettingen van boom en tak de draden in ronde lijnen overvloeien; ook zag men hoe de boomen zelf, in omstandigheden waarin de vrije groei belemmerd wordt, krom groeien, in allerlei bochten en standen, waardoor kromdradig — schroefdradig hout zelfs — ontstaat. — Dit was iets voor den scheepsbouw!

Wat men hier in de natuur als bij uitzondering aanschouwde en als een gebrek aanmerken moest, ging men nu als een deugd in praktijk brengen; men begon n.l. boomen in bepaalde standen te „leiden", tot zij de voor den scheepsbouw gewenschte vormen aangenomen hadden.

Hierdoor ontstond het zoogenaamde „kromhout". Dit hout nu wordt gebruikt voor de geraamten, de spanten der schepen. Voor de bekleeding echter had men planken noodig welke vooral aan begin- en eindpunt sterk gebogen zijn. Wat vond men hiervoor? Eerst brandde men de deelen zoodanig aan één zijde dat ze in de bepaalde ronding gebogen konden worden. Hierdoor leed echter het materiaal zeer sterk. Men zocht daarom, en vond wat beters. Men ring n.m.l. aan het hout te kooken; door welke bewer-

AMEUBLEMENT. K. DE BAZEL.

king het verbazend buigzaam en handelbaar wordt zonder daarbij iets van zijn goede eigenschappen te verliezen. 'n Stuk hout in gekookten staat in zekeren stand gebogen en opgesloten behoudt na afgekoeld te zijn dien stand. Daarenboven is deze bewerking nog nuttig, daar het alle levende kiemen doodt. — Enz. enz.

Waarom nu dit praatje?

Ik heb met 'n prachtig voorbeeld willen aantoonen: hoe steeds bij een voorwerp het doel de bestemming, dient voorop te staan; hoe het materiaal dienstbaar gemaakt moet worden aan de bestemming.

We weten dat natuurlijk allen wel. Natuurlijk, natuurlijk! Slechts is 't jammer dat er aan de toepassing een kleinigheid hapert.....

Bijvoorbeeld:

'n Stoel, wil hij goed zitten, moet in 't algemeen flink naar achteren hellen; dit eischt de gezondheid, daar de maag zooveel mogelijk van druk vrij gehouden moet worden.

Dit naar achteren hellen der stoelen vinden we dan ook reeds bij alle oude volkeren. De prachtige gestoelten van

MEUBELEN EN GEBRUIKSVOORWERPEN. T. LANDRÉ.

AMEUBLEMENT IN MAHONIEHOUT. W. PENAAT.

Egyptenaren, Grieken en Romeinen en meer anderen zijn daar voorbeelden van. In alle tijdperken vindt men dit vastgehouden en doorgevoerd. Alleen in de Gothiek en hare uitvloeiselen vallen afwijkingen te constateeren.

In de Gothiek met zijn heerlijke ideeën over constructie (vèr verheven boven den spot van kortzichtige napraters, die 'n klok hooren luiden maar niet weten waar de klepel hangt), schijnt juist door de uiterste doorvoering van het constructieve beginsel, de bestemming der voorwerpen soms op den achtergrond te zijn geraakt; door het te veel uitsluitend letten op de eischen van het materiaal werd soms de doelmatigheid uit 't oog verloren.

Voorbeelden zijn daarvan de stoelen met stijle ruggen, of — waar de stoelen schuine ruggen kregen — de overdreven constructie van stijlen en regels waardoor de meubels te zwaar en te onhandelbaar werden.

De zoogenaamd „Rationalistische" beweging hier te lande heeft met de uitstekende opfrissching, welke zij in de verdroogde, conventioneele wereld bracht, tegelijk met de vele goede beginselen der Gothiek ook de overdreven loten ervan op onze artisten geënt. Ook in dit tijdperk wordt de „dienstbaarheid" van 't materiaal maar al te dikwerf uit 't oog

INRICHTING „AMSTELHOEK". MEUBELEN C. W. NIJHOFF.

AMEUBLEMENT IN AM. NOTENHOUT. J. P. VAN DEN BOSCH.

AMEUBLEMENT IN MAHONIEHOUT, KAMERSCHUT .. .. H. P. BERLAGE NZ. C. LEBEAU .. ..

verloren. Zoo werd dan ook het klassieke model der stoel met haar gebogen lijn, dat door de Renaissance weer was in 't leven geroepen, door de „rationeele" Gothische stijl- en regelwerk-constructies verdrongen; het rechtdraderige hout (we hebben gezien hoe oppervlakkig deze redeneering door haar algemeenheid is) mocht in gebogen vormen niet toegepast worden. Wat zagen we al in verloop van tijd geen verscheiden schoorconstructies aan stoelen! prachtig rationeel! Edoch, enkele bezwaren maar kleven deze constructies aan, als daar zijn: zwaarte, moeilijk te hanteeren, slecht schoon te houden, onderhevig aan trekken, duur in uitvoering, zwak door te veel gebruik maken van pennen en gaten aan de verbindingen. Dit wat het praktische betreft. Maar ook aesthetisch zijn zij niet aanbevelenswaardig, daar zij rust en natuurlijkheid missen; men voelt er maar al te zeer het overbodige en gecompliceerde van. Vergeten werd: dat men van twee kwaden steeds het minste moet kiezen.

Neen! men vergat na te denken, men vergat dóór te denken; men was niet „vernuftig". — Want, zeer wel mogelijk is 't, een degelijk meubel te maken; doelmatig en tevens constructief. Het hierboven omschreven gegeven van den scheepsbouw strekke daartoe tot voorbeeld. Is een doelmatige en rationeele stoel het doel — men bezige dan weer het „kromhout". (Lion Cachet deed het reeds voor eenige jaren.) Alleen bezwaarlijk daarbij is, dat men het groeien afwachten, of anders nemen moet wat er voorhanden is. Nog beter, daarom, is het bezigen van gekookt hout, zooals dat dan ook reeds door Thonet in de zoogen. „Wiener meubelen" wordt toegepast. Dit systeem, door artisten bestudeerd en „kunstig" verwerkt zal m.i. de stoelen enz. der toekomst leveren. Licht, veerkrachtig, sterk, uiterst eenvoudig! mein Liebchen wass willst du (jetzt nöch einmal) mehr!

Wanneer ik er hierop druk, dat artisten dit vraagstuk moeten bestudeeren, dan is dit om uit te doen komen, dat dit praatje alleen over de stoffelijke kant van het vraagstuk liep.

Waarde lezers, er ware nog heel wat te zeggen, en toch wensch ik 't hierbij te laten. M'n doel was alleen aan te toonen hoe „material" dienstbaar moet zijn aan „bestemming".

H. WALENKAMP.

De cliché's zijn vervaardigd naar photografische opnamen van den heer H. van Bilderbeek, lid van het Genootschap.

MEUBELEN. S. VAN LEEUWEN.

ALTAAR TH. MOLKENBOER. INZENDING „DE DISTEL".

LUCHTVERVERSCHING IN GESLOTEN RUIMTEN, DOOR

DIPLOM-INGENIEUR,
P. OHMSTEDE. (Slot.)

In vele gevallen is eene voorafgaande zuivering der ontrokken lucht noodig. Voor het terughouden van insecten, bladen, grof stof, enz. voorziet men de luchtbron van eene fijne zeef van geperforeerd blik of van gevlochten draad. Tot het zuiveren der lucht van fijn stof bedient men zich van nauwe vlechtwerken van metaaldraad, filters van doek, dat vlak over een raam of zigzagvormig over staven is gespannen, luchtwasch-apparaten of groote stofkamers; in de laatste blijft het stof, doordien de snelheid der lucht vermindert, achter.

Bij het beoordeelen der verschillende soorten filters, die in zwang zijn, dient men hoofdzakelijk te letten op het zuiverend vermogen ervan, in verband met het verlies aan drukking, dat zij teweeg brengen. Filters van doek moeten nu en dan schoon gemaakt worden, hetzij door uitkloppen, hetzij door uitwasschen (bij roet-afzetting). Met de toenemende vuilheid van het filter, stijgt ook zijn weerstand. Zuivering der lucht door natte doeken geeft, afgezien van de veroorzaakte vochtigheid der lucht, meestal onbevredigende resultaten, wat de stof-afscheiding betreft.

Ten einde de toegevoerde lucht eene gewenschte temperatuur te doen verkrijgen, verdient het aanbeveling ze 's zomers vooraf af te koelen, 's winters te verwarmen. Door het laatste bereikt men, dat de ruimten, waar de lucht binnen treedt, niet te veel worden afgekoeld en dat het bevriezen der stoom- en waterleidingen, die dikwijls in de ventilatie-kanalen liggen, wordt voorkomen. De vóór-verwarming heeft plaats door verwarmingsbuizen of stook-apparaten, waardoor de temperatuur op 15—20° C. wordt gebracht.

Verhitting tot hoogere temperatuur is noodig, wanneer de ventilatie-lucht tevens tot verwarming der ruimten moet dienen. Dikwijls wordt zij tevens vóór het intreden, vochtig gemaakt.

Het vochtigheidsgehalte der lucht, de zoogenaamde „relatieve vochtigheid" moet 's winters minstens 50 tot 60 pCt., 's zomers hoogstens 70 pCt. der absolute verzadiging bedragen.

Relatieve vochtigheid der lucht is het getal, hetwelk de verhouding aangeeft tusschen de in de lucht zich bevindende hoeveelheid waterdamp en die, welke zich bij dezelfde temperatuur hoogstens in de lucht zou kunnen ophouden.

Door vochtigheidsgraad der lucht verstaat men het honderdvoudig bedrag der relatieve vochtigheid. In het algemeen is te vochtige lucht nadeeliger voor de gezondheid dan droge. Volgens Flügge bedraagt de gemiddelde hoeveelheid waterdamp die per uur ontwikkeld wordt: voor kinderen 15 gram en voor volwassenen 36 gram.

De toe- en afvoer der lucht voor ruimten, waarin zich personen ophouden, moet dermate geregeld zijn, dat de luchtverversching gelijkmatig, voortdurend en zonder tocht te veroorzaken plaats vindt. Om tocht te vermijden is het noodig, dat de luchtstroom slechts eene kleine snelheid heeft, die geringer is, naarmate de lucht kouder is. In het algemeen is eene snelheid van 0,2—0,4 M. per seconde reeds hinderlijk. Indien men zorg draagt, dat de intredende lucht zich eerst aan de zoldering verspreidt en dan langzaam binnen het bereik der ademhaling komt, kan echter van grootere snelheid worden gebruik gemaakt; dit doel kan bereikt worden door de lucht langs of door de zoldering te laten binnenstroomen, of door het aanbrengen van leidschermen, die eene schuin opwaartsche richting hebben.

Het binnenvoeren der lucht ter hoogte van de zoldering, hoewel in het algemeen zeer doelmatig voor de ventilatie, kan niet worden toegepast, indien de lucht tevens tot verwarming der ruimte moet dienen. In dit geval wordt de lucht dicht bij den vloer binnengeleid, waarbij men moet vermijden, dat zij onmiddellijk op de aanwezige personen toestroomt. Voor hooge, weinig gebruikte ruimten, die echter bij gebruik druk bezocht worden, verdient het aanbeveling de lucht, die voor verwarming wordt gebezigd, van onderen aan te voeren, terwijl, gedurende het gebruik, de ventilatie-lucht van boven wordt binnengebracht. Indien de verlichting door gas geschiedt, heeft men er op te letten, dat de toegevoerde lucht niet door den invloed der gaslichten, dadelijk wegstroomt, alvorens zij door de ruimte is gestreken; in dit geval is derhalve meestal ventilatie van onderen af noodzakelijk.

Het verwijderen der verbruikte lucht moet in het algemeen liefst geschieden op eene plaats, die verticaal tegenover de plaats van aanvoer ligt. Bij verwarming door lucht moet de afvoer zooveel mogelijk ter hoogte van den vloer plaats vinden, opdat de koudere luchtlagen worden verwijderd. Voor het wegvoeren van warme lucht, die door gasverlichting of door de aanwezigheid van vele personen is ontstaan moet men de plaats van uittreding uit de ruimte bij de zoldering kiezen. Dikwijls heeft men afvoerkanalen, die van de zoldering en van den vloer uitgaan, ten einde de warmere of koudere luchtlagen, naar gelang dit wenschelijk is, te kunnen wegvoeren (zomer- en winterventilatie). Wanneer in industrieele bedrijven lucht wordt weggezogen, die door stof, gassen, damp of rook verontreinigd is, moet de plaats van onttrekking worden gekozen in verband met de plaats, waar het luchtbederf wordt veroorzaakt; bij stof-makende machines moet de lucht in benedenwaartsche richting worden weggezogen.

De kanalen tot afvoer der gebruikte lucht worden elk afzonderlijk of wel na vereeniging verder geleid; het gebruik van één kanaal tot het opnemen der lucht uit meerdere boven elkander gelegen ruimten kan licht aanleiding tot storing in de werking der ventilatie zijn. De kanalen monden uit boven het dak of op zolders; in het laatste geval moet het dak van luchtgaten voorzien zijn, terwijl overigens deze methode in vele steden bij politie-verordening verboden is. Bij ventilatie van boven naar beneden moet de afvoerlucht dikwijls eerst onder de verschillende ruimten worden verzameld, waarna zij naar buiten wordt gedreven.

Het aanleggen der afvoerkanalen vordert veel zorg; men dient er op te letten, dat zij gemakkelijk toegankelijk moeten zijn voor het schoonmaken en dat zij gladde wanden hebben. De wanden zijn derhalve, zoo mogelijk, te voorzien van cement glazuur, enz. De hoofdkanalen moeten begaanbaar zijn of ten minste zoodanig ingericht dat men er in kan kruipen; het verdient aanbeveling deze van verlichting te voorzien. Men houdt voorts de kanalen zoo kort zulks kan en vermijdt alle scherpe hoeken. Indien verschillende kanalen naast elkander liggen, lette men er op, dat de tusschenwanden geheel dicht zijn.

Het berekenen der kanalen bepaalt zich tot de vaststelling der doorsnede; daar de hoeveelheden benoodigde lucht bekend zijn, volgt deze uit de snelheid, die men wil verkrijgen. Niettemin dient men voor elk kanaal de proef te nemen, of de vereischte snelheid wel bereikt wordt. Indien L = de hoeveelheid lucht, die per uur door het kanaal moet stroomen, uitgedrukt in M³., f = de doorsnede van het kanaal in M²., dan is de snelheid = v:

$$v = L : 3600\ f.$$

De snelheid, die verkregen kan worden, hangt af van de drukking, waardoor de beweging der lucht wordt veroorzaakt, en van de weerstanden, die deze beweging tegenwerken. Indien de drukking alleen wordt teweeggebracht

door de opstijgende kracht der lucht, dan vormt de hiervoren reeds genoemde formule van Wolpert den grondslag voor de berekening dier snelheid. Wordt de drukking door blaas-apparaten verkregen, dan kan, indien in de ruimten geen over- of lage druk wordt gewenscht, als snelheid in de kanalen eene zoodanige worden aangenomen, waarbij op elk punt van samenkomst van twee kanalen gelijke luchtdruk heerscht.

Het regelen van toe- en afvoer der lucht heeft plaats door middel van deuren, klappen, schuiven en kleppen, die in de kanalen of in hunne uitmondingen zijn aangebracht. Vóór de uitmondingen der kanalen, in wanden aanwezig, heeft men dikwijls tralie- of rasterwerk. Bij alle reguleerinrichtingen dient men te letten op de voorwaarde, dat zij de luchtpassage niet mogen bemoeilijken; zoodat hare vrije doorsnede minstens gelijk moet zijn aan de doorsnede van het kanaal, waaraan zij zijn aangebracht.

Het onderzoek naar de deugdelijkheid van een ventilatieaanleg blijft gewoonlijk beperkt tot het bepalen der in- of uitstroomende hoeveelheden lucht; hiertoe meet men de doorsnede van het kanaal en, met behulp van een anemometer, de snelheid der lucht. Men dient hierbij rekening te houden met de omstandigheid, dat de snelheid op eene doorsnede zeer ongelijkmatig is; daarom wordt de snelheid op meerdere plaatsen gemeten en het gemiddelde gerekend; of wel wordt de anemometer gedurende de opening laagzaam door de doorsnede bewogen. De snelheid der lucht kan ook berekend worden met behulp van den pneumometer van Krell. Om den gemiddelden luchtdruk te bepalen maakt men gebruik van den differentiaal-manometer van Recknagel en Krell.

Voor het onderzoek van een ventilatie-aanleg kan ook de invloed van stroomingen in de buitenlucht op de druk verhoudingen in en buiten eene ruimte, van belang zijn; gegevens hieromtrent verschaft de hydrostatische wind-indicator van Krell. Voorts maakt men nog gebruik van de volgende werktuigen: hygrometers, die het vochtgehalte der lucht aanwijzen; nauwkeurige thermometers, die de temperatuur aangeven; toestellen, die het koolzuurgehalte aanduiden, waarvan eene eenvoudige soort, die echter slechts benaderingswaarden opgeeft door Wolpert is geconstrueerd, enz. Voor de vooridurende contrôle der snelheid van een luchtstroom bedient men zich van een toestel van Recknagel, bestaande uit eene zeer bewegelijke klep, die aan het traliewerk, dat zich gewoonlijk vóór den mond van een kanaal bevindt, door klemschroeven is bevestigd. Onder den invloed van den luchtstroom neemt de klep een schuinen stand in; zij wordt voor een normalen stand, die afhangt van de gewenschte snelheid, met behulp van een verschuifbaar gewicht ingesteld. Elke afwijking van dezen normaalstand wijst op te groote of op te kleine snelheid der lucht.

Ventilatie van stallen.

Het doel dezer ventilatie is de lucht voldoende zuiver en zuurstofrijk te houden, zonder dat te veel warmte, welke voor het vee gewenscht is, verloren gaat.

De behoefte aan versche lucht bedraagt volgens Märcker per 10 centenaars (500 K.G.) levend vee 30—40 M³. per uur; voor paarden en klein vee is deze hoeveelheid iets grooter. De gewenschte gemiddelde warmte is, volgens opgaven van Von Rueff voor rij- en rijtuigpaarden 20°, werkpaarden 15°, veulens 20°, werkossen 14°, melkvee en kalveren 20°, jong vee 20°, mestvee 12°, schapen (ongeschoren) 12°, idem (geschoren) 20°, mestschapen zonder wol 14°, mestvarkens 12°, zeugen en biggen 18°, fokhoenders 18° en mesthoenders 12° C.

Als warmtebron dient in den regel alleen de ontwikkelde dierlijke warmte van het vee; deze houdt verband met de soort van het voedsel dat men verstrekt. Volgens opgaven van Von Tiedemann bedraagt de ontwikkelde warmte, uitgedrukt in eenheden, per dag en per dier:

werkossen	26304
melkkoeien	24459
mestkoeien	42086
paarden	27090
wolschapen	1405
mestschapen	2982
mestvarkens	10194

Kunstmatige verwarming is alleen noodig in broedplaatsen voor hoenders en soms in stallen waarin zeugen worden gehouden. Overigens kan men in goed gebouwde stallen de verhouding tusschen het warmteverlies door geleiding van de wanden en door ventilatie eenerzijds en de geproduceerde dierlijke warmte anderzijds, zoodanig regelen, dat eene voldoende temperatuur in de stallen heerscht.

Men onderscheidt twee soorten van toe- en afvoer der lucht, n.l. horizontale en loodrechte ventilatie; somtijds worden deze methodes gecombineerd. Koude luchtstroomingen mogen het vee niet treffen; daarom moeten de ventilatieinrichtingen dicht bij de zolder ing der stallen aangebracht worden.

De horizontale ventilatie bestaat uit eenvoudige gaten in wanden, dicht bij de zolder ing, of uit Z-vormige toevoerkanalen; bij de laatste wordt de lucht, alvorens zij in de stallen treedt, eenigszins verwarmd. Deze soort ventilatie heeft het gebrek, dat de beweging der lucht bijna uitsluitend aan de kracht der wind wordt ontleend, zoodat zij bij windstilte nagenoeg geen resultaat oplevert. Ook veroorzaakt de intredende koude lucht een vochtigen neerslag op de zolder ing en op de wanden; zij daalt langs de te oude buitenwanden naar beneden en maakt de stallen daarvoor bij den grond koud.

De eenvoudigste vorm van loodrechte ventilatie bestaat in eene buis, welke aan de zolder ing begint en boven het dak uitmondt. Deze buis is slechts voor het wegvoeren der lucht bestemd, daar de warme lucht hierin door eigen drijfkracht opstijgt; ook bij windstilte heeft derhalve ventilatie op deze manier plaats. Zorgt men echter niet in voldoende mate voor het vervangen der ontwijkende lucht door geregelden nieuwen toevoer, dan ontstaat het gevaar, dat eenige der buizen dienst gaan doen voor het terugvoeren van koude lucht, waardoor eene hinderlijke tocht en koude trekking ontstaat. Dit euvel wordt eenigszins, doch niet geheel, verholpen, doordien men in de wanden openingen maakt. Ook heeft men beproefd, de buizen, naar gelang van de lengte, in afdeelingen te scheiden; zoodat eene afdeeling voor afvoer en de andere voor toevoer zorgt. De toevoerbuizen moeten in dit geval op geschikte plaatsen worden aangebracht. Men heeft dit denkbeeld practisch uitgewerkt door een kanaal te vervaardigen, dat uit vier buizen bestaat, waarvan de uitmondingen in de buitenlucht met de vier windrichtingen correspondeeren; twee buizen, n.l. die, waarop de wind staat, dienen tot toevoer, de twee andere tot afvoer. Ook op andere wijze heeft men dit idee practisch toegepast.

In 1895 heeft men proeven genomen met het ventileeren van stallen door verwarmde lucht. De verwarming der toestroomende frissche lucht had plaats door onttrekking van warmte aan de ontwijkende gebruikte stallucht. De beide luchtstroomen werden over een afstand van ongeveer 6 M. naast elkander gevoerd, waarbij zij slechts door een dunnen blikken wand (liefst gegolfd) waren gescheiden, zoodat de warmte door geleiding werd overgebracht. Deze proeven hebben gunstige resultaten opgeleverd, zoodat ventilatie volgens deze methode aanbeveling verdient. Bij doelmatige inrichting der toestellen, die op deze wijze moeten werken, wordt, in vergelijking met ventilatie zonder vóór-verwarming, eene temperatuurs-verhooging van 3—3,5° C. in de stallen verkregen.

DE IJZER-ARCHITECTEUR.

De Eiffeltoren op de Parijsche wereldtentoonstelling van 1899 is te beschouwen als een eerste bouwtype van een tijdperk, waarin men zich zal toeleggen op bouwen met ijzer, gegolfd plaatijzer en glas. Deze toren is een mijlpaal op het gebied van bouwkunde, zoo schrijft Dr. Heinrich Fudor, te Berlijn, in „Uhlands Wochenschrift". Het kwam ons niet onbelangrijk voor zijn verder betoog hier te laten volgen.

„Nu is echter het bouwen met ijzer in het geheel geen vinding der nieuwere tijden. Reeds in de 17de eeuw waren in China ijzeren bruggen geen nieuws meer. In Europa werd het eerst in de jaren 1776—1779 door Abraham Derby dicht bij Brasely over de Severn een gietijzeren brug gebouwd. De tweede was die van Telford de Buildwas, en deze had een enkelen boog met een spanwijdte van 130 voet. Telfords bruggen, vooral de omstreeks het jaar 1820 gebouwde Menaibrug voldoen ons, door hare boogconstructies, ook wat de eischen der kunst betreft.

Op het vaste land van Europa werd de eerste ijzeren brug in 1796 over het Striegauerwater bij Lassan in Silezië geslagen. Eerst in het jaar 1850 echter werd de eerste ijzeren staaf gewalst; voor dien tijd kende men slechts staven van gegoten of gesmeed ijzer. Hoe groot daarna de vooruitgang der ijzer-productie werd, blijkt het best uit het feit, dat de ruw-ijzerproductie der aarde, die in het begin der negentiende eeuw slechts ongeveer 85000 ton per jaar bedroeg, thans ongeveer 40 millioen ton bedraagt. Conform daarmede is natuurlijk ook de techniek der ijzerconstructie zeer sterk vooruitgegaan. Zoo werd bijvoorbeeld voor de kabels van hangbruggen tot in het laatste gedeelte der 19de eeuw ijzer van hoogstens 7000 K.G. vastheid per vierkante c.M. gebruikt, thans gebruikt men gietstaaldraad van meer dan 12000 k.g. vastheid. De nieuwe Hudsonbrug bij New-York wordt ondersteund door pijlers, die zoo hoog zijn als de dom van Keulen, en heeft een boog met een spanwijdte van 945 M., terwijl Finlay bij de eerste ijzeren brug in het jaar 1796 zich nog met een spanning van 21 M. tevreden moest stellen.

De revolutie der architectuur door den invloed van het ijzer, had echter natuurlijk eerst plaats, toen dit metaal ook voor het bouwen van huizen werd gebruikt. De eerste groote ijzeren hal was het gebouw der nijverheids-tentoonstelling van het jaar 1851 te Londen gebouden, het tegenwoordige „Cristal Palace" te Sydenham, gebouwd naar de plannen van Joseph Paxton. Thans zijn voor ons ijzeren stations, markthallen, machineloodsen, alle-daagsche kost geworden. Typisch is, dat de meeste menschen steeds achteloos door deze gebouwen loopen, en de ijzer architectuur daarvan geen blik waardig keuren, terwijl deze toch het grootste kenmerkende verschil tusschen oude en nieuwe tijden oplevert. Dit valt wel te betreuren. Het is slechts te verklaren door het feit, dat het groote publiek nog feitelijk niet veel belang in de ijzerarchitectuur stelt, hoewel zij toch in den laatsten tijd voor zaken bestemde gebouwen bijna algemeen in gebruik is. Men heeft daarbij vooral rekening te houden met de principieele verschillen tusschen het bouwen met steen en dat met ijzer.

De steenarchitectuur heeft, toen zij zich aesthetisch ontwikkelde, hare vormen aan houten gebouwen ontleend. Bij ijzerconstructie kwamen echter geheel nieuwe vormen in gebruik. Bij den bouw in steen kent men om zoo te zeggen, slechts massief vleesch, bij den ijzeren bouw bouwt men met de knoken.

Bij steenen gebouwen moet de muur, de gemetselde vleeschmassa, niet slechts vullen, doch ook dragen. Hierin schuilt een gebrek der steenarchitectuur, want zelfs de hardste gebouwen steen is slechts nog maar vleesch, vulstof, en geen gebeente, geen drager, zooals bij menschen het scheenbeen is. De steenen pilaar echter schijnt als gewrocht om te torschen, en heeft met opvulling niets te maken, doch voor de eischen der moderne architectuur, voor zoover betreft den bouw van warenhuis, stations, machine-hallen, bruggen en overdekte markten kan deze kolom ons niet meer voldoen. Hier moet het ijzer ons te hulp komen. De geweldige afmetingen, die men aan sterk belaste muren en steenen pilaren moet geven, nopen ons al heel spoedig om bij groote gebouwen den steen door ijzer te vervangen. Hierdoor ontstond de grootste omwenteling, die ooit op het gebied der bouwkunst plaats had. Het kenmerkende van de oude architectuur was de steenen pilaar.

Thans treedt Vulkaan uit zijn schuilhoek te voorschijn, en verplettert voor goed met de slagen van zijn moker de steenen kolom, om plaats te maken voor de zijne van ijzer of staal.

De oude architectuur heeft ongetwijfeld haar hoogtij kunnen vieren door hare pilaren. In den tijd, die toen kwam, toen de kolom reeds begon te verdwijnen en de muur een draagmuur werd, werd er ook reeds even goed vulstof als draagmateriaal gebruikt, men had min of meer, als bij een weekdier, met spieren zonder knoken en ribben te doen. De pijler of been, die de pilaar verving, was slechts een surrogaat, dat nu te vallen heeft voor de kolom uit de werkplaats van Vulkaan, 't zij gesmeed of gegoten. Wel beproefde de Gothiek door hare slanke pilaren en vooral door hare slanke bogen nieuwe ondersteuningen te scheppen, doch deze vormen zijn eigenlijk niet in harmonie met het karakter van steen, en leenen er zich veel beter toe, om in ijzer te worden uitgevoerd. De muur is voor de Gothiek niets dan vulling.

De ijzer-architectuur heeft ongetwijfeld een groote toekomst. Zij is het beloofde land, zoowel voor den bouwmeester als voor den ijzerindustriëel, en Gothisch van bouw is de poort, die toegang verleent naar dit nieuwe gebied, dat ons, door gemeen overleg van architect en fabrikant in de toekomst de schoonste vruchten zal baren.

Bij het bouwen met ijzer doet zich een groote moeilijkheid voor; hierboven werd namelijk gezegd: De ijzeren staaf vormt de knoken, en het verdere ijzerwerk de ribben; waarmede vult men nu echter de ledige ruimte aan? Is er in het geheel geen aanvulling noodig, of gebruikt men daar steen voor?

Het eerste geval komt nu inderdaad voor bij alle gebouwen, die niet voor woningen, doch voor het verkeer en de nijverheid moeten dienen, dus bij stations, machineloodsen, markthallen, serres, en verder ook bij bruggen.

Onze moderne stations en markthallen zijn met uitzondering van het onderste gedeelte gewoonlijk van ijzer, gegolfd plaatijzer en glas gebouwd, slechts vindt men hier en daar nog steunmuren. Daarbij deden zich nu echter moeilijkheden voor bij het onderling verbinden van ijzer en steen; schitterend zijn de resultaten, wat dit punt betreft, nog niet.

Meer succes heeft men gehad daar, waar men de steunmuren liet vervallen. De ware manier zal ongetwijfeld wel zijn, om, met uitzondering van de benedenste gedeelten, geheel en al de steen te doen vervallen.

Bij voor zaken bestemde huizen, is men tot dusverre niet verder gegaan dan de kolommen en andere ondersteuningen en de balken van ijzer te maken, en heeft men zich verder aan de steen-architectuur gehouden. Dan deed zich echter weer steeds het bezwaar voor, om de juiste manier van verbinding van steen met ijzer te vinden, en daarbij rijst dan dikwijls de vraag, of, in het algemeen, steen met ijzer wel goed te verbinden is. IJzer wordt gesmeed en gegoten, de steen wordt gehouwen; hierin ligt reeds een tegenstelling, die de mogelijkheid van een goede verbinding misschien uitsluit. Daarbij komt nu nog, dat steen op zich zelf, een

veel te massieve bouwstof is, om slechts voor vulling van een ijzeren geraamte te dienen. Ook de steen moet weer op iets steunen. Verder, en dat geeft hier wel den doorslag, heeft men bij een ijzeren gebouw geen vulling met massa's, doch slechts met vlakken noodig. Voor het opvullen van het geraamte van een ijzeren gebouw past de steen al haast evenmin als voor een spinneweb. Glas en plaatijzer zijn bouwstoffen, die hier op hun plaats zijn. Het glas, niet slechts als een dunne vensterruit, doch ook als steenglas van een voet dikte, schijnt een bouwstof te zijn, die in het geraamte en het netwerk van een ijzeren gebouw uitstekend past. Het bekleeden van ijzeren stutten met metselwerk is uit een aesthetisch oogpunt beschouwd, gewoonlijk aan te bevelen. Want wanneer ijzeren stutten aan den buitenkant van het gebouw zichtbaar zijn, vallen de vertikale lijnen te veel op, en de moeilijkheid van het verbinden van steen met ijzer valt dan ook hier weer te overwinnen.

Het te veel in het oog springen der verticale lijnen in ijzeren gebouwen, trachten de architecten nu wel op allerlei manieren te voorkomen doordat zij het horizontale goed doen uitkomen, bijv. door een sterk vooruitspringend dak, door breede kroonlijsten, zware lijsten onder vensters, enz.; toch echter blijft ook dan nog het te veel opvallen der verticale lijnen bestaan, tenminste wanneer men de ijzeren stutten aan den buitenkant aanbrengt. Verder is het ook voordeeliger de liggers aan den binnenkant aan te brengen. Want wanneer de ijzeren stutten binnen liggen, heeft men hiervoor veel minder materiaal noodig, dan wanneer men ze van buiten aanbrengt. De dubbeltjes geven dus hier reeds den doorslag! Wij moeten, zonder eenige kwestie, bij voor zaken bestemde gebouwen er toe overgaan, ten eerste het ijzeren geraamte aan den binnenkant aan te brengen, en ten tweede, uitsluitend met ijzer, glas en plaatijzer te bouwen. De eenige andere bouwstoffen, die misschien ook nog, doch dan voornamelijk voor versiering, gebruikt kunnen worden, zijn chamotte, terracotta, fayence, aardewerk, en, nog in het bijzonder voor versiering, ook majolika.

Hetzelfde geldt voor den woonhuisbouw. Wil men er toe overgaan gebouwen met 10 en meer verdiepingen op te trekken, dan is men zonder twijfel genoodzaakt den steen door het ijzer te vervangen. Dit is zoowel noodig, uit een constructief oogpunt beschouwd, omdat het ijzer grooter vastheid heeft dan steen of hout, als ook om sanitaire redenen. Met behulp van ijzer kan men dergelijke goed verlichte en ook aan alle hygiënische eischen voldoende woningen bouwen, zoodat er verder, wat deze punten betreft, niets meer te wenschen zal zijn.

Ook zal het bouwen met ijzer met economische voordeelen gepaard gaan. De wolkenkrabbers zijn betrekkelijk goedkoope gebouwen, en ook in aesthetische richting behooren zij niet voor steenen gebouwen onder te doen.

De eerste taak, die ons op dit gebied wacht, is ons toe te leggen op het bouwen van ijzeren kerken. Het bouwen van ijzeren kerken is een groote stap vooruit in de hier bedoelde richting. Hier echter heeft men nu ook met ingeworteld vooroordeelen te doen. Hoe lang heeft het niet geduurd voor men er toe over durfde gaan, om de kerken electrisch te verlichten! Wanneer men echter vrij van vooroordeelen over deze kwestie nadenkt, dan moet men wel toestemmen, dat juist voor het bouwen van kerken ijzer de meest geschikte bouwstof is. Hier toch is het ons te doen om zeer ruime, helder verlichte hallen, waarin liggers met groote spanwijdte goed tot hun recht kunnen komen.

Welke bouwstof nu zou daar beter geschikt voor zijn dan het ijzer? Hierboven werd er reeds op gewezen, dat de Gothische stijl, die zeker niet tot de slechtste bouwstijlen behoort, vooral voor den kerkbouw, wat het constructieve aangaat, als het ware voor ijzer-architectuur geschapen is.

Wie weet, wat de toekomst ons op dit gebied zal baren!

De Eifeltoren is slechts de eerste mijlpaal op den nieuwen weg. Michel Angelo heeft bij zijn St. Pieterskerk, en Bähr bij de „Dresdener Frauenkirche" uit de harde, plompe steenmassa's domkerken getooverd, die ons in de sprookjes-wereld terugvoeren. Wij zien er geen détails — slechts ruimte en perspectief!

De ijzer-architecten der toekomst zullen dat voor hebben boven de bouwmeesters uit de dagen van weleer, dat zij de beschikking hebben over een materiaal, dat voor ruimte-ontwikkeling in perspectief als het ware geschapen is. Zij zullen een hemelgewelf van ijzer scheppen! Vulkaan zal zich met de lauweren van Apollo tooien!"

REFLECTOR.

SPOORWEGVERBINDINGEN OM AMSTERDAM.

De kaart behoorende bij het artikel over dit onderwerp, in voorgaande nummers verschenen, zal in een der volgende nummers worden toegezonden.

Wegens moeilijkheden bij de reproductie werd het afdrukken vertraagd. Red.

DE NIEUWE HANDELSHAVEN TE WEENEN.

Het ontwerp voor het aanleggen van een nieuwe haven voor handel en nijverheid in de oude Donau-bedding tusschen Florisdorf en Zwischenbrücken—Kaisermühlen is thans door den waterstaat opgemaakt, en werd ter beoordeeling bij de commissie tot regeling van den Donau ingediend. Volgens dit ontwerp moet nu de geheele oude Donau-bedding over eene lengte van ongeer 6 kilometer op een zoodanige wijze voor haven worden ingericht, dat het water er ook, zonder dat daardoor gevaren voor de inrichting en de scheepvaart ontstaan, op hoog peil kan worden gehouden. Dit hoofdhaven-bassin staat met het Donau-Oberkanaal in directe verbinding en loopt uit in den Donau zelf even beneden de Stadtlauerbrug. Op den rechteroever van de hoofdhaven, dus aan den stadskant, vertakken zich in loodrechte richting nog 6 havenbassins, en dicht daarbij worden allerlei inrichtingen voor handel en nijverheid gebouwd. Een dezer bassins staat onder de Kroonprins-Rudolfsbrug door ook met de hoofdrivier in verbinding.

R.

EEN NIEUW BRANDSCHERM VOOR SCHOUWBURGEN.

Het gelukte aan den heer Dobra, chef-machinist van de Schouwburg te Dessau, om zooals wij in de „Schweiz. Bauzeitung" lazen, door een samenstelling van asbestweefsel en draadgordijn de voordeelen van de ijzeren en de asbestschermen te vereenigen, zonder dat deze nieuwe vinding de nadeelen van deze beide soorten schermen had.

Het nieuwe scherm is volkomen tegen vuur bestand, ook tegen iederen luchtdruk, en gaat bovendien met het economische voordeel gepaard, dat men van de reeds voorhanden inrichtingen gebruik kan maken. Het Dessauer Hof-theater is nu met dergelijke schermen en coulissen uitgerust, terwijl buitendien door het aanbrengen van een ventilatiekap, (in dat gedeelte van de schouwburg waarin zich het tooneel bevindt), welke door een handvat geopend worden kan, er voor gezorgd is, dat bij het uitbreken van brand, rook en walm een uitweg vinden kunnen. Door proefnemingen is verder reeds gebleken, dat het scherm van Dobra zelfs bij een hitte van 1500 graden betrouwbaar blijft.

P.

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz., PAUL J. DE JONGH, Secr., Johs. B. LAMBEEK Jr., H. WALENKAMP, W. KROMHOUT Czn., JOS. Th. J. CUYPERS, A. VAN BAALEN, Leden. — — VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN en C. W. NIJHOFF REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE: L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP. DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD BETREFFEND TE ZENDEN AAN DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120 TE AMSTERDAM, IDEM VOOR HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Johs. B. LAMBEEK Jr., AMSTELHOEK, WEESPERZIJDE BIJ AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e SECRETARIS VAN HET BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen. — Bericht. — Stedenbouw. — Spoorwegplannen en verkeerswegen — De prijsvraag voor het Vredespaleis. — Het Rijksmuseum. — Juryrapport. — Berichten. — Open Prijsvragen. — Correspondentie. — Informatie-bureau. — De Photographie bij de Architectuur. — Het recht van het schoone. — Woningwet. — Vraag en Antwoord.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

In 't vorig nommer was verkeerdelijk den inzenders ter tentoonstelling verzocht hunne stukken te doen terug halen. Alles is volgens de voorwaarden van inzending, aan exposanten terug gezonden.

In 't Genootschapslokaal zullen vanaf a.s. Zaterdag de prijsvraag-antwoorden 1905 tentoongesteld zijn

De penningmeester der Lustrum-Commissie bericht dat in de aan de leden gezonden circulaire nog een paar fouten geslopen zijn. In de 4e der genoemde voorwaarden moet n.l. in plaats van: »de contributien« gelezen worden: »de bezittingen«, en in de 5e voor: »4 December 1905« 1 December 1905.

De 1202e gewone vergadering zal gehouden worden op Woensdag 29 November e.k., avonds 8 ure precies, in »Parkzicht«, alhier.

Agenda:

A. Notulen.

B. Ballotage van den heer K. HUIG, voorgesteld door de heeren B. van Bilderbeek en Corns. Visser.

C. Lezing van den heer J. W. C. Tellegen, Directeur van het Bouw- en Woningtoezicht. Onderwerp: »Architect en Woningwet«.

D. Bepaling der onderwerpen voor de prijsvragen 1905.

De 1e Secretaris VAN HYLCKAMA.

BERICHT.

Met dit nummer zendt het Bestuur van „A. et A." aan alle leden eene circulaire met de bedoeling om deze aan collega's of vrienden, kunstbeoefenaren, ter kennisname te bezorgen. Wij wekken onze leden op deze poging van het Bestuur om aan de werking van ons Genootschap meerdere bekendheid te geven, waaruit volgen kan eene nóg grootere uitbreiding van het ledental, krachtig te steunen, overtuigd als wij zijn, dat de bloei van het Genootschap ten goede komen moet aan ons beroep en daarmee aan zijne beoefenaren tevens.

DE REDACTIE.

STEDENBOUW DOOR W. KROMHOUT Czn.

Na eeuwen rust, zijn we weer aan het steden bouwen gegaan. De groote toeneming der bevolking, die zich hoofdzakelijk in de groote steden concentreert, heeft reeds tengevolge gehad, dat bijna alle steden zijn gaan uitleggen, dat wallen gesloopt zijn, dat de singels niet meer de uiterste grachten zijn gebleven, doch dat daarbuiten geheel nieuwe wijken zijn gaan verrijzen.

Deze uitbreidingsbeweging is de gemeentebesturen eigenlijk over het hoofd gegroeid. Zonder te zinnen over de mogelijkheid dat die uitbreidingen een chronisch karakter zouden krijgen, liet men de bouwspeculanten aanvankelijk maar begaan, bemoeide men zich wel eventjes met het nieuwe stratennet, voor zooverre daar'n aansluiting komen moest met het bestaande, doch liet overigens deze heeren vrij spel. Tot dat men wel wat laat inzag dat er overal nieuwe wijken ontstonden, die in nagenoeg geen architectonisch, noch innig stedelijk verband stonden met de oude stad, waarom deze wijken dan ook de vrijgevochten buurten werden genoemd.

Kent u buurt Y Y in Amsterdam? Neen, maar wel hebt u eens van de „pijp" hooren spreken. Welnu, dat is de algemeene benaming voor die buurt, nota bene een stadsdeel waar ongeveer 60000 menschen wonen. Daar zijn straten zoo troosteloos lang en gelijkvormig, zoo diep vervelend van aanleg, zoo allerdroevigst geprojecteerd, dat het Sarphatipark er nauwelijks in slaagt daartusschen een moment van ontspanning te brengen. Het Sarphatipark zelf is eene oase in deze woestenij van revolutie-huizen en jammer genoeg is er ook geen goede verbinding tusschen dit plantsoen en de oude stad, wel een bewijs hoe luk raak men in die dagen — het is gelukkig lang geleden — de straten maar aanlegde. Maar ook meer westwaarts vindt men te Amsterdam geheele stadswijken, waar men gewoonweg met liniaal en passer een rechthoekig netwerk over de weilanden getrokken heeft. En in den Haag, de zeehelden buurt, de Indische archipelwijk, ja, ik twijfel niet of Rotterdam zal ook van die vrijgevochten buurten hebben, waar men nimmer komt om stadsschoon te bewonderen, doch alleen om mijnheer A.

van het benedenhuis of juffrouw B. van drie-hoog te bezoeken.

Is het wonder dat in die wijken en straten doorgaans menschen wonen, die hoegenaamd geen liefde hebben voor hunne stad? Waarom moeten zij er iets voor voelen? Eerstens zijn het gewoonlijk menschen van buiten, die met het verlaten van hunne vroegere woonplaats een heel stuk traditie achterlieten en daarvan slechts eene herinnering aan eene intieme agglomeratie van woningen meenamen.

Zulke menschen komen in die nieuwe wijken, waar niets gezelligs hen verlokt, is het wonder dat zij zich vreemden blijven gevoelen, dat alles hun koud laat en dat zij een ras van jongens opkweeken, die de belhamels zijn onzer stadsjeugd, die instinctmatig op elk onbewoond huis wreken, wat hunne ouders en hun aan intimiteit van het buurtleven werd onthouden?

Ik ben overtuigd dat er innig verband bestaat tusschen de soort van menschen die een stadswijk bewonen en de inpressie die men van zoo'n stadswijk verkrijgt, dat die en die mensch noodwendig uit die of die buurt moet voortgekomen zijn of er lang gewoond heeft. Hoeveel gezinnen heeft men niet, die telkens verhuizen, bijv. om de schoonmaak te ontloopen! Wat bindt hen trouwens aan die buurt? Ze kunnen het met een andere wijk ook probeeren, die even troosteloos er uitziet.

En alle ramen zijn bijna dezelfde, alle verdiepingen even hoog, de kamers even groot, dezelfde suite, kortom alles past, tot de sleutels toe somwijlen. Waarom dan niet verhuizen? Was daar vóór het oude huis een intiem pleintje, of stond daar een mooie boom, of waren daar gezellige huisjes van een-hoog, neen! Het plein vlak in de buurt was een z.g. „rond-point", (een verschrikkelijk ding zoo'n rond-point), de boomen stonden alle militair op een rij, en waren alle even dik, even hoog, het waren ook alle jonge iepen, of wanneer het geen iepen waren, dan allemaal platanen, de huizen waren aan tritsen van tien en vijftien gelijk gebouwd, alle op elkander gelijkend of nagenoeg, nergens een die uit de rooilijn trad, m'n God, wat bindt die menschen aan hunne buurt, aan hun straat, aan hun huis?

Niets, absoluut niets. Integendeel, er ontstaat een gevoel van vijandigheid tegenover al dat nuchtere om hem heen, wat bemind moest zijn, wordt gehaat, minstens met onverschilligheid bejegend.

Hoe dikwijls komen we niet onder de bekoring van een gezellige omgeving, als we de stad onzer inwoning eens verlaten en naar een naburig stadje of dorp gaan, waar alles meer natuurlijk is opgegroeid als het ware, waar niets reglementair uit den grond is gestampt en alles een meer m e n s c h e l i j k aanzien heeft behouden. Hoe betreuren we het dan dikwijls, wanneer we de bedenkelijke symptomen van stadsbeschaving ook daar zien doordringen in den vorm van een modern geveltje hier, een moderne verbouwing elders en ook een vervelende nieuwe straat aan de buitenzijde! Hoe schreeuwt dat moderne daar tegen de omgeving. Daar voelen we het hoe valsch het 't nieuwere tegen het oude doet, iets wat we helaas, in de stad niet meer voelen, door het vele valsche om ons heen.

Daarom is stadsuitbreiding een overwegend a r t i s t i e k e k w e s t i e, omdat ze moet berusten op het mede gevoel, op den wil en het verlangen om zooveel menschen als maar mogelijk is, gelukkig te maken, het is een overwegend artistieke taak, omdat het uit moet zijn met het damborddstelsel, waarmee onze steden in de laatste 30 jaren verknoeid zijn, die geen geluk aanbrachten en de bewoners onverschillig gemaakt hebben voor eigen stad en eigen huis. In een goed stadsuitbreidingsplan kan het toekomstig geluk schuilen van duizenden menschen en daarom hebben we onder een g o e d uitbreidingsplan vooral te verstaan een geluk-aanbrengend plan, in den zin van tevredenheid en waardeering over een teruggevonden intimiteit. Zij, die uitbreidingsplannen maken, zien te veel naar Keulen, Weenen, Parijs en andere buitenlandsche steden. Alsof het daar alles pais en vree is, alsof het nuchtere waartegen we te velde moeten trekken daàr niet in nog hoogere mate te vinden is!

Neen, in ons eigen land moeten zij blijven, ze moeten hoogstens gaan naar Oudewater, Leerdam, Laren, den Burg op Texel, naar Alkmaar, Hoorn. Sneek of Middelburg, in die plaatsen en vele andere vinden ze den g e e s t, die in elk uitbreidingsplan gelegd moet worden.

En als ze dàt begrepen hebben, dan kunnen ze, kritisch gewapend als ze zijn, naar andere landen gaan en de mooie oude en nieuwe straten en pleinen bestudeeren die daàr te vinden zijn.

Dat blind turen naar buitenlandsche avenuen, boulevards en breede straten-aanleg heeft al wat kwaad berokkend.

Wat zou bij eene diepgaande vereering voor het oude schoon, gepaard gaande met het wezenlijk begrijpen der oorzaken, waardoor dat schoon ontstaan is, veel leelijks voorkomen zijn. Er zijn nog andere factoren waardoor veel leelijks gekomen is. De grond- en bouwspeculatie met haren treurigen aanhang van grond- en bouwspeculanten, waarvan de eersten de prijzen opjoegen tot ongekende hoogte, en de laatsten dwongen tot het bouwen van stratenlange huizenrijen van drie tot vier verdiepingen hoogte, waartegen de overheid niets, letterlijk niets deed, dezelfde overheid, die heet te waken voor onze belangen, voor de belangen der stad. Achteraf beschouwd is het wellicht goed dat het zóó geloopen is, omdat nu door de ontzaglijke opeenhooping van zooveel leelijks, toch eindelijk het verlangen naar iets beters is levendig geworden. Maar nu moest het ook uit zijn met d i e vrijheid van bouwen en straataanleg, die niets dan anarchisme kweekt. Aan de gemeente behoort de taak eigenaresse te worden van den grond, aan haar om een matigen prijs vaststestellen, opdat het mogelijk worde lichaam te geven aan onze denkbeelden van geluk voor onze medemenschen. Niemand woont gaarne drie hoog, gij niet, ik niet, en goed beschouwd is elke vooruitziende gemeentelijke politiek in staat dezen uitwas van onzen tijd allen verderen groei te belemmeren. Het is daarom ook goed gezien van den staat, dat hij de gemeenten verplichtte een plan van uitbreiding saamtestellen, aan de gemeenten nu de taak om aan die uitbreiding dien gevoelsvorm, die artistieke gedaante te geven, waardoor zij de waarborgen biedt welke we hierboven aanstipten.

Er is dus vóór alles een economische zijde aan het vraagstuk der uitbreidingen. Daar is voorts een artistieke zijde en eindelijk ook eene technische zijde.

Deze twee laatste kanten van het vraagstuk kunnen we gevoegelijk aan elkander koppelen, door het de artistiek-technische zijde er van te noemen, waarin voor een deel reeds het oeconomische opgenomen is, omdat dit primordiale al dadelijk zijn stempel moet drukken op de artistiek-technische uitwerking. U zult me wel vergunnen speciaal bij het artistiek technische gedeelte stil te staan en de behandeling van het eerste aan daartoe meer competente mannen toe te vertrouwen.

Niemand zal thans ontkennen, dat bij stedenaanleg het technische niet van het artistieke is los te maken. Ze dringen zich elk oogenblik samen op, vandaar dat het in Amsterdam goed gezien was de technische hoofdambtenaren der Gemeente te doen samenwerken met een architect, waardoor ten slotte een plan van uitbreiding verkregen werd, dat goede waarborgen biedt voor een mooi toekomstig geheel.

Laat mij even bij Amsterdam stilstaan. Ik acht het beter naar Amsterdam te zien, dan naar steden in het buitenland, omdat wij in Holland met geheel andere toestanden hebben

rekening te houden. Buitendien is ook Amsterdam een handelsstad en kan Rotterdam zich spiegelen aan de daàr gegeven goede en slechte voorbeelden.

Het plan dat Berlage voor Amsterdam gemaakt heeft, bezit ontegenzeggelijk zeer veel moois, doch .... de o p d r a c h t, die hem gedaan werd, heb ik niet gelukkig kunnen vinden. De geheele geschiedenis en ontwikkeling van Amsterdam heeft altijd ten nauwste samengehangen met zijn haven, met het IJ. Het is een lust om oude plattegronden van Amsterdam te zien met zijn open havenfront, waarop honderden schepen af en aan varen en droevig steemt het deze plannen te vergelijken met die van later tijd, toen men meer en meer zich van het IJ afwendde.

Hoe is het toch mogelijk geweest, vragen we ons af, dat men in de vorige eeuw het Centraal Station heeft kunnen bouwen op een kunstmatig eiland vlak vóór de stad, met links en rechts ijzeren banen die op een paar benauwde toegangen na, de geheele haven van de stad afsluiten?

Zou men er b.v. te Rotterdam ooit over gedacht hebben zóó de haven van de stad afte snijden? Neen, men heeft hier de twee oevers verbonden, om zoodoende de havenwerken voor de groote scheepvaart aan beide zijden te kunnen uitbreiden in Westwaartsche richting.

Zoo had men ook te Amsterdam, meen ik, kunnen doen. Doch wat is daar gedaan? Men maakte de groote haveninrichtingen aan de Oostzijde der stad, zoodat er van eene verbinding geen sprake kon zijn, om de scheepvaart niet te belemmeren. Zoodoende sneed men zich de pas af tot het in exploitatie brengen van de groote oppervlakte stadsgrond aan de overzijde. Ware in plaats van het Centraal Station, aan het eind van het Damrak een groote brug geslagen over het IJ en de haveninrichtingen voor de groote scheepvaart, aan de Westzijde daarvan, dan had de handel zich kunnen uitbreiden aan beide zijden in Westelijke richting, zooals dit te Rotterdam geschied is. Sedert is het gewoonte geworden zich van het IJ aftewenden, alle stadsuitbreidingen zijn aan de andere zijde der stad tot stand gekomen en zelfs het laatste groote uitbreidingsplan is aan de Zuidzijde, in de richting van Ouderkerk, alsof daàr Amsterdam's toekomst ligt in plaats van Westwaarts, langs het IJ, naar de zee, waar alles, alles, zelfs verminderde belastingen, te halen is.

Doch Amsterdam is door dit alles maar ten deele een handelsstad gebleven. Ik stel mij voor dat daar vroeger, in den goeden tijd even koortsachtig gewerkt werd als thans hier; in die dagen zou men dien ijzeren gordel aan de IJ-zijde niet gelegd hebben. Thans is nog de reputatie van handelsstad overgebleven, aangevuld met zekere residentieneigingen. Want wanneer men ziet hoe groot eene oppervlakte in de nieuwe stadsuitbreiding geofferd is aan z.g. luxe-kwartier, dan moet men wel tot de overtuiging komen, dat slechts in deze richting Amsterdam eene toekomst ziet. Op welke gronden? Ik weet het niet. Maar me dunkt dat Rotterdam zich er aan spiegelen kan. Laat Rotterdam voortgaan zich Westwaarts uittebreiden, de rivier langs, vol inhammen voor de haveninrichtingen, met breeden afwisselenden verbindingsweg parellel aan de Maas van de oude stad naar de toekomstige stad, die zich links en rechts van dezen parallelweg ontwikkelen kan.

Hoe moet eene moderne stadsuitbreiding zijn?

We weten allen, dat oude steden ontzaglijk veel moois te zien geven op het gebied van massagroepeering, verdeeling in groote en kleine partijen, het gelukkig plaatsen van alle aandacht tot zich trekkende massa's, van mooi loopende straten, grachten en pleinen. Daar schuilt een speciale aesthetiek in die huizen en straten, grachten, bruggen en pleinen, die we al vergelijkende, al opmerkende daarvan zouden kunnen losmaken en tot een leerstelling omwerken. Er valt te leeren uit die oude rangschikking en toch ....: wanneer het betreft den algemeenen opzet van moderne stadsuitbreiding, kunnen die leerstellingen eerst in de tweede plaats in aanmerking voor toepassing komen.

Want ze kunnen zeer gelukkige o n d e r d e e l e n vormen ook voor elk nieuw stadsplein, doch de eerste plaats mag daaraan niet worden gegeven.

De m o d e r n e stad toch moet er geheel anders uitzien dan de oude.

De vorderingen van techniek en hygiène zijn zoo overweldigend in vergelijking met de omstandigheden waarin men zich vroeger schikte, dat het waarlijk te dom zou zijn om in alle opzichten het vele toevallige schoon van vroeger na te bootsen. Als eerste eisch mag wel gesteld worden, dat men ontvankelijk zij voor het oude schoon, niet om het na te bootsen, doch om het te verwerken en passklaar te maken aan de moderne eischen.

Hoe zijn onze begrippen en technische toepassing betreffende rioleering, toevoer van lucht, verlichting, verwarming gewijzigd! We leven in Abraham's schoot in vergelijking van vroeger en mogen blij zijn tot de twintigste eeuw te behooren. Parijs, nu in het bezit van een uitmuntend rioolstelsel, was in de 18e eeuw nog bekend als een stad van vuil en modder, waar men het niet geraden achtte bij regenachtig weer door de straten te gaan.

Ongelooflijk is het hoe de huis- en straatverzorging was voor den afvoer der faecaliën. Wij hadden hier onze grachten, daar en elders was het de straat die alles opnam. Wij, die in een tijd leven van closetten, kunnen ons geen voorstelling maken van de primitieve hulpmiddelen van vroeger, zelfs bij de grooten. Hoe moet dat alles geweest zijn bij den kleinen man? In onze oude wijken kunnen we nog dergelijke toestanden aantreffen, gelukkig echter verdwijnt dat gaandeweg. Dan de verlichting daags en 's avonds! Hoe weinig bekommerde men zich over zekere verhoudingen van straat-breedte en -hoogte, hoe dikwijls naderen de huizen elkander boven, om bij smalle stegen slechts een kier licht door te laten. Dit alles is gelukkig veranderd en hoezeer ook het schilderachtig aspect er door verloren heeft, wij willen en mogen die schilderachtigheid niet meer betalen met den prijs onzer gezondheid. Deze vorderingen zijn langzamerhand doorgedrongen, doch hebben eindelijk vasteren vorm gekregen door de Woningwet, de Hinderwet, de Ongevallenwet en het Stedelijk bouwtoezicht, die alle ingesteld zijn om het bestaan gezonder en gevaarlooser te maken. Om tot goede hygiènische toestanden te komen mogen en kunnen we dus niet vasthouden aan het oude, doch moeten naar nieuwe middelen uitzien om de nieuwe eischen artistiek te belichamen. En in dezen gedachtengang voortgaande, komen we vanzelf tot de conclusie dat het middeneeuwsche en vroeg-renaissance-type van stedenbouw, hoe schilderachtig ook, niet meer de onze kan zijn. Het uitbreiden om een kern, steeds concentrisch, is wel mooi, doch kan door het vervallen der natuurlijke oorzaken, niet, meer volgehouden worden, wanneer andere, moderne overwegingen zich krachtiger laten gelden. Deze concentrische vorm was veroorzaakt door de omwallingen. Met het vervallen daarvan is de concentrische vorm alleen nog te handhaven, terwille eener niet te groote verwijdering van de oude kern der stad. Om een punt van aanraking te hebben met het verleden, zou ik eerder den oud-Romeinschen aanleg tot voorbeeld nemen, dan de middeneeuwsche, voor zooverre deze zich manifesteeren bij den forumbouw. Onze moderne maatschappij beweegt zich te dezen opzichte meer in eene richting die in de breede horizontale monumentaliteit der Grieken en Romeinen bevrediging zal vinden, dan in den

geserreerden verkalen bouw der middeneeuwen. Opmerkelijk is het, dat de Renaissance die de Romeinsche tradities eerde, tal van monumentale complexen van gebouwen, pleinen en parken heeft nagelaten, die nu nog om hunne ruimte-afmetingen onze bewondering afdwingen. Daar loopt een draad van gelijke opvatting langs de groote villa's en paleizen der Romeinsche keizers en de Italiaansche, Fransche en Nederlandsche aanleg der XVIIe en XVIIIe eeuw.

Toen in de XVIIe eeuw eene uitbreiding aan Amsterdam moest worden gegeven, legde Danckerts drie grachten aan van eene breedte en monumentaliteit, zooals men te voren er nooit aan gedacht zou hebben het zóó te doen. Het is deze geest voor het ruime, die ook in onzen tijd zit en daarom meen ik te mogen beweren, dat het middeneeuwsche stelsel, niet van onzen tijd kan zijn.

Maar de schoonheden, die we in alle oude steden vinden, zal men vragen. Ik zeide reeds, dat we daar ontvankelijk voor zijn moeten en zoo diep gevoelen dat we in geheel anderen vorm ook dat intieme in ons werk weten te leggen. Het schoone is niet gebonden aan vaste vormen, en samenstellingen. De letterkundige die met groote liefde de Grieksche schrijvers bestudeerd heeft, behoeft daarom geen heldendichter te worden, evenmin als de architect die, meegesleept door het schoone en reine der Grieksche en Romeinsche architectuur, daarvan een diepgaande studie gemaakt heeft, niet anders dan Grieksche tempelbouw zou moeten toepassen. En zoo kunnen ook mooie nieuwe steden verrijzen, breed en monumentaal daàr waar de groote openbare gebouwen en pleinen worden gesticht, intiem en gelukbelovend waar de huizenbouw zal worden gegroepeerd. Waar het vroeger stedenschoon voortkwam uit eene gelukkige en doorgaans toevallige massa-groepeering, zal het toekomstig schoon een meer gereglementeerd karakter hebben, door het generaliseeren dat de overheid doet ter wille der hygiënische eischen.

(Wordt vervolgd.)

SPOORWEGPLANNEN EN VERKEERSWEGEN.

Woensdagavond ll. werd in de zaal van „'t Nut", (n typisch Nutsoltje, doch „on-Nut" door moderne(!) uitmonstering) door de Maatschappij van Nijverheid eene vergadering belegd, waarin behandeld werd het rapport der Staatscommissie betreffende de Spoorwegverbindingen om Amsterdam.

In de laatste nummers van ons orgaan werden in het Technisch Gedeelte deze plannen uitvoerig besproken en toegelicht, terwijl de in dit nummer verschenen teekening alles nog aanschouwelijker maken zal. Het kan daarom niet op onzen weg liggen de technische zijde van het vraagstuk nader te bezien, doch wel wenschen wij te wijzen op de bijzonderheid dat in genoemde vergadering met geen enkel woord van de aesthetische zijde der zaak, in verband met den welstand ten opzichte der stad, is gerept. O, ja, we weten wel dat dit de taak niet is der ingenieurs en dat we ondanks dat, in elken ingenieur nog niet behoeven te zien den schenner van het steden-schoon, maar toch had er o.i. veel voor te zeggen geweest, wanneer, bij de technici in de commissie ook had zitting genomen een aestheticus, die voelt voor het behoud van het schoon der stad en van daarbuiten, en die zich voor oogen houdt hoeveel reeds door spooraanleg voor goed bedorven werd. Dat er wel eenig gevaar van de zijde der technici te duchten is, bewees de heer Noltheníus in zijn wensch om de hoofdstations zoover mogelijk in het hart der stad te brengen.

Opvallend was dat door elk der sprekers met hoffelijkheid en lof hulde werd gebracht aan het werk der Staatscommissie, waarmee men zich wel kon vereenigen behoudens enkele bedenkingen; deze bedenkingen hielden dan in b.v. de noodzakelijkheid om uit het plan te lichten de geheele Ceintuurbaan voor personenvervoer, het Zuider station inclusief; de heer Sanders vond het, met de wisselvalligheid van het personen-vervoer voor oogen, maar beter in het geheel geen plannen op toekomstig verkeer gebaseerd, te ontwerpen, voor welk standpunt we weinig kunnen voelen; het maken toch van plannen niet op de toekomst gebaseerd (er moet toch iets gemaakt worden) lijkt ons nog bedenkelijker, gezien de afschrikwekkende voorbeelden in den vorm der spoorwegontwerpen van vroeger dagen die, waren ze tot uitvoering gekomen, nu, met het maken der nieuwe plannen, niets dan jammer en ellende gebracht zouden hebben.

De heer Noltheníus vreesde dat met het ontwerpen van een Zuider-station de twistappel was geworpen in het Amsterdamsch verkeer; het komt ons voor dat vroeg of laat deze appel toch wel verorberd zal moeten worden; ook door den heer N. werd erop gewezen dat het station W. P. voor personenverkeer op de S.S. minder zou te missen zijn dan het C. S.; daarin ligt eene aanwijzing dat een tweede station in een ander gedeelte der stad, dan waar het C. S. ligt, alleszins gemotiveerd is; de uitbreiding van het C. S. nu heeft hare grenzen, het emplacement is vrijwel afgebakend en zal na de huidige uitbreiding eene tweede in later tijd vrijwel onmogelijk worden in de onmiddellijke omgeving van dat hoofdstation; het motief dat dit het centraalstation moet blijven omdat het ligt kort bij het hart der stad, den Dam, gaat niet op, omdat dit plein reeds jaren niet meer het middenpunt der stad is. Waar nu de jongste plannen der stadsuitbreiding zich richten naar het Zuiden en het Oosten, daar zal toch binnen zeker niet heel langen tijd de behoefte aan een tweede groot personen-station in die richting worden gevoeld. De afstand van het hart der stad kan in onzen tijd van vervolmaking der verkeersmiddelen nooit als bezwaar worden aangevoerd; een goed geregeld tramverkeer, van het stadscentrum uitvoerend door de hoofdstraten naar de beide centraal- en tusschengelegen stations moet en kan ook op voortreffelijke wijze eene communicatie in stand houden, en is o.i. zeer verre te verkiezen boven een spoorwegaanleg die met zich brengen zou een binnenvoeren van treinen zoo diep mogelijk in het bevolkt gedeelte der stad.

Het ontworpen Zuider-Station raakt dus, meer nog dan de andere deelen van het Staatsplan, de uitbreiding en het verkeer van Amsterdam en zal daaruit onvermijdelijk moeten voortkomen de oplossing van het zeer moeilijk vraagstuk hoe de groote verbindingsweg van de beide Centraalstations door de stad te brengen; meerdere wegen zijn genoemd, o.m. de Reguliersgracht, de Vijzelstraat en de Spiegelstraat, alles in aansluiting met het te dempen Rokin; deze werken zouden gepaard gaan in het eerste geval met vernietiging van een schilderachtig stadsdeel in beide andere gevallen met enorme kosten voor onteigening en verbreeding der straten; dit echter alleen nog maar wat ten deele de oude stad betreft; overschrijdt men de grens b.v. bij de Stadhouderskade dan blijkt dat de straten, liggende in de verlenging van Reguliersgracht en Vijzelstraat, wat breedte en aanzien betreft, niet voldoen kunnen aan de eischen welke aan een grooten verbindingsweg, met breede voetpaden, rij- en tramwegen, moeten worden gesteld en staan we ook hier voor mocilijkheden voortgekomen uit een te bekrompen inzicht in de toekomst van hen die vóór ons zich met stadsuitbreiding hadden bezig te houden.

En dit voorbeeld zal juist nu bij het maken van de grootsche plannen voor uitbreiding der stad, spooraanleg en verbindingswegen, als eene afschrikking gesteld moeten worden en eene waarschuwing tevens om in dit geval nu eens niet te treden in de voetstappen onzer voorgangers door te be-

SPOORWEGVERBINDINGEN OM AMSTERDAM.

BIJVOEGSEL VAN „ARCHITECTURA". Nº. 47, 25 NOVEMBER 1905.

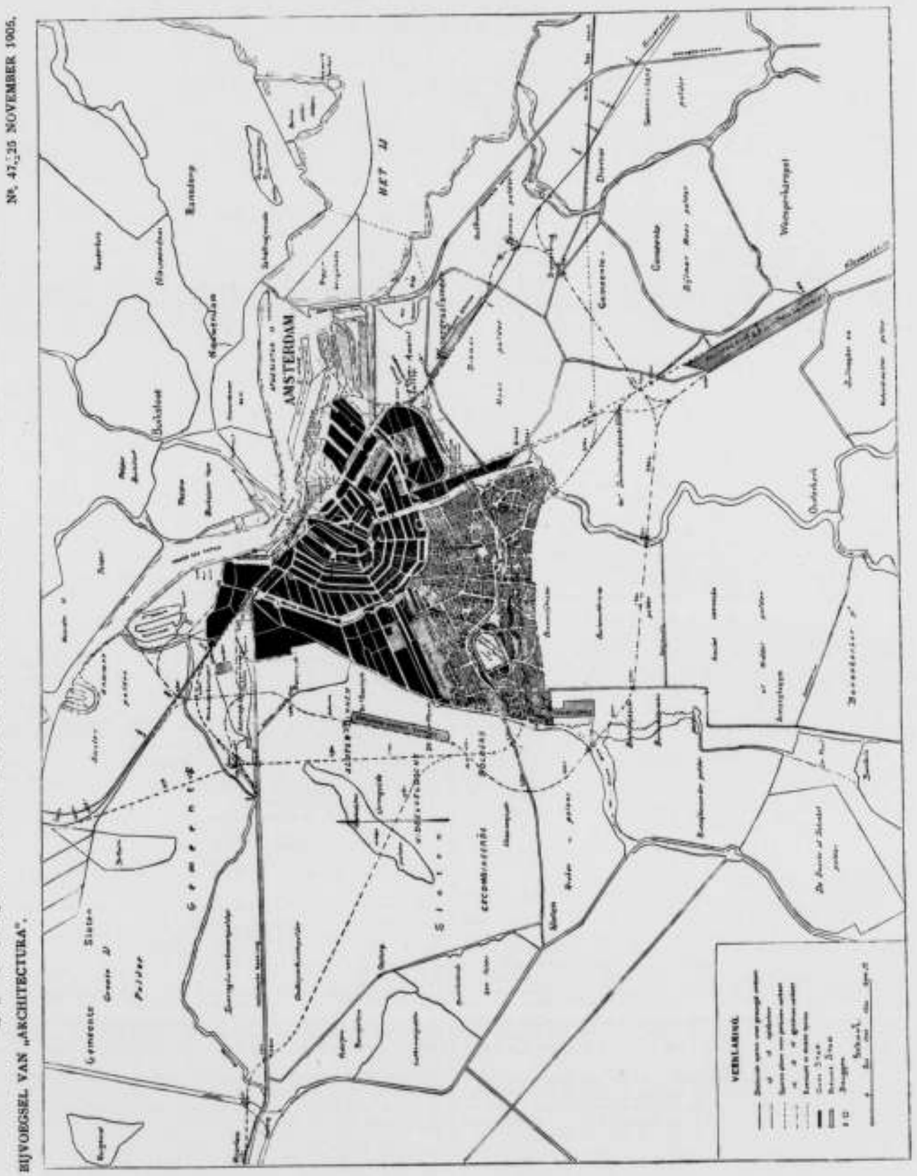

krompen te werk te gaan, waar niemand voorspellen kan hoe aanzien en bedrijf van Amsterdam zich zal vertoonen binnen een jaarenrocks, korter dan die welke ligt tusschen de spoorwegplannen van '68 en die van 1905.

P. J. DE J.

DE PRIJSVRAAAG VOOR HET VREDESPALEIS.

Van de Oostenrijksche Ingenieurs- en Architectenvereeniging is ingekomen een schrijven met de mededeeling dat een tweetal nummers van het orgaan dier Vereeniging, waarin behandeld wordt de uitgeschreven prijsvraag voor het Vredespaleis, aan het Genootschap verzonden is; de verzending heeft blijkbaar vertraging ondervonden, zoodat de behandeling tot een volgend nummer moet worden uitgesteld.

Het standpunt der Oostenrijksche Vereeniging is intusschen bekend geworden door een eenige weken geleden opgenomen bericht in de »N. R. Ct.« van den volgenden inhoud:

De Oostenrijksche Ingenieurs- en Architecten-vereeniging vindt het standpunt van het bestuur der Carnegiestichting om, buiten de algemeene mededinging voor het Vredespaleis, nog enkele architecten uit te noodigen juist en correct en heeft daaraan hare goedkeuring gehecht.

Aan die vereeniging was daarover uit Den Haag hare meening gevraagd.

HET RIJKSMUSEUM.

Het bestuur der »Vereeniging 't Koggeschip« heeft zich met een adres tot den minister van binnenlandsche zaken gericht, waarin het volgende wordt gezegd:

Bij het bestuur der vereeniging komen, vooral des zomers, herhaaldelijk klachten in over het feit, dat het Rijksmuseum te Amsterdam des Maandags voor het publiek is gesloten. Het algemeen belang zou door de openstelling van het museum ook op Maandag, althans in het reisseizoen, gedurende de maanden April tot October, zeer zijn gebaat.

Terwijl het Rijksmuseum in de eerste jaren van zijn bestaan op Maandag gesloten was, werd het, vooral op aandringen van den tegenwoordigen referendaris, jhr. mr. Victor de Stuers, tijdens het ministerschap van mr. Gosman Bongersius, ook op dien dag opengesteld. Onder het ministerie-Kuyper werd dit zeer te waardeeren besluit evenwel weer ongedaan gemaakt.

In het vorig najaar maakten de vereenigingen „'t Koggeschip", „Architectura et Amicitia" en „Arti et Amicitiae" zich tot volk van de vele klachten, welke deswege inkwamen, door per adres bij de Koningin en minister Kuyper aan te dringen op intrekking van bovengenoemd besluit, doch te vergeefs.

Ook jhr. mr. Victor de Stuers vestigde het vorig jaar bij de behandeling der begrooting, in de Tweede Kamer opnieuw de aandacht op deze zaak en wist van den minister van binnenlandsche zaken, dr. Kuyper, in de zitting van 21 December 1904, de toezegging te erlangen, dat bij de zaak van de heropening van het Rijksmuseum op Maandag, althans des zomers, nogmaals in overweging zou nemen.

De toestand is echter dezelfde gebleven. Adressante vraagt opnieuw openstelling op Maandag.

RAPPORT van de beoordeelings-commissie Prijsvraag Winkelhuis en Magazijn aan de Roggestraat No. 24 te Arnhem, voor de firma Zijstra en Kupp.

1 October 1905.

Een flink ontwerp. De gevel brantwoordt het best van alle ingekomen ontwerpen aan de eischen, die tegenwoordig aan het uiterlijk van een modern winkelhuis zijn te stellen; het tekenwerk is vlot uitgevoerd.

Hierbij moet echter worden opgemerkt, dat het ontwerp in geen enkel opzicht door oorspronkelijkheid van opvatting een verrassenden indruk teweeg brengt.

De lichtopening van de entresol wordt door den grooten boog kleiner gemaakt dan voor een goede verlichting wenschelijk geacht wordt. Als onlogisch, en alleen op een vermeend effect berustend, moet afgekeurd worden, dat de gevel-penanten voor de eene helft in baksteen en voor de andere helft uit zandsteen zijn opgetrokken.

De platte grond heeft het nadeel, dat het winkeloppervlak kleiner zou worden dan dat van den bestaanden winkel, hetgeen niet in de bedoeling van de prijsuitschrijvende firma ligt.

Hoewel het eindcijfer van de begrooting geen hooger cijfer dan f 16000.— aangeeft, moet worden opgemerkt, dat vele posten te laag geraamd zijn, zoodat dit project bij uitvoering de gestelde bouwsom stellig zou overschrijden.

Sport I.

De boogvorm in den gevel zal evenals bij het vorig project is opgemerkt de verlichting van de entresol te veel schaden. De rustieke behandeling van dezen boog wordt niet gewettigd door de te geringe belasting van den slechts een verdieping hooge bovengevel en het dakschild.

De zolderverdieping, welke als magazijn bestemd wordt, zal door de 3 kleine dakvensters in het dakschild te weinig naar buiten spreken. De plaatsing van den trap is goed, het zou echter beter zijn, indien de achtergevel geprojecteerd werd boven den achterwand van het trappenhuis. Entresol verdieping en zolderverdieping zijn nu te klein.

De boog, waarop de achtergevel rust, is architectonisch te zwaar opgevat. Ook kan de achterwand daardoor niet voldoende voor étalage dienstbaar gemaakt worden.

Het project heeft vele verdiensten, hoewel de beoordeelaars van meening zijn, dat verschillende detailvormen, die ter verbeteling zijn gedacht inderdaad niet versieren zullen, maar meer den indruk geven van zonder verband aangebrachte uit den vreemde afkomstige motieven.

Beide ontwerpen vertegenwoordigen een type van moderne architectuur, dat in Rotterdam zijn bakermat vond.

Laura I en II.

Deze belangrijke inzending beschouwende ziet men direct, dat dit werk zeer sterk afwijkt van de architectonische richting der beide vorige ontwerpers.

Het vele teekenwerk is vlot gedaan. De opvatting getuigt, dat de ontwerper veel studie heeft gemaakt van de mooie intieme werken van onze Hollandsche bouwkunst. In enkele onderdeelen tracht hij die uitingswerken tot een moderne opvatting met een persoonlijk beschaafd karakter. Nog te veel van de oude mise en scène is onverwerkt overgenomen; het geheel mist daardoor de gewenschte eenheid.

Ook in dit project is het vraagstuk niet opgelost, hoewel deze ontwerper zich heeft weten intetoomen en niet heeft overschreden de grenzen, die door de betrekkelijk geringe bouwsom gesteld zijn.

Van de 4 gevelontwerpen trekt de pui van winkel en entresol gemerkt; Laura 2 B 't meest aan. De bovengevels passen niet op de onderpuien, denkt men de onderpuien weg, dan blijft een woon- of pakhuisgevel overgeheel in het karakter van de 16de of 17e eeuwsche Hollandsch Renaissance. Zelfs de deur ontbreekt niet.

De plattegrond van den winkel is goed, de trap-distributie zal wijziging behoeven, de entresol kan daardoor ook grooter worden; de lift is tevee voorzaan geplaatst.

De drie besproken ontwerpen, hoewel blijkens de hiervan voorafgaande beoordeeling met het door de commissie van beoordeeling gewenscht resultaat gevend, bevatten veel goeds. Zij moeten om vele redenen boven de overige ingezonden ontwerpen gesteld worden.

De commissie stelt dan ook voor de uitgeloofde prijzen aan de vervaardigers van deze ontwerpen toetekennen. Daar er echter slechts twee prijzen uitgeloofd zijn, wordt in plaats van den 2den prijs ad f 200,—, uitgereikt een tweede prijs ad f 150,— en een derde prijs ad f 75,—.

Opdat deze prijsvraag echter het resultaat zal hebben, wat de uitschrijvende firma er zich van voorgesteld heeft, is besloten deze prijzen slechts voorwaardelijk toetekennen. Definitief zal dit geschieden, indien de 3 inzenders zich bereid verklaren opnieuw elk een ontwerp in te zenden. Bij dit tweede ontwerp moet rekening gehouden worden met de opmerkingen, die door de commissie van beoordeeling mondeling medegedeeld zijn aan de 3 vervaardigers der projecten October, Sport I en Laura I—II.

Teneinde dit onderhoud mogelijk te maken, werd door middel van het correspondentie-adres gevraagd of de vervaardigers zich aan de commissie van beoordeeling wilden bekend maken, hiertoe bestond bij geen van de drie heeren bezwaar. Het waren de heeren: HOOGEVEEN te Rotterdam, HOLSSOER te Arnhem en J. H. W. LELIMAN B. I. te Amsterdam.

De inlevering van de nieuwe ontwerpen, waarbij den vervaardigers de meest mogelijke vrijheid werd toegestaan om van hun eerste opvatting aftewijken, werd bepaald op 15 November 1905.

Eene bespreking van de overige ingekomen ontwerpen zou nagelaten kunnen worden, omdat het hier niet geldt een studieprijsvraag. De commissie van beoordeeling meent echter, dat, waar door de inzenders zooveel arbeid aan deze prijsvraag besteed is, het niet meer dan billijk is, dat zij het dan ook met een enkel woord, over het meerendeel der inzendingen een oordeel gezegd wordt.

*

De voornaamste fout bij dit gevelontwerp is wel, dat het enorme dakschild, boven den gevel en den nok van de bekapping, noodwendig leidt tot ongewenschte kostenverr eerdering. De bovengevel heeft door de te smalle ramen te veel een pakhuiskarakter.

De detailleering is zwak.

De distributie van de trap is onpractisch en het gezicht op den recht doorgaanden trap lokt niet uit tot het bezoeken van de entresol. Ook hier is de winkel kleiner opgevat dan de bestaande.

Korenbloem.
De gevel is in het algemeen niet leelijk, maar zeer conventioneel opgevat en in vele opzichten getuigen de versierende elementen in deze compositie van weinig architectonische vorming. De verlichting van de magazijnen op de beide verdiepingen is onvoldoende, daar de ramen te smal zijn en een lantaarn ontbreekt. De vorm van het trappenhuis wordt zeer goed geoordeeld. De grootte van den winkel is daardoor ook zeer voldoende. Minder fraai is de ontwikkeling van de trap, waarbij van uit den winkel het gezicht grootendeels valt op den achterkant der traparmen.

Ping-Pong.
Het teekenwerk is met zeer groote mate van nauwkeurigheid behandeld, ging het hierom, dan zou ongetwijfeld deze inzending bekroond zijn.
Vooral heeft ook de aandacht getrokken de tot in onderdeelen zeer uitvoerige berekening van de verschillende constructie-elementen.
Jammer dat het ontwerp bepaald architectonische verdienste mist, hoewel erkend moet worden, dat de gebezigde vormen vrij van pretentie zijn. De aansluiting tusschen bovengevel en pui is niet harmonieus, het balcon is ongewenscht en het dakhek wijkt te veel. De grootte van den winkel is onvoldoende en de plaatsing van de trap ongunstig. Hoewel het eindcijfer van de raming van kosten f 16000.— bedraagt, zal ook dit project niet voor de gestelde bouwsom uitgevoerd kunnen worden, omdat verschillende begrootingsposten te laag opgegeven zijn.

Mercuur.
In de memorie van toelichting zegt de ontwerper, dat om een projectie te maken voor de beschikbaar gestelde som, de eischen op architectonisch gebied laag bij den grond moeten blijven, b.v. men zou met Oud-Hollandsche architectuur genoegen moeten nemen. Het pleit niet voor den ontwerper, want dat de bouwsom schraal is, dit kon door ieder deskundige van te voren begrepen zijn. Of de ontwerper heeft het geval als een studieprijsvraag opgevat en dan kan hij over zijn arbeid tevreden zijn, want al kan de opvatting in zijn geheel voor een winkelhuis wat zwaar geoordeeld worden, meer geschikt voor restaurant of dergelijk, toch zijn vele goede partijen en verdienstelijk geteekende details aantewijzen.

Gelria I.
De winkelpui met die van de entreed is goed opgelost, tenminste uit een bedrijfsoogpunt, architectonisch zijn echter ernstige bedenkingen te maken. De vloer van de entreed is buiten het portiek lager ontworpen. Dit moet als een ernstige fout aangemerkt worden, omdat nu de dunne koperen raamroeden een last te torsen krijgen ver boven hun kracht. De bovengevel is van een heel gewoon type, zonder bepaalde fouten; om zoo'n gevel te verkrijgen is het niet noodig een prijsvraag uitteschrijven. Bij tientallen kan men soortgelijke oplossingen van den laatsten tijd aanwijzen. De winkel is niet grooter dan de benaande, ook springt de trap te veel in den winkel, het kantoor is slecht verlicht en van hieruit heeft men geen goed overzicht over den winkel. Een aparte dienstrap is ongewenscht.

Sport II.
Deze gevel is uit een gebruiksoogpunt wel geschikt, hoewel men de 1e verdieping liever niet in de pui opgenomen zag. Het werk verraadt den z.g. bouwkundige. De plattegrond is minder geschikt, de trapaanleg niet fraai en de toegang tot den kelder ondoelmatig.

Arnhem.
De gevel is onrustig en bevat te veel metselwerk, twee ingangen is een te veel, ook is de winkel te ondiep. Het teekenwerk is accuraat uitgevoerd.

Holland.
Het werk van een accuraat bouwkundig teekenaar. Het feit, dat de winkel tot op ⅓ van de tegenwoordige oppervlakte is teruggebracht, toont voldoende aan, dat de ontwerper de gestelde vraag absoluut niet begrepen heeft.

Motto: Roode driehoek op ornament geteekend.
De begrooting van dit plan bedraagt f 18227.—. Van eene beoordeeling kan daarom niet-wel sprake zijn, temeer daar het werk in geen enkel opzicht bijzonder de aandacht trekt.

Pim.
De gevel past beter voor een Melksalon, Bodega of dergelijke. De planindeeling wordt zeer middelmatig geacht.

Geen woonhuis.
Ferm geteekend, hierdoor valt dit ontwerp in het oog, ook door zijn zeker niet alledaagsche opvatting. Deze opmerking wil echter allerminst zeggen, dat de beoordeelaars dit een oplossing vinden passend voor een modern winkelhuis. De achterwand van den winkel is onrustig.

Reizen.
Het gevelontwerp is zwak. De plattegrond is zeer geschikt uit een gebruiksoogpunt, alleen zij opgemerkt, dat de traparm te veel in den winkel springt.

Le Commerce.
De winkelruimte in het souterrain is niet gewaagd. De indeeling van den winkel is goed vooral de trapaanleg bevat zeer goede motieven, jammer, dat de gevelarchitectuur van veel minder gehalte is.

Gelria, II, Cato, A, B, Motto geteekend wapen van Arnhem, Sport 4, Arnhem vooruit, Ideaal, In Snipperuren, Bertje, Studie.
Deze ontwerpen blijven, wat opvatting betreft, beneden de eischen, die men bij een prijsvraag als deze stellen mag. Daarom meent de commissie van beoordeeling, met een woord van waardeering voor den gedanen arbeid, dat het voldoende is, alleen melding te maken van de ontvangst dezer ontwerpen.

ARNHEM, November 1905.

A. LE COMTE.
V. G. A. BOSCH.
W. F. C. SCHAAP.
G. VERSTEEG.
N. J. KUPP.

BERICHTEN.

A. E. LACOMBLÉ, †.

Te Arnhem is in den ouderdom van 77 jaar overleden de beeldhouwer A. E. Lacomblé, oud-leeraar aan de Polytechnische School te Delft en oud-hoogleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten te 's Gravenhage

REMBRANDT-GEDENKTEEKEN.

Ter gelegenheid der viering van de herdenking van Rembrandt's geboortedag te Leiden, zijn geboortestad, zal op den 14en Juli van het volgend jaar aan het begin van den Witten Singel, weinige schreden van de Weddesteeg, waar Rembrandt geboren werd, een eenvoudig monument worden onthuld. De vervaardiging van dit monument in brons, op een eenvoudig graniten voetstuk, is opgedragen aan den Haagschen beeldhouwer Dupuis, wiens ontwerp thans gereed is. Het stelt Rembrandt voor op rijpen leeftijd, ten halven lijve, in zijn werkpak, zooals we dit o. a. kennen uit de bekende teekening in de Albertina. Een kleine baret, even eenvoudig gehouden als zijn kleeding, bedekt het hoofd. In een der handen houdt hij de teekenstift.
Het voetstuk zal worden uitgevoerd volgens ontwerp van den architect Limburg.

ONTEIGENING.

Het voorstel tot het voeren van een rechtsgeding, tot gerechtelijke onteigening van de perceelen noodig voor de verbreeding van de Groote Halstraat en voor het aanleggen van een plein tegenover de achterzijde van het Raadhuis, te 's Gravenhage, werd 20 dezer in den Haagschen raad zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

INTERNATIONALE TENTOONSTELLING TE MILAAN.

De Nederlandsche commissie tot behartiging van de belangen van inzenders op de Internationale Tentoonstelling te Milaan in 1906 hield heden te Utrecht een vergadering met personen, die aan de expositie wenschen deel te nemen. Voorzitter was de heer J. E. Scholten, lid der Eerste Kamer, die mededeelde, dat de Regeering bij voldoende deelname een subsidie van f 15000 heeft toegezegd.
De aanwezigen gaven verschillende wenken tot opwekking der Nederlandsche nijverheid.
De Voorzitter deelde aan 't slot der vergadering mede, dat 170 M2. besproken is, terwijl reeds nu wel gerekend kan worden op 200 à 225 M2. Hij wekte de aanwezigen op, anderen tot deelneming aan te sporen. Het gevoelen der vergadering was algemeen, dat er bij genoegzame bewerking der Ned. industrieelen wel voldoende deelname zal zijn.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Boerderij-ontwerpen voor de Gron. Maatschij. van Landbouw en Nijverheid. Inlevering 1 Maart 1906. Programma in no. 16 1905.

Reclame-plaat voor het Alg. Ned. Verbond. Inlevering vóór 1 Jan. 1906. Progr. in no. 29.

Vredespaleis. Inlevering voor 15 Maart 1906. Programma in nummer 33.

Diploma. Ver. Graf. Kunstnijverheid. Inlevering vóór 1 Dec. 1905. Programma in nummer 41.

Monumentale Fontein te Rotterdam. Inlevering 1 Mei 1906. Mededeelingen in de nummers 44 en 45.

Gemeenteraadhuis, Java. Inlevering 31 Maart 1906. Mededeelingen in No. 45.

CORRESPONDENTIE.

Best. B. en V. Het verslag der vergadering wordt de volgende week opgenomen.
V. L. en S. Uw stukje idem, idem wegens plaatsgebrek.
Red.

ALGEMEENE NEDERLANDSCHE OPZICHTERS- EN TEEKENAARS-BOND .. ..

INFORMATIE-BUREAU.
Secretariaat: - - - - - -
Spiegelgr. 21, boven.
Spreekuur iederen Maandagavond van 7—9 uur. .. ..

Ingeschreven Sollicitanten.

No. 48.	Bouwk.-Opzichter-Teekenaar	26 jaar,	f 90 's maands.
57.	„ „ „	27 „	- 80 „
56.	„ „ „	21 „	- 80 „
64.	„ „ „	26 „	- 90 „
66.	„ „ „	26 „	- 90 „
69.	„ „ „	29 „	- 110 „
72.	„ „ „	27 „	- 80 „
73.	„ „ „	26 „	- 100 „
42.	„ Opzichter	26 „	- 80 „
62.	„ Teekenaar	24 „	- 90 „
40.	aankomend bouwk. Opz.-Tk.	23 „	- 70 „
53.	„ „ „	21 „	- 60 „
54.	„ „ „	23 „	- 70 „
58.	„ „ „	27 „	- 60 „
60.	„ „ „	20 „	- 50 „
61.	„ „ „	23 „	- 70 „
67.	„ „ „	21 „	- 60 „
70.	„ „ „	23 „	- 65 „
74.	„ „ „	21 „	- 50 „
59.	aankomend bouwk. opz.	26 „	- 70 „
37.	aank. bouwk. teek.	22 „	- 40 „
71.	Assist. bouwk. teek.	20 „	- 25 „
55.	aank. bouwk. en administratief opz. teek.	24 „	- 75 „
63.	Opzichter bij Gem. of Mij.	25 „	- 80 „
65.	Electro-Techniker	25 „	- 1200 à 1500 's jaars.
68.	Teekenaar Kunstnijverheid	23 „	- 70 's maands.

Zie onderschrift in het vorig nummer.

TECHNISCH GEDEELTE.

OVER HET GEBRUIK MAKEN VAN DE PHOTOGRAPHIE BIJ DE ARCHITECTUUR.

Wanneer ik mijn voordracht dezen avond begin met eenige opmerkingen over het nut van de photographie bij de architectuur, (zoo sprak onlangs de heer Dockree, toen hij een verhandeling hield in de Engelsche „Architectional Association"), of m. a. w., over het nut van de architectuur-photografie, moet ik beginnen met te zeggen, dat het volstrekt niet mijn bedoeling is, het vervelende onderwerp, wat of de beste manier is om gebouwen weer te geven, photografeeren of schetsen, weer eens opnieuw op te rakelen. Ik erken, dat voor beide manieren veel te zeggen valt, hoewel men dikwijls met bewijzen komt aandragen, die feitelijk slechts drogredenen te noemen zijn; en hoewel ik persoonlijk meer sympathyseer met het werken met de camera, wil ik ook graag toegeven, dat het gebruik maken van potlood en penseel, voor het afbeelden van een gebouw, zoowel voor architect als voor leerling veel voor heeft.
Doch architectuur-photographie heeft haar eigen terrein.
Wijlen John Ruskin, geen enthousiast wat photographie in het algemeen betreft, zei, „dat ze de beste manier voor graphische reproductie voor den architect was." Ik neem niet aan, dat deze groote kunst-criticus door deze uitspraak nu juist de staf voor iedere andere wijze van „afmalen" wilde breken, getuige zijn eigen teekeningen op architectonisch gebied. Doch ik geloof, dat hij door deze bewering slechts in het licht wilde stellen, dat een teekening licht iets persoonlijks van den teekenaar verkrijgt, terwijl de photografie slechts een beeld van het gebouw geeft, zonder meer. Een teekening draagt steeds min of meer den stempel van de individueele opvatting van den teekenaar, onverschillig of deze opvatting de ware was of niet; in het kort, ge krijgt door een teekening een beeld van het gebouw, doch gezien door de oogen van een ander, neen, beter nog, een indruk van een indruk. Zoodat, hoezeer de teekening u ook als teekening bevalt, de mogelijkheid toch bestaat, dat ge met het gebouw in natura minder ingenomen zoudt zijn. We hebben dus behoefte aan een hulpmiddel, dat voor ons het gebouw afmaalt, zonder iets persoonlijks in het beeld in te leggen. Een dergelijk onpersoonlijk hulpmiddel is nu juist de photographie, het eenigste middel, althans naar mijn meening om kunstwerken op architectonisch gebied naar eisch weer te geven, en hiermede heb ik niet alleen een uitstalling van architectonische platen, doch ook platen voor tijdschriften en boeken, die in handen van het groote publiek komen, en die dus door Jan en Alleman beoordeeld en gecritiseerd worden, op het oog. Het eerste geval is van grooter belang dan het tweede, want een goede reproductie zonder meer is in de eerste plaats een vereischte voor hen, die geroepen zijn hier als rechter in het hoogste resoort een oordeel te vellen niet alleen over teekeningen of photografieën, doch over de gebouwen waarop zij betrekking hebben. Dat ik in dit meeningsverschil niet alleen sta, blijkt uit het streven van vele, en dat van de beste architecten, om de voorschriften van de „Royal Academy", betrekking hebbende op tentoonstellingen op architectonisch gebied, eens te herzien; een hermeening waardoor de architecten in staat gesteld zouden worden, hun werk uit te stallen door middel van photografieën, meetkunstige teekeningen en modellen, en met of zonder perspectievische teekeningen, die tegenwoordig hun eenigste hulpmiddelen zijn.

Mijn bewering, dat de photografie, het beste hulpmiddel is, om een gebouw weer te geven, zal zonder twijfel wel bestreden worden. Men zal twee tegenwerpingen maken: 1e. dat de photografieën door retoucheeren „geflatteerd" kunnen worden, en 2e. dat de gebouwen op photo's dikwijls iets verwrongens hebben, en de onderwerpen dus niet juist weergegeven worden. Beide deze tegenwerpingen kunnen niet worden ontkend; maar wat betreft de eerste, kan ik volstaan met te zeggen: dat kunnen teekeningen ook. Men ga maar eens de perspectief op de „Royal Academy" na, en men zal het terstond met mij eens zijn. Doch wanneer bepaald scherpe, zuivere détails vereischt worden, en men maakt van photographie gebruik, dat zal het al uiterst moeilijk vallen, zoo niet onmogelijk zijn, de reproducties te flatteeren, zonder dat dit ontdekt wordt. Impressionisme moet natuurlijk vermeden worden. Een architectonische photo zal al heel zelden te scherp kunnen zijn. Wat betreft de tweede tegenwerping, zoo is de schuld hier geheel en al aan den opnemer te wijten. Wanneer ge op een photo een verwrongen gebouw, of een onmogelijk perspectief ontmoet, geeft dan de schuld aan den photograaf, niet aan de photografische kunst.

Ten behoeve van architecten, die voor de photographie van vaklui gebruik maken, zou ik kunnen aangeven, dat vele van de monstruositeiten, die men bij de architectonische photographie aantreft, geheel en al op rekening komen van den architect, wiens orders natuurlijk door den photograaf moeten worden opgevolgd, soms tegen zijn beter weten in. Mislukking is meestal toe te schrijven aan:
1e. De architect eischt dikwijls te veel. Hij wil over zijn eigen hoofd heenkijken, om een hoek zien — in het kort, hij eischt onmogelijkheden, waarin de photograaf hem van dienst tracht te zijn. Bijv. een photo van de Westminster Kathedraal, die dezen avond hier tegen den muur hangt, is 'n zeer scherp perspectief van den koepel vanaf het dak van het schip van de kerk. De photo, ik had 3 uren noodig om het toestel goed te stellen, was mij speciaal gevraagd door prof. Lethaby, die juist ook bedoelde opname verkoos te hebben. In het algemeen moest aan een photograaf meer de vrije hand gelaten worden.

2e. De opnemer krijgt de order zijn beste beentje eens voor te zetten (dit wordt hem gewoonlijk vriendelijk verzocht), en bij vele opnemers komt men gewoonlijk dan nog niet eens heel ver. In dat geval photografeert hij er maar blindelings op los, ziet bezwaren of fouten (van het standpunt van een photograaf uit) geheel over het hoofd, en doet zelf geen beter voorstel.

Ik meen hier ook niet ongerept te mogen laten — gebrek aan kennis van den opnemer, vooral van de optische wetenschap, zoowel als van de wetten der perspectief, of van beiden.

Ik wensch niet als een autoriteit op het gebied van architectuur op te treden, er zijn er waarlijk reeds genoeg, doch in meer dan een geval wist ik den architect er toe te brengen, een geheel andere opname te doen, dan de oorspronkelijk door hem bedoelde, daarbij den hoek, waaronder meest worden opgenomen, en dien hij voor noodig hield, niet wijzigende. Sommige onderwerpen zijn totaal ongeschikt voor een mooie photografie, en, daargelaten wanneer de photografieën voor een proces noodig zijn, tracht ik zoo veel mogelijk dergelijke onderwerpen met rust te laten.

Wat betreft de afmetingen, zoo is het aan te bevelen photografieën van architectuur steeds zoo groot mogelijk te nemen. De détails en de proporties komen er des te beter door uit. Een kleine photografie moge op zich zelve een prachtexemplaartje zijn, maar dan juist komt onmiddelijk, als het ware instinctief, de gedachte bij ons op, dat wij haar wel eens op grooten schaal zouden willen zien. Ge kunt haar natuurlijk gemakkelijk genoeg vergrooten, doch dat is dubbele moeite, en het is altijd dadelijk te zien, wanneer een photo vergroot, en geen directe opname is. Het vergrooten van het negatief is een ander hulpmiddel, doch dat is een werkje, dat te moeilijk voor een amateurphotograaf is, die ook slechts een of twee photo's van het onderwerp noodig heeft.

Daarenboven, kleine platen zijn goedkoop, en leiden tot slordig, met den „Franschen slag" uitgevoerd werk, terwijl het bij een groote plaat in hare behandeling wel de moeite waard is zich wat meer moeite te geven, en het voor en tegen, van verschillende opstellingen van het toestel eens rijpelijk te overwegen.

Ik zou hier gaarne, daar wij toch nog over photografeeren in het algemeen spreken, ook wel iets willen zeggen over kunstlicht. Voor architectonisch werk moet men, wanneer het maar eenigszins mogelijk is het te vermijden, nooit van kunstlicht gebruik maken. Ofschoon het inwendige van het gebouw voor het bloote oog dikwijls totaal donker schijnt te zijn, zijn er echter steeds nog wel stralen te vinden, die, wanneer de opname maar lang genoeg duurt, op een gevoelige plaat inwerken. Bijvoorbeeld bij mijn photo van den grafkelder te Chester werd de brandpuntsafstand gesteld bij het licht van een fakkel, die bestond uit een opgerolde courant, die werd aangestoken en toen op een zekeren afstand voor de camera werd gehouden. De inwerking op de plaat duurde 5 uren, en het resultaat mag getoond worden! Dergelijke lange inwerkingen zijn niet altijd mogelijk, en men is dikwijls genoodzaakt van kunstmatige hulp gebruik te maken. Hoewel ik het nimmer toepaste, zoo geloof ik toch, dat het acetyleen-licht het beste kunstlicht voor de photografie is, daar het spectrum van dit licht het meest met dat van de zon overeenkomt. Ik heb gewoonlijk van electrisch booglicht gebruik gemaakt, wanneer ik de toehoorders in schouwburgen, of op andere donkere plaatsen moest photografeeren. In het geval van de All. Hallowskerk, Lombardstreet, die inwendig zeer donker is, en die ik toch van binnen moest photografeeren, verleden jaar, op een mistigen Februaridag, waren geen geleidingen voor electrisch booglicht voorhanden. Ik maakte daarom aldaar van Drummonds kalklicht gebruik; het daarvoor benoodigde gas bevond zich in ijzeren cylinders.

Ik waarschuw u er echter voor, voor architectonische photo's nooit van magnesium-licht gebruik te maken. Men heeft dan last van een wit schijnsel over de voorwerpen, die zich het dichtst bij de camera bevinden, terwijl de détails van den achtergrond er niet bij uitkomen, zoodat fijn, van onderen opengewerkt snijwerk zoo plat en vormloos lijkt als een met een mal tegen een muur aangebracht figuur. Men moet veel geduld hebben, en zich veel moeite geven, om met succes te photografeeren op architectonisch gebied. Men moet er zich op voorbereiden om op alle uren van den avond aan het werk te kunnen gaan. Ik heb prachtige negatieven gekregen door de gevoelige platen aan het reeds gedempte namiddaglicht van 3 tot 7 uur bloot te stellen. Doch het animeerende van het werk neemt ons geheel in beslag, zoodat de moeilijkheden wel te overkomen zijn, ja zelfs op laatst let men er niet op, en men heeft ook oogenblikken van rust, waarop hij, die in zijn werk opgaat, weer nieuwen moed schept. Er komen tal van moeilijkheden bij voor, dat wil ik niet ontkennen, doch met de noodige werklust en toewijding komt men die wel te boven.

Wat aangaat de opmerkingen over photographie-toestellen en photografische procedé's, die ik hier even wil inlasschen in het belang van hen, die architectuur willen gaan photografeeren, heb ik getracht zooveel mogelijk vaktermen en vakbijzonderheden te vermijden, en dat met de hoop, ook voor mijne toehoorders, die op dit gebied leeken zijn, begrijpelijk te blijven, zoodat zij zich ook in de discussie, die, naar ik hoop, op deze voordracht zal volgen, zullen kunnen mengen.

Om nog eens terug te komen op mijne opmerkingen omtrent afmetingen, meen ik den raad te mogen geven niet onder een geheele plaat, of een van 10×8 Eng. duim te gaan; persoonlijk gebruik ik platen van 12×10 Eng. duim, en ik zou nog grootere nemen, als ik ze maar met alles wat daarbij behoort op een gemakkelijke manier kon krijgen. De camera zou dan de dubbele grootte hebben, d.w.z. de voor- en achterkant zouden gesteld kunnen worden door middel van een rondsel en een spanner, het toestel zelf zou een eenigszins tapsbeloop moeten hebben, en de voorkant zou zich min of meer naar boven moeten kunnen bewegen, of beter nog daarenboven op en neer geschoven kunnen worden. Alle nieuwerwetsche camera's kan men naar achteren kleppen, en dat in twee standen, naar de lens toe en van de lens af, en hebben een draaibaren achterkant, voor de zwarte schuif, zoodat men zoowel horizontaal- als verticaal-langwerpige opnamen kan doen. Sommige opnemers zijn niet ingenomen met de „draaischijf". Zij beweren, in een donker intérieur valt het stellen van de lens dan moeilijk bij het geringe licht, dat nog van den een of anderen kant naar binnen valt, en leidt de aandacht af van het beeld, dat zich in de camera vormt. Dit moge het geval zijn, doch ik voor mij heb daar nooit eenige moeilijkheid mee gehad. Ik verkies de draaischijf boven het vaste plankje. Het vermindert het gewicht van de camera, het vergemakkelijkt de bewegingen bij het zoeken naar den besten stand, en maakt het geheele toestel steviger, en dit laatste is vooral van belang, wanneer men werkt met lenzen, die lange brandpuntsafstanden hebben, en wanneer het toestel op ongunstige plaatsen moet worden opgesteld. Het drievoetige voetstuk of de drievoet, die bij de draaischijf in gebruik is, met een verschuifbaar been, en die men in tweeën of drieën kan klappen, is, wanneer hij het goede gewicht slechts heeft, van onderguschikt belang. Wanneer camera en drievoet gesteld zijn, mag de hoogte niet meer bedragen dan 5 voet, 6 duim. tot 5 voet, 10 duim. (Eng. maat.) Dit is een gemiddelde hoogtemaat. Een niet al te gevoelig spiritus-waterpas van ronden vorm (doosniveau) moet op de camera aangebracht worden, zijdelings van den voorkant. Het is een bepaald vereischte dat het toestel goed vertikaal kan worden gesteld.

Een tweede punt van belang, en misschien wel het belangrijkste voor het hier bedoelde werk zijn de lens of de lenzen. Iedere lens is niet voor ieder werk geschikt, en voor dat men hier een besluit neemt, zou ik een ieder bepaald aanraden om eerst eens iemand van ondervinding te raadplegen, en wanneer de beurs het toelaat, het beste, wat er te krijgen is, ook te koopen.

Ik ben niet bij de kwestie geinteresseerd, en dus wil ook geen reclame maken, doch welk fabrikaat ook gekozen worde, neem steeds een lens met geen grooter hoek, dan een van 65 graden voor binnenhuis-werk, terwijl 60 tot 65 graden een zeer goede hoek voor buitenwerk op architectonisch gebied is. Wanneer de uitdrukking „brandpuntsafstanden" van lenzen gebruik, zal dit mogelijk den lezer in den war brengen, daarom wil ik nog aangeven, dat lenzen voor architectonisch werk van het recto-liniaire type moeten zijn, een groot opnameveld moeten hebben, en zeer scherp moeten zijn; die van het anastigmatisch type (bijv. de lenzen van Goerz te Berlijn), zijn zonder twijfel het best voor het hier beoogde doel geschikt. Het spijt mij, dat ik mij hier niet geheel en al kan houden aan mijn oorspronkelijk voornemen, om geen vaktermen te gebruiken, doch ik kan niet anders, wanneer ik volgende bijzonderheden niet achterwege wil laten.

Wanneer de beurs het toelaat, zou ik hem, die zijn werk ernstig opvat, bepaald aanraden, zich een heel stel lenzen aan te schaffen; b.v. voor een camera met een geheele plaat, lenzen met brandpuntsafstanden van 6,5, 9 en 12 Eng. duim; voor een camera met een plaat van 10 bij 8 Eng. duim, lenzen met brandpuntsafstanden van 8, 11 en 14 Eng. duim, en voor camera's met platen van 12 bij 10 Eng. duim, lenzen met brandpuntsafstanden van 10, 13 en 16 Eng. duim, en bij laatstgenoemde zou ik ook nog een lens van 8,5 Eng. duim koopen.

Is nu het toestel geheel in orde, dan is het eerste werk, dat er te doen valt, het stellen van de lens, in verband met het vallen van haar brandpunt. Het schermpje, dat hierbij gebruikt wordt, moet door lijnen in kleine vierkantjes verdeeld zijn, bijv. van een Eng. duim; dit zal een groot gemak voor den opnemer zijn. Tracht uw beeld zoo scherp mogelijk te krijgen, doe het eerst maar ruw weg; let er op, dat uw vertikale lijnen werkelijk loodrecht staan, en dat ze niet, zooals soms voorkomt, ergens convergeeren. Wanneer uwe staande lijnen niet naar eisch zijn, moet de camera waterpas gesteld worden, en ge moet van de inrichting om haar achterover te draaien gebruik maken, totdat de genoemde lijnen werkelijk vertikaal staan en alles goed waterpas staat. Uw beeld zal dan werkelijk loodrecht staan. Nu gaat ge uw lens voor goed stellen, het een of ander voorwerp halfweg de camera en het te photografeeren voorwerp in het oog nemende; let op het beeld daarvan op den boven-, den benedenkant, en de zijkanten van uw schermpje, daarbij gebruik makende van de stoppen van de lens, om het geheele voorwerp even scherp te doen worden, want, zooals ik reeds aanstipte, architectonisch werk kan niet te scherp worden opgenomen.

Hoe lang men het beeld op de gevoelige plaat moet laten inwerken, kan slechts de praktijk ons leeren. Hier bestaan geen vaste regels voor; zoowel met den aard van het onderwerp, als met licht en schaduw moet men hierbij rekening houden, doch, neem daar nota van: let hier meer op hetgeen dat in de schaduw ligt, dan op het helder verlichte. Laat het beeld liever te lang dan te kort inwerken; in het eerste geval kunnen wij het kwaad bij de ontwikkeling verhelpen, doch geen ontwikkeling kan ooit détails te voorschijn roepen, die zich niet op de plaat bevinden. Denk er ook om, dat ge steeds zoo vlug mogelijk te werk gaat.

De gevoelige platen, die niet al te gevoelig zijn, zullen u het best voldoen, en zijn ook het gemakkelijkst om mede te werken. Niet iedereen is steeds met hetzelfde soort plaat het meeste ingenomen; ik voor mij ben zeer tevreden over die van de „Imperial Company" en die van Elliot Barnet, doch iedere plaat, waar ge gebruik van maakt, moet een achterkant hebben. Het verschil van een photo gemaakt met plaat met achterkant en een gemaakt met een plaat zonder achterkant is groot; inderdaad, in sommige gevallen, vooral als er vensters op een photo van een binnenhuis moeten voorkomen, is een plaat met achterkant een bepaald vereischte, anders zal door een venster de geheele photo verknoeid worden, hoe goed het verdere van de opname ook moge zijn.

Een plaat bestaande uit pyro verbonden met potasch of soda, om haar vlugger te doen werken, is, naar mijne meening, wel de meest geschikte voor het werk, dat wij hier op 't oog hebben. Men verkrijgt dan, wanneer de hoeveelheden der bestandeelen naar eisch geregeld zijn, een zacht, maar toch krachtig werkend negatief, een soort, dat het best geschikt is voor afdrukjes, hetzij in „zilver" of in „platina." Bij de ontwikkeling moet het wachtwoord zijn: let het eerst op de détails, en eerst later op den indruk, dien de geheele photo maakt, en volg niet de omgekeerde manier; om een goede combinatie te verkrijgen, gebruik dan voor eerst een minimum pyro; men kan hiervan, gedurende de ontwikkeling nog gemakkelijk wat bijvoegen. Wanneer bij den gang der ontwikkeling de détails naar uw zin zijn, spoel dan het negatief goed af, en fixeer op de gewone manier — bijv. 10 tot 15 minuten — in een gewichtsdeel hypo in vier deelen water; neem het uit het bad, wasch het goed onder vloeiend water af gedurende 40 minuten tot een uur, en laat het afdruipen en drogen op een plaats, waar geen stof of tocht te duchten is. Is het aldus verkregen negatief droog geworden, onderzoek dan goed of het ook gebreken heeft, zooals bijv. speldegaatjes, waarin ge moet voorzien, en, of de schaduwen naar eisch zijn, waarbij ge, zoo noodig, het kwaad kunt verhelpen, door bijv. een papier aan de glaszijde aan te brengen.

Ik betwijfel niet, of ge zult wel met al de manieren om afdrukjes te maken bekend zijn; iedereen heeft, wat dit punt betreft, een eigene manier van doen.

De schrijver geeft nu tal van wenken, die echter meer in 'n tijdschrift over photografie, dan in 't onze te huis behooren. Dit willen wij echter daarvan overnemen, dat voor photo's, die als „schilderijtje" in lijsten dienst moeten doen, kooldruk of platinedruk het meest geschikt is; om daar echter goede resultaten mede te verkrijgen, moet men ook over de voor deze werkwijzen meest geschikte negatieven beschikken. Ieder negatief is er niet voor te gebruiken. Voor kooldruk heeft men noodig een sterk geprononceerd, en voor platinedruk een zacht, maar toch krachtig negatief.

R.

HET RECHT VAN HET SCHOONE.

In menig land is men de meening toegedaan, dan men 't uiterlijk van gebouwen mag verwaarloozen, wanneer de gebouwen inwendig maar aan de eischen der schoonheid voldoen. In Parijs echter heerschen andere, en betere opvattingen, en deze plaats is de stad bij uitnemendheid, wat betreft een artistieke behandeling, ook van de meest gewone onderwerpen. De stad is op mooie gebouwen gesteld, en bevordert het schoone dan ook op een werkelijk practische wijze, door de belasting-aanslag op eigendommen tot de

helft te verminderen, wanneer het huis een mooien voorgevel heeft. Op den langen duur is de door Parijs ingeslagen weg zeker een goedkoope manier om de burgerlijke bouwkunst te bevorderen. Het gebruik maken van blinde muren en lompe stukken metselwerk voor artistieke en nuttige doeleinden is te Parijs aan de orde van den dag. Dit komt nergens beter uit dan op de hoek van de „Boulevard St.-Michel" als ge deze straat kruist vanaf het „Ile de la Cité". Aan het uiteinde van het groote blok hoekige gebouwen, die twee boulevards vormen, staat de grootsche fontein van St.-Michel, bijna 100 voet hoog. Overal anders behalve juist in Parijs, zou dit plekje al lang door advertentie-aanplakkers ontheiligd zijn geworden, en aldus in plaats van een lust een walg voor de oogen zijn.

Doch te Parijs heeft men er den slag van, om op een werkelijk artistieke wijze van een schijnbaar verloren ruimte partij te trekken, en de Place St.-Michel is thans een plein eener groote stad waardig. Wanneer het diagonale systeem van stratenaanleg is aangenomen, zullen dergelijke lastige hoekjes geen zeldzaamheden zijn; doch het hierboven genoemde plekje toont ons dan, hoe men in dergelijke, en andere gevallen, met succes te werk kan gaan. R.

WONINGWET.

In de verleden jaar te Alkmaar door de „Nederlandsche Vereeniging voor gemeentebelangen" gehouden algemeene vergadering, schrijft „Het N. v. d. D.", werden ter sprake gebracht de bepalingen van § 2 der Woningwet, betreffende de aangiften van verhuurde woningen met drie of minder woonvertrekken.

Verschillende sprekers gaven toen te kennen, dat het door den wetgever met die bepalingen beoogde doel — het verspreiden van licht omtrent bestaande woningtoestanden — niet wordt bereikt. Men oordeelde zelfs de aangiften, zoowel voor de gemeentebesturen als voor de gezondheidscommissiën zonder eenig practisch nut en meende, dat het overweging zou verdienen bij de Regeering aan te dringen op intrekking van de desbetreffende bepalingen, welke in het bijzonder voor de gemeentebesturen vele kosten en administratieve werkzaamheden met zich brengen.

Alvorens in deze richting stappen te doen, heeft het bestuur der Vereeniging het oordeel gevraagd van 23 gemeentebesturen en even zoovele gezondheidscommissiën in de verschillende provinciën des lands. Van 20 gemeentebesturen en 17 gezondheidscommissiën werd daarop antwoord ontvangen.

Deze antwoorden zijn in drie rubrieken te rangschikken: 4 Gezondheidscommissiën achten de aangiften in meerdere of mindere mate van nut; — 4 gemeentebesturen en 6 gezondheidscommissiën achten het tijdstip nog niet gekomen om een oordeel uit te spreken: — 16 gemeentebesturen en 9 gezondheidscommissiën achten de aangiften zonder nut, of het nut niet geëvenredigd aan de kosten en den omslag.

De bezwaren der gemeentebesturen en gezondheidscommissiën zijn in hoofdzaak samen te vatten als volgt:

De aangiften worden, ter verkrijging van kennis omtrent de woningtoestanden, nooit geraadpleegd. Na ingekomen te zijn, worden zij opgeborgen in het archief en blijven zij daar verder ongebruikt rusten, om de eenvoudige reden, dat alle betrouwbaarheid daaraan ontbreekt.

De volgende gronden werden hiervoor aangevoerd:

De Woningwet geeft geen definitie wat te verstaan is onder „ter bewoning bestemd vertrek". Zeer verschillende opvattingen zijn hiervan het gevolg, zoodat alle uniformiteit in de opgaven gemist wordt. Ten eenenmale ontbreekt dan ook de zekerheid, dat de aangiften worden gedaan juist van die woningen, op welke de wetgever het oog had.

Bijna ondoenlijk is het verder, vooral in de steden, te controleeren of zij die tot aangifte gehouden zijn, hunne verplichtingen behoorlijk naleven.

Bovendien blijken bij onderzoek de ontvangen opgaven veeal onjuist, onnauwkeurig of onvolledig ingevuld.

De opgaven kunnen geen juist beeld geven van het aantal bewoners, omdat van veranderingen in de samenstelling van het gezin geen nadere aangifte behoeft te worden gedaan. Wil men te eeniger tijd van de verzamelde gegevens gebruik maken, dan moet steeds een nauwkeurige controle voorafgaan. Deze controle echter maakt de aangiften zelf overbodig.

Hoe wenschelijk het ook moge zijn, dat alle gemeentebesturen en gezondheidscommissiën in het bezit zijn van een betrouwbare woningstatistiek, zoo oordeelt men, dat deze langs den weg der aangiften niet te verkrijgen is. Alleen een zelfstandig ingesteld onderzoek kan hiertoe leiden.

Op grond van het vorenvermelde meent het bestuur der Vereeniging ontkennend te moeten beantwoorden de vraag, of met art. 9 der Woningwet wordt bereikt het eigenlijke doel: het scheppen van een eenvoudig middel om met misstanden veroorzaakt door overbevolking, op de hoogte te komen.

Het middel is verre van eenvoudig, en de aangiften zijn voor elk doel ongeschikt en onbruikbaar. Alleen een algemeen woningonderzoek, het in beeld brengen van den woningtoestand der geheele gemeente, zou nuttig effect kunnen hebben.

Op het verplicht voorschrijven van zoodanig onderzoek meent echter het bestuur niet te mogen aandringen. Beter acht het, dat elke gemeente naar eigen inzicht onderzoeke in hoever het kwaad van overbevolking van woningen heerscht. Worden dientengevolge voorschriften tegen overbevolking vastgesteld, dan meent het bestuur, dat voor de naleving daarvan § 2 der Woningwet, mits gewijzigd, uitstekend dienstbaar zou kunnen zijn.

De verplichting tot aangifte zou dan alleen daar moeten bestaan, waar voorschriften omtrent overbevolking zijn vastgesteld. In de zoodanige gemeenten moet op iedere woning, waarin slechts een beperkt getal personen mag wonen, op de buitenzijde duidelijk dat geval zijn aangegeven. Dan worde nog de verplichting opgelegd aangifte te doen van het getal bewoners en daarin voorkomende veranderingen.

Niet alleen dat daardoor veel papier, arbeid en kosten zullen worden gespaard, maar het bestuur is ook van meening, dat zoodoende ook met beter gevolg tegen overbevolking kan worden gewaakt, en derhalve het doel van den wetgever beter zal worden bereikt.

Gemachtigd door de algemeene vergadering, wordt door het bestuur tot de Regeering een adres gericht betreffende wijziging in den aangegeven zin.

VRAAG EN ANTWOORD.

Van R. te V. Kan U mij meedeelen of er in Nederland een vertegenwoordiger is van het door U in een voorgaand nummer van dit blad ter sprake gebrachte „Bitumen-Emulsion"?

Ons is geen vertegenwoordiger hier te lande bekend.

Wat is een afdoend middel om in balklagen de gehoorigheid te weren.

Het aanbrengen van plafondhangers, blijkt dit euvel niet te verhelpen. J. S.

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz. PAUL J. DE JONGH, Secr., Johs. B. LAMBEEK Jr., H. WALENKAMP, W. KROMHOUT Czn., JOS. TH. J. CUYPERS, A. VAN BAALEN, Leden. — — VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN en C. W. NIJHOFF REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE: L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP. DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD BETREFFEND TE ZENDEN AAN DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120 TE AMSTERDAM, IDEM VOOR HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Johs. B. LAMBEEK Jr., AMSTELHOEK, WEESPERZIJDE BIJ AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e SECRETARIS VAN HET BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen. — Inhoudsopgave „De Architect". — De prijsvraag van het Vredespaleis. — Stedenbouw. — Verslag van de 1202e Genootschapsvergadering. — Aanmerkingsvermogen. — Bouwkunst en Vriendschap. — 10de Jaarfeest van den Nederlandschen Aannemersbond. — Prijsvraag. — Prijsvraag winkelgebouw, Arnhem. — Ingezonden — Open Prijsvragen. — Informatie-Bureau. — Een uitstapje in Nederland. — Betonbedding voor de bestrating van wegen. — Constructie van trappen. — De Reisenschaft „Masera". — Is een „Linoleum" voldoende stevig? — Tegen stof op wegen en in straten.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Op de jongste vergadering is tot gewoon lid aangenomen de heer K. Huig, bouwkundige alhier.

Als buitenleden zijn toegetreden de heeren Albert Otten, architect, Rotterdam; J. Haga, 's-Gravenhage, en de afd. Architectuur der Techn. Hoogeschool te Delft.

De penningmeester der Feestcommissie deelt mee, dat de leening van f 2000,—, waartoe den 8 November besloten werd, reeds geheel, onder de leden, volteekend is.

De heer Corns. Visser, penningm. der commissie voor versiering van den Amstel door leden van „A. et A." bij 't 10e Lustrum deelt mede, dat de rekening en verantwoording door de heeren Walle en Walenkamp is nagezien en accoord bevonden, en de commissie daarna ontbonden.

Van het Bestuur der »Société Centrale d'Architecture de Belgique« is afschrift van onderstaand schrijven, aan het Bestuur der Carnegie-Stichting gericht, ontvangen:

Bruxelles, le 24 Novembre 1905.

A Messieurs les Directeurs de la Fondation Carnegie à La Haye.

Messieurs!

Nous avons l'honneur de nous associer à la protestation que vous a fait parvenir la Société »Architectura et Amicitia« relative au concours que vous avez ouvert pour le Palais de la Paix.

En effet, si réellement les architectes invités par vous en vertu du droit que vous vous êtes réservé dans l'art. 1 du programme reçoivent des honoraires ou primes de participation, le principe d'égalité est violé et le concours non seulement perd de son interêt, mais consacre une flagrante injustice.

La Société Centrale d'Architecture de Belgique ne peut approuver une telle façon d'agir et regrette de ne pas avoir été avertie à temps de l'intention aujourd'hui réalisée.

Veuillez recevoir, Messieurs, l'assurance de nos sentiments distingués.

Pour la Commission Administrative,

Le Secrétaire, (s. J. JAMIN.

Le Président, (s. J. CALUWAERS.

De 1203e gewone vergadering zal gehouden worden Woensdag 6 Dec. e.k. avonds 8 ure in „Parkzicht".

Agenda:

A. Notulen.
B. Lezing met lichtbeelden, door den heer W. ten Bosch te Tiel, over het onderwerp: „De Aesthetica in den Tuin".
C. Behandeling van concept-statuten voor den event. te vormen Raad van Arbritage voor de bouwbedrijven, met bestuursvoorstel tot deelname in de garantie voor de oprichtingskosten.

De 1e Secretaris. VAN HYLCKAMA.

INHOUDSOPGAVE AFL. 4, 5 en 6 DER XVIe JAARGANG VAN HET PLAATWERK „DE ARCHITECT."

Plaat 559. Prijsvragen Schilderswoning met Atelier. (Perspectievisch aanzicht.) B. v. Bilderbeek.
» 560. Zilverwerk naar ontwerp en uitvoering van J. Blinxsma.
» 561. Kantoorgebouw der Alg. Maatschij. van Levensverzekering en Lijfrente, te Leipzig. H. P. Berlage Nz.
» 562. Traphal in het Kantoorgebouw voornoemd. Plaat uitgevoerd in kleurendruk. H. P. Berlage Nz.
» 563. Woonhuis te Bussum. K. P. C. de Bazel.
» 564. Detailwoonhuis te Bussum. K. P. C. de Bazel.
» 565, 66, 67, 68 en en 69. Hofstede „Oud Bussum", te Huizen. K. P. C. de Bazel.
» 570. Meubelen uit „Het Binnenhuis", door H. P. Berlage Nz.
» 571, 72, 73, 74, 75 en 76. Kantoorgebouw der Alg. Maatschij. van Levensverzekering en Lijfrente te Amsterdam. (Plaat 573—76, uitgevoerd in kleurendruk.) H. P. Berlage Nz.

Bovenstaande platen zijn nagenoeg gereed en zullen zeer spoedig verschijnen, terwijl voor de XVIIe Jaargang ook reeds eenige platen zijn afgedrukt.

Voor abonnement op »De Architect«, uitgave van het Genootschap »Architectura et Amicitia« kan men zich opgeven aan ondergeteekende.

JOHs. B. LAMBEEK Jr.,
Secretaris v. h. Plaatwerk.
Adres »Amstelhoek«, Weesperzijde bij Amsterdam.

DE PRIJSVRAAG VAN HET VREDESPALEIS.

Onder de mededeelingen betreffende het Genootschap zal de lezer reeds de scherp gestelde adhaesie-betuiging gelezen hebben van de »Société Centrale d'Architecture de Belgique« met de motie van ons Genootschap betreffende de prijsvraag van het Vredespaleis. In ons orgaan van den 4den November namen we reeds dergelijke betuiging op van den »Verband Deutscher Architecten- und Ingenieur-Vereine" te Berlijn. Thans willen we naar aanleiding dezer twee sympathieverklaringen ook uitvoeriger stilstaan bij de meening van den Oostenrijkschen »Ingenieur- und Architecten-Verein", die in een breed opgezet stuk zijne instemming betuigt met de algemeene regeling der prijsvraag. Het »Bouwkundig Weekblad" geeft in beknopten vorm dit stuk artikelsgewijs weer, welke artikelen we zoo vrij zijn hier over te nemen.

1°. Aan geen bouwheer kan het recht ontzegd worden, zelve den kring van architecten aan te wijzen, die hij wenscht dat aan een prijsvraag zullen medewerken.

2°. Het is geenszins ongerechtvaardigd te noemen, wanneer een bouwheer, om verzekerd te zijn van de medewerking aan een algemeene prijsvraag, architecten van naam, of architecten die in eenen bepaalden gerst naar zijnen smaak werken, tot medewerking uitnoodigt onder toezegging van een honorarium.

3°. Absolute gelijkheid bij de uitnoodiging voor een algemeene prijsvraag, wordt door toekenning van een honorarium niet verkregen; daaruit volgt echter nog niet, dat de beoordeeling der ontwerpen volgens ongelijken maatstaf zal geschieden, en slechts dit laatste zou onrechtvaardig en absoluut verwerpelijk zijn.

4°. Bij vroegere prijsvragen is gebleken, dat architecten van naam slechts zelden aan algemeene prijsvragen medewerken; een bouwheer echter die hunne medewerking wenscht, is genoodzaakt te handelen zooals het Bestuur der Carnegie-Stichting.

5°. Bij beperkte prijsvragen is evenwel menigmaal door de jongere niet-uitgenoodigde architecten verzocht geworden, alle architecten tot mededinging toe te laten. De vervulling van dien wensch is zoowel in het belang der architectenwereld als in dat van den prijsuitschrijver.

6°. Door het uitnoodigen van eenige architecten tot mededinging aan een algemeene prijsvraag, of door openstelling van een beperkte prijsvraag voor alle architecten, wordt geen voorrecht geschapen voor de uitgenoodigde en gehonoreerde medewerkers, of de anonymiteit van den inzender gewenscht wordt of niet, indien slechts de Jury — die het programma heeft goedgekeurd — voor het meerendeel bestaat uit beproefde, van bouwheeren onafhankelijke vakmannen, van wie een eerlijk en onzijdig oordeel te verwachten is.

Wanneer een bouwheer — zegt de Commissie — over zulke rijke middelen beschikt, dat hij, zooals in dit geval, niet alleen voldoend hooge prijzen uitlooft, maar ook aan in 't bijzonder uitgenoodigde architecten een honorarium toekent, dan moet dit — vooral indien er sprake is van eene belangrijke monumentale schepping — bepaald nuttig en gerechtvaardigd genoemd worden, en daarom met des te meer vreugde door de architectenwereld begroet worden, wijl het bijna met zekerheid is uitgesloten, dat een prijsvraag, onder bedoelde bepalingen uitgeschreven, zal mislukken.

De Commissie verheelt niet te betreuren, dat het Bestuur der Carnegie-Stichting de namen der uitgenoodigde architecten niet heeft bekend gemaakt. Zij en de „Deutsche Bauzeitung" hebben tegelijkertijd op de wenschelijkheid van die bekendmaking aangedrongen, daar het voor de niet uitgenoodigden van belang is de namen te weten van hen, aan wie de eer zoner uitnooding te beurt viel.

Met dezen wensch kunnen wij ons niet geheel vereenigen, vooral in aanmerking genomen de redenen, waarom de namen niet openbaar worden gemaakt. Het Bestuur der Carnegie-Stichting is namelijk van oordeel, dat door het bekend maken der namen, zooveel te kort zou kunnen gedaan worden aan de zoo zeer gewenschte anonymiteit,

Hierbij meenen we de volgende bemerkingen te mogen maken:

In sub 1° en 2° wordt gesproken van een »b o u w h e e r". Dit is reeds foutief. Daar was geen bouwheer, die is eerst later gekomen, door de prijsvraag. Daar is een ideaal denkbeeld, dat belichaamd moet worden. De milde schenker, die voor de verwezenlijking van een hem sympathiek denkbeeld zijne millioenen aan den Nederlandschen Staat gaf, stelde geen huishoudelijke voorwaarden. Hij bleef daardoor op dezelfde planhoogte van zijn denkbeeld. De Nederlandsche Staat stelde eene Carnegie-Stichting in. De Carnegie-stichting besloot een prijsvraag uit te schrijven, een ideale prijsvraag voor de verwezenlijking van een hoog denkbeeld. Daar zat overeenstemming in »Hof van Arbitrage", »Wereldvrede" en »Wereldprijsvraag". Men denkt daarbij niet aan een »bouwheer" of aan een »principaal", zooals bij een pakhuis, winkelgebouw of woonhuis, en het is wel een bewijs hoe de prijsvraagvorm uit den hoogen toon gevallen is, dat men er onmiddellijk, zooals b.g. »Verein" en zooals de Mij v. Bouwkunst den »bouwheer" in is gaan zoeken en... vinden. Men kon in Den Haag blijkbaar niet lang in hooge regionen blijven, het onafgewend zien naar den horizon vermoeide al spoedig de beroepen deskundigen en er werd aan de prijsvraag een vorm gegeven, die eerder in overeenstemming zou zijn met »vredeshuisje en boekenrek« dan met het koninklijke »Vredespaleis en Bibliotheek«. Sedert dien vorm is er pas een »bouwheer« gekomen en de Oostenrijksche Vereeniging van Ingenieurs en Architecten had volkomen gelijk, dat zij de prijsvraag goed vond van het oogenblik, dat zij in de uitschrijvers een »b o u w h e e r« is gaan zien.

Wij willen echter dien „bouwheer" n i e t in de Carnegie-stichting zien. Vandaar ons andersluidend oordeel.

STEDENBOUW, DOOR W. KROMHOUT Cm. (*)

(Vervolg.)

De groote opzet van elke stadsuitbreiding zal dus een geheel andere moeten zijn, dan die onzer oude steden. Eerst wanneer deze gereed is, zullen we gebruik kunnen maken van wat oude stelsels ons leeren. Hoe moet die groote opzet zijn? Naar mijne meening moet deze berusten op een geometrisch schema. Ik acht dit de consequentie van elk v o o r a f b e r a a m d plan. Toevallig doen gaat niet, waar men vooraf beraamt. Waar heuvels en bergen klimmende en dalende straten noodig maken, daar zou men kunnen spreken van toevalligheden, hoewel het dan nóg een nuttig gebruik maken is van de terreinsgesteldheid.

Doch waar niets in den weg staat, dat ons tot wijken verplicht, wordt het zuiver menschelijk werk, d.w.z. stelselmatig, regelmatig, dùs geometrisch.

Toen Le Notre in de woestenij van het oude Versailles de prachttuinen ging ontwerpen voor Lod. XIV, volgde hij een streng geometrisch stelsel. Toen men de mooie parken en boschen van Soestdijk en Baarn ging aanleggen, geschiedde dit volgens geometrische lijnen. Als men maar niet doet zooals te Turijn, waar de geheele stad in vierkante blokjes ès afgepast, of zooals de vele nieuwe wijken in onze steden. Geometrisch is niet synoniem met vervelend, een geometrisch patroon kan tintelen van afwisseling. Naast rechte lijnen, kunnen gebogen lijnen een plaats vinden. Nu doet zich dadelijk de vraag voor: wat is verkieslijk, de gebogen of de rechte straat?

In een klein boekje over Bouwkunst geeft Gurlitt eene zeer logische en aardige beschouwing over deze vraag. Hij schrijft:

De rechte weg is ongetwijfeld de beste, wanneer er niets in den weg staat, waardoor men gedwongen wordt de gebogen te verkiezen. In het algemeen is het bij straten-aanleg de taak om van alle punten naar alle punten eene verbinding mogelijk te maken. Wanneer men dit door rechte lijnen wil bereiken ontstaat al spoedig een warnet van lijnen. Reeds wanneer men zes stippen teekent en deze met

(*) Lezing in „de Rotterdamsche Kunstkring" gehouden op 11 Nov. 1905.

elkander vereenigt, ontstaan er vijftien lijnen, die elkander op twintig punten snijden. Bij zeven stippen wordt dit 21, bij tien stippen 45 lijnen en zoo voorts. Het getal snijpunten vermeerdert op dezelfde wijze, zoodat er voor behouwing geen ruimte meer overblijft. Wil men dus aan het straatennet een bruikbaren vorm geven, dan zal men steeds langs gebroken of gebogen lijnen moeten gaan. De hoofdzaak is derhalve om na te gaan, welke punten de belangrijkste zijn, om deze onderling te verbinden. Nu de vraag of dit uitsluitend door rechte lijnen moet geschieden? Voor ons ligt een vlakke weide, met een weg, die van het dorp naar den molen gaat. Niets belette hier een rechten weg te maken. Toch is hij niet recht, integendeel, hij slingert door de wei. Dikwijls spreken we van zulke wegen, omdat we ze mooi vinden en we zouden ze leelijk vinden, wanneer ze recht waren aangelegd.

Die dorpsbewoners, die dezen weg met hunne voeten plattraden, gingen derhalve niet recht op hun doel af, maar zwenkten naar links, naar rechts en juist hierin ligt de schoonheid en de menschelijkheid van dien weg.

Laten we eens door de rechte straten eener stad wandelen. De mensch heeft naar voren gerichte oogen, met het gezichtsveld vóór hem. Het paard daarentegen heeft oogen ter zijde, elk met een afzonderlijk gezichtsveld, die elkander vóór hem snijden. Zoodra een paard scherp naar voren wil zien, draait het zijn kop even om. Wij zien dus wat vóór ons ligt. Daar is echter niets te zien, tenzij de stedenbouwer aan het einde der straat een kunstvol doelwit geplaatst heeft. Wij zien slechts een gat, het eindelooze eener lange straat, met het stof en den nevel eener onduidelijke verte.

De architecten geven zich de moeite mooie huizen te bouwen, die den bouwheeren behoorlijke sommen gelds kosten. Doch wie ziet ze? De menschen loopen er voorbij, de oogen vooruit gericht, naar het ledige verschiet. Men vrage het zich zelf eens af, hoevele gevels men eigenlijk eens goed gezien heeft, zóó gezien, dat zij een indruk achterlaten, die men in hoofdtrekken zou kunnen beschrijven. Paarden daarentegen z i e n die gevels, zij kennen ze blijkbaar, want verrassend is het hoe zij gemakkelijk hun stal terug vinden. Voor paarden schijnen die gevels dus gemaakt te zijn.

Om nu te maken dat men bij het wandelen door de stad iets te zien heeft, moeten de straten gebogen zijn. Men zal mij tegenwerpen, dat dit onpraktisch is en onnoodig den weg langer maakt. Ook niet waar! Wij stedelingen gaan eventuin recht op ons doel af, als de boer van zijn dorp naar den molen. Een wandelaar nagaande, ziet men hem beurtelings aan de huizenzijde en aan den trottoirkant loopen, zoodat, al zijn de straten recht, wij toch niet recht loopen. Vraagt het eens aan officieren, die op parades rechtlijnig op een doel moeten aanmarcheeren, hoe moeilijk dit is en welke hulpmiddelen zij hierbij te baat nemen! En dan nog! men mete eens het lengteverschil tusschen een rechte en een lichtgebogen lijn. Bij een verschil van 1 tot 1.5 procent heeft men 'n mooie gebogen lijn, waarbij telkens iets nieuws zich aan het oog voor doet. En in plaats van 6000 stappen, heeft men nu 6060 tot 6090 gemaakt, voor een straat van een uur lengte. Een gebogen of gebroken straat heeft het voordeel, dat men altijd een deel der straten-wanden voor oogen heeft, met iederen stap verplaatst zich het beeld, en de gevels moet men zien. De moeite der architecten en de uitgaven der bouwheeren worden dus beloond. Men ziet onvrijwillig zelfs, wat ze gemaakt hebben.

Nu zijn er menschen genoeg, die geen gevoel voor bouwkunst hebben. Wat gaan hun die gevels aan! Daar zij de groote meerderheid vormen, moeten wij met hen rekening houden. Doch waarin stellen deze lieden dan wel belang? Eerstens in de menschen en dan in de winkels. Zij hebben gewoonlijk een zeer oosnste meening, of een straat vervelend of gezellig is. Gaan we zulke menschen eens na, dan zien we ze nu eens fluks naar links oversteken om een knap meisje onder den hoed te zien, dan weer naar rechts om voor een winkel te blijven staan, of ze blijven weer eens staan om het verkeer aan te zien, kortom het zijn de levendigheid en afwisseling in het straatgewoel, die hen boeien.

Vergelijken we nu eens eene rechte met eene gebogen straat. In de eerste vormen de achter elkander voortbewegende voertuigen één lange lijn, waarbij de achterste ons het gezicht beneemt op al de andere. Wie zijnen gasten een ogtocht wil laten zien, zal eene plaats uitzoeken, die rechthoekig het gezicht geeft op den stoet. In de gebogen straat zal de wensch beter vervuld worden dan in de rechte. Men zal daarin meer en beter zien wat voorbijgaat en rijdt; een winkel die schuin zich naar ons toekeert, zullen we reeds beter uit de verte herkennen, dan een die terzijde staat van ons oogenas. De gebogen straat is dus ook gezelliger voor hen die overigens om bouwkundig schoon niets geven.

In de straten gaan de menschen niet alleen, doch ze wonen er ook.

Bij rechte straten heeft men, naar buiten ziende, in de eerste plaats zijn overburen, maar dan in steeds sterker verkorting de links en rechts zich uitstrekkende huizenreeksen. Bij gebogen straten is dit geheel anders, hetzij de straat zich naar binnen of naar buiten kromt, altijd ziet men een grooter getal huizen bij minder verkorting. Het uitzicht is dus gevulder, rijker en gezelliger, naarmate de straat meer gebogen is. Voor stedelingen komt het er dus op aan te onderzoeken of de 1 à 1.5 procent langere straat niet opweegt tegen hare meerdere gezelligheid en schoonheid. Wil men een langere doch mooier straat of een korte doch vervelende? Is het verlies eener halve minuut op een uur gaans lichter te dragen, dan de iets langere weg, die ons den tijd doet vergeten? Eene oplossing zal wel daarin liggen, dat men de hoofdverkeersweg recht maakt, en gebogen de straat, waarin voetgangers zich bij voorkeur bewegen. Geen systeem geeft hiervoor eene oplossing, alleen het koele verstand.

Verre van mij om alle straten uit schoonheidsoogpunt gebogen aan te leggen. Ook rechte straten hebben, evenals rechte alléeën, hare groote schoonheid. Misschien is zij de voornaamste vorm eener straat. Doch zij stelt voorwaarden; waaronder als voornaamste, dat er aan het eind eene afsluiting is. Daar loopen alle lijnen bijeen, wanneer dáár dus niet een monumentaal geheel staat, geeft die breede rechte straat een ontgoocheling.

En deze schrijver wijst op de Rue de la Régence te Brussel met het justitiepaleis als afsluiting, en de Avenue de l'Opera met het Opera-gebouw. Dergelijke gebouwen moeten als massa tegen de straten opwegen.

(Slot volgt.)

VERSLAG VAN DE 1202de GENOOTSCHAPS-VERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 29 NOVEMBER 1905, IN CAFE »PARKZICHT".

De Voorzitter, de heer H. P. Berlage, opent de vergadering en doet, nadat de notulen waren gelezen, mededeeling van een ingekomen schrijven der „Société Centrale d'Architecture de Belgique" ter begeleiding van afschrift van een schrijven door de „Société" gericht aan het Carnegie-Bestuur, waarbij krachtig adhaesie betuigd wordt met de motie door „A. et A." inzake prijsvraag-Vredespaleis gesteld; de voorlezing van dat schrijven ontlokte luid applaus.

Het woord werd hierna gegeven aan den heer J. W.

C. Tellegen, Directeur van het Bouw- en Woningtoezicht, tot het houden der aangekondigde voordracht „Architect en Woningwet."

Na eene korte inleiding begon spr. te stellen deze twee vragen: 1e. wat bevalt den architect niet in de woningwet; 2e. wat bevalt de aan deze wet verbondenen niet in den architect. Wat nu de architect in de W.w. niet bevalt, is, volgens spr., in hoofdzaak te vinden in art. 5, regelende de bouwvergunning; door dit artikel is een einde gemaakt aan den strijd of die vergunnining onder wettelijke voorschriften behoort te worden gebracht. Deze wettelijke regeling nu heeft tengevolge gehad het ontstaan der nieuwe bouwverordening, waarover zoo veel en scherp gesproken is en geschreven, volgens spr. meermalen ten onrechte; zoo is o.m. noodig rectificatie van een misverstand, dat schijnbaar in deskundige kringen heerscht ten aanzien der waardeering van het werk der commissie van advies uit de bouwkundige corporaties indertijd gekozen. In een der vakbladen werd geschreven dat dit werk met minachtend stilzwijgen zou zijn voorbij gegaan („Architectura" schreef indertijd, dat de voorstellen der commissie met krenkend stilzwijgen zijn voorbij gegaan en verder, dat de commissie zoo weinig waardeering en medewerking bij den Raad heeft gevonden; bij de behandeling toch der bouwverordening is inderdaad het werk der commissie vrijwel genegeerd. de J.).

Spr. wil erop wijzen, dat in 't praeadvies der commissie van strafvordering staat, dat het advies der commissie uit de bouwvereenigingen niet zonder stilzwijgen mag worden voorbij gegaan.

Wat nu de bezwaren tegen de nieuwe bouwverordening betreft, deze zijn steeds gericht aan een verkeerd adres en moeten feitelijk bezorgd worden bij de regeering die zich met de samenstelling der Woningwet, waaruit de verordening geboren werd, heeft beziggehouden. Een ander misverstand noemt spr. het verwijt van den Germaanschen oorsprong der nieuwe verordening; spr. toont in natura de lijvige bouwwetten van Engelsche en Amerikaansche steden. Voor ons land kon de zaak niet beknopter worden ingericht, omdat we staan voor twee machten die de bouwtoestanden beheerschen: 1e. de macht van het kapitaal; 2e. gebrek aan altruïsme, tegenover eene groote hoeveelheid egoïsme, waardoor wettelijke regeling van den bouw noodzakelijk is, omdat men staat tegenover de eigenaardige belangen van den grondeigenaar en van den bouwenden principaal; met dit voor oogen moest de architect eene strenge wettelijke regeling voorstaan, omdat hij door deze beschermd wordt tegen zijn principaal die nu eens eischer, dan weer klager is, al naar de omstandigheden door den bouw in het leven geroepen.

Naar aanleiding van spreker's rapport inzake de ingestorte huizen aan de De Costakade schreef Mr. Verkouteren in „de Nederlander" een betoog over de wenschelijkheid voor eene wettelijke regeling tot beperking der bouwvrijheid. Ook spr. acht dit een belangrijk vraagstuk, wel waard om in studie genomen te worden; zonder twijfel zou een betere toestand intreden, wanneer zulk eene regeling in verband met eene strenge bouwverordening tot stand kwam; toch blijft spr. van meening, dat wanneer uitsluitend door bekwame architecten gebouwd werd, zij toch te kampen zouden hebben met de hiervoren genoemde twee machten. Alle wetten hebben hare gebreken, doch dit mag geen reden zijn ze af te schaffen of niet in te stellen; daarom ook ziet spr. veel heil in eene wettelijke regeling van het beroep en verwacht te dien opzichte veel van de werking der vereenigingen van architecten in ons land die te zorgen hebben, dat zulk eene regeling in eene uitgebreide Woningwet worde opgenomen; de tegenwoordige W.w. hinkt op twee gedachten door eene te bureaucratische bewerking ontstaan; zonderling is het b.v., dat de wet gemaakt is op het bouwen van woningen, niet op het maken van gebouwen, wat toch eene meer algemeene strekking daaraan geven zou, zooals die te vinden is in de verschillende bouwwetten van Duitschland.

Over de gewenschte regeling van het beroep is spr. evenwel niet erg optimistisch gestemd; het is hem nog niet helder hoe de zaak zal moeten geregeld worden tegenover de maatschappelijke toestanden; doch wanneer nu de Nederlandsche architecten werkelijk vooruit willen, is vergaderen en schrijven niet voldoende, doch moeten ze ervoor gaan zitten om den goeden vorm der grondslagen voor het gewenschte wetsontwerp te vinden. Spr. wijst erop hoe, ongeveer in die richting, gewerkt is door den Bond van Gemeenteambtenaren ter verkrijging van eene wettelijke regeling omtrent rechten en plichten van den ambtenaar, en juist de algeheele samenwerking daarbij moet der architecten-vereenigingen een voorbeeld wezen om medewerking met zustervereenigingen voorop te stellen, waardoor gemakkelijker de positie kan verkregen worden voor den architect zooveer gewenscht; de invloed welke b.v. „The Royal Institute of British Architects" in Engeland bezit, is daarvan het bewijs; dit lichaam toch wordt gekend in alle aangelegenheden, welke het bouwen raken.

Zonder twijfel zullen vele bezwaren eerst uit den weg geruimd moeten worden; als zoodanig noemt spr. de grensquaestie, hoever n.l. de wetgever kan ingrijpen waar het geldt personen en zaken; hoever gaat de grens van bevoegdheid; waar moet het onderscheid getrokken worden tusschen b.v. den bouwmeester en den opzichter (ongeveer in den geest van de regeling der positie van den obstetricus en de vroedvrouw). Nog eene andere moeilijkheid is gelegen in eene goede regeling van den overgangstoestand; alles even moeilijk en spr. is in zijn pessimisme gesterkt na lezing der door Prof. H. Treub gehouden rede over kwakzalverij, waaruit sprak hoe weinig feitelijk verkregen was door geneeskundige wetten tegen het kwakzalverskwaad gericht; er blijft steeds een groot onderscheid in het maken van wetten en het uitvoeren daarvan; ondanks alles kan toch het streven der architecten de moeite loonen en is den prijs wel waard.

Overgaande tot de tweede vraag: wat bevalt den mannen van de Woningwet niet in den architect, geeft spr. eene variatie op een bekend gezegde: „Où est l'architecte?" De architect is bij quaesties, die zijne belangen raken gewoonlijk niet te vinden, vandaar dat bij het ontstaan van het denkbeeld der Woningwet uit het congres voor openbare gezondheid een ingenieur aan het hoofd gesteld moest worden. Spr. heeft vóór zich liggen eene verzameling Duitsche litteratuur over bedoeld onderwerp waaruit te zien is, dat in Duitschland de architect overal bij is en in alles gekend wordt; in ons land echter houdt de architect zich te veel schuil, vandaar dat geen rekening met zijn bestaan gehouden wordt; 't komt spr. voor, dat de litteratuur, vooral de Duitsche, over het bouwwezen in te geringe mate onze grenzen passeert; dat op dit gebied veel belangrijks verschijnt kan aantoonen de bibliotheek van Bouw- en Woningtoezicht, die voor belangstellenden wordt opengesteld.

Prijsvragen ook kunnen veel nut stichten, doch moeten deze niet beperkt blijven tot een enkel bouwwerk, maar kan het nuttig zijn dat men zich, naar Duitsch exempel alweer, bezig houdt ook met terrein-verkaveling, het ontwerpen van bouwblokken van tien of meer woningen e.d.; juist door de eigenaardige vormen van sommige bouwterreinen komt men te staan voor moeilijkheden, die alleen door 'n goed architect op te lossen zijn. Bouw- en Woningtoezicht heeft getracht de zaak in betere richting te brengen, heeft als 't ware het werk van den onzichtbaar blijvenden architect overgenomen,

en heeft getracht door het maken van eene serie plannen belanghebbenden te laten zien, hoe er wel iets beters te krijgen is dan het gewone alcovenhuis.

Hoe nu tot betere toestanden te komen? Zooals gezegd, ligt veel schuld bij den architect-zelf die zoek is, waar hij vooraan moest staan; hij behoeft niet te wachten op eene betere regeling van het beroep, doch ligt het op zijn weg zelf het zaakje aan te pakken om tot eene gezonde regeling te komen. Spr. geeft alvast den wenk om oppositie en gevoeligheid te laten varen, zich niet te verzetten tegen, maar zich neer te leggen bij de bestaande wettelijke regeling en daarmee eens eene royale proef te nemen; dit is, naar spreker's meening, het welbegrepen belang van den architect en ligt zeker meer op zijn weg dan met mindere goden in één schuitje te gaan varen. Als nuttig werk naast de prijsvragen noemt spr. nog het in studie nemen van eene verhandeling over het Amsterdamsche Woonhuis.

Spr. eindigt met eene aanhaling uit de feestrede bij gelegenheid van het „Schinkelfest" te Berlijn gehouden en verwacht van de architecten, dat zij minder klagen maar meer optreden zullen om te bereiken dat geen huis meer gebouwd worde zonder de medewerking van den architect.

De Voorzitter dankt den heer Tellegen voor zijne actueele voordracht en de goede wijze waarop door hem de stof verwerkt is; op voorstel ook van den heer Tellegen zelf zal voor discussie over het gesprokene eene afzonderlijke vergadering worden uitgeschreven.

Volgt nu ballotage van den heer K. Huig, die als lid van het Genootschap wordt aangenomen.

Het resultaat der keuze van de prijsvragen 1906 is: Volksbibliotheek. Groep van 12 burgerwoningen. Telefoonpaal, Diploma en stempel voor A. et A. Vijflichtslantaarn en eene schriftelijke verhandeling over de beroepsregeling van den architect.

De heer v. d. Sluys Veer doet mededeeling, dat op de leening—10e Lustrum geteekend is tot f 1800,—, waarmee de Penningmeester het wel zal kunnen stellen.

Ter sprake komt de quaestie van het Beurs-terrein, waaromtrent berichten in de dagbladen verschenen; de Voorzitter zegt redenen te hebben voor de veronderstelling, dat binnenkort antwoord kan verwacht worden op het desbetreffend adres door het Genootschap aan den Raad gezonden.

De heer Kromhout wijst op 't eigenaardig verschijnsel, dat in het „Bouwk. Wbl." een nuchter berichtje met een officieus tintje te lezen is, waarin meegedeeld wordt de verlenging van den termijn van inzending der Vredespaleisontwerpen; spr. vindt het vreemd dat, wanneer dat berichtje juist is, daarvan geene officiëele mededeeling aan de dagbladen gedaan is en geeft het Bestuur in overweging daaromtrent inlichtingen aan het Carnegie-Bestuur te vragen.

Nadat nog de Voorzitter had meegedeeld, dat a.s. Woensdagavond zal behandeld worden het ontwerp-statuten voor den in te stellen Raad van Arbitrage, werd de goed bezochte vergadering gesloten.

DE J.

AANPASSINGSVERMOGEN.

Onder de opgaven in de bladen der nieuw opgerichte Naamlooze Vennootschappen komt de volgende voor:

Technisch-Bureau voorheen Molenbroek, te 's-Gravenhage. Goedgekeurd bij kon. besluit van 9 Aug. Het maatschappelijk kapitaal is bepaald op f 10,000, verdeeld in 100 aandeelen van f 100. Zij heeft ten doel de uitoefening der architectuur met aanverwante werkzaamheden, als: het maken van ontwerpen van aan- en verbouwingen van onroerende goederen en derzelver inrichting met de daarop betrekking hebbende bestekken en begrootingen, het houden van toezicht op die werken, het geven van adviezen daaromtrent, het koopen en verkoopen, zoo voor rekening van derden als voor eigen rekening van onroerende goederen en in het algemeen alles wat in den meest uitgebreiden zin kan geacht worden hiermede in verband te staan.

Deze Ven. heeft dit met de »Club de Bienfaisance« gemeen, dat zij beide Koninklijk zijn goedgekeurd en werken tot heil der menschheid.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

Den 14 November l.l. heeft in de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap", de heer A. W. Weissman, architect te Amsterdam, een voordracht gehouden over: de Domkerk te Utrecht.

Er is, zoo zeide spreker, in de laatste jaren veel licht over de geschiedenis van de domkerk te Utrecht verspreid. Meenden wijlen de hoogleeraar Gugel en velen met hem, dat dit gebouw een 13de eeuwsche kathedraal was, een nadere beschouwing van het monument en de door jhr. Calkoen bestudeerde rekeningen hebben doen zien, dat slechts de koortrans 13de eeuwsch werk is, dat in de 14de eeuw behalve de toren slechts enkele aanbouwsels aan het oorspronkelijk Romaansche koor tot stand zijn gekomen, doch dat eerst in de 15de eeuw niet alleen kruisbeuk en schip, maar ook het koor gebouwd zijn.

Aan de tegenwoordige kerk is een andere in Romaanschen stijl voorafgegaan. Door Mr. F. Mulder Szn., rijks- en gemeente-archivaris van Utrecht, zijn over dit verdwenen gebouw vele bijzonderheden medegedeeld in het archief voor de geschiedenis van het aartsbisdom Utrecht, die echter weerspraak hebben gevonden bij den architect F. J. Nieuwenhuis.

Het is uit den aard der zaak zeer bezwaarlijk om zulk een verdwenen gebouw te reconstrueeren, vooral wanneer, zooals in dit geval, bijna geen grafische voorstellingen van den ouden toestand aanwezig zijn. En van de weinige die er zijn kunnen er slechts twee als betrouwbaar beschouwd worden.

De eerste is te vinden op het bekende altaarstuk der Gebroeders van Eyck in de Sint Baafskerk te Gent, een werk dat in 1432 voltooid is, doch hierop is alleen de toren afgebeeld, die boven geboomte en heuvelen uitsteekt, waarachter de Kerk ligt verscholen. Uit dat schilderstuk valt dus alleen te bewijzen, dat de domtoren reeds in 1432 dezelfde gedaante had als hij tegenwoordig vertoont, en dat hij dus nimmer een hooge spits heeft bezeten, zooals door sommigen werd gemeend. Omtrent de kerk zelve leert de schilderij echter niets.

De tweede voorstelling is aanwezig op een drieluik, dat thans in het rijksmuseum te Amsterdam berust en dat omstreeks 1450 moet gemaakt zijn. Hierop zijn kerk en toren beide afgebeeld en de kerk bestaat hier uit een Gothisch koor van vier traveeën, waaraan een basilikaal gebouwd schip van negen traveeën onmiddellijk aansluit. Wel zijn door sommige schrijvers ook afbeeldingen op 13de eeuwsche zegels voorkomende, beschouwd als afbeeldingen van de werkelijkheid, doch waarschijnlijk zijn die voorstellingen slechts als geheel zinnebeeldig op te vatten, zoodat zij voor de werkelijkheid geen waarde hebben.

Er staat dus alleen vast, dat van die Romaansche basiliek omstreeks 1450 nog het schip aanwezig was. Of die basiliek een kruisbeuk heeft gehad, zooals genoemde zegels die vertoonen, is minstens twijfelachtig. Ook naar de gedaante van het koor kon slechts gegist worden. In den Romaanschen tijd hadden de koren geen groote afmetingen. De verandering, die de uiterlijke eeredienst in de 12de en 13de eeuw onderging, deden de behoefte aan meer ruimte in het koor ontstaan, daarom zijn bijna overal de Romaansche koren, zooals zij oorspronkelijk gebouwd waren, verdwenen, en aan verbouwd als de behoefte van den dienst het vorderde. Aan het ontstaan van den Gothischen stijl is deze behoefte aan meer ruimte in het koor niet vreemd. Een kathedraal was minder het gevolg van voldoening aan godsdienstige idealen dan wel de zetel van de bisschoppelijke macht en eene noodzakelijkheid voor de vervulling der kanonieke diensten van het kapittel. Eerst later smelten bestemming van kathedraal en parochiekerk meer tezamen. Niet altijd volgt dan ook op de uitbreiding der koorruimte, welke voor den kanonieken dienst noodig was, die der geheele kerk. Te Utrecht was het domkapittel een lichaam op zich zelf, dat met de burgers niets uitstaande had; het had een eigen immuniteit: een stuk grond door muren en grachten van de stad, waar de burgers woonden, en van de immuniteiten der andere kapittels afgescheiden. Buiten de immuniteit van het domkapittel stonden de parochiekerken, waarvan de Buurkerk de oudste is. De geschiedenis van het Utrechtsche bisdom gewaagt nu wel van veel twisten met de burgerij, doch van eenige geestdrift dier burgerij voor den bouw van een nieuwe kathedraal is nimmer iets te bespeuren geweest. Het grootste geheel, dat in de 13de eeuw begonnen werd en in de 15de voltooid, is tot stand gekomen door de bisschoppen en niet door de burgerij, en het langzame tempo, waarin het geheel voltooid is geworden, vindt hierin voldoende verklaring. De tamelijk bescheiden koortransbouw, die sinds 1254 aan de toen nog bestaande Romaansche kathedraal werd toegevoegd, had een halve eeuw voor zijn voltooiing noodig. De eerste steen voor deze koortrans werd in het genoemde jaar door bisschop Hendrik van Vianden gelegd, doch eerst bisschop Jan van Nassau vatte het werk in 1288 met meer kracht aan, zoodat in 1295 de kapellen zoo ver gereed waren, dat er altaren in opgericht konden worden. De koortrans heeft den platten grond, die bij de Fransche kathedralen gebruikelijk was, doch met dit verschil, dat de vijf kapellen die den halven tienhoek van den trans omgeven, niet aan de buitenzijde der steunbeeren doch er tusschen in zijn gebouwd, waardoor deze kapellen zoo ondiep zijn, dat zij een geheel met

den trans vormen, eene ordonnantie die ook, met kleine wijziging, wat de middenkapel betreft, aan de Romaansche kathedraal van Doornik gevonden wordt. Waarschijnlijk is het, dat de koortrans om het Romaansche koor is heengebouwd en dit laatste eerst is afgebroken toen de trans voltooid was. In verband met deze veronderstelling verdient het aandacht, dat het koorpolygoon breeder is dan de aanstaande travee van het koor. De opgaand vertoont groote overeenkomst met dien der kathedraal van Amiens. Het koor heeft zijn tegenwoordige gedaante verkregen tusschen 1306 en 1454, zooals uit de vormengroei duidelijk is op te maken. Nog in de 14de eeuw schijnt men met den bouw van een noordelijken zijbeuk begonnen te zijn, welks halve zuidelijke pijlers met den noordelijken muur van het Romaansche koor verbeeld zijn, doch het is niet juist uit te maken, hoever men daarmee gekomen is en het is zeer waarschijnlijk dat alle of de meeste beschikbare gelden voor den bouw van den toren zijn gebezigd, die tusschen 1321 en 1382 werd gebouwdt Die toren is een der merkwaardigste bouwwerken van ons land, niet, alleen om zijne aanzienlijke afmetingen, maar vooral om zijn, van de kerk geheel vrijstaande plaats. Bij zijne stichting stond bij p.m. 30 M. van het schip der toenmalige Romaansche basiliek verwijderd. Zulke op zich zelf staande torens, niet zeldzaam in Italië, komen in Noord Europa niet voor. Het systeem der Fransche kathedralen eischte twee torens, die de zijbeuken der kerk afsloten. In Duitschland werd soms één toren gebouwd, zooals te Greiburg en te Ulm, doch mes de kerk tot een geheel vereenigd. De toren te Utrecht blijkt geheel als een zelfstandig werk bedoeld te zijn, want toen in de 15de eeuw het eigenlijke schip der kerk werd gemaakt, werd dit niet onmiddellijk met den toren verbonden, doch bleef een overwelfde doorgang tusschen beide bestaan, waarboven de z.g.n. bisschopskapel werd aangebracht.

De toren moet vermoedelijk meer beschouwd worden als een symbool der wereldlijke macht der bisschoppen, die boven alles uit moest steken, ook boven de welfraste der burgerij. Niemand minder dan Geert Groote, de stichter der Broederschappen des gemeenen levens, schreef dan ook een tractaat, waarbij hij Bisschop en Kapittel, wegens de zondige ijdelheid, die tot den bouw van den toren geleid had, ernstig berispte.

Bij den bouw van den toren daalneerd de hoodlijn; alle overgangen door steunbeeren, kleine hoektorens, luchtbogen enz., die den gothischen torenromp tot den piramidenvorm leiden, zijn streng vermeden, hierdoor heeft de toren een bij uitstek weerraar karakter verkregen. De twee onderste verdiepingen bestaan grootendeels uit gehakten steen. De achtkantige lantaarn, die eerst na 1350 ontstond, toen de gothiek reeds rijker werd, bestaat geheel uit gehouwen steen. Aandacht verdient ook het torendak, dat, in tegenstelling met de gewoonlijk hoogoploopende spitsen, zeer laag is gehouden. Herhaalde malen in de 16e eeuw is de toren hersteld en in 't bijzonder de lantaarn door ijzerwerk versterkt. Reeds in de 15de eeuw bevat de toren een uurwerk en een klokkespel, dat vermoedelijk door een lid der familie Buitendijk gegoten is geworden, doch naderhand in het midden der 17de eeuw door Franciscus Hemony tot het tegenwoordige klokkenspel is omgegoten. De opvolgers der bisschoppen Jan van Diest en Jan van Arkel, de krijgshaftige stichters van den toren, namen den bouw van het koor ter hand dat in 1450 zoo goed als gereed moet gekomen zijn. Het vertoont in zijne ordonnantie afwijkingen van den vorm der 13de eeuwsche werken van dien aard, waarvan de meest in 't oog loopende die van het gemis van een eigenlijk triforium is, waarvoor een galerij met nissen in de plaats is gemaakt. Verscheidene uitbouwsels, als kapellen en sacristie, werden daarna aan het koor toegevoegd, en sinds 1460 werd begonnen met den bouw van kruisbeuk en schip van de kathedraal, waarvan vooral bisschop David van Bourgondië zijne krachten wijdde en zijne geldelijke middelen aanwendde. Nochtans is het werk constructief met zoo uitgerekt als noodig was om het aan den invloed des tijds voldoende weerstand te doen bieden, zoodat het in 1674 voor de woede van een orkaan bezweek. In de rekeningen komen verscheiden namen van steenhouwers voor, die hunne krachten aan den bouw gaven. Jacob van den Bosch is vermoedelijk de ontwerper van den kruisbeuk en Cornelis de Waal die van het schip. Spreker doet nu door middel der rekeningen eenige mededeelingen over de wijze van werken, bij den bouw gevolgd en de gebruikte materialen, waaruit blijkt, dat lang met alles ter plaatse werd gemaakt, doch dat veel steenhouwwerk geheel gereed op het werk werd aangevoerd, zoo uit de werkplaatsen van Jan Rugiers te Zwolle als later uit die van Keldermans te Mechelen, enz.

De laatste bisschop van Utrecht, Joris van Egmond, was wel een liefhebber en beschermer der kunsten, doch zijne middelen stonden hem niet toe veel aan zijn kathedraal te bouwen, en spoedig daarop viel de kerk in handen der reformatie, zoodat van uitbreiding, verfraaiing enz. van zelf geen sprake meer was.

Inwendig was de kerk prachtig versierd. Een overaal met koperen deuren, door Jan van den Ende te Mechelen in 1522 gegoten, sloot het voor de kanunniken bestemde gedeelte van de kerk af. Gouden en zilveren altaargerei, altaar-schilderstukken, en kostbare reliekenschrijnen, benevens fraai gesneden koorbanken, altaren, grafmonumenten, glasschilderingen enz. maakten de verdere versiersels der kerk uit.

Van al die pracht is na den beeldenstorm weinig of niets overgebleven. Het in 1674 ten deele ingestorte schip is in 1818 gesloopt. Terwijl andere middeleeuwsche kerken, hoe kaal ook tegenwoordig, altijd door hun grootschheid van het inwendige indruk maken, wordt de Utrechtsche door reeds sedert bijna een eeuw ontsierd door een smakeloos gestimerte, dat alle majesteit aan het geheel ontneemt, en er is weinig kans op, dat de kerk weer in haar ouden luister zal schitteren.

Zeer wenschelijk zou het zijn, dat het interieur der kerk van al wat het ontsiert, kon worden ontdaan, en dat het werd ingericht als de Groote kerk te Goes, waar ook alleen het koor voor de godsdienstoefening, en het overige deel als wandelkerk wordt gebruikt. Wat de restauratie uitwendig betreft, eindigde spreker, zou ik het betreuren, wanneer deze verder ging dan met wat voor de instandhouding van het bestaande geworden wordt.

Met een aantal fotografieën en teekeningen werd het medegedeelde toegelicht.

10de JAARFEEST VAN DEN NEDERLANDSCHEN AANNEMERSBOND.

Op den 14n November vierde de Nederlandsche Aannemersbond zijn 10e Jaarfeest, welk feit niet onopgemerkt mocht voorbijgaan in een bond, die door zijne organisatie zich zulk een goeden naam verworven heeft. Het Bestuur van den Bond meende niet beter te doen dan het uitgeven van een feestschrift, waarin een beknopt overzicht wordt gegeven van de geschiedenis van den Bond, zijn ontstaan, zijn streven en zijn arbeid.

Na vermelding van de wordingsgeschiedenis, waarin geschetst de moeilijkheden, waarmee de jonge vereeniging in 1895 al dadelijk te kampen had, doch waarna geleidelijk en tamelijk snel verhooging van belangstelling intrad, geeft het gedenkboek een overzicht van de bemoeiingen van den Bond, o. m. inzake wijziging der bepalingen in het Burgerlijk Wetboek, rakende de aanneming van werken, de Algemeene Voorschriften der Departementen van Algemeen Bestuur, de regeling der arbitrage, de indiening der sociale wetten, waarbij de belangen der aannemers betrokken waren, enz. enz.

Uit alles blijkt, dat de Nederlandsche Aannemersbond met groote voldoening op de afgeloopen tien jaar van zijn bestaan mag terugzien en er alle reden bestaat, waar zulk eene werkkracht zich manifesteert, om van de komende tweede tien-jaren-periode goede vruchten te verwachten.

PRIJSVRAAG

Het Hoofdbestuur van de Vereeniging Kosmos, Internationale Correspondentieclub te Amsterdam, heeft eene prijsvraag uitgeschreven voor een nieuwen omslag voor zijn orgaan. De ingekomen ontwerpen zullen worden beoordeeld door eene commissie, bestaande uit den heer C. von Saher, Am-terdam, als voorzitter, mej. Rosa Adamse, Mortsel, Stiermarken en de heeren Théodore Antmann, Bordeaux, Ferd. André, Moskou, dr. John Charles, Stanley, (Engeland) mr. Joh. M. Irving, Kopenhagen en Heinrich Precht, Duesseldorp.

De vier ontwerpen, welke volgens het oordeel der jury het meest voor een prijs in aanmerking komen, zullen in het orgaan der vereeniging worden afgedrukt, waarna ten slotte door de leden bij hoofdelijke stemming uit deze vier een keuze zal worden gedaan.

De prijs bestaat uit een gouden medaille, of het bondsinsigne in goud ter keuze van den bekroonde.

Het ligt in de bedoeling van het hoofdbestuur, in den loop van het volgend jaar eene tentoonstelling te houden van de ingekomen teekeningen, welke voor het publiek toegankelijk zal zijn. (Hbl.)

PRIJSVRAAG WINKELGEBOUW, ARNHEM.

Als resultaat van den engeren wedstrijd tusschen de drie gekozen ontwerpen voor het winkelgebouw der firma Zijlstra en Rupp, te Arnhem, kan worden medegedeeld, dat de 1ste prijs is toegekend aan het ontwerp van den heer J. H. W. Leliman, aan wien ook de uitvoering van den bouw is opgedragen.

INGEZONDEN.

ARTISTIEK EIGENDOM.

Het heeft menigeen bevreemd, bij het zien van de catalogus der tentoonstelling van »Architectura et Amicitiae«, dat op het omslag eene verkleinde reproductie voorkwam van een deel van het door mij ontworpen aanplakbiljet dier tentoonstelling. Naar aanleiding daarvan heeft

men aanmerkingen gemaakt op het feit, dat ik eenzelfde ontwerp geschikt acht voor twee geheel verschillende doeleinden. En terecht, want — hoewel op zichzelf beschouwd dit geval van weinig beteekenis is — is het indruischend tegen het streven naar zuiverheid van beginselen in zake versieringskunst. Om deze reden stel ik er prijs op, te verklaren, dat dit geheel buiten mij om is geschied.

Dit ter goeder trouw gebruik maken van genoemd biljet mag overigens als een blijk van waardeering worden beschouwd voor het ontwerp.

Genoemd omslag heeft echter voor een tweede verkleinde en verminkte editie dienst gedaan in de »Groene« van Zaterdag 28 Oct.

Was bij de eerste editie, die van het omslag, alleen de omlijsting weggelaten, bij den herdruk in de »Groene« heeft men, met het oprechtelijk voornemen van verminking, zich vergrepen door er bovendien de panneelen uit te zagen.

K. VAN LEEUWEN.

INGEZONDEN.

Het was voor mij wel te voorzien, dat de jury het antwoord op mijn vraag in het blad van 19 Augustus j.l. zou schuldig blijven om rede dat van een gewoon uitgebouwden schoorsteen maar niet zoo gauw een halve topgever is gemaakt.

Het is mij dan ook zeer duidelijk, dat de Heer Walenkamp zich op een duidelijke manier als in het blad van 11 November j.l. van de zaak afmaakt. Gemakkelijker kan het ook al niet.

Met veronderstellingen echter kunnen wij niet verder, doch met het tentoonstellen der teekeningen zal het mijns inziens iedereen duidelijk zijn als dat mijne aanmerking niet ongegrond was.

Castricum. A. SERNE.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Boerderij-ontwerpen voor de Groe, Maatschij, van Landbouw en Nijverheid, Inlevering 1 Maart 1906, Programma in no. 16 1905.

Reclame-plaat voor het Alg. Ned. Verbond, Inlevering vóór 1 Jan. 1906, Progr. in no. 29.

Vredespalcis, Inlevering voor 15 Maart 1906, Programma in nummer 33.

Monumentale Fontein te Rotterdam, Inlevering 1 Mei 1906, Mededeelingen in de nummers 44 en 45.

Gemeentehuis, Java, Inlevering 31 Maart 1906, Mededeelingen in No. 45.

ALGEMEENE NEDERLANDSCHE OPZICHTERS- EN TEEKENAARS-BOND .. ..

INFORMATIE-BUREAU
Secretariaat: - - - - - -
Spiegelgr. 21, boven
Spreekuur iederen Maandagavond van 7—9 uur. .. ..

Ingeschreven Sollicitanten.

No. 57.	Bouwk.-O.,ziehter-Teekenaar	27 jaar,	f 80	's maands.	
59.	» » »	21 »	- 80	»	
64.	» » »	26 »	- 90	»	
66.	» » »	26 »	- 90	»	
69.	» » »	29 »	- 110	»	
72.	» » »	27 »	- 80	»	
73.	» » »	26 »	- 100	»	
77.	» » »	26 »	- 80	»	
62.	» Teekenaar	24 »	- 90	»	
53.	aankomend bouwk. Opz.-Th.	21 »	- 60	»	
54.	» » »	23 »	- 70	»	
58.	» » »	27 »	- 60	»	
60.	» » »	20 »	- 50	»	
61.	» » »	23 »	- 70	»	
67.	» » »	21 »	- 60	»	
70.	» » »	23 »	- 65	»	
74.	» » »	21 »	- 50	»	
78.	» » »	22 »	- 70	»	
59.	aankomend bouwk. opz.	26 »	- 70	»	
75.	aank. bouwk. teek.	20 »	- 45	»	
79.	» » »	20 »	- 45	»	
71.	Aankt. bouwk. teek.	20 »	- 25	»	
55.	aank. bouwk. en administratief opz. teek.	24 »	- 75	»	
69.	Opzichter bij Gem. of Mij.	25 »	- 80	»	
65.	Electro-Technikus	25 »	- 1200 à 1500	's jaars,	
68.	Teekenaar Kunstnijverheid	23 »	- 70	's maands.	
76.	aank. Uitvoerder Gewapend Beton	21 »	- 60	»	

Zie onderschrift in No. 46.

TECHNISCH GEDEELTE.

EEN UITSTAPJE IN NEDERLAND.

(Vertaald uit „The British Architect".)

Ik neem aan, dat wij te Brugge zijn, en dat wij nog niet al ons geld aan geïllustreerde briefkaarten en kant hebben uitgegeven, zoodat de 14 stuivers, die wij noodig hebben, om over de Nederlandsche grens te komen, geen bezwaar voor ons zijn.

We bevinden ons tegen half negen in den morgen aan het uiteinde van een kanaal, dat we met ons stoombootje zullen bevaren. Onze lading bestaat voornamelijk uit eenige dozijnen paren klompen. Het voordek van ons nietig bootje heeft een leuning, en is uitgerust met dekstoelen. „Achteruit", achter de schoorsteenpijp is op het dek een kleine kajuit, waarin men zich terug kan trekken om couranten met namen, die men niet uitspreken kan, eens in te kijken. Terwijl we onze reis in de zoete morgenlucht vervolgen, langs de glinsterende en stille vaart, omzoomd door hellende, groene oevers, beplant met riet, waartusschen we van tijd tot tijd een visschertje ontwaren, zien we aan beide zijden lanen, die zich, naar het schijnt, tot in het oneindige uitstrekken. Het vlakke landschap en het lange, als zilver glinsterende kanaal, begrensd door het zachte groen aan het gras, de oevers en de boomen zijn typisch Hollandsch.

Na ongeveer 3 mijlen te hebben gevaren komen we te Damme aan, en hier wacht ons een zeldzaam genot, dat vooral door hem, die de overbeschaafde maatschappij wel eens een oogenblik wil ontvlieden, zoo op prijs gesteld wordt. Dit kleine plaatsje was vroeger een stad van beteekenis, waar veel scheepvaart werd gedreven. Nu is het er bijna zoo eenzaam en verlaten als in een doodenstad.

Links van de landingsplaats vindt met een groep witte boerderijen, die, architectonisch, een fuist voor de oogen zijn. Ze worden omgeven door een muur met een vreemde, boogvormige poort en daarin ontwaart men lange rijen van boerderijen met elliptisch-boogvormige vensters en deuren, met steile punt- of mansardedaken, op een verrukkelijke wijze in groepen verdeeld. Het is onmogelijk den fraaien indruk, dien dit dorpsgezicht op ons maakte, zelfs met behulp van schetsen, naar eisch weer te geven, en daarbij, we hebben haast, want dicht aan den oever ontwaren we, het mooiste type van windmolen, dat ik ooit aantrof. Hij staat op den groenen oever, zooals ze gewoonlijk doen, en is van baksteen, goed gewrocht en concaven vorm, en wordt bekroond door een kleinen spitsen gevel met pannendak, waarop zich een punt met een uitgeslagen metalen versiering bevindt, een voorstelling van een zeemeermin, met een golvenden staart, op een hoorn blazende; een lange rij knotwilgen, met een op veeren gelijkende, grijs-groenen bladerentooi loopt aan beide zijden op den molen uit. Het geheel is bepaald goddelijk schoon. Hebt ge ooit beproefd een schets te maken van de zich snel draaiende wieken van een windmolen? Ik verzeker u, dat dat een waar geduldwerkje is. Wanneer wij werkelijk wieken in beweging zouden willen teekenen, dan zouden wij een cirkel met verwarde lijnen moeten kladden; doch we stellen onze eischen niet zoo hoog, en teekenen feitelijk stilstaande molens.

Indien wij in een groote moderne fabriekstad waren, dan zouden we misschien, in den tijd, die we reeds te Damme waren, alles gezien hebben, wat er op architectonisch gebied slechts te zien viel. Doch te Damme kwamen we in dien tijd slechts toe het maken van een begin. Weer het kanaal overstekende, komen we direct op het stadsplein, en hier vinden wij ons gezet in de tijden der middeleeuwen ver-

plaatst. Aan een der zijden staat het stadhuis, en een beter geproportionneerd gebouw zult ge zelden, zelfs in Frankrijk niet ontmoeten, en, overal om u heen, ziet ge nog andere interessante staaltjes van Vlaamsche baksteen-architectuur. Midden op het plein ziet ge een bewonderenswaardig gedenkteeken voor Jacob van Maerlant. Iets verderop ziet ge een paar mooie, oude kloostergebouwen, en nog iets verder staat een fraaie, oude baksteenen kerk, waarvan het oudste gedeelte een ruine is. Alles bij elkaar genomen, is Damme bepaald een heerlijk plaatsje, en het kost moeite het den rug toe te draaien. Een bezoek aan Damme doet terstond den lust bij ons ontwaken, om nog meer dergelijke overblijfselen uit vervlogen dagen van voorspoed te zien.

Meer lange vaarten met glinsterend water en lanen, en we passeeren de Hollandschen grens door een bocht in het kanaal, waar de rechtsche en linksche lanen elkaar kruisen, en een prachtig panorama doen ontstaan, en dan naderen wij de kade van Sluis, gelegen in het midden van een der fraaiste Zeeuwsche landschappen. Hier vindt men een klein dokje, omgeven door een steenen kade, rondom met boomen beplant, en door de boomen ontwaart ge de vreemdsoortige Hollandsche (of liever Zeeuwsche) huisjes, die het landschap steeds begrenzen. Het kleine plaatsje wekte onze grootste belangstelling. Er is een mooi, oud stadhuis met een zeer schilderachtigen toren, van rooden baksteen.

Het werd met groote zorg hersteld, en ofschoon alles op de eerste verdieping er nu als nieuw uitziet, vindt men daar toch nog den uit de dertiende eeuw dateerenden steenen schoorsteenmantel, en een van de balken wordt nog door een prachtig eikenhouten kapiteel ondersteund. De zolder ing is geheel en al met nieuw hout hersteld, en tegen de balken vindt men nieuwe, gebeeldhouwde kapiteelen, nabootsingen van een oud fragment. Het oude steenen kapiteel en het oude blok eikenhout daarboven ondersteunt de kniehouten van de balken, en bij het nieuwe werk ging men op dezelfde manier te werk. Het voorhanden zijn van een breede, witte lijn tusschen het rood en groen der versiering is onze aandacht ten volle waard.

Vele vreemdsoortige, oude gevels vallen ons in de straten van Sluis nog op. Het is een liefhjk, klein plaatsje, en mocht ge er eens komen, dan zou ik u raden in dit stadje te blijven, waar ge het voor een rijksdaalder per dag zoo goed kunt hebben, dat ge niet meer naar de hotels en restauraties van Piccadilly zult verlangen.

P.

BETONBEDDING VOOR DE BESTRATING VAN WEGEN.

Voor het onderbed der bestrating van loop- en rijwegen, wordt meermaals beton gebezigd, maar niet altijd met de vereischte vakkennis. De oorzaak zal gedeeltelijk wel te zoeken zijn, doordien somtijds in kranten recepten omtrent betonbereiding voorkomen, die nu en dan onoverlegd worden toegepast, zonder het speciale doel meer in het oog te houden. De eischen, aan een trottoir-beton-bedekking of aan die van een geasphalten rijweg gesteld, zijn natuurlijk anders als voor een kopsteen-bestrating, welke wederom met de geaardheid van de onderbedding moet overeenkomen.

Allereerst is 't verkeerd het onderbed door stampen, rammen en walsen, onder rijkelijk gebruik van cement, tot een groote, samenhangende plaatvlakte te maken, die door haar buigingsvastheid den samengestelden, geconcentreerden lastdruk van de keibestrating op het grootst mogelijk grondvlak moet overbrengen. Dit is dus niet de taak van de onderbedding, veel doelmatiger heeft het overdragen van den druk plaats door een beddingsmateriaal, waarvan de ruwe oneffenheid het verschuiven der bestrating tegenwerkt.

Een voorbeeld zal de juistheid dezer bewering dadelijk doen erkennen. Waarin bestaat de voorrang van nauwkeurig prismatisch behouwen steenen, tegenover ronden, rolof veldsteenen? Dat een goed vlak afgewerkte kei-bestrating standhoudender is, dan die uit ruwen veldsteen, weten we. Bij een prismatische bekeiing staan telkens twee zijden tegen elkander en iedere steen dient den volgenden als steun- en weerstandslichaam bij de belasting van den straatweg door voertuigen. Deze laatste trachten de afzonderlijke deelen der bestrating in de rijrichting te verschuiven. Veldsteenen zijn echter te rond en te glad, meestal ook niet groot genoeg, om wederkeerig een ruwe, wrijvende vlakte aan te bieden. Eveneens raken zij elkander slechts op twee punten aan. Door aanstoppen met zand en kiezel tusschen de voegen, wordt het ongerief wel wat beter, maar dit materiaal is eveneens te fijnkorrelig, om genoegzaam weerstand te bieden. Daaruit ontstaat, dat bij de voortschuivende werking van allerlei voertuigen, de ronde steenen beginnen te draaien, deels in- deels uitgeperst worden en al spoedig een hoogst gebrekkig plaveisel vormen.

Bij eenig nadenken komen wij al spoedig tot de overtuiging dat ook een beton-onderbed, waarbij hoofdzakelijk zand werd gebezigd, niet aan de eischen van een goede bestrating beantwoordt. Beter is reeds een betonlaag uit grove kiezel, maar ook hierbij bezitten de afzonderlijke steentjes een nagenoeg ronden vorm en daarom is het gebruik weer minder verkieselijk. Het beste is wel scherpkorrelig fijnslag, als het niet uit gebakken, maar uit vasten natuursteen bestaat. Steenslag uit hard gebranden klinkers is overigens zeer goed bruikbaar, als het in niet al te groote verkeer-straten wordt gebezigd.

Beton uit kiezel en cement wordt hier, voornamelijk bij asphalteering voor rijwegen gebezigd en gewoonlijk ter dikte van 20 cM. aangebracht. Voor zulk werk is het kiesbeton goed geschikt, omdat wij hier met een aaneengesloten deklaag te doen hebben en niet met steenen, die geneigd zijn een draaiende beweging aan te nemen. Hoofdzaak daarbij is, dat 't beton mager gehouden en niet al te veel bevochtigd wordt. In den regel bezigt men hier op 7—8 deelen kiezel slechts 1 deel cement. Vaststampen niet is noodzakelijk, veeleer is aankloppen met de schop voldoende. 't Zou natuurlijk verkeerd zijn, het bovenvlak zorgvuldig glad te maken. In vele gevallen bezigt men voor kopsteenbestrating een onderbed uit klein geslagen natuursteen; het wordt vast aangestampt, doch het gebruik van een bindmiddel is hierbij volkomen overbodig. Voor de onderbedding van geasphalteerde trottoirs is steenslag uit harden baksteen, zeker volkomen toereikend.

Bij de uitvoering van een asphaltlaag uit beton moet vooral daarop worden gelet, dat de bedding volkomen verhard en droog is, als de heete asphaltmassa opgebracht wordt. De verdamping van het vocht verhindert een genoegzaam dicht worden van het heet verwerkte asphalt en geeft tot het vormen van blazen en holle ruimten aanleiding, die de duurzaamheid van de deklaag sterk benadeelen. Het onderbed kan de taak, de druk van het asphaltdek op den ondergrond over te dragen, niet vervullen, als de asphaltplaat niet vast op de bedding aansluit.

J. L. TERNEDEN.

NIEUWS, WAT BETREFT DE CONSTRUCTIE VAN TRAPPEN.

Wegens de daarmede gepaard gaande voordeelen heeft men reeds van oudsher de voorkeur aan houten trappen gegeven, en overal daar, waar de bouwpolitie geen bezwaren maakt, gebruikt men ze ook thans nog gaarne. De vele onaangename eigenschappen van steenen trappen, zooals deze: dat zij moeilijker te repareeren zijn, dan weer eens te ruw, en dan weer eens een te glad oppervlak hebben,

leidden tot het gebruik van met hout belegde ijzeren- of steenen-trappen. Laatstgenoemde, met een ijzeren onderbouw, kunnen aangenaam zijn voor het oog, en bevielen, de kosten daargelaten, en ongeacht de wel te overwinnen constructieve moeilijkheden, dan ook vrij goed. Een bezwaar is echter, dat zij bij brand niet goed te vertrouwen zijn, en brandschade doet bij dit soort trappen gewoonlijk groote kosten ontstaan. Veel betrouwbaarder zijn trappen ondersteund door een constructie van natuur- of kunststeen, of door gewelven. Bij de beide eerstgenoemde constructie-wijzen lieten de tot nog toe gebruikelijke wijzen van bevestiging van de bovenlaag, door ingekapte, ingegoten of ingestampte laves, veel te wenschen over, terwijl het gebruik maken van gewelfde of betontrappen met daarop gemetselde of aangestampte treden, en aan het treevlak ingelaten platen, dikwijls een groote constructie-hoogte vereischt, en bij wentelingen groote moeilijkheden en extra-uitgaven veroorzaakt. Alles redenen waarom men zich liever op een andere wijze zocht te helpen. De hierboven aangegeven bezwaren kunnen nu, naar men ons mededeelt, opgeheven worden door een door W. Fraulob te Gera-Reuss geoctrooieerde uitvinding, die in hooge mate het in zwang komen van met geringe kosten te vervaardigen, zeer vuurvaste, en lange, vrijdragende, gewapende kunststeentrappen zal kunnen bevorderen. De nieuwe constructie onderscheidt zich door pingleuven, die den vorm van een dubbele zwaluwstaart hebben, en die in het voorste, vertikale vlak der trede ingelaten zijn, doch zoo geplaatst zijn, dat ze zoo weinig mogelijk het draagvermogen van de trede verminderen.

In deze gleuf worden de bevestigings-pinnen eerst bij het aanbrengen van de oplegging van voren ingeschoven, en zonder dat men van het ingieten van het een of andere bevestigingsmiddel gebruik behoeft te maken, verkrijgt men juist door den eigenaardigen vorm der gleuven reeds een vaste verbinding. Een losraken der pinnen door indroging is hier niet te duchten, terwijl beschadigde opleggingen of dito bevestigings-pinnen steeds binnen een paar minuten door nieuwe vervangen kunnen worden.

Daar de pinnen lange vlakken van aanraking hebben, zal er niet gauw breuk voorkomen, en zullen de opleggingen inderdaad stevig bevestigd zijn, terwijl bij werkelijk goede oplegging op de staande kanten, ook een trekken der treden niet te duchten zal zijn. Ook zullen de trappen, wanneer ze beloopen worden, niet kraken, omdat de oplegging met de steenen onderlegging goed aansluit, en de schroeven steeds aangedraaid kunnen worden. Met het oog hierop moeten de pinnen zich eenige m.M. achter het steen-oppervlak bevinden. Voor de opleggingen kan men van allerlei grondstoffen gebruik maken. Het vervaardigen van gebogen treden en van treden voor wentel-trappen levert ook geen moeilijkheden op, en men kan de beneden het meest in het oog vallende vlakken, tegen zeer geringe extra-kosten versieren. Men kan de trap gedurende het bouwen zonder opleggingen, gerust door het werkvolk laten gebruiken, daar werkelijk constructieve beschadigingen wel niet gauw zullen voorkomen, en of de trap er wat minder mooi door wordt, hindert ook niet, daar de opleggingen er dan nog niet op aangebracht zijn. Deze constructie, die, wat aanleg betreft, bijzonder goedkoop is, en toch een fraaie trap levert, is zoowel geschikt voor enkele treden, als ook voor groote trappen van beton, met of zonder bewapening.

PAKOE.

DE REKENSCHUIF MASERA.

De ingenieur en de architect bedienen zich voor de het meest voorkomende berekeningen, wat betreft vermenigvuldiging, deeling en de oplossing van evenredigheden gewoonlijk slechts van de twee bovenste schalen van de Tavernier-schuif. Wil hij nauwkeuriger cijfers verkrijgen, dan maakt hij van het benedenste gedeelte gebruik, waarvan de logaritmische eenheid tweemaal langer dan die van de bovenste schalen is. Daarbij doet zich dan steeds het bezwaar voor, dat voor vermenigvuldigingen en deelingen, in de helft der voorkomende gevallen, tenminste wanneer er eerst geen berekening of raming voorafgegaan is, de uitkomsten buiten de schaalverdeeling vallen. Bij de vorming van evenredigheden met dezelfde reden doet zich dit bezwaar vooral gevoelen en is dan zeer lastig. Om dit gebrek nu te doen vervallen, bracht men rekenschuiven in gebruik, waarvan de indeeling als in het oneindige doorloopend kan worden beschouwd. Deze instrumenten hebben echter in de praktijk niet het burgerrecht kunnen verkrijgen, omdat het bij het afiezen steeds noodig is de schuif te draaien, en omdat ze als zakinstrumenten niet zoo gemakkelijk zijn als de gewone rekenschuif met een beweegbaar staafje.

De vinding van Masera paart nu echter gemakkelijke behandeling van de staafschuif, met de tot in het oneindige doorloopende schaalverdeeling van de rekenschuiven. De eenheid der schaalverdeeling heeft een lengte van 25 cM., men kan er dus even nauwkeurig mede rekenen als met de onderste schaal van de Tavernier-schuif.

De vournaamste onderdeelen bestaan uit een vaste, op een strook staal geëtste schaal, en en een bewegelijke op een stalen band aangebrachte schaal zonder einde, die over twee aan de uiteinden der schuif aangebrachte rollen loopt. Door middel van een in spanningen ingelaten eenvoudige geleiding wordt de bewegelijke schaal geleid. De schaalverdeelingen zijn door een vast ingespannen en precies opliggende glazen plaat bedekt, die de beide stalen stroken precies in hetzelfde vlak houdt, zoodat er slechts uiterst geringe paralaxische afwijkingen (ontstaande door verschillend zien bij het aflezen), die ook bij gewone schuiven voorkomen, mogelijk zullen zijn. Door een soort nonius met glazen plaat kan een nog nauwkeuriger aflezing plaats hebben. De monsuur is van ebbenhout, de uiteinden zijn van een sierlijk, afgerond beslag voorzien. De schaalverdeelingen zijn zeer duidelijk. Behalve deze schaalverdeelingen komen er geen andere op het instrument voor. Het is dan ook slechts voor de in het begin van het artikel genoemde doeleinden te gebruiken. Het instrument is dus in de eerste plaats een uitstekend hulpmiddel voor den koopman, en die architecten en ingenieurs, die zich slechts bij uitzondering met sommige trigonometrische berekeningen en met machtsverheffingen hoeg te houden hebben, zullen deze schuif evenals de Tavernier-schuif steeds nuttig gebruiken kunnen, wanneer zij herhaaldelijk eenvoudige berekeningen van dezelfde soort, zooals bij begrooiingen, bij het berekenen van kubieke inhouden enz., te verrichten hebben.

PAKOE.

IS EEN „LUCHTKRABBER" VOLDOENDE STEVIG?

De hooge gebouwen, of de „luchtkrabbers" zooals men ze noemt, en die men voornamelijk te New-York en Chicago vindt, wekken altijd zeer de belangstelling van vreemdelingen op, die dan gewoonlijk ook de vertrouwbaarheid en de duurzaamheid van het gebouw bespreken. Dat men deze kwestie besprreekt is vrijwel begrijpelijk, want kantoorgebouwen, van meer dan 20 verdiepingen, als uit den grond opschietende, met een fundeering betrekkelijk klein in oppervlak, kooden wel eens „breekbare waar" zijn.

De geniale geest van den mensch echter, heeft deze luchtkrabbers zoo stevig en duurzaam gemaakt, dat het door ingenieurs en andere wetenschappelijke lieden nu als bewezen wordt aangenomen, dat het natuurlijke leven van dergelijke stalen constructies wel een 5000 jaren zal bedragen. Altijd aannemende, dat er geen gebeurtenissen, die niet te voorzien zijn, optreden.

Bij den bouw van deze hooge huizen, blijkt, dat hoofdzaak is, dat de fundeeringen zoo ingericht zijn, dat er geen mogelijkheid bestaat, dat er ooit vocht komt bij den ijzeren of stalen onderbouw, die den basis vormt van het metalen geraamte. Zakken moet een totale onmogelijkheid zijn. Het staal wordt tegen invretingen van roest door beton, cement en verf beschut. Ook is er voor gezorgd, dat de electrische geleidingen geen schade kunnen aanrichten. Verder is bij de berekening van het staal een vijfvoudige zekerheid aangenomen.

Kan een orkaan een dergelijk hoog gebouw doen omstorten? is een vraag, die door experts gewoonlijk in ontkennenden zin beantwoord wordt. De constructie is zoo stevig, dat wij aangegeven vinden, dat de redactie van de „Iron Age" beweert, dat, hoewel zij diep in den grond staan als een eik, zij, indien er eens een catastrophe plaats had, in de lengte zouden vallen, en nooit breken. Zij zouden vallen als een boom, die door den storm ontworteld werd. De ingenieurs dachten niet, dat de sterkste orkaan er ooit vat op zal krijgen, maar, wat betreft de gevolgen van een, zelfs niet al te hevige, aardbeving schijnen ze minder vertrouwen in de luchtkrabbers te hebben. De animo om eens een aardbeving in een luchtkrabber mee te maken, schijnt, zelfs bij de bouwmeesters van deze hooge huizen, niet bijzonder groot te zijn.

R.

TEGEN STOF OP WEGEN EN IN STRATEN.

Ons verlangen om het stuiven zoowel op grindwegen als ook op straatwegen met cement- of zandvoegen zooveel mogelijk tegen te gaan, is zeker niet ongemotiveerd. Dat de behoefte daaraan hoe langer zoo meer gevoeld wordt, is toe te schrijven aan de meerdere stofvorming door de toename van het verkeer. In de laatste tijden is men vooral in groote steden, en in plaatsen, welke door zieken, die behoefte aan zeer zuivere lucht hebben, worden bezocht, tot het nemen van practische proeven overgegaan. „Publieke Werken" te Weenen en vooral de „Bauräte" Schneider en Lehnerl hebben zich, met een open oog voor de sanitaire eischen, welke men in verband met het stuiven van straten en wegen te stellen heeft, reeds sedert lang aan een ernstige bestudeering van dit onderwerp gewijd. Jammer genoeg wordt het succes lang niet bevorderd, doordat men tegen de feitelijk niet zeer hooge financiëele offers, welke men te brengen zal hebben, toch nog opziet. In andere landen, en in de eerste in Frankrijk, hebben zich eigenaardige vereenigingen „Ligues contre la poussière sur les routes" tot bestrijding van de stofplaag gevormd, die door openbare vergaderingen, en ook door geldelijken onderstand van het rijk en de gemeente het reeds zoo ver hebben gebracht, dat zij thans in staat gesteld zijn de wegen te impregneeren, te bespuiten en te oliën. Sedert kort zijn nu ook in Duitschland dergelijke vereenigingen opgericht, te Munchen gelukte het onlangs door het optreden van den praktiseerenden geneesheer Dr. Johannes Uebel een dergelijke vereeniging in het leven te roepen, waarvan de leden tot de eerste kringen der stad behooren. Baanbrekend op het gebied van strijd tegen stof, was het werk van den bekenden Zwitserschen arts Dr. Guglielminetti te Monte-Carlo, en zijn verdienste is het, dat in de Riviera en later te Parijs en omstreken in het jaar 1904 meer dan 150.000 vierk. M. stoffige, gemacadamiseerde straten en wegen geïmpregneerd werden, volgens verschillende systemen. De hierop betrekking hebbende verslagen luiden voor het meerendeel gunstig.

Te Weenen werd ter gelegenheid van de spiritus-tentoonstelling ,nu ongeveer 1½ jaar geleden, de volgende proef genomen, welke gelukt te noemen is. In de hoofdlaan voor het westelijk portaal van de Rotonde werden circa 2000 vierk. M. volgens de bekende „asophine"-werkwijze door het „Wiener Asphaltwerk" Cooper und Co. geïmpregneerd. De kosten van een dergelijke impregneering bedragen ongeveer 0.3 Heller (15 cent) per vierk. M. Ze blijft ongeveer een jaar voldoende goed, en vormt een mooie, gladde bovenlaag, welke sterk op asphaltbestrating gelijkt.

Korten tijd geleden heeft de eenigste firmant van dit huis, de scheikundige Edwin Cooper, die ook eigenaar van de Stadlauer Olieraffinaderij is, ontdekt, dat de door hem reeds sedert jaren voor andere doeleinden vervaardigde, in water oplosbare minerale olie „Simplicit", wegens haar, stof vastleggende en desinfecteerende, eigenschappen in hooge mate geschikt is om stofvorming te verhinderen. Op verzoek van den Gemeenteraad heeft zich deze heer bereid verklaard, een voldoende hoeveelheid „Simplicit" kosteloos ter beschikking te stellen, en het nemen van de proef te leiden. Onder superintendentie van den „Baurat" Schneider werden er proeven met „Simplicit-besproeiingen op 8 plaatsen in de Langegasse tusschen de Lercherfelderstrasse en de Laudongasse genomen.

Men maakte daarbij van automatisch werkende sproeiwagens gebruik, die een waterinhoud van 2200 litter hadden. Bij dit quantum werden 20 K.G., dis is circa 1 percent Simplicit gevoegd. Het sproeiwater gelijkt dan op afgeroomde melk, is reukloos en vertoont onder den mikroskoop fijn verdeelde oliedeeltjes.

De proeven werden gedurende 14 dagen om den anderen dag genomen, en werden met succes bekroond, want zelfs bij groote warmte was een besproeiing van slechts een keer per dag met een oplossing van slechts een percent Simplicit volkomen voldoende, terwijl er anders 2 tot 3 maal, en in menige straat zelfs 5 maal per dag moest worden besproeid.

In de met graniet bestrate gedeelten, waar de steenen met zand gevoegd zijn, veroorzaakt de ingedrongen oplossing een binding van het losse materiaal, welke nog blijft bestaan, ook wanneer het water weggesijpeld of vervluchtigd is, terwijl de fijn verdeelde olie-deeltjes achterblijven.

Nog beter valt de goede werking op te merken in het gemacadamiseerde gedeelte tusschen de „Florianigasse" en de „Laudongasse". Dit stuk weg, vroeger een stofnest zoo erg als men zich slechts voorstellen kan, verkreeg, na drie keer met Simplicit te zijn besproeid, een gebonden, homogeen oppervlak, waarop zelfs snel rijdende automobielen, geen stofwolkje konden opjagen. Het gemeenteraadslid Raks was in de gelegenheid het bovenstaande waar te nemen, en heeft zijn bevindingen niet onder stoelen en banken gestoken.

De bewoners der nabij gelegen huizen waren met de resultaten der tijdens groote hitte, en de daardoor ontstaande groote stofvorming, genomen proeven zeer tevreden.

Thans zal „Publieke Werken" te Weenen over dit onderwerp een verslag aan het gemeentebestuur indienen, terwijl de gemeenteraad over een algemeene invoering van deze wijze van werken te beraadslagen zal hebben. De kosten van deze besproeiing komen op ongeveer 6 K. (3.09 gulden) per waterwagen van 2200 L., en op 0.13 K. (6.6 ct.) per vierk. M. Bij de groote oppervlakken, die hier voorkomen, zouden voor de Gemeente toch steeds groote onkosten ontstaan. Doch tevens heeft zij ook niet onbelangrijke besparingen ten gevolge door vermindering van het aantal besproeiingen. In alle gevallen is het resultaat van een sanitair standpunt beschouwd wel eenige geldoffers waard. Want daar stof vooral de smetstoffen van tuberculose overbrengt, is een strijd tegen stof tevens een krachtige bestrijding van deze kwaal, benevens van andere besmettelijke ziekten.

REFLECTOR.

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP
ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz., PAUL J. DE JONGH, Secr., Johs. B. LAMBEEK Jr., H. WALENKAMP, W. KROMHOUT Czn., JOS. Th. J. CUYPERS, A. VAN BAALEN, Leden. — — VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN en C. W. NIJHOFF. REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE: L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP. DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12.—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10.—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7.50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD BETREFFEND TE ZENDEN AAN DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120 TE AMSTERDAM, IDEM VOOR HET PLAATWERK „DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Johs. B. LAMBEEK Jr., AMSTELHOEK, WEESPERZIJDE BIJ AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e SECRETARIS VAN HET BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen. — Prijsvraag Vredespaleis. — Stedenbouw. — Verslag 1203e vergadering. — Internationaal Congres. — 'n Prachtige betrekking. — Teekenschool voor kunstambachten. — Ingezonden. — Museum voor kunstnijverheid. — Open prijsvragen. — Informatie-bureau. — De Eucalypti. — Iets over lijm. — Over het gebruik maken van afbraak. — Een monster-blokhuis. — Mozaiekwerk. — Windverband. — Hoe meer haast hoe minder spoed. — Een Duitsche bouwverordening. — Tegen roest.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Als gewoon lid worden voorgesteld:

1. de heer Foeke Kuipers, architect, door de heeren Paul de Jong en H. J. M. Walenkamp;

2. de heer A. K. Bendt, Bouwkundige, door de heeren D. Baars en W. N. van Vliet.

De 1e Secretaris. VAN HYLCKAMA.

DE PRIJSVRAAG VAN HET VREDESPALEIS IN DE AFD. AMSTERDAM DER M. T. B. D. B.

De Afd. Amsterdam heeft hare meening inzake de uitgeschreven prijsvraag van het Vredespaleis uitgedrukt in onderstaande uitspraak, welke behandeld is geworden in hare vergadering van Vrijdag 1 December j.l.:

De afdeeling „Amsterdam" van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst in vergadering bijeen op den 1sten December 1905, in het gebouw der Maatschappij, gehoord het overzicht dat door haar bestuur is gegeven van hetgeen op vergaderingen, in de dagblad- en de vakpers is opgemerkt over regelingen van prijsvragen in het algemeen en het program der prijsvraag en de wijze van deelneming aan die prijsvraag voor het Vredespaleis in het bijzonder,

overwegende:

1°. dat in laatstgenoemd program eene regeling is vervat, welke op belangrijke punten beduidend afwijkt niet alleen van die, welke voor prijsvraag-programma's is aanbevolen en vastgesteld door de Maatschappij voornoemd in hare vergadering van den 29sten Mei 1884, maar ook beduidend afwijkt van die welke door de voornaamste Fransche, Engelsche, Duitsche en Oostenrijksche Zuster-Vereenigingen in de laatste jaren als bindend zijn vastgesteld,

2°. dat het voor het oogenblik geen practisch nut heeft een oordeel uit te spreken over genoemd program,

3°. dat de discussie en stemming over dit onderwerp in de Algemeene Vergadering der Maatschappij gehouden te Maastricht op 23 September 1905 is gehouden buiten de orde van dien dag, als zijnde niet op de agenda van die vergadering vermeld,

4°. dat naar den inhoud en zeer kennelijke bedoeling van Hoofdstuk VIII der Wet van de Maatschappij, een onderwerp als het bedoelde eerst na grondige voorbereiding met het in deze omnisbare prae-advies van het Hoofdbestuur ter tafel der vergadering had kunnen worden gebracht, en het uit dien hoofde aanbeveling had verdiend geene stemming op genoemde vergadering over deze zaak te doen houden,

5°. dat de uitslag van vorenbedoelde stemming, in verband met hetgeen daaraan was voorafgegaan door betreurenswaardig openbaar geschrijf van persoonlijken aard, bezwaarlijk anders kan zijn geweest dan onzeker wat aangaat de hierbij betrokken beginselen, en om alle voornoemde redenen niet kan worden aangemerkt als te zijn het gevoelen der Maatschappij over genoemd program,

6°. dat deze beginselen van voldoende belang zijn voor de beoefenaren der Bouwkunst om grondig en alsnog nader, vrij van alle neveninvloeden te worden beschouwd,

7°. dat veel, wat bij deze prijsvraagkwestie is te berde gebracht, achterwege zou zijn gebleven, indien in alle opzichten bij deze prijsvraag meer consequent ware aangehouden de grondbeginselen nedergelegd in de artikelen bij het uitschrijven, beantwoorden en beoordeelen van prijsvragen, aanbevolen en vastgesteld ter Algemeene Vergadering onzer Maatschappij van 29 Mei 1884, aangevuld of gewijzigd in meer ondergeschikte punten naar de bijzondere eischen voor meergenoemde prijsvraag.

Besluit:

a. Het Hoofdbestuur der Maatschappij voornoemd beleefd uit te noodigen het daarheen te leiden dat op eene — naar zijn oordeel meest doeltreffende wijze, — door hem ter tafel eener Algemeene Mei-Vergadering wordt gebracht een nieuw-ontwerp van artikelen bij het uitschrijven, beantwoorden en beoordeelen van prijsvragen, indien het Hoofdbestuur van oordeel is dat die welke door onze Maatschappij zijn vastgesteld in 1884 thans voor toepassing geen aanbeveling meer verdienen en behooren te worden gewijzigd of aangevuld, en voorts voornoemd Bestuur uit te noodigen het initiatief te nemen tot het zich verstaan met Buitenlandsche vereenigingen, ten einde te verkrijgen algemeen geldende grondregelen voor het uitschrijven van Internationale Prijsvragen en van den uitslag dezer pogingen te zijner tijd mededeeling te doen,

b. dit besluit en de overwegingen waarop het berust te zenden aan de andere afdeelingen der Maatschappij met uitnoodiging dit verzoek bij het Hoofdbestuur te willen ondersteunen,

W. J. DE GROOT, Voorzitter,
J. H. W. LELIMAN, Secretaris.

AMSTERDAM, 22 November 1905.

* * *

Aan de behandeling van bovenstaand concept ging vooraf eene door den Voorzitter gegeven uitvoerige toelichting, zóó zaakrijk en waardig dat wij hopen die, zooals de heer Kromhout in de vergadering voorstelde, in druk te zien verschijnen, opdat 't een ieder klaar worde hoe sterk het Afd. Bestuur staat tegenover de slappe houding van het Hoofdbestuur der Maatschappij. Jammer maar dat zoo weinig leden waren opgekomen om hunne belangstelling en waardeering in hetgeen hun bestuur gedaan had, te toonen.

Treffend was dat in genoemde toelichting het duidelijk

bewijs werd geleverd hoe lijnrecht in strijd met de door de Maatschappij zelve vastgestelde regelen voor het uitschrijven van prijsvragen is gehandeld door de Maastrichtsche uitspraak, waarbij het programma der prijsvraag-Vredespaleis zonder eenig voorbehoud werd goedgekeurd; vreemd dat het Hoofdbestuur zoo weinig bekend bleek te zijn met de reglementen van een lichaam waarvan het aan het hoofd staat. Na eene opsomming van hetgeen in de prijsvraagreglementen der buitenlandsche vereenigingen is voorgeschreven en waaruit te lezen is hoe meerdere bepalingen van het Vredespaleis-programma daarmee in strijd zijn, werd overgegaan tot eene nadere beschouwing dezer bepalingen voornamelijk van art. 1, regelende de speciale uitnoodiging aan enkele architecten, zeker het voornaamste der strijdpunten. Het Afd. Bestuur onderschrijft ten volle de door „A. et A." ingediende motie, waarbij verklaard is dat het beginsel van volstrekte gelijkheid in deze prijsvraag is geschonden.

Ten aanzien der uitnoodigingen memoreert de Voorzitter de tegenstrijdigheid gelegen in de weigering van het Bestuur der Carnegie-Stichting om de namen der mededingers, door dat Bestuur uitgenoodigd, te publiceeren, en het toch bekend zijn van de namen der Nederlandsche invité's, wien zeker geen geheimhouding is opgelegd, blijkende ook uit de indertijd geplaatste advertentie waarin door een der twee uitgenoodigden ('t is geen geheim meer wie dit is geweest) academisch ontwikkelde teekenaars werden gevraagd om plannen voor het Vredespaleis uit te werken.

Nadat nog het gezonde denkbeeld van vóórwedstrijden, voor elk land afzonderlijk, nader was uiteengezet en aangetoond hoe bij toepassing daarvan de vrees voor niet te verwerken toevloed van ontwerpen kon worden te niet gedaan, werd op meerdere vaagheden in het programma gewezen, zoo b.v. de vermelding der bouwsom aan het hoofd daarvan, terwijl verder met geen woord over eene in te leveren begrooting wordt gesproken, noch een staat van plaatselijk geldende eenheidsprijzen is opgenomen. Onbillijk wordt genoemd de korte termijn van inlevering, welke ten dienste van buiten Europa wonenden zeker ruimer genomen had moeten worden; onjuist ook de wijze waarop het vragen van inlichtingen is geregeld, de beantwoording daarvan behoorde in het openbaar te geschieden, opdat ieder belanghebbende profiteeren kan van eene publicatie der aanvullingen op het programma, zooals door ons indertijd ook is verlangd.

Ten slotte werd door den Voorzitter de gehouden stemming op de Maastrichtsche vergadering, als zijnde vo'komen in strijd met de wet der Maatschappij, streng afgekeurd; spr. noemde het onverantwoordelijk van het Hoofdbestuur dat het deze zaak, zonder behoorlijke voorbereiding en bovendien zonder gebruikelijke aankondiging vooraf op de agenda, aan eene stemming heeft durven onderwerpen.

De op deze toelichting volgende discussie sterkte het Afd. Bestuur in zijn ingenomen standpunt. De heer Rieber die het aantrekkelijk werk had de houding van het Hoofdbestuur in casu te verdedigen, deed dit met weinig geluk; dit kan strouwens niet anders: de schreve positie waarin dit Bestuur de Maatschappij gebracht heeft, is niet recht te praten, zelfs niet door den heer Rieber, die dan ook wijselijk punt 1 van bovenstaand concept onaangetast liet. Wel komt deze spreker er tegen op als zou de verbreking der autonomiteit door een der uitgenoodigde architecten zelf zijn bewerkt; spr. heeft daaromtrent een onderzoek ingesteld en komt tot de conclusie dat er alle grond bestaat om de gepleegde indiscretie te zoeken bij een der ambtenaren van het Min. van Buitenl. Zaken.

Deze pikkende onthulling, komende van „over 't algemeen welingelichte zijde", maakte op de vergadering diepen indruk, welke echter, zoo niet eerder, dan toch zeker nu glad weggevaagd is: de heer Rieber n.l. heeft over zijne uitlating vermoedelijk iets te hooren gekregen uit den Haag; in het „Hbld." toch van 5 dezer trekt deze heer de verdachtmaking in onder aanbieding van verontschuldiging aan de geblameerde ambtenaren. — De zaak moet niet heel sterk staan waar dergelijke middelen van bestrijding worden aangewend. Hoe zwak overigens de verdedigers van het Vredespaleis-programma staan, bewees de heer Rieber tevens door zijne averechtsche bewering, tegen het berwaar van te korten inleveringstijd aangevoerd, dat n.l. het natuurlijk de bedoeling is der prijsvraag-uitschrijvers om aan alle buitenlandsche inzenders toe te staan hunne antwoorden te verzenden vandomicilie uit op den dag in het programma als termijn van inlevering bepaald. De heer Walenkamp schoof deze stelling onmiddellijk in den hoek bij het ander Maatschappelijk oud-roest door uit het programma voor te lezen deze aan duidelijkheid niets te wenschen over latende bepaling: „de inzendingen die later dan zeven maanden na de uitgifte van het programma (te rekenen dus vanaf 15 Aug.) zijn ingekomen te 's-Gravenhage, worden niet geopend en blijven ter beschikking van den afzender." Uit het verhandelde te Maastricht (zie „Architectura" 39 en 40) weten wij dat er in de Maatschappij wel meerdere spreek-maar-raak-orateurs optreden, die het aanvoeren van bewijzen voor hunne redeneeringen gansch niet noodig vinden, in de zalige verwachting dat alles maar met een passieven hoofdknik zal worden aanvaard.

De heer Poggenbeek (vice-Voorzitter Hoofdbestuur) bleef hardnekkiglijk de prijsvraag toch maar eene aardige noviteit vinden, ontdekte vervolgens eene tweede noviteit in het merkwaardig verschijnsel dat bij elke prijsvraag zijn twee categorieën van architecten: primo, zij die meedoen; secundo, zij die niet meedoen, plus en benevens de onomstoothare waarheid dat geen man van de 1ste categorie de absolute zekerheid heeft den prijs te zullen winnen; ten slotte verklaarde spr., verknocht te zijn aan de stelling dat het Bestuur der Carnegie-stichting niets met den Staat of de Regeering te maken heeft, doch integendeel als particulier bouwpatroon, moest worden beschouwd, alles onder het zinrijk motto „hij die het gebouw betaalt, is vrij in doen en laten". Deze nonsens-in-'t-kubiek schijnt, wij wezen er al op in het vorig nummer, de alles-beheerschende meening van het Hoofdbestuur der Maatschappij te zijn.

Men moest toch wijzer wezen! Een werelddaad als die van Carnegie wordt maar niet zoo opeens in een particulier zaakje omgezet.

Door al die draai-bewegingen geïnspireerd kwam dan ook de heer Kromhout tot de vergelijking van de Maatschappelijke met de Russische toestanden: „Vadertje"—Maatschappij tegen Witte—Afd. Amsterdam, die eene poging doet frisschen geest te brengen ter plaatse waar dufheid heerscht. Door denzelfden spreker werd, ten aanzien van punt 7a van bovenstaand concept, aan het Bestuur der Afd. Amsterdam in overweging gegeven zich in verbinding te stellen met het Genootschap „A. et A." dat in een zijner conclusies, gesteld ter gelegenheid van het 10de Lustrum, de wenschelijkheid heeft uitgesproken om algemeene regelen voor het uitschrijven van bouwkundige prijsvragen, vast te stellen.

De heer Walenkamp bracht nog in 't midden, dat de heer Knuttel hem persoonlijk heeft verklaard dat in het programma geene begrooting is gevraagd, omdat het bij het te verwachten groot aantal antwoorden, het voor een jury ondoenlijk is de cijfers te beoordeelen; spr. vraagt hoe, nu om die reden de jury reeds in dat opzicht tot beoordeelen onmachtig is, het dan gaan moet met de aesthetische waarde der inzendingen, en of met bovengenoemde overweging ten aanzien der begrooting niet reeds de gehee-

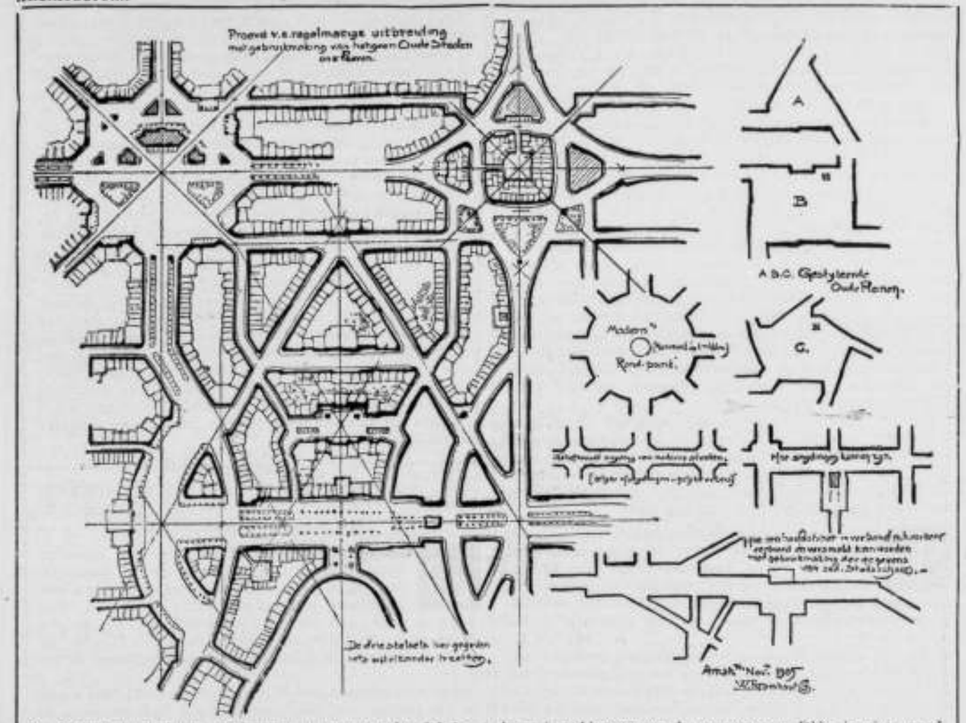

le opzet van deze prijsvraag veroordeeld is.

Hoe 't ook zij de Afd. Amsterdam heeft een goed werk gedaan en wij hopen er 't beste van; maar te wachten tot Mei is o.i. niet aan te raden, de zaak is van te groot belang om zulk een uitstel te kunnen velen; van de Maatschappij verwachten wij, gezien de huidige behandeling van zaken, niet veel; voorgevoelens bevangen ons dat de Afd. Amsterdam moeite zal hebben de Maatschappij tot de eerstvolgende vergadering wakker te houden, het duurt nog zoo lang eer Mei is in 't land, en dan zal de wereldgolf van Vredespaleis-fantasia reeds zijn uitgevloeid in de kalme haven der Regenten van Carnegie's Stichting.

STEDENBOUW, DOOR W. KROMHOUT Czn. (*)

(Slot.)

Tot zoover Gurlitt. Tegen deze beschouwingen over de schoonheid en het nut van gebogen straten is niet veel in te brengen. Hoe echter deze gebogen lijnen aan te leggen? M'n antwoord zou alweer zijn: geometrisch, omdat de geometrisch gebogen lijn, de gestyleerde vorm is van de toevallig gebogen lijn. Nu vatte men het woord „geometrisch" niet al te letterlijk op, alsof alles geweerd zou moeten worden, wat niet met den passer en de lineaal kan worden geteekend. Integendeel, ook vrije hand-lijnen zijn zeer mooi, dikwijls mooier nog, daarom heb ik meer het oog op een stelsel, dat het omgekeerd is van den absoluut vrijen aanleg, zooals deze bij parkaanleg, door het meerendeel der tuinarchitecten wordt voorgestaan. Dáár is niets goed of het moet zich bevallig kronkelen. Welnu, deze gewilde toevallige aanleg, die voor tuinen en parken hare voordeelen heeft, is voor een straten-net, we voelen het, niet logisch. Onder een geometrisch plan zou ik dus willen verstaan elk plan, waarin zekere compositie schuilt, waarin met behulp van breede en minder breede lijnen en van mooie snijpunt-vormen, voor de pleinen, met behoud van enkele sprekende assen een lijnenspel ontstaan, dat aangenaam is voor het oog.

Men behoeft niet bevreesd te zijn, dat in zoo'n compositie geen afwisseling zal zijn. De eischen van verkeer, de zorg voor verbreedingen, waar eenige straten bijeenkomen, het vermijden van breede wegen, wanneer deze niet noodig zijn, zal vanzelf genoegzaam afwisseling geven.

De compositie, die in dergelijk stratennet kan schuilen, is in de praktijk niet onmiddellijk zichtbaar en toch zal zij op dezelfde wijze tot een goed resultaat leiden, als de goed gecomponeerde plattegrond van een monumentaal gebouw, waarvan de samenstelling van vertrekken, vestibulen en gangen, aangenaam verdeeld in de overzienbare plattegrondteekening op kleine schaal.

Op bijgaande illustratie is getracht duidelijk te maken wat onder geometrisch stelsel is te verstaan, met daarnaast eenige goede voorbeelden van oude samenstellingen, eenigszins geregelmatiseerd en een enkel voorbeeld van de bekende verbijsterende „roundpoints" zooals deze in verscheiden moderne stadsuitbreidingen zijn toegepast. Tevens is hierbij een ge-

deelte straat aangegeven, zooals deze zou kunnen gemaakt worden met gebruikmaking van de wenken, die oude stadspleinen en straten ons geven. Het benuttigen dezer speciale esthetiek is ook betracht bij de hoofdfiguur, waarbij uit den aard der zaak, de pleinen verder uit elkander moeten worden gedacht. Hoe weinig iets van deze esthetiek wordt toegepast bij den modernen uitleg, niettegenstaande iedereen den mond vol heeft van het schoon van oude steden, kan weder blijken uit de situatie-teekening, die bij het prijsvraagprogramma gevoegd is voor een fontein te Rotterdam, waarop we eene kruising zien van vier breed opgevatte wegen ter breedte van nagenoeg 40 Meter, met dubbele boomenrijen, doch alle vier even breed, waarbij de fontein juist in het midden is geplaatst, zoo precies in het midden, dat zij alweer niet aan haar doel zal kunnen beantwoorden. Het is hetzelfde verwerpelijke systeem der „roadpoints", waarvan geen enkel punt onmiddellijk herkenbaar is, waar men ronddoolt, alvorens de gezochte straat in te slaan. De fontein zal qua massa nergens tegen aanleunen, met niets zal zij een geheel kunnen vormen, zooals de vele mooie oude fonteinen in het buitenland, die allen uit het midden zijn geplaatst en door de nabuurschap met bijstaande gebouwen, daarbij kleiner gehouden konden worden.

Het zou ons te ver voeren, deze esthetiek uitvoerig te behandelen, men kan ze opdiepen uit het interessante werk van Camillo Sitte, „der Städtebau", uit Gurlitt's „über Baukunst", uit de degelijke maandelijksche publicatie over stadsuitbreidingen „der Städtebau", doch het meeste uit de vele mooie gegevens, die elke oude stad nog biedt.

Ik heb getracht aan te toonen, dat een moderne stad, aangelegd volgens een te voren beraamd goed plan, alle kansen heeft een mooie stad te zijn, dat zelfs de meest rigide eischen van hygiëne, die toekomstige schoonheid niet in den weg behoeven te staan. Doch in zoo'n plan moet muziek schuilen, daar moet „compositie" in zitten, zoo'n plan moet voor alles artistiek zijn! En al zijn de huizen, die er gebouwd worden, wellicht niet, wat ze als Bouwkunst wezen moeten, het stratenplan zelf zal dan iets van zijn schoonheid daaraan meedeelen. Eerder ook maken de huizen plaats voor betere, dan het geheele stratencomplex voor een ander plan.

Een zeer belangrijke factor blijft nog over, d.i. de houding der overheid. Wanneer zij de slaaf wordt harer reglementen en verordeningen en deze blindelings toepast, omdat ze eenmaal zóó en zóó gedrukt staan, zal zij haar doel voorbijstreven en wederom dood-gereglementeerde stadsdeelen in het leven roepen. Ook dáár moet de artistieke toepassing voorzitten, want waarlijk, wanneer op een straatlengte van bijv. 100 Meter, álle huizen stipt aan de rooilijn staan, alle voorsprongen juist één Meter bedragen, alle hoogten 15 Meter zijn, alle terugsprongen precies volgens 45° geschieden, dan zal er wel volgens de „verordening" gebouwd zijn, doch we zullen dan wenschen liever door de Chineezen te worden geregeerd. Het zal heusch niet hinderen, aan de hygiëne, wanneer op een goed punt een gebouw een Meter of vijf hooger wordt gemaakt, doch dit vereischt een standpunt van vrije beoordeeling, dat doorgaans niet door onze ambtenaren wordt ingenomen.

Zou deze vrije toepassing mogelijk zijn? Ongetwijfeld! Men stelle naast het Bouwtoezicht een esthetiek lichaam, dat de plannen beoordeelt, óók in verband met het geheel aanzicht der straat, dan zal reeds veel van de dorheid van beoordeeling volgens de doode letter der reglementen plaats maken voor artistieker en juister maatstaf en het resultaat zal aanmerkelijk beter zijn. Dan eerst zal een mooi uitbreidingsplan meer kansen bieden mooi bebouwd te worden, wanneer de wachters der verordening, door dit artistiek tevens technisch lichaam, in het rechte spoor worden geleid.

Elk goed beginsel toch nadert zijn vriespunt, wanneer het ambtelijk gereglementeerd is geworden en eerst het toetsen der bepalingen aan elk nieuw voorkomend geval, met daaruit voortvloeiende mildering of verscherping der toepassing zal het beginsel zuiver en voor artistieke toepassing geschikt kunnen houden. Waar dus op de stadsbureaux de beperkende verordeningen gemaakt zijn, die het bouwen ter wille van het algemeen belang aan tal van rechtmatige voorwaarden onderwerpen, daar zal het goed zijn dat de macht der uitvoering gedeeld wordt met een ander, geheel vrij staand lichaam, geneigd als de ambtenaar steeds zal zijn tot al te devotelijke interpretatie der artikelen. Reeds werd te Amsterdam een z.g. „schoonheidscommissie" in het leven geroepen, waarin enkele leden der Amsterdamsche Architecten-vereenigingen zitting hebben, die tot taak heeft de artistieke waarde der gebouwen te beoordeelen, voor gemeentegrond bestemd.

Daargelaten de zéér beperkte bevoegdheid dier Amsterdamsche Commissie, is het beginsel der instelling toch een gelukkige te noemen en wanneer een goede samenwerking bestaat tusschen het bouwtoezicht en zoo'n commissie, met juiste regeling der wederzijdsche machtsbevoegdheid, zal er kans bestaan, dat de ambtelijke strafheid door het zuiver civiele en artistieke karakter van zoo'n commissie wordt gelouterd ten bate van het algemeen, ten bate ook van elke stadsuitbreiding.

1203de GENOOTSCHAPSVERGADERING GEHOUDEN OP WOENSAG 6 DECEMBER 1905 IN „PARKZICHT".

De Voorzitter, de heer H. P. Berlage, opent de vergadering en doet, nadat de notulen waren gelezen en accoord bevonden, mededeeling van een ingekomen schrijven van „The American Institute of Architects", houdende bericht dat de protest-motie inzake Prijsvraag-Vredespaleis is ontvangen en ter voorbereiding gesteld is in handen van den „Board of Directors".

Hierna verkreeg de heer W. ten Bosch uit Tiel het woord tot het houden van zijne aangekondigde bijdrage over „de Aesthetica in den tuin". Spr. die zich voorstelt als self-made niet-vakman op gebied van tuinaanleg, zegt dat achter het woord aesthetica van den titel zijner voordracht een vraagteeken had moeten staan, hetgeen spr. in het verloop van zijn betoog duidelijk maakte. Vervolgens wordt aangetoond hoe ook op gebied van tuinaanleg moderne aspiraties bestaan en hoe daartegenover de vak-tuinlui lam geslagen zijn, wanneer ze het woord aesthetica maar hooren. Spreker's auditorium echter (het had grooter kunnen zijn dien avond!) zal hem beter begrijpen, daar toch de beoefening der bouwkunst ook iets met het schoonheidsbeginsel te maken heeft. Spr. ziet trouwens meer verband in de kunst van den architect en die van den tuinman zoodra voor de beginselen van het schoone gestreden wordt, en wenschte maar dat hem eene opdracht zou worden gedaan (ook hier valt die overeenstemming te constateeren) om in de gelegenheid te zijn zijne ideeën eens op groote schaal werkelijkheid te zien worden; toch hoopt hij dat men dan zijn werk niet zal copiëeren, wat nooit goed zijn kan daar elke tuinaanleg op zich zelf staat en in verband met het vóór- of achterliggend huis dient bekeken te worden.

Na een vluchtig historisch overzicht van den groei der tuinen door alle eeuwen heen tot den tijd dat het hedendaagsch perkje en daarmee het begin der ellende in den tuin binnenkwam, wijst spr. op het noodzakelijk verband tusschen plant en pot, tuin en huis; zoo worden o.a. genoemd twee soorten van klimop waarvan de eene door hare eigenaardige manier van groeien als 't ware is aangewezen om

vensters in rondboog-stijl te omlijsten, terwijl de andere soort groeit in de richting van het spitsboogvenster.

Spreker is een voorstander van de z.g. natuurstijl, waarvan de vader was wijlen de heer Van der Linden, die (onder de zinspreuk:

„Een samengaan van vorm en lijn
„Bezield door kleur en wisselend licht
„Is dat natuurschoon?
„Zoo ja! dan zij dit een tuin!")

zijne tuinen te Dordrecht en Ginneken overeenkomstig zijne beginselen heeft aangelegd en daarmee zich lijnrecht tegenover het beperkende in den perkjes-aanleg heeft willen stellen. Genoemde beginselen zijn, zooals Spr. zegt, gebaseerd op het voorbeeld wat de natuur-zelf geeft waar ook alles is asymmetrisch, en waar toch ondanks dat, men bekoord wordt door losse groepeering en rijkdom van kleur van boomen, heesters en bloemen. De heer ten Bosch heeft de overtuiging dat zijne denkbeelden, vooral bij de vakmannen, bestrijding zullen vinden, maar z. i. zou het niet de eerste maal wezen dat de amateur de goede richting geeft aan eene nieuwe uiting van stijl.

Het gesprokene wordt hierna toegelicht door een aantal lichtbeelden bestaande uit kiekjes in de natuurtuinen te Dordrecht en Ginneken; deze plaatjes geven door het bedriegelijke in den tuinaanleg, wel een indruk van ruimte, doch verondersteld mag worden dat, had de fotograaf zijne tafereelen met enkele wandelaars en een poesje b.v. gestoffeerd, deze wezens in de miniatuur-tuintjes (met wandelwegen van pl.m. 50 centimeter voerende langs bergen van gelijke afmeting) zich zouden voordoen als schepselen uit de wereld der cyclopen en de poes een tijger gelijken zou.

De Voorzitter dankt den heer ten Bosch voor hetgeen deze ten beste heeft gegeven en zou het verder wenschelijk vinden ook eens den eigenlijken vakman te hooren tegenover de inzichten des heeren ten Bosch, welke niet in alle opzichten overeenstemmen met die welke de architecten omtrent aanleg van tuinen over 't algemeen hebben.

Hierna werd behandeld het concept-reglement voor den op te richten Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland. Na eene huishoudelijke bespreking der voorgestelde artikelen bleek, dat niet door allen de nieuwe regeling gesteld werd boven de nu geldende arbitrage, werd de eindbehandeling van het voorstel verdaagd tot de eerste gewone vergadering in Januari.

De heer Sluys Veer bracht ter sprake het op invallen staande kasteel Doorwerth, waarover in de „N. R. Ct." is geschreven, en vroeg of het niet lag op den weg van het Genootschap om te voorkomen, dat dit bouwwerk een ruine wordt; nadat uit eene korte bespreking gebleken was, dat over de historische, zoowel als de architectonische waarde van het bewuste kasteel te twisten valt, werd besloten de zaak bij het Bestuur in handen te stellen.

Dit geschied zijnde, werd de vergadering gesloten.

DE J.

HET IIIe INTERNATIONAAL CONGRES VOOR „DE OPENBARE KUNST",

gehouden te Luik, onder bescherming van de Belgische Regeering, had plaats van 18—24 September 1905.

Talrijke Regeeringen zonden hunne officieele afgevaardigden en ruim honderd rapporten werden ingezonden door gemeentebesturen en vereenigingen ter behandeling in de zittingen.

Aan het Congres werd deelgenomen door ongeveer 200 leden.

Het doel van het Congres is: de bevordering van de zedelijke-, economische- en sociale verbetering door: de school (lager en middelbaar onderwijs), de vak-, kunstscholen en academiën, door den invloed der Musea, het tooneel (de schouwburg) en door het aanzien (aspect) en de administratie der gemeentelijke openbare zaken.

Te dien einde werden de werkzaamheden verdeeld over vijf Secties, als:

1e Sectie: de School;

2e Sectie: Academies, kunstscholen, vak- en nijverheidscholen;

3e Sectie: de Musea en de Tentoonstellingen;

4e Sectie: de Schouwburg-, de dramatische- en de lyrische Kunst;

5e Sectie: Het aanzien (l'aspect) en de Administratie der gemeentelijke openbare zaken.

Voor elk dezer sectiën (afdeelingen) waren vooraf rapporten samengesteld, opgemaakt door de verschillende belangstellenden.

Aangaande de werkzaamheden der vijfde sectie kunnen wij het volgende mededeelen:

De openbare kunst en hare toepassing met betrekking tot den aanleg van steden, straten, openbare pleinen, nieuwe wijken, openbare en particuliere gebouwen, monumenten, en versieringen op het openbaar domein.

a) Hoe en op welke wijze behooren de publieke gebouwen te beantwoorden aan hunne bestemming en op welke wijze is de invloed van slechte er van te verwijderen?

b) On welke wijze moet de eerbied van het landelijk en stedelijk schoone beschermd blijven en hoe zal men dit verplichtend kunnen voorschrijven?

c). Hoe is het wandalisme en de slechte herstelling van monumenten, bouwkundige misvorming te beletten en heterogene versieringen die de streek en de bouwkunst schaden, tegen te gaan?

d). Door welke middelen kan men de nationale karakteristieke schoonheden van natuur en kunst behouden?

e). Is het gewenscht officieel inventaris op te maken van de openbare monumenten van geschiedenis en kunst?

Talrijk zijn de verslagen, welke op deze vragen zijn ingekomen en belangrijk de verhandelingen, die hierover zijn gevoerd, zoodat ik mij alleen zal bepalen met de hoofdpunten op te noemen en te verwijzen naar de nader uit te geven volledige verzameling van rapporten en conclusies door het IIIe Congres genomen.

Het aanzien van het openbaar domein vloeit voort uit de uiterlijke gedaante van eene ligging van het landschap, gewijzigd door de tusschenkomst van den mensch.

Om deze te behouden is het noodig de volksopvoeding in aesthetischen zin te verbeteren.

Behoud van het nationaal karakter in de kunst „Eigen kunst is Eigen Leven".

Terecht werd opgemerkt, dat de studie van onze nationale monumenten, stadhuizen en burgerwoningen van vroegere eeuwen niet moeten zijn voorbeelden om na te volgen, maar het alphabeth zijn waarmede wij moeten leeren uitdrukken de behoeften van onzen, modernen tijd, om het nationaal ideaal te kenmerken.

De eerbied voor het stedelijk en landelijk schoon wordt het beste bevorderd door de ontwikkeling van den algemeen goeden smaak; daarom is er niet genoeg op te wijzen, dat men reeds in de lagere school onafgebroken de opvoeding op dit punt moet bevorderen, eene zaak, die in 't algemeen zeer verwaarloosd is.

Op beide vorige congressen is dit punt toegelicht en grondig besproken.

(Slot volgt.)

'N PRACHTIGE BETREKKING.

„De Ware Jacob" herdrukt, omgeven door een rouwrand, de volgende advertentie uit het „Rotterdamsch Nieuwsblad" van 30 November:

»In eene gemeente in de onmiddellijke nabijheid van Rotterdam van pl. m. 3000 zielen, wordt gevraagd een Gemeente-Opzichter op eene jaarlijksche belooning van f 100,—. Brieven fr. onder No. 38061 aan het Bureau v. d. Blad."

Deze advertentie heeft »Jacob" geïnspireerd tot de navolgende slappe dichtregelen:

Een werk'looze man
Die werken kan
En daarom de krantenbezet
Vindt een advertentie
Zonder veel pretentie
En met een flink loon in 't verschiet.

Gevraagd wordt: een baas
(Met een maag als een haas!)
Voor een niet te groote stad
Gehuwd is niet noodig
Getuigschrift overbodig
Er komt niets van voor, in dat blad.

Voor, per jaar, tien duizend . . . centen,
Vraagt men geen antecedenten,
Dat is van 't bestuur wel humaan,
Ook van politieke richting,
Noch godsdienstige verplichting,
Ziet men iets gevorderd staan,

Dat, na meermaal adverteeren,
Er zoo weinig'gen reflecteeren,
Is een onbegrijp'lijke zaak,
Geen werk-looze man,
Die men vangen kan;
Zoo iets is toch niet in den haak.

Uit het laatste couplet blijkt dat »Jacob", als gewoonlijk, zeer slecht is ingelicht. Want het is absoluut onjuist, dat 200 weinigen op deze betrekking gereflecteerd hebben. Van wel-ingelichte zijde vernamen we, dat 371 sollicitanten, waarbij één-en-veertig ingenieurs, 133 bouwkundige opzichters, 88 teekenaars en 213 architecten naar deze »honorable« functie dingen.

TEEKENSCHOOL VOOR KUNSTAMBACHTEN.

Verschenen is het 25ste verslag van bovengenoemde school der Maatschappij van Nijverheid, Dept. Amsterdam. Dit verslag, waaraan het karakter is gegeven van eene feestuitgave, biedt een ruim overzicht van hetgeen in de 25-jarige periode door goede leiding en organisatie word verkregen door deze school, tot welker stichting indirect aanleiding gaf de in 1876 verschenen brochure over de Nederlandsche kunstnijverheid, van de hand des heeren J. R. de Kruijff, Architect te Amsterdam.

Het verslag geeft verder mededeelingen aangaande Bestuur, Personeel, Leerlingen, Leerplan der vier studiejaren, enz. en zijn daaraan toegevoegd een tiental goed geslaagde platen met reproducties naar teekeningen, enz. van de leerlingen der laatste tien cursus-jaren.

INGEZONDEN.

DE PRIJSVRAAG VREDESPALEIS.

Het bericht in „Het Handelsblad" als zou de termijn van inzending voor de plannen voor het Vredespaleis verlengd zijn (in casu tot 15 April a. s.), noopt mij te wijzen op de onrechtvaardigheid, die in een zoodanig verlengen der termijn zou zijn gelegen.

Immers alleen dan, wanneer men allen medewerkers officieel mededeeling van deze verlenging doet, maar ook slechts dan alléén bestaat er de gelijkheid, die de onafwijsbare voorwaarde voor elke prijsvraag wezen moet.

Doch hoe zal men alle medewerkers bereiken? — — — Zeker men kan aan de in Den Haag bekende adressen dergenen die een program hebben aangevraagd alsnog een officieele mededeeling doen toekomen doch hoe bereikt men hen, die uit de bouwkundige bladen hun program hebben gepat — — — men kan toch niet gecenseerd zijn permanent de bouwkundige tijdschriften van A tot Z te lezen.

Nu het program eenmaal gemeen goed is geworden door de publicatie in de bouwkundige periodieken nu is het absoluut onmogelijk daaraan te veranderen, tenzij men de bedoeling omtrent de gelijke conditie der medewerkers als niet serieus beschouwe.

Het ligt m. i. op den weg van het Genootschap in deze definitieve zekerheid te verkrijgen en ook te weten, of de inlichtingen door den heer Knuttel verstrekt ook worden gepubliceerd ten nutte der overige medewerkers. Zoo zou men bijv. kunnen vragen op welke wijze men zal moeten doen blijken, dat met de opgegeven bouwsom is rekening gehouden m. a. w. of er een begrooting moet worden overgelegd.

Het is in 't belang der medewerkers aan de Vredespaleisprijsvraag niet alleen, doch ook in het belang van de Architectonische professie, dat ten spoedigste afdoende toelichting in deze worde verstrekt. Q.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID. HAARLEM.

De Oriëntaalsche Tentoonstelling, welke op het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem is geopend, werd dezer dagen aangevuld met eene ruime collectie oud en nieuw koperwerk, afkomstig van het eiland Java.

Het nieuwe koperwerk, waarvan ongeveer 40 stuks door bemiddeling van den heer Resink te Haarlem werden ingezonden, is vervaardigd te Djokjakarta en geeft ons een denkbeeld van de hoogte, waarop de inlandsche werklieden thans nog staan op het gebied van het kopergieten en het graveeren.

Het is aan geen twijfel onderhevig, dat de nieuwe werken de oudere wat artistieke opvatting en zuiverheid van uitvoering betreft, niet evenaren, doch de ingezonden collectie toont aan dat, indien de inlandsche werklieden in hun streven worden gesteund door hun de middelen te verschaffen hun werk op degelijke wijze te kunnen tot stand brengen, en zij streng aan hunne oude tradities blijven vasthouden, indien tevens door dengene, die de opdracht verleent, strenge eischen worden gesteld en de werklieden redelijk worden betaald, de inlandsche kunstnijverheid nog voldoende kracht en kunstuiting bezit om haar verder op een hoog standpunt te kunnen brengen en haren ouden roem te te handhaven. Slechts bij genoemde maatregelen kan van haar heil te verwachten zijn; middelmatig en goedkoop werk wordt voldoende op de markt gebracht. Intusschen is eene vergelijking van het oude en het nieuwe werk, zooals het thans in het Haarlemsche Museum van Kunstnijverheid is tentoongesteld, voor een ieder, die in deze zaak belang stelt, hoogst leerzaam.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Boerderij-ontwerpen voor de Groen, Maatschij, van Landbouw en Nijverheid, Inlevering 1 Maart 1906, Programma in no. 16 1905.

Reclame-plaat voor het Alg. Ned. Verbond, Inlevering vóór 1 Jan. 1906, Progr. in no. 29.

Vredespaleis, Inlevering voor 15 April 1906, Programma in nummer 33.

Monumentale Fontein te Rotterdam, Inlevering 1 Mei 1906, Mededeelingen in de nummers 44 en 45.

Gemeenteraadhuis, Java, Inlevering 31 Maart 1906, Mededeelingen in No. 45.

ALGEMEENE NEDERLANDSCHE OPZICHTERS- EN TEEKENAARS-BOND .. ..

INFORMATIE-BUREAU.
Secretariaat: . . . . . .
Rijswijkscheweg 3, Den Haag.
Spreekuur iederen Maandagavond van 7—9 uur. .. ..

Inzeschreven Solliciatanten.

No.							
No. 51,	Bouw.- Opzichter-Teekenaar			27	jaar,	f 80	's maands,
36,	"	"	"	21	"	" 80	"
64,	"	"	"	26	"	" 90	"
66,	"	"	"	26	"	" 90	"
69,	"	"	"	29	"	" 100	"
72,	"	"	"	27	"	" 80	"
73,	"	"	"	26	"	" 100	"
77,	"	"	"	26	"	" 80	"
80,	"	Opzichter		25	"	" 80	"
62,	"	Teekenaar		24	"	" 90	"
53,	aankomend bouwk. Opz.-Tk.			21	"	" 60	"
54,	"	"	"	21	"	" 70	"
58,	"	"	"	27	"	" 60	"
60,	"	"	"	20	"	" 50	"
61,	"	"	"	23	"	" 70	"
67,	"	"	"	21	"	" 60	"
70,	"	"	"	23	"	" 65	"
74,	"	"	"	21	"	" 50	"
78,	"	"	"	22	"	" 70	"
59,	aankomend bouwk. opz.			26	"	" 70	"
37,	aank. bouwk. teek.			22	"	" 40	"
75,	"	"	"	20	"	" 45	"
79,	"	"	"	20	"	" 45	"
71,	Assist. bouwk. teek.			20	"	" 25	"
55,	aank. bouwk. en administratief opz. teek.			24	"	" 75	"
63,	Opzichter bij Gem. of Mij.			25	"	" 60	"
65,	Electro-Techniker			25	"	" 1200 à 1500	's jaars,
68,	Teekenaar Kunstnijverheid			23	"	" 70	's maands.
76,	aank. Uitvoerder Gewapend Beton			21	"	" 60	"

Zij, die in een der ondervermelde vakken als opzichter of teekenaar werkzaam zijn, kunnen zich laten inschrijven als sollicitant van het I.-B.

a, Burgerlijke bouwkunde;
b, Waterbouwkunde;
c, Scheepsbouwkunde;
d, Metaalindustrie;
e, Werktuigkunde;
f, Electrotechniek;
g, Kunstnijverheidsvakken, als zilver-, meubel-, tapijt- en aardewerkfabricage, enz.;
h, Technologie
i, Mijnwezen.

Leden en niet-leden van den Bond hebben als sollicitant dezelfde rechten en verplichtingen.

Aan het Secretariaat zijn zoowel mondeling als schriftelijk alle inlichtingen te bekomen en op aanvraag kosteloos inschrijvingsformulieren voor sollicitanten te verkrijgen. Zie overigens »Architectura« van 14 Oct. l.l.

N.B. Slechts de nieuwe inschrijvingsbiljetten van den gereorganiseerden Bond zijn geldig.

Men lette wel, dat het Secretariaat in andere handen is overgegaan, doch zal de behandeling van de administratie op dezelfde wijze voortgezet worden.

TECHNISCH GEDEELTE.

DE EUCALYPTI.

(Harde soorten timmerhout van Tasmania.)

De firma van Wijngaarden en Co., Gedempte Glashaven 10, Rotterdam, had de vriendelijkheid ons toe te zenden een fraai geïllustreerde Engelsche brochure, getiteld „The Eucalypti Hardwood Timbers of Tasmania". In aansluiting met het reeds door ons gepubliceerde artikel over de Australische hardhoutsoorten tallowood en moa achten wij het niet van belang ontbloot, ook nog een en ander uit de hierboven genoemde brochure op te nemen.

In het door onzen landgenoot Abel Tasman, en naar den toenmaligen Gouverneur Generaal van de Oost-Indische Compagnie, Van Diemen, gedoopt eiland „van Diemensland", thans gewoonlijk Tasmania genoemd, vindt men uitgestrekte woudens van de beste soorten hard timmerhout. Tasmania is dan ook de Australische staat, die het meeste timmerhout uitvoert. Men schat er de grootte der bosschen op ongeveer 10.000.000 acres (1 acre = 4046,7 M.²). Voortdurend wordt de vraag naar de hier bedoelde harde houtsoorten grooter en grooter, zoowel in Engeland als op de niet-Engelsche markten; over de geheele wereld hebben ze reeds een goeden naam, wat betreft vastheid en duurzaamheid. Overal in de wereld, waar men behoefte heeft aan taai en duurzaam hout voor constructie-werk, dat in aanraking komt met natten grond en water, is men zeer met de Australische harde houtsoorten ingenomen, want het hout is stevig, en goed tegen vocht bestand, daar het de waterdeeltjes niet opslorpt. Ook krimpt het niet, en zet het niet uit. Terecht zegt een schrijver:

„De Londensche omnibussen rijden over een bestrating van blokjes Tasmaniasch hout, Zuid-Afrikaansche treinen loopen over liggers van dit hout, de mijnen aldaar worden gestut door het hout van Tasmania, terwijl er in Nieuw-Zeeland en vele andere landen scheepshellingen mede worden gebouwd. „Blackwood" werd zoowel gebruikt voor het binnenwerk in het hoog-gerechtshof als voor de duigen van de Australische biervaten; zoowel voor de kast van goede piano's, als voor het houtwerk van het fijn gepolitoerd Alcock-billiard."

Door de plaatselijk gunstige ligging der houtaankappen, aan zeearmen, die diep in het land dringen is men in staat dit hout veel goedkooper dan andere Australische hardhoutsoorten te leveren.

Voor werk waarbij het hout bestand moet zijn tegen witte mieren en paalwormen zijn de soorten „blue gum" en „stringy bark" vooral geschikt. Er worden reeds tal van gevallen geconstateerd, waarin dit hout zich gedurende een halve eeuw in den grond of in het water bevond, en toch nog in even goeden staat verkeerde als op den dag, waarop het door den houtaankap werd afgeleverd.

De wouden van Tasmania bevatten meer dan 50 soorten boomen, die goed timmerhout leveren. De voornaamste is de „gum", wiens recht opgaande ronde stam, zich hooger dan alle andere boomen verheft. Deze woudreus behoort tot de „eucalypti" of reuzen-hard-houtboomen, is inheemsch in Tasmania, waar hij dan ook het weelderigst in natuurstaat gedijt.

De belangrijkste en best bekende dezer boomen, tevens het meest voor uitvoer gezocht, zijn de „blue gum" (eucalyptus globulus) en de „stringy bark" (eucalyptus obliqua), en dit tengevolge van hun voorkomen op ruime schaal, hunne groote lengte, dikte en duurzaamheid. Eerstgenoemde boom verkreeg zijn naam door de kleur der jonge lootjes, die een zeegroen-blauwachtigen tint hebben. Wat afmetingen aangaat komt deze boom overeen met jarrak of karri, doch het soortelijk gewicht van het hout is iets grooter dan dat van de zooeven genoemde houtsoorten, of dat van alle andere Australische hard-houtsoorten. De kleur van het hout van een volwassen boom is goud-geel tot purper-bruin. De „Stringy bark" komt veel meer voor dan „blue gum"; hij verkrijgt veer groote afmetingen, en wordt thans reeds veel gebruikt, en boven de „blue gum" vóórgetrokken. Deze boom verkrijgt geweldige afmetingen, en daar zijn hout hard, stevig en taai is, wordt het veel gebruikt voor golfbrekers, dokken, havenwerken en scheepswerven, vooral ook omdat het door het groote soortelijk gewicht van het hout, onnoodig wordt, de palen voor het aanbrengen te belasten, waardoor men onkosten bespaart. Zij voldoen onder water zeer goed, vooral in zeewater, omdat zij vrij goed bestand zijn tegen de aanvallen van de zoo vernielende paalworm. Men hakt uit deze boomen groote balken, van 100 à 120 voet lengte en van 20 Eng. duimen in het vierkant, met geheel evenwijdige zijvlakken, of slechts een weinig taps toeloopende.

Dergelijke balken werden bijv. geleverd voor de havenwerken te Dover in Engeland, en ook andere werken voor het Engelsche ministerie van marine werden er mede uitgevoerd. Door zijn uitstekende eigenschappen is dit timmerhout ook zeer geschikt voor scheepsbouw, den aanleg van spoorwegen, bestratingen, brugliggers, dwarsliggers, balken en mijnstutten. „Stringy bark" slorpt bijna in het geheel geen vocht op, is er dus zeer goed tegen water bestand, en daarom vooral voor spoorwegliggers zeer aan te bevelen. „Peppermint" en „ironback" zijn ook goede houtsoorten voor liggers, deze komen niet zoo veelvuldig voor.

Twee van de mooiste soorten sierhout van Tasmania, n.l. „blackwood" (acacia melanoxylon) en „myrtle" (fagus cunninghamii) worden veel gevraagd, de eerste soort voor paneelwerk in spoorwegwaggons, wagenschot, versiering van salons, biljarts, piano's, meubelen en huishoudelijke artikelen. Laatstgenoemd hout is mede zeer gezocht voor fineer- en ornamentwerk. „Blackwood" wordt ook op ruime schaal in Engeland voor de wielen van geschut gebruikt.

„Huon pine" (Dacrydium Franklinii) is een buitengewoon fraai soort timmerhout, licht en sterk, 't welk dan ook veel in den handel voorkomt. Men kan er groote paneelen, b.v. tot 3 voet breedte uit zagen, die dan prachtige gekrulde vlammen hebben, en spikkels als het hout van den ahornboom („birds eye maple"). Het heeft een lichte gele kleur, die donkerder wordt, al naar mate het hout ouder wordt.

Het is zeer duurzaam, feitelijk onvernielbaar in water, en wordt veel gebruikt voor sloepen, rollend materieel voor spoorwegen en mooi meubelmakerswerk.

Dit hout begint echter schaarsch te worden.

Het hout van den muskusboom, dat een geelachtig-bruine kleur heeft, en bijzonder fraai bewerkt kan worden, heeft een goeden naam voor meubelmakerswerk.

Op een mindere hoogte dan van drie voet worden de verschillende gomboomen nooit geveld, de stronken laat men staan en zij bestaan dikwijls uit zeer fraai hout, met allerlei vlammen van geel tot bruin, die vooral fraai uitkomen, wanneer het hout gepolitoerd is.

Soms, doch niet dikwijls, worden dergelijke stronken uitgegraven, en worden er paneelen voor kasten van gezaagd, doch gewoonlijk kijkt men er niet meer naar om en laat men ze in den grond verrotten.

Dit sierhout is bij groote hoeveelheden beschikbaar, dikwijls komt het in de natuur zoo gebogen voor, dat de gebogen stukken direct voor scheepstimmer- of meubelmakerswerk kunnen dienen.

Er zijn meer dan een dozijn andere boomen van Tasmania voor decoratief- en ornamenteel werk in gebruik, doch deze komen betrekkelijk nogal zeldzaam voor, en zijn dikwijls haast niet te verkrijgen.

Behalve dat de eucalypti van groot belang zijn, door het prachtige timmerhout dat ze leveren, hebben ze ook groote waarde voor allerlei andere doeleinden. Feitelijk bezit ieder gedeelte van den boom handelswaarde. Het is zelfs waarschijnlijk, dat er, de palmboom uitgezonderd, geen enkele boom bestaat, waar 'n zoo nuttig gebruik van kan worden gemaakt, en dat van den geheelen boom, en op allerlei wijzen. Het is aan de wetenschap trouwens nog niet gelukt alle bij-producten te verkrijgen, die deze nuttige en vreemdsoortige boomen ons kunnen leveren. Zij bevatten een soort hars, dat in de geneeskunde wordt gebruikt, de bladeren leveren olie, en de bloesems zijn vol honig.

De olie wordt in geneesmiddelen gebruikt, en is vooral heilzaam voor keelaandoeningen. Ze wordt mede bij de zeepfabricatie gebruikt. Het ruwe product wordt in zalf gebezigd. De olie is een zeer goed antiseptisch en desinfecteerend middel. De bast bevat vezels geschikt voor de papierfabricatie; zoo ook looizuur. Het hout bevat een kostbaar zuur, en de takken en bladeren potasch en olie-essences. Gomgas, een soort lichtgas, kan uit de bladeren der „blue gum"-soorten bereid worden, en men zegt, dat dit gas een rustig, helder licht geeft. — Doch misschien zijn de eucalypti wel het nuttigst, doordat ze het klimaat van de streken, waar ze groeien, verbeteren. Wat dit punt betreft, zoo is vooral de „blue gum" door de heilzame, aromatische geur van zijn bladeren van groot nut, en men beweert, dat de plaatsen van Australië, waar deze boom groeit, ook vrij van malaria zijn, en dat langs de kusten der Middellandsche Zee, daar waar deze boom overgeplant werd, deze ziekte ook verdwenen is.

Eucalypti worden overgeplant door middel van het zaad, en groeien daarom beter, en zijn gezonder dan de meeste andere boomen, die door stekken worden overgeplant. Ze worden met succes geteeld in Zuid-Afrika, Egypte, Indië, de zuidelijke en westelijke staten van Amerika, Algiers en de landen van Zuid-Europa. De zaden komen ook aan de markt.

Er bestaan ongeveer 150 soorten van de eucalypti, die, wat hun uiterlijk betreft, zeer verschillen. Alle soorten blijven ook 's winters groen. Sommigen bloeien voortdurend, anderen slechts gedurende een gedeelte van het jaar. De bloesems zijn dikwijls zeer fraai en schitterend. Vele soorten groeien zeer snel. Vooral in Zuid-Afrika schijnt de „blue gum" goed op vreemden bodem en in een ander klimaat te gedijen. Binnen 3 jaren heeft men reeds een aardig boompje, en ze groeien zóó snel, dat ze in twintig jaren reeds een zwaar bosch kunnen vormen.

In vele der half-tropische landen zijn deze boomen voor den aanplant van nieuwe bosschen het beste geschikt. Ze bieden onschatbare waarde te bezitten om verdorring van den grond te voorkomen, en in streken, waar de neerslag schaarsch is, zijn ze een ware uitkomst. De boomen zijn uitstekend op hun plaats, in lage landen en warme luchtstreken, daar zij ook de hoeveelheid stilstaand water verminderen, en ook op andere manieren het verblijf in dergelijke streken aangenamer doen worden. Sommige soorten van deze boomen kunnen nog tieren op een hoogte van 4000 tot 6000 voet.

Professor Bentley, de boomen der eucalyptus-familie besprekende, constateert, dat ze bijna allen groote waarde hebben, en dat deze plantenfamilie van het grootste belang is voor het menschelijk geslacht.

Men zegt, dat de „redwoods" van Californië de oudste en grootste boomen der wereld zijn; wetenschappelijke mannen beweren, dat enkele dezer boomen bij de geboorte van Christus reeds 3000 jaren oud waren. Hun ouderdom wordt geschat naar de in de dwarsdoorsnede der stammen voorkomende concentrische ringen. Sommige der hoogsten bereiken een hoogte van 400 tot 460 voet, en de stam heeft dicht bij den grond een omtrek van 100 voet. Er bestaan 10 bosschen van deze reusachtige boomen, doch in het geheel zijn er niet meer dan 500 boomen die 'n hoogte van 280 voet te boven gaan. Men zegt, dat de bast van vele dezer boomen meer dan 40 Eng. duim dikte heeft. In de bosschen van Tasmania nu heeft men eucalypti-boomen, die voor de „redwoods", wat hoogte en dikte betreft, niet behoeven onder te doen. De boomen der soorten „blue gum" en „stringy bark" hebben dikwijls een hoogte van 200 à 300 voet, en zijn 200 voet hoog opgeschoten voor ze zich beginnen te vertakken.

Hunne dikte bedraagt dan daarbij tot bij de 60 voet omtrek. Vele bereiken zelfs een hoogte van 350 voet en een omtrek van 100 voet. Deze vindt men in het zuidelijke gedeelte van het eiland. Een „blue gum" bij Tolosa had een omtrek van 90 voet, en kwam voor aan de noordzijde van „Mt. Wellington range"; aan de zuidzijde kwam een moeras-gomboom voor van 102 voet omtrek, gemeten 3 à 4 voet boven den grond. Een „stringy bark" bij de Camrivier had 200 voet in omtrek bij de eerste vertakking, en de stam alleen leverde 225 ton timmerhout op. Boomen van de „eucalyptus amygdalina" (pepermuntboom) bleken 416 tot 471 voet hoog te zijn, en één zelfs bereikte een hoogte van 530 voet. Dergelijke hooge eucalypti zijn in het geheel geen zeldzaamheden. In zijn werk over deze boomen schrijft ook Ellwood Cooper, dat hij op Tasmania en in Australië „blue gums" heeft gezien, die grooter en hooger dan de „redwoods" van Californië waren. Tasmania en Victoria zijn de eenigste landen van de wereld, waar de echte „blue gum" in natuurstaat voorkomt, en waar hij dikwijls een hoogte van 400 voet bereikt. De boom is nu echter algemeen bekend, en werd met veel succes ook in andere landen overgeplant. Hij verkreeg reeds in alle landen met een gematigd klimaat den naam van „koortsboom", en een feit is het, dat hij ook dezen naam verdient.

De „eucalyptus globulus" werd ontdekt door den Fransehen plantkundige Labillardière, toen deze zich in 1792 op Tasmania bevond, en verkreeg zijn naam in verband met de formatie van zijn zaaddoozen; deze naam is afgeleid van 2 Grieksche woorden, die „ik verberg goed" beteekenen: het omhulsel bedekt namelijk geruimen tijd het eigenlijke zaad. De naam „globulus" werd gekozen, doordat de vrucht op de knoop van een jas gelijkt.

Bij trekproeven om de vastheid van het hout te bepalen werd gevonden, dat „blue gum" per Eng. duim met 14 Eng. ponden meer kon worden belast dan eikenhout, en met 17½ Eng. ponden meer dan djatti-hout. Bij een proef genomen voor oorlogsdoeleinden, vond men, dat een kanonskogel de planken doorboorde, een rond gat slaande, en er doorheen vloog, zonder dat de planken spleten. Een balk van „blue gum", 100 voet lang, en 20 Eng. duimen in het vierkant, weegt ongeveer 10 ton; het soortelijk gewicht van het hout bedraagt 1,14. Voor een balk van deze afmetingen wordt een boom vereischt met een omtrek van 15 tot 18 voet op 5 voet hoogte van den grond, en ongeveer 150 voet hoog tot aan de eerste vertakking.

Wat betreft den ouderdom der eucalypti, waarop deze geschikt zijn om geroeid te worden, zoo wordt er wel een kwart, ja beter nog een halve eeuw vereischt, voor men van zulk een snel groeienden boom een voldoend harde plank kan verkrijgen. Men neemt aan, dat er wel een 20 à 25 jaren noodig zijn, voor men een dwarsligger kan verkrijgen van den „blue gum" (geplant in gewonen grond), hoewel deze boom zeer vlug groeit.

Wat aangaat de zaden van de eucalypti voor een eventueelen aanplant, neemt men voor den blue gum" aan, dat er 50.000 zaadkorrels op een Engelsch pond gaan, waarvan er ongeveer 40.000 zullen opkomen. Wanneer het zaad versch en goed is, zal het ongeveer 8 dag na de zaaiing uitspruiten en opkomen, en in zachte klimaten zal het zaad in de open lucht goed opkomen, doch hoe warmer toch het klimaat is, des te grooter zal het succes ook zijn.

PAKOE.

N. B. Monsters van Tallowood, Moa, Blue gum en Stringy-bark zijn voor belanghebbenden te bezichtigen in het zaaltje van „Architectura et Amicitia", Café Parkzicht, Amsterdam.

Red.

IETS OVER LIJM.

Om lijm te kunnen beoordeelen, moet men het stuk lijm tegen het licht houden, en wanneer de kleur dan zeer donker bruin is, en er geen wolkachtige of zwarte plekken in te zien zijn, zal de lijm in den regel goed zijn.

Met lijm kan men ook de volgende proef nemen, dat men namelijk een stuk lijm een dag of twee drie in water laat liggen, en wanneer het flink zwelt zonder te smelten, en, na gedroogd te zijn, de vorige afmetingen en eigenschappen weer verkrijgt, is het artikel goed. Wanneer men lijm wil gebruiken moet men ze eerst zacht maken en doen zwellen, door ze eenige uren in water te leggen. Ze wordt daarna opgelost door ze zachtjes te koken, totdat zij juist den graad van lijvigheid heeft verkregen, die noodig is om ze overal gemakkelijk met een kwastje op te kunnen aanbrengen. Een zekere hoeveelheid water is natuurlijk noodig, om lijm juist voldoende lijvig te doen worden, en die hoeveelheid zal ongeveer 1 liter water op 180 gram lijm zijn. Door lijm dikwijls te smelten verbetert men de kwaliteit ervan niet. Dat lijm te dikwijls gesmolten wordt, verraadt zich bijv. door een donkere, bijna zwarte kleur; maar zelfs dan kan men ze weer verbeteren, door ze weer te koken, te zuiveren, en er een voldoende hoeveelheid versche lijm bij te voegen. Wanneer gewone lijm gesmolten wordt met de kleinst mogelijke hoeveelheid water, en met lijnolie, bij kleine hoeveelheden tegelijk, goed vermengd wordt, dan ingedroogd wordt door ze te koken met loodglid, dan zal men een soort lijm verkrijgen, die niet in water oplosbaar is.

Hetzelfde resultaat kan men verkrijgen door gewone lijm in afgeroomde melk te koken. Een kleine hoeveelheid fijn gemalen krijt wordt soms bij een gewone oplossing van lijm in water gevoegd, om ze beter en duurzamer te maken. Een lijmsoort, die zoowel tegen vuur als tegen water bestand is, kan men verkrijgen door een handvol ongebluschte kalk met ruim een hectogram lijnolie te vermengen. Daarna wordt dit mengsel door koking ingedikt, en op tinnen borden in de schaduw gezet, om te drogen. Wil men deze lijm gebruiken, dan kan men ze als gewone lijm op een vuurtje koken.

(Am. Carpenter and Builder.) P.

OVER HET GEBRUIK MAKEN VAN AFBRAAK.

In de groote steden van Noord-Amerika wordt het door het snelle stijgen der grondprijzen, en in verband met een voordeeliger gebruik van den grond, zeer dikwijls noodig, dat oude stadsbuurten verdwijnen, om voor nieuwe gebouwen plaats te maken. Bij een dergelijke afbraak verkrijgt men, behalve het onvermijdelijke, in het bouwvak al heel moeilijk weer te gebruiken puin tal van gebroken en beschadigde baksteenen, die bij ons meestal maar als een onbruikbaar iets worden weggeworpen. Daarentegen gaat men in Amerika op dezelfde manier als bij de oude Romeinen te werk, en erkent men, dat er voor giet- en stampwerk geen betere grondstof bestaat, dan klein geslagen, goed gebrande baksteen. Het is bekend, dat deze grondstof bij den bouw van bruggen en gebouwen met koepeldaken door de Romeinsche ingenieurs zeer veel gebruikt werd voor de vervaardiging van hunne op beton gelijkende massa.

Deze fijn geslagen steenen zijn zeer poreus, verbinden zich dus gemakkelijk met het bindmiddel, en zijn na het vast worden er dan ook buitengewoon stevig mede verbonden, daar de bindende specie in de poriën dringt; vooral, wanneer men er voor zorgt, door een zorgvuldig ziften van het zand, en een niet te sterk bevochtigen der stukjes steen het oppervlak daarvan in staat te stellen de specie goed op te zuigen. Voor metselwerk echter, dat geheel en al ondoordringbaar voor vocht moet zijn, is dit soort beton niet aan te bevelen, daar het vocht gemakkelijk door de poriën der stukken baksteen dringt. Doch voor metselwerk boven den grond in het algemeen, en vooral voor gewelfkappen, buiten- en binnenmuren, fundeeringen op een drogen grond enz., bestaat er wel geen ander materiaal, dat als klein geslagen steen en beton een steviger en daarbij lichter metselwerk levert. Hetzelfde doet zich voor bij de kleine stukken natuursteen, die bij het afbreken van oude gebouwen en fundeeringen steeds bij groote hoeveelheden beschikbaar komen, en die dikwijls te klein zijn, om te worden gebruikt in een modern nieuw gebouw, waarbij de muren sterk belast worden. Vroeger, toen men de huizen maar een of twee verdiepingen hoog maakte, gebruikte men dikwijls, voornamelijk in het metselwerk van de kelders ook wel zeer kleine steenen, en men vertrouwde bij de geringe belasting op de vastheid van de specie. Thans is dit bij nieuwe gebouwen in de centrums der steden niet meer mogelijk. Om een zoo nuttig mogelijk gebruik van den grond te maken, is de bouwmeester nu wel genoodzaakt de muurdikten zoo klein mogelijk te nemen, en de muren dus van zeer stevige grondstoffen op te trekken, zoodat men er zeer veel van kan vergen. Ook van deze oude steenen, die bij sloopíng beschikbaar komen, verkrijgt men tegenwoordig de beste grondstoffen voor beton, en op deze manier kan men thans het best een goed materiaal voor beton verkrijgen, zoodat dan een bijna waardelooze grondstof voor buitengewoon sterke muren en gewelfkappen kan worden gebruikt. Voor de nieuwe Amerikaansche gebouwen gebruikt men voor de vervaardiging van in kleine stukjes geklopte steen, geschikte, door motoren gedreven, steenbrekers, die gewoonlijk ook tevens den geklopten steen door middel van een Jacobsladder naar de beton-mengmachine vervoeren. Voordat de steen echter in laatstgenoemde machines komt, wordt zij eerst nog gezift, om te voorkomen, dat er van te groote stukken gebruik wordt gemaakt. Een andere constructie is zoo ingericht, dat de geklopte steen eerst een zifttoestel passeert, dat de stukken, al naar de grootte, in verschillende vakken van een onder de machine geplaatste kist sorteert, zoodat ze, al naar hunne afmetingen, voor verschillend werk kunnen worden gebruikt.

REFLECTOR.

EEN MONSTER-BLOKHUIS.

Een van de meest interessante gebouwen van Amerika is wel het „Forestry Building" op de „Lewis and Clark Exposition". Het is 205 voet lang en 118 voet breed, en beslaat dus een geheel half blok. De blokken dennenhout van 5 en 6 voet, die voor den bouw werden gebruikt, hebben een gezamenlijke lengte van 2 Eng. mijl, de palen een van 8 Eng. mijl, en voor dakbedekking werd van verscheidene tonnen dakspanen van cederhout gebruik gemaakt. Een van de voor fundeering dienende houten blokken weegt 32 ton en is 52 voet lang, en heeft een middellijn van 6 voet. Wanneer men dit blok in de in Amerika voor bevloering gebruikelijke planken, van 1 Eng. duim dikte en 3 Eng. duim breedte had verzaagd, en deze plankjes zouden met de uiteinden tegen elkaar worden gelegd, dan zouden zij een lengte van 14 Eng. mijlen hebben.

Hoewel in het algemeen genomen het gebouw het uiterlijk van een blokhuis heeft, geven de détails er toch een fijner cachet aan, zoodat het in goede harmonie is met de overige fraaie gebouwen, die men op het tentoonstellingsterrein aantreft. De bovenste helft van het huis in gebouwd van cederbastspanen. De beide uiteinden hebben gevels, en twee balkons, boven elkaar, welke den fraaien indruk van het geheel verhoogen. Terwijl het gebouw in zijn geheel ons een staaltje levert van de rijke natuur in de wouden van Oregon, zijn voor de balkons en andere onderdeelen zulke fraaie soorten timmerhout gebruikt, dat men er zich door dit gebouw van overtuigen kan, welke schatten er nog in de wouden van het noord-westen der Vereenigde Staten te vinden zijn.

REFLECTOR.

MOZAIEKWERK.

Het consulaat der Nederlanden te Venetie bericht in zijn laatste verslag, (uitgekomen 21 Sept. '05): Het Venetiaansche mozaiekwerk werd in den laatsten tijd zeer gezocht zoowel in Europa als in Amerika, zoowel voor inwendige versiering, als voor den buitenkant van muren. Het systeem om de mozaieken geheel afgewerkt (in een stuk) te exporteeren heeft zeer sterk den handel in dit artikel bevorderd.

De kooper moet echter voorzichtig te werk gaan, en slechts van vertrouwbare huizen bestellen, zonder zich juist door lage prijzen te laten lokken. Het einde toch zou anders dien last dragen, en men zou van een veel te dure markt thuiskomen, en dat wel om de volgende redenen: Daar de stukken, waaruit het mozaïek bestaat volgens het gewicht verkocht worden, en daar de grovere materialen ook het zwaarste zijn, volgt daar direct uit, dat het grovere mozaïek, bij hetzelfde gewicht, slechts een kleiner oppervlak zal kunnen bedekken. De kwaliteit der bij de samenstelling van het email gebruikte kleurstoffen is natuurlijk van grooten invloed op de duurzaamheid en de schoonheid van het mozaïek.

Zonder twijfel zal genoemd Consulaat aan belanghebbenden wel vertrouwde adressen kunnen opgeven. R.

WIND-VERBAND.

De „American Carpenter and Builder" geeft de volgende omschrijving van het wind-verband van een gebouw. Het wind-verband is een samenstel van stalen verbindingen, dat in het „lichaam" van een groot gebouw op dezelfde manier werkt als de spieren en pezen, welke de beenderen van het menschelijk geraamte bij elkaar houden, en dit skelet in staat stellen om als een geheel krachten te weerstaan, die trachten het omver te werpen, of te verpletteren. In een naar eisch opgetrokken gebouw zal de kracht van den wind, die tegen het bovenste gedeelte van het huis drukt, van verdieping naar verdieping naar beneden worden overgebracht, en naar alle kanten op de geleidingen van het stalen geraamte verdeeld worden, totdat ze ten slotte op de fundeeringen werkt; en aldus worden de sterkte en de massa's van het benedenste gedeelte van het gebouw, dat door de omliggende huizen beschut wordt, en waarop dus de wind geen vat heeft, ten nutte van het gebouw gebruikt. Er heeft hier hetzelfde plaats, als bij een mensch, dien men tegen de schouders duwt; ook daarbij zal de tegenstand, dien hij biedt, door de spieren door het lichaam heen naar de voeten worden overgebracht.

HOE MEER HAAST HOE MINDER SPOED.

Eenige bouwmeesters en aannemers te New-York hadden onlangs een gedacht koopje. Daar er bij eenige gebouwen groote haast was, werd er op dit werk verleden winter door de metselaars doorgewerkt, ook gedurende het koudste weer. De straf bleef niet uit. De door verbrokkelde de metselspecie als droog zand, en de muren, die gedurende het vriezend weer opgetrokken waren, vielen toen de dooi begon in elkaar alsof het muren van kaartenhuizen of hoogstens van bordpapier waren. Het is trouwens bekend, dat versche specie, bij een lage temperatuur gebruikt, niet zal binden, en meer dan eens werd een gedeelte van een muur, dat bij een plotseling invallende vorst werd opgetrokken, weer afgebroken, en bij warmer weer herbouwd. In vele steden bestaan er verordeningen tegen het metselen van muren, wanneer de thermometer beneden vriespunt staat, doch te New-York mag men nog met baksteen metselen, wanneer de thermometer van Fahrenheit niet onder 24 graden staat, dus nog bij 8 graden onder nul. R.

EEN DUITSCHE BOUW-VERORDENING.

In Duitschland gelden, zooals bekend is, zeer strenge bepalingen, wat betreft de hoogte der gebouwen. De tegenwoordige grens is 22 M. Op 'n rekest, waarbij men onlangs te Berlijn aanvroeg deze grens te mogen overschrijden, kwam een weigering in, en als reden van deze weigering gaf men op, dat de tegenwoordige waterleiding dan geen water boven in het gebouw zou kunnen leveren, zoodat dit gedeelte dan niet gemakkelijk zindelijk en „gezond" te houden zou zijn.

Er bestonden echter ook nog andere redenen, waarom men dit verzoek moest weigeren, en wel, dat de bovenste verdiepingen dan buiten het bereik van de brandweer zouden zijn, en dat het zou kunnen leiden tot de verdeeling van groote gebouwen in een aantal kleine woningen, waarin tal van personen van beide seksen in allerlei leeftijden zouden wonen onder omstandigheden, die noodzakelijk strijdig zouden moeten zijn met een normaal familieleven, en die de goede zeden niet zouden bevorderen. R.

TEGEN ROEST

Voor allerlei werktuigen en gereedschappen voor 't boorenbedrijf, waaraan blank ijzer of staal voorkomt, voor timmermansgereedschap, ja feitelijk voor allerlei metaalwerk, dat roesten kan, wordt het volgende beschuttingsmiddel zeer aanbevolen: Neem een stuk goed hard spek, en bij ieder kilogram daarvan voegt men een stuk hars, dat ongeveer de grootte van een ei heeft. Smelt die bestanddeelen langzaam onder elkaar, en roer het mengsel, goed om. Breng het dan met een lap op het metaal aan, doch slechts als een dun laagje. Men kan dit later, wanneer dit noodig mocht zijn, zooals bij messen, gemakkelijk weer afvegen. De hars voorkomt dat het vet gaat stinken, en het mengsel beschut het metaal tegen lucht en vocht.

(Am. Carpenter and Builder.) P.

DER TIENDE JAARGANG, No. 50, ZATERDAG 16 DECEMBER 1905

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voors. PAUL J. DE JONGH, Secr., Joh. B. LAMBEEK Jr., H. WALENKAMP, W. KROMHOUT Czn., Jos. Th. J. CUYPERS, A. VAN BAALEN, Leden, — — VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN en C. W. NIJHOFF REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE: L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS, HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD BETREFFEND TE ZENDEN AAN DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120 TE AMSTERDAM. IDEM VOOR HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Joh. B. LAMBEEK Jr., AMSTELHOEK, WEESPERZIJDE BIJ AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e SECRETARIS VAN HET BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen. — Over Baksteenbouw. — Zindelijkheid. — Congres Openbare Kunst. — Aesthetica in den tuin. — Berichten. — Open Prijsvragen. — De Civiel-rechtelijke verantwoordelijkheid der Techniet. — Veranderingen in de laatste 25 jaren. — Een Komedie in de rotsen uitgebouwen. — Het »record«jaar 1905. — Boekbespreking.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Het Genootschap ontving van den Schrijver: „Kunst en Ambachtsonderwijs", Beschouwingen naar aanleiding van het nieuwe reglement der Rijks-academie van Beeldende Kunsten. (Overdruk uit „De Gids" van 1905, no. 12.)

Den Schrijver, den heer DerKinderen, worde daarvoor dank betuigd.

Voorts is ontvangen voor de Bibliotheek: het „Verslag omtrent de verrichtingen van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam, over 1904."

De 1204e gewone, tevens 50e Algemeene Vergadering, zal gehouden worden Woensdag 20 December e.k., s avonds half acht, in 't Genootschapslokaal „Parkzicht".

Agenda:

A. Notulen en ingekomen stukken.
B. Jaarverslagen van den Secretaris, den Penningmeester, den Bibliothecaris en de Redactie-commissie.
C. Benoeming der commissie voor verificatie van de rekening en verantwoording van den Penningmeester.
D. Verkiezing van 7 Bestuursleden, wegens het aftreden van 't Bestuur, door de tot standgekomen Statutenwijziging. Van de aftredenden stelt de heer Van Hylckama Vlieg zich niet herkiesbaar. In zijn plaats en voor het zevende lid worden door het Bestuur candidaat gesteld de heeren A. J. Joling en A. van Baalen.
E. Verkiezing van een Voorzitter uit het voltallig Bestuur.
F. Verkiezing van 2 leden in het Bureau van Redactie wegens periodiek aftreden van de heeren Jos. Th. J. Cuypers en Joh. B. Lambeek Jr. (Beiden herkiesbaar.)

Den leden wordt medegedeeld, dat de Begrooting voor 1906 op de leestafel ter inzage gelegd is.

Van de brochure: H. P. Berlage Nz. over de waarschijnlijke ontwikkeling der Architectuur zijn een 25-tal ter beschikking van 't Bestuur gesteld, dat deze thans aan belangstellenden voor den prijs van f 0.50, wil doen toekomen.

De 1ste Secretaris. VAN HYLCKAMA

OVER BAKSTEENBOUW

In de laatste maanden is de aesthetische waarde van onze bouwmaterialen herhaalde malen ter sprake gekomen. Als ik het oordeel van een begaafd Fransch bouwmeester mag vertrouwen, dan wordt de samenhang tusschen materiaal en architectonisch karakter der bouwwerken in geen land van Europa zoo zeer op den voorgrond gesteld als in ons Vaderland.

De laatste debatten op onze vergaderingen leveren het bewijs, dat we vooralsnog niet voor eenzijdigheid in opvatting behoeven te vreezen; zeer verschillende inzichten werden daar uiteen gezet. De conclusies zullen zeker het meeste waarde verkrijgen, wanneer die niet genomen worden staande de vergadering, soms onder de toevallige indrukken van het oogenblik; maar wel in de practijk — aan het bouwwerk toegepast.

Waar alle noodzakelijke practische eischen, elke abstracte theorie komen beperken zullen zeker de toepassingen minder afwijkingen vertoonen dan de beginselen van den katheder verkondigt.

Sedert een halve eeuw heeft onze baksteen-industrie groote technische verbeteringen ondergaan, welke door mij steeds met bijzondere belangstelling werden gevolgd.

De aandacht van den lezer zou ik willen vestigen op sommige eigenaardigheden van de nieuwste vormen dier nijverheid, opdat daarvan nuttige, goede moderne proeven het gevolg mogen zijn, opdat die proeven met een gunstig gevolg mogen worden genomen.

Het komt mij voor, dat al mogen verschillende materialen in opvolgende perioden een overwegenden invloed uitgeoefend hebben, voorloopig nog geen enkel bouwmateriaal de alleenheerschappij zal verkrijgen, nu ons gebleken is, dat het ijzer tegen veler verwachting het toch niet zoo ver in de bouwwereld heeft kunnen brengen.

Baksteen-metselwerk zal, evenals samenstellingen van platen of steenen in gebakken aarde met beton of cementijzer eene ruime toepassing kunnen en moeten behouden, wegens de deugdelijkheid aan goed gebakken aarde eigen.

Omtrent die toepassingen volgen hier eenige opmerkingen.

Moeten wij aan baksteen in onze dagen dezelfde eischen stellen als in vroegere eeuwen?

Voorzeker, neen, zoo goed als de omstandigheden er toe geleid hebben, dat een bouwwerk met baksteen uitgevoerd door de Romeinen een gansch anderen indruk maakt als zulke werken, welke in de XIVe of XVIe eeuw werden gebouwd, zoo zal o.m. de verandering in het fabrikaat en ons begrip van

hier in het huis van een vreemde.) Waarom staat er in plaats van dien eeuwigen spiegel geen mooi tafreel boven dien haard, wat me aan de beteekenis, aan het goddelijke van dien haard-zelf herinnert? Waarom staat er geen spreuk op als bijvoorbeeld:

Als buiten, guur en koud,
De boomen hun armen zwaaien,
Dan is 't binnen in den haard
Dat 't brandt in lichte laaie.
— — — — ?

Kom; — ik heb den eigenaar van het huis gesproken en ga weg. — Salut! — Maar, wat zie ik daar boven de binnenzijde van de voordeur?:

'n Huis vol spreuken
En 'n leeg hoofd;
Dat is: 'n keisteen,
In keur van kruid gestoofd.

H. W.

HET IIIe INTERNATIONAAL CONGRES VOOR „DE OPENBARE KUNST",

gehouden te Luik, onder bescherming van de Belgische Regeering, had plaats van 18—24 September 1905.

Verbetering is te verkrijgen door:

1e. een verbeterd en meer uitgebreid onderwijs in het teekenen, vooral ook op de normaalscholen;

2e. het houden van populaire voordrachten en voortdurende actie van de pers door te wijzen op de misstappen, welke worden bedreven en te waarschuwen waar gevaar dreigt.

De esthetische waarde der steden wordt verhoogd door het bouwen van woningen die het karakter dragen, hetwelk onze voorouders wisten te geven aan hunne woningen. De moderne huurkazernen en menschenpakhuizen bederven het aanzien onzer groote steden, vooral is het toestaan van hooge gebouwen van 4 tot 8 verdiepingen in de arbeiderswijken en burgerhuizen een middel om den wansmaak te bevorderen, terwijl deze opeenhooping van menschen strijdig is met de gezondheidsleer en zeker den goeden zeden niet bevorderlijk is. Een middel ter bestrijding van den nadeeligen invloed van den speculatie-bouw is nog niet gevonden; ware dit het geval, dan zoude men dit zeker zooveel mogelijk moeten toepassen.

Voor de kennis van en opwekking der algemeene belangstelling in onze monumenten is het stichten van vereenigingen nuttig, die zich belasten met het opnemen, teekenen en photographeeren van monumenten om zoodoende eene bibliographie monumentale tot stand te brengen, zooals dit reeds in Frankrijk (Picardie) België en Duitschland en vele streken plaats heeft.

Veel belangstelling is er getoond over het behoud en de herstelling der monumenten en over de wijze, hoe dit moet geschieden, is men het nagenoeg geheel eens bij die mannen die bevoegd geacht kunnen worden om daarover te oordeelen.

Uit eerbied voor het schoone van monumenten, stads- en landelijke gezichten is het gewenscht, dat de staat alle publieke aankondigingen (reclames) belast met fiscale rechten in evenredigheid van de oppervlukte, die zij innemen en wel in klimmende richting.

Op of aan monumenten of schilderachtige uitzichten moesten deze wansmakelijke reclameborden niet worden toegelaten.

Elke regeering en elk gemeentebestuur draagt de verplichting om al datgene wat men kan noemen het artistieke nationale vaderlijk erfdeel (le patrimoine artistique national) ongeschonden voor de toekomst te behouden.

De aandacht der gemeentebesturen moet door alle middelen, waarover de openbare kunst beschikt, opgewekt worden en daarbij moet hun gewezen worden op het groot belang, dat er voor hen bestaat om met zorg te waken voor het behoud van de monumenten, oude gebouwen en woonhuizen van vroegere tijden, waarbij tevens er op gelet dient te worden dat, door het aanleggen van straten en het wijzigen der rooilijn, (van het alignement) in geen geval de voormelde gebouwen mogen beschadigd worden.

De rechte lijn mag daarbij van geen invloed zijn maar het ongeschonden behoud van het oude — schilderachtig — en artistiek aspect moet den doorslag geven.

De besluiten, genomen op de beide vorige Congressen van l'Art Public omtrent de bescherming der monumenten en het aanzicht der landschappen en schoone streken moeten niet alleen gehandhaafd blijven maar men dient op deze terug te komen om ze ernstig en dringend aan de regeeringen en gemeentebesturen aan te bevelen en steeds zorgvuldig bij elke voorkomende gelegenheid toe te passen.

Bij een onderzoek in hoeverre in de verschillende landen wetten bestaan voor het behoud der monumenten en de schoonheden in de natuur, is het gebleken, dat bijna alle landen dergelijke wetten van bescherming gemaakt hebben maar dat de toepassing meestal is achterwege gebleven.

Hierin kunnen de gestelde autoriteiten verbetering brengen.

Omtrent de noodzakelijkheid van het samenstellen van een inventaris der openbare nationale monumenten van geschiedenis en kunst is geen verschil van oordeel, terwijl echter over de wijze van samenstelling enkelen het denkbeeld van decentralisatie zijn toegedaan en daarom wenschen zij dat voor elke gemeente een inventaris worde opgemaakt.

Op deze wijze zoude de artistieke voorstelling van al de gemeenten van een land logisch worden samengesteld, zoodat met een blik alles is te overzien.

Deze tafels voor elke gemeente moeten synoptisch zijn ingericht met betrekking tot de verschillende didactische zienswijze of leerwijze.

Algemeene geschiedenis,
Esthetische Sociologie,
Kunst-geographie,
Ethnologie en Ethnographie,
Professionneele Kunststudie,
Burgerlijke en Godsdienstige monumenten,
Specimen van kunst (burgerlijke en religieuse),
specialiteit van uitvoering naar den aard van het werk en de grondstof.

Door deze wijze van inventariseering meende men de scholier, de student, de kunst- en ambachtsleerlingen, de openbare ambtenaren en administrateuren kennis konden verkrijgen van de artistieke omgeving, waarin zij leven en van het geheele land.

De tafels zouden feitelijk en logisch kunnen ingedeeld zijn in tijdvakken maar altijd aanschouwelijk.

Onder deze omstandigheden zoude de verzameling van de inventarissen van al de gemeenten den nationalen artistieken inventaris van het geheele land uitmaken.

Ten einde dit te verkrijgen zoude men het belang en de eigen liefde van al de gemeentelijke administratiën moeten opwekken ter verkrijging van decentralisatie, die een algemeenen inventaris zouden opleveren, tevens zouden hierdoor de eer en de liefde voor het verledene bevorderd en het behoud der kunstschatten verzekerd worden.

Dat een dergelijke bewerking leerzaam zou zijn, valt niet te ontkennen, echter zoude de uitvoering op menige niet te voorziene moeilijkheid stuiten. Th.

Dit overzicht was reeds de eerste helft der vorige maand in ons bezit, doch moest tot onze spijt wegens plaatsgebrek de opname tot nu worden uitgesteld. RED.

DE AESTHETICA IN DEN TUIN.

Ter aanvulling van het overzicht der vorige vergadering dient te worden medegedeeld dat, hoewel de vertoonde lichtbeelden gegeven zijn ter illustratie van de gehouden voordracht, de heer ten Bosch het ver van eens is met de grondgedachte, waaruit de aanleg der voorgestelde tuinen in z.g. natuurstijl is voortgekomen.

De lezing van den heer ten Bosch zal binnenkort in in „Architectura" worden opgenomen.

BERICHTEN.

M. T. O.

Is de „Memorie van antwoord" van den Minister van Binnenlandsche Zaken op het voorloopig verslag der Tweede Kamer over de Staatsbegrooting voor 1906, aangaande Middelbaar Onderwijs, komt 't volgende voor:

„In afwachting van de voorstellen der Staatscommissie tot reorganisatie van het onderwijs wenscht de regeering geen ingrijpende wijzigingen in het middelbaar onderwijs aanvangig te maken.

De intrekking van het wetsontwerp inzake de oprichting van een middelbare technische school vindt haar oorzaak alleen hierin, dat de regeering het voor de ontwikkeling van het middelbaar technisch onderwijs in het algemeen niet wenschelijk achtte een zoo kostbaar centraal instituut in het leven te roepen, dat slechts voor een deel in de behoefte kan voorzien.

AUTEURSRECHT.

Volgens door den Minister van Justitie in de 2de Kamer gedane mededeelingen zijn ten opzichte van het auteursrecht op beeldende kunsten maatregelen in voorbereiding. Zoodra dit mogelijk is, zal de Minister hiervoor advies van deskundigen vragen.

PRIJSVRAAG-DIPLOMA.

De antwoorden ingekomen op de door de Vereeniging voor Grafische Kunstuitvoerheid uitgeschreven prijsvraag voor een diploma zullen zijn tentoongesteld op 17 en 18 December a. s. van 10—3 uur in de bovenzaal van „Concordia", N. Z. Voorburgwal, Amsterdam.

UITBREIDING DER GEMEENTE ROTTERDAM.

De correspondent van het Htl. te Rotterdam schrijft:

In het vorig jaar werd den Rotterdamschen gemeenteraad ter goedkeuring aangeboden het door de Woningwet gevischte plan voor stadsuitbreiding voor zoover betreft het noordwestelijk deel der gemeente.

De Raad kon zich daarmede echter niet vereenigen. Er was verschil van meening over de voorgestelde verbinding der kwartieren aan weerszijden van de spoorlijn naar Schiedam, die B. en W. zich als overgang hadden gedacht. Uit den Raad gingen toen stemmen op voor een onderzoek naar de mogelijkheid van een algeheele verlegging der spoorlijn, met name die door de stad in de richting van Dordrecht. De voorstanders baseerden zich hierbij op het feit, dat het Delftsche Poortstation reeds lang onvoldoende was en dus te eeniger tijd tot vernieuwing moest worden overgegaan, waarmede dan eventueel verlegging kon gepaard gaan. Een desbetreffende motie van den heer Van Oordt werd dan ook door B. en W. aanvaard.

VAKOPLEIDING.

De 20ste Alg. Vergadering van de Vereeniging tot bevordering van de Vakopleiding voor Handwerkslieden in Nederland wordt gehouden op Woensdag 27 Dec. 1905, des voorm. 11 uur, in het Gebouw van Kunsten en Wetenschappen te Utrecht. Behalve het uitbrengen van het jaarversiag en de periodieke verkiezingen zullen de volgende vraagpunten worden behandeld:

I. Vakopleiding voor alle ambachten is niet aan Ambachtsscholen mogelijk. Daarom zal naast de Ambachtsschool het Leerlingwezen op den voorgrond moeten komen.

Hoe is dit het beste in te richten, en welke bezwaren bestaan tegen het systeem dat in het door de vorige Regeering ingediende ontwerp Arbeidswet was ontgelegd?

II. Wat valt op te merken aangaande de opleiding voor metaalbewerker hier te lande, in het bijzonder met het oog op den toestand van leerlingen, van verschillende scholen, voor electriciën?

III. Hoe kunnen vakcursussen voor andere dan de bouwambachten worden georganiseerd?

Kunnen de Ambachtsscholen daarbij diensten bewijzen?

OPEN PRIJSVRAGEN.

Boerderij-ontwerpen voor de Groe, Maatschij, van Landbouw en Nijverheid, Inlevering 1 Maart 1906, Programma in no. 16 1905.

Reclame-plaat voor het Alg. Ned. Verbond, Inlevering vóór 1 Jan. 1906, Progr. in no. 39.

Vredespaeis, Inlevering voor 15 April 1906, Programma in nummer 33.

Monumentale Fontein te Rotterdam, Inlevering 1 Mei 1906, Mededeelingen in de nummers 44 en 45.

Gemeenteraadhuis, Java. Inlevering 31 Maart 1906. Mededeelingen in No. 45.

TECHNISCH GEDEELTE

DE CIVIEL-RECHTELIJKE VERANTWOORDELIJKHEID DER TECHNICI.

In de laatste jaren werden herhaaldelijk bij de bevoegde rechters klachten ingediend, betrekking hebbende op eischen voor vergoeding van schaden, veroorzaakt door hen, die zich met het theoretische gedoelte van beroepen bezig houden Het zal daarom voor den Nederlandsche techniker wel interessant zijn, eens kennis te maken met de hier volgende bepalingen, die in Duitschland reeds sedert lang kracht van wet hebben.

Bepalingen omtrent de civielrechtelijke verantwoordelijkheid voor de werken van architecten en ingenieurs.

(Opgesteld door het „Verband Deutscher Architecten- und Ingenieurs Vereine" 1886; herzien 1903).

Vooropmerking.

De hieronder volgende bepalingen regelen de verantwoordelijkheid van die architecten (of ingenieurs), die, zonder zelf contractueel als aannemer van een werk op te treden, den lastgever bij de uitvoering hunnen bijstand verleenen.

Deze verantwoordelijkheid wordt in verband met de bestaande wetten verschillend beoordeeld, kan echter in ieder speciaal geval door een overeenkomst geregeld worden.

Voor het doen gelden van deze bepalingen is voldoende een verwijzing naar de in verband met de speciale toestanden opgestelde mondelinge of schriftelijke overeenkomst.

Algemeene bepalingen.

1e. De architect (ingenieur) wordt er voor aansprakelijk gesteld, dat de technische werken, waarmede hij zich belast heeft, aan de algemeene voorschriften der bouwkunde voldoen.

Hij wordt echter niet verantwoordelijk gesteld voor het al of niet voldoen van zijn werken aan de wetten der aesthetica.

2e. De architect (ingenieur) is verantwoordelijk voor schade, die door schuld van zijn ondergeschikten bij de uitoefening van hun werk ontstaat, in dezelfde mate als of hij zelf de directe schuldige ware.

3e. De architect (ingenieur) is slechts in die gevallen, dat men zulks speciaal overeengekomen is, aansprakelijk voor schade, die uit een vertraging van de uitvoering van een werk, waarmede hij zich belast heeft, voortspruit.

4e. De architect (ingenieur) is niet verantwoordelijk voor schade, die daaruit ontstaat, dat men niet voldoende rekening hield met wetten en verordeningen, die in zijn woonplaats niet gelden, en waarvan lastgever of derden hem geen bewijsbare mededeeling hebben gedaan.

Ook is hij niet verantwoordelijk voor nadeelen, die voor den lastgever daaruit ontstaan, dat een door laatstgenoemde met de opdracht beoogd doel, dat echter bij het geven van de opdracht aan den architect (ingenieur) niet voldoende duidelijk is gemaakt, niet bereikt wordt.

5e. Is de architect (ingenieur) aansprakelijk voor fouten aan uitgevoerde bouwwerken of andere af te leveren werken, zoo bepaalt zich zijne verantwoordelijkheid tot een ver-

gooding van de directe schade aan de bouw- of andere werken.

6e. Is aan den architect of den ingenieur niet minstens ook het algemeen toezicht op den bouw opgedragen, dan wordt schade, tengevolge van een verkeerd optreden daarbij, dat, wanneer de leiding van de uitvoering van het werk aan den architect (ingenieur) ware opgedragen, vermeden had kunnen worden, niet vergoed.

7e. Stelt de lastgever handwerkslieden of leveranciers voor het door den architect (ingenieur) jgeleverde ontwerp aan, zonder goedkeuring van laatstgenoemde, dan heeft de lastgever, om de architect (ingenieur) voor schade aan het bouwwerk aansprakelijk te kunnen stellen, eerst te bewijzen, dat de door hem aangestelde handwerkslieden of leveranciers voor hunne taak voldoende technisch of artistiek ontwikkeld zijn.

8e. Wordt de architect (ingenieur) tengevolge van onvoldoend toezicht en keuring (paragrafen 13 en 14) voor een foutieve uitvoering van den bouw verantwoordelijk, dan wordt hij slechts aansprakelijk, wanneer op den uitvoerder van het werk geen verhaal te verkrijgen is.

Heeft de architect (ingenieur) de keuze van den uitvoerder niet goedkeurd, dan is, wanneer op laatstgenoemde geen verhaal te verkrijgen is, door den lastgever het bewijs te leveren, dat hij bij het kiezen van een uitvoerder zorgvuldig te werk gegaan is.

9e. De verantwoordelijkheid van den architect (ingenieur) voor werkzaamheden, die op een door hem ontworpen of geleid bouwwerk betrekking hebben, duurt nooit langer dan die van den uitvoerder. In alle gevallen is hij van alle verantwoordelijkheid ontslagen 3 jaren, nadat 't bouwwerk in gebruik is genomen, eventueel na aanbieding van aflevering van het werk. De verantwoordelijkheid van den architect (ingenieur) voor alle andere werkzaamheden vervalt een jaar nadat ze verricht zijn. Moet op de verantwoordelijkheid van den architect (ingenieur) om reden van voorkomende schade een beroep gedaan worden, dan moet hem — om de aanspraak op schadevergoeding niet te doen vervallen — voor dat de termijn verstreken is, daarvan aankondiging worden gedaan, en, wanneer men niet tot een minnelijke schikking komt, een aanklacht bij den bevoegden rechter worden gedaan.

Speciale bepalingen.

10. Teekeningen, bouw-bepalingen en contracten.

Schetsen zijn proefteekeningen om een technische kwestie tot oplossing te brengen. Voor daarin voorkomende fouten kan men den architect (ingenieur) niet verantwoordelijk stellen.

Ontwerpen, detailteekeningen, beschrijvingen, bouw-bepalingen en contracten moeten voldoende duidelijk voor het hier beoogde doel, en voldoende uitvoerig, en wat het teekenwerk aangaat op voldoend groote schaal uitgevoerd zijn, en zoo ingericht, dat met deze gegevens een bouwwerk kan worden uitgevoerd.

Wat betreft teekeningen, is de architect (ingenieur) slechts verantwoordelijk voor de ingeschreven maten, indien het voorwerp niet op ware grootte voorgesteld is.

Voor schade, welke voor den lastgever uit vergissingen of onoplettendheid, ten aanzien van wettelijke voorschriften in teekeningen en ook in 't technische gedeelte der bouw-bepalingen en contracten voortspruit, is de architect (ingenieur) slechts in zooverre aansprakelijk, dat hij de eventueel er uit voortspruitende grootere kosten vergoeden moet, die voor den lastgever daaruit ontstaan, dat hij bedoelde gedeelte van het bouwwerk duurder betalen moet, dan hij bij het niet voorkomen van dergelijke fouten er voor te betalen zou hebben.

De architect (ingenieur) kan eischen, dat door hem ontstane schade ten zijnen laste komt.

11. Ramingen van kosten en waarden. Bij genera'e ramingen van kosten en bij taxaties is de architect (ingenieur) — zoo tenminste het tegendeel vooruit niet bepaald werd — voor begane vergissingen en rekenfouten niet verantwoordelijk.

Bij gedetailleerde ramingen van kosten is de architect (ingenieur) er aansprakelijk voor, dat daarin de uit te meten hoeveelheden, en de voor het op gebruikelijke manier uitvoeren van voor den bouw benoodigde voorwerpen en werken — daarbij 'n gebruikelijke speelruimte aannemende, — zonder fouten voorkomen. Deze verantwoordelijkheid van hem heeft echter slechts betrekking op een vergoeding der extra-onkosten, die voor den lastgever daaruit voortspruiten, dat hij vergeten voorwerpen duurder moet aanschaffen, dan hij ze had kunnen aanschaffen, wanneer zij niet vergeten waren geworden, eventueel, dat hij te veel ingeslagen voorwerpen met verlies verkoopen moet. Voor de juistheid der begroote prijzen en de verrekening daarvan is de techniker niet verantwoordelijk.

12. Certificaten en rapporten. Voor schade ontstaande door begane vergissingen bij het uitreiken van certificaten en rapporten is de techniker niet verantwoordelijk, mits het tegendeel niet vooruit bepaald werd.

13. Leiding van den bouw. a. Algemeene bepalingen.

De met de leiding van den bouw belaste architect (ingenieur) moet aan hem, die met de uitvoering van den bouw belast is, alle gewenschte opheldering geven, wat betreft het begrijpelijk maken der teekeningen en der bepalingen van het contract.

Hij is niet gerechtigd af te wijken van het voor den uitvoer van den bouw eenmaal vastgestelde in de teekeningen, en voorgeschreven in de contracten, zoo hem tenminste niet een algemeene machtiging om dergelijke veranderingen aan te brengen werd verleend, of zoo ze bij de doorwerking van het ontwerp, eventueel bij de detailleering om artistieke of constructieve redenen noodig mochten worden.

Voor afwijkingen, die met grootere kosten gepaard gaan, wordt een speciale machtiging van den lastgever vereischt.

Ingrijpen van den lastgever in zaken waarover de architect (ingenieur) bevoegd is te oordeelen, ontheffen laatstgenoemde van zijn verantwoordelijkheid, wat betreft het punt in kwestie.

b. Algemeen toezicht op den bouw. De met het algemeen toezicht op den bouw belaste architect (ingenieur) moet de bouw-, eventueel de werkplaats met aan hem ter bepaling overgelaten tusschenruimten periodiek bezoeken, eventueel door een door hem aangesteld persoon laten bezoeken; hij heeft het verloop der werkzaamheden doelmatig te leiden, en ook de fouten te herstellen, die hij bij deze bezoeken waargenomen heeft.

Zijne verantwoordelijkheid wat betreft fouten van grondstoffen of uitgevoerde werken bepaalt zich tot de door hem, eventueel door zijn gemachtigde, bij zijn bezoeken waargenomen fouten, wier verbetering hij, met de hem ten dienste middelen, verzuimd heeft.

c. De met het speciale bouwtoezicht belaste architect (ingenieur) moet de grondstoffen en de werken in verband met de bepalingen van het contract en het voldoen aan de bouwstoffen te stellen eischen, onderzoeken; hij is verantwoordelijk voor fouten, die bij een nauwkeurig onderzoek hadden kunnen worden opgemerkt, doch slechts voor zoover, dat hij slechts de kosten, ontstaande door de onvoldoende levering te bestrijden heeft; deze verantwoordelijkheid vervalt in het geval, dat hij wel officieel aanmerking heeft gemaakt, doch dat deze aanmerking zonder gevolg is gebleven, en dat hij zijn lastgever daarvan kennis heeft gegeven.

Wordt een architect niet uitdrukkelijk met het speciale toezicht op den bouw belast, dan heeft deze persoon slechts

de verplichtingen van een met het algemeen toezicht belast bouwkundige.

14. Overname van den bouw. De met de overname belaste architect (ingenieur) heeft de noodige proeven te nemen met de zichtbare deelen van een bouwwerk of met een geleverd voorwerp, om het al of niet voorkomen van fouten te onderzoeken. Hij is verantwoordelijk voor fouten, die hij waargenomen, doch waarvan hij zijn lastgever geen kennis gegeven heeft, doch met de beperking, dat hij slechts belast kan worden met de gelden, die de lastgever bij een latere ontdekking der fouten voor hare verbetering tengevolge van een stijging der prijzen der grondstoffen of van het werk extra heeft moeten uitgeven.

Wordt door den lastgever een speciale keuring en overname van enkele te leveren voorwerpen verlangd, en daarvoor een verdere verantwoordelijkheid van den architect (ingenieur) vereischt, dan moet hiervoor een bijzondere overeenkomst worden aangegaan.

15. Revisie van rekeningen. De met de revisie van rekeeventueel, wanneer er geen contracteele prijsbepaling heeft de berekening te toetsen aan de bepalingen van het contract, eventueel, wanneer er geen contracteele prijsbepaling heeft plaats gehad, moet hij nagaan of de opgenomen prijzen rationeel zijn. Na te gaan of de op de rekening voorkomende voorwerpen aan alle te stellen eischen voldoen is slechts dan de plicht van den met de revisie belaste persoon, wanneer men dit speciaal overeengekomen is.

De architect (ingenieur) is verantwoordelijk voor fouten die door de onbekwaamheid van den met het opmaken der financieele berekeningen belaste beambte ontstaan, en wanneer hij verzuimd heeft de fouten te verbeteren, of er aan zijn lastgever kennis van te geven.

16. De voorschriften der algemeene bepalingen (1 tot 9) zijn ook toepasselijk op de in de speciale bepalingen (10 tot 16) voorkomende reglementeering. REFLECTOR.

VERANDERINGEN IN DE LAATSTE 25 JAREN.

(Vooruitgang in Amerika, wat betreft bouwmaterialen en de wijze van bouwen gedurende de laatste 25 jaren, als gevolg van de invoering van machinerieën in het timmermansvak.)

De veranderingen, die te constateeren vielen, ter zake de manier van bouwen, de nieuwe bouwstoffen, die werden ingevoerd, en de nieuwe toepassingen van de gewone bouwmaterialen gedurende de laatste 25 jaren, waren zonder twijfel hoogst belangrijk. Het schijnt wel, of er voor het bouwvak een nieuw tijdperk is aangebroken. In vele gevallen waren de nieuwe bouwstoffen, en ook de nieuwe wijzen van bouwen zoo verwonderlijk, en kwamen zoo snel in gebruik, dat wij aan een werkelijk wonder zouden moeten denken, zoo het feit niet verklaard werd, door den even verwonderlijken vooruitgang van kunst en wetenschap.

In deze korte spanne tijds zag men de invoering va de met plaatijzeren bewerkte stalen balken en andere constructiedeelen, de uitvinding van de moderne, vuurvaste constructies, het begin en ook reeds groote ontwikkeling van het bouwen met stalen geraamten, tengevolge hebbende het ontstaan van gebouwen, die, wat hoogte en praktische inrichting betreft, 's werelds wonder genoemd kunnen worden, verder de toepassing van electriciteit voor verlichting en beweegkracht, de volmaking van de moderne liften, de invoering van het gewapend beton als voornaamste grondstof in het bouwvak, en ten slotte zag men veel grooter kapitalen in bouwondernemingen steken, dan ooit te voren.

Met de uitvinding van nieuwe bouwstoffen, en het overvloedig beschikbaar stellen van kapitaal, ging een daarmede gelijken tred houdende vooruitgang in de theoretische kennis van den ingenieur, en in de methoden waarop gebouwd werd, gepaard, zoodat er bouw- en constructiewerken ontstonden, die door niets bestaande geëvenaard werden.

Het merkwaardigste was wel de bouw van hooge gebouwen en van die van gebouwen van gewapend beton.

De wonderbaarlijkste feiten waren wel de manieren waarop gebouwen van 300 tot 400 voet hoogte werden gefundeerd, het stutten en schragen van de naburige gebouwen, en de verwonderlijke vlugheid en de geringe kosten, waarmede de gebouwen opgetrokken werden. Wat betreft het voldoen aan de sanitaire voorschriften en aan de eischen van een comfortable en weelderig verblijf, valt er eveneens op grooten vooruitgang te wijzen. Modern loodgieterswerk staat ook ver boven dat van 25 jaren geleden; het eenvoudige burgerhuis staat in dit opzicht thans hooger dan het heerenhuis van 1880. De publieke waterleiding, electriciteit in al hare toepassingen, uitvindingen betrekking hebbende op het leveren en regelen van warmte, en tal van andere kleine gemakken, en vooral de moderne lift doen tegenwoordig een gewone woning een weelderig paleis zijn, in vergelijking met de huizen onzer voorvaders.

Wij hebben echter hierbij in het oog te houden, dat deze vooruitgang vooral betrekking heeft op onze commercieele en practische belangen; inderdaad, ons tegenwoordig geslacht is practisch; zelfs kunstvoorwerpen moeten liefst thans bij ons ook een practisch doel hebben; de kunst zelf komt bij ons slechts in de tweede plaats.

Vijf-en-twintig jaar geleden kwam er in de Vereenigde Staten slechts een bepaald goed tijdschrift op het gebied van architectuur uit, er bestonden slechts 2 scholen voor architecten, en bijna geen enkel boek over architectuur en bouwkunst-constructeurs en -teekenaars, zooals men er thans vindt, waren er „rarae aves", en de gegevens waarmede constructie-werk werd berekend, zelfs die voor een gewonen houten balk, waren niet altijd vertrouwbaar.

Wat betreft het architectonisch ontwerpen valt er in Amerika wel op vooruitgang te wijzen, daar men er feitelijk slechts 4 à 5 gebouwen had, die het licht mochten zien, doch vergeleken met de gebouwen der oude Grieken en Romeinen in hun beste dagen, of met de groote kathedralen uit het Europa der middeleeuwen, kunnen wij, zoo zegt de schrijver, van een artikel over het in den titel genoemde onderwerp in „The Amerîcan Carpenter and Builder", niet op vooruitgang bogen, en, wat betreft zekere methoden van bouwen, moeten wij misschien de vlag strijken voor de bouwmeesters der middeleeuwen. De heerlijke gewelfde daken, die zij hebben opgetrokken, en die nog onze grootste bewondering opwekken, zouden de krachten der meeste onzer moderne architecten en bouwmeesters te boven gaan. Inderdaad, er zijn waarschijnlijk tegenwoordig weinig metselaars, die zoo door en door meester in hun vak zijn als de metselaars der 15de en 16de eeuw waren. En hetzelfde geldt van de timmerlui. De gebouwen van de 17de en 18de eeuw waren rijk aan gebeeldhouwd en gesneden houtwerk. Men vondt er de meest bewonderingswaardige trappen, voorbrengselen van een kunst, die bijna geheel en al verloren gegaan is.

Daar dit artikel waarschijnlijk wel voornamelijk onder de oogen zal komen van beoefenaars van het bouw- en timmervak, zullen onze lezers misschien wel het meeste belang stellen in de verbeteringen en veranderingen, die meer speciaal op hun vak betrekking hebben.

Ten eerste, het invoeren van machinerieën voor de houtbewerking is van den grootsten invloed op het timmervak geweest. Hierdoor werd de werkplaats voor machina'e houtbewerking in het leven geroepen.

Een tweede oorzaak van verandering was het scharscher worden van het timmerhout, waardoor men zuiniger te werk moest gaan.

Ten derde was hier van invloed het vervangen van hout door andere bouwstoffen, en

Ten vierde deed zich hier de behoefte aan een betere technische opleiding gevoelen.

Het invoeren van machinale houtbewerking was van zoo grooten invloed op het vak van den timmerman, dat tegenwoordig bijna geen enkele timmerman meer eenige handigheid in snij- en beeldhouwwerk heeft, zooals hij een eeuw geleden wel degelijk had. De machinale houtbewerkers zijn nu speciale trappenmakers, deurenmakers, enz., en trachten zelden of ooit op de hoogte van het geheele vak te komen, en een succesvol aannemer zal dikwijls eerder een goed ingenieur of zakenman zijn, dan juist een timmerman in merg en been.

Waarschijnlijk bestaat het grootste verschil tusschen de tegenwoordige manier van bouwen, en die van honderd jaar geleden, wel in de manier waarop men te werk gaat bij het ontwerpen van een groot gebouw, of een buitengewoon constructiewerk.

In vroegeren tijd was, natuur- en baksteen buiten beschouwing latende, hout bijna de eenige beschikbare bouwstof, en het was (in Amerika) in overvloed voorhanden, zoodat men niet zuinig te werk behoefde te gaan. Voor daken en vloeren gebruikte men niets dan hout, en bij het bepalen der afmetingen van het houtwerk volgde men meer eenige practische regelen, dan wel de theorie, en dit is ook van toepassing op het al het ingenieurswerk van voor de negentiende eeuw.

Voor buitengewoon werk raadpleegde men dergelijke reeds bestaande werken, of ook wel mannen van ondervinding in die speciale branche van het vak.

Thans is dat alles veranderd. De wetten der mechanica, waarop het constructiewerk berust, worden goed begrepen, en onze berekeningen, wat de te geven afmetingen betreft, zijn geheel vertrouwbaar. Het is zonder twijfel aan deze beide feiten toe te schrijven, dat de tegenwoordige groote constructiewerken, zooals een luchtkrabber van 25 verdiepingen, daken met spanwijdten van 100 meter, en de bewonderingswaardige bouwwerken van gewapend beton mogelijk werden. Zonder degelijke kennis der theorie zou men nooit dergelijke constructies hebben durven wagen.

Hoewel staal ons voor dergelijke constructies de beste diensten heeft bewezen, maakte men toch ook, hoewel in mindere mate, wel van hout gebruik. Wanneer 25 jaren geleden een bouwmeester een buitengewoon groote belasting te steunen had, of een groot lokaal had te overspannen, moest hij, om zoo te zeggen, instinctmatig te werk gaan, en hij kon zich slechts richten naar zijn waarnemingen en zijn eigen oordeel. Heden ten dage echter, neemt een jongmensch, met gewone technische kennis, plaats voor zijn teekenhord, becijfert de belastingen en spanningen, en bepaalt nauwkeurig de afmetingen van het houtwerk, der stangen en der bouten. Zijn slaap zal 's nachts niet door zenuwachtige droomen verstoord worden. Zonder deze technische kennis echter is de huidige bouwmeester tot veel minder in staat dan zijn voorganger van een eeuw geleden, want toen waren alle bouwmeesters — practische kennis natuurlijk buiten beschouwing latende — vrijwel over een kam te scheren, terwijl heden ten dage hij, die de meeste theoretische, technische kennis bezit, ook het meeste succes zal hebben.

Om in de twintigste eeuw met goed gevolg aannemer of bouwmeester te zijn heeft men aan kennis der mechanica niet genoeg, men moet met alles, wat op het bouwvak betrekking heeft, bekend zijn, met den aard, het nuttig gebruik, en de kosten van de bouwstoffen, de goedkoopste wijzen van constructie, met inbegrip van het op haar plaats brengen van de bouwstoffen, en men moet kennis hebben van de wetten der stabiliteit van gebouwen. Wil men heden ten dage een goed bouwmeester zijn, en dit blijven, dan moet men ook op de hoogte van zijn vak blijven, niet alleen door het lezen van vakboeken en -tijdschriften, doch ook door eigen waarnemingen en studiereizen.

De schrijver houdt het er voor, dat de tegenwoordige tijd aan den man, die ambitie heeft en ijverig is, gelegenheden om vooruit te komen biedt, die in vroegere eeuwen al hoogst zelden voorkwamen, doch om van deze gelegenheden gebruik te kunnen maken, moet hij niet alleen goed toegerust in het krijt treden, doch hij moet zich ook op de hoogte blijven stellen van iederen vooruitgang in zijn vak; hij moet een kampvechter zijn, die steeds tracht in het voorste gelid te komen; staat hij stil, dan geraakt hij in de achterhoede.

REFLECTOR.

EEN KOMEDIE IN DE ROTSEN UITGEHOUWEN.

Het merkwaardigste theater van de geheele wereld is zeker wel de komedie, die onlangs te Thale in den Hartz werd geopend. De komedie bevindt zich boven op een berg, en wordt aan alle kanten door steile rotsen omgeven; de zitplaatsen voor het publiek zijn in de rotsen uitgehouwen, en voor 1000 personen ingericht. Het tooneel, ook in de rotsen uitgehouwen, is 80 voet lang, en 54 voet breed. Gewone tooneel-coulissen worden niet gebruikt, doch de achtergrond bestaat uit een dicht woud, waarachter men de toppen van het gebergte ontwaard. De kleedkamers voor acteurs en actrices zijn dichtbij in het bosch, maar natuurlijk verborgen voor het publiek. De schouwburg ligt geheel beschut tegen den wind, en de accoustiek is er zoo goed, dat er geen woord verloren gaat.

R.

HET „RECORD"JAAR 1905

We zouden ons al zeer moeten vergissen, wanneer 1905 niet een „record"jaar werd, wat betreft een goeden gang van zaken in het bouwvak te New-York. Nog nooit is aldaar de bedrijvigheid in alle takken van het bouwvak en in constructiewerk zoo groot geweest als thans. De plannen voor gebouwen, thans ontworpen te Manhattan en The Bronx, vereischen twee en een half maal grootere sommen dan die gedurende de correspondeerende maanden van het vorige jaar. Te Brooklijn bedroegen deze sommen gedurende de eerste twee maanden van het jaar meer dan het dubbele van die van den zelfden tijd in 1904, en toch waren die cijfers reeds „record" cijfers voor dat gedeelte van New-York.

R.

BOEKBESPREKING.

Het projectieteekenen als voorbereiding voor het vakteekenen, door G. A. Scholten. Uitgever D. Mijs, te Tiel.

Van dit werk verscheen het Tweede Stuk, waarmede het compleet is.

In dit stuk worden behandeld: Rechthoekige en Scheefhoekige projectie en Schaduwleer.

Het boek — bevattende tal van figuren in goede lijnen en op voldoend grooten schaal voorgesteld — is bestemd voor voortgezet onderwijs, tot beoefening voor hen, die zich in het technisch teekenen verder hebben te bekwamen; voor aanstaande bouw- en werktuigkundigen, opzichters bij de burgerlijke bouwkunde, den Waterstaat, spoorwegen; leeraren aan Ambachts- Dag- en Avondscholen, enz.

Het komt ons voor, dat het met zorg bewerkte en duidelijk gestelde werk in een bestaande behoefte voorziet. Zij toch die te platten lande van alle technisch onderwijs verstoken zijn, zullen althans door zelfoefening uit deze werken het teekenen goed kunnen leeren.

De prijs van dit stuk bedraagt f 3.50.

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA.ET. AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE Nzn., Voorz., PAUL J. DE JONGH, Secr., Joh. B. LAMBEEK Jz., H. WALENKAMP, W. KROMHOUT Czn., Jos. Th. J. CUYPERS, A. VAN BAALEN, Leden. — VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN en C. W. MIHOFF REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE: L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS. HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12.—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10.—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD BETREFFEND TE ZENDEN AAN DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120 TE AMSTERDAM. IDEM VOOR HET PLAATWERK „DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Joh. B. LAMBEEK Jz., AMSTELHOEK, WIESPEKZIJDE BIJ AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e SECRETARIS VAN HET BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD; Mededeelingen — Kunst- en ambachtsonderwijs, A. J. Derkinderen. — Maatschappij of Bond, — Het Rembrandt-monument. — Begrooting. — Verslag 1204e vergadering. — Raad van Arbitrage — Open prijsvragen, — Het typische bij den stedenbouw. — Héliotropische architectuur, — Massieve vrij dragende muur. — Zout water conserveert balken, — En hij kreeg opslag, — Boekbespreking. — Vraag en antwoord.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Op de 1204de gewone, tevens 50ste Algemeene vergadering zijn tot gewone leden aangenomen de heeren A. K. Beudt, voorgesteld door de heeren D. Baars en W. N. van Vliet en Foeke Kuipers, voorgesteld door de heeren de Jongh en Walenkamp.

De aftredende bestuursleden zijn alle bij acclamatie herkozen. Als zevende lid werd gekozen de heer Paul de Jongh. Deze zal het secretariaat overnemen, terwijl de heer Van Hylckama Vlieg als plaatsvervangend lid zijn medewerking zal blijven verleenen.

Uit het voltallig Bestuur werd de heer Berlage als Voorzitter herkozen.

In de Redactie-commissie werd de heer Jos. Cuypers bij acclamatie herkozen. Van den heer Lambeek was bij aanvang der vergadering bericht ingekomen, dat hij zich niet herkiesbaar stelde. In zijn plaats werd nu gekozen de heer B. van Bilderbeek, die zijn benoeming aanvaardde.

Tot verificatie-commissie voor de rekening en verantwoording van den penningmeester werden benoemd de heeren Van Bilderbeek, Pieterse en Corns. Visser.

Als kunstlievend lid is toegetreden de heer M. J. P. van Santen (Firma Roeloffsen Hübner en van Santen), te Amsterdam

De 1ste Secretaris. VAN HYLCKAMA

A. J. DERKINDEREN. KUNST- EN AMBACHTSONDERWIJS.

In verband met het nieuwe Reglement der Rijks-Academie van Beeldende Kunsten, dat den 1sten Aug. van dit jaar in werking is getreden, geeft de heer A. J. Derkinderen in „de Gids" no. 12, 1905, eenige beschouwingen over Kunst en Ambachtsonderwijs. De schrijver is van meening dat, hoewel het stichten van verheven kunstwerken van grooter belangrijkheid is te achten, men den nu genomen Bestuursmaatregel niet geheel recht zou doen, indien men hem als zonder eenig belang voor onze moderne kunst zou voorbij zien. Een nieuw reglement toch is van direct en actueel belang, zoowel voor hen, die tot kunstenaars moeten worden gevormd, als voor de meesters, wier arbeid door de voorschriften wordt bepaald. Sch. herinnert er aan, dat onder de vele Genootschappen van kunsten en wetenschappen er slechts één is, dat zich de zaak der Academie met warmte heeft aangetrokken, n.l. het Genootschap „Architectura et Amicitia", maar dat dit één zelfs door zijne jongste besluiten over de opleiding van den architect zich schijnt af te keeren van de Academie als ware van haar geenerlei heil te verwachten.

Schr. doelt hier op de conclusies door het Genootschap in de feestvergadering van September genomen, waarbij ten aanzien der opleiding van den architect werd gezegd: „bij de beoefening der bouwkunst in de practijk is voortgezet aesthetisch en technisch onderwijs noodzakelijk", doch vooraf ging de volgende verklaring: „de ervaring leert, dat de architect niet aan eenige school, buiten verband met de practijk gevormd kan worden". De heer Derkinderen zal het er mee eens zijn dat, wanneer wij de Academie in dit verband beschouwen, slechts door eene algeheele reorganisatie van dit lichaam het mogelijk kan worden, dat de Bouwkunst in theorie en in practijk met eenig succes daar zal kunnen worden gedoceerd.

De schrijver behandelt vervolgens in zijn artikel het nieuwe reglement, waarin een dertigtal min of meer gewichtige correcties op het oude zijn aangebracht. Van belang o.a. is hetgeen ten aanzien der oefeningen in de graveerkunst aan het desbetreffend artikel werd toegevoegd. Het oude reglement wilde blijkbaar de graveerkunst slechts als imiteerende kunst erkennen, en achtte voor hare leerlingen compositie-lessen onnoodig; deze beperking is nu te niet gedaan, ook de graveurs zullen onderwijs in compositie ontvangen. Nieuw is in de bepalingen der wedstrijden, dat aan alle deelnemers (maximum vier, vroeger zes) van den eindkamp om de z.g. „Prix de Rome" de kosten tot een bedrag van 150 gld. zullen worden vergoed.

Schr. vermeldt nog enkele minder belangrijke wijzigingen en concludeert, dat door de laatste reglements-herziening althans een gedeelte is afgelegd van den langen en moeilijken weg, welke voeren moet tot eene stichting, waarin het volle kunst-besef, het eenheids-begrip der kunsten zal worden verzorgd en geëeraard. En dit alles kan van zoo bijzonder belang zijn, omdat de invoering der verbeteringen mogelijk bleek binnen de perken door de wet gesteld. Want er blijkt nu op vele en afdoende wijze, dat wij niet tegen de Academie

als tegen eene sterile verouderde inrichting hebben op te zien, maar dat we ze als een organische en levende stichting hebben te beschouwen, waaraan een natuurlijke evolutie niet vreemd is.

Na deze beschouwingen gaat schr. over tot de behandeling van het onderwijs zelf, zooals dit voor de Academie wettelijk is geregeld en neergelegd in een artikel luidende als volgt:

Aan de Academie wordt onderwijs gegeven in:
a. het teekenen naar het menschbeeld (antiek en levend model);
b. de beeldhouwkunst;
c. de schilderkunst;
d. de graveerkunst;
e. de wetenschap van het schoon (aesthetica) vooral in betrekking tot de genoemde kunsten en de bouwkunst;
f. de kunstgeschiedenis;
g. de ontleedkunde, vooral die van den mensch in betrekking tot de kunst;
h. de doorzichtkunde.

Schr. onderwerpt dit artikel aan kritiek en vraagt ten aanzien der beeldhouwkunst of, wat het reglement als zoo der oefeningen voorschrijft, ook overeenkomt met wat het woord der wet aangeeft. Alle practische oefeningen bestaan in boetseeren, ongetwijfeld zeer nuttige oefening voor den aankomenden beeldhouwer, maar..... het is de beeldhouwkunst niet; het is een middel, een inleiding tot de beeldhouwkunst; door de oefening van het boetseeren vermag de leerling te komen tot den waarderen arbeid in de veelsoortige materialen der ware beeldhouwkunst. Deze echter wordt blijkens het reglement aan de Academie niet onderwezen.

Wat betreft de schilderkunst geeft 't reglement op zijne wijze eene omschrijving daarvan door het vaststellen der oefeningen, die den leerlingen zijn voorgeschreven: het schilderen van „stillevens, koppen, en rompen naar het naakt en gekleed model." Zeer zeker, alweer zijn dit perfecte studiën, doch het is de schilderkunst niet, doch slechts een bepaald gedeelte harer technick: de olieverf-schilderkunst die verplaatsbare en verhandelbare schilderijen voortbrengt. Ook hier is dus nog terrein te over, waar de in wet en reglement voorziene ontwikkeling zal mogen worden gezocht.

Het laatste kunstvak, dat aan de Academie moet worden onderwezen is vooral in zijn benaming karakteristiek voor de bedoeling der wet. De graveerkunst zoo heet het, en daarmee komen we in den arbeid der reproduceerende kunsten. Moet nu, na de zeer te prijzen verbeteringen door het nieuwe reglement voor het onderricht in dit kunstvak gebracht, geacht worden, dat het wetsvoorschrift tot zijn recht gekomen is aan de Academie? Voor een deel ongetwijfeld. Toch behoeft ook hier het uitgedrukt verlangen van wet niet een doode letter te zijn. Het doordenken toch van de graveerkunst voert ons vanzelf tot de houtgravure, tot den boekdruk; maar de houtgravure en de kunst van het boek zij worden in het reglement niet bedacht.

Ten aanzien van hetgeen punt e. de wetenschap der aesthetica, voorschrift, vraagt de schr. of de getroffen regeling inderdaad door de wet wel zoo bedoeld is en of door den wetgever niet aan een bepaalden theoretischen cursus gedacht is. Vooral dringt zich deze bedenking op, waar de wet de aesthetica ook in betrekking tot de Bouwkunst nadrukkelijk voorschrijft. Immers de aesthetica en de kunstgeschiedenis, zij hebben voor de vorming van den architect vooral een zeer bijzondere beteekenis. Het is door de studie dezer vakken, dat zij worden ingeleid in de kennis der oude monumenten, terwijl het rapport tusschen constructie en versiering en de den bouwmeesters zoo noodzakelijke leer der verhoudingen, alsmede in de architecturale aesthetica en kunstgeschiedenis van groot gewicht zijn. Het is nog slechts zeer kort geleden, dat de Architecten zelve zich op officieele wijze uitspraken over de wenschelijkheid van voortgezet bouwkundig onderricht in de hoofdstad des lands, noodzakelijk als aanvulling der beoefening van het vak in de practijk; het wetsontwerp nu herlezend, schijnt het geenszins uitgemaakt, dat door den wetgever niet is bedoeld een afzonderlijken cursus voor te schrijven voor het aesthetisch onderricht, ook en vooral, te dienste der bouwkundigen, die hunne practische leiding elders of in de beoefening van het vak zelve vinden.

De schrijver geeft vervolgens een uitvoerig overzicht, hoe in '70 de voorbereiding tot stichting der Academie in haar werk is gegaan, en hoe daarbij meer stuwkracht werd ontwikkeld van de zijde der mannen van „de Gids" en van „de Dietsche Waranda" dan wel van de schilders der Haagsche school van dien tijd, die de behoefte niet gevoelden van eene Academie, noch in het oefang der kunst, noch in dat harer dienaren. En hoe ook de Academie bij hare opening en verdere periode van werken het bij voorkeur stellen bleef buiten de kunstenaars en hoe de Commissie van Toezicht geregeld was samengesteld uit de „lettré's", voortgekomen uit de intellectueele kringen, waarin „de Gids" de geesten leidde. Het is de definitieve bevestiging der intentie om in den gang der Academie niet bepaalde kunstbeoefening, een zekere apartheid van een enkel groot meester toe te laten, maar om ze te behouden als die algemeenere inrichting, waar, zonder parti-pris, de breede grondslagen voor de werkelijk hoogere beoefening der beeldende kunsten zouden worden gelegd.

(Slot volgt).

MAATSCHAPPIJ OF BOND.

In het laatste nummer van „de Opmerker" komt een artikel voor, waarin op tamelijk krachtige wijze de tegenwoordige houding der M. t. B. d. B. wordt gecritiseerd; wij hebben indertijd hierover ook het onze gezegd en zouden dan ook van bedoeld artikel geen melding maken, ware 't niet dat daarin voorkomt eene reproductie van denkbeelden lang geleden reeds in ons Genootschap ontstaan; de schrijver n.l., acht het gewenscht in de plaats van de Maatschappij te stichten een Bond met afdeelingen; deze afdeelingen zouden dan zelfstandige vereenigingen moeten worden, gelijk „Architectura et Amicitia" of „Bouwkunst en Vriendschap", te Rotterdam.

Dit denkbeeld is volkomen in overeenstemming met hetgeen in die richting gepoogd is door ons Genootschap, ten einde éénheid in de verstrooide corporaties te brengen. Eene commissie uit de leden werd in 1903 benoemd om te confereeren met eene commissie uit het Bestuur der Maatschappij, maar een jaar later kon onze commissie worden ontbonden nadat meerdere door haar gedane voorstellen voor de M. t. B. d. B. onaannemelijk waren verklaard.

Wij willen hier even aanhalen het desbetreffend gedeelte uit het uitgebreide rapport:

Nu bijna een jaar geleden waren de onderhandelingen begonnen en in vanwege „A. et A." aan de „Mij. v. B." het meest rationeele en veelstrekkende voorstel gedaan, n.l. de beide corporaties op te heffen en een nieuw lichaam te stichten, waarin zoowel elke onderafdeeling als elk lid organisch zou kunnen werken. Dit voorstel werd verworpen, omdat de Mij. gebonden was, wegens onder voorwaarden geschonken dotaties, haar naam te behouden.

Toen aan den dag kwam dat dit hoofdzakelijk het legaat Godefroy betrof, is ouzentwege voorgesteld die kwestie in een bijeenkomst van Bestuur der Mij., Commissie voor fusie van „A. et A." en een door eerste aan te wijzen rechtsgeleerde, nader onder de oogen te zien, en mocht dat niet kunnen, zoo werd gevraagd, doet dan ouzerzijds voorstellen, die tot 't gewenschte doel kunnen leiden. Daarop werd alleen geantwoord, dat 't Hoofdbestuur geen onderhandelingen wenschte waarbij naamsverandering een conditie zou zijn, zelfs niet al ware het niet door een legaat gebonden.

Op de herhaalde vraag van „A. et A.", dat de Mij. dan haarerzijds voorstellen zou doen, werd geantwoord dat verschillende denkbeelden door het Hoofdbestuur waren overwogen, doch dat geen ervan een meerderheid had kunnen verwerven.

Groote dingen kunnen niet gemakkelijk tot stand, en zoo moeste ook de Commissie, dat nog niet alles was beproefd om te komen tot 't groote doel: vereeniging, van de nu versnipperde krachten.

Daarom werd geconfereerd, werden met de inmiddels ook door de „Mij. v. B." benoemde Commissie, besprekingen gehouden en was na breede discussies een ontwerp tot voorbereiding eener fusie van Bouwkundige vereenigingen in Nederland samengesteld.

In dit voorstel, door den heer P. de Jongh samengevat uit 2 conceptontwerpen van de heeren Ingenohl en Jansen, was als beginsel vooropgezet, dat 2 afdeelingen van één corporatie te Amsterdam ongewenscht zijn, Voorts, dat de nieuwe „Maatschappij van Bouwkunst" zij een Bond van vereenigingen met gelijk doel in Nederland, dat de Afdeeling Amsterdam der Mij. worde opgeheven en de leden daarvan met de Amsterdamsche leden van „A. et A." zouden de afd. Amsterdam van het nieuwe lichaam.

De bond zou verder een orgaan uitgeven, dat alle afdeelingen en leden zouden ontvangen, alsmede voor een plaatwerk en dergelijke zorg dragen.

Het Bestuur heeft dit voorstel ter kennis van de Mij. gebracht en daarop 't volgende ten antwoord ontvangen:

't Bestuur der Mij. heeft de voorstellen van „A. et A." waardeerende overwogen, doch deelt mede, dat het wegens op zich genomen verplichtingen zoomin naamsuitbreiding als naamsverandering zou kunnen verdedigen. Dat het gerechtvaardigd vond voorstellen aan zijn leden te doen om de proefhoudend gebleken organisatie op te geven, en eerst dan over een nieuwe corporatie zijn besluit oordeel kan vestigen als alle onderdeelen minutieus zouden zijn overwogen en bestudeerd. Ten slotte werden enige exemplaren der statuten bijgesloten, waarin de leden van „A. et A." slechts behoeven aan te geven, welke artikelen zij gewijzigd wenschen —, en wordt voorgesteld dat men gezamenlijk lid van de Mij. worde.

De schrijver van het artikel in „de Opmerker" zal het begrijpelijk vinden dat vooralsnog wij geen groote verwachtingen van nieuwe fusie-pogingen hebben kunnen.

HET REMBRANDT-MONUMENT.

Naar aanleiding van het feit dat het Uitvoerend Comité voor de Rembrandt-hulde aan den Belgischen beeldhouwer Toon Dupuis opdracht deed voor het ontwerpen van het Rembrandt-monument schrijft de heer G. Bergsma in de „N. Ct." het volgende:

„Maar hoe is 't mogelijk, vraagt men zich dan met verbazing af, dat het comité aldus heeft kunnen handelen.

„Het Nederlandsche volk maakt zich gereed aan de nagedachtenis van zijn grootsten zoon hulde te bewijzen. En in stede van alle vaderlandsche beeldhouwers tot mededinging op te roepen, waar het geldt deze hulde te vertolken, geeft men zonder prijsvraag uit te schrijven, of ook maar raadpraag te houden met één Nederlandschen beeldhouwer, aan een kunstenaar van Belgische nationaliteit de eere, waarnaar in ernstigen prijskamp ieder Nederlandsch beeldhouwer met trots zou hebben gedongen.

„Is deze handelwijze oorbaar? Duitschs zij niet in tegen alle gevoel van billijkheid? De verdiensten van den beroemden beeldhouwer kunnen buiten bespreking blijven, maar wat zou men in Vlaamsch-land zeggen, indien daar b.v. een H. Consience gehuldigd stond te worden en men met uitsluiting van de zonen van het eigen land en buiten mededinging aan een vreemdeling hadde opgedragen een monument te ontwerpen?

„Het eenvig verwijt, dat de commissie in deze treffen gaat als straks de beteekenis van haar beslissing beter zal erkend zijn, moet te krachtiger wezen, als men bedenkt hoe betrekkelijk weinig werk in ons land den Hollandschen beeldhouwers geboden wordt, en zij juist in het laatste tiental jaren aan de kunst, die in Rembrandt's tijd zoo groot was, nieuwen opbloei verleenden en in 't buitenland herhaaldelijk hun werk met goud zagen bekroond.

„Wat mag dan toch de commissie er toe gebracht hebben een besluit te nemen, zoo in strijd met het algemeen heerschend gevoelen, dat voor het ontwerpen van monumenten van nationale beteekenis aan ieder kunstenaar gelegenheid tot mededinging wil gegeven zien?

„Er kunnen omstandigheden zijn, die het noodig maken ook buitenlanders tot een prijsvraag uit te noodigen, maar een prijsvraag moet er zijn.

„Wij herhalen daarom onze vraag: waarom is het comité van dezen algemeen gehuldigden regel afgeweken?"

Het zal wel overbodig zijn in lange bewoordingen te verklaren dat bovenstaand protest zonder eenig voorbehoud door ons wordt onderschreven; en ook wij zien met belangstelling het antwoord van genoemd comité op de gestelde vraag tegemoet.

BEGROOTING 1906.

ONTVANGSTEN	Bedrag.		UITGAVEN	Bedrag
Contributie gewone leden,	f 1344	—	Saldo 1905	f 153 24
» aspirantleden,	» 37	50	Salaris bode	» 425 —
» kunstl. leden,	» 250	—	Onkosten Bode,	» 5 —
» buitenleden	» 1300	—	Lokaalhuur	» 360 —
» Vergg. leden,	» 50	—	Assurantie,	» 20 —
» donateurs	» 40	—	Drukwerken	» 170 —
» Entreegelden,	» 18	50	Onkosten bestuur	» 100 —
Plaatwerk »De Architect"	» 900	—	Porti, Zegels, Incasso	» 75 —
Porti Weekblad „Architectura"	» 10	—	Salaris boekhouder	» 100 —
Nadeelig Saldo 1906 f 240,—			Onkosten Redactie	» 75 —
» » 1905 - 153,24			Prijsvragen 1905 1906	» 250 —
	» 393	24	Weekblad »Architectura"	» 1300 —
			Plaatwerk „De Architect"	» 100 —
			Contributiën lidmaatschap	» 30 —
			Aflossing en rente 4 % leening 1905	» 580 —
			Aflossing en rente 2½ % leening 1886	» 110 —
			Garantie Arbitrage-commissie	» 50 —
			Bibliotheek en leescirkel	» 150 —
			Contributie, wegens bedanken enz, oninbaar	» 50 —
	f 4503	24		f 4503 24

De Penningmeester.
H. J. WALLE Jz.

1204de GEWONE, TEVENS 50ste ALGEMEENE GENOOTSCHAPS-VERGADERING GEHOUDEN OP WOENSDAG 20 DECEMBER 1905 IN „PARKZICHT".

De Voorzitter, de heer H. P. Berlage, opent de vergadering en geeft, nadat de notulen der vorige vergadering zijn gelezen, en de heeren Foeke Kuipers en A. K. Bendt als leden van het Genootschap zijn gekozen, het woord aan den Secretaris, den heer L. van Hylckama Vlieg, tot het uitbrengen van het jaarverslag. Aangezien dit met de verslagen der andere functionarissen in zijn geheel in het orgaan zal worden opgenomen, kan hier worden volstaan met de vermelding dat de indruk verkregen is dat de algemeene toestand van het Genootschap gunstig te noemen is. Alle verslagen evenwel roepen in ernstige bewoordingen de medewerking in van alle leden van „A. et A." opdat zij hunne krachten beschikbaar mogen stellen waar het geldt de belangen van het vak en den bloei van het Genootschap.

Nadat achtereenvolgens de verslagen van den Penningmeester, den Bibliothecaris en den Secretaris der Redactie waren uitgebracht, werd overgegaan tot de stemmingen, welke het volgende resultaat opleverden:

Bij acclamatie herkozen de heeren: H. P. Berlage, Jos. Ingenohl, L. van Hylckama Vlieg, H. Walenkamp, H. Walle en W. van Vliet. De heer Van Hylckama die zich aanvankelijk wegens drukke werkzaamheden niet herkiesbaar stelde, bleef aan op verzoek van Bestuur en Vergadering, doch onder beding dat niet hem het secretariaat zou worden opgedragen. Volgens de gewijzigde statuten moest nu een zevende lid in het Bestuur zitting nemen; als zoodanig werd uit de nominatie van de heeren A. van Baalen en Paul J. de Jongh, laatstgenoemde gekozen. Bij acclamatie werd vervolgens de heer Berlage voor dit jaar wederom tot Voorzitter door de vergadering benoemd.

Tot leden der Redactie werden gekozen de heer Jos. Cuypers (bij acclamatie herbenoemd) en de heer B. van Bilderbeek, in de plaats van den heer Joh. B. Lambeck, die zich niet herkiesbaar gesteld had.

Van de obligatie-leening werden nu uitgeloot de nummers 81, 88, 33, 21 en 29. Tot leden der Commissie voor verificatie der rekening van den Penningmeester werden benoemd de heeren: Corn. Visser, B. van Bilderbeek en en P. J. Pieters.

Na eenige besprekingen van huishoudelijken aard, werd de 50ste Algemeene Vergadering, waarbij de opkomst niet groot was, door den Voorzitter gesloten. de J.

RAAD VAN ARBITRAGE.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP, TE ROTTERDAM.

In de vergadering die de vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" alhier den 12den December hield, was aan de orde de behandeling van: 1o. „het arbitrage-voorstel in zake geschillen bij bouwwerken tusschen directie en aannemer; geconcipieerd door den Nederlandschen Aannemersbond, de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, „Architectura et Amicitia", alle te Amsterdam, en de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs, en 2o. de quaestie van persoonlijken of zakelijken borgtocht bij aanneming van werken. De heer J. Muller, architect te dezer stede leidde de beide onderwerpen in als volgt:

Onze practijk kent twee hoofdafdeelingen onder hare beoefenaars, n.l. den ontwerper en controleur van eenig bouwwerk; de zoogenaamde directie, en den uitvoerder daarvan, den aannemer.

Samen moeten zij werken tot het voltooien van het werk, maar beider belang loopt daarbij zeer uiteen en beider positie is zeer verschillend. De aannemer te eener zijde staande, opkomende voor zich. De directie tegenover hem, doch slechts in oneigenlijken zin, daar hij slechts als de vertegenwoordiger van de belangen der uitbesteders optreedt. Daaruit volgt, dat waar de aannemer bij de behartiging zijner belangen slechts aan zich zelven verantwoording schuldig is, de directie voor hare handelingen verantwoordelijk is tegenover den uitbesteder en deze hooren moet, waar zijne rechtsverhouding tot den aannemer geregeld wordt. Het bestek is het contract tusschen aannemer en besteder, de directie is slechts de gemachtigde van dezen, die toezicht moet houden op de naleving der contractsbepalingen, en van zijn kant gedeeltelijk de gegevens moet verschaffen voor die naleving. De vorm van het aanbestedingscontract is van het grootste belang voor de contracteerende partijen daar door zijne bepalingen de rechten en verplichtingen van partijen onderling begrensd worden, en leemten daarin zeer vaak tot geschillen aanleiding geven. De uitvoerende partij der bouwkundige wereld, die vaak de dupe dier leemten was, heeft reeds jaren gestreden om sommige bepalingen in de bestekken meer in haar voordeel te doen wijzigen, en het zijn in de eerste plaats de bepalingen omtrent de beslechting van geschillen, de borgstelling en de wijze van uitbesteding, die haar aandacht trokken. De grondige wijze waarop hun bond, de Nederlandsche Aannemersbond, dit gedaan heeft, is boven lof verheven en geeft het bewijs, dat het bestuur daarvan is toevertrouwd aan mannen, die ten volle voor hun taak berekend geacht kunnen worden. De Aannemersbond verkeert dan ook als bond in eene benijdenswaardige positie daar zijn doel, de behartiging der stoffelijke belangen zijner leden, dezen zeker in hooge mate ter harte gaat, en altijd hunne belangstelling wekt. Hoe anders is dit met de directiën, die als eenlingen, daar tegenover staan. De vereenigingen toch waarvan zij lid zijn, beoogen in de eerste plaats de behartiging der kunst- en vakbelangen en slechts in geringe mate of in 't geheel niet de stoffelijke belangen der leden. Het is dan ook voor hen, die gewoonlijk als directie optreden, noodzakelijk zich af te vragen, waartoe de jongste uiting van den Aannemersbond, het arbitrage-voorstel, al is dit ook in overleg met andere vereenigingen opgemaakt, zal voeren, en welke gevolgen er van voor de directiën en de belangen der uitbesteders, die zij te behartigen hebben, te wachten zijn. Het komt mij nu voor, zeide spreker, dat dit arbitragevoorstel, waarbij alle geschillen tusschen directie en aannemer aan den gewonen rechter worden onttrokken, niet is opgemaakt met het oog op de belangen van beide partijen, maar voornamelijk het belang der aannemers op het oog heeft, en zonder te willen beweren, dat bij den tegenwoordigen vorm der bestekken de positie van den aannemer behoorlijk geregeld is, en de directiën niet nog een groote macht in handen hebben, eene verplaatsing dier macht naar de andere zijde zou zeker even bedenkelijk zijn. Tot voor korten tijd had de directie aan zich de beslissing in de meeste geschillen, en werd door den vorm van het contract de rechter onbevoegd verklaard, daarin uitspraak te doen. Die toestand was in hooge mate vicieus en door Rijk en gemeente hierin voorgegaan, hebben vele directiën eenige geschillen naar arbiters verwezen. Het arbitragevoorstel gaat echter veel verder en wil alle geschillen door arbiters doen beslechten. Doch het komt mij voor, dat hierin een niet gering te schatten gevaar ligt. Behalve voor enkele gevallen, die enkel de technische uitvoering van een werk gelden zijn m. i. arbiters niet de gewenschte rechters.

Het zal aan arbiters moeielijk vallen zich geheel objectief tegenover een geschil te stellen, en als gevolg daarvan zal er bij arbitrale uitspraken geen rechtszekerheid bestaan. De arbiter, vakman uit de practijk, zal veelal geen tijd genoeg hebben om het geschil, dat aan zijn oordeel onderworpen wordt, behoorlijk te bestudeeren, het geschil met vroegere van gelijken aard te vergelijken, de gronden voor en tegen, die daarbij gegolden hebben te wegen, en een vonnis te vellen, dat analoog is met een vorig analoog geval. Maar van de daad zal hij spoedig met zijn oordeel gereed zijn, en meer naar zijn persoonlijk gevoel dan naar rechtsgronden vragend, zal zijn vonnis als 't ware een godsoordeel zijn. Daartegenover de rechter, de man die beslist buiten de voor hem gebrachte geschillen staat, door zijn ambt niet verwant aan een der twistende partijen, man van studie, gewoon om volgens vaste regelen te onderzoeken, te wikken en te wegen, zich grondend op vroegere uitspraken in gevallen van gelijke strekking, bekend met algemeene rechtsbegrippen, van zoodanige maatschappelijke ontwikkeling, dat geen onderwerpen van welken, zelfs technischen aard ook, mits behoorlijk toegelicht, buiten zijn verstandelijk bereik vallen. Van hem is rechtspraak te verwachten in den vollen zin des woords en de rechtszekerheid voor partijen is gewaarborgd. Waarom ook, vraagt spreker, moet een enkele categorie van geschillen aan de uitspraak van den rechter onttrokken worden. Het is zeker aantrekkelijk, om een vlugge, weinig omslachtige en goedkoope uitspraak in geschillen te verkrijgen, maar indien dit niet kan samengaan met eene grondige rechtszekere behandeling van het geschil moet er van afgezien worden. Er wordt beweerd, dat het zoo moeielijk is, den advocaat een juist inzicht in de technische zijde van een bouwgeschil te doen krijgen, doch wanneer langzamerhand meer en meer geschillen van dien aard berecht moeten worden, zullen zich enkelen in 't bijzonder daarop toeleggen en zal ook de advocaat voor bouwgeschillen gevonden worden, evenals die voor den cargadoor, voor den aflader, voor den assuradeur en voor den geassureerde enz. er zijn. Voordat ik van de rechtspraak door arbiters afstap, moet ik nog vragen: hoe moet het gaan als een der partijen na het vonnis een deloyale houding aanneemt en zich er niet aan onderwerpt. Een procedure voor den rechter zal dan moeten volgen, die al het voordeel van het snelle en goedkoope recht te schande maakt. Het komt mij ook voor, dat het prestige van de directie te veel verkleind wordt, wanneer zij in elk geschil van hoe geringen aard ook zich zal hebben te voegen naar,

de uitspraak van anderen. Wat nu het arbitrage-voorstel zelf betreft afgezien van de principieele bezwaren die er tegen zijn aangevoerd, komt het mij in ieder geval gewenscht voor, dat het juridisch element in den raad van arbitrage minstens voor 1/3 van het aantal leden dient vertegenwoordigd te zijn. Dat de zetel van den raad in Amsterdam gevestigd is en er voor het geheele land slechts één rechtbank zal zijn, is mede een niet gering te achten bezwaar.

Overgaande tot de kwestie der borgstelling, zegt spreker, hoe gevaarlijk de persoonlijke borgstelling ons ook in belangrijke voordracht van mr. Gozeling op de vergadering van den Aannemersbond te Nijmegen is afgeschilderd, toch meen ik, dat de gevallen die zich volgens die voordracht voor, kunnen doen, zoo niet tot de onmogelijkheden toch tot de onwaarschijnlijkheden zullen behooren. Het komt toch maar zeer zelden voor, dat de borg, wat men noemt, erin geloopen is en daardoor financieele schade beloopen heeft en wanneer, door bestekbepalingen de cessie op de betalingstermijnen aan banden wordt gelegd, zal dit gevaar nog belangrijk verminderen. De borgstelling dient ook niet alleen voor 't geval de aannemer financieel in gebreke blijft, maar ook voor 't geval van overlijden van den aannemer of lichamelijk buiten staat geraken zijn werk uittevoeren. In deze gevallen is de persoonlijke borg de aangewezen zaakkundige, wiens belang van den aannemer of diens achtergelaten betrekkingen beter waarborgt dan een geldelijke borgtocht, door den gezeten aannemer meer gewenscht wordt om den toevloed van nieuwe mededingers op hun gebied te keeren dan om eenige andere aan het belang van het werk of de borgen, ontleende reden. Verder mag gevraagd worden waar in elk geval de borgtocht gedeponeerd zal worden. In de groote steden zijn de daar bestaande solide bankinstellingen de aangewezen plaatsen, doch in de provinciën zullen kleinere inrichtingen die door den aannemer om de een of andere reden niet vermeden kunnen worden, dien borgtocht ter bewaring krijgen, en dan is de veiligheid blijkens de geschiedenis niet boven twijfel verheven. Hoe groot moet verder de borgtocht zijn, en wat zal er gebeuren als door nalatigheid van den aannemer het werk een groote schade beloopt, waardoor het werk van meerdere termijnen vernietigd wordt; is in dit geval het belang van den uitbesteder voldoende gewaarborgd door den borgtocht? Ik betwijfel dus of het in de plaats stellen van den noodzakelijken borgtocht voor den persoonlijke wel in elk opzicht eene verbetering is te noemen, afgescheiden nog van de omstandigheid dat het voor verdienstelijke vakmannen zonder kapitaal niet mogelijk zal zijn het aannemersgebied te betreden.

Aan het debat, dat op deze inleiding volgde, werd deelgenomen door den heer C. J. Struyk, die zeide het in veel opzichten met den inleider niet eens te zijn. Hij zeide, dat waar de bestekbepalingen de grondslag voor de rechtspraak zullen zijn, het beter te achten is dat mannen, die zelve gewoon zijn dergelijke bepalingen te concipieeren, uit te voeren en te doen uitvoeren, daarvan beter de werkelijke strekking, buiten de letter om, kunnen gevoelen dan de rechtsgeleerde, die vast zal houden aan wat er letterlijk staat; en een vonnis zal vellen dat juridisch waarschijnlijk juist, doch in vele gevallen zeer onrechtvaardig zal zijn. Wanneer voor de arbitrage eerlijke en bekwame mannen benoemd worden, vreest hij niet de gevaren van hun leekenrechtspraak waarop de inleider doelde. De heer W. van Leeuwen Jr., lid van het hoofdbestuur van den Aannemersbond, gaat de geschiedenis der arbitrage na. Hij wijst op den onhoudbaren toestand van voor eenige jaren, toen de directie bij alle geschillen in hoogste instantie besliste en rechter in eigen zaak was. Wel is daarin langzamerhand verbetering gekomen, doch waar nog een aantal geschillen aan de uitspraak van den rechter onderworpen moeten worden, blijft het omslachtige, het kostbare en de lange duur van zulk eene procedure een onoverkomelijke hinderpaal bij de geschillen in het bouwvak, waar tijdverlies een grooter verlies is dan bij elk ander geschil. Zonder zich geheel te vereenigen met het arbitrage-voorstel in zijn tegenwoordigen vorm, acht hij toch het beginsel juist en zeer toe te juichen. Omtrent de quaestie van persoonlijken of zakelijken borgtocht, geeft hij een overzicht van de gewoonte in het buitenland, waaruit blijkt, dat daar algemeen zakelijke borgtocht wordt geëischt, en het oordeel daarover algemeen gunstig luidt. Naar zijn opvatting moet echter naast den zakelijken borgtocht ook naar de geschiktheid van den aannemer gevraagd worden. De heer J. Heijink vraagt den inleider of hij het niet wenschelijker vindt, dat vakmannen een vonnis vellen, daarbij voor het juridische deel voorgelicht door een rechtsgeleerde, dan omgekeerd. De heer B. Hooykaas Jr. sluit zich principieel aan bij het door den heer Van Leeuwen gezegde, hij wenscht echter geen algemeenen raad van arbitrage, doch de benoeming van arbiters dient niet door partijen doch door de rechtbank te geschieden en het juridisch element moet onder de arbiters vertegenwoordigd zijn.

Na een korte repliek van den inleider, die bij zijne inzichten persisteert, wordt besloten, eene commissie te benoemen die de zaak van alle kanten zal beschouwen, en een rapport zal uitbrengen dat in een nadere vergadering ter tafel gebracht zal worden. Niets verder aan de orde zijnde sluit de voorzitter, onder dankbetuiging aan den inleider en de sprekers de vergadering.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Boerderij-ontwerpen voor de Geo. Maatsch. van Landbouw en Nijverheid. Inlevering 1 Maart 1906. Programma in no. 16 1905.

Reclame-plaat voor het Alg. Ned. Verbond, Inlevering vóór 1 Jan. 1906. Progr. in no. 29.

Vredespaleis. Inlevering voor 15 April 1906, Programma in nummer 33.

Monumentale Fontein te Rotterdam, Inlevering 1 Mei 1906, Mededeelingen in de nummers 44 en 45.

Gemeenteraadhuis, Java. Inlevering 31 Maart 1906, Mededeelingen in No. 45.

TECHNISCH GEDEELTE

HET TYPISCHE BIJ DEN STEDENBOUW, DOOR DR. HANS SCHMIDKUNZ, BERLIJN.

Bij het dagelijksche, op zichzelf staande werk, dat zich voordoet bij den praktischen stedenbouw, vergeten wij maar al te gemakkelijk, dat voor dezen aanleg, evenals voor al het werk van den mensch, niet alleen praktijk doch ook theorie een vereischte is, en dat beiden, praktijk en theorie, hier hand aan hand moeten gaan. Voor zoover het 't artistieke bij den stedenbouw betreft, behoort ook een theorie daarvan, tot dat gebied van ons kennen en kunnen, dat sedert lang onder den veelomvattenden naam van aesthetica bekend staat.

Aesthetica, of hoe men ook dit gebied moge noemen, is in de eerste plaats slechts alleen een kwestie van opvatting, het voldoen aan een zekere zucht van den mensch, gewoonweg een theorie, zonder eenig doel of practisch nut. Vrouwe aesthetica is egoïstisch, zij leeft en werkt slechts voor zich zelve, en aesthetica heeft deze eigenschap trouwens met de beoefenaars van andere takken van wetenschap gemeen. Nu weet men uit ondervinding, dat een theorie, al is zij alleen maar voor een bepaald doel bestemd, toch daarenboven dikwijls, ja bijna altijd practische, gunstige resultaten bevordert. Juist hoe „reiner" zij is, des te meer kan men op haar vertrouwen, terwijl een van de meet af reeds op practische toepassing azende theorie al gauw door ons verdacht wordt, dat er iets achter verborgen is, al zien wij ook niet terstond den aap uit den mouw komen. In het kort, ook hier blijkt, wat in de paedagogie reeds sedert lang gebleken is: Het meest praktische is en blijft een goede theorie.

Dat nu voor iedere theorie de werkelijkheid of de praktijk in den meest uitgebreiden zin van het woord het meest onontbeerlijke terrein voor onze exploratie is, is ook voldoende bekend. En in even sterke mate is voor iedere theorie, in ons geval voor de aesthetica, een zoo groot mogelijke verzameling van grondstoffen noodig, en dat niet alleen een historische en geographische, doch ook een systematische, vooral voor zoover, als er algemeene typen, uit onzen rijkdom aan op zich zelven staande typen, kunnen worden verkregen.

Nu heeft de aesthetica, de leer van het schoone, of de leer van de kunst, zich reeds sedert vele tientallen van jaren, niettegenstaande de verdienste harer klassikale beoefenaars, toch in richtingen bewogen, die weinig hoop geven, dat zij op de verschillende deelen van haar gebied, aan de eischen der theorie zal kunnen voldoen, en praktisch nut zal kunnen hebben. Het is hier niet de plaats om over de eenzijdigheden van een idealistische, en een aan bepaalde vormen gehechte, en andere richtingen in de aesthetica te spreken. Slechts van twee standpunten moeten wij de kwestie beschouwen. Ten eerste houdt de aesthetica zich tot nog toe uitsluitend bezig met de waarneming en de verklaring van den indruk, dien een aesthetisch voorwerp op den mensch maakt. Aan de produceerende talenten, en ook aan de verdeeling dezer talenten over de groote centra der wereld, in het kort aan den kunstenaar en de kunstenaarswereld denkt men hier het minst. Daarmede staat in nauw verband een tweede tekortkoming, welke trouwens in zoover uit de praktische resultaten kan worden opgemerkt, dat er zoovele zoogenaamde kun-

stenaars zijn, die feitelijk nooit iets in het midden te brengen hebben. Het wordt lang niet genoeg algemeen erkend, dat alle kunst een uiting van onze ziel is; doch een uiting, die daardoor veel hooger staat dan de naturalistische wijze, waarop wij gewoon zijn onze gedachten te uiten, daar het hier voornamelijk aankomt op de vormen waarin men zich uitdrukt.

Hierdoor komen wij tot het stellen van den eisch, om in plaats van de tot nog toe gevolgde richtingen op het gebied der aesthetica nog langer te volgen, een bepaald afgebakenden weg in te slaan, zoodat onze uitingen iets meer typisch verkrijgen, een typische uitdrukking van hetgeen er in het binnenste onzer ziel omgaat. Deze opvatting moet ook in sterker mate dan voorheen het geval was, op alle takken der aesthetica betrekking hebben.

Wanneer nu ieder werkelijk kunstwerk een typische uitdrukking is, en wel een, die met de grootst mogelijke volmaaktheid in de taal der vormen geschiedt, dan ligt daarin ook reeds dit opgesloten, dat ieder echt kunstwerk het reeds van ouds bekende individueele stempel draagt; een kunstenaar toch kan niet anders, dan juist volgens zijn eigen innerlijken aandrang, en niet volgens dien van anderen zijn werk ten uitvoer brengen. Men wijst vooral gaarne op dit karakteristieke van alle kunst, wanneer het er op aankomt kunst van ambacht of handwerk of nijverheid te onderscheiden. Men zegt in dergelijke gevallen: Een kunstwerk is dat werk, dat individueel bewerkt werd.

Daarin ligt natuurlijk niets onwaars, en iets buitengewoon belangrijks. Doch alles wat individueel is, is daarom juist geen kunst, want ook op menig ander gebied kan individueel werk plaats hebben. We zouden kunstenaars ook op de volgende manier van handwerkslieden enz., kunnen onderscheiden: We hebben hier toch met een andere, dan met de reine kunst te doen, en wel met een meer practische, de kunst toegepast op de behoeften van het dagelijksch leven; ten dienste van architectuur, kunstambacht, enz. Al dit werk schept men met een practisch doel, en aan dit doel moet het zoo goed mogelijk beantwoorden. Komt er verder niets bij, dan heeft men slechts met een technisch werk te doen. Nu kan zich echter bij het scheppen van een dergelijk werk nog de behoefte voordoen, dit doel te bereiken op een zooveel mogelijk aanschouwelijke, de zinnen bekorende, voornaam, vormmaatte, eigenaardige wijze. De te volgen weg behoeft niet laag bij den grond te blijven. Zoo kunnen wij op het gebied van de kunst in het dagelijksch leven, van de zoogenaamde „Gebruiks-kunst", bewijzen, dat ieder tot nog toe bestaand stuk voor een practisch doel is ontstaan, doch dat slechts dat voorwerp ons ook uit een kunstenaars-oogpunt tevreden stelt, 't welk ook 't typische cachet van een kunstenaar draagt. In het algemeen kan men dus hier het werk niet verdeelen, in voorwerpen, vervaardigd met een praktisch doel, en in die geschapen ter wille van het schoone. Aan dit laatste voldoen slechts enkele voorwerpen, doch het praktische moet daarom toch ook mooi zijn.

Wanneer er nu in onze woordentaal tal van biologische punten moeten samenwerken om ons de beschikking te geven over de verschillende middelen voor de uitspraak, dan vindt men ook overal anders in de manier om zich uit te drukken een groote complicatie van oorzaken, die allen min of meer op ieder werk betrekking hebben. Door hoevele oorzaken worden wij niet gedwongen ons te uiten; met hoeveel faktoren hebben wij daarbij niet rekening te houden, die alle het grootste gewicht in de schaal willen werpen?

De traagheidswerking der gewoonte, de zucht tot nabootsing der mode, suggestie, werking van het zien wat men gelooft; dit alles werkt op een nauwelijks te ontwarren wijze gezamenlijk op ons in. Daarom is het ook met de stijlen der kunst lang niet zulk een eenvoudige kwestie als het schijnt, er zijn te veel samenwerkende factoren, dat men de werken van een tijdsperiode door een paar lineaire grondtypen zou kunnen bepalen. Vat men de geschiedenis van den artistieken siedenbouw als een onderdeel van de kunstgeschiedenis op, dan doet zich bij het karakteriseeren der verschillende stijlen de behoefte aan veel nieuws gevoelen. En juist op een dergelijk gebied komen dan kwesties zooals de betrekking tusschen den mensch en de hem omgevende natuur, de verkeerstoestanden, en dergelijke, meer op den voorgrond, zoodat men ten slotte ook de anthropogeographie niet meer ontberen kan.

Nu is het echter voor de aesthetica noodzakelijk, niet alleen om dergelijke verwikkelingen als een geheel te beschouwen, doch ook om de den doorslag gevende faktoren op zich zelven als afzonderlijke bestanddeelen van het geheel te doen uitkomen. Een, en misschien het meest elementaire beginsel van de scheppingen der aesthetica, en het genot dat zij ons geven, is wel de herhaling. Bij het scheppen zelve, als ook bij het genot, dat het bij ons opwekt, verleent de gelijkmatige voortzetting van het eenmaal aangevangene ons een gevoel van bevrediging, en herhalingen zijn, vooral door onze herinneringen, zoo in ons zieleleven ingeweven, dat dit gevoel zich ook in onze scheppingen op het gebied der kunst moet uiten. Als bijzondere gevallen, of bij een streng doorzetten van het principe van herhaling, maakt men dan gebruik van de bekende vormen der symmetrie, van de „goldenen Schnitt", enz. Dat zijn elementaire vormen van geen geringe beteekenis, en die wij dus ook niet gering moeten schatten. Ze kunnen aesthetisch een groote waarde hebben, doch zij kunnen ook veel verknoeien. Zij zijn juist elementair, en de groote rijkdom van het aesthetisch gebied zou niet kunnen bestaan, wanneer men er zich steeds al te angstvallig de handen door liet binden.

Niets is voor den theoretischen kunstkenner, en voor den praktischen kunstenaar interessanter en verleidelijker dan zich eens, doch dan met goed gevolg, te buiten te gaan, wat betreft de regels der symmetrie. Op 't slot van rekening komen wij dikwijls tot den stelregel — een hoogst eenvoudige voorwaar — dat wij naast het beginsel der herhaling, ook dat der afwisseling noodig hebben.

Wij kunnen hier denken aan een steeds zich herhalend motief in de muziek.

Nu echter nog een geheel speciale, elementaire kwestie der aesthetica! Geen werkelijke aesthetische uiting zal ooit gelijkmatig plaats hebben. Steeds zal men er als het ware van „accenten" daarbij gebruik maken, waartusschen 't minder sterk uitkomende dan geplaatst wordt. Naar deze accenten toe heeft dan een stijging plaats, die na bereiking van het hoogte-punt weer door een daling wordt gevolgd. De graad van dit toon aangeven is echter zeer verschillend. Men lette er eens op, hoe bij het gewone spreken verschillende menschen meer of minder sterk van een klemtoon gebruik maken. Misschien geeft het hier pas, bijv. eens aan te geven, dat men aanneemt dat de Zuid-Duitscher bij zijn spreken sterker accentueert dan de Noord-Duitscher; en misschien staat hiermede ook in verband, dat Zuid-Duitschland bij vele van de bij de hier besproken onderwerpen thuis behoorende kunst-kwestie hooger staat dan Noord-Duitschland.

Een voordracht van muziek is, wanneer zij artistiek moet zijn, zonder accentueering feitelijk een onmogelijkheid; en een voordrachtsleer op muzikaal gebied heeft tot taak, juist een natuurgeschiedenis en een technische leer van de verschillende accenten te geven. Dat wij ook in het kunstambacht met accenten rekening te houden hebben, werd reeds in menig boek en tijdschrift-artikel besproken.

(Wordt vervolgd.)

HELIOTROPISCHE ARCHITECTUUR.

„Zonnebloemgebouwen" of „Architectuur die zich richt naar den stand van de zon".

Twee vrije vertalingen om den lezer de moeite te besparen zijn Grieksch woordenboek uit het stof op te delven.

Een vreemd idee is het trouwens, zoodat de ontwerper dan ook door verschillende vaklui, die in de bouwwereld de lakens uitdeelen, als totaal gek wordt beschouwd, iets, dat hem echter niet verhindert, om ter verdediging van zijn denkbeeld het harnas aan te gorden, en dat niet zonder gevolg, want verschillende deelnemers aan het laatste tuberculose-congres waren het reeds met hem eens, dat zijn plan op een gezonde (hoewel draaiende) basis berust.

Dit stippen wij slechts even aan „om onze lezers gerust te stellen."

„De zon, de bron des levens, van licht en warmte, schijnt voor een ieder, voor armen en voor rijken, voor deugnieten en ontwikkelden; allen hebben recht op hare weldoende stralen.

„Zoo beweert terecht Fortune Reynier, en de zon is zoozeer het algemeene geneesmiddel, dat wanneer een stervende alle

VILLA TOURNESOL.
(Keuken-zijde.)

VILLA TOURNESOL.
(Veranda-zijde.)
(De photograaf heeft zijn toestel niet verplaatst.)

hoop opgegeven heeft, wanneer zelfs de gepantserdste medicijn-mannen er tegen opzien hun patiënt nog meer van hun „likkepotjes" te laten slikken, men den zieke dikwijls slechts in de zon behoeft te leggen..... om hem te redden Vandaar, dat men begon te overwegen, of de zieken niet meer gezond zouden worden, en of de gezonden niet tegen ziekte gevrijwaard zouden zijn, als men voor hen huizen bouwde, die met de zon zouden kunnen meedraaien, want de zon toch is de weldoende bron van het leven. Zoo gezegd, zoo gedaan, en de heer Eugène Petit, architect, ging over tot het bouwen van een eerste type van een gebouw in héliotropische architectuur, volgens de theorie van Dr. Pellégrin, „de villa Tournesol".

Stel U een villa voor, geheel en al volgens de moderne eischen, wat comfort betreft, ingericht, en die het grootst voordeel heeft, dat de kamers den loop van de zon volgen, daarop toch berust het beginsel van de héliotropische architectuur.

De langzame beweging, die men aan het huis moet geven, zal de slaap der bewoners niet kunnen storen, doch zij zullen gewekt worden door de eerste stralen van de morgenzon, die recht in hun vensters zal schijnen, en deze weldaad, die men tegenwoordig „het zonnebad" noemt, zal den gebeelen dag aanhouden, tot op het oogenblik, dat Appollo zich zal verbergen in den schoot van Amphitrite. De woning zal den loop der zon hebben gevolgd.

De uitvinders hebben, om hun plan tot uitvoering te brengen, alle moeilijkheden weten op te heffen. De villa die zij bouwen met een platten grond, die den vorm van een kruis heeft, met het oog op het vereischte evenwicht, is opgetrokken op een groote draaischijf, ongeveer overeenkomende met die, welke voor het draaien van locomotieven wordt gebruikt. Men beweegt de schijf door middel van een electrischen, of een ander soort motor, en de voorzijde van het huis volgt den stand der zon; de bewoonde vertrekken zijn steeds naar de zon toegekeerd, terwijl keukens, provisiekamers, enz., die steeds koel moeten zijn, altijd in de schaduw zullen blijven.

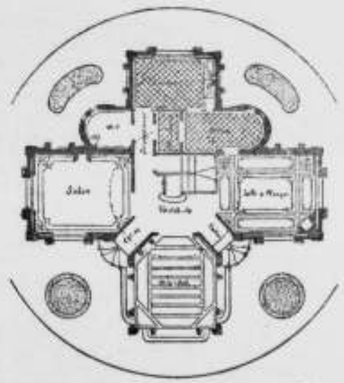

VILLA TOURNESOL, (Platte grond.)

Aan hen, die mogelijk mochten ontkennen, dat de zon een grooten invloed op ons wel en wee uitoefent, zouden wij wel eens wenschen te vragen, of ze groote verwachtingen hebben van den oogst, wanneer een boer zijn koren eens uitzaaide op een akker, die steeds in de schaduw bleef?

Daar wij niet kunnen ontkennen, dat de zon grooten invloed op de plantenwereld uitoefent, zullen wij ook niet

beproeven tegen te spreken, dat zij van invloed is op ons eigen organisme, en wij zullen gaarne aan de heeren Pellégrin en Petit toegeven, dat het aangenaam wonen moet zijn in een dorp met draaiende huizen, waar wij met volle teugen de door directe zonnestralen verwarmde lucht kunnen inademen, en dat op ieder uur van den dag, zonder dat wij onze leuningstoel hebben te verplaatsen!!

Aan zieken, doch ook hen, die niet gaarne ziek willen worden, zij dit artikeltje opgedragen.

Mogelijk komen wij later nog wel eens op dit — draaiende — onderwerp terug.

(Revue Générale de la Construction.)

NIEUWE MASSIEVE, VRIJ DRAGENDE MUUR.

De behoefte aan tusschenmuren, die vuurvast zijn, en de zolderingen niet belasten, heeft reeds tot allerlei proefnemingen en vindingen aanleiding gegeven, die echter lang niet altijd goed voldeden. Een constructie, die zoowel stabiel als vertrouwbaar, en ook niet duur is, is de ankermuur van Matthes. Hij kan van baksteen, cementen deelen, asbestplaten en alle vuurvaste grondstoffen vervaardigd worden. De steenen of platen worden met cement opgemetseld en in de voegen worden bandijzers gelegd, die op een eigenaardige, geoctrooieerde wijze met de draagmuren of met de posten van hout, steen of ijzer verbonden worden. Het geheel vormt dan een vaste plaat, die volkomen vrij draagt. De ankermuur kan ook voor omheiningen worden gebruikt, en verder als buitenmuur voor loodsen en schuren. Maakt men hem dubbel, met een isoleerende tusschenlaag, dan kan hij ook worden gebruikt voor woonhuizen, villa's, fabrieken, arbeiderswoningen, enz., en hij brengt groote bezuinigingen mede, wat betreft de bouwkosten, daar voor de ankermuur geen fundeeringen noodig zijn, en slechts de dragende pijlers een fundeering vereischen. Het uitsluitend recht om deze muren in Duitschland te bouwen bezit de firma Hugo Bönisch, Betonbaugeschäft, Breslau. R.

ZOUT WATER CONSERVEERT BALKEN.

Wij weten allen, of hebben er tenminste wel eens van gehoord, dat, gedurende eenigen tijd in water bewaren van timmerhout, voor dat men dit gaat gebruiken, de kwaliteit van dit hout zal verbeteren. De eigenaars der zagerijen aan de kusten der Vereenigde Staten beweren, dat 't zout de ontbinding bevorderende stoffen uit 't hout verdringt, en dat het zout als een soort conserveeringsmiddel werkt nadat het hout weer droog geworden is. Zout water moet gewoon timmerhout veel duurzamer maken, dan het zou zijn, wanneer het geen zeebad genoten had. R.

EN HIJ KREEG OPSLAG.

Een fabrikant nam een jongen in dienst. Maanden lang viel er over dezen jongen niets te rapporteeren, doordat hij geen enkel oogenblik de machine, welke hij moest bedienen, uit het oog verloor. Op een zekeren dag keek de fabrikant eens van zijn werk op, en zag hij den jongen naast zijn lessenaar staan.

„Wat wil je?" vroeg hij.

„Hooger loon", was het antwoord.

„Hoeveel verdien je?"

„Drie gulden in de week."

„Wel, wat denk je waard te zijn?"

„Ik denk vier gulden, en dat heb ik al drie weken gedacht, maar ik heb het zoo allemachtig druk gehad, dat ik vóór vandaag geen tijd hebben kunnen vinden om het U eens eventjes te zeggen." R.

BOEKBESPREKING.

maken en stellen, door Johs. Voetberg.

De trappenbouwer. Het trapteekenen,

Onze tijd kenmerkt zich door toenemende belangstelling in het ambacht en het ambachtsonderwijs. De gevolgen hiervan openbaren zich o.a. in talrijke pennevruchten, alle ten doel hebbende de a.s. ambachtsman te ontwikkelen en daardoor meer geschikt te maken voor zijn taak. In 't bijzonder voor den timmerman zijn in de laatste jaren vele en goede vakboeken geschreven. Thans is het aantal dier boeken wederom vermeerderd met een werk van den heer Johs. Voetberg, Directeur der Ambachtsschool te Sneek, dat hij ons aanbiedt onder bovenstaanden titel.

In 40 platen (in portefeuille) met afdoenderlijke beschrijving geeft deze bekwame vakman eene beschrijving van het teekenen, maken en stellen van de — in ons land — meest voorkomende trappen.

De schrijver is een self-made-man en heeft zoowel in het buitenland als ten onzent door praktisch werken zich de kennis vergaard welke onafwijsbaar noodig is voor het samenstellen van een zoodanig plaatwerk. Deze richting van ontwikkeling des schrijvers is een waarborg, dat al hetgeen in het onderhavige werk wordt medegedeeld en afgebeeld aan de praktijk is getoetst en derhalve uitvoerbaar is. Dit is inderdaad een zeer groot — o. i. niet te onderschatten — voordeel, dat voornamelijk voor de lieden voor wie dit boek bestemd is van 't meeste belang is.

Hiermede constateeren we tevens, dat het werk in hoofdzaak praktische waarde heeft. Wel gaan enkele beschouwingen over op- en aantrede — toegelicht door een paar grafische voorstellingen — aan de eigenlijke beschrijving der constructie vooraf, doch van eene meer wetenschappelijke behandeling van het onderwerp is geen sprake. Dit is o.i. in zooverre te bejammeren, omdat de titel: De trappenbouwer ons nu eenigszins teleur stelt als zijnde niet in overeenstemming met de — niet volledige — behandeling van het onderwerp.

Edoch, dit gelde slechts als een opmerking. Wij voor ons zijn van meening, dat het eigenlijke doel, 't welk de schrijver zich blijkbaar voor oogen heeft gesteld, is bereikt en dat het hier aangeboden werk een aanwinst geacht mag worden voor de vakliteratuur.

Het zij ons evenwel vergund de aandacht van den schrijver er op te vestigen dat de prijs van f 8.— voor particulieren en van f 6.25 voor leerlingen van ambachtsscholen en Burgeravondscholen op zich zelf een te hoog bedrag moet worden geacht dan dat groote aftrek van het boek, door de personen voor wien het in hoofdzaak is geschreven, mag worden verwacht.

Voor hen die de zoogenaamde moderne richting in architectuur en versieringskunst omhelzen, geeft dit boek niet wat men zou wenschen.

De gebezigde motieven zijn de gewone, alom gebruikelijke! Wel wordt op plaat 29 eene moderne trap voorgesteld, doch hieraan is een specifiek Duitsch smaakje, dat ons niet bevalt. Te veroordeelen valt o.i. — uit praktisch oogpunt — de vorm der ijzeren leuning ter plaatse waar deze de hoofdbalusters vervangt. Deze leuning zou, met al zijn modern (?) gekronkel, menig mooie reform-japon op zekere hoogte van een vrij ondeugend winkelhaakje voorzien!

Het werk is verkrijgbaar bij den schrijver.

VRAGEN EN ANTWOORDEN.

A. te N. Ons is geen Hollandsch werk bekend, waarin het onderwerp rioleering volledig wordt behandeld. Voor uw doel zijn misschien geschikt de volgende boeken:

1. J. A. v. d. Kloes en N. Ruijven: „Het bouwen in overzeesche gewesten".

2. „Bernouilli's Vademecum".

ARCHITECTURA

ORGAAN V.H. GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

BUREAU VAN REDACTIE: H. P. BERLAGE NZN., VOORZ., PAUL. J. DE JONGH, SECR., Johs. B. LAMBEEK Jz., H. WALENKAMP, W. KROMHOUT CZN., JOS. TH. J. CUYPERS, A. VAN BAALEN, LEDEN. — VASTE MEDEWERKERS: K. P. C. DE BAZEL, J. W. H. BERDEN EN C. W. NIJHOFF REDACTEUR VOOR HET TECHNISCH GEDEELTE: L. ZWIERS — VALERIUSSTRAAT 64 TE AMSTERDAM.

UITGEVERS: J. VAN DER ENDT & ZOON MAASSLUIS, HET ORGAAN MET TECHNISCH GEDEELTE WORDT WEKELIJKS FRANCO TOEGEZONDEN AAN ALLE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP, DE JAARLIJKSCHE CONTRIBUTIE VOOR HET LIDMAATSCHAP BEDRAAGT: VOOR GEWONE LEDEN f 12,—, VOOR KUNSTLIEVENDE LEDEN f 10,—, VOOR BUITENLEDEN EN ASPIRANTLEDEN f 7,50.

STUKKEN EN CORRESPONDENTIE DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD BETREFFEND TE ZENDEN AAN DEN HEER PAUL J. DE JONGH, REGULIERSGRACHT 120 TE AMSTERDAM. IDEM VOOR HET PLAATWERK »DE ARCHITECT" AAN DEN HEER Johs. B. LAMBEEK Jz., AMSTELHOEK, WEESPERZIJDE BIJ AMSTERDAM, EN VOOR DE ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP AAN DEN HEER L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, 1e SECRETARIS VAN HET BESTUUR, OOSTERPARK 1a TE AMSTERDAM.

INHOUD: **Mededeelingen. — Kunst- en ambachtsonderwijs. — Tentoonstelling. — Tentoonstelling »Kind en Kunst«. — Nederl. kunstnijverheid op buiteni, tentoonstellingen. — Open prijsvragen. — Informatiebureau. — Ziet typische bij den stedenbouw. — Stalen klokken. — Halteverklikkers voor tramwegen. — Kunst op straat. — Prijsverhooging van baksteen. — Asphalteur. — Een spoorweg door de zee. — Een maanlicht speelonk. — Op zijn schreden terug en toch vooruitgaan. — Een middel tegen droog rot.**

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Van het Ministerie van Binnenl. Zaken is bericht ontvangen dat de, in 1906 te Brussel te houden Tentoonstelling van Schoone Kunsten is uitgesteld tot 1907.

Onder de vorige mededeelingen is nog verzuimd te vermelden, dat van de leening 1886 zijn uitgeloot de nos. 81, 88, 33, 21 en 29.

De Genootschapskalender zal nog deze of begin volgende week verzonden worden.

Als buitenlid tevens abonné voor de »Architect« is toegetreden de heer M. Luns hof, Bouwkundige bij de Gemeentewerken te Assen.

De 1ste Secretaris. VAN HYLCKAMA

A. J. DERKINDEREN. KUNST- EN AMBACHTSONDERWIJS. Slot.)

Indien nu de Academie werkelijk als een inrichting voor hooger kunstonderwijs in algemeenen zin is bedoeld geworden, hoe komt het dan dat zij, met uitsluiting van zoovele kunstbeoefening, in overgroote hoofdzaak een school voor schilderij-kunst is gebleven? Schr. beantwoordt deze vraag als volgt: de gedachten omtrent algemeener kunstbeoefening dan in de schilderij e. d. is besloten, zij waren er wel, maar..... waar waren de kunstenaars? Reeds bij de behandeling der wet had men hierover zorgelijke vragen gesteld en nog een tiental jaren later meende men voor het Rijks-Museum de noodige werkkracht in het buitenland te moeten zoeken. Vergis ik mij niet, zegt schr., dan is er wel eens op gewezen, dat de keuze van kunstenaars een andere had kunnen of behooren te wezen, maar nooit is in de vele jaren van den Museumbouw met eenigen nadruk geëischt, dat hier Hollandsche krachten ter medewerking zouden worden opgeroepen; blijkbaar achtte men die niet aanwezig. Een zelfde moeilijkheid verhinderde de Academie reeds bij hare stichting, geheel aan de bedoeling der Wet te beantwoorden. Er was geen muurschilder in ons land noch een glasschilder van voldoende kracht om hier de leidsman te wezen; de beeldhouwkunst in hare vele vormen kon slechts spaarzaam beoefend worden en van eene bepaalde ontwikkeling der grafische kunsten in medewerking met de boekdrukkunst kon ter nauwernood sprake zijn.

Nieuwe gedachtensferen en nieuwe arbeid echter hebben zich geopenbaard: naast de werken van onze groote schilders is onmiskenbaar een nieuwe productie worden in het rijk der Beeldende Kunsten; een niet gering aantal der jongere kunstenaars is ertoe gekomen de schilderkunst naar andere beginselen te beoefenen dan het onderwijs hen leerde. Op even afdoende wijze kwam de evolutie aan den dag bij den versieringsarbeid, die aan de nieuwe Amsterdamsche Beurs moest worden verricht; want nu bleek, dat in verloop van 25 jaren de krachten zich vanzelf gevormd hadden die bij den Museumbouw ontbraken. Het werk kon nu geheel aan Nederlandsche kunstenaars worden toevertrouwd, en in welk opzicht ook deze bij de medewerkers aan den Museum-bouw mogen achterstaan, zeker doen zij dit niet in besef, dat hier een nieuwe kunstvorm moest beoefend worden naar eigen wetten en eigen idealen.

De Academie nu heeft de wisseling der denkbeelden niet gevolgd, het onderwijs is feitelijk ten achter, niet alleen bij het voorschrift der wet, maar ook bij het actueele werken der kunst zelve in het maatschappelijk leven.

En dit nu wijst schr. zonder aarzeling aan als een nadeel en gevaar voor kunst en Academie beide. Er is iets onredelijks in, iets van verstoorde arbeidsorde, indien de kunstenaars door lands- of stadsopdracht geroepen worden kunstwerken uit te voeren, waarvan de studie aan 's Rijks hoogste onderwijs-instelling wordt verwaarloosd en ontkend. Schr. evenwel heeft nog hoop, dat bij den werkzamen geest die ter Academie thans voor blijkt te zitten het inzicht zich vestigen zal, dat het hier geconstateerde tekort ook voor de stichting zelve gevaar oplevert. Niet dat deze zal worden overvleugeld door eene Bijzondere Hoogeschool of „Vrije" Academie; dit is vooralsnog niet denkbaar, maar het kan voor den frisschen geest eener Rijks-instelling niet onverschillig zijn welke arbeid daar beoefend wordt, welke jongelieden er het tintelende leven hunner jeugdige illusies komen aanbrengen, wat in één woord de ziel is der geheele organisatie. Het blijft een eisch van wijs beleid, wanneer men zich afvraagt of frischheid en energie deze instelling van Hooger Onderwijs eigen zullen kunnen blijven, indien voor een belang-

rijk deel van het artistieke leven van dezen tijd de toegang langer zal zijn afgesloten.

Schr. wijst weer op de activiteit van „A. et A.", dat in een adres aan den Min. van Binn. Zaken zeide: „de laatste vijf-en-twintig jaren hebben geleerd, dat de behoefte aan decoratieve en monumentale kunstenaars grooter is dan die aan schilders of beeldhouwers, uitsluitend bedreven in de kunst der reproductie van het naakt of gekleed menschenfiguur, de eenige kunst welke eigenlijk aan de Academie tot haar recht komt."

Laten wij, zegt schr. hierop, den vorm dezer aanklacht niet al te zeer betuttelen, om ten bate van kunst en Academie onze aandacht te bepalen bij haren inhoud, welke de overweging in breeder kring nog steeds verdient.

Er zijn gunstige voorteekenen, allerwege groeit de lust voor de beoefening van lang verwaarloosde kunsten; ook het leven vraagt nadrukkelijk naar wat de schoonheids-verlangens weer begeeren. De enorme bouwwerkzaamheid der laatste vijftig jaar, verbandhoudend met waarlijk uitgestrekte maatschappelijke behoeften, de zucht tot de ruimste verspreiding van elk geestes-produkt door drukkers-vermenigvuldiging, — zij roepen om de medewerking der beeldende kunsten. Gunstig is dus de tijd en de steeds nieuwe behoeften zullen de belangstelling in de Academie aanwakkeren. De Architecten gingen reeds voor. In geheel andere positie dan hunne kunstbroeders van de vrije schilderij, begrepen zij steeds de noodwendigheid eener welgeorganiseerde Academie voor het maatschappelijk leven en de maatschappelijke kunst. Zij mogen verdeeld zijn geweest in voorstanders van de Academie, in dit opzicht waren zij 't eens, dat Hooger Onderwijs van staatswege noodwendig was.

En nu moge deze verdeeldheid eene groote moeilijkheid in de evolutie der Bouwende Kunsten openbaren, hun eensgezindheid in de manifestatie ten bate van het onderwijs krijgt daardoor geen geringere beteekenis. Schr. eindigt zijn zeer belangrijk artikel met erop te wijzen, dat in de eerste plaats de Reglementen van Academies, Kunstnijverheid- en Ambachtsscholen de belangstellende verzoeging vragen, die door allen kan worden behartigd, die ons door de Academie zelve werd beloofd. — En dan is er, naast de dadelijke behoefte van het actueele werk, wel geen beter middel om het belang van goed onderwijs klemmend te beseffen, dan de studie en het genot der oude kunsten. Het voortdurend en eerbiedwaardig streven moge er wezen om den luister waartoe de mensch in staat is niet te doen tanen en niets te verliezen van wat eenmaal mogelijk scheen. Maar..... veel hebben wij dan voor lange tijden nog te leeren! Zeer zeker zullen groote cultuurwerkingen noodig zijn om de glorie der menschelijke vermogens weer in volle harmonische ontwikkeling te toonen, en gaarne wordt erkend, dat zij den weg te banen zullen hebben: ook de oude kunst dankte daaraan haar diepste levenskracht. Maar zij dankte die ook aan een vloeienden stroom van wijs onderricht, dat in tijden van verdorring en verslapping de menschen laafde.

TENTOONSTELLING.

Door tusschenkomst der Regeering ontvingen wij van het comité het programma van de Internationale Tentoonstelling van Bouwkunst en Decoratieve kunst in 1906 te St. Petersburg te houden. Het doel der Tentoonstelling is een volledig en systematisch overzicht te geven van den tegenwoordigen toestand der bouwkundige techniek in de meest uitgebreide beteekenis. De volgende secties zullen de tentoonstelling uitmaken:

1. Materialen en hun toepassing;
2. Voortbrengselen uit de ambachten en bedrijven ten gebruike in de bouwkunde.
3. Hygiëne.
4. Maatregelen in den bouw tegen brandgevaar.
5. Electro-mechanica in hare toepassing bij het bouwen.
6. In- en uitwendige versiering van het woonhuis.
7. Litteratuur en studiewerken.

Teneinde de tentoonstelling te doen strekken tot algemeer nut, organiseert het comité eene serie lezingen betrekking hebbende op elk der genoemde sectiën met verklaringen omtrent toepassing, gebruik en eigenschappen van het geëxposeerde.

Het reglement van deze tentoonstelling ligt voor belangstellenden ter inzage op de leestafel; voor hen die voornemens zijn in te zenden, dient dat de verlangde inlichtingen worden verstrekt op aanvraag aan het volgende adres: la Société des Ingenieurs Civils; Bureau de l'Exposition, Serpouchovskaia 10, St. Pétersbourg.

TENTOONSTELLING „KIND EN KUNST."

Naar ons bericht wordt zal de Tentoonstelling „Kind en Kunst" van de Vereeniging Kunst aan het Volk definitief gehouden worden in het Stedelijk Museum, van 31 December 1905 tot 31 Januari 1906. Leden van de Vereeniging hebben als altijd vrijen toegang, niet-leden betalen 25 cts. entrée.

Verder is in afwijking met vroeger voor deze Tentoonstelling de bepaling gemaakt, dat elk lid recht heeft één kind onder geleide mede te brengen, terwijl niet leden voor kinderen onder geleide 10 cts. betalen. Kinderen zonder geleide worden niet toegelaten, terwijl den bezoekers dringend verzocht wordt, indien dit slechts even mogelijk is, op Zondag geen kinderen mede te brengen. De Tentoonstelling omvat een keur van Hollandsche en Buitenlandsche prentebocken, sommige met tegenvoorbeelden: oude prenten en prentebocken; moderne speelgoederen met tegenvoorbeelden; lithografieën voor de school; een uitgebreide collectie originecle teekeningen voor prentebocken van Holl., Italiaansche, Duitsche, Engelsche en Fransche teekenaars. De catalogus zal voor verschillende van deze afdeelingen kleine toelichtingen bevatten.

Nog kan medegedeeld worden, dat de commissien een voorgenomen afdeeling van schoolteekeningen met bijbehoorende lezingen heeft moeten opgeven. De lezingen bij de prentebocken zullen nader aangekondigd worden.

NEDERLANDSCHE KUNSTNIJVERHEID OP BUITENLANDSCHE TENTOONSTELLINGEN.

In zake het verleenen van moreelen en financieelen steun aan Nederlandsche inzenders op kunstnijverheidsafdeelingen van internationale tentoonstellingen is door de vereeniging «Architectura et Amicitia" te Amsterdam; de vereeniging „Arti et Industriae", te 's-Gravenhage; de commissie van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem; de naamlooze vennootschap „'t Binnenhuis", te Amsterdam, en de heeren H. P. Berlage, architect, te Amsterdam; Ph. Zilcken, kunstschilder, oud-gedelegeerde voor de graphische kunsten, te 's-Gravenhage, en P. J. H. Cuypers, voorzitter der Technische Commissie der Vereeniging tot Verzedeling van het Ambacht, een adres gezonden aan den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel.

Adressanten wijzen er op, dat deze tentoonstellingen, waar de beoefenaars der decoratieve kunsten en kunstambachten tot deelneming worden uitgenoodigd, er zeker veel toe kunnen bijdragen, den goeden naam der Nederlandsche kunstenaars, die op genoemd gebied werkzaam zijn, te vestigen en te bestendigen, alsmede den verkoop hunner werken te bevorderen, waarom het hun gewenscht voorkomt, dat dergelijke internationale tentoonstellingen, waarvoor de exposanten zich vele offers moeten getroosten, door de regeering zoowel moreel als financieel worden gesteund, omdat zij voor de Nederlandsche werkstukken de wereldmarkt openen.

Voorts betoogen adressanten, dat het een gevaar in zich sluit, indien de belangen der Nederlandsche afdeeling op dergelijke tentoonstellingen worden behartigd door commissies, onder wier leden geen deskundigen op bouwkundig gebied en op het gebied der versierende kunsten zitting hebben; of dat het wenschelijk is, dat deze leden al van het begin der samenstelling dezer commissies af daarin worden opgenomen, omdat toch al dadelijk eenige der voornaamste belangen, het onderhandelen over het te aanvaarden terrein, het indeelen daarvan en het regelen der organisatie, door genoemde deskundigen moeten worden behartigd, en dat er bovendien streng moet worden gewaakt, dat uitsluitend werken, die door oorspronkelijkheid, schoonheid van vorm en kleur, alsmede door degelijke samenstelling en goede techniek uitmunten, in de Nederlandsche afdeeling worden toegelaten.

Daar de eischen, aan het organiseeren van tentoonstellingen door de concurrentie met andere landen, in den tegenwoordigen tijd, zeer hoog worden gesteld, is het van het grootste belang, dat alle bevoegde krachten medewerken, ten einde Nederland op artistieke en degelijke wijze

te vertegenwoordigen, redenen waarom adressanten verzoeken, aan het toe te kennen rijkssubsidie voor de Nederlandsche afdeeling op de internationale tentoonstelling te Milaan, waaraan eene afdeeling voor decoratieve kunsten en Kunstnijverheid verbonden is, de voorwaarde te willen vastknoopen, dat de commissie met de bovengenoemde bevoegde deskundigen worde aangevuld.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Boerderij-ontwerpen voor de Gron. Maatschij. van Landbouw en Nijverheid, Inlevering 1 Maart 1906, Programma in nn. 16 1905.

Reclame-plaat voor het Alg. Ned. Verbond, Inlevering vóór 1 Jan. 1906, Progr. in no. 29.

Vredesplein, Inlevering voor 15 April 1906, Program ma in nummer 33.

Monumentale Fontein te Rotterdam, Inlevering 1 Mei 1906, Mededeelin gen in de nummers 44 en 45.

Gemeenteraadhuis, Java, Inlevering 31 Maart 1906, Mededeelingen in No. 45.

ALGEMEENE NEDERLANDSCHE OPZICHTERS- EN TEEKENAARS-BOND .. ..

INFORMATIE-BUREAU.
Secretariaat: - - - - - - -
Rijswijkschweg 3, Den Haag.
Spreekuur iederen Maandagavond van 7—9 uur. .. ..

Ingeschreven Solicitanten.

No. 51,	Bouw.-Opzichter-Teekenaar	27 jaar,	f 80	's maands,
56,	" " "	21 "	" 80	"
64,	" " "	26 "	" 90	"
66,	" " "	26 "	" 90	"
69,	" " "	29 "	" 110	"
72,	" " "	27 "	" 80	"
73,	" " "	26 "	" 100	"
77,	" " "	26 "	" 80	"
82,	" " "	24 "	" 80	"
84,	" " "	23 "	" 80	"
80,	" Opzichter	25 "	" 80	"
62,	" Teekenaar	24 "	" 90	"
53,	aankomend bouwk, Opz.-Te.	21 "	" 60	"
54,	" " "	23 "	" 70	"
58,	" " "	27 "	" 60	"
60,	" " "	30 "	" 50	"
61,	" " "	23 "	" 70	"
67,	" " "	21 "	" 60	"
70,	" " "	23 "	" 65	"
74,	" " "	21 "	" 50	"
78,	" " "	22 "	" 70	"
59,	aankomend bouwk, opz,	26 "	" 70	"
37,	aank. bouwk, teek,	22 "	" 40	"
75,	" " "	20 "	" 40	"
79,	" " "	20 "	" 45	"
71,	Assist, bouwk, teek,	20 "	" 25	"
55,	aank, bouwk, en administratief opz. teek.	24 "	" 75	"
63,	Opzichter bij Gem. of Mij.	25 "	" 80	"
65,	Electro-Technikus	25 "	" 1200 à 1500	's jaars.
68,	Teekenaar Kunstnijverheid	23 "	" 70	's maands.
76,	aank. Uitreeder Gewapend Beton	21 "	" 60	"
81,	fabrieksopzichter	29 "	" 15	per week.
83,	Machine-Teek., Chef-Constr.	37 "	" 1500	per jaar.

Zie het nummer van 9 December.

TECHNISCH GEDEELTE

HET TYPISCHE BIJ DEN STEDENBOUW, DOOR DR. HANS SCHMIDKUNZ, BERLIJN.

(Slot.)

Het bovenstaande geldt voorzeker voor alle takken van kunst. Nu zijn er echter ook takken van de kunst, die, zooals de zoogenaamde beeldende kunsten slechts bestaande, of als bestaande gedachte voorwerpen weergeven, bijv. de schilderkunst en de plastische kunst, terwijl andere zich om zoo te zeggen vrijer bewegen. De poëzie daargelaten, die door haar inhoud meer de eerste, door haar spraakvorm meer de tweede groep nadert, zijn het de dikwijls op wel wat voorbarige wijze met elkaar verbonden kunsten der muziek en der architectuur, die zich, door tegenstelling ten opzichte der eigenlijke beeldende kunsten, onderscheiden. De muziek vormt met de dichtkunst in deze hierboven aangegeven zin, en met die in den ruimsten zin van het woord opgevatte danskunst de groep der zoogenaamde redende kunsten. Alle deze kunsten zijn van de hierboven uitvoerig besproken accentueering in sterke mate afhankelijk. Doordat nu naar deze accenten toe gestegen, en er weer van afgedaald wordt, vormen zich vormelementen, ieder met een of meerdere accenten als middelpunten; en zelfs zonder bedoelde accentueering zouden wij deze vormenleer als een noodzakelijk onderdeel van wat wij onder eigenlijke kunst verstaan, toepassen kunnen. Onze mimiek verdeelt zich in afzonderlijke groepen van gebaren en in de elementaire gebaren zelven; de samenstelling dezer gebaren uit bewegingen, gaat dan meer de physiologie dan de kunstleer aan. Onze spreek- en schrijftaal verdeelt zich, tenminste wanneer er werkelijk uitdrukking in is in alinëae, zingroepen, zinnen en zinnetjes; waarschijnlijk is het het beste hier niet verder met de verdeeling door te gaan, en de losse woorden, waaruit de zinnetjes bestaan, slechts als bouwsteenen, niet meer als vorm-elementen der taal te beschouwen. De muziek, in den eigenlijken zin van het woord, bestaat in ieder geval niet uit tonen, die als „tonen" slechts op het gebied der natuurkunde te huis behooren.

Zij bestaat integendeel ook slechts uit laatstgenoemde vormelementen, d.w.z. hier uit motieven, en verder uit groepen van deze motieven, zinnetjes, periodes, enz.

Aldus is ieder deel der redende kunst terug te voeren op vorm-elementen van hooger of lagere orde. Deze indeeling wordt echter slechts dan mogelijk, wanneer de onderdeelen — de verschillende schakels — voor zich zelven betrekkelijk afgerond en afgesloten zijn. Tusschen hen in moeten er natuurlijk gedeelten voorkomen, die wij kortweg negatieve vormdeelen kunnen noemen; men mag ze ook doode tusschenruimten, rustmaten, enz. noemen. In de schrijftaal en tegenwoordig ook in de taal der tonen, krijgt men met de zoogenaamde interpuncties te doen, dus met de kenteekenen der verschillende indeelingen. Een redevoering of een artikel zonder goede interpunctie is, zooals men weet, voor lezers of toehoorders, die hun eischen niet al te laag stellen, iets zeer onaangenaams. Men verwijt aan de vrouwen, ook aan de beschaafden onder haar, dat haar stijl en haar schrift meest deze zoo noodzakelijke indeelingen en interpuncties moeten missen.

Met deze algemeene aesthetische beschouwingen naderen wij reeds zeer dicht het speciaal door ons te behandelen thema, namelijk: het typische bij stedenbouw; wij hebben nu slechts het algemeene op het bijzondere toe te passen. De stedenbouw is een op zichzelf staande toepassing der kunst van den architect. Hij behoort daardoor tot den in den ruimsten zin van het woord opgevatte tectonische kunsten, sluit zich dus aan bij het grootste gedeelte van het kunstambacht en der decoratieve kunst.

Als gevolg daarvan is op den stedenbouw ook dat van toepassing, wat wij over de betrekking tusschen zuivere kunstwerken, en werken, die op het gebied der kunst toch ook aan het doelmatige gewijd zijn, gezegd hebben. Evenzoo als een kamermeubileering steeds voor een bepaald doel dient, doch daarbij soms meer een voldoen aan de eischen van het nuttige, en soms meer een voldoen aan de eischen van het schoone op den voorgrond treedt, zoo is ook bij den stedenbouw steeds in de eerste plaats de eisch, te voldoen aan het nuttige; doch ook het nuttige kan beteekenis op het gebied der kunst verkrijgen, zooals wij hierboven reeds nader hebben aangetoond. Zoo ook doet zich hier weer de kwestie van individueele vormen voor.

Even als een meubel zuiver handwerk kan zijn, zoo ook kan een stadskwartier zijn en ook dit kan weer het bekende stempel van den individueelen kunstenaar dragen. Van den anderen kant behoort stedenbouw niet even als de schilderkunst en de plastische kunst tot de vormgevende kunst, maar meer, op de manier der muziek tot de vrije kunst. Daardoor verkrijgt voor hem vooral dat een bijzondere waarde, wat wij over de vormdeelen en over rustpunten en indeelingen gezegd hebben. De klachten, die zich over dezen tot nog toe gevolgden stedenbouw zoo dikwijls en met een weemoedig beroep op vroeger betere tijden doen hooren, lijken ons meer gemotiveerd toe, zoodra wij slechts inzien, hoe zeer het ons bij den aanleg onzer steden aan accenten, indeelingen, rustmaten en interpunctie mankeert.

Voorzeker zal nu ook hier, evenals over het algemeen in de aesthetica, een materiaal-verzameling als grondslag voor de kritiek van het bestaande, en ook voor voorstellen voor verbetering noodig zijn.

Het voornaamste materiaal zijn hier de stadsplannen. Zij zijn echter tot nog toe niet alleen niet in voldoende hoeveelheid beschikbaar, doch zij hebben gewoonlijk juist niet op datgene betrekking, wat wij hier noodig hebben. Vooral zijn hier plannen op groote schaal noodig. Op de plannen op gewone schaal zijn weliswaar de blokken huizen tamelijk wel voldoende duidelijk, van de straten en pleinen geven zij slechts de ligging, richting, enz. voldoende aan, niet echter den vorm der détails. Wij willen toch behalve met de breedte en lengte ook met hetgeen men op de straten en pleinen aantreft, bekend worden, zooals met de verschillende gedenkteekenen, grasperken, enz., zoo mogelijk ook met het plaveisel. Het dwarsprofiel van een straat is natuurlijk aan de horizontale projecties niet te ontleenen. Daarvoor moeten afzonderlijke opnemingen gedaan worden. En ook zal er van vele straten meer dan e e n van dergelijke dwars-profielen noodig zijn, daar de verbreeding dezer straten hunne kruisingen, enz., van het grootste belang voor den stedenbouw zijn. Hetzelfde is ook van toepassing op pleinen.

Doch afgezien van deze kwestie hebben wij nu ook behoefte aan een werkelijk goed geschiedkundig overzicht van den stedenbouw.

Tot nog toe werd dit onderwerp zeer stiefmoederlijk behandeld. Misschien is de eenige noemenswaardige bijdrage op dit gebied, die van den bejaarden bouwmeester J. Stübben: „Der Bau der Städte, in Geschichte und Gegenwart. Rede zum Schinkelfeste des Architecten-Vereins in Berlijn, a m 13 März 1895, („Zentralblatt der Bauverwaltung", nos. 11 en 12; ook afzonderlijk, per exemplaar, verkrijgbaar). De niet eigenlijk geschiedkundige, doch systematische litteratuur over den stedenbouw is in alle gevallen wat rijker. Wij kunnen er hier niet verder op ingaan, doch willen toch aanstippen, dat in de latere uitgaven van „Meyer's Konversationslexikon", en wel in de „Ergänzungs und Jahres-supplementbanden", daarover veel belangrijks met eenige geschiedkundige aanteekeningen te vinden is.

Rijkdom aan navorschingen zal des te meer noodig zijn, hoe meer wij ook bij den stedenbouw met onderling ontwikkelde oorzaken te doen hebben. Voorzeker kan men niet ieder punt van dit gebied door aanschouwelijke voorstellingen helder maken. De invloed der mode, der gewoonte, der suggestie precies te bepalen is meer critisch dan compileerend werk.

Een voorbeeld van het algemeen verspreide geloof aan de noodzakelijkheid van groote open ruimten bij den aanleg van steden is de populaire meening, dat onze groote pleinen beter tot hun recht zouden komen, wanneer de hen omgevende gebouwen meer uit elkaar zouden staan. Men kan hier nu lastig proefondervindelijk gaan bewijzen, en bijv. de gebouwen, welke een plein begrenzen als proef wat dichter bij elkaar plaatsen. Doch men kan toch opnamen van pleinen in vertikale projectie, zoo naast elkaar plaatsen, dat erkende kleine, mooie pleinen, zooals bijv. het St. Markusplein te Venetië, het Raadhuisplein te Lübeck en het Kapitoolplein te Rome een weldoende tegenstelling vertoonen van onze typische reuzenpleinen, zooals bijv. de „Königplatz" te Berlijn, de „Rathhausplatz" te Weenen of de „Augustusplatz" te Leipzig.

Bewondert men dan ook nog het inzicht, dat in alles, waarin wij ons op het gebied der kunst uiten, de laatste vormelementen van het aaneengeschakelde slechts matige afmetingen mogen hebben, terwijl eerst groepeeringen van dergelijke elementen grootere afmetingen toelaten, dan hebben wij ook de hoop, dat men wel van de algemeene meening, dat bijzonder groote pleinen en mijlen lange straten, het zoo bijzonder goed doen, min of meer zal terugkomen.

Wat wij over herhaling en afwisseling, over symmetrie en den grooten invloed daarvan enz. meer hebben gezegd, is hier alles op zich zelve ook weer van toepassing. Dat men bij de hooggeroemde middeleeuwsche steden met hare rijke afwisseling ook soms al te veel afwisseling, al te veel verscheidenheid vinden kan, is eveneens bekend genoeg. In steden als Aken, Munchen, Kassel enz. vindt men naar de meening van velen in de oude stadswijken wel wat al te veel afwisseling en te weinig eenheid. Over 't algemeen is echter het eentonige de algemeene fout van de moderne stadswijken.

Wanneer wij nu beproeven de kunst van den stedenbouw ween tot vormen te komen, die men de toekomstvormen zou kunnen noemen, even als men die voor de woordentaal, de gebarentaal, de taal der tonen gevonden heeft, en wanneer wij willen weten, wat dan eigenlijk bij den stedenbouw zoowel voor herhaling als voor afwisseling bij de herhaling verlangd wordt, dan komen wij tot twee soorten van vormelementen, een primaire en een secundaire. De den grondslag leggende, eigenlijke, laatste eenheid bij den stedenbouw is niet misschien de straat of het plein, doch een blok huizen, een g r o e p van gebouwen dus; doch een blok zal ook wel uit één enkel huis kunnen bestaan. Voor een dergelijke vormeenheid verlangt men nu, naar wij hier boven reeds aangaven, een zekere afronding, afsluiting, een zekere afscheiding van andere vormelementen. De rustpunten die daartusschen ontstaan, zijn echter hier niet als bij de muziekrustmaten, geen doode openingen, doch eveneens positieve bestanddeelen van het geheel. Zij zijn technisch een bepaald vereischte, door de behoeften van het verkeer, ßj zijn noodig voor de gezondheid enz. Wij meenen hier de straten en de pleinen. Deze kunnen, ter onderscheiding van de primaire eenheden, als secundaire eenheden worden beschouwd. Ze worden, ofschoon ze in het eerst slechts negatieve waarde schijnen te hebben, toch iets bepaald positiefs, waar bepaald rekening mede te houden is. En dat is nu juist een fout van onzen modernen stedenbouw, de straten en pleinen moeten als iets positiefs behandeld worden, en gewoonlijk worden ze dat juist niet. Men beschouwt ze gewoonlijk slechts als een strook afval van de bouwterreinen. Daar nu het gevoel, dat de straat of het plein jets positiefs is, ons ontbreekt, missen wij ook nu nog in sterker mate eenig gevoel voor alles wat voor het goed doen uitkomen en de omlijsting van een dergelijk vormelement gedaan of nagelaten moet worden. Van daar weer het al te lang gerekte onzer straten, de vormlooze openingen, welke men groote pleinen noemt, vooral echter de treurige miskenning daarvan, dat straten en pleinen, wanneer zij typische elementen onzer steden zullen zijn, op de een of andere manier duidelijk besloten moeten zijn. In bedoeld historisch geschrift wijst

Stübben nog in het bijzonder op de fijn gevoelde opvattingen van Michel Angelo, wat betreft den aanleg van besloten pleinen, die te verrassender zijn, omdat voor Angelo's tijd zelfs de middeleeuwsche marktpleinen nog weinig besloten waren. De tegenstelling tusschen de betere oude en de slechtere nieuwe tijden van den stedenbouw, blijkt nu ook daaruit, dat door het gelijkmatige doorloopen der maten in een straat ongeveer dezelfde indruk wordt verkregen als door een muzikale voordracht, waarbij geen rekening wordt gehouden met de interpunctie, rustmaten enz. Juist bij den bouw van steden is geen gebrek aan middelen om de noodige afwisseling aan te brengen, om de voornaamste punten goed te doen uitkomen, om de plaatsen, waar het minder op aankomt, oppervlakkiger te behandelen, enz., zoodat men zich in ieder geval niet kan verontschuldigen met de drogreden, dat men niet over de noodige hulpmiddelen beschikt. De onvoldoende geleidelijke vermindering van de afmetingen der gebouwen van verschillende straattypen; de averechtsche aanleg van straten, zoodat er zeer breede verkeersaderen komen in wijken waar haast geen verkeer is, zijn zaken, die aan alle onze lezers voldoende bekend zijn.

Iedere stad op zich zelve heeft iets individueels, en verkrijgt dit door de samenstelling van geologische, klimatische, anthropologische, historische en tal van andere factoren, en of men wil of niet, men dient met alle deze factoren ook rekening te houden. Dit is niet alleen technisch het geval, doch zij eischen ook, maar hebben hierbij blijkbaar minder succes, dat men bij uitingen der kunst rekening met dit alles, vooral echter met de individueele ligging der stad, houdt. In hoeverre deze factoren van invloed zijn geweest, moet ons door onze verdere navorsching geleerd worden. En in hoeverre de stadsbouwmeesters bij dit rekening houden met de situaties te kort schoten, moet onze praktische beoordeeling, die door studie van plaatselijke toestanden bevorderd kan worden, uitmaken. Dat men bij stedenbouw vooral ook met plaatselijke ideeën rekening te houden heeft, werd reeds meer dan eens uiteengezet. Feitelijk gevoelen wij echter gewoonlijk zoo weinig de behoefte daaraan, dat men meestal niet eens op de directe landelijke omgeving let. De noodzakelijkheid, bij het bouwen rekening met de omstreken te houden, geeft ons nu nog niet veel hoop, dat de kunstenaar, die zich op het gebied van stedenbouw beweegt, er zich nu juist veel aan gelegen zal laten liggen, om de voorkomende toestanden, onverschillig of zij betrekking hebben op grond en bodem, of op meer abstracte eigenschappen, goed aanschouwelijk voor te stellen. Een stad heeft ten slotte niet slechts een plaatselijke, doch ook een historische individualiteit. Zij heeft hare overleveringen, en gaarne maakt de kunstenaar daar gebruik van, om bij zijn werken het typische van de stad te doen uitkomen.

Nu heeft men zich in verband met deze historische eigenschappen veel moeite gegeven, de steden in bepaalde typen te verdeelen. Stübben en anderen hebben in deze richting, en dat meestal zeer juist, verschillende soorten van steden en van stadspleinen onderling weten te onderscheiden. Zoo spreken zij bijv. van steden, die uitsluitend tot bescherming bij invallen van vijandelijke legers moeten dienen, van steden, die middelpunten van verkeer zijn, dan van steden als kunstwerken, en ook nog van steden uit de tijden van achteruitgang. Zoo ook zijn de stadspleinen in dergelijke soorten ingedeeld: Verkeerspleinen, pleinen met een practisch nut, en architectuur-pleinen, waarvan ook nog wel eens zoogenaamde sierpleinen onderscheiden worden. In verband met het vroeger medegedeelde moeten wij hier op een bepaalde dwaling wijzen. Een stad toch heeft steeds een praktisch nut, en met een plein is dat ook altijd het geval. Het wordt dus hier de vraag, of wij bij een plein a l l e e n met een praktisch nut te doen hebben, of dat het plein ook nog typisch, uit het oogpunt van kunst beschouwd, te noemen is. Architectuur-pleinen of sierpleinen hebben als zoodanig feitelijk geen recht van bestaan, en kunnen dan ook trouwens niet bestaan. Willen wij ze per sé aanleggen, dan verkrijgen wij bijna steeds zulke ongemotiveerde „sieraden" als de opgeplakte geveldeelen op huizen, of jn kamers de meeste over de geheele wereld verspreide „articles de luxe" zijn.

Veel succes hebben we, wanneer we beproeven, de steden te verdeelen in militaire, aristocratische, democratische en dergelijke stadstypen. Vooral het algemeen zich terugtrekkende, en toch nog voortwoekerende „militaire" van onze groote steden, het veldwinnen van een democratisch streven, enz., stellen ons ruimschoots in de gelegenheid, om, rekening met de feiten der geschiedenis houdende, practische gevolgtrekkingen op te maken. Het amalgama uit het militaire en het aristocratische aan de eene zijde, en uit het burgerlijke en het democratische aan de andere zijde in onze steden, uit zich artistiek door de zoo merkwaardige verbinding van middeleeuwsche engheid en de reusachtige afmetingen van alles wat modern is. Dit is een kwaal, waaraan vooral de Duitsche stedenbouw lijdt. We wonen meer dan middeleeuwsch, doch buiten de deur is alles ultra-modern. We willen ook in de stad vrije democraten zijn, en wij tyranniseeren toch het stadsleven op een manier, als gold het 't kommandeeren van een leger uit den prukentijd.

Daarbij komen nu nog de verschillende verhoudingen van een stad met het eigenlijke platte land. Voor zoover als men een Europeesch stadstype met een niet-Europeesch kan vergelijken, onderscheidt zich het Europeesche type vooral door zijn scherpere begrenzing van de stad en het platte land. De proefnemingen, om de steden meer iets landelijks te geven, zijn gewoonlijk deerlijk mislukt. Ook met het groen in de steden werd meer na- dan voordeel bereikt, veel meer valsche dan ware schoonheid verkregen.

Een stad wil nu eenmaal stad zijn, en wil ook toonen, dat ze het is. Uit een hygiënisch oogpunt beschouwd, is het noodig, dat wij ons ook eens in de vrije natuur bewegen. Men kan nu echter niet omgekeerd te werk gaan, en in den vorm van „speelgoeddoos-boompjes," wat „vrije" natuur in de stad brengen. Men moet integendeel het leven der stad, voor zoover als dit niet in direct verband met de stad staat, naar buiten leiden. D a t is ook een steeds wederkeerende klacht tegen onzen stedenbouw, n.l. dat opgedrongene, dat niet zijn oorsprong heeft in het werkelijk leven, doch dat een kunstmatig bedenkseltje is. Voortdurend wordt daar dan ook tegen opgekomen, doch op een wijze, die natuurlijk nationaal en lokaal verschillend is. Doch dit „er tegen opkomen" zelve heeft weer in mindere mate, dan anders wel het geval zou zijn, plaats door dat men meestal niet inziet, wat nu eigenlijk de fouten zijn, en dit vooral door de mode, gewoonte, suggestie, enz, over wier invloed wij reeds gesproken hebben. Zoo laat het volksgevoel toe, dat het minst belangrijke van ons leven in den stedenbouw wordt weergegeven, en dat men de belangrijkste factoren, in plaats dat men ze ter dege doet uitkomen, liefst verheelt. Wij toonden reeds aan hoe de straten en pleinen liefst als iets negatiefs behandeld worden. Het woord „Aussparung" bij een afbrekende critiek over een plein, werd in verband met het direct bovenstaande zelfs reeds in Duitschland gebruikt.

En toch niettegenstaande deze behandeling der niet bebouwde vlakken als iets negatiefs is het punt van uitgang bij den aanleg onzer steden toch weer het net van straten en pleinen, en niet de blokken met huizen. Het is alsof men eerst gaten en dan 't noodige er om heen heeft willen maken, alsof men 't bekende voorschrift om 'n kanon te gieten heeft willen opvolgen, n.l.: „men neemt 'n gat, en men giet

dan het metaal er om heen". De bouwblokken moeten nu maar zien zich in het resteerende „op te schicten", en men verkrijgt daarvoor de beschikking over terreinen, die den vorm van rechthoeken, trapeziums, drichoeken, enz. hebben. Puntige bouwterreinen komen vooral voor tusschen de uitloopers van stervormige pleinen. De oudere Europeesche, en ook de oudere Aziatische stad, gaan, zooals reeds bij een vluchtige beschouwing van hunne platte gronden blijkt, van de gebouwen en de huizengroepen uit, en laten de straten voor zich zelven zorgen. Wij gaan van het stratennet uit, en worden dan dikwijls in onze eigen netten verstrikt.

Het is hier niet mogelijk op alle voorkomende gevallen, vooral op een eenmaal bedorven karakter van den stadsaanleg in te gaan. Dat bijv. een groote en rijke stad gaat bluffen door zoo groot mogelijke pleinen aan te leggen, is met het belachelijke bluf slaan van een parvenu te vergelijken. Eerder zouden in deze richting kleinere afmetingen moeten voorliggen, die dan door hare tegenstelling met het er in plaats grijpende op dezelfde manier zouden werken als een lijst om een werk van beeldende kunst, die een geheel gevulde afsluitende omraming van de compositie is. Doch daarmee zijn wij er nog niet! Wanneer al het verkeer van uit één punt der stad naar het een of andere punt op den beganen grond geleid wordt, en wanneer de stadsbouwvormen dit duidelijk aangeven, dan blijkt daar uit, dat wij gemiddeld juist op deze hoogte zouden leven. Feitelijk is echter de gemiddelde hoogte van onzen handel en wandel in de stad veel hooger van den grond gelegen. Nemen wij een gemiddeld cijfer van de hoogte van ons wonen, ons samenzijn buiten onze woningen enz. aan, dan verkrijgt men misschien een hoogte van, laten we zeggen 5 tot 10 M. boven den grond. Om nu het gemakkelijk verkeer in een stad zooveel mogelijk te bevorderen, doch ook om een juiste aanschouwelijke voorstelling daarvan te geven, zou het voetgangersverkeer gemiddeld op een hoogte gelijk aan die van de eerste verdieping moeten plaats hebben. Hiermede rekening houdende, is het dus feitelijk buitengewoon lastig te noemen, dat wij genoodzaakt zijn dagelijks eenige keeren naar de straat af te dalen, en dan weer naar de eerste verdieping, die wij als een gemiddelde hoogte van de plaatsen, waar wij leven kunnen beschouwen, te klimmen. In de Engelsche stad Chester komen, zooals in het tekstboek van Anton Springer, behoorende bij de historische kunstprenten (Leipzig 1881, 2de uitgave, bladz. 313) te vinden is, in verschillende straten houten huizen met open gangen op de hoogte der eerste of tweede verdieping voor, zoogenaamde „rows". Ik weet niet of deze rows ook voor het straatpubliek toegankelijk zijn, doch in alle gevallen blijkt hieruit, dat het voetgangersverkeer ook met succes ergens anders, dan juist beneden op straat plaats hebben kan.

Dat het voldoen aan de eischen der aesthetica dikwijls maar een voorwendsel is, om daardoor een ander doel te bereiken, is ook voldoende bekend, doch mag hier toch nog wel besproken worden, vooral omdat daardoor dikwijls kwesties ontstaan. Het vrij staan of komen van sommige kerken (zoodat er geen andere huizen tegen aan gebouwd zijn), en het volgende had feitelijk te Keulen plaats), is dikwijls slechts daardoor mogelijk geworden, dat de eigenaars van bedoelde perceelen uit den verkoop „een slaatje" wisten te halen. Bij het aanmaken van dit „slaatje" wisten in Duitschland de belanghebbenden het dikwijls zoo handig aan te leggen, alsof ze heelemaal niet van sla hielden, doch slechts opkwamen voor..... „Dromfreiheit", en alsof een diep gevoel van eerbied voor hun oude kunstwerken hier eigenlijk de drijfveer was.

Het bovenstaande geeft nu eenigszins aan in hoeverre er verband tusschen het typische en de aesthetica bij den aanleg onzer steden bestaat, en hoe dit verband toe te passen is. Wij konden slechts schersend te werk gaan, en eerst langzamerhand zal men er beter begrip van krijgen, welke rol op dit gebied door „het typische" wordt gespeeld. Om echter op den theoretischen, en daarna ook op den practischen weg vooruit te komen, schijnt ons geen middel geschikter te zijn, dan dat wij de vorming der toekomstige stadsbouwmeesters reeds terstond in de reeds door ons aangegeven richting leiden. Men kan echter de tegenwerping maken, in geval men niet alle aesthetica in het algemeen weren wil, dat de poodige ontwikkeling daarin bij de opleiding gemakkelijk na afloop van de gewone studiën kan worden verkregen. Hier komen wij echter dadelijk tegen op. Wat ingehaald moet worden wordt juist n i e t ingehaald. Het gaat op het gebied der kunst-paedagogie al even zoo als op het terrein der muziek-paedagogie. Bij het muziek-onderricht wordt gewoonlijk gezegd: „Eerst techniek, dan voordracht!" Hoe goed dit ook moge zijn, vooral wat betreft, dat de zoogenaamde techniek niet door den invloed van andere factoren benadeeld wordt, iets dat natuurlijk bij het onderricht in de bouwkunst eveneens gelden moet, zoo verkeerd zijn toch dikwijls de conclusiën, waartoe wij door deze machtspreuk komen. In de kunst is de techniek toch louter 't verkrijgen der middelen om zelf op dit gebied te kunnen uiten. Geeft men zich nu geheel aan deze middelen, dan kan men weliswaar kunstenaar worden, doch een kunstenaar die slechts weet w e e r t e g e v e n, niet een die wéét té s c h e p p e n. Middel moet m i d d e l blijven! Verder moeten wij er ook aan denken, dat de toekomstige stadsbouwmeesters op hoogescholen gevormd worden, en tot de manier van onderricht geven aan een hoogeschool behoort: niet een isoleering van de afzonderlijke vakken, doch juist, dat de vakken zooveel mogelijk in verband met elkaar worden behandeld. En juist de weg, dien men volgen moet bij het onderricht in stedenbouw doorsnijdt zoo dikwijls het gebied van iedere andere kunst, en loopt zoo dikwijls parallel met alle factoren, die tot het verkrijgen van een hoogere beschaving medewerken, dat wij ons de vorming onzer jongeren niet anders kunnen denken, dan gebaseerd op de wetten der aesthetica, zooals wij in het begin van dit artikel in het algemeen, en dan verder in concrete toepassing hebben trachten aan te toonen. P.

(Der Städtebau.)

STALEN KLOKKEN.

Op de Parijsche tentoonstelling van 1855 had de B o c h u m e r V e r e i n te Bochum, behalve twee staal-ingots, drie gegoten stalen klokken tentoongesteld, waarvan de grootste 2500 K.G. woog. Deze klokken wekten de hoogste verbazing op. Men wilde niet gelooven, dat het materiaal werkelijk uit staal bestond, omdat het onmogelijk werd geacht, staal in klokkenvorm te gieten en beweerde dat 't gewoon gietijzer zou zijn, misschien met een of andere stof vermengd.

Door het stuk slaan van een der klokken, door het uitsmeden en harden van gebroken deelen, werd echter het tegenbewijs geleverd. De algemeene jury voelde zich dienstvolgens verplicht, aan de Bochumer Verein de groote gouden eere-medaille, met eene hoogst vleiende motiveering harer uitspraak te verleenen. De nieuwe toepassing van het staal baarde dus overal groot opzien; de gieting werd, en terecht, door de Verein als fabrieksgeheim behandeld.

Het materiaal daartoe gebezigd, was kroezenstaal. Het gieten van kleine stukken had direct uit de kroezen, van groote voorwerpen uit een gietpan plaats. Het gewichtigste deel van 't geheim was echter de vormmassa, die in de hoogste mate vuurvast moet zijn.

Op de Londensche tentoonstelling van 1862 was de Bochumer Verein o.a. met een klok van 10.000 K.G. vertegenwoordigd; in 1867 te Parijs wederom met een van 15000 K.G. (1).

De Bochumer stalen kerkklokken zijn thans in alle wereld-deelen bekend. Tot het einde van 1901 heeft Bochum ongeveer 4400 kerkklokken en 7200 andere gegoten stalen klokken geleverd. De hoofdeigenschappen van deze gietstaal-klokken bestaan uit een vollen, helderen toon, even rein als die van de beste bronzen klokken; zij kunnen niet alleen onderling, maar ook met bronzen klokken tot een zuiver harmonisch gelui worden saamgesteld. Voorts bezitten zij bij grootere klank-draagwijdte, meerdere sterkte- en vastheid dan de bronzen klokken (2).

Uit een technisch oogpunt is 't verder interessant te melden, dat de Amerikanen ten opzichte van het betrekken van klokken, zich van de Bochumer Vercin onafhankelijk wilden maken en zelve klokken gingen vervaardigen. Het experiment mislukte echter, zoodat zij voor leveranties, weder tot de oude Duitsche fabriek moesten terugkeeren.

J. L. T.

(1) De dagelijksche opening en sluiting der expositie werd door het luiden dezer klok verkondigd. Drie jaren vóór 1870 weergalmden dus reeds Duitsche bromstemmen over het later 200 geteisterde Parijs.

(2) De lagere prijs dezer stalen- tegenover bronzen klokken, stelt ook kleinere gemeenten, welke niet over ruime geldmiddelen te beschikken hebben, in de gelegenheid van hare torentransen, door eerzaam klokgelui tot overpeinzing en gezamenlijke godsdienstoefening op te wekken, onheilen, treurplechtigheden en vreugdefeesten heinde en verre te verkondigen.

Het gebruik daarvan werd door de R. K. Geesteljkheid gesanctioneerd.

HALTEVERKLIKKERS VOOR TRAMWEGEN.

Het afroepen van de namen der halten door de tramconducteurs beantwoordt niet altijd aan het doel, omdat de afgeroepen naam niet steeds door iederen passagier verstaan wordt. Dit bezwaar nu kan worden opgeheven door middel van een door Jens Schmidt te Kopenhagen uitgevonden, automatisch werkenden halteverklikker, die reeds te Berlijn op de lijn Mittelstrasse-Pankow bij wijze van proefneming in een aantal wagens is aangebracht. Dit, uiterlijk op een houten kastje gelijkend toestelletje, waarin echter een glazen ruit voorkomt, is in den wagen boven de deur aangebracht, en wel zoo, dat de achter de glasruit verschijnende naam der halte door iederen passagier kan worden gezien. De in het kastje aangebrachte inrichting bestaat uit twee cylinders, waaromheen zich een breeden band met de namen der halten op- en afrolt. Een mechanisme, dat door een uurwerkveer gedreven wordt, en door een electromagneet in werking gebracht en stil gezet wordt, doet de cylinders draaien. Den stroomstoot verkrijgt de electromagneet uit den bedrijfsstroom der bovenleiding.

Met het oog hierop is op de plaatsen, waar de naam van een pas voorbij gereden halte, door dien van de volgende moet worden vervangen, in den dwarsdraad waaraan de geleidingsdraad opgehangen is, tusschen twee aanhaal-isolatoren een kort stuk rondijzer aangebracht, dat geleidend den voor het rijden dienenden draad draagt, en zich om dezen korte ijzeren staaf draaibaar kan heen- en weerbewegen. Tegen deze den bedrijfsstroom leidende ijzeren staaf slaat gedurende den rit een dwarsstang van de stang, waardoor de stroom wordt opgenomen, of ook wel een draad, die in den voor het opnemen van den stroom bestemden beugel is gespannen, die den opgenomen stroom naar den electromagneet en den verklikker voert, de afsperring aldaar door middel van den magneet verbreekt, en aldus door de inwerking van de uurwerkveer de cylinders, totdat de eerstvolgende afsperring weer inwerkt, doet ronddraaien, en den naam van de eerstkomende halte voor de glasruit brengt. Tevens gaat er dan ook in het toestel een schel over, waardoor de passagiers onwillekeurig naar den verklikker zullen kijken.

Ook te Amsterdam zijn reeds gedurende eenigen tijd proven met dit toestel genomen. R.

KUNST OP STRAAT.

Er bestaat geen enkele reden, waarom men niet evenzeer te zorgen zou hebben een straat goed te „meubileeren", als een huis, en wat dit eerste punt betreft gaat men te Parijs dan ook trouwens artistiek te werk, en dat wel door middel van het gemeentebestuur. De stedelijke regeering legt zich op versiering van de straten evenveel toe als op den publieken gezondheids- en veiligheidsdienst. De kranten-kiosken moeten eerst officieel worden goedgekeurd, de „lavatories" op straat zijn sierlijk en in harmonie met de omgeving, en zelfs voor ieder bord met opschrift, dat aan deze huisjes voorkomt, is officieele goedkeuring een vereischte. Ook alles, wat voor verlichting dient, moet artistiek ontworpen zijn, en in goeden staat verkeeren. Alle schuttingen en beiningen langs straat moeten netjes gebouwd en geschilderd zijn. Advertentles mogen er niet op voorkomen. Men is op dit punt dus vrij wat verder in Frankrijk dan in andere landen. Zelfs de ijzeren brievenbussen zijn ornamenteel behandeld en daar boven is steeds een lantaarn aangebracht, om het publiek 's nachts niet te laten zoeken. Ze zijn door den stads-architect ontworpen. De abris v e r s i e r e n bepaald de straten, en pilaren, palen, lampen en publieke klokken mogen nooit worden opgesteld zonder dat de teekeningen officieel zijn goedgekeurd, en er wordt speciaal op gelet, dat een en ander in harmonie is met de omgeving. Men gaat hier dus geheel anders te werk, dan in sommige andere landen, waar men nooit iets over de wetten der aesthetica schijnt te hebben gehoord.

Steeds heeft men in de straten van Parijs naar ware kunst gestreefd, en thans plukt men er de vruchten van. Vreemdelingen, die Parijs hebben bezocht, keeren steeds naar hun eigen land terug, met de overtuiging, dat op het gebied van „kunst op straat" heel wat van de Franschen te leeren valt.

REFLECTOR.

PRIJSVERHOOGING VAN BALKIJZER.

Nadat het Staalwerkverbond in zijn laatste vergadering tot eene — in het officieele, door het verbond uitgegeven verslag n i e t vermelde — verhooging van den prijs voor liggers (I-ijzeren balken, ook wel „stalen" genoemd) om 5 Mark per ton had besloten, zullen nu de vereenigingen der balkijzer-handelaars met deze prijsverhooging volgen. Het Berlijnsche ligger-verkoopkantoor heeft bereids den prijs evenveel hooger gesteld.

Het Noord-Duitsch verbond van ligger-handelaars, waarin het vroegere Brandenburgsche verbond kortelings gedeeld werd opgenomen, zal morgen (15 Nov.) een dergelijke verhooging aankondigen.

De ligger-prijzen staan, na deze stijging, op 110 Mark per ton af Diedenhofen, welke prijsnoteering zeer hoog is, als men bedenkt, dat staafijzer, waarvan de vervaardiging veel kostbaarder of duurder is, aan de Düsseldorfer beurs gisteren op 115 tot 117½ Mk. genoteerd stond.

Düsseldorf, 14 Nov. 1905. J. L. T.

EEN NIEUWE WERKWIJZE VOOR HET VERDUURZAMEN VAN HOUT.

Wij lazen in „The British Architect":

Wanneer de werkwijze voor het verduurzamen van hout, die wij zagen toepassen, werkelijk zoo goed is als men beweert, dat ze is, verwachten wij een ware omwenteling in den houthandel, want deze vernuftige werkwijze lijkt ons zeer geschikt te zijn ook voor pas gekapt timmerhout. Men verzekerde ons, dat door de hierbedoelde Powellsche werkwijze, het hout, 14 dagen nadat de boomen werden gerooid, reeds als timmerhout kan worden gebruikt, zoodat, wanneer de octrooihouders hun beloften houden, wij wel nooit meer van te versch hout last zullen hebben. Men beweert, dat het hout er steviger door wordt, en ook taaier, duurzamer en veerkrachtiger; ook moet ze droog rot voorkomen.

Gevolg gevende aan een uitnoodiging, die wij ontvingen van de „Powell Wood Proces Syndicate Ltd." van Temple Bar House, 28 Fleet-Street E. C. (London) brachten wij onlangs een bezoek op Carpenters Raed, Stratford E. met het doel de noodige inlichtingen omtrent bedoelde werkwijze in te winnen

Bij deze werkwijze gaat men nu, in het kort, als volgt te werk. Eerst kookt men het hout in een mengsel, dat uit een saccharine-oplossing bestaat, waarbij men er zorg voor draagt, dat het hout overal met de oplossing in aanraking komt, en daarna gaat het naar de droogkamers. De werkwijze kan op alle soorten timmerhout worden toegepast, is bijv. even geschikt voor spoorwegliggers en blokjes voor houtbestrating als voor hout voor meubelmakers. Men geeft aan, dat het hout er steviger, vaster en minder poreus door wordt, en compacter dan in natuurlijken staat. Een zeer goedkoope grondstof, n.l. ongezuiverde suikerstroop kan voor de gewone houtsoorten worden gebruikt, terwijl voor de fijne houtsoorten ruwe beetwortelsuiker aan te bevelen is.

Gewoon dennenhout wordt veel beter door deze bewerking, en zal dan niet meer trekken of zwellen, en wordt 25 tot 50 percent steviger dan het in natuurlijken staat was. Een voornaam punt is ook nog, dat de bewerking niet de brandbaarheid van het hout vergroot.

Wij kunnen ten slotte nog vermelden, dat de inrichting hoogst eenvoudig en goedkoop is, en veel arbeidsloon heeft men er ook niet voor uit te geven, zoodat de kosten minder bedragen dan voor andere dergelijke werkwijzen. Persoonlijk overtuigden wij er ons van, dat hout bestemd voor sierwerk er bepaald mooier door wordt, en wanneer de werkwijze ook in andere opzichten zoo goed is als beweerd wordt, zal ze zonder twijfel spoedig in algemeen gebruik komen. Onze lezers zullen in het bovenstaande zeker wel belang stellen. Het schijnt dat de vinding het resultaat is van persoonlijke waarnemingen van den octrooihouder, die zich geruimen tijd met proefnemingen heeft bezig gehouden.

R.

ASCHBETON.

De „Gewerblich-technische Rathgeber" ontleent aan een Amerikaansche bron, dat na den grooten brand te Baltimore werd geconstateerd, dat het steenbeton der vuurvaste zolderingen nauwelijks over de dikte van een Engelschen duim aangetast was. Volgens een voordracht door den heer Montgomery in de „Western Society of Engineers" gehouden, is beton met een toevoeging van steenkoolasch nog beter tegen het vuur bestand. Een bekleeding met aschbeton moet, nadat ze gedurende 5 uren aan een temperatuur van 1100 graden C. blootgesteld was, nog zoo taai geweest zijn, dat men er even goed als in hard hout spijkers in kon slaan. Ook bleek door een proefneming, dat aschbeton een slechter warmtegeleider dan steenbeton is. Een plaat van 5 Eng. duim dikte werd voortdurend aan een kant op een temperatuur van 1100 graden C. gehouden. Eerst 4 uren later werd volgens de mededeelingen van heer Montgomery de andere kant merkbaar warm, en nog 24 minuten later handwarm. Het gehalte der asch aan sulfiden werkt niet in op de staalconstructies daar het alkalium-cement voor de neutraliseering voldoende is. Wordt dit beton zeer nat en goed vermengd, dan wordt het zeer kneedbaar en men kan het gemakkelijk overal instrijken. De asch van goed brandende ketelvuren is voor het hier besproken doel bijzonder geschikt.

R.

EEN SPOORWEG DOOR DE ZEE.

Wordt thans van de stad Miami aan de oostkust van Florida naar de beroemde sigarenstad Kay-West aangelegd. Laatstgenoemde stad ligt op een eiland, halfweg de zuidpunt van Florida en Cuba. De 154 Engelsche mijlen lange spoorbaan loopt eerst langs de kust door de rhizophorenmoerassen tot naar Homestead, en dan, daarbij van de talrijke kleine koraalriffen, de „kays", die zich als een snoer koralen van Florida naar Kay West uitstrekken, gebruik makende, naar laatstgenoemde plaats. Gewoonlijk is het water zeer kalm, doch op vele plaatsen, waar een grootere opening tusschen de eilandjes voorkomt, moeten lange bruggen worden gebouwd. De spoordijk zal gemiddeld 28 voet boven den waterspiegel liggen. Waar het mogelijk is zal hij door aanplempping en ophooging aangelegd worden, een groot gedeelte van den weg zal echter uit een stalen bovenbouw op cementen pijlers bestaan.

R.

EEN MAANLICHT-SPELONK.

In I. C. R. Hunts nieuwe woning te Kansas City M.o. zal iets nieuws te zien zijn, en wel een maanlicht-spelonk. Grijs getinte paneelen zullen een beschot tegen het onderste gedeelte der muren vormen, terwijl het bovenste gedeelte tot de zoldering bedekt zal worden met vierkante stukken zijde, aan elkaar genaaid, en met de ruwe zoomen naar buiten gekeerd aangebracht. Lampen, achter kamerschuttingen geplaatst, zullen, door de bekleeding dezer schutten heen, een groen-grijs licht verspreiden, zoodat men den indruk zal verkrijgen, dat het vertrek door maanlicht verlicht wordt.

P.

OP ZIJN SCHREDEN TERUG EN TOCH VOORUITGAAN.

Dit kunstje verstaat men tegenwoordig te Edinburgh, zooals uit het onderstaande blijkt. Daar er in de laatste jaren tal van oude en historische gebouwen in Schotlands hoofdstad zijn gesloopt, om plaats te maken voor moderne woningen, zoo verzekert men ons, dat de stedelijke raad thans overweegt, of het niet raadzaam zou zijn een register aan te leggen van alle historisch of architectonisch belangrijke gebouwen en om stappen te doen teneinde deze gebouwen tegen de moderne vandalen te beschermen, of weer opnieuw op te trekken.

P.

EEN MIDDEL TEGEN DROOG ROT.

Een goed middel tegen droog rot is petroleum. De aangetaste deelen worden er mede bestreken, waardoor de zwammen zullen sterven, en na zwart geworden te zijn, zullen afvallen. Het beste middel tegen droog rot is echter luchtverversching. Nog een ander middel is keukenzout; het slorpt het vocht uit het hout op, waarbij het zelf oplost, en op deze manier langzamerhand de geheele plank desinfecteert.

R.